

ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՆՅՈՒԹԵՐԻ ՀԱՅԵՐԵՆ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ

ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԱՆԳԼԵՐԵՆ ԲՆԱԳՐԵՐԻՑ ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ
ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ԾՐԱԳՐԻ ՀԱՄԱՐ

ԹԱՐԳՄԱՆԻՉ ԵՎ ԽՄԲԱԳԻՐ՝

Վահագն ԱԳԼՅԱՆ
Գայանե ԲՈՒՆԻԱԹՅԱՆ
Ադասի ԵՆՈՔՅԱՆ
Սերյոժա ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ
Արամ ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ
Աննա ՄԱԿՍՈՒԴՅԱՆ
Ալեքսանդր ՄԱՐԿԱՐՈՎ
Գոհար ՇԱՀՆԱԶԱՐՅԱՆ

Հասցեագրված է Երևանի պետական համալսարանի դասախոսներին և ուսանողներին

«*Հանրային կառավարման նյութերի*» հայերեն հրապարակությունն իրականացվել է Արիզոնայի նահանգային համալսարանի ռուսական և արևելաեվրոպական ուսումնասիրությունների կենտրոնի կողմից: Հարեն թարգմանությունների հրապարակումը ապահովված է համապատասխան թույլտվությամբ, որի մասին համապատասխան նշումն առկա է յուրաքանչյուր թարգմանված աշխատանքի առաջին էջում: Թարգմանությունն ու հրապարակումն իրականացվել է ԱՄՆ պետդեպարտամենտի կրթական և մշակութային գործերի գրասենյակի կողմից՝ փրամադրված դրամաշնորհի շրջանակներում, որն աջակցել է Արիզոնայի նահանգային համալսարանի և Երևանի պետական համալսարանի կրթական համագործակցությանը:

**Ռուսական և արևելաեվրոպական ուսումնասիրությունների կենտրոն
Արիզոնայի նահանգային համալսարան
Թեմփի-Երևան 2006**



Materials for Public Administration: An Armenian Reader

**TRANSLATIONS OF ENGLISH-LANGUAGE SOURCES FOR USE IN THE
PUBLIC ADMINISTRATION PROGRAM AT YEREVAN STATE UNIVERSITY**

TRANSLATED BY

Vahagn AGLYAN
Gayane BUNIATYAN
Aram KARAPETYAN
Seryozha KHACHATRYAN
Anna MAKSUDYAN
Alexander MARKAROV
Gohar SHAHNAZARYAN
Aghasi YENOKIAN

For complimentary distribution to professors and students of Yerevan State University

This Armenian anthology, *Materials for Public Administration*, is published by the Russian and East European Studies Center, Arizona State University. Permissions secured for publication of these Armenian translations are acknowledged on the title page of each translated work. Translation and publication have been made possible by a grant from the Bureau of Educational and Cultural Affairs, U. S. Department of State, which has supported the educational partnership between Arizona State University and Yerevan State University.

Russian and East European Studies Center
Arizona State University
Tempe-Yerevan, 2006



Copyright © 2006

Arizona Board of Regents,
acting for the
Arizona State University
Russian and East European Studies Center.

All rights reserved.

ՆԱԽԱԲԱՐ

Քսան Կարի առաջ Նայասարանում բարձրագույն կրթության ոլորտում բոլորովին ուշադրություն չէր դարձվում հանրային կառավարման մասնագետների պարասարման վրա: Նանրային կառավարման բարձրաստիճան պաշտոնյաներին անպայմանորեն նշանակում էին ընտրություն կատարելով միակ քաղաքական կուսակցության անդամներից՝ ապահովելով նոմենկլատուրան: Նոմենկլատուրայի մասնագիտական վերապարասարման հիմնականում իրականացվում էր կուսակցության ուսումնական հաստատություններում և կատարելագործումը՝ աշխատելու ընթացքում՝ աշխատանքի բնույթին ծանոթանալու միջոցով:

Երևանի պետական համալսարանում (ԵՊՏ) հիմնադրելով հանրային կառավարման մագիստրոսների պարասարման ծրագիր՝ Արիզոնայի նահանգային համալսարանը (ԱՆՏ) կրթական գործընթացում համագործակցում է Երևանի պետական համալսարանի հետ և ուղեցույց է հանդիսանում համալսարանի համար մասնագետներ պարասարելու գործում: Երևանի պետական համալսարանի մի քանի գիտնականներ մասնակցել են «մեկ կիսամյակ առկա վերապարասարման» ծրագրին՝ ԱՆՏ Նանրային գործերի դպրոցում: ԱՆՏ գիտնականներն էլ, իրենց հերթին, դասավանդել են ԵՊՏ-ում: Դրա արդյունքում սկիզբ դրված լեզվամշակութային փոխհարաբերությունները հիմք հանդիսացան համալսարանական կրթական համագործակցության համար: Այս առումով ուրախությամբ ու երախտագիտությամբ ենք ընդունում ԱՄՆ Պետդեպարտմենտի կրթական և մշակութային հարաբերությունների բյուրոյի (U.S. Department of State's Bureau of Educational and Cultural Affairs (DoS/ECA)) կողմից փրամադրված դրամաշնորհը, որի շնորհիվ հնարավոր դարձավ իրագործել ԵՊՏ-ԱՆՏ համագործակցությունը:

Գիտնականների փոխանակման ծրագրերի ձևավորման դեռ սկզբնական շրջաններից պարզ դարձավ, որ կրթության ոլորտում նորարարությունների կիրառման նպատակով սկիզբ դրած համագործակցությունը կպահանջի ուսումնական մեծաքանակ նյութերի փրամադրում: Այս ամենը իրագործելու և նախագծի բոլոր փոխկապակցված փուլերում փեդեկատվության արդյունավետ փոխանակման նպատակով երկու կողմի գործընկերներն էլ պարասարականություն

հայրենեցին ստանձնել ուսումնական նյութերի թարգմանությունը, որոնք անհրաժեշտ են Նայաստանում հանրային կառավարման նոր դասընթացները կազմակերպելու համար: ԵՊՏ գիտնականներին, որոնք մասնակցել էին ԱՆՏ-ում «մեկ կիսամյակ առկա վերապատրաստման» ծրագրին, առաջարկվեց անգլերենից հայերեն թարգմանել այն հոդվածները, գրքերի առանձին բաժինները և ամբողջական գրքերը, որոնք, ըստ նրանց, առավել օգտակար կլինեն ԵՊՏ հանրային կառավարման ծրագրի ուսանողների համար: Արդյունքում մենք ունենք մի ժողովածու, որը գոհունակությամբ ներկայացնում ենք այս սահմանափակ քանակությամբ թողարկված լազերային սկավառակում:

Թարգմանված աշխատությունների՝ անգլերեն լեզվով հրապարակիչների հետ համաձայնության գալուց հետո, մենք ստացանք նրանց թույլտվությունը՝ հայերեն թարգմանությունների շրջանառության համար՝ բացառապես այս լազերային սկավառակի ձևաչափով, և որ դրանք տրամադրվեն բացառապես ԵՊՏ ուսանողներին ու դասախոսներին: Մեր երախտագիտությունն ենք հայտնում անգլերեն լեզվով հրապարակիչներին, որոնց թույլտվությամբ և լիազորությամբ իրականացվեց այս հավաքածուի հայերեն թարգմանությունը: Յուրքանջուր թարգմանության առաջին էջում հատուկ հղում է արված համապատասխան թարգմանված աշխատությանը:

Վերջապես, հաճելի է ողջունել Երևանի պետական համալսարանի հանրային կառավարման ծրագրի մեր գործընկերներին իրենց կողմից կատարված որակյալ աշխատանքի համար:

Թարգմանությունները ֆորմատավորվել և այս թողարկման համար հրապարակության են պատրաստվել Սերյոժա Խարապրյանի կողմից, ում աշխատանքն այս էլեկտրոնային թողարկման գործում բարձր է գնահատվում համագործակցության ծրագրում ընդգրկված բոլոր մասնակիցներիս կողմից:

Ստիվեն ԲԱԹԱԼԴԵՆ

**ՌԱԵՌԻԿ ԿՐՈՐԵՆ, ԱՆՏ-ԵՊՏ կրթական
համագործակցություն նախագծի ԿՐՈՐԵՆ
(reesc@asu.edu)**

Թեմփի-Երևան. օգոստոս. 2006թ.

Foreword

Twenty years ago, the field of public administration in Armenia was largely absent from higher education. Upper level public sector managers were invariably recruited from within party cadres, securing appointment as members of a party vetted *nomenklatura*. Professional training for the *nomenklatura* was typically organized through party schools and institutes, and was complemented by informal on-the-job learning.

By establishing the field of public administration within a formal post-baccalaureate master's degree program at Yerevan State University (YSU), the Arizona State University (ASU) educational partnership with YSU marks a milestone in university training for the professions. Several Yerevan State University scholars have participated in a semester-in-residence program at the ASU School of Public Affairs. In turn, ASU scholars have taught on the campus of Yerevan State University. The resulting exchange of syllabi and cross-cultural interaction has been a model for university-based educational partnerships. We are pleased, in this regard, to acknowledge with gratitude a grant from the U.S. Department of State's Bureau of Educational and Cultural Affairs (DoS/ECA) that has made this ASU-YSU partnership possible.

Early in the course of the exchange of scholars, we realized that collaboration in curricular innovation would require broad sharing of curricular materials. To make that possible and to maintain the effective communication that has characterized the entire linkage project, both partners committed themselves to the translation of curricular materials necessary for presentation of the new public administration curriculum in Armenia. The YSU scholars who participated in the semester-in-residence program at ASU were invited to translate from English into Armenian those articles, book chapters, and full book entries that they felt would be most useful for students attending their courses in the new YSU public administration program. The result is the anthology that we are pleased to present for limited distribution in this CD-ROM.

Under terms agreed upon with all the original English-language publishers of these works, permission has been granted for limited circulation of these Armenian translations exclusively in this CD-ROM format, and for distribution exclusively to students and

professors at Yerevan State University. We are particularly grateful to be able to acknowledge the permissions granted by English-language publishers who have authorized publication of the Armenian translations in this anthology. Specific acknowledgement for each translated work is provided on the initial title page of each work.

Finally it is a pleasure to be able to salute our colleagues in the Yerevan State University Public Administration Program for their accurate, carefully prepared translations. The translations have been formatted and prepared for publication in this edition by Seryozha Khachatryan whose work on this electronic edition is highly valued by all of us involved in the partnership.

Stephen BATALDEN
REESC Director and Project Director
ASU-YSU Educational Partnership
(reesc@asu.edu)
Tempe-Yerevan, August 2006

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Թարգմանիչ և խմբագիր	Թեման	Աղբյուրը	Էջ
Վ. Ագլյան	ԳՐՈՆ ԸՆԴԴԵՄ ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ. ՓԱՍՏԱՐԿՆԵՐԻ ՆԱՄԵՄԱՏՈՒՄ	Michiel S. de Vries. "The Attack on the State: A Comparison of the Arguments." <i>International Review of Administrative Science</i> 67 (2001): 389-414. Copyright © by Michiel S. de Vries by permission of Sage Publications Ltd.	17
Վ. Ագլյան	ԶԱՐԳԱՅՄԱՆ ԵՎ ՆԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ ՆԱՆՐԱՅԻՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒՄ	Ali Farazmand. "Development and Comparative Public Administration: Past, Present, and Future." <i>Public Administration Quarterly</i> Fall 1996: 343-364. By permission of Southern Public Administration Education Foundation, Inc.	66
Վ. Ագլյան	ՆԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ ՎԱՐՉԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆԻՅ ԱՅԻՆ ԿՈՂՄ. միջազգայնացման նոր գործընթացը	Jong S. Jun. "Transcending the Limits of Comparative Administration: A New Internationalism in the Making." <i>Administrative Theory & Praxis</i> vol. 22, no. 2 (2000): 273-286. By permission of Richard Box, editor.	95
Վ. Ագլյան	ՆԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ ՎԱՐՉԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ. խոհեմ վերադարձ	Jamil Jreisat. "Comparative Public Administration is Back In, Prudently." <i>Public Administration Review</i> vol. 65, no. 2 (March/April 2005): 231-242. By permission of Blackwell Publishing Co.	117
Գ. Բունիաթյան	ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՎԱՐՉԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ	Nicole de Montricher. "Politics and Administration: Introduction," eds. B. Guy Peters and John Pierre. <i>Handbook of Public Administration</i> (London: Sage Publishing), 293-299. Copyright © 2003 Nicole de Montricher, by permission of Sage Publications Ltd.	150
Գ. Բունիաթյան	ՊԵՏԱԿԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԵՎ ՊԵՏԱԿԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ	Gary C. Bryner. "Public Organizations and Public Policies," eds. B. Guy Peters and John Pierre. <i>Handbook of Public</i>	164

		Administration (London: Sage Publishing), 300-309. Copyright © 2003 Gary C. Bryner, by permission of Sage Publications Ltd.	
Գ. Բունիաթյան	ԱՐԵՎՍՏՅԱՆ ԺՈՂՈՎՐԴԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԿԱՌՈՒՅՎԱԾՔ	Elke Löffler. "The Administrative State in Western Democracies," eds. B. Guy Peters and John Pierre. <i>Handbook of Public Administration</i> (London: Sage Publishing), 478-487. Copyright © 2003 Elke Löffler, by permission of Sage Publications Ltd.	189
Գ. Բունիաթյան	ՍՏՈՐԻՆ ՕՂԱԿԻ ԲՅՈՒՐՈԿՐԱՏԻԱՆ ԵՎ ՆԱՆՐԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ	Steven Rathgeb Smith. "Street-level Bureaucracy and Public Policy," eds. B. Guy Peters and John Pierre. <i>Handbook of Public Administration</i> (London: Sage Publishing), 354-363. Copyright © 2003 Steven Rathgeb Smith, by permission of Sage Publications Ltd.	211
Գ. Բունիաթյան	ՔԱՂԱՔԱՅԻԱԿԱՆ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆԱՅՈՒՄ	Luk Rouban. "Politicization of the Civil Service," eds. B. Guy Peters and John Pierre. <i>Handbook of Public Administration</i> (London: Sage Publishing), 310-319. Copyright © 2003 Luk Rouban, by permission of Sage Publications Ltd.	236
Գ. Բունիաթյան	ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ	From Organization Theory and Public Management 1 st edition by TOMPKINS. 2005. Reprinted with permission of Wadsworth, a division of Thompson Learning: www.thompsonrights.com . Fax 800 730-2215	262
Գ. Բունիաթյան	ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԲԱՐԵՓՈԽՈՒՄ Ներածություն	Theo A. J. Toonen. "Administrative Reform: Introduction," eds. B. Guy Peters and John Pierre. <i>Handbook of Public Administration</i> (London: Sage Publishing), 465-466. Copyright © 2003 Theo A. J. Toonen, by permission of Sage Publications Ltd.	304
Գ. Բունիաթյան	ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԲԱՐԵՓՈԽՈՒՄ Վերլուծություն	Theo A. J. Toonen. "Administrative Reform: Analytics," eds. B. Guy Peters and John Pierre. <i>Handbook of Public Administration</i> (London: Sage Publishing), 467-475. Copyright © 2003 Theo A. J. Toonen, by permission of	308

Գ. Բունիաթյան	ՆԱՆՐԱՅԻՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒՄԸ ՆԵՏԿՈՄՈՒՆԻՍՏԱԿԱՆ ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ	A. J. G. Verheijen. "Public Administration in Post-Communist States," eds. B. Guy Peters and John Pierre. <i>Handbook of Public Administration</i> (London: Sage Publishing), 489-497. Copyright © 2003 A. J. G. Verheijen, by permission of Sage Publications Ltd.	329
Գ. Բունիաթյան	ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՅՉԱԿԱՆ ԲՅՈՒՐՈՎԱՐԱՏԻՎ	Lois R. Wise. "Representative Bureaucracy," eds. B. Guy Peters and John Pierre. <i>Handbook of Public Administration</i> (London: Sage Publishing), 343-349. Copyright © 2003 Lois R. Wise, by permission of Sage Publications Ltd.	347
Ա. Ենոքյան	ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՈՒՂԵՑՈՒՅՑ	Eugene Bardach. <i>A Practical Guide for Policy Analysis: The Eightfold Path to More Effective Problem Solving</i> , 1 st edition (Washington, DC: CQ Press, 2000). Chapter 1-2. Copyright © 2000 CQ Press, a division of Congressional Quarterly Inc. Translated into Armenian by permission of CQ Press.	365
Ս. Խաչատրյան	ՓՈԽԱՐԺԵԶՆԵՐԻ ՆԱՄԱԿԱՐԳԵՐԸ ԵՎ ԴՐԱՆՑ ԿԻՐԱՌՈՒՄԸ	William Boyes and Michael Melvin. <i>Microeconomics</i> , 5 th edition, 100-119. Copyright © 2002 by Houghton Mifflin. Used with permission.	458
Ս. Խաչատրյան	ՆԱՆՐԱՅԻՆ ՆԱՏՎԱԾ	William Boyes and Michael Melvin. <i>Microeconomics</i> , 5 th edition, 440-459. Copyright © 2002 by Houghton Mifflin. Used with permission.	492
Ս. Խաչատրյան	ԵԿԱՄՈՒՏՆԵՐԻ ՎԵՐԱԲԱԾԽՈՒՄ, ԱՂՔԱՏՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՊԵՏԱԿԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ	William Boyes and Michael Melvin. <i>Microeconomics</i> , 5 th edition, 504-519. Copyright © 2002 by Houghton Mifflin. Used with permission.	545
Ս. Խաչատրյան	ՆԱՐԿԵՐ, ԴՐԱՄԱՇՆՈՐՆԵՐ ԵՎ ՆԱՐԿԱՅԻՆ ԱՐՏՈՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ	John M. Levy <i>Essential Microeconomics for Public Policy Analysis</i> , 105-127. Copyright © 1995 by Praeger. Reproduced with permission of Greenwood Publishing Group, Inc., Westport, CT.	573

Ս. Խաչատրյան	ԾԱԽՍԵՐԻ ԵՎ ՕԳՈՒՏՆԵՐԻ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆԸ	John M. Levy <i>Essential Microeconomics for Public Policy Analysis</i> , 105-127. Copyright © 1995 by Praeger. Reproduced with permission of Greenwood Publishing Group, Inc., Westport, CT.	607
Ս. Խաչատրյան	ՓՈՂ, ԲԱՆԿԱՅԻՆ ԳՈՐԾ ԵՎ ՎԱՐԿ	William Pride, Robert Hughes, and Jack Kapoor. <i>Business</i> , 7 th edition, 544-556. Copyright © 2002 by Houghton Mifflin. Used with permission.	625
Ա. Կարապետյան	ԱՇԽԱՐՀԱԳՐԱԿԱՆ ԻՆՖՈՐՄԱՅԻՈՆ ՆԱՄԱԿԱՐԳԵՐԻ ԿԻՐԱՌՈՒՄԸ ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ԲԱՐՁՐԱՅՆԵԼՈՒ ՆՊԱՏԱԿՈՎ	John O'Looney. <i>Beyond Maps: GIS and Decision Making in Local Government</i> , 93-132. Copyright © 1997 International City/County Management Association, Copyright © 2000 ESRI. All rights reserved. Armenian translation created under copyright license from ICMA and ESRI.	687
Ա. Կարապետյան	ԻՆՖՈՐՄԱՅԻՈՆ ՏԵԽՆՈԼՈԳԻԱՆԵՐԸ ՏԵՂԱԿԱՆ ԻՆՔՆԱԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐՈՒՄ	Jerome A. Schulz. "The Technology Challenge." <i>Information Technology in Local Government: A Practical Guide for Managers</i> , 3-14. Copyright © 2001 by the International City/County Management Association. This translated Armenian edition is published by permission of ICMA . All rights reserved.	747
Ա. Կարապետյան	ԷԼԵԿՏՐՈՆԱՅԻՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ	Jerome A. Schulz. "Electronic Government." <i>Information Technology in Local Government: A Practical Guide for Managers</i> , 127-150. Copyright © 2001 by the International City/County Management Association. This translated Armenian edition is published by permission of ICMA . All rights reserved.	767
Ա. Կարապետյան	ԷԼԵԿՏՐՈՆԱՅԻՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՆԱՆՐԱՅԻՆ ՍԵԿՏՈՐԻ ԳՈՐԾԸՆԹԱՅԻ ՎԵՐԱԿԱՌՈՒՅՈՒՄ Դիլեդանտներ, ակերով պարգարակներ և ադամանդներ	Kim Viborg Andersen. "E-government Objectives, Means, and Reach." <i>E-government and Public Sector Process Rebuilding: Dilettantes, Wheel Barrows, and Diamonds</i> (Boston: Kluwer Academic Publishers, 2004), 71-91. By permission of Springer Science and	812

Ա. Կարապետյան	ՔԱՆԱԿԱԿԱՆ ՄԵԹՈԴՆԵՐ ՆԱՆՐԱՅԻՆ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՆԱՄԱՐ	From: Quantitative Methods for Public Administration 2 nd edition by WELCH. 1988. Reprinted with permission of South-Western, a division of Thompson Learning: www.thompsonrights.com . Fax 800 730-2215	844
Ա. Կարապետյան	ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՆԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՆԱՆՐԱՅԻՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ	From: Quantitative Methods for Public Administration 2 nd edition by WELCH. 1988. Reprinted with permission of South-Western, a division of Thompson Learning: www.thompsonrights.com . Fax 800 730-2215	869
Ա. Մակսուդյան	ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ՏԱՐԲԵՐ Է	Paul Appleby. "Government Is Different." <i>Big Democracy</i> (Alfred A. Knopf, Inc., 1945, 1973). Translated from <i>Classics of Public Administration</i> , 4 th edition, eds. Jay M. Shafritz and Albert C. Hyde (Pacific Grove, CA: Brooks/Cole Publishing, 1997), 122-126.	892
Ա. Մակսուդյան	ՈՉ ՖՈՐՄԱԼ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԵՎ ԴՐԱՆՅ ՆԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՖՈՐՄԱԼ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՆԵՏ	Chester I. Barnard. "Informal Organizations and Their Relations to Formal Organizations." Reprinted by permission of the publisher from <i>The Functions of the Executive</i> , Introduction by Kenneth R. Andrews (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, Copyright © 1938, 1968 by the President and Fellows of Harvard College), 114-123.	904
Ա. Մակսուդյան	ԿԱՐԳԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱՐՁԱԿՈՒՄ	Mary Parker Follett. "The Giving of Orders." <i>Scientific Foundations of Business Administration</i> , ed. H. C. Metcalf (The Williams & Wilkins Co., 1926). Translated from <i>Classics of Public Administration</i> , 4 th edition, eds. Jay M. Shafritz and Albert C. Hyde (Pacific Grove, CA: Brooks/Cole Publishing, 1997), 53-60.	913
Ա. Մակսուդյան	ԴԵՊԻ ՆՈՐ ՆԱՆՐԱՅԻՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒՄ	George Frederickson. "Toward a New Public Administration." <i>Toward a New Public Administration: The Minnowbrook Perspective</i> . Ed. Frank E. Marini (Chandler Publishing Co., 1971). Translated from <i>Classics of Public Administration</i> , 4 th edition,	929

		eds. Jay M. Shafritz and Albert C. Hyde (Pacific Grove, CA: Brooks/Cole Publishing, 1997), 329-241.	
Ա. Մակսուդյան	ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՎԱՐՉԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ	Frank Goodnow. "Politics and Administration." <i>Politics and Administration: A Study in Government</i> (New York: Russell & Russell, 1900), 17-26. Translated from <i>Classics of Public Administration</i> , 4 th edition, eds. Jay M. Shafritz and Albert C. Hyde (Pacific Grove, CA: Brooks/Cole Publishing, 1997), 27-30.	958
Ա. Մակսուդյան	ԱՄԵՐԻԿԱՆ ՆԱՄԱԿԱՐԳ	Morton Grodzins. "The American System." <i>American System: A New View of Government in the United States</i> , ed. Daniel J. Elazar (Rand McNally, 1966), 3-10. Translated from <i>Classics of Public Administration</i> , 4 th edition, eds. Jay M. Shafritz and Albert C. Hyde (Pacific Grove, CA: Brooks/Cole Publishing, 1997), 237-241.	964
Ա. Մակսուդյան	ՄԱՐԴԿԱՅԻՆ ՄՈՏԻՎԱՅԻԱՅԻ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ	A. H. Maslow. "A Theory of Human Motivation." <i>Psychological Review</i> 50 (July 1945): 370-396. Translated from <i>Classics of Public Administration</i> , 4 th edition, eds. Jay M. Shafritz and Albert C. Hyde (Pacific Grove, CA: Brooks/Cole Publishing, 1997), 114-121.	977
Ա. Մակսուդյան	ՄԱՐԴԿԱՅԻՆ ԳՈՐԾՈՆԸ ՁԵՆԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ	Douglas Murray McGregor. "The Human Side of Enterprise." <i>Management Review</i> , vol. 46, no. 11 (Nov. 1957): 22-33. Translated from <i>Classics of Public Administration</i> , 4 th edition, eds. Jay M. Shafritz and Albert C. Hyde (Pacific Grove, CA: Brooks/Cole Publishing, 1997), 192-197.	994
Ա. Մակսուդյան	ՈՒՈԹԵՐԳԵՅԹ՝ ԵԶՐԱԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՈՒ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ	Frederick C. Mosher & others. <i>Watergate: Implications for Responsible Government</i> (Washington, DC: National Academy of Public Administration, 1974.) Translated from <i>Classics of Public Administration</i> , 4 th edition, eds. Jay M.	1009

		Shafritz and Albert C. Hyde (Pacific Grove, CA: Brooks/Cole Publishing, 1997), 357-363.	
Ա. Մակսուդյան	ԳԻՏԱԿԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒՄ	Frederick Taylor. <i>Scientific Management</i> . Testimony before the U.S. House of Representatives, January 25, 1912. Translated from <i>Classics of Public Administration</i> , 4 th edition, eds. Jay M. Shafritz and Albert C. Hyde (Pacific Grove, CA: Brooks/Cole Publishing, 1997), 30-33.	1024
Ա. Մակսուդյան	ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԷԹԻԿԱՅԻ ՆՆԱՐԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ	Dennis Thompson. "The Possibility of Administrative Ethics." <i>Public Administration Review</i> vol. 45, no. 5 (Sept. 1985), 555-561. By permission of Blackwell Publishing Ltd. Translated from <i>Classics of Public Administration</i> , 4 th edition, eds. Jay M. Shafritz and Albert C. Hyde (Pacific Grove, CA: Brooks/Cole Publishing, 1997), 444-452.	1030
Ա. Մակսուդյան	ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ. ԵԶՐԱԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆ	Dwight Waldo. "The Administrative State: Conclusion." <i>The Administrative State: A Study of the Political Theory of Public Administration</i> , 2 nd edition (Holmes & Meier Publishers, 1948), 199-204. Translated from <i>Classics of Public Administration</i> . 4 th edition, eds. Jay M. Shafritz and Albert C. Hyde (Pacific Grove, CA: Brooks/Cole Publishing, 1997), 142-146.	1053
Ա. Մակսուդյան	ՄԻՋԿԱՌԱՎԱՐԱԿԱՆ ՆԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՆԵՏԱԶՈՏՈՒՄԸ	From Understanding intergovernmental relations 3 rd edition by Wright. 1988. Reprinted with permission of Wadsworth, a division of Thompson Learning: www.thompsonrights.com . Fax 800 730-2215	1061
Ա. Մարկարով	ԱՊԱԳԱՅԻ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ	Warren Bennis. "Organizations of the Future." <i>Personnel Administration</i> , September- October 1967 (International Personnel Management Association). Translated from <i>Classics of Public Administration</i> , 4 th edition,	1098

		eds. Jay M. Shafritz and Albert C. Hyde (Pacific Grove, CA: Brooks/Cole Publishing, 1997).	
Ա. Մարկարով	ԲՅՈՒՐՈՎՐԱՏԱԿԱՆ ԿԱՌՈՒՅՑԻ ԿՅԱՆՔԻ ՑԻԿԼԸ	Anthony Downs. "The Life Cycle of Bureaus." <i>Inside Bureaucracy</i> . (RAND Corporation, 1966, 1967), 5-23. Translated from <i>Classics of Public Administration</i> , 4 th edition, eds. Jay M. Shafritz and Albert C. Hyde (Pacific Grove, CA: Brooks/Cole Publishing, 1997), 262-274.	1125
Ա. Մարկարով	ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾԱԲԱՆ. ՆԱՆՐԱՅԻՆ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅԱՆ ՆՈՐ ՄԱՍՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ	Yehezkel Dror. "Policy Analysis: A New Professional Role in Government." <i>Public Administration Review</i> vol. 27, no. 3 (September 1967): 197-203. By permission of Blackwell Publishing Ltd. Translated from <i>Classics of Public Administration</i> , 4 th edition, eds. Jay M. Shafritz and Albert C. Hyde (Pacific Grove, CA: Brooks/Cole Publishing, 1997), 254-261.	1155
Ա. Մարկարով	ԴԵՊԻ ԲՅՈՒՋԵՏԱՅԻՆ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ	Verne B. Lewis. "Toward a Theory of Budgeting." <i>Public Administration Review</i> vol. 12, no. 1 (Winter 1952): 42-54. By permission of Blackwell Publishing Ltd. Translated from <i>Classics of Public Administration</i> , 4 th edition, eds. Jay M. Shafritz and Albert C. Hyde (Pacific Grove, CA: Brooks/Cole Publishing, 1997), 178-191.	1170
Ա. Մարկարով	ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ԱՍԱՅՎԱԾՔՆԵՐԸ	Herbert A. Simon. "The Proverbs of Administration." <i>Public Administration Review</i> vol. 6, no. 1 (Winter 1946): 53-67. By permission of Blackwell Publishing Ltd. Translated from <i>Classics of Public Administration</i> , 4 th edition, eds. Jay M. Shafritz and Albert C. Hyde (Pacific Grove, CA: Brooks/Cole Publishing, 1997), 127-141.	1200
Ա. Մարկարով	ՆԱՆՐԱՅԻՆ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ	Leonard D. White. "Introduction to the Study of Public Administration." <i>Introduction to the Study of Public Administration</i> (Macmillan Publishing Co.,	1230

		1926). Translated from <i>Classics of Public Administration</i> , 4 th edition, eds. Jay M. Shafritz and Albert C. Hyde (Pacific Grove, CA: Brooks/Cole Publishing, 1997), 44 - 52.	
Ա. Մարկարով	ՆԱՆՐԱՅԻՆ ԿԱՌԱՎԱՍԱՐ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ	Woodrow Wilson. "The Study of Administration." <i>Political Science Quarterly</i> 2 (June 1887). Translated from <i>Classics of Public Administration</i> , 4 th edition, eds. Jay M. Shafritz and Albert C. Hyde (Pacific Grove, CA: Brooks/Cole Publishing, 1997), 14-26.	1247
Գ. Շահնազարյան	ԹՈՒՅԼ ԿԱՊԻՏԱԼԻ ՆՋՈՐՈՒԹՅՈՒՆԸ	Mark Granovetter. "The Strength of Weak Ties." <i>American Journal of Sociology</i> 78 (1973): 106-26. By permission of the author and The University of Chicago Press.	1277
Գ. Շահնազարյան	ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԿԱՊԻՏԱԼ Կապիտալ՝ ձևավորված սոցիալական հարաբերությունների միջոցով	Nan Lin. <i>Social Capital: A Theory of Social Structure and Action</i> . (Cambridge University Press, 2001), 19-28. By permission of the author and The Cambridge University Press.	1305
Գ. Շահնազարյան	ՄՏՈՐՈՒՄՆԵՐ ԱՄԵՐԻԿԱՅՈՒՄ ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ	Robert D. Putnam. <i>Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community</i> . (New York: Simon and Schuster, 2000), 15-28. By permission of the publisher.	1320
Գ. Շահնազարյան	ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԿԱՊԻՏԱԼ	<i>Social Capital: Reviewing the Concept and its Policy Implications</i> . (Commonwealth of Australia: Productivity Commission, 2003), 5-23, 25-49. Copyright © Commonwealth of Australia reproduced by permission.	1344
Գ. Շահնազարյան	ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԿԱՊԻՏԱԼԸ ԵՎ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԶԱՐԳԱՅՈՒՄԸ. ԴԵՊԻ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՄԻՆԹԵԶ ԵՎ ԶԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՏԻՐՈՒՅԹ	M. Woolcock. "Social Capital and Economic Development: Toward a Theoretical Synthesis and Policy Framework." <i>Theory and Society</i> 27 (1997): 139-177. By permission of Springer Science and Business Media.	1415

ԳՐՈՏ ԸՆԴԴԵՄ ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ.

ՓԱՍՏԱՐԿՆԵՐԻ ՆԱՄԵՄԱՏՈՒՄ¹

Թարգմանիչ և խմբագիր՝ Վահագն ԱԳԱՅԱՆ

Ներածություն

Գլոբալականացման մարտահրավերներին համարժեքորեն արձագանքելու համար ազգային վարչական համակարգերի ներկայացուցիչներին անհրաժեշտ է նախ ավելի որոշակի պարկերացումներ ունենալ, թե ինչ հեղուկանքներ է թողնում գլոբալականացման երևույթը պետության կարողությունների վրա: Վերջին շրջանում ազգային պետության ինքնիշխանությունը հարձակման է ենթարկվում մի քանի կողմերից. ընդ որում, այդ հարձակումները երբեմն թյուրիմացաբար վերագրվում են գլոբալականացմանը: Ըստ մի շարք գիտնականների՝ փեսակերի՝ գլոբալականացումը ջլատում է ազգային պետության անկախ հանրային քաղաքականություն որդեգրելու հնարավորությունները (Hirst and Thompson, 1996): Պնդում են, թե իբր գլոբալականացումը մեծ վրանգ է ներկայացնում ոչ այնքան պետության արտաքին, որքան ներքին ինքնիշխանության համար (Krasner, 1983; Reinicke, 1998), մինչդեռ պետությունները փրապետում են թե՛ ներքին և թե՛ արտաքին ինքնիշխանության: Երկրի ներքին ինքնիշխանությունը կարելի է սահմանել որպես գերիշխանություն փվյալ փարածքի և ազգաբնակչության նկատմամբ, որը գերակայում է մնացյալ բոլոր իշխանական երևույթների հանդեպ: Արտաքին ինքնիշխանությունը վերաբերում է ոչ այնքան գերիշխանությանը, որքան փվյալ երկրի անկախ կարգավիճակին՝ մյուս պետությունների հետ հարաբերություններում: Ասում են, թե ներքին ինքնիշխանությունը նժարի վրա է հայտնվել, որովհետև այն, ինչ այժմ փեղի է ունենում որևէ փարածքում և այնփեղ ապրող բնակչության շրջանում, շար ավելի քիչ է պայմանավորված փվյալ պետության քաղաքականությամբ, քայց ասփիճանաբար ավելի ու ավելի կախված է դառնում միջազգային զարգացումների ընթացքից (Frieden and Rogowski, 1996): Այս առնչությամբ գրականության մեջ կարելի է հանդիպել չորս փեսակի հասարարումների:

¹ Աղբյուրը՝ Michiel S. de Vries. "The Attack on the State: A Comparison of the Arguments." *International Review of Administrative Science* 67 (2001): 389-414. Copyright . by Michiel S. de Vries by permission of Sage Publications Ltd.

Առաջին՝ գլոբալականացումը նոր մարտահրավերներ է ներդրում, որոնք պետությունները չեն կարող լուծել՝ ապավինելով սեփական ուժերին: Միջազգային հանցավորությունը, միջազգային առևտուրը, արտաքին ուղղակի ներդրումները (FDI, Foreign Direct Investment) և միջազգային ֆինանսներն ընդամենը մի քանիսն են քաղաքականության նոր ասպարեզներից, որոնցում պետության դերը, լավագույն դեպքում, երկիմաստ է: Բոլոր տեսակի ընկերություններն այժմ շատ ավելի շարժունակ են դարձել և հայտնվում են այնտեղ, որտեղ նոր զարգացումներն առավել մեծ շահույթ են խոստանում: Ազգային պետությունները հարմարվում են նոր պայմաններին փարբեր չափով և փարբեր ձևերով: Որոշ պետություններ նոր իրադրությանը հարմարվել են այն չափով, որ նրանց գործունեությունն ամբողջապես գտնվում է շուկայական գաղափարախոսության գերիշխանության ներքո: Այդ կարգի պետությունները դիմում են ամեն քայլի՝ բիզնեսի և արտաքին ներդրումների ոլորտներում գրավիչ լինելու համար: Մյուսները ձգտում են արագացնել այլ պետությունների հետ իրենց համագործակցության տեսակերը՝ համապատասխանելու որոշակի տարածաշրջանային համընդհանուր պայմաններին (չափորոշիչներին), ինչպես, օրինակ, Եվրոպական Միության պարագայում (Mildward, 1992): Խոսքն այստեղ գնում է քաղաքական սահմանները տնտեսական սահմանագծերին համահարմարեցնելու մասին: Մյուս կողմից՝ կան պետություններ, որոնք նախընտրությունը տալիս են պրոտեկցիոնիստական (պաշտպանող) ուղեգծին՝ նպատակ ունենալով «հեղին թվով» վերաձևել տնտեսական սահմանները՝ ազգային պետական սահմաններին համապատասխան: Այդուհանդերձ, մեծամասնությունը դժկամությամբ է համաձայնում դիմելու նման քայլերի:

Երկրորդ՝ գլոբալականացումը ոչ միայն ուղղակիորեն է անդրադառնում ազգային պետության ինքնիշխանության վրա: Քանի որ պետական սահմաններն այլևս սրբազան բաժանման գծեր չեն, ինչպես ժամանակին էր, գլոբալականացումը նաև միջնորդավորված ձևով է ներգործում պետությունների վրա՝ անդրազգային մակարդակներում: Ինստիտուցիոնալ համակարգվածությունն էլ ավելի է մեծացնում ներթափանցման ծավալները դասական համարվող ազգային տարածքներ, ինչպես նաև անդրազգային հարթություններ, տարածաշրջաններ կոչվածները, հատելով պետական սահմանագծերը, երբեմն գլոբալականացման գործընթացը դիտարկում են իբրև պատեհ հնարավորություն՝ վերջապես հասնելու այն ամենին, ինչին երբեք չէին հասնի նախկինում, ավելի որոշակի՝ ազգային պետությունից հավելյալ անկախություն ձեռք բերելու նպատակին (օրինակ՝ Բասկերի երկիրը, Նյուսիսամերիկյան և Արևելաեվրոպական մի քանի շրջաններ): Միջազգային

թարերաբեմում նման դերակատարները պետության թուլացումն ընկալում են որպես Վեստֆալյան պետական համակարգին վերջ դնելու պատեհ պահ (Held, 1995; Ohmae, 1995; Guibernau, 1999): Օրինակ՝ Եվրամիությունը, նյութական սուբսիդիաներ փրամադրելով նման փարածաշրջաններին, ըստ էության կարող է դիտվել իբրև պետության ինքնիշխանության հեղափոխարինող նպաստող մեկ այլ գործոն:

Երրորդ՝ փաստում են, թե գլոբալականացման արդյունքում իշխանական հաշվեկշռում այժմ նշանակալի փոփոխություն է ընթանում. ազգային պետությունն իր իշխանական լիազորությունները զիջում է ոչ պետական դերակատարներին (ակտորներին), ինչպիսիք են, օրինակ, հասարակական կազմակերպությունները (Matthews, 1997): Անցյալում թվում էր, թե մասնավորապես անդրազգային կորպորացիաներն էին շահում գլոբալականացումից: Սակայն վերջին հեղափոխությունները բերում են այն կարծիքին, որ շահույթ չհետապնդող հասարակական ու միջազգային կազմակերպությունները բավական գորեղացել են՝ էապես ներազդելու համար պետության ներքին և միջազգային քաղաքականության օրակարգի հաստատման և դրա իրագործման գործընթացի վրա (Reinalda and Verbeek, 1998):

Չորրորդ՝ գլոբալականացումն աշխարհում է շուկայի և պետության պարասխանաբարությունների գործառնության վերադասավորման միջոցով: Ողջ աշխարհով մեկ պետությունները շուկայի նկատմամբ իրենց դիրքորոշումները վերանայելու ճնշման ներքո են գտնվում (Milward, 1992; Strange, 1996): Բանավեճի էությունը հանգում է հետևյալ հիմնահարցին՝ արդյոք փոփոխություն է պետությունը շարունակաբար դիտարկել նեոազգայնության համալսարանում, թե՛ նրա դասական իմաստավորմամբ, երբ վերջինիս հիմնական նպատակներից է մրցակցող փոխակալների համակարգումն ու առաջնորդումը (այլ կերպ՝ դեպի մենեջերական որակները հակված Մեծ Բրիտանիան ընդդեմ կոլբերական Ֆրանսիայի):

Ինչևէ, ամբողջ աշխարհում պետության դասական գործառնություններն ընկալվում են որպես խնդրահարույց մի հարթություն: Օրինակ՝ պետության գործառնություններից մեկն է ուժի կիրառման մենաշնորհը: Բայց ներկայումս մենք ականաբար ենք ոստիկանական գործառնությունների, պարտիզ համակարգի և նույնիսկ բանակի պարագայում ազատ շուկայի եղանակներով կարգավորվելու մի շարժընթացի (օրինակ՝ փոխնախագահական նորարարությունների փարածման հարցում): Բոլոր այս ոլորտներում պետության դերը թվում է հեղհեղուկ (Strange, 1996; Gordon, 1998; Reinicke, 1998):

Նիշյալ զարգացումները, որոնք մի շարք հեղինակների բնորոշում են որպես գլոբալականացման հարված, բազմաթիվ հեղինակներ են թողնում ազգային պետության դերակադրության վրա: Սույն հոդվածում փորձ է արվում վեր հանել հենց այդ հեղինակների շարքը: Այսպես ներկայացված է փաստարկների մի համախումբ, որը վերջին շրջանում ներմուծվեց տեսական գրականության մեջ. դրանց միջոցով փորձ է արվում հստակեցնել գլոբալականության և պետության դերակադրության միջև եղած ենթադրյալ հարաբերությունները: Մենք կենտրոնացել ենք այն փաստարկների վրա, որոնք գլոբալականացմանը մոտենում են իբրև անկախ փոփոխականի, մինչդեռ ազգային պետության դերը կախյալ փոփոխական է դիտարկվում: Մենք չենք քննարկելու գլոբալականացման պարադոքսները:

Սույն հոդվածի շրջանակում արծարծվող գլխավոր հարցն այն է, թե ինչ ճանապարհով կարող ենք այդ հարաբերությունները որոշակիացնել՝ ազգային պետության հնարավորությունների շուրջ ինչ-որ առարկայական եզրահանգման գալու նպատակով: Նախ՝ կքննենք ազգային պետության դասական գործառույթները և վերջին զարգացումներն այդ բնագավառում: Այնուհետև կփորձենք կողմնորոշվել գլոբալականացման անթիվ սահմանումների մեջ: Երրորդ՝ մենք քննադատաբար կգնահատենք տեսության մեջ առկա փաստարկները՝ գլոբալականացման և ազգային պետության գործունեության միջև հարաբերությունները հասկանալու և բացատրելու համար: Այդ հարվածում կքննենք գրականության մեջ եղած բազմաթիվ անցողիկ (միջանկյալ) գործոններ: Նաջորդ հարվածներում կդասակարգենք այդ փաստարկներն աշխարհային (պարզառական) տեսական մոդելի սահմաններում՝ քննադատաբար արժևորելով ենթադրվող հարաբերությունները:

Փաստարկների բացահայտումն օգտակար է, քանզի հարստացնում է գլոբալականացման ազդեցության մասին մեր գիտելիքները: Փաստարկների նկատմամբ լուրջ վերաբերմունքը թույլ կտա հստակեցնել նաև միջամտության հնարավորությունները, եթե առհասարակ դրա կարիքը կա. անշուշտ, դա արդարացված է այն դեպքում, եթե ընթացիկ զարգացումներին մոտենանք որպես լուրջ պրոբլեմի: Դրանք յուրահատուկ ուղեցույց կլինեն ազգային վարչական համակարգերի համար՝ ստարտելով գալիք մարտահրավերներին դիմագրավելու նրանց կարողությանը՝ ըստ իրենց քաղաքական հայեցողության, ինչն, իհարկե, ուղղակիորեն կապված է իշխանության և լեգիտիմության պահպանման խնդրի հետ:

Սահմանումները

Ինչի՞ց է կազմված պետությունը

Բոլոր այն տեսությունների վերաբերյալ, որոնք պնդում են, թե պետությունն այժմ հարձակման թիրախ է դարձել, հավասարի փաստարկներ ներկայացնելու համար նախ անհրաժեշտ է հստակորեն սահմանել «պետության» բովանդակային նշանակությունը՝ հասկանալու ի վերջո, թե ինչն է հարձակման գոհ դարձել: Թեև, որպես կանոն, մենք շատ դժկամորեն ենք վերաբերվում սահմանումների շուրջ ոչ գործնական և անհետաքրքիր բանավեճերին չափազանց մեծ տեղ հատկացնելուն, այդուհանդերձ, մենք նույնպես զգում ենք, որ անհնար է առարկայական դիտարկումներ անել՝ առանց նվազագույնը մի քանի ուղենիշների, մասնավորապես՝ «պետության» բնորոշիչների պարզաբանման:

Նանրային կառավարման բնագավառում ընդունելի է Մաքս Վեբերի սահմանումը, ըստ որի՝ պետությունը բնորոշվում է որոշակի տարածքի սահմաններում ֆիզիկական ուժ կիրառելու լեգիտիմ մենաշնորհով (Gerth and Mills, 1991: 78): Այսպես չորս հատկանիշներ են առանձնացվում՝ ինքնիշխանություն, լեգիտիմություն, ներքին կարգուկանոնի ապահովում և տարածք: Չնայած այս սահմանումն առաջ էր քաշվել ավելի քան 60 տարի առաջ՝ այն տարածված է նաև մինչ օրս: Այն առաջարկում է պետությանը մոտենալ իբրև մշտական և հարաբերական միություն: Բուլիստական մոտեցում՝ պետությունը կամ գոյություն ունի, կամ չունի, բայց եթե այն գոյություն ունի, ապա իր մեջ կրում է վերոհիշյալ բոլոր չորս հատկանիշները: Ելնելով արդի քննարկումների տրամաբանությունից՝ սույն սահմանումը ենթադրում է, որ չորս հատկանիշներից որևիցե մեկի վերացման պարագայում պետությունն «ինքնաբերաբար» սկսում է ջլատվել: Ուստի, երբ տարածքային սահմանագծերն անորոշ են դառնում կամ, ինչպես գլոբալականացվող աշխարհում, տնտեսական տարածքներն այլևս չեն համընկնում քաղաքական տարածքների հետ, դա դիտարկվում է որպես հարձակում պետության վրա: Պետությանն այլևս չի հաջողվում վերահսկել իր տարածքում ընթացող տնտեսական գործընթացները՝ համապատասխանաբար կորցնելով ներքին ինքնիշխանությունը: Դա, իր հերթին, հանգեցնում է լեգիտիմության (լեգիտիմության աստիճանի) անկմանը, քանզի նվազում են անհրաժեշտ գործողությունների դիմելու պետական կարողությունները, քաղաքացիներն այլևս չեն վստահում իրենց երկրին, խուսափում են հարկերից ու հրաժարվում մասնակցել համընդհանուր ընտրություններին, նույնիսկ ներքին կարգուկանոնի պահպանման հետ կապված խնդիրներ են ծագում (այս կարգի հետևանքների մասին տես Reinicke-ի [1998] վերլուծությունը): Ներկաբար, պետությունը գրոհի թիրախ է:

Վերերական սահմանման ջարագովները, սակայն, անընդունակ են հասկանալու, որ այս սահմանումն ի հայտ է եկել որոշակի շրջանում, իսկ սահմանումները, գրեթե մշտապես, պայմանավորված են ժամանակային իմաստավորմամբ: Այդ պարճառով միգուցե ավելի հեքաքրքրական կլինի դիմել մերօրյա սահմանումներին, օրինակ՝ Վան Կրեելդին, ով պետության կազմավորումը դիքարկում է եկեղեցու, կայսրության, ազնվականության և քաղաքների միջև ծավալված պայքարի բովում: Նա վերադառնում է 1648թ. Եվրոպա, երբ կնքվեց Վեստֆալյան հաշտությունը և որի արդյունքում եկեղեցու՝ պետության նկարմամբ գերակայության վրա հիմնված կայսրությունները բաղդաքվեցին, քարածքների նոր սահմանագաքում քեղի ունեցավ, հասքաքագրվեց մշտական զինված ուժեր պահպանելու իրավունքը, երաշխավորվեց «անկախ» պետությունների սկզբունքային ինքնիշխանությունը՝ համապաքասխան ազգային քարածքների նկարմամբ: Տաքկանշական է, որ Ասքծո անունը, ի քարքերություն այն ժամանակներում դրա քարաքնույթ կիրառումների քարածվածությանը, նույնիսկ չհիշաքակվեց հաշտության պայմանագրին հարակից որևէ փասքաթղթում: Իրապես ինչ-որ բան փոխվեց, և պետությունն ապաանձնավորվեց և քարանջաքվեց ինչպես իշխողներից, այնպես էլ իշխվողներից: Պետությունը շարունակեց իր ընթացքը դեպի ինչ-որ աքսարակք կազմակերպության կայացում, որն արդեն քնօրինում էր իր ներքին գործերը և համահավասար կարգավիճակ էր ձեռք բերում՝ միջազգային հարաքերությունների համակարգի մյուս մասնակիցների հեք միասին: Վան Կրեելդը գքնում է, որ պետության կարևորագույն հաքկանիշները նրա ինքնիշխան, քարածական (աշխարհագրական քարածք իմասքով) և աքսարակք կազմակերպություն լինելու մնջ են (Van Creveld, 1999: 416): Ինքնիշխանությունն այսուհեք չի սահմանափակվում ուժի լեգիքիմ օգքագործման մենաքիրությամք, բայց ընդգրկում է պետության ավելի ընդհանուր գործառույթները, որոնք վերաքերում են սոցիալական բարօրության ապահովմանը, սոցիալական անվքանգությանը, կրթությանը, համարժեք ենթակառուցվածքների և կանոնների ու կարգավորող նորմերի ապահովմանը, ինչպես նաև մի շարք այլ հարակից խնդիրներին: Տիմնական գաղափարն այն էր, որ ապահովվում էին համապաքասխան ինսքիրքուներ էին (Փորմալ և ոչ Փորմալ կանոններ, վարքագծերի կարգավորում) սքեղծվում, որոնք կոչված էին հեշքացնելու կյանքը՝ այն ավելի կանխաքեսելի դարձնելու, ձեռնարկաքիրական ծախսերը կրճաքելու, անձնական սեփականությունը պաշքպանելու, ինչպես նաև սոցիալական, մշակութային,

քաղաքական ու փնտեսական ներդրումները նվազ ռիսկային և ավելի շահութաբեր դարձնելու համար (փե՛ս նաև North, 1990, 1994):

Անցյալում պետությունները ևս կառուցում էին իրենց գործառույթների ընդլայնմանը միտված որոշակի կազմակերպչական ենթակառուցվածքներ: Ստեղծվել էին բյուրոկրատական համակարգեր, բռնությունը լեգիտիմացվել էր, որոշակի տեղեկավարական ենթակառուցվածքներ էին հիմնվել, ինչպես նաև զարգացել էր տեղեկությունների հավաքման հարուկ տեխնիկա, որպեսզի պետությունն ի գործ լինե՛ր հարկել, ինչ-ինչ ծառայություններ մատուցել, բաշխել և բաժանել: Քայլ առ քայլ պետությունները վերածվեցին համապարփակ կորպորացիաների, որոնք ի վիճակի էին կարգի հրավիրել ազգաբնակչությանը որոշակի տարածքի սահմաններում. առասպելներով, հերոսներով և խորհրդանիշներով համակցված ազգայնականության զգացում սերմանել, սեփական մենաշնորհի դարձնել դրամի թողարկումը՝ նախ երաշխավորելով և ամրապնդելով պարտքային հաշիվների (IOU) արժեքը, ապա մենաշնորհելով այդ «պարտավորմաների» թողարկումը, վերջապես պետության մենաշնորհի դարձնել բռնության լեգիտիմ կիրառումը՝ ներքին անվտանգությունը պահպանելու և արտաքին վտանգներից պաշտպանվելու համար: Կարճ ասած՝ պետությունը վերածվեց մարդկանց կյանքը երաշխավորող կազմակերպության, իսկ այնհուիեփրև աստիճանաբար մեծացրեց պատասխանատվությունն ազգաբնակչության բարձր կենսամակարդակի համար՝ ստեղծելով ինստիտուտների համախումբ, որոնք նպաստեցին իր իսկ տարածքում կայուն փնտեսական, քաղաքական, մշակութային և ժողովրդագրական զարգացմանը, այսինքն՝ տվյալ ազգի շահերին:

Վան Կրեելդը հենց այս զարգացման համափառքստում նկատի ունի վերջին շրջանում նկատվող պետության դերի անկումը: Ըստ նրա՝ պետությունն աստիճանաբար կորցնում է իր դասական նպատակներն իրագործելու և զարգացումն առաջնորդելու ունակությունը՝ 1975թ. համեմատ, որը նա շրջադարձային է համարում: Որպես բացարձակություն՝ նա առաջ է քաշում հեփրևյալ գործոնները. գրեթե անհնար է դարձել ժամանակակից միջուկային զենքի իրական օգտագործումը, ակնհայտ հետընթաց է նկատվում սոցիալական բարօրության ծրագրերում, տեխնոլոգիական նորարարությունները գլոբալականացվում են, ակնառու է պետության՝ ներքին կարգուկանոնի սպառնալիքներին դիմադրելու անկարողությունը և, վերջապես, կորչում է հավաքող պետության հանդեպ: Ըստ էության, Վան Կրեելդը խոսում է պետության՝ մասնակիորեն կամավոր նահանջի մասին, ինչի արդյունքում մասնավոր կազմակերպություններն իրենց վրա են վերցնում պետական

գործառույթները, նույնիսկ նրանք, որոնք դասվում են իբրև պետության դասական նպատակներ: Ժամանակակից քաղաքացիների համար նույնպես սովորական ու բնականոն պրակտիկա է դարձել դափավորի «վարձակալումը», մասնավոր կարգով հավելյալ ոստիկանական ուժեր ֆինանսավորելը: Նույնը կարելի է ասել նաև պետության մասին. մասնավորեցվում են բանփային համակարգը, իմիգրացիոն ծառայություններն ու այլ վարչական միավորներ, կամ, օրինակ, վերագգային կազմակերպություններին են տրամադրվում ազգային զինված ուժերը: Այս ամենին հետևող գործընթացները՝ մասնավոր և հանրային հարվածների ավանդական բաժանման վերանայումը՝ ոչ հոգուր վերջինի, բավական ցայրուն կերպով արտահայտում են պետության ինստիտուտի վրա կազմակերպված գրոհը և մասնավոր հարվածի հաղթանակը՝ ծավալվող մրցապայքարում:

Ի հակառակ պարմական իրողությունների արժեքի՝ այդուհանդերձ, առայժմ վիճելի հարց է՝ արդյոք վերջին զարգացումների 25-ամյա ժամանակահատվածը բավական երկարափն է՝ վերջնականապես արձանագրելու համար պետության նահանջի փաստը, և այն, որ արդի գծային գործընթացը զարգանում է վերջին 1000 տարիների տրամաբանությանը հակառակ, երբ պետությունը վերելք էր ապրում:

Մեր կարծիքով, պետության ներկայիս դրության մասին ճշմարտացի եզրակացություններ անելու համար հարկ է էականը փարբերակել դրա դրսևորման ձևերից, այսինքն՝ այժմեական ձևը՝ գործառույթներից: Ինչպես Ֆիներն է (1999) փաստում, անցյալում տեղի ունեցած բազմաթիվ զարգացումները, որոնք նա անվանում է կառավարման «նոր» պրակտիկաներ կամ հայրնագործություններ, պարմության ընթացքին զուգահեռ՝ փակուղիներ են մտել. դրանք լուծել են ժամանակին իրենց առջև դրված խնդիրները, կամ էլ փոխարինվել են հիշյալ խնդիրների ավելի կարարյալ ու պարզեցված լուծման եղանակներով: Սակայն այդ հայրնագործություններն էական չէին, թեկուզ այն պարճառով, որ դրանք փակուղի էին մտել, և այդ «նոր» պրակտիկաների վերացումը չէր նշանակում, թե «տանող կառույցը»՝ պետությունը, նույնպես վերանում է: Ժամանակի մեջ պետության միայն մի քանի «նորարարություններ» ապացուցեցին իրենց կենսունակությունը, որոնք էլ մինչ այժմ շարունակում են բնորոշել արդի պետությունը:

Բայցևայնպես, այդ առանձնահատկությունները, որոնք հանգուցային են համարվում ժամանակակից պետության կենսունակության տեսանկյունից, հավասարապես հնացած կարող են դառնալ, ինչպես անցյալի սրբազան միապետությունները: Ֆիներնի համաձայն՝ ժամանակակից պետությունները հինգ բազային հատկանիշների են տիրապետում.

- Պետությունը որոշակի փարաժքում ապրող ազգաբնակչություն է, որը ճանաչում է կառավարման համընդհանուր բարձրագույն իշխանությունը:
- Այդ մարմնի ծառայողները (աշխատակազմը) մասնագիտացած են. քաղծառայությունն իրագործում է ընդունված որոշումները, իսկ ուժային կառույցները կոչված են սպարելու այդ որոշումները, անհրաժեշտության դեպքում՝ նաև ուժային միջոցներով:
- Նիշյալ ձևով բնորոշված պետությունը ճանաչվում է մյուս՝ նույնափայ մոդելով կառուցված պետությունների կողմից՝ իբրև անկախ իր գործելակերպի մեջ՝ իր իսկ փարաժքային սահմանների շրջանակում (ներքին ինքնիշխանություն):
- Իդեալական դեպքում, բայց զգալի չափով նաև իրականության մեջ, բնակչությունը մի հանրություն է կազմավորում՝ «Gemeinschaft», որը միավորված է ընդհանուր ազգային պարկանելության ինքնագիտակցությամբ:
- Իդեալական դեպքում, բայց զգալի չափով նաև իրականության մեջ, բնակչությունը մի հանրություն է կազմավորում, որի անդամները փոխադարձաբար մասնակցում են պարպականությունների և բարիքների բաշխման ու համափրության գործընթացին (Finer, 1999: 3):

Ֆիները (1997: 79ff) հստակեցնում է իր դիրքորոշումը՝ պետական համակարգը գնահատելով ըստ մի շարք չափանիշների (գործունեության ոլորտների) համապարասխանության աստիճանի՝ անդրադառնալով պաշտպանության բնագավառին, ներքին կարգուկանոնի պահպանմանը, օրենսդրական ակտիվությանն ու հարկահավաքման գործընթացին, հանրային աշխատանքներին և սոցիալական բարօրությանը, իրավունքներին ու հպարակությանը: Դրանք բոլորն, անշուշտ, կապված են պետականության բաղկացուցիչ փարքերի հետ:

Ֆիներն ընդունում է, որ այս չափանիշները ծնունդ են առել եվրոպամեր հակվածությունից, սակայն, ինչպես նույն ինքն է հստակորեն համաձայնում, «այնպես է պարահել, որ սույն ակնարկը շարադրելու պահին, երբ աշխարհն արդեն բաժանված էր ավելի քան 180 պետությունների, նրանցից յուրաքանչյուրը

եվրոպական պետության կարծրափայն ընդունել էր իբրև կրկնօրինակման մոդել» (Finer, 1999: 88): Վերը հիշադրակված պետության հինգ չափանիշները հիմք են ծառայում նաև գլոբալականացման՝ պետական համակարգի վրա ունեցած ազդեցությունը քննելու և ընդդեմ պետության ներկայումս ծավալվող մարտագրոհն ուսումնասիրելու գործում: Նարցն այն է, թե ինչ չափով է գլոբալականացումը ճնշում պետության վրա, որ այն, ի վերջո, հարկադրված սկսում է կորցնել բոլոր 5 ասպարեզներում արդյունավետ գործելու իր երբեմնի կարողությունը: Եվ ի՞նչ չափով է այդ անկարողությունը պայմանավորված գլոբալականացման ներկայիս փուլով:

Որո՞նք են գլոբալականացման բաղադրիչները

Ինչպեսև պետության դեպքում՝ գլոբալականացումը թերի սահմանված հայեցակարգ է: Որոշ մարդիկ այն համարում են արևմտականացում, իմպերիալիզմի նոր ձև, փոփոխական և մշակութային համահարթեցում, որի պայմաններում անդրազգային կորպորացիաները ոչ միայն աստիճանաբար իրենց գերիշխանությունն են սահմանում մարդկանց մրաժոռոթության վրա, այլև որոշում են, թե վերջիններս ինչ պետք է սիրեն կամ չսիրեն, ինչը պետք է նախընտրեն, իսկ ինչը մերժեն, այլ խոսքերով՝ կանխորոշեն սովորական մարդկանց ընտրությունը: Ումանք (օրինակ՝ Reinicke, 1998) գլոբալականացումը դիտում են որպես փոփոխական երևույթ, որը հնարավորություն է տալիս ընկերություններին առավել մեծ նյութական արժեքներ պոկել արտադրական շղթայից և ներդրումներ կատարել այնպեղ, որպեղ առավել շահութաբեր է՝ անկախ ազգային սահմաններից: Տեխնոլոգիական նորարարությունները, ապակարգավորումը և նորարարությունների արագացող փեմպերը՝ այս ամենը խրախուսում և նպաստում են այդ երևույթին: Գլոբալականացումը արտաքին ուղիղ ներդրումների (FDI) աճ է, իսկ բիզնեսի դիփանկյունից՝ հնարավոր փարբերակների (նախընտրությունների) քանակական կտրուկ ընդլայնում, որոնք էլ, իրենց հերթին, որոշում են, թե որպեղ արտադրել և որպեղ վաճառել: Աշխարհը մեր շուկան է, և այժմ շափ ավելի հաճախ կարելի է հանդիպել մի իրավիճակի, երբ ինչ-որ ընկերության կենտրոնափեղին գտնվում է Մինգապուրում, գլխավոր ներդրողը՝ Ֆրանկֆուրտում, արտադրական հզորությունները՝ Արգենտինայում, հավաքող գործարանը՝ Թայվանում, մարքեթինգի բաժանմունքը՝ Լոս Անջելեսում, մինչ վերջնական արտադրանքի ճնշող մեծամասնությունն իրացվում է Ավստրալիայում: Այս ամենը փոփոխությանը անկայունության բնույթ է հաղորդում, քանզի հաջորդ փարի նույն արտադրական

շղթան (արտադրական գործընթացը) կառավարողի Արևելյան Եվրոպայի ինչ-որ մի անկյուն, մարքեթինգ՝ Մեծ Բրիտանիա, իսկ արտադրանքը հիմնականում հասցեագրված կլինի Նարավային Ամերիկայի շուկային:

Թերթելով վերջին շրջանում լույս տեսած գրականությունը՝ ակամա պայվորություն է ստեղծվում, թե գլոբալականացումը մեկ այլ մոդայիկ առասպելական հասկացություն է այն իմաստով, որ բոլորն իրենց պարտքն են համարում փալ այս տերմինի սեփական, ուրույն մեկնաբանությունն ու սահմանումը: Գլոբալականացման առավել ընդհանրական սահմանումն է՝ գլոբալ փոխկապվածության սրընթաց աճ/վերելք, և ոչ այլ ինչ (McGrew, 1997): Առկա է նաև ավելի որոշակի բացատրություն. մարդկանց սոցիալական կազմակերպման և գործունեության փարածական (փարածքի իմաստով) ձևի մեջ տեղի ունեցած էական տեղաշարժ դեպի հարաբերությունների, փոխգործակցության և իշխանության փարածման միջմայրցամաքային և միջփարածաշրջանային մոդել (McGrew, 1997: 8): Ըստ Նելդի՝ գլոբալականացումը նաև փոխկապվածության ընդլայնում, խորացում և արագացում է (Held et. al., 1999) կամ, ավելի որոշակի՝ մի գործընթաց (գործընթացների համախումբ), որն իր մեջ կրում է չափի, ինտենսիվության, տարածման և ներազդեցության տերմիններով գնահատվող հասարակական հարաբերությունների ու գործակցության փարածական կազմակերպման փոխակերպում, ինչն, իր հերթին, ստեղծում է միջմայրցամաքային և միջփարածաշրջանային հոսքեր, գործողությունների, գործակցության և իշխանության (ազդեցության) փարածման ցանցեր (Held et. al., 1999: 16):

Գլոբալականացման ոչ միայն սահմանումներն են տարբերվում, այլև դրա ինդիկատորները (ցուցիչները): Ոմանք առանձնացնում են ինտերփուգիոնալ համակցման/միահյուսման երևույթը՝ նշելով, օրինակ, մաքսային համաձայնությունները, դրամավարկային համաձայնագրերը և պետությունների միջև գործընկերային ներդաշնակության բազմաթիվ այլ օրինակներ: Մյուսները մատնանշում են տնտեսական փոխկախվածության, առևտրի, ինչպես նաև բազում հասարակական և միջկառավարական կազմակերպությունների համատեքստում միջազգային տրանսակցիաների (գործարքների) թվի զգալի աճը: Այլոց համար կարևորվում է ինտեգրման արդյունքները, ինչպիսիք են հանրային քաղաքականությունների և գների համակցումը, նախընտրությունների և մեկ քաղաքական գաղափարախոսության համակցումը (կամ գերակայությունը) (Keohane and Miller, 1996; Held et al., 1999; Prakash and Hart, 1999):

Սահմանումների և ցուցիչների այս ընդհանրական տիպերից բացի, գիտնականները հակված են հարմարեցնել գլոբալականացման սահմանումներն իրենց որոշակի գիտական ասպարեզներին: Այսպես, շրջակա միջավայրի պաշտպանները տեսնում են էկոհամակարգի գլոբալականացում, այսինքն՝ անդրսահմանային աղտոտման գոլաբալ հետևանքների ձևով արտահայտվող գլոբալականացում՝ նշելով գլոբալ էկոհամակարգի, Gaia-ի մոդելի և ածխաթթու գազերի արտանետման հետ կապված լուրջ հիմնահարցերը: Նրանք կանխատեսում են էկոլոգիական անկում, որովհետև շրջակա միջավայրը վերածվում է ընդհանուր մի «ապրանքի»՝ Օսպորոմի «Ընդհանուր ողբերգությունը» աշխարհային մեջ նկարագրված մոդելի բոլոր հարկանիշներով: Ոչ ոք չի սրանձնում և չի էլ ցանկանում սրանձնել պատասխանավորությունը. բոլորը ձգտում են առավելագույնը կորզել այս իրադրությունից:

Մշակութային հարցերով հետաքրքրված գիտնականները խոսում են մշակութային գլոբալականացման մասին՝ նշելով գլոբալ գյուղի սպեղծման մասին, որտեղ գերիշխում են McDonalds-ի, Coca Cola-ի և CNN-ի նման ընկերություններ, իսկ անգլերենի, հոլիվուդյան կինոնկարների և սերիալների (առավել ցայտուն օրինակ է «Սեզամի փողոցը») գերակայությունն էլ ավելի զորեղ է դառնում: Մշակութաբանները գլոբալականացումն ընկալում են համաշխարհային համահարթեցման և ուրույն մշակույթների վերացման դիտարկումից, որտեղ հաղորդակցման տեխնոլոգիաները հանգուցային դերակատարություն ունեն:

Քաղաքական փոփոխության մասնագետները գլոբալականացումը քննարկում են համաշխարհային փոփոխության կառուցվածքային փոխակախվածության խորացման համապատասխան (Dunning, 1999: 1), իբրև միջազգային համաշխարհային փոփոխության որակական փոխակերպում կամ արտադրանքի արագացված միջազգայնացում, կապիտալի շարժունակության շեշտակի աճ և տեղեկությունների իմացության ավելի մեծ շարժունակություն՝ սկսած նամակների միջոցով հաղորդակցությունից, վերջացրած տեխնոլոգիաների փոխանցելիությամբ:

Գլոբալականացման ներգործությունը ազգային պետության վրա

Թեև նման սահմանումներն ու ցուցիչները կարող են բավական մշուշոտ և կամայական թվալ՝ որևէ սահմանման նախընտրությունը հաճախ արտացոլում է կամ պայմանավորված է տվյալ ազգային պետության վրա գլոբալականացման ազդեցության հարցում սրանձնած դիրքորոշումամբ: Այս խնդրի կապակցությամբ

հեղինակների միջև լայն ջրբաժան է առաջացել. ընդ որում, բոլորն ունեն քիչ թե շատ ուժեղ փաստարկներ հոգուր իրենց դավանած մոտեցման: Որոշ մեկնաբաններ փորձում են համոզել մեզ, թե գլոբալականացման հետևանքները հեշտությամբ չափազանցվում են (Wade, 1996), և որ ազգային պետությունը կենդանի է և բարեկեցիկ (Stopford, 1999). նրանց մոտեցումները ժամանակ առ ժամանակ վերագրում են, այսպես կոչված, սկեպտիկական (թերահավատ) թեզին (Held et al., 1999): Մյուսները դրա մեջ տեսնում են արմատական բեկում՝ ազգային պետության վախճանն ազդարարող նոր աշխարհակարգի սկզբնավորում (Ohmae, 1995; Greider, 1997): Տիշյալ հայեցակետի կողմնակիցներին (հիպեր) գլոբալիստներ են կոչում (Held et al., 1999): Երրորդ ուղղության ներկայացուցիչները շարունակում են փաստել, որ թեև ազգային պետությունը չի կորչի, սակայն որակական փոփոխություններ են սպասվում պետության ու կառավարական մարմինների կողմից խնդիրների իրագործման գործընթացում (ընթացակարգերում) (Castells, 1996; Ruggie, 1996, Rosenau, 1997; Reinicke, 1998). այս մոտեցման հենքում ընկած է այսպես կոչված տրանսֆորմալիստական (անդրփոխակերպման) թեզը (Held et al., 1999):

Գլոբալիստների կողմից գլոբալականացման բնորոշ նկարագրումը ենթադրում է հետևյալ բացատրությունը՝ համաշխարհային մասշտաբներով սոցիալական հարաբերությունների արագացում, ինչը կապակցում է հեռավոր վայրերը միմյանց հետ այնպես, որ տեղական իրադարձությունները ձևավորվում են հազարավոր մղոններ հեռու գտնվող զարգացումների ազդեցությամբ և հակառակը (Giddens, 1996: 64): Կամ, ավելի պարզ՝ գլոբալականացումը դիալեկտիկական գործընթաց է, որի պայմաններում տեղական իրադարձությունները ներգործվում են հեռավոր վայրերում ընթացող իրադարձություններից, բայց, իրենց հերթին, համանման ազդեցության ներուժ են պարունակում ընդհանուր զարգացումների նկատմամբ (Guibernau, 1999): Այս մոտեցումների գլխավոր միավորող միտքն այն է, որ մարդկային պայմանության նոր դարաշրջան է սկզբնավորվում՝ մի աշխարհ, որտեղ չկան սահմաններ, որտեղ ազգային պետությունը կորցնում է իր՝ մասնակցության բովանդակալից միավորի դերակատարումը (Ohmae, 1995: 5): Գլխավոր փաստարկն է՝ նախանշվող հետմոդեռնիստական էլեկտրոնային աշխարհի համադրությունը տարածականության և աշխարհագրության հայեցակարգերը, որոնք սկզբունքային են ազգային պետության համար, աստիճանաբար վերածվում են իրականությանը գրեթե չհամապատասխանող չափանիշների: Իրենց տեսակետը պաշտպանելու նպատակով հիշյալ մոտեցման կողմնակիցները բնորոշ մի օրինակ են բերում. այլևս անհնար է պնդել, թե որտեղ է տնտեսական արտադրությունը կենտրոնացված, եթե

արբանյակային կապի միջոցով Բանգլորում տեղակայված ծրագրավորման կենտրոնը կադարելագործում է Նյու Յորքի բանկերից մեկի համակարգչային համակարգը: Այդուհանդերձ, նման մտահղացմանն ընդդիմանում են թերահավաքները (սկեպտիկները), որոնք համոզված են, թե դա տեղի է ունենում միայն այն պատճառով, որ կանոնակարգող մեխանիզմները հեպ են ընկնում նոր զարգացումների սրընթաց տեմպից (Aman, 1999): Ըստ նրանց՝ հենց որ լուրջ հիմնահարցեր առաջանան նման կարգի գործարքների ոլորտներում, ապա անհապաղ գործի կղրվեն նոր կանոններ, որոնք կամրակցեն այդ փափ գործունեությունը կամ ներքին, կամ էլ միջազգային օրենսդրական դաշտին՝ հնարավոր դարձնելով դրանց վերահսկումը, թույլատրումը և այլն:

Տրանսֆորմալիսպների կարծիքով, ազգային պետությունը գտնվում է զարգացման և փոփոխման շարունակական գործընթացում: Նոր պայմաններում ազգային պետությունները դարձյալ կհամակերպվեն իրողությանը՝ հարմարվելով նոր եղանակներով գործելու և ստանձնած պարտականությունները կադարելու հրամայականին: Բնորոշ օրինակներից է Եվրամիությունը, որտեղ ազգային պետություններն իրենց պարասխանաբարության շրջանակում գտնվող որոշ պարտականություններ փոխանցել են վերազգային մի կառույցի, թեև ակնհայտ է, որ անդամ պետությունների պարտականությունների թիվը դրանից չի նվազել, այլ պարզապես փոփոխվել է:

Թերահավաքների ընդհանուր մտայնումն այն է, որ գլոբալականացումն ինչ-որ նոր երևույթ չէ, այլ պարմական զարգացման շարունակումն է դեպի էլ ավելի խորացող փոխկախվածության: Նրանց մի մասը նույնիսկ հարցականի տակ է դնում գլոբալականացման իրական և նոր լինելու հանգամանքը: Մասնավորապես, մարմանշվում է, որ միջպետական տնտեսական և քաղաքական բոլկները շարունակում են գերակայել միջազգային ասպարեզում, մինչդեռ միջազգային փոխկախվածությունը նախորդ դարաշրջանի հարկանիշներից մեկն է եղել: Ամեն պարեհ առիթով նրանք հակված են մեզ մարուցել իրենց սիրած օրինակը, երբ դեռ 13-րդ դարում Ֆրանսիայի իշխան Ջոֆրուա դը Ջոնվիլն ամուսնացավ Անգլիայի իշխան Վալտեր դը Լեյսի թոռնուհու՝ Մաթիլդայի հետ: Եվ քանի որ Մաթիլդան շարունակեց տիրել իր իռլանդական կալվածքներին, իսկ Ֆրանսիացի իշխանը, բնականաբար, իր Ֆրանսիական կալվածքներին, ապա նա ստիպված էր միաժամանակ իր հավարարմությունը հայտնել թե՛ Ֆրանսիայի և թե՛ Անգլիայի թագավորներին (Kobrin, 1999: 160)՝ այդպիսով դառնալով առաջին

«գլոբալականացնողներից» մեկը, ով ազգային ինքնիշխանության հետ կապված պրոբլեմներ սպեղծեց:

Որոշ հեղինակներ, հիպերգլոբալիստական կեցվածք ընդունելով, հակառակ դիտանկյունից են նայում վերը նշված փաստարկին՝ կանխադեսելով, որ նոր աշխարհակարգը կհիշեցնի մութ միջնադարի իրավիճակը՝ մինչ Վեստֆալյան հաշտության կնքումը. այլ կերպ ասած՝ մինչ ազգային պետության հայտնվելը: Նախամոդեռն և հետմոդեռն աշխարհակարգերը միավորում էր անիշխանությունը (անարխիան), երբ տարածքային ինքնիշխանություն գոյություն չուներ, հանրայինի և մասնավորի տարբերությունը բացակայում էր, ազգային հարցն անտեղի էր, տարածված էր բազմակի հավատարմության երևույթը, էլիտաներն անդրազգային էին և ընկալում էին միմյանց որպես այդպիսին՝ գերծ մնալով ազգային պարկանելության հղումից: Այնուամենայնիվ, այս տեսակետը նույնպես վիճելի է. արդյոք միջնադարյան շրջանն այդքան տարբեր է ժամանակակից պետականության փուլից, և արդյոք արդարացված է պարմական այդ փուլն անարխիկ կոչելը: Այլընտրանքային մոտեցումը պնդում է, թե այն պարզապես կազմակերպված էր անդրազգային՝ քաղաք-պետությունների և կլանների մակարդակիում:

Խոսքերից այն կողմ

Բոլոր երեք դիրքորոշումները քիչ թե շատ ուժեղ փաստարկների վրա են հիմնվում՝ պաշտպանելու գլոբալականացման՝ ազգային պետության վրա ազդեցության կամ դրա բացակայության պնդումները: Դրանց մենք կանդրադառնանք դրանց ավելի ուշ: Կքննարկենք նաև վերն արդեն ներկայացված ազգային պետության հինգ «հիմնասյուների» վրա գլոբալականացման ներազդեցության տարբեր կողմերը: Քանի որ գլոբալականացում հասկացությունը դժվարըմբռնելի է և կարող է տարաբնույթ ձևերով բնորոշվել, ուստի անհրաժեշտ է առանձնացնել գլոբալականացման ներգործությունն իր առանձին ցուցիչներով: Գլոբալականացումն՝ իբրև մարդկանց միջազգային տեղաշարժ, որակապես այլ տիպի ազդեցություն է թողնում, քան, օրինակ, ապրանքների միջազգային տեղաշարժերը և այդ ապրանքների միջազգային առևտուրը: Մենք կհետաքննենք կանխադրյալ ազդեցության տիպերը՝ փաստարկներում օգտագործված ցուցիչների պարագայում: Օրինակ՝ հաստատվում է, որ աճող փոխկախվածության հետևանքով ազգային պետության արտաքին ինքնիշխանությունը հարցականի տակ է հայտնվել: Այս դեպքում «նվազող արտաքին ինքնիշխանության» ազդակն առնչվում է «աճող

փոխկախվածության» ցուցիչի հետ, բայց ոչ արտաքին ուղիղ ներդրումների հետ, որոնք, ըստ ամենայնի, միանգամայն այլ կարգի ազդեցություն են թողնում: Խոսքն այսպեղ, մասնավորապես, «ներքին ինքնիշխանության» մասին է, թեև երկուսն էլ՝ փոխկախվածությունն ու արտաքին ուղիղ ներդրումները, «գլոբալականացում» կոչվող հայեցակարգի ցուցիչներն են:

Ազգային պետության ավարտն ազդարարող փաստարկներ

Սկզբունքային հարցն այսպեղ այն է, թե արդյոք առկա են տեսանելի զարգացումներ ազգային պետության՝ *իր ազգաբնակչությանն արտաքին վտանգներից պաշտպանելու* համադրություն (ունակությունում): Մասնագետների և մեկնաբանների մի մասը փաստում է, որ միջուկային զինապեսակների սպեղծման և այդ տեխնոլոգիաների գլոբալ տարածման հետ մեկտեղ ազգային պետությունը կորցրել է իր այդ ունակությունը: Նաշվի առնելով նման զինապեսակների ահռելի կործանարար ուժը և դրանց տարածումն աշխարհով մեկ՝ գրեթե անհավաքալի է թվում, որ միջուկային զենքը երբևէ կօգտագործվի: Ելնելով հիշյալ կանխադրությից հաստատվում է, որ ազգային պետությունները կորցրել են ռազմական գործողություններ և պատերազմներ վարելու իրենց երբեմնի ունակությունները: Ինչպես տեսակերի կողմնակիցներն են պնդում, դրա ակնառու ապացույցներից է սառը պատերազմի հանկարծակի ավարտը, ինչպես նաև մի շարք այլ հակամարտությունների դադարեցման նախադեպերը: Եվամիության անդամ պետությունները, ի վիճակի չլինելով պատերազմել նախկին Նարավալավիայի տարածքում, ստիպված էին ծավալում միջազգային քննարկումների դիմել տարբեր կազմակերպությունների շրջանակներում (Արևմտաեվրոպական միություն, ՆԱՏՕ, ՄԱԿ), մինչ որևիցե առարկայական գործողության դիմելը: Պետության այդ հենքային գործառույթը կասկածի տակ դնող երկրորդ փաստարկն այն է, որ տնտեսական նկատառումներն աստիճանաբար սկսում են գերակայել անվտանգության հրամայականների նկատմամբ: Երբ տնտեսությունները միահյուսված են աշխատում՝ պատերազմը չափազանց ծանր կարող է նստել կողմերի վրա, եթե նման տարբերակի հնարավորությունն առհասարակ գոյություն ունի: Ազգային պետության հենքային գործառույթը՝ բնակչության պաշտպանությունն արտաքին սպառնալիքներից, կանխադրում է, որ, օրինակ, Սինգապուրի նման պետությունը չի կարող գոյատևել որպես պետություն, քանի որ այն զուրկ է ռազմական ներուժից (երաշխիքներից): Այդուհանդերձ, Սինգապուրը գոյություն ունի

և բարգավաճում է. նրա ռազմական անվտանգության երաշխիքն իր փոփոխական կապերն են արտաքին աշխարհի հետ (Ohmae, 1990: 13-14): Երրորդ փաստարկն ակնարկում է, որ գլոբալականացումը նպաստում է ժողովրդավարության համաշխարհային փարածմանը, մինչդեռ ժողովրդավարությունները, համեմայնդեպս այդպես է ենթադրում կանխադրությո՞ւյթը, չեն պատերազմում միմյանց հետ (Russet, 1993): Այսպիսով, գլոբալականացումը բավական ծանրակշիռ ազդեցություն է գործադրում պետության հիմնարար գործառույթներից մեկի վրա, որը դադարում է գործնական լինելուց, ավելի ճիշտ՝ այն փոխանցվում է միջազգային կազմակերպությունների իրավասությանը: Ակնհայտ արևմտյան կողմնապահությամբ՝ հիշյալ փեսակերի ջափագովներն ազդարարեցին ռազմական միջոցներով պատերազմելու ավարտը՝ եզրաքանելով ազգային պետության ռազմական գործառույթի վերացումը՝ որպես այդպիսին:

Ինչ վերաբերում է օրենսդրական և հարկման գործառույթներին, ապա «ազգային պետության վախճանի» կողմնակիցները նույնպես մի քանի փաստարկներ են բերում: Առաջին՝ նրանք որոշակի համապատասխանության փարրեր են փեսնում մի կողմից՝ մասնավորեցման և ապակարգավորման, իսկ մյուս կողմից՝ գլոբալականացման միջև, ինչն ակնբախ է դեռ 1980-ական թթ. ի վեր: Տնտեսական և ֆինանսական փոխկախվածության մեծացումը և համաշխարհային առևտրի կողմից ազգային տնտեսության աճը պայմանավորող ու ձևավորող գործոնների ազդեցության աստիճանը, փարադրամի փոխարժեքի փոփոխականությունն ու բազմակողմ համաձայնությունները միաված են ցույց փալու, որ այդ զարգացումների նկատմամբ աազգային պետության նհատական ազդեցությունն անկում է ապրում: Ինչպես առական է ցուցանում՝ երբ Գերմանիայում մրսածություն է, Ղուանդիայում թոքաբորբ է սկսվում: Գլոբալականացման համադրությո՞ւյթում Ղեռավոր Արևելքում տնտեսական ճգնաժամը լրջագույն հետևանքներ կարող է ունենալ Արևմուտքի տնտեսությունների համար և հակառակը: Տնտեսական գործունեության վրա միջազգային առևտրի աճող գերակայության հետ մեկտեղ՝ ազգային պետությունները կորցրել են կանոնակարգման իրենց իշխանական գործառույթները և համապատասխան օրենքների գործնական կիրառման կարողություններն արդյունաբերական ոլորտում: Եթե նրանք նույնիսկ փորձ անեն որդեգրել նման ուղեգիծ, ապա հետևանքները երկար սպասել չեն փա. կհետևի իրական ներդրումների կարուկ անկում, իսկ արդյունաբերական հզորություններն անմիջապես կփրդափոխվեն այլ պետություններ կամ փարածաշրջաններ: Այս ամենի «վերջնահաշվում»՝ մենք վկա ենք համաշխարհային ծավալներով

ապակարգավորման, ազատականացման և մասնավորեցման գործընթացների: Ազգային պետությունները ստիպված են բախվել բոլոր այս մարտահրավերներին՝ գուրկ լինելով այլընտրանքի հնարավորությունից, որովհետև հարևան պետություններում փրապետող միտումներին ոչ համահունչ, ինչ-որ այլ ուղղվածություն դավանող քայլերի ձեռնարկումը կարող է հանգեցնել նրան, որ փվյալ ազգային պետությունն այլևս գրավիչ չի լինի փնտեսական աշխարհակարգի համադրությամբ՝ ձեռքից բաց թողնելով փնտեսական բարգավաճման հեռանկարը: Երբ, օրինակ, պետությունը շրջակա միջավայրին վերաբերող նոր կանոններ է մտցնում իր փարածքում փնտեսավարման գործընթացի մեջ, այն ռիսկի է դիմում. շարժունակ փնտեսական հզորությունները կարող են պարզապես լքել պետության փարածքը՝ փեղափոխելով արփադրությունն այնպիսի երկրներ, որփեղ բացակայում է նման էկոլոգիական կանոնակարգումը: Նույնը վերաբերում է նաև շահության հարվածի, նվազագույն աշխատավարձերի և դրամական պարգևային շահության ոլորտների նկատմամբ վարվող քաղաքականությանը: Բիզնեսի ազատության որոշակի սահմանափակումը, ինչը չափազանց մեծ շեղումների է բերում հարևան երկրներում փիրող փնտեսական կարգերի համեմատ, էլ ավելի կվարթարացնի պետության կացությունը՝ ձեռնարկափիրական նախաձեռնության և կապիփալի՝ դեպի ավելի բարենպաստ գոփիներ «արփահոսքի» պայմաններում: Նույն նկատառումները գործում են նաև հարկային ոլորտի առնչությամբ. մեր այս գլոբալականացված աշխարհում մյուս պետությունների և շրջանների համեմատ հարկային դրույքաչափերի բարձրացման հետևանքով բիզնեսը և սովորական մարդիկ կուղղվեն դեպի այլ պետություններ, որփեղ հարկային համակարգն ավելի բարյացկամ է և նվազ ծանր: Ակնհայտ է, որ հիշյալ շարժընթացները ոչ մի լավ բան չեն կարող խոսփանալ պետություններին, երբ նրանք ի վիճակի չեն փոփոխել իրենց հարկային համակարգերը՝ սեփական առաջնահերթությունների համաձայն: Իսկ դա նշանակում է, որ նրանք այլևս ի գորու չեն համախմբել մարդկային ռեսուրսները, դրամական ու նյութական միջոցները՝ պետական գործառույթների լիակարար ապահովման համար. ընդ որում, երկարաժամկետ հեռանկարում ջլափվում է պետության ռեսուրսային հենքը: Նման զարգացման վկայություններից մեկն է հարկային բեռի համահավասարեցումը, ինչն այժմ փեսանելի է ՏՀԶԿ-ի (Organization for Economic Cooperation and Development, Տնտեսական համագործակցության և զարգացման կազմակերպություն) անդամ երկրների փնտեսական գոփում՝ Էապես փարբերվելով 30-ամյա վաղեմության շահությանարկի քաղաքականությունից: Ժամանակին մարգինալ հարկը փարանվում էր 15%՝ նվազագույն շահույթ և 70%՝

բարձր շահույթ ունեցող խմբերի միջև: Ինչ վերաբերում է բիզնեսի հարկմանը, ապա արտաքին ուղղակի ներդրումների և անդրազգային ընկերությունների բազմության աճի պայմաններում այլևս հստակորեն պարզ չէ, թե որտեղից է գոյացել շահույթը: Նասկանալի է, որ բիզնես հանրությունը կպնդի, թե շահույթը ստացվել է իր համար առավել բարենպաստ հարկային դաշտ ունեցող գոտուց/երկրից:

«Հարկային ապաստարանների» գոյությունը, ազգային սահմանների միջով շահույթի և դրամական ֆոնդերի փոխադրման մեթոդյա հնարավորությունները կարող են որոշակի խթաններ ստեղծել ազգային պետությունների համար՝ նվազեցնելու հարկման դրույքը (Dunning, 1999: 314)՝ շրջանառվող դրամական միջոցների գոնե փոքր մասը ստանալու և նման «հարկային ապաստարան» դառնալու նպատակով:

Ապակարգավորումը, մասնավորեցումը և շուկայական ազատականացումն այն առաջնային գործոններն են, որոնք խրախուսում են գլոբալականացման ընթացքը: Արդյունքում՝ ինքնագորացման գործընթացներ են ուրվագծվում, որոնք անհերքաբար են ազգային պետությունների կողմից այդ զարգացումների ուղղորդման հնարավորությունները, իսկ «վերջնահաշվարկում»՝ պետությունները կորցնում են միջազգային միությունների վերահսկման ընդունակությունը: Խոսքն այսպեղ դարձյալ միջազգային կազմակերպությունների (ինչպիսիք են, օրինակ, Նամաշարհային բանկը, Արժույթի միջազգային հիմնադրամը, Առևտրի համաշխարհային կազմակերպությունը և Միջազգային հաշվառումների բանկը) կողմից պետական գործառույթների ստանձնման մասին է: Իսկ դա ինքնաբերաբար ենթադրում է, որ պետականության երկրորդ բազային գործառույթը նմանապես մեծ ճնշման ներքո է գտնվում:

Ազգային պետության երրորդ հենքային գործառույթն է *հանցավոր քրեությունների ու քաղաքացիական պատերազմների կանխարգելումը և ճնշումը*: Ըստ Սպրենջի՝ պետական իշխանությունը մերթ անհերքաբար է, մերթ վերելք ապրում, մերթ էլ անկման մեջ հայտնվում: Որոշ դեպքերում նույնիսկ թվում է, թե այն ոչ թե ինչ-որ մեկին է փոխանցվել, այլ ուղղակի փոշիացել է: Մյուսները հակված են կարծել, թե ազգային պետության ինքնիշխանության հանգուցային հարկանիշներն անձնապուր են եղել վերազգային ինստիտուտներին, ինչը սերտորեն փոխկապված է իշխանության արժեզրկման և այն անդրազգային միավորներին փոխանցելու գործընթացի հետ (Guibernau, 1999: 170): Այս առումով ուշագրավ հանգամանք է պետության կողմից չվերահսկվող ոստիկանական ուժերի նշանակության մեծացումը. օրինակ՝ այժմ գործում են փարածաշրջանային,

մասնավոր և անդրազգային ոստիկանական գործակալություններ: Այսպես, Կապալոնիայի նման երկրամասերն արդեն ունեն իրենց սեփական ոստիկանական ուժերը, մինչդեռ Մեծ Բրիտանիայում՝ անվտանգության ապահովման մասնավոր հաքվածում ներգրավված աշխատակիցների թիվը գերազանցում է ոստիկանության ծառայողների թվաքանակը (Kobrin, 1999: 178): Նարուսպները, սուպերմարքեթները, արդյունաբերական միավորումները և նույնիսկ մարզական ակումբներն այլևս կախված չեն կառավարությունից՝ իրենց սեփականությունը պաշտպանելու և հնարավոր բռնարարքները կանխարգելելու գործում: Նրանք վարձակալում են իրենց սեփական պաշտպանությունը: Ավելին, գլոբալականացումը զուր փնտրեսական երևույթ չէ. հանցավորությունը ևս գլոբալ բնույթ է ձեռք բերել, ինչը խիստ արդիականացնում է անդրազգային ոստիկանական ուժերի և սպորաբաժանումների կազմավորման հրամայականը, որոնք ի գործու կլինեն դիմագրավել կարգուկանոնին սպառնացող վտանգները: Նման վտանգների շարքում են թմրամիջոցների փրածումը, փողերի լվացումը, համակարգչային հանցագործությունները և այլն: Ուստի, ինչպես գլոբալիստներն են պնդում, քանի դեռ հանցավորության գոտիները չեն համապարասխանում ազգային պետության սահմանագծերին, միջպետական մակարդակով պայքարն այդ չարիքի դեմ համարժեք չէ սպառնալիքի ծավալներին և դրա կանխարգելման նպատակին. փաստորեն, պետության իրավասությունն այս խնդրում ևս նվազման միփում ունի:

Ազգային պետության չորրորդ հենքային գործառույթն է *կենսամակարդակի բարելավման կարողությունը և հանրության միասնականության զգացման պահպանումը*: Նախևառաջ, հարկ է նշել, որ նախորդ փաստարկներն արդեն իսկ ենթադրում են, որ ազգային պետության կողմից հիշյալ խնդրի լուծման համար անհրաժեշտ ռեսուրսներն աստիճանաբար պակասում են: Կառավարություններն աստիճանաբար հակվում են դեպի ձեռնարկարիական կողմնորոշումները և այլևս ի գործու չեն ապահովել հարիւր կենսամակարդակ: Կյանքի որակի բարելավման մշտական հնարավորություններից մեկն է շահույթի վերաբաշխումը հարուստների և կարիքավորների միջև: Սակայն մեր օրերում դա անիրականանալի փորբերակ է, քանզի հարուստները կխուսափեն իրենց պարտականությունից՝ հեռանալով նման քաղաքականություն որդեգրած երկրից: Ինչպես Դանինգն է գրում (1999: 15)՝ «Նաշվի առնելով բյուջեի դեֆիցիտի հարապին իրողությունը, ինչպես նաև արժեզրկման և հարկման մեծացման նկատմամբ ուժեղացող դժգոհությունը՝ պետություններն, ի վերջո, կկրճատեն իրենց գործառույթների մի մասը, առաջին հերթին՝ սոցիալական քաղաքականության ոլորտում, որն ավանդաբար զուգակցվում էր քեյնսյան

բարօրության պետության հետ» [1]: Ֆակը հարցերն ավելի կոշտ է դնում՝ հաստատելով, որ գլոբալականացումն իր նեոազավական գաղափարական փոփոխությունն առաջնություն է տալիս անհամապատասխանության կամ համամասնակցային նախկին նախագծի հետ: Տեսանելի ապագայում իր մեջ ներկրելով նոր բազմակողմանիության գործուն դերակատարումը՝ պետությունն այն փորձելու է նաև քաղաքացիական և քաղաքական համադրությունների վրա: Դրա ապացույցներն ակնհայտ են սոցիալական բարօրության պետության հարկանիշների (համեմայնդեպս, ՏՀԶԿ-ի երկրներում) անկման և գլոբալականացման միաժամանակյա ընդլայնման օրինակի վրա: Գլոբալականացման գործընթացի ներկա ձևը սրելով է գլոբալ փոփոխության մեջ ինտեգրված գլոբալ սոցիալական մի աստիճանակարգ. հարաբերականորեն հոսուն հարկանիշներով օժտված մի հարթություն, որը սոցիալապես և փոփոխապես կախյալ է և անորոշ, մինչդեռ դրա շրջանակում ընդգրկված, ինչպես մեկուսացված խմբերը ոչ մի էական դեր չեն խաղում: Դա մասամբ բացատրվում է նրանով, որ կառավարություններն իրենց կարգապահության են հրավիրում՝ որդեգրված փոփոխական քաղաքականությունը գլոբալ-փոփոխական աճին համահունչ դարձնելու մղումով, ինչը, սակայն, երկրորդական հետևանքներ է ենթադրում՝ սոցիալական պաշտպանվածության թուլացում, կենսահամակարգին ուղղված ռիսկեր և գլոբալ կառավարման առասպելականացված մի կառույցի ձևավորում, որը խույս է փախ ժողովրդավարական հաշվետվության նորմերից և սպառնում քաղաքացիական հասարակությանը (Mc Grew, 1997: 61): Ավելին, պետությունները վերագրալիս, անդրագրալիս և մասնավոր կազմակերպություններին են զիջում իրենց գործառնությունները: Այդ ամենը գլոբալականացման պարփակված սահմանափակումներից է, որի հետևանքով աստիճանակարգված մոդելի հիման վրա գործելու ազգային պետության հնարավորությունները կրճատվում են, իսկ դրա հետ մեկտեղ՝ նաև վերջինիս ինքնիշխանության աստիճանը: Այս հեռանկարը պարփակում է պետություններին ընդունել բազմաշերտ կառավարման կառույցի արդիականությունը. մի համադրությամբ, որն ավելի ու ավելի վրանգավոր է դարձնում այլ պետությունների քաղաքական ուղեգծերից շեղվող նպատակների առաջնացումը: Օրինակներից մեկն է Նիդերլանդների կառավարության որոշումը՝ օրինականացնել թմրադեղերի օգտագործումը, ինչը սուր քննադատության արժանացավ Ֆրանսիայում և նվազ չափով՝ Գերմանիայում: Համեմատաբար խիստ սահմանափակումներ կիրառող հարևան այս երկրների իշխանություններն ականապես եղան, թե ինչպես են իրենց քաղաքացիները հարում Նոլանդիայի սահմանը, այսպես ձեռք բերում թանկարժեք ապրանքը և, վերադառնալով,

խժղժություններ սպեղծում հայրենիքում: Ակնհայտ է՝ սահամանների թափանցիկ լինելու պարագայում ներագգային հանրային քաղաքականությունը վերածվում է վերագգայինի:

Պետության հինգերորդ հենքային գործառույթն առնչվում է *պետության ընդունակությանը՝ վերաբերվել անհատներին իբրև քաղաքացիների, այլ ոչ թե հպատակների և ապահովել արդարությունը՝ գործընկերային փոխհամաձայնության ելակերպից*: Քննադատների մեծամասնությունը համոզված է, որ գլոբալականացումը ժողովրդավարական ինստիտուտների պակաս ունի, բավականաչափ կանոնակարգված չէ օրենքներով ու կանոններով, թերի է հաշվեքվության մեխանիզմների ապահովման փեսանկյունից, հանգեցնում է անորոշ քաղաքական գործընթացների և, վերջապես, չի նախատեսում որոշակի օրակարգ՝ ուղղելու մասնավոր և հանրային հարվածների միջև խորացող անհավասարակշռությունը, որը կապված է լիության, բարձրորակ առողջապահության, կրթության և ապրուստի ֆոնին շարունակական աղքատության հետ (Falk, 1999):

Անկախ նրանից՝ կհամաձայնե՞ք, թե կմերժե՞ք այս սադրիչ փաստարկը, վերը նշված մի քանի նկարագրումների հետ համամիտ են նաև պակաս քննադատորեն տրամադրված հեղինակները: Օրինակ՝ ժողովրդավարության պակասորդի մասին թեզը բացահայտորեն մարմանշվում է ՄակԳրյուի կողմից (1997): Նրա փաստարկումը ելակետ է ընդունում այն նկարագրումը, թե ազատական ժողովրդավարությունն ուղղակի և սիմբորիկ (համաչափ) համապատասխանության մեջ է գտնվում կառավարման և կառավարվողների հետ (տե՛ս նաև Held, 1996): Ժողովրդավարությունը ենթադրում է որոշակի իրավունքներ. ընդ որում, այդ իրավունքները երաշխավորված պետք է լինեն: Որպես կանոն՝ ազգային պետությունն է հոգ տանում դրա համար: Այդուհանդերձ, ո՞վ կարող է երաշխավորել նման իրավունքները, երբ Նոնկոնգում ընդունվող որոշումներն անդրադառնում են Արևմտյան Եվրոպայի աշխարավորների վրա կամ հակառակը:

Գլոբալականացման հետ միասին՝ նախկինում գոյություն ունեցող համապատասխանությունները խախտվեցին, քանի որ հաշվեքվությունն այլևս անպայմանորեն չի համընկնում «իշխանական կենտրոնների տարածական հասանելիությանը»: Իսկ դա նշանակում է, որ գլոբալականացման արդի գործընթացում հանգուցային որոշումները չեն վերահսկվում ժողովրդավարական մեխանիզմների միջոցով, չնայած նոր «ժողովրդավարական» պետությունների թիվն

աճում է: Նասարակական և միջկառավարական կազմակերպությունները՝ միջազգային մակարդակում, իսկ փարածաշրջանները՝ սուբ(անդր)ազգային մակարդակում չեն փիրապետում այն ինստիտուցիոնալ համադրությին, որով առանձնանում է պետությունը, իսկ դա, իր հերթին, նշանակում է, որ հաճախ անհնարին է լինում երաշխավորել քաղաքացիական իրավունքները: Ընտրությունները, մասնակցության ընթացակարգերը և որոշումների ընդունման վրա ազդող այլ գործոններն այս մակարդակներում այլ կերպ են ծավալվում, քան միջազգային ու հասարակական կազմակերպությունների ազդեցության եղանակները:

Եզրափակելով՝ գլոբալիստները փաստում են, որ գլոբալականացում կոչվող փոխկապվածության աճը բացասաբար է ազդում ազգային պետության բոլոր այս հենքային գործառույթների վրա: Նկատի ունենալով փոփոխական և քաղաքական փարածքների ընդլայնվող անհամապատասխանությունը, երբ պետությունը ստիպված ադապտացվում է փոփոխության փարածական չափմանը, ակամայից պետք է ընդունել, որ ազգային պետական համակարգի ավարտը՝ այն ձևով, որ մենք սովոր ենք հասկանալու այդ ինստիտուտը: Սահմաններ չճանաչող աշխարհում նրանք այլևս չեն կարող հավակնել կենտրոնական դերակադարության (Ohmae, 1995): Այդ ամենը փեղի է ունենում նաև այն պարճառով, որ ազգային պետությունները կորցրել են իրենց գերակա դիրքերը նոր փայի հանրային քաղաքականություն մշակելու և գործնականացնելու հարցում՝ թե՛ միջազգային բիզնեսի, վերազգային կազմակերպությունների, միջազգային և հասարակական կառույցների և թե՛ անդրազգային ակտորների պարագայում: Ներգրավված դերակադարների սարդոստայնում ազգային պետությունը կարող է միմիայն մարգինալ դեր խաղալ: Երրորդ՝ ազգային պետությունները ստիպված էին համակերպվել գերիշխող նեոազգարական գաղափարախոսության ճնշմանը, որտեղ քաղաքական նկարառումները փոխարինված են մենեջերական կանխադրություններով, իսկ ապակարգավորումն ու մասնավորեցումը հանգուցային են համարվում: Եվ վերջապես, այս ամենը փեղի է ունենում այն պարճառով, որ ռեսուրսային սակավություն է նկատվում նոր քաղաքական ուղեգծեր գործնականացնելու համար, քանի դեռ հարկային դրույքները բարձրացնելու պետության հնարավորություններն էապես խոչընդոտվում են արդյունաբերական և ֆինանսական միջոցների գլոբալ շարժունակությամբ: Սպրյուիփը (1994) գալիս է այն եզրակացության, որ նախորդ դարաշրջանում պետությունների ինստիտուցիոնալ փրամաբանությունն

առավելություն էր ընձեռում վերջիններին՝ համախմբելու իրենց հասարակությունների ներուժը. այժմ պետության կողմից հանրային ծառայություններ (այդ թվում նաև նյութական) մատակարարելու այդ կազմակերպական առավելությունը գոլորշիանում է:

Ազգային պետության փոկունությանը սպարող փաստարկներ

Տեսակետը, թե փոփոխական ինֆեզիոնը զգալիորեն նեղացրել է ազգային պետության գործուն քաղաքականություն վարելու ունակությունը, իսկ պետության ինստիտուտի դուրսնդումը (որպես գլոբալականացման հեղանակ) ակնառու գործընթաց է՝ նույնպես վիճելի է (Կեն, Օրինակ, Dunning, 1999; Kurdle, 1999): Սկեպտիկները մասնավորապես մատնանշում են, որ գլոբալականացման ընդլայնման և խորացման հետ մեկտեղ՝ աշխարհում Կենի են ունենում զանազան այլ զարգացումներ: Դրանք կարող են լույս սփռել հանրային հարվածի ընկրկման, ինչպես նաև գլոբալականացման վրա. օրինակ՝ բացառել փոփոխական լճացման պարճառները, Խորհրդային Միության փլուզումը, սառը պարերազմի ավարտը և 1960-ական և 1970-ական թթ. ընթացքում հանրային հարվածի խիստ մեծացման պարճառներն ու այդ երևույթի արճազանքները: Վիճելի են նաև գլոբալականացման ժամանակակից ներազդեցության փարբեր կողմերը: Թեև 1995թ. դրությամբ արարաքին ուղիղ ներդրումների ինդեքսը հնգապարկվել էր 1984թ. փվյալների համեմատ, այդուհանդերձ, այն կազմաում է ՏՃԶԿ-ի երկրների ՆԱԶ-ի ընդամենը 1.19%-ը (Van Kersbergen et al., 1999):

Քյորդլի մոտ բացառական գործոնների դերում հանդես են գալիս ներքին արարադրողության ցածր աճը և որակավորված աշխատուժի մեծացող պահանջարկը: Նրա գլխավոր միտքն այն է, որ արդյունաբերական պետությունների փոփոխական մարարահրավերների մեծամասնությունը պայմանավորված է համանման հիմնահարցերի միաժամանակյա հայտնվելու հանգամանքով, բայց ոչ միջպերական գործակցության սխեմաներով: Մեջբերենք նրա րեքսրը. «Ես չեմ համարում, թե նման երևույթները, ինչպիսիք են «կառավարման վերահորինմանը» միտված ապակարգավորումը կամ կառավարման համակարգերի հեղընթացը պարճառաբանված են շուկայական գլոբալականացմամբ. ավելի շուտ, դրանք «պարասխանական» ինստիտուտների և կենսամակարդակի բարճրացման համընդհանուր որոնման դրսևորումներ են» (Kurdle, 1999: 216): Ինչ վերաբերում է

գլոբալ ֆինանսական շուկային և միգրացիոն միփուսմներին, ապա այսպեղ, ըստ Քյորդլի, պեփությունն առայժմ բավականաչափ գորեղ գործիքների է փնօրինում՝ կարգավորելու այդ բնագավառներում փիրող իրավիճակը: Առաջին՝ պեփությունը կարող է անհափական հարկափեսակներ սահմանել, որոնք ուղղակիորեն կախված չեն ավելի լայն համադրության գործոններից: Նման փիպի հարկերից խուսափելու համար քաղաքացիները սփիպված պեփք է լինեն զանգվածաբար հրաժարվել իրենց քաղաքացիությունից, ինչը քիչ հավանական է և հագվաղես է պափահում: Երկրորդ՝ պեփությունը կարող է խրախուսել կամ խափանել իմիգրացիոն հոսքերը՝ ըստ իր հայեցողության: Ներգաղթի վերահսկման անհաջողությունը գլխավորապես քաղաքական, այլ ոչ թե փելինիկական հիմնախնդիր է (Kurdle, 1999: 230): Երրորդ՝ զարգացող աշխարհի ներկայացուցիչներին քաղաքական ապասփանի փրամադրումը պահանջում է քաղաքական կամք, և սա քաղաքական հարց է՝ թույլափրել, թե սահմանաճակել ներգաղթողների հոսքերը:

Կանխադրությոը, թե պեփությունները կարող են իմիգրացիոն քաղաքականություններ որդեգրել միայն այլ պեփությունների հեփ միասին և այն, որ փվյալ պեփության առանձնահափկություններին հարմարեցված մոփեցումների ընդունումը զուփ բացասական կողմեր կունենա, Դանինգը ևս վիճելի է համարում (1999): Այս հեղինակի պնդմամբ՝ որևէ կոնկրետ պեփության յուրահափկություններին հարմարեցված քաղաքականության ընդունումն առայժմ հնարավոր է և կարող է գործուն լինել:

Ազգային պեփություններն առայժմ սկզբունքային դեր են խաղում գործարքների սահմանափակման կամ համագործակցային ծախսերի կրճափման գործում:

Բիզնեսի անդրսահմանային գործունեության ծավալների կփրուկ աճի և փարածաշրջանային բլոկների ու այս կամ այն կարգի վերագգային գործակալությունների և «ակումբների» դերակափարության մեծացման հեփ մեկփեղ՝ հսփակ և կշռաղափված պեփական ճայնի պահանջ է զգացվում, որը չպեփք է նվազեցվի միջագգային առևփրափնեսական սակարկություններ իրականացնելիս (Dunning, 1999: 8):

Կառավարության դերը կարող է փոփոխվել, սակայն դա չի նշանակում, թե այն նվազ կարևոր է դառնում: Դասական գործառույթները մինչ այժմ անձեռնմխելի են.

նույնիսկ նորերն են ավելացել: Ավելին, բիզնեսի միայն մի փոքր հատվածն է գլոբալ. մեծ մասը շարունակում է մնալ ներազգային: Թեև բիզնեսը միջազգայնացվում է, առայժմ որոշակի աստիճանակարգվածություն է պահպանվում կազմակերպությունների ներսում՝ կառույցում ի սկզբանե ներդրված հրահանգման միասնական ուղեգծով: Այն, որ փարածքները թափանցիկ են դարձել, որոշ իմաստով՝ նաև ոչ հստակ, դեռ չի նշանակում, թե պետության դերը պրոբլեմային է: Կանոններն առայժմ անհրաժեշտ են, բայց, ինչպես միշտ՝ հեղ ինքնին նորափայլ զարգացումներից (Aman, 1999): Նենց վերոհիշյալ փրանսգործողությունների համար է, որ պետականորեն հաստատված կանոններն արդիական են: Այլ պարագայում միջազգային գործարքները կուղեկցվեն համալիր բնույթ կրող այնպիսի դժվարություններով, որ ծախսերն անհամեմատ կբարձրանան:

Նիմք ընդունելով փաստ պետությունների առանձին ուսումնասիրությունների արդյունքները՝ Դանինգը փաստում է, որ Կոլյալ պետության յուրահատուկ քաղաքական ուղեգծերն առայժմ գործնական են: Ճիշտ է՝ հնարավոր է, որ Կոլյալ պետության քաղաքականությունը փոփոխվի գլոբալականացման ճնշման ներքո, սակայն պետությունները ներկայումս կարող են նախընտրել մրցակցայնության հիմնական նախաձեռնողը, իրականացնողը և/կամ պաշտպանը լինել: Այս միտումը Կոլյալ պետության է կառավարությունների կողմից որոշակի զարգացումների ուղղորդման (նախադեպերի թվի) ընդլայնման մեջ: Նորաճ կարող են դա անել մրցակցության նոր աղբյուրներ հորինելով. օրինակ, մի կողմից՝ մեծացնելով հարկային բեռը բիզնեսի այն տեսակների համար, որոնցով պետությունը շահագրգռված չէ, իսկ մյուս կողմից՝ սուբսիդավորելով այնպիսի բիզնես-ուղղություններ, որոնք ձեռնարկ են պետական շահերին Կոլյալ ժամանակամիջոցում: Մյուս միջոցները կոչված են ապահովելու գործունեության կառավարման աշխատանքը, քաջալերելու իրական ակնկալիքների մթնոլորտի ստեղծումը, սահմանելու որոշակի վարքականոնային չափորոշիչներ, ներդրումներ անելու կրթական և ուսուցողական ծրագրերում և երաշխավորելու արդյունավետ վարչական առաջնորդումը: Ուստի, եզրակացնում են գլոբալիստները, ազգային պետությունը ողջ է և առույգ:

Բացի այդ՝ այս աշխարհում, որ լի է փարաբնույթ գործարքային գործողություններով, կառավարությունը կարող է շատ ավելի հանգուցային դեր խաղալ վերջինների ծախսային մասը կրճատելու հարցում: Ներքին է, թե իբր բիզնեսը գնում է այնպեղ, որպեղ արտադրանքը նվազագույն ծախսեր է պահանջում կամ ցածրագույն վարձարժեքային դրույքներ են ընդունված: Անվտանգությունը, սոցիալական կայունությունը, արտադրողականությունը, լավ ենթակառուցվածքը՝

բառիս ամենալայն իմաստով, կրթական համակարգերն ու առողջապահությունը հանրային արժեքներ են, որոնց մասին առաջին հերթին հոգ պետք է փանեն ազգային կառավարությունները, բայց դրանք նաև կարևորագույն նախադրյալներ են բիզնեսի համար: Եվ այսպիսով, Դանինգը փեսնում է ազգային կառավարության դերն իբրև ռազմավարական հեռանկարն ուրվագծողի և ինստիտուտներ կառուցողի, տեղական պայմաններին սերտաճած բարձրորակ ներկրվող ռեսուրսներ ապահովողի, փոփոխությունների հեղուկացնողի հարթեցնողի և ձեռնարկափրական, նորարարական, ուսումնառական ու բարձրորակ չափորոշիչների արդար և ճիշտ մշակութային նորմերի համաստեղություն արարողի մեջ (Dunning, 1999: 15):

Ինչ վերաբերում է ազգային պետության մերօրյա հինգ գործառնություններին, ապա սկեպտիկները հավաքացած են, որ դրանք անձեռնմխելի են մնացել: Պետք է հաշվի առնել նաև, որ երկրները փարբերվում են հիշյալ հինգ պետականակենսարոն հիմնասյուներից յուրաքանչյուրի ընդունման և կիրառման պարագայում. իրոք, ամեն մի պետություն իր ինքնիշխան իրավունքն ունի դրանցից յուրաքանչյուրի ստորադասման (նեղացման) կամ գերադասման (ընդլայնման) հարցում: Օրինակ՝ գրեթե բոլոր պետություններն առայժմ շարունակում են էական ներդրումներ կատարել պաշտպանության ոլորտում, իսկ ընդունվող օրենքների փաթեթները դեռ համահունչ են նրանց հարափն սովորություններին: Նույնիսկ եթե ազգային պետությունները համակրում են ապակարգավորման միջազգային միտմանը՝ դա նույնպես քաղաքական որոշում է, որ պետություններն ի վիճակի են նախընտրել, քանի դեռ փորապետում են բավարար ինքնիշխանության: Ընդ որում, այս ամենը չի կրում պարտադիր բնույթ: Նույնը կարելի է ասել հարկային քաղաքականության մասին. ակներև է, որ միջազգային զարգացումների փրամաբանությունը փանում է դեպի հարկերի համահարթեցում (հավասարեցում), սակայն դա ամենևին էլ պարտադիր անհրաժեշտություն չէ: Նմանապես՝ այլընտրանքային փարբերակների բացակայության պարճառով ազգային պետության հոգածության շրջանակում են հանրային աշխատանքները, սոցիալական բարօրությունը և քաղաքացիական իրավունքները, մինչ սկեպտիկներն առայժմ իրերի նման դրության մեջ փեսնում են ինստիտուցիոնալ փրամաբանության նշանակալի առավելություններ:

Ամփոփելով պետք է նշել, որ սկեպտիկները վիճարկում են այն թեզը, թե գլոբալականացումը որևէ էական ներգործություն ունի ազգային պետության գերակայող դերի վրա: 1980-ական թթ. կառավարությունների հետ քաշվելու հանգամանքը պայմանավորված էր ընդհանուր հիմնահարցերի հանկարծակի ի հայտ

գալով, բայց ոչ միջազգային գործարքների ինտենսիվացմամբ. կառավարության ինստիտուտը դեռ վճռական դերակատարություն ունի այդ ոլորտներում: Թեև կառավարությունները զանազանվում են անհատական եզակի նախընտրությունների վրա հիմնված քաղաքական ուղեգծերի որդեգրման և զարգացման առումներով՝ դա չի վրանգում նրանց գործնականությունը (Dunning, 1999): Երկրորդ՝ վերազգայնականությունը համադրելի է ազգային պետականության հետ (Van Kersbergen, 1999: 16): Ճիշտ է, պետության միջավայրը փոփոխվում է, սակայն այն միշտ էլ փոփոխական է եղել, և առանձնակի նորույթ այսօրեղ չկա: Երրորդ՝ ազգային պետությունների թիվը վերջին շրջանում աճել է և ոչ թե նվազել:

Այնուամենայնիվ, սկեպտիկների թերևս ամենակարևոր փաստարկն այն է, որ գլոբալականացումը հանկարծակի մեր գլխին ընկած մի երևույթ չէ, այլ մի բան, որ դուք կարող եք, ցանկության դեպքում, նախընտրել: Բայց երբ գործը հասնում է ընտրության, ապա այսօրեղ, անկասկած, ընտրության վրա կարող են ներագդել, ուղղորդել և ձևափոխել:

Ազգային պետության փոխակերպման փաստարկներ

Ազգային պետության փոխակերպման կողմնակիցները հարմարավեր դիրքերում են գտնվում: Նրանք կարող են ընդունելի համարել բոլոր փաստարկները, որ առաջ են քաշվում և ասել՝ «այո, դուք իրավացի եք, բայց...»: Ըստ Նելդի (et. al., 1999) դիտարկման՝ միջին դիրք զբաղեցնելն առավել օգտավեր է. հիշյալ մոտեցման ջարագովների համաձայն՝ «գլոբալականացումը ոչ այժմ և ոչ էլ երբևէ անցյալում չի եղել կարգավորումից և վերահսկողությունից դուրս» և «նախանշում է ոչ այնքան «քաղաքականության ավարտը», որքան նրա շարունակումը նոր միջոցներով» (էջ 444): Տարբերակելով նախամոդեռն, վաղ մոդեռն, մոդեռն ու ժամանակակից գլոբալականացման փուլերը՝ նրանք արձանագրում են ինչպես շարունակականություն, այնպես էլ արմատական փոփոխություն: Գլոբալականացման ժամանակակից փաթեթակը հարկ է դիտարկել իբրև շարունակական գործընթաց, սակայն իրեն բնորոշ առանձնահատկություններով, որոնք, մասնավորապես, տեսանելի են ինտենսիվության և արագ գործելու, աննախադեպ ինստիտուցիոնալացման, հասարակական կյանքի բազմաթիվ և բազմապիսի կողմերի վրա ունեցած ազդեցության, այն մրցավազքի ոգու մեջ, որ գլոբալականացումը հաղորդում է բոլոր բնագավառներին (ճիշտ է՝ պետությունները, քաղաքացիները և սոցիալական շարժումները ձգտում են դիմագրավել կամ

կառավարելի դարձնել գլոբալականացման բախումը), այս երևույթի իրապես գլոբալ, այլ ոչ եվրակենտրոն կամ ամերիկայի բնույթի, ազգային պետության ներքին ինքնիշխանությանը հարվածներ հասցնելու և, վերջապես, ժողովրդավարության ու ժողովրդականացման վրա գլոբալականացման ներազդեցության մեջ: Ուստի, եզրակացնում են նրանք՝

Մեր քաղաքական ինստիտուտները հարկ է փոխել, եթե մեր առավել փայփայելի գաղափարները՝ սահմանազափած քաղաքական դաշտը, որում չկան կառավարողներ ու կառավարվողներ, օրենքի գերիշխանությունը, քաղաքական հաշվեպնդությունը, սոցիալական արդարությունը և սեփական ուղին ընտրող անհատները, պահպանեն իրենց համապատասխանությունը և արդյունավետությունը գալիք հազարամյակում (Held et al., 1999: 452):

Ներառյալական է այն գիտնականների դիրքորոշումը, ովքեր պնդում են, թե գլոբալականացումը հանկարծակի չէ բախվել այս աշխարհին, այլ բանական բանական ընտրության արդյունք է: Մեծամասնությունը հակված է գլոբալականացումը դիտարկել որպես մակրոմակարդակի համադրույթ, սակայն Ռեինիկեն (1998), օրինակ, ընկալում է այն իբրև միկրոտնտեսական երևույթ: Սա ուշագրավ տեսակետ է, քանզի առաջարկում է գլոբալականացման բացառության այլընտրանքային մոտեցում: Ռեինիկեի մտահղացումը հետևյալն է. արմատական տարբերություն կա պարմության ընթացքում ուրվագծված փոխկախվածության և՛ նվազագույնը վերջին 25 տարիներին ձևավորված գլոբալականացման յուրաքանչյուր միջև: Փոխկախվածության արդյունքում կրճատվում են տարածությունները ինքնիշխան պետությունների միջև, մակրոմակարդակում աճում են համագործակցության ծավալները, որի հետևանքով ընկճվում է արտաքին ինքնիշխանությունը: Ազգային պետություններն ավելի խոցելի և զգայուն են դառնում միմյանց քաղաքականությունների նկատմամբ: Տնտեսության տեսանկյունից՝ կախվածությունները գրավում են հորիզոնական հարթությունում: Խոսքն այստեղ որոշակի աշխարհագրական տեղանքում գրավող ընկերությունների մասին է, որոնք, սակայն, գործում են միջազգային շուկայում: Ռեինիկեի կարծիքով, գլոբալականացումն ընկերությունների շրջանում ուղղահայաց կախվածությունների միջազգայնացումն է: Նենց այս համատեքստում են արդիականանում արտաքին

ուղակի ներդրումները և արտադրական շղթայի ադապտացումը, երբ ինչ-որ ապրանքի որոշ մասեր արտադրվում են մեկ երկրում, իսկ մնացյալը՝ մեկ այլ փեղ, որին հեփնում է վերջնական արդյունքի հավաքումը երրորդ երկրում, ֆինանսական կապիտալը հայթայթվում է չորրորդում, մինչ մարքեթինգը կազմակերպվում է աշխարհի մեկ այլ անկյունում: Գլոբալականացումը՝ գլոբալ ռազմավարությունների և ընկերությունների ներսում ընդունված որոշումների արդյունք է: Գլոբալականացումը ընտրության հեփնանք է և որպես այդպիսին՝ մակրոտնտեսական համադրության փոխարեն հեփնում է միկրոտնտեսական տնտեսության կանխադրություններին: Նրա շարժիչ ուժերն են, ըստ Ռեինիկեի, շուկաների ազատականացումը, կառավարությունների կողմից կողմնորոշվող ապակարգավորումը, ինչպես նաև տնտեսական նորարարությունները, որոնք հնարավոր են դարձնում գլոբալականացումը, այդ նորարարությունների ի հայտ գալու և կիրառման արագաշարժությունը, արտադրական շղթայի կրճատումը, վերջապես սուր մրցակցությունը, որն անհրաժեշտ է դարձնում նման կարգի գլոբալականացումը: Ընկերությունները սփռված են առաքել իրենց արտադրանքը գործնականության և արդյունավետության տնտեսական կողմից առավել օպտիմալ շրջաններ ու տնտեսական գոտիներ: Ըստ Ռեինիկեի, գլոբալականացումը՝ որպես այդպիսին, անակնկալ հայտնություն չէ, այլ ձեր ընտրության արդյունքը: Անշուշտ, մակրոտնտեսական սահմանագծային պայմանների փոփոխությունը մասնակիորեն որոշում է ձեր ընտրության պետքականությունը, սակայն ընտրության էությունը շարունակում է մնալ միկրոտնտեսական համադրության շրջանակում:

Նեդինակի կարծիքով, ազգային պետություններն առայժմ պահպանում են ընտրության հնարավորությունը՝ ինչ ուղիներով արձագանքել և ինչպես ուղղորդել այդ զարգացումները: Ռեինիկեն մասնավորապես գտնում է, որ վերջինները երեք այլընտրանքների են տիրապետում: Առաջինն ագրեսիվ միջամտության ուղին է, որը ենթադրում է փվյալ պետությունն արտաքին ներդրողների համար գրավիչ դարձնելու քաղաքականությունը. օրինակ՝ հարկային բեռի թեթևացում, ապակարգավորում, համարժեք ենթակառուցվածքի ապահովում: Երկրորդ տարբերակն ավելի շուր պաշտպանողական ինտերվենցիա է, որի նպատակն է երկիրը հեռու պահել գլոբալականացումից՝ կիրառելով պրոտեկցիոնիստական միջոցառումներ, բարձր հարկերի ձևով պաշտպանական պատնեշներ դնել և այլն: Երրորդ մոտեցումը գլոբալ հանրային քաղաքականությունն է, ինչը նշանակում է միջազգային չափորոշիչների զարգացման նախընտրություն սեփական երկրում՝ համագործակցելով այլ ազգային պետությունների հետ և գործնականացնելով համալրման և ինքնակարգավորման

սկզբունքները: Ճիշտ է՝ Ռեինիկեն միաժամանակ նկատում է, որ երկարաժամկետ հեռանկարում միայն վերջին փարբերակն է իրականանալի և ընդունելի, բայց նայնպես պետությունները դեռ պահպանում են ընտրության հնարավորությունը:

Կառավարությունները կարող են որոշակիորեն կորցնել վերահսկումն իրենց իրավասության ներքո գտնվող փարածքներում ընթացող իրավիճակների նկատմամբ, հաճախ ի գործ չեն ազդորոշել՝ որպեսզի են սկիզբ առել ընթացիկ զարգացումների աղբյուրները՝ իրենց փարածքում, թե այլուր: Դա հնարավոր է կանխարգելել միմիայն համագործակցության շնորհիվ: Ըստ այդմ՝ Ռեինիկեի աֆորիզմն է՝ համագործակցի բիզնեսի և այլ պետությունների կառավարությունների հետ, այնպիսի բիզնես-չափորոշիչներ ստեղծիր, որոնք համահունչ կլինեն բոլոր երկրների պահանջներին և համոզվիր, որ բիզնեսը ինքնակարգավորման բավարար ներուժ ունի: Նման գործողությունները կարող են բավականաչափ բարդ գործընթացներ սանձազերծել, ինչն ակնհայտ երևակվում է միջազգային ֆինանսական համակարգերի դեպքում, փողերի լվացման դեմ ուղղված ջանքերի և երկակի օգտագործման ապրանքատեսակների վերահսկողության օրինակների վրա: Սրանք նոր փափի հիմնախնդիրներից ընդամենը մի քանիսն են, որոնք ծագում են գլոբալականացվող փոփոխական համադրության բովից, երբ միջազգայնացումը և արտաքին ուղիղ ներդրումների մեծացումը կողմնակի հետևանքներ են թողնում ազգային փոփոխական համակարգի և ազգաբնակչության վրա՝ պահանջելով կառավարական միջամտություն:

Դանիզը համաձայնում է այն մտքի հետ, որ փարածաշրջանային և գլոբալ փոխգործակցության ցանցերի հզորացումը փեսանելի է, սակայն, ըստ նրա, այդ ամենը բազմապլան և փարբերակվող ներազդեցություն ունի զանազան միջավայրերում: Ուժային կենտրոններն ավելի ու ավելի բաղդարված են դառնում, բայց երկրներն էապես փարբերվում են միմյանցից՝ կախված գլոբալականացման ազդեցության աստիճանից: Երբեմն ազգային ինքնավարությունը փոխզիջման առարկա է դառնում, ինչպես Եվրոպական փարադրամի միության դեպքում, թեև դրա հետ մեկտեղ՝ պարտականությունները նույնպես ընդլայնվում են. օրինակ՝ վերազգային քաղաքականության ներդրման հետ կապված խնդիրները կարգավորելիս:

Վերադառնալով պետականության հինգ «հիմնասյուներին»՝ պետք է արձանագրել, որ փոփոխություններն առավել փեսանելի են փրանսֆորմալիստների համար: Որոշ հիմնահարցերում ազգային պետության կարողություններն իրոք

նսեմացել են, բայց այլոց պարագայում՝ ընդլայնվել են: Տիշյալ ուղղությանը պարկանող փեսաբանների կարծիքով, ավելի արդիականանալու են ազգային պետության՝ այլ պետությունների, մասնավոր հարվածի և ինչ-որ մասնաբաժին փնտրող կառույցների հետ համագործակցելու կամ դաշնակցելու ջանքերը՝ որքան հնարավոր է նվազեցնելու համար իր ազգային նպատակների իրագործման ճանապարհին ի հայտ եկող կողմնակի հետևանքները: Կարելի է ասել, որ դա պետության հավելյալ խնդիրն է՝ նպաստել նման կարգի ինտերակտիվ կառավարման եղանակների գործնականացմանը և գորեղ ցանցակենտրոն համադրությունների ստեղծմանը, որոնք հիմքեր կստեղծեն կառավարման ինստիտուտի բարգավաճման համար, ինչպես նաև ուշիմ հետևել, որ ինտերակտիվ գործընթացները նյութականան՝ ժողովրդական զանգվածների շահերին համապատասխան: Ներդրումները պաշտպանության ոլորտում պետք է միաված լինեն նոր գործընկերոջ որոնմանը, հարկային և օրենսդրական դաշտերն ավելի մեծ չափով պետք է հաշվի նստեն միջազգային ներդրողների շահերի հետ, մինչդեռ հանրային աշխատանքների և հասարակական բարօրության ապահովման գործընթացներում՝ համարել արտադրությունն ու այլ դերակատարների հետ փոխգործակցությունն աստիճանաբար պիտի վերաճեն պարտադիր հրամայականի: Սկեպտիկների համաձայն՝ նման ինտերակտիվ գործընթացների արդյունքը կլինի ժողովրդավարության ընդլայնումը, որը ներկայացուցչականից կփոխակերպվի ուղիղ ժողովրդավարության:

Ամփոփելով՝ նշենք, որ փրանսֆորմալիստները համամիպ են գլոբալիստների հետ այն հանգուցակետում, որ գլոբալականացումը հարվածում է ազգային պետության դիրքերին, բայց, ըստ նրանց, այդ բախումն այդքան էլ սաստիկ չէ, որքան հակված են դա ներկայացնել: Պետությունները կկորցնեն իրենց իշխանական լիազորությունների մի մասը և ի վիճակի չեն լինի այսուհետ գործել “*primus inter pares*” («հավասարը հավասարների հետ») սկզբունքի համաձայն: Տրանսֆորմալիստները միակարծիք են սկեպտիկների հետ, որ ազգային պետությունները չեն անհետանա, բայց՝ էական փոխակերպման կենթարկվի նրանց դերակատարումը: Թեև քաղաքական գործընթացներում պետությունը կվերածվի շարքային ինստիտուտի՝ այն առայժմ պահանջված կմնա: Պետությունների հիմնական խնդիրը կլինի փարածաշրջանային իշխանությունների և վերազգային ռեժիմների հետ բանակցելը: Տրանսֆորմալիստների դիրքորոշումն այն է, որ շահերի միահյուսվածությունը սկզբունքորեն կնվազեցնի միջպետական զինված հակամարտությունների հավանականությունը, բայց նայնպես, հարկ է զգույշ լինել

պաշտպանական կարողություններն առհասարակ աչքաթող անելուց. դեռ վաղ է նման վճռական դատողություններ անելու համար:

Ընդհանուր միություններից շեղվող հարկային քաղաքականության որդեգրումը էլ ավելի բարդ գործ է դառնում, սակայն՝ սկզբունքորեն ոչ անհնար. պետությունն առայժմ իրեն կարող է վերապահել հարկային քաղաքականության գերակայությունը՝ այս կամ այն փայի բիզնեսի համար գրավիչ լինելու նպատակով: Դրան հնարավոր է հասնել, օրինակ, փարբերակված հարկային մոտեցումներ կիրառելով փարբեր արտադրաբեսականների նկատմամբ: Միաժամանակ, պետություններն առայժմ կարող են վճռական ավանդ ունենալ իրենց քաղաքացիների կենսամակարդակի բարելավման խնդրում: Նրանք նույնպես փնտրությունը ճիշտ ուղով փանելու հիմնական պատասխանատվության կրողներն են և ի գործու են նվազագույնի հասցնել սոցիալական փորձությունների ասփիճանն ու առավելագույնի հասցնել ռեսուրսների ապակառուցմանը և աշխատանքային ներուժի վերավարժեցմանն ուղղված միջոցները: Ուստի, պետությունները պետք է արձագանքեն գլոբալականացման գործընթացներով պայմանավորված կենսապայմանների փոփոխմանը՝ իրենց հերթին վերափոխելով սեփական գործելաոճը: Նամապատասխանաբար՝ պետություններին ուղղված խորհուրդն է՝ մեծացնել միջավայրի հետ գործակցության դաշարը, սահմանափակել դիրեկտիվ ղեկավարումը՝ փոխարենն առաջնորդի դեր սպանձնելով նոր ձևավորվող համադրություն: Այս դեպքում պետությանը կհաջողվի պահպանել իր հսրակ և կարևոր գործառույթը: Նոր աշխարհակարգը գուցե փոխակերպի պետություններն այն ասփիճան, որ ներկա պահին էական (ազգային պետության համար) համարվող բաղադրիչների համախումբը դադարի այդպիսին լինել ապագայում: Ներկաբար, գերակայությունների և միջոցների վերստին փոփոխումը բացառված չէ:

Փաստարկների վերլուծություն

Ինչպես համոզվեցինք, վերը նշված բոլոր երեք փեսակերները խարսխված են իրենց յուրահատուկ փաստարկների վրա: Ստորև մենք կբաղդարենք և կքննենք այդ փաստարկները՝ պարզելու, թե արդյոք հայրնի երեք դիրքորոշումներն իրարամերժ են, թե համադեղելի, և արդյոք ծավալվող բանավեճը չի հիշեցնում, այսպես կոչված, խուլերի երկխոսություն: Նման երկխոսություններին բնորոշ է բազմաթիվ փեսակերների արտահայտումը, որոնք, սակայն, ոչ ոքի չեն հուզում. մարդիկ խոսում են միմյանց հետ, ինչ-որ փաստարկներ են առաջ քաշում, որոնք վավերական են

որպես այդպիսին, բայց արմատապես փառքերվում են իրարից (Van Eeten, 1999: 2): Մեր կարծիքով, նման մի բան առկա է նաև ազգային պետության վրա գլոբալականացման ազդեցության շուրջ ծավալվող քննարկումներում. երկու կողմերում էլ սեփական փեսակերի մեջ համոզված ջափագուվներ են, որոնց միջև «դիրքավորվել» են ոսկե միջինի կողմնակիցները: Յուրաքանչյուր կողմ ունի իրավիճակի նկարագրման իր սիրած մոդելը և ներկայացնում է մասամբ յուրաքանչյուր փաստարկների մի «շղթա»:

Զանազան փաստարկներ, զանազան պնդումներ

Տարբեր կողմերին լսելով՝ կարելի է եզրակացության գալ, թե նրանք խոսում են փառքեր երևույթների մասին, քանզի ազգային պետության և գլոբալականացման փառքեր սահմանումներ են առաջ քաշում: Օրինակ՝ ազգային պետության սահմանման ուղիներն, իրոք, փառքերվում են միմյանցից: Մեկը կարող է մոտենալ ազգային պետությանը նախ դասական եզրաբանությամբ, որն ըստ վեստֆալյան գաղափարի՝ ենթադրում է որոշակի ինքնիշխանության առարկայացում որոշակի տարածքում: Մեկ ուրիշը փառքերակում է արտաքին և ներքին ինքնիշխանությունը, որը երևակվում է այլ դերակատարների հետ հարաբերություններում: Երրորդը հակված է հիմնահարցը դիտարկել պատմական դիֆանկյունից՝ փաստարկելու, որ ազգային պետությունը մշտապես գտնվում է էվոլյուցիայի գործընթացում:

Ուշագրավ է, որ գլոբալականացման ներազդեցության հարցում առավել հեղափոխական գաղափարներ կրողները շատ հաճախ հղում են կատարում ազգային պետության դասական սահմանմանը՝ ընդունելով որոշակի տարածքի նկատմամբ ինքնիշխանության կիրառման վճռական նշանակությունը: Միևնույն ժամանակ, նրանք, ովքեր գրեթե ոչ մի նոր բան չեն փնտրում, հաճախ երկարաժամկետ հետաքննարկում են դիտում շարունակական զարգացման փուլում գտնվող ազգային պետությունը և՛ միջազգային փոխկախվածության երևույթը: Մասնագետների մեկ այլ խումբ՝ տրանսֆորմալիստները, հակված են հստակորեն սահմանազատել արտաքին և ներքին ինքնիշխանությունը: Վերջինները պնդում են, թե միայն ներքին ինքնիշխանությունն է հարցականի տակ հայտնվել՝ արձանագրելով պետության փոխակերպումը աստիճանակարգված միավորից սովորական միավորի՝ «փայտերների» նոր ձևավորվող համացանցում:

Զանազան փետություններ, զանազան պնդումներ

Ազգային պետություն - գլոբալականացում բանավեճի հետ կապված երկրորդ նկարագրումն այն է, որ շար կարևոր է, թե որ տեսական ելակետից են ներկայացվում համապարասխան փաստարկները: *Նեոհնարարություն* հեռանկարում՝ պետության դերի հզորացումը սպասելի է: Այն կոչված է ցրված մեր աշխարհում լուծումներ գտնելու սեփականության իրավունքները պաշտպանելու համար, ինչպես նաև համարժեք կարգավորիչ մեխանիզմներ մշակել՝ իջեցնելու գործարքների իրականացման հետ կապված ծախսերը գործարքային գերիշխանության ներքո գրավող այս աշխարհում՝ բառիս ամենալայն իմաստով:

Իշխանությունը (հզորությունը) հանգուցային գործոն ընդունող թեզի հեռանկարից խնդրին մոտենալու պարագայում գիտնականները կարող են մարնանշել մեկ այլ փոխակերպում, որի պայմաններում հանրային հարվածը փանուլ է փալիս պայքարը մասնավոր հարվածի օգտին: Ընդ որում, մասնավորը կարող է առաջանալ և հասարակել ցանկացած վայրում, որտեղ շահույթ է երևում, ինչը չափազանց կարևոր առավելություն է, քանի դեռ կարող է շանփաժի ենթարկել կառավարությանը՝ սպառնալով ներդրումների «արահանմամբ»: Ուստի, հարկ է ընդունել մասնավոր հարվածի գերակայությունը հանրայինի նկատմամբ, ինչը հուշում է կառավարությանը գործնական քաղաքականությունը հարմարեցնելու հրամայականի մասին. կառավարությունները փանուլ են փալիս պայքարը վերագգային, անդրագգային և մասնավոր ակտորներին (դերակափարներին):

Գլոբալիստների տեսանկյունից պետությունները կորցնում են իրենց դիրքերն ըստ սահմանման, որովհետև նրանց գոյությունն ինքնին հենվում է հնաոճ հայեցակարգերի վրա. դրանք անհամարեղելի են ժամանակակից աշխարհի հետ, որտեղ ազգության ու ազգայնականության նշանակությունը ի չիք է դառնում, իսկ փարածքները վերածվում են սովորական վարչական միավորների:

Զանազան ցուցիչներ, զանազան պնդումներ

Երրորդ քննարկվող երևույթը (այսինքն՝ օգրագործվող ցուցիչները) որոշակիացնում է՝ արդյոք գլոբալականացումը իրական է և արդյոք այն ներգործություն ունի ազգային պետության դերի վրա: Ինչ վերաբերում է գլոբալականացմանը, ապա ի հայտ են գալիս լուրջ փարբերություններ. քննում ենք առևտրի ծավալները, արտաքին ուղիղ ներդրումները, բացարձակ ցուցանիշները կամ դրանց կապը ՆԱՏՈ-ի հե՛տ, թե՛ հաշվի ենք առնում մշակութային եզրերը, օրինակ՝

ամերիկյան մշակույթի տարածումն աշխարհով մեկ կամ ֆուտբոլային խաղերին ուղեկցող ազգայնականության դրսևորումները: Առևտրի ցուցանիշները դիտարկելու պարագայում միջազգային փոխկապվածության շարունակականությունն ակնհայտ է: Արտաքին ուղիղ ներդրումների առումով փոխկապվածության աճը դարձյալ հստակ է, որի համադրումը մյուս երկու ցուցիչների հետ վերաբերում է ընդհանուր տնտեսական արտադրողության պարկերին. սակայն եզրակացությունն այսպեղ այն է, որ գլոբալականացումը մարզինալ գործընթաց է:

Գլոբալականացման բազմաչափ (քաղաքական և տնտեսական գործընթացները) դիտարկումը նմանապես էական տարբերությունների տեղիք է տալիս: Կարևոր հանգամանք է, թե ինչպես է գնահատվում գլոբալականացումը՝ իբրև մեր գլխին ընկած մի երևույթ, ուղղորդման ենթակա կամ նույնիսկ կառավարվող մի գործընթաց, թե՞ քաղաքական որոշումների արգասիք:

Յուրաքանչյուր կողմի նկարագրումները նույնքան խճճում և անորոշ են դարձնում պարկերը, որքան և օգտակար են տվյալ տեսակետը հիմնավորելու համար: Վերը նշված օրինակները՝ Բանգլորում աշխատող ծրագրավորողը, որ արբանյակային կապի միջոցով արդիականացնում է Նյու Յորքի բանկի համակարգչային համակարգը, Եվրոպական Միությունը և նրա ներգործությունը անդամ պետությունների վրա, 13-րդ դարի դուքս Ջոֆրուա դը Ջոնվիլի բազմակի հավատարմության նախադեպը, հենց այդ նպատակն են հետապնդում: Ինքնին՝ դրանք ոչինչ էլ չեն ապացուցում:

Ձանազան արժեքներ, զանազան պնդումներ

Չորրորդ չափումը, որն անհրաժեշտ է տարբերությունները հասկանալու համար, կոչված է տարբերակելու պետության և գլոբալականացման դրական արժեքները բացասական դրսևորումներից: Նրանք, ովքեր պետության մեջ միմիայն նսեմացնող սկիզբ են տեսնում, բայց գովերգում են գլոբալականացման դրական հետևանքները, դժվար թե կարողանան սպասել, մինչև պետության ինստիտուտը վերջնական անկում ապրի: Նենց այդ ազդեցությունների գործոնի վրա են հենվում նրանց պնդումներն ու հաստատականությունը: Տպավորություն է ստեղծվում, թե պետության վախճանն ազդարարողները երաշխավորված որոշակի շահեր ունեն նման պնդումներ անելու համար: Օլբրոուն, օրինակ, հավատացած է, որ նոր պետությունների կազմավորման շարժընթացն ու տարածումը բավական փիաճ հեռանկար է խոստանում, որի հենքն է կազմում ոչ այնքան վաղ անցյալի

պեպրականակենտրոն փրամաբանության հարաբերությունը (Albrow, 1996: 181): Նապրկանշական է, որ սույն դիրքորոշմանը համակրում են նաև այն շրջանակներ, որոնք ժամանակին անկախության և նույնիսկ փարածաշրջանային անջարողականության ջարագովներն էին (փեն, օրինակ, Guibernau, 1999): Գլոբալականացումը ինքնաբերաբար ենթադրվող գործընթաց է, քանի որ հնարավորությունների դուռ է բացում սուբպեպրական երկրամասերի առջև՝ ազարվելու և, ի վերջո, անկախանալու ազգային պեպրության խնամակալությունից: Գուիբերնաուի համաձայն՝ շարժումները Կարալոնիայում, Շոքլանդիայում, Բասկերի երկրում, Քուրդիստանում և Նյուսիսային Իռլանդիայում, ինչպես նաև ԱՄՆ-ի բնիկների շրջանում ապավինում են գլոբալականացմանն ու նրա կանխադրյալ ներգործությանը՝ ազգային պեպրությունների ճիրաններից ձերբազարվելու գործում. վերջնահաշվարկում՝ հենց գլոբալականացումը թույլ կրա վերջիններին հասնել անջարման նպարակին, ինչն այլ պայմաններում անհնարին կլիներ: Այսքանով փաստարկների շարքը չի ավարվում. աշխարհագրական փարածականությունը (փարածքի իմաստով) կորցնում է իր համապարասխանության հարկանիշները, ինչը հղի է, ըստ երևույթին, իշխանության և հեղինակության ներկայության անհամարժեք «ճեղքվածքի» առաջացմամբ: Ի հակադրություն ազգային պեպրությունների՝ փարածաշրջանների հարաբերականորեն լայն մշակութային միափարությունը համեմարական առավելություններ է ապահովում նման մշակութային միավորների համար, որոնք էլ իրափեսական են համարում հենց այդ գործոնների օգնությամբ լրացնել գոյացող «բացը»: Վերպեպրական ինստիտուտների նշանակության աճի դինամիկան ընթանում է սուբպեպրական միավորների կողմից իշխանական լիագորությունների սրանձնմանը համահունչ:

Նրանք, ովքեր ավելի դրական փրամադրվածություն ունեն ազգային պեպրության նկարմամբ, բայց քննադարաբար են վերաբերվում գլոբալականացման ներգործության արդյունքում ի հայտ եկող հեղևանքներին, այլ կարգի եզրահանգումների են գալիս: Մասնավորապես, ականապես լինելով, թե ինչ չափով են սասարկացել փոխկապվածության բովից ծնվող արդի հիմնախնդիրները, քննադարները կանխափեսում են ազգային պեպրությունների գործառույթների նշանակալի ընդլայնում: Խոսքը, հարկապես, ժողովրդավարության պակասի լրացման, հնարավոր փնտեսական դժվարությունների կանխարգելման, փնտեսական առաջընթացի խրախուսման, ինչպես նաև այդ ամենին հասնելու միջոցների՝ ենթակառուցվածքների կարարելագործում, կրթական ոլորտի արդիականացում, և այլնի մասին է:

Ամփոփելով՝ հարկ է նշել, որ ազգային պետության վրա գլոբալականացման ներգործության շուրջ ծավալվող բանավեճը լավագույն դեպքում կարելի է խուլերի երկխոսություն անվանել: Սահմանումների, ցուցիչների, փեսությունների ու գնահատման եղանակների հարցերում կուտակված անհամաձայնություններն են բնորոշում ներկայիս վիճաբանության բովանդակությունը:

Գոյություն ունի՞, արդյոք, ելք

Ավարել սույն հոդվածը՝ զուտ արձանագրելով ներկայիս բանավեճի՝ խուլերի երկխոսություն լինելու փաստը, չափազանց անմխիթար ամփոփում կլիներ: Ուստիև, ստեղծված փակուղուց դուրս գալու ճանապարհներից մեկն է զանազան պնդումների մոդելավորումը՝ դրանց հեռանկարների փոփոխությունը պարզորոշելու նպատակով: Ստորև կփորձենք իրականացնել դա: Նախ՝ Գծապարկեր 1-ում կներկայացնենք գլոբալիստների փաստարկների համախումբ-մոդելը: Այս մոդելի հիմնավարքն է գլոբալականացման ազդեցության ներքո ազգային պետության թուլացումը, գործընթաց, որն ընթանում է երեք փուլերի ճանապարհներով, մինչ գոյացող «բացը» լրացնում են անդրազգային դերակատարները, մասնավոր հարվածը և վերազգային կառույցները՝ համապատասխանաբար: Նիմանական փաստարկի հակիրճ սխեման ցույց է տրված վերին (գլոբալականացում) և ստորին (ազգային պետության թուլացում) բլոկներով:

Այս մոդելը հենվում է վերոհիշյալ վերլուծության վրա, թեև այն համալրվել է հավելյալ փաստարկներով՝ գլխավոր փաստարկն ըմբռնելի դարձնելու մտադրությամբ: Բանավեճի թափանցիկությունը մեծացնելու նպատակով առանձնացվել են այն կետերը, որոնց շուրջ փաստարկներն առանձնապես տարբերվում են միմյանցից: Նման մոդելի կառուցումը թույլ է տալիս ազդանշել բանավեճի հիմնական չափումները: Սխեմատիկ ներկայացված են չորս չափումներ:

Նախ՝ բանավեճը ծավալվում է հասկացություններ շուրջ: Սկեպտիկները վիճարկում են գլոբալականացման համահարաբերակցությունը պետության ներքին գործերի համադրությամբ: Նրանք հավատացած են, որ պետական վերահսկողությանը վերաբերող հարցերում որևէ էական տարբերություն չի գրանցվել նախորդ ժամանակաշրջանի համեմատ: Սկեպտիկները վիճարկում են՝ արդյոք ազգային պետությունները երբևէ նման բացարձակ վերահսկողություն են ունեցել իրենց սահմանների և սեփական տարածքում զարգացող տնտեսական գործունեության

նկատմամբ, կամ՝ երբևէ անկախ գործելու հնարավորությունների փորձաքննություններ են միջազգային ասպարեզում: Այս համադրությունը բանավեճը վերածվում է չափորոշման հիմնախնդրի. ի՞նչ աստիճանի է հասել գլոբալականացումը:

Ինչ վերաբերում է երկրորդ հակափաստարկին, այսպեղ հարցականի տակ է դրվում հեթանոսական կանխադրույթը. մի՞թե ազգային պետության գործելաոճն էապես փոփոխվել է նախորդ դարաշրջանի համեմատ: Արդյո՞ք ապակենտրոնացումը և իշխանության ու հեղինակության ապաեվույուցիան գլոբալ երևույթ են, կամ՝ գուցե ներկայիս շարժընթացը ժամանակավոր բնույթ է կրում, և որոշ ժամանակ անց կենտրոնացմանն ուղղված միտումները դարձյալ կվերադառնան (De Vries, 2000): Նույն այս հարցադրումը տեղին է ազատ շուկայի և մասնավոր հարվածի պարագայում: Ի վերջո, ինդուստրիալ հեղափոխության մեկնարկի շրջանում այդ ամենն արդեն տեսանելի և տեսական բնույթ էր ստացել: Ըստ սկեպտիկների՝ հենց հիշյալ հեղափոխության բացասական հետևանքները պարճառ հանդիսացան, որ ազգային պետություններն այս չափով ընդլայնեն իրենց ազդեցությունը: Այսպիսով, պետք է արձանագրել, որ բանավեճը նաև պարմական հիմնահարց է:

Երրորդ՝ ակնհայտ է, որ բանավեճի առարկա է գլոբալականացման գործընթացի՝ մարնանշված զարգացումներից յուրաքանչյուրի միակ որոշիչ պարճառը լինելու կանխադրույթը: Սկեպտիկները, մասնավորապես, արճանագրում են թե՛ 1980-ական և թե՛ 1990-ական թթ. ուրվագծված զարգացումների բովանդակությունը, երբ պետության արտամոլումն արդիական գործընթացների բովից պայմանավորված էր բացարճակապես այլ գործոններով՝ 1980-ական թթ. համաշխարհային տնտեսության և առևտրի ծավալների կտրուկ անկմամբ, բյուջեի դեֆիցիտով, տեղեկարվական տեխնոլոգիաների առաջընթացով և տնտեսական արտադրության կազմակերպման վրա դրանց թողած ներգործությամբ, ինչպես նաև այլ գործոններով: Գլոբալիստները կարող են հակադարձել այս փաստարկին՝ ասելով, թե համընդհանուր հիմնախնդիրները գլոբալականացման գործընթացի մի մասն էին կազմում, այլապես դրանք ինչպե՞ս կարող էին հայտնվել միևնույն ժամանակ: Սակայն գլոբալիստներն այնքան էլ իրավացի չեն այսպեղ, քանզի գլոբալականացումը դա խորացող փոխկապվածություն է, և եթե առևտրի պակասումը գլոբալականացման կողմերից մեկն է, ապա այդ երևույթի սահմանումն էլ ավելի անորոշ է դառնում:

Չորրորդ՝ այս մոդելը հնարավոր է գլխիվայր շուռ տալ: Ազգային կառավարությունների դերի անկմանը կամ, ավելի ճիշտ՝ դրանց դուրսմղմանը զգալիորեն նպաստում են անդրազգային, մասնավոր ու վերազգային

դերակապարները: Արդյունքում՝ ազգային պետությունների գերակայությունները կողմնորոշվեցին դեպի պետության ներքին համադրույթը: Կառավարությունների գործառույթների անհամաչափ մեծացումն այսուհետ վնասակար համարվեց, մինչդեռ արդյունավետությունը, վերակառուցումն ու բուն բիզնեսի սկզբունքներին վերադարձը ինչ-որ առասպելական խոսքեր դարձան: Ուստի, իշխանության և պարասխանավորության փոխանցումը անդրազգային, մասնավոր ու վերազգային դերակապարներին կանխամրաված գործելակերպ էր: Դա հանգեցրեց ենթադրվող ապակենտրոնացման, ապակարգավորման և մասնավորեցման քաղաքականության ու միջազգային համագործակցության: Նման քայլերը կանխամրաված էին, որովհետև այդ ամենը փնտեսական ճգնաժամից դուրս գալու ձեռնարկ փորձերակ էր թվում: Այս հայեցակետի շրջանակներում ազգային պետություններն, ըստ ամենայնի, ընդունելի գրան ժողովրդավարության պակասորդի, ազատ շուկայի դիրքերի ուժեղացման և անդրազգային սահմանափակումների գոյացման հեռանկարը: Քանի որ քաղաքականության փոփոխումը խրախուսեց գլոբալականացումը, գուցե կարելի է պնդել, որ հենց ազգային պետական նախընտրություններն առաջ մղեցին գլոբալականացման գործընթացը:

Ինչևէ, այս բանավեճը զանազան կանխագուշակումներ է ներառում: Օրինակ՝ սկեպտիկների փեսակետի համաձայն, երբ փնտեսությունները վերականգնվեն, օրախնդիր կդառնա նաև պետության վերադարձը: Գլոբալիստների նկարագրումներն այլ են. գլոբալականացումը գծային միպոլում է ներկայացնում, և անկախ փնտեսական զարգացման փեսականներից, ազգային պետությունները թևակոխել են անկման փուլ:

Միևնույն փաստարկներ, զանազան պնդումներ

Սույն վիճաբանությունը վերլուծելու մեկ այլ եղանակն է քննել պնդումների միջև եղած փարբերությունները, բայց ամենայն լրջությամբ ընդունել բոլոր կողմերի փաստարկները: Դա կարող է մեզ բերել բացարձակապես այլ եզրակացությունների: Բոլոր կողմերը համամիպ են մեկ պնդման շուրջ՝ ազգային պետությունները ոչինչ չեն կարող անել ստեղծված իրավիճակում: Գլոբալիստները պնդում են, որ ազգային պետություններն ի վիճակի չեն որևէ կերպ հակազդել գլոբալականացմանը: Սկեպտիկները փաստում են, որ ազգային պետությունների հակազդման անհրաժեշտությունն էլ չկա, մինչդեռ փրանսֆորմալիստները գտնում են, որ պետությունը պետք է արձագանքի սովորականի պես և հարմարվի փոփոխվող

հանգամանքներին: Նախավոր է, որ նման կեցվածքը նեոազադական գաղափարախոսության ավելի քան փաստ փարիների գերակայության արդյունք է, բայց ապշեցնում է մեկ ուրիշ բան. դժվար թե գրմվի գլոբալականացման առնչվող մի տեսություն, որը կփաստի ազգային պետության կողմից պրոակտիվ վարքագծի որդեգրման անհրաժեշտությունը՝ գլոբալականացման գործընթացն առաջնորդելու նպատակով: Բոլոր կողմերի փաստարկների բացահայտումն ու դրանց լրջագույն քննությունը, այդուհանդերձ, մեզ բերում է նման տեսության մշակման առավել քան արդիական անհրաժեշտության ընդունմանը:

Գլոբալիստների նկատառումները հենվում են այն հանգուցակետի վրա, որ գլոբալականացումը շարունակվում է, և դա էապես կանդրադառնա ազգային պետության գործառույթների վրա: Ստորև ներկայացված մոդելը կոչված է հասարակելու նրանց միտքը, թե պետության հենքային գործառույթները հարցականի տակ են դրված, և եթե դրանք չդադարեն գոյություն ունենալուց, ապա հավանաբար կփոխանցվեն առանձին երկրամասերի, ազատ շուկայի և միջազգային կազմակերպությունների «իրավասությանը»: Ներկաբար, ազգային պետություններին և նրանց ազգաբնակչությանն սպառնացող իրական վտանգ է առաջացել, որն էլ ավելի կսասականա: Մյուս կողմից՝ սկեպտիկները նույնքան իրավացի են՝ պնդելով, որ սպառնալիքի և նրա ներգործության չափն առայժմ փոքր է, իսկ պետություններն առայժմ հանգուցային դերակատարներ են՝ իրենց քաղաքացիների կենսապայմանների որոշման և սոցիալ-տնտեսական զարգացման գործընթացներն ուղղորդելու գործում:

Մեկտեղելով այս երկու տեսակետները՝ բանավեճի մեջ ներգրավված բոլոր երեք կողմերի փաստարկների համախոսմբը կարող է հանգեցնել մեզ միանգամայն փարբեր եզրակացությունների: Նման հեռանկարից խուսափելու համար և ընդունելով, որ բանավեճում խճճվելու վտանգը դեռևս շատ մեծ է՝ միակ հնարավոր պնդումը կարելի է ձևակերպել հերեյալ կերպ՝ այժմ օրախնդիր հարց է դարձել ազգային պետությունների կողմից հիշյալ բոլոր զարգացումների առաջնորդման և ուղղորդման պարասխանաբվությունը ստանձնելու անհրաժեշտությունը: Ընդ որում, պետական պարասխանաբվությունը պետք է փարածվի թե՛ Ռեինիկեի (1998) առաջարկած գլոբալ հանրային քաղաքականության ոլորտի վրա՝ ներառյալ միջազգային համագործակցությունը, կարգավորումն ու չափորոշիչների սահմանումը, թե՛ պրոակտիվ քաղաքականություն վարելու պարականության վրա՝ գլոբալականացվող աշխարհում ազգային պետության՝ իրեն հարիր տեղն ապահովելու նպատակով: Քանի դեռ ազգային պետության կեցվածքն, ի

տարբերություն նախորդ շրջանի, նվազ կախյալ է դառնում վերջինիս աշխարհագրական տեղանքից, ինչպես պնդում են գլոբալիստները, ընդլայնվում են նաև ազգային պետությունների հնարավորությունները՝ վճռելու սեփական դիրքորոշումն այս կամ այն հարցում: Միջազգային բիզնես կենտրոնների, արտադրական հզորությունների կամ նույնիսկ վնասակար արդյունաբերությունների ներգրավման նախընտրությունը դեռևս հնարավոր է փոխակերպել արդյունաբերության որևէ ճյուղի նկատմամբ հարկային որոշակի քաղաքականության (հարկերի բարձրացման կամ իջեցման) որդեգրման: Նեփինդուստրիալ կամ ինդուստրիալ հասարակություն կառուցելու առաջնահերթության իրագործումն առայժմ հնարավոր է ուղղորդել՝ սպեղծելով և զարգացնելով ազգային սեփականություն հանդիսացող ենթակառուցվածքներ: Ենթակառուցվածք հասկացությունը հարկ է ընկալել ամենալայն իմաստով, որը ներառում է մնայուն նյութական ենթակառուցվածքներ, ինչպիսիք են, օրինակ, ճանապարհները, երկաթուղիները, օդանավակայաններն ու մալուխային հաղորդագծերը, ինչպես նաև ճկուն բնույթ կրող ենթակառուցվածքները՝ կրթական համակարգը, առողջապահությունը, սոցիալական բարօրությունը և հասարակական ապահովությունն ու կայունությունը: Մինևույն ժամանակ, ազգային պետություններն իրենց մասնաբաժինն ունեն գործարքային ծախսերի կրճատման գործում (North, 1993), ինչը գլոբալականացվող տնտեսության համադրություն վերածվում է առևտրի և արտաքին ուղղակի ներդրումների էլ ավելի կարևորվող նախաապայմանի:

Անշուշտ, նման գործելաոճ որդեգրելու ազգային պետությունների կարողությունները միգուցե թերհավաստության հիմքեր են տալիս, բայց, ելնելով բանավեճի խնդրահարույց տրամաբանությունից, դա անլուրջ վերաբերմունք կնշանակեր սկեպտիկների փաստարկների հանդեպ: Վերջիվերջո, հաշվի առնելով, որ գլոբալականացման ներգործությունը զգալի է 5%-ի համար, հաստատումներն առ այն, թե գլոբալականացման երևույթն ազգային պետության գործառույթները հնացրել է և դարձրել ոչ գործածական, ընդամենը թերի պարզվակներ են՝ թաքցնելու կամ արդարացնելու անգործությունն ու անիրավասությունը: Բանավեճի կարևորագույն փաստարկն է՝ գլոբալականացումը մեր առջև հանկարծակի ծառացած երևույթ չէ: Մյուս կողմից՝ գլոբալականացման երևույթի անլուրջ ընդունումը, չնայած անվիճելի է նրա ընդլայնումը, պարզապես սպասողական դիրքի ընդունումն ու արձագանքումն ըստ փաստի կարող են ի վերջո ազգայն պետությունը վերածել գործելու անընդունակ մի միավորի: Այդուհանդերձ, ներկայումս հենց

ազգային պետություններն են իրենց քաղաքացիների բարօրության և սոցիալ-
պրոգնոստիկական զարգացման առաջնային պարամետրները:

Եզրակացություն

Այս հոդվածի շրջանակում գնահատվեցին ազգային պետության վրա գլոբալականացման ներգործության հետ կապված փաստարկները. եզրակացությունն այն է, որ նախ՝ բանավեճը խճճված է իր էությամբ, որովհետև երկու փոփոխականների սահմանումները, ինչպես նաև համապարասխան ցուցիչները շատ են տարբերվում: Ինչ վերաբերում է գլոբալականացմանը, ապա հնարավոր է երեք չափումներ առանձնացնել, ավելի հստակ՝ մարդկանց միջազգային շարժնթացները, արտադրությունը և արտադրանքը: Ազգային պետությունների պարագայում բանական է թվում հենքային խնդիրների առանձնացումը: Դրանցից հինգը ներկայացվեցին սույն հոդվածում. արտաքին թշնամիներից ազգաբնակչությանը պաշտպանելու կարողությունը, բռնի հանցավորության և քաղաքացիական պարերազմների ճնշման և կանխարգելման կարողությունը, հարկային և օրենսդրական իշխանության փրկապետումը, բնակչության կենսապայմանների բարելավումն ու միասնական հանրության զգացման սերմանումը, անհատին՝ որպես քաղաքացու վերաբերվելու և քաղաքացիական իրավունքները երաշխավորելու կարողությունը:

Մի կողմից՝ գլոբալականացման, իսկ մյուս կողմից՝ ազգային պետության միջև հարաբերակցությունը նույնպես խառնիճաղանջ է: Բանավեճի բոլոր կողմերն ունեն իրենց սեփական չափորոշված նկարագրությունները, և յուրաքանչյուրը մաքրանշում է այն ակնառու զարգացումները, որոնք սատարում են Կոլդայի փեսակետին: Մենք կարող ենք առանձնացնել գլոբալիստներին (կանխատեսում են ազգային պետության վախճանը), սկեպտիկներին (հայտարարում են, թե ազգային պետությունը կենդանի է և ծանր պայմաններում չէ) և փրանսֆորմալիստներին (պնդում են, որ ազգային պետությունները պետք է փոխվեն՝ գլոբալականացման փոփոխվող կանխապայմաններին զուգընթաց):

Ընդունելով սույն բանավեճի անորոշ լինելու հանգամանքը՝ այն, իրոք, կարելի է խուլերի երկխոսություն անվանել: Ամենքն ինչ-որ բան են խոսում՝ փորձելով համոզել մյուսներին, բայց ոչ ոք չի ձգտում լսել մյուսին: Այս բարդությունները հաղթահարելու և առաջ շարժվելու ուղին գլոբալականացման և ազգային պետության

դերի միջև պարզապես կապերի մոդելավորումն է: Նման մոդելավորումն իր առավելություններն ունի, քանզի ամեն ոք կարող է մաքնացույց անել առարկայական փոփոխությունները, որ գոյություն ունեն գանազան փոփոխությունների միջև: Այսպես կազմավորված մոդելի հիման վրա բանավեճի չորս հանգուցակետեր կարելի է դուրս բերել:

Առաջին՝ ըստ երևույթին, չափորոշման խնդիրը բանավեճի գլխավոր հանգուցակետն է: Աճող միջազգային փոխկապվածությունը լուրջ հեղափոխական ենթակետ կարիք է զգացվում, որն իր հերթին կհամեմատվի (կհամահարաբերակցվի) ներքին անկախության հետ:

Երկրորդ՝ դարելով բանավեճի ուղղվածությունից՝ պարամական զարգացումների մեկնաբանման և պարամական համանմանությունների անցկացման խնդիր է առաջացել: Արդյո՞ք ազգային պետություններն իրապես սկսել են գործել նոր ոճով, որն էապես փոփոխվում է նախորդ ժամանակափուլերում ընդունված վարքաձևերից: Արդյո՞ք նրանք կորցրել են իրենց ինքնիշխանությունը (ներքին, թե արտաքին): Եվ այս ամենը գծային գործընթաց է, թե՞ փուլային:

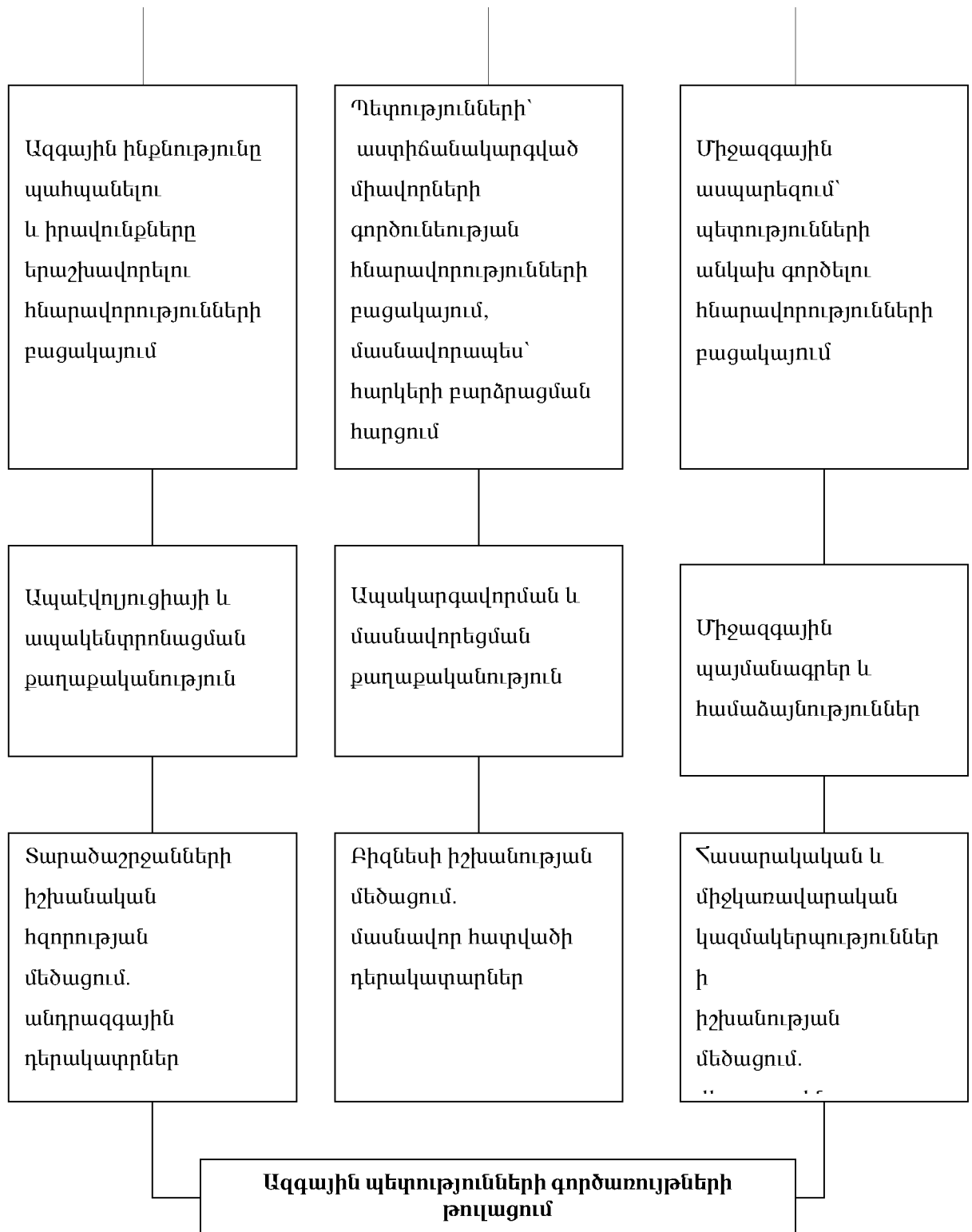
Երրորդ՝ բանավեճը խնդրահարույց է դարձել, որովհետև մի շարք զարգացումներ միաժամանակ ի հայտ եկան. փոփոխական, մշակութային, գաղափարական զարգացումները, արտաքին ուղիղ ներդրումների ծավալային աճը, միջազգային առևտուրը, սառը պարերազմի ավարտը, ապակարգավորումը, մասնավորեցումը, փոփոխական և հաղորդակցական փոփոխությունների գործնականացումն ու դրանց նշանակության արդիականացումը և այլն: Ակնհայտ է, որ իրերի նման դրությունը զգալիորեն դժվարացնում է պետության նահանջը միմիայն գլոբալականացման փոփոխություններով բացատրելու միտքը:

Չորրորդ՝ բանավեճի մոդելավորումը կոստակեցնի քննարկվող փոփոխությունների եզրագծերը՝ կապված դրանցից բխող կանխատեսումների գանազանության հետ: Օրինակ՝ նման կանխատեսումներից մեկը հայտարարում է, թե ազգային պետությունը կմեծացնի ներհասարակական գործերին իր միջամտության աստիճանը և վերստին կընդլայնի իր գերակայությունների շրջանակը, երբ փոփոխական աճը դարձյալ հնարավորություն ընձեռի, մինչև հակառակ կանխատեսումը հակված է ազգային պետության անկումը հարապել գծային գործընթաց ներկայացնել:

Գլոբալականացման գիտական ըմբռնման դիփանկյունից՝ սպասել և փնտրել մոտեցումը կարող է միակ խելամիտ պարասխանը թվալ: Սակայն իրականում նման կեցվածքի աղերարի հերևանքներն անխուսափելի են: Նանգուցային

դերակապարների, իմա՝ ազգային պետությունների համար գլոբալականացման գործընթացի ուղղորդման ձգտումը ոչ միայն առայժմ հնարավոր է, այլև պահանջված: Գլոբալիստների, փրանսֆորմալիստների և սկեպտիկների առաջադրած փաստարկների զանազանությունը բացահայտորեն ենթադրում է, որ ազգային լիդերները չպետք է թաքնվեն գիտական հետազոտությունների հետևում. նրանք զուր առաջարկում են ոչինչ չձեռնարկել և սպասել, թե ինչ արդյունքներ կտան հետազոտություննասիրությունները: Մի քանի տեսանկյունից, թերևս, առավել նշանակալին այն է, որ գլոբալականացման ստեղծած բազում խնդիրները համադրելի են նաև բազմաթիվ հնարավորությունների հետ, որ այս երևույթը երևան է հանում: Նենց այս նկարառումներից ելնելով և դրանց հետ հաշվի նստելով է հնարավոր գործընթացներն ուղղորդելու հայտ ներկայացնել. խորը մտածված ընտրությունների և երկարաժամկետ հեռանկարի կառուցմամբ է հնարավոր հասնել գլոբալ տնտեսության մեջ բաղձալի դիրքերի:





Գծապատկեր 1. Գլոբալիստների տեսակետն արտահայտող մոդել. գլոբալականացման ներգործությունն ազգային պետության դերի վրա

Նշումներ

[1] Նա նաև ավելացնում է, որ պետությունները նոր գործառույթների կորդեգրեն՝ , հափկապես պաշտպանելու համար իրենց ազգային ընկերությունների շահերն ընդլայնվող գլոբալ շուկայի պայմաններում:

Աղբյուրներ

1. Albrow, M. (1996) *The Global Age*. Cambridge: Polity Press.
2. Aman, A. (1999) "Administrative Law for a New Century", in A. Prakash and J.A. Hart (eds) *Globalization and Governance*, pp. 267–88. London: Routledge.
3. Castells, M. (1996) *The Rise of the Network Society*. Oxford: Blackwell.
4. De Vries, M.S. (2000) "The Rise and Fall of Decentralization: A Comparative Analysis of Arguments and Practices in European Countries", *European Journal of Political Research* 38: 193–224.
5. Dunning, J.H. (1999) *Governments, Globalization and International Business*. Oxford: Oxford University Press.
6. Falk, R. (1999) *Predatory Globalization, A Critique*. Cambridge: Polity Press.
7. Finer, S. (1999) *The History of Governments*, 3 Vols. Oxford: Oxford University Press.
8. Frieden, J.A. and Rogowski, R. (1996) "The Impact of the International Economy on National Policies: An Analytical Overview", in R.O. Keohane and H.V. Milner (eds) *Internationalisation and Domestic Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
9. Gerth, H.H. and Wright Mills, C. (1991) *From Max Weber*. London: Routledge.
10. Giddens, A. (1996) "Globalization, A Keynote Address", *UNRISD News* 15.
11. Gordon, D. (1998) "The Global Economy", *New Left Review* 45: 168.
12. Greider, W. (1997) *One World, Ready or Not: The Manic Logic of Global Capitalism.*, New York: Simon & Schuster.
13. Guibernau, M. (1999) *Nations without States*. Cambridge: Polity Press.
14. Held, D., McGrew, A., Goldblatt, D. and Perraton, J. (1999) *Global Transformations*. Cambridge: Polity Press.
15. Held, D.A. (1995) *Democracy and the Global Order*. Cambridge: Polity Press.
16. Held, D.A. (1996) *Models of Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.
17. Hirst, P. and Thompson, G. (1996) *Globalization in Question: The International Economy and the Possibilities of Governance*. Cambridge: Polity Press.
18. Keohane, R.O. and Milner, H.V. (1996) *Internationalisation and Domestic Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
19. Kobrin, S.J. (1999) "Back to the Future: Neomedievalism and the Post-modern Digital World Economy", in A. Prakash and J.A. Hart (eds) *Globalization and Governance*, pp. 165–87. London: Routledge.
20. Krasner, S. (1983) *International Regimes*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
21. Kurdle, R.T. (1999) "Market Globalization and the Future Policies of the Industrial States", in A. Prakash and J.A. Hart (eds) *Globalization and Governance*, pp. 213–38. London: Routledge.

22. Matthews, J.T. (1997) "Power Shift", *Foreign Affairs* 76: 50–66.
23. McGrew, A. (ed.) (1997) *The Transformation of Democracy*. Cambridge: Polity Press.
24. Milward, H.B. (1994) "Nonprofit Contracting and the Hollow State", *Public Administration Review* 54(1): 73–6.
25. North, D.C. (1990) *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge: Cambridge University Press.
26. North, D.C. (1993) "Institutions and Credible Commitment", *Journal of Institutional and Theoretical Economics*, 149(1): 11–23.
27. North, D.C. (1994) "Economic Performance Through Time", *American Economic Review* 88: 359–68.
28. Ohmae, K. (1990) *The Borderless World*. London: Collins.
29. Ohmae, K. (1995) *The End of the Nation-state: The Rise of Regional Economies*. London: Harper Collins.
30. Ostrom, E. (1990) *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*. Cambridge: Cambridge University Press.
31. Prakash, A. and Hart, J.A. (eds) (1999) *Globalization and Governance*. London: Routledge.
32. Reinalda, B. and Verbeek, B. (1998) *Autonomous Policy Making by International Organizations*. London: Routledge.
33. Reinicke, W.H. (1998) *Global Public Policy*. Washington, DC: Brookings Institute.
34. Rosenau, J. (1997) *Along the Domestic–Foreign Frontier*. Cambridge: Cambridge University Press.
35. Ruggie, J.G. (1996) "Territoriality and Beyond", *International Organization* 36 .
36. Russett, B. (1993) *Grasping the Democratic Force*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
37. Spruyt, H. (1994) *The Sovereign State and its Competitors*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
38. Stopford, J.M. (1999) "Implications for National Governments", in J.H. Dunning (ed.) *Governments, Globalization and International Business*. Oxford: Oxford University Press.
39. Strange, S. (1995) "The Defective State", *Daedalus* 124(2): 55–74.
40. Strange, S. (1996) *The Retreat of the State*. Cambridge: Cambridge University Press.
41. Strange, S. (1999) "An International Political Economy Perspective", in J.H. Dunning (ed.) *Governments, Globalization and International Business*, pp. 132–45. Oxford: Oxford University Press.
42. Van Creveld, M. (1999) *The Rise and Decline of the State*. Cambridge: Cambridge University Press.
43. Van Eeten, M. (1999) *Dialogues of the Deaf*. Delft: Eburon.
44. Van Kersbergen, K., Lieshout, H. and Lock, G. (1999) *Expansion and Fragmentation*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
45. Wade, R. (1996) "Globalization and its Limits", in S. Berger and R. Dore (eds) *National Diversity and Global Capitalism*. Ithaca, NY: Cornell University Press.

ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԵՎ ՆԱԽԵՄԱՏԱԿԱՆ ՆԱՆՐԱՅԻՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒՄ².

անցյալը, ներկան և ապագան

Թարգմանիչ և խմբագիր՝ Վահագն ԱԳԱՅԱՆ

ՆԱԽԱԲԱՆ

Նանրային կառավարումը նույնքան հին է, որքան մարդկային քաղաքակրթությունը, մինչդեռ զարգացման վարչարարությունը մշտապես եղել է պարմական վարչական ավանդույթների անքակտելի բաղադրիչը:

Ըստ էության զարգացման և համեմատական հանրային կառավարումը (զարգացման և համեմատական վարչարարություն)՝ հանրային կառավարման ենթաբնագավառներից մեկն է՝ թե՛ տեսական և թե՛ գործնական առումներով: Թեև համեմատական հանրային կառավարումը իբրև ուսումնասիրության ոլորտ համեմատաբար նոր երևույթ է՝ նրա արմատները սկզբնավորվել են դեռևս անտիկ ժամանակներում: Իբրև գիտա-հետազոտական ոլորտ՝ գիտական այս ուղությունն առաջընթաց ապրեց երկրորդ աշխարհամարտից հետո՝ բարձրակերպին հասնելով 1960-ական թթ., երբ Ford Foundation-ի հովանավորությամբ և Ֆրեդ Ռիզսի ղեկավարության ներքո սրելովեց Նամեմատական վարչարարության խումբը (CAG, ՆՎԽ):

Սակայն սկզբնական այդ շրջանին բնորոշ լավատեսությանն ու հաջողություններին՝ 1970-ական թթ.-ին համեմատական և զարգացման հանրային կառավարման բնագավառը էական անկում ապրեց՝ թե՛ ակադեմիական իմաստով և թե՛ կայուն ֆինանսական օժանդակության առումով:

Այնուամենայնիվ, զույգ բնագավառների նկատմամբ հետաքրքրության նշանակալի աճ դարձյալ նկատվեց 1980-ական թթ., ինչն իր արտացոլումը գտավ այն բազմաթիվ գիտական աշխատություններում, որ հրապարակվեցին հիշյալ շրջանում: Եկող հազարամյակում այս միությունը հարաբերական և կայուն կլինի՝ նպաստելով

² **Աղբյուրը՝** Ali Farazmand. "Development and Comparative Public Administration: Past, Present, and Future." *Public Administration Quarterly* Fall 1996: 343-364. By permission of Southern Public Administration Education Foundation, Inc.

հանրային կառավարման բնագավառում գիտելիքների հարստացմանը: Այս հոդվածում հակիրճ ներկայացվում է գույգ ուղղությունների՝ համեմատական և զարգացման վարչարարության ներկայումս և անցյալի համապատկերը, քննարկվում է հանրային կառավարման այս երկու ենթաբնագավառներում փիրապետող միտումները, զարգացումները և հիմնարացերը, որոնք կորոշեն դրանց ուրվագծերը ապագայում: Առաջ է քաշվում այն թեզը, թե ապագայում հանրային կառավարումն իր բնույթով կլինի գլոբալ ու համեմատական՝ միաժամանակ:

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Նանրային կառավարումը նույնքան հին է, որքան քաղաքակրթությունը: Երկուսն էլ գոյարևել են կողք կողքի՝ նպաստելով թե միմյանց զարգացմանը և թե անկմանը: «Զարգացումը» որպես այդպիսին մշտապես ներկա է եղել հանրային կառավարման մեջ. դեռ վաղ ժամանակներից գրեթե բոլոր խոշորածավալ հանրային նախագծերը, որոնք իրականացրել են քաղաք-պետություններն ու կայսրությունները, իրենց էությանը միաված էին զարգացման նպատակին: Վարչական և պետական կառավարման հայեցակարգերը մի քանի հազարամյակ է ինչ վիճաբանության առարկա են, թեև հենց համեմատական կառավարման և զարգացման վարչարարության բաղադրիչներն են ձևավորել ժամանակակից հանրային կառավարման հիմքերը: Պետական և հանրային կառավարման փորձագետներն ու փիլիսոփաները բազմաթիվ աշխատություններ են նվիրել պետության էության բացահայտմանը՝ միաժամանակ օգնելով այն ժամանակվա իշխանավորներին՝ արդյունավետ կառավարել հանրային գործերն ու գործընթացները:

Նին աշխարհի գրեթե բոլոր քաղաք-պետությունների և կայսրությունների վարչական համակարգերն հսկայածավալ զարգացման նախագծեր են իրականացրել՝ պետության կողմից ղեկավարվող բյուրոկրատիաների և նպատակային կազմակերպությունների միջոցով (Farazmand, 1991a, forthcoming; Gladden, 1972; Nash, 1969): Իրավամբ՝ հանրային կառավարման պատմության մեջ զարգացման վարչարարությունը մշտապես շարժընթաց ապրող ասպարեզ է եղել:

Այդուհանդերձ, համեմատական և զարգացման վարչարարությունը հարաբերականորեն նոր երևույթ է: Նանրային կառավարման այս գույգ բնագավառները վերելք և հեղինակաց է ապրել դեռ այն ժամանակներից, երբ լայնորեն սկիզբ դրվեց կառավարման, փնտեսության, քաղաքականության և

հանրային կառավարման համեմատական ուսումնասիրություններին: Խոսքն այսպեղանշուշտ գնում է գերազանցապես արևմտյան ավանդույթների մասին, որոնք այժմ ակտիվորեն են մոծվում զարգացող պետություններ:

Քաղաքականության և վարչարարության համեմատական ուսումնասիրությունները գլխավորապես 20-րդ դարաշրջանի ակադեմիական ձեռք բերում են, թեև «այլոց» պետությունների և դրանց քաղաքականության ուսումնասիրումը Եվրոպայում սկսվել էր դեռևս 19-րդ դարից: Նամեմատական ուսումնասիրությունները շոշափելի առաջընթաց ապրեցին ավելի ուշ. ընդ որում, համեմատական քաղաքագիտությունն ու համեմատական քաղաքագիտությունը գերակա դիրքեր ունեին:

Նանրային կառավարման համեմատական և զարգացման ասպարեզները սկսեցին զարգանալ երկրորդ համաշխարհային պատերազմից անմիջապես հետո. դա մասնավորապես վերաբերում էր համեմատական վարչարարությանը, որին մեծ ուշադրություն սկսեցին դարձնել (Heady, 1996): Նոր գիտա-հետազոտական գերակայությունների ձևավորմանը նպաստեցին մի շարք գործոններ. Միացյալ Նահանգների և մյուս մեծ պետությունների կողմից հետապնդվող օկուպացիան, հանրային կառավարման՝ որպես գիտական դիսցիպլինի (գիտական ուղղության) բովանդակային տարողունակության ընդլայնումը, պատերազմական տարներին ձեռք բերված ակադեմիական և գործնական փորձը արտերկրներում, արտասահմանյան տեխնիկական օժանդակության ծրագրերի իրագործումը, համեմատական քաղաքագիտության ուղղության զարգացումը (Ամերիկյան քաղաքագիտական ասոցիացիայի և Նանրային կառավարման ամերիկյան ասոցիացիայի համեմատական հետազոտությունների բաժնի շրջանակներում), ինչպես նաև համեմատական հանրային կառավարման ոլորտում գիտա-հետազոտական աշխատանքներ կատարելու համար հնարավորությունների ընդլայնումը 1950-ական և 1960-ական թթ.-ին:

Սկզբնական փուլում համեմատական բաղադրիչը գերակայող էր, սակայն ժամանակին զուգընթաց որոշակի տեղաշարժ գրանցվեց հոգուր զարգացման ասպեկտի խորացման: Ֆինանսական միջոցները, գաղափարախոսությունն ու քաղաքականությունը այն գլխավոր գործոններն էին, որ պայմանավորեցին հետազոտական առաջնահերթությունների փոփոխումը: 1960-ական թթ. ի վեր՝ ավանդական շեշտադրումները՝ իրավունքն ու օրինականությունը, ինստիտուտները և ինստիտուտների կայացումը, պետական կառավարման ընդհանուր

գործառնությանը դաշտը իրենց տեղը զիջեցին նոր գիտական գերակայությունների. դրանք էին՝ զարգացման վերնայված ուղղությունները, ընդհանուր համակարգային մոդելների ձևավորումը, ինչպես նաև նոր միջնաժամկետ տեսությունների ստեղծումը (Heady, 1996; Farazmand, forthcoming; Nash, 1969; Waldo, 1992):

Թեև համեմատական տարրը կարևոր նշանակություն էր ձեռք բերել համակարգային համեմատական քաղաքագիտության և վարչարարության համատեքստում՝ զարգացման վարչարարության/կառավարման չափումը նույնպես արդիական դարձավ: Շեշտադրումների նման փոխակերպումը պայմանավորված էր հետևյալ հիմնական գործոններով՝ զարգացող և թերզարգացած երկրները, դրանց բնական ռեսուրսներն ու շուկաները նշանակալի հետաքրքրություն սկսեցին ներկայացնել անդրազգային խոշոր կորպորացիաների համար, սաստկացավ Միացյալ Նահանգների և Արևմուտքի մյուս պետությունների ու ԽՍՀՄ-ի միջև ծավալվող գաղափարախոսական, տնտեսական, ռազմական և քաղաքական գլոբալ մրցապայքարը զարգացող երկրների համար, փլուզվեցին գաղութարարական համակարգերը Ասիայում, Աֆրիկայում և Մերձավոր Արևելքում՝ ժառանգություն թողնելով վարչական, ռազմական, քաղաքական և տնտեսական կախվածությունը, հետգաղութարարության հետևանքների վերացման անհրաժեշտությունը առաջ բերեց Նյուսիսի և Նարավի երկրների միջև նոր տիպի հարաբերություններ հաստատելու պահանջ՝ ներառյալ գործնական և արդյունավետ վարչական համակարգերի ստեղծման հրամայականը, որը ենթադրում էր պետականության կայացման և ազգային զարգացման նոր նախագծերի մշակում (Huntington, 1968; Heady, 1996; Esman, 1991; Blasz, 1973; Siffin, 1976; Gant, 1971; Riggs, 1970, 1976):

Այս հոդվածը ներկայացնում է (1) համեմատական և զարգացման վարչարարության ծագումը, (2) հարակից այս երկու բնագավառների ժամանակակից ուրվապարկերը՝ համեմատականից զարգացման վարչարարության տեղաշարժի համատեքստում, (3) Համեմատական վարչարարության խմբի (CAG, Comparative Administration Group) ձեռքբերումներն ու բացթողումները և գիտական այս ճյուղի ընդհանուր ակադեմիական համապարկերը, (4) համեմատական և զարգացման վարչարարության ուսումնասիրություններում առկա միտումներն ու մարտահրավերները, (5) ապագա միտումները և զարգացումները՝ ներառյալ հանրային կառավարման (PA) այս երկու բաղադրիչների էության վերլուծությունը գալիք հազարամյակում: Որոշ տեսական ընդհանրացումներին համակցելու են հակիրճ եզրահանգումներ:

ԱԿՈՒՆՔՆԵՐԸ

Ի փարբերություն հաստատված ավանդույթի, որը հանրային կառավարման ուսումնասիրումը վերագրում է 19-րդ դարավերջի Վուդրո Վիլսոնի աշխատություններին և ամերիկյան վարչական պետության կայացմանը՝ հանրային կառավարման՝ իբրև հեղափոխական և գործնական բնագավառի ակունքները սկիզբ են առնում մարդկային քաղաքակրթության դեռ ամենավաղ ժամանակներից: Իրոք, վարչական կառավարումը և քաղաքակրթությունը գոյափնել են զուգահեռաբար՝ փոխադարձ համալրելով միմյանց: Երկուսն էլ մարդկային առաջընթացի բաղկացուցիչ փարբերն էին: Քաղաքակրթությունը առաջ էր մղում վարչարարությունը, իսկ վարչարարությունն իր հերթին իրականանալի էր դարձնում քաղաքակրթության ձեռքբերումները (Waldo, 1992; Nash, 1969; Farazmand, forthcoming): Երկուսն էլ նպաստեցին միմյանց զարգացմանը, քանզի «քաղաքակրթությունն ու վարչարարությունը միշտպես եղել և այժմ էլ միահյուսված են» (Waldo, 1992:1):

Մարդկային քաղաքակրթության պարմությունը պարզորոշ ապացուցում է, թե որքան կարևոր ներդրում ունի հանրային կառավարումն ու բյուրոկրատիան քաղաքակրթության զարգացման և համաշխարհային ձեռքբերումների գործում: Շումերները և Էլամի պետությունը սրելով են քաղաքաշինական նախագծեր, ինչպես նաև մագաղաթա գրերի առաջին նախափայերը, որոնց միջոցով մարդկանց հաջողվել է «գրանցել» պարմությունը: Այդ վաղ լեզուները ծառայել են նաև նրանց հաջորդած շարքի կայսրությունների բյուրոկրատներին և վարչական համակարգերին: Եգիպտացիները, ասորեստանցիները, հույները, բաբելոնացիները, Էլամը, մարերը, պարսիկները, չինացիները և հռոմեացիները սրելով և զարգացրել են բավականաչափ ծավալուն և հզոր վարչական համակարգեր, որոնք, ըստ էության, ժամանակակից ադմինիստրատիվ պետական համակարգի նախափայեր են եղել: Բոլոր այս քաղաքակրթական վարչական համակարգերի հենքում ընած է եղել «զարգացման» հայեցակարգը: Իրավամբ կարել է փաստել, որ զարգացումը բոլոր խոշոր և ոչ այնքան խոշոր քաղաքակրթական քրթությունների մշտական փոփոխականն է հանդիսացել, քանզի նրանք բոլորն էլ ձգվել են կափարելագործել ղեկավարման, ռազմական, փնտեսական և հասարակական ոլորտների մակարդակը:

Անփիկ կայսրությունները ձեռնամուխ էին եղել հսկայածավալ հանրային աշխատանքների՝ համախմբելով պետական-հասարակական ռեսուրսները

տարաբնույթ նախագծերի իրականացման համար. կառուցվել են կամուրջներ, ճանապարհներ, ջրագծեր, հուշարձաններ, տաճարներ, պալատներ, հաղորդակցության ուղիներ և այլն: Եգիպտացիները կառուցել են բրգեր և զարգացրել բժշկությունը, բաբելոնացիները պաշտպանական հզոր պապեր են կառուցել և ժառանգություն թողել վարչական բնույթի գրավոր ժապավեններ: Չինացիները նույնպես հսկայական պաշտպանական պարիսպներ են կառուցել, եղել են առաջինը, ով պաշտոնապես կիրառել քաղժառայության ընդունելության քննական համակարգը: Նույները զարգացրել են արվեստը, փիլիսոփայությունը, կառավարման տեսությունը, ինչպեսև նավաշինության արհեստը: Պարսիկները կառուցել են համաշխարհային պարմության մեջ առաջին ունիվերսալ կայսրությունը՝ երկրագնդի վրա խոշորագույն վարչական համակարգ ունեցող պետությունը (մոտ 10-12մլն. քաղժառայողներով, որոնք պետական աշխատավարձ են ստացել), որը հիմնասյունն էր իր գործնականությանը և արդյունավետությանը հայրնի կենտրոնացված, արհեստավարժ բյուրոկրատիան: Այդ վարչական համակարգի շնորհիվ էր նրանց հաջողվել կառուցել երկարաձիգ Թագավորական ճանապարհները, զարգացնել գործուն փոստային-հաղորդակցության համակարգեր, կարարելագործել հարկահավաքը և պետա-իրավական համակարգը, կառուցել հսկայական ստորգետնյա որոգման ջրագծեր կամ քանապներ, որոնց միջոցով բարձրագույն գոտիներից հազարավոր մղոններով ջուրը հասցվում էր երկրի անապատային մասերը՝ ապահովելով դրանց պիտանելիությունը գյուղատնտեսական մշակման համար, օգտագործվում էին նաև Սուեցի ջրանցքը, որը միացնում էր Կարմիր ծովը Միջերկրական ծովի հետ, ինչպեսև Արևելյան Եվրոպան հետ հարյուրավոր մղոններով միացնող Աթոսի ջրանցքը (Farazmand, 1991; Olmstead, 1948, Herodotus, 1954; Frye, 1975):

Նոսնացիները բազմաթիվ հանրային ուղղվածության նախագծեր են իրականացրել, զարգացրել իրավագիտական մասնագիտացումներ, կարարելագործել երկրի վարչական համակարգն ու օրենսդրական ժողովրդավարությունը: Անտիկ աշխարհի մյուս պետությունները ևս իրենց լուսն ունեն մարդկային քաղաքակրթության առաջընթացում:

Նանրային կառավարման ոլորտին վերաբերող բոլոր այդ ծավալուն նախագծերը իրենց բնույթով միավաճ էին զարգացմանը. բոլորն էլ միավաճ էին հասարակության կենսագործունեության պայմանների փոխակերպմանը՝ նպաստելով կառավարող էլիտաների կայացմանը, որոնք էլ, իրենց հերթին,

գործնականացնում էին կայսրությունների վարչական համակարգերը (Farazmand, forthcoming; Waldo, 1992; Nash, 1969; Gladen, 1972):

Այսպիսով կարելի փափսել, որ զարգացման վարչարարության, ինչպես նաև հանրային կառավարումն ակունքները սկիզբ են առել դեռ անտիկ ժամանակներում: Ուշագրավ է, որ հանրային կառավարումն իբրև արհեստավարժ կարյերայի տեսակ ամենայն լրջությամբ ուսումնասիրվել է հին Պարսկաստանում՝ սկսած Աքեմենյանների համաշխարհային կայսրության ժամանակներից մինչև Սասանյանների շրջանը (մ.թ.ա. 559թ.–651թ.) (Farazmand, 1991a; Frye, 1963, 1975; Olmstead, 1948; Ghirshman, 1954), Չինաստանում (Chow, 1990), հին Նոռում (Daley, 1997):

Նին հունական փիլիսոփաներ Պլատոնը, Արիստոտելը, Քսենոփոնը բավականին մանրակրկիտ քննարկել են կառավարման տարբեր տիպերը՝ փորձելով գտնել կարարյալ պետության, հասարակության և, որպես արդյունք, նաև հանրային կառավարման ձևը (Argyriades, 1997; Argyle, 1994): Այստեղ ևս, հանրային կառավարման համեմատական ուսումնասիրման արմատները տանում են ամենաքիչը դեպի հին Նունաստան, որտեղ աթենացի փիլիսոփաները, մասնավորապես Պլատոնը և Քսենոփոնը, դիտարկում էին հանրային կառավարման համեմատական եզրերը. «հույները գրեթե պարտադրված էին մտածելու այն մասին, ինչն այսօր կոչվում է համեմատական կառավարում ... հայտնաբերելով քաղաքական ինստիտուտների բազմազանություն, որոնք քաղաք-պետությունների տիպին էին պատկանում» (Sabine, 1961:21): Պլատոնը առանձնահատուկ ուշադրություն էր դարձնում այս խնդրին իր՝ պետությանը, օրենքին, արդարությանը, տեսական-իդեալական կառավարմանը նվիրված աշխատություններում (Sabine, 1961): Քսենոփոնի վերլուծությունն իր հերթին հենվում էր իրական «կարարյալ կառավարիչի» էմպիրիկ ուսումնասիրման վրա. իր գլխավոր աշխատություն «Կյուրոպեդիայում» նա նկարագրում է Պարսից կայսրության հիմնադիր ազատական և բարյացկամ կայսր Կյուրոս Մեծին (Nadon, 1996): Արիստոտելի մահից հետո քաղաք-պետությունը որպես ժողովրդավարական կառավարման ձև նույնպես վերացավ՝ իր տեղը զիջելով բացարձակ միապետությանը մակեդոնացիների իշխանության ներքո (Sabine, 1961):

Բոլոր այս փիլիսոփաները, ինչպես նաև պատմության հայր՝ Ներոդոթոսը (1954) ուսումնասիրում և գրում էին մի ժամանակաշրջանում, երբ կառավարման ձևերի բազմազանությունն ակնհայտ երևույթ էր. հին հունական քաղաք-պետություններն զոյակցում էին այն ժամանակների խոշորագույն միապետությունների՝ առաջին հերթին կայուն և բարգավաճ Աքեմենյան

Պարսկաստանի հեպ (մ.թ.ա. 559-330): Ուշագրավ պատմական մի դրվագ. Կյուրոս Մեծի և նրա որդի Կամբեզի մահից հետո 7 խոշոր պարսից ազնվականներ քննարկում էին «միապետության, արիստոկրատիայի և ժողովրդավարության արժանիքները» (Sabine, 1961:22)՝ Պարսկաստանի պետական կառավարման համակարգում կիրառելու հեռանկարում (մանրամասների համար տես՝ Herodotus, 1954:28-241):

Պարսկաստանն ու Նունաստանը իրենցից ներկայացնում էին կառավարման և վարչարարության երկու մոդելներ: Դրանցից առաջինը ուներ կառավարման քաղաքական համակարգեր, մինչդեռ մյուսը փիրապետում էր հսկայածավալ ադմինիստրատիվ մի համակարգի, որի հենքն էր կազմում գործուն և արհեստավարժ բյուրոկրատիան, որին հաջողվեց վերապրել բոլոր քաղաքական փոփոխությունները մինչ օրս (Farazmand, 1994a, 1997; Frye, 1963, 1975; Olmstead, 1948): Այսպիսով՝ ինչպես զարգացման վարչարարության, այնպես էլ համեմատական վարչարարության (հանրային կառավարում) սկիզբները սկիզբնավորվել են անփիկ շրջանում, և եթե առաջինը ծնունդ է առել պրակտիկայի բովում, ապա երկրորդը՝ ավելի շար փեսական հիմքեր ունի: Այս ամենով հանդերձ՝ զարգացման և համեմատական վարչարարության համակարգային հեպագոսումը նորագույն ժամանակաշրջանի երևույթ է:

ՆԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ ԵՎ ԶԱՐԳԱՅՄԱՆ ՎԱՐՉԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

Նանրային կառավարման գույգ ուղղության՝ համեմատական և զարգացման վարչարարության ուղրարները ուղղակիորեն կապված են քաղաքագիտության, փնփեսագիտության և մշակութային մարդաբանության բազմաճյուղ ուղրարների հեպ: Այդ կապը սկսեց զարգանալ երկրորդ աշխարհամարփից առաջ, իսկ համեմատական ուսումնասիրությունները մողայիկ դարձան պարերազմից հեպո անմիջապես հեպո:

Նեպապերազմյան զարգացող պետությունները, այդ թվում նաև նախկին գաղութները, իրենց ազգային փնփեսությունների արագընթաց վերելքն ապահովելու համար զարգացման նոր նախագծեր մշակեցին: Սակայն դրանցից շարերը նման ծավալուն նախագծեր իրականացնելու համար ինսփիտուցիոնալ և վարչական ռեսուրսների սակավություն լուրջ խնդրի բախվեցին: Փորձի և միջոցների պակասությունը չափազանց արդիականացրեցին Միացյալ Նահանգների և արևմտաեվրոպական այլ երկրների հանրային կառավարման մասնագետների կողմից ցուցաբերվող օժանդակությունը՝ ժամանակակից ադմինիստրատիվ

նորարարությունների և վարչական տեխնոլոգիաների ներդրման գործում (Heady, 1996): Այդ համագամանքը հիմնական պարճառներից մեկն էր, որ պայմանավորեց հեղափոխության շեշտակի աճը զարգացման վարչարարության գիտա-գործնական ուղղության նկատմամբ:

Միաժամանակ՝ համապատասխան խթաններ ի հայտ եկան, որոնք շարժարկը նախադրյալներ ստեղծեցին համեմատական հանրային կառավարմանը հարակից՝ զարգացման վարչարարության ակադեմիական ոլորտի սահմանները ընդլայնելու համար, ինչն իր արտացոլումը գտավ ինչպես մեթոդաբանական, այնպես էլ հայեցակարգային հարթություններում: Մեթոդաբանական առումով՝ զարգացման բնագավառը բաց էր մանրագնին ակադեմիական հեղափոխարար համար, իսկ հայեցակարգային տեսանկյունից՝ մարդկության պարմության ու քաղաքակրթության զարգացման վերաբերյալ նոր գաղափարներ առաջ քաշելու և ընդհանրացումներ անելու համար: Դուայտ Վալդոն, այդ մոտեցման անվանի ջարագովը, նշում է, թե ուշադրության կենտրոնացումը այս թեմայի վրա կարող է օգնել մեզ «այս պահին տարանջատված երևույթները միավորելու տարաբնույթ ընդհանրությունների սահմաններում, ինչպես նաև օգտակար լինել մեթոդաբանական խնդիրների պարզորոշման գործում» (նույն տեղը, 1964:27): Ճիշտ է, միևնույն ժամանակ նա ավելացնում է, թե «անհնարին է միանշանակ սահմանել զարգացումը՝ որպես այդպիսին»:

1960-ականն թթ. զարգացման վարչարարության գիտա-գործնական ոլորտը բավականաչափ ինստիտուցիոնալացվեց: Արևմտյան երկրների պարագայում այդ իրողության ուշագրավ դրսևորումներից մեկը դարձավ Նամեմարական վարչարարության խմբի (ՆՎԽ, CAG) ստեղծումը: Ֆորդ հիմնադրամի հովանու ներքո 1962թ. հիմնված այս խումբը կազմավորել և գլխավորել էր Ֆրեդ Ռիգսը՝ բնագավառի առաջարար գիտնականներից մեկը: Ռիգսի առաջնորդությամբ և Ֆորդ հիմնադրամի հովանավորության ներքո (Ford ընկերությունը շահագրգռված էր այդ պետությունների զարգացմանը վերաբերող տարաբնույթ ասպեկտների իմացությամբ) մեծաքանակ ուսումնասիրություններ իրականացվեցին աշխարհի տարբեր մասերում: ԱՄՆ-ի պետական հաստատությունների դրամաշնորհների, ինչպես նաև այլ դոնոր կազմակերպությունների շնորհիվ հաջողվեց զգալիորեն ընդլայնել և զարգացնել հանրային կառավարման համեմատական ուղղությունը, ինչպես նաև օժանդակել այն գիտնականների պրպարումները, որոնց գիտական հեղափոխությունները առնչվում էին պետական հաստատությունների և կոռպորացիաների շահերին (Heady, 1996; Waldo, 1992):

Նախկանշական է, որ գիտա-հետազոտական հետաքրքրության և առարկայական շահերի բյուրեղացումը համեմատական/զարգացման վարչարարության հիմնանպատակների շուրջ որոշ իմաստով արտացոլում էր նաև այն ժամանակների նյութական-ֆինանսական շարժառիթները: Այլ կերպ ասած, բնագավառի զարգացման համար ֆինանսական միջոցների պակաս ամենևին էլ չէր նկատվում: Այս համադրեքստում պատահական չէր նաև զարգացման վարչարարության հիմնական ուղեգծերի որոշակիացումը. (1) զարգացման կարիքները (գլխավորապես տնտեսական), (2) զարգացող և զարգացած երկրների կարիքների տարբերությունները ու դրանց բովանդակությունը, (3) զարգացման կառավարումը և դրա հնարավորությունները, (4) զարգացմանը միաված նորարարությունների կիրառելիությունը, (5) նվազ զարգացած երկրների քաղաքական, սոցիալական, տնտեսական և մշակութային պայմանների փոփոխման և փոխարինման հնարավորությունները, (6) ինդուստրիալ Արևմուտքի պետությունները:

Գաղափարն իր բնույթով էլիտիստական էր. արևմտյան երկրների ղեկավար էլիտայի կոմիդից մշակված մի մոտեցում, որը ենթադրում էր ծրագրավորված միջամտություն՝ նպատակաուղղված զարգացող երկրները փոխակերպելու շուկայական կողմնորոշման, էլիտայի կոմիդից վերահսկվող և արևմտյան տնտեսական, քաղաքական և մշակութային արժեքներին համահունչ և վերջինների հետ սերտաճած միավորների: Օրինակ, համեմատական վարչարարության խմբի հայտնի անդամ Մ.Էսմանը ուղղակիորեն խրախուսում էր էլ ավելի հզորացնել այդ երկրների ադմինիստրատիվ էլիտան: Իշխող էլիտայի օգտին միջամտելու կանխադրույթը, ի թիվս այլոց, միաված էր զարգացող պետությունների տեղական էլիտաների ստեղծմանը և ստարամանը՝ ապահովելով վերոհիշյալ մեծ ռազմավարության նպատակներից մեկը: Ընդ որում, այդ երկրների լայն զանգվածները առհասարակ աչքաթող էին արված:

Այդ ամենը տեղի էր ունենում Սառը պատերազմի համադրեքստում. նպատակը մեկն էր՝ արտահանել ամերիկյան հանրային կառավարման կարծրաքիպի արմատավորումը երրորդ աշխարհի երկրներում (Waldo, 1992): «Նանրային կառավարման փորձագետները ոչ միայն Միացյալ Նահանգներից, այլև մի շարք եվրոպական երկրներից ցրված էին աշխարհով մեկ, զբաղվում էին նմանափայ նախագծերով՝ նպատակ հետապնդելով՝ գերազանցապես ամերիկյան փորձի վրա հիմնված վարչական տեխնոլոգիաների արտահանումը բազմաթիվ զարգացող երկրներ» (Heady, 1996:21)

Ինչպես Վալդոն է նկատում (1992), էլիտիստական զարգացման վարչարարությունը, լինելով բավականին հեղափոխական և խոստումնալից զարգացման հայեցակարգ, որպես այդպիսին կրում էր դրական իմաստավորում՝ արտացոլելով առաջընթացի տեսլականը (նույն տեղը): Ամփոփ ծրագիրը նախագծված էր նախագահ Թրումենի կողմից, որը 1948թ. նախագահական ընտրություններում հաղթանակելուց հետո մտադրվել էր ընդլայնել Մարշալի պլանը զարգացող երկրների վրա: Այդ մասին էր ասվում նաև Կոնգրեսին ուղղված նախագահական ուղերձի «չորորդ կետում». ընդորոմ հաստատվում էր (Waldo, 1992:21).

Սառը պատերազմի սաստկացող համադրությամբ: Խորհրդային Միությանը և համայնավարությունը պետք է զսպել. նորանկախ պետությունները, որոնք թույլ են և աղքատ, կարող են դյուրին ձևով գրավվել և այլափոխվել: Մարշալի պլանը կարող է օգնել ձևավորվող նոր պետություններին ապահովելու իրենց անկախությունը և ստարելու դրանց զարգացումը ազատական ժողովրդավարության ուղղությամբ: Նարկ է ապահովելու նրանց լայնածավալ ֆինանսական օժանդակությամբ:

Պլանը իր ողջ էությամբ ամերիկյան երազանք էր: Այդ ժամանակների փորձագետներից մեկը՝ Գարթ Զոնսը (1976:99-100) այսպես էր այն նկարագրում. «1950-ական թթ. հրաշալի շրջան էին. «ամերիկյան երազանքը»՝ «համաշխարհային երազանք» էր, և լավագույն և ամենաարագ ուղին այն իրականության վերածելու համար՝ դա հանրային կառավարման մեխանիզմների օգտագործումն էր» (տես նաև Heady, 1996:21): Բաղձալի նպատակը մեկն էր՝ մոդերնիզացնել (արդիականացնելու) զարգացող պետությունները՝ «զարգացման ներուժ պարունակող վարչական միջոցների կիրառմամբ, որոնք հորինված էին Արևմուտքում» (Siffin, 1976:61):

Նամենատական վարչարարության խումբը, որը Ֆ.Ռիզսի գլխավորությամբ հիմնարար հեղափոխություններ կատարեց համենատական և զարգացման կառավարման ասպարեզներում, մեծ գովասանքի արժանացավ (այդ մասին տես ստորև): Սակայն, դրա հետ մեկտեղ, խմբի գործունեությունը գերծ չմնաց նաև քննադատությունից: Մասնավորապես, բացթողումների շարքում մարմանշվում էին կատարված մեծաքանակ հեղափոխական աշխատությունների մշակութային կողմնակալությունը և արևմտյան առաջադար տերությունների փորձի

գերապարվությունը՝ ի հակադրություն զարգացող երկրների իրական կարիքների: Միևնույն ժամանակ՝ քննադատները պնդում էին, որ համեմատական վարչարարության փորձագետներն իրենց պարասխանապարվության բաժինն են կրում զարգացող երկրներում մարդկանց լայն զանգվածների կեցության պայմանների վարթարացման համար՝ սաքարելով և քաջալերով, օրինակ, իրանական շահին, Նիկարագուայում և Ֆիլիպիններում՝ Սամոզայի և Մարկոսի կառավարություններին: Ավելին՝ հակադիր ճամբարի ներկայացուցիչները պնդում էին, թե հանրային կառավարման այս նոր բնագավառի հեղափոխական և ուսուցողական ծրագրերը իրականում ծառայում են ավելի շար «հակազարգացմանը» (ՆՎԽ-ի քննադատության մասին ավելի մանրամասը տես՝ Sigelman, 1976; Henderson, 1969; Jreisat, 1976; Loveman, 1976; Jun, 1976; Peters, 1988):

1978-79թթ. իրանական հեղափոխությունից և շահի փապալումից հետո (նա հայրնի էր որպես «ամերիկյան շահ», (Cottam, 1979) Իրանի և փարածաշրջանային հարցերով զբաղվող փորձարու մասնագետները փորձեցին հեղափոխական հայացք գցել և գնահատել ակտիվ միջամտությանը ուղղված զարգացման ծրագրերի թերությունները՝ իրենց ուսումնասիրության արդյունքները հրապարակելով Public Administration Review-ի հատուկ թողարկման մեջ (1980, 40; Seitz, Sherwood, Siffin և այլ հեղինակների հոդվածներ; Heady, 1996:31-32): ՆՎԽ-ի «հակազարգացման» գործունեության հետևանքների առավել հուժկու քննադատներից մեկը Լովեմանն էր (1976), ով ուղղակիորեն մեղադրեց ՆՎԽ-ն և նրա ղեկավարությանը չափազանց էլիտիստական լինելու և զարգացող երկրների լայն զանգվածների նկատմամբ անտարբերության մեջ: Դրվատանքի արժանացավ նաև ոլորտի փորձագետների և ամերիկյան փոխնիկական օժանդակության հարցերը համակարգող բյուրոկրատիայի միջև չափազանց սերտ մրերմիկ կապերի գոյությունը: Ինչպես Նեադին է նկատում (1996:33)՝ Լովեմանը հաստատում էր, թե իբր «Միացյալ Նահանգների ղեկավարության և ՆՎԽ-ի կոմիտեի գրված ու իրականացված ծրագրերը միմյանց էին վարչական, իսկ շար հաճախ նաև զինվորական էլիտաների կայացմանը»:

Լովեմանը և մյուս ընդդիմախոսները իսկական մի հարձակում էին կազմակերպել ՆՎԽ-ի և առհասարակ զարգացման վարչարարության շարժման դեմ՝ գրնելով, որ վերջինը զգալիորեն նպաստել և աջակցել է հակաժողովրդավարական ռեպրեսիվ ռեժիմներին՝ էլ ավելի վարթարացնելով զարգացող երկրների ներքին կենսապայմանները: Ակադեմիական և մասնավորապես մեթոդաբանական հենքից՝ համեմատական վարչարարությունն առավել ուժեղ քննադատության ենթարկեց Պեդերսը (1988): Նա մարմանշում է համեմատական վարչարարության այն

հիմնական բացթողումները, դրդապատճառները և հետևանքները, որոնք հետ են գցել այն «քաղաքագիտության այլ բնագավառներից՝ հասարակագիտության կանոններով չափորոշված առաջընթացի փորձաքննությանը դիմանալու համարեքստում» (Heady, 1996:53): Պետերսն, իր հերթին, առաջ քաշեց «ոչ այնքան հիմնարար ինստիտուցիոնալ տեսություններ», որպեսզի բյուրոկրատիաները հանդես են գալիս համեմատության առաջնահերթ կառույցի դերում:

Սա լավ ակնարկ է Նեադիին (1996), որը առանձնացնում է բյուրոկրատիան՝ որպես հանրային կառավարման համեմատական ուսումնասիրման կարևորագույն ինստիտուցիոնալ հենք: Պետերսը համամիտ է Նեադիի և Ռիզսի հետ նրանում, որ բյուրոկրատիան համեմատության կենտրոնական տարրն է, սակայն նա միաժամանակ հավելում է ոչբյուրոկրատական, ոչկառավարական, զանգվածային կազմակերպությունների, ինչպես նաև մի շարք հասարակություններին յուրահատուկ տեղային գործոնների և մշակութային առանձնահատկությունների հաշվի առնելու կարևորությունը՝ հանրային կառավարման թե տեսական և թե գործնական ասպարեզներում: Վարչարարության և բյուրոկրատիայի արևմտյան մոդելները հաճախ չափազանց խնդրահարույց են զարգացող պետությունների համար. արևմտյան կանխադրույթները հաճախակի չեն համապատասխանում զարգացող հասարակությունների յուրատիպությանը: Այդ իսկ պատճառով էլիտիստական, «վերնաշենքային» մոտեցումները զարգացման վարչարարության նկատմամբ հղի են ավելի շուրջ բացասական, քան դրական հետևանքներով:

Քանի որ զարգացման և համեմատական վարչարարություն հանդես է հովանավորող հաստատությունների և գործակալությունների հետաքրքրությունը զգալիորեն նվազեց՝ 1970-ական թթ. նկատելի անկում գրանցվեց նաև ակադեմիական հետազոտություններում: Զույգ այս հետազոտական ուղղությունների նկատմամբ թերհավաստության հետևանքներից էր ժամանակին հանրաճանաչ *Journal of Comparative Administration* հրապարակման դադարեցումը: Թեև շուրջ այն վերանվանվեց *Administration Society*՝ որոշակիորեն փոխելով իր հետաքրքրությունների շրջանակը՝ նախկինում շոշափվող թեմաներն ու առարկաները այլևս դադարեցին հրապարակվելուց:

Այնուամենայնիվ, մի շարք եվրոպական հաստատություններ մինչ օրս ավանդաբար զբաղվում են այս բնագավառի պրոֆիլային հետազոտություններով՝ մասնավորապես զարգացման վարչարարությամբ: Դրանց շարքում են բրիտանական թագավորական *Journal of Public Administration and Development*, ինչպես նաև *International Journal of Administrative Science*-ը, որի էջերին քննարկվում են

համեմատական և զարգացման վարչարարությանը վերաբերող փարաբնույթ հիմնահարցեր: Միացյալ Նահանգներում՝ բնագավառի հարցերը լուսաբանող հիմնական ամսագրերն են International Journal of Public Administration-ը և Public Budgeting and Financial Management: An International Journal-ը:

ՆԱԶՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՆ ՈՒ ԲԱՅԹՈՂՈՒՄՆԵՐԸ

Նամեմատական վարչարարության խմբի ձեռքբերումներն ու անհաջողությունները, ինչպես նաև համեմատական և զարգացման վարչարարության ակադեմիական բնագավառի առաջընթացը բավականին խորը վերլուծության ենթարկել հայրնի մասնագետ Ֆերրել Նեադին իր դասական աշխատության մեջ՝ Public Administration: A Comparative Perspective (1996) (Նանրային կառավարում. համեմատական հեռանկար, 1996): Ըստ էության, Նեադին ընդունում է, որ համեմատական և զարգացման երկու ենթաբնագավառներն էլ վերջին չորսուկես տասնամյակների ընթացքում զգալի ներդրում են ունեցել ընդհանուր հանրային կառավարման զարգացման գործում: Զարգացման վարչարարության կարևորագույն խնդիրն էր ապահովելու ազդեցիկ արևմտյան կապիտալիստական տերությունների գերակայությունը երրորդ աշխարհի զարգացող կամ թերզարգացած պետությունների ուղղորդման գործընթացում՝ Ասիայում, Աֆրիկայում, Մերձավոր/Միջին Արևելքում և Լատինական Ամերիկայում: Տիմնական դրդապատճառներից մեկն էր՝ կանխել Խորհրդային Միության ազդեցության փարածքումը աշխարհի փարքեր մասերում:

Դա արևմտյան գերտերությունների և առաջին հերթին Միացյալ Նահանգների գլոբալ նպատակն էր, որն ուղղված էր ընդդեմ Արևելքի գերտերության: Սոցիալիստական գաղափարները՝ բարիքների համափրություն, անհավասարության վերացում, անօթևանության խնդրի լուծում, բոլոր քաղաքացիների հիմնական հումանիտար կարիքների ապահովում (առողջապահություն, սնունդ, օթևան) չափազանց հոգեհարազատ էին զարգացող պետությունների ազգաբնակչությանը, որը երկար տարիներ ճնշվում և շահագործվում էր արևմտյան տերությունների գաղութատիրության լծի տակ (Waldo, 1992): «Ոչ կապիտալիստական զարգացման» ուղու գլոբալ ռազմավարությունը կիրառվում էր նախկին ԽՍՀՄ-ի և Արևելյան Եվրոպայի երկրների կոմիդից, և այն ընդունվել էր ոչ միայն Կուբայի, Նյուսիսայի Կորեայի, Վյետնամի և Չինաստանի

սոցիալիստական հեղափոխական ռեժիմների կոմիտե, այլև մի շարք խառը փոփոխական ունեցող պետություններում. օրինակ՝ Եգիպտոսում՝ Նասերի շրջանում, Թանզանիայում՝ Նիրերեյի օրոք, Մոզամբիկում և Անգոլայում: Զարգացման այդ մոտեցման հիմքում ընկած էին ազգային շահի համահավասար բաշխումը, լայն զանգվածների բարօրության բարձրացման և փոփոխական արդարության հրամայականները:

Խորհրդային համայնավարության մարտահրավերին դիմագրավելու հանար՝ զարգացող երկրներին ուղղվող արևմտյան ֆինանսական և վարչական օժանդակության ծրագրերի ծավալները շեշտակիորեն ընդլայնվեցին՝ նպատակ ունենալով ամրապնդել տեղի քաղաքական էլիտաներին և իշխող քաղաքական ռեժիմները, որոշակիորեն թեթևացնել զարգացման ուղին բռնած երկրների կենցաղյան դժվարությունները՝ առաջին հերթին բացարձակ աղքատությունը, սովը և աղետների հետևանքները, որոնցից փրկվում էին նախևառաջ սովորական մարդիկ: Նամալիք այդ գործունեությունը հիմնականում իրագործվում էր Միացյալ ազգերի կազմակերպության Զարգացման ծրագրի շրջանակներում, US AID-ի, ինչպես նաև Նամաշխարհային բանկի տեխնիկական օժանդակության ծրագրերի հովանու ներքո: Մինչ այժմ գրանցված արդյունքները՝ փարիմասք են լավագույն դեպքում:

Այսպիսով, կարելի է փաստել, որ համեմատական հանրային կառավարման հենքային ուղղությունը՝ զարգացման վարչարարությունը ակադեմիական և գործնական առումներով ի սկզբանե ուղղորդված էր ապահովելու դոկտրային հոսքի հարստությունը երրորդ աշխարհի երկրներ (Waldo, 1992): Կառավարական որոշակի քաղաքական ուղեգիծ առաջ մղելու քաղաքական և անձնական գերապատվությունները նմանապես նպաստեցին գիտա-գործնական ուղղության գրավչության բարձրացմանը: Զարգացման վարչարարությանը նվիրված աշխատությունների քանակական արև ու փարածքումը ակնհայտորեն հարստացրեցին համեմատական հանրային կառավարման և համեմատական քաղաքագիտության բնագավառները: Սակայն, դրա հետ մեկտեղ, շար ուսումնասիրություններ «դրվագային» բնույթ էին կրում, փարաբնույթ առանձնափայլային մոտեցումներ էին դավանում, փեսական եզրահանգումներն ու ընդհանրացումները շաղկապված չէին միմյանց հետ:

Նամեմատական և զարգացման վարչարարության հանդեպ հեփաքրքրության հարաբերական թուլացման հետևանքով առարկան սկսեց դուրս մղվել ուսումնական հասփարությունների՝ քոլեջների և համալսարանների ավարտական կրթական ծրագրերից. կրճարվեց նաև հեփագոփական աշխատանքների ֆինանսավորումը:

1980-ական թթ.-ից ընդամենը մի քանի ամերիկյան համալսարաններ էին առաջարկում համեմատական և զարգացման վարչարարության դասընթացներ (հանրային կառավարման ընդհանուր դասընթացի շրջանակում):

Այնուամենայնիվ, չնայած ուսումնական գործընթացում առարկայի նկատմամբ փածած որոշակի թերհավատությունը, վերջին շրջանում հրապարակված աշխատություններն ու իրականացված հեփազոությունները չափազանց փափվորիչ են, և էական ներդրում են ունեցան հանրային կառավարման բնագավառում (օրիանկների համար փես՝ Rowat, 1988; Subramaniam, 1990; Dwivedi and Henderson, 1990; Farazmand, 1991, 1994; Garcia-Zamor and Khator, 1994; Esman, 1991; Baker, 1994; Heady, 1996): Ուշագրավ է, որ այս ամենը փեղի ունեցավ կառավարական կամ մասնավոր կազմակերպությունների կոմղից որևէ լուրջ աջակցության բացակայության պայմաններում: Արգասավոր այդ գործունեության հիմնական պարճառներից մեկը, ըստ երևույթի, այն էր, որ մի շարք գիտնականներ և փորճագետներ առանճնահատուկ հակվածություն ունեին շարունակելու պրոփիլային հեփազոությունները համեմատական ասպարեզում: Նրանց շարճառիթները փարաբնույթ էին, բայց մի բան ակնհայտ էր, որ շարերը դա անում էին ելնելով անճնական ճգրումից էլ ավելի կափարելագորճելու սեփական գիտելիքները, նպաստել բնագավառի հզորացմանը, ինչպես նաև գիտակցելով զարգացող երկրներում փիրող իրավիճակը:

Այլ շարճառիթների շարքում կարելի է նշել կազմակերպչական մակարդակում հեփազոությունների հովանավարման նոր «ճնաչափերի» ի հայտ գալը: Այսպես, ՄԱԿ-ի նախաճեռնությամբ սկսեցին ֆինանսավորվել աղքատ երկրների կենսամակարդակի բարճրացման հեփազոությունների անցկացումը, Նամաշխարհային բանկի և այլ դոնոր կազմակերպությունների կոմղից հատուկ նպատակային ճրագրեր մշակվեցին՝ ավելի որոշակիորեն հասկանալու և քննելու զարգացող երկրներում սփեղճված իրադրությունը (պեփական ճեռնարկությունների մասնավորեցումը, սոցիալիստական պեփությունների շուկայացման գորճընթացը): US-AID-ին նույնպես իր մասնակցությունը բերեց արփասահմանյան հեփազոությունների օճանդակման գորճին (Farazmand, 1996):

Նամեմատական և զարգացման վարչարարության շարունականությունը սատարող այդ աշխատությունների հիմքում ընկած էր ազգային/պեփական բյուրոկրատիայի՝ որպես աշխարհի բոլոր պեփությունների և կառավարությունների բազիսային ինսփիրուցիոնալ բաղադրիչի ուսումնասիրումը: Նենց բյուրոկրատիան էր ընփրված իբրև համեմատության առարկայական ինսփիրուցիոնալ հենք (Տես

վերը նշված աղբյուրները): Այս դիտարկումից՝ Ֆերել Նեադին շար լուրջ ներդրում ունեցավ հեղափոխական այս ուղղության զարգացման մեջ՝ շարունակաբար վերանայելով և արդիականացնելով իր դասական աշխատությունը, որտեղ բյուրոկրատիան վերապահված էր կենտրոնական դերակատարություն:

ՄԱՐՏԱՀՐԱՎԵՐՆԵՐԸ ԵՎ ՆԱՐԱՎԱՌՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Մինչ այժմ չի հաջողվել հաղթահարել համեմատական և զարգացման վարչարարության գլխավոր պրոբլեմն ու մարտահրավերը՝ սահմանումների հիմնախնդիրը: Նամեմատական վարչարարության հեղափոխության մեթոդաբանական հիմնահարցերը մի կողմ թողնելով՝ հարկ է ընդունել, որ «զարգացման վարչարարություն» հասկացությունն ինքնին անորոշ է, և առայժմ չի ստացել իր հստակ բովանդակային իմաստավորումը (Heady, 1996; Waldo, 1992): Նամաձայնության բացակայությունը, թե ինչ է պետք հասկանալ «զարգացման վարչարարության» ներքո, լուրջ փառիմաստություն մարցրեց մասնագետների աշխատություններում:

Նրապարակում եղած գրականությունը հանգում է հետևյալ հայեցակարգի ընդունմանը՝ զարգացման վարչարարության ներքո ընդհանուր առմամբ հասկալովում է երկու լայն կարեգործիաների համադրությո՝ «վարչական զարգացում» և «զարգացման վարչարարություն» (Riggs, 1976; Siffin, 1991; Waldo, 1992): Դրանցից առաջինը ենթադրում է վարչական կարողությունների և վարչական հմտությունների կատարելագործում և ուժեղացում մի շարք կարևոր ոլորներում (աշխատակազմի և հասարիքների կազմավորում, ֆինանսական հարված, հաշվապահություն, մենեջմենթ, հարկահավաք, գյուղական և քաղաքային վայրերի զարգացման համար կազմակերպչական ռեսուրսների համակարգում): Նիշյալ միտման առարկայական արագացումներից էր ինստիտուտների ստեղծման և մենեջմենթի ուսուցման ծրագրերի իրականացումը 1950-1960-ական թթ.-ին:

Երկրորդ հայեցակարգը՝ զարգացման վարչարարությունը, գործ ուներ ազգային զարգացման նախագծերի և դրանց նպատակների ու ձեռքբերումների կառավարման հետ: Երկուսն էլ կողմնորոշված էին մեկը մյուսին սատարելու, և երկուսն էլ չափազանց կարևորվում էին: Ֆ. Ռիգսը, ընդհանուր առմամբ, բավականին հստակ էր զարգացման վարչարարության այդ երկու ասպեկտների սահմանման հարցում: Դրանց միջև առկա փոքրերությունը ավելի որոշակի է դառնում, երբ մենք ընդունում ենք, որ «վարչական զարգացումը» ներառում է գործողությունների

համալիր՝ ուղղված կառավարության ավանդական գործառույթների կադարելագործմանը, ինչպես օրինակ կարգ ու կանոնի պահպանումը, մինչդեռ «գարգացման վարչարարությունը» բացառապես կենտրոնացած է կառավարական գործառույթների գարգացման վրա (Gant, 1971; Heady, 1996; Waldo, 1964; Siffin, 1992; Riggs, 1975՝ մանրամասների համար՝ 1976):

Քննարկելով հանրային կառավարման ինտելեկտուալ ասպեկտները ընդհանրապես և գարգացման վարչարարության հիմնահարցերը մասնավորապես՝ Սիֆինը (Siffin, 1991) բավականին յուրահապուկ մոտեցում է որդեգրում բնագավառի հիմնական խնդրի նկատմամբ. «Գոյություն չունի որևէ համապարփակ գարգացման վարչարարության կամ ինստիտուտների կառուցման տեսություն: Իրականում՝ «հայեցակարգային առումով «գարգացման վարչարարություն» տերմինը հսկայորեն և բոլորի համար ընդունելի ձևով իմաստավորված չէ» (նույն տեղը, էջ6): Նամաձայն Սիֆինի.

Զարգացման վարչարարություն տերմինը ինքնին ենթադրում է հարց. «Ինչպե՞ս հանրային կառավարման գաղափարները և մեխանիզմները կարող են օգտագործվել իբրև սոցիալական և տնտեսական գարգացման գործիքներ»: Այս հարցը, ցանկացած դեպքում, քիչ բան է դուրս բերում հանրային կառավարման ոչ այբնան պարզորոշ դաշտից, չնայած Զորջ Գանթի փորձերին՝ սահմանազատել «կարգ ու կանոնը» «վարչարարությունից՝ որպես փոփոխության գործիքից», թեկուզև այն պարճառով, որ կառավարվող փոփոխության հիմքում ընկած է որոշակի կարգ ունենալու հրամայականը: Նմարավոր է, որ «գարգացման վարչարարության» գաղափարի առանձնահատուկ լինելը աբսուրդային ինչ-որ մի բան է:

Ներագույնների համար մեկ այլ բարդություն է ներկայացնում բազմաթիվ գարգացող երկրներում գործող ռեժիմների անկայունությունը, ինչը դժվարացնում, եթե ոչ անհրաժեշտանալի է դարձնում հարաբերական գարգացման ծրագրերն ու նախագծերը: Այդ իրավիճակի արտացոլումներից է աղքատ երկրների իրական պրոբլեմներից կտրված US-AID-ի, Նամաշխարհային բանկի կամ այլ հովանավորող կազմակերպությունների կողմից իրականացված էլիտիստական ուսուցողական ծրագրերի բացասական կամ, լավագույն դեպքում, խառը արդյունքները, (Siffin, 1991:10): Սիֆինը այս հիմնահարցը նկարագրում է Արևմտյան Աֆրիկայի

կառավարությունը ներկայանող մի պաշտոնյայի հետ ունեցած իր խոսակցության օրինակի վրա. «Արևմտյան Աֆրիկայի գյուղաբնակչության նախարարը մի անգամ ինձ ասաց. «Եթե Նամաշխարհային բանկը մեզ ուղարկի խոշոր եղջերավոր անասուններ, ապա մենք կունենանք եղջերավոր անասունների հաբուկ մի նախագիծ: Եթե Բանկը մեզ ուղարկի բամբակի մասնագետ՝ մենք կունենանք բամբակի նախագիծ: Մենք երկուսն էլ ստանում ենք Բանկից, ինչը նշանակում է, որ գյուղաբնակչության զարգացման առաջնահերթ խնդիրներն են բամբակագործությունը ու խոշոր անասնապահությունը»:

Այդ ամենի հետևանքով զարգացման վարչարարության հետազոտությունները շարք հաճախ ամփոփվում էին անհամոզիչ, թույլ, իսկ երբեմն էլ հակադիր ընդհանրացումներով: Նման կարգի հիմնահարցերը փխպական են բնագավառին, սակայն համեմատական և զարգացման վարչարարության ներուժը ներկայումս ընդլայնվում է, ինչը պայմանավորված է վերջին շրջանի նոր միտումներով. դրանց շարքում են՝ գլոբալիզմը և գլոբալացումը, սեփականաշնորհման գործընթացները, կառուցվածքային վերադասավորումը, զարգացող և զարգացած երկրների միջև աճող ճեղքվածքը, գլոբալ շրջակա միջավայրի հիմնահարցերը և այլ զարգացումներ, որոնց մասին խոսք կգնա ստորև:

ԲՆԱԳԱՎԱՌԻ ՆՈՒԱՆԿԱՐՆԵՐԸ

Ակնհայտ է, որ բազմաթիվ մարտահրավերներ են սպասում համեմատական և զարգացման վարչարարության գույգ բնագավառներին, թեև, դրա հետ մեկտեղ, հանրային կառավարման այս ուղղության զարգացման համար պարեն հնարավորություններ նույնպես ի հայտ կգան: Նման զարգացումների բովից այժմ ուշագրավ միտումներ են ուրվագծվում, որոնց մի քանիսը առավել ակնառու կդառնան մոտակա տարիներին.

1. Նոր աշխարհակարգը փոխարինելու եկավ հնին՝ էական հետևանքներ և ներազդեցություն ունենալով առաջին հերթին զարգացող պետությունների համար: Մինչև ԽՍՀՄ-ի կազմալուծումը՝ համաշխարհային համակարգին բնորոշ էր բազմաբևեռությունը, որի պայմաններում սոցիալիստական և կապիտալիստական բևեռները ներկայացնող գերությունները բաժանել էին աշխարհը՝ զսպելով միմյանց և ապահովելով իրենց դաշնակիցների պաշտպանությունը՝ թե զարգացած և թե զարգացող երկրների շարքից: Գլոբալ մակարդակով բաժանված համաշխարհային համակարգում՝

քաղաքական և կառավարչական վարքականոնները կանխարեսելի էին, մինչդեռ զարգացող պետությունները մշտապես փորձաքննում էին այլընտրանքային տարբերակի՝ ի դեմս գերտերություններից որևիցե մեկի: Նոր աշխարհակարգի համադրմամբ նման կարգի ընտրությունն ըստ էության վերացվել է, իսկ շատ զարգացող պետություններ վերածվել են էլիտային մեքենայությունների և բռնաճնշումների գոհի: Զրկվելով այլընտրանքային սոցիալական կամ քաղաքական համակարգ ընտրելու հնարավորությունից՝ զարգացող երկրների միակ ընդունելի տարբերակն է դարձել կապիտալիզմը և շուկայական համակարգը, որի հենքում ընկած է կորպորոֆիզմը և բյուրոկրատական-տնտեսական էլիտների փրակալությունը (Farazmand, 1994c): Ընդ որում՝ էլիտաների և լայն զանգվածների միջև գոյացած ճեղքվածքը հակված է ել ավելի մեծանելու, բայց ոչ նվազելու:

Նաշվի առնելով այս ամենը՝ հանրային կառավարման ոլորտը ենթադրաբար էլ ավելի կնեղացվի՝ հանգեցվելով երրորդ աշխարհի զարգացող պետություններում իշխող ռեժիմների սափարմանը և դրանց ներքին համակարգի պահպանությանը: Վերը հիշատակված գործառույթը ժամանակին գերտերությունների վարած քաղաքականության առավել փրկական և գերակա առանձնահատկությունները մեկն էր. օրինակ՝ այդպիսի առաջնահերթություններ ունեին Միացյալ Նահանգները նեոպահպանողականների շրջանում՝ 1980-90-ական թթ.-ին: Ի տարբերություն համընդհանուր հանրային շահերի ապահովմանը միտված ներհասարակական գործընթացների ուղղորդման՝ առավել հավանական է, որ հանրային կառավարումը նպատակաուղղված կլինի հզոր մասնավոր և էլիտային շահերի ամրապնդմանը: Դա առավելևս ճշմարիտ է միջազգային կորպորացիաների և, հատկապես, դրանց շահերը առաջ փանող համեմատական և զարգացման վարչարարության պարագայում (Farazmand, 1994c; Korten, 1980, 1990):

2. Ավելի մեծ ուշադրություն են սկսել հատկացել բնիկ մշակութային արժեքներին, նորմերին, առանձին ազգերին և ժողովուրդներին յուրահատուկ առավելություններին: Դա կարևոր հանգամանք է զանազանության համապատկերում՝ մշակութային ավելի սերտ ինտեգրման հասնելու ճանապարհին:
3. Աշխարհի զարգացող պետությունների շրջանում շարունակվում է ժողովրավարացման և նոր փափ սպասումների ձևավորման գործընթացը,

ինչի արդյունքում լայն զանգվածները սկսել են պահանջել մարդու իրավունքների պաշտպանության ավելի գործուն միջոցների կիրառում և բռնաճնշումների դադարեցում:

4. Աճ է նկատվում նաև կրթական բնագավառում. մասնավորապես մեծանում է կանանց դերը պետության վարչական և քաղաքական հարթություններում՝ նպաստելով վարչարարության ավանդական ձևերի փոխակերպմանը և քաղաքացիների կոմղից հասարակական նոր փիպի պահանջների ներկայացմանը:
5. Նգոր էլիքաները հակում են դրսևորում մերվելու և համակերպվելու կառավարման, բիզնեսի և վարչարարության կազմակերպչական նոր ձևերին: Լայն զանգվածները ավելի վերահսկելի են դառնում՝ մերվելով սփեղծված իրադրությանը: Մյուս կոմղից, սրընթաց փոփոխվող իրավիճակը աշխարհում իր մեջ կրում է անկանխաբեսելիության բաղադրիչ. «մենք ապրում ենք բանականության բացակայության աշխարհում» (Handy, in Daft, 1995:93):
6. Մի շարք ավտորիտար ռեժիմներ թուլացման և, ի վերջո, անկման փուլ մտան (օրինակ՝ Իրանում, Նիկարագուայում, Նարավային Աֆրիկայում և Ֆիլիպիններում):
7. Գլոբալացման և գլոբալ փոխհարաբերությունների համադրությոն ավելի շար նպաստում է զանազանությանը և ներգրավվածությանը, քան դուրս մղմանն ու մեկուսացմանը:
8. Ակնառու թե քողարկված ձևով՝ Միացյալ ազգերի կազմակերպության՝ իբրև խոշոր տերությունների գերակայության և գլոբալ բյուրոկրատիայի գործիքի դերակատարությունը զարգացող աշխարհում մեծանում է: Լիդերության դերը ստանձնել են Վաշինգտոնը, Լոնդոնը, միավորված Գերմանիան և Ֆրանսիան՝ մի գուցե նաև Եվրոհամայնքը՝ որպես այդպիսին:
9. Կենտրոնացման և ապակենտրոնացման միտումները զուգորդում են միմյանց. մի կողմից՝ ընթացքի մեջ է կորպորատիվ և միջազգային ռազմա-քաղաքական հզորության ու տեխնոլոգիաների կենտրոնացման գործընթացը, որին զուգահեռ շարունակվում են զարգանալ ապակենտրոնացման միտումները՝ հանգեցնելով ազգերի էլ ավելի մեծ առանձնացմանը՝ ըստ էթնիկ, կրոնական, մշակութային և այլ գործոնների: Երկուսն էլ դյուրացնում են միջազգային քաղաքականության ասպարեզում վերահսկողության և գերիշխանության հաստատումը՝ զարգացող աշխարհում:

10. Զարգացող աշխարհը գնալով ավելի արևմտականացվում է և ամերիկանացվում:
11. Ամերիկյան գլոբալացվում է, իսկ աշխարհը ամերիկանացվում. գործընթաց, որ ուղղեցվում է ադմինիստրատիվ համակարգերի, արժեքների և գործառույթների փոխակերպմամբ՝ ողջ աշխարհով մեկ:
12. Տեղի է ունենում մշակութային «կոնվերգենցիա» (միակցում – Վ.Ա.), հանրային – մասնավոր հարվածների վարչական գործառույթների կազմակերպչական վերադասավորում. ամերիկյան մշակութային արժեքները միջազգայնացվում են բազմաթիվ բնիկ ժողովուրդների կողմից:
13. ՄԱԿ-ի գլոբալ ծրագրերը (առողջապահության, շրջակա միջավայրի, ազգաբնակչության, էներգետիկայի, կրթության և այլ ոլորտներում) համաշխարհային մանդատ են ձեռք բերում՝ լավ նախադրյալներ ստեղծելով համեմատական և զարգացման վարչարարության հեփազա վերելքի համար (Khator, պարբերաբար է հրապարակման):
14. Բյուրոկրատիայի և հասարակական ու մասնավոր հարվածներում աշխարհող հանրային ծառայությունների և կազմակերպությունների պրոֆեսիոնալացման պահանջները աճում են, ինչը նպաստում է վարչական և մենեջերական էլիտի համար ժամանակի և իրավիճակի պահանջներին համապատասխանող կադրերի պարբերական: Դա միաժամանակ նպաստում է մենեջերական կարողությունների կարարելագործմանը և զարգացման նպատակներին:
15. Աճում է փոխկախվածությունը և համադրելի ընկերությունների գործունեության ծավալները, որը, նոր հնարավորություններ ստեղծելուց զար, մեծացնում է նաև զարգացող երկրների կախվածության աստիճանը, և որոշակի սահմանափակումներ առաջ բերում:
16. Արևմտյան շուկայական համակարգը շարունակում է աշխարհագրորեն ընդլայնվել՝ շուկայացման գործընթացի մեջ ներառելով ոչ միայն զարգացող, այլև սոցիալիստական կողմնորոշման պետություններին:
17. Նկատելիորեն մեծանում է զարգացման վարչարարության, վարչական զարգացման, քաղաքականության և վարչարարության մշակման, վարչարարության զարգացման պայմանագրային նախագծերի, սեփականաշնորհման արդյունքների հստակեցման և այլ գործողությունների արդիականացման պահանջը:

18. Մեծացել է ճնշումը հանրային կազմակերպությունների և հանրային կառավարման վրա՝ «հաճախորդներին» շուկայական հարվածի մոտեցումներով ծառայություններ մատուցելու հարցում (թեև հստակորեն պարզ չէ, թե ով է կամ ով կլինի այդ հաճախորդը) (Peters, պատրաստվում է հրապարակման):
19. Համակարգիչների՝ որպես հաղորդակցության գլխավոր տեխնոլոգիական գործիքի, տեղեկատվության մշակման և վարչարարության միջոցի դերն ընդլայնվում է ամբողջ աշխարհում:
20. Համեմատական հեռագոյության մոտեցումները գնալով կարևորվում են հանրային կառավարման, գլոբալ խնդիրների լուծման, ռազմավարության մշակման, անդրազգային վերլուծությունների, կորպորատիվ և պետական շահերի համակարգման և հարակից այլ ասպարեզներում:
21. Գլոբալ տեղեկատվության ակտիվ ներմուծումը ամերիկյան ավանդական մշակույթի, վարչարարության և քաղաքացիների շրջանում՝ զուգահեռաբար նվազեցնում է ամերիկյան էթնոկենտրոն և տեղային մոտեցումների ներազդեցությունը հանրային կառավարման տեսության և պրակտիկայի վրա: Փոխկապակցվածությունը հավանաբար իր ազդեցությունը կթողնի ամերիկյան հանրային կառավարման վրա, որը բավականին երկար ժամանակ կրում էր տեղային և էթնոկենտրոն բնույթ (Riggs, պատրաստվում է հրապարակման): Ամերիկացիները պետք է հարմարվեն գլոբալ պայմանների փոփոխականությանը, այդ թվում նաև այնպիսի գլոբալ շարժընթացներին, ինչպիսիք են շրջակա միջավայրի փոփոխությունները, առողջապահությունը, խաղաղությունը, կանանց իրավունքները և այլն:
- Տեխնոլոգիաների, ինտերնետին միացած համակարգիչների ու արբանյակային հեռուստատեսության համակարգերի առաջընթացին զուգահեռ՝ կոժվարանա աշխարհում տեղի ունեցող զարգացումների մասին ամերիկացիներին անտեղյակ պահելը. ամերիկյան ղեկավար էլիտային պարկանող զանգվածային լրատվական ցանցերին, ինչպես նաև կառավարությանը մինչ այժմ հաջողվում էր պահպանել վերահսկողությունը լրատվական դաշտի նկատմամբ, սակայն այժմ իրավիճակը փոխվում է: 2000թ.-ին ընդառաջ՝ միլիոնավոր նոր մարդիկ կմիանան տեղեկատվական դաշտին և ավելի շարժուն կպահանջեն իրենց կառավարություններից հաշվետու լինել իրենց գործողությունների համար: Այդ գործընթացի համատեքստում՝ 2000թ. հանրային կառավարման գործանականությունը և արդյունավետությունը էլ

ավելի կբարձրանա. այն կլինի ավելի ժողովրդավարական ու պապասխանաբար, քան դա կարող էր ակնկալվել ժամանակին: Նվազագույնը՝ բոլոր այդ նոր երևույթները մոտակա ապագայում կվերածվեն հանրային կառավարման արժեքների ու վարքականոնների՝ գլոբալ ինտեգրման փուլում գտնվող համաշխարհային համակարգի շրջանակում (Farazmand, 1994c):

22. Մեկ այլ հարակից, բայց կարևոր զարգացում, որ հավանաբար կվերաճի հանրային կառավարման գլոբալ ուսումնասիրությունների և պրակտիկայի համադրության՝ «կայուն զարգացման» հայեցակարգը: Աշխարհի գրեթե բոլոր կառավարությունները, ժողովուրդներն ու ինստիտուտները այս հայեցակարգի ներքո, որպես կանոն, հասկանում են «գլոբալ հավասարակշռության» և «շրջակա միջավայրի հարապտության» պահպանման անհրաժեշտությունը՝ ըմբռնելով ամբողջական մոտեցման կարևորությունը կայուն զարգացման տեսլականները որոշելիս: Այլ խոսքերով, էկոհամակարգը ներառված է զարգացման վարչարարության նպատակների շարքում՝ ենթադրելով նաև զարգացած երկրների պապասխանավորությունը՝ զարգացող պետությունների կենսագոյության միջավայրի պահպանման գործում: Ի վերջո, զարգացած լինելու նախապայմաններից մեկն էլ գլոբալ էկոհամակարգի պաշտպանությունն է (Khator, պապրասավում է հրապարակման; Riggs, պապրասավում է հրապարակման; Farazmand, պապրասավում է հրապարակման):

23. Գնալով մեծանում է զարգացող և որոշ զարգացած պետությունների կառավարական ու վարչական համակարգերի արմատապես վերափոխելու անհրաժեշտությունը: Այս միտումը հարաբեր կլինի: Այն արդեն իր դրսևորումն է գտնում քաղաքացիների լայն զանգվածների քաղաքական գործընթացին ուղղակի մասնակից դառնալու մեջ, նրանց պահանջներում՝ ստեղծել բյուրոկրատական և հանրային ծառայությունների այլընտրանքային համակարգեր: Նանրային կառավարման կրոնական, ինչպես նաև աշխարհիկ մոդելները, այդ թվում նաև իսլամական հանրային համակարգերը (Farazmand, պապրասավում է հրապարակման; Kalantari, պապրասավում է հրապարակման), սկսել են լայնորեն ընդունվել աշխարհի փարբեր մասերում՝ ի հակակշիռ ավանդական բյուրոկրատական մոդելների:

24. Ինչպես զարգացող, այնպես էլ որոշ զարգացած պետություններում մեծանում է ճնշումը զանգվածային ոչ կառավարական կազմակերպությունները զարգացման վարչարարության ծրագրերում ներգրավելու ուղղությամբ:

25. Աստիճանաբար ամրապնդվում է այն տեսակերը, թե զարգացման վարչարարությունը կապված չէ բացառապես զարգացող երկրների հետ: Իրականում՝ զարգացումը համընդհանուր երևույթ է, և բոլոր պետությունները, այդ թվում նաև առաջադարձ երկրները, այս կամ այն չափով ներգրավված են զարգացման վարչարարության ոլորտ: Ինչպես Վալդոն է նկատում՝ «միայն այժմ մենք հասկացանք, որ բոլոր պետությունները զարգանում են» (1992:133): Ներկաբար՝ հանրային կառավարումն իբրև ուսումնասիրության բնագավառ կկրի «թե գլոբալ, և թե համեմատական բնույթ» (Farazmand, 1994c; Riggs, պարբերաբար վերադառնալով է հրապարակման):
26. Նոր աշխարհակարգի պայմաններում ամերիկյան գիտնականները, փորձագետները, կառավարական պաշտոնյաները և պետաշրջանայինները աշխարհում առաջադարձ դիրքեր են պահպանում: Եթե այս իրողությունը մոտենալ բացասական լույսի ներքո, ապա ստիպված պետք է լինենք ընդունելու, որ երկարաժամկետ հեռանկարում երևույթն ավելի շարժառիթ է հեռանկարների կոնցեպտի ամերիկյան կառավարության և նրա վարչական արժեքների համար. ԱՄՆ-ի հանրային կառավարման գործնականության ավանդական ընկալումը էապես կտրուկ՝ երկրագնդի շարժառիթների աճում: Ամերիկյան հանրային կառավարումը երբեք չի եղել բնածին, տեղային մի սպեցիալ գործունեություն, և այդպիսինը չի նաև այժմ. այն ընդօրինակվել է մարդկային քաղաքակրթության հազարամյա փորձից: Գործնական լինելու համար՝ ամերիկյան հանրային կառավարումը կարիք ունի գլոբալ մշակութային արժեքների ներառման, բայց ոչ էթնոկենտրոն եղանակների շարունակական խրախուսման: Ամերիկյան էթնոկենտրոն արժեքները տարակուսանք են առաջացնում աշխարհի սովորական մարդկանց ու փորձագետների շրջանում՝ մեծացնելով դրանց դիմադրելու և հարցականի տակ դնելու հավանական ձգտումը: Ամերիկյան և արտասահմանյան վարչակառավարչական նորմերը պետք է փոխազդեն միմյանց վրա՝ գլոբալ մակարդակով:
27. Մեկ այլ զարգացում, որ սպասվում է ապագայում. կվերանա քաղաքականության ու վարչարարության, ինչպես նաև քաղաքականության ու մենեջմենթի տարանջատված/բաղադրված լինելու առասպելը: Այդ «երկփեխկվածությունը» հանրային կառավարման ակադեմիական ոլորտի ու մասնագիտացման համար ավելի շարժառիթ է բացասական, քան դրական հեռանկարներ էր առաջացրել: Բյուրոկրատիան կշարունակի դիտարկվել

որպես համեմատական և զարգացման վարչարարության հիմնական ինստիտուտ. լինելով հանրային կառավարման ամենակարևոր և բանական ինստիտուտը, այն արդեն հազարամյակներ է, ինչ հանդիսանում է համեմատության առանցքային առարկա (Eisenstadt, 1963):

28. Կազմակերպչական էլիտայի տեսության և վարչական էլիտայի զարգացման հայեցակարգերը կշարունակեն մնալ հեղափոխական և գործնական շահերի կենտրոնում: Մի հանգամանք, որ երկակի հեղափոխություններ կունենա. մի կոմունիզմ կուժեղացնա էլիտայի քաղաքական և վարչական իշխանությունը, իսկ մյուս կոմունիզմ՝ կաճի լայն զանգվածների տեղեկացվածության աստիճանը՝ նույն այդ էլիտաների իշխանական ռեսուրսների և իշխանության չարաշիման հնարավորությունների և ձևերի մասին: Չի բացառվում, որ դա կհանգեցնի զանգվածային դիմակայության, մի գուցե՝ հեղափոխության՝ էլիտային գերիշխանությունը փախալեւո նպատակով: Բայց խնդիրն այն է, որ մի իշխանական էլիտային կփոխարինի մեկ այլը:

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Համեմատական և զարգացման վարչարարության արմատները սկիզբ են առել դեռ անտիկ ժամանակներում: Հանդիսանալով հանրային կառավարման հանգուցային բաղկացուցիչներից մեկը՝ երկրորդ աշխրհամափոխ ի վերերկու բնագավառները փորձում են ամուր հայեցակարգային և գործնական հենք ձևավորել: Անշուշտ, հեղափոխության շրջանում դրանք զգալի ներդրում ունեցան հանրային կառավարման ընդհանուր ոլորտի զարգացման գործում. համեմատական և զարգացման վարչարարության նկատմամբ հեղափոխության մեծացման դրսևորումներից էին թեմատիկային նվիրված բազմաթիվ հրապարակումները և ամբողջական գիտական համադրույթ կազմավորելու ձգտումը:

Այդուհանդերձ՝ նոր բնագավառը գերծ չմնած փարբեր կողմերից և փարբեր դրդապարճառներով հնչող քննադատությունից՝ սկսած ուսումնասիրությունների հարվածապաշտական բնույթի քննադատությունից վերջացրած սահմանումների, մեթոդաբանության և առարկայական հենքի բացակայության մեղադրանքներով: Դրա հետ մեկտեղ՝ 1950-ական թթ.-ից հետո շեշտադրումների էական տեղաշարժ եղավ, ինչի արդյունքում «զարգացման վարչարարությունը» ավելի արդիական ճանաչվեց, քան «համեմատական վարչարարությունը»: Պետք է նշել, որ այդ փոխակերպումների բովում հաջողվեց որոշակի ձեռքբերումների հասնել (փախալորիչ

հրապարակումներ, հեղափոխական ուսումնասիրություններ և այլն): Լուրջ անհաջողություններ ևս եղան, և դրանց շարքում առանձնանում է ՆՎԽ-ի «հակազարգացմանը» նպաստած գործունեությունը՝ հարկապես դիկտատորական էլիտիստական ռեժիմների հզորացումը, երրորդ աշխարհի երկրներում մարդկանց լայն զանգվածների կենսապայմանների վարթարացումը և այլն: Համեմատական և զարգացման վարչարարության շարժման էլիտիստական ուղղվածությունը և դրա բացասական հետևանքները հանգեցրին նրան, որ 1960-70-ական թթ. ուշադրության և հեղափոխության կարուկ անկում նկատվեց այս երկու բնագավառների հանդեպ, թեև անհապական մակարդակով բավական քաղաքական աշխարհություններ շարունակում էին լույս ընծայվել:

Այս հոդվածում մենք քննեցինք համեմատական և զարգացման վարչարարության գույգ բնագավառների անցյալն ու ներկան, ուրվագծեցինք մի շարք միտումներ և մարտահրավերներ, որոնց Նոր աշխարհակարգի պայմաններում կրախվի հանրային կառավարումն ընդհանուր առմամբ և համեմատական և զարգացման վարչարարությունը՝ մասնավորապես: Ապագայում հանրային կառավարումն իր էությանը կլինի թե համեմատական և թե գլոբալ, մինչդեռ համեմատական և զարգացման վարչարարությունը կդառնա գլոբալ հանրային կառավարման բաղկացուցիչ մասը՝ ելնելով այն կանխադրությից, որ բոլոր պետությունները գրնվում են զարգացման փուլերում:

ԱՐՔՅՈՒՐՆԵՐ և ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Argyle, Nolan (1994), "Public Administration. Administrative Thought and the Emergence of the Nation State" in Ali Farazmand (ed.), HANDBOOK OF BUREAUCRACY, New York: Marcel Dekker.
2. Argyriades, Demetrios (1997), "Administrative Legacies of Greece, Rome, and Byzantium", INTERNATIONAL JOURNAL OF PUBLIC ADMINISTRATION 20 (12) December.
3. Baker, Randall (ed.) (1994). COMPARATIVE PUBLIC MANAGEMENT: PUTTING U.S. PUBLIC POLICY AND IMPLEMENTATION IN CONTEXT, Westport, CN: Praeger.
4. Blase, W. (1973), INSTITUTE BUILDING: A SOURCE BOOK. Beverly Hills: Sage.
5. Chow, King (1990), "Bureaucratic Problems in Ancient China: Causes and Implications", Paper presented at the 1990 Conference of the American Society for Public Administration, Los Angeles.
6. Cottam, Richard (1979), "Goodbye to America's Shah", FOREIGN POLICY No. 34.
7. Daft, Richard (1995). ORGANIZATION THEORY AND DESIGN, 5th ed. New York: West Publishing.
8. Daley, Dennis (1997), "The Decline and Fall of the Roman Empire: Lessons for Management" INTERNATIONAL JOURNAL OF PUBLIC ADMINISTRATION 20(12) December.
9. Dwivedi, O.P. and K. Henderson (eds.), PUBLIC ADMINISTRATION IN WORLD PERSPECTIVE, Iowa City: Iowa State University Press.

10. Eisenstadt, S.N. (1963). THE POLITICAL SYSTEMS OF EMPIRES, New York: Free Press.
11. Esman, Milton (1991). MANAGEMENT DIMENSIONS OF DEVELOPMENT: PERSPECTIVES AND STRATEGIES, West Hartford, CT: Kumarian Press.
12. Farazmand, Ali (1991a). "State Tradition and Public Administration in Iran in Ancient and Contemporary Perspective" in Ali Farazmand (ed.). HANDBOOK OF COMPARATIVE AND DEVELOPMENT PUBLIC ADMINISTRATION, New York: Marcel Dekker.
13. Farazmand, Ali (ed.) (1991b). HANDBOOK OF COMPARATIVE AND DEVELOPMENT T
14. PUBLIC ADMINISTRATION, New York: Marcel Dekker.
15. Farazmand, Ali (ed.) (1994a), "Bureaucracy, Bureaucratization, and Debureaucratization in Ancient and Modern Iran" in Ali Farazmand (ed.), HANDBOOK OF BUREAUCRACY, New York: Marcel Dekker,
16. Farazmand, Ali (ed.) (1994b), HANDBOOK OF BUREAUCRACY. New York: Marcel
17. Dekker.
18. Farazmand, Ali (ed.) (1994c). "The New World Order and Global Public Administration" in Jean-Claude Garcia-Zamor and Renu Khator (eds.), PUBLIC ADMINISTRATION IN THE GLOBAL VILLAGE, Westport, CN: Praeger.
19. Farazmand, Ali (ed.) (1992), "Introduction: The Comparative State of Public Enterprise Management" in Ali Farazmand (ed.), PUBLIC ENTERPRISE MANAGEMENT. Westport, CT: Greenwood Press.
20. Farazmand. Ali (1977a), "Professionalism, Bureaucracy, and Modern Governance: A Comparative Analysis" in Ali Farazmand (ed.), BUREAUCRATS AND POLITICIANS IN MODERN SYSTEMS OF GOVERNANCE, Thousand Oaks, CA: Sage.
21. Farazmand, Ali (ed.) (1997b), "Administration of the Achaemenid World-State Persian Empire:
22. Contributions to the Modern Administrative State and Public Administration", INTERNATIONAL JOURNAL OF PUBLIC ADMINISTRATION, December.
23. Farazmand, Ali (ed.) (սղգսսնւմ է հրապարակման), "Comparative and Development Administration 2000: A Symposium", INTERNATIONAL JOURNAL OF PUBLIC ADMINISTRATION.
24. Frye, Richard (1963), THE HERITAGE OF PERSIA, New York: World Publishing.
25. Frye, Richard (1975), THE GOLDEN ERA OF PERSIA, New York: Harper & Row.
26. Gant, George (1971), DEVELOPMENT ADMINISTRATION: CONCEPTS, GOALS, AND METHODS. Madison, WI: University of Wisconsin Press.
27. Garcia-Zamor. Jean-Claude and Renu Khator (eds.). PUBLIC ADMINISTRATION
28. IN THE GLOBAL VILLAGE, Westport, CN: Praeger.
29. Ghirshman, R. (1954), IRAN: FROM THE EARLIEST TIME TO THE ISLAMIC CONQUEST, New York: Penguin Books.
30. Gladden, E.N. (1972), HISTORY OF PUBLIC ADMINISTRATION, London: Frank Cass.
31. Heady, Ferrel (1996), PUBLIC ADMINISTRATION: A COMPARATIVE PERSPECTIVE, New York: Marcel Dekker.
32. Henderson, Keith (1969), "Comparative Public Administration: The Identity Crisis", JOURNAL OF COMPARATIVE ADMINISTRATION, 1 (May): 65-84.
33. Herodotus (1954, 1984), HISTORIES, New York: Penguin Books.
34. Huntington, Samuel (1968). POLITICAL ORDER IN CHANGING SOCIETY, New York: St. Martin's.
35. Jones, Gart (1976), "Frontiersman in Search for the "Lost Horizon": The State of Development Administration in the 1960s", PUBLIC ADMINISTRATION REVIEW 36(1):99-110.
36. Jreisat, Jamil (1975), "Synthesis and Relevance in Comparative Public Administration", PUBLIC ADMINISTRATION REVIEW 35(6): 663-71.
37. Jun, Jong (1976), "Renewing the Study of Comparative Administration: Some Reflections

38. of the Current Possibilities”, PUBLIC ADMINISTRATION REVIEW, (Nov/Dec): 641-647.
39. Kalantari, Behrooz (սպասում է հրապարակման), “In Search of a Public Administration Paradigm: Is there anything to be learned from Islamic Public Administration”, INTERNATIONAL JOURNAL OF PUBLIC ADMINISTRATION.
40. Khator, Renu (սպասում է հրապարակման), “The New Paradigm: From Development Administration to Sustainable Development Administration”, INTERNATIONAL JOURNAL OF PUBLIC ADMINISTRATION
41. Korten, David (1990), GETTING TO THE 21st CENTURY: VOLUNTARY ACTION AND THE GLOBAL AGENDA, West Hartford, CT: Kumarian Press.
42. Loveman, Brian (1996), “The Comparative Administration Group. Development and Antidevelopment”, PUBLIC ADMINISTRATION REVIEW (Nov/Dec): 361-374.
43. Nash, Gerald (1969), PERSPECTIVES ON ADMINISTRATION: THE VISTAS OF HISTORY, Berkeley: Institute of Governmental Studies, University of California.
44. Olmstead, A.T. (1948), HISTORY OF THE PERSIAN EMPIRE: THE ACHAEMENID PERIOD, Chicago: University of Chicago Press.
45. Peters, Guy (1988), COMPARING PUBLIC BUREAUCRACIES: PROBLEMS OF THEORY AND METHOD, Tuscaloosa: University of Alabama Press.
46. Peters, Guy (սպասում է հրապարակման), “Administration in the Year 2000: Serving the Client”, INTERNATIONAL JOURNAL OF PUBLIC ADMINISTRATION.
47. Riggs, Fred (1970), FRONTIERS OF DEVELOPMENT ADMINISTRATION, Durham: Duke University Press,
48. Riggs, Fred (1976), “The Group and the Movement: Notes on Comparative and Development
49. Administration”, PUBLIC ADMINISTRATION REVIEW (Nov/Dec): 648-654.
50. Riggs, Fred (սպասում է հրապարակման), “Public Administration: A Futuristic Vision”, INTERNATIONAL JOURNAL OF PUBLIC ADMINISTRATION.
51. Rowut, Donald (ed.) (1988), PUBLIC ADMINISTRATION IN DEVELOPED DEMOCRACIES, New York: Marcel Dekker.
52. Sabine, George (1961), A HISTORY OF POLITICAL THEORY, 3rd ed., New York: Holt, Rinehart and Winston.
53. Sherwood, Frank (1980), “Learning from the Iranian Experience”, PUBLIC ADMINISTRATION REVIEW, 40: 413-421.
54. Siffin, William (1976), “Two Decades of Public Administration in Developing Countries”, PUBLIC ADMINISTRATION REVIEW, 36 (Jan/Feb): 61-71.
55. Siffin, William (1991), “The Problem of Development Administration,” in Ali Farazmand (ed.), HANDBOOK OF COMPARATIVE AND DEVELOPMENT PUBLIC
56. ADMINISTRATION, New York: Marcel Dekker.
57. Sigelman, Lee (1976), “In Search of Comparative Administration”, PUBLIC ADMINISTRATION REVIEW (Nov/Dec): 621-625.
58. Subramaniam.V. (1997), “Administrative Legacy of Ancient India”, INTERNATIONAL JOURNAL OF PUBLIC ADMINISTRATION.
59. Waldo, Dwight (1964), COMPARATIVE PUBLIC ADMINISTRATION: PROLOGUE, PROBLEMS, AND PROMISE, Chicago: Comparative Administration Group, American Society for Public Administration.
60. Waldo, Dwight (1992), THE ENTERPRISE OF PUBLIC ADMINISTRATION, Novato, CA: Chandler and Sharp.

ՆԱԽԵՄԱՏԱԿԱՆ ՎԱՐՉԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆԻՑ ԱՅՆ ԿՈՂՄ.

միջազգայնացման նոր գործընթացը³

Թարգմանիչ և խմբագիր՝ Վահագն ԱԳԱՅԱՆ

Սույն հոդվածը քննադատության է ենթարկում ներկայիս համեմատական վարչարարության բնագավառը՝ գլոբալականացման և միջազգայնացման լույսի ներքո: Քննարկվում է, թե ինչու պոզիտիվիստական և գիտական հետազոտությունները նվազ օգտակար են այսօր, ինչպես կարելի է ընթռնել տարբեր երկրներում ընթացող փոխակերպումները և ինչպես կարող ենք գործնական գիտելիքներ ձեռք բերել, որոնք կօգնեն մեզ ուսումնասիրել այլ երկրների վարչական մշակույթներն ու գործառնությունները:

Երբ համեմատական ուսումնասիրություն ենք անցկացնում մի որևէ երկրի և տեղական վարչական համապատասխան մասին՝ պարտադիր չհամարելով որևիցե մի տեսության կանխադրույթների կամ պոզիտիվիստական մեթոդի կիրառումը, մենք, ըստ ամենայնի, որակապես տարբեր և ավելի օգտավեր տեսադաշտ ենք ստեղծում՝ ուսումնասիրման առարկային ավելի համապարփակ մոտենալու համար: Թեև գլոբալականացումը հաջողում է գլոբալ շուկայի ստեղծման մեջ և նպաստում է ինդուստրիալ երկրների թե՛ անդրազգային ընկերություններին և թե՛ սովորական սպառողներին միմյանց գրնելու գործում, այն միաժամանակ լուրջ խնդիրներ է առաջ բերում, ինչպիսիք են, օրինակ, տեխնոլոգիաների անհավասար բաշխումը (հասանելիությունը), շրջակա միջավայրի դեգրադացումը, ուրբանականացումը և բնական պաշարների անխնա օգտագործումը: Այս մտահոգիչ միտումներին դիմագրավելու նպատակով մենք պետք է գլոբալականացմանը մոտենանք այլ տեսանկյունից՝ նկատի ունենալով այն սոցիալական շարժումները, որոնք վեր են կանգնած, օրինակ, տնտեսական գլոբալականացումից՝ առաջին հերթին ժողովրդավարացման գործընթացները և կայուն զարգացումը:

³ Աղբյուրը՝ Jong S. Jun. "Transcending the Limits of Comparative Administration: A New Internationalism in the Making." *Administrative Theory & Praxis* vol. 22, no. 2 (2000): 273-286. By permission of Richard Box, editor.

Սոցիալական ուժերն արդեն հնացած քաղաքական ու վարչական գործընթացները փոխակերպում են սոցիալական փոխգործակցության և փոխկախվածության նոր ձևավորվող մոդելների: Միջազգային նոր փոխակերպումները հասկանալու համար հարկ է վեր կանգնել բանականության, պոզիտիվիզմի, գիտականացված հեղափոխության և մակրոտեսությունների հայեցակարգային կողմնորոշումներից, քանզի դրանք չեն արտացոլում արդիական փոփոխությունների իրական բովանդակությունը: Տեղափոխելով շեշտադրումները հոգուր տեղական պայմանների և ներհասարակական գործակցության ավելի խոր իմացության վրա՝ մենք ի վիճակի կլինենք հասկանալ գլոբալ, ազգային և տեղական փոփոխման ներուժը, ինչպես նաև վերանայել մինչ այդ ձևավորված հայեցակարգային հենքը:

Նամեմարական վարչարարության սահմանափակումները

Նամեմարական և միջազգային վարչարարության բոլոր առաջամարտիկներն այս կամ այն չափով կրում էին արևմտյան գաղափարների ազդեցությունը: 1960-70-ական թթ. տեսական բազայի զարգացումն արտացոլում էր Վեբերի տիպաբանության ազդեցությունը, Պարսոնի կառուցվածքային ֆունկցիոնալիզմը, Ալմոնդի քաղաքական համակարգերի (նաև ֆունկցիոնալիստական տեսության) մոտեցումը, Ռիզսի հաղթանակող մոդելը, ինչպես նաև Նեադիի բյուրոկրատիայի մասին թեզը: Գիտնականները մշտապես ձգտում էին համեմատել վարչարարության պարմական ուղիները, կառուցվածքները, գործառույթները, ինչպես նաև հանրային ինստիտուտների վարչարարական գործընթացները. բոլոր այն երևույթները, որոնց նպատակն էր հասնել մոդեռնիզացման, փոփոխական զարգացման և սոցիալական փոփոխման (Jun, 1976): Նամեմարական վարչարարության հեղափոխությունների պարագայում այդ մոտեցումների ածանցյալ գաղափարն այն էր, որ արևմտյան հանրային կառավարման հենքում ընկած են բանականության, գործառույթային արդյունավետության և արհեստավարժ իրավասության սկզբունքները: Նամեմարական ուսումնասիրությունները գլխավորապես ծառայում էին, այսպես կոչված, զարգացած պետությունների ինստիտուցիոնալ գերազանցությունն էլ ավելի ուժեղացնելու նպատակին:

Քանի որ բանականությունը կառավարվող բյուրոկրատիայի հարաբերության հիմնական հայեցակետերից մեկն է, ուստի արևմտյան տեսական համադրույթի օգտագործման շուրջ առանձնակի տարածայնություններ ի հայտ չեկան: Մակրոմակարդակի և միջնաժամկետ տեսությունները, ինչպիսիք են կառուցվածքային-գործառնության, համակարգերի և բյուրոկրատիայի մասին տեսությունները, դրվեցին լայն կիրառության մեջ՝ որպես համեմատական և միջազգային ուսումնասիրությունների տեսական հենարան՝ բացառելու վարչական/գործառնության տարբերություններն ու համանմանություններն ազգերի միջև: Նախկինում է, որ որևէ մասնավոր տեսական համադրույթի վրա հենվող համեմատական հետազոտություն ենթադրում է, թե ոչ արևմտյան պետությունները նույնպես կարող են որդեգրել արևմտյան մեթոդաբանությունը՝ տեղական վարչարարության մակարդակը բարելավելու նպատակով: Իհարկե, այդ տեսակետը ճշմարտացի է, քանի դեռ արևմտյան հանրային ինստիտուտների կառավարման որակը գերազանցում է նվազ զարգացած պետությունների ներուժը: Բայց ճշմարիտ է նաև այն, որ չնայած այն հանգամանքին, որ արևմտյան հանրային կառավարումը չափազանց բանական է, ԱՄՆ-ում համեմատական վարչարարության հիմնադիրները՝ Ռիչարդ Նեադին և Էսմանը, առանձնահատուկ շեշտում էին տեղական դիտանկյունից հանրային վարչարարության ուսումնասիրման անհրաժեշտությունը:

Քանի որ բազմաթիվ երկրներ, հատկապես զարգացող պետություններ, ձգտում են մոդեռնիզացնել և բանականացնել իրենց հասարակություններն ու ինստիտուտները, դժվար թե կարողանանք հակափաստարկներ ներկայացնել ընդդեմ համակարգային գործառնությունների պահպանման կամ մենեջերական և ինստիտուցիոնալ կարողությունների զարգացման՝ հաշվի առնելով թեկուզ այն փաստը, որ դրանք զարգացման ծրագրերի անփոխարինելի նախապայմաններն են: Իրականություն է, որ սեփական երկրների հանրային կառավարման կառույցների մոդեռնիզացման ճանապարհը բռնած զարգացող պետությունների շատ գիտնականներ ու գործնական ոլորտի աշխատողներ իրենց հայացքը հառում են դեպի Արևմուտք: Ավելին, կառավարման հանդեպ բանական մոտեցումների (բանական ընտրության տեսություն, նոր ինստիտուցիոնալիզմ) նկատմամբ հետաքրքրության աճը փաստում է բարդ հիմնախնդիրները բանական, գործիքային և տեխնիկական եղանակներով հանգուցալուծելու օգտին: Միայն մի քանիսը հարցականի տակ դրեցին վաղուց արդեն կայացած այդ տեսական նկատառումները՝ բացառություն անելով միայն բնիկ ազգաբնակչության պատմական և մշակութային յուրահատկությունների ուսումնասիրման ենթադրության համար:

Նամենափության մեկ այլ խնդիրն է փարբերությունների և համանմանությունների ուսումնասիրման չափանիշների ընտրությունը: Նամենափական հայեցակարգերի և փոփոխականների ընտրությունն արագացվում է արևմտյան պետությունների կարևորագույն կարեգործիաները, բայց, միևնույն ժամանակ, դուրս է թողնում կարևոր հարկանիշներ, որոնք կարող են յուրաքանչյուր լինել ավելի մասնավոր միջավայրի/համապետքսփի համար: Այդ պատճառով վարչարարական երևույթների համենափությունը, օրինակ՝ օգտագործելով ամերիկյան գաղափարները՝ կառավարման համարժեք ձևը վերագրելու հանրային կառավարիչների փորձերը, շատ հաճախ տանում է դեպի ծեծված «հայտնություններ», մինչդեռ հանրային կառավարման հիմնարար պրոբլեմները շարունակում են չլուծված մնալ: Ի փարբերություն համենափական վարչարարության նախնական գիտական նախաձեռնությունների, որոնք նպատակաուղղված էին բացառելու փարբերություններն ու համանմանությունները պետությունների միջև, վերջին երկու տասնամյակների ընթացքում համենափական վարչարարությունն առանձնապես հակված չէ շարունակելու համանմանությունների (կամ նույնացումների) թեման: Անհամեմատ ավելի մեծ ուշադրության են արժանանում պետությունների միջև առկա փարբերությունները, որոնք վերաբերում են, օրինակ, քաղաքական վերլուծության բնագավառին, ինստիտուտներին և վարչական պրակտիկաներին: Եթե մենք ըմբռնենք և հասկանանք հանրային կառավարման միջավայրի չերևացող, բայց յուրահատուկ էությունը, ապա ի վիճակի կլինենք ձեռք բերել այնպիսի որակի գիտելիքներ, որոնք կարագցվեն քաղաքականության, ինստիտուտների և մարդկային գործողությունների իրական բնույթը (Lindblom և Cohen, 1979): Վերծանելով և ընկալելով փարբերությունները՝ մենք կարող ենք հասկանալ, թե ինչպես են կոնկրետ երևույթները (օրինակ՝ բյուրոկրատիայի պաթոլոգիական վարքը, որոշումների ընդունման կենտրոնացված համակարգը կամ մարդկանց ցանցային հանրություններ) սոցիալապես կազմավորվում, մշակութային և պատմական առումներով ներագրվում. այլ խոսքերով՝ կարող ենք իմանալ մարդկային կենսապայմանների սուբյեկտիվ էությունը (Jun, 1976, p. 144):

Դեռ 1970-ական թթ. ի վեր համենափական վարչարարության ոլորտում ներգրավված գիտնականները և արտերկրներին տեխնիկական աջակցության նախագծերի պատասխանատուները հարց էին բարձրացնում, թե ինչու անհաջողության մարմնվեցին բազմաթիվ արտաքին օժանդակության ծրագրեր՝ այդպես էլ չստանալով լայն քաղաքական սատարում (Posz, Janigian, և Jun, 1994; Norgaard, 1994): Արտերկրներին օժանդակություն ցուցաբերելու ԱՄՆ-ի

մոտեցումները, ի վերջո, ըստ էության հանգում էին աստիճանակարգված հարաբերությունների հաստատմանը՝ Կոմունիստական պարտիայի և քաղաքացիների հետ, իրական երկխոսության բացակայությանը և տեղական պայմանների թերմբեմանը: Արևմտյան տեխնիկական օժանդակության ծրագրերի մեծամասնությունն իրագործվում էր ընդունող պետության ընտրանու հետ համագործակցության շրջանակում: Որպես կանոն՝ որոշակի երկրի քաղաքական դեկլարությունը և բարձրաստիճան պաշտոնյաները մոբիլիզացնում էին տեղի բնակչությանն ու բյուրոկրատական մեքենան՝ ապահովելու կենտրոնացված եղանակներով մշակված զարգացման ծրագրերի ներդրումն ու իրականացումը: Չնայած դոմոր պետությունների բարի մտադրություններին՝ շատ օժանդակության ծրագրերի արդյունքները լավագույն դեպքում բարեխառն էին, որովհետև ընդունող պետության ինստիտուտները և ազգաբնակչությունն ընդհանուր առմամբ չէին ստանձնում համապատասխան պարտականություններ, ներդրված ռեսուրսները վարնվում էին, կաշառակերությունը տարածված երևույթ էր, ինստիտուցիոնալ կարողությունների ակնհայտ սակավություն էր նկատվում:

Վարչական ինստիտուտների և գործընթացների տարբերություններն ու համամասնությունները հետաքննելիս՝ համեմատական ուսումնասիրություններն իրենց սկզբնավորման փուլում ակնհայտորեն արտացոլում էին Արևմտյան գաղափարական կանխադրույթները: 1980-ական թթ. վերջերից համեմատական ուսումնասիրությունները համակերպվեցին ոչ միայն տարաբնույթ վարչական մշակույթների զանազանության փաստի, այլև, սոցիալական և գլոբալ փոխակերպումների համատեքստում, վարչարարության հետազոտման տարաբնույթ սկզբունքների արդիականության հետ: Սառը պատերազմի ավարտը նոր փոփոխություններ ազդարարեց միջազգային քաղաքականության ասպարեզում՝ պետությունների միջև հորիզոնական համագործակցության անհրաժեշտությունը, որը փոխարինելու պետք է գար նախկինում տիրապետող աստիճանակարգված ուժային հարաբերություններին, որոնց առանցքն էին կազմում գերտերությունները: Պակաս ազդեցիկ երկրներն այժմ պահանջում են, որ իրենց ձայնը նույնպես լսելի լինի միջազգային քաղաքականության և միջազգային բնակչությունների ոլորտում: Այն փաստը, որ ՄԱԿ-ն այժմ 187 անդամ պետություն ունի, ցույց է տալիս, թե որքան բաղդաբեր է դարձել աշխարհը և որքան բարդացել է մակրոտեսական համադրույթի շրջանակում կամ համեմատական մեթոդի օգտագործմամբ ընդհանրացումներ կատարելու գործը:

Քաղաքագիտության և սոցիոլոգիայի բնագավառում մենք դեռ կարող ենք հանդիպել ուսումնասիրությունների, որոնք հենվում են Կրեմլի և Կոմունիզմի տեսության վրա՝ Եմպիրիկ և դեդուկտիվ (*ընդհանուրից՝ մասնավորի դուրսբերում* – Վ.Ա.) մեթոդների սպուգաբանմամբ: Այդուհանդերձ, ներկայումս ընդունելի է համարվում հեղեղալ Կրեմլի տեսակետը. թեև հասարակագիտական ուղղությունը շահում է համեմատական ուսումնասիրություններում դեդուկտիվ (կամ նոմոլոգիկ) և պոզիտիվիստական մոտեցումների գործածումից, սակայն ինդուկտիվ (կամ իդեոգրաֆիկ), ոչպոզիտիվիստական մոտեցումները նույնպես էական են հասարակական և քաղաքական մշակույթները հասկանալու համար: Նանրային կառավարման բնագավառում առանձնապես հաճախ չեն հանդիպի հայեցակարգային Կրեմլի տեսությունների և Կոմունիզմի տեսությունների կառուցման օրինակների: Ճիշտ է, որոշ Եմպիրիկ աշխատություններ համեմատական եզրով քննարկում են, օրինակ, կառավարության հետ կապված հիմնախնդիրը՝ Կրեմլի երկրներում:

Ամսագրերում հրապարակված ակնարկների մեծամասնությունը նկարագրում և մեկնաբանում է կոնկրետ մի երկիր. ընդ որում, ուշագրավ է այն, որ հեղինակների մեծ մասն արևմտյան գիտնականներ չեն: Այս միտումը կարելի վերագրել մի շարք գործոնների, որոնք կապված են ոչ արևմտյան երկրների բարձրագույն կրթության ոլորտում Կրեմլի ունեցած փոփոխությունների հետ: Նախ՝ անշեղորեն աճում է Արևմուտքում կրթություն ստացած շրջանավարտների թիվը, որոնք հայրենիք են վերադառնում համապատասխան մասնագիտական որակավորում ստանալուց հետո: Նրանք անմիջապես ներգրավվում են Կրեմլի տեսության գիտահետազոտական աշխատանքների մեջ՝ կիրառելով վարչական և քաղաքական վերլուծության համար անհրաժեշտ գիտելիքները: Արևմտյան կրթությունը խոր ազդեցություն է թողնում ոչ միայն նրանց կողմից օգտագործվող մեթոդաբանության, այլև հետազոտության առարկայի/թեմայի ընտրության վրա: Երկրորդ՝ շատ երկրների ակադեմիական հաստատությունները խրախուսում են իրենց գիտնականներին աշխատություններ հրապարակել արտասահմանյան ամսագրերում և ակտիվորեն մասնակցել միջազգային գիտաժողովներին: Երրորդ՝ ակադեմիական հաստատությունների կրթական ծրագրերի, պրոֆեսիոնալ գործունեության և հրապարակումների որակի ու ծավալի կարգավորմանը զուգահեռ՝ հիշյալ երկրները հակվածություն են ցուցաբերում պահպանելու իրենց սեփական հանրային կառավարման համակարգի Կրեմլի տեսության հարկությունները: Այս փաստացի երևույթն ուրվագծվեց այն ժամանակ, երբ ակնհայտ դարձավ արևմտյան տեսությունների, մասնավորապես՝ ամերիկյան անհատականության, բանականության, գործնական մոտեցման գաղափարների,

անհամարժեքությունը կամ դրանց ոչ պիտանի լինելը: Օտար գիտնականների կողմից արևմտյան փեսությունների ու մոտեցումների կիրառումը՝ իրենց իսկ պատմությունը, մշակույթը, քաղաքականության և վարչարարության համադրությունները հասկանալու համար, բացահայտեց դրանց սահմանափակ, ոչ համապարփակ լինելու փաստը: Բոլոր այդ գործոնները սփռված են գիտնական հանրությանն ավելի մեծ ուշադրություն դարձնել փնտրել գիտելիքներին, որոնք կարող էին օգնել մեզ ըմբռնել պրակտիկ բանականության սահմանափակումները հասարակության կառավարման գործընթացի պարագայում: Տեղային գիտելիքների փորձաքննումը նաև նախապայմաններ ստեղծեց որոշակի համադրություն արտասահմանյան հայեցակարգերի օգտագործման հեռանկարներն անկողնակալ գնահատելու համար:

Վերջապես, անցած երեք տասնամյակների ընթացքում աշխարհն ավելի գլոբալականացվեց, իսկ պետությունների ինտերակտիվ շփումներն էլ ավելի ընդլայնվեցին: Գլոբալականությունը նոր հնարավորություններ ստեղծեց ոչ միայն առևտրի ոլորտում, այլ նաև փնտրական և ոչ փնտրական գործոնների համադրություն, որոնք կարևորվում են տարածաշրջանային և անդրատարածաշրջանային փոխգործակցության հարթությունում: Այս նոր փափ բացությունն ընդգրկում է ոչ փնտրական գործոնների համախմբում փնտրելու ունեցող փոփոխությունների մի շղթա. դրանց շարքում են, օրինակ, մշակույթը, էթնիկ պարկանելությունը, լեզուն, հանրության հավատալիքներն ու խորհրդանիշները, արվեստը: Նոր արժեքները, գաղափարները, քաղաքականության մեջ և մշակույթում ընթացող փոփոխություններն այլևս դժվարացնում են պոզիտիվիստական համեմատական ուսումնասիրությունների անցկացումը, քանզի մեծանում է կամայական ու վիրավորական դատողությունների հավանականությունը՝ համեմատության շրջանակում գտնվող առարկայի ուսումնասիրման փոփոխականներն ընթերցելիս: Ավելին, ի տարբերություն այն ժամանակների, երբ ազգային պետությունը համարվում էր համեմատության կայուն միավոր, մշտապես փոփոխվող և անկանխատեսելի ազգային պետությունն ու համաշխարհային համադրությամբ նվազեցնում են մակրոտեսությունների բացատրական ներուժը: Այսպիսով, կարելի է փաստել, որ դժվարացել և անկանխատեսելի է դարձել այլ մշակույթների և ազգերի փոփոխվող համադրությունների ըմբռնումը՝ հեղինակապետական արևմտյան պետությունների փնտրական մոտեցումներով:

Զանազանության ընդունումը

Նամենաբանական ուսումնասիրություններում կայացած (այսինքն՝ արևմտյան) տեսությունների և էմպիրիկ մեթոդի օգտագործման սահմանափակումներն ակնհայտ են դառնում, երբ անդրադառնում ենք էթնոգրաֆիկ և որակական հետազոտությունների, ինչպես նաև երևութաբանական, հերմենևտիկական կամ քննադատական տեսության աշխարհայնությունների քանակական աճի պարզաբաններին: Ավելին, դիսկուրսի և սոցիալական իրականության պարզաբանական վերլուծությունների շեշտադրումը (որպես գործնական գիտահետազոտական մեթոդի) աստիճանաբար ավելի է կարևորվում հասարակական փոխհարաբերությունների խորհրդանշային ձևերի բովանդակային նշանակությունը հասկանալու համար: Ներմիջոցառողները, ինչպես նաև մեկնական ոճի տեսաբանները հակված են ի ցույց դնելու տեսության կարևորությունը սոցիալական գիտությունների բոլոր կողմերի համար: Նրանց շարքում են, օրինակ, Լականը, որը նեոֆրեյդիստական դիֆֆերենցիալ է մոտենում լեզվին, դիսկուրսին, միջառարկայական հարաբերություններին և անգիտակցականին (Turkle, 1979), Դերիդան՝ տեքստի *դեկոնստրուկցիայի* մասին իր թեզով, որը պնդում է, թե լեզվի իմաստային նշանակությունը տարանջատվում է կոնտեքստից կոնտեքստ (1973): Այսպիսով, մեկնական, քննադատական և հետմոդեռնիստական հեռանկարն ընդհանուր առմամբ հակադրվում է մակրոմակարդակի տեսական ընդհանրացումների և պոզիտիվիստական բացատրություններին (Farmer, 1995):

Սակայն, պետք է նշել նաև, որ սափարվող տեսությունների և պոզիտիվիստական մեթոդների համակցությունն ունի որոշակի առավելություններ՝ անդրազգային համեմատություններ և առանձին երկրներին նվիրված ուսումնասիրություններ կատարելիս: Դրանք կարող են օգտակար լինել, երբ հարկ է մոտավոր ընդհանրական բնույթի գիտելիքներ հավաքել՝ բացատրելու քաղաքականության, վարչարարության և մարդկային վարքի հիմնախնդիրները՝ տեսական շրջանակների և մեթոդների հիշյալ չափանիշների համատեքստում: Քանի որ տեսության լեզուն և հայեցակարգերը փոխաբերական և անորոշ բնույթ են կրում, վերջիններիս կիրառումը սոցիալական իրավիճակներում նույնպես ամփոփ չէ, մինչդեռ հաստատելիությունն անխուսափելիորեն հարցականի տակ կարող է հայտնվել: Նանրային կառավարման անհամապատասխանության պրոբլեմը, որը գլխավորապես կապված է համեմատական ուսումնասիրության արժեքային

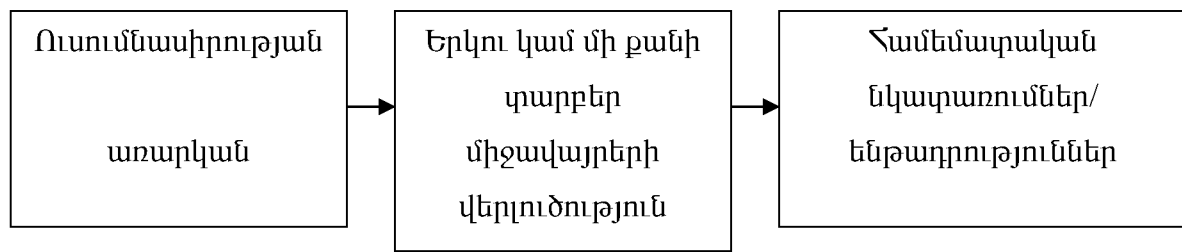
համակարգի հետ, արդիական է դարձնում նոր ուղիների որոնումը, որոնց միջոցով կհաջողվի ավելի խոր պապկերացումներ կազմել բարդ երևույթների մասին: Պոզիտիվիստական համեմատությունների պարագայում հեքագոյությունը հաճախ անհարիր կերպով են մեկնաբանում արդեն հաստատագրված համեմատական կարեգործիաների և փոփոխականների նշանակությունը:

Յուրաքանչյուր հասարակության մեջ կարելի է հանդիպել մրցակցող քննականների, նպատակների ու քաղաքական կողմնորոշումների. այդ պարճառով հասարակությունների և քննական հանրությունների միջև առկա քարքերությունները շատ ավելի կարևոր նշանակություն են ձեռք բերում համեմատական վերլուծական մարքի համար, քան երևույթների միջև եղած համանմանությունների արճանագրումը: Տարբեր վարչական համակարգեր համեմատելիս քարաքնույթ հայեցակարգային կարեգործիաների ներմուծումը նաև ենթադրում է ընդհանուր համադրույթին համապարասխանող քննելություններ հայթայթելու անհրաճեշքություն: Դասակարգման սխեմային չհամապարասխանող քարքերը, որպես կանոն, դուրս են թողնվում հեքագոյական գործընթակցից: Մոքեցումը, որի կողմնակիցը նաև ես եմ, առնչվում է հայեցակարգային գաղափարների կառուցման հակապոզիտիվիստական դիրքորոշմանը. գաղափարներ, որոնք հենվում են սոցիալական միջավայրի և մարդկային գործունեության իրողության վրա: Նարավոր է, արդյոք, համեմատություններ կազմել՝ այլ վարչարարական համակարգի վերաքերող քննական գաղափարները մի կողմ թողնելով կամ անքննելով կայացած քննությունների կանխադրույթները:

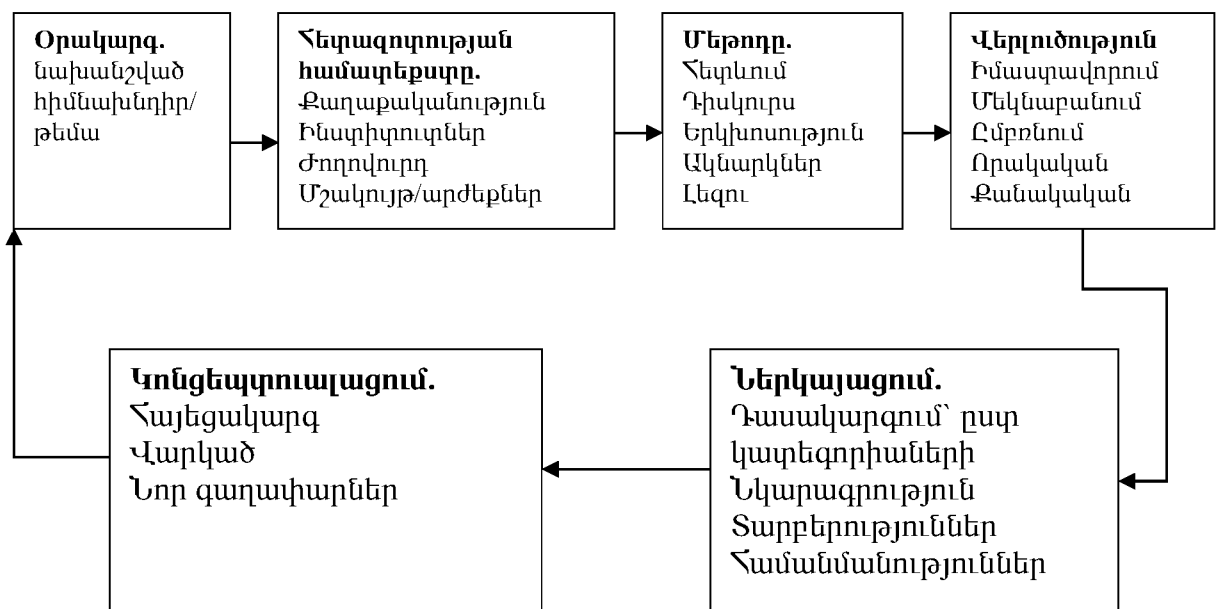
Ուսումնասիրելով պեքությունների և սոցիալական միջավայրերի միջև գոյություն ունեցող քարքերությունները՝ մենք ուսուցանում ենք ինքներս մեք: Մենք կարող ենք սքուգաքանել քննություններ կամ վարկաճներ, բայց, ի վերջո, մենք անհանգսքանում ենք այլ առիթներով. ի՞նչ կմքաճեն և կխոսեն ուրիշները նախանշված քարքերությունների մասին:

Այլ մշակույթներ ուսումնասիրելիս մենք նոր հեռանկարներ ենք բաց անում: Նամեմաքական ուսումնասիրություններում դեղուկարիվ և պոզիտիվիստական մոքեցման այլընքրանքն է, նախևառաջ, առանճնաքիպային օրինակների կամ սոցիալական պրակարիկաների գիքական շքեմարանի գարգացումը, որի պարագայում արդեն հնարավոր կդառնա մշակված հայեցակարգերի ու վարկաճների կիրառումը:

Տարբերակ 1



Տարբերակ 2



Տարբերակ 1-ում և Տարբերակ 2-ում ցույց է տրված, թե ինչպես է կազմավորվում հայեցակարգային համադրույթը, որը հենվում է սոցիալական պրակտիկայի վրա:

Թե՛ մակրոտրամեսական և թե՛ միկրոտրամեսական հեռանկարների օգտագործումը 1997-98թթ. ասիական տրամեսական ճգնաժամների բացատրության համար արդարացված է: Մակրոտրամեսական տեսանկյունից մենք կարող ենք փաստել, որ ասիական պետությունները, օրինակ՝ Հարավային Կորեան, Թաիլանդը և Ինդոնեզիան, բախվեցին հանկարծակի ֆինանսական ճգնաժամի, քանզի թույլ պարկերացումներ ունեին կապիտալի հոսքերի մասին: Ազատականացված

մասնավոր կապիտալի տեղաշարժերի նկատմամբ վերահսկողության պակասն այն գործոններից մեկն էր, որ պայմանավորեց ասիական տնտեսական ճգնաժամի ծագումը: Մասնավոր կապիտալի հոսքերն օգնում են արդյունաբերական միավորումներին ֆինանսավորելու իրենց ներդրումային ընդլայնումն ու միջազգային առևտուրը: Սակայն 1997թ. կարճաժամկետ կապիտալի հոսքերը զգալիորեն գերազանցեցին ապրանքների իրական առևտրի ծավալները, մինչդեռ ճգնաժամի մեջ հայտնված երկրներն ի վիճակի չէին սպասարկելու կարճաժամկետ տոկոսադրույքները և կապարելու վարկատուների առջև սպանձնած պարտականությունները:

Ֆինանսական ճգնաժամից նրանց դուրս բերելու նպատակով Արժույթի միջազգային հիմնադրամն (ԱՄՏ) իր օժանդակությունն առաջարկեց՝ միևնույն ժամանակ խիստ նախապայմաններ սահմանելով հիշյալ պետությունների ֆինանսական համակարգերում իրավիճակը շրկելու համար: Բայց խնդիրն այն էր, որ ԱՄՏ-ի աշխատակազմը հիմնականում փնտրեց պետություններ, որոնք, մինչդեռ քաղաքական, սոցիալական և մշակութային ոլորտների պարագայում հիմնադրամի ռեսուրսները բավական սահմանափակ էին: Ճգնաժամի պարճառները խորապես հասկանալու համար նախ պետք է խորամուխ լինենք, թե որոնք էին այն տեղական պայմանները, որոնք, ի վերջո, հանգեցրին ճգնաժամային իրավիճակի: Ծանր ֆինանսատնտեսական կացության մեջ հայտնված պետություններից յուրաքանչյուրը բանկային համակարգի և վարչական կառավարման, բիզնեսի ու քաղաքացիների միջև ինստիտուցիոնալ ու սոցիալական փոխհարաբերությունների կարգավորման ուրույն ուղիներ է նախընտրել: Ավելին, ֆավորիտիզմի և կաշառակերության երևույթները նույնպես փարբեր դրսևորումներ և ձևեր էին ստացել. այդ ամենին գումարվում էին բազմաթիվ այլ թաքնված գործոններ, որոնք ընդհանրապես չեն էլ առնչվում մակրոտնտեսական համադրույթի չափորոշիչներին: Երկարաժամկետ հեռանկարում ԱՄՏ-ի կողմից մշակված միջոցառումների շարքը գուցե օգուտ բերեր պարտատեր երկրներին, սակայն առանց խորքային քաղաքական և մշակութային հիմնահարցերի լուծման՝ իրական փոփոխություններն անվանական են թվում:

Ասիական ճգնաժամը ստիպեց ԱՄՏ-ին որոշակիորեն վերանայել իր քաղաքականությունը: Ըստ երևույթին, մշակութային կենսապայմանների ուսումնասիրումն այն միակ ճանապարհն է, որը թույլ կտա համարժեք և իրատեսական գիտելիքների փիրապետել: Օրինակ՝ Նարավային Կորեայի և Թաիլանդի մոտեցումները ներքին և միջազգային իրականությանը, նրանց

կազմակերպչական մոդելներն էապես փարբերվում են Արևմուտքի, մասնավորապես՝ ԱՄՆ-ի պարկերացումներից:

Ինստիտուտների պրոբլեմի կարևորությունն ակնհայտ է դառնում, երբ, օրինակ, փորձում ենք հարավկորեական ճգնաժամը բացատրել կառավարական բյուրոկրատիայի կաթվածահարության պարճառներով ու շարժառիթներով (Jun և Park, մամուլում): Կորեացի կառավարիչները (բյուրոկրատները), սովորականի պես, հարմարվել են պարզապես հեքիել նախագահական աշխարակազմի (Կապույտ պրուն) կամ նախարարի կողմից նախանշված/հաստատագրված քաղաքական առաջնահերթություններին: Կազմակերպչական կաթվածահարությունն անխուսափելի է դառնում, երբ վարչությունը (վարչական միավորը) հարկադրված է լինում գործել աննախադեպ իրավիճակում: Ֆինանսական ճգնաժամի պայմաններում բյուրոկրատներն անօգնական են դառնում լուծելու «ոչընթացակարգային» հիմնախնդիրներ, մինչ նախագահը և բարձրաստիճան պաշտոնյաները պարզապես ի գործու չեն ժամանակին համապատասխան քաղաքական ուղենիշներ փալ համակարգին: Որևէ տեսություն չի կարող բացատրել կորեական բյուրոկրատիայի կաթվածահարության երևույթը: Ճգնաժամի (որը սկիզբ առավ 1997թ. նոյեմբերին) առաջին մի քանի ամիսների ընթացքում, բարձրաստիճան կառավարական պաշտոնյաները չէին կարողանում նույնիսկ ձևակերպել ճգնաժամի հիմնապարճառները: Քանի որ իրական բացատրությունը հնարավոր է գտնել միմիայն քաղաքականության, մշակույթի և փոփոխական հարաբերությունների համալիր համադրության շրջանակում, ապա կարելի է փաստել, որ հենց կառավարման համակարգի անարդյունավետությունն ու մշակութային միջավայրն էին, որ հանգեցրին ճգնաժամային իրադրության: Ճգնաժամը հնարավոր էր կանխարգելել, եթե քաղաքական գործիչները և պետության կառավարող դասն ակտիվորեն ուսանեին միմյանց փորձը, տեղեկացված լինեին միմյանց գործունեության մասին և, վերջապես, երկրի ֆինանսական հարվածն ավելի թափանցիկ դարձնեին:

Հիմնական ուղղության վերանայումը

Ես համառոտակի մարմանշեցի պոզիտիվիստական համեմատական ուսումնասիրությունների սահմանափակումները. այժմ տեղին կլինի քննարկել միջազգային և համեմատական վարչարարության որոշ նոր ոլորտներ: Այս կապակցությամբ կցանկանայի նշել, որ պարտաքններ չունեն, թե հանրային կառավարման ինստիտուցիոնալ, ֆունկցիոնալ, իրավապաշտպան կամ

պրոֆեսիոնալ կողմնորոշումները շարունակականության լուրջ հեռանկար ունեն: Վերոհիշյալ բոլոր մոտեցումների գերակայությամբ շահագրգռված են նրանք, ովքեր նպատակ են հետապնդում հանրությանը գործուն ծառայություն մատուցել, ինչպես նաև կիրառել դրանք այն հասարակությունների պարագայում, որոնցում քաղաքացիական ինքնակառավարման ներուժը փոքր է: Մտադրություն չունեն ընդարձակվելու և քննարկելու համեմատական վարչարարության ավանդական ասպեկտները, բայց հավատացած են, որ կարիք է առաջացել վերահասկանալու միջազգային և համեմատական ուսումնասիրությունների հիմնական փեսլականները, փեղաշարժելու մեր հեղաղոթական կողմնորոշվածությունը, որպեսղի իրապես հասկանանք հասարակության փոփոխվող համաթեքսսը և գոլոթալականացման/միջազգայնացման փոլ թեևակոխած այս աշխարհը:

Նարկ է, որ հանրային կառավարման ուսումնասիրումն արթացոլի հասարակության փոփոխվող կենսապայմանները՝ ներառյալ քաղաքական, մշակոթային և սոցիալ-թնթեսական չափումները: Այդ փոփոխոթյունները հասկանալու համար պեթք է ռեֆլեքսիվ եղանակով քննել նոր հնարավորոթյունները՝ դիթարկելով դրանք պարմության և ավանդոյթի հեթ սերթ փոխկապակցոթյան մեղ: Քիչ հավանական է, որ այլընթրանքային մոթեցումներն ընդունվեն լայն հանրոթյան կողմից, եթե վերջինները կառչած մնան հնամոլ ավանդական համողմունքներից: Ավելին, վերեից ներքե «ձևաչափով» ինսթիթուցիոնալ որոշումների շարունակական պարթադրման դեպքում հանրոթյունը, հավանաթար, դժգոհ կմնա փոփոխոթյան գաղափարից, նոյնիսկ եթե կենթրոնացված քաղաքականոթյունը ծառայի լայն հասարակոթյան շահերին: Ցանկացած փոփոխոթյուն՝ ազգային, թե գլոթալ, էթիկայի առումով պեթք է արդարացված լինի, այն է՝ հասթարվի ներհասարակական բոլանդակային երկիսոսոթյան և դիսկուրսի ճանապարհով, ընդունելի լինի հասարակոթյան համար: Չարլզ Թեյլորը (1990) շար թեղին է ընդղծում, որ էթիկական հարցերի մեծ մասը հնարավոր է լոծել իրական երկիսոսոթյամբ, որը նա *իսկոթյան էթիկա* է անվանում: Յուրգեն Նաթերմասը (1990), իր հերթին, նկաթում է, որ իշխանոթյան լեղիթիմացման մոթեցումներից մեկը ենթադրում է սոցիալական և մշակոթային հարաբերոթյունների միջոցով հաղորդակցային (կոմունիկաթիվ) էթիկայի ուժեղացում: Ջիգման Բաումանը (1993), քննարկելով հեթմողեռնիսթական էթիկան, գալիս է այն եղրահանղման, որ «անհաթական բարոյականոթյունն է հնարավոր դարձնում էթիկական բանակցոթյունները և փոխհամաձայնոթյունը և ոչ թե մի որեէ այլ բան» (էղ 34): Այս դիրքորոշումների ներաղեցոթյունը հանրային կառավարման

վրա ակնառու է. հանրային կառավարման գործընթացները պետք է կապակցվեն սոցիալական հարաբերությունների առարկայական և միջառարկայական չափումների հետ:

Անցյալի դասերը. բանականությունից այն կողմ

Ժամանակակից պայմանների բարելավման խնդիրը հրամայական է դարձնում անցյալի արագացումը և անցյալի հարաբերակցումը ներկայի և ապագայի հետ: Անցյալի սխալներից խուսափելով՝ մենք փորձում ենք դասեր առնել արդեն թույլ տված վրիպումներից: Թեև դա պարզունակ է հնչում, բայց նայնպես, մենք մուտք են գործում մեր սովորությունների փոխակերպման մի նոր և բավական ծանր ժամանակափուլ: Այսպես, օրինակ, մենք միտված ենք ամեն բան կառավարել և լուծել բանականության սահմաններում: 20-րդ դարի փնտեսական և վարչական զարգացումն այդ միտման լավագույն դրսևորումներից է: Այդ դարաշրջանը կարելի է բնորոշել որպես մեծ փոխակերպման շրջան՝ ինդուստրիալացման փուլից դեպի հեփինդուստրիալ փուլ, կամ մոդեռն փուլից դեպի, այսպես կոչված, հեփմոդեռնիստական դարաշրջան, որը թևակոխեցին արևմտյան և մի քանի ասիական պետություններ՝ հասնելով իրենց զարգացման հեփինդուստրիալ մակարդակի: Իհարկե, ագրարայինից արդյունաբերական փնտեսության անցումն առաջին շարունակում է մնալ մի շարք (ոչ արևմտյան) երկրների գերխնդիրը: Չնայած Ասիայի նոր ինդուստրիալացվող պետությունները (ՆԻՊ) թվում է, թե ավելի լավ են հաղթահարում գիտական և տեխնոլոգիական առաջընթացի մարտահրավերները, քան արդեն արդյունաբերականացած երկրները՝ այնպեղ էլ ժողովուրդը փառապում է գիտակցության, մշակութային նորմերի, վարքականոնների, սպասելիքների, գործունեության և սոցիալական իրականության մեջ տեղի ունեցած կտրուկ փոփոխություններից, ինչպես նաև էլեկտրոնային եղանակներով գործելու սրիպոդական անհրաժեշտությունից: 1990-ական թթ. ի վեր փնտեսական գլոբալականացումն էլ ավելի նպաստեց շուկայական սկզբունքների վրա հիմնված բանականության և մրցակցության ամրապնդմանը, ինչը գլոբալ ազատ առևտրի հենքային բնորոշիչներից է. այն կարող է առավելագույնի հասցնել պետության շահույթը՝ անհրաժեշտության մարմնելով հումանիտար տրեանքը, որ վճարվում է այդ առավելագույնին հասնելու ճանապարհին:

Ե՛վ ինդուստրիալ, և՛ հեփինդուստրիալ պետությունների դեպքում բանական, գիտական և տեխնոլոգիական գործառնություններն իրական արժեքներ են

ներկայացնում, քանզի հենց այդ ուղու նախընտրումն է իրականանալի դարձնում հայրնաբերություններն ու նորարարությունները, արտադրողականության աճը, ավելի մեծ շահույթը և երկրագնդի՝ օրեցօր աճող բնակչության կենսապայմանների բարելավումը: Բանականության շեշտադրումն անխուսափելիորեն պայմանավորում է աշխարհի մասին մեր ունեցած ընկալումները: Այժմ գիտության և տեխնոլոգիաների տրամաբանությունը մեր կյանքի գերակա ուժագծերից մեկն է: Նման մրաժողությունը ներկա է ամենուրեք: Մենք չենք հասցնում ըմբռնել նույնիսկ, որ այն ներթափանցում է այն ամենի մեջ, ինչ ձեռնարկվում է. ինչպես ենք մենք հաղորդակցվում և շրջագայում, կազմակերպությունների ձևի, ոճի և նպատակների որոշման մեջ, մեր ձգտումների և ընկալման գործընթացի մեջ, աշխարհըմբռնման և հեռուստատեսության ոլորտներ, վերջապես մարդկային փոխհարաբերությունների հարթություն: Այդ արժեքները ներագրում են մեր բանականության վրա: Արդի քաղաքակրթությունը 20-րդ դարի տեխնոլոգիական հեղափոխության արդյունքն է այն չափով, որ մենք չենք էլ մրաժում, թե ցանկացած այլ հեռանկար կամ արժեքային համակարգ կարող են գոյություն ունենալ, անհնար է նույնիսկ պարկերացնել մեր կյանքն առանց բանական-գծային մրաժողության կամ տեխնոլոգիական հեղափոխության նյութական բարիքների:

Մասնակցության հարցը և տեղեկատվական տեխնոլոգիաները

Անկասկած, տեղեկատվական տեխնոլոգիաները մեկ այլ անվերահսկելի զարգացումներից են: Նանրային կառավարման կառույցները տեղեկատվական տեխնոլոգիաների առաջնային «հաճախորդներն» են, որոնք փորձում են նախկինից ժառանգված ուղիներով օգտագործել այդ նորարարությունները՝ կադրելագործելու համար սեփական կազմակերպչական գործառնությունները: Տեղեկատվական տեխնոլոգիաների կարևոր կիրառական նպատակներից մեկն է փոխգործակցության խորացումը մարդկանց միջև, ինչը ներառում է ցանցակենտրոն մոդելավորմամբ կառավարման համակարգի, բիզնեսի և ոչկառավարական կազմակերպությունների շփումների ընդլայնումը: Այդ առումով, մերօրյա միջազգային գործակցությունը, որին համակցում են տեղեկատվական տեխնոլոգիաները, էապես զանազանվում է անցյալի իրողություններից: Տեղեկատվությունը և գիտելիքները հեշտությամբ հասանելի են դարձել աշխարհի նույնիսկ ամենահեռավոր անկյուններում՝ շնորհիվ հեռահաղորդակցության և ինտերնետի: Օրինակ՝ Բանգլադեշի և Ինդոնեզիայի աղքատ գյուղացիությունը, որ պարկանում է փոքր ֆինանսավարկային

միություններին, կարող են օգտվել գյուղական կենտրոնների համակարգչային ցանցերից և տեղեկացված լինել տարաբնույթ ձեռնարկատիրական հնարավորությունների մասին: Այս տեխնոլոգիաները ոչ միայն օգնում են մարդկանց հասկանալ արտաքին աշխարհը, այլև փոխկապված լինել միմյանց հետ սոցիալապես, տնտեսապես, քաղաքականապես, ինչպես նաև մշակութային առումով:

Փոխգործակցությունը գլոբալ մակարդակից տեղափոխվել է տեղայինի և հակառակը: Գլոբալ փոխգործակցության արդյունքում պետությունները շատ ավելի բազմամշակութային, բայցև հաճախակի բնույթ են ձեռք բերում, և դա, մասնավորապես, վերաբերում է Արևմուտքին: Էական փոփոխություններն ու զարգացումները, որ ընթանում են ողջ աշխարհում, շոշափելիորեն անդրադառնում են նաև հանրային կառավարման վրա՝ առաջին պլան մղելով այլընտրանքների մի մեծ համախումբ՝ հատկապես միջազգայնորեն ժողովրդավարության առաջնադասումն այլընտրանքը: Տեղեկատվական տեխնոլոգիաները, անկասկած, արագացնում են գիտելիքների տարածման և հարաբերությունների ընդլայնման գործընթացները համընդհանուր շահեր ունեցող մարդկանց շրջանում: Ներառքերական կլինի իմանալ, թե տեղեկատվական այդ պոռթկումն ինչպես կանդրադառնա տեղային մակարդակում ապակենտրոնացման և մասնակցության երևույթների վրա:

Մյուս կողմից, որոշակի անհանգստության տեղիք է տալիս այն նշանակալի ջրբաժանը (*թվային բաժանվածություն*), որ գոյանում է երկու խմբերի միջև. համակարգչային տեխնիկայից օգտվողների և այդ հնարավորությունից զուրկ սովոր մի զանգվածի միջև: Ընդ որում, տեղային և միջազգային մակարդակում տեխնոլոգիական հնարավորություններից օգտվողների բաժանվածության սահմանագիծ աստիճանաբար մեծանում է՝ սոցիալական շարժունակության առումով որոշակի անհավասարություն մտնելով կենցաղում և բիզնեսում: Կախված տեղից, տարածաշրջանից, ինչպես նաև գլոբալ առումով՝ դրանք տարբեր ձևեր և դրսևորումներ են ստանում:

Տեխնոլոգիական նորարարություններից օգտվողների մասին վիճակագրական բազան զգալիորեն հարստացել է վերջին շրջանում՝ անկասկած, աջակցելով հիմնահարցի ընդհանուր եզրագծերի պարկերացմանը: Սակայն վիճակագրությունն ի վիճակի չէ բացահայտել, թե ինչու մարդիկ չեն օգտվում համակարգիչներից: Նախապես կառավարման տեսանկյունից այս ամենի ընդունումը մի կարևոր հարցադրում է առաջ բերում՝ ինչպիսի դերակատարություն պետք է ունենա կառավարությունն աղբյուր զանգվածների տեխնոլոգիական հասանելիության խնդիրը լուծելու ուղղությամբ: Ներագույնական աշխատանքների համար նման

արգասավոր ասպարեզներից մեկը մարդկանց միջև սոցիալական համագործակցությունը դյուրացնող գյուղական տեղեկատվական կենտրոնների գործառույթների ուսումնասիրումն է։ Մեկ այլ հավանական ուսումնասիրության առարկա կարող է համարվել, օրինակ, նոր տեխնոլոգիաներին հարմարվելու խնդիրը։

Ոչ կառավարական կազմակերպությունները և դրանց ազդեցությունը կառավարման վրա

Վերջին տարիներին ոչկառավարական կազմակերպությունները (*հասարակական կազմակերպություն՝ ՆԿ – Վ.Ա.*) վերածվել են կարևոր սոցիալական ուժի՝ տեղային և միջազգային ասպարեզներում փոփոխությունները նախաձեռնողների և իրականացնողների գործառույթներով։ Աշխարհով մեկ ՆԿ-ները ներագրում են կառավարությունների, բիզնեսի և քաղաքացիական կազմակերպությունների սոցիալական փոխհարաբերությունների վրա։ Չնայած ՆԿ-ների ազդեցությունը տարանջատվում է ըստ երկրների՝ քաղաքացիական ներգրավվածության որակը, անշուշտ, նպաստում է, որ քաղաքական գործիչներն ու կառավարիչներն ավելի մեծ ուշադրություն հատկացնեն քաղաքացիների պահանջներին և կարիքներին։ Քաղաքացիական խմբերի կառավարական և կորպորատիվ քաղաքականության վրա ազդեցության աճն այժմ նյութականացված տեսք է ստանում՝ թե՛ ազգային և թե՛ միջազգային մակարդակներում։ Քաղաքացիական ներգրավվածությունը հանրային կառավարման որոշումների ընդունման գործընթացում աստիճանաբար վերափոխում է հասարակության կառավարական մոդելը։ Օրինակ՝ ուղղաձիգ կառավարման սխեման ձևափոխվում է հոգուր ուղղահայացի, որի պայմաններում հորիզոնական համագործակցությունը վերածվում է հանրության կառավարման նոր «ձևաչափի», իսկ հանրային կառավարման առաջնահեթությունն է դառնում քաղաքացիների, փարաբնույթ միավորումների և ինստիտուտների միջև փոխգործակցության օժանդակումը։

Մի շարք երկրներում, որտեղ ընտրված քաղաքական պաշտոնյաների գործունեությունը հուսահատություն է ծնում, քաղաքացիները կարող են դիմել կազմակերպված քայլերի՝ սահմանափակելու համար այդ պաշտոնյաների վերընտրությունը նոր ժամկետի։ Լայն զանգվածների բովից դուրս եկած քաղաքական շարժումները զգալի չափով հզորացնում են տեղային քաղաքականության նշանակությունը։ Օրինակ՝ որոշ նահանգների (Կալիֆորնիա, Օկլահոմա) քաղաքացիները ժամկետային վերընտրման սահմանափակումներ են

մփցրել՝ կախված թեկնածուի կողմից քաղաքացիների նախաձեռնություններն ընտրովի մարմնում անցկացնելու հաջողությունից, երկու երկամյա ժամկետներ նահանգային սենատի և չորս երկամյա ժամկետներ նահանգային ասամբլեայի դեպքում: Նարավային Կորեայում ավելի քան 470 քաղաքացիական խմբեր կազմավորեցին Քաղաքացիական համերաշխության դաշինքը՝ 2000թ. ապրիլի 13-ի համապետական ընտրություններում իրենց ձայնը լսելի դարձնելու համար: Այդ դաշինքի մասնակիցներն արշավ կազմակերպեցին՝ իրենց դժգոհությունը հայտնելով որոշ ոչ իրավասու պարզամավորների հասցեին: Դրսևորված քաղաքացիական ակտիվության արդյունքում՝ պարզամավորների թեկնածուների մոտ մեկ երրորդը, որոնց դեմ էր արտահայտվել դաշինքը, պարսպվեցին: Ու թեև Քաղաքացիական համերաշխության գործունեությունն այդքան էլ արդյունավետ չէր, սակայն կարևորն այսպեղ նախադեպն էր, երբ քաղաքացիները նշանակալի ուժ են դառնում՝ փոխակերպելու ոչ գործուն ներկայացուցչական ժողովրդավարությունը հոգուր ավելի հասուն ժողովրդավարության: Ճապոնիայում, օրինակ, կենտրոնական կառավարական բյուրոկրատիան բավական երկար ժամանակ վճռական ազդեցություն ուներ փեդական կառավարման մարմինների ձևավորման հարցում: Բայց վերջին փասը փարիների ընթացքում, շնորհիվ քաղաքացիների ակտիվ ջանքերի, հաջողվել է զգալիորեն փոխել կենտրոնական բյուրոկրատիայի պաշտոնական մրածողությունը, արդյունքում՝ քաղաքացիներն ակտիվ մասնաբաժին ունեն փեդական հանրության կառավարման մեջ (Tadashi, 1999):

Մյուս երկրներում ևս ՆԿ-ները ակտիվ են կայուն զարգացման, փնտեսական գլոբալականացման դանդաղեցման, մարդու իրավունքների պաշտպանության, մեծահասակներին և այլ խոցելի խմբերին սոցիալական աջակցության ապահովման գործընթացներում: Միջազգային քաղաքացիական շարժումների կարևոր ձեռքբերումներից է այն, որ կառավարություններն այժմ կարող են շար ավելի արդյունավետ աշխատել բարդ խնդիրները լուծելիս, եթե նրանք բաց են քաղաքացիների և կառավարական պաշտոնյաների երկխոսության համար: Ներկայումս ներպետական և արտաքին օժանդակության միջոցների բաշխումը ՆԿ-ների շրջանում շար ավելի հավանական է դարձել: Ուսումնասիրելով սոցիալական փոխգործակցության և քաղաքացիական նախաձեռնությունների փարբեր մոդելներ՝ մենք ի գորու կլինենք մշակել սոցիալական հենքի վրա խարսխված հայեցակարգեր ու վարկածներ, որոնք սափար կլինեն հանրության կարիքների բավարարմանը:

Եզրակացություն

Արդի ինտելեկտուալ փակուղուց դուրս գալու, թերևս, առավել խոստումնալից ուղին այն բանի ընդունումն է, որ համեմատական վարչարարության դեպքում մակրոտեսությունները և վարչարարության ու հանրային քաղաքականության հեղափոխման պոզիտիվիստական մեթոդը լուրջ սահմանափակումներ են պարունակում: Նախ և առաջ այն հանգամանքը, որ պետությունները հարկադրված են դիմագրավել ճգնաժամերի, դրանց կարգավորման բարդ մարտահրավերին, ինչպես նաև արձագանքել ոչ միանշանակ և անորոշ փոփոխություններին, իդեոլոգիկ, ինդուկտիվ և որակական մոտեցումների որդեգրումը Կենտրոնական և համապետական համադրությունների դեպքում, ըստ երևույթին, առավել արդյունավետ կլինի փորձարարական վարչական հիմնախնդիրների և դրանց կարգավորման ուղիների հեղափոխման գործում: Բայց երբ հեղափոխում ենք համանման կապերի համակարգը, ստիպված ենք ընդունել, որ բարդ սոցիալական իրողության միայն մի փոքր հատվածի էությունն ենք հասկացել:

Մենք ավելին կսովորենք, եթե հանրային կառավարմանը մոտենանք արժեքային տեսանկյունից, այլ ոչ թե պարզապես բացարարություններ առաջարկենք վարչարարության և բարեփոխումների փաստագրական ու գործառնության չափումների վերաբերյալ: Ըստ էության, փորձեր վարչական միջավայրերում արժեքները բազմաթիվ են, ճկուն, թաքնված են, փոփոխական, խաչավորող ու հարվող: Քանի որ դրանք ձևավորվել են պատմական, մշակութային և սոցիալական գործոնների ազդեցությամբ, մենք չենք կարող դրանք հասկանալ գիտական հեղափոխության մեթոդների միջոցով: Ավելին, լեզվի կիրառական օգտագործումը նույնպես մեծապես փորձերվում է ըստ երկրների: Լեզուն արտահայտում է փոխաբերական մշակույթի և մարդկային փորձի մեջ ներդրված արժեքներն ու նշանակությունները: Այդ պատճառով վերջնական, դիսկուրսի և երկխոսության գործընթացն առավելագույնս ծառայում է զանազան վարչական միջավայրերում լեզվի փորձարարական բովանդակությունների ու նշանակությունների հայտնաբերմանը:

Իմ սեփական անդամշակութային ուսումնասիրությունների ընթացքում ես գործ եմ ունեցել ինչպես արևմտյան, այնպես էլ ոչ արևմտյան երկրների հետ՝ ազգային և միջազգային ասպարեզներում: Նարկ եմ համարում նշել, որ բանական ընտրության տեսության, ինստիտուցիոնալ և ֆունկցիոնալիստական տեսությունների և քաղաքականության մոտեցումներն առաջին գերակա դիրքեր են զբաղեցնում ակադեմիական հեղափոխություններում: Դրանք զուր փաստագրական և

նկարագրական գիտելիքներ են ծնում, որոնք, իրենց հերթին, նախապեսում են բարդ երևույթների բանական և գործիքային լուծումներ (հաճախ՝ արագ ու դյուրին միջոցների տեսքով), բայց ոչ արժեքային բնույթի կողմնորոշումներ: Նավաբացած են, որ կենտրոնացումը հանրային կառավարման միջառարկայական և դիալեկտիկ էության վրա (ազգային և միջազգային մակարդակներում) կուղղորդի մեզ դեպի տեղային և սոցիալական պրակտիկայի վրա հիմնված նոր կարգի իմացություն՝ շարավելի գործնական միավաճությամբ և մարդկանց իրական խնդիրները հաշվառմամբ: Միջազգայնացման նոր շարժումը, հավանաբար, կհիմնվի կառավարական կազմակերպությունների, բիզնեսի, քաղաքացիական կազմակերպությունների ու խմբերի, ինչպես նաև հենց քաղաքացիների միջև մասնակցության և փոխկախվածության սկզբունքի վրա: Այդ գործընթացն անխուսափելիորեն կներառի քննադատական դիսկուրսը և քննադատական երկխոսությունը, որոնք համագործակցային հասարակական կառուցման անհրաժեշտ նախապայմաններն են:

Սիմպոզիումի թեմայի շուրջ

Երբ ինձ նախապես խնդրեցին ներածական խոսքով հանդես գալ այս սիմպոզիումի մասնակիցների առջև, ցանկություն առաջացավ ակնարկի թեման ընտրելիս արտացոլել մասնակիցների հիմնական գաղափարները: Ես ի վիճակի չեղադա անել, բայց սույն ակնարկի շրջանակներում առաջ քաշված փաստարկներից մեկն իրոք առնչվում է առանձին պետությունների վարչական կոնտեքստների ուսումնասիրման արդիական խնդրին: Ցանկացած ակնարկ յուրահատուկ տեղ է զբաղեցնում ընդհանուր թեմայի սահմաններում, ուստիև որևէ երկրի վարչական մշակույթի հետազոտումն արդեն իսկ կարևոր ձեռնարկ է: Թեև ես քննադատաբար եմ մոտենում համեմատական վարչարարության ոլորտում տեսական ընդհանրացումներին և պոզիտիվիստական հետազոտմանը, առաջ քաշված փաստարկներն ամենևին էլ չեն ենթադրում, թե նման ակադեմիական նախաձեռնությունները պետք է խոչընդոտվեն: Այդուհանդերձ, հարկ է զգուշավորություն ցուցաբերել արևմտյան տեսություններն ու վարկածները կիրառելիս և ռեֆլեքսիվ գիտակցել այն սահմանափակումները, որոնք բնորոշ են պոզիտիվիստական հետազոտությանը:

Գլոբալականացման և միջազգայնացման դարաշրջանում ընդհանուր գիտելիքների կարիք է զգացվում՝ բացահայտելու պետությունների միջև եղած

համանմանությունները (կամ նույնացումները), ինչպիսիք են, օրինակ, կենտրոնացումն ու ապակենտրոնացումը, կառավարման և քաղաքական գործողության առանձնապիպերը, մասնագիտացման աստիճանն ու մենեջերական պրակտիկաները: Բայցևայնպես, այս ակնարկի առանցքային մտահղացումն այն է, որ համանմանությունների ուսումնասիրման պրակտիկան ապահովում է զուր արտաքին բնույթի գիտելիքներով:

Միմպոզիումի շրջանակում ներկայացված ակնարկները չեն անդրադառնում մեկ ընդհանուր թեմայի կամ համեմատական կարեգործիաների. յուրաքանչյուրն առանձին մի երկրի նվիրված ուսումնասիրություն է՝ բացառությամբ կոմունիստների համեմատությանը վերաբերող ներկայացման: Բոլոր ակնարկներում հասցեագրված խնդիրները նշանակալի կարևորություն ունեն՝ հանրային կառավարման փոխակերպման հեռանկարում:

Մարկ Րուբջերսը հանրային կառավարման համալսարանում քննում է իշխանության բաժանման դոկտրինի մեկնաբանության հետ կապված բարդությունները, որն, ի դեպ, միանշանակորեն չի մեկնաբանում նաև արևմտյան միտքը: Նանրային կառավարման մշակութային, համալսարանային բովանդակության արդիականությունը հաշվի առնելով՝ համընդհանուր համադրությունների կիրառումը շատ հարցեր է առաջ բերում: Այս իմաստով Մայքլ Սպայսերը փորձում է ավելի խոր հասկանալ, թե ինչ է մեր վարչական մշակույթը, մինչ Յոհան Գոպֆրիդ Ներդերը քննադատական դիրքերից վերլուծում է ծավալուն, գորեղ և կենտրոնացված բյուրոկրատական պետությունները: Պան Բիմի ակնարկում քննարկվում են կորեական քաղաքացիության և դրա բարեփոխման հիմնահարցերը: Նա կիրառում է մարդկային ռեսուրսների կառավարման արևմտյան գաղափարները Նարավային Կորեայի քաղաքացիության հետ կապված՝ բացահայտելով այն ոչ փիպական խոչընդոտները, որոնց բախվել են կորեացիները: Զուդի Զոնսթոնը վերլուծում է *օրարերկրյա գաղափարների* ներազդեցությունը Ավստրալիայում նոր հանրային կառավարման (մենեջմենթի, NPM) ձևավորման վրա՝ դիտարկելով ապակարգավորմանը, մասնավորեցմանը, մենեջերական եղանակների կարարելագործմանը, հաշվետվությանը և վարչարարության ապակենտրոնացմանը վերաբերող հարցեր: Մենեջերական նկարառումներով և քաղաքական շարժառիթներով իրականացված այդ փոփոխություններն ակադեմիական քննադատության թիրախ դարձան՝ լայն սոցիալական հիմնախնդիրների անբեռնաձև պարզաբանով: Ակնհայտ գաղափարասինկրետիկ պրոբլեմներով հանդերձ՝ ներկայիս

ավստրալական կառավարությունը շարունակում է հավաքարիմ մնալ նոր հանրային կառավարման ներդրման հետ կապված գերազանցապես արեսական սկզբունքներին:

Բանգը և համահեղինակները ներկայացնում են Դանիայի և Միացյալ Նահանգների համեմատական վերլուծությունը՝ օգտագործելով կոմունիստների արեսական համադրույթը: Երկու երկրների համեմատության հենքային չափանիշներ առաջադրելու փոխարեն, հեղինակները ծանրացել են արեղական համայնքների քաղաքացիների գործունեության վրա. այն նկարագրական և որակական նյութ է ներկայացնում:

Աղբյուրներ

1. Bauman, Z. (1993). *Postmodern ethics*. Oxford, England: Blackwell.
2. Derrida, J. (1973). *Speech and phenomena, and other essays on Husserl's theory of signs*. Evanston, Ill.: Northwestern University Press.
3. Farmer, D. J. (1995). *The Language of public administration: Bureaucracy, modernity, and postmodernity*. Tuscaloosa, Ala.: The University of Alabama Press.
4. Habermas, J. (1990). *Moral consciousness and communicative action* (C. Lenhardt & S.W. NicholSEN, Trans.). Cambridge, Mass.: MIT Press.
5. Jun, J. S. (1976). Renewing the study of comparative administration: Some reflectionson the current possibilities. *Public Administration Review*, 36, 141–147.
6. Jun, J. S., & Park, M. S. (in press). Crisis and organizational paralysis: The lingering problem of Korean public administration. *Contingency and Crisis Management*.
7. Lindblom, C. E., & Cohen, D. K. (1979). *Usable knowledge: Social science and social problem solving*. New Haven, Conn.: Yale University Press.
8. Norgaard, R. B. (1994). *Development betrayed: The end of progress and a coevolutionary revisioning of the future*. London: Routledge.
9. Posz, G., Janigian, B., & Jun, J. S. (1994). Redesigning U.S. Foreign Aid. *SAIS Review*, 14, 159–169.
10. Tadashi, Y. (Ed.). (1999). *Deciding the public good: Governance and civil society inJapan*. Tokyo: Japan Center for International Exchange.
11. Taylor, C. (1991). *The ethic of authenticity*. Toronto: Canadian Broadcasting Corporation.
12. Turkle, S. (1979). *Psychoanalytic politics: Jacques Lacan and Freud's French revolution*. London: Burnett Books.

ՆԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ ՎԱՐՉԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ.

խոհեմ վերադարձ⁴

Թարգմանիչ և խմբագիր՝ Վահագն ԱԳԱՅԱՆ

Մեթոդաբանական և ընդհանուր համալսարանի առումներով համեմատական վարչարարությունը մինչ այժմ լիովին ինտեգրված չէ հանրային կառավարման բնագավառին: Բնականաբար, այդ համագամանքը չի կարող դրական անդրադարձ ունենալ թե՛ մեկի, թե՛ մյուսի վրա: Գլոբալացման և տեղեկատվական տեխնոլոգիաներում ընթացող փոփոխությունների լույսով՝ նման բաժանվածությունը զգալիորեն թուլացնում է հանրային կառավարման ոլորտի համապարփակ բնույթը:

Ստորև ներկայացվող վերլուծությունը հենվում է հրապարակում եղած գրականության և աղբյուրների համակողմանի գնահատման վրա: Նեոանկարում՝ նոր հեղափոխական ռազմավարությունների ընդլայնումը պետք է ենթադրի մրցունակ, ինտեգրատիվ և անդրմշակութային գիտահեղափոխական առաջնահերթություններ: Այս կապակցությամբ կարևոր է հարկապես նկատի ունենալ՝ 1) համագործակցային հեղափոխական խմբերի գործունեության առաջնայնությունը՝ ի հակակշիռ անհատական նախաձեռնությունների, 2) բազմապլան վերլուծական մոտեցումների նախընտրելիությունը՝ ավանդական առանձնատիպային մեթոդներից, 3) վարչարարության գործընթացի վրա մշակութային գործոնների ազդեցության հետ կապված սահմանումների հստակեցումը և որոշակիացումը, 4) միջնաժամկետ վերլուծությունների բովանդակային շրջանակների ընդլայնումը՝ քննելու համար անդրազգային վարչական պրակտիկաների առանձնահատկությունները:

Անցած կես դարի ընթացքում համեմատական վարչարարությունը շարունակում էր զարգանալ՝ հանրային կառավարման բնագավառի հետ միասին կամ դրան գուգահեռ: Ճիշտ է, պետք է ընդունել, որ այն զարգանում է ավելի շուրջ իբրև

⁴ Աղբյուրը՝ Jamil Jreisat. "Comparative Public Administration is Back In, Prudently." *Public Administration Review* vol. 65, no. 2 (March/April 2005): 231-242. By permission of Blackwell Publishing Co.

առանձին հեղափոխական նախագիծ, քան հանրային կառավարման ինֆրագրված գիտա-գործնական ուղղություն: Օրինակ, ԱՄՆ-ում «Հանրային կառավարում» ընդհանուր դասընթացների մեծամասնությունը համեմատական վարչարարությունն առանձնացնում է պարտադիր կրթական ծրագրերից՝ առաջարկելով այն որպես ընտրովի առարկա: Շատ հաճախ առարկան առհասարակ չի հիշարկվում որպես առանձին ուսումնական դասընթաց: Թուսալայի հաղորդմամբ՝ 1996թ. դրությամբ NASPAA-ի 230 անդամ դպրոցների միայն 14% էր առաջարկում ուսուցանել «համեմատական վարչարարությունը» (1998, 21): Փաստ է, որ համեմատական վարչարարության և հիմնական բնագավառի գործուն համակցումը մինչ այժմ չի նյութականացվել, չնայած դրա համար առկա նախադրյալներին, որոնք բխում են գործնական կարիքներից և գլոբալ միությունների տրամաբանությունից:

Կարո՞ղ են, արդյոք, ԱՄՆ-ի հանրային կառավարման տեսությունն ու պրակտիկան ադապտացվել ընթացիկ համեմատական և գլոբալ հեռանկարին: Սույն աշխատության էջերում մենք կփորձենք պատասխան տալ այդ հարցին:

Իրականում, ավելի քան փաստ փարի առաջ Ֆրեդ Ռիզսը (1991) փաստում էր, որ գիտական հանրությունն իր տեսական մոտեցումներում այլևս չի կարող ապավինել իրապես բացառիկ ամերիկյան փորձին՝ հանգեցնելով համեմատական վարչարարությունը գուր «օտար» կառավարությունների ուսումնասիրմանը: Ինչպես Ռիզսն էր եզրակացնում՝ հուսալի ադմինիստրատիվ գիտելիքների ձեռքբերման գործընթացը և վստահելի վարչական սկզբունքների կերպումն իրենց բնույթով կոչված են համեմատական լինել:

Անկախ նրանից, թե ԱՄՆ-ի հանրային կառավարումը կփոխակերպվի՝ վերածվելով համեմատական գիտահեղափոխական ուղղության կամ, լավագույն դեպքում, կինֆրեզովի համեմատական հարթությանը, վերջինիս ադապտացումը լայն համաշխարհային համատեքստին դարձել է հրամայական: Գլոբալ առաջնորդությունը գլոբալ ըմբռնումներ է պահանջում, ինչը ենթադրում է հարիր կրթական մակարդակ՝ համապատասխան մեթոդական և բովանդակային մոտեցումների կիրառմամբ: Այս կապակցությամբ Ռիզսը նկատում է՝ «համեմատական սկզբունքն աչքաթող անելը նշանակում է միամտորեն տեղայնացված լինել» (1998, 23): Վարչարարության համեմատական հեղափոխումը ոչ միայն ազատում է մեզ տեղայնացված լինելուց, այլև ստիպողական է, քանի որ, Քեյփի կարծիքով՝ «Միացյալ Նահանգների կառավարությունը... աստիճանաբար

մեծացնում է իր միահյուսվածությունը համաշխարհային կառավարման գործընթացին» (2000, 496):

Կարևոր մի նկարառում. Միացյալ Նահանգներից դուրս՝ հանրային կառավարման դպրոցներն ու ինստիտուտներն իրենց հեղափոխական, հրապարակային և կրթական ծրագրերում ընդհանուր առմամբ շարունակում են հավաքարիմ մնալ համեմատական մոտեցմանը (Riggs, 1991, 475): Ամերիկյան հանրային կառավարման գիտության՝ իրապես համեմատական հեռանկարի փոխակերպմանը պետք է նախորդի բնագավառում փորապետող հայացքների խորքային վերանայումը և վերաբժնորումը: Այդ փոխակերպումը պետք է ներառի ավելի լայն համադրություն ինտեգրվելու անհրաժեշտությունը՝ միաժամանակ արտացոլելով գործուն կառավարման ներկայիս գլոբալ պահանջները: Միայն այդ դեպքում համեմատական հեղափոխությունները կարող են ավելի համոզիչ լինել՝ հանրությանն առաջարկելով հարաբերականորեն ավելի համարժեք անդրազգային աշխարանքներ:

Կրթական և ուսուցողական գործընթացում հարկ է լայնորեն ընդունել մի փաստ. անդրազգային համեմատություններն էապես կարարելագործում են ուսանողների մրավոր ընդունակությունները՝ ավելի խոր դարելու սեղմվող համաշխարհային կոնտեքստի մասին: Նման կարգի գիտելիքները զգալիորեն բարձրացնում են վերլուծական ընդունակությունների որակը՝ կարարելագործելով ուսանողության տեղեկացվածության աստիճանը համաշխարհային գործընթացների մասին: Տարածականության, ժամանակի, չափի և աշխարհում գոյություն ունեցող մշակույթների ընդհանրական ընկալումները միանշանակորեն կխրախուսեն հեղաքնություն անցկացնելու և որոշակի ռեֆլեքսիայի ենթարկելու ցանկությունն ու պարաստվածությունը: Կասկածից վեր է, որ օրար համակարգերի իմացությունը հավասարակշռված մոտեցումներ որդեգրելու և այլոց նկարմամբ կարճապես դարողություններից զերծ մնալու լավագույն ուղին է: Ինչպես Ռիգսն է նկարում, աշխարհի գլոբալացումը «հարկադրում է մեզ վերանայել «հանրային կառավարում» կոչվածի կոնտեքստը» (1991, 473):

Անդրազգային վերլուծությունը մարդկայինի ուսումնասիրման և բացահայտման պարավորություն է, որը չպետք է ընկղմված լինի աշխարհագրական կամ քաղաքական սահմանների մեջ: Վերջին հանգամանքը պարադոքսական բնույթ է կրում մի շարք պարճառներով: Նախ՝ համեմատական վարչարարությունը վարչական գործողության կարծրափալերի և

օրինաչափությունների հեղափոխում է: Նամենաբանական վերլուծության միջոցով մենք ի վիճակի ենք ցույց տալու ոչ միայն մարդկության փորձի զանազանությունը, այլև պետությունների միջև և նրանց ներսում եղած զարմանահրաշմիապետականությունները: Նամենաբանությունը հնարավորություն է ընձեռում մեզ հասկանալ, թե ինչպես բացահայտել, արագացվել և ավելի լավ ընկալել համընդհանուր (համամարդկային) վարչական արհիվանքները՝ էթնոկենտրոն նեղ սահմաններում փակված լինելու փոխարեն: Ակնհայտ է, որ համենաբանական տեղեկություններն ու վերլուծությունը հավասարակշռող ազդեցություն են թողնում՝ թուլացնելով միարմատական կողմնապահության մեր հակումներն ու նախապաշարումները:

Երկրորդ՝ համենաբանական մեթոդը կենսական նշանակություն ունի ադմինիստրատիվ տեսության զարգացման և դրա գործնական կիրառելիության բարձրացման տեսանկյունից (Heady 2001). «Նամենաբանությունն այնքան հանգուցային է լավ վերլուծության համար, որ գիտական մեթոդն անխուսափելիորեն համենաբանական է» (Collier, 1991, 7): Իսկապես, հասարակագիտական մասնագիտությունների տեր մարդիկ համենաբանական մեթոդը համարում են «մարդաբանական և գիտական մեթոդների մեթոդաբանական առանցքը» (Almond et al., 2000, 33): Ավելին, համենաբանական մոտեցման կարևորությունը ճանաչվել է իբրև գիտահեղափոխական հեղափոխության պարագլուխ պահանջ ու նախապայման դեռ Վուդրո Վիլսոնի (1887թ.) նշանավոր հոդվածի հրապարակումից ի վեր: Ըստ էության, պետությունների, թագավորությունների ու քաղաքների համենաբանությունը հաշվառում է ավելի քան 2500 տարի (Deutch, 1987, 5): Ինչպես Աբերբակն ու Ռոկմենն են նշում, համենաբանական ուսումնասիրություններն «այսօր մղում են մեզ հայեցակարգային մեթոդագիտական ինքնագիտակցության նոր մակարդակի, մինչդեռ հանրային կառավարման ոչ համենաբանական ուսումնասիրություններում հազվադեպ կհանդիպեք պարզության և հստակության» (1990, 437):

Երրորդ՝ ինստիտուտների համենաբանական հեղափոխումը նպաստում է գիտատեխնիկական առաջընթացի մեծ ազդեցության ներքո գտնվող գլոբալ հարկանիշների շար ավելի խոր իմացությանը: Նամենաբանական հեռանկարի «ապագայուղականացումն» ուրույն հեղափոխություն է թողնում նաև հանրային կառավարման վրա. այն թույլ է տալիս մեզ ավելի մեծ անկյան տակ դիտարկել վարչական գործընթացների հեղափոխությունը, պարզորոշել տարաբնույթ հիմնախնդիրներ

և, միաժամանակ, ավելի լավ հասկանալ մեր սեփական վարչական համապեքսի բացթողումներն ու սահմանափակումները:

Չորրորդ՝ համեմատական վարչարարությունը շեշտադրում է բարեփոխման գաղափարը և զարգացումը՝ որպես այդպիսին: Նամեմատական հեղափոխման հենքում դրված վարչական համակարգի հարկանիշների ու պայմանների համախումբը փոխկապված է «լավ» կառավարման համադրույթի հետ: Ըստ Լինի՝ հանրային կառավարման բնագավառի «կոնսպրուկտիվիստական ժառանգությունը» ենթադրում է «միջազգային երկխոսության շարունակականություն և համեմատական չափման ընդլայնում, որը միավորվում է պետության ընդհանուր կառուցվածքի և ադմինիստրատիվ համակարգի բարեփոխմանը» (1998, 231): Նամեմատական ուսումնասիրման միջոցով վարչական և կառավարական համակարգերի մասին գիտելիքների կուտակումը՝ լավագույն պրակտիկաների ընտրության և դրանց գործնականության բարձրացման գրավականներից մեկն է: Ընդ որում, դրանք կարող են կիրառելի լինել աշխարհի բոլոր պետական համակարգերի պարագայում (Liou 2000, 8): Այս առումով՝ համեմատական հանրային քաղաքականության ոլորտը նույնպես հասարակում է, որ «պետությունները հակված են սովորել միմյանցից», թե ինչպես մշակել և գործնականացնել հանրային քաղաքականության որոշակի ուղեգծերը (Adolino and Blake, 2001, 2):

Վերջապես հինգերորդ՝ համեմատական մեթոդի օգտագործմամբ հավաքագրված տեղեկություններն ու գիտելիքները ծառայում են նաև գործնական բնագավառի աշխատողների կարիքներին՝ ընդլայնելով նրանց ընտրության հորիզոնը: Նամեմատական եղանակը վերջիններիս հնարավորություն է տալիս կարարելագործել իրենց իսկ մենեջերական կարողությունները՝ դիտարկելու, սովորելու և բարելավելու մենեջերական գործառնությունները: Նամեմատելով անդրազգային փորձը՝ կառավարիչներն ավելի խորն են հասկանում սեփական ինստիտուտները, փոփոխվող ժողովրդագրական պայմանները և «տարաբնույթ քաղաքական կոնտեքստները», որոնց նրանք կարող են բախվել աշխարհային ընթացքում (Khademian 1998, 273): Միևնույն ժամանակ, ժամանակակից հաղորդակցության միջոցների օգնությամբ, որոնք դեռ մի քանի տարի առաջ հասանելի չէին, սրընթաց վերելք ապրող տեղեկատվական հեղափոխությունն էապես հեշտացնում է անդրազգային իմացության և ադապտացման գործընթացը:

Համեմատական մոտեցման առանձնահատուկ առավելությունները

Նեադիի կարծիքով՝ այս դարի կեսերից «վարչարարության անդրազգային համեմատական հետազոտությունների նկատմամբ հետաքրքրության աճը շուտով ակնհայտ դարձրեց հանրային կառավարման նեղ մշակութային սահմանման անհամարժեքությունը» (Heady, 2001, 3): 1960-ական թթ. ի վեր համեմատական վարչարարությունն առաջադարձ դիրքեր գրավեց գիտական հետևյալ ասպարեզների զարգացման գործում:

Նոր փաթեթայինություններ

Տիպաբանությունը մեծածավալ տեղեկատվական բազան՝ ըստ որոշակի հիմնական չափանիշների կամ հետազոտության շրջանակում գտնվող համակարգի ընդհանուր առանձնահատկությունների դասակարգման փորձ է: Այս պրակտիկան նոր չէ: Գրականության մեջ առավել հայտնի և քննարկվող փաթեթայինություններից մեկն է Մաքս Վեբերի կարարյալ տիպը, որտեղ իրականության որոշակի տարրերը, փաստորեն, դասավորված են տրամաբանական մի հայեցակարգի շրջանակում: Վեբերն օգտագործել էր իշխանական համակարգերի այդ ընդհանրական տիպերը՝ ձգտելով ըմբռնել հասարակությունը որպես իրավական կարգավորման առարկա. իշխանական համակարգերի բոլոր երեք պարամետրերն (ավանդական, խարիզմատիկ և բանական-իրավական) բնորոշ էին հասարիքների կազմավորման և պետառաջության ընդունման որոշակի «ձևաչափեր»:

Վարչական համակարգերի տիպաբանությունը մշտապես իր վրա կրում է մինչ այդ կատարված համեմատական քաղաքագիտական հետազոտությունների արդյունքների ազդեցությունը. դրանցում հավաքագրված, դասակարգված և փոխհամակցված էր մեծածավալ տեղեկատվություն՝ տարբեր երկրներին վերաբերող բազմաթիվ փոփոխականներով: Քաղաքական հանրությունների անդրազգային դասակարգումը, օրինակ՝ Բանքսի և Տեքստորի կազմած *Cross-Polity Survey*-ում, ներառում է 115 ազգային պետություններ՝ դասակարգված ըստ 57 չափանիշների, այդ թվում՝ տարածքի, ազգաբնակչության, ուրբանիզացման աստիճանի, ՆԱՏՈ-ի, գրագիտության աստիճանի, մամուլի ազատության, կրոնական համապարկերի, քաղաքական մոդեռնիզացման աստիճանի և բյուրոկրատիայի հարկանիշների:

Միլթոն Էսմանը (1966) դասակարգեց պետական-վարչական համակարգերը՝ ելնելով սոցիալ-տնտեսական զարգացման միջոցներ ստեղծելու և կիրառելու տվյալ

համակարգերի ունակությունից: Էսմանի դասակարգումը ներառում է հինգ փափ քաղաքական ռեժիմների գոյություն, որոնք էական ազդեցություն ունեն վարչական համակարգերի գործունեության վրա. 1. պահպանողական օլիգարխիաներ, 2. ավտորիտար զինվորական բարեփոխիչներ, 3. մրցակցային կուսակցական համակարգեր, 4. գերակայող զանգվածային կուսակցական համակարգեր, 5. համայնավարական (կոմունիստական) տոտալիտար համակարգեր:

Նապոկապես ուշագրավ փափաբանություն է առաջարկում Մերել Ֆեինսոդը, ում ուշադրության կենտրոնում են բյուրոկրատիայի և քաղաքական իշխանության փոխհարաբերությունները: Ըստ այդ դասակարգման՝ հինգ փափեր են առանձնացված. 1. քաղաքական իշխանության կողմից կառավարվող բյուրոկրատիա, 2. զինվորականության գերակայության ներքո գտնվող բյուրոկրատիա, 3. կառավարող (իշխող) բյուրոկրատիա, 4. ներկայացուցչական բյուրոկրատիա, 5. կուսակցական-պետական բյուրոկրատիա (Heady, 2001, 294-95):

Լինելով վերլուծական բնույթի կառույցներ՝ հանրային կառավարման փափաբանությունները ծառայում են տեղեկությունների հավաքագրման և վերլուծության օգտակար նպատակին՝ ապահովելով ամփոփ հեղափոխությունների կուռ և համակարգված լինելը: Դրանք նույնպես բացատրական և նկարագրական կարևոր ներուժ ունեն, որի իմաստն է ընդգծել մի շարք հարկանիշներ և առանձնահատկություններ, որ բնորոշ են այս կամ այն փափին:

Սակայն փափաբանությունները նույնպես թերի կողմեր ունեն: Յանկացած դասակարգման համակարգ, որը ձգտում է դասավորել մեծածավալ տեղեկատվական նյութերը, ստիպված է զոհաբերել մասնավորը և յուրահատուկը՝ հանուն որոշակի ընդհանրացման:

Վարչական գործառույթների և գործընթացների մոդելների ստեղծում

Գիտական նախաձեռնություններն առարկայանում են որոշակի մշակութային միջավայրերում՝ մենեջմենթի մեկ կամ մի քանի ասպեկտներ ուսումնասիրելիս: Օրինակ, Ահարոն Վիլդավսկին իր *Budgeting: A Comparative Theory of Budgetary Process* (1985) աշխատության մեջ ակնհայտորեն օգտագործում է համեմատական մոտեցումը՝ քննելու գերակա փոփոխականները, որոնք բնորոշ են մի քանի հարուստ երկրների (Մեծ Բրիտանիա, Ֆրանսիա, Ճապոնիա, ԱՄՆ) բյուջեարային գործընթացին (բյուջեի կազմավորում, վարքականոններ)՝ ի հակադրություն աղքատ պետությունների: Նամանման ուսումնասիրություն են կատարել Ա.Դրենմանդը և Ջես

Բուրկինդը (*Comparative International Budgeting and Finance*, 1984)՝ համեմատելով 13 զարգացող և զարգացած երկրների ֆինանսական մենեջմենթի ձևերը և բյուջեբային գործընթացները: Բազմաթիվ համեմատական աշխատություններ կարելի է հանդիպել ամսագրերում: Օրինակ, Ալեն Շիկը (1990) համեմատում է բյուջեի կադրողականի արդյունքները հինգ զարգացած երկրներում, իսկ Ռիչարդ Սփիլմենը և նրա եվրոպացի գործընկերները (Kickert et al., 1996) Եվրոպայի հանրային կառավարմանը նվիրված մի սիմպոզիումի ժամանակ ներկայացրին մայրցամաքում ընդունված հանրային համակարգերի որոշ ընդհանուր հատկանիշներ և յուրահատկություններ: Նարակից թեմաներով նույնպես բազում հրապարակումներ կան պրոֆեսիոնալ ամսագրերում:

Վարչական գործառնությունից՝ քաղաքացիական ծառայությունն էր, որ սկզբնական շրջանում գրավեց համեմատական ուսումնասիրություններով զբաղվող գիտնականների ուշադրությունը: Ինչպես Բեկկեն, Պերին և Տունենն են մատնանշում (1996), քաղաքացիական ծառայության համակարգը հանգուցային դերակադրություն ունի ողջ աշխարհի ադմինիստրատիվ կառույցներում: Այնուամենայնիվ, մեր գիտելիքներն այս ոլորտի մասին այնքան էլ խոր չեն: Նեղինակների կարծիքով՝ քաղծառայության համակարգի տեսական և էմպիրիկ հետազոտությունները սկիզբ են առել համեմատական վարչարարության շարժման հետ միասին՝ 1960-ական թթ.: Դժբախտաբար, քաղծառայության համակարգերի գործառնության կամ այլ ադմինիստրատիվ ենթակառույցների կառավարման մասին գիտելիքները կամ անհասանելի են, կամ էլ հեղինակները:

Զարգացման վարչարարության ձևավորումը և առաջխաղացումը

Երկրորդ աշխարհամարտից հետո համեմատական ուսումնասիրություններն առաջարար դիրքերում հայտնվեցին՝ զարգացող պետությունների ադմինիստրատիվ հիմնախնդիրները և գործառնությունները վեր հանելու և դրանց տեսականներն ազդանշելու գործում: Ընդ որում, ինչպես Վեինդերն է նկատում, դեռ 1960-ական թթ. «զարգացման վարչարարությունն անսովոր, որոշ իմաստով տարօրինակ հասկացություն էր» (1970, 3): Ներագայում գիտնականների և տեխնիկական օժանդակության մասնագետների ջանքերով (այդ թվում նաև զարգացող երկրների շարքից) առկա հայեցակարգերի և կիրառական մոտեցումների համադրումից ծնունդ առավ այն, ինչ այսօր հայտնի է *զարգացման վարչարարություն* անվամբ: Այս

իմաստով՝ զարգացող պետությունների վարչական պրոբլեմների իմացությունը համեմատական վարչարարության կարևորագույն ձեռքբերումներից մեկն է: Վարչական բարեփոխումների գերակայությունը, որը պետական քաղաքականության անկապելի բաղկացուցիչն է, զգալի չափով պայմանավորված էր զարգացման նպատակներին հասնելու մղումով: Զարգացմանը միաված ինստիտուտների սկզբունքային նշանակության ճանաչմանը նպաստեցին նաև տեղական վարչական մոդելների/եղանակների վերանայման շարժընթացը, վարչարարության բնագավառում միջազգային փորձի ներդրման և երկխոսության խորացումը:

Այսպիսով, դեռ նախնական փուլում հաջողվեց փարանջապել «համակարգի արդյունքների փոփոխումը բուն համակարգի փոփոխման խնդրից» (Weidner, 1970, 5): Առաջինը նպատակ է հետապնդում հասնել քանակական աճի, մինչդեռ երկրորդը գործ ունի որակական գործոնների հետ, որոնց համախմբումը հնարավորություն է տալիս փոփոխել համակարգը: Սակայն գործը հազվադեպ է հասնում մեկի կամ մյուսի նախընտրությանը, քանզի թե՛ որակական և թե՛ քանակական գործոնները հանգուցային են վարչական համակարգի մոդեռնիզացման համար: Նախապես մոդեռնիզացումը ենթադրում էր վարչական համակարգի զարգացմանն ուղղված ռեսուրսային ամբողջություն, որը ոչ միայն գործնականացնում էր համակարգը, այլև համապատասխանեցնում էր այն հասարակության իրական կարիքներին: Մոդեռնիզացում եզրի ներքո ամենևին էլ չէր հասկացվում արևմտյան վարչարարության մեխանիկական իմիտացիա: Ուստի, դեռ այն ժամանակներում վարչական համակարգի միջավայրի էական ներգործությունը նախապես ընդունված փաստ էր (Riggs, 1961; Braibanti, 1969):

1964թ. Ֆրեդ Ռիգսը հրապարակեց *Administration of Developing Countries* (*Զարգացող պետությունների վարչարարությունը*) աշխատությունը, որը զգալի չափով կողմնորոշեց բնագավառի հիմնական հետազոտական ուղղությունները: Նա կոչ արեց «հստակորեն հասկանալ և ըմբռնել բոլոր այն ուժագծերը, որոնք փանում են դեպի վարչական փոխակերպում»՝ դիտարկելով դրանք իբրև ավանդական, status quo-ի պահպանմանը միաված բյուրոկրատիայից դեպի կառավարման «ժամանակակից» կազմակերպչական եղանակների անցման նախապայման, երբ գործնականության և արդյունավետության կապարելափայերը վերաճում են գործողության սկզբունքների (Riggs, 1964, 3): Այսօր, հանրային կառավարումը շարունակում է մնալ որոշիչ գործոններից մեկը՝ չնայած հարաբեր ազգային զարգացման հայեցակարգերում տեղի ունեցող սրընթաց տեղաշարժերին:

Այսպիսով, կարելի է փաստել, որ համեմատական ուսումնասիրություններն ազդեցիկ դեր խաղացին անդրազգային և անդրմշակութային համադրվածությամբ վարչական համակարգերի մասին մեր իմացությունը հարստացնելու գործում: Նամեմատական մոտեցումը նույնպես օգտակար գտնվեց վարչարարության գործառնական վերլուծությունների համար՝ տեղափոխելով գիտական հետաքրքրությունները դեպի վարչարարության և վերջինիս կոնտեքստի միջև եղած հարաբերությունների լուսաբանում: Այդուհանդերձ, Բարզլեյը (2001) իրավացիորեն նկատում է, որ հանրային կառավարման բնագավառը դեռ շատ հեռու է համեմատական մեթոդի ներուժն ու հնարավորությունները սպառելուց:

Նամեմատական մեթոդի քննադատությունը

Նամեմատական մոտեցման կողմնակիցներին հաճախ են հիշում նաև քննադատները՝ նկատելով, մասնավորապես, վերջին երկու տասնամյակների ընթացքում լուրջ հաջողությունների բացակայությունը և ակնհայտ բացթողումները: Ուշագրավ են երեք քննադատական տեսակետներ.

1. Դժգոհության առիթներից մեկը սկզբնական շրջանում նախանշված արդյունքներին հասնելու՝ ոլորտի մասնագետների անհաջողությունն է. տեսակետ կա, որ ոլորտը գուրկ է «ինքնությունից» և շարունակում է մնալ «փարիմաստ» (Henry, 1995, 32-33; Van Wart and Cayer, 1990), գտնվում է փնտրությունների մեջ՝ «թե՛ գործնական առումով և թե՛ իբրև ակադեմիական դիսցիպլին» (Subramaniam, 2000, 557):
2. Նամեմատական մոտեցման կողմնակիցներն ընդհանուր առմամբ քննադատվում են նաև համեմատական վարչարարության մեծ տեսություններ ստեղծելու փորձերի համար: Վաղ շրջանին բնորոշ մոդելները, ինչպես, օրինակ, Ֆրեդ Ռիզսի կողմից առաջ քաշված Ագրարիա-Ինդուստրիա մոդելը, չափազանց անորոշ են և արստրակար: Դրանք անդրադառնում են միայն հասարակությունների միջև առկա տարբերությունների ընդհանրական հարկանիշներին և հակված են ելնել կատարյալ (իդեալական) պայմանների գոյությունից, որոնք, սակայն, քիչ են առնչվում իրականության հետ:
3. Նամեմատական վարչարարության ակադեմիական ուղղությունը մշտապես քննադատվում է նաև հայեցակարգային բաղդատվածության և սինթեզի բացակայության կապակցությամբ՝ չնայած տասնամյակների ընթացքում

ձեռք բերված գիտական փորձի: Գիտական այս բնագավառի կիրառական նշանակությունը հաճախ է հարցականի տակ դրվում (Jreisat, 1975):

Նամենաբանական վարչարարության ծանրակշիռ ներդրումն ընդունելով հանդերձ՝ պետք է ընդունել նաև բաց թողնված հնարավորությունների փաստը: Քննադատները, անշուշտ նկատելով մտավոր ակտիվ գործունեությունը, հարց են տալիս, թե ինչու է վերջին տարիների ընթացքում նվազել համենաբանական ուսումնասիրությունների արդյունավետությունը: Դրա ուղղակի բացատրությունն այն է, որ համենաբանական հեռանկարը չկարողացավ հաղթահարել ոլորտի հայեցակարգային ցրվածությունը, կատարելագործել իր կիրառականությունը և ապահովել հավելյալ նյութական միջոցներ՝ հիմնարար հետազոտություններ կատարելու համար: Նիշյալ գործոններն արդեն բավարար էին, որպեսզի 1960-70-ական թթ. զարգացման շարժումը դանդաղեր: Անուղղակիորեն՝ կոմունիստական համակարգի փլուզումը և հայտարարված նպատակների իրագործումն ապահովելու խորհրդային բյուրոկրատական կառույցի անընդունակությունը նույնպես նպաստեցին բյուրոկրատիայի բացասական իմիջի ստեղծմանը՝ որպես անարդյունավետ, կաշառված և իր սեփական շահերը սպասարկող մի համակարգի: Նամենաբանական վարչարարության ինքնավար (*ավտոնոմ*– Վ.Ա.) զարգացման ճանապարհը՝ հանրային կառավարման հիմնական բնագավառից անջատ, էլ ավելի խորացրեց նման դեպրեսիվ վիճակը:

Ճիշտ է, վերջին տարիներին համենաբանական վարչարարությունն առանձնակի պահանջարկ չէր վայելում (Rowat, 1990; Heady, 2001; Farazmand, 2001; Jreisat, 2002): Պրոֆեսիոնալ ամսագրերում ժամանակ առ ժամանակ հրապարակվող նյութերը համենաբանական շարժման և դրանում ընթացող փոփոխությունների մասին հիշեցնող սակավաթիվ աղբյուրներից էին: Սակայն գործնական-կիրառական ասպարեզում միայն այժմ հանկարծ ակնհայտ դարձավ, որ նորանկախ պետությունների զարգացման ազգային նախագծերը չեն իրագործվում միջազգային խորհրդականների ցուցումներին կամ արտաքին օժանդակության նախագծերին համապատասխան: Վարչական բարեփոխումներին նվիրված գրականությունը շարունակում է մնալ ոչ գրավիչ՝ չնայած վերջին շրջանի մի շարք նորություններին և ձեռքբերումներին: Մենք չենք կարողացել համաձայնության հանգել նաև այն հարցում, թե ինչն է կազմավորում հաջող լիդերության երևույթը՝ որևէ կոնկրետ մշակույթում կամ կոնտեքստում: Իրավամբ՝ զարգացող պետություններն իրենց առաջխաղացման ուղին հարթում են՝ ամենևին չհեղուկացնելով արևմտյան վարչական բարեփոխումների սխեմաներին, նույնիսկ այն դեպքերում, երբ չափազանց կոնկրետ

ռեսուրսներ են գործնականացված, որոնց ներագոյցությունը արվյալ երկրի հասարակական-պետական համակարգի բոլոր կողմերի վրա անվիճելի է:

Առարկայական մարտահրավեր է այն, թե ինչպես օգտագործել հարուստ մարդկային փորձը վարչական բարեփոխումների մասին գիտելիքները կարարելագործելու և ինստիտուցիոնալ կարողությունների զարգացման նպատակով դրանք կիրառելու համար: Ըստ ամենայնի՝ առաջընթացն այսպեղ կախված է մեր ընդունակությունից՝ համակցել կոնսեքսսի մասին գիտելիքները կազմակերպությունների/կառույցների օպերացիոնալ գործողության մասին մեր ունեցած բավական խոր ըմբռնումների հետ՝ համապատասխան ընդհանրացումների հանգելու համար: Այսպեղից բխում է, որ համեմատական վարչարարությունը պետք է սահմանի քաղաքական համակարգի հետ կապող ուղիները, մասնավորապես՝ այն ուղիները, որոնք էապես դանդաղեցնում կամ արագացնում են վարչական բարեփոխումների անցկացումը: Այդուհանդերձ, «անհյուրընկալ» քաղաքական կոնսեքսսներում աշխատելը, ինչպիսիք են, օրինակ, ավտորիտար կամ գաղափարական քաղաքական ռեժիմները, կարող է բավական փանջալի, եթե ոչ ուժասպառ անող գործ լինել հանրային բնագավառի մենեջերների համար:

Գլոբալականությունը և համեմատական վարչարարությունը

Գլոբալականության փարբերակված ընկալումները պայմանավորված են գլխավորապես այդ երևույթի դրսևորման յուրահատկություններով: Մեր պարագայում գլոբալականությունը «պետությունների տնտեսական, ֆինանսական, քաղաքական, սոցիալական և մշակութային կյանքի աճող փոխադարձ ինտերգրվածությունն է» (Thomas, 1999, 5; Kettl, 2000, 490): Գլոբալականությունը կյանքի է կոչում բաց հաղորդակցության գործընթացները, փոխգործակցության ազար դաշտ է ստեղծում փարբեր ազգերի միջև, որոնք ձգտում են առաջ մղել իրենց սեփական շահերը՝ ընդունելով խաղի որոշակի կանոններ: Այդուհանդերձ, դա չի նշանակում մեկ այլ կայսրության ստեղծում, որը կոշտ եղանակներով կվերացնի բոլոր ուրնձգություններն իր կայսերական նկրտումների հանդեպ, ինչպես շար հաճախ պարահել է պարմության ընթացքում: Այս իմաստով, գլոբալականությունն ունի մեծաթիվ քննադարներ և կողմնակիցներ. երկու ճամբարների ներկայացուցիչներն էլ ի վիճակի են փարաբնույթ կողմ և դեմ փաստարկներ առաջ քաշել:

Սակայն, թվում է, թե գլոբալականացման դրական կողմերը գերակայում են: Ջափագովները նշում են, որ գլոբալիզմը շուկայական կապիտալիզմի տարածումն է աշխարհով մեկ, ինչը նոր աշխատատեղեր է ստեղծում, խրախուսում է ֆինանսների և ներդրումների ազատ հոսքը, ապահովում է նյութական բարիքների հասանելիությունը բոլոր նրանց, ովքեր մինչ այժմ զրկված էին այդ հնարավորությունից: Գիտական և տեխնոլոգիական նորարարությունների համընդհանուր կամովի տարածումը դյուրացնում և արագացնում է գլոբալականացման գործընթացը: Այս տեսանկյունից, նոր տեխնոլոգիաները և արդի հաղորդակցության համակարգերը, հարկապես ինտերնետը, հնարավորություն են ընձեռում ողջ աշխարհով ցրել և տարածել տեղեկություններ՝ շատ արագ, էժան և դյուրին ձևով: Ընդ որում, ինտերնետը ոչ միայն «ապահովեց ֆինանսական շուկաների շուրջօրյա աշխատանքը, այլև, ամենակարևորը, փոխակերպեց կառավարումը» (Kettl, 2000, 491): Արդյունքում՝ ազատ առևտուրը, շրջագայությունների թվի մեծացումը, ինտերնետային տեղեկությունների շրջանառությունը և տարաբնույթ մշակութային փոխանակումները պարբերաբար մաքնանշվում են որպես գլոբալականացման դրական վկայություններ: Ավելին՝ «առանձին պետությունների փոխարեն աճում է գլոբալ ինստիտուտների կողմից ընդունվող քաղաքական որոշումների թիվը» (Welch and Wong, 1998, 45):

Մյուս կողմից, ուժեղանում է գլոբալականացման հակառակորդների դժգոհությունը՝ ժամանակ առ ժամանակ ընդունելով բիրտ ձևեր: Դրա վառ ապացույցներից են արդյունաբերական խոշոր պետությունների բարձրամակարդակ հանդիպումներին զուգորդող կտրուկ և զանգվածային բողոքների ցույցերը. դրանք status quo-ի հանդեպ դժգոհության արտահայտությունների ընդամենը մեկ դրսևորում են: Որպես կանոն, գլոբալականության քննադատությունը բյուրեղանում է հեփբեյկ հիմնահարցերի շուրջ.

1. Գլոբալ կապիտալիզմը, որի առաջընթացին նպաստեցին տեխնոլոգիական թռիչքները, կոմունիզմի անկումը և Նարավարենյան Ասիայում գրանցված փոփոխական տալանտի հաջողությունները, ոչ բոլորի համար է բարեբեր: Որոշ դեպքերում այն շատ մեծ վնասներ է հասցնում: Այս նկատառումն առավել ակնառու է դառնում վիճակագրական թվերի պարագայում. աշխարհում ինտերնետից օգտվողների 88%-ն ապրում է ինդուստրիալ

երկրներում, մինչդեռ աղքատ պետությունների դեպքում այդ թիվը կազմում է ընդամենը 0.3%⁵:

2. Որոշ զարգացող պետություններում «աշխարավորական, բնապահպանական և մարդու իրավունքների չարաշահման գործում իրենց լուծման ունեն անդրազգային ընկերությունները» (*Business Week* 2000, 74), ինչն ավելի շատ մեծ վնասներ է բերել այդ հասարակություններին, քան առավելություններ: Այս առումով զարմանալի չէ, որ զարգացող պետությունները մեծ զգուշավորությամբ և վերապահումով են վերաբերվում գլոբալականությանը՝ տեսնելով այն բացահայտ փոխկապակցվածությունը, որ գոյություն ունի գլոբալացման և անդրազգային ընկերությունների գործունեության միջև:
3. Աղքատ երկրները գլոբալ կապիտալիզմի մեջ տեսնում են իրենց առօրյա կյանքի և հասարակության հիմքերը ջլատող վտանգ: Չունենալով գործուն կառավարական համակարգ՝ նրանք անընդունակ են աշխարհեցնել համապատասխան պաշտպանող և կարգավորիչ մեխանիզմներ և ապահովագրել իրենց իսկ աշխարավոր խավը և էկոմիջավայրը բացասական ազդեցություններից. մի բան, որ զարգացած պետությունները հաջողել էին անել տասնամյակներ առաջ:
4. Գլոբալ կապիտալիզմը և ազատ առևտուրը խրախուսում են պետության ֆինանսական հափվածի ազատականացման գործընթացը: Փոքր պետությունների դեպքում դա հաճախ բերում է տնտեսական անկայունության՝ դարձնելով վերջիններին խոշոր ֆինանսական սպեկուլյանտների քմահաճույքների պատանդ:
5. Գլոբալականությունը ծառայում է մեծ ինդուստրիալ պետությունների, առաջին հերթին՝ Միացյալ Նահանգների շահերին՝ հարկապես նոր շուկաների որոնման մեջ: Սակայն այդ գորեղ պետություններն ի վիճակի են, ցանկության դեպքում, սահմանափակել մյուսների շրջագայության, առևտրի կամ տեղեկատվության փոխանակման ազատությունը:

Այնուամենայնիվ, հանրային կառավարումը ցայսօր շարունակում է գրնվել հասարակությունը ներսից վերակառուցելու և վերաձևելու շարժընթացի կենտրոնում,

⁵ Այս տեղեկությունը 2000թ. հունիսին հրապարակել է Գերմանիայի տնտեսական զարգացման և համագործակցության նախարարը (Heide Wiecezorek-Zeul)՝ ՄԱԿ-ի Նազարամյակի համաժողովի ժամանակ:

ինչն, անկասկած, կարևոր է առայժմ սրընթաց զարգացում ապրող երևույթի՝ *գլոբալիզմի* պայմաններում մրցունակ լինելու համար: Նին համակարգը մեկ ակնթարթում չի վերանում՝ տեղը զիջելով նոր գլոբալ համակարգի, իրականում մենք ներգրավվում ենք խորքային փոփոխությունների մի շրջան: Տնտեսական հեղափոխությունն առաջխաղացում է ապրում, իսկ աշխարհում ձևավորված քաղաքական սահմաններն աստիճանաբար տեղի են փոխում մարդկանց, ապրանքների, տեղեկատվության, գաղափարների և նույնիսկ արժեքների ազատ տեղաշարժին: Գիտելիքները նույնպես՝ պարբերաբար հատում են մշակութային սահմանները՝ ներթափանցելով այնպիսի կարևոր ասպարեզներ, ինչպիսիք են ֆինանսական ոլորտը, տեխնոլոգիաները և մենեջմենթը: Անշուշտ, այս փոփոխություններն ու զարգացումները չեն նշանակում, թե ավանդական ազգային պետությունը կենդանի չէ, սակայն դրանք որոշակիորեն ազդանշում են հիմնահարցերի մի մեծ համախումբ, որոնց սփռված պետք է լինի դիմագրավել ժամանակակից պետությունը: Ժամանակակից, մասնավորապես՝ զարգացող պետությունների համար նման հիմնահարցերից է, օրինակ, հանրային կառույցների կողմից նոր տիպի պատասխանատվության ստանձնումը և գլոբալ համագործակցության համարժեք փոխգործակցության երաշխավորումը:

Թեև համեմատական վարչարարության փորձագետներն ըմբռնում են այս անցողիկ շրջանի ոգին, սակայն նրանք ամենևին էլ վստահ չեն, թե ինչ է վերջապես ի հայտ գալու նոր ձևավորվող գլոբալ ճարտարապետությունից: Փոփոխությունը, մեծ հնարավորություններ ստեղծելով հանդերձ, միևնույն ժամանակ ահռելի մարտահրավեր է ներկելու հանրային կառավարմանը: Նման մարտահրավերներից մեկն ազգային զարգացման ռազմավարական ծրագրերում մասնավոր հարվածի դերակատարությունն ընդլայնելու միտումն է, որը փոխակերպելու է հանրային կառավարման ավանդական պատասխանատվության շրջանակը: Արդյունքում՝ կփոխակերպվեն պետության հենքային տնտեսական գործառույթները. այն *մենեջերից* կվերածվի տնտեսավարմանը *նպաստող* ինստիտուտի (Kaboolian, 1998; Pallot, 1996): Այն, ինչ մենք այստեղ նկատի ունենք, շատ ավելին է, քան պարզապես «գործարարային որակները». հանրային կառավարման աղբյուրները բազմաթիվ նկատառումներ և առաջարկություններ են պարունակում, թե ինչպես կարելի է անցում կատարել այլընտրանքային մոդելների՝ այժմ արդեն հաճախակի մերժվող հանրային կառավարման ավանդական (բյուրոկրատական) համակարգերի փոխարեն: Սույն հոդվածի սահմանները թույլ չեն փախա ամբողջապես անդրադառնալ այս խնդրին, սակայն հարկ է նշել, որ այս առումով Նոր հանրային

կառավարման (*New Public Management*) շարժման փեսայականի հայտնվելն արդեն իսկ հասկանալի է զարգացումներ է նախանշում: Այդ այլընտրանքային մոտեցումների հենքում ընկած գործիքային բանականության գաղափարը, ի վերջո, կհաջողի քայքայել այնպիսի հիմնարար արժեքներ՝ իրականում հիմքեր, ինչպիսին է, օրինակ, ներկայացուցչական կառավարությունը: Լարի Թերիի դիպուկ արտահայտությամբ՝ «նեոմենեջերական համոզմունքների հանրային ձեռնարկապետներն էական վրանգ են ներկայացնում ժողովրդավարական կառավարմանը» (1998, 194):

Անկասկած, խելամիտ չէ անտեսել գլոբալ պայմանների արդիականությունը, որոնք պահանջում են որոշակի ինստիտուցիոնալ կարողությունների փոխակերպում՝ հանրային գործերը համարժեքորեն կառավարելու համար: Սակայն, նոր կոնսեքսի շրջանակում, զգալիորեն մեծանում է նաև մինչ այժմ գերիշխող վարչական գիտելիքների, հմտությունների և մոտեցումների կարևորությունը, որոնք, այդուհանդերձ, չեն փոխարինվում այլընտրանքային, «ավելի քան մշուշոտ» և դժվարությամբ սահմանվող հասկացություններով (Considine and Lewis, 2003, 133): Նանրային կառավարման կրթական ներկայիս համադրույթն առայժմ համարժեքորեն է արձագանքում մենեջերական լիդերության և փորձագիտության այդ նոր, ոչ այնքան փիլակալ «առաջադրանքներին», մասնավորապես՝ ավանդական վարչարարության և հանրային ծառայության հարթությունից դուրս գրնվող այնպիսի ասպարեզներում, ինչպիսիք են բանակցությունները (փոխգործակցությունը), միջնորդական գործունեությունը, մարդու իրավունքների և զանազանության հիմնահարցերը, հակասությունների կարգավորումը, պայմանագրային հարաբերությունների դաշտը, հիմնախնդիրների լուծման մեթոդաբանությունը:

Միևնույն ժամանակ, հանրային կառավարումը հստակ արդյունքների ձեռքբերմանը միտված կազմակերպչական մշակույթին հարմարվելու էական ջանքեր է գործադրում. «աշխարհի փոքրեր կառավարություններ որդեգրել են այնպիսի կառավարչական բարեփոխումներ, որոնք նպատակաուղղված են հասնելու վարչարարության հավելյալ արդյունավետության» (Kettl, 1997, 446): Ներկաբար, ճկունությունը, ադապտացիան, համագործակցելու ընդունակությունները և սրելոծագործական որակներն առավելագույնս պահանջված են: Գաղափարն այն է, որ հանրային կառավարման բնագավառը, լավատեղյակ լինելով իր ավանդական համապեքսի հակվածությունների մասին (ասպիճանակարգված հրահանգման/վերահսկման և կանոններով պայմանավորված կարծի համակարգեր), անխուսափելիորեն շեշտադրելու է կադարողականության ասպեկտը, ինչն ինքնաբերաբար արդիական է դարձնելու բարեփոխումների անհրաժեշտությունը:

Ավելին, ակնհայտ է, որ գլոբալականությունն ազդարարում է պետական գործերի կառավարման նոր առաջնահերթությունների ընդունման փաստը, որոնց թվում են էթիկան, ժողովրդավարական կառավարումը և հաշվեքվությունը: Այդ միտումների գիտակցումն իր արտացոլումը գտավ 2001թ. Սեուլում (Կորեա) ՄԱԿ-ի Կոնվենսիայի և սոցիալական հարցերով վարչության կողմից կազմակերպված սիմպոզիումի մասնակիցների ելույթներում, որին մասնակցեցին բազում եվրոպական և ասիական պետությունների ներկայացուցիչներ: Նանդիպան նպատակն էր քննարկել և փորձել բացահայտել կաշառակերության դեմ ուղղված նախաձեռնությունների, մասնավորապես՝ թափանցիկության, հաշվեքվության և էլեկտրոնային կառավարման միջև ուրվագծվող փոխադարձ կապերը: Սիմպոզիումի ավարտին ընդունված «Նամպոնգ համագործակցության մասին հայտարարության» մեջ կողմերը հաստատեցին իրենց պարաստականությունը համագործակցել ՄԱԿ-ի շրջանակում՝ հանուն այդ բոլոր հիմնահարցերի լուծման: Ամփոփիչ հայտարարությունը նույնպես հաստատեց, որ «կառավարություններն ու դրանց աշխատակազմերը՝ անկախ ներկայացուցչական մակարդակից, պարտավորություն են կրում հարկատուների նկատմամբ՝ թափանցիկացնելու որոշումների ընդունման գործընթացը և դյուրացնելու նրանց փեդեկացվածությունն այդ գործընթացի մասին»: Այս կապակցությամբ, էլեկտրոնային կառավարման համակարգի ներմուծումը ևս դիտարկվում է որպես թափանցիկության և հաշվեքվության ավելի կարարյալ մակարդակի հասնելու հնարավորություն⁶:

Մյուս կողմից, Գիլմանն ու Լյուիսը նշում են, որ իրական պրակտիկան արժեզրկում է հանրային ծառայության այն մոտեցումը, թե էթիկան բացառապես հենվում է որոշակի մշակութային առանձնահատկությունների վրա: Նեդինսկները եզրակացնում են, որ «պրոֆեսիոնալ հանրային կառավարումը մրավոր (ինտելեկտուալ) առումով պետք է բաց լինի համընդհանուր արժեքների, նորմերի և կառույցների շուրջ ծավալվող գլոբալ երկխոսության» համար (517): Եթե այդպես է, ապա համեմատական վերլուծությունը հանգուցային է գլոբալականացման հետևանքների հետազոտման և քննության գործում (Farazmand, 1999), իսկ «գլոբալ հանրային կառավարման գիտությունն ու արվեստը կարող են առաջխաղացում ապրել ոչ արևմտյան զարգացող համակարգերի և արևմտյան զարգացած

⁶ Նշումը՝ ըստ ՄԱԿ-ի Նանդիպան Կոնվենսիայի և հանրային կառավարման բաժնի Գոլդոն Պեպրուցիի ներածական խոսքի. (2001թ.) «Ընդդեմ կաշառակերության. օնլայն ընթացակարգերը՝ հանուն լավ կառավարման առաջընթացի» սիմպոզիում:

համակարգերի համեմատական վերլուծությունների էլ ավելի ընդլայնման ճանապարհով» (Worthley and Tsao, 1999, 571):

Ասվածից հետևում է, որ գլոբալականացումը ձևափոխել է հանրային կառավարման կոնսեպսը՝ կարևորելով շատ կանխադրությունների և մոտեցումների վերանայումը: Այն կառավարությունները, որոնք փորձում են հաջողությամբ ներդնել նոր փիլիսոփայի՝ գլոբալ համակարգերի հանրային կառավարման համակարգեր, հարկադրված են կիրառել տեղեկատվական և այլ կարգի տեխնոլոգիաներ, սափարել անհրաժեշտ մենեջերական հմտությունների զարգացմանը, ինչպես նաև օժանդակել համապարփակ ադմինիստրատիվ իրավասության կայացմանը համակարգի ներսում: ՄԱԿ-ի Նանրային կառավարման ծրագրի կողմից պարտաստված մի ուսումնասիրության համաձայն, ապագա կառավարիչներից պահանջվելու է մի շարք կարևոր ընդունակությունների և որակների տիրապետում. համապարփակ մոտեցումներ, հեռաբեկություն և խորաթափանցություն, լիզերության հարկանիշներ, վերլուծելու և որոշումներ կայացնելու կարողություններ, լիազորությունների ճիշտ բաշխում, կառավարողականության վերահսկում, վստահության և հաշվեքվության մթնոլորտի ապահովում⁷:

Միգուցե սա լավ խրատ կլինի հանրային կառավարմանը՝ բիզնեսի կառավարման բնագավառից. 2002թ. *Business Week*-ը արձանագրեց, որ Ֆրանսիայում, Կանադայում, Շվեյցարիայում և Մեծ Բրիտանիայում «գլոբալ բիզնես-դպրոցները» (“*global B-schools*”) այլևս կայացած իրականություն են: Օրինակ, Ֆրանսիայում գրանվող նման դպրոցներից մեկը, որտեղ սովորող ուսանողները ներկայացնում են 74 ազգություններ, հակիրճ ձևով նկարագրել է կրթօջախի իրական զանազանությունը. «ուսանողները պետք է մի կողմ թողնեն տարաբնույթ և բազմաթիվ կարծրափայերը... ոչ մի մշակույթ այստեղ գերիշխող չէ, իսկ գաղափարները մշտապես կարող են հարցականի տակ դրվել՝ էլ ավելի բյուրեղանալու և կարարյալ դառնալու նպատակով»: Նենց այս փիլիսոփայի մշակութային փոխզիջումների շնորհիվ է, որ Միացյալ Նահանգներից դուրս գործող «գլոբալ բիզնես-դպրոցները» հայտնվել են *Business Week*-ի MBA (բիզնեսի մասնագետ) ծրագրեր առաջարկող հասարակությունների վարկանիշային սանդղակի վերին տողերում:

Վերջապես, անցած տարիների ընթացքում պարզ դարձավ, որ զարգացող պետությունները, փաստորեն, անհաջողություն են կրում կայուն զարգացման

⁷ Տես ՄԱԿ-ի Նանրային կառավարման և ֆինանսների ծրագրի զեկույցի նախագիծը, “Managerial Response to Globalization”, 15-րդ նստաշրջան, 2000թ. մայիսի 8-12:

հասնելու գործում. մի հանգամանք, որն ուժեղացրեց թերահավատությունը վարչարարության նկատմամբ և մտահոգիչ հարցադրումների տեղիք տվեց: Մասնավորապես, հարցականի տակ դրվեցին պրակտիկայի քննությունը չանցած բազմաթիվ տեսակետներ: Զարգացման ինստիտուտների ցածր գործնականությունը հայտնվեց բացահայտ քննադատության կրակի տակ: Շատ շարքերը սկսեցին կառավարման գործընթացի նոր գործոններ փնտրել, որպեսզի բացառեն դանդաղող առաջընթացի պարճառները: Ուշադրության կենտրոնում վերստին հայտնվեցին, օրինակ, կարգ ու կանոնի հաստատման և ժողովրդավարացման փաստացի անհաջողության պարճառներն ու հետևանքները: Անշուշտ, նման իրավիճակում համեմատական գիտելիքների կարիք է զգացվում՝ ավելի լավ հասկանալու համար, թե *ինչպես* ներագդել և խրախուսել ազգային զարգացման նախագծերը (Jain, 2001): Ի վերջո ինստիտուցիոնալ կարողությունների ստեղծման և կառավարման բարեփոխման հիմնական պարակները սկզբունքային նշանակություն ունեն զարգացող երկրներում որևէ լուրջ հեռահար հասարակական փոփոխության գործընթաց վերսկսելու համար (Esman, 1991; Mavima and Chackerian, 2002):

Ապագա հեղազոտական աշխատանքները և զարգացման հեռանկարը

Համեմատական վարչարարության իրական ներուժը վերգրնելու համար անհրաժեշտ է նախևառաջ իրադեպական գնահատական տալ՝ որտեղ ենք մենք այժմ և ուր կցանկանայինք հասնել մեր հեղազոտական պրպտումներում: Նման գնահատականը հնարավորություն կտա ավելի պարզորոշ պարկերացում կազմել ենթադրյալի մասին և կօժանդակի ուրվագծել նոր ուղիներ հանրային կառավարման հիմնական բնագավառի հետ այն ավելի սերտորեն ինտեգրելու նպատակով: Սակայն, ստեղծված իրադրության մասին համակողմանի պարկերացում կազմելու համար, մենք պետք է ստույգ իմացություն ունենանք, թե ինչպես ենք հասել այսօրվա մակարդակին: Համեմատական շարժման նախնական առաքելությունն ու գերակայությունները ձևակերպել էին Ֆրեդ Ռիզսն ու Ֆերել Նեադին, ինչպես նաև այլ մասնագետներ, այդ թվում՝ Դուայթ Վալդոն, Միլթոն Էսմանը, Ֆրենկ Շերվուդը, Ռալֆ Բրաբանթին, Զոն Մոնթգոմերին, Զեյնս Նեաֆելը և Վիլյամ Սիֆֆինը: Այս հեղինակների ավանդն ի հայտ բերեց մի կարևոր հանգամանք՝ էմպիրիկ ուսումնասիրությունների մասնաբաժինն ընդլայնելու և իդեոգրաֆիկ (հարուկ օրինակներ) մոտեցումներից նոմոտերիկ մոտեցումների (ուսումնասիրություններ, որոնք ձգտում են հստակորեն ձևակերպել և փորձաքննել առաջ քաշված

կանխադրույթները) անցում կատարելու անհրաժեշտությունը: Առաջնահերթությունների որոշակի վերանայումն իր դրսևորումը գրավ, մասնավորապես, էկոլոգիական ազդեցության և վարչական գործառնությունների առանձնացման մեջ (Riggs, 1961): Նամենափական հեռանկարը փեսնելու մեկ այլ շարժառիթ էր նաև նոր փեսական հենքի և վարչական պրակտիկաների բարեփոխման նոր ուղղիների որոնումը (Heady and Stokes, 1962, 3):

Նորանկախ պետություններից շարերը փորձեցին օգտագործել համեմափական վարչարարության հիմնադրույթներն առաջին հերթին իրենց ինստիտուցիոնալ կարողությունները մեծացնելու և արտաքին օժանդակություն ստանալու նպատակով: Այս փեսանկյունից, վարչական համակարգերի բարեփոխումը վերածվեց պատեհապաշտական և գեթ ժամանակավոր մի ձեռնարկի, բայց ոչ խոր մտածված նախագծի՝ ստույգ հաշվարկված նպատակակետերով և մեթոդներով: Պատահական չէ, որ զարգացող երկրների վարչական բարեփոխումների ծրագրերը քննադատության ենթարկվեցին՝ ժողովրդավարական ներկայացուցչության ավանդույթներն անփեսելու (Baaklini, 2002), ինչպես նաև օպերացիոնալ հնարավորություններով համապատասխան ինստիտուտների զարգացումը չապահովելու կապակցությամբ, որոնք, իրենց հերթին, կբարելավեին ցածր գործնականության և հաշվետվության համապարած չափորոշիչները երրորդ աշխարհի պետություններում:

Դրա հետ մեկտեղ, 1970-ական թթ. վերջերից անդրազգային հետազոտություններն առաջնային դիրքեր զբաղեցրին համալսարանական կրթության և գիտական ասպարեզներում՝ ինչպես հանրային, այնպես էլ բիզնես կառավարման կրթական ծրագրերում: Նրապարակումների շար ավելի լայն համախմբից՝ Մարկ Նադլստոնը (1984թ.) հաշվառել էր համեմափական հանրային կառավարմանը վերաբերող 628 աղբյուր՝ այն եզրահանգման գալով, որ համեմափական մոտեցման վախճանի մասին հայտարարողներն իրականության թերըմբռնման հետևանք են:

21-րդ դարին ընդառաջ՝ համեմափական վարչարարությունը փնտրում է իր գլխավոր հանգուցակետը և ռեսուրսներ է կուտակում՝ մարտահրավերներին դիմագրավելու համար: Ինչպես Լինն է փաստում, այդ շարքի մարտահրավերներից մեկը «նպատակի և մեթոդի խնդիրների լուծումն է» (Lyonn, 1998, 233). «Եթե իրափեսորեն մեկնաբանենք, ապա համեմափական ուսումնասիրությունը բաղկացած է մրցակցող բացափրական համադրույթների արժևորումից, փարածական կառույցների, մշակույթների, կազմակերպությունների, կոնփեքստների մոդելների

խաչաձև փորձաքննումից և միևնույն նպատակին հանգեցնող փորձեր գործիքների (միջոցների) համեմատությունից» (Lytt, 1998, 233): Այս խնդիրների լուծման կամ չլուծման մասին կարելի է դարձել միայն պրակտիկային համապատասխանելու և հանրային կառավարման հիմնական բնագավառին փոխկապված լինելու դեպքում:

Նամեմատական ուսումնասիրությունների համապատասխանության և ինտեգրման խնդրի կարգավորումը կախված է որոշակի փաստերի (փաստագրական նյութերի) ագրեգացման արդյունքների ընդհանրացումից: Այդ փաստերը, անկասկած, վստահելի պեք է լինեն և չանտեսեն փորձաքննության շրջանակում ներառված երևույթների կոնկրետությունն ու դրանց փիլակական առանձնահատկությունները (Jreisat, 1997, 17): Մինչ համեմատական գիտելիքները սկզբնական շրջանում հենվում էին եզակի օրինակների վերլուծության վրա՝ շարժառիթ ծառայեցվելով հեղեղով ընդհանրացումների նպատակին, այժմ հարկ է կենտրոնանալ փարաբնույթ կոնստրուկտներում գործող երևույթների/առարկաների վրա: Նամակարգի գործառնային հարկանիշների իմացությունը չափազանց կարևոր է ոչ միայն ընդհանրացումների դաշտի զարգացման առումով, այլ նաև հաստատելու համար, որ առանձնահատկի (գործառնության համակարգ) և ընդհանուրի (կոնստրուկտ) փոխհարաբերությունները հավասարակշռված են և ներդաշնակ (Jreisat, 1997, 17):

Չնայած ոչ լավատեսական գնահատականների առկայությանը՝ «վստահության ճգնաժամը» համեմատական հետազոտությունների նկատմամբ յուրօրինակ չէ իր բնույթով: Ընթացիկ և ապագայի աշխատանքները պեք է ավելի էմպիրիկ լինեն, իսկ նեմոփերիկ հետազոտություններում այնպիսի գործիքներ կիրառվեն, որոնք հաշվի կառնեն էկոլոգիական գործոնները (Riggs, 1989): Նարկ է հստակեցնել այն պայմաններն ու փոփոխականները, որոնք կոչված են սահմանելու հատուկ ուսումնասիրություններից բխող իրողությունները և միջնաժամկետ կանխադրույթների փոխկապվածությունը:

Նամեմատական ուսումնասիրությունների հեռանկարային համապարփակ նպատակը սրիպոդական է դարձնում ադապտացիոն (համահարմարեցնող) համադրույթի կազմավորումը, որի շրջանակում կհամախմբվեն փորձեր վարչական համակարգերի սիստեմարիկ համեմատությունները: Նամադրույթը պեք է արտացոլի մի շարք որոշիչներ: Այն պեք է՝

- բավական ծավալային լինի, որպեսզի ներդաշնակեցնի նախկին փարանշար համեմատական աշխատությունների հետազոտական արդյունքները,

- ճկուն լինի՝ հավասարակշռելու բնագավառի հայեցակարգային և գործնական շահերը,
- ադապտացման ռեսուրս ունենա՝ կոնսերվատիվ փոփոխականությանը հարմարվելու համար,
- բաց լինի՝ արևմտյան հայեցակարգերի և մոդելների հետ մեկտեղ ներընդունելու նաև արևելյան/ազգային հետազոտական ու կիրառական մոդելները (Welch and Wong, 1998; Henderson, 1995):

Նամենաբանական վարչարարության գիտական ուղղությանը նոր շունչ հաղորդելու նպատակը ենթադրում է մասնագետների փոխհամաձայնությունը (այդ թվում նաև սահմանումների պարագայում) երկու հիմնախնդիրների շուրջ. նախ՝ համենաբանական հետազոտման առարկայի/միավորի որոշակիացում և երկրորդ՝ առավել հեռանկարային մեթոդաբանական մոտեցումների ու հետազոտական միջոցների որդեգրում:

Ներազոտության միավորը

Ներազոտության միավորը (միավորները) պարզելու և սահմանելու արդիականության օգտին է փաստում համենաբանական վարչարարությանը նվիրված գրականության մի տեսակ ցրված լինելը: Մինչդեռ հստակությունը զգալիորեն կնպաստի վարչական փոփոխականների և բնագավառի սահմանների ճշգրտմանը: Ուղղակի կամ միջնորդավորված՝ հետազոտության միավորի որոշակիացումը պարզություն կմտցնի անդրազգային վերլուծության հայեցակարգային (ամբողջական) սխեմայի մշակման գործում: Նամենաբանական ուսումնասիրության երեք առավել տարածված մակարդակներն են՝ անհատականը, կազմակերպչականը և ազգային բյուրոկրատիան (Jreisat, 2002, 24):

Անձը և կազմակերպությունը.- Անկասկած, այս երկու մակարդակներում իրականացված ուսումնասիրությունները բազմաթիվ դրական կողմեր ունեն. դրանք ճկուն են, նպատակային, անդրադառնում են կարևոր վարչական հիմնահարցերի և հնարավորություն են ընձեռում համարժեքորեն կենտրոնանալու վարքագծային չափման վրա: Վարչարարական գործողությունների մեծամասնությունը տեղի է ունենում ֆորմալ կազմակերպչական հարթությունում: Կազմակերպությունները

համակարգում և դյուրացնում են անհատական ջանքերը՝ վերածելով այդ անջար գործողությունների համախումբն անընդմեջ կոլեկտիվ գործունեության, որը ծառայում է կանխորոշված նպատակների: Մեթոդաբանական դիֆանկյունից, կազմակերպությունն ընդունվում է որպես համեմատական վերլուծության առաջնային միավոր՝ երկարաժամկետ և չափորոշված հարկանիշներով: Մյուս կողմից, համեմատական հետազոտությունների ներկա փուլում կազմակերպությանը կենտրոնական տեղ հարկացնելու մոտեցումը որոշակի սահմանափակումներ է մտցնում, երբ խոսքը վերաբերում է զարգացող պետություններին: Այն կարող է գործնական լինել միայն այն պարագայում, երբ մշտապես ապահովվի հարուկ տեղեկատվական բազայով և պարբերական վիճակագրական տվյալներով: Սակայն խնդիրն այն է, որ զարգացող երկրների կազմակերպչական և մենեջերական գործունեության մասին էմպիրիկ համեմատական տեղեկատվության հայթայթումն այնքան էլ դյուրին չէ: Մի շարք այլ կարգի գործնական նկատառումներ ևս սահմանափակում են համեմատության կիրառականությունն այս մակարդակում:

Ազգային բյուրոկրատիա կամ ազգային վարչական համակարգ.- Այս հասկացությունները՝ որպես վերլուծության միավորներ, օգտագործվում են փոխարինաբար՝ բովանդակային առումով համախմբելով պետության հանրային հարվածի գործակալությունները, կազմակերպությունները, վարչությունները կամ բյուրոները: Հանրային այդ կազմակերպությունները մեծաքանակ աշխատակիցներ ունեն, որոնք կոլեկտիվ ջանքերով վերձանում և իրագործում են պետական իշխանության քաղաքական ուղեգիծը: Բյուրոկրատիայի դիֆարկումն իբրև փոխկապակցված միավորների համակարգի՝ թույլ է տալիս սահմանել և չափորոշել հանրային կազմակերպության ներկրման ռեսուրսները, նպատակները և հանրային պահանջները, ինչպես նաև «արտադրական ներուժը»՝ ապրանքների, ծառայությունների, համակարգող որոշումների տեսքով:

Բյուրոկրատիայի նախնական բնորոշումը տվել է Մաքս Վեբերը (1864–1920թթ.): Ըստ Վեբերի, բյուրոկրատիան արտացոլում է խորքային արժեքներ, ինչպիսիք են, օրինակ, մասնագիտացումը, ասփիճանակարգվածությունը, չանձնավորված լինելը, կանոնների գերակայությունը, բանականությունը, կանխատեսելիությունը, գրավոր փաստաթղթերը, արժանիքային չափանիշների վրա հիմնված կադրերի հավաքագրման համակարգը (կրթություն, ընդունակություններ, տեխնիկական պատրաստվածություն): Բյուրոկրատական մոդելը շատ առումներով պարադոքսալ երևույթ է հանրային կառավարման տեսության և պրակտիկայի մեջ, և

չնայած Վեբերի կողմից առաջարկված բյուրոկրատական կազմակերպության «իդեալական առանձնապիպի» ամփոփ ներկայացմանը՝ «բյուրոկրատիայի շուրջ ծավալվող բանավեճերը մինչ այժմ, հիմնականում, խարխափում են առասպելների փրկություն և գաղափարախոսական պաթոսում» (Crozier, 1964, 175):

Ինչևէ, Վեբերի շեշտադրումը բյուրոկրատիայի՝ ընդհանրացմանը ենթակա հարկանիշների վրա և ձգտումն իր իսկ կողմից առաջ քաշված բյուրոկրատական փեսությանը համընդհանուր բնույթ հաղորդելու, անշուշտ, թելադրում է մշակութային փարբերությունների որոշակի անփեսում. դրանց փոխարեն առաջին պլան են դուրս գալիս գործընթացը և բանականությունը: Իշխանական համակարգն ինքն է թելադրում, թե ինչպիսին պետք է լինեն պետության հանրային վարչական համակարգի հարկանիշները: Բայց Վեբերի բյուրոկրատական մոդելի քննումը զուր որպես արդյունավետության և գործնականության գործիքի՝ կնշանակի փեսադաշտից կորցնել մոդելի ավելի լայն համապեքսը: Ինչպես Բրայան Ֆրայն է (*Brian Fry*) նշում, «Վեբերի փաղանդի յուրաքանչյուրն այն էր, որ նրան հաջողվեց փոխադրել վարչարարությունը լայն պարամական համապեքսը և բյուրոկրատացման գործընթացն ասոցիացնել բանականության գործընթացի հետ, որն ընթանում էր Արևմուտքում» (1998, 42): Բյուրոկրատական մոդելը կենտրոնացնում է փեխնիկական հմտությունների, գիտելիքի, արժանիքի, արդարության, ճիշտ գործընթացի և բոլոր այն արժեքների վրա, որոնք անկապելի են ժամանակակից պրոֆեսիոնալ մենեջմենթի համար:

Մյուս կողմից, բյուրոկրատիան համահավասարեցվում է մեծ և կարծր կառավարական համադրության հետ: Բյուրոկրատական իշխանության և թողություն մտավախությունները ժողովրդավարական հասարակություններում ահագնանում են ամենևին ոչ գործնականության և արդյունավետության բարձրացման դրդապատճառներով: Բյուրոկրատիայի հասցեին հնչող մեղադրանքները օրենքներին, կանոններին և ընթացակարգերին կուրորեն հեփնելու և հավաքարիմ լինելու կապակցվածության, ավելի շատ գաղափարական ներշնչանքի հեփնանքն են, քան էմպիրիկ եղանակով ապացուցելի հասարակումներ:

Այդուհանդերձ, թեև «հին բյուրոկրատական կարգը ճաքեր է փալիս՝ նրա դեմ սանձազերծված գրոհների ծանրության փակ... սակայն ոչ մի միասնական-ներդաշնակ այլընտրանք չի առաջարկվել մինչ օրս» (Considine and Lewis, 2003, 131): Չնայած քննադատության և վերապահումների փարափին՝ բյուրոկրատիան մնում է ժամանակակից հասարակության հենքային գործառույթների իրագործման հիմնական կառույցը (Heady, 2001, 75): Բյուրոկրատական մոդելը (այդ թվում նաև

մողելի փարբերակները) հասարակագիտական բնագավառի թերևս ամենափոքր կերպով համադրություններից է՝ առայժմ բավական օգտակար զարգացած և զարգացող պետությունների վարչական համակարգերի վերլուծման հեփազոփման համար: Այն շահեկան առավելություններ է փալիս հեփազոփողներին. նման ուսումնասիրություններն առարկայական են, նպարակային և անկողմնակալ:

Նեռանկարում՝ հեփազոփությունները պեփք է լայնորեն ընդունեն միջնաժամկեփ հայեցակարգերի կառուցման մոփեցումը, ինչը թույլ կփա բյուրեղացնել մինչ այժմ ձեռք բերված գիփելիքների նպարակայնությունը և կենսականությունը: Միջնաժամկեփ հայեցակարգերը փարբերվում են մեծ փեսություններից և ամփոփ վիճակագրական շփեմարաններից նրանով, որ էմպիրիկ մեթոդներով վեր են հանում ուսումնասիրման ներքո գփնվող երևույթների միջև եղած փոխադարձ կապերը: Միջնաժամկեփ մողելավորումը փեղին է, երբ անհրաժեշփություն է ծագում կիրառելու աներկրա իրողությունը մի բանի վարչական ասպեկփների պարագայում: Տվյալ մոփեցման որդեգրումը թույլ է փալիս հայեցակարգերը համադրել միմյանց, ինչպես նաև որոշակի հավասարակշռություն պահպանել աբսփրակփ և կոնկրեփ կանխադրությունների միջև՝ վարկածներ կառուցելիս (Pinder and Moore, 1980): Այդպիսով, կենսունակ և հասփարելի հայեցակարգերը կարող են ծառայեցվել որպես առաջնային կազմավորող բաղադրիչներ՝ ավելի մեծ օգտակարությամբ և լիարժեքությամբ օժրված մողելների համար: Միջնաժամկեփ հեփազոփությունները կարող են երաշխավորել ազգային վարչական համակարգերի համեմափական վերլուծության ավելի համարժեք և համապարասխան լինելու հրամայականը՝ անկախ նրանից, թե ընթացիկ աշխափանքները հակված են դեպի վարչական համակարգերն ու վարքագծերը, թե կողմնորոշված են դեպի ինսփիփուցիոնալ գործառույթներ և գերակայություններ:

Նեփազոփական միջոցները

Նամեմափական գիփահեփազոփական փիրույթը սփիպված է ծանր ընփրություն կափարել և առանձնացնել անհրաժեշտ հեփազոփական ռազմավարություններն ու մեթոդները: Սփորև ներկայացված են դրանցից առավել կարևորները:

Գործակցություն.՝ Աշխափի փարբեր մասերում աշխափող գիփնականները, բնականաբար, փուրք են փալիս սեփական օգտագործման հեփազոփական

մեթոդաբանության առավելություններին՝ առաջնորդվելով իրենց իսկ պրպարումների արդյունքները բանականացնելու մղումով: Նրանց կողմից արձանագրված հաջողություններն ու ձեռքբերումները, անշուշտ, ավելի կոնկրետ պարկերացում են Կալիս բնագավառի ընդհանուր վիճակի մասին: Օրինակ, Ռիչարդ Սփիլմենն իր եվրոպացի գործընկերների հետ միասին ներկայացնում է «եվրոպական պետություններում ընթացող փոփոխությունները» և «փոխակերպվող հանրային կառավարման հարթությունը» (Kicket et al., 1996): Մոնթե Պալմերի և արաբական երկրներից նրա համախոհների համագործակցության արդյունքում Եգիպտոսի, Սուդանի, Սաուդյան Արաբիայի և այլ երկրների վարչական համակարգերին նվիրված ուշագրավ հետազոտական աշխատություններ լույս ընծայվեցին (Palmer, Leila, and Yassin, 1998; Palmer et al., 1989): Շահեկան և գործակցային հետազոտական գործընթացը հրաշալի հնարավորություններ է ստեղծում վերլուծական համադրությունների զարգացման համար, որոնք վստահելի հենք կապահովեն փարբեր հեռանկարների ավելի կարարյալ համակցության և սինթեզի համար:

Առանձին օրինակների ուսումնասիրում.- Վերջին շրջանում համեմատական վարչարարության մեթոդաբանությունը զգալիորեն ընդլայնվել է: Առանձին գործնական օրինակների (երևույթների) վերլուծությանը փոխարինելու եկավ հարաբերականորեն ավելի վստահելի արդյունքներ ապահովող սահմանափակ թվով փարաբնույթ երևույթների հետազոտման պրակտիկան. վարկածներն ավելի խոր արժևորում սկսեցին ստանալ, բարձրացավ եզրահանգումների հաստատելիության աստիճանը: Սահմանափակ թվով վարչական փոփոխականների համեմատությունը թույլ է տալիս մասնագետներին փրապետել հարաբերականորեն ավելի մեծ առարկայական տեսադաշտի (հանգուցակետերի), հստակեցնել քննության ներքո գրնվող փարբերի բովանդակությունը: Առանձին օրինակների (օրինափաետերի) վերաբերյալ հետազոտական գիտելիքներն ավելի հուսալի են դարձնում վարչական գործունեության և վարչական վարքագծերի վերլուծությունը:

Սկզբնական շրջանի աշխատությունները գլխավորապես հենվում էին եզակի օրինակների ուսումնասիրման մեթոդի վրա: Նեդինակաների թվում կարելի է նշել Բրաբանտիին (Պակիստանի մասին, 1966թ.), Ռիգսին (Թաիլանդի մասին, 1966թ.), Դալանդին (Բրազիլիայի մասին, 1967թ.), Էսմանին (Մալայզիայի մասին, 1972թ.): Բազմաթիվ հիմնարար հայեցակարգեր և գործնական նկարառումներ սկզբնավորվել են նման կարգի միջազգային փորձաքննության բովից: Նասկանալի է, որ բոլոր այս գիտնականները համաձայն էին, որ կոնտեքստային և միջավայրի կողմից դրված

սահմանափակումներն էապես ներագրում էին կազմակերպության արդյունավետ գործելու կարողության վրա⁸: Իհարկե, պետք է ընդունել, որ վաղ շրջանի այս բոլոր աշխատությունները չափազանց կարևոր նշանակություն ունեցան: Սակայն այժմ հարկ է նաև ընդունել մի քանի առանձին օրինակների համեմատության արդիականությունը, անցում կատարել գիտելիքների համախմբման նոր շրջափուլի և հասնել ընթացիկ հասարակական ու գլոբալ միությունների ավելի իրադեպական արագացման: Միևնույն ժամանակ, պետք է խոստովանել, որ ապագայի հեղափոխությունների հաջողությունը կախված է տարաբնույթ աղբյուրներից սրացված տեղեկատվության փիրապետումից և կիրառումից:

Կառավարում.- Գաղութափրության շրջանի ավարտը և Երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո նորանկախ պետությունների ծնունդն առաջ մղեցին պետության կայացման և կառավարման հիմնախնդիրները, որոնք մինչ այդ կամ անտեսվում էին, կամ էլ անձանոթ էին արևմտյան համեմատական քաղաքագիտությանն ու վարչարարությանը: Ներկայումս փրապետող է այն տեսակետը, թե «վարչարարությունը (*կառավարումը*– Վ.Ա.) պետական համակարգի գործողության միայն մեկ ասպեկտն է» (Heady, 2001, 7): Այս ընդլայնված հայեցակարգը կոչված է ընդգծելու այն փոխհարաբերությունները, որ առկա են քաղաքական իշխանության և վարչական հասկանիշների միջև:

Կառավարման հայեցակետն այս իմաստով շատ տեղին ի հայտ եկավ՝ կենտրոնանալով մեծ հեռանկարի վրա և ներառելով հանրային քաղաքականության իրականացման ողջ կառույցն ու գործընթացը: Նենց վարչական կառույցի հետ փոխկապվածության կարևորությունն էլ հանգուցային է և Կոնսիդինին և Լյուիսին (2003, 132) հանգեցրեց այն եզրակացության, որ կազմակերպության բազմաթիվ մոդելներից կամ կատարելափայլից յուրաքանչյուրն «ի գործ է նշանակալի փոփոխություն ներկայացնել կառավարման ուրվապարկերում»: Թեև միասնականություն չկա այն հարցի շուրջ, թե ստույգ ինչ է հասկացվում կառավարման ներքո, սակայն համեմատական վարչարարությունը պետք է հաշվի առնի վարչական ինստիտուտները կառավարման գործընթացների և գործողությունների հետ կապող ահռելի սարդոստայնը՝ անկախ նրանից, թե ինչպես է այն կազմավորվել (Hyden, 2002; Heady, 2001): Միանշանակ է, որ սկզբունքային

⁸ Նեղիսակների թիվն ամենևին էլ չի սպառվում մատնանշված մասնագետներով:

այնպիսի հարցերը, ինչպիսիք են մասնակցությունը, թափանցիկությունը, հաշվեքվությունը, էթիկան, հավասարությունը, նաև հանրային կազմակերպության արդյունավետությունն ու գործնականությունը, անբաժանելի են կառավարման համապարփակ գործընթացից: Նարկ է համեմատական վարչարարության հեղափոխությունը մանրակրկիտ քննեն փոփոխականության չափումը՝ կառավարման ավելի լայն համալսարանում վարչական յուրահաղորդություններն իրարեսուրեն ըմբռնելու նպատակով:

Մշակույթը.- Ժամանակին համեմատական ուսումնասիրությունները ձգտում էին որոշակիացնել, թե որքանով են ազգային մշակույթի յուրահաղորդությունները ներազդում կազմակերպչական մենեջմենթի փոփոխականության վրա: Նաճախ հեղափոխական արդյունքները ներկայացվում էին մշակույթի՝ մենեջերական մոտեցումների, համոզմունքների և վարքագծերի վրա ունեցած ներգործության համապարկերում (Graves, 1972; Hofstede, 1980). Ընդ որում, մյուս կազմակերպչական փոփոխականները մերթ հաշվառվում էին, մերթ դուրս թողնվում:

«Քաղաքացիական մշակույթ» հասկացությունը ժողովրդականացրել են Ալմոնդը և Վերբան՝ Գերմանիայում, Իտալիայում, Մեքսիկայում, Մեծ Բրիտանիայում և Միացյալ Նահանգներում ժողովրդավարության արժեքների տարալուծման գործընթացները նկարագրելիս: Քաղաքացիական մշակույթը ներկայացվում է որպես քաղաքական մի մշակույթ, որն իր էությանը մասնակցային է և պլյուրալիստական (բազմափայլ), հիմնված է հաղորդակցության և համոզման սկզբունքների վրա: Այն փոխհամաձայնության և զանազանության մշակույթ է, որը ենթադրում է փոփոխություն, բայց միաժամանակ չափավորեցնում է դրա ազդեցությունը հասարակության վրա (Almond and Verba, 1965): Մենեջմենթի մշակութային համեմատական ուսումնասիրությունները հազեցած են վարչարարության վրա մշակութային ազդեցության կարևորության և չափազանց մեթոդների տարաբնույթությամբ: Գործնական առումով, այդ աշխատանքների արդյունքները շատ հաճախ հակասական են լինում: Կիրառվող մոտեցումներից մեկը փաստում է, որ մշակույթն է սահմանում վարչական պրակտիկաների մոդելները, քանզի մշակույթը «մտավոր աշխարհի յուրաքանչյուր մի ծրագրավորում է, որը տարբերակում է հասարակության անդամներին՝ ըստ այս կամ այն խմբի պատկանելության» (Hofstede, 1980, 25): Մեկ այլ տեսակետի համաձայն, կազմակերպչական եղանակներն ուղղվածվում են ոչ թե մշակութային գործոնների ազդեցությամբ, այլ ուրիշ կարգի պայմանականություններով. տեխնոլոգիական

զարգացման մակարդակով, այլ կազմակերպությունների հետ փոխկախվածության աստիճանով, շուկայական նկատառումներով (Child and Tayeb, 1983) կամ քաղաքական իշխանության փափակ (Sorensen, 1990): Ավելին՝ «անդրազգային համեմատական ուսումնասիրությունների մի սրվար քանակն էլ... ցույց է տալիս կառուցվածքային տարբերությունների առկայությունը տարբեր մշակութային համադրություններում՝ անկախ տեխնոլոգիական առաջընթացի մակարդակից» (Roberts and Grabowski, 1996, 415): Մինչ այժմ մենք չունենք նույնիսկ համարժեք բացատրություն, թե ինչու նույն մշակույթին պատկանող մարդիկ իրենց մի ձևով են դրսևորում միմյանց հետ շփվելիս, բայց այլ վարքագիծ են որդեգրում օտարազգի ներկայացուցիչների հետ, օրինակ՝ միջազգային բանակցություններ վարելիս (Graham, 1985):

Նամենատական մոտեցման հիմնական կանխադրյալն այն է, որ վարչարարության գործառնության օրինափայլերը սահմանելի են և մեկ համակարգից մյուսը փոխանցվող: Այս իմաստով, «ինստիտուցիոնալ էթնիկությունից» սերող բազմամշակույթ վարչական պրակտիկաների հետազոտությունները սկիզբ դրեցին միջազգայնացման գործընթացի, որը բավական հեռահար հեղաշրջումներ կունենա: Բազմամշակույթ համադրությունից փոխառված վարչական օրինափայլերի ընդհանրությունների սահմանումը զգալիորեն կբարելավի հետազոտությունների կիրառելիությունը՝ միաժամանակ մեղմելով անարխիկ «ինստիտուցիոնալ էթնիկությունը»:

Եզրակացություն

Մերօրյա հանրային կառավարումը գործում է այլ ժամանակներում և, համապատասխանաբար, դիմագրավում է այլ մարտահրավերների, որոնք պահանջում են նոր հայեցակարգեր և մեթոդներ: Գիտակցելով գլոբալացման տարածման ծավալները՝ համեմատական վարչարարությունը կարող է դուռ բացել նոր՝ ավանդական էթնոկենտրոն «ձևաչափերից» ձերբազատված մոտեցումների համար, գործնականորեն համակերպվել տարաբնույթ մշակույթների և տարածաշրջանների մասին գիտելիքների ինտեգրմանն ավելի լայն հեռանկարի շրջանակներում: Նայտնի չեն այն միջոցները, որոնց օգնությամբ հանրային կառավարման բնագավառը միանգամից կգրավեր իր պարզաճ տեղը: Սակայն հստակ նպատակադրությունը, տեսական հեռանկարի գործնական բյուրեղացումը և գիտահետազոտական միջոցների արդիականացումը նոր շանսեր կընձեռեն

համեմատական ուղղությանը՝ համապարփակ համադրություններ կառուցելու և հանրային կառավարման բնագավառը հարստացնելու գործում՝ ապահովելով վերջինիս համակերպումը ընթացիկ գլոբալ պայմաններին:

Գրականություն

1. Aberback, Joel D., and Bert A. Rockman, 1990. Problems of Cross-National Comparison, Public Administration in Developed Democracies: A Comparative Study, edited by D.C. Rowat, 419-40. New York: Marcel Dekker.
2. Adolino, Jessica R., and Charles H. Blake, 2001. Comparing Public Policies: Issues and Choices in Six Industrialized Countries, Washington, DC: CQ Press.
3. Almond, Gabriel A., and Sidney Verba, eds., 1965. The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations, An Analytical Study. Boston: Little, Brown.
4. Almond, Gabriel A., and Sidney Verba, eds., 1989. The Civic Culture Revisited. Newbury Park, CA: Sage Publications.
5. Almond, Gabriel A., et. al, 2000. Comparative Politics Today: A World View, 7th ed. New York: Longman.
6. Baaklini, Abdo I, 2002. Administration in Developing Countries and the Democratic Challenge, Governance and Developing Countries, edited by Jamil E. Jreisat, 57-70. Boston: Brill.
7. Banks, Arthur, and Robert Textor, 1963. A Cross-Polity Survey, Cambridge, MA: MIT Press.
8. Barzelay, Michael, 2001. The New Public Management: Improving Research and Policy Dialogue, Berkley: University of California Press.
9. Bekke, Hans, James Perry, and Theo Toonen, eds., 1996. Civil Service Systems in Comparative Perspective, Bloomington: Indiana University Press.
10. Braibanti, Ralph, 1966. Research on the Bureaucracy of Pakistan: A Critique of Sources, Conditions, and Issues. Durham, NC: Duke University Press.
11. Braibanti, Ralph, ed., 1969. Political and Administrative Development. Durham, NC: Duke University Press.
12. Business Week, 2000. Special Report: Globalism, November 6, 72-100.
13. Business Week, 2000. Special Report: The Best B-Schools, October 21, 85-115.
14. Child, John, and Monir Tayeb, 1983. Theoretical Perspectives in Cross-National Organizational Research. International Studies of Management and Organization 7 (1): 3-34.
15. Collier, David, 1991. The Comparative Method: Two Decades of Change. Comparative Political Dynamics, edited by D.A.Rostow and K.P.Erickson, 7-31. New York: Harper Collins.
16. Considine, Mark, and Jenny M. Lewis, 2003. Bureaucracy, Network, or Enterprise? Comparing Models of Governance in Australia, Britain, the Netherlands, and New Zealand. Public Administration Review 63 (2): 131-140.
17. Croizer, Michael, 1964. The Bureaucratic Phenomenon. Chicago: University of Chicago Press.
18. Daland, Robert T., 1967. Brazilian Planning: Development, Politics, and Administration. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
19. Deutsch, Karl W., 1987. Prologue: Achievements and Challenges in 2000 Years of Comparative Research. Comparative Policy Research, edited by Meinhof Dierkes, Hans N. Weiler, and Ariane B. Anatal, 5-12. New York: St. Martin's Press.
20. Esman, Milton J., 1966. The Politics of Development Administration. Approaches to Development: Politics, Administration, and Change, edited by John D. Montgomery and William J. Siffin, 59-112. New York: McGraw-Hill.

21. Esman, Milton J., 1972. *Administration and Development in Malaysia: Institution Building and Reform in a Plural Society*. Ithaca, NY: Cornell University.
22. Esman, Milton J., 1991. *Management Dimensions of Development: Perspectives and Strategies*. West Hartford, CT: Kumarian Press.
23. Farazmand, Ali, 1991. Globalization of Public Administration. *Public Administration Review* 59 (6): 505-522.
24. Farazmand, Ali, 2001. *Handbook of Comparative and Development Administration*, 2nd ed. New York: Marcel Dekker.
25. Fry, Brian R., 1989. *Mastering Public Administration: From Max Webber to Dwight Waldo*. Chatham, NJ: Chatham House.
26. Gerth, H.H., and C. Wright Mills, 1946. *From Max Webber: Essays in Sociology*. New York: Oxford University Press.
27. Gilman, Stuart C., and Carol W. Lewis, 1996. Public Service Ethics: Global Dialogue. *Public Administration Review* 56(6): 517-524.
28. Graham, J.L., 1985. Cross-Cultural Marketing Negotiations: A Laboratory Experiment. *Marketing Science* 4(2): 130-146.
29. Graves, Desmond, 1972. The Impact of Culture upon Managerial Attitudes, Beliefs, and Behavior in England and France. *Journal of Management Studies* 10 (1): 40-56.
30. Heady, Ferrel, 2001. *Public Administration: A Comparative Perspective*, 6th ed. New York: Marcel Dekker.
31. Heady, Ferrel, and Sybil L. Strokes, eds. 1962. *Papers in Comparative Public Administration*. Ann Arbor: University of Michigan, Institute of Public Administration.
32. Henderson, Keith, 1995. Reinventing Comparative Public Administration: Indigenous Models of Study and Application. *International Journal of Public Sector Management* 8 (4): 5-12.
33. Henry, Nicolas, 1995. *Public Administration and Public Affairs*, 6th ed. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
34. Hofstede, G., 1980. *Culture's Consequences: International Differences in Work-Related Values*. Beverly Hills, CA: Sage Publications.
35. Huddleston, Mark W., 1984. *Comparative Public Administration: An Annotated Bibliography*. New York: Garland.
36. Hyden, Goran, 2002. Operationalizing Governance for Sustained Development. *Governance and Developing Countries*, edited by Jamil E. Jreisat, 13-31. Boston: Brill.
37. Jain, Randhir B., 2001. Globalization, Liberalization, and Human Security in India: Challenges for Governance. *Journal of Developing Societies* 17(2): 111-128.
38. Jreisat, Jamil E., 1975. Synthesis and Relevance in Comparative Public Administration. *Public Administration Review* 35(6): 663-671.
39. Jreisat, Jamil E., 1997. *Politics without Process: Administering Development in the Arab World*. Boulder, CO: Lynne Rienner.
40. Jreisat, Jamil E., 2002. *Comparative Public Administration and Policy*. Boulder, CO: Westview Press.
41. Kaboolian, Linda, 1998. The New Public Management: Challenging the Boundaries of the Management vs. Administration Debate. *Public Administration Review* 58(3): 189-193.
42. Kettl, Donald F., 1997. The Global Revolution in Public Management: Driving Themes, Missing Links. *Journal of Policy Analysis and Management* 16(3): 446-462.
43. Kettl, Donald F., 2000. The Transformation of Governance: Globalization, Devolution, and the Role of Government. *Public Administration Review* 60(6): 488-497.
44. Khademian, Anne M., 1998. What Do We Want Public Managers To Be? Comparing Reforms. *Public Administration Review*, 58(3): 269-273.
45. Kickert, Walter, et. al., 1996. Changing European States; Changing Public Administration: Introduction. *Public Administration Review* 56(1): 65-104.

46. Liou, Kuotsai Tom, 2000. Linking Administrative Reform to Economic Development. *Administrative Reform and National Economic Development*, edited by Kuotsai Tom Liou, 1-18. Brookfield, VT: Ashgate.
47. Lynn, Laurence E., 1998. The New Public Management: How to Transform a Theme into a Legacy. *Public Administration Review* 58(3): 231-238.
48. Mavima, Paul, and Richard Chackerian, 2002. Globalization vs. Local Institutional Factors in the Implementation of Zimbabwe's Civil Service Reform. *Governance and Developing Countries*, edited by Jamil E. Jreisat, 91-110. Boston: Brill.
49. Pallot, June, 1996. Newer than New Public Management: Financial Management and Collective Strategizing in New Zealand. Paper prepared for the New Public Management in International Perspective, July 11-13, St. Gallen, Switzerland.
50. Palmer, Monte, Ali Leila, and El Sayed Yassin, 1998. *The Egyptian Bureaucracy*. Cairo, Egypt: American University in Cairo Press.
51. Palmer, Monte, Abdelrahman Al-Hegelan, Mohammed B. Abdelrahman, Ali Leila, and El Sayeed Yassin, 1989. Bureaucratic Innovation and Economic Development in the Middle East: A Study of Egypt, Saudi Arabia, and the Sudan. *Bureaucracy and Development in the Arab World*, edited by Joseph G. Jabbra, 12-27. Leiden, Netherlands: Brill.
52. Pinder, Craig, and Larry Moore, eds., 1980. *Middle Range Theory and Study of Organizations*. Boston: Martinus Nijhoff.
53. Premchand, A., and Jesse Burkhead, 1984. *Comparative International Budgeting and Finance*. Piscataway, NJ: Transaction Books.
54. Riggs, Fred, 1961. *The Ecology of Public Administration*. New York: Asia Publishing.
55. Riggs, Fred, 1964. *Administration in Developing Countries*. Boston: Houghton Mifflin.
56. Riggs, Fred, 1966. *Thailand: The Modernization of a Bureaucratic Polity*. Honolulu: East-West Center Press.
57. Riggs, Fred, 1989. The Political Ecology of American Public Administration. *International Journal of Public Administration* 12(3): 355-384.
58. Riggs, Fred, 1991. Public Administration: A Comparativist Framework. *Public Administration Review* 51(6): 473-477.
59. Riggs, Fred, 1998. Public Administration in America: Why Our Uniqueness Is Exceptional and Important. *Public Administration Review* 58(1): 22-31.
60. Roberts, Karlene R., and Martha Grabowski, 1996. Organizations, Technology and Structuring. *The Handbook of Organization Studies*, edited by S.R. Clegg, C. Hardy, and W.R. Nord, 409-423. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
61. Rowat, Donald, ed. 1990. *Public Administration in Developed Democracies*. New York: Marcel Dekker.
62. Schick, Allen, 1990. Budgeting for Results: Recent Developments in Five Industrialized Countries. *Public Administration Review* 50(1): 26-34.
63. Sorensen, George, 1990. *Democracy, Dictatorship and Development*. New York: St. Martin's Press.
64. Subramaniam, S. 2000. Comparative Public Administration. *International Review of Administrative Science* 66(4): 557-572.
65. Terry, Larry D., 1998. Administrative Leadership, Neo-Managerialism, and the Public Management Movement. *Public Administration Review* 58(3): 194-300.
66. Thomas, Vinod, 1999. Globalization: Implications for Development Learning. *Public Administration and Development* 19(1): 5-17.
67. Tummalala, Krishna K., 1998. Comparative Study at the Section on Comparative and International Administration. *Public Administration Review* 58(1): 21-22.
68. Van, Wart, Montgomery, and C. Joseph Cayer, 1990. Comparative Public Administration: Defunct, Dispersed, or Redefined? *Public Administration Review* 50(2): 238-248.
69. Weider, Edward W., 1970. *Development Administration in Asia*. Durham, NC: Duke University Press.

70. Welch, Eric, and Wilson Wong, 1998. Public Administration in a Global Context: Bridging the Gaps of Theory and Practice between Western and Non-Western Nations. *Public Administration Review* 58(1): 40-50.
71. Wildavsky, Aaron, 1985. *Budgeting: A Comparative Theory of Budgetary Processes*. Piscataway, NJ: Transaction Books.
72. Wilson, Woodrow, 1887. *The Study of Administration*. *Classics of Public Administration*, 4th ed., edited by Jay M. Shafritz and Albert C. Hyde, 14-26. New York: Harcourt Brace College Publications, 1997.
73. Worthley, John Abbott, and King K. Tsao, 1999. Reinventing Government in China: A Comparative Analysis. *Administration and Society* 31(5): 571-585.

Բաժին 7
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ և ՎԱՐՉԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ⁹

Թարգմանիչ և խմբագիր՝ Գայանե ԲՈՒՆԻԱԹՅԱՆ

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Ժողովրդավարական պետության ի սկզբնավորմանը զուգահեռ, քաղաքականություն և վարչարարություն հարաբերությունները եղել են վիճահարույց: Կշեռքի նժարին է դրված ընտրովի մարմինների կողմից հանրային կառավարման արդար իրականացումը, և քաղաքական կոալիցիայի կողմից պետական ապարատի բացարձակ փնտրիչումը: Ինչևիցե, այս արդյունքին իրականում հասել են. այն պետությունների որոշակի շրջանակը, որոնք փորձում են համադրման շնորհիվ՝ ապահովել ներդաշնակություն: 19րդ և 20րդ դարերի ընթացքում, ուշադրության կենտրոնում էր «նեյտրալության/չեզոքության սկզբունքի» անհամադրելիությունը՝ վարչարարության նկատմամբ քաղաքականության անհաղթահարելի գերիշխանության հետ: Այդ կոնցեպցիան նշանակում էր, որ հանրային կառավարումը ոչ այլ ինչ էր, քան գործադիր իշխանության հիերարխիկ ուժի ձեռքին մի գործիք, որով օրենսդիր իշխանությունը իրականացնում է իր քաղաքական կամքը: Նեյտրալության/չեզոքության սկզբունքի էությունը՝ կառավարման ապարատի արհեստավարությունն էր և հաշվեպնդականությունը: Ինչևէ, ինչպես նշվում է Լակունի և Լո Գալեսի կողմից այս բաժնում ընդգրկված նրանց հեղինակած գլխում՝ ակրեդիտացված քաղաքացիական ծառայողների կողմից ընդունված կործանարար որոշումները, փոխեցին այդ կարծիքը: 21րդ դարը դրական է դիտում այն ուժերը, որոնք հավասարակշռում են չեզոք ադմինիստրացիայի հնարավոր ճնշող վարքագիծը: Պետք է մարտահրավեր ներել քաղաքական մեծամասնության փեխնոկրատիային և հիվանդագին դեսպոտությանը: Վերջերս կարևոր փոփոխություններ են երևան գալիս երկու բևեռներում էլ: Բարձրաստիճան ադմինիստրացիան ավելի է քաղաքականացվում, իսկ և շարքային քաղաքացիներն էլ ավելի շար են ընդգրկվում հասարակական որոշումների կայացման մեջ:

⁹ Աղբյուրը՝ Nicole de Montrieux. "Politics and Administration: Introduction," eds. B. Guy Peters and John Pierre. *Handbook of Public Administration* (London: Sage Publishing), 293-299. Copyright . 2003 Nicole de Montrieux, by permission of Sage Publications Ltd.

Պատասխանաբարությունը կրում է քաղաքականության դաշվը/ուղորվը: Բյուրոկրատական հաշվեքվովականությունը դառնում է հիմնախնդիր:

Պատմական ենթատեքստ

Հանրային կազմակերպությունները կարգավորում են մասնավոր գործունեությունը և փրամադրում հանրային ծառայություններ և ապրանքներ: Երբ ժողովրդավարական կառավարությունները մշակում են հասարակական որոշումներ, նրանք պետք է դրանք արտահայտեն հատուկ կազմակերպությունների և գործընթացների միջոցով, որոնք համապատասխանում են քաղաքացիների կողմից արտահայտված ցանկություններին: Քաղաքականությունը կազմում է սահմանափակումները, հանրային քաղաքականությունը սահմանում է կանոնները իսկ ադմինիստրացիան կիրառում է դրանք անհատական դեպքերում: Նման ձևով մշակված առաջին մոդելը առաջացավ Եվրոպայում՝ 19րդ դարի ընթացքում: Աշխարհողները պահանջում էին արհեստավարություն, իսկ գիտական ուսումնասիրողները «չեզոքություն» էին տեսնում, որպես հանրային կառավարման սեփական ընկալման կիզակետ (Vivien, 1845): Լյուք Ռուբանը, իր հեղինակած գլխում նշում է, որ այս որակը այն հիմնարար առասպելն է, որի վրա կառուցվել է քաղաքացիական ծառայությունը՝ որպես կարգապահ գործունեություն՝ անջատված քաղաքականությունից: Այն ձևավորել է հանրային ծառայության հիմնական հմտությունները, ինչպես նաև ապահովել առաջացող քաղաքացիական ծառայողի կարգավիճակը: Նույն ուղուն են հետևել հետագայում Միացյալ Նահանգներում, երբ տեսության ճակատագրական կիրառումը ընդունվեց, այն է՝ քաղաքացիական ծառայության պաշտոնները այլևս չպետք է համարվեն պարզապարտություն, այլ պետք է բաշխվեն ըստ մասնագիտական գիտելիքների, ինչպես մյուս բոլոր աշխատանքների դեպքում: Բյուրոկրատիան գործիք էր ընտրված մարմինների ձեռքում և դրա օրինականությունը բխում էր հենց դրանից: Օրենքի գերակայության սկզբունքը կարգավորում էր իր իսկ սեփական գործունեությունը: Պետական ծառայող լինելը նշանակում էր ունենալ առավելություններ, իրավասություններ և նվիրվածություն: Քաղաքականության և ադմինիստրացիայի այս դասական տեսակետը ընդհանուր առմամբ ընդունված էր փաստիներորդ դարի վերջում:

Այս սկզբունքների վրա հիմնվելով, բյուրոկրատական գործունեության նկատմամբ երկու փարբեր մոտեցումներ էին խրախուսվում: Եվրոպայում հիմնական դիրքորոշումը բխում էր «Օրինաց Պետությունից»՝ գերմանական և ֆրանսիական

իրավունքի դարձումների գլխավորությամբ, որպեսզի իրավունքը հասկացվում էր որպես հանրային ոլորտում գործելու համար անհրաժեշտ գիտություն (Duguit, 1903): Քաղաքականության և ադմինիստրացիայի միջև տեսական և գաղափարական տարանջատումն էր բնորոշում այս զարգացումները: Սրանց հարաբերությունները կառուցվում էին այնպիսի կոնցեպցիաների հիման վրա, ինչպիսիք են վերահսկումը և հիերարխիան: Ներագույնական մեթոդները առաջնորդվում էին իրավաբանների դեդուկտիվ մտածելակերպով և նրանք կենտրոնացնում էին այն պայմանների վրա, որոնց դեպքում կիրառվում էին կանոններն ու կարգավորումները: Մյուս կողմից, նույն ժամանակահատվածի ընթացքում, հանրային կառավարման ամերիկացի ուսանողների հորդորել էր Վուդրոու Ուիլսոնը (Wilson, 1887) հիմնել և կառուցել հանրային կառավարման իրական գիտություն, որն անջատ է քաղաքականությունից և ուղղված է արդյունավետության դեգերումներին: Նա խորհուրդ էր տալիս վստահել մասնավոր մենեջմենտի փորձին: Ներկաբար, գիտական գործունեությունը հիմնված էր ուսումնասիրությունների վրա՝ ուսուցման նյութեր մշակելու նպատակով:

Քսաներորդ դարի սկզբում, գերմանացի սոցիոլոգ Մաքս Վեբերը հիմք դրեց բյուրոկրատիայի կատարյալ տեսակի դասական մոդելի (Weber, 1922): Նա ձևավորեց ադմինիստրացիայի գաղափարը՝ ժխտելով հանրային և մասնավոր կազմակերպությունների տարանջատումը: Մինչև երկրորդ համաշխարհային Պատերազմը, հանրային կառավարման ուսումնասիրությունը/գիտությունը/ դոմինացված էր կառուցվածքների և գործընթացների ուսումնասիրությամբ՝ դրանց նկարագրությամբ ու դասակարգմամբ: Այսպես հիպոթեզը քաղաքականություն-ադմինիստրացիա տարանջատումն էր մի կողմից, իսկ մյուս կողմից՝ ադմինիստրացիայի և հասարակության բաժանումը: Սա արվում էր, որպեսզի պահպանվեր չեզոքությունը, դոմինացիան իրագործելու համար հիերարխիայի օգտագործումը, և օրենքի գերակայությունը՝ արդյունավետության/efficacy/ և արդյունավորության/efficiency/ հասնելու համար: Այս ժամանակահատվածում իրականացված աշխատանքը ներքին ուղղվածություն ունի: Դրա ներդրումը հանրային կառավարման գիտության մեջ՝ քաղաքական որոշումներ իրականացնելու առումով, նշանակալի է: Այն ցույց է տալիս, որ հեղինակները քաջ տեղյակ էին տեսական և գործնական դժվարություններից: Նրանք հաճախ ցույց են տալիս այն պայմանները, որոնց դեպքում որոշակի նորմեր գործադրվել են և զարգացրել են տեսականի և գործնականի ամբողջական ռացիոնալությունը (Fayol, 1918; Taylor 1911): Այս ժամանակահատվածի բոլոր հեղինակները հիմնվել են գիտական մենեջմենտի պոզիտիվիստական տեսանկյունի վրա, և նրանք հավատում էին

քաղաքականություն-ադմինիստրացիա հարաբերությունները կազմակերպելու «մեկ լավագույն փարբերակի» կիրառելիությանը: Այս համոզմունքը ծնեց պլանավորման, ծրագրավորման, բյուջեարարման համակարգին: Այդ համակարգի ձախողումը առաջացավ հենց այն փաստից, որ այն դուրս թողեց կառավարությունների և դրանց գործակալությունների միջև քաղաքական բնույթի հարաբերությունները:

Նանրային քաղաքականության ուսումնասիրությունների ազդեցությունը

Քաղաքացիական ծառայության աշխատությունների գիտության մեջ նշանակալի փոփոխություններ առաջ եկան հանրային կառավարման դաշտից դուրս, երբ քաղաքագետները հեփաքրքրություն ցուցաբերեցին Նամընդհանուր բարեկեցության պետությունը գործի դնող մեխանիզմների նկատմամբ: Այդ ժամանակ նրանք ազատ էին պարզաբանելու հանրային գործունեության բարդ բնույթը, չնայած բյուրոկրատական ինտերվենցիայի օրինականությունը դեռևս ընկալվում էր բացառապես որպես իր՝ կառավարության գործիք լինելու գործառույթի արդյունք: Առաջին քայլը արվեց հանրային քաղաքականությունների ուսումնասիրման միջոցով՝ իրական աշխարհը ևս մեկ անգամ հարցականի տակ դնելու մի նոր ձևի դրսևորմամբ: Այս մոտեցման նպատակն էր բացառել ադմինիստրատիվ գործընթացների պրամաբանական ընթացքը, ինչպես նաև հանրային կազմակերպությունների ազդեցությունը՝ հանրային գործունեության վրա: Այս ոլորտը դարձավ հանրային կառավարման և քաղաքագիտության տարածքը, սակայն այն առատորեն պարարտացվում էր սոցիոլոգիայով, փնտեսագիտությամբ, պարմությամբ և իրավագիտությամբ: Ինչպես նկարագրված է Գարի Բրայների հեղինակած գլխում, փոփոխությունը նախ և առաջ առաջացավ նոր թեմաների ուսումնասիրությամբ, իրական գործառույթների և լայն մասսաների իրավիճակի վերլուծությամբ և փողոցային մակարդակի շփումներից, նաև փոխակերպումը առաջ եկավ նաև բիհեվիորիստական գիտությունների կողմից պրամադրած հեփագոության ժամանակակից մեթոդներից և ձևերից, որոնք թույլ էին տալիս կարարել տվյալների ավելի լավ հավաքում և ընկալում:

Նանրային քաղաքականությունների էությունը նկարագրելու և բացատրելու համար, հեփագոությունները կենտրոնացան բյուրոկրատիայում կազմակերպությունների ազդեցության վրա: Այդ ընթացքում նրանք հայտնաբերեցին, որ ադմինիստրացիայի և քաղաքականության միջև տարանջատումը ավելի վիճահարույց է, քան ակնկալվում էր: Նանրային

կառավարումը միավորված մարմին չէր և գործակալությունները կարևոր դեր էին խաղում քաղաքական գործունեության մեջ: Ինչպես նշվում է Լյուք Ռուբանի կողմից, «Հանրային կառավարումը՝ լայն իմաստով, քաղաքական ինստիտուտ է»: Քաղաքականության նման, բյուրոկրատիան՝ իշխանության տարածքն է: Դա այն բնմն է, որպեսզի բախվում են շահերը, ինչպես Զելցնիկն էր սահմանել Թենեսսի Վելի իշխանության համար (Selznik, 1949) և վերլուծվել Մայքլ Քրոզիեի կողմից՝ ֆրանսիական քաղաքացիական ծառայության՝ իր ուսումնասիրության մեջ (Crozier, 1963): Նույն ժամանակահատվածում, գիտնականները փորձեցին պարզել Սոցիալական Պետության ձախողումների իրական պարճառները և նրանք ուսումնասիրեցին պետության և հասարակության միջև փոփոխվող կարգավորումները՝ հիմնականում արդյունավետության փնտրյալների միջոցով (Simon, 1957): Այսպիսով, համարելով բյուրոկրատիան՝ քաղաքական մարմին և հանրային քաղաքականությունները՝ սոցիալական փոփոխության տեսություններ՝ հեղափոխողները սկսեցին կարգադրել էմպիրիկ աշխարհայեացիներ: Նրանք հայտնաբերեցին, որ հակառակորդ անհատներ ու կազմակերպություններ են կանգնած կառավարման այն շղթայի վերևում, որը կապում է քաղաքականությունը և աղմինիստացիան: Քաղաքական դաշտից նույնպես նոր գիտելիքներ եկան 1961թ-ին, երբ Նախագահ Էյզենհաուերը հորդորեց քաղաքացիներին զգուշանալ «երկայա եռանկյունիներից», ի նկարի ունենալով քաղաքականության և շահագրգիռ խմբերի/interest group/ ազդեցությունը՝ բյուրոկրատիայի տարբեր աստիճանների վրա: Գործնականում, բյուրոկրատիան քաղաքականությունից անջատող սահմանները լողված էին, ինչպես նկարագրված է Պիեր Լակումի և Պատրիկ Լո Գալեսի գլխում:

1970-ականներին էր, երբ փնտեսական սահմանափակումները վերջնականապես կանգնեցրին Համընդհանուր Բարեկեցության Պետության զարգացումը և այդ ժամանակ բյուրոկրատիայի արդյունավետությունը դարձավ խնդրահարույց: Այս տեսակի մտահոգությունը առաջ բերեց մի շարք տեսաբանների և պրակտիկ հեղափոխողների վիճաբանությունը այն մասին, որ հանրային ծառայությունը օգտագործում է հանրային դրամը/միջոցները՝ իր սեփական նպատակների համար (Tullock, 1970): Ներքին քաղաքական ղեկավարները հայտնաբերեցին, որ իրենց իշխանությունը բյուրոկրատիայի նկատմամբ անսահմանափակ չէ: Օրինակ, նախագահ Նիքսոնը, ինչպես նշում են Աբերբախը և Ռոբմանը (1976), կանգնեց այն փաստի առաջ, որ Առողջապահության, Կրթության և Սոցիալական Ապահովության վարչության աշխատակազմը դիմադրեց նրա

մտադրությանը՝ ուղղել պետական գործունեությունը մի ճանապարհով, որին վարչությունը չէր վստահում: Ընդհանրապես, երբ քաղաքացիական ծառայողները կազմակերպված են միություններով, նրանք ճակատագրական դեր են ունենում խաղի՝ ընթացքում: Քսաներորդ դարի վերջում, հետազոտողները արդիականացրին այն մոդիֆիկացիաները, որոնց վրա էր հիմնված նախորդ տեսությունը: Առաջինը՝ բյուրոկրատիան դոմինացված չէ քաղաքականության կողմից: Ընդհակառակը, շարժապետում քաղաքական իշխանությունները հիմնվում են քաղաքացիական ծառայողների մասնագիտական գիտելիքների վրա և այն տվյալների վրա, որ տրամադրում են վերջիններս (Allison, 1971; Heclo, 1974; Jobert and Muller, 1987): Ավելին, պնդումներ կան, որ քաղաքականությունը բյուրոկրատացվում է: Երկրորդ՝ քաղաքացիական ծառայողների տեխնիկական հմտություններին մարտահրավեր է ներդրում կառուցվածքների հորիզոնական և ուղղահայաց ֆրագմենտացիան՝ այդպիսով բերելով չնախատեսված բախումների և ձգձգումների: Պրեսմանի և Վիլդավսկիի (Pressman and Wildavsky, 1973) կողմից նախաձեռնված դասական աշխատանքը լավ օրինակ է այն խոչնդոտների, որոնք առաջանում են, երբ առկա է կառավարման չափազանց երկար և բազմաստիճան շղթան: Նրանց աշխատանքը ուսումնասիրում էր այն պայմանները, որոնց դեպքում պետք է Օկլենդում իրականացվեր դաշնային ծրագիր՝ հոգուր գործազուրկների: Նման օրինակով, Ֆրանսիայում հետազոտողները ընդգծեցին՝ առանձին վարչա-տարածքային բաժանումներում կենտրոնական կառավարության ներկայացուցչի և տեղի հեղինակավոր մարդկանց դերը. տեղական պահանջները բավարարելու համար՝ նրանք վերաձևակերպում կամ պարսեղում են կենտրոնական կառավարության ներկայացուցիչների կողմից դրսևորված մտադրությունները (Gremion, 1976; Worms, 1966): Երրորդ՝ բյուրոկրատիան միատեսակ բնագավառ չէ, մասամբ նաև այն պարճառով, որ ամենացածր օղակների օպերատորական պաշտոնների աշխատակիցներն ունեն իրենց յուրօրինակ մտածելակերպը: Պետական քաղաքականության ամենօրյա իրականացման մեջ, նրանք կանգնում են խնդիրների առջև և լուծում են այդ խնդիրները՝ ըստ գործելու սեփական չափորոշիչների (Dupuy and Thoenig, 1985): Չորրորդ՝ հանրային կառավարումն անջատ չէ հասարակությունից, քանի որ համարել շահերը կարող են միացնել հանրային և մասնավոր կազմակերպություններին (Heclo and Wildavsky, 1974; Lowi, 1979) և նույնիսկ թիրախային խմբերը կարող են ազդել իրականացման գործընթացի վրա (Sabatier and Mazmanian, 1980): Շահագրգիռ խմբերի դերը, ինչպես բյուրակրատիայի ներսում, այնպես էլ դրանից դուրս, գնալով ավելի շարժ է ընդգրկվում հանրային

կառավարման ուսումնասիրության մեջ՝ այդպիսով լուսավորելով դրանց ազդեցությունը բյուրոկրատական վարքի վրա: Ինչպես նկարագրում են Լակունը և Լո Գալեն, եվրոպական հասարակությունների ի հայտ գալը մոդիֆիկացրել է ինչպես շահագրգիռ խմբերի բնույթը, այնպես էլ նրանց ռազմավարությունները: Այսպիսով՝ բյուրոկրատիայի և միջավայրի հարաբերությունները տրանսֆորմացվել են:

Ուսումնասիրելով իրավիճակը մեկ այլ տեսանկյունից, Գարի Բրայների մասում նշվում է, որ արմատական փոփոխություն է առաջ եկել քաղաքականության և ադմինիստրացիայի/վարչարարության հարաբերություններում, քանի որ բյուրոկրատիայի լեգիտիմությունը այլևս չի սահմանափակվում կառավարության կամքի տեխնիկական իրականացման դերով: Ընդունելով, որ քաղաքականությունը և կառավարումը իսկապես փոխազդեցության մեջ են, պետական քաղաքականության ուսումնասիրություններն ասում են, որ պետական կառավարման ընթացքը միակ խնդիրը չէ. բուն էությունը նույնպես վրանգված է, քանի որ պետական քաղաքականության իրականացման ժամանակ, բյուրոկրատիան պարասխանում է քաղաքացիների ակնկալիքներին: Այս հարցը բարձրացվեց, երբ պարզ դարձավ, որ մարդիկ իրենց ամենօրյա կյանքում կրում են բացարձակ օրինական այն որոշումների ազդեցությունը, որոնցից նրանք դժգոհել են: Ընդհանուր և հատուկ շահերի միջև հավասարակշռության ուսումնասիրությունը նախ և առաջ կենտրոնացավ հանրային գործակալությունների վրա: 1960-ականների և 1970-ականների ընթացքում տարբեր աշխարհայինություններում ընդգծվեցին այն պայմանները, որոնցով անհատներին և կազմակերպություններին մարչելի է եղել բյուրոկրատիան՝ վերևից ներքև լոբբինգի միջոցով՝ ներառյալ տեղական կառավարման մակարդակը, որն իրականացնում է ազգային պետական քաղաքականությունները: Ավելի ուշ, քաղաքացիների կազմակերպված խմբեր ի հայտ եկան, որոնք պահանջում էին բյուրոկրատիայի դեմոկրատիզացիա՝ պնդելով, որ այն հանրային ոլորտի մի մաս է և որպես այդպիսին, այն պետք է կրի ժողովրդավարության քաղաքական սահմանափակումները: Նամապարասխանաբար, քննարկելով ներկայացուցչական բյուրոկրատիան (Krislov, 1974) և դրա անհամաձայնությունները (Krislov and Rosenbloom, 1981), փորձառու մասնագետները և տեսաբանները փնտրում են այնպիսի մասնակցային կառուցվածքներ և գործընթացներ, որոնք կտրանսֆորմացնեն Վեբերյան բյուրոկրատիայի էությունը (Callon et al., 2001):

Քաղաքականության և Կառավարման Ներագույնություններ

Ինչպես նկարագրված է այս բաժնի երեք գլուխներում, դաշտն այսօր բնորոշվում է տարասեռությամբ, դինամիզմով և համադրումով. այսինքն՝ քաղաքական և վարչական համակարգերի բազմազանություն, գիտական մեթոդների և հեղափոխական հարցերի դինամիզմ և տեսությունների, գաղափարների և սահմանումների համադրումով: Ինչևէ, պարզվեց, որ երբ գիտնականները փոխեցին հայեցակետը և սկսեցին ուսումնասիրել պետությունների քաղաքականությունները, որպես անկախ փոփոխականներ, այլ ոչ միայն կախյալ, և ուսումնասիրության առումով՝ բավականին մեծ ոլորտ ամբողջականացավ: Այնուամենայնիվ, այս դաշտը կարելի է դեռևս սահմանել որպես “արվեստ և արհեստ”, ինչպես անվանում է Վիլդավսկին (Wildavsky, 1979):

Առաջին դիտարկումն այն է, որ անորոշությունը դաշտի սահմանման բնորոշ գիծն է: Եթե այժմ չեզոքությունը ընդհանրապես դիտարկվում է որպես դատարկ գաղափար, *բյուրոկրատիան* բազմիմաստ բառ է, որը նշանակում է կամ Մաքս Վեբերի կողմից նկարագրած որոշակի կազմակերպում, կամ հանրային կառավարումը՝ որպես գործառույթ, և կամ բացասական իմաստ կրող մի կազմակերպում, որը հայրնի է իր կարծրությամբ և կոնֆորմիզմով: *Քաղաքականացումը* մի տերմին է, որը կիրառվում է այն դեպքում, երբ մի որոշակի քաղաքական կոալիցիա տնօրինում է պետական գերատեսչություններին, կամ մի որևէ կառավարման բարձր օղակի խթանում՝ ընտրարշավի ժամանակ տրված խոստումներ իրականացնելու նպատակով: *Մասնակցությունը* վերաբերվում է սեփական շահերը հետապնդող մի որևէ խմբի կողմից հանրային գործունեության զավթումը կամ այլ միջոցներով՝ ժողովրդավարության զարգացումը: *Նանրային մենեջմենտը* սահմանում է “ազգի կամքն իրականացնելու համար արդյունավետ և արդյունավոր գործիքի փնտրությունը” (Brownlow et al., 1937), մինչդեռ Նոր Նանրային Մենեջմենտը (ՆՆՄ) մարմանշում է ավելի լավ ծառայության կոնկրետ գործիքներ՝ սեփականաշնորհման և ապակենտրոնացման միջոցով՝ մենեջմենտը քաղաքականությունից անջատելու նպատակով:

Ինչպես գնահատվել է Գարի Բրայների կողմից, տեսությունը և պրակտիկան սերտորեն կապված են այն գաղափարական կոնֆլիկտին, որը անջատում է գիտական հանրությանը քաղաքական բեմահարթակից, նրանց միջև, ովքեր կարծում են, որ “շուկայական նորմերի գերակայությունը” պետք է բարձր գնահատվի, որպեսզի խթանվի ժողովրդավարությունը՝ “արժեք դրամի դիմաց”

ծառայությունների միջոցով և նրանց, ովքեր հավատում են, որ պեքական ինքնակազմակերպության յուրահավակությունը դեռևս արժեք է ներկայացնում՝ այդ ժողովրդավարական նպատակին հասնելու համար՝ մենաշնորհների և հանրային շահի միջոցով: Այսպիսով, քաղաքականության և ադմինիստրացիայի միջև հարաբերությունները կարող են անբաժանելի առաջացնել: Երկու խմբերն էլ կարծում են, թե կառավարությունները պեք է վերահսկեն բյուրոկրատիային, սակայն առաջին խումբը դիտարկում է ավելի լավ աշխատանքի փոփոխություն՝ ինքնասահմանափակման միջոցով՝ կառուցելով պայմանական շուկաներ և “դեկավարի և գործակալի” տեսությունը: Մինչդեռ երկրորդ խումբը արժևորում է ընդհանուրի շահը և կառավարման հիերարխիկ շղթան: Ցանկացած տեսության ընդունման դեպքում էլ, այժմ կա համաձայնություն այն փաստի շուրջ, որ քաղաքականության և ադմինիստրացիայի հարաբերությունները բնորոշվում են փոխազդեցությամբ: Ինչևէ, հանրային մենեջմենտի աճող ազդեցությունը սփռվում է մրաժեղ այն պայմանների շուրջ, որոնց դեպքում արդյունավորությունը կարող է ներառվել ժողովրդավարական կառավարման սկզբունքների մեջ:

Այս նկատառումը առաջացրել է մեծածավալ հետազոտությունների շարք՝ հանրային մենեջմենտի ոլորտում: Որոշ հետազոտություններ նվիրված են գործելու մեխանիզմներին (Hood, 1983), իսկ մյուսներն էլ կենտրոնացնում են քաղաքականության և բյուրոկրատիայի տարանջատման վերանայված փոփոխության վրա: Ըստ ամենաարմատական ուղղության, Նոր Նանրային Մենեջմենտի, բարձր որակի և արդյունավոր ծառայությունների հասնելու համար, բյուրոկրատիան պեք է տարանջատվի կառավարությունից, որպեսզի բարելավի իր ռեսուրսները, երբ ազատվի քաղաքական ազդեցություններից (Pollit, 1998): Առայժմ, պետություններից շատերը չեն ընդունել այս տարանջատումը, սակայն տեսական և պրակտիկ աշխատանքը արագ ծավալվում է դաշտում է, որպեսզի հավասարակշռի բյուրոկրատական ինքնավարությունն ու քաղաքական փոփոխությունը: Այլ գիտնականներ ուսումնասիրում են նոր վարկածներ, փոփոխականներ և դասակարգման ձևեր՝ վերջերյան մոդելի արդիականությունը ստուգելու համար՝ քաղաքական և վարչական կասկածելի լեգիտիմության դարում:

Ներկայումս բարեփոխումները տարածված են, սակայն ինչպես նշված է բոլոր երեք գլուխներում, իրավիճակային փոփոխականների դերը հաճախ որոշիչ է: Մասնավորապես, քաղաքական համակարգերը փոփոխվում են կարևոր ձևերով, ինչն էլ դարձնում է համեմատությունները խնդրահարույց: Ինչպես հստակ ներկայացված է Լակումի և Լո Գալիի կողմից, սա հարկապես վերաբերվում է

շահագրգիռ խմբերին, որոնք արժանացել են մասնակցության ամբողջովին փարբեր մակարդակների՝ ԱՄՆ-ի և Եվրամիության կառավարման համակարգերում: Չնայած համեմատման աշխատանքները դեռևս նախնական փուլում են, քաղաքականության և կառավարման հարաբերություններին անդրադարձել են կառավարության աշխատանքի ուսումնասիրության ժամանակ: Ընթացքի մեջ է պետական քաղաքականությունների վերաբերյալ ընդգրկում մի ուսումնասիրություն, որը կներառի ակտորներ և համակարգեր, կառուցվածքներ և շահեր: Տիմմսթեյն և զարգացնելով առկա գիտելիքը, Գայ Փիթերսը գտնում է կառավարման չորս մոդելներ, որոնք ընդգրկում են քաղաքականության և կառավարման փարբեր տեսակի շարունակականությունը (Peters, 1996): «Շուկայական մոդելում» կառավարությունը պարփակում է իր քաղաքականությունը և գաղափարական ուղղությունները կիսահինքնավար կազմակերպություններում՝ այդպիսով ստեղծելով ավելի նորարարական ծրագրեր: «Մասնակցային մոդելում» ավելի ցածր էշելոնները և դրանց օգտագործողները ունեն քաղաքականության որոշումների վրա ավելի մեծ ազդեցություն, քանի որ նրանց տնօրինության փակ կա տեղեկատվության ավելի բարձր մակարդակ: «Ճկուն մոդելում» կառավարումը բնորոշվում է էքսպերիմենտալ մոտեցումով՝ հնարավորություն տալով ավագ պաշտոնյաներին ստուգելու լավ քաղաքականության մասին սեփական ընկալումները: Ի վերջո, «չկարգավորված մոդելում» բյուրոկրատիան ազատված է իր ոչ պիտանի կանոններից և քաշքշուկից՝ քաղաքական առաջնորդների նպատակներին ծառայելու համար, որոնք չեն կարող իրականացվել առանց արհեստավարժ քաղաքացիական ծառայողների ակտիվ մասնակցության: Ֆենոմենը իհարկե խնդրահարույց է, ինչպես նշված է Լյուք Ռուբանի կողմից, քանի որ հասկացությունները ամեն տեղ նույն նշանակությունը չունեն և դասական մեխանիզմները չեն համընկնում օրինակ՝ քաղաքականացումը նկարագրելու կամ շահագրգիռ խմբերի ազդեցությունը գնահատելու դեպքում: Ներկայումս, առանձին փաստերի համեմատական կշիռը սովորաբար դժվար է ընկալել: Մյուս կողմից, երբ հստակ և զգուշավոր չափման միջոցով նախաձեռնվում են կոնկրետ դեպքերի ուսումնասիրություններ, այդ դեպքում հնարավոր է դառնում իրական աշխարհի հավաստի նկարագրություն: Այժմ սրանք կազմում են դաշտի գիտելիքի հիմնական աղբյուրը, չնայած կարևորագույն քայլեր պետք է ձեռնարկվեն՝ մեթոդոլոգիական կանոններ և տեսական հիպոթեզներ մշակելու համար:

Քաղաքականությունը և Կառավարումը քսանմեկերորդ դարում

Քանի որ «վարչական բարեփոխումները» վճռորոշ փոփոխություններով հանդես ի հայտ են եկել անգլիական բյուրոկրատիայում 1970-ականների վերջում, այն ընթանում էր շար պետություններում շուրջ քսան տարի՝ քաղաքականություն և վարչարարություն հարաբերությունների համար կարևորագույն նկարագրումներով: Ո՞րն է փոփոխության ուղղությունը:

Այնպիսի միջազգային կազմակերպություններ, ինչպիսիք են ՏՆԶԿ-ը (OECD) և Նամաշխարհային Բանկը գտնում են, որ կառավարությունները կանգնած են նմանապիպ խնդիրների առջև և հետևաբար նրանք փորձում են ազդել ինստիտուցիոնալ համակարգերի վրա: Միտումը՝ ընդհանուր ուղղությունների միասնականացումն է և ազգային չափորոշիչների գնահատումը՝ ըստ արդյունավետության և արդյունավորության սրանդարացված նորմայի: Ավելի վաղ ուսումնասիրված ինստիտուցիոնալ էվոլուցիային համապատասխան, ընդհանուր ուղղությունների և հաստատությունների ժամանակակից կապը դոմինացվում է ավելի շար կարգավորման, քան ուղղակի ներգրավմամբ: Այս տենդենցը նշանակում է ավելի շար իշխանություն, կանոններ և չափորոշիչների սահմանում և ավելի շար ապակենտրոնացում, պայմանագրերի կնքում կազմակերպությունից դուրս աշխատուժի հետ և վերահսկում. մի ուղղվածություն, որը հակասում է նախորդ արժեքների համակարգին, որը ենթադրում էր քաղաքական կամքի տեխնիկական իրականացում: Փոփոխությունը նաև ուղղված է դեպի անհատ ձեռնարկատիրության և բյուրոկրատիայի միջև ավելի շար փոխազդեցություններին, այսպիսով ժխտելով ժամանակակից պետության հիմնարար տարանջատումը հանրային և մասնավոր հարվածների միջև: Եվրամիությունում, օրինակ, ընդունվել է անկախ գործակալությունների մոդելը, որը հանրային ծառայությունները կարգավորելու նպատակ ունի: Ընդհանրապես, գործակալությունները վերահսկելու համար տարբեր մեխանիզմները աստիճանաբար մարտահրավեր են ներդրում վարչական իրավունքին, որպես կառավարության կամքն իրականացնելու գործիք՝ համաձայն բյուրոկրատիայի վերելքի մոդելի (Hood et al., 1999):

Ժամանակակից վարչական համակարգերը առաջին հերթին կանգնում են քաղաքականության հետ փոխազդեցությունները զարգացնելու անհրաժեշտության առջև: Վերջերս, ընտրագնացվածի կողմից ճնշումները՝ իրականացնելու ընտրարշավի ժամանակ տրված խոստումները, բերեցին գործադիրի քաղաքական շերտի ուժեղացմանը (Peters et al., 2000) և մասնավորապես քաղաքականացման

աճին: Ինչպես նշվել է Լյուք Ռուբանի կողմից, չնայած դաշտում հեղափոխությունները առաջ չեն բերել համընդհանուր սկզբունքներ, ֆենոմենն ապացուցված է: Կենտրոնի կշիռն աճում է և դրա քաղաքականացումը նույնպես՝ պետական քաղաքականության իրականացման մեջ քաղաքացիական ծառայողների ներգրավման շնորհիվ: Ռուբանը փաստում է, որ Եվրոպայում մի նոր փարբերակ է ի հայտ գալիս, որտեղ ավելի են կարևորվում բյուրոկրատների քաղաքական և մասնագիտական հմտությունները: Այս դիտարկման կողմնակից են նաև Լակունը և Լո Գալեն, որոնք ցույց են տալիս եվրոպական մակարդակում բյուրոկրատիայի հետ փոխազդող շահագրգիռ խմբերի փոփոխվող բնույթը:

Ժամանակակից բյուրոկրատիայի երկրորդ բնորոշ գիծը՝ ինքնավարությունն է՝ կան Կենտրոնական կառավարման մարմինների և գործակալությունների ապակենտրոնացման, կան գործառնության իրամաքանական հիմնավորումով՝ գործառնական գրասենյակներին լայն ազատությունների Կրամադրման միջոցով: Միտումը՝ մասնավոր ձեռնարկություններին ավելի շատ վստահելն է: Քաղաքականության և վարչարարության բարդ հարաբերությունների Կրվյալ փուլին բնորոշ է «փոխադարձ լրացումների սկզբունքը/subsidiarity/»: Այն նշանակում է, որ կառավարման շղթան պետք է լինի հնարավորինս կարճ, միաժամանակ քչացնելով բյուրոկրատական քաշքշուքը և իրավիճակները հավասարեցնելու ունակությունները սահմանափակելով: Կոչված լինելով պաշտպանելու պետությունների քաղաքական ինքնավարությունը նորաստեղծ Եվրամիությունում, «փոխադարձ լրացումների սկզբունքը/subsidiarity/» հավանաբար թույլ կրա եվրոպական բյուրոկրատիային բանակցել ուղղակիորեն ենթապետական հաստատությունների հետ՝ այդպիսով մեծացնելով քաղաքականության և վարչարարության փոխազդեցությունը, ի լրումն Լակունի և Լո Գալեի կողմից նկարագրած կառավարության փարբեր մակարդակների երկուստեք ներգրավմանը: Այս զարգացումը կբերի նոր փորձառությունների՝ բազմապարկելով փարբեր հանրային և մասնավոր մարմինների միջև հարաբերությունները կարգավորող մեխանիզմների թիվն ու ձևը, համակարգելով և հաստատությունների և ցանցերի միջոցով՝ բյուրոկրատիան դարձնելով ավելի մարչելի:

Երրորդ բնորոշ գիծը, որ թե՛ Բրայները և թե՛ Լակունն ու Լո Գալեն առանձնացնում են իրենց բաժիններում՝ գերատեսչությունների կենտրոնական դիրքն է, որոնք ենթակա են բախվող շահերի ճնշմանը, քանի որ աճում է մասնակցության պահանջը ավելի շատ դերակատարների կողմից, որոնք պահանջում են իրենց շահերի նկարագրումը և այդպիսով մարտահրավեր են նետում ընտրված մարմինների

կողմից կայացրած քաղաքական որոշումներին: Առաջին ակնհայտ շահը ներքին ուղղվածություն ունի: Նանրային ծառայողները ձգտում են մշտապես պահպանել աշխատանքը և այն ծառայությունները, որ մատուցում են հանրությանը, նույնիսկ երբ քաղաքական իշխանությունը մտադրված է այդ ծառայությունը հանելու: Ֆրանսիական կառավարությունը կանգնեց նման իրավիճակի առջև 1990-ականներին, երբ այն ստիպված էր հեղափոխել Ֆինանսների Նախարարական Վարչության բարեփոխումը (Bert, 2000): Մեկ այլ խումբ, որը փորձում է արտահայտել իր սեփական կարծիքը, թե ո՞րն է ամենաանհրաժեշտ ծառայությունը՝ ամենացածր օղակների բյուրոկրատներն են: Նրանք պնդում են հեղափոխություն. քանի որ իրենք են աշխատանքը կատարողը, ուրեմն նրանք պետք է վերահսկեն դրա էությունը: Նրանք հաճախ գիտեն քաղաքացու պահանջների հեղափոխական բախումների անհաղթահարելի դժվարությունները: Ինչևէ, ինչպես նշում են Լակուսմոն և Լո Գալեն, բյուրոկրատները այժմ գործ ունեն քաղաքացիների շարունակաբար զարգացող շահագրգիռ խմբերի հեղափոխական նրանք պետք է աշխատեն ինչպես գործընկերներ՝ միասին փնտրելով ընդհանուր շահը, այդպիսով կրելով նման խմբերի ներկայացուցչության և փորձառության մարտահրավերը:

Ապագա հեղափոխությունները

Այս բաժնում ընդգրկված երեք գլուխները ձևավորում են քաղաքականություն և վարչարարություն հարաբերությունների մի նոր մոդել: Նամաձայն այս օրինակի, պետական քաղաքականությունները կծագեն ընտրված մարմինների կողմից արտահայտված միջնորդավորված պահանջների և քաղաքականության ազդեցությունը կրող քաղաքացիների կամքի ուղղակի ձևավորման առերեսումների արդյունքում: «Քաղաքականության»/politics/ էության այս փոփոխությունը առաջ կբերի «ադմինիստրացիայի» համապատասխան մոդիֆիկացիա և երկուսի միջև հարաբերությունների նոր ուղղվածություն: Փոխազդեցությունը կծնի համադրության նոր տեսակներ և գործիքներ փոխարինելու ուժ: Դրանց քաղաքացիները պետք է ուսումնասիրվեն՝ քաղաքացիական ծառայողների փոփոխվող հմտությունների, որոշումների կայացման գործընթացների լույսի ներքո՝ հաշվի առնելով հստակ դերակատարների կողմից արտահայտված նոր պահանջները բավարարելու համար անհրաժեշտ վերահսկման յուրահատուկ ձևերի զարգացումը: Ի վերջո, նոր հիպոթեզներ պետք է առաջ քաշվեն՝ քաղաքականություն և վարչարարություն

հարաբերություններում ներգրավված դերակատարներին, խնդիրներն ու վարքագծերը այլ ձևով դասակարգելու համար:

**ՊԵՏԱԿԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԵՎ ՊԵՏԱԿԱՆ
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ¹⁰**

Թարգմանիչ և խմբագիր՝ Գայանե ԲՈՒՆԻԱԹՅԱՆ

Պետական կազմակերպությունների առաջնային դերը՝ կառավարությունների կողմից ընդունված քաղաքականությունների իրականացումն է։ Թե որքանո՞վ է կառավարությունը հասնում քաղաքականության կարևորագույն նպատակներին, մեծապես կախված է պետական կառավարման համակարգի կարողությունների մակարդակից։ Այլ գործոններ նույնպես կրիտիկական դեր են խաղում, ինչպես օրինակ իշխանության օրենսդրական պարավորվածությունները և քաղաքականության նպատակներին հասնելու համար անհրաժեշտ ռեսուրսները, ինչպես նաև առաջնայնությունների և մրցակցող այլընտրանքների վերաբերյալ վերջնական որոշումները, որոնք թույլ են տալիս որոշել՝ արդյո՞ք քաղաքականության նպատակներն իրականացվել են։ Պետական կազմակերպություններն ընդհանրապես կարևորագույն դեր են խաղում քաղաքական համակարգերի ձևավորման մեջ։ Սակայն քաղաքականության հաջողությունը հափկապես կախված է վարչական կարողություններից։ Պետական կազմակերպությունները դիտարկելու քաղաքականության հենքով մոտեցումն առաջարկում է բազմաթիվ միջոցներ։ Այս աշխատանքում կենտրոնացել են երեք լայն թեմաների վրա։

Նախ և առաջ, կառավարության կողմից նախաձեռնվող պետական քաղաքականությունների քանակի և շրջանակի ահռելի աճը համապատասխանաբար առաջացրել է ավելի մեծ ակնկալիքներ կառավարություններից։ Այդ ակնկալիքները հիմնականում բաժին են հասել հանրային/պետական կառավարիչներին, այն է՝ հանրային խնդիրները լուծող ծրագրերի և հանրային նպատակների իրականացում։ Նանրային կառավարիչների համար փարբեր տեսակի պետական քաղաքականություններ դնում են փարբեր տեսակի մարտահրավերներ։ Որոշ քաղաքականություններ ենթադրում են քաղաքական այնպիսի կարգավորումներ, որոնք ներ են քաշում բյուրոկրատիային՝ ժողովրդավարական հաշվետվողականության այլ բարձր արժեքներին բավարար համապատասխանող ձևերով, մինչդեռ կան քաղաքականություններ, որոնք ավելի վիճահարույց են։ Ավելի

¹⁰ Աղբյուրը՝ Gary C. Bryner. "Public Organizations and Public Policies," eds. B. Guy Peters and John Pierre. *Handbook of Public Administration* (London: Sage Publishing), 300-309. Copyright . 2003 Gary C. Bryner, by permission of Sage Publications Ltd.

ընդհանուր ասած, քաղաքականության իրականացման գործընթացը ցույց է տալիս, որ անհնարին է հստակ նկարագրել Վարչարարությունը՝ և քաղաքականությունը: Պետական բյուրոկրատիաների օրինականությունը և ընդունված լինելը ավանդաբար եղել է այն գաղափարի գործառնությունը, որ գործակալությունները ուղղակի ի կարար են ածում ուրիշների կողմից ընդունած քաղաքական որոշումները և որ վարչական գործընթացը չեզոք է և օբյեկտիվ: Սակայն վարչարարությունը՝ քաղաքականություն է. քաղաքական ընտրանքները բնորոշ են վարչարարությանը, և պետք է հասկանալ, որ պետական բյուրոկրատիաները տեղադրված են քաղաքական ակտորների ցանցում:

Երկրորդ, քանի որ պետական քաղաքականությունների շրջանակը և գործունեության ոլորտը աճում է ժողովրդավարություններում, համապատասխանաբար՝ աճում է նաև դրանց ազդեցությունը կրող քաղաքացիների պահանջը՝ այդ քաղաքականությունների մշակման գործընթացում մասնակցություն ունենալու համար: Այն գերաբեւտությունները, որոնք արձագանքում են նման պահանջներին, պետք է հավասարակշռեն մասնակցությունը և այլ պահանջները՝ բյուրոկրատական ռեսուրսների նկատմամբ: Իսկ նախընտրություն տալը ավելի արդյունավոր և խելամիտ գործավարությանը, թե ավելի լայն հանրային մասնակցությանն ու քննարկումներին՝ բավականին դժվար է: Մասնակցության պահանջները մարտահրավեր են նետում այն ակնկալիքներին, որ պետական կառավարումը՝ քաղաքական կամքի ոչ քաղաքական իրականացումն է՝ արտահայտված օրենքներով և որ կառավարումը մասնագետների և արհեստավարների գործունեության ոլորտն է: Քանի աճում է մասնակցությունը՝ հաշվետվողականության և քաղաքական վերահսկման եզրերը լողզվում են:

Երրորդ, պետական կազմակերպությունների մասին մեր կարծիքը նաև ձևավորվում է պետական քաղաքականությունների արդյունքների գնահատման հիման վրա: Նրանք, ովքեր կարծում են, որ արդյունքները դրական են, հիմնականում ներկա բյուրոկրատիայի կողմնակիցներն են: Իսկ նրանք, ովքեր ավելի քննադատաբար են վերաբերվում արդյունքներին, բնականաբար եզրահանգում են, որ պետական կառավարմանն անհրաժեշտ են փոփոխություններ: Սովորաբար պետական գերաբեւտությունները մեղադրվում են անարդյունավետ լինելու համար, անկարող՝ լուծելու այն խնդիրները, որոնք մտնում են իրենց իրավասության մեջ: Սակայն բյուրոկրատական հաջողություններն ու տապալումները այն քաղաքական տնտեսության իշխանությունների բաշխման արտադրանքն են, որի մաս են կազմում այդ գերաբեւտությունները: Պետական հաստատությունների արդյունավետությունը

հիմնականում որոշվում է այն աստիճանով, ըստ որի նրանք կարող են բավարարել ավելի լայն ուժերի պահանջներն ու շահերը: Մինչդեռ մեծ ուշադրություն է դարձվում վարչական կառուցվածքի հարցերին, բյուրոկրատական վարքագծին, գործընթացին, մենեջմենտին և միջկառավարական քաղաքականությանը՝ պետական հաստատությունները չեն կարող ընկալվել պետության ավելի լայն ենթաբնույթից դուրս:

Ամփոփելով, պետք է նշել, որ հանրային կառավարման՝ պետական քաղաքականության հենքով տարբերակը ուշադրությունը կենտրոնացնում է պետական հաստատություններից շատ մեծ ակնկալիքների վրա, և այն մեծ մարտահրավերների վրա, որոնց առջև նրանք հայտնվում են՝ փորձելով բավարարել մրցակցող և հաճախ հակասական արժեքներ: Այդ արժեքները բխվում են բյուրոկրատական կազմակերպությունների ներսում, երբ նրանք գործ են ունենում այլ քաղաքական հաստատությունների հետ, և երբ նրանք գործում են տնտեսական, սոցիալական և քաղաքական իշխանության ավելի լայն բաշխման շրջանակներում:

Նանրային կառավարում, վարչական քաղաքականություն և քաղաքականության իրականացման գործընթացը

Քաղաքականության քայլերը և փուլերը

Քաղաքականության մշակման և իրականացման ավանդական մոդելը ներկայանում է որպես դինամիկ մի գործընթաց՝ «մի համարել վերլուծական և քաղաքական գործընթաց, որին ո՛չ սկիզբ ունի ո՛չ էլ վերջ և որի սահմանները հստակ չեն» (Lindbloom, 1968: 4): Այն նաև խնդիրներ սահմանելու շարունակական գործընթաց է, կառավարական արձագանքների կամ քաղաքականությունների մշակում, քաղաքականություններն իրականացնելու համար վարչական մեխանիզմների կազմակերպում և քաղաքականության նպատակների իրականացման աստիճանի գնահատում: Նանրային քաղաքականությունների իրականացման գործընթացը հստակ տարանջատումներ չունի: Քանի որ հաճախ դժվար է հստակ սահմանել դիտարկվող խնդիրների բնույթը կամ այն քաղաքական արձագանքը, որը հավանաբար կբերեր այդ խնդիրների լուծմանը, շատ ջանքեր թափվում են՝ առանց նշանակալի արդյունք ստանալու: Քաղաքականությունները հաճախ օգնում են հեռացնել հասարակությանը խնդրի ազդեցությունից, սակայն իրականում չեն մոտեցնում խնդիրը լուծմանը, կամ կարող են լուծել խնդիրների դրսևորումները՝ առանց արմատական պարճառներին անդրադառնալու:

Չնայած քաղաքականության մշակման և իրականացման գործընթացը փարբերվում է իր փարափեսականների համար՝ որոշ փարբեր առկա են բոլոր քաղաքական նախաձեռնություններում: Ինչպես նշվել է Չարլզ Ջոնսի և ուրիշների կողմից, քաղաքականության գործընթացն ընդգրկում է չորս հիմնական քայլեր՝ նախաձեռնում և սահմանում, մշակում և ընդունում, իրականացում և ազդեցություն և ի վերջո գնահատում (Jones, 1984; Peters, 1991): Այս մոդելը չի բացառում, թե ինչու են քաղաքականությունները սփանում հենց այն ձևը, որն ունեն, սակայն այն փալիս է քաղաքականության գործընթացը ձևավորող փարբեր գործոններն ուսումնասիրելու մի օգտակար ճանապարհ, մասնավորապես՝ պետական բյուրոկրատիաների դերը այդ գործընթացում:

Քաղաքականության գործընթացը «սկսվում է», կամ հավանաբար ավելի ճիշտ, մի նոր փուլ սկսվում է, երբ մարդիկ սահմանում են սոցիալական և փնտեսական այնպիսի խնդիրներ, որոնք կարող են լուծվել կառավարության ջանքերի շնորհիվ: Խնդիրը ըմբռնելուց և սահմանելուց հետո՝ շահերը հավաքագրվում են և կազմակերպվում՝ կառավարության պաշտոնյաներին պահանջներ կամ առաջարկություններ ներկայացնելու ակնկալիքով: (Կառավարության պաշտոնափար անձինք, մասնավորապես վարչական պաշտոնյաները իրենք են ներգրավված լինում այս գործընթացի վաղ շրջանում, քանի որ նրանք ձգտում են աջակցություն ստանալ իրենց հետաքրքրող քաղաքականությունների համար:) Կախված առաջարկության հետևում կանգնած քաղաքական ուժերի հզորությունից և կառավարական պաշտոնյաների կողմից խնդրի կարևորության դասակարգումից՝ առաջարկությունը կարող է դառնալ քաղաքականության օրակարգի հարց: Քաղաքականության օրակարգի մեջ մտնելը մեծ մարտահրավեր է՝ ունենալով ուշադրություն պահանջող ահռելի քանակությամբ խնդիրները: Շահագրգիռ խմբերը կարող են կազմակերպել, մոբիլիզացնել ռեսուրսները և լոբբինգ անել ընտրված գործիչներին, սակայն որևէ բան չի կատարվի, մինչև մի նշանակալի իրադարձություն կամ ճգնաժամ՝ չիրավիքի բոլորի ուշադրությունը փոխադրել խնդրի վրա: Նորարարական քաղաքականությունները հնարավոր են, երբ կա հանրային ուշադրության կենտրոնացում, հանրային մտածողություններին արձագանքելու քաղաքական շահ և քաղաքականության նախաձեռնողներ, որոնք ունակ են ուղղել քաղաքական էներգիան՝ դեպի քաղաքականության փոփոխություններ (Kingdon, 1984):

Թե ինչպես են առանձնացվում քաղաքականության խնդիրները և այն ենթադրություններն ու արժեքները, որոնք ձևավորում են սահմանումները, կարող են

ունենալ մի շարք կարևորագույն հեղափոխություններ պետական քաղաքականության կառավարման համար: Խնդրի սխալ ընկալումը (օրինակ, երբ ուշադրությունը կենտրոնացվում է դրսևորումների, այլ ոչ թե արմատական պարճառների վրա) կարող է բերել քաղաքականության այնպիսի արձագանքի, որը անհամապատասխան է կամ չունի անհրաժեշտ կիզակետ: Գործընթացի այս նախնական փուլում առաջացած քաղաքական աջակցությունը (կամ դրա բացակայությունը) կարող է կարևոր ազդեցություն ունենալ քաղաքականության մշակման, իրականացման և գնահատման վրա: Որոշ խնդիրներ կարող են անտեսվել, իսկ այլ, ավելի անլուրջ խնդիրներին կհատկացվի մեծ ուշադրություն, ուղղակի որովհետև առաջիններին չի հաջողվել գրավել հզոր քաղաքական աջակցություն:

Քաղաքականության գործընթացի երկրորդ քայլը ներառում է գործելու պահանջին պատասխան ծրագրի մշակումը, գործողությունն իրականացնող պետական մարմնի օրակարգի մեջ՝ այդ ծրագրի մտցնելը, ծրագրի իրականացումը լիազորող օրենսդրության անցկացումը, և իրականացման համար բավարար ֆոնդերի տրամադրումը: Սա պահանջում է օրենքը մշակողների (օրենսդիր կամ պառլամենտ), առաջարկությունը քարոզող խմբերի և այն գործակալությունների փոխազդեցությունը, որոնք ի վերջո պետք է պատասխանատվություն կրեն քաղաքականությունն իրականացնելու համար:

Կոալիցիայի կառուցումը և փոխզիջումը, որոնք հիմնարար են օրենսդրական գործընթացի համար, հաճախ բերում են այնպիսի օրենքների անցկացմանը, որոնք անորոշ են և վարչական մարմինների համար որոշակի մեկնաբանման տեղ են թողնում: Դժվարին ընտրանքները հնարավոր է, որ բարդվեն քաղաքականությունն իրականացնող գերատեսչության վրա՝ այդպիսով փոխանցելով քաղաքական հակասությունը օրենսդրական գործընթացից՝ վարչական գործընթաց: Այն քաղաքական միջավայրը, որտեղ գերատեսչությունները գործում են, շատ լարված կարող է լինել, քանի որ վերջիններս ի վերջո ընդունում են քաղաքականության հիմնական որոշումները, որոնք ակնկալվում է, որ պետք է բավարարեն դրա բոլոր շահագրգիռ կողմերին: Նույնիսկ օրենսդրությունը, որը բավականին սպեցիֆիկ է, այնպիսի իրավասություններ է ընձեռում գերատեսչություններին, որոնք իրականում գերազանցում են դրանց տրամադրության տակ գրնվող ռեսուրսները՝ պահանջելով գործակալություններից սահմանել առաջնայնությունները և իրականացնել քաղաքականության հիմնական ուղղությունները: Խնդիրների էությունն ու պարճառը ճիշտ սահմանելու հաջողությունը, ինչպես նաև արդյունավետ լուծումների մշակումն ու իրականացումը կախված են քաղաքականությունը մշակողների

կարարած քաղաքականության վերլուծությունից, քաղաքական խորաթափանցությունից և հաջողությունից:

Քաղաքականության գործընթացի երրորդ քայլը՝ իրականացումը, հաճախ երկար, բարդ ընթացակարգ է, որի մեջ մտնում է օրենսդրական իմաստի վերարտադրումը, իրավական և գործադիր առաջնությունների հավասարակշռումը, վարչական կառույցների և գործընթացների ստեղծումը, կարգավորումների մշակման ժամանակ քաղաքականության ձևավորման վերաբերյալ կոնգրեսական կամ պառլամենտական լսումների ուսումնասիրումը, ինչպես նաև կարգավորման համար անհրաժեշտ պահանջների գործադրման համար՝ քաղաքական աջակցության ձևավորումը: Քաղաքականության գործընթացի այս մոդելը ենթադրում է դրա մշակման և իրականացման միջև հասարակ հարաբերակցություն, որն արագացնում է իշխանության թևերի բաժանումը. օրենսդրականը կարարում է քաղաքականության ուղղությունների ընտրությունները, իսկ գործադիր ճյուղը (և տեղական կառավարման մարմինները)՝ իրականացնում է դրանք: Այս մոդելը արագացնում է շարքի այն պարկերացումը, որ քաղաքականության հիմնական որոշումները՝ ընտրված ներկայացուցիչների պարասխանարվությունն է: Իրականում քաղաքականության մշակման և իրականացման սահմանը հստակ փարանջարված չէ, այն լողզված է և կան իրավասությունների շարք կրկնություններ. օրենքները իրականացնողներից հաճախ պահանջվում է կարարել քաղաքականության ուղղությունների ընտրությունը:

Գոյություն ունեն բազմաթիվ պարճառներ, որոնք բացառում են թե ինչո՞ւ է իրականացումը այդքան դժվար (Mazmanian and Sabatier, 1983): Որոշ իրականացումներ ձախողվում են՝ քաղաքական կամքի և փոխհամաձայնության բացակայության պարճառով: Մյուսները չեն հաջողվում անհամապարասխան ֆինանսավորման կամ լիազորությունների բացակայության պարճառով: Որևէ ոլորտի նպատակները, օրինակ բնապահպանության քաղաքականության նպատակները, պետք է մրցակցեն սոցիալական բարեկեցության, տնտեսական և այլ քաղաքականությունների նպատակների հետ: Կան բազմաթիվ նպատակներ և դրանք հաճախ բխվում են և կան սահմանափակ ֆինանսական և այլ ռեսուրսներ: Քաղաքական փոխզիջման գինը հաճախ անորոշությունն է և կոնկրետ նպատակների շուրջ հաճախ կարող է լինել թույլ համաձայնություն: Իրականացումը՝ քաղաքականության/policy/ ձևավորման գործընթացի շարունակությունն է, սակայն որոշ նոր դերակատարներով, ընթացակարգերով և համակարգային պայմաններով հանդերձ: Իրականացման ընթացքում, նորանոր խնդիրներ, խոչընդոտներ և

հնարավորություններ են առաջանում: Ռեսուրսները և նպատակները մշտապես փոփոխության ընթացքի մեջ են: Չնախապեսված հետևանքները խոչընդոտում են քաղաքականության իրականացման ջանքերին (Pressman and Wildavsky, 1984: 168-80): Իրականացման հիմքում ընկած են այնպիսի փախզիջումների փարբերակներ, ինչպիսիք են օրինակ ավելի կենտրոնացված վերահսկում և հետևողականություն կամ ապակենտրոնացված ճկունություն, համայնքային վերահսկողություն և արդյունավետություն (Pressman and Wildavsky, 1984: 232-3): Որպես այս և այլ մրցակցող մրավախությունների հետևանք՝ իրականացմանը հաճախ թվում է, որ չի հաջողվում հասնել քաղաքականության ակնկալվող նպատակներին:

Թերևս սխալ է ասել, որ քաղաքականության գնահատումը կամ վերլուծությունը՝ քաղաքականության ձևավորման գործընթացի վերջին քայլն է. ավելի ճիշտ այն ընթանում է ամբողջ գործընթացին զուգահեռ: Օրենսդիր և գործադիր մարմինները վերահսկում են օրենքի կամ քաղաքականության իրականացումը և ժամանակ առ ժամանակ գնահատում են դրանց հիմնական դրույթների արդյունավետությունը՝ ներառյալ քաղաքականության նպատակների արտահայտման հսկայությունը: Նրանք նաև գնահատում են այն մակարդակը, թե որքանով է քաղաքականությունը հասել իր նպատակներին և այդուհանդերձ վերաձևակերպում քաղաքականությունը: Վարչական ղեկավարներից ակնկալվում է ցուցաբերել քաղաքականապես չեզոք, մասնագիտական դատողություն, սակայն օրենսդիրների կողմից կատարված քաղաքականության գնահատումը համարվում է ծայրահեղ քաղաքական նախաձեռնություն, որը կատարվում է քաղաքական գործիչների կողմից՝ մի շարք նպատակներով:

Քաղաքականության մշակման գործընթացի համար կարևոր է հետևյալը. քաղաքականություն մշակողները պետք է կարողանան գնահատել գոյություն ունեցող քաղաքականությունների ուժեղ և թույլ կողմերը, ներառելիության դեպքում կատարել համապատասխան փոփոխությունները: Քաղաքական վերլուծությունն ընդհանրապես հիմնվում է մեկ հիմնարար ակնկալիքի վրա. նախ և առաջ որևէ քաղաքականության համար առաջարկված մրցակից փարբերակների փեխնիկական գնահատումը պետք է փարանջափվի քաղաքական հաշվարկներից, և կլինի քաղաքականության փարբերակների մեկ օբյեկտիվ, ոչ-քաղաքական գնահատում՝ մինչև անխուսափելի քաղաքական հաշվարկները վերջնականապես կձևավորեն արդեն ընդունված որոշումները: Տեսականորեն, շրջահայաց քաղաքականության վերլուծությունը կանխադեսում է նեղ քաղաքական ճնշման կիրառումը և անում է ամեն ինչ, որ ընդունվեն այն քաղաքականությունները, որոնք ունեն սոցիալական

բարեկեցության ամենաշահավետ ելքը: Գործնականում, իհարկե, քաղաքականության վերլուծությունը չափազանց քաղաքական վարժություն է և պետական կազմակերպությունները հայտնվում են քաղաքականությունների գնահատման և ձևափոխման քաղաքական քաշքշուկի մեջ: Տեսականորեն, քաղաքականությունը մշակողները օրենքը կիրարկող պալատախանապուրներին՝ առաջացող խնդիրները լուծելու համար, փախն են անհրաժեշտ ճշգրտումներ կատարելու ազատություն, նաև փորձերով և սխալների միջոցով սովորելու հնարավորություն: Քաղաքականության գնահատումը պահանջում է հստակ նպատակներ և չափորոշիչներ, որոնց համեմատ կշափվեն քաղաքականության իրականացման ջանքերը: Սակայն այդ փեսակի հստակությունը հաճախ բացակայում է և երբ այն կա, քաղաքականության առաջադրանքները կարող են գերազանցել պետական կառավարիչների տրամադրության փակ գոտիով ռեսուրսները:

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ (policies) ԶԱՆԱԶԱՆ ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ,

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ (politics) ԶԱՆԱԶԱՆ ՏԵՍԱԿՆԵՐ

Պետական կազմակերպությունների համար որոշ քաղաքականություններ (ռազմավարություններ) հարկապես խնդրահարույց են: Քաղաքականության մշակման կարևորագույն բնորոշ գծերից մեկը այն է, որ փարբեր փեսակի քաղաքականություններ (ռազմավարություններ) երբեմն հարաբերակցվում են քաղաքական հարաբերությունների և գործընթացների փարբեր փեսակների հետ: Թեոդոր Լոուին պնդում է, որ գոյություն ունեն քաղաքականության երեք փեսակներ՝ բաշխող, վերաբաշխող և կարգավորող: Նա պնդում է նաև, որ քաղաքականությունների յուրաքանչյուր փեսակ հարաբերակցվում է մի առանձին քաղաքական գործընթացի հետ (Lowi, 1972): Ըստ Լոուիի, բոլոր պետական քաղաքականությունները սրիպողական են, քանի որ դրանք փորձում են փոխել անհատական և հասարակական վարքը: Գոյություն ունեն վարքը վերահսկելու փարբեր փեսակներ, ինչնէ, նրանք նաև ունեն դրսևորման փարբեր ձևեր՝ թե՛ քաղաքականության մշակման գործընթացի համար, թե՛ արդյունքում առաջացող քաղաքականությունների իրականացման համար:

Բաշխող քաղաքականությունների մեջ մտնում են գրանպներն ու սուբսիդիաները, որոնք մրցակցության դեպքում պաշտպանություն են ապահովում որոշակի շահերի, ինչպես նաև երաշխավորում են կամ ուղղակի շահ ապահովում:

Իրականացման վերաբերյալ օրենսդրությունը սովորաբար բավականին սպեցիֆիկ է և թույլ է տալիս վարչական փոքր հայեցողություն: Նիմնական որոշումները, թե ո՞վ պետք է սրանա շահը և որքան, սովորաբար կատարվում են օրենսդիրների կողմից, որոնք բավականաչափ հեղափոխված են երաշխավորելու, որ նրանք, ովքեր սրանում են շահը, կարող են հսկողներն փեսնել սրացված շահի աղբյուրը:

Վերաբաշխող քաղաքականությունները գործ ունեն փնտրության և հասարակության հետ: Դրանց մեջ են մտնում այն նախաձեռնությունները, որոնք ազդում են վարկերի և դրամի առաջարկի, ինչպես նաև հարկերի, սոցիալական ապահովության և փոխանցումների վճարների վրա: Վերաբաշխող քաղաքականությունները գաղափարական են. դրանք վեր են հանում հասարակական և փնտրության հարցերում կառավարության դերի մասին հիմնական խնդիրները: Դրանք հաճախ գրավում են ընտրված մարմինների ուշադրությունը և սովորաբար ձևավորվում են ավելի կենտրոնացված, քան այլ քաղաքականություններ: Որոշ վերաբաշխող քաղաքականություններ օրենքով շար վերացական են սահմանված և իրականացնելիս՝ պահանջում են բավարար վարչական մասնագիտական արհեստավարություն և հայեցողականություն: Մյուս քաղաքականությունները ավելի հստակ են արտացոլվում օրենքներում և պահանջում են վարչարարության միայն սահմանված մեթոդներ: Ինչն է, ընդհանրապես պետական բյուրոկրատիաների դերը՝ քաղաքականությունը մշակող ընտրված մարմինների կողմից ձևավորած ծրագրերի մանրամասնությունների ճիշտ իրականացումն է:

Կարգավորող քաղաքականությունները փորձում են փոփոխել անհատական վարքագիծը ուղղակիորեն՝ կարգավորված արտադրությունների վրա չափորոշիչների ներդրմամբ, և սրանք ամենահաճախն են առաջացնում հակասություններ: Մասնավոր շահերը կարող են զգալիորեն ճնշվել կամ կրել կարգավորող գործողությունների կողմից՝ դրված համապատասխանության ծախսերի բեռը: Տգոր շահագրգիռ խմբերը սովորաբար շար կազմակերպված են լինում նման կարգավորող հարցերի շուրջ, և այս քաղաքականության ջարագովները կարևորագույն դեր են խաղում՝ քաղաքականության բնույթը սահմանելու մեջ: Կարգավորող քաղաքականությունների մեջ հաճախ մտնում են բարդ, փոխնիկական որոշումներ կամ դրանք վերաբերվում են այնպիսի ոլորտի, որտեղ չեն կարող մարջելիորեն գտնվել համապատասխան քաղաքականության գործողությունները. շար ժամանակ կարող է անցկացվել փոխնիկական մանրամասնությունների քննարկման շուրջ, և վարչական գերաբեռնություններում, շահագրգռված խմբերում մասնագետների դերը կլինի անփոխարինելի: Ավելի լայն իմաստով, Լոուին քննադատում է վարչական

մարմիններին լայն իրավասությունների և հայեցողականության պարզվիրակումը, որը փոխարինում է առողջ քաղաքական լուծումներին և օրենքի գերակայության կարևորմանը՝ վարչական մի գործընթացով, որը ավելի թույլ կուսակցական ուղղվածություն ունի և անպետք է հզոր քաղաքական լուծումներից (Lowi, 1979):

Կառավարությունը հավասար առաջընթաց չի ունենում քաղաքականության յուրաքանչյուր ոլորտում: Գոյություն ունեն առաջընթացի զգալի փարբերություններ՝ քաղաքականության փարբեր ոլորտներում: Օրինակ, եթե պետական քաղաքականությունը ուղղվածությունը ուժեղացնում է դեպի սոցիալական ծրագրերը, ապա պետական կազմակերպությունների խնդիրների մեջ մտնում է անհատներին աջակցության հավասարակշռումը՝ մրցակցային փոփոխության պահանջների հետ: Եվրոպայում, օրինակ, սոցիալական ծրագրերը կազմում են ընդհանուր պետական ծախսերի երկու երրորդը: Ամենամեծ ծախսի կապեզորիան՝ 44 %-ը՝ ծերերի, հաշմանդամների և այլ անաշխատունակ մարդկանց փրանսֆերային վճարումներն են: Առողջապահությունը և կրթությունը՝ հաջորդ ամենամեծ դասակարգերն են: Պաշտպանության և հասարակական կարգից հետո, ծախսերի չորրորդ ամենամեծ դասակարգը՝ ներկա և անցյալ պարտքերի փոկոսավճարների համար վերցված ֆոնդերի փոկոսադրույքների վճարումներն են: Մնացած ծախսերը բաշխվում են մի շարք պետական նպատակներով, ինչպես օրինակ՝ փոփոխական աճի, առևտրի, գյուղատնտեսության և արդյունաբերության խթանում, բնապահպանություն, հասարակական ծառայությունների մատուցում, ինչպես օրինակ փրանսպորտ և հաղորդակցում և կառավարության սեփական ծախսերը: 1950-ականներից ի վեր, պաշտպանության ծախսերը՝ ընդհանուր ազգային ծախսերի կտրվածքով, իջել են 50%-ով, իսկ սոցիալական ծրագրերի ծախսերը՝ ավելի քան կրկնապատկվել են (Rose, 1996: 240-2): Իրավիճակը բնորոշ է Միացյալ Նահանգներին: Նամընդհանուր բարեկեցության պետության վերաբերյալ քննարկումները Միացյալ Նահանգներում և Եվրոպայում առաջ են բերել գլոբալ փոփոխությունում՝ սոցիալական աջակցության և փոփոխական բարեկեցության մրցունակության լայնածավալ վերագնահատում: Իսկ պետական կազմակերպությունները հիմնական դերակատարներն են՝ այս երկարաժամկետ քաղաքականության նպատակների միջև ճիշտ հավասարակշռությունը գտնելու համար (Bryner, 1998): Խնդրի բարդությունը ստեղծում է ահռելի ակնկալիքներ, որոնց ի վիճակի չեն բավարարել այս կազմակերպությունները:

Քաղաքականություն մշակողները, քաղաքացիները և գիտնականները նույնպես հարց են փալիս, թե արդյո՞ք կառավարության աճը և փառասիրական,

մանրակրկիտ և ամբողջական օրենքները, որոնք ուղեկցում են այդ աճին՝ շարունակական են: Այս օրենքները շարունակաբար բարձրացնում են հասարակական ակնկալիքները, բայցնայնպես դրանք բավարարելու կառավարության փորձերը մշտապես ձախողվում են: Օրենսդիրի կողմից ընդունված յուրաքանչյուր օրենք ունի հասարակական խնդիրների արդյունավետ լուծման ապագա ջանքերի համար հավաքական ազդեցություն: Նախորդության հասնելու կառավարության անտրամադրվածությունը կամ անկարողությունը ի վերջո կարող են թուլացնել հասարակության հավաքը՝ հրապապ հասարակական խնդիրները լուծելու հավաքական ջանքերի և համակարգային կարողությունների նկատմամբ: Նորից, հակասական և մրցակցող նպատակների հասնելու այս ճնշումները զգացվում են կառավարության կողմից ընդհանրապես. սակայն հաճախ հենց պետական կազմակերպություններն են, որ հայտնվում են այս կոնֆլիկտային պահանջների կիզակետում և հաճախ անկարող են բավարարել դրանք:

ՆԱԵՐԱՅԻՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒՄ ԵՎ ԺՈՂՈՎՐԴԱՎԱՐԱԿԱՆ ՄԱՍՆԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆ

Քաղաքականության մշակման ընթացքում հզոր ժողովրդավարական մասնակցության մասին երկխոսությունը սկսվում է նրանից, որ քաղաքականության նպատակների և արդյունքների մասին նորմատիվային գաղափարները ստորադաս չեն գիտական գնահատումներին, այլ միայն փարբեր են, և երկուսն էլ կշիռ ունեն: Ֆրենկ Ֆիշերը (1995) օրինակ, առաջարկում է, որ հանրային քաղաքականության մասին քննարկումները պետք է փեղի ունենան երկու մակարդակների վրա: Առաջին կարգի ուսումնասիրությունը վեր է հանում արդյունքներն ուսումնասիրելու ավանդական փեխնոկրատական խնդիրները. արդյո՞ք քաղաքականությունը հասնում է իր նպատակներին, որքանով են փեղին նպատակները՝ ունենալով նպատակադրված խնդիրների էությունը: Այս հարցերը պահանջում են մասնագիտական փեղեկավորություն, որը հիմնականում վեր է լուծվում և գնահատվում մասնագետների կողմից: Վերլուծության երկրորդ մակարդակը փեղափոխվում է ավելի լայն սոցիալական, քաղաքական և փնտեսական համակարգեր. քաղաքականությունների ազդեցությունը համակարգի վրա ընդհանրապես, ինչպես նաև դրա հիմքում ընկած նորմատիվային սկզբունքների և արժեքների վրա: Որոշումների կայացումը պահանջում է զանազան փոխկապակցված երկխոսություններ՝ քաղաքականությունների ազդեցության գնահատումից (կամ քաղաքականության փարբերակների հնարավոր

ազդեցություններից) մինչև քաղաքականությունների համարեղելիություն՝ հասարակական կարգի, հասարակական արժեքների և նորմերի հետ, ինչպես նաև ժողովրդավարական հասարակությունների կարողությունները: Թե՛ մասնագետները և թե՛ քաղաքացիները իրենց սեփական դերն ունեն՝ քաղաքականության մշակման և իրականաման համար անհրաժեշտ փեղեկարվության մշակման և գնահատման մեջ:

Այլ գիտնականներ ընդգծում են հանրային քաղաքականության ընտրանքների չափազանց քաղաքականացված բնույթը: Դեբորա Ստոունը նշում է, որ քաղաքականության մշակման էությունը՝ «պայքարն է գաղափարների շուրջ», «մշտական պայքար դասակարգման չափանիշների, կարեգործիքների շրջանակների շուրջ, և մարդկանց վարքն առաջնորդող գաղափարների սահմանումն է» (Stone, 1997:11): Յուրաքանչյուր քաղաքականության խնդրի համար գոյություն ունի «մրցակցություն՝ նույն վերացական նպատակի կամ արժեքի վիճելի, չնայած հավասարապես հնարավոր, հայեցակետի շուրջ»։ քաղաքականությունը մշակողների խնդիրը «հիմնական արժեքների շուրջ ծավալված վեճերի վերհանումն ու պարզաբանումն է, որպեսզի մարդիկ կարողանան փեսնել, թե ինչի հետ համաձայն չեն և ինչպես կարող են գալ որևէ համաձայնության» (Stone, 1997:12): Քաղաքականություն մշակելը, ձևավորումից իրականացում գործընթաց դիֆեռլու փոխարեն, որպեսզի ամեն ինչ սովորաբար վար է ընթանում և քաղաքականության մասնագետները փորձում են մշակել նոր միջոցներ՝ իրավիճակը շփոթելու համար, Ստոունը ընդգծում է, որ քաղաքականության մշակման էությունը կայանում է մարդկանց վարքագիծը փոխելու մեջ, և յուրաքանչյուր քաղաքական ուղղության նախաձեռնություն կայանում է որոշակի քաղաքական դաշտում, որը գործում է ըստ իր յուրահատուկ հիմնարար նորմերի: Նախադրված քաղաքականության մշակումը պահանջում է մշակողներից, ինչպես նաև հանրությունից, շարունակաբար քննարկել և վերասահմանել շրջանակները, հավելյալ ծախսերի և եկամուտների բաշխումը և ուսումնասիրել հիմնարար արժեքների և հայացքների համար հետևանքները: Նման քաղաքականության ջանքերը ի վերջո դառնում են հաջողված քաղաքական գործընթացներ, որոնք ներգրավում են բոլոր համապատասխան կողմերին:

Եթե այս և մյուս գիտնականները ճիշտ են, հանրային կառավարման ամենաառաջնային խնդիրը՝ քաղաքական միջավայրում ավելի արդյունավետ գործել սովորելն է, այնպիսի ձևերի միջոցով, որոնք խթանում են լայն մասսաների մասնակցությունը և ընդգրկում են բազմաթիվ դերակատարների, որոնք կգտնեն լուծման եղանակներ և կիրականացնեն դրանք՝ լուծելով կամ գոնե թեթևացնելով հասարակական խնդիրները: Այս մարտահրավերը նոր չէ: Միացյալ Նահանգներում և

այլ ժողովրդավարություններում, հանրային քաղաքականությունները ավանդաբար դարձել են՝ ելնելով անկախ և ընթացակարգային հիմքերից: Անկախության տեսանկյունից, քաղաքականությունները գնահատվում են այն աստիճանով, թե որքան լավ են դրանք լուծում այն խնդիրները, որոնց որ ուղղված են. արդյո՞ք կառավարության ինտերվենցիան որևէ բարելավում է մտցնում: Ընթացակարգային տեսանկյունից, վերլուծությունը դիտարկում է, թե որքանով է հաջողված քաղաքականության մշակման ընթացակարգը. արդյո՞ք գործընթացը արդար էր: Արդյո՞ք բոլոր շահերը հավասարապես ներկայացված էին, թե կային հատուկ, նեղ շահեր, որոնք որ գերակշռում էին:

Քաղաքականության վերլուծության ընթացակարգային մոտեցումը ավելի գրավիչ է մի քանի պատճառներով: Նախա հանրային քաղաքականության մշակման անկախ հաջողությունների շուրջ քիչ համաձայնություններ են լինում: Քաղաքականության տեսակների ընտրության շուրջ, ինչպես նաև տնտեսական և սոցիալական ոլորտներում գործադիրի դերի շուրջ փոխհամաձայնության բացակայությունը՝ գրեթե անհնարին է դարձնում դարձել քաղաքականությունները: Քանի որ չկան օբյեկտիվ միջոցներ, կամ համընդհանուր չափանիշներ, ըստ որոնց հանրային քաղաքականությունները կարող են գնահատվել, ուշադրությունը ուղղվում է բազմակարծության, թափանցիկության և ներկայացուցչության գործընթացային արժեքներին: Եթե ընթացակարգային նորմերը բավարարվում են, ապա քաղաքականությունները հիմնականում կարող են համարվել հաջողված: Ընթացակարգային խնդիրները, որոնք միշտ կարևոր են ժողովրդավարական տեսության մեջ, դառնում են էլ ավելի սահմանային, քանի որ ընթացակարգային համապատասխանությունը և որ ավելի արմատական է, ժողովրդավարական արժեքների հետ համապատասխանությունը, դառնում է հանրային քաղաքականությունները գնահատելու հիմք (Barber, 1984; Mansbridge, 1983): Այս դեգերումների հիմքում ընկած են հզոր ժողովրդավարության գաղափարները, որոնք առաջարկում են ոգեշնչված նվիրվածություն ավելի լայն ժողովրդավարական մասնակցության ընդհանրապես և մասնավորապես՝ մասնակցային քաղաքականության վերլուծություն, որը կոչ է անում քաղաքականության տարբերակների գնահատման ժամանակ ավելի մեծ հասարակական ընդգրկում: Սակայն բյուրոկրատական ժողովրդավարության խթանումը հեշտ առաջադրանք չէ և հանրային ծառայողները կանգնած են առաջ շարժվելու դժվարին ընտրանքների առջև:

Ժողովրդավարական մասնակցությունը վարչական քաղաքականության մշակման և իրականացման մեջ իրականացվում է հասարակական լսումներում մինիմալ ներգրավումով և հանդիպումներով, ինպես նաև համագործակցային որոշումների կայացմամբ, որպեսզի շահառուները լիազորված են կարարել մասնակցային փոխհամաձայնության (կոնսենսուսի) բերող առաջարկություններ: Արդար քաղաքականության մշակման ընթացակարգերի էության մասին գաղափարները բավականաչափ զարգացում են ապրել վերջին երեք տասնամյակների ընթացքում: Նասարական մասնակցությունը դարձել է վարչական գործակալությունների որոշումների կայացման գործընթացների հիմնական բաղկացուցիչը՝ մի քանի պարճառներով: Միացյալ Նահանգներում, պարզաճ իրավական գործընթացի սահմանադրական մանդատը ենթադրում է որոշ իրավունք՝ մասնակցելու գոնե որոշ վարչական աշխարանքների, որոնք ազդում են մեր շահերի վրա: Դաշնային դատարանները ընդլայնել են մասնակցային իրավունքները՝ դաշնային գերաբեսչություններում որոշումներ կայացնելու մեջ, և շար նահանգներ ընդունել են այդ սկզբունքը: Ի հակառակ դրան, վարչական քաղաքականությունը (politics) ավանդաբար ավելի քիչ է վեճերի առարկա եղել, քանի որ շահագրգիռ խմբերի մասնակցությունը որոշումների կայացման մեջ՝ օրինական և կազմակերպված է ճանաչվել, իսկ տարաձայնությունները լուծելու և քաղաքականությունները ձևավորելու նպատակով՝ կողմերը միավորելու վարչական հայեցողությունը դարձել է ավելի ընդունված (Bryner, 1987):

Միացյալ Նահանգներում, ինչպես մի քանի այլ երկրներում, կառավարության ղեկավարող պաշտոնյաները և որոշում կայացնողները սեփական շահերից ելնելով ընդլայնել են մասնակցությունը՝ իրենց իսկ համար տեղեկատվության բազմազանությունն ու մարչելի տեսակետները ապահովելու նպատակով: Մասնակցությունը դիտարկվում է որպես քաղաքականության ազդեցությունը կրողների աջակցություն ստանալու միջոց. որքան շար են նրանք զգում, որ ձայն ունեն իրենց վրա ազդող որոշումների մեջ, այնքան մեծ է հավանականությունը, որ նրանք կհամաձայնեն ցանկացած ընտրված պահանջների հետ: Եթե կողմերը ձայն ունեն քաղաքականությունների ձևավորման մեջ, ապա ավելի քիչ հավանական է, որ նրանք կբերեն որոշումները դատարան: Ավելի լայն մասնակցության ջարագովները ասում են, որ համագործակցությունը նախընտրելի է կոնֆլիկտին, և համարել ջանքերը կարող են բերել մեկ համայնքի ընկալմանը և խրախուսել սոցիալական կապիտալը՝ այնպիսի ձևերով, որոնք որ գերազանցում են որոշակի քաղաքականության խնդրի լուծման շրջանակները: Աճող հետաքրքրություն կա

ժողովրդավարական երկխոսությունը խրախուսելու, քննարկումները ընդլայնող գործընթացները զարգացնելու և այլընտրանքային տեսակետներն ուսումնասիրելու, ինչպես նաև անցյալում անտեսվածներին ձայնի իրավունք տալու:

Պեպական բյուրոկրատիաներում հասարակական մասնակցության փարբեր ձևերը կա՛մ գոյություն ունեցող որոշումների կայացման գործընթացների լրացումներ են, կա՛մ գոյություն ունեցող այն գործընթացների այլընտրանքներ, որոնք լավ չեն աշխատում: Մասնակցության ավելի ընդգրկումն փարբերակը, որի մեջ մտնում է որոշումների կայացման լիազորության կիսումը, անհրաժեշտության դեպքում տեղային է իր աստիճանով: Օրինակ, Միացյալ Նահանգներում, մեծ հեղափոխություն կա համայնքային, համագործակցության հիման վրա որոշումների կայացման գործընթացի հանդեպ՝ բնական ռեսուրսների վերաբերյալ քաղաքականությունները մշակելու դեպքում: Նամագործակցությունը ձգտում է խուսափել կոնֆլիկտներից և այլ խնդիրներից, որոնք խցանում են այլ պլանավորման գործընթացները և փորձում է ստեղծել մի համագումար, որտեղ կաշխատեն պաշտոնյաներ՝ կառավարության փարբեր մակարդակներից և կրկնվող օրենսդրություններից: Նամագործակցության ամենահայտնի օրինակներից է Քուինսի Գրադարանների Խումբը (Quincy Library Group)- այն շահառուներն են, որոնք հանդիպեցին Քուինսի, Կալիֆորնիայի քաղաքային գրադարանում 1990-ականներին՝ պետության տնօրինության տակ գրավող մոտակա անտառի համար կառավարման պլան մշակելու համար: Ազգային բնապահպանական խմբերը հակադրվեցին Քուինսի խմբի վերջնական պլանին և ի վերջո Կոնգրեսը միջամտեց՝ պլանը կողավորելու համար օրենսդրություն անց կացնելու միջոցով (Bruner, 2002): Սակայն գաղափարը նոր չէ. դաշնային պետական հողերի գործակալությունները տասնամյակներ շարունակ հրավիրել են խորհրդարարական խմբեր՝ խնդիրները լուծելու և քաղաքականությունն իրականացնելու համար (Kenney, 2000):

Նախկապես կարևոր է մասնագետների դերը՝ հզոր ժողովրդավարական որոշումների կայացման սկզբունքի ընդունման հարցում և քաղաքականության փարբերակները գնահատելու և քաղաքականության որոշումներին հետևելու հարցերում՝ ոչ մասնագետների հետ աշխատելու կամք դրսևորելու մեջ: Բյուրոկրատական պաշտոնյաների ազգագրորեն և գաղափարապես ներկայացուցչական լինելու ապահովումը և այն ներկայացված մասսաների մեջ գոյություն ունեցող զանազան հայացքների արտացոլումը էական նշանակություն ունի: Նավասարաչափ կարևոր է հիմնական շահերի ներկայացուցիչների սահմանումն ու մասնակցությունը: Շատ դասեր կարելի է քաղել քաղաքականության

մշակման Եվրոպական նեո-կորպորատիստական/բազմամասնակցության ձևից, որն ապահովում է, որ բոլորի շահերը ներգրավված են քաղաքականության մշակման գործընթացների մեջ, և որ գործում են այն մեխանիզմները, որոնք ապահովում են որոշումներին հետևելը՝ նույնիսկ կարծիքների մեծ փարաձայնությունների դեպքում: Տեխնիկական մասնագետները կարող են փրամադրել իրենց գիտելիքները փարբեր շահերի ներկայացուցիչների, որպեսզի ապահովեն, որ բոլոր փեսանկյուններն ունեն վերլուծություններում իմաստավոր և արդյունավետ ներդրում կատարելու հավասար հնարավորություններ, իսկ պետական կառավարիչները կարող են երաշխավորել, որ մասնագետների և քաղաքացիների փարբեր խմբեր ներգրավված են քննարկումների մեջ: Շատ կարևոր են ժողովրդավարական որոշումների կայացման մեջ մասնագետներին ներգրավելու համար փարբեր խրախուսական ձևերը, ինչպես օրինակ՝ աշխատավարձը, դիրքը և այլն: Մոնիթորինգը, հետադարձ կապի մեխանիզմները, վերանայումները և այլ կառուցվածքային դրույթները մեծացնում են մասնագիտական փորձից սովորելու հնարավորությունը (Woodhouse, 1997):

Նասարական մասնակցությամբ լուծման կողմնակիցները պնդում են, որ եթե այն իսկապես ներկայացուցչական լինի և մարչելի դարձնի որոշում կայացնողներին, կարող է լիազորել մարդկանց ընդունել սեփական որոշումները և չի հիմնվի կառավարության կողմից քաղաքականության մշակման ավանդական փարբերակի վրա: Մարդիկ իրենք կարող են որոշել, թե ինչպես հավասարակշռեն ռիսկերն ու շահերը, քան ուրիշները կայացնեն այդ որոշումներն իրենց փոխարեն: Սա նաև գրավիչ է, քանի որ չի պահանջում քաղաքականությունը մշակողներին ներկայանալ՝ այս որոշումները կայացնելու համար մի շարք սկզբունքներով, այլև միայն պահանջում է, որ նրանք ներկայանան արդար գործընթացով: Դա դյուրին չէ, սակայն արդար գործընթացի վերաբերյալ համաձայնության գալը կարող է ավելի հեշտ վարչական պարտականություն լինի, քան մյուսների համար լուծումների մշակումը և գործադրումը:

Բյուրոկրատական ժողովրդավարությունը՝ փառասեր նպատակ է հանրային կառավարման համար և գոյություն ունեն բազմաթիվ մարտահրավերներ, քանի որ դա փորձում է լուծումներ գտնել վերը նշված մի շարք խնդիրների համար: Գործակալությունները պետք է որոշեն, թե ինչպիսի՞ մասնակցություն պետք է ապահովվի, ինչպիսի՞ շահեր ընդգրկել հասարակական լսումներում, ինչպե՞ս պետք է հասարակական մասնակցությունը համափրելի այլ ակնկալիքների հետ, ինչպես օրինակ օրենքի գերակայությունը և քաղաքականության մշակումը, որոնք ենթակա են իրավական սահմանափակումների (այլ ոչ թե շահառուների բանակցության

արդյունք), ի՞նչ անել, եթե հասարակական մասնակցությունը կոնֆլիկտի մեջ է մտնում մասնագիտական գիտելիքների և գիտական գնահատումների հետ և ինչպե՞ս քննել կոնֆլիկտներն ու ձգձգումները: Կոնֆլիկտներից խուսափելու գործընթացները կարող են ուժեղացնել կոնսենսուսը՝ այլընտրանքները դիտարկելու հաշվին, որոնք նախապես կարող էին ժողովրդականություն չվայելել, սակայն կարող էին արժեքավոր լինել: Տեղացի մասնակիցների շրջանում սպեղծված համաձայնությունները կարող են ընդունելի չլինել ավելի լայն շահերի համար կամ հաշվի առնել նրանց հայացքները: Շատ կարևոր են քաղաքականության դեբատների ընթացակարգային լուծումները, որտեղ իրական նպատակների շուրջ կա թույլ համաձայնություն: Մի քանի շահեր կարող են չհամաձայնել ընտրված քաղաքականության շուրջ, եթե քաղաքականություն մշակողները չկարողանան սպեղծել մի գործընթաց, որը կընդունվի բոլորի կողմից՝ որպես արդար և օրինական, և նրանք կկարողանան ընդունել այդ գործընթացից բխող յուրաքանչյուր արդյունք:

ՆԱՆՐԱՅԻՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒՄ ԵՎ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐ

Պետական քաղաքականությունն ուսումնասիրողները, որոնք ժողովրդավարական տեսության կողմնակիցներն են, նշում են դաշնային գործակալությունների չափը, նրանց մեկուսացումը ուղիղ ընտրական քաղաքականությունից, հանրային մասնակցության նրանց անհամապատասխան տրամադրումը, համայնքներից և գործունեություններից նրանց ֆիզիկական առանձնացումը և բյուրոկրատիայի այլ էական հատկանիշեր, որոնք անհամապետելի են ժողովրդավարական մասնակցության և հաշվեքվողականության հետ: Օրինակ, լիբերալ քաղաքական մտքի քննադատները, որոնք հիմք են դրել հանրային բյուրոկրատիային, ինչպես օրինակ Մայքլ Սանդելը (1996) և Մայքլ Վալերը (1983) պնդում են, որ լիբերալ կառավարությանը չի հաջողվում ճանաչել սոցիալական ցանցերը, պարտավորությունները, պատասխանատվությունները և կամքը, որոնք մարդկանց կյանքի հիմքում են, ինչպես նաև չի հաջողվում պայմաններ սպեղծել այդ կամքի և ցանցերի բարգավաճման համար: Անհատական իրավունքների և նախընտրությունների ուրիշիփար հավաքագրման վրա հիմնված պետությանը «չի հաջողվում կուլտիվացնել բնավորության այն գծերը, որոնք թույլ են տալիս քաղաքացիներին կիսել ինքնավարությունը» (Sandel, 1996: 24):

Ինստիտուցիոնալ տեսաբանները պնդում են, որ բյուրոկրատները հաճախ ի վիճակի են պահպանել սեփական անկախությունը՝ սեփական շահերից ելնելով միմյանց ջանքերի դեմ տրամադրելով կոնգրեսական և նախագահական հսկիչներին, կամ որ գերատեսչական պաշտոնյաները երկաթե եռանկյունիների և այլ ցանցերի մաս են կազմում, որոնք մեկուսացած են ավելի լայն քաղաքական ուսումնասիրությունից և ազդեցությունից: Երկու դեպքերում էլ, բյուրոկրատիաները ցուցադրում են սեփական ուժը՝ ավանդական ժողովրդավարական քաղաքականության հաշվին: Մասամբ, սա ժամանակի և նյութական միջոցների խնդիր է. վարչական գործունեության մակարդակը և ազդեցության սահմանը գերազանցում է մի քանի ընտրված պաշտոնյաների վերահսկելու, գնահատելու և անհրաժեշտության դեպքում այդ գործունեության ուղղությունը փոխելու ունակությունները: Այլ դեպքերում էլ քաղաքական գործիչները այնքան են աջակցում և հետևում գործակալությունների աշխատանքային պլանին, որ ուղղակի չեն ցանկանում կամ չեն կարող սուր և կրիտիկական վերանայումներ կատարել: Երկաթե եռանկյունիները, որևէ խնդրի շուրջ ծավալված ցանցերը, փոխադարձ ծառայությունները և աջակցության փոխարեն՝ այլ քաղաքական գործիչների օրակարգերի նկատմամբ հարգանքը և այլ փոխաբերությունները, այնպիսի տրամադրություն են ստեղծում, որ առնվազն շատ բյուրոկրատներ ազատ են արդյունավետ վերահսկողությունից (Fesler and Kettl, 1996; Lowi, 1979):

Բյուրոկրատական ֆրագմենտացիան և հայեցողությունը դիտարկվում է, որպես քաղաքականություն մշակելու անելանելի վիճակի ավելի լայն կառուցվածքային խնդրի մի մասնիկ, որը դրդել է որոշ գիտնականների կոչ անել փոխարինելու իշխանության թևերի բաժանման ամերիկյան համակարգը՝ մեկ այլնի հետ, որը կարող է ստեղծել շրջահայաց քաղաքականություն և ապահովել, որ երբ քաղաքականությունները ընտրվեն, դրանք արդարացիորեն և արդյունավետորեն կիրականացվեն: Օգտագործելով Մեծ Բրիտանիան և այլ պառլամենտական համակարգեր որպես մոդել, մի խումբ գիտնականներ, ընտրված պաշտոնյաներ և վարչական ղեկավարներ, ովքեր կազմել էին Սահմանադրական համակարգի հանձնաժողովը, առաջարկել են, որ մինչդեռ ամերիկացիները բավականին նորարար են եղել՝ կառավարման նոր հասարակությունների ստեղծման մեջ, ինչպիսին են օրինակ վարչական և կարգավորիչ գործակալությունները, նրանց չի հաջողվել փոփոխություններ մտցնել հիմնական կառավարման համակարգերի մեջ՝ փոփոխվող հանգամանքներին ադապտացվելու համար: Որպես արդյունք, կառավարությունը ունի հետևողական և արդյունավետ քաղաքականության մշակման և իրականացման

ունակությունների պակաս (Sundquist, 1992): Այն կառավարությունները, որոնք կառուցված են այնպիսի պառլամենտական համակարգերի շուրջ, որոնք չեն փրագմենտացիայի առջև, ունենում են կոալիցիաների անկայունություն և այլ մարտահրավերներ, որոնք բարդացնում են պետական հասարակությունների գործունեությունը:

Նանրային քաղաքականության ուսումնասիրությունը այլ ձևերով էլ է խթանել հանրային բյուրոկրատիայի այս տեսանկյունը: Մի քանի գրքեր և հոդվածներ հավանություն են տալիս պետական գերապեսչությունների աշխատանքին: Գիտնականներից շատերը ուղղակի սարսափի են եկել գերապեսչությունների թերություններից և առաջադրանքների կրկնվող անհաջողություններից, ինչպես նաև այն խնդիրները լուծելու անկարողությունից, որոնք դրանց բուն գործունեության էությունն են կազմում: Նախուկ քաղաքականությունների ուսումնասիրությունները գրեթե միշտ գտնում են, որ քաղաքականությունների նպատակներին հասնելու գործընթացի փափալումների արմատները պետք է փնտրել վարչական գործունեության փափալման մեջ: Երբեմն այս քննադատությունները ի օգուտ են հանդես գալիս բյուրոկրատիաներին. այն է՝ վերջիններիս հիասթափեցնող կարարողականությունը կարելի է կանխապեսել՝ ունենալով այն, որ առաջադրանքները չափազանց դժվար են և կառավարության վրա են դրվել այն պարճառով, որ շուկայական հիմքերով կազմակերպությունները ի վիճակի չեն եղել իրականացնել դրանք (Lindblom and Woodhouse, 1993: 63).

Նույնիսկ եթե անհաջողությունը հասկանալի է, պետական բյուրոկրատիաներից դժգոհությունը աճում է հանրային քաղաքականության յուրաքանչյուր դրսևորման հետ մեկտեղ, որը նորից փափալում է փվյալ խնդրի լուծումը: Մանկուր Օլսոնն օրինակ, առաջարկում է կատարել ամբողջ աշխարհի այն հասարակությունների վերլուծություն, որոնք անկում են ապրում՝ կառավարող հասարակությունների ռիզիկոյության/կարծրության/ և հատուկ հզոր շահերին արձագանքելու կամքի դրսևորման պատճառով, որոնք որ հորդորում են կառավարող հասարակություններին հեղափոխություն փնտել անարդյունավետ քաղաքականությունների: Կառավարության գերապեսչությունները գտնվում են այս պետությունների անկման կիզակետում՝ ճնշումներին դիմակայելու անկարողության պատճառով (Olson, 1982): Շատ հազվադեպ են գիտնականները գրում քաղաքականության հաջողությունների մասին և մարդկանց կյանքում կառավարության դրական դերի օրինակների մասին, ինչպես օրինակ աղքատության կրճատում, կրթական և այլ հնարավորությունների

տրամադրում, տրանսպորտի և հաղորդակցման ենթակառուցվածքների զարգացում և շրջակա միջավայրի պահպանում (Schwatz, 1988):

Իրականացման փուլի ուսումնասիրությունները եկել են այն եզրակացության, որ կառավարությունը չի կարող բավարարել քաղաքականության նպատակները՝ վարչական կառուցվածքի և գործընթացների բարդության պատճառով: Օրինակ, Պրեսմանն ու Վիլդափսկին (1984), եզրակացրել են, որ այն բարդությունները, որոնք առաջանում են այդքան շատ քաղաքական դերակատարների մասնակցության պահանջի արդյունքում՝ շատ քաղաքականությունների անհաջողության մասին ելն, կամ առնվազն բերեցին երկար ձգձգումների և աղճատումների: Այն ենթադրությունը, որ քաղաքականության իրականացման հաջողությունը կախված է վերնից ներքև իրականացվող հրամանների շղթայից, և որ գերապեսությունների ղեկավարները կարող էին վերահսկողություն իրականացնել ներքևի դերակատարների նկատմամբ՝ ուղղակի անիրադեպական էր: Իրականացման փուլի հետագա ուսումնասիրությունները ցույց տվեցին, որ կառավարությունները կարող են հաջողությամբ ծրագրեր իրականացնել (Mazmany and Sabatier, 1983) և առաջարկեցին գործոններ, որոնք ենթադրվում է, որ հարաբերվում են այս կամ այն քաղաքականությունների փարբեր արդյունքներին (Ingram, 1990): Այնուամենայնիվ, քաղաքականությունների հաջողված իրականացումը այնքան հազվադեպ է, որ ուսումնասիրություններում գերիշխող տեսակետը այն է, որ կառավարությունը չի աշխատում և սա պայմանավորել է հանրության վստահության անկումը՝ կառավարության արդյունավետ աշխատելու ունակության մեջ:

Քաղաքականության մշակման և իրականացման գիտական և տեխնիկական հիմքերը խթանում են վարչական ուժերին և ինքնավարությանը և հանրային քաղաքականության շատ ոլորտներում՝ դժվարեցնում է ժողովրդավարական վերահսկողությունը: Բյուրոկրատական մասնագիտական հմտություններն ու արհեստավարությունը մեկուսացնում են գերապեսություններին արդյունավետ ժողովրդավարական վերահսկողությունից, քանի որ ոչ մասնագետները ի վիճակի չեն տրամադրելու վարչական գործունեությունների և որոշումների կոմպետենտ, անկախ գնահատականներ: Լենգրոն Ուինները մանրամասնությամբ ուսումնասիրել է այն ընկալումը, որ տեխնոլոգիական քաղաքականության մշակումը դուրս է արդյունավետ ժողովրդավարական վերահսկողությունից. «տեխնիկապես վերապատրաստված մասնագետների ղեկավարումը՝ կառավարության միակ տեսակն է, որը հարիր է առաջադեմ գիտության և տեխնոլոգիաների վրա հիմնված սոցիալական համակարգին... [և] դրա շրջանակները բոլորովին անհամապատասխան են լիբերալ

քաղաքականության կիրառումը արդարացնող կենտրոնական գաղափարի հետ. այն է՝ պատասխանատու, արձագանքող և ներկայացուցչական կառավարության գաղափարը» (Winner, 1976: 146): Մյուսներն ընդգծում են, որ մասնագետների նկատմամբ հարգանքը բացառում է համապատասխան դերակատարների, հիմնախնդիրների և ժողովրդավարական որոշումների կայացման համար կորևորագույն էթիկական արժեքների բազմազանության ապահովումը (Hiskes and Hiskes, 1986): Չարլզ Լինդբլոմի կողմից առանձնացված խնդիրն այն է, որ ժամանակակից գիությունը, գիտական ճյուղերը և սոցիալական ուսուցանումը մասնավորապես են գիտելիքի էլ ավելի նեղ և մասնագիտացված մասնիկների և գնալով ավելի ու ավելի է դժվարանում համախմբել այդ մասնիկները՝ բերելով խնդիրները լուծելուն ուղղված մեկ արդյունավետ ռազմավարության (Lindblom, 1990): Գերաբեռնվածություններին չի հաջողվում սովորել փորձից և համապատասխանաբար ուղղումներ մտնել՝ դասեր քաղելով անցած փորձառություններից և սխալներից, քանի որ դրանք հաճախ ճկուն չեն և հակադրվում են փոփոխություններին, քանի որ հետադարձ կարծիքը ժամանակին չի հասնում իրավասությունը կրող մարմնին, և քանի որ նրանք չեն ցանկանում կատարել սեփական աշխատանքի մոնիթորինգ, գնահատում և կրկնակի վերլուծություն (Morone and Woodhouse, 1986):

Նանրային ընտրության /public choice/ տեսաբաններն ընդգծում են բյուրոկրատների և դրանց կողմից ընդունված որոշումների եսասիրական բնույթը՝ պնդելով, որ բյուրոկրատները փոփոխապես ռացիոնալ որոշում կայացնողներ են և այնպիսի նպատակների են հետամուտ լինում, ինչպիսիք են՝ սեփական իշխանության մեծացումը, նյութական բազան և հեղինակությունը, այլ ոչ թե հետամուտ են լինում իրենց չհետաքրքրող հանրային շահին: Այս տեսությունները մարտահրավեր են ներդրում տալիս սեփական մասնագիտական պատրաստվածության, մասնագիտացմանը և չեզոք վարչական ապարատի ակնկալիքներին, որոնց վրա է հիմնված հանրային բյուրոկրատիայի օրինականությունը: Բյուրոկրատները, ծերանալով, ավելի պահպանողական են դառնում. ռիսկերի դիմելու, նորարարությունները խրախուսելու և խնդիրներին լուծումներ տալու հավանականությունը ավելի քիչ է, իսկ ստատուս քվոն և իշխանության պաշտոնները պահելու հավանականությունը՝ ավելի բարձր է (Downs, 1967): Ռացիոնալ ընտրության/rational choice/ տեսության մեջ արմատավորված այլ տեսաբաններ պնդում են, որ բյուրոկրատներին կառավարելը և կազմակերպական արդյունավետության հասնելը այդքան դժվար է՝ հիմնական ղեկավարների (քաղաքականությունը մշակողների) և դրանց գործակալների (բյուրոկրատների)՝ հարաբերությունների մեջ առկա խնդիրների

պարճառով, ինչպես նաև այն վերահսկողության պակասի պարճառով, որը սովորաբար ունենում են հիմնական ղեկավարները՝ ենթակաների նկատմամբ (Moe, 1984): Մինչ ռացիոնալ ընտրության մի քանի փեսաբաններ պնդում են, որ բյուրոկրատական վարքագիծը կարելի է ձևավորել ընտրովի մարմինների կողմից (Wood and Waterman, 1991)՝ այդ ազդեցությունը ավելի շուրջ բացասական հետևանքներ է ունենում վարչական գործունեության վրա, քան բերում արդյունքների կամ արդյունավետության բարելավման (Kettle, 1993: 417-18):

Քննադատական փեսաբանները վեր են լուծում բյուրոկրատիաները այն ձևով, որն ընդգծում է, թե ինչպես են փոփոխական շահերը գերիշխում գերափեսությունների որոշումների կայացման մեջ, և թե ինչպես են բյուրոկրատիաները պահպանում փոփոխական և սոցիալական էլիտաների շահերն ու առավելությունները: Բյուրոկրատները անկախ դերակատարներ չեն, նրանք ավելի շուրջ կախյալ են՝ քաղաքական ուժերի կողմից այնպես գերիշխված, որ դա չի կարող փոփոխապես արդյունավետ կամ արդյունավոր լինել՝ խնդիրների լուծման համար: Օրինակ, Չարլզ Լինդբլոմը պնդում է, որ քաղաքականության մշակման մեջ գործարարների շահերը զբաղեցնում են արտոնյալ դիրք և բյուրոկրատներն էլ մեծ նշանակություն են փախ սեփական շահերին՝ ավելի լայն և ավելի ժողովրդավարական խնդիրների լուծման հաշվին (Lindblom, 1977): Մարքսիստները մշտապես պնդել են, որ կառավարությունները միայն սոցիալական գերկառուցվածքներ են, որոնք ձևավորվում և ղեկավարվում են իրական շարժիչ ուժի՝ փոփոխական հասարակությունների միջոցով: Նանրային կազմակերպությունների անհաջողությունները արմատավորված են «ինստիտուցիոնալ և դասային բովանդակության մեջ, որի մեջ գործում է պետությունը, այլ կերպ ասած՝ կապիտալիզմի քաղաքափոփոխությունը» (Fainstein and Fainstein, 1984: 309): Մինչդեռ հանրային կառավարումը կարող է քննադատվել, որպես թույլ և անարդյունավոր կամ անարդյունավետ՝ ներքին թերությունների պարճառով, հենց այս թուլություններն են նշվում մասնավոր հարվածի ներկայացուցիչների կողմից, որոնք ցանկանում են գերծ պահել սեփական գործունեությունը՝ հանրային կարգավորումից: Ընդհակառակն, այն գերափեսությունները, որոնք ամենաանխափան են աշխատում՝ հենց նրանք են, որոնք որ ծառայում են այդ հզոր շահերին: Իսկ ավելի հոռեփոփոխ ասած՝ հեթոժամանակակաից/post-modern/ հանրային կառավարումը այն կարծիքն է առաջ քաշում, որ բյուրոկրատները ցանկանում են ղեկավարել «հնացած ծրագրեր», քանի որ «ամեն նորը՝ լավ մոռացված հիմն է», և հանրային կառավարման մեջ չկան

համարել ենթադրություններ կամ ուղեկցող սկզբունքներ, քանի որ չկա ճշմարտություն և տեսություն: (Rosenau, 1992: 86-7)

Բյուրոկրատիայի համապարփակ ուսումնասիրման իր եզրակացության մեջ, Ջեյմս Բ. Ուիլսոնը նկատել է, որ «հանրային մենեջմենտը...կարգավորված հասարակությունների աշխարհ է, որի սկզբունքներն թույլ է տալիս անկարար մարդկանց օգտագործել թերի ընթացակարգեր՝ անլուծելի խնդիրների վրա աշխատելու համար» (Wilson, 1989: 375) Նանրային բյուրոկրատիաները թե՛ չափազանց անկախ են, և թե՛ չափազանց զգայուն արտաքին քաղաքական վերահսկմանը. չափազանց վրանգված է անհատական ազատությունը և դրանք չափազանց թույլ են՝ խնդիրները արդյունավետորեն և արդյունավոր ձևով լուծելու համար: Քննադատությունները տարբեր են լինում ժամանակի ընթացքում և գերատեսչության գործունեության ընթացքում: Որոշ գերատեսչություններ հաջողություն են ունենում որոշ դեպքերում, և անհաջողություն ունենում այլ դեպքերում: Եվրոպայի վարչական գերատեսչությունները դիտվում են որպես ավելի բանիմաց և արդյունավետ, քան ամերիկյանները՝ կառավարիչների վերապարաստման տարբեր ավանդույթների առկայության պարզառով, ինչպես նաև մշակութային գործոնների պարզառով, որոնք ձևավորում են դրական կառավարություն, այլ ոչ թե անվստահություն առաջացնում:

ՆԱՆՐԱՅԻՆ ԿԱԳՄԱԿՐԱԾԱՆ ԳՆԱՀԱՏՈՒՄԸ՝ ՆԱՆՐԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՏԵՍԱՆԿՅՈՒՆԻՑ

Նանրային կազմակերպությունների ուսումնասիրությունը՝ հանրային քաղաքականության տեսանկյունից մեծապես օգնում է մեզ հասկանալու, թե ինչպե՞ս են հանրային կազմակերպությունները գործում և թե ինչպիսի՞ մշանակություն նրանք կարող են ունենալ արդյունավետ քաղաքականության մշակման և իրականացման մեջ: Նանրային քաղաքականության գիտության մեծ մասը նկարագրական է, քանի որ այն բացատրություններ է փնտրում, թե ինչու՞ է հանրային բյուրոկրատիան հենց այնպիսին, ինչպիսին որ կա, և թե ո՞րն է դրա (հազվադեպ) հաջողությունների և (հաճախակի) անհաջողությունների պարզառով: Մակայն գիտությունը նաև հրահանգչական է և ձևավորվում է հենց գիտնականների արժեքներով և գաղափարախոսություններով: Այն տեսաբաններն ու վերլուծաբանները, որոնք հավատում են, որ կառավարությունը պետք է ավելի քիչ գործառույթներ ունենա, քանի որ այն ժողովրդավարական չէ կամ անարդյունավետ, կամ այլ կերպ ասած՝

ենթակա է որոշումների կայացման և նյութական միջոցների բաշխման այլ ձևերին, մեծ աջակցություն կգրեն քաղաքագիտության և հանրային քաղաքականության աշխատությունների մեջ՝ սեփական դիրքորոշումը հիմնավորելու նպատակով: Սա ամբողջապես օրինական և հատուկ նախաձեռնություն կլինի, քանի որ վարչարարությունը խնդրահարույց սահմանադրական և քաղաքական կարգավիճակ ունի: Եթե որևէ մեկը նպատակ ունենա սահմանափակելու կառավարության գործունեության շրջանակն ու լիազորությունները՝ նշան բռնելով բյուրոկրատիային, որիպես անօրինական, անարդյունավետ, անպատասխանատու և անհարական ազատությունների առումով անհեղինակ կազմակերպում, ապա ընտրած կլինի վերոնշյալի դեմ պայքարելու ռացիոնալ և արդյունավետ ճանապարհ:

Ի հակառակ դրան, եթե որևէ մեկը սկսի այն ենթադրությամբ, որ հանրային բյուրոկրատիաները կարող են և պետք է առաջարար դեր խաղան՝ հանրային քաղաքականությունների նպատակներին հասնելու համար, ապա խնդիրը կլինի այն, թե ինչպե՞ս քաղաքագիտությունն և հանրային քաղաքականության ուսումնասիրությունները կարող են օգնել հանրային բյուրոկրատիային՝ կրել կոնցեպտուալ և գործառնական մարտահրավերները: Կառավարության գործընթացը բարելավելու և մասնավորապես հանրային բյուրոկրատիաների գործունեությունը բարելավելու աշխատանքային պլանը, արագացվում է վերն ամփոփված որոշ ախտորոշումները: Տանրային կառավարման տեսական և գործնական թերությունները շփոթելու լուծումները ի վերջո կախված են նրանից, թե այս թերություններից որոնք կհամարվեն ամենախնդրահարույցը: Տնարավոր չէ այս լայն՝ պետության գործունեության շրջանակից դուրս ուսումնասիրել և հասկանալ հանրային կառավարումը:

Կառավարության առաջադրանքների շուրջ ավելի լայն լուծումների շրջանակներում է՝ գործունեության ազդեցությունը կրող շահերի մասնակցության համար ավելի լայն հնարավորությունների միջոցով՝ վարչարարության ունակությունների և օրինականության մեծացման մարտահրավերը: Սակայն ընդլայնված մասնակցությունը նաև պետք է ընթանա՝ բոլոր ներգրավվածների կողմից ժամանակի ընթացքում փորձ կուտակելու և նախորդ սխալներից դասեր քաղելու կամքի դրսևորմամբ: Պարզ է, որ հանրային կազմակերպությունները կշարունակեն գործել մի միջավայրում, որտեղ աճում է անորոշությունը, անկանխատեսելիությունը և բարդությունը. իսկ ավելի լավ քաղաքականության մշակման հաջողության գրավականը՝ նրանց ադապտացվելու և ուղղվելու ունակությունն է: Տանրային քաղաքականության և հանրային կառավարման

ուսումնասիրությունները կարող են մեծ դեր խաղալ վարչական ունակությունների ընդլայնման մեջ՝ մի քանի ճանապարհներով: Ամենակարևոր կարիքների մեջ է մտնում՝ հանրային բյուրոկրատիաների համար փորձառություններից ավելի շար սովորելու ճանապարհներ գտնելը և այդ գիտելիքը կիրառելը բարելավված քաղաքականության մշակման և իրականացման մեջ, օգնելը գերատեսչությունների պաշտոնյաներին՝ վարչական գործընթացների մեջ ընդգրկելու շահերի ավելի լայն շրջանակներ, և առաջարկություններ կադարելը այն մասին, թե ինչպես կարող են ընտրված մարմինները ավելի հստակ և ինտեգրացված ձևով պատվիրակել քաղաքականության առաջադրանքները՝ հանրային կառավարիչներին:

Թարգմանիչ և խմբագիր՝ Գայանե ԲՈՒՆԻԱԹՅԱՆ

Քսանմեկերորդ դարի սկզբին արևմտյան երկրների առաջ ծառացան մի շարք նոր ու բազմաբնույթ մարտահրավերներ, որոնց նրանք արդեն հանդիպել էին ութսունականներին: Ներկա բարեփոխումների ծրագրերը ավելի ու ավելի կենտրոնանում են իշխանության ու կառավարման խնդիրների վրա, որոնք չեն կարող լուծում ստանալ միմիայն «վարչական կառուվածքի» կողմից, այլ պահանջում են հանրային, մասնավոր և ոչ շահութաբեր սեկտորների մի շարք շահագրգիռ կողմերի ներգրավում: Գրականության մեջ հիմնականում կենտրոնանում են Նոր Նանրային Կառավարում (ՆՏԿ) բարեփոխումների վրա, մինչդեռ հանրային սեկտորի այլ բարեփոխումներ, ինչպիսիք են եվրաինտեգրման գործընթացը և դրա ազդեցությունը ԵՄ անդամ երկրների հանրային կառավարման վրա (տե՛ս՝ Knill, 2001) զգալի չափով անտեսվել են: Հիմնական ուշադրությունը ավելի ուղղված է եղել կենտրոնական իշխանությունների բարեփոխումներին (կամ պետական վարչարարության, ինչպես այդ կանվանեին եվրոպական մայր ցամաքի բնակիչները), քան քաղաքական ոլորտում բարեփոխումների պակասին և ուժգին բարեփոխումներին, որոնք հաճախ տեղի են ունենում փարածաշրջանային և տեղական մակարդակներում: Նանրային սեկտորի բարեփոխումներին գնահատական տալիս շատ հեղինակներ առաջնորդվել են ճարտասանությամբ և հաճախ շփոթել են բարեփոխումների պարճառներն ու արդյունքները:

ՆԱՆՐԱՅԻՆ ՍԵԿՏՈՐԻ ԲԱՐԵՓՈՒՄՆԵՐԻ ԶԱՐԳԱՅՈՒՄԸ

Արևմտյան երկրների հանրային սեկտորի վերջին բարեփոխումների սկիզբը կարելի է համարել 1970-ականների վերջը, երբ մի շարք արևմտյան երկրների առաջ ծառացան մեծ տնտեսական խնդիրներ: 1930-ականների Մեծ Դեպրեսիան առաջացրեց համանման ալիք հանրային սեկտորի դերի փոփոխության առումով: Սակայն 1980-ականներից սկսած՝ նախկինի համեմատությամբ էապես փոփոխվում է

¹¹ Աղբյուրը՝ Elke Löffler. "The Administrative State in Western Democracies," eds. B. Guy Peters and John Pierre. *Handbook of Public Administration* (London: Sage Publishing), 478-487. Copyright . 2003 Elke Löffler, by permission of Sage Publications Ltd.

կառավարությունների արձագանքը էապես փարբերվում է նրանից, ինչը եղել է նախքինում: 1970-ականների կեսերի համաշխարհային փոփոխական անկումը ենթադրում էր աճող հանրային ծախսերի ու նվազող հարկային բազայի անհամապատասխանություն: Անշուշտ, գոյություն ունեին հանրային ծախսերի փարբեր ուղղություններ (ընդհանուր և առանձին ծառայությունների դիմաց) այդ համընդհանուր միտումների շրջանակներում: ՏՆՁԿ վիճակագրությունը Աղյուսակ 38.1 ցույց է տալիս մի շարք արևմտյան երկրների բյուջեային դրությունը 1970-ականների կեսերից մինչև 2000թ: Ինչպես պարզվում է աղյուսակում, նավթային ճգնաժամը հարվածեց փարբեր երկրների փարբեր ժամանակներում ու փարբեր ուժգնությամբ: Սակայն, գրեթե բոլոր այս դեպքերում գումար փոփոխելու անհրաժեշտությունը դարձել էր բարեփոխման ուժեղ դրդապատճառ (Pollitt and Bouckaert, 2000: 159): Այնուամենայնիվ, սխալ կլինի ասել, թե հանրային սեկտորի բարեփոխումների դրդապատճառները եղել են միայն ֆինանսական: Բացի բյուջեային սահմանափակումների՝ գոյություն ունեին նաև այլ ուժեր, որոնք ազդեցին հանրային կառավարման իրագործմանը, որոնք էին՝

- սոցիալական արժեքի փոփոխությունը, երբ «հանրային պարտականության» ու «անհատական պարտականության» գլխավոր արժեքները փոխարինվեցին անհատական ինքնաիրականացման ու իրավունքների արժեքներով (Klages, 1993: 191-4):
- ԵԲՎ քաղաքացիների, և՛ հանրային սեկտորի աշխատակիցների աճող ակնկալիքները, որ հանգեցրին «ակնկալիքների ճեղքի» հասարակության մեջ (Davis, 1998: 106-9):
- Հանրային սեկտորի գործընթացներում և գործողություններում փեդեկավակական և հաղորդակցական փոփոխությունների կիրառման սրընթաց աճը (Willcocks and Mark, 2000):

Արևմտյան երկրների մեծամասնությունը, այդ մարտահրավերներին ի պատասխան, շեշտը դրեց հանրային սեկտորի «պասիվության և ավելի մրցունակության վրա՝ միաժամանակ փորձելով հանրային կառավարումը դարձնել քաղաքացիների կարիքներին ավելի արագ արձագանքող՝ առաջարկելով դրամի, ընտրության ճկունության, թափանցիկության արժեքներ» (ՏՆՁԿ, 1993: 9):

Ներագայում գիտական խավի կողմից այն անվանվեց «Նոր Հանրային Կառավարում»՝ ՆՀԿ (Hood, 1991):

Նոր Հանրային Կառավարում (ՆՀԿ)

ՆՀԿ սովորաբար ճանաչվում է իբրև հասկացությունների միասնություն, Պոլլիտի մեկնաբանությամբ՝ «առևտրային զամբյուղ» (Pollitt, 1995). Որպես կանոն, այն ներառում է այնպիսի փորձեր, ինչպիսիք են (ՏՀԶԿ, 1993: 13)՝

- Շարժ դեպի կադարողականի կառավարում:
- Կապակցված միություն դեպի ավելի ճկուն և ապակենտրոնացված ֆինանսական կառավարում:
- Կադրերի ավելի ապակենտրոնացված կառավարում՝ աշխատակրի կարարման համապարասխան վճարման ու անհարականացված պայմանագրերի կիրառմամբ:
- Հանրային սպասարկման սպառողներին ու այլ հաճախորդներին արագ արձագանքման կարողություն:
- Կառավարման կենտրոնականից մինչև ստորին աստիճաններ իշխանությունների և պարասխանարվությունների ապակենտրոնացում:
- Շուկայական մեխանիզմների օգտագործման ավելի շար այլընտրանքներ, ինչպիսիք են՝ ներքին շուկաներ, օգտագործման վճարներ, վաուչեր, ֆրանչայզինգ և պարվերների տեղաբաշխում:
- Հանրային ձեռնարկությունների սեփականաշնորհման նախաձեռնություններ:

Ելնելով սեփական սոցիալ-տնտեսական իրավիճակից ու բյուջեից՝ փարբեր երկրներ ընտրեցին փարբեր փարբեր այս առևտրային զամբյուղից: Ներաբար, հեշտ չէ պնդել, թե ՏՀԶԿ երկրները հերևում էին նույն բարեփոխումներին: Pollitt և Bouckaert (2000: 176) սահմանում են չորս խիստ փարբեր ռազմավարություններ, որոնք ընդունվել են ՏՀԶԿ երկրների կողմից վերտերյալ ճնշումներին դիմակայելու համար.

- Պահպանում՝ ամրապնդելով ավանդական վերահսկումը խնայողություններ կարարելու նպարակով,

- Արդիականացում՝ հանրային կառավարման և սպասարկման մատուցման ավելի ճկուն, արդյունավետ և հաճախորդի կարիքները հոգացող միջոցներ,
- Շուկայականացում՝ հնարավորինս մեծ թվով շուկայական մեխանիզմների օրինականացում հանրային սեկտորում:
- Նվազեցում՝ հնարավորինս շատ խնդիրների փոխանցում մասնավոր սեկտորին պարվերների տեղաբաշխում և սեփականաշնորհման միջոցով:

Զարմանալիորեն, ոչ մի ՏՃԶԿ երկիր (կամ ՏՃԶԿ չպարկանող երկիր) չի կարող հստակորեն դասվել այս ռազմավարություններից միայն մեկին: Վերոհիշյալ ռազմավարությունները (չորս «M»), որոնք որպես այդպիսին երբեք գոյություն չեն ունեցել կառավարման մեջ կարելի է համարել կախարհ: Այնուամենայնիվ, դրանք կարևորում են բարեփոխման ռազմավարությունների ամբողջություն, որոնցից ցանկացած երկիր պետք է ընտրություն կատարի մինչև սեփական ուղղություններն ու առաջնությունները ձևավորելը: Մինչև 21-րդ դարի սկիզբը շատ արևմտյան երկրների բյուջեային դրություն բարելավվել էր: 2001թ. Միացյալ Թագավորությունում, Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներում և մի շարք այլ երկրներում նկատվեց նույնիսկ բյուջեի ավելցուկ: Արդյունքում կառավարման բարեփոխումների ֆինանսական շարժիչը թուլացավ:

ՆՈՐ ՄԱՐՏԱՏՐԱՎԵՐՆԵՐ

Միևնույն ժամանակ այլ արտաքին մարտահրավերներ հայտնվեցին՝ շարժելու հանրային սեկտորի բարեփոխումները այլ ուղղությամբ՝ դեպի 1980-ականների և 1990-ականների կառավարման բարեփոխումներ (Bovaird և Löffler, 2002)՝

- քաղաքական ճնշում չլուծված «չարամիտ խնդիրների» կողմից, ինչպիսիք են՝ հանցագործություն ու վայրագություն, ահաբեկչություն, տրանսկյուրություն, տրանսսական գրկանքներ, մեծահասակների թոշակների և բարեկեցիկ կյանքի խնդիրներ և այլն,
- Տեղեկատվական և հաղորդակցական տեխնոլոգիաների կիրառումը (էլ.-կառավարում, էլ.-ժողովրդավարություն) ոչ միայն սպասարկման

մարուցման, այլ նաև ընդհանրապես հասարակական կարգի խնդիրների լուծման վերաբերյալ,

- Ավելի ուժեղ ճնշում լրավամիջոցների կողմից, քանի որ գոյություն ունի մասնավոր մամուլի, ռադիոյի և հեռուստաալիքների սրընթաց տարածում, և մարդիկ ունեն ինտերնետից հարուստ տեղեկություն ստանալու հնարավորություն,
- Աճող գլոբալացում, որը կառավարություններին տալիս է մի կարևոր տնտեսական դեր, սակայն որը նաև անկայուն գլոբալ տնտեսության վրանգ է սպառնում,
- Տարբերակված քաղաքացիական հասարակության զարգացում, որում շատ մարդիկ օգտվում են նոր լրավամիջոցներից՝ ներգրավվելու «կյանքի որակի» խնդիրների շուրջ բանավեճերին և ազգային հանրային քաղաքականության վիճելի խնդիրներին, մինչդեռ ուրիշները էապես մեկուսացված են թվայնության մեջ:

ԲԱՐԵՓՈՆՈՒՄՆԵՐԻ ՈՒՂՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1980-ականներին կառավարման սկզբունքները (մասնավոր սեկտորի) ներմուծելը հանրային սեկտոր ենթադրում էր երեք E-երի իրականացում՝ տնտեսություն, արտադրողականություն և արդյունավետություն (economy, efficiency, and effectiveness). 1990-ականներին շեշտադրումն արվեց որակի և հաճախորդի վրա (Walsh, 1995): Նոր դարի սկզբին մեծ մրավախություն կա հաստատությունների և կառավարման այլ արժեքների վերաբերյալ: Սկզբնական երեք E-երը կարող են համարվել ևս երեքով՝ բարոյականություն, հավասարություն, անաչառություն (ethics, equalities, and equity):

Հանրային սեկտորի բարեփոխման ծրագրերը փոխեցին նաև դրանց բովանդակությունը, ինչպես ակնհայտորեն երևում է տարբեր ՏՀԶԿ երկրների հանրային սեկտորների բարեփոխման օրակարգերից: Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ անհնարին է ներառել այս հոդվածում բոլոր ՏՀԶԿ երկրները՝ ընդամենը երեք երկրներ կվերլուծվեն:

Ներկայում Եվրոպայում առկա կառավարման սովորույթների դասակարգմանը, որն առաջարկում են John Loughlin և Guy Peter, ընտրվել է մեկ երկիր այսպես կոչված Անգլո-Սաքսոնյան երկրներից (Միացյալ Թագավորություն), մեկ երկիր գերմանական

երկրներից (Գերմանիա) և մեկ երկիր՝ Նապոլեոնյան ավանդույթ ներկայացնող (Իտալիա):

ՄԹ: «շուկա փորձարկող պեպրությունից» դեպի «Լավագույն արժեք»

Միացյալ Թագավորությունում 1980-ականների սկզբի կառավարման փոփոխությունները նկարագրվում են իբրև «բրիտանական քաղձառայության ամենակարևոր բարեփոխումը 1845թ. Նորթքոութ-Թրեվելյանից ի վեր» (Kemp, 1990: 196): Մարգրեթ Թեչերի օրոք բրիտանական քաղձառայության կտրուկ փոփոխությունների շարժիչ ուժը եղել է մասամբ ծախսերի նվազեցման հրամայականը: Նրանց վրա ազդեցություն են ունեցել նաև նոր-ազապական շուկայի գաղափարախոսությունը և հանրային ընտրության տեսությունը:

Առաջին կտրուկ բարեփոխումն էր պետական ձեռնարկությունների զանգվածային սեփականաշնորհումը՝ սկսած 1979թ., որը այդ թվականի պետական սեկտորի գրեթե 50 տոկոսը և 800000 ծառայողների փոխանցեց մասնավոր սեկտոր 1990թ. դրությամբ (Richardson, 1994: 70):

Աշխատանքային միավոր

Որպեսզի պաշտպանվի դրամի արժեքը մնացած քաղձառայությունում, մի շարք ուսումնասիրություններ նախաձեռնեց նորաստեղծ Աշխատանքային միավորը: Դրա նպատակն էր տեսնել, թե ինչպես գործունեության կոնկրետ ոլորտներ կարող են լինել ավելի արդյունավետ և թե արդյոք դրանք ընդհանրապես անհրաժեշտ էին: Այդ ուսումնասիրությունները ճանապարհ հարթեցին Նախարարությունների Տեղեկատվական Տնօնկարգերի Կառավարմանը (MINIS) համար, որից էլ 1982թ. առաջացավ Ֆինանսական Կառավարման Նախաձեռնությունը (ՖԿՆ) (FMI) (Barberis, 1995: 39), և որը սրիպեց բոլոր բաժանմունքներին նպատակներ սահմանել, գնահատել արտադրողականությունը և հայտնել աշխատանքի իրականացման աստիճանը այդ նպատակներին հասնելու համար: Ի հատուցում և աշխատանքի կարարման բարելավման խրախուսում՝ քաղձառայողներին լիազորվել էր ավելի իշխանություն, որպեսզի շրջանցվի հիերարխիայի՝ ուժը կորցրած ներգործությունը և «ազապ արձակվի ձեռնարկության եռանդը» (Barberis, 1995: 40):

Նաջորդ Քայլեր

«Նաջորդ Քայլեր» նախաձեռնությունը կառուցվածքային փոփոխության ավարտ էր այն գործընթացների, որի սկիզբը դրվել էր ՖԿՆ-ի կողմից, քանի որ գերատեսչությունների ստեղծման նպատակն է եղել ապահովել ավելի ճկուն, դեպի հաճախորդներն ուղղված սպասարկման մատուցում՝ միավորված քաղաքացիության կարծրացած վարքագծի շրջանակներից դուրս: «Նաջորդ Քայլեր» նախաձեռնության գործադիր գրասենյակներում քաղաքացիության քաղաքականության ձևավորման ու իրականացման գործառնությունները փարանջարված էին, և կիսաինքնավար մարմինները ազատ էին ստանձնելու կառավարման գործադիր գործառնությունները քաղաքականության և ռեսուրսների շրջանակներում՝ ձևավորված հովանավորող բաժինների կողմից (Kemp, 1990: 188): Քանի որ դեռ չեն հրապարակվել Նաջորդ Քայլերի երկարաժամկետ գնահատման արդյունքները, գործադիր մարմինների մասին 1999թ. տարեկան զեկույցը ցույց տվեց, որ տեղի է ունեցել աճ նպատակներին հասնելու գործընթացում, և որ սահմանված է եղել ավելի բարդ նպատակներ, քան անցյալում (Կառավարություն, 1999):

Մատուցվող տեղական ծառայությունների վերաբերյալ 1988թ. զուգահեռ նախաձեռնություններին հետևեցին Պետական առողջապահական ծառայության ներքին շուկայի ստեղծումը և Պարտադիր Մրցակցային Մրցառքի Մասնակցության (ՊՄՄՄ) ներկայացումը և՛ տեղական կառավարման, և՛ առողջապահության մեջ: Դա նշանակում էր, որ տեղական առողջապահության և տեղական իշխանությունների ծառայությունների մատուցումը հայտնվեցին մեջ դրանց քաղաքականության մշակման հետ սերտ հարաբերություններում:

Քաղաքացիների Կանոնադրությունը

Նաջորդ խոշոր նախաձեռնությունը՝ Զոն Մեյջորի Քաղաքացիների Կանոնադրությունը (1991թ), ակնհայտ ապացույցն էր այն բանի, որ հնարավոր է կառավարության բարեփոխումների ռազմավարության «նվազեցման» փորձը չափազանց էր կիրառվել: Այդ, շուկայի հետազոտության հետ միասին, նպատակաուղղված էր դարձնել «հանրային ծառայությունները ավելի համահունչ դարձնել դրանցից օգտվողների ցանկություններին և բարձրացնել դրանց ընդհանուր որակը» (Cabinet Office, 1991: 2): Քաղաքացիների Կանոնադրությունը Որակի

Մրցանակը, որն առաջին անգամ կազմակերպվեց 1992թ, ևս մեկ գործիք էր հանրային մարմինների խթանելու ուղղվածությունը դեպի հաճախորդները:

Հանրային ծառայությունների արժեքը

1997թ. սկսած, Բլերի կառավարությունը մասամբ շարունակեց նախորդ Պահպանողական կառավարության օրակարգը մասնավորապես ծառայության որակի բարելավման վերաբերյալ (Վարչապետ և Պետնախարար, 1999): Իսկապես, այն էապես բարձրացրեց բոլոր հանրային ծառայությունների վերահսկման ասպիճանը և ավելի հաճախ սկսեց միջամտել հանրային կազմակերպությունների գործունեությանը, որոնց մասին վերահսկողները կարծիք ունեին, թե նրանք մաքուրում են «ձախողող ծառայություններ»: Սակայն նոր Լեյբորական կառավարությունը երկու փարի երկմրելուց հեփո հանրային ծառայությունների մեջ ավելացրեց ներդրումները և էապես մեծացրեց առաղջապահական ու կրթական ծառայություններին ուղղված ֆինանսավորումը (ի փարբերություն ԵՄ այլ երկրների՝ այդ ոլորփները ՄԹ-ում չափազանց թերի ֆինասավորում են սփացել): Միննույն ժամանակ այն նվազեցրեց մրցակցության վրա նախկինում եղած ուշադրության կարևորումը: Ավելին, այն շեշտադրեց, որ ցանկանում է առաջ քաշել հանրային ծառայության արժեքի նորացված ընկալում՝ կադրերին առաջարկելով նոր գործարք և ներառելով ծառայություններից օգրվողներին համարեղ արփադրության գաղափարախոսության մեջ և գործընկեր կազմակերպություններին՝ հասարակական ու մասնավոր սեկտորի մեջ:

«Լավագույն Արժեք» նախաձեռնություն

Միացյալ Թագավորության հանրային սեկտորի արդիականացման նոր ուղղությունը լավ է պարկերված ներկա փեղական կառավարման արդիականացման ծրագրում, որի բազմաթիվ փարբերը հանդես են եկել իբրև փորձ առաղջապահության և կառավարության այլ ոլորփների արդիականացման ծրագրերում: Այդ ծրագրի առաջին մասը՝ «Լավագույն Արժեք» նախաձեռնությունը, ներմուծվել է փեղական կառավարման մեջ՝ փոխարինելու չընդունված ՊՄՄՄ օրենսդրությունը սկզբում որպես փորձնական նախաձեռնություն, այնուհեփև որպես օրենքի ուժով գործող պարփականություն 2000թ. ապրիլի 1-ից: Գործնականում «Լավագույն Արժեք» նշանակում է (DETR, 1999)՝

- խորհրդի բյուջեի յուրաքանչյուր մաս հինգ տարին մեկ պետք է վերանայվի առնվազն մեկ անգամ:
- Յուրաքանչյուր վերանայման ժամանակ պետք է կիրառվի '4C' մեթոդաբանությունը ծառայության կամ cross-cutting խնդրի ժամանակ, որը բաղկացած է հետևյալ քայլերից՝
 - վիճարկել ծառայության կարիքը և դրա իրագործման եղանակը,
 - խորհրդակցել բոլոր շահագրգիռ կողմերի հետ,
 - համեմատել ծառայության իրականացումը ծառայություն մատուցող այլ կազակերպությունների հետ,
 - մրցակցել՝ ստուգել ծառայության մրցունակությունը:
- Յուրաքանչյուր տեղական իշխանություն պետք է պլանավորի իր աշխատանքի կատարման բարելավումը, որպեսզի հինգ տարվում կարողանա հասնել այն մակարդակին, որը տրջալ պահին նվաճված է վերին quartile իշխանությունների կողմից (հաջորդաբար ճշտվել է 2002թ. ավելի շեշտադրելու «հեռահար նպատակներ», համաձայնեցված բոլոր տեղական իշխանությունների և կառավարության բաժանմունքների կողմից մի շարք առաջնային խնդիրների վերաբերյալ):

Տեղական կառավարման արդիականացում

Տեղական կառավարման արդիականացման օրակարգի այլ ոլորտները աստիճանաբար ստացան ավելի մեծ կարևորություն՝ ներառյալ տեղական իշխանության դերը համայնքային կառավարման մեջ (օրենքի կողմից ամրագրված Տեղական Ռազմավարական Նամագործակցության ներքո, որի պարտականությունն է պատրաստել Նամայնքային Ռազմավարություն), փնտեսության նոր ուժը, սոցիալական բարեկեցությունը և շրջակա միջավայրի բարգավաճումը (որը նշանակում է, որ տեղական իշխանությունները այլևս սահմանափակված չեն ընտրության մեջ, թե ինչպես կարող են գործել՝ բարելավելու իրենց տեղական տարածքների պայմանները): Այլ կերպ ասած, տեղական իշխանությունները այլևս

չեն ընկալվում որպես սոսկ ծառայությունների մատուցման հանրային մարմին, այլ նաև Բլերի կառավարության նոր կառավարման օրակարգի կարևոր ղեկավարներ:

Գերմանիա՝ «պաիվ պետությունից» դեպի «ակտիվ պետություն»

Գերմանիայում, ինչպես շատ դաշնային պետություններում, հանրային սեկտորի արդիականացումը պետք է ընկալվի որպես «ներքևից զարգացում» (Klages և Löffler, 1995: 132): 1990-ականների սկզբին մի քանի նորամուծական տեղական իշխանություններ նախաձեռնեցին ՆՏԿ բարեփոխումներ սեփական կազմակերպությունների շրջանակներում՝ պայքարելու ճնշող ֆինանսական ճգնաժամի դեմ Գերմանիայի միացման ժամանակ: Բարեփոխումը պետական և դաշնային հոդերի մակարդակով դանդաղ էր ընթանում՝ ի տարբերություն տեղականի: Պետական մակարդակով կառավարությունն, իհարկե, ներգրավված էր Եվրոպայի նոր պարմության ամենալայնածավալ «արդիականացման» ծրագրերից մեկում, քանի որ այն ընդգրկել էր 15 միլիոն նոր քաղաքացի *Դաշնային նոր հողերում*:

ՆՏԿ գերմանական տարբերակի վրա շատ ուժեղ ազդեցություն էր ունեցել աշխարհաքի ընդգրկում կապարողականի կառավարման օրինակը, որը 1990-ականների սկզբին մշակվել է տեղական կառավարման՝ շահույթ չհետապնդող մի միության կողմից՝ այսպես կոչված «Նոր Ղեկավարման Մոդել» (Wollmann, 2001: 226), որն ադապտացվել է 1980-ականների կեսին հոլանդական Թիլբուրգ քաղաքում կիրառվող մի մոդելից (<http://www.tilburg.nl/englishmodeluk.htm>): Այն ուղղված է տեղական իշխանությունների կտրուկ վերակազմակերպման, որպեսզի բարելավվի դրանց կառավարման կարողությունը որպես ծառայություն մատուցող մարմին:

Նոր Ղեկավարման Մոդել

Գերմանական տեղական կառավարման մեջ Նոր Ղեկավարման Մոդելի կիրառումից ավելի քան տասը տարի անց, հարց է ծագում, թե ինչ է կատարվել: Գերմանական Քաղաքների Միության կողմից իրականացված տարբեր ուսումնասիրություններ ցույց են տալիս, որ գերմանական տեղական իշխանություններից շատերը (մասնավորապես մեծ և միջին քաղաքներ) դեռ իրականացնում են փորձեր այդ մոդելի մեկ կամ ավելի տարրերով: Չնայած դրան, գրեթե չկան դեպքեր, երբ Նոր Կառավարման Մոդելը ամբողջությամբ

իրականացված լինի: Ներկաբար, մինչ օրս ստացած արդյունքները բավականին զգաստացնող են: Այնուամենայնիվ, կա ապացույց (Banner, 2000: 15), որ այն տեղական իշխանություններում, որտեղ ամենաշատն է իրագործվել ՆՂՄ, կողմնորոշում դեպի հաճախորդները բարելավվել է, և արտադրողականություն ձեռք բերվել: Սակայն Գերմանիայի դեպքը ցույց է տալիս, որ կան սահմաններ, թե որ «ներքևից փորձարկումները» կարող են նվաճվել առանց կենտրոնական օժանդակության:

Ապաքյուրոկրապացում

Ներաբրքիր է, որ այս մոդելը դարձավ պետական և դաշնային մակարդակներում կառավարման բարեփոխումների նախագիծ, չնայած որ այն երբեք չի մշակվել հանրային մարմինների համար, որոնք գործ ունեն քաղաքականության ձևավորման, ոչ թե ծառայությունների մատուցման հետ: Միայն 1995թ. էր, երբ Քոլի կառավարությունը մշակեց դաշնային մակարդակի համար բարեփոխումների մի ծրագիր՝ հիմնելով փորձագետների հանձնաժողով, որն անվանվեց «Պասիվ Պետության Նախաձեռնություն» (*Sachverstaendigenrat Schlanker Staat*): Ի հակադրություն բարեփոխման նախկին հանձնաժողովների՝ Պասիվ Պետության Նախաձեռնությունը նախ չնախաձեռնեց երկարապիս հետազոտություն. այն որդեգրեց մի պրագմատիկ մոտեցում ու արեց հստակ առաջարկություններ անհապաղ կատարման համար: Նախաձեռնությունի գործող ծրագիրը կենտրոնացած էր ապաքյուրոկրապացման և մի շարք հանրային խնդիրների կրճատման վրա: Վերջնական զեկույցը (*Sachverstaendigenrat*, 1998) հիշեցնում էր ավելի մաս-մաս արվող բարեփոխումներից կազմված գնումներ կատարելու ցուցակ, քան լավ մշակված և համաձայնեցված ծրագիր: Ավելին, կառավարության տեղափոխությունը Բոննից Բեռլին չօգտագործվեց որպես հնարավորություն վերականգնելու դաշնային բյուրոկրատիան:

Ակտիվ պետություն

«Կարմիր-կանաչ» իրավահաջորդ կառավարությունը, որի ղեկավարն էր սոցիալ-դեմոկրատ Գերհարդ Շրյոդերը, էլ ավելի մեծ ուշադրություն դարձրեց բյուջեի հաստատմանն ու հանրային մեծ պարտքի իջեցմանը: Այնուամենայնիվ, սոցիալ-դեմոկրատական կառավարությունը չկարողացավ ընդունել «պասիվ պետության»

նեոլիթերալ *Leitbild*-ը և հանդես եկավ «ակտիվ պետություն» պիտակով՝ նկարագրելու հանրային սեկտորի բարեփոխումների վերջնական նպատակը: Փոփոխության նպատակն էր ընդգծել, որ նոր կառավարությունը հակադրված էր պետության նահանջմանը որպես հանրային կառավարման արդիականացման միջոց: Նամաձայն 1999թ. դեկտեմբերին ընդունված կառավարման որոշման՝ դա ենթադրում էր «պետության և հասարակության միջև պարպականությունների նոր բաժանում», որոնցից երկուսն էլ պետք է ակտիվացվեն: Այսպիսով, «ակտիվ պետությունը» համապատասխանում է մի պետության, որը «ավելի քիչ որոշող ու արտադրող է և ավելի սոցիալական զարգացման միջնորդ ու խթանող սոցիալական զարգացում, որը պետությունը չի կարող ու պետք է չէ՝ ինքնուրույն վճռի»:

Տասնհինգ առաջադար ու քսաներեք այլ նախագծերի «ակտիվացման պոպուլյարիզացիա» գնահատումը վկայում է, որ նոր գաղափարը գործնականում չի կիրառվել (Reichard և Schuppan, 2000: 89): Իսկապես, բարեփոխումների ներկա օրակարգը (Ներքին գործերի դաշնային Նախարարություն, 2002) ներառում է չկապակցված թեմաների մի մեծ բազմազանություն, որորնց վրա մեծապես ազդել է ՆՂՄ՝ ընդօրինակված Կառավարումից՝

- օրենքի ավելի մեծ արդյունավետություն և ճանաչում,
- դաշնությունը՝ որպես գործընկեր դաշնային հողերի, Կառավարության իշխանություններին և մասնավոր սեկտորի հարցում,
- բարձր կարարողականով, ծախսարդյունավետ և թափանցիկ կառավարում,
- շահագրգիռ աշխատակազմ:

Այլ ՏՀԶԿ երկրների բարեփոխումների օրակարգերի հետ համեմատությունը ցույց է տալիս, որ շատ խնդիրներ, օրինակ՝ քաղաքացիության աճող բազմազանությունը կամ հանրային սեկտորի ղեկավարման ուժեղացումը, դեռ օրակարգային չեն Գերմանիայի ներկա հանրային սեկտորի բարեփոխումներում: Իսկապես, շատ դեպքերում նրանք դիմում են որպես տարբեր, ինչպես, օրինակ, ղեկավարման դեպքում, երբ «ղեկավարի» գաղափարն ունի պարզական փիան ենթադրեքս:

Ընդհանրապես, հանրային սեկտորի բարեփոխումների քաղաքականությունը դեռ առաջնային չի համարվում դաշնային մակարդակում, որն ավելի է թուլացրել ցաքուցրիվ բարեփոխումների իրագործումը. այդ ցաքուցրիվ բարեփոխումները

դժվարություններ են պարճառել «բարեփոխումների նախաձեռնողներին»՝ դաշնային հողերի և տեղական կառավարման մակարդակում հասնելու նպատակներին: Սակայն այժմ նշաններ են երևում, որ կառավարչականությունը որոշ դաշնային հողերում արմատներ է գցում գոնե ֆինանսական կառավարման (Reichard և Bals, 2002) և կադրառդակների կառավարման ոլորտներում (Horvath և Kohnle, 2002):

Իտալիա՝ «խառնաշփոթից» դեպի «դաշնային կառավարում»

Իտալիայում միշտ առկա են եղել հանրային սեկտորի բարեփոխման նախաձեռնություններ, չնայած դրանք գրեթե երբեք չեն նկարվել անգլիախոս երկրներում: Անցյալում բարեփոխում կատարելու փորձերի հետ կապված խնդիրներն այն էին, որ դրանք պարպադրվել էին օրենսդրորեն, ոչ թե բանակցվել նպատակային խմբերի հետ: «Կառավարում ըստ հրահանգի» արդյունքը (Panozzo, 2000) այն էր, որ հանրային նոր կառավարման գործիքների ու գործընթացների կիրառումը դարձավ ավելի համապատասխանեցման խնդիր, քան փոփոխությունը խթանելու մեխանիզմ: Այդուհանդերձ, կար մեծ տարածայնություն սահմանված բարեփոխումների ու իրականության միջև:

Ճնշում

1990-ականների քաղաքական, սոցիալական և ֆինանսական ճգնաժամը Իտալիայում վճռական եղավ Իտալիայի կառավարման ավանդույթի մեջ: Մասնավորապես, Մասսարիիսպյան չափանիշները մեծ ճնշում գործադրեցին Ամատոյի և Չիամպիի կառավարությունների վրա 1992 և 1993թթ.: կրճատելու հանրային պարտքը՝ վերսկսելով քննարկումները կենտրոնական կառավարության դերի մասին, որն արդեն օրակարգում էր 1980-ականներին: Ֆրանկո Բասսանինիի համար (այդ ժամանակվա Նանրային Կառավարման նախարարը) ակնհայտ էր՝ անհրաժեշտ էր համապարփակ բարեփոխում, ինչպես նաև՝ պարպադիր է բոլոր կողմերի համաձայնությունը, հարկապես արհմիությունների: Անկասկած, բարեփոխումներին Բասսանինին տվեց նոր շունչ, և այսօր Իտալիան ցանկացած այլ երկրից ավելի արագ է շարժվում իր բարեփոխումների գործընթացում, որը ներգրավում է գլխավոր կարգավորող բարեփոխում (S&Q, 2001ա), հանրային աշխատանքի մասին օրենքի կանոնավորում, ինչպես նաև տեղեկատվության ազատություն մասին օրենքների իրագործում, որն արժարժում է հասարակության

առաջ հանրային մարմինների ոչ բավարար թափանցիկությունը և պապասխանաբարության ակնհայտ տկարությունը:

Ապակենտրոնացված ապակենտրոնացում

Բասսանինին ենթադրում էր, թե կար ուժերի և ֆինանսական ռեսուրսների՝ դեպի մարզեր, գավառներ և համայնքներ արդյունավետ ապակենտրոնացնելու անհրաժեշտություն (Բասսանինի, 2000): Ներկաբար, Իտալիայում վարչական ապակենտրոնացման երրորդ շրջանը, որն սկսվեց 1997թ, ճանաչում ստացավ իբրև «Բասսանինիի բարեփոխումներ»: Դրանք տարբերվում էին նախորդներից (որոնք բավականին անհաջողակ էին) երեք կերպ՝ առաջին՝ անհրաժեշտ օրենսդրությունը կարող էր ավելի արագ ընդունվել, քանի որ խորհրդարանը լիազորել էր կառավարությանը բազմաթիվ օրենսդրական հրմանաններ արձակել, երկրորդ՝ տեղական մակարդակով կատարվող աշխատանքները սահմանելու փոխարեն, «Բասսանինիի բարեփոխումները» որոշեցին այն ոլորտները, որոնք պետք է մնային կենտրոնական կառավարության պապասխանաբարության տակ, երրորդ՝ այն պապասխանաբարությունները, որոնց վրա ազդել էր ապակենտրոնացումը, բաժանվել էին կառավարման տարբեր մակարդակների միջև հետևյալ երկու փուլով՝

- պապասխանաբարությունների նախնական փոխանցում կառավարությունից դեպի մարզերը,
- երկրորդ փոխանցում, որտեղ յուրաքանչյուր մարզ օգտագործում էր իր օրենսդրական ուժը՝ որոշելու, թե որ պապասխանաբարությունները տրվեին գավառներին ու համայնքներին՝ ներառյալ լեռնային համայնքները:

Սույն «ապակենտրոնացված ապակենտրոնացման» գործընթացի արդյունքում, տարբեր մարզեր կիրառում են շատ տարբեր աշխատանքներ: Մինչդեռ Իտալիայի որոշ շրջաններ տարակուսանքի մեջ էին, թե արդյոք պետք է փոխանցել տեղական կառավարման մարմիններին աշխատանքների՝ վերջերս ձեռքբերված փաթեթը. մի քանի մարզերի, օրինակ՝ Թասքանիային, երկար ժամանակ պահանջվեց՝ իրականացնելու ապակենտրոնացման գործընթացը:

Ակնհայտ է, որ սույն բարեփոխումների ընդլայնված գործընթացը նոր խաղաթղթեր բաժանեց Իտալիայի քաղաքական ու վարչական գործիչների միջև: Մի

կողմից, դա փեղական ու փարածաշրջանային կառավարություններին ավելի ուժ ու ճկունություն ընձեռեց հաշվի առնելու փեղական կարիքներն ու խնդիրները: Ամենակարևորը, սկսած 1995թ, փեղական քաղաքապետների ու մարզպետների ուղղակի ընտրություններ էին, ինչը համայնքներին ու մարզերին իրական քաղաքական պարասխանավորություն ընձեռեց: Որոշ համայնքներ ու մարզեր օգտվեցին այդ նոր հնարավորություններից և նախաձեռնեցին նորարարություններ, որոնք օրենսդրական հրահանգներից բավականին դուրս են:

Օրինակներից մեկը Սիենա գավառն է, որն այժմ լավ կառավարման ազգային և նույնիսկ միջազգային մոդել է, քանի որ այն նախաձեռնել է փարաբնույթ համագործակցություններ, որոնցից շատերը հաստատվել են մինչև գավառներում նման նախաձեռնությունների՝ պետական կառավարության կողմից խթանումը ազգային օրենսդրության ու ֆինանսավորման միջոցով (ՏՇԶԿ, 2002): Այլ փեղական փարածքներ, ինչպիսին է, օրինակ, Մոդենա համայնքը, օգտվեցին ապակենտրոնացման հնարավորությունից՝ փորձարկելով ինտեգրված մոտեցում էլեկտրոնային ցանցերի նկատմամբ (Mele և Forghieri, 2002): Արդյունքում ստեղծված ինտերնետային համակարգը, MoNet-ը, ներկայացնում է յուրօրինակ գործիք՝ ներգրավելու փոքրամասնությունների և այլ փեղական խմբերի՝ նույն հեղափոխություններով համախմբված մարդկանց, քաղաքացիական ու սոցիալական խնդիրների մեջ, և այն փրամադրում է առեւտրի ներուժ հիմնելու մասնավոր-հանրային և այլ փեսակի համագործակցություններ՝ որպես փեղական արդյունավետ կառավարման հիմք:

Համագործակցություն և համաձայնեցում

Ապակենտրոնացման գործընթացը բխեցրեց կառավարության փարբեր մակարդակների ավելի լավ համագործակցության և փոխհամաձայնության անհրաժեշտության: 1990-ականների սկզբից ի վեր, գոյություն ունեւ օրենքների մի ամբողջ շարք, որն ուղղված էր կառավարության մարմինների հորիզոնական և ուղղահայաց համագործակցության խթանմանը, ինչպես նաև մասնավոր և հասարակական սեկտորներին այնպիսի ոլորտներում, ինչպիսիք են ենթակառուցվածք, քաղաքների նախագծում և փեղական զարգացում, որը սովորաբար հիշատակվում է որպես «բանակցված նախագծման գործիքներ» (փես՝ ՏՇԶԿ, 2001թ: 129-31): Շար կառավարություններ պարաստականորեն օգտվում են այդ գործիքներից, օրինակ՝ մինչ 2001թ. մոտ 100 մարզային դաշինքներ՝ հիմնականում

որնպեսական զարգացման վերաբերյալ, գործում էին Իսրայիլի ողջ փարածքում (ՏՆԶԿ, 2001գ: 9): Դա հստակորեն ցույց է փալիս անցյալի ավանդույթների փոխում, որպեղ քաղաքականության ձևավորումը ընդհատումներով էր, և վարչական յուրաքանչյուր օղակ սփորին մակարդակներին պարտադրում էր կառավարման հիերարխիա:

Արդյունքներ

Կանոնակարգող բարեփոխման ոլորտում մինչև 2000թ. դեկտեմբերը նոր ընկերակցության կամ մասնավոր բիզնեսի ստեղծման համար անհրաժեշտ ընթացակարգերի քանակը իջեցվեց քսանհինգից հինգը: Առավելագույն ժամանակը, որն անհրաժեշտ էր ամբողջ գործընթացի համար, քսաներկու շաբաթից իջավ փասի (ՏՆԶԿ, 2001ա): Այնուամենայնիվ, ժամանակ կպահանջվի, մինչև Բասսանինի բարեփոխումները համընդհանուր ազդեցություն ունենան վարքագծի վրա: Կենտրոնական կառավարությունների համար գոյություն ունի գայթակղություն «գնահատելու առաջընթացը ավելի իրավական փոփոխությունների, քան հստակ արդյունքների առումով» (ՏՆԶԿ, 2001ա):

Բարեփոխման ուղղություններ փարբերություններն ու նմանությունները

Պարզ է, որ ՄԹ, Գերմանիան և Իսրայիան ժամանակի ընթացքում փոխել են իրենց բարեփոխումների ռազմավարությունները: Ներկայումս գերմանական ռազմավարությունը դաշնային մակարդակում հիմնականում ընդգծում է սփարուս քվոյի պահպանումը, մինչդեռ դաշնային հողերը և փեղական կառավարման մարմինները հեղևում են արդիականացման ու շուկայականացման խառնուրդի օրինակին: Իսրայիայում պեղական մարմինները վերջերս իրականացրին արդիականացման ծրագրեր, մինչ մարգային ու փեղական մակարդակներում կան բարեփոխումների ավելի ու ավելի շար հաղթողներ, որոնք անցել են իրավական պահանջներից մյուս կողմ և նախաձեռնել են նորարար արդիականացման ու շուկայականացման բարեփոխումներ՝ սկսած հիմքից: ՄԹ-ում կենտրոնական կառավարությունն ու փեղական իշխանությունները ունեցան արդիականացման ռազմավարության մի ընդհանուր հեղաքրքրություն, սակայն փեղական մակարդակը ավելի քիչ էր հեղաքրքրված շուկայականացման մեջ:

Երեք երկրներից յուրաքանչյուրում մենք նկանում ենք, որ կառավարման բարեփոխումները ժամանակի ընթացքում դարձել են ավելի լայն, այլևս չեն ներգրավում միայն կազմակերպական խնդիրներ, այլ նաև միջկազմակերպական հարաբերությունների և նույնիսկ քաղաքացիական հասարակության խնդիրներ: Նանրային սեկտորի բարեփոխումների «ուշադրության կենտրոնը» փոխվել են:

Կառավարման նոր ընթացակարգերի հայտնվելը, ինչպիսիք են համագործակցային աշխատանքը, քաղաքացիների ներգրավումը, սոցիալական մեկուսացվածություն, էթիկան և թափանցիկությունը, չեն նշանակում, որ ՆՏԿ օրակարգի բոլոր հիմնարար խնդիրները դարձել են ոչ արդի: Պարզ է, որ հանրային սեկտորի արդյունավետությունը և ծառայության որակը դեռ բարելավման կարիք ունեն: «Հին» ՆՏԿ ու «նոր» կառավարման օրակարգերի միջև առաջնայնությունները որոշելիս, կորևոր է գհանարել, թե ինչ է նվաճվել, ինչն աշխարհեց և ինչը չաշխարհեց, որպեսզի ապագա բարեփոխման ուղին որոշվի:

ՆԱԾՈՒՄՆԵՐ՝ ԱԶԴԵՅՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐ

Լեզվի ազդեցությունը չպետք է թերագնահատվի: Ի վերջո, այն փոխում է մարդկանց մտածելակերպը և վարվելակերպը: ԻՆչպես հաստատում են Clarke և Newman (1997: 92). «կառավարման կամ բիզնես լեզվի կիրառումը ծառայում է և՛ օրինական կազմակերպություններին, և՛ դրանց շրջանակներում դերերի և նպատակների փոփոխմանը»: Միևնույն ժամանակ, չպետք է շփոթել լեզուն իրականության հետ: Կորպորատիվ և բիզնես պլանների առկայությունը չի նշանակում, որ կազմակերպությունը հստակ պարկերացում ունի իր սեփական ճակնագրի մասին: ՄԹ հանրային սեկտորի կառավարման բազմազան բարեփոխումների առկայությունն ամենևին էլ չի ենթադրում, որ բրիտանական հանրային ծառայությունները լավագույններն են արևմտյան աշխարհում: Եվ իսկապես, այն երկրները, որոնք ճանաչվել էին ՏՆԶԿ կամ Նամաշխարհային Բանկի կողմից որպես «դանդաղաշարժ բարեփոխումներ ներկայացնելու մեջ», կարող են իրականում ավելի բարձր սկզբնականություններ ունենալ ծառայությունների որակի մեջ, քան ՆՏԿ կիրառողներից ավելի ակտիվները:

Հանրային սեկտորի բարեփոխումների կանխամրադված հետևանքներ

Քսաներորդ դարավերջի արևմտյան երկրների հանրային սեկտորի բարեփոխումների հիմնական նպատակը, համեմայնդեպս, ի սգբանե եղել է փոփոխել գումար: Շատ արևմտյան երկրներ կարծես թե հասան այդ նպատակին, երբ նրանց ֆինանսական վիճակը բարելավվեց: Սակայն պարճառահետևանքային կապը անհասկանալի է: Տնտեսական աճը ԱՄՆ-ում և այլ արևմտյան երկրներում օգնեց բարձրացնելու հարկային եկամուրները և իջեցնելու սոցիալական ծախսերը, օրինակ՝ սոցիալական նպաստները: Շվեդիայի կառավարությունը հայտարարում է, որ ՆՏԿ-ին ուղղված բյուջեի բարեփոխումները երկրի ֆինանսական վիճակի բարելավման գլխավոր գործոնն են եղել (ՏՂԶԿ, 1998), բայց նաև էապես կրճատվել է սոցիալական ծրագրերի չափը:

«Բարեփոխումների ռազմավարության» մակարդակով պնդումներ են արվել, թե «շուկայականացումը» ավելի մեծ արդյունավետություն է առաջացրել ծառայությունների մատուցման ոլորտում: Միջազգային ուսումնասիրությունները շարունակաբար ցույց են տվել, որ ծախսերի խնայողությունների շուրջ 20% կարելի է հասնել պատվերների փեղափոխելու գործողություններով՝ պահպանելով կամ բարելավելով ծառայությունների մակարդակը (Աղյուսակ 38.2).

Աղյուսակ 38.2 *Cost savings from contracting out (%)*

Ավստրալիա	15-20
Դանիա	5-30
Իսլանդիա	20-25
Շվեդիա	9-25
ՄիացյալԹագավորություն	20

Աղբյուր՝ ՏՂԶԿ, 1998: 70

Սակայն հայտնի է, թե ՏՂԶԿ վիճակագրությունը ներառում է արդյոք պայմանագրերի ճշգրտման և վերահսկման փրանսակցիոն ծախսեր: Այդուհանդերձ, դեռ պարզ է, թե կառավարման ավելի մեծ ինքնավարությունը կփանի՞ դեպի բարելավված կազմակերպչական կառարում:

Այնուամենայնիվ, հայտնի է, որ հանրային սեկտորի վերջին բարեփոխումները արևմտյան երկրներում փոխել են պետության բնույթը, որն արևմտյան շատ երկրներում դարձել է ավելի բազմազան: Դա բարեփոխման հռչակված նպատակ էր ՄԹ-ում և մի շարք այլ ուժեղ կեպրոնացված արևմտյան

երկրներում: Օրինակ՝ ՄԹ-ում նախկինում միավորված քաղաքայության ավելի քան 75 փոկոսը այժմ գործում է 140 գործադիր մարմիններում, փարբեր մարդկային ռեսուրսների կառավարման համակարգերում և նույնիսկ փարբեր կազմակերպչական մշակույթներում:

Չկանխարեսված հեղևանքներ

ՆՏԿ քննադատները կանխարեսեցին կոռուպցիայի աճ նոր «պայմանագրային և գերարեսչական պետության» մեջ, ուր հանրային սեկտորի կազմակերպություններն ու մասնավոր հանրային սեկտորի կադրերը ունենին ավելի հայեցողական ազդեցություն: Կրկին պնդում են, որ ՆՏԿ-ն միակողմանի խթանում է արհեստական արժեքները այլ արժեքների հաշվին, օրինակ՝ հասարակության բարիք: Այդ ընկալումները և մտավախությունները, սակայն, դեռ չեն ապացուցված հեղափոխություններով, որոնք համեմատում են էթիկայի վարքագիծը բարեփոխումներից առաջ կամ հետո:

Հանրային կառավարման բարեփոխումները վիճարկեցին հանրային սեկտորի ավանդական արժեքները՝

- Բարեփոխումները հաճախ փոխել են հանրային սեկտորի կազմակերպությունների կարգավիճակը. ի՞նչ չափով պետք է հանրային ձեռնարկություններն ու գործակալությունները իբրև գլխավոր հանրային սեկտոր համապատասխանեցվեն նույն էթիկական կամ վարքագծային ցուցումներին:
- Բարեփոխումների հեղևանքով երբեմն առաջացել են (կիսա)ինքնավար մարմիններ, որոնք օգտագործել են իրենց կառավարման ազդեցությունը սեփական էթիկական չափանիշները սահմանելու նպատակով՝ հաճախ ամրացված մասնավոր սեկտորից բարձր պաշտոնների աշխատանքի վարձմամբ: Կողմերի՝ արդյոք գործել նախկին հանրային սեկտորի «էթոսը» և ասփիճանաբար կմասնավորվի՞:
- Կառավարման մեծ ազդեցությունը հանրային սեկտորի կազմակերպություններում «անկանոն» վարքի ավելի շարժումները և ընձեռում: Էթիկայի խնդիր չէ, երբ այն դառնում է նորարարության արդյունք, այլ ոչ թե սխալ վարքագիծ, բայց խնդիր է, երբ փրկական օգնության համակարգերի կառավարումը և

պարասխանարվություն կրող կառույցները չեն պահպանում զարգացման նույն փուլը:

- Բարեփոխումները նույնպես միաված էին խամբելու հանրային և մասնավոր սեկտորների միջև սահմանը՝ ունենալով քաղաքական հեղանակներ: Օրինակ՝ արդյո՞ք մրցակցությունը հանրային ու մասնավոր սեկտորի կազմակերպությունների միջև նշանակում է, որ հանրային կազմակերպությունները ունեն իրավունք թաքցնելու փեդեկությունը քաղաքացիներից, եթե այն կարող է բացասական ազդեցություն ունենալ մրցակցության վրա:

Արևմտյան երկրները փարբեր կերպ արձագանքեցին այդ մարտահրավերներին: Մինչ ՄԹ միաված էր ներկայացնել «վարվեցողության կանոնագիրք», որը հանրային սեկտորի կադրերին ցուցումներ էր փալիս, թե ինչպես պարշաճորեն վարվել, մայր ցամաք Եվրոպայում՝ ամբողջությամբ մշակված կարգապահական օրենքով հանրային կառավարման փարբեր բաժինների համար (օրինակ՝ Գերմանիան) կամ էթիկայի վերապարտաստման վարչական ավանդույթով (այսպես կոչված *dnontologie*) և ուժեղ հիերարխիական վերահսկմամբ որոշեցին ուժեղացնել վերահսկումները կաԲմ նոր կարգավորումների, կաԲմ ավելի լավ հարկադրանքի միջոցով:

Ոչ բարեփոխումներ

Մինչ հանրային կառավարման բարեփոխման ծրագրերը շար ընդգրկուն էին որոշ արևմտյան երկրներում, բարեփոխումներ քաղաքական մարմիններում՝ խորհրդարանների թե դարական համակարգերի, քիչ փեղի ունեցան: 1993թ. միջազգային ուսումնասիրությունը ՆՏԿ առնչության վերաբերյալ բացահայտեց, որ հարցվողները խորհրդարանների բարեփոխման կարիք չէին փեսնում (Löffler և Hofmeister, 2001: 181): Խորհրդարանականները բոլորովին վերջերս արթնացան և քայլեր ձեռնարկեցին արձագանքելու բարեփոխումների օրակարգին, օրինակ՝ ինչպես Շվեդիայում, որոշ խորհրդարանական բարեփոխումներ եղան, որոնք ներգրավում էին բյուջեի գործառույթը (ՏՃԶԿ, 2001գ): Մի կողմից, բյուջեին վերաբերող օրենքների բարեփոխումները միաված էին կրճարել մանրամասնումը, որով օրենսդիրը վերահսկում է ծախսերը: Մյուս կողմից, գործադիրն այժմ պերք է ժամանակ առ

ժամանակ արտադրանքի մասին տեղեկություն տրամադրի խորհրդարանների անդամներին:

Թվում է, թե շատ քաղաքան գործիչների ավելի բավարարում են ներդրումները (ֆինանսական հեռանկարները), քան արդյունքները (կապարտողականի հեռանկարները): Ուստի կառավարման բարեփոխումների անցումը ներդրումներից արտադրանք և արդյունքներ մարտահրավեր կհանդիսանա քաղաքական գործիչների համար, հատկապես այն «կես դրույքով» քաղաքական գործիչների համար, որոնք մեծամասնություն են կազմում տեղական և մարզային խորհրդարաններում: Թեև, կառավարման տեսակետից, high-performing պետությունը պետք է լինի ավելի, քան գերազանց կառավարման պետություն կամ ծառայություն մատուցող: Ավելին, այն պետք է իր քաղաքական և սոցիալական պարտականությունները գերազանց կարարի տեղական, պետական և միջազգային համայնքներում:

Table 38.1 *Budget deficits and surpluses in percentage of the nominal GDP*

	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Australia	-5.1	-4.2	-2.2	-0.4	0.0	-1.2	-3.8	-6.0	-5.6	-4.6	-3.7	-2.2	-0.5	0.6	1.1	0.3	0.1	0.2	0.5
Austria	-2.6	-3.8	-4.4	-3.5	-3.1	-2.4	-3.0	-2.0	-4.2	-5.0	-5.2	-3.8	-1.9	-2.4	-2.2	-1.1	0.0	-0.4	0.1
Belgium	-10.2	-10.1	-7.9	7.3	7.6	-6.7	7.3	-7.9	-7.3	-5.0	-4.4	-3.7	-2.0	-0.8	-0.6	0.1	0.0	0.0	0.2
Canada	-8.6	-7.1	-5.4	-4.3	-4.6	-5.8	-8.3	-9.1	-8.7	-6.7	-5.3	-2.8	0.2	0.5	1.6	3.2	2.8	2.1	2.2
Czech Republic	—	—	—	—	—	—	—	—	-0.4	-1.2	-1.1	-2.0	-2.4	-2.4	-3.9	-5.5	-6.0	-9.3	-5.8
Denmark	—	—	—	1.5	0.3	-1.0	-2.4	-2.2	-2.9	-2.4	-2.3	-1.0	0.4	1.1	3.1	2.8	2.0	1.4	1.7
Finland	3.3	3.7	1.3	3.8	6.0	5.3	-1.1	-5.6	-7.3	-5.7	-3.7	-3.2	-1.5	1.3	1.9	6.9	3.7	1.9	2.1
France	-3.0	-3.2	-2.0	-2.5	-1.8	-2.1	-2.4	-4.2	-6.0	-5.5	-5.5	-4.1	-3.0	-2.7	-1.6	-1.4	-1.5	-1.8	-1.4
Germany	-1.1	-1.3	-1.8	-2.1	0.1	-2.0	-3.0	-2.5	-3.1	-2.4	-3.3	-3.4	-2.7	-2.2	-1.6	1.2	-2.5	-2.5	-1.8
Greece	-11.6	-9.6	-9.6	-11.4	-14.2	-15.9	-11.4	-12.6	-13.6	-9.9	-10.2	-7.4	-4.0	-2.4	-1.8	-1.1	0.2	0.6	1.3
Hungary	—	—	—	—	—	—	—	—	-6.6	-11.0	-7.6	-5.9	-7.2	-8.3	-5.2	-3.0	-4.9	-4.8	-4.5
Iceland	-1.1	-4.0	-0.8	-2.0	-4.5	-3.3	-2.9	-2.8	-4.5	-4.7	-3.0	-1.6	0.0	0.5	2.1	2.3	-0.2	-0.8	-0.9
Ireland	-10.3	-10.2	-8.2	-4.2	-1.7	-2.8	-2.9	-3.0	-2.7	-2.0	-2.2	-0.2	1.2	2.3	2.3	4.6	3.2	2.2	1.9
Italy	-12.2	-11.4	-11.0	-10.7	-9.8	-11.8	-11.7	-10.7	-10.3	-9.3	-7.6	-7.1	-2.7	-2.8	-1.8	-0.3	-1.4	-1.1	-1.1
Japan	-0.6	-0.7	0.3	1.1	1.8	1.9	1.8	0.8	-2.4	-2.8	-4.2	-4.9	-3.7	-5.5	-7.0	-6.6	6.4	-6.7	-6.6
Korea	1.1	1.6	2.6	3.5	3.4	3.5	1.8	1.4	2.5	3.1	4.2	3.8	3.6	1.9	3.1	6.9	5.7	5.1	5.5
Luxembourg	—	—	—	—	—	5.1	1.5	0.7	2.1	2.9	2.3	2.0	3.4	3.4	3.6	6.1	5.3	3.2	2.9
Netherlands	-4.1	-5.7	-6.6	-5.1	-5.3	-5.7	-3.2	-4.4	-3.6	-4.2	-4.2	-1.8	-1.1	-0.8	0.4	2.2	1.1	0.6	0.7
New Zealand	—	-6.4	-2.1	-4.6	-3.4	-4.6	-3.5	-3.1	-0.4	3.1	2.9	2.9	1.6	-0.2	0.9	1.9	1.3	0.1	-0.3
Norway	9.9	5.9	4.6	2.7	1.8	2.6	0.1	-1.7	-1.4	0.4	3.5	6.6	7.9	3.5	5.9	14.8	14.3	11.5	11.7
Poland	—	—	—	—	—	—	—	—	-4.5	-3.5	-2.5	-2.9	-2.8	-2.3	-2.0	-2.2	-4.4	-4.9	-4.9
Portugal	-7.3	-6.2	-5.5	-3.4	-2.3	-5.0	-5.9	-2.9	-6.3	-5.9	-4.6	-4.0	-2.7	-2.3	-2.1	-0.5	-1.7	1.5	-1.4
Spain	-5.6	-6.1	-3.7	-3.3	-3.6	-4.2	-4.3	-4.0	-6.7	-6.1	-6.6	-4.9	-3.2	-2.6	-1.2	-0.3	0.0	-0.4	0.0
Sweden	-3.9	-1.4	3.9	3.0	4.9	3.8	-2.0	-7.8	-11.9	-10.8	-7.7	-3.1	-1.6	2.1	1.7	4.1	3.8	1.6	1.8
United Kingdom	-2.9	-2.6	-1.8	0.5	0.8	-1.6	-3.1	-6.4	-7.9	-6.7	-5.8	-4.4	-2.2	0.4	1.1	1.9	1.1	0.0	-0.7
United States	-5.0	-5.3	-4.3	-3.6	-3.2	-4.3	-5.0	-6.9	-5.0	-3.6	-3.1	-2.2	-0.9	0.3	0.8	1.7	0.6	-0.1	-1.3

Source: OECD Economic Outlook No. 70 (December 2001), p. 232

ՍՏՈՐԻՆ ՕՂԱԿԻ ԲՅՈՒՐՈՎՐԱՏԻԱՆ ԵՎ ՆԱՆՐԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ¹²

Թարգմանիչ և խմբագիր՝ Գայանե ԲՈՒՆԻԱԹՅԱՆ

Վերջին քսան տարիներին հանրային կառավարման սկզբունքների հանդեպ ձևավորվել են արմատապես նոր մոտեցումներ, որոնք կասկածի տակ են առել ավանդական հանրային կառավարման արդյունավետությունը՝ դիտելով այն որպես կարծրացած, ոչ ճկուն համակարգ, որն անկարող է բավարարել հասարակության պահանջները: Կառավարության լեգիտիմությունն ու արդյունավետությունը վերականգնելու նպատակով առաջարկվել է «Նոր հանրային կառավարման» համակարգ (Behn, 2001; Feldman and Khademian, 2000; Moore, 1995; Osborne and Gaebler, 1992), որում կենտրոնական դեր է կատարում արդյունավետությունը, ինչպես նաև հասարակության պահանջները հաշվի առնելու անհրաժեշտությունը: Այս նպատակով մեծ ուշադրություն է հարկացվել այսպես կոչված «սպորին օղակի բյուրոկրատների», որպես քաղաքացիների և հանրային ծառայությունների միջև կամուրջ հանդիսացող առաջին անձանց վարքն ուղղակիորեն կամ անուղղակիորեն փոխելու անհրաժեշտությանը (Lipsky, 1980): Սպորին օղակի բյուրոկրատները ոստիկանության և սոցիալական ապահովության ոլորտի աշխատակիցներն են, ուսուցիչները, բժիշկները, բուժքույրերը, դատաբժշկական փորձագետները, ուղղիչ հաստատությունների աշխատակիցները: Նոր չափանիշներն ուղղված են մեծացնելու սպորին օղակի բյուրոկրատների աշխատանքի արդյունավետությունը: Ոմանք էլ առաջարկում են օգտագործել սպորին օղակի բյուրոկրատների գիտելիքներն ու փորձը նրանց աշխատանքի արդյունավետությունը մեծացնելու համար՝ ավելացնելով սպորին օղակի բյուրոկրատների լիազորությունները, մասնավորապես՝ ազատելով նրանց հանրային կառավարման առավել ավանդական համակարգին բնորոշ մի քանի բարդ և անարդյունավետ կանոններից և գործընթացներից (Schorr, 1977): Այս ռազմավարության շրջանակում կարելի է մեծացնել հանրային մարմինների աշխատակիցների լիզորությունները կամ սպորին օղակի բյուրոկրատների որոշ պարտականություններ պայմանագրային

¹² Աղբյուրը՝ Steven Rathgeb Smith. "Street-level Bureaucracy and Public Policy," eds. B. Guy Peters and John Pierre. *Handbook of Public Administration* (London: Sage Publishing), 354-363. Copyright . 2003 Steven Rathgeb Smith, by permission of Sage Publications Ltd.

հիմունքներով հանձնել մասնավոր, շահույթ հեփապնդող կամ չհեփապնդող մարմիններին՝ այս կերպ խթանելով մրցակցությունը ծառայություն մափուցողների միջև:

Նոր հանրային կառավարումը, որը կարևորում է մրցակցությունն ու արդյունավետությունը, սկիզբ է դրել մի գործընթացի, որի արդյունքում քաղաքականության գործիքները ենթարկվել են նշանակալի փոփոխությունների, այդ թվում՝ ծառայությունների մափուցման, երաշխիքների, հարկային զեղչերի և վարկային երաշխիքների փրամադրման համար պայմանագրերի կնքում: Սփորին օղակի բյուրոկրատների դերը հանրային քաղաքականության իրականացման գործընթացում թերևս երբեք այսքան չի կարևորվել և այսպիսի մանրամասն հեփագոփման չի ենթարկվել: Չափազանցություն չի լինի ասել, որ Նոր հանրային կառավարման ռազմավարությունների հաջողությունը հիմնականում կախված է հանրային ծառայություններ մափուցող հանրային, շահույթ հեփապնդող և չհեփապնդող մարմիններում աշխատող սփորին օղակի բյուրոկրատներից: Ինչպես Լիպսկին է նշում (1980: 13), հանրային քաղաքականության իրականացման վրա ազդելու՝ սփորին օղակի բյուրոկրատների կարողությունը մեծապես կախված է նրանց գործողությունների ազափությունից և վերին օղակներից՝ նրանց կախվածությունից: Գործելու ազափությունն ու անկախությունը սփորին օղակի բյուրոկրատներին հնարավորություն է փալիս հանդես գալ ավելի շափ որպես քաղաքականության սրելծող քան պարզապես գերադասների հրահանգները կափարող (Bardach, 1977; Behn, 2001; Brehm and Gates, 1997, Carroll and Siegel, 1999, Elmore, 1979-80; Lipsky, 1978, 1980; Maynard-Moody and Musheno, 2000; Rothstein, 1996; Sandfort, 2000; Vinzant and Crothers, 1998; Wilson, 1978):

Այս հափորի փարբեր հափվածներում (փես՝ Meyers and Vorsarger, Գլուխ 19) ներկայացված են այն մարաիրավերները, որ ծրագրի արդյունավետ իրականացման համար կարող են առաջարկել ազափություն և անկախություն սփացած սփորին օղակի բյուրոկրատները, մասնավորապես՝ հաշվի առնելով աշխատանքի արդյունավետության աճին միփված՝ այսօրվա փործը: Այս գլխի առանցքային թեման այլ է: Այն ուսումնասիրում է սփորին օղակի բյուրոկրատների աշխատանքի արդյունավետությունը քաղաքացու փեսանկյունից՝ ընդգծելով, որ իրենց քաղաքացիական իրավունքներից լիարժեք օգփվելու գործում անհափների համար առաջնային դեր է կափարում սփորին օղակի բյուրոկրատների աշխատանքը: Նեփաափար, սփորին օղակի բյուրոկրատները կարևոր դեր են խաղում նաև կառավարության լեգիփիմության և դրա հանդեպ հասարակության վափահության

ձևավորման հարցում: (Տես՝ Rothstein, Գլուխ 26): Սպորին օղակի բյուրոկրատների և քաղաքացիների միջև հարաբերությունները հապկապես կարևոր են այն պատճառով, որ Նոր հանրային կառավարումն ավելի մեծ շեշտ է դնում սպորին օղակի բյուրոկրատների աշխատանքի արդյունավետության, քան քաղաքացիության և ժողովրդավարության խնդիրներին վերաբերող հարցերի վրա: Ավելին, հանրային կառավարումը գտնվում է համաշխարհային արմատական փոփոխությունների առանցքում: Ծառայությունների մատուցման, սեփականաշնորհման, պարտականությունների փոխանցման, համայնքային համագործակցության, համայնքային խորհուրդների և հարկային զեղչերի համար պայմանագրերի կնքումը կարող է հիմնովին փոխել սպորին օղակի բյուրոկրատների և քաղաքացիների միջև հարաբերությունները:

ՔԱՂԱՔԱՑԻՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՍՏՈՐԻՆ ՕՂԱԿԻ ԲՅՈՒՐՈԿՐԱՏՆԵՐԸ

Քաղաքացիության տեսություն

Քաղաքացիության տեսության երկու հիմնական ուղղությունները սերտորեն առնչվում են սպորին օղակի բյուրոկրատների և հանրային կառավարման հետ: Առաջինը մշակել է բրիտանացի սոցիոլոգ Թ. Ն. Մարշալը, ով պնդում էր, որ միջնադարից սկսած մինչև այսօրվա ժամանակակից արդյունաբերական աշխարհը «հասարակություն» հասկացությունը ենթարկվել է փոփոխությունների (Marshall, 1964): Նրա կարծիքով շուկայական տնտեսության տարածումն ու արդյունաբերականացումը պահանջում է քաղաքացիական իրավունքների ընդլայնում: Քաղաքացիների իրավունքները նա բաժանում էր երեք հիմնական խմբի՝ քաղաքացիական, քաղաքական և սոցիալական: Քաղաքացիական իրավունքներն, ինչպես, օրինակ, խոսքի կամ կրոնի ազատությունը, քաղաքացուն հնարավորություն են տալիս պաշտպանվելու պետությունից: Քաղաքական իրավունքների թվին են պատկանում քաղաքացիների՝ քվեարկելու իրավունքն ու գաղտնի քվեարկությունը: Սոցիալական իրավունքների մասին հոգ է տանում պետությունը՝ ապահովելով առողջապահության, սոցիալական ապահովության նվազագույն մակարդակ, այդ թվում՝ առողջության և գործազրկության ապահովագրում, կենսաթոշակ և սոցիալական ծառայություններ:

Ըստ Մարշալի, այս իրավունքներն առաջացել են փրամաբանական հաջորդականությամբ՝ մեկը մյուսից բխելով: Քաղաքացիական իրավունքները հնարավորություն են ստեղծել ավելի մեծ քաղաքական իրավունքների համար, որոնք էլ հեղափոխում ստեղծել են սոցիալական իրավունքների պահանջ: (Janoski, 1998; King and Waldron, 1998; Marshall, 1964; Rowe et al., 2001; Seligman, 1992; Turner, 1990; Waddington, 1999). Իրավունքներից յուրաքանչյուրը կարևոր է լիարժեք քաղաքացիության համար, որն այսպես է հնչում Մարշալի բնորոշմամբ. Այս իրավունքների կենտրոնում կառավարությունն էր, քանի որ այս իրավունքներին (քաղաքացիական և քաղաքական) օրենքի ուժ փալու կամ քաղաքացիներին իրենց սոցիալական իրավունքներից լիարժեք օգտվելու ռեսուրսներ և/կամ այդ ռեսուրսներից օգտվելու հնարավորություն փալու համար անհրաժեշտ էր ունենալ կառավարություն: Մարշալի փեսության հիմքում հարաբերությունն է քաղաքացիների և շուկայի, համայնքի և կառավարության միջև: Եթե քաղաքացիները կախված են շուկայից, նրանք պարտավոր են վճարել ծառայությունների դիմաց, հեղափոխում համապատասխան եկամուտ չունեցող քաղաքացիները ունեն ծառայություններից օգտվելու ավելի քիչ հնարավորություններ: Նամայնքում անհատները կախված կլինեն կամավորական կազմակերպություններից, այդ թվում՝ եկեղեցիներից, ժամանակավոր կացարաններից և ամերիկյան Կարմիր խաչից: Այս կազմակերպությունները որպես կանոն փրամադրում են կարճաժամկետ և/կամ ճգնաժամային օգնություն, առավել երկարաժամկետ կամ ավելի մեծ կարիքներ ունեցող քաղաքացիներին այս կազմակերպությունները հաճախ պարզաճ կերպով չեն ծառայում, քանի որ չունեն համապատասխան ռեսուրսներ նրանց երկարաժամկետ կարիքները բավարարելու համար: Նաճախ դրանց առաքելությունը սահմանափակվում է կարճաժամկետ օգնության ծրագրերով: (Chaves, 2001; Sosin, 1986): Քաղաքացիական, քաղաքական և սոցիալական իրավունքների ապահովումը նպատակ ունի նվազեցնել անհատների կախվածությունը շուկայից և անհատ բարեգործներից:

Քաղաքացիության փեսության մեկ այլ ուղղության հիմնադիրն է Ալեքսիս դե Տոկվիլը (1956): Նա կասկածանքով էր վերաբերվում պետությանը և համարում էր, ըր կամավորական կազմակերպությունները, քաղաքացիների մասնակցությունն ապահովելու՝ նրանց կարողությունը ժողովրդավարության և ազատության հիմնական գրավականն են (Janoski, 1998; Rowe et al., 2001; Smith, 1993): Տոկվիլն ավելի մեծ շեշտ էր դնում քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների, քան կառավարության կողմից երաշխավորվող սոցիալական իրավունքների վրա: Վերջին

երկու փաստամյակում այս փեսությունը պաշտպանել են բազմաթիվ քաղաքական գործիչներ և գիտնականներ: Օրինակ, Պետեր Բերգերը և Ռիչարդ Ջոն Նյուհաուսը (1977), ինչպես նաև Նափան Գլազերը (1988) նույնպես ընդգծել են համայնքային կազմակերպությունների և կամավորականության արժեքը՝ որպես այլընտրանք պետական ծրագրերին, մասամբ այն պարճառով, որ նրանք դիտում են այս կազմակերպությունները որպես անհատների ազատությունների ու պաշտասխանավորությունների պաշտպան: Այլ գիտնականներ էլ Տոկվիլի փեսությունը զարգացրել են ոչ թե որպես պետական ծրագրերի այլընտրանք, այլ՝ դրանց լրացում (King and Waldron, 1998; Rowe et al., 2001): Օրինակ, Յանուսին (1998) պնդում է, որ Մարշալի առաջարկած՝ քաղաքացիների երեք փեսակի իրավունքներից բացի քաղաքացիության կարևոր փարը է նաև «մասնակցության իրավունքը», այսինքն՝ քաղաքացիների մասնակցության իրավունքը համայնքին վերաբերող որոշումների կայացման գործընթացին: Տեղական կառավարման գործընթացներին քաղաքացիների մասնակցությանը, որպես լիակատար քաղաքացիության կարևորագույն բաղկացուցիչ, իրենց աշխատություններում հանգամանորեն անդրադարձել են նաև Բոյթը և Կարին (1996), Սիրիանին և Ֆրիդլենդը (2001), ինչպես նաև Լապպեն և Դու Բուան (1994): Սթիվերսը (1990) վստահեցնում է, որ հանրային կառավարումը հաճախ արհամարհում է քաղաքացիական հարցերը և «ակտիվ քաղաքացիության» կոչ է անում, ներառյալ քաղաքացիների մասնակցությունը որոշումների կայացման գործընթացներին: Ռասինը (1995) կոչ է անում ունենալ ասպես կոչված «սուզված քաղաքացիական ծառայողներ», որոնք սերտ կապեր կունենան տեղական համայնքների հետ և կօգնեն քաղաքացիներին լուծելու իրենց սոցիալական խնդիրները:

Ուստի քաղաքացիությունը չի կարող սահմանափակվել միայն քվեարկելու իրավունք ունենալու և որոշ օրենքներով պաշտպանված լինելու՝ նեղ փեսանկյունով: Փոխարենը՝ լիարժեք քաղաքացիությունը որոշվում է մի շարք իրավունքներով, որոնք պաշտպանում և ողջունում են անհատների լիակատար մասնակցությունը հասարակական գործերին: Այս առումով կարևոր դեր են կատարում սփորին օղակի բյուրոկրատները:

ՔԱՂԱՔԱՑԻՈՒԹՅԱՆ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՍՏՈՐԻՆ ՕՂԱԿԻ ԲՅՈՒՐՈՂԱՐԱՍՆԵՐԸ

Քաղաքական և սոցիալական իրավունքների մասին Մարշալի փեսությունն առաջարկում է վերոհիշյալ իրավունքները երաշխավորելու նպատակով մեծացնել հանրային բյուրոկրատիան, ինչն անշուշտ համապատասխանում էր նրա հայրենիքի՝ Միացյալ թագավորության փորձին, որտեղ երկրորդ աշխարհամարտից հետո քաղաքացիական իրավունքների երաշխավորման նպատակով հանրային բյուրոկրատիայի հսկայական համակարգ ձևավորվեց: Առողջապահության ազգային ծառայությունը, որպես հանրային մարմին, որի կազմում ընդգրկված են սպորին օղակի հազարավոր բյուրոկրատներ՝ բժիշկներից, քույրերից մինչև սոցիալական աշխատողներ, Մարշալի առաջարկած բյուրոկրատիայի խորհրդանշական կառույցն է, ինչը, ըստ նրա, մեծ նշանակություն ունի քաղաքացիական իրավունքների ապահովման գործում: Միացյալ թագավորությունը նաև առաջինն էր, որ մշակեց անձնական սոցիալական ծառայությունների մի մեծ շարք, որոնք պետք է մատուցվեին սոցիալական ապահովության փողական մարմինների միջոցով: (Ellis et al., 1999):

Այս փեսությունը մեծ ազդեցություն է ունեցել կառավարության դերի, բյուրոկրատիայի և համեմատական սոցիալական ապահովության՝ պետական քաղաքականության վերաբերյալ հետագա ուսումնասիրությունների վրա: Վիլենսկին և Լեբոն (1958) կարծում էին, որ սոցիալական ծրագրերի իրականացման նպատակով ընդարձակ բյուրոկրատիայի ձևավորումը արդյունաբերականացման և մոդեռնիզացիայի անխուսափելի հետևանքն է: Միացյալ Նահանգները հետ էր մնացել այլ արդյունաբերական երկրներից, քանի որ միջոցներ չէր ծախսել հանրային հարվածի բյուրոկրատիայի վրա, ինչը բնորոշ էր հետպատերազմյան արևմտեվրոպական շատ երկրների: Էսփինգ-Անդերսոնն (1990) առաջարկեց զարգացած արդյունաբերական երկրների նոր դասակարգում՝ բաժանելով դրանք երեք խմբի՝ սոցիալ-դեմոկրատական, պահպանողական և լիբերալ: Նա վստահեցնում էր, որ փարբեր երկրներում սոցիալական քաղաքականությունները փարբեր են՝ կախված նրանից, թե ինչ ռեժիմ է գործում այդ երկրներում: Շվեդիան, օրինակ, սոցիալ-դեմոկրատական երկիր էր, մինչդեռ Միացյալ Նահանգներն ու Մեծ Բրիտանիան լիբերալների ճամբարից էին:

Սակայն Էսփինգ Անդերսոնի փեսության հիմնական շեշտը հանրային հարվածի ծախսերի համեմատությամբ եկամուտների պահպանման ծրագրերն էին:

Կարևոր է նշել, որ նա մեծ ուշադրություն չէր դարձնում այն բանին, ինչը Նասենֆելդն (1985, 1987) անվանում էր «բյուրոկրատական գործոն», ինչի օգնությամբ սպորին օղակի բյուրոկրատները մեծ ազդեցություն են ունենում քաղաքացիների համար իրենց քաղաքացիական իրավունքներից, հապկապես սոցիալական իրավունքներից լիարժեք օգտվելու հնարավորության վրա: Քաղաքացիների կարիքներին արդյունավետ կերպով արձագանքելու և որպես քաղաքացիական իրավունքների երաշխավոր հանդես գալու՝ սպորին օղակի բյուրոկրատների հնարավորությունների վերաբերյալ մշակվել է երկու առանձին տեսություն: Լիպսկին (1980, 1984) վստահեցնում է, որ սպորին օղակի բյուրոկրատների համար բավական դժվար է պարզաճ կերպով քաղաքացիների կարիքներին արձագանքելը, քանի որ ծառայությունների պահանջն անընդհատ մեծանում է, իսկ ռեսուրսները չեն բավականացնում: Այս խնդիրը լուծելու համար սպորին օղակի բյուրոկրատները ստիպված են լինում օգտագործել իրենց ազատ գործելու իրավունքն ու հարաբերական անկախությունը՝ սահմանափակելով ծառայությունների քանակը, որպեսզի ծառայությունների մակարդակը համապատասխանեցնեն ռեսուրսների հետ: Նրանք բազմաթիվ ռազմավարություններ են կիրառում ծառայությունների քանակը սահմանափակելու համար, այդ թվում սահմանափակում են ծառայություններից օգտվելու հնարավորությունը՝ օգտագործելով դասակարգման, հերթերի և ընթացակարգերի հնարքները: Քաղաքացիներին սոցիալական իրավունքներ չեն տրամադրվում, փոխարենը նրանց օգտագործում են որպես հաճախորդներ (Lipsky, 1980; Prottas, 1979; Weatherley, 1979): Ծառայությունների քանակը կարող է սահմանափակվել մասամբ նաև սպորին օղակի բյուրոկրատների և նրանց հաճախորդների իրավունքների միջև եղած մեծ տարբերության պարզառով, սպորին օղակի բյուրոկրատների հաճախորդներից շատերը կամավոր հաճախորդներ չեն (Hasenfeld, 1985): Օրինակ հանրային դպրոցներում սովորող աշակերտները, սոցիալական նպաստ ստացող քաղաքացիները, համայնքային հոգեբուժական հիվանդանոցների հիվանդները, ինչպես նաև հանցագործները կամ հանցագործության համար կասկածվողները: Ծառայություններից օգտվող այս քաղաքացիներից շատերի իրավունքները բնականաբար ավելի սահմանափակ են՝ համեմատած սպորին օղակի բյուրոկրատների հետ, ինչպես օրինակ ուսուցիչների կամ ոստիկանության հետ: Ներկաբար, հաճախորդները հաճախ չեն կարողանում արդյունավետ կերպով դիմակայել ծառայությունները սահմանափակելու՝ սպորին օղակի բյուրոկրատների գործողություններին: Ծառայությունների սահմանափակման հետևանքով ընկնում է ծառայությունների որակը և փաստորեն իր

առօրյա կյանքում քաղաքացին անընդհար գրկվում է իր քաղաքացիական իրավունքներից լիարժեք օգտվելու հնարավորությունից: Ավելին, սպորին օղակի բյուրոկրատներն իրենք էլ փառապում են մեկուսացման պարճառով, քանի որ հաճախ հայրնաբերում են, որ չափազանց սահմանափակ հնարավորություն ունեն անհաբների պահանջները բավարարելու համար, թեև իրականում նվիրված են սոցիալական արդարության և որակյալ ծառայություններ մաբուցելու գաղափարին:

Միևնույն ժամանակ ծառայություններում առկա անհավասարությունը հանրային ծառայություններից օգտվողներին օբարում է կառավարությունից: Շաբերի համար, հաղկապես եթե նրանք ցածր եկամուրներ ունեն, կառավարության դեմքը սոցիալական ապահովության կամ ոսրիկանության համակարգն է: Կախված այն բանից, թե որքանով են նրանք դժգոհ հանրային ծառայություններից, նրանք կարող են ընդհանրապես օբարվել երկրի քաղաքական համակարգից: Փաստորեն սոցիալական և առողջապահական ծառայություններ մաբուցող սպորին օղակի բյուրոկրատների հեթ ունեցած խնդիրներն ազդում են ոչ միայն սոցիալական իրավունքների պարկերի, այլև իրենց քաղաքական իրավունքներն օգրագործելու՝ քաղաքացիների ցանկության վրա:

Սպորին օղակի բյուրոկրատների ազաբությունն ու անկախությունը մասամբ արադարացնում է նրանց մասնագիթական պարասսրվածությունը: Ենթադրվում է, որ մասնագիթական պարասսրվածությունը սպորին օղակի բյուրոկրատներին պեթք է սովորեցնի հավարարիմ մնալ ունիվերսալության և միայն բարձր մակարդակի ծառայություններ մաբուցելու գաղափարներին: Սակայն ռեսուրսների խրոնիկ պակասությունը հաճախ նշանակում է, որ սպորին օղակի բյուրոկրատներն իրենց ազաթ գործելու իրավունքն ավելի շաթ օգրագործում են պաշրպանվելու, քան իրենց մասնագիթական հայացքները գարգացնելու կամ անհաբների կարիքները պարշաճ կերպով բավարարելու համար: Բրիթանական սոցիալական ծառայությունների ուսումնասիրությունը ցույց է րվել, որ հաճախ սոցիալական աշխարողները որդեգրում են «պաշարման մրակառուցվածքը» ռեսուրսների սղության պայմաններում ծառայությունների աճող պահանջարկը բավարարելու համար: Արդյունքում, աշխարակիցներն իրենց աշխարանքային անելիքները որոշում են՝ ելնելով ոչ թե իրենց հաճախորդների կարիքներից, այլ՝ ըսաթ իրենց ցանկության (Ellis et al., 1999):

Ավանդական հանրային կառավարման րեսանկյունից սպորին օղակի բյուրոկրատների խնդիրների լուծման սրանդարաթ մոթեցումն այսպիսին էր. փորձել վերահսկել սպորին օղակի բյուրոկրատների ազաբությունները՝ կիրառելով նրանց

աշխատանքի ղեկավարման՝ ավելի մեծ քանակությամբ կանոններ և ընթացակարգեր: Օրինակ, Մեծ Բրիտանիայում 1970 թվականին ընդունվեց օրենք, որում հանգամանորեն հստակեցվում էին սպորին օղակի բյուրոկրատների պարտականություններն ու պատասխանատվությունները որոշ ծառայություններ մատուցելիս (Doyle and Harding, 1992; Ellis et al., 1999): Մեծ Բրիտանիայի այս քայլը և նմանապիպ մի քանի այլ գործողություններ փարբեր երկրներում սպորին օղակի բյուրոկրատների աշխատանքը կանոնների և ընթացակարգերի օգնությամբ վերահսկելու փորձ էր, ինչը սովորաբար բերում է վերևից պարտադրված հիերարխիկ վերահսկողության:

Էլմորն (1979-80) այս մոտեցումն անվանում էր «պլանավորում դեպի առաջ» և վստահեցնում, որ այն դատապարտված է ձախողման, քանի որ այն ենթադրում էր սպորին օղակի բյուրոկրատների աշխատանքի վերահսկում իշխանությունների կողմից: Նա առաջարկում էր այս մոտեցումը փոխարինել «պլանավորում դեպի հեպ» հասկացությամբ, ինչը ենթադրում էր գործարքային հարաբերություններ սպորին օղակի բյուրոկրատների և նրանց հաճախորդների միջև: Իրենց համայնքի և հաճախորդների մասին սպորին օղակի բյուրոկրատների գիտելիքներն օգտագործելով օրենսդիրները կարող էին մշակել առավել արդյունավետ ծրագրեր և դրանց իրականացման ավելի հաջող գործիքներ: Լիպսկիին (1978) նույնպես դուր չէր գալիս «վերևից-ներքև» մոտեցումը, նա օրենսդիրներին հորդորում էր մշակել «ներքևից-վերև» մոտեցում քաղաքականության իրականացման և ծրագրերի նախագծման հասկացությունները մշակելու համար: Բացի այդ, սպորին օղակի բյուրոկրատների աշխատանքը կանոններով վերահսկելու փորձերը լուրջ դժվարությունների կարող է հանդիպել, քանի որ սպորին օղակի բյուրոկրատները փարբեր գործիքներ ունեն վերևից իրենց պարտադրված կանոններն ու ընթացակարգերը շրջանցելու համար (Lipsky, 1980): Սպորին օղակի բյուրոկրատները, օրինակ, հաճախ իրենք են վերահսկում այն տեղեկությունները, որոնք անհրաժեշտ են իրենց աշխատանքի ղեկավարման կանոններին ու ընթացակարգերին ենթարկվելու համար: Վիլսոնը (1978) նույնպես թերահավատություն ցուցաբերեց հիերարխիկ վերահսկողության նկատմամբ, երբ պարզեց, որ ոստիկանին հանդիպած ոչ բոլոր հանգամանքներին կարելի է նախապես գնահատական տալ. չափից դուրս շատ են ոստիկանության միջամտություն պահանջող այն հանգամանքները, որոնք հստակ դատողություն են պահանջում:

Ելնելով Էլմորի, Լիպսկիի, Վիլսոնի և այլոց մոտեցումներից՝ կարելի է փաստել, որ սպորին օղակի բյուրոկրատների աշխատանքային պայմանները և նրանց հանդեպ

ակնկալիքները հսկայական ազդեցություն կունենան ծառայություններից օգտվելու՝ քաղաքացիների հնարավորությունների և նույնիսկ այն հանգամանքի վրա, թե որքանով է քաղաքացին արժանի օգտվելու տվյալ ծառայությունից: Նամեմատության տեսանկյունից պետք է նշել, որ տարբեր երկրներում ստորին օղակի բյուրոկրատների աշխատանքային պայմաններն ու նրանց աշխատավարձերը տարբերվում են: Ավելին, տարբեր երկրներ վարում են սոցիալական և առողջապահական տարբեր քաղաքականություններ, ունեն տարբեր շուկաներ և պետության դերի մասին տարբեր պատկերացումներ: Բոլոր այս գործոնները կարևոր ազդեցություն են գործում ստորին օղակի բյուրոկրատների աշխատանքի արդյունավետության վրա (տես՝ Handler, 1996): Օրինակ Դեբորա Սթոունը (1984) նկարագրում է ստորին օղակի բյուրոկրատների առաջնային դերը զարգացած արդյունաբերական երկրներում՝ հաշմանդամության նպաստների ոլորտում: Հաշմանդամության նպաստների փոփոխությունները նախ և առաջ ենթադրում են տվյալ երկրում հաշմանդամության նպաստներ բաժանող ստորին օղակի բյուրոկրատների ակնկալիքների ուսումնասիրություն: Ռոբշտայնը (1998) նկատում է, որ ի տարբերություն ունիվերսալ սոցիալական քաղաքականության, նպատակային քաղաքականությունը հակված է սրելու անհավասարության խնդիրները և կողմնապահությունը ծառայությունների մատուցման ոլորտում: Ներկաքար, նպատակային սոցիալական քաղաքականությունը լայնորեն կիրառող այնպիսի երկրներ, ինչպիսիք են, օրինակ, Միացյալ Նահանգները և Մեծ Բրիտանիան, պետք է որ ամենամեծ խնդիրներն ունենան կապված ստորին օղակի բյուրոկրատների անկախության և գործելու ազատության հետ: Լիպսկիի, Վիլսոնի և այլոց աշխատությունները մենեջերներին և օրենսդիրներին կանգնեցնում են մի չափազանց բարդ դիլեմայի առջև. գործելու ազատությունն ու անկախությունը ստորին օղակի բյուրոկրատների աշխատանքի անխուսափելի և անհրաժեշտ մասն է, սակայն նրանց գործողությունները վերևից վերահսկելու շատ ջանքեր դարապարտված են ձախողման, քանի որ ստորին օղակի բյուրոկրատները կարող են օգտագործել իրենց լիազորությունները իրենց աշխատանքը ղեկավարելու կամ վերահսկելու ջանքերը շրջանցելու համար: Որոշ առումով, հանրային կառավարման համակարգը բարեփոխելու վերջին քսան տարիների բոլոր նախաձեռնությունները ձգտել են լուծել հենց այս դիլեման: Հաջորդ հարվածը վերլուծում է այդ բարեփոխումները՝ հանգամանորեն պարզաբանելով, թե դրանք ինչպես կարող են անդրադառնալ քաղաքացիների, ծառայություններից օգտվելու՝ նրանց հնարավորությունների, ինչպես նաև նրանց քաղաքացիական իրավունքների և պարավորությունների վրա:

ՏԱՆՐԱՅԻՆ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ԲԱՐԵՓՈԽՈՒՄԸ, ՔԱՂԱՔԱՅԻՆԵՐԸ ԵՎ ՍՏՈՐԻՆ ՕՂԱԿԻ ԲՅՈՒՐՈՎՐԱՏՆԵՐԸ

1980-90-ականներին զարգացած արդյունաբերական երկրներում լայն տարածում գտավ կառավարության աշխատանքի արդյունավետության վերաբերյալ մտահոգությունը: Շատ օրենսդիրների և քաղաքացիների անհանգստացնում էր այն փաստը, որ հանրային ծախսերն աճում էին (երբեմն նույնիսկ կտրուկ) սակայն կառավարական մարմինների աշխատանքի արդյունավետությունը զգալիորեն կաղում էր: Այս մտահոգությունը 1992 թվականին իրենց «Վերաստեղծող կառավարություն» աշխատությունում հստակեցրին Դևիդ Օգբորնը և Թեդ Գաեբլերը: Նրանք կոչ էին անում արմատապես վերափոխել կառավարության, և մասնավորապես՝ սպորին օղակի բյուրոկրատների դերը: Այս դիրքորոշումը պաշտպանում էր օրենսդիրների և գիտնականների լայն շրջանակ փարբեր երկրներում, նույնիսկ այնպիսի երկրներում, որտեղ բազմապրոֆիլ հանրային ծառայությունների ուժեղ ավանդույթներ էին գործում:

Բարեփոխումները, որոնք իրականացվեցին «վերաստեղծել կառավարությունը» կարգախոսի բուռն տարածման շրջանում, ունեն մեկ հավաքական անվանում՝ «Նոր հանրային կառավարում»: Այս բարեփոխումները բաժանվում են երկու հիմնական, երբեմն միմյանց հակասող խմբերի. լիազորությունների ռազմավարություն և շուկայական մրցակցության ռազմավարություն: Առաջինն իր հերթին ունի երկու բաղադրիչ, որոնք երբեմն համընկնում են. լիազորությունների ընձեռում սպորին օղակի բյուրոկրատներին և լիազարությունների ընձեռում քաղաքացիներին, որպեսզի վերջիններն առավել ակտիվ մասնակցեն հանրային ծառայությունների մոնիթորինգին, գնահատմանն ու մատուցմանը՝ առնվազն մասամբ քաղաքացիներին վերաձելով սպորին օղակի բյուրոկրատների: Տաջորդ երկու հարվածներում առավել մանրամասն նկարագրված են լիազորությունների ռազմավարությունը, ապա՝ շուկայական մրցակցության ռազմավարությունը և դրանց կիրառումը սպորին օղակի բյուրոկրատների ու քաղաքացիների միջև հարաբերություններում:

ՍՏՈՐԻՆ ՕՂԱԿԻ ԲՅՈՒՐՈՎՐԱՏՆԵՐԻ ԵՎ ՔԱՂԱՔԱՅԻՆԵՐԻ ԼԻԱԶՈՐՈՒՄ

Այս մտքեցումը հիմնված է Էլմորի և այն հեղինակների աշխատությունների վրա, որոնք կարծում են, որ արդյունավետ աշխատանքի համար անհրաժեշտ փորձը

սպորին օղակում է, իսկ վերևից վերահսկելու բարեփոխումը դադարապարպված է ձախողման (Behn, 2001:30): Աշխատանքի կատարումն առավել արդյունավետ դարձնելու համար անհրաժեշտ է թույլ տալ սպորին օղակի բյուրոկրատներին կատարել իրենց աշխատանքը՝ օգտագործելով իրենց մասնագիտական գիտելիքներն ու փորձը: Այս մոտեցման հիմնաքարը լավատեսությունն է, թե սպորին օղակի բյուրոկրատները կարող են արդյունավետ կերպով լուծել լուրջ հանրային խնդիրներ՝ գտնելով այդ խնդիրների արդար և հավասար լուծման եղանակ, եթե միայն նրանց տրամադրեն համապատասխան ռեսուրսներ և իրենց ընդունակություններն ու տալանտն օգտագործելու հնարավորություն: Սոցիալական ապահովության ամերիկացի նշանավոր ակտիվիստ Լիզբեթ Սքորը (1997:65) կոչ էր անում «սանձել բյուրոկրատիան՝ աջակցելով այն ամենին, ինչը գործում է»: Քրիստոֆեր Նուդն (1991) իր մոտեցումն անվանեց «դու ազատ ես ղեկավարելու համար» ռազմավարություն, քանի որ այն հիմնված է այն տեսակետի վրա, որ սահմանափակող կանոնադրությունը թույլ չի տալիս մենեջերներին ու նրանց աշխատակիցներին արդյունավետ և որակյալ ծառայություններ մատուցել: Մինչդեռ հանրային ծառայությունների աշխատակիցներն այն մարդիկ են, ովքեր շատ լավ գիտեն տեղի համայնքի և անհատների կարիքները, ուստի ճիշտ կլիներ օգտագործել նրանց փորձը:

Այս մոտեցումը հաճախ ենթադրում է ղեկավարման ապակենտրոնացում, ինչպես, օրինակ, կենտրոնական գրասենյակից դեպի տարբեր ոլորտների պատասխանատվություն: Սրա վառ օրինակ է Միացյալ Նահանգների հանրային կրթության ոլորտում սկսված լայնածավալ շարժումը, ըստ որի դպրոցների տնօրեններն ու ուսուցիչները առավել մեծ լիազորություններ են ստանում ուսումնական ծրագրեր կազմելու և դրանք իրականացնելու համար (տես՝ Schorr, 1997): Շրջակա միջավայրի պաշտպանության ոլորտում Միացյալ Նահանգների Շրջակա միջավայրի պաշտպանության գործակալության տարածքային գրասենյակներին նույնպես ընձեռնվեցին լայն լիազորություններ ինքնուրույն որոշելու, թե ինչ քայլեր պետք է ձեռնարկվեն իրենց տարածքներում միջավայրի պաշտպանության խնդիրները լուծելու համար:

Գործնականում, այս «լիազորման» ռազմավարությունը (Behn, 2001) հաճախ բխավել է սպորին օղակի բյուրոկրատների և քաղաքացիների միջև բավական տարբեր հարաբերությունների հանրային ծառայությունների և հանրային քաղաքականության իրականացման վերաբերյալ որոշումների կայացման գործընթացում քաղաքացիների առավել ակտիվ ներգրավվածության պատճառով:

Լիպսկին նկատում է, որ իրականում սպորին օղակի բյուրոկրատները նաև քաղաքականություն ստեղծողներ են. լիազորման ռազմավարությունն ու ապակենտրոնացումը փաստորեն քաղաքացիներին առաջարկում են մասնակցել նաև քաղաքականություն ստեղծելու գործընթացին: Բազմաթիվ օրինակներ կան, սակայն ավելի ճիշտ կլինի քաղաքացիների մասնակցությունը դիտել որպես շարունակական գործընթաց: Մի կողմից դա սպորին օղակի բյուրոկրատիային՝ քաղաքացիների մասնակցության ավանդական ձևն է՝ հանրային ժողովներ, խորհրդարարական հանձնաժողովներ: Օրինակ շատ հանրային մարմիններ հանրային լսումներ կազմակերպեցին առաջարկված փոփոխությունների վերաբերյալ: Բացի այդ, հանրակրթական դպրոցները, սոցիալական ապահովության և միջավայրի պահպանության հանրային ծառայությունները հաճախ են ունեցել տեղական խորհրդարարական հանձնաժողովներ: Լիազորման ռազմավարության նպատակն է մեծացնել հանրության մասնակցության խորհրդարարական ձևերը, ինչպես սպորին օղակի բյուրոկրատներն են օգտագործել իրենց ազատությունն ու ընդլայնված պարասխանավորությունները համայնքի հետ հարաբերություններ հաստատելու նպատակով:

Քաղաքացիների մասնակցությունը միշտ էլ որոշ առումով ծառայությունների մատուցման մի մասն է եղել: Ինչպես Գորդոն Ուայթթերն (1980) էր պնդում, հանրային ծառայությունները հաճախ «համապեղ մատուցվում են» սպորին օղակի բյուրոկրատների և անհատ քաղաքացիների կողմից, քանի որ մեծ թվով հանրային ծառայությունների իրականացումը, ինչպես օրինակ երեխաների պաշտպանությունը և ոստիկանության հարկադիր կատարման ծառայությունների իրականացումը պահանջում են քաղաքացիների ներդրումն ու համագործակցությունը: Արդյունքում, քաղաքացիները հանրային ծառայությունների վրա զգալի ազդեցություն ունեն, թեկուզ եթե դա պաշտոնապես չի արձանագրվում:

Զարգացած արդյունաբերական երկրներում այժմ ձգտում են ստեղծել բյուրոկրատ-քաղաքացի հարաբերությունների առավել պաշտոնական ձևաչափ: Այս շարունակական գործընթացի միջին փուլերին բնորոշ է քաղաքացիների մասնակցության առավել ինտենսիվ և շարունակական նախաձեռնությունները: Օրինակ, քաղաքացիները և սպորին օղակի բյուրոկրատները կարող են մասնակցել հարուկ նախապեսված գործընթացների՝ քննարկելով համայնքի կարիքներն ու դրանք բավարարելու լավագույն եղանակները: Այսպիսի ռազմավարության բազմաթիվ օրինակներ կան, հանրային և մասնավոր հարվածների

համագործակցություն, դեռահասների շրջանում հղիությունը կանխելու՝ համայնքային նախաձեռնություններ, համայնքի և դրա փարածքների պլանավորում:

Սրանք քաղաքացիների մասնակցության առավել նպատակաուղղված ձևեր են, որոնք վերջին շրջանում լայն փարածում են գտել բազմաթիվ երկրներում: Մեծ Բրիտանիայում համայնքային վերափոխմանն ուղղված նախաձեռնությունները մասամբ արդարացվում են վերափոխման ծրագրերի մշակման և իրականացման գործընթացներում թիրախային համայնքի ակտիվ մասնակցությամբ (Smith and Beazley, 2000): Միացյալ Նահանգներում ձևավորվել են քաղաքային փոփոխական զարգացման ծրագրեր, որոնք կոչվում են «Ձեռնարկության գոտիներ»: Այս ծրագրերի ղեկավարությունն իրականացնում են և փողի հանրային մարմինների և համայնքի ներկայացուցիչները: Գերմանիայում քաղաքացիների մասնակցության մեծացման նպատակով իրականացվող նախաձեռնություններից է «փարածքային ապակենտրոնացումը» հատուկ հանձնաժողովների կամ խորհուրդների միջև, որոնք ներկայացնում են փյալ քաղաքին պատկանող փարածքը, ինչպես նաև փողի քաղաքացիներից կազմված նոր խորհրդավարական հանձնաժողովներ պլանավորման հարցերով զբաղվելու համար (Hendriks and Tops, 1999: 142): Նոլանդիայում վերջին փասը փարիներին զգալիորեն աճել է քաղաքացիների մասնակցությունը հողի բաժանման և շահագործման վերաբերյալ որոշումների կայացմանը (Hendriks and Tops, 1999): Մրավոր հեփամնաց և անօթևան քաղաքացիների օգնությանը նվիրված ամերիկյան մի նախաձեռնության շրջանակում լայնածաված և բազմակողմանի համագործակցություն են իրականացնում քաղաքացիներն ու մասնագետները՝ փորձելով օգնել հաճախորդներին լիովին ինփեգրվել համայնքին, այս անձանց համար լիակատար քաղաքացիություն ապահովելն անհնար կլիներ առանց համայնքի օգնության (Rowe et al., 2001):

Կարևոր է նշել, որ այս նպատակային գործընթացներից շարերում առավել անմիջական և շարունակական մասնակցություն են ունենում շահույթ չհեփապնդող կազմակերպությունները: Օրինակ, Միացյալ Նահանգներում դեռահասների հղիության դեմ պայքարին և հանրային առողջությանը նվիրված և հանրային ու մասնավոր հատվածների համագործակցությամբ գործող նախաձեռնություններում ընդգրկված են հանրային և շահույթ չհեփապնդող մարմինների ներկայացուցիչները: Այդպիսի նախաձեռնություններում կարելի է հանդիպել նաև ոչ մի կազմակերպության անդամ չհանդիսացող քաղաքացիներ: Թեև սոցիալական և առողջապահական հարցերով զբաղվող նախաձեռնություններում հիմնականում ընգրկված են որևէ կազմակերպություն ներկայացնող քաղաքացիներ: Այս

նախաձեռնություններից շաբերում քաղաքացիների մասնակցությունը պաշտոնականացվում է, սակայն երբեմն դժվար է լինում ընդգրկել նրանց երկարապր ժամանակով, ուժեղ ինստիտուցիոնալ խթանների բացակայության պարճառով;

Նավաքական գործողությունների այս խնդիրը մասամբ լուծվել է քաղաքացիներին ընձեռելով առավել պաշտոնական, հեղինակավոր և կառուցվածքային դեր այնպիսի նախաձեռնություններում, որոնք գրնվում են այդ շարունակական գործընթացի հակադիր ծայրում: Դրանք են՝ ֆորումները, քաղաքացիական գնահատող հանձնաժողովները, քաղաքացիների օգրագործումը սրորին օղակի բյուրոկրատների կողմից մարուցվող հանրային ծառայությունների որակը գնահատելու համար, րեղի բնակիչներին րարբեր ծրագրերում աշխատանքի ընդունելը (րես նաև՝ Rothstein, գլուխ 26 այս հարորում): Պաշտոնապես գրանցված հանրային ֆորումների բազմաթիվ օրինակներ կան: Գերմանիայի Մյունխեն քաղաքում գործող «Մյունխենի խորհուրդը», որը կազմված է անհար քաղաքացիներից, սրեղծվել է գնահատելու պլանավորման առաջարկները: Այսօր էլ հազվադեպ կարելի է հանդիպել քաղաքացիներից կազմված գնահատող հանձնաժողովներ, որոնք խորհրդավություն են րրամադրում րեղական կառավարման մարմիններին, ավելի րարածված են քաղաքացիական հանձնաժողովները: (Lowndes et al., 2001a): Ավսրրալիայում կառավարությունը հարուկ նախաձեռնությունների միջոցով փորձում է պարգել քաղաքացիներին սրորին օղակի բյուրոկրատների կողմից մարուցվող ծառայությունների արագությունը, մարչելիությունը, վսրահելիությունն ու այն, թե ինչպես են դրանք արճագանքում համայնքի կարիքներին (Kettl, 1997): Միացյալ նահանգների որոշ քաղաքներում, օրինակ՝ Պորյլենդում, Օրեգոնում, հարուկ գնահատման աղյուսակ են օգրագործում՝ որոշելու, թե որքանով են քաղաքացիները բավարարված իրենց մարուցվող հանրային ծառայությունների որակից:

Նանրային ծառայությունները քաղաքացիների պահանջներին առավելագույնս մորեցնելու նպարակով այժմ իրականացվում են բազմաթիվ նախաձեռնություններ, որոնցում և աշխատողի և կամավորի կարգավիճակով հարուկ ներգրավվում են րեղի բնակիչներ՝ փաստորեն վերածվելով սրորին օղակի բյուրոկրատների: Օրինակ, մի քանի ամերիկյան հիմնադրամների և կառավարական մարմինների ջանքերով սրեղծվել է «Jobs-Plus» կոչվող նախաձեռնությունը, որն աշխատանքի է վերցնում ցաճր աշխատավարճ սրացող քաղաքացիներին՝ մարուցելու աշխատութին առնչվող ծառայություններ (Kato and Riccio, 2001): Այս րեսակի բազմաթիվ նախաձեռնություններ են այսօր գործում րարբեր երկրներում, որոնք հիմնականում

առնչվում են ներգաղթյալների համայնքներին մատուցվող, ինչպես նաև հոգեկան առողջության ծառայություններին:

Սպառողների ներգրավվածությունն աստիճանաբար նրանց վերածում է սպորին օղակի բյուրոկրատների: Օրինակ, այժմ շատ հանրային այգիների պահպանության համար պարասխանապու են (երբեմն հանրային հիմնադրամների աջակցությամբ) տեղացիներից կազմված փարաժքային խորհուրդները: Անօթևաններին կարելի է վճարել՝ իրենց ժամանակավոր կացարաններում որոշակի գործ կատարելու համար: Այս դեպքում սպորին օղակի բյուրոկրատները կարող են անցնել առավել ադմինիստրատիվ պարականությունների կատարման և նվազեցնեն իրենց անմիջական մասնակցությունը հանրային ծառայությունների մատուցման և ղեկավարման գործում: Առողջապահական և սոցիալական շատ հանրային ծառայություններ կողմ են սպառողի ղեկավարման այն փորձերակին, երբ հաճախորդը, որը հասարակության որևէ կոնկրետ խմբի է պատկանում, ասենք՝ մրավոր հեղանակ է, խրոնիկ հոգեկան հիվանդ, կամ հաշմանադամ, մասնակցի հանրային ծառայության կառավարման և ղեկավարման գործընթացներին: Օրինակ, սոցիալական և առողջապահական ծառայություններ մատուցող և շահույթ չհետապնդող շատ ծառայություններում հաճախորդները խորհրդի անդամ են: Նանրային մարմինները նույնպես կարող են ունենալ քաղաքացիական հանձնաժողովներ, որոնք մասամբ կազմված են նույն ծառայություններից օգտվող հաճախորդներից:

Այս գործընթացի բազմաթիվ փորձերակներ կան, որոնք ուղղակիորեն կամ անուղղակիորեն միավորված են վերափոխելու սպորին օղակի բյուրոկրատների և հարկապես՝ քաղաքացիների դերը: Այս փոփոխությունների նպատակն է հասնել առավել ակտիվ քաղաքացիության չափանիշերի (King and Stivers, 1998: Stivers 1990) և Յանոսկիի առաջարկած՝ քաղաքացիների մասնակցության իրավունքներին (1998): Այս դեպքում քաղաքացիությունը ոչ թե իրավունքների փաթեթ է, որը փնտրվում են սպորին օղակի բյուրոկրատները, այլև մի «գործընթաց» որին ակտիվորեն մասնակցում են քաղաքացիները (Mullard, 1997: 242): Սպորին օղակի բյուրոկրատներն ակտիվ համագործակցում են հանրային ծառայությունների սպառողների հետ՝ վերջիններին հնարավորություն տալով մասնակցել հանրային քաղաքականության մշակմանն ու հանրային ծառայություններին առնչվող որոշումների կայացման գործընթացին: Այս նախաձեռնությունը մասամբ նպատակ ունի նաև ստիպել սպորին օղակի բյուրոկրատներին առավել պարասխանապու լինել: Լիպսկիի, Վիլսոնի և այլոց առաջարկած փեսությունները սպորին օղակի

բյուրոկրատների վերաբերյալ հիմնված էին այն կարծիքի վրա, որ նրանք «հաշվեպու չեն» օրենսդիրների և վերին օղակի բյուրոկրատներին իրենց ունեցած հարաբերական անկախության և գործելու լայն ազատության շնորհիվ: Քաղաքացիների մասնակցությունը որոշումների կայացման գործընթացներին մեծացնելով թափանցիկություն կհաղորդի սպորին օղակի բյուրոկրատների կայացրած որոշումներին՝ փեսականորոն մեծացնելով նաև սպորին օղակի բյուրոկրատների պատասխանատվությունն իրենց կատարած աշխատանքի համար:

ՄՐՑԱԿՅՈՒԹՅՈՒՆԸ և ՆՈՐ ՆԱՆՐԱՅԻՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒՄԸ.
ՔԱՂԱՔԱՅԻՆԵՐԻ ԵՎ ՍՏՈՐԻՆ ՕՂԱԿԻ ԲՅՈՒՐՈՂՐԱՏՆԵՐԻ
ՄԱՍՆԱԿՅՈՒԹՅՈՒՆԸ

Նանրային ծառայությունների ոլորտում մրցակցության աճը հաճախ դժվարություններ է ստեղծում քաղաքացիների ակտիվությունն ու մասնակցությունը մեծացնելու ճանապարհին: Նանրային ծառայությունները վերափոխելու շուկայական մոտեցումը փարբեր դրսևորումներ ունի. հանրային ծառայություններ մատուցելու համար շահույթ հեքապնդող և չհեքապնդող կազմակերպությունների և կառավարության միջև պայմանագրի կնքում, երաշխիքներ բնակարանային, կրթական և այլ ոլորտի հանրային ծառայություններից օգրվելու համար, աշխատանքի արդյունավեքության գնահատում հանրության, շահույթ չհեքապնդող կազմակերպությունների և հանրային մարմինների միջև ուժեղ մրցակցություն խթանելու նպատակով, պատասխանատվության աստիճանի բարձրացում, ինչպես նաև սեփական միջոցների ներդրում հանրային ծառայությունների որակը բարձրացնելու նպատակով: Այս ռազմավարությունը լայնորեն կիրառվում է ամբողջ աշխարհում: Նոր Զելանդիայում, որն առաջիններից մեկն աշխարհում շուկայական հարաբերությունների վրա հիմնված բարեփոխումներ իրականացրեց հանրային ծառայությունների ոլորտում, հանրային մարմինները ղեկավարող բարձրաստիճան պաշտոնյաներն աշխատանքի են ընդունվում աշխատանքի արդյունավեքության մասին պայմանագրով, փվյալ հանրային մարմնի գործառույթներն ամրագրվում են ծառայության առքի մասին համաձայնագրում: Նոր Զելանդիայում և Միացյալ Թագավորությունում նաև փեղի է ունեցել հանրային ծառայությունների սեփականաշնորհման լայնածաված գործընթաց, մասնավոր և հանրային մարմինների և պեքության միջև պայմանագրերի լայն կիրառությամբ (Kettl, 1997):

Այս պայմանագրերը կնքվում են աշխատանքի արդյունավետությանն ու որակին առնչվող մի շարք պարտադիր պայմաններով, և եթե գնորդ կազմակերպությունը ցանկանում է պահպանել պայմանագիրը, ապա պարտավոր է բավարարել պայմանագրում նշված պայմանները: Նույնպես պետք է ինքնակառավարման մարմինների ղեկավարման համակարգի բարեփոխման գործընթացում կենտրոնական դեր են կատարել պայմանագրային հիմունքներով հանրային մարմինների ղեկավարումը, հանրային քաղաքականության առաջնահերթությունների գնահատման համակարգը և շուկայական ռազմավարության մասին քննարկումները (Hendriks and Tops, 1999). Միացյալ Նահանգներում աշխատանքի արդյունավետության և որակի մասին պայմանագրերի կիրառումը նույնպես զգալիորեն աճել է վերջին քսան տարիներին, թեպետ ի տարբերություն Նոր Զելանդիայի և Միացյալ Թագավորությանը դրանց մեծ մասի դեպքում տեղի չի ունենում հանրային ծառայությունիցանցում մասնավոր մարմնի: Փոխարենը, պայմանագրային ղեկավարման տարածումը խթանել է ծառայությունների ընդլայնումը: Օրինակ աշխատանքային թեյնինգները, համայնքի հոգեկան առողջության, ինչպես նաև հոգեկան հիվանդների և մտավոր հետամնացների հոգածության ծառայությունները գերազանցապես նոր ծառայություններ են, որոնք մատուցվում են շահույթ չհետապնդող, և ավելի հազվադեպ՝ շահույթ հետապնդող կազմակերպությունների կողմից հանրային ֆինանսավորմամբ (Smith and Lipsky, 1993; Smith, 2002):

Պայմանագրային ղեկավարումը և աշխատանքի կատարման որակի գնահատումը որոշ երկրներում և համայնքներում կապված է նաև ծառայություններ մատուցող տեղական կազմակերպությունների և քաղաքացիների լիազորությունների մեծացման հետ: Միացյալ Թագավորությունում սոցիալական ծառայությունների բարեփոխումը հանգեցրել է տեղական ինքնակառավարման մարմիններին որոշ պարտավորությունների փոխանցման ու պայմանագրերի կիրառության՝ ավելի լայն տարածման: Տեղի մասնագետների և քաղաքացիների մասնակցությամբ համայնքի կարիքների գնահատումն այս գործընթացի մի մասն է, քանի որ ակնկալվում է, որ պայմանագրով ձեռք բերված ծառայությունները պետք է աշխատեն համայնքի կարիքներին համապատասխան (Ellis et al., 1999): Միացյալ Նահանգներում նույնպես տեղի համայնքի կարիքների բավարարումը բազմաթիվ նախաձեռնությունների հիմքում է եղել: Միացյալ թագավորությունում համայնքային հոգածությունը ուղղված է սոցիալական և առողջապահական ծառայությունների սեփականաշնորհման և պարտականությունների փոխանցման՝ կառավարության ռազմավարությանը: Սրա

հետ սերտորեն առնչվում է նաև համայնքային կազմակերպությունների լայնափարած օգտագործումը կառավարության հետ կնքված պայմանագրով ծառայություններ մատուցելու նպատակով (Ellis et al., 1999):

Գործնականում, սակայն, աշխատանքի արդյունավետության վրա հիմնած պայմանագրերի կնքումն ու արդյունավետության վրա հիմնված ղեկավարումը քաղաքացիների և համայնքների կողմից չի դիտվել որպես իրենց լիազորություններն ընդլայնելուն ուղղված ռազմավարություն: Սրա պարճառը մասամբ պայմանագրերի հիմքում ընկած փիլիսոփայությունն է: Այս փեսակի պայմանագրերը համապատասխանում են Նոր հանրային կառավարման «սփիայիր, որ ղեկավարը ղեկավարի» ռազմավարությանը (Behn, 2001; Hood, 1991): Տեսականորեն աշխատանքի արդյունավետության հիմունքով կնքված պայմանագրերը նախատեսում են հասնել իրենց նպատակին՝ օգտագործելով ծառայություններ մատուցող մարմինների միջև շուկայական մրցակցությունն ու պահանջելով, որպեսզի ղեկավարությունը բավարարի աշխատանքի կատարման որակի և արդյունավետության մասին պայմանագրով նախատեսված պայմանները: Շեշտն այսպեղ դրվում է արդյունավետության վրա: Ինչևէ, այս ռազմավարությունն ունի նաև չնախատեսված կողմնակի հետևանք. այն բազմապիսի խոչընդոտներ է առաջացնում քաղաքացիների մասնակցության համար: Խոչընդոտները հիմնականում երեքն են: Առաջինը, աշխատանքի արդյունավետության վրա հիմնված պայմանագրերը շահույթ չհեղապնդող համայնքային կազմակերպությունների հետ հանգեցնում են նրան, որ առաջնահերթությունները խիստ փեղայնացվում են: Երբեմն մասնակցում են միայն շահույթ չհեղապնդող կազմակերպությունները, այլ դեպքերում էլ (օրինակ Միացյալ Նահանգներում աշխատուժի կատարելագործմանն ուղղված ծրագրերում) բազմաթիվ հանրային, շահույթ չհեղապնդող կամ հեղապնդող շահառուներ են ներգրավվում համայնքի կարիքների գնահատման և առաջնահերթությունների սահմանման գործընթացին: Համայնքային առաջնահերթությունների սահմանումը, սակայն, նախատեսված է խթանելու քաղաքացիների մասնակցությունը հանրային ծառայություններին և քաղաքականության վերաբերող որոշումների կայացման գործում: Ինչևէ, աշխատանքի արդյունավետության հիմունքով պայմանագրերի կնքումը հաճախ իրականացվում է որպես վերևից վերահսկվող ռազմավարություն, որտեղ հիմնական նպատակները նախանշում են վերին օղակները, երբեմն էլ՝ օրենսդիրները կամ գործադիր մարմինը: Համայնքի մասնակցության վերաբերյալ նպատակների և

ձևակերպումների միջև այս անհամապատասխանությունը, ինչպես նաև որոշումների կայացման վերևից վերահսկվող համակարգը համայնքային մակարդակում կարող են նույնիսկ քաղաքացիների՝ լիազորություններից զրկվելու պարճառ դառնալ: Նամայնքային կազմակերպություններն ու նրանց ներկայացուցիչները չեն մասնակցի համայնքին վերաբերող որոշումների կայացմանը, եթե չզգան, որ կարող են ինչ-որ կերպ ազդել նպատակների և առաջնահերթությունների նախանշման գործընթացի վրա:

Վերը նշված լիազորությունների մեծացմանն ուղղված ռազմավարությունների մեծ մասի հիմքում ընկած է այն համոզմունքը, թե նոր հանրային կառավարման կիրառման արդյունքում ավելի քիչ կարևորություն կպրվի ավանդական հիերարխիկ կազմակերպություններին և ավելի մեծ՝ համայնքային ուղվածություն ունեցող հորիզոնական կազմակերպություններին, որոնք հիմնված են հանրային և մասնավոր կազմակերպություններում աշխատող սպորին օղակի բյուրոկրատների միջև հարաբերությունների ընդհանուր ցանցի վրա: Սակայն աշխատանքի արդյունավետության վրա հիմնված պայմանագրերի կնքումը երբեմն վերածնում է ավանդական բյուրոկրատիային բնորոշ ուղղահայաց հարաբերությունները: Ինչպես մի մեկնաբան նշել էր, «հիմնավոր փոփոխություն կա համագործակցություն ստեղծելու նպատակով ճնշում գործադրելու և մրցունակ շուկան խթանելու նպատակով նախատեսված ենթակառուցվածքի միջև» (Flynn, հղումը՝ Kirpatrick et al., 2001; 68): Այս փոփոխությունը պետք է որ հապկապես սուր լինի ֆինանսական ճնշման փակ աշխատող սոցիալական ապահովության՝ նպատակային ծրագրեր իրականացնող երկրներում: Առավել համընդհանուր նորմերով առաջնորդվող երկրներում պետք է որ ավելի մեծ լինի համագործակցությունը և ավելի փոքր՝ ծառայությունների համար շուկայական մրցակցությունը (Considine, 2000):

Երկրորդ, նախատեսվում է, որ պայմանագրերի կնքումը պետք է աշխարհի շուկայական մրցակցության հիմունքով, որպեսզի հանրային և մասնավոր մարմինները մրցում են միմյանց հետ պետության հետ պայմանագիր կնքելու համար: Ենթադրվում է, որ շուկան պետք է աշխարհի «մեխանիկորեն», քանի որ կազմակերպությունները խթան ունեն արդյունավետ գործելու համար. ամենալավը կշահի պայմանագիրը և կդառնա լավագույն ծառայության մատուցող: Բայց քանի դեռ պայմանագրի կնքումն իրականացվում է որպես քաղաքականության ավտոմատ գործիք, չափազանց դժվարանում է դրա վրա ազդելու՝ քաղաքացիների գործը (Smith and Ingram): Քաղաքացիներին ներդրման հնարավորություն ընձեռելու համար անհրաժեշտ է,

որպեսզի աղմինիստորապորները կառուցվածքային հնարավորություններ արամադրեն համայնքային կազմակերպություններին քաղաքացիների մասնակցության համար:

Երրորդ, պայմանագրերի կիրառումը կարող է կրճատել հանրային քաղաքականության և դրա առաջնահերթությունների վերաբերյալ որոշումների կայացման փասանելիությունը: Ավանդական հանրային մարմիններում սփորին օղակի բյուրոկրատները կառավարության դեմքն են: Գործում է այս բյուրոկրատներին հաշվեփու պահելու համակարգ, չնայած այն կարարյալ չէ: Քաղաքականության իրականացման գործում նրանց դերը երբեմն ծայրաստիճան փասանելի է, հարկապես քաղաքականության ամենախոցելի՝ երեխաների պաշտպանության և ոստիկանական հսկողության բնագավառներում: Սակայն պայմանագրերի կիրառությունը քողարկում է հանրության դերը՝ ծառայությունների ղեկավարությունը հանձնելով իրենց սեփական առանձին կառավարման կառուցվածքն ունեցող մասնավոր մարմիններին: Օրինակ, մասնավոր, շահույթ չհետապնդող կազմակերպության հետ պայմանագրի կնքումը նշանակում է, որ ղեկավարման վերաբերյալ որոշումներն այսուհետև կայացնելու է շահույթ չհետապնդող կազմակերպությունը: Այժմ արդեն սփորին օղակի նոր բյուրոկրատներն են անմիջականորեն աշխատելու հանրության հետ և ղեկավարելու հանրային ծառայությունները: Քաղաքացու և պետության միջև փոխհարաբերությունը շար ավելի միջնորդավորված է, և հստակ չէ, թե ինչ մեխանիզմով քաղաքացին պետք է իր «ծայնը հասցնի» պետությանը, որպեսզի ստիպի շահույթ չհետապնդող կազմակերպությանը հաշվեփու լինել:

Սեփականաշնորհման և պարավորությունների փոխանցման գործընթացների պարճառով ավելի աղոտ է դարձել կառավարության փասանելիությունը, քանի որ հաճախ գործարքն ավելի բարդ է, քան պարզապես կառավարության և շահույթ հետապնդող կամ չհետապնդող կազմակերպության միջև պայմանագրի կնքումը: Կառավարությունը կարող է պայմանագիր կնքել նաև երրորդ՝ միջնորդ կողմի հետ, որն էլ իր հերթին ենթապայմանագիր կնքի որևէ մասնավոր ընկերության հետ: Օրինակ Միացյալ Նահանգներում հենց այսպես է փեղի ունեցել հոգեկան առողջության և առողջապահության ոլորտի հոգածության ծրագրերի շուրջ գործարքները: Կամ կառավարությունը կարող է փոխանցել ֆինանսավորման պարասխանափությունը փեղական ինքնակառավարման մարմնին, որն էլ իր հերթին պայմանագրով կհանձնի այն մասնավոր ծառայություններ մարուցող ընկերությանը: Այս իրավիճակներից յուրաքանչյուրում քաղաքացու և պետության

միջև փոխհարաբերությունը կարող է ավելի բարդանալ, դրան զուգահեռ կնվազի պետության գործողությունների փեսանելիությունն ու թափանցիկությունը: Անշուշտ, որոշումների կայացման գործընթացը համայնքին հանձնելը հաճախ օգնում է մեծացնել պետության փեսանելիությունը, սակայն հաճախ վերահսկողությունը միայն մասամբ է անցնում համայնքին, ինչի պարճառով որոշումների կայացման մեխանիզմն ավելի խճճված է դառնում և բարդացնում քաղաքացիների մասնակցությունը:

Սպորին օղակի բյուրոկրատական որոշումների ընդունման թափանցիկությունը կարևոր գործոն է քաղաքացիության համար, քանի որ այն կարող է ազդել քաղաքական գործընթացներին մասնակցելու՝ քաղաքացիների ցանկության և/կամ կարողության վրա: Դրանից բացի, այն ուղղակիորեն ազդում է սոցիալական իրավունքներից օգտվելու՝ անհատ քաղաքացիների հնարավորության վրա: Լիպսկին (1984: 3) հորդորում է ուշադրություն դարձնել «բյուրոկրատական իրավազրկման գործընթացին», որը փեղի է ունենում «որոշումների կայացման սովորական և շար աղոյ գործընթացների գաղտնարաններում»: Ավելին նա նշում է, որ սպորին օղակի բյուրոկրատների ազատ գործելու իրավունքն ու անկախությունը կարող են թույլ տալ նրանց շարունակաբար կրճատել նպաստները (կամ նպաստներից ու ծառայություններից օգտվելու հնարավորությունները) առանց հանրության վրդովմունքն առաջացնելու, քանի որ նրանց գործողությունները փեսանելի չեն: Սթոունը (1999, 2000a, 2000b) նկարագրում է, թե «American Medicare» ծրագրի ծախսերը կրճատելու նպատակով կանոնադրական փոփոխությունները փեղի մակարդակով ինչպես իրականացրեցին հիմնականում մասնավոր կազմակերպությունների աշխատակիցները: Սոցիալական հոգածության շար աշխատակիցներ ստիպված էին աշխատել նոր կանոնադրության շրջանակում, որը սահմանափակում էր իրենց հաճախորդների հետ սրտացավ և արդյունավետ հարաբերություններ կառուցելու՝ նրանց հնարավորությունը: Ռամերին և Գլենդինինգը (2000) պարմում են, որ Միացյալ Թագավորությունում Նամայնքային հոգածության նոր օրենսդրության հետևանքով կրճատված ֆինանսական միջոցներով աշխատող սպորին օղակի բյուրոկրատները ստիպված են նվազեցնել հոգածությունը, ինչն ավելի է բարդացնում քաղաքացու համար որպես նպաստառու գնահատվելու հնարավորությունը, շար քաղաքացիների համար դժվար է օգտվել համայնքային հոգածության նպաստներից, քանի որ նրանք չեն կարողանում ստանալ իրենց սոցիալական մակարդակին համապատասխան գնահատում, որն անհրաժեշտ է նպաստներից օգտվելու իրավունք ստանալու համար:

Զարգացած արդյունաբերական երկրներում պայմանագրային ռազմավարության վերջին համեմատաբարական հեղափոխությունը, ըստ Էսփինգ-Անդերսոնի (1990), Ռոթշայնի (1998) և ուրիշների, ցույց է տալիս, որ երկրի ընդհանուր սոցիալական քաղաքականությունը և նրան բնորոշ քաղաքական կառուցվածքը կարևոր դեր են խաղում պայմանագրային ռազմավարության իրականացման գործընթացում: Օրինակ, Կոնսիդինը (2000: 637), որն ուսումնասիրում էր աշխարհում զարգացման հանրային ծառայությունների պայմանագրով վաճառքը չորս երկրներում, եկել է այն եզրակացության, որ Նոլանդիայում և Միացյալ Թագավորությունում զգալիորեն փարբերվում են պայմանագրային ռազմավարության հանդեպ մոտեցումները, ՄԹ-ում ավելի հակված են ընդունելու հանրային ծառայությունների մատչելիությունը սահմանափակող «ներքուրոկրատական կառուցվածք»: Դանիայում կառավարության պաշտոնյաներն ավելի շատ ընդգծում են այսպես կոչված «փափուկ պայմանագրային ռազմավարությունը», որը հենվում է փարբեր հանրային և մասնավոր մարմինների միջև համագործակցության, այլ ոչ թե խիստ շուկայական մրցակցության վրա. սա համապատասխանում է դանիական՝ սովորաբար համախմբված հասարակության մշակույթին (Greve, 2000):

Սոցիալական իրավունքների մատչելիության խնդրի փոփոխականությունն ու հակասականությունը պայմանավորված է սոցիալական իրավունքների և քաղաքացիական ու քաղաքական իրավունքների միջև փոխհարաբերությամբ: Մարշալը (1964) պնդում էր, որ քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքներն ավելի շուտ են սրբեղծվել, քան սոցիալականը: Բայց հակառակ Մարշալի, շատ երկրներում մրավախություն կա, որ սոցիալական իրավունքների մատչելիությանը կարող է հաջորդել քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մատչելիությունը: Ստորին օղակի բյուրոկրատները խնդիրներ լուծող են, որոնք հաճախ հարաբերություններ են կառուցում իրենց հաճախորդների հետ (Stone 1999, 2000a, 2000b) Զանի որ ստորին օղակի բյուրոկրատների ծառայությունների պահանջարկը սովորաբար մեծ է լինում, նրանք շահագրգռված են լուծելու մեկ խնդիրը և անցնել հաջորդ խնդրին: Այս պարզառով նրանց ավելի քիչ են մրահոգում խոշոր քաղաքական և սոցիալական խնդիրները, հարկապես որովհետև նրանք անմիջական շփման մեջ են կարիքավոր մարդկանց հետ: Օրինակ, Իսրայելի կառավարությանն անհանգստացնում է փաստը, որ իր երկրի քաղաքացիություն չունեցող շատ մարդիկ սոցիալական օգնություն են ստանում. աշխարհային թրեյնինգ կամ կրթություն: մրահոգություն է առաջացնում այն, որ նրանց սրացած սոցիալական օգնություն

ավելի ուշ կարող է հրամայական դարձնել այդ մարդկանց լիիրավ քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքներ պրամադրելը: Այսպիսի զարգացման նախադեպ եղել է շաք երկրներում, այդ թվում՝ Միացյալ Նահանգներում, որպեսզի երկար ժամանակ ներգաղթյալներին սոցիալական օգնություն պրամադրելու փաստը հեղազայում օգնեց օրինականացնել այդ անձանց քաղաքացու կարգավիճակ շնորհելու նախաձեռնությունը: Մեկ այլ օրինակ է Գնային առողջապահությունը, որպեսզի խնամողների մեծ կարեկցանքն իրենց խնամառուների հանդեպ հեղազայում կարող է բխավել ավելի շաք մակրո-քաղաքական նպարակների հեղ, օրինակ՝ առողջապահական ծախսերի կրճարման:

Երկու օրինակներն էլ ընգծում են Գարբեր երկրներում սԳորին օղակի բյուրոկրարների դերի կարևորությունը: Նանրային ծառայությունների մարուցման պայմանագրային և շուկայական մյուս ռազմավարությունները հակված են նվազեցնելու սԳորին օղակի բյուրոկրարների որոշումների կայացման գործընթացների Գեսանելիությունը: Սակայն այս փոփոխության կոնկրետ արդյունքը կախված է Գվյալ երկրում սոցիալական ապահովության պերական քաղաքականության գերակայություններից և սոցիալական հոգածության դեկավարման նորմերից:

ԱՌԱՋ ԱՆՑՆԵԼՈՎ

Բրոդկինի (1997), Լիպսկիի (1979), Վիլսոնի (1978) և այլոց կարծիքով սԳորին օղակի բյուրոկրարներն անխուսափելիորեն հայարնվում են հանրային ծառայությունները սահմանափակելու խնդրի առջև, քանի որ չունեն բավարար ռեսուրսներ հասարակության պահանջները բավարարելու համար: Մրա արդյունքում առաջանում է անհավասարություն, կողմնակալություն, օԳարացում, և անհարները գրկվում են իրենց քաղաքացիական իրավունքներից, մինչև սԳորին օղակի բյուրոկրարները փործում են Գարբեր մեխանիզմներ կիրառել իրենց ունեցած ռեսուրսներով պահանջարկը բավարարելու համար: Վսարահությունը կառավարության հանդեպ և ընդհանրապես կառավարության գործողությունների լեգիտիմությունը վարանգված է: Նասարակության քաղաքացիական իրավունքներն ընդլայնելու, այդ թվում՝ հանրային ծառայություններ մարուցող մարմինների որոշումների կայացման գործընթացում նրանց մասնակցությունը և սոցիալական օգնության մարչելիությունն ապահովելու նպարակով սԳորին օղակի բյուրոկրարական աշխարանքի բարեփոխումը բարդ և վարանգավոր գործընթաց է:

Ռազմավարություններից մեկի համաձայն մեծանում է սպորին օղակի բյուրոկրատների արհեստավարժությունը, հույսով, որ մասնագիտական գիտելիքների խորացումը կօգնի նրանց դիմակայել բյուրոկրատական չափավորության հրամայականին: Նանրային նոր կառավարման ուղղություններից մեկը, որով նախատեսվում է մեծացնել հանրային ծառայությունների աշխատակիցների և ղեկավարության լիազորությունները, սերտորեն կապված է արհեստավարժության թեմայի հետ: Բայց ինչպես նշվեց, Նոր հանրային կառավարման մյուս խոշոր ուղղությունը՝ պայմանագրային և շուկայական մրցակցության ռազմավարությունը, լիազորման ռազմավարության ճիշտ հակառակ պարկերն է ենթադրում. ավելի շուտ կրճատել մասնագիտական ազատությունները, քան այն հրապապ թեմա դարձնել աշխատանքի կատարման արդյունավետության մասին պայմանագրային նախաձեռնություններում: Փաստորեն կառավարության և մասնավոր մարմինների միջև կնքված ծառ պայմանագրերում ամրագրված կանոնադրական սահմանափակումները պաշտոնականացնում են նախկինում ոչ պաշտոնական բյուրոկրատական չափավորությունը:

Թարգմանիչ և խմբագիր՝ Գայանե ԲՈՒՆԻԱԹՅԱՆ

Քաղաքացիական ծառայության քաղաքականացումը բավականաչափ բանավեճերի առարկա է եղել արևմուտքի դեմոկրատական պետություններում առնվազն վերջին երկու հարյուրամյակի ընթացքում: Թե՛ քաղաքացիական ծառայողների, թե՛ պետական տեսաբանների աչքերում սա մի հատուկ կարևորության հարց է: 21-րդ դարասկզբի քաղաքացիական ծառայողների համար քաղաքականացումը իրենից ներկայացնում է մի սպառնալիք իրենց պրոֆեսիոնալ դիրքի և ռազմավարական հավասարակշռության համար, որը աստիճանաբար ձեռք է բերվել հանրային կառավարման և քաղաքականության միջև: Տեսաբանների համար քաղաքականացումը նշանակում է բյուրոկրատական գործունեության բոլոր չափանիշների հաշվի առնելը: Փաստորեն, հանրային կառավարումը ավելի լայն իմաստով քաղաքական հասարակություն է: Ինչպես նշում են Լևինը, Փիթերզը և Թոմփսոնը, «Քանի որ կառավարական գործունեությունները մշտականորեն ազդում են նրա վրա, թե ով ինչ է ստանում կառավարության կողմից և որ դրանք չեն կարող արժեքագուրկ լինել, ապա ողջ հանրային կառավարումը որոշ առումով քաղաքականացված է: սակայն տարբեր տեսաբաններ դիտում են քաղաքականությունը տարբեր տեսանկյուններից (Levine et al., 1990; 103):

Այս առարկայի շրջանակներն ու բարդությունը հասկանալի են դարձնում այն, թե ինչու գոյություն չունի մեկ համընդհանուր տեսություն, ոչ էլ որևէ նշանակալի հարացույց քաղաքականացման վերաբերյալ, այլ կան որոշ սահմանափակ տեսություններ, որոնք փորձում են մեկնաբանել որոշ փոփոխական մեծություններ և վերլուծել մի քանի տարբեր երկրների դեպքեր: Քաղաքագիտության մեջ հարաբերությունները նյութկրատների և ընտրված պաշտոնյաների միջև հիմնականում ուսումնասիրվել են շատ լայն և համընդհանուր կերպով՝ քաղաքական զարգացման տեսությունների միջոցով, որոնք փորձում են բացատրել այն պատմական շարժիչ ուժը, որը հանգեցրեց

¹³ Աղբյուրը՝ Luk Rouban. "Politicization of the Civil Service," eds. B. Guy Peters and John Pierre. *Handbook of Public Administration* (London: Sage Publishing), 310-319. Copyright . 2003 Luk Rouban, by permission of Sage Publications Ltd.

ժամանակակից ազգային պետությունների կամ դեմոկրատական վարչակարգերի սրբեղծամանը (Shils, 1960): Բայց այս մեծ ձգտում ունեցող և հաճախ կասկածելի փեսությունները ոչ մի ուշադրության չեն արժանացրել վարչական հասարակաբանությանը: Մյուս կողմից հանրային քաղաքականության վերլուծմանը նվիրված գրականությունը երևան հանեց քաղաքական կարգավորումների հիմքում ընկած համընդհանուր բարեկեցության պետության կառավարական ծրագրերը: Ցավոք, ուսումնական առարկաների միջև ընկած սահմանների պարճառով հանրային քաղաքականության վերլուծումը մի կողմ է դրել հեղափոխությունները հանրային կառավարման վերաբերյալ կամ ուղղակի քիչ ուշադրություն է հատկացրել դրան: Քաղաքացիական ծառայության քաղաքականացումը միջառարկայական խնդիր է, որը մնում է հեղափոխական փուլում 21-րդ դարի նախաշեմին: Այդ պարճառով պետք է ձեռնարկել էպիստեմոլոգիական նախազգուշական միջոցներ:

Այսօր անհնար է ուսումնասիրել քաղաքացիական ծառայության քաղաքականացումը առանց հաշվի առնելու ուսումնասիրվող փարբեր երկրների հասարակական էվոլյուցիան, քաղաքական մշակուկություն ու պարմությունը: Չնայած Միացյալ Նահանգների և Լատինական Ամերիկայի երկրների միջև, Եվրոխորհրդի և արևելյան Եվրոպայի երկրների միջև գոյություն ունեն կարևոր սահմանադրական և քաղաքական փարբերություններ, կան նաև նշանակալի ազգային փարբերություններ, որոնք կարող են փարբերակել երկրները նույն մշակութային ոլորտում կամ նմանափայ քաղաքական վարչակարգերի շրջանակներում: Օրինակ՝ գործադիր մասնաճյուղի և ավագ քաղաքացիական ծառայողների միջև ընկած հարաբերության բուն էությունը նույնը չէ Ավստրալիայում, Կանադայում և Միացյալ Նահանգներում, նույնիսկ եթե այդ երեք երկրները մտնում են «Աեսամինստերյան համակարգի» մեջ (Campbell and Halligan, 1992): ավելին, քաղաքացիական ծառայության քաղաքականացումը ոչ միայն բարդ, այլ նաև մի փոփոխական երևույթ է, որ կարող է զարգանալ մեկ ըկրում ժամանակի ընթացքում: Օրինակ՝ քաղաքականացումը հանկարծակի իր զարգացումն արագացրեց Ֆրանսիայում 1981թ.-ից սկսած, մինչդեռ 1958թ.-ից այն գրմվում էր բավական ցածր մակարդակի վրա (Rouban, 2001): Յուրաքանչյուր քաղաքականացման ընթացքի հեղափոխություն պետք է ընդգրկի ամբողջ քաղաքական միջավայրի գնահատումը:

Եվս մեկ հարց է առաջանում, արդյո՞ք քաղաքականացման ընթացքը հիմնված է կառավարության կամքի վրա: Արդյո՞ք գոյություն ունի «քաղաքականացման քաղաքականության» որևէ տեսակ: Քաղաքականացումը կարող է լինել կամավոր գործողության արդյունք, ինչպես երկար ժամանակ փոքրալիար վարչակարգերի դեպքում էր, կամ էլ մի համակարգային հեղաշրջման, ինչպես սովորաբար լինում է արևմտյան ժողովրդավարական պետություններում: 19-րդ դարում սահմանվեցին արմատական բարեփոխումներ քաղաքացիական ծառայողների քաղաքականացումը հսկելու համար ԱՄՆ-ում (1983թ.-ի Քաղաքացիական Ծառայության Բարեփոխման Նրահանագիրը), ինչպես նաև Բրիտանիայում (1854թ.-ի Նորթքոուփ-Թրեյլան զեկուցում): Դա իսկապես մի երևույթի պահպանման խնդիր էր, ոչ ոք չէր կարող կամ չէր ցանկանում լիովին վերացնել: Քաղաքացիական ծառայության քաղաքականացումը կարող էր ցանկալի լինել արևմտյան քաղաքական համակարգերի դեմոկրատիզացման կոնսոլիդացում՝ թույլ տալով կառավարություններին հաղթահարել բյուրոկրատական հակազդումը: Այսպիսով, հարցը հեղաշրջվում է, «Որո՞նք են այն սահմանները, որոնց շրջանակներում քաղաքականացման ընթացքը քաղաքականորեն մարտնչելի է և շահավետ: Եվ ո՞ւմ համար»:

Մեկ ուրիշ խնդիր ընկած է ճշգրիտ սահմանման պակասի մեջ. այս անգամ ոչ թե քաղաքականացման, այլ՝ քաղաքացիական ծառայության: Նախ և առաջ ոչ բոլոր արևմտյան երկրներն են օգտագործում սահմանման նույն չափանիշները. Նրանսիայում ուսուցիչները քաղաքացիական ծառայողներ են, մինչդեռ Միացյալ Թագավորությունում դա այդպես չէ: Երկրորդը՝ քաղաքացիական ծառայողների օրինական կարգավիճակը կարող է զգալիորեն փոփոխվել: Արդյունքում քաղաքականացումը կարող է գրգռել շարժանկալի մակարդակների վրա և հարկապես փոփոխել երկրներում կարող է ունենալ փոփոխություններ: Վարչական թույլ ավանդույթներ ունեցող մի երկրում, օրինակ Նիդերլանդներում, մինչև 1990թ. քաղաքականացման անկարգությունները հսկելու համար (Spanou, 1996): Վերջապես քաղաքականացումը կարող է փորձվել քաղաքացիական ծառայության շրջանակներից դուրս, խիստ ասած՝ ամբողջ հանրային սեկտորով՝ ազդելով պետական ընկերությունների, անորոշ իրավական դիրք ունեցող գործակալությունների կամ նույնիսկ կորպորացիաների և հասարակությունների վրա, որոնք գործում են կառավարության հետ կնքած պայմանագրի հիման

վրա: Այն փաստը, որ հանրային և մասնավոր սեկտորների միջև ընկած սահմանները հաճախ ինչ-որ չափով հստակ չեն, թույլ է տալիս ստեղծել մի շարք քաղաքական աշխատանքներ, որոնք կարողանում են խուսափել սովորական իրավական կամ քաղաքական ստուգումներից: Այս դեպքում յուրաքանչյուր գիտնականի առջև ծառանում են բարդ ցանցեր կամ ոչ խաշտրոնական կարգավորումներ, որոնք սնում են քաղաքականացման ընթացքը:

Այդ պարզապես քաղաքականացման թեման կարևոր հարցեր է բարձրացնում, որոնք առնչվում են ինչպես վարչական մոդելների բնույթի հետ, այնպես էլ ժողովրդավարության իրական տարածվածության հետ: այս երկու ռեգիստրների մասնակի համընկնումը առաջացնում է բազմաթիվ կլիշեներ և խառնաշփոթություն: Բոլոր հանրային կառավարման մասնագետները (Aberbach et al., 1981, Peters, 1988, Pierre, 1995) համաձայնվում են, որ քաղաքացիական ծառայության քաղաքականացումը կարող է վերաբերվել առնվազն երեք տարբեր երևույթների՝ քաղաքականացումը, որպես քաղաքացիական ծառայողի մասնակցությունը քաղաքական որոշումների ընդունման մեջ, քաղաքականացումը, որպես քաղաքացիական ծառայողների քաղաքական ներգրավվածություն: Այս երեք երևույթները կարող են հանդես գալ կապակցված կերպով:

Այս գլխում այսպիսով կուսումնասիրվեն քաղաքականացման այդ երեք ուղղվածությունները, ինչպես նաև դրանցից բխող տեսական և գործնական հարցերը:

**ՔԱՂԱՔԱԿԱՆԱՅՈՒՄԸ ՈՐՊԵՍ ՄԱՍՆԱԿՅՈՒԹՅՈՒՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ
ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐԻ ԿԱՅԱՅՄԱՆ ՄԵՋ**

Առաջին մեկնաբանումներից է այն, որ քաղաքականացումը կառավարության կողմից վարչական ապարատի հանդեպ կիրառվող քաղաքական հսկողության և հանրային քաղաքականության սահմանման և իրականացման մեջ քաղաքացիական ծառայողների ընդգրկման գերիշխող հավասարակշռության արդյունք է: Այս դեպքում քաղաքացիական ծառայության քաղաքականացումը համարժեք է քաղաքական իշխանության մեջ մասնակցելուն: Այս իմաստով բոլոր քաղաքացիական ծառայողները «քաղաքական» են, քանի որ նրանք ստիպված են քաղաքական որոշումներ իրականացնել, ինչպես նաև դրանք կիրառել և բացատրել, այլ կերպ ասած՝ կատարել քաղաքական բնույթի մի աշխատանք, որն ակնհայտորեն սահմանափակված չէ զուտ իրավական կամ արհեստական կանոնների կիրառմամբ: Այն փաստը, որ քաղաքացիական ծառայողները մտածող էակներ են, կանխում է նրանց դատելու ազատություն չունեցող մեքենաներ համարելուց: սակայն կան մի շարք իրավիճակներ, որոնք տարբերվում են քաղաքական որոշումների խելամիտ մեկնաբանություններից՝ կախված լինելով դեպի տեխնոկրատիա անցման իրական հանգամանքներից, այլ կերպ ասած մի հասարակական-քաղաքական համագործակցության բյուրոկրատների ընդունած որոշումները փոխարինում են այն որոշումները, որոնք սովորաբար պետք է ընդունվեն ընտրված պաշտոնյաների կողմից: Խնդիրն այստեղ կայանում է այն փաստի մեջ, որ այս տեսակի քաղաքականացումը ավելի շատ ասպրանքի, քան որակական սկզբունքների հարց է: հանրային կառավարման շատ մասնագետներ ի տարբերություն քաղաքական գործիչների համարում են, որ շատ դժվար է տարբերակել կանոններ կազմելու և դրանք կիրառելու միջև, հարկապես, որ արևմտյան դեմոկրատիական իշխանությունները առաջ են բերել բարդ հանրային քաղաքականություններ, որոնց նորմատիվ հեղինակներն ավելի շատ կապված է իրագործման չափանիշների հետ, քան այն որոշումների, որոնք սկզբնականորեն ընդունվել էին օրենսդիրների կամ գործադիր մասնաճյուղի կողմից: Այսպիսով հնարավոր է աննկատելիորեն անցում կատարել դեպի տեխնոկրատիա՝ թույլ տալով, որ քաղաքացիական ծառայողներն ունենան ավելի շատ ազատություն կարևոր հանրային քաղաքականություններ ղեկավարելու մեջ:

Որոշ չափով բոլոր արդյունաբերված ժողովրդավարական պետությունները քիչ թե շատ տեխնոկրատական են այն առումով, որ քաղաքական դասակարգը այլևս որոշում ընդունող միակ գործող մարմինը չէ և որոշումը հաճախ դժվար է ճանաչել և տեղայնացնել (Allison, 1971): Ննարավոր է լինում պարզել հարուկ ազգային իրավիճակներ: Որոշ երկրներում՝ օրինակ Միացյալ Թագավորությունում, պահպանողական կառավարությունները քննադատել են այն փաստը, որ ավագ քաղաքացիական ծառայողները բավականաչափ չէին ընդգրկված հանրային քաղաքականության սահմանման մեջ և թաքնվել էին համընդհանուր քաղաքական չեզոքության հետևում (Hood, 1998): Մյուս կողմից Ֆրանսիայում թե՛ ձախ, թե՛ աջ թևի քաղաքական գործիչների մեծ մասը միշտ զգոն են եղել տեխնոկրատիայի, ինչպես նաև Ազգային վարչության և Պոլիտեխնիկ Դպրոցի գիտական աստիճան ունեցող մարդկանց նկատմամբ: Ճապոնիայում ավագ քաղաքացիական ծառայությունը հսկել է ողջ քաղաքական ընթացքը մինչև 1980թ. կողմնորոշելով տնտեսական քաղաքականությունը ազդեցությունների խիստ ցանցի միջոցով Դեմոկրատիայի, ինչպես նաև արդյունաբերության ոլորտում: Ճապոնական օրինակում որոշ գիտնականներ նշել են ճշմարիտ «երկաթե եռանկյունը», որը միակցում է բյուրոկրատական, Լիբերալ ժողովրդավարական կուսակցությունը և հիմնական պետական գործակալությունները (Johnson, 1982): 1990թ. պետական բարեփոխումները ուղղված էին հիմնականում բյուրոկրատիայի ազդեցությունը նվազեցնելու վրա (Nakamura, 1998): Վերոհիշյալ դեպքերում քաղաքացիական ծառայության «քաղաքականացումը» ընդգրկել է միայն ավագ քաղաքացիական ծառայությունը, որի դերը հանրային քաղաքականության իրականացման մեջ նաև կախված է իր հասարակական կարգավիճակից և իր պատմությունից:

Նույն հարցը այլ կերպ է դրված զարգացող երկրներում, քանի որ քաղաքացիական ծառայությունը գրեթե միշտ փորձագիտության ու խորհրդարկության միակ աղբյուրն է կառավարությունների համար: Այս դեպքում քաղաքացիական ծառայության «քաղաքականացումը» պետք է այլ կերպ մեկնաբանվի, որովհետև քաղաքացիական ծառայողները հաճախ միակ կազմակերպված հասարակական ուժն են, որին կարող է վստահել կառավարությունը: Երբեմն իրադրությունը փոխում է իր ուղղվածությունը ի օգուտ հանրային ծառայության, հարկապես ռազմական ուժերի, որոնք կարող են գործել, որպես միակ կազմակերպված քաղաքական ուժ երկրում: Նարաբերությունները կառավարության և քաղաքացիական ծառայության միջև

զարգացող երկրներում կարող են կազմակերպվել զանազան մոդելների համաձայն՝ կախված քաղաքական առաջնորդության հարաբերական ուժից և բյուրոկրատիայի կողմից ստանձնված հասարակական դերից (Carino, 1991): Մոդելներից մեկը քաղաքական գերիշխման մոդելն է, որն ապահովված է իշխող կուսակցության կողմից թե՛ ժողովրդավարական պայմաններում (օրինակ՝ Կորասոն Ալինոյի կառավարումը ֆիլիպիններում 1980թ. վերջին), թե՛ իշխանափրական վարչակարգի կոնսերվատիվ, ոչը կարող է բառացիորեն կազմակերպել քաղաքական գրումներ քաղաքացիական ծառայության մեջ կամ ենթարկել այն ծայրահեղ սահմանափակող քաղաքական կարգին (դա հարկապես այդպես էր Կորեայում 1961-1963թ.): Նակադիր մոդելում բյուրոկրատիան կիսում է իշխանությունը քաղաքական առաջնորդների հետ անվերապահ «պայմանավորվածության» հիման վրա: Այնուհետև բյուրոկրատիան կարող է աջակցել ժողովրդավարական բարեփոխումներին մինչդեռ նրանք թույլ են տալիս շարացնել բյուրոկրատիայի ուժերը (այդպես էր «առաջնորդված ժողովրդավարության» դեպքում Ինդոնեզիայում Սուկարնոյի վարչության ժամանակ 1989-1965թթ.):

Քաղաքացիական ծառայողների և ընտրված պաշտոնյաների համապարասխան դերը հանրային քաղաքականության սահմանման մեջ կախված է նաև կոնսերվատիվ փոփոխական մեծություններից: Մի էական փոփոխական մեծություն է նախարարների ընդունակությունը ցուցադրել իսկական քաղաքական առաջնորդություն իրենց քաղաքացիական ծառայողների և խորհրդարանների նկատմամբ (Savoie, 1994): Որոշ ֆրանսիական նախարարներ դժգոհել են, որ գրկվել են իշխանությունից իրենց շրջապատող ավագ քաղաքացիական ծառայողների կողմից: Պառկերի հակառակ կողմն այն է, որ Միացյալ Թագավորությունում ավագ քաղաքացիական ծառայողները դադարապարտել են Մարգարետ Թեչերի կառավարության չափազանց հրահանգչական դերը՝ մեղադրելով այն ավագ քաղաքացիական ծառայությունը քաղաքականացնելու կամ առնվազն նրան պահպանողական գաղափարախոսությունը պարտադրելու մեջ (Hennessy, 1990): Անկասկած քաղաքական գործիչը հաճախ պետք է պաշտպանի իր իրավունքները, որպեսզի վաստակի հարգանք այն մասնագետների կողմից, որոնք ունեն փորձ և ժամանակ: Քաղաքականացումը դառնում է պոպուլիստիկորեն վրանգավոր պայքարի արդյունք իշխանության համար, որը կախված է ինչպես ցանցերից, որոնց կարող են վստահել ավագ քաղաքացիական

ծառայողները , այնքան էլ քաղաքական գործիչների քաղաքական և անձնական լեգիտիմությունից: Քաղաքականանացման խնդիրը դարձավ էլ ավելի զգայուն 1990թթ., քանի որ այն սկզբունքային հարց է բարձրացնում համապատասխան դերերի վերաբերյալ , որոնք պետք է բաժին ընկնեն ընտրված պաշտոնյաներին ու քաղաքացիական ծառայողներին այն ժամանակ, երբ հանրային կառավարումները կարծես կորցնում են իրավիճակի հսկողությունը աստիճանաբար ավելի մասնավոր քաղաքացիական հասարակությունների առկայությամբ, որը համալրված է նոր տեխնոլոգիաներով և հանրային ծառայությունից պահանջում է ավելի բարձր որակ ավելի ցածր հարկերի հաշվին (Rouban, 1999):

Այսպիսով հանրային կառավարման մասնագետներից շատերը եզրակացրել են, որ քաղաքականացումը չի կարող մեկնաբանվել լայնածավալ կերպով, այլ միայն առանձին դեպքերի հիման վրա: Փոփոխական մեծությունների մի այլ տեսակ առնչվում է այսօրվա վարչական ապարատների մասնավորման հետ: Ամենախնայարար վարչությունները սովորաբար այն վարչություններն են, որոնք ունեն տեխնիկական կամ գիտական իրազեկություն մինչդեռ ամենախոցելիները նրանք են, որոնց փորձագիտության մակարդակը բավականին ցածր է: Վարչական մասնագիտացման ամրապնդումը կամ քաղաքացիական ծառայողների, որպես ղեկավարներ վերափոխումը, կարող է նպաստել այդ վարչությունների վրա իրագործված քաղաքական հսկողության թուլացմամբ: Որոշ նախարարական բյուրոկրատիաներ կարող են նաև հարկադրել նախարարներին ընդունելու իրենց տեսակետը, երբ հզոր և լավ կազմակերպված պարլամենտական ներկայացուցիչները տնտեսական սեկտորում իրենց նեցուկ են լինում. դա կատկապես այդպես է Ֆրանսիայի Գյուղատնտեսական նախարարությունում (այս հարցի վերաբերյալ տե՛ս ճնշման խնդիրներում մասին գլուխը): Այնպես քաղաքական, տնտեսական և վարչական ուժերի իրական միաձուլման դեպքեր են գրանցվել, քանի որ հենց ինքը նախարարը ընտրված է եղել ազարակավորների միության առաջնորդների կողմից: Նույնափառ իրադրություն է նկատվել Ճապոնիայում: Այս դեպքում քաղաքականացումը հանգեցնում է ուժերի միաձուլմանը: Ոչ միայն արդեն փարբերություն չկա քաղաքական և վարչական որոշման միջև, բայց նաև անհնար է փարբերակել հասարակական և սեփական շահերը: Սակայն դա հենց այդ մեծ փարբերությունն է, որ ծառայել է որպես պատմական հիմք լիբերալ ժողովրդավարությունների համար: Պարադոքս է, բայց հետևաբար սեփականացումը խթանում է քաղաքականացումը: Սեփականացնելով տնտեսական զարգացում ապահովող պետական ծառայությունները և նույնիսկ գերագույն մարմինների գործառնությունները, ինչպիսին

են մաքսային և սահմանային վերահսկողություն՝ որոշ Աֆրիկյան երկրներ կարողացան վերականգնել իրենց փոփոխության քաղաքական վերահսկումը (Zartman, 1995): Այնուհետև անհապականացված իշխանության ցանցերը սկսում են իշխել բյուրոկրատիային, որը չափազանց կորուստ ապրեցված է կամ անկախ շարունակելու համար ծառայել, որպես գործիք կառավարության որոշումների կայացման համար: Մենք կարող ենք նաև մեկնաբանել Մարգարետ Թերչերի փորձը ենթարկեցնել Բրիտանիայի վարչությունը սեփական ղեկավարմանը և մրցակցային կանոններին վարչության քաղաքական վերահսկումը վերականգնելու համար, քանի որ վարչությունը համարվում էր չափից դուրս անկախ (Bouckaert and Pollitt, 2000):

Քաղաքական գործիչների և քաղաքացիական ծառայողների կողմից Եվրոպական երկրներում քաղաքականացման ընթացքը վերահսկելու համար կիրառվող ռազմավարությունները մասամբ փոխակերպվել են Եվրամիության սպեղծմամբ: Փաստորեն Եվրոպական ինտեգրացիան ուներ երկու հիմնական հետևանքներ: Առաջինն էր՝ թուլացնել ազգային քաղաքական դասակարգերը, որոնք ստիպված էին ենթարկվել Բրյուսելում հափկապես հասարակական բաժնի սեփականացման բնագավառում կայացված որոշմանը: Երկրորդ հետևանքը վարչությունների ամրապնդումն է, որը դարձել է առաջնային խնդիր հեղափոխված խմբերի համար գերտեխնիկական հարցերում: Այդ պարագայում նախորդ մոդելը, որը պնդում էր, թե ընտրված պաշտոնյաները կայացրեցին որոշումը և քաղաքացիական ծառայողները իրականացրեցին նրանց որոշումները, անհետացավ: Ազգային քաղաքացիական ծառայողները կրճատվում են Եվրոպական Կոմիտեի կողմից անց կացված որոշումները մինչև պետական կամ տեղական մակարդակներ բազմակողմանի բանակցությունների շրջանակներում, որոնք չեն կարող ամբողջովին վերահսկվել քաղաքական գործիչների կողմից: Վարչական գործի փոխակերպումը իրական խնդիր է էլիտար կառույցների համար, քանի որ հասարակական քաղաքականությունը չի ձևավորվում կառավարության միայն բարձր մակարդակներում՝ սովորաբար հասարակության բարձր խավերից որոշումներ կայացնող խմբերի միջև, ինչպես Մեծ Բրիտանիայում, Ֆրանսիայում կամ Գերմանիայում, որոնք միևնույն դպրոցի հետևորդներ են (Derlien, 1990; Page and Wright, 1999):

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆԱՑՈՒՄԸ ՈՐՊԵՍ ԲՅՈՒՐՈԿՐԱՏԻԱՅԻ ՊԱՐՏԻՋԱՆԱԿԱՆ ՎԵՐԱՆՍԿՈՒՄ

Նասարակական բաժնի քաղաքականացման երկրորդ՝ ավելի հստակ և լայն տարածում ունեցող իմաստը վերաբերվում է կառավարական և ոչ կառավարական գործունեությանը, որը ենթարկեցնում է քաղաքացիական ծառայողների աշխատանքի նշանակումը և կարիերան քաղաքական կամքին: Այս դեպքում քաղաքականացումը նշանակում է, որ ոչ միայն քաղաքացիական ծառայողի գործունեությունը, այլև նրա կարերիան կախված են ավելի շատ քաղաքական քան մասնագիտական չափանիշներից, որոնք հաստատվում են վարչությունների կողմից և առաջնորդվում են օրենքով:

Բավականին մեծ շփոթմունք կա այս հարցի շուրջ: Առաջին անհամաձայնությունը կապված է այն փաստի հետ, որ քաղաքականացումը կարող է լինել լիովին օրինական և լեգիտիմ, քանի որ ժողովրդավարական օրենքը ասում է, որ ձայն տվողների ընտրությունը պետք է իրականացվի և ոչ թե թաղվի բյուրոկրատիայի գործունեության մեջ: Սա է 19-րդ դարում ԱՄՆ-ում զարգացած համակարգի տրամաբանությունը, որը բաշխում է պետական պաշտոնները ընտրություններում հաղթանակած կուսակցության կողմնակիցներին: Նույնպես տրամաբանական է, որ որոշ պաշտոնյաներ կախված լինեն քաղաքական ընտրությունից, որը հաշվի է առնում քաղաքացիական ծառայողների կողմից աջակցվող գաղափարները, քանի որ այս պաշտոնները ունեն որոշակի ռազմավարական կարևորություն կառավարության համար: Սովորաբար այս պաշտոնները սահմանափակ ունեն և ընդգրկում են շատ քիչ ավագ քաղաքացիական ծառայողների, որոնք ծառայում են, որպես միջնորդ քաղաքական բնագավառի և բյուրոկրատիայի միջև: Արևմտյան բոլոր երկրները ստեղծվել են «քաղաքական պաշտոնները» գործադիր իշխանությանը հասարակական քաղաքականության վրա վերահսկողության ճանապարհներ տալու համար:

Շփոթմունքի մյուս աղբյուրը բխում է այն փաստից, որ աշխատանքի նշանակման քաղաքականացումը բոլորովին չի նշանակում մասնագիտական հմտությունների պակաս: Քաղաքականացումը սովորաբար թվում է կապակցված «սիրողական» վարչության գաղափարի հետ: Այս խնդիրը միշտ ընկած է եղել ԱՄՆ-ում կայացող բանավեճերի կիզակետում: Բայց որոշ երկրներում, ինչպիսին են Գերմանիան և Ֆրանսիան, բարձրաստիճան

պաշտոնները գրավված են ավագ քաղաքացիական ծառայողների կողմից, որոնք երկուսն էլ բարձր որակավորում ունեցող, մասնագիտական անկախության, ինքնիշխանության սովորույթին հեպևնող և քաղաքականացված մասնագետներ են, քանի որ նրանք նախկինում ներգրավված են եղել քաղաքական գործունեության մեջ, որպես խորհրդատուներ կամ կուսակցականներ: Քաղաքականացման երկրորդ նշանակությունը անիրավականությունն է հիմնականում այն ժամանակ, երբ այն ազդում է ոչ միայն աշխատանքի նշանակման այլև կարերիայի վրա: Այնուհետև քաղաքականացումը կարող է դառնալ որոշ քաղաքական թիմակիցներին բարյացակամություն ցուցաբերելու միջոց՝ ուրիշներին սակայն կորուստ պարճառելով, անկախ նրանց աշխատանքի մակարդակից և վաստակից և անկախ նրանից, թե Մասնագիտական Միությունները արդյոք թույլ կտան սահմանել աշխատակազմի քաղաքականությունը: Պատմականորեն կողմնապահության դեմ պայքարը 19-րդ դարի Բրիտանիայի և Ֆրանսիայի բյուրոկրատների հիմնական պահանջներից էր: Այսօր բազմաթիվ զարգացող երկրների համար միակ ճանապարհը կորուպցիայի հետ կապված քաղաքականացման դեմ պայքարելու համար, որն այլապես կվնասի երկրի արտադրությանը, իրական մասնագիտական քաղաքացիական ծառայություն կազմակերպելն է: Օրինակ՝ 1983թ.-ին Մեքսիկան ուրնահարեց բյուրոկրատական մոդերնացման ծրագիր, որի հիմնական նպատակն էր կազմակերպել հասարակական սեկտոր արժանիքի հիմքի վար (Haro Belchez, 2000):

Ծարչության և քաղաքականության միջև բաժանումը կենտրոնական կազմակերպչական սկզբունք է արևմտյան բոլոր քաղաքական համակարգերում: Գարբերակումը անշուշտ հիմնված Մաքս Վեբերի ներկայացրած դասական հեղափոխությունների սկզբունքով՝ ժամանակակից հասարակության մեջ բյուրոկրատական լեգեթիմության վերաբերյալ (Weber, 1947): 20-րդ դարի առաջին կեսին մասնագիտական բյուրոկրատիայի սրելծումը սկսվեց երկու սկզբունքների համաժամանակյա կիրառմամբ՝ հիերարխիային ստորադասում և վարչական կարերիայի ու պարտիզանական ազդեցության բաժանում: Սա ակնհայտ է, քանի որ շատ հեղափոխողներ արդեն նշել են, որ բաժանման սկզբունքը երբևէ չի եղել ամբողջովին ստիպողական: Իրականում կարելի է նշել այս սկզբունքի բացարրության բացարրության էվոյուցիան 20-րդ սարի սկզբին այն ենթադրում էր, որ քաղաքական իշխանությունը կայացնում էր որոշումը, իսկ բյուրոկրատները

միայն իրականացնում էին այն: Բարեկեցության համակարգի և հասարակության ինտերվենցիայի աճող բարդության հետ մեկտեղ անհնար է դարձել փարբերակել որոշումը իր իրականացումից և այլևս չկան որևէ վարչական մանրամասնություններ, որոնք չեն կարող փոխակերպվել իրական քաղաքական խնդրի: Այսպիսով բաժանման սկզբունքը ասփիճանաբար սահմանվել է, որպես քաղաքացիական ծառայողներին թույլատրություն իրենց գործունեության մեջ համեմատական անկախություն ունենալու համար: Բնականաբար սա շարժվելի երկիմաստ է: Այսպիսով քաղաքացիական ծառայողները պարասխանաբար են համարվում հասարակության միջամտման արդյունքների համար թե՛ օրինական, թե՛ քաղաքական պեսանկյունից: Քաղաքական և վարչական աշխարհների բաժանումը սպեղծել է բարդ հնարավորություններ որոշակի պայմաններից կախված երկու խումբ դերակատարների ռազմավարական փոխազդեցության համար: Եվ ինչպես նշում է Գայ Փիթերզը, «Կան քաղաքական ազդեցության ավելի զայրացնող փարբերակներ... քանի որ քաղաքացիներին դժվար է այն ճանաչել և առավել ևս դժվար է վերահսկել» (Peters, 1995;178):

Այդ պարզառոտ բաժանման սկզբունքը հավանաբար հնարք է, բայց այն թույլ է տալիս մոդերնիզացնել բոլոր արևմտյան քաղաքական համակարգերը, քանի որ այն օգտակար է համարվում գործառնության շրջանակներից: Մի կողմից այն թույլ է տալիս քաղաքացիական ծառայողին միջամտել քաղաքականության սպեղծմանը հանուն իրենց մասնագիտական անկախության, մյուս կողմից այն թույլ է տալիս քաղաքական գործիչներին վերացնել քաղաքացիների վերահսկման վերաբերյալ որոշումները՝ վստահելով դա հանրային կառավարումներին՝ հայտարարելով, որ դրանք չափազանց տեխնիկական են բնույթով, որպեսզի քննարկվեն հասարակայնորեն: Այսպիսով բաժանման սկզբունքը սպեղծում է քաղաքական և վարչական աշխարհների համեմատական անկախություն, որը պարադոքսաբար-անուղղակիորեն հարցականի տակ է դնում պարասխանաբարության սկզբունքը, որի վրա հիմնված է ժողովրդավարական վարչակարգը:

Խիստ վարչական մակարդակի վրա բաժանման սկզբունքը պետք է ընկալվի, որպես ճափանիշ, որի վրա էլ կարող է կազմակերպել արժանիքների համակարգը: ահա ինչու հանրային կառավարման տեսաբանները, ինչպիսին են Վուդրո Վիլսոնը և Ֆրենկ Գուդնոուն,

պայքարել են դրա համար: 19-րդ դարի վերջին հանրային կառավարման արհեստավարությունը ասոցացվում էր գիտական ղեկավարման զարգացման հետ: 1887-րդ իր հայտնի թեզում Վուդրո Վիլսոնը հայտարարեց, «Կառավարման բնագավառը բիզնեսի բնագավառ է: Այն հեռանում է քաղաքականության շտապականությունից և վեճերից» (Wilson , 1887/1941;496):

Այդ պարզապես մեկ ուրիշ խնդիր է առաջանում նրանում, որ քաղաքացիական ծառայողների արհեստավարությունը արևմտյան երկրներում ընկալվել է փարբեր ձևերով: Չնայած արհեստավարությունը դեռ վաղուց դիտարկվել էր ԱՄՆ-ում, որպես ղեկավարման չափանիշներ զարգացնող միջոց: Սկզբնականորեն ֆրանսիայում և Գերմանիայում այս ասոցացվում էր վարչական օրենքի հսկայական մարմնի զարգացման հետ: Մեծ Բրիտանիայում արհեստավարությունը ենթադրում է քաղաքացիական ծառայողների անկախությունը Պառլամենտից, բայց որպես թագավորության ներկայացուցիչներ, ենթադրվում է նրանց ամուր հնազանդությունը գործադիր իշխանության որոշումներին: վարչական սովորույթները և մշակույթը կարևոր են բյուրոկրատական քաղաքականացումը հասկանալու համար, քանի որ քաղաքացիական ծառայության արհեստավարությունը զարգացել է զգալիորեն փարբեր քաղաքական և սահմանադրական կոնտեքստներում : Այս խնդրի վերաբերյալ հանրային կառավարման արևմտյան մոդել գոյություն չունի, ոչ էլ կա որևէ պարզապես հիշատակելու համար Եվրոպական ընդհանուր հայտարարը:

Չնայած Եվրոպական բոլոր համակարգերը հիմնված են արժանիքի համակարգի և քաղաքացիական ծառայությունից հավասար օգտվելու վրա, հավաքագրման համակարգերը արմատացած են շատ փարբեր փիլիսոփայություններում: Օրինակ՝ եթե նույնիսկ Եվրոպական բոլոր երկրները կազմակերպեն պրոֆեսիոնալ քաղաքացիական ծառայողների օբյեկտիվ հավաքագրում, որպեսզի ապահովեն հավասարություն թեկնածուների միջև, ընտրության չափանիշները զգալիորեն փարբերվում են. Գերմանիայում լավ մասնագետները բարձր է գնահատվում, քան ցանկացած բարձրաստիճան օրինաճանաչ մասնագետ, Մեծ Բրիտանիայում հիմնական որակը թիմային աշխատանքի ունակությունն է, Ֆրանսիան նախընտրում է չափել կրթության ընդհանուր մակարդակը և ինտելեկտուալ լինելը: Այդ պարզապես է, որ «քաղաքացիական ծառայող» տերմինը չի վերաբերում

մշակույթի միևնույն տիպին կամ նույնիսկ մասնագիտական փորձի միևնույն տեսակին: Նեֆուաբար, տրամաբանական է, որ քաղաքականացումը ընկալվում և հափկապես փորձարկվում է տարբեր երկրներում տարներ ձևերով: Մեծ Բրիտանիայում Մշտական քարտուղարի քաղաքականացումը անհնար է, քանի որ դա կվտանգի քաղաքացիական ծառայության մասնագիտական կարգավիճակը, Ֆրանսիայում նախարարական բաժանմունքների քաղաքականացումը բավական ընդունված է ավագ քաղաքացիական ծառայողների կողմից, որոնք օգտագործում են քաղաքականությունը զարգացնելու համար իրենց ինքնիշխանությամբ ունակությունները, որպես կառավարական խորհրդատուներ:

Արևմտյան շատ երկրներում հատուկ կանոններ են մշակվել տարբերակելու համար քաղաքացիական ծառայողներին, ովքեր նշանակվել են այն քաղաքացիական ծառայողների կողմից, ում կարերիան ամբողջովին ենթարկվում է մասնագիտական չափանիշներին: ԱՄՆ-ում կորուպցիան, որին խթանում է «Սփոյլս Նամակարգը», որը բաշխում է պետական պաշտոնները այն ընտրություններում հաղթանակած կուսակցության կողմնակիցներին, հափկապես Ռիչարդ Նիքսոնի կառավարման ժամանակ, տարավ դեպի ավագ քաղաքացիական ծառայության վերակազմավորմանը ըստ 1978թ.-ի Քաղաքացիական Ծառայության Նրամանագիրը, որը ստեղծվեց Ավագ Գործադիր ծառայությունը (ԱԳԾ): ԱԳԾ-ն կազմված է բարձրագույն պաշտոններից, որոնց 10%-ը կարող է նշանակվել քաղաքականորեն: Օրենքը նաև պահանջում է, որ ամբողջ ԱԳԾ-ի աշխատատեղերի 70 %-ը պետք է հափկացվի կարերիական քաղաքացիական ծառայողներին՝ նախկին քաղաքական քաղաքացիական ծառայողների զանգվածային հավաքագրումներից խուսափելու համար: Գերմանիայում Politischer Beamter-ը տարբերվում է մյուս քաղաքացիական ծառայողներից: Politischer Beamter-ը կարող է ընտրվել և պաշտոնանկ լինել քաղաքական քննարկումների հիմքի վրա, բայց կարիերայի երաշխիքով: Ֆրանսիայում տարբերակվում են «պաշտոններ կառավարության որոշմամբ», այլ կերպ ասած մտավորապես 500 բարձր պաշտոնյաներ, որոնք կարող են ընտրվել և պաշտոնանկ լինել կառավարության որոշմամբ: այսպես նույնպես կան մասնագիտական երաշխիքներ, քանի որ այս պաշտոնները հիմնականում գրավում են կարիերայի քաղաքացիական ծառայողները, ովքեր կարող են օգտագործել

որոշակի օրինական կետեր, որոնք թույլ կտան վերադառնալ իրենց նախկին գործակալությունը պաշտոնանկ լինելուց հետո : Այս փարբերությունը քաղաքական և կարիերայի պաշտոնների միջև ավելի հաճախ է հանդիպում Արևելյան Եվրոպայի երկրներում: Ռուսաստանում այն չհայտնվեց մինչև 1995թ., քանի որ «քաղաքացիական ծառայող» բառի Արևմտյան իմաստը գոյություն չուներ: Այժմ Պեդական գրասենյակների հետ մեկտեղ կա Ա Կարգը, որը ներառում է ընտրված քաղաքական գործիչներին, Բ Կարգը, որը ներառում է քաղաքական չափանիշների հիման վրա ընտրված քաղաքացիական ծառայողներին (1.300 պաշտոններ դաշնային մակարդակի վրա) և Գ Կարգ, որը ներառում է կարիերայի քաղաքացիական ծառայողներին:

Շատ երկրներում քաղաքականացումը փեղի է ունենում կարճաժամկետ պայմանագրերի բազմացմամբ: 1980թ.-ից Մեծ Բրիտանիայում աճ է գրանցվել անձնական նախարարական խորհրդարանների թվի մեջ: 1993.-ից Իսրայիլայում քաղաքական ավագ քաղաքացիական ծառայողների պաշտոնները ապահովված էին «ներքին» կարգով հաստատված ժամկետներով պայմանագրերով: 1980թ.-ի վերջերին «նախարարական խորհրդարանների» ստեղծումը Ավստրալիայում բարձր պաշտոնները քաղաքականացնելուց խուսափելու միջոց եղավ Ամերիկյան մոդելի հետ մեկտեղ, մինչդեռ ամրապնդելով քաղաքական հեղուկությունը կարիերայի քաղաքացիական ծառայողների գործունեության վրա (Campbell and Halligan, 1992): Լատինական Ամերիկայի շատ երկրներում կառավարության քաղաքական խորհրդարանները հավաքագրում են պայմանագրային հիմքի վրա (Farazmand, 1991):

Աճող աշխատանքային անկայունությունը կարող է նաև ապահովել կառավարությանը պարաստի միջոցներով քաղաքացիական ծառայությունները քաղաքականացնելու համար: Քաղաքականացման այս ձևը չի օգտագործվում կառավարման գործունեությունը վերահսկելու համար, այլ քաղաքական կուսակցությանը կամ իշխող կուսակցությունների կողմնակիցներին աշխատանքով ապահովելու համար, անվում կարարելով հաճախորդից՝ ծնող հարաբերության (Peters, 1995): Քաղաքականացումը հարկապես նկատվել է Իսրայիլայում 1970թ. , որտեղ Քրիստոնեական Ժողովրդավարական Կուսակցությունը օգտագործվեց փարաժքում աշխատանքների բաժանելու համար (lottizzazione համակարգը):

Քաղաքականացման այս փեսակը ավելի մոտ է զարգացող երկրների վարչական մոդելներին, որտեղ այն համարվում է գործազուրկներին աշխատանքով ապահովելու ճանապարհով քաղաքական միություններ ստեղծելու միջոցով: Քաղաքական այսպիսի գործարքները նկատվում են ամենազարգացած երկրներում, հատկապես փեղական մակարդակի վրա, և շատ հաճախ հանգեցնում են անօրինական գործունեության փարածմանը: Երբ դա պարահում է, կառավարական գործակալությունների և քաղաքական կուսակցությունների միջև այլևս ոչ մի պարենշներ չեն լինում: Այսպիսի գործունեություններ են ծավալվել Եվրոպայում, բայց ոչ թե ցանկացած համարկի ձևով: Դրանք սկսում են ճշացող անօրինականությունից, ինչպիսին էր դեպքը Նոնասպանի օրինակում 1947թ.-ին, երբ հասարակվեց ժողովրդավարական վարչակարգը, մինչև « պայմանավորվածություններ», որոնք օրինական են, բայց չեն հերևում կառավարական սովորույթներին, ինչպես Ֆրանսիայում փեղական մակարդակի վրա 1982թ.-ի կենտրոնացման քաղաքականությունը, որի արդյունքն էր ավելորդ քանակով վարչական կառույցների կրկնապարկումը: Քաղաքականացման այս փեսակը շուր վարնում է քաղաքակից հանրային կառավարման փեսության սահմանները, քանի որ շատ հաճախ անհնար է լինում փարբերակել, թե ինչն է քաղաքականացման արդյունք և ինչն է անհափական հավարարմության արդյունք: Այսպիսով վեբերի «բյուրոկրատական» մոդելը զիջում է «ավանդական» իշխանության մոդելին: Բացի այդ անհափական հավարարմության կապերը մեծ դեր են խաղում Արևելյան Եվրոպայի երկրներում նոր դեկավարություններ ստեղծելու մեջ: 1990թ.-ին Ռուսաստանում կառավարական դեկավարման մարմինների մոփավորապես 65%-ը նախկին Կոմունիստական Կուսակցության անդամներ են, ովքեր ասոցացվում են անհափական իշխանության ցանցերի հեր, որոնք փարածվում էին կարևոր պերական կազմակերպությունների վրա, ինչպիսին են Գազպրոմը կամ մեծ քաղաքների բյուրոկրատիաները:

Քաղաքացիական ծառայության քաղաքականացումն առաջանում է ոչ միայն նշանակման միջոցով: Դա կարող է նաև փեղի ունենալ պերական բարձր մակարդակներում հափուկ կառույցներ ստեղծելով, որոնք ապահովագրում են կառավարության ցանկությունների և պրոֆեսիոնալ բյուրոկրատների կողմից հասարակական քաղաքականության իրականացման միջև կապը: Սպիտակ Տունը ԱՄՆ-ում, Նախարարական Տունը Անգլիայում,

Դաշնային Նյուպարոսարանը Գերմանիայում, Վարչապետի Կաբինետի և Էլիզեի Գեներալ քարտուղարությունը Ֆրանսիայում կարևոր դեր են խաղում կառավարական գործունեությունը պարզաբանելու և կապարելու մեջ: Ընդհանարապես այս բարձրաստիճան վարչությունները սկիզբ են առել մեծ մասամբ Եվրոպայում 1980թ. վերջերից փոքր երկրներում, ինչպիսին են օրինակ դանիան (Peters, 2000): դրանք սովորաբար կազմված են հարյուրավոր բարձրաստիճան քաղաքացիական ծառայողներից, ովքեր բավական լավ քաղաքականագետներ են և կապեր ունեն վարչական համակարգերում կամ քաղաքական խորհրդատուների ցանցի, կամ էլ նախարարական գրասենյակների միջոցով: Ավագ վարչությունների ամրապնդումը արմատացած է երեք գործոններով: Առաջինը Եվրոպայում , Եվրոպական ինտեգրացիայի քաղաքականությունը պահանջել է համակարգող գործակալությունների սպեղծումը ազգային քաղաքականությունը Եվրոպական ծրագրերի հետ համահունչ դարձնելու համար: Այնուհետև ազգային վարչությունների մեծ մասը ընդունել է լրացուցիչ մոդել, որը նշանակում է, որ նախարարները և գործադիր մասնաճյուղը «աշխատանք անելուց» անցել է «աշխատանք անել տալուն»: Սրա արդյունքն էր քաղաքականության իրականացման և գնահատման մեջ արհեստավարժ վարչությունների պահանջարկի աճը, քանի որ կառավարական ծրագրերի մեծ մասը այժմ գրվում են մի շարք հասարակական և սեփական գործակալությունների ձեռքում: Վերջապես , սկսած 1980թ. սկզբից Արևմտյան կառավարությունների մեծ մասը անժխտում փորձել են ամրապնդել և կենտրոնացնել իրենց քաղաքական ուժը՝ փոփոխվող հասարակության պայմաններում, որը դարձել է ավելի բազմաշերտ քան երբևէ: Սա հնարավոր բացառություն է Մեծ Բրիտանիայում զարգացող Նոր Տանրային Ղեկավարում վերափոխման համար, որը, հիմնելով սեփական սեկտորից վերցված մոդելներ, նպատակներ ուներ ամրապնդել Բրիտանիայի կառավարության վերահսկողությունը վարչական կառույցի վրա, որը համարվում էր չափից դուրս անկախ: Նույնը տեղի էր ունեցել Կանադայում (Savoie, 1999):

Ակնհայտ է, որ քաղաքական պաշտոնների օրինական քարտեզավորումը կամ ավագ վարչությունների ամրապնդումը միշտ չէ, որ տալիս է քաղաքացիական ծառայության քաղաքականացման աստիճանի պարզ պարկերացում, քանի որ կարող են լինել ազդեցության ճիշտ մնաձված ցանցեր, որոնք թույլ կտան քաղաքական հավաքագրումներ և կարիերայի

քաղաքացիական ծառայողների պաշտոնի բարձրացում իրենց և կառավարության գաղափարների համընկման հիմքի վրա: Գիտնականների համար միշտ շարժառիթ է չափել քաղաքական շարժառիթ է չափել քաղաքականացման աստիճանը: Մենք կարող ենք հաշվի առնել «զգայուն» պաշտոնների նշանակված անձանց աշխատանքի ընթացքը կամ ուսումնասիրել կենսագրությունները, որպեսզի բացահայտենք քաղաքական ցանցերը հանրային կառավարման մեջ: Առաջադրանքը այնուամենայնիվ խափուսիկ է, չնայած նրան, որ հնարավոր է չափել հոսքը, բայց անհամար է աչիել մտադրությունները և թաքնված հիմնավորումները: Նարգագրույցները պետք է միշտ բացատրվեն մեծ զգուշությամբ, քանի որ ակնհայտորեն հազվադեպ են գտնվում քաղաքացիական ծառայողներ, ովքեր կհաստատեն , որ իրենց միակ որակավորումը նախարարի «ընկեր» լինելն է: Շարժառիթներում քաղաքականացումը միայն կարող է ցուցադրվել պարմահամեմատական փոխանցման միջոցով, որոնք ցույց են տալիս հավաքագրումների և կարիերայի ուղղությունները: 21-րդ դարի սկզբին քաղաքականացումը աճ է ապրել Արևմտյան Եվրոպայի շարժառիթներում: Սա կարող է պարադոքս թվալ, քանի որ շարժառիթները իրենց ուշադրությունը ուղղել են դեպի փոքրագույն օրափոխանության զարգացումը, որը անխուսափելիորեն բոլոր զարգացած երկրներին ստիպեց հեղափոխել «լավ կառավարության» միևնույն մոդելին մեկ բաղադրատոմսի հիմքի վրա հանրային դեֆիցիտի նվազեցում, հանրային ծախսերի ավելի լավ ղեկավարում և հանրային քաղաքականության գնահատում: Բոլորին հեղափոխող հարցերից մեկն այն է, թե ինչ չափով է այս «լավ կառավարության» զարգացումը փոխել դեպի նոր վարչական գործունեություն: Կարող են ուսումնասիրվել Նոր Նանրային Ղեկավարման հեղափոխությունները, ընտրված պաշտոնյաների և ավագ քաղաքացիական ծառայողների միջև հարաբերությունները: Ավագ քաղաքացիական ծառայողներին ղեկավարման չափանիշներին ենթարկելը կարող է այնքանով նվազեցնել իրենց համեմատական անկախությունը՝ այդպիսով ենթարկելով նրանց քաղաքական իշխանությանը, որքանով, որ այն կարող է նվազեցնել այն իշխանությունը, որը նրանք իրականացնում են իրենց առօրյայում վարչական աշխատանքներ իրականացնելիս, և այդպիսով փոխան են նրանց ավելի շարժառիթ անկախություն: Նամեմատական ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ նոր հանրային ղեկավարումը փոքրեր հեղափոխություն ունեցավ Եվրոպայում և մյուս երկրներում: Չնայած նրա, որ ավագ քաղաքացիական ծառայողները ավելի

խիստ են վերահսկվում Բրիտանիայի քաղաքական ուժերի կողմից, նրանք ավելի անկախ են Նիդեռլանդներում և Ֆինլանդիայում (**Revue Francaise d'Administration Publique, 1998**): Նոր Հանրային Ղեկավարման և քաղաքականացման խառնուրդը միևնույն հետևանքը չի ունեցել բոլոր երկրներում: Կետք է հաշվի առնվեն ղեկավարման չափանիշների զարգացման ասփճանները և թե ինչպես են ավագ քաղաքացիական ծառայողները օգտագործել այդ չափանիշները ռազմավարականորեն: Նեշտ է ընկալել, որ ոչ փոկուն ժողովրդավարություն ունեցող երկրներում, ինչպիսին են Հարավային Ամերիկան, կառավարությունը փորձում է իրենց կողմը հեղափոխել հասարակական ծառայություններին՝ հափկապես ռազմական հիմնավորումներին հետևելով: Քաղաքացիական ծառայողի հավաքարմությունը միայն մեկ կուսակցությանը նույնպես լավ գործիք է Չինաստանի նման փոփախար երկրների գոյարման համար: Մյուս կողմից ավելի դժվար է բացատրել քաղաքացիական ծառայության աճող քաղաքականացումը զարգացած երկրներում: Ամենագոհացող բացատրությունը ներկայացուցիչ ղեմկրարիաների շրջանակներում ճգնաժամն է՝ բնութագրվող ընթրությունների ժամանակ բացակայությունների մեծ քանակով և սոցիալական քննադարության ուժի աճմամբ ուղղված քաղաքական դասի դեմ, բայց ոչ քաղաքացիական ծառայողների դեմ: Քաղաքական դասը արևմտյան շար երկրներում մշտականորեն վրանգված է վեճերով կամ բարդություններով՝ քաղաքացիական հասարակությանը աճող անկախություն փալու պարճառով: Չնայած այս քննադարությանը առաջնային ռեֆլեքսը ավագ քաղաքացիական ծառայությանը ավելի շար քաղաքականացնելն է, նախ և առաջ մագլցելով «Քաղաքական ապահովիչների» վրայով, որոնք կայայթեն անհաջողության դեպքում, երկրորդը՝ սրեղծելով փալվորություն, որ կառավարությունը դեռ կարող է համակարգել հանրային քաղաքականությունը և կայացնել արդյունավետ որոշումներ՝ այն է ուղղակի կառավարման որոշումը: Պարադոքս է, բայց հոգնակի «կառավարումը» սոցիացվում է քաղաքացիական ծառայությունը քաղաքականացնելու ավելի մեծ ցանկության հետ, լինի դա ուղղակի, թե անուղղակի:

Այդ պարճառով քաղաքականացումը զարգացած երկրներում կետք է ընկալվի, որպես քաղաքական համակարգի ընդհանուր էվոյուցիայի արդյունք: Եթե կառավարությունը փորձում է վերահսկել վարչական գործունեությունը քաղաքականացման միջոցով, ապա այդ քաղաքականացմանը կան այլ սահմաններ, բացի օրինակներից, ավագ վարչությունների կողմից քաղաքացիական ծառայությունների ղեկավարումը երբեք էլ դյուրին գործ չի եղել: Օրինակ՝ Ռիչարդ

Նիքսոնի կառավարության ժամանակ « վարչական Նախագահության» հիմնման ընթացքը խոչընդոտեց ԱՄՆ-ի վարչական ապարատի մասնաբաժինը: Ավելին, քաղաքական ուժերի ներխուժումը քաղաքացիական ծառայողների մասնագիտական կյանքի մեջ պահանջում է ամենօրյա աշխատանք և հեղափոխություններ: « Զուգահեռ» քաղաքական վարչությունների հիմնումը նույնպես ռիսկ է, քանի որ դրանք կարող են սպառնալու լինել քաղաքացիական ծառայողների և ընտրված պաշտոնյաների միջև, որը կբերի կառավարության հետ հաղորդակցության խզմանը, ինչպես նաև իշխանության քիչ թե շատ անկախ համակարգի հիմնմանը:

Նշանակումները քաղաքականացման մեկ այլ միջոց է, բայց քաղաքական ընտրությունը սովորաբար սպառնում է քանի որ համապատասխանող անհատների հավաքման կարիք կա, որոնք վարչական հարցերում արդեն ունեն մեծ փորձ, եթե ոչ, ապա սպեցիալ լինելու է քաղաքական նմուշ, կամ «անձանությանից կազմված կառավարություն» (Heclo, 1978), որը մերժում է կարիերայի քաղաքացիական ծառայողների կողմից: Ինչպես Բոլլը և Փիթերզեն են նշում, «չնայած նրանց քաղաքական « փիրակալները» կարող են ցանկանալ վերահսկել բյուրոկրատիան, բյուրոկրատիայի մասնագիտացված լինելը կարևոր է արդյունավետ կառավարության և յուրաքանչյուր ընտրված կառավարության հաջողության համար» (Ball and Peters, 2000; 221): Այն փաստը, որ հասարակության առողջապահության կամ շրջակա միջավայրի հետ կապված հարցերը դառնում են ավելի ու ավելի գերակշռող քաղաքականության մեջ, ամրապնդում է այն քաղաքացիական ծառայողների մասնագիտական կացությունը, ովքեր կարող են օգտագործել իրենց մասնագիտական ունակությունները կառավարության բավական դեմագոգիկ պլաններին հակահարված տալու համար: Մեկ ուրիշ սահմանափակում կա այն փաստում, որ քաղաքական կուսակցությունները, հատկապես ԱՄՆ-ում և Ֆրանսիայում, կարող են թուլանալ և մասնաբաժիններ անցնել շարժումներից: Այդ դեպքում քաղաքական ընտրությունը արդեն պետք է հաշվի առնի այն փաստերների բազմազանությունը, որոնք անպայմանորեն չեն, որ համապատասխան են: Եվրոպական այն երկրներում, ուր կառավարությունը հաճախ ընտրվում է քաղաքական կոալիցիաների հիման վրա (Ավստրիա, Բելգիա, Նիդեռլանդներ): Քաղաքական պաշտոնները նույնպես պետք է բաժանվեն տարբեր կուսակցությունների ընտրության արդյունքներին համաձայն, որը կբերի գործադիր իշխանության որոշակի «պառլամենտացմանը»:

Եվ վերջապես գոյություն ունի քաղաքական սահմանափակում քաղաքականացման համար, հատկապես Եվրոպայում, որը գործ ունի այն փաստի

հեպ, որ քաղաքացիական ծառայողները ավելի շատ վստահություն են ներշնչում քաղաքացիներին, քան քաղաքական գործիչները կամ կառավարությունը (Eurobarometer, 1997,1999): Կառավարության լեգիտիմությունը կարող է խիստ վրանգվել , եթե մամուլը հասարակի քաղաքացիական ծառայության չափից շատ քաղաքականացված լինելը:

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆԱՑՈՒՄԸ, ՈՐՊԵՍ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՆԵՐԳՐԱՎՈՒՄ

Քաղաքացիակն ծառայության քաղաքականացումը ունի 3-րդ իմաստը: Այս դեպքում քաղաքականացումը վերաբերում է քաղաքացիական ծառայողի ներգրավված լինելու աստիճանին, որպես քաղաքացիներ և ընտրողներ: Այսպիսով հարցը հետևյալն է «Արդյոք քաղաքացիական ծառայությունը քաղաքական ուժ է»:

Առաջինը , կարող են լինել դեպքեր, երբ քաղաքացիական ծառայողների գաղափարական պարտականությունը կարևոր գործոն է նոր քաղաքական համակարգ սեղծելու համար: Սա հենց այն դեպքն է կապված 1960թ. Աֆրիկայում սրեղծված վարչակարգի հեպ, որին հետևեց գաղութների վերացումը: Մյուս կողմից Ննդկաստանում և Պակիստանում հասարակական վարչությունը անկախության ժամանակ ծառայում էր , որպես կայունացնող գործոն: Երկու դեպքերում էլ քաղաքացիական ծառայությունը կոմպենսացրեց բավական զարգացած միջին դասի պակասը՝ առաջարկելով ժողովրդավարական կառավարությանը ընտրական հիմք: Նասարական ծառայության այս կենտրոնական դիրքը, հարկապես ռազմական բնագավառի շրջանակներում , ակնհայտորեն թուլության և քաղաքական կախվածության գործոն է : Նաջողված հեղաշրջումներ եղել են և Աֆրիկայում, և Լատինական Ամերիկայում, որոնց սովորաբար հաջորդել են ընդհարումներ հենց պետական ապարադի հեպ: Եվրոպայում քաղաքացիական ծառայությունը հազվադեպ է ծառայել , որպես սոցիալական հիմք կարևոր քաղաքական փոփոխության համար:

Այն փաստը, որ քաղաքացիական ծառայողները կիսում են քաղաքական համոզմունքները , ակնհայտորեն կարևոր դեր է խաղում երկրի քաղաքական կյանքում, ինչպես նաև իր վարչությունների ղեկավարման մեջ:

Կառավարության համար դժվար է ասել քաղաքացիական ծառայողին իրականացնել հասարակական քաղաքականություն, որը հակահարված է իրենց գաղափարական համոզմունքներին, նույնիսկ եթե նրանց նշանակում են աշխատանքի, որպես լիովին չեզոք մասնագետներ: Ավելին եթե քաղաքացիական ծառայողների թիվն ավելանա, պարզ է դառնում, որ քաղաքացիական ծառայության քաղաքականությունը կենթարկվի հարկապես ուժեղ ստիպողականության ընդհանուր պարճառներով: Այսպիսին էր դեպքը Ֆրանսիայի հետ, որտեղ քաղաքացիական ծառայողները կազմում են ամբողջ աշխատուժի 20%-ը և ընտրողների 1/6-ը, սակայն եթե ընդգրկվի նաև ընտանիքը, ապա մոտավորապես 1/3-ը: Բոլոր սոցիալիստական կառավարությունները սկսած 1981թ.-ից գիտեն, որ քաղաքացիական ծառայողները իրենց ամենահավաքարիմ ընտրողներն են: Ինչևիցե, այս հավաքարմությունը սկսեց փլվել 1990թ. վերջին, երբ կառավարության ձախ թևը ընդունեց հասարակական սեկտորի սեփականացման փորձականորեն լիբերալ ձևը (Rouban, 1998):

Նանրային Կառավարման Ձեռնարկ

Մաղաքացիական ծառայողների վերաբերյալ ծառայողական ներգրավվածությունը		Մասնագիտական ավանդույթ	
		ՑԱԾՐ	ԲԱՐՁՐ
	ՑԱԾՐ	ԱՄՆ Ռուսաստան	Ավստրիա Իտալիա Մեծ Բրիտանիա
	ԴԵՄՄ	Ավստրիա Բելգիա Նիդերլանդներ	Ֆրանսիա Գերմանիա Իսպանիա Շվեդիա Ճապոնիա

Գծագիր 24.1 Քաղաքականացման մոդելներ քաղաքացիական ծառայողի ներգրավմամբ քաղաքական կյանքի մեջ և մասնագիտական ավանդույթի ուժը

1999թ. աշխատանքից ազատվեց նույնիսկ ազգային կրթության նախարարը, քանի որ նրա բարեփոխումները ցույցերի և գործադուլների ալիք առաջացրեցին ուսուցիչների շրջանում՝ մեկ միլիոն քաղաքացիական ծառայողների մի բանակ:

Այսպիսով կազմում են արդյոք քաղաքացիական ծառայողները քաղաքական ուժ, որը կարող է ազդել կառավարության քաղաքականության վրա: Կարելի է վիճել, որ քաղաքացիական ծառայողները ամենամեծ ազդեցությունն ունեն մասնագիտացված սեկտորում, երբ օգտագործողները գնահատում են նրանց աշխատանքը: Սա ճիշտ է հրշեջների, փոստային ծառայության, հիվանդանոցների դեպքում: Քաղաքականացումը ավելի ուժեղ է, երբ այն կարող է աջակցություն ստանալ ֆունկցիոնալ կապերից արտաքին ճնշող խմբերի հետ, Մյուս կողմից ուժեղ Մասնագիտական Միությունների հետ, որոնք քիչ թե շատ սերտ կապեր ունեն քաղաքական կուսակցության հետ:

Մենք չունենք հասարակ փոխադրված փարբեր երկրներում քաղաքականության մեջ քաղաքացիական ծառայողների ընդգրկվածության մասին: Ներագրության այս բնագավառը հերքվել է: Նազվադեպ ուսումնասիրությունները ցույց են տվել, որ արևմտյան երկրների քաղաքացիական ծառայողները սովորաբար սերտ կապեր են ունենում սոցիալիստների հետ Եվրոպայում, իսկ Նյուսիսային Ամերիկայում՝ դեմոկրատների կամ «ձախ թևի» հետ (Blais and Dion, 1991; Rouban, 2001): Նրանք սեփական սեկտորի աշխատակիցներից ավելի շատ են հակված պաշտպանել պետության բարեկեցությունը և կառավարության ուրիշությունները փոխանակել և սոցիալական հարցերում: «Նսկա կառավարությունը» պաշտպանելու այս հակվածությունը կարող է համարվել բավականին բնական քաղաքացիական ծառայողների կողմի, որոնք վարձարկվում են պետական բյուջեից: Այնուամենայնիվ, ընդհանուր պատկերի հետևում կան զգալի փոփոխություններ, որոնք փորձում են անել այնպես, որ քաղաքացիական ծառայողի ձայնը և քաղաքական մոտեցումները փոփոխվեն՝ կախված նրանց մասնագիտությունից (ոստիկանները սովորաբար աջակողմյա են համեմատած ուսուցիչների հետ) և դասից (ավագ քաղաքացիական ծառայողները ընդհանրապես բաժանվում են երկու խմբի՝ ձախ և աջ, մինչդեռ գրասենյակի աշխատողները ավելի հաճախ քաղաքական առանցքի ձախ կողմում են): Նաև շատ գայթակղիչ է ցանկանալ լարել քաղաքացիական ծառայողներին

սեփական սեկտորի աշխատողների դեմ: Բայց այսպեղ նույնպես մասնագիտությունն է, որ ավելի կարևորում է, քան աշխատանքի օրինական կարգավիճակը, նույնիսկ եթե քաղաքացիական ծառայողները սովորաբար ավելի մշակույթորեն լիբերալ են և ավելի քիչ փնտեսականորեն լիբերալ, քան սեփական բիզնեսի աշխատողները:

Կախված երկրից քաղաքացիական ծառայողի քաղաքականացումը կարող է նաև աջակցություն ստանալ Մասնագիտական Միություններից: Մասնագիտական Միությունների իրավունքները սովորաբար ճանաչվում են Եվրոպական բոլոր երկրներում (բացի որոշակի բնագավառներից, ինչպիսին է ռազմականը), մինչդեռ դրանք շատ սահմանափակ են ԱՄՆ-ում: Այնուամենայնիվ Մասնագիտական Միությունը փարբերվում է քաղաքականացման աստիճաններով, ինչպես նաև իր ազդեցությամբ կառավարության որոշումների վրա: Սա բավական քաղաքականացված է Ավստրիայում, Ֆրանսիայում, Գերմանիայում, Իսպանիայում և Իսպանիայում, ուր քաղաքացիական ծառայության միությունները ազգային միությունների ճյուղեր են, որոնք խմբավորում են աշխատողներին ըստ քաղաքականության հետ կապակցման աստիճանի: Բրիտանիայում Մասնագիտական Միությունը մի կողմից ժառանգորեն ուղղորդված է և չի ներգրավվում քաղաքական բանավեճերի մեջ: Փաստորեն Մարգարեթ Թաթչերի վարչությունը Բրիտանիայի քաղաքացիական ծառայության վրա զգալի դեկավարման փոփոխություններ մտցնելու իր թուլությունից օգտվեց:

Քաղաքացիական ծառայողի քաղաքականացման մեկ ուրիշ ուղղվածությունը կապված է բյուրոկրատների՝ քաղաքական կյանք ներգրավելու օրինական և սոցիալական հնարավորությունների հետ: Ճնայած Մեծ Բրիտանիայում ավագ քաղաքացիական ծառայողներին արգելվում է մասնակցել քաղաքական գործունեությանը ազգային մակարդակի վրա, նման արգելքներ չկան Ֆրանսիայում, Գերմանիայում և Իսպանիայում: Արդյունքում այս երեք Եվրոպական երկրների քաղաքական դասակարգը մեծ մասամբ բաղկացած է նախկինում եղած քաղաքացիական ծառայողներից, ովքեր հեշտությամբ կարող են վերականգնել իրենց պաշտոնները և դասը հանրային կառավարման մեջ, եթե ընտրությունները ձախողվեն: Այս մասնագիտական անկախությունը հաճախ համարվում է առավելություն, այն առումով, որ սեփական սեկտորի աշխատողները քաղաքական ասպարեզ մտնելիս պետք է լքեն իրենց աշխատանքը: Ակնհայտորեն ուժեղ շարժառիթ է այն, որ քաղաքացիական ծառայողները քաղաքականության ասպարեզ ներխուժեն, եթե իրենց կարիերան կանգ առնի: Մյուս կողմից քաղաքական ուղղվածության պառլամենտի շերտերում քաղաքացիական ծառայողների այս

զանգվածային ներկայությունը չպետք է գերազնահաւարվի, քանի որ նախկինում քաղաքացիական ծառայող եղած անձինք շատ շուտ են ընտելանում քաղաքական խաղի կանոններին: Եվ այլևս չեն համարում իրենց քաղաքացիական ծառայողներ:

ԵԶՐԱԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆ

Ցանկացած գիտնականի համար բարդ է, եթե ոչ անհնար, վերահսկել բոլոր այն փարբերությունները, որոնք կարող են ազդել քաղաքացիական ծառայության քաղաքականացման վրա: Շատ դեպքերում հասարակաբանությունը սփիւղված կլինի աջակցել քաղաքագիտության հետազոտություններին: Նախկապես կարիք կա ուսումնասիրելու քաղաքականացման հետևանքը քաղաքացիական ծառայողների՝ սեփական գործակալությունների անցման վրա, քանի որ որոշ երկրներում, ինչպիսին են Ֆրանսիան, Ճապոնիան, ԱՄՆ-ն , վարչության բնագավառում ավագ պաշտոններ գրավելու հնարավորությունը թույլ է փախ քաղաքացիական ծառայողներին հետազայում դառնալ կանոն սեփական գործակալությունների GEO :

Այնուամենայնիվ, երկու հատկապես կարևոր փարբերություն կա: Մի կողմից վարչական ավանդույթի հզորությունը , որը կարող է չափվել քաղաքացիական ծառայողի մասնագիտական անկախության աստիճանով «կորպորատիվում» և մյուս կողմից քաղաքացիական ծառայողների ներգրավվածությունը քաղաքական կյանքի մեջ, որը կարող է չափվել կոլեկտիվ մոբիլիզացման նրանց ունակությամբ կամ նրանց ներկայությամբ քաղաքական կուսակցության շարքերում: Այս երկու ուղղություններից կարող է կազմվել հիմնական զարգացած երկրներում քաղաքականացման դիագրամը (Գծագիր 24.1), որը ցույց է փախ, որ քաղաքացիական ծառայողների քաղաքական ներգրավվածությունը կարող է շատ հեշտ համակցվել հզոր վարչական ավանդույթների հետ (Ֆրանսիա, Գերմանիա, Իսպանիա) և որ հզոր մասնագիտական մշակույթի պակասը բոլորովին էլ չի ենթադրում որոշակի պարփոգանական ներգրավվածություն (ԱՄՆ): հատկապես պետք է նշել, որ «եվրոպական մոդել» գոյություն չունի և որ քաղաքականացման մոդելները չեն համապատասխանում պարզ դիքտոմիաններին, որոնք , օրինակ, կփարբերակեն երկրների հյուսիսային և հարավային հեմիոլորփները կամ դաշնային երկրները միացյալ երկրներից:

Որոնք կարող են լինել հեղափոխական ուսումնասիրության ուղիները: Առաջին հայացքից պարզ երևում է, որ քաղաքացիական ծառայողների պահելաձևի վերաբերյալ քանակական տվյալների մեծ պահանջ կա: Այսպիսի տվյալները բարդ է ստանալ, քանի որ քաղաքացիական ծառայողները սովորաբար նման տեղեկատվություն տալու ցանկություն չեն ունենում, հարկապես հանրային կառավարման բարձր օղակներում: Խոչընդոտը կարող է հաղթահարվել մասնակիորեն ավագ քաղաքացիական ծառայողների համար հարցազրույցների օգտագործման և հարցաթերթիկներում դեմոգրաֆիկ հարցեր մտնելու միջոցով: Մինչև 1990թ. քաղաքական հեղափոխություններին նվիրված հարցաթերթիկները չէին ներառում քաղաքացիական ծառայողներին աշխատավարձ ստացող այլ անհատներից տարբերակող որևէ հարց: Միայն սոցիալական հիերարխիային վերաբերվող հարցերն են օգտագործվում, որոնք տարբերակվում են աշխատողներին ազատ մասնագիտություն ունեցողներից և սպիտակաձեռք աշխատանք կատարողներից: Այսպիսի հեղափոխությունը կարող է միասին աշխատելու հանրավորություն ընձեռել հանրային կառավարման մասնագետներին և քաղաքական գիտնականներին:

Մեկ այլ տեսանկյունից հարիր ուշադրություն է պետք դարձնել յուրաքանչյուր երկրում հանրային կառավարման և քաղաքականության միջև հարաբերությունների պարզական եկույուցիային՝ ճիշտ և օգտակար համեմատություններ կատարելու համար: Չափազանց հաճախ տվյալները հին են կամ պակասում են նույնիսկ արևմտյան ժողովրդավարություններում՝ տեղիք տալով ճիշտ ուղուց շեղող բացատրություններին: Կենսագրական ուսումնասիրությունները և կարիերայի պատմությունները շատ մեծ հեղափոխություն են առաջացնում հասկանալու համար քաղաքականացման արագությունը: Օրինակ գիտելիքները բավական չեն պարզ պատկեր տալու, թե ինչ է կատարվում: Օրինական կառույցները կարող են օգտագործվել կամ բացատրվել տարբեր ճանապարհներով և կառավարությունների, և քաղաքացիական ծառայողների կողմից: Թե անհատական, թե կոլեկտիվ արձագանքը քաղաքականացման վրա կախված է նրանից, թե ինչպես են ղեկավարվել կարիերաները և թե ինչպես է քաղաքականությունը ազդել անհատի հնարավորությունների վրա: Այսպիսի հեղափոխության կարիք կա, քանի որ սովորաբար տարբերություն չի դրվում հանրային քաղաքականության ծնվելու և իրականացվելու միջև մի կողմից, մասնագիտական հարցերի միջև՝ մյուս կողմից:

**Թարգմանիչ և խմբագիր՝ Գայանե
ԲՈՒՆԻԱԹՅԱՆ**

Համալիր կազմակերպությունը դա մեծ և բազմակառույց կազմակերպություն է, որը չի կարող արդյունավետ կառավարվել մեկ անձի կողմից: Կորպորացիաները, կառավարության մարմինները, հիվանդանոցները, շահույթ չհետապնդող կազմակերպությունները և կամավորական միությունների մեծամասնությունը ընկնում են այս սահմանման տակ: Համալիր կազմակերպությունների կարևորությունը հասարակության համար չպետք է գերազնահայել: Դրանք առաջնահերթ մարմիններն են, որոնց միջոցով ժամանակակից հասարակությունները ապահովում են իրենց սոցիալական, քաղաքական և տնտեսական խնդիրների լուծումը: Օրինակ՝ գործարար ձեռնարկությունները, որոնք ապահովում են սպառողական ապրանքների և ծառայությունների մատուցումը, ինչով զգալիորեն նպաստում են հասարակության նյութական բարեկեցությանը: Նմանապես, կառավարության գործակալությունները ապահովում են կոմունալ սպասարկումը և ընդհանուր օգտագործման ապրանքներ, ձևավորելով կյանքի որակի մակարդակը: Այս ամենը հնարավոր է դառնում, քանի որ համալիր կազմակերպությունները միավորում և համակարգում են մարդկային, ֆինանսական և նյութական աղբյուրները, որոնք պահանջվում են պետական գործակալություններից լայնածավալ խնդիրները լուծելու համար: Առանց համալիր կազմակերպությունների ժամանակակից հասարակությունները չէին կարողանա ուսումնասիրել տեղեկություններ, նախաձեռնել լայնածավալ շինարարական նախագծեր, հետազոտություններ և կարարելագործել քիչ աշխատանք պահանջող տեխնոլոգիաները, պաշտպանվել թշնամիներից կամ բարելավել աղքատության և հիվանդությունների դեմ պայքարի արդյունավետությունը: Ժամանակակից հասարակությունների կարիքները և խնդիրները պահանջում են լայնածավալ գործողություններ, որոնք կարող են իրականացվել միայն կառավարության գործակալությունների և այլ համալիր կազմակերպությունների կողմից:

¹⁴ Աղբյուրը՝ From Organization Theory and Public Management 1st edition by TOMPKINS. 2005. Reprinted with permission of Wadsworth, a division of Thompson Learning: www.thompsonrights.com. Fax 800 730-2215

Կազմակերպությունների տեսությունը ուսումնասիրում է համալիր կազմակերպությունների գործելակերպը և դրա պարզառենքները: Մասնավորապես, այն ֆորմալ կառույցների, ներքին զարգացումների, արտաքին ճնշումների և կազմակերպություններ- կազմակերպության անդամներ փոխազդեցության ուսումնասիրություն է: Կառավարչի համար չափազանց կարևոր է հասկանալ այսօրվա համալիր կազմակերպությունը, քանի որ այդ իմացությունը արդյունավետ գործելակերպի գրավականն է: Տեսական գիտելիքը կառավարիչներին տալիս է կազմակերպչական առօրյայում իրենց ջանքերը դյուրացնելու կամ դժվարացնելու հասկանացության առավելություն: Այն նաև օգնում է հասկանալ համալիր ներքին հարաբերությունները կազմակերպչական փոփոխական տարրերի միջև: Սա իր հերթին օգնում է կառավարիչներին հստակեցնել խնդիրները և որոշել համապատասխան գործողությունների ուղղությունները: Մի խոսքով, շատ բան կարելի է ձեռք բերել կազմակերպությունների տեսությունն ուսումնասիրելով:

Այս գիրքն ունի կազմակերպությունների տեսության ուսումնասիրման կարարողականի բարձր արդյունավետության ուղղվածություն: Գրքի առաջնային նպատակն է կազմակերպությունների տեսության, ղեկավարման փորձի և կազմակերպության կարարողականի միջև օգտակար փոխկապակցվածություն գտնելու խթանումը: Կազմակերպությունների տեսության ուսումնասիրության լայն շրջանակը և աղոտ սահմանումները դժվարացնում են այդ նպատակը: Այն ներառում է բազմազան գիտական ոլորտների մեծածավալ գիտական աշխատություններ: Տվյալ տեսաբանի ուսումնասիրության շրջանակը կարող է լինել մեկ անհատ, որը փորձում է լուծել որոշակի խնդիր կամ կազմակերպություն որպես այդպիսին, որը ձգտում է պահպանել իր գոյությունը անբարենպաստ միջավայրում: Արդյունքում, կազմակերպությունների տեսության ուսումնասիրումը կարող է կառավարման ուսանողին ընկճել և նույնիսկ թվալ անհաղթահարելի: Այս գրքի մարտահրավերն է ներկայացնել կազմակերպությունների տեսությունը ուսանողին ներկայացնել դյուրըմբռնելի և առավելագույնս օգտավետ ներկա և ապագա կառավարիչներին: Այն սկսվում և ավարտվում է խաբուսիկ մի հասարակ հարցով. ինչպե՞ս կարող է կազմակերպությունների տեսությունը բարձրացնել կառավարչական արդյունավետությունը և կազմակերպության կարարողականը: Ինչպես շուրջ կպարզվի, ավելի հեշտ է այս հարցը տալ քան դրան պատասխանել:

ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆԸ, ՈՐՊԵՍ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՈԼՈՐՏ

Կազմակերպությունների տեսությունը ո՛չ ամբողջական ո՛չ համակցված գիտելիքների մարմնավորում է: Ավելի շուտ, այն զանազան և բազմաոլորտ ուսումնասիրությունների ոլորտ է: Տարբեր բնագավառների ուսումնասիրողներ կարարել են իրենց ներդրումը, ուսումնասիրելով կազմակերպությունները փարբեր տեսանկյուններից, վերլուծություններում կենտրոնանալով փարբեր մակարդակների վրա, փորձելով գտնել պատասխաններ փարբեր հարցադրումների:

Չնայած այն հանգամանքին, որ փվյալ ոլորտը պարունակում է մեծ ծավալի օգտակար տեղեկատվություն, նրա ոգին և բազմազանությունը չեն նպաստում նյութի դյուրըմբռնելիության և հեշտ ուսումնասիրելի լինելուն: Տեսնելով բառացիորեն հագարավոր աշխատություններ, կառավարման ոլորտի ուսանողները պարզապես կարող են խուճապի զգացողություն ապրել, կազմակերպությունների տեսության և դրա դասերի ուսումնասիրության արդյունավետ ուղիները որոնելու ընթացքում: Ուսուցումը արդյունավետ դարձնելու համար անհրաժեշտ է ոլորտի բազմաբնույթ և բարդ համակարգը բաժանել դյուրըմբռնելի մասերի: Դա հնարավոր է իրականացնել խմբավորելով նմանափայ տեսական ենթադրություններ պարունակող աշխատությունները կամ հեղագոտման ենթակա խնդիրները, ինչպես նաև յուրաքանչյուր խումբը ուսումնասիրել առանձին:

Ռազմավարություններից մեկը ենթադրում է բաժանել կազմակերպությունների տեսության ոլորտը երեք հիմնական ենթաոլորտների: Առաջինը, որը նույնպես կոչվում է **Կազմակերպությունների տեսություն**, պարունակում է ընդհանուր հեռանկարայնություն և կենտրոնանում է կազմակերպության որպես վերլուծությունների հիմնական միավոր: Այն փորձում է բացատրել թե ինչպե՛ս և ինչու՝ են կազմակերպությունները գործում: Աշխատությունները այս ենթաոլորտում սովորաբար ուսումնասիրում են կառուցվածքային համակարգումը (օրինակ՝ հիերարխիկ աստիճանավորում, լիագորության սահմաններ և ստորաբաժանումների բաժանվածության աստիճանը) և ինչպես են այդ համակարգի վրա ներագդում ռազմավարությունը, նպատակները, չափսերը, տեխնոլոգիաները և փվյալ միջավայրի սահմանափակումները: Կազմակերպությունների տեսությունը նույնպես ուսումնասիրում է կառուցվածքային համակարգման ազդեցությունը կազմակերպության մասնակիցների վրա: Ընդհանուր հեռանկարայնությունն ուսումնասիրողների մեծամասնությունը սոցիոլոգներ են:

Օրինակ՝ Ռոբերտ Մերփոնն ու իր ուսանողները Կոլումբիայի համալսարանից 1940թթ. վերջին առաջինը ուրվագծեծին կազմակերպությունների ուսումնասիրության ոլորտի սահմանումները: Ընդհանուր հեռանկարայնությունը ակնհայտ արտացոլվում է Վեբերի բյուրոկրատիայի տեսությունում (Գլուխ 4), ադմինիստրատիվ կառավարման տեսությունում (Գլուխ 6), կարուցվածքային-ֆունկցիոնալ տեսությունում (Գլուխ 10) և բաց համակարգերի տեսությունում (Գլուխ 11):

Երկրորդ ենթաոլորտը, որը հիմնականում անվանվում է **Կազմակերպչական վարքագիծ**, ընդգրկում է միկրոհեռանկարայնություն՝ կենտրոնանալով անհատների և խմբերի վրա, որպես ուսումնասիրությունների հիմնական միավորներ: Այն փորձում է հասկանալ անհատների և խմբերի վարքագիծը և փոխհարաբերությունները: Այս ենթաոլորտում աշխատանքները սովորաբար ուսումնասիրում են կազմակերպության անդամների ընդհանուր վերաբերմունքը, շարժառիթները և կապարողական մակարդակը: Այս ենթաոլորտում ուսումնասիրության առաջնային նպատակն է աջակցել կառավարիչներին հասկանալ, թե ինչպես անհատի և կազմակերպության նպատակները դարձնել միարժեք՝ կազմակերպության անդամներին և խմբերին կազմակերպության շահերին ծառայեցնելու նպատակով: Միկրոհեռանկարայնության ուսումնասիրողների մեծամասնությունը հասարակական հոգեբաններ և կառավարման մասնագետներ են: Միկրոհեռանկարայնությունը արտացոլված է մարդկային հարաբերությունների տեսությունում (Գլուխ 8), բնական համակարգի տեսությունում (Գլուխ 9) և մարդկային ռեսուրսների տեսությունում (Գլուխ 12 և 13):

Եվ վերջապես, կարելի է փաթեթակել կազմակերպությունների տեսության երրորդ ենթաոլորտը, որը հակադրվում է նախորդ երկուսի հետ: **Կառավարման տեսություն** տերմինը վերաբերվում է այն աշխատանքներին, որոնք կազմակերպչական հերազդություններին ավելի լայն դաշտում կենտրոնանում են մասնավորապես կառավարման գործընթացների և կառավարման գործածումների վրա: Այսպիսի աշխատությունները հաճախ կարգադրողական են իրենց ոճով և իրագործվում են, ուսումնասիրելով կազմակերպությունները կառավարման կիրառման և կազմակերպության կապարողականը բարելավելու առումով: Որպես օրինակներ կարելի է բերել Ֆրեդերիկ Թեյլորի «*Գիտական կառավարման սկզբունքները*» և Դուգլաս ՄակԳրեգորի «*Մարդկային կողմը ձեռնարկությունում*»:

Չնայած այն հանգամանքին, որ ուսումնասիրողները նախընտրում են դիտարկել Կազմակերպությունների տեսությունը, Կազմակերպչական վարքագիծը և Կառավարման տեսությունը որպես ուսումնասիրությունների առանձին ոլորտներ, ընդհանուր համաձայնությամբ **Կազմակերպությունների տեսություն** տերմինը լայնորեն օգտագործվում է որպես երեք վերոհիշյալ ոլորտների հավաքական: Նաշվի առնելով գրքի նպատակը՝ ուսումնասիրել կապը կառավարման կիրառման և կազմակերպչական կախարողականի միջև, կարևոր է ուսումնասիրությունները համակենտրոնացնել կազմակերպչական կյանքի բոլոր երեք ոլորտների վրա՝ կառուցվածք, վարքագիծ և գործնական կյանք:

Քանի որ այս ենթաոլորտները ինքնին բավականին լայնածավալ են, ինչի պատճառով դժվար են յուրացվում, մեկ այլ ռազմավարություն է Կազմակերպությունների տեսության բաժանումը տարբերակվող գաղափարական ուղղությունների՝ անկախ դրանց պարկանելիության ենթաոլորտից, և դրանք ուսումնասիրել ելնելով քիչ թե շատ իրենց ժամանակագրական ծագման կարգից: Տվյալ ժամանակագրական մոտեցումը ունի մի քանի առավելություն: Առաջինը՝ թույլ է տալիս ուղորդել յուրաքանչյուր գաղափարական ուղղության մասին մեր պարկերացումները, տեղադրելով այն որոշակի կոնտեքստում: Օրինակ՝ Ֆրեդերիկ Թեյլորի աջալուրջ հսկողության ջարագով լինելը ավելի հասկանալի է վաղ քսաներորդ դարի գործարանի համակարգի համատեքստում, քան դա կարող էր լինել այսօրվա պետական գործակալության համակարգի համատեքստում: Երկրորդ՝ ժամանակագրական մոտեցումը թույլ է տալիս տեսնել կազմակերպությունների տեսության էվոլյուցիոն բնութագիրը այնպես ինչպես այն զարգացել է ժամանակի ընթացքում, չնայած իր ոչ աստիճանական ձևի: Գաղափարները, որոնք համարվել են անհամապատասխան կամ անավարտ, շատ հաճախ վերածնվում են կազմակերպման կամ կառավարման նոր գաղափարներում: Ի վերջո, մեկ գաղափարական ուղղությունն առանձին ուսումնասիրությունը հնարավորություն է տալիս կազմակերպությունների տեսության բնագավառը ավելի դյուրըմբռնելի մասնաբաժիններով յուրացնելու համար:

Ցուցանակ 1.1 Գաղափարական հիմնական ուղղությունները

Գաղափարական ուղղություն	Նիմնական կիզակետ	Պատմական դարաշրջան	Տեսության ներկայացուցիչներ
Բյուրոկրատիայի տեսություն (Գլուխ 4)	Ադմինիստրատիվ արդյունավետությունը խթանող կառուցվածքային յուրահասկություններ ի սահմանազատում	1890-1910թթ.	Մաքս Վեբեր
Գիտական կառավարման տեսություն (Գլուխ 5)	Գիտական հետազոտության և ռացիոնալ պլանավորման օգտագործումը խնդրի արագ և արդյունավետ լուծման իրականացման գործում	1890-1920թթ.	Ֆրեդերիկ թեյլոր Ջեյմս Մունի Լյուդեր Գուլիկ
Ադմինիստրատիվ կառավարման տեսություն (Գլուխ 6)	Ադմինիստրատիվ սկզբունքների հայտնաբերում, կազմակերպություննե -րի համալիր խնդիրների լուծման նպատակով	1910-1930թթ.	Նենրի Ֆայոլ Ջեյմս Մունի Լյուդեր Գուլիկ
Մարդկային հարաբերությունների տեսությանը նախորդող տեսություն (Գլուխ 7)	Բարոյականության մակարդակի բարձրացում և համագործակցության հաստատում՝ իշխանական հարաբերությունները ջանձնավորելու	1920թթ.	Մերի Պարկեր Ֆոլեթ

	միջոցով		
Մարդկային հարաբերությունների տեսություն (Գլուխ 8)	Աշխարողին աշխատավայրին համապատասխանե- ցում և վարքագծային մեթոդների կիրառմամբ նրանց համագործակցության ապահովում	1930-1940թթ.	Էլթոն Մայո Ֆրից Ռոբերտ Սպերգեր
Բնական համակարգերի տեսություն(Գլուխ 9)	Պահպանել համագործակցության համակարգեր սռելով ձեռքով դրդապարճառներ և կիրառելով բարոյական դեկլարացիան սկզբունքը	1930-1940թթ.	Չեսթեր Բարնարդ
Կառուցվածքային- ֆունկցիոնալ տեսություն (Գլուխ 10)	Բյուրոկրատիայի գործող և չգործող հետևանքների հայտնաբերում	1940-1950թթ.	Ռոբերտ Մերթոն Ֆիլիպ Սելցնիկ Ալվին Գուլդներ Պիտեր Բլաու (շարունակելի)

ՆԻՄՆԱԿԱՆ ԳԱՂԱՓԱՐԱԿԱՆ ՈՒՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Սկսած Գլուխ 4-ից յուրաքանչյուր գլուխ կներկայացնի գաղափարական առանձնահատուկ ուղղություն և կբնութագրի դրա կարևորությունը գործնական կառավարման բնագավառում: Այն դպրոցները, որոնք փնտրել են գրել Ցուցանակ 1.1-ում ընդամենը մի կառուցվածք է, որը կօգնի ընկալել կազմակերպությունների մասին գիտելիքների ամբողջությունը: Չնայած, որ դրանց անվանումները որոշ չափով պայմանական են, այդ անվանումները հաճախ օգտագործվում են բնորոշելու ուսումնասիրության այս ծավալուն և բազմազան ոլորտի սահմանագծերը:

Ցուցանակ 1.1 (շարունակություն)

Գաղափարական ուղղություն	Նիմնական կիզակեր	Պարմական դարաշրջան	Տեսության ներկայացուցիչներ
Բաց համակարգերի փեսություն (Գլուխ 11)	Կազմակերպության համակարգի կենսունակության ապահովում ներքին պահպանման և արտաքին կանոնակարգման միջոցով	1950-1970թթ.	Կաց և Կահն Ջեյմս Դ. Թոմսոն Ջոան Վուդվորդ Էմերի և Տրիստ Բրոնս և Սրալկեր Լորենս և Լորջ
Մարդկային ռեսուրսների փեսություն (Գլուխ 12, 13)	Մոտիվացիայի և արդյունավետության բարձրացում՝ բավարարելով մարդկային կարիքների մի ամբողջ շարան	1940-1960 թթ.	Կուրտ Լեվին Ռենգիս Լիկերտ Աբրահամ Արջիրիս Կրիս ՄակԳրեգոր Ֆրեդերիկ Ներգերգ
Որակի կառավարման փեսություն (Գլուխ 14)	Նվիրվածության կուլտուրայի ինստիտուցիոնալացում՝ շարունակական կադրաբեղադրման և հաճախորդի բավարարված լինելու նպատակով	1950 -1980 թթ.	Արմանդ Ֆիգենբաում Վ. Էդվարդս Դեմինգ Ջոզեֆ Յուրան Կաորու Իշիկավա
Կազմակերպության կուլտուրա և առաջնորդի փեսություն (Գլուխ 15)	Բարձր կադրաբեղադրմանի կուլտուրայի ստեղծում փեսողական ղեկավարության և սիմվոլիկ կառավարման միջոցով	1980 -1990 թթ.	Էդգար Շեին Վիլյամ Ուիչի Պասկալ և Աթոս Թոմ Պիպերս

Այս գաղափարական ուղղությունների ուսումնասիրությունը կարևոր է գործող ղեկավարների համար, քանի որ յուրաքանչյուրը առաջարկում է կազմակերպությունների արդյունավետության բացահայտ կամ ոչ բացահայտ մի տեսություն: Ավելի մանրակրկիտ, յուրաքանչյուրն առաջարկում է իր ուրույն տեսանկյունը, որի օգնությամբ կարելի է տեսնել և հասկանալ կազմակերպության դինամիկան, կարարողականի բարելավման կոնցեպտների և մեթոդների մեծ պաշար, արժեքների յուրահարուկ հավաքածուն՝ կազմակերպության միջոցները և նպատակները կապակցելու համար: Որոշ պարկերավոր օրինակներն ընդգծում են այս գաղափարական ուղղությունների համապատասխանությունը պետական կառավարողների գործելակերպին:

- **Գիտական կառավարման տեսությունը** առաջ է քաշվել 1900-ականների վաղ ժամանակաշրջանում, երբ արդյունաբերության ոլորտի ինժեներներ, ինչպիսին էր Ֆրեդերիկ Թեյլորը, փնտրում էին ուղիներ առաջադրանքի կարարողականը և արդյունաբերական արտադրությունը դնել ռացիոնալ և արդյունավետ հիմքերի վրա: Այն ասում է, որ կազմակերպության կարարողականը բարձրանում է աշխատանքների համակարգմամբ, առաջադրանքների չափորոշումով և փնտրության շահագրգռվածության ապահովմամբ, ինչը հանգեցնում է առավելագույն բարձր կարարողականի: Արդյունավետությունը և կարարողականը առաջնահերթ արժեքներն են:

- **Ադմինիստրատիվ կառավարման տեսությունը** առաջ է քաշվել Միացյալ Նահանգների և արտասահմանյան տեսաբանների ջանքերով 1920-1930-ականներին նպատակ ունենալով նշմարել համալիր կազմակերպությունների կառուցման և կառավարման համար ֆունդամենտալ, գուցե նաև ունիվերսալ սկզբունքներ: Այն ասում է, որ կազմակերպությունների կարարողականը բարելավվում է, հաստատվելով ադմինիստրատիվ կառուցվածք, որը բնութագրվում է լիազորությունների հստակ սահմանումով ներքևից վերև, բաժինների միջև աշխատանքի հստակ բաժանումով և իրենց պարտականությունները համաչափ կարարող ադմինիստրատորներին լիազորությունների և հեղինակության բաշխումով: Կառուցվածքային և ադմինիստրատիվ նպատակահարմարությունը առաջնային արժեքներն են:

- **Մարդկային հարաբերությունների տեսությունը** առաջ է քաշվել 1920-ականներին վերջին, երբ Նարվարդի հոգեբանները փորձում էին մեկնաբանել Վեստերն Էլեկտրիկ գործարանում անցկացված փորձարկումները մարդկային զգացողությունների և աշխարհընկալումների վերաբերյալ: Այն ասում է, որ

կազմակերպությունների կարարողականը բարելավվում է, երբ աշխատակիցներին վերաբերվում են հարգանքով, փոխարինելով աչալուրջ վերահսկողությունը ավելի թուլացված և ըմբռնողական վերահսկողության ձևով: Սա իր հերթին թույլ է տալիս քաջալերել աշխատակիցներին արտահայտել իրենց զգացմունքները և սպեղծել միասնական աշխատանքային թիմեր: Անձի հավասարակշռությունը, համագործակցային վարվելակերպը և սոցիալական համախմբվածությունը առաջնային արժեքներն են:

- **Մարդկային ռեսուրսների տեսությունը** առաջացել է Մարդկային հարաբերությունների տեսությունից, երբ 1950-ականներին և 1960-ականներին վարվելակերպի գիտնականները սկսեցին խորը և հանգամանորեն ուսումնասիրել մարդու կարիքների բավարարման և կազմակերպության առաջադրանքների իրականացման հարաբերակցությունը: Այն ասում է, որ կազմակերպությունների կարարողականը բարելավվում է, երբ զարգացվում է յուրաքանչյուր աշխատակցի եզակի տաղանդները, սպեղծվում և պահպանվում է վստահության և պարզության միջավայր, նվազեցվում է անձնի անկախության և անձի գործողությունների ազատության սահմանափակումները, բազմազանեցվում է աշխատանքը և յուրաքանչյուրի համար ապահովվում է որոշումներ կայացնելու գործընթացին մասնակցելու հնարավորությունները: Անձի կարարելագործումը և ներքին բավարարվածությունը առաջնային արժեքներն են:

- **Նամակարգերի տեսությունը** ծագել է գիտության մի քանի ոլորտներում 1900-ականների սկզբին, քանի որ գիտնականները գիտակցեցին, որ շատ փոփոխականներ, որոնք վերաբերում են կոնկրետ երևույթին, պետք է ընկալվեն որպես ամբողջական, այսինքն որպես համակարգ և ոչ թե պարզառահեքականքային հասարակ հարաբերությունների հավաքածու: Նամակարգերի տեսության տեսանկյունից հաջողակ կազմակերպությունը դա այն կազմակերպությունն է, որը հասել է թե՛ ներքին ինտեգրման և թե՛ արտաքին ադապտացման: Դա այն կազմակերպությունն է, որը պահպանում է օպերիմալ չափը իր նպատակի և ռազմավարությունների, իր ներքին համակարգերի և կառուցվածքների միջև, ինչպես նաև իր ուժերի օպերիմալ չափի պահպանումը իր իսկ արտաքին միջավայրում սպեղծելու թե՛ հնարավորությունն է և թե՛ վրանգներ:

- **Որակի կառավարման տեսությունը** արմատավորվել է ճապոնիայում քսաներորդ դարաշրջանի երկրորդ կեսին, երբ Ամերիկյան կառավարման խորհրդատուները հորդորեցին ճապոնացիներին մրցակցել ապրանքի որակի և հաճախորդի բավարարվածության հիման վրա: Այն ասում է, որ կազմակերպչական

կապարողականը բարելավվում է, ստեղծելով արտադրանք և ծառայություններ, որոնք բավարարում են կամ գերազանցում են հաճախորդի ակնկալիքները, ինչպես նաև քաջալերել աշխատակիցներին գտնել և վերացնել արտադրանքի կամ ծառայությունների որակի վրա ներագոյող գործոնները: Առաջնային արժեքները ներառում են ապրանքի և մատուցված ծառայության որակ, շարունակական կապարելագործում, խնդիրների կոլլեկտիվ լուծում և սպառողի բավարարվածություն:

▪ **Կազմակերպության կուլտուրայի և ղեկավարման փեսություն:** Սյս փեսությունը, այնքանով որ այն վերաբերվում է կառավարմանը, զարգացել է 1980-ականներին և 1990-ականներին, երբ ուսումնասիրողները փորձել են բացատրություն փալ ճապոնական գործարար ընկերությունների աճող հաջողությանը: Այն ասում է, որ կազմակերպչական կապարողականը բարելավվում է, երբ ձևավորվում է հաջողության և դրա հիմքում ընկած արժեքների հստակ փեսություն, խորհրդանշելով արժեքները և փեսությունը կառավարման յուրաքանչյուր գործողության մեջ, երբ կազմակերպության անդամները քաջալերվում են որդեգրել այդ արժեքներն ու փեսությունը, որպես իրենց սեփականը և երբ ստեղծվում է կազմակերպչական հզոր կուլտուրա, որում ընդհանուր արժեքները և փեսությունը միավորում են կազմակերպության անդամներին մեկ համընդհանուր նպատակի շուրջ: Ներքին բավարարվածությունը, սոցիալական համախմբվածությունը և կազմակերպության նպատակներին նվիրվածությունը առաջնային արժեքներն են:

Ստորև բերված օրինակներից պարզ է դառնում, որ կազմակերպությունների փեսությունը փալիս է պատասխաններ այն հարցերին, որոնց հետ կառավարիչները բախվում են առօրյա կյանքում, ներառելով թե ինչպես համակարգել և վերահսկել աշխատանքային գործընթացը, ինչպես քաջալերել աշխատակիցներին աշխատել կազմակերպության նպատակներին իրականացման ուղությամբ և ինչպես պարգել և կապարելագործել կազմակերպության արդյունավետությունը: Սակայն պետք է հավասարաչափ հասկացվի, որ այս պատասխանները միասին վերցված չեն կազմում մեկ համապարփակ կազմակերպչական վարվելակերպի և կապարողականի համաձայնեցված փեսություն: Ինչպես արդեն նշվել է, բազմաբնույթ և իրարից փարբերվող գաղափարական ուղղությունները ձևավորվել են ժամանակի ընթացքում կազմակերպությունների փեսության ոլորտի ճիշտ բազմուղի լինելու պատճառով: Տեսաբանները փվել են փարբեր հարցեր փարբեր պատճառներով և կենտրոնացել են իրենց հետագոյություններում փարբեր փոփոխականների և մակարդակների վրա: Նրանցից ոմանք հակված են բացատրել կամ **նկարագրել** թե ինչպես է այս ամենը

աշխատում, հիմնվելով համակարգված ուսումնասիրությունների վրա, մինչդեռ մյուսները հակված են ծրագրավորել թե ինչպես այս ամենը պետք է աշխատի, հիմնվելով արդեն իսկ կատարված իրադարձությունների մասին փյալների և իրենց անձնական գաղափարախոսությունների վրա: Ավելին, որոշ տեսաբաններ հիմնվել են նախկինում ստեղծված գաղափարական ուղղությունների վրա կամ արձագանքել են դրանց, մինչդեռ մյուսները նախաձեռնել են ամբողջովին նոր ուղղություններ:

Այս ամենը օգնում է բացատրել թե ինչու իրատեսական չէ ակնկալել, որ գոյություն ունի եզակի, համապարփակ Կազմակերպությունների տեսություն: Այնուհանդերձ դա կազմակերպության կառուցվածքի և վարվելակերպի համապարփակ ընկալումն է, որին մենք փորձել ենք հասնել: Չնայած այն փաստին, որ ոչ մի ուղություն հնարավորություն չի ընձեռում հասկանալ կազմակերպության գործունեության բոլոր ոլորտները, նրանցից յուրաքանչյուրը առաջարկում է եզակի հեռանկար և փալիս է խճանկարի կարևոր մի մասնիկ: Յուրաքանչյուրը օգնում է մեզ հասկանալ կամ բացատրել կազմակերպության կառուցվածքի և վարվելակերպի որոշակի ոլորտներ, որպեսզի մենք ի վիճակի լինենք համախմբելու մեր սեփական տեսությունը կազմակերպությունների դրանք լավագույնս կառավարելու վերաբերյալ:

Սեփական տեսության զարգացումը կարևոր է, քանի որ ի վիճակի է տեղեկատվությամբ հագեցնել գործնականը: Ինչպես ասել է Կուրտ Լեվինը «Չկա ոչինչ այդքան գործնական որքան լավ տեսությունն է»:ա Եթե ճիշտ է, որ կառավարիչների որոշումների վրա որոշակիորեն կամ անորոշ կերպով ազդում է կառավարման տեսությունը, ապա խիստ կարևոր է, որ յուրաքանչյուր կառավարչի անձնական տեսությունը լինի լավը, տեսություն, որը հագեցած է տեսական և կոնցեպտուալ գիտելիքներով, ինչպես նաև փորձով: Կառավարիչը, որը առաջնորդվում է հիմնվելով մեկ կամ երկու տեսությունների վրա, անխուսափելիորեն սահմանափակում է իր արդյունավետությունը որպես կառավարիչ: Ուսումնասիրելով կազմակերպությունների տեսությունը, ներկայիս և ապագա պետական կառավարիչները կկարողանան ընկալել կազմակերպության գործունեության ընթացքը ավելի ամբողջական ձևով և գնահատել կազմակերպության խնդիրները՝ ելնելով բազմաթիվ հեռանկարներից: Ուսման ընթացքի կարևոր մաս է կազմում այս ուսումնառության «կոնցեպտուալ գործիքների հավաքածուի» ձեռք բերումը, որը բաղկացած է տեսությունների և այլ գաղափարական ուղղություններից փոխառված կոնցեպտները: Այս «գործիքների հավաքածուն» կարող է կիրառվել ըստ անհրաժեշտության՝ բացատրելու կազմակերպության գործունեության բազմազան

կողմերը և որոշելու խնդիրների լուծման և նպատակների իրագործման լավագույն միջոցները:

Չնայած, որ կառավարիչները և իրենց անձնակազմը չեն կարող վերահսկել կազմակերպության կյանքի յուրաքանչյուր փեսանկյուն, բայց կարող են հասկանալ թե ինչպես կարգավորել հիմնական փոփոխականները կամ դրանց հարմարվել, որպեսզի բարելավեն կազմակերպության աշխատանքը: Նախորդ գլուխները նախադասված են կառավարիչների համար առօրեական կազմակերպությունների փեսության կիրառումները քաղելու, որպեսզի այսօրվա և վաղվա կառավարիչները կարողանան իրենց հարկացված դերը կատարել ավելի արդյունավետ:

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

1. L.L. Cummings, "Toward Organizational Behavior," *Academy of Management Review* 3 (January 1978), 91.
2. W. Richard Scott, *Organization: Rational, Natural, and Open Systems* (Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1992), 9.
3. Alfred J. Marrow, *The Practical Theorist: The Life and work of Kurt Lewin* (New York: Teachers College Press, Columbia University, 1977), 128.

ՊԵՏԱԿԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ԲՆՈՐՈՇ ՆԱՄԱՏԵՔՍԱԸ

Գլուխ 1-ում նկարագրվում է կազմակերպության փեսության ուսումնասիրման կազմակերպության դինամիկան հասկանալու, կազմակերպության առաջադրանքները ապահովելու նպատակով խնդիրները որոշակիացնելու և դրանք լուծելու, արդյունավետ դեկլարում ապահովելու ուղիները: Սակայն կա մի դժվարություն: Կազմակերպության փեսությունից բխող հասկացությունները հավասարապես կիրառելի չեն բոլոր կազմակերպություններում կամ իրավիճակներում: Նիրավի փեսական գրականության մեծ մասը գրվել է անհատ գործարարության շահերը նկատի ունենալով, կարելի է վիճարկել, որ կազմակերպության փեսությունը չի առնչվում կամ քիչ է առնչվում պետական կազմակերպություններին: Իրականում, կազմակերպության փեսությունը մեծ կարևորություն է ներկայացնում պետական կազմակերպությունների համար, սակայն պետք չէ կարծել, որ այս փաթեթը կիրառելի է բոլոր դեպքերում: Տեսության կարևորությունը պետք է գրել յուրաքանչյուր կազմակերպության համար անհատապես: Այս գլխի առաջադրանքն է առանձնացնել պետական կառավարման

համադրեքսփի տարբերակիչ հատկությունները, ինչպես նաև պետական գործակալություններին բնորոշ տարբերությունները՝ յուրաքանչյուր առանձին վերցրած գործակալության համար տեսությունը որոշակիացնելու նպատակով:

ՊԵՏԱԿԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՆԱԽԱՏԵՔՍԱՅԻՆ ԲՆՈՒԹԱԳՐԵՐ

Այն համոզմունքը, որ կառավարության գործակալությունները կարող են և պետք է կառավարվեն գործարարական ձեռնարկության նման, խորապես արմատացած է մեր քաղաքական մշակույթի մեջ: 1868թ. սկզբին Գործարարների ազգային միությունը հայտարարել է, որ «պարտադիր է, որպեսզի պետական հարաբերությունները իրականացվեն գործարար սկզբունքների հիման վրա»⁴: Տասնինը տարի անց պարմության և քաղաքական փոփոխության երիտասարդ պրոֆեսոր Վուդրո Վիլսոնը կոչ արեց սպեղծել «ադմինիստրատիվ պրակտիկ գիություն», որը կառավարության գործունեությունը կդարձնի «բիզնեսին ավելի քիչ նման»: 1926թ. ուսումնասիրությունների այս նորագույն ոլորտում առաջին դասագրքի հեղինակ Լեոնարդ Դ. Վայթը սահմանեց պետական ծառայությունը որպես «կառավարության գործարար կողմ»⁵: Դրանից որոշ ժամանակ անց ԱՄՆ Նախագահ Ռոնալդ Ռեյգանի կողմից հաստատված Մասնավոր սեկտորի գնային վերահսկողության հանձնաժողովի նախագահ Ջ. Պիտեր Գրասը պնդել է, որ կառավարությունը ի վիճակի կլինի խնայել տասնյակ միլիարդ դոլարներ, որդեգրելով գործարար կառավարման համընդհանուր գործելակերպ, որը պարտադիր կկիրառվի բոլոր ընկերությունների կողմից, սկսած սովորական դեղատնից մինչև «Ջեներլ Մոթորս-ը», նշված ծրագիրը հաջողությամբ իրականացնելու դեպքում: 4 Այն համոզմունքը, որ կառավարությունը կարող է և պետք է աշխարհի որպես գործարար ձեռնարկություն, հիմնված է այն կասկածելի եղրահանգման վրա, համաձայն որի պետական և մասնավոր կառավարումները հիմնովին նման են և մասնավոր սեկտորի կառավարման ձևը կարող է անփոփոխ տեղափոխվել պետական կառավարման ոլորտ:

Բարեբախտաբար, կարիք չկա բանավիճելու, թե արդյո՞ք պետական և մասնավոր կազմակերպությունները հիմնովին նույնն են կամ տարբերվում են: Ինչպես գրել է Նալ Ռեյնին, նշված բանավեճը հակված է թե ընդհանրությունները և թե տարբերությունները չափից ավել հեշտացնելու: Փոխարենը մենք պետք է բացահայտենք այս համադրեքսփի (որում գործում է պետական կառավարումը) առանձին կողմերը, որպեսզի կարողանանք ավելի լավ հասկանալ տեսական

կոնցեպտների կիրառումը պետական գործակալությունների կողմից, և այն դժվարությունները, որոնք կարող են առաջանալ «գործարարության ձևերը» մասնավոր սեկտորից պետական սեկտոր փոխանցելու փորձ կատարելիս:

Նիմնահարցը, որը փորձում է լուծել ԳՎԿԿ աշխատությունը՝ ինչպես բարձրացնել կառավարության կատարողականը: Այս հարցը լույս է նետում պետական կառավարման այն ոլորտների վրա, որոնք առանձնահատուկ են, ինչպես նաև կազմակերպության համապեքսի այնպիսի յուրահատկությունների վրա, որոնք միանշանակ սահմանափակում են կառավարիչներին իրենց լիազորությունները կատարելու համար: Այնուամենայնիվ կառավարումը կարող է ներառել նույնափայ պարզականություններ պետական և մասնավոր կազմակերպությունների հիմնական գործառնություններում, հարցը հետևյալն է. **ինչպե՞ս** են երկու սեկտորների միջև տարբերվում այդ գործողությունները: Գործարար ձեռնարկության կառավարման ձևերը կարող են նմանափայ կարգով փոխանցվել պետական սեկտոր, սակայն դրանց իրականացման և կառավարման ձևը, ինչպես նաև գործակալության կատարողականի բարելավելու և այդ խնդրում հաջողության հասնելու հնարավորությունները կարող են մեծապես տարբերվել: Այսպիսով, չնայած պետական և մասնավոր հիվանդանոցները կամ պետական և մասնավոր ձեռնարկությունները կարող են կատարել նույն պարզականությունները և ունենալ նույնափայ խնդիրներ՝ պետական շատ մարմիններ ակնհայտորեն տարբերվում են մասնավոր կառույցներից, քանի որ դրանք գործում են օրենքի տառը կյանքի կոչելու համար: Իրենց գործի հատուկ բնույթով պետական կառավարիչները պարասխանափայ են այն արժեքների զարգացման համար, որոնք ավելին են քան արդյունավետության բարձրացումը և փութակարումը, որոնք, իրենց հերթին, ներառում են պարասխանափայության զգացումը, հավասարությունը և պետական ծառայությունը: Գործելով յուրահատուկ նորմափայ միջավայրում, պետական կառավարիչները պետք է գործեն հետևյալ կարգախոսների ներքո «հնարավորին ազնիվ, հնարավորին հաստատուն և կարող են ընկալվել հրապարակայնորեն և հրապարակայնորեն բացատրվել»: 6 Նաշվի առնելով դեմոկրատական երկրներում հաշվետու լինելու կարևորությունը, պետական կառավարիչները ենթական են սահմանափակումների, որոնց ենթական չեն իրենց պաշտոնակիցները մասնավոր սեկտորում: Իրենց որոշումները պետք է կայացվեն ելնելով տրված լիազորությունների սահմանափակումներից, ներքին կարգադրություններից և սահմանադրական ու ընդհանուր օրենքի դրույթներից:

Գաղափարական ուղղությանն ուսումնասիրող հաջորդ գլուխները պարկերացում են փալիս կազմակերպությունների կառուցման, աշխատանքային գործընթացի ձևավորման, աշխատանքային գործունեության համակարգման, աշխատակիցների խրախուսման և նախանշում են աշխատանքային նպատակներին հասնելու և նախագծերն իրականացնելու ուղղությունները: Եթե այս գաղափարները կարող են ծառայել որպես կառավարման գործընթացում ուղեցույցներ, դրանք պետք է համապատասխանեցվեն և հարմարեցվեն որոշակի քաղաքական, իրավական և ինստիտուցիոնալ համապետքսին, որում գործում է պետական կառավարումը: Նախորդ մասերը, որոնք նշմարում են հատուկ համապետքսային առանձնահատկություններ, պետք է հաշվի առնվեն տեսությունը գործնականում կիրառելիս:

ՏԱՐԱՆՋԱՏՎԱԾ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Կառավարության կամայականություններից քաղաքացիներին պաշտպանելու նպատակով Ջեյմս Մեդիսոնը ստեղծել է մի կոնստիտուցիոնալ համակարգ, որը ապակենսորոնացնում է իշխանությունը և փարանջափում է լիազորությունը: Պետության սահմանադրության կերպողները առաջնորդվել են Մեդիսոնի օրինակով: Երկու մակարդակներում էլ (իշխանություն և լիազորություն) իշխանությունը բաժանված է կառավարման երեք ճյուղերի միջև, որտեղ յուրաքանչյուրը փրապետում է լիազորությունների իր շրջանակին, միևնույն ժամանակ ենթակա լինելով իր իշխանության բազմակողմանի ստուգումների: Մինչդեռ գործարար ձեռնարկությունների մեծամասնությունը ինքնուրույն և ավտոնոմ կազմակերպություններ են, պետական գործակալությունները այդպիսին չեն: Մեծամասնությունը գործադիր իշխանության մասնիկներ են, որոնք իրենց հերթին մեկ այլ լայն լիազորության համակարգի մաս են, որը անվանում ենք կառավարություն: Որպես այդպիսին, դրանք ենթարկվում են գլխավոր գործադիր մարմնի վերահսկման և իրավասու կառավարության օրենսդիր ու դատական մարմինների ստուգումներին: Չլինելով ինքնուրույն և ավտոնոմ պետական գործակալությունները պատասխանատու են ուրիշների հաստատված նպատակների իրականացման համար, ուրիշների փրամադրած միջոցներով և ուրիշների կողմից պարտադրված ընթացակարգերի համաձայն: Կարճ ասած, նրանք մխրճված են կառավարման այնպիսի մի համակարգում, որը նպատակադրված չէ գործել արագ և արդյունավետ կերպով: Նիրավի այն համակարգը, որի լիազորությունները

տարրանջարված են և անարդյունավետությունը նախատեսված է, քիչ օգտակար է ժողովրդավարական կառավարման համադրության դուրս:

Գործակալության կառավարման տարրանջարված լիազորության առաջնային հետևանքը ակնհայտ է՝ պետական կառավարիչները չունեն նույն կարգի ազատություն, ինչ իրենց պաշտոնակիցները մասնավոր սեկտորում, որպեսզի նախանշեն նպատակները, ձևափոխեն իրենց միսիան կամ կարգավորեն իրենց մեթոդները: Օրինակ՝ պետական մարմինները կարող են ներգրավված լինել ռազմավարական կառավարման մեջ, սակայն սովորաբար նրանք չեն կարող դա անել այն ազատությամբ, որքանով դա անում են մասնավոր ձեռնարկությունները: Ռազմավարական կառավարման դյուրակրությունը մասնավորից պետական սեկտոր սահմանափակվում է այն փաստով, որ գործակալության նպատակը (դրա գործառնությունները, հիմնավոր նպատակները և դրա գործողությունների վերջնական նպատակը), պարտադրվում է օրենսդրությամբ արտաքուստ: 7 Չնայած գոյություն ունի բավականին մեծ գործողությունների ազատություն, որն իրագործվում է գործակալության մանդատը մեկնաբանելով, բոլոր նմանափայ բանավեճերը պետք է պարտադիր կարարվեն օրենքով սահմանված չափանիշներով: Գործակալությունները լիովին ազատ չեն որոշելու իրենց նպատակը, ընտրել սեփական կառուցվածքները, սահմանազատել իրենց ընտրյալ «հաճախորդներին», ստեղծել սեփական օրենքներ կամ որոշել հաջողության սեփական չափանիշները: 8 Պետական մարմինները կարող են, և հաջող ներգրավվում են ռազմավարական կառավարման մեջ, սակայն նրանք դա անում են արդեն իսկ հաստատված նպատակների համադրությամբ, որտեղ իրենց նպատակներին հասնելու գործողությունները սահմանափակված են օրենքով:

Տարրանջարված լիազորություններ նաև նշանակում է, որ պետական կառավարիչները մինչև գործողությունների անցնելը պետք է հաճախ խորհրդակցեն գործակալությունից դուրս բազմազան պաշտոնյաների հետ և պետք է պարտասու լինեն այն հավանականությանը, որ իրենց գործողությունները կամ նախատեսվող գործողությունները ցանկացած ժամանակ կարող են մերժվել կամ հետաձգվել օրենսդիր, դատական կամ այլ գործադիր մարմինների պաշտոնյաների որոշումների արդյունքում, որոնք հետապնդում են իրենց սեփական քաղաքական ծրագրերը և պաշտպանում են իրենց սեփական ինստիտուցիոնալ առաջնահերթությունները: Չնայած իշխանության սահմանադրական բաժանումը օգնում է սահմանափակել իշխանության չարաշահումը և դրա ոչ պարզաճ կիրառումը, այն նույնպես նպաստում

է կառավարիչների որոշումների կայացման գործընթացին, ինչը դժվար, բարդ համալիր և ժամանակապար աշխատանք է:

ԲԱՅ, ՆԱՍԱՆԵԼԻ ԵՎ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՈՒ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐԻ ԿԱՅԱՅՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՅ

Պետական մարմինները չեն հանդիսանում ինքնուրույն և անկախ հաստատություններ, նմանապես պետական կառավարողները ազատ չեն խնդիրների դռնփակ քննարկումներ անցկացնելու և հայտարարելու իրենց վերջնական որոշումների մասին: Երբ գործարար ձեռնարկությունները կարող են նպատակներ հաստատել և քաղաքականություն մշակել համեմատաբար փակ կարգով, ապա պետական գործակալությունները դա անում են այնպիսի ընթացակարգով, որը շատ ավելի բաց է հասարակության քննությանը, հասանելի շահագրգիռ կողմերին և պարասխանաբար է առանձին անհատների և խմբերի կարիքներին և մրահոգություններին: Պարզությունը, հասանելիությունը և պարասխանաբար լինելը հանդիսանում են այն երևույթի անբաժանելի մասնիկները, որի հեղինակությունը ժողովրդավարական ռեժիմը կոչվում է ժողովրդավարական: Ամեն ոք գործընթացներին հեղինակություն, մասնակցություն և դրանց վրա ազդելու իրավունք է վերապահում, և գործակալության պաշտոնյաները պետք է դա ընկալեն և արձագանքեն պարզաձև ձևով: Այս իրավունքներից և ակնկալիքներից շատերը ամրագրված են օրենքներում: Օրինակ օրենքները բաց ժողովների մասին նախատեսում են գործակալության քննարկումները հասարակության համար բաց և հասանելի լինելը: Տեղեկատվության ազատության օրենքները նախատեսում են գործակալության գործողությունները և փաստաթղթերը հասարակության համար բաց լինելը: Ադմինիստրատիվ ընթացակարգերի օրենքները նախատեսում են հասարակության տեղեկացում ադմինիստրատիվ կարգերում և ժամկետներում առաջարկվող փոփոխությունների մասին, ինչպես նաև պահանջում են հասարակական լսումներ նոր կարգերը ուժի մեջ մտնելուց առաջ: Քաղաքացիական խորհրդարան կոմիտեները հաճախ հաստատվում են օրենքով և կցվում են գործակալություններին՝ վերջիններիս աշխատանքի կատարումը և հաշվետու լինելը ապահովելու նպատակով:

Որոշումների կայացման բաց, հասանելի և պարասխանաբար ձևը շատ կարևոր հանգամանք է գործակալության կառավարողների համար: Սա առաջնայնորեն

նշանակում է, որ գործակալության գործադիրները չունեն որոշումների կայացման գործընթացի հեղինակները գնահատելու այն ազատությունները, որն ունեն մասնավոր սեկտորի իրենց պաշտոնակիցները: Վերջնական նպատակի հաշվետվության, կառավարման նախագծի, քաղաքականության նպատակի կամ ադմինիստրատիվ կանոնակարգի հաստատումը հազվադեպ է որոշվում պետական պաշտոնյաների կողմից, որոնք գործում են մենակ, առաջնորդվելով սեփական փորձով, մասնագիտական որակավորմամբ, գործակալության կուրակած փորձով կամ անձնական նախասիրություններով: Փոխարենը, վերջնական որոշումը դա բազմակի փոխզիջումների արդյունք է, որը ձեռք է բերվել իրար հետ մրցող արժեքների և շահերի ընդունելի միջինը գտնելով: Արարքին մարմինների ազդեցության հեղինակությամբ, գործադիրները իրենց ավելի քիչ են դրսևորում որպես որոշում կայացնողներ և ավելի շատ հանդես են գալիս, որպես բանակցողներ կամ աջակցողներ, համաձայնվելով այնպիսի բաների հետ, որոնց հետ այլ պարագաներում չէին համաձայնի՝ գործողունակ փոխհամաձայնություն ձեռք բերելու նպատակով: Ի լրումն վերոհիշյալի, արարքին իշխանությունների առջև պարասխանաբար լինելու անհրաժեշտությունը նվազեցնում է իրենց հսկողությունը գործակալության կարարողականի նկատմամբ: Օրինակ, Օհայոյի պետական գերատեսչություններում ուսումնասիրությունը ցույց տվեց, որ գործակալության աշխատանքային կարողության ստեղծման և կարարողականի բարելավմանն ուղղված ջանքերը հաճախ զրոյանում են, քանի որ այդ ջանքերը գործակալության քաղաքական հսկիչների ճնշման փակ են: 9

Երկրորդը՝ բազմաթիվ ընթացակարգային պահանջները, որոնցով երաշխավորվում են բաց, հասանելի և պարասխանաբար լինելը դարձնում են որոշում կայացնելու ընթացքը երկարատև և դժվարին: Զանի որ ժամանակ է պահանջվում հեղինակների ուսումնասիրությունների ամփոփման, մեկնաբանությունների ընթացքների ժամանակացույցի կազմման, լսումների կազմակերպման, քննարկումներ անցկացման և սրբագրումների համար, ապա զարմանալի չէ, որ նոր կանոնագրի կամ կառավարման պլանի հաստատումը կարող է տևել մի քանի ամիս, եթե ոչ փարիներ: Աշխատելով մի միջավայրում, որտեղ կարևոր որոշումները կայացվում են դանդաղ, բազմաթիվ անգամներ սկսվելով և ընդհատվելով, կարող է գայրույթ առաջացնել, սպառել էներգիան և պետական գործիչներին զրկել շարունակական առաջխաղացման պահի զգացումից:

Երրորդը՝ մամուլի, ընդհանուր շահ հետապնդող խմբերի և ընտրությունների միջոցով ընտրված պաշտոնյաների մանրակրկիտ վերահսկման ներքո լինելը

պեպրական կառավարողներին ստիպում է լինել ավելի զգույշ և խուսափել ռիսկային քայլերի դիմելուց: Գիտակցելով, որ որոշումները կարող են կանխապեսվել, խաղի կանոնները փոփոխվել և նոր նախաձեռնությունները կդիտարկվեն կասկածանքով, պեպրական կառավարիչները փորձում են կանխագուշակել, թե ինչպե՞ս կարձագանքեն առաջարկվող փոփոխություններին ուրիշները և խուսափում են ձեռնարկել այնպիսի գործողություններ, որոնք կարող են առաջացնել սուր քննադատություն: Նման հաշվարկները կարող են նրանց դրդել կայացնելու այնպիսի որոշումներ, որոնք կառավարիչների համոզմամբ քաղաքականորեն ընդունելի են, սակայն եթե ընտրությունը լինել միայն իրենցը, ապա նրանք այդ որոշումները չէին ընդունի: Նմանապես, հաշվեպու լինելու ուժեղ շեշտադրվածությունը և վերահսկող մարմինները կողմից պարասխանաբարության կանչվելու առկա վախը ստիպում է նրանց խուսափել նորարարություններից: Դոնալդ Վորվիկը գտնում է, որ այս երևույթը Կեդի է ունենում ԱՄՆ-ի պեպրեպարամենտում. «Եթե վախը չի հանդիսանում գերակա դրդապարճառ, ապա այն սովորաբար թաքնվում է սրվերում: Բյուրոկրատը շատ արագ հասկանում է, որ նա կարող է դառնալ բազմակողմանի հարձակումների առարկա. կադրեր որսացող լրագրողներ, լրագրության կիզակերպում հայտնվելու ցանկություն ունեցող կոնգրեսմեններ, ընտրողների դժգոհ խմբեր, Սպիտակ տան կարյերիստ օգնականներ, այլ գործակալությունների հակառակորդներ, գործակալությունների վստահություն չվայրող տնօրեններ կամ սպառողների խմբեր: 10 Աշխարհում մի միջավայրում, որտեղ խրախուսումը ռիսկերի նկատմամբ անհամեմատ քիչ է իսկ վրանգի հավանականությունը մեծ, «դրդում են վերադառնալ գործելակերպի փորձված մեթոդներին»: Չնայած Պեպրեպարամենտի օրինակը հանդիսանում է որպես ծայրահեղ, այնուամենայնիվ հասարակության վերահսկող հայացքի ազդեցությունը անկասկած նկատվում է պեպրական կառավարիչների որոշումների կայացման գործընթացում և գործակալությունների կարարողականի բարելավման ուղղությամբ ջանքերում բարձրացնում է ռիսկի գործոնը:

Ինչպես ցույց են տալիս վերոնշյալ վերլուծությունները, պեպրական գործակալությունները չեն կարող դեկավարվել գործարար ձեռնարկությունների նման, քանի որ որոշումներ կայացնելը պեպր է լինի բաց, հասանելի և պարասխանաբար: Ժողովրդավարական կառավարման այս պահանջների հեքանքով գործակալությունների որոշումներ կայացնելու գործընթացը դառնում է ավելի երկարատև և բարդ, նվազեցնում է պեպրական կառավարիչների ունակությունը կայացրած որոշումների վերջնական արդյունքները գնահատելու, ստիպում է

կառավարողներին խուսաթել ռիսկերից և զգույշ լինել, ինչի արդյունքում թերագնահատվում կառավարողի ցանկությունը և ունակությունը գործակալության կադրավարականի արդյունավետության բարձրացմանը ուղղված նորարարություններ իրագործելու ձգտումը:

ԵՐԿԻՄԱՍՏ, ՆԵՌԱՆԿԱՐԱՅՆՈՒԹՅԱՄԲ ԱՆՈՐՈՇ ԵՎ ՄԱՍՆԱԿԻ ԱՆՀԱՍԱՆՆԵԼԻ ԽՆԴԻՐՆԵՐ

Պեպական գործակալություններին առաջադրված խնդիրները շատ հաճախ երկիմաստ են և էությանը անորոշ հեռանկարայնությամբ: Որոշ դեպքերում առաջադրված խնդիրների երկիմաստությունը բացառվում է օրենսդրական ոլորտում խնդիրները կոնկրետ և հստակ ձևակերպելու բարդությամբ կամ օրենսդիր մարմինները չունեն անհրաժեշտ փորձը, կամ էլ չեն կարող հասնել բոլորի կողմից ընդունելի համաձայնության: Օրինակ, երբ Կոնգրեսը ընդունեց 1964 թվականի Քաղաքացիական իրավունքների ակտը, այն (ակտը) արգելեց խտրականությունը առանց նույնիսկ սահմանելու թե ինչ է նշանակում խտրականություն:

Նշված ակտի կողմնակիցները հասկանում էին, որ օրենքը չի սրբեցնում, եթե սպասեն խտրականություն տերմինի սահմանման քննարկումների ավարտին: Այլ դեպքերում, նպատակի երկիմաստությունը պայմանավորված է գործակալություններին հանձնարարված խնդիրներին հասնելու աբստրակտ և անորոշ հեռանկարայնության բնույթով: Մինչդեռ, գործարար ձեռնարկությունների խնդիրները կարող են սահմանվել համեմատաբար կոնկրետ տերմիններով, ինչպիսիք են աճը, վաճառքը և շահույթը, ապա պեպական գործակալությունները զբաղված են ավելի աղուր խնդիրներ ավարտին հասցնելով: Դրանք են աղքատության նվազեցումը, հանցանք կատարածների բեաբիլիտացումը, օդի ու ջրի որակի պահպանությունը:

Երկիմաստ, անորոշ հեռանկարայնությամբ և հաճախ հակադրվող խնդիրներ	
«...ազգային անբաժանելի հիմնադրված են և պետք է ծառայեն բացօդյա հանգրի, սահմանագիծ, փայտի հումք, ջրբաժան, վայրի կենդանական աշխարհի և ձկների պահպանման համար:» <i>Բազմակի օգտագործման և</i>	Նշված բազմաթիվ օգտագործումներից, որն է բարձրագույն առաջնահերթությունը: Ի՞նչ պետք է անեն անբաժանելի ծառայությունները, երբ անբաժանելիությունները արգելակեն ջրբաժանումը և ազնվական ձկների

<i>շարունակական քերթապոլության սկիզբ (1960թ.)</i> Առաջին հայացքից թվում է թե ԱՄՆ-ի Անտարտային ծառայության նպատակները իդեալական պարզություն ունեն: Օրենքը առանձնացնում է վեց «բազմակի օգնագործումներ» և պարտադրում է Անտարտային ծառայության անտարտների միջոցները օգտագործել «այնպիսի առաջնահերթությամբ, որը կբավարարի ամերիկյան ժողովրդի կարիքները:» Սակայն, դեռ շատ բարդ հարցեր մնում են անպատասխան՝	հոսքը: Ի՞նչ պետք է անեն անտարտային ծառայությունները, երբ ծառերի նոսրացման նախագիծը նախատեսում է բարելավել որմզդեղնի ապրելու միջավայրը, բայց միևնույն ժամանակ նվազեցնում է լուսանի բնակության միջավայրը: Արդյո՞ք անտարտների կառավարումը, որպես բարդ էկոհամակարգ, ընդհանրապես հնարավոր է իրագործել: Ինչպես հասկանում ենք վերոհիշյալ անհանգստացնող հարցադրումներից վերջնական արդյունքները և դրանք իրագործելու լիազորությունները շատ հստակ են թղթի վրա, սակայն դառնում են ընդհանրապես այլ բան դրանք կյանքի կոչելու ժամանակ:

Աղքատությունը, հանցագործությունը և միջավայրի ախտոտումը դժվարին խնդիրներ են, որոնց պարճառները ոչ միշտ են հայտնի կամ, եթե նույնիսկ հայտնի են, ապա զգալիորեն դուրս են մնում գործակալության վերահսկողական լիազորությունների շրջանակից: Ինչպե՞ս լուծել այս խնդիրները և արդյո՞ք դրանք ընդհանրապես լուծելի են՝ մնում է անպատասխան:

Այն գործակալություններին, որոնք հաճախ իրագործում են երկիմաստ և անորոշ հեռանկար ունեցող խնդիրներ, կառավարման ոլորտում փրվում է մեծ կարևորություն: Առաջինը՝ գործակալությունն իր գործադիրներին դնում է մրցակցող կողմերի միջև, փորձելով սահմանել, թե որո՞նք են գործակալության ներկայիս խնդիրները և առաջադրանքները կամ թե որոնք պետք է լինեն այդ խնդիրները: Քանի որ ողջամիտ անձիք կարող են փարաձայնություններ ունենալ նմանափայ խնդիրների շուրջ, պետական կառավարիչները հաճախ ենթարկվում են արտաքին և ներքին շահագրգիռ կողմերի և քաղաքական վերահսկողների ուժգին ճնշմանը, որոնք իրենց հերթին ուղիներ են փնտրում ազդելու գործակալության հիմնական առաջադրանքների բնորոշման և իրականացման ասպարեզներում: Այս

ամենը ավելացնում է գործագիրների կողմից իրենց միսիաներին առնչվող խնդիրների իրականացման դժվարությունները և անորոշությունները:

Երկրորդը՝ այնպեղ, որպեղ նպատակները երկիմաստ են և հեռանկարայնությամբ անորոշ, կառավարիչների համար առանձնակի դժվարություն է ներկայացնում հաստատել կարարողականի չափորոշիչները և արդյունքների գնահատման մեխանիզմը: Շատ դեպքերում, գործակալության արդյունավետությունը անսահմանելի է և անչափագրելի: Այս ամենը սահմանափակում է կառավարման այնպիսի միջոցները, ինչպիսիք են ռազմավարական պլանավորումը, նպատակային կառավարումը և կարարողականի չափորոշումը: Այս միջոցները ենթադրում են, որ խնդիրները համեմատաբար հստակ են, կոնկրետ, հասանելի և որ նպատակին հասանելիությունը կարող է հաշվարկվել: Ներկաբար, գործակալությունները և դրանց անձնակազմը ի վիճակի են նախանշված արդյունքի ձեռք բերման համար լինել հաշվետու: Երբ նպատակները անպարզ են և արստրակտ, շատ դժվար է իրականացնել աշխատանքի արդյունավետ կարարողական, հաշվարկել արդյունքները և հաստատել կարարողականի համապատասխան չափանիշները: Օրինակ՝ դասարանային ուսուցումը անհսկելի և անչափելի է: Ստանդարտացված թեստերի արդյունքները կարող են վկայել գիտելիքներ ունենալու մասին, սակայն չեն կարող բացահայտել դասախոսի ջանքերի արդյունքում ուսանողի ստացված առաջադիմության աստիճանը: 11

Երբ հնարավոր չէ սահմանել հստակ նպատակներ, ձեռնարկության աշխատանքի չափորոշիչներ, պահպանել և չափել աշխատանքի արդյունավետությունը՝ քաղաքական վերահսկողները և գործակալության կառավարողները հակված են գործակալության աշխատակիցների նկատմամբ կիրառել հաշվետու լինելու պարտականությունը, սահմանագծելոով աշխատանքային վարվելակերպը, ընթացակարգերը, ինչպես նաև հրաժարվում են ստորադասներին տալ լիազորությունների որոշ ազատություն: Կարգերին և ընթացակարգերին հեղքելը փոխարինում է վերջնական արդյունքին հասնելը, որպես հաշվետու վարվելակերպի և բարեհաջող կարարողականի ցուցանիշ: Ինչպես Դոնալդ Վորվիկն է նշել իր ԱՄՆ Պետդեպարտամենտն ուսումնասիրող աշխատությունում «Նպատակների երկիմաստությունը և ձեռնարկության կարարողականի չափանիշների բացակայությունը նպաստում է կանոնների և գործելու հաստատված ընթացակարգերի զարգացմանը: Կարգերը և չափորոշիչները ունեն առավելություն՝ լինելու միջոցների և նույնիսկ արդյունքի հակված հաջողության հասնելու ձեռնարկներ: Պաշտոնյան կարող է համոզված չլինել իր աշխատանքի արդյունքի կամ

դրա որակի մեջ, սակայն կարող է վստահ լինել, որ նա այդ աշխատանքը կատարել է ճիշտ եղանակով»։ 12 Սա օգնում է հասկանալ, թե ինչու են պետական գործակալությունները հաճախ հակված գործընթացի, քան գործընթացի նպատակին հասնելուն։ Վերոհիշյալը մեծիմասամբ կապված է իրագործվող նպատակի երկիմաստ, անորոշ հեռանկարայնությամբ և մասնակի անհասանելի խնդիրների բնույթին՝ խնդիրներ, որոնք իրենց էությամբ շատ փոքրեր են այն խնդիրներից, որոնք իրագործվում են մասնավոր սեկտորում։

ԸՆԹԱՑԱԿԱՐԳԱՅԻՆ ՍԱՏՄԱՆԱՓԱԿՈՒՄՆԵՐ

Մասնավոր սեկտորի կառավարիչները իրենց ձեռնարկություններում ազատ են իրենց կազմակերպության շահը ապահովելու հարցում ինչպես նպատակահարմար գտնեն, քանի դեռ իրենց գործողությունները օրենքին չեն հակասում։ Ի փոքրերություն՝ պետական կառավարիչները կարող են գործել միմիայն իրենց փրկած օրինական լիազորությունների շրջանակում, համաձայն արտաքուստ պարտադրված կարգերի և ընթացակարգերի համակարգի։ Ներկաբար, պետական կառավարիչները ավելի սահմանափակ են իրենց գործողություններում և օգտվում են ընտրություն կատարելու ավելի քիչ ազատությունից, քան իրենց պաշտոնակիցները մասնավոր սեկտորում։ Այս ամենը սահմանափակում է իրենց կարողությունը՝ կազմակերպչական նպատակները ավելի նպատակալաց և միատունավոր կերպով հեռապնդելու։ Որոշելով համապատասխան գործողությունների ընթացքը, պետական կառավարիչները իրենց որոշումները իրականացնելու գործում շատ ավելի մեծ դժվարությունների են հանդիպում։

Կառավարիչների ազատությունների սահմանափակումը կարգերի և ընթացակարգերի կիրառմամբ արտացոլում են ժողովրդավարական պետությունում հաշվետու լինելու կարևորությունը։ Քանի որ պետական պաշտոնյաները իրականացնում են պետության հարկադիր իշխանությունը և ծախսում են հարկատուի գումարները, ժողովրդավարական նորմերը պահանջում են, որպեսզի նրանք հաշվետու լինեն իրենց գործողությունների համար։ Ինչպես նշվել էր ավելի վաղ, եթե հնարավոր չէ ապահովել կառավարիչների հաշվետու լինելը նշմարելով հստակ նպատակները և վերահսկելով արդյունքները, ակնհայտ փոքրերակն է դեկավարների ազատությունը փոխարինել կարգերով։ Ավանդորեն օրենսդիր մարմինները հիմնվել են կենտրոնացված վերահսկման համակարգերի վրա՝ կանխելու խաբեությունը, վարմամբ, լիազորությունների չարաշահումը, ինչպես նաև

ապահովելու աշխատանքի ընդունելիության արդարացի կազմակերպումը, շահույթի բաժանումը և պայմանագրերի կնքումը: Արժանիքային հիմք ունեցող կազմակերպության անձնակազմի համակարգը ստեղծվել է, որպեսզի արժանիքների սկզբունքը չբխի պարզունակ միջամտությունից և աշխատակիցները պաշտպանված լինեն կամայական, քմահաճո և խտրական վերաբերմունքից: Ստեղծվել է բյուջեներում հոգվածների մանրակրկիթ նկարագրություն և հաշվետվությունների ստանդարտացված ընթացակարգեր, առ այն, որ միջոցները ծախսվում են նպատակային և ֆինանսապես պարասխանաբար կերպով: Ստեղծվել է գնումների և տեղեկատվության համակարգ՝ ապահովելու պաշարների և ապրանքների ձեռքբերման առկա լավագույն գները և պայմանագրերի արդարացի և օբյեկտիվ կարգով: Նշված համակարգերը ոչ միայն հստակեցնում են կանոնները և ընթացակարգերը, որոնց կառավարիչները պարտավոր են հետևել, այլ նաև ըստ համակարգերի (որոնք պահանջում են շատ խիստ համապարասխանելիություն) պարտավորեցվում են ղեկավարության, բյուջեի, գնումների գործակալությունների կողմից: Ընթացակարգային կանոնները և հաշվետվությունների պահանջները հակված են նվազեցնելու աշխատանքի ընդունելության ժամանակացույցին համապարասխան լինելը, խրախուսում են կառավարիչներին չնախաձեռնել պարզիչ միջոցառումներ, սահմանափակում են կառավարիչների հնարավորությունը իրենց լավագույն աշխատողներին պարգևատրելու, արգելելում են ըստ փոփոխվող պահանջների բյուջեի մեկ հոգվածից մյուսը միջոցների տեղափոխումը, ստեղծում են ուշացումներ անհրաժեշտ ապրանքների և սարքավորումների ձեռք բերման գործում, և ընդհանրապես սահմանափակում են կառավարիչների գործողությունների ճկունությունը, որն անհրաժեշտ է իրենց գործակալությունների նպատակներին հասնելու համար: Ինչպես տեսնում ենք այս օրինակներից, կենտրոնացված վերահսկման համակարգի թերությունը հետևյալն է «սահմանափակելով մարդկանց որևէ սխալ գործողություն անելու հնարավորությունը հաճախ միաժամանակ սահմանափակում է որևէ ճիշտ բան անելու հնարավորությունը:»¹³ Սա հանդիսացել է Փոխնախագահ Գորի 1993թ. Ազգային կարարողական ակնարկի հիմնական թեման, որը նկարագրում է «միկրոկառավարման և գերվերահսկման կառուցվածքները» կենտրոնական կառավարությունում, որը թողնում է «լավ մարդկանց վատ համակարգերի ծուղակում:»¹⁴ Չնայած բյուրոկրատիզմի մեծ մասը կարող է վերացվել, ժողովրդավարական կառավարման համակարգում գործելը նշանակում է, որ պետական կառավարողները կան և կշարունակեն մնալ հաշվետու լինելու այն աստիճան, որը շատ ավելի մանրակրկիթ և մանրամասն է, քան թե

մասնավոր սեկտորում: Շարք դեպքերում պետական ղեկավարը ցանկանում է ասել «Այո, եկեք անե՛նք», սակայն օրենքները և կարգերը ասում են «Ոչ, ոչ այդքան արագ»: Նմանապիպ աշխատանքային միջավայրում հեշտ է դառնալ սահմանափակումների հակված կառավարիչ, քան արդյունքների հակված:

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՍԱՀՄԱՆԱՓԱԿՈՒՄՆԵՐ

Երևի թե մասնավոր և պետական կառավարման ֆունդամենտալ տարբերությունն այն է, որ վերջինը գործում է ծայրահեղ քաղաքականացված միջավայրում, որում գործակալության որոշումների մեծ մասը ձևավորվում է արտաքին ճնշումների և քաղաքական նկատառումների արդյունքում: Դրա համար կան երեք պարզառենք: Առաջինը՝ կառավարության բաշխիչ, վերաբաշխիչ և կանոնակարգիչ քաղաքականությունները ազդում են հասարակության յուրաքանչյուր անդամի բարեկեցության վրա: Քանի որ գործակալության որոշումները շահավետ են որոշ խմբերի համար և ծախսեր են նախատեսում այլ խմբերի համար, ապա շահագրգիռ անհատները և խմբերը պետք է ուղիներ գտնեն ներագդելու այդ ադմինիստրատիվ գործողությունների իրականացման գործընթացի վրա: Երկրորդը՝ ժողովրդավարական կառավարման նորմերը թելադրում են, որ բոլոր շահագրգիռ կողմերը պետք է ունենան գործակալության որոշումների վրա ներագդելու հնարավորություններ՝ կամ ուղղակիորեն կամ իրենց ընտրված ներկայացուցիչների միջոցով: Սա նշանակում է, որ գործակալության սահմաններից դուրս գտնվողները չեն կարող անտեսվել կամ բացառվել ադմինիստրատիվ գործընթացից: Եվ երրորդ, իշխանության սահմանադրական բաժանումը պարտավորեցնում է պետական կառավարիչներին ծառայելու երկու արտաքին վերադասերի՝ գլխավոր գործադիր մարմնին և օրենսդրությանը, որոնցից երկուսն էլ ներկայացնում են ժողովրդի կամքը և թոնցից յուրաքանչյուրը փորձում է քաղաքական վերահսկում սահմանել գործակալության որոշումների նկատմամբ: Ընտրված գործադիրները իրենց կողմից նշանակված պաշտոնյաների միջոցով աշխատում են գործակալության որոշումները հանապապասխանեցնել իրենց քաղաքական օրակարգին: Առանձին օրենսդիրների ճնշման գործակալությունների պաշտոնյաները աշխատում են բավարարել իրենց ընտրողների կարիքները: Բյուջեարային հատկացումների կոմիտեները բյուջեի հոդվածներին կցում են միջոցները ծախսելու մանրամասն ցուցումներ: Օրենսդիր մարմինները փոփոխություն են կատարում օրենքներում, գործակալության այն գործողությունները կանխարգելու կամ գոնե սահմանափակելու, որոնք

օրենսդիրներին դուր չեն գալիս: Արդյունքում, գործակալության առաջադրանքները հաստատվում և իրականացվում են քաղաքական բազմակողմանի ճնշումների համադրմամբ: Պետական գործակալություններում որոշումների կայացումը դանդաղ և ավելի մասնավոր է քան մասնավոր սեկտորում, կրելով համակարգված կառավարման գրականությունում նկարագրված ռացիոնալ պլանավորման և քաղաքականության իրականացման մի քանի առանձնահատկություններ:

Քաղաքականությունը ուրույն կերպով է ազդում պետական կառավարման վրա: Առաջինը՝ քաղաքականությունը դարձնում է միջին և բարձր մակարդակների կառավարիչներին արտաքինապես ղեկավարվող, ուղելով նրանց ժամանակը և ջանքերը դեպի իրենց սահմանափակ պարասխանաբարությունները: Այս պարասխանաբարությունները ներառում են փայտերերի մրահոգությունների նշմարումը, քննադատություններին պարասխանելը, հակադիր շահերի միջև միջնորդությունը, պայմանագրերի վերաբերյալ բանակցությունները և կառավարման նախագծերի և կառավարման քաղաքականության նպատակները սարքող քաղաքական դաշինքների կառուցումը: Գործակալության միսիայի կարարեումը քաղաքականացված միջավայրում հեշտ չէ: Օրինակ, ԱՄՆ-ի Անտառային ծառայության պարտականությունն է մեծացնել ազգային բնական ռեսուրսների հսկողությունը, պահպանելով շարունակական առողջ և արդյունավետ եկոլոգիական համակարգ: Ինչքան էլ դա հասարակ հնչի, գործնականում գործնականում դա արտահայտվում է հավասարակշռելով մարենավարների, հանքաբանվորների, ճանապարհորդների, ձիավարների, դահուկորդների և ավտոարորդների հակադիր տեսանկյունները և շահերը: Կառավարման նախագծերի զարգացման և գործակալության կանոնակարգերի իրականացման ընթացքում, կառավարիչների ժամանակի մեծ մասը ծախսվում է մեկնաբանությունների ձեռք բերման, լսումների անցկացման, փոխզիջումների ձեռքբերման և համաձայնագրերի բանակցությունների վրա: Ավելին, կառավարիչները հաճախ պետք է ստեղծեն գաղափարակիցների կոալիցիաներ (որպեսզի դրանք աջակցեն բյուջեային միջոցների ձեռքբերմանը) քաղաքական ազդեցություն, ինչպես նաև իրենց գործողություններում անհրաժեշտ անկախություն, որպեսզի կարողանան հասնել իրենց քաղաքականության նպատակներին: Այս ամենը ոչ միայն որոշումներ կայացնելու ընթացքը դարձնում է առավել բարդ և ժամանակատար, այլ նաև պահանջում է կառավարչից բանակցային, կոնֆլիկտներ լուծելու և կոալիցիա ստեղծելու հզոր ունակություններ:

Քանի որ նրանք պարտավոր են արձագանքել մեծ ծավալի բազմաբնույթ արտաքին պահանջների, պետական կառավարիչները դժվարանում են այդ

պահանջներին ժամանակ հարկացնելու և կենտրոնանալու խնդիրների լուծման վրա: Պորտերի և Վան Մասենի աշխատությունը գտնում է, օրինակ, որ կառավարության միջին կարգի կառավարիչները ավելի հավանական է, որ կբացադրեն իրենց կազմակերպությունից դուրս գտնվողների կարիքների և պահանջների կարևորությունը, որպես իրենց ժամանակն օգտագործելու առարկա, քան արդյունաբերության ոլորտի միջին կարգի ղեկավար:

Ըստ կառավարության ղեկավարների հաշվետվությունների, նրանք ավելի շատ ժամանակ են անցկացնում հաղորդակցվելով մարդկանց հետ, կամ հեռախոսով կամ դեմ առ դեմ հանդիպումներով և ավելի քիչ ժամանակ են ծախսում գործողությունների պլանավորման և հանձնարարականների կատարման համար: Նրանք նույնպես գեկուցել են «իրենց շտապեցնելու» զգացողության մասին, «ժամանակը չի բավականացնում անել այն ինչ ցանկանում ես»-ի հետ համարել: Արտաքին կողմերի լայնածավալ ճնշումների ներքո աշխատելը և այդ կողմերի կարիքներին և պահանջներին արձագանքելու պարտավորվածության զգացումը շեղում է ղեկավարներին իրենց ներքին պարտականություններից, այն է գործակալության հիմնական հանձնարարականների հստակեցումը, նպատակի հստակ զգացողության փոխանցումը և անձնակազմի բարոյականության և աշխատանքում շարունակական արագություն պահի պահպանումը:

Երկրորդ հանգամանքը, երբ քաղաքականությունը ազդեցությունն է ունենում պետական ղեկավարների վրա՝ ընտրություն կատարելու գործընթացում քաղաքական չափանիշների ներդրումն է: Կառավարման ընդհանուր մոդելը, իր երկարաժամկետ պլանավորման շեշտադրումով, ծախսերի կռճարման վերլուծության և նպատակահարմարության չափանիշներով, ինչպիսիք են արդյունավետությունը և նպատակային ծախսերը՝ սահմանափակ կիրառականություն ունի խիստ քաղաքականացված միջավայրում: Օրինակ՝ գերատեսչությունների որոշումները փակել հաշմանդամների հիվանդանոցներ, ռազմական կայաններ, կամ գյուղական փոստերը շատ հաճախ չեն իրականացվում ի շնորհիվ հասարակական դիմակայմանը, չնայած, որ այդ որոշումները կայացվել են հիմք ընդունելով դրանց ծախսերը և արդյունավետությունը, և հնարավոր այլ տարբերակների մանրակրկիտ ուսումնասիրություններից հետո միայն: Քաղաքացիների համար արտասովոր չէ պահանջել ծառայություններ, որոնք տրամադրում են հաշմանդամների հիվանդանոցները, ռազմական կայանները կամ գյուղական փոստերը, անգամ եթե դրանք պետք է տրամադրվեն վնասով:

Կարճ ասած պետական կառավարումը դա մրցակից քաղաքական շահագրգռվածություն ունեցողների միջև փոխզիջումների ձևավորումն է, ինչպես նաև կազմակերպչական խնդիրների նպատակահարմար ձեռք բերելը: Քանի որ դրանք գործում են խիստ քաղաքականացված միջավայրում, պետական կառավարիչները չեն կարող որոշումներ կայացնել հիմնվելով միայն ծախսերի և շահույթի վերլուծությունների, նպատակահարմար գործողությունների արդյունքների հաշվարկման կամ արդյունավետության չափանիշների վրա: Նրանք նույնպես ազատ չեն վերաձևակերպել գործակալության միսիան, սահմանել առաջնություններ, ձեակերպել խնդիրներ և պլանավորել իրենց նվաճումները՝ հիմնվելով միայն իրենց մասնագիտական պարասրվածության և ձեռք բերված փորձի վրա: Ռացիոնալ նպատակադրվածությունը և միսիային առնչվող նախագծերը հաճախ սահմանափակ դեր են կարարում գործակալության գործողությունները և քաղաքականության հետևանքները սահմանելու ասպարեզում՝ բազմաթիվ շահագրգիռ կողմերի ցանկությունը ներգրավվելու և գործածելու ծավալուն քաղաքական ազդեցություն:

ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՄՈԴԵԼԻ ՍԱՏՄԱՆԱՓԱԿՈՒՄՆԵՐԸ

Շարերը, ովքեր վիճում են, որ պետական գործակալությունների կարող են և պետք է աշխատեն ավելի «բիզնես» ոճով նույնպես հավատում են կառավարման ընդհանուր մոդելի սրելծման հնարավորությանը, որը հստակեցնում է գործելակերպը և միջոցները և որոնք կիրառելի կլինեն բոլոր կազմակերպությունների կանոնավարություններում: Մեկ նմանարիպ մոդել վերջերս Կել և Գրեյ «կառավարել-արդյունքների-համար» բարեփոխման շարժման հիմքում, 1993թ. ընդգրկելով նաև Ազգային կարարողականի փորձաքննության (ԱԿՓ) թիմի ջանքերը «վերասրելծելու» դաշնային կառավարությունը: Վարչապետ Գորի հետ հանդիպման բացմանը ԱԿՓ-ի անձնակազմը ստացավ դրամապանակի չափսի լամինացված քարտեր, որոնք հավաստիացնում էին, որ հաջողությունը հասանելի է դառնում միսիայի հստակ իմաստի սրելծմամբ, լիազորությունների բաշխումով և պարասխանարվությանը, կանոնավորումը մղումով փախարիներով, բյուջեարավորված արդյունքները զարգացնելով և հաջողությունը չափելով սպառողի բավարարված լինելու մակարդակով: 16 Այս ընդհանուր ցուցումների խումբը պահանջում է մեկ կրիտիկական հարց. արդյո՞ք բաժինների կառավարիչները, գերարեսությունների փնտրենները և գրասենյակների պարասխանարումները ունեն

գործելու նույնքան ազատություն, հեղինակության շրջանակ և հաջողության հավանականություն ինչպես իրենց պաշտոնակիցները մասնավոր սեկտորում՝ նպատակների նախանշման, կադարողականի մոնիթորինգի և վերջնական արդյունքների հասնելու ոլորտներում: Եթե այս գլխում վաղ ներկայացված վերլուծությունները ճիշտ են, ապա ոչ:

Կառավարության գործակալությունների առջև դնել պահանջ, գործելու որպես «գործարար ձեռնարկություն» լիովին արդարացված է, այնքան ժամանակ, քանի դեռ հստակ գիտակցվում է, որ ընդհանուր կառավարման սկզբունքները և դրանց իրագործումը հնարավոր է ձևափոխվի՝ պետական կառավարմանը յուրահատուկ համարեքստին համապատասխանեցնելու նպատակով: Ընդհանուր կառավարման սկզբունքները և պրակտիկան նույնպես կարող է ձևափոխության անհրաժեշտություն ունենա, քանի որ դրանց կազմակերպչական կադարողականը բարելավելու հաջողությունը մասնավոր սեկտորի համեմատ ցածր է, որովհետև բացի գործնական նպատակներից կան նաև այլ արժեքներ: Վերահիշյալ եզրակացությունները այս գրքի նպատակի կենտրոնն են: Դրանք ընդգծում են, որ սկզբունքները և դրանց իրագործումը, որոնք զուգորդվում են կազմակերպության փեսության յուրաքանչյուր գաղափարի հետ, պետք է գնահատվեն ըստ դրանց կարևորության պետական կազմակերպությունների հանդեպ ընդհանրապես և յուրաքանչյուր գործակալությանը մասնավորապես:

2.1 ցուցանակը ամփոփում է, թե ինչու է դժվար կիրառել կառավարման ընդհանուր մոդելը կառավարական հաստատություններում: Տարրերը, որոնք սովորաբար կարող ենք գտնել ընդհանուր մոդելներում, փեղակայված են ձախ կողմում, իսկ պետական գործակալություններում դրանց կիրառման սահմանափակումները ամփոփված են աջ կողմում:

ՊԵՏԱԿԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՏԱՐԲԵՐԱԿԻՉ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏ

Ցուցանակ 2.1 Կառավարությունում ընդհանուր կառավարման մոդելի օգտագործման սահմանափակումները

Ընդհանուր մոդելի տարրեր	Դրանց կիրառման սահմանափակումները պետական գործակալություններում
Հաստատվել հստակ խնդիրներ նպատակի հստակ պարկերացում:	Հիմնական նպատակները սահմանված են դրսից օրենսդիրների կողմից: Օրենսդիր մարմինները հազվադեպ են սահմանում պարզ նպատակներ և հստակ պայմաններ: Որոշումների կայացման բաց և հասանելի գործընթացը թույլ է տալիս դրսի կողմերին ներազդելու նպատակների նախանշման և դրանց հասնելու ձևի վրա: Պետական գործակալություններին լիազորվում են բազմակի և իրարամերժ նպատակներ, ինչը դժվարացնում է գործունեության նպատակի իմաստի արմատացմանը:
Վերջնական արդյունքների նպատակին հասնելու խշխանության և պարասխանարվության բաշխումը:	Օրենսդիր մարմինները պետական գործակալություններին լիակատար անկախություն շնորհման կամք չեն դրսևորում, քանի որ դա նվազեցնում է գործակալություններին կամք թելադրելու օրենսդիրների կարողությունը: Նույն պարճառով դա չեն անում ընտրված պաշտոնյաները: Բարձրաստիճան կառավարողները չեն ցանկանում բաշխել լիազորությունը և

Ցանկալի հեղինակների և արդյունքների
սահմանումը և դրանց գնահատումը:

Պարզևարումները կարարողականի
հետ կապելու միջոցով
աշխարակիցներին արդյունքների
համար պարասխանարու նշանակելը:

պարասխանարվությունը ավելի ցածր
կանգնած ղեկավարներին, քանի որ
գիրքն որ կարող են
պարասխանարվության կանգնել իրենց
խսկ ենթակաների «սխալների» համար:

Նպարակների աղուր և արարակար
բնույթը խրախուսում է արարաքին
վերահսկողներին և գործակալության
կառավարիչներին հենվել

ընթացակարգային կանոնների վրա՝
հաշվելու լինելը ապահովելու համար,
ավելի խորը նվագեցնելով իրենց խսկ
իրավասությունների հնարավորությունը:

Երբ նպարակները երկիմաստ են և
անորոշ հեռանկարայնությամբ և երբ
հեղինակները և արդյունքները
անվերահսկելի են, ծայրահեղ դժվար է
դառնում որոշել համապարասխան
կարարողականի ցուցանիշները, ինճպես
նաև գնահատել արդյունքները:

Պարզևարումները կարարողականի
հետ կապելը անհնար է, երբ
համապարասխան կարարողականի
ցուցանիշները որոշված չեն:

Պարզևարումները կարարողականի
հետ կապելը տեղին չէ, երբ ցանկալի
արդյունքներին հասնելու գործընթացը
ձախողվում է, միջոցների
անհամապարասխանության կամ
գործակալության վերահսկմանը ոչ
ենթակա գործոնների հեղինակներով:

Պեղական կառավարիչները հաճախ
չունեն լիազորություններ և միջոցներ,

որպեսզի պարզևստեղծ իրենց
լավագույն աշխատակիցներին:

Գործակալությունները

պատասխանատու են երկրորդական
նպատակների համար, ներառյալ
ազնվությունը, թափանցիկությունը և
պատասխանատվության զգացումը,
որոնք խանգարում են իրենց առաջնային
նպատակներին առնչվող խնդիրների
լուծումը:

ՊԵՏԱԿԱՆ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՏԱՐԲԵՐԱԿՈՒՄԸ ԵՎ ԴՐԱՆՑ ՄԻՋԵՎ ՏԱՐԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Տարբեր են ոչ միայն պետական և մասնավոր կազմակերպությունները, այլև
պետական կազմակերպությունների փաթեթվում են իրարից: Պետական
պաշտոնյաների համակարգը չի հանդիսանում մեկ միաձույլ հաստատություն, որը
հնարավոր կլիներ նկարագրել մեկ կամ մի շարք որակումներով: Առանձին
գործակալություններ կարող են և փաթեթվում են իրենց գործունեության
միջավայրի, փոխնույնական հենարանի, աշխատակիցների, և իրենց
գործակալությունների աշխատանքային հզորության, ինչպես նաև վերջնական
արդյունքի առումով: Այս առանձնահատկությունները պարունակում են կարևոր
եզրահանգումներ առանձին վերցված գործակալությունների աշխատանքների
կազմակերպման և կառավարման վերաբերյալ: Ներկառար, երբ գիտնալվում է
կազմակերպության փեսության կերևորությունը պետական գործակալությունների
համար, գործակալությունների ներսում և դրանց միջև փաթեթությունները պետք է
նույնպես հաշվի առնվեն: Նախորդ գլուխները մատնանշում են փաթեթությունների մի
քանի կարևորագույն աղբյուրներ:

Քաղաքական միջավայրերի փաթեթությունները

Ինչպես նշվել է ավելի վաղ, պետական ղեկավարների իրենց որոշումներով հաճախ
աչքի են ընկնում ոչ լիարժեք արդյունավետությամբ՝ ռազմավարական

պլանավորման, խնդիրների հաստատման և կանոնների ստեղծման առումով: Թե ինչքանով են նրանք արդյունավետ վերահսկողությանը փիրապետում, փափանվում է առկա քաղաքական միջավայրից: Օրինակ՝ համակարգող դեր ունեցող գործակալությունները սովորաբար պարտադրում են առանձնահատուկ արտադրություններին կապարել ծախսեր, հեփաբար լուրջ փարաձայնություններին են հանդիպում: Տամակարգող գործակալությունները մեծապես կախվաձ են կառավարվող արտադրությունից փեղեկավարվոթյան առումով, ինչպես նաև կախվաձ են իրենց աջակցող հզոր խմբերից, որոնք օգնում են համակարգող գործակալությանը իրականացնել միսիան: Նման իրադվիձակում գործակալության կարևորագույն որոշումների կայացման հարցում արդյունավետ վերահսկումը հաձախ թույլ է, հափկապես, երբ կողմնակիցների խումբը, որը ավանդաբար աջակցում է համակարգմանը թուլացել է: Այլ գործակալությունները, ինչպիսին է ԱՄՆ-ի Սոցիալական ապահովության աշխատակազմը, առաջնայնություն են փալիս հաձախորդների ազդեցիկ խմբերին՝ որոնց ծրագրերեի արժեքը բավականին ցրվաձ է: Նմանափիպ գործակալությունը ենթակա է չափազանց մանրակրկիփ վերահսկման, քանի որ գերակշռող շահագրգռվաձությունը համահուկ է իրենց նափարակներին և ոչ մի կազմակերպվաձ խումբ չի հակասում դրան, չնայաձ, անգամ նման պարագայում, հաձախորդների խումբը կարող է փորձեր կափարել ազդելու գործակալության հանձնարարականների կափարման վրա: Մինչդեռ, այլ գործակալություններ, օրինակ ԱՄՆ Անփառային ծառայությունը, պեփք է պալքար մղի մի քանի հակադիր շահերի հեփ, որոնք փորձում են ներազդել գործակալության նափարակների և նախագձերի վրա: Չնայաձ, որ այս փասալը նվազեցնում է անկախությունը և որոշումների կայացման ժամանակին լինելը, միևնույն է պեփրական կառավարիչները դեռ կարող են գորձաձել որոշ չափով արդյունավետ վերահսկում, եթե հակառակորդ շահագրգիռ խմբերը փիրապետում են համագոր իշխանության և ազդեցության: Նման դեպքերում շահագրգիռ խմբերի ճնշումը հաձախ հաստատում է որոշումներ կայացնելու գորձընթացի արփաքին սահմանները, միևնույն ժամանակ կառավարիչներին թողնելով գործակալության միսիայի հաստատման հարաբերական ազափություն և դրա իրականացման լավագույն ուղին ընփրելու և իրականացնելու համար՝ իրավական մփադրություններին և մասնագիփրական նորմերին համաձայն:

Ծայրահեղ քաղաքական և անբարյացակամ միջավայրը սահմանափակումներ է դնում կառավարիչների կարողությունների և իրենցից ակնկալվող արդյունքների վրա: Ազդեցիկ շահագրգիռ կողմերի պափրձառով ընփրության սահմանափակումների արդյունքում, նրանք նույնչափ ազափ չեն, որքան այն կառավարիչները, որոնք

աշխատում են ավելի խաղաղ միջավայրում՝ իրենց հանձնարարականների սահմանման, միսիայի համապեղ գաղափարի սրելծման և ռազմավարական նպատակների ուղակի և արդյունավետ հեղափոխման հարցում: Ներկաբար, որոշ գաղափարական ուղղություններ, որոնք ուսումնասիրվել են հաջորդ գլուխներում (օրինակ՝ գիտական կառավարման և ադմինիստրատիվ կառավարման տեսությունները), կարող են սահմանափակ կարևորություն ունենալ այն կառավարիչների համար, որոնք գործում են նմանաբիայ միջավայրում:

Մեթոդաբանական տարբերություններ

Տվյալ գաղափարական ուղղության կարևորությունը կարող է կախված լինել կիրառվող հիմնական տեխնոլոգիայից: Գործակալությունների կազմակերպման և կառավարման ինչպես նաև դրանց կանոնավոր և կանխատեսելի ձևերով աշխատանքը, մասնակիորեն կախված են արտադրության տեխնիկական միջոցներից: Այս դեպքում ասելով տեխնոլոգիա հասկանում ենք՝ գործիքների և հնարքների համակարգ, որոնք կազմակերպությունը օգտագործում է իր առաջադրանքները կատարելու նպատակով: 1967թ. սոցիոլոգ Ջեյմս Դ. Թոմսոնը սրելծեց մի սխեմա՝ դասակարգելու կազմակերպությունները ըստ իրենց հիմնական տեխնոլոգիաների: 18 **Շղթայական տեխնոլոգիան** ներառում է համեմատաբար ընթացիկ հանձնարարականներ՝ որոնք կատարվում են հերթականությամբ: Օրինակ՝ մասսայական արտադրության հավաքման կոնվեյեր: Երբ աշխատողը ավարտում է համապատասխան աշխատանքը, ավաքման կոնվեյերը փոխանցում է արտադրանքը հաջորդ աշխատողին: Այս տեսակ տեխնոլոգիայի օգտագործմամբ համեմատաբար հեշտ է ընտրել գործիքներ, կառուցել համապատասխան աշխատանքային ընթացքի դասավորություն, նախագծել աշխատանքային առաջադրանքների ավարտը և ուղորդել աշխատողների գործողությունը՝ ստանդարտացված աշխատանքի ընթացակարգերի միջոցով: Նմանաբիայ տեխնոլոգիա կարելի է հանդիպել պետական սեկտորում, որտեղ պարտադիր են թղթաբանական ձևակերպումները կամ հասարակ երևույթները քննության առարկա են՝ ինչպես թույլտվությունների կամ լիցենզիաների դիմումների հետ աշխատանքը, հարկային ձևաթղթերի աուդիտը կամ հանցագործության վայրում ապացույցների հավաքագրումը:

Միջնորդավորող տեխնոլոգիան միավորում է մարդկանց՝ յուրաքանչյուրի շահերի հեղափոխման նպատակով: Պետության աշխատանքային զբաղվածության գրասենյակը հանդիսանում է օրինակ: Այն կապ է սրելծում աշխատանք

փնտրողների և աշխատաքի հրավիրողների միջև կապ: Նման աշխատանքային փոխնույնացիական քիչ առօրեական է, քանի որ այն միավորում է բազմաթիվ հաճախորդների, որոնք լայնորեն տեղաբաշխվում են ժամանակի և տարածության մեջ: Ներկառար, այն պահանջում է ստանդարտիզացված մեթոդիկա, որը վեր է հասարակական աշխատանքի կանոնակարգերից:

Ինֆոմատիվ փոխնույնացիական ներառում է արտադրանքը կամ անձին վերապատրաստել այն կերպ, որ հնարավոր չլինի ստանդարտացնել, քանի որ աշխատողի գործողությունները պետք է հիմնված լինեն շարունակական գնահատման և արձագանքների վրա: Պետական հիվանդանոցը հանդիսանում է նման փոխնույնացիայի օրինակ: Բուժումների տարբեր ձևերը և ախտորոշիչ սարքավորումները գործի են դրվում՝ ներկայացված ախտանիշներից ելնելով և տարբեր ձևափոխումներ են արվում կախված նրանից, թե ինչպես է հիվանդը արձագանքում այս կամ այն բուժմանը: Գործիքների և դրանց կիրառման ձևերը չպետք է ստանդարտիզացվեն, որովհետև յուրաքանչյուր դեպք յուրօրինակ է և անհրաժեշտ է բազմակի դատողություններ անել: Ի լրումն, աշխատանքի կոորդինացումը պետք է ձեռք բերվի անձնական պայմանավորվածություններով, որոնց հիմքում ընկած են մասնագիտական չափանիշները, քան կենտրոնացված վերահսկումով և պաշտոնական իշխանության օգտագործումով:

Չնայած այն հանգամանքին, որ Թոմսոնի դասակարգման սխեման պետական կազմակերպությունների տարբերությունները քիչ է տարբերակում, այն իրոք օգնում է հասկանալ փոխնույնացիայի ազդեցությունները նպատակների հաստատման, մարդկանց կառավարման և աշխատանքային կառուցվածքի վրա: Այն օգնում է բացատրել, թե ինչու են որոշ գործակալություններ իրենց դրսևորում կանոնավոր և կանխատեսելի կերպով, իսկ մյուսները ոչ: Ինչ վերաբերվում է քաղաքական միջավայրերին, առանձնահատուկ գաղափարական ուղղության կարևորությունը տվյալ գործակալության համար կարող է կախված լինել այդ գործակալության հիմնական փոխնույնացիայից:

Աշխատողների առանձնահատկությունների տարբերությունները

Աշխատողների առանձնահատկությունները կարող են նաև ազդել առանձնակի գաղափարական ուղղության կարոնորության վրա: Աշխատողներին փնտրելու, հսկողություն սահմանելու և շահագրգռելու այլընտրանքային տեսությունների արդյունավետությունը կարող է կախված լինել, օրինակ, աշխատողների որևէ բան

արժեքավորելուց, նրանց ստացած կրթության և վերապատրաստման ծավալից և գործի անհրաժեշտությունից բխող մտավոր պաշարներից: Լավ կրթված աշխատողները հակում ունեն շեշտը դնելու անհատական ազատության և անձի աճի արժեքների վրա, քան միջին կրթություն ստացած աշխատողները: 19 Ներկաբար, այն կազմակերպչական տեսության դպրոցները, որոնք շեշտը դնում են աշխատանքի նեղ բաժանման, աշխատանքի միապաղաղության և փնտրելու հարցերի վրա, սովորաբար աննշան են բարձրագույն կրթություն ունեցող աշխատավոր գործակալությունների համեմատ:

Նմանապես, պետական աշխատողների մի մեծ մաս զբաղեցնում է գիտելիքներ պահանջող աշխատանքներ: 20 Այս աշխատանքները ներառում են գիտելիքի կերպում կամ «բանական արտադրանքի» ստեղծում, «վարժեցված բանականություն» կիրառման միջոցով: Այս պատճառներով աշխատող աշխատակիցները չեն հանդիսանում փոխադրվող աշխատանքային հզորություններ, որոնց կարարողականը կախված է ձեռքերի աշխուժությունից կամ կուրակված փորձից: Նրանց աշխատանքի որակը ավելի շատ կախված է մտավոր կարողություններից և մարդկային ներդրումից, որը իրենք ներդնում են աշխատանքի մեջ: Նախկին ջանքեր են հարկավոր նրանց ներգրավելու, զարգացնելու և պահպանելու այս տեսակ աշխատողներին: Ավելին, այս աշխատողներից շատերը մասնագիտացված վրապատրաստում են ստացել: Քանի որ նրանք հավատում են, որ իրենց վարքը թելադրվում է դրսից սահմանված վարքագծի ձևերով, մասնագիտական պատրաստվածությամբ աշխատակիցները քիչ հակված են իրենց կառավարիչների նախընտրություններին ենթարկվել կամ արձագանքել ավանդական կազմակերպչական դրոշմապատկերներին: Ընդհանուր նպատակի գաղափարի ստեղծումը առանձնապես դժվար է կազմակերպություններում, որոնք աշխատատեղ են հանդիսանում տարբեր փափի մասնագետների, որոնցից յուրաքանչյուրը փորձում է սահմանել գործակալության առաջադրանքը՝ իրենց ուրույն արտաքին տեսանկյունից: Մեկ անգամ ևս, այն կազմակերպչական տեսության դպրոցները, որոնք կարևորություն են տալիս աշխատանքային գործընթացը միապաղաղ դարձնելուն, պաշտոնական իշխանության օգտագործմանը և փնտրելու նպատակների կիրառմանը՝ քիչ համեմատելի են այն գործակալություններին, որոնք լայնորեն հիմնվում են մասնագիտական պատրաստվածություն ունեցող աշխատակիցների և գիտելիքներ պահանջող մասնագիտությունների վրա:

Ներկանքների և արդյունքների տարբերությունները

Տվյալ գաղափարական ուղղության կարոկերությունը կարող է նաև կախված լինել, թե արդյո՞ք գործակալության արդյունքները (աշխատանքի անմիջական արդյունք) և հեփանքները (վերջնական արդյունքներ) ճշգրիտ են և տեսանելի: Ջեյմս Ք. Վիլսոնը ստեղծել է այս փարբերությունների քառասյուսման դասակարգման սխեման: **Արտադրական** գործակալությունում նպատակները հստակ են և արդյունքներն ու հեփանքները տեսանելի: Ներկաբար, հարաբերականորեն հեշտ է ձևավորել համապատասխանող համակարգ, որը հասնում է ցանկալի արդյունքների կանխատեսելի եղանակով: Ինչպես և նախատեսում էր ընդհանուր կառավարման գրականությունը հստակ նպատակներ և աշխատանքային չափորոշիչները հաստատված են, հեփանքներն ու արդյունքները հաշվարկված և աշխատակիցները պարասխանաբար են արդյունքների համար: Այս պարագայում, արտադրական գործակալությունները կարող են աշխատել, «ինչպես գործարար ձեռնարկություն», չնայած որ դրանք դեռ պետք է պայքարեն պետական սեկտորին բնորոշ շար ընթացակարգային և քաղաքական սահմանափակումների դեմ: Օրինակներից են ԱՄՆ Փոստային ծառայությունը՝ փոստի առաքման գործում և ԱՄՆ Սոցիալական ապահովության աշխատակազմը՝ սոցիալական ապահովության սպուգումները իրագործելիս :

Ընթացակարգային գործակալությունը այն է, որտեղ արդյունքները և աշխատանքային գործունեությունը տեսանելի են, բայց դրանց հեփանքները՝ ոչ: Օրինակ՝ հոգեբուժարանի աշխատակիցները կարող են բուժումը կազմակերպել փարբեր ձևերով, սակայն արդյունքները մտավոր առողջության վերականգնման առումով անմիջապես ակնհայտ չեն: Նմանապես, առողջապահության և անվտանգության տեսուչները կարող են վտանգավոր քիմիական նյութերի կանոններ պարտադրել, սակայն արդյո՞ք այդ պարտադրումը իրականում պաշտպանում է աշխատողների առողջությունը՝ վստահ լինել չի կարելի: Տեսանելի արդյունքների բացակայության դեպքում գործակալության կառավարիչները հակված են հիմնվելու ընթակարգային կանոնակարգին՝ աշխատակիցների գործողությունների ազատությունը սահմանափակելու և «սխալները» նվազեցնելու: Երբ ստեղծվում է իրարամերժ իրավիճակ, կառավարիչները կարող են հավաստիացնել հաճախորդներին և քաղաքական վերահսկողներին, որ կարգերը սրբորեն պահպանվել են: Ներկաբար, այս գործակալության փարատեսակը հակված է դեպի միջոցները ավելին, քան արդյունքին: Աշխատանքը կատարելու ձևը ավելի կարևոր է, քան ակնկալվող արդյունքը ձեռք բերումը: Երբ արդյունքները անտեսանելի են,

գործակալության կառավարիչներին շարք դժվար է կայացնել արդյունքներ ստանալու ուղվածություն ունեցող ղեկավարման ցուցումներ՝ որոնք փեղ են գրել ընդհանուր կառավարման գրականությունում:

Արեստավորական գործակալությունն այն է, որտեղ հեղինակները, այլ ոչ թե արդյունքներն են փեսանելի: Կառավարիչները կարող են չիմանալ թե ինչով է զբաղված հրշեջը կամ քրեական հետաքննիչը իր աշխատանքային բնագավառում, սակայն նրանք կարող են դափնել ըստ հեղինակների՝ ըստ հրդեհների մարման և փակված քրեական գործերի քանակով: Նման գործակալությունները լինում են ավելի նպատակային ուղվածություն ունեցող, քան թե ընթացակարգային ուղվածություն ունեցող գործակալություններ: Քանի որ նրանք կարող են գնահատել հեղինակները, կարիք չկա աշխատողներին կառավարելու և սահմանափակելու անվերջ կանոններով: Ներկաբար, արեստավորական գործակալությունները հակված են ավելի ապակենտրոնացված լինելու, քանց ընթացակարգային գործակալությունները:

Դիմակայող գործակալությունը այն է, որտեղ ոչ արդյունքները և ոչ էլ հեղինակները փեսանելի չեն: Չնայած, դպրոցի կառավարիչը ունի հնարավորություն դպրոցի ուսուցչին դասավանդելիս ունկնդրելու, գործնականում դա հազվադեպ է փեղի ունենում: Որպես արգասիք, ո՛չ արդյունքները (դասերը) և ո՛չ էլ հեղինակները (ուսուցումը) փեսանելի չեն: Այս պայմաններում կառավարիչները կարող են պարկերացում չունենալ թե ինչպես բարելավել գործակալության կադրողականը և արդյունքում կարող են դառնալ անչափ բողոքների հակված: Ի վիճակի չլինելով ստուգել փաստացի իրադրությունը, կառավարիչը նախընտրում է մի կողմ փանել բողոքող հաճախորդին գործակալության անձնակազմի անդամից և հանգստացնել հաճախորդին՝ հիմնվելով նրա ներքին կարգապահության վրա: Այս գործակալությունների կառավարիչները պետք է հաղթահարեն դժվար իրավիճակներ: Առաջնորդվելով պետական դպրոցի օրինակը, նրանք պետք է փորձեն աշխատանքի վերցնել լավագույն դիմորդին, առանց իմանալու թե ինչ է լավագույն դիմորդը ասածը, և նրանք պետք է զարգացնեն, գնահատեն և պահպանեն լավ ուսուցիչներին՝ չունենալով հստակ միջոցներ փաթեթելու լավ ուսուցիչներին վարից: Ընթացակարգերը սովորաբար գոյություն ունեն միջոցառումներ վերահսկելու աշխատողներին և բոլոր փեսանելի գործողությունները դիտարկվում են, սակայն հույս չկա, որ դրանք կապահովեն բարձր կադրողական:

Կառավարիչները հաճախ պարասխանափու են նշանակվում հստակ նպատակների և կադրողականի չափանիշների հաստատման, գնահատելու արդյունքները և հեղինակները և աշխատակիցներին արդյունքների համար

հաշվեքու պահելը: Վիլսոնի հեքագությունները ասում են, որ կառավարիչների վերոհիշյալ ունակությունները կախված են գործակալության արդյունքների և հեքանքների քեսանելի լինելուց: Նեքևաքար, կազմակերպությունների քեսության այն դպրոցները, որոնք միջոցները և վերջնական արդյունքների միավորումը ընկալում են ֆորմալ նպարակահարմարության բարձր ասքիճան, հավանաքար կկորցնեն իրենց կարևորությունը՝ այս չափանիշը չպահպանելու դեպքում:

Ամփոփում

Այս գլխում նկարագրված համաքեքսքային շաք քարրեր հսքակ սահմանափակումներ են: Սահմանափակումները, ինչպես բնութագրել է Ջեյմս Դ. Թոմսոնը, դա կառուցվածքային և ընթացակարգային իրավիճակներ են, որոնց կազմակերպությունը և նրա կառավարիչները պեք է հարմարվեն: 21 Պեքական կառավարիչների սահմանափակումները (սահմանափակ լիազորություններ, երկիմասք նպարակներ, դրսից պարքադրված կանոններ, անհամապարասխան միջոցներ և քաղաքական պահանջներ) սքիպում են շաք կառավարիչներին համակերպվելու ճախողման հոգեբանության հեք: Ինչպես նկարել է Սքիվեն Կոհենը, այս կառավարիչները «արժեգրկում են իրենց սեփական սպասելիքները, կորցնում են քեսության զգացումը և ծաղրում են հեռանկարային նպարակներ ունեցողներին»: 22 Կառավարիչները, որոնք հաքուկ ընքրվել են լինելու ավելու շաք հոգաքարձուներ քան առաջնորդներ, կենքրոնանում են իրարամերժ իրադրություններից խուսափելու հանգամանքի վրա և անում են միայն այն, ինչ անիրաժեշք է իրենց գործակալությունների աշխաքանքն ապահովելու համար: Չնայած, որ սա կարող է դժվարին իրադրությունում ողճամիք որոշում թվալ, պեքական գործակալությունների իրականացրած խնդիրները չափազանց կարևոր են հասարակության բարեկեցության համար, որպեսզի թույլ քալ ճախողման հոգեբանությունը զարգանա: Պեքական գործակալությունները *կարող են* կառավարվել արդյունավեք, ինչպես ապացուցում են կառավարման ոլորքում գերազանցության պարգևաքրումները: Ըսք Կոհենի, արդյունավեք կառավարման գրավականն է «խոչընդոքների և սահմանափակումների հաղթահարելու ուղությամք գործադրված ակքիվ և ագրեսիվ ջանքերը»: 24 Արդյունավեք կառավարիչները նրանք են, ովքեր կարող են հմքրեն մանկրել բազմաթիվ քաղաքական պահանջների և ադմինիսքրաքիվ սահմանափակումների միջև՝ սքեղծելու մի միջավայր, որում նրանք կարող են նվաճել ցանկալի արդյունքները:

Չնայած ակտիվ և երկարարև կառավարումը կարևոր է արդյունավետ կառավարման համար, նույնքան կարևոր է կոնցեպտուալ և տեսական գիտելիքը: Նաստարելով որոշակի համարեքստ, որտեղ գործում է պետական կառավարումը, մենք այժմ ի վիճակի ենք հասկանալու թե ինչ է ասում կազմակերպությունների տեսությունը՝ սահմանափակումների հաղթահարման, կազմակերպման և արդյունավետ կառավարման վերաբերյալ:

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

1. William E. Nelson, *The Roots of American Bureaucracy, 1830-1900* (Cambridge: Harvard University Press, 1982), 120
2. Woodrow Wilson, "The Study of Administration," *Political Science Quarterly* 2 (June 1887), 201.
3. Leonard D. White, *Introduction to the Study of Public Administration* (New York: Macmillan, 1939), preface to first edition.
4. J. Peter Grace, *Burning Money: The Waste of Your Tax Dollars* (New York: Macmillan Publishing, 1984), 5.
5. Hal G. Rainey, *Understanding and Managing Public Organizations* (San Francisco: Jossey-Bass, 1991), 21.
6. Paul H. Appleby, *Big Democracy* (New York: Knopf, 1945), 6.
7. Arie Halachmi, "Strategic Planning and Management? Not Necessarily," in J. Steven Ott, Albert C. Hyde, and Jay M. Shafritz (eds.) *Public Management: The Essential Readings* (Chicago: Nelson-Hall Publishers, 1991): 241-54
8. Ronald C. Moe and Robert S. Gilmour, "Rediscovering Principles of Public Administration: The Neglected Foundation of Public Law," *Public Administration Review* 55 (March/April 1995), 138.
9. Barton Wechsler and Robert W. Back off, "The Dynamics of Strategy in Public Organizations," *Journal of the American Planning Association* 53 (Winter 1987): 34-43.
10. Donald P. Warwick, *A Theory of Public Bureaucracy* (Cambridge: Harvard University Press, 1975), 102.
11. James Q. Wilson, *Bureaucracy: What Governments Do and Why They Do It* (New York: Basic Books, 1989), 168.
12. Warwick, *A Theory of Public Bureaucracy*, 85.
13. Robert D. Behn, "The Big Questions of Public Management," *Public Administration Review* 55 (July/August, 1995), 321.
14. Al Gore, *From Red Tape to Results: Creating a Government that Works Better and Costs Less* (New York: Times Books/Random House, 1993), 2.
15. Lyman W. Porter and John Van Maanen, "Task Accomplishment and Management of Time," in James L. Perry and Kenneth L. Kraemer (eds.), *Public Management: Public and Private Perspectives* (Palo Alto: Mayfield Publishing, 1983): 212-24.
16. Ronald C. Moe, "The 'Reinventing Government' Exercise: Misinterpreting the problem, Misjudging the Consequences," *Public Administration Review* 54 (March/April 1994), 111.
17. See James Q. Wilson, *Bureaucracy*, especially Chapter 5.
18. James D. Thompson, *Organizations in Action* (New York: McGraw-Hill, 1967), 15-18.
19. Daniel Yankelovich, *New Rules: Searching for Self-Fulfillment in a World Turned Upside Down* (New York: Random House, 1981).

20. Eugene B. McGregor, *Strategic Management of Human Knowledge. Skills and Abilities* (San Francisco: Jossey-Bass, 1991), 33.
21. Thompson, *Organizations in Action*.
22. Steven Cohen, *The Effective Public Manager: Achieving Success in Government* (San Francisco: Jossey-Bass, 1988), 5.
23. Agency awards are given by The Council for Excellence in Government and Harvard University's John F. Kennedy School of Government, and by the International Personnel Management Association; awards to outstanding practitioners are given by The American Society for Public Administration and the National Academy of Public Administration.
24. Cohen, *The Effective Public Manager*, 13.

ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԲԱՐԵՓՈԽՈՒՄ

Ներածություն¹⁵

Թարգմանիչ և խմբագիր՝ Գայանե ԲՈՒՆԻԱԹ-ՅԱՆ

Բարեփոխում

Բարեփոխման իմաստը կազմում է փոփոխություններ առաջացնելու մեջ: Ավելին, բարեփոխման իմաստը նորոգումն է և ցանկալիորեն բարելավում մտնելու խոսքի մեջ է: Բարեփոխման իմաստը կայանում է ավելի դառնալու մեջ սխալների և վրիպումների կամ հարկապես բարոյական, քաղաքական կամ հասարակական բնույթի հակաօրինական գործողությունները վերացնելու և ուղղելու միջոցով: Ներկաբար բարեփոխման հիմքը որակն ու արժեքներն են: Վարչական բարեփոխման հիմքն է վարչական որակը, որը բաղկացած է վարչական արժեքներից, հանրային սեկտորի հաստատություններից, հանրային քաղաքականության որոշումներ կայացնելու ընթացքից և հանրային կազմակերպությունից և ղեկավարումից:

Նանրային կառավարում

Մենք հեղինակում ենք Բլեքվելի քաղաքական հաստատությունների հանրագիտարանի առաջարկած սահմանմանը (Blackwell Encyclopaedia of Political Institutions):

Նանրային կառավարում: *Ստորին դեպքում (հ.կ.) հանրային ծառայությունների ապահովման համար հիմնարկային կարգավորում, վերին դեպքում (Ն.Կ.) այդ կարգավորումների ուսումնասիրությունը: «Հիմնարկային կարգավորումները» բարդ կառուցվածք ունեցող գործակալություններ, իշխանություններ, ձեռնարկություններ, վարքագծի սովորույթների և գործիքների համակցություն արտահայտող ընդհանուր հասկացություն է, որը նկարագրում է հանրային ծառայությունների կազմակերպչական միջոցները:*

¹⁵ Աղբյուրը՝ Theo A. J. Toonen. "Administrative Reform: Introduction," eds. B. Guy Peters and John Pierre. *Handbook of Public Administration* (London: Sage Publishing), 465-466. Copyright . 2003 Theo A. J. Toonen, by permission of Sage Publications Ltd.

Սա ենթադրում է, որ վարչական բարեփոխումը առաջարկված կամ կադրաված բարելավում է: Բարեփոխումը մյուս կողմից կապված է հանրային հառավարման հետ՝ գաղափարներ, պարկերներ, վերլուծական հասկացություններ և տեսաբանական խոսքեր: Վարչական բարեփոխման բանավեճը հասկացությունների մոդելների և հարացույցների բարեփոխման բանավեճն է ներկա կամ առաջադրված բարեփոխումները դիտարկելու կամ հասկանալու մի ուղի, բարեփոխման տեսությունը կամ կիզակետը: Բարեփոխումը մյուս կողմից կապված է հանրային կառավարման հետ՝ արարքներ, իրականացումներ, փորձառաջարկ գործառնումներ, իրական գործունեություններ և համային ծառայությունների մատակարարման համար հիմնարկային կարգավորումների լայն սպեկտրի նվաճումներ: Բարեփոխումը վարչական բարեփոխումը վարչական բարեփոխման փորձառաջարկ առարկայի բնույթի բանավեճ է ցանկացած միջադեպի կամ կոնֆլիկտի ներքո՝ բարեփոխման հանրային կառավարման լոկուսը:

Բարեփոխման կիզակետի գաղափարի ուսումնասիրումը ավելի ընդունված է քան բարեփոխման լոկուսի իրականացման ուսումնասիրությունը: Վարչական բարեփոխման ուսումնասիրությունների մեջ այս երկու ուղղվածությունները շարժառիթ միախառնվում են: Շարժառիթ հետազոտություններ և զեկույցներ շոշափում են բարեփոխման խնդիրը, սակայն նրանք պարզապես կենտրոնանում են ժամանակակից և նորաձև գաղափարի հավանականության և նրա կողմ և դեմ լինելու բարեփոխման հարցացույցի կամ մոտեցման վրա միջադեպում: Մյուս կողմից բազմաթիվ հանրային կառավարման կիրառման քննադատությունները հաճախ քննադատվում են փոքր բարեփոխման կամ հարցազույցի քննադատության կամ աջակցության կարգով, առանց ուսումնասիրելու կամ վերլուծելու այդ հարցացույցի իրականություն դառնալու աստիճանը: Որպես հետևանք մարդիկ հաճախ համարում են, որ հանրային կառավարման իսկությունները գործողության լոկուսի առումով փոփոխվել են, որովհետև փոփոխվել է հանրային կառավարման կոնցեպտուալ լեզուն հետազոտության կիզակետի առումով: Մյուս կողմից հանրային կառավարման բարեփոխումն ու փոխակերպումը աննկատ են մնում, եթե հանրային կառավարման հասկացությունները և լեզուն մնում են նույնը փոքր ժամանակահատվածում կամ երկրում: Որպես դրան հակակշիռ վարչական և հանրային սեկտորի բարեփոխման ուսումնասիրությունը ավելի շարժառիթ կիզակետի, քան գործող կառավարության լոկուսի ուսումնասիրությունն է: Բազմաթիվ պարզաբաններ կան բարեփոխման ապագա հանրային կառավարման ուսումնասիրությունների հավասարակշռությունը փոփոխելու համար:

Հասկացություն և ընթացք

Բարեփոխումը ներառում է հասկացություն և ընթացք: Նախապես է և պետք է տարբերակել բարեփոխման տեսակներ և պարկերներ: Սակայն գոյություն չունի բարեփոխումների տեսակների համընդհանուր ընդունված լեզու կամ դասակարգում: Հանրային Կառավարման ասպարեզի բնագավառում և այդ բնագավառից դուրս: Սահմանման և պարկերի շարք տարբերություններ կարող են վերագրվել կամ բարեփոխման բաղադրության կիզակերի տարբերություններին կամ բարեփոխումների փոփոխություններին հիմնական արժեքների, նպատակների և ծրագրերի առումով կամ վերփոխման պրոցեսի կիզակերի տարբերությունների մեխանիկորեն «պլանավորված» և օրգանականորեն «մոտեցող» փոփոխության առումով կամ այդ երկուսի համակցության յուրահատուկ օգտագործմանը:

Հասկացություններ և հետևանքներ

Բարեփոխումը ներառում է խոստանում և իրագործում: Ըստ սահմանման բարեփոխումը պետք է ենթարկվի շրջանառությանը և նորաձևությանը: Վարչական հասկացությունները խորհրդանշում են վարչական ավանդույթներ և քաղաքականության հետևանքներ:

Կառավարական, շուկայական կամ երրորդ սեկտորի փոփոխությունը հաճախ պետք է սկսել փոխելով խորհրդանիշները, պիտակները և հասկացությունները: Գափարները բարեփոխման հզոր գործիքներ են : Բարեփոխման հայտարարությունը հաճախ շարք քաղաքական արձագանք է սոցիալական տեսանկյունից ոչ ցանկալի ավանդույթին, երաշտին կամ ճգնաժամին: Բարեփոխման վերաբերյալ բանավեճը միշտ բարակ գիծ է անցկացնում կարևոր ազդեցության և դատարկ ռեպորտության միջև:

Ուսումնասիրության առարկան

Բարեփոխման բազմաթիվ փոփոխություններ և ուժի ներդրումներ շարք արժեքավոր են կամ ունեն իդոլոգիական բնույթ: Բարեփոխումը նաև քաղաքական և տնտեսականորեն շահավետ արդյունաբերություն է: Դա շուկա է խորհրդատուների, ակադեմիկոսների և քաղաքական գործիչների համար : Յուրաքանչյուր շարժառիթ ունի թերագնահատելու բարեփոխման առաջարկված կամ հակադրված մոդելի նորարար , յուրահատուկ և հստակ բնույթը: Հանրային կառավարման ավելի լայն տեսանկյունից այս բարեփոխումների տարբերությունները , հարցազրույցները կամ ընթացքը ամպայման չէ , որ

պեքը է իրար հակասի : Դրանք շատ հեշտությամբ կարող են վերաբերել հանրային սեկտորի կառավարման տարբեր և լրացուցիչ կողմներին: Նանրային կառավարման տեսության նպատակը կարող է լինել ավելի հավասարակշռված և ճշգրիտ քանակով մոդելների և ձևերի բարեփոխման ապահովումը , նրանց հակասությունները և համադրությունները: Նանրային կառավարման տեսանկյունից կառավարության որակը բազմակողմանի երևույթ է, բանավեճը որը ունի երկար պատմություն և ավանդույթներ և ակադեմիական Նանրային Կառավարման բնագավառում, որպես կառավարության ավանդույթ և հանրային կառավարման բնագավառում:

ԲԱԺՆԻ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒՄ

Նաջորդ երեք գլուխները փորձում են ապահովել ընդհանուր իմաստը լրացման ճանապարհով: Թեո Թունենը դիմում է անալիտիկ, հասկացական և տեսական կողմներին և դասում է վարչական և հանրային սեկտորի բարեփոխման զարգացումը Նանրային կառավարման բնագավառի ավելի լայն շրջանակներում: Էլկե Լոֆերը և Թոնի Վերհեյենը հիշատակում են հանրային կառավարման բարեփոխման փորձի մասին երկու բավական տարբեր պատմական, սոցիալական և հիմնարկային կոնտեքստներում: Լոֆերը ներկայացնում և մեկնաբանում է թեման արևմտյան լիբերալ ժողովրդավարություններին կոնտեքստում հանրային կառավարման փորձի հիման վրա: Վերհեյենը հանրային կառավարման բարեփոխումը հիշատակում է Կենտրոնական և արևելյան Եվրոպայի հետ կոմունիստական երկրների փոխակերպման համակարգի կոնտեքստում:

ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԲԱՐԵՓՈԽՈՒՄ

Վերլուծություն¹⁶

Թարգմանիչ և խմբագիր՝ Գայանե ԲՈՒՆԻԱԹՅԱՆ

ԲԱՐԵՓՈԽՄԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ԱԿՆԱՐԿ

Արևմտյան աշխարհում բարեփոխման գործողությունների վրա մակերեսային մի արագ հայացք վերջին երկու տասնամյակների ընթացքում կարող էր հեշտորեն թողնել այն տպավորությունը, որ 1980-1990թթ. շատ երկրներ, անկախ իրենց քաղաքական և վարչական համակարգերից, սկսել են հանրային սեկտորի նմանապիպ բարեփոխում, ոմանք ավելի շուտ, ոմանք էլ ավելի ուշ: Շատ խոսակցություններ են տեղի ունեցել «հարացույցի գլոբալ փոփոխման» մասին կառավարության և կառավարման մոտեցման մեջ (Aucoin, 1990; Osborne and Gaebler, 1992; Lane, 1993):

Շուտով պարզ դարձավ, որ ձեռնարկության վրա կողմնորոշված մոտեցումը կառավարությանը չի հանգեցնում պարտադիր կերպով նաև շուկաների հանդեպ նախընտրության կառավարությունների փոխարեն: Թե ինչ պետք է անի կառավարությունը և թե ինչպես է կառավարությունը վարում իր գործերը տարբեր հարցեր են: 1990 թթ. կեսերին սակայն ավելի և ավելի շատ մարդ սկսեց տալ մեթոդաբանական հարցեր (Flynn and Strehl, 1996;4; Naschold, 1996, Toonen, 1997): Ղեկավարական հեռանկարը ոչ միայն դարձել էր հեղափոխությունների փորձաշար լոկուս, այլև անվերապահորեն դարձել էր բարեփոխումն ու հանարային կառավարումը համեմատական կերպով ուսումնասիրելու մոդել (Chandler, 2000): Նարացույցը զարգացավ լոկուսից դեպի հեղափոխման կիզակենտրոն: Որպես հետևանք չնայած ոչ կանխամրադված, դիտարկողները երբեմն կարծես ուրախ էին անտեսել վարչական հանրային սեկտորի բարեփոխման պարմական և տպավորիչ օրինակները: Գերմանական միավորումը, Իտալական պատերազմները կաշառակերության դեմ Ֆրանսիական ապակենտրոնացումը Իսպանական տնտեսական ամրացման ջանքերը կամ Բելգիական դաշնայնացումը, այս բոլորի ուղղակի օրինակներից

¹⁶ Աղբյուրը՝ Theo A. J. Toonen. "Administrative Reform: Analytics," eds. B. Guy Peters and John Pierre. *Handbook of Public Administration* (London: Sage Publishing), 467-475. Copyright . 2003 Theo A. J. Toonen, by permission of Sage Publications Ltd.

մի քանիսն են: Ղեկավարման փեսանկյունից այս երկրները հաճախ համարվում էին «ծանրաշարժ» կամ բարեփոխման բացակայության դեպքեր:

Նանրային կառավարման փեսանկյունից նեո-ղեկավարական մոտեցումը կառավարությանը և կառավարման հսկողներին հենց այն է, ինչ կա նեո-ղեկավարական մոտեցում: Կազմակերպության և ղեկավարման ոլորտում ուսումնասիրությունները բաղադրում են մի ավանդույթ հանրային կառավարման ոլորտի զարգացման շրջանակներում, ինչպես նաև հիմնարկային վեջլուծություն: Ժամանակակից կազմակերպության փեսության սփռվածումից 20-րդ դարի առաջին կեսում առաջացած գիտական ղեկավարման շարժումից և կառավարման գիտությունից սկսած կազմակերպության ու ղեկավարման բարեփոխումը եղել է առաջնային կարևորության առարկա հանրային կառավարման ոլորտի համար (Barrell and Morgan, 1979;118; Henry, 1995): Կիրառական, գործիքավոր և փեխնոկրատիկ բնույթը, որով օժանդակվում էր նոր հանային ղեկավարումը, նույնպես շատ բնորոշ է վաղ վարչական բարեփոխման շարժումների համար՝ ընգծելով օրինակ վարչական համակագների «Ռացիոնալիզացումը և դեմոկրատիզացումը» ինչպիսին են «ռացիոնալ քաղաքականության քաղաքականության վերլուծման» փորձեր ձևերը կամ Ծրագրավորման, Նախագծման, Բյուջեարային Նամակարգի մոտեցումները 1960-1970թթ.: Սակայն, եթե նույնիսկ մենք մեզ սահմանափակենք վերջին քսան տարիներով, միջազգային հանրային կառավարման իրականությունը բացահայտում է բարեփոխման մոդելների և ձևերի ավելի մեծ փեսականին:

ՆՏԿ բարեփոխում/ NPM reform

Այսօրվա գրականության մեջ Անգլիան դեռ առանձնանում է, որպես մոդելային դեպք 20-րդ դարի վերջի բարեփոխման նեո-ղեկավարական փեսաների ընդունման ու իրագործման առումով: Միակ այլ երկիրը, որ կարծես համարժեք է անգլիական մոդելին հավասարապես, եթե ոչ ավելի վճռականապես, Նոր Զելանդիան է՝ (Halligan, 1996, Shick, 1996) ևս մի Վեսթմինստերյան փեսակի կառավարության համակարգ: Իռլանդիայի հանրապետությունը այնուամենայնիվ ապացուցում է, որ ակնհայտորեն կա փեղ ընտրության համար և որ (միավորված) Վեսթմինստերյան մոդելը պետք չէ հավասարեցնել ՆՏԿ փեսակի բարեփոխումներին, չնայած կամ գրեթե ի շնորհիվ 1990թթ. Իռլանդական փոփոխության մեջ ուշագրավ փոփոխական նվաճումների:

Եթե լայնացնել հեռանկարը, որպեսզի այն ընդգրկի օրինակ ԱՄՆ-ն և այլ համապետության նախկին պետությունները, ինչպես Կանադան, պարկերը կդառնան նույնիսկ ավելի զանազան, հարկապես, եթե մեկը կամենա զբաղվել «ղեկավարական բարեփոխումների» իրագործման խնդիրով: Ի հակադրություն ԱՄՆ-ին, որտեղ գործավարությունների միավորումը Նանրային Կառավարման մեջ «հասարակ գիտություն էր» և մինչև այժմ էլ է, նոր հանրային կառավարման մոտեցումը իրոք բաղադրեց ինչ-որ ձևի «հարացույցի փոփոխություն» ավելի պրագմատիկ, պարմականորեն և քաղաքականորեն որոշված Օքսբրիջի քաղաքացիական ծառայության կոնսերվատիվ: Որպես հետևանք ՆՏԿ-ի իրական ազդեցությունը շարդեպերում եղել է ավելի մեծ Անգլիայում, քան օրինակ «Կառավարության վերաստեղծման» շարժման և Գորի զեկուցման մեջ (National Performance Review, 1993) ԱՄՆ-ում (PAR, 1996):

Նամընդհանուր բարեկեցության պետության քաղաքականության բարեփոխում

Ծախսերի կրճատումը բարեփոխումների գլխավոր նպատակն էր: Բարեփոխումը կարող է ուղղված լինել կառավարության ընդգրկման ծավալը, և ոչ անհրաժեշտորեն բնույթը նվազեցնելու վրա՝ կրճատելով քաղաքականության հետ կապված լիազորությունները, փոփոխելով համընդհանուր բարեկեցության ծագերը և ներկայացնելով զանազան տեսակների քաղաքական պահպանման նախագծեր: Ծախսերի կրճատումը կարգավորող ծրագրերը և ձգտումները, ինչպես նաև ավելի հեռավոր, կոպիտ և առողջ գործողությունը կառավարության կողմից քաղաքացիների (օրինակ հասարակական նպաստ ստացողների) և ընդանրապես հասարակության հանդեպ դարձել են շար երկրներում ավելի տարածված երևույթ, քան «պետության ետ մղումը» մեծածախ առևտրի քաղաքականությունը ավարտելու միջոցով: Ընթացքում այդ բարեթոխման շարժումները և ծրագրերը օգտագործել են նորացված և արդիականացված ղեկավարական գաղափարներ և զուգակից հիմնարկային բարեփոխումներ, որպեսզի հարմարեցնեն իրենց հանրային սեկտորի կառուցվածքները նոր տնտեսական և Եվրոպական պայմաններին:

Նանրային սեկտորի բարեփոխման համար հիմնական փոխադրամիջոցը համընդհանուր բարեկեցության պետություններում եղել է քաղաքականությունների, բյուջեի և քաղաքականության ծրագրերի վերանախագծումը: Եթե երկար ժամանակ կրճատել քաղաքականության ծրագրերն ու ծախսերը, կգա մի պահ, երբ քաղաքականության բարեփոխումը կվերածվի ղեկավարության կառուցվածքների բարեփոխման կամ հիմնարկային բարեփոխման և այդ կկարողանա հանգեցնել

համընդանուր բարեկեցության պետության վերաբաղադրմանը (Lane, 1995:511): Այսպիսով ղեկավարական բարեփոխումը վարչական բարեփոխման հետևանքն է, ոչ թե աղբյուրը:

Նասրապությունների բարեփոխում

Բելգիայի, Ֆրանսիայի և Իտալիայի նման երկրներում սեփականաշնորհումը, ապաքյուրոկրատացումը, կենտրոնացումը հաճախորդի վրա, ապակենտրոնացումը հանդիսացել են, որպես ապշեցուցիչ բարեփոխման ընթացքներ: Կան զեկուցումներ բարելավված հանրային ծառայության մատուցման և ավելի մեծ իրազեկության մասին՝ քաղաքացի-հաճախորդի քաղաքականության ընթացքի ընդունող լինելու վերաբերյալ: Բայց դժվար թե ճշգրիտ նեոդեկավարական բարեփոխման փիլիսոփայությունը եղել է այս շարժումների աղբյուրը: Ֆրանսիական շրջանները շարունակ ապացուցել են, որ կարող են յուրացնել հանրային սեկտորի շուկայական և գործակալական մեթոդները բավականին լավ: Սակայն վարչական բարեփոխման ֆենոմեն էր միավորված պետության՝ շրջանների բաժանելը, ինչպես Բելգիայում, Իսպանիայում Ֆրանսիայում, Իտալիայում, որը մի զարմանալի և համաեվրոպական բարեփոխում էր 20-րդ դարի վերջին (Sharpe, 1993): Շատ դեպքերում նման զարգացումը հեռու չէ համընդհանուր պետական բարեփոխումից:

Վարչակարգի բարեփոխում

Նախկին արևելյան բլոկի երկրների քաղաքական և վարչական վերափոխումը ակնհայտորեն չի կարելի բացառել վարչական բարեփոխման և ոչ մի սահմանմամբ (Baker, 2002:7): Բայց հարավային Եվրոպյան նույնպես հանդես է գալիս հանրային սեկտորի բարեփոխման հարուկ դեպքերով՝ այն համակարգերում, որտեղ փեղի է ունեցել վարչակարգի վերափոխում բռնադիրական կամ կիսաբռնադիրական համակարգերից դեպի քաղաքացիական դեմոկրատիա, օրինակ՝ Նունասպան, Պորտուգալիա և Իսպանիա:

Իտալիայում, բայց նաև հարավային Եվրոպայի այլ երկրներում բարեփոխումները երկար ժամանակ թելադրվել են «նախաքյուրոկրատիկ» վարչական մշակույթի նկատմամբ շահագրգռությամբ, հարկապես ավանդական հաճախորդական նմուշները և չափազանց օրինականացված մշակույթները եր մղելու ցանկությամբ՝ ի օգուտ որակին և գործողության վրա ավելի կողմնորոշված մոտեցումների: Ֆրանսիայում վարչական մարմինները արդիականացվել են օգտագործելով այնպիսի հասկացություններ, ինչպիսին են ծառայության

արձագանքողականությունը, «առանձին ծառայության պարուհանները» և կողմնորոշումը քաղաքացիների վրա (Claisse, 1995): Բայց հարկավոր էր զբաղվել ավելի ավանդական խնդիրներով, ինչպիսին էին վարչական պարկեշտության և կաշառակերության հաճախորդականության և կառավարման թափանցիկության խնդիրները: Առայսօր միջազգայնացված «խնամակալության հասարակության» մեջվարչական պարկեշտությունը դառնում է աճող խնդիր վարչական բարեփոխման շարժումների համար ամբողջ աշխարհով մեկ, ոչ միայն «գարգացող երկրներում» (Fukuyama, 1995): ENRON և WorldCom-ի նման դեպքերը ցույց են տալիս, որ այս խնդիրը սահմանափակված չէ հանրային սեկտորի շրջանակներով:

Համապարփակ բարեփոխում

Անշուշտ Բրիտանական և հակոտնեական բարեփոխումների քաղաքականությունները 1970թթ. վերջին ու 1980թթ. սկզբին բնութագրվել են, որպես բարձր աստիճանի տեսանելիություն, գործություն և ռադիկալիզմ ունեցող բարեփոխումներ: Սրանք առանաձնանում են որպես հանրային սեկտորի բարեփոխման համապարփակ, չհամաձայնեցված, կենտրոնից ղեկավարվող և օրինականացված ընթացքի օրինակներ: Այսպիսին էր իրականությունը չնայած այն փաստի, որ ընթացքը երևի չէր ծրագրվել ամեն ինչ հայտնագործվում էր ընթացքում (Wright, 1994:109): Շատ երկրներ, սակայն, ավելի հաջորդական և փարբերակված են եղել իրենց ջանքերի մեջ, չնայած հազվադեպ «բարձր ծրագրի», «բարեփախման նախագծի» կամ «մեծ գործողության», որ լույս է տեսնում գրեթե ամեն երկրում մի քանի տարին մեկ: Եթե «Կառավարության Վերաստեղծումը» ԱՄՆ-ում դասակարգվում է որպես նախագծային գործողություն, ապա իրոք արևմտյան Եվրեպայում էլ կլինի շատ նման գործողություններ: Ավելի ճշգրիտ կլինի սակայն շեշտելը մեր տեսած շատ բարեփոխման ընթացքների խաղաղ, փորձնական և հաջորդական բնույթը, հարկապես այն ընթացքների, որոնք թվում են ավելի արդյունավետ և հիմունքային:

Հաջորդական բարեփոխում

Հաջորդական բարեփոխման ընթացքները բնորոշվում են համաձայնեցված և քայլ առ քայլ փորձնական գործողություններով: Երբեմն փորձնական և հաջորդական ընթացքների կոնսերվատիվ նաև տեղի են ունենում կառավարության ենթաբաժինների ու հանրային կառավարման համապարփակ բարեփոխումներ: Գերմանիան ընդհանրապես դիտվում է որպես հաջորդական կարգի նախափայ,

ինչպես ավելի ուշ նշում է Լյոֆերը 38-րդ գլխում: Սակայն շար երկրներ հարկադրված են ընդունել ավելի համաձայնեցված և հեղուկացված հաջորդական բարեփոխման ռազմավարություններ: Նամաձայնեցված ժողովրդավարությունները հիմնականում զուգակից է դառնում «նուրբ ժողովրդավարության» գործողության մեջ, բայց ընթացքում նրանց դանդաղ են բարեփոխվում (Lijphart, 1994,1996): Ձախ և աջ թևերի քաղաքական կուսակցությունները հաճախ աջակցում էին համընդհանուր բարեկեցության պետական քաղաքականության բարեփոխումներին: Շար երկրներում ընտրողական մարմինը ժամանակավորապես հրել է «համակենսակցության», «մուգ կարմիր» և «ծիածանագույն» կոալիցիաների մեջ (Toonen, 2001.,186):

Նախորդականությունը չի բացառում համապարփակ բարեփոխումը: Գերմանիայի առջև եղել է և մինչև հիմա էլ կա համապարփակ պետական բարեփոխման հսկայական խնդիրը, որը պիտի լուծվի նախկին արևելագերմանական Լանդեր կորպորացիայի կողմից: Մյուս երկրները կարողացել են բավականին էական փոփոխություններ կատարել էվոլյուցիոն զարգացման ռազմավարություններում: Բելգիական պետական բարեփոխումները (Delmartino, 1993) կամ հոլանդական «պոլիեր մոդելը» (Hendriks and Toonen, 2001), կարող են ծառայել, որպես օրինակներ: Այնուամենայնիվ, անհրաժեշտ համաձայնեցվածության բարձր աստիճանի պարզառով այս տեսակի հաջորդական բարեփոխման համակարգերը մշտականապես մաքրված են նահանջի, կարծրականացման և փակուղու մեջ ընկնելու վտանգին: Նախա հարկավոր է ինչ-որ տեսակի ճգնաժամ ընթացքը առաջացնելու և պահպանելու համար:

Բարեփոխման բացակայություն

Գերմանիան, ինչպես նաև Ավստրիայի և Շվեյցարիայի նման այլ գերմանական համակարգերը, կարծես չի դարձնում բավականին ուշադրություն դեկավարական հարցերին և կառուցվածքային բարեփոխմանը: Լյուքսեմբուրգը նույնպես համարյա հանդես չի եկել որևէ դեպի հեռու ձգվող վարչական կամ հանրային սեկտորի բարեփոխումներով: Գուցե դա անհանգստությունն է տնտեսության և կայունության նկատմամբ, որ այդքան փայփայվում է ֆինանսական բարձր մշակույթի աշխարհի կողմից, մի մշակույթի, որի պարզառով այս համակարգերը զգուշորեն են վերաբերվում իրենց պետական հաստատությունների նորոգմանը: Բայց այս երկրները, հարկապես Գերմանիան, այնուամենայնիվ չի կարելի նկարագրել որպես անշարժ կամ քարացած և արդիականացման ընդունակություն չունեցող:

Նամեմարական Կրեմլից անխոհեմ կլինեի դիմել այս երկրների վարչակազմի և կայուն վարչական բյուրոկրատիաները, որպես հեղափոխական մեթոդ, օրինակ՝ Բրիտանական, Նոր Զելանդական և Ավստրալական կառավարության ապարատի համեմատ միայն այն փաստի հիման վրա, որ վերջինումս վերջերս Կրեմլի են ունեցել ավելի շատ փոփոխություններ ու մոլեռանդ բարեփոխումներ:

Փոխակերպում առանց բարեփոխման

Որոշ երկրներում Կրեմլի է ունեցել շատ փոխակերպումներ և քիչ բարեփոխումներ, ինչպես նկատում է Վերհայսենը իր՝ հեղափոխական համակարգերում զարգացմանը նվիրված գլխում: Այս հարաբերությունը կարող է նաև հակառակ լինել: Շատ երկրներում լավ հասարակված էին պարսկական և երբեմն շատ ավանդական կամ նույնիսկ հնադարյան հասարակություններ, ինչպիսին են հաշվեպահական պալատները: Տեսուչաբանները կամ հարկային վարչությունները վերափոխվել են ներսից և զարգացել «պաշտոնականից» դեպի «արդյունավետ» ժամանակակից վարչական համակարգերի կազմության մեջ գրավող աշխատամաս: Սա ավելի հաճախ Կրեմլի է ունեցել գործակալական, քան «բարեփոխական» կերպով:

Ֆրանսիական մարզերը զարգացած կամ նախագծված չէին 1980թթ., բայց արդեն գոյություն ունեին, որպես նախկին վարչական միավորներ 1950թթ.-ին լքված Ֆրանսիական կենտրոնական նախագծային մոդել: Դրանք ուղղակի աճեցվել էին և ֆունկցիոնալ մարզային, քաղաքային զարգացման նպատակով և համապատասխան առաջադրանքներով ու բյուջեով: «Նոր ռեգիոնալիզմի» (Keating, 1998) ծնունդը և քաղաքային համակարգերի փոփոխական բնույթը վերջին 10-20 տարիների ընթացքում հանդիսանում է, որպես սկզբունքորեն փոփոխվող վարչական ձևերի և համակարգերի օրինակ, հիմնականում առանց բացահայտ բարեփոխման ռազմավարության, բայց որպես այլ ռազմավարական և կառուցվածքային զարգացումների կողմնակի արտադրանք:

Նախկինում ազգային նախարարությունների և վարչական համակարգերի նման շատ լավ հիմնված հասարակությունների դիրքը Եվրոպայում կորականապես փոխվել է համեմատաբար կարճ ժամանակահատվածում՝ հասարակական, քաղաքական և հիմնարկային զարգացումների, ինչպիսին են միջազգայնացումը, ինֆորմացիոն տեխնոլոգիաների հեղափոխությունը և բազմամշակութային հասարակությունը նոր դեմոգրաֆիայի ազդեցության տակ: Քաղաքականության ցանցերի և միջկառավարական ձեռնարկային համակարգերի զարգացումները, որոնք հարույժ են եղել «Վարչությունների Եվրոպայի» վերափոխմանը հաճախ ժամանակի

ընթացքում նպաստել են մարգային կառավարությունների դիրքի և իշխանության վճռական փոփոխմանը, հիմնականում, երբ չի եղել «տեղի կառավարության բարեփոխման քաղաքականության» ոչ մի պաշտոնական «ապակենտրոնացում» (Toonen, 1992, Benz, 1995, Bogason, 1996, Peters and Pierre, 2001):

Կառավարման կառուցվածքների կարևոր փոփոխումները կարող են հեշտությամբ չնկատվել, եթե մեկը ցանկանա սահմանափակել «վարչական բարեփոխման» հասկացությունը միայն, կենտրոնապես նախագծված կամ օրինական փոփոխություններով:

ՆՊԱՏԱԿՆԵՐ և ԱՐԺԵՔՆԵՐ

Կան և միշտ էլ եղել են բարեփոխելու կամ բարեփոխում հայտարարելու շար պարճառներ: Վարչական կամ հանրային սեկտորի բարեփոխման մեջ մտնում են արժեքների, նորմաների և սկզբունքների մասին մրածելը: Շար հաճախ այդքան էլ ձեռնարու չէ ուղղակի վստահել նշված նպատակներին և մրադրություններին: Վարչական և հանրային սեկտորի բարեփոխումները երաշխավորված բնագավառներ են՝ քաղաքական սիմվոլիզմը և բյուրոկրատական հռեպորությունը ոչնչացնելու համար:

Կենտրոնական արժեքները հանրային կառավարման մեջ

Լեզուն տարբեր է ամեն դարաշրջանում: Միաժամանակ հանդիպում են նմանադիպ նպատակներ ու արժեքներ, որոնք ավելի ուշադիր զննման ժամանակ հաճախ բացահայտում են բոլորովին այլ գործողական նշանակություն: Նույն քաղաքական նպատակները և վարչական արժեքները կարող են տարբեր գործունեությունների և ծրագրերի պարճառ դառնալ՝ կախված ժամանակից և տեղից: Վարչական տեսության (Ostrom, 1973, Henry, 1986 (1975), Bogason և Toonen, 1998) և վարչական փաստարկի (Hood and Jackson, 1991) վերակառուցումները բավականին հետևողական են այն վարչական արժեքների մեջ, որոնք ժամանակի ընթացքում շեշտվում են, որպես կառավարության որակի համար կարևոր դեր ունեցող: Ժամանակ առ ժամանակ, երկրից երկիր, շեշտադրումը կարող է փոխվել, բայց ի վերջո վարչական բարեփոխումը կարծես մարուցում է վարչական արժեքների բավականին կայուն հավաքածու: Վարչական փաստարկի պարմության վերակառուցման հիման վրա Նուդը (1991) ճանաչել է կապակցված վարչական կենտրոնական արժեքների երեք «ընտանիք», որոնք կարող են ներկայացնել արժեքի վրա կենտրոնացած հանրային

կառավարման խնդիր՝ կիզակենտրոնը, վարչական բարեփոխումը, որպես հեղափոխության և խորհրդի ասպարեզ ուսումնասիրելու մեջ:

Պատասխանականություն և բավարարվածություն

Արժեքների առաջին խումբը շեշտը դնում է խնայողության և փնտրության վրա: Դա հավաքարիմ է մնում «կառավարությանը վրիպ ու նպատակալի պահելու» նպատակին: Այս արժեքները արտացոլում են ողջ կազմակերպչական փնտրության մտահոգությունը «արտադրողականության ու արդյունաբերության» համար: Այս արժեքները պարկանում են հանրային ղեկավարման աշխարհին: Օպերիմալ արդյունքների հնարավոր է հասնել փրված միջոցների շրջանակներում կամ էլ փրված նպատակներին հարկավոր է հասնել նվազագույն կազմակերպչական ծախսի և ջանքի միջոցով: Այս ղեկավարական արժեքները առկա են եղել վարչական բարեփոխման բանավեճում, սկսած այն ժամանակներից, երբ ժամանակակից կազմակերպչական փնտրությունը զարգացավ անցյալ դարասկզբին:

Այս փնտրակերից վարչական կազմակերպությունը հեշտորեն ընկալվում է որպես մի կառավարության գործիք, որը պետք է նպաստի փրված նպատակներին հասնելուն: Նանրային կառավարման ասպարեզում հայտնվելուց հետո այս մոտեցումը ոչ միայն կիրառվել է ղեկավարական մակարդակներում, այլև սփռվել է բարեփոխումների մեջ, որոնք ուղղված են եղել քաղաքականությունների սփռման «ռացիոնալիզացման» կամ «փոխանցման ծախսերը» նվազեցնելու վրա: «Փոխանցման ծախսը» փնտրաստանական փերմին է հիմնարկացման, կազմակերպման և կառավարման համար:

Ժամանակի ընթացքում փրդի ունեցող գաղափարական զարգման արդյունքը, որը նվիրված է եղել այն վրիպ ու նպատակալի պահպանելու նպատակին, եղել է այն սկզբունքի հայտնագործումն ու ընդունումը, որը ըստ Թուլոկի, (1976) դասական խոսքերի հաստատում է, որ «ամենաարդյունավետ կառավարությունը ամենաճիշտ կազմավորվածի փրավորություն թողնողը չէ, այլայն կառավարությունն է, որը ամենահաջողակն է իր փրերի ցանկությունները կատարելու մեջ»: Այն, ինչ 1920-1930-ական թթ. ձևավորվեց, որպես «խառը» կազմակերպչական կառուցվածքները ռացիոնալիզացնելու ու նրանց շրջահոսելի ձև փրալու ձգտում, զարգանալով դարձավ վարչական բարեփոխման ռազմավարություններ, որպեսզի մեծացնի հանրային ծառայության, հանրային ղեկավարման ու հանրային կառավարման արտաքին արձագանքողականությունը համապատասխան արտաքին միջավայրի կարիքների հանդեպ, որ աճի կառավարության գործողությունների

հանդեպ բավարարվածությունը՝ քաղաքացիների և այլ խոշոր բաժնեգրերի մոտ հասարակության մեջ:

Պարկեշտություն և վստահություն

Նամաձայն Նուդին (1991) արդարությունը, անաչառությունը և ուղղամտությունը կազմում են վարչական կենտրոնական արժեքների երկրորդ խումբը: Սրանք կապված են «կառավարությունը ազնիվ և արդար պահելու» նպատակի հետ: Այս արժեքները պարկեշտում են հանրային կառավարման աշխարհին: Նմանակալին տրամադրվում է ասած՝ մենք խոսում ենք հավաքական գործողության կազմակերպման, միացյալ քաղաքականության ու որոշումների ընդունման, ինչպես նաև հանրային հաշվետվության մասին: Այս ընթացքները ապահովում են այն կառուցվածքն ու կոնսոլիդացիան, որոնց շրջանակներում սահմանվում են «պրկած» ղեկավարական նպատակները (և միջոցները), որոշվում ղեկավարական գործողության չափանիշները, ինչպես նաև նախագծվում ու իրագործվում են գնահատման ընթացակարգերը:

Արժեքների այս ընթացիկը հեշտությամբ ընդարձակվում է դեպի այն արժեքները ու գույակից ձևերը, որոնք համարյա դարձել են վարչական արժեքներ: Ինչպես օրինակ՝ օրինականությունը-Օրենքի Կանոն-, բյուրոկրատիկ հավաքարմությունը կասկածի չենթարկվող վարքը և կաշառակերության պակասը: Ժողովրդավարությունը կարող է դիվել, որպես կարևոր հասարակություն քաղաքական մոբիլիզացիայի ու հասարակական մասնակցության համար: Նանրային կառավարման տեսանկյունից ներհատակ թափանցիկությունը ու բացվածությունը առնվազն պարունակված ժողովրդավարության հասկացության մեջ, նաև ծառայում են մի խումբ վարչական ընթացակարգերի: Դասական տրամադրումն են «հարկավոր ընթացքը» և Legimation durch Verfahren: Վարչական պետության ժողովրդավարական ընթացքները փորձում են ապահովել կառավարման ընթացքի էականությունը և արդարությունը՝ հարգելով հասարակած պաշտոնները, առաջ տանելով վարչական պարասխանավարության ու հաշվետվության համակարգի գործողությունը և ապահովելով տեղին գործողության և հանրային պարտականությունների կատարումը:

Այս երկրորդ ընթացիկի բոլոր վարչական արժեքները ուժ են մատուցում հանրային կառավարման ճշգրտությունը ապահովելու համար, որպեսզի ստեղծվի ու պահպանվի վստահություն կառավարական պաշտոնյաների մոտ ու ընթացակարգերում: Գուցե հանրային վստահությունը ավելի քան հաճախորդի բավարարվածությունը իրեն ցուցադրել է ժամանակի ընթացքում, որպես

կառավարական աջակցության և երկարաժամկետ փորձնական զարգացման համար պարտադիր միջոց:

Վստահելիություն և վստահություն

Վարչական արժեքների երրորդ հավաքածուն ներառում է դիմացկունություն, ճկունություն և կայունություն: Նպատակը կայանում է «կառավարությունը դիմացկուն և ճկուն պահելու» մեջ: Արժեքների այս խումբը վերաբերում է կառավարության ու վարչական բարեփոխման սովորաբար ավելի ծածուկ սահմանադրական ոլորտին (Ostrom, 1982, Lane, 1996): Դրանք վերաբերում են վարչական համակարգերի «սահմանադրական որակին»՝ ոչ միայն իրավական իմաստով, այլև կառավարական համակարգի վիճակին, կենսունակության, ավելի ընդհանուր իմաստով կենսունակությանը առողջությանը և ուժին: Դրանք վերաբերում են կառավարման հիմնարկային նախագծման, վերանախագծման և (վերա) զարգացման մակարդակներին: Նաստիությունները տալիս են կառավարման ընթացքներին նորմափակ և փորձառատ հարկադրանքների մի վարչական ինֆրակառուցվածք և այդպիսով բարդացնում են կամ դյուրին դարձնում միացյալ որոշումների ընդունումն ու ղեկավարական վարքը:

Այս արժեքները ներկայացնում են հանրային կառավարման ուսումնասիրության մեջ վաղեմի և շատ ավանդական խնդիրներ, խորհրդանշված հին Վեբերյան «վստահելի բյուրոկրատիայով» և հավատարիմ «վստահ քաղաքացիական ծառայողով»: Ժամանակի ընթացքում կայունությունը և դիմացկունությունը աստիճանաբար սկսեցին մեկնաբանվել, որպես հասարակական և դինամիկ գաղափարներ: «Կառավարության սահմանները» ճանաչվեցին ճիշտ ժամանակին: Վերջիվերջո կառավարությունները շատ քիչ բանի կարող են հասնել էական արդյունքների առումով առանց լայնածավալ հասարակական աջակցության: Դա օրինակ դարձնում է զանգվածային կապի հանդեպ ուշադրությունը և կառավարության ու քաղաքացիական հասարակության միջև հարաբերությունները կարևոր խնդիրներ վարչական բարեփոխման ապագայի համար: Մարդկային իրավունքների նկատմամբ հարգանքը աստիճանաբար սկսում է ներկայացնել «անհատի ապրելու իրավունքը», որպես լավ կառավարության համընդհանուր դրսևորում: «Սովորական վատ պատահարների» (Perrow, 1999) և «ռիսկի մաքնված հասարակության» (Beck, 1996) հետազոտությունը համոզում է շարունակել, որ վստահելի, կայուն և դիմացկուն վարչական համակարգն այն չէ, որ

կարողանում է դիմադրել փոփոխմանը և բարեփոխմանը, այլ այն է, որ ճկուն է, ընդունակ է սովորելուն և հարմարվելուն իմաստավոր փոփոխվող հանգամանքներում:

Այս խմբի վարչական արժեքները ապահովում են վարչական համակարգի վստահելիությունը, որպեսզի ապահովեն նաև քաղաքացիների համոզվածությունը և հասարակության վստահությունը կառավարական հաստատությունների նկատմամբ: Որպես վարչական բարեփոխության առջևում դրված խնդիր, այս ասպարեզը իրենից ներկայացնում է բարդ կարգ: Նաստատությունները հաճախ ներկայացնում են «համընդհանուր բարին» հանրային կառավարման մեջ և հավասարապես անպաշտպան են վարչարարության ու «հասարակական դժբախտությունների» առջև, ինչպես նաև այլ ընդհանուր ռեսուրսները (Ostrom, 1990): Այսպեղ մենք մտնում ենք քաղաքական առաջնորդության և պետությունը ղեկավարելու արվեստի ոլորտի մեջ: Ղեկավարական աշխարհում վարչական բարեփոխման տարածված գաղափարն այն է, որ «եթե քանդված չէ, մի՛ նորոգիր»: Կառավարման մակարդակների վրա քաղաքական գործիչներն ու ընդհանուր վարչական աշխատողները փայլկորեն տարանվում են այն հարցերի վերաբերյալ, որոնք դեռ հանրային կերպով չեն ճանաչվել, որպես խնդիր: Երկու մոտեցումներն էլ դժվարեցնում են երաաշխավորված «սահմանադրական» կամ «հիմնարկային» վարչական բարեփոխումը երբեմն այնքան, որ հեղու չափազանց ուշ է լինում: Նանրային վստահությունը նման է (հասարակական) կապիտալի կամ արժեթղթերի շուկայի. հենց կորչում է վստահությունը, արդեն դժվար է այն վերականգնել:

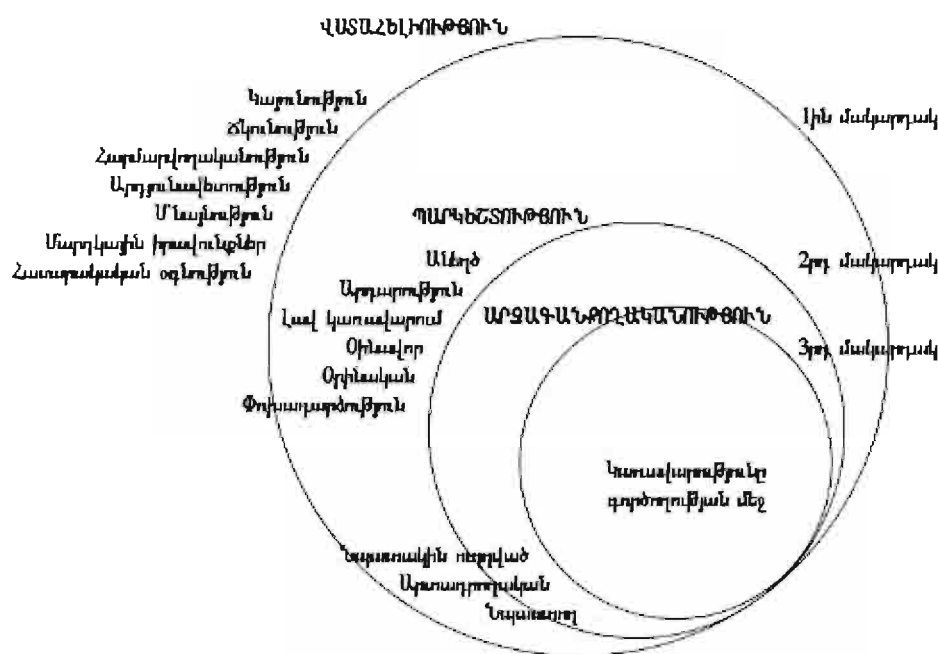
Կառավարության որակը

Վարչական արժեքի գանազան միմյանցից կախված շերտեր բաղադրում են կառավարության որակը: Վերջիվերջո վարչական բարեփոխումը պետք է ծառայի տարբեր վարչական արժեքների համակարգերին՝ ստեղծելով բարեփոխման ակնհայտորեն տարբեր ձևեր և մոդելներ՝ կախված բարեփոխման ժամանակից, կոնյունքստից և «տրամաբանությունից»: Ըստ երևույթի նմանատիպ բարեփոխում կարող էր տարբեր դեպքերում ծառայել տարբեր արժեքային համակարգերի: Օրինակ՝ կա ահռելի տարբերություն, թե արդյոք սեփականացման ծրագիրը նպաստում է հանրային ծառայության մատուցման արձագանքողականության ու ղեկավարման աճին, ինչպես արևմտյան բարեփոխումների ժամանակ, թե նպաստում է վստահելի շուկայական համակարգի հիմնարկային նախագծին՝ սահմանադրությանը, ինչպես նախկին կոմունիստական երկրներում (Toonen, 1993): Վարչական բարեփոխման մեջ այս տարբեր մակարդակների անհաջող զարորոշումը շատ թանկ կնստի

իրականության մեջ: Դա նաև վնասակար կլինի բարեփոխման ուսումնական ընթացքների համար (Օլսոն և Փիթերզ, 1995), ինչպես կարող է վլայել արևմուտքում և արևելքում սեփականացման բազմաթիվ ծրագրերի հետ կապված փորձը:

Համակարգերի տեսության մեջ 37.1 գծագրի մեջ զարդրոշված երեք շերտերը երբեմն ճանաչվում են, որպես գործառնության լեգիտիմություն (վարչական արձագանքողականություն), ընթացակարգային լեգիտիմություն (վարչական պարկեշտություն) և վարչակարգային լեգիտիմություն (վարչական վստահելիություն):

Գծապատկեր 37.1 Որակը հանդիման կառավարման մեջ



Արժեքների խբմերը նախաենթադրում են միմյանց, բայց առանաձնահարուկ իրադրություններում և իրադրություններում կարող են տարբեր պահանջներ դնել բարեփոխման ծրագրին: Այս լարվածությունը դարձնում է վարչական բարեփոխումը մի շար դինամիկ ընթացք՝ լի հակասություններով, ընդհարումներով, երկիմաստությամբ և ներհարակ ռազմավարական պարադոքսներով (Wright, 1994, Hood Hesse et al., 1996): Արժեքային համակարգերը կարող են միմյանց ամրություն

տալ, թե՛ վնասակար, թե՛ կառուցողական կերպով: Փոփոխությունների իրականացումը կորոշի, թե ինչ ուղղությամբ կտարվեն բարեփոխումները:

ԲԱՐԵՓՈԽՄԱՆ ՁԵՎԵՐԸ

Թե՛ քաղաքական, թե՛ ակադեմիական բարեփոխման շուրջ բանավեճը հաճախ ռացիոնալիստական, նորմատիվ և երբեմն նույնիսկ բարոյական երանգավորումներով մի բանավեճ է: «Բարեփոխումը» պետք է ճանաչվի հենց սկզբում ու կցվի կառավարության պաշտոնական ծրագրին: Սակայն վարչական բարեփոխման իրականությունը, որպես ընթացք կայանում է նրանում, որ այն մշտապես պտտվում է երկու սկզբունքների շուրջ: Դրանց անփոփոխելիորեն դիմում են քարքեր խոսքերով և հասկացություններով՝ օրինակի վրա ցույց տալով խորը արմատ գցած տեսական, եթե ոչ փիլիսոփայական վիճաբանությունը վարչական համակարգերի փոփոխման և զարգացման վերաբերյալ (Leemans, 1970, Rottleuthner, 1988): Նանրային կառավարման փորձապաշար ուսումնասիրությունը ենթադրում է, որ վարչական բարեփոխումը, որպես ընթացք ամենալավ կերպով է ընկալվում, եթե պարկերվի ինչ-որ մի տեղ շարունակվող գծի վրա՝ մի կողմից *նախագծված* (Սինոպտիկ, Նամապարփակ, Ռացիոնալ Նախագծային, Մեխանիստական, Կենտրոնապես Առաջնորդվող, Գիտակցորեն Նախագծված, Արդիականացնող) փոփոխության միջև և մյուս կողմից *ստույգացող* (Շահութաբեր, Նախորդական, Ներընթացողական, Օրգանիկ, Փոխադարձորեն Նամակերպված, Աղբի Աման, Երարդիականացնող) ռազմավարության:

Շարդեպքերում բարեփոխումը հաճախ ներկայացվում է, որպես որոշ չափով «ծրագրած» ջանքի արդյունք, որն ըստ իր բնույթի շահութաբեր չի ստացվելու և ներկայացման մեջ: Այնուամենայնիվ մեծ ձգտում ունեցող բարեփոխման ծրագրերը հաճախ միայն կազմում են զանազան հիմնարկայնացված շահերի ու վարչական իշխանությունների միջև տեղի ունեցող խորհրդակցության և բանակցության բարդ և երբեմն դժվարաշարժ ընթացքի սկիզբը: «Բարեփոխման իրագործումը» սովորաբար ձևավորում է քաղաքականությունը: Բանակցված բարեփոխման ընթացքը հեշտությամբ վերածում է մեծ նախագծերը փոփոխման և վերափոխման, պրագմատիկ և քայլ առ քայլ ընթացքների: Մեծ ձգտումները վերածվում են համեստ, բայց երբեմն ծավալուն, երկարատև հետևանքներ ունեցող վճռական և անշրջելի փոփոխությունների:

Օրինակ՝ 1980թթ. սկզբին Ֆրանսիական ապակենտրոնացման քաղաքականությունը սպեղծեց վարչական բանակցությունների և

վերաբանակցությունների մի ձև, որը հանգեցրեց նախկին բավականին անշարժ վարչական համակարգի շահավետ,բայց անշրջելի փոփոխությունների (Crozier and Thoenig, 1976): «Նաջորդ քայլերը» երբեք բացահայտորեն թեն ցուցանշվել կամ ներկայացվել, որպես այդպիսին, ինչպես օրինակ արեց Ջոն Մեյջերը Բրիտանական բարեփոխումների կոնսերվատիվ: Ֆրանսիական դեպքում ավելի քիչ էր քաղաքական շահը, ինչը ենթադրում էր իրականում գոյություն ունեցող հարակցությունից ավելի շարժ հարակցություն: Բայց մի ընթացք հիմունքային ապակենսարկունացմամբ (1982), հաջորդող էական սեփականաշնորհմամբ (1986), վարչական համակարգը ներէնից մոբիլիզացնելու ջանքերով (1989), որոնց հաջորդեցին (ազգային) պետական բարեփոխման փորձերը (1995) և ղեկավարական խնդիրների նկատմամբ ուշադրության ուժեղացումը ողջ համակարգով նոր փաստանյալի սկզբին, չի կարող գուրկ լինել որոշ ասպիճանի «փրամաբանությունից», «հեփնոդականությունից» ու «համապարփակությունից»:

Նարց է նույնսիկ առաջանում, թե արդյոք բարեփոխման ընթացքի ընդհանուր բնույթը այդ երկու երկրներում այդքան փարբեր էր, ինչպես հաճախ նշվում էր և թե Ֆրանսիան ու Միացյալ Թագավորությունը ուղղակի փարբեր արահեփներ ընփրեցին նույն համընդհանուր ուղղության սահմաններում (Crouch and Marquand, 1989): Այս փեսանկյունից երկու երկրներն էլ մոփավորապես նույն ժամանակահափվածում ` 1980թթ. սկսեցին աշխափել արդեն նկարագրված վարչական արժեքների համակարգի հակառակ կողմերի վրա: Ֆրանսիան գործի անցա՛մ ներմոժեալվ հիմնարկային բարեփոխում (ռեզիոնալիզացում և ապակենսարկունացում), որին շուփով հաջորդեցին կառավարման բարեփոխումներ, որոնց դրդող ուժերն էին բաժինների ու մարգերի դեմոկրափզացումը, ինչպես նաև քաղաքական (cumul des mandats) և վարչական միջկառավարական հարաբերությունների վերածրագրավորումը (Préfet դիրքը, մարգերի վարչական դափարաններ, Contrats du plans), (Le Gales and Lequesne, 1997): Այս ամենը վերջերս աջակցվում է բացահայտ ուշադրությամբ աշխափավոր ինքնակառավարման նկատմամբ, այսինքն վարչական միավորների ղեկավարական նորամոժության համակարգի մեջ փարբեր մակարդակների վրա:

Մյուս կողմից Միացյալ Թագավորությունը սկսեց ղեկավարական մակարդակների վրա ՆՂՏ բարեփոխումներով, ինչին հաջորդեցին կառավարման բարեփոխումները, որ ներհափակ էին ֆունկցիոնալ ապակենսարկունացմանը, մասնափրմանը, գործակալացմանը և Նաջորդ Քայլեր ծրագրերի ծառայողական կանոնանդրություններին: Սա անխուսափելիորեն կառուցվածքային բարեփոխման պահանջ առաջացրեց, որը կծառայեռ կոորդինացմանը և ինփրեգրացմանը փրեղային

ու մարզային մակարդակի վրա: Բլերի կառավարության «վերադարձ դեպի կառավարում» նախաձեռնությունները կարող էին հանգեցնել սահմանադրական չափսերի բարեփոխման բարեփոխման, եթե խոսքը գնում է Միացյալ Թագավորության դաշնայնացման և Անգլիայում ռեգիոնալիզացման մասին (Toonen, 2001):

Նարկավոր է խուսափել հեղադարձ ռացիոնալիզացումներից: Բայց սրանց նման դեպքերը ցույց են տալիս, որ բարեփոխումը ամենալավ կերպով է ընկալվում, որպես երկարաժամկետ, ավելի քիչ բանականորեն նախագծված, աստիճանական և պարբերական ընթացք: Մի ընթացք, որը լի է հակասություններով և ինքնսփյուռնի առաջացած հետևանքներով, բայց նաև անսպասելի հայտնագործությունների իրականացումներով, որոնք վերջիվերջո կարող են, փաստորեն, հանգեցնել որոշ կարգի արդյունքների այն բացթողումների կողքին, որոնք ներհատվել են յուրաքանչյուր փորձնական կամ ուսուցման ընթացքին: Վարչական բարեփոխման միացման և պարբերության խնդիրը պետք է ուսումնասիրվի երկար ժամանակամիջոցում և ոչ թե որոշակի ծրագրի փվյալ երկրի, փվյալ ժամանակահատվածի հիման վրա:

ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՆԱՍԿԱՆԱԼԸ

Բարեփոխումները հաճախ կապված են արդյունքների պակասի և չկատարված խոստումների հետ: Սակայն բարեփոխման գնահատումը ՆԿ-ի և հանրային կառավարման տեսակետից այս պահին ամենաթույլ զարգացած քայլն է հանրային սեկտորի և վարչական բարեփոխումների ծրագրերի մեջ: Չնայած հաճախակի սպասումներին՝ բարեփոխումների գնահատումները, փաստորեն, երբեք չեն կատարվում համակարգային կամ համեմատական կերպով (OECD, 1995:81, Ingraham, 1996:262): Այսպես, ակնհայտորեն գոյություն ունի հեղադարձման ինչ-որ օրակարգ, ինչպես բացառություն են հաջորդ գլուխներում Լյոֆերը և Վերհայսենը:

Բարեփոխումներն առաջացնում են բազմաթիվ հետևանքներ, որոնք պարբեր կերպ են գնահատվում: Դիտորդները և վերլուծողները մինչև հիմա երևի թե տեսնում են այն, ինչ ուզում են տեսնել: Այս ցինիզմի շրջանակներում լինում են նաև միջազգայնորեն ճանաչված դեպքեր, որոնք ցույց են տալիս, որ բարեփոխելու փորձերը առնվազն որոշակի ժամանակահատվածում, կարող են հաջող լինել և փալ արդյունքներ: Ճապոնական, Սկանդինավյան, Նոր Զելանդական, Բրիտանական մոդելները, Բելգիական պետական բարեփոխումը, Գերմանական մոդելը, Նոլանդական «պոլեր» մոդելը, Վիսկոնսինի, Թիլբուրգի մոդելները, Ասիական և

Կելրական վագրերը, «նոր ուղղություն վերցրած մոդելը» կամ ավելի մոտակա ժամանակներում Իսպանական բարեփոխումները, որպես Եվրոպական արդիականացման ռազմավարության օրինակ: Սրանք օրինակներից ընդամենը մի քանիսն են: Թվում է, թե ամեն մի երկիր ունի իր փառքի կարճատև պահեր վարչական բարեփոխման միջազգային փոռասրահում, բայց հաճախ միայն ժամանակավորապես:

Արևմտյան, կենտրոնական և արևելյան Եվրոպայի համակարգերի հանրային սեկտորի բարեփոխումների ակնհայտ արդյունքն է ապշեցնող ընդհանրությունը, ինչպես նաև բազմազանությունը, որը օրինակ է ծառայում հանրային կառավարման գործունեության շնորհիվ: Այդ երկրների ընդհանուր բնութագիրն այն է, որ նրանք բոլորն էլ ներգրավված են եղել բարեփոխման ընթացքների մեջ վերջին տասնամյակների ընթացքում և այն, որ տարբեր երկրներում հանրային սեկտորի բարեփոխումների ընթացքի մեջ կան նշված տարբերություններ: համընդհանուր ձև է թվում այն, որ սովորական արտաքին ճնշումներն ու ընդհանուր սահմանադրական հարկադրումները կոնկրետ ժամանակում ու տեղում հիմնարկային առանձնահատկությունների միջոցով ձևավորված վերածվում են բարեփոխման դիֆերենցիալ ընթացքների, որոնք ավելի երկար ժամանակահատվածում արտահայտում են մի քանի ընդհանուր բնորոշ գծեր զանազան պեղական ավանդույթների կոնսերվացիոն:

Վարչական բարեփոխման տարբեր ձևերի կատարելագործումն ու հասկանալի և նրանց համակապակցությունը կարծես ևս մի օրակարգ է հաստատում ապագա հեղափոխությունների համար: Ընդհանրություններն ու տարբերությունները վերլուծելու մեջ երևի թե հարկավոր է նայել հինգ տարբեր, բայց բավականին ավանդական բացատրական գործոնների, որոնք համակցված վիճակում, կարծես, պարասխան են տալիս այս հեղափոխությամբ բացատրված տարբերության և ընդհանրության մեծ մասի համար (cf. Castels and McKinlay, 1979, Hesse and Benz, 1990, Toonen, 2001):

Արտաքին ճնշումներ

Բարեփոխման լավագույն բացատրությունը մնում է ինչ-որ տեսակի ճգնաժամի, պակասորդի, ձախողման կամ արտաքին ճնշումը հաղթահարելու կարիքը: 1970թթ. վերջի և 1980թթ. սկզբի տնտեսական խնդիրները ստիպեցին, որ արևմտյան աշխարհի կառավարությունները սկսեն մի շարք հիմնարկային և բյուջեարային բարեփոխումներ: Այդ ժամանակից ի վեր ներքին ընթացքի շրջանակներում

միջազգային զարգացումները կամ «Եվրոպան» (կամ *acquis*) հեղինակականորեն օգտագործվում են բարեփոխումը օրինականացնելու համար և բարեփոխումների նկատմամբ հակազդումը հաղթահարելու համար, ինչը , համաձայն բազմաթիվ մասնագետների, միևնույնն է պետք է փնտրել ունենար:

Քաղաքական ընտրություն

Տնտեսագիտությունը ապահովել է ճնշմանը և հրապապությանը, հիմնարկություններին և ավանդույթներին հակազդող բնույթ: Սակայն մենք չենք կարող անտեսել քաղաքականության, գաղափարախոսության և առաջնորդության կարևորությունը: «Քաղաքականությունը կարևոր է» վարչական բարեփոխման մեջ, հատկապես խնդիրը քաղաքական շրջանակների մեջ առնելու, նախաձեռնությունների համար հաջող ժամանակ ընտրելու և բարեփոխման օրակարգը սահմանելու առումով: Նամընդհանուր բարեփոխման ընթացքի կոնսոլիդացում «ուժեղ ղեկավարությունը» չի երաշխավորում «բարեփոխում», ոչ էլ «թույլ ղեկավարությունը» արգելում է բարեփոխումը: Թվում է, թե «ուժեղ ղեկավարություն» ունեցող երկրներում շատ ավելի հավանական է այդ ղեկավարության ընդգրկումը բարեփոխման մեջ, որպեսզի բարեփոխումները հաջողվեն: «Թույլ ղեկավարություն» ունեցող երկրներում բարեփոխումները կարող են կատարվել ավելի ապակենտրոնացված կերպով: «Առաջնորդները կարող են փոխել պարամետրերի ընթացքը, բայց միայն, այն չափով, որ թույլ է տալիս միջավայրը, եթե այն ընդհանրապես թույլ տա» (Elgie, 1995, 8): Ղեկավարությունը տարածված թեմա է, բայց կառուցվածքային հիմնաքարերի համեմատական վերլուծությունը կամ այն, թե ինչ է հասարակական և քաղաքական հոսանքի դեմ գնալը ,ավելի խորը կարող է զարգանալ:

Բարեփոխման տրամաբանություն

Բարեփոխման քաղաքականությունը, ինչպես մենք ցույց տվեցինք, հաճախ իր իսկ հեղինակն է: Բարեփոխումները մի մակարդակում առաջացնում են բարեփոխումներ գործողության մյուս մակարդակներում վարչական համակարգի հետ մեկտեղ: Բարեփոխման տրամաբանության մեջ պարզորոշ փուլեր չկան: Այնուամենայնիվ, կարող է գոյություն ունենալ կախվածության մի արահետ, որը կազմված է պայմանական տրամաբանությամբ: Ոչ բոլոր բարեփոխումներն են սկսվում միևնույն սկզբնակետից՝ վարչական տարողականության առումով: Որոշ խնդիրներ պետք է լուծվեն մինչև որոշ տեսակի բարեփոխումների արդյունավետ

իրականացումը: CEE-ի փորձը ցույց է տալիս, որ գոյություն ունեն վարչական համակարգերի մանր բաղկացուցիչներ, որոնք պետք է հաշվի առնվեն, որպեսզի համակարգը գործի (Hesse, 1993): Այս փորձը հավանաբար մասնակիորեն փրկել է «հանրային կառավարում» բառը Եվրոպական մայրցամաքում, նրանից հետո, երբ այն համարյա, եթե ոչ ամբողջովին անհետացավ բարեփոխման միջազգային ղեկավարական նորամուծության ժամանակ, ինչպես օրինակ Միացյալ Թագավորությունում (Hood, 1990, Lane, 1994): Ղեկավարական բարեփոխումները ենթադրում են որոշակի մինիմալ հիմնարկային վարչական ենթակառուցվածք. բայց ո՞րն է վարչական բարեփոխման մինիմալ փաթեթը:

Մյուս կողմից OECD անդամակցող երկրներում ղեկավարական գործունեության իրականացման փորձը (Bouckaert, 1996) ցույց է տալիս, որ ղեկավարական մակարդակի փոփոխությունները ի վերջո հետք են թողնում վարչական պետության կառավարման և հիմնարկային մակարդակների վրա: Կառավարման որակի և իրականացման հանդեպ ուշադրությունը պահանջում է վերահսկման նոր ձևեր՝ սկսած ավանդական (օրինական) ստիպողական հսկողությունից մինչև որակի հսկողություն: Երկրների վարչական զարգացումը գնահատող մեթոդաբանությունների պակաս կա: Վարչական բարեփոխման և հարաբերությունների ներքին և ինքնաստեղծ դինամիկան, փոփոխությունների փոխարեն, փաթեթ բարեփոխումների միջև արժանի են ավելի մեծ ուշադրության:

Հիմնարկային ճնշումներ

Բարեփոխման և հիմնարկային զարգացման վրա ազդող արահետների ու ձևերի հիմնարկային բնութագրող կողմերը խորը արմատացած են ավելի ընդհանուր ավանդույթների մեջ: Հիմնարկային ճնշումները բարեփոխման համար ապահովում են հնարավորություններ և խոչընդոտներ: Բրիտանական համընդհանուր բարեկեցության պետության զարգացման մեջ կենտրոնական կառավարման ոչ գործադիր դերը

վերափոխվեց տեղական իշխանությունների հզոր գործադիր ուժերի: Սա դարձրեց նրանց «պետությունը հետ մղելու» ջանքի գուշակելի նշանակետ: Ուրիշ երկրներում քաղաքական տարածքները և նրանց երրորդ սեկտորի կազմակերպությունները ավելի հավանականորեն «բարեփոխման գոհեր էին»: Գերմանական կոնֆեդերատիվ առաջնորդությունը պարմական պարճառներով հեշտությամբ ընդունվող վերափոխման գաղափար է: Իտալիայում կրճատումների և «շուկայական

թեստավորման» պարագաներում օրինականության հաշվի առնելը հաճախ ավելի կարևոր էր, քան արդյունավետության հաշվի առնելը (Dente, 1988, 181):

Օրենքը և օրենսդրությունը տարբեր երկրներում իսկապես շատ տարբեր դեր են խաղում բարեփոխման ընթացքում: Որոշ համակարգերում բարեփոխումները «օրինականացվում են», պետք է օրինականացվեն արդյունավետ լինելու համար, մյուսները չեն օրինականացվում, կամ օրինականացվում են մեկ ուրիշ ճանապարհով:

Վարչական ավանդույթներ

Այս բազմաշերտ ամբողջական բարեփոխման կոնսեքսսում ուշադրության արժանի է այն փաստը, որ հակառակ շատ տարածված կարծիքի, անալիտիկոսներն շատ օգտակար չէ հակադրել մայրցամաքային Եվրոպայի բարեփոխումները Անգլո-Սաքսոնական կամ Անգլո-Ամերիկյան սխալ ընկալվող տեսակի ղեկավարությունը, որպես մայրցամաքային Եվրոպական կառավարման փուլի հակառակ օրինակ: Բազմաթիվ կառուցվածքային և հիմնարկային տարբերություններ կան, որոնք բաժանում են Ամերիկյան հանրային կառավարումը Եվրոպական կառավարման համակարգերից (Page, 1985) և նրանց ազդեցությունը կառավարական բարեփոխուման վրա մանրակրկիտ մշակելու կարիք կա: Այնուամենայնիվ շատ մայրցամաքային համակարգեր ունեն «ղեկավարման» երկար ավանդույթներ, լինի դա թե այն, որ ղեկավարները հաճախ իրավաբաններ են կամ տեխնիկական պատրաստվածություն ունեցող մարդիկ: Կառավարման և վարչության ոչ անմիջ, գործարարական, պրագմատիկ և պրակտիկ մոտեցումը տարիներով եղել է Եվրոպական հանրային կառավարման գործունեության առումով ամենափայտավոր մոտեցումը: Ժամանակի ընթացքում ընդունվեց, ինչ որ Մաքս Վեբերը անվանում էր *Dienstwissen* կառավարությունը կազմակերպելու մասին ընդհանրացված պրակտիկ իմացություն: Փորձը ցույց է տալիս, որ շատ մայրցամաքային համակարգերի ռազմական, ոստիկանական, քաղաքացիական նախագծման և ֆիզիկական պլանավորման միավորները որոշ վերապատրաստումներից հետո, քիչ խնդիրներ կունենան ժամանակակից գործարարության ղեկավարման գաղափարները իրենց սրանդարտ ղեկավարման գործունեության հետ համադրելու հետ, եթե նրանք զգան արդիականացնելու կարիքը կամ ստիպված լինեն արդիականացնել: Նույնը վերաբերում է ընդարձակ հանրային ծառայության կազմակերպություններին՝ բարեկեցության, առողջապահության, սոցիալական քաղաքականության կամ սոցիալական աջակցության ոլորտներում: Եթե փորձել ընդգրկել քննարկման առարկայի հարստությունը, տարբերությունը և խորությունը, Նանրային

Կառավարումը կուսումնասիրի վարչական բարեփոխումը միայն ղեկավարման
տեսանկյունից, անկախ նրանից, թե մենք կողմ, թե դեմ ենք այդ մոտեցմանը:

ՆԱԵՐԱՅԻՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒՄԸ ՆԵՏԿՈՄՈՒՆԻՍՏԱԿԱՆ ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ¹⁷

Թարգմանիչ և խմբագիր՝ Գայանե ԲՈՒՆԻԱԹՅԱՆ

Կենտրոնական և արևելյան Եվրոպայի և Խորհրդային Միության պետությունները ներկայացնում են հանրային կառավարման ընդգրկուն բարեփոխումների գործընթացների խնդիրների միկրոփեզերք: Այդ պետությունները ձգվում են ԵՄ թեկնածու երկիրներից մինչև երկրներ, որոնք ծայրահեղ աղքատության մեջ են և որոնք հասել են որոշ զարգացող երկրների սպորին շերտերի փոքրասական զարգացման մակարդակին: Միևնույն ժամանակ, դրանք բոլորը այսպես թե այնպես «հեղուկամոնիստական պետություններ» են, որոնք նակքին ռեժիմների փլուզումից հետո պետք է վերակառուցեին հանրային կառավարման համակարգերը համարյա ոչնչից: Դրանք նույնպես ժառանգել են հանրային կառավարման համակարգերը, ինչից չափազանց դժվար էր ձերքբազարվել: Արդյունքում՝ անցումից ավելի քան մեկ փասնյակ հետո, չի կարելի համարել, որ պետական կառավարման ժամանակակից ու վարժ զարգացման գործընթացը ավարտված և անփոփոխ է այս գլխում նկարագրվող որևէ պետությունում:

Նեպոլիտոնիստական պետություններում սահմանափակ նվաճումները հանրային կառավարման բարեփոխումներում կարող են անակնկալ լինել, եթե հաշվի առնենք հիմնական բարեփոխումների ընդհանուր նվաճումները փարածաշրջանում, հատկապես կենտրոնական և արևելյան Եվրոպայում: Մի քանի բացառությամբ, այդ փարածաշրջանի երկրները սրեղծել են ընդունելի սահմանադրություններ և վերջինների հիման վրա՝ քաղաքական հաստատություններ: Դա նաև վերաբերում է Կենտրոնական Ասիայի և Անդրկովկասի նորանկախ պետություններին, որոնցից շատերը դեռ չեն կարող համապատասխանել ժողովրդավարության միջազգային չափանիշներին, բայց դրանցից շատերը, այնուամենայնիվ, սրեղծել են հիմք ապագայում ժողովրդավարական համակարգերի զարգացման համար: Կենտրոնական և Արևելյան Եվրոպայի գրեթե բելեր երկրները, ինչպես նաև մի շարք ԱՊՏ երկրներ, նույնպես ենթարկվել են մեկ կամ ավելի կառավարության և

¹⁷ Աղբյուրը՝ A. J. G. Verheijen. "Public Administration in Post-Communist States," eds. B. Guy Peters and John Pierre. *Handbook of Public Administration* (London: Sage Publishing), 489-497. Copyright . 2003 A. J. G. Verheijen, by permission of Sage Publications Ltd.

ղեկավարության խաղաղ փոփոխությունների, և դրանց մեծ մասը համարվում է ժողովրդավարական:

Հանրային կառավարման բարեփոխումը, սակայն, մի ոլորտ է, որտեղ, որպես կանոն, շատ ավելի քիչ առաջընթաց է նկատվել, քան որևէ այլ ոլորտում: Անշուշտ, կան «հաջողության կղզիներ», բայց դրանք մասնակի են և չեն կարող համարվել մշտական (Verheijen, 2001: 7): Այն հարցը, թե ինչու է այդպես, սկսեց հետաքրքրություն առաջացնել քաղաքական գործիչների ու գիտնականների մոտ: Դրա հիմնական պարճառը փարաժաշրջանում 10 երկրների ԵՄ անդամակցելու կառավարման պատրաստվածության անհանգստությունն է և փարաժաշրջանի մի քանի երկրներում ակնհայտ կապը հանրային կառավարման բարեփոխման ձախողման ու փնտեսական ոչ բավարար վիճակի միջև:

Այս գլխում նախ կհետազոտվեն պայմանները, որում պետությունները փորձեցին բարեփոխումներ իրականացնել, որին կհաջորդի բարեփոխումների կիրառված մեթոդների ակնարկը: Այնուհետև, կներկայցվի առաջընթացի գնահատում, որտեղ կքննարկվի փարաժաշրջանում կառավարման բարեփոխումների ավանդական տեսակետների հիմնավորվածությունը:

ԱՄԲՈՂՋԱԿԱՆ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅԱՆ ԱՆՆՐԱԺԵՇՏՈՒԹՅՈՒՆԸ

Մինչև Կեդրոնական և Արևելյան Եվրոպայում կիրառվող բարեփոխումների գործընթացներին ու մոտեցումներին անդրադառնալը, կարևոր է նախ անդրադառնալ փարաժաշրջանի պետություններում առաջացած խնդրի բնույթին: Անհրաժեշտ է հաշվի առնել երկու կարևոր հարց: Առաջինը վերաբերում է բարեփոխումների գործընթացի բնույթին, որն ունի երկու կողմ՝

- Նախաձեռնվող բարեփոխման ընդգրկում և միասնական բնույթը:
- Բարեփոխման գործընթացի տեսակը, որում պետք է ներգրավվեին պետությունները: Այն ավելի նման է հանրային կառավարման գործընթացի *զարգացմանը*, քան հանրային կառավարման *բարեփոխմանը*՝ իր պաշտոնական վերակազմակերպման դասական իմաստով:

Երկրորդ հարցը բարեփոխման գործընթացի համարեքստն է, մասնավորապես փարաժաշրջանում հանրային կառավարման զարգացման զաղափարախոսական միջավայրը, որը հաջողությանը նպաստելուց հեռու է:

Միասնական և կադարելագործող մոտեցումների անհրաժեշտությունը

Առաջին կարևոր կետը, որը պետք է հաշվի առնել հեղինակությունիսական պետություններում հանրային կառավարման գործընթացի մասին խոսելիս, այն է, որ անցման մեկնարկից հետո երկրներում մնացել էին այնպիսի վաչրական համակարգեր, որոնք անհամապատասխան ու անբավարար էին կառուցվածք հիմնողի դերը սպանձնելու համար, որը անհրաժեշտ է շուկայական փոփոխության հանրային կառավարման համակարգերի համար:

Առաջին, հանրային կառավարման համակարգերը, ինչպես գործում էին նախկին իշխանության ժամանակ, լավագույն դեպքում «իրագործման մեքենա» էին Կոմունիստական Կուսակցության որոշումների համար, վաղագույն դեպքում՝ պետության կողմից ժողովրդին ճշելու միջոց: Այս փեսակերից, հանրային կառավարման համակարգերը հիմնովին փոփոխվում էին, օրինակ, հարավայն Եվրոպայի երկրներում 1970-ականների վերջին փեղի ունեցած անցումից (Verheijen, 1995): Ուստի անհրաժեշտ էր քաղաքացիների ու քաղաքականության վերաբերյալ վարչարարության դերի ուղղության հիմնովի փոփոխություն: Այսպեղ հարկապես կարևոր է քաղաքականության գործընթացների բարեփոխումը:

Երկրորդ, հանրային կառավարման համակարգերի դերը նախորդ ռեժիմի փակ գոնե փոփեսական գործընթացների անմիջական վերահսկումն էր և շար փոփեսական ոլորներում ապրանքների ու արարողրանքի անմիջական առաքումը: Այսպիսով՝ անհրաժեշտ էր պետական կառավարման կառուցվածքի և գործառույթների վերականգնում:

Երրորդ, մասնագիտական քաղծառայության գաղափարը, որը փոփերվում էր մասնավոր սեկտորից իրավական շրջանակների և կազմակերպման իմաստով, վերացվեց գրեթե բոլոր երկրներում, բացառությամբ Տարավսլավիայի, որպեղ այդ գաղափարը գոնե մնաց պաշտոնական մինչև 1980-ականների վերջը: Սա ունի էական առնչություն կադրերի «կիրառելիության» հետ, որը պարաստ էր, երբ սկսեց անցումը, ուստի անհրաժեշտ էր նոր իրավական շրջանակների սահմանում, ինչպես նաև վերապարաստման և սոցիալացման նոր համակարգ:

Ներկումունիստական պետություններում հանրային կառավարման զարգացման համապոքսորը

Անցման սկիզբը համընկավ մի ժամանակահատվածի հետ, որտեղ հանրային կառավարման նորագագական գաղափարները գերիշխում էին պետության մասին մրածելիս: Նորագագական րեսակետները գերիշխում էին այն երկրներում, որոնցից եկել էր ոգեշնչումը (հատկապես ԱՄՆ և ՄԹ), և երբ հերկումունիստական պետությունների առջև ծառացան րազմաքանակ առաջնահերթություններ րարդ րմրեսական պայմաններում: Բարեփոխումների միջագգային շարժման գերիշխող շեշորը դարձավ ավելի կարևոր, քան րարեփոխման կոնկրեն րեղայնացման կարիքների կոնկրետ գնահատումը: Ներևաքար, րարօրինակ չէ, որ հանրային կառավարման զարգացումը չէր համարվում առաջնային: Ավելի ուշ՝ 1990-ականների երկրորդ կեսին, երբ պետության դերի վերաքերյալ րարբեր րեսակետներ հայրմվեցին և ԵՄ պայմանականությունը նույնպես սահմանվեց կառավարման ունակության առումով, առաջնությունները սկսեցին փոխվել, րայց դրանից հետո արդեն անվերականգնելի վնաս էր պարճառվել հանրային կառավարման համակարգերին և դրա ընկալմանը հասարակության կողմից: Նանրային կառավարման զարգացումը դարձաց էլ ավելի դժվար, քան կլինէր 1990-ականների սկզբին:

ԲԱՐԵՓՈԽՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՅ

Ինչպես նշվեց, հերկումունիստական պետություններում գերիշխող պայմաններում անհրաժեշտ էր միասնական և կարարելագործող մոքեցում: Իրականում հանրային կառավարման զարգացումը եղել է դանդաղ և չկապակցված փորձ՝ րարեփոխելու գործող համակարգերը, հիմնականում առանց մեծ հաջողությունների:

Ռազմավարական մոքեցումների սահմանափակ կիրառում

Նանրային կառավարման զարգացման ընդգրկուն մոքեցումը պահանջում է ուժեղ ռազմավարական հիմնավորում: Առանց ռազմավարական պարկերացման՝ ռազմավարության փաստաթղթի կամ իրագործման համապարասխան ծրագրի րեսքով, անհավանական է իրականացնել ռազմավարական փոփոխություն:

Ռազմավարության փաստաթղթերը, սակայն, հազվադեպ են այդ տարածաշրջանում: Բուլղարիայի կառավարության ռազմավարությունը «հանրային կառավարման ժամանակակից սփերայում» վերաբերյալ, որն ընդունվել է 1997թ. և ներկայումս վերանայվում է, ընդգրկում մոտեցումն հազվադեպ օրինակներից է պետական նպատակներ հաստատելու գործում կիրառվող գործիքների գնահատումը և քննարկումը: Բուլղարիայի դեպքը դեռ վար համբավ ունի, սակայն արժանի է խորն ուսումնասիրության: Սլովակիայի կառավարության ռազմավարությունը հանրային կառավարման ապակենտրոնացման ու արդիականացման վերաբերյալ (1999թ) ճիշտ մշակված ռասմավարության փաստաթղթի ևս մեկ հեղափոխական օրինակ է, նույնիսկ եթե դրա ուղղվածությունը ավելի դեպի ապակենտրոնացումն էր: Ռազմավարության իրականացումը լի էր դժվարություններով պետությունում գործող կոալիցիոն քաղաքական գործիչների անհեթեթ մթերի պարզառով, բայց այդ ռազմավարության շրջանակների հազվադեպ դեպքերից է, որը գոնե մասամբ իրականացվեց: Եվ վերջում հարկ է նշել Նոնգարիայի կառավարման Նանրային Կառավարման Արդիականացման Ռազմավարությունը (1995թ)` որպես ավելի կառավարման սկզբունքներից բխող բարեփոխման ռազմավարություն, չնայած որ դրա իրագործումը կասեցվեց 1998թ. կառավարության փոխվելուց հետո: Վերոնշյալները, թերևս, երեք լավագույն օրինակներն են, որոնք ազգային շահերից են նախաձեռնված եղել և գոնե մասամբ իրագործված ռազմավարության բարեփոխումների գործընթացներ են:

Ռազմավարություն նախագծելու այլ փորձերը հաճախ եղել են արտաքին գործոններից բխող (օրինակ՝ Ալբանիան), և հետևանքում սեփականության պակաս է եղել: Այլ դեպքերում, ռազմավարության զարգացումը կանխվել է կես ճանապարհին, օրինակ՝ Ուկրաինայում, ուր հանրային կառավարման ռազմավարության գաղափարը (1999թ) եղել է ավելի վերջնակեպ, քան ընդգրկում ռազմավարության մշակման նախադրեալված միջին փուլ: Ավելին, կան չիրականացված ռազմավարության դեպքեր (օրինակ՝ Բուլղարիայի ավելի վաղ «Նոր Կառավարություն» ռազմավարությունը, 1995):

Որոշ այլ պետություններում, ինչպիսիք են Ղազախստանն ու Ղրդստանը, ռազմավարական մոտեցումները զերեղված էին ավելի լայն կառուցվածքային զարգացման ռազմավարություններում («Ղազախստան 2030» պետական զարգացման ծրագիրը և Ղրդստանում Ընդգրկում Զարգացման Կառուցվածքը), որոնք ունեին հաջողության տարբեր աստիճաններ՝ տարանվելով Ղազախստանի բավականին խրախուսող ապացույցներից մինչև Ղրդստանի սահմանափակ

առազընթացը: Ռազմավարական մոտեցումները կիրառվել են շատ սահմանափակ ձևով, հակառակ փարաժաշրջան զարգացման կարիքների:

Սակայն նույնիսկ դանդաղ քայլերով, բայց խնդիր առ խնդիր կիրառվող մոտեցումները հեղուկացման համար ենթաօպտիմալ են: Կարևոր է վերանայել, թե ինչ է ձեռքբերվել քաղաքականության մշակման, կառուցվածքային բարեփոխումների և գործընթացի բարեփոխման կարևոր ոլորտներում:

Այս առնչությամբ պետք է նշել, որ քաղաքականության բարեփոխմանը պետք է տրամաբանորեն հաջորդի կառուցվածքային բարեփոխումը, եթե առաջինը արդյունավետ է: Դեռ ավելին, հետաքրքիր է նշել, որ հեղուկացման պետությունները սովորաբար փորձել են կիրառել բարեփոխման այս երկու փուլերը հակառակ հաջորդականությամբ՝ սկսելով քաղաքականության բարեփոխումից:

Քաղաքականության բարեփոխում՝ նախ օրենք, ապա՝ մարդիկ

Քաղաքականության նոր համակարգի ստեղծումն ակնհայտ կարևոր փորձ էր հեղուկացման համարային կառավարման նոր համակարգերի զարգացման մեջ: Տարածաշրջանում բարեփոխումների ու զարգացումների փորձերի փորձերի շարքում սա այն ոլորտն է, որն ավելի ինտենսիվ էր գործում, քան վերոնշյալները: Առաջին հայացքից թվում է, թե դա տրամաբանական հաջորդականության փորձնական խախտում է. նախ կառույցները, ապա՝ կադրերը: Սակայն, պետք է շեշտել, որ, չնայած ավելի շատ ուշադրություն է դարձվել բարեփոխման այս փորձին, շատ երկրներում քաղաքականության զարգացումը եզրափակվել է քաղաքականության օրենսդրության զարգացմամբ և ընդունմամբ: Օրենքների ընդունումը համարվել է այնպիսի խնդիրների համադրման, ինչպիսիք են քաղաքականացումը, փարանջարումը և անկայունությունը:

Սակայն փարաժաշրջանի մի շարք երկրներում քաղաքականության օրենքների ընդունումը չլուծեց անկայունության և քաղաքականացման խնդիրները և հազվադեպ էր փանում դեպի երկարաժամկետ կարիերայի հստակ աշխատող համակարգի զարգացում (տես՝ որոշակի ազգային դեպքերի ուսուկնասիրությունը, Verheijen, 2001): Նույնիսկ այնպեղ, որպեղ հիմք էր դրվել նման համակարգերի համար, օրինակ՝ Նոնգարիայում, Լեհաստանում և Ղազախստանում, քաղաքականության համակարգերը դեռ չեն կարող համարվել մշտական և հաճախ մնում են անավարտ:

Ներկյալ օրինակները ցույց են տալիս քաղաքացիական օրենսդրության անկայունությունը և այն համակարգերը, որոնք ստեղծվել են օրենքների միջոցով:

Նույնացարկայում Քաղաքացիական օրենքը ընդունվել է 1992թ., որը որոշակի կայունություն ստեղծեց քաղաքացիությունում: Սակայն հավասարաչափ աշխատանքի վարձման ու առաջխաղացման համակարգի մշակումը դեռ չի ավարտվել: Քաղաքական գործիչները մեծապես օգտվեցին օրենքի մեջ եղած սողանցքերից, օրինակ՝ այն փաստը՝ քաղաքացիական օրենքները չեն պարտադրում հայտարարել ազատ աշխատատեղեր: 1992թ. օրենքի փոփոխությունները մշակված են, բայց դեռ չեն իրագործվել: Պակասը հզոր քաղաքացիական կառավարման կառուցվածքի մեջ, որը կարող էր իրականացնել նախկին օրենքը և խախտել գծային նախարարությունների ինքնավարությունը, հաճախ մեջբերվում է որպես գլխավոր պարճառ, թե ինչու համակարգը ձախողվեց հեղափոխական զարգացումից (Vass, 2001):

Լեհաստանը ընդունեց քաղաքացիական երկրորդ օրենքը 1998թ. անցումից հետո՝ հիմնականում ելնելով քաղաքական պարճառներից, նախկին փոխարինելով քաղաքացիական օրենքին, որն ընդունվել էր երկու տարի առաջ: Նոր համակարգը, որը փոխարինեց հինին, առկաներից վիճելիորեն ամենաքիչ միավորներն էր քաղաքականացմանը տարածաշրջանում և հաճախ վկայակոչվում է որպես գործային օրինակ: Այն հիմնադրված է անկախ քաղաքացիական գրասենյակու, որն ունի բարձրաստիճան վարչական ձևավորմանը վերաբերող որոշումների խիստ վերահսկում (Czarneski, 2000): Նարկ է նշել, որ 2001թ. սեպտեմբերին ընտրությունների հետո իշխանության անցած նոր կառավարությունը ծրագրավորում է քաղաքացիական համակարգի վերականգնում: Որպես լրացում հարկ է նշել, որ ներկայումս համակարգը կիրառվում է միայն համեմատաբար քաղաքացիական սահմանափակ պաշտոնների համար:

Քաղաքացիական օրենքների կարճաժամկետ բնույթի և ազդեցության ցածր մակարդակի հեղափոխական լուսաբանումը հիմնված է Էստոնիայի, Լատվիայի և Լիտվայի ուսումնասիրությունների վրա: Բոլոր երեք պետություններն էլ ընդունել են քաղաքացիական օրենսդրությունը համեմատաբար կարճ ժամանակահատվածում (1994-95թթ.), բայց օրենքների ազդեցությունը եղել է սահմանափակ: Լատվիայում և Լիտվայում ընդունված քաղաքացիական օրենքները երբեք ամբողջությամբ չեն իրագործվել: 2000թ. Լատվիան ընդունեց հիմնովի վերանայված օրենք՝ այդպես էլ չիրագործելով նախկինը: Լիտվայում քաղաքացիական նոր օրենք ընդունվեց 1999թ.՝ փոխարինելով նախկին՝ 1994թ., օրենքին: Էստոնիայում քաղաքացիական օրենքը՝ ընդունված 1995թ., ուժի մեջ մտավ 1996թ.: Ի տարբերության երկու այլ Բալթիկ

պեպությունների՝ Էսպոնիայի քաղաքաշրջան օրենքը իրագործվեց: Սակայն, քանի որ քաղաքաշրջան օրենքը ամրագրված չէր հանրային կառավարման բարեփոխման հսկայական գաղափարով, օրենքի ընդհանուր ազդեցությունը մնաց սահմանափակ (Sootla, 2001):

Կարելի է հեղափոխություն հակադրություն անցկացնել՝ ուսումնասիրելով Ղասախստանի օրինակը: Ղասախստանն ընդունեց քաղաքաշրջան օրենք 1999թ. և այդ ժամանակվանից ի վեր հեղափոխական է եղել քաղաքաշրջան պրոֆեսիոնալիզմի քաղաքականության հարցում, ինչպես նաև վերապարտաստման նոր համակարգի մշակման և, ամենակարևորը, կադրերի ընտրության, առաջխաղացման և հեռացման վերաբերյալ գծային նախարարությունների հայեցողության էական կրճատման հարցում: Ստեղծվեց քաղաքաշրջան բարձրորակ գործակալություն, որը զբաղվելու իրագործման գործընթացով, և այն քաղաքական ղեկավարությունից մինչ օրս ստացել է մեծ աջակցություն: Չնայած որ նոր համակարգին դիմադրեցին գծային նախարարությունները, գործակալությանը աջակցություն ցուցաբերեցին, ինչպես նաև գործակալության կողմից իրագործման գործընթացի հմուտ կառավարողները սահմանափակեցին նման դիմադրություն ազդեցությունը (Verheijen, 2001): Սակայն, պետք է ընգծել, որ այսպեղ նույնպես գործընթացը մշտական չէ: Ննարավոր է՝ քաղաքական ընդհանուր կայունությունը, որը բնորոշում է Ղասախստանը, բարեփոխման գործընթացի հաջող իրագործման գործոն է: Միևնույն ժամանակ, սակայն, նախկին Խորհրդային Միության շարք հանրապետություններ ունեն նույնապիսի կամ բարձրաստիճան կայունություն, բայց դեռ չեն ներգրավվել քաղաքաշրջան համակարգի ընդգրկում բարեփոխման մեջ: Քաղաքական կամքի, հզոր, անկախ և ճիշտ կառավարվող քաղաքաշրջան մարմինների համակցումը կարծես թե փոփոխություն է իրականացրել:

Եվ վերջում նշենք, որ այն դրական պատկերը, որը կարելի է ստանալ, երբ նկատի է առնվում մի շարք հեղափոխական երկրների քաղաքաշրջան օրենսդրության մշակումը և ընդունումը, սխալ փրկավորություն է: Իրականում, քաղաքաշրջան օրենքները հազվադեպ են ունեցել այն ազդեցությունը, որը պետք է ունենային, այսինքն՝ կենտրոնական կառավարման կայունության, ապաքաղաքականացման և պրոֆեսիոնալիզացման միջոց: Նույնիսկ հազվադեպ, երբ իր այդ դերը կատարվել է, հայտնի չէ՝ արդյոք դրանց ազդեցությունը կտարածվի հաջորդ կառավարության վրա:

Վերապատրաստում և կադրերի աճ, կառուցվածքային ձեռքբերումների պակաս

Նանրային կառավարման կադրերի բարելավման հաջորդ փուլը վերապատրաստման համակարգերի մշակումն է: Սա հապկապես կիրառելի է հեղուկունիստական պետությունների դեպքում, որպեսզի նոր ինստիտուցիոնալ համակարգը պետք է ինչ-որ չափով վստահվի պաշտոնյաներին, որոնք նախորդ ռեժիմով աշխատանքի փորձ ունեն, որոնք նոր հմտությունների ու աշխատանքային մեթոդների ոլորտում արագ վերապատրաստման կարիք ունեն: Ավելին, վերապատրաստման ծրագրերը կարող են օժանդակել սպեղծելու «սոսինձ», որը միացնում է կառավարման փորձառու մասնիկները: Նոր աշխատակիցների համարել վերապատրաստումը մինչև աշխատանքի անցնելը և դրանից հետո նոր քաղաքացիների մոտ կարող է սպեղծել թիմի զգացում: Այդ զգացումը կարող է կրճատել մասնավորությունը: Նմանափայ արդյունք կարող է ունենալ բարձրաստիճան պաշտոնյաների համարել վերապատրաստումը: Սակայն մարդկային ռեսուրսի մշակված քաղաքականության զարգացման պակասը, ինչպես նաև հեղուկունիստական պետություններում վերապատրաստման համապատասխան նոր կոռույցների սպեղծման գործընթացի պակասը նոր կառավարման մշակման ձախողման կորևոր փուլ կարող է համարվել: Քաղաքացիության գործնական վերապատրաստման համակարգերի փորձեր ձախողման փորձերի խոր ուսումնասիրության փուլ/փորձություն չկա այսօր, բավական է միայն ասել, որ կան մի քանի հաջող օրինակներ:

Գոյություն ունեն երեք պարճառներ, թե ինչու վերապատրաստման կիրառումը՝ որպես բարեփոխման և զարգացման միջոց, այնդպիսի վշտալի ձախողում է ունեցել: Առաջինը փորձառուներում քաղաքական գործիչների ազատամտության պակասն է օրենսդրությունից բացի բարեփոխման գործիքների կիրառման հանդեպ: Մեծ դժվարությամբ գործառական վերանայումը աստիճանաբար ընդունվեց, որպես բարեփոխման գործիք: Վերապատրաստման ընկալումը՝ որպես բարեփոխման «լուրջ» գործիք էլ ավելի դժվար էր: Դրա արդյունքում կառավարություններից շատերը չունեն վերապատրաստման քաղաքականություն կամ ծրագիր: Քաղաքական գործիչների թերահավատությունը դեպի վերապատրաստման օգտակարությունը՝ որպես բարեփոխում, դարձել է ինքնադրսեվորման մարգարեություն: Երկրորդ կարևոր պարճառը վերապատրաստման սեփական հնարավորությունների պակասն է, որի արդյունքում

շարժվող վերապարասպորտսմաներ դեռ «ներմուծվում են», հետևաբար, կառավարության կարիքներին համահունչ չեն: Որպես երրորդ պարզաբան՝ կառավարությունները, ելնելով բյուջեարային պարզաբաններից, հաճախ չէին ցանկանում ներդրում կատարել վերապարասպորտսման ծրագրերի մշակման ու զարգացման մեջ: Մինչև վերապարասպորտսման ծրագրերը չէին ֆինանսավորվում դրսի աղբյուրներից, դրանց սպեղծման գաղափարին նպաստելը քիչ էր ողջունվում: Նույնիսկ սպեղծված վերապարասպորտսման կենտրոնները փակվում էին, հենց ավարտվում էր ֆինանսավորումը:

Կառավարման նոր կառույցների մշակում՝ առաջինն անե՛լ վերջում:

Նին հանրային կառավարման բազմաթիվ թուլություններից կարող են լինել կառավարման կառույցների և դրանց անհամապատասխանության խնդիրները, որ հաճախ դժվար կլինի լուծել: Վերջին ուսումնասիրությունները (ՄԱԿ-ի զարգացման ծրագիր, 2001) մարմանշում են կառուցվածքային փոփոխություններ կենտրոնական պետական կառավարման մեջ՝

- երկրի դերի հստակ գաղափարի բացակայություն.
- նախկին համակարգի փոփոխություններ դեռ գործում են.
- հանրային կառավարման մեխանիզմական և փոխանիզմական մոտեցումները շարունակում են գերիշխել՝ քիչ ուշադրություն դարձնելով ռազմավարական մրաձեղակերպին.
- միջբաժանմունքային համաձայնեցման համակարգերը չեն գործում.
- հանրային կառավարման համակարգերը մշուշոտ են, չկա հաշվետվողականության բաժանման հստակություն:

Դա կապակցված խնդիրների բարդ ամբողջականություն է, որը փորձաշարժանում և ոչ մի պետության կողմից չի դիվել: Նախորդ բաժիններում նշված ավելի ընդհանրացված բացարձակություններից բացի, պետք է նաև ուշադրություն դարձնել հետևյալ կոնկրետ պարզաբաններին:

Առաջին՝ գոյություն ունի կառուցվածքային բարեփոխման բազմակողմանի բնույթ: Կառուցվածքային բարեփոխումը ներառում է նախարարությունների, դրանց ստորադաս կազմակերպությունների ու գործադիր իշխանության հիմնական մարմինների դերի վերասահմանում: Դա հարկապես կորնոր է կենտրոնական և

արևելյան Եվրոպայի պետություններում, քանի որ կառավարման գործադիր իշխանության հիմնական մարմինները սովերետ են գծային նախարարությունները նախկին ռեժիմի ժամանակ ու գերիշխող դեր են խաղում քաղաքականության համաձայնեցման գործընթացում: Քաղաքականության գործընթացները եղել են «վերին օղակներում ծանրացած», հիմնված համաձայնեցման վրա, որը կատարվում էր վերին օղակներում և բացառապես վերահսկվում էր Կոմունիստական կուսակցության կողմից: Գործադիր իշխանության հիմնական մարմինները նույնպես միավաճ էին կառավարել մեծ քանակի ենթակա մարմիններ: Նախարարությունները, իրենց հերթին, կառավարում էին ենթակա մարմինների բազմազանություն, որոնք ներառում էին հաճախ պետական ձեռնարկություններ և հասարակություններ, որոնք շուկայական փոփոխության մեջ պարկանում էին մասնավոր սեկտորին կամ «երրորդ» սեկտորին:

Բարդության երկրորդ փայրը հաշվեփոխականությունների համակարգերում կարուկ փոփոխության անհրաժեշտությունն է, որն ունի ինստիտուցիոնալ և մշակութային իմաստ: Անցյալում հաշվեփոխականությունը ուղղված էին ղեկավարող քաղաքական կուսակցությանը: Չափազանց բարդ խնդիր է փոխել մի համակարգ, որն ունի եզակի հիերարխիա՝ եզակի հաշվեփոխականության ուղղություններով, և դարձնել այն հաշվեփոխականության բարդ համակարգ՝ փայրեր «կենտրոններով», որին ցեկուցում են հասարակությունները:

Լեհաստանում և Նոնգարիայում արվեցին նախնական փորձեր՝ լուծելու կառուցվածքային բարեփոխումների փայրերից զոնե մի քանիսը: Լեհաստանն իրգործեց Նախարարների խորհրդի վարչարարության հիմնովի բարեփոխում՝ նպատակ ունենալով սրեղծել վարչապետի գրասենյակ՝ կենտրոնացնելով ամբողջ կոորդինացիան այդտեղ: Նոնգարիայում փորձեր կատարվեցին «նեղացնելու» վարչապետի գրասենյակը, չնայած ներկա կառավարությունը կրկին մեծացրեց գրասենյակում մասնավոր սովերային մարմինների քանակը (Meyer-Sahling, 2001): Սակայն պարզվեց, որ այդ մասնակի բարեփոխումները անբավարար էին համակարգի անհրաժեշտ խորը փոփոխություն կատարելու համար:

Վերջին մի քանի տարիներին մի շարք երկրներում փորձեր են կատարվել՝ կառուցվածքային բարեփոխման ավելի ընդգրկուն մոտեցում սրեղծելու: Կիրառված մեթոդներից մեկը ընդհանուր օրենքն էր, որը կկանոնակարգեր կառավարման փայրեր հասարակությունների դերն ու գործառնությունները և ռացիոնալ կդարձներ դրանց գործունեությունը: Օրինակ՝ Նանրային կառավարման մասին օրենքը Բուլղարիայում ընդունվեց 1998թ, որը սահմանեց հասարակությունների փիպը, որոնք

կարող են պեքական վարչարարությունում գոյություն ունենալ, և դրանց հաշվեքվողականության հարաքերությունները: Այլ երկրներ վերջին քարիններին նույնպես նման նախաձեռնություններով հանդես եկան, օրինակ՝ Լատվիան և Լիտվան: Սլովակիան օրենքների ու կանոնակարգերի քաթեթ սահմանեց, որն ընդունման ընթացքում է: Ուկրաինան նմանաքիպ քապաձեռնությամք ներկայացավ, չնայած որ քաղաքական դաշքի անկայությունը այդ գործընթացը դանդաղեցրեց: Ղասախստանն ու Ղրղստանը ներգրավված էին վարչական կառուցվածքների քարեքիտման ու հաշվեքվողականությունների համակարգերի ռացիոնալացման գործընթացների մեջ՝ օգքագործելով քայլ առ քայլ մոքեցումը:

Ուշադրությունը կենքրոնացնելու այս կարևոր քիտիությունը հեքաքրքրիք է դիքարկման համար և պահանջում է այն հարցի պաքասխանը գքնել, թե ինչու դա հայքնվեց: Պաքասխանը սերքորեն կապված է վերջին քարիններին քարքեր երկրներում քարեքիտման գործիքների քիտիտման հեք՝ բյուջեի առանց քացառության կրճաքումներից ու օրենսդրությանն ամքողչական վստահումից դեպի ավելի կազմակերպչական մոքեցում՝ հիմնված գործառնային վերանայումների վրա՝ որպես ախքորոշիչ գործիք:

Գործառնային վերանայում

Գործառնային վերանայումը հեքկոմունիստական երկրներում արագորեն դառնում է քարեքիտման ունիվերսալ գործիք: Վերջին հաշվարկներով, քարածաշրջանի մոք 10 պեքություններ անցած 4 քարինների ընթացքում քիծարկում են գործառնային քարեքիտման վերանայման ձևերից որևէ մեկը, իսկ մի շարք այլ երկրներում այդ գործիքը գործնականում կիրառվում է: Մի քարածաշրջանի համար, որը երկար ժամանակ անքեսել է կառուցվածքային քարեքիտումները և հիմնվել է բյուջեի կրճաքման ու օրենսդրության վրա, իքրև վարչական քարեքիտման գործիք՝ գործառնային քարեքիտման «հանկարծակի» կիրառումը այդ մասշտաքով քավականին քարօրինակ է:

Գործառնային վերանայման լայնածավալ կիրառման քազմազան հնարավոր քացաքրություններ կան: Առաջինը ճնշումն է միջազգային դոնորների կողմից, մասնավորաքես Ղամաշխարհային քանկի: Վերջինս հաճախ «պարքադրել է» գործառնային վերանյումները՝ իքրև կառուցվածքային քարեքիտումների վարկերի քրամադրման պայման: Պեքք է նշել, որ գործառնային վերանյումների նկաքմամք Ղամաշխարհային քանկի մոքեցումը հիմնականում ճյուղավորված է իր էությամք,

որպեղ համակարգի վերլուծությունը երկրորդական դեր է խաղում, եթե այն ընդհանրապես կապարվում է: Մի շարք երկրներում, օրինակ՝ Լատվիայում, դա փարավ կառուցվածքային բարեփոխումների հաջողակ գործընթացների առանձին նախարարություններում, սակայն, հանրային կառավարման ընդհանուր համակարգը չփոփոխվեց դեպի լավը: Այլ երկրներում, ինչպիսիք են, օրինակ, Ուկրաինան, որպեղ այս ոլորտում համապեղ աշխարել են Նամաշխարհային բանկը, ՄԹ միջազգային զարգացման նախարարությունը և ՄԱԿ-ի զարգացման ծրագիրը, ընրվեց ավելի հավասարակշիռ մոպեցում, որի արդյունքում եղան բարձր նվաճումներ՝ գործընթացում ոչ բավարար ազգային հակվածության պարճառով:

Գորճառնային վերանայման համափարաճ կիրառման երկրորդ պարճառը քաղաքական գործիչների պարկերացումն էր, թե կադրերի առանց բացառության կրճարումները, որոնք կիրառվել են բյուջեփային ճգնաճամի ճամանակ, ուճեղ բացասական ազդեցություն են ունեցել ընդհանրապես կառավարման համակարգի գործընթացի վրա: Առանց բացառության կրճարումները «սառեցնում են» կառուցվածքային խնդիրները և նույնիսկ կարող են ճանրացնել դրանց ազդեցությունը (ՄԱԿ-ի զարգացման ծրագիր, 2001): Մի շարք պեարությունների կառավարություններ, օրինակ, Բուլղարիայի, Լիտվայի, Սլովակիայի և Ղրղսփանի, փորճել են գորճառնային վերանայումը, որպես կադրերի բյուջեի կրճարումներին այլընփրանքային միջոց՝ միաճամանակ կառավարման կառույցը բարեփոխելով: Դեռ վաղ է դարել, թե արդյոք գորճառնային վերանայման կիրառման վերջին ճնը ավելի լավ արդյունքներ է փվել, քան արփաքին գորճոններից դրդվաճ ճնը, քանի որ Սլովակիայում և Ղրղսփանում առաջարկվաճ բարեփոխումները իրականացումը դեռ շարունակական է, իսկ Լիտվայում այդ գործընթացը կանգ է առել կառավարության փոփոխության պարճառով: Բուլղարիայի օրինակի հիման վրա, սակայն, կարող է թվալ, թե ազգայնորեն մղվաճ մոպեցումը հաջողության ավելի մեճ հնարավորություն ունի. վերանայման արդյունքներն և առաջարկությունները ամրագրվեցին բարեփոխման ռազմավարության և օրենսդրության փաթեթի մեջ, որոնք համարվում էին հաջող իրականացվաճ: Միանշանակ է, որ փեղի է ունենում հիմնարար ու լայնաճավալ փոփոխություն վարչական կառուցվածքների ու գործընթացների բարեփոխման ընկալման ու մոպեցումների վերաբերյալ:

Պեարք է նշել, որ փարաճաշրջանում կենփրոնական պեփական վարչարարության իրավիճակի մեջ մինչ օրս գորճառնային վերանայումների կիրառումը հազվադեպ է հանգեցրել հիմնարար փոփոխությունների: Խնդիրները՝ կապվաճ վերանայումների մշակման հեփ, ինչպես նաև ազգային

կառավարությունների կողմից սահմանափակ պարտավորվածությունը շարունակելու ամենաբարձր փոփոխությունների իրագործումը դարձրին պրոբլեմատիկ: Սակայն այն փաստը, որ կառավարությունները ընդունեցին բարեփոխումների ոչ ավանդական միջոցներ, կարող էր լավ արտացոլել կառավարման ընդհանուր զարգացման գործընթացում հիմնովի տարբերվող կառավարման կառուցվածքների ու գործընթացների կարևորության ընկալման աստիճանաբար փոփոխությունը:

ՆԵՏԿՈՄՈՒՆԻՍՏԱԿԱՆ ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ ԲԱՐԵՓՈԽՈՒՄ.

ԴԱՍԵՐ

Գոյություն ունեցող քիչ քանակությամբ հոդվածները հետևյալիստիկական պետություններում հանրային կառավարման բարեփոխումների մասին բարեփոխումների հարաբերական ձախողման մի շարք բացատրություններ են օգտագործում (Nunberg, 1998; Verheijen և Coombes, 1998): Պարամություններից տարբեր ժառանգություններից բացի, որոնց մասին արդեն խոսվել է, և որոնք հարուստ են փաստերով, գոյություն ունեն ևս երեք այլ պարճառներ, թե ինչու բարեփոխումները չկարողացան արդյունքներ ունենալ՝

1. Բարեփոխումների մասին քաղաքական փոխհամաձայնությունը պակասը.
2. Բարեփոխումների մշակման խնդիրը.
3. Արտաքին կազմակերպությունների փոփոխական և հաճախ հակասող ազդանշանները:

Բարեփոխման ձախողման սույն երեք պարճառների կարևորությունը պետք է՝ հասկանալու համար, թե ինչ կարելի է ձեռք բերել ապագայում և ինչ միջոցներով:

Փոխհամաձայնության պակաս. քաղաքական բևեռացում և շարունակականության պակաս

Քաղաքական փոխհամաձայնությունը և հետևողականությունը բարեփոխման քաղաքականության մեջ սովորաբար համարվում են վարչական հաջող բարեփոխումների կարևոր պայմաններ: Այդ պայմանները առկա չեն եղել Կենտրոնական և Արևելյան Եվրոպայի և նախկին Խորհրդային Միության շարունակվածներում: Դա խոսում է այն մասին, որ որպեսզի կա քաղաքական

փոխհամաձայնություն, կամ որտեղ մեկ քաղաքական ուժը գերիշխում է քաղաքական սցենարում, այնպեղ հաճախ մեծ պակաս է եղել վարչական զարգացումների քաղաքականության հեղուկականության մեջ:

Կենտրոնական և Արևելյան Եվրոպայի պետություններում, ընդունելով գրեթե միշտ գահընկեց են անում իրենց գործող կառավարությունները: Դա հապկապես ազդում է վարչական զարգացումների քաղաքականության վրա: Իբրև ծանրացուցիչ գործոն՝ քաղաքական կուսակցությունների համակարգը մնում է բևեռված, հաճախ նախկին կոմունիստական հակադիմության բաժանում, որը հեղափոխում նվազեցնում է քաղաքականության մեջ շարունակականության ներուժը: Դա հեղափոխում ազդում է փոփոխական քաղաքականության վրա ոչ քիչ, քան վարչական քաղաքականության: Սակայն վարչական զարգացման միջոցների, ռազմավարությունների և նույնիսկ օրենքների շրջադարձը ընդունված փորձ է այս երկրներում: Երկարաժամկետ քաղաքականության բացակայությունը խթանելու վարչական զարգացումը արդեն ակնկալիք է:

Նախկին Խորհրդային միության արևելյան երկրները ավելի բարձր աստիճանի քաղաքական կայունություն ունեն և հաճախ ոչ ամբողջությամբ զարգացած քաղաքական կուսակցությունների համակարգ: Ներառյալ է, սա կարող էր սպեղծել պայմաններ, երկարաժամկետ և հեղուկական վարչական բարեփոխումների քաղաքականության պայմաններ: Սակայն պարզվում է՝ մինչ օրս ընդհամենը մեկ երկրում է դա որոշ աստիճան շահավետորեն գործել: 1998-2002թթ. ընթացքում Ղազախստանը մշակեց օրենսդրական նախագիծ պրոեֆսիոնալ քաղաքականության զարգացման համար, ինչպես նաև կարողությունների զարգացման մեջ ներդրում կատարելու հեղուկական քաղաքականություն՝ միաժամանակ կատարելով գործառնային վերանայման գործընթաց՝ իբրև պետական վարչարարության վերակազմակերպման հիմք: ԱՊՏ ոչ մի այլ պետություն նման հեղուկական քաղաքականություն չի իրականացրել՝ չնայած քաղաքական կայունության հարաբերական բարձր մակարդակին:

Բարեփոխման մշակման խնդիրը

Բարեփոխման մշակման հստակ դադողության պակասը վարչական զարգացման գործընթացի պակասի երկրորդ պարճառն է: Քաղաքական գործիչները, ինչպես նաև օրարերկրացի փոքճագեղները սխալներ են թույլ տվել Բարեփոխման միջոցների հաջորդականության և բարեփոխման գործիքներ ընտրելիս:

Օրենսդրությանը չափից ավելի վստահելը, իբրև բարեփոխման գլխավոր գործիք, որը զարմանալի չէ՝ հաշվի առնելով այսպեղ քննարկվող օրինապահական սովորույթները, քաղծառայության բարեփոխումների գերշեշտադրումը ևԲ վարչական կառույցների, ևԲ գործընթացների բարեփոխմանն ուղղված ուշադրության պակասը վարչական բարեփոխման հաջողության պակասի պարասխան են: Ներկումունիստական պետությունների վարչական զարգացման վերջին պարամությունը գրքային է լուսաբանում, թե օրենսդրությունը ինքնին բարեփոխման հարմար գործիք չէ: Ավելին, պարզ է դառնում, որ քաղծառայության համակարգերի զարգացումը չի կարող հաջողակ լինել առանց անհրաժեշտ ուղեկցող կառուցվածքային բարեփոխման միջոցների, որոնք իրենց հերթին պետք է հիմնված լինեն կազմակերպական կառույցների և կարողությունների լավ մշակված գնահատման վրա: Այդ փարածաշրջանում վարչական բարեփոխման մոտեցման վերջին փոփոխությունը ցույց է տալիս, որ այդ պարկերացումը խեղդվում է: Սակայն գործառնային վերանայման գործընթացների փորձը՝ իբրև կառուցվածքային բարեփոխման հիմք, մինչ օրս եղել է խառնված: Դրա հիմնական բացաբությունը կարող է լինել միջազգային դոնորների դերը, որոնք հաճախ լավ չեն հասկացել վարչական զարգացման գործընթացները փարածաշրջանում:

Միջազգային դերակաբարողների դերը

Առաջին հայացքից, կարծես թե արտաքին ճնշում իրականացնելու վարչական բարեփոխում մեծ է: ԵՄ հիմնական կազմակերպությունն է, որն ունի կարևոր քաղաքական ուժ այսպեղ քննարկվող երկրների մեծամասնությունում: ԵՄ-ին անդամակցելու պայմանները ներառում են կայուն, պրոֆեսիոնալու հաշվետու վարչարարությունը, որը պետք է խթան լինի Կենտրոնական և Արևելյան Եվրոպայի կառավարությունների համար: Սակայն ԵՄ-ը շատ հեռու էր հեպևողական լինելուց այն ազդանշանների հարցում, որ նա ուղարկել էր թեկնածու պետություններին (Dimitrova, 2001; Verheijen, 2000), նույնիսկ եթե վերջին փարիների հորիզոնական և ճյուղային վարչական կարողությունների վրա շեշտը ուժեղացել է:

Այլ հաստատություններ, ինչպիսիք են, օրինակ, Նամաշխարհային բանկը և ԱՄՆ, նույնպես ճնշում գործադրեցին կենտրոնական և արևելյան կառավարությունների նկատմամբ վարչական զարգացմանը ավելի առնայնություն տալու հարցում: Նամաշխարհային բանկի և ինչ-որ չափով նաև ԱՄՆ հեպաքրքրությունը խթանելու հանրային կառավարման զարգացումը վերջերս է

հայրնվել և դեռ վաղ են կանխապեսումները, թե այս ոլորտում այդ հասարակությունները ինչ ասիճանի ազդեցություն կարող են ունենալ: Սակայն պետք է նշել, որ հայրկապես Նամաշխարհային բանկի աշխատանքը կենտրոնացած է եղել հանրային կառավարման ղեկավարման, կենտրոնական կառավարությունների կառույցների և արդար ու կայուն վարձավարման համակարգի վրա: Սրանք կարևոր հարցերից մի քանիսն են, որոնք առանցքային են հանրային կառավարման հաջողության մեջ: Այդ առումով, Նամաշխարհային բանկի աշխատանքը ներուժ ունի կապալիզավոր դառնալու հեղափոխական վարչական զարգացման մեջ:

Սովորած դասեր

Մի շարք դասեր կարելի է քաղել հեղինակներիս փորձի վարչական բարեփոխումների ու զարգացումների չհաջողված նշված փորձից: Առաջինը՝ նրանք, ովքեր ներգրավված են եղել վարչական բարեփոխման գործընթացում, հաճախ թերագնահատել են հանրային կառավարման համակարգերի այն խոր արմատացած խնդիրները, որոնք առկա են փարածաշրջանում: Փոփոխություն կատարելու գերապրեկցված բաղադրարարումները քաղաքական գործիչների ընդհանուր անարբերության հետ մեկտեղ բացաբերում են բարեփոխման առաջին հինգ փուլերի ձախողումը: Որպես քաղաքական հասարակությունները վերակազմվեցին և սկսեցին գործել, այնպես վարչարարությունները հետ մղվեցին: Երկրորդ՝ նույն երբ և որպես համակարգերի խնդիրների ախտորոշումը ճիշտ էր, և քաղաքական գործիչները կարող են համոզվել, որ բարեփոխումը ի վերջո անհրաժեշտ էր, ընդունված դեղերը ճիշտ չէին կամ ընդունման հաջորդականությունն է սխալ եղել: Քաղաքացիության օրենսդրությունը մշակելիս և ընդունելիս խնդրի արմատական պարզաբանները առաջնահերթ կառավարման մեջ որոնելու փոխարեն եղել է բարեփոխման ոչ ադեկվատ ռազմավարություն, որովհետև քաղաքական գործիչները շատ դեպքերում հրաժարվում էին աշխատողների վարձման և աշխատանքի առաջխաղացման գործին միջամտելու իրավունքից: Միայն վերջին մի քանի փուլերի ընթացքում բարեփոխման ավելի ընդգրկուն մոտեցում փորձվեց որոշ երկրներում՝ կիրառելով բարեփոխման գործիքներից մեկից ավելին և խնդիրների մեկ խմբից ավելին լուծում փնտրել: Նախնական արդյունքները, այնպիսի պետություններում, ինչպիսիք են Բուլղարիան, Ղազախստանը և քիչ չափով նաև Լեհաստանը և Սլովակիան, ցույց են տալիս, որ առաջընթաց հնարավոր է, և որ բարեփոխողները և խորհրդարանները դասեր են քաղել: սակայն պետք է նաև շեշտել,

որ այս չորս պետություններից երեքում բարեփոխումների գործընթացները չափազանց զգայուն են քաղաքական փոփոխությունների նկատմամբ: Փորձը ցույց կտա, թե նախաձեռնված բարեփոխումները կմնան արդյոք: Նույնիսկ եթե այդ ռիսկը փոքր է Ղասախստանում, բարեփոխման քաղաքականության շարունակականությունը ամբողջությամբ երաշխավորված չէ այդպեղ:

«Այդքան էլ գոյություն չունեցող» ճշմարտությունն այն է, որ համոզիչ քաղաքական ղեկավարությունը կապարվելիք առաջընթացի դեռ գլխավոր պայմանն է: Տարածաշրջանում, անկասկած, գոյություն ունի վարչական բարեփոխման անհրաժեշտության և բարդության ավելի լավ ընկալում, քան տասը տարի առաջ: Սակայն քաղաքական գործիչներին կրթելու շարունակական ջանքերը, որ վարչական բարեփոխումը իրենց է շահավետ, անհրաժեշտ են, եթե հեղկոմունիստական պետություններում տասը տարի անց կապարվելիք վարչական բարեփոխումների վերանայումը կտա հաջողության մասնավոր դեպքեր, բարեփոխման ձախողումների՝ երբեմն ապաբարոյականացնող մեծ քանակ:

Թարգմանիչ և խմբագիր՝ Գայանե ԲՈՒՆԻԱԹՅԱՆ

Ներկայացուցչական բյուրոկրատիայի պատմական ակնարկ

Ներկայացուցչական բյուրոկրատիան՝ բյուրոկրատիայի հասարակության պահանջներին արձագանքելու աստիճանն է: Պիտկինը (1967) առանձնացրել է ներկայացուցչական բյուրոկրատիայի փառքեր փեսակներ՝ ներառյալ հոգաբարձուների, պարվիրակների և քաղաքական գործիչների համեմատաբար նոր ձևերը: Նոգաբարձուն այն անձն է, որն օգտագործում է սեփական հայեցողությունը՝ որոշումներ կայացնելու այն մարդկանց անունից և ի շահ այն մարդկանց, որոնց ներկայացնում է նա: Պարվիրակը փորձում է հասկանալ և փարանջափել ներկայացվածների ցանկությունները, իսկ քաղաքական գործիչը այն անձն է, որը իր գործողություններով առավելագույնին է հասցնում քաղաքական դիրքը կամ կարգավիճակը: Վերջին՝ խորհրդանշական ներկայացուցչությունը ներառում է ընդհանուր հասարակության համոզմունքը, որ այն արդարացիորեն ներկայացված է: Դրան հասնում են կառավարությունում խմբի կարկառուն անդամների ակնհայտ ներկայությամբ, այլ ոչ թե համամասնական ներկայացուցչությամբ կամ փվյալ քաղաքականությամբ համապատասխանությամբ: Այս ձևում, բյուրոկրատները գործում են որպես պետության չեզոք գործակալներ և դերակատարներ: Բյուրոկրատիայի և հասարակության միջև քաղաքականության համապատասխանությունը ավելի քիչ կարևորություն ունի, քան խմբի անդամների ներդրումը քաղաքականության մշակման պաշտոններում: Որևէ կառավարություն կարող է հեղանուր լինել խորհրդանշական ներկայացուցչության՝ նշանակելով հավասար քանակությամբ կանայք բարձրաստիճան քաղաքական պաշտոններում:

Ներկայացուցչական բյուրոկրատիայի ուսումնասիրությունը հիմնված է քաղաքական օրինականության վրա: Վարչական պետություններում, բյուրոկրատիան կատարում է քաղաքական մարմինները և հասարակությունը կապող օղակի դեր: Վարչական բարդությունների խորացման հետ մեկտեղ, քաղաքացիական

¹⁸ Աղբյուրը՝ Lois R. Wise. "Representative Bureaucracy," eds. B. Guy Peters and John Pierre. *Handbook of Public Administration* (London: Sage Publishing), 343-349. Copyright . 2003 Lois R. Wise, by permission of Sage Publications Ltd.

ծառայողները ստանձնում են ավելի շատ լիազորություններ՝ հանրային քաղաքականությունները վերաբարդելու և կիրառելու համար և քաղաքացիների կյանքի որակի վրա նրանց պոտենցիալ ազդեցությունը մեծանում է (Anton, 1980; Dogan, 1975): Ինչպես նկատել է Վեբերը (1968: 1393), «Ժամանակակից պետությունում փաստացի ղեկավարը անհրաժեշտաբար և անխուսափելիորեն՝ բյուրոկրատն է...»: Պետության ամբողջականությունն ապահովելու համար բյուրոկրատիաները հաճախ ներառում են այնպիսի փարեր, որոնք կապահովեն չեզոքություն և արհեստավարժություն: Իմաստը կայանում է նրանում, որ երբ բյուրոկրատները հեղինակություն ընթացակարգերին, կանոններին և կարգավորումներին, քաղաքացիները կարող են ակնկալել հանրային գերաբեկությունների կողմից կայացրած որոշումների և իրականացրած գործողությունների արդյունքները (Rothstein, 1992): Ինչևէ, մյուսները զգուշացնում են, որ կարող է առաջանալ միապետակ կառավարում և բարոյական անգործություն, որը առաջանում է կանոններին՝ մարդկային արժեքներից վեր դասելու ժամանակ (Gawthrop, 1998): Այսպիսով, վարչական պետությունը և դրա արհեստավարժ բյուրոկրատների մասնագիտական ծառայությունը ներկայացնում է կառավարման դասական դժվարին իրավիճակներից մեկը. այն է՝ ինչպե՞ս կարող են հասարակության ներկայացուցչության և պալատիստանաբանության պահանջները համապատասխանել չեզոքության, կանոններին և կարգավորումներին հեղինակելու վարչական պահանջների և մասնագիտական բանիմացության և արդյունավորության հետ:

Բյուրոկրատիայի ներկայացուցչությունը կարող է նաև դիպվել որպես հասարակության մեջ ազատությունը և հավասարությունը խթանելու միջոց (Van Riper, 1966: 350), իսկ մասնակցության գործոնը՝ ինքնալիազորման և քաղաքացիական պալատիստանաբանության ստանձնման ձև (Bachrach, 1967; Lewin, 1980; Wise, 1990): Ներային բյուրոկրատիայի ներկայացուցչության վերաբերյալ մտածողությունները կարող են կապվել նաև բաշխման արդարության հետ, քանի որ հանրային զբաղվածությունը ինքին շահ է և առաջարկում է այնպիսի պարզապարուններ, որոնք կարող են օգտակար լինել քաղաքացու փոքրամասնական կարիքներին և մարդկային զարգացմանը (Rawls, 1971): Այն երկրներում, որտեղ կառավարությունը հիմնական գործարարն է, քաղաքացիական ծառայության աշխատանքային քաղաքականությունը նշանակալի դեր է խաղում սոցիալ-փոքրամասնական հավասարության մեջ՝ ընձեռնելով սոցիալական շարժունության և անկանխակալ ու օբյեկտիվ վճարման հնարավորություններ (Mosher, 1968; Wise, 1990; Wise and Jonzon, 1991):

Այս բաժնի այս գլխի մնացած մասը քննարկում է պասիվ և ակտիվ ներկայացուցչության հիմնական հասկացությունների նշանակությունները, և այն փարբեր չափանիշները, որոնք օգտագործվում են ներկայացուցչությունը որոշելու համար: Նաջորդ բաժինն ուսումնասիրում է հեփագոփության նոր ոլորփներ, որոնք ներկայացուցչական բյուրոկրափայի հիմնական փեսական աշխափանքի լրացուցիչ մասնիկներն են: Երրորդ բաժինն ուսումնասիրում է ներկայացուցչության փեսության և հիմնական ենթադրությունների, ներկայիս միփումների և պրակփիկայի միջև հարաբերությունները:

Պասիվ և ակտիվ ներկայացուցչություն

Պասիվ ներկայացուցչության մեջ պափասխանականության հասնում են այնքանով, որքանով բյուրոկրափիան ծանոթ է բնակչությանը՝ հիմնական ազգագրական փվյալների առումով, ինչպես օրինակ էթնիկական պափկանելությունը կամ սեռը: Ակտիվ ներկայացուցչության համար, պափասխանականության հասնում են, երբ բյուրոկրափների կողմից նախաձեռնած գործողությունները և արափայաած քաղաքական նախասիրությունները համապափասխանում են այն մարդկանց նախասիրություններին, որոնց նրանք ազգագրորեն նման են:

Պասիվ ներկայացուցչության կարգի ևս մեկ սահմանումն այն է, որ այն այնքանով է ներկայացուցչական, որքանով որ բյուրոկրափների ազգագրական փյալները արափացում են ամբողջ հասարակության փվյալներին (Mosher, 1968): Տարբեր հանգամանքներից ելնելով՝ խմբերը միշտ չէ, որ կգիփակցեն իշխանության էլիփայից դուրս լինելը, կամ այն, որ ենթարկվում են քաղաքական անհավասարության և ներգրավվելու որևէ պահանջներ չեն ներկայացնի: Այսպիսով պասիվ ներկայացուցչության ավելի լայն սահմանումը միգուցե ավելի նպափակահարմար լինի. այն բյուրոկրափիան, որի ազգագրական պափկերը արափացում է բնակչության փվյալները՝ քաղաքականապես ցցուն բնութագրերի առումով՝ հասնում է պասիվ ներկայացուցչության: Անհափականությունները բարդ են և կարող են իրենց նույնացնել մի քանի թերի ներկայացված խմբերի հեփ: Պասիվ ներկայացուցչության հեփամուփ լինելը պահանջում է համակարգից որոշ չափով ի նկափի ունենալ բնավորության գծերը: Պեփությունը կարող է որոշել և գրանցել, թե ովքեր կունենան այս բնութագրերը՝ ինչպես բնակչության, այնպես էլ հանրային աշխափուծի շարքերում: Որոշ երկրներում նման գրանցումը նորմա է, մինչդեռ այլ

երկրներում այն կարող է ազատության և քաղաքացիական իրավունքների զգայուն հիմնախնդիրներ բարձրացնել և համարվել անհարիր (Rothstein, 2000):

Մեկ մակարդակում, պասիվ ներկայացուցչությունը և ներգրավման առաջացումը՝ պետության օրինականության աղբյուր են դառնում: Պասիվ ներկայացուցչությունն առաջարկում է, որ գոյություն ունենա ընդունվելու հնարավորություն, այնուհետև ենթադրում է կառավարության հավասար հասանելիություն (Meier, 1993b; Mosher, 1968; Wise, 1990): Մեկ այլ մակարդակում, պասիվ ներկայացուցչությունը հնարավորություն է ստեղծում ակտիվ ներկայացուցչության համար, այնքանով, որ ավելի ցածր կարգավիճակի խմբերից ներկայացուցիչների ներգրավումը բյուրոկրատիայում՝ հնարավորություն է ընձեռում նրանց եզակի արժեքներին, նախընտրություններին և բարոյական սկզբունքներին ներկայացված լինելու հանրային կառավարման մեջ:

Ամերիկյան ավանդույթների ուսումնասիրությունները, որտեղ անհատին է տրվել առաջնությունը, այլ ոչ թե խմբին, ընդհանրապես սահմանում են ներկայացուցչությունը անհատական մակարդակի վրա և համեմատում են բնակչության մեջ խմբերի անդամների համամասնությունների քանակը՝ բյուրոկրատիայի, կամ ընտրված մարմինների հետ: Այլ դեպքերում էլ, զանազան մարդկանց կամ նրանց սոցիալական խմբերի ներկայացուցիչների ներգրավումը կարող է բավարար համարվել ներկայացուցչության համար, քանի որ այդ դերակատարները համախմբում են և որոշակի ուղղություններով փոխում քաղաքացիների ցանկությունները և կարծիքները: Ըստ Էդեբերգի (1944) նախնական աշխատանքը այդ թեմայի վերաբերյալ, կենտրոնացնում էր խմբի վրա՝ որպես կարծիքի աղբյուր: Այն բյուրոկրատիան, որտեղ առկա էին փոքր խմբերի կարծիքները, կարող էր համարվել ներկայացուցչական: Այս խմբային կարծիքի ներկայացուցչության գաղափարը իր արձագանքն ունի մի շարք պետական ենթադրաբանություններում (Edeberg, 1995a, 1999; Carrol and Joypaul, 1993; Subramaniam, 1967):

Ենթադրվում է, որ ակտիվ ներկայացուցչությունը՝ պասիվ ներկայացուցչության հետևանքն է: Նիսկան ընկած գաղափարն այն է, որ մարդկանց ազգագրական բնութագրերն են որոշում նրանց վերաբերմունքն ու արժեքները: Բյուրոկրատներն ունեն որոշակի խմբի նախասիրություններն ու արժեքներն իմանալու արդյունություն, քանի որ նրանք ինքները սերում են այդ խմբից: Երբ քաղաքականապես ակտիվ խմբերի անդամները մուտք են կատարում բյուրոկրատիա, նրանք իրենց հետ բերում են այս խմբերի արժեքների և նախընտրությունների մասին սեփական գիտելիքները: Սրան հարակից ենթադրությունն այն է, որ երբ

բյուրոկրատները հանրային ծրագրեր են իրականացնում կամ որոշումներ ընդունում, նրանց գործունեությունը հաշվի է առնում ներկայացվող խմբի նախընտրությունները:

Այս վերջին ենթադրության վավերականությունը ժամանակակից հեղափոխությունների կիզակերպ է, սակայն գիտնականները երկար ժամանակ վերապահումով էին վերաբերվում այս կապի ստուգությանը (Krislov, 1974; Pitkin, 1967): Լեյնը (1995) դիտարկում է բյուրոկրատների մասնավոր և հանրային շահերին արձագանքելու փորձեր մոդելներ և հայեցակետեր: Այն գաղափարը, որ բյուրոկրատները կարող են բոլորովին մի կողմ դնել սեփական շահը՝ որոշ գիտնականների կողմից ժխտվում է մասնակիորեն, իսկ մյուսների կողմից՝ ամբողջապես: Այս բանավեճի հիմքում ընկած է վստահությունն ու մարդկային էությունը (Hyneman, 1950: 15; March and Olsen, 1989): Ակտիվ ներկայացուցչության երկու օգտակար սահմանումները հետևյալն են՝

Վարքագիծը ակտիվորեն ներկայացնում է համայնքին, երբ այդ համայնքին պատկանելու արդյունքում մեծանում են նյութական միջոցները: (Thompson, 1976)

Ա-ն պատասխանական է Բ-ին, եթե Ա-ն գործում է այնպես, ինչպես որ Բ-ն կգործեր, եթե Բ-ն լիներ Ա-ի փոխարեն:

Առաջինը ենթադրում է, որ խմբերը նախ և առաջ ցանկանում են առավելագույնին հասցնել սեփական նյութական միջոցներ ու կարգավիճակը համայնքում: Դա ենթադրում է, որ պատասխանականությունը կարող է մեկ ուրիշից գալ, որը ուղղակիորեն կապված չէ շահող խմբի հետ: Օրինակ, ակնկալվում է, որ մեկ փոքրամասնության խմբի անդամները կլինեն ավելի պատասխանական ընդհանրապես ցանկացած փոքրամասնության խմբի անդամների նկատմամբ, քան մեծամասնության ներկայացուցիչները: Մեյերի երկրորդ սահմանումը ընդլայնում է պատասխանականության հասկացությունը, քանի որ այն ենթադրում է, որ խմբերը կարող են ունենալ ավարուխտական շահադրդումներ և նախընտրություններ, որոնք վեր են սեփական խմբի փոփոխական շահից:

Որոշ գիտնականներ կներժեն ներկայացուցչության այս սահմանումները, հիմնավորելով նրանով, որ նրանք, ովքեր դուրս են մնացել իշխանության օղակներից «իրավունք ունեն համարելու, որ անարդարացի վերաբերմունք են ստացել», եթե նույնիսկ նրանք շահել են իրենց անունից կատարած աշխատանքից, որը կատարել են իշխանությունում դիրք ունեցողները (Rawls, 1971): Օրինակ, ժամանակակից

ֆեմինիստները, կանդեն, որ կանանց հարկավոր է արտահայտել սեփական գաղափարները և անկախ ձայն ներկայացնել բյուրոկրատիայում (Jonasdottir, 1987; Kelly, 1998): Նանրային բյուրոկրատիայում մասնակցությունը՝ քաղաքական մասնակցության մի տեսակ է: Քաղաքական մասնակցության տարբեր ձևերի նշանակությունը կախված է տվյալ իրավիճակից, որում դրանք հայտնվում են (Kimber 1989: 206): Նույն սկզբունքով, երբ հաշմանդամների խմբի անդամների մասնակցությունը ուղղվում է որոշակի գերատեսչությունների, կամ քաղաքացիական ծառայության ավելի ցածր կարգեր, հանրային աշխատուժում մասնակցությունից շահելու հնարավորությունները քաղաքացիների համար քջանում են (Wise and Jonzon, 1991): Մեկ տեսակ հավասարություն խթանող ռազմավարությունները, ինչպիսին է ներառումը՝ քաղաքացիական ծառայության կարգերում փոքրամասնությունների գեոգրո առաջացնելու վրանգ են պարունակում, եթե կարգավիճակի հիմնահարցերը հաշվի չեն առնվում: Նման փորձերը կարող են առանց ձայնի ներկայացուցչության տպավորություն ստեղծել և միաժամանակ կարոն են պետությունից, որպես գարծարուից, տնտեսական կախվածություն ստեղծել (Wise, 1990):

Ներկայացուցչության չափանիշները

Կառավարությունները բյուրոկրատիային անդամակցելու տարբեր չափանիշներ են սահմանում՝ կան օրենսդրական ակտերի, կան ոչ պաշտոնական նորմերի միջոցով: Ոչ պաշտոնական սոցիալական ֆիլտրերը՝ ներառյալ կրթությունն ու սոցիալական ծագումը, այն հզոր գործոններից են, որոնք պայմանավորում են այն, թե ո՞վ է հեղամուր լինում պետական բյուրոկրատիային և ո՞վ է հաղթող ճանաչվում հանարային բյուրոկրատիայում մասնագիտական ծառայության համար (Anton, 1980; Mellbourne, 1979): Քանի որ պետական բյուրոկրատիային անդամակցելու ամենատարածված պաշտոնական չափանիշը քաղաքացիությունն է, վերջինիս սահմանման ձևը հիմնարար է ներկայացուցչության հասնելու համար (Kelly, 1998; March and Olsen, 1989): «Սահմանափակում մտցնելով, հասարակությունում դիրքի առումով, մենք սահմանափակում ենք այն մարդկանց քանակը, ովքեր իրավունք ունեն ներկայացվելու: Սահմանափակելով այն մարդկանց քանակը, ովքեր լիարժեք իրավունք ունեն ներկայացվելու, մենք սահմանափակում ենք այն սոցիալական խնդիրների ոլորտն ու շրջանակը, որոնք պետք է դառնան ռազմավարական հիմնախնդիրներ և մտցվեն գործողությունների պլանի մեջ» (Kelly, 1998):

Աշխարհագրական կամ փարածքային ներկայացուցչության հասկացությունը՝ մեկ այլ չափանիշ է (Aucoin, 1985): Չնայած այն գաղափարը, որ բյուրոկրատիան ավելի շարժողականություն է վայելում՝ ներառելով կամ դուրս թողնելով մարդկանց աշխարհագրական որոշակի փարածքներից, ավելի բնորոշ է օրենսդիր մարմիններին, այս երևույթը փեղի է ունենում նաև որոշ քաղաքացիական ծառայության համակարգերում: Օրինակ, Միացյալ Ազգերի կանոնադրության 101րդ հոդվածը սահմանում է, որ դրա քաղաքացիական ծառայությունը պետք է աշխարհագրորեն ներկայացուցչական լինի բոլոր անդամ երկրներից (Macy, 1970): Եվրոպական Նանդաֆոլդովն ընդունում է նույն չափանիշը: Նույնիսկ, աշխարհագրական արմարները կարող են դիտվել որպես այն համարել արժեքների հետ կապված գործոններ, որոնք ունեն քաղաքական ազդեցություն (Egeberg, 1995b: 568): Աշխարհագրական ներկայացուցչությունը, որպես պետական բյուրոկրատիային անդամակցելու սկզբունք, նաև ունի պարամական արմարներ և սրան հաղնիպում ենք Կորեայում (Kim 1993) և Նիդերլանդում (Tummala, 1999) օրինակ:

Գործոնների ավելի լայն խմբի վրա հիմնված ներկայացուցչության հոգացողությունը ավելի ակնհայտ է: Օրինակ, բրիտանացիները Նիդերլանդի տիրապետության ժամանակ, կազմակերպեցին հնդկական հանրային ծառայությունը այնպես, որպեսզի ապահովվի թե՛ հինդուների և թե՛ մուսուլմանների ներկայացուցչությունը (Tummala, 1999): Էթնիկ պարկանելության և աշխարհագրական փարածքի հետ կապված լեզվական փարբերությունները (Hondeghe, 1997; Wilson and Mullins, 1978), ինչպես նաև սոցիալական դասի փարբերությունները (Sjoberg et al., 1966) կարող են նույնպես դիտվել որպես քաղաքացիական ծառայության անդամության կիրառելի չափանիշներ և ներկայացուցչության պայմանավորող գործոններ: Ի լրումն Քինգսլիի (1944) բրիտանական կառավարության վերին խավի մասին վաղ ուսումնասիրությանը, այլ հեղինակներ ուսումնասիրել են այն չափը, թե որքանո՞վ է քաղաքացիական ծառայությունը արվացում որոշակի սոցիալական դասին՝ Ավստրալիայում, Ֆրանսիայում, Նիդերլանդում, Շվեդիայում և Միացյալ Նահանգներում (Anton, 1980; Lingard, 1993; Subramaniam, 1967; Tummala, 1999; Yeatman, 1990): Նույն սկզբունքով, քաղաքացիական ծառայողի փարիքը կարող է ներկայացուցչության ցուցիչ լինել, ունենալով որոշ համակարգեր, որոնք նախընտրում են համալրել ավելի երիտասարդներին, որոնք կարող են հանրայնացվել կազմակերպական մշակույթի հետ (Millar and McKevin, 1997; Savoie, 1994), իսկ մյուսներում գերակայում են որոշակի սերնդի ներկայացուցիչները՝ հստակ արժեքներով և նախասիրություններով

(Hondegghem, 1997; van der Meer et al., 1997): Ներկայացուցչության այս փաթեթը չափանիշները կարող են մրցակցել մեկը մյուսի հետ, ինչպես դա Միացյալ Ազգերի սեռերի և աշխարհագրական փարածքներից հավասար ներկայացուցչության նպատակների դեպքում է: Ներկայացուցչության չափանիշները կարող են մրցակցել դիմելու համար անհրաժեշտ այլ պայմանների հետ, ինչպիսին են օրինակ՝ բանիմացությունը կամ արժանիքները:

ՆԵՐԿԱՅԱԾՈՒՅՉԱԿԱՆ ԲՅՈՒՐՈՎՐԱՏԻԱՅԻՑ ԲԵՈՂ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ ՆՈՐ ՈԼՈՐՏՆԵՐ

Ուսումնասիրության շար նոր ոլորտներ սկիզբ են առնում թե՛ պասիվ և թե՛ ակտիվ ներկայացուցչության վերաբերյալ գրականությունից: Պասիվ ներկայացուցչության կառուցման վերաբերյալ հեղափոխությունը ներառում է մի ամբողջական աշխարհաբանք, որը փորձում է զանազանել այն գործոններն ու հանգամանքները, որոնք ազդում են ընտրվելու հնարավորությունների վրա և առաջարկում է ընտրության համար թե՛ աջակցող և թե՛ խոչընդոտող միջոցների մոդելներ: Աշխարհաբանքի մի մեծ մաս վերաբերվում է այն բարդությանը, թե ինչպե՞ս համաձայնեցնել և համարել ներկայացուցչական բյուրոկրատիայի սկզբունքները՝ վարչական պետության հիմքը հանդիսացող պահանջների՝ արհեստավարժության, չեզոքության, կառուցվածքի և կանոնների հետ:

Պասիվ ներկայացուցչությունից բխող աշխարհաբանքը

Թե՛ էմպիրիկ, թե՛ տեսական ուսումնասիրությունները փորձում են սահմանել այնպիսի գործոններ և մոդելներ, որոնք պայմանավորում են, թե ինչու են որոշակի խմբի անդամները վարարված բյուրոկրատիայից, կամ նրանց ավելի բարձր պաշտոնների հասնելու ջանքերի առջև մեծ խոչընդոտներ են դրվում: Ուսումնասիրությունները նշում են հոգեբանական, ինստիտուցիոնալ և սոցիալական գործոնները, որոնք խոչընդոտում են կանանց մուտքը քաղաքական պաշտոնների (Cayer and Sigelman, 1980; Giguendill and Vengroff, 1997; Hede, 1995): «Ապակե առաստաղ» տերմինը ստեղծվել է այն անորոշ և անտեսանելի ուժը նկարագրելու համար, որը կարծես կանխում էր կանանց առաջխաղացումը բարձրաստիճան պաշտոնների՝ Միացյալ Նահանգներում (Morrison et al., 1987): Փոխաբերությունը

բավականին օգտակար գտնվեց պետական այլ իրավիճակների համար (Gigendill and Vengroff, 1997; Hede, 1994, 1995; Randell, 1994): Պետական զբաղվածություն ունեցող կանանց համար կարիերայի հաջողության աջակցող միջոցների և խոչընդոտների մեկ այլ մոդելը նկարագրում է անհատական և կազմակերպական փոփոխականների միջև ինտերակտիվ արդյունքը, և ցուցադրում է այն բազմաթիվ գործոնները, որոնք ազդում են կանանց աշխատանքային կարգավիճակի վրա (Hale and Kelly, 1989): Բազմաթիվ հեղինակներ (Cockburn, 1991; Dahlberg, 1986; Stone, 1990; van der Ros, 1997; Pincus, 2000) համաձայն են այն եզրակացության հետ, որ ստատուս քվոյի առաջնորդության կողմից խոչընդոտների սպեկտրը և դիմադրությունը՝ հավասարության հասնելու փորձերի փապալման հիմնական գործոններն են:

Ակտիվ ներկայացուցչությունից բխող աշխատանքը

Ակտիվ ներկայացուցչությունից բխող աշխատանքի մի հատվածը ուսումնասիրում է բյուրոկրատական հայեցողության էությունը և այն պայմանները, որոնց դեպքում ենթադրվում է, որ բյուրոկրատները կօգտագործեն սեփական հայեցողությունը՝ որոշումներ կայացնելիս (Aberbach and Rockman, 1988; Banks and Weingast, 1992; Bawn, 1995; Durant, 1991; Finer, 1941; Keiser and Soss, 2000; Meier 1997; Meier and Smith, 1994; Meier et al., 1995; Redford, 1969; Sabatier et al., 1995; Schneider, 1993; Wood and Waterman, 1994): Ներկայացուցչական բյուրոկրատիայի այն հիմնական ենթադրությունը, որ բյուրոկրատները կգործեն այն խմբի հատուկ նախասիրությունների և արժեքների հիման վրա, որոնց ներկայացնում են՝ արմատական լարվածություն է առաջացնում վարչական չեզոքության նորմայի հետ, որը վերերյան բյուրոկրատիայի հիմնական դրույթն է: Չեզոքության նորման նշանակում է, որ բյուրոկրատները չպետք է օգտագործեն հայեցողության հնարավորությունը, որպես սեփական արժեքները կամ բարոյական սկզբունքները ներմուծելու պարենի առիթ, և ծառացած փաստերն ու խնդիրները չպետք է ազդեն նրանց զգայական ընկալման վրա: Գիտության շատ կարևոր ուղղություններ հետազոտում են այս արմատական լարվածությունը:

Նիմնահարցը կայանում է նրանում, թե արդյո՞ք կազմակերպության անդամ լինելու փորձը նվազեցնում է անձի ծագումնային բնութագրերի և արժեքային համակարգի միջև կապը: Քաղաքացիական ծառայության պաշտոնի համար որակավորման ընթացքում սոցիալական և կրթական նախընտրությունները, ինչպես նաև այն հանրայնացման գործընթացը, որով անձն անցում է որևէ

կազմակերպություն մուտք գործելիս, կարող է փոխարինել ավելի վաղ ժամանակվա փարձառություններին, նորմերին ու արժեքներին և վերաձևավորել մոտեցումներն ու վարքագիծը: Նավանաբար որոշ ծագումնային բնորոշ գծեր ավելի կայուն են և սրանք կարող են պայմանավորել անձի վարքագիծը աշխատանքի վայրում (Pitkin, 1967):

Շատ գիտնականներ ուսումնասիրել են բյուրոկրատների կողմից դրսևորվող հայեցողության միպոմները (Banks and Weingast, 1992; Bawn, 1995; Meier 1997; Meier and Smith, 1994; Meier et al., 1995; Sabatier et al., 1995; Schneider, 1993; Wood and Waterman, 1994): Վարչական կառուցվածքները առաջարկում են պաշտոնական վերահսկողության բազմաթիվ մեխանիզմներ, սակայն բյուրոկրատները քաղաքականության մշակման ընթացքում կարող են նշանակալի ինքնավարություն պահպանել (Egeberg, 1999; Meier, 1993a; Shumavon and Hibbeln, 1986): Որոշ ուսումնասիրություններ եկել են այն եզրակացության, որ հայեցողության աստիճանը ցիկլային է (Durant, 1991): Կառավարման բարեփոխումների միպոմներն օրինակ, կարող են ազդել բյուրոկրատիայի հաշվեքվողականության և դրա նկատմամբ իրականացվող վերահսկողության աստիճանի վրա՝ որոշակի ժամանակահատվածի ընթացքում (Kickerk, 1991; Winkler, 1981):

Բյուրոկրատական հայեցողության վերահսկման մեկ մոտեցում ընդգծում է արտաքին վերահսկողության միջոցները՝ ներառյալ այն տեսակները, որոնք հանդիպում են կառավարության այլ ճյուղերում: Այս ուղղության աշխատանքը զարգացնում է այն ենթադրությունը, որ լիազորությունների չարաշահումները անխուսափելի են և դրանց սահմանափակելու համար անհրաժեշտ են արտաքին ստուգումները (Finer, 1941; Redford, 1969): Հայեցողության վերահսկողության մեկ այլ այլընտրանքային տարբերակն ընդգծում է ներքին վարչական և նորմատիվային ստուգումները՝ հիմնվելով այն ենթադրության վրա, որ բյուրոկրատները պետք է ի վիճակի լինեն հավասարակշռելու օբյեկտիվությունն ու արհեստավարժությունը՝ հանրության կարիքների և ցանկությունների հետ (Friedrich, 1940; Gilbert, 1959): Բյուրոկրատների սեփական շահը կարող է նպատակային օգտագործվել՝ կազմակերպական շահադրդման համակարգի, հսկողության և կազմակերպական նորմերի միջոցով (Legreid and Olsen, 1984; March and Olsen, 1989): Որոշ մարդիկ կարծում են, որ բյուրոկրատները ի վերջո ընդունում են կազմակերպության որոշ կոլեկտիվ արժեքներ, դրա նպատակը, քաղաքականության որոտը կամ իրականացվող ծրագրերը, և սա քչացնում է այն հավանականությունը, որ նրանք կգործեն միմիայն սեփական շահերից ելնելով (Meier, 1993; Meier and Nigro, 1976; Romze, 1990; Simon, 1957; Wilson, 1989): Սակայն մյուսներն էլ ենթադրում են, որ

բյուրոկրատական արժեքները շար օգտակար ազդեցություն ունեն քաղաքականության և ծրագրերի վրա (Frederickson, 1976; Gawthrop, 1998; Kauffman, 1960):

Արհեստավարությունը կարող է դիտվել, որպես ներկայացուցչության ախտյան (Guy, 1985; Mosher, 1968; Willbern, 1966), մարդկանց բնիկ խմբերի արժեքներն ու նախընտրությունները կարող են փոխարինվել նրանց մասնագիտական հեղափոխությունների նորմերով և արժեքներով: Այլոք (Egeberg, 1995a; Hodges and Durant, 1989; Kearney and Sinha, 1988) առաջարկում են, որ կազմակերպական և մասնագիտական արժեքները խճճվում և միահյուսվում են շար գերապեսչություններում: Որոշ աշխատանքներ փոխշահավետ հարաբերություններ են գտնում՝ արհեստավարության և բյուրոկրատական պատասխանականության միջև (Hodges and Durant, 1989; Kearney and Sinha, 1988): Այս ուսումնասիրությունները մարտահրավեր են նետում այն գաղափարին, որ արհեստավարությունը խոչընդոտում է քաղաքականության մշակման մեջ քաղաքացիների ուղղակի մասնակցությունն ու ներդրում կատարելու հնարավորությունները և խեղաթուրում կամ սահմանափակում հանրային լուծումները (Hummel, 1987; Price, 1965; Stillman, 1991):

Վարչական կառուցվածքը կարող է դերակատարություն ունենալ օրինակ որոշումների կայացման ընթացքում դատողությունների և քննարկումների վրա ազդող ժողովրդավարական արդյունքների և ներկայացուցչության համար (Jensen, 2001; White, 1969): Վարչական կառուցվածքը սահմանում է երկընտրանքները և տարբեր քաղաքական կամ հատուկ ծրագրային ոլորտների պատասխանելու ունակությունները: Այսուհանդերձ, շահերը մասամբ բխում են ներքին վարչական կառուցվածքից, իսկ ռացիոնալ վարքագիծը կարելի է ընդունել, որ կբխի փվյալ հասարակությունից կամ իրավիճակից ելնելով (Egeberg, 1995a; March and Simon, 1993; March and Olsen, 1996; Scharpf, 1977; Scott, 1995; Simon et al., 1950; Simon, 1957):

Ներկայացուցչական բյուրոկրատիայի գրականության ենթադրությամբ, համարել արժեքներն ընդհանրապես դիտվում են որպես դրական գիծ: Օրինակ, համարել արժեքների միջոցով, բացականների հայացքներն ու մտահոգությունները ներկայացված են որոշումների կայացման գործընթացում: Համարել արժեքների գոյությունը կարող է դիտվել համախմբված և որպես ներկայացուցչական կազմակերպությունների անկյունաքարը (Downs, 1967; Meier, 1993b): Հանրությունն ու բյուրոկրատիան ոչ միայն պետք է համարել արժեքներ ունենան, այլև այդ արժեքները պետք է արդիական լինեն բյուրոյի առաքելության համար, օգտակար

լինեն բյուրոկրատական վարքագիծ ձևավորելու համար, իսկ պաշտոնյաները պետք է կարողանան օգտագործել համապետ արժեքները, որպես բյուրոկրատական վարքագիծը ձևավորելու դրդապատճառ: Նակառակ փեսակերն այն է, որ համապետ արժեքները խոչընդոտում են քաղաքականության և ծրագրային հիմնախնդիրների վերաբերյալ նոր գաղափարներին և նոր լուծումներին, և որ մարդկային բազմազանությունը առավելություն է փալիս պետական բյուրոկրատական համակարգին (Lindblom, 1959):

Շատ գիտնականներ վիճաբանում են, որ բյուրոկրատական վարքագծի պայմանավորող գործոնները շատ ավելի բարդ են, քան թույլ են փալիս ներկայացուցչական բյուրոկրատիայի մոդելները. թե՛ գիտնականների և թե՛ բյուրոկրատների համար՝ հանրային շահը մասնավորից փարանջապելը դյուրին առաջադրանք չէ (Lane, 1995; March and Olsen, 1989): Բյուրոկրատների, որպես ներկայացվող խմբերի անունից հոգաբարձուներ լինելու գաղափարի մի այլընտրանքի ենք հանդիպում հանրային երկընտրանքի/public choice/ գաղափարական ուղղության մեջ: Այս գաղափարական դպրոցի հիմնական ենթադրությունն այն է, որ կառավարության աշխատակիցների շահադրդման աղբյուրը եսասիրությունն է և անձնական շահը: Նրանք ձգտում են առավելագույնին հասցնել եսասիրությունը, իսկ բյուրոյի չափերի աճը բարենպաստ է անձնական շահերը բավարարելու համար (Buchanan and Tullock, 1962, 1977; Niskanen, 1971): Այն ենթադրությունը, որ բյուրոկրատները գործում են փարբեր հանրային քաղաքականությունների և ծրագրերի ապագա շահերի և կորուստների հաշվարկի հիման վրա՝ սեփական շահի առումով, բերում է այն ակնկալիքին, որ հանրային ծառայողները կփորձեն առավելագույնին հասցնել հանրային գործունեությունից սրացվող արդյունքները: Այս արդյունքները կարող են ավելի մեծ բյուջեների, ավելի մեծ շահերի և ավելի հեշտ աշխատանքի փեսքով լինել: Բյուրոկրատների շրջանում եսասիրական վարքագծի մասին մտահոգությունները չափազանցվում են այն փաստերով, որոնք ցույց են փալիս, որ բյուրոկրատները քաղաքականապես ավելի ակտիվ են, քան մյուս քաղաքացիները, որը հնարավորություն է ստեղծում քաղաքական դաշտի վրա նրանց նախապատվության իրավունքի ավելի մեծ ազդեցության (Lipset, 1960): Գիտնականները մարտահրավեր են ներում այն գաղափարին, որ հանրային ծառայողները կարող են միայն եսասեր համարվել (Aucoin, 1991; Seligman, 1986; Wade, 1979):

Նակառակ փաստարկն այն է, որ հանրային ծառայողների շարժառիթները ավելի բարդ են, և նրանց վարքագիծը, բացի եսասիրությունից, պայմանավորում են

նաև այլ գործոններ (Downs, 1967; Hill, 1991; Kelma, 1987; Lane, 1995): Իրավիճակային և ինստիտուցիոնալ գործոնները, որոշ կենտրոնական կառավարությունների քաղաքացիական ծառայողների շրջանում, կարող են պայմանավորել ռացիոնալ վարքագիծը (Peters, 1991): Եսասիրական վարքագիծը կարող է սահմանափակված լինել այնպիսի իրավիճակներում, որտեղ բյուրոկրատները հանդես են գալիս պետական պաշտոնյայի լիազորություններով (Blains and Dion, 1991; Egeberg, 1995a)՝ այդպիսով նվազեցնելով եսասիրական վարքագծի պոտենցիալ ազդեցությունը հանրային շահի վրա:

ՏԵՍՈՒԹՅԱՆ, ՊՐԱԿՏԻԿԱՅԻ ԵՎ ՆԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԻՋԵՎ ՓՈԽՆԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Այս գլխի վերջին բաժնում, տեսության և ներկայացուցչական բյուրոկրատիայի մոդելների և արդի պրակտիկայի միջև կապի երեք տարբեր հարցեր են քննարկվում: Առաջին հարցը վերաբերվում է նրան, թե ինչպիսի՞ փաստեր են վկայում, որ պասիվ ներկայացուցչության հասել են կամ կարելի է հասնել: Երկրորդ հարցը նրա մասին է, թե ինչպիսի՞ գործոններ են ազդում հանրային բյուրոկրատիայում ներգրավված լինելու վրա: Երրորդ հարցը այն մասին է, թե ինչպիսի՞ վկայություն կա պասիվ և ակտիվ ներկայացուցչության միջև գոյություն ունեցող կապի մասին:

Վկայություններ պասիվ ներկայացուցչության գոյության և միտումների մասին

Նեպազոտությունները մանրամասնություններ են տալիս ներկայացուցչական բյուրոկրատիայի պայմանների և միտումների մասին՝ տարբեր պետական ենթաբեքսներում: Ընդհանրապես, պարզվում է, որ վերջին քսան տարիների ընթացքում կանանց առաջարկվող պայմանները բարելավվել են՝ ինչպես բյուրոկրատիայում ընդհանուր ներկայացուցչության առումով, այնպես էլ մի քանի պետական ենթաբեքսներում՝ բարձրաստիճան պաշտոններ գրավելու հավանականության առումով (Dahlerup, 1988; Dolan, 2000; Wise and Jonzon, 1991): Ըստ երևույթին, տնտեսական գործոնները՝ ներառյալ հանրային և մասնավոր սեկտորներում վճարումների իրավահավասարության անկումը, շատ դեպքերում

պայմանավորում են քաղաքացիական ծառայության ֆեմինիզացիան (Verheijen, 1999; Wise, 1990):

Ղեկավարող պաշտոններում կանանց իրավահավասարության շարունակական բացակայությունը, քաղաքական երկմտանք է առաջացնում այն կառավարությունների համար, որոնց համար հավասարությունը քաղաքականություն է (Wise, 1992): Չնայած կան բազմաթիվ դեպքեր, երբ կանայք և փղամարդիկ իրավահավասարության են հասել՝ ընդհանուր հանրային սեկտորի զբաղվածության առումով քսանմեկերորդ դարի սկզբում, այնուամենայնիվ ամենաբարձր ղեկավարող պաշտոններում փղամարդկանց գերակայությունը ավելի հավանական է, իսկ բարձրագույն դասերի հասնելու կանանց առաջադիմությունը կարելի է առնվազն ցածր անվանել: Անգլո-ամերիկյան համակարգերի ուսումնասիրությունը, օրինակ, կանխարեւում է, որ Ավստրալիան և Կանադան կհասնեն սեռերի հավասարության, քաղաքացիական ծառայության բարձրագույն պաշտոններում, 2020 թվականի դրությամբ, իսկ Միացյալ Նահանգներն ու Միացյալ Թագավորությունը՝ 2035-դրությամբ (Hede, 1995): Կանանց, փեղական կառավարման մարմիններում, բարձր պաշտոնների հասնելու դանդաղ առաջադիմության մասին միևնույն եզրակացության են եկել Սկանդինավյան երկրների, Բելգիայի, ՄԹ, Իռլանդիայի, Նյուսիսային Ամերիկայի և Նիդեռլանդների դեպքերում (Cockburn, 1991; Dahlberg, 1998; Gindengil and Vendroff, 1997; Pincus, 2000; Stone, 1990; van der Ross, 1997): Բյուրոկրատիայի վերին դասերում թույլ ներկայացուցչությունը և ծառայություններ մատուցող նախարարություններում և վարչություններում կուտակվելու միտումը՝ կանանց համար համադարձ երևույթ է փարբեր մայրցամաքներում, որի դեպքում նշանակություն չունի երկրի կարգը, փոքր երկրներում զարգացվածությունը կամ հայտարարված իրավահավասարության քաղաքականությունը (Bayes, 1991; Hodenghem, 1997; Millar and McKeivitt, 1997; van der Meer et al., 1997; Wise, 1997; Yishai and Cohen, 1997): Սակայն որոշ երկրներում, կանայք վերին դասի պաշտոններում ավելի լավ են ներկայացված, քան փոքրամասնությունների խմբերը (United States General Accounting Office, 2001; Wise, 1990):

Ինչպիսի՞ գործոններ են ազդում բյուրոկրատիայում ներգրավված լինելու վրա

Մենք սահմանափակվել ենք այն էմպիրիկ վկայությունները, որոնց հիման վրա ենթադրություններ պիտի անեինք այն գործոնների մասին, որոնք ազդում են ներգրավված լինելու վրա: Շար ազգագրական, քաղաքական և փոքր երկրներում

գործոնները բազմազան են և բավականին դժվար է եզրակացություններ անելը: Այս աշխատանքը հարկապես հիմնված չէ կենտրոնական կառավարության վարչարարության վրա՝ թողնելով նման հեղափոխության արդյունքների ընդհանրականացումը ազգային կառավարությունների վարչարարությանը: Ազգային կառավարությունների աշխատանքի բաշխման ձևը կարող է ազդել կենտրոնական և տեղական իշխանություններում կրթական պահանջների և հմտությունների բաշխման վրա: Նույն սկզբունքով, աշխատաշուկաները կարող են խմբավորվել այնպես, որ զբաղվածությունները հարաբերվեն որոշակի սեռի, ռասսաների կամ էթնիկական պարկանելության հետ (Hale and Kelly, 1989; Peters, 1985):

Որոշակի իրավիճակային գործոններ կարող են ճնշել ներկայացուցչությանը: Ներքին աշխատաշուկայի կանոնները կարող են քչացնել աշխատանքի ընդունվելու և առաջխաղացման հնարավորությունները: Նաև, արձակուրդների կամ կես դրույքով աշխատանքի հնարավորություններին վերաբերող զբաղվածության քաղաքականությունները, կարող են ազդել սոցիալական խմբերի շրջանում զբաղվածության մոդելների վրա (Hale and Kelly, 1989): Քանի որ կես դրույքով աշխատելու իրավունքի արտոնությունից օգտվելու հավանականությունը կանանց մոտ ավելի բարձր է, սա կարող է պայմանավորել բարձր պաշտոններում կանանց ցածր համամասնությունը, քանի որ ղեկավարող պաշտոններում քչացված ժամերով աշխատանքի հավանականությունը ավելի ցածր է (Wise, 1992): Կենտրոնական կառավարության մակարդակում ուսումնասիրությունները աշխատուժի հմտությունների բաշխման և կանանց զբաղվածության միջև հարաբերությունների օգտին են հանդես գալիս, որն ակնհայտ է տեղական կառավարման ուսումնասիրություններում (Kollough, 1990; Peters, 1985; Saltzstein, 1986; Wise, 1990):

Նաշմանդամների խմբերի անդամների ավելի մեծ հասանելիությունը կրթությանը, կարող է դրական ազդեցություն ունենալ ներկայացուցչության վրա (Lewis and Nice, 1994; Meier, 1975; Wise and Johnson, 1991): Օրինակ, շվեդական քաղաքացիական ծառայությունը տրանսֆորմացվել է վերին և միջին դասից սերող անդամներով կազմից դեպի միջին և աշխատող դասակարգի արմատներով ծառայողներով կազմ, որոնք համալսարանական կրթություն են ստացել պետական հաստատություններում (Anton, 1980):

Ինչպիսի՞ վկայություններ կան պասիվ և ակտիվ ներկայացուցչության միջև կապի մասին

Պասիվ և ակտիվ ներկայացուցչության միջև կապի մասին վկայությունները բազմազան են: Քաղաքացիական ծառայողի սոցիալական ծագումից զատ, պարզվում է, որ այլ գործոններ ավելի կարևոր են՝ սեփական արժեքային համակարգի կամ վերաբերմունքների առումով: Օրինակ, ֆրանսիական և ամերիկյան բյուրոկրատիաների ուսումնասիրությունը հայտնաբերել է, որ երկու երկրներում էլ, ավելի հավանական է, որ կարգավիճակը, այլ ոչ թե անձնական առանձնահատկությունները բյուրոկրատիայում պայմանավորի վարքագիծը որոշումների կայացման մեջ (Rouban, 1995): Ինստիտուցիոնալ պարկանելությունը կարող է ավելի կարևոր լինել, քան սոցիալական ծագումը կամ քաղաքացիական արմատները՝ հանրային ծառայողների շրջանում արժեքային նախասիրությունների ձևավորման համար (Egeberg, 1996; Laegreid and Olsen, 1984; Meier and Nigro, 1976):

Որոշակի ուսումնասիրություններ ցույց են տալիս, որ բյուրոկրատները կարող են հաջողությամբ առաջ տանել սեփական գաղափարական արժեքները: Օրինակ, շվեդական բյուրոկրատները հաջողությամբ առաջ էին տանում սեփական սոցիալական գործնական պլանները 1970թ-ի ընթացքում (Anton, 1980): Նման ձևով, գաղափարական հեղափոխությունները ավելի շատ, քան կարգավիճակը, հավանական է, որ կպայմանավորեին քաղաքական նախասիրությունները շվեդական ազգային և փոքրական կառավարությունների բյուրոկրատների շրջանում (Wise and Szucs, 1996):

Մեծերի և քաղաքականության նախասիրությունների միջև հարաբերությունների վերաբերյալ վկայությունների մեկնաբանությունները տարբեր են (Kelly, 1993, 1998; Saltzstein, 1989), սակայն կառավարությունում ներկայացուցչության և պարասիսանականության միջև հարաբերությունները սպուգող քիչ էմպիրիկ հետազոտություններ կան (Dolan, 2000): Ինչևէ, սկսած ուշ 1980-ականներից, թե՛ երրորդ երկրների, թե՛ ԱՄՆ հանրային ծառայողների շրջանում կարարած ուսումնասիրությունները կառավարության տարբեր մակարդակներում, ցույց են տվել, որ ռասսան և էթնիկական պարկանելությունը դրական են հարաբերակցվում որևէ խմբի շահերի ակտիվ ներկայացուցչությանը (Hindera, 1993; Selden et al., 1998):

Այս աշխատանքից կարարվող եզրակացությունն այն է, որ պասիվ ներկայացուցչությունը արդիական է ռասսայի և էթնիկական պարկանելության

համար, բայց ոչ սեռի կամ այլ անձնական առանձնահատկությունների համար (Egeberg, 1999; Keiser et al., 2000): Այնուամենայնիվ, այլ հեղափոխություններ առաջարկում են, որ պասիվ և ակտիվ ներկայացուցչության միջև հարաբերությունները կարող են արդիական լինել կանանց համար նաև, եթե ավելի բարդ մոդելներ գործադրվեն, որոնք հաշվի կառնեն ինստիտուցիոնալ և այլ իրավիճակային գործոններ և կօգտագործեն հիմնական տարրերի ավելի մշակված սահմանումներ (Dolan, 2000; Keiser et al., 2000; Selden, 1997):

ԵԶՐԱԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆ

Ներկայացուցչական բյուրոկրատիայի դաշտի տեսական հիմքերը կանգնած են հանրային բյուրոկրատիայի մեջ քաղաքականապես նշանակալի խմբերի ներկայացուցչության քաղաքական և ժողովրդավարական հետևանքների մասին որոշակի հիմնական ենթադրությունների վրա: Կարևորագույն ենթադրություն է այն, որ բյուրոկրատները գործում են որպես ներկայացուցիչներ կամ հոգաբարձուներ, որոնք պաշտպանում են այն մարդկանց արժեքային նախասիրություններն ու քաղաքական երկրնորանքները, որոնց հետ ունեն ընդհանուր սոցիալական ծագում և խմբային պատկանելություն: Այս պաշտպանությունն այնուամենայնիվ, բխվում է վարչական պետության գործունեության ավանդական հասկացություններին, ինչպես նաև այսպես կոչված վարչական չեզոքության նորմայի հետ: Այն նաև չի համընկնում ռացիոնալ վարքագծի վրա հիմնված փեսությունների հետ, որոնք ենթադրում են, որ անհատները առաջին հերթին շահադրդված են եսասիրությամբ: Գիտնականները կոչ են անում վերազննել արժեքների դերը, ընդհանուր արժեքների հետևանքները, քննարկումների դերը, տարբեր վարչական կառուցվածքների ազդեցությունները և ժողովրդավարական պատասխանականության վրա մասնագիտացման /արհեստավարության/ ազդեցությունը:

Դանդաղ է ընթանում և հաճախ անհավասար այնպիսի բյուրոկրատիայի հասնելը, որը կարգացողի ազգաբնակչությանն իր ակնհայտ խմբային առանձնահատկություններով: Բազմաթիվ ուսումնասիրություններ հեղափոխում են այն դեպքերը, երբ բյուրոկրատիայում խմբի անդամների ներկայությունը վեր է ածվում նրանց սոցիալական խմբերի հատուկ շահերի և արժեքների ակտիվ ներկայացուցչության: Սակայն ուսումնասիրությունն այս ուղղությամբ դեռ շար թույլ է, իսկ հեղափոխության մոդելները չափազանց հասարակ, որպեսզի համոզիչ եզրակացություններ արվեն այս հարաբերությունների բնույթի մասին և այն

հանգամանքների մասին, որոնց դեպքում պասիվ ներկայացուցչությունը ծնում է ավելի պարասխանական բյուրոկրատիա:

Այս աշխարանքից վերհանվող պրակտիկ գիտելիքներն ու խորհուրդները, քաղաքականություն մշակողների համար, սահմանափակ են: Մի կողմից, ակնհայտ է, որ ներգրավվածության մեծացմանն ուղղված քաղաքականությունները կարող են ունենալ անսպասելի հետևանքներ, որոնք չեն ծառայում թերներկայացված խմբերի շահերին և հավասարության սահմանափակ և սեգմենտացված ձև են առաջարկում: Կառավարման շրջանում, մեզ անհրաժեշտ են ավելի շատ էմպիրիկ հետազոտություններ՝ քարքեր իրավիճակներում և քարքեր կազմակերպությունների միջավայրում բարդ մարդկային էակների վարքագիծը հասկանալու համար:

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՈՒՂԵՅՈՒՅՑ¹⁹

ԽՆԴԻՐՆԵՐԻ ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏ ԼՈՒԾՄԱՆ ՈՒԹԱՍՏԻՃԱՆ ՈՒՂԻՆ

Թարգմանիչ և խմբագիր՝ Ա. ԵՆՈՔՅԱՆ

Մաս Ա

Ութաստիճան ուղին

1. Սահմանեք խնդիրը

ԽՆԴԻՐԻ ՉԵՐ ԱՌԱՋԻՆ ՍԱՆՄԱՆՈՒՄԸ վճռական քայլ է: Այն ձեզ փալիս է (1) հիմք՝ նախագիծն ավարտին հասցնելու անհրաժեշտ աշխատանքը կատարելու համար և (2) ուղղության զգացում՝ վկայություններ հավաքելու ձեր գործողությունների համար: Իսկ քաղաքական վերլուծության վերջին փուլերում խնդրի ձեր վերջնական սահմանումը, հավանաբար, կօգնի համակարգել, թե ինչպես եք *ստանալու ձեր ստանդարտները*:

Սովորաբար, խնդրի ձեր նախնական սահմանման հումքը գալիս է ձեր հաճախորդից և սերվում է հաճախորդի քաղաքական շրջապատին հապուկ՝ բանավեճերի և քննարկումների լեզվից: Այդ լեզուն ես ընդհանրապես կոչում եմ *խնդրո առարկայի հռեթորություն*: Այդ հռեթորությունը կարող է խստորեն սահմանափակվել որպես արտաքինապես փոխնիկական խնդիր, կամ ընդարձակորեն փնտրվել հասարակական լայն շահերի վերաբերյալ բանավեճի շրջանակում: Երկու դեպքում էլ դուք պետք է ներթափանցեք այդ հռեթորության մեջ, որպեսզի սահմանեք մի խնդիր, որ վերլուծական փեսակեպից կառավարելի է և, որն իմաստ ունի՝ այն մնամացնելու համար առկա քաղաքական և ինստիտուցիոնալ միջոցների լույսի ներքո:

Խնդրո առարկայի հռեթորության հումքը պետք է զգուշավորությամբ օգտագործել: Այն հաճախ մաքնանշում է իրականության այնպիսի վիճակ, որը մարդկանց դուր չի գալիս կամ նրանք այն որոշ իմաստով «վաթն» են համարում, ինչպես օրինակ՝ «դեռահասների հղիություն», «լրարվամիջոցների հանդեպ բռնություն», կամ

¹⁹ **Աղբյուրը՝** Eugene Bardach. A Practical Guide for Policy Analysis: The Eightfold Path to More Effective Problem Solving, 1st edition (Washington, DC: CQ Press, 2000), Chapter 1-2. Copyright . 2000 CQ Press, a division of Congressional Quarterly Inc. Translated into Armenian by permission of CQ Press.

«գլոբալ ջերմացում» բառակապակցությունները: Պարփաղիր չէ այս գնահատականները բառացիորեն ընկալել: Երբեմն դուք կցանկանաք հեփազոտել այն փիլիսոփայական և էմպիրիկ հիմքերը, որոնցով դուք, ձեր հաճախորդը կամ ձեր հնարավոր լսարանի մյուս մասնակիցները պետք է, կամ պետք չէ, փվյալ վիճակը «վարը» համարեն: Ավելին, խնդրո առարկայի հռեթորությունը կարող է մարմնանշել անհագստացնող վիճակի որոշ ենթադրվող, բայց ոչ անպայմանորեն իրական, պարճառ, օրինակ՝ «բարեկեցությունը» կամ «մարդկային վարնողությունը»: Դուք ոչ թե ուզում եք պարզապես արտացոլել խնդրո առարկայի հռեթորությունը ձեր խնդրի սահմանման մեջ, այլ ուզում եք այն օգտագործել որպես հումք՝ խնդրի ժամանակավոր սահմանման համար, հուսալով, որ վերլուծական փեսանկյունից այն օգտավետ կգտնվի:

Որոշ հարցեր կարող են զուգորդվել մեկից ավելի խնդիրների հետ: Լսարանից կախված, օրինակ, «դեռահասների հղիությունը» կարող է կապակցվել սեռական անբարոյականության հետ, երիտասարդ մարդկանց և նրանց երեխաների ապրելու հնարավորությունների անկման հետ, հարկավորների շահագործման և սոցիալական դեզինփութագրի հետ: Սովորաբար, դուք պետք է ձգտեք որոշել խնդրի գլխավոր կիզակետը, այլապես կպարզվի, որ վերլուծությունը վերահսկողությունից դուրս է գալիս: Բայց եթե խնդիրները չափազանց խճված չեն դուք կզգաք, որ պարզապես եք մեկից ավելի խնդիր սահմանել:

Մյաճեք դեֆիցիտների և ավելցուկների մասին

Նաճախ, բայց ոչ միշտ, օգտակար է գործածել դեֆիցիտների և ավելցուկների տերմինաբանություն: Օրինակ՝

- «ԱՄՆ-ում չափազանց շատ անօթևան մարդիկ կան»:
- «Ոռոգման ջրի պահանջարկը ավելի արագ է աճում քան՝ մարչելի ֆինասական և բնապահպանական արժեքով այն մարակարարելու մեր կարողությունը»:
- «Կալիֆորնիայում դպրոցական տարիքի բնակչությունը տարեկան աճում է 140 հազարով, իսկ նրանց կրթելու համար շինություններ կառուցելու մեր կարողություններն անհամեմատորեն ավելի դանդաղ են աճում»:

Նաճախ օգտակար է սահմանման մեջ ներառել *չափազանց* բառը («չափազանց մեծ», «չափազանց փոքր», «չափազանց դանդաղ աճող», «չափազանց արագ աճող»):

Վերջին երկու արտահայտությունները («աճի» վերաբերյալ) հուշում են մեզ, որ պարփաղիր չէ, որ մեր ուշադրությանն արժանի խնդիրները առկա լինեն «այսօր», այլ բավական է, որ լինեն փեսանելի (առնվազն՝ հնարավոր) ապագայում՝ մոտակա կամ հեռավոր:

Այնուամենայնիվ, օգտակար չէ մտածել դեֆիցիտի և ավելցուկի հասկացություններով, երբ ձեր խնդիրն արդեն իսկ լավ կառուցված՝ վճիռ կայացնելու խնդիր է, օրինակ, «Փորվածքի բնահողը բեռնաթափեք ծովախորշում, կամ ունե փռե՛ք Խաղաղ Օվկիանոսում»: Դա օգտակար չէ նաև, եթե ձեր մարտահրավերը՝ որևէ սահմանված նպատակի հասնելու ինչ-որ *նախնակ* հայտնաբերելն է: Օրինակ, «Ակնկալվող եկամուտների և ծախսերի միջև տարբերությունը փակելու համար, որոշակի գրանցել հայթայթեք»: Այս որոշումների և հայտնաբերությունների փափի «խնդիրները»՝ խնդիրներ են քաղաքական վերլուծաբանների *համար*, բայց խնդիրների այդ փափը չէ, որ մենք կքննարկենք այս բաժնում:

Սահմանումը պետք է գնահատող լինի

Նիշեք, որ «խնդրի» գաղափարը սովորաբար նշանակում է, որ մարդիկ կարծում են, որ ինչ-որ սխալ բան կա այդ բառի հետ կապված: Սակայն, նկատեք, որ *սխալը* շատ վիճահարույց տերմին է: Բոլորը չէ, որ կհամարեն, որ ձեր (կամ ուրիշների) կողմից որպես խնդիր սահմանված փաստերը, իրականում խնդիր են հանդիսանում, քանզի յուրաքանչյուր անձ կարող է գնահատման տարբեր շրջանակ կիրառել այդ փաստերի նկատմամբ: Ցավոք, այս փափի փիլիսոփայական տարակարծությունների լուծման ակնհայտ կամ ընդունված ուղիներ չկան:

Ընդհանուր փիլիսոփայական, ինչպես նաև գործնական հարցը հետևյալն է. «Ինչպիսի՞ մասնավոր անախորժություններն են, որ արդարացնում դրանց՝ որպես հասարակական խնդիրների սահմանումը և, ընդամենը, օրինաչափորեն առաջ են բերում հասարակական միջոցներով իրավիճակը բարելավելու պահանջներ»: Սովորաբար օգտակար է իրավիճակը դիտարկել *շուկայի անկման* փեսանկյունից²⁰: Ըստ ամենապարզ սահմանման շուկայի անկում փռվում է ունենում, երբ ապրանքի կամ ծառայության *տեխնիկական ցուցանիշները*

²⁰ Stuu` David L. Weimar and Aidan R. Vining *Policy Analysis: Concepts and Practice* (Upper Saddle River, N.J.: Prentice hall, 1999), Գլուխ 5: Գործառնական ծախսերով արտահայտված շուկայի ամենաավանդական անկման համոզիչ վերլուծության համար, տես՝ Richard O. Zebre Jr., and Howard E. McCurdy, "The Failure of Market Failure", *Journal of Polici Analysis and Management* 18, no. 4 (1999): 558-78. Նշելիս անհրաժեշտ է ընդգծում են միջամտությունների հարուստ բազմությունը, որ իրականացվում է ի լրումն կառավարության կողմից ձեռնարկվող քայլերի՝ ավանդականորեն ընկալվող «շուկայի անկումները» դարձնելու համար:

- դժվարացնում են բոլոր հնարավոր շահառուներից վճարումների հավաքումը, օրինակ, հիմնարար գիությունների զարգացումից օգուտ ստացող, թեև անուղղակիորեն, մեծ թվով մարդկանցից,
- դժվարացնում է լավ ապրանքից կամ ծառայությունից օգտվելու համար իրական փոխհատուցման ծախսերի հավաքումը՝ սպառման շահառուներից, օրինակ, մաքուր օդը, որ ավտոմեքենաների տերերը օգտագործում են մեքենաների արտաթորումների համար,
- դժվարացնում է, որ սպառողները (երբեմն, և արտադրողները) իմանան իրենց կողմից ձեռք բերվող ապրանքի կամ ծառայության իրական որակները, օրինակ, վերանորոգման փափկի բազմաթիվ ծառայություններ, ներառյալ բժիշկների, ինչպես նաև ավտոմեխանիկների կողմից մաքակարարվողները,
- արտադրության գինը մեկ եզրիքային (մարժա) միավորով ցածր է դարձնում պահանջարկի համապատասխան սահմաններում առկա միջին գնից, օրինակ, Ինտերնետով տարածվող ամսագրի հոդվածը:

Այս կերպի կարևորությունը դժվար է գերազնահատել, քանի որ իրավիճակների մեծ մասում, բայց ոչ՝ բոլորում, երբ որևէ իրական շուկայական անկում չի կարող նույնացվել, մարդկանց մասնավոր անախորժությունները սովորաբար *չեն կարող* մեծացվել նույնիսկ ամենաբարի մտադրություններով լի կառավարության միջամտություններով: Եւ, նույնիսկ, երբ որոշ մեծացումներ հնարավոր են՝ դրանք, սովորաբար բազմաթիվ վնասակար կողմնակի հետևանքներ ունեն: Որոշ դեպքերում, արժե, այնուամենայնիվ, այդ կողմնակի հետևանքների ռիսկերը կրել, բայց նման հաշվարկները շատ մանրակրկիտ կերպով պետք է կատարվեն:

Բացի շուկայի անկումներից, հիմնական մասնավոր անախորժությունները, որ արդարացնում են դրանց՝ որպես հասարակական խնդիրների սահմանում, հետևյալն են.

- հիմնականում շուկայից դուրս գրվող համակարգերի քայքայումը, ինչպես՝ ընդհանրական հարաբերությունները,
- բազմաթիվ քաղաքացիների մտահոգությունը ցածր կենսամակարդակով, որ առաջանում է *հենց այն պատճառով*, որ շուկաները լավ են գործում, բայց առաքաձեռնորեն չեն հատուցում անհատներին, եթե նրանք շուկայական ակտիվներ չունեն,
- ռասյական և այլ փոքրամասնությունների նկատմամբ խտրականության առկայությունը,

- կառավարության անկարողությունը լավ գործել այն ոլորտներում, որոնցում ավանդաբար ենթադրվում է, որ կառավարությունը պետք է արդյունավետ լինի (օրինակ, հանրակրթական դպրոցների ապահովումը):

Եթե հնարավոր է՝ չափազեր

Սահմանումը, որքանով հնարավոր է, պետք է քանակական հատկանիշներառի: Դեֆիցիտի և ավելցուկի մասին պնդումները պետք է *մեծություն* ունենան: Որքա՞ն մեծ է «չափազանց մեծը»: Որքա՞ն փոքր է «չափազանց փոքրը»: Ի՞նչ՝ «չափազանց դանդաղը», կամ «չափազանց արագը»: Վերը բերված օրինակներում՝ քանի՞ անօթևան մարդ է ապրում Միացյալ Նահանգներում: Քանի՞ խորանարդ մեարջուր է օգտագործվում այսօր, և ի՞նչ համեմատության մեջ կլինի այդ քանակը ապագայում որոշակի ինչ-որ փարեթվի պահանջարկի հետ (նաև հաշվի առնելով ջրի գնի վերաբերյալ որոշակի կանխատեսումները): Ճշգրիտ ի՞նչ է նշանակում «շինություններ կառուցելու մեր կարողությունները», և ինչպե՞ս ենք մենք պարկերացնում դրանց թվի աճը կամ նվազումը ժամանակի ընթացքում:

Եթե անհրաճեշտ է, փնտրություններ հավաքեք՝ համապարասխան մեծությունը հաշվարկելը դյուրացնելու համար: Տես՝ «Որոշ վկայություններ հավաքեք» բաժնի քննարկումները:

Շատ դեպքերում պետք է գնահատել (ավելի հավանական է՝ բնագոյով առաջնորդվելով) խնդրո առարկա մեծությունները: Երբեմն, դուք պետք է ներկայացնեք մեծությունների գնահատման շրջանակը, ինչպես նաև՝ պահը (այսինքն, «Անօթևան ընտանիքների քանակի մեր լավագույն կռահումը 250 հազարն է, սակայն իրականում այդ թիվը կարող է տատանվել 100,000-ի և 400,000-ի միջև»):

Խնդիրներ հարուցող պայմանները նույնպես խնդիրներ են

Խնդրի որոշ պայմաններ, *per se*, քաղաքացիների կողմից փիսճ չեն համարվում, սակայն նրանց կամ նրանց անունից հանդես եկող վերլուծաբանների կողմից ընկալվում են որպես փիսճություն պարճառող: Երբեմն օգտակար է ախտորոշել այս փիսճի մեկ կամ ավելի պարճառներ և դրանք սահմանել որպես խնդիրներ, որ պետք է մնամացվեն կամ վերացվեն, օրինակ, «Օդի աղտոտման ոլորտի խնդիրներից մեկն այն է, որ նահանգները պարտաստ չեն ստիպելու վարորդներին շարժիչները կարգի բերել և ավտոմեքենաների արտաժայթքման համակարգները սարքին վիճակում պահել»:

Նշենք, որ այս տեսակի խնդիրների սահմանումը ոչ միայն պարզապես նկարագրական է, այլև՝ *ախտորոշիչ*: Այն անուղղակիորեն հաստատում է, որ

որոշակի պայման, որը կարող է, *per se*, մարդկանց համար փհաճաբեր լինել կամ ոչ, որոշակի այլ պայմանի *պատճառ* է հանդիսանում, որն արդեն իրոք փհաճաբեր է: Տիմնախնդիրների սահմանումները, որոնք ախտորոշիչ ուժ պարունակելու հավակնություն ունեն կարող են օգտակար լինել, բայց կարող են նաև դավադիր լինել: Ենթադրենք, որ պատճառի ախտորոշումը, վերջին հաշվով սխալ է կամ ապակողմնորոշիչ, օրինակ, որ նահանգների անպարաստակամությունը պարտադրել շարժիչների ապահովության կարգը իրականում օղի աղտոտման շար կարևոր պատճառ չէ: Քանի որ, որոշակի համապեքստում, սահմանումը զուգորդվում է լեգիտիմ կամայականության հետ («Ես ՚արդարություն՝ բառը կսահմանեի հետևյալ կերպ...»), ապա պատճառային պնդումները, որ բնորոշ են ախտորոշիչ խնդիրների սահմանումներին կարող են դյուրությամբ խուսափել անհրաժեշտ մանրամասն ուսումնասիրությունից: Տես նաև՝ «Ծրագրեք արդյունքները» հարվածը:

Հնարավորության բաց թողումը՝ նույնպես խնդիր է

«Խնդրի» մի հատուկ դեպք է բաց թողնված հնարավորությունը: Սահմանափակ մրաժողության դրսևորում չէ՞ր լինի արդյոք դիտարկել քաղաքական վերլուծությունը որպես մի բան, որ նվիրված է միայն «խնդիրների» մնամացմանը: Կարո՞ղ է արդյոք քաղաքական վերլուծությունը վեր չդասվել կարկապելու և վերանորոգելու ծանձրալի և չոգեշնչող աշխատանքից: Կարո՞ղ ենք մենք չձգարել մի աշխարհի, ուր մենք կկարողանանք ստեղծագործ, եթե չասենք՝ հրաշալի, բաներ անելու հնարավորություններ հայտնաբերել: «Եթե իրը ջարդված չէ՝ մի վերանորոգիր այն» արտահայտությունը՝ սահմանափակող գաղափար է, և քաղաքական վերլուծաբանները, քաղաքական գործիչները և պետական պաշտոնյաները, անշուշտ, չպետք է թույլ տան, որ «խնդրի» կիզակետը սահմանափակի թախանձալի հնարավորությունների որոնումը: Դժբախտաբար, քաղաքականությամբ զբաղվողների մեծ մասի աշխատանքային օրակարգը ձևավորվում է բողոքներից, սպառնալիքներից, մրահոգություններից և անախորժություններից: Նաճախ, շար քիչ ժամանակ կամ եռանդ է մնում այն բարելավումների մասին մտածելու համար, որ դեռ որևէ մեկը չի նույնացրել որպես բացակայող: Այնուամենայնիվ, եթե շուրջ բոլորը թաքնված հնարավորություններ են, ապա ափսոս կլինեն դրանք անտեսելը:

Որտե՞ղ գտնենք ստեղծագործ քաղաքականության բարելավման այնպիսի հնարավորություններ, որ դեռևս չեն նույնացվել բողոքների, սպառնալիքների, և այլնի հետ: Այս հարցին նվիրված շար քիչ ակադեմիական կամ փեխնիկական

տեսություններ կան. Սակայն I.I. Ագույցը (էջ) պարունակում է մտորումներ առաջացնող մի ցուցակ:

Խնդիրների սահմանմանը հատուկ ծուղակներ

Խնդրի սահմանումը խաբուսիկորեն պարզ քայլ է: Դա մի քայլ է, որ ուղեկցվում է առնվազն երկու վրանգավոր ծուղակներով:

***Լուծումը «խնդիր» մեջ սահմանելը:** Խնդրի ձեռք սահմանումը չպետք է ներառի՝ սեմանտիկ անզգուշության հետևանքով ներդրված, թաքնված լուծում: Ծրագրվող լուծումները պետք է գնահատվեն էմպիրիկ ևսնակով, այլ ոչ թե՝ պարզապես օրինականացվեն սահմանումով: Ներկաքար, խնդրի սահմանումը մասնատրեք մինչև պարզ նկարագրություն և տեսեք, թե որտեղ էք փնտրելու լուծումները:*

- *Մի տեսք.* «Շատ քիչ ապաստարաններ կան անօթևան ընդամենների համար»: Այս ձևակերպումը կարող է առանց դիտարկության ենթադրել, որ «ավելի շատ ապաստարաններ» կառուցելը լավագույն լուծումն է և կարող է խանգարել ձեզ մտածելու, թե առաջին հերթին ինչպե՞ս կանխել ընդամենների անօթևան դառնալը: *Փոխարենը փորձեք.* «Չափազանց շատ անօթևան ընդամեններ կան»:
- *Մի տեսք.* «Նոր դպրոցները չափազանց դանդաղ են կառուցվում»: Այս ձևակերպումը կարող է ենթադրել, որ «ավելի շատ դպրոցները» լուծում կլինի և կարող է խանգարել ձեզ մտածել, թե ինչպե՞ս առավել արդյունավետ օգտագործել առկա շինությունները: *Փոխարենը փորձեք.* «Առկա դասասենյակների քանակի համեմատությամբ, ներկայումս չափազանց շատ դպրոցականներ կան»:

Խնդրի սահմանման մեջ թաքնված լուծում ներմուծելու նախազգուշացում է, երբ դուք ինքներդ ձեզ հարցնում եք. «Բայց սա իրական խնդիրը չէ, իրական խնդիրը հետևյալն է...»: Չնայած, խնդիրը իմաստավորելու, կամ այն լուծելու ավելի լավ կամ ավելի վատ ուղիներ կան, ասելը, որ մեկ խնդիրը մյուսից «առավել (պակաս) իրական է»՝ չափազանց կընդլայնեի սովորական օգտագործման սահմանները:

**ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԲԱՐԵՓՈԽՈՒՄՆԵՐԻ ՈՐՈՇ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ
ՆՆԱՐԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ, ՈՐ ՆԱԾԱԽ ԱՆՆԿԱՏ ԵՆ ՄՆՈՒՄ**

Անձնական ձգտումների կողմնակի հետևանքները: Ննարավոր է կառուցել նոր շարժառիթներ կամ նոր հնարավորություններ սրելով անձնական առավելությունների կամ բավարարվածության համար, որոնց անուղղակի արդյունքը կլինի սոցիալական օգույրը (օրինակ, առաջարկել կիսել ծախսերը կրճատող նորարարությունների օգույրները՝ պետական սեկտորի աշխատակիցների հետ, որոնք դրանք սրելով և կիրառել են:)

Կոմպլեքսնություն: Երկու կամ ավելի գործողություններ կարող են այնպես միավորվել, որ դրանցից յուրաքանչյուրը մյուսն ավելի արդյունավետ դարձնի (օրինակ, հասարակական շինարարական աշխատանքների կազմակերպում և գործազրկության դեմ պայքար):

Զարգացում: Գործողությունների և գործառնությունների հաջորդականությունը կարող է այնպես կազմակերպվել, որ զարգացման գործընթացից օգույր քաղվի (օրինակ, սոցիալական ապահովագրություն ունեցող հաճախորդների՝ աշխատանքի և մասնագիտական դասընթացների նկատմամբ նախապարվությունները գնահատել մինչև նրանց աշխատանք առաջարկելը, այլ ոչ՝ հետո):

Փոխանակում: Կան փոխանակման չիրականացված հնարավորություններ, որոնք կբարձրացնեն սոցիալական արժեքը: Մենք, սովորաբար, քաղաքականությունն այնպես ենք նախագծում, որ օգտագործենք շուկայադիպի միջոցառումների խրախուսման հնարավորությունները (օրինակ, արտաներման թույլատրության աճուրդներ և մեկ գործակալության մեկ այլ գործակալության հաճախորդներին կամ սպառողներին մատուցված ծառայությունների փոխհատուցման միջոցառումներ)

Բազմազան գործառնություններ: Նամակարգը կարող է այնպես նախագծվել, որ մեկ հարկությունը երկու կամ ավելի գործառնություններ կարարի (օրինակ, երբ հարկեր հավաքագրողը այնպես է խաղարկում որևէ հարկադրման դեպք, որ թե հնարավոր

խախտողներին վախեցնի, թե կարգապահ վճարողներին հավաստիացնի, որ իրենց ազնվության համար նրանք միամիտ չեն ընկալվում):

Ոչ-ավանդական մասնակիցներ: Պետական գործակալությունների միջին օղակների աշխատակիցները հաճախ գիտեն ծրագրային պոպուլյար թարեւալուծումներ, որ կարող են հաջողությամբ ներմուծվել գործակալության քաղաքականության և գործառնությունների մեջ: Նույնը ճիշտ է նաև գործակալության հաճախորդների, կամ սպառողների կամ նրանց կողմից կարգավորվող կողմերի համար:

Ռացիոնալիզացիա: Նամակարգի զուտ տեխնիկական ռացիոնալիզացիան հնարավոր է (օրինակ, ժամանման ժամկետների լավ մրաժված բաշխման քայքայման և թյուրընթացման հանդեպ խոցելի՝ ոչ-ֆորմալ պայմանավորություններն ամրապնդելու նպատակով՝ կոնտրակտներ սրնծելու միջոցով հերթերը կրճատելը):

Մանրակրկիտ ուսումնասիրում: Մանրակրկիտ ուսումնասիրման միջոցով կարելի է արտաքուստ անհավարալի, բայց ազատորեն մարչելի նյութերի նորարարական օգտագործման ձևեր հայտնաբերել (օրինակ, ավտոմեքենաների գրանցման համակարգը օգտագործել նաև ընտրողների գրանցման համար):

Թերօգտագործված կարողություն: Բազմաթիվ համայնքներում, օրինակ կարող են հանդիսանալ դպրոցների շենքերը, որոնք օգտագործվում են համեմատաբար սահմանափակ նպատակներով և միայն օրվա մի մասի և փարվա որոշակի ժամանակահատվածի ընթացքում: Թեև դպրոցների պաշտոնյաները անմիջապես կզգուշացնեն, որ միշտ չէ հնարավոր այդ շինությունները օգտագործել՝ առանց դպրոցի գործառնություններին վնասելու:

Թերահավատ և եք խնդիրների ախտորոշիչ սահմանումներում թաքնված պարճառային հաստատումների նկատմամբ: Վերը նշեցինք, որ «խնդիրների պարճառ հանդիսացող պայմանները նույնպես խնդիրներ են»: Այնուամենայնիվ, պարճառները պետք է իրական լինեն, այլ ոչ՝ ընդամենը ենթադրելի: Դուք պետք է

գնահատել պարզապես շղթան, որ ձգվում է հենց իրավիճակից մինչև այն վարքաները, որոնց պարզապես է այն ենթադրաբար հանդիսացել և ինքներդ ձեզ համոզել, որ պարզապես շղթան իրական է: Օրինակ, որոշ մարդկանց համար «կոկայինի օգտագործումը» ինքն իրենով խնդիր չէ, բայց կարող է խնդիր դառնալ, եթե այն *տանում է* հանցագործության, վարառողջության, ընդհանրի քայքայման, և այլն: Բայց արդյո՞ք այն փանում է նման հետևանքների և որքանո՞վ: Այս հարցի վերաբերյալ վկայությունները պետք է շար գոյություն գնահատվեն մինչ դուք կորոշեք, որ արժե զբաղվել «կոկայինի չափազանց շար օգտագործմանը» վերաբերող խնդրի սահմանմամբ:

Կրկնք

Խնդրի սահմանումը վճռական քայլ է: Բայց, քանի որ շար դժվար է դա ճիշտ անել, դուք պետք է այդ նույն քայլը կրկին և կրկին կատարեք: Վերլուծական ողջ աշխատանքի ընթացքում ձեր էմպիրիկ և կոնցեպտուալ ընմունքները կզարգանա: Նաև, երբ դուք սկսեք բացառել խնդրի լուծման կամ մեմագման հետ կապված այլընտրանքային մոտեցումները, դուք հավանաբար կցանկանաք խնդրի սահմանումը այնպես ձուլել, որ վերջում դուք և քաղաքական համակարգը հնարավորություն ունենաք խնդիրը հաջողությամբ գրոհելու: Վերջապես, եթե դուք աշխատում եք գրասենյակի կամ գործակալության պայմաններում, դուք անուղղակիորեն կսկսեք բանակցել ձեր վերլուծաբան գործընկերների և հիերարխիկ վերադասների հետ՝ խնդրի փոխադարձ ընդունելի սահմանման շուրջ:²¹

2. Վկայություններ հավաքեք

Քաղաքական վերլուծության ընթացքում ձեր ողջ ժամանակը ծախսվում է երկու գործողությունների վրա. մրաժելու (երբեմն բարձրաձայն, երբեմն էլ՝ ուրիշների հետ միասին), և հնարավոր վկայության վերաժվելիք փվյալներ հայթայթելու: Այս երկու գործողություններից մրաժելը անհամեմատ շար ավելի կարևոր է, սակայն, փվյալների հայթայթումը շար ավելի ժամանակ է խլում՝ փաստաթղթերի ընթերցումը, գրադարանային որոնումները, ուսումնասիրությունների և

²¹ Որոշ վերլուծաբաններ պնդում են, որ պայմանները, որոնք չեն կարող մեղմացվել, պարզապես չարժեն սահմանել որպես «խնդիրներ»։ «Խնդիրներն ավելի լավ է դիտարկել որպես բարելավման հնարավորություններ, խնդիրներ, որոնք սահմանված են որպես փվյալ հնարավորությունը իրագործելու համար՝ այլընտրանքների միջև ընտրության խնդիրներ: Այսպիսով, խնդրի սահմանման գործընթացը կլինի լուծման համար գաղափարների որոնման, սրելծման եւ նախնական ուսումնասիրման գործընթաց՝ մինչև ընտրության խնդիրն հասնելու պահը»: David Dery, *Problem Definition in Policy Analysis* (Lawrence: University Press of Kansas, 1984), 27.

վիճակագրության մանրակրկիտ զննումը, մարդկանց հետ հարցազրույցների անցկացումը, ճանապարհորդությունները, հանդիպումների նշանակմանը սպասելը, և այլն, և այլն:

Իրական այն աշխարհը, որում իրականացվում է քաղաքական վերլուծությունը հազվադեպ կարող է այնքան ժամանակ թույլ տալ հետազոտությունների համար, որ կբավարարեր զգուշավոր ակադեմիական հետազոտողին: Իրականում, ժամանակի ճնշումը գրեթե նայնքան (եթե ոչ ավելի) վրանգավոր թշնամի է բարձրորակ քաղաքական վերլուծության համար, որքան քաղաքականությամբ պայմանավորված կողմնակալությունը: Ներկաքաղաքականությանը, տվյալների հավաքագրման վրա ծախսվող ժամանակը փոխարինում է ժամանակ փոխարինում է բանալին հետևյալն է՝ Աշխարհը հավաքել միայն այն տվյալները, որ կարող են վերածվել «փնեկարվության», որն, իր հերթին, կարող է վերափոխվել ձեր հիմնախնդրի հետ առնչվող «վկայության»:

Տրամաբանորեն մրաժողների համար բերենք որոշ սահմանումներ. *Տվյալները*՝ աշխարհի մասին փաստեր են, կամ ոմանք կասեին՝ փաստերի պարկերներ: Տվյալները ներառում են բոլոր փաստի վիճակագրություններ, բայց կարող են նաև վիճակագրությունից էլ հեռու գնալ: Տվյալները նաև ներառում են, օրինակ, փաստեր գործակալության մենեջերի՝ մամուլի հետ կառուցողականորեն հարաբերվելու ունակությունների վերաբերյալ: *Տեղեկատվությունը*՝ «նշանակություն» ունեցող տվյալներն են, այն իմաստով, որ կարող են ձեռք բերել աշխարհը փնեկարելու՝ ըստ փորձեր փորձաքննական կամ էմպիրիկ կարգադրումների: Նինգ փորձեր երկրներում ծխելու լայնորեն փարածված լինելը տվյալ է, բայց այն փնեկարվություն է դառնում, երբ դուք որոշում եք, որ հետաքրքիր կլինեն այդ երկրները համեմատականորեն դասակարգել (ամենաքիչ փարածում ունեցողից դեպի ամենաքաղաքական փարածում ունեցողը): *Վկայությունը*՝ փնեկարվություն է, որ ներառում է ձեր կողմից ուսումնասիրվող խնդրի նշանակալից առանձնահատկությունների, ինչպես նաև, դրա լուծման կամ մեծացման վերաբերյալ կարևոր մարդկանց (այդ թվում և ձեր) կարծիքների վրա: Ծխելու փորձերակված փարածումն, օրինակ, կարող է վկայություն դառնալ, եթե հիմնվի զանազան երկրներում անձնական առողջության վերաբերյալ մրահոգությունների փորձերակված մակարդակների մասին վարկածի վրա:

Վկայությունը ձեռք անհրաժեշտ է երեք հիմնական նպատակների ծառայելու համար: Առաջին նպատակն է՝ գնահատել այն խնդիրների բնույթն ու ծավալը, որոնք դուք փորձում եք սահմանել: Երկրորդը՝ ձեր կողմից ուսումնասիրվող կոնկրետ

քաղաքական իրավիճակի առանձնահատկությունները գնահատելն է: Օրինակ, ձեզ կարող է անհրաժեշտ լինել պարզել կամ կռահել, Կվյալ գործակալության աշխատանքային ծավալները, բյուջեային թարմ ցուցանիշները, սպասարկվող շրջանի ժողովրդագրական փոփոխությունները, գործակալության ղեկավարի քաղաքական գաղափարախոսությունը, գործակալության միջին օղակի մենեջերների ձեռնահասությունը, ինչպես նաև, մեկ այլ գործակալության, որը պայմանագրով համագործակցում է Կվյալ գործակալության հետ որևէ խնդրի շուրջ՝ ներկայիս մոտեցումները: Երրորդ նպատակն է՝ գնահատել այն քաղաքականությունները, որ կիրառվել են, առնվազն որոշ մարդկանց կողմից, և արդյունավետորեն աշխատել են այն իրավիճակներում, որ ակնհայտորեն նման են ձեր իրավիճակին, բայց իրավասության այլ շրջանում, կամ այլ ժամանակահատվածում:²² Բոլոր երեք նպատակներն էլ առնչվում են հնարավոր քաղաքական արդյունքների իրադրության կանխատեսման խնդրի հետ:

Քանի որ այս երեք նպատակներից յուրաքանչյուրն ի հայտ է գալիս քաղաքական վերլուծության գործընթացի տարբեր փուլերում, Ութաստիճան Ուղու այս «Վկայություններ հավաքեք» քայլը կատարվելու է ավելի քան մեկ անգամ, սակայն ամեն անգամ՝ տարբեր նշանակեալ ունենալով:

Մտածեք մինչև հավաքելը

Մտածելն ու Կվյալներ հավաքելը կոմպլեմենտար գործողություններ են՝ դուք կարող եք Կվյալների շատ ավելի արդյունավետ հավաքող լինել, եթե շարունակ մտածեք այն մասին, թե ի՞նչը իմանալու կարիքը (կամ ցանկությունը) դուք ունեք կամ չունեք, և ինչո՞ւ: Գլխավոր և չափազանց տարածված սխալը, որ անում են թե սկսնակները, թե վերերանները, դա այնպիսի Կվյալներ հավաքելու վրա ժամանակ վատնելն է, որոնք ձեզ իրապես հետաքրքրող որևէ բանի համար վկայություն դառնալու համար շատ քիչ ներուժ ունեն (կամ չունեն): Մարդիկ հաճախ այդպես են վարվում, որովհետև Կվյալներ հավաքելու վազքարշավը արդյունավետության տպավորություն և զգացում է առաջացնում, մինչդեռ առաջնակարգ մտածելը բարդ է և հուսահատեցնող: Նաև, մարդիկ, որ վճարում են ձեր աշխատանքի դիմաց,

²² Երբեմն, այս իրավիճակները կգնահատվեն վիճակագրական տեսանկյունից, իսկ երբեմն՝ ոչ: Տես՝ Մաս III, «Մշխատանքի լավագույն կազմակերպման» Ներագոյությունը»:

տեսնելով, որ դուք խիստ զվաղված եք Կոմիտեի հավաքելով հավաքված են իրենք իրենց հավաքացնելու, որ դուք արժանի եք իրենց վճարած գումարներին:

Վկայության արժեքը: Քանի որ վկայություն հայթայթելը թանկ հաճույք է, դուք պետք է համադրեք հավանական ծախսը դրա հավանական արժեքի հետ: Ինչպե՞ս գնահատել դրա հավանական արժեքը: Պատասխանը կարող է փնտրվել վերլուծական շրջանակ (որոշումների ծառեր), թեև պետք է հիշել, որ որոշում կայացնելու գործընթացը մինչև բուն ընտրության պահը բազմաթիվ փոփոխություններ առաջ էին հանում, ինչպիսիք են՝ օգտակար խնդիր սահմանելը, ավելի լավ հնարավոր լուծումներ հայտնաբերելը և օգտակար մոդել ընտրելը: Ընդհանրապես, որևէ վկայության արժեքը կախված է.

- այն հավանականությունից, որ վկայությունը պարզապես կհանդիսանա, որ դուք ավելի լավ որոշումով փոխարինեք այն որոշումը, որ կկայացնեիք առանց այն հաշվի առնելու (որն, ինքնին, կարող էր «ընդունելի» որոշում լինել);
- այն հավանականությունից, որ փոխարինած որոշումը՝ ուղղակիորեն կամ անուղղակիորեն, ավելի լավ քաղաքական արդյունքի կհանգեցնի, քան սկզբնական որոշումը;
- հավանականորեն բարելավվելիք արդյունքի և սկզբնական արդյունքի արժեքների միջև փոփոխության մեծությունից:

Ինքնավերահսկում: Զարմանալի է, թե ինչ լավ արդյունքների դուք շատ դեպքերում կարող եք հասնել ընդհանրապես առանց որևէ վկայություն հավաքելու, պարզապես նստելով և ինչ-որ բանի շուրջ լուրջ խորհրդածելով և ապա կշռադատված ենթադրություն անելով: Ամոթալի որևէ բան չկա, եթե դուք նման կռահումներով եք գործում, դրանով իսկ փնտրելով Կոմիտեի հավաքելու ժամանակը և եռանդը այն հարցերին պատասխանելու համար, որոնց լավ վկայությունները իրապես անհրաժեշտ են: Տես նաև՝ Մաս II, «Քաղաքական հեղափոխության համար Կոմիտեի հավաքելը»:

Անօգուտ Կոմիտեի հավաքագրելուց խուսափելու համար ինքներդ ձեզ ստուգելու օգտակար ձև է՝ նախքան Կոմիտեի հավաքել սկսելը, ձեզ հետևյալ հարցերը փախել.

- «Ենթադրեմք պարզվում է, որ, ի փոփոխություն իմ ակնկալիքների, Կոմիտեի այլ անդամներ ունեն: Ի՞նչ հետևանքներ դա կունենա այս խնդրի լուծման իմ պարկերացումների համար»:

- «Տվյալները ստանալուց հետո, եթե ես իրականում չեմ գլացել դրանք ստանալու գործում, որքանով դրանք կարող են տարբերվել իմ լավագույն ենթադրության հետ համեմատությամբ»:
- Ի՞նչ կարժենա աշխարհի մասին կռահելով սովորելու և փաստացի տվյալներ հայթայթելով սովորելու միջև իրական տարբերությունը:

Տվյալների ծախսարար հավաքագրման արժեքի նկատմամբ այս կարգի քննադատական մոտեցումն է, որ հաճախ դրդում է որակյալ և փորձառու քաղաքական վերլուծաբաններին բավարարվել կոպիտ (անձեռնցիկի վրա արված) հաշվարկներով: Սակայն վերոշարադրյալը ամենևին չի կարող արդարացում լինել որակյալ՝ երբեմն մեծ քանակությամբ և ահռելի դրամական և ժամանակային ծախսերով տվյալներ հայթայթելու աշխատանքից խուսափելու համար, երբ դուք ինքներդ համոզված եք, որ ներդրումը իրականում կփոխհատուցվի: Արդարացված և չարդարացված կռահողականության միջև ակնհայտ և վճռական տարբերություն գոյություն ունի:

Գրականության ուսումնասիրություն կատարեք

Նազվադեպ է խնդիր պատահում, որի պատճառների և լուծումների վերաբերյալ չլինի որոշակի գիտական ճյուղի կամ պրոֆեսիոնալ ընկերակցության կողմից կատարված ուսումնասիրություն: Բավականին դյուրին է ուսումնասիրությունների արդյունքներ, տեսություններ, կոնկրետ դեպքերի քննարկումներ, փորձառու վերլուծաբանների մտորումներ և այլն, պարունակող զանազան ամսագրեր և այլ մասնագիտական հրապարակումներ գտնելը: Ինտերնետը դրանց մեծ մասը ուղղակիորեն բերում է ձեր աշխատասենյակ, սակայն լավագույն միջոցն, այնուամենայնիվ, շարունակում է մնալ համալսարանական և պետական գրադարանների պահոցներն ուսումնասիրելը:

Քարոզչությամբ զբաղվող կազմակերպությունները հաճախ են հրապարակում բավականաչափ հետաքրքրական աշխատություններ և չեն գլանում իրենց աշխատանքները տարածել ինտերնետի միջոցով: Սակայն նման աղբյուրների վրա մեծ հույս դնելը իր մեջ վրանգներ է պարունակում, գոնե այն պարզ պատճառով, որ դրանք չափազանց հասանելի են:

Ուսումնասիրեք «Աշխատանքի լավագույն կազմակերպման օրինակները»

Ննարավոր է, որ ձեր կողմից ուսումնասիրվող խնդիրը եզակի չէ և, որ այլ ոլորտներում, գուցեև ձեր ոլորտից շատ չտարբերվող, աշխատող քաղաքական

գործիչներ և պեպական պաշտոնյաներ ինչ-որ կերպ առնչվել են այդ խնդրին: Փորձեր գրնել նախկինում սրացված որոշ լուծումներ և աշխատք դրանք փարածել ձեր կողմից ուսումնասիրվող իրավիճակի վրա: Սակայն փարածման այդ գործընթացը բարդ է: Տես նաև՝ Մաս III, «Պաշտարանքի խելացի» (լավագույն) կազմակերպման՝ Ուսումնասիրություն. Ինչպե՞ս հասկանալ և օգտագործել այլ տներից վերցրած լավ գաղափարները»:

Անալոգիաներ օգտագործել

Երբեմն, արժե այն բաների մասին փվյալներ հավաքել, որոնք, առ երևույթ, բավականին փարբերվում են ձեր կողմից ուսումնասիրվող խնդրից, սակայն խորքում ուսանելի ընդհանրություններ են պարունակում: Օրինակ, հասկանալու համար, թե ինչպե՞ս կարող է պեպական սեկտորի աշխատակիցների համար կիրառվող վաստակի դիմաց վճարման պլանը բարելավվել՝ մասնավոր սեկտորում գործող նմանափայ սխեմաների օգտագործման միջոցով: Կամ, եթե դուք ուսումնասիրում եք, թե ինչպե՞ս կարող է պեպությունը կարգի հրավիրել կամ, գուցե՛ս հեռացնել փաստաբանների կոլեգիայից ոչ կոմպետենտ իրավաբաններին՝ դուք սովորաբար կարող եք օգտավետորեն ծախսել ձեր ժամանակի զգալի մի մասը ուսումնասիրելով, թե ինչպե՞ս են առողջապահության ոլորտում լուծվում բժշկների ոչ-կոմպետենտության հետ կապված խնդիրները: Եթե դուք փորձում եք մնալ համայնքների դիմադրությունը ցածրարժեք բնակարանային նախագծերի դեմ, դուք կարող եք օգտավետությամբ ուսումնասիրել խոշոր թափոնների աղբակիզման դեմ համայնքների դիմադրության վերաբերյալ գրականությունը:

Ինչպես ցույց են փալիս այս օրինակները, որոշ անալոգիաներ ավելի դյուրին է ընկալել և իմաստավորել, քան մյուսները: Մի քիչ երևակայություն է պեպք ուսանելի անալոգիաները փեսնելու համար և, երբեմն էլ մի քիչ խիզախություն, որպեսզի կարողանաք մյուսներին համոզել, որ անալոգիան օգտավետ է, կամ, որ այն ունի անխուսափելի սահմանափակումներ:

Վաղորդք սկսել

Նաճախ դուք կախված եք լինելու այլ բազմազբաղ մարդկանց՝ որոնցից դուք տնեկափվություն եք հայցելու կամ հարցազրույց խնդրելու, ծանրաբեռնված օրակարգից: Չափազանց կարևոր է տնեկափվություն սրանալու և, հարկապես,

հարցազրույց անցկացնելու դիմումը նախօրոք, Կոմիտեի հավաքագրման համար ձեր նախապեսած ժամկետի ավարտից շատ առաջ ներկայացնել:²³

Նախաբերություններ հասարակելը, վարսահոսություն շահելը, Կոմիտեի միջնորդելը

Վկայություններ հավաքելու գործընթացը անխուսափելիորեն հեղափոխում է քաղաքական, ինչպես նաև գույր վերլուծական նպատակ: Երբեմն այն ենթադրում է ձեր աշխատանքի հավանական քննադատների հեղափոխություններ հասարակելը, որպեսզի նրանք առիթ չունենան բողոքելու, որ դուք անպետք եք նրանց տեսակետները: Իսկ ծանոթանալով ձեր աշխատանքի հավանական աջակիցների հեղափոխ, դուք կկարողանաք սրվածել պաշտպանների մի անձնակազմ:

Ավելի բարդ նպատակ կարող է լինել, քաղաքական վերլուծության իրականացման ընթացքում՝ այն քաղաքական գաղափարի կամ որոշման բարելավման գործընթացի հեղափոխ միաձուլելը: (Տես՝ «Բարելավումը» որպես չափանիշ հարցի քննարկումը)

Դա ենթադրում է մասնակիցների հեղափոխ «հեղափոխ կապի» մեջ մտնելը, սովորաբար, ինտերակտիվ գործընթացի միջոցով, և ձեր որաշակի արձագանքները նրանց հեղափոխելը: Դուք գործընթացում դառնում եք ավելի շուրջ պարսպան, քան դրսից դիտորդ և ախտորոշող: Նույնիսկ ավելի բարդ և լարվածություն պահանջող դեր կլինի հարուկ փափ «պարսպան»՝ դյուրացնող և բողոք դառնալը, որը գործում է կամ որպես մեկ անձին մյուսի հեղափոխ կապող հաղորդակցման գործի, կամ՝ ժողովներ և այլ հավաքներ կազմակերպող:

Ազատք գերերկամ միտքը

Երբեմն, Կոմիտեի և պարասպի աշխարհայացքի հասանելիության դիմաց հեղափոխողները անքննադատաբար խնդիրների սահմանումներ և նախընտրելի լուծումներ են ընդունում սիրալիր ինֆորմանտներից (էլ չենք խոսում հաճախորդին կամ գործատուին վճարելու մասին): Նման գայթակղությունների դեմ առնելու համար, անպայման կապեր հասարակել այն անհատների կամ խմբավորումների հեղափոխ, որոնցից դուք անհամաձայնություն եք ակնկալում (որքան սուր այնքան լավ) ձեր սիրալիր ինֆորմանտների հեղափոխ: Դրա՝ ժամանակ տնտեսող, սակայն միայն

²³ Գրականություն հեղափոխելու, գրադարանային որոնումներ անցկացնելու, հեռախոսային և անձնական հարցազրույցներ վարելու վերաբերյալ օգտավոր նկարագրության համար, տես՝ Weimer and Vining, *Policy Analysis*, chap. 10A, տես նաև՝ Մաս II, «Քաղաքական վերլուծության համար Կոմիտեի հավաքելը»:

մասնակի այլընտրանքը ձեր սիրալիր ինֆորմանտներին հարցնելն է. «Ո՞վ կարող է շափ սուր կերպով առարկել ձեր փեսակեփին փվյալ հարցի վերաբերյալ, և ինչո՞ւ նրանք այդպես կվարվեն»:

3. Այլընտրանքներ սրևծեք

Այլընտրանքներ ասելով, ես նկատի ունեմ «քաղաքականության փարբերակների» նման մի բան, կամ «գործողությունների այլընտրանքային կուրսեր» կամ «խնդրի լուծմանը կամ մեմագմանը ուղղված միջամտությունների այլընտրանքային ռազմավարություններ»:

Սկսեք համապատասխան մոտեցմամբ, ափսոսեք կենտրոնացված մոտեցմամբ

Ձեր վերլուծության վերջին փուլերում դուք չեք ցանկանա երեքից կամ չորսից ավելի հիմնական այլընտրանքներ գնահատել: Կազմեք բոլոր այն այլընտրանքների ցուցակը, որ դուք կցանկանայիք դիտարկել վերլուծության ընթացքում: Ավելի ուշ, դուք ցուցակից կհանեք որոշ ակնհայտորեն անօգուտ այլընտրանքները, մյուսները կհամարենք, մնացածն էլ կվերաձևեք որպես միասնական «հիմնարար» այլընտրանք՝ մեկ կամ ավելի օժանդակ «փարբերակներով»: Սակայն, որպե՞ղ դուք պետք է գաղափարներ որոնեք ձեր նախնական ցուցակի համար:

- Նշեք այն այլընտրանքները, որ առանցքային քաղաքական դերակատարները ակտիվորեն առաջարկում են կամ ի նկատի ունեն: Դրանք կարող են ներառել մարդկանց փնաբույծ գաղարարներ, ինստիտուտների պահոցներում գտնվող առաջարկներ, որ պարզապես սպասում են իրենց հնարավորության պատուհանին, և նախափաթեթավորված առաջարկներ, որ քաղաքական գաղափարախոսները մշտապես քարոզում են:
- Փորձեք այլընտրանքներ *հայտնագործել*, որոնք կարող են իրականում գերազանցել այն այլընտրանքներին, որ ներկայումս քննարկվում են առանցքային քաղաքական դերակատարների կողմից: Լավ է նաև **մօզգ.առ.** փորձել լինել սրևծարար, բայց մի ակնկալեք, որ դուք անպայմանորեն շափ ավելի լավ գաղափարներ կարտադրեք քան մյուսները, որ արդեն մտածել են այդ ուղղությամբ: Ձեր սրևծագործարարությունը խթանելու փարբերակներից մեկն է՝ անդրադառնալ Նավելված Ա-ում գեղեկված՝ «Ինչ պետք է անեն կառավարությունները» ցուցակին: Ցուցակի յուրաքանչյուր կետի վերաբերյալ հարցրեք ինքներդ ձեզ. «Իմաստ ունի՞ արդյոք այս ընդհանուր

ռազմավարության որևէ փարբերակ փորձել փվյալ հիմնախնդիրը մնամացնելու համար»։ Քանի որ դա երկար և համապարփակ ցուցակ է՝ յուրաքանչյուր առանձին ռազմավարության վերաբերյալ պարասխանը, սովորաբար բացասական է լինելու։ Այնուամենայնիվ, արժե սիստեմատիկորեն անդրադառնալ այդ ցուցակին։ Քանի որ ցուցակը շար երկար չէ, փորձառություն ձեռք բերելուց հետո ձեզ անդամները թույլենք անհրաժեշտ կլինեն որոշելու համար կա՞ն արդյոք գաղափարներ, որ արժե լրացուցուց ուսումնասիրել։

- Խնդրին ձեր առաջին մոտեցման ընթացքում մշտապես ներառեք հետևյալ այլընտրանքը. «Թող նարկայիս միտումները անխափան շարունակվեն»։ Դա պետք է անել, քանի որ աշխարհը լի է բնականորեն փնտիոխություններով և այդ ընթացիկ փոփոխությունների մի մասը կարող է մնամացնել խնդիրը, որի վրա դուք աշխատում եք։ (Նկատել, որ ես չեմ բնութագրում այս այլընտրանքը որպես «Ոչինչ մի արեք»։ Անհնարին է ոչինչ չանելը։ Ընթացիկ միտումների մեծամասնությունը, հավանաբար, կշարունակի գոյություն ունենալ և խնդիրը կվերափոխի դեպի լավը կամ դեպի վատը։)

Այնուամենայնիվ, դեպքերի մեծամասնությունում այդ՝ «թող ներկա միտումները շարունակվեն» փարբերակը դուրս կմնա ձեր վերջնական վերլուծությունից։ Դա փնտի ունենում, քանի որ, եթե դուք լավ եք կատարում խնդիրը սահմանելու ձեր աշխատանքը, ապա վերջում դուք ձեր փեսադաշտում կունենաք մի կարևոր խնդիր, որը, դեպքերի մեծամասնությունում, կարող է՝ որոշակի պոզիտիվ գործողություններով, որոշ չափով մնամացվել։ Ուշադիր ուսումնասիրեք պետական քաղաքականության բնագավառում փնտի ունեցող «բնական» փոփոխությունների ամենափարածված աղբյուրները, պարզելու համար, եթե դրանցից որևէ մեկը կարող է ազդել խնդրի մասշտաբի վրա.

1. Ընտրություններին հաջորդող քաղաքական փոփոխությունները, ինչպես նաև՝ ընտրությունների արդյունքները վիճարկելու հեռանկարով պայմանավորված փոփոխությունները։
2. Բիզնես գործընթացին զուգակցող սղաճի և գործազրկության փոփոխությունները։
3. Նարկային և ծախսային ընդհանուր քաղաքականությամբ պայմանավորված՝ գործակալությունների բյուջեների փոփոխական «կաշկանդվածությունը» և «կապազերծվածությունը»։

4. Ժողովրդագրական փոփոխությունները, ինչպես՝ բնակչության միգրացիայի չափերը և ժողովրդագրական «պայթյունները», որ հապուկ են որոշ ժամանակահատվածներին:

Մոդելավորեք այն համակարգը, որում զեպրված է խնդիրը

Մենք հաճախ դիտարկում ենք խնդրի նկատմամբ այլընտրանքային մոտեցումները որպես *միջամտություններ* այն համակարգին, որ պարունակում է խնդիրը կամ թույլ է տալիս, որ այն գործի: Տրամաբանական տեսանկյունից, խնդրի պարճառները անհրաժեշտ է մոդելավորել՝ այն դարձնելու համար, դեռի արտադրողները կհաստատեն, որ նրանց հաջողված ապրանքներից շատերը գործում են անհայտ պարճառային արմատներով և այնպիսի պայմաններում, որոնց պարճառները ընդհանրապես հասկացված չեն: Բայց լավ պարճառային մոդելը հաճախ բավականին օգտակար է հնարավոր «միջամտության կետեր» հուշելու համար: Դա հարկապես այդպես է, երբ խնդիրը մխրճվում է փոխազդող ուժերի, դրդապարճառների և սահմանափակումների համակարգի մեջ, ինչը սովորաբար և տևի է ունենում: Պարկերացրեք, օրինակ, մի համակարգ, որ առաջացնում է «չափազանց մեծ ավտոխցանումներ» որևէ կուրակման կետում՝ կամուրջ կամ թունել: Նամապարասխան պարճառային մոդելի ուրվանկարը կներառի համապարասխան ճանապարհով երթևեկելու պահանջարկը, առկա փոխադրամիջոցները, ճանապարհի տարողունակությունը, և ճանապարհների օգտագործման դիմաց՝ օգտվողների վճարումները: Արդյունավետ և պարզ, բայց, սովորաբար՝ քաղաքականապես ժողովրդականություն չվայելող միջամտություն կարող է լինել օգտվողների վճարումների բարձրացումը, որպեսզի արագովի յուրաքանչյուր օգտվողի՝ խցանումներին և ուղևորությունների ժամանակի ավելացմանը նպաստելու աստիճանը:

Որքանո՞վ մանրակրկիտ, խստապահանջ և ինքնագիտակցված ձեր պարճառային մոդելը պետք է լինի: Շատ սոցիոլոգներ, որ զբաղվում են քաղաքական վերլուծություններով, կանդեն. «Որքան շատ, այնքան լավ»: Ես կասեի. «Այո, բայց»: Ինքնագիտակցվածությունը մեծապես ցանկալի է: Մանրակրկիտությունը (համապարփակությունը, որն այս դեպքում գրեթե հոմանիշ է) ցանկալի է, քանի որ այն նվազեցնում է կարևոր պարճառային կապեր բաց թողնելու ռիսկը: Բայց այն կարող է միջամտության ռազմավարության նախագծման ընթացքում անորոշացնել վերլուծական կիզակետը և բթացնել սրնծարարությունը: Խստապահանջությունը ցանկալի է, եթե այն կանխում է չհստակեցված և կնձ ենթադրությունների վրա

հիմնվելը: Բայց դրա հակառակ կողմն այն է, որ դուք կարող է բացառեք գործոններ, որ կարևոր են, օրինակ, որոշակի դերակատարների անձնական հատկությունները, քանի որ դուք չգիտեք, թե ինչպես խստապահանջորեն մոդելավորեք նրանց ներգործությունը և/կամ քանի որ դուք միայն նախազգացում ունեք համապատասխան հատկությունների բնույթի վերաբերյալ:

Շատ մոդելներ լավագույնս պարկերացվում են որպես որոշ ֆունդամենտալ փոխաբերությունների մշակումներ: Որոշ մշակումներ կարող են մաթեմատիկական լինել և՛ չափազանց ճշգրիտ, մինչդեռ մյուսները բանավոր են և հիշողություններ արթնացնող: Որոշ լայնորեն օգտագործվող փոխաբերություններ, որ այլընտրանքներ նախագծելիս հանդիսանում են առնձնահատուկ արժեքի մոդելներ, քննարկվում են ստորև.

-Շուկա, որում առանձին մատակարարողներ ապրանքներ կամ ծառայություններ են փոխանակում առանձին պահանջարկ ունեցողների հետ: Նշենք, որ շուկայական մոդելները կարող են կիրառելի լինել գին չունեցող ապրանքների և ծառայությունների նկատմամբ: Շուկայական մոդելի հիմնական գաղափարը իրականում փոխանակման միջոցով հավասարակշռելն է: Ուստի, շուկայական մոդելը կարող է բացի դասագրքային ապրանքներից, ինչպիսիք են խաղալիքները կամ խնձորը, կիրառվել բազմաթիվ այլ երևույթների համար:

Օրինակ, դուք կարող է փորձեք հասկանալ հոգեբուժարանի հիվանդների հոսքը պահանջարկի և առաջարկի լեզվով. պետական հիվանդանոցներում գոյություն ունի ազատ մահճակալների կարճաժամկետ «առաջարկ» և յուրաքանչյուրի համար օրավճար է սահմանված, մինչդեռ դրանց օգտագործման համար գոյություն ունի նաև բարդ «պահանջարկ», որ առաջանում է ոստիկանության բաժանմունքների, համայնքային հոգեբուժական շրապ օգնության կետերի, դադավորների և այլոց կողմից:

Այն շուկաների բարելավման համար, որ այնքան լավ չեն գործում, որ ցանկալի կլինեն, սրանդարտ միջամտության ռազմավարությունը՝ մատակարարների և պահանջարկ ունեցողների համար գները բարձրացնելու կամ իջեցնելու ձև գտնելն է:

Արտադրության մոդելները: Ցավոք սրտի, հասարակական քաղաքականության սովորական ձևերի հիմքում ընկած արամաբանության մասին ակադեմիական գրականություն չկա²⁴: Ամեն դեպքում, արտադրության համակարգերը հասկանալու

²⁴ Տես Վայներ եւ Վայնինգ, «Քաղաքական վերլուծություն», գլուխ 9: Նաեւ տես Լեստեր Սալամոն, «Սեփականաշնորհումից այն կողմ: Կառավարության ազդեցության միջոցները» /Վաշինգտոն, Urban Institute Press, 1989/

Ինչպես կրճարել և պարզեցնել այլընտրանքների ցանկը

Այլընտրանքների վերջնական ցանկը, որ ընդգրկվելու է հաճախորդի կամ այլ հանդիսատեսի համար նախատեսված պրեզենտացիայի մեջ, հաստատվում է հանդիսատեսի ցանկից: Ոչ նախընտրելի այլընտրանքները դուրս թողնելուց բացի թույլ որոշակի աշխատանք կատարած կլինեք այլընտրանքները *խմաստավորելու* և *պարզեցնելու* ուղղությամբ:

Խմաստավորման սկզբունքը հետևյալն է՝ այլընտրանքի հիմնական ռազմավարական հենքը ի մի բերել մեկ պարզ նախադասությամբ կամ նույնիսկ արտահայտությամբ: Սա դժվար է, բայց արժե գործադրած ջանքը: Այն նաև օգնում է օգտագործել պարզ, կարճ արտահայտություններ, որոնք զերծ են ժարգոնից: Երբ ստեղծվեց բնապահպանության նախարարությունը, առաջին պաշտոնյան բախվեց այլընտրանքների /ոչ լիարժեք/ ցուցակի, որը կարելի է նկարագրել հետևյալ կերպ. «Թող նահանգները կարարեն աշխատանքը, իսկ ֆեդերալ կառավարությունը ֆինանսավորի նրանց», «աղտոտման դեմ հեղափոխություն կատարող ընկերությունների խոչընդոտները վերացնել» /նկարի ունեն խոշոր աղտոտող ընկերություններն ու արտադրությունները, որոնց հեղափոխությունը դեպքում նոր գերատեսչությունը քաղաքական աջակցություն ձեռք կբերեր/:

Պարզեցման բանալին հիմնական այլընտրանքի և դրա տարբերակների պարզեցումն է: Քաղաքական շարժումների տարբերակների հիմնական տարրը միջամտության ռազմավարությունն է, ինչպես ասենք կարգավորիչ պայմանները, սուբսիդիաները կամ էլ հարկային արտոնությունները, որը փոփոխում է մարդկանց կամ հաստատությունների գործունեությունը²⁷: Սակայն ինտերվենցիայի ռազմավարությունը հենց այնպես գոյություն ունենալ չի կարող, այն պետք է իրականացվի որևէ գերատեսչության կամ գերատեսչությունների խմբի կողմից /ընդգրկելով նաև շահույթ չհետապնդող կազմակերպություններ/, և պետք է ունենա ֆինանսավորման աղբյուր: Սովորաբար հիմնական ռազմավարության տարբերակները բնութագրվում են իրականացման և ֆինանսավորման տարբեր մեթոդներով:

Հիմնական ռազմավարության և դրա տարբերակների տարբերակումը Իրականացման մանրամասների հիման վրա հապկապես օգտակար է, եթե

²⁷ Հաճախ բայց ոչ միշտ այս հիմնական տարրը նման է խոհեմ գործողության, այսինքն՝ միջամտության ստրատեգիայի, որի նպատակն է որակական հնարավորություններ ձեռք բերել համեմատաբար փոքր ծախսերով և/կամ ռիսկով արժեքավոր փոփոխության հասնելու համար:

բազմաթիվ լուծումներ կան և դրանց համեմատման բարդությունները նվազեցնելու կարիք կա: Այս փարբերակումը սփիտում է վերլուծությունը բաժանել հաջորդական քայլերի: Առաջին քայլով կարելի է համեմատել երեք «հիմնական» այլընտրանքները, միառժամանակ անտեսելով դրանց «փարբերակների» մանրամասնությունները: Այնուհետև այս «հիմնական» այլընտրանքներից մեկնումնելի վրա կանգ առնելով կարելի է անցնել փարբերակների համեմատմանը: Ահա երկու օրինակ՝

- Դուք ցանկանում եք առաջիկա հինգ փարիների ընթացքում հերոինի օգտագործումը 50 տոկոսով կրճատել ձեր համայնքում: Դուք քննարկում եք երեք հիմնական այլընտրանք՝ մեփադոնի պահպանում, օրինապահների ճնշում, թմրադեղերի մասին գիտելիքներ: Յուրաքանչյուրի փարբերակները կապված են ֆինանսավորման աղբյուրների հետ, օրինակ նահանգային, ֆեդերալ և համայնքային միջոցները կարելի է օգտագործել փարբեր չափով /թեպեր, եթե մի դեպքում կարելի է օգտագործել բոլոր ֆինանսավորման միջոցները միառժամանակ, մյուս երկու դեպքում հնարավոր չէ/: Տարբերակումը հնարավոր է նաև ըստ ծրագիրն իրագործողի՝ շահույթ չհեփապնող կազմակերպություններ, համայնքային պաշտոնյաներ, նահանգային պաշտոնյաներ:
- Կարելի է նաև քննարկել մասշտաբի և ծավալների փարբերակները: Օրինակ, կարելի է մեթադոն ծրագրի համար երկու հնարավոր ծավալ քննարկել:

Նախագծեր խնդիրները

Սույն ձեռնարկում ծայրեծայր ենթադրվում է, որ դուք աշխատում եք քաղաքական ընտրության խնդրի վրա: Այնուամենայնիվ, քաղաքական ընտրության հատուկ դեպք է փնի ունենում, երբ դուք ցանկանում եք, կամ պետք է *նախագծեր* քաղաքականության առնվազն մեկ այլընտրանք՝ այն հնարավորությունների ցանկում գերակելու համար: Գուցե այլընտրանքների այն ցանկը, որի մասին քաղաքական շրջանակներում մարդիկ արդեն խոսում են ձեզ, պարզապես չի բավարարում: Կամ գուցե հիմնախնդիրը, որով դուք զբաղվում եք այնքան նոր է կամ եզակի, որ դուք լինելու եք առաջին կամ, նույնիսկ, միակ մարդը, որ պետք է վերահսկի անհրաժեշտ նախագծային աշխատանքը:

Նաշվի առեք այն ինչ կապված է՝ առանձնապես, գրասենյակային համալիր, հյուրասենյակ, պարի բեմադրություն, թատերական դեկորացիաներ, հանգանակություններ հավաքելու միջոցառում, քաղաքական ընտրարշավ, համալսարանի ուսանողների համար պետական քաղաքականության ուսումնական ծրագիր, ողջ երկրի տարածքում գործող շահույթ չհետապնդող բնապահպանական կազմակերպություն, կամ կոմպյուտերային պահեստամասեր արտադրող և քսան արտասահմանյան շուկաներ մատակարարող շահույթ հետապնդող կազմակերպություն, նախագծելու հետ: Պարզ է, որ նախագծելը բարդ գործընթաց է, որը բազմաթիվ իրենազգիաներ (կրկնություններ) է պահանջում, որի թնթացքում դուք, թե որոշակի նպատակների շարք իրականացնելու՝ տարբեր ուղիներ կհետազոտեք, թե կփոփոխեք այդ նպատակների շարքը՝ դրանց փաստացի իրագործելիության մասին ձեռք բերված գիտելիքների լույսի ներքո:

Որոշ դեպքերում, քաղաքական վերլուծաբանը աշխատում է խնդրի նախագծման վրա, քիչ թե շատ՝ միայնակ, ինչպես որևէ խորհրդածող վարպետ ճարտարապետ: Ավելի հավանական է, որ նա աշխատում է ազատորեն կամ սերտորեն համագործակցելով այլ քաղաքագետների հետ, որոնք իրենց հետ տարբեր տեսակի բանիմացություն (իրավագիտական, ինժեներական, ֆինանսական), ինչպես նաև տարբեր տեսակետներ և առաջնություններ են բերում: Ամեն դեպքում, շուտ թե՛ ուշ, նախագծային աշխատանքը կպահանջի ավելի շատ հասարակական քննարկում: Շահագրգիռ գործընկերները, գուցե և լայն հասարակությունը, որ մինչ այդ անտեսյալ էին արտաքուստ անդրկուլիսյան նախագծային աշխատանքից, կտեսնեն ինչով էիք դուք զբաղվում: Եւ նրանք մեկնաբանություններ կանեն: Մեկնաբանությունները կհաղորդվեն, երբեմն՝ ուղղակի, երբեմն էլ՝ ժեստերի միջոցով և մոտավորապես հետևյալ հինգ տեսակի կլինեն.

- «Փայլուն աշխատանք: Այդպես էլ շարունակեք, մենք ձեզ հետ ենք»:
- «Մենք ձեր կողմից ենք, պայմանով, որ դուք կկատարեք հետևյալ փոփոխությունները... Նախառակ դեպքում, մենք դեմ կլինենք»:
- «Մենք ձեր կողմից ենք, պայմանով, որ դուք չեք զիջի նրանց, որ փոփոխություններ է ուզում անել...»:
- «Սարսափելի է, խոսքն է...»:
- «Մենք չենք կարողանում հավաքալ, որ դուք մեզ դուրս եք թողել այդպիսի ոչ-ժողովրդավարական ձևով, բայց մենք կարող ենք հանդարտվել, եթե...»:

Նման անդրադարձները դուք կօգտագործեք երկու նպատակով՝ բարելավելու համար ձեր նախագիծը այն չափանիշներին համապատասխան, որ դուք և ձեր հաճախորդը կարևոր եք համարում, ներառյալ՝ քաղաքական իրազորելիության չափանիշը, և այնպես արձագանքելու համար, որ, հիմա կամ ավելի ուշ, ձեր նկատմամբ քաղաքական աջակցությունը աճի (և ընդդիմությունը նվազի)՝ կապված միայն գործընթացի հետ: Ես այսօր չեմ քննարկի փարբեր լսարանների հետ հաղորդակցվելու համար անհրաժեշտ ռազմավարությունն ու մարտավարությամբ կամ դրանց հերթականությունը: Ես կսահմանափակեմ քննարկումը այն հարցով, թե որքա՞ն *կոպիտ* կամ *ողորկ* պետք է լինի նախագիծը, որպեսզի դուք առաջին անգամ ենթարկեք այն հասարակական քննարկման և մեկնաբանությունների:

Ոչ անսպասելիորեն, լավագույնը՝ միջին ուղին է: շատ կոպիտ նախագիծը կարող է դուրս թողնել կարևոր հարկանիշներ, մի փեսակ վակուում սրնծելով, որը արտաքին շահագրգիռ կողմերը կշտապեն լրացնել իրենց պայմաններով: Այն ժամանակ դուք սրիպված կլինեք անցնել պաշտպանության, քանի որ կփորձեք կանխագործել այն լուծումը, որ նրանք առաջինն են առաջարկել: Ավելին, շատ կոպիտ նախագիծը կարող է ազդանշան փալ գործընկերներին, որ նախագծային աշխատանքը այնպիսի նախնական փուլում է, որ չարժե նույնիսկ, որ որևէ գործընկեր արձագանքի (կամ՝ խոցելի ընկալվելու ռիսկի դիմի): Մյուս կողմից, չափազանց ողորկ նախագիծը կարող է ազդանշան փալ գործընկերներին, որ դուք շահագրգռված չեք իրենց հետ խորհրդակցելու: Այդ դեպքում նրանք կարող են զգալ, որ այլ ընտրություն չունեն, բացի ձեր նախագծին առավել կրքոտ, քան դա կանեին այլապես՝ հակադրվելուց, եթե, իհարկե, նրանք չգան այն եզրակացության, որ բացի համաձայնվելուց և լավագույն պայմաններ ձեռք բերելու համար բանակցելուց, այլ ընտրություն չունեն:

Ենթադրենք, դուք ներկայացրել եք կոպիտ, բայց ոչ չափազանց կոպիտ նախագիծ և արդյունքում սրացել եք բավականին խորիմաստ կարծիքների շարք: Այժմ ձեզ անհրաժեշտ կլինի կապ պահպանել բազմաթիվ դերակատարների հետ, որոնք արդեն ակնկալում են (և դուք էլ դա ցանկանում եք), մաս կազմել ընթացող, բայց դեռ հսկուն կիճակում, նախագծման գործընթացին: Կապ պահպանելը, անշուշտ, ենթադրում է հաղորդակցության միջոցների առկայություն (հեռախոս, ֆաքս, էլեկտրոնային փոստ): Դա նաև ենթադրում է, որ դուք ցանցային հարաբերությունների մի համակարգ կստեղծեք, որը կապահովի արագ և բավականաչափ վստահելի անձնական հաղորդակցություն:

Լեզվաբանական ծուղակներ

Պարտադիր չէ, որ *այլընտրանքը* նախանշի, որ քաղաքական փարբերակները իրարամերժ են: Քաղաքական վերլուծաբանները *այլընտրանք* փերմինը միանաշանակ չեն օգտագործում: Երբեմն դա նշանակում է, որ այլընտրանքի ընտրությունը ենթադրում է մեկ ուրիշ այլընտրանքից հրաժարում, երբեմն այն պարզապես նշանակում է մեկ լրացուցիչ քաղաքական գործողություն, որ կարող է օգնել որևէ խնդիր լուծելու կամ մնացնելու, գուցե ուրիշ այլընտրանքների հետ գուգակցությամբ: Դուք պետք է փնյակ լինեք այլ մարդկանց կողմից օգտագործվող երկիմաստությունից, և պարմության ձեր փարբերակը ներկայացնելու ընթացքում (Քայլ 8), դուք պետք է վստահ լինեք, որ չեք սկսի օգտագործել որևէ նման երկիմաստություն:

Երբեմն, դուք լիովին վստահ չեք լինի, արդյոք երկու այլընտրանքները իրարամերժ են, թե՛ ո՛չ: Օրինակ, քաղաքապետը կարող է խոստանալ բավարար փող հարկացնել կամ ճանապարհային փոսերը վերանորոգելու համար, կամ անօթևաններին ապաստան փրամադրելու համար (բայց ոչ՝ երկուսի համար էլ), սակայն դուք կարող է այնքան հրաշալի ներկայացնեք երկու ծրագրերն էլ, որ քաղաքապետը որոշի լրացուցիչ բյուջեփային հարկացումներ կափարել:

4. Ընտրեք չափանիշները

Դա օգնում է դիփարկել որևէ քաղաքական պարմություն (Տես՝ Քայլ 8) որպես երկու փոխկապակցված, բայց փարանջարվող սյուժեներից՝ վերլուծական և գնահատող, բաղկացած: Առաջինը՝ ամբողջովին վերաբերում է փաստերին և հետևանքների անշահախնդիր կանխատեսումներին, մինչդեռ, երկրորդը՝ ամբողջովին արժեքային վճիռներին է վերաբերում: Իդեալական դեպքում, բոլոր վերլուծական փեսանկյունից փորձառու և լայնախոհ անհատները կարող են քիչ թե շատ համաձայնության գալ, թե ո՞րն է ճիշտը և սխալը վերլուծական սյուժեում, ինչպես նաև մնացորդային անորոշությունների բնույթի վերաբերյալ: Սակայն, դա այդպես չէ գնահատող սյուժեի պարագայում, որտեղ մենք սուբյեկտիվության և սոցիալական փիլիսոփայության ավելի ազատ ներխուժում ենք ակնկալում: Վերլուծական սյուժեն հիմնավորում է X-ի, Y-ի, կամ Z-ի փնի ունենալու հավանականությունը, սակայն միայն գնահատող սյուժեում է, որ մենք պարզում ենք արդյոք X-ը, Y-ը, կամ Z-ը լա՛վ բան է, թե՛ վատ աշխարհի համար:

Ութաստիճան Ուղու «Ընտրեք չափանիշները» քայլը պարկանում է գնահատող սյուժեփային գծին: Սա ամենակարևոր քայլն է՝ արժեքներն ու փիլիսոփայությունը

քաղաքական վերլուծության ոլորտ բերելու համար, քանի որ չափանիշները գնահատող սպանդարտներ են, որ օգտագործվում են՝ յուրաքանչյուր այլընտրանքի հետ համակցված պլանավորված քաղաքականության լավ լինելը վճռելու համար:

Գնահատող չափանիշները կիրառեք արդյունքների մասին դատելու համար, այլ ոչ՝ այլընտրանքների

Նկատել, որ գնահատող չափանիշները *չեն* օգտագործվում այլընտրանքների մասին դատելու համար, առնվազն՝ ուղղակիորեն չեն օգտագործվում: Դրանք պետք է կիրառվեն պլանավորված արդյունքների նկատմամբ: Այս կետի վերաբերյալ շփոթվելը և, որպես հետևանք՝ վերլուծությունը շար խճճելը, հեշտ է: Ողջամիտ դատողության ոճը խրախուսում է այս շփոթությունը. «Թվում է թե A այլընտրանքը՝ ամենալավն է, հետևաբար, եկեք շարունակենք այն քննարկելը»: Բայց խոսելու այս ոճը անբեկուն է մի շար կարևոր քայլ: Ամբողջական ձևակերպումը հետևյալն է. «Շատ հավանական է, որ A այլընտրանքը փանի դեպի O_A արդյունք, որը, ըստ մեր վճռի, հնարավոր արդյունքներից լավագույնն է; ուրեմն՝ մենք վճռում ենք, որ A այլընտրանքը լավագույնն է»: Չափանիշների կիրառումը արդյունքների, այլ ոչ՝ այլընտրանքների նկատմամբ հնարավորություն է փախ հիշելու, որ եթե, նույնիսկ, մեզ ավելի շատ է դուր գալիս O_A -ն, բայց մենք բավարար վստահություն չունենք, որ A-ն իրականում ուղղորդում է դեպի O_A , մենք, ի վերջո, կորոշենք չընտրել A այլընտրանքը: Սկսանին ունենալով այս վճիռը, հնարավոր կլինի O_A արդյունքը սպանալու ավելի մեծ հավանականություն ունեցող ուրիշ այլընտրանքներ որոնելու:

Չափանիշների ընտրումը հիմնվում է խնդրի սահմանման վրա և շարունակվում է

Անշուշտ, գնահատման ամենակարևոր չափանիշն այն է, որ ծրագրած արդյունքը որոշակի չափով կլուծի խնդիրը: Բայց դա միայն սկիզբն է: Ի վերջո, գործողությունների ցանկացած ընթացք, հավանաբար, փարբեր ձևերով՝ ցանկալի կամ ոչ, կներագրի աշխարհի վրա: Այս ներագդեցություններից, կամ ծրագրված արդյունքներից՝ եթե վերադառնանք մեր Ութաստիճան Ռեդու փերմինաբանությանը, յուրաքանչյուրը մեզանից դատողություն է պահանջում, թե արդյո՞ք և ինչո՞ւ է այն

ցանկալի համարվում: Չափանիշների մեր շարքը նման դատողություններ իր մեջ պարունակում է: Քանի որ ցանկացած նշանակալից ազդեցություն աղաղակում է, որ այդպիսի դատողություն արվի, ապա որքան մեծ է նշանակալից ազդեցությունների բազմազանությունը, այնքան ավելի հարուստ կլինի գնահատման չափանիշների շարքը, որ մեզ անհրաժեշտ է դրանք քննարկելու համար:

Քաղաքական վերլուծություններում սովորաբար կիրառվող գնահատման չափանիշները

Արդյունավետություն: Սովորաբար արդյունավետության չափանիշը գնահատման ամենակարևոր նկարագրումն է ծախսերի արդյունավետության և ծախսօգուտի վերլուծություններում: Ես *արդյունավետությունն* օգտագործում եմ քիչ թե շատ որպես նույն տերմինը, որ օգտագործվում է տնտեսագիտությունում, անհատների բարեկեցության ամբողջության մաքսիմիզացիայի համար, քանի որ *բարեկեցությունը* կարող է կառուցվել հենց անհատների կողմից. տնտեսագիտական ժարգոնով՝ «Անհատական օգտավետությունների գումարի մաքսիմիզացիա» կամ՝ «Զուր շահույթի մաքսիմիզացիա»:

Նկատելով, որ չնայած *արդյունավետությունը* պարունակում է որոշ հակասեխիչ, տեխնոկրատական և էլիտար երանգ, մեր պնդումը, որ *օգտավետությունը* պետք է գնահատվի անհատ քաղաքացիների կողմից իրենց իսկ բարեկեցությունը կառուցելուն համապատասխան, միանգամայն ժողովրդավարական է: Իսկապես, արդյունավետության կողմը բռնելը (միջին հաշվով՝ քաղաքական հարցերից մինչև քաղաքական որոշումները), նաև ավելի մարդասիրական քաղաքական արդյունքներ ստանալու ձև է: Պարզապես այն չէ, որ արդյունավետությունն այդչափ շատ մարդկային է, այլ այն, որ արդյունավետությունը հաշվի առնել անկարող քաղաքական որոշումները, շատ հաճախ անկարող են ընհանրապես հաշվի առնել հասարակ մարդու բարեկեցությունը: Նասարակ մարդը կարող է և փոքր մարդ է, բայց պարզապես արդյունավետության վերլուծությունում, նա առնվազն հաշվի է առնվում: Արդյունավետության վերլուծությունը նաև բարոյական ստուգման է ենթարկում (ինչ արժեք էլ այն ունենա քաղաքականության իրական աշխարհում)՝ քաղաքական ֆանտազյորներին, որոնք փափագում են ամբողջ բնակչություններ տնտեսանել, որպեսզի տնտեսական ամբարտաճանքներ կառուցելու համար, և հատուկ շահեր հետապնդող խմբերին, որ պրոտեկցիոնիստական միջոցներով փափագում են մեծ թվով սպառողներին պարտադրել գների

արտաքինապես փոքր աճ, որպեսզի պահպանեն համեմատաբար փոքր թվով արտադրողների շահույթները:

Պետք է նկատենք, սակայն, որ սոցիալական արդարության տեսանկյունից արդյունավետության չափանիշը կարող է որոշ առումով սահմանափակ լինել: Առաջին, քանի որ վերլուծաբանները սովորաբար մարդկանց «օգտավետությունը» գնահատում են նկատի առնելով որոշ օգուտներ ստանալու (կորուստներից խուսափելու) համար՝ փող վճարելու նրանց պարտաստականությունը, քիչ փող ունեցող մարդիկ, վերլուծաբանական իմաստով, նույնքան հարվածների են ենթարկվում, որքան շատ փող ունեցողները: Իսկ թե որքան մեծ սահմանափակումներ կունենա այս վերլուծաբանական հակաէգալիտարիզմը՝ կախված կլինի մասնավոր դեպքերից: Երկրորդ, եթե խնդրո առարկա արժեքները քիչ կամ որևէ մարդկային պաշտպան չունեն և, հետևաբար, որևէ դրամապանակ չունեն, որ վճարելու պարտաստականության հաշվարկը ֆինանսավորեն, ապա արդյունավետության չափանիշը կարող է թերաարժեքել այդ արժեքները, նույնիսկ եթե արդարության ինչ-որ ըմբռնմամբ նրանք պետք է ծանրակշիռ լինեին: Տեսության մեջ, բնապահպանական արժեքները հիմնական օրինակն են, թեև փաստացի, բնապահպանական որոշ արժեքներ ունեն մարդկային պաշտպաններ, որոնք հսկայական օգտավետություն են ստանում դրանք պահպանելուց, օգտավետություն, որը հաշվի կառնվի պարզաճ արդյունավետության վերլուծությունում:

Թեև ծախսերի արդյունավետության վերլուծությունը (ԾԱ) և ծախքօգուտի (ԾՕ) վերլուծությունը նման են և հաճախ միմյանց ուղեկցում են, դրանք նույնը չեն և դրանց գործածությունը բավականաչափ փարբեր է: Ճիշտ է, երկուսն էլ իմաստավորում են առանձին քաղաքացիների աճող օգուտների բնագավառը՝ գնահատված նրանց օգտավետությամբ: Երկուսն էլ բացաբորում են քաղաքական խնդիրը, որպես՝ ռեսուրսների և բարեկեցություն մեծացնող արդյունքների միջև, որոշ արտադրական հարաբերություններ պարունակող: Այնուամենայնիվ, (ԾԱ)-ն ընդունում է սրանցից մեկը կամ մյուսը (կամ ռեսուրսները, կամ արդյունքները) որպես ֆիքսված կամ նպատակային, ապա վերլուծությունը փորձում է մյուսով մանիպուլյացիա անելու լավագույն միջոցները գտնել (կամ մաքսիմալացնելով օգուտները՝ հաշվի առնելով ենթադրվող ռեսուրսների մակարդակը, կամ մինիմալացնելով ռեսուրսների թիվը՝ հաշվի առնելով նպատակային արդյունքի պահանջները): (ԾՕ)-ն, մյուս կողմից, թույլ է տալիս, որ և ռեսուրսները, և արդյունքները դիտարկվեն որպես փոփոխական մեծություններ՝ մասշտաբի առումով: Այսպիսով, այն ավելի բարդ է, քան (ԾԱ)-ն, քանզի, չնայած այն բանին, որ

թե (ԾԱ)-ն և թե (ԾՕ)-ն գործ ունեն ծրագրի կամ նախագծի արտադրողական արդյունավետության հետ, (ԾՕ)-ն, ի լրումն, գործ ունի ծրագրի մասշտաբի հետ:

(ԾԱ) վերլուծությունը շար ավելի փարածված է, քան (ԾՕ) վերլուծությունը: Իսկապես, զարմանալիորեն մեծ թվով քաղաքական հարցեր կարող են պարզեցվել և ոճավորվել որպես (ԾԱ) հիմնախնդիրներ, թեև արտաքուստ դրանք կարող են ընդհանրապես հավանական թեկնածուներ չթվալ այս կարգի հարցերի դիտարկման համար, օրինակ.

- Մադվիլի քաղաքապետը ցանկանում է արձագանքել բիզնես ընկերությունների բողոքներին, որ շինարարության լիցենզիա ստանալը «հավերժ» է փևում: (ԾԱ) շրջանակը կարող է հուշել մինիմալացնել գուր ընթացակարգային և բյուրոկրատական ծագում ունեցող ձգձգումները, պայմանով, որ դուք կարող եք ծախսել 500 ԱՄՆ դոլարից ոչ ավելին և կստանաք թույլատրություն փոխել քաղաքաշինության գրասենյակի աշխատանքային հոսքը, բայց չեք կարող աշխատակազմի նշանակումներ կատարել:
- Քուէյք-Սիթին պետք է կատարելագործի մի քանի հազար շենքերի, որ կառուցվել են չամրապնդված քարի շարվածքով, սեյսմիկ ապահովությունը: Դուք ունեք քսան փարի ժամանակ և չունեք բյուջեփային որևէ անմիջական սահմանափակում, բայց դուք ցանկանում եք աշխատանքն ավարտել՝ նվազագույն վնաս հասցնելով այն բնակիչների և բիզնեսների կյանքին (և եկամուրներին), որ կարող են շենքերի վերանորոգման ընթացքում ժամանակավորապես փևահանվել:

Նավասարություն, անաչառություն, ազնվություն, «արդարություն»:

Անշուշտ կան շար և շար փարեր, հաճախ էլ՝ հակադիր գաղափարներ, թե ի՞նչ են այս փերմիները նշանակում, կամ պետք է նշանակեն: Ոչ միայն դուք ինքներդ պետք է խորը մրածեք այս գաղափարների մասին, բայց երբեմն էլ՝ պետք է ուղղորդեք ձեր լսարանին դեպի այդ մրածողություն:

- Կլիֆորնիայում պատասխանաըվության ապահովագրություն չունեցող վարորդները՝ ավտովթարի հետևանքով իրենց կողմից վնաս սրացած անձանց ենթարկում են թերփոխհատուցվելու ռիսկի: Փոխհատուցումից զրկվող մարդկանցից շարերը համեմատաբար աղքատ են: Մյուս

վարորդներից շափերը՝ հենց նման ռիսկերից խուսափելու համար անձնական ապահովագրություն են գնում («ապահովագրված մոտորիստների ապահովագրություն»): Բենզալցակայաններում գանձվող հավելավճարներից առաջացած ֆոնդից բոլոր վարորդների պարասխանաբանության ապահովագրման վճարումները կարարելու քաղաքական առաջարկը որոշ դիմորդների կողմից մերժվեց որպես «աչառու»՝ աղքատների նկատմամբ, որոնք ներկայումս զրկվում են ապահովագրումից: Այլ դիմորդներն էլ ասում էին, որ նրանք, ով զրկվում է ապահովագրումից՝ հասարակության մյուս մասին աչառու լրացուցիչ ծախսեր կամ թերփոխհատուցման ռիսկեր են պարտադրում, ներառյալ շափ անհատների, որոնք իրենք էլ աղքատ են կամ այնքան էլ լավ չեն ապրում: Պարզ է, որ վերլուծաբանը պետք է ներառի անաչառության գաղափարի քննարկումը:

- Ներկայիս բանավեճում, թե արժե՞ արդյոք պահպանել «դրական գործողության» սկզբունքները [ԱՄՆ ԲՈԲՔ-երում ռասայական խտրականության դեմ ուղղված քաղաքական ծրագիր, թարգմ.] աֆրո-ամերիկացիներին և որոշակի այլ փոքրամասնությունների ներկայացուցիչներին համալսարաններ ընդունելու համար, երբեմն ասվում է, որ ծրագիրը հակադրում է անհատների նկատմամբ ազնվությունը՝ սոցիալական խմբերի հանդեպ արդարությանը: Սա, թերևս, փարօրինակ է, քանզի որոշ փիլիսոփաներ, ինչպես նաև ամենահասարակ մարդիկ, գտնում են, որ ոչ մի համակարգ, որ հավակնում է արդար լինելու չի կարող պարունակել անազնիվ համարվող հատկանիշներ: Կրկին, վերլուծաբանը ախտահանք ունի կարարելու՝ գաղափարները և լեզուն ճշգրիտ ուղղությամբ:

Ազատություն, համայնք, և այլ գաղափարներ

Մտքի խթանման համար ներկայացնում եմ հնարավոր գնահատման չափանիշների մասին գաղափարների ցանկ (ամեննից, ոչ սպառնիչ), որ կարող է օգտակար լինել. ազատ շուկա, Կոնֆեդերատիվ ազատություն, կապիտալիզմ, «ազատություն՝ կառավարության հսկողությունից», հնարավորությունների հավասարություն, արդյունքի հավասարություն, խոսքի ազատություն, դավանանքի ազատություն, բնակարանի անձեռնմխելիություն, ապահովություն (մանավանդ, քիմիկատներից, փարբեր տեսակի բնապահպանական սպառնալիքներից, և այլն), բարիդրացիություն, համայնք, ընդհանուր պարկանելիության զգացում,

կարգուկանոն, անվտանգություն, վախի բացակայություն, ընտանիքի ավանդական կառուցվածք, ընտանիքի էգալիտար կառուցվածք, աջակցություն աշխատավորներին, շահույթ չհետապնդող կենսունակ սեկտորի սպասարկում, կամավորություն:

Գնահատման հսկասական չափանիշները հավասարակշռելը

Ինչպես տեսանք խնդրի սահմանման դեպքում, երբ խոսքը գնում է արժեքների մասին, ինչպես նաև չափանիշի ընտրության պարագայում, մենք պետք է դիտարկենք, թե ինչպես հավասարակշռել հսկասական արժեքները: Այս խնդրի վերաբերյալ կա երկու ընդհանուր մոտեցում:

Քաղաքական գործընթացը այդ մասին կհոգա: Մեկ մոտեցումն է՝ պարզապես թույլ տալ, որ գոյություն ունեցող կառավարական և քաղաքական գործընթացները կարարեն հավասարակշռումը: Սովորաբար, այս մոտեցումը քաղաքական վերլուծաբանի գործարուին կամ հաճախորդին առաջնայնություն է տալիս, պահպանելով այն կողմերի, որոնք իրենց հերթին կարևոր են գործարուի կամ հաճախորդի համար՝ համապարասխան ոլորտում կիրառած ածանցյալ ազդեցությունը:

Վերլուծաբանը լուծում է պարտադրում: Երկրորդ մոտեցումն է, երբ ինքը վերլուծաբանը ձևափոխում է, բայց չի փոխարինում, գործարուի կամ հաճախորդի կողմից կարարած հավասարակշռումը՝ վկայակոչելով որևէ համապարփակ փիլիսոփայական և քաղաքական կոնցեպցիա: Սովորաբար, այս մոտեցման արդարացումն այն է, որ քանի որ որոշակի շահեր, գուցե փիլիսոփայություններ, ընդհանուր առմամբ «թերներկայացված» են կառավարությունում և քաղաքականությունում, և, քանի որ վերլուծաբանը ավելի լավ դիրքում է, քան գործընթացի մյուս մասնակիցների մեծամասնությունը՝ այս թերներկայացվածության խնդիրը տեսնելու, կամ հասկանալու, կամ արժեքավորելու համար, վերլուծաբանը պարտավորված է, կամ, առնվազն իրավունք ունի ամփոփելու արդյունքը՝ հանուն անաչառության և ժողովրդավարության:

Օրինակ, ումանք կբանավիճեն, որ, եթե չլինեին քաղաքական վերլուծաբանները՝ արդյունավետությանը վերաբերող չափանիշները հազիվ թե հաշվի առնվեին և, ուրեմն, վերլուծաբանները, ըստ էության պետք է արտահայտվեն այն հարկատուների անունից, որոնց շահերը քանվում են ավելի լավ կազմակերպված լոբիստական խմբերի կողմից: Երբեմն, սրա հետ փոխկապակցված մեկ այլ փաստարկ է բերվում,

որ անաչառության որոշակի կոնցեպցիաներ՝ մասնավորապես այնպիսիք, որ վերաբերում են այն գաղափարին, որ պեքության կողմից փրամադրվող ապրանքներից և ծառայություններից օգրվողները պեք է վճարեն դրանց դիմաց, թերներկայացված են, բացի քաղաքական վերլուծաբանների շրջանակներից: (Անաչառության այս կոնցեպցիան, հիմնականում բացառում է հասարակական ծախսերը, որոնք դիփավորյալ կերպով նախատեսված են քաղաքացիների միջև հարստության վերաբաշխման համար): Մյուս շահերը, որ մարդիկ երբեմն պնդում են, որ թերներկայացված են և, հերևաբար, վերլուծաբանների կողմից ներկայցվելու կարիքն ունեն, ներառում են՝ գալիք սերունդներին, երեխաներին, որոշում կայացնող իրավասություններից դուրս ապրող մարդկանց, եթնիկական և ռասայական փոքրամասնություններին, կանանց, աղքատներին, սպառողներին, կենդանիներին և բույսերին (բնապահպանական օբյեկտներին):

Այս մոտեցման փարբերակներից մեկը կրթական գործընթացի գաղափար է ներկայացնում: Նանգամանքներից կախված, վերլուծաբանը կարող է քաջալերել ազդեցիկ քաղաքական կուսակցություններին, գուցե, ներառելով վերլուծաբանի դեկավարին կամ գլխավոր հաճախորդին, վերանայել նրանց այդ պահի չափանիշները՝ վերլուծաբանի կողմից իրենց ուշադրությանը ներկայացվող փաստերի և փաստարկների լույսի ներքո: Այս դեպքում, վերլուծաբանը պարասխանափու է երկխոսությունը բացելու, և, գուցե, փորձելու համար՝ այն ողջամտությամբ և խորաթափանցությամբ լցնել, բայց հերագայում թողնելով, որ քաղաքական գործընթացն ինքը շարունակվի:

Քաղաքական Չափանիշներ

Ոչ բոլոր չափանիշները, որ սկսում են գործել, գնահատման սյուժեյի մաս են կազմում: Որոշ չափանիշներ գուր գործնական բնույթի են և վերլուծական սյուժեյի մաս են կազմում: Դա կախված է նրանից, թե ինչ է կարարվում այլընփրանքների հեր, երբ դրանք անցնում են քաղաքականության որդեգրման և քաղաքականության իրականացման գործընթացի միջով: Դրանցից հիմնականներն են՝ օրինականությունը, քաղաքական փեսանկյունից ընդունելի լինելը, աղմինիսարարիվ իրականացման պայմաններում կոշությունը և կարարելագործելիությունը:

Օրինականություն: Իրագործելի քաղաքականությունը չպետք է խախտի սահմանադրական, օրենքով սահմանված, կամ սովորության իրավունքները : Այնուամենայնիվ, հիշեք, որ օրենքով սահմանված իրավունքները մշտապես փոխվում են և հաճախ անորոշ են: Երբեմն արժե ռիսկի դիմել այն քաղաքականության վերաբերյալ, որ դադարանում դիտարկվելիս կարող է որակվել (կարող է և չորակվել) որպես անօրինական: (Նման դեպքերում իրավախորհրդատուի խորհուրդը ակնհայտորեն տրևում է, որպեսզի օգնի քաղաքականությունն այնպես նախագծել, որ դրա գոյատևման շանսերն ամրապնդվեն):

Այնուամենայնիվ, նկատեք, որ այն իրավունքները, որ ենթադրաբար բնական են կամ մարդկային՝ կոնցեպտուալ տեսանկյունից բավականին տարբերվում են իրավաբանական իրավունքներից, չնայած սեմանտիկ նմանությանը: Օրինակներն են՝ վիժելու իրավունքը, կամ ապրելու իրավունքը, կամ կնոջ իրավունքը իր սեփական մարմնի նկատմամբ: Ենթադրաբար բնական կամ մարդկային իրավունքները երբեմն հակասական են այն իմաստով, որ որոշ մարդիկ կուզենային, որ դրանք ճանաչվեին որպես իրավունքներ, մինչդեռ մյուսները դիմադրում են նման ճանաչմանը:

Քաղաքականապես ընդունելի լինելը: Իրագործելի քաղաքականությունը պետք է քաղականապես ընդունելի կամ, գոնե՝ անընդունելի լինել: Քաղաքականապես անընդունելիությունը երկու բանի համակցություն է. չափազանց մեծ ընդդիմություն (որը կարող է լինել ընդարձակ կամ եռանդուն կամ՝ երկուսը միասին) և/կամ չափազանց փոքր աջակցություն (որը կարող է լինել անբավականաչափ ընդարձակ կամ անբավականաչափ եռանդուն կամ՝ երկուսը միասին):

Սակայն, մի դիտարկեք անընդունելիությունը ստատիկ տեսանկյունից: Մշտապես ինքներդ ձեզ հարցրեք. «Եթե իմ նախընտրած քաղաքական լուծումը ներկայիս պայմաններում ընդունելի չի թվում, ապա ի՞նչ պետք է անել այդ պայմանները փոխելու համար»: Դուք կարող է հայտնաբերել, որ քաղաքական ռազմավարության սրնծարարությունը կարող է հնարավորություններ ընձեռել, որ մինչ այդ լրջորեն չեն քննարկվել:

Ռազմավարական սահմանափակումներն ու հնարավորությունները գնահատելիս օգտակար կլինի քաղաքական գործընթացի տարբեր մոդելներ օգտագործել: Ինչպես վերը նշեցինք, մոդելները հիմնվում են փոխաբերությունների վրա, և այս դեպքում դրանցից ամենաարժեքավորներն են.

- Բարդ խաղ, որում լավ կազմակերպված և լավ դիրքեր ունեցող փոքրամասնությունները հափուկ առավելություններ են ստանում:
- Թափրոն, որում դերասանները ընտրված պաշտոնյաներ են, որոնք ձգտում են (անկախ նրանից, ստացվում է դա, թե՛ ոչ) լավ փափավորություն ստեղծել՝ իրենց իսկ աչքերում, միմյանց մոտ, քննադատների և հանդիսատեսի (որի կարծիքը, վերջին հաշվով, ամենակարևորն է) առև:
- Լոգունգների, սիմվոլների և գաղափարների շուկա՝ ազնիվ առևտրականների և միջնավաճառների, ինչպես նաև փորձառու և միամիտ գնորդների խառնուրդով:
- Դպրոց, որում ընտրված պաշտոնյաները սովորում են ինչպես պարտասպել որակյալ քաղաքական նախագիծ և, երբեմն, կիսվում են իրենց արդյունքներով և աշխատանքային մեթոդներով իրենց համադասարանցիների հետ:

Ինչպե՞ս է հնարավոր «օգտագործել» նման մոդելները: Դրանք պարկերացրեք իբրև կոնցեպտուալ փեսապակիներ: Դիտարկեք համապատասխան քաղաքական գործընթացը այդ փեսապակիներից յուրաքանչյուրի միջով՝ հերթանականությամբ, և նույնացրեք յուրաքանչյուրի կիզակետում կենտրոնացվող հնարավոր ծուղակներն ու հնարավորությունները:

Կոշությունն ու կադրելագործելիությունը: Քաղաքական գաղափարները, որոնք փեսականորեն հիմնալի են թվում, հաճախ ձախողվում են իրականացման դաշտային պայմաններում: Իրականացման գործընթացը ինքնուրույն կյանք ունի: Այն խաղարկվում է մեծ և անճկուն աղմինիստրատիվ համակարգների միջոցով և աղավաղվում է բյուրոկրատական շահերով: Քաղաքականությունները, որ ի հայտ են գալիս գործնականում կարող են փարամիտվել, նոյնիսկ՝ էականորեն, այն քաղաքականություններից, որ նախագծվել և ընդունվել են: Քաղաքական այլընտրանքն, այսպիսով, պետք է լինի բավականին կոշտ, որպեսզի, եթե նույնիսկ գործընթացի իրականացումը շատ հարթ կերպով չի ընթանում, քաղաքական արդյունքներն, այնուամենայնիվ, գոհացուցիչ լինեն:

Սովորաբար, իրականացման որոշ անբարենպաստ արդյունքները, որոնց մասին արժե մտադրվել, երկար հապաղումներն են, անարժան և չնախատեսված հաճախորդների կողմից ծրագրի կամ քաղաքական օգույների յուրացումն է, ավելորդ բյուջեարային և վարչական ծախսերն են, կեծիքների, անփնի ծախսերի և չարաշահումների հետ կապված սկանդալները, որոնք քայքայում են քաղաքական

աջակցությունը և շփոթմունքի մեջ են գցում աջակիցներին, վարչական խճճվածությունները, որ քաղաքացիներին (ծրագրի ղեկավարներին) անորոշության մեջ են դնում, թե ի՞նչ առավելություններ կան և ո՞ր կանոններն են, որ պարտադիր են կադարման համար:

Նույնիսկ ամենալավ քաղաքականություն պլանավորողները չեն կարող ճիշդ գնահատել բոլոր մանրամասները նախագծային փուլում: Ներկաբար, նրանք պետք է քաղաքականություն իրականացնողներին փն թողնեն սկզբնական նախագիծը կադարելագործելու համար: Նման կադարելագործման լավագույն մեխանիզմը՝ այն անհատների և խմբերի մասնակցությունն է իրականացման գործընթացին, որոնց գիտելիքները կամ փեսակետները չեն ընդգրկվել նախագծային փուլում:

Նշենք, սակայն, որ շփակությունը, որ նպաստում է կադարելագործելիությանը, կարող է նաև, թշնամական քաղաքական շահերի առջև դուռ բացելով՝ նվազեցնել կոշտությունը: Ուստի, փվյալ փաստացի իրավիճակի՝ անձնական հատկությունների, ինստիտուցիոնալ պահանջների և շարժառիթների, քաղաքական խոցելիությունների, և այլն, շար գգուշավոր գնահատումը փնին է: Կոշտությունն ու կադարելագործելիությունը գնահատելիս, բյուրոկրատիայի մոդելները կարող են ծառայել որպես օգրակար կոնցեպտուալ փեսապակիներ, ինչպես քաղաքական վերլուծություն կադարելու վերաբերյալ՝ վերը նշված առաջարկում: Իմ կարծիքով, բյուրոկրատիայի վերաբերյալ ամենաօգրակար փոխաբերությունները՝ սրորև թվարկվածներն են.

- Նախածրագրավորված գործողություններ իրականացնող ռոբոտ («սրանդարտ օպերացիոն ընթացակարգեր»՝ “SOP”):
- Ինչ-որ միջավայրում գրնվող անձ, որն առաջնորդվում է գոյարման կամքով, ինքնաառողջացմամբ, և, որոշակի պայմաններում՝ ինքնաիրականացմամբ:
- Քաղաքական ասպարեզ, որրև անհատները և խմբավորումները խաբեությանբ ագդեցություն են ձեռք բերում՝ կազմակերպության առաքելության, որոշումներ կայացնելու համակարգերի և դրանց նախադրյալների մարչելիության նկարմամբ:
- Ցև, որն ունի իր ուրույն ծեսերը և «օրարների» կողմից ապականվելու դեմ իր ապահովության միջոցների գինանոցը:
- Անհատների հասարակություն, որոնք համագործակցում են քիչ թե շար ընդհանրական նպարակներին հասնելու համար, թեև գանազան րարաձայնություններով և թյուրըմբռնումներով և պայմանների շուրջ՝ բացահայր և թաքուն սակարկություններով:

- Դերերի և փոխհարաբերությունների կառուցվածք, որոնց նպատակն է՝ աշխատանքի բանական բաժանման ընթացքում միմյանց փոխլրացնելը:
- Գործիք, որը օգտագործվում է «հասարակության» կողմից «հասարակության» իսկ նպատակների համար:

Օպտիմիզացիայի մոդելների չափանիշներ

Այնպիսի չափանիշներ, ինչպես արդյունավետությունը, անաչառությունը, քաղաքական ընդունելիությունը և կոշտությունը էական են: Սակայն, կան նաև զուտ ձևական փեսակի չափանիշներ: Օրինակ, կարելի է զանազանել չափանիշային արժեքները, որ մենք ցանկանում ենք *մաքսիմալացնել*, նրանցից, որ պետք է լինեն *մինիմալ չափով բավարարված*, և նրանցից, որոնք *«որքան շատ են՝ այնքան լավ է»*:

Սկզբնական շրջանում օգտակար կլինի կենտրոնանալ մեկ առաջնային չափանիշի վրա՝ *գլխավոր նպատակի, որ պետք է մաքսիմալացվի (կամ մինիմալացվի)*: Սովորաբար, այս գլխավոր նպատակը կլինի ձեր խնդրի սահմանման արտաքին կողմը: Օրինակ, եթե ձեր խնդիրը չափազանց շատ անօթևան ընդանիքներն են, ապա ձեր գլխավոր նպատակը, հավանաբար, կլինի անօթևան ընդանիքների թիվը մինիմալացնելը: Եթե խնդիրն է, որ ջերմոցային էֆեկտը չափազանց արագ է ծավալվում, ապա գլխավոր նպատակի լավ ձևակերպում կլինի. «Մինիմալացնել ջերմոցային էֆեկտի աճը»: Բնականաբար, կան արդյունքների մասին դատելու այլ չափանիշներ, ինչպես՝ թանկարժեքությունը, քաղաքական ընդունելիությունը և փնտրական արդարությունը: Սրանք բոլորը պետք է ընդգրկվեն վերջնական գնահատման մեջ: Այնուամենայնիվ, շատ հավանական է, որ մինչև դուք չկենտրոնանաք, առնվազն՝ նախնական շրջանում, մեկ առանձին գլխավոր չափանիշի և դրան շրջապատող մի շարք այլ չափանիշների վրա՝ դուք կհայտնվեք մեծ շփոթության մեջ: Ավելի խորանալով վերլուծության մեջ և կարևոր նպատակների բազմազանության մեջ ձեզ ավելի վստահ զգալով, դուք կարող եք ցանկանաք շեշտը դնել գլխավոր չափանիշի վրա և աշխատել ավելի բարդ, մաթեմատիկական ծրագրավորման լեզվով ասած՝ *նպատակային ֆունկցիայի* վրա:

Գծային ծրագրավորում. Ընտրությունը օպտիմալացնելու մաթեմատիկական (իսկ հիմա նաև համակարգչով հասանելի) փեխնիկան, երբ դուք ունեք գլխավոր նպատակ կամ նպատակային ֆունկցիա և ռեսուրսների անբավարար պաշար՝ այն մաքսիմալացնելու համար կոչվում է *գծային ծրագրավորում*: Նաճախ, առնվազն՝ որոշ ռեսուրսներ (ինչպես՝ գործակալության բյուջեն և առկա ֆիզիկական

շինությունները, որ առաջարկվում են ոչ-կառավարական կազմակերպության կողմից) սահմանափակ են: Եթե, նույնիսկ, խնդիրը ենթակա չէ պարզ որակական գնահատման, վերլուծաբանները հաճախ օգտակար են համարում օգտվել գծային ծրագրավորման տրամաբանական կառուցվածքի առավելություններից՝ իրենց խնդիրն իմաստավորելու համար: Կոնվենցիոնալ ձևակերպումն այդ դեպքում կհնչի այսպես. «Մաքսիմալացրեք այս կամ այն ռեսուրսային սահմանափակումներին ենթակա տվյալ նպատակը (կամ նպատակային ֆունկցիան)»:

Ահա մի օրինակ անօթևանության խնդրից. «Մաքսիմալացրեք յուրաքանչյուր կոնկրետ գիշերվա համար տնով ապահովված անօթևան մարդկանց թիվը, հաշվի առնելով՝ X գործակալության կողմից 50 ԱՄՆ դոլար մեկ գիշերվա համար նախատեսված ընդհանուր բյուջեի դիմաց, քաղաքական նկատառումներով A և B համայնքներում ապաստան չտրամադրելու, ինչպես նաև աջակցությունից օգտվող մարդկանց ապաստանների հնարավորինս «լայն» ընտրություն արաջարկելու հետ կապված սահմանափակումները»:

Լեզվարձական պարզության բարելավումը: Եթե հնարավոր է ձեր չափանիշները տեսակավորել ըստ չափանիշների, որոնց արժեքները պետք է մաքսիմալացվեն, չափանիշների, որոնց արժեքները սահմանափակումներ են հանդիսանում և, չափանիշների, որոնց արժեքներն ունեն «որքան շատ, այնքան՝ լավ» որակ, ապա մտապահեք չափանիշների տարբեր կարգավիճակները: Գիտակցաբար մոտեցեք դրանց: Դուք դա կարող եք անել պարզ բառային հնարքի միջոցով՝ Ուրև կիրառելի է, սահմանեք ձեր չափանիշներն այսպես. «Մաքսիմալացնել այս կամ այն արժեքը», «Բավարարել արժեքի այս կամ այն սահմանափակումը», և «Այս կամ այն արժեքից ավելի շատ հայթայթել»:

5. Ծրագրեր արդյունքները

Այժմ, ձեր ընթացիկ ցանկում նշված յուրաքանչյուր այլընտրանքի համար ծրագրեր բոլոր արդյունքները (կամ ազդեցությունները), որ ողջամտության սահմաններում կարող է հետաքրքրել ձեզ կամ այլ շահագրգիռ կողմերի:

Սա Ութստիգի Ուղու ամենաբարդ քայլն է. Նույնիսկ շատ փորձառու քաղաքական վերլուծաբանները, սովորաբար դա շատ լավ չեն կատարում: Զարմանալի չէ, որ վերլուծաբանները հաճախ ընդհանրապես այդ քայլից խուսափում են՝ իրենց բացթողումը քողարկելով տրամաբանորեն խորամանկությունների միջոցով: Ուստի, կարևորագույն խորհուրդը այս քայլի վերաբերյալ շատ պարզ է՝ Կատարեք այն:

Կա, առնվազն, երեք գործնական, ինչպես նաև հոգեբանական դժվարություն: Առաջին, «քաղաքականությունը» վերաբերում է ապագային, և ոչ՝ անցյալին կամ ներկային, բայց մենք երբեք չենք կարող իրապես վստահ լինել, թե ապագան ինչպես է ընթանալու, նույնիսկ եթե մենք զբաղվենք դրանով լավագույն մտադրություններով և ամենախորամհիտ քաղաքական նախագծով: Երկրորդ, «Նախագծեք արդյունքները» դա «Իրապես և եք» արտահայտության մեկ այլ ձև է: Սակայն, իրապեսությունը հաճախ անհագարություն է պարճառում: Մարդկանց մեծամասնությունը նախընտրում է լավարեսությունը: Իրականում քաղաքականությունը կարող է ներգործել՝ լավ կամ վատ իմաստով, մարդկանց կյանքի, ճակատագրի, սրբազան պարվի վրա: Այսպիսով, քաղաքականություն իրականացնելը բարոյական բեռ է հարկադրում, որն ավելի ծանր է, քան շատ մարդիկ պարտաստ են ընդունել: Նասկանալի է, որ մենք կգերադասեինք հավարալ, որ մեր նախընտրած կամ առաջարկած քաղաքականության այլընտրանքը իրականում կիրագործի այն, ինչի հույսը մենք ունենինք և, որ այն ավելի քիչ ծախսեր կպարտադրի, քան մենք կարող էինք իրապեսորեն ակնկալել: Երրորդ, դա այն է, ինչ երբեմն կոչվում է «49-51 սկզբունք»: Այսինքն, քաղաքական թեժ կռիվներում, մենք դուրս ենք մղվում զուտ ինքնապաշտպանությունից, որպեսզի այնպես վերաբերվենք մեր նախագծի հանդեպ 51 փոկոսանոց վստահությանը, ասես՝ այն արժանի էր 100 փոկոսանոց վստահության, ինչի արդյունքում մենք, երբեմն, մոլորեցնում ենք ոչ միայն ուրիշներին, բայց մեզ նույնպես: Առաջին դժվարությունը, այն է՝ որ մենք երբեք չունենք լիովին համոզիչ վկայություն ապագայի վերաբերյալ, բարդացնում է երկրորդն ու երրորդը, քանի որ փորձապաշտական (էմպիրիկ) ցուցադրումների և ապացույցների վկայակոչման միջոցով՝ մեր ցանկալին իրականի փոքր ընդունելու ունակությունը կարգապահության հեշտությամբ չի վարժեցվում:

Չնայած այս նախագծուչական նոթերին, հիշեք, որ մենք չենք ցանկանում ճոճվել դեպի հոռեպեսություն: Մեր նպատակը իրապեսական նախագծումն է:

Նախագծելը = Մոդել + Վկայություն

Այս ենթաբաժնում ես, շատ ընդհանուր և անակով, կքննարկեմ մոդելները և վկայությունը համակցելու փորձաբանությունը՝ օգտագործման համար այս պահին դիտարկվող փարբեր այլընտրանքների հետ կապված պիտանի քաղաքականության

արդյունքների նախագծեր ստանալու համար: Դա մեծապես առողջ բանականության փրամաբանություն է, բայց որոշ կարևոր լրացումներով:

Առաջին լրացումը՝ փոխաբերության լրացումն է: Քաղաքական վերլուծաբանները, ինչպես տեսանք, օգտագործում են մոդելների երկվում թաքնված փոխաբերությունները, ինչպես, օրինակ՝ «բյուրոկրատիան որպես ավտոմատացում», «քաղաքականությունը որպես թափրոն է» և «աշխարհի այս կտորը որպես արագորության համակարգ» փոխաբերությունները, կարևոր պարզառային հարաբերությունների մասին որակական ներըմբռնում տալու համար: Նախկին կարևոր հարաբերությունները նրանք են, որ կարող են բարդ համակարգերում օգտակար միջամտության կետեր իրենց թույլ տալ և, որ քաղաքականության ընդունման կամ իրականացման գործընթացում պոպուլիստական ծուգակներ են ներկայացնում:

Երկրորդ, քաղաքական վերլուծությունը օգտագործում է սոցիոլոգիան այն աստիճանով, որ կարող է: Սոցիոլոգիայի մեծ մասն ուղղված է հետևյալ հարցին՝ պարասխանելուն. «Իրատեսակա՞ն է արդյոք աշխարհի այս կտորի X Մոդելը:» Այս կարգի սոցիոլոգիական ուսումնասիրությունները հաճախ կարող են օգտակար լինել հիմնախնդիրների գոյությունը ախտորոշելու, միտումները արագացնելու համար, և որոշելու համար արժե՞ արդյոք փորձել կրկնօրինակել որոշ արագությամբ խելացի աշխարհի կազմակերպման ձև (Տես՝ Մաս III): Դուք պետք է զգույշ լինեք, սակայն, և խուսափեք համապարասխանության սոցիոլոգիական ստանդարտը օգտագործելուց՝ մոդելի իրատեսության մասին դատողություններ անելու համար, որոնք բավականին պահպանողական են:

Քաղաքական վերլուծությունում պարզվող, բայց ավելի պարզա՞ն՝ ստանդարտը պետք է լինի՝ արդյո՞ք մոդելի վրա հույս դնելը կարող է ուղղորդել դեպի ավելի լավ արդյունքներ և խուսափել վատ արդյունքներից, քան կարգապահ կռահումը:

Լավատեսության խնդիրը

Մեծ ռիսկային ձեռնարկումները լավատեսություն են պահանջում: Քանի որ, կառավարության, նույնիսկ փոքր ձեռնարկումները կարող են ներագրել բազմաթիվ մարդկային կյանքերի վրա, դրանք էլ են յուրովի «մեծ»: Ներկաբար, մի փոքր լավատեսությունն օգտաբեր կլինի: Բայց ինչպե՞ս պաշտպանվել ավելորդ լավատեսությունից:

Սցենար գրելը: Ինչպիսի՞ սցենարները կարող են պարճառ դառնալ, որ առաջարկը չառաջացնի փափագած արդյունքը (այսինքն, քաղաքական խնդրի լուծումը կամ դրա՝ բավարար չափով մնամացումը): Մի փորձեք սցենար սրնծել մեկ ամբողջական կտորից: Իրադես ևեք: Այդուհանդերձ, թույլ տվեք, որ ձեր երևակայությունը մի փոքր աշխարհի, որ դուք լավ շանս ունենաք խորհելու՝ ամենավրանգավոր հնարավորությունների մասին: Մասնավորապես, մրածեք իրականացման գործընթացի վրանգների մասին՝ քաղաքական և այլ տիպի: Սցենար գրելու համար օգրակար է նաև հնարավոր ձախողումների մասին՝ ապագայի որևէ շահավետ դիրքից, հերադարձ հայացք ներելով մրածելը: Օրինակ.

- Կարող է պարզվել, որ առողջապահությունը կամ անվրանգությունը կարգավորող ծրագրերում, ռացիոնալ և իրավական տեսանկյունից պաշտպանելի նորմեր արտադրելու համար անհրաժեշտ գիտական և տեխնիկական գիտելիքները բացակայում են: Արդյունքում, սրանից հինգ տարի անց, սիմվոլիկ քաղաքականությունը, կոռուպցիան, արդյունաբերության գավթումը, կամ չափագանցված կարգավորիչ եռանդը կլրացնեն առաջացած վակուումը:
- Ժամանակն անցնում է, և բյուջեդային ռեսուրսները ու քաղաքական աջակցությունը, որ առաջ առկա էին, անհերանում են՝ ընտրական համակարգի և տնտեսության ոլորտում տևի ունեցող փոփոխությունների ազդեցության ներքո: Ծրագիրը, որ սկսվել էր հոգատար առաջնորդների օրոք և ուղեկցվում էր առաջնորդող հողվածների ծափահարությունների ներքո, համակցվում է մեկ այլ ծրագրի հետ, ապա հանձնվում է մեկ այլ բյուրոկրատական միավորի, և, ի վերջո, անհերանում է:
- Ծայրահեռ աղքատ գյուղական համայնքներին տեխնիկական աջակցություն տրամադրելու համար նախագծված և հաջողությամբ իրականացվող ծրագրին կգումարվի՝ բազմաթիվ, ոչ-այնքան աղքատ քաղաքային համայնքներին օգնելու մանդատ, և, արդյունքում, ծրագրի սուղ ռեսուրսները կվարնվեն և կփոշիացվեն:
- «Ձկների պրոտեինի կոնցենտրատի» հերագոտությունն ու արտադրությունը սուբսիդավորող ծրագիրը, որ նախատեսվում էր որպես էժան և օգրակար սննդային լրացում, գործի դրվեց մեծ շուքով: Սրանից հինգ տարի անց, կպարզվի, որ այն անժամկետ դադարեցվել է Սննդի և Դևորայքի Վարչության

կողմից, որը չի կարողանալ այդ արտադրանքը իր նորմատիվ ընթացակարգի մասը դարձնել՝ կարգավորիչ սպուգումների համար:

Նկատենք, որ այս սցենարները գրվում են ապառնի կադարյալ ժամանակով: Դա կոնկրետություն է քաջալերում, որը երևակայության համար օգտակար խթանիչ է: Սցենար գրելուն հաճախ օգնում է, եթե դուք կազմում եք իրականացման հակադիր արդյունքների ցանկ և մտովի պատկերացում եք մեկ-երկու սցենար, թե ինչպես այդ արդյունքներից յուրաքանչյուրը կարող է իրականանալ: Նիշենք նման արդյունքների վերը շարադրված ցանկը. երկար հապաղումներ, անարժան և չնախատեսված հաճախորդների կողմից ծրագրի կամ քաղաքականության օգույների յուրացում, ավելորդ բյուջեփայլին և վարչական ծախսեր, կեծիքների, անբնական ծախսերի և չարաշահումների հետ կապված սկանդալներ, որոնք քայքայում են քաղաքական աջակցությունը և շփոթմունքի մեջ են գցում աջակիցներին, վարչական խճճվածությունները, որ քաղաքացիներին (ծրագրի ղեկավարներին) անորոշ վիճակի մեջ են գցում, թե ի՞նչ առավելություններ կան և ո՞ր կանոններն են, որ պարտադիր են կարարման համար:

«Ուրիշի կոշիկների մեջ մտնելու» էվրիստիկան: Ձեզ պատկերացրեք այլ մարդու կոշիկները հագած: Ինքներդ ձեզ ասեք. «Եթե ես X-ը լինեի՝ ինչպե՞ս կգործեի»: Նեպո շարունակեք և ներսողացեք X-ի գիտակցության մեջ ու ձեր մտքում խաղարկեք, թի ինչ կարող է անել X-ը: Դա արեք սիստեմատիկորեն, յուրաքանչյուր գործընկերոջ կամ այ շահագրգիռ կողմի համար: Այս գործողության արժեքն այն է, որ դուք կհայտնաբերեք, որ նրանք սկսում են հարմարվել ձեր կողմից սպասվող նոր քաղաքական իրավիճակին զարմանալի ուղիներով, և այնպիսի արդյունքներով, որ կարող են անախորժություններ պարճառել քաղաքական ձեր նախագծին:

Օրինակ, քիմիկատներին վերաբերող օրենքների համաձայն, բանվորները իրավունք ունեն իմանալու, թե ի՞նչ նյութերի ազդեցությանն են նրանք ենթարկվում, և կարող են զննել գործատուի մոտ պահվող արձանագրությունները: Եթե դուք բանվոր լինեիք, ինչպե՞ս կօգտագործեիք այդ օրենքը: Կօգտագործեի՞ք այդ տեղեկությունները ձեր նեկայիս աշխատանքից դուրս գալու համար: Կպահանջեի՞ք ավելի բարձր աշխատավարձ: Կպահանջեի՞ք պաշտպանական սարքավորումներ: Կդադարեի՞ք գործատուին: Ծնշում կգործադրեի՞ք արհմիության ներկայացուցիչների նկատմամբ:

Իսկ ինչպե՞ս ձեր արհմիության ներկայացուցիչները կարձագանքեին նման ճնշմանը: Այդ ճնշումները ներկայացուցիչների գործը կբարդացնեի՞ն, թե՛, գուցեև որոշ չափով կթեթևացնեին:

Այժմ, պարկերացրեք, որ դուք գործադուրն եք: Կախված այն բանից, թե դուք ինչ եք ակնկալում ձեր բանվորների կողմից, դուք ստիպված եք լինելու հարմարվել և հակաքայլեր անել: Գուցե դադարեցնե՞ք պահել առողջապահական այն արձանագրությունները, որոնք օրենքով ուղղակիորեն չեն պահանջվում: Գուցե շարունակե՞ք պահել արձանագրությունները, բայց բժիշկներին թույլ տաք միայն ընտրովի լաբորատոր տեսքեր անցկացնել: Եւ, եթե դուք բանվոր լինեիք և տեսնեիք, որ ձեր գործադուրն նման բաներ է անում, ի՞նչ հակաքայլեր դուք կանեիք:

«Ուրիշի կոշիկները հագնող» դերակապարների ոչ բոլոր քայլերն ու հակաքայլերն են, որ անհրաժեշտաբար անախորժություններ են ստեղծում քաղաքականության այն այլընտրանքների համար, որ դուք գնահատում եք: Նման հարմարեցումների բազմաթիվ հաջորդականություններ կարող են օգտակար գտնվել, այն իմաստով, որ դրանք կարող են օգնել հասարակությանը հարմարվել նոր քաղաքականությամբ գործածության մեջ դրված փոփոխություններին: 1970-ականներին Առևտրի Ֆեդերալ Նանձնաժողովը (ԱՖՆ) մեծ եռանդով զբաղվեց մանրածախ վաճառականների խնդրով, որոնք արտաավոր ապրանքների համար հաստատված երաշխիքային պարտավորություններից խուսափում էին՝ կանոնավոր վճարումների գծով կուտակված պարտքերը վաճառելով բանկերին և այլ կազմակերպություններին, որոնք այսպես կոչվող «իրավասու պարտատերերի դոկորինի» համաձայն հարկադրված չէին ապրանքը նորոգել կամ առժամանակ վճարումների գծով պարտքերի հավաքագրումը կանգնեցնել: ԱՖՆ-ը որոշում կայացրեց վերացնել իրավասու պարտատերերի դոկորինի հովանավորությունը: Բանկերը բողոքում էին, որ չեն ուզում զբաղվել տոտերների վերանորոգման բիզնեսով: Բայց եթե դուք հագնեիք բանկի կառավարիչի կոշիկները, որին հանկաժ պարտավորեցրին դառնալ տոտերների վերանորոգող, չէիք մտածի՞, արդյոք, վերանորոգելու ձեր պարտավորությունները պայմանագրով հանձնել վերանորոգման մասնագետների, կամ գուցե, վճռեիք, օրինակ, չգնել վճարումային պարտքերը այն վերավաճառողներից, որոնք անհուսալի են՝ երաշխիքային պահանջների կատարման առումով:

Անցանկալի կողմնակի հետևանքներ: Վերլուծաբաններին հաճախ զգուշացնում են մտածել *չակնկալվող հետևանքների* մասին: Բայց այս տերմինը տևի՞ն չէ, քանի

որ այն հաճախ օգտագործվում է լիովին ակնկալելի, թեև անցանկալի կողմնակի եֆեկտների առնչությամբ: Ստորև ներկայցվում են պետական ծրագրերի որոշ տարածված անցանկալի, բայց ակնկալելի կողմնակի ազդեցություններ.

- Շաղկապում են *քարոշական վտանգները*. Այսինքն, ձեր քաղաքականության արդյունքում մարդիկ մեկուսացվում են իրենց գործողությունների հետևանքներից: Օրինակ, գործազրկության նպաստների ավելացման կողմնակի հետևանքը բթացնում է աշխատանք փնտրելու շարժառիթները:
- *Առողջապահության և անվտանգության ոլորտների գերկանոնավորում*: Առողջապահական և անվտանգության «չափազանց բարձր» ստանդարտների հաստատման և դրանց՝ «չափազանց հավասարաչափ» հարկադրման հնարավոր հակառակ արդյունքներից մեկն այն է, որ մասնավոր սեկտորի ծախսերը աճում են որոշակի ցանկալի օպերիմալ սահմանից դուրս: Օրինակ, չնայած մարդկանց մեծամասնության նախապաշարվածությանը անվտանգության նկատմամբ, ավտոմեքենաների բամպերների համար ստանդարտներ պարտադրելը, որոնց գինը յուրաքանչյուր մեքենայի համար 25 ԱՄՆ դոլար է, բայց որոնց եֆեկտը վթարներին դիմակայելու առումով փոքրիկ է, չեն հանձնի բոլորի կողմից ընդունված ծախսօգուտի քննությունը: Երկրորդ հակառակ արդյունքն այն կարող է լինել, որ դուք՝ առանց դիտարկության պարճառ հանդիսանաք, որ կանոնակարգված գործողություններից շուտ կտարալի դեպի այլ՝ նորմերին չհամապատասխանող գործողություններ, որոնք այնքան էլ անվտանգ և առողջության համար օգտակար չեն: Օրինակ, որոշ դիտորդներ պնդում են որ արտմային էներգիայի արտադրության անվտանգության չափանիշների գերկանոնակարգումը՝ ածուխին անցնելու պարճառ հանդիսացավ, որը, ըստ իրենց, շատ ավելի վտանգավոր է, քան արտմային էներգիան:
- *Ճնքեր որոնողները*, այսինքն՝ բիզնեսները, որ ազատ մրցակցությունից պաշտպանված եկամտաբեր նիշաներ են փնտրում, խնայարարում են ծրագիրը՝ այն իրենց սեփական շահերին ծառայացնելու համար: Անխուսափելի չէ, որ կառավարությանը ապրանքներ և ծառայություններ մատակարարողները, այդ թվում՝ պետական ծառայողները, «ճեխողները» գրավելու ձևեր կգտնեն: Բայց դա հաճախ է պարահում (օրինակ, պաշտպանության ոլորտի բազմաթիվ կապալառուների հետ): Ճնքեր որոնելը փնտրում է ունենում նաև նվազ բացահայտ և անակնկալ (օրինակ, երբ որոշ ֆիրմաներ, որոնց գործունեությունը

կարգավորվում է պետության կողմից, հաջողությամբ լոբբինգն են իրականացնում այնպիսի կարգավորումների համար, որ իրենց մրցակիցներին՝ կանոններին ենթարկվելու շարժառնային բարձր ծախսեր է պարտադրում, քան իրենց):

Լավատեսության բարոյագիտական ծախսերը: Այլապես «լավ» քաղաքականությունների հնարավոր անբարենպաստ կողմնակի ազդեցությունները դժվար է գերազնահապել, էլ չենք նշում այն հնարավորությունը, որ նույնիսկ որպես «լավ» նախատեսված հիմնական ազդեցությունները կարող են բազմաթիվ հանգամանքներում ի վիճակի չլինել նյութականանալու: Բարոյական քաղաքական վերլուծաբանը մշտապես հարց է բարձրացնում. «Եթե մարդիկ, իրապես պետք է հեղինակներ իմ խորհրդին, ապա ի՞նչ ծախսեր կառաջանան իմ սխալ լինելու հեղինակներով և ո՞վ կկրի այդ ծախսերը»: Եվ նկատի ունեցե՛ք, որ սովորաբար վերլուծաբանը այն կողմերից մեկը չէ, որ պետք է կրի իր սխալների ծախսերը:

Արդյունքների մատրիցան:

Արդյունքները ծրագրելու քայլը ձեզ կառաջնորդի դեպի արևելակողմյան խիստ մացառուրդ: Ձեր վերջնական զեկույցում դուք չեք ուզենա այն ներկայացնել կամ քննարկել ամբողջությամբ: Բայց ճանապարհի ցանկացած կետում, ձեզ կարող է անհրաժեշտ լինել մի կողմ քաշվել և գնահատել բարդ ու անորոշ սցենարներ՝ ընդհուպ մինչև ուր կամ քան հիմնական այլընտրանքների համար, դրանց գլխավոր տարբերակներով հանդերձ: Ողջ այս արևելակողմյան ամփոփելու հարմար ձև է՝ արդյունքների մատրիցայի միջոցով այն ցուցադրելը: Նման մատրիցայի ավելի փոքր տարբերակի ներկայությունը ձեր վերջնական զեկույցում նույնպես կարող է օգտակար լինել:

Արդյունքների մատրիցայի տիպիկ ֆորմալը դասավորվում է ձեր քաղաքականության այլընտրանքները վերից վար՝ շարքերի միջով, իսկ ձեր գնահատման չափանիշները լայնակի՝ սյունակները հաջորդում: Ցանկացած բջիջ, ուրեմն, պարունակում է շարքի այլընտրանքի ծրագրած արդյունքը՝ ինչպես այն գնահատվում է սյունակի չափանիշին դիմելու միջոցով: I.I Աղյուսակը (էջ՝) մի օրինակ է, որ ես սրեծել եմ մի քանի տարի առաջ Կալիֆոռնիայի 10 միլիոն ավտոմեքենաների գազաժայթքումների վերահսկողության պահանջներին համարասխանության պարբերական ստուգումների՝ երեք այլընտրանքային

համակարգերի ծրագրած արդյունքները համեմատելու համար: Այս օրինակում, որոշ չափով միմյանց հակադիր քաղաքական տեսակետներ ունեցող, երեք փարբեր գործակալությունների համար աշխատող վերլուծաբաններ Բեյքերը, Սմիթը և Ջոնսը այս արդյունքներից յուրաքանչյուրի համար իրարից բավականին փարբերվող արդյունքներ են ծրագրում: Ես գրանցել եմ նրանց հակադիր կանխատեսումները այն բջիջներում, որոնցում դրանք փարբերվում էին:

Գազաժայթքումների սպուզման համակարգը ենթադրում է հսկիչ զննում երկու փարին մեկ անգամ, մեքենայի վերագրանցման ժամանակ, մի քանի հազար լիցենզավորված սպասարկման կետերից մեկում: IM₂₄₀ սպուզումը ենթադրում է երկու փարին մեկ անգամ իրականացվող հսկիչ զննում ավելի բարդ սարքավորումներով՝ շափ ավելի քրչ քանակությամբ կենրոնացված և մասնագիտացված սպուզման կետերում: Դիսփանցիոն սենսորային սպուզումը նոր ի հայտ եկող տեխնոլոգիա կպահանջեր, որը պարզապես մոնիտորինգ պետք է իրականացներ ճանապարհի եզրին գտնվող միկրոավտոբուսներից և հարկադրական միջոցներ կնախաձեռներ այն մեքենաների նկատմամբ, որոնք չէին համապատասխանի պահանջներին:

Եթե դուք չեք կարողանում բջիջը լրացնել քանակականորեն արտահայտված ծրագրած արդյունքի նկարագրությամբ, ապա դուք կարող եք բավարարվել բանավոր դեսկրիպտորով, ինչպես՝ «շափ լավ», կամ սիմվոլիկ դեսկրիպտորով, ինչպես՝ + կամ - :

Աղյուսակ I.I

Երեք փարբեր վերլուծաբանների կողմից ծրագրած՝ շարժակազմի սպուզման երեք փարբեր այլընտրանքային համակարգեր՝

Չափանիշներ				
Այլընտրանքներ	Մոտեցեք պահանջվող մաքրմանը (ստացված փոկոս)	Մինիմալացրեք կրճատված արտանետման ծախսը մեկ փոննայի համար (ԱՄՆ դոլար)	Մինիմալացրեք սպառողի ծախսած ժամանակը (րոպե)	Կրճատեք սպուզման գինը մեքենայի փիրոջ համար (ԱՄՆ դոլար)
IM ₂₄₀	Բեյքեր. 100 Սմիթ. 0	Բեյքեր. < ԳՄ* Սմիթ. Միլիոններ	Ջոնս. 60 Սմիթ > 60	Ջոնս. < ԳՄ* Բեյքեր. > ԳՄ*

Գազաժայթքումների ձևափոխված սպուգում	Բեյքեր. 50 Սմիթ. 0	Բեյքեր. Նազարներ Սմիթ. Միլիոններ	Ջոնս. 75 Սմիթ. 75	Սմիթ. 35
Դիսփան-ցիոն սենսորային սպուգում	Բեյքեր. 0 Սմիթ. 100	Բեյքեր. Միլիոններ Սմիթ. 200	Կոնսենսուս. 0 վարորդների մեծամասնության համար	Կոնսենսուս. 0 տերերի մեծամասնության համար

*ԳՍ = (գազաժայթքումների սպուգում)

Լեզվաբանական ծուղակներ

Նման մաթրիցայում չափանիշների սյունակները պիտակավորելիս, տարածված սխալներից է՝ խնդրո առարկա *արժեքը* կամ չափման միավորը մաթնանշելու անկարողությունը: Օրինակ, եթե գնահատում եք վարձակալության վճարների սուբսիդավորման ծրագիր և դուք գումարման նշան եք տեսադրել «Տանտեր/վարձակալ հարաբերություններ» վերնագրված սյունակում, ապա ընթերցողը կարող է չհասկանալ՝ դուք նկատի ունեք, որ հարաբերությունները կդառնան ավելի ներդաշնակ, ավելի հակադիր, տանտերերի կողմից պակաս գերիշխող, վարձակալների կողմից պակաս գերիշխող, թե՛ այլ բան: Բավարար չէ, որ ուղեկցող տեքստը պարզաբանի ձեր մտադրությունը, ինքը՝ մաթրիցայի պիտակը պետք է տեսկարվություն հաղորդող լինի: Իմ պարզաբանական մաթրիցայում ես չեմ տեսադրել պարզապես *մաքրում* կամ *ծախս* կամ *ժամանակ* բառերը: Ծավալի սահմանափակ պայմաններում ես ձգտել եմ մաթնանշել չափական և ցանկալի ուղղությունը, որով դրանք պետք է շարժվեն: Շատ դեպքերում օգտակար է չափանիշների պիտակներում գտնել *մաքսիմալացրեք* կամ *մինիմալացրեք* բառերը:

Դուք կարող եք պարզեցնել տեսկարվության զանգվածը, որ անհրաժեշտ է ցուցադրել և յուրացնել արդյունքների մաթրիցայում, եթե բացառեք այն արդյունքների մասին տեսկությունները, որ նույնն են բոլոր այլընտրանքների

համար: Այս բացառումը հարկապես օգտակար է, որոշյունքները, որ բոլոր այլընտրանքները առաջացնելու են երկիմաստ են և անորոշ՝ դուք կազարվեք դրանց հետ կապված բարդ կանխարեսումներն անելու անդուր անհրաժեշտությունից:

Նամադրեք փոխանակումները

Երբեմն պարահում է, որ ակնկալվում է, որ ուսումնասիրման առարկա քաղաքական այլընտրանքներից մեկը ավելի լավ արդյունք է առաջացնելու, քան գնահատման ցանկացած առանձին չափանիշի հետ կապված որևէ այլընտրանք: Այդ դեպքում որևէ փոխզիջում այլընտրանքների միջև չկա: Սա կոչվում է *գերիշխում* : Թեև, սովորաբար դուք նվազ բարեբախտ եք և պետք է հստակեցնեք տարբեր քաղաքական հնարավորությունների հետ զուգակցված՝ արդյունքների միջև փոխանակումները, հանուն ձեր հաճախորդի և/կամ լսարանի:

Ամենաարածված փոխանակումը՝ փողի և քաղաքացիների որևէ համամասնության կողմից ստացված ապրանքների և ծառայությունների միջև է, ինչպես, օրինակ, գրադարանային աշխատաժամերի երկարացնելը ժամը 8:00-ից մինչև 22:00՝ տարեկան 200,000 ԱՄՆ դոլար ծախսի համեմատությամբ: Մեկ այլ արածված փոխանակում, հարկապես կարգավորիչ քաղաքականության մեջ, վերաբերում է մասնավոր ծախսերի (ընկերության կողմից արտանետումների նվազեցման սարքավորումների տեսչությանը)՝ սոցիալական բարիքների հետ (առողջապահության և անվտանգության պահպանման վիճակի բարելավում), համեմատությամբ:

Ինչպես սովորեցնում է փնտեսագիտությունը, փոխանակումները կարարվում են եզրիքում (մարժա): Փոխզիջումների վերլուծությունը մեզ հետևյալն է հուշում. Եթե մենք ծախսենք լրացուցիչ X դոլար Y Ծառայության լրացուցիչ միավորի դիմաց, մենք կստանանք լավ արդյունքի լրացուցիչ Z միավոր: Նման վերլուծությունը որոշում կայացնողին ստիպում է պարասխանել հետևյալ հարցին. «Նասարակությունը (կամ դուք) ավելի շատ է արժեքորում Z-ը թե՛ X-ը» և հետո հետևել պարասխանի ակնհայտ ենթադրադրին («Եթե այո, որոշեք մեկ այլ Y-ի համար, եթե ոչ՝ մի արեք»):

Լեզվաբանական մեխանիզմը, որ ձեզ կօգնի եզրիքի վրա կենտրոնացված մնալ՝ *լրացուցիչ* բառի հաճախակի օգտագործումն է: Նկատենք, որ այդ բառը երեք անգամ է երեկան գալիս նախորդ պարբերության վերլուծական օրինակում:

Y Ծառայության որոշ միավորներ կարող են գնվել միայն մեկ միավորից ավելի մեծ «կտրորներով», երբեմն՝ շատ ավելի մեծ: Դիտարկեք մայրուղիների և կամուրջների

կողմից մաքակարարվող փրանսպորտային ծառայությունները: Y-ը կարող է լինել մեկ ուղևորի ճամփորդությունը A կետից B կետ, բայց փրանսպորտային շինարարական նախագծերի մեծ մասը (մայրուղու ընդլայնում, նոր կամուրջի կառուցում) կարող են նախաձեռնվել միայն հազարավոր ճամփորդություններից բաղկացած՝ Y-ի նվազագույն փաթեթների համար: Կամ, ենթադրենք, որ ոստիկանության պետը պետք է ընտրի երկու «փհաճ» այլընտրանքներից մեկը, օրինակ՝ փարեկան 1 միլիոն դոլարի ծախս գիշերային հերթափոխի արտաժամյա աշխատանքի համար, կամ 250,000 դոլար (փարեկան) ոստիկանության մեքենաների հաճախակի փոխարինման համար: Առաջին այլընտրանքը փհաճ է, որովհետև ոստիկանների արհմիությունը պնդում է, որ պետք է լինի նվազագույն արտաժամյա աշխատանք մեկ հերթափոխի բոլոր 150 ոստիկանի համար, իսկ երկրորդ այլընտրանքը փհաճ է, որովհետև մեքենաների մաքակարարողը շատ ավելի քիչ գին է նշանակում յուրաքանչյուր ավտոմեքենայի համար՝ դրանց քանակի որոշակի շեմն անցնելուց հետո: Եթե, ասենք, կողոպուտների նախապեսված նվազումը արտաժամյա աշխատանքի աճի շնորհիվ լինեք փարեկան 200, իսկ նոր մեքենաների շնորհիվ այթիվը կազմեր 50, որոշում կայացնողին դիմակայոց եզրիքային փոխանակումը կլինի լրացուցիչ 5000 դոլար՝ յուրաքանչյուր կանխարգելված կողոպուտի դիմաց: Այս դեպքում «եզրիքը» փհաճ 150 կողոպուտներն են և 750,000 դոլարը: (Բացի կողոպուտների կանխարգելումից եվ ծախսերի արդյունավետությունից, անշուշտ այլ չափանիշներ նույնպես փհին կլինեն այս խնդրի համար):

Նամաչափելիությունը

Ենթադրենք, որ A_1 Այլընտրանքը շատ լավ է կուրակվում C_1 Չափանիշի վրա, չափավոր՝ C_2 -ի վրա և վատ՝ C_3 -ի վրա: Եւ ենթադրենք, որ A_2 -ը հակառակ ձևով է կուրակվում: Մենք կարող ենք երկու այլընտրանքների միջև ընտրություն կարարել միայն, եթե կարողանանք կշիռ փալ չափանիշների կարևորությանը և, եթե կարողանանք արտահայտել դրանց համեմատական կշիռները չափանիշների հետ համաչափելի միավորներով: Դուք հավանաբար լսել եք, որ փողը բոլորի նախընտրելի թեկնածուն է որպես համաչափելիության համակարգ: Փողը որպես չափում օգտագործելը շատ լավ գաղափար է, և հաճախ շատ ավելի լավ է աշխատում քան կարելի էր երևակայել: Օրինակ, նույնիսկ «կյանքի արժեքը» կարող է երբեմն հիմնավոր կերպով ներկայացվել հետեվյալ կամ նման մի չափումով. «փարեկան Y

տոկոսով մահվան ռիսկի նվազեցման դիմաց X դոլար վճարելու պարտավորականություն»:

Այնուամենայնիվ, փողային չափումը, ինչպես նաև համաչափելիությունը սահմաններ ունեն. Ամփոփ վճիռ կայացնելու համար, թե քաղաքական հավասարության ո՞ր մասից է պետք հրաժարվել ընտրապարածքների վերաձևման դեպքում, օրինակ, աֆրո-ամերիկացիների ձայների թիվը որքանո՞վ ավելացնելու դիմաց, փոխանակումն իմաստալից տերմիններով ձևակերպելը անհնարին է թվում: Այս խնդիրն, ընդհանրապես, հայտնի է որպես *քաղաքական խնդիր*: Որոշակի խոր իմաստով այն տրամաբանորեն անլուծելի է, թեև որոշ էվրիստիկայի մասնագետներ կարող են օգնել այն նկատել մինչև իր նվազագույն անկրճարելի չափը:

Վերանայված ծախսածածկման վերլուծությունը: Մենք տեսանք, թե ինչպես ծախսածածկության վերլուծությունը կարող է ձեզ օգնել (1) կենտրոնանալ այն մնացորդային անորոշությունների վրա, որ դուք պետք է գնահատեք և (2) սրնձել այն տերմինները, որոնցով քվյալ գնահատականը պետք է տրվի («Մենք պետք է վստահ լինենք, որ A_1 Այլընտրանքը կառաջացնի առնվազն X արդյունքներ, որպեսզի արդարացվի դրա անտրությունը»): Տեսնենք, այժմ, թե ինչպե՞ս կարող է ծախսածածկման վերլուծությունը օգնել լուծելու համաչափելիության խնդիրները:

Դիտարկեք քաղաքականության այնպիսի ոլորտներ, ինչպիսիք են անվտանգության կանոնները, երբ մենք ոչ-բացահայտ կերպով դոլարները փոխանակում ենք կյանքին սպառնացող ռիսկերի հետ: Կարելի է ենթադրել, որ այդ առաջարկները գնահատելու համար դուք պետք է «որոշեք, թե իրականում ի՞նչ արժե մարդու կյանքը»՝ աշխատանք, որ մեզնից շատերը, հասկանալիորեն, չեն ցանկանում կատարել: Այս խնդիրը, սակայն, որոշ չափով դյուրացվում է, եթե դուք աշխատում եք քանակական գնահատականների հետ և կիրառում եք ծախսածածկման վերլուծությունը: Ենթադրենք, օրինակ, որ դուք մտադրվում եք մեքենաների նոր նախագծային ստանդարտ պարտադրել ավտոարդյունաբերությանը, որը կկատարելագործի անվտանգությունը և, ենթադրաբար, կփրկի տարեկան 25 մարդկային կյանք՝ առանց ժամանակային սահմանափակումների: Ստանդարտին համապատասխանեցման ծախսը նախատեսվում է, որ կկազմի տարեկան 50 միլիոն ԱՄՆ դոլար անժամկետ: Այսպիսով, եզիրքային փոխանակումը, ենթադրաբար, կկազմի «2 միլիոն դոլար յուրաքանչյուր կյանքի համար»: Բայց դուք չափի պարասխանեք «ի՞նչ արժե իրականում մարդու կյանքը» հարցին, որպեսզի տեսնեք,

որ այս որոշումը, առնվազն որոշ իմաստ ունի: Դուք պետք է պարասխանեք հերևյալ հարցին. «Արդյո՞ք վիճակագրական կյանքը (այն է՝ բնակչության կազմից պարահականորեն չվիճակահանված՝ անհայտ անձի կյանքը, ի տարբերություն ռեալ մարդու կյանքի) արժե, առնվազն, 2 միլիոն դոլար»: Սա ծախսաձեռնարկային վերլուծության ոլորտի հարց է: Ձեզ քաջ հայտնի պարճառներով, ձեր համար կարող է ակնհայտ լինել, թե արժե՞ այդքան իրականում վիճակագրական կյանքը, թե՞ ոչ: Եվ, թեև շատ բարդ է որոշելը, թե արդյո՞ք վիճակագրական կյանքի արժեքը գրավում է որոշակի փողային սահմաններից դուրս կամ ներս, այն շատ ավելի քիչ դժվար է, քան կերպային արժեքը որոշելը:

Փոխանակման նույնիսկ այս տիպի հաշվարկը շատ մարդկանց համար տհաճ է, և ոմանք այն բարոյական տեսանկյունից անհանդուրժելի են համարում: Դժբախտաբար, անհանդուրժելի, թե՞ ոչ, այն ինչ-որ իմաստով անխուսափելի է: Ինչ դիրքորոշում էլ դուք ունենաք վերոհիշյալ ավտոմեքենաների անվտանգության սպանդարտների նկատմամբ, դուք անուղղակիորեն նաև դիրքորոշում եք ձևավորում դոլար/կյանքին սպառնացող ռիսկ փոխանակման վերաբերյալ. եթե դուք պաշտպանում եք սպանդարտը, ապա, անուղղակիորեն, դուք հավատում եք, որ փոխանակումը արժեքավոր է, մինչդեռ, եթե դուք դեմ եք սպանդարտներին, ապա չեք հավատում: Բարեբախտաբար, այս տրամաբանական ենթատեքստը ունի օգտագործման իր շրջանակները: Շատ դեպքերում, դուք կարող եք բավարար խելամարտությամբ գերադասել հիմնվել ձեր «ներըմբռման» վրա, այլ ոչ՝ որևէ բարդ համակարգային մեթոդի վրա: Սակայն, երբ դուք եզրակացություն անեք, որ հիմնաված է ներըմբռման վրա, դուք կարող եք *ստուգել* ձեր ներըմբռնումը՝ ինքներդ ձեզ հարցնելով. «Քանի որ իմ քաղաքական ընտրության հերևանքն այն էր, որ, եթե ես իրոք համարում եմ X-ը առնվազն (կամ առավելագույնը) այս կամ այն չափով արժեքավոր, արդյո՞ք ես դրան հավատում եմ»:

Առանց արդյունքները ծրագրելու, փոխանակման որևէ բան չկա

Փոխանակումները համադրելիս տարածված ծուղակներից է՝ փոխանակումները դիտարկել *այլընտրանքների* միջև, այլ ոչ՝ ծրագրած *արդյունքների* միջև (այսինքն, «գիշերային ժամերին աշխատող 20 հետիոտ ոստիկաններին՝ ցածր պահպանման ծախս պահանջող ոստիկանական ավտոմեքենաների շարժակազմով փոխարինելը»): Թեև նման փոխանակում կա, դուք վայրկյանապես կտեսնեք, որ դա ձեզ որևէ բան չի տալիս: Երկու այլընտրանքներն էլ

նախ պետք է փոխակերպվեն արդյունքների՝ մինչև բուն փոխանակումների համադրումը: Այսպիսով, մրցակցող արդյունքներ կարող են լինել ուսփականության կողմից փարեկան 50 (ավելի կամ պակաս...) կողոպուտների կանխանգելումը ընդդեմ շարժակազմի պահպանման ծախսերի՝ 300 000 դոլարի չափով փնտրեսում:

Պարզեցրեք համեմատության գործընթացը

Ամեն ինչ արեք այլընտրանքների համեմատության գործընթացը պարզեցնելու և վճռական փոխանակումների վրա կենտրոնանալու համար:

Նեռացրեք: Նախ հեռացրեք որևէ այլընտրանք, որ ակնհայտորեն գերիշխվում է առնվազն մեկ այլընտրանքի կողմից: Երկրորդ, փնտրեք այլընտրանքներ, որոնք կգերիշխվեն, եթե մեկ (կամ ավելի) չափանիշի ավելի փոքր կշիռ փաթ, քան մյուս բոլոր չափանիշներին: Լավ մրաժեկուց հետո, դուք կարող եք որոշել, որ այդ չափանիշը (գուցեն՝ մյուսներն էլ) պետք է այդչափ ցածր կշիռ ունենա և, որ այդ այլընտրանքները նույնպես կարող են դեն նետվել հետագա ուսումնասիրություններից:

Նախուկ ուշադրություն դարձրեք ներկա միությունների շարունակվելը պարզապես թույլ փալու այլընտրանքին: Եթե այն դեռ չի հեռացվել ձեր վերլուծության փվյալ պահին, ապա ժամանակն է ստուգելու, եթե այն գերիշխվում է մյուս այլընտրանքների կողմից բավարար չափով՝ այն դուրս նետելը արդարացնելու համար:

Նամեմարեք *բազային դեպքի հետք*: Եթե, նույնիսկ, դուք դեն նետեք «թող ներկա միությունների շարունակվեն» թեզը որպես ողջամիտ այլընտրանք, դուք դեռ կարող եք պահպանել դրա համար ձեր ծրագրած արդյունքների շարքը որպես *մեկնակետ*, որի հետ պետք է համեմատել ծրագրած արդյունքների մյուս շարքերը: Նման մեկնակետային շարքը հաճախ կոչվում է *բազային դեպք*: Բազային դեպքը որպես մեկնակետ օգտագործելը օգտակար է գրեթե անկախ այն բանից, թե դա ինչ է: Դուք կարող եք ցանկանաք այլ արդյունքներ նույնպես օգտագործել որպես բազային դեպքեր, բացի (կամ ի լրումն) «թող ներկա միությունների շարունակվեն» թեզից: Բազային դեպքերը լուսաբանող այլ հնարավորություններ են.

«Նավանական արդյունքը, եթե մեզ չի հաջողվել կանխարգելել այն, ինչ ծրագրում է Նահանգապետի գրասենյակը (կամ մեկ այլ ազդեցիկ մարմին)...»:

«Արդյունքների մեր իդեալական շարքը, եթե քաղաքական պայմանները գոնե փոքրինչ բարենպաստ լինեին...»:

«Վարագույն հնարավոր սցենարը, որ մենք պետք է կանխենք՝ գործնականորեն ցանկացած գնով...»

Եթե դուք որոշեք օգտագործել բազային դեպքը որպես մեկնակետ, դուք, հավանաբար, պետք է մեկ այլ *արդյունքների մատրիցա* կազմեք, որում յուրաքանչյուր բջիջ գնահատում է ծրագրած արդյունքը իր ծրագրած բազային նմանակի հետ: Անշուշտ, դուք կարող եք ցանկանալ կազմել ձեր սկզբնական արդյունքների մատրիցան այս կանակով, ի սկզբանե:

7. Որոշեք:

Ութաստիճան Ուղու «Որոշեք» քայլը ստուգելու համար է, թե որքանով լավ եք դուք կատարել ձեր աշխատանքը մինչ այս կետը: Եթե նույնիսկ դուք ինքներդ չեք որոշում կայացնողը, այդ պահին դուք պետք է ձև անեք, որ դուք եք: Նեպո, որոշեք ինչ անել, հիմնվելով ձեր իսկ վերլուծության վրա: Եթե այդ որոշումը ձեր համար դժվար է կամ անհանգստություն պատճառող, գուցե պատճառն այն է, որ դուք բավարար չափով չեք հստակեցրել փոխանակումները, կամ, որ դուք բավարար չափով չեք խոսել ի հայր եկող (կամ եկած) իրականացման լուրջ խնդիրների մասին, կամ, որ վճռական ծախսերի գնահատականը դեռևս չափազանց աղուր է և անորոշ, կամ, որ դուք բավարար զգուշությամբ չեք հավասարեցրել որոշակի կարևոր պահանջարկի կոր գծի առաձգականությունը, և այլն:

Այսպես մրաժեք այդ մասին. Եթե դուք *ինքներդ ձեզ* չկարողանաք համոզել գործողությունների որոշակի ընթացքի ճշմարտանմանության վերաբերյալ, ապա, հավանաբար, ի վիճակի չեք լինի համոզելու ձեր հաճախորդին:

Իհարկե, և բ դուք պարմում եք հաճախորդին կամ որևէ այլ լսարանի ձեր պարմությունը, դուք, փոխարենը, կարող եք սահմանափակել այն համապարասխան փոխանակումների հստակեցմամբ և որոշումը ամբողջովին թողնել լսարանին:

Քսան դոլարանոց թղթադրամի տեսարը

Այս կետում դուք պետք է ձեր նախընտրելի քաղաքական այլընտրանքը ենթարկեք *քսան դոլարանոց թղթադրամի տեսարին*: Տեսարի անվանումը գալիս է տնտեսագետների մասին հին անեկդոտից: Երկու ընկեր փողոցով քայլում են և նրանցից մեկը մի պահ կանգնում է՝ գետնից ինչ-որ բան վերցնելու համար. «Տե՛ս, քսան դոլարանոց թղթադրամ», - ասում է նա:

«Զի կարող պարահել», - պարասխանում է երկրորդը, որը փնտեսագետ է: «Եթե նույնիսկ այդպես լինեք, մեկ ուրիշը այն արդեն վերցրած կլինեք»: Անալոգիան հեփեյսլին է. *«Եթե ձեր քաղաքական այլընտրանքը տեղափոխվում է զաղափար է, ապա ինչպե՞ս է պարահել, որ այն դեռ չի իրականանում»*: Այս փեսքը ձախողելու ամենափարածված աղբյուրները բյուրոկրատական և մյուս շահագրգիռ կողմերի դիմադրությունը դիտարկելու անփեսումն է, և համապարասխան քաղաքական շրջապարում որևէ գործարարի բացակայությունն է, որը շահագրգռված է վերցնել այդ լավը թվացող գաղափարը և այն մինչև վերջ հասցնել:

8. Պարմեք ձեր պարմությունը

Բոլոր վերոհիշյալ քայլերի՝ ձեր խնդրի վերասահմանման, այլընտրանքների վերախմաստավորման, չափանիշների վերանայման, կանխատեսումների վերագնահատման, փոխանակումների վերաթեքվորման՝ բազմաթիվ կրկնություններից հետո դուք պարաստ եք պարմել ձեր պարմությունը որոշակի լսարանի: Լսարանը կարող է լինել ձեր հաճախորդը կամ ավելի լայն լինել: Կարող է լինել թշնամական կամ բարեկամական:

Նյու Յորքի տաքսու վարորդի փեսքը

Մինչ առաջ անցնելը, ձեզ պեսք է կարարել մի փոքր ստուգում իրական պայմաններում: Ենթադրենք դուք Նյու Յորք քաղաքում տաքսի եք կանգնացրել: Քանի դեռ դուք խրված եք ավտոխցանում, վարորդը հարցնում է ձեր աշխատանքի մասին: Դուք ասքում եք, որ դուք «քաղաքական վերլուծաբան եք և աշխատում եք ... համար»: Նա հարցնում է. «Դա ի՞նչ է»: Դուք բացատրում եք, որ աշխատում եք «...-ի խնդրի վրա»: Նա ասում է. «Ե՛վ ո՞րն է պարասխանը»: Դուք ունեք մեկ րոպե կապակցված և գործնական բացատրություն տալու համար, քանի դեռ նա ձեզ չի մնադրել ցուցամուլ ինտելեկտուալ լինելու մեջ: Եթե դուք զգում եք, որ սկսում եք կմկմալ և երկմալ, ապա դուք իրականում չեք հասկացել ձեր իսկ եզրակացությունը բավարար խորությամբ՝ ուրիշներին այն բացատրելու համար և, հավանաբար, ինքներդ ձեզ: Վերադարձեք գծագրական տախտակի մոտ մինչև դուք այն հստակ հասկանաք:

Այժմ, դիտարկեք այն հնարավորությունը, որ ինչ-որ մեկը կարող է ցանկանալ ռեալ որոշում կամ քաղաքական առաջարկ հիմնավորել ձեր վերլուծությամբ: (Նման դեպքեր հայտնի են): Եթե նույնիսկ, դուք, որպես վերլուծաբան, ողղակիորեն գործ չեք

ունենալու այնպիսի դժվարին լսարանի հետ, ինչպիսին Նյու Յորքի վարորդներն են, հավանական է, որ որևէ մեկը պետք է դա անի: Տեղեկագրեր, դուք, առնվազն, պետք է ի վիճակի լինեք բացառելու ձեր հիմնական պատմությունը որևէ մեկին բավականաչափ պարզ և գործնական լեզվով, որպեսզի այդ որևէ մեկը ի վիճակի լինի շարունակել հասարակական և ժողովրդավարական կրթության հետ սիրաբանելը:

Դուք, ձեր հաճախորդը և ձեր լսարանը

Ենթադրենք, դուք հանձնեցիք Նյու Յորքի փաքսու վարորդի փեսայը, հիմա, նույնացրեք և գնահատեք հնարավոր ոչ փաքսու վարորդների լասարանների ինքնությունը:

Դրանք են, նախ և առաջ, ձեր հաճախորդը, այն անձը կամ անձինք, ում հավանությունը ձեզ ամենաշատն է հարկավոր՝ գուցե, ձեր վերադասը (-ները), կամ նրանք, ով ֆինանսավորում է ձեր աշխատանքը: Ինչպիսի՞ն են ձեր և ձեր հաճախորդի միջև հարաբերությունները: Ի՞նչ եք դուք ասում և ինչպե՞ս եք դա անում պետք է մեծապես կախված լինի նրանից, թե արդյո՞ք ձեր հարաբերությունները երկարաժամկետ են և արդյո՞ք դրանք դեմ առ դեմ են փոխ ունենում: Մասնավորապես, այն բանից, թե որքանո՞վ հեշտ կլինի ձեր համար շփվել այն թյուրմեթոդները, որ կարող են փոխ ունենալ:

Նաջորդը, մյուս կողմից լայն քաղաքական շրջապատի մասին: Ձեր կարծիքով, ո՞վ է «օգտագործելու» ձեր վերլուծությունը և ի՞նչ նպատակով: Կվերցնի՞ր արդյոք որևէ մեկը ձեր արդյունքները, դրանք քարոզչական համարեքստում օգտագործելու համար: Ձեր արդյունքների նման օգտագործումը դուք ցանկալի՞ր կհամարեք: Ցանկալի՞, եթե որոշակի կողմնակիցներ օգտագործեն ձեր աշխատանքը և անցակալի՞, եթե դա անեն ուրիշները: Դուք ցանկանո՞ւմ եք անել որևէ բան ձեր քաղաքական խորհուրդները առանձնացնելու համար՝ ըստ այն լսարանների փեսայի, որոնց դրանք հասու լինեն կամ չլինեն:

Կարո՞ղ է պարզապես, որ դուք, գուցե առանց դիտարկության, օգտարացնեք որոշակի լսարաններ՝ սակավաթիվ բառեր օգտագործելով:

Եթե դուք հստակ առաջարկություններ եք անում, համոզվեք, որ դուք առաջ եք քաշում և հակահարված եք փախ հնարավոր այն առաջարկություններին, որ որոշակի լսարաններ կարող է ունենան: Նաև համոզվեք, որ դուք դրանք համեմատում եք այն բանի հետ, որ դուք կամ ուրիշները կարող են համարել գործողությունների մյուս լավագույն ընթացքը, ցույց փախու համար, որ ձերն ավելի լավն է:

Ինչ միջոց օգտագործել:

Դուք կարող եք ձեր պատմությունը ներկայացնել գրավոր կամ բանավոր նախաձեռնությամբ: Ցանկացած դեպքում, հաղորդակցվեք պարզ և հստակ: Ղեկավար սկզբունքն է, որ հավասար այլ պայմանների դեպքում, կարճը միշտ ավելի լավ է: Գրավոր պրեզենտացիաներում, լավ ենթավերնագրերը և գրաֆիկները կարող են դյուրացնել ընթերցումն ու ընկալումը: Ցուցադրական պարագաները, ինչպես՝ գրադարձակները, պրոեկցիոն ապարատները և կոմպյուտերային սլայդների ցուցադրումը հաճախ օգնում են բանավոր պրեզենտացիաների ժամանակ:

Բանավոր պրեզենտացիաները պահանջում են պրակտիկա, ինքնակարգապահություն եր որոշ հիմնական սկզբունքների որոշակի իմացություն: Նիմանական սկզբունքներից ամենահիմնականներն են՝ *շատ դանդաղ և պարզ խոսելը*, սենյակում ամենուրեք լավ լսվելու համար բավականաչափ բարձր խոսելը, նույնիսկ ուշադրությունը շնող աղմուկը ծածկելով, ցածր ձայնասահմանում խոսելը, ինչը միտում ունի վստահելիությունն ու արժանահավաստությունը մեծացնելու, շուտուժուտ չգալը, բայց և ձողի պես փնտրել չկանգնելը, լսարանի անդամների աչքերի մեջ նայելը և այդ ընթացքում սենյակի որևէ մեկ կողմին գերապարվություն չբերել: Դանդաղ և հստակ խոսելը, հավանաբար, ավելի բարդ է, քան դուք կարծում եք, բայց և շատ կարևոր է:

Ձեր պատմությունը պետք է ունենա տրամաբանական պատմողական հոսք

Ձեր պատմության հոսքը պետք է նախագծվի՝ նկարի ունենալով ընթերցողի (ունկնդրի) պահանջարկները, հետաքրքրությունները և ունակությունները: Թե գրավոր, թե բանավոր պրեզենտացիաներից պետք է հստակ երևա, թե ինչն է առիթ ծառայել ամբողջ վերլուծության համար: Ուստի, լավագույն տարբերակը կլինի ձեր պրեզենտացիան սկսել՝ ձեր վերլուծության առարկա հանդիսացող խնդրի ձևակերպմամբ:

Կարևոր է նաև ամենամանրամասն կերպով հիմնավորել ձեր վերլուծության ընթացքի քայլերը, այն է՝ հարվածները, պարբերությունները և նախադասությունները: Ընթերցողների մեծ մասը կփնտրի յուրաքանչյուր տարրի հիմնավորումը դրան անմիջապես նախորդող մասում: Ներկայացրեք երկար շեղումներից: Այդ պարճառով, զգուշացեք այն հարվածներից, որ հակված եք կոչել «Օժանդակ նյութեր»: Նմանապես, «Մինչ ... - ին անցնելը ...» դարձվածքը,

սովորաբար, չմարսված նյութի նշան է: Շատ ընթերցողներ աչալուրջ են վրանգի նշանների նկարմար, հեղուկաբար, դուք էլ պետք է աչալուրջ լինեք: Նույնը ճշմարիտ է «Նախ անհրաժեշտ է բացատրել/հասկանալ ...-ի պարամությունը» նախադասության համար: Նիշեք, որ քաղաքական վերլուծությունը վերաբերում է ապագային: Զարմանալի է, սակայն հաճախ ակնհայտ չէ, թե ազդո՞ւմ է արդյոք պարամությունը ապագայի վրա և ինչպե՞ս է դա կարարվում: Պետք է ազդի, բայց ճշգրիտ ինչպե՞ս է րևի ունենում այդ ներգործությունը ցույց տալու բեռը պետք է կրեն գրողը կամ հեղինակը:

Տարածված, թեև ոչ միօրինակաբար կիրառելի կազմակերպական կառուցվածք է՝ սկսել խնդրի լավ սահմանմամբ և հետո ձեր կողմից դիտարկվող յուրաքանչյուր այլընտրանքին վերաբերվել որպես կարևոր հարվածի: Յուրաքանչյուր նման հարվածում դուք կծրագրեք այլընտրանքի իրականացման հավանական արդյունքը (-ները) և կգնահատեք, թե որքանո՞վ են հավանական նման արդյունքները որոշ պարճառային մոդելների և համակցված վկայությունների լույսի ներքո: Այս քննարկումներից հետո, դուք կարող եք վերանայել և ամփոփել այլընտրանքային արդյունքները և քննարկել դրանց փոխանակումները:

Նկատեք, որ այս կառուցվածքում չափանիշները հատուկ չեն քննարկվում: Այնուամենայնիվ, երբեմն, չափանիշների անկնձ քննարկումը կարևոր է, է երևան գալ կամ այլընտրանքների և դրանց համակցված արդյունքների ներկայացումից անմիջապես առաջ, կամ՝ անմիջապես հետո:

Որոշ փարսածված ծուղակներ

Ութաստիճան ողուն հեղուկը: Երբեմն օգտակար է այնպես կառուցել ձեր պարմողաղան հոսքը, ասես դուք ընթերցողին՝ ձեռքը բռնած առաջնորդում եք Ութաստիճան ուղիով: Բայց, սովորաբար, այս մոտեցումը սխալ է: Նիշեք, որ Ութաստիճան ուղու նպատակը ձեզ օգնելն է՝ բարդ խնդրի *էություն մեջ թափանցել*: Ընդհանրապես անհրաժեշտ չէ այն օգտագործել պարմությունը ներկայացնելիս, թեև դրա որոշ ասպեկտներ երբեմն օգնում են:

Նարկադրական որակումներ անելը: Մի ընդհատեք վեճի ընթացքը՝ վեճի որոշակի մասնավոր փարրերի բոլոր որակներն ու անորոշությունները ցուցադրելու համար: Այս ծուղակը շրջանցելու ձև է՝ վեճի ընթացքում ածականների և ածականներով դարձվածքների օգտագործելը, օրինակ՝ *ամենաշատ, միջին, և*

ավելի հաճախ, քան հասկառակը, անդհանրությունը հաղորդելու, և հետո, հաջորդ հարվածում, բացառություններին վերադառնալու համար: (Կամ, եթե բացառություններն ու որակավորումները իրոք չեն կարող համբերել, փորձեք նախադասությունները փակագծերի մեջ դնելը և ծանոթագրություններ օգտագործելը):

Ձեր աշխատանքը ցուցադրելը: Մի ներառեք յուրաքանչյուր փաստ, որ դուք երբևէ հայտնաբերել եք ձեր հետազոտության ընթացքում: Նույնիսկ, եթե դուք որակյալ և լիակատար հետազոտություն և վերլուծություն եք կատարել, աշխատանքի ավարտին կպարզվի, որ ձեր հայտնաբերածի մեծ մասը գործին չվերաբերող է: Այսինքն, ձեզ կհաջողվի ձեր ուշադրությունը կենտրոնացնել այն բաների վրա, որ իրապես կարևոր են և նշանակություն չտալ այն բաներին, որ միայն սկզբնական շրջանում էին կարևոր թվում: Սովորաբար, անհրաժեշտ չէ ընթերցողին տանել նույն թափառաշրջությունների ճանապարհով, որ դուք պարզավորված էիք անցնելու:

Առանց բացատրելու թվարկում անելը: Պե՛տք է արդյոք, որ դուք թվարկեք յուրաքանչյուր այլընտրանքային քաղաքականություն, որ մտադիր եք վերլուծել ձեր զեկույցում, մինչև փաստացի վերլուծությունը տրամադրելը: Նման թվարկումը լավ բան է, երբ այլընտրանքները բազմաթիվ չեն, երբ դրանք բոլորը լրջորեն են ընդունվում ձեր կամ լսարանի կողմից և, երբ դրանք նախապարաստում են ընթերցողի միտքը՝ դրան հաջորդող մանրամասն գնահատականին: Այնուամենայնիվ, եթե դուք դիտարկելու շատ այլընտրանքներ ունեք, ընթերցողը կմոռանա ցուցակի պարունակությունը և, եթե պարզվի, որ որոշ այլընտրանքներ մանրագնին ուսումնասիրությունից հետո հեշտությամբ մերժվում են, դուք պարզապես սուտ վկայություններ եք բերել և ընթերցողի մտավոր էներգիան վատնել:

Նմանապես, զգուշացեք յուրաքանչյուր շահագրգռվածության գնահատման չափանիշ թվարկելուց, մինչև դիտարկվող այլընտրանքներին գնահատական տալը: Սովորաբար, թեև ոչ միշտ, առանձնապես շատ շահագրգռվածություն չկա առանձին հարվածում

Ոճ: Խուսափեք բյուրոկրատական և ակադեմիական ոճերի պերճությունից և երկարաբանությունից: (Կարևոր ընթերցում՝ George Orwell, *Politics and the English Language*.) Պե՛տք է նաև խուսափել շաղակրատ և ներքին օգտագործման տրեկությունների վրա կառուցված ոճից (օրինակ, «Չէ՛ որ մենք բոլորս հասկանում ենք, թե ինչպիսի սողուններ են մեր հակառակորդները):

Ձեկույցի ձևաչափը

Եթե ձեր զեկույցը կարճ չէ, սկսեք կադրառողական ամփոփումով:

Եթե զեկույցը փասնհինգ-քսան էջից ավելի է, բովանդակության առկայությունը հաճախ օգտակար է լինում: Եթե, կամ բուն տեքստում, կամ հավելվածներում, մեծ քանակությամբ աղյուսակներ և թվեր կան, դրանց առանձին բովանդակությունը ավելորդ չի լինի: Մարամասն տեխնիկական տեսությունները և հաշվարկները ավելի լավ է զերևել հավելվածներում, այլ ոչ՝ տեքստում: Այնուամենայնիվ, բուն տեքստի մեջ էլ պետք է ներառել բավականաչափ տեխնիկական տեսություններ և դատողություններ՝ ընթերցողին համոզելու համար, որ դուք տեսյակ եք նյութից և, որ ձեր փաստարկները, առնվազն, արժանահավասար են:

Ընթերցողին կողմնորոշելու և տեքստի մեծ հատվածները մասերի բաժանելու համար վերնագրեր և ենթավերնագրեր օգտագործեք, համոզվեք, որ տեքստի ֆորմատացումը (մեծատառերի, շնագրերի, թավագրերի, տարբերիչների օգտագործումը) համապատասխան է և ավելի համոզիչ է դարձնում ձեր փաստարկի տրամաբանական հիերարխիան:

Աղյուսակների ձևաչափը: Ներկայիս պրոֆեսիոնալ պրակտիկան բավականին աղքատ է, ինչ վերաբերում է աղյուսակների ֆորմատացմանը: Մի ընդօրինակեք, այլ փորձեք կատարելագործել այն: Յուրաքանչյուր աղյուսակ (կամ պարկեր) պետք է համար (օրինակ, Աղյուսակ I, կամ Պատկեր 3.A) և խորագիր ունենա: Խորագիրը պետք է դնել ընթերցման լինի, հաճախ օգտակար է, որ խորագիրը նկարագրի աղյուսակից հասկացվելիք հիմնական միտքը (օրինակ, «Խմելու և ավտոմեքենա վարելու հետ կապված փաստացի ռիսկերը արագորեն աճում են ընկերությունների քանակին համապատասխան, բայց դրանք մեծապես թերագնահատվում են քոլեջների ուսանողների կողմից»): Աղյուսակի յուրաքանչյուր շարք և սյունակ պետք է պիտակ ունենա, որը պետք է առնց դժվարությունների մեկնաբանվի:

Նիմանականում, աղյուսակները կամ զույգ նկարագրական են, կամ կոչված են ցուցադրելու որոշակի պարզառային հարաբերություններ: Ինչ վերաբերում է վերջինին, սովորաբար ցանկալի է սրվածել այնպիսի աղյուսակներ, որ մեկ (կամ առավելագույնը՝ երկու) միտք են ընդգծում և, կարող են առանձին դիտարկվել՝ առանց դրանց ուղեկցող տեքստերում երկար-բարակ բացատրությունների անհրաժեշտության: Սովորաբար, ավելի լավ է երկու-երեք փոքր աղյուսակներ օգտագործել՝ երկու-երեք միտք ընդգծելու համար, քան մեկ ծավալուն աղյուսակ

օգտագործել՝ աշխատելով դրա բովանդակությունը բացառել ուղեկցող տեքստի միջոցով:

Սովորաբար, աղյուսակները ծանոթագրություններ/տողափակեր են պահանջում: Աղյուսակի ներքևի մասում միշտ պետք է լինի աղբյուրի նշագրում: Ծանոթագրությունները երբեմն վկայակոչում են աղյուսակը կազմելու համար օգտագործված տվյալների աղբյուրը, երբեմն էլ ձգտում են պարզաբանել շարքերի և սյունակների պիտակների իմաստը, որոնք անհրաժեշտաբար հապավումներով են ներկայացվում:

Նիշափակումներ և աղբյուրներ: Զեկույցի վերջում ընդգրկեք հիշափակումների և աղբյուրների վերաբերյալ էջեր: Գրքերն ու հոդվածները պետք է մեջբերվեն ակադեմիական ոճով (այբբենական կարգով՝ ըստ հեղինակների): Նիմնական նպատակը՝ հեղափոխություն և/կամ թերահավատ ընթերցողներին, որոնք ցանկանում են ինքնուրույն հետազոտել վկայակոչումները, մատենագիտական օգնություն փոխադրելն է: Գոյություն ունեն մի քանի ընդունելի ոճեր, թեև լավ մոդել կարող է հանդիսանալ *Journal of Policy Analysis and Management* հանդեսի գրախոսական բաժնում օգտագործվող ոճը, որը պարզ է և շիտակ:

Ներկայիս տենդենցը՝ տեքստում ծանոթագրությունների փոխարեն «գիտական մեջբերումներ» օգտագործելն է: Այսինքն, հեղինակի ազգանունը, հրատարակման տարեթիվը մեջբերվում են տեքստում՝ փակագծերի մեջ, իսկ ընթերցողն արդեն կարող է մեջբերումն ամբողջությամբ գրքի վերջում հիշափակումների բաժնում: Եթե դուք հետևեք այս պրակտիկային, հիշափակումների հափվածում հեղինակի ազգանունը և տարեթիվը պետք է թվարկվեն գրքի վերնագրից և հրատարակության մանրամասներից *առաջ*: Երբեմն, ցանկության դեպքում դուք կարող եք փակագծերում նաև ընդգրկել էջի համարը:

Մեջբերումների իրավաբանական ոճը բավականին տարբեր է: Եթե վկայակոչումների մեծ մասը իրավաբանական բնույթի է, ապա նպատակահարմար է բոլոր վկայակոչումները գեղատեսիլ էջի տակ՝ ծանոթագրությունների տեսքով: Այնուամենայնիվ, դուք կարող եք պահպանել մեջբերումների գիտական ձևաչափը նաև ծանոթագրություններում:

Նոթերն ավելի դյուրին է ընթերցել, եթե դրանք հայտնվում են մեջբերվող տեքստի հետ նույն էջում, այսինքն, եթե դուք դրանք փակադրում եք որպես ծանոթագրություններ էջի ներքևում, այլ ոչ՝ աշխատության վերջում:

Նուշագրի ձևաչափ

[Ամսաթիվ]

Ստացող՝ [Նասցեափիրոջ ազգանուն(-ներ), պաշտոնական դիրք(-ր)]

Ուղարկող՝ [Ձեր ազգանունը, դիրքը: Ստորագրեք ձեր անվան կողքը կամ վերևում]

Առարկա՝ [Առարկայի կարճ և քերականորեն ճիշտ նկարագրություն]

[Առաջին մեկ-երկու նախադասությունները պետք է հիշեցնեն ստացողին, որ նա է ձեզ խնդրել փվյալ առարկայի վերաբերյալ հուշագիր ուղարկել, և ինչո՞ւ է նա այդ արել: Կամ, որպես այլընտրանք, դուք կարող եք բացատրել, թե ինչո՞ւ եք փվյալ պահին փվյալ առարկայի վերաբերյալ հուշագիր ներկայացնում ստացողին]

[Եթե հուշագիրը երկար է, դուք կարող եք սկսել և ավարտել մեկ-երկու ամփոփիչ նախադասություններով: Եթե դուք սկսում եք երկար ամփոփումով, ապա եզրափակիչ ամփոփումը ցարող է կարճ լինել:]

[Եթե հուշագիրը երկար է, փորձեք այն մասերի բաժանել ենթավերնագրերի օգնությամբ:]

Ճայնային հատված և մամլո հաղորդագրություն

Քաղաքական վերլուծաբանների մեծամասնությունը չի դառնում մամլո հաղորդագրությունների կամ ռադիո կամ հեռուստատեսային ռեպորտաժի նյութ: Ումանք, սակայն դառնում են: Մյուսները նման վերաբերմունքի թեկնածու են դառնում, և բոլորը օգուտ կարող են քաղել, նույնիսկ միջնորդված՝ վերլուծաբանի մտորումներից թե ինչպես սև արտահայտել գլխավոր միտքը: Ուստի, վերլուծական, երբեմն էլ քաղաքական տեսանկյունից շատ օգտակար կլինի, եթե դուք ուրվագծեք մամլո հաղորդագրություն և/կամ մի քանի միտք ձայնային հեռարձակման համար: Դուք կարող եք նաև ռազմավարականորեն մտածել և պաշտպանվողական մտրեցում դրսևորեք՝ տեսնել և համար ինչպես ձեր հակառակորդները կբնութագրեն ձեր աշխատանքը մամլո

հաղորդագրությունից կամ հեռարձակումից հետո:

Մաս Բ

Քաղաքական վերլուծության համար փվյալներ հավաքելը

ԴԻՏԱՐԿԵՆԶ այն խնդիրները, որին բախվում է Բլու Լեյք լճի ջրի աղտոտման վերահսկողության ծրագրերի վերլուծության վրա աշխատող հետազոտողը: Նա գիտի, որ կա աղտոտված լիճ, կա ֆեդերալ, նահանգային և փոքր տեղական օրենսդրություն՝ ուղղված լճի մաքրումը ավարտելուն կամ հետագա ախտոտումը կանխելուն, և, որ այդ շրջանում կա բնապահպանական գրասենյակ, որը որոշ չափով զբաղվում է համապատասխան հակաաղտոտման քաղաքականությամբ և ծրագրերի կառավարմամբ: Բայց հետազոտողին անհրաժեշտ է ավելին իմանալ: Նա պետք է պլանավորի ներկա քաղաքականությունը և ծրագրերը, դրանք շրջապատող քաղաքական մթնոլորտը, դրանք իրականացնելու ընթացքում բյուրոկրատիայի աշխատանքը և այն չափանիշները, որոնցով փորձագետները և ոչ-մասնագետները գնահատում են այդ ամենը: Նա նաև կարիք ունի որոշումներ կայացնելու, թե ինչպես է ինքը գնահատելու, հետո պետք է պարզի, թե որ փվյալները կապ ունեն այդ չափանիշների հետ, և վերջապես պարզի, թե ինչպես ձեռք բերել այդ փվյալները: Եթե ծրագրվում են գործող նախագծերում փոփոխությունների առաջարկներ, ապա պետք է վկայություններ հայթայթել, որոնք թույլ կտան պարզառաքանված կանխատեսումներ անել հավանական արդյունքների վերաբերյալ: Ի լրումն, նա պետք է պարզի, թե ինչ փիլիսոփայությունների կարող են կատարել կամ պատրաստ են կատարել ներկայ համապատասխան դերակատարների խումբը:

Սրանք ընդարձակ հարցեր են, բայց հետազոտողի ժամանակի, եռանդի, փողի, պոպուլյար փնտրումների և հարցազրույց փոփոխության բարի կամքի ռեսուրսները հավանաբար այդքան ընդհարձակ չեն: Հետազոտողը կնախընտրեր ուսումնասիրությունն ավարտել ոչ ուշ քան վեց ամսում, և բնականաբար չի ցանկանա վարձել առաջին հինգ ամիսները պարզապես կողմնորոշվելու համար: Ինչի՞ց նա պետք է սկսի, և սկսելուց հետո ինչպե՞ս պետք է շարունակի:

Սկիզբ

Ամենաառաջին քայլը պարզ է՝ սկսենք նրանից, ինչ գիտենք: Այս հրահանգը կարող է ինքնըստինքյան ակնհայտ կամ փրփվիլ թվալ: Սակայն իրականում, տարածված երևույթ է, երբ մարդիկ գործում են դրան հակառակ: Հանդիպելով նոր և բարդ հետազոտական խնդրի հետ նրանք, մտադրաբար շփոթության մեջ են ընկնում մի քանի շաբաթ կամ ամիս: Սակայն որոշ փաստեր կամ, նույնիսկ, մշուշոտ

հիշողություններ, գումարած՝ որոշ ողջամիտ դատողություններ կարող են զարմանալիորեն արագ ամուր հիմքերի վրա դնել նախագիծը: Ենթադրենք, ձեզ առաջարկել են քաղաքական վերլուծություն կատարել «Վիչահասիկի բիպումինացված ածուխի արդյունաբերության» ապագայի վերաբերյալ: Այդ թեման նույնքան հեռու է ձեր հետաքրքրություններից կամ նախկին փորձառությունից, որքան գալակտիկական սպեկտրոսկոպիան: Դուք կարող եք ընդհանուր ամփոփումն սկսել ինքներդ ձեր համար հեմլայալ հուշագիրը գրելու:

1. Ինձ խնդրել են այս վերլուծությունը կատարել, քանի որ ինչ-որ մարդիկ գտնում են, որ Վիչահասի-ի բիպումինացված ածուխի արդյունաբերության ապագան բավականին մռայլ է, կամ, ընհակառակը՝ գտնում են խոստումնալից է: Եթե առաջինն է, ապա արդյունքները, հավանաբար, կոգրագործվեն որոշակի պետական սուբսիդիաների անհրաժեշտությունն արդարացնելու համար, իսկ եթե երկրորդն է, ապա արդյունքները կօգրագործվեն գովազդային նպատակներով՝ աջակցելու արդյունաբերությանը կամ տնտեսական առևտրականներին, որոնց ապրուստը մեծապես կախված է արդյունաբերության առողջ վիճակից:
2. Ցանկացած արդյունաբերության ապագան մասամբ կախված է շուկայական պահանջարկից: Ածուխի պահանջարկը, հավանաբար, նվազում է՝ որոշ չափով կապված փոխարինող վառելիքի առկայության հետ:
3. Միգուցե արտադրության մեծ ծախսերն են սպառնում արդյունաբերության առողջությանը: Գուցե ածխարդյունաբերական տեխնոլոգիան է թերզարգացած: Եթե՝ այո, ապա Ի՞նչն է պարճառը: Գուցե ածխահանքերի պաշարներն են սպառվում, իսկ տեխնոլոգիան նախատեսված էր հարուստ հանքերի շահագործման համար, այլ ոչ՝ աղքատ հանքերի:
4. Մի քանի տարի առաջ հանքափորների բազմաթիվ գործադուլներ տեսնեցան: Նրանք հանքափորներ-ադմինիստրացիա հարաբերությունները ավելի լավ վիճակում են, թե՛ վա՛ր: Արդյո՞ք աշխատավարձերը բարձրացնելու պահանջները տանում են դեպի ընկերությունների սնանկացումը:
5. Ինչ վերաբերում է երկաթուղիներին և ածուխին, ածուխի փոխադրումները կախված է երկաթուղիներից: Եթե երկաթուղիների վիճակը վատ է, կարո՞ղ է արդյոք ածխարդյունաբերության վիճակը լավ լինել:
6. Ինչ վերաբերում է բնապահպանությանը և ածուխին, ածուխը սև է և մրով պարված և ահագին ծուխ է արտադրում: Անշուշտ, դա բնապահպանական

վրանգ է: Ո՞վ է (եթե այդպիսիք կան) ուշադրություն դարձնում այդ խնդիրների վրա: Կամ, արդյո՞ք դա խնդիր է: Ածխարդյունաբերությունը քայքայում է գյուղական շրջանների գնեցկությունը և, հավանաբար էկոլոգիան: Այդպե՛ս է դա արդյոք: Կարո՞ղ է Սիեռա Ակումբը [Sierra Club՝ բնապահպանական կազմակերպություն, որի փարաձքային գրասենյակները սփռված են ողջ ԱՄՆ-ով և Կանադայով] օգտակար փնեկություններ փրամադրել այս հարցի վերաբերյալ:

7. Գուցե ածուխի վիճակը վաթ չէ, և միայն բիպոմինացված ածուխի արդյունաբերության վիճակն է վաթ: Միգուցե անփրացիփի արդյունաբերությունը բարգավաճում է: Անկասկած, պեքք է լինի ածխահանքերի արմիութենական որևէ ասոցիացիա, որը ունի փվյալներ այս հարցերի վերաբերյալ: Զանգահարեք ամենամոտ գտնվող ածխարդյունաբերական ընկերության հանրային կապերի բաժին և պարզեք նման կազմակերպությունների անվանումներն ու հասցեները:
8. Գուցե ածուխն ընդհանրապես, լավ վիճակում է, բայց Վիչահասիկինը ունի պրոբլեմներ: Բայց այդ դեպքում, ինչո՞ւ Վիչահասիը նույնքան հաճախ չի հայտնվում լուրերի թողարկումներում, որքան Պականոկան, որի վիճակը «անկում ապրող փարաձաշրջանի» նախափայն է: Աշխատանքի Վիճակագրության Բյուրոյից ճշտեք գործազրկության թվերը:

Նման հուշագրերի կազմելը օգտակար է ոչ միայն ծրագրի սկզբնական փուլում, այլ և, այն պահերին, երբ դուք զգում եք, որ սկսել եք շնվել դեպի խուճապ և շփոթմունք: Այս նախնական ամփոփումից հետո դուք պեքք է ձեզ ընկալեք որպես հեփազոփության ռազմավարությունը նախագծող, կափարող և, պարբերաբար, շտկումներ մտցնող, ինչը փնեկարվություն սրանալու և օգտագործելու ձեր ներուժը կենթարկի որոշակի կանխափեսելի փոփոխությունների:

1. *Պարշաճ աղբուրներ հայտնաբերելը:* Ժամանակի ընթացքում դուք կնվազեցնեք անորոշությունը այն մասին, թե ինչն արժե իմանալ և ինչպես դա պարզել:
2. *Աղբյուրներին մոտենալու հնարավորություն ստանալը և պահպանելը:*
(ա) Ժամանակի ընթացքում դուք կմեծացնեք՝ բազմազբաղ և թշնամաբար փրամադրված մարդկանցից հարցազրույցներ վերցնելու և լայն հասարակության համար փակ փվյալներ ձեռք բերելու ձեր կարողությունները;
(բ) Ժամանակի ընթացքում դուք նաև անխուսափելիորեն կսպառեք որոշակի

աղբյուրներից օգտվելու մաքսելիությունը, և, հետևաբար, դուք պետք է պահպանեք նման սպառվող աղբյուրները՝ միայն նպաստավոր պահերին դրանք օգտագործելու համար:

3. Օժանդակ փնեկատվության՝ որպես լծակների համակարգ կուրսակելը:

Ժամանակի ընթացքում դուք կբարելավեք փվյալները մեկնաբանելու և դժկամ աղբյուրներից դրանք հայթայթելու ձեր կարողությունները, դրանով իսկ՝ մեծացնելով օժանդակ փնեկությունների ձեր պաշարը:

4. Քաղաքական արժանահավատությունը պահպանելը: Ժամանակի

ընթացքում հեղազոտական գործընթացն ինքը կսրնծի շրջակա մի միջավայր, որը կամ կնպաստի կամ կխոչընդոտի ձեր կամ ձեր պարվիրատուի վերջնական առաջարկությունների ընդունումն ու իրականացումը:

Այս խնդիրներից որևէ մեկը կառավարելու օպտիմալ ռազմավարությունը կարող է հակասության մեջ մտնել այլ խնդիրներին վերաբերող օպտիմալ ռազմավարությունների հետ: Այս խնդիրներից յուրաքանչյուրը կքննարկվի առանձին բաժնում, իսկ այս գլխի վերջին բաժինը կվերապահվի՝ միաժամանակ բոլոր ռազմավարական հրամայականներին համապատասխանելու ձգտումից բխող երկընտրանքների համառոտ դիտարկմանը: Ամբողջ ընթացքում ես ենթադրում եմ, որ ընթերցողը անփորձ քաղաքական հեղազոտող է և ակադեմիական կրթությունը սրացել է սոցիոլոգիայի բնագավառում: Ուստի, որոշ պահերի ես կփորձեմ վկայակոչել սոցիոլոգիայում կիրառվող հեղազոտությունների մեթոդաբանության և քաղաքական հեղազոտությունների մեթոդների միջև ևս՝ փարբերությունները: Ես հավատում եմ, որ ավելի փորձառու հեղազոտողները որոշ օգուտներ կքաղեն այստեղ բերվող փաստարկներից, առնվազն՝ ավելի լավ կպարկերացնի ընդհանուր պարկերը, որ մինչ այդ սովորել էին անել ներմբռնմամբ:

Մեկ այլ պարզաբանում ենթադրվող լսարանի վերաբերյալ նույնպես փնի կլինի: Դուք ձեր առաջադրանքը սկսում եք որոշակի ռեսուրսներով և հարկադրանքներով, որոնց մի մասը սկիզբ է առնում ձեր փորձառությունից և անձնական հարկություններից, իսկ մուսը՝ ձեր ինստիտուցիոնալ դիրքից: Թեև ինստիտուցիոնալ դիրքը հարկապես կարևոր է հեղազոտության օպտիմալ ռազմավարություն նախագծելու համար, այս գրքում մենք այն չենք քննարկի: Բավական է ասել, որ օրենսդրական հարցերով օգնականի ռեսուրսներն ու հարկադրանքները շար փարբեր են նրա բյորոկրատական մասում աշխատող կոլեգայի ռեսուրսներից և հարկադրանքներից: Այնուամենայնիվ, այստեղ ներկայացվող ռազմավարական

խորհուրդը նպատակ ունի բավականաչափ ընդհանրական լինել համապատասխանել քարքեր հանգամանքներում գտնվող հեղափոխությունների պահանջներին:

Պարզաճ աղբյուրներ հայտնաբերելը

Ի քարքերություն սոցիոլոգիական հեղափոխությունների մեծ մասի, քաղաքական հեղափոխությունների մեծամասնությունը ավելի շուտ ածանցյալ է, քան օրիգինալ: Այսինքն, այն առաջանում է արդեն իսկ ուրիշների կողմից մշակված սրնծարար գաղափարներն ու փվյալները խաղարկելիս: Միայն ժամանակ առ ժամանակ է անհրաժեշտություն առաջանում, որ քաղաքական հեղափոխողը նպատակ դնի սեփական փվյալները գեներացնել, կամ մեկեն փայլուն քաղաքական գաղափար հորինելու պատասխանափությունը սրանձնել: Նրա դերը առաջին հերթին այլ մարդկանց կողմից արդեն մշակված գաղափարները և փվյալները հայտնաբերելը, սրուգելը, մեկնաբանելը, քննադատելը և համադրելն է: Իհարկե, սոցիոլոգիական հեղափոխությունը հաճախ հենց այպես է կարարվում, բայց այն նաև շար ավելի է արժևորում ինքնուրույնությունը: Որոշ իմաստով, քաղաքական վերլուծաբանը դառնում է փորձագետների փորձագետ՝ «փորձագետն» այսպիսի օգտագործվում է որպես գիտնական և փորձառու անձ, որը համեմատաբար ավելի շար իմաստություն և գիտելիք է ձեռք բերել քաղաքականության ոլորտում:

Փաստաթղթերը և մարդիկ

Քաղաքական հեղափոխություններում րեկապություն, փվյալների և գաղափարների գրեթե բոլոր հնարավոր աղբյուրները բաժանվում են երկու ընդհանուր դասի՝ փաստաթղթեր և մարդիկ: *Փաստաթղթեր* ասելով, ես նկարի ունեմ ցանկացած բան, որ պետք է ընթերցվի՝ գրքեր, թերթեր, հանդեսներ, կառավարության գեկույցներ, վիճակագրական արիսիվներ, միջգերատեսչական հուշագրեր, գեկուցագրեր, րեկագրեր և այլն: *Մարդիկ* ասելով, ես նկարի ունեմ թե անհարների, թե մարդկանց խմբերի՝ այս մարդկանց հետ խորհրդակցելն իրականացվում է, սովորաբար, հարցեր րալու և պատասխաններ լսելու միջոցով: Ցանկացած քաղաքական խնդրի վերաբերյալ հեղափոխությունը, սովորաբար, հանգեցնում է երկու աղբյուրների մանրամասն ուսումնասիրման, թեև որոշ հեղափոխողներ հակված են գերաարժեկորել դրանցից մեկը՝ մյուսի հաշվին: Երբեմն այս միտումը պայմանավորված է սովորությունով՝ եթե հեղափոխողը իջ

աշխատանքը սկսում է փոճագների, փորձառու ադմինիստրատորների, և այլ իրազեկ մարդկանց հետ հարցազրույցներ վարելով, նա կշարունակի դա անել այնքան ժամանակ մինչև կսկսի իր աշխատանքը բնութագրել որպես «հարցազրույցներ վարել»։ Ներագրողը, կամաց-կամաց մոռանում է այն փաստը, որ փոճագներն իրենք էլ, սովորաբար, իրենց ձեռնահասությունը ձեռք են բերում փաստաթղթերից, և, որ ադմինիստրատորների կողմից առաջարկվածի մեծ մասը պարունակվում է գործակալության գեկույցներում, օրենսդրական լսումներում, հրապարակված օրենսդրական ակտերում և կանոնակարգերում, և այլն։

Մեկ շրջապատի մեջ խրվելու և մյուսն անտեսելու մեկ այլ պարզառու փնտրություններ հավաքելու ակտիվ կամ պասիվ և անակի անձնական գերապատվությունն է, այսինքն՝ գրադարանները (կամ ֆայլերը՝ գրասենյակային պայմաններում) դաշտային աշխատանքին գերադասելը, կամ ավելի քիչ անձնական փոխներգործությունը՝ ավելի շատին գերադասելը։ Սովորաբար ցանկալի է աղբյուրների երկու տեսակների հետ էլ խորհրդակցել (մարդկանց և փաստաթղթերի), բայց նաև խորհրդակցել մեջընդմեջ հաջորդականությամբ՝ մեծ քանակությամբ հարցազրույցներին հաջորդում է մեկուսացումը գրադարանում, որին հաջորդում հարցազրույցների մեկ այլ ռաունդ, և այսպես շարունակ։ Եթե որևէ այլ պարզառու կլինի, հավանաբար, կա հոգեբանական հաշվարկ, որ դաշտային աշխատանքների օրակարգը կազմակերպվի և իրականացվի ամրագրված ժամանակահատվածում, նույնը վերաբերում է մեծ քանակությամբ փաստաթղթերի հավաքմանը և ուսումնասիրմանը։

Անդհանուր առմամբ, այնուամենայնիվ, պետք է հիշել, որ մեկ աղբյուրը պետք է օգտագործվի մեկ այլ աղբյուրի փնտրումից համար և այս ճյուղավորումը կարող է հեշտությամբ առաջնորդել մեկ շրջապատից դեպի մյուսը, ինչպես նաև՝ նույն փնտրման շրջապատի մեկ աղբյուրից դեպի մյուսը։ Ավելի պարզ ասած՝ մարդիկ առաջնորդում են դեպի փաստաթղթեր, ինչպես նաև դեպի այլ մարդկանց, և փաստաթղթերը առաջնորդում են դեպի մարդկանց, ինչպես նաև դեպի այլ փաստաթղթեր։ Այսպիսով, գիտելիքների ծառի վրա գոյություն ունեն չորս հիմնական ճյուղեր, որոնցից յուրաքանչյուրը մենք առանձին կդիտարկենք։

Մարդիկ առաջնորդում են դեպի մարդկանց։ Նաճախ մեկ ինֆորմանտը ինքնաբերաբար առաջնորդում է դեպի մեկ որիշը, հարցազրույցի կամ զրույցի ընթացքում նկատելով. «Արդեն տեսե՛ք X-ին։ Նա շատ իրազեկ է-ի մասին»։ Այս փնտրության փրամադրմանը կարող է դրդել հերագրողը, հարցնելով, օրինակ՝ «Ո՞վ

կարող է լինի հարմար անձնավորություն Y գործակալությունում փեսնելու համար»։ Նրբանկապությունից ելնելով, կարելի է այս հարցը ավելի զգույշ ձևակերպել. «Ի՞նչ եք կարծում, նպատակահարմար է ...-ի հետ խոսելը, թե դուք գտնում եք, որ նպատակահարմար չէ»։ Երբեմն, արժե ինֆորմանտին ուղղակիորեն հարցնել, կարելի՞ է արդյոք իր անունը օգտագործել իր նշած անձի հետ հարցազրույցի մասին պայմանավորվելիս։ Սա իրեն պաշտպանվելու հնարավորություն է տալիս, եթե նա չի ուզում, որ իր անունը օգտագործվի, և հնարավորություն է տալիս իր անվան հիշատակումը քաջալերելու, եթե նա գտնում է, որ դա իր համար շահավետ կլինի։ (Այսինքն, A-ն կարող է ցանկանալ, որ B-ն իմանա, որ A-ն իր հետ խոսել է որպես «իրազեկ մարդու» հետ, կամ նման մի բան)։ Անպայման ստացեք ինֆորմանտից իր առաջարկած մարդկանց հասցեները և հեռախոսահամարները, որպեսզի հեշտությամբ նրանց գտնեք։

Նման հարցուփորձերի կարևոր կողմնակի արդյունք է նաև իմանալը, թե ումից է պետք հեռու մնալ։ Եթե ինֆորմանտը դյուրահավատ է և ցանկանում է օգտակար լինել, նա կարող է հոժարակամորեն զգուշացնել, օրինակ՝ «Եթե որոշեք փեսնել X-ին, հավանաբար, նա զուսպ կլինի, եթե չասենք՝ հակակրանքով լի»։ Եթե X-ի հետ հանդիպումը զարգացման հաջորդականության շարժարկ է, դա կարող բանալի լինել X-ին չմոտենալու համար, մինչև հանդիպման համար ավելի լավ նախապարաստական աշխատանք տանելը։ Նման հարցուփորձերի կողմնակի արդյունք կլինի այնպիսի տեղեկատվական ֆայլ կազմելը, որ կնշի, թե ով ում հետ նկատմամբ բարեկամական կամ թշնամական վերաբերմունք։ Նման տեղեկատվությունը օգտակար կլինի նոր ծրագրերի համար, որ հետագոյնում ի վերջո ներկայացնելու է, նաև՝ քաղաքական և ադմինիստրատիվ իրազրույցիության քարտեզը գծելիս։

Մարդիկ առաջնորդում են դեպի փաստաթղթերը։ Ինչպես մարդ կարող է հարցնել այլոց, թե էլի ում արժե փեսնել կամ հետը խոսել, նույնպես կարելի է հարցնել, թե ինչ կարդալ և ինչպես այդ ձեռք բերել։ Մարդկանց գրասենյակներ այցելելիս դուք երբեմն կարող եք տարբեր հեղինակների, վերնագրերի, գործակալությունների անվանումների մասին գաղափար կազմել՝ միայն աչքի անցկացնելով գրապահարանները և սևանների ու գրասևանների վրա գրվող թղթերը։ Նաև ձեզ հետ վերցրեք բոլոր փաստաթղթերը, որ ինֆորմանտը պարտաստական է ձեզ տրամադրելու հարցազրույցի ընթացքում, եթե նույնիսկ դու վստահ չեք, որքանով են դրանք առնչվում հարցին։ Շատ հավանական է, որ

կուրակվող այդ հավաքածուից դուք որոշ հեղափոխություններ հայտնաբերեք, և, ամեն դեպքում, դուք կարող եք խուսափել գրադարան լրացուցիչ այցելությունից՝ եթե ավելի ուշ ցանկանաք մեջբերել դրանք կամ օգտագործել ճշգրիտ մատենագիտական տվյալներ: Վերջապես, այնպես արեք, որ ձեր անունը ընդգրկվի այլոց հասցեացանկերում, որպեսզի օգտվեք այն զեկույցների, տեղեկագրերի, մամուլ հաղորդագրությունների, շրջաբերականների և այլն, հոսքից, որ տարածում են քաղաքականության բնագավառում գործող կազմակերպությունները:

Փաստաթղթերը առաջնորդում են դեպի փաստաթղթեր: Ցանկացած մարդ, որ երբևէ լուրջ ակադեմիական աշխատություն է գրել պարամության կամ սոցիոլոգիայի բնագավառում, հավանաբար սովորել է, ինչպես է պետք օգտվել փաստաթղթից՝ ծանոթագրությունների և մատենագրությունների միջոցով մեկ այլ փաստաթուղթ հայտնաբերելու համար: Նույն ընթացակարգը գործում է նաև քաղաքական հեղափոխությունների ոլորտում: Ի լրումն, մարդ հաճախ հղումներ է հայտնաբերում, որ լիակատար չեն գույր ակադեմիական տեսանկյունից, սակայն, դրանք օգտակար են քաղաքական հեղափոխության համար: Դրանք գործակալությունների կամ կազմակերպությունների (կամ նույնիսկ անհատների) հիշատակումներ են, որոնք քաղաքականության ոլորտում պարասիտանաբանություն կամ հեղափոխություն ունեն: Կարելի է ակնկալել, որ դրանցից ոմանք կհովանավորեն այն ուսումնասիրությունները, զեկույցները, զեկույցագրերը և այլն, որ իրենք անգնահատելի կհամարեն: Ձեզ, անշուշտ, որոշակի հնարամտություն պետք կգա նրանց հասցեները գտնելու համար: Բարեբախտաբար, հանրային ֆինանսավորմամբ գործող գործակալությունների, հատուկ ուսումնասիրությունների հանձնաժողովների կամ կոնկրետ խմբի ուսումնասիրման համար սրեժված խմբերի համար մեծամասամբ սա խնդիր չի առաջացնում:

Այն պահից երբ հեղափոխությունը ընթացք է հավաքում, «փաստաթղթերը առաջնորդում են դեպի փաստաթղթեր» պրոցեսն ընթանում է համեմատաբար ուղիղ և առանց ավելորդ դժվարությունների: Խնդիրը հեղափոխությունը նոր նախաձեռնելու ժամանակ իմանալն է, թե ինչից սկսել: Առհասարակ, հեղափոխողը հնարավոր է ցանկանա սկզբնական շրջանում ընդհանուր պարկերացում կազմել քաղաքականության ոլորտի մասին, և նախընտրելի է քննարկել երեք հարց՝ սոցիալական խնդրի բնույթը, խնդրի վերաբերյալ հասարակության և անհատների արձագանքների ամբողջությունը, այս արձագանքների հեղինակների /թե կոլեկտիվ, թե անհատական/ միջև քաղաքական կոնֆլիկտի և համագործակցության ձևերը:

Ինչ վերաբերում է առաջինին, թերևս ամենաճիշտ համեմատաբար վերջերս լույս փեսած որևէ գիտական կամ կիսագիտական գրքից սկսելն է: Ինչպե՞ս ընտրություն կատարել: Անկասկած շատ ձևեր կան, բայց թերևս ամենավստահելի ձևը հետևյալն է՝ ընտրել քաղաքականության ոլորտին առավել առնչվող որևէ գիտակարգ կամ բնագավառ, որոնել այս բնագավառին վերաբերող հիմնական գիտական պարբերականները, կարդալ այս պարբերականների նոր համարներում տպագրված քննադատական հոդվածները, ծանոթագրությունները և գրականության ցանկը, որպես նշված են հեղափոխություն ներկայացնող գրքերի վերնագրեր:

Առկա քաղաքականության վերաբերյալ արձագանքների ամբողջությանը մոտենալու լավագույն տարբերակը այս քաղաքականության բնագավառում գործող առաջատար պետական գերատեսչությունն է: Օրենսդիր մարմնին ներկայացրած պարբերական զեկույցներից, պաշտոնական հաղորդագրություններից կարելի է տեսություններ ստանալ այս բնագավառում իրականացվող բազմաթիվ այլ ծրագրերի և գործիչների վերաբերյալ: Երբեմն սրանք կարելի է լրացնել հանձնաժողովի անդամների կազմած զեկույցներով, որոնք գնահատում են իրականացվող քաղաքականությունը կամ փորձում են հիմնավորել նոր ուղղությունները:

Այս բոլոր գիտական և պաշտոնական հրատարակությունները աչքի անցկացնելով պարզապես անհնար է ոչինչ չհիմնալ այս քաղաքականության ոլորտում քաղաքական հակամարտության և համագործակցության վերաբերյալ: Սակայն հնարավոր է՝ այս տեսություններն էլ բավարար չլինեն սկզբնական պարկերացում կազմելու համար: Քանի որ քաղաքականությամբ առաջին հերթին հեղափոխվում են լրագրողները, նախընտրելի է աչքի անցկացնել Նյու Յորք Թայմսի և այլ հիմնական պարբերականների արխիվները այս թեմաները լուսաբանող նյութեր գտնելու համար:

Փաստաթղթերն առաջնորդում են դեպի մարդիկ. Փորձագետների հոդվածները կամ նրանց աշխատությունների մասին կարդալուց հետո հնարավոր է ցանկություն առաջանա անձամբ հանդիպել այս մարդկանց կամ նրանց հետ հեռախոսազրույց ունենալ: Անշուշտ պետք է զգուշանալ անվանական և իրական հեղինակներին շփոթելուց, մասնավորապես երբ հեղինակը որևէ չինովնիկ է կամ չինովնիկների խումբ: Գերագույն դատարանի որոշումների անվանական հեղինակները, եթե ծայրահեռ օրինակ դիտարկելու լինենք, նախագահող դատավորներն են, մինչդեռ իրական հեղինակները նրանց գործակարներն են, որոնք

հավանաբար իրենց փաստարկներից շարերը քաղում են փաստաբանների արձանագրություններից: Կամ օրինակ, զեկույցի առաջին էջին նշված պեպրական պաշտոնյայի անվան հետևում պեպք է փնտրել այն աշխատակազմը, որ կատարել է աշխատանքը, և ում անունները հնարավոր է նշված լինեն զեկույցի մյուս էջերում կամ նախաբանում:

Անշուշտ, հնարավոր է, որ ձեզ միայն փորձագետների անուններն են հետաքրքրում: Որևէ ուսումնասիրության անվանական հեղինակները ևս հնարավոր է, որ քաղաքական փնտրությունների կարևոր աղբյուր դառնան: Նրանց անվանական վարկը որպես հեղինակ կամ ուսումնասիրության մասնակից հավանաբար արտահայտում է նրանց քաղաքական կարևորությունը /առնվազն մի մարդու կարծիքով/, և աշխատության համար անվանական պատասխանատվություն ստանձնելու նրանց պարտապահականությունը պայմանավորված է PR-ով, նաև «շրջիկ» քաղաքական ուսումնասիրություններով զբաղվողներին հարցազրույցներ փախուցանելու ցանկությամբ:

Տնտեսականություն երկրորդ ձեռքից

Քաղաքական այս կամ այն խնդրի մասին որևէ սենսացիայի կարծիքն իմանալու համար պարտադիր չէ անձամբ սենսացիայի հետ խոսել: Տասնյակ, անգամ հարյուրավոր մարդիկ կարող են պատասխանել այս հարցին, ամբողջովին կամ մասամբ: Այսպիսի երկրորդ ձեռքից ստացված փնտրությունը պեպք է զգուշորեն օգտագործել ու պարբերաբար ստուգել կողմնապահություն կամ սխալներ բացառելու համար: Մակայն ոչ մի դեպքում չի կարելի ասել, թե այս փնտրությունը ավելի վաղ է, քան առաջին ձեռքից ստացած փնտրությունները, որը նույնպես կարող է կողմնապահ լինել կամ փաստական սխալներ պարունակել: Եթե իրավական փնտրությանից նայենք, «ճշմարտություն» իմանալու համար վկաների հետ ավելի մեծ հույսեր են կապում քան պաշտպանյալի հետ, որին ի վերջո չի կարելի բացեիքաց կամ զգուշորեն խնդրել վկայություն փախուցնել: Երբեմն իմաստ ունի ձեռք բերել փնտրություններ առաջին ձեռքից, որպեսզի լրացվի մյուս փնտրությունները, համակապես եթե պարզապես կարծելու, որ այն չունենալու պարագայում ուսումնասիրության վերջնական արդյունքը վստահելի չի լինի:

Երկրորդ ձեռքից փնտրությունը համակապես կարևոր է փնտրողների քաղաքական հասանելիությունը փնտրելիս: Օրինակ, ենթադրենք թե մարդիկ ես առաջարկել, որ շրապ օգնության ծառայությունը անցնի քաղաքային ոստիկանության

իրավասության փակ, և ցանկանում ես կանխապեսել հրշեջ ծառայության հնարավոր արձագանքը: Կարելի է հարցնել անձամբ հրշեջ ծառայության պեպին, բայց հնարավոր է՝ նա չցանկանա ճշմարտությունն ասել, հավկապես եթե նա մտադիր է իր համաձայնությունը փակ ավելի լավ պայմանների կամ կողմնակի վճարումների դիմաց: Այսինքն, հնարավոր է, որ նա իրականում ուրախությամբ է ընդունել այս փոփոխությունը, նույնիսկ խանդավառությամբ, բայց սակարկելու նպատակով նա կարող է իր համաձայնությունը չփակ: Մյուս կողմից, հնարավոր է, որ նա իրականում դեմ լինի կամ չցանկանա իր համաձայնությունը փակ, որովհետև կարծում է, թե մարդիկ իրեն քայքայիչ կհամարեն: Երկու դեպքում էլ հրշեջ ծառայության պեպը փակակապության մարջելի աղբյուր չէ: Սակայն ի վերջո ցանկություն կարող է առաջանալ հարցն անմիջապես նրան փակ, բայց կարելի է ավելի շար փակությունների սփռնալ երկրորդ ձեռքից, օրինակ քաղաքապետարանի որևէ նախկին աշխատակցից, շարքային հրշեջներից, քաղաքապետարանից և ոստիկանական բաժնի աշխատակցից:

Առաջին ձեռքից փակություն սփռնալու ուղիները

Ենթադրենք ցանկանում եք պարզել, թե ինչպիսին են ոստիկանության և հրշեջ ծառայության հարաբերությունները՝ համագործակցություն, թշնամանք թե պարզապես անհարաբերություն: Եթե այս կամ այն պարճառով չեք ցանկանում դիմել հրշեջ ծառայության պեպին, կարելի է դիմել ոստիկանության պեպին, որովհետև երկուսն էլ հավասարապես են մասնակցում այս հարաբերություններին: Ոստիկանության պեպը կարող է այս հարաբերությունները բոլորովին այլ փեսակերից ներկայացնել կամ մեկնաբանել, բայց նա միևնույն է ուղղակի մասնակից է և ունի ուղղակի փակություն:

Այս սկզբունքը մի քանի կիրառություններ ունի: Եթե ցանկանում եք պարզել, թե ինչ է փակի ունեցել որևէ կոնկրետ հանդիպման ժամանակ, որին ձեզ թույլատրել մասնակցել /կամ այլ պարճառով ներկա չեք գտնվել/, կարելի է հեփաքքրվել մյուս մասնակիցներից: Եթե ցանկանում եք իմանալ, թե այս կամ այն մասնակիցն ինչպես է իրեն պահել փվյալ հանդիպման ժամանակ, պարփադիր չէ հարցնել նույն մասնակցին: Կարելի է հարցնել մյուսներին, ովքեր ներկա են ևել: Եթե ցանկանում եք փեսնել Սմիթի կամ Զոնսի ուղարկած հուշագիրը, պարփադիր չէ դիմել նույն Սմիթին

կամ Ջոնսին, ինչը ձեր կարծիքով ավելի նախընտրելի կլիներ: Կարելի է պարզենք վերցնել երրորդ անձից²⁸:

Աղբյուրների և գիտելիքների որոնումը

Քաղաքական հեղափոխություն սկսելիս հեղափոխողը կրկնակի անորոշության մեջ է հայտնվում, թե իր կարծիքով ինչ պիտի իմանա և որտեղ կարող է իմանալ: Սրանք փոխկապակցված հարցեր են այն առումով, որ մի անորոշությունը նվազում է, միաժամանակ մյուսի նվազման հետևանքն ու պարզառն է դառնում:

Նախ Գրեյնթը, թե ինչ է Գրեյնթի ունենում, երբ հեղափոխողը պարզում է իր համար, թե ինչ պետք է իմանա: Միաժամանակ նա կարող է բացառել մի շարք աղբյուրներ, որոնցից հակառակ դեպքում կօգտվեր, ու որովհետև նա լավ գիտե իր նպատակները, կարող է ավելի մեծ եռանդով փնտրել համապատասխան աղբյուրները: Սա որոնման դասական մոդելն է, երբ նպատակները պայմանավորում են միջոցները: Այսինքն, գիտելիք ստանալու նպատակների մշտապես աճող շրջանակը ձևավորում է աղբյուրների ընտրության և օգտագործման ռազմավարությունը: Սա կիրառելի է ինչպես քաղաքական հեղափոխության, այնպես էլ ցանկացած սոցիալական հարցման դեպքում:

Սրա հակառակը նույնպես կիրառելի է, ու բավական մեծ հաջողությամբ, թեև շաբերը հակված են չընդունել այն: Քանի որ համապատասխան աղբյուրների որոնումը շատ ժամանակ ու ջանք է խլում, որևէ հարուստ աղբյուր գտնելու պարագայում նախընտրելի է այն ուսումնասիրել հնարավորինս մանրամասն, նույնիսկ եթե այս որոշումը որոշակիորեն փոփոխում է գիտելիք ստանալու սկզբնական նպատակները: Օրինակ, եթե ցանկանում եք Գրեյնթի նախնիների մարմնին առաջարկություն ներկայացնել քրեական ռեցիդիվիզմի կրճատման վերաբերյալ, համապատասխան աղբյուրը /այսինքն Գրեյնթի նախնիները/ ռեցիդիվիզմի

²⁸ Երկրորդ ձեռքից Գրեյնթի աղբյուրներից պարբերաբար օգտվելը եւ առաջին ձեռքից Գրեյնթի աղբյուրները ստանալու փորձերը ուղիները խորթ են հասարակագիտական ուսումնասիրությունների ոգուն: Նասարակագիտությունը որպես կանոն ընդունում է, որ մարդու մտավոր կամ հոգաբանական վիճակներին փորձաքննելու դեպքում լավագույն աղբյուրը անհատն է: Մյուս խնդիրն է այնպիսի չափանիշներ եւ հարցազրույց վարելու ձևեր գտնել, որոնք հնարավորություն կտան անհատի մասին փաստերն արձանագրել նվազագույն խեղաթյուրումներով: Սա հարկապես վերաբերում է այն հարցերին, որոնք առաջին անգամ են հիմնավոր ուսումնասիրվում, երբ դրվում է մաքուր հասկացման համար գուր Գրեյնթի ստանալու խնդիր: Սակայն քաղաքական հեղափոխության դեպքում աշխարհի բավարար ընկալման խնդիր է դրվում, որը հնարավորություն կտա գնահատել գործողությունների այլընտրանքային ուղիները: Քանի որ ապագան բավական անորոշ է, եւ բազմաթիվ անվերահսկելի փոփոխականներ կան, որ կազդեն ապագա գործողությունների վրա, ապա անցյալն ու ներկան ճշգրտություն են պահանջում:

վերաբերյալ փվյալները/ հնարավոր է՝ այնքան հարուստ չլինի, որքան մեկ այլ նահանգի քրեական վիճակագրության բյուրոն, որը փվյալներ հավաքելու բավական արդյունավետ աշխատանք է կատարում:

Այսպիսի պրագմատիզմի վրանգն այն է, որ կարող եք շատ ժամանակ ծախսել մի աղբյուրի վրա, որ միայն թվում է հարուստ, մինչդեռ մի քանի քայլ այն կողմ շարավելի հարուստ աղբյուր կարելի է գտնել: Ուստի ավելի նպատակահարմար է նախ բավական ժամանակ փրամադրել հնարավոր աղբյուրները որոշելու և քաղաքականության ոլորտն ու որ հնարավորին է շատ բան սովորելու ձևերը հստակեցնելու համար: Այս նախնական ուսումնասիրությունից հետո կարելի է վերադառնալ այն աղբյուրներին, որոնք արտակարգ հարուստ են երևում: Այսպիսով կարելի է կանխել երկրորդ, ավելի մեծ վրանգը և չթողնել, որ աղբյուրներն առաջնորդեն ձեզ, քանի որ այսպիսով կարելի է գիտելիք ձեռք բերելու ավելի ցանկալի և ռեալ նպատակները աչքաթող անել: Վերջնական վերլուծության ժամանակ պետք է հավասարակշռություն լինի «նպատակները /գիտելիք/ պայմանավորում են միջոցները /աղբյուրները/» դասական մոդելի և «նպատակները ծնվում են ձեռքի փակ և ած միջոցներից» պրագմատիկ մոդելի միջև:

Ինչպես կապեր հաստատել և աջակցություն ստանալ

Քաղաքական հետազոտության կարևոր ռեսուրսներից է՝ ինչպես գտնել նրանց, ումից ցանկանում եք փնտրություն ստանալ: Եթե ցանկանում եք հարցազրույցի հրավիրել ասենք պարզամավոր Ջոնսին, անհրաժեշտ է համոզել նրա քարտուղարին, որ գործը խիստ կարևոր և անհերքելի է: Պետք է ձգտել հանդիպումը նշանակել որքան հնարավոր է շուտ, ու եթե Ջոնսը խախտում է պայմանավորվածությունը, շարունակել պնդել, եթե նա չի գալիս երկրորդ հանդիպմանը: Եթե ցանկանում ես երկրորդ անգամ հարցազրույց ունենալ Ջոնսի հետ, պետք է ջանալ այս հնարավորությունը բաց պահել և առաջին հարցազրույցի ժամանակ քո պահվածքով նպաստել դրան:

Նաճախ անհրաժեշտ է ստանալ փնտրություն փրամադրողի ակտիվ աջակցությունը: Հետազոտողի փեսանկյունից այսպիսի աջակցություն ստանալը հասանելիության խնդրի հարուկ դեպք է. սա, կարելի է ասել, հասանելիության ավելի բարձր աստիճան է:

Այսպիսի աջակցությունը ցանկալի է, երբ փորձում ես ստուգել և մեկնաբանել որևէ հիմնարկի փրամադրած վիճակագրական փվյալները: Նաճախ այս փվյալները հում

վիճակում են, այսինքն արձանագրված են, բայց համադրելու և դասակարգելու կարիք կա: Երբեմն այս փվյալները կիսամշակված են լինում, այսինքն համադրվել ու դասակարգվել են, բայց հեղափոխողի համար հասկանալի ձևով չեն գրվել: /Այս ֆորմայը հասկանալի է ծրագրի ղեկավարին, սակայն փվյալների իմաստը դեռևս պարզ չէ հեղափոխողի համար:/ Այս դեպքում հեղափոխողը հնարավոր է ցանկանա պարզել դեպքերի դասակարգման թվացող անհամապատասխանությունները կամ դասակարգման սկզբունքները, որ ծրագրի ղեկավարների կողմից այն հենց ընտրվել են իրենց համար:

Վերջապես, որոշ փվյալներ մշակվում են հրապարակման նպատակով, սակայն ձեր նպատակների համար լիովին կամ բավարար չափով մշակված չեն: Օրինակ, ենթադրենք՝ պետական պարտիզ հաստատությունը տարեկան հաշվետվություն է ներկայացնում ազատ արձակվածների և ռեցիդիվիստների վերաբերյալ, սակայն դատելով հաշվետվությունից ոչ-ոք չի կարող ասել, թե որքանով են հավաստի նրանց ունեցած փվյալները հանցագործի նախկին դատվածությունների վերաբերյալ: Արդյո՞ք նրանք հիմնվել են պայմանական պարտիզ կրող անձանց հսկողությունն իրականացնող պաշտոնյայի փվյալների վրա: Կամ գուցե բանտի՞ փվյալների: Կամ գուցե ա՛յլ նահանգների փվյալների: Նաճախ հիմնարկի փվյալների սխալականությունը հայտնի չէ հիմնարկին, կամ էլ եթե հայտնի է, գերադասում է չհրապարակել: Այս դեպքում, ինչպես հում կամ կիսամշակված փվյալների դեպքում, անհրաժեշտ է մեկնաբանության հարցում աջակցություն ստանալ հենց հիմնարկից: Թե որքան աջակցություն կտա այն, առնվազն մասամբ կախված է, նրանից, որ հեղափոխողը կարողանա լավ աշխատանքային հարաբերություններ հաստատել հիմնարկի ու աշխատակազմի հետ:

Ինչպես ձեռք բերել պայմանավորվածություն

Ինչո՞ւ պետք է տեսության աղբյուրը համաձայնի գրուցել ձեզ հետ, եթե դուք ընդամենը քաղաքական հեղափոխությամբ եք զբաղվում: Ամերիկյան վարք ու բարքը պարտադրում է քաղաքավարի լինել: Եթե մեկը դիմում է ձեզ, թեկուզ ձեր քարտուղարի միջոցով, դուք պետք է պատասխանեք: Իհարկե, որքան անձը ազդեցիկ, զբաղված կամ քաղաքականապես պաշտպանված է, այնքան սովորական քաղաքավարության ուժը փոքր է: Այսպիսի դեպքերում կարելի է դիմել ի պաշտոնե, կամ եթե որևէ ազդեցիկ հաստատության անդամ եք, կարելի է դիմել կաստային

արարողություններին: Ավելին, շար մարդիկ շոյվում են, երբ ոչ յուրայինը, հարկապես քաղաքական հեղափոխողը, ցանկանում է լսել իրենց:

Սակայն քաղաքական էգոիզմին դիմելն ավելի վստահելի միջոց է, քան պարզապես զգացմունքների վրա հիմնված վերոհիշյալ ձևերը: Փորձեք ցույց տալ, որ ձեր հեղափոխության արդյունքը կարող է զրուցակցի /կամ նրա ներկայացրած գերատեսչության/ քաղաքական ապագայի և ձգտումների համար կարևոր նշանակություն ունենալ: Ներկաբար, զրուցակցի կողմից ավելի խոհեմ կլինի համագործակցել, արտահայտել իր /կամ իր հիմնարկության/ կարծիքը, և անկասկած օգտագործել հարցազրույցը ձեր աշխատանքի կարևոր քաղաքական նշանակությունը գնահատելու համար: Իհարկե, հեռախոսով պայմանավորվելիս անհրաժեշտ է փորձել մի փոքր ավելի արագ խոսել, որպեսզի զրուցակցին սրիպեք մտածել այդ ուղղությամբ: Քարտուղարի հետ գործ ունենալիս, ով անկասկած շար ավելի անարարքեր է ձեր քաղաքական նպատակների նկատմամբ, անհրաժեշտ է մտքերն արտահայտել որքան հնարավոր է բաց: Նեռախոսային զրույցի կամ էլ քարտուղարի քննադատություններից խուսափելու համար կարելի է նամակով հարցազրույց խնդրել: Այս դեպքում նախընտրելի է հեռախոսով պարզել, թե արդյոք ձեր խնդրանքը տև է հասել, թե ոչ:

Աղբյուրներից շարերը, ում հետ դուք պարրաստվում եք զրուցել, ճանաչում են միմյանց և ժամանակ առ ժամանակ միասին կքննարկեն ձեզ և ձեր աշխատանքը: Նպատակահարմար է, որ այս քննարկումները ծառայեցնեք ձեր շահերին, ոչ թե ընդհակառակը: Ուստի պետք է փորձեք սրնծել բանիմաց, տնեկացված և եռանդուն հեղափոխողի կերպար, որն ընդունակ է ինտելլեկտուալ կամ քաղաքական նշանակության որևէ բան սրնծել: Այսպիսի կերպար սրնծելու լավագույն ձևն այսպիսի մարդ լինելն է, սակայն հետևյալ հնարքները կարող են բավական օգտակար լինել: Օրինակ, փորձեք այնպես անել, որ ձեզ դեմքով ճանաչեն, և դրա համար մասնակցեք հանդիպումների ու կոնֆերանսների, որոնց ձեր պտտենցյալ աղբյուրները հաճախ են մասնակցում, և հնարավորինս ժամանակ անցկացրեք հիմնարկության սրճարանում կամ այլ վայրերում, որտև նրանք հաճախ հանգստանում են: Փորձեք տպավորություն գործել՝ գրեթե փակ հանդիպումներին մասնակցելու իրավունք ստանալով և հասարակական վայրերում կարևոր անձանց հետ զրուցելով: Իհարկե, այս ծանոթությունը հակառակ ազդեցություն կունենա, եթե դուք անցանկալի անձնավորություն եք, այնպես որ վրանգ մի քիչ կա: Բացի այդ, դուք պետք է արագ ու քննադատորեն սովորողի տպավորություն գործեք, ոչ թե պասիվ ու անհետաքրքիր դիտորդի: Այն նոթատերը, որի մեջ արագ ու անդադար

նշումներ եք անում, հաճախ հիանալի, ինչպես նաև օգտակար բեմական արդիւրուք է: Բացի այդ, կարելի է օգտագործել նաև աշխույժ խոսակցություններ, որոնք ավելի շուրջ կողքից դիպում են քան լսում:

Մի կարծեք, թե այս նախապարասությունները արագ կամ հարթ կընթանան: Ձեր ժամանակի մեծ մասը գերի կլինի այլ մարդկանց գրաֆիկին: Նկարի ունեցեք, որ հաճախ սփռված կլինեք սպասել երեք օրից մինչև երեք շաբաթ նախքան կկարողանաք պայմանավորվածություն խնդրել և օրը նշանակել, ու անգամ ավելի երկար սպասել, եթե ձեր աղբյուրը խախտում է պայմանավորվածությունը ու այն հեղաձուլում մի քանի շաբաթով: Երբեմն թվում է, թե հեղաձուլությունը պարապ սպասել է, ուրիշ ոչինչ: Այս խնդիրը հափկապես սուր է, եթե մի աղբյուրի հեղաձուլումն հանդիպման հեղաձուլը խանգարում է մյուս հանդիպումները: Պարապությունը նվազագույնի հասցնելու համար կարելի է միաժամանակ երկու կամ երեք անկախ ուղղություններով հարցազրույցներ անցկացնել, որպեսզի մի ուղղությամբ ուշացումը չկանգնեցնի ձեր աշխատանքը:

Ինչպես ամրապնդել կապերը

Որևէ անհատի կամ հիմնարկության հեղաձուլ կապն ամրապնդելու խնդիրը բոլորովին փարբեր է միանգամյա պայմանավորվածություն ստանալու խնդրից: Քաղաքավարությունն արդեն ոչ մի դեր չունի, քաղաքական մոտիվն ընդհակառակը քննադատական է: Քանի որ ձեր աշխատանքի քաղաքական ազդեցությունը որոշ անհատների ու կազմակերպությունների համար համարյա հաստատ աննպաստ կլինի, որոշ դոմեն անխուսափելիորեն փակ կլինեն ձեր առջև: Որոշակի պահից սկսած արդեն հնարավոր չէ ոչինչ անել, քան փնտրել կապեր հաստատելու այլընտրանքային միջոցներ:

Նկարելի քաղաքական ընդհանրությունը կարող է օգտակար լինել, բայց բավարար չէ: Ըստ էության, անհնար է մշտական կապ պահպանել այն մարդկանց հեղաձուլ, ովքեր ձեզ չեն վստահում և չեն հավանում: Այսինքն մշտական կապ ապահովելու համար անհրաժեշտ է ձեր ուսումնասիրության օբյեկտների հեղաձուլ փոխըմբռնման հասնել: Փոխըմբռնման հասնելը ժամանակ է պահանջում, հափկապես եթե չեք ցանկանում ավելի բարեկամական և մտերիմ երևալ քան իրականում կաք: Փոխըմբռնումը հիմնականում հաճախակի շփումների արդյունք է: Դուք պետք է ձեզ պարկերացնեք մարդաբանի դերում, որ մի քանի ամիս շարունակ ապրել է իր ուսումնասիրած ցեղի հեղաձուլ նախքան նրան թույլ են տվել դիպել իրենց սուրբ ծեսերն ու սովորույթները:

Այսպիսով, պարբերական այցերը փոխարինվում են հարցազրույցի կամ այլ նպատակի համար, օրինակ փաստաթղթերի հավաքում և ուսումնասիրում, կարող է օգտակար լինել:

Փոխըմբռնումը հասկանալի կարևոր է վերը նկարագրված աջակցություն ստանալու համար: Անկասկած նրանք, ովքեր ձեզ կօգնեն համադրել և մեկնաբանել հիմնարկության փոփոխությունները, կհամարեն, որ ձեզ լավություն են անում, անկախ այն բանից, թե իրենց փոփոխությունները խնդրել է, որ նրանք իրենց ծառայությունները փոփոխեն ձեզ: Այսպիսի «լավության» դիմաց դուք պետք է հատուկ շնորհակալություն հայտնեք նրանց և ներողություն խնդրեք նրանց «թանկագին ժամանակը խլելու համար»:

Մեկ այլ դեպքում, երբ հեղափոխության օբյեկտները ակտիվ մասնակցություն են ցուցաբերում, նրանք խորհուրդներ են տալիս, որ դուք չեք խնդրել, կամ բոլորովին այլ փոփոխություններ են տալիս: Թեև դա հաճախ չի փոխում, բայց այս հազվադեպ դեպքերում էլ կարող է շատ օգտակար լինել: Նամագործակցող աղբյուրը կարող է ձեզ ուղարկել իր վերջերս ունեցած ելույթի տեքստը, իմանալով, որ այն ձեզ կհետաքրքրի: Կամ կարող է այնպես անել, որ ձեզ էլ հրավիրեն որևէ բանկետի, որի ժամանակ կարող եք հանդիպել պոպուլյար աղբյուրների հետ ոչ պաշտոնական միջավայրում: Կարելի է որոշ չափով խրախուսել այսպիսի աջակցությունը, ցույց տալով, որ այն ցանկալի է: Սա հնարավոր է, եթե դուք ունեք հեռախոս կամ ֆաքս, էլ. փոստ և փոստային հասցե, որպես ձեզ կարելի է գտնել կամ հաղորդագրություն թողնել: Կարելի է նաև ունենալ այցեքարտեր, որոնց վրա նշված են այս փոփոխությունները: Հեղափոխության մյուս ծախսերի հետ համեմատ այս ծախսերը չնչին են, սակայն կարող են հեղափոխում բարձր դիվիդենդներ բերել:

Ինչպես են կապերը խզվում

Բացի հաստատվելուց ու ամրապնդվելուց կապերը կարելի է նաև խզել: Եթե որոշ դեպքերում հասարակության մեջ հաճախ երևալը հեղափոխողին օգնում է փոխըմբռնումը հաստատվել, այլ դեպքերում պարզապես խանգարում է: Ծայրահեղ դեպքում մեկ շփումից հետո կապը դադարում: Սա փոխ է ունենում այն պարագայում, երբ աղբյուրը պաշտպանական կամ թշնամական դիրք է ընդունում, կամ էլ պարզապես ժամանակ չունի: Միջին դեպքերում աղբյուրը համաձայն է զրուցել մեկ կամ երկու անգամ, բայց ոչ երեք անգամ, կամ էլ երեք, բայց ոչ չորս անգամ: Երբ պարզ է, որ աղբյուրի հետ շփումները սահմանափակ են լինելու, կարելի է այս հանդիպումը հետաձգել մինչև հեղափոխության ավելի ուշ շրջան, երբ դուք բավական

գիտելիքներ հավաքած կլինեք և ավելի շահեկան վիճակում կհայտնվեք աղբյուրի հետ գրույցի ժամանակ:

Սովորաբար այս հեղափոխումը հեղափոխողի համար դժվարություններ առաջ չի բերում, քանի որ հարցազրույցների վաղ շրջանում կարելի հանդիպել ցածրաստիճան պաշտոնյաների և ադմինիստրատիվ ասիստենտների հետ, հասարակության հետ կապերի բաժնի պարասխանաբանների հետ և այլն: Տեղեկությունների բավական հարուստ աղբյուր են պաշտոնաթող պաշտոնյաները, և այն պաշտոնյաները, ովքեր կազմում են դիսիդենտ խմբավորում²⁹: Նրանք միշտ էլ տեղեկությունների հրաշալի աղբյուր են, բայց հատկապես արժեքավոր են հեղափոխության սկզբնական շրջանում, երբ նախընտրելի է քաղաքական էստաբլիշմենտի ավելի բարձրաստիճան գործիչների հետ հանդիպումները թողնել հեղափոխին:

Հեղափոխողի հեղինակությունը նույնպես կարող է բացվել: Թերևս այնքան հեղինակությունը կորցնելու վրանգը չի, որքան անցանկալի անձ դառնալու վրանգը: Եւ այսպես, միաժող, խոհեմ, խելացի և զուսպ հեղինակության փոխարեն կարելի է ձեռք բերել ֆանատի, շարախոսի ու սրախոս հիմարի համբավ: Այսպիսի անցանկալի համբավից խուսափելու ամենալավ ձևը «կուսակցականությունից» և անխոհեմությունից զերծ մնալն է, և ինչպես արդեն նշել ենք, իրականում խելացի և զուսպ լինելը:

Ինչպես ձեռք բերել և օգտագործել լծակները

Քաղաքական հեղափոխությունը ավարտուն դառնալով վերածվում է քաղաքական ռեսուրսի: Անկախ ռացիոնալ վերլուծության առավելություններից ու թերություններից, այն դառնում է շատ ավելին քան կա: Այն որոշ կուսակցությունների համար այլ կուսակցությունների վրա հարձակվելու և հարձակումներից պաշտպանվելու արդարացում է, հերևաբար քարոզչական պարերազմում այն համոզելու զենք է: Թեև տպագիր քաղաքական հեղափոխությունների տոնը և ֆորմալը սովորաբար չեզոք ու անշահագրգիռ է, բոլորն էլ հասկանում են, որ հեղափոխությունը կարող է և հաճախ է օգտագործվում քաղաքական

²⁹ Գոլդմենի դպրոցից իմ նախկին գործընկեր Վիլիամ Նիսբանենը պնդում է, որ երկու անգամ գեներալի տիրապետության համար առաջադրված գնդապետները քաղաքացիական քաղաքականության ԱՄՆ Պաշտպանության դեպարտամենտի վերլուծաբանների համար հրաշալի աղբյուր են, ինչպես ինքը:

նպատակներով, թե հեղինակի և թե ուրիշների կողմից: Այնպես որ փնեկության աղբյուրները վերին աստիճանի զգույշ են վերաբերվում իրենց ասածների քաղաքական հեղինակներին: Աղբյուրի վերաբերմունքը ձեր հանդեպ կախված է այն բանից, թե նրա կարծիքով ինչ արդյունք կունենա ձեր աշխատությունը իր անձնական և քաղաքական շահերի համար: Զգուշանալով իրենց բացահայտումների հնարավոր քաղաքական հեղինակներից, փնեկության աղբյուրները հնարավոր է՝ չցանկանան ազատ ու անկեղծ խոսել: Ներագոյությունը նախապես պետք է հաշվի առնի, որ բոլոր հարցում անցկացնողներն էլ բախվում են այս խնդրին, թեև փարբեր չափով: Ծայրահեղ դեպքերում փարբեր հարցվողների նկատմամբ լծակ օգտագործելու անհրաժեշտություն կարող է ծագել: Սակայն նախքան խնդրի առավել խիստ արտահայտություններին անդրադառնալը կներկայացնենք առհասարակ հեղագոյության նպատակով հարցազրույցներ անցկացնելու ռազմավարությունը:

Էներգիա գումարած ուղղություն հավասար է փնեկություն

Նարգացրույցը աղբյուրի և հեղագոյողի միջև ինտերակտիվ գործընթաց է: Այս գործընթացում էներգիան պիտի լինի աղբյուրինը, ոչ թե հեղագոյողինը: Վերջինս պիտի այնպես անի, որ առաջինը խոսի ու շարունակի խոսել, ու անհրաժեշտ թափը հավաքելուց հետո հեղագոյողի դերն այն է, որ նա ղեկավարի, ուղղությունը փոխի, խաչաձև հարցաքննություն անցկացնի: Այս գործընթացում աղբյուրը պետք է զգա, թե ինքը կարող է պայմանավորել գործընթացը և ղեկավարել հարցազրույցի ընթացքը, ինչը նա իսկապես անում է, քանի որ այս զգացումն օգնում է, որ նա ավելի հանգիստ արտահայտի իր մտքերը:

Թեև աղբյուրին խրախուսելու կոնկրետ ձևերը բազմազան են, հեղագոյության նախապեսած քաղաքական նշանակությունը որոշակիորեն նախանշում է ընթացքը: Դուք կարող եք աղբյուրին օգնել հեղագոյության մեջ փեսնել իր համար կամ որևէ հաստատության համար նպաստավոր PR կամ հարց, որ կապված է իր հետ: Կարող ենք վստահորեն ասել, որ շատ քաղաքական գործիչներ, ադմինիստրատորներ և պաշտոնապար անձիք գիտակցում են, որ իրենց լավագույն և արժեքավոր գործերի մեծ մասը կարարվում են բեմից այն կողմ, ուստի ուշադրության չեն արժանանում այն խմբի կողմից, որը հակառակ դեպքում համապատասխան գնահատական կարար: Նրանք հիմնականում շատ կոռեկտ են այս հարցում, ինչպես նաև սրանից բխող այն նկատառման հարցում, որ հեղագոյողը և հեղագոյությունը

կարող են տեսանելի դարձնել իրենց լավ գործերը և սպանալ իրենց արժանի գնահատականը:

Աղբյուրին խոսեցնելու նման բայց տարբեր մի մոտիվ է «սեփական տեսակետը հայտնելը»: Եթե PR մոտիվը դրական կամ հավանություն արտահայտող վերաբերմունք է արտահայտում, ապա նաև մասին սեփական տեսակետը հայտնելը ավելի պաշտպանական դրսևորում է: Աղբյուրի քողարկված ելակերպն այն է, որ համապատասխան խմբերը դժգոհ են իր ղեկավարած հիմնարկի գործունեությունից կամ քաղաքականությունից, և այս իրադրության համար որոշ չափով պատասխանատու է սխալ տեսկարվությունը: Նախավոր է՝ նա ցանկանա շտկել իրավիճակը և բավական ազդեցիկ դատողություններ անի, փորձելով տեսկությունը իր «խսկական» հեռանկարի մեջ ներկայացնել, կամ էլ արդեն հրապարակած տեսկությունները հստակեցնել կամ մեկնաբանել: Այնպես որ նա կարող է խրախուսել հեղազոտողին, որպես մի մարդու, որ կարող է իր տեսակետների և տեսկարվության տեսափոխողը հանդիսանալ: Վարագույն դեպքում նա հեղազոտողին կհամարի մի մարդ, որը «կարճանագրի իր ասածները», նույնիսկ եթե հեղազոտողը նրա հետ այնքան էլ համամիտ չի: Առհասարակ աղբյուրի նպատակներն այս հարցում հեղազոտողի նպատակների հետ անհամատեղելի չեն, ուստի հեղազոտողը կարող է ոգևորել աղբյուրին՝ խոստանալով արձանագրել նրա ասածները: Անշուշտ, հեղազոտողը պետք է հոգ տանի, որ ցույց տա, որ իր գործը լավ բավական գիտի, տեսկացված է ու խելացի, որպեսզի պատասխանատվությամբ մոտենա աղբյուրի տեսկությունների պարզաճ արձանագրելուն:

Նասարակագիտական հեղազոտությունների դեպքում ընդունված է, որ հարցազրույց վարողն ընդամենը հարցվողի տվյալները գրանցելու չեզոք գործիք է: Առհասարակ, այս տեսակետն ընդունելի չէ քաղաքական հեղազոտության համար: Աղբյուրը կարծում է, որ հարցվողը չի կարող չեզոք գործիք լինել, քանի որ հեղազոտողի աշխատանքի նպատակն է որոշակի քաղաքական եզրակացությունների հանգել, ու հեղազոտողի կողմից սխալ կլինի այսպիսի վար քողարկումով հանդես գալ: Այնպես որ հեղազոտողը չպետք է վախենա աղբյուրին ուղղել հրահրող և նույնիսկ վիճահարույց հարցեր և մեկնաբանություններ: Սրանք աղբյուրին ստիպում են լարել միտքը և հիշողությունը և հոգեկան մարսողությունը հասցնել մի աստիճանի, որ նա սկսի իր էներգիան ներդնել հարցազրույցի գործընթացում: Ճարակորեն կատարելու դեպքում աղբյուրը կգնահատի այս խրախուսումը: Հեղազոտողի ճարակությունն անշուշտ պիտի լինի վիճարկող, բայց ոչ երբեք մերժող կամ թշնամական: Կարելի է վիճահարույց ակնարկներն այնպես

ձևակերպել, որ աղբյուրը կարողանա մի թեմայից սահուն անցնել մյուսին, եթե ցանկանա, որպեսզի էներգիան մնա նույն մակարդակի վրա, ոչ թե նվազի շփոթված չխոսկանությունից:

Նարցագրույցները շատ դեպքերում փնի են ունենում աղբյուրի աշխատավայրում: Երբեմն սակայն կարելի է ոչ պաշտոնական միջավայրում գրուցել, օրինակ ռեսպորտանում կամ սրճարանում: Գրառումներն էլ պետք է համապատասխան ձևով կապարել, ասենք ինչ-որ ծրարի հեղուկում, որը կարելի նախապես ունենալ գրպանում այսպիսի դեպքերի համար: Աղբյուրին ոգևորելուց բացի հարցազրույցը վարողի հիմնական ֆունկցիան պիտի լինի հարցազրույցի ընթացքում աղբյուրին փանել դեպի հեղափոխողին հեղափոխող թեմաները /թեպետ հաճախ անսպասելիորեն հեղափոխի փնեկություններ են ի հայտ գալիս, երբ աղբյուրին միառժամանակ թույլ են փալիս, որ ինքն առաջնորդի/: Ինչպե՞ս կարելի է դա անել: Նախ անհրաժեշտ է միջամտել աղբյուրի խոսքին՝ պարզապես վերահասփափելու համար հեղափոխողի խոսելու իրավունքը, և ժամանակավորապես դանդաղեցնել աղբյուրին առանց թողնելու, որ թափը կոտրվի: Կարելի է ընդհատել հեշտ պատասխաններ ենթադրող հարցերի կարճ շարանով, որոնք վերաբերում են արդեն քննարկված թեմաներին: Այս հարցերի բովանդակությունը, կամ գոնե վերջին հարցի բովանդակությունը պետք է ապահովի հեղափոխողի մտքում ևս հաջորդ թեմային անցումը:

Ենթադրենք հարցազրույց եք վարում ձեր համայնքում սոցիալական ծառայությունների կոորդինատորի հետ, և նա ձեզ պատմում է համայնքապետի և իր հիմնարկության հարաբերությունների մասին: Դուք արդեն բավական բան եք լսել այս թեմայի վերաբերյալ, ու հիմա ցանկանում եք որ նա խոսի ընթացիկ բյուջեի հարցով հիմնարկության՝ Բնակչինարարության և քաղաքաշինության նախարարությանն ուղղված դիմումի մասին:

Աղբյուր. *«Ինչպես փնեկում եք, մենք անդադար պայքարի մեջ էինք համայնքապետի հետ: Անշուշտ հնարավոր է, որ նրա մեքը չի, քանի որ ավագանին պահպանողական է, իսկ համայնքապետն էլ աջակցություն է փնարում, որ վերընարվի»:*

Ներազոտող. /ընդհատում է/ «Այո, նա ցանկանում է վերընարվել այս փարի, այնպես չէ՞»:

Աղբյուր. «Այո»:

Ներսիսյան. «Նա չի հսկում ձեր բյուջեն»:

Աղբյուր. «Ծիշք է»:

Ներսիսյան. «Սակայն Բնակչության և քաղաքաշինության նախարարությունը վերահսկում է: Իսկ ի՞նչ հարաբերություններ ունեք նախարարության հետ»:

Նարցն այն է, որ աղբյուրից չփորձեք թաքցնել, թե ցանկանում եք առաջնորդել նրան մի թեմայից մյուսին, թեև երբեմն դա ցանկալի է և պետք է փորձել: Նարցն այն է, որ օգնեք նրան անցնել մի թեմայից մյուսին առանց արագությունը կորցնելու և անհարմար վիճակում հայտնվելու: Անշուշտ նրան երբեմն կթվա, թե մի թեմայի հարցում ծուղակն է ընկել, որից կձգվեն խուսափել, և այսպիսի պահերին ձեր նպատակը պիտի լինի նրան օգնել հեռանալ թեմայից: Եթե չգիտեք, թե որ թեմային կարելի է անցնել, պարզապես խոսեք մի թեմայից, որ անհավանական չէ և հույզերի ու ինտելեկտի հարցում էլ շատ բան չի պահանջում: Այս թեմայի վրայով անցնելու ընթացքում թե դուք և թե ձեր աղբյուրը կկրաողանաք հավաքել մտքերը, որպեսզի անցնեք մյուս կարևոր հարցին:

Աղբյուրի հետ անձանց մասին քննարկումները որպես կանոն նրբանկատություն են պահանջում: Ամեն ինչից բացի աղբյուրը պետք է վստահ լինի, որ դուք չեք ցանկանում հարցազրույցը բամբասանքի վերածել, որ նա բամբասանք փարածող չէ, և դուք էլ դրա կարիքը չունեք: Սա կարելի է անել փվյալ անձի անունը փալով չեզոք կոնֆերանսում, փաստերի հետ կապված:

Ներսիսյան. «Մի քանի վայրկյան առաջ նշեցիք Նարավային ափի առողջապահության համայնքային լիզայի մասին: Դոկտոր Գրինը արդեն մեկ թե երկու փարի է ղեկավարում է այն»:

Աղբյուր. «Ավելի շուտ երկու»:

Ներսիսյան. «Երևի ինձ ավելի կարճ թվաց, որովհետև լավ հիշում են նրա նախորդին, դոկտոր Բլեքին»:

Աղբյուր. «Այո, Բլեքը իսկապես կշիռ ուներ»:

Ներսիսյան. «Թվում է, թե մարդիկ այնքան էլ չէին հավանում Գրինին, թեև որոշ աղբյուրներից գովասանքներ են լսել նրա հասցեին»:

Աղբյուր. «Այո, նա մի քիչ հակասական է: Նա կոմպերենտ ղեկավար է, ու մեզ էլ լավ էր վերաբերվում, թեև հիմնականում գործ էինք ունենում նրա փնակալի՝ պարոն Ուայթի հետ»:

Նեպրագոյրող. «Ինչպե՛ս»:

Այսպես կարելի է խոսակցությունը վարել անձանց շուրջ փոքրիկ քայլերի շարքով, որի ընթացքում մասնակիցները ոգևորում են միմյանց, և երկուսն էլ պարասխանավորություն են ստանձնում այն դեպքում, եթե զրույցը բամբասանքի վերածելու վրանգ ծագի: Քանի որ անձիք բավական նուրբ թեմա են, լավ կլինի զրույցի ընթացքում հիշարակել մարդկանց, ում մասին խոսելու նպատակ հեղափոխողը կարող է չունենալ: Երբ աղբյուրը չի ցանկանում շարունակել քննարկել որևէ կոնկրետ անձի, այս հնարքը օգնում է, որպեսզի չթվա թե քննարկումը հեռացել է հիմնական թեմայից:

Անշուշտ եթե աղբյուրը պարտաստվում է փհաճ բաներ ասել քննարկվող անձի մասին, հեղափոխողը կարող է փորձել ցույց տալ իր սեփական սոցիալական, անձնական և քաղաքական հեռավորությունը փվյալ անձից: Այս զրույցի ժամանակ, օրինակ, հեղափոխողը հիշարակում է «դոկտոր Գրինին» և նրանից ունեցած իր հեռավորությունը Գրինի կարիերայի մանրամասների վերաբերյալ իր անփնյակությունն արտահայտելու միջոցով: Նախառակ ուղղությունը կարելի է բռնել, երբ աղբյուրը քննարկվող անձի հանդեպ բարեհաճ է, թեև միշտ էլ որոշակի վրանգ կա, որ կարող են կասկածներ առաջանալ հեղափոխողի անկողմնապահության վերաբերյալ:

Պաշտպանվող աղբյուրը

Նաճախ հնարավոր է՝ գործ ունենաք աղբյուրի հետ, որը մշտապես պաշտպանողական դիրք է գրավում, և «առանց մեկնաբանության» խոսքը նրա առաջին պաշտպանությունն է և նախանշը խուսափելու միջոցն է: Փորձեք հարցազրույցի սկզբում ախտորոշել այս խնդիրը, որպեսզի այս իրադրությանը համապատասխան վերանայեք ձեր նպատակները: Անհրաժեշտ է փորձել հիմնականում փնտրություններ ստանալ այնպիսի հարցերի միջոցով, որոնց աղբյուրը կարող է պարասխանել, բայց որոնց պարասխաններն այլ աղբյուրներ չունեն: Քանի որ հիմնականում պետք է ջանք թափել աղբյուրի պաշտպանությունը ճնքելու համար, անհրաժեշտ է ջանքերը կենտրոնացնել կոնկրետ նպատակների վրա: Նենց որ նպատակները պարզ լինեն, կարող եք անցնել առաջ:

Քանի որ նախնական գնահատականներն այլևս չեն գործում, իսկ հարցազրույցն էլ անցել է կոնկրետ թեմաներին, անհրաժեշտ է օգտագործել լծակները: Նախ պետք է արագ հասկացնել աղբյուրին, որ դուք հասկացել եք նրա

պաշտպանողական կեցվածքը, և նշան անել, որ մտադիր չեք նահանջել; Դուք պետք է փորձեք հասկացնել, որ նրա պաշտպանողականությունը չի օգնի, որ արդեն բավական բան գիտեք, որպեսզի ձեզ հենց այնպես մի կողմ հրեն, և որ դուք արդեն խոսել եք այլ աղբյուրների հետ, որոնք արդեն շատ բան պատմել են, ու դեռ շատերն էլ կան, որ ավելի շատ բան կպատմեն: Ցույց տվեք, որ սա կարող է ավելի վնասակար լինել նրա շահերին, քան իր բացահայտումները, ուստի նա կորցնելու բան չունի, նույնիսկ կարող է շահել, եթե անկնձ պատասխանի հարցերին: Որոշակի չափով բլեֆը երբեմն թույլատրելի ու անհրաժեշտ է, թեև պետք է հաշվի առնել, որ սա էլ իր վրանգներն ունի: Դեպք է իմանալ այնքան, որքան ձևացնում եք թե գիտեք, և իրականում կապեր ունենալ այն աղբյուրների հետ, որոնց հետ պնդում եք, թե կապեր ունեք, ոչ թե պարզապես խաբել: Ահա այսպիս գրույցի մի օրինակ, որի ժամանակ հեղափոխողը ճնշում է գործադրում տևական պարկառելի ապահովագրական ընկերության ղեկավարի վրա:

Ներագրություն. *«Ես հատկապես կուզենայի տնեկություն ստանալ մասին այսպես կոչված գեղարուններում առևտրականների համար նախատեսված պոլիսների հետ կապված խնդիրների մասին»:*

Աղբյուր. /Լռություն: Դադար:/

Ներագրություն. «Այսինքն ուզում եմ ասել կարող են խնդիրներ առաջանալ, որովհետև այս ապահովագրական պոլիսները ռիսկային բիզնես առաջարկություններ են»:

Աղբյուր. /Լռություն: Դադար:/

Ներագրություն. Ասում են, որ սրանք այնուամենայնիվ ռիսկային են: Արդյո՞ք ապահովագրական գործակալները դրանք ռիսկային համարում են:

Աղբյուր. «Չեմ կարող վստահ ասել»:

Ներագրություն. «Իսկ Սևամորթ առևտրականների միությունում ասում են, որ ապահովագրական ընկերությունները նրանց ընդհանրապես չեն ապահովագրի, որովհետև նրանց դասակարգել են «անընդունելի ռիսկերի» բաժնում»:

Աղբյուր. «Ես ոչինչ չգիտեմ, թեև ապահովագրությունը ռիսկի գիտություն է, այնպես չէ»:

Ներագրություն. /Որոշում է, որ աղբյուրը ապահովագրական դոկտրինների և գործունեության ու առհասարակ տևական ապահովագրական ընկերությունների մասին ոչինչ չի ասի: Նախանալի է, որ աղբյուրը չի ցանկանա իր ղեկավարած

ընկերության դոկտրինների կամ կանոնների մասին խոսել, դրա համար անհրաժեշտ է կենտրոնանալ աղբյուրի ղեկավարած ընկերության գործունեության վերաբերյալ:

«Երևի թե փորձեմ ավելի կոնկրետ հարցեր հալ: Ձեր ղեկավարած Բեդրոքի ապահովագրական ընկերությունում մերժում եք հաճախորդին, եթե ձեր կարծիքով այդպիսի ռիսկն անընդունելի է»:

Աղբյուր. «Չեմ կարող հստակ ասել, ես այնքան լավ ծանոթ չեմ մեր հսկայական ընկերության գործերի մանրամասներին»:

Նկարագրող. «Անշուշտ: /Ցույց է փալիս որ չի նահանջելու:/ Կարո՞ղ եք դուք կամ ձեր քարտուղարը օգնել հանդիպում կազմակերպել այդ մակարդակի համար պարասխանաբար աշխատակցի հետ: /Փնտրելով այլ լծակ:/ Սակայն ի՞նչ կասեիք «անընդունելի ռիսկ» կապեգորիայի մասին: Արդյո՞ք Բեդրոք ընկերությունը հայտնում է իր վաճառողներին, որ ընկերությունը կապահովագրի ցանկացած շինություն, եթե ապահովագրվողը վճարի բավական բարձր կանխավճար: /Փոխելով հարցի պայմանները, թուլացնելով աղբյուրի պաշտպանությունը:/ Կամ արդյոք կա՞ սահման, թե որքան բարձր պիտի լինի կանխավճարը»:

Աղբյուր. «Առհասարակ մենք իհարկե աստիքաշխական կանխավճարներ չենք պահանջում...»

Նկարագրող. /Ընդհարում է/ «Այսպիսով, կանխավճարների գոյություն ունեցող սահմանների շրջանակում կարող են լինել ձեռնարկություններ, որոնց ապահովագրության ռիսկը մեծ կլինի, այսինքն «անընդունելի կլինի»: /Շարունակելով գրոհը/ Իսկ չնայա հայտարարելու դեպքերը: Արդյոք Բեդրոքը չնայ՞ է հայտարարել կամ հրաժարվել է թարմացնել գեպրո առևտրականների պոլիսները, թեև նրանք վերջերս ոչ մի պահանջ չեն ներկայացնել: Այս մասին ևս բողոքներ են ևել Սև առևտրականների միությունից»:

Աղբյուր. /Որոշում է, որ հեղափոխողը շատ ավելին գիտե, քան ինքն էր կարծում, և որոշում է կանխարգելիչ պաշտպանության անցնել Սևամորթ առևտրականների միության հայտարարությունների դեմ/ «Դե այո, ևեկ են դեպքեր երբ մենք չնայա ենք հայտարարել, առավելապես այն վայրերում, որտեղ անհնազանդության նշաններ կան, և հրաժարվել ենք թարմացնել պոլիսները նույն վայրերում: Մենք ընտրություն չունենք, այլապես անախորժության դեպքում բավական մեծ գումարներ կկորցնեինք»:

Նկարագրող. /Ֆիանալիորեն արհամարհելով այս «խոստովանությունը», և փորձելով սփիպել աղբյուրին հայտնել իր փեսակեպը/ «Սա անշուշտ հասկանալի է: Կարծում են, որ շաբերն են հասկանում այս խնդիրը: /Նպատակ ունենալով պարզել

վերջին երկու փարվա ընթացքում գեպրոներում Բեդրոքի չնյալ հայփարարած կամ չթարմացված պոլիսների թիվը/ Անցյալում շա՛ր պոլիսներ են փրամադրվել այս բնակավայրի համար:»

Աղբյուր. «Այո, բավական շար, բայց դա անցյալում էր:»

Նկարագրող. «Դուք դեռ ապահովա՞գրում ենք ձեռնարկություններ այդ շրջաններում:»

Աղբյուր. «Այո, թեև ինպես արդեն ասացի, առանձնապես ծանոթ չեմ ընթացիկ մանրամասներին...»

Նկարագրող. /Ընդհատելով/ «Ձեր գնահատմամբ վերջին երկու փարվա ընթացքում ձեր հաճախորդների քանի փոկոսին եք շարունակում սպասարկել: 80 փոկոսին, կամ 20 փոկոսին: ՊԱՐՁապես մոտավոր պարկերացում կազմելու համար:»

Աղբյուր. «Երևի ավելի մոտ 80 փոկոսին քան 20 փոկոսին: Նստակ ասել չեմ կարող:»

Նկարագրող. /Որոշում է, որ սա հեփաքքի փվյալ է, ու արժե շարունակել/ «Կարո՞ղ ենք հստակ պարզել»:

Աղբյուր. «Այնքան էլ հեշտ չէ: Այս փվյալները արխիվում չկան, ու շար դժվար կլինի պարզել»:

Նկարագրող. /Զի հավատում, որ դա այդքան դժվար է, և որոշում է որ ինքը պարրաստ է աջակցել փաստաթղթերի որոնմանը, ու անհրաժեշտության դեպքում բլեֆ է անում/ «Այնպիսի փավորություն է սրևծվել, որ Բեդրոքը պակաս պարրաստական է ապահովագրել գեպրոյի առևտրականներին, քան մյուս փական ընկերությունները: Ես չգիտեմ որտեղ են փաստերը բայց կարծում եմ, որ Սևամորթ առևտրականների միության իրավաբանները ուսումնասիրում են հարցի իրավական կողմը...»

Աղբյուր. «Ինչպե՞ս: Իմ կարծիքով մենք քաղաքի մյուս ընկերություններից պակաս կամ փարբեր չենք: Ես կուզենայի փեսնել այդ այսպես կոչված փաստաթղթերը»:

Նկարագրող. «Եթե ավելի հստակ փնեկություններ սփանամ, անպայման կփնեկացնեմ ձեզ: Իսկ մինչ այդ կցանկանայի ամեն կերպ օգտակար լինել այս հարցի մասին ձեր սեփական ընկերության ունեցած փվյալների վերաբերյալ փնեկություն սփանալու համար»:

Այս փեսարանն ընդհատում ենք առանց եզրակացության, սակայն ինչպես երևում է, հեփագրողը լավ աշխատանք է արել: Բեդրոքի ապահովագրական

ընկերության փնտրենը հնարավոր է փրամադրի այդ փնեկությունները, բայց հնարավոր է նաև, որ չփրամադրի: Տարցագրույց վարելու ռազմավարությունն ու մարավարությունը հաջողություն չեն երաշխավորում, հարկապես եթե սկզբում նժարը հեփագոփողի կողմը չի թեքվաժ³⁰:

Պաշտպանվող աղբյուրների նախընտրաժ հնարքներից մեկը անկարևոր վիճակագրության և փաստերի մեջբերումն է, ինչը կարող է միամիտ փվյալապաշտ հեփագոփողին ծուղակը գցել: Մեկ այլ սիրվաժ հնարանք է շարախոսել կողմնակի հարցերի շուրջ այնքան մինչև հարցագրույցի համար նախարեսվաժ ժամանակը սպառվի: Տեփագոփողի լավագույն պաշտպանությունը այս կարգի հնարանքներից դրանք ճանաչելու կարողությունն է:

Եթե ձեր սեփական լժակը չի գործում, ու եթե որոշ փնեկություններ բավական կարևոր են ձեզ համար, դուք կարող եք ուրիշների լժակներն օգտագործել: Տեփագոփություն կարարող ասպիրանտը, որ միշտ համալսարանում է լինում, հարուկ պաշտպանական դիրք բռնաժ բյուրոկրատների դեմ կարող է շարա վելի քիչ լժակներ ունենալ, քան ասենք օրենսդիրը կամ էլ նրա օգնականը: Այնպես որ, որպես վերջին հնարավորություն ուսանողը կարող է համոզել որևէ պատրաստական օրենսդրի օգնել իրեն: Երբեմն լրագրողները նույնպես կարող են օգտակար լինել: Որևէ կայացաժ խումբ նույնպես կարող է օգտակար լինել: Տևական բժիշկների միությունն օրինակ կարող է փնեկություններ ստանալ հիվանդանոցների ծրագրերի վերաբերյալ համայնքային հիվանդանոցի ադմինիստրատորից, մինչդեռ ակադեմիական աշխատանքով զբաղվող ուսանողին կամ նույնիսկ համայնքի խորհրդի անդամին չէր հաջողվի:

Տեփաքրքրության առարկա հիմնարկության կամ անհատի հեփ ջերմ հարաբերություններ հաստատելու ցանկալիությունը նշանակալիորեն սահմանափակում է լժակների օգտագործումը: Տեփագոփողը ռիսկի է դիմում՝ հեռացնելով իր լժակների փակտիկայի օբյեկտներին: Տվյալ ուսումնասիրության պարագայում խնդիրը կարելի է մնամացնել, եթե գրոհային փակտիկան հեփաժգվի

³⁰ Տեփագոփողի՝ բլեֆի վրա հիմնվաժ մարավարությունը այս գրույցի ընթացքում վիճելի բարոյականության հարց է: Թեպետ ես կարծում եմ, որ շարա դեպքերում այն անփակտություն է, որոշ դեպքերում արդարացվաժ կլինի: Մա այդ դեպքերից է: Բեղորք ընկերության փնտրենը հրաժարվում է սեփականության վերաբերյալ փնեկություններ փալ: Արդյո՞ք նա այսպիսի իրավունք ունի: Առհասարակ այո, բայց այս իրավունքին հակակշռում է գեփոյի առեփորականներին բիզնես անելու նախապայմաններից մեկից զրկելու անարդարությունը, մինչդեռ նրանք կարող են համաժայնվել ապահենագրություն ձեռք բերել նորմալ գներով /միգուցե նաեւ կառավարության կամ մարդասիրական աջակցությամբ/: Այս դեպքում հեփագոփողն իրավունք ունի փորձել պայքարել անարդարության դեմ: Եթե հաշվի առնենք այս իրավունքը, նա արդյո՞ք իրավունք ունի սրել: Տեփագոփողի ակնհայտ սուփը հավասարակշռում է փնտրենի քողարկվաժ սուփը:

մինչև այն պահը, երբ հարձակման ենթարկված կողմի համար այն այլևս խոցելի չի լինի: Խնդիրը սակայն բարդանում է, երբ հեղափոխությունը նախատեսում ա երկարապիս հարաբերություններ փոխել հիմնարկի կամ անձի հետ, որոնք ուսումնասիրվում են, որը կծգվի ուսումնասիրության ամփոփումից շատ հետո: Այսպիսի դեպքերում փոփոխության մի մասը պետք է հեղափոխել, հանուն ապագայում բարի կամքի փոքրիկ դրսևորման:

Ինչպես ապահովել հավաստիությունը

Հասարակագիտական հեղափոխությունների պես քաղաքական հեղափոխությունը ի վերջո քննադատության է ենթարկվում ինտելեկտուալ հիմքի վրա: Բայց ի տարբերություն հասարակագիտական ուսումնասիրությունների, քաղաքական հիմքի տեսակետից այն շատ խոցելի է, ինչպես նաև խոցելի է նույն ուսումնասիրության սուբյեկտների կողմից: Ուստի հեղափոխողը պետք է քայլեր ձեռնարկի, որ իր աշխատություն քաղաքականապես վերին աստիճանի հավաստի լինելի, որպեսզի պաշտպանվի քաղաքական, ինչպես նաև ինտելեկտուալ բնույթի հարձակումներից:

Քաղաքական հեղափոխության նպատակը մոտավոր ճշմարտությունն է

Ի տարբերություն հասարակագիտական ուսումնասիրությունների, քաղաքական ուսումնասիրության առաջնային նպատակը ինտելեկտուալ մակարդակը բարձրացնելը չի /հեղափոխողի կամ էլ իր գործընկերների/, թեև այն միշտ էլ առկա է: Դրա նպատակը քաղաքական խնդրի և հնարավոր միջոցների հասկացման բարելավումն է, հնարավոր դարձնելով պատասխանատու գործողությունների ծավալումը: Այսպիսով, քաղաքական հեղափոխության նպատակը ավելի լայն ու բարդ երևույթներն են, ու այն բավարարվում է խիստ մոտավոր «ճշմարտությամբ», մինչդեռ հասարակագիտությունը ձգտում է խիստ սահմանափակ խնդիրների մանրակրկիտ մեկնաբանության: Մոտավոր բնույթը քաղաքական հեղափոխությունը քաղաքական քննադատության թիրախ է դարձնում: Ինչպե՞ս կարող է հեղափոխողը պաշտպանել ինքն իրեն:

Մի կողմից, կարելի է կապ պահպանել բոլոր նրանց հետ /կամ այն հիմնարկների հետ/, որոնք հնարավոր է հեղափոխում փորձեն թուլացնել զեկույցը, պնդելով, որ իրենց անպեսել են: Անշուշտ –իշտ կլինի կանխել նման պնդումները

տվյալ կողմին մեջբերելով զեկույցի մեջ որպես ապացույց այն բանի, որ նրանց տեսակետը հաշվի է առնվել զեկույցում: Օրինակ, եթե հեղափոխությունը պարտադրվում է առաջարկել դպրոցի ղեկավարություն նշանակելու կարգի փոփոխություններ, ավելի ճիշդ կլինի հարցեր ուղղել դպրոցի ադմինիստրատորների տնական ասոցիացիայի և Ազգային կրթական ասոցիացիայի և Ամերիկյան ուղուցիչների ֆեդերացիայի տնական բաժինների ներկայացուցիչներին: Այս կազմակերպությունների ներկայացուցիչները հնարավոր է հեղափոխությունը տեսակետներով նպաստեն հեղափոխությանը, բայց եթե անգամ ոչնչով չօգնեն, նրանց միջոցով հեղափոխությունը կարող է հեղափոխվել պաշտպանվել նրանց քննադատությունից, եթե վերջիններս որոշեն դեմ արտահայտվել զեկույցի եզրակացություններին: Կարելի է նաև այս շահագրգիռ խմբերին նախօրոք մեկական օրինակ ուղարկել գրախոսության նպատակով:

Երկրորդ, անհրաժեշտ է գտնել «փորձագետներ» կամ էլ քաղաքական ու մրավորական այլ հեղինակություններ, ում կարելի է վերագրել տեսակետներ, գնահատականներ և այլն, որոնք վերաբերյալ հեղափոխությունը կասկածներ ունի: Տպագիր աղբյուրներից մեջբերումներ կարարել, այդ թվում նաև հարցազրույցներից հարվածներ մեջբերելը այսպիսի վերագրումների մեկ այլ և անակ է: Ավելին, հեղափոխությունը պետք է ձգտի ձեռքի տակ ունենալ փորձագետներ, ովքեր կցանկանալ պաշտպանել իր աշխատությունն այն հրապարակելուց հետո: Եթե մարդկանց տեսակետները մեջբերված են զեկույցում, նրանք դառնում են լրագրողների և քաղաքական որոշումներ կայացնողների թիրախը, ում առաջ նույնպես պարտավոր են պաշտպանել իրենց մեջբերված տեսակետները:

Երրորդ, հեղափոխությունը պետք է հատուկ ուշադրություն դարձնի իր պոպուլյար ընդդիմախոսներին և հստակեցնել այն առաջարկությունները, որ նրանք կքննադատեն: Սա պետք է պաշտպանել փորձագետների մեջբերումներով այնույնպես քաղաքականի հղում անել գոյություն ունեցող հակափաստարկներին, առանց հատուկ ուշադրություն կենտրոնացնելու դրանց վրա: Անհրաժեշտ է մեջբերել նույն այն ընդդիմախոսներին, ովքեր ենթադրվում է, որ հեղափոխությունը առարկություններ կանեն, կանխելու համար այն պնդումները, թե նրանց փաստարկները կամ տեսակետներն անտեսվել են: /Նարավոր են լրացուցիչ որ հավասարակշռված կամ երկկողմանի ներկայացումը հոգեբանական առավելություններ բերի ընթերցողին քարոզելու համոզելու առումով/:

Վիճակագրությունը հաճախ հավաստիություն ապահովելու օգտակար միջոց է: Այս նպատակով օգտագործելու դեպքում վիճակագրական տվյալներն ավելի շուր

վավերագրական քան րևելավական դեր ունեն: Դրանք անհրաժեշտ են ամրապնդելու համար այն ընդհանրացումները, որոնք հեղափոխում քաղաքական ընդդիմախոսների քննադատության թիրախ կարող է դառնան, թեև նրանց ճշմարիտ լինելը շատ ավելի ակնհայտ է դառնում ավելի իմպրեսիոնիստական աղբյուրներից: Մի բան է պնդել, թե «րևի է ունենում աննախադեպ սղած», մեկ այլ բան է պնդել, թե «սղածը րարեկան կազմում է 5,5 տոկոս»:

Ժամանակից շուր հանդես գալ վրանգները

Քաղաքական գործիչներն ու քաղաքական մեկնաբանները րարբեր գրաֆիկներ ունեն: Շատ հաճախ քաղաքական գործիչները «արդյունք» են պահանջում նախքան հեղափոխությունն ավարտված կլինի: Եթե անգամ ոչ-որ արդյունք չի պահանջում, ավելին, հաճախ երբ աշխատությունն առավել մոտ է լինում ավարտին, առիթներ են ծագում, որ նա կարողանա օգրագործել հարմար պահը և ներկայացնի արդյունքները:

Մեկ այլ հնարավոր ռասմավարություն է կազմել /հնարավորության սահմաններում/ պոքենցյալ քաղաքական պահանջների գրաֆիկը և հնարավորինս սրան համապարասխան կազմել սեփական հեղափոխության գրաֆիկը: Լրացուցիչ ռազմավարություն է հնարավորինս արագ պարասրվել պարասխանել ամեն րեսակի հարցերի, որ հնարավոր է ուղղվեն ձեզ: Քանի որ սրանք հիմնականում այն պարասխաններն են, որ ամեն դեպքում պերբ են քաղաքական գործիչներին, նույն հաջողությամբ կարելի է դրանք ընդգրկել հեղափոխության սկզբնական շրջանում: Եւ վերջապես շատ կարևոր է նախապես կազմել ձեզ պաշպանող փորձագերների ցուցակը և ընդհանուր եզրեր գրնել պոքենցյալ ընդդիմախոսների հեղ: Քանի որ այս կապերը պերբ է վաղ թե ուշ հասարակել, ապա ավելի լավ է շուր քան ուշ:

Քաղաքական հեղափոխության ռազմավարական երկրնրանքները

Ամփոփման ու եզրակացության միջոցով քննարկենք հերեյալ հարցը. «Ո՞ր աղբյուրներին է պերբ դիմել»: Այս հարցին պարասխանելու համար անհրաժեշտ է անդրադառնալ արդեն վերը քննարկված հարցերին:

Հեղափոխության ընթացքում «երբ» հարցը կարելի է բաժանել երկու մասի՝ «համեմարար շուր» և «համեմարար ուշ»:

Ժամանակից շուր դիմեք՝

1. Մարդկանց, ովքեր կհեշտագնեն փնտրված հարուստ աղբյուրների որոնումը,
2. Տղամանկ, ովքեր կօգնեն հանդիպել աղբյուրին իրենց ուղղակի կապերի կամ ազդեցության շնորհիվ,
3. Տնեկացված անձանց, ովքեր ձեզ անհրաժեշտ փնտրվածությունը կտրամադրեն ձեզ, որպեսզի թույլ չտան, որ ձեր աշխատանքը ժամանակից շուր հրապարակվի, և ում տրված փնտրվածությունները հնարավորություն կտան օգտագործել ձեր լծակները փակ աղբյուրների նկատմամբ;
4. Բարեհաճ փորձագետներին, ովքեր կնպաստեն ձեր քաղաքական հավաստիությանը ժամանակից շուր քաղաքական հրապարակման դեպքում;
5. Պոլեմիկալ ընդդիմախոսներին, ում հետ անհրաժեշտ է ընդհանուր եզրեր գտնել ժամանակից շուր քաղաքական հրապարակումը կանխելու համար:

Դիմեք համեմատաբար ուշ՝

1. Թշնամական կամ պաշտպանողական դիրք բռնած աղբյուրներին, որոնք մարտավարության դեմ անհրաժեշտ է լծակներ ձեռք բերել նախապես,
2. Զբաղված աղբյուրներին, որոնց հետ կապը կարող է խզվել մեկ անգամ հանդիպելուց հետո, և ում մասին բավարար փնտրվածություններ չունեք, որպեսզի ավելի վաղ դիմեք,
3. Պոլեմիկալ ընդդիմախոսներին, հատկապես նրանց, ովքեր հզոր են, և կարող են խոչընդոտել մյուսների հետ կապերը, այսպիսով արգելակելով ձեր հետազոտությունը,
4. Այն ադմինիստրատորներին, ովքեր փնտրված են պոլեմիկալ դժվարությունների մասին, բայց նախընտրում են պատմել դրանց մասին, երբ դա իրենց շահերից է բխում:

Մեկ ակնհայտ հակասություն կա այս երկու ցուցակների /դիմել պոլեմիկալ ընդդիմախոսներին վաղ և ուշ շրջաններում/ և մի շարք այլ ցուցակների միջև, որոնք այնքան էլ ակնհայտ չեն: Նախա զբաղված և պաշտպանական դիրք բռնած աղբյուրները կարող են լավագույնս հեշտագնել աղբյուրների որոնումը, բացել դռները և օգտակար փնտրվածություններ տալ: Գերադասությունների ադմինիստրացիան, օրինակ, քննարկվող քաղաքական խնդրի վերաբերյալ

բավականաչափ փորձ ունեն, ու կարող են հեշտացնել աղբյուրների հետ կապվելը, սակայն նրանք նաև հեղափոխված են ստատուս քվոն պահելու հարցում: Ցանկացած դեպքում նրանք կարող է բարեհաճ վերաբերմունք չունենան այն ոչ յուրայինների հանդեպ, ովքեր չափից ավելի ուշադիր են զննում իրենց գործողությունները: Կարելի է հիշել նման այլ օրինակներ: Սկզբունքորեն այս անհամարների ցուցումները, թե ում է պետք սկզբում դիմել և ում վերջում, հաշտեցնելու ևս նաև չկա: Ներագոյությունը պետք է մանրամասն քննարկի իր մասնավոր դեպքը ու հետո համեմատի Կոլյալ ընտրության ռիսկերն ու արդյունքները: Սակարկությունից խուսափելու ձև չկա, և փորձված հեղափոխությունը պետք է պարզապես գիտակցաբար ընտրի, ոչ թե պատահաբար:

ԳԼՈՒԽ 23

ՓՈԽԱՐԺԵՔՆԵՐԻ ՆԱՄԱԿԱՐԳԵՐԸ ԵՎ ԴՐԱՆՑ ԿԻՐԱՌՈՒՄԸ³¹

Թարգմանիչ և խմբագիր՝ Սերյոժա ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ

Ներածություն

Արժույթային քաղաքականությունը մակրոտնտեսական քաղաքականության կարևորագույն տարրերից մեկն է: Փոխարժեքը երկու երկրների արժույթների միջև կապն է: ԱՄՆ դոլարի արտահայտումը ճապոնական իենով կամ եվրոպական եվրոյով ցույց է տալիս, թե որքան ամերիկյան դոլար կպահանջվի Միացյալ Նահանգների քաղաքացուից՝ իենով կամ եվրոյով արտահայտված գին ունեցող ապրանք գնելու համար: Ներկառար փոխարժեքների փոփոխությունը կարող է ունենալ հեռու գնացող հետևանքներ: Փոխարժեքները կարող են որոշվել ազատ շուկայում, արտարժույթային շուկաներում պետական միջամտության միջոցով և նույնիսկ օրենքով: 1990-ականների սկզբում մեկ ամերիկյան դոլարն արժեր մոտ 125 ճապոնական իեն: 1995թ. գարնանը դոլարի արժեքը կազմում էր 83 իեն: 1998թ. սկզբում մեկ դոլարը կրկին արժեր 125 իեն, իսկ 2001թ. Նոյեմբար ամսին մեկ դոլարը կարելի էր գնել 114 իենով: Ինչո՞ւ է դոլարի արժեքը տատանվում իենի նկատմամբ: Որո՞նք են նման տատանումների հետևանքները: Արդյո՞ք կառավարությունը պետք է թույլ տա, որ արժույթային փոխարժեքը տատանվի: Ի՞նչ պետք է անի կառավարությունը փոխարժեքների տատանումը կանխելու համար: Սրանք շատ կարևոր հարցեր են, որոնց պատասխանը կգտնենք այս գլխում:

Գլխի սկզբում անդրադարձ է կատարվում փոխարժեքների համակարգերի պարզությանը: Այնուհետև ներկայացված են ներկայումս գոյություն ունեցող փոխարժեքների համակարգերը և այլընտրանքային փոխարժեքների համակարգերի օգուտների և ծախքերի վերլուծությունը: Միաժամանակ այս գլուխը ներկայացնում է տերմինաբանությունը և այն հաստատություններին, որոնք կարևորագույն դերն են խաղում փոխարժեքների զարգացման գործում:

³¹ Աղբյուրը՝ William Boyes and Michael Melvin. *Microeconomics*, 5th edition, 100-119. Copyright . 2002 by Houghton Mifflin. Used with permission.

1. Փոխարժեքների որոշման անցյալ և ներկա համակարգերը

1.ա. Ոսկու սրանդարտ

Նին ժամանակներում կառավարության կողմից թողարկված փողը պարարաստվում էր թանկարժեք մետաղներից ինչպիսին է ոսկուց: Ավելի ուշ, երբ կառավարությունները սկսեցին թողարկել թղթադրամներ, փողը սովորաբար կարելի էր փոխանակել ֆիքսված քանակի ոսկու հետ: Թղթադրամները ոսկով փոխարկելու հնարավորության ապահովում էր վստահությունը արվյալ երկրի արտադրության նկատմամբ թե երկրի ներսում և թե արտասահմանում: Եթե արժույթի մեկ միավորը համապատասխանում էր ոսկու ֆիքսված քանակի, ապա այդ արժույթին կարող էր վերագրվել իրեն համարժեք ոսկու արժեքը: Այն երկրներում, որոնց արժույթները ունեին ոսկով արտահայտված հաստատուն արժեք, գործում էր **ոսկե սրանդարտը**:

Որոշ երկրներ ապահովում էին իրենց արժույթները ոսկով դեռևս մինչև 1880թ., սակայն նման փորձը փարածվեց 1880-ականներին: Այսպիսով փոխադրվածները հենց այս ժամանակաշրջանն են սովորաբար նշում որպես ոսկու սրանդարտի սկիզբ: 1880-1914թթ. ընթացքում արժույթները ունեին ոսկով արտահայտված հաստատուն արժեքներ: Օրինակ, ԱՄՆ դոլարի համար սահմանված էր հետևյալը 20,67 ԱՄՆ դոլարը հավասար է 1 ունցիա ոսկու փոխարժեքը: Ցանկացած այլ արժույթ, որ ֆիքսված արժեք ուներ ոսկու նկատմամբ, նաև ուներ ֆիքսված փոխարժեք դոլարի նկատմամբ: Պարզ օրինակի վրա ցույց տանք, թե դա ինչպես է սրացվում:

Ենթադրենք, որ մեկ ունցիա ոսկին արժե 20 դոլար ԱՄՆ-ում և 4£՝ Միացյալ Թագավորությունում: Ֆունտի արժեքը հինգ անգամ մեծ է դոլարի արժեքից, քանի որ պետք է հինգ անգամ ավելի շատ դոլար մեկ ունցիա ոսկու գնելու համար: Քանի որ 1 ֆունտով կարելի է գնել հինգ անգամ ավելի շատ ոսկու, քան 1 դոլարով, փոխարժեքը կլինի հետևյալը՝ 1£=5 դոլար:

Քանի որ արժույթների արժեքները կապվում են իրար ոսկու արժեքի միջոցով, ոսկու քանակի փոփոխության հետևանքով տեղի կունենա ապրանքների և ծառայությունների գների փոփոխություն: Ոսկու սրանդարտը ֆիքսում է միայն ոսկու ընթացիկ գինը: Երբ ոսկու պաշարներն աճում են, այլ հավասար պայմաններում, ոսկով և արժույթով արտահայտված ապրանքների և ծառայությունների գները կսկսեն աճել (այնպես, ինչպես փողի առաջարկը աճելիս):

Ոսկու սրանդարը ապրանքային փողի ընդամենը մեկ տարբերակ է: Ցանկացած այլ թանկարժեք ապրանք (օրինակ՝ արծաթը) կարող է ծառայել որպես սրանդար կապակցող միջոց ֆիքված փոխարժեքներով համակարգում:

Ոսկու սրանդարը դադարեց գոյություն ունենալուց առաջին համաշխարհային պատերազմի ժամանակ: Պատերազմի ֆինանսավորումը մասամբ իրականացվում էր պատերազմով երկրներում փողի զանգվածի մեծացման հաշվին: Ոսկու սրանդարը թույլ չէր տալիս փողի զանգվածի մեծացում առանց ոսկու պաշարների համարժեք մեծացման, ինչը հնարավոր չէր: Քանի որ փողի զանգվածը աճում էր շար ավելի արագ, քան ոսկու պաշարները, կապը արժույթների և ոսկու միջև խախտվեց: Պատերազմի տարիների և 1930-ականների Մեծ ճգնաժամի տարիների ընթացքում չկար փոխարժեքներ սահմանող ոչ մի կազմակերպված համակարգ: Պատերազմի հետևանքով արտաքին առևտուրն ու ներդրումները խիստ կրճատվեցին՝ առաջ բերելով փոխարժեքներ սահմանող լավ գործող համակարգի կարիք:

1.բ. Բրեքստոն Վուդսյան համակարգը

Երկրորդ Համաշխարհային պատերազմի վերջում պետությունը սկսեց մեծ աջակցություն ցուցաբերել փոխարժեքների համակարգի սրեղծմանը, որը կապ կստեղծեր բոլոր արժույթների միջև գրեթե նույն կերպ, ինչպես դա տեղի էր ունենում ոսկե սրանդարի ժամանակ: Կար համոզմունք, որ ֆիքսված փոխարժեքների համակարգը կնպաստի համաշխարհային առևտրի զարգացմանը: 1944թ. 44 երկրների ներկայացուցիչներ հանդիպեցին Նյու Նեմփշայր նահանգի Բրեքստոն Վուդս հանգստավայրում՝ քննարկելու նման համակարգի սրեղծման հարցը: Այս համաժողովի արդյունքում ձեռքբերված համաձայնությունը հետագայում մեծ ազդեցություն ունեցավ ամբողջ աշխարհի վրա:

Բրեքստոն Վուդսի համաժողովի արդյունքում սրեղծված միջազգային արժույթային համակարգը հաճախ անվանում են **ոսկու արժույթային սրանդար**: Յուրաքանչյուր երկիր պետք է ֆիքսեր իր արտարժույթի արժեքը ոսկու նկատմամբ, ինչպես ոսկու սրանդարի ժամանակ: ԱՄՆ դոլարի արժեքը, օրինակ, հետևյալն էր. ոսկու մեկ ունցիայի համար 35 դոլար: Սակայն այս նոր համակարգի և հին ոսկու սրանդարի միջև կար հիմնարար տարբերություն: Այսպես որպես համակարգի առանցք ծառայում էր ԱՄՆ դոլարը, այլ ոչ թե ոսկին: Ոսկի գնելու և վաճառելու փոխարեն երկրները գնում և վաճառում էին ԱՄՆ դոլար՝ դոլարի նկատմամբ ֆիքսված փոխարժեք պահպանելու նպատակով: Քանի որ Միացյալ Նահանգները

հանդիսանում էին խոշոր հաղթող պետություն, նրա արտարժույթը դարձավ գերիշխող համաշխարհային արժույթ: Միացյալ Նահանգներն ունեին արտադրական մեծ կարողություններ ամբողջ աշխարհին մեծ պահանջարկ ունեցող բարիքներ մատակարարելու համար, և այդ բարիքների գները դուրսում էին արտահայտված:

ԱՄՆ դուրսը դարձավ համակարգի **ռեզերվային արժույթը**: Միջազգային պարտքերը դուրսում էին սահմանվում, և միջազգային առևտրի գործարքների ժամանակ նախապայմանությունը մեծ մասամբ դուրսին էր փրկում: Դուրսը նաև պահվում էր կառավարության կողմից արտարժույթային ինստիտուցիաներն իրականացնելու համար: Այս ամենի հետևանքով երկրորդ աշխարհամարտից հետո աշխարհում իշխում էր դուրսի սփռվածությունը:

1.4. Արժույթի Միջազգային Հիմնադրամը և Նամաշխարհային Բանկը

Բրեքստոն Վուդսյան համաժողովի արդյունքում ստեղծվեցին նաև երկու նոր կազմակերպություններ՝ Արժույթի Միջազգային Հիմնադրամը (ԱՄՀ) և Նամաշխարհային Բանկը: **Արժույթի Միջազգային Հիմնադրամը** ստեղծվել է անդամ երկրների արժույթային համակարգերը վերահսկելու և ցանկացած երկրի արժույթն այլ երկրների արժույթներով ազատ փոխարկելու հնարավորությունը խթանելու և ապահովելու նպատակով: ԱՄՀ-ը նաև փոխառություններ է փրամադրում այն երկրներին, որոնք միջազգային պարտավորությունների մարման խնդիրներ ունեն: ԱՄՀ-ի միջոցները ձևավորվում են ԱՄՀ-ի մասնակիցների կողմից վճարվող տարեկան անդամավճարների հաշվին (որոնք անվանում են *քվոտաներ*): ԱՄՆ-ի քվոտան, օրինակ, կազմում է համարյա 48 միլիարդ դոլար: (Քվոտա փերմինի նշանակությունն այս կոնտեքստում այլ է, քան այդ փերմինի նշանակությունը միջազգային առևտրի ոլորտում):

Նամաշխարհային Բանկը ստեղծվել է աղքատ երկրների փոքրագույն զարգացման ֆինանսական աջակցություն ցուցաբերելու համար: Այս միջազգային կազմակերպությունը փրամադրում է վարկեր զարգացող երկրներին ավելի արդյունավետ պայմաններով, քան այլ առևտրային փոխադրումները, ինչպես նաև առաջարկում է տեխնիկական փորձաքննություն: Նամաշխարհային Բանկի միջոցները, որոնց հաշվին Բանկը փոխառություններ է փրամադրում, ձևավորվում են պարտավորումների վաճառքից: Այս կազմակերպությունը հանդիսանում է աշխարհի ամենախոշոր փոխառություններից մեկը: Այս կազմակերպությունների գործունեության մասին ավելի

լավ պարկերացում ստանալու նպատակով ծանոթացեք «ԱՄՆ և Նամաշխարհային բանկ» փնտեսական վերլուծությանը:

1.դ. Անցումային փառիները

Ֆիքսված փոխարժեքների Բրեքտոն Վուդսյան համակարգը երկրներից պահանջում էր ակտիվորեն գնել և վաճառել դոլար՝ ֆիքսված փոխարժեքները պահպանելու համար, երբ *շուկայական հավասարակշռությունը* արտարժույթային շուկայում չէր համապատասխանում ֆիքսված դրույքին: Ազատ շուկայական հավասարակշռված փոխարժեքը այն է, որը կձևավորվի պետական միջամտության բացակայության պայմաններում:

ԱՄՀ և Համաշխարհային Բանկը

Արժույթի Միջազգային Հիմնադրամը (ԱՄՀ) և Համաշխարհային Բանկը ստեղծվել են 1944թ. Բրետտոն Վուդսում կայացած համաժողովի ժամանակ: ԱՄՀ վերահսկում է միջազգային արժույթային համակարգը, ապահովում փոխարժեքների կայունությունը և մակրոտնտեսական քաղաքականությունների համակարգայնությունն ու արդյունավետությունը: Համաշխարհային Բանկը խրախուսում է աղքատ երկրների տնտեսական զարգացումը: Այս երկու միջազգային կազմակերպությունները պատկանում և կառավարվում են իրենց անդամ հանդիսացող 182 երկրների կողմից: ԱՄՀ-ը վարկեր է տրամադրում արտաքին պարտքերը վճարելու հետ խնդիրներ ունեցող երկրներին: Նախքան ԱՄՀ-ից որևիցե փոխառություն ստանալը փոխառուն պետք է համաձայնվի որոշակի պայմանների: ԱՄՀ-ի կողմից սահմանված պայմանների համաձայն սովորաբար երկիրը պետք է բավարարի հիմնական մակրոտնտեսական

ցուցանիշների պահանջներին, ինչպիսիք են փողի առաջարկի հավելաձևը, ինֆլացիայի մակարդակը, հարկային եկամուտները և սուբսիդիաները: ԱՄՀ-ից ստացվող վարկերին վերաբերվող պահանջների նպատակն է ապահովել տնտեսության կայուն զարգացումը: Համաշխարհային Բանկը օգնում է զարգացող երկրներին՝ իրականացնելով նրանց զարգացման նախագծերի և ծրագրերի երկարաժամկետ ֆինանսավորում: Բանկը նաև խորհրդատվություն է տրամադրում տարբեր բնագավառներում, որտեղ աղքատ երկրները մասնագետների պակաս ունեն: Այդ բնագավառներից են գյուղատնտեսությունը, բժշկությունը, շինարարությունը, կրթությունը, ինչպես նաև տնտեսագիտությունը: ԱՄՀ-ը, աշխատանքի ընդունելով տնտեսագետներին, նախևառաջ ձգտում է իրականացնել իր առաքելությունը: Համաշխարհային Բանկի կողմից

իրականացվող գործունեության տեսակների բազմազանության հետևանքով Բանկում աշխատողների թիվը հասնում է մոտ 6,500-ի: ԱՄՀ-ում աշխատում է մոտ 1,700 հոգի: Երկու կազմակերպություններն էլ ներգրավում են աշխատողներ ամբողջ աշխարհից, սակայն նրանց աշխատողների մեծ մասը աշխատում է Վաշինգտոնի գլխավոր գրասենյակում: Համաշխարհային Բանկի միջոցները հիմնականում ձևավորվում են պարտատոմսերի միջազգային շուկայից ստացվող փոխառությունների հաշվին: ԱՄՀ-ի միջոցները ձևավորվում են անդամ երկրների անդամակցության վճարների հաշվին, որոնց անվանում են քվոտաներ: Անդամակցող երկրի կողմից վճարվող քվոտան որոշում է այդ երկրի ծայների քանակը ԱՄՀ-ի քաղաքականությունը հաստատելու համար քվեարկության ժամանակ: ԱՄՆ, որի քվոտան վճարվող քվոտաների ամբողջ գումարի ամենամեծ բաժինն է կազմում համեմատած այլ երկրների հետ, ունի ամենաշատ ծայներ:

Արտարժույթային շուկաների ինտերվենցիան պետության կողմից արժույթների առք ու վաճառքի կազմակերպումն է՝ նպատակային փոխարժեքին հասնելու համար: Նման ինտերվենցիաները արդյունավետ են այն դեպքում, երբ ազատ շուկաներում

առաջացող ֆիքսված փոխարժեքի շեղումը ժամանակավոր բնույթ է կրում: Օրինակ, ենթադրենք, որ մի երկրում բերքը վաթս է, և երկիրը սովորականից քիչ եկամուտ է ստանում արժույթային փոխանակությունից: Դա, իհարկե, ժամանակավոր երևույթ կլինի, եթե հաջորդ բերքը առաւ լինի, և երկիրը կարողանա վերականգնել իր արտահանման մշտական ծավալները: Կրճարված արտահանման ժամանակաշրջանի ընթացքում այդ երկրի կառավարության համար ճիշտ կլինի իրականացնել ինտերվենցիա՝ տեղական արժույթի արժեզրկումից խուսափելու նպատակով: Այնուամենայնիվ, 1960-ականներին տեղի ունեցան ավելի շուրջ մշտական, քան ժամանակավոր բնույթ կրող փոփոխություններ, որի արդյունքում փոփոխություններ կրեցին արտարժույթների փոխարժեքները, այլ ոչ արտարժույթային շուկայում պետական միջամտությունները: Արժույթային փոխարժեքի վրա նման երկարատև ազդեցության արդյունքում ծագող խնդիրները կքննարկվեն ավելի ուշ, գլխի երկրորդ մասում, որտեղ կվերլուծենք այլընտրանքային արժույթային համակարգերի օգուտներն ու ծախսերը:

Բրեւրտոն Վուդսյան համակարգը պաշտոնապես դադարեց գոյություն ունենալուց 1971թ. Վաշինգտոն քաղաքի Սմիթսոնյան Ինստիտուտում տեղի ունեցած աշխարհի առաջադարձ տերությունների ֆինանսների նախարարների հանդիպման ժամանակ: Սմիթսոնյան համաձայնագրով փոխվեց Բրեւրտոն Վուդսի ժամանակաշրջանի արժույթային համակարգը: Դրա արդյունքներից մեկը ԱՄՆ դոլարի **դեվալվացիան** էր (արժույթի դեվալվացիայի ժամանակ այդ արժույթի արժեքը պաշտոնապես նվազեցվում է): Եթե դոլարը արժե 1/35 ունցիա ոսկի, ապա մեկ ունցիա ոսկին արժե 35 դոլար:

Սմիթսոնյան համաձայնագրով երկրները պետք է ձգտեին պահպանել ֆիքսված փոխարժեքների նոր սահմանված դրույքները: Սակայն շուրջով պարզ դարձավ, որ նոր փոխարժեքները հավասարակշիռ փոխարժեքներ չէին, և անհնար էր դրանք պահպանել առանց կառավարության ինտերվենցիաների, և որ կառավարության ինտերվենցիաների միջոցով հնարավոր չէ մշտապես պահպանել ոչ հավասարակշիռ փոխարժեքները: ԱՄՆ դոլարը կրկին դեվալվացիայի ենթարկվեց 1973թ. Փետրվարին, երբ մեկ ունցիա ոսկու գինը աճեց մինչև 42.22 դոլար: Այս նոր փոխարժեքը կրկին հավասարակշիռ փոխարժեքին չէր համապատասխանում, և 1973թ. մարտ ամսին խոշոր արդյունաբերական երկրները հրաժարվեցին ֆիքսված արժույթային փոխարժեքների համակարգից:

1.6. Այսօր

Երբ խոշոր արդյունաբերական երկրները 1973թ. Մարտին հրաժարվեցին ֆիքսված փոխարժեքների համակարգից, աշխարհն անցում չկատարեց բացարձակապես ազատ շուկայական լողացող փոխարժեքների: Այդ ժամանակներից ի վեր գործող համակարգի շրջանակներում խոշոր արդյունաբերական երկրները ձգտում են պահպանել իրենց արժույթների փոխարժեքները որոշակի ընդունելի սահմաններում, մինչդեռ բազմաթիվ փոքր երկրներ ձգտում են պահպանել իրենց ազգային արժույթների ֆիքսված փոխարժեքները:

Ներկայումս աշխարհում կան մի քանի երկրներ, որոնցում գործում են ֆիքսված արժույթային փոխարժեքներ, և որոնց կառավարությունները հաստատում են պահում երկու կամ ավելի արժույթների փոխարժեքները: Մյուս երկրներում գործում են լողացող փոխարժեքները, որոնք ճշգրտվում են ամեն օր՝ համաձայն պահանջարկի և առաջարկի օրենքների: Կան նաև երկրներ, որոնց արժույթային համակարգերը այս երկու տեսակների մեջտեղում են գտնվում: Ներկայացնենք արժույթային փոխարժեքների համակարգերի տեսակների ողջ բազմությունը, որոնք գործում են ժամանակակից աշխարհում:

Սողացող հանգույցներ

Փոխարժեքը պարբերաբար հարմարեցվում է նախապես հայտարարված և ֆիքսված փոքր դրույքներին կամ որոշ տնտեսական ցուցանիշների փոփոխությանը (ինչպիսին է, օրինակ, ինֆլյացիայի մակարդակների տարբերությունը երկու հիմնական առևտրային գործընկերների միջև):

Սողազող ժապավեններ

Արժույթային փոխարժեքի տատանումը թույլ է տրվում միայն որոշակի սահմաններում՝ կենտրոնական դրույքի շուրջ, որը պարբերաբար հարմարեցվում է ֆիքսված և նախապես հայտարարված դրույքներին կամ որոշ տնտեսական ցուցանիշների փոփոխությանը:

Կառավարվող տատանվող

Մոնետար իշխանությունները (սովորաբար Կենտրոնական բանկը) ազդում են փոխարժեքի վրա ակտիվ արտարժույթային ինտերվենցիաների միջոցով առանց նախապես հայտարարելու փոխարժեքի փոփոխման ուղղությունը:

Անկախ փափանսում

Փոխարժեքը որոշվում է շուկայում, և ցանկացած ինտերվենցիա այս դեպքում նպատակ է հետապնդում ոչ թե սահմանել փոխարժեքի անհրաժեշտ մեծությունը, այլ մեղմացնել փափանսումները:

Միասնական վճարելամիջոց

Այս դեպքում փվյալ երկրում կամ մեկ այլ պետության ազգային արժույթն է շրջանառվում որպես օրինական վճարելամիջոց, կամ էլ փվյալ պետությունը հանդիսանում է արժույթային միության անդամ, որտեղ որպես օրինական վճարելամիջոց շրջանառվում է մեկ ընդհանուր արժույթ (ինչպես, օրինակ, եվրոն):

Արժույթային հարթակ

Այս դեպքում փվյալ երկրի արտարժույթը օտարերկրյա արժույթով փոխանակելու համար ֆիքսված փոխարժեք է սահմանվում օրենքով: Ազգային արժույթի նոր թողարկումը ապահովվում է ֆիքսված հարաբերակցությամբ (օրինակ մեկը մեկին) հիմնական կարևոր օտարերկրյա արժույթի լրացուցիչ զանգված ապահովելով:

Ֆիքսված հանգույց

Փոխարժեքը ֆիքսվում է որևիցե հիմնական արժույթի կամ արժույթների զամբյուղի նկատմամբ: Ակտիվ ինտերվենցիան փվյալ դեպքում կարող է պահանջվել նպատակային փոխարժեքի դրույքը պահպանելու համար:

Տորիզոնական ժապավեններ

Փոխարժեքը փափանսվում է ֆիքսված կենտրոնական նպատակային դրույքի շուրջ: Նպատակային գործիները թույլ են փալիս փոխարժեքի չափավոր փափանսումներ՝ միաժամանակ կապելով արժույթը նպատակային կենտրոնական դրույքին:

Դիտարկելով «միասնական օրինական վճարելամիջոցի» փոխարժեքները, մենք առաջին հերթին պարկերացնում ենք եվրոն: Ավստրիան, Բելգիան, Ֆինլանդիան, Ֆրանսիան, Գերմանիան, Իռլանդիան, Իտալիան, Լյուքսեմբուրգը, Նիդերլանդները, Պորտուգալիան և Իսպանիան որպես միասնական օրինական արժույթ ընդունում են *եվրոն*: Նոր եվրոպական արժույթը՝ եվրոն, ասպարեզ իջավ 1999թ. Տունվարի 1-ին: Այս արժույթի նշանը հերեյալն է՝ €: Վերոնշյալ երկրներից յուրաքանչյուրի ազգային

արժույթի համար սահմանվել է փոխարժեք, որով այն կարելի է փոխարկել եվրոյի և ենթադրվում է, որ այդ փոխարժեքները պետք է միշտ ֆիքսված մնան (տես Աղյուսակ 1): Պարզ է, որ կգա մի օր, երբ ազգային արժույթները կանհետանան, և այդ փոխարժեքները կդառնան ընդամենը պարմական հետաքրքրության առարկա, քանի որ չեն լինի այլևս բելգիական ֆրանկեր, գերմանական մարկեր և այլն:

<i>Աղյուսակ 1</i>	Արժույթ	1 եվրոյի արժեքը՝ արտահայտված ազգային արժույթով
<i>Եվրոմիության երկրների արժույթների փոխարժեքները եվրոյի նկատմամբ</i>	Բելգիական ֆրանկ	40.3399
	Գերմանական մարկ	1.95583
	Իսպանական մարկ	166.386
	Ֆրանսիական ֆրանկ	6.55957
	Իռլանդական ֆունտ	0.787564
	Իտալական լիրա	1936.27
	Լյուքսեմբուրգի ֆրանկ	40.3399
	Հոլանդական գուլդեն	2.20371
	Ավստրիական շիլլինգ	13.7603
	Պորտուգալական էսկուդո	200.482
	Ֆինական մարկա	5.94573

Եվրոյի թղթադրամներն ու մետաղադրամները սկսեցին շրջանառվել 2002թ. Նոյեմբերի 1-ից: Մինչ այդ, անցման փառիներին մարդիկ օգտագործում էին եվրոն որպես հաշվարկների իրականացման, ֆինանսական ակտիվների արժեքների արտահայտման և եվրոյով գործարքների իրականացման միջոց: Բանկային

հաշիվները և վարկային գործարքները ևս կարող էին արտահայտվել եվրոյով: Սակայն իրական կանխիկ եվրոյով գործարքների իրականացումն անհնարին էր մինչև 2002թ. եվրոյի շրջանառության մեջ մտնելը:

2002թ. Նունվարի 1-ից Նուլիսի 1-ն ընկած ժամանակահատվածում եվրոն շրջանառվում էր ազգային արժույթների հետ միաժամանակ, և դրանք բոլորն էլ կարող էին օգտագործվել կանխիկով իրականացվող գործարքների ժամանակ: Այս ժամանակահատվածի ընթացքում եվրոն դանդաղորեն դուրս մղեց ազգային արժույթներին, և վերջիններս քիչ-քիչ դուրս հանվեցին շրջանառությունից: 2002թ. Նուլիսի 1-ից հետո ազգային արժույթները (ինչպես, օրինակ, գերմանական մարկը, ֆրանսիական ֆրանկը և իտալական լիրան) այլևս չէին կարող օգտագործվել որպես օրինական վճարելամիջոց, դրանց փոխարեն օգտագործվում էր եվրոն:

Ամփոփում

1. Ոսկու սրահարարի ժամանակ յուրաքանչյուր արարարժույթի արժեքը ֆիքսված էր ոսկու նկարամամբ: Դրանով էին պայմանավորված նաև փարբեր երկրների արժույթների ֆիքսված փոխարժեքները:
2. Երկրորդ աշխարհամարտի ավարտին Բրեդարոն Վուդսի համաձայնագրով ստեղծվեց ֆիքսված փոխարժեքների նոր համակարգ: Բրեդարոն Վուդսի համաժողովի արդյունքում ստեղծվեցին երկու նոր միջազգային կազմակերպություններ՝ Արժույթի Միջազգային Նիմնադրամը և Նամաշխարհային Բանկը:
3. Ֆիքսված փոխարժեքները պահպանվում են կառավարության կողմից արարարժույթային միջամտությունների միջոցով, որոնց ժամանակ կառավարությունը կամ կենտրոնական բանկը գնում և վաճառում է արժույթներ՝ հավասարակշիռ փոխարժեքը հաստատուն պահելու նպատակով:
4. Խոշոր արդյունաբերական երկրների կառավարությունները 1973թ. սկսեցին կիրառել լողացող փոխարժեքների համակարգեր: Իրականում այդ համակարգը բնութագրվում է ոչ թե ազատ շուկայում ձևավորված փոխարժեքներով, այլ կառավարվող պարամուններով, երբ

կառավարությունը պարբերաբար ինտերվենցիաների միջոցով շարունակել փոխարժեքների դրույքները:

5. Որոշ երկրներ նախընտրում են լողացող փոխարժեքներ: Մյուսները կապում են իրենց արժույթը մեկ արժույթին կամ մի քանի արժույթներից բաղկացած զամբյուղին:
6. Եվրոն շրջանառության մեջ մտավ 1999թ.: Այն եկավ փոխարինելու մի քանի եվրոպական երկրների ազգային արժույթներին:

2. Ֆիքսված և լողացող փոխարժեքներ

Արդյո՞ք Միացյալ Նահանգների համար ավելի ձեռնարկ են լողացող փոխարժեքները, քան երկրորդ աշխարհամարտից հետո գործող ֆիքսված փոխարժեքների համակարգը: Արժույթային համակարգի ընտրությունը բազմապիսի հետևանքներ է ունենում երկրի ամբողջ տնտեսության, հետևաբար նաև մակրոտնտեսական քաղաքականության վրա: Տնտեսագետները սովորաբար չեն համաձայնվում միմյանց հետ՝ ֆիքսված և լողացող փոխարժեքների առավելությունների և թերությունների հարցում: Նախ եկեք դիտարկենք փարբեր արժույթային համակարգերն ու դրանց բնորոշ գծերը:

2.ա. Հավասարակշռությունը արտարժույթային շուկայում

Փոխարժեքը մի արժույթի՝ մյուսով արտահայտված գինն է: Հավասարակշռությունը հաստատվում է արտարժույթային շուկայում երկու արժույթների առաջարկի և դրանց նկատմամբ պահանջարկի փոխազդեցության արդյունքում: Նկար 1-ում տրված են արտարժույթային շուկայում ԱՄՆ դոլար-եվրո առաջարկն ու պահանջարկը ներկայացնող երկու գծագրեր: Պահանջարկի վարընթաց կորը ցույց է տալիս, որ որքան բարձր է դոլարով արտահայտված եվրոյի գինը, այնքան փոքր է պահանջարկը եվրոյի նկատմամբ: Վերընթաց առաջարկի կորը ցույց է տալիս, որ որքան բարձր է դոլարով արտահայտված եվրոյի գինը, այնքան բարձր է եվրոյի առաջարկը:

1(ա) նկարում սկզբնական հավասարակշռության կետը գտնվում է այնպեղ, որպեղ D_1 պահանջարկի կորը հատվում է առաջարկի կորի հետ: Այդ կետում

հավասարակշիռ փոխարժեքը 1.00 դոլար է (1 եվրոն արժե 1 դոլար), և գնվող ու վաճառվող եվրոյի քանակը Q_1 է:

Ենթադրենք, Միացյալ Նահանգների ռեզիդենտների պահանջարկը ֆրանսիական գինու նկատմամբ աճում է: Քանի որ ֆրանսիական գինու դիմաց վճարելու համար անհրաժեշտ է եվրո, որքան մեծ է պահանջարկը ֆրանսիական գինու նկատմամբ, այնքան մեծ է դոլար ունեցող ԱՄՆ ռեզիդենտների պահանջարկը եվրոյի նկատմամբ: Ներկաբար 1(ա) գծագրում պահանջարկի կորը տեղափոխվում է D_1 -ից D_2 դիրք: Եվրոյի նկատմամբ աճած պահանջարկի հետևանքով եվրոյի արժեքը դոլարի նկատմամբ աճում է: Նոր փոխարժեքը 1.03 դոլար է, և գնվող ու վաճառվող եվրոյի քանակը նույնպես ավելի մեծ է՝ Q_2 : Եթե ԱՄՆ ռեզիդենտների պահանջարկը ֆրանսիական գինու նկատմամբ ընկնի, պահանջարկի կորը կտեղափոխվի ձախ՝ D_1 -ից D_3 , ինչպես երևում է 1(ա) նակարից: Եվրոյի նկատմամբ պահանջարկի նվազումը արժեզրկում է եվրոն դոլարի նկատմամբ, այնպես որ փոխարժեքն ընկնում է մինև 0.97 դոլար:

Մինչ դիտարկում էինք, թե ինչպես ֆրանսիական ապրանքների նկատմամբ պահանջարկի փոփոխությունը ազդում է դոլար-եվրո փոխարժեքի վրա, կարող ենք նաև օգագործել այս գծագիրը՝ տեսնելու համար, թե ինչպես է ամերիկյան ապրանքների նկատմամբ Ֆրանսիայի բնակիչների պահանջարկի փոփոխությունն անդրադառնում հավասարակշռված փոխարժեքի վրա: Արտարժույթային շուկայում եվրոյի առաջարկի մի մասը Ֆրանսիայի ռեզիդենտների կողմից մնացած աշխարհից ապրանքներ և ծառայություններ գնելու դիմաց վճարվող եվրոյի զանգվածն է: Եթե ֆրանսիացի ներմուծողը ամերիկյան ընկերությունից տրակտոր է գնում, ապա նա պետք է եվրոն դոլարի փոխարկի տրակտորի դիմաց վճարելու համար: Երբ Ֆրանսիայի ռեզիդենտների պահանջարկը ամերիկյան ապրանքների և ծառայությունների նկատմամբ աճում է կամ նվազում, արտարժույթային շուկայում առաջարկվող եվրոյի քանակը նույնպես փոփոխվում է:

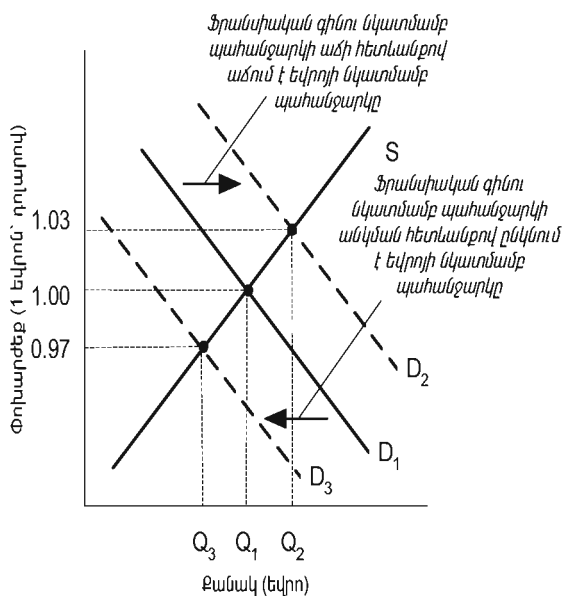
Նկար 1

Արտադրության առաջարկն ու պահանջարկը

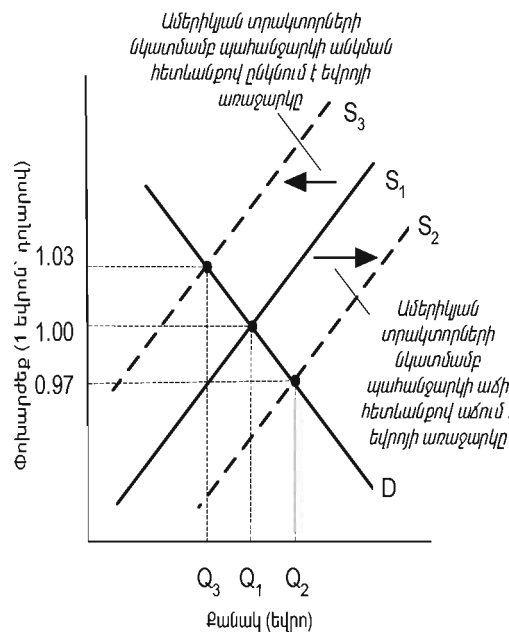
Նկարում պատկերված է արտադրության շուկան, որտեղ եվրոն փոխանակվում է դոլարով: Եվրոյի նկատմամբ պահանջարկի կորի հիմքում մասամբ ընկած է ԱՄՆ քաղաքացիների պահանջարկը ֆրանսիական ապրանքների նկատմամբ, իսկ եվրոյի առաջարկի կորի հիմքում՝ Ֆրանսիայի ռեզիդենտների պահանջարկը ամերիկյան ապրանքների նկատմամբ: Ֆրանսիական գինու նկատմամբ պահանջարկի աճի հետևանքով եվրոյի նկատմամբ պահանջարկը ևս աճում է D_1 -ից D_2 : Դրա հետևանքով շուկայում փոխանակվող եվրոյի քանակը աճում է Q_1 -ից Q_2 , իսկ եվրոյի գինը՝ դոլարով արտահայտված, 1.00\$-ից աճում է 1.03\$: Ֆրանսիական գինու նկատմամբ պահանջարկի նվազումը առաջ է բերում եվրոյի նկատմամբ պահանջարկի

կրճատում՝ D_1 -ից D_3 : Դրա հետևանքով նվազում է եվրոյի քանակը՝ Q_1 -ից Q_3 , և եվրոն արժեզրկվում է մինչև 0.97\$ մեկ եվրոյի համար: Եթե Ֆրանսիայի ռեզիդենտների պահանջարկը ամերիկյան տրակտորների նկատմամբ ընկնում է, ապա ավելի քիչ քանակությամբ եվրո է առաջարկվում փոխանակմանը, և եվրոյի առաջարկն ընկնում է S_1 -ից S_3 : Դրա հետևանքով եվրոյի գինը բարձրանում է մինչև 1.03\$, և փոխանակվող եվրոյի հավասարակշիռ քանակն ընկնում է մինչև Q_3 : Իսկ եթե Ֆրանսիայի ռեզիդենտների պահանջարկը ամերիկյան տրակտորների նկատմամբ աճում է, ապա ավելի շատ եվրո է փոխարկվում դոլարի, առաջարկի կորը S_1 -ից տեղափոխվում է S_2 , եվրոն արժեզրկվում է, և եվրոյի հավասարակշիռ քանակը դառնում է Q_2 :

1(ա) Ֆրանսիական գինու նկատմամբ ԱՄՆ ռեզիդենտների պահանջարկի փոփոխություն



1(բ) Ամերիկյան տրակտորների նկատմամբ Ֆրանսիայի ռեզիդենտների պահանջարկի փոփոխություն



Ենթադրենք Ֆրանսիայի ռեզիդենտների պահանջարկը ամերիկյան փրակտորների նկատմամբ աճում է: Դրա հետևանքով փոփոխվում է առաջարկի կորի դիրքը, և քանի որ եվրոն դոլարի է փոխարկվում՝ ամերիկյան փրակտորները գնելու համար, եվրոյի առաջարկը մեծանում է: $1(p)$ նկարից երևում է, որ եվրոյի առաջարկի կորը S_1 -ից տեղափոխվում է S_2 դիրք: Եվրոյի աճած առաջարկի արդյունքում արժեզրկվում է եվրոն դոլարի նկատմամբ, և եվրոյի գինը՝ դոլարով արտահայտված 1.00 դոլար-ից դառնում է 0.97 դոլար: Եթե Ֆրանսիայի ռեզիդենտների պահանջարկը ամերիկյան փրակտորների նկատմամբ նվազում է, ապա եվրոյի առաջարկի կորը իջնում է S_1 -ից S_3 , և եվրոյի փոխարժեքը դառնում է 1.03 դոլար:

Արտարժույթի պահանջարկի և առաջարկի կորերի վրա ազդում է նախասիրությունների և տեխնոլոգիայի փոփոխությունը, ինչպես նաև պետական քաղաքականության փոփոխությունը: Երբ փոփոխվում են պահանջարկն ու առաջարկը, փոփոխվում են նաև հավասարակշիռ փոխարժեքները: Ի դեպ, առաջարկի և պահանջարկի շարունակական փոփոխությունը առաջացնում է արժույթային փոխարժեքների գրեթե ամենօրյա փոփոխություն, ինչի հիմքում են ընկած ազար շուկայական ուժերը: Այժմ եկեք քննարկենք, թե ինչով են ֆիքսված փոխարժեքները տարբերվում լողացող փոխարժեքներից:

2.բ. Ֆիքսված և լողացող փոխարժեքների ազդեցության մեխանիզմները

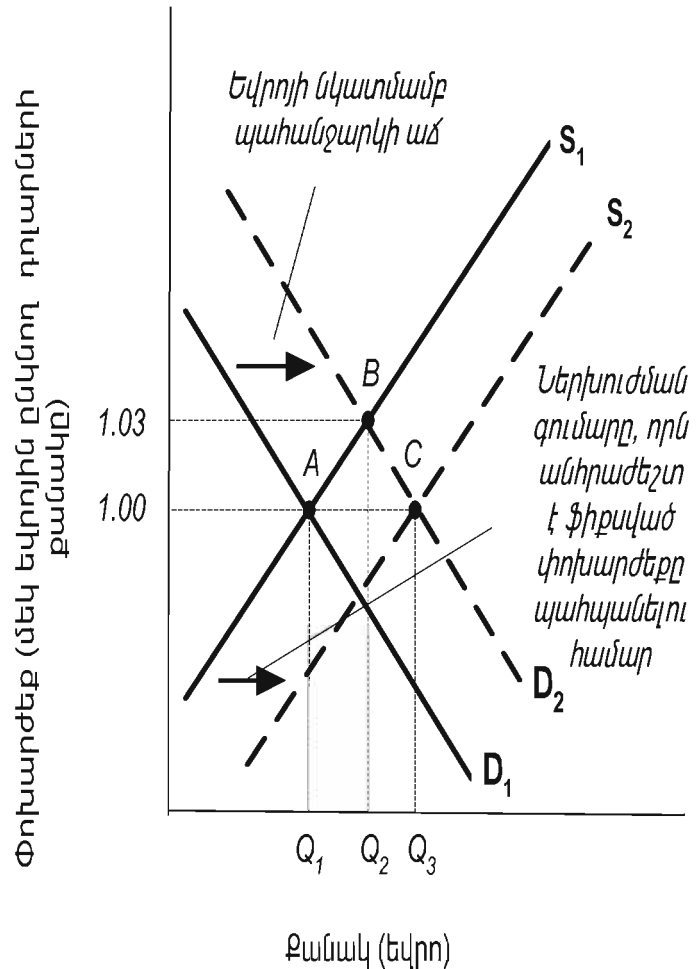
Նկար 2-ում պատկերված է դոլար-եվրո արտարժույթային շուկան: Այսպես փոխարժեքը 1 եվրո գնելու համար պահանջվող դոլարի քանակն է, քանակը՝ գնվող և վաճառվող եվրոյի քանակն է: Ենթադրենք, որ սկզբնական հավասարակշռությունը հաստատվել է A կետում, որին համապատասխանում է Q_1 քանակը և 1 եվրոն հավասար է 1.00 դոլար փոխարժեքը:

Ենթադրենք, որ ֆրանսիական գինին սկսել է ավելի մեծ ժողավրդականություն վայելել Միացյալ Նահանգներում, և եվրոյի նկատմամբ պահանջարկը աճել է D_1 -ից D_2 : Լողացող փոխարժեքների դեպքում (ինչպես ներկայացված է նկար 1-ում) նոր հավասարակշռության կետը կլինի B -ն: Փոխարժեքը կաճի մինչև 1.03 դոլար մեկ եվրոյի համար, իսկ գնվող և վաճառվող եվրոյի քանակը կդառնա Q_2 : Եվրոյի նկատմամբ պահանջարկի աճի հետևանքով եվրոն **արժևորվեց** (աճեց եվրոյի արժեքը դոլարի նկատմամբ), իսկ դոլարն **արժեզրկվեց** (դոլարի արժեքը նվազեց): Սա ազար լողացող փոխարժեքի օրինակ էր, որը ձևավորվում է առաջարկի և պահանջարկի ազար շուկայական ուժերի փոխազդեցության արդյունքում:

Նկար 2

Հավասարակշռությունը
արտարժութային շուկայում
ֆիքսված և լողացող
փոխարժեքների դեպքում

Սկզբում հավասարակշռության
կետը A-ն է, փոխարժեքը՝ 1.00\$, իսկ
փոխանակվող եվրոյի քանակը Q_1 :
Ֆրանսիական գինու նկատմամբ
պահանջարկի աճը հանգեցնում է
եվրոյի նկատմամբ պահանջարկի
աճին և D_1 կորը տեղափոխվում է D_2
դիրք: Լողացող փոխարժեքի
դեպքում եվրոն արժևորվում է՝
1 եվրո=1.03\$, և մեծանում է
փոխանակվող եվրոյի քանակը՝ Q_1 -
ից Q_2 : Նոր հավասարակշռության
կետը B-ն է: Եթե կառավարությունը
ծգտում է պահպանել ֆիքսված
1.00\$ փոխարժեքը, եվրոյի
առաջարկը պետք է աճի մինչև S_2 ,
այնպես որ նոր
հավասարակշռության կետը դառնա
C-ն: Կառավարությունը պետք է
ներխուժի արտարժութային շուկա և
վաճառի եվրո՝ առաջարկի կորը S_1 -
ից S_2 դիրքը տեղափոխելու համար:



Այժմ ենթադրենք, որ Ֆեդերալ Ռեգերվային Նամակարգը ֆիքսված է պահում մեկ եվրո = 1.00 դոլար փոխարժեքը: Եվրոյի նկարմամբ պահանջարկի աճը առաջացնում է 1.00 դոլար փոխարժեքի դեպքում եվրոյի դեֆցիտ: Նոր պահանջարկի կորից երևում է, որ 1.00 դոլար գնով պահանջվող եվրոյի քանակը Q_3 է: Սակայն առաջարկվող եվրոյի քանակը համապատասխանում է հին առաջարկի S_1 կորին և հավասար է Q_1 : Որպեսզի Ֆեդերալ Ռեգերվային Նամակարգը կարողանա պահել փոխարժեքը 1.00 դոլար մակարդակում, նա պետք է մեծացնի առաջարկվող եվրոյի քանակը, որպեսզի վերանա Q_3 - Q_1 դեֆիցիտը: Այլ կերպ ասած, ՖՌՆ-ը պետք է վաճառի Q_3 - Q_1 եվրո, որպեսզի առաջարկի կորը տեղափոխվի S_2 դիրք և պահպանվի ֆիքսված փոխարժեքը:

Եթե եվրոյի նկարմամբ պահանջարկի աճը ժամանակավոր բնույթ է կրում, ՖՌՆ-ը կարող է կարճ ժամանակի ընթացքում լրացնել եվրոյի անհրաժեշտ առաջարկը: Սակայն, եթե եվրոյի նկարմամբ պահանջարկի աճը երկարաժամկետ բնույթ ունի, ՖՌՆ-ի ինտերվենցիան վերջնականապես կավարտվի այն ժամանակ, երբ ՖՌՆ-ում կվերջանան եվրոյի պաշարները: Նման իրավիճակը, երբ տեղի են ունենում առաջարկի և պահանջարկի երկարաժամկետ ու հասարարուն փոփոխություններ, անվանում են **ֆունդամենտալ անհավասարակշռություն**: Ֆիքսված փոխարժեքը այլևս չի հանդիսանում հավասարակշիռ փոխարժեք: Բրեյտոն Վուդսյան համակարգի ժամանակներում նման դեպքերում պետությունը ստիպված էր դեվալվացիայի ենթարկել ազգային արժույթը:

Ենթադրենք, որ նկար 2-ում պատկերված պահանջարկի կորի տեղափոխությունը D_2 դիրք երկարաժամկետ բնույթ է կրում: Այդ դեպքում դոլարը պետք է դեվալվացիայի ենթարկվի: Դեվալվացիան, որի արդյունքում մեկ եվրոն կարժենա 1.03 դոլար, կվերականգնի հավասարակշռությունը արտարժույթային շուկայում՝ վերացնելով կառավարության հետագա ինտերվենցիայի անհրաժեշտությունը: Երբեմն, սակայն, կառավարությունները ձգտում են պահպանել հին փոխարժեքը (այս դեպքում՝ 1.00 դոլար փոխարժեքը), նույնիսկ այն դեպքերում, երբ մեծամասնության կարծիքով պահանջարկի փոփոխությունը երկարաժամկետ բնույթ է կրում: Երբ այդպիսի իրավիճակ է ստեղծվում, **սպեկուլյանտները** սկսում են գնել բարձր պահանջակ վայելող արժույթը (մեր օրինակում դա եվրոն է)՝ ակնկալելով մյուս արժույթի (դոլարի, նկար 2) անխուսափելի դեվալվացիա: Սպեկուլյանտը, որ գնում է եվրոն 1.00 դոլար-ով մինչև դեվալվացիան և վաճառում է այն 1.03 դոլար-ով, դեվալվացիայից հետո գնված եվրոյի յուրաքանչյուր միավորի հաշվով ստանում է 0.03 դոլար շահույթ:

Սպեկուլյացիան էլ ավելի ուժեղ դեվալվացիոն ճնշման է ենթարկում դոլարին: Սպեկուլյանքները վաճառում են դոլար և գնում են եվրո, ինչի հետևանքով էլ ավելի է աճում եվրոյի նկատմամբ պահանջարկը: Նենց նման սպեկուլյարիվ գործունեության արդյունքում է փլուզվել ֆիքսված փոխարժեքների Բրեյտոն Վուդսյան համակարգը: Որոշ երկրներ ինտերվենցիաների միջոցով փորձում էին պահպանել փոխարժեքը, որը շեղվել էր շուկայական ուժերի ազդեցության տակ: Որքան ավելի էր հեռաձգվում դեվալվացիան, այնքան ավելի ակնհայտ էր դառնում, որ այն մոտ ապագայում տեղի կունենա, և այդքան ավելի շար սպեկուլյանքներ էին հայտնվում շուկայում: 1971 և 1973թթ. սպեկուլյանքները վաճառում էին դոլարներ՝ գնելով իեններ և գերմանական մարկեր: Սպեկուլյանքները համոզված էին, որ տեղի կունենա դոլարի դեվալվացիա: Երկու դեպքում էլ նրանք ճիշտ էին: 1970-ականների սկզբում ծավալված սպեկուլյարիվ գործունեությունը ցույց տվեց փոխարժեքները ֆիքսված պահելուն ուղղված ջանքերի անիմաստությունը, քանի որ դրա հետևանքով փոփոխվում էր շուկայի ֆունդամենտալ հավասարակշռությունը:

2.գ. Ազդեցությունը փոփոխական քաղաքականության վրա:

Ֆիքսված փոխարժեքները կարող են երկար ժամանակ պահպանվել միայն այն երկրների միջև, որոնք վարում են միանման փոփոխական քաղաքականություն և միանման փոփոխական պայմաններում են գտնվում: Երբ մի երկրում գներն աճում են, տվյալ երկրի արտադրության մեկ միավորի արժեքն ընկնում է երկրի ներսում, քանի որ դրանով ավելի քիչ ապրանքներ և ծառայություններ է հնարավոր գնել: Արտադրության շուկայում ևս, տեղական արժույթի մեկ միավորի արժեքն ընկնում է, քանի որ դրանով կարելի է գնել համեմատաբար ավելի քիչ ապրանքներ և ծառայություններ, քան արտադրությամբ: Ներաբար, ֆիքսված փոխարժեքների համակարգը պահանջում է, որ երկու արժույթների գնողունակությունը ժամանակի ընթացքում փոփոխվի գրեթե նույն չափով: Միայն այն դեպքում, երբ երկու պետությունները ունենում են ինֆլյացիայի համանման փորձ, նրանք կարող են պահպանել ֆիքսված փոխարժեքը: Այս պայմանը հաճախ խնդիրների պատճառ էր դառնում ֆիքսված փոխարժեքների Բրեյտոն Վուդսի ժամանակաշրջանում: 1960-ականների վերջում, օրինակ, Միացյալ Նահանգների կառավարությունը վարում էր շար ավելի էքսպանսիոն մակրոփոփոխական քաղաքականություն, քան Գերմանիայի կառավարությունը: Միացյալ Նահանգների կառավարության ծախսերը՝ կապված

վիերնամական պարերազմի հետ, ինչպես նաև երկրի ներսում աղքատության դեմ ուղղված միջոցառումների իրագործումը բերեցին ինֆլացիոն ճնշումներին, ինչը արդի չէր ունենում Գերմանիայում: 1965 և 1970թթ. միջև ընկած ժամանակահատվածում ԱՄՆ-ում գների մակարդակն աճեց 23.2%-ով, իսկ Գերմանիայում՝ ընդամենը 12.8%-ով: Քանի որ դոլարի գնողունակությունն ավելի արագ էր ընկնում, քան մարկի գնողունակությունը, ֆիքսված փոխարժեքը հնարավոր չէր պահպանել: Անհրաժեշտ էր դեվալվացիայի ենթարկել դոլարը:

Լողացող փոխարժեքների առավելություններից մեկն այն է, որ երկրները կարող են ազատորեն հեղուկ իրենց սեփական մակրոտնտեսական քաղաքականության իրականացմանը՝ առանց մրահոգվելու փոխարժեքների պահպանման մասին: Եթե Միացյալ Նահանգների վարած քաղաքականության արդյունքում ինֆլացիայի մակարդակն ավելի մեծ է, քան Ճապոնիայի իրականացրած քաղաքականության արդյունքում սրացվող ինֆլացիայի մակարդակը, ապա դոլարը ավտոմատ կերպով կարժեզրկվի իենի նկատմամբ: Միացյալ Նահանգները կարող է ընտրել իր կամեցած մակրոտնտեսական քաղաքականությունը՝ այլ պետություններից անկախ և կարող է թույլ տալ, որ փոխարժեքը ընդունի ցանկացած արժեք, եթե երկրում ինֆլացիայի մակարդակը նշանակալիորեն փոփոխվում է այլ պետությունների ինֆլացիայի մակարդակներից: Եթե դոլարի արժեքը ֆիքսվել է իենի նկատմամբ, ապա երկու պետություններն էլ չեն կարող ընտրել և իրագործել անկախ ու փոփոխվող քաղաքականություններ և ձգտում են պահպանել փոխարժեքի դրույքը:

1960-ականների վերջում պարզ դարձավ, որ շատ պետություններ ավելի կարևոր էին համարում ոչ թե ֆիքսված փոխարժեքի պահպանման խնդիրները, այլ բոլորովին այլ հարցեր: Այն պետությունը, որն իր առաջնային նպատակներից մեկն է համարում գործազրկության մակարդակի նվազեցումը, կիսթանի տնտեսությունը, որպեսզի աճեն եկամուտներն ու նոր աշխատատեղեր ստեղծվեն: Այս նախաձեռնությունը կարող է առաջացնել արեղական ինֆլացիայի դրույքի աճ և ազգային արժույթի արժեզրկում՝ այլ արժույթների նկատմամբ: Եթե երկու նպատակներից մեկը՝ ցածր գործազրկության մակարդակ կամ ֆիքսված փոխարժեք, իրականացնելու համար պետք է հրաժարվել մյուսի իրականացումից, ապա ավելի հավանական է, որ նախապատվությունը կտրվի գործազրկության մակարդակի նվազեցմանը, իսկ փոխարժեքներին վերաբերվող նպատակը կգոհաբերվի:

Լողացող փոխարժեքները թույլ են տալիս երկրներին մշակել տեղական տնտեսական քաղաքականությունն այնպես, որ այն արտահայտի տեղական նշանակության հարցերն ու խնդիրները ու նպատակները դրանց լուծմանը: Կարիք չի

լինի ուշադրություն դարձնել և հաշվի առնել ամբողջ աշխարհում իրականացվող արեղական քաղաքականություններին: Որոշ երկրների ռեզիդենտների համար այդպիսի ազատությունը կարող է ավելի շուտ մեծ խնդիրներ և ոչ թե օգուտներ իր հետ բերել: Ինֆլացիայի փոկոսադրույքի ընթացության և փոխարժեքի ազատ փափանկություն չխանգարելու ազատությունը կարող է առաջ բերել հասկանալի հետևանքներ այն երկրներում, որոնց քաղաքական գործիչները, այս կամ այն պարճառով, նախընտրում են իրականացնել ինֆլացիայի բարձր մակարդակների հետ կապված քաղաքականություն: Այդ երկրներում ֆիքսված փոխարժեքների համակարգը կարող է նպաստել կարգուկանոնի հաստատմանը, քանի որ փոխարժեքի պահպանումը ֆիքսված մակարդակում թույլ չի տալիս իրականացնել այնպիսի քաղաքականություն, որը խիստ փարբերվում է այդ երկրի հիմնական առևտրային գործընկերոջ քաղաքականությունից:

Ամփոփում

1. Ֆիքսված փոխարժեքների համակարգի դեպքում կառավարությունները պետք է իրականացնեն արտարժույթային ինտերվենցիա՝ փոխարժեքը ֆիքսված պահելու նպատակով:
2. Ֆիքսված փոխարժեքներ կարող են պահպանվել միայն այն երկրների միջև, որոնք իրականացնում են միանման մակրոտնտեսական քաղաքականություն և ունեն նման տնտեսական պայմաններ:
3. Ֆիքսված փոխարժեքները ծառայում են որպես կառավարության ինֆլացիոն քաղաքականությանը զսպող միջոց:

3. Արժութային համակարգի ընտրությունը

Տարբեր երկրներ կիրառում են տարբեր արժութային համակարգեր: Ինչո՞ւ է ստացվել այնպես, որ ԱՄՆ-ը ընտրել է լողացող, իսկ Բարբադոսը՝ ֆիքսված փոխարժեքների համակարգը: Եկեք համեմատենք լողացող փոխարժեքների համակարգը կիրառող երկրների բնութագրիչները ֆիքսված փոխարժեքների համակարգը կիրառող երկրների բնութագրիչների հետ:

3.ա. Երկրի բնութագրիչները

Արժութային փոխարժեքների համակարգի ընտրությունը ցանկացած երկրի մակրոտնտեսական քաղաքականության կարևորագույն տարրերից է: Այդ ընտրությունը կախված է երկրի մեծությունից, տնտեսության բացվածության աստիճանից, ինֆլացիայի մակարդակից և առևտրային դիվերսիֆիկացիայից:

3.ա.1. Մեծությունը

Մեծ երկրները (որոնց մեծությունը որոշելու համար օգտագործվող չափանիշը ՆՆԱ-ի մեծությունն է) սովորաբար անկախ են և ցանկություն չունեն հրաժարվել տեղական քաղաքականության նպատակներից՝ ֆիքսված փոխարժեքը պահպանելու համար: Քանի որ մեծ երկրների ներքին շուկան շատ մեծ է, միջազգային հարցերն ու խնդիրները այնքան էլ կրիտիկական ու վրանգավոր չեն ամենօրյա բիզնես գործունեության համար՝ համեմատած փոքր երկրների:

3.ա.2. Բացվածությունը

Երկրի մեծության հետ անմիջապես կապված է տնտեսության հարաբերական բացվածությունը: Բացվածություն ասելով՝ մենք հասկանում ենք երկրի՝ միջազգային առևտրից կախվածության աստիճանը: Քանի որ յուրաքանչյուր երկիր ներգրավված է միջազգային առևտրում, բացվածությունը շատ հարաբերական հասկացություն է: Տնտեսագիտության մեջ տարածված սահմանմանը համաձայն, **բաց տնտեսությունը** այն տնտեսությունն է, որի ՆՆԱ-ի մեծ մասը բաժին է ընկնում միջազգային շուկաներում պահանջարկ վայելող բարիքներին: Փակ տնտեսությունում ՆՆԱ-ի հարաբերականորեն փոքր մասն է բաժին ընկնում միջազգային շուկաներում պահանջարկ վայելող բարիքներին: Որքան ավելի բաց է տնտեսությունը, այնքան ավելի մեծ կլինի փոխարժեքի տատանման ազդեցությունը երկրի տնտեսության վրա:

Ներկայումս, որքան ավելի բաց է փոփոխությունը, այնքան ավելի հավանական կլինի, որ երկիրը կկիրառի ֆիքսված փոխարժեքների համակարգը:

3.ա.3. Ինֆլյացիա

Այն երկրները, որոնց իրականացրած քաղաքականությունը բերում է ինֆլյացիայի հարաբերականորեն ավելի բարձր կամ ցածր մակարդակի, քան մնացած աշխարհում, սովորաբար նախընտրում են լողացող փոխարժեքների համակարգը: Ֆիքսված փոխարժեքը հնարավոր չէ պահպանել այն երկրներում, որտեղ ինֆլյացիայի մակարդակը շատ է փոփոխվում մնացած երկրներում ինֆլյացիայի մակարդակից:

3.ա.4. Առևտրի դիվերսիֆիկացիա

Այն երկրները, որոնք ունեն մեկ հիմնական գործընկեր միջազգային առևտրում, նախընտրում են կապել իրենց ազգային արժույթը այդ հիմնական գործընկերոջ արժույթին: Օրինակ, Սվազիլենդի առևտրաշրջանառության գերակշռող մասը առաջանում է Նարավային Աֆրիկայի Նանրապետության հետ առևտրի հաշվին: Կապելով իր ազգային արժույթը՝ լիլանգենին, Նարավային Աֆրիկայի ռենդին՝ Սվազիլենդը ապահովում է ավելի կայուն ապրանքների և ծառայությունների գներ լիլանգենիով, քան լողացող փոխարժեքների դեպքում: Նարավային Աֆրիկայի հետ առևտրին այնքան կարևոր դեր է խաղում Սվազիլենդի փոփոխության մեջ, որ լիլանգենի-ռենդի փոխարժեքի փոփոխումները կարող են հանգեցնել Սվազիլենդում գների մակարդակի փոփոխումներին: Եթե լիլանգենին արժեզրկվի ռենդի նկատմամբ, լիլանգենիով արտահայտված Նարավային Աֆրիկայից ներմուծվող ապրանքների գները կաճեն: Դրա հետևանքով կաճի Սվազիլենդի գների մակարդակը: Ընդհանրապես ասած, արժույթի արժեզրկումը կազդի բոլոր երկրների գների մակարդակի վրա, սակայն այս ազդեցությունը էլ ավելի ուժեղ կլինի, եթե մեկ այլ երկրի կշիռը փոխադրվում էր երկրի առևտրաշրջանառության մեջ մեծ է: Դիվերսիֆիկացված առևտուր իրականացնող երկրների համար ֆիքսված փոխարժեքների համակարգը ոչ ցանկալի է, քանի որ այդ երկրների համար հնարավոր կլինի ապահովել գների մակարդակի կայունությունը միայն մեկ երկրի հետ առևտրի գծով: Մնացած բոլոր գործընկեր երկրների հետ առևտրի հետևանքով գները կշարունակեն փոփոխվել:

<i>Աղյուսակ 2</i>	Ֆիքսված փոխարժեք կիրառող երկրներ	Տատանվող փոխարժեք կիրառող երկրներ
	Փոքր երկրներ	Մեծ երկրներ
	Բաց տնտեսություն	Փակ տնտեսություն
	Հարմոնիկ ինֆլյացիայի մակարդակ	Տարբերվող ինֆլյացիայի մակարդակ
	Կենտրոնացված առևտուր	Դիվերսիֆիկացված առևտուր

Աղյուսակ 2-ում ամփոփված են երկրների բնութագրիչները՝ կապված փոխարժեքների այլընտրանքային համակարգերի հետ: Բազմաթիվ երկրներ չեն համապատասխանում Աղյուսակ 2-ում բերված դասակարգմանը, այնուամենայնիվ այս դասակարգումը շատ օգտակար է երկրների մեծամասնության ընտրությունը հասկանալու համար:

3.բ. Բազմաբեսակ արժույթային փոխարժեքներ

Երկրների մեծամասնությունն իր արտարժույթային գործարքները իրականացնում է մեկ փոխարժեքով: Օրինակ, եթե դոլար-ֆունտ փոխարժեքը հավասար է 1.80 դոլար, ԱՄՆ ռեզիդենտները կարող են գնել բրիտանական ֆունտը 1.80 դոլարով, անկախ նրանից, թե ինչպես են նրանք այնուհետև օգտագործելու գնված բրիտանական ֆունտը: Սակայն, որոշ երկրներում գործում են բազմաբեսակ արժույթային փոխարժեքներ: **Բազմաբեսակ արժույթային փոխարժեքները** տարբեր տեսակի գործառնությունների համար սահմանված փոխարժեքներն են: Նման համակարգի տիպիկ օրինակ է դուալ՝ երկակի, արժույթային փոխարժեքների համակարգը, որը բաղկացած է շուկայական պայմաններում որոշվող փոխարժեքներից, որոնք կիրառվում են ֆինանսական գործառնությունների ժամանակ, և ֆիքսված արժույթային փոխարժեքներից, որոնք կիրառվում են ապրանքների և ծառայությունների հետ կապված գործառնությունների իրականացման ժամանակ, և որոնց դեպքում ազգային արժույթը ավելի բարձր արժեք է ստանում: Որոշ երկրներ գործածում են էլ ավելի մանրամասնորեն մշակված մեխանիզմներ՝ սահմանելով հարուկ փոխարժեքներ մի շարք տարբեր գործառնությունների համար: Օրինակ, կար ժամանակ, երբ Վենեսուելան ունեցել է չորս փոխարժեքների համակարգ:

Կենտրոնական բանկը փոխանակում էր դոլարը բոլիվարով (Bs) հեփնյալ փոխարժեքներով, արտաքին պարտքի փոկոսավճարներ իրականացնելու համար դոլարը վաճառում էր 4.30Bs-ով; նավթահանությամբ և երկաթահանությամբ զբաղվող ընկերություններին դոլարը վաճառում էր 6.00Bs-ով և այլ պետական մարմիններին դոլար էր վաճառում 7.50Bs-ով: Մնացած բոլոր գործառնությունները տեղի էին ունենում շուկայական լողացող փոխարժեքով, որի դեպքում մեկ դոլարն արժեր 14.40Bs:

Բազմաբեսակ փոխարժեքների համակարգեր կիրառող երկրները օգտագործում են այդ փոխարժեքները որպես հարկերի և սուբսիդիաների այլընտրանք: Գործունեությունները, որոնց ցանկանում են խրախուսել քաղաքական գործիչները, սուբսիդավորվում են՝ հնարավորություն ընձեռելով այդ գործունեության բոլոր մասնակիցներին գնել օտարերկրյա արժույթը արհեստականորեն ցածր գնով և վաճառել այն արհեստականորեն բարձր գնով: Իսկ եթե քաղաքական գործիչները ցանկանում են սահմանափակել որևէ գործունեություն, դրա մասնակիցներն, ընդհակառակը, ստիպված են օտարերկրյա արժույթ գնելու համար վճարել արհեստականորեն բարձր գին, իսկ օտարերկրյա արժույթ վաճառելիս՝ պահանջել արհեստականորեն ցածր գին: Օրինակ, այն ընկերություններին, որոնք արտահանում են իրենց կողմից արտադրված ապրանքը և արտադրության ընթացքում օգտագործում են ներմուծվող ռեսուրսներ, կարող է թույլատրվել գնել արտարժույթ արհեստականորեն ցածր փոխարժեքով: Դա թույլ կտա նրանց ներմուծվող ռեսուրսների դիմաց վճարել տեղական արժույթով արտահայտված ավելի ցածր գին և հեփնաբար ավելի ցածր գներ նշանակել իրենց արտադրանքի համար, ինչի հեփնանքով կաճի արտահանումը: Ինչպես արդեն ասվեց, Վենեսուելայում նավթային ընկերությունները կարող են դոլար ձեռք բերել կենտրոնական բանկից 6.00Bs-ով, չնայած որ շուկայական փոխարժեքը կազմում է 14.40Bs: Նավթի արտադրությունն ու արտահանումը խրախուսելու նպատակով Վենեսուելայի կենտրոնական բանկը սուբսիդավորում է այն դոլարները, որոնք անհրաժեշտ են նավթային ընկերություններին ներմուծվող ապրանքների դիմաց վճարելու համար:

Ներմուծումը սահմանափակելու նպատակով զարգացող երկրները հաճախակի արհեստականորեն բարձր գին են սահմանում այն արտարժույթի համար, որը պետք է օգտագործվի սպառողական ապրանքներ ներմուծելու համար: Այդպիսի բազմաբեսակ փոխարժեքների համակարգերը ունեն միևնույն ազդեցությունը, ինչ կառավարության կողմից արտահանողներին տրվող ուղղակի սուբսիդիաները և

սպառողական ապրանքներ ներմուծողների վրա դրվող հարկերը. արտահանումը խթանվում է, իսկ սպառողական ապրանքների ներմուծումը՝ կրճատվում:

ԱՄՆ-ը փորձել է արգելել բազմապեսակ փոխարժեքների համակարգերի կիրառումը, քանի որ դրանց կիրառման արդյունքում միջազգային շուկաներ դուրս եկող ապրանքների և ծառայությունների ներքին շուկայի գները փարբերվում են միջազգային գներից: Դրա արդյունքն է ռեսուրսների ոչ արդյունավետ օգտագործումը սպառման և արտադրության ընթացքում, քանի որ տեղական բնակչությունը արձագանքում է ոչ թե համաշխարհային շուկայում ձևավորված իրական գներին, այլ տեղական շուկայում ձևավորված արհեստական հարաբերական գներին: Բազմապեսակ փոխարժեքների համապատասխանությունը վերահսկելու և կարգավորելու գործընթացը կապված է լրացուցիչ ծախսերի հետ, քանի որ մարդիկ չեն խնայում ռեսուրսներ բազմապեսակ փոխարժեքների կիրառման ոչ ցանկալի ասպեկտներից խուսափելու նպատակով (օրինակ, փորձելով ընդգրկել իրենց գործառնությունները նրանց դասում, որոնց համար նախընտրելի փոխարժեք է սահմանված):

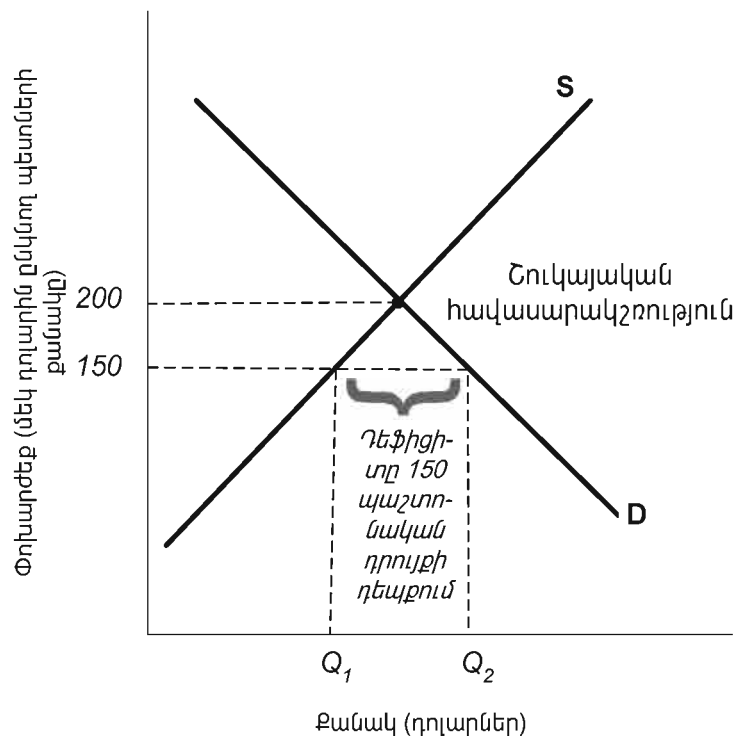
3.գ. Գերազնահատված փոխարժեքներ

Զարգացող երկրները հաճախ սահմանում են պաշտոնական փոխարժեք՝ այսինքն օրենքով սահմանված փոխարժեք, որը փարբերվում է հավասարակշռված փոխարժեքից: Նկար 3-ում ներկայացվում է գերազնահատված փոխարժեքի դեպքը: Ենթադրենք, որ զարգացող երկիրը, որի ազգային արժույթը կոչվում է պեսո, ֆիքսում է պեսո-դոլար պաշտոնական փոխարժեք, որը հավասար է 150 պեսո՝ մեկ դոլարի դիմաց, մինչդեռ շուկայական հավասարակշռված փոխարժեքը կազմում է 200 պեսո՝ մեկ դոլարի դիմաց: Քանի որ պաշտոնական փոխարժեքը հավասարակշռված փոխարժեքից ցածր է, առաջանում է դոլարի դեֆիցիտ: Այսինքն պահանջվում է Q_2 , սակայն մարջելի է ընդամենը Q_1 քանակությամբ դոլար:

Նկար 3

Գերազնահատված փոխարժեք

Պաշտոնական փոխարժեքը հետևյալն է՝ $1\$ = 150$ պեսո:
Մինչդեռ հավասարակշիռ շուկայական փոխարժեքը 200 է: Քանի որ պաշտոնական դրույքը շուկայականից ցածր է, ասում են, որ պեսոն գերազնահատված է:



Երբ պեսո-դոլար պաշտոնական փոխարժեքը ավելի ցածր է, քան շուկայական փոխարժեքը, տեղի է ունենում պեսոյի արժեքի գերազնահատում: Պաշտոնական փոխարժեքը պաշտպանելու նպատակով, կառավարությունը կարող է տարիֆներ կամ այլ սահմանափակումներ դնել առևտրի՝ վրա դոլարի նկատմամբ պահանջարկը նվազեցնելու նպատակով:

Տեղական արժույթի գերազնահատումով սուբսիդավորվում են նախապատվության արժանացած գործունեությունները կամ խմբերը. եթե բոլորին մարչելի դառնա պաշտոնական փոխարժեքը, ապա կառաջանա դոլարի դեֆիցիտ: Ապրանքների և ֆինանսական ակտիվների միջազգային առևտրի նկատմամբ քվոտաներ կամ տարիֆներ նշանակելուց բացի պետությունը կարող է կիրառել բազմաբեսակ փոխարժեքների համակարգը՝ ապահովելու համար նման արտոնություն ունեցող որոշ խմբերի կողմից պաշտոնական փոխարժեքով դոլարի գնումը: Ի դեպ, բազմաբեսակ փոխարժեքների ռեժիմի տիպիկ հատկանիշներից մեկն է գերազնահատված տեղական արժույթի փոխարժեքի արտոնությունից օգտվելու հնարավորությունը՝ որոշակի գործրառնություններ իրականացնելիս: Մնացած

ռեզիդենտները ստիպված են բավարարվել շուկայական փոխարժեքով, որը մեր օրինակում կազմում է 200 պետ՝ մեկ դոլարի հաշվով:

ՆԱՄԱՌՈՏ. ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿ

ՓՈՂ

Դարերի ընթացքում փողի փեսակները անընդհապ փոփոխվում էին և նրա ներկայիս վիճակը ամեննին չի հանդիսանում այդ գործընթացի վերջնական փուլը, սակայն բոլոր փեսակի փողերը կարող են դասակարգվել որպես *լիարժեք փողեր* և *չփոխարկվող փողեր* (անվանական արժեք ունեցող դրամանիշեր):

Լիարժեք փողը (ապրանքային փող, իրական փող) իր անվանական (նոմինալ) արժեքին համապատասխան քանակությամբ թանկարժեք մետաղ պարունակող մետաղադրամն է:

Խաղաղ օվկիանոսի փոքրիկ Յապ կղզում որպես փող օգտագործվում էին քարե անիվները, իսկ XVI-XIX դդ. որոշ հնդկական ցեղեր որպես այդպիսին փող չունեին, բայց իրենց հարստությունը չափում էին ձիերով: Ի՞նչը ստիպեց «փողի» այս ձևերին դուրս գալ շրջանառությունից: Որպեսզի յուրաքանչյուր ապրանք երկար ժամանակով հանրորեն ընդունվի որպես փող, այն պետք է ունենա մի քանի անհրաժեշտ հատկանիշներ՝

- **ամրություն,**
- **բաժանելիություն,**
- **համասեռություն (միօրինակություն),**
- **դյուրակրություն,**
- **առաջարկի համեմատական կայունություն,**
- **օպտիմալ սակավություն:**

Պարմականորեն, եզակի ապրանքները, որոնք համարել էին այս հատկանիշները, եղել են ազնիվ մետաղները, հաքկապես ոսկին և արծաթը: Այս երկու մետաղները որպես համընդհանուր համարժեք օգտագործվում էին *քիմերայիզմի սրանդարտի* ժամանակ

Համարվում է, որ ամենաառաջին մեքաղները հայտնվել են մ.թ.ա. VII դարում Չինաստանում և Լիդիական թագավորությունում: Մ.թ.ա. VI դարում Հռոմի կայսրությունը սփիլաված էր բարձրացնել մեքաղադրամների անվանական արժեքը, քանի որ այն ցածր էր մեքաղի իրական արժեքից և մարդիկ սկսում էին այն հալել:

Արժեձևերի զարգացման համընդհանրական ձևից անցումը դրամականին բերեց նրան, որ համընդհանուր էկվիվալենտի դերը սփանձնեց ապրանքային փողը, և քանի որ մեքաղական ծուլակտորները՝ գրկվելով սեփական ապրանքի ֆունկցիաներից դառնում էին փոխանակային համարժեքներ, ապա կարելի է ասել, որ նրանց տեսքով է առաջացել փողը այն իմաստով, որով ներկայումս հասկացվում է:

Թղթադրամների շրջանառությունը և դրա առանձնահատկությունները

Թղթե փողերը, ընդհանրացնելով, անվանում են թղթադրամներ: Սկսած XIX դարից թղթադրամները բաժանվում են երեք կատեգորիաների.«դասական», «վարկային» և «սովորական»: Սկզբնական շրջանում ոսկով փոխարինվում էին միայն դասական թղթադրամները, որի համար դրանք անվանվեցին «փոխանակվող թղթադրամներ»: Սակայն ոսկե դրամական համակարգը «պայթեցրին» վարկային դրամանիշերը, վերածվելով դասական թղթադրամների: Այդ պարզառով էլ թղթե փողերի կայացումը մենք կքննարկենք վարկային թղթադրամների օրինակով:

Թղթադրամները վճարման շրջանառության զարգացման արդյունքն են, որն իր հերթին արտացոլում է ապրանքային արտադրության ծավալների աճը: Այդ դեպքերում, երբ արտադրողը համաձայնվել է իր ապրանքը վաճառել ոչ թե կանխիկ փողով, այլ վարկով (պարտքով), ապա նա գնորդից ստանում է «մուրհակ»՝ պարքային պարտավորություն գրավոր տեսքով, որտեղ գնորդը ցույց է տվել պարտքի գումարը և դրա վճարման ժամկետները: հաճախ իրադրությունը դասավորվում էր այնպես, որ արտադրողը ավելի վաղ էր փողերի կարիք ունենում, քան այն սահմանված էր մուրհակով նախատեսված վճարման ժամկետում: Այդ դեպքում նա ինքը առաջարկեց իր մուրհակը որպես իր գնումների համար վճարման

միջոց:

Արդյունքում հուսալի մուրհակները սկսեցին շրջանառվել որպես «անօրինական», այսպես կոչված վստահության վրա հիմնված վճարման միջոցները՝ հանդես գալով որպես հստակ «վարկային» (կամ «առևտրային») փողեր:

Քանի որ առկա ազատ փողերը շրջանառության մեջ են դնում հիմնականում բանկիրները, ուստի հենց նրանց էլ առաջին հերթին առաջարկվում էին մուրհակները փոխանակել կանխիկ փողերի հետ: Այդպես բանկերում կուտակվեցին մեծ մանակությամբ մուրհակներ: Եվ այդ ժամանակ բանկիրների գլխում ծագեց մի պայծառ միտք. իսկ ի՞նչ կլինի, եթե հուսալի մուրհակների փոխարեն փան կանխիկ փողեր, այլ իրենք թողարկեն մուրհակներ (դրանք ստացան «բանկային փոմսեր» անվանումը): Պետք է ասել, որ նույնիսկ առևտրային մուրհակի փոխանակումը բանկային մուրհակով («բանկային փոմսեր») համարվում է հաջողված գործարք, քանի որ առևտրային մուրհակը կարող են և չընդունել որպես վճարման միջոց, իսկ բանկային փոմսերը հայտնի են իրենց հուսալիությամբ (մենք այսօր էլ չենք խոսի բանկիրի այն օգուտի մասին, որն ընդունում է առևտրային մուրհակը, քանի որ արտադրողը ստանում է զգալիորեն ավելի փոքր գումար, որի վրա էլ կառուցված է, օրինակ, ժամանակակից ֆակտորինգը):

Բանկային փոմսերը թողարկվում էին բանկիրների կողմից նաև նախկինում, սակայն այդ փոմսերը ապահովված էին ոսկով, իսկ երևան է գալիս բանկային փոմսերի նոր տեսակ՝ բանկային մուրհակները, որոնք միայն իրենք ունեն պարտքային և վարկային ապահովում: Սակայն բանկային փոմսերի տերերի համար նշանակություն չունեին, թե ինչով է ապահովված փվյալ բանկային փոմսը դրա թողարկման պահին՝ ոսկով, թե առևտրային մուրհակով: Ոսկե ստանդարտի պայմաններում ցանկացած բանկային փոմս ցանկացած պահի կարող էր փոխանակվել ոսկու հետ: Դա, ի դեպ, զսպում էր վարկային փոմսերի չափից ավելի թողարկումը, քանի որ բանկերը հաշվի են առնում «բումերանգի էֆեկտը»: Չէ՛ որ շրջանառության համար ավելորդ համարվող բանկային փոմսերը վերադառնում էին բանկ ոսկու ետ փոխանակվելու համար:

Թղթադրամները սկսեցին ավիլի շապ շրջանառվել որպես կանխիկ. ընդհանուր

ճանաչում ունեցող փողեր: XIX դարի վերջին դրանք դարձան հիմնականը, իսկ 1914 թվականից սկսած՝ դրամական նիշերի միակ տեսակը: Սակայն որքան ընդլայնվում էր բանկային տոմսերի շրջանառության ոլորտը, այնքան ավելի փոքր էր դառնում դրանց ոսկով ապահովվածության չափը: Դրա հետ կապված XIX դարի երկրորդ կեսին տնտեսագետների և պետական գործիչների շրջանակում ընթանում էին անվերջ վեճեր բանկային տոմսերի հնարավոր թողարկման վերաբերյալ, դրանց մասնակի ոսկով ապահովվածության պայմաններում: Այլ կերպ ասած, ինչպիսին պետք է լինեին բանկային տոմսերի ամբողջ զանգվածի «ոսկյա» և «վարկային» ապահովվածությունը:

Այդ ժամանակ բանկային տոմսերում ընդգրկել էին տնտեսության բոլոր բնագավառները: Նման իրավիճակում պետությունը, չփոխելով բանկային տոմսերի ձևերը, փաստորեն իր վրա է վերցնում դրանց ապահովումը. թողարկող բանկերին թույլատրվում է բանկային տոմսերի թողարկումը՝ բանկերի կողմից ձեռքբերված պետական փոխառությունների չափով: Այդ պահից և ծագեցին թղթե փողերը, որոնց ապահովվածությունը երաշխավորվում է միայն պետական արժեթղթերով, այսինքն՝ պետության կողմից: Դա երկրորդ (մեքսիկացիների երևան գալուց հետո) հեղափոխությունն էր փողերի պարմության ընթացքում. թղթե փողերը, ծագելով սկզբնապես որպես ոսկու ներկայացուցիչներ, վերջիվերջո դարձան բառի բուն իմաստով «թղթե»:

Ապրանքափոխանակության ծավալների մեծացումը փողերի առաջացման պարճառ հանդիսացավ, որն իրենից ներկայացնում է բոլոր գնորդների և վաճառողների համար մշտական արժողություն ունեցող յուրահատուկ ապրանք և այդ պարճառով էլ բոլոր ապրանքների փոխանակման ժամանակ հանդես է գալիս միջնորդի դերում: Փող դարձավ ոսկին, որը բնությունը կարծես հատուկ ստեղծել էր այդ դերի համար: Իրոք, ոսկու ֆիզիկական հատկանիշները իդեալական համապատասխանում են փող ապրանքին ներկայացվող պահանջներին (միասեռ, ամուր, լավ պահպանվող, ցանկացած հարաբերակցությամբ բաժանելի, կոմպակտ, սեփական բարձր արժեք):

Ոսկու կիրառումը թույլ տվեց անցնել համընդհանուր ընդունված փողի քաշային տիպին՝ դաջված մեքսիկացիների, պետության կողմից երաշխավորված ոսկու պարունակությամբ (քանակությամբ):

Սակայն շուտով պարզվեց, որ հենց ոսկու շրջանառման անհրաժեշտություն չկա. այդ մեքենաները հաջողությամբ կարող է փոխարինվել, օրինակ, թղթե փողերով: Երեք հարյուրամյակների ընթացքում թղթե փողերը իրոք դարձան ոսկու ներկայացուցիչներ և դրանք ազատորեն փոխանակվում էին ոսկով: Եվ միայն XX դարի 30-ական թվականներին թղթե փողերի և ոսկու միջև եղած կապը վերացավ, և դրանք իրոք դարձան «թղթե»՝ սպասարկելով միայն ապրանքների շրջանառությունը: Թղթե փողերի միակ արժեքը դրանց համընդհանուր գնողունակությունն է: Այսպիսով, ժամանակակից փողերի արտադրության արտադրության մեջ փողերի «թղթայնության» փակ հասկացվում է, որ դրանք այլևս ապահովված չեն ոսկով, չնայած փողերը կարող են ունենալ կանխիկ, անկանխիկ, մեքենայական, չեկային, ավանդային և այլ տեսք:

Փողի շրջանառության ձևերը

Ձևերի այն հաջորդափոխությունը, որով կապարվում է աշխարհային արդյունքների իրային փոխանակությունը՝ Ա-Փ-Ա, ենթադրում է, որ միևնույն արժեքը, կազմելով որպես ապրանք պրոցեսի ելակետ, նորից վերադառնում է այդ կետին, որպես ապրանք:

Այսպիսով, ապրանքների այդ շարժումը մի շրջապարույր է: Մյուս կողմից այդ նույն ձևը բացառում է փողի շրջապարույրը: Նրա հեթանոսական փողի անընդհատ հեռացումն է իր ելակետից և ոչ թե վերադարձը դեպի վերջին: Այնքան ժամանակ, քանի դեռ վաճառողի ձեռքում ապրանքը պահվում է իր փոխակերպված ձևով, որպես փող, այդ ապրանքը գտնվում է իր առաջին կերպարանափոխության փուլում, այսինքն՝ նա իրագործել է իր շրջանառության միայն առաջին կեսը: Երբ պրոցեսը գնման նպատակով կապարված վաճառքը ավարտված է, ապա փողն էլ իր հերթին հեռացել է իր սկզբնական տիրոջ ձեռքից: Ընթացիկ է եթե կրավագործն Աստվածաշունչն գնելուց հետո նորից կրավ ծախի, այն ժամանակ փողն էլ նորից կվերադառնա նրա ձեռքը: Բայց այն կվերադառնա ոչ առաջին 20 արշ. կրավի շրջանառության հեթանոսական, որը, ընտանեկան, փողը կրավագործի ձեռքից հեռացնելով՝ գցել է Աստվածաշունչ վաճառողի ձեռքը: Փողը կարող է վարադառնալ միայն այն բանի շնորհիվ, որ նոր ապրանքը նորոգում կամ կրկնում է

շրջանառության միևնույն պրոցեսը, որը նույն արդյունքում է վերջանում, ինչպես առաջինը: Ներկապես, ապրանքային շրջանառության միջոցով փողին անմիջապար հաղորդվող շարժման ձևը նրա մշտական հեռացումն է ելակետից, նրա անցումը մի ապրանքատիրոջ ձեռքից մի ուրիշ ապրանքատիրոջ ձեռքը, կամ շրջանառությունը (currency, cours de la monnaie):

Փողի շրջանառությունը միևնույն պրոցեսի շարունակական, միօրինակ կրկնությունն է: Ապրանքը միշտ գտնվում է վաճառորդի կողմում, փողը՝ միշտ գնորդի կողմում, որպես գնման միջոց:

Այսպիսով փողը հեշտացնում է ապրանքների առք ու վաճառքը և փողի օգտագործումը որպես միակ համընդհանուր շրջանառության միջոց որոշիչ պայման է ապրանքափոխանակային գործառնությունների արդյունավետ իրագործման համար: Այն հանգեցնում է ժամանակի խնայողության և փոխանակության հնարավորությունների ընդլայնման:

Եթե «Ա-Փ-Ա» սխեման ժամանակի ընթացքում չի ընդհատվում, ապա ապրանքների շրջանառությունը կատարվում է փողի՝ որպես գնողունակ միջոց լինելու հիման վրա, իսկ եթե ապրանքների առք ու վաճառքի մեջ տեղի է ունենում խզում, ապա փողը հանդես է գալիս որպես վճարման միջոց: «Ա-Փ-Ա» բանաձևը հատուկ է ապրանքային արտադրությանը, երբ ապրանքների շրջանառությունը իրականանում է փողի գնողունակ միջոցի հիման վրա և ոչ թե վճարման միջոցի: Ներագայում ապրանքային արտադրության զարգացումը հանգեցրեց նրան, որ փողը սկսեց սպասարկել կապիտալի շրջանառությունը, որին հատուկ է «Փ-Ա-Փ» բանաձևը: Սա հանդեցրեց նրան, որ շրջանառության երկու գործառնությունները ժամանակի տեսակետից իրարից կտրվեցին:

Պարզ է, որ փողի վճարման միջոցի ֆունկցիային հատուկ է վարկային փողը, իսկ գնողունակության միջոցի ֆունկցիային՝ ապրանքային փողը: Այսպիսով, փողի շրջանառության և վճարման միջոցի ֆունկցիաները կարող են համընկնել, այսինքն, առքի ու վաճառքի գործառնությունները կարող են հեքաձգվել և լուծվել վարկային փողի միջոցով: Վարկային փողը դա պարզապես փողի ձև է՝ նրա զարգացման տեսակ:

Մեքսիկական և վարկային փողը միափեսակ են կատարում փողի

շրջանառության միջոցի ֆունկցիան, իսկ նրանց միջև գլխավոր
տարբերությունը այն է, որ առաջինը միջնորդավորում է ապրանքի շարժը, իսկ
երկրորդը՝ կապիտալի շարժը:

Այսպիսով, փողի **վճարման միջոցի** ֆունկցիայի առաջացման հիմքում ընկած
էր ժամանակի տեսակետից՝ ապրանքների առք ու վաճառքի
գործառնությունների ընդհատումը (ապրանքի ապառիկ գնում), որը
կապիտալիստական տնտեսությունում վարկային հարաբերությունների
զարգացման հետևանք էր: Կարելի է ասել, որ փողը օղակ է անցյալի, ներկայի և
ապագայի միջև:

Ապառիկ վաճառքի հիմքում ընկած է տարբեր ապրանքների արտադրության և
իրացման տնտեսությունների տարբեր լինելը, որոշակի ապրանքների տեսակների
արտադրության սեզոնայնությունը, տարբեր վճարումների և
պարտավորությունների ժամկետների ուշացումները այլն: Այս պարզառով
առանձին տնտեսվարող սուբյեկտների մոտ առաջանում է դրամական
միջոցների ավելցուկ, իսկ մյուսների մոտ՝ դրանց պահանջ և այս հակասությունը
լուծվում է վճարման միջոցի ֆունկցիայի օգնությամբ:

Քանի որ ապրանքաշրջանառության շղթան այս դեպքում ընդհատվում է, ապա
այս դեպքում գործում է ապրանք-հատուցում (Ա-Ն) սխեման: Այս ֆունկցիայի
իրականացման օրինակ է ծառայում ապրանքների փոխառությամբ վաճառքը,
տուգանքների վճարումը, ավանսային (կանխավճարային) վճարումները և այլն:
Պարտապեսը ապրանքը ապառիկ գնելով տալիս է մուհակ, որը պետք է վճարվի
որոշակի ժամանակահատվածից հետո:

Շատ դեպքերում ապրանքների վճարումը և ստացումը իրարից բաժանված են
այնպիսի մեծ ժամանակահատվածներով, որ այդ գործարքը միայն
պայմանականորեն կարելի է անվանել փոխանակություն:

Այս ֆունկցիայի առաջանալու արդյունքում հայտնվեց նաև վարկային փողը՝
մուհակներ (մի տնտեսվարող սուբյեկտի կողմից մյուսին տրամադրված վարկի
հետևանքով առաջացած վարկային պարտավորագիր), բանկնոտներ (բանկի
կողմից տրվող մուրհակներ), չեկեր (ավանդադրոջ գրած հրամանը բանկին,
որպեսզի որոշակի քանակությամբ փող փոխանցվի չեկում նշված

անձնավորությանը), որոնք միջնորդավորեցին վճարման հեղափոխումով
ապրանքների և ծառայությունների փողային շրջանառությունը:

Ամփոփում

1. Ֆիքսված փոխարժեքների համակարգեր կիրառող երկրները սովորաբար փոքր, բաց արտադրություն ունեցող և իրենց առևտրային գործընկերների հետ միանման ինֆլյացիայի մակարդակ ունեցող երկրներ են: Այդ երկրների արժույթը սովորաբար կապվում է իրենց հիմնական առևտրային գործընկերող ազգային արժույթին:
2. Որոշ երկրներ օգտագործում են բազմաարեսակ փոխարժեքներ՝ փարբեր արեսակի գործառնություններ իրականացնելիս:
3. Բազմաարեսակ փոխարժեքները իրենց նպատակներով և հետևանքներով նման են որոշակի գործառնությունների իրականացման համար սահմանավորող սուսբսիդիաների և սահմանափակվող գործառնությունների նկատմամբ սահմանվող հարկերի համակարգերին:
4. Փոխարժեքը գերազնահարված է, երբ արտարժույթի պաշտոնական գինը՝ արտահայտված տեղական արժույթով, ավելի ցածր է, քան հավասարակշիռ շուկայական գինը:

ԳԼՈՒԽ 5.
ՆԱՆՐԱՅԻՆ ՆԱՏՎԱԾ՝³²

Թարգմանիչ և խմբագիր՝ Մերյոժա ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ
Ներածություն

Ծնվելու առաջին օրվանից մինչ մահ մենք գտնվում ենք պետության ազդեցության տակ: Շատ ապագա մայրեր ստանում են համապատասխան բժշկական սպասարկում՝ պեղական ծրագրերի շրջանակներում: Մենք ծնվում ենք հիվանդանոցներում, որոնք ֆինանսավորվում կամ կառավարվում են պետության կողմից:

Մեր ծնվելու փաստը գրանցվում է վկայականներում, որոնք հավաքվում և արխիվացվում են պետության կողմից: Մարդկանց 90օրկուս-ը հաճախում է անվճար միջնակարգ դպրոցներ: Մեզանից շատերը բնակվում են պետության կողմից ուղղակիորեն ֆինանսավորվող կամ պետության կողմից երաշխավորվող հիպոթեքներով ապահովված բնակարաններում: Մեզանից շատերը բանկերում ավանդներ են ներդնում, որոնք երաշխավորվում են պետության կողմից: Գրեթե բոլորիս կյանքում գալիս է այն պահը, երբ պետությունից գումար ենք ստանում՝ ուսանողների վարկավորման ծրագրի կամ Medicare ծրագրի շրջանակներում, որպես գործազրկության նպաստ, անգործունակությունից ապահովագրվելիս, սոցիալական ապահովության նպաստների տեսքով: Աշխատուժի 20օրկուս-ը զբաղված է պեղական հափշտակում: Պետության վերահսկողության տակ են գտնվում ցորենի, եգիպտացորենի, շաքարի և կաթնամթերքի գները, կամ այն խստերոն ազդում է դրանց ձևավորման վրա: Ծխախոտի, ալկոհոլի, ավտոմեքենաների, կոմունալ սպասարկման ծառայությունների, ջրի, գազի և բազմաթիվ այլ ապրանքների և ծառայությունների գների վրա ուղղակիորեն կամ անուղղակիորեն ազդում է պետությունը: Մենք ճանապարհորդում ենք հանրային ճանապարհներով և պետության կողմից ֆինանսավորվող կամ վերահսկվող ավիաուղիներով, օդանավակայանների միջոցով, գնացքներով և նավերով: Մեր երկրի օրենսդրական դաշտը ապահովում է մեր կենսագործունեության համար անհրաժեշտ բոլոր պայմանները: Ազգային անվտանգության համակարգը պաշտպանում է մեր քաղաքացիական և սեփականության իրավունքները: Օրենքի համաձայն,

³² Աղբյուրը՝ William Boyes and Michael Melvin. *Microeconomics*, 5th edition, 440-459. Copyright . 2002 by Houghton Mifflin. Used with permission.

պեպությունը նաև պարասխանաբար է զբաղվածության և փոփոխական համակարգի կայունության և առողջության համար:

Բազմաթիվ հաշվարկների համաձայն, Միացյալ Նահանգներում պեպական հաբվածի դերը 1930թ.-ից ի վեր մեծ չափով աճել է: Տեղական, նահանգային և ֆեդերալ պեպական կառավարման մակարդակներում զբաղվածների թիվը 1930թ.-ի 3 մլն.-ից աճել է մինչև 19 մլն, ընդ որում այսօր ավելի շատ են պեպական հաբվածում զբաղվածները, քան մասնավորում: Ֆեդերալ կառավարության փարեկան ծախսերը 1930թ.-ի 3 միլիարդ դոլարից աճել են մինչև մոտ 1.8 փրիլիոն դոլար, իսկ պեպական ընդհանուր ծախսերը (փեդական, նահանգային և ֆեդերալ ծախսերը) այսօր կազմում են փարեկան 2.9 փրիլիոն դոլար: 1929թ. պեպական ծախսերը կազմում էին փոփոխության համախառն ծախսերի մոտ 2.5փոկոս-ը: Ներկայումս այդ թիվը կազմում է 20փոկոս: Պեպության կողմից սփեղծվող դարավարական նորմերն ու դրույթները այնքան շատ են, որ միասին վերցրած կարող են կազմել հասարակախոսային գրքի չափ էջեր պարունակող մի գիրք, որում ընդամենը կթվարկվեն այդ օրենքների վերնագրերը, որոնց թիվը ավելի քան 67,000 է: Տարեկան մեկ փոային փոփոխությանն ընկնող ֆեդերալ դարավարական նորմերի և դրույթների հեթ կապված ծախսերը կազմում են 4,000-17,000 ԱՄՆ դոլար, իսկ այդ նորմերի և դրույթների կիրառությունն ու վերահսկողությունն ապահովելու նպարակով պահանջվող ֆեդերալ աշխարողների թիվը կազմում է փարեկան մոտ 125,000 մարդ:

Չկա որևիցե կասկած, որ պեպությունը (որին հաճախ անվանում են *հանրային հաբված*) Միացյալ Նահանգների փոփոխության մեջ շատ կարևոր դեր ունի: Սակայն, վերջին մի քանի գլուխներում մենք խոսք էինք շուկայական համակարգի մասին և թե որքան լավ ու արդյունավեթ է այն գործում: Եթե շուկայական համակարգը այդքան լավն է ու անթերի, ապա ինչո՞ւ է հանրային հաբվածը հանդիսանում փոփոխության կարևորագույն մասնակիցներից մեկը: Այս գլխում մենք կքննարկենք հանրային հաբվածը և այն դերը, որ պեպությունը խաղում է շուկայական փոփոխությունում:

1. Շրջապարույթի մոդել

Միացյալ Նահանգներում պեպական կառավարումն իրականացվում է երեք մակարդակներով՝ ֆեդերալ, նահանգային և փեդական: Տեղական կառավարման համակարգում ներառվում են շրջանային, մարգային և քաղաքային (մունիցիպալ) միավորները: Տնփոսական ուսումնասիրությունները հիմնականում կենտրոնանում

են պեպության ֆեդերալ մակարդակի վրա, քանի որ այդ մակարդակում է ձևավորվում ազգային Կոնստանտ քաղաքականությունը: Այնուամենայնիվ, պեպական կառավարման յուրաքանչյուր մակարդակ յուրովի է ազդում մեզ վրա՝ հարկային և ծախսողական որոշումների կայացման, ինչպես նաև մեր վարվելակերպը կարգավորող օրենքների միջոցով:

Որպեսզի ցույց տանք, թե ինչպես է պեպական հարվածը ազդում Կոնստանտության վրա, ներկայացնենք նախորդ գլուխներում ներկայացված շրջապատյալի մոդելը՝ դրանում ներառելով նաև պեպությանը: Պեպությունն իր բոլոր՝ ֆեդերալ, նահանգային և տեղական մակարդակներում փոխազդում է Կոնստանտությունների և ֆիրմաների հետ: Քանի որ պեպությունը օգտագործում է արտադրության գործոններ՝ պեպական ծառայություններ մատուցելու նպատակով, Կոնստանտությունները պեպությունից վճարներ են ստանում արտադրության գործոնների Կոնստանտային դիմաց: Նկար 1-ում մենք կարող ենք տեսնել Կոնստանտություններից դեպի պեպություն ռեսուրսների և դրանց դիմաց վճարումների շարժը: Մենք ենթադրում ենք, որ պեպությունը, ինչպես և Կոնստանտությունները, արտաքին աշխարհի հետ անմիջապես չի մրնում առևտրային հարաբերությունների մեջ, սակայն արտասահմանյան ապրանքներ է ստանում այլ երկրների հետ առևտուր իրականացնող տեղական ֆիրմաներից:

Տնային Կոնստանտությունները հարկեր են վճարում պեպական ծառայությունների մատուցումը ապահովելու նպատակով, որոնցից են ազգային պաշտպանությունը, կրթությունը, ոստիկանությունը և հակահրդեհային պաշտպանությունը: Տնային Կոնստանտությունները պեպությունից, ինչպես և մասնավոր ֆիրմաներից, ապրանքներ և ծառայություններ են գնում: Նկար 1-ում պարկերված է Կոնստանտությունների և ֆիրմաների կողմից պեպությանը վճարվող հարկերի և պեպության կողմից Կոնստանտություններին և ֆիրմաներին Կոնստանտությունների հոսքը:

Մոդելում ավելացնելով պեպական հարվածը՝ նշանակալի փոփոխություններ ենք ստանում: Տնային Կոնստանտությունները իրենց ռեսուրսները վաճառելու նոր ուղղություն են ստանում, ինչպես նաև ընդլայնվում է ֆիրմաների կողմից առաջարկվող ապրանքների ու ծառայությունների իրացման շուկան: Մասնավոր հարվածում ստեղծված արդյունքի արժեքը այլևս հավասար չէ Կոնստանտությունների կողմից ստացվող եկամտի արժեքին: Տնային Կոնստանտությունները եկամուտ են ստանում պեպությանը ռեսուրսներ Կոնստանտային դիմաց: Տնային Կոնստանտության համախառն արդյունքի արժեքը հավասար է ստացվող համախառն եկամտի

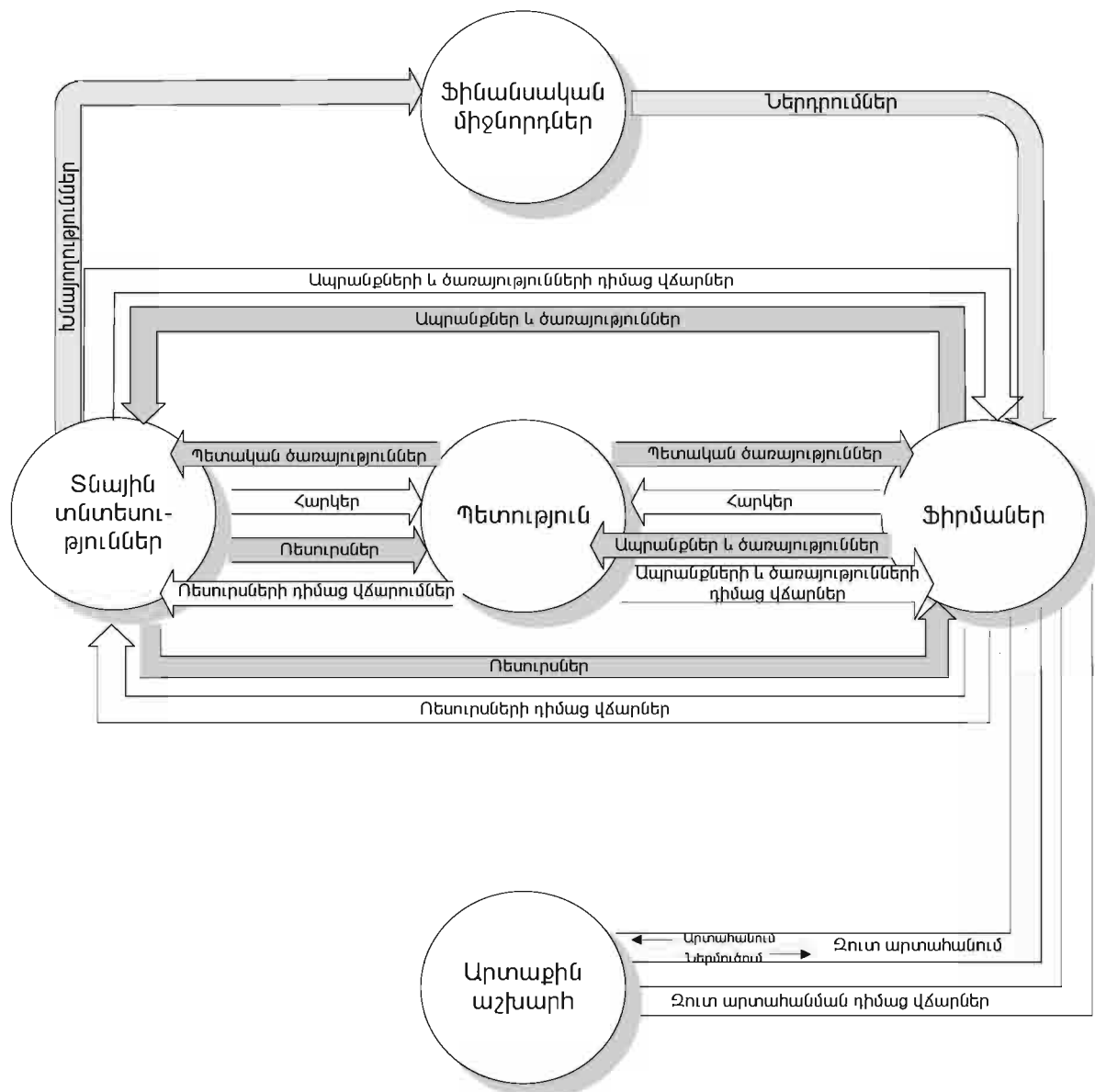
արժեքին, սակայն այս դեպքում պետությունը ևս հանդիսանում է եկամտի աղբյուր և փրամադրում է ծառայություններ:

Նկար 1

Շրջապատույթի մոդել. Տնային տնտեսություններ, ֆիրմաներ, պետություն և արտաքին աշխարհ

Այս գծագիրը ենթադրում է, որ տնային տնտեսություններն ու պետությունը անմիջապես չեն ներգրավված միջազգային առևտրում: Տեղական ֆիրմաներն են իրականացնում առևտուրը արտաքին աշխարհի հետ: Պետությունը տնային տնտեսություններից գնում է ռեսուրսներ, իսկ ֆիրմաներից՝ ապրանքներ և ծառայություններ: Պետության ծախսերը տնային

տնտեսությունների և ֆիրմաների համար հանդիսանում են եկամուտ: Պետությունն օգտագործում է ռեսուրսները, ապրանքներն ու ծառայությունները տնային տնտեսություններին և ֆիրմաներին պետական ծառայություններ մատուցելու համար: Տնային տնտեսությունները և ֆիրմաները պետությանը հարկեր են վճարում՝ պետական ծախսերը ֆինանսավորելու նպատակով:



Ամփոփում

1. Շրջապատյալի մոդելը ցույց է տալիս, թե ինչպես են փոխազդում փնտեսության հիմնական հատվածները:
2. Պեպությունը փոխազդում է և սնային փնտեսությունների, և ֆիրմաների հետ: Տնային փնտեսություններին պեպությունը ծառայություններ է մատուցում: Տնային փնտեսություններն էլ, իրենց հերթին, վճարում են հարկեր, փրամադրում են ռեսուրսներ և դրա դիմաց ստանում են եկամուտ: Ֆիրմաները պեպությանը վաճառում են ապրանքներ և ծառայություններ և նույնպես դրա դիմաց եկամուտ են ստանում:

2. ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԴԵՐԸ ՀՈՒԿԱՅԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Մենք գիտենք, որ սպառողները օգտագործում են իրենց սահմանափակ եկամուտը այն ապրանքներն ու ծառայությունները գնելու համար, որոնք լավագույնս կբավարարեն իրենց պահանջմունքները; գիտենք նաև որ ռեսուրսների մաքակտարարները տրամադրում են իրենց ռեսուրսները ամենաբարձր գինն առաջարկող գնորդին, և որ ֆրմաներն արտադրում են ապրանքներ և ծառայություններ և այդ նպատակով օգտագործում են ռեսուրսներ, որոնք թույլ կտան իրենց սրանալ ամենաբարձր շահույթը: Այլ կերպ ասած, շուկայի մասնակիցներից յուրաքանչյուրը՝ սպառողները, ֆիրմաները, ռեսուրսների մաքակտարարները, ձգտում են նվազագույն ծախսերով սրանալ ամենաբարձր շահույթ:

Այս էգոցենտրիկ վարքագծի արդյունքում շուկայում սրեղծվում է մի այնպիսի վիճակ, որի դեպքում հնարավոր չէ բարելավել որևիցե մեկի վիճակը առանց մյուսի վիճակը վարթարացնելու: Ռեսուրսների ցանկացած բաշխում, որի դեպքում հնարավոր է բարելավել մեկի վիճակը առանց մեկ ուրիշի վիճակը վարթարացնելու, բարձրացնում է արդյունավետությունը: Երբ բոլոր նման բաշխումներն իրականացվել են այնպես, որ մեկի վիճակը լավացնելու *միակ* ճանապարհը մյուսի վիճակը վարթարացնելն է, մենք սրանում ենք լավագույն բաշխումը, որին կարող է հասնել հասարակությունը: Ինչպես նկատել է Ադամ Սմիթը 1776թ., սեփական շահի համար գործող անհատները, ամբողջովին անտեղյակ լինելով իրենց գործողությունների արդյունքներից, կարծես թե ուղղորդվում են մի *անտեսանելի ձեռքով* ամենաարդյունավետ սոցիալական բարիքները սրեղծելու գործում:

2.ա. Պեքությունը և արդյունավետության ապահովումը

Տնտեսական արդյունավետության բնութագիրը տվել է Ադամ Սմիթը: Տարբեր մարդիկ կարող են տարբեր կերպ պատկերացնել արդյունավետությունը: Նույնիսկ տնտեսագիտության տեսության մեջ կարելի է հանդիպել արդյունավետության տարբեր սահմանումների: Մենք արդեն խոսել ենք արտադրական հնարավորությունների կորի և արդյունավետության մասին. PPC կերպով գործելը կապահովի **բարձր արտադրողականություն** կամ **տեխնիկական արդյունավետություն**: Ասում են, որ ֆիրման արդյունավետ է գործում, երբ այն արտադրում է տվյալ քանակի և որակի ապրանքներ՝ հնարավորինս նվազագույն ծախսեր կատարելով: Ասում են, որ սպառողները արդյունավետ են գործում, երբ

նրանք լավագույն կերպով բավարարում են իրենց պահանջմունքները՝ կարողանալով օգտագործել իրենց սահմանափակ ռեսուրսներն այնպես, որ սպանան ամենամեծ հնարավոր օգուտները:

Տնտեսական արդյունավետությունը իր մեջ ընդգրկում է արդյունավետության այս բոլոր սահմանումները: Երբ *մի կողմի վճակը հնարավոր չէ ավելի լավացնել առանց վնասելու մեկ ուրիշ կողմի*, ասում ենք, որ գերիշխում է տնտեսական արդյունավետություն:

Մի փոքր զարմանալի է. փաստորեն շուկայական համակարգում տնտեսական արդյունավետություն է առաջ գալիս համակարգի՝ սեփական շահը հետապնդող մասնակիցների գործողությունների արդյունքում: Արդյունավետությունը տնտեսությունը վերհսկող մի բնակալի գործունեության արդյունքը չէ, որը թելադրում է մարդկանց, թե ինչ նրանք կարող են անել և ինչ չեն կարող: Արդյունավետությունը ձեռք է բերվում շուկայական համակարգի բնականոն գործունեության արդյունքում, քանի որ մարդիկ փնտրում են իրենց ռեսուրսներն ու բարիքները և կարող են փոխանակել դրանք այլ ռեսուրսների կամ բարիքների հետ, միայն եթե դրանից նրանք կշահեն և նրանց վիճակը կլավանա: Որքան բարձր է շահույթը, այնքան մեծ եկամուտ կստանան ձեռնարկատիրական ունակություններով օժտված անձինք: Շահույթ ստանալու նպատակով ձեռնարկատերերը պետք է նվազագույն ծախսերով արտադրեն այն ապրանքներն ու ծառայությունները, որոնք ցանկանում և կարող են գնել սպառողները: Դա նշանակում է, որ ֆիրմաներն օգտագործում են ծախսերը հնարավորինս նվազեցնող ռեսուրսների համախումբ, և որ ռեսուրսները ուղղվում են այն ոլորտներ, որտեղ նրանք կունենան ամենաբարձր արժեքը: Ռեսուրսների ցանկացած վերաբաշխում կբերի վիճակի վարթարացմանը, որոշ ռեսուրսներ չեն օգտագործվի այնպեղ, որտեղ նրանք առավել բարձր արժեքն ունեն և որոշ սպառողներ ավելի քիչ բավարարված կլինեն իրենց կողմից գնված ապրանքներով և ծառայություններով:

Ինչպես իմացանք ներածությունից, պետությունը նշանակալի դեր է խաղում Միացյալ Նահանգների տնտեսությունում: Պետության ազդեցությունը էլ ավելի մեծ է այլ շուկայական տնտեսություններում և հատկապես ուժեղ է սոցիալիստական տնտեսություններում, ինչպիսին է, օրինակ, Կուբայի տնտեսությունը: Սակայն ինչո՞ւ է պետության դերն այդքան բարձր այն դեպքում, երբ շուկայական համակարգում անհատների գործողությունները հանգեցնում են լավագույն արդյունքի:

Գոյություն ունեն պետության նշանակալի դերը շուկայական տնտեսությունում արդարացնող երկու պարզառաքանություններ, չհաշված, իհարկե սեփականության

իրավունքների պաշտպանության պետության կարևորագույն ֆունկցիան: Մեկը վերաբերվում է այն դեպքերին, երբ շուկան միշտ չէ որ կարողանում է ապահովել փոխհատուցման արդյունավետությունը: Երկրորդը հիմնված է այն գաղափարի վրա, որ այն մարդիկ, որոնք դժգոհ են շուկայական արդյունքից, կարող են օգտագործել պետությունը՝ այն փոխելու նպատակով: 2.բ.-ից 2.գ. բաժիններում կարճ ներկայացված են այն դեպքերը, երբ շուկան չի կարողանում ապահովել փոխհատուցման արդյունավետությունը: 2.Է. բաժնում կարճ ներկայացված են այն դեպքերը, երբ մարդիկ օգտագործում են պետությունը՝ շուկայական արդյունքի վրա ազդելու համար:

2.բ. Տեղեկատվությունը և գների համակարգը

Ինչպես պարզ դարձավ 2-րդ և 3-րդ գլուխներից, շուկան այն վայրն է կամ ծառայությունը, որը թույլ է տալիս գնորդներին և վաճառողներին տեղեկատվություն փոխանակել ապրանքի մասին իրենց ունեցած գիտելիքների վերաբերյալ, այն մասին, թե գնորդներն որքան են պատրաստ և կամենում վճարել ապրանքի դիմաց, և թե ինչ է անհրաժեշտ վաճառողներին՝ այդ ապրանքն արտադրելու և վաճառելու համար: Շուկայական գինը այն ազդակն է, որը ցույց է տալիս, թե երբ շուկայում պահանջարկ կա փվյալ ապրանքի ավելի մեծ կամ ավելի փոքր քանակի նկատմամբ: Երբ շուկայական գինը աճում է, գնորդները հասկանում են, որ նախնական հավասարակշռված գնով պահանջվող ապրանքի քանակը ավելի մեծ է քան առաջարկվող քանակը:

Շուկայական գնի պես լավ ազդակ է հանդիսանում նաև տեղեկատվությունը, որն առկա է շուկայում: Մարդիկանցից ժամանակ է պահանջվում՝ ապրանքի մասին տեղեկություններ հավաքելու համար: Մարդիկ նաև ժամանակ են ծախսում՝ շուկա գնալու և ապրանքը ձեռք բերելու համար: Արտադրողներից ևս ժամանակ է պահանջվում, որպեսզի պարզեն, թե ինչ ապրանք են ցանկանում սպառողները և որպեսզի ձեռք բերեն այն ռեսուրսները, որոնք անհրաժեշտ են փվյալ ապրանքն արտադրելու համար: Կարելի է եզրակացնել, որ մարդիկ սովորաբար լավ և հավասարապես տեղեկացված չեն: Դա նշանակում է, որ ոչ բոլոր շուկաները անմիջապես կամ նույնիսկ միևնույն արագությամբ կարձագանքեն պահանջարկի կամ առաջարկի փոփոխությանը: Դա նաև նշանակում է, որ որոշ մարդիկ փվյալ ապրանքի համար կարող են ավելի բարձր գին վճարել, քան մյուսները: Արդյունքում որոշ մարդկանց կարող են խաբել խորամանկ և խարդախ գործարարները, և որոշ

ընկերությունների կարող է չհաջողվել հավաքել պարտքով փրամադրված գումարները:

Երբ փեդեկավությունն մաքցելի չէ և թերի է, գործ ունենք **շուկայի անկախարության** հետ: Շուկայի անկախարության արդյունքում կարող է չօգտագործվել ծախսերը նվազեցնող ռեսուրսների համախումբը կամ ռեսուրսները չեն օգտագործվի այնպեղ, որպեղ դրանք առավելագույն արժեքն ունեն: Նաճախ նման դեպքերում մարդիկ դիմում են պեդությանը, որպեսզի այն միջամարի իր նորմերով և կարգերով՝ ապրանքի վերաբերյալ պարտադիր փրամադրվող փեդեկավության նկատմամբ պահանջներ սահմանելու նպատակով: Պեդությունը, օրինակ, պահանջում է, որ սննդամթերքի պիտակների վրա ներկայացված լինի հատուկ փեդեկավություն, ծխախոտի և ալկոհոլային խմիչքների վրա լինեն հատուկ զգուշացնող պիտակներ, և որ գնորդներին մաքցելի լինեն օգտագործված մեքենայի վիճակի վերաբերյալ եզրակացությունները: Պեդությունը նաև անագնիվ կամ անօրինական է հայտարարում ֆիրմաների և անհատների կողմից իրականացվող որոշ գործողություններ: Պեդությունը ստուգում և լիցենզավորում է դեղագործներին և շար այլ մասնագետների՝ բժիշկներին, իրավաբաններին, դիմահարդարներին, վարսահարդարներին, բուժքույրերին, դայակներին և այլն:

2.գ. Արտաքին էֆեկտներ (Էքստերնալիաներ)

Շուկայական համակարգը արդյունավետ է գործում միայն այն դեպքում, երբ շուկայական գինը արտացոլում է րվյալ ապրանքի կամ ծառայության արտադրության և սպառման լրիվ ծախսերն ու օգուրները: Նիշենք, որ մարդիկ իրենց ընտրությունը կատարում են այլընտրանքային ծախսերի գնահատականի հիման վրա, և շուկայական գինը ցույց է րալիս, թե ինչից պեդք է հրաժարվել, որպեսզի ձեռք բերել որոշակի ապրանքներ կամ ծառայություններ: Եթե շուկայական գինը չի արտացոլում լրիվ ծախսերը, ապա կատարվող ընտրությունը չի կարող ճիշտ արտացոլել այլընտրանքային ծախսերը: Օրինակ, օդափոխիչ օգտագործելիս, ֆրեոնի միջոցով վնասվում է օզոնային շերտը, սակայն այդ վնասի դիմաց չի վճարվում: Ավտոմեքենա վարելիս չեն վճարում օդի աղտոտման դիմաց: Ուշ ժամի երեկույթ կազմակերպելիս՝ հրավիրելով ձեր բոլոր աղմկոտ ընկերներին, դուք չեք վճարում հարևաններին պատճվառած անհանգստության դիմաց: Երբ ընկերությունները դուրս են նետում թափոններ կամ սրեղծում են ռադիոակտիվ կողմնակի արտանետումներ, նրանք չեն վճարում դրանից բխող վնասակար

հեղինակների համար: Երբ փնտրել սեփականատերերը թույլ են տալիս, որ իրենց գույքը հնանա և քանդվի, նվազում է հարևան շինությունների արժեքը, սակայն այդ սեփականատերերը չեն վճարում այդ արժեքի կորստի դիմաց: Երբ հասարակության կրթվածության մակարդակը բարձր է, ավելի քիչ ծախսեր են պահանջվում նշաններ, պաստառներ, ընտրական թերթիկներ, հարկային հայտարարագրեր և այլ տեղեկատվական գործիքներ ստեղծելու համար: Գրագիտությունը նպաստում է ժողովրդավարության արդյունավետությանը, իսկ կրթության բարձր մակարդակը կարող է խթանել գիտական հայտնագործությունները, որոնք կբարելավեն հասարակության բարեկեցությունը: Սակայն, երբ դուք կրթություն եք ստանում, ձեզ չեն տալիս չեկ, որը հավաստիացնում է, թե որքան օգուտ է բերում ձեր կրթությունը հասարակությանը:

Այս բոլոր կողմնակի էֆեկտները, որոնց մի մասը բացասական, մյուս մասը դրական է, և որոնք չեն ներառվում շուկայական գնի մեջ, կոչվում են **արտաքին էֆեկտներ (էքստերնալիաներ):**

Արտաքին էֆեկտները շուկայական գործունեության վնասները կամ օգուտներն են, որոնք ազդում են այն կողմի վրա, որը չի հանդիսանում տվյալ շուկայական գործարքի անմիջական մասնակիցը: Երբ ավտոմեքենա եք վարում, դուք վճարում եք միայն բենզինի և ավտոմեքենայի սպասարկման համար: Դուք չեք վճարում աղմուկի և աղտոտման համար, որոնք առաջ են գալիս ձեր մեքենայի շահագործման արդյունքում: Դուք նաև չեք վճարում խցանումների և ուշացումների համար, որոնք առաջ են գալիս ձեր պարճառով և վնաս են պարճառում այլ վարորդների: Ներկաբար, ավտոմեքենա վարելու *շուկայական* գինը նվազեցնում է դրա հետ կապված հասարակության *լրիվ* ծախսերը: Որպես արդյունք, մարդիկ ավելի հաճախ են ավտոմեքենայով երթևեկում, քան կերթևեկեին, եթե լրիվ ծախսը վճարեին:

Պետությունը հաճախ միջամտում է շուկայական գործառնություններին՝ արտաքին էֆեկտների հետ կապված խնդիրները լուծելու նպատակով: Պետական մարմինները, ինչպես, օրինակ, Շրջակա միջավայրի պաշտպանության գործակալությունը, ստեղծվում են օդի որակի ստանդարտներ մշակելու, հաստատելու և կիրառելու նպատակով, իսկ արտաքին վնասների դիմաց վճարելու կամ արտաքին օգուտները ֆինանսավորելու համար ստեղծվող ֆոնդերը ձևավորվում են հարկերի հաշվին: Կարելի է եզրակացնել, որ պետությունն ապահովում է կրթությունը հասարակության համար շուկայական գնից ցածր գնով, քանի որ կրթության դրական արտաքին էֆեկտից օգուտ են ստանում բոլորը:

2.դ. Հանրային բարիքներ

Շուկայական համակարգը արդյունավետ է գործում միայն այն դեպքերում, երբ որոշակի ապրանքի կամ ծառայության սպառումից օգուտները ստանում են միայն այն սպառողները, որոնք գնել են այդ ապրանքը կամ ծառայությունը: Դուք գնում եք պիցցա և միայն դուք եք օգուտ ստանում այդ պիցցան ուտելուց: Ի՞նչ տեղի կունենար, եթե դուք հանկարծակի չկարողանայիք ամբողջությամբ վայելել այդ պիցցան: Ենթադրենք, որ ձեր հարևանները իրավունք ունեն գալ ձեր տուն, երբ ձեր պատվերով ձեզ պիցցա է առաքվել, և կիսել ձեզ հետ այդ պիզզան:

Այդ դեպքում որքա՞ն հաճախ դուք կնախընտրեք գնել պիզզա: Գոյություն ունեն որոշակի ապրանքներ և ծառայություններ, որոնց սպառումից օգուտ են ստանում բոլոր մարդիկ և հնարավոր չէ դա արգելել: Այդպիսի բարիքները կոչվում են **հանրային բարիքներ**, և դրանց հետ կապված են բազմաթիվ խնդիրներ, որոնք խափանում են շուկայական համակարգի արդյունավետությունը:

Ռադիոհաղորդումը հանրային բարիք է: Յուրաքանչյուր մարդ կարող է միացնել ցանկացած ռադիոկայան և երաժշտություն վայելել: Ազգային պաշտպանությունը ևս հանրային բարիք է: Դուք կարող եք գնել ռեակտիվ արկեր ձեր տունը պաշտպանելու համար, սակայն ձեզանից բացի այդ արկերից օգուտ կստանան նաև ձեր հարևանները:

Պիցցան, սակայն, հանրային բարիք չէ: Եթե դուք վճարում եք դրա համար, միայն դուք իրավունք ունեք և կարող եք վայելել դրա օգուտները: Ներկաբար, դուք ունեք պիցցա գնելու շարժառիթ: Դուք չեք ցանկանա գնել հանրային բարիքներ, դրա համար չկա ոչ մի շարժառիթ: Եթե բոլորն օգուտ ենք ստանում հանրային բարիքից, ապա ո՞վ կհամաձայնվի վճարել դրա համար: Ես կնախընտրեմ, որ դուք վճարեք, որպեսզի ես ստանամ օգուտ առանց որևիցե ծախսերի: Եվ հակառակը. դուք կնախընտրեք, որ ես գնեմ այդ բարիքը: Արդյունքում հնարավոր է, որ մեզանից ոչ ոք էլ չգնի այն:

Նախահրդեհային պաշտպանությունը լավ օրինակ է՝ ցույց տալու համար, թե ինչպիսի խնդիրներ են կապված հանրային բարիքների հետ: Ենթադրենք, որ որպես տան սեփականատեր, դուք ունեք ընտրություն՝ օգտվել հակահրդեհային պաշտպանության ծառայություններից, որ փրամադրվում են մի մասնավոր ընկերության կողմից կամ ընդհանրապես չօգտվել նման ծառայություններից: Եթե դուք ընտրեք առաջին փարբերակը, և ձեր տանը հրդեհ բռնկվի, հրշեջ մեքենաները շար շուտ դեպքի վայր կժամանեն, և հնարավոր կլինի փրկել ձեր տունը: Եթե

նախընտրեք ընդհանրապես չօգտվել հակահրդեհային պաշտպանության ծառայությունից, ապա ձեր տունը կայրվի: Արդյո՞ք կցանկանաք օգտվել այդ ծառայությունից, թե ոչ:

Ըստ երևույթին, իմանալով, որ ձեր հարևանները օգտվում են նման ծառայությունից, կորոշեք չդիմել այդ հակահրդեհային պաշտպանությանը զբաղվող ընկերության ծառայությանը: Այն հանգամանքը, որ ձեր հարևանները օգտվում են հակահրդեհային պաշտպանության ծառայությունից, կնշանակի, որ եթե ձեր հարևանների տանը հրդեհ բռնկվի, այն չի փոխանցվի ձեր տան վրա, և դուք, փաստորեն, ապահովագրված եք հրդեհից: Եթե մարդկանց մեծ մասը այդպես մտածեր, հակահրդեհային պաշտպանության ծառայությունները ընդհանրապես չէին գործի, քանի որ շատ քիչ մարդիկ կօգտվեին դրանցից, և այդ գործունեությունը շահութաբեր չէր լինի:

Նանրային բարիքների առաջ բորեղ խնդիրները կապված են այդ բարիքների հանրային բնույթի հետ: Ոչ ոք չունի **մասնավոր սեփականության իրավունք** հանրային բարիքի նկատմամբ: Եթե դուք ավտոմեքենա եք գնում, դուք պետք է վճարեք վաճառողին ընդունելի գին: Նենց որ վճարումը կատարվեց, ավտոմեքենան ձերն է, և այլևս ոչ ոք չի կարող օգտագործել այն առանց ձեր թույլտվության: Մեքենան ձեր մասնավոր սեփականությունն է, և դուք եք որոշում, թե ինչպես օգտագործել այն: Այլ կերպ ասած, դուք ունեք մասնավոր սեփականության իրավունք ավտոմեքենայի նկատմամբ: Նանրային բարիքները բոլորին են մարչելի, քանի որ չկա որևիցե մեկը, որը հանդիսանա դրանց սեփականատերերը կամ ունենա սեփականության իրավունք դրանց նկատմամբ:

Երբ բարիքը հանրային է, մարդիկ ձգտում են օգտվել **«անվճար երթևեկելու»** հնարավորությունից: Դա ապրանքի հետ կապված օգուտներից օգտվելն է առանց դրա համար վճարելու: Ձեր հարևանները «անվճար կերթևեկեն» ձեր հաշվին, քանի որ դուք եք վճարել պիցցայի դիմաց, եթե դուք չունենաք պիցցայի նկատմամբ մասնավոր սեփականության իրավունք: Մարդիկ, որոնք վայելում են ռադիո և հանրային հեռուստատեսության ալիքները՝ առանց դրա համար վճարելու, «անվճար երթևեկում են» այն մարդկանց հաշվին, ովքեր վճարում են դրա համար: Մարդիկ, որոնք օգուտ են ստանում բարիքից, անկախ նրանից՝ նրանք վճարում են դրա դիմաց, թե ոչ, ավելի հակված են խուսափել դրա համար վճարելուց:

Սովորաբար, բարիքի նկատմամբ մասնավոր սեփականության իրավունքի բացակայության դեպքում, մարդիկ դիմում են պետությանը՝ այդ բարիքները պետական սեփականության տակ վերցնելու և դրանք ապահովելու նպատակով:

Ձկնորսության իրավունքների շուկայի ստեղծումը պետության կողմից

Գոյություն չունի որևիցե պրակտիկ միջոց օվկիանոսում լողացող ձկների նկատմամբ սեփականության իրավունքներ սահմանելու համար: Ջրավազաններում լողացող ձուկը բոլորի համար միշտ մատչելի է եղել: Տեսությունն ասում է, որ արժեքի նման նվազեցումը կարող է բերել գերսպառման: Այսպիսի տափակաձկների ձկնորսական շրջաններում որսում էին այքան շատ ձուկ, որ այդ տեսակի ձկների գոյությունը վտանգի տակ հայտնվեց: Չկար մի ձկնորսական նավ, որը համաձայնվեր ավելի քիչ ձուկ որսալ, քանի որ դրա արդյունքում մյուսներին ավելի շատ ձուկ բաժին կհասներ: Պետական պաշտոնյաները փորձում էին սահմանափակել ձկնորսական սեզոնի տևողությունը: Սակայն դա միայն խթանեց նոր կապիտալ ներդրումներ. ավելի մեծ և արագ նավեր էին

ծեռքերվում, որոնք գինված էին ավելի արդյունավետ և ավելի թանկ ձկնորսական սարքերով: Ձկնորսության արդյունքում ոչնչացվող ձկան քանակը վերահսկելու նպատակով 1990-ականների սկզբում ձկնորսական սեզոնը որոշ տարածքներում կրճատվեց 4 ամսից մինչև 2 օր: Որսվող ձկան մեծ մասը պետք է սառեցվեր, և ոչ թե վաճառվեր թարմ վիճակում, իսկ ձկնորսական սեզոնից դուրս որսված ձուկը պետք է ոչնչացվեր: 1992թ. վերջում ֆեդերալ կառավարությունը նոր մոտեցում առաջարկեց. յուրաքանչյուր ձկնորսին տրվում էր ձկան որոշակի քանակ որսալու թույլտվություն: Թույլատրվող ձկան քանակի որոշումը պետք է հիմնված լինի գիտական հետազոտությունների եզրակացությունների վրա, որոնք կսահմանեն, թե որքան ձուկ կարելի է որսալ՝ պոպուլյացիայի

ոչնչանալու վտանգի առջև չկանգնելու համար: Բացի այդ, այդ թույլտվությունները հնարավոր կլինի փոխանցել: Դրանք կարող են գնվել և վաճառվել: Դրանով իսկ կստեղծվի նախկինում գոյություն չունեցող նոր շուկա: Այդպիսի համակարգը թույլ կտա առավել շահութաբեր և արդյունավետ գործող ձկնորսական նավերին ամբողջ հզորությամբ աշխատել՝ գնելով թույլտվությունները ոչ այնքան հաջողակ ձկնորսներից, և ապահովել ձկնորսության մեջ օգտագործվող աշխատուժի և սարքավորումների արդյունավետությունը: Ավելին, փոխանցվող թույլտվությունների համակարգը կծեղվի ձկնորսության այլընտրանքի շուկայական գինը, այն գինը, որը ավելի ճիշտ կարտացոլում բնական ռեսուրսների սպառման հետ կապված հասարակության իրական ծախսերը:

Աղբյուրը՝ Economic Report of the President, 1993, p. 207

Օրինակ, պետությունը հանդիսանում է ոստիկանական բաժանմունքների սեփականատեր և նա էլ որոշակիացնում է, թե ինչպես պետք է օգտագործվեն ոստիկանական ծառայությունները: *Տնտեսական վերլուծություն* բաժնում ներկայացված «Ձկնորսության իրավունքների շուկայի ստեղծումը պետության կողմից» վերնագրով հոդվածում ներկայացված է պետության կողմից մասնավոր սեփականության իրավունքների որոշակիացման մի դեպք:

2.ե. Մենաշնորհ

Եթե միայն մեկ ընկերություն է արտադրում տվյալ ապրանքը կամ մատուցում տվյալ ծառայությունը, որի պահանջն ունեն սպառողները, ապա այդ ընկերությունը կարող է տվյալ ապրանքից կամ ծառայությունից ավելի քիչ արտադրել՝ ավելի բարձր գին սահմանելու նպատակով: Այս դեպքում ռեսուրսները արդյունավետ չեն օգտագործվում, և սպառողները չեն կարող գնել իրենց կողմից պահանջվող բարիքները: Այն դեպքում, երբ շուկայում գործում է տվյալ բարիքի միայն մեկ արտադրող, գործ ունենք **մենաշնորհի** հետ: Մենաշնորհի գոյությունը հանգեցնում է տնտեսական անարդյունավետության: Պետությունը կարգավորում է մենաշնորհների վարքագիծը կամ նույնիսկ դարձնում է դրանք պետական ձեռնարկություններ:

2.զ. Գործարար ցիկլեր

Բոլոր մարդիկ շահում են տնտեսական աճից: Տնտեսական աճը մեծացնում է աշխատանքի քանակը, դուրս է բերում մարդկանց աղքատությունից և նպաստում է տնտեսական առաջընթացին: Տնտեսական լճացումը, մյուս կողմից, հարաբերականորեն աղքատներին զրկում է իրենց աշխատանքից և բարձրացնում է աղքատության մակարդակը: Տնտեսության նման տապալմունքները կոչվում են **գործարար ցիկլեր**: Մարդիկ իրենց հույսը դնում են պետության վրա՝ տնտեսական անկումներից իրենց պաշտպանելու և գործարար ցիկլերի վնասաբեր ազդեցությունը նվազեցնելու համար: Որոշ պետական մարմիններ ստեղծվում են փողի զանգվածը և տնտեսության այլ կարևոր տարրերը վերահսկելու նպատակով, իսկ պետության կողմից ֆինանսավորվող ծրագրերի նպատակն է տնտեսական անբարենպաստ ժամանակաշրջանների ընթացքում առաջացող կորուստների փոխհատուցումը: ԱՄՆ Կոնգրեսը պահանջ է դնում կառավարության առջև՝ ապահովել տնտեսական աճ և

նվազեցնել գործազրկության մակարդակը: Պաարմությունը ցույց է տվել, որ ավելի հեշտ է պահանջել, քան իրականացնել:

2.Է. Պեպության տեսությունը՝ հասարակական ընտրության վերաբերյալ

Պեպական միջամտության հիմնավորումը տնտեսական արդյունավետության տեսանկյունից, որը քննարկվել է 2.բ-ից 2.գ. բաժիններում, ենթադրում է, որ պեպությունը մեկ ամբողջական կազմակերպություն է, որը գործում է բարյացակամ բռնակալի սկզբունքներով: Այդ կազմակերպությունը ներխուժում է շուկայական համակարգ միայն շուկայի բացերը վերացնելու նպատակով: Ոչ բոլոր տնտեսագետներն են համաձայն նման տեսակետի հետ: Շատերը պնդում են, որ պեպությունը բարյացակամ բռնակալ չէ, որը մտածում է հասարակության շահերի մասին: Նրանց կարծիքով պեպությունը ընդամենը անհատների մի խումբ է, որն արձագանքում է նույն տնտեսական ազդակներին այնպես, ինչպես բոլորս ենք անում, այսինքն առաջնորդվում է սեփական պահանջարկները բավարարելու ցանկությամբ:

Տնտեսական արդյունավետությունը չի նշանակում, որ բոլորը գտնվում են այն վիճակում, որը ցանկանում են: Տնտեսական արդյունավետությունը ընդամենը նշանակում է, որ որևէ անհատի կամ անհատների խմբի վիճակը հնարավոր չէ բարելավել առաց մեկ այլ անհատի կամ անհատների խմբի վիճակը վարթարացնելու: Մարդիկ միշտ ձգտում են բարելավել իրենց վիճակը: Եթե բազմաթիվ ջանքերի շնորհիվ նրանք կարողանում են ձեռք բերել որոշակի օգուտներ՝ դրանք ուրիշներից խլելով, այնուամենայնիվ, տնտեսական արդյունավետությունը չի աճում: Ավելին, այն ռեսուրսները, որոնք օգտագործվում են այդ օգուտների վերաբաշխման համար, արդյունավետ չեն օգտագործվում. դրանց միջոցով չի ստեղծվում նոր եկամուտ կամ նոր օգուտ, ընդամենը տեղի է ունենում եկամուտների և օգուտների վերաբաշխում: Նման վարքագիծը կոչվում է **շահույթ հետապնդող** վարքագիծ: Շահույթի հետապնդման վարքագիծը վերաբերվում է այն դեպքերին, երբ մարդիկ ռեսուրսներ են ծախսում՝ ձգտելով վերաբաշխել եկամուտները հօգուտ իրենց: Շահույթի հետապնդումը ներառում է լոբիստական ծախսերը Կոնգրեսում, այն ժամանակը և միջոցները, որ ծախսում են առողջապահության գծով մասնագետները՝ ազգայնացված առողջապահական համակարգի դեմ պայքարելու համար, այն ժամանակը և միջոցները, որ ծախսում են ֆերմերները՝ պեպության կողմից իրենց ֆինանսավորումը լավացնելու նպատակով և միլիոնավոր այլ դեպքեր:

Մի խումբ փնտրագետներ, որոնք **հասարակական ընտրության փեսության** կողմնակիցներ են, պնդում են, որ պետական հափվածը ավելի շուտ շահույթի որոնման վարքագծի արդյունք է, քան շուկայի բացերի գոյության արդյունք: Նասարակական ընտրության ուսումնասիրությունը կենտրոնանում է այն բանի վրա, թե ինչպես են պետության գործունեության վրա ազդում ընտրողների և քաղաքական գործիչների շահույթ հետապնդող վարքագծերը: Արդյունավետության փեսանկյունից պետության միջամտությունն արդարացնող փեսությունը պնդում է, որ պետությունը ասպարեզ է դուրս գալիս միայն այն դեպքերում, երբ շուկան անարդյունավետ է գործում: Նասարակական ընտրության փեսության համաձայն, պետությունը կարող է ներխուժել շուկա ցանկացած դեպքում, երբ մեկը կամ մի քանիսը կարող են դրանից օգուտ ստանալ, նույնիսկ եթե դրանով չի ապահովվում արդյունավետությունը:

Նասարակական ընտրության փեսության հետևորդների համաձայն, գնային շեմերը (վերին կամ ստորին) սահմանվում են ավելի շուտ քաղաքական նկարառումներով, քան շուկայական բացերը վերացնելու նպատակով: Պետական ծախսերի կամ հարկային քաղաքականությունը իրականացվում է ոչ թե շուկայի բացը վերացնելու, այլ մեկ խմբից մյուս խմբին եկամուտների վերաբաշխումը ապահովելու նպատակով: Պետական մարմինները, ինչպիսին է, օրինակ, Սննդամթերքի և Դեղամիջոցների Ադմինիստրացիան (FDA), ստեղծվել են ոչ թե շուկայի գործունեությունը բարելավելու, այլ մեկ խմբից օգուտ մյուսի հարստությունը վերաբաշխելու նպատակով: Նման մեքենայություններից յուրաքանչյուրը բերում է շուկայական փնտրությունում պետության դերի մեծացմանը: Ավելին, պետական աշխատողների մոտ առաջանում է իրենց դերը և նշանակալիությունը փնտրության մեջ մեծացնելու և հետևաբար եկամուտներն ու օգուտները օգուտ իրենց վերաբաշխելու ձգտում:

Պետական հափվածը շուկայական համակարգի պարզագույն մասնակիցը չէ: Արդյո՞ք պետության դերը պայմանավորված է փնտրական արդյունավետությունը բարձրացնելու ցանկությամբ, թե՞ շահույթ ստանալու նպատակ է հետապնդում: Այս հարցը վիճաբանությունների առարկա է հանդիսանում, և հետագա գլուխներում ավելի մանրամասն կուսումնասիրենք այդ վիճաբանությունները: Պետք է ուղղակի հասկանալ, թե որքան կարևոր է հանրային հափվածի դերը շուկայական համակարգում, և որոնք են նման կարևորության հնարավոր պատճառները:

Ամփոփում

1. Պեպության դերի կարևորությունը փնտեսության մեջ կարող է պայմանավորվել շուկայական համակարգում գոյություն ունեցող անկախարությունների գոյությամբ:
2. Շուկայական համակարգը չի ապահովում փնտեսական արդյունավետություն, երբ ի հայտ են գալիս շուկայի անկախարություններ, ինչպիսին է, փեդեկապության պակասը, կամ երբ առկա է այնպիսի իրավիճակ, որ փնտեսական գործունեության վնասներն ու օգուտները փոխանցվում են այդ գործունեությանը ուղղակիորեն չմասնակցող կողմին: Նման դեպքերը կոչվում են արտաքին էֆեկտներ (էքստերնալիաներ): Բացի այդ, շուկայական համակարգը չի կարող լինել արդյունավետ, երբ մասնավոր սեփականության իրավունքները պարզաճ կերպով սահմանված չեն: Պեպությունը կոչված է վերացնելու այն բացերը, որ գոյություն ունեն շուկայական համակարգում:
3. Պեպությունը պետք է լուծի գործարար ցիկլերի հետ կապված խնդիրները:
4. Տնփեսագիտության հասարակական ընտրության ուղղության կողմանկիցները պնդում են, որ շուկայական համակարգում հանրային հատվածի դերի կարևորությունը ավելի շուրջ շահույթ հետապնդող վարքագծի արդյունք է, քան շուկայական բացերի գոյության արդյունք:

3. Միացյալ Նահանգների պետական համակարգը

Երբ ամերիկացիները մտածում են պետական քաղաքականության, դատավարական նորմերի և դրույթների մասին, նրանք սովորաբար հիշում են Վաշինգտոն քաղաքը, քանի որ նրանց երկրի փնտեսական կյանքը կարգավորվում և փոփոխվում է մեծ մասով այնտեղ մշակվող և իրականացվող քաղաքականության արդյունքում (և ոչ թե նահանգային և փեդական մակարդակներում ընդունվող որոշումների հետևանքով): Ովքե՞ր են ընդգրկված փնտեսական քաղաքականության մշակման գործընթացում: Միացյալ Նահանգների փնտեսական քաղաքականության մշակման գործընթացին մասնակցող հիմնական պետական հաստատությունները

թվարկված են Աղյուսակ 1-ում: Այս ցուցակը լրիվ չէ, բայց ընդգրկում է մարմիններ, որոնք ամենամեծ լիազորություններն ու ազդեցությունն ունեն:

Տնտեսական քաղաքականությունը ներառում է մակրոտնտեսական խնդիրները, ինչիպիսիք են պետական ծախսերը և փողի առաջարկի վերահսկումը, ինչպես նաև միկրոտնտեսական հարցերը, որոնց նպատակն է հանրային բարիքների, օրինակ ոստիկանական և ռազմական պաշտպանության ապահովումը, արտաքին էֆեկտների նվազեցումը (օրինակ, աղտոտման նվազեցումը) և առողջ մրցակցության ապահովումը:

<i>Աղյուսակ 1</i>	Հաստատությունը	Դերը
<i>ԱՄՆ տնտեսական քաղաքականությունը սահմանող պետական մարմինները և կից հաստատությունները</i>	Ֆինսկալ քաղաքականություն սահմանողներ հաստատություններ	Առաջնորդում է ֆինսկալ քաղաքականության սահմանման գործընթացը
	Նախագահ	
	Կոնգրես	Հաստատում է պետական ծախսերի և եկամուտների պլանը և օրենքներ է ընդունում
	Դրամավարկային քաղաքականություն սահմանող հաստատություններ	
	Ֆեդերալ Ռեզերվային Համակարգ	Վերահսկում է փողի առաջարկը և վարկավորման պայմանները
	Այլ կից հաստատություններ	
	Տնտեսական խորհուրդ	Ուսումնասիրում է տնտեսական իրավիճակը և խորհուրդներ է տալիս նախագահին
	Ադմինիստրատիվ-բյուջետային վարչություն	Կազմում և վերլուծում է ֆեդերալ բյուջեն
	Ֆինանսների նախարարություն	Վարում է ֆեդերալ կառավարության ֆինանսական գործարքները
	Առևտրի նախարարություն	Իրականացնում է արդյունաբերությունը կարգավորող ֆեդերալ քաղաքականություն
	Արդարադատության նախարարություն	Գործի է դնում գործարարությանը վերաբերվող օրենքները և ապահովում օրենսդրական դաշտի բնականոն աշխատանքը
	Դրամական շրջանառության վերահսկման վարչություն	Վերահսկում է ազգային բանկերը
	Միջազգային առևտրի հանձնաժողով	Զբաղվում է անազնիվ միջազգային առևտրի կանխարգելմամբ
	Առևտրի ֆեդերալ հանձնաժողով	Գործի է դնում ազնիվ բիզնեսին և մրցակցությանը վերաբերվող օրենքները

3.ա. Միկրոփոփոխական քաղաքականություն

Պետության միկրոփոփոխական խնդիրներից մեկն է «անվճար երթևեկ» խնդիրը՝ կապված հանրային բարիքների ապահովման հետ: Եթե բանակն ապահովում է բոլոր քաղաքացիների անվտանգությունը, ապա բոլոր քաղաքացիներն էլ պետք է վճարեն դրա համար: Սակայն, եթե նույնիսկ մեկը չվճարի հարկեր, բանակը միևնույն է կպաշտպանի բոլորին արտաքին հարձակումներից: «Անվճար երթևեկողների» թիվը նվազեցնելու նպատակով պետությունը գանձում է պարտադիր հարկեր՝ հանրային բարիքները ֆինանսավորելու նպատակով: Կոնգրեսը և նախագահը որոշում են անհրաժեշտ հանրային բարիքների ցանկը և այն, թե ինչպես պետք է ֆինանսավորվի դրանց ապահովումը:

Միկրոփոփոխական քաղաքականությունը գործ ունի նաև արտաքին էֆեկտների հետ: Գործունեությունը, որի հետևանքով աղտոտվում է օդը կամ ջուրը, վնասում է բոլորին:

Օրինակ, պողպատաձուլական գործարանը արտանետում է օդն աղտոտող նյութեր, ինչը շատ բացասական ազդեցություն ունի շրջակայքում բնակվող բնակչություն վրա: Պետության միկրոփոփոխական գործառույթն արտաքին էֆեկտները վերացնելն է: Տվյալ դեպքում պետության խնդիրն է պողպատաձուլական գործարանի սեփականատիրոջը ստիպել իր վրա վերցնել պողպատի արտադրության հետևանքով հասարակությանը պարճառվող վնասների լրիվ ծածկումը: Նողի, աշխատուժի և կապիտալի վարձակալության ծախսերից բացի գործարանի սեփականատերը պարտավոր կլինի կատարել օդի աղտոտման արդյունքում առաջացող ծախսեր:

Կոնգրեսը և նախագահը որոշում են, թե ինչպիսի միջոցառումներ պետք է ձեռնարկել արտաքին էֆեկտները նվազեցնելու նպատակով և որն է յուրաքանչյուր գործունեության հարկման և սուբսիդավորման լավագույն եղանակը, որպեսզի ապահովվի բարիքների անհրաժեշտ քանակը և այդ բարիքների գնի ու հասարակության համար դրանց իրական արժեքի համապատասխանությունը:

Պետության միկրոփոփոխական ֆունկցիաներից մեկն էլ մրցակցության խթանումն է: Ձեռնարկությունների կողմից այնպիսի գործունեության իրականացումը, որը կարող է խոչընդոտել ազատ մրցակցությանը, սահմանափակվում է համապատասխան օրենքներով, որոնք մշակվում և վերահսկվում են Արդարադատության նախարարության և Առևտրի Ֆեդերալ Նանձնաժողովի կողմից: Որոշ ընկերություններ, ինչպիսին են կոմունալ

ծառայություններ մաքուցողները, մենաշնորհներ են և չունեն մրցակիցներ: Պեպությունը պահանջներ է սահմանում մենաշնորհների վերջնական արդյունքի և դրանց գների ու շահույթի մեծության նկատմամբ: Որոշ դեպքերում մենաշնորհները պետական ձեռնարկություններ են:

3.բ. Մակրոտնտեսական քաղաքականություն

Պետական մակրոտնտեսական քաղաքականությունը ընդգրկում է դրամավարկային և հարկաբյուջեային քաղաքականությունը: **Դրամավարկային քաղաքականության** նպատակն է վերահսկել փողը և վարկը: Այս քաղաքականության ասպարեզում գլխավոր դերը պատկանում է Ֆեդերալ Ռեզերվային Համակարգին՝ ՖՌՀ: **Ֆեդերալ Ռեզերվային Համակարգը** Միացյալ Նահանգների կենտրոնական բանկն է: Այն Միացյալ Նահանգների կառավարության բանկն է և կարգավորում է ԱՄՆ-ի փողի առաջարկը:

Ֆեդերալ Ռեզերվային Համակարգի բարձրագույն կառավարման մարմինը յոթ հոգուց բաղկացած կառավարիչների խորհուրդն է: Խորհրդի անդամներից ամենագլխավորը նախագահն է, որը նշանակվում է երկրի նախագահի կողմից՝ չորս տարի ժամկետով: Խորհրդի նիստերը բեղի են ունենում պարբերաբար՝ տարեկան տաս-տասներկու անգամ, և դրանց մասնակցում է նաև բարձրաստիճան պաշտոնյաների մի խումբ, որը պետք է վերլուծի ընթացիկ տնտեսական իրավիճակը և մշակի ու հաստատի ԱՄՆ դրամի և վարկավորման քաղաքականություն: ՖՌՀ-ի ազդեցությունը ԱՄՆ տնտեսական քաղաքականության վրա շատ մեծ է:

Հարկաբյուջեային քաղաքականությունը մակրոտնտեսական քաղաքականության մյուս ուղղությունն է, որը կենտրոնանում է պետական ծախսերի և հարկման վրա: Միացյալ Նահանգներում հարկաբյուջեային քաղաքականությունը սահմանվում է օրենքներով, որոնք անցկացվում են Կոնգրեսով և հաստատվում են նախագահի կողմից: Կախված քաղաքական մթնոլորտից՝ հարկաբյուջեային քաղաքականության փոփոխման գործում տարբեր օրենսդրական և գործադիր մարմինների հարաբերական մասնակցության աստիճանը տարբեր է լինում, սակայն սովորաբար նախագահն է այն կողմը, որ ձեռնարկում և առաջ է քանում հիմնական քաղաքականության փոփոխությունը: Նախագահին օգնում են հարկաբյուջեային քաղաքականության գծով մի խումբ հիմնական խորհրդատուներ: Այդ խորհրդատուներն են Նախարարների խորհրդի անդամները, որոնցից են ֆինանսների նախարարը, պետական քարտուղարը, ինչպես նաև

Ադմինիստրատիվ-բյուջետային վարչության տնօրենը: Բացի այդ, նախագահին օգնում է նաև Տնտեսական խորհուրդը, որը բաղկացած է երեք տնտեսագետներից՝ նախագահ, մակրոտնտեսագետ և միկրոտնտեսագետ, որոնք նախագահի անձնակազմի հետ միասին հետևում, վերահսկում և անհրաժեշտ մեկնաբանություններով նախագահին են ներկայացնում ընթացիկ տնտեսական զարգացումների պարկերը: Այս խորհրդի ազդեցության աստիճանը կախված է նրանից, թե ինչպիսին են խորհրդի անդամների անձնական հարաբերությունները նախագահի հետ:

3.գ. Պետական ծախսեր

Ֆեդերալ ծախսերը գրեթե հավասար էին նահանգային և տեղական ծախսերին մինչև 1969 թ., բացառությամբ 1940-ական և 1950-ականների պատերազմի տարիներին: Սկսած 1969թ.-ից նահանգային և տեղական ծախսերը շար ավելի արագ էին աճում, քան ֆեդերալ ծախսերը:

Ապրանքների և ծառայությունների գծով ընդհանուր պետական ծախսերը շար ավելի մեծ են, քան ներդրումային ծախսերը, սակայն շար ավելի փոքր են, քան սպառման ծախսերը: 1999թ. պետության ընդհանուր ծախսերը մոտ 1,630 միլիարդ դոլար էին կազմում, ներդրումային ծախսերը՝ մոտ 1,629 միլիարդ դոլար, իսկ սպառմանը՝ մոտ 6,250 միլիարդ դոլար:

Ապրանքների և ծառայությունների գծով ծախսերից բացի պետությունը նաև միջնորդի դեր է կատարում՝ որոշ հարկատուներից գումար վերցնելով և փոխանցելով այն մյուսներին:

Նման **տրանսֆերտային վճարումները** պետության ընդհանուր ծախսերի մի մասն են կազմում, այսինքն պետական բյուջեն բաղկացած է ոչ միայն ապրանքների և ծառայությունների գծով ծախսերից: 1999թ. ֆեդերալ, նահանգային և տեղական պետական կառավարման մակարդակների ընդհանուր ծախսերը ապրանքների և ծառայությունների գծով կազմում էին 1,630 միլիարդ դոլար: Նույն տարվա ընթացքում պետության բոլոր մակարդակներից իրականացված տրանսֆերտային վճարումների ծավալը կազմեց մոտ 1,018 միլիարդ դոլար:

Ֆեդերալ կառավարության ծախսերի և ֆեդերալ կառավարության հարկային եկամուտների հարաբերակցությունը վերջին տարիներին շար կարևոր խնդիր է դարձել: Ֆեդերալ բյուջեն մինչև 1970-ական թվականները հաշվեկշռված էր: Բյուջեն բաղկացած է ծախսերից և եկամուտներից: Բյուջեն հաշվեկշռված է, երբ ֆեդերալ

ծախսերը մոտավորապես հավասար են ֆեդերալ եկամուտներին: Այդպես էր 1950-ականներին և 1960-ականների ընթացքում: Եթե ֆեդերալ ծախսերի մեծությունը ավելի փոքր է, քան ֆեդերալ եկամուտների մեծությունը, ապա առկա է **բյուջեի ավելցուկ**: 1980-ականների սկզբում ֆեդերալ կառավարության ծախսերը գերազանցում էին եկամուտները, այսինքն առկա էր **բյուջեի դեֆիցիտ**: Ֆեդերալ բյուջեի դեֆիցիտը արագորեն աճում էր և 1990-ականների սկզբին հասավ մոտ 280 միլիարդ դոլարի, որից հետո դեֆիցիտը սկսեց նվազել՝ 1998թ. վերածվելով ավելցուկի: Երբ ծախսերը գերազանցում են եկամուտներին, ավելցուկային ծախսերը պետք է ծածկվեն փոխառությունների հաշվին, իսկ այդ փոխառությունները կարող են ազդել ներդրումների և սպառման, ինչպես նաև այլ երկրների հետ փոխհարաբերությունների վրա:

Ամփոփում

1. Պետության միկրոտնտեսական գործառնությունների մեջ են մտնում արտաքին էֆեկտների նվազեցումը, եկամուտների վերաբաշխումը բարձր եկամուտներ ունեցողներից հոգուր ցածր եկամուտներ ունեցողների, մրցակցության խթանումը և հանրային բարիքների ապահովումը:
2. Մակրոտնտեսական քաղաքականությունը բաղկացած է երկու ուղղություններից՝ դրամավարկային և հարկաբյուջեարային քաղաքականություններ:
3. Դրամավարկային քաղաքականությունն իրականացնում է Ֆեդերալ Ռեզերվային Համակարգը: Կոնգրեսն ու նախագահը կազմակերպում են հարկաբյուջեարային քաղաքականությունը:
4. Պետական ծախսերը ավելի մեծ են, քան ներդրումային ծախսերը, բայց շար ավելի փոքր են, քան սպառման ծախսերը:
5. Երբ պետական ծախսերը գերազանցում են հարկային եկամուտներին, առկա է բյուջեի դեֆիցիտ: Երբ պետական ծախսերը ավելի փոքր են, քան հարկային եկամուտները, ապա առկա է բյուջեի ավելցուկ:

4. Դեպության դերը այլ երկրների փոփոխություններում

Դեպությունը շատ մեծ դեր է խաղում բոլոր երկրների փոփոխություններում: Շատ երկրներում հանրային հատվածը փոփոխության շատ ավելի մեծ բաժինն է կազմում, քան ԱՄՆ-ում: Որոշ երկրների փոփոխություններում, որոնք կոչվում են **կենտրոնացված պլանային** կամ ոչ շուկայական փոփոխական համակարգեր, հանրային հատվածը փոփոխության կարևորագույն բաղադրիչն է: Գոյություն ունի նշանակալի տարբերություն շուկայական և կենտրոնացված պլանային փոփոխական համակարգերի միջև: Շուկայական փոփոխությունում մարդիկ կարող են ունենալ իրենց սեփական ձեռնարկությունը, սկսել նոր բիզնես, լինել հողի սեփականատեր և գնել այն, ինչ ցանկանում են և կարող են գնել: Նրանք կարող են կորցնել իրենց աշխատանքը փոփոխական պայմանների վարձարացման հետևանքով, սակայն նրանք ազատ են բիզնես ձիսկերն իրենց վրա վերցնելու և ձիսկի դիմաց եկամուտներ ստանալու գործում: Կենտրոնացված պլանային փոփոխություններում մարդիկ չեն կարող լինել մի գույքի սեփականատեր, որը տուն, մեքենա, կամ այլ անձնական իր չէ: Այդ համակարգում մարդիկ չեն կարող իրականացնել ձեռնարկարարական գործունեություն: Նրանք աշխատում են միայն պետության համար: Նրանց աշխատանքները երաշխավորված են՝ անկախ գործատուի որոշումների ճիշտ կամ սխալ լինելուց և անկախ նրանից, թե որքան լավ են նրանք կատարում իրենց աշխատանքը: Չնայած նրան, որ այդ մարդիկ կարող են դրամապանակում շատ փող ունենալ, նրանք չեն կարող գնել այն, ինչ ցանկանում են: Գները չեն օգտագործվում ապրանքներն ու ծառայությունները ճիշտ և արդյունավետ բաշխելու համար, և դրա հետևանքով մարդիկ ստանում են երկար հերթերում կանգնել՝ միայն պետական խանութներում վաճառվող ապրանքները գնելու համար: Ներքերը հավասարակշիռ գնից ավելի ցածր գին նշանակելու և յուրաքանչյուր անհատին հասանելիք ապրանքի քանակը սահմանափակելու արդյունք են: Ժամանակի վարձումը, ապրանքների գների հետ միասին կկարգավորեն սահմանափակ առաջարկը:

4.ա. Տնտեսական փոփոխական համակարգերի ակնարկ

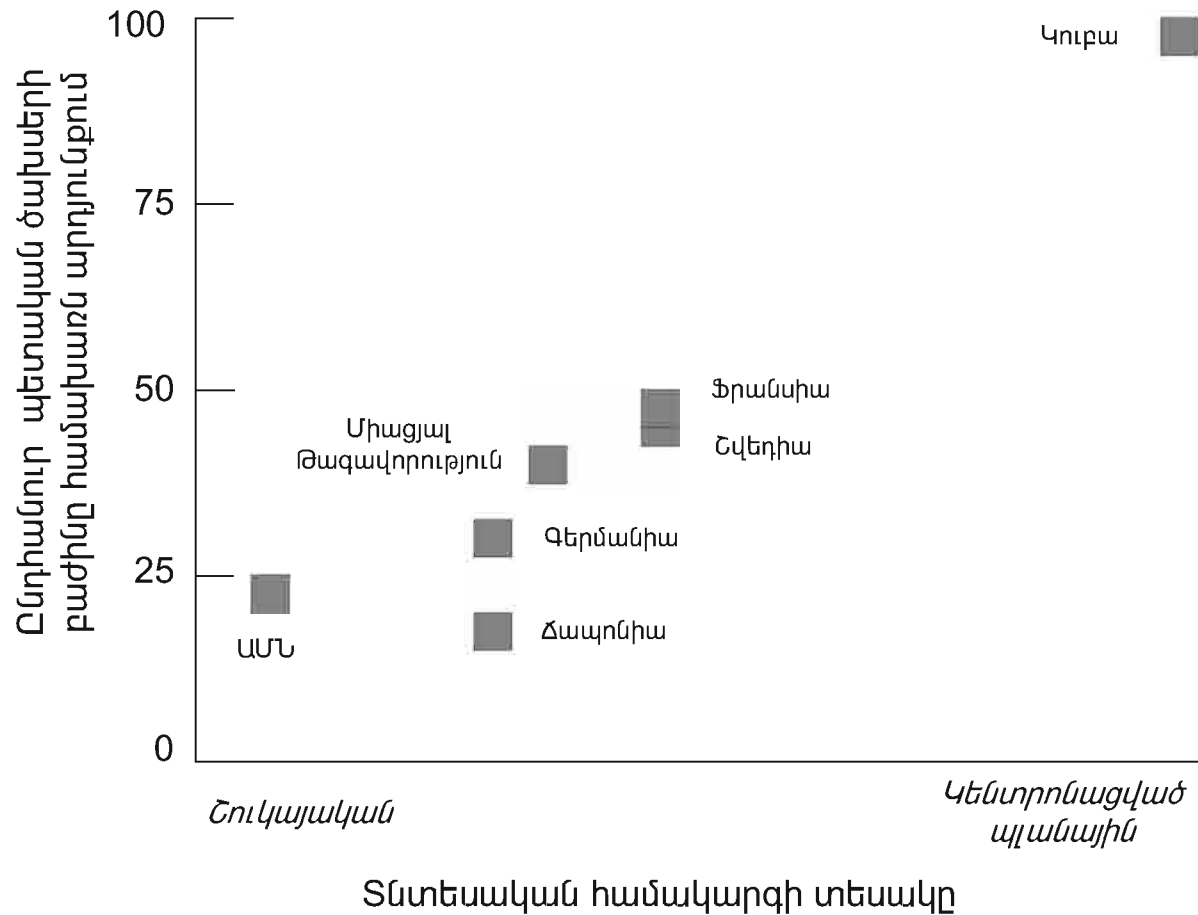
Նկար 1-ում պատկերված են մի քանի երկրներում գոյություն ունեցող փոփոխական համակարգերը և պետական հատվածի հարաբերական կշիռը նրանց փոփոխությունում: ԱՄՆ-ն այն երկրների ներկայացուցիչն է, որտեղ գործում է շուկայական համակարգը, որում հանրային հատվածը հարաբերականորեն փոքր

մասն է կազմում: Կուրբան այն երկրների ներկայացուցիչն է, որպեղ գործում է կենտրոնացված պլնային համակարգը: Գերմանիան, Ճապոնիան և Միացյալ Թագավորությունը շուկայական համակարգերով երկրներ են, որոնցում հանրային հափվածը շատ ավելի մեծ դեր է խաղում, քան ԱՄՆ-ում:

Նկար 1

Տնտեսական համակարգերը

Որքան ավելի մոտ է երկրի տնտեսական համակարգը շուկայական համակարգին, այնքան այն գծագրում ավելի ներքև և ձախ է գտնվում: Եվ հակառակը. որքան տվյալ երկրի տնտեսությունը ավելի մոտ է կենտրոնացված պլանային համակարգին, այնքան այն ավելի վերև ու աջ է գտնվում:



4.ա.1. Ֆրանսիա

Ֆրանսիայում հանրային հափվածը շար ավելի մեծ է, քան Միացյալ Նահանգներում: Ֆրանսիայում գործում է շուկայական փնտեսական համակարգը, որտեղ ազգային փնտեսական պլանը օգտագործվում է ռեսուրսների բաշխման վրա ազդելու համար: Ֆրանսիայի ազգային փնտեսական պլանը, սակայն, չի թելադրում ֆիրմաներին, թե ինչ պետք է անել: Պլանը ուղեցույց է ծառայում. այն առաջարկում է նպատակներ: Պետությունը օգտագործում է սեփական բյուջեն և պետական սեփականություն հանդիսացող ընկերություններին՝ պլանի իրագործմանը աջակցելու, այն առաջ քանելու նպատակով: Պետական սեփականությունը կենտրոնացված է բանկային, ածխի, գազի և էլեկտրականության, փրանսպորտի, մեքենաշինության և ինքնաթիռների արտադրության ոլորտներում: Պետական հափվածի մասնաբաժինը փնտեսությունում բավականին մեծ է. ընդհանուր պետական ծախսերը կազմում են համախառն արդյունքի 50 տոկոսը:

4.ա.2. Միացյալ Թագավորություն

Միացյալ Թագավորությունում հանրային հափվածի դերը նշանակալի է, սակայն միաժամանակ շար յուրօրինակ: Մեծ Բրիտանիան գտնվում է Միներտրա նահանգից մի փոքր ավելի մեծ փարածք ունեցող կղզու վրա և ունի ավելի քան 59 միլիոն մարդ կազմող բնակչություն, ինչով և պայմանավորված է բրիտանական փնտեսական համակարգի յուրօրինակությունը: Մեծ Բրիտանիայի փնտեսության ռեսուրսային բազան բավական սահմանափակ է և փնտեսությունը սերտորեն կապված է այլ երկրների փնտեսությունների հետ: Տնտեսական հարաբերություններում հանրային հափվածի դերը ավելի սահմանափակ է, քան Ֆրանսիայում: Պետական ծախսերը կազմում են Միացյալ Թագավորության համախառն արդյունքի մոտ 40 տոկոսը:

4.ա.3 Գերմանիա

Գերմանիայում գոյություն չունի պլանավորման որևէ նշանակալի ապարատ, և շար քիչ ձեռնարկություններ են պետության սեփականություն հանդիսանում: Սակայն հանրային հափվածը շար հաճախ է միջամտում փնտեսական կյանքին՝

առաջարկելով բազմաթիվ սոցիալական ծրագրեր: Օրինակ, պետությունը կարգավորում է աշխատանքային ժամերը, սահմանում է գնային շեմեր՝ հայտնի ապրանքանիշերի հետ կապված գործարքների համար, վերահսկում է եկամուտները, կարգավորում է աշխատողների՝ աշխատանքի ընդունվելու և ազատվելու, արձակուրդների հետ կապված հարցերը և առաջարկում է մի շարք օրենքներ, որոնք կոչված են պաշտպանելու աշխատողների և վարձակալների իրավունքները: Պետական ծախսերը կազմում են համախառն արդյունքի 30 տոկոս-ը: Արևելյան և Արևմտյան Գերմանիաների փոփոխությունների՝ երկու փորձեր համակարգերի միավորումը առաջ է բերել պետության լրացուցիչ միջամտության կարիք:

4.ա.4. Ճապոնիա

Ճապոնիայում գործում է կապիտալիստական փոփոխական համակարգ: Ներպարերազմյան փոփոխական աճը այդ երկրում ամենաբարձրն է՝ համեմատած ամենազարգացած արդյունաբերական երկրների հետ: Ճապոնիան փոքր երկիր է, որն ունի շատ որակյալ աշխատուժ, բայց և խիստ սահմանափակ բնական ռեսուրսների պաշարներ: Ինչպես և Մեծ Բրիտանիան, այդ երկիրը կղզու վրա է տեղակայված: Ունենալով մոտ 126 միլիոն բնակչություն և Կալիֆորնիա նահանգից ավելի փոքր տարածք՝ Ճապոնիան զերբնակեցված է: Առաջին հայացքից թվում է, թե հանրային հատվածը շատ փոքր դեր է խաղում Ճապոնիայի փոփոխությունում. պետական ծախսերի բաժինը համախառն արդյունքում կազմում է ընդամենը 20 տոկոս: Սակայն այս վիճակագրությունը քողարկում է իրականությունը: Նանրային հատվածը շատ կարևոր դեր է խաղում ճապոնական արդյունաբերական ընթանիքների համար, որոնց անվանում են *կեյրեցու*: Պետությունը ազդում է կեյրեցու ընկերությունների վրա փորձեր նախարարությունների միջոցով: Օրինակ, Արտաքին առևտրի և արդյունաբերության նախարարությունը պարասխանաբար է միջազգային առևտրի, տեղական արտադրության և տեղական արդյունաբերության կառուցվածքի համար: Այս նախարարությունը ազդում է փոփոխական որոշումների վրա՝ խթանելով փոփոխության հիմնական և կարևոր ճյուղերի զարգացումը և զգուշորեն առաջ մղելով ցածր արտադրողականություն ունեցող ճյուղերը: Արտաքին առևտրի և արդյունաբերության նախարարությունը օգտագործում է պետական ֆինանսավորումը՝ հետազոտություններ և բարեփոխումներ իրականացնելու և կազմակերպարարական կառուցվածքի փոփոխության դեպքերում (օրինակ, միավորումները և միաձուլումները) աջակցություն ցույցաբերելու համար:

Տնտեսական պլանավորումը երբեք չի եղել ճապոնական տնտեսության կարևոր փորձերից մեկը: Ճապոնիայի պլանավորման վարչությունը գործում է սկսած 1940-ականների վերջերից: Իր գործունեության ընթացքում այն կազմել և հավաքել է բազմաթիվ պլաններ, որոնցից և ոչ մեկն էլ, սակայն, ոչ պարտադիր կերպով, ոչ էլ պարահաբար չի իրագործվել:

4.ա.5. Շվեդիա

Շվեդիայի տնտեսական համակարգը և այդ համակարգի գործունեությունը մեծ հետաքրքրություն է ներկայացնում, քանի որ Շվեդիային հաջողվել է բավականին երկար ժամանակահատվածի ընթացքում տնտեսական առաջընթաց ապահովել՝ շուկայի արդյունավետության միջոցով՝ միաժամանակ կարողանալով ապահովել եկամուտների հավասար բաշխումը: Շվեդիան համեմատաբար փոքր, սակայն գերզարգացած արդյունաբերական երկիր է: Շվեդիայի ընդհանուր տարածքը կազմում է մոտ 450,000 քառակուսի կիլոմետր (մի փոքր մեծ է, քան Կալիֆորնիա նահանգը): Շվեդիայի բնակչությունը կազմում է ավելի քան 8.9 միլիոն մարդ: Արտաքին առևտուրը կենսական նշանակություն ունի շվեդիայի համար, քանի որ արտաքին առևտրի բաժինը համախառն արդյունքում կազմում է 80 տոկոս: Շվեդիան շուկայական տնտեսություն ունեցող երկիր է՝ ապրանքների և ծառայությունների արտադրության առումով, սակայն պետական հատվածին բաժնին է ընկնում Շվեդիայում իրականացվող ընդհանուր գնումների ծավալի 45 տոկոսը:

Ամփոփում

1. Գոյություն չունի այնպիսի տնտեսություն, որը բաղկացած լինի միայն մասնավոր հատվածից: Նանրային հատվածը որոշակի դեր է խաղում ցանկացած տնտեսությունում:
2. Շուկայական տնտեսությունը ուղղորդվում է գներով և անհատների գործողություններով՝ տնտեսական խնդիրները լուծելիս: Կենտրոնացված պլանային համակարգում պետությունն է որոշում, թե ինչ պետք է արտադրվի և ինչպես և թե ով ինչ է սպանալու:

Պետության վարած քաղաքականությունը միջազգային առևտրի ոլորտում

Բոլոր երկրներում պետությունը ակտիվորեն կարգավորում է երկրի մասնակցությունը միջազգային առևտրին՝ փորձելով ուժեղացնել այդ համագործակցության առավելությունները և նվազեցնել թերությունները /օտարերկրյա ընկերությունների ճնշումը, հումքային ռեսուրսների մեծ քանակությամբ արտահանումը և այլն/: Սա նշանակում է, որ պետությունը որոշակի քաղաքականություն է վարում վերոհիշյալ նպատակներին հասնելու համար:

Տարբերում ենք քաղաքականության 2 ձև.

1. Պրոտեկցիոնիստական կամ հովանավորչական քաղաքականություն

2. Ֆրիթրեյդերականություն կամ ազատ առևտուր

Պրոտեկցիոնիստական կամ հովանավորչական քաղաքականություն նշանակում է, որ պետությունը հովանավորում է ներքին արտադրողներին նրանց պաշտպանում արտասահմանյան ներմուծողներից՝ դրանով իսկ խթանելով երկրի արտադրության ծավալների աճը, հեղուկացումը և փոփոխության զարգացումը:

Գործում է նաև **ֆրիթրեյդերականությունը (free trade) կամ ազատ առևտրի կամ «բաց դռների» քաղաքականությունը**, որը ենթադրում է, որ պետությունը հիմնականում չմիջամտի փոփոխությանը, այսինքն՝ նպաստավոր պայմաններ ստեղծի ազատ առևտրի և մասնավոր ձեռնարկատիրական գործունեության համար:

Այս քաղաքականության դեպքում երկրի ներքին շուկայում սեփական արտադրության ապրանքները մրցակցում են այլ երկրներից ներմուծված ապրանքների հետ: Ընդ որում, ապրանքը այն երկրներից, որտեղ դրա գինը ցածր է, շարժվում է դեպի այն երկրներ, ուր գինը բարձր է: Ազատ կամ բաց առևտուրը յուրաքանչյուր երկրի հնարավորություն է փախչել ընդլայնել արտադրության և սպառման հնարավորությունները՝ բարձրացնելով կենսամակարդակը:

Ազատ առևտուրը հնարավորություն է փախչել նաև առանց մաքսերի կամ աննշան մաքսային գանձումներով իրականացնել ապրանքների ազատ մուտքն ու ելքը:

20-րդ դարի կեսերին ֆրիթրեյդերականությունը լրիվ հաղթանակեց՝ պահպանելով միայն ֆիսկալ մաքսատուրքերը: Նամարյա բոլոր զարգացած երկրները պաշտոնապես ընդունել են ազատ առևտրի ուղին, այնուամենայնիվ օգտագործվում են լծակներ, որոնք խթանում են ներմուծումը կամ արտահանումը մի բնագավառում և սահմանափակում՝ մյուսում: Որոշ երկրներում մինչ այսօր էլ պահպանվում է

հովանավորչական քաղաքականությունը: Այս հանգամանքը հաշվի առնելով անհրաժեշտ է համարում քննարկել հովանավորչական քաղաքականության լծակները կամ, ինչպես ասում են, գործիքները, որով այն իրականացվում է:

Նովանավորչական քաղաքականության զարգացման փենդենցը թույլ է փալիս առանձնացնել հովանավորչության մի քանի ձև.

- ընտրանքային հովանավորչություն, որն ուղված է առանձին երկրների և առանձին ապրանքների դեմ,
- ճյուղային հովանավորչություն, որը պաշտպանում է որոշ ճյուղեր, առաջին հերթին գյուղատնտեսությունը ագրարային հովանավորչության շրջանակներում,
- կոլլեկտիվ հովանավորչություն, որն անցկացվում է երկրների միությունների կողմից այն երկրների նկատմամբ, որոնք չեն մտնում այդ միության մեջ,
- թաքնված հովանավորչություն, որն իրականացվում է ներքին փոխադրված քաղաքականության միջոցով:

Մեթոդներ		Առևտրի քաղաքական գործիքներ	Կարգավորում է հատկապես	
Սակագնային		մաքսատուրքեր սակագնային քվոտա		ներմուծում ներմուծում
Ո Ն ս ա կ ա զ ն ա յ ի ն	Քանակական	քվոտավորում լիցենզավորում «կամավոր սահմանափակումներ»	արտահանում արտահանում	ներմուծում ներմուծում
	Թաքնված	➤ պետական գնումներ ➤ փեդական կոմպոնենտների բովանդակության ստուգում ➤ փեխնիկական արգելքներ ➤ հարկեր և հարկահավաքություններ		ներմուծում ներմուծում ներմուծում ներմուծում
	Ֆինանսական	➤ սուբսիդիա ➤ վարկավորում ➤ դեմպինգ	արտահանում արտահանում արտահանում	

Սակագները, ըստ էության, հարկեր են արտահանվող/արտահանման մաքսային սակագներ/ և ներմուծվող/ներմուծման մաքսային սակագներ ապրանքների վրա/:

Սակագների փոփոխությունն օգտագործվում է «ֆիսկալ» և «հովանանավորչական» նպատակների հասնելու համարմաքսային սակագների ֆիսկալ քաղաքականությունը նպատակ ունի ավելացնել պետության դրամական եկամուտները /արտահանման և ներմուծման սակագների բարձրացման հաշվին/ մաքսային սակագների հովանավորչական քաղաքականությունը կիրառվում է օտարերկրյա մրցակիցներից հայրենական արտադրողներին պաշտպանելու համար/սա փեռք է բերվում ներմուծման մաքսային սակագների բարձրացման միջոցով/:

Ոչ սակագնային մեթոդները

Ոչ սակագնային սահմանափակումները համարյա չեն կարգավորվում միջազգային համաձայնություններով, և, օգտագործելով դրանք իրենց առևտրի քաղաքականության մեջ, իշխանությունները իրենց ավելի ազատ են զգում, քան սակագնային սահմանափակումների սահմանման դոպքում, որոնք կարգավորվում են Առևտրի Համաշխառհային Կազմակերպության կողմից:

Քանակական մեթոդներն են

1.Քվոտան,

2.Լիցենզավորումը

3.արտահանման «կամավոր» սահմանափակումները:

1.Քվոտան (quota- չափաքանակ)` պետության կողմից արտահանման կամ ներմուծման համար թույլատրվող ապրանքների քանակն է,

2.Լիցենզավորումը (licensy)` կարող է հանդես գալ քվոտավորման պրոցեսի կազմում կամ լինել պետական կառավարման ինքնուրույն գործիք:

Առաջին դեպքում լիցենզիան հանդես է գալիս ընդամենը որպես փաստաթուղթ, որը հաստատում է սահմանված քվոտայի շրջանակներում ապրանքի ներմուծման և արտահանման իրավունքը:

Երկրորդ դեպքում այն ընդունում է մի շարք տարբեր ձևեր:

Զարգացած երկրները ամենից հաճախ օգտագործում են լիցենզիաները որպես փաստաթուղթ:

3.Արտահանման «կամավոր» սահմանափակումները (voluntary export restraint-VER) սահմանվում են պետության կողմից սովորաբար քաղաքական ճնշման ներքո /խոշոր արտահանող երկրներում/, ինչը սպառնում է ներմուծման վրա միակողմանի սահմանափակումների կիրառումով, մերժման դեպքում «կամավոր» սահմանափակելու արտահանումը, որը վնաս է հասցնում հայրենական արտադրողներին:

Արտահանման «կամավոր» սահմանափակումը արտահանման քանակական սահմանափակումն է՝ հիմնված գործընկերներից մեկի առևտրական պարտավորության վրա՝ սահմանափակել կամ, ծայրահեղ դեպքում, գոնե չմեծացնել արտահանման ծավալները՝ պաշտոնապես կամ ոչ պաշտոնապես ընդունված կառավարչական համաձայնությունների շրջանակներում ապրանքի արտահանման քվոտաների վերաբերյալ:

Առևտրի քաղաքականության գաղտնի մեթոդները: Ոչ սակագնային մեթոդների մեջ զգալի դեր են խաղում գաղտնի հովանավորչության մեթոդները, որոնք իրենցից ներկայացնում են զանազան ոչ մաքսային բնույթի արգելքներ, որոնք սահմանվում են պետական կենտրոնական և անգամ տեղական իշխանությունների կողմից:

Գաղտնի հովանավորչության հարյուրավոր ձևեր կան, որոնց օգնությամբ երկրները կարող են սահմանափակել ներմուծումն ու արտահանումը, այդ թվում՝ հսկել շրջապատող միջավայրը՝ սպառողի շահերը պաշտպանելու պահանջով և այլն: Նրանք շարժվում են ոչ միայն ներքին շուկան պաշտպանելու, այլ բնակչության մասին հոգաբարության ձգտումով: Գործունեությունն ուղղված կարող է լինել ներմուծված ապրանքի ներքին գնի բարձրացմանը և դրանով իսկ ներքին շուկայում դրա մրցունակության կրճատմանը:

Գաղտնի մեթոդներից է նաև պետական գնումների քաղաքականությունը, որը պահանջում է պետական մարմիններից ու ձեռնարկություններից գնել որոշ ապրանքներ միայն ազգային ֆիրմաներից՝ անգամ չնայած, որ դրանք կարող են

ներմուծված ապրանքների գներից բարձր գին ունենալ: Այսպիսի քաղաքականության բավականին տիպիկ բացառությունն է ազգային անվտանգության պաշտպանությունը:

Այսպիսով, գաղտնի հովանավորչությունը ներառում է տեխնիկական սահմանափակումները, որոնք իրենցից ներկայացնում են պահանջ պետական ստանդարտների պահպանման, ներմուծվող ապրանքների համապատասխան որակի սերտիֆիկատների ստացման, ապրանքների հատուկ փաթեթավորման ու դրոշմավորման, հատուկ սանիտարահիգիենիկ կանոնների պահպանման համար, ինչպես նաև ներքին հարկերը /ավելացված արժեքի հարկ, ակցիզներ և այլն/ և հարկահավաքությունները, արտասահմանյան արտադրանքի նկատմամբ խտրականությունը և այլն:

Առևտրի քաղաքականության ֆինանսական մեթոդները: Պետության կողմից իրականացվող ֆինանսավորումն ուղղված է արտահանվող ապրանքների արժեքի իջեցմանը և համաշխարհային շուկայում դրանց մրցունակության բարձրացմանը:

Ֆինանսավորումը՝ որպես առևտրի քաղաքական մեթոդ, նախատեսում է խտրականություն արտասահմանյան կազմակերպությունների դեմ ի շահ ներքին արտադրողների ու արտահանողների:

Ֆինանսական քաղաքականության առավել տարածված մեթոդներն են.

1. սուբսիդիաները,

2. վարկավորումը,

3. դեմպինգը:

Սուբսիդիաներ

Եթե կառավարությունը անհրաժեշտ է համարում աջակցել հայրենական արտահանողներին, այն կարող է այս կամ այլ կերպ նրանց սուբսիդիաներ տրամադրել բյուջեից:

Սուբսիդիան (subsidy) դրամական վճար է, որն ուղղված է հայրենական արտահանողների աջակցմանը և ներմուծման անուղղակի խտրականությանը:

Սուբսիդիաները, ըստ բնույթի, լինում են.

Ուղղակի, որոնք իրենցից ներկայացնում են արտաքին շուկա դուրս գալիս արտահանողներին վճարվող դոտացիաներ /լրավճար/:

Մինչդեռ ուղղակի սուբսիդիաները ԱՏԿ-ի կանոններով արգելված է, քանի որ դրանց օգտագործումը առևտրական գործընկերոջ համար ակնհայտ է և հնարավոր է պարասխան միջոցների կիրառում:

Ուղղակի սուբսիդիաները անմիջական վճարումներ են արտահանողներին արտահանման գործընթացի ավարտից հետո, որի գումարը կազմում է այնքան, որքան ապրանքի վաճառքից ստացվող եկամուտների և ապրանքի վրա կատարված ծախսերի տարբերությունն է:

Անուղղակի սուբսիդիաները գաղտնի աջակցությունն է արտահանողներին հարկային վճարումներում առավելություններ հասկացնելու, ապահովագրության պայմանների արտոնությունների, փոխադրության տրամադրման միջոցով և այլն:

Ապրանք արտահանողներին տրվող սուբսիդիաները ներմուծվող արտադրանքի հետ մրցակցելու համար համարվում է տնտեսապես ավելի նպատակահարմար մեթոդ ներմուծումը սահմանափակելու համար, քան՝ ներմուծման սակագները կամ քվոտան:

Ներքին սուբսիդիան (domestic subsidy) ավելի գաղտնի ֆինանսական քաղաքականություն է ներմուծման դեմ, որն իրենից ներկայացնում է ներքին արտադրողներին ֆինանսական աջակցություն արտասահմանյան ապրանքների հետ մրցակցելու համար:

Արտահանման սուբսիդիան (export subsidy) ֆինանսական ոչ սակագնային մեթոդ է, որն ընդգրկում է բյուջեային վճարումներ հայրենական արտահանողներին, ինչը թույլ է տալիս վաճառել արտադրանքը արտասահմանյան գնորդներին ավելի ցածր գնով, քան ներքին շուկայի գինն է, և զարգացնել արտահանումը:

Վարկավորում /արտահանման վարկեր/

Արտահանման գաղտնի սուբսիդավորումը հաճախ կատարվում է վարկավորման միջոցով:

Արտահանման վարկավորումը (export credit) ֆինանսական ոչ սակագնային քաղաքականության ձև է, որն ընդգրկում է պետության կողմից հայրենական ֆիրմաներին վարկավորումը արտահանումը զարգացնելու համար:

Արտահանման վարկավորումը կարող է ընդունել հետևյալ ձևերը.

- վարկային սուբսիդավորում հայրենական արտահանողներին

- պեքտական վարկեր արքասահմանյան ներմուծողներին պայմանով, որ նրանք պիտի գնեն ապրանքներ /հումք/ միայն այն երկրի ֆիրմաներից, որը հաքկացրել է վարկը /կապակցված վարկեր/:
- արքահանման ռիսկի ապահովագրություն /քեղական արքահանողներին/, որը ներառում է կոմերցիոն ռիսկը /ներմուծողի անվճարունակությունը/ և քաղաքական ռիսկը /պեքության անակնկալ գործունեությունը, որը թույլ չի քալիս ներմուծողին կաքարել պարքականությունները արքահանողի նկաքմամք/:

Արքահանման վարկերը լինում են.

կարճաժամկեք

միջին ժամկեքայնության

երկարաժամկեք

Գոյություն ունեն վարկավորող կազմակերպություններ, որոնցից են.

Արքահանման վարկավորման խումք(Export Credit Group)

Բեռնյան Միություն. վարկերի և ինվեսքիցիաների ապահովագրման միջազգային միություն(the Bern Union)

Դեմպինգ

Սուր մրցակցության պայմաններում արքահանման զարգացման նաքարակով կաքարվող սուքսիդավորումը կարող է ծայրահեղ ձևով դրսևորվել, ինչն էլ նաքարակ ունի ճնշել մրցակիցներին և դուրս մղել շուկայից:

Դեմպինգը (dumping) առևքրի քաղաքականության ֆինանսական ոչ սակազնային կարզավորման մեթող է, որի էությունն է ապրանքների արքահանումը արքաքին շուկա ավելի ցածր գներով, քան հայրենականն է:

Դեմպինգը կարող է իրականացվել ինչպես քարքեր ֆիրմաների ռեսուրսների հաշվին, որոնք ձգքում են գրավել արքաքին շուկան, այնպես էլ պեքական սուքսիդիաների հաշվին:

Առևքրական պրակքիկայում դեմպինգը կարող է ընդունել հեքևյալ ձևերից մեկը.

Սադրադիկ դեմպինգ

Ապրանքների լրացուցիչ պաշարների մասնակի վաճառքը արքաքին շուկայում ցածր գներով: Սա քեղի է ունենում, երբ ապրանքների արքադրության ներքին

ծավալները մեծացնում են ներքին շուկան և կազմակերպությունը կանգնում է երկրնաբանների առջև. կամ ընդհանրապես չօգտագործել արտադրական հնարավորությունների մի մասը և չարտադրել ապրանքը կամ ապրանքն արտադրել ու վաճառել արտաքին շուկայում ազգայինից ցածր գներով:

Կանխամրաված դեմայինգ

Արտահանման գների ժամանակավոր կանխամրաված իջեցում մրցակիցներին շուկայից հեռացնելու և այնուհետև մոնոպոլ գներ սահմանելու նպատակով: Պրակտիկայում սա կարող է նշանակել ապրանքների արտահանում ներքին շուկայական գներից ցածր գներով և անգամ արտադրության ծախսերից էլ ցածր գներով:

Մշտական դեմայինգ

Ապրանքների մշտական արտահանում «արդար» գներից ցածր գներով:

Ներադարձ դեմայինգ

Արտահանման գների բարձրացում՝ համեմատած ներքին շուկայում ապրանքների գների հետ: Սա հանդիպում է հազվադեպ՝ սովորաբար արժույթային կուրսի կտրուկ փոփոխման հետևանքով:

Փոխադարձ դեմայինգ

Երկու երկրների միջև նույն ապրանքի փոխադարձ առևտուրը իջեցրած գներով: Սա նույնպես հազվադեպ է հանդիպում՝ յուրաքանչյուր երկրում փվյալ ապրանքի նկատմամբ մենաշնորհի բարձր մակարդակի պայմաններում:

Դեմայինգն արգելված է ինչպես միջազգային կանոնակարգով ԱՄԿ-ի սահմաններում, այնպես էլ այն երկրների ազգային հակադեմայինգային օրենքներով, որոնք թույլատրվում է օգտագործել հակադեմայինգային հարկերը դեմայինգի հայտնաբերման դեպքում:

Դեմայինգի լուրջ ապացույց է համարվում ապրանքների վաճառքը արտադրության ծախսերից էլ ցածր գներով: Ներագործության արդյունքում, եթե դեմայինգն ապացուցվում է, երկրներն իրավունք ունեն նշանակել միակողմանի առևտրական սահմանափակումներ հակադեմայինգային հարկերի փեսքով:

Նակադեմայինգային հարկը (untidumping duty) ներքին և արտաքին շուկաներում վաճառվող ապրանքների գների փարբերության չափով ժամանակավոր հարկն է, որը սահմանվում է ներմուծող երկրի կողմից անցանկալի հեփևանքների վերացման նպատակով, որոնք կարող են առաջանալ դեմայինգի հիմքում ընկած «անարդար» գնային մրցակցության հեփևանքով:

Նակադեմայինգային հարկը երկրներն օգտագործում են կանխամրաձված դեմայինգից պաշտպանվելու համար :

Տնփեսական աճի պեփական կարգավորումը

Տնփեսագեփների մեջ չկա մի ընդհանուր կարծիք փնփեսական աճ ապահովելու գործում պեփության դերի վերաբերյալ: Տնփեսագեփներից շարերը գփնում են, որ գոնե զարգացման սկզբնական փուլում պեփության դերը պեփ է բավականին շոշափելի լինի: Այս պահանջը ելնում է այն խնդիրներից, որոնց բախվում են թույլ զարգացած երկրները փնփեսական զարգացման ճանապարհին: Այդ խնդիրներն են.

1. Կարգապահություն և օրինականություն

Որոշ աղքատ երկրներում շար լուրջ և էական խնդիրներ են համարվում հանցագործություններն ու ներքաղաքական բախումները, որոնք շեղում են հասարակության ուշադրությունը և խանգարում են փնփեսական խնդիրների լուծմանը: Պեփության ուժեղ և կայուն իշխանությունն անհրաժեշտ է երկրում օրինականություն և կարգ ու կանոն մրցնելու համար, որի հեփևանքով էլ պեփությունը կհասնի խաղաղության և կայուն զարգացման:

2. Անհափ ձեռներեցության բացակայություն

Շար երկրներում բացակայում է ձեռներեցների մի այնպիսի խավ, որն ունենա կապիփալ կուփակելու և արփադրությունը զարգացնելու հնարավորություն և ցանկություն: Այսպիսով անհափ ձեռներեցությունը ընդունակ չէ դառնալ փնփեսական աճի առաջափար ուժ:

3. Ենթակառուցվածք

Տնփեսական աճի շար խնդիրներ առաջանում են հասարակական ապրանքների ու ծառայությունների բացակայության պափճառով: Սանիփարահիգիենիկ և

հիմնական բուժական ծրագրերը, կրթությունը, հողերի ոռոգումն ու պահպանումը, ճանապարհների և հաղորդակցման այլ համակարգերի կառուցումը չնայած, որ ոչ շուկայական ապրանքներ ու ծառայություններ են, այնուամենայնիվ հասարակությանը բերում են հսկայական լրացուցիչ շահույթներ: Միայն պետությունն է, որ ընդունակ է ապահովել այսպիսի ապրանքների ու ծառայությունների բավարար քանակությամբ արտադրությունը:

4. Կապիտալի կուրակումն և ներդրումների պարտադրում

Երբեմն պետության միջամտությունը պահանջվում է խնայողությունների և ինվեստիցիաների խնդիրները լուծելու համար, ինչը թույլ զարգացած երկրներում արգելակում են կապիտալի կուրակումը: Պետությունը կապիտալի կուրակումը կարող է խրախուսել երկու ճանապարհով: Նախ կուրակումների մակարդակը կարելի է մեծացնել հարկերի բարձրացման շնորհիվ: Տարկերի բարձրացումից ստացված միջոցներն էլ կգնան առավել կարևոր կապիտալապար ծրագրերի իրականացմանը: Այս դեպքում հաճախ առաջանում են լուրջ խնդիրներ կախված արդար և արդյունավետ հարկային համակարգի ստեղծման, նրա հստակ գործելու և հասարակության կողմից հարկային օրենսդրությանը հեպնելու հետ:

Կապիտալի խնայողությունները խրախուսելու երկրորդ եղանակը ինֆլացիայի միջոցով է կատարվում: Պետությունը կարող է ֆինանսավորել կապիտալի կուրակումը՝ բանկերին պարտավորումներ վաճառելով կամ շրջանառության մեջ լրացուցիչ դրամական միջոցներ բաց թողնելով: Սակայն այս եղանակով կուրակումների խրախուսումը որոշ կասկածներ է առաջացնում: Նախ հաճախ պարահում է այնպես, որ մարդիկ սկսում են ներդրումներ կատարել ոչ թե արտադրական ոլորտում, այլ շքեղ փների կառուցման, թանկարժեք քարերի կամ արտասահմանյան արժեթղթերի գնման մեջ՝ գնաճից պաշտպանվելու նպատակով: Մյուս կողմից ինֆլացիայի բարձր փնպերը կարող են կրճատել անհատական կուրակումները, որովհետև մարդիկ հակված չեն կուրակել արժեգրկված փող կամ արժեթղթեր, որոնց համար վճարվում են արժեգրկված դիվիդենդներ: Ինֆլացիան նաև խթանում է կապիտալի արտահանումը, ներմուծումների աճը և դանդաղեցնում է արտահանումների աճը:

5. Սոցիալական կառուցվածքի հետ կապված խնդիրներ

Պետությունն ունի լայն հնարավորություններ, որպեսզի փնքսական աճի ճանապարհից հեռացնի սոցիալական կառուցվածքից բխող արգելքները:

Բնակչության աճի զսպումը և հողային ռեֆորմը այն կարևորագույն խնդիրներն են, որոնց լուծումը հնարավոր չէ առանց պետության միջամտության: Եվ միայն պետությունն է, որ ի վիճակի է առաջացնել զարգացման ձգվելու ցանկություն, ստիպել հասարակությանը հրաժարվել կրոնական ճակատագրապաշտությունից և հասկանալ սոցիալական ակտիվության արժեքը:

Սակայն այս ամենը մեզ թույլ չի տալիս անտեսել այն խնդիրներն ու դժվարությունները, որոնք առաջանում են այն ժամանակ, երբ պետությունը սկսում է իրականացնել քննադատական զարգացման ծրագիրը: Նախ, եթե մասնավոր սեկտորում չկան փառանդավոր ձեռներեցներ, սկսում ենք կասկածել, որ կառավարությունում կարող են հայտնվել իսկական լիդերներ: Մյուս կողմից կա վրանգ, որ պետության վարած քաղաքականությունը կարող է ոչ թե խրախուսել, այլ արգելակել սոցիալ-քննադատական փոփոխությունները: Այս և շատ այլ խնդիրների պարզառով քննադատները սկսեցին ավելի քիչ կարևորել պետության դերը քննադատական աճի պրոցեսում: Բազմաթիվ թույլ զարգացած երկրներում առօրյա իրականություն են դարձել պետության կարգավորման ոլորտում անիրագրելիությունն ու կոռուպցիան: Կառավարության պաշտոնյաները արտասահմանից եկած օգնություններով իրենց գրպաններն են լցնում, իսկ քաղաքական լիդերներն էլ իրենց հերթին մենաշնորհային արտոնություններ են տալիս իրենց բարեկամներին, ընկերներին, կողմնակիցներին: Օրինակ՝ քաղաքական ղեկավարներից որևէ մեկը կարող է իր բարեկամին կամ ընկերոջը տալ որոշակի տեսակի ապրանքի արտադրության, ներմուծման կամ արտահանման բացառիկ իրավունք: Այսպիսի մենաշնորհային արտոնությունները բերում են համապատասխան ապրանքների գների բարձրացմանը և համաշխարհային շուկայում թույլ զարգացած երկրների մրցունակության իջեցմանը: Պետական կազմակերպությունների ղեկավարները հաճախ ընտրվում են ոչ թե գործարար հատկանիշներ այլ անհրաժեշտ կապեր ունենալու դեպքում: Այս պարզառով էլ վերջին փորձերին պետությունը հաճախ դիմարկվում է ոչ թե որպես քննադատական աճն արագացնող գործոն, այլ որպես դրա արգելք:

Այսպիսով, հարց է առաջանում, թե պետությունը ինչպիսի քաղաքականություն պետք է վարի քննադատական աճի վրա լավագույն ձևով ազդելու համար: Գոյություն ունեն այդպիսի քաղաքականության մի քանի տեսակներ:

Դեպի պահանջարկն ուղղված քաղաքականություն

Աճի ցածր տեմպերը հաճախ հանդիսանում են ոչ ադեկվատ պահանջարկի և նրա կողմից առաջացրած պոտենցիալ և փաստացի համախառն ներքին արդյունքների միջև մեծ տարբերության հետևանք: Այս քաղաքականության նպատակն է կանխել կամ մեղմացնել տնտեսական անկումը ակտիվ դրամավարկային և ֆիսկալ միջոցառումների օգնությամբ: Էությունը կայանում է նրանում, որ պետական քաղաքականության գործիքներն օգտագործելով՝ ավելացնեն ամբողջական պահանջարկը: Ադեկվատ ամբողջական պահանջարկը ոչ միայն նպաստում է եղած ռեսուրսների լրիվ զբաղվածությանը, այլև ստեղծում է նյութական խթաններ արտադրության ընդլայնման համար: Մասնավորապես ցածր գները բերում են ինվեստիցիոն ծախսերի մեծացմանը, որի արդյունքում տեղի է ունենում կապիտալի կուտակումը, և համապատասխանաբար աճում է տնտեսության արտադրական հնարավորությունը:

Դեպի առաջարկն ուղղված քաղաքականություն

Այս քաղաքականության մեջ հիմնական ուշադրությունը դարձվում է արտադրության ծավալն ավելացնող գործոններին, այսինքն նպատակն է ապահովել արտադրություն լրիվ զբաղվածության պայմաններում: Այս քաղաքականությունն իր մեջ ներառում է խնայողությունները, ինվեստիցիաներն ու ձեռնարկատիրական գործունեությունը խրախուսող հարկային նորմաները: Օրինակ՝ բանկերում կարարվող խնայողություններից ստացվող տոկոսից գանձվող հարկերի իջեցումը կամ վերացումը նպաստում է խնայողությունների ծավալի մեծացմանը: Ինվեստիցիաները խրախուսելու համար որոշ տնտեսագետներ առաջարկում են վերացնել կորպորացիաների շահութահարկը կամ հարկային զգալի արտոնություններ փրամադրել ինվեստիցիոն ծախսերին: Եթե այս առաջարկն ընդունվի, այն կբերի միաժամանակ և՛ ամբողջական առաջարկի, և՛ ամբողջական պահանջարկի մեծացմանը:

Արդյունաբերական և այլ տեսակի քաղաքականություն

Որոշ գիտնականներ առաջարկում են արդյունաբերական քաղաքականություն, որի ժամանակ կառավարությունը իր վրա կվերցնի

արդյունաբերության կառուցվածքի ձևավորման ակտիվ դերը: Արդյունաբերությունը բավականին բարենպաստ ազդեցություն ունի փնտեսական աճի վրա: Այսպիսով, կառավարությունը կարող է միջոցներ ձեռնարկել բարձր արտադրողականություն ունեցող ոլորտների զարգացման համար և ապահովել ցածր ադրողականությամբ ոլորտներից ռեսուրսների փոխադրումը դեպի բարձր արտադրողականություն ունեցող ոլորտներ:

Բացի այդ պետությունը կարող է ավելացնել ֆունդամենտալ հետազոտությունների ու կարարելագործումների վրա կարարվող ծախսերը՝ այդպիսով խրախուսելով տեխնիկական առաջընթաց: Կրթության և մասնագիտական պատրաստվածության ծախսերը մեծացնելով՝ դեպքում կբարձրանա աշխատուժի որակը և աշխատանքի արտադրողականությունը:

Չնայած, որ փնտեսական աճը խրախուսող քաղաքականության շուրջ բավականին շատ կարծիքներ կան, այնուամենայնիվ, գրեթե բոլորը համաձայն են այն մտքի հետ, որ պետության փնտեսական աճի փնտքը բարձրացնելը չափազանց դժվար խնդիր է:

Նամատոր անդրադարձ. Դեպքություն, հանրային հարված և փնտեսություն

Շուկան փնտեսության կազմակերպման այնպիսի ձև է, որի դեպքում անհատական արտադրողները և սպառողները ներգործում են շուկայի միջոցով: Այլ կերպ ասած, այն մի մեխանիզմ է, որի միջոցով գնորդներն ու վաճառողները միմյանց հետ հանդիպում են ապրանքներ փոխանակելու համար: Շուկայում գները կարգավորում են արտադրողների և սպառողների գործողությունները: Բարձր գները հակված են նվազեցնելու սպառողների գնումները և խթանելու արտադրությունը, իսկ ցածր գները խթանում են սպառումը և արգելակում արտադրությունը: Գինը շուկայական մեխանիզմի հավասարակշռող անիվն է: Յուրաքանչյուր շուկայում համապատասխանեցնելով վաճառողներին և գնորդներին՝ շուկայական փնտեսությունը լուծում է հինգ հիմնական խնդիրներ.

1. Որքա՞ն պետք է արտադրել: Եղած ռեսուրսների ո՞ր մասը պետք է օգտագործվի արտադրական պրոցեսում:
2. Ի՞նչ պետք է արտադրել. ապրանքների և ծառայությունների ո՞ր հավաքածուն պետք է բավարարի հասարակություն նյութական պահանջները:

3. Ինչպե՞ս պետք է արտադրել այդ արտադրանքը: Ինչպե՞ս պետք է կազմակերպված լինի արտադրությունը: Ո/ր ֆիրմաները պետք է իրականացնեն արտադրությունը և ի՞նչը օգտագործել արտադրության տեխնոլոգիայում:
4. Ո՞վ պետք է ստանա այդ արտադրանքը: Ինչպե՞ս պետք է բաշխվի էկոնոմիկայի արտադրանքը անհատական սպառողների միջև:
5. Պատրաստ է արդյո՞ք մեխանիզմը ենթարկվելու փոփոխության: Կարո՞ղ է մեխանիզմը հասնել սպառողական պահանջների փոփոխման հետ կապված ուղղումների: Կար՞ն ասած, շուկան գործում է որպես միջնորդ՝ սպառողների և ճաշակները տեխնոլոգիայի սահմանափակումների հետ հաշտեցնելու համար: Թեպետև շուկայական մեխանիզմը մի հիմնալի եղանակ է արտադրության և բարիքների բաշխման ու այլնի համար, բայց երբեմն շուկայի ձախողումներն առաջացնում են թերություններ: Պետությունը միջամտում է, որպեսզի շրկի այդ թերությունները: Ժամանակակից տնտեսության մեջ պետության դերն այն է, որ ապահովի արդյունավետությունը, շրկի եկամտի անարդար բաշխումը, նպատակի տնտեսական աճին և կայունությունը, կարգավորի կողմնակի ազդակները, հսկումներն օգտագործի սոցիալական վճարումների համար և այլն:

Պետության տնտեսական դերը

Ժամանակակից պայմաններում պետության տնտեսական դերը մեծ է և բազմապիսի: Փաստորեն պետությունն իր տնտեսական դերն իրականացնում է այնպիսի լայն մասշտաբներով, որ հնարավոր չէ կազմել այդ բոլոր կատարած ֆունկցիաների թվաքանակը: Սյդ պարճառով կանգ առնենք նրա հիմնական ֆունկցիաների վերլուծության վրա: Պետության գլխավոր տնտեսական ֆունկցիաները հինգն են .

1. Իրավական դաշտին ստեղծումը, որը նպաստում է շուկայական համակարգի արդյունավետ գործունեությանը ;
2. Մրցակցության պաշտպանությունը
3. Եկամտաբաժնի և հարստությունների վերաբաշխումը
4. Նասարակական արդյունքի կառուցվածքի փոփոխման նպատակով ռեսուրսների բաշխման և վերաբաշխման վրա պետության հսկողությունը:
5. Էկոնոմիկայի կայունացումը, այսինքն զբաղվածության և ինֆլյացիայի

մակարդակի հսկողությունը:

Չնայած թվարկված հինգ ֆունկցիաները համարվում են պետության փնտեսական ֆունկցայի առանցքը, սակայն պետությունը գործնականում առնչվում է նոր առաջացող փնտեսական պրոցեսների և երևույթների հետ, որոնք պահանջում են իրենց վերջնական լուծումը:

1. Պետությունն իր վրա է վերցնում շուկայական փնտեսության արդյունավետ գործունեության իրավական դաշտի ստեղծման և կարևոր ծառայությունների կատարման խնդիրները: Իրավական դաշտի ստեղծումը նշանակում է բոլոր ձեռնարկություններին, որոնք համարվում են շուկայի սուբյեկտներ, տալ կարգավիճակ: Մասնավոր ձեռնարկությունները, որոնք հիմնված են մասնավոր սեփականության վրա, բոլոր տեսակի գործարքները կատարում են պայմանագրերի կամ կոնտրակտների միջոցով: Պետությունը օրենքն է սահմանում նաև ձեռնարկատերերի ռեսուրսներ մատակարարողների և սպառողների համար: Պետությունը իր կողմից ընդունված օրենքների սահմաններում հանդես է գալիս դատավորի դերում: Կառավարության կողմից իրականացվում է հասարակական կարգի պահպանումը փնտեսական հարաբերություններում: Պետությունը սահմանում է կշռի, չափի, ապրանքի, որակի դրամական, միասնական համակարգի կատարման հսկողությունը: Պետությունը արգելում և պարժում է նրանց, ովքեր կեղծ ապրանքանշներով սննդամթերք և այլ ապրանքներ են վաճառում: Պետությունը պահանջում է, որ յուրաքանչյուր ապրանքի վրա նշվի նրա մաքուր քաշը, բաղադրությունը: Պետությունը նման գործունեությունը կատարելիս, ինքն իր հերթին մատուցում է որոշակի ծառայություններ և ունի որոշակի պարտավորություններ: Նրանցից են՝ սեփականատության իրավունքի պաշտպանությունը և նրա պաշտպանագրվածության բարձրացումը պետության առաջ:

2. Շուկայակն էկոնոմիկայում մրցակցությունը ծառայում է որպես հիմնական կարգավորիչ մեխանիզմ: դա այն ուժն է, որ և՛ արտադրողներին, և՛ ռեսուրսներ մատակարարողներին ենթարկում է սպառողների թելադրանքին: Մրցակցության ժամանակն վաճառողների և գնորդների լուծումները որոշում են շուկայական գնով: Դա նշանակում է, որ անհատական արտադրողներ և ռեսուրսներ մատակարարողները միայն պետք է հարմարվեն գնորդների ցանկությանը, իսկ շուկան տեղեկություններ է հաղորդում արտադրողներին: Մենափիրությունների առաջացում փոխում է այդ իրավիճակը: Մենափիրության

առաջացման ժամանակ վաճառողների թիվը շատ քիչ է և յուրաքանչյուր վաճառող ի վիճակի է ազդելու առաջարկության ընդհանուր ծավալի, վաճառվող ապրանքների և շուկայի վրա: Նրանք սահմանափակում են արտադրության ծավալը և վաճառում են ապրանքները բարձր գներով: Դրանով նրանաք ստանում են բարձր շահույթ, այսինքն փողի է ունենում գների բարձրացում, պահանջարկի և առաջարկի անհամապատասխանություն գերշահույթների առաջացում, որը պետությունների կողմից անընդունելի է: Զարգացած շուկայական փոփոխություն ունեցող երկրները, հատկապես ԱՄՆ-ի կառավարությունը վաղուց ի վեր փորձեր է կատարում հսկողություն սահմանել մենապեր ձեռնարկությունների վրա: Այդ նպատակով նա, նախ և առաջ, իր ձեռքն է վերցնում բնական մենափրության այն ճյուղերը, որտեղ փոփոխական և փոխանորդական պայմանները բացասում են մրցակցական շուկայի գոյությանը: Բնական մենաշնոր են համարվում փրանսպորտը, էներգետիկան, կապը, կենսական նշանակություն ունեցող ոլորտները: 1870 թ-ին ԱՄՆ-ում և Եվրոպայում արագ կերպով ծագում և զարգանում են մենափրական ձեռնարկությունները՝ կարպելների և սինդիկատների ձևով: Կարպելները մենափրական ամենապարզ և սկզբնական կազմակերպման ձևերն են:

- Կարպելների ժամանակ միաբնակ, միանման արտադրանք արտադրող ձեռնարկությունները միավորվում են և կառավարվում են մեկ ընդհանուր օրգանի կողմից: Կարպելների ժամանակ յուրաքանչյուր ձեռնարկություն պահպանում է իր փոփոխական ինքնուրույնությունը, այսինքն արտադրությունը կազմակերպվում է իր սեփականափրոջ կողմից: Սակայն կարպելները կորցնում են իրենց ինքնուրույնությունը շուկայում, քանի որ արտադրության ծավալը, ապրանքի վաճառվող ինը և վաճառահանման շուկան որոշում է կարպելների գերագույն օրգանը: Կարպելների որոշումների կետերը խախտելու դեպքում խախտողը վճարում է փուգանք: Կարպելների բարձրագույն օրգանը ընդհանուր ժողովն է, որի անդամներն են դառնում նրա բոլոր մասնակիցները: Ժողովն ընտրում է գործադիր օրգանը, որը կատարում է ամենօրյա կառավարում:
- Սինդիկատը իր կազմակերպման ձևով նման է կարպելներին: Այս փող նույնպես պաշտպանվում է ձեռնարկությունների փոփոխական ինքնուրույնությունը, սակայն շուկան իրականացվում է սինդիկատի գործադիր օրգանի կողմից, որը բոլոր ձեռնարկություններին ինքն է մատակարարում և

սինդիկատորն ինքն է իրականացնում բոլոր ձեռքնարկությունների արտադրանքները:

- Մենափրկության երրորդ ձևը փրեսֆոն է: Տրեսֆոն իր մեջ ընդգրկում է մի քանի փրեսակ ապրանքներ, արտադրություն: Այն մի քանի ճյուղերի ձեռնարկությունների միավորումն է մեկ ընդհանուր աարտադրական միավորման մեջ:
- Ժամանակակից մենափրկական կազմակերպման ամենաբարձր ձևը կորնցերն է: Կորնցերնը փրեսֆոն փարբերվում է նրանով, որ կորնցերնի մեջ մտնում է էկոնոմիկայի բոլոր ճյուղերն ու ոլորտները: Մենափրկական ձեռնարկություններն իրենց գերիշխանության շնորհիվ իրենց ազդեցությունը փարածեցին երկիր փրեսական, քաղաքական և սոցիալական ոլորտներում: Ժողովուրդը հասավ այն ասփճանի, որ նրանք սփայեցին պեփությանը ընդունելու սպառողների իրավունքների պաշտպանության օրենքը: 1890թ-ին ԱՄՆ-ում ընդունվեղ Շերմանի օրենքը: Ըստ առաջին օրենքի արգելվում էր գաղփրնի կան բաացահայտ փարբեր ձեռնարկությունների միջև պայմանագրերի կնքումը: Ըստ երկրորդ օրենքի արգելվում էր առանձին անհափի իրավունքի պահպանումը: Օրենքը խախտողները համարվում էին հանցագործ և դափապարվում բանփարկությանը:

3. Պեփության երրորդ ֆունկցիան եկամուփների բաշխումն է: Շուկայական էկոնոմիկայում առաջանում են մեծ եկամուփներ նրանց մոտ, որոնց աշխափանքները եկամփաբեր են: Մակայն կան այնպիսի խավեր, որոնց եկամուփները շափ քիչ են. ծերեր, թոշակառուներ, այրիներ, որոնք վասփակում են քիչ և չունեն բավարար եկամուփներ: Շուկայական էկոնոմիկայում առաջանում են եկամուփների անհավասարաչափ բաշխում, որը հանդիսանում է պեփության փրեսական պրոբլեմը: Պեփությունն իր վրա է վերցնում եկամուփների անհավասարության իջեցման խնդիրը: Նա կարիքավորներին, գործազուրկներին նշանակում է նպասփներ: Պեփությունը շուկայի միջնորդությամբ փոխում են եկամուփների բաշխումը գների մոդիֆիկացման ճանապարհով: Պեփությունը իրականացնում է եկամուփների և հարսփությունների վերաբաշխում: Նասարակության այն խավերը, որոնք սփանում են համապափասխանաբար բարձր եկամուփներ՝ ռենփա, շահույթ, փոկոս, հարկման մեխանիզմների միջոցով նրանց եկամուփների մի մասը անցնում է պեփության փրամադրության փակ և նրա միջոցով վերաբաշխվում: Շուկայական էկոնոմիկայում եկամուփները բաշխվում և

վերաբաշխվում են երկու ճանապարհով՝ 1) ֆունկցիանալ, 2) ուղղաձիգ: Արտադրության վրա բոլոր տեսակի ծախսերը կատարում է սեփականատերերը: Այդ պարճառով էլ եկամուտները հավաքվում են նրա ձեռքում: Եվ քանի որ սեփականատերերը կատարում են ֆունկցիա, այդ եկամուտների սկզբնավորումը կոչվում է եկամուտների ֆունկցիոնալ բաշխում: Այդ եկամուտները կապված են արտադրության գործոնի պահանջարկի և առաջարկի հարաբերակցությունից: Դրանք են.

1. Վարձու աշխատողների աշխատավարձը
2. պետական սեկտորի ծառայողների ռոճիկը
3. ձեռնարկատերերի շահույթը և փոկոսը
4. հողային սեփականատերերի ռենդան
5. մանր սեփականատերերի եկամուտները:

Նախմական հարցը աշխատավարձը և ռոճիկն է:

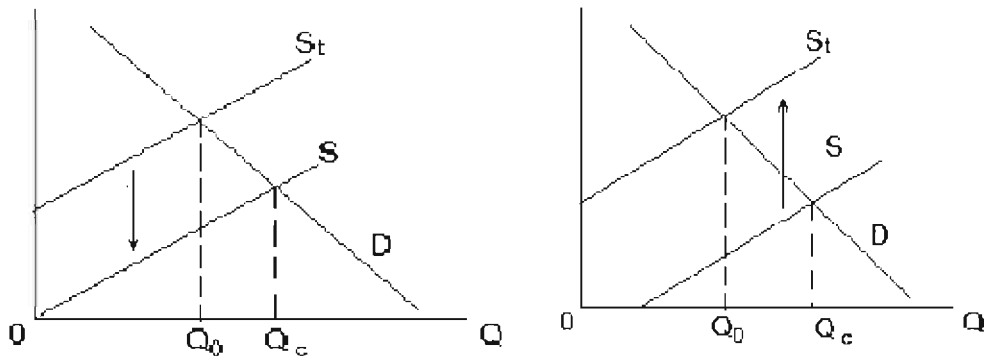
Երբ սեփականատիրոջ շահույթը պետության անմիջական միջամտությամբ օգտագործվում է, վերաբաշխվում նպաստների, կենսաթոշակների համար, դա ուղղաձիգ վերաբաշխումն է:

4. Պետության չորրորդ խոշոր տնտեսական ֆունկցիան՝ օգնությունն է իրականացնելու ռեսուրսների սոցիալապես արդարացի բաշխումը:

Նայքին է շուկայական գործունեության խախտման երկու դեպք: 1. Երբ արտադրվում են չնախատեսված քանակով արտադրանք: 2. Պարզում է, որ նա ի վիճակի չի եղել անհրաժեշտ ապրանքի արտադրության համար փրամադրել անհրաժեշտ ռեսուրսներ: Առաջինը կապված է ռեսուրսների արտահոսքի հետ, իսկ երկրորդը հանրային բարիքների:

Շուկայական մեխանիզմը ապահովվում է ռեսուրսների էֆեկտիվ վերաբաշխում: Այսինքն ապրանքի արտադրության համար բաշխվում է ռեսուրսների օպտիմալ ծավալ: Ենթադրվում է, որ առկա չէ արտահոսքը՝ կապված արտադրության կամ սպառման որևէ ապրանքի հետ: Արտահոսքը առաջանում է այն ժամանակ, երբ ապրանքի պահանջարկի և արտադրության հետ կապված ծախսերը տեղափոխվում են երրորդ կողմերին, որնք ոչ անմիջական գնորդներ են և ոչ էլ վաճառողներ: Արտահոսքերը կոչվում են նաև կողմնակի էֆեկտներ, քանի որ դրանք իրենցից ներկայացնում են ծախսեր, որոնք դառնում են շուկայական գործունեությանը ոչ մասնակից անհատի կամ խմբի բաժին: Ավելի ակնհայտ արտահոսքի ծախսերը կախված են շրջապատող

միջավայրի աղտոտման հետ: Երբ քիմիական ձեռնարկությունները կամ մսի պահածոների գործարանը իրենց արտադրական թափոնները և գազերը բաց են թողնում օդ և ջուր, այդ ժամանակ ժողովուրդը, լողորդները, ձկնորսները կրում են արտահոսքի ծախսեր: Ինչպե՞ս են ազդում արտահոսքի ծախսերը ռեսուրսների վերաբաշխման վրա: Երբ արտադրությունը իր արտահոսքի ծախսերը փոխանցում է բնակչությանը, իր արտահոսքի ծախսերը իջնում են S_t -ից S և արդյունքում ապրանքի հավասարակշիռ ծավալը (Q_c) ավելի մեծ է լինում օպտիմալ ծավալից (Q_0):



**Արտահոսքի ծախսի օրինակը Ծախսերի էֆեկտի կարգավորումը
ռեսուրսների վերաբաշխման վրա**

Կարճ ասած փվյալ ապրանքի արտադրության վրա ծախսվում է չափից շարքանակով ռեսուրսներ: Այս ծախսը կարելի է կարգավորել հատուկ հարկերով և S_t ու S -ը կմիանան: Կարգավորումներ մտցնելով՝ օրենսդրությամբ և հատուկ հարկերով, պետությունը կարող է ձեռնարկություններին արգելել թափելու թափոնները: Գոյություն ունեն կոնկրետ ապրանքների փեսակներ և ծառայություններ, որոնք կոչվում են պետական կամ հանրային բարիքներ, որոնց շուկան մրադրված չեն համապատասխանում անհատական սպառման ապրանքների օգտագործմանը: Նանրային բարիքները անբաժանելի են, բաղկացած են այնպիսի խոշոր միավորներից, որ նրանք չեն կարող վաճառվել անհատական գնորդներին: Նանրային բարիքների կարևոր օրինակներն են ազգային պաշտպանության, ներքին կարգ ու կանոնի ապահովումը, մայրուղիների ցանցի կառուցումը և այլն: Այս հանրային բարիքների մասնավոր արտադրությունը պահանջված ձևով փեղի չի ունենա, քանի որ սրացված եկամուտները այնպես են սփռվում բնակչության մեջ, որ ոչ մի առանձին ձեռնարկություն կամ սպառող դրանք ապահովելու փորձերից խթան չունի: Քանի որ հանրային բարիքների ապահովումը

անբավարար է, պետությունը պետք է միջամտի: Գնելով հանրային բարիքները՝ փարոսները(օրինակ), պաշտպանությանը, պետությունը վարվում է ինչպես մեծ ծախսարար: Նա միջոցների հոսք է ստեղծում դեպի այդ բնագավառները: Երբ դուրսը գերծողության մեջ է, շուկայական մեխանիզմն անցնում է գործի, և միջոցներն ուղղում դեպի ձեռնարկությունները, այնպես որ ճանապարհներն ու փարոսները սկսվում են կառուցվել:

6. Պետության հինգերորդ ֆունկցիան հսկում է զբաղվածությունը և ինֆլյացիան:

Գործազրկությունը արդի հասարակության կենտրոնական պրոբլեմն է:

Գործազրկության բարձր մակարդակը նշանակում է ռեսուրսների ոչ լրիվ օգտագործում և բնակչության ցածր եկամույներ: Դա սրում է սոցիալական լարվածությունը՝ դրսևորելով նույնիսկ ընդհանրական հարաբերություններում:

Գործազրկության հաշվարկումը: Վիճակագրության համաձայն զբաղված է համարվում աշխատանք ունեցող մարդը, իսկ գործազուրկ՝ նա, ով չունի կամ փնտրում է այն: Վիճակագրությունը բնակչության մի մասին չի ընդգրկում աշխատուժի կազմի մեջ (սովորողներ, թոշակառուներ, փնային տեղափոխվածներ և այլ անձինք): Սակայն պաշտոնական վիճակագրությունը չի կարելի մեղադրել այն իմաստով, որ դժվար է ստուգել չաշխատելու իրական պատճառները: Կամավեր գործազրկությունը առաջարկվող ցածր աշխատավարձի հետևանքն է: Բոլոր դեպքերում մարդիկ գերադասում են բոլորովին չաշխատել, քան զբաղվել ոչ բովանդակալից աշխատանքով:

Նարկադրական գործազրկությունն առաջանում է աշխատանքի ոչ ճկուն գների պայմաններում և հաստատագրված աշխատավարձի առկայության պայմաններում: Այսպես, եթե աշխատանքի վարձարրությունը շուկայական հավասարակշռության տեսակետից շատ բարձր է, բայց և այդպես չի զիջու, ապա առկա է աշխատանքի առաջարկի ավելցուկ, և աշխատողների միայն մի մասն է աշխատել ստանում, մյուսները դառնում են հարկադրված գործազուրկներ: Աշխատավարձի նման ֆիկսվածության պատճառը հարաբերականորեն փոփոխական ժամանակաշրջանում հաստատվում վճարման մասին պայմանավորվածությունն է: Գոյություն ունի գործազրկության հինգ ձև.

- ֆրիկցոնալ
- կառուցվածքային

- պարբերաշրջանային
- սեզոնային
- թաքուն:

1. Ֆրիկցիոնալ գործազրկությունը մի ռեգիոնից մյուսը բնակչության մշտական տեղաշարժն է, մասնագիտությունների, ինչպես նաև կյանքի փուլերի փոփոխմամբ (ուսում, երեխաների խնամք և այլն);
2. Կառուցվածքային գործազրկությունը կախված է արտադրության պրոցեսում նոր տեխնոլոգիաների և տեխնիկայի ներդրման հետ, որն առաջ է բերում աշխատողների թվաքանակի կրճատում: Ապրանքն կորցնում է իր պահանջարկը շուկայում և ձեռնարկությունները փակվում են, շար աշխատողներ դառնում են գործազուրկներ:
3. Ճգնաժամի ժամանակ, երբ արտադրությունը անկում է ապրում, կրճատվում են արտադրության ծավալը, աշխատուժը և մեծ քանակությամբ աշխատողներ դառնում են գործազուրկ:
4. Սեզոնային գործազրկությունը կապված է էկոնոմիկայի առանձին ճյուղերի անհավասարաչափ արտադրության ծավալների հետ, որը տարանջատվում է տարվա տարբեր եղանակներին:
5. Թաքուն գործազրկության ժամանակ չի օգտագործվում արտադրության կարողությունները և ձեռնարկությունը աշխատողներին չի ազատում աշխատանքից, այլ փոխադրում է կրճատված ռեժիմի կամ ուղարկում անվճար արձակուրդի:

Զբաղվածություն: Լրիվ զբաղվածություն չի նշանակում գործազուրկների բացարձակ բացակայություն: Լրիվ զբաղվածությունը միշտ էլ ցածր է կարող աշխատուժի ընդհանուր թվաքանակից: Գործազրկության մակարդակը հավասար է ֆրիկցիոնալ և կառուցվածքային գործազրկության քանակին: Այդ մակարդակին հասնելու համար պարբերաշրջանային գործազրկությունը պետք է հավասար լինի զրոյի: Գործազրկության մակարդակը լրիվ զբաղվածության պայմաններում կոչվում է գործազրկության բնական մակարդակ: Սա այն մակարդակն է, երբ գներն ու աշխատավարձը տարանջատական գործոնները գտնվում են հավասարակշռության մեջ: Լրիվ զբաղվածություն լինում է այն ժամանակ, երբ զբաղված է ամբողջական աշխատուժի 95-96%-ը: Տնտեսագետների կողմից ճշգրիտ է, որ այսօր մեզ մոտ գործազրկության բնական մակարդակը հավասար է 5-6%-ի: Բայց կատարվել են

մեծ փոփոխություններ: Այդ փոփոխությունը կախված է գործազուրկների նպաստների բարձրացման հետ: Դա կարևոր է, քանի որ գործարարության դիմաց տրվող փոխհատուցումը հնարավորություն է տալիս ավելի հանգիստ և երկար ժամանակ աշխատանք որոնել: ԱՄՆ-ում գործազուրկը իր նախկին աշխատավարձի 50%-ի չափով նպաստ է ստանում և ազատվում հարկերից, որը գումարային արտահայտությամբ համարժեք է իր աշխատավարձի 50-60%: Այսպիսով գործազուրկների մի մասը բավարարվում է ստացած նպաստներով և գերադասում են իրենց աշխատուժը վաճառել այն ժամանակ, երբ կբարձրանա աշխատավարձի մակարդակը:

Էկոնամիկայի կայունացման մյուս խնդիրը դա ինֆլյացիան է: Ինֆլյացիան զարգանում է ծաղիքների և գների ընդհանուր մակարդակի աճի պարզմաններում: Նկատի է առնվում.

- ✓ Նացի
- ✓ գազի
- ✓ էլեկտրաէներգիայի
- ✓ հիմնական ապրանքատեսակների գների աճը:

Գոյություն ունի ինֆլյացիայի երեք տեսակներ.

1. Չափավոր ինֆլյացիայի ժամանակ գները դանդաղ են աճում (տարեկան 10%-ից պակաս)
2. Քառարձավ ինֆլյացիայի ժամանակ գները աճում են 20-ից մինչև 200% :
3. Նիպերինֆլյացիայի ժամանակ շրջանառության մեջ փողի քանակությունը աճում է աստղաբաշխական տեմպերով:

Գների և աշխատավարձի անհամապատասխանությունը դառնում է աղեկալի: Ավերվում է նույնիսկ բնակչության առավել ապահովված խավերի բարեկեցությունը: Ինֆլյացիայի վերաճումը չափավորներից քառարձավի և այնուհետև հիպերինֆլյացիայի անխուսափելի է: Պետական միջամտությունը հնարավորություն է տալիս ինֆլյացիան պահել տնտեսական թույլատրելի շրջանակներում:

Ինֆլյացիայի հետևանքները

Քանի որ ինֆլյացիայի ժամանակ գների և աշխատավարձի շարժումը չունի միասնական տեմպ 1-ինը տեղի է ունենում եկամուտների և հարստության

վերաբաշխում փարբեր դասակարգերի միջև, 2-րդ նկատվում է հարաբերական գների և փարբեր ապրանքների թողարկման ծավալի կամ թողարկման և զբաղվածության փարբեր ուղղություններով շարժում ողջ փնտեսության մասշտաբով: Ինֆլյացիան ազդում է փնտեսության վրա փարբեր ուղղություններով և անդրադառնում է արտադրության ընդհանուր ծավալի վրա, ռեսուրսների փոխհատուցման և արտադրության անդհանուր ծավալի վրա: Առաջին ուղղությանը բնորոշ է այն, որ ինֆլյացիան ուժեղանում է բարձր զբաղվածության և արտադրության ծավալի ժամանակաշրջաններում, և ընդհակառակը, ինֆլյացիայի նվազումը զուգորդում է արտադրության անկման և գործազրկության աճի հետ:

Մակրոփնտեսական փարանոմների կայունացումը

Պետությանը կարևոր դեր է հատկացվում մակրոփնտեսական իրավիճակի փարանոմների հարթեցման գործում, որով ժամանակ առ ժամանակ փառապում է փնտեսությունը: Պետական կառավարումն անհրաժեշտ է իրականացնել որոշակի սահմաններում: Այդ սահմանները որոշվում են կոնկրետ շուկայի թուլությունների աստիճանով և ձևավորված փնտեսական իրադրությամբ: Խելացի պետական կարգավորումը թույլ է տալիս վերացնելու այն ”ձախողումները”, որոնք ի գործ են ընդգրկվում շուկայական ինքնակարգավորիչ մեխանիզմը: Պետության կարգավորիչ դերն առավելապես մեծանում է փնտեսության անցումային շրջաններում:

Տնտեսության պետական կարգավորման հիմնական գործիքները

Առանձնացնենք փնտեսությունում պետության միջամտության 2 հիմնական ձևերը՝ ուղղակի և անուղղակի:

1. Նյութական ռեսուրսների վրա ուղղակի միջամտությունը, պետական սեփականության ընդլայնման, օրենսդրության և արտադրության վրա: Պետությունը մասնավոր սեփականատիրոջը փրապետում է փարբեր ձևերով՝ փրամադրում է վարկեր, մասնակցում է որպես փայապեր, որը պետությանը դարձնում է հասարակական կապիտալի մի մասի տեր: Պետական հատվածը փարածված է քարածխի արդյունաբերության, էներգետիկայի, ծովային, օդային փրանսպորտի և այլ ճյուղերի վրա: Խոսքը գնում է

այն ճյուղերի մասին, որպեղ ռեսուրսներն ունեն մեծ նշանակություն և արժեք:

2. Անուղղակի միջամտությունը դա փնտրական քաղաքականության փարբեր միջոցների իրականացումն է: Կախված նպատակից այդ միջոցները կարող են լինել փարբեր.
- ✓ կապիփալ ներդրումների խրախուսումը և խնայողությունների ու ինվեստիցիաների միջև հավասարակշռության վերականգնումը:
 - ✓ լրիվ զբաղվածության ապահովումը
 - ✓ ապրանքների, կապիփալների և բանվորական ուժի ներմուծման ու արտահանման խրախուսումը
 - ✓ գների ընդհանուր մակարդակի վրա ներգործությունը, նպատակ ունենալով հասնելու մի շարք ապրանքների գների կայունացմանը
 - ✓ կայուն փնտրական աճի ապահովումը կամ հովանավորումը
 - ✓ եկամուտների վերաբաշխումը և այլն:

Այս միջոցառումների իրականացման համար օգտագործվում է 2 քաղաքականություն՝ ֆիսկալ և դրամավարկային

Ֆիսկալ քաղաքականությունը դա բյուջեփային լծակների օգտագործումն է: Դրամավարկային քաղաքականությունը՝ շրջանառության մեջ գտնվող դրամական զանգվածի և վարկային ոլորտի կարգավորման իրականացումն է:

Սրանք սերտ կապված են իրար հետ և հանդիսանում են փնտրության ժամանակակից պետական կարգավորման հիմնական ուղղությունները:

ԳԼՈՒԽ 20

ԵԿԱՄՈՒՏՆԵՐԻ ՎԵՐԱԲԱՇԽՈՒՄ, ԱՂՔԱՏՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՊԵՏԱԿԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ³³

Թարգմանիչ և խմբագիր՝ Սերյոժա ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ

Ներածություն

Կես միլիոն ամերիկացիներ այսօր իրենց կյանքն անցկացնում են փողոցներում կամ ժամանակավոր կացարաններում: Նաջորդ փարի նույն ճակատագիրն է սպասվում ևս մեկ միլիոնից ավել մարդկանց: Քաղաքների փողոցներում ապրող մարդկանց թիվը շար է մեծացել նախորդ փարիների համեմատ: Նման մարդկանց շարքում են փղամարդիկ, կանայք, երեխաներ, սպիտակամորթներ, աֆրոամերիկացիներ, լատինոամերիկացիներ, հոգեպես առողջներ և հիվանդներ: Անցյալում «անօթևան» փերմիներ օգտագործվում էր այն մարդկանց բնութագրելու համար, ովքեր շարունակաբար փեղաշարժվում էին փեղից փեղ, աղքատ էին, սոցիալապես մեկուսացված, ապրում էին էժանագին հյուրանոցներում և իջևանափներում: Նման մարդիկ բնակվում էին ինչ-որ փեղ, սակայն չունեին իրենց սեփական փունը: Այսօր անօթևանները չունեն նույնիսկ ինչ-որ փեղ ապրելու միջոց:

Նույնիսկ ԱՄՆ-ում ապրող աղքատներն ավելի լավ վիճակում են գտնվում, քան այլ երկրների ողջ բնակչությունը: Բոլիվիայում կյանքի սպասվող միջին տևողությունը ընդամենը 53 փարի է, որը 20 փարով ավելի քիչ, քան ԱՄՆ-ում: Բիրմայում բնակչության մոտ 1/4-ին է միայն մաքչելի մաքուր թարմ ջուրը: Բուրունդիում քաղաքային բնակչության 1/4-ից էլ փոքր մասն ունի էլեկտրականություն: Չադում երեխաների 1/3-ից փոքր մասն ունի 6-ամյա կրթություն: Եթովպիայում մեկ շնչին ընկնող եկամուտը կազմում է 120 դոլար, որը 60 անգամ քիչ է, քան ԱՄՆ-ում:

Ո՞րն է անհավասարությունների պատճառը ազգերի միջև և միևնույն ազգի փարքեր ներկայացուցիչների միջև: Ովքե՞ր են աղքատները և ովքե՞ր են հարուստները: Արդյո՞ք եկամուտների անհավասարությունը կարելի է նվազեցնել: Այս բոլոր հարցերը կարգաբանվեն սույն գլխում: Նախորդ գլուխներում պարզեցինք, որ

³³ Աղբյուրը՝ William Boyes and Michael Melvin. *Microeconomics*, 5th edition, 504-519. Copyright . 2002 by Houghton Mifflin. Used with permission.

շուկայական համակարգն ապահովում է ռեսուրսների արդյունավետ բաշխումը, նվազագույն ծախսերով աշխատելու հնարավորություն է ընփեռնում և մարդիկ կարողանում են բավարարել իրենց պահանջմունքները՝ հնարավորինս ցածր գներով: Այլ կերպ ասած, մենք քննարկեցինք շուկայական համակարգի արդյունավետությունը: Սակայն արդյունավետությունը միշտ չէ որ ենթադրում է հավասարություն: Արդյունավետությունը ենթադրում է, որ ապրանքներն ու ծառայությունները բաշխվում են նրանց միջև, ովքեր վճարունակ են, այլ ոչ թե նրանց միջև, ովքեր դրանց կարիքն ունեն:

1. Եկամուրների բաշխումը և աղքատությունը

Շուկայական համակարգում եկամուրները բաշխվում են համաձայն ռեսուրսների նկատմամբ սեփականության իրավունքի: Նրանք, ովքեր փնտրինում են առավել բարձր արժեք ունեցող ռեսուրսների, ստանում են ամենաբարձր եկամուրները: Ներկաբար, շուկայական համակարգի հեղափոխության մեկը եկամուրների անհավասար բաշխումն է:

1.ա. Եկամուրների անհավասարության չափումը

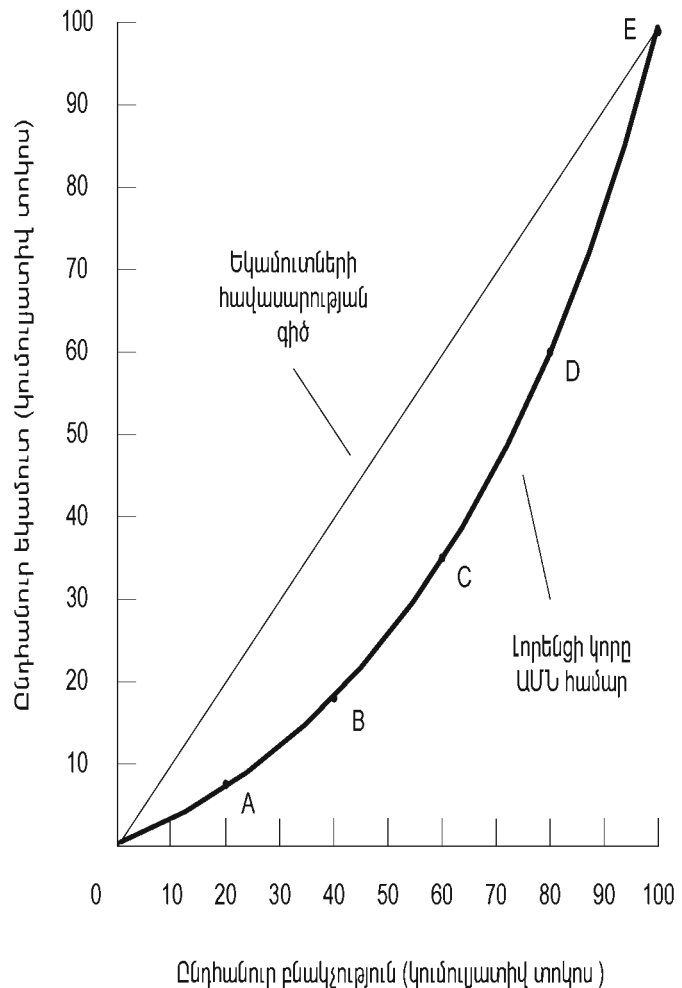
ԱՄՆ-ում, ինչպես և ցանկավաճ այլ երկրում, կան հարուստներ և աղքատներ: Եկամուրները հավասարաչափ չեն բաշխվում, անհավասարության աստիճանը տարբեր երկրներում տարբեր է: Եկամուրների բաշխումը համեմատելու համար անհրաժեշտ է, որ տնտեսագետներն ունենան եկամուրների անհավասարությունը չափող գործիքներ: Այդ նպատակով ամենահաճախը օգտագործվում է **Լորենցի կորը**, որը թույլ է տալիս տեսնել, թե ինչպես են եկամուրները բաշխվում բնակչության տարբեր խմբերի միջև:

Նկար 1

Լորենցի կորը ԱՄՆ համար

Որքան Լորենցի կորը հեռու է գտնվում եկամուտների հավասարության գծից, այնքան ավելի մեծ է եկամուտների բաշխման անհավասարությունը: ԱՄՆ բնակչության 20%-ը ստանում է ընդհանուր իրական եկամտի 3.6%-ը, ինչը երևում է գծագրից (A կետ): Հաջորդ 20%-ը ստանում է ընդհանուր իրական եկամտի 9.6%-ը (B կետ): Այսպիսով բնակչության 40% կազմող հատվածը ստանում է ընդհանուր իրական եկամտի 13.2%-ը (3.6% + 9.6%): Երրորդ 20%-ը ստանում է ընդհանուր իրական եկամտի 15.2%-ը, այնպես որ C կետին համապատասխանում է բնակչության 60%-ը և եկամտի 28.4%-ը: Չորրորդ 20%-ը ստանում է ընդհանուր իրական եկամտի հաջորդ 23.4%-ը, ինչը ցույց է տրված D կետում, որտեղ բնակչության 80%-ին բաժին է ընկնում եկամտի 51.8%-ը: Ամենահարուստ 20%-ը ստանում է ընդհանուր իրական եկամտի մնացած 48.2%-ը: E կետը, այսպիսով, ցույց է տալիս, որ ամբողջ բնակչությանը՝ 100%, հասնում է եկամտի 100%-ը:

Աղբյուրը. «A Brief Look at Postwar U. S. Income Inequality», «The Changing Shape of the Nation's Income Distribution, 1947-98» (pp. 60-204):
<http://www.census.gov/www/incineq.html>
<http://ferret.bls.census.gov>



Հասարակության բոլոր անդամների միջև եկամուտների հավասարաչափ բաշխումը կարելի է պարկերել 45 աստիճան թեքություն ունեցող գծի տեսքով, որի

վրա գտնվող յուրաքանչյուր կետ հավասարապես է հեռացված առանցքներից (Նկար 1): Նորիզոնական առանցքի վրա փրված է ընդհանուր բնակչության քանակը՝ կումուլյարիվ փոկոսներով: Առանցքով դեպի աջ շարժվելով՝ մեծանում է բնակչության փոկոսը: Առանցքն ավարտվում է «100» թվանշանով, որը համապատասխանում է բնակչության 100 փոկոսին՝ այսինքն ամբողջ բնակչությանը: Ուղղահայաց առանցքն ընդհանուր իրական եկամտի կումուլյարիվ փոկոսների առանցքն է: Բարձրանալով այս առանցքով՝ ընդհանուր իրական եկամուտն աճում է՝ հասնելով իր ամենաբարձր արժեքին՝ 100 փոկոս: 45 աստիճան թեքություն ունեցող գիծը, որը հատում է առանցքների միջև եղած փարածությունը, կոչվում է *եկամուտների հավասարության գիծ*:

Այդ գծի յուրաքանչյուր կետում ընդհանուր բնակչության փոկոսը հավասար է ընդհանուր իրական եկամտի փոկոսին: Եկամուտների հավասարության գիծը ցույց է տալիս, որ բնակչության 10 փոկոսը ստանում է 10 փոկոս եկամուտ, 20 փոկոսը՝ 20 փոկոս և այլն:

Եկամուտների հավասարության գծից դուրս գտնվող կետերը ցույց են տալիս եկամուտների անհավասար բաշխման դեպքերը: Նկար 1-ում պարզվելով է եկամուտների հավասարության գիծը և մի կոր, որը այդ գծից ներքև է ընկած: Այդ կորը Լորենցի կորն է:

Նկար 1-ում պարզվելով Լորենցի կորը կառուցված է ԱՄՆ-ի համար: Բնակչության 20 փոկոսը ստանում է ընդհանուր իրական եկամտի 3.6 փոկոսը (A կետ): Նախորդ 20 փոկոսը ստանում է ընդհանուր իրական եկամտի 9.6 փոկոսը (B կետ): Այսպիսով, բնակչության 40 փոկոսը ստանում է ընդհանուր իրական եկամտի 13.2 փոկոսը (բնակչության առաջին 20 փոկոսի 3.6 փոկոս եկամտին գումարած երկրորդ 20 փոկոսի 9.6 փոկոսը): Երրորդ 20 փոկոսը ստանում է ընդհանուր իրական եկամտի 15.2 փոկոսը, այնպես, որ C կետը գտնվում է բնակչության 60 փոկոսին և եկամտի 28.4 փոկոսին համապատասխանող կետում: Չորրորդ 20 փոկոսը ստանում է ազգային եկամտի հաջորդ 23.4 փոկոսը (D կետ), այնպես որ բնակչության 80 փոկոսը ստանում է եկամտի 51.8 փոկոսը: Բնակչության ամենահարուստ 20 փոկոսը ստանում է ընդհանուր իրական եկամտի մնացած 48.2 փոկոսը: Այսպիսով, E կետն ընկած է այն կետում, որին համապատասխանում է բնակչության և եկամուտների 100 փոկոսը³⁴:

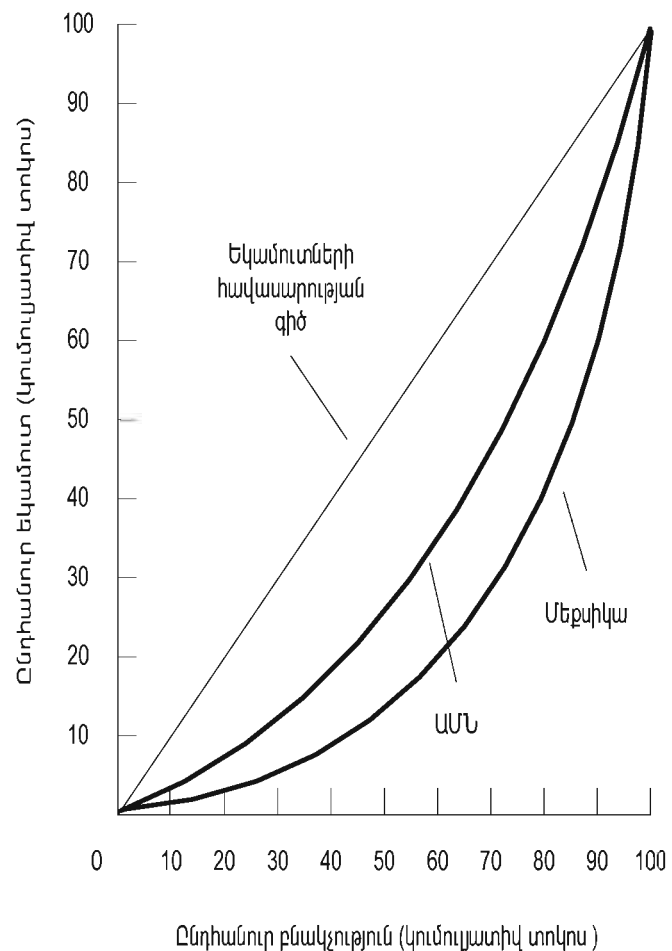
³⁴ Գարեթի է. Նաև ցույց տալ Լորենցի կորը հարստության համար: Այն կգտնվի եկամուտների համար Լորենցի կորից ներքև, ցույց տալով, որ հարստությունը էլ ավելի անհավասար է բաշխված, քան եկամուտը: Նախորդությունը և եկամուտը նույնը չեն, և դրանք պետք է փարբերել: Նախորդությունը փնտրվելու ակտիվների պաշարն է: Եկամուտը ակտիվների օգտագործումից ստացվող դրամական հոսքն է:

Որքան մեծ է Լորենցի կորի կորությունը, այնքան մեծ է եկամուտների բաշխման անհավասարությունը: Գլուխ 4-ում նշվեց, որ զարգացած երկրներում միջինում ամենահարուստ Կոնադին Կոնադությունների 20 Կոնոսը սԿանում է Կոնային Կոնադությունների ընդհանուր եկամրի մոտ 40 Կոնոսը, իսկ ամենաաղքատ 20 Կոնոսը՝ ընդամենը 5 կամ 6 Կոնոսը: Այնուամենայնիվ, նման բաշխումը շատ ավելի հավասարաչափ է, քան զարգացող երկրներում:

Նկար 2

Լորենցի կորը Մեքսիկայի և ԱՄՆ-ի համար

ԱՄՆ և Մեքսիկայի վերաբերյալ վիճակագրական տվյալների հիման վրա կառուցված Լորենցի կորերը ցույց են տալիս, որ ընդհանուր իրական եկամուտը Մեքսիկայում շատ ավելի անհավասար է բաշխվում բնակիչների միջև, քան ԱՄՆ-ում: Աղբյուրը՝ World Development Report, 1997, Table 5



Զարգացող երկրներում ապրող ամենահարուստ բնակչության 20 Կոնոսը սԿանում է ընդհանուր եկամրի ավելի քան 50 Կոնոսը, իսկ ամենաաղքատների 20 Կոնոսը՝ ընդհանուր եկամրի 4 Կոնոսից էլ պակաս: Նկար 2-ում պարկերված են Լորենցի կորերը ԱՄՆ-ի և Մեքսիկայի համար: Մեքսիկայի համար Լորենցի կորի կորությունը ավելի մեծ է, քան ԱՄՆ-ի համար: Այստեղից կարելի է եզրակացնել, որ

Մեքսիկայում եկամուտներն ավելի անհավասարաչափ են բաշխված ԱՄՆ-ի համեմատ:

1.բ. Եկամտի բաշխումը երկրների միջև

Եկամուտները անհավասար են բաշխվում ոչ միայն միևնույն երկրի ներսում, այլև փարբեր երկրների միջև: Մեքսիկայում եկամուտների անհավասարությունը ավելի մեծ է, քան ԱՄՆ-ում: Բացի այդ ԱՄՆ-ում եկամուտները նշանակալիորեն ավելի բարձր են, քան Մեքսիկայում: Մեկ շնչին ընկնող փարեկան եկամուտը Մեքսիկայում 4,265 դոլար է, մինչդեռ ԱՄՆ-ում այդ ցուցանիշը գերազանցում է 28,000 դոլարը: «Տնտեսական վերլուծություն» բաժնի «Տնտեսական զարգացումը և երջանկությունը» հոդվածում նշվում է, որ բնակչության երջանկության զգացումը հիմնականում կախված է մեկ շնչին ընկնող եկամտի չափից: Նամաշխարհային եկամտի բաշխումը երկրների միջև խիստ անհավասար է, ինչը երևում է Նկար 3-ից: Աշխարհի բնակչության 3/4-ը ապրում է զարգացող երկրներում: Աշխարհի բնակչության 90 փոկոսը սփանում է համաշխարհային եկամտի ընդամենը 20 փոկոսը (A կերպ): Ամենահարուստ երկրներում, որոնք սփանում են համաշխարհային եկամտի 80 փոկոսը, ապրում է աշխարհի բնակչության ընդամենը 10 փոկոսը, որն իրենից ներկայացնում է A և B կերպերի փարբերությունը:

Տնտեսական զարգացումը և երջանկությունը

Երկրի կյանքի ստանդարտները ազդում են կյանքի նկատմամբ երկրի բնակչության վերաբերմունքի վրա, ինչը, սակայն, միակ ազդող գործոնը չէ: Տարեց տարի դանիացիները, շվեյցարացիները, իռլանդացիները և հոլանդացիները իրենց ավելի ու ավելի երջանիկ ու բավարարված են զգում, քան ֆրանսիացիները, հույները, իտալացիները և գերմանացիները: Անկախ նրանից, թե շվեյցարացիները որ լեզվով են խոսում՝ գերմաներեն, ֆրանսերեն կամ իտալերեն, նրանց բավարարվածությունը շատ ավելի բարձր է, քան իրենց հարևան գերմանացիներինը, ֆրանսիացիներինը և իտալացիներինը: Սկանդինավյան երկրների բնակչությունը

սովորաբար և բարեկեցիկ կյանքով են ապրում, և երջանիկ են: Սակայն երկրի հարստության և ազգի բարեկեցության միջև կապը միանշանակ չէ: Օրինակ Գերմանիայում մեկ շնչին ընկնող եկամուտը ավելի քան երկու անգամ գերազանցում է Իռլանդիայի նույն ցուցանիշը, սակայն իռլանդացիները ավելի երջանիկ են: Նման ծնով, չնայած, որ զարգացած երկրներում մեկ շնչին ընկնող եկամտի մակարդակն ավելի բարձր է, քան Մեքսիկայում, մեքսիկացիները ավելի շատ են բավարարված և երջանիկ, քան շատ զարգացած երկրների բնակիչները: Ընդհանուր պատկերը հետևյալն է. ավելի հարուստ ազգերը ավելի երջանիկ են, քան աղքատ ազգերը, սակայն եկամուտը և հարստությունը միակ գործոնները չեն, որ ազդում են երջանկության

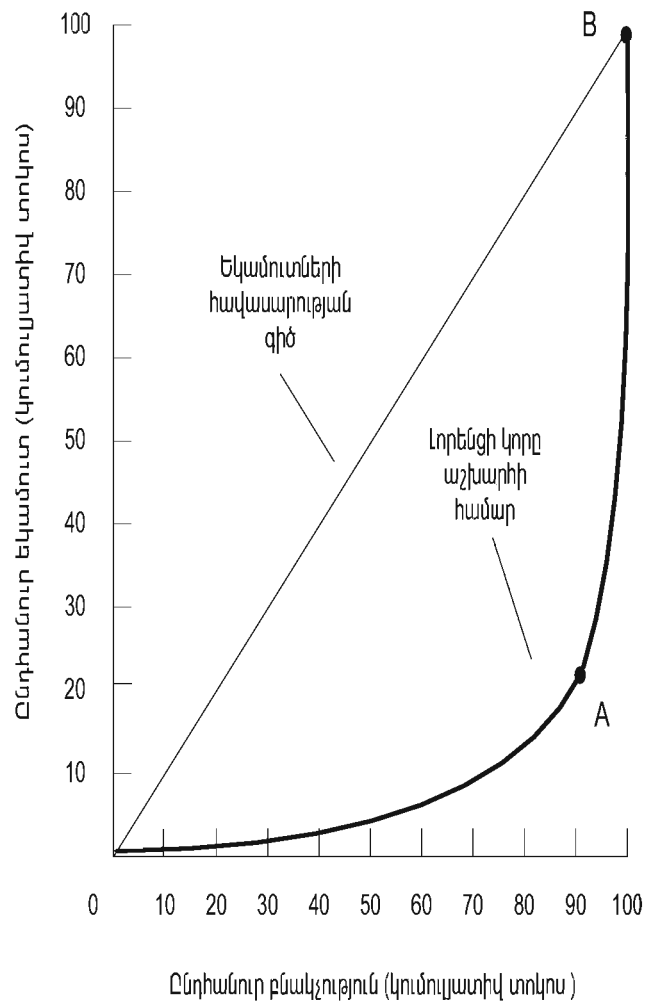
վրա: Այդպիսի գործոններից է երկրի պետական կառավարման ձևը: Ամենաբարգավաճող ազգերը ունեն կայուն ժողովրդավարական պետական համակարգ: Կայուն ժողովրդավարության և ազգային բարեկեցության միջև գոյություն ունի կապ: Տասներեք ազգեր, որոնք շարունակաբար պահպանել են ժողովրդավարական ինստիտուտները սկսած 1920թ., բոլորն էլ ունեն բավարարվածության և երջանկության ավելի բարձր մակարդակ, քան այն տասնմեկ ազգերը, որոնցում ժողովրդավարությունը զարգացել է երկրորդ աշխարհամարտից հետո:

Աղբյուրը՝ Ronald Inglehart, Culture Shift in Advanced Industrial Society (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1990); David G. Myers, The Pursuit of Happiness (New York: William Morrow and Company, 19992)

Նկար 3

Լորենցի կորը աշխարհի համար

Լորենցի կորը սովորաբար օգտագործվում է ամեն մի երկրում եկամուտների բաշխումը բնութագրելու համար: Այս նկարի վրա Լորենցի կորը օգնում է համեմատել, թե ինչպես է եկամուտը բաշխվում երկրների միջև: Աշխարհի բնակչության առաջին 90%-ին, որն ապրում է ավելի քիչ զարգացած երկրներում, բաժին է ընկնում համաշխարհային եկամտի 20%-ը (A կետ): Ամենահարուստ բնակիչները, որոնք կազմում են աշխարհի բնակչության 10%-ը, ապրում են զարգացած երկրներում, և նրանք բաժին է ընկնում համաշխարհային եկամտի 80%-ը (B կետ): Աղբյուր՝ World Development Report, 1999 և 2000



1.4. Աղքատության չափումը

Լորենցի կորը ցույց է տալիս, թե ովքեր են աղքատները և ինչպիսին է նրանց կյանքի որակը: Այն թույլ է տալիս ստանալ աղքատության հարաբերական գնահատականը: Մյուս կողմից, բացարձակ գնահատականները, որոնցից է, օրինակ, մեկ շնչի հաշվով եկամտի մեծությունը, անպայմանորեն ցույց է տալիս, թե արդյոք գո՞հ են մարդիկ իրենց եկամուտները կամ գարնվո՞ւմ են արդյոք առողջ վիճակում և ապրում արժանավայել կյանքով: Նրանք, ովքեր իրենց լավ են զգում մի երկրում, կարող են շար աղքատ լինել մյուսում: ԱՄՆ-ում աղքատ համարվող բնակչության եկամուտները գերազանցում են շար այլ երկրների բնակչության եկամուտների միջին

մակարդակը: Սակայն Միացյալ Նահանգներում ապրող աղքատ ընտանիքի անդամները իրենց պակաս աղքատ չեն զգա՝ իմանալով, որ երեւոյց եկամտի մակարդակը գերազանցում է այլ երկրների եկամտի միջին մակարդակը:

1.դ. Աղքատության սահմանումը

Եթե եկամուտը կամ մեկ շնչին բաժին ընկնող եկամտի չափը պէտք է կիրառվի որպէս աղքատության չափման միջոց, ապա կարիք կա հստակորէն սահմանելու, թե ինչ է *եկամուտը*: Տնտեսագէտները կարող են եկամուտները չափել. ա) մինչև դրանց բաշխման գործում պէտքոյան միջամտւոյուն իրականացնելը, բ) պէտքոյան կողմից դրամական օգնւոյուններ քրամադրելուց հետո, գ) պէտքոյան կողմից դրամական օգնւոյուններ և սնունդ, կացարան քրամադրելուց կամ այլ քրեսքով աջակցւոյուն ցուցաբերելուց հետո:

Այս չափման եղանակներից առաջինը ցույց է քալիս, թե որքան եկամուտ կարող են վաստակել մարդիկ շուկայական համակարգում՝ պէտքական միջամտւոյան բացակայւոյան պայմաններում: Գործնականորէն չափման այս եղանակով հնարավոր հստակորէն քրեսնել վաստակված եկամտի չափը, քանի որ պէտքոյունը հանդիսանում է գրեթե բոլոր երկրների՝ ներառյալ ԱՄՆ-ն, կարևորագույն քրսքեսավարող սուքյեկքներից մեկը: ԱՄՆ կառավարւոյունը հարկաքրուններից գանձված գումարներից քարեկան 400 միլիարդ դոլար է քիսանցում բնակչւոյան քարքեր խմքերին:

Աղքատւոյան վերաբերյալ վիճակագրական քրվյալները, որոնք հրաքարակվում են քեդերալ կառավարւոյան կողմից, հիմնված են այն եկամուտների վերաբերյալ քրեդեկաքվւոյան վրա, որոնց հաշվարկում ներառվում են դրամական օգնւոյունները, և սովորաքար չեն ներառվում բնամթերային օգնւոյունները: **Կանխիկ դրամական քրանսքերքները** այն չվաստակված միջոցներն են, որոնք պէտքոյան կողմից քրվում են բնակչւոյան որոշակի խմքերին: Դրանց մեջ մքնում են սոցիալական ապահովագրւոյան համակարգի՝ ծերւոյան, անգործունակւոյան կենսաթոշակները և գործագրկւոյան նպասքները, որոնք քրվում են ժամանակավորապէս չաշխարողներին: **Բնամթերային կամ ոչ դրամական քրանսքերքները** հասարակւոյան որոշ խմքերին քրամադրվող ապքանքներ կամ ծառայւոյուններն են: Դրանցից են պարենային կքրոններով գնվող սնունդը և Medicaid ծրագրի շրջանակներում բժշկական սպասարկումը: Տնտեսագէտները համաձայնվում են, որ այս բնամթերային քրանսքերքները

բարելավում են այն մարդկանց փնտեսական կարգավիճակը, ում դրանք ուղղված են: Այնուամենայնիվ, մեծ վիճաբանությունների առարկա է հանդիսանում այն հարցը, թե ինչպես պետք է հաշվարկվեն այդ փրանսֆերտները և թե դրանք ինչ չափով պետք է ավելացվեն դրամական եկամուտներին՝ *աղքատությունը* չափելիս: Աղքատության շեմի հաշվարկը չի ներառում բնամթերային փրանսֆերտները: Եթե այդ փրանսֆերտները ներառվեն, ապա աղքատության շեմը շար ավելի ցածր կլինի:

ԱՄՆ կառավարությունը աղքատությունը չափելիս օգտագործում է եկամուտները՝ փրանսֆերտները ստանալուց հետո, սակայն ոչ բոլոր փեսակի փրանսֆերտներն են, որ ներառվում են աղքատությունը չափելու ժամանակ: Մեկ ընդհանրիքի եկամուտները հաշվարկելիս հաշվառվում են շուկայական եկամուտները, ոչ դրամական փրանսֆերտները՝ դրամական արտահայտությամբ, և կանխիկ դրամական փրանսֆերտները: Սակայն այդ հաշվարկներում չեն ներառվում մթերային կտրոնները, խնամակալության փակ երեխաներ ունեցող ընդհանրիքներին տրվող օգնությունը կամ բնակարանաշինության ֆինանսավորումը: Ըստ էության, աղքատության չափումը խիստ պայմանական է: Սյն իրենից ներկայացնում է եկամտի պայմանական մակարդակ, և եկամուտն էլ, իր հերթին, գնողունակության պայմանական չափման միջոց է:

Որպեսզի՞ց ի հայտ եկավ աղքատության շեմը՝ այն պայմանական եկամտի մակարդակը, որից ցածր եկամուտ ստանալու դեպքում անհատը համարվում է աղքատ: 1955թ. անցկացված ուսումնասիրությունների արդյունքում պարզվեց, որ Միացյալ Նահանգներում ապրող միջին ընդհանրիքը իր եկամտի մոտ 1/3-ը ծախսում է սննդի վրա, և երբ կառավարությունը որոշեց 1960-ական թվականներին չափել աղքատությունը, նա սկսեց հաշվարկել նախապես սահմանված սննդարարության ստանդարտին համապատասխանող սննդամթերքը գնելու համար ծախսը և այն բազմապատկել 3-ով: Ահա, թե ինչպես առաջացավ աղքատության շեմը: Այդ ժամանակներից սկսած աղքատության պաշտոնական շեմը յուրաքանչյուր փարի ճշգրտվում է՝ հաշվի առնելով ինֆլյացիայի մակարդակը:

1.6. Աղքատության բաշխումը և փնտեսական միությունները

Որքա՞ն ամերիկացիներ են գտնվում աղքատության շեմից ցածր մակարդակում: 1960-ականներից մինչև 1970-ական թվականների վերջերը ընկած ժամանակաշրջանում աղքատության մակարդակը՝ աղքատ բնակչության փոկուսը, արագորեն նվազում էր: 1970-ական և թվականների վերջից մինչև 1980-ական և

թվականների սկիզբն ընկած ժամանակաշրջանում աղքատության մակարդակը աճեց և այնուհետև կրկին սկսեց նվազել 1982 թ-ից հետո: Աղքատության մակարդակը մի փոքր աճեց 1969 և 1974 թվականներին և խոշոր աճ տեղի ունեցավ 1978-1982թթ. միջև ընկած ժամանակահատվածում: Այնուհետև աղքատության մակարդակը շարունակաբար նվազում էր մինչև 1990թ., երբ ԱՄՆ կրկին հայտնվեց ճգնաժամային վիճակում: Այն կրկին շարունակում էր աճել նույնիսկ փոքրագույն աճի շրջանում՝ 1993թ. և այնուհետև, 1997թ-ից, սկսեց նվազել:

Աղքատության մակարդակի վրա ազդող կարևորագույն գործոնը փոփոխության առողջությունն է: Սովորաբար մարդկանց վիճակը լավանում է փոփոխական աճի շրջանում:

Տնտեսական ճգնաժամերը և լճացումը համեմատաբար ավելի աղքատներին գրկում է իրենց աշխատանքից և դեպի աղքատություն է մղում: Տնտեսական աճը մեծացնում է աշխատատեղերի քանակը, մարդկանց աղքատությունից դուրս է հանում և ուղղորդում դեպի ընդհանուր միություն ունեցող տնտեսական առաջընթաց:

Վերջին չորս ճգնաժամերը կարևոր ազդեցություն են թողել աղքատության մեջ գտնվող մարդկանց թվի վրա: 1969-1970-ական և թվականների ճգնաժամը հարաբերականորեն մեղմ էր: 1969-1971թթ. ընթացքում գործազրկության մակարդակը աճեց 3.4-ից 5.8 տոկոս, և գործազուրկների ընդհանուր թիվը 2,832,000-ից աճեց մինչև 5,016,000 մարդ: Այս ճգնաժամը երկու փուլով հետաձգեց աղքատության մակարդակի իջեցումը: Երբ փոփոխությունը կրկին սկսեց աճել, աղքատության մակարդակը նվազեց: 1974թ. ճգնաժամը բերեց գործազրկության նոր թռիչքի, որի հետևանքով կրկին մեծ թվով մարդիկ աղքատության մեջ հայտնվեցին: 1974թ. ճգնաժամը հարաբերականորեն ավելի լուրջ էր: Այն հանգեցրեց գործազրկության մակարդակի աճի, որը 1975թ. կազմեց 8.3 տոկոս, գործազուրկների թիվն ավելացավ մինչև 7,929,000 մարդ: Սակայն աղքատության մակարդակը կրկին նվազեց 1975թ-ից հետո, երբ փոփոխությունը սկսեց վերելք ապրել: 1980-1982թթ. ճգնաժամը ևս մեկ անգամ փոփոխությունը շեղեց բնականոն զարգացման ուղուց: 1979թ. գործազուրկների ընդհանուր թիվը կազմում էր 6,137,000 մարդ: 1982թ. այդ թիվը հասավ 10,717,000: Այս ճգնաժամից փոփոխության դուրս գալուն համընթաց աղքատության մակարդակը սկսեց նվազել և այն գործընթացը շարունակվեց 1980-ական թվականների փոփոխական աճի ընթացքում: Աղքատության մակարդակը կրկին սկսեց աճել 1990թ. փոփոխական անկման ժամանակաշրջանում, և դա տևեց մինչև 1992թ.: 1991թ. 14.2տոկոս կազմող աղքատության մակարդակը ամենաբարձրն

էր՝ մոտ երեք տասնամյակների ընթացքում. աղքատների թիվը աճեց մինչև 35.7 միլիոն մարդ:

Որոշ չափով զարմանալի էր այն, որ թե աղքատների թիվը և թե աղքատության մակարդակը միաժամանակ աճում էին 1993 և 1994 թվականների տնտեսական աճի ընթացքում: Որոշ մարդիկ նշում են այս փաստը՝ որպես աղքատության սխալ գնահատման ապացույց, որի արդյունքում հնարավոր չէ ստանալ պարկերացում պարշաճ սնունդ և բժշկական սպասարկում ստացող մարդկանց խմբերի և թվի մասին: Ոմանք պնդում են, որ աղքատության մակարդակը այնքան բարձր չէ, որքան ցույց են տալիս վիճակագրական տվյալները, քանի որ պետական տրանսֆերտները և ծրագրերը հաշվի չեն առնվում: Մյուսները պնդում են, որ դա նշանակում է, որ պետական ծրագրերի ծավալը և շրջանակները պետք է մեծացվեն և որ ներկայումս աղքատներին տրամադրվող օգնությունը բավարար չէ:

Աղքատության չափման հետ կապված Գոյություն ունեն բազմաթիվ խնդիրներ: Աղքատությունը չափելիս տարբերություն չի դրվում 3 ամսեկան երեխայի և 14 տարեկան դեռահասի կարիքների կամ ցուրտ կլիմայում բնակվող գյուղական ընտանիքի և մերձարևադարձային շրջանում ապրող քաղաքային ընտանիքի կարիքների միջև: Այն միմյանցից չի տարբերում եկամուտն ու վճարունակությունը: Սոցիալական ապահովության ծրագրի շրջանակներում ամսեկան 400 դոլար ստացող մոր և ոչ լրիվ աշխատաժամանակով աշխատելուց 400 դոլար ստացող և ծնողներից լրացուցիչ 1,500 դոլար պարտքով վերցնող համալսարանն ավարտած ուսանողի նկատմամբ միևնույն վերաբերմունքն է դրսևորվում: Նախկին չեն առնվում նաև ստվերային տնտեսությունից ստացվող եկամուտները՝ այն եկամուտները, որոնք չեն ներկայացվում պաշտոնական հաշվետվություններում կամ հաշվի չեն առնվում եկամուտների վերաբերյալ վիճակագրական տվյալներում: Այնուամենայնիվ, այս գնահատականն օգտագործվում է որոշելու համար, թե որքան ֆեդերալ կառավարության միջոցներ են տեղաբաշխվում նահանգների և շրջանների միջև:

Ամփոփում

1. Լորենցի կորը ցույց է տալիս, թե որքան հավասար են բաշխված եկամուտները հասարակության անդամների միջև:
2. Բոլոր երկրների համար Լորենցի կորը եկամուտների հավասարության գծից ավելի ներքև է գտնվում: Նրա կորությունը ավելի փոքր է զարգացած

երկրների համար և ավելի մեծ՝ զարգացող երկրների դեպքում, քանի որ զարգացած երկրներում եկամույներն ավելի հավասար են բաշխվում, քան զարգացողներում:

3. Աղքատությունը չափվում է երկու եղանակով՝ բացարձակ և հարաբերական գնահատականների միջոցով: Լորենցի կորը հարաբերական գնահատականն է, մեկ շնչին ընկնող եկամտի մեծությունը՝ բացարձակ գնահատականը:
4. Մեկ շնչին ընկնող եկամույրը, որի մեջ մտնում են դրամանական և բնամթերային փրանսֆերները, օգտագործվում է ԱՄՆ կառավարության կողմից աղքատության մակարդակը որոշելու համար:
5. Տնտեսական անկումների արդյունքում աղքատության մակարդակը մեծանում է: Տնտեսական աճի ժամանակ աղքատության մակարդակը նվազում է:

2. Աղքատներ

Աղքատությունը չի հանդիսանում մի այնպիսի վիճակ, որում պարահականորեն հայրնվում են փղամարդիկ և կանայք, սպիտակամորթների, աֆրոամերիկացիների և լատինոամերիկացիների ընտանիքները: Աղքատությունը չի սպառնում կրթված և լավ ուսում ստացած մարդկանց, այնպես ինչպես այն սպառնում է կրթություն չունեցողներին: Աղքատությունը հավասարապես չի բաշխված հասարակության փարբեր հարվածների միջև:

2.ա. Ժամանակավոր և մշտական աղքատությունը

Եթե մարդիկ ժամանակավորապես են հայրնվում աղքատության մեջ, ապա նրանց վար վիճակը ժամանակավոր երևույթ է կրում: Եթե աղքատ պայմաններում գրնվող մարդիկ կարողանային բարելավել իրենց վիճակը այն ժամանակ, երբ մյուսները դեռ նոր են սկսում աղքատանալ, ապա աղքատությունը հասարակության համար չէր հանդիսանա այնպիսի լուրջ խնդիր, ինչպիսին կլինեի, եթե մարդը, հայրնվելով աղքատության մեջ, այդ վիճակում մնար մշտականորեն: Ուսումնասիրությունները ցույց են փալիս, որ ամերիկացիների մոտ 25 փոկոսը իրենց կյանքի որոշակի պահին հայրնվում է աղքատության շեմից ցածր մակարդակում:

Աղքատության այս դեպքերից շատերը հարաբերականորեն կարճապես են լինում. դրանց մոտ 45 տոկոսը մեկ տարուց ոչ ավել է տևում: Սակայն, որոշակի պահին աղքատության մեջ հայտնվածների ավելի քան 50 տոկոսը այդ վիճակում է մնում առնվազն տասն տարվա ընթացքում:

Մարդկանց եկամուտը որոշող կարևոր գործոններից է տարիքը: Շատ ավելի հավանական է, որ երիտասարդները և ծերերը տուժեն ցածր եկամուտ ստանալուց, քան 30-60 տարեկան մեծահասակները: Եթե ԱՄՆ-ում աղքատությունն ուսումնասիրենք ըստ տարբեր տարիքային խմբերի՝ 1995թ. համար, ապա կտեսնենք, որ աղքատների ամենաբարձր տոկոսը 18 տարեկանից ցածր երիտասարդների շրջանում է դիտվում, երկրորդ տեղում է 18-24 տարեկան երիտասարդների խումբը, երրորդում՝ 25-34 տարեկանները:

Աղքատությունը հավասար կերպով չի ազդում բոլոր ռասաների և տարիքային խմբերի վրա: Ամեն տարի աղքատության մեջ են հայտնվում բնակչության տարբեր խավերի ներկայացուցիչներ, ընդ որում, նրանց տոկոսային հարաբերությունը ամեն տարի տարբեր է լինում: Աֆրոամերիկացիների և լատինոամերիկացիների շրջանում շատ ավելի մեծ է աղքատների թիվը, չնայած նրանց թվաքանակն ավելի փոքր է, քան ապիտակամորթներինը:

Աղքատությունը նաև հավասար ազդեցություն չի ունենում կանանց և տղամարդկանց վրա: Կանանց կողմից գլխավորվող ընտանիքների մոտ 35 տոկոսը աղքատության շեմից ցածր մակարդակում է գտնվում: Տղամարդկանց կողմից գլխավորվող ընտանիքների միայն 8 տոկոսն է ստանում այդքան ցածր եկամուտ: Երեխաներ ունեցող կանանց կողմից գլխավորվող ընտանիքների ավելի քան 55 տոկոսը աղքատության մեջ է ապրում:

2.բ. Աղքատության պատճառները

Աղքատության գծից ցածր մակարդակում հայտնվածների առաջին բնութագրիչը գործազրկությունն է, այսինքն աղքատները շատ են ծերերի, դեռահասների և չաշխատող ուսանողների շրջանում: Մարդիկ, ովքեր հայտնվել են աղքատության շեմից ներքև, կարող են ունենալ աշխատանք, բայց ոչ լրիվ աշխատաժամանակով աշխատեն կամ նրանց աշխատանքը կարող է այնքան քիչ վարձատրվել, որ ստացված եկամուտը չգերազանցի աղքատության շեմի մակարդակը: Օրինակ, այն աշխատանքը, որի դեպքում աշխատանքի շաբաթական 40 ժամվա և տարեկան 50

շաբաթվա համար վճարվի նվազագույն աշխատավարձ, որը արդյունքում կկազմի փարեկան ավելի քան 6000 դոլար, աղքատության շեմի մակարդակից ցածր է:

Բնակվելու վայրը ևս ազդում է անհատի՝ եկամուտ վաստակելու կարողության վրա: Աղքատների 50 փոկոսից ավելին ապրում է մեծ քաղաքներում, որտեղ նրանք սովորաբար հավաքվում են քաղաքի կենտրոնում: Աղքատների մնացած մասը բնակվում է գյուղական շրջաններում:

Որքան ցածր է անհատի կրթության մակարդակը, այնքան ցածր են նրա եկամուտները: Որքան ցածր է անհատի կրթության մակարդակը, այնքան հավանական է, որ նա կհայտնվի աղքատության մեջ: Աղքատների շրջանում նշանակալի բաժին են կազմում 8-ամյա կրթություն չունեցողները: 8-ամյա կրթություն չունեցող մարդկանց 25 փոկոսը գտնվում է աղքատության շեմի մակարդակից ներքև: Մեկ կամ ավելի փարի բարձրագույն ուսումնական հաստատությունում սովորածների 4փոկոսն է միայն աղքատության շեմի մակարդակից ցածր հայտնվում: Կրթության պակասի կամ բացակայության պայմաններում մարդկանց համար գրեթե անհասանելի է դառնում լավ վարձավորվող աշխատանքը: Առանց կրթություն ստանալու կամ ուսումնական դասընթացներին մասնակցելու միջոցով փեռք բերված մարդկային կապիտալի, շար գոյություն է գտնել մի այնպիսի կայուն աշխատանք, որը չի կորի ճգնաժամային պայմաններում: Նույնիսկ նրանք, ովքեր աշխատելու ցանկություն ունեն, սակայն չունեն բավական ունակություններ և հմտություններ՝ լավ վարձավորվող աշխատանք ձեռք բերելու համար, քիչ հավանական է որ կարողանան լրիվ խուսափել աղքատությունից: Փոքրամասնությունները և կանայք, երիտասարդները, հաշմանդամները և ծերերը ունեն անհամամասնորեն ավելի ցածր կրթություն, քան բնակչության մնացած մասը և դրա արդյունքում աղքատության մեջ ընկնելու ավելի մեծ «հնարավորություն»:

Ամփոփում

1. Շար մարդիկ միայն ժամանակավորապես են հայտնվում աղքատության մեջ: Աղքատության դեպքերի մոտ 45 փոկոսի փնդությունը մեկ փարուց ոչ ավելի է: Այնուամենայնիվ, աղքատների մոտ 50 փոկոսը այդ վիճակում մնում է առնվազն փաս փարի:
2. Աղքատության ամենաբարձր փոկոսն են կազմում 21 փարեկանից ցածր և 65 փարեկանից բարձր մարդիկ:

3. Աղքատությունը շատ ավելի բարձր է աֆրոամերիկացիների և լատինոամերիկացիների շրջանում:
4. Մարդու աղքատ լինելու պատճառը կարող է լինել տարիքը, գործազրկությունը, ցածր կրթությունը կամ վատ բնակավայրում ապրելը:

3. Աղքատության դեմ ուղղված պետական քաղաքականությունը

Ինչո՞ւ են Ինքնապահպանման և մյուս մարդկանց մրահոգում եկամուտների անհավասարությունը և աղքատությունը: Դրա պատճառներից մեկը նորմալիզմներն են: Մարդիկ կարեկցանք են զգում նրանց նկատմամբ, ովքեր իրենցից քիչ են վաստակում կամ էլ մարդկանց դուր չի գալիս տեսնել կյանքի այն վատ պայմանները, որոնցում ապրում են աղքատները: Այլ կերպ ասած, աղքատության գոյությունը կարող է նշանակել աղքատությունից դուրս գրվող հասարակության անդամների համար բավարարվածության ավելի ցածր մակարդակ: Եթե աղքատության մակարդակի բարձրացումը նշանակում է բավարարվածության անկում, ապա հասարակությունը կցանկանա ավելի քիչ աղքատներ ունենալ: Ցանկանալով նվազեցնել աղքատների թվաքանակը՝ մարդիկ կհասկացնեն իրենց եկամտի կամ ժամանակի մի մասը՝ այս խնդիրը լուծելու համար:

Եկամուտների անհավասարության և աղքատության մասին մրահոգության մյուս պատճառը ավելի պոզիտիվ կամ արժեքից չկախված դատողություններն են: Գուցե՞ անհավասարությունը անարդյունավետության արդյունք է, և անարդյունավետության պատճառը վերացնելով՝ հնարավոր կլինի բարելավել Ինքնապահպանման գործունեությունը: Օրինակ, եթե հասարակությանը կրթության բերած օգուտները հաշվի չեն առնվում կրթություն ստանալու մասին անհատական որոշումների կայացման ժամանակ, ապա շատ քիչ մարդիկ կցանկանան կրթություն ստանալ: Այն դեպքում, երբ հասարակությունը ֆինանսավորում է մարդկանց, որոնք պետք է կրթություն ստանան, նրանք այն չեն ստանում, քանի որ ունենում ռեսուրսների կորուստ: Նախաձեռնող դեպքում այս մարդիկ կվաստակեն ավելի մեծ եկամուտ, նրանցից ավելի քչերը աղքատության մեջ կհայտնվեն, և եկամտի բաշխումը ավելի հավասար կլինի: Այս առումով, աղքատների թիվը և եկամուտների

անհավասարության գոյությունը կնշանակի, որ բացակայում է բաշխման արդյունավետությունը:

Պեպությունը հաճախ իրականացնում է շուկայի անկախությունները վերացնելու կամ նվազեցնելու ֆունկցիա: Եթե աղքատությունը ցանկալի երևույթ չէ հասարակության համար, ապա քաղաքացիները, հարկեր վճարելով և իրենց ձայների միջոցով, կարող են պեպությանը հանձնարարել նվազեցնել աղքատությունը: Որն էլ լինի պատճառը, պոզիտիվ, թե նորմատիվ, փաստն այն է, որ կառավարությունն իրականացնում է աղքատության և եկամուտների անհավասարության նվազեցմանն ուղղված քաղաքականություն: Այս փաստը ընդունելու դեպքում՝ առաջանում են մի քանի հարց: Օրինակ, արդյո՞ք պեպությունը կարողանում է արդյունավետ իրագործել աղքատության նվազեցմանն ուղղված քաղաքականությունը: Ինչպիսի՞ ոլորտներ են ընդգրկում աղքատության նվազեցմանն ուղղված պետական ծրագրերը: Արդյո՞ք այդ ծրագրերի արդյունքում աղքատությունը նվազում է:

3.ա. Հարկային քաղաքականություն

Աղքատության նվազեցմանն ուղիներից մեկը մարդկանց բավականաչափ եկամտով ապահովելն է, որպեսզի նրանք աղքատության շեմից վեր հայտնվեն: Աղքատների եկամուտները համալրելու համար միջոցները պետք է ինչ որ տեղից գան: Շատ հասարակություններում կիրառվում է Ռոբին Նուդի սկզբունքը, համաձայն որի հարուստներից փող է գանձվում՝ հարկերի տեսքով և այն փոխանցվում է աղքատներին: Եկամտահարկերը կարող են ազդել եկամտի բաշխման վրա, քանի որ նրանք ազդում են հարկումից հետո ստացվող եկամտի չափի վրա: Հարկերը կարող են լինել պրոգրեսիվ, համամասնական կամ ռեգրեսիվ:

Պրոգրեսիվ եկամտահարկի դեպքում հարկի դրույքն աճում է եկամտի աճին զուգահեռ. հարկի սահմանային դրույքը աճում է եկամտի աճի հետ միասին: Եթե որևէ մեկը, ում տարեկան եկամուտը կազմում է 20,000 դոլար, 5000 դոլար հարկ է վճարում, իսկ մյուսը, ում տարեկան եկամուտը 40,000 դոլար է, վճարում է 12,000 դոլար հարկ, ապա այդ հարկը պրոգրեսիվ է: Առաջին անհատը որպես հարկ է վճարում իր եկամտի 25 տոկոսը, իսկ երկրորդը՝ 30 տոկոսը:

Համամասնական հարկի դեպքում հարկային դրույքը չի փոփոխվում հարկային բազայի փոփոխման հետ: Համամասնական հարկի դրույքը մնում է նույնը՝ եկամտի ցանկացած մեծության դեպքում: Եթե հարկային դրույքը կազմում է 20 տոկոս, ապա

երկու հոգի, որոնցից մեկը ստանում է տարեկան 10,000 դոլար, իսկ մյուսը՝ 100,000 դոլար, վճարում են եկամտի նույն՝ 20 տոկոսը:

Ռեգրեսիվ հարկի դեպքում հարկային դրույքը նվազում է հարկային բազայի նվազման հետ միասին: Սոցիալական ապահովագրության հարկը ռեգրեսիվ է, քանի որ որոշակի տոկոս է վճարվում եկամտից՝ մինչև որոշակի սահմանը: Այդ սահմանը գերազանցող եկամտի դեպքում սոցիալական ապահովագրության հարկ ընդհանրապես չի վճարվում: 2000թ. եկամտի այս սահմանային մեծությունը կազմում էր 76,200 դոլար, իսկ հարկի դրույքը՝ 6.2 տոկոս: Անհատը, որը վաստակում էր 300,000 դոլար, վճարում էր ոչ ավել սոցիալական ապահովագրության հարկ, քան 80,000 դոլար վաստակողը:

Պրոգրեսիվ հարկի դրույքը նվազեցնում է եկամուտների անհավասարությունը: Նամանակական հարկը չի ազդում եկամուտների բաշխման վրա: Իսկ ռեգրեսիվ հարկը մեծացնում է անհավասարությունը: Պրոգրեսիվ հարկը հասարակության ավելի բարձր եկամուտներ ստացողներից գանձում է հարկի ավելի բարձր տոկոսներ, քան ցածր եկամուտներ ստացողներից: Դա հավասարեցնում է հարկումից հետո ստացվող եկամուտները: Միացյալ Նահանգների ֆեդերալ եկամտահարկը պրոգրեսիվ է: Նարկի դրույքը աճում է 0-ից մինչև 36 տոկոս՝ եկամտի աճին զուգահեռ (1 միլիոն դոլարը գերազանցող եկամուտները հարկվում են 39 տոկոս դրույքաչափով):

3.բ. Տրանսֆերներ

Նիմանական տրանսֆերային ծրագրերն են սոցիալական ապահովագրությունը, դրամական նպաստները կամ պետական աջակցությունը, բնամթերային տրանսֆերտները և զբաղվածության ծրագրերը: Սոցիալական ապահովագրությունը, որը պաշտոնապես հայտնի է որպես OASDI (Old Age, Survivors, and Disability Insurance)՝ Ծերության, կերակրողի կորստից և անգործունակությունից ապահովագրություն, և որը նշվում է FICA /«Ապահովագրական վճարների մասին» ֆեդերալ օրենք, Federal Insurance Contribution Act/ հապավումով վճարման չեկերի վրա, ամենախոշոր սոցիալական ապահովագրության ծրագիրն է: Այն օգնում է ընտանիքներին վերականգնել եկամուտները, երբ ընտանիքի անդամներից մեկը թոշակի է անցնում ծերության պարճառով, անգործունակ է ճանաչվում կամ մահանում է: Ծրագիրը չունի կոնկրետ նպատակաուղղվածություն: Նրա աջակցության նպատակը գրեթե ունիվերսալ է, և

այսպիսով, փողի ամբողջ գումարը, որ ընդգրկվում է այս նպատակով, անչափ մեծ է՝ քարեկան գրեթե 200 միլիարդ դոլար: Մեծահասակների երկու երրորդը ապավինում է սոցիալական ապահովագրությանը՝ որպես իրենց եկամույների կեսը կազմող մաս:

Գործազրկության ապահովագրությունը ապահովում է ժամանակավոր նպաստներ՝ պարբերաբար աաշխատանքի անցնող մարդկանց համար, որոնք ժամանակ առ ժամանակ գործազուրկ են դառնում: Նամակարգը կառավարվում է նահանգային իշխանությունների կողմից և Ֆինանսավորվում է ութ հոգուց ավելի աշխատող ունեցող ազգային հարկային մարմնի կողմից, որը հարկում է աշխատողներին վճարվող գումարները: Գործազրկության նպաստը սովորաբար կազմում է աշխատողի սովորական աշխատավարձի մոտ 50 տոկոսը:

Խնամակալության փակ գտնվող երեխաներ ունեցող ընտանիքներին աջակցության ծրագիրը (AFDC, Aid to Families with Dependent Children) երկրորդ խոշոր սոցիալական ապահովագրության ծրագիրն է: Միջին AFDC ընտանիքը այն է, որը բաղկացած է մորից ու երկու մանկահասակ երեխաներից և ամսական 400 դոլար է ստանում: 1996թ. ֆեդերալ կառավարությունը յուրաքանչյուր նահանգից պահանջեց մշակել իր սեփական սոցիալական ապահովության այնպիսի ծրագիր, որի արդյունքում կստեղծվի աշխատատեղերի ստեղծման համակարգ՝ բոլոր աշխատունակների համար:

SSI (Լրացուցիչ նպաստներ չունևորներին, Supplemental Security Income) ծրագիրը առաջինն է սոցիալական ապահովության ծրագրերի շարքում: SSI ծրագրի շրջանակներում ընդգրկվածների 65 տոկոսը կույրեր կամ այլ պարճառներով անգործունակ դարձած մարդիկ են: Մնացածը 65 տարեկանից մեծ մարդիկ են: Ի պարբերություն սոցիալական ապահովություն ստացող այլ մարդկանց, ովքեր *իրավունք ունեն* նպաստներ ստանալ, քանի որ նրանք որոշակի փարիքային կամ այլ հարկանիշներով բնութագրվող խմբին են պատկանում, SSI ծրագրով նպաստ ստացողները պետք է համապատասխանեն անգործունակության որոշակի պահանջներին կամ որոշակի փարիքային խմբի պատկանեն կամ ունենան քարեկան մոտ 4,500 դոլարից պակաս եկամուտ:

Աղքատ քնային քնտեսությունների մոտ 60 տոկոսը ստանում է բնամթերային քրանսֆերտներ: Նման ծրագրերից ամենախոշորը Medicaid-ն է: Medicaid-ը ֆեդերալ միջոցներ է քրանադրում նահանգներին՝ օգնելով նրանց ծածկել երկարաժամկետ բժշկական սպասարկման և ծերանոցների հետ կապված ծախսերը: Իր չափերով և նշանակությամբ երկրորդը պարենային կորոնների ծրագիրն է, որով քնային քնտեսություններին քրանադրվում են կորոններ՝ նպարեղենի խանութներից

գնումներ կատարելու համար: Կորոնում նշված գումարները փարբերվում են՝ կախված եկամտի և փնային փնտեսությունների չափերից: Այլ ծրագրերը կապված են աշխատանքի փեղավորման և ուսումնական դասընթացների կազմակերպման հետ և ուղղված են չունևոր աշխատողներին: Պեպք է նշել նաև Նեդ Ստարթ (Head Start) կրթական ծրագիրը, որի նպատակն է օգնել աղքատ երեխաներին: Պեպության կողմից սոցիալական ապահովության ծրագրերի վրա ծախսվող ընդհանուր գումարը կազմում է փարեկան ավելի քան 700 միլիարդ դոլար:

3.գ. Սոցիալական ապահովության ծրագրերի արդյունավետությունը

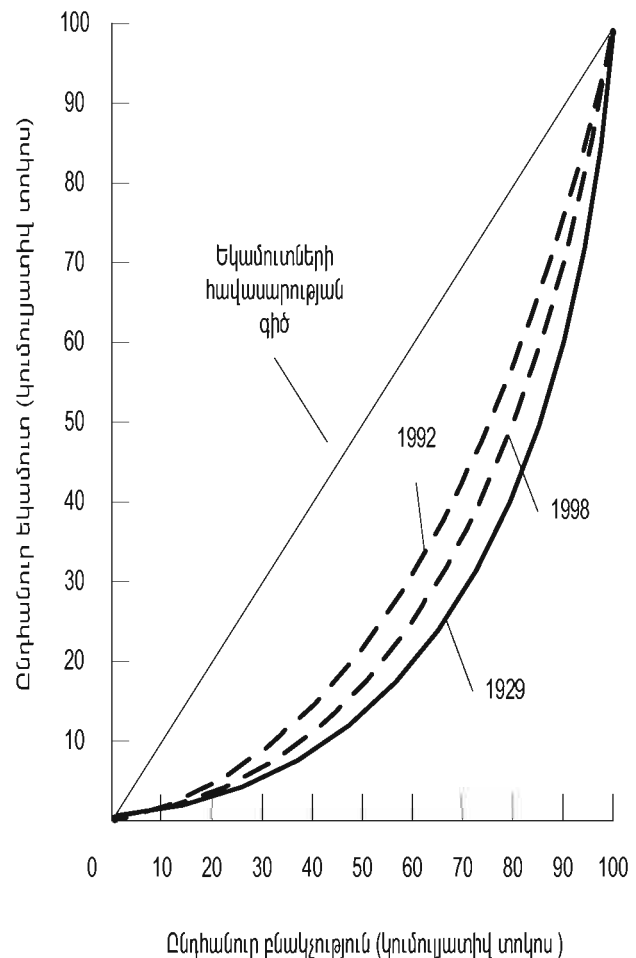
1964թ. Նախագահ Լինդոն Ջոնսոնը «աղքատությանը անվերապահ պատերազմ» հայտարարեց: 1967թ. ընդհանուր պետական փրանսֆերտների գումարը կազմում էր մոտ 10 միլիարդ դոլար: Արդյո՞ք հաջողվեց հաղթել գրեթե քսանհինգ փարի փնող աղքատության դեմ մղվող պայքարում: Դժբախտաբար, այս հարցին չկա պարզ և միանշանակ պատասխան: Ըստ էության, գոյություն ունեն փարաձայնություններ այն հարցում, թե արդյո՞ք աղքատության հաղթահարմանն ուղղված ծրագրերը նվազեցնում և ոչ թե հակառակը՝ մեծացնում են աղքատության մակարդակը: Որոշ մարդիկ պնդում են, որ առանց այս ծրագրերի եկամուտների անհավասարությունը և աղքատությունը շար ավելի մեծ կլինեին: Մյուսները պնդում են, որ սոցիալական ապահովությունը զսպում է փնտեսության զարգացումը, ինչի հետևանքով աղքատությունը և եկամուտների անհավասարությունը էլ ավելի մեծ են դառնում, քան կարող էին լինել:

Անհնար է համեմատել այն իրավիճակը, որը արդեն իսկ փեղի է ունեցել, այն իրավիճակի հետ, որ կարող էր փեղի ունենալ՝ պետական ծրագրերի բացակայության պայմաններում: Միակ բանը, ինչ կարող են անել փնտեսագետները, իրականության ուսումնասիրությունն է: Եկամուտների բաշխումը ընթանիքների միջև 1929, 1992 և 1998 թվականներին պարկերված է Նկար 5-ում: Լորենցի կորի շեղումը եկամուտների հավասարության գծից նվազում էր՝ սկսած 1929թ-ից: 1929թ. ամենաաղքատ բնակչության 20 փոկոսը սփանում էր եկամտի 4 փոկոսը, իսկ ամենահարուստների 5 փոկոսը՝ ընդհանուր եկամուտների 30 փոկոսը: 1992թ. ամենաաղքատների 20 փոկոսին բաժին էր ընկնում եկամուտների մոտ 4 փոկոսը, իսկ ամենահարուստ բնակիչների 5 փոկոսին՝ եկամուտների 18 փոկոսը:

Նկար 5

Եկամտի բաշխումը ժամանակի ընթացքում

Այսօր եկամտի բաշխումը ԱՄՆ-ում ավելի հավասար է, քան 1929թ., սակայն ավելի անհավասար, քան 1994թ.: Դա երևում է եկամուտների հավասարության գծի նկատմամբ Լորենցի կորի շեղման փոփոխությունից:



Եկամտի բաշխման գնահատման մեկ այլ եղանակ է **Ջինի գործակիցը**: Ջինի գործակիցը չափում է եկամտի դիսպերսիան 0-ից 1 սահմաններում: Ջինի գործակիցը ցույց է տալիս Լորենցի կորի շեղումը եկամուտների կարարյալ հավասարության գծից: Այն արտահայտում է Լորենցի կորի՝ եկամուտների կարարյալ հավասարության գծից շեղման չափը: Ջինի ցածր գործակիցը ցույց է տալիս եկամուտների բաշխման ցածր դիսպերսիան: Ջինի գործակիցը հավասար կլինի 0-ի, եթե յուրաքանչյուր ընդհանուր սրահնա միևնույն եկամուտը: Ջինի գործակիցը հավասար կլինի 1-ի, եթե ամբողջ եկամուտը հասնի միայն մեկ ընդհանրին: 1947-1968թթ. ընթացքում ԱՄՆ-ի համար Ջինի գործակիցը նվազում էր, սակայն դրանից հետո մինչ այսօր էլ այն շարունակում է աճել:

Եթե համեմարենք աղքատության նվազեցմանն ուղղված փարեկան ընդհանուր պետական ծախսերը և աղքատության մակարդակը՝ սկսած 1960-ական թվականներից, ապա կրեսնենք, որ 1960-ականների ընթացքում, երբ փրանսֆերտներն ու այլ ծախսերը աճում էին, աղքատության մակարդակը նվազում էր: 1970-ականների սկզբից սկսած փրանսֆերտները և ծախսերը ավելի արագ սկսեցին աճել, քան նախորդ փասնամյակում, սակայն աղքատության մակարդակը շար չնչին չափով նվազեց: Այն աճեց 1980-ականների և 1990-ականների սկզբում փրեղի ունեցած ճգնաժամների արդյունքում:

3.գ.1. Սոցիալական ապահովության համակարգի կողմից սրեղծվող արգելքները

Նրանք, ովքեր կարծում են, որ սոցիալական ապահովության ծրագրերը զսպում են փրնրեսության զարգացումը և ավելի են մեծացնում եկամուրների անհավասարությունը և աղքատությունը, սովորաբար հիմնվում են փրանսֆերտների կողմից սրեղծվող արգելքների վրա: Եվ հարուստների, և աղքատների՝ լավ աշխատելու և իրենց արտադրողականությունը բարձրացնելու ձգտումները կարող են նվազել այն ծրագրերի պարճառով, որոնք միջոցները հարուստներից վերաբաշխում են աղքատներին: Նարկատումները կարող են իրենք իրենց հարց փալ. «Ինչո՞ւ ես պետք է մեկ ժամ ավել աշխատեմ ամեն օր, եթե սրացվող լրացուցիչ եկամուրը ամբողջությամբ վճարվում է հարկերի ձևով»: Յուրաքանչյուրը, ով իր աշխատած հաջորդ դուլարից իրեն կարող է պահել միայն 60 ցենարը, ավելի քիչ պարրասրականությամբ կձգրի վասրակել այդ մեկ դուլարը, քան այն մարդը, ով իրեն կարող է պահել ամբողջ գումարը:

Նրանք, ովքեր նպաստներ են սրանում, կարող են այլևս չձգրել փոխել իրենց կարգավիճակը: Ինչո՞ւ պետք է մեկն անցնի աշխատանքի, որի համար վճարում են փարեկան 6,000 դուլար աշխատավարձ, եթե նա կարող է մնալ գործազուրկ և որպես նպաստ սրանալ փարեկան 8,000 դուլար: Գործազուրկը կարող է մրածել. «Ինչո՞ւ ես պետք է օրական ութ ժամ ծախսեմ վար պայմաններում աշխատելու վրա, եթե ես կարող եմ հանգիստ կյանքը վայելել և վասրակել գրեթե նույն չափի, եթե ոչ ավել գումարը»: Եթե աշխատելու շարժառիթները շար թույլ են, ապա փրնրեսության մեջ սրեղծվող ընդհանուր եկամուրը ավելի փոքր կլինի, քան այն կարող էր լինել: Յաճր եկամուրները և փրնրեսական աճի ցաճր մակարդակը կհանգեցնեն աղքատների թվի մեծացմանը:

3.գ.2. Սոցիալական ապահովության համակարգից կախվածությունը

Որոշ փեսակերների համաձայն սոցիալական նպաստների համակարգը հանգեցնում է կախվածության՝ այդ նպաստներից և այն երեխաները, որոնք մեծանում են սոցիալական ապահովության ծրագրերի աջակցությամբ, ավելի հավանական է, որ կշարունակեն օգտվել սոցիալական ապահովության համակարգից անգամ մեծ հասակում և կունենան երեխաներ, որոնք վերջիվերջո ևս կախված կլինեն սոցիալական ապահովության համակարգից: Այսպիսի իրավիճակի առաջացման հավանականությունը մեծ չէ, սակայն դրա համար կան բոլոր նախադրյալները: Նասարակությունը փորձում է ընդհանրների համար ապահովել կյանքի պարզաճ պայմաններ, սակայն չի ցանկանում, որ փրանսֆերներից օգտվեն նրանք, ովքեր դրանց կարիքը ամեննին էլ չունեն: Որպես արդյունք, փրանսֆերային ծրագրերը այնպես են կառուցված, որ ապահովում են մեծ օգուտներ ցածր եկամուտներ ունեցող մարդկանց համար: Նենց եկամուտները աճում են, օգնության ծավալը նվազում է:

Տրանսֆերային ծրագրերը կառուցված են պրոգրեսիվ եկամտահարկի սկզբունքով: Որքան բարձր են անհատի եկամուտները, այքան քիչ օգնություն է նա ստանում: Չորս հոգուց բաղկացած ընդհանրը, որը ընդհանրապես եկամուտ չի ստանում, կարող է ամսական ստանալ մոտ 400 դոլարի պարենային կորոններ: Չորս հոգուց բաղկացած ընդհանրը, որը ամսական ստանում է 100 դոլար եկամուտ, կարող է ամսական ստանալ միայն 250 դոլարի պարենային կորոններ: Վաստակելով 100 դոլար՝ երկրորդ ընդհանրը 50 դոլար պակաս եկամուտ է ստանում, քան չաշխատող ընդհանրը: Այսպես գործում է աշխատելու վրա դրված 30 փոկոս կազմող սահմանային փուլանքը: Վաստակվող եկամտի աճին զուգահեռ նպաստները նվազում են մեկ դոլարով՝ վաստակված յուրաքանչյուր մեկ դոլարի դիմաց. գործում է աշխատելու համար 100 փոկոս կազմող փուլանք:

3.դ.. Արդարությունը և արդյունավետությունը

Արդյունավետությունը պահանջում է, որ ապրանքներն ու ծառայությունները ստանան նրանք, ովքեր կարող են և ցանկանում են վճարել դրանց դիմաց: Արդարության սկզբունքի վրա հիմնված ապրանքների և ծառայությունների բաշխումը կապահովի բարիքներ նրանց համար, ովքեր համապատասխանում են *արդարության* սահմանմանը: Օրինակ, եթե *արդարությունը* նշանակում է

«հավասարություն», ապա բոլոր մարդիկ կստանան նույն ապրանքներն ու ծառայությունները՝ անկախ նրանից, թե նրանք կարող են վճարել դրանց դիմաց, թե ոչ: Եթե *արդարությունը* նշանակում է, որ «ապրանքներն ու ծառայությունները հասնում են նրանց, ովքեր դրանց ամենամեծ կարիքն ունեն», ապա պետք է սահմանվի նաև *կարիք* հասկացությունը: Անհրաժեշտ է սահմանել, թե ինչ է *արդարությունը*:

Գոյություն ունի արդարության երկու հիմնական սահմանում. միջոցների վերլուծության և վերջնական արդյունքների սահմանումները: *Վերջնական արդյունքների վերլուծությունը* դիտարկում է ներկայումս ստեղծված իրավիճակը և ուսումնասիրում է անցյալում տեղի ունեցածի արդյունքները: Օրինակ, եկամուտների բաշխումը ավելի հավասար է այսօր, քան հիստուն տարի առաջ: Դա վերջին հիստուն տարիների ընթացքում տեղի ունեցած իրադարձությունների վերջնական արդյունքն է: *Միջոցների վերլուծությունը* դիտարկում է այն միջոցները, որոնց օգնությամբ հասել ենք վերջնական արդյունքների: Եթե եկամուտներ վաստակելու հնարավորությունները հավասարապես են բաշխվել, ապա միջոցների վերլուծության սահմանման համաձայն, արդարությունը կրիի նույնիսկ եթե եկամուտների գոյություն ունեցող բաշխումը հավասարաչափ չէ:

Քաղաքականություն մշակողները, որոնք օգտագործում են վերջնական արդյունքների վերլուծությունը, ձգտում են իրագործել այնպիսի քաղաքականություն, որն ուղղված է եկամուտների գոյություն ունեցող բաշխումը փոխելուն. օրինակ, հարուստներից միջոցներ գանձելով աղքատներին օգնություն ցույց տալու միջոցով: Վերջնական արդյունքների վերլուծության հետ կապված խնդիրն այն է, որ այն հակադարձ է արդյունավետությանը: Այն քաղաքականությունը, որի նպատակն է ապահովել եկամուտների ավելի հավասար բաշխումը, կարող է նվազեցնել մարդկանց՝ եկամուտ վաստակելու ձգտումը և դրանով իսկ նվազեցնել փոփոխության գործունեության արդյունավետությունը:

Քաղաքականություն մշակողները, որոնք կողմնակից են արդարության միջոցների վերլուծությանը, ուշադրություն են դարձնում ոչ թե եկամուտների հավասարաչափ բաշխվածությանը, նրան, թե արդյոք հավասար են բաշխված եկամուտ վաստակելու հնարավորությունները: Նրանց համար *արդարություն* նշանակում է «եկամուտ վաստակելու, հարստություն կուտակելու, մարդկային կապիտալ ձեռք բերելու և ձեռնարկատիրական գործունեությամբ զբաղվելու հավասար հնարավորություններ»: Եթե օգտագործվում է արդարության միջոցների սահմանումը, ապա անհրաժեշտ է ընտրություն կատարել արդարության և

արդյունավետության միջև: Արդյունավետության կարելի է հասնել, եթե մուտքերը և ելքերը ազատ են, և չկան շուկայի բացեր: Եթե կան որևէ արգելքներ, արդյունավետությունը նվազում է: Ներկաբար, արգելքները և շուկայի անկադարձությունները նվազեցնող կամ վերացնող քաղաքականությունը բարձրացնում է շուկայի արդյունավետությունը:

3.Ե. Նեգատիվ եկամտահարկը և բազմազավակ ընդանիքներին աջակցության ծրագիրը

Սոցիալական ապահովության համակարգի խնդիրների լուծման ուղղությամբ՝ փնտեսագետների կողմից առավել հաճախ առաջարկվող փարբերակը **նեգատիվ եկամտահարկն է (Negative Income Tax, NIT):** Դա մի այնպիսի հարկային համակարգ է, որը լրացուցիչ եկամուտներ է ապահովում այն փնային փնտեսությունների համար, որոնք ունեն որոշակի մակարդակից ցածր եկամուտներ: Որքան ավելի ցածր են ընդանիքի եկամուտները, այնքան ավելի մեծ գումար է նրան փոխանցվում: Նենց որ եկամուտը աճում է, գերազանցելով որոշակի նախօրոք սահմանված մակարդակը, այն սկսում է հարկվել: Տնտեսագետները մեծ հավանություն են փալիս նեգատիվ եկամտահարկին, քանի որ, համեմայն դեպս փտականորեն, այն ազդում է եկամուտների բաշխման վրա և նվազեցնում է աղքատության մակարդակը՝ չնվազեցնելով արդյունավետությունը:

Ենթադրենք քաղաքականություն մշակողները որոշում են, որ չորս հոգուց բաղկացած ընդանիքը պետք է սփանա նվազագույնը 10,000 դոլար կազմող եկամուտ: Եթե ընդանիքը ընդհանրապես եկամուտ չի վասփակում, ապա նրան կփրվի 10,000 դոլար կազմող փրանսֆերտ: Եթե ընդանիքը սփանում է որոշակի եկամուտ, ապա նա կսփանա 10,000 դոլար փրանսֆերտը՝ հանած վասփակված եկամտի վրա հարկը: Եթե հարկի դրույքը 50 փոկոս է, ապա յուրաքանչյուր վասփակված դոլարի դիմաց 0.50 դոլար կհանվի՝ 10,000 դոլար փրանսֆերտից:

50 փոկոս հարկային դրույքի դեպքում նեգատիվ եկամտահարկի համակարգի պայմաններում միշտ կլինի աշխատելու որոշակի ձգփում, քանի որ յուրաքանչյուր լրացուցիչ վասփակված դոլարը կբերի փրանսֆերտ սփացողին 0.50 դոլար լրացուցիչ եկամուտ: Եկամտի որոշակի մակարդակին հասնելով գանձվող հարկի գումարը կհավասարվի փրանսֆերտի 10,000 դոլար կազմող գումարին: Եկամտի այդ մակարդակը կոչվում է *եկամտի անվնասափերության մակարդակ*: Եկամտի անվնասափերության մակարդակը 10,000 դոլարի հավասար երաշխավորված եկամտի

և 50 փոկոս կազմող հարկային դրույքի դեպքում հավասար է 20,000 դոլար: Նենց որ չորս հոգուց բաղկացած ընտանիքը ստանա 20,000 դոլարը գերազանցող եկամուտ, նրա կողմից վճարվող հարկերը կգերազանցեն 10,000 դոլար կազմող փոխաֆերի գումարը:

Եկամտի անվնասաբերության մակարդակը որոշվում է եկամտի նվազագույն մակարդակի և հարկային դրույքի միջոցով, հետևյալ բանաձևով՝

Անվնասաբեր եկամուտ = եկամտի նվազագույն մակարդակ/նեգատիվ եկամտահարկի դրույքաչափ

Եթե երաշխավորված նվազագույն եկամտի մակարդակը 13,000 դոլար է իսկ հարկի դրույքը՝ 50 փոկոս, ապա եկամտի անվնասաբերության մակարդակը կկազմի 26,000 դոլար: Եթե երաշխավորված եկամտի նվազագույն մակարդակը 13,000 դոլար է, իսկ հարկային դրույքը՝ 33 փոկոս, ապա անվնասաբեր եկամուտը կկազմի 39,000 դոլար:

Որպեսզի նեգատիվ եկամտահարկը հաղթահարի աղքատությունը, երաշխավորված եկամտի մակարդակը պետք է հավասար լինի աղքատության շեմի եկամտի մակարդակին: Օրինակ՝ 1996թ. աղքատության շեմի եկամտի մակարդակը կազմում էր 16,036 դոլար: Սակայն, եթե հարկի դրույքը 100 փոկոսից փոքր է, եկամտի անվնասաբերության մակարդակը կլինի աղքատության շեմի մակարդակից բարձր, և այն ընտանիքները, որոնք պաշտոնապես «աղքատ» չեն համարվում, ևս դրամական օգնություն կստանան: 16,036 դոլար երաշխավորված եկամտի և 33 փոկոս հարկային դրույքի դեպքում եկամտի անվնասաբերության մակարդակը կազմում է 48,108 դոլար: Չորս հոգուց բաղկացած բոլոր ընտանիքները, որոնց եկամուտները 48,108 դոլարից ցածր են, կստանան որոշակի դրամական օգնություն:

Այն մարդկանց համար, ովքեր ներառված են սոցիալական ապահովության ծրագրերում, նեգատիվ եկամտահարկը կբարձրացնի աշխատելու ձգտումը: Նենց այդ պարճառով էլ այս հարկի կողմնակիցները դրան մեծ հավանություն են փալիս: Սակայն, այն մարդկանց մոտ, ովքեր այնպիսի լավ վիճակում են գտնվում, որ սոցիալական ապահովության ծրագրերի շրջանակներում օգնություն ստանալու կարիք չունեն և որոնց, սակայն, հասնում է NIT համակարգի շրջանակներում որոշակի դրամական օգնություն, կարող է նվազել աշխատելու ձգտումը: Այսպիսով, այս ընտանիքները ավելի մեծ եկամտով են ապահովվում և նախընտրում են ավելի շար ազատ ժամանակ ունենալ:

Նման էֆեկտների՝ ի հայտ գալու հնարավորությունը անհանգստացնում էր և սոցիալական ռեֆորմատորներին և օրենսդիր իշխանություններին, ինչի հետևանքով 1960-ականներին կառավարությունը իրականացրեց մի շարք փորձարկումներ՝ աշխարուժի առաջարկի վրա նեգատիվ եկամտահարկի ազդեցության չափը գնահատելու նպատակով: ԱՄՆ-ում ապրող մի շարք ընդհանրություններին առաջարկվեց ստանալ NIT վճարումներ՝ փոխարենը թույլ տալով գիտնականներին ուսումնասիրել նրանց վարքագիծը: Բացի այդ, մի շարք ընդհանրություններ, որոնք նման վճարներ չէին ստանում, ևս ուսումնասիրության փակ էին գտնվում: Այս նախաձեռնության իմաստը այն էր, որ պետք է համեմատվեր NIT վճարումներ ստացող ընդհանրությունների վարքագիծը այդ վճարումները չստացող ընդհանրությունների վարքագծի հետ: Փորձարկումները փնտցին գրեթե փաստարի և բավական պարզ ցույց տվեցին, որ նեգատիվ եկամտահարկի ընդհանուր ազդեցությունը աշխարուժի առաջարկի վրա բավականին փոքր է:

Չնայած այն բանին, որ ապացուցվեց, որ նեգատիվ եկամտահարկի հետ կապված բացասական էֆեկտները մեծ չեն, այնուամենայնիվ այս հարկը չի կիրառվում: Դրա պարճառներից մեկն է եկամտի անվնասաբերության բարձր մակարդակը: Քաղաքական գործիչները խուսափում են այն ծրագրերից, որոնք կարող են ապահովել դրամական օգնություն այն ընդհանրությունների համար, որոնք աղքատության շեմի եկամտի մակարդակից շատ ավելի բարձր են գտնվում: Բացի այդ, քաղաքականություն մշակողները խուսափում են ընդհանրություններին դրամական օգնություն ցուցաբերելուց, քանի որ ընդհանրությունները կարող են օգտագործել այդ միջոցներն այնպես, ինչպես կամենան:

Ամփոփում

1. Նարկային քաղաքականությունը կարող է ազդել եկամուտների բաշխման վրա: Պրոգրեսիվ եկամտահարկի դրույքն աճում է եկամտի աճի հետ մեկտեղ: Ներկաբար, պրոգրեսիվ հարկը նվազեցնում է եկամուտների անհավասարությունը: Նամանասնական հարկի դրույքը նույնն է մնում՝ անկախ նրանից, թե ինչպիսին է եկամտի մակարդակը: Ռեգրեսիվ հարկի դրույքը նվազում է եկամտի աճի հետ մեկտեղ:
2. Ֆեդերալ եկամտահարկը ԱՄՆ-ում պրոգրեսիվ է: Նրա դրույքն աճում է 0-ից 36 տոկոս՝ եկամտի աճին զուգահեռ:

3. Պեղական ծախսերի ծրագրերը, որոնք պետության կողմից կիրառվում են աղքատության դեմ պայքարելու համար, ընդգրկում են սոցիալական ապահովագրությունը, դրամական նպաստները, բնամթերային փրանսֆերտները և զբաղվածության ծրագրերը:
4. ԱՄՆ եկամուտներն ավելի հավասար են բաշխվում սկսած 1929թ.:
5. Արդարությունը կարող է սահմանվել որպես վերջնական արդյունք, կամ որպես այդ վերջնական արդյունքին հասնելու միջոց: Սահմանվելով արդարությունը որպես վերջնական արդյունք՝ պարզ կդառնա «եկամտի հավասար բաշխում» հասկացությունը: Սահմանվելով արդարությունը՝ որպես արդյունքին հասնելու միջոց՝ պարզ կդառնա «եկամուտ վաստակելու հավասար հնարավորություններ» հասկացությունը:
6. Տնտեսագետները հաճախ առաջարկում են կիրառել նեգատիվ եկամտահարկը՝ սոցիալական ապահովության հետ կապված խնդիրները լուծելու համար: Սակայն այդ հարկադրեսակն այսօր չի կիրառվում:

ԳԼՈՒԽ 8

ՆԱՐԿԵՐ, ԴՐԱՄԱՇՆՈՐՆԵՐ ԵՎ ՆԱՐԿԱՅԻՆ ԱՐՏՈՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ³⁵

Թարգմանիչ և խմբագիր՝ Սերյոժա ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ

Սույն գրքում երևույթների վերլուծությունն իրականացվելու է միկրոտնտեսական տեսանկյունից: Վերլուծությունն իրականացնելիս հիմնականում ուշադրություն ենք դարձնելու հարկման արդյունավետության և հարկային բեռի բաշխման հետ կապված հիմնահարցերի վրա: Տնտեսության հարկվող հարվածի մեծությանը վերաբերվող կարևոր հարցը սույն գրքի ուսումնասիրությունից դուրս է, չնայած դրան որոշ չափով անդրադառնում ենք 6-րդ գլխում, որը նվիրված է պետության դերի վերաբերյալ ավանդական մոտեցումներին և 7-րդ գլխում, որը նվիրված է հասարակական ընտրությանը: Այս գլուխը բաղկացած է երեք հիմնական բաժիններից: Առաջին բաժինն անդրադառնում է հարկերին, երկրորդը՝ դրամաշնորհներին, երրորդը՝ հարկային արտոնություններին:

ՆԱՐԿԵՐ

Նարկային համակարգի մասին խոսելիս և այն գնահատելիս դիտարկվում են երկու չափանիշներ՝ *արդարացիությունը* և *արդյունավետությունը*: Նշար չէ միանշանակ բացատրություն տալ, թե ինչ է արդարացիությունը: Արդարացիության սկզբունքի մեկնաբանման մոտեցումներից մեկը սպառողի օգտակարության սկզբունքն է, որի համաձայն որևէ մեկի կողմից վճարվող հարկերը պետք է խիստ համամասնության մեջ լինեն հանրային ծախսումներից բխող օգուտների հետ: Սա բավականին հին մոտեցում է, որն առաջ է եկել դեռևս Ադամ Սմիթի ժամանակներից: Արդի հարկային իրականության մեջ երբեմն կիրառվում է այս սկզբունքը: Օրինակ, մի շարք երկրներում բենզինի վրա դրվող ակցիզային հարկերը հիմնականում նախատեսված են ճանապարհաշինության փարաբնույթ դրսևորումների ֆինանսավորման համար: Այսինքն, գնված բենզինի քանակը ուղիղ համեմատական է հանրային ավտոճանապարհների օգտագործման հետ, հետևաբար է այս հարկը

³⁵ Աղբյուրը՝ John M. Levy *Essential Microeconomics for Public Policy Analysis*, 105-127. Copyright . 1995 by Praeger. Reproduced with permission of Greenwood Publishing Group, Inc., Westport, CT.

սպառողի օգտակարության հարկ է: Չնայած սպասարկման վճարը հարկ չի հանդիսանում, սակայն որպես սպառողի օգտակարության սկզբունք կարելի է դիտարկել հետևյալ դեպքը, երբ փողական իշխանությունը նախընտրում է աղբի հավաքման համար առանձին սպասարկման վճար գանձել, և ոչ թե իր ընդհանուր եկամուտներից այդ նպատակով միջոցներ հարկացնել:

Նարկման մյուս հաճախ հանդիպող մոտեցումը վճարունակության սկզբունքն է, ըստ որի հարկային բեռը ուղիղ կախվածության մեջ է հարկ վճարողի եկամուտներից կամ հարստությունից: Նարկ է նշել, որ հարկային համակարգի նպատակներից է բյուջեի ծրագրային ծախսերի իրականացման համար հնարավորին հավասարամեծ բյուջեփային եկամուտների ապահովումը:

Եկամտահարկը հանդիսանում է հենց վճարունակության սկզբունքի վրա հիմնված հարկարեսակ, որը կիրառվում է բազմաթիվ երկրների կողմից:

Սպառողի օգտակարության և վճարունակության սկզբունքները միմյանցից փաթեթ են: Սպառողի օգտակարության վրա հիմնված հարկերը ռեգրեսիվ են, քանի որ հանրային մի շարք ծառայություններից օգտվելը համամասնորեն չի աճում եկամտի աճի հետ: Վճարունակության սկզբունքի հիմքում առկա է պրոգրեսիվությունը, ինչպես պրոգրեսիվ եկամտահարկի դեպքում: Քանի որ հարկման այս երկու սկզբունքները փաթեթվում են, չկա միակարծություն արդարացի հարկային համակարգի վերաբերյալ:

Բենզինի ակցիզային հարկը և եկամտահարկը գտնվում են սպառողի օգտակարություն-վճարունակություն առանցքի հակադիր կողմերում: Պետության համախառն հարկերի մեծ մասը՝ ներառյալ հարկերը վաճառքից, ակցիզային հարկերի մի մասը, գույքահարկը և կորպորատիվ եկամտահարկը, գտնվում են այս երկու հակադիր ծայրերի (սկզբունքների) միջև ընկած հատվածում: Իրականում, ինչպես ցույց կտրվի հաջորդիվ, հաճախ շատ բարդ է որոշել, թե ով է իրականում հարկերը վճարում՝ ոչ թե «դե յուրե», այլ՝ «դե ֆակտո»:

Գոյություն ունեցող խրթին և, որոշ դեպքերում, ոչ հստակ հարկային համակարգը ինչ-որ չափով արտացոլում է այն հանգամանքը, որ ժողովրդավարական հասարակությունում սպեղծված հարկային համակարգը իր վրա կրում է երկար պարմություն անցած քաղաքական փոխզիջումների արդյունք:

Նարկոմը դաշնային համակարգում

Կառավարության երեք մակարդակներից յուրաքանչյուրում Նարկոման համակարգերը փարբեր են: Դաշնային կառավարության բյուջեի հիմնական մասը կազմում են անձնական եկամտահարկերը, վճարման հանձնարարագրի հարկերը, որոնք օգտագործվում են սոցապահովության և առողջապահության համակարգերը ֆինանսավորելու համար, սպասարկման վճարները և կորպորատիվ եկամտահարկերը: Նահանգային կառավարության բյուջեի հիմնական մասը կազմում են հարկերը վաճառքից և սպասարկման վճարները: Բյուջեի մի մասն էլ ձևավորվում են անձնական և կորպորատիվ եկամտահարկերից, սակայն նշված հարկադրեականների մասնաբաժինն ավելի մեծ է դաշնային կառավարության բյուջեում: Տեղական կառավարությունների բյուջեի եկամուտների հիմնական մասը կազմում են գույքահարկը և սպասարկման վճարները: Նահանգների բյուջեի համեմատ Կոլորադոյի բյուջեի եկամուտների շատ ավելի փոքր մաս են կազմում հարկերը վաճառքից, իսկ անձնական և կորպորատիվ եկամտահարկից ստացվող միջոցները գրեթե բացակայում են:

Համակարգում գոյություն ունի վարընթաց փրանսֆերտների հոսք: Իրականացվում է դրամական միջոցների մեծ հոսք դաշնային մակարդակից դեպի նահանգային մակարդակ և նահանգային կառավարությանը շրջանցող ավելի փոքր հոսք, որն ուղղվում է դեպի Կոլորադոյի մակարդակը: Բացի այդ, զգալի դրամական ներարկումներ են իրականացվում նահանգային մակարդակից դեպի Կոլորադոյի կառավարման մակարդակ:

Նման միջոցառումների իրականացումը շատ փրամաբանական է: Ամենաակնհայտ փաստարկն այն է, որ նահանգների և Կոլորադոյի կառավարությունների միջև մրցակցային պայքար է ընթանում: Նահանգային կամ Կոլորադոյի յուրաքանչյուր կառավարություն ձգտում է հարկման իր փարածքում պահել փոքրագույն ավելի աշխույժ առևտրային կազմակերպություններին և անհատ ձեռներեցներին: Հարկապես Կոլորադոյի ինքնակառավարման մարմինները ձգտում են չկորցնել ամենահարուստ բնակիչներին, քանի որ հարուստները ավելի շատ հարկ են վճարում, քան ծառայություններ սպառում: Այսպիսով, պետական կառավարության ենթաազգային միավորները խուսափում են խիստ պրոգրեսիվ հարկերից՝ վախենալով կորցնել հարուստ ռեզիդենտներին:

Նույնիսկ ամենաազարական փնտրասական ուղղվածություն որդեգրած նահանգը, փնտրասական մրցակցության նկարառումներով պայմանավորված, խուսափում է խիստ պրոգրեսիվ հարկում իրականացնել:

Օրինակ՝ 1970-ականներին Նյու Յորք նահանգը կիրառեց խիստ պրոգրեսիվ եկամտահարկ՝ առավելագույնը 15 փոկոս դրույքաչափով, ինչպես նաև հարկ վաճառքից՝ 4 փոկոս դրույքաչափով: Նարևան Կոնեկտիկուտ նահանգում եկամտահարկ ընդհանրապես չի կիրառվում և սահմանված է հարկ վաճառքից՝ 6 փոկոս դրույքաչափով, ինչը խոսում է շատ ավելի ռեգրեսիվ համակարգի մասին: Արդյունքում՝ շատ կորպորատիվ կազմակերպությունների կենտրոնական գրասենյակներ տեղափոխվում են Նյու Յորք քաղաքի կենտրոնական տարածքից Կոնեկտիկուտ: Այս երևույթի բացատրությունը դյուրին է: Զգալով Նյու Յորքի հարկային համակարգի ավելի ծանր պայմանները և հարկային ճնշումները՝ տեղի խոշոր գործարար կազմակերպությունները նախաձեռնեցին իրենց եկամուտները ձևավորել Նյու Յորք նահանգի վարչական սահմաններից դուրս:

Այժմ Նյու Յորքում եկամտահարկի ամենաբարձր դրույքաչափը 7.875 փոկոս է: Նյու Յորք նահանգը չունի ընտրության հնարավորություն: Այն ուղղակիորեն չէր կարող թույլ տալ Կոնեկտիկուտին խել հարկային բազայի իր բաժինը:

1991թ. 50 նահանգներից 48-ում եկամտահարկի ամենաբարձր դրույքաչափը 10 փոկոսից ցածր էր: Միայն Մոնտանան իր 11 փոկոս և Նյուսիսային Դակոտան իր 12 փոկոս դրույքաչափով գերազանցեցին այդ ցուցանիշը:

Նարկ է նշել, որ դաշնային եկամտահարկի ամենաբարձր ցուցանիշը 39.6 փոկոս է (36 փոկոս + 10 փոկոս հավելավճար 250,000 դոլարը գերազանցող եկամուտների համար):

Ընդհանուր առմամբ, որքան փոքր է ենթաազգային շրջանի տարածքի մեծությունը, այնքան ավելի ինտենսիվ է մրցակցային ճնշումը և այնքան մեծ է տեղական կառավարության մտահոգությունը՝ ոչ պարզաճ հարկային քաղաքականության պարճառով չկորցնել հարկային բազայի մոբիլ հատվածը: Անշարժ գույքի հարաբերական ոչ մոբիլությունն է այն պարճառներից մեկը, որ գույքահարկը կազմում է տեղական բյուջեների զգալի հատվածը:

Տեղական կառավարությունների համար անձնական և կորպորատիվ եկամտահարկերի և վաճառքից հարկի տեղական բյուջեում ունեցած չնչին մասը կազմելու պարճառը միջտարածքային մրցակցությունն է: Երբ տարածքը փոքր է, նման հարկերը հեշտ է գանձել ռեզիդենտներից, բիզնեսներից և մանրածախ առևտրի կազմակերպություններից:

Դաշնային կառավարությունը ազատ է ավելի բարձր փոկասադրույքներով հարկեր գանձելու գործում և չի վախենում կորցնել իր հարկման բազան: Նաև դաշնային կառավարության համար ավելի հեշտ է իրականացնել դեֆիցիտի ֆինանսավորումը, քան նահանգների և տեղական կառավարությունների համար: Դրա անմիջական պարճառն այն է, որ նահանգների կառավարությունների մեծ մասը գործում է սահմանադրությամբ պահանջվող հավասարակշռված բյուջեի պայմաններում: Տեղական կառավարությունների մեծ մասի համար ևս գործում է նման պահանջ, լինի դա ամրագրված սահմանադրությամբ, թե տեղական կառավարման մարմիններին վերաբերվող օրենսդրությամբ: Բայց հիմնական տնտեսական պարճառն այն է, որ տեղական և նահանգային պարտքի մեծ մասը տարածքից դուրս գրվող երրորդ կողմերն են փնտրում, իսկ դաշնային պարտքի մեծ մասը ներքին է:

Նարկերը և տնտեսական արդյունավետությունը

Առաջին հայացքից կարող է թվալ, թե հարկային բեռը իր մեջ պարունակում է միայն ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց վճարումները և այդ վճարումները հավաքելու նպատակով կատարվող վարչական ծախսերը: Բայց դա այդպես չէ: Նարկերի գոյությունը ստիպում է անհատներին և կազմակերպություններին այնպես ձևավոխել իրենց վարքագիծը, որպեսզի հնարավորին չափ նվազի իրենց հարկային բեռը: Այս օրինական գործունեությունը՝ «հարկերից խուսափումը», բերում է տնտեսության մեջ արդյունավետության կորստի, քանի որ այն աղավաղում է ռեսուրսների բաշխման գործընթացը: Օրինակ, մինչև 1986թ. Նարկային բարեփոխումների ակտի ընդունումը, ազատ վաճառվող անշարժ գույքի համար կար հատուկ հարկային արտոնություն, որն էր՝ պրոգրեսիվ ամորտիզացիայի մեխանիզմը: Այն ուղղում էր կապիտալը ներդրումների այլ տեսակներից դեպի ազատ վաճառվող անշարժ գույքը: Նարկային համակարգի այդ աղավաղող ազդեցությունը պարճառ հանդիսացավ բազմաթիվ «թափանցիկ» (քանի որ դրանք դադարեցին) շենքերի ի հայտ գալուն անշարժ գույքի որոշ շուկաներում: Ռեսուրսների վաճառումը այս օրինակում իրենից ներկայացնում է հարկային «ավելցուկային բեռ»: Նման արտոնյալ հարկերի պարճառով անշարժ գույքի մեջ ներդրվող յուրաքանչյուր հաջորդ դոլարի դիմաց ստացվող հարույցը ավելի փոքր է, քան այն հարույցը, որը կստացվեր այդ դոլարից, եթե այն այլ տեղ ներդրվեր:

Եվս մեկ վրանգ, որը դժվար է գծապարկերի տեսքով ներկայացնել, հարկերից խուսափելու ընթացքում ռեսուրսների արժեքի կորուստն է: Տաշվապահը, որը փող է վաստակում, օգնելով իր հարուստ հաճախորդներին՝ այնպես կազմակերպել իրենց բիզնեսը, որպեսզի նվազագույնի հասցվեն նրանց հարկային պարտավորությունները, չի սպեղծում հարստություն՝ այդ բառի ավանդական իմաստով: Ավելի շուտ նա էներգիա է ծախսում հարկումից հետո ստացվող եկամուտների բաշխումը փոփոխելու վրա: Տվյալ դեպքում մեծ է նմանությունը 7-րդ գլխում ներկայացված «բաց տեղ փնտրող» վարքագծին:

Երևի թե միակ հարկը, որը, սկզբունքորեն աղավաղող չէ և ուրեմն չի բերում ավելցուկային բեռի առաջացմանը, միանվագ վճարվող գումարն է կամ գլխահարկը: Այս դեպքում յուրաքանչյուր մարդուց կգանձվի հարկի միևնույն գումարը՝ անկախ հարկատուի եկամուտներից և ծախսման եղանակներից/վարքագծից: Քանի որ անհատի կողմից իրականացվող ոչ մի բան չի ազդելու հարկի մեծության վրա, անհատները չեն փոխի իրենց վարքագիծը հարկի պարճառով: Սակայն, չնայած այս հարկի տեսական գրավչությանը, ոչ մի կառավարություն չի ցանկանա, որ գլխահարկը կազմի իր բյուջեի եկամուտների մեծ մասը: Այս հարկը խիստ ռեգրեսիվ է և խախտում է բազմաթիվ մարդկանց պարկերացումները արդարության մասին: Բացի այդ, սահմանելով գլխահարկի մեծությունը բավականին ցածր մակարդակում այնպես, որ բնակչության մեծամասնությունը կարողանա վճարել այն, հնարավոր չի լինի մեծ եկամուտներ հավաքել: Եթե մենք սկսենք այդ հարկի մեծությունը համապատասխանեցնել հարկատուի եկամուտների մակարդակին, ապա դա կլինի արդեն ոչ թե գլխահարկ, այլ եկամտահարկ:

Տարկային բեռը կրողներ

Ցանկացած հարկի հետ կապված առկա է քիչ թե շատ անորոշություն այն հարցում, թե ով է դե յուրե հանդիսանում վճարողը: Սակայն, քանի որ մարդիկ և ֆիրմաները հարկման հետ կապված փոփոխում են իրենց վարքագիծը, հարկային բեռի մի մասը փոխանցվում է այլ կողմերին: Տարկային բեռի փաստացի բաշխումը, այսպիսով, կարող է նշանակալիորեն տարբերվել դրա դե յուրե բաշխումից:

Եթե որևիցե մեկը ցանկություն ունի դատողություններ անել հարկային քաղաքականության կոնսեքսսում կոնկրետ որոշման հետևանքների վերաբերյալ, ապա նա պետք է պարկերացում ունենա հարկմանը ենթարկվող և հարկային բեռը կրող կողմերի մասին, հասկանա, թե ինչպես է բաշխվում հարկային բեռը

փաստացիորեն և փարբերվում դե յուրե բաշխումից: Գնահատելով բենզինի, ալկոհոլի կամ ծխախոտի վրա դրվող հարկը՝ պետք է պարկերացում ունենալ այն մասին, թե հարկային բեռի մեծ մասը ո՞ւմ վրա է ընկնում՝ գնորդի, թե՛ վաճառողի: 1993թ. Զինթոնի կողմից առաջ քաշված առողջապահության մասին ակտով առաջարկվում էր «գործարուներին ուղղված մանդատի» միջոցով առողջության ապահովագրման հետ կապված վճարների մեծ մասը գանձել կազմակերպություններից և, մասնավորապես, մեծ կորպորացիաներից: Այդ մանդատին վերաբերվող առաջին հարցերից մեկն այն է, թե որտեղ է վերջիվերջո հանգրվանելու հարկային բեռը: Արդյո՞ք այս մանդատով պահանջվող ծախսերը կկարարվեն գլխավորապես շահույթից, թե՛ դրանք կստացվեն գների բարձրացման կամ էլ աշխատավարձերի կրճատման հաշվին: Արդյո՞ք այս դեպքում վերջնական հարկային բեռը շատ թե քիչ ավելի պրոգրեսիվ չափով կբաշխվի, քան այն դեպքում, երբ համարժեք միջոցները կուտակվեն անձնական եկամուտների հարկման կամ էլ ավելացված արժեքի հարկի (ԱԱՏ) վճարման արդյունքում և այլն: Նաջորդ բաժնում մենք կքննարկենք ակցիզային հարկին, կորպորատիվ եկամտահարկին, գույքահարկին և անձնական եկամտահարկին վերաբերվող հարցերը: Նշվածներից ամենապարզ դեպքը ակցիզային հարկի դեպքն է:

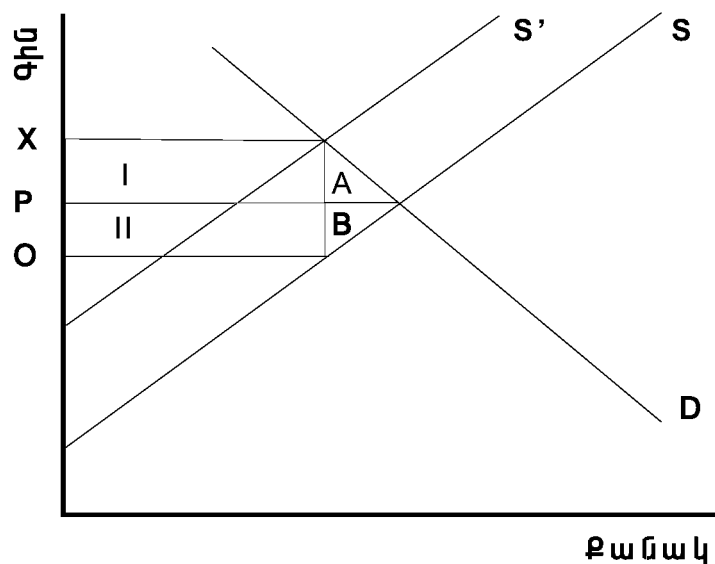
Ակցիզային հարկ

Ակցիզային հարկը նման է վաճառքից գանձվող հարկին՝ այն փարբերությամբ, որ այն կիրառվում է ապրանքների կամ ծառայությունների ավելի նեղ տեսականու համար և սովորաբար ավելի մեծ դրույքաչափ ունի, քան վաճառքից հարկը: Կարող է թվալ, թե հարկը վճարում է և գնորդը, և վաճառողը: Ենթադրենք, որ որևէ ապրանք վաճառվում է 1.00 դոլարով, և այդ ապրանքի վրա դրված է 20 տոկոս կազմող ակցիզային հարկ: Թվում է, թե սպառողը երկու վճարում է կարարում, 1.00 դոլարը՝ վաճառողին և 20 սենթը՝ հարկայինի ներկայացուցչին: Այս դեպքում կարող է թվալ, որ վաճառողը, ստանալով 1.20 դոլարը, այնուհետև 20 սենթը տալիս է հարկայինի ներկայացուցչին: Նեղինակը գտնում է, որ ավելի հեշտ և ճիշտ կլինի, եթե ընդունենք երկրորդ եղանակը: Այսպիսով, գծագրերը, որոնք կքննարկվեն այս բաժնում, ցույց են տալիս, որ հարկի ազդեցությամբ առաջարկի կորը տեղափոխվում է այլ դիրք: Որոշ հեղինակներ այլ կերպ են դա պարկերացնում և ասում են, որ հարկը տեղափոխում է պահանջարկի կորը: Երկու դեպքում էլ վերջնական արդյունքները նույնը կստացվեն:

8.1 գծապարկերում ներկայացված է հիմնական մոտեցումը՝ ակցիզային հարկի հարկային բեռի բաշխման վերլուծության նկարմամբ: Նարկը, որը կազմում է XO ՝ ապրանքի յուրաքանչյուր միավորի դիմաց, այն ծախսն է, որը պետք է կատարվաճառողը: Այդ հարկի ազդեցությամբ, S առաջարկի կորը տեղափոխում է վեր՝ գրավելով **նոր դիրք**՝ S' , S **կորին** գուգահեռ: Գինը աճում է PX գումարով, և հեղևաբար գնորդների վրա ընկնող հարկի բաժինը կազմում է PX անգամ վաճառվաճառքի քանակ: Գնորդների վրա ընկնող հարկային բեռի բաժինը ներկայացվաճ ուղղանկյուն I -ով: Վաճառողի հարկային բեռի բաժինը յուրաքանչյուր միավորի հաշվով OP է: Նեղևաբար, ուղղանկյուն II -ը վաճառողի վրա ընկնող հարկային բեռի բաժինն է: Կարող է թվալ, թե հարկը գրոյական արդյունքով խաղ է, երբ գնորդի և վաճառողի հարկային բեռի բաժինները հավասար են հարկողի սղացաճին: Բայց դա այդպես չէ, քանի որ առկա է նաև սպառողի և արտադրողի ավելցուկի կորուստ, ինչը ցույց է տրվաճ A և B եռանկյունների միջոցով: Այդ կորուստը հարկի ավելցուկային բեռն է: Արդյունավետությունը ճեռք է բերվում հավասարակշռության կետում: Այդ հավասարակշռությունը կար մինչև ակցիզային հարկի ի հայտ գալը, սակայն հեղագայում այն խախտվել է գնորդի և վաճառողի միջև հարկի՝ ի հայտ գալու պարաճառով:

Գճապարկեր 8.1

Ակցիզային հարկի հարկային բեռի բաշխումը



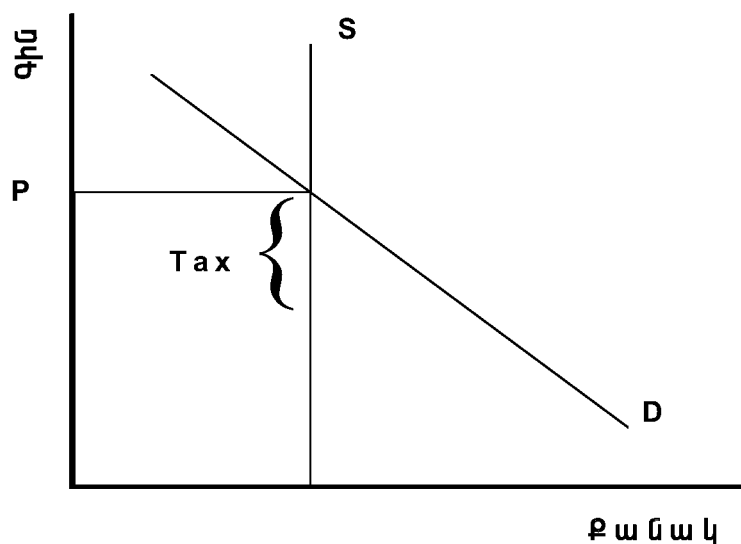
Միավորի հաշվով ակցիզային հարկը XO է: Միավորի հաշվով հարկային բեռը XP է գնորդների համար և PO ՝ վաճառողների համար: Ամբողջ հարկային բեռը

ներկայացված է ուղղանկյուն I-ով գնորդների համար, ուղղանկյուն II-ով՝ վաճառողների համար: A եռանկյունը ցույց է փալիս սպառողի ավելցուկի կորուստ, և B եռանկյունը՝ արտադրողի ավելցուկի կորուստ:

8.2 գծապարկերը ներկայացնում է այն դեպքը, երբ առաջարկը կախարյալ ոչ առաձգական է, ինչը չի կարելի ասել պահանջարկի մասին: Ո՛վ է այս դեպքում իր վրա կրում հարկային բեռը: Առաջարկվող միավորների քանակը անփոփոխ է: Դա կախարյալ ոչ առաձգական առաջարկի կորի իմաստն է: Պահանջարկի կորը ևս կմնա անփոփոխ, քանի որ վաճառողի ծախսերի փոփոխությունը չի ազդի գնորդի համար արվյալ ապրանքի ներքին գրավչության վրա: Ներկաբար, պահանջարկի և առաջարկի կորերի հարման կետը չի փոխվի, և գինը ևս կմնա նույնը: Այսինքն հարկի հետ կապված ամբողջ ծախսը իր վրա է կրում վաճառողը, քանի որ հարկային բեռի մի մասի փոխանցումը գնորդին կարելի է իրականացնել միայն գինը բարձրացնելով:

Գծապարկեր 8.2

Հարկային բեռի բաշխումը կախարյալ ոչ առաձգական առաջարկի դեպքում



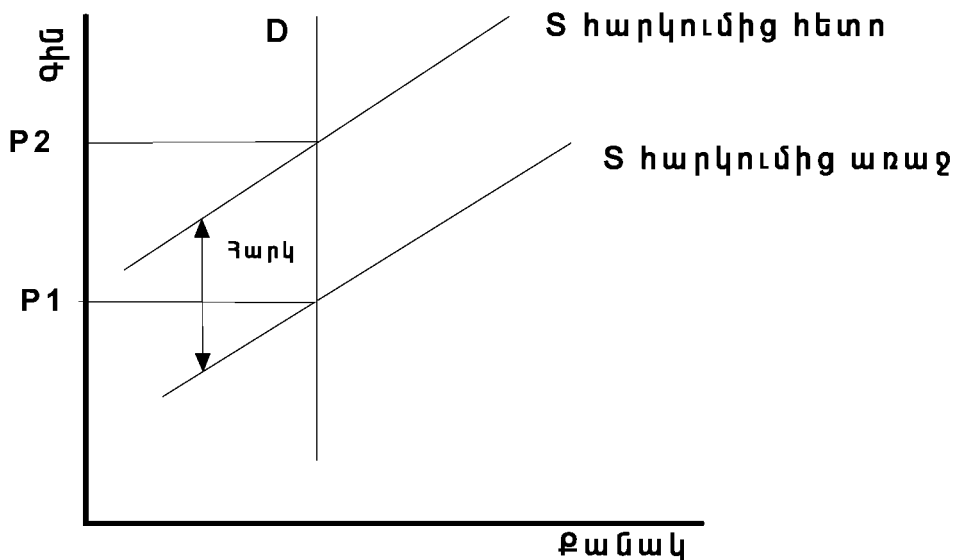
Առաջարկվող ապրանքի քանակը չի փոփոխվում, և հարկը չի ազդում պահանջարկի վրա: Ներկաբար, գինը մնում է նույնը, և ամբողջ հարկային բեռը կրում է վաճառողը:

8.3 գծապարկերում պարկերված է հակառակ դեպքը: Այս դեպքում մենք ենթադրում ենք, որ պահանջարկը կախարյալ ոչ առաձգական է, իսկ առաջարկն ունի որոշակի առաձգականություն: Եթե հարկը կազմում է, օրինակ, 1 միավոր դոլարի

հաշվով, ապա հարկը 1 դոլար է ավելացնում առաջարկի կորի վրա ընկած յուրաքանչյուր կետին: Ներկաբար մենք կարող ենք ներկայացնել հարկը կիրառելուց հետո սրացված նոր առաջարկի կորը, որը հարկի արժեքի չափով հին դիրքից վերև կտեղափոխվի՝ սկզբնական կորին զուգահեռ: Այս դեպքում գնված քանակը ընդհանրապես չի փոխվում: Դա պահանջարկի կաբարյալ ոչ առաձգականության հետևանքն է: Գինը աճում է հարկի լրիվ գումարի չափով, և փաստորեն ամբողջ հարկային բեռն ընկնում է սպառողի վրա, չնայած, որ անվանականորեն հարկ մուծելը վաճառողի պարտականությունն է: Այլ կերպ կարելի է ասել, որ վաճառողը ամբողջ հարկային բեռն փոխանցում է գնորդին:

Գծապատկեր 8.3

Նարկային բեռի բաշխումը կաբարյալ ոչ առաձգական պահանջարկի դեպքում



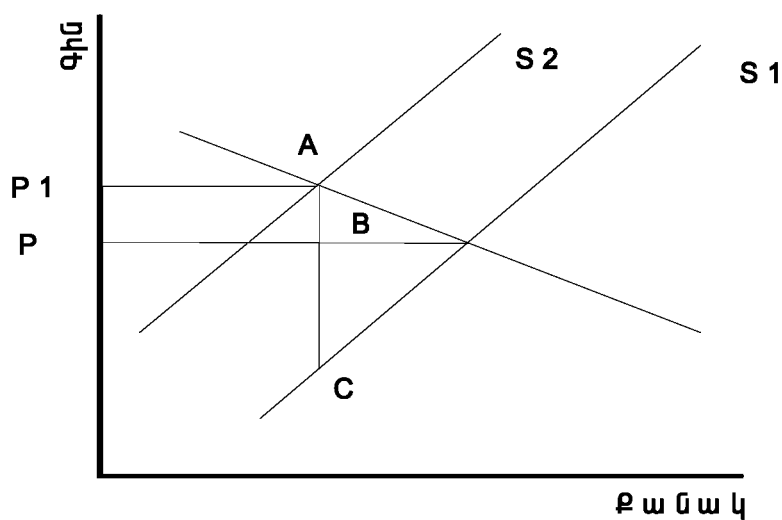
Իրավիճակն այլ է, քան գծապատկեր 8.2-ում: Այսպեղ ամբողջ հարկային բեռն կրում է գնորդը:

Գծապատկեր 8.4-ում պատկերված է այն դեպքը, երբ պահանջարկը ավելի առաձգական է, քան առաջարկը: Այսպեղ շուկայական գնի բարձրացումը հարաբերականորեն ավելի փոքր է, քան հարկը: Ներկաբար, սպառողը կրում է հարկային բեռի փոքր բաժինը, իսկ վաճառողը՝ մեծ բաժինը: Ընթերցողը կարող է փորձել պատկերել գծապատկերն այնպես, որ պահանջարկը ավելի քիչ առաձգական լինի, քան առաջարկը: Նկատենք, որ, որքան ավելի ոչ առաձգական է դառնում

պահաջարկը, այնքան ավելի ենք մոտենում գծապարկեր 8.3-ում պարկերված իրավիճակին:

Գծապարկեր 8.4

Նարկային բեռի բաշխումը այն դեպքում, երբ պահանջարկն ավելի առաձգական է, քան առաջարկը



Ակցիզային հարկը հավասարակշռության կետը տեղափոխում է P_1 -ից P : AB հատվածը գնորդի վրա ընկնող հարկային բեռն է, BC հատվածը վաճառողի վրա ընկնող հարկային բեռն է: Ընդհանրապես, ավելի առաձգական կոր ունեցող կողմը կրում է հարկային բեռի ավելի փոքր բաժինը:

Վերոնշյալ օրինակներից բխող հիմնական սկզբունքն այն է, որ երկու կողմերից որն էլ վերցնենք, որքան ավելի քիչ լինեն այդ կողմի՝ իր վարքագիծը փոխելու հնարավորությունները, այնքան ավելի մեծ կլինի նրան հասնող հարկային բեռի բաժինը: Այսինքն, այն կողմը, որի պահանջարկը կամ առաջարկը ավելի ոչ առաձգական է, կրելու է հարկային բեռի ավելի մեծ բաժինը:

Գրաֆիկական վերլուծությունները, որոնք կիրառվել են ակցիզային հարկի համար, կարող են կիրառվել նաև սուբսիդիաների համար՝ դիտարկելով սուբսիդիան որպես բացասական նշանով հարկ: 8.4 գծապարկերի համար ենթադրենք, որ առաջարկի սկզբնական կորը S_2 -ն է: Եթե արտադրողին միավորի հաշվով սուբսիդիա է փրամադրվել, որը հավասար է AC , առաջարկի նոր կորը կլինի S_1 , և գինը P_1 -ից

կղառնա P: Այս իջեցումը սուբսիդիայի շար փոքր մասն է կազմում: Ներկայումս, գնորդին է հասնում այդ փոքր մասը, իսկ մնացածը մնում է արտադրողին: Նման փրամաբանությամբ, 8.1 և 8.2 գծապարկերները ևս կարող են փոփոխվել՝ սուբսիդիայի սրացման դեպքերը պարկերելու համար:

Եթե սուբսիդիա է փրամադրվում պահանջարկ ներկայացնող կողմին, ապա միակ դեպքը, երբ այդ սուբսիդիայի ոչ մի մասը առաջարկ ներկայացնողին չի հասնի, հազվադեպ կամ ընդհանրապես չհանդիպող պահանջարկի կադարյալ ոչ առաձգականության դեպքն է: Եվ հակառակը, եթե սուբսիդիան փրվում է առաջարկ ներկայացնողին, ապա միակ դեպքը, երբ դրանից պահանջարկ ներկայացնողին ոչինչ չի հասնում, հազվադեպ հանդիպող առաջարկի կադարյալ ոչ առաձգականության դեպքն է: Վերը քննարկված էֆեկտները հավասարիացնում են Արթուր Օկունի հայտնի փոխաբերության արդարությունը, համաձայն որի սուբսիդիաներ փրամադրելը նման է մաղով ջուր կրելուն: Շար հազվադեպ է պարահում, որ ամբողջ սուբսիդիան հասնում է այն կողմին, որի համար այն նախատեսված էր:

Ներկայացված գծապարկերները բնութագրում են հարկերի և սուբսիդիաների հետ կապված սահմանային կամ միջանկյալ դեպքերը: Իրականում, դեպքերը ճյուղավորվում են նվազող ամպլիտուդայով, որը, սկզբունքորեն, անվերջ գործընթաց է: Օրինակ, շարժիչների վառելիքի վրա դրված ակցիզային հարկի մեծացումը, որն իրականացվեց Կոնգրեսի կողմից 1993թ., փեդափոխում է բեռնակիր մեքենաների առաջարկը դեպի ձախ: Ըստ վերևում առաջարկված փրամաբանության, այդ հարկի մի մասը կփոխանցվի բեռնակիր ավտոմեքենաշինության հաճախորդների վրա: Դա կմեծացնի պահանջարկը երկաթուղային փրանսպորտով ապրանքը փեդափոխելու նկարմամբ: Եթե պահանջարկի նման մեծացումը բարձրացնի երկաթուղային փեդափոխումների գները, բեռնակիր մեքենաների համար օգրագործվող վառելիքի վրա հարկային բեռի մի մասը կփոխանցվի երկաթուղային փեդափոխումներ իրականացնող ընկերություններին: Դա, իհարկե, կփոխի այդ ֆիրմաների առաջարկի կորերի դիրքը, և նրանց աճած ծախսերի որոշ մասը կփոխանցվի նրանց մարակարարներին, հաճախորդներին, աշխատողներին և այլն: Տեսականորեն, այսպիսով, հարկային բեռի բաշխումը լրիվ հասկանալու համար, անհրաժեշտ է վերլուծել, թե ինչպես է դրա ազդեցությունը փրամաձվում ամբողջ փրպեսության մեջ՝ իրականացնելով ամբողջ փրպեսության մեջ «ընդհանուր հավասարակշռության» ուսումնասիրությունը: Գործնականում հարկային բեռի բաշխման հիմնահարցերի վերլուծությունը շար ավելի սահմանափակ է: Քաղաքական բանավեճերի թունդ

բռնկման պահերին հարկերի և սուբսիդիաների փոխանցման հետ կապված հարցերը կարող են ընդհանրապես մոռացվել կամ հեփին պլան մղվել:

Կորպորատիվ եկամտահարկ

Կորպորատիվ եկամտահարկը քննարկելուց առաջ նախ անհրաժեշտ է խոսել հարկի կառուցվածքի մասին: Եթե կորպորացիան եկամուտ է ստանում, ապա այն սովորաբար այդ եկամտի մի մասը իրեն է պահում: Այդ եկամուտը կարող է օգտագործվել նոր գործարան կամ սարքավորում գնելու նպատակով, կամ էլ այլ կորպորատիվ նպատակներով: Կորպորացիայի եկամտի մնացորդը բաշխվում է նրա բաժնեդերերի, կորպորացիայի սեփականատերերի միջև: Մնացած շահույթը (որը նաև անվանում են չբաշխված շահույթ) մեկ անգամ հարկվում է կորպորատիվ հարկի դրույքաչափով: Բաշխվող շահույթը երկու անգամ է հարկվում. մի անգամ որպես կորպորատիվ եկամուտ, երկրորդ անգամ՝ որպես բաժնեդերերի անձնական եկամուտ: Նման կրկնակի հարկումը անսովոր երևույթ է: Իրականում, 1909թ., երբ դեռ քիչ ժամանակ էր անցել այս հարկը մտցնելուց հետո, դրա համապատասխանությունը սահմանադրությանը հարցականի փակ դրվեց՝ հիմք ընդունելով կրկնակի հարկման փաստը: 1911թ. Սթոուն Թրեյսի կոմսության Ֆլինթ գյուղում բարձրագույն դատարանը հանդես եկավ ի պաշտպանություն այդ հարկի՝ հիմնավորելով դա նրանով, որ այդ հարկը կրկնակի հարկում չի, այլ հատուկ վճար է կորպորատիվ ձևով բիզնեսը կազմակերպելու արտոնության դիմաց: Այդ արտոնությունն ընդգրկում է սահմանափակ պարասխանարվությունը, որի դեպքում պարտավորելի պահանջները չեն կարող բավարարվել բաժնեդերերի անձնական ունեցվածքի հաշվին, լրացուցիչ միջոցներ հայթայթելու նպատակով բաժնեդերմաների թողարկումը և այլն: Կորպորատիվ եկամտահարկի գանձումը բավականին պարզ դեպք է, հարկապես եթե պարզության համար կատարվեն որոշակի դիտարկումներ այն մասին, թե ինչպես է կորպորացիան արձագանքում այդ հարկին: Սակայն, եթե ընդունենք, որ կորպորացիան կարող է բազում փարբեր արձագանքներ փալ հարկմանը, դեպքը ավելի անորոշ ու բարդ է դառնում: Նախ քննարկենք մի պարզ դեպք:

Ենթադրենք, որ կորպորացիան իրեն դրսևորում է որպես սովորական մրցակցային ընկերություն և ձգտում է առավելագույնի հասցնել իր շահույթը: Այն աշխատողներ է վարձում մինչև այն պահը, երբ աշխատողի բերած սահմանային

եկամույրը հավասար կլինի աշխատավարձի դրույքին, և ձեռք է բերում արտադրության համար անհրաժեշտ այլ գործոններն այնքան, մինչև սահմանային ծախսը հավասարվեն սահմանային եկամրին: Ընկերությունը գնումներ է կատարում և աշխատողներ վարձում մրցակցային շուկաներից, այսինքն նա հանդես է գալիս մյուսների առաջարկած գներն ընդունողի դերում: Նեփաբար այն ոչ մի կերպ չի կարող իջեցնել աշխատավարձերը կամ արտադրության այլ գործոնների գները: Այս դեպքում կորպորացիան չի կարող այլ կողմերին փոխանցել հարկային բեռը: Այն չի կարող փոփոխել պահանջարկը իր արտադրանքի նկատմամբ և չի կարող փոփոխել իր ծախսերի կառուցվածքը: Այսպիսով կորպորացիան շարունակում է թողարկել արտադրանքի նույն քանակը և վաճառել այն նույն գնով: Նարկային բեռը ամբողջությամբ ընկնում է կորպորացիայի վրա: Դա նշանակում է, որ հարկային բեռը ամբողջությամբ բաժնեպերերի վրա է ընկնում: Եթե բաժնեպերերը հիմնականում ստանում են միջինից բարձր եկամուրներ, ինչը և համապատասխանում է իրականությանը, հարկը պրոգրեսիվ է: Բաժնեպերերը կորպորացիայի կապիտալի, ավելի ճիշտ դրա մասնաբաժինների սեփականատերերն են: Նեփաբար, կարելի է ասել, որ այդ հարկը կապիտալի վրա դրվող հարկ է: Ընդունված է նաև ասել, որ կարճաժամկետ ժամանակահատվածում այդ հարկը կորպորատիվ կապիտալի վրա դրվող հարկ է: Եթե ընդունենք, որ շուկաներում առկա է կապիտալի բոլոր տեսակներից ստացվող և հարկմանը ենթարկվող եկամուրների հավասարակշռման միությունը, երկարաժամկետ ժամանակահատվածում այդ հարկը կապիտալի բոլոր տեսակների վրա դրվող հարկ է:

Նկատենք, սակայն, որ նույնիսկ այս բավականին պարզ դեպքում հնարավոր է հարկային բեռի այլ տիպի բաշխում: Քանի որ կորպորատիվ եկամրահարկը կապիտալի վրա հարկ է, այն կնվազեցնի կապիտալի կուտակման արագությունը: Դրա հեղևանքով կնվազի ՆԱԱ-ի աճի արագությունը: Բացի այդ, կորպորատիվ եկամրահարկը կարող է հանդիսանալ նաև աշխատուժի վրա դրված հարկ, քանի որ այն նվազեցում է աշխատուժի եկամուրները կապիտալի սեփականատերերի եկամուրների նվազեցման հետ մեկտեղ:

Այն հարցը, թե արդյոք կորպորացիաները իրականում իրենց դրսևորում են վերոնշյալ կազմակերպությունների պես, որոնք ձգտում էին առավելագույնի հասցնել իրենց շահույթը, էմպիրիկ հարց է: Կորպորացիան, մաքսիմալ շահույթը որպես նպատակ դիտարկելու փոխարեն, պետք է, շահույթի մինիմալ մակարդակի պահանջը բավարարելով, իր առջև շուկայական մասնաբաժինը մեծացնելու նպատակ դնի: Այդ դեպքում կորպորացիան պետք է արձագանքի կորպորատիվ հարկի մեծացմանը՝ իր

գները բարձրացնելով և համակերպվելով շուկայական մասնաբաժնի որոշակի կորուստներ ունենալու հետ: Դրանով իսկ նա կպահպանի իր համար ընդունելի համարվող հարկումից հետո սրացվող եկամուտը: Այս դեպքում հարկի փոքր, սակայն ավելի հավանական է, որ նշանակալի մասը կփոխանցվի սպառողներին: Եթե այն ամբողջությամբ փոխանցվի՝ դա ամենևին էլ կապիտալի հարկում չի հանդիսանա:

Տեսականորեն այդ ընկերությունները ձևափոխում են իրենց գներն այնպես, որ սահմանային ծախսերը հավասար լինեն սահմանային եկամուտներին: Սակայն որոշ կորպորացիաներ կիրառում են հավելագնի մեխանիզմը: Ընկերությունը հաշվում է արտադրության միջին ծախսը և շահույթի համար դրան ավելացնում է որոշակի փոկոս: Եթե կորպորատիվ եկամտահարկը դիտվում է որպես ծախս, ապա այն գնի մեջ է ընդգրկվում է և փոխանցվում առաջ:

Ջոզեֆ Փիչմանը ներկայացնում է տնտեսագետների և գործարարների կողմից այս հարցի վերաբերյալ արված հայտարարություններից քաղվածքներ: Նրանց շարքում են նաև այն տնտեսագետները, որոնք պնդում են, որ դա ընդամենը կապիտալի վրա հարկ է, կամ ոմանց կարծիքով այդ հարկն ամբողջությամբ փոխանցվում է, և կորպորացիան ուղղակի գործում է որպես պետության համար չճանաչված հարկ հավաքող:

Բոլոր հարկերը վերջիվերջո վճարվում են անհատների կողմից: Ներկաբար, կորպորատիվ եկամտահարկի ազդեցությունը գնահատելու համար անհրաժեշտ է պարասխանել «Ո՛վ» հարցին: Ինչպես առաջարկվեց վերևում, հարցը շարքարդ է, և տնտեսագետները այդ հարցի շուրջ փարբեր տեսակետներ են հայտնում: Տնտեսագետների մեծամասնությունը շարքարծր կարծիք չունի կորպորատիվ եկամտահարկի մասին, մասամբ այն պարճառով, որ հարկային բեռը այս դեպքում դժվար է ֆիքսել, մասամբ էլ այն պարճառով, որ այն կապիտալի վրա հարկ է և կարող է նվազեցնել տնտեսական աճը: Սակայն այս հարկը, համենայն դեպս տեսանելի ապագայում, կպահպանի իր գոյությունը: Ինչպես ասվում է. «հին հարկը լավ հարկ է», նկարի ունենալով, որ ավելի հեշտ է երկար ժամանակ գոյություն ունեցող հարկը գանձել, քան դեմ առնել նոր հարկը գործի մեջ դնելու հետ կապված քաղաքական դժգոհություններին: Դրա հետևում թաքնված է 7-րդ գլխում քննարկված «ռացիոնալ անբերություն» կոչվող էֆեկտի փարբերակը:

Գույքահարկ

Ինչպես արդեն նշվեց, գույքահարկը մեծ եկամուտներ է բերում փեղական կառավարություններին և առանձին վարչություններին, հապկապես կրթական վարչություններին: Իրականում, այն հանդիսանում է ենթանահանգային մակարդակում հավաքվող ամենամեծ հարկը: Այն երկար տարիներ ենթարկվել է գիտական քննադատությունների, բայց դեռ չկա այդ հարկի վերացման ոչ մի նախանշան: Գույքահարկից ստացված գումարները Միացյալ Նահանգներում շատ արագ են աճում՝ սկսած 1980թ. 68 միլիարդ դոլարից, հասնելով մինչև 1991թ. 167.9 միլիարդ դոլարի:

Նարկի այս տեսակը շատ վաղուց է հայտնի, այն առաջին սահմանադրությունից շատ ավելի շուտ է ի հայտ եկել: Այս հարկատեսակը շատ պարզ է: Գնահատող պաշտոնյան որոշում է հողափարածքի և շինությունների արժեքը, և հարկային ծառայության համապատասխան բաժնից փվյալ գույքի սեփականատիրոջը հաշիվ է ուղարկվում: Եթե հաշվի համաձայն վճարում չի կատարվում, հարկային ոստիկանությունը կարող է, որոշ ժամանակ հետո, խլել փվյալ գույքի սեփականության իրավունքը և վաճառել այն՝ հարկային և ծախսային պարտքերը ծածկելու նպատակով: Ի տարբերություն անձնական և կորպորատիվ եկամտահարկերի, հողն ու շինությունները չեն կարող թաքցվել: Ներաբար, ամենայն կոմպերենությամբ վերահսկվող գույքահարկը բյուջեն մեծ ու սպասվածին համապատասխանող մուտքերով է ապահովում: Գույքահարկից ստացվող հատույցը բավականին կանխորոշելի է, համեմատած վաճառքից կամ եկամտի վրա հարկերի հետ: Նոդն ու շինությունները, որոնք կազմում են գույքահարկի հիմնական օբյեկտները, մոբիլ չեն, ի տարբերություն եկամտահարկի և վաճառքի վրա հարկի օբյեկտների: Այս բոլոր պարճառներից ելնելով՝ գումարած «հին հարկը լավ հարկ է» սկզբունքի ընդունումը, փեղական կառավարությունները շատ են սիրում գույքահարկը:

Գույքահարկի վերաբերյալ առկա հին և նոր մոտեցումները:

Գույքահարկ վճարող սուբյեկտների, ինչպես նաև կորպորատիվ եկամտահարկ վճարողների հարցը բանավեճերի առարկա է հանդիսանում: Այս հարկի մեծ մասն

ընկնում է բնակարանաշինությունների վրա: Սույն գրքի շրջանակներում հնարավոր չէ ներկայացնել այդ հարցի շուրջ ընթացող ամբողջ բանավեճը, բայց կփորձենք հաջորդ մի քանի պարբերություններում Կրա հեյր մեկտեղ, այդ հարկի ռեգրեսիվ լինելը բխում է նրանից, թե ինչպես է դաշնային հարկային օրենսդրության մեջ դիտարկվում գույքահարկը: Բնակելի տարածքների սեփականատերերը, կազմելով իրենց կողմից վճարման ենթակա հարկերի ցուցակը, կարող են հարկմանը ենթակա եկամուտների հանել գույքահարկերը: Ներկայումս, երբ դաշնային եկամտահարկի վերին սահմանային արժեքը կազմում է 39.6 տոկոս (36 տոկոս + 10 տոկոս՝ 250.000 դոլարը գերազանցող հարկման ենթակա եկամուտների համար), բարձր եկամուտներ ունեցող բնակարանատերերը կարող է գույքահարկի հարկային բեռի յուրաքանչյուր 100 դոլարից դաշնային կառավարությանը վճարել 39.60 դոլար: (Մինչև 1981թ. դաշնային եկամտահարկի վերին սահմանային արժեքը 70 տոկոս էր, այնպես որ բարձր եկամուտներ ունեցող բնակարանատերերը էլ ավելի մեծ գումարներ էին վճարում դաշնային կառավարությանը): Այն փաստը, որ հարուստ բնակարանատերերը վճարում է ավելի մեծ տոկոս, քան աղքատ բնակարանատերերը, իհարկե, կարելի է ավելացնել ռեգրեսիվության վերաբերյալ փաստարկներին:

Վարձակալները վճարում են գույքահարկ, որը թաքնված է իրենց վարձակալության վճարի մեջ: Որպես մեկ ընդհանուր խումբ, նրանք ունեն ավելի ցածր միջին եկամուտներ, քան սեփականատերերը: Ներկայումս, վարձակալ-սեփականատեր տարբերությունը հարկի հեյր կապված հարցում ևս ավելանում է ռեգրեսիվության փաստարկներին: Կոմերցիոն նպատակներով օգտագործվող հողատարածքների և շինությունների դեպքում հարկային բեռի մի մասը մնում է սեփականատիրոջը՝ որպես կապիտալի վրա հարկային բեռ, մի մասն էլ փոխանցվում է այդ հողատարածքներում և շինություններում սպեղծվող ապրանքներն ու ծառայությունները սպառողների վրա: Նրանց փոխանցվող գումարի մեծությունը կախված է առաջարկի և պահանջարկի հարաբերական առաձգականությունից, ինչը ցույց է տրվել նախորդ բաժիններից մեկում:

Նին մոտեցումը շատ համոզիչ է թվում և այն ընդունված է եղել երկար տարիների ընթացքում: 1970-ականներին ի հայտ եկավ նոր մոտեցումը գույքահարկի

նկատմամբ: Նոր մոտեցման համաձայն, գույքահարկը, ըստ էության, կապիտալի վրա դրվող հարկ է: Մենք գիտենք, որ կապիտալի նկատմամբ սեփականության իրավունքը անցնում է նրանց, ովքեր բարձր եկամուտներ ունեն: Իրականում, կասկած չի հարուցում այն հարցը, որ հարստությունը շատ ավելի անհավասարաչափ է բաշխվում, քան եկամուտները: Նեփաբար, եթե գույքահարկը կապիտալի վրա հարկ է, ապա այն պրոգրեսիվ է: Սակայն, արդյո՞ք այն հարկ է կապիտալի վրա: Գույքահարկի այն մասը, որը վերաբերվում է գործարաններին, ադմինիստրատիվ շենքերին, խանութներին և այլն, անկասկած կապիտալի վրա հարկ կհամարվի: Վարձակալական բնակարանային ֆոնդը ոչ պակաս եկամուտ բերող միջոց է: Եթե ակտիվների փարբեր փեսակների շահույթի նորմաները ձգտում են հավասարության, ապա հարկի ընդհանուր էֆեկտն է՝ իջեցնել հարկումից ստացվող շահույթի նորման բոլոր կապիտալ միջոցների համար: Իսկ ի՞նչ կարելի է ասել բնակարանատերերի մասին, որոնք վարձով չեն փրամադրում իրենց բնակարանները: Եթե դիֆարենք բնակարանը՝ որպես սպառման առարկա, ինչպիսին են, օրինակ, կոշիկները, ապա հին մոտեցումը կարդարացնի իրեն: Սակայն բնակելի փարածքները, ի փարբերություն կոշիկների, ձեռք են բերվում ոչ միայն շահագործման նպատակներով: Դրանք նույնպես, համեմայն դեպս որոշ աստիճանով, կապիտալ միջոցներ են: Շինությունը, որը ապահովում է ֆիզիկական ապաստան, նաև հանդիսանում է հարկային ապաստան, ինֆլացիայից պաշտպանության միջոց և վարկային միջոցների օգնությամբ իրականացվող ներդրում: Այն փունը, որտեղ այսօր բնակվում է կոնկրետ ընտանիք, վաղը կարող է վարձով փրվել: Ըստ էության, մեկ ընտանիքի բնակության համար նախատեսված օբյեկտների 10 միլիոնից ավելին ցանկացած պահի կարող են փրվել վարձով: Դա կազմում է Միացյալ Նահանգների մեկ ընտանիքի համար նախատեսված շինությունների մոտ 1/6-ը և վարձով փրվող օբյեկտների մոտ 1/3-ը:

Նոր մոտեցումը հնարավոր կլինե՞ր կիրառել ամբողջ երկրի մասշտաբով միևնույն գույքահարկի դրույքաչափեր ունենալու դեպքում: Իսկ ի՞նչ կարելի է ասել փարբեր փեղերում գույքահարկի փարբեր դրույքաչափերի առկայության դեպքի մասին: Այդ դեպքում արդյունքները նույնը կլինեն, ինչ ակցիազային հարկի դեպքում: Պարկերացրեք երկու հարևան քաղաքներ, որոնցում գույքահարկի միևնույն դրույքաչափն է սահմանված: Այնուհետև քաղաքներից առաջինը մեծացնում է այդ դրույքաչափը: Այդ քաղաքում կոմերցիոն նպատակներով օգտագործվող գույքի արժեքը կընկնի, քանի որ ավելցուկային հարկային բեռը նվազեցնում է հարկմանը ենթարկված եկամուտները, և այդ գույքը դառնում է համեմատականորեն ոչ գրավիչ:

Նեպեսաբար, հարկային բեռի մի մասն ընկնում է գույքի սեփականատերերի վրա: Այժմ ենթադրենք, որ մի քանի կազմակերպություններ առաջին քաղաքից տեղափոխվում են երկրորդ քաղաք, որտեղ գույքահարկի դրույքաչափը նույնն է մնացել: Դա դեպի ձախ կտեղափոխի այդ կազմակերպությունների առաջարկի կորը՝ առաջին քաղաքում: Դա իր հերթին կհանգեցնի գների աճի, որի հետևանքով հարկային բեռի որոշակի բաժինը կընկնի սպառողների վրա: Այդ արդյունքները նույնությամբ կրկնում են այն արդյունքները, որոնք կստացվեին, եթե քաղաքներից մեկը ակցիզային հարկ մտցներ. այդ դեպքում ևս հարկային բեռը կբաշխվեր արտադրողների և սպառողների միջև: Լրացուցիչ էֆեկտներ կդիտվեն այն քաղաքում, որտեղ տեղափոխվել են բիզնես-ընկերությունները: Կոմերցիոն նպատակներով օգտագործվող գույքի նկատմամբ պահանջարկի աճը կհանգեցնի գույքի գների աճին, ինչը շահավետ կլինի այդ գույքի սեփականատերերի համար: Նոր եկած ընկերությունների ապրանքների և ծառայությունների առաջարկի կորերը կտեղափոխվեն աջ, ինչը կբերի գների իջեցմանը: Դրանից կշահեն սպառողները, բայց կտուժեն երկրորդ քաղաքում ի սկզբանե գործող այդ ապրանքներն ու ծառայություններն առաջարկող ընկերությունները:

Ո՞ր մոտեցումն է ավելի տարածված և ընդունելի. հինը, թե՛ նորը: Դիտարկելով հարկի ընդհանուր ազդեցությունը ազգային տնտեսության վրա՝ գիտնականների մեծ մասը նախապաշարվությունը տալիս է նոր մոտեցմանը: Սակայն, խոսելով հարկային տարբերությունների և այդ տարբերությունների փոփոխությունների մասին տարբեր տեղերում, ակցիզային հարկի օրինակի վրա հիմնված քիչ առաջ ներկայացված մոտեցումը ավելի ընդունելի է: Այն փաստը, որ գիտնականների կարծիքները հարկի վերաբերյալ այդքան ծայրահեղորեն են տարբերվում, և այն, որ նույնիսկ, եթե լրիվ ընդունենք նոր մոտեցումը, գույքահարկը այնուամենայնիվ կպարունակի և կապիտալի վրա հարկի և ակցիզային հարկի հարկանիշները, ապացուցում է, թե որքան բարդ է իրականում գնահատել հարկը և դրա ազդեցությունը:

Եկամտահարկ

Միացյալ Նահանգների ֆիսկալ համակարգում ամենամեծ եկամուտներ բերող դաշնային եկամտահարկը երևի թե ամենաբարդերից մեկն է՝ հարկային բեռի բաշխման տեսանկյունից: Այս հարկն ուսումնասիրող մասնագետների հիմնական եզրակացությունն այն է, որ այն շատ քիչ է փոխանցվում այլ կողմերին, քանի որ

աշխատութի առաջարկի վրա այդ հարկի դրույքաչափը գրեթե չի ազդում: Եթե աշխատութի առաջարկը ոչ առաձգական է, ապա եկամտահարկը չի ազդում աշխատավարձի դրույքի վրա: Եթե դա այդպես է, ապա հարկը չի փոխանցվում եկամուտ ստացողից երրորդ կողմին: Այս դեպքում իրավիճակը նման է ակցիազային հարկի այն դեպքին, երբ հարկը սահմանվում է կարարյալ ոչ առաձգական առաջարկ և որոշ չափով առաձգական պահանջարկ ունեցող ապրանքի համար: Նավասարակշռող գինը չի կարող փոխվել, և, հետևաբար, հարկային բեռնի ոչ մի մաս չի փոխանցվում առաջ: Ամբողջ բեռը մնում է վաճառողին (այս դեպքում վաճառողը սեփական աշխատութի առաջարկողն է): Նմանաբիպ դարողություններ կարող են արվել՝ կապված նահանգային մակարդակում գանձվող եկամտահարկի հետ: Միակ ճշգրտումն այսպեղ այն է, որ հարկան նահանգներում հարկային դրույքաչափերի փոփոխությունը կարող է հանգեցնել ակցիազային հարկի էֆեկտին:

Եկամտահարկը չի կարելի մեծ չափով փոխանցել երրորդ կողմին, այն առանձնապես չի ազդում աշխատանքի ինքենսիվության մակարդակի վրա և խելամիտ սահմաններում կարող է սահմանվել այն մակարդակում, որը նախընտրում է հասարակությունը՝ Կոնգրեսում իր ներկայացուցիչների միջոցով:

Այսպիսով, փոփոխագեղների մեծամասնությունը կարծում է, որ դա շար արդյունավետ հարկ է: Ակնհայտ է, որ հասարակությունը այդ հարկին այնքան էլ լավ չի վերաբերվում: Զինթոնի վարչակազմի կողմից առաջարկված «գործարուներին ուղղված մանդատի» պարճառը հենց այն էր, որ գերիշխող էր այն կարծիքը, թե հասարակությունը ավելի կնախընտրի այդ մանդատը, քան նույն գումարների հավաքումը դաշնային եկամտահարկի միջոցով: Սակայն, ըստ երևույթին, եկամտահարկի մոտեցումն ավելի առաջադիմական է, քան գործարուներին ուղղված մանդատը, որի հետևանքով ծախսերի մի մասը կփոխանցվի ապրանքների և ծառայությունների գներին և աշխատավարձերին: Սակայն դա քաղաքական րեսանկյունից լավ փաստարկ չէ: Կրկին ի հայտ է գալիս «ռացիոնալ անարբերության» խնդիրը:

Սպասարկման վճարներ

1991թ. դրությամբ Միացյալ Նահանգներում կառավարության բոլոր մակարդակները միասին վերցրած հավաքագրեցին ավելի քան 290 միլիարդ ԱՄՆ դոլարի սպասարկման վճար: Դրանք պետական ծառայությունների մատուցման դիմաց գանձվող վճարներ են: Ծառայությունները մատուցվում են պետության

կողմից, սակայն դրանք իրական հանրային բարիքներ չեն՝ այդ տերմինի տրամաբանական իմաստով, քանի որ հնարավոր են օգտվողների բացառություններ:

Դաշնային մակարդակում գանձվող սպասարկման ամենախոշոր վճարը գանձվում է փոստային ծառայությունների դիմաց: Նահանգի մակարդակով սպասարկման վճարների ամենամեծ մասը բաժին է ընկնում կրթությանը՝ առաջին հերթին պետական համարսարանների համար գանձվող վճարներին:

Տեղական մակարդակում ամենախոշոր գանձումներն իրականացվում են կոմունալ ծառայությունների բնագավառում՝ երկրորդ տեղում թողնելով հիվանդանոցներին, երրորդում՝ ջրամատակարարումը և կոյուղին: Սպասարկման վճարը նույնացվում է սպառողի օգուտի հարկման հետ և դրա հիմքում ընկած է սպառողի օգտակարության սկզբունքը (հիշեք ամենասկզբում բերված բենզինի վրա ակցիզային հարկի օրինակը): Այնպիսի ծառայությունների դիմաց վճարումը, իֆչայիսին են, օրինակ կոյուղին և աղբի հավաքումը, մի համայնքում իրականացվում է սպասարկման վճարների տեսքով, մյուսում՝ հարկերի: Որոշ դեպքերում, օրինակ, պետական համալսարանում ուսում ստանալու դեպքում, ծախսերի մի մասն իրականացվում է սպասարկման վճարների տեսքով, մյուս մասը ստացվում է հարկային եկամուտներից:

Սպասարկման վճարի տրամաբանական հիմնավորումներից մեկը սահմանային օգտակարությունն է: Նիմնականում, սպառողը օգտվում է ծառայությունից մինչև սահմանային օգտակարությունը հավասարվի գնին: Երբ գինը հավասարվում է սահմանային ծախսին, դա տրանում է ռեսուրսների արդյունավետ բաշխմանը:

Ինչպես նշվեց 6-րդ գլխում, նույնիսկ նվազող ծախսերի մենաշնորհի դեպքում հնարավոր է թե՛ հատուցել ծախսերը, և թե՛ հասնել սահմանային օգտակարության՝ «երկփեղկ» գների համակարգի շնորհիվ:

Սպառողի օգտակարության վրա հիմնված վճարը շատ քաղաքացիներ գրավիչ են համարում, քանի որ այն արդար է թվում: Այն գրավիչ է թվում նաև այն պարճառով, որ չի հանդիսանում հարկ: Նրանք, ովքեր տվյալ ծառայությունից չեն օգտվում, չեն հակառակվի այդ գանձումին, ի տարբերություն հարկերի: Քաղաքի վարչության անդամների համար քաղաքականապես ավելի նախընտրելի կլինեն սպասարկման վճարները, քան սեփականության հարկերի վճարները:

Տեղական ինքնակառավարման մարմիններում, որտեղ պաշտոնյաների մեծ մասը հարուստ բնակիչներն են, կարող է դիմադրություն առաջանալ, եթե անցում կատարվի հարկերից սպասարկման վճարներին, որի պարճառը հարկային նվազեցումներն են: Եթե ծառայության դիմաց վճարվում է գույքահարկով, ապա

վճարվածի մի մասը վերականգնվում է դաշնային և նահանգային եկամտահարկերի նվազեցումներով, ինչը փեղի չի ունենում սպասարկման վճարների դեպքում: Սակայն, չնայած այս բոլորին, հեղինակի կարծիքով, նման իրավիճակ շարժառիթ է ստեղծվում:

Սպասարկման վճարի դեմ հնչող միակ փաստարկն այն է, որ այն հեռանում է վճարունակության սկզբունքից և նվազեցնում է հարկերի և գանձումների ընդհանուր արդյունավետությունը:

Խիստ էզալիփար կողմնորոշում ունեցող անհարը կանգի, որ այս դեպքում «հավասարության մեջ կորուստները (սեփական միջոցների)» ավելի մեծ են, քան արդյունավետությունից ենթադրվող օգուտները (գործունեությունից ստացվող մուրքերը, եկամուտները):

ԴԲԱՄԱՇՆՈՐՆ

Միացյալ Նահանգներում գոյություն ունի միջկառավարական դրամաշնորհների վարընթաց մեծ հոսք: 1991թ. նահանգների կառավարություններին փոխառվող դաշնային դրամաշնորհների ընդհանուր գումարը կազմում էր 143.5 միլիարդ դոլար: Դաշնային օգնության ևս 19.2 միլիարդ դոլարը շրջանցելով՝ նահանգների կառավարություններին անցավ անմիջապես փողական կառավարությունների փոփոխությանը: Նահանգային կառավարությունից փողական կառավարությանը փոխանցված ամենախոշոր գումարը կազմել է 182.7 միլիարդ դոլար:

«Տեղական կառավարություն» հասկացությունը ընդգրկում է փարբեր կիսապետական և հանրային կազմակերպություններին ևս, ինչպես օրինակ՝ կրթության, ջրամատակարարման, կոյուղու վարչությունները և այլն, որտեղ կրթության վարչությունները հանդիսանում են միջկառավարական ամենամեծ օգնության կամ, այլ խոսքով ասած, ֆինանսական միջոցների ստացողները: Դաշնային քաղաքների ծավալի աճի մեծ մասը փեղի է ունեցել 1960-ականների վերջին և 1970-ական թվականներին: Նախկինում որպես ՆԱՏՈ-ից կամ նահանգների և փողական համախառն ծախսերից փոխառ՝ դաշնային քաղաքները որոշ չափով նվազեցին 1980-ականներին, սակայն շարունակեցին մնալ շարժառիթ ավելի բարձր մակարդակում, քան մինչև 1960-ականները:

Նշար է հստակորեն ասել, թե այս մեծ վարընթաց հոսքի պատճառը որն էր: Սովորաբար, թվով 535 կոնգրեսականների մոտ համակարծրություն չի լինում, և

բյուջեբային հափկացումներին վերաբերվող բոլոր օրենքները և օրենսդրական նախագծերը մեծ փոխզիջումների արդյունք են հանդիսանում:

Դաշնային կառավարությունը ավելի քիչ զսպվածություն է ցուցաբերում հարկային գործունեություն իրականացնելիս, քան նահանգային և տեղական կառավարությունները՝ փնտրելով մրցակցության արդյունքներից խուսափելով: 1960-ական և 1970-ական թվականներին կառավարության՝ խնդիրները լուծելու գործում ազատական կողմնորոշումը տարավ սոցիալական և շրջակա միջավայրի մի շարք ծրագրերի դաշնային ֆինանսավորմանը:

1950-ականներին և 1960-ականներին արտադրողականության սրընթաց աճը նշանակեց, որ մեկ շնչի հաշվով մասնավոր սպառումը կարող է աճել մեկ շնչի հաշվով պետական ծախսերի աճի հետ մեկտեղ:

Երբ 1970-ականներին և 1980-ականներին արտադրողականության աճը դանդաղեց, մասնավոր-պետական հափվածների փոխհարաբերությունների և համագործակցության գործընթացի արդյունքների նկատմամբ վերաբերմունքն ավելի զգայուն դարձավ:

1960-ականներին ազգային եկամտի սահմանման քեյնսյան տեսակետը որոշ չափով նույնպես պաշտպանեց խոշոր վարընթաց տրանսֆերտների գաղափարը: Մի շարք փնտրագետներ միևնույն ժամանակ կարծում էին, որ եթե դաշնային բյուջեն հավասարակշռվում է նախքան լրիվ զբաղվածությանը հասնելը, ապա հետագա ավելացումները, զսպելով համախառն պահանջարկի աճը, թույլ չեն տալիս փնտրությանը հասնել լրիվ զբաղվածության մակարդակին: Այս էֆեկտը կոչվեց «ֆիսկալ զսպման» էֆեկտ: Ֆիսկալ զսպման էֆեկտները կարող են սպեղծվել դաշնային կառավարության կողմից նահանգներին տրանսֆերտների տրամադրումով, որոնք այնուհետև կծախսվեն վերջիններիս կողմից: Դա կմեծացնի համախառն պահանջարկը և կտանի փնտրությունը դեպի լրիվ զբաղվածություն: Ներկայում դաշնային բյուջեի մեծ դեֆիցիտի պայմաններում ֆիսկալ զսպման էֆեկտը անհամոզիչ է թվում, եթե ոչ սխալ: Բայց կար ժամանակ, երբ դրան շար լուրջ էին վերաբերվում: Նշենք, որ Ուոլթեր Նելլերը Քեննեդիի նախագահության ժամանակ Տնտեսական խորհրդատուների խորհրդի նախագահ է եղել և դրա պրոպագանդիստներից մեկն էր:

Նամախառն վարընթաց տրանսֆերտների նշանակալի մասը հափկացվում է «մարդկային ռեսուրսներին» վերաբերվող հարցերին, օրինակ՝ մեծ հափկացումներ են կատարվում անվճար և արտոնյալ բժշկական օգնության պետական ծրագրի հիմնադրամ (Medicaid):

Պետք է ասել, որ նման ծախսերը անհրաժեշտություն են, և ավելի նպատակահարմար է, որ դրա համար միջոցներ հատկացնի դաշնային կառավարությունը, այլ ոչ թե ենթաազգային կառավարությունները: Նրանք, ովքեր ուղղորդվում են հասարակական ընտրության գաղափարախոսությամբ, պետք է շեշտը դնեն «տրանսֆերտներ որոնող» քաղաքական վարքագծի արդյունքների վրա:

Կոնգրեսի կոնկրետ շարժառիթներից և քայլերից անկախ՝ պետական ֆինանսներին վերաբերվող գրականության մեջ հիմնականում վարընթաց տրանսֆերտները արդարացվում են հետևյալ հիմնավորումներով: Սակայն պետք է նկատել, որ կարող է նշանակալի փոփոխություն լինել դրանց *արդարացման* և *պատճառների* միջև:

1. *Արտաքին էֆեկտներ:* Եթե դիտարկվող հանրային բարիքը կապված է մեծ արտաքին էֆեկտների հետ, որոնք հատում են տրանսֆերտ ստացող կառավարության սահմանները, ապա այդ կառավարությունը, ձեռքի տակ ունենալով միայն սեփական միջոցները, կձգտի գործունեության արտաքին ֆինանսավորմանը: Ավելի խոշոր կառավարությունը կարող է շրկել դրությունը՝ իր վրա վերցնելով այդ ապրանքների և ծառայությունների ապահովման հետ կապված ծախսերի մի մասը: Այն սկզբունքը, համաձայն որի կառավարությունը, որը վճարում է ծառայության դիմաց, պետք է իրագործի համապատասխանեցման աշխատանքներ այն ոլորտում և այն տարածքում, որի վրա տարածվում են նշված ծառայության ազդեցությունները, երբեմն անվանում են համապատասխանության սկզբունք:
2. *Դոնոր և ստացող կառավարությունների միջև հանրային բարիքներին վերաբերվող նախապատվությունների տարբերությունը:* Եթե ազգային կառավարությունը ունի այնպիսի նախապատվություններ հանրային բարիքների նկատմամբ, որոնք չեն համապատասխանում տեղական կառավարությունների նախապատվություններին, ապա այն կարող է խրախուսել տեղական կառավարություններին ապահովել այդ բարիքները՝ օգտագործելով դրամաշնորհները:
3. *Տեղական ֆիսկալ հնարավորություններում առկա տարբերությունները:* Նարկերի և դրամաշնորհների համապեղ կիրառությունը կարող է հանգեցնել միջոցների փոխանցմանը կառավարության բարգավաճող ենթաազգային միավորներից ավելի աղքատներին: Այդ թեմայի շուրջ առաջարկներ է ներկայացրել Կոնգրեսի առաջ Դիք Նեթգերը: Նա նշում է, որ նահանգային և տեղական հարկերը ռեգրեսիվ դառնալու միտում ունեն, քանի որ նահանգային և տեղական

կառավարությունները համարձակություն չունեն պրոգրեսիվ հարկում իրականացնել՝ վախենալով, որ ամենահարուստ բնակիչները և ամենահաջողակ գործարարները կմեկնեն իրենց փարածաշրջանից: Դաշնային կառավարությունը այս առումով չունի պրոգրեսիվ հարկման էֆեկտների հետ կապված մրավախություններ: Այսպիսով, ենթաազգային կառավարությունների՝ դրամաշնորհների հետ կապված մեծ հույսեր կապելը կարող է հանգեցնել կառավարության բոլոր մակարդակներում պրոգրեսիվ հարկման ծավալների ընդլայնմանը:

ԴՐԱՄԱՇՆՈՐՀՆԵՐԻ ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ

Դրամաշնորհների վերաբերյալ ճիշտ պարկերացում կազմելու համար անհրաժեշտ է հասկանալ, թե ինչպես են դրամաշնորհները ազդում դրանք ստացող կառավարության վրա: Դրամաշնորհները կձևափոխեն ստացող կառավարության ծախսերի կառուցվածքը, ինչպես նաև կազդեն ստացող կառավարության կողմից ծախսվող ամբողջ գումարի վրա: Այս հարցերը քննարկելու նպատակով դրամաշնորհները բաժանենք երեք հիմնական խմբերի:

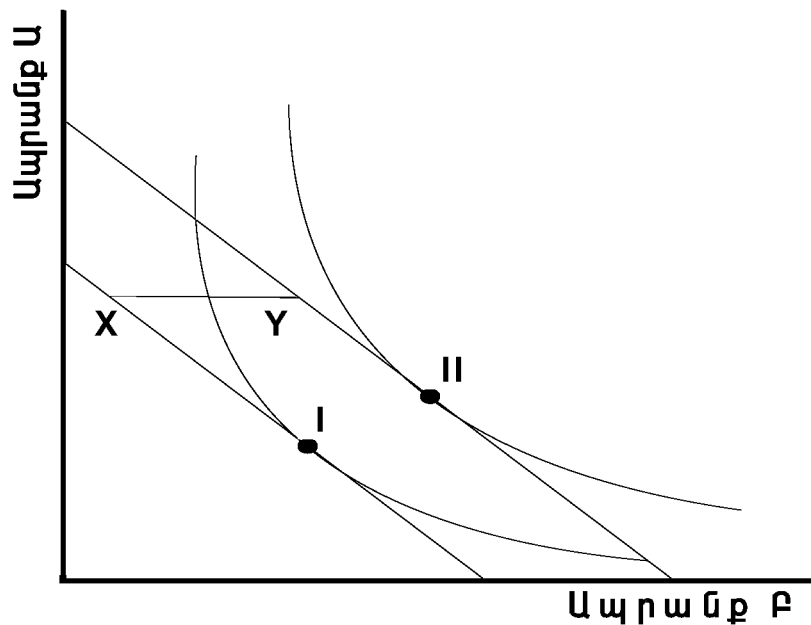
1. *Առանց պայմանականությունների* դրամաշնորհները: Սրանք տրանսֆերտներ են, որոնց տրամադրման հետ կապված ըստ էության չի դրվում որևէ նախապայման, և դրանց վրա չի ազդում այն, թե ինչպես է ստացող կառավարությունը ծախսում իր դրամական միջոցները: Դրա օրինակ է տեղական կառավարությանը մեկ շնչի հաշվով տրվող օգնությունը: Դրա լավ օրինակ էր նաև դաշնային կառավարության կողմից պետական ընդհանուր եկամուտների բաշխումը (General Revenue Sharing), որն այսօր դադարեցվել է:

2. Անսահմանափակ ժամկետով մասնակի դրամաշնորհներ: Այս դեպքում դոնորը ֆինանսավորում է ստացողի գործունեության որոշակի մասնաբաժինը՝ առանց որևէ սահմանափակումների՝ մինչև ծրագրի ավարտը: Այսպիսով, ստացողի գործունեությունից է կախված, թե որքան կտրամադրի դոնորը: Դաշնային կառավարության կողմից նահանգներին Medicaid-ի ֆինանսավորումը դրա մի օրինակ է:

Սոցիալական օգնությունը ևս մի օրինակ է: Նիմնականում, օգնություն տրամադրելու պահանջի մասին որոշումը ընդունվում է տեղական կառավարության կողմից, և ներգրավվող միջոցները հավաքվում են կառավարության բոլոր երեք օղակներից:

Գծապատկեր 8.5

Դրամաշնորհ՝ առանց պայմանականությունների



Դրամաշնորհը, որը հավասար է XY հատվածին, տեղափոխում է բյուջեպային գիծը իր սկզբնական դիրքին զուգահեռ դեպի աջ: Դրամաշնորհ ստացող կառավարության ծախսերը տեղափոխվում են I շոշափման կետից II շոշափման կետը:

3. *Սահմանափակ ժամկետով մասնակի ֆինանսավորման դրամաշնորհներ:* Այս դեպքում դոնոր կառավարությունը ապահովում է դրամական միջոցների կոնկրետ գումար ստացող կառավարության կողմից ծախսվող յուրաքանչյուր դոլարի դիմաց, ընդհուպ մինչև դոնոր կառավարության կողմից նախորոշված որոշակի սահմանին հասնելը:

Առանց պայմանականությունների դրամաշնորհը, առնվազն տեսականորեն, ստացող կառավարության համար ունի միայն եկամտային էֆեկտ, որովհետև այն չի փոխում այն գների համակարգը, որոնց առնչվում է կառավարությունը: Վերոնշյալ դրամաշնորհներն առաջացնում են գնային կամ փոխարինման էֆեկտներ, որովհետև դրանք իջեցնում են կոնկրետ ապրանքների և ծառայությունների գները ստացող կառավարության համար, որոնք կարող են ֆինանսավորվել այդ դրամաշնորհների

միջոցով: Այսպիսով, փրամաբանական է ենթադրել, որ դրանք կազդեն սփացողի վարքագծի վրա մի քիչ այլ կերպ, քան լրիվ ֆինանսավորման դրամաշնորհները:

Քննարկենք սփացողի վարքագծի փարբերությունները դրամաշնորհների այս երեք տեսակների փրամադրման դեպքում:

Նամարենք սփացող կառավարությանը իր օգտակարությունը մաքսիմիզացնող «անհափ»: Սակայն մի փոքր վերապահումով պետք է մոտենալ խնդրին, քանի որ սփացող կառավարությունը իրականում անհափ չէ, և երբեմն կարող է հարց առաջանալ, թե ո՞ւմ օգտակարությունն է իրականում մաքսիմիզացվում:

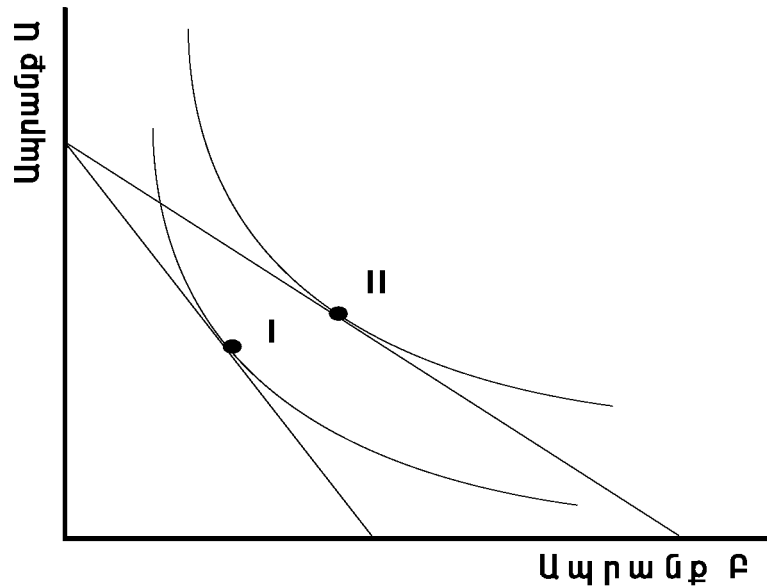
Գծապատկեր 8.5-ում պատկերված է «առանց պայմանականությունների դրամաշնորհների» էֆեկտը: Տեղական բյուջեի գիծը ուղղակի տեղափոխվում է դեպի աջ՝ իր սկզբնական դիրքին զուգահեռ: Տեղական կառավարությունը այժմ կարող է ավելի շատ ծախսել թե Ա, և թե Բ ապրանքների վրա:

Մենք պետք է ելնենք այն ենթադրությունից, որ տեղական կառավարությունը ապահովում է միայն երկու տեսակի հանրային բարիքներ կամ էլ, որ կոորդինատային հարթության մի առանցքը ներկայացնում է մեկ կոնկրետ ապրանք, ինչպես օրինակ, կրթությունը կամ ոստիկանությունը, իսկ մյուս առանցքը ներկայացնում է մնացած բոլոր ապրանքները:

5-րդ գլխում մենք ցույց տվեցինք, որ ռացիոնալ, օգտակարությունը մաքսիմիզացնող անհափը կգերադասի սփանալ տրված մեծության օգնություն, որի վրա որևէ պայմաններ չեն դրված, բացի նրանից, որ դոնորի կողմից որոշված մի շարք ապրանքների համար նվազեցված գներ են սահմանվել: Ճիշտ նույն դատողությունները կարելի է անել տեղական կառավարությունների համար: Սակայն, կրկին, պետք չէ մոռանալ, որ տեղական կառավարությունները իրականում անհափներ չեն՝ մեկ միասնական կարծիքով, մտածելակերպով և նախապաշարվածություններով:

Գծապատկեր 8.6

Անսահմանափակ ժամկետով մասնակի ֆինանսավորման դրամաշնորհ



Փոփոխելով ֆինանսավորված բարիքի գինը և անփոփոխ թողնելով մնացած բարիքների գները՝ դրամաշնորհը փոխում է բյուջեարային գծի թեքությունը և տեղափոխում հավասարակշռության կետը I-ից II-ը:

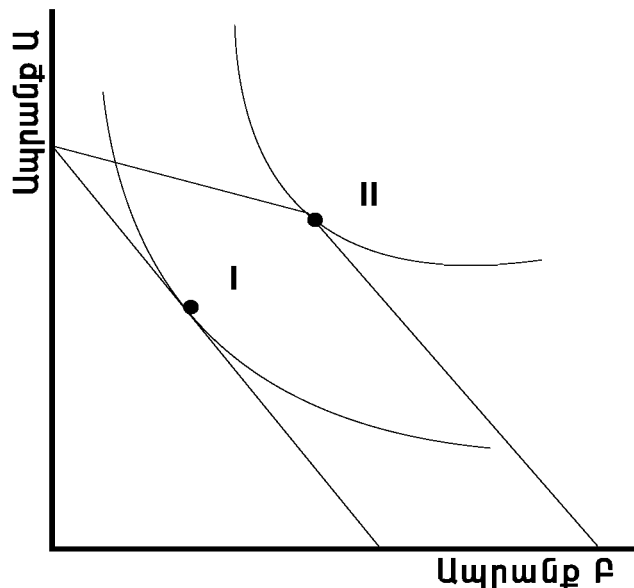
8.6 գծապատկերում պատկերված է անսահմանափակ ժամկետով մասնակի ֆինանսավորման դրամաշնորհի արամադրման դեպքը: Այսպես բյուջեարային գծի թեքությունը փոխվում է: Ենթադրելով, որ Բ ապրանքի համար տեղի է ունենում 50 տոկոս դաշնային ֆինանսավորում՝ տեսնում ենք, որ բյուջեարային գիծը Բ առանցքով աջ է տեղափոխվում՝ կրկնապատկելով աբսցիսների առանցքի հետ հարման կետի՝ առանցքի սկզբնակետից հեռավորությունը, սակայն Ա առանցքի հետ դրա հարման կետը մնում է նույնը: Այսպես, ինչպես և նախորդ դեպքում, առկա է եկամտի էֆեկտը, սակայն դիտվում է նաև գնային էֆեկտ, քանի որ Բ ապրանքի միավորի գինը նվազել է դրամաշնորհի հաշվին: Բ ապրանքի համար կարարվող համախառն ծախսերը կաճեն: Դժվար թե դա կարող է այլ կերպ լինել: Ապրանքի շուկայական գինը մնում է անփոփոխ, սակայն ապրանքի յուրաքանչյուր միավորի դիմաց տեղական կառավարությունը այժմ կիսով չափ ավելի քիչ է ծախսում իր սեփական միջոցներից: Իսկ թե արդյոք կաճեն, թե՝ կնվազեն տեղական կառավարության՝ Բ ապրանքի հաշվին ընդլայնված սեփական միջոցները, կախված կլինի եկամտից և այդ

ապրանքի նկատմամբ տեղական կառավարության պահանջարկի գնային առաձգականությունից:

Եթե դրամաշնորհը կազմում է տեղական կառավարության եկամտի շատ փոքր մասը, մենք կարող ենք անտեսել եկամտի էֆեկտը: Այդ դեպքում մենք կարող ենք ասել, որ եթե պահանջարկի գնային առաձգականությունը 1-ից բարձր է, ապա տեղական կառավարության կողմից՝ Բ ապրանքը ձեռք բերելու համար սեփական միջոցների օգտագործումը կաճի: Եթե գնային առաձգականությունը 1-ից ցածր է, տեղական կառավարության սեփական միջոցների օգտագործումը կնվազի:

Գծապատկեր 8.7

Սահմանափակ ժամկետով մասնակի ֆինանսավորման դրամաշնորհ



Մինչև դրամաշնորհի՝ իր սահմանին հասնելը բյուջեպային գծի թեքությունը սկզբնական գծի թեքությունից տարբեր է: Սահմանին հասնելուց հետո բյուջեպային գիծը նույն թեքությունն է ձեռք բերում, ինչ ուներ առաջ՝ մինչև դրամաշնորհի ստացումը: Ինչպես ցույց է տրված, դրամաշնորհը առաջացնում է ինչպես եկամտային, այնպես էլ փոխարինման էֆեկտները: Սակայն եթե շոշափման II կետը բյուջեպային գծի ծովածքից ներքև է, ապա առկա է միայն եկամտային էֆեկտը՝ ինչպես Գծապատկեր 8.5-ում պատկերված լրիվ ֆինանսավորման դրամաշնորհի դեպքում:

8.7 գծապարկերում պարկերված է սահմանափակ ժամկետով մասնակի ֆինանսավորման դրամաշնորհի դեպքը: Ուշադրություն դարձնենք նոր բյուջեբային գծի թեքությանը: Մինչև դրամաշնորհի սահմանին հասնելը նոր բյուջեբային գիծը ունի այլ թեքություն, քան հին բյուջեբային գիծը, ճիշտ այնպես, ինչպես անսահմանափակ ժամկետով մասնակի ֆինանսավորման դրամաշնորհի դեպքում: Սակայն, երբ հասնում ենք սահմանափակ ժամկետով մասնակի ֆինանսավորման դրամաշնորհի սահմանին, և այլևս ոչ մի գումար չի սպասվում դոնորից, նոր բյուջեբային գծի թեքությունը զուգահեռ է դառնում հին բյուջեբային գծին, քանի որ Բ ապրանքի յուրաքանչյուր լրացուցիչ միավորը ձեռք է բերվում միայն տեղական կառավարության սեփական միջոցներով:

Այժմ եկեք քննարկենք, թե ինչպես տեղական կառավարությունները կարձագանքեն դրամաշնորհերի այս երեք տեսակներին: Անսահմանափակ ժամկետով լրիվ ֆինանսավորման դրամաշնորհի դեպքում տեղական կառավարությունը կարող է մեծացնել իր ծախսերը դրամաշնորհի ամբողջ գումարի կամ դրա մի մասի չափով և այսպիսով, օգտագործել դրամաշնորհի մնացած մասը հարկերի նվազեցման համար: Նախավոր է, որ ամբողջ դրամաշնորհը օգտագործվի ծախսերը նվազեցնելու համար:

Սկզբունքորեն, եթե տեղական կառավարությունը իրոք լինել օգտակարությունը մաքսիմիզացնող, անսահմանափակ ժամկետով լրիվ ֆինանսավորման դրամաշնորհը և իր ռեզիդենտների կողմից վճարվող հարկերի համապարասխան նվազեցումը կամ, այլ կերպ ասած, իր ռեզիդենտների՝ հարկումից հետո եկամուտների մեծացումը համարժեք կլինեին նրա համար: Այդ դեպքում կառավարության համար խնդիր կհանդիսանա այնպես հավասարակշռել լրացուցիչ ծախսերը և հարկային նվազեցումները, որ սահմանային դեպքում հանրային ծառայությունների վրա ծախսված դրամաշնորհի մեկ դոլարը այնքան արդյունք/օգուտ բերի, որքան բերում է մասնավոր սպառման վրա ծախսվող մեկ դոլարը: Օրինակ, ենթադրեք, որ սահմանային դեպքում այս հավասարակշռությունը խախտվել է, ու դրամաշնորհի մեկ դոլարը ավելի քիչ է բերում, և ամբողջ անձնական եկամուտների 10 տոկոսը ծախսվել է հարկերի վրա, որոնք տեղական կիրառություն են գտել: Այս դեպքում ճիշտ կլինի, որ դրամաշնորհից ստացված գումարի յուրաքանչյուր մեկ դոլարից 90 ցենտը ուղղվի հարկերի նվազեցմանը, իսկ 10 ցենտը՝ աճած պետական ծախսումներին:

Իրականում, արդեն վաղուց հայտնի է, որ անսահմանափակ ժամկետով լրիվ ֆինանսավորման դրամաշնորհը շատ ավելի մեծ չափով է մեծացնում տեղական

ծախսերը, քան ռեզիդենտների՝ հարկումից հետո ստացվող եկամուտները: Այն երևույթը, որ անսահմանափակ ժամկետով լրիվ ֆինանսավորման դրամաշնորհը ավելի հաճախ «հասնում է» տեղական կառավարությանը ու չի կիսվում քաղաքացիների հետ, Արթուր Օկունի կողմից սահմանվեց որպես «թռուցիկի» էֆեկտ: Ավելի ուշ այդ տերմինի կիրառությունը տարածվեց Էդվարդ Գրամիլիսի կողմից: Այս իրողությունը համընկնում է բյուրոկրատական վարքագծի հասարակական ընտրության տեսության հետ: Այսպես չի վարվի ոչ խորաթափանց, լավագույնս տեղեկացված և ռացիոնալ պետությունը, ոչ էլ լավ տեղեկացված բարյացակամ բռնակալը:

«Թռուցիկի» էֆեկտը կարող է ծառայել որպես նախազգուշացում, որ տնտեսական խիստ դափողությունների տեսական արդյունքները պետք է լինեն տրամաբանական, ընդհանրական, օգտակարությունը մաքսիմիզացնող վարքագիծը պետք է հիմնվի հարկման և ծախսելու վարքագծերի հետ կապված քաղաքական իրողությունների մասին գիտելիքների վրա:

Այժմ դիտարկենք անսահմանափակ ժամկետով մասնակի ֆինանսավորման դրամաշնորհը:

Դրամաշնորհի այս տեսակը պետք է ավելի մեծ չափով մեծացնի տեղական ծախսերը՝ մեկ դոլարի հաշվով, քան թե անսահմանափակ ժամկետով լրիվ ֆինանսավորման դրամաշնորհը: Դրա ապացուցում է, որ եկամտի էֆեկտի հետ մեկտեղ այս դեպքում, ինչպես արդեն նկատվել է, առկա է փոխարինման էֆեկտը:

Սահմանափակ ժամկետով մասնակի ֆինանսավորման դրամաշնորհը ավելի քիչ է ազդում տեղական ծախսերի վրա, քան անսահմանափակ ժամկետով մասնակի ֆինանսավորման դրամաշնորհը, եթե երկուսի դեպքում էլ ֆինանսավորման մասնաբաժինը նույնն է, որովհետև առկա է դրամաշնորհի մաքսիմալ մեծության վրա սահմանափակումը:

Էմպիրիկ հետազոտությունները ցույց են տվել, որ հաճախ դրամաշնորհի տեսակը շարքի ազդում համախառն ծախսումների մեծության վրա: Սահմանափակ ժամկետով մասնակի ֆինանսավորման դրամաշնորհի դեպքում մենք նկատում ենք, որ դրամաշնորհով ֆինանսավորված բյուջեբային գծի մի մասը զուգահեռ է՝ առանց ֆինանսավորման բյուջեի գծին:

Եթե շոշափման կետը այդ զուգահեռ սեգմենտի վրա է, ապա, տեսականորեն, էֆեկտը կլինի նույնը, ինչ անսահմանափակ ժամկետով լրիվ ֆինանսավորման դրամաշնորհի դեպքում: Դոնորի համար այս դրամաշնորհը տարբերվում է մյուսից,

քանի որ այն հասկացվում է որևէ նպատակով, բայց տեղական կառավարության համար այն ընդամենը լրացուցիչ եկամուտ է:

Մեր վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ դաշնային ֆոնդերից մաքսիմալ գումարներ ստանալու նպատակով նահանգներն ու տեղական կառավարությունները ավելի շատ են ծախսում իրենց գործառնությունների մեծ մասի վրա, քան դա պահանջվում է օրենքով: Քանի որ մասնակի ֆինանսավորման դրամաշնորհների մեծ մասը սահմանափակ ժամկետով ֆինանսավորման դրամաշնորհներ են, որոնք ունեն բավականին ցածր սահման, նահանգների և տեղական կառավարությունները չեն ձգտում ծախսել նպատակային ծառայությունների վրա ավելին, քան նրանք արդեն ծախսում են: Դա դաշնային ծախսումների սահմանի՝ փոխարինման կամ գնային էֆեկտներից արդյունավետ կերպով խուսափելու արդյունք է: Մենք կարող ենք համարձակորեն պնդել, որ սահմանափակ ժամկետով դրամաշնորհները, որոնց սահմանը համապատասխանում է տեղական ծախսերի բավականին ցածր մակարդակին, իրենց ազդեցության տեսանկյունից համարժեք են առանց սահմանափակումների, ընդհանուր նպատակներով տրվող դրամաշնորհներին:

Գրականության մեջ հանդիպում է նաև այն կարծիքը, որ շատ դեպքերում անսահմանափակ մասնակի ֆինանսավորման դրամաշնորհները չեն խթանում ընդհանուր ծախսումները ավելի, քան դա անում են դրամաշնորհների մյուս տեսակները: Միակ հնարավոր բացատրությունն այն է, որ տեղական կառավարության տեսանկյունից, ինչպես նաև անհատի տեսանկյունից, ամենալավ փողը այն փողն է, որը ձեռք է բերվում առանց որևիցե պարտավորությունների ամրագրման: Տեղական պաշտոնյաները կարող են բավականին հմտորեն ստացվող միջոցները ավելի «ազատ» օգտագործելու գործում, քան դա նախատեսում են դրոշմները: Նման մրցակցությունում, երբ դրոշմ կառավարության պաշտոնյաները տեղական պաշտոնյաների ձեռքերը կապելու ուղի են փնտրում, իսկ տեղական պաշտոնյաները առավելագույն ազատություն են փնտրում, վերջինները ավելի հաճախ են հաղթանակ տանում, քանի որ նրանք ավելի մոտ են գտնվում գործունեության ասպարեզին և ավելի շատ գիտեն դրա մասին: Կարող է նաև պարահել, որ որոշ դեպքերում այն գումարը, որ տեղական կառավարությունը ցանկանում է ծախսել որոշակի գործառնությամբ իրականացնելիս, խիստ ֆիքսված է օրենքով, մանդատով, տեխնիկական պահանջով: Այս դեպքում նրա պահանջարկը այդ հարցի նկատմամբ կարող է շատ ցածր առաձգականություն ունենալ: Այս իրավիճակում մնում է միայն եկամտի էֆեկտը:

Այսպիսով, անսահմանափակ ժամկետով մասնակի ֆինանսավորման դրամաշնորհը տեղական կառավարության համար նույնն է, ինչ անսահմանափակ ժամկետով լրիվ ֆինանսավորման դրամաշնորհը:

Այն գաղափարը, որ դրամաշնորհերի տարբեր տեսակներին հատուկ էֆեկտները հաճախ կարող են նույնը լինել, ծնում է հնարավոր քաղաքականության մեկ հնարավոր տարբերակ: Այն պահանջում է դրամաշնորհային ծրագրերի թվի նվազեցում և առանձին փոքրածավալ դրամաշնորհերի իրագործում: Ըստ երևույթին, դրանից հետո վարչական ծախսերը կնվազեն՝ մեծ չափով չնվազեցնելով արտաքին ծախսերը: Նման փոփոխություն իրագործվեց Նիքսոնի վարչակազմի կողմից՝ անվանվելով «նոր ֆեդերալիզմ», որը հետագայում պահպանվեց ու զարգացվեց բոլոր հաջորդող վարչությունների կողմից:

ՆԱՐԿԱՅԻՆ ՆԵՐՈՒՄՆԵՐԻ ՆԱՅԵՑԱԿԱՐԳ

Տնտեսության մեջ, որտեղ ՆԱԱ-ի 1/3-րդը շրջանառվում է կառավարության միջոցով, դժվար է գերազնահատել հարկման և ծախսման համակարգերի ազդեցությունը տնտեսության վրա:

1967 թ. Սպենլի Սուռեյը, որը բավականին տեսական, ոչ պրակտիկ մրաձեղակերպ ունեցող մարդ էր և հանդիսանում էր Միացյալ Նահանգների Դաշնային ռեզերվային համակարգի (գանձապետարանի) փոխքարտուղարը, առաջարկեց հարկային ներույժների հիմնադրույթը: Գաղափարն այն էր, որ ավանդական ձևով եկամուտների տվյալ հոսքը հարկելու անհնարինությունը, ըստ էության, հիմք է հանդիսանում տվյալ բարիքի հետ կապված պետական ներույժների կամ այդ բարիքի ֆինանսավորման համար: Սակայն, քանի որ հարկային և ծախսային քաղաքականությունները առանձին են սահմանվել, այս նույնությունը չի նկատվել:

Չկարողանալ հարկել եկամուտների հոսքը, որը սովորաբար հարկման օբյեկտ է հանդիսանում, ըստ էության նշանակում է պարտքի ներույժ: Եվ, ինչպես առաջարկվեց դրանից առաջ, հանրահաշվական իմաստով, պարտքը ներելը չի տարբերվի նվեր տալուց: Այսպիսով, բառացիորեն կամ հանրահաշվական իմաստով հարկային ներույժ ուղղակի դրամաշնորհ է:

Սուռեյը պնդում էր, որ գործնական քաղաքական իմաստով, սակայն, կա մեծ տարբերություն մի կողմից դրամաշնորհների և մյուս կողմից՝ ծախսումների և հարկային ներումների միջև:

Երբ Կոնգրեսին վերաբերվող խոսակցությունները և հասարակական կարծիքը շոշափում են դաշնային ծախսումների նվազեցման և վերահսկման թեման, այս հարկային ներումները երբեք չեն նշվում:

Այնուամենայնիվ, պարզ է, որ եթե այդ հարկային գումարների նկատմամբ ցուցաբերվի պարզաճ վերաբերմունք, ինչպես բյուջեի ծախսումներին վերաբերվող հարցերի մի մասի նկատմամբ, դրանք մեխանիկորեն կընկնեն Կոնգրեսի և Բյուջեային Կոմիտեի ուշադրության կենտրոն: ...Այսինքն այդ խնդրի նկատմամբ չկա համապարասխան մոտեցում:

1971 թ. Ադմինիստրատիվ և Բյուջեային դաշնային վարչությունը /ԱԲՎ (OMB)/ սկսեց հրապարակել դաշնային հարկային ծախսումների տարեկան գնահատականները:

Նիմնական մեթոդը, որի միջոցով ԱԲՎ-ն որոշում է, թե որն է հարկային ներումը, շատ պարզ է: Եկամտի ցանկացած հոսք, որը, դաշնային հարկային օրենսդրության համաձայն չի ենթարկվում դաշնային հարկման, դիտարկվում է որպես հարկային ծախս սպեղծող: Նարկային ներման մեծությունն իրենից ներկայացնում է ԱԲՎ-ի կողմից հաշվարկված եկամուտների գումարն է, որը չի ստացվել:

ԳԼՈՒԽ 9

ԾԱԽՍԵՐԻ ԵՎ ՕԳՈՒՏՆԵՐԻ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆԸ³⁶

Թարգմանիչ և խմբագիր՝ Սերյոժա ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ

Ընկերությունը, որը արտադրական գործունեություն է ծավալում՝ շահույթ ստանալու նպատակով, կամ դեռ մտածում է որոշակի ապրանք կամ ծառայություն արտադրելու շուրջ, չի հեղափոխվում նրանով, թե հասարակության սրտացած օգույնները կատարած ծախսերից արդյոք ավելի շատ են, թե՛ պակաս:

Նրա համար բավարար է ստանալ շուկայի ազդակներն այն ամսին, թե ինչ կստանա նա վաճառված ապրանքների դիմաց և թե որքան նա պետք է վճարի արտադրության գործոնների համար:

Արտաքին էֆեկտների առկայությունը ամենևին էլ չի հուզում ընկերություններին: Նասարակությունը կարող է ընտրել՝ արհամարհել դրանք, թե միջամտել շուկայի բնականոն գործունեությանը սուբսիդիաների, վճարների, հարկային արտոնությունների կամ օրենսդրական կարգավորման միջոցով: Նման միջամտությունները կազդեն ընկերությունների վրա՝ շուկայական ազդակների միջոցով: Այնուամենայնիվ, արտաքին էֆեկտներն առանձին վերցրած ընկերություններն երբեմն իրենց խնդիրը չեն համարում:

Իրավիճակն այլ է կառավարության համար, որն արտադրում է հանրային բարիքներ, կամ մտածում է դրանք մատակարարելու շուրջ:

Ջուր հանրային բարիքների դեպքում հիմնականում բացակայում են շուկայում պահանջարկ ներկայացնող կողմի գնային ազդակները, որոնք կարող էին կառավարությանը հուշել, թե որքան ապրանք մատակարարել և ինչ գնով:

Այդ գնային ազդակների նպատակն է ցույց տալ կառավարությանը, թե հանրային բարիքի ինչպիսի ծավալ է նախընտրում ստանալ հասարակությունը: Ի տարբերություն ընկերությունների, պետությանը պետք է մտածել արտաքին էֆեկտների հարցը, քանի որ, ինչպես արդեն նշվել է, արտաքին էֆեկտների գոյությունը փոխանցության մեջ պետական միջամտությունը արդարացնող առաջին պարզառն է:

³⁶ John M. Levy *Essential Microeconomics for Public Policy Analysis*, 105-127. Copyright . 1995 by Praeger. Reproduced with permission of Greenwood Publishing Group, Inc., Westport, CT.

Խառը հանրային բարիքի դեպքում, որի համար պետությունը վճարներ է գանձում, հիմնական խնդիրը այն գինը կամ գների համակարգը որոշելն է, որը փոխհատուցում ավելի արդյունավետ կլինի՝ ամբողջ հասարակության կարվածքով: Սա շատ ավելի բարդ հարց է, քան ցանկացած խնդիր, որի հետ առնչվում են գործարար կազմակերպությունները:

Ընկերության համար խնդիրը շատ ավելի փոքր է. ինպիսի՞ն պետք է լինի գինը կամ գնային համակարգը, որպեսզի համապատասխանի ընկերության նպատակին՝ լինի դա շահույթը առավելագույնի հասցնելը, թե դրա հետ կապված այլ նպատակ, օրինակ վաճառքի ծավալը կամ շուկայական սեփական բաժնի մեծացումը:

Նախագծերը գնահատելու գործում կառավարությանն աջակցելու համար ստեղծված գործիքը օգուտների և ծախսեր վերլուծությունն է:

Սխալ կլինի մտածել, որ պետական մակարդակում հիմնական ներդրումային որոշումները ընդունվում են միայն հիմնվելով օգուտների և ծախսերի ուսումնասիրությունների վրա, ծախսերի հետ կապված գրեթե բոլոր որոշումների հիմքում ամենամեծ տեղը պարկանում է քաղաքական նպատակներին և շարժառիթներին:

Ճիշտ է, որ օգուտների և ծախսերի ուսումնասիրությունները օգնում են պարզաբանել ներդրումային որոշումներին վերաբերվող «կողմ» և «դեմ» փաստարկները և, ընդհանուր առմամբ, օգնում են որոշումների ընդունման գործընթացը դարձնել ավելի ռացիոնալ:

Պատշաճ և օբյեկտիվ կերպով իրականացված օգուտների և ծախսերի վերլուծությունը կարող է օգնել նախագծերի միջև ընտրություն կատարելու գործում: Ճիշտ կլինի նաև ասել, որ օգուտների և ծախսերի ուսումնասիրություններ են պահանջվում դաշնային ֆինանսավորման ծրագրերի շատ տեսակների համար: Բացի այդ, Կոնգրեսն ու պետական գործակալությունները պահանջում են նման վերլուծություն անել բազմաթիվ դեպքերում:

Քաղաքականության ձևակերպման ու վերլուծության գործընթացում ընդգրկված մարդու համար օգուտների և ծախսերի վերլուծության բնագավառում գիտելիքների փիրապետումը շատ օգտակար կլինի, նույնիսկ եթե այդ մարդը երբեք էլ չի կատարելու նման ուսումնասիրություն: Նկարագրելով 1986-1987թթ. Կոնգրեսի բյուջեպային վարչությունում իր աշխատանքն ու ստացած փորձը՝ Էդվարդ Գրանլիխը գրում է.

«Զարմանալի էր նաև տեսնել, թե որքան հաճախ է կիրառվում օգուտների և ծախսերի վերլուծությունը Վաշինգտոնում:

Կոնգրեսի բյուջեբային վարչությունը քաղաքական տարբեր հարցերի, օրինակ, թթվային անձրևի, աշխարավարձի մինիմալ մակարդակի, պետական ծառայության աշխատատեղերի, մասնակի ֆինանսավորման դրամաշնորհների, առողջապահական ծառայությունների ապահովման դեպքում ծախսերի արդյունավետության, պետական պաշտպանության հետ կապված խնդիրների վերաբերյալ վերլուծական հաշվետվություններ է պարտաստում: Ես զգացի, որ, ուսումնասիրելով այդ հաշվետվությունները, շարունակաբար քիչ թե շատ վերհիշում են իմ հին գիտելիքները ծախսերի և օգուտների վերլուծության բնագավառում...»

Ծախսերի և օգուտների վերլուծության նպատակը առաջարկվող նախագծի կամ ծրագրի օգուտների և ծախսերի հնարավորին լիարժեք հաշվարկումն է:

Եվ օգուտները, և ծախսերը ներկայացվում են իրենց ներկա արժեքով, որպեսզի հնարավոր լինի համեմատություններ կատարել: Ծախսերի և օգուտների վերլուծությունը, այսպիսով, կարող է ցույց տալ, թե որն է առաջարկվող գործողություններից զուտ օգուտը՝ լինի այն դրական, թե բացասական: Սովորաբար, ոչ բոլոր ծախսերն ու օգուտները հնարավոր է քանակապես արտահայտել: Վերլուծաբանի առաջադրանքն է քանակական տեսանկյունից ներկայացնել այն, ինչը հնարավոր է քանակապես արտահայտել, և, որքան հնարավոր է պարզ և համակարգված կերպով ներկայացնել այն, ինչը հնարավոր չէ քանակապես արտահայտել:

ԾԱԽՍԵՐԻ ԵՎ ՕԳՈՒՏՆԵՐԻ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅԱՆ ՆԻՄՆԱԿԱՆ ՆԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Ծախսերի և օգուտների վերլուծության մեջ հանդիպող հիմնական հասկացությունները ֆինանսական գործից և միկրոտնտեսագիտությունից են: Դրանցից մի քանիսը ներկայացված են ստորև:

Դիսկոնտային գործակից: Այն վճարի չափը, որը պետք է ստացվի ապագայում, ավելի փոքր արժեք ունի, քան նույն վճարը, որը ներկայում է ստացվում: Ենթադրենք, որ դուք ունեք մեկ տարի հետո 100 դոլար ստանալու երաշխիք:

Ենթադրենք նաև, որ ներկայումս փոկոսադրույքը 6 փոկոս է: Եթե դուք ներկայումս ունեք 94.34 դոլար, ապա կարող եք այդ գումարը ներդնել 6 փոկոս փոկոսադրույքով և մեկ փարի հետո կունենաք 100 դոլար: Այս դեպքի համար հաշվարկը հետևյալն է. $94.34 \text{ դոլար} \times 1.06 = 100 \text{ դոլար}$:

Եթե մենք դիսկոնտավորենք 100 դոլարը 6 փոկոսով մեկ փարվա համար, մենք կստանանք 94.34 դոլար: Այս դեպքում հաշվարկը կլինի հետևյալը. $100 \text{ դոլար} \times 1/1.06 = 94.34 \text{ դոլար}$:

Նկատենք, որ 1.06-ը և 1/1.06-ը հակադարձ մեծություններ են: Եթե մենք ուզում ենք ստանալ որոշակի գումարի ապագա արժեքը, օգտագործում ենք փոկոսադրույքը: Իսկ եթե ուզում ենք ստանալ ապագայում ստացվող գումարի ներկա արժեքը, պետք է օգտագործենք դիսկոնտային գործակիցը:

Տոկոսադրույքը արտահայտում է ռիսկը, սպասվող ինֆլացիան և իրական հարստության մեծացումը, որը կարող է ապահովել ապրանքների և ծառայությունների արտադրության մեջ ներդրումներ կատարելը: Դիսկոնտային գործակիցը արտահայտում է նույն բանը՝ ուղղակի ապագայից ներկային անդրադառնալով:

Դիսկոնտավորված ներկա արժեք: Դրամական հոսքերի դիսկոնտավորված ներկա արժեքը ստացվում է դիսկոնտավորված արժեքների գումարումով, ինչպես ցույց է տրված ստորև: Եթե մեկ փարի հետո մենք պետք է ստանանք 100 դոլար և դրանից հետո 100 դոլարի հավասար փարեկան եկամուտներ՝ 4 փարվա ընթացքում, ընդ որում բոլոր դեպքերում փոկոսադրույքը 6 փոկոս է, ապա ներկա արժեքը կլինի հավասար.

$$\begin{aligned} \text{Ներկա արժեք} &= 100 \times 1.06 + 100 \times 1.06^2 + 100 \times 1.06^3 + \\ &100 \times 1.06^4 + 100 \times 1.06^5 = 421.24 \text{ դոլար} \end{aligned}$$

Կարող ենք ստանալ նաև հակառակ արդյունքը: Եթե ներկայումս ունենք 421.24 դոլար, որը ներդնում ենք 6 փոկոս փոկոսադրույքով, ապա այն հետագա 5 փարիներին կբերի փարեկան 100 դոլար դրամական հոսքեր:

Ինֆլացիայի վերաբերյալ սպասումները կարող են իրենց մեծ ազդեցությունն ունենալ փոկոսադրույքի վրա, քանի որ դրա մասին տեղեկությունները հեշտ կարելի է գտնել թերթերի ֆինանսական էջերում: Ինֆլացիայի հետ կարելի է երկու ձևով վարվել.

1. Բոլոր հաշվարկները պետք է իրական արժեքներով կատարվեն: Դրանից ելնելով՝ դիսկոնտային գործակիցը պետք է իրական տոկոսադրույքի հիման վրա հաշվարկվի: Իրական տոկոսադրույքը անվանական տոկոսադրույքն է, որը հաշվի է առնում ինֆլացիան: Օրինակ, եթե տոկոսադրույքի անվանական արժեքը 7 տոկոս է, իսկ ինֆլացիայի տոկոսը՝ 3, ապա իրական տոկոսադրույքը 4 տոկոս է: Նենց այս թիվն էլ պետք է օգտագործվի հաշվարկների համար:
2. Նաշվարկների ժամանակ կարող են օգտագործվել անվանական արժեքներ ունեցող մեծությունները, որոնք ապագայում կանխատեսում է ստանալ վերլուծաբանը: Օրինակ, ենթադրենք խճուղու կառուցումից սպասվող օգուտներից մեկը երթևեկողների ժամանակի խնայողությունն է: Ըստ երևույթին, քանի որ դուրսի արժեքը ինֆլացիայի հետևանքով ընկնում է, երթևեկողների ժամանակային ծախսումների դրամական արժեքը կաճի: Եթե վերլուծաբանը կանխատեսում է ինֆլացիայի 3 տոկոս, և երթևեկողի ժամանակի 1 ռուպեի արժեքը 20 ցենտ է, ապա մեկ րարի հետո երթևեկողի 1 ռուպեի արժեքը կլինի $20 \times 1.03 = 20.6$ ցենտ, իսկ երկու րարի հետո՝ $20 \times 1.03^2 = 21.22$ ցենտ:

Առաջին մոտեցումը ավելի հեշտ է և ավելի հաճախ է օգտագործվում: Բայց երկուսն էլ ընդունելի ու կիրառելի են: Ամենակարևորը այս երկու մոտեցումները չխառնելն է:

Սպառողի ավելցուկ: Այս հասկացությունը քննարկվեց 3-րդ գլխում: Սպառողի ավելցուկ հասկացությունը օգտագործվում է նախագծի օգուտները գնահատելու համար: Եթե որևիցե ծառայության վրա գին է դրված, օրինակ, ճանապարհից օգտվելու համար վճար է գանձվում, ապա այս դեպքում օգուտը ոչ միայն ստացվող եկամուտներն են, այլև սպառողի ավելցուկը, որն ընկած է գնի գծի և պահանջարկի կորի միջև ընկած փարածքում: Եթե ոչ մի գին էլ չի սահմանված, ապա պահանջարկի կորից ներքև ընկած ամբողջ փարածքը սպառողի ավելցուկն է:

Արտադրողի ավելցուկ: Այս հասկացությունը նույնպես քննարկվել է 3-րդ գլխում: Ցանկացած նախագծի օգուտներն ամբողջացնելով՝ անհրաժեշտ է նաև չմոռանալ արտադրողի զուտ օգուտների մասին:

ՈՐՈՇ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԴԱՏՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Ծախսերի և օգուտների վերլուծության ժամանակ հիմնական որոշումներից է այն, թե որ ծախսերն ու օգուտները պետք է հաշվի առնվեն: Խոշոր նախագծի դեպքում պետությունը պետք է որոշի նախագծի իրականացման սահմանները և անպեսի այն ծախսերն ու օգուտները, որոնք այդ սահմաններից դուրս են առաջանում: Որոշ ուսումնասիրությունների համար, սակայն, փվյալ սահմաններից դուրս առաջացող էֆեկտները ևս պետք է հաշվի առնվեն: Շատ դեպքերում, որպես ուսումնասիրության ոլորտ ընդունվում է փվյալ պետության սահմաններում գտնվող քաղաքը, նահանգը կամ էլ աշխարհագրական շրջանը: Բայց, ամեն դեպքում, անհրաժեշտ է որոշակի սահմաններ որոշել:

Ուսումնասիրությունների արդյունքները կարող են նշանակալիորեն փարբերվել՝ կախված նրանից, թե ինչպես են ընտրված սահմանները: Եթե փվյալ պետական նախագիծը կոչված է աջակցելու փվյալ շրջանում տնտեսական աճին, ապա ուսումնասիրությունների արդյունքները, որոնք սահմանափակված են փվյալ շրջանի փարածքով, շատ ավելի ճիշտ ու համապատասխան կլինեն: Բայց եթե այդ աճի մի մասը կապված լինի հարևան շրջաններից այդ շրջան բիզնես-ընկերությունների տեղափոխման հետ, ապա ավելի բարձր փարածքային մակարդակում արված հետազոտությունները շատ ավելի վատ արդյունքներ ցույց կտան:

Բացի ուսումնասիրության սահմաններից, պետք է որոշել, թե որ մոտեցումն ենք նախընտրելու՝ ընդհանուր հավասարակշռության սկզբունքը, թե՝ մնացած աշխարհի անփոփոխ մնալու սկզբունքը: Օրինակ, շինարարական նախագծի ծախսերից մեկը աշխատուժն է: Արդյո՞ք ծախսերի և օգուտների վերլուծության համար պետք է ուղղակի հաշվառել աշխատուժի արժեքը, թե՞ պետք է նաև դիտարկել, թե ինչպես այդ նախագծում փվյալ աշխատուժն ընդգրկելը կազդի տնտեսության մյուս հատվածներում աշխատավարձի դրույքաչափերի վրա: Ընդհանուր առմամբ, պետք է ասել, որ, որքան ավելի մեծ է նախագիծը, այնքան ավելի հաճախ է օգտագործվում ընդհանուր հավասարակշռության մոտեցումը:

Եվս մեկ կարևոր հարց է դիսկոնտավորման դրույքի ընտրությունը: Ինչպիսի՞ դիսկոնտային գործակից պետք է կիրառվի: Կապիտալ ներդրումների համար դիսկոնտային գործակիցը որոշելիս մի փարբերակ է՝ իրականացնել կապիտալի շուկաների ընդհանուր վերլուծությունը: Երկարաժամկետ և ցածր ռիսկային ներդրումների՝ օրինակ, AAA տեսակի կորպորատիվ պարտավորումների կամ 30 փարի

մարման ժամկետով պետական պարտավորումների փոկոսադրույթները ցույց են տալիս, թե ինչ դրույքաչափով են շուկաները դիսկոնտավորում ապագան: Ծախսերի և օգուտների վերլուծությանը վերաբերվող գրականության մեջ քննարկվում է ևս մի տարբերակ, որն է դիսկոնտավորման սոցիալական գործակիցը: Այդ գործակցի արժեքն ավելի ցածր է, քան այն, որը մենք կստանանք կապիտալի շուկաները վերլուծելու հետևանքով: Այս տարբերակի հիմքում ընկած է այն հայտարարությունը, որ մեր հասարակությունը ոչ բավարար չափով է ներդնում, սակայն չափազանց շատ է սպառում: Եթե դա այդպես է, ապա մենք պետք է ավելի շատ ներդնենք: Նվազող սահմանային հատույցի օրենքի համաձայն յուրաքանչյուր հաջորդ ներդրման շահույթի նորման ավելի ցածր կլինի, քան նախորդ ներդրման շահույթի նորման: Դա ենթադրում է, որ ներդրումները, որոնց շահույթի նորման ավելի ցածր է, քան կապիտալի շուկաներում սահմանված ընթացիկ փոկոսադրույթը, արդարացված են: Սոցիալական շահույթի նորմայի վերաբերյալ կա բազմաթիվ գրականություն:

Եթե ծախսերն ու օգուտները տարբեր ժամանակահատվածներում են աճում, ապա դիսկոնտավորման դրույքի ընտրությունը կարող է շատ մեծ ազդեցություն ունենալ ծախսերի և օգուտների հարաբերության և, հետևաբար, նախագիծը շարունակելու որոշման վրա: Դա լավ երևում է ստորև բերված ծախսեր-օգուտակարություն վերլուծության օրինակի վրա:

Աղյուսակ 9.1

Դրամական վճարումների ներկա արժեքը՝ 10 փոկոս դիսկոնտային գործակցի դեպքում

Սկզբնական գումարը	Դիսկոնտային գործակից	Տարիների թիվը	Ընդամենը	Հավելածը վերջին տարում
\$1,000	10%	10	\$6,144.57	\$385.54
\$1,000	10%	20	\$8,513.56	\$148.64
\$1,000	10%	30	\$9,426.91	\$57.31
\$1,000	10%	40	\$9,779.00	\$22.09
\$1,000	10%	50	\$9,914.81	\$8.52
\$1,000	10%	100	\$9,999.27	\$.07
\$1,000	10%	200	\$10,000.00	\$5.27 x 10 ⁻⁶
\$1,000	10%	Անվերջություն	\$10,000.00	\$.00

Աղբյուրը՝ հաշվարկները կատարվել են՝ օգտվելով սպորն բերված աղյուսակում ներկայացված համակարգչային ծրագրից:

0-ից մեծ ցանկացած դիսկոնֆային գործակցի դեպքում ապագա ծախսերի և օգույների ներկա արժեքը գնալով փոքրանում է և դրանք վերջիվերջո անհայտանում են: Աղյուսակ 9.1-ում ներկայացված է այդ էֆեկտը պարունակող դեպքը, որտեղ 1,000 դոլարը դիսկոնֆավորվում է փարեկան 10 փոկոսով: Նկատենք, որ 100-ից անվերջություն ընկած ժամանակահատվածում ներկա արժեքը մեծանում է ընդամենը 10,000,00 դոլար - 9,999,27 դոլար = 73 սենթով:

Այն ընթերցողը, որն ունի BASIC ծրագրավորման գործիք ունեցող համակարգչից օգտվելու հնարավորությունը, կարող է հեշտությամբ տեսնել դիսկոնֆավորման էֆեկտները՝ ներմուծելով ստորև բերված ծրագիրը և տարբեր արժեքներ տալով ստացված վճարների, դիսկոնֆային գործակցի և տարիների թվի մեծություններին: Ուղղակի աշխատացրեք ծրագիրը և ներմուծեք վճարների, դիսկոնֆային գործակցի և սկզբնական ու վերջնական տարվա արժեքները: Վերջնական տարվա արժեքը ներմուծելուց հետո, համակարգիչը կիրականացնի հաշվարկները և ցույց կտա ներկա արժեքը և հաշվարկի վերջնական տարում ներկա արժեքի փոփոխության մեծությունը:

Ok

l i s t

```
10 INPUT "discount rate as a decimal", RATE
```

```
20 INPUT "sum", SUM
```

```
30 INPUT "beginning year", A
```

```
40 INPUT "end year", B
```

```
50 FOR J = A TO B
```

```
60 X = SUM * 1 / (1 + RATE) ^ J
```

```
70 TOTAL = TOTAL + X
```

```
80 NEXT
```

```
90 Print "TOTAL" TOTAL
```

```
100 PRINT "AMOUNT ADDED IN LAST YEAR" X
```

Ok

run

```
discount rate as a decimal .06
```

```
sum 1000
```

```
beginning year 1
```

```
end year 30
```

```
TOTAL 13764.84
```

```
AMOUNT ADDED IN LAST YEAR 174.1104
```

Ok

Եթե օգտագործվում է ավելի փոքր դիսկոնֆային գործակից, ապա ապագա հոսքերն ավելի դանդաղ են փոքրանում, սակայն վերջիվերջո, այնուամենայնիվ, անհայտանում են: Աղյուսակ 9.2-ում ներկայացվում են փարեկան ստացվող և 1000 դոլար կազմող դրամական հոսքերի արժեքները, որոնցից ընդամենը 1 փոկոսն է դիսկոնֆավորված:

Ապագա հոսքերը դիսկոնֆավորելը շար կարևոր է ֆինանսական կառավարման մեջ, քանի որ, ինչպես արդեն ասվեց, դիսկոնֆավորման գործակիցը հակադարձ է փոկոսադրույթին: Օրինակ, եթե ընդունենք, որ մենք պետք է իրականացնենք շրջապատող միջավայրի պաշտպանություն, որի օգուտները մեծ մասամբ կստանան մեր հարյուրերորդ և հազարերորդ սերունդները, ապա ցանկացած դիսկոնֆային գործակից, որը 0-ից բարձր կլինի, սխալ կլինի օգտագործել, քանի որ 0-ից մեծ ցանկացած դիսկոնֆային գործակցի դեպքում, ինչպես ցույց տրվեց նախորդ աղյուսակներում, վերջիվերջո չափազանց նվազում է ցանկացած ապագա իրադարձության արժեքը: Եթե դուք կարծում եք, որ բնության որոշ յուրահատուկ երևույթներ շար ավելի արժեքավոր կդառնան բնակչության աճի հետ մեկտեղ, ապա դուք պետք է նաև հիմնավորեք, թե ինչու որոշ դեպքերում մենք նույնիսկ պետք է օգտագործենք բացասական դիսկոնֆավորման գործակիցները:

Աղյուսակ 9.2

Դրամական վճարումների ներկա արժեքը՝ 1 փոկոս դիսկոնֆային գործակցի դեպքում

Սկզբնական գումար	Դիսկոնֆային գործակից	Տարիների թիվը	Ընդամենը	Հավելաճը վերջին տարում
\$1,000	.01	100	\$63,028.90	\$369.71
\$1,000	.01	200	\$86,331.39	\$136.69
\$1,000	.01	500	\$99,309.32	\$6.91
\$1,000	.01	1,000	\$99,995.26	\$.04
\$1,000	.01	5,000	\$99,999.76	\$2.47 x 10 ⁻¹⁹
\$1,000	.01		\$100,000.00	

Աղբյուրը նույնն է, ինչ որ նախորդ դեպքում:

Մյուս հարցը, որին պետք է պատասխանենք, այն է, թե որ արժեքով պետք է արտահայտենք նախագծի ընթացքում օգտագործված ռեսուրսները՝ շուկայական, թե այլ: Այս պարագայում սովորաբար հիշատակվող դեպքերից մեկը վերաբերվում է Մեծ ճգնաժամի ժամանակաշրջանին: Այդ ժամանակ աշխատուժի և կապիտալի մեծ մասը չէր օգտագործվում: Այդ ռեսուրսների օգտագործման այլընտրանքային ծախսը, հեղափոխություն, շատ ցածր էր: Եթե այլընտրանքային ծախսը ավելի փոքր է, քան աշխատավարձի դրույքաչափը կամ աշխատուժն ու արտադրության այլ գործոնները ներգրավելու համար վճարները, ապա գինը, որն օգտագործում են վերլուծաբանները՝ *սրվերային գինը*, պետք է շուկայական գնից ցածր լինի: Ի դեպ, գերզբաղված աշխատուժի կամ կապիտալի շուկաների պայմաններում սրվերային գինը պետք է շուկայական գնից բարձր լինի:

Կատարյալ շուկաների և արտաքին էֆեկտների բացակայության դեպքում ընդհանրապես իմաստ չունի խոսել սրվերային գնի մասին: Այնպեղ, որպեղ առկա են մեծ արտաքին էֆեկտներ, մենաշնորհի շատ գծեր կամ այլ գործոններ, որոնք բացասաբար են անդրադառնում սահմանային արդյունավետության վրա, կարելի է խոսել սրվերային գների մասին:

Պարզաճ կերպով իրականացվող օգուտների և ծախսերի վերլուծության դեպքում բոլոր ծախսերն ու օգուտները պետք է հաշվառվեն ոչ ավել, քան մեկ անգամ: Նմանաբար չէ հաշվի առնել բոլոր ծախսերն ու օգուտները, բայց կրկնակի հաշվառումից հնարավոր է զերծ մնալ: Քննարկենք նոր մեթոդի կանգառի օրինակը: Մեկ պարզ օգուտը մեթոդով երթևեկողների ժամանակի արժեքումն է: Աճում են նաև նոր կանգառի հարևանությամբ արտադրված բնակարանատների օգուտները: Սակայն դրանք չպետք է հաշվի առնվեն, քանի որ դրանք ուղղակի ժամանակի խնայողության կապիտալիզացված արժեքն է, որն արդեն իսկ հաշվառվել է: Իսկ ի՞նչ կարելի է ասել գույքի աճած արժեքի մասին: Դա, իր հերթին, հարևանությամբ արտադրված լինելու հետ կապված ժամանակի խնայողությունից առաջացող օգուտների կապիտալիզացված արժեքն է: Այն ևս պետք է հաշվառել: Եթե հաշվառենք վերը քննարկված բոլոր օգուտներն ու արժեքի ավելացումները, ապա կստանանք եռակի հաշվառում:

Մարդկային կյանքի գնահատում

Շատ նախագծեր իրենց ազդեցությունն ու հետևանքներն են թողնում մարդկանց կյանքի և առողջության վրա: Օրինակ, միջնահանգային խճուղու վրա մեկ մղոնի հաշվով գրանցված մահվան դեպքերի քանակը կազմում է ընդհանուր պարահարների 1/10-րդ մասը: Խոսքը վերաբերվում է տեղական, երթևեկության երկու գիծ ունեցող ճանապարհներին: Ներկաբար, նման ճանապարհները առանձին, մեկ գիծ ունեցող ճանապարհներով փոխարինելու նախագծի օգուտներից մեկը կլինի մահվան դեպքերի նվազումը: Ինչպե՞ս ենք մենք գնահատելու մարդու կյանքը: Դեռ չի մշակվել մարդկային կյանքը գնահատելու համար կարարյալ մեթոդ, սակայն այս խնդիրը չի կարելի արհամարհել: Մենք չենք կարող ասել, թե որքան շատ պետք է ծախսել անվտանգության վրա, եթե չգիտենք, թե որքան է կյանքի արժեքը:

Ամենապարզված մեթոդը, որն օգտագործվում է այս դեպքում, աշխարաշուկայից սրացված տվյալների օգտագործումն է, որպեսզի տեսնենք, թե որքան փոխհատուցում են պահանջում աշխատողները լրացուցիչ ռիսկի դիմաց:

Քաղաքականության վերլուծաբանները սովորաբար գնահատում են կյանքի արժեքը, օգտվելով աշխարաշուկայի տվյալներից, քանի որ աշխարաշուկայում առկա ինֆորմացիան լրացուցիչ ռիսկերի և դրանց հետ կապված աշխատավարձի դրույքաչափերի վերաբերյալ, թույլ է տալիս գնահատել շուկայում ռիսկի փոխհատուցման գործընթացը: Վերլուծաբանները փորձում են հասկանալ և բացատրել դոլարի և մահվան ռիսկի միջև շուկայական փոխհարաբերությունները, քանի որ աշխատողին փոխհատուցման չափի որոշմանը միշտ նախորդում են ռիսկի նվազեցմանն ուղղված միջոցառումները: Այնուհետև նրանք օգտվում են վիճակագրական էքստրապոլյացիայի մեթոդից, որպեսզի ստանան կյանքի արժեքը՝ դոլարով արտահայտված:

Վերը բերված հոդվածից մեկ օրինակ քննարկելու նպատակով եկեք ենթադրենք, որ վիճակագրական հետազոտությունները ցույց են տվել, որ անհրաժեշտ է 50 դոլարով ավելացնել աշխատողների աշխատավարձը, որպեսզի նրանք համաձայնվեն կատարել նմանատիպ, սակայն 1/100,000-րդ մահանալու հավանականության հետ կապված աշխատանք: Այստեղից մենք կարող ենք եզրակացնել, որ կյանքի արժեքը, վերոնշյալ տվյալներից ելնելով, հավասար կլինի $50 \text{ դոլար} / (1/100,000) = 5$ միլիոն դոլար:

Նկատենք, որ այս մեթոդով փորձ է արվում որոշել փվյալ անհափի համար իր կյանքի արժեքը՝ որոշակի եզրակացություններ անելով շուկայական հարաբերություններում այդ անհափի դրսևորած վարքագծից: Այս մեթոդի կիրառմամբ փորձ չի արվում որոշել կյանքի ներքին, իրական արժեքը կամ այն, թե ինչպես են այլ մարդիկ գնահատում փվյալ մարդու կյանքը: Այս մեթոդի հետ կապված կան որոշակի խնդիրներ: Արդյո՞ք աշխատողները այնքան լավ են փեղեկացված աշխատանքի հետ կապված ռիսկերի մասին, որ կարող են համապատասխանաբար փոխել իրենց վարքագիծը: Արդյո՞ք այսպեղ առկա է գծայնության խնդիրը, թե ոչ: Այն աշխատողը, որը ցանկանում է իր վրա վերցնել 1/100,000-րդ հավանականությամբ մահվան ռիսկը՝ 50 դոլար հավելավճարի դիմաց, ըստ երևույթին չի համաձայնվի 1/2-րդ հավանականությամբ ռիսկին 2,500,000 դոլարի դիմաց:

Չնայած այս և որոշ այլ թերությունների՝ քաղաքականության վերլուծաբանները և այլոք եկել են այն եզրակացությանը, որ այս մեթոդը լավագույնն է կյանքի արժեքը որոշելու համար: Նկատենք, որ այս մեթոդը ոչ բացահայտորեն ենթադրում է, որ հասարակությունը պետք է փա մարդկանց կյանքի այն գնահատականը, որը մարդիկ իրենք են փալիս: Նմարավոր է, որ դա սպառողների ինքնուրույնության հայեցակարգից բխող մի երևույթ է: Բարյացակամ կամ ոչ բարյացակամ բռնակալի երկրում հնարավոր է բազում փարբեր ենթադրություններ կափարել:

ԾԱԽՍԵՐԻ ԵՎ ՕԳՈՒՏՆԵՐԻ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅԱՆ ՕՐԻՆԱԿ

Որպեսզի ծախսերի և օգուրների վերլուծության կոնցեպցիան ավելի պարզ դառնա, այսպեղ կներկայացվի ճանապարհի շինարարության նախագծի մի պարզ օրնակ: Սովորաբար, ճանապարհաշինության նախագծերի դեպքում հիմնական օգուրը ժամանակի փոքեումն է, մեքենաների գործառնական ծախսերի մինիմիզացումն է և անվրանգ ճանապարհների շնորհիվ մարդկանց կյանքի և առողջության անվրանգության ապահովումն է: Նիմնական ծախսերը սովորաբար ուրիշին պարկանող հողափարածքով անցնելու իրավունքի ձեռքբերման ծախսերն են, շինարարական ծախսերն են և պահպանման ծախսերը: Այս նախագծի համար կափարենք հետևյալ ենթադրությունները:

Օգույրներ

1. Ժամանակի փոփոխում: Ենթադրենք, որ փարեկան 10 միլիոն մեքենա է երթնելու, յուրաքանչյուր երթևեկության համար ժամանակի միջին փոփոխումը 10 րոպե է, և յուրաքանչյուր ավտոմոբեկայի համար ուղևորների միջին թիվը 1.25 է: Ենթադրենք նաև, որ վարորդները և ուղևորները իրենց ժամանակի մեկ րոպե գնահատում են միջինը 0.20 դոլարով: Իրական կյանքում վարորդների կողմից իրենց ժամանակի գնահատականը կարելի է ստանալ կամ հատուկ հետազոտություններից ստացված տվյալներով, կամ էլ վերլուծելով, թե ինչպես է ազդում ճանապարհային վճարներ գանձելը կամ դրանք փոփոխելը երթևեկությունների ծավալի վրա: Այսպիսով, մեկ փարեկ համար ժամանակի ընդհանուր փոփոխումը կկազմի.

$$10,000,000 \times 1.25 \times 10 \times .20 = 25,000,000 \text{ դոլար}$$

Այս պարզեցված օրինակում մենք չենք դիտարկել այն փաստը, որ նոր ճանապարհի կառուցումը կնվազեցնի այլ ճանապարհների վրա երթևեկության ծավալները: Եթե դա կհանգեցնի այդ ճանապարհների վրա երթևեկության ավելի բարձր արագությանը, ապա պետք է լրացնենք մեր հաշվարկները՝ հաշվի առնելով նաև դրանից բխող ժամանակի փոփոխումը:

2. Մեքենայի գործառնական ծախսերը: Ենթադրենք, որ նոր ճանապարհը կարճացնում է միջին երթևեկության երկարությունը 1 մղոնով, և մեկ մղոնի հաշվով մեքենայի աշխատանքային ծախսերը հավասար են 25 ցենտի: Մեքենայի գործառնական ծախսերի փոփոխումը, հետևաբար, կկազմի.

$$10,000,000 \times .25 = 2,500,000$$

3. Օգույրներ մարդկային կյանքի անվտանգության ապահովումից: Նին ճանապարհի վրա փաստացի մահացության աստիճանի և նոր ճանապարհի վրա սպասվող մահացության աստիճանի վրա հիմնվելով, ենթադրենք, որ մենք կփրկենք փարեկան մեկ կյանք: Տարբեր աշխատանքների համար վճարվող մահվան ռիսկի աստիճանից կախված աշխատավարձերի միջև տարբերությունների վրա հիմնվելով, մենք ստացանք մեկ կյանքի հաշվով 3,000,000 դոլար:

Ծախսեր

1. Ուրիշին պարկանող հողատարացքով անցնելու իրավունքի ձեռքբերման ծախսեր: Այս ծախսերը կազմում են 90,000,000 դոլար գումար, որը պետք է վճարվի առաջին տարվա ընթացքում:

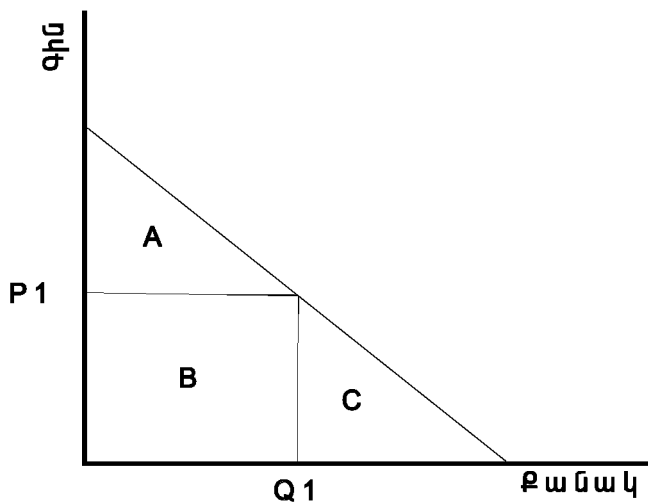
2. Շինարարական ծախսեր: Այս ծախսերը կազմում են տարեկան 100,000,000 դոլար և պետք է վճարվեն երկրորդ, երրորդ և չորրորդ տարիներին:

3. Պահպանման ծախսեր: Այս ծախսերը կազմում են տարեկան 500,000 դոլար և պետք է վճարվեն 5-րդ տարվանից սկսած յուրաքանչյուր տարի:

Մենք կվերցնենք 30 տարի կազմող ժամանակահատվածը և, հետևաբար, այդպես չենք դիտարկի սահմանից հետո առաջացող ծախսերն ու օգուտները: Պարզության համար բոլոր հաշվարկները կկատարվեն անվանական արժեքով և հաշվի չեն առնի ինֆլյացիան:

Գծապատկեր 9.1

Սպառողի ավելցուկը և օգուտներ-ծախսեր վերլուծությունը



Ճանապարհային վճարի բացակայության դեպքում ճանապարհը կօգտագործվի այնքան ժամանակ, մինչև որ սահմանային օգտակարությունը հավասարվի 0-ի: Այդ դեպքում պահանջարկի կորից ներքև ընկած ամբողջ տարածքը սպառողի ավելցուկն է: Եթե ճանապարհի օգտագործման վճար է սահմանված P_1 կետում, ճանապարհի օգտագործումը կնվազի մինչև Q_1 , սպառողի ավելցուկը կլինի A եռանկյունը, իսկ սրացվող եկամուտները՝ B ուղղանկյունը: C եռանկյունը սպառողի ավելցուկի կորուստն է: Այդ կորուստը ճանապարհային վճարի ավելցուկային բեռն է:

Նկատենք, որ դիտարկվում է այն դեպքը, երբ նոր ճանապարհի օգտագործման համար վճար է սահմանված: Դա կնշանակի, որ ցանկացած մարդ կօգտվի այս, այլ ոչ թե մյուս ճանապարհից, եթե դրանից լրացուցիչ օգտակարություն է ստանալու: Ներկաքան, գծապարկեր 9.1-ում պատերված պահանջարկի կորից ներքև ընկած ամբողջ փարածքը սպառողի ավելցուկն է: Եթե ճանապարհից օգտվելու համար վճար սահմանվի, ապա ստացվող օգուտները կորոշվեն A սպառողի ավելցուկը բնութագրող եռանկյունով և B եկամտի չափը ցույց տվող ուղղանկյունով: Սպառողի ավելցուկը կնվազի C եռանկյունի չափով: Դա ճանապարհային վճարի ավելցուկային բեռն է, որը նման է նախորդ գլխում ներկայացված հարկի ավելցուկային բեռին: Աղյուսակ 9.3-ում տրված է ներկայացված նախագծի օգուտների և ծախսերի ներկա արժեքը, որը հաշվարկված է երեք փարբեր դիսկոնտային գործակիցների դեպքում:

Աղյուսակ 9.3

Ծախսերի և օգուտների վերլուծության արդյունքները դիսկոնտային գործակցի երեք տարբեր արժեքների դեպքում

(Բոլոր թվերը կրճատված են 1,000-ով)

Օգուտ կամ ծախս	Տարեկան գումար	Տարիների թիվը	Ներկա արժեքը դիսկոնտային գործակցի		
			4%-ի դեպքում	6%-ի դեպքում	8%-ի դեպքում
Տնտեսված ժամանակի արժեքը	\$25,000	5-30	341,554	257,493	198,641
Տնտեսված մեք. օպերացիոն ծախսեր	\$2,500	5-30	34,155	25,749	19,864
Փրկված կյանքերի արժեքը	\$3,000	5-30	40,986	30,899	23,813
Իրավունքի ձեռքբերման ծախսեր	\$90,000	1	86,538	84,906	83,333
Շինարարական ծախսեր	\$100,000	2, 3, 4	266,836	252,171	236,620
Պահպանման ծախսեր	\$500	5-30	6,831	5,150	3,973
Ընդհանուր օգուտներ			416,695	314,141	242,318
Ընդհանուր ծախսեր			360,205	342,227	242,318
Զուտ օգուտներ			56,490	-28,086	-83,608
Օգուտներ/ծախսեր հարաբերությունը			1.157	.918	.743

Ընթերցողը կարող է նկատել, որ վերլուծության արդյունքները շատ են տարբերվում՝ կախված նրանից, թե որ դիսկոնտային գործակիցն ենք օգտագործել: Դիսկոնտային գործակիցները շատ չեն ազդում ծախսերի վրա, քանի որ դրանց մեծ մասը ներկային մոտ ժամանակահատվածներում է կատարվում: Մյուս կողմից, օգուտները կորուկ նվազում են՝ դիսկոնտային գործակցի աճին զուգընթաց,

որովհետև օգուտները շար ավելի ուշ են ծագում, քան ծախսերը և երկար ժամանակի ընթացքում են սպացվում: Նախագիծը, որը շար հաջող է թվում 4 փուլու դիսկոնֆայի գործակցի դեպքում, 8 փուլու դեպքում շար անհաջող է դառնում: Պարզ է դառնում, թե ինչու ներդրումային որոշման ընդունմանը մասնակցող կողմերը հաճախ երկար ժամանակ քննարկում են, թե որ դիսկոնֆային գործակիցը պետք է օգտագործել: Այն, որ, օրինակ, ամբարտակ կառուցելու առաջարկով հանդես եկողները նախընտրում են օգտագործել 2 փուլու կազմող դիսկոնֆային գործակիցը, մինչդեռ Sierra Club-ը նախընտրում է օգտագործել 6 փուլու կազմող գործակիցը, ուղակի նշանակում է, որ երկու կողմերն էլ լավ հասկանում են դիսկոնֆավորման թվաքանությունը:

Դիսկոնֆային ո՞ր գործակիցն ավելի ճիշտ կլինի օգտագործել: Նեղինակը առաջարկում է այս օրինակում 4 փուլու դիսկոնֆավորման դրույքը ճանաչել որպես երեք փաթեթակներից լավագույնը: Զանի որ բոլոր հաշվարկները իրականացվում են անվանական արժեքներով՝ առանց հաշվի առնելու ինֆլյացիան, մենք պետք է օգտագործենք անվանական դիսկոնֆային գործակիցը: Եթե ապագան դիսկոնֆավորելու մասին որոշում ընդունելիս մենք որոշենք ուսումնասիրել կապիտալի շուկան, ապա կրեսնենք հետևյալը. 1995թ. գարնան դրությամբ 30 փաթի մարման ժամկետով պետական պարտավորումների փոկոսադրույքը կազմում էր մոտ 7.0 փուլու: Ինֆլյացիայի փոկոսադրույքը մոտ 3 փուլու էր: Այսպեղից կստանանք ցածր ռիսկային երկարաժամկետ ներդրման համար մոտ 4 փուլու կազմող իրական փոկոսադրույք:

Վերոնշյալ եզրակացությունները հիմնված են այն ենթադրության վրա, որ մենք, ինչպես արդեն նշվել է, նախընտրում ենք օգտագործել կապիտալի շուկաների ուսումնասիրությունից սպացված փվյալները, այլ ոչ թե ստվերային գների համակարգը:

Ընթերցողը կարող է փեսնել, որ երբ օգուտները ծախսերից մեծ են, զուտ օգուտները դրական նշան են ունենում, և օգուտներ/ծախսեր հարաբերությունը գերազանցում է 1-ը: Երբ ծախսերը գերազանցում են օգուտները, այնպես, որ զուտ օգուտները բացասական են, ապա օգուտներ/ծախսեր հարաբերությունը 1-ից փոքր է: Եթե ընթերցողը պարկերի օգուտներ/ծախսեր հարաբերության կախումը դիսկոնֆային գործակցից գրաֆիկորեն, օգտագործելով աղյուսակ 9.3-ի փվյալները, ապա պարզ կդառնա, որ նախագիծը կունենա գրոյական զուտ օգուտներ, և օգուտներ/ծախսեր հարաբերությունը հավասար կլինի 1-ի 5.5 փուլու դիսկոնֆային գործակցի դեպքում: Այն դիսկոնֆային գործակիցը, որի դեպքում օգուտներ/ծախսեր հարաբերությունը հավասար է 1-ին, անվանում են ներքին շահույթի նորմա (IRR):

Նաճախ ներքին շահույթի նորման հաշվարկելիս, ընդունված մոտեցումն այն է, թե որքան բարձր է IRR-ը, այնքան ավելի նախապատվելի է նախագիծը: Սակայն ծախսերի և օգուտների վերլուծության մասնագետներից առնվազն մեկը՝ Գրամլիխը (Gramlich), պնդում է, որ այդ համոզմունքը կարող է սխալ ճանապարհով փանել, և որ ամեն դեպքում, նման մոտեցումը մեզ համար ավելի լավ ուղեցույց է ծառայում, քան զուտ օգուտների դիտարկումը: Օգուտներ/ծախսեր հարաբերությունը կարող է օգտագործվել նախագծերը ըստ մեկ դուարին ընկնող օգուտի դասակարգերու համար: Այդ առումով, որոշ դեպքերում ճիշտ է հաշվել ինչպես օգուտներ/ծախսեր հարաբերությունը, այպես էլ զուտ օգուտները:

Իհարկե, այս օրինակի շրջանակներից դուրս են մնացել շատ խնդիրներ: Օրինակ, նոր ճանապարհի կառուցումը կարող է ազդեցություն ունենալ օդի որակի վրա, ինչը ևս պետք է հաշվի առնել: Արտադրողները կարող են կորուստներ ունենալ կամ շահել, եթե փոփոխվեն երթևեկության ծավալները և այլն: Բացի այդ, կարող են նաև ի հայտ գալ այնպիսի էֆեկտներ, որոնք շատ դժվար է դրամով արտահայտել, սակայն դրանք անպայման պետք է հաշվի առնել: Օրինակ, քաղաքի ընդհանուր դիզայնը պետք է հաշվի առնել՝ որոշելիս, թե արդյոք պետք է այս փեղում կառուցել ճանապարհը, թե ոչ: Օգուտներն ու ծախսերը վերլուծողը հնարավոր է, որ չկարողանա արտահայտել նման էֆեկտները դրամով, սակայն նա պարտավոր է առնվազն պարբերաբար ներկայացնել այդ էֆեկտները, որպեսզի հնարավոր լինի հաշվի առնել դրանք:

19. ՓՈՂ, ԲԱՆԿԱՅԻՆ ԳՈՐԾ ԵՎ ՎԱՐԿ³⁷

Մեր նպատակն է բացահայտել փողի գործառնությունները և հատկանիշները

Թարգմանիչ և խմբագիր՝ Սերյոժա ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ

Այս գլխում հիմնական նպատակն է՝

1. Պարզաբանել փողի գործառնությունները և հատկանիշները:
2. Տեսնել, թե ինչպես է փոխ առաջարկը կարգավորվում ֆեդերալ համակարգի կողմից:
3. Ցույց տալ առևտրային բանկերի և բանկային արդյունաբերությունում գործող այլ ֆինանսական հարաբերությունների դարբերությունները:
4. Պարզել, թե ինչպիսի ծառայություններ են մատուցում ֆինանսական հասարակությունները:
5. Տեսնել, թե ինչ փոփոխությունների են ենթարկվում ֆինանսական հասարակությունները՝ հայրենական և միջազգային հաճախորդների պահանջներին համապատասխանելու համար:
6. Բացահայտել հետևյալ հասարակությունների գործառնությունները՝ Ֆեդերալ ավանդների ապահովագրություն, Խնայողությունների հասարակության ապահովագրական ֆոնդեր, Բանկային ապահովագրության ֆոնդեր և Ազգային վարկային հասարակություն:
7. Զննարկել վարկերի և վարկերի կառավարման կարևորությունը:

Բանկային ծառայությունների տրամադրումը Ինտերնետով

Wingspan.com՝ Բանկային ջործարքներ՝ ինտերնետով:

Ոչ այնքան վաղ անցյալում, եթե դուք ցանկանայիք այցելել բանկ, խնայողական և վարկային ասոցիացիա կամ վարկային միություն, պետք է անեիք դա

³⁷ Աղբյուրը՝ William Pride, Robert Hughes, and Jack Kapoor. *Business*, 7th edition, 544-556. Copyright . 2002 by Houghton Mifflin. Used with permission.

աշխատանքային օրվա ընթացքում ժամը 9.00-ից 17.00-ը ընկած ժամանակահատվածում: Շատ հաճախորդների համար այդ ժամերը հարմար չէին: Սակայն այսօր այդ նույն ֆինանսական հասարակությունները հասկանում են, որ մրցակցությանը դիմանալու համար, նրանք պետք է մտածեն հաճախորդին լավ սպասարկելու մասին: Միևնույն ժամանակ, նրանք նաև հաճախորդների սպասումներին համապատասխան նոր ծառայություններ են առաջարկում: «Drive-through» բանկային սպասարկումը, շաբաթ օրերին աշխատելը, բանկոմատները և բանկային սպասարկումը ինտերնետով շատ սովորական և փարածված են այսօր: Որոշ բանկեր, ինչպես, օրինակ, Wingspan.com-ը, էլ ավելի առաջ են գնացել: Wingspan.com-ը վիրտուալ բանկ է, որը միայն ինտերնետում է գործում: Քանի որ այս բանկը վիրտուալ է, այն չունի դռներ, որոնք միշտ փակվում են ժամը 17.00-ին:

Wingspan.com-ը՝ ԱՄՆ Առաջին Բանկի մասնաճյուղը, 1999թ. կեսերին է հիմնադրվել: Մեկ փարի հետո, այդ բանկում բացված հաշիվների թիվը կազմում էր մոտ 110.000: Իր սպեղծման առաջին իսկ օրվանից Wingspan.com-ի նպատակն է փարբերվել «պահպանողական դեմք ունեցող» ավանդական բանկերից:

Չնայած, որ այս բանկն իր գործունեությունը միայն ինտերնետում է ծավալում, այնուամենայնիվ, լավ գիտակցում է, որ պետք է իր հաճախորդներին ապահովի բոլոր ավանդական բանկային ծառայություններով: Նման ձգտումների հետևանքն այն է, որ հաճախորդները կարող են ««օն-լայն»» բացել չեքային և խնայողական հաշիվներ, ձեռք բերել ավանդային հավաստագրեր, օգտվել վարկային քարտերից, որոշել բանկոմատի ապագա տեղադիրքը, դիմել բանկ՝ վարկ ստանալու համար և կատարել վճարումները:

Սակայն, Wingspan-ը պետք է ավելին անի, քան ուղղակի ինտերնետում առաջարկի ավանդական բանկային ծառայությունները: Այն պետք է կարողանա սպեղծել մի պարճառ, որի հետևանքով մարդիկ կփոխեն իրենց վարքագիծը: Wingspan-ի ֆենոմենալ աճի պարճառները ավելի ակներև են դառնում Wingspan.com ինտերնետային կայքն այցելելուց հետո: Wingspan.com կայքում Դուք հնարավոր է էլեկտրոնային արագությամբ կառավարել սեփական ֆինանսները: Ընդամենը 30 վայրկյան կպահանջվի, որպեսզի դուք իմանաք, բավարարվել է ձեր վարկային քարտ ստանալու համար դիմումը, թե ոչ: Վարկերի փրամադրման գործընթացը ևս շատ ավելի քիչ ժամանակ է պահանջում, քան ավանդական ֆինանսական հասարակություններում: Եվ վերջապես, Wingspan-ը իր հաճախորդներին է առաջարկում ավելի բարձր տոկոսադրույքներ խնայողական հաշիվների և դեպոզիտային սերտիֆիկատների համար և ավելի ցածր վարկային

տոկոսադրույքեր, քանի որ նրա գործառնական ծախսերը շար ցածր են, այն ծախսեր չի կատարում թանկարժեք շինությունների ձեռքբերման և վերանորոգման համար:

Արագությունից և ցածր տոկոսներից բացի, Wingspan.com-ի ղեկավարությունը և անձնակազմը ավելի մեծացրել են հաճախորդների սպասարկման ծավալները: Լինելով այս բանկի հաճախորդը՝ դուք կարող եք ցերեկվա և գիշերվա ցանկացած ժամին ստուգել ձեր հաշիվը: Բանկային աձնակազմի ներկայացուցչին անձամբ դիմելու համար կարող եք օգտվել էլեկտրոնային փոստից կամ հափուկ հեռախոսային ծառայությունից, որն աշխատում է շաբաթը 7 օր շուրջօրյա : Դուք հնարավորություն ունեք նաև փեդեկանալու դրամական միջոցների կառավարման և ֆինանսական պլանավորման մասին՝ այցելելով Wingspan.com կայքը և սեղմելով «Plan» կոճակը: Այսպեղ, մկնիկի մեկ հարվածով, դուք կգտնեք ֆինանսական հաշվարկների պարրասարի աղյուսակներ, գործիքներ և գրաֆիկներ, անիմացիոն հոլովակներ և լրացուցիչ կայքերին հղումներ, որոնք կօգնեն ձեզ գնահատել փարբեր ներդրումային և ապահովագրական այլընփրանքներ:

Նամաձայն Wingspan.com կայքում գեփեղված նյութերի բանկի առաքելությունն է. «Դառնալ ավելին, քան ուղղակի «*օն-լայն*» բանկ»: Պարզ ասած՝ Wingspan-ը ձգփում է դառնալ ունիվերսալ ֆինանսական աղբյուր: Արդյո՞ք այս ընկերությունը հեփևում է իր առաքելությանը:

Չնայած, որ Wingspan-ը բավականին երիփասարդ է և եզակիներից մեկն է իր փեսակի մեջ, գոյություն ունեն բավականին շար վիճակագրական փվյալներ, որոնք խոսում են այս բանկի հաճախորդների բավարարվածության բարձր մակարդակի և բարձր գնահատականի մասին: Իսկ համաձայն «Kiplinger’s Personal Finance Magazine» ամսագրիի՝ Wingspan-ի բոլոր բանկային և ֆինանսական օպերացիաները միաձուլված են:

Նաճախորդները կարող են կառավարել իրենց ամբողջ ֆինանսական գործունեությունը մեկ դյուրին հասանելի ինփերնեփային կայքի միջոցով: Նշենք նաև, որ ըսփ Gomez.com ընկերության, որը գնահատում է ինփերնեփային կայքերը, Wingspan-ը գրնվում է Միացյալ Նահանգների բանկերի շարքում առաջնորդող եռյակի մեջ:

Wingspan ընկերության և այլ ինփերնեփային բանկային սպասարկման հնարավորությունների մասին ավելի շար իմանալու համար այցելեք www.wingspan.com կամ www.gomez.com կայքերը:

Գլուխ 1-ում ձեռներեցությունը մենք սահմանեցինք որպես անհատների կողմից իրականացվող կազմակերպված գործունեություն, որի նպատակն է արտադրել և շահույթի դիմաց վաճառել հասարակության պահանջները բավարարող ապրանքներ և ծառայություններ: Wingspan.com-ը բավարարում է իր հաճախորդների պահանջները հաշիվներ բացելով, վարկեր փրամադրելով և բազմապիսի այլ բանկային ծառայություններ մատուցելով: Այս ընկերությունը ձեռք է բերել հավաքարիմ հաճախորդների խումբ, որը նախընտրում է շուրջօրյա ««*օն-լայն*»» բանկային ծառայություններից օգտվել շաբաթվա բոլոր օրերին: Դրա արդյունքում Wingspan.com-ը մեծ չափով հզորացել է 1999թ. կեսերին իր հիմնադրումից ի վեր: Չնայած այս բանկը շաբ երիտասարդ է և իր փեսակում եզակիներից մեկն է, այն ըստ երևույթին շարունակելու է մեծացնել իր հաճախորդների բազան և ինտերնետային բանկային ծառայությունների մատուցումից ստացվող շահույթը: Իսկ ինչպե՞ս է Wingspan.com-ը կամ ցանկացած այլ բանկ շահույթ ստանում: Այս հարցին պատասխանելու համար անհրաժեշտ է իմանալ բանկի կամ այլ նմանափայ ֆինանսական հաստատության հիմնական գործառնությունները:

Շատերը կարծում են, որ բանկը, խնայողական և վարկային հաստատությունը կամ նմանափայ այլ ֆինանսական հաստատություններ այն վայրն են, որտեղ կարելի է փողը ի պահ դնել և որտեղից կարելի է որոշակի գումար պարտքով վերցնել: Երբ որ դուք բանկում ավանդ եք դնում, դուք *ստանում եք* որոշակի փողոս: Երբ վարկ եք վերցնում, ապա *վճարում եք* որոշակի փողոս:

Դուք փոխառություն եք վերցնում, եթե ցանկանում եք փող, մեքենա կամ այլ թանկարժեք իր գնել: Այս դեպքում վարկը մարելու համար դրամի վերածված ռեսուրսը աշխատավարձն է, որը դուք ստանում եք ձեր իսկ աշխատուժի օգտագործման դիմաց:

Առևտրաարյունաբերական ձեռնարկությունները նույնպես ռեսուրսները փողի են վերածում: Ձեռնարկությունը (նույնիսկ նոր ստեղծված) կարող է ունենալ արժեքավոր ակտիվներ, որոնց թվում կարող են նաև հանդես գալ ապրանքի կամ ծառայության հետ կապված նոր գաղափարները: Եթե ընկերությունը կամ դրա հիմնադիրը ունի լավ վարկային պատմություն և լավ ինովացիոն գաղափար, ապա մեծ է հավանականությունը, որ բանկը կամ այլ վարկատու այդ ընկերությանը փոխառություն կփրամադրի նոր գաղափարը, ապրանքը կամ ծառայությունը մշակելու, արտադրելու և իրացնելու նպատակով: Վարկը և փողոսները կվճարվեն

ապագայում իրականացված վաճառքից ստացվող հասույթից: Այս դեպքում և ընկերությունը, և վարկատուն նշանակալի շահույթ կստանան:

Այս բոլոր իրավիճակներում փոխառուին դրամն անհրաժեշտ է ներկա պահին, և ապագայում նա պետք է կարողանա վճարել պարտքը: Բացի այդ, յուրաքանչյուր դեպքում այդ փողը կօգտագործվի *ինչ-որ բան գնելու* համար և կվերադարձվի *ռեսուրսների* օգտագործման արդյունքում ստացվող միջոցների հաշվին:

Այս գլխում մենք կքննարկենք փողը և այն ֆինանսական հաստատությունները, որոնք ստեղծում և կառավարում են այն: Մենք կսկսենք փողի ֆունկցիաների և հարկանիշների քննարկումով, որոնք փողը ընդունելի են դարձնում ապրանքների, ծառայությունների և ռեսուրսների դիմաց վճարելու համար: Այնուհետև մենք կքննարկենք Ֆեդերալ Ռեզերվային Նամակարգի դերը կայուն և առողջ փոխառության պահմանման գործում:

Նաջորդիվ կբնութագրենք բանկային հարվածը՝ առևտրային բանկերը, վարկային-խնայողական ասոցիացիաները, վարկային միությունները և բանկային ծառայություններ մատուցող այլ ֆինանսական հաստատությունները: Այնուհետև կդիտարկենք բանկային գործունեության փոփոխությունները՝ հաճախորդների փոփոխվող պահանջումները բավարարելու նպատակով: Մենք նաև կներկայացնենք Ֆեդերալ կառավարության կողմից սահմանված երաշխիքները, որոնք կոչված են պաշտպանել ներդրողներին կորուստներից: Վերջում կուսումնասիրենք վարկային գործարքները, վարկարժանության տեղեկատվական աղբյուրները և պարտքերի հերգանձման արդյունավետ ընթացակարգերը:

Ի՞նչ է փողը

Որոշ հասարակություններում մինչ այսօր էլ իրականացվում է ապրանքների և ծառայությունների բարտերային փոխանակում, որի ժամանակ փողը չի օգտագործվում:

Բարտերային համակարգը փոխանակման համակարգ է, որի դեպքում մի ապրանքը կամ ծառայությունը ուղղակիորեն փոխանակվում է այլ ապրանքի կամ ծառայության հետ: Մի ընդամենը կարող է բանջարեղեն և բույսեր աճեցնել, իսկ մյուսը՝ գործվածք պատրաստել: Գործվածք պատրաստող ընդամենը սննդամթերք ձեռք բերելու նպատակով փոխանակում է իր արտադրանքը բանջարեղեն աճեցնող ընդամենի հետ:

Խնդիրն այս դեպքում այն է, որ հաջող փոխանակման համար փոխանակմանը մասնակցող երկու ընդամենիքներին պետք է միևնույն ժամանակ պահանջվի միմյանց արքայադրած արքայադրանքը, և երկու ապրանքների արժեքները պետք է խիստ հավասար լինեն: Այնպես, որ նույնիսկ շատ մեկուսացված հասարակություններում բավականին շուտ է ստեղծվում փողի որևիցե տեսակ բարտերային փոխանակման անհարմարությունից խուսափելու նպատակով:

Փողը այն ամենն է, ինչ հասարակությունը օգտագործում է ապրանքներ, ծառայություններ և ռեսուրսներ գնելու համար: Մարդկանց տարբեր խմբեր որպես փող օգտագործել են տարբեր առարկաներ. օրինակ, կետուկներ /կեփի ափամը/, քարեր, ուլունքներ, պղծե խաչեր, ծովային խեցիներ, արծաթ և ոսկի: Այսօր գրեթե ամենուր օգտագործվում են մեքենայադրամներ և թղթադրամներ, որոնց միասին անվանում են *կանխիկ դրամ*:

Փողի գործառնությունները

Փողը օգնում է ապրանքների և ծառայությունների փոխանակմանը: Սակայն այս նախադասությունը բավականին ընդհանուր և որոշ չափով տեսականորեն է սահմանում փողի գործառնությունը: Եկեք քննարկենք փողի երեք հիմնական գործառնությունները, որոնք ճիշտ են ցանկացած հասարակության համար:

Փողը որպես փոխանակման միջոց:

Փոխանակման միջոց է այն ամենը, ինչը հանդիսանում է ապրանքների, ծառայությունների և ռեսուրսների դիմաց ընդունելի վճարման միջոց:

Այս սահմանումը շատ նման է փողի սահմանմանը: Դա զարմանալի չէ, քանի որ փոխանակման միջոցի գործառնությունը փողի առաջնային գործառնություն է: Կարևորն այստեղ «ընդունելի» բառն է: Քանի դեռ ապրանքներ, ծառայություններ և ռեսուրսներ տնօրինողները ընդունում են տվյալ փողը փոխանակման գործընթացում, այն իրականացնում է իրեն վերագրված գործառնությունը: Օրինակ, եթե դուք ցանկանում եք Circuit City խանութից գնել Hewlett-Packard Desk Jet տպող սարքը, որն արժե 229 դոլար, դուք պետք է խանութին վճարեք փողի ճիշտ նույն գումարը: Այդ գումարի դիմաց խանութը տալիս է ձեզ ապրանքը: Պարզ է, որ Circuit City խանութի աշխատողները ընդունում են ձեր փողը, քանի որ այն ընդունելի է նաև այլ ապրանքներ, ծառայություններ և ռեսուրսների դիմաց, որոնք այդ խանութի աշխատողները կարող են ցանկանալ գնել: Մեր նախորդ օրինակում ընդամենը

կարող է վաճառել իր բանջարեղենը և սրացված փողով գնել գործվածք: Դա վերացնում է բարպերայի փոխանակման դեպքում ծագող խնդիրները:

Փողը որպես արժեքի չափման միջոց:

Չափման միջոցը որևէ սրանդարտ է կամ չափանիշ, որն օգտագործվում է ապրանքների, ծառայությունների և ռեսուրսների արժեքը սահմանելու և փարբեր արժեքները համեմատելու նպատակով: Փողը հանդիսանում է չափման միջոց, քանի որ բոլոր ապրանքների, ծառայությունների և ռեսուրսների գները դրամային արտահայտությամբ են հանդես գալիս: Փողն, այսպիսով, ծառայում է որպես «ընդհանուր հայտարար», որը մենք օգտագործում ենք ապրանքները համեմատելու և գնման մասին որոշում կայացնելու ժամանակ: Պարկերացրեք՝ որքան բարդ կլինի որոշել, թե արդյոք կարող եք ձեզ թույլ տալ գնել Nike նոր սպորտային կոշիկները, եթե դրանց գինը կտորի երկարությամբ կամ բանջարեղենի կիլոգրամերով է հաշվարկվում, հարկապես, եթե ձեր գործարարն ձեր աշխատավարձը արամի խոզանակներով է փալիս:

Փողը որպես արժեքի պահպանման միջոց:

Անհատի կամ ընկերության կողմից սրացվող փողը միշտ չէ, որ անմիջապես օգտագործվում է: Այդ փողը կարելի է պահել և ավելի ուշ օգտագործել: Այսպեղից հեկնում է, որ փողը նաև ծառայում է որպես արժեքի պահպանման միջոց կամ հարստության պահպանման և կուտակման միջոց: Փողը միշտ է կատարում իր այս ֆունկցիան, անկախ նրանից, թե մենք այն պահում ենք գրպանում, երկաթե փուփում, խանայողական հաշվի վրա կամ այլ փեղ:

Ի պահ դրվող փողի արժեքի վրա ազդում է ինֆլացիան: Գլուխ 1-ից վերհիշենք, որ ինֆլացիան գների ընդհանուր մակարդակի աճն է: Քանի որ ինֆլացիոն ժամանակահատվածում գները բարձրանում են, փողը որոշ չափով կորցնում է իր գնողունակությունը: Ենթադրենք, որ դուք կարող եք գնել Sony սպերեո համակարգը 1000դոլարով: Ձեր ունեցած 1000դոլար-ի արժեքը հավասար է սպերեո համակարգի գնին: Սակայն ենթադրենք, որ դուք որոշում եք սպասել, և հենց հիմա չեք գնում այդ սպերեո համակարգը: Եթե գինը աճում է մինչև 1050դոլար ինֆլացիայի պատճառով, ապա դուք արդեն չեք կարող գնել սպերեո համակարգը ձեր ունեցած 1000դոլարով: Ձեր փողը կորցրել է իր գնողունակությունը, քանի որ այն ավելի փոքր արժեք ունի այժմ, քան սպերեո համակարգը: Դոլարի գնողունակության վրա ինֆլացիայի

ազդեցությունը որոշելու համար փնտրագետները հաճախ դիմում են սպառողական գների ինդեքսի ուսումնասիրմանը: Սպառողական գների ինդեքսը բաղկացած է սպառողի կողմից գնվող ֆիքսված քանակի բարիքների գներից՝ ներառյալ սննդամթերքը, տեղափոխումը, կացարանը, կենցաղային ծառայությունները, հագուստը և բժշկական սպասարկումը: Սպառողական գների ինդեքսի բազային մեծությունը 100 է, որը ստացվել է 1982-1984թթ. միջև ընկած ժամանակահատվածի համար սպառողական զամբյուղի բաղադրիչների արժեքների միջինացման արդյունքում:

Փողի հիմնական հատկանիշները

Որպեսզի փողը լինի ընդունելի որպես փոխանակման միջոց, այն պետք է հեշտ լինի օգտագործել, հուսալի լինի և ունակ լինի իրագործել հիմնական երեք ֆունկցիաները: Այս պահանջները բավարարելու համար, փողը պետք է ունենա հետևյալ հինգ հատկանիշները:

Տրոհելիություն

Փողի ստանդարտ միավորը պետք է հնարավոր լինի ***տրոհել*** ավելի փոքր միավորների, որպեսզի հնարավոր լինի իրականացնել ինչպես փոքր, այնպես էլ խոշոր գնումներ:

Միացյալ Նահանգներում ստանդարտը մեկ դոլարն է, և այն բաժանվում է 1, 5, 10, 25 և 50 սենթանոց մետաղադրամների: Այս մետաղադրամները թույլ են տալիս 1 դոլարից ցածր արժողությամբ և 1 դոլարը գերազանցող գնումներ կատարել: Այլ պետությունները ևս ունեն իրենց ***տրոհելի*** արտարժույթները. Ֆրանսիայում դա ֆրանկն է, Գերմանիայում՝ մարկը, Ճապոնիայում՝ իենը:

Դյուրակրելիություն

Փողը պետք է բավականին փոքր լինի և թեթև, որպեսզի այն հեշտ լինի կրել և տեղափոխել: Այդ պարզառոտ ստանդարտ մեկ դոլարի արժեքը մի քանի անգամ գերազանցող՝ մեծ անվանական արժեք ունեցող փողը թղթադրամներով է թողարկվում: Տիեզերք, փաս, քսան, հիսուն և հարյուր դոլարանոց թղթադրամները ավելի հարմար են դարձնում փողի օգտագործումը և հեշտացնում են գնումների կատարումը:

Կայունություն

Փողը պետք է չկորցնի իր արժեքը ժամանակի ընթացքում: Եթե այդպես չլինի, մարդիկ կկորցնեն իրենց վստահությունը փողի նկատմամբ: 1997թ. Նոկտեմբերի 27-ին, երբ ամբողջ աշխարհի ֆոնդային բորսաները խորը ճգնաժամի մեջ հայտնվեցին, Նյու Յորքի Ֆոնդային բորսան մեկ օրվա ընթացքում կորցրեց իր ունեցած դոլարի ծավալի մոտ 8%-ը: Չնայած նրան, որ կային բազում պարճառներ նման անկման համար, հիմնական կարևոր պարճառը օտարերկրյա արժույթների անկայունությունն էր Նոն Կոնգում, Ճապոնիայում, և Խաղաղօվկիանոսյան ավազանի այլ երկրներում:

Եթե փողը դառնում է չափազանց անկայուն, մարդիկ դիմում են արժեքի պահպանման այլ միջոցներին, ինչպիսին են, օրինակ, ոսկին և թանկարժեք քարերը, արվեստի գլուխգործոցները և անշարժ գույքը: Մարդիկ կարող են նույնիսկ օգտագործել այդ ապրանքները որպես փոխանակման միջոց՝ անցնելով բարձրագույն համակարգի: 1990-ականների ընթացքում Արևելյան Եվրոպայում և Ռուսաստանում արդեն ունեցող հեղաշրջումների ընթացքում գյուղացիները գյուղատնտեսական մթերքը վաճառում էին ծխախոտի կամ ոգելից խմիչքների դիմաց, քանի որ նշված ապրանքների արժեքն ավելի կայուն էր, քան ազգային արժույթների արժեքը:

Դիմացկունություն

Այն իրերը, որոնք որպես փող են ծառայում, պետք է բավականին դիմացկուն և դժվարամաշ լինեն, որպեսզի երկար օգտագործվեն: Ոչ ոք բարձր չի գնահատի դոլարի թղթադրամները, որոնք փշրվում են, հենց որ դրանց դիպչում ես, կամ մեքենայադրամները, որոնք արևից հալվում են: Թղթադրամների սպասվող կյանքը երկարացնելու նպատակով շատ պետություններ օգտագործում են մագաթների բարձր պարունակություն ունեցող հափուկ թուղթ:

Կեղծելու դժվարությունը

Եթե պետական արժույթը հեշտ լինել կեղծել, այդ պետության քաղաքացիները չեն ընդունի այն որպես վճարման միջոց: Ներկաբար, պետությունները աշխատում են այնպես անել, որպեսզի իրենց արժույթը շատ դժվար լինի կրկնօրինակել: Փորձելով ավելի բարդ դարձնել թղթադրամների կեղծումը՝ Միացյալ Նահանգների կառավարությունը փոխեց հարյուր, հիսուն, փաս և հինգ դոլարանոց թղթադրամների դիզայնը: Սովորաբար պետությունները օգտագործում են հափուկ թուղթ ու ջրանիշեր և բավականին բարդ նախշեր են տպում թղթադրամների կեղծմանը խոչընդոտելու նպատակով:

Փողի առաջարկ. M_1 , M_2 և M_3

Որքա՞ն է Միացյալ Նահանգներում շրջանառվող փողի ընդհանուր զանգվածը: Մինչև այս հարցին պարասխանելը, մենք պետք է սահմանենք մի քանի հասկացություններ: **Ցպահանջ ավանդը** չեքային հաշվի վրա առկա գումարն է: Այն կոչվում է *ցպահանջ*, քանի որ այն կարելի է վերցնել ցանկացած պահի, առաջին իսկ պահանջով՝ ներկայացնելով պարշաճ ձևով լրացված չեքը, հանելով անհրաժեշտ գումարը բանկոմատից կամ փոխանցելով գումարը այլ հաշվի վրա:

Ժամկետային ավանդը /դեպոզիտը/ այն գումարն է, որը պահվում է ցոկոսային եկամուտներ բերող խնայողական հաշվի վրա: Ֆինանսական հասարակությունները սովորաբար թույլ են տալիս ցանկացած պահին գումարներ վերցնել խնայողական հաշիվներից: Սակայն, նրանք կարող են պահանջել գրավոր ծանուցում, որը պետք է ներկայացվի գումարը վերցնելուց առաջ: Ծանուցման և գումարը վերցնելու միջև ընկած ժամանակը պարճառ հանդիսացավ ավանդի այս տեսակը *ժամկետային* անվանելու համար: Չնայած, որ ժամկետային դեպոզիտներից օգտվողները անմիջապես չեն կարող ստանալ իրենց գումարները, այնուամենայնիվ, դրանք հեշտությամբ կարելի է կանխիկի վերածել: Այդ պարճառով դրանք անվանում են «գրեթե-փող»: «Գրեթե-փող» կոչվող խմբի մեջ մտնող այլ միջոցների թվին են պարկանում նաև կարճաժամկետ պետական արժեթղթերը, պետական պարտավորումները, դրամական շուկայի փոխադարձելիության հիմնադրամների բաժնեմասերը և ապահովագրական պոլիսների հետգնման արժեքները:

Այժմ մենք կարող ենք քննարկել այն հարցը, թե որքան է Միացյալ Նահանգներում շրջանառվող փողի ընդհանուր զանգվածը: Գոյություն ունեն փողի զանգվածը չափող երեք մեծություններ. M_1 , M_2 և M_3 :

M_1 փողի զանգվածի սահմանները շատ նեղ են: Այն ընդգրկում է միայն կանխիկ փողը և ցպահանջ ավանդները: Նամաձայն օրենքի, կանխիկ փողը պետք է ընդունվի որպես ապրանքների, ծառայությունների և ռեսուրսների համար վճարելամիջոց: Չեկերը (ցպահանջ ավանդները) ևս համարվում են ընդունելի վճարելամիջոց, քանի որ դրանք հարմար են, հեշտությամբ կանխիկի են վերածվում և հիմնականում հուսալի են:

M₂ փողի զանգվածը բաղկացած է M_1 -ից (կանխիկ փող և ցպահանջ ավանդներ) գումարած դրամական շուկայի հուսալի արժեթղթերը և 100,000'ձԷ՝ճ-ը չգերազանցող ժամկետային ավանդները կամ ավանդային սերփիֆիկատները:

Փողի զանգվածի ևս մեկ սահմանում է M_3 -ը, որը բաղկացած է M_1 և M_2 -ից՝ գումարած 100,000'ձԷ՝ճ-ը գերազանցող ժամկետային ավանդները և ավանդային սերփիֆիկատները: M_2 և M_3 փողի զանգվածի սահմանումները հիմնված են այն ենթադրության վրա, որ ժամկետային ավանդները կարող են հեշտությամբ վերածվել կանխիկ փողի: Ըստ վիճակագրական տվյալների, 2000թ. ԱՄՆ-ում M_3 -ի 17%-ը կազմում էր կանխիկ փողը և ցպահանջ ավանդները, իսկ 83%-ը՝ ժամկետային ավանդները և հուսալի արժեթղթերը:

Այսպիսով մենք ունեցանք փողի զանգվածի առնվազն երեք չափման միջոց: (Ընդհանրապես ասած, գոյություն ունեն փողի զանգվածը սահմանող այլ եղանակներ, որոնք կամ ավելի լայն են, կամ ավելի նեղ, քան M_1 , M_2 և M_3 -ը): Փաստորեն, մեր հարցի պարասխանը կլինի այն, որ Միացյալ Նահանգներում շրջանառվող փողի զանգվածը կախված է նրանից, թե ինչպես ենք մենք չափելու այն: Սովորաբար տնտեսագետները, քաղաքական գործիչները և բանկիրները կենտրոնանում են M_1 -ի, կամ M_1 -ի որևէ ածանցյալ փարբերակի վրա:

2. Ֆեդերալ ռեզերվային համակարգ

Մեր նպատակն է ուսումնասիրել, թե ինչպես է Ֆեդերալ Ռեզերվային
Նամակարգը կարգավորում փողի առաջարկը:

Ի՞նչ է իրենից ներկայացնում Ֆեդերալ Ռեզերվային Նամակարգը: Որքա՞ն հզոր է այն: Ինչպե՞ս այն կարող է ազդել յուրաքանչյուրիս վրա: **Ֆեդերալ Ռեզերվային Նամակարգը** (ՖՌՆ, Fed) Միացյալ Նահանգների Կենտրոնական բանկն է, որը պարասխանաբար է բանկային գործունեությունը կարգավորելու համար: Այն ստեղծվել է 1913թ. դեկտեմբերի 23-ին: ՖՌՆ-ի առաքելությունն է ապահովել և պահպանել տնտեսապես առողջ և ֆինանսապես կայուն բիզնես միջավայր բանկերի գործունեության համար: Այսօր ՖՌՆ-ն ունի մեծ իշխանություն փողի առաջարկը կարգավորելու, ինֆլյացիան վերահսկելու և ֆինանսական հաստատությունների գործունեությունը կարգավորելու գործում: Այս համակարգի որոշումների արդյունքում կարող են, օրինակ, աճել կամ նվազել բնակարանաարժեքների կողմից հիպոթեքային վարկերի դիմաց վճարվող տոկոսադրույքները: Իսկ ներկայումս Կենտրոնական բանկի նախագահ հանդիսացող Ալան Գրինսփենի կողմից արված

հայտարարությունները և մեկնաբանությունները կապված փոփոխությունների կամ ինֆլացիայի հետ, կարող են խուճապ առաջացնել ֆոնդային շուկաներում կամ բարելավել այն ֆինանսական շուկաների վիճակը, որտեղ դիտվում է գների և կուրսերի շարունակական անկում:

ՖՌՏ-ի գործունեությունը վերահսկվում է յոթ հոգուց բաղկացած կառավարիչների խորհրդի կողմից, որի նիստերը անց են կացվում Վաշինգտոնում: Յուրաքանչյուր կառավարիչ նշանակվում է երկրի նախագահի կողմից և հաստատվում Սենատի կողմից փաստաթուղթ փարի ժամկետով: Նախագահը նաև խորհրդի անդամներից ընտրում և նշանակում է խորհրդի նախագահին և փոխնախագահին՝ չորս փարի ժամկետով: Այս ժամկետները կարող են երկարացվել:

ՖՌՏ-ը ներառում է փաստերկու շրջանային բանկեր, որոնք գտնվում են Միացյալ Նահանգների գլխավոր քաղաքներում, ինչպես նաև քսանհինգ մասնաճյուղեր: ՖՌՏ-ի յուրաքանչյուր փարածաշրջանային բանկ պարկանում է ՖՌՏ-ի անդամ հանդիսացող առևտրային բանկերից մեկին, բայց չի վերահսկվում նրա կողմից: Բոլոր ազգային (ֆեդերալ իշխանությունների կողմից լիցենզիա ստացած) բանկերը, պետք է լինեն ՖՌՏ-ի անդամներ: Նահանգային բանկերը /state banks/ ևս ցանկության դեպքում կարող են դառնալ ՖՌՏ-ի անդամներ, եթե իհարկե բավարարեն անդամակցության համար սահմանված բոլոր պահանջներին: ՖՌՏ-ին ավելի լավ ծանոթանալու համար այցելեք www.federalreserve.gov կայքը:

ՖՌՏ-ի ամենակարևոր ֆունկցիան է այնպես կարգավորել փողի ամբողջական առաջարկը, որպեսզի երկրում ստեղծվի և պահպանվի առողջ փողային համակարգ: Դա իրականացվում է բանկերի պահուստների նկատմամբ պահանջների սահմանման և վերահսկման, հաշվարկային դրույքի կարգավորման և բաց շուկաներում գործառնությունների իրականացման միջոցով:

Բանկային պահուստների վերահսկումը

Երբ բանկում գումար է ներդրվում, բանկը պարտավոր է այդ գումարի մի մասը առանձնացնել՝ ստեղծելով հատուկ պահուստ, որը կօգտագործվի այն դեպքում, եթե բանկի հաճախորդներից մեկը հանկարծ որոշի իր կողմից ներդրված լրիվ գումարը հետ վերցնել: Այդ պահուստի միջոցները օգտագործվում են նաև վարկեր փրամադրելու համար: **Պարտադիր պահուստների պահանջը** բանկային ավանդներից պահվող փողոսն է, որը բանկը պարտավոր է պահել կամ իր սեփական հաշվի վրա, կամ իր փարածաշրջանի ֆեդերալ Ռեզերվային բանկում: Օրինակ, եթե

բանկն ունի 20 միլիոն դոլարի ավանդներ, իսկ պահուստի պահանջը 10% է, ապա բանկը պետք է որպես պահուստ առանձնացնի 2 մլն դոլարը: Ներկայումս պարտադիր պահուստավորման պահանջը կազմում է 3-10%՝ կախված այնպիսի գործոններից, ինչպիսիք են, բանկերի ավանդներում ներգրավված միջոցների ընդհանուր գումարը, միջին օրեկան ավանդների ծավալը և տվյալ անդամակցող բանկի գործելու վայրը:

Բավարարելով պարտադիր պահուստների նկատմամբ պահանջները՝ բանկը կարող է օգտագործել մնացած միջոցները ավելի շատ փող ստեղծելու համար և ավելի շատ վարկեր փրամադրել մի գործընթացի միջոցով, որը կոչվում է *«դեպոզիտային ընդլայնում»*: Ահա, թե ինչպես է դա տեղի ունենում: Վերը բերված օրինակում բանկը պետք է իր պահուստային հաշվի վրա ավելացնի 2 մլն դոլար: Բանկը կարող է օգտագործել մնացած 18 միլիոն դոլարը սպառողական և բիզնես վարկեր փրամադրելու նպատակով: Ենթադրենք, որ բանկը պարտքով է տալիս այդ ամբողջ գումարը փարբեր անձանց: Ենթադրենք նաև, որ պարտապանները ստացված լրիվ գումարը՝ 18 միլիոն դոլարի չափով, դնում են իրենց հաշիվների վրա նույն բանկում: Այժմ, բանկի դեպոզիտները աճեցին 18 միլիոն դոլարով: Քանի որ այս դեպոզիտների վրա ևս տարածվում են պարտադիր պահուստավորման պահանջները, որոնց մասին խոսել ենք մի քիչ առաջ, ապա բանկը պետք է իր պահուստային հաշվին աավելացնի 1.8 միլիոն դոլար: Դրանից հետո բանկը կարող է պարտքով փրամադրել մնացած 16.2 միլիոն դոլարը բանկի մյուս հաճախորդներին:

Իհարկե, նոր վարկեր փրամադրելուն զուգահեռ բանկի վարկավորման պոտենցիալը գնալով ավելի ու ավելի նվազում է: Բացի այդ պետք է նշենք նաև, որ, քանի որ բանկերը սովորաբար իրենց բնույթով բավականին պահպանողական են, նրանք չեն կիրառի դեպոզիտային ընդլայնման մեխանիզմը իրենց վարկավորման գործունեության ծավալները մեծացնելու համար: Նրանք կդրսևորեն ոչ այդքան ծայրահեղական մոտեցում այդ հարցի նկատմամբ:

Պարտադիր պահուստավորման պահանջները սահմանում են ՖՌՆ-ի կառավարիչների խորհրդի կողմից: Երբ ՖՌՆ-ը մեծացնում է պարտադիր պահուստավորման տոկոսը, բանկերը ավելի քիչ փող են ունենում այն պարտքով փրամադրելու համար: Ավելի քիչ վարկեր են փրամադրվում, և փոփոխական ակտիվությունը նվազում է: Այսպիսով, պարտադիր պահուստավորման պահանջների խստացումը հակաինֆլյացիոն հզոր գեներ է հանդիսանում, որի միջոցով հնարավոր է դառնում զսպել գների աճը: Մյուս կողմից ՖՌՆ-ը, նվազեցնելով պարտադիր պահուստավորման տոկոսը, լրացուցիչ փող է ստեղծում, որը օգտագործվում է լրացուցիչ վարկավորման համար և խթանում փոփոխության ակտիվությունը: Քանի

որ փողի առաջարկի վերահսկման այս միջոցը մեծ ներուժ ունի և բերում է իր հեպ հեռու գնացող հեպևանքներ և ազդեցություններ, ՖՌՏ-ը հազվադեպ է փոփոխում պարտադիր պահուստավորման պահանջները:

Հաշվարկային դրույքի կարգավորումը

Անդամակցող բանկերը կարող են ՖՌՏ-ից պարտքով գումարներ վերցնել պահուստային պահանջները բավարարելու և իրենց հաճախորդներին լրացուցիչ վարկեր փրամադրելու նպատակով: ՖՌՏ-ի կողմից անդամակցող բանկին փրամադրվող վարկի փոկոսը կոչվում է **հաշվարկային դրույք**: Այն սահմանվում է ՖՌՏ-ի կառավարիչների խորհրդի կողմից: Վերջին քսան փարիների ընթացքում հաշվարկային դրույքը կազմել է ամենաքիչը 3% և ամենաշատը 14%:

Երբ ՖՌՏ-ը նվազեցնում է հաշվարկային դրույքը, բանկերի համար ավելի հեշտ ու էժան է դառնում լրացուցիչ փող ձեռք բերելը: Անդամակցող բանկերը ավելի ազատ են զգում իրենց վարկեր փրամադրելու և ավելի ցածր փոկոսադրույքեր նշանակելու գործում: Դրա հեպևանքով մեծանում է ինչպես սպառողների, այնպես էլ գործարարների համար մարչելի փողի քանակը, ինչը խթանում է ազգային փնտեսության ակտիվությունը: Երբ ՖՌՏ-ը մեծացնում է հաշվարկային դրույքը, բանկերը սահմանափակում են փրամադրվող վարկերի քանակը: Նրանք ավելի բարձր փոկոսադրույքեր են սահմանում և խստացնում են վարկավորման պահանջները: Ընդհանուր էֆեկտը կլինի փնտեսության ակտիվության նվազումը, որի նպատակն է զսպել ինֆլացիան՝ փողը դարձնելով ավերի դժվարամարչելի և թանկ:

2000թ. ամռանը ՖՌՏ-ի կառավարիչների խորհրդի նախագահ Ալան Գրինսպենը առաջին անգամ հայտարարեց, որ բիզնես ցիկլի ընթացիկ զարգացման պարճառն է հանդիսանում աշխատողների արտադրողականության ոչ ինֆլացիոն բարձրացումը, ինչը ամերիկյան արդյունաբերության մեջ Ինտերնետի և ինֆորմացիոն տեխնոլոգիաների ընդլայնվող կիրառության հեպևանքն է: Այն, որ աշխատողները ավելի արդյունավետ են աշխատում աշխատանքային միջավայրում նոր տեխնոլոգիաներ օգտագործելու հեպևանքով, շատ վերլուծաբանների միջև ընթացող վիճաբանությունների առարկա է հանդիսանում: Չնայած դրան, այդ օրը արժեթղթերի շուկաները դրականորեն արճագանքեցին պարոն Գրինսպենի խոսքերին՝ հավատարվով, որ ՖՌՏ-ը մոտակա ժամանակներում չի մեծացնի փոկոսադրույքերը՝ խուսափելով ինֆլացիոն երեվույթների խթանումից:

Գործառնություններ բաց շուկայում

Ֆեդերալ կառավարությունը մասամբ ֆինանսավորում է իր գործունեությունը վաճառելով պետական արժեթղթեր: Այդ արժեթղթերը, որոնց գծով փոկոսներ են վճարվում, կարող են ձեռք բերվել թե անհատի, թե կազմակերպության, և կամ ՖՌՏ-ի կողմից:

Աղյուսակ 19.1 Փողի առաջարկն ու տնտեսությունը վերահսկելու նպատակով Ֆեդերալ Ռեզերվային Համակարգի կողմից կիրառվող մեթոդները		
Կիրառվող մեթոդները	Ընթացիկ արդյունքներ	Վերջնական արդյունքներ
Պահուստային պահանջներ		
1. ՖՌՀ-ը խստացնում է պահուստների նկատմամբ պահանջները	Ավելի քիչ փող, որը բանկերը կարող են օգտագործել հաճախորդներին վարկավորելու նպատակով. փողի ընդհանուր առաջարկը նվազում է	Տնտեսության ակտիվության անկում
2. ՖՌՀ-ը մեղմացնում է պահուստների նկատմամբ պահանջները	Ավելի շատ փող, որը բանկերը կարող են օգտագործել հաճախորդներին վարկավորելու նպատակով. փողի ընդհանուր առաջարկը աճում է	Տնտեսության ակտիվության աճ
Հաշվարկային դրույքի կարգավորում		
1. ՖՌՀ-ը բարձրացնում է հաշվարկային դրույքը	Ավելի քիչ փող, որը բանկերը կարող են օգտագործել հաճախորդներին վարկավորելու նպատակով. փողի ընդհանուր առաջարկը նվազում է	Տնտեսության ակտիվության անկում
2. ՖՌՀ-ը իջեցնում է հաշվարկային դրույքը	Ավելի շատ փող, որը բանկերը կարող են օգտագործել հաճախորդներին վարկավորելու նպատակով. փողի ընդհանուր առաջարկը աճում է	Տնտեսության ակտիվության աճ
Գործառնությունները բաց շուկայում		
1. ՖՌՀ-ը վաճառում է պետական արժեթղթեր	Փողի ընդհանուր առաջարկի նվազում	Տնտեսության ակտիվության անկում
2. ՖՌՀ-ը գնում է պետական արժեթղթեր	Փողի ընդհանուր առաջարկի աճ	Տնտեսության ակտիվության աճ

Գործառնությունները բաց շուկայում ՖՌՏ-ի կողմից իրականացվող պետական արժեթղթերի առքն ու վաճառքն է, ինչը արվում է փողի առաջարկը վերահսկելու նպատակով: Գործառնությունները բաց շուկայում ազգային տնտեսությունը վերահսկելու նպատակով ՖՌՏ-ի կողմից կիրառվող առավել հաճախ օգտագործվող գործիքն է:

Փողի ընդհանուր առաջարկը նվազեցնելու նպատակով ՖՌՏ-ը ուղղակի *վաճառում է* պետական արժեթղթերը բաց շուկայում: Այն փողը, որ ՖՌՏ-ը ստանում է պետական արժեթղթերի վաճառքից, շրջանառությունից դուրս է գալիս: Ներառաբար, ավելի քիչ փող է մնում ներդրումներ, գնումներ և վարկավորում իրականացնելու համար: Փողի առաջարկը մեծացնելու նպատակով ՖՌՏ-ը *գնում է* պետական արժեթղթեր: Այն փողը, որը ՖՌՏ-ը վճարում է պետական արժեթղթեր գնելու համար, վերադառնում է շրջանառության մեջ և մարչելի է դառնում անհատների և ֆիրմաների համար:

Քանի որ պետական արժեթղթերը հիմնականում գնվում են ֆինանսական հաստատությունների կողմից, գործառնությունները բաց շուկայում իրենց անմիջական ազդեցությունն են ունենում վարկավորման և ներդրումների վրա: Ավելին, ՖՌՏ-ը կարող է կառավարել այս ազդեցությունը՝ փոփոխելով իր կողմից գնվող կամ վաճառվող պետական արժեթղթերի քանակը և դրանց գծով սահմանվող տոկոսադրույքի մեծությունը: Աղյուսակ 19.1-ում ամփոփվում են բաց շուկայում գործառնությունների և ՖՌՏ-ի կողմից կիրառվող այլ գործիքների ազդեցությունները, որոնց նպատակն է կարգավորել փողի առաջարկը և վերահսկել տնտեսության կայունությունը:

ՖՌՏ-ի այլ պարտականություններ

Փողի առաջակը կարգավորելուց բացի ՖՌՏ-ը նաև իրականացնում է կառավարության բանկային սպասարկումը, պարասխանապու է քիրինգային գործառնությունների և էլեկտրոնային փոխանցումների իրականացման, փողի վերահսկման և սեկեկրիվ վարկային վերահսկողություն իրականացնելու համար:

Կառավարության բանկային սպասարկումը:

ՖՌՏ-ը Միացյալ Նահանգների կառավարության բանկն է: Որպես կառավարության բանկ՝ այն իրականացնում է մի շարք տարբեր ֆինանսական գործարքներ, որոնք ընդգրկում են տարեկան տրիլիոն դոլարներ: Օրինակ, Միացյալ Նահանգների Գանձապետարանը ՖՌՏ-ում ունի չեքային հաշիվներ, որոնց վրա են

հավաքվում հարկային մուտքերը և որոնց միջոցով են իրականացվում պետական վճարումները:

Քլիրինգային գործառնություններ և էլեկտրոնային փոխանցումներ:

Այսօր մարդիկ օգտագործում են չեքերը իրենց կողմից գնված գրեթե ցանկացած ապրանքի կամ ծառայության դիմաց վճարելու համր: Չեկը, որը դուրս է գրվել մի բանկի հաճախորդի կողմից և միևնույն քաղաքում գտնվող մյուս բանկ է ներկայացվել վճարման համար, կարող է վճարվել փեդական քլիրինգային կազմակերպության միջոցով: Սակայն այս գործընթացը ավելի է բարդանում, եթե բանկերը տարբեր քաղաքներում են գտնվում: Ահա թե որտեղ է ի հայտ գալիս ՖՌՆ-ը: ՖՌՆ-ը պատասխանատու է փարեկան 18 միլիարդ չեքեր արագ և ճիշտ հավաքելու և վճարելու համար:

Աղյուսակ 19.4-ում ներկայացված են չեքերի քլիրինգի գործընթացի փուլերը, որն իրականացվում է ՖՌՆ-ի միջոցով: Միացյալ Նահանգներում շրջանառվող չեքերի մոտ 1/4-րդը այդպես են վճարվում: Բանկերը, որոնք չեքերի դիմաց վճարումները ՖՌՆ-ի միջոցով են իրականացնում, որոշակի վճար են տալիս այս ծառայության դիմաց: Մնացորդը կամ ուղարկվում է անմիջապես վճարող բանկին, կամ վճարվում է փեդական քլիրինգային կազմակերպության միջոցով: Էլեկտրոնային սարքավորումների միջոցով չեքերի քլիրինգի գործընթացը կարող է տևել ընդամենը 2 կամ 3 օր:

Աղյուսակ 19.4

Չեկի քլիրինգը ՖՌՅ-ի միջոցով

Ենթադրենք, որ տիկին Չենդերսոնը, որն ապրում է Նյու Յորք նահանգի Ալբանի քաղաքում, նկար է գնում Կալիֆորնիա նահանգի Սակրամենտո քաղաքում բնակվող արվեստի գործերի գծով վաճառքների գործակալից և նրան չեկ է ուղարկում:

1. Գործակալը չեկը ներկայացնում է Սակրամենտոյի բանկ, ուր գտնվում է իր հաշիվը:

2. Սակրամենտոյի բանկը չեկը վճարելու համար այն ուղարկում է Սան Ֆրանցիսկոյի Ֆեդերալ Ռեզերվային Բանկ՝ իր հաշվի վրա:

3. Սան Ֆրանցիսկոյի Ֆեդերալ Ռեզերվային բանկը ուղարկում է չեկը Նյու Յորքի Ֆեդերալ Ռեզերվային Բանկ:

4. Նյու Յորքի Ֆեդերալ Ռեզերվային Բանկը չեկն ուղարկում է Ալբանի քաղաքի բանկ, որը տիկին Չենդերսոնի հաշվից չեկում նշված գումարի չափով փող է հանում:

5. Ալբանի քաղաքի բանկը թույլատրում է Նյու Յորքի Ֆեդերալ Ռեզերվային Բանկին այդ բանկում գտնվող իր հաշվից հանել չեկում նշված գումարը:

6. Նյու Յորքի Ֆեդերալ Ռեզերվային բանկը վճարում է Սան Ֆրանցիսկոյի Ֆեդերալ Ռեզերվային բանկին:

7. Սան Ֆրանցիսկոյի Ֆեդերալ Ռեզերվային Բանկը գումար է ավելացնում Սակրամենտոյի բանկի հաշվին, և Սակրամենտոյի բանկը գումար է ավելացնում գործակալի հաշվին:

Աղբյուրը. Federal Reserve Bank of New York, The Story of Checks, 7th ed., 1995, p. 11.

Կանխիկ փողի վերահսկում:

Թղթադրամները օգտագործման ընթացքում մաշված և կեղտոտ տեսք են ստանում: Սովորական մեկ դոլարանոց թղթադրամի կյանքի տևողությունը մեկ տարուց քիչ է /ավելի մեծ անվանական արժեք ունեցող փողը ավելի երկար է օգտագործվում, քանի որ ավելի քիչ է շրջանառվում/: Երբ անդամակցող բանկը իր ավելցուկային կանխիկ միջոցները ի պահ է դնում Ֆեդերալ Ռեզերվային բանկում, այդ կանխիկ միջոցները ստուգման են ենթարկվում: Այն թղթադրամները, որոնք պիտանի չեն այլևս օգտագործման համար (հնամաշ կամ վնասված են), առանձնացվում և ոչնչացվում են:

Սեփեկտիվ վարկային վերահսկում:

ՖՌՏ-ը պարասխանաբար է Ազնիվ Վարկավորման ակտը կիրառելի դարձնելու համար, որը Կոնգրեսի կողմից ընդունվել է 1968թ.: Այս ակտով վարկատուներից պահանջվում է հստակ սահմանել սպառողական վարկերի փարեկան փոկոսադրույքը և ընդհանուր վճարի գումարը: Այն նաև արգելում է վարկավորման գործում ցանկացած խտրականություն կապված ռասայի, մաշկի գույնի, սեռի, ամուսնական կարգավիճակի, կրոնի կամ ազգային պատկանելության հետ: Նասկանալու համար, թե ինչպես են վարկատուները խաբում վարկառուներին և դրանից իրենց օգուտներն են քաղում, կարդացեք «Էթիկայի ուսումնասիրությունը» վերնագրով հոդվածը:

ՖՌՏ-ը պարասխանաբար է նաև բաժնեպոմսերով իրականացվող գործարքներից սրացվող մարժայի նկարմամբ պահանջներ սահմանելու համար: **Մարժան** վաճառքի գնի այն նվազագույն մասն է, որը պետք է կանխիկով վճարվի: (մնացորդը ներդրողի պարտքն է հանդիսանում): Ներկայումս մարժայի նկարմամբ պահանջը 2000դոլար է կամ 50%, կախված նրանից, թե դրանցից որն է ավելի մեծ գումար կազմում: Ներկաբար, եթե ներդրողը գնում է 4000դոլարի բաժնեպոմսեր, նա պետք է կանխիկ դրամով վճարի 2000դոլար: Մնացած 2000դոլար-ը կարող է պարտքով վերցվել բրոքերային ընկերություններից: Ներդրողները կարող են իրենց փողերից կանխիկ վճարել ավելին և ավելի փոքր պարտք թողնել, քան դա պահանջում է ՖՌՏ-ը:

Էթիկայի ուսումնասիրությունը

Ո՞վ է «գիշարիչ պարտավորում»

Ի՞նչ եք հասկանում «գիշարիչ» բառի փակ: Շատերը կպարկերացնեն ջունգլիներում հոշոտելու նպատակով այլ կենդանիներին որսող գիշարիչ կենդանի: Ժամանակակից ֆինանսական աշխարհում մարդիկ, որոնք ունեն վարկային պարտություն, կամ փոքրամասնությունների ներկայացուցիչներ են կամ ունեն բավականին ցածր եկամուտներ, կարիք չունեն մասնակցելու աֆրիկյան սաֆարիին իսկական գիշարիչներին տեսնելու համար: Նրանք ընդամենը պետք է սկսեն փնտրել նոր տուն կամ ավտոմեքենա գնելու միջոց, փորձեն չզրկվել գրավի հետգնման

իրավունքից կամ ձեռք բերել վարկային քարտ: «Ֆինանսական գիշարիչները» մարդկանց տեսքով կան ամենուրեք: Նրանք հազնում են թանկարժեք դասական կոսպյուսներ և պարտաստ են «օգնել» ամենախոցելի և թույլ մարդկանց, որոնք հաճախ գաղափար էլ չունեն դրամական միջոցների կամ սեփական միջոցների ֆինանսական կառավարումն մասին:

«Գիշարիչ պարտավորումների» կողմից օգտագործվող մեթոդները

Չնայած «ֆինանսական գիշարիչների» մեծամասնությունը օրենքի սահմաններում է գործում, նրանց գործունեությունը նման է հին ժամանակներում հայրնի գանգստերների գործունեությանը: Դրանք մարդիկ էին, որոնք հազնում էին գծավոր կոսպյուսներ և շատ մեծ տոկոսադրույքերով վարկեր էին տրամադրում: Ժամանակակից «ֆինանսական գիշարիչները» չեն կորի ձեր ուրբերը ժամանակին չվճարելու դեպքում, սակայն նրանք մեծ մասամբ վարկեր են տրամադրում՝ լավ հասկանալով, որ փոխառուն չի կարողանա պարտքը վճարել: Ու հենց որ պարզվում է, որ պարտապանը չի կարող կատարել իր պարտավորությունները, հայրնվում է «գիշարիչը» և իր ձեռքն է առնում որպես պարտավորության լրացուցիչ ապահովման միջոց գրավադրված գույքը: «Գիշարիչների» կողմից կիրառվող ևս մեկ տարածված մեթոդ է խաբեությամբ ստիպել փոխառուներին ավելի բարձր տոկոսադրույքեր վճարել, քան պետք է: Սովորաբար, «գիշարիչները» շատ արագ են խոսում և այնքան են շփոթեցնում փոխառուին, որ նա նույնիսկ չի ըմբռնում իրական տոկոսադրույքի մեծությունը: Եթե բոլոր մեթոդները սպառվել են և ոչինչ չի ստացվել, ապա «գիշարիչները» երբեմն համոզում են ոչինչ չկասկածող փոխառուներին, որ նրանք ավելի երկար մարման ժամկետների կամ փոխառուի կյանքի ապահովագրման կարիքն ունեն: Իրականում այդ երկու պայմանները մեծացնում են փոխառված միջոցների դիմաց փոխառուների կողմից կատարվող վճարումները և «գիշարիչ փոխառուի» կողմից վաստակվող եկամուտները:

Ինչպե՞ս խուսափել «գիշարիչներից»

Մեկ փաստ կյանքից. «Ֆինանսական գիշարիչները» իսկապես գոյություն ունեն, նրանք իրական վրանգ են ներկայացնում: Նրանք թաքնվում են, սպասելով, թե երբ իրենց հնարավորություն կընձեռնվի օգուտներ քաղել ոչինչ չկասկածող փոխառուներին խաբելուց:

Նավաբացեք, նրանք խիղճ չունեն և ավելի քան ուրախ կլինեն ավելի մեծ փոկոսադրույքեր գանձել՝ ձեր փողերը ձեզանից խլելու նպատակով: Ներսիսյալ խորհուրդները կօգնեն ձեզ չդառնալ «ֆինանսական գիշարչի» գոհը:

- Որքան հնարավոր է շատ փեղեկություններ հավաքեք ֆինանսավորման և վարկերի փրամադրման գործընթացների մասին:

- Վարկ ստանալու համար դիմելուց առաջ ստուգեք ձեր վարկային պատմությունը: Եթե դուք ցածր վարկունակություն ունեք, աշխատեք լավացնել այն:

- Նամենապեք փարբեր փոխադրումների կողմից առաջարկվող վարկավորման պայմանները և փոկոսադրույքերը: Դուք կարող եք զարմանալ, պարզելով, որ կան փոխադրումներ, որոնք շատ ավելի ցածր փոկոսադրույքեր և լավ վարկային պայմաններ են առաջարկում:

- Այս ամենից բացի, լավ ճանաչեք այն պարտավորություններ, որի հետ գործ պետք է ունենաք:

Մտածելու փեղ փվող հարցեր

1. Ենթադրենք, որ դուք հարցաքննում եք վարկ ստանալու հավակնորդին, որը ունի վարկ վարկային պատմություն, ցածր եկամուտներ, չունի ակնհայտ գիտելիքներ դրամական միջոցների կառավարման բնագավառում և որը ցանկանում է 3000 դոլար վարկ վերցնել: Արդյո՞ք ճիշտ կլինի, եթե այս մարդու համար ավելի բարձր փոկոսադրույքեր սահմանեք, քան սովորաբար սահմանում եք այս տեսակի վարկի համար: Արդյո՞ք ձեր որոշումը բարոյական կլինի:

2. Ենթադրենք, դուք շատ վարկ վարկային պատմություն ունեք: Արդյո՞ք կդիմեք «գիշարիչ պարտավորություն»՝ իմանալով, որ նա կարող է, ձեր վիճկից օգտվելով, իր օգուտները որսալ: Ինչո՞ւ:

Ամերիկյան բանկային գործունեության ոլորտը

Մեր նպատակն է բնութագրել տարբերությունները առևտրային բանկերի և բանկային համակարգում գործող այլ ֆինանսական հաստատությունների միջև:

Որ բանկիրին էլ հարցնեք, նա ձեզ կպատասխանի, որ ամերիկյան բանկային համակարգը վերջին տասն տարիների ընթացքում զարմանալի փոփոխությունների է ենթարկվել: Բանկերի, վարկային-խնայողական ասոցիացիաների, վարկային միությունների և բանկային գործունեությունն իրականացնող այլ բիզնես հաստատությունների միջև ընթացող մրցակցությունը երբեք այդքան ուժեղ չի եղել: Բացի այդ, Ճապոնիայի, Կանադայի, Ֆրանսիայի և այլ օտարերկրյա բանկերը ներթափանցել են Միացյալ Նահանգների բանկային համակարգ: Արդյունքում մեծ բանկերը, ինչպես նաև, օրինակ, Bank of America, Chase Manhattan և Bank One-ը, սկսեցին իրենց հաճախորդներին նոր ինովացիոն ծառայություններ առաջարկել: Նույնիսկ ավելի փոքր բանկերը զարգացրեցին «լիարժեք սպասարկման» բանկային փիլիսոփայությունը և սկսեցին ագրեսիվ կերպով պայքարել նախկինից ավելի շարժառայություններ պահանջող հաճախորդներին գրավելու համար: Ծանոթանալով այս բաժնում ներկայացված նյութի հեղինակի մոռացեք, որ բանկային գործունեությունը էլ ավելի մրցակցային կդառնա, քանի որ բանկերը շարունակելու են առաջարկել նորանոր ծառայություններ՝ հաճախորդներին գրավելու նպատակով: Եկեք այս բաժինը սկսենք՝ ներկայացնելով որոշ տեղեկություններ բանկային գործունեության ոլորտի ամենախոշոր մասնակիցներից մեկի՝ առևտրային բանկի մասին:

Առևտրային բանկեր

Առևտրային բանկը շահույթ հեղափոխող կազմակերպություն է, որը ընդունում է ավանդներ, վարկեր է տրամադրում և իր հաճախորդներին է մատուցում այլ բանկային ծառայություններ: Ինչպես և այլ ձեռնարկությունների դեպքում, բանկի առաջնային նպատակն է՝ նրա առաքելությունը, բավարարել հաճախորդների պահանջները՝ սպանալով որոշակի շահույթ: Երկու բառով բնութագրենք այն, թե ինչպես է բանկը շահույթ վաստակում: Բանկը փող է ստանում ավանդների ձևով, որոնց համար որոշակի տոկոս է վճարում: Ավանդների տեսքով ներդրված գումարները բանկը տրամադրում է վստահություն ներշնչող ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց, որոնք այդ փողի օգտագործման համար որոշակի տոկոս են

վճարում: Եթե բանկը հաջողակ է, ապա նրա եկամուտները գերազանցում են ծախսերը, և բանկը շահույթ է ստանում:

Քանի որ բանկերը գործ ունեն այլ անձանց և կազմակերպություններին պարկանող փողի հետ, բանկերը շատ լավ են վերահսկվում: Բանկերը նաև պետք է համապատասխանեն որոշակի կոնկրետ պահանջներին ֆեդերալ կամ նահանգային իշխանություններից բանկային գործունեություն իրականացնելու իրավունք կամ թույլտվություն՝ լիցենզիա ստանալու համար: **Ազգային բանկը** առևտրային բանկ է, որը լիցենզավորվում է Միացյալ Նահանգների Դրամական Շրջանառության Վերահսկողի կողմից: Միացյալ Նահանգներում գործում են մոտ 2,500 ազգային բանկեր, որոնք տնօրինում են բոլոր բանկային ավանդների մոտ 42%-ը: Այդ բանկերը պետք է բավարարեն ֆեդերալ բանկային օրենսդրության պահանջներին և պարբերաբար ենթարկվում են ֆեդերալ աուդիտորների կողմից իրականացվող չհայտարարված ստուգումներին:

Նահանգային բանկը առևտրային բանկ է, որը լիցենզավորվում է այն նահանգի իշխանությունների կողմից, որտեղ այն գործելու է: Նահանգային բանկերը երկու անգամ շատ են, քան ազգային բանկերը, սակայն դրանք ազգային բանկերի համեմատ ավելի փոքր են: Այդ բանկերը ենթարկվում են և նահանգների, և ֆեդերալ աուդիտորների կողմից իրականացվող չհայտարարված ստուգումներին:

Այլ ֆինանսական հաստատություններ

Առևտրային բանկերից բացի գոյություն ունեն առնվազն ութ տեսակի այլ ֆինանսական հաստատություններ, որոնք ամբողջական կամ սահմանափակ բանկային ծառայություններ են մատուցում իրենց հաճախորդներին: Դրանք են վարկային-խնայողական ասոցիացիաները, փոխադարձ խնայողական բանկերը, վարկային միությունները, ապահովագրական ընկերությունները, կենսաթոշակային հիմնադրամները, բրոքերային ընկերությունները, ֆինանսական ընկերությունները և ներդրումային բանկերը:

Վարկային-խնայողական ասոցիացիաներ

Վարկային-խնայողական ասոցիացիան ֆինանսական հաստատություն է, որը առաջարկում է չեքային և խնայողական հաշիվների բացում և ավանդային սերփիֆիկատներ, և որը իր ակտիվների մեծ մասը օգտագործում է հիպոթեքային

վարկեր և այլ սպառողական վարկեր փրամադրելու նպատակով: Սկզբում վարկային-խնայողական ասոցիացիաներին թույլ էր փրված իրենց ավանդաքույրներին առաջարկել միայն խնայողական հաշիվներ: Սակայն 1980թ. Կոնգրեսի կողմից Ավանդային հաստատությունների ապակարգավորման և Մոնեթար վերահսկողության ակտի ընդունումից հետո, այս հաստատությունները իրավունք ստացան իրենց ավանդաքույրներին առաջարկել նաև NOW (Negotiable Order of Withdrawal) հաշիվներ: NOW հաշիվը փոկոսային եկամույրներ բերող չեքային հաշիվ է:

Այսօր Միացյալ Նահանգներում գործում են մոտ 1,700 վարկային-խնայողական ասոցիացիաներ: Ֆեդերալ ասոցիացիաները լիցենզավորվում են 1933թ. ընդունված Տների Սեփականատերերի Վարկավորման ակտին համաձայն և վերահսկվում են խնայողական Նաստատությունների Վերահսկման Վարչության կողմից, որը Միացյալ Նահանգների Ֆինանսների Նախարարության ենթաբաժինն է: Վարկային-խնայողական ասոցիացիաները կարող են նաև լիցենզիա ստանալ այն նահանգի բանկային գործունեության վերահսկման իշխանությունների կողմից, որտեղ նրանք գործում են: Այդպիսի վարկային-խնայողական հաստատություններում իրականացվում են չհայտարարված աուդիտներ նահանգի իշխանությունների կողմից:

1980-ականների ընթացքում և 1990-ականների առաջին կեսում բարձր փոկոսադրույքերը և փոների նկատմամբ ցածր պահանջարկը, փաստացի չգործող վարկերի (որոնց գծով փոկոսներ չեն վճարվում) և գրավի հետգնման իրավունքից զրկումների թվի մեծացումը, խարդախությունները և կոռուպցիան, միաժամանակ նաև կլանումները հանգեցրեցին վարկային-խնայողական ասոցիացիաների թվի կրճատմանը: Ավելի քան 1,000 վարկային-խնայողական ասոցիացիաներ սնանկացան 1980-ականների և 1990-ականների առաջին կեսի ընթացքում: Սակայն սնանկացած վարկային-խնայողական հաստատությունների թիվը խիստ կրճատվեց 1990-ականների վերջում:

1999թ. Նոյեմբերից 2000թ. Նոյեմբեր ընկած տարածքում ամիսների ընթացքում լուծարվեցին ընդամենը երկու վարկային-խնայողական ասոցիացիաներ: Սնանկացումների թվի կրճատման պարճառներից են դասվում կարգավորման բարելավումները, կոռուպցիայի կրճատումը և փոքր տեսության կայունացումը, ինչը բերեց փոների, ավտոմեքենաներ և այլ հիմնական սպառողական ապրանքներ գնելու համար վարկերի նկատմամբ պահանջարկի աճին:

Մասնագետները մինչ այսօր էլ հավատում են, որ այս ոլորտի ապագան կախված է վարկային-խնայողական ասոցիացիաների կարողությունից՝ ապահովել հիպոթեքային, սպառողական վարկերի տրամադրումն ու այլ ֆինանսական ծառայությունները, որոնց կարիքն ունեն իրենց հաճախորդները:

Փոխադարձ խնայողական բանկեր

Ներկայումս գործում են մոտ 400 փոխադարձ խնայողական բանկեր, ընդ որում հիմնականում Միացյալ Նահանգների հյուսիս-արևելյան մասում: **Փոխադարձ խնայողական բանկերը** ֆինանսական հասարակություններ են, որոնց սեփականատերերը հենց նույն ավնդաբուներն են, և որոնք առաջարկում են գրեթե նույն ծառայությունները, ինչ վարկային-խնայողական ասոցիացիաները՝ ներառյալ չեքային և խնայողական հաշիվները և ավանդային սերտիֆիկատները: Վարկային-խնայողական ասոցիացիաների պես, նրանք ևս ֆինանսավորում են հիպոթեքային վարկերը, առևտրային և սպառողական վարկերը: Նիմնականում, փոխադարձ խնայողական բանկերը լիցենզավորվում և վերահսկվում են նահանգային իշխանությունների կողմից: Ի տարբերություն այլ ֆինանսական հասարակությունների կողմից ստացվող շահույթի, այս կազմակերպությունների շահույթը ստանում են ավանդաբուները՝ խնայողությունների վրա մի փոքր ավելի բարձր տոկոսներ ստանալու տեսքով:

Վարկային միություններ

Ներկայումս Միացյալ Նահանգներում գործում են մոտ 11,000 վարկային միություններ: **Վարկային միությունը** ֆինանսական հասարակություն է, որն ավանդներ է ընդունում և վարկեր է տրամադրում միայն այն անձանց, որոնք այդ միության անդամ են հանդիսանում: Սովորաբար դրանք կոնկրետ ընկերության աշխատողներ, կոնկրետ մասնագիտություն ունեցողներ են կամ բնակվում են տեղական վարկային միության կողմից սպասարկվող համայնքում: Որոշ վարկային միություններ պահանջում են, որ իրենց անդամները գնեն ընկերության առնվազն մեկ բաժնեմասը, որի արժեքը տատանվում է մոտավորապես 5դոլար-ից 10դոլար-ը: Վարկային միությունները հիմնականում վճարում են ավելի բարձր տոկոսներ ավանդների դիմաց, քան առևտրային բանկերն ու վարկային-խնայողական ասոցիացիաները և կարող են ավելի ցածր գնով վարկեր տրամադրել: Ֆեդերալ

մակարդակում լիցենզավորվող վարկային միությունների գործունեությունը կարգավորվում է Ազգային Վարկային Միության Ադմինիստրացիայի կողմից: Նահանգային լիցենզավորում ունեցող վարկային միությունները վերահսկվում են նահանգային իշխանությունների կողմից:

Բանկային գործառույթներ իրականացնող կազմակերպություններ

Ֆինանսական հստակությունների մյուս հինգ տեսակներն իրականացնում են սահմանափակ բանկային գործառույթություններ: Փաստացիորեն բանկ չհանդիսանալով՝ այդ կազմակերպությունները իրենց հաճախորդներին են մատուցում սահմանափակ բանկային ծառայություններ:

☞ **Ապահովագրական ընկերություններն** իրականացնում են ադմինիստրատիվ շենքերի և գրասենյակային համալիրների, առևտրային կենտրոնների և կոմերցիոն անշարժ գույքի այլ տեսակների հետ կապված նախագծերի երկարաժամկետ ֆինանսավորումը ամբողջ ԱՄՆ-ի տարածքում: Ֆինանսավորման այս տեսակն իրականացնելու համար օգտագործվող միջոցները ստացվում են պոլիսներ ունեցողների ապահովագրական վճարներից:

☞ **Կենսաթոշակային հիմնադրամները** հիմնադրվում են գործադուների կողմից՝ թոշակի անցնելուց հետո ամսական պարբերական եկամուտներն երաշխավորելու համար: Այդպիսի հիմնադրամում ներդրումներ են իրականացնում աշխատողները, գործադուները, կամ էլ երկուսը միաժամանակ: Կենսաթոշակային հիմնադրամները լրացուցիչ եկամուտ են ստանում հիմնականում չափավոր ներդրումներից կորպորատիվ բաժնեպոնսերում, կորպորատիվ պարտավորումներում և պետական պարտավորումներում, ինչպես նաև անշարժ գույքի շինարարության նախագծերի ֆինանսավորումից:

☞ **Բրոքերային ընկերությունները** առաջարկում են խնայողական և չեքային հաշիվների միավորում, որի դիմաց վճարվում են սովորականից բարձր տոկոսադրույքեր (այսպես ասած՝ դրամական շուկայի տոկոսադրույքեր): Շարժվող նախընտրում են այդ հաշիվները ավելի բարձր տոկոսներ ստանալու

պարճառով, սակայն բանկերը սրեղծեցին նմանապիպ հաշիվներ՝ հույս ունենալով հեղ բերել իրենց ավանդադուներին:

☞ **Ֆինանսական ընկերությունները** ֆինանսավորում են այն անհադներին և ձեռնարկությունները, որոնք չեն կարող ֆինանսավորում սրանալ բանկերից, վարկային-խնայողական ասոցիացիաներից կամ վարկային միություններից: Այնպիսի վարկադուները, ինչպիսիք են Beneficial Finance-ը կամ Household Finance-ը անհադներին կարճաժամկետ վարկեր են րրամադրում: Ֆիրմաները, ինպիսիք են Ford Motor Credit-ը, GE Capital Credit-ը և General Motors Acceptance Corporation-ը վարկեր են րալիս և անհադներին, և ձեռնարկություններին: Այս վարկադուների կողմից սահմանվող րոկոսադրույքերը սովորաբար ավելի բարձր են, քան այլ ֆինանսական կազմակերպությունների կողմից առաջարկվողները:

☞ **Ներդրումային բանկային ընկերությունները** այն կազմակերպություններն են, որոնք օգնում են կորպորացիաներին միջոցներ հավաքագրել՝ աջակցելով նրանց նոր բաժնեդոսների, պարադոսների և այլ ֆինանսական արժեթղթերի թողարկման գործում: Չնայած այս ընկերությունները ավանդական բանկային ընկերությունների պես վարկեր չեն րրամադրում, նրանք օգնում են ընկերություններին միլիոնավոր դոլարներ հավաքագրել՝ նոր բիզնես սկսելու, կլանումների և միաժուլումների, ընդլայնումների և նոր արադրանք մշակելու համար: Ներդրումային բանկային ընկերությունների և ամերիկյան բիզնեսում դրանց դերի մասին ավելի մանրամասն կխոսվի 20-րդ և 21-րդ գլուխներում:

Բանկային ոլորտի մասնագիտությունները

Միացյալ Նահանգների յոթ ամենախոշոր բանկերում աշխատում է մոտ 550,000 մարդ: Եթե դրան գումարենք նաև ավելի փոքր բանկերում, վարկային-խնայողական ասոցիացիաներում և վարկային միություններում աշխատողների թիվը, ապա այն շար ավելի մեծ կլինի: Նամաձայն Աշխատանքի նախարարության կողմից հրադարակվող *Մասնագիտությունների եռամսյակային դիտարկման*, հաջորդ րաս րարիների ընթացքում սպասվում է բանկային ոլորտում աշխատողների թվի աճ:

Բանկային ոլորտում հաջողակ լինելու համար պետք է մի շարք փարբեր հմտությունների փիրապետել: Սկսնակ բանկային, վարկային-խնայողական ասոցիացիաների և վարկային միությունների աշխատողները պետք է համապարասխանեն հետևյալ պահանջներին:

1.Դուք պետք է ազնիվ լինեք: Քանի որ ձեր ձեռքում են գրնվելու այլ մարդկանց փողերը, շար ֆինանսական հասարություններ ջանքեր և միջոցներ չեն խնայում ոչ ազնիվ աշխատողներին հայրնաբերելու համար: Ի դեպ, որոշ աշխատողների աշխատանքի ընդունելիս գգուշացնում են, որ նրանց կարող են խնդրել կեղծիքի բացահայտչի թեսթ անցնել, որի միջոցով հնարավոր է հայրնաբերել գողացողներին և խարդախներին:

2.Դուք պետք է կարողանաք հաղորդակցվել այլ մարդկանց հետ: Բանկային ոլորտի մի շարք պաշտոնների համար պահանջվում է միջանձնային հաղորդակցման հմտությունների փիրապետումը ոչ միայն աշխատողների, այլ նաև հաճախորդների հետ հաղորդակցվելու համար:

3.Դուք պետք է լավ հաշվապահություն իմանաք: Բանկային ոլորտում աշխատողների կողմից իրականցվող առօրյա աշխատանքների մեծ մասը իրենից ներկայացնում է հիմնական հաշվապահական գործառնությունների կարարումը: Օրինակ, դրամարկդի աշխատողը պետք է գրանցամարյաններում գրանցի հաճախորդի հաշվի վրա կարարվող բոլոր մուրքերն ու ելքերը, իսկ օրվա վերջում հավասարակշռության բերի գրանցումները՝ դրանց ճշտությունը սրուգելու նպարակով:

4.Դուք պետք է հասկանաք կապը՝բանկային գործի և ֆինանսական գործի միջև: Բանկային ծառայողները պետք է հարցաքննեն պուրեցյալ վարկառուներին և բացահայտեն, արդյոք նրանց դրամական պահանջի հիմքում ընկած են վստահելի ֆինանսական հանգամանքներ:

Դրա հետ մեկտեղ, վարկային բաժնի աշխատողները պետք է կարողանան գնահատել հավակնորդներին և նրանց կողմից ներկայացված վարկային դիմումների մանրամասները՝ որոշելու համար վարկառուի վճարունակությունը:

5.Դուք պետք է փիրապետեք հիմնական համակարգչային հմտություններին: Բանկային ոլորտի գրեթե բոլոր աշխատողները ամեն օր իրենց աշխատանքի ընթացքում անպայման օգարագործում են համակարգիչը:

Բանկային ոլորտի փիպիկ մասնագիտություններից են դրամարկդի աշխատողի, ընդունարանի աշխատողի, համակարգչային մասնագետի, հսկիչի, վարկային բաժնի աշխատողի և բանկային ծառայողի աշխատանքները: Կախված որակավորումից,

աշխատանքային փորձից և կրթությունից՝ նախնական աշխատավարձը փափաքվում է փարեկան դոլար 15,000-ից դոլար 25,000, և շափ փարօրինակ կլինի հանկարծ իմանալ, որ նոր ավարտած ուսանողները բանկում աշխատելով ստանում են դոլար 30,000 կամ ավելի աշխատավարձ:

Եթե բանկային ոլորտի աշխատանքը հեփաքքրում ձեզ, կարելի է ավելի խորը մասնագիտական ուսումնասիրություն կատարել: Դուք կարող եք մասնակցել բանկային դասընթացների, եթե դրանք առաջարկում է ձեր ուսումնական հաստատությունը, կամ կարող եք կես-դրույք աշխատել բանկում, վարկային-խնայողական ասոցիացիայում կամ վարկային միությունում՝ դասերին զուգահեռ կամ էլ ամառային արձակուրդների ընթացքում:

Ֆինանսական հաստատությունների կողմից մատուցվող ծառայությունները

Մեր նպատակն է բացահայտել, թե ինչ փեսակի ծառայություններ են առաջարկվում ֆինանսական հաստատությունների կողմից

Եթե ձեզ թվում է, թե բանկերը և այլ ֆինանսական հաստատությունները պայքարում են ձեր բիզնեսի համար, ապա դուք իրավացի եք: Դեռ երբեք այսքան շափ ֆինանսական կազմակերպություններ ծառայությունների այսքան լայն ընտրանի չեն առաջարկել իրենց հաճախորդներին: Անհատների և ձեռնարկությունների մեծ մասի համար անհնարին կլինի ապրել և գործել առանց այդ ծառայությունների գոնե մի մասի: Բանկային ծառայությունների կարևորությունը ձեզ համար որոշելու նպատակով ինքներդ ձեզ հարց փվեք.

- ☞ Քանի՞ չեք եք դուրս գրել նախորդ ամսվա ընթացքում:
- ☞ Արդյո՞ք դուք ունեք հիմնական վարկային քարտ: Եթե ունեք, ապա որքա՞ն հաճախ եք այն օգտագործում:
- ☞ Արդյո՞ք ունեք խնայողական հաշիվ կամ դեպոզիտային սերփիֆիկատ:
- ☞ Երբևիցե օգտվե՞լ եք նոր կամ օգտագործված ավտոմեքենայի ֆինանսավորումից:
- ☞ Նախորդ ամսվա ընթացքում քանի՞ անգամ եք օգտվել բանկոմատից:

Եթե դուք նման եք մարդկանց մեծամասնությանը, ապա ձեզ համար շափ բարդ կլինի ապրել առանց այն ծառայությունների, որոնք փրամադրում են բանկերը և այլ ֆինանսական հաստատությունները: Այդ ծառայությունները ներառում են.

- ✍ Չեքային հաշիվներ
- ✍ Խնայողական հաշիվներ
- ✍ Վարկեր
- ✍ Վարկային և դեբեդային քարտեր
- ✍ Բանկոմատներ
- ✍ ««Օն-լայն»» բանկային ծառայություններ
- ✍ Դրամական միջոցների էլեկտրոնային փոխանցում
- ✍ Ֆինանսական խորհրդարկություն
- ✍ Վճարման հանձնարարականների կատարում
- ✍ Երաշխավորված չեքեր
- ✍ Թրասպային ծառայություններ
- ✍ Անհատական պահպանության փրամագրում

Այս բաժնում նկարագրված են թե անհատների և թե ընկերությունների համար ամենակարևոր ավանդական բանկային ծառայությունները: ««Օն-լայն»» բանկային ծառայությունների փրամագրումը, դրամական միջոցների էլեկտրոնային փոխանցումը, այլ նշանակալի սպասվելիք փոփոխությունների հետ միասին կքննարկվի հաջորդ բաժնում:

Չեքային հաշիվներ

Պատկերացրեք, թե որքան բարդ կլիներ ապրել ժամանակակից աշխարհում առանց չեքային հաշվի: Չնայած կան մարդիկ, ովքեր չունեն չեքային հաշիվներ, շատերին դուր են գալիս չեքային հաշիվների առավելությունները: Ընկերություններն ու անհատները իրենց փողը ներդնում են չեքային հաշիվներում (ցպահանջ ավանդներ), որպեսզի չեք դուրս գրեն գնումներ կատարելիս: **Չեքը** բանկին կամ այլ ֆինանսական հաստատությանն ուղղված գրավոր հանձնարարական է՝ վճարելու չեքում նշված գումարը չեքի վրա նշված անձին կամ ընկերությանը: Բազմաթիվ ֆինանսական հաստատություններ գանձում են սպասարկման վճար չեքային հաշիվների դիմաց: Անհատների համար այդ վճարը կազմում է ամսեկան դոլար10-դոլար20: Ֆիրմաների համար ամսեկան վճարները կախված են չեքային հաշվի միջին օրեկան հաշվեկշռից կամ դուրս գրված չեքերի քանակից: Սովորաբար բիզնես չեքային հաշիվների դիմաց վճարները ավելի մեծ են, քան անհատական չեքային հաշիվների համար վճարները:

Այսօր ֆինանսական հասարակությունների մեծամասնությունը առաջարկում է փոփոխել եկամուտների բերող հաշիվներ, որոնք հաճախ անվանում են NOW հաշիվներ: Այս հաշիվների համար փոփոխությունը սովորաբար սահմանվում է 1.5%-4%-ի սահմաններում: Սակայն առանձին բանկեր կարող են կիրառել որոշակի սահմանափակումներ իրենց NOW հաշիվների համար: Դրանցից են.

➤ Տոկոսի վճարման համար հաշվեկշռի նվազագույն մեծության պահանջ

➤ Ամսեկան վճարումներ այն հաշիվների համար, որոնց հաշվեկշիռները սահմանված նվազագույնի պահանջից ցածր են

➤ Յուրաքանչյուր ամիս դուրս գրվող չեքերի քանակի սահմանափակում:

Բանկում կամ ֆինանսական հասարակությունում չեքային հաշիվ բացելիս, անհրաժեշտ է ավելի լավ ծանոթանալ առաջարկվող փոփոխություններին և գտնել ամենաբարձրը: Չնայած բանկերն ու այլ ֆինանսական հասարակությունները հիմնականում շատ ցածր փոփոխություններ են սահմանում չեքային հաշիվների համար, այնուամենայնիվ, նույնիսկ շատ փոքր եկամուտն ավելի լավ է, քան եկամտի բացակայությունը: Տոկոսադրույքներից բացի, մինչև չեքային հաշիվ բացելը չմոռանաք համեմատել ամսեկան գանձումները:

Խնայողական հաշիվներ

Խնայողական հաշիվները (ժամկետային ավանդները) փողը պահելու ապահով և շատ պահպանողական միջոցն են: Սովորական *խնայողական հաշիվը*, որի համար խնայողական գրքույկ է փրվում, բերում է 2-4% եկամուտ առևտրային բանկերում և վարկային-խնայողական ասոցիացիաներում և դրանից մի փոքր ավել՝ վարկային միություններում:

Ավանդատուն, որը ցանկանում է իր փողը բանկում ներդնել ֆիքսված ժամկետով, կարող է ավելի շատ փոփոխել եկամուտներ ստանալ: Դրա համար ավանդատուն ձեռք է բերում ավանդային հավաստագիր: **Ավանդային հավաստագիրը** մի փաստաթուղթ է, համաձայն որի բանկը պարտավորվում է ավանդատուին վճարել երաշխավորված փող՝ նշված ժամանակահատվածի համար՝ ավանդային հաշվի վրա եղած փողի դիմաց: Ավանդային հավաստագրի դիմաց վճարվող փոփոխությունների չափը փոփոխվում է ամեն շաբաթ: 1980թ. այն գերազանցեց 11%-ը: Վերջին ժամանակներում այդ փոփոխությունները կազմում էին

4-7%: Տոկոսադրույքը միշտ կախված է նրանից, թե որքան մեծ է ավանդի գումարը և որքան ժամանակով է այն ներդրված: Ավանդային հավասարագրով ներդրված միջոցները ժամանակից շուտ հանելու դեպքում ավանդադրույթները փուլանք են վճարում:

Կարճաժամկետ և երկարաժամկետ վարկեր

Քանկերը, վարկային-խնայողական ասոցիացիաները, վարկային միությունները և այլ ֆինանսական հասարակություններ անհատներին և ընկերություններին փրամադրում են կարճաժամկետ և երկարաժամկետ վարկեր: Ձեռնարկություններին փրամադրվող *կարճաժամկետ վարկերը* պետք է մարվեն ամենաուշը մեկ փարվա ընթացքում: Ձեռնարկությունները սովորաբար օգրագործում են կարճաժամկետ վարկերը շրջանառու կապիտալ ձեռք բերելու համար և պլանավորում են մարել դրանք ապագա վաճառքներից սրացվող եկամուտների հաշվին: Կարճաժամկետ վարկերից սրացվող գումարները սովորաբար օգրագործվում են դրամական հոսքերի հետ կապված խնդիրներ լուծելու, պաշարներ գնելու, արտադրանքի խթանումը ֆինանսավորելու և անսպասելի իրավիճակների ի հայտ գալու դեպքում:

Որպեսզի կարճաժամկետ փողը հասանելի լինի կարիք եղած դեպքում, շար ընկերություններ նախընտրում են օգրվել վարկային գծի ծառայությունից: **Վարկային գիծը** վարկի տեսակ է, որը հաստատվում է մինչև փողի նկատմամբ պահանջի ի հայտ գալը: Քանի որ անհրաժեշտ թղթաբանությունը արդեն իսկ պարրաստ է, և վարկի սրացումը նախապես հաստատված է, ձեռնարկությունը կարող է հետագայում պետք եղած դեպքում փողը սրանալ առանց ուշացումների և ձգձգումների: Նույնիսկ վարկային գիծ ունենալու դեպքում, ձեռնարկությունները չեն կարող բանկից փոխառություն սրանալ, եթե բանկը չունի բավականաչափ ազար միջոցներ: Այդ պարճառով որոշ ընկերություններ նախընտրում են *վերականգնողական վարկի պայմանագիրը*, որը երաշխավորված վարկային գիծ է:

Ձեռնարկություններին փրամադրվող *երկարաժամկետ վարկերի* դիմաց վճարումները իրականացվում են որոշակի ժամանակահատվածի ընթացքում: Երկարաժամկետ ձեռնարկափրական վարկի մարման միջին ժամանակահատվածը երեքից յոթ փարի է, սակայն երբեմն կարող է լինել նաև փասնհինգ փարի: Երկարաժամկետ վարկերը մեծամասամբ օգրագործվում են նոր շենքերի և

շինությունների կառուցումը կամ ձեռքբերումը, նոր սարքավորումների ձեռք բերումը կամ ընկերության ապրանքապետականու մշակումը ֆինանսավորելու նպատակով:

Շատ պարագայեր երկարաժամկետ վարկերի դիմաց պահանջում են գրավի որևէ տեսակ:

Գրավը անշարժ գույք է կամ որևիցե այլ գույք (բաժնեպոմսեր, պարագայումներ, ավտոմեքենա, սարքավորում, կամ այլ արժեքավոր ակտիվ), որը գրավ է դրվում վարկը երաշխավորելու նպատակով: Օրինակ, երբ որևիցե անհատ վարկ է ստանում նոր Chevrolet Camaro-ի դիմաց վճարելու նպատակով, հենց այդ ավտոմեքենան էլ գրավ է հանդիսանում վարկի դիմաց: Եթե պարագայանը չի կարողանում մարել վարկը վարկային պայմանագրում նշված պայմանների համաձայն, ապա պարագայերին է անցնում այդ ավտոմեքենայի նկատմամբ սեփականության իրավունքը:

Թե կարճաժամկետ, և թե երկարաժամկետ վարկերի մարման պայմանները և տոկոսադրույքները պետք է որոշվեն պարագայից և պարագայանի միջև բանակցությունների արդյունքում: Ձեռնարկությունների համար վարկի մարումը կարող է իրականացվել ամսական, եռամսյակային, կիսամյակային կամ տարեկան վճարումներով: Մարման պայմանները (և տոկոսադրույքները) անձնական վարկերի համար տարբեր են, կախված նրանից, թե ինչպես է օգտագործվելու վարկը և ինչ տեսակի գրավ է ներկայացվելու: Նիմնականում անհատները անձնական վարկերի մարումն իրականացնում են ամսական վճարումների միջոցով: Վարկ ստանալու գործում հետաքրքրեցած մարդիկ միշտ պետք է ծանոթանան տարբեր մրցակից ֆինանսական հաստատությունների կողմից առաջարկվող մարման պայմաններին և տոկոսադրույքներին:

Վարկային և դեբեդային քարտեր

Ավելի քան 155 միլիոն ամերիկացիներ օգտագործում են վարկային քարտերը ամեն տեսակի բարիքների գնման դիմաց վճարելու համար, լինի դա Ամերիկյան Ավիատիկներից գնվող տոմսը, թե Zebco ձուկ բռնելու պարագաները: Եվ քարտատերերի թիվը ամեն ամիս աճում է: Ի դեպ, ամերիկացիների մեծամասնությունը յուրաքանչյուր ամիս էլեկտրոնային փոստով ստանում է առնվազն երկու կամ երեք վարկային քարտերի տրամադրման վերաբերյալ առաջարկներ: Իսկ ինչո՞ւ են վարկային քարտերը դարձել այդքան տարածված:

Վաճառողի համար պարասխանն ակնհայտ է: Բանկում կամ այլ ֆինանսական հաստատությունում հաշիվ բացելով՝ վաճառողը կարող է հեշտությամբ վերածել վարկային քարտերով կատարված վճարումները կանխիկ դրամի: Վաճառողի համար վարկային քարտերով գործարքների իրականացման դիմաց բանկը նրանից գանձում է վճարներ, որոնք կազմում են 1.5-5%: Սովորաբար փոքր ձեռնարկությունները ավելի շատ են վճարում այդ ծառայության դիմաց, քան մեծ խանութները կամ մեկ ֆիրմային պարկանող միաբնակ մանրածախ խանութները: Ենթադրենք, որ դուք օգտագործում եք Visa վարկային քարտը Richardson Appliance-ից, որը գտնվում է Տեխաս նահանգի Ռիչարդսոն քաղաքում, 400դոլար արժողության միկրոալիքային վառարան գնելու համար:

Օրվա վերջում մանրածախ վաճառողը մուտքագրում է ձեր վճարը, այլ վճարումների, չեքային և կանխիկ վճարումների հետ միասին իր հաշվի վրա: Եթե բանկը այդ խանութից գանձում է 5դոլար վճար վարկային քարտով իրականացվող յուրաքանչյուր գործարքի դիմաց, ապա վաճառողի հաշվին ավելացող գումարը կպակասի 20դոլար-ի չափով ($400\text{դոլար} \times .05 = 20\text{դոլար}$), իսկ մնացած գումարը՝ 380դոլար, կավելանա Richardson Appliance-ի հաշվին: Բանկերի կողմից նման գործարքներից ստացվող վճարների մեծությունը կախված է վարկային քարտերով իրականացվող գործարքների քանակից, վարկային քարտերով իրականացվող վաճառքներից ստացվող ընդհանուր գումարի մեծությունից և նրանից, թե որքան ավելի լավ են կարողանում վաճառողները բանկերի հետ բանակցել բանկի կողմից գանձվող վճարների մեծության վերաբերյալ:

Սպառողին վարկային քարտերը թույլ են տալիս գնել ապրանքներ և ծառայություններ նույնիսկ միջոցների պակասության դեպքում: Ներկայումս վարկային քարտերի մեծ մասը թողարկվում է բանկերի կամ այլ ֆինանսական կազմակերպությունների կողմից, որոնք համագործակցում են Visa International և MasterCard International կազմակերպությունների հետ: Բանկային վարկային քարտի առանձնահատկությունն այն է, որ նման քարտը թույլ է տալիս շատ ավելի մեծ չափով ընդլայնել քարտատիրոջ վարկային գիծը, քան դա անում է բանկի՝ սպառողական վարկերի բաժին: Ներկաբար, վարկային քարտերը քարտատերերին ընձեռում են կարճաժամկետ վարկերից օգտվելու անմիջական հնարավորություն: Իհարկե, ապրանքը անմիջապես ձեռք բերելու և դրա համար ավելի ուշ վճարելու հնարավորությունը հանգեցնում է վարկային քարտերի «սխալ» օգտագործմանը: Այսօր միջին ամերիկյան քարտատիրոջ վարկային քարտի հաշվեկշիռը կազմում է ավելի քան 2,000դոլար: Իսկ ելնելով այն փաստից, որ սովորական վճարումը այդ

քարտի դիմաց կազմում է ամսեկան 1-1.5% (փարեկան դա կազմում է 12-18%), կսփացվի, որ դուք ստիպված կլինեք շար մեծ վճարումներ կատարել քարտից օգտվելու համար: Օրինակ, եթե ձեր քարտի հաշվեկշիռը 4,000 դոլար է, և ձեզանից ամսեկան գանձվում է 1.5% պարտադիր վճար, ապա դուք ամսեկան կվճարեք 4,000 դոլար $\times 0.015 = 60$ դոլար: Եվ ամսեկան վճարումները կշարունակվեն, մինչև որ դուք չփակեք ձեր վարկային քարտի պարտքը: (կարդացեք «Բիզնեսի ուսումնասիրություն» բաժինը՝ վարկային քարտերն ավելի արդյունավետ օգտագործելու վերաբերյալ խորհուրդներին ծանոթանալու նպատակով):

Պետք է շփոթել դեբեդային քարտերը վարկային քարտերի հետ: Չնայած նրան, որ դրանք կարող են նույնը թվալ, դրանց միջև գոյություն ունեն նշանակալի տարբերություններ: **Դեբեդային քարտը** էլեկտրոնային ձևով նվազեցնում է ձեր բանկային հաշիվը համապատասխան գումարով՝ գնումը կատարելու պահին : (Դրան հակառակ, վարկային քարտն օգտագործելիս վարկային քարտը սպասարկող ընկերությունը ընդլայնում է կարճաժամկետ ֆինանսավորումը և դուք չեք կատարում վճարումը մինչև հաջորդ հաշվեկշիռի ստացումը): Դեբեդային քարտերը շար հաճախ օգտագործվում են բանկոմատներից կանխիկ փող ստանալու համար և մանրածախ վաճառողներից ապրանքներ և ծառայություններ գնելու նպատակով: Սպասվում է դեբեդային քարտերի օգտագործման ծավալների աճ, քանի որ շար մարդիկ կարծում են, որ դրանք ավելի հարմար է օգտագործել, քան չեքերը:

Վարկային քարտերի հետ կապված խարդախությունները ավելի ու ավելի տարածված են դառնում՝ կապված Ինտերնետի միջոցով առևտրի զարգացման հետ: Meridian Research-ի կողմից իրականացված ուսումնասիրության համաձայն ««օն-լայն»» վարկային քարտերով խարդախությունները կարող են 2001թ. սկսած վաճառողների համար 9 միլիարդ դոլարի կորուստ բերել: Սովորական խանութներում իրականացված վարկային քարտերով գումարների միայն 1%-ն է իրականացվում ապօրինի ճանապարհով, սակայն ինտերնետային գործարքների մոտ 10%-ը կասկածելի է և առաջացնում է բանկային կորուստներ, ինչը կհանգեցնի վաճառողների և վերջիվերջո սպառողների կողմից կատարվող վճարումների մեծացմանը:

«Չափազանց շափ» սպառողական վարկերի դեպքը

Բազմաթիվ մարդիկ սնանկության եզրին հայտնվելու վրանգի առջև են կանգնում, երբ ձեռք են բերում իրենց առաջին վարկային քարտը և սկսում են օգտագործել սպառողական վարկերը: Քննակենք Ջեք և Ջիլ Լամբերտների դեպքը, որը շափ պարզ է թվում:

Ուսումն ավարտելուց հետո նրանք սկսեցին արձագանքել նախապես հաստատված վարկային քարտեր առաջարկող բազմաթիվ նամակների: Սկզբում նրանք շափ զգույշ էին վերաբերվում իրենց քարտերին և վճարում էին իրենց վարկային պարտքերը յուրաքանչյուր ամիս: Սակայն, փարիներ անց, նոր փուն գնելուց և երեխաների ծնվելուց հետո, նրանց համար ավելի ու ավելի հեշտ դարձավ հանել և օգտագործել քարտը ամեն անգամ, երբ իրենց ինչ-որ ապրանք կամ ծառայություն, կամ կանխիկ դրամ էր անհրաժեշտ: Վերջիվերջո, նրանց պարկանող բոլոր փասնմեկ քարտերի հնարավորությունները «սպառվեցին» և փոխառության ծախսերն ու ուշացված վճարումները գերազանցեցին Լամբերտների հնարավորությունները: Նրանց սկսեցին զանգահարել պարտավորությունները և պարտքերի անհապաղ վճարում պահանջել:

Ըստ Ջիլ Լամբերտի, իրենք գիտեին, որ անպայման պետք է այս իրավիճակից դուրս գալու միջոց գտնեն, սակայն երկուսն էլ անկարող էին որևէ բան ձեռնարկել: Ջեքը փեղական թերթերից մեկում կարդացել էր, որ մեկ միլիոնից ավելի ամերիկացիներ յուրաքանչյուր փարի հայտարարում են իրենց սննկացման մասին: Այս փաստից ելնելով, Լամբերտները կարծեցին, թե գրել են ելքը այս բարդ վիճակից: Սակայն այնուհետև նրանք պարզեցին, որ սննկացման փաստը կպահպանվի իրենց վարկարժանության հաշվետվության մեջ դեռ փաստ փարի: Բացի այդ նրանք զգում էին իրենց պարտքերը վճարելու համար մեծ «պարասխանավություն»: Վերջիվերջո նրանք դիմեցին Սպառողական վարկերի գծով խորհրդավորական ծառայության՝ CCCS (Consumer Credit Counseling Service) փեղական մասնաճյուղ:

CCCS-ը ոչ առևտրային կազմակերպությունների կողմից հիմնադրված ազգային ծառայություն է, որը օգնում է իր հաճախորդներին՝ վճարել իրենց չմարված պարտավորությունների դիմաց: Նաճախ այդ ծառայության աշխատողները բանակցում են պարտավորությունների հետ վճարման նոր պայմաններ սահմանելու

վերաբերյալ, որոնք ենթադրում են ավելի ցածր ամսեկան վճարումներ և վարկային ծախսեր: Որոշ մասնաճյուղերում առաջարկում են անվճար պարտքերի մարման ծրագրեր, մյուս մասնաճյուղերում գանձում են սպառողի պարտքի մեծությունից կախված սպասարկման վճար, որի առավելագույն արժեքը ամսեկան 25 դոլար է: Նաճախորդները իրենց բոլոր վճարումները փալիս են CCCS-ին, և այնուհետև CCCS-ը հանձնում է դրանք պարտավերներին: Նման ծրագրերի միջոցով մարդկանց մեծամասնությունը կարողանում է մարել պարտքերը երկու կամ երեք փարվա ընթացքում: Ինչ վերաբերվում է Լամբերտներին, ապա նրանց համար ամենալավ պահն այն էր, երբ պարտավերները դադարեցրին անհանգստացնել իրենց հեռախոսագանգերով:

Եթե դուք զգաք, որ ավելի ու ավելի խորն եք ընկնում պարտքերի մեջ, առաջին հերթին դադարեցրեք ձեր գնումները: Այնուհետև ոչնչացրեք ձեր բոլոր վարկային քարտերը: Ներս կապվեք ձեր պարտավերների հետ և նրանց հետ քննարկեք ավելի մեղմ պայմաններով պարտքերը մարելու հնարավորությունը: Եթե դուք օգնության կարիք զգաք, ձեզ կօգնեն այնպիսի կազմակերպություններ, ինչպիսիք են Սպառողական վարկերի գծով խորհրդարարական ծառայության փեդական մասնաճյուղը (800-783-5018 կամ www.cccs.net), Ամերիկայի պարտքերի գծով խորհրդարարությունների միությունը (Debt Counselors of America, 800-680-3328 կամ www.dca.org) կամ փեդական աջակցության որևիցե այլ ծառայություն, ինչպիսին է, օրինակ, Անոնիմ Պարտավերների միությունը:

Բանկային գործի ապագան

Մեր նպատակն է բնութագրել, թե ինչպես են փոփոխվում ֆինանսական հասարակությունները փեդական և օտարերկրյա հաճախորդների պահանջները բավարարելու նպատակով:

Սթենլի Վուդը այս շաբաթվա ընթացքում բանկոմատից օգտվել է երեք անգամ: Ինչո՞ւ: Նրան կանխիկ փող էր պետք և նա ժամանակ չուներ այցելել բանկ և այնտեղ հերթ կանգնել ու սպասել: Սթենլիի պես շատ ամերիկացիներ գերադասում են օգտվել էլեկտրոնային բանկային ծառայություններից: Օգտվելով ««օն-լայն»» ծառայություններից կամ օգտագործելով փոնային սրեդնային հեռախոսային ծառայությունը շատ մարդիկ կարող են հեշտությամբ և արագ կերպով իրականացնել

շար գործողություններ, որոնք նախկինում բանկում իրենց ներկայությունն էին պահանջում: Մասնագետները կանխատեսում են, որ բանկային որոլվում նոր արխիվոգրիաների կիրառումը հաջորդ տաս տարիների ընթացքում շարունակելու է աճել: Օրինակ, Cyber Dialogue հեղափոխական ընկերության ինտերնետային ռազմավարությունների խմբի կողմից պարտասարված զեկույցի համաձայն 1999թ. երկրորդ քառորդում ինտերնետային բանկային ծառայություններից օգտվողների թիվը կազմում էր 6.3 միլիոն մարդ, իսկ 2001թ. սպասվում է, որ այդ թիվը կհասնի 10.2 միլիոնի:

Նախ տեսնենք, թե ինչպես է բանկային գործունեությունը փոփոխվել վերջին քսան տարվա ընթացքում: Այնուհետև մենք կքննարկենք այն, թե ինչպես այդ փոփոխությունները կանդրադառնան մեր ապագայի վրա:

Բանկային հափվածում տեղի ունեցող վերջին փոփոխությունները

Վերջին երեսուն տարվա ընթացքում Կոնգրեսն ընդունեց մի շարք օրենքներ, որոնք կոչված էին մեղմացնել բանկային ոլորտի պետական կարգավորումը: Երևի թե դրանցից ամենակարևորը և հիշատակման արժանին 1999թ. ընդունված Ֆինանսական Ծառայությունների Մոդեռնիզացիայի ակտն էր: Այս ակտով բանկերին թույլատրվում էր ստեղծել ֆինանսական ծառայություններ մատուցող ունիվերսալ կետեր, որտեղ հաճախորդները կարող էին օգտվել բանկային ծառայություններից, գնել և վաճառել արժեթղթեր և ձեռք բերել ապահովագրական ապահովում: Այդ ակտի հետևանքով բանկերի, բրոքերային ընկերությունների և ապահովագրական ընկերությունների միջև մրցակցությունը խիստ ուժեղացավ, իսկ հաճախորդները ֆինանսական գործառնություններ իրականացնելու վայրերի ավելի մեծ ընտրություն ստացան: Այս ակտը նաև չեղյալ հայտարարեց 1933թ. ընդունված Գլաս Սթիգլի ակտը, որը բանկերին արգելում էր իրականացնել բրոքերային ընկերությունների կողմից իրականացվող ծառայությունների ամբողջ շրջանակը և ներդրումային բանկերի գործառնությունները: Ինչպես արդեն նշվեց, ներդրումային բանկերի կողմից իրականացվող գործառնություններից է լրացուցիչ միջոցներ հավաքելու գործում ընկերություններին օգնելը՝ բաժնեփոխություններ և պարտափոխություններ վաճառելու միջոցով:

Գլաս Սթիգլ ակտի նշանակալիությունը հասկանալու համար, պետք է հիշել, որ բազմաթիվ առևտրային բանկեր իրենց ներդրումային գործունեության հետևանքով մեծ գումարներ կորցրեցին և սնանկացան դեպրեսիայի առաջին կեսի ընթացքում:

Արգելելով այս բարձր ռիսկային գործունեությունը՝ Կոնգրեսը պաշտպանեց ավանդապրություններին բանկերի սննկացման ռիսկից:

Մրցակցությունը խթանելուն ուղված ևս մեկ կարևոր ակտ էր 1980թ. ընդունված Ավանդային հաստատությունների ապակարգավորման և Մոնեթար վերահսկողության ակտը: Այդ ակտով մասնավորապես.

- ✍ վարկային-խնայողական ասոցիացիաներին թույլ էր տրվում առաջարկել NOW (տոկոսային եկամուտ բերող) չեքային հաշիվներ,
- ✍ սկիզբ էր դրվում ավանդային տոկոսադրույքների վերին սահմանների վերացմանը,
- ✍ վերացվում էին բնակարանային հիպոթեքների պետական տոկոսադրույքների վերին սահմանները,
- ✍ դեպոզիտների երաշխավորման վերին սահմանը ավելացվեց մինչև 100,000 դոլար:

Արդյունքը եղավ բանկերի և վարկային-խնայողական ասոցիացիաների միջև ուժեղացող մրցակցությունը: Դժբախտաբար, ուժեղացող մրցակցությունը չմարվող վարկերի, խարդախությունների և վաթ ֆինանսական կառավարման հետ միասին, հանգեցրեցին բանկերի, վարկային-խնայողական ասոցիացիաների և վարկային միությունների սնանկացման դեպքերի աճին: 1992-1993թթ. ընթացքում մոտ 30 միլիարդ դոլար կազմող ակտիվներ ունեցող ավելի քան 150 բանկեր սննկացան: Բանկային սննկացումներից բացի, կառավարության «սև ցուցակում» գրնվող բանկերի թիվը այդ ժամանակահատվածում հասավ մոտ 1,000-ի: Բարեբախտաբար, 1990-ականների վերջում և 2000թ. սկզբում իրավիճակը լավացավ: Իրավիճակի բարելավման ամենալավ ապացույցն այն է, որ սկսած 1999թ. տարեկան սննկացող բանկերի թիվը տասից պակաս էր:

Ցանկացած ֆինանսական հաստատության սննկացումը հարկապես լուրջ խնդիր է հանդիսանում այն պարճառով, որ դրա ազդեցությունը անհապնների, ձեռնարկությունների և այլ ֆինանսական ընկերությունների վրա շար մեծ է: Նախ, բանկային գործառնություններ իրականացնող ֆինանսական հաստատությունները և բանկերը շահույթ ստանալու նպատակով են գործում: Երկրորդ, պետությունը դեռ իրականացնում է ավանդների երաշխավորում՝ ավանդապրություններին պաշտպանելու նպատակով: Եվ վերջապես, բանկային ճգնաժամը, որ տեղի ունեցավ 1990-ականների սկզբներին անընդհար հիշեցնում է, որ առանց առողջ բանկային համակարգի ամբողջ ազգի և երկրի տնտեսության բնականոն գործունեությունը և զարգացումը կանգ կառնի:

Ի՞նչ փոփոխություններ են սպասվում բանկային հաճախորդներին

Արդյո՞ք բանկային գործունեությունը էլ ավելի կփոփոխվի ապագայում: Այդ հարցի պատասխանն, անշուշտ, «այո» կլինի, քանի որ աճում են նորագույն տեխնոլոգիաների օգտագործման ծավալները, և ամերիկյան ձեռնարկություններին խիստ անհրաժեշտ է բանկերի օգնությունը՝ գլոբալ շուկաներում մրցունակ լինելու համար:

«Օն-լայն» բանկային գործունեությունը և նոր տեխնոլոգիաների օգտագործումը

Այսօր բազմաթիվ բանկեր, վարկային-խնայողական ասոցիացիաներ և վարկային միություններ առաջարկում են ««Օն-լայն»» և հեռախոսային բանկային ծառայությունների փրամադրում: ««Օն-լայն»» բանկային համակարգը թույլ է տալիս անմիջապես փնից կամ նույնիսկ ճանապարհորդության ընթացքում մուտք գործել բանկի էլեկտրոնային համակարգը: Նախախորդների համար ««Օն-լայն»» բանկային սպասարկումը կապված է մի շարք առավելությունների հետ, որոնցից են.

- ☞ էլեկտրոնային ավանդների հարմարավետությունը
- ☞ հաշվի ընթացիկ հաշվեկշիռը իմանալու հնարավորությունը
- ☞ մեկ հաշվից մյուսին միջոցների փոխանցման հարմարավետությունը
- ☞ վճարումներ կատարելու հնարավորությունը
- ☞ չեքերի դիմաց գանձված գումարները փեսնելու հնարավորությունը
- ☞ ընթացիկ տոկոսադրույքներին հեշտությամբ ծանոթանալու հնարավորությունը
- ☞ վարկի դիմումների պարզեցված ընթացակարգը:

Այսօր ինտերնետային բանկային սպասարկումը հանդիսանում է բանկային սպասարկման համակարգի անբաժանելի մասը: Այնպիսի բանկերը, ինչպիսիք են Citibank.com-ը, Amricanexpress.com-ը, և Commerceonline.com-ը դրա մի քանի օրինակներ են, որոնք թույլ են տալիս ավելի լավ պատկերացում ստանալ այս ոլորտի մասին:

Շատ բանկեր ընդլայնել են իրենց գործունեության շրջանակները՝ ընդգրկելով ոչ միայն հաճախորդների սպասարկման հեռախոսային և բանկոմատային եղանակները, այլ նաև ինտերնետային սպասարկումը: Որոշ մասնագիացված ինտերնետային կայքեր կենտրոնանում են բանկային կամ վարկային

գործունեության կոնկրետ փասակի վրա, օրինակ՝ հիպոթեքային վարկավորումը: Նման կայքերից են Quickenloans.quicken.com և Bankrate.com-ը:

«Օն-լայն» բանկային սպասարկումը նախընտրող մարդկանց համար ամենավարձ այն է, որ նրանք չեն կարող քննարկել ֆինանսական հարցերը իրենց «անձնական բանկային գործակալի» հետ: Այնուամենայնիվ, կարող է գալ այն օրը, երբ ոչ ոք այլևս չի այցելի բանկ, քանի որ «օն-լայն» հաճախորդների թիվը օրեցօր ավելանում է:

«Օն-լայն» գործառնությունները մեծ առավելությունների հետ են կապված նաև ֆինանսական հասարակության համար: Երևի թե ամենամեծ առավելությունն այն է, որ այս դեպքում մեծ թվով գործարքների իրականացումը ավելի ցածր ծախսերի հետ է կապված: Ինչպես գիտեք հաշվապահության դասընթացից, ավելի ցածր ծախսերը բերում են ավելի մեծ շահույթի: Ցածր ծախսերից և բարձր շահույթից բացի, ֆինանսական հասարակությունները հավատում են, որ «օն-լայն» գործունեությունը ավելի ապահով է և անվտանգ, քանի որ այս դեպքում ավելի փոքր է գործարքների հետ առնչվող մարդկանց թիվը և քիչ է թղթաբանությունը:

Չնայած, որ միջոցների էլեկտրոնային փոխանցման համակարգերը արդեն մի քանի փարի է, ինչ օգտագործվում են, դրանց կիրառումը էլ ավելի շար կաճի XXI-րդ դարի ընթացքում: **Միջոցների փոխանցման էլեկտրոնային համակարգերը** համակարգչային կամ հեռախոսային կապի միջոցով իրականացվող ֆինանսական գործարքներն են: Բանկերն իրենց գործունեությունն իրականացնում են հեփեյսլ երեք փասակի միջոցների էլեկտրոնային փոխանցման համակարգերի միջոցով:

1. **Բանկոմատներ:** Բանկոմատը բանկի էլեկտրոնային դրամարկղն է: Դա սարք է, որն իրականացնում է դրամարկղի աշխատողի բոլոր ֆունկցիաները: Նախադրողի իսկությունը պարզելուց հետո սարքը նրա չեքային կամ խնայողական հաշվից փող է հանում կամ վարկային քարտից կանխիկ դրամ է փախի: Բանկոմատները փեղադրվում են բանկի մոտ գտնվող ավտոկանգառներում, սուպերմարքեթներում, դեղատներում և նույնիսկ բենզալիցքավորման կայաններում: Նախադրողները կարող են օգտվել բանկոմատներից օրվա ցանկացած ժամին: Սովորաբար, բանկոմատի օգնությամբ իրականացված յուրաքանչյուր գործողության դիմաց գանձվում է վճար:
2. **Քլիրինգային ավտոմատներ:** Մեծ ընկերությունները օգտագործում են քլիրինգային ավտոմատները իրենց աշխատողների բանկային հաշվին աշխատավարձերը անմիջապես փոխանցելու համար՝ դրանով իսկ

հեշտացնելով աշխատավարձերի վճարման գործընթացը: Քլիրինգային ավտոմատների համակարգը թույլ է տալիս խնայել և աշխատողների, և գործատուների ժամանակն ու ջանքերը և ավելի ապահով ու անվտանգ է դարձնում այդ վճարումների իրականացումը:

3. *Առևտրային կերպի տերմինալներ (ԱԿՏ):* ԱԿՏ-ը համակարգչայնացված դրամարկղային սարք է, որը տեղադրված է մանրածախ առևտրային կետում և միացված է բանկի համակարգչին: Այս դրամարկղային սարքից օգտվելիս դուք անցկացնում եք ձեր դեբետային քարտը մագնիսական կարդացող սարքի միջով և հավաքում եք ձեր անձնական իդենտիֆիկացիոն ծածկագիրը (PIN): Այդ ժամանակ ձեր բանկի համակարգիչը տեղեկացվում է ձեր գնում կատարելու ցանկության մասին: Բանկի համակարգիչը անմիջապես առանձնացնում է գնման արժեքին համարժեք գումարը ձեր բանկային հաշվից և ավելացնում է այդ գումարը խանութի բանկային հաշվին: Այնուհետև խանութը տեղեկացվում է որ փոխանցման գործընթացն ավարտվել է և դրամարկղային ապարատը տալիս է ձեր չեքը:

Բանկիրներն ու ձեռնարկատերերը սովորաբար շատ գոհ են մնում «օն-լայն» բանկային սպասարկումից և միջոցների փոխանցման էլեկտրոնային համակարգերից: Եվ «օն-լայն» բանկային սպասարկումը, և էլեկտրոնային փոխանցման համակարգերը շատ արագ են աշխատում և թույլ են տալիս խուսափել չեքերի տպման հետ կապված մեծ ծախսերից: Սակայն, շատ հաճախորդներ հաճույք չեն ստանում «օն-լայն» բանկային ծառայություններից և էլեկտրոնային փոխանցումների համակարգերից: Դրանց մի մասին ուղղակի «դուր չի գալիս տեխնոլոգիան», մինչդեռ մյուսները վախենում են, որ համակարգիչը սխալ թույլ կտա իրենց բանկային հաշվի իրական հաշվեկշիռի հետ կապված: Դեռևս 1978թ. Կոնգրեսը արձագանքեց նման մտավախություններին՝ ընդունելով Միջոցների էլեկտրոնային փոխանցումների ակտը, որը պաշտպանում է հաճախորդներին այնպիսի դեպքերից, երբ բանկը սխալ է թույլ տալիս կամ հաճախորդի սեփական իդենտիֆիկացիոն համարը գողացել են:

Միջազգային բանակային սպասարկումը

Միջազգային ձեռնարկությունների համար բանկային ծառայությունները շարունակում են: Կախված միջազգային կազմակերպության կարիքներից՝ բանկը կարող է օգնել նրան՝ փրամադրելով ակրեդիտիվ կամ բանկային ակցեպտավորում:

- **Ակրեդիտիվը** բանկի կամ այլ ֆինանսական հաստատության կողմից օգտագործվող իրավական փաստաթուղթ է, որը երաշխավորում է գնորդի կողմից փվայլ հաստատված գումարի վճարումը որոշակի ժամանակահատվածում՝ սովորաբար 30-60 օրում: (Ակրեդիտիվով վճարումն իրականացնելուց առաջ նշվում են որոշ պայմաններ, ինչպիսին է ապրանքների մատակարարումը):
- **Բանկային ակցեպտը** բանկին ուղղված գրավոր հանձնարարական է երրորդ կողմին վճարել որոշակի գումար կոնկրետ ամսաթվին: (Բանկային ակցեպտով ոչ մի պայման չի սահմանվում: Դա ուղղակի վճարման հանձնարարական է առանց որևիցե սահմանափակումների):

Եվ ակրեդիտիվը, և բանկային ակցեպտը ներմուծման կամ արտահանման գործարքների համար վճարելու փրածված մեթոդներ են: Օրինակ, պարկերացրեք, որ դուք Միացյալ Նահանգներում գրնվող մի ձեռնարկության սեփականատեր եք, որը ցանկանում է գնել կաշվե իրեր Իտալիայի Ֆլորենցիա քաղաքում գրնվող մի փոքր ընկերությունից: Դուք առաջարկում եք ապրանքի համար վճարել ձեր ընկերության Ամերիկյան բանկի վրա գրված չեքով, բայց ձեր իտալական գործընկերները մտադրված են դրանով: Վերջիվերջո, դուք ընդամենը հեռախոսով եք խոսացել միմյանց հետ և երբեք չեք փեսել իրար անձամբ: Այս խնդիրը լուծելու նպատակով ձեր բանկը կարող է փրամադրել ինչպես ակրեդիտիվ, այնպես էլ բանկային ակցեպտ՝ վճարման կատարումը երաշխավորելու նպատակով:

Պետք է նշել ևս մեկ միջազգային բանկային սպասարկման ծառայություն: Բանկերը և այլ ֆինանսական հաստատությունները իրականացնում են արժույթային փոխարկումներ: Եթե դուք պարվիրում եք ճապոնական ապրանք, որն արժե 50,000 դոլար, ապա ինչպե՞ս եք վճարելու դրա համար: Արդյո՞ք դուք օգտագործելու եք դրա համար ամերիկյան դոլարներ, թե ճապոնական իեններ: Եթե դուք օգտվեք բանկի՝ արժույթների փոխարկման ծառայությունից, ապա դա այլևս կարևոր չի լինի: Դուք կարող եք օգտագործել երկու արժույթներն էլ, և անհրաժեշտության դեպքում բանկը կփոխանակի մի արժույթը մյուսով՝ ձեր գործարքն ավարտելու նպատակով:

ԱԱՖԿ, ԽՄԱՆ, ԲԱՆ և ՎՄԱԱ

Մեր նպատակն է, բացաբել, թե ինչ ունկցիաներ են կաբարում ԱԱՖԿ, ԽՄԱՆ, ԲԱՆ և ՎՄԱԱ կազմակերպությունները

Մեծ ճգնաժամի ընթացքում մեծ թվով բանկեր սնանկացան, և դրանց ավանդաբությունները կորցրեցին իրենց բոլոր խնայողությունները: Որպեսզի նման իրադարձությունները չկրկնվեն ու բանկային հաբվածի նկաբմամբ հասաբակության վսաբահությունը վերականգնվի, 1933թ. Կոնգրեսն ընդունեց Բանկային գործունեության մասին ակաբը, որը պաշաբանում էր ավանդաբություններին բանկային սննկացումներից: Այս ակաբով նաև սաբեղծվեց Ավանդների ապահովագրման ֆեդերալ կորպորացիան (FDIC, ԱԱՖԿ): ԱԱՖԿ-ի առաջնային նպատակն էր պաշաբանել ավանդները բանկային սնանկացումներից: Որպես 1989թ. Կոնգրեսի կողմից Ֆինանսական հասաբաբությունների բաբեփոխման, առողջացման և աջակցության ակաբի (FIREA) հեաբևանք, ԱԱՖԿ-ը այսօր ապահովում է նաև վաբկային-խնայողական ասողիացիաների ավանդաբությունների ավանդների պաշաբանությունը: FIREA ակաբը սաբեղծվեց ֆեդերալ ավանդային ապահովագրման համակաբզը բաբեփոխելու, վերականգնակերպելու և ամրապնդելու նպատակով: Այս նպատակին հասնելու համաբ սաբեղծվեցին Բանկային Ապահովագրման Հիմնադրամը /ԲԱՆ/ և Խնայողական Միությունների Ապահովագրման Հիմնադրամը /ԽՄԱՆ/: ԲԱՆ-ի անդամները հիմնականում առևաբային և խնայողական բանկերն են, որոնք վերահսկվում են ԱԱՖԿ-ի, Դրամական Շրջանառության Վերահսկման Վաբչության կամ Ֆեդերալ Ռեգերվային Համակաբզի կողմից: ԽՄԱՆ-ի անդամները հիմնականում վաբկային-խնայողական ասողիացիաներն են, որոնք վերահսկվում են Խնայողական Հասաբաբությունների Վերահսկման Վաբչության կողմից:

Այսօր, ԱԱՖԿ-ը ապահովագրում է իր անդամ յուրաքանչյուր ֆինանսական հասաբաբության բոլոր հաշիվները, սակայն, յուրաքանչյուր անհաբի ապահովագրված գումաբը ամեն մի բանկում կամ վաբկային-խնայողական ասողիացիայում չի կաբող գերազանցել 100,000 դոլաբը: Ավանդաբուն կաբող է սաբանալ լրացուցիչ ապահովագրում՝ բացելով ատրբեր հաշիվներ ատրբեր բանկերում կամ վաբկային-խնայողական ասողիացիաներում:

ՖՌՆ-ի անդամ հանդիսացող բոլոր բանկերը պեաբք է լինեն նաև ԱԱՖԿ-ի անդամներ: Անդամ չհանդիսացող բանկերն ու վաբկային-խնայողական ասողիացիաները կաբող են միանալ ԱԱՖԿ-ին, եթե սաբանան համապատասխան որակավորում: Ավանդների երաշխավորում սաբանալու նպատակով անդամակցող

բանկերն ու վարկային-խնայողական ասոցիացիաները պետք է ԱԱՖԿ-ին վճարեն ապահովագրական վճարներ: Նույն կերպ Վարկային Միությունների Ազգային Ասոցիացիան /ՎՄԱԱ/ երաշխավորում է իրեն անդամակցող վարկային միությունների ավանդները: Ապահովագրվում են միայն մեկ վարկային միության մեկ ավանդատուին պատկանող 100,000 դոլար-ը չգերազանցող ավանդները: ԱԱՖԿ-ի պես ՎՄԱԱ-ը ավանդների ապահովագրման համար անդամակցող վարկային միություններից գանձում է վճարներ:

ԱԱՖԿ-ը և ՎՄԱԱ-ը մեծ չափով նպաստել են Միացյալ Նահանգների բանկային համակարգի գործունեության բարելավմանը: Երաշխավորելով ֆինանսական հաստատությունների ավանդները՝ այս երկու կազմակերպությունները իրավունք են ստանում պարբերաբար ստուգել հաստատությունների գործունեությունը: Եթե պարզվում է, որ բանկը, վարկային-խնայողական ասոցիացիան, խնայողական բանկը կամ վարկային միությունը վատ է կառավարվում, դրա մասին զեկուցվում է բանկային գործունեությունը վերահսկող համապատասխան իշխանությանը: Ծայրահեղ դեպքերում ԱԱՖԿ-ը կամ ՎՄԱԱ-ը կարող են դադարեցնել այդ հաստատության ավանդների երաշխավորումը: Դա, իհարկե, ողջունելի չէ: Դրա հետևանքով բազմաթիվ ավանդատուներ հեղհեղ լինում իրենց փողերը այդ հաստատությունից և հեղհեղ են պահում շատ հեռանկարային ավանդատուներին հաշիվ բացելուց:

Անհատներին և ֆիրմաներին փոխառությունների տրամադրումը բանկերի կողմից իրականացվող ամենակարևոր գործառնություն է: Իսկ վարկ տրամադրելու վերաբերյալ ճիշտ որոշում ընդունելը ցանկացած ֆինանսական հաստատության կամ ձեռնարկության ամենակարևոր նպատակներից մեկն է: Նաջորդ բաժնում ներկայացվում են տարբեր գործոններ և չափանիշներ, որոնք կիրառվում են վարկ ստանալու հավակնորդներին գնահատելու համար:

Վարկերի արդյունավետ կառավարումը

Մեր նպատակն է քննարկել վարկավորման և վարկերի կառավարման կարևորությունը

Վարկը հնարավորություն է անմիջապես գնում կատարելու, որը տրվում է խոստումի դիմաց՝ սահմանած ժամկետում վերադարձնել պարտքով վերցրած գումարը որոշ ժամանակ անց՝ տոկոսների հետ կամ առանց դրանց: Վարկային գործարքը երկկողմանի առևտրային գործունեություն է, որին մասնակցում է և

փոխապատում, և փոխառում: Փոխառումն սովորաբար որևիցե անձ է կամ ձեռնարկություն, որը ցանկանում է գնում կատարել: Փոխապատում կարող է լինել բանկը, որևիցե այլ փոխապատ հաստատություն կամ ձեռնարկություն, որը իրականացնում է ապառիկ վաճառք:

Օրինակ, ենթադրենք, որ դուք ստացել եք բանկային վարկ 60,000 դոլար արժողությամբ Porsche մակնիշի ավտոմոբիլին գնելու համար: Դուք, որպես փոխառու, ձեռք եք բերում անմիջապես գնում կատարելու հնարավորությունը: Դրա փոխարեն, դուք համաձայնվում եք որոշակի պայմանների, որոնք առաջարկվել են փոխապատի կողմից: Որպես փոխապատ, բանկը պահանջում է ձեզանից կատարել նախնական վճարումներ, ամսական վճարումներ, վճարել տոկոսները և ապահովագրել ձեր մեքենան, մինչև վարկի մարվելը:

Բանկերը և այլ ֆինանսական հաստատությունները պարտքով գումարներ են տրամադրում, քանի որ հենց դա է նրանց գործունեության նպատակներից մեկը: Այդ կազմակերպությունների կողմից գանձվող տոկոսները ապահովում են նրանց շահույթը: Այլ ձեռնարկությունները իրենց հաճախորդներին վարկեր են տրամադրում առնվազն երեք պարճառով: Առաջին. որոշ հաճախորդներ ուղղակի չեն կարող իրենց թույլ տալ անմիջապես վճարել գնման ամբողջ գումարը, բայց նրանք *կարող են* վերադարձնել վարկը ժամանակ առ ժամանակ փոքր վճարումներ կատարելով: Երկրորդ. որոշ ձեռնարկություններ ստիպված են լինում ապառիկ վաճառել իրենց ապրանքներն ու ծառայությունները՝ այլ ձեռնարկությունների հետ մրցակցելու նպատակով, քանի որ այլ ձեռնարկությունները լայնորեն կիրառում են այդ փորձը: Եվ վերջապես, ձեռնարկությունները կարող են շահույթ ստանալ տոկոսներից, որոնք վճարվում են փոխառուների կողմից որոշ տեսակի վարկերի դիմաց:

Ինչպե՞ս ստանալ փոխառություն բանկից կամ այլ փոխապատից

Շատ անհատներ և ձեռնարկությունների սեփականատերեր շատ են անհանգստանում վարկ ստանալու համար դիմելիս: Նրանք հաստատ չգիտեն, թե ինչ տեղեկություններ են իրենցից պահանջելու, և ինչ կլինի, եթե նրանց մերժեն: Սկսենք ամենասկզբից: Տոկոսը բանկերի, վարկային-խնայողական ասոցիացիաների կամ վարկային միությունների շահագրգռվածության պարճառն է: Բացի նրանից, որ փոխապատներին անհրաժեշտ է որոշակի տոկոս ստանալ իրենց գործարար ծախսերը ծածկելու համար, նրանք նաև ցանկանում են համոզված լինել նրանում, որ իրենց

կողմից փրամադրված վարկերը կվերադարձվեն: Ձեզանից պահանջվում է համոզել փոխապրուներին նրանում, որ դուք կարող եք և ցանկանում եք վարկի գումարը վերադարձնել:

Ներկյալ խորհուրդները կարող են օգնել անհատներին վարկ ստանալու համար դիմելիս:

- Դուք, իհարկե, կարող եք հեփաքքրվել այլ փարբեր փոխապրուների առաջարկներով՝ ավելի ցածր փոկոսներ գրնելու համար, սակայն սովորաբար ամենալավ փարբերակը ձեզ համար կլինի այն բանկից, վարկային-խնայողական ասոցիացիայից կամ վարկային միությունից վարկ ստանալը, որտեղ դուք արդեն իսկ ունեք ձեր հաշիվը:
- Ձեռք բերեք վարկի ստացման համար դիմումի ձևը և լրացրեք այն փանը: Տանը կան բոլոր փեղեկությունները, որոնք անհրաժեշտ են դիմումի բոլոր հարցերին պափասխանելու համար:
- Պափրաստ եղեք պարզաբանելու, թե ինչպես եք օգրագործելու ստացված վարկի գումարը և ինչպես եք պափրաստվում մարել վարկը:
- Գրեթե բոլոր վարկերի համար պահանջվում է հարցագրույց անցնել վարկային բաժնի աշխատողի հեփ: Մրածեք, թե ինչպես դուք կարող եք արձագանքել այն հարցերին, որոնք կարող է փալ վարկային բաժնի աշխատողը:
- Եթե ձեր՝ վարկ ստանալու դիմումը մերժվել է, փորձեք վերլուծել, թե որն էր դրա պափճառը, ինչն էր սխալ: Պարզեք վարկային բաժնի աշխատակցից, թե ինչու ձեզ մերժեցին: Եթե մերժման պափճառը սխալ փեղեկեկափությունն է, ապա ներկայացրեք ճիշտը և կրկին դիմեք:

Ֆինանսավորման կարիք ունեցող ձեռնարկափերերի համար կարող են օգրակար լինել հեփնյալ հուշումները:

- Սովորաբար ամենաճիշտ փարբերակը ձեր բանկի հեփ լավ հարաբերություններ հաստատելն է դեռևս մինչև ֆինանսավորման կարիք գգալը: Օգնեք ձեր բանկին հասկանալ, թե ինչ է իրենից ներկայացնում ձեր ձեռնարկությունը և ինչու ձեզ կարող է անհրաժեշտ լինել ապագա ֆինանսավորումը, օրինակ այն կարող է անհրաժեշտ

լինել ընկալնման, դրամական միջոցների շրջանառության և անսպասելի դեպքերի ի հայտ գալու հետ կապված խնդիրները լուծելու համար:

- Դիմեք վարկային գիծ կամ վերականգնողական վարկի պայմանագիր ձեռքբերելու համար, նույնիսկ եթե ձեզ դրամ հարկավոր չէ: Այդ դիմումին վերաբերվեք որպես ձեր ընկերությունը և արտադրանքը «գովազդելու» ևս մեկ միջոց:

- Դիմումի հետ միասին պրամադրեք նաև հավաստագրված հաշվապահի կողմից պատրաստված ֆինանսական հաշվետվությունները և ձեռնարկության հարկային հայտարարագրերը վերջին երեք տարվա համար և ձեր անհատական ֆինանսական հաշվետվություններն ու հարկային հայտարարագիրը նույն ժամանակահատվածի համար:

- Ներկայացրեք կից նամակ, որում բնութագրվում է այն, թե ինչպիսի փորձ ունեք դուք: Ընդլայնվող շուկայում գործելու փաստը կամ ցանկացած այլ տեղեկություն կօգնի համոզել բանկին ֆինանսավորում պրամադրելու գործում:

Փոխադրուի տեսանկյունից վարկերի պրամադրման գործում ամենամեծ վտանգը չվճարելու հնարավորությունն է: Սակայն, եթե փոխադրուն հետևի վարկերի կառավարման 5 C-երի սկզբունքին, չվճարելու հավանականությունը խիստ կնվազի:

Վարկերի կառավարման հինգ C-երը

Տաճախորդներին վարկեր պրամադրելիս ընկերությունը կարող է գործ ունենալ վարկը հետ չստանալու վտանգի հետ: Տիշելով դա, փոխադրուները պետք է հարուկ քաղաքականություն մշակեն, որը կօգնի որոշել, թե ով կարող է վարկ ստանալ, և ով՝ ոչ:

Փոխադրուների մեծամասնությունը իրենց վարկային քաղաքականության հիմքում դնում են վարկավորման հինգ C-երի սկզբունքը. բնութագիր (character), վճարունակությունը (capacity), կապիտալ (capital), ապահովում (collateral) և պայմաններ (conditions):

Բնութագիր

Բնութագիրը փոխառուի վերաբերմունքն է վարկային պարտավորությունների նկատմամբ: Փորձառու փոխադրուները հաճախ այս չափանիշով որոշում են, թե արդյոք փոխառուն կկարարի պարբերական վճարումները և վերջում կմարի իր վարկային պարտավորությունները: Նիմնական հարցերը, որոնց պետք է պատասխանել փոխառուին գնահատելու ժամանակ, հետևյալն են.

1. Արդյո՞ք փոխառուն պարտաճանաչ է հաշիվները վճարելու գործում:
2. Արդյոք այլ փոխադրուներ սպիայված չե՞ն եղել տվյալ փոխառուից երկար ժամանակ պահանջել ժամկետանց վճարումների կատարումը:
3. Արդյո՞ք եղել են դեպքեր, երբ փոխադրուն սպիայված է եղել դատարան կանչել փոխառուին վճարումները ստանալու համար:
4. Արդյո՞ք փոխառուն երբևէ հայտարարել է իր սնանկության մասին: Եթե դա եղել է, ապա արդյո՞ք հաճախորդը այդ ժամանակ փորձել է ինքնուրույն վճարել իր պարտքերը:

Չնայած խտրականությունը օրենքով արգելվում է, սակայն այնպիսի անձնական գործոններ, ինչպիսիք են ընտանեկան կարգավիճակը, ալկոհոլամոլությունը և խաղամոլությունը, ևս կարող են ազդել անհատին ֆինանսավորելու մասին որոշման վրա:

Վճարունակություն

Վճարունակությունը վարկառուի ունակությունն է՝ կատարել իր վարկային պարտականությունները, այսինքն վարկային կամ փոխադրական պայմանագրով նշված գրաֆիկին համապատասխան կատարել պարբերական վճարումները: Եթե հաճախորդը ձեռնարկություն է, ապա փոխադրուն ուշադրություն է դարձնում ընկերության եկամուտների հաշվեպնդությանը: Անհատների դեպքում, փոխադրուն ևս ստուգում է անհատի հիմնական եկամուտների հաշվեպնդությունը և լրացուցիչ եկամուտների այլ աղբյուրները, ինչպիսին են, օրինակ, դիվիդենդները և տոկոսները: Փոխառուի այլ ֆինանսական պարտավորությունները և ամսեկան ծախսերը ևս կարող են հաշվի առնվել վարկ տրամադրելու մասին որոշում ընդունելու ժամանակ:

Կապիտալ

Կապիտալ տերմինը այս կոնտեքստում նշանակում է այն ակտիվները, որոնք պարկանում են փոխառուին այսինքն նրա սեփական կապիտալը, որը նույնն է ինչ ակտիվների և պարտավորությունների տարբերությունը:

Նիմնականում, որքան մեծ է կապիտալի մեծությունը, այնքան ավելի մեծ է փոխառուի՝ վարկը մարելու կարողությունը: Ձեռնարկության սեփական կապիտալի մասին պարկերացում ստանալու համար կարելի է ուսումնասիրել նրա հաշվապահական հաշվեկշիռը: Անհատների սեփական կապիտալի մասին ինֆորմացիան կարելի է ստանալ պահանջելով փոխառուից լրացնել վարկի համար դիմումը: Փոխառուն պետք է նաև թույլատրի աշխատողներին և ֆինանսական հաստատություններին տրամադրել այն ինֆորմացիան, որ անհրաժեշտ է վարկային դիմումի մեջ ներկայացված տեղեկությունները հավաստիացնելու համար:

Ապահովման միջոց

Վարկերի շատ տեսակների համար և հարկապես երկարաժամկետ վարկերի համար, փոխառուն կարող է պահանջել լրացուցիչ ապահովում: Ինչպես արդեն նշվել է, լրացուցիչ ապահովման միջոցը անշարժ գույք է կամ այլ տեսակի գույք, որը գրավ է դրվում վարկը երաշխավորելու նպատակով: Եթե փոխառուն չի կարողանում կատարել վարկային պայմանագրում նշված պահանջները, ապա փոխառուին է անցնում գրավադրված միջոցի նկատմամբ սեփականության իրավունքը, և փոխառուն կարող վաճառել այն իր պարտքը ֆինանսավորելու համար:

Պայմաններ

Սրանք ընդհանուր տնտեսական պայմաններն են, որոնք կարող են ազդել փոխառուի՝ վարկը վերադարձնելու կամ այլ վարկային պարտավորությունները կատարելու կարողության վրա: Այն, թե որքան լավ է տվյալ ձեռնարկությունը կարողանում դիմակայել տնտեսական «փոթորիկներին», կախված է տնտեսության այն ճյուղի առանձնահատկություններից, որտեղ գործում է ընկերությունը, այդ ընկերության հարաբերական հզորությունից, ընկերության արտադրանքի տեսակից, ընկերության եկամուտների պայմանությունից և եկամտային ներուժից: Անհատների դեպքում, հիմնականը ապահովության հարցն է, որը կապված է և վարկ ստանալու

հավակնորդի աշխատանքի և այն ընկերության վիճակի հետ, որի վրա աշխատում է հավակնորդը:

Վարկարժանության ստուգումը

Վարկավորման հինգ C-երը պարզումը կապված են հիմնականում վարկի համար դիմողի կողմից փրամադրվող փեդեկապվության հետ: Սակայն ինչպե՞ն կարող է փոխադրում որոշել, թե որքանով է այդ փեդեկապվությունը ճշմարտացի: Դա կախված է նրանից թե ով է հավակնորդը՝ անհատ, թե ձեռնարկություն:

Ձեռնարկությունների վարկարժանության վերաբերյալ փեդեկապվություն կարելի է ստանալ հետևյալ աղբյուրներից.

- **Գլոբալ վարկարժանության փեդեկապվական գործակալություններ:** Dun և Bradstreet կազմակերպությունը ամենհայտնի վարկարժանության փեդեկապվական գործակալությունն է աշխարհում: Այդ գործակալության հաշվեկալվություններում ներկայացվում է մանրամասն փեդեկապվություն առանձին կազմակերպությունների վերաբերյալ: Ընկերության փեդեկապվական բազայում պարունակվում է ավելի քան 200 երկրների ավելի քան 57 միլիոն ձեռնարկությունների վարկարժանության գնահատականը:
- **Տեղական վարկարժանության փեդեկապվական գործակալությունները,** որոնք ամսեկան կամ քառեկան վճարների դիմաց շարունակաբար համապատասխան փեդեկապվություն են փրամադրում:
- **Երուդային ասոցիացիաներ,** որոնք հիմնականում նույնպես գանձում են սպասարկման վճար:
- **Այլ ընկերություններ,** որոնք արվյալ թեկնածուին երբեք վարկ են փրամադրել:

Անհատների վարկարժանության վերաբերյալ փեդեկապվություն են փրամադրում քաղաքական վարկային գործակալություններ: Երեք հիմնական սպառողական վարկային գործակալություններն են.

- «Experian» - Ալեն, Տեխաս (888-397-3742)
- «Trans Union» - Սփրինգֆիլդ, Փենսիլվանիա (800-888-4213)

- «Equifax» փեդեկափական ծառայությունը - Արլանս, Ջորջիա (800-685-1111)

Սպառողական վարկային բյուրոները ենթարկվում են Վարկարժանության փեդեկափության ազնիվ փրամադրման ակտի դրույթներին, որն սկսեց արդյունավետ գործել 1971թ.: Այս ակտը պաշտպանում է սպառողների իրավունքները երկու ուղղությամբ: Առաջինը, յուրաքանչյուր սպառող իրավունք ունի իմանալու, թե ինչպիսի փեդեկափություն է պարունակվում վարկային բյուրոյի իր գործում: Սովորաբար այն անհատը, որը վարկային գործակալության կողմից փրամադրված փեդեկափության հիման վրա վարկ ստանալու մերժում է ստացել, կարող է իր վարկարժանության հաշվեքվությունը ստանալ անվճար: Այլ դեպքերում սպառողը կարող է ստանալ այդ հաշվեքվությունը որոշակի վճարի դիմաց, որը սովորաբար կազմում է մոտ 8.50 դոլար:

Երկրորդ. այն սպառողը, որը կասկածում է, որ իր վարկարժանության վերաբերյալ գործում կա իր մասին սխալ, ապակողմնորոշող կամ ոչ պարզ փեդեկափություն, նա իրավունք ունի պահանջել վարկային բյուրոյից ստուգել այն: Եթե պարզվում է, որ այդ փեդեկությունը ճիշտ է, ապա սպառողը կարող է փրամադրել մինչև հարյուր բառ ծավալով բացատրություն՝ ներկայացնելով իր փեսակերը վիճելի հարցի վերաբերյալ: Այս բացատրությունը պետք է դառնա սպառողի վարկարժանության մասին գործի մի մասը: Եթե պարզվում է, որ վիճարկվող փեդեկափությունը սխալ է, ապա այն պետք է ճշգրիտ և ուղղվի: Ավելին, յուրաքանչյուր փոխաբու, որին սխալ փեդեկափություն է փրամադրվել վերջին վեց ամիսների ընթացքում, պետք է ստանա ուղղված վարկարժանության հաշվեքվությունը: Իմանալու համար, թե ինչպես են վարկային գործակալությունները բարելավում իրենց հեղինակությունը, ծանոթացեք «Նարմարվելով փոփոխություններին» վերնագրի փակ ներկայացվող նյութին:

Պարտքերի հեղաձևման արդյունավետ ընթացակարգեր

Փոխառուների մեծամասնությունը պարզաճ կերպով հեղաձևում է փոխաբուի կողմից սահմանված վճարման պարտավորությունների կափարումանը: Սակայն, որոշ վճարումներ անխուսափելիորեն ուշացվում են փարքեր պարճառներով: Փորճը ցույց է փալիս, որ այդպիսի վճարումները պետք է պահվեն ուշադրության կենարոնում:

Որոշ ընկերություններ իրենք են իրականացնում ժամկետանց վճարումների կառավարումը: Մյուսները նախընտրում են օգտվել մասնագիտացված ինկասացիոն գործակալությունների ծառայություններից: (Ինկասացիոն գործակալության սպասարկման դիմաց վճարները սովորաբար շատ բարձր են և կարող են հասնել մինչև հավաքված գումարի կեսին): Այնուամենայնիվ, բոլոր ձեռնարկություններն էլ պարտքերի հեփստացման գործում փորձում են օգտագործել հետևյալ մեթոդները, հիմնականում այն հերթականությամբ, որով դրանք այսպեղ ներկայացված են.

1. Մեղմ հիշեցումներ, օրինակ, երկու օրինակից հաշվեքվություններ, որոնց վրա առկա է «Ժամկետանց է» նշումը:
2. Նեռախոսագանգեր, որոնց նպատակն է խթանել վճարումը
3. Անհատական այցելություններ ձեռնարկություններ՝ ցույց տալու ժամկետանց վճարումները անմիջապես կատարելու անհրաժեշտությունը:
4. Դատական հայցի ներկայացում, չնայած, որ դատական գործընթացի հետ կապված ժամանակը, ծախսերը և անորոշ արդյունքը այս քայլը վերջին փրկության միջոցն է դարձնում:

Նարմարվելով փոփոխություններին ...

Ինչպես են վարկային բյուրոները լավացնում իրենց իմիջը

Այսօր մեծ ծավալով վարկային տեղեկատվություն է տրամադրվում բանկերին, մանրածախ վաճառողներին, Ներքին Եկամուտների Նամակարգին և նույնիսկ դատարաններին: Դժբախտաբար, երբ այդքան շատ տեղեկատվություն է ստացվում այդքան բազմաթիվ աղբյուրներից, սխալներն անխուսափելի են: Եվ անընդհար նման սխալները տարբեր մարդկանց մոտ խնդիրներ են առաջացնում: Նարմարվոր նման սխալներից խուսափելու նպատակով մասնագետներն առաջարկում են հետևյալը. մինչև վարկային քարտերի, սպառողական վարկերի ստացման համար, նոր աշխատանքի համար դիմելը և նույնիսկ ապահովագրման համար դիմելը, պետք է ազգային վարկային բյուրոյից ձեռք բերել վարկարժանության մասին հաշվեքվության պատճենը:

Ֆեդերալ օրենսդրության մեջ հայրնի Վարկարժանության փեդեկավրության ազնիվ քրամադրման ակտը, թույլ է տալիս ձեռն ստանալ ձեր վարկարժանության վերաբերյալ փեդեկավրություն պարունակող հաշվեքվության պարճներ: Սակայն մինչև վերջին ժամանակներս ազգային վարկային բյուրոյից վարկարժանության հաշվեքվություն ստանալը երկար և ծանր գործընթաց էր: Այսօր արդեն երեք ազգային բյուրոներ՝ Experian, Equifax, և Trans Union-ը սկսել են «PR» արշավ՝ իրենց իմիջը բարելավելու նպատակով:

Շատ փոքր գումարի դիմաց, որը կազմում է 8.50դոլար, յուրաքանչյուր բյուրո կուղարկի ձեզ ձեր վարկարժանության հաշվեքվության պարճներ: Տաշվեքվությունը անվճար կքրամադրվի հեքսյալ դեպքերում:

- Եթե ձեր վարկ ստանալու դիմումը մերժվել է վերջին 60 օրվա ընթացքում: Օրենքի համաձայն դուք կստանաք մերժման ծանուցագիր պոքենցիալ փոխաքուից, որում կնշվի, թե որ վարկային բյուրոն է քրամադրել ձեր մասին ինֆորմացիան, որի հիման վրա էլ ձեզ մերժել են:

- Եթե ձեզ խաբված լինելու վրանգ է սպառնում: Եթե դուք կասկածում եք, որ դարձել եք վարկային խարդախության գոհը, և այդպես մտածելու համար կան հիմնավոր պարճառներ, փեդեկացրեք դրա մասին ազգային վարկային բյուրոներին և ստացեք ձեր վարկարժանության հաշվեքվությունը «On alert» նշումով: Այս դեպքում դուք անմիջապես անվճար կստանաք ձեր վարկարժանության մասին հաշվեքվությունը: Այնիպիսի պարզ բան, ինչպիսին է ձեր սոցիալական ապահովության համարի «SSN» քրամադրումը անձանոթ մարդուն, կարող է լուրջ խնդիրներ առաջացնել: Ունենալով ձեր սոցիալական ապահովության համարը՝ խարդախ մարդիկ հնարավորություն են ստանում ձեռք բերել վարկային քարտեր և գնումներ կատարել, ինչը կարող է շատ վատ ազդել ձեր վարկարժանության վրա: Ազգային վարկային բյուրոյում նման ահագանգ ստանալուց հեքո ճիշտ կլինի պահանջել ձեր վարկարժանության մասին հաշվեքվությունը յուրաքանչյուր վեց ամիսը մեկ՝ համոզվելու համար, որ քեղի չեն ունեցել չթույլատրված վարկային մուքթեր, և կամ չեն հայրնվել կեղծ փեդեկություններ:

- Եթե դուք գործազուրկ եք, և կամ պեքական օգնություն եք ստանում կամ երկուսը միասին:

- Եթե դուք Կոլորադո, Ջորջիա, Մասաչուսեքս, Մերիլենդ, Նյու Ջերսի կամ Վերմոնտ նահանգների բնակիչ եք: Այս նահանգների օրենսդրությամբ սահմանված է, որ վարկային բյուրոները պեք է մեկ անձին մեկ վարկարժանության

հաշվեքվություն անվճար փրամադրեն յուրաքանչյուր օրացուցային փարվա ընթացքում:

Վարկարժանության հաշվեքվությունը ստանալու պարվերը կարելի է կախարել հեռախոսով կամ էլեկտրոնային փոստով, սակայն ինքներներով ուղարկած նամակին ավելի շուր պարասխան կստանաք: Վարկարժանության հաշվեքվությունը ստանալու համար Experian-ի հետ կապվեք www.experian.com կայքի կամ 888-397-3742 հեռախոսահամարի միջոցով, Equifax-ի հետ՝ www.equifax.com կայքի կամ 888-685-1111 հեռախոսահամարի միջոցով և Trans Union-ի հետ՝ www.transunion.com կայքի կամ 800-888-4213 հեռախոսահամարի միջոցով: Ձեր սպառողական իրավունքների մասին ավելին իմանալու և Վարկարժանության փեդեկարվության արդար փրամադրման ակտին ավելի լավ ծանոթանալու համար կապվեք Ֆեդերալ Առևտրային Տանձնաժողովի՝ Տանախորդների հետ կապի կենտրոնի հետ www.ftc.gov կայքի կամ 202-326-2222 հեռախոսահամարի միջոցով:

Պարտքերի հետստացման արդյունավետ ընթացակարգերը պետք է լինեն խիստ, սակայն և որոշակի փոխզիջումներ անելու հնարավորություն ընձեռեն:

Ճնշում գործադրելը անօրինական է և սխալ: Լավագույն փարքերակն այն կլինի, որ հաճախորդը վճարումները կախարի ուշացումով, իսկ ընկերությունը պահպանի հաճախորդի մոտ իր բարի համբավը:

Տաջորդ գլխում կրեսենք, թե ինչու է ընկերություններին ֆինանսավորում անհրաժեշտ, ինչպես են նրանք ձեռք բերում իրենց անհրաժեշտ միջոցները և ինչպես են նրանք ապահովում միջոցների արդյունավետ և նպարակային օգրագործումը:

Վերադառնանք բիզնեսի էությանը ...

NCR կորպորացիայի կողմից իրականացված հարցման ադյունքում պարզվել է, որ բանկերի հաճախորդների 73%-ը նախընտրում է իրենց ֆինանսական գործարքներն իրականացնել մարդկանց հետ կենդանի շփման միջոցով՝ ավանդական բանկում: Նրանք նաև հայրնում են, որ չեն օգրվում «օն-լայն» բանկային ծառայությունից, քանի որ իրենց մրահոգում է դրա հուսալիությունը և գաղտնիությունը: Նման անհանգստությունները վերացնելու նպարակով Wingspan.com-ը և այլ ինքներներային բանկեր միջոցներ չեն խնայում՝ ապահովելու իրենց հաճախորդների ինչպես պաշտպանվածությունը, այնպես էլ գաղտնիությունը:

Ներկայումս գոյություն ունեն առնվազն չորս պաշտպաններ «օն-լայն» բանկային ծառայություններից օգտվող մարդկանց համար:

Առաջին. հաճախորդների մեծամասնությունը ինտերնետային բանկային ծառայություններից օգտվելիս օգտագործում է Microsoft Explorer կամ Netscape: Այս երկու ինտերնետային բրաուզերներից յուրաքանչյուրի հետ կիրառվում են կոդավորման հատուկ ծրագրեր՝ հանցագործներից հաշիվների համարները և այլ ֆինանսական ինֆորմացիան պաշտպանվելու նպատակով:

Երկորդ. ինտերնետային բանկերը սահմանում են խիստ կանոններ այն մասին, թե ով կարող է իրականացնել «օն-լայն» գործառնությունները: Միայն համապատասխան թույլտվություն ունեցող աշխատողները կարող են ավելացնել կամ հանել գումարներ հաճախորդների հաշիվներից:

Երրորդ. ինտերնետային բանկերը այժմ կարող են պահանջել «էլեկտրոնային ստորագրություն»՝ գործարքը հաստատելու նպատակով: 2000թ. Նոյիսից սկսեց գործել հատուկ ֆեդերալ օրենք, որը հաստատեց էլեկտրոնային ստորագրության օգտագործումը ձեռնարկությունների և սպառողների կողմից իրականացվող գործարքների համար: Բանկային գործառնությունների ժամանակ էլեկտրոնային ստորագրությունը ապահովում է հատուկ ծածկագիր, որը ձեր համակարգչի մեջ է տեղադրվում և «կնիք է դնում» ձեր բոլոր «օն-լայն» գործառնությունների և գործարքների վրա: Եվ վերջապես, «օն-լայն» բանկերի մեծ մասի ավանդները երաշխավորված են, նույնիսկ եթե բանկը ենթարկվել է վիրտուալ կոլոպուսի: Ինտերնետային բանկերը, որոնց ավանդները ապահովագրված են ԱԱՖԳ-ի կողմից, պետք է համապատասխանեն միևնույն չափանիշներին և վերահսկվեն նույն խստությամբ, ինչ ավանդական բանկերը: ԱԱՖԳ-ի երաշխավորումն ունեցող ինտերնետային բանկերի դեպքում ևս ապահովագրված են տվյալ բանկի մեկ ավանդատուին պարկանող 100,000 դոլար չգերազանցող ավանդները: Նախախորդների մեծամասնությունը վստահ չէ նրանում, որ տվյալ ինտերնետային կամ ավանդական բանկը ունի ԱԱՖԳ-ի երաշխավորությունը, սակայն դա կարելի է ճշտել՝ զանգահարելով ԱԱՖԳ 800-934-3342 հեռախոսահամարով կամ այցելելով ԱԱՖԳ-ի կայքը՝ www.fdic.gov:

Տարցեր

1. Տասնութ ամիս անց Wingspan.com-ում բացված հաշիվների թիվը կազմեց 110,000: Այդ թիվը օրեցօր ավելանում է: Ձեր կարծիքով, ինչո՞ւ են հաճախորդները ընտրում Wingspan.com-ը:
2. Եվ ինտերնետային բանկերը, և նրանց հաճախորդները մրաժույց են ապահովության և գաղտնիության մասին: Ի՞նչ պետք է ձեռնարկեն ինտերնետային բանկերը իրենց հաճախորդներին պաշտպանելու համար:

Գլխի ամփոփում

Կարճ բովանդակություն

1. Որո՞նք են փողի ֆունկցիաները և հատկանիշները:

Փողը այն ամենն է, ինչ հասարակությունը օգտագործում է ապրանքներ, ծառայություններ կամ ռեսուրսներ գնելու նպատակով: Փողը կարարում է փոխանակման միջոցի, արժեքի չափման միջոցի և արժեքի պահպանման միջոցի գործառույթները: Այս գործառույթները արդյունավետ կերպով կարարելու համար փողը պետք է լինի բաժանելի, բավականին թեթև և դիմացկուն ամենօր օգտագործելու և կրելու համար, կայուն արժեք ունենա և այն պետք է դժվար լինի կեղծել:

M_1 փողի զանգվածը բաղկացած է մեքաղադրամներից և թղթադրամներից (կանխիկ փող) և չեքային ավանդներից (ցպահանջ ավանդներ): M_2 փողի զանգվածը բաղկացած է M_1 -ից, դրամական շուկայի հուսալի արժեթղթերից և 100,000 դոլար-ը չգերազանցող ժամկետային ավանդներից: Փողի զանգվածի մյուս տարածված սահմանումը M_3 -ն է, որը բաղկացած է M_2 -ից՝ գումարած 100,000 դոլար և ավելին կազմող ժամկետային ավանդները:

2. Կրճար ներկայացրեք, թե ինչպես է Ֆեդերալ Ռեզերվային Համակարգը կարգավորում փողի առաջարկը:

Ֆեդերալ Ռեզերվային Համակարգը պարասխանաբար է Միացյալ Նահանգների բանկային հարվածը կարգավորելու և առողջ տնտեսական միջավայր ապահովելու և պահպանելու համար: Ֆեդերալ լիցենզավորում ունեցող բանկերը /ազգային բանկերը/ պետք է լինեն ՖՌՀ-ի անդամներ: Նահանգային բանկերը կարող են անդամակցել ՖՌՀ-ին ցանկության դեպքում և եթե կարողանան բավարարել անդամակցության համար սահմանված հարուկ պահանջները: Տասներկու շրջանային բանկերը և քսանհինգ մասնաճյուղերը կազմում են ամբողջ ՖՌՀ-ը, որի յոթ Կառավարիչներից բաղկացած Խորհրդի գլխավոր նախագահը Վաշինգտոնում է գտնվում:

Փողի առաջարկը վերահսկելու նպատակով ՖՌՀ-ը կարգավորում է պահուստների նկատմամբ պահանջները, կամ բանկի կողմից պահվող պարտադիր պահուստների տոկոսադրույթը: Այն նաև կարգավորում է հաշվարկային դրույթը, կամ այն տոկոսադրույթը, որը ՖՌՀ-ը գանձում է անդամակցող

բանկերից վարկերի դիմաց: Եվ վերջապես, ՖՌՆ-ը իրականացնում է գործառնություններ բաց շուկայում՝ գնելով և վաճառելով պեդական արժեթղթեր: ՖՌՆ-ը իրականացնում է կառավարության բանկային սպասարկումը և նաև պարասխանաբար է չեքերի քլիրինգի և էլեկտրոնային փոխանցումների, կանխիկ փողի վերահսկման, Ազնիվ վարկավորման ակտի կիրառման և արժեթղթերով գործարքների սահմանաչափի նկատմամբ պահանջներ սահմանելու համար:

3. Բնութագրեք տարբերությունները առևտրային բանկերի և բանկային ոլորտում գործող այլ ֆինանսական հաստատությունների միջև:

Առևտրային բանկը շահույթ ստանալու նպատակ հետապնդող կազմակերպություն է, որը ընդունում է ավանդներ, տալիս է վարկեր և համապարասխան այլ ծառայություններ է մատուցում հաճախորդներին: Առևտրային բանկերը լիցենզավորվում են ֆեդերալ կան նահանգային իշխանությունների կողմից: Վարկային-խնայողական ասոցիացիաները, փոխադարձ խնայողական բանկերը և վարկային միությունները առաջարկում են հիմնականում նույն բանակային ծառայությունները, ինչ առևտրային

բանկերը: Ապահովագրական ընկերությունները, կենսաթոշակային հիմնադարմները, բրոքերային ընկերությունները, ֆինանսական ընկերությունները և ներդրումային բանկերը տրամադրում են սահմանափակ բանկային ծառայություններ: Բանկային ոլորտում աշխատում են մեծ թվով մարդիկ, քանի որ մեծ է բանկերի և այլ ֆինանսական հաստատությունների թիվը: Բանկային հատվածում հաջողության հասնելու համար դուք պետք է լինեք ազնիվ, կարողանաք հաղորդակցվել տարբեր մարդկանց հետ, լավ իմանաք հաշվապահություն, հասկանաք կապը բանկային և ֆինանսական գործի միջև և ունենաք հիմնական համակարգչային գիտելիքներ:

4. Ի՞նչ ծառայություններ են տրամադրում ֆինանսական հաստատությունները:

Բանկերն ու այլ ֆինանսական հաստատությունները այսօր առաջարկում են իրենց հաճախորդներին գրավիչ ծառայությունների հավաքածու: Եվ անհատների և ձեռնարկությունների համար ամենակարևոր և գրավիչ բանկային ծառայությունների շարքում են չեքային հաշիվների, խնայողական հաշիվների բացումը և

սպասարկումը, կարճաժամկետ և երկարաժամկետ վարկերի տրամադրումը և վարկային ու դեբետային քարտերով գործարքների իրականացումը: Այլ ծառայությունների մեջ են մտնում «օն-լայն» բանկային սպասարկումը, միջոցների էլեկտրոնային փոխանցումը, ֆինանսական խորհրդավորությունը, վճարման հանձնարարականների կատարումը, երաշխավորված չեքերը և անհատական պահպանության տրամադրումը:

5. Նկարագրեք, թե ինչպես են փոփոխվում ֆինանսական հաստատությունները տեղական և օտարերկրյա հաճախորդների կարիքները բավարարել կարողանալու համար:

Բանկային հարվածը ազատականացնելու նպատակով վերջին երեսուն տարիների ընթացքում ընդունված օրենքների միջ երևի թե ամենակարևորը ֆինանսական ծառայությունների մոդեռնիզացիայի ակտն էր, որն ընդունվեց 1999թ.: Այդ ակտը թույլ տվեց բանկերին ստեղծել ունիվերսալ ֆինանսական ծառայություններ տրամադրող կետեր, որտեղ հաճախորդները կարող են իրականացնել բանկային գործառնություններ, գնել և վաճառել արժեթղթեր և ձեռք բերել

ապահովագրություն: Այս ակտի հետևանքով բանկերի, բրոքերային ընկերությունների և ապահովագրական ընկերությունների միջև մրցակցությունը խիստ ուժեղացավ: Օրենսդրական դաշտի մի կարևոր մասն է կազմում նաև Դեպոզիտային հաստատությունների ապակարգավորման և Մոնետար վերահսկողության ակտը, որը ընդունվեց 1980թ.: Այս ակտի ընդունման հետևանքով ավելի ուժեղացավ մրցակցությունը բանկերի և վարկային-խնայողական ասոցիացիաների միջև: Դժբախտաբար, ուժեղացած մրցակցությունը՝ չմարվող վարկերի, խաբեությունների և վար ֆինանսական կառավարման հետ միասին, ֆինանսական հաստատությունների սննդակացումների թվի աճի պատճառ հանդիսացավ: Սակայն, 1990-ականների վերջում և 2000թ. սննդակացումների թիվը խիստ պակասեց:

XXI-րդ դարում, տեխնոլոգիաների կիրառման աճը և այն փաստը, որ գլոբալ շուկաներում մրցակցությանը դիմանալու համար ամերիկյան ֆիրմաները էլ ավելի շատ են զգալու բանկերի կարիքը, կսփիպի փոխել բանկերի և ֆինանսական

հասարակությունների գործելակերպը: Տեխնոլոգիաների օգտագործումը էլ ավելի կաճի, քանի որ ֆինանսական հասարակությունները շարունակելու են առաջարկել «օն-լայն» բանկային սպասարկումը և սպեղնային տոնային հեռախոսային սպասարկումը: Միջոցների էլեկտրոնային փոխանցման համակարգերի օգտագործման ընդլայնումը (բանկոմատներ, քլիրինգային ավտոմատներ և դրամարկղային ապարատներ) նույնպես կփոխի մարդկանց պարկերացումը բանկային ծառայությունների մասին: Գլոբալ շուկաներում գործող ընկերություններին բանկը կարող է տրամադրել ակրեդիտիվի և բանկային ակցեպտի ծառայությունները, որոնք կնվազեցնեն չվճարելու ռիսկը: Բանկերն ու ֆինանսական հասարակությունները կարող են նաև իրականացնել արժույթների փոխարկման գործառնություն, ինչը կնվազեցի վճարման հետ կապված խնդիրները արտահանման և ներմուծման հետ կապված գործարքների ժամանակ:

6. Բնութագրեք ԱԱՖԿ-ի, ԽՄԱՀ-ի, ԲԱՀ-ի և ՎՄԱԱ-ի ֆունկցիաները:

Ավանդների ապահովագրման ֆեդերալ կորպորացիան /ԱԱՖԿ/, Խնայողական միությունների

ապահովագրման հիմնադրամը /ԽՄԱՀ/, Բանկային ապահովագրման հիմնադրամը /ԲԱՀ/ և Վարկային Միությունների Ազգային Ասոցիացիան /ՎՄԱԱ/ երաշխավորում են իրենց անդամակցող, առևտրային բանկերի, վարկային-խնայողական ասոցիացիաների, խնայողական բանկերի և վարկային միությունների՝ յուրաքանչյուր ավանդադրուին պարկանող 100,000 դոլար չգերազանցող ավանդները: ԱԱՖԿ-ը և ՎՄԱԱ-ը նպաստեցին Միացյալ Նահանգների բանկային հապվածի բարելավմանը: Եթե այս կազմակերպություններից որևէ մեկը երաշխավորում է որևէ ֆինանսական հասարակության ավանդները, այդ կազմակերպությունը իրավունք է ստանում պարբերաբար ստուգել այդ հասարակության գործունեությունը: Եթե պարզվում է, որ բանկը, վարկային-խնայողական ասոցիացիան կամ վարկային միությունը վատ է կառավարվում, ապա դրա մասին զեկուցվում է բանկային գործունեությունը վերահսկող համապարասխան իշխանություններին:

7. Բացատրեք վարկավորման և վարկերի կառավարման կարևորությունը:

Վարկը հնարավորություն է անմիջապես գնում կատարելու, որը տրվում է խոստումի դիմաց՝ վերադարձնել պարտքով վերցրած գումարը որոշ ժամանակ անց՝ տոկոսների հետ կամ առանց դրանց: Բանկերը փոխառություններ են տալիս, քանի որ դա է նրանց գործունեության հիմնական նպատակը: Ձեռնարկությունները ապառիկ են վաճառում իրենց արտադրանքը, քանի որ իրենց հաճախորդները չեն կարող միանգամից կանխիկով վճարել գնման ամբողջ գումարը, և քանի որ այդ ընկերությունները չեն ուզում հետ մնալ մրցակիցներից: Բացի այդ, ձեռնարկությունները կարող են շահույթ ստանալ՝ վարկի դիմաց վճարվող տոկոսների տեսքով:

Ձեռնարկություններին և անհատներին վարկ տրամադրելու մասին որոշումները հիմնականում հիմնվում են վարկավորման հինգ C-երի սկզբունքի վրա. բնութագիր, վճարունակություն, կապիտալ, լրացուցիչ ապահովման միջոց և պայմաններ: Վարկարժանության հաշվետվությունը կարելի է ստանալ տարբեր վարկարժանության տեղեկատվական գործակալություններից, վարկային գործակալություններից, ճյուղային միություններից և այլ

ընկերություններից: Ժամկետանց պարտավորությունները գանձելու գործում կիրառվող մեթոդները պետք է լինեն բավականին խիստ՝ վճարումները արագացնելու և խթանելու համար, սակայն նաև որոշ փոխզիջումների հնարավորությունն ընձեռող՝ փոխառուի մոտ բարի համբավը պահպանելու նպատակով:

ԳԼՈՒԽ 6

ԱՇԽԱՐՀԱԳՐԱԿԱՆ ԻՆՖՈՐՄԱՑԻՈՆ ՆԱՄԱԿԱՐԳԵՐԻ ԿԻՐԱՌՈՒՄԸ ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ԲԱՐՁՐԱՑՆԵԼՈՒ ՆՊԱՏԱԿՈՎ³⁸

Թարգմանիչ և խմբագիր՝ Արամ ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ

Պատմականորեն աշխարհագրական ինֆորմացիոն համակարգերը օգտագործվել են տեղական ինքնակառավարման մարմիններում հատուկ գործառնությունները ավելի արդյունավետ դարձնելու համար: Սա առաջինը տեղի ունեցավ քարտեզագրման ժամանակ: ԱԻՏ-ի տեխնոլոգիան օգնեց պլանավորողներին և ինժեներներին արագորեն նորացնել, ճշգրտել և փոփոխել գոյություն ունեցող քարտեզները՝ խնայելով հազարավոր ժամեր, որոնք սովորաբար հարկ էր լինում ծախսել բոլորովին նոր քարտեզներ ստեղծելու դեպքում:

Երբ ԱԻՏ-ի տեխնոլոգիան զարգացավ այլ ծառայությունների մատուցման գործառնությունները ավելի արդյունավետ դարձնելու հնարավորությունները ակնհայտ դարձան: Այնպես որպեսզի աշխարհագրությունը կամ հողը ծառայությունների մատուցման գործում կենտրոնական տեղ են զբաղեցնում - առաքում իրականացնող փոխադրամիջոցների երթուղային քարտեզների և չվացուցակների ստեղծման համար; փոխադրման կամ հանրային կենցաղային սպասարկման համար ճանապարհի որևէ մասնակի տարածություն զբաղեցնելու օրինական իրավունքի ձեռք բերման համար; տրանսպորտային երթուղիների պլանավորման կամ նախագծման համար; սարքավորումների, ենթակառուցվածքի և ցանցերի շարունակական պահպանման և կառավարման համար – հնարավորություն կա օգտագործել ԱԻՏ-ը աշխատանքի արդյունավետությունը բարձրացնելու համար:

Բոլորովին վերջերս արդյունավետությունը բարձրացնելու նպատակով ԱԻՏ-ի կիրառումը ընդլայնվել և տարածվել է այնպիսի ծառայությունների բնագավառներում, որոնք առանձնապես կենտրոնացած չեն աշխարհագրական արհիբուրների վրա: Օրինակ՝ իրավապահ մարմինների գործունեության և արտակարգ իրավիճակների կառավարման բնագավառում աշխատակիցները աճող հեռաքրքրություն են ցուցաբերում ԱԻՏ-ի նկատմամբ՝ դիտելով այն որպես գործիք,

³⁸ Աղբյուրը՝ John O'Looney. *Beyond Maps: GIS and Decision Making in Local Government*, 93-132. Copyright . 1997 International City/County Management Association, Copyright . 2000 ESRI. All rights reserved. Armenian translation created under copyright license from ICMA and ESRI.

որը կարևոր աշխարհագրական և վերլուծական չափումներ է ավելացնում իրենց աշխատանքին՝ բարձրացնելով գործընթացի արդյունավետությունը: Եվ վերջապես, լայնամասշտաբ կամ ռեգիոնալ ԱԻՏ-ի զարգացման հետ զուգընթաց փեղական և նահանգային փոփոխական զարգացման մենեջերները սկսել են օգտագործել այս համակարգերը փոփոխական զարգացման պլանավորումը ավելի արդյունավետ դարձնելու համար:

Նանրային աշխատանքներ

Նանրային աշխատանքները ներառում են կոշտ աղբի մենեջմենտ, սարքավորումների և փոխադրամիջոցների պահպանում, կենցաղային սպասարկման միացում/անջատում, ծառայությունների համար հաշվի ներկայացում, լանդշաֆտային ճարտարապետություն, հանրային ճանապարհի որևէ մասնակի փարածություն զբաղեցնելու համար օրինական իրավունքի կառավարում, ինչպես նաև՝ ենթակառուցվածքի կառուցում ու պահպանում:

Այս բնագավառներում ԱԻՏ-ի կիրառությունների արդյունավետությունը կայանում է նրանում, որ այն օգնում է որոշել սահմանված կարգով փոխադրումների ամենաարդյունավետ երթուղին և կենցաղային սպասարկումների միացումներն ու անջատումները, ինչպես նաև՝ պահպանման սարքավորումների փեղադրությունը: Այն նաև օգնում է կատարել լանդշաֆտային պլանների նախագծումը ու լանդշաֆտային անձնակազմերի համար երթուղիների և չվացուցակների մշակումը, ինչպես նաև՝ իրականացնել կապիտալ ներդրումային ծրագրերի վերահսկումը:

Նանրային մենեջերները կարող են նաև օգտագործել ԱԻՏ-ի փեխնոլոգիան նոր հանրային սարքավորումների կամ ենթակառուցվածքի փեղադրությունը որոշելու նպատակով: Օրինակ՝ որոշելու համար թե որտեղ փեղադրել նոր փոխադրամիջոցի պահպանման սարքավորումը, փեղական ինքնակառավարման մարմինը կարող է օգտագործել ԱԻՏ-ը հաշվարկելու համար այն ընդհանուր լրացուցիչ փարածությունը, որը փոխադրամիջոցը պետք է անցնի յուրաքանչյուր պոտենցիալ փեղադրություն հասնելու համար: Այս լրացուցիչ ճանապարհն անցնելու ժամանակի փոփոխական արժեքը այնուհետև կարող է օգտագործվել յուրաքանչյուր առաջարկված սարքավորման ապագա սպասված ընդհանուր արժեքի հաշվարկման մեջ (օր.՝ գույքի ծախսերը գումարած փոկոս, գումարած աշխատուժ, գումարած լրացուցիչ ճանապարհ):

ԱԻՏ-ը կարող է պլանավորողներին օգնել շար գործոններ ներառելու այս հավասարման մեջ – հողափառածությունը, գույքի սեփականությունը, հողի արժեքը, տեղանքի աշխարհագրական և երկրաչափական ուսումնասիրությունները (topography), շրջակա միջավայրի ծախսերի նվազեցումը – նոր ենթակառուցվածքի այլընտրանքային տեղադրությունները կամ երթուղիները համեմատելու համար: ԱԻՏ-ը նաև կարող է հնարավորություն ընձեռել որոշում կայացնողներին ծանր ու թեթև անելու ծախսերը, հողի սեփականության խնդիրները, շրջակա միջավայրին վերաբերվող հարցերը և ծառայության գործոնները նախագծի պլանները հաստատելու համար:

Կապիտալ ներդրումային ծրագրերի վերահսկում

Ալբամա նահանգի Բիրմինգհեմ քաղաքը օգտագործում է ԱԻՏ-ը, կապիտալ ներդրումային ծրագրերը, ինչպիսիք են՝ նոր սանիտարահիգիենիկ կոյուղիները, հորդառափ անձրևաջրերի կոյուղիները, այգիների նախագծերը և փողոցների բարելավումը վերահսկելու համար: Տեղանքային տվյալները գրանցվում են, ճշգրտվում են ֆինանսավորման աղբյուրների, դոլարի արժեքի և նախագծի պլանների տվյալների հետ: ԱԻՏ-ի վարչությունը կարող է քաղաքացիների համար տեսամոնիթոր ապահովել, որը կցուցադրի թե ինչ է կատարվում քաղաքում, որպեսզի քաղաքացիները կարողանան ըմբռնել կատարված աշխատանքների ծավալը և հետևել առաջընթացին:

Միևնույն ժամանակ մի շարք կապիտալ ներդրումային ծրագրերը տեսամոնիթորի վրա հետևելը օգնում է աշխատակիցներին պլանավորելու ֆինանսավորումը: Ի լրումն երկարաժամկետ և ճիշտ պլանավորման միջոցով արդյունավետության բարելավմանը, կապիտալ ներդրումային ծրագրերի ԱԻՏ-ի ստեղծած քարտեզները կարող են հայտնաբերել բնակելի փարածքների հատվածների կամ էթնիկ խմբերի միջև եղած ծախսերի և ծրագրերի պոտենցիալ անհավասարությունը:

Ջրաժանքում ջրային միջոցառումների կառավարումը

Վիրջինիա նահանգի Արքայազն Ուիլիամ ադմինիստրատիվ վարչական միավորում, հանրային աշխատանքների վարչությունը օգտագործում է ԱԻՏ-ը՝ շրջանում հորդառափ անձրևաջրերի հոսքերի քանակությունը նվազեցնելու համար:

ԱԻՏ-ը և վերամշակումը

Օրեգոն նահանգի Մեյրո Պորտլանդ քաղաքը աղբի հոսքերի փոփոխությունները գնահատելու համար ԱԻՏ-ի վրա հիմնված մի մոդել մշակեց, փոփոխությունները հնարավոր էր, որ տեղի ունենային բնակչության շրջանում տեղի ունեցող փոփոխությունների կամ տեղանքում նոր վերամշակման համակարգի հիմնադրման արդյունքում: Մոդելը օգտագործում է բնակչության և կոմերցիոն սեփականության տեսակների տվյալները՝ տարբեր տեսակի աղբի հոսքերը գնահատելու համար (օր.՝ թերթեր, մթերքների փաթեթավորումներ, փայտ, ապակի, թիթեղե տարաններ և այլն) այնուհետև միավորում է այս տվյալները փոխադրման տեսակի (անհատական, կոմերցիոն, քաղաքային), սոցիալ-տնտեսական կարգավիճակի, տեղափոխության ժամանակի և առաջարկված վերամշակման սարքավորումների հեռավորության ինֆորմացիայի հետ, որպեսզի հնարավոր լինի գնահատել աղբի քանակությունը, որը հավանական է կրեդափոխվի վերամշակման դիցուք որևէ տարածքում (օր.՝ քաղաքային մարզ, քաղաք, ադմինիստրատիվ վարչական միավոր և այլն)

Վարչությունը շենքերի և ավտոկայանների օրթոնկարները ինտեգրել էր ԱԻՏ-ի մեջ սրանց զբաղեցրած տարածքի կոնտուրները ֆիքսելու և հաշվարկելու համար, թե հողատարածության որքան մասն է սալահատակված, այլ կերպ ասած՝ անթափանցելի: Քանի որ պետական նոր օրենքը թույլ է տալիս տեղական ինքնակառավարման մարմիններին գումար գանձել յուրաքանչյուր սեփականատերից հորդառատ անձրևաջրերի հոսքերի համար կախված նրանից, թե ինչ ասֆիճան է սեփականատերը գերազանցել այդ հոսքերի չափը, շրջանը կարող է ստեղծել օգտագործողից գանձումներ կատարելու ծրագիր, որը, ինչպես ցույց է տալիս փորձը, խրախուսում է նման հոսքերի կանխումը (օր.՝ ավտոկայաններում թափանցելի հատակի կառուցումը):

Թողութվության պարճառով հորդառատ անձրևաջրերի հոսքերի պոտենցիալ վնասի կամ առաջացրած ծախսերի չափին համապատասխան գումարների գանձման այս գործընթացը շատ արդարացի է և մեծապես նպաստում է շրջակա միջավայրի պաշտպանվածությանը: Արքայազն Ուիլիամ ադմինիստրատիվ վարչական միավորում համամասնական վճարները գանձվում են կոմերցիոն կազմակերպություններից; բնակիչները վճարում են բնակարանային վարձ հորդառատ անձրևաջրերի հոսքերի ծառայությունների համար:

Կապիտալ պլանավորում

Երկրի մի շարք համայնքների նման Մասաչուսեթս նահանգի Ֆիթչբերգ քաղաքը օգտագործում է ԱԻՏ-ը՝ բնակելի տարածքի վերլուծություններ իրականացնելու համար: Այս վերլուծությունը օգնում է կանխատեսելու, թե քանի միավոր շենք պետք է կառուցվի չբնակեցված տարածքում: Ունենալով այս տեղեկատվությունը ջրային տնտեսությունը կարող է պլանավորել, թե որտեղ տեղակայել նոր ջրամատակարարման և կեղտաջրերի մշակման սարքերը և թե ինչ մեծության պետք է այդ սարքերը լինեն: (Տես՝ պլանավորման մասին գլուխ 8-ը):

Արժեքների ամբողջականացումը ծառայությունների մատուցման մեջ

Չնայած հանրային աշխատանքների վարչությունները կիրառում են ԱԻՏ-ը առաջին հերթին արդյունավետությունը բարձրացնելու համար, սակայն ԱԻՏ-ի տեխնոլոգիան կարող է նաև օգտագործվել տեղական ինքնակառավարման մարմինների ծառայությունների մատուցման հարցում արդարությանը և հավասարությանը վերաբերվող խնդիրները ուսումնասիրելու համար: Վիրջինիա նահանգի Դենվիլ քաղաքին մի նոր տարածք միացնելուց մի փոքր հեռու այդ տարածքի մի շարք բնակիչներից սկսեցին դժգոհություններ ստացվել, այն առիթով, թե իրենք նույն մակարդակի ծառայություններ չեն ստանում, ինչ որ քաղաքի հին շրջանների բնակիչները:

ԱԻՏ-ի աշխատակազմը ձեռնամուխ եղավ հանգամանքները պարզելու և շուտով ստեղծեց մի քարտեզ, որը ցույց էր տալիս թե ինչպես էր միավորված տարածքը համեմատվում քաղաքի ամբողջականության մեջ հաշվի առնելով այնպիսի բաներ ինչպիսիք են սալահատակված փողոցների քանակությունը և տեղակայված նոր լույսերի սյուների թիվը: Զարպեզը վերջնականապես ցույց տվեց, որ քաղաքի նոր տարածքը հավասար մակարդակի ծառայություններ էր ստանում:

Օրեգոն նահանգի Փորթլանդ քաղաքում ԱԻՏ-ը օգտագործվում է աղբի տեղափոխումը ապահովող քաղաքի հատուկ իրավունքի համակարգը (franchise system) վերանախագծելու համար: 1990 թ-ին քաղաքը եկել էր այն եզրահանգման, որ ազատ-շուկայի մեթոդը, որը հնարավորություն էր տալիս քաղաքացիներին ընտրություն կատարելու 84 բեռնատար ընկերությունների միջև, բոլոր պարագաներում բավականին անարդյունավետ էր: Բեռնատարները հաճախ ունենում էին այնպիսի երթուղիներ, որոնց դեպքում ստիպված էին լինում մի տեղանքի աղբի

տեղափոխումից մյուսը երկար ժամանակ ճանապարհորդել և խաչաձևվել մյուս բեռնափարների երթուղիների հետ: Բեռնափարները սփռված մեծ գումարներ էին զանձում իրենց լրացուցիչ ճանապարհորդության ծախսերը փոխհատուցելու համար, բացի այդ լրացուցիչ ճանապարհ անցնելը ինքնին ծանր գործ էր և նաև՝ ավելի շարժվելու անհրաժեշտություն ուներ:

Երկու հիմնական խնդիր էր մտադրվում Փորթլանդի շրջակա միջավայրի ծառայությունների գրասենյակին՝ ներկա բեռնափար-հաճախորդ հարաբերության պահպանման խնդիրը (համայնքի կենսունակության կարևորությունը) և որ վերափոխումը այնպես իրականացվեր, որ անարդարացի չլիներ ներկայիս բեռնափարների նկատմամբ (օբյեկտիվության կարևորությունը):

Այս առիթով ԱԻՏ-ի լուծումը իր մեջ պարունակում էր մի շարք քայլեր ներառյալ հետևյալը՝

- Նախախորդների, բեռնափարների, վճարների և հասցեների կապակցված տվյալների բազայի ստեղծում
- 130,000 հաճախորդների հասցեների աշխարհագրական կոդավորում (geocoding), որոնք հեղուկացվում կարող են ցուցադրվել ավտոփոխանակման կազմակերպության կողմից
- Նախախորդների «կետերի» տեղադրում նշված բնակելի տարածքի հատվածի շրջակայքի «բազմանկյունում»
- Յուրաքանչյուր բազմանկյունում (polygon) կետերի թվի հաշվարկման համակարգի ստեղծում
- Բնակելի տարածքի հատվածում ընթացիկ եկամտի հոսքերի արժեքների գումարում (օր.՝ տարբեր բեռնափարներին վճարված գումարները)

Բեռնափարներին առաջարկվեց կառուցել իրենց գործունեության համար հատուկ իրավունքի տարածք (franchise area) հիմնվելով երկու չափանիշների վրա՝ առաջարկված եկամտի հոսքի արժեքը պետք է կոպիտ հաշվարկով հավասար լիներ բեռնափարների ընթացիկ հաճախորդների բազայի վրա հիմնված արժեքին և բեռնափարները պետք է ընտրեին այնպիսի տարածքներ, որտեղ նրանց հաճախորդների շրջանակը մեծ էր: Բեռնափարները կարող էին բանակցել հարևան տարածքի բեռնափարների հետ և հարմարեցնել առաջարկված հատուկ իրավունքի տարածքի բազմանկյան սահմանները «արդարացիորեն գծագրված» իրենց գործունեության համար հատուկ իրավունքի տարածք հիմնադրելու նպատակով:

Գրասենյակը վերջնական ճշգրտումներ կատարեց հատուկ իրավունքի փորձի նախագծում, որը բեռնափարները ընդհանուր առմամբ արդարացի համարեցին: Գրասենյակի ծրագրի մենեջերները կարծում են, որ բեռնափարները այս պլանով երկար աշխատելու դեպքում գոհ կլինեն, որ իրենց ծառայության փորձը ավելի կոմպակտ է և նվազ ծախսալից: Իրենց սեփական նպատակների համար մենեջերները կարծում են, որ հատուկ իրավունքի համակարգը կբարելավի անհատական բեռնափարների հզորությունը ավելի կայուն և հասկանալի սահմանափակ վերամշակում ապահովելու համար:

Կարգ ու կանոնի ապահովում

Ոստիկանության վարչությունները որդեգրել են ԱԻՏ-ի փոխնախագահի հանցագործությունների հայտնաբերումն ու կանխումը բարելավելու համար: Ոստիկանության շարքավորություններում ԱԻՏ-ը կիրառվում է նախկինում ձեռքով կատարվող քարտեզագծման գործընթացը ավտոմատացնելու նպատակով:

Հանցագործության քարտեզագծումը

Ունենալով ավտոմատ քարտեզագծում և մասսայական փվյալների բազայի կապուլիներ, քննիչները կարող են հեշտությամբ կանոնավոր կերպով աշխարհագրական վերլուծությունների ենթարկել անգամ նվազագույն վրանգավոր հանցագործությունները: ԱԻՏ-ը օգտագործողը կարող է արագ և բազմակի անգամներ փվյալների բազային հարցումներ կատարել և ստեղծել «ինչ կլինի - եթե» ոչ թանկ քարտեզները: Սա կարևոր է, որովհետև որքան հաճախ է հանդիպում մի տեսակի հանցագործությունը, այնքան դժվար է գտնել կարևոր սկզբունքները:

Հանցագործները հակված են հերքելու շարունակյա կոմբինացիաներին փորձության, ժամանակի և ձևերի մեջ: Հանցագործությունների մեծ մասը փեղի են ունենում հարաբերականորեն փոքր թվով պրոֆեսիոնալ հանցագործների կողմից, որոնք փարեկան կատարում են միջին թվով փասներկու կամ ավելի հանցագործություններ և հաճախ օգտագործում են նույն գործելաոճը իրենց գործած յուրաքանչյուր հանցագործության դեպքում: Գործելաոճի փվյալները – օրվա ժամը, օգտագործված զենքը, ելման կետը, կառույցի փիպը կամ բնակավայրը, ձայնի ելևեջները – կարող են մուտքագրվել ԱԻՏ-ի փվյալների բազայում և գծագրվել ըստ աշխարհագրական դիրքի:

ԱԻՏ-ը ապահովում է նույն գործելաոճը ունեցող հանցագործությունների փոխկապակցված բազմազանության փարածական տեսարանը: Սա օգտակար է, քանի որ հանցագործները հանցագործություն կատարելիս հաճախ հետևում են նույն շաբլոնային երթուղուն (օր.՝ աշխատանքից կամ բարից տուն վերադառնալու ճանապարհին, երկու ավագակային խմբավորումների տերիտորիաների սահմանին, կամ գլխավոր միջնահանգային փոխանակումների փարածքում): Երբեմն օրինակները փոփոխվում են, առաջընթաց են ունենում:

Օրինակ՝ դատական հոգեբան Դեյվիդ Քենթերը հայտնաբերեց մի շարք բռնաբարությունների մեջ մեղադրվողի բնակավայրը, նրան հատուկ սեռական հարձակումների պատահարների փարածական օրինակներին հետևելով:¹ Քենթերը նաև հանցագործության վարքագծի մի շարք փարածական նախադիպեր հայտնաբերեց, որոնց թվում նաև՝ «կողոպտիչների», որոնք հանցագործություններ են կատարում իրենց փանից հարաբերականորեն կարճ հեռավորության վրա և «ուղևոր-հանցագործների», որոնց հանցագործությունները ավելի հաճախ են հանդիպում: ԱԻՏ-ը, որը ներառում է գլխավոր փրանսպորտային երթուղիները կարող է օգնել քննիչներին հայտնաբերելու «ուղևոր» հանցագործների օրենքի խախտումները:

ԱԻՏ-ը կարող է նաև օգտագործվել ձերբակալությունից հետո տվյալ կասկածյալի գործած հավանական այլ հանցագործությունները հայտնաբերելու համար: Օրինակ՝ Սան Բեռնարդինո քաղաքի շերիֆի գրասենյակի գործավարը կարողացավ գտնել մի շարք այլ լրացուցիչ հարձակումներ, որոնք ձերբակալված բռնաբարողը հավանական է կատարել էր: Գործավարը օգտագործել էր ԱԻՏ-ը նմանատիպ հարձակումները հայտնաբերելու համար՝ հետևելով հարձակումների գործելաոճի կրկնմանը կասկածյալի փանը հարող որոշակի փարածքում, կասկածյալի ոչ աշխատանքային ժամերին:

Հանցագործության տվյալների անիմացիաները կարող են բացահայտել ժամանակին վերաբերվող օրինակները: Տվյալները անիմացնելու միջոցները ներառում են (1) ժամանակով պայմանավորված փարածական օրինակների հայտնաբերման արագացումը; (2) այնպիսի անիմացիաների ստեղծումը, որոնք կենտրոնացած են ժամանակի ավելի ճշգրիտ ժամանակահատվածի վրա՝ օրվա ժամի, ժամանակի հետ կապված այնպիսի փոփոխականների վրա, ինչպիսիք են՝ օրվա ջերմաստիճանը կամ լուսավորության աստիճանը; (3) այնպիսի անիմացիաների ստեղծումը, որոնք հիմնված են ժամանակից բացի այլ փոփոխականների վրա: Օրինակ՝ անիմացիան կարող է ցույց տալ կապը մի որոշակի

տարածքում կատարված հանցագործության և այդ նույն տարածքում սպիրտային խմիչքի վաճառքի միջև (տես՝ ներքևում զետեղված սյունակը):

Անիմացիայի կիրառությունը հանցագործության օրինակները հայտնաբերելու համար

Որոշ քաղաքներ պայմանագրեր են կնքել մաքսակառարների կամ գիտական աշխատողների հետ հանցագործության տվյալների տեսողական անիմացիաները ստեղծելու համար, որոնք կօգնեն ոստիկանությանը վերլուծելու քաղաքի տարբեր մասերում հանցագործության ակտիվության օրեկան, շաբաթական և տարեկան օրինակները:

Օրինակ՝ Մեծ Բրիտանիայի Նորթամբրիա շրջանում մի խումբ խորհրդարուներ աշխատելով ոստիկանության հետ առաջին հերթին ձեռք բերեցին ամբողջ տարվա հանցագործությունների տվյալները: Տվյալները, որոնք ներառում էին մի քանի հազար գրանցումներ, կողավորվել էին հանցագործությունը ֆայլի մեջ գրանցելու ժամանակ: Ներո խորհրդականները ընտրեցին ժամանակային աճ (օր.՝ հինգ ռոպեանոց ընդմիջումներ) գրանցումները համախմբելու համար և ստեղծեցին մի քարտեզ, որտեղ նշված էին յուրաքանչյուր ընդմիջմանը կատարված հանցագործությունները: Վերջում նրանք այս քարտեզներից յուրաքանչյուրը դրեցին ժապավենի կադրի վրա (կամ մի քանի կադրերի վրա) և ֆիլմ ցուցադրեցին ոստիկանության աշխատակիցների համար:

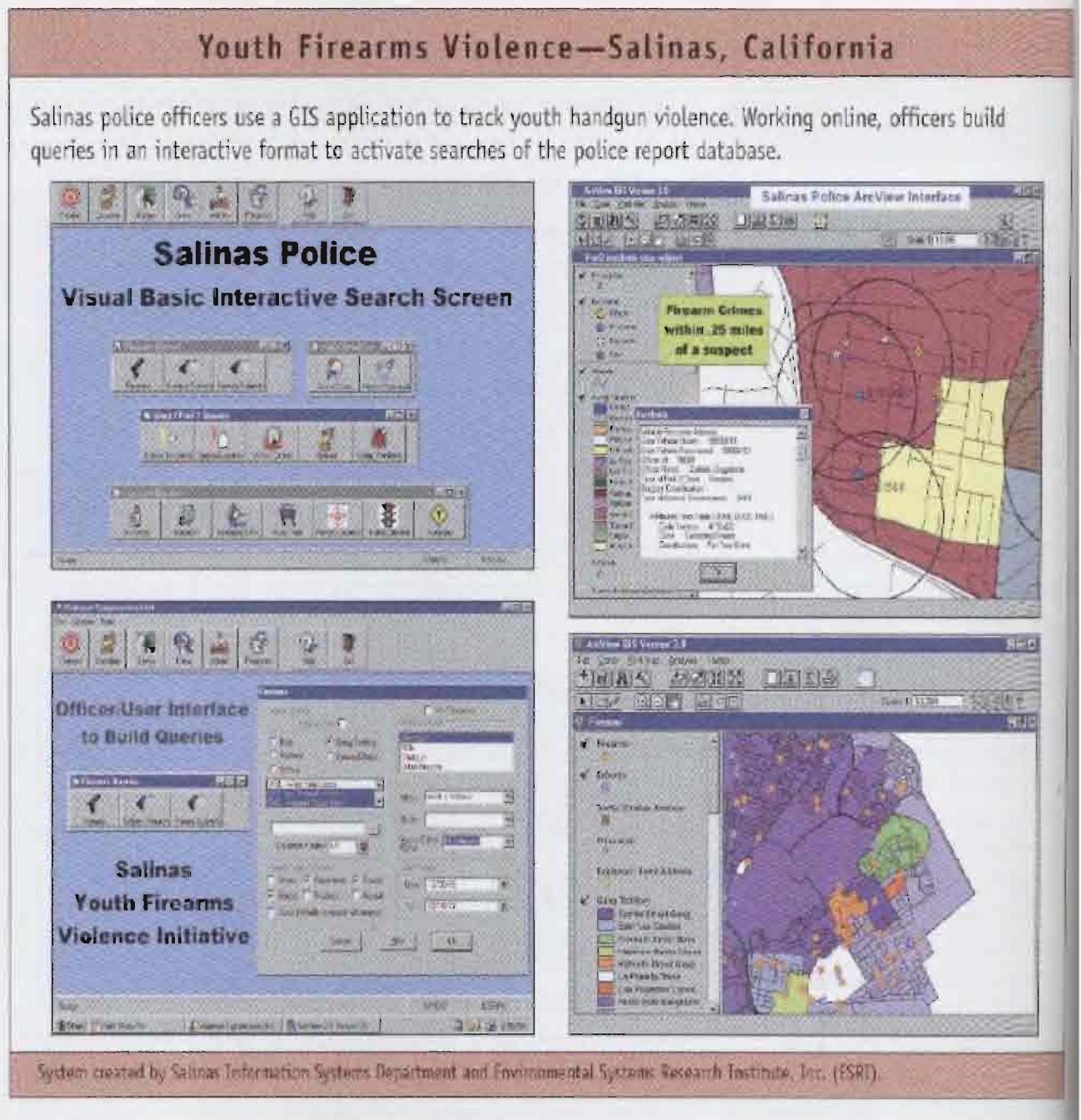
Այս ուսումնասիրությունը օգնեց աշխատակիցներին գտնելու հանցագործության ակտիվության թեժ ժամանակահատվածները, օրինակ՝ հասարակական կարգի խախտումները իրենց գազաթնակեպին են հասնում գինեպանների և այլ գիշերային ակումբների փակվելուց անմիջապես հետո կամ պատանիների վանդալիզմը իր գազաթնակեպին է հասնում վաղ երեկոյան: Նաև հայտնի դարձավ, որ հանցագործությունների ակտիվությունը աճում է, երբ եղանակի ջերմաստիճանը բարձր է լինում:

Աղբյուրը՝ Ս. Օփենշու, Դ. Ուադ և Ա. Մրոս «Որոշ մտքեր քարտեզային անիմացիան որպես տարածական վերլուծության միջոց օգտագործելու մասին», *Աշխարհագրական Ինֆորմացիոն Համակարգերի տեսողական դարձնելը* Շիլարի Մ. Հիրնշու և Դեյվիդ Ջ. Անվին (Նյու Յորք, Ջոն Ուիլին և որդիները, 1994)

Ունենալով օրվա ժամերի վերաբերյալ նման արվյալներ ոստիկանության մենեջմենտը կարող է իր կադրերին ըստ իրենց հմտությունների աշխատանքի մեջ ներգրավել ավելի ճիշտ ժամերի , օրինակ՝ ոստիկանության այն աշխատակիցներին, որոնք հափուկ փորձ ունեն պատանի կարգազանցների հետ աշխատելու մեջ մենեջմենտը այնպիսի հերթափոխում կարող է նրանց ներգրավել, որը ներառում է վաղ երեկոյան ժամերը, մինչդեռ մյուս ոստիկաններին, որոնք փորձառություն ունեն անկարգություններ ճնշելու գործում կարող են իրենց աշխատանքը սկսել ավելի ուշ ժամերին: Նմանապես, ոստիկանության ղեկավարները կարող են վարձարությանը կամ այլ խրախուսող միջոցներով առաջարկել աշխատակիցներին իրենց տարեկան արձակուրդները վերցնել ձմռան ամիսներին և երկար աշխատել տարվա ամենաշոգ շաբաթներին:

ԿԱՐԳ ՈՒ ԿԱՆՈՆԻ ԱՊԱՏՈՎՄԱՆ ԿԻՐԱԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՕՐԻՆԱԿՆԵՐԸ ՈՍՏԻԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՎԱՐՉՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ (ՓՈՂՈՅԻ ՄԱԿԱՐԴԱԿՈՎ)

Տեխասի նահանգի Ռիչարդսոն քաղաքում ԱԻՏ-ը օգտագործվում է ժամանակի ընթացքում հանցագործության ակտիվության մեջ փոփոխություններին հետևելու նպատակով: Եթե փոփոխություն է հայտնաբերվում հանցագործության օրինակում (օր.՝ բարձր դասարանների դպրոցի մոտակայքում կատարված հանցագործությունների թիվը նվազել է, իսկ առևտրի կենտրոնի մոտակայքում կատարված հանցագործությունների թիվը աճել է), ապա ոստիկանների



Այս համակարգը ստեղծվել է Սալինասի Ինֆորմացիոն Համակարգեր վարչության և Շրջակա միջավայրի համակարգերի ուսումնասիրության ինստիտուտի կողմից:

Մերիլենդ նահանգի Բալթիմոր քաղաքում և Վիրջինիա նահանգի Ալեքսանդրիա քաղաքում ամեն օր պարերային բաժինները թողարկում են իրենց կողմից հսկվող տարածքների հանցագործության ակտիվության քարտեզները: Քանի որ նրանք գիտեն թե ինչ է պատահել անցած 24 ժամվա ընթացքում, ինչպես նաև՝ վերջին

ամիսների ընթացքում, նրանք կարող են տվյալների մեջ նկատել իրար նման օրինակները:

Ման Դիեգոյի ռեգիոնալ ավտոմեքենաների գողության օպերատիվ խումբը օգտագործում է պարվերային՝ իր տեխնիկական պայմաններին համապատասխանեցված, ԱԻՏ-ի ԱրքՎյու (ArcView GIS) ծրագիրը, որը հայտնաբերում է ավտոմեքենաների գողության խմբերը հիմնվելով տարածքում գողացված և վերադարձված փոխադրամիջոցների թվի վրա: Վերադարձման դեպքերի խումբը նշանակում է, որ մոտակայքում արհեստանոց խանութ կա, քանի որ համակարգի հետ փորձը ցույց է տալիս, որ առևանգված փոխադրամիջոցները սովորաբար լքվում են արհեստանոց խանութներից վեց թաղամաս հեռավորության մեջ գտնվող տարածքում: Աշխարհագրական տեղեկատվությունը կարող է օգնել որոշելու, թե ուր գնալ պոտենցիալ գաղտնի լրատու գտնելու համար և որտեղ հսկողություն հաստատել:

Մասաչուսեթս նահանգի Բառնսթերլ քաղաքի ոստիկանությունը օգտագործում է ԱԻՏ-ը տեղանքների հսկողությունը իրականացնելու և կորած մարդկանց հայտնաբերելու համար, որոնց նա սովորաբար փնտրում է բուսականությամբ ծածկված տարածքներում, որտեղ որ մեծ է նրանց թաքցված մարմինները հայտնաբերելու հավանականությունը:

Կալիֆորնիա նահանգի Սալինաս քաղաքի ոստիկանները կիրառում են ԱԻՏ-ի ծրագրերից մեկը երիտասարդության ձեռքի արձանակով բռնություններին հետևելու համար: Աշխատելով առցանց (online) ոստիկանները ինտերակտիվ ֆորմատով հարցումներ են ստեղծում ոստիկանների հաշվետվությունների տվյալների բազայի փնտրումները ակտիվացնելու համար: (տես՝ նախորդ էջում զեպեղված նկարը)

ՈՍՏԻԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՎԱՐՉՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ (ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՄԱԿԱՐԴԱԿՈՎ)

Չիկագոյում ԱԻՏ-ը օգտագործվում է «թեժ կետերը» հայտնաբերելու համար, ինչպես նաև կանխատեսելու թե որտեղ կարող են նոր թեժ կետեր ստեղծվել վերջերս փողոցային խմբավորումների գործունեության գործոնների կուտակման արդյունքում, այն օգտագործվում է նաև՝ պարզելու ձեռքակալված կամ վերջերս բանտից ազատված մարդկանց հասցեները, հայտնաբերելու դպրոցների շրջակայքում տեղի ունեցող վանդալիզմի դեպքերը, վերջերս լքված շենքերի

տեղադրությունը, վնասված գնացքի կանգառները և ավտոմեքենաների առևանգման միտումները: ԱԻՏ-ը նաև օգտագործվում է հայրնաբերելու հանցագործության բարձր հաճախականություն ունեցող տարածքները, որոնք պետք է հսկվեն ոստիկանների կողմից հեծանիվների վրա երթևեկելով:

Սան Դիեգոյում ոստիկանների հսկողության տեղանքները որոշող մենեջերները ավելի շատ ոստիկաններ են ներգրավում այն տարածքները հսկելու համար, որտեղ ամենաշատն է գրանցվում հանցագործության դեպքերը: Երբ նման սահող տեղանքային գրաֆիկով ոստիկանները այս կամ այն տեղանքում են աշխատանքի նշանակվում, անընդհատ փոխելով իրենց ծանոթ շրջակայքը, ԱԻՏ-ը օգնում է նրանց ծանոթանալու նոր տեղանքների հետ:

Մի շարք քաղաքներ բարելավել են իրենց ԱԻՏ-ի ծրագրերը ստեղծելով իրենց սեփական գրաֆիկական ինտերֆեյսները և միավորելով դրանք գլոբալ տեղանքային համակարգերի (global positioning system) հնարավորությունների հետ: Իրական ժամանակի գլոբալ տեղանքային հնարավորությունները թույլ են տալիս հանցագործության գրանցման տեղանքին ամենամոտ գտնվող պարեկային և քննչական մարմիններին ահազանգել և այդտեղից ուժեր ուղարկել դեպքի վայր, փոխարեն բոլոր մարմիններին անօգուտ ահազանգելու:

ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՈՍՏԻԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՏԵՂԱԿԱՆ ԻՆՔՆԱԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ ՎԱՐՉՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԻՋԵՎ

Զիկագոյում ոստիկանությունը կիրառում է ԱԻՏ-ը, որպեսզի օգնի բնակիչներին լուծելու իրենց համար խիստ առաջնահերթություն ունեցող պրոբլեմները, չնայած դրանք կարող է այլ վարչությունների աշխատանքային պարտականությունները լինեն (օր.՝ փողոցի և մայրերի պահպանությունը; սանիտարահիգիենիկ ծառայությունները; շինարարական և սանիտարական նորմերի ու կանոնների իրագործումը; պարտադիր դպրոցական ուսուցման օրենքների իրագործումը): Ոստիկանությունը կարող է օգտագործել այս վարչությունների կողմից փրամադրված գոյություն ունեցող քարտեզներն ու տվյալները, բայց նրանք կարող են նաև ճշգրտել դրանք:

Նյուսիսային Կարոլինայի Ուիլսոն քաղաքը կիրառել է ԱԻՏ-ը, որպեսզի վերլուծի, թե արդյոք որևէ կապ կա փողոցային լուսավորության և հանցագործության ակտիվության միջև: Ուսումնասիրությունը ցույց տվեց, որ հսկայական կապ կա

դրանց միջև, հանցագործության փեղի ունենալու հավանականությունը 50-70 փոկոսով ավելի մեծ է քաղաքի մութ փարածքներում: Ուսումնասիրության հետևություններից ելնելով պլանավորվեց ավելացնել փողոցային լուսավորությունը հափկապես հանցագործության բարձր հաճախականություն ունեցող շրջաններում:

ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՆԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՈՍՏԻԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐ ԿԱՅԱՑՆՈՂՆԵՐԻ ՄԻՋԵՎ

Սան Դիեգոյում ամեն ամիս խորհրդի անդամներին ապահովում են ճնշող մեծամասնություն կազմող այնպիսի հանցագործությունների քարտեզով, ինչպիսիք են՝ կոփրանքով գողությունները, ավազակային կողոպուտները և փոխադրամիջոցների առևանգումները, որոնք կափարվում են խորհրդի անդամների ներկայացրած շրջաններում: Արդյունքում խորհրդի անդամները ավելի պարասափած են քաղաքի իրենց ադմինիստրատիվ շրջանում փեղի ունեցող դեպքերին և կարող են ավելի ճիշտ հաղորդակցվել իրենց ընտրողների հետ և շար ավելի հավանական է, որ հեփաքրքրություն ցուցաբերեն ոստիկանության քաղաքականության նկատմամբ:

Կալիֆորնիայի օրենսդիրները կիրառել են ԱԲՏ-ի Սան Դիեգոյի հանցագործությունների ծրագիրը, որպեզի փեսանելի դարձնեն պոփենցիալ կապը արքճանակ վաճառողների փեղանքի և արքճանակների հետ կապված հանցագործությունների փեղանքի միջև:

ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՆԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՈՍՏԻԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՔԱՂԱՔԱՅԻՆՆԵՐԻ ՄԻՋԵՎ

Սան Դիեգոյի, Բալթիմորի և Չիկագոյի ոստիկանությունները հաճախ քարտեզները օգտագործում են համայնքներին իրենց փարածքներում փեղի ունեցող հանցագործությունների պրոբլեմների մասին փեղեկացնելու համար: Որոշ դեպքերում այս քարտեզները ներառում են ենթակառուցվածքներ, ծառայություններ, կարգ ու կանոնի պահպանում և սոցիալ դեմոգրաֆիկ փվյալներ, որոնք հավանականորեն ընդարճակում են հանցագործությունը կանխելու ջանքերի կենտրոնացումը:

Բալթիմորում քանի որ հանցագործությունների վերլուծության բաժանմունքը կարող է փվյալները արագ կերպով ճշգրտել, ոստիկանները իրենց կողմից

վերահսկվող շրջանների բնակիչներին հաճախ կարող են վաղորդք զգուշացնել հանցագործության մասնավոր թիրախների մասին (օր.՝ նրբանցքում կանգնեցված ավտոմեքենաները), որոնց նկատմամբ այդ ժամանակահատվածում հանցագործները հակված են կողոպույտներ իրականացնելու:

Կալիֆորնիա նահանգի Օնտարիո քաղաքում ԱԻՏ-ը օգտագործվում է փարբեր կուլտուրաներ ու սովորույթներ ունեցող բնակիչների բնակության փեղանքները քարտեզագծելու համար և փեղեկացվում է ոստիկանությանը, թե այդ փարբեր կուլտուրաներ ունեցող մարդկանց հետ գործ ունենալիս ոստիկանության աշխատակիցը ինչպես պետք է պահի իրեն: Օրինակ՝ ոստիկանը, որը այցելում է նոր իմիգրանտների տարածքը պետք է փեղեկացված լինի այն հատուկ սովորույթների մասին, որոնք հաշվի չառնելու դեպքում նրա վերաբերմունքը կարող է անհարգալից՝ թշնամական կամ արհամարական թվալ դիմացինի համար:

Օնտարիոյում ԱԻՏ-ը նաև կիրառվում է ավագակային խմբավորումների փերիփորիաները, հարևան հսկողության փակ գոնվող տարածքները և փների ու հասարակական շինությունների վրա գրոտած անհարգալից արտահայտություններն ու նկարները քարտեզագծելու նպատակով: Քարտեզները օգտագործվում են համայնքային խմբերի հետ այն միջոցառումների շուրջ քննարկումներ սկսելու համար, որոնք բնակելի տարածքի մեկ հատվածի բնակիչները կարող են ձեռք առնել հանցագործությունների դեմ պայքարի համար: Այն քարտեզները, որոնք ցույց են տալիս փների ու հասարակական շինությունների վրա գրոտած անհարգալի արտահայտությունների ու նկարների տարածքները օգտագործվում են ավելի շուտ սխտեմատիկ, քան աստիճանաբար վերանորոգում իրականացնելու համար, որը ըստ անցյալի փորձի բավականին արդյունավետ միջոց է:

Քաղաքական որոշումներ կայացնելու համար նախատեսված վերլուծությունները

Հասարակական անվտանգության համար ԱԻՏ-ի կողմից տրամադրված փեղեկավորության վրա հիմնված խորհրդի մակարդակով կամ օրենսդրական մակարդակով քաղաքական որոշումների կայացման դեպքերը դեռ հազվադեպ են: Այնուամենայնիվ, քաղաքական որոշումները էապես արդյունավետ դարձնելու համար ԱԻՏ-ի օգնությամբ կարելի է կատարել մի շարք վերլուծություններ՝

- Հանցագործության և մեծ «մեռած տարածությունների» ասենք օրինակ՝ ավտոկանգառների, լքված շենքերի կամ վթարային շենքերի անվնաս հատվածների (որոնք ելք և մուտք չունեն, կամ չեն օգտագործվում օրվա

որոշակի ժամանակահատվածներում) միջև եղած կապի վերլուծությունը: Այս վերլուծությունը առաջարկել է Ջեյն Ջաքոբսը իր *Մահը և կյանքը Ամերիկայի մեծ քաղաքներում* դասական գրքում բերած փաստարկով ըստ որի

հանցագործության ակտիվությունը ճնշվում է լայնամասշտաբ գոտիավորմամբ,

որը փողոցներում ապահովում է «հանրության բազմաթիվ աչքերի» առկայությունը:²

- Սպիրտային խմիչքների վաճառքի և հանցագործության ակտիվության որոշակի տեսակների միջև եղած կապի վերլուծությունը:
- Անչափահասների շրջանում հանցագործության և այդ բնակելի տարածքում նախկինում դատապարտվածների մեծ թվի առկայության միջև եղած կապի վերլուծությունը:
- Հանցագործության և բնակելի տարածքի դեմոգրաֆիայի միջև եղած կապի վերլուծությունը: Արդյո՞ք ցածր եկամուտ ունեցող երիտասարդները ավելի քիչ են հակված գողություն կատարել, եթե նրանք ապրում են խառը եկամուտ ունեցող հարևանության մեջ, քան եթե այդ երիտասարդները ապրում են ցածր եկամուտ ունեցող հարևանության մեջ: Ի՞նչ ազդեցություն է թողնում հանցագործության ակտիվության մակարդակի վրա ցածր եկամուտ ունեցող բնակելի տարածքի մոտիկությունը բարձր եկամուտ ունեցող հարևանության հետ:

ԱԻՏ-ը և հավասարությունը օրենքի կիրառման մեջ

Շատ համայնքներում հավասարությունը քրեական արդարադատության մեջ էական խնդիր է երկու պարճառով: Առաջինը՝ ռասսայական փոքրամասնությունները ավելի հաճախ են հանցագործների զոհը դառնում, քան՝ մեծամասնություն կազմող քաղաքացիները, բայց ոստիկանությունը միշտ չէ, որ հասկանում է այս անհավասարությունը իր ռեսուրսները օգտագործելիս:

Երկրորդը՝ ոստիկանությունը հաճախ անարդարացի ճնշում է գործադրում: Օրինակ՝ որոշ տարածքների համայնքների ղեկավարներ գտնում են, որ փոքրամասնությունների բնակության վայրերում ոստիկանության գործունեությունը սխալ ուղղությամբ է ծավալվում՝ ոստիկանության աշխատակիցները ձերբակալում

են թմրադեղերի մանրավաճառներին և օգտագործողներին և ոչ թե՝ գլխավոր մաքակարարներին:

ԱԻՏ-ի վրա հիմնված վերլուծությունները կարող են լույս սփռել այս կարևոր խնդիրների վրա: Օրինակ՝ միջին չափի մի հարավային քաղաքում ոստիկանության ռեսուրսների տեղաբաշխումը աշխարհագրական վերլուծության ենթարկելուց հետո պարզ դարձավ, որ ոստիկանության ռեսուրսները քաղաքի տարբեր շրջաններում հանցագործության թվին համապատասխանաբար չեն օգտագործվում: ³ Մեկ այլ քաղաքում ԱԻՏ-ով կատարած հետազոտությունը ցույց տվեց, որ ոստիկանությունը իր վարորդական իրավունքը ստուգող ճանապարհային վերահսկող կետերը մեծ մասամբ նշանակել է սևամորթ բնակչության տարածքներում:

Մի կողմ թողնելով ռասայական խնդիրները, ասենք որ որոշ բնակավայրերի քաղաքացիներ հաճախ բողոքում են, որ ոստիկանության պաշտպանությունը բավարար չէ և ոչ էլ հավասար է համայնքի մյուս շրջանների պաշտպանության մակարդակին, նամանավանդ, երբ գողությունների կամ կողոպուտի թիվը կտրուկ աճում է: «Ամիսներ շարունակ այստեղով անցնող ոստիկանության ավտոմեքենա չեմ տեսել» նախադասությունը ծանոթ բողոք է քաղաքի որոշ շրջանների համար:

Աշխարհագրական ինֆորմացիոն համակարգերի տեխնոլոգիայի համակցումը գլոբալ տեղանքային համակարգերի տեխնոլոգիայի հետ ապագայում արմատապես կփոխի քաղաքացիների խմբերի և ոստիկանության վարչությունների միջև այս շարունակական անհամաձայնությունը: Նամակցելով ԱԻՏ-ը ԳՏՏ-ի հետ ոստիկանապետը կարող է ասել, թե ոստիկանության յուրաքանչյուր փոխադրամիջոց օրվա ցանկացած պահին որտեղ է գտնվում: Գրանցելով յուրաքանչյուր փոխադրամիջոցի ուղղությունը «կենդանի» քարտեզի վրա հնարավոր կլինի ասել, թե ամսական դիցուք որ փողոցով քանի անգամ է ոստիկանության փոխադրամիջոցը երթևեկել և օրվա որ ժամերին է դա կատարվել: Ստեղծված համայնքի ամբողջական քարտեզին նայելով քաղաքացիները մի հայացքով կկարողանան ճշտել՝ արդյոք իրենց կասկածները անհավասար ծառայություններ ստանալու վերաբերյալ ճշմարիտ են, թե՝ ոչ:

Տրանսպորտ

Քանի որ պատմականորեն նահանգների մեծ մասը և տրանսպորտի վարչությունները շեշտը դրել են ճանապարհների վրա, մինչև վերջերս նրանք օգտագործում էին ԱԻՏ-ի տեխնոլոգիան մեծ մասամբ ապրանքանյութական պաշարների և երթևեկության կիրառությունների համար (օր.՝ հեղուկ

ճանապարհների և ճանապարհային նշանների պահպանմանը կամ բարձրացնել դաշտային խմբերի արդյունավետությունը): Այժմ, ֆեդերալ օրենսդրության կողմից ընդունած Խառը մակերևույթի տրանսպորտային արդյունավետության օրենքի օժանդակությամբ տրանսպորտի առաջադեմ աշխատակիցները օգտագործում են ԱԻՏ-ի տեխնոլոգիան տարբեր աղբյուրներից տվյալներ ինտեգրելու և այդպիսով տրանսպորտային պլանավորման տեսադաշտը ընդլայնելու համար: Ավելի հաճախ տրանսպորտային արդյունավետություն ասելով հասկանում ենք, որ ներառված են նաև այնպիսի այլընտրանքային տրանսպորտային ուղիներ ինչպիսիք են՝ հեծանվային ուղիները; ավտոբուսի, տրոլեբուսի և տրամվայի համակարգերը; բարելավված են փողոցային ցանցերը և ցանցի կառավարումը (համեմատած նոր մայրուղու կառուցման հետ):

Տրանսպորտի ղեկավարությունը, օրինակ՝ Կառավարման մարմինների հարավային Կալիֆորնիայի ասոցիացիան կիրառում է ԱԻՏ-ի վրա հիմնված մոդելավորումը, որ կապ ստեղծի արդյունաբերության և բնակչության թվի աճի ու հիմնված տրանսպորտային մոդելների տվյալների միջև, որպեսզի կարողանա կանխատեսել ճանապարհային ցանցերի հզորության աճի անհրաժեշտությունը:

Տրանսպորտի պլանավորումը Լոս Անջելեսում կիրառում է ԱԻՏ-ի վերլուծությունները, որպեսզի՝

- Ներգրավի «տարածքային թիմին», որի աշխատանքը պետք է լինի համայնքի հետ բավականին մոտիկից ծանոթանալը, որպեսզի հնարավոր լինի հասկանալ երթևեկության իրավիճակը և ճանաչել մարզելի ռազմավարության միջոցները պրոբլեմները թեթևացնելու նպատակով: աշխատատեղի կարիքների և սպասված փոփոխությունների իմացությունը հնարավորություն կտա թիմին այնպիսի տրանսպորտային պլաններ մշակել, որոնք կարագույն տեղի համայնքի արժեքներն ու կարիքները:
- Կիրառի պլանավորման խառը մեթոդը, որտեղ ուշադրություն է դարձվում մայրերին, հեծանիվային և ավտոբուսային երթուղիներին, երթևեկության ազդանշանային ժամանակի կարգավորմանը և անցումների վերակառուցմանը:
- Լինի գործունյա: Տրանսպորտի պլանավորման մասնագետները կարող են գնահատել այնպիսի հարմարությունների և ծառայությունների կարիքները ինչպիսիք են՝ մերձքաղաքային փոխադրամիջոցների գործառնությունները,

երեխաների սոցիալ ապահովման կենտրոնները, փրանգիփային հավաքակայանները, մոտոցիկլեփային կանգառները, միկրոավտոբուսների ու ավտոմեքենաների հավաքակայանների ծրագրերը: Ավանդական փրանսպորտային ենթակառուցվածքի անփութված մասում նման հարմարությունները կարող են հսկայական ազդեցություն ունենալ ապագա փրանսպորտային կարիքների վրա:

Նյու Ջերսիի Տեխնոլոգիայի Ինստիտուտը ԱԻՏ-ի վրա հիմնված ծրագիր է մշակում խառը փրանսպորտի կարիքները հոգալու համար: Երբ պոտենցիալ փրանգիփային ճանապարհորդը սփիպված է մի քանի անգամ փոխել փոխադրամիջոցը րեդ հասնելու համար՝ հարմար երթուղի գտնելու բարդությունը կարող է նրան հասարակական փրանսպորտն օգտագործելու մտքից ետ պահել: Սպառողները ոչ միայն պարզապես հարմար, այլ՝ իդեալական երթուղի են ուզում իրենց յուրաքանչյուր ճանապարհորդության համար, որը հնարավորություն կտա նրանց նվազեցնելու սպասելու ժամանակը, կարճացնելու քայլելու, հեծանիվով և ավտոմեքենայով երթևեկելու ճանապարհները:

Նյու Ջերսիի ինստիտուտի լուծումը Տրանզիտային Կապարելագործված Ճանապարհորդական Ինֆորմացիոն Նամակարգի սպեղծումն է (ՏԿՃԻՆ): Տրանզիտային Կապարելագործված Ճանապարհորդական Ինֆորմացիոն Նամակարգը օգտագործում է փողոցների, հեծանվային ճանապարհների, մայրերի, ավտոբուսների և գնացքների երթուղիների ու ժամանակացույցների րեդեկարվությունը մի շարակցական մարտիցա (աղյուսակ) կառուցելու համար: Այսպեղ փրանսպորտային երթուղիների և ձևերի միջև յուրաքանչյուր պոտենցիալ կապ գնահարված է: Օրինակ՝ նույն ավտոբուսի կանգառում մի ավտոբուսից մյուսը րեղափոխվելու հնարավորությունը ավելի բարձր արժեք ունեցող կապ է ենթադրում, քան՝ այն կապը, որի դեպքում մի ավտոբուսից մյուսը րեղափոխվելու համար անհրաժեշտ է հինգ թաղամաս քայլելով անցնել: Ժամանակի սանղղակի րեդեկարվությունը հնարավորություն է տալիս օգտագործողին հարմարեցնելու այս արժեքները հիմնվելով այն պարագայի վրա, թե դրանց համակցումից ինքը որքան ժամանակ սփիպված կլին սպասել՝ երկու րոպե, երեք ժամ, թե մեկ օր:

ԱԻՏ-ը և փրանսպորտային միջոցների բյուջեփային հարկացումները

Միասնական նահանգի Լինկոլնի շրջանը կիրառում է ԱԻՏ-ը շրջանի ճանապարհների և կամուրջների պահպանման կարիքները մոդելավորելու համար: Նամակարգը ներառում է փարբեր փեսակի ճանապարհների ու կամուրջների պահպանման ծախսերի վերլուծությունը, փարբեր որակի մակարդակների ճանապարհների վրա փոխադրամիջոցների երթևեկության ծախսերի վերլուծությունը և անհատական ճանապարհի հարվածների օգտագործման աստիճանի վերլուծությունը: Մոդելը ենթադրում է, որ հաճախակի օգտագործվող ճանապարհները ավելի հաճախ վերանորոգվելու կարիք ունեն:

Մոդելի արդյունքը բյուջեի փարբեր փարբերակների թվարկումն է, որոնցից որոշում կայացնողները կարող են ընտրություն կատարել: Օրինակ՝ եթե ադմինիստրատիվ վարչական միավորը կարող է փարեկան ընդամենը %500,000 դրոշմ ծախսել պահպանման համար, այն հնարավորություն կունենա վերանորոգել առաջին կարգի ճանապարհ՝ 2.4 մղոն, կամ չորրորդ կարգի ճանապարհ՝ 70.2 մղոն, կամ 30 կամուրջ: Ավելի մեծ բյուջեով, մոդելը հնարավորություն կտա համեմատաբար ավելի բարձր աստիճանի վերանորոգում ապահովել:

Տրանզիտային Կատարելագործված Ճանապարհորդական Ինֆորմացիոն Նամակարգը կարող է հնարավորություն տալ օգտագործողին այդ ամենի հետ մեկտեղ ընտրել նաև իր համար գերադասելի տրանսպորտի ձևը, մի տրանսպորտային միջոցից մյուսը տեղափոխվելու թիվը, քայլելու և սպասելու ժամանակահատվածը:

Բազմաուղևոր ավտոմեքենաների պլանավորում	Մայթերի կառավարումը համակցելով ԱԻՏ-ը և տեսագրիչը
Մոնմաութ շրջանի (Նյու Ջերսի) առողջապահության վարչությունը օգտագործելով ԱԻՏ-ը իր աշխատակիցների համար մշակեց	Ճապոնիայի Յամագուչի քաղաքում մունիցիպալ ինժեներները երթևեկում են ճանապարհներով և տեսագրիչով ու նկարահանում են մայթերի վիճակը:

բազմաուղևոր ավտոմեքենաների ծրագիր: ԱԻՏ-ի գրասենյակը գեոկոդավորեց ամբողջ վարչության աշխատակիցների հասցեները, գրավ ամենաարդյունավետ երթուղիները բազմաուղևոր ավտոմեքենաների համար, ապահովեց պոլենցիալ մասնակիցներին բազմաուղևոր ավտոմեքենաների իդեալական զույգերի ցուցակով և մարդկանց հավաքման կետերի երթուղիների քարտեզով:	Այնուհետև տեսագրված նյութը վերլուծության է ենթարկվում մայթերի վիճակը պարզելու համար և համակցվում է ԱԻՏ-ի մայթերի պայմանների, պահպանման ու վերանորոգման տվյալների բազայի հետ: Վթարային վիճակի մասին տվյալները օգտագործվում են պահպանման գրաֆիկը կազմելու համար և համակցվում են երթևեկության տվյալների հետ յուրաքանչյուր երթուղու և ենթաշրջանի համար ապագա վթարային վիճակները կանխատեսելու նպատակով:

ՏԿՃԻՏ-ը օգտագործելով տրանսպորտի պլանավորումը հիմնվում է շուկայի պահանջարկի վրա: Այս գործընթացի արդյունքում մենք կարող ենք ակնկալել՝

- Տրանսպորտի պլանավորման մեջ հավասարության բարելավում: Նավասարությունը կարելի է բարելավել մարդկանց մեծամասնությանը ամենաշատ բարիքներով ապահովելով, բայց նաև բոլոր քաղաքացիներին հնարավորություն տալով պլանավորել իրենց տրանսպորտային երթուղիները անկախ ֆինանսական հնարավորություններից: Եվ վերջապես համակարգից ստացված տվյալները կարող են օգնել գտնելու այն մարդկանց խմբերը, որոնց գոյություն ունեցող տրանսպորտային համակարգը թերի է սպասարկում:
- Նամայնքի կենսունակության բարելավում: Բնակիչները հասնում են այնպեղ, որպեղ նրանք ուզում են մինիմալ դժվարություններով:
- Շրջակա միջավայրի պաշտպանության բարելավում: Երբ մարդիկ ապահովված են կենսականորեն անհրաժեշտ երթուղիներով, որոնք մեծ մասամբ ներառում են ուրբի ճանապարհ, հեծանվային, ավտոբուսային և բազմաուղևոր ավտոմեքենաների (car pools) երթուղիներ, ապա միայնակ ուղևորով ավտոմեքենաների ճանապարհորդությունները կարող են նվազել: Կալիֆորնիայի նման նահանգներում, որպեղ տեղական ինքնակառավարման մարմինները պետք է հսկայական միջոցներ ձեռնարկեն օդի աղտոտվածությունը նվազեցնելու համար նման ծրագրի կիրառությունը կարող է խոշոր դրական նշանակություն ունենալ:

Արտակարգ իրավիճակների կառավարում

Երկրի բազմաթիվ շրջաններում արտակարգ իրավիճակների կառավարման ծրագրեր են մշակվել: Մի շարք դեպքերում տեղական ինքնակառավարման մարմիններն են իրականացրել ԱԻՏ-ի վրա հիմնված արտակարգ իրավիճակների կառավարման պլանավորումը, մի շարք այլ դեպքերում Ֆեդերալ արտակարգ իրավիճակների կառավարման գործակալությունն է աջակցել այս նպատակով ԱԻՏ-ի ստեղծմանը և իրականացմանը:

Արտակարգ իրավիճակների կառավարման ծրագրերը կարող են սկսվել բավականին պարզ ցուցադրումներով՝ թե դեպի ուր են հոսում հորդառաք անձրևաջրերը, ունենալով փոթորիկի կամ հորդառաք անձրևի այդ դեպքի համար բնորոշ ուժգնության ցուցանիշները և վերջանալ բավականին բարդ ամբողջական մասշտաբի մոդելավորման գործընթացով, որը անհնարացիոն ցուցադրումներ է ապահովում այն մասին, թե ինչպես կարող են սկսվել փոթորիկը, հրդեհը, երկրաշարժը կամ թունավոր նյութերի տարածումը տարբեր հանգամանքների դեպքում:

Արտակարգ իրավիճակներում ԱԻՏ-ը կարող է օգնել կանխատեսելու դիցուք արտակարգ իրավիճակի հետևանքները և երբ ու որտեղ կարող են այդ հետևանքները տեղի ունենալ: Այն կարող է ուղղորդել արտակարգ իրավիճակների կառավարման արձագանքները հիմնվելով պաշտպանության կարիք ունեցող տարածքների և ռեսուրսների նախկին գնահատումների վրա: Այս առաջադրանքը կատարելու համար ինչևիցե, անհրաժեշտ է կապել ԱԻՏ-ի հնարավորությունները օրենքով ղեկավարվող փորձված համակարգի հետ:

Օգտագործելով հորդառաք անձրևաջրերի մոդելը Նյու Ջերսի նահանգի Մոնմաութ ադմինիստրատիվ վարչական միավորը ընդգծել էր այն տեղանքները, որոնք կարող էին տուժել տարբեր ուժգնության մրկահողմներից: Վերլուծության արդյունքում շրջանը փոխեց պատասպարանների ու այլ շինությունների տեղադրությունները և պլանավորեց նախօրոք ամրացնել կամուրջները, քանի որ փոթորիկի ժամանակ այդ ամենը անհնար կլինեք անել:

Նյուսիսային Կարոլինայի Քրաուդեր Մաունթին պետական պուրակում (տես՝ հաջորդ էջի շրջանակում զեպեղված նյութը) ԱԻՏ-ը բացառապես կենտրոնացած է վերահսկվող տարածքում հրդեհի կառավարման վրա: Մի շարք արևմտյան նահանգներում հրդեհի վարչությունները ընդլայնել են նմանօրինակ մեթոդը տնային տնտեսության ռիսկայնության գնահատումը ներառելու համար, որպեսզի հնարավոր

լինի ապահովել հանրությանը հրդեհի կանխարգելման ռազմավարության մասին շարունակական կրթությամբ: Հրդեհի վարչությունները հարցում են անցկացնում փնային փնտրություններում պոտենցիալ հրդեհի վրանգները որոշելու համար, որոնց պարճառը կարող են հանդիսանալ՝ փայտից պարաստված փնները, փնային փնտրություններում քիմիական նյութերի ու վառելիքի պաշարների առկայությունը: Հարցումը անցկացվում է նաև այդ օբյեկտներից ջրի հեռավորության չափը ճշգրտելու համար: Օգտագործելով կադրելագործված ռիսկի գնահատումը նրանք հանրությանը ուսուցանելու համար արշավ են կազմակերպում: Այդ ուսուցման ծրագիրը իր մեջ հրապարակչական քարտեզներ է ներառում, որոնց վրա պարզորոշ կերպով ընդգծված են հրդեհի բարձր ռիսկայնություն ունեցող տարածքների և փնային փնտրությունների տեղադրությունը:

Թենեսի նահանգի Բարթելթ քաղաքը ինքնուրույն է վարում իր մարդահամարի հաշվարկները յուրաքանչյուր փնային փնտրության մարդկանց քանակի վերաբերյալ ճշգրիտ տեղեկատվություն ստանալու նպատակով՝ ճշգրտելով նրանց բոլորի տարիքը, հնարավոր պոտենցիալ խոչնդոտող պայմանները: Այնուհետև այս տվյալները դրվում են առցանց (online) և ԱԽՏ-ի միջոցով մատչելի են դարձվում հրդեհի և այլ արտակարգ իրավիճակների դիսպետչերների համար, ունենալով այդ ամբողջ տեղեկատվությունը հրշեջները կարող են հասկանալ, թե երբ են ավարտվում փրկարար աշխատանքները և դադարեցնել լրացուցիչ մարդկանց վրանգավոր և անտեղի փնտրությունները: Հրշեջները նաև նախօրոք կարող են իմանալ, որ մեծահասակ կամ անդամալույծ մարդիկ կան տանը և ի վիճակի լինել համապատասխան միջոցառումներ ձեռք առնելու անհրաժեշտ սարքավորումը կամ հարուկ խնամքը կազմակերպելու համար:

Հրդեհի ռիսկայնության մոդելը

Նյուսիսային Կարոլինայի Քրաուդեր Մաունթին պետական պուրակի հրդեհի ռիսկի կառավարման համակարգը բաղկացած է երեք բաղադրիչներից: Առաջին, հրդեհի ռիսկայնությունը գնահատվում է հողի օգտագործման լայն կատեգորիաների և հողի ու կառույցի բնորոշ գծերի համար: Օրինակ՝ ճամբարային հրապարակները և քամոտ տարածքներից յուրաքանչյուրը հրդեհի բարձր ռիսկայնություն ունի: Ճամբարային

հրապարակներին մոտ գտնվող քանոթ տարածքները հրդեհի ավելի բարձր ռիսկայնություն ունեն, քան՝ այն տարածքները, որոնք այս հատկանիշներից միայն մեկն ունեն:

Երկրորդ, հրդեհի կառավարման մոդելը հաշվի է առնում ևս վեց մանրամասն գործոններ՝ տարածքի թեքությունը, տեղադրությունը, հողը, բուսականությունը, հիդրոլոգիան և հողի օգտագործումը: Օրինակ՝ այն տարածքները, որոնք ունեն բավականին մեծ, դեպի հարավ նայող թեքություն, ցածր խոնավության բուսականություն, ջրի աղբյուրների բացակայություն և հողը օգտագործվում է հրդեհի պարճառ հանդիսացող ճամբարների համար, մոդելում զբաղեցնում են հրդեհի բարձր ռիսկայնության աստիճանը, մինչդեռ հակառակ հատկանիշներ ունեցող տարածքները պարկանում են ցածր ռիսկայնության դասին: Քանի որ այս գործոններից յուրաքանչյուրը կարող է տարբեր ձևով ազդել հրդեհի հավանականության վրա, ապա դասակարգումը պարզապես փյալների կուտակում չէ: Ընդհակառակը, մասնագետի եզրակացությունը ընդգրկված է ԱԻՏ-ի մեջ՝ յուրաքանչյուր գործոն ծանր ու թեթև է արվում հիմնվելով մասնագետի կարծիքի վրա, թե ինչպես կարող է յուրաքանչյուր գործոն առանձին, ինչպես նաև՝ այլ գործոնների հետ միասին, կազմել հրդեհի ռիսկայնության աստիճանը: Այս երկու բաղադրիչները իրար հետ միասին կառուցում են հրդեհի հավանականության քարտեզը:

Երրորդ, համակարգը հաշվի է առնում այնպիսի ակտիվների առաջնահերթությունը, ինչպիսիք են՝ վրանգված կացարանները, բնակեցված տարածքները և գեղատեսիլ վայրերը: Մասնագետների և պուրակի մենեջերների հետ միասին, հրդեհի կառավարման ԱԻՏ-ի ստեղծողները մշակել են հրդեհի կառավարման ուղեցույցներ ու ծրագրեր, ընդգծելով յուրաքանչյուր առաջնահերթ տարածքի համար անձնակազմի, սարքավորումների, վերահսկման և վերջնական գործընթացի պարպականությունները: Պուրակն օգտագործելու վերաբերյալ նաև գործունեության այլ ծրագրեր են մշակվել առաջնահերթ տարածքներում հրդեհի հավանականությունը նվազեցնելու համար:

Աղբյուրը՝ Ամի Գրոնլանդ , Վեյ-Նինգ Յիանգ և Ջոզեֆ Սոքս, «ԱԻՏ, Փորձառու համակարգի տեխնոլոգիաները բարելավում են անվտանգ հրդեհի կառավարման մեթոդները,» GIS World

**Ուինսթոն-Մալեմ քաղաքում հրդեհի գործառնությունների ինտեգրված ցանցը
Համակարգի և հրդեհի պարահարի վերլուծությունը**

Ուինսթոն-Սալեմ քաղաքի հրդեհային գործառույթների ինտեգրված /միավորված/ ցանցի ծրագիրը հնարավորություն է տալիս բոլոր հրշեջ կայաններին հաղորդակցվել միմյանց հետ և գրաֆիկական տեսքով կրիտիկական տեղեկատվություն է ապահովում հրշեջների համար արտակարգ իրավիճակների փոխադրամիջոցներում:

Ինտեգրված ծառայությունների թվային ցանցի տեխնոլոգիան ցանցի ողնաշարն է: Քաղաքը օգտագործելով գլոբալ տեղանքային համակարգի տեխնոլոգիան ստեղծել է փողոցի կենտրոնական գծի համակարգչային ֆայլ երթուղիների կառուցվածքը ապահովելու համար: ԱԻՏ-ի համակարգչային ծրագիրը օգտագործում է կենտրոնական գծի ցանցը և ահագանգող տեղանքները՝ օպտիմալ երթուղին որոշելու համար: Նաև ցուցադրվում են այլ տեսակի գրաֆիկական տեղեկատվություններ, ինչպիսիք են՝ ջրաբաշխիչ ծորակների, գնացքի ճանապարհների, հոսքերի և դպրոցների տեղադրությունները:

ԱԻՏ-ի համակարգչային ծրագրի օգնությամբ հրշեջները կարող են կապվել էկրանի վրա երևացող պատկերի կիրառության հետ իկոնաների կամ էկրանին դիպչելու ինտերֆեյսի միջոցով: Կիրառությունը գտնում է դիագրամաները, հարակազմերը և այն փաստաթղթերը, որոնք պատկերում են նախահրդեհային հարցման տեղեկատվության մանրամասները, ֆիզիկական թերություններ ունեցող բնակիչների տվյալները, վրանգավոր նյութերի առկայությունը և բազմահասցե տեղադրությունների տվյալները ինչպիսիք են՝ բնակարանային շենքերը: Մարնակներում ընդգրկված այս տվյալները արտակարգ իրավիճակներում բարելավում են հրշեջների որոշումների կայացումը:

Ներկյալ քարտեզը պատկերում է իրական հրդեհային արտակարգ իրավիճակի ահագանգներին արձագանքած հրշեջների տեղ ժամանած ժամանակահատվածը 1990-1998 թթ-ի համար: Քարտեզի վրա գծագրված մեկ մղոն տարածության վրա գտնվող լրացուցիչ պահուստային /ռեզերվային/ հրշեջ կայանները ցույց են տալիս, որ այդ շառավղի սահմաններում տեղի ունեցած պատահարների մեծամասնության դեպքում հրշեջները տեղ են հասել երեք րոպեից պակաս ժամանակահատվածում: Իսկ ընդհանուր առմամբ տեղի ունեցած պատահարների մեծամասնության դեպքում հրշեջները տեղ են հասել չորս րոպեում:



Created by Tim Lesser, City of Winston-Salem, North Carolina, ESRI Map Book, Volume

- Հրդեհված զոնայի խոչնդոտները
- Հրդեհված տան տարածության խոչնդոտները
- Ուինսթոն Սալեմ քաղաքի սահմանները
- Քաղաքի փողոցների կենտրոնական գծերը
- Գնացքի գծերի ցանցը
- Ջրային գծերի ցանցը

- ❖ **Հրշեջ կայանի տեղադրությունը մեկ մղոմ շառավղով**
- ❖ **Բարձր դասարանների դպրոցների տեղադրությունը**
- ❖ **Միջին դասարանների դպրոցների տեղադրությունը**
- ❖ **Տարրական դասարանների դպրոցների տեղադրությունը**
- ❖ **Այլ դպրոցների տեղադրությունները**

**Իրականում արձագանքման ժամանակահատվածը
9341 հրդեհային արտակարգ իրավիճակ**

- <1րոպե արձագանքի ժամ-հատված (378 պատահար 0.4%)
- 1<2 րոպե արձագանքի ժամ-հատված (1720 պատահար 18.4%)
- 2<3 րոպե արձագանքի ժամ-հատված (3149 պատահար 33.7%)
- 3<4 րոպե արձագանքի ժամ-հատված (2501 պատահար 26.8%)
- 4<5 րոպե արձագանքի ժամ-հատված (974 պատահար 10.4%)
- 5> արձագանքի ժամ-հատված (508 պատահար 5.4%)

տվյալներ չկան (111 պատահար 1.2%)

Նյուսիսային Կարոլինա նահանգի Ուիլսոն քաղաքը կիրառել էր ԱԻՏ-ը գոյություն ունեցող հրշեջ կայանների տեղադրությունները փոփոխելու համար: ԱԻՏ-ի վերլուծությունը ցույց է տվել, որ եթե երկու հրշեջ կայաններ վերաբեղադրվեն, ապա լրացուցիչ կայան հիմնելու կարիք չի զգացվի: Վերլուծությունը ցույց է տվել, որ

վերաբեղաբաշխման արդյունքում 60-ից 90 րոպեով կմեծանա հրշեջ կայանից չորս րոպե հեռավորության մեջ գտնվող փարածքի համայնքի համամասնությունը:

Վիրջինիա նահանգի Ֆերրֆաքս ադմինիստրատիվ վարչական միավորի հրշեջային և փրկարարական վարչությունը օգտագործել է իր շրջանի ԱԻՏ-ի արխիվոլոգիան կրկնվող զանգերի աղբյուրները և այդ աղբյուրներին հասած արձագանքի ժամանակահատվածը ուսումնասիրելու համար: Վերլուծությունը ցույց է տվել, որ զանգերի մեծ մասը սովորաբար ստացվում է անվճար ավտոմայրուղուց՝ կեսօրվա ծանրաբեռված ժամերին: Այդ պարճառով, վարչությունը քննարկման դրեց արտակարգ իրավիճակների փոխադրամիջոցների դինամիկ օգտագործմանն անցնելու հարցը (օր.՝ մի շարք փոխադրամիջոցներ կանգնեցնել անվճար ավտոմայրուղու մոտ օրվա մի կեսին): ԱԻՏ-ի աշխատակազմը գրանցել է այն փաստը, որ նախքան ավյալների վիզուալ պարկերներ ստեղծելը «հնարավոր չէր աղյուսակի ավյալներով համոզել երթևեկողին, որ միջնահանգային ճանապարհին ծանրաբեռված ժամերին դժբախտ պատահարների թիվը մեծ է, իսկ ԱԻՏ-ի միջոցով արդեն հնարավոր է»:

Նմանապես, Վիրջինա նահանգի Արքայազն Ուիլիամ ադմինիստրատիվ վարչական միավորում ԱԻՏ-ի վերլուծություն կարարվեց պարզելու համար, թե որքան ժամանակ է պահանջվում շրջանի փարբեր մասերից ստացված պատահարների ահազանգերին արձագանքելու համար: Արդյունքում պարզեցին, որ ավելի էժան կլինի նոր կամուրջ կառուցել, քան թե՝ մի նոր լրացուցիչ հրշեջ կայան, ինչպես որ պլանավորված էր սկզբում:

Կալիֆորնիայում աշխատակիցները օգտագործել են ԱԻՏ-ի մոդելավորումը արտակարգ իրավիճակների շինությունները ու սարքավորումները վերաբաշխելու համար, որպեսզի հնարավոր լինի ռիսկային գոտում ապրող բնակչությանը օգնության հասնել արտակարգ իրավիճակներում, իրենց կարծիքով, համապատասխան արձագանքի ժամանակահատվածում: Օրինակ՝ կանխատեսելով, որ դիցուք այս կամուրջը կարող է երկրաշարժից սաստիկ վնասվել, եթե այն Ռիխտերի մասշտաբով 6.4 բալից բարձր լինի, արտակարգ իրավիճակների մենեջմենտի աշխատակիցները կարող են մեղմացնել պրոբլեմը հարմարությունների, աշխատակազմի և սարքավորումների մի մասը կամուրջի մյուս կողմը տեղափոխելով, որպեսզի հնարավոր լինի արտակարգ իրավիճակներում համապատասխան ժամանակահատվածում արձագանքել տուժողներին:

Անգլիայի Լանկաստեր համալսարանը մշակել է ռադիոլոգիական կեղծ պատահարների վրա հիմնված փարածական որոշումների օժանդակման համակարգ

անսպասելի պարահարները պլանավորելու նպատակով: Նամակարգը կարելի է օգտագործել արտակարգ իրավիճակների աշխատակիցներին փարբեր իրավիճակներին վարժեցնելու համար (օրինակ՝ փոխադրամիջոցի անսարքություն, դժբախտ պարահարներ և այլն), որոնց նրանք պետք է արձագանքեն հիմնվելով ճանապարհային ցանցի և այլ մուրաբային պրոբլեմների մասին իրենց ունեցած գիտելիքները օգտագործելով: (Այս կիրառության մասին ավելի շարք տեղեկատվություն ստանալու համար այցելեք հետևյալ ինտերնետային կայքը՝ <http://www.lancs.ac.uk/users/nwrl/emergen.html>.)

Կենցաղային ծառայությունների կառավարում

Առավելություններ բազմաֆունկցիոնալ կազմակերպությունների համար

Աշխարհագրական ինֆորմացիոն համակարգերի ստեղծման ու պահպանման փնտեսագիտությունը այնպիսի կազմակերպությունների համակրանքին է արժանանում ինչպիսիք են՝ տեղական ինքնակառավարման մարմինները, որոնք հողի հետ կապված շարք բազմազան ֆունկցիաներ են կատարում: Նման կազմակերպությունները կարող են ցրել ԱԻՏ-ի զարգացման և պահպանման ծախսերը մեծ թվով ֆունկցիաների վրա: Այնպեղ որպեղ կենցաղային ծառայությունները ապահովվում են տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից, կենցաղային սպասարկման վարչությունները կարող են կոմբինացնել այլ վարչությունների կողմից ստեղծված ԱԻՏ-ի ենթակառուցվածքը կամ համատեղ այլ վարչությունների հետ վճարել զարգացման ծախսերը: Այնպեղ, որպեղ կենցաղային սպասարկումները ապահովված են կենցաղային ծառայություններ մատուցող մասնավոր ընկերությունների կողմից, ծախսերը նվազեցնելու անհրաժեշտությունը կարող է դրդել մասնավոր ընկերություններին տեղական ինքնակառավարման մարմինների հետ ընկերակցության մեջ մտնել ԱԻՏ-ի տվյալները համատեղ օգտագործելու նպատակով:

ԱԻՏ-ի փնտեսագիտությունը այնպիսի բազմաֆունկցիոնալ կազմակերպությունների համակրանքին է արժանանում, ինչպիսիք են՝ կառավարման մարմինները, ոչ միայն գնումների գործընթացում (ծախսերի մասում), այլ նաև երկու այլ բնագավառներում՝ համակարգի կապակցման և համակարգի կիրառման մեջ (շահույթի մասում):

Համակարգի կապակցում

Ավելի հավանական է, որ բազմաֆունկցիոնալ կազմակերպությունները այնպիսի համակարգչային ինֆորմացիոն կառավարման համակարգեր մշակեն, որոնք կարող են կոմբինացվել ԱԻՏ-ի հետ ֆունկցիոնալ հնարավորությունները բարձրացնելու նպատակով: Չնայած որոշ խոշոր քաղաքային կենցաղային ծառայություններ կարող են իրենց թույլ տալ ինքնուրույն գնել, սովորել և հարմարեցնել այս համակարգերը իրենց կենցաղային սպասարկման կարիքներին, սակայն մեծ մասամբ փոքր քաղաքներում կենցաղային սպասարկման վարչությունները հնարավորություն են ստանում օգտագործել այս համակարգերը միայն այն դեպքում, եթե մյուս

վարչությունները համակարգի իրականացման մեջ արդեն ներդրումներ են կատարել և յուրացրել են բարդ հմտությունները:

Օրինակ՝ շատ ձեռնարկ է CAD ծրագրին վերաբերող մասնագիտական հարց պարզելու համար պլանավորման վարչություն այցելել կամ MIS ծրագիր մշակելու համար մասնագիտական օգնություն ստանալու նպատակով մենեջերին անհանգստացնել: (Տես՝ աջ կողմում գեղեղված սյունակը, որտեղ նշված են մասնագիտացված ինֆորմացիոն համակարգերը, որոնք կարող են կոմբինացվել ԱԻՏ-ի հետ և մասնավորապես օգտակար լինել կենցաղային ծառայությունների վարչության համար):

Ինֆորմացիոն համակարգերը և ԱԻՏ-ը

Կենցաղային ծառայություններին վերաբերվող մասնագիտացված ինֆորմացիոն համակարգեր, որոնք կարող են տվյալներ ապահովել և աշխատել ԱԻՏ-ի հետ՝

- Ղեկավարի վերահսկողություն և տվյալների ձեռք բերում
- Համակարգչային նախագծում և պլանավորում
- Լաբորատորիայի ինֆորմացիոն կառավարման համակարգ
- Քանակական և որակական մոդելավորման համակարգ (օր.՝ ջրային համակարգի վերականգնման արդյունքների կանխատեսում)
- Արտակարգ իրավիճակների տեղեկատվական (կամ կառավարման) համակարգ
- Կառավարման ինֆորմացիոն համակարգեր
- Միջոցների կառավարում և աշխատանքների պարվերների համակարգ
- Հաճախորդների ինֆորմացիոն համակարգ

Աղբյուրը՝ Էնդի Մուր, Կաթսալ Մեմեր և Ռաջա Կադիլայա «Ընդհանուր կենցաղային ծառայությունների կառավարման համակարգի կառուցում՝ ԱԻՏ-ի ARC/INFO ծրագրերի շուրջ

Նամակարգի կիրառում

Նամակարգի օգտագործման առումով ԱԻՏ –ի փեխնոլոգիան, որպես վերակառուցող գործիք, հսկայական պոպուլյարացիա է պարունակում իր մեջ: Օրինակ՝ մեկ մենեջերը կարող է ուղղորդել աշխատակիցներին աշխատելու կայքերի հետ, որոնք ի հայտ են եկել փարբեր վարչությունների կողմից սպասարկվող մի քանի փարբեր փայլների բազաներ մուտք գործելու արդյունքում: Խոշոր գերատեսչություններում, որտեղ ճանապարհային ծախսերը կարող են զգալի լինել, փարբեր վարչությունների աշխատակիցների նույն փարածք այցելելու հաճախականության թվի նվազեցման համար նախագծված ԱԻՏ-ով առաջնորդվող վերակառուցման ջանքերը կարող են հսկայական խնայողությունների օգուտ բերել:

Նասարակական և մասնավոր կենցաղային սպասարկումների ընկերությունները կարող են օգտագործել ԱԻՏ-ը սպեցիֆիկ հաճախորդներ գտնելու համար: Օրինակ՝ Բալթիմորի գազի և էլեկտրաէներգիայի ընկերությունը օգտագործում է իր ԱԻՏ-ը, որպեսզի խրախուսի ոչ ծանրաբեռնված ժամերին գազի և էլեկտրականության օգտագործման փարբերակը այն հաճախորդների համար, որոնք հակված են օգտագործել իրենց գազի և էլեկտրականության սարքերը երեկոյան ժամերին: Այս փարբերակից օգտվող հաճախորդների մոտ փեղակայված են ոչ ծանրաբեռնված ժամերի համար նախատեսված հաշվիչներ:

Օգտագործելով ԱԻՏ-ը հաճախորդների բնակելի փարածքները դեմոգրաֆիկ (ընտանեկան եկամուտ) փայլների հետ կապելու համար Բալթիմորի գազի և էլեկտրաէներգիայի ընկերությունը կարող է փեանել, թե որ հաճախորդներն են, որոնց փանը միջինը երկու հոգի աշխատում են օրվա ընթացքում և փուն են վերադառնում երեկոյան ժամերին: Այս հաճախորդների համար շահավետ կլինի օգտվել ոչ ծանրաբեռնված ժամերին գազի և էլեկտրաէներգիայի օգտագործման համար նախատեսված ծրագրից: Եթե այս ծրագրի համար հարմար հաճախորդների բնակավայրերը ցրված են, ԱԻՏ-ը կարող է օգնել մոտ փարածքներում ապրող բնակիչներից հաճախորդներ գտնելու համար խրախուսման ևս մեկ ծրագիր կազմելուն:⁴

Կենցաղային սպասարկման ԱԻՏ-ը և այլ հասարակական արժեքները

Կենցաղային սպասարկման կառավարման համար նախատեսված ԱԻՏ-ը հնարավորություն է փալիս մենեջերներին բարձրացնել համայնքի

կենսունակությունը և շրջակա միջավայրի որակը, համակարգն օգտագործելու միջոցով՝

- Նվազեցնել ջրի կամ էլեկտրաէներգիայի ռեսուրսների կորուստները
- Ստուգել անձրևաջրերի և ստորգետնյա ջրերի ներհոսքը ու ներքին ֆիլտրացիան, որոնք լցվում են սանիտարահիգիենիկ կոյուղու հավաքման համակարգերի մեջ
- Բարելավել արտակարգ իրավիճակների արձագանքումը հոսակորուստների, խափանման և հոսանքի գծերի փապալման դեպքերում:

Միջին Ռիո Գրանդո շրջանի ջրային ռեսուրսների պահպանության կոմիտեն օգտագործում է ԱԻՏ-ը ջրի օգտագործման հավասարությունը գնահատելու և բարելավելու նպատակով: Նոր Մեքսիկայի այս մասում հողի արժեքը մեծապես կախված է հողի ոռոգելի (ջրովի) լինելու աստիճանից: Ի հավելումն սրա, հողի սեփականատերերն ջրային ռեսուրսների պահպանության կոմիտեն վճարում են ոռոգման համար: 1992 թ-ից առաջ կոմիտեն հնարավորություն չունեի այնպիսի միջոցներ ապահովել ըստ որի քիչ ջուր օգտագործող ֆերմերը համամասնորեն քիչ վճարեի, քան այն ֆերմերը, որը հսկայական քանակության ջուր էր օգտագործում:

Կոյուղու հսկողության պլանը
Լոս Անջելես քաղաքը օգտագործում է համակարգչային քարտեզագրման ծրագիրը կոմբինացված կոյուղու համակարգի գույքացուցակի տվյալների բազայի հետ, որպեսզի կարողանա որոշել փլուզվելու ամենաբարձր վրանգի տակ գտնվող կոյուղիները: Օգտագործելով ԱԻՏ-ի վրա հիմնված մոդելավորումը, որը հաշվի է առնում կոյուղու ցանցի յուրաքանչյուր հատվածի տարիքը, շինանյութը և չափը, քաղաքը քարտեզներ է թողարկում ամենաառաջնահերթ վերանորոգման կարիք ունեցող կոյուղու հատվածների վերաբերյալ: Քարտեզները հնարավորություն են տալիս մենեջերներին խմբավորելու զննումները և վերանորոգումները ըստ աշխարհագրական տարածքների:

Այժմ, տարին մի քանի անգամ արբանյակային պարկերներ են վերլուծության ենթարկվում պարզելու համար, թե ինչպես են տարբեր հողատարածությունները օգտագործվում (օր.՝ ոռոգելի հողատարածությունները, գյուղատնտեսական

հացահատիկային ցանքադրամությունները, անմշակ, խոպան գյուղատնտեսական դաշտերը, անբերրի հողադրամությունները): Այս տեղեկատվությունը մարցվում է ԱԻՏ, որը նույնպես ունի տվյալների բազա շրջանի հողերի և սեփականության գնահատման տվյալների վերաբերյալ:

Օգտագործելով ԱԻՏ-ը կոմիտեի աշխատակիցները հնարավորություն են ստանում բարձրացնելու իրենց հողադրամությունների դասակարգման տվյալների բազայի ճշգրտությունը և ապահովելու սեփականատիրոջ հողի ակտերի ընդհանուր թվի շարավելի արդարացի գնահատումը՝ յուրաքանչյուր հողային գույքի արժեքի դասում, որոշակի ժամանակահատվածի համար:

Այագայում, մարզը հույս ունի համակարգին ավելացնել մոդելավորման հնարավորությունները, որոնք թույլ կտան աշխատակիցներին մարզի միջով մոդելավորել ջրի հոսքը եռաչափ տարածությամբ: Նման մոդելավորումը հնարավորություն կընձեռի ավելի ճշգրիտ գնահատում կատարել, թե իրականում յուրաքանչյուր սեփականատեր որքան ջուր է քաշում գետից: Մոդելի ապահոված տեղեկատվությամբ աշխատակիցները հավատում են, որ կարող են կանոնավորել ջրի համար մուծվող գումարները՝ դրանք դարձնելով ավելի արդարացի և խրախուսել ոռոգման համակարգի բարելավումը, որի արդյունքում կնվազի ջրի կորուստի չափը անտեղի հոսալու և գոլորշիանալու պատճառով:⁵

Տնտեսական զարգացում

Սկզբում ԱԻՏ-ի տեխնոլոգիան տնտեսական զարգացման բնագավառում նոր գործարար ընկերություններին շահագրգռելու համար կիրառվող գործիք էր համարվում: Իրականում, այնպես է, որ ԱԻՏ-ի գոյությունը ինքնին բարենպաստ եղանակ է ստեղծում բարձր տեխնոլոգիաների ձեռնարկությունների գործունեության համար: Ինչնից, լինի դա որևէ բնագավառում նոր գործարար ընկերություններ շահագրգռելու նպատակ, թե՛ արդեն գոյություն ունեցող գործարար ընկերությունների հովանավորում, հանրային սեկտորի տնտեսական զարգացման ԱԻՏ-ը պետք է ի վիճակի լինի խոսել գործարար շրջանակների հետ արդյունավետության տեսանկյունից: Շատ գործարար ընկերություններ արդյունավետության հարցում հետաքրքրված են իրենց բիզնեսի տեղադրության դիրքով: Ինչպես նշում է հին ասացվածքը գործարարության մեջ հաջողության հասնելու երեք կարևոր գործոն կա, դրանք են՝ «տեղադրությունը, տեղադրությունը և տեղադրությունը»: Մասնավոր սեկտորում, այս գործոնի կարևորության պատճառով ի հայտ է եկել մի ինդուստրիա, որը մասնագիտացել է գործարար ընկերություններին

ամենաշահութաբեր փորձերնում փեղավորվել օգնելու մեջ: Խորհրդարանները օգտագործում են ԱԻՏ-ի փեխնոլոգիան, որպեսզի օգնեն գործարարության լիդերներին փեղակայել աշխարութի և հումքի իդեալական միախառնումը (առաջարկ) պարտաստի ապրանքներ արտադրող և ծառայություններ մատուցող շուկայի հետ (պահանջարկ) կողք կողքի: Մասնավոր սեկտորում արժեք ստեղծելը նշանակում է քառասյին մրցունակ միջավայրում փնտեսական որմնախորշեր հայտնաբերել, հաստատել և լցնել: Գործարարության փեղադրության համակարգերը աշխարհագրական վերլուծությունները կապում են խոշոր աշխարհադեմոգրաֆիկ ու բիզնես մատակարարների փեղադրության փվյալների բազայի հետ:

Եթե բիզնես խորհրդարանները փնտեսական զարգացման համար արդեն մեծ քանակությամբ ԱԻՏ-ի ծառայություններ են մատուցում, ապա ինչո՞ւ պետք է փեղական ինքնակառավարման մարմինները ներդրում կատարեն փնտեսական զարգացման ԱԻՏ-ի կիրառությունների մեջ: Առաջին պարճառն այն է, որ անհատական բիզնես ընկերությունները հավանաբար այնպիսի փեղեկավարական համակարգեր են ստեղծում, որոնք ավելի շուր նախատեսված են նեղ բիզնես նպատակների

Մանրածախ առևտրի զարգացման խրախուսումը				
Թենեսի	նահանգի	Բարլեթ	քաղաքը	իր
հաջողությունների որոշ մասը վերագրում է այն բանին, որ շահագրգռել է նոր մանրածախ բիզնեսով զբաղվող առևտրային ընկերություններին օգտվել իր ԱԻՏ-ի փրամադրած հակիրճ պատկերավոր փեղեկավարությունից: Օգտագործելով ԱԻՏ-ը, քաղաքը խոշոր մանրածախ խանութների վերլուծություն կատարեց՝ գծագրվեց մի քարտեզ իջեցված գներով ապրանքների խանութների և այլ խանութների փեղադրությունը ցույց տալու համար, ինչպես նաև՝ դրանց ծառայության բնագավառներն ու շուկաները պատկերելու համար: Քարտեզը պարզորոշ կերպով ցույց տվեց, որ Բարլեթը որոշակի ձևով թերի է սպասարկվում: Չնայած վերլուծությունը կատարվել էր արձագանքելով դիցուք մեկ մանրածախ խանութի ապագա ծրագրերին, սակայն քաղաքը ստացված փեղեկավարությունը և ԱԻՏ-ի ստեղծած այլ պատկերները ուղարկեց իջեցված գներով ապրանքների մանրածախ առևտրի բոլոր մրցակիցներին:				

համար, քան թե՝ ընդհանուր փնտեսական զարգացմանը օժանդակելու համար: Ինչպես նշում են փնտեսության զարգացման առաջադեմ գործիչները փնտեսության զարգացումը ենթադրում է ավելին, քան՝ գործարարության շահագրգռվածությունն է:

Տնտեսական զարգացմամբ հեղափոխված համայնքներին անհրաժեշտ է սեփական աչքերով տեսնել՝ երթևեկության և հաղորդակցության հոսքերի; համայնքի կերպարի; աշխատակիցների ուսուցման; դրսի ռեսուրսների, վարպետության և շուկաների մարզելիության; դիմացկունության; և հողի օգտագործման նախագծերի ավելի խոշոր պարկերները:

Այս խնդիրներից մի քանիսը կքննարկվեն հաջորդ գլուխներում, որոնք կվերաբերվեն համայնքի կենսունակությանը և շրջակա միջավայրի որակին: Ինչնից, հանրային սեկտորի տնտեսական զարգացման արգումենտի կենտրոնում գտնվում է ԱԻՏ-ը, որը անհրաժեշտ է հանրային կազմակերպությունների մենեջերներին և

քաղաքացիներին տեղի կարիքներն ու շահերը բավարարող զարգացման կուրս գծագրելու համար, բայց որն իրականացվում է շուկայի ուժերի լիակատար ըմբռնողականության լույսի ներքո:

Կարճ ասած, տեղական ինքնակառավարման մարմիններին անհրաժեշտ է տնտեսական զարգացման նպատակի համար իրենց սեփական ԱԻՏ-ը ունենալ, որպեսզի կարողանան զարգացման ռազմավարական որոշումներ կայացնել և ոչ թե մի շարք անհատական բիզնես

Տնտեսության զարգացումը և համայնքի կենսունակությունը

Միջիգան նահանգի Էն Արբոր քաղաքում, քաղաքի խորհուրդը ԱԻՏ-ի ծրագրի աշխատակազմին նիստի հրավիրեց, որպեսզի օգնեն իրենց որոշելու թե ինչպես վարվել գնացքի պարճառով առաջացած աղմուկի վերաբերյալ սրացված բողոքների հետ, որը ամեն օր մի քանի անգամ օգտագործում է քաղաքի մի մասով անցնող գնացքի գիծը: Աշխատակազմը կիրառեց ԱԻՏ-ը խորհրդին տեղեկացնելու համար, թե քանի մարդ է ապրում այդ գնացքի ճանապարհի շուրջ, կես մղոն շառավղով և ինչ արժեքի գույք կա այդ գոտում: Ունենալով այս տեղեկատվությունը խորհուրդը հնարավորություն ստացավ համեմատելու գնացքի գծի տնտեսական շահութաբերությունը այդ շրջանում ապրող համայնքին անհանգստացնելու ասֆիճանի հետ:

ընկերությունների շահերը բավարարող ծրագրեր ունենալ համայնքի համար այդ որոշումները կայացնելու նպատակով:

Մասնավորապես, հանրային սեկտորի տնտեսական զարգացման ԱԻՏ-ը կարող է կիրառվել տնտեսական զարգացումը օպերատիվ կերպով պլանավորելու և խրախուսելու համար, որից մեծապես կօգտվեն հանրային և մասնավոր սեկտորի կազմակերպությունները: Այս նպատակի համար մի շարք ռազմավարություններ են

կիրառվում, որոնց մեջ ԿԵԼ են գրել նաև՝ քաղաքի գործարար մասի վերագարգացումը, բնակելի տների վերականգնումը, արդյունաբերական պուրակների սպեղծումն ու կառավարումը, հարկային և այլ բիզնես դրդապատճառները, պլանավորված զարգացումը և նախագծման ստանդարտները, ենթակառուցվածքների բարելավումը և ուսուցման նպատակային օժանդակությունն ու բիզնես ինկուբացիան:

ԱԻՏ-Ի ԿԻՐԱՌՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԳՈՐԾՈՒՄ

ԱԻՏ-ը կարող է մեծապես օգտակար լինել ԿԵԼի տնտեսական զարգացման գործում: Այն կարող է՝

- Աշխարհագրական մեծ ճշգրտությամբ որոշել, թե որտեղ են գտնվում գործարար ընկերությունների ծառայությունների ճեղքերն ու բացթողումները: Ունենալով այս տեղեկատվությունը տնտեսական զարգացմամբ զբաղվող աշխատակիցները կարող են պլանավորել իրենց վերականգնողական ու բարելավման աշխատանքները:
- Որոշել աշխարհագրական դիրքին և շրջակա միջավայրին բնորոշ գծերը, որոնք բազմաթիվ գործարար ընկերությունների և այլ մարմինների շահերի տեսանկյունից ցանկալի և ոչ ցանկալի հատկանիշներ են ներկայացնում և օգտագործել այս տեղեկատվությունը բիզնեսի շահերը պարաճքի առանձնահատկությունների հետ համապատասխանեցնելու նպատակով: Օրինակ՝ հեռահաղորդակցման ընկերություններին այնպիսի պարաճքներ են հետաքրքրում, որոնք զբաղեցված են բարձրահարկ շենքերով և ունեն բարձր հողանցում: Նանրային պլանավորողները կարող են օգտագործել ԱԻՏ-ը, որպեսզի օգնեն կառավարել զգայուն պարաճքներում հեռահաղորդակցման սարք տեղադրելու պոտենցիալ անախորժությունները:
- Որոշել թերզարգացած և նվազ ներդրումներ ունեցած պարաճքները: Թերզարգացած պարաճքի սահմանների, չափի, պարաճքի և առանձնահատկությունների ու առավելությունների մասին ճշգրիտ նկարագրությունը պալու հնարավորությունը հեշտացնում է մասնավոր ներդրումների և կառավարության օժանդակության համար հաջողակ

վերագարգացման ծրագիր կազմելուն:

- Նայրնաբերել այն սպեցիֆիկ խոչընդոտները, որոնք կանգնած են ըմբռնելի, կենտրոնացված, ամբողջական զարգացման ռազմավարության իրականացման ճանապարհին: (Ապացուցված է, որ ավելի հավանական է ժամանակի ընթացքում իրականացնել այն զարգացման միջոցառումները, որոնք կենտրոնացած են փոքր աշխարհագրական տարածքների վրա, քան՝ այն միջոցառումները, որոնք ուղղված են կտրված կամ աշխարհագրական առումով ցրված տեղանքները զարգացնելու համար):
- Որոշել այն տարածքները, որտեղ նոր ենթակառուցվածքը կամ գործարարության ռեսուրսները խիստ հավանական է, որ տնտեսական մեծագույն ազդեցությունն ունենան: Այստեղ կարելի է օգտագործել ԱԻՏ-ը վերլուծելու համար սակագնի հոսքը, տնտեսական բազմապատիկը և հաղորդակցման ցանցի տվյալները, որպեսզի հնարավոր լինի ենթակառուցվածքում կամ բիզնեսի ռեսուրսներում գտնել խոչընդոտող սահմանափակումները:
- Որոշել սպեցիֆիկ տարածքներում աշխատող և բացակայող աշխատանքային ուժի հմտություններն ու հնարավորությունները: Այստեղ ԱԻՏ-ը կարելի է օգտագործել նոր ուսուցողական հարմարություններ ու հնարավորություններ պլանավորելու և տեղակայելու նպատակով:
- Գտնել այն համայնքների տարածքները, որոնց ավելի շատ է անհրաժեշտ տրանսպորտային միջոցների ռեսուրսները իրենց տնտեսական պոտենցիալին հասնելու համար: Այս պարագայում ԱԻՏ-ը կարելի է օգտագործել ոչ միայն տրանսպորտային ենթակառուցվածքի ընթացիկ և ապագա թույլ կողմերը մաքրանշելու նպատակով, այլ նաև՝ փոխադրամիջոցների ու տրանզիտային ռեսուրսների թույլ կողմերը մաքրանշելու համար:
- Որոշել, թե բազմաթիվ տնտեսական զարգացման ծրագրերը ինչպես կարող են ազդել տարբեր եկամտային շերտերի բնակիչների եկամտի, միջավայրի և բարեկեցության վրա: Անկողմնակալ հանրային աշխատակցի ձեռքում ԱԻՏ-ը կօգնի նկարել մի հավասարակշռված և ամբողջական պատկեր այն մասին, թե ինչպես է զարգացումը ազդում բոլոր դասերի քաղաքացիների վրա: (օր.՝ արդյո՞ք Մերսեդես ֆիրմայի նոր գլխավոր գրասենյակների հիմնումը կհանգեցնի մերձակա հարևանության ավելորդ ազնվականացմանը):
- Ուսումնասիրել և պարզել համայնքի և անգամ բնակելի տարածքի

առանձնահատկությունները, որը կարող է ապագա փոփոխական զարգացման համար էական նշանակություն ունենալ: Տնտեսական զարգացումը երբեմն նշանակում է նմանափայ կամ լրացուցիչ կարիքներ ու հմտություններ ունեցող բիզնեսների կազմակերպում: Այսպես կարելի է օգտագործել ԱԻՏ-ը գործարար ընկերությունները խմբավորելու համար, որոնք կարող են ավելի մեծ հաջողությունների հասնել, եթե համապատասխան օգնություն ստանան:

- Նայրնաբերել զարգացման պոտենցիալը վաղ փուլում կամ պարզել ռեգիոնալ բիզնեսի ու աշխատուժի մասնագիտացման ուղղությունը: Այն շրջանները, որոնցում փեդ են գրել գործարարության օժանդակման և մատակարարման խառը մասնագիտացումները, սովորաբար զավթում և շրջանառության մեջ են դնում ներդրումների մեծ մասը, որոնք կատարվել են որևէ ընկերության կողմից նպատակային արդյունաբերության համար: Այսպիսով, ամեն ինչ հավասարի դեպքում, ռեգիոնալ արդյունաբերական-մասնագիտացման ռազմավարությունը փոփոխական ավելի մեծ աճի է հանգեցնում: Ըստ էության, անհատական բիզնեսները որպես աշխարհագրական խումբ ավելի հաճախ են հաջողությունների հասնում : Օգտագործելով ԱԻՏ-ի կողմից փրամադրած փեդեկավությունը, փեդական և ռեգիոնալ ինքնակառավարման մարմինները կարող են ուղղել ռեգիոնալ կիզակենտրոնը իրար աջակցող արդյունաբերական բնագավառների խմբի վրա:
- Ներքել, մոդելավորել և նախագծել թե ինչպես երկարաժամկետ ցիկլերն ու ուղղությունները, ազգային և ռեգիոնալ փոփոխություններում, և գլոբալ ու ռեգիոնալ փեդնոլոգիաները ու ապրանքները կարող են ազդել փեդական և անգամ հարևան բիզնես համակարգի վրա: Իմանալով հավանական ուղղությունները փեդական ինքնակառավարման մարմինները պարբերաբար կլինեն փոփոխական վերելքներին և վարեջքներին:

Այս գործողություններից յուրաքանչյուրը աշխարհագրական մի բաղադրիչ է պարունակում իր մեջ, որը ավելի արդյունավետ կարող է կառավարվել ԱԻՏ-ի օգնությամբ: Այս փոփոխական զարգացման ռազմավարություններից շատերը ինտեգրվում են համայնքների կողմից՝ սփռվելով և կառավարելով փոփոխական զարգացման գոտիները (փեդ՝ այս գլխի վերջում գեներված սյունակը Նյուսիսային ափի փոփոխական զարգացման գոտու մասին):

Քանի որ տեղական ինքնակառավարման մարմինները ռազմավարական շահագրգռվածություն ունեն Կոնստանտին Գրիգորյան մեջ, որը ավելի լայն հասկացություն է և որոշ դեպքերում կոնֆլիկտի մեջ է մտնում գործարարության շահերի հետ գործարանային կամ շենքային հաստատություններում, անհրաժեշտ է, որ տեղական ինքնակառավարման մարմինները իրենց վրա վերցնեն արդյունաբերական տեղադրությունը խրախուսելու նախաձեռնությունը: Այս խնդիրը իրագործելու համար տեղական ինքնակառավարման մարմինները կարող են օգտագործել որոշումների կայացման մոդելը, որը քննարկում է այնպիսի գործոններ, ինչպիսիք են՝ գլխավոր մայրուղիներն ու միջնահանգային ճանապարհները, համայնքում դիցուք որևէ մասում արդյունաբերական մարակարարների գոյությունը և գլխավոր ենթակառուցվածքի ներկայությունը ու հզորությունը (օր.՝ գնացքի գծերի կապուղիները, ինչպես նաև՝ ջրի, կոյուղու և հոսանքի գծերը): Ի լրումն այս ամենի, շատ արդյունաբերական բնագավառներ և այլ բիզնես ընկերություններ այնպիսի բնագավառներ են փնտրում, որոնք հատուկ հզորության են հասել գործարարությանը վերաբերող մի շարք ֆունկցիաների առումով, ինչպես օրինակ՝ ձեռնարկարիություն, կենտրոնական ադմինիստրացիա և ֆինանսներ, հեղափոխություն և զարգացում, ճշգրիտ գործառույթներ և սահմանված կարգով գործառույթներ: Նկարելով բազմաթիվ բիզնես և այլ տվյալների բազաներ, ԱԻՏ-ի մոդելավորումը կարող է՝

- Որոշել տարածքի ամենաուժեղ պոտենցիալը ֆունկցիոնալ մասնագիտացում կառուցելու համար
- Ապահովել այս ունակության համոզիչ պարկերները
- Ապահովել պլանավորողներին մի շարք ուղղություններով, թե որտեղ և ինչպես կարող են հեղափոխում զարգացնել այս մասնագիտացումները:

Առկա են Կոնստանտին Գրիգորյան ամենահավանական ճանապարհները որոշելու մոդելները, բայց դրանք արդյունավետ կերպով չեն ինտեգրվել աշխարհագրական ինֆորմացիոն համակարգերում: Այս մոդելները օգտագործելու համար տեղական և ռեգիոնալ ինքնակառավարման մարմինները պետք է հսկայական քանակության տվյալներ ապահովեն ԱԻՏ մուտքագրելու համար՝ հարմար ֆորմատով: Տվյալները, որոնք սովորաբար բաժանվում են տարբեր օգտագործողներին պետք է խմբավորված և միավորված լինեն (ինտեգրացված)՝ մարդահամարը, ենթակառուցվածքը, կենցաղային ծառայությունները, հողի

օգտագործումը, փրանսպորտը, գործարարության չափը և տեղադրությունը և շրջակա միջավայրի վերաբերյալ փվյալները պետք է լինեն մատչելի և համեմատելի: Այն համայնքները, որոնք փարբեր աղբյուրներից փվյալների համատեղ օգտագործման և ինտեգրման արդյունավետ միջոցներ են ստեղծել, ԱԻՏ-ի հնարավորությունները օգտագործելու լավագույն դիրքում կհայտնվեն՝ փնտեսական զարգացման նախաձեռնությունները պլանավորելու, խրախուսելու և գնահատելու համար:

Լավագույն փնտեսական զարգացման ռազմավարությունը՝ էֆեկտիվ տեղադրությունը միավորում է կյանքի որակի չափանիշների հետ: ԱԻՏ-ի համար փնտեսական զարգացման կիրառություններ ստեղծող տեղական ինքնակառավարման մարմինները պետք է ի նկատի ունենան, որ վերաստեղծող, մշակութային, կրթական, վարչական, հետազոտական, գեղագիտական և շրջակա միջավայրի փվյալները և դրանց հետ կապված պարկերները լինեն որակյալ և հաճելի:

ԱԻՏ-ը կարելի է նաև օգտագործել համայնքների կենսունակությունը բարձրացնելու համար՝ օգնելով լուծել արդյունաբերական շինությունների տեղակայման վերաբերյալ փնտեսական զարգացմամբ զբաղվողների և հարևանության մեջ ապրող բնակիչների միջև ծագած բանավեճերը: Տես գլուխ 8-ը՝ հողը օգտագործելու վերաբերյալ բանավեճերի լուծման նպատակով ԱԻՏ-ի կիրառումը:

Տնտեսական զարգացման գոտին և ԱԻՏ-ը

Սթեյթն Այլնդ փնտեսական զարգացման կորպորացիան աշխատում է Սթեյթն Այլնդի փոքրիկ քաղաքի հետ Նյուսիսային ափի փնտեսական զարգացման գոտին կառավարելու համար: Նյու Յորքի նահանգը հարկային արտոնություններ է փրամադրում գործարար ընկերություններին, որոնք հաստատվում են այս և այն փնտեսական զարգացման գոտիներում, բայց միևնույն ժամանակ նահանգը սահմանափակում է գոյու թույլատրելի չափը և պահանջում է, որ գոտին որոշակի պայմաններ բավարարի: Չնայած Նյուսիսային ափի փնտեսական զարգացման գոտին ի սկզբանե ստեղծվել էր առանց փնտեսական զարգացման ԱԻՏ-ի

օգտակարությունը ակնկալելու, սակայն ավելի ուշ այսօրեղ կիրառվեց ԱԻՏ-ը գոփու խոչընդոտները հարթելու և սփուգելու գործընթացները հեշտացնելու, գոփին նախագծելու և կառավարելու նպատակով, ինչպես նաև՝ վերագարգացման գործողություններին օժանդակելու համար: Այս փնտեսական զարգացման ԱԻՏ-ը իր մեջ ներառում է հարկային խմբեր և փվյալների թղթապանակ; փողոցի, վարչական և քաղաքական սահմաններ; ճահճուփների և լքված արփաղրամասների փարածքներ; և զարգացման համար առկա անշարժ գույքի մասին փեղեկափվություն: Տվյալները սփացվում են Նյու Յորք քաղաքի պլանավորման, ֆինանսավորման, փրանսպորփի և շրջակա միջավայրի պահպանության վարչություններից:

Ի լրումն այս ամենի, ԱԻՏ-ը ինփեգրում է ԱՄՆ-ի մարդահամարի բյուրոյի փվյալները և փեղական փնտեսական զարգացման կորպորացիաների ու այլ աղբյուրների կողմից մշակված մասնագիփացված փվյալներն ու նկարները: Նամակարգը կարող է օգտագործվել զարգացման ենթակա հողափարածքի փեղաղրությունը արագորեն որոշելու նպատակով, այն նաև ապահովում է այնպիսի փվյալներ, ինչպիսիք են՝ հողափարածության չափը, չմարված հարկային պարփավորությունները, հողափարածության լուսանկարը, թե արդյոք այդ փեղանքի զարգացումը հարկային վարկեր սփանալու իրավունքի փակ է ընկնում, փեղեկափվություն շրջակա միջավայրի ազդեցությունների կամ ծախսերի պոփենցիալի, այդ փարածքում գործարար ընկերությունների մրցակցության գոյության և այդ փարածքի բնակչությանը բնորոշ հափկանիշների սիսեմայի վերաբերյալ: Օգտագործողները նշում են, որ եթե հարցումները պարգելու համար նախկինում մինչև մեկ շաբաթ ժամանակ էր պահանջվում, այժմ այդ հարցերի պափասխանները կարող են փրվել մեկ ժամվա ընթացքում:

Ներկայումս, SIEDC փնտեսական զարգացման ԱԻՏ-ը չի կարող կափարել անհրաժեշտ բոլոր գործընթացները, բայց դրա նախագծերը իրենց մեջ ներառում են շուկայի և անշարժ գույքի միության վերաբերյալ լրացուցիչ փվյալներ; սպառման և կյանքի ոճի օրինակների մասին փվյալներ; և լրացուցիչ փրանսպորփային, ենթակառուցվածքային ու կենցաղային ծառայությունների մասին փվյալներ:

Այս գլխում կադարված մեջբերումները կադարվել են հետևյալ գրականությունից՝

¹David Canter, Criminal Shadows: Inside the Mind of a Serial Killer (London; Harper Collins, 1994).

²Jane Jacobs, The Death and Life of Great American Cities (New York: Random House, 1965).

³Carl Vinson Institute of Government, Valdesta Police Study (Athens, GA: Institute of Government Publications, 1993).

⁴Edyth Sanford, “GIS Fuels the Future”, Geo Info Systems (March 1997) pp. 27-31.

⁵Susanne Strater, “GIS Assesses Water Use Equity”, GIS World (November 1993).

ԳԼՈՒԽ 7

ԱԻՏ-Ի ՕԳՏԱԳՈՐԾՈՒՄԸ ՆԱՎԱՍԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԽԹԱՆԵԼՈՒ ՆԱՄԱՐ

Առաջադեմ տեղական ինքնակառավարման մարմինները հաճախ երկու նպատակ են ունենում՝ (1) որոշումների կայացման մեջ ներգրավել քաղաքացիների և (2) օգտագործել ինֆորմացիոն տեխնոլոգիաները, ինչպես օրինակ՝ ԱԻՏ-երը՝ տեղեկացնելու, աջակցելու և որոշումները հաստատելու նպատակով: Այս երկու նպատակներին հասնելը չափազանց դժվար է, քանի որ քաղաքացիների միայն մի մասը կարող է օգտագործել վերլուծության և ցուցադրման միջոցները, որոնք անհրաժեշտ են արդյունավետ հաղորդակցության համար: Որքան տեղական ինքնակառավարման մարմինները փորձեն հասնել այս երկու նպատակներին, այդքան նրանք ավելի շատ կբախվեն հավասարությանը վերաբերվող խնդիրների հետ: Չնայած տեղական ինքնակառավարման մարմինների գրեթե յուրաքանչյուր քաղաքականություն և ծառայության գործառույթ առնչվում է հավասարությանը վերաբերող խնդիրների հետ, սակայն այս գլխում մենք կքննարկենք երեք բնագավառներ, որտեղ հավասարությունը կարևորագույն խնդիր է հանդիսանում, դրանք են՝ հարկերի գանձում, բյուջեի պլանավորում և ֆինանսներ; համայնքային ծառայություններ; և քաղաքացիների մասնակցություն:

Նարկերի գանձում, բյուջեի պլանավորում և ֆինանսներ

Կառավարության հարկերի գանձման, բյուջեի պլանավորման և ֆինանսների ֆունկցիաները պարզվում են հավասարության և արդյունավետության հանրային արժեքների շուրջը: Մասնավորապես անշարժ գույքի սեփականության հարկերը պետք է անկողմնակալ լինեն: Զարգացող շրջաններում, որտեղ գույքահարկերը չափազանց արագ են աճում, հարկային վարչությունների վրա քաղաքացիների կողմից բողոքներ են տեղում, որոնք բողոքարկում են վարչության գնահատումների դեմ կամ պարզապես փորձում են հասկանալ, թե ինչու է իրենց ավելացված արժեքի հարկերը թռել մինչև երկինք:

ԱԻՏ-ի համակարգերը կարող են օգնել կառավարելու նման տեղեկատվության հարցումները: Ֆլորիդա նահանգի Լի ադմինիստրատիվ վարչական միավորումում, որը կենտրոնացրել է իր ԱԻՏ-ի զարգացումը սեփականության գնահատման գրասենյակի շուրջ, հնարավորություն ունի հանրությանը ապահովել բարելավված ծառայություններով ու ավելի լավ արձագանքել նրանց դիմումներին, չնայած որ ադմինիստրատիվ վարչական միավորումն ամենափոքրիկն է Լի ադմինիստրատիվ վարչական միավորումների ընթացքում:

գերազանցում է աշխատակազմի քանակության աճին: Այդ նույն ԱԻՏ-ի միջոցները, որոնք օգնում են աշխատակազմին արձագանքելու հանրության դիմումներին փեդեկապության ձեռքբերման նպատակով, նաև օգնում են սեփականության գնահատողներին այնպիսի փեդեկապություն ստանալու, որն անհրաժեշտ է գնահատումներ իրականացնելու համար: Լի ադմինիստրատիվ վարչական միավորում մեկ հողակտորին բաժին ընկնող գնահատման արժեքը ամենացածր գնահատման արժեքներից մեկն է նահանգում (1993 թվականին արժեքը է %5.84 համեմատաբար այլ ադմինիստրատիվ վարչական միավորներում յուրաքանչյուր հողակտորին բաժին ընկած %8.90 ազգային միջին չափի հետ): Թերևս ավելի կարևոր է, որ ԱԻՏ-ը հնարավորություն է ընձեռում գնահատողներին հեշտությամբ դուրս բերելու նմանափայ ինֆորմացիա յուրաքանչյուր գնահատվող հողակտորի վերաբերյալ (ինչպես օրինակ, շրջանի գնահատումը, մոտակա փարածքում գտնվող սեփականատիրությունը, բարելավման փեսակը, հողի փեսակը և գոփավորումը), գնահատողները այդպիսով կարող են կատարել սեփականության արժեքների ավելի արդարացի գնահատում:

ԱԻՏ-ը կարող է օգտագործվել հարկային, բյուջեի պլանավորման և ֆինանսական վարչությունների կողմից նաև շրջակա միջավայրի և համայնքի կենսունակության խնդիրներին աջակցելու նպատակով: Վերջին փարիներին շրջակա միջավայրի գլխավոր ռազմավարություններից մեկը դա հողերի համար վարկերի փրամադրումն է հողերը պահպանելու նպատակով: Մի շարք համայնքներում, ինչպես օրինակ, Կոլորադո նահանգի Բոլդեր քաղաքում, փեդական հավաքագրված հարկերից ֆինանսավորվել են շրջանի զգայուն հողերի գնումները: Այլ փարածքներում, մասնավոր և շահույթ չհեփապնդող խմբերը գնել են հողափարածքներ կամ այդ հողափարածքների հողօգտագործման իրավունքներ:

Նողային փրասփների ձևավորման մեջ հիմնական հարցը պոփենցիալ հարկային եկամուտների կորուստն է, եթե հողափարածքը գտնվում է հանրային սեկտորի օգտագործման փակ: Այսփեղ կարելի է ԱԻՏ-ը օգտագործել այս ծախսերը հաշվարկելու համար: Այն նաև կարելի է օգտագործել, սպասվող ծախսերը հաշվարկելու համար, ինչպես օրինակ, մի քանի ակր անձրևոփ հողափարածքների գնումը մի որոշակի փարածքում:

ԱԻՏ-ը կարող է նաև օգտագործել, որպեսզի վերլուծվի կապը փարբեր համայնքներից կամ շրջաններից հավաքագրված հարկային եկամուտների և այն ծախսերի միջև, որոնք կատարվել են այդ շրջաններում:

Նավասարությունը հարկային կառավարման մեջ

- Թենեսի նահանգի Բառլեր քաղաքի ԱԻՏ-ի գրասենյակը իրականացնում է հարկային գնահատումների եռաչափ մոդելավորում հողային կտորների (parcels) քարտեզի վրա: Արդյունքի ցանցանման պարկերը հնարավորություն կտա արագորեն որոշելու այն փարածքները, որոնք գերագնահատված կամ թերագնահատված են:
- Կալիֆորնիա նահանգի Օնտարիո քաղաքում ԱԻՏ-ը օգտագործվում է այն մարդկանց հայտնաբերելու համար, ովքեր չեն վճարում իրենց գործարարության հարկերը: Քաղաքը միավորում է հասցեների փվյալները ջրային գրասենյակի և ԱԻՏ-ի հողօգտագործման փվյալների շերտի հետ, որը ցույց է փալիս թե արդյոք հողափարածքը գոփիավորված է որպես կոմերցիոն, թե՛ ոչ, և արդյոք այդ հողափարածքը ազատ է: Եթե կոմերցիոն գոփիավորված, ոչ ազատ հողափարածքը (սեփականությունը) ակտիվ ջրային հաշիվ ունի, բայց գործարարության արտոնագիր չունի, ապա հարկերից խուսափումը հայտնաբերված է: Խաչաձև սպուգումներից հետո, որպեսզի քաղաքապետարանը համոզված լինի, որ փեղի է ունեցել գործարարության հարկի վճարման խախտում, կապվում է գործարար-սեփականափրոջ հետ:

Քաղաքացիները կարող են օգտագործել ԱԻՏ-ը, որպեսզի փեղեկանան, թե ինչպես են իրենց փարածքից գանձված հարկերը բյուջեփարավորվում փարբեր գործառույթների համար: Ըստ վերջին հարցումների, քաղաքացիները ավելի հավանական է, որ հավանություն փան անհրաժեշտ հարկմանը, եթե նրանք փեղյակ են, որ իրենց գումարները ծախսվում են սպեցիֆիկ ծառայությունների համար – հատկապես այնպիսի ծառայությունների համար, որոնցից իրենց փարածքը կամ հենց իրենք օգուտ կստանան:

Քաղաքացիները կարող են փեսնել թե արդյոք պլանավորված ծախսերը ուղղորդված են այն փարածքների վրա, որոնք ամենանշանակալից կարիքներն ունեն: Օրինակ՝ մի շարք մեծ և փոքր քաղաքներում, կան այնպիսի բնակելի փարածքներ, որպեղ ուրքով քայլող մարդկանց թիվը շատ մեծ է և միևնույն ժամանակ մայթերը, գրնվում են ամենաանմիթար և ամենավատ պահպանված վիճակում: Ուսումնասիրելով

մայթերի ծրագրավորված ծախքերը կապված այնպիսի փվյալների հետ, ինչպիսիք են

տնային տնտեսության եկամուտները, յուրաքանչյուր տնային տնտեսության ավտոմեքենաների թիվը և մայթերի վիճակը, քաղաքացիները, աշխատակազմը և որոշումներ կայացնողները կարող են քննարկել թե ինչպես ապագա ծախսերը հնարավորություն կընձեռեն համայնքի կենսունակությունը լավագույնս բարելավելու հարցում:

Քաղաքային շրջակա միջավայրում հորդառատ անձրևաջրերի հոսքերի վճարները

Ազգային աղբորոշ գործոնը բացառող համակարգը (ԱԱԳԲՇ) պահանջում է, որ տեղական իշխանությունները վերահսկեն և կանխեն աղբորոշ գործոնի կենտրոնացած աղբյուրը ազգային ջրային ուղիներ մուտք գործելուց: Նամապատասխանության ծրագրի ֆինանսավորման նպատակով Կալիֆորնիա նահանգի Սալինաս քաղաքը հաշվի է առնում քաղաքի յուրաքանչյուր հողակտորում հոսած անձրևաջրերի թողած ազդեցության համար գումարների վճարման իրագործելիությունը:

Քաղաքականության ուղղությունը եղել է զարգացնել երկու փոփոխականով վճարների համակարգ՝ ֆիքսված վճար մեկ ընտանիքով տների (կացարանների) հողակտորների համար և անթափանցելի մակերևույթի մեկ քառակուսի ֆուտի (30,5 սմ) վրա հիմնված վճար՝ մնացած բոլոր հողակտորների համար: Այն ներառում է մեկ ընտանիքի համար նախատեսված քաղաքի առանձնացված հողակտորները: Քաղաքը հիմնվում է իր հողակտորների Օգտագործման Կողմորման Նամակարգի (LUCOS-ի) վրա անհրաժեշտ հողօգտագործման տվյալներ տրամադրելով: Վճարների սանդղակները մշակվել են հաշվի առնելով առաջին տարվա մոնիթորինգի և մաքրման ծախսերը ու բաշխելով այդ ծախսերը մեկ-ընտանիքի համար նախատեսված հողակտորների և մնացած մյուս բոլոր օգտագործվող հողակտորների վրա՝ հիմնվելով քաղաքի անթափանց մակերևույթի վրա նրանց զբաղեցրած ընդհանուր տարածության տոկոսից:



Բնակելի փարաձքի ծառայությունները

Բնակելի փարաձքի ծառայությունները պահանջում են գնահատել, թե ամբողջ համայնքում մարդկանց խմբերից որն է ավելի կարիքավոր: Բնակելի փարաձքի ծառայությունները կարող են անբարենպաստ պայմաններում գտնվող քաղաքացիներին բարձրացնել մինչև հարմարվելության և հնարավորությունների հավասարության մակարդակի:

Ծառայությունների կարիք ունեցող ազգաբնակչության զարոտումը

ԱԻՏ-ները օգտագործվել են մի շարք համայնքներում առկա ռեսուրսները և հարմարությունները քաղաքացիների կարիքներին համապատասխանեցնելու նպատակով: Օրինակ՝

ՊՈՒՐԱԿՆԵՐ: Թենեսի նահանգի Բառլեպ քաղաքի ԱԻՏ-ն օգտագործվել է պուրակների սպասարկման վարչության կողմից բնակելի փարաձքի պուրակների կարիքները որոշելու համար:

Պարզ բուֆերային վերլուծության արդյունքում, որն օգտագործում էր պուրակների համար նախատեսված ստանդարտ փարաձքները, հայտնաբերվեցին այն փարաձքները, որոնք չէին սպասարկվում: Թենեսի նահանգի օրենսդրությունը թույլատրում է տեղական ինքնակառավարման մարմիններին ազդեցության վճարներ պահանջել կառուցապարող կազմակերպություններից պուրակների հողափարաձքների ֆինանսավորման աջակցելու համար, եթե տեղական ինքնակառավարման մարմինը կարող է արդարացնել պուրակի անհրաժեշտությունը և հարուկ հողափարաձք հարկացնել կառուցվող շինության համար նախատեսված փարաձքում: ԱԻՏ-ի տեխնոլոգիան հնարավորություն տվեց քաղաքային իշխանությանը իրականացնելու իր մրադրությունները: Ներկայումս, նոր պուրակների ստեղծման նպատակով հարկերը բարձրացնելու փոխարեն քաղաքային իշխանությունները ի վիճակի են կառուցվող փարաձքներում նոր պուրակների ստեղծման ծախսերի գնահատում իրականացնել: Կառուցվող փարաձքների ընդարձակվելու հետ գուզնթաց, նոր կառուցվող փարաձքներ տեղափոխվող քաղաքացիները հավասարաչափ ծառայություններ կունենան:

ԱԻՏ-ը որպես գնահատման միջոց

- Շուրջ ԱԻՏ-ը օգնելու է Վիրջինիա նահանգի Ֆերրիսքս քաղաքի

ԱԻՏ-ի վրա հիմնված աճի նախագծերը, որոնք օգտագործվում էին նոր պուրակների պոլենցիալ անհրաժեշտությունը որոշելու համար նաև արդյունավետ են այն առումով, որ քաղաքային իշխանությունը կարող է որոշել այն փարածքները, որպես պուրակների համար հողափարածքներ պետք է ինքը գնի մինչև սպասվող մոտակա շինարարությունը կխթանի գների բարձրացումը:

ԶՐԱՅԻՆ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Բառվեր քաղաքը նույնպես օգտագործում է ԱԻՏ վերլուծություններ որոշելու համար թե որոնք են ջրամատակարարման կարիք ունեցող հեռավոր շրջանները, որոնք նույնպես որակավորված են բնակարանների և քաղաքաշինության զարգացման գործակալության կողմից որպես զարգացման անհրաժեշտություն ունեցող փարածքներ և կարող են օգտագործվել այդ նպատակով:

ԱԻՏ ցանցի վերլուծությունները օգտագործվել են որոշելու համար այն շրջանները, որոնց ջրամատակարարման և ջրահեռացման հզորությունները հնարավոր է մինիմալ ծախսերով ընդլայնել: Նաջորդը, մարդահամարի և հարցումների փվյալները գեոկոդավորվեցին այնպես, որ ցուցադրեն այն ջրամատակարարման կարիք ունեցող բնակելի շրջանների փոկոսը, որոնք որակավորված են ֆինանսավորում

քաղաքացիներին հասկանալու, թե ինչու է իրենց սեփականությունը գնահատվում այնպես ինչպես որ դա արվում է հիմա: ԱԻՏ-ը օգտագործվում է գնահատող աշխատակիցների կողմից նմանափայ գույքերի արժեքները իրար հետ համեմատելու համար: Եվ վերջապես, ԱԻՏ-ի վարչությունը հույս ունի օգնելու գնահատման գրասենյակին որոշելու բոլոր այն գործոնները, որոնք իրենց ազդեցությունն են թողնում գույքի արժեքի վրա և այդ պարճառով պետք է անցնեն գնահատման գործընթացի միջով (օր.՝ քառակուսի մետրը, վերջին վաճառքի գինը, մոտակայքում գտնվող առևտրի, բնակելի փարածքի կարգավիճակը, և այլն) և կառուցեն ԱԻՏ-ի վրա հիմնված ստանդարտ մոդել:

Մասնավորապես, ակնհայտվում է, որ ԱԻՏ-ի տեխնոլոգիան կարող է օգնել լուսաբանելու ամենասուբյեկտիվ գույքի գնահատման գործոնը - մոտակայքում գտնվող գույքի վաճառքի ազդեցությունը կոնկրետ գույքի արժեքի վրա: Օրինակ ԱԻՏ-ի օգնությամբ պարզ հարցում կարարելով, հնարավոր է ի հայտ բերել բոլոր նմանափայ գույքերի վաճառքները կոնկրետ գույքին շրջապատող փարածքում:

ստանալու Բնակարանների և Քաղաքաշինության Զարգացման Վարչության (ԲՔԶՎ) կողմից:

Ընտրվել են այնպիսի տարածքներ, որտեղ ապրում են 51%-տոկոսից ցածր եկամուտ ունեցող բնակիչներ Բնակարանների և Քաղաքաշինության Զարգացման Վարչության (ԲՔԶՎ) կողմից ֆինանսավորում ստանալու համար: Ներքո հաշվեցին այդպիսի եկամուտ ունեցող բնակիչների թիվը ընտրված տարածքներում որոշելու համար թե այդ տարածքներից որը զարգացնելու դեպքում ավելի շատ նման եկամուտ ունեցող բնակիչներ կօգտվեն և այդպիսով տարածքներից որը ամենաշատը կօգտվի այդ ծրագրից:

Այսպիսով, հավասարությունը մարտկոցից ծառայելով առավելապես ամենա կարիքավորներին և ապահովելով մեծամասնությանը ամենաշատ բարիքներով:

Միջիգան նահանգի Դեյտրոիտ քաղաքում, տեխնիկական դպրոցի մի խումբ բարձր դասարանների ուսանողներ օգտագործել են ԱԻՏ-ը տեսնելու թե ինչպիսի կապ կա կապարե խողովակների (և ջրի մեջ կապարի առկայության հնարավորության) ու կրթական առաջադիմության միջև:

ԱԻՏ-ը, որպես գնահատման միջոց

ԱԻՏ-ի հմուտ ծրագրավորողը կարող է նաև օգտագործել համակարգը գույքի արժեքի վրա շրջապատող տարածքում տեղի աւնեցած վաճառքների ազդեցությունը ավտոմատացնելու համար: Ըստ էության ԱԻՏ-ը կարող է կիրառվել որպես փորձագետ համակարգ գնահատման գործընթացը ավտոմատացնելու համար: Նման աշխատանքի արժեքը կլինի այն, որ աշխատակազմը կկարողանա ցուցադրել քաղաքացիներին, թե ինչպես նմանարիպ բնակելի տարածքներում կատարվող նմանարիպ վաճառքները կարող են նմանարիպ ազդեցություն ունենալ նմանարիպ հողակտորի վրա: Կամ թույլ տվեք քաղաքացիներին ինքնուրույն հեղափոխել այդ համակարգը: Նման ցուցադրումը ապացուցում է, որ համակարգը արդարացի է:

ԵՐԵՒԱՅԻ ԵՎ ԸՆՏԱՆԻՔԻ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ Կալիֆորնիայի Սան Դիեգո քաղաքում, ԱԻՏ-ի տեխնոլոգիաները օգտագործվում են որոշելու համար այն շրջանները, որտեղ երեխաների նկատմամբ դաժան վերաբերմունքի ամենամեծ թվով դեպքերն են գրանցվել, այնուհետև աշխատանքներում ներգրավում են որոշումներ

կայացնողներին, որպեսզի քննարկեն, թե որտեղ պետք է հնարավոր նոր շինությունները (բնակարաններ, խորհրդարանական կենտրոններ) տեղակայել:

Օգտագործելով փոստային ինդեքսների ZIP-կոդերի հաշվետվությունների տվյալների հավաքածուները մարդահամարի քարտեզագրված տվյալների հետ, երեխաների ծառայությունների բյուրոն ի վիճակի է գտնելու այն շրջանները, որոնք խառը տարրեր են պարունակում (օրինակ, միայնակ ընտանիքների շեշտակի աճ, ակոհոլի չարաշահում և աղքատություն), որոնք ապագայում հանգեցնելու են չարաշահումների բարձր մակարդակի և արհամարհության:

Ջեորջիա նահանգի Սավանա քաղաքում ԱԻՏ-ը օգտագործվել է գեոկոդավորելու ոճրագործությունների զոհերի, անչափահասների հղիության, մանկական մահացության, վեներական հիվանդությունների և անչափահասների հանցագործությունների հասցեները: Ներքո այս տվյալները խմբավորվել են ներքին մակերևույթում գտնվող աղքատության վերաբերյալ մարդահամարի տվյալների, հանցագործությունների քաղաքային տվյալների ու լքված սեփականությունների և դպրոցների դասերի ձախողումների տվյալների հետ: Քարտեզների ցուցադրման արդյունքում Սավանայի “Ապագա Երիտասարդների կազմակերպությունը” ի վիճակի է մարնանշել քաղաքային այն շրջանները, որտեղ սոցիալական խնդիրները տենդենց ունեն համախմբվելու: “Ապագա Երիտասարդների կազմակերպության” ծրագրերը կենտրոնացված են այստեղ և այստեղ ևս նոր ընտանիքի կենտրոն է կառուցվել: Քարտեզի ցուցադրումները հաճախակի են օգտագործվում, որպես միասնական համայնքային ջանքերի կատարվող որոշված սոցիալական քայքայման դեմ:

Ռոդ Այլենդ նահանգի Պրովիդենս քաղաքում ԱԻՏ-ն օգտագործվել է որոշելու այն 10 քաղաքային բնակելի տարածքները, որտեղ պետք է տեղակայվեն համայնքային ընտանիքային կենտրոնները: ԱԻՏ-ի վարչությունը նույնպես օգտագործել է դրոցական համակարգի տվյալները որոշելու այն շրջանները, որտեղ հատուկ կարիք ունեցող, դպրոցները լքած և Անգլերենը, որպես երկրորդ լեզու ուսումնասիրող դպրոցականներ են ապրում: Դպրոցների տնօրենները ստեղծել են քարտեզներ, որտեղ նշված են հանրային, մասնավոր և շահույթ չհետապնդող ծառայություններ մատուցող կազմակերպությունները, որոնք տեղակայված են իրենց դպրոցների մոտակա շրջակայքում:

Երեխաների խնամքի ծառայությունների բացթողումները բացահայտելու համար այս քարտեզը քննում է Կալիֆոռնիա նահանգի Բակերսֆիլդ քաղաքում CalWORKS երեխաների բաշխվածությունը, կապված երեխաների խնամքը ապահովող արտոնագրված մարմինների հետ: Փոստալիկ (ZIP) կոդերի օգտագործման փոխարեն, որը համամասնական չէ իր չափերով և բնակչության թվով, տվյալները վերլուծվում են օգտագործելով մեկ քառակուսի մղոնի վրա խտության մեթոդը: Այս մակարդակի վերլուծությունը ապահովում է կարիքների ավելի լավ ներկայացում:



ՄԱՆՐԱԾԱՆ ԱՌԷՏՐԻ ԱՇԽԱՏԱԿԻՑՆԵՐԻ ՆԱՎԱՔԱԳՐՈՒՄ Պրովիդենս քաղաքը նույնպես ԱԻՏ է օգտագործում, որպեսզի հավաքագրի նոր առևտրի կենտրոնների վարձու աշխատակիցներին այն շրջանների համար, որոնք ճանաչվել են որպես թերի սպասարկվող: (Նայիր գլուխ 6–ում գտնող “Մանրածախ առևտրի զարգացման խրախուսումը” սյունակը Թենեսի նահանգի Բարլեթ քաղաքում ԱԻՏ-ի օգտագործումը մանրածախ աշխատակիցների հավաքագրման համար):

ԳՐԱԴԱՐԱՆԱՅԻՆ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ Թենեսի նահանգի Բարլեթ քաղաքի գրադարանային խորհուրդը օգտագործում է ԱԻՏ-ը, որպեսզի պլանավորի գրադարանային ցանցի ընդլայնումը նոր զարգացած շրջանների համար: Այդ շրջաններ տեղափոխված նոր մարդկանց քանակը և տեսակը (օր.՝ երիտասարդ ընտանիքներ, միայնակ պրոֆեսիոնալներ) օգնում է գրադարանային խորհրդին որոշելու թե արդյոք նոր գրադարանի կարիք կա թե ոչ (կամ արդյոք շարժական գրադարանը բավարար կլինի), որքան մեծ պեյք է այն լինի և ինչ տեսակի գրքեր ու ռեսուրսներ բարձր պահանջարկ կունենան:

Սոցապահովության ծառայության մատչելիության բարելավում

Վիրջինիա նահանգի Ֆեդրալ քաղաքում և Մինեսոտա նահանգի Դակոտա շրջանում ԱԻՏ-ի վերլուծություն է կատարվել՝ որոշելու այն հեռավորությունը, որ հաճախորդները պեյք է անցնեն ծառայության կենտրոն հասնելու համար: Ֆեդրալ քաղաքում մարդիկ սննդի կտրոն ստանալու համար ստիպված էին երկար հերթեր կանգնել: Ներթերի գոյացումը բացառելու նպատակով շրջանի տեղական ինքնակառավարման մարմինները որոշեցին կտրոնների բաշխումը կազմակերպել պարենային խանութներում, հարցը միայն այն էր, թե որ խանութներում պեյք է դա արվեր: Որպես նախնական քայլ, ԱԻՏ-ի անձնակազմն իրականացրեց հաճախորդների հասցեների փոխանցման մուտքագրում և դրանց կողավորում: Այս քարտեզի վրա նշվեցին բոլոր հնարավոր պարենային խանութներն իրենց շրջակա տարածքներով: Այնուհետև համակարգի միջոցով հաշվարկվեց յուրաքանչյուր խանութի կողմից սպասարկվող տարածքում ապրող հաճախորդների թիվը և այն խանութները, որոնց ցուցանիշն ամենաբարձրն էր, ընտրվեցին որպես բաշխման կենտրոններ:

Ֆերրֆաքսում ԱԻՏ-ը կիրառվում է նաև ավելի փոքր տարածքներում ծառայությունների ոլորտի վերակազմավորման համար: Այս ամենի միտքը բնակելի տարածքում բայրացական և հարմար ծառայության ստեղծումն է:

Ֆերրֆաքսում ԱԻՏ-ը կիրառվում է նաև այն մարդկանց բացահայտման համար, ովքեր տվյալ ծառայությունից օգտվելու իրավունք ունեն, սակայն անտեղյակ են դրա մասին: Օրինակ՝ մարդահամարի տվյալներն օգտագործելով՝ տեղական ինքնակառավարման մարմիններն ի հայտ բերեցին գյուղական բնակավայրերում ապրող բազմաթիվ քաղաքացիների, որոնք Քաղաքաշինության նախարարությունից բնակարանների հարկացման երաշխավորագրեր ստանալու իրավունք ունեին:

Ի վերջո, Ֆերրֆաքսում սկսվել է ծառայությունների ոլորտի բարեփոխումների պլանավորում՝ առաջին հերթին փորձելով պարզել, թե որքանով աշխատանքների, տրանսպորտային ծառայությունների և մանկապարտեզների աշխարհագրությունը կարող է նպաստել նպաստառուների աշխատանքի տեղավորման հարցին: Օրինակ՝ այն մոտակա տարածքներում, որոնք առաջին հերթին պետք է կրեն բարեփոխումների ազդեցությունը, նշվեց երեխաների խնամքի կենտրոնների ու տրանսպորտային երթուղիների, ժամանակացույցերի ու նշանակետերի մաքսիմիզացիան: Պարզվեց, որ որոշ համայնքներ կամ ընդհանրապես չեն սպասարկվում, կամ էլ սպասարկումը շատ սահմանափակ է: Ավելին, երբ քարտեզի վրա նշվեցին հնարավոր աշխատատեղերը, պարզվեց, որ դրանք հիմնականում երեկոյան կամ գիշերային հերթափոխի աշխատանքներ էին – մի ժամանակ, երբ մայրերի համար դժվար է իրենց երեխաներին խնամքի հանձնել կամ էլ օգտվել տրանսպորտից: ԱԻՏ-ի միջոցով փորձեր են արվում գտնելու տրանսպորտային համակարգի բարելավման և երեխաների խնամքի նոր կենտրոնների ստեղծման լավագույն տարբերակները:

Դիմում դրամաշնորհների համար

Շատ համայնքներում ԱԻՏ-ը կիրառվում է աջակցելու Քաղաքաշինության նախարարության կամ այլ դրամաշնորհների համար դիմում ներկայացնելու ուղղությամբ:

Օրինակ՝ Կալիֆորնիա նահանգի Օնտարիո քաղաքում ԱԻՏը կիրառվում է առանձին համայնքների հասարակական ցուցանիշների և այլ տվյալների (աղմուկի, աղտոտման մակարդակի, գրաֆիտի և այլն) ինտեգրման համար՝ երկու հիմնական

նպատակով. առաջին՝ դրամաշնորհների պրամադրման հնարավորությունը բացահայտելու, երկրորդ՝ բնակելի փարաճքի անհամապատասխանության դեպքում քաղաքացիներին հնարավորինս մաքցելի կերպով բացատրելու համար, թե դրամաշնորհի պրամադրումն ինչու հնարավոր չէ: Օրինակ՝ չափազանց աղքատ բնակելի փարաճքներին դրամաշնորհի որոշ տեսակներ չեն պրամադրվում, քանզի այն կապվում է նվազ վարձար վիճակում գտնվող հարակից բնակավայրի հետ: ԱԻՏ-ը հստակեցնում է այս կարգի հարաբերությունները, տեղական բնակավայրերին դրամաշնորհների պրամադրման գործընթացում համապատասխանության սահմանումը դարձնում է ավելի անաչառ:

Արվանյա Ծրագիրը ԱԻՏ-ն օգտագործել է պետական ձեռնարկության գոյու օրինականացման համար մրցակից փարաճքների սահմանման նպատակով: Ձեռնարկության գոյու նախնական առաջարկում նշվել էին միայն ծայրահեղ աղքատ շրջանները, որոնք համապատասխանում էին դրամաշնորհ ստանալու համար: ԱԻՏ-ի վրա հիմնված վերլուծությունը որոշիչ հիմնավորում պրամադրեց, որպեսզի պետական օրենսդիր մարմինը թույլ տա աղքատ քաղաքային փարաճքների մասնակցությունը ձեռնարկության գոյու համար դրամաշնորհի մրցույթին:

Քաղաքացիների մասնակցությունը և ժողովրդավարական գործընթացները

Ընտրական տեղամասերի սահմանների վերաբաժանում

Բազմաթիվ քաղաքներ, ադմինիստրատիվ վարչական միավորներ (շրջաններ) և նահանգներ կիրառել են ԱԻՏ-ը ընտրական փարաճքների վերաբաշխման նախագծերի մշակման համար, որը համապատասխանում է մեկ մարդ - մեկ ձայն չափանիշին և զգայուն է փոքրամասնություններին վերաբերող հարցերի նկատմամբ: Ընտրական տեղամասերի սահմանների վերանայումը պահանջում է տեղում եղած նախագծի մանրակրկիտ գնահատում և փոփոխությունների առաջարկ: Այս նպատակով ԱԻՏ-ը շատ հարմար է:

Օրինակ՝ Չիկագոյի հարավում գտնվող համայնքում, ԱԻՏ –ի վերլուծությունը օգտագործվել է հիմնականում աֆրոամերիկացիներից բաղկացած փարաճքի ստեղծման համար: (Նարկ է նշել, որ չնայած լատինաամերիկյան բնակչությունը իր քանակով հավասար էր աֆրոամերիկյան բնակչության քանակին, բայց համայնքի մեջ ավելի հավասարաչափ էր տեղաբաշխված և այդ պատճառով հնարավոր չեղավ

սպեղծել մի թաղամաս, որտեղ լափինաամերիկյան բնակչությունը մեծամասնություն կազմեր):

Չնայած դպրոցների միջև բաշխվածության հարցերը հիմնականում գնում են քաղաքական վերաբաշխմանը զուգահեռ, դրանք երբեմն կարող են նաև խաչաձևվել: Օրինակ՝ երկրի որոշ վայրերում դպրոցները սկսել են կիրառել «դպրոցի ընտրության» սկզբունքը: Այս փորձերն ունենում են ընտանիքներին թույլ է տրվում իրենց երեխաներին ուղարկել երկու և ավելի դպրոցներից որևիցե մեկը:

Տեղամասերի սպեղծման համար օգտագործվող արդյունավետության, արդարացիության և համայնքի կենսունակության չափանիշները հնարավոր չէ լավ մեկնաբանել կամ հիմնավորել: Օրինակ՝ երբ ԱԻՏ-ն օգտագործվեց, Մասաչուսեթս նահանգի Նյութաուն քաղաքում դպրոցների տեղամասերի քարտեզագրման համար առաջին անգամ բացահայտվեց հանրության փորձաքային մոտեցումը դպրոցների ընտրության հարցում: Քաղաքացիներին և քաղաքական գործիչներին զարմանք պարճառեց և՛ հնարավոր փորձերի ընտրության թիվը, և՛ ի հայտ եկած դրանց մոտավոր տեսքը, չափը և դպրոցների մասնաշենքերից դրանց հեռավորությունը: ԱԻՏ-ի միջոցով մշակված քարտեզների հիման վրա հանրությունը միգուցե վերանայի դպրոցների փորձերի իր ընտրությունը:

Ընտրողների սպասարկումը

Արագ աճող քաղաքներում կամ այնտեղ, ուր փոփոխվում է տեղամասերի բաշխվածությունը, մարդիկ հաճախ մոռանում են, թե ուր պետք է գնան իրենց ընտրությունը կատարելու համար:

Գրադարաններն ու ընտրողների գրանցման գրասենյակները հեղեղվում են հեռախոսազանգերով: Ներկայումս Օնտարիոյում, Կալիֆորնիա, ընտրողների հարցին, թե ուր պետք է գնալ ընտրելու, արագ պատասխանելու համար օգտագործվում է ԱԻՏ-ը: ԱԻՏ-ի միջոցով մարդիկ կարող են նաև ստանալ փվյալ փորձի քարտեզը, առկա ուղղորդող նշանների ցանկը, որոնք կարող են օգնել գտնելու ընտրական տեղամասի ճիշտ տեղը: ԱԻՏ-ի փվյալների բազան կարող են հուշել քաղաքացիներին, թե արդյոք նրանք գրանցված են, թե ոչ:

Օնտարիոյում վերջերս կայացած ընտրությունների ժամանակ ընդամենը երկու հոգի կարողացան երեք ժամվա ընթացքում պատասխանել 480 հեռախոսազանգի: Եթե ընդունենք, որ առանց արագ պատասխան ստանալու հնարավորության մարդիկ

կզրկվեին իրենց անհրաժեշտ փողեկավորությունից, ապա կարելի է ասել, որ ԱԻՏ-ը օգնեց աջակցել ժողովրդավարությանը՝ ավելի մեծ թվով մարդկանց բերելով ընտրափարածք:

Մասնակցություն հանրային որոշումների կայացման գործում

Արդարությունը պահանջում է, որ մարդիկ քաղաքականության վրա ազդելու հավասար հնարավորություններ ունենան: Ավելին, ենթադրվում է, որ այն հարվածը, որն ավելի մեծ ազդեցություն պետք է կրի քաղաքականության փոփոխություններից, պետք է նախօրոք զգուշացվի դրանց մասին և շարժառիթներում համեմատաբար ավելի մեծ հնարավորություն պետք է ստանա ազդելու վերջնական որոշման կայացման վրա:

Օրինակ՝ երբ փողեկային ինքնակառավարման մարմինները փոխադրվում են քաղաքում կամ վերաբաժանում են գոփինների, շարժառիթներ պահանջում են, որպեսզի կառավարությունը համապատասխան փողեկավորություն փորձադրի այն քաղաքացիներին, որոնց վրա պետք է փարածվի այդ որոշումը՝ նրանց հնարավորություն փախուցնելու որոշման կայացման գործընթացին: Տարբեր նախագծեր փարբեր կերպ են սահմանում հիշեցումների ներկայացման պահանջները: Տեխասում փողեկային ինքնակառավարման մարմինները պարտավոր են հիշեցումներ ներկայացնել յուրաքանչյուրին, ով վերաբաժանվող փարածքից 200 ուրնաչափ փրամագծով որևիցե սեփականության փեր է հանդիսանում: Այլ նախագծերում, կառավարությունը հիշեցումները պետք է ներկայացնի միայն այն քաղաքացիներին, որոց սեփականությունը սահմանակից է փոխադրածի հետ: Բոլոր դեպքերում ԱԻՏ-ի կիրառումը հնարավորություն է փախուցնելու հիշեցումների ներկայացման գործընթացը:

Տարածքների ըստ գոփինների բաժանման և վերաբաժանման հարցի լուծման փամանակ ԱԻՏ-ն ինքը կարող է ազդել որոշումների կայացման գործընթացի վրա: Քաղաքապետարանի ներկայացուցիչները ԱԻՏ-ի միջոցով մշակված փարբերների դիփարկման փամանակ, որոնք ներկայացնում են փոխադրած գոփին 200 ուրնաչափ փրամագծով շրջակա փարածքի հետ միասին, նրանք անմիջապես կարող են պարկերացում ստանալ փոխադրած սեփականափերերի թվի և նրանց սեփականության չափերի վերաբերյալ: ԱԻՏ-ի մենեջերներից մեկը նշում է, որ նման

մոտեցման դեպքում քաղաքապետարանի ներկայացուցիչները հաշվի են առնում ԿՊՎ-ի գոտում յուրաքանչյուր սեփականատիրոջը պատկանող փարածքի չափը և ավելի մեծ կշիռ են տալիս ավելի մեծ հողատերերի կարծիքին:

Շրջակա միջավայրի պահպանման գործակալությունը (ՇՄՊԳ) ԱԻՏ-ը կիրառում է ընչազուրկ բնակչության վրա փարածքների օգտագործման հնարավոր ազդեցությունն ուսումնասիրելու և հասկանալու նպատակով: Օրինակ՝ 9-րդ ռեգիոնի գրասենյակը մշակել է Լոս Անջելեսի քարտեզներ, որոնք ներկայացնում են քաղաքի այն շրջանները, որտեղ ապրում են հիմնականում փոքրամասնություններն ու ցածր եկամուտ ունեցող մարդիկ, ինչպես նաև այն վայրերը, որտեղ մեծ է վտանգավոր արտանետումների հավանականությունը:

ՇՄՊԳ-ի հեռանկարային նպատակը փարածքների օգտագործման վերաբերյալ պլանների մշակման ժամանակ շրջակա միջավայրի պահպանության տեսանկյունից արդարացի որոշումների կայացման հարցում տեղական ինքնակառավարման մարմիններին օգնության փորձառությունն է:

ՇՄՊԳ-ի կարճաժամկետ նպատակները հետևյալն են՝ կազմել մատչելի և վստահելի քարտեզներ, օգնել համայնքներին, ոչ առևտրային և իրավաբանական կազմակերպություններին շրջակա միջավայրի պահպանության արդարադատության և փարածքների օգտագործման նախագծերի փոփոխման գործերի համար հավասարի տեղեկատվություն փոխանցելով: ՇՄՊԳ-ի կողմից այս կարգի կազմակերպություններին այնպիսի յուրահատուկ տեղեկատվության փոխանցումը, որը սովորաբար տրվում է միայն տեղական ինքնակառավարման մարմինների ներկայացուցիչներին, մեծապես նպաստում է քաղաքացիների ավելի ռացիոնալ և արդյունավետ մասնակցությանը: Նամարեղ բանակցությունների և քաղաքականության մշակման ժամանակ հասարակությունն ու կառավարությունը կարող են աշխատել՝ ելնելով խնդրի միևնույն հիմնական ըմբռնման սկզբունքից:

Անցանկալի օբյեկտների տեղակայում

Մի շարք տեղական ինքնակառավարման մարմիններ շրջակա միջավայրի պահպանության վրա ազդեցության չափանիշներից ելնելով աղբահանության վայրերը որոշելու համար վարձում են փորձառու ճարտարագետ խորհրդատուների՝ փորձելու հանրության ընդդիմությունը կարարված ընտրության վերաբերյալ:

Ինչպես ցույց է տալիս հանրային մենեջերների փորձը, միայն փնտրական կամ շրջակա միջավայրի պահպանության արդյունավետությունը հաշվի առնելը չի կարող հանգեցնել ոչ պիտանի փարածքների օգտագործման հարցերի բարեհաջող կառավարմանը:

Շրջակա միջավայրի պահպանության արդարություն

Շրջակա միջավայրի պահպանության արդարության շարժումը ծագել է մի շարք հեղափոխությունների արդյունքում, որոնք ի հայտ բերեցին շրջակա միջավայրի վրա վրանգավոր ազդեցություն ունեցող օբյեկտների տեղակայման անարդարությունը: Այս ուսումնասիրությունների առաջին ալիքը օգտվում էր այնպիսի պարզ տվյալներից, ինչպիսին է օրինակ, քաղաքացու բնակավայրի և վրանգավոր օբյեկտների տեղակայման վայրի փոստային ինդեքսների համադրումը՝ նպատակ ունենալով բացահայտելու դրանց փարբերակված ազդեցությունը էթնիկ խմբերի վրա: Ավելի ուշ կատարված ուսումնասիրությունները նույն հարցին պատասխանելու համար օգտվել են ԱԻՏ-ի հնարավորություններից:

Շրջակա միջավայրի պահպանության արդարության հարցի բարդությունը իր հերթին բազմաթիվ մեղադրանքների ալիք է առաջացնում հեղափոխողների դեմ: Օրինակ՝ եթե նույնիսկ վրանգավոր օբյեկտների ազդեցությունը բնակչության վրա հավասարապես չէ բաշխված, պարճառներն այնքան էլ ակնհայտ չեն: Որոշ դեպքերում շրջակա միջավայրն աղտոտող արդյունաբերական օբյեկտներն են տեղափոխվում փոքրամասնություն կազմող քաղաքացիների բնակելի փարածքները, իսկ մյուս դեպքերում փոքրամասնություն կազմող քաղաքացիներն են տեղափոխվում վրանգավոր գոտիներ: Ենթադրվում է, որ Շրջակա միջավայրի պահպանությանը վրանգ ներկայացնող օբյեկտների աղտեցությունը կարող է հավասարակշռվել այլ, օրինակ, առևտրային զարգացման, աղմկոտ, մեքենայաշար ճանապարհների նվազ ազդեցությամբ: Ինչնից, թվում է, որ իրականում ճիշտ հակառակն է տեղի ունենում. ցածր եկամուտ ունեցող փոքրամասնությունների ներակայացուցիչներն ավելի մեծ թվով ամեն կարգի անցանկալի օբյեկտների ազդեցությանն են ենթարկվում՝ բաներ, վերականգնողական հաստատություններ, հիմնական տրանսպորտային մայրուղիներ, հոգեբուժարաններ, բնակելի փարածքներում առևտրային կազմակերպությունների ներխուժում, ինչպես նաև լքված և ամայի փարածքներ:

Անհրաժեշտ է նաև ցուցաբերել անաչառություն վրանգ ներկայացնող օբյեկտների տեղակայման հարցում: Չնայած ԱԻՏ-ի մոդելավորումն օգտագործվել է քաղաքական

գործիչներին համոզելու փորձասական, շրջակա միջավայրի պահպանության և հանրային կենսունակության շահերի նշանակությունը նման օբյեկտների փեղակայման հարցում, այն մոդելների թիվը, որոնք ընդգրկում են անաչառության սկզբունքը, բավականին սակավ է:

Դյուքի Նամալսարանից Դուգլաս Լոբերը մշակել է ԱԻՏ-ի փեղակայման այնպիսի մի մոդել, որը ներառում է և՛ հասարակական, և՛ շրջակա միջավայրի պահպանության գործոնները: Լոբերի մոդելը ենթադրում է հակառակ հարաբերություն աղբահանման առաջարկվող վայրից քաղաքացու բնակավայրի հեռավորության և առաջարկվող փարբերակի նկատմամբ նրա ընդդիմության միջև:

Օրինակ՝ ըստ Լոբերի մոդելի առաջարկվող վերամշակման գործարանից 8 մղոն հեռավորության վրա ապրող բնակչի ընդդիմանալու հավանականությունը մոտ 25 փոկոս է: Տարբեր կարգի օբյեկտների կառուցման համար փարածքների օգտագործման ընդդիմության կանխատեսման բանաձևերը ևս փարբեր են: Լոբերը նշում է նաև, որ ընդդիմության վրա կարող են ազդել նաև այլ աշխարհագրական փոփոխական մեծություններ, ինչպես օրինակ, թե որքան է բնակչի սեփականության փարածքից փվյալ վայրի փեսանելիությունը:

Տարիներ շարունակ փվյալ հասարակության մեջ ապրած ղեկավարը նույնիսկ ներըմբռնմամբ կարող է գուշակել քաղաքականորեն ընդունելի և ոչ ընդունելի փարածքները: Լոբերի մոդելը կարող է կիրառվել ներըմբռնման հաստատման համար, սակայն այն ավելի օգտակար է այն դեպքերում, երբ մենեջերը այնքան էլ ծանոթ չէ փվյալ հասարակությանը: Լոբերի մոդելը կարող է կիրառվել դասական եղանակով շրջակա միջավայրի պահպանության փեսանկյունից փեղակայման փարբեր վայրերի հարմարավետության վերլուծության քաղաքական կենսունակությունը բացահայտելու համար:

Բացի այն, որ մենեջերները պետք է հաշվի առնեն հարցի քաղաքական և շրջակա միջավայրի պահպանության կողմը, նրանք միաժամանակ չպետք է մոռանան նաև կայացվող որոշումների համար իրենց բարոյական (եթե ոչ, իրավաբանական) պարասխանավորության մասին, այսինքն կայացվող որոշումները պետք է լինեն արդարացի ու անաչառ բոլոր քաղաքացիների համար: Կարելի է սահմանել հավասարության և արդարության երկու հիմնական մոտեցում:

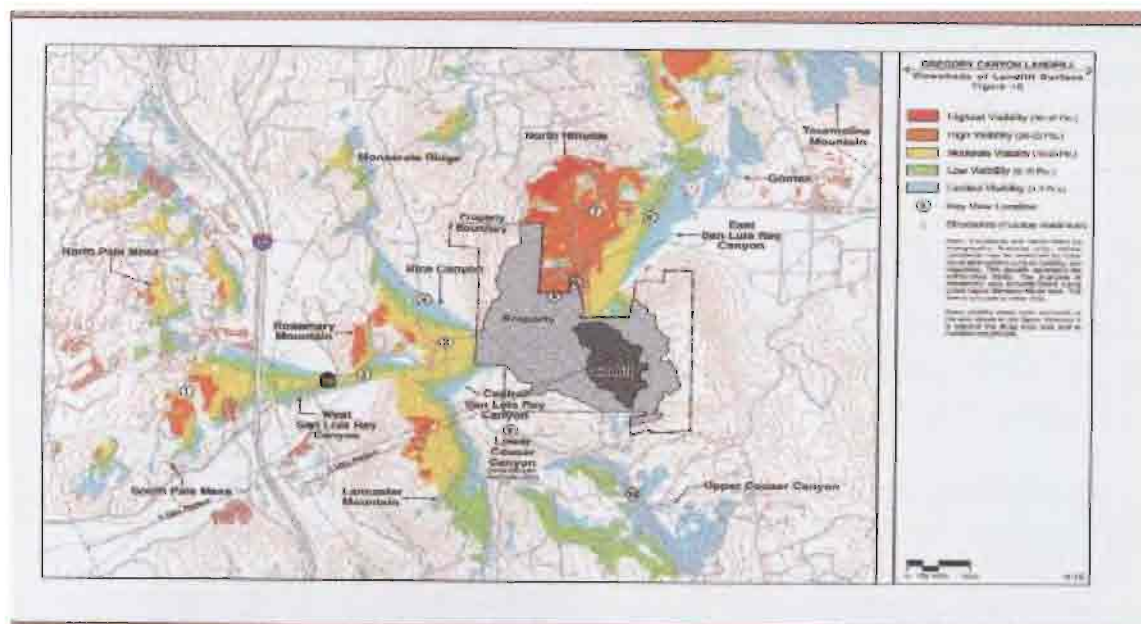
Պրակտիկ (ուրիշիտար) հավասարություն (արդարություն), երբ շեշտը դրվում է «ամենաշար քարիքները ամենամեծ թվով մարդկանց համար» ապահովելուն, որը

հիմնականում արտացոլում է գործընթացների մեծամասնական սկզբունքով առաջընթացը:

Իրավական հավասարություն (առադարություն) սկզբունքը հիմնված է նյութական, իրավական և այլ փարրերի նկատմամբ հավասար իրավունքների անձեռնմխելիության գաղափարի վրա, որն անհարաժեշտ է ազատության և երջանկության հասնելու համար: Հավասարության իրավական մոտեցումը փորձում է մշակել որոշումների կայացման կանոններ և չափանիշներ, որոնք կարող են օգնել այն մենեջերներին, որոնք համեմատաբար ավելի թույլ կգրնվեն: Մենեջերներն անդրադառնում են հավասարության իրավական մոտեցմանը՝ անապահով խավին պաշտպանելու նպատակով քաղաքական ավելի դժվար ճանապարհ ընտրելիս:

Հավասարության վերոհիշյալ երկու մոտեցումները հնարավոր է պարկերել քարտեզագրմամբ. պրակտիկ մոտեցումը թելադրում է անցանկալի օբյեկտների փեղակայումը խիտ բնակեցված վայրերից որքան հնարավոր է հեռու: Այս մեթոդը հնարավորինս մեծ թվով մարդկանց հնարավորություն է տալիս ապրել անցանկալի օբյեկտներից հեռու: Մինչդեռ իրավական մոտեցումը քարտեզագրման լեզվով հնարավոր է արտահայտել հետևյալ կերպ. «բոլորն ունեն հավասար իրավունքներ, և անհրաժեշտ է ընտրել ամբողջ բնակավայրից հնարավորինս ամենահեռու տարածքները»:

Այս քարտեզը մշակվել է որպես Սան Դիեգո շրջանում տեսանելիության ուսումնասիրության մի մաս, որը հաշվարկում էր Գրեգորի շրջանի աղբահանման վայրի տեսանելիությունը շրջակա համայնքներից: 50 տարբեր կետերից հաշվերկներ կատարելուց հետո պատրաստվեց ձախ կողմում պատկերված քարտեզը, որտեղ կարմիր և դեղին գույներով նշված են ամենաբարձր տեսանելիության տարածքները, իսկ կապույտով՝ ամենացածր:



Պրակտիկ մոտեցմանը հեղինակական լինելու նպատակով մոդելը կարող է օգտագործվել փարաձաշրջանի բնակչության խտության փոփոխություններն ուսումնասիրելով ընտրել առավել նոսր բնակեցված փարաձքները: Իրավական մոտեցմանը արձագանքելու համար մոդելը պետք է հաշվարկի հեռավորությունները և ընտրի բնակավայրերից առավել հեռու գտնվող փարաձքները:

Երբեմն նպատակահարմար է լինում միավորելու այս երկու մոտեցումները: Օգտվելով արդարության սահմանումների համադրումից և համապատասխան ԱԻՏ հնարավորություններից՝ Լոբերի մոդելը կարող է գտնել, օրինակ, «բնակչության կենտրոնացման վայրից 1.6 կմ (1 մղոն) հեռավորության վրա գտնվող 280 փարաձքներ, հեռավորություն, որի դեպքում ընդդիմանալու հավանականությունը 18 տոկոսից ցածր է»:

Չնայած ԱԻՏ-ի Լոբերի մոդելը բավականին մեծ առավելություն է փափաքադականության մշակման գործում, մոտեցումը դեռևս կարիք ունի որոշակի հստակեցման: Օրինակ՝ երբ ընդհանուր առմամբ հասարակության նախապատվությունների վերաբերյալ փոփոխությունները հավաքվում և ավելի բարձր են դասվում անհատ քաղաքացիների նախապատվությունից և ապա ընդգրկվում ԱԻՏ մոդելում, ապա սխալվելու հնարավորություն է առաջանում (տես իրականությունից մեկ օրինակ էջ 146, Գլուխ 8 սյունադրվածքում):

Ավելին, շրջակա միջավայրի պահպանության արդարության կողմնակիցները անհրաժեշտ են համարում հաշվի առնել բնակչի ամբողջ կենսական փորձի վրա անցանկալի օբյեկտների ազդեցությունը: Նմանափայ օբյեկտների փարաձքների վերաբերյալ գոյություն ունեցող փոփոխությունների համախմբումն ու կիրառումը ԱԻՏ-ի վրա հիմնված վերլուծությունների համար հանդիսանում է մեկ քայլ առաջ արդարացի քաղաքականության մշակման գործում:

Այս գլխում կատարված մեջբերումները կատարվել են հեղինակ գրականությունից՝

¹Douglas J. Lober, “Resolving the Siting Impasse: Modeling Social and Environmental Locational Criteria with a Geographic Information System,” *Journal of the American Planning Association*, vol. 61, no. 4 (1995), pp. 482-496.

²Also called a Rawlsian approach to equity (after John Rawles), judicial equity involves “maximizing the worth to the least advantaged of the complete scheme of equal liberty shared by all.” John Rawles, *A theory of Justice* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1971).

³ Lober, p. 488.

⁴ Ibid, p. 489.

ԻՆՖՈՐՄԱՑԻՈՆ ՏԵԽՆՈԼՈԳԻԱՆԵՐԸ ՏԵՂԱԿԱՆ ԻՆՔՆԱԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐՈՒՄ³⁹

Թարգմանիչ և խմբագիր՝ Արամ ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ

Գլուխ 1

Տեխնոլոգիական առաջընթաց

Մեզանից ոմանք, ովքեր աշխատում են տեղական ինքնակառավարման մարմինների ինֆորմացիոն տեխնոլոգիաների (ԻՏ) ոլորտում կարող են հիշել այն ժամանակաշրջանը, երբ ԻՏ-ների առաջընթաց գոյություն չուներ: 1970-ական և 1980-ական թթ-ին շատ տեղական ինքնակառավարման մարմիններ մեքենագրական մեքենաներից և արիֆմոմեթրից (հաշվողական մեքենա) այն կողմ ինֆորմացիոն տեխնոլոգիաներ քիչ էին օգտագործում: Տեղական ինքնակառավարման մարմիններում տվյալների համակարգերը հաճախ փնտրվում էին դրսի ֆիրմաները կամ կառավարության առավել մեծ բաժինները և միայն տեղական ինքնակառավարման մի քանի աշխատակիցներ էին հիացած դրանց կիրառությամբ:

Բայց քսանմեկերորդ դարում անհնար է խուսափել տեղական ինքնակառավարման մարմիններում տեխնոլոգիայի կիրառումից- համարյա ամբողջ տեղական ինքնակառավարման աշխատակազմը ստիպված է կիրառել ինֆորմացիոն տեխնոլոգիաները իրենց աշխատանքը կատարելու համար: Ավելին տեխնոլոգիային ուղեկցում են նոր հրամայականներ՝ նոր ի հայտ եկող տեխնոլոգիաների օգտագործում, ինչպես օրինակ՝ էլեկտրոնային հաղորդակցություն:

Այս նոր միջավայրում տեղական ինքնակառավարման մարմիններում որոշում կայացնողները պետք է տեխնոլոգիայի կիրառությունից շատ բան հասկանան և բարձրագույն մակարդակի փորձառություն ունենան, որպեսզի կարողանան կիրառել ԻՏ-ների արդյունավետ մենեջմենտը իրենց կառավարման մարմինների համար: Այս գիրքը ուսուցանելու է տեղական ինքնակառավարման մարմինների պաշտոնյաներին, թե ինչպես վարվել տեխնոլոգիայի կառավարման առաջընթացի հետ:

³⁹ Աղբյուրը՝ Jerome A. Schulz. “The Technology Challenge.” *Information Technology in Local Government: A Practical Guide for Managers*, 3-14. Copyright . 2001 by the International City/County Management Association. This translated Armenian edition is published by permission of  ICMA. All rights reserved.

Ի՞նչ պետք է մենք ուսումնասիրենք այս գլխում

Գլուխ 1-ը ներկայացնում է ԻՏ-ների խնդիրները՝ քննարկելով

- Այս գրքի նպատակները
- Ի՞նչ է ԻՏ
- Տեղական ինքնակառավարման մարմիններում ԻՏ-ների համառոտ պատմությունը
- Տեխնոլոգիայի անխուսափելի առաջընթացը
- Վերափոխումների (անցումային փոփոխությունների) իրականացումը
- ԻՏ-ների մենեջմենտի օգնությունը
- ԻՏ-ների կառավարման լավագույն փորձառությունները

Այս գրքի նպատակները

Այս գիրքը նախատեսված է տեղական ինքնակառավարման մարմինների աշխատակազմի՝

- ԻՏ-ների լրիվ կամ կես դրույքով աշխատակիցների համար
- Կառավարության, ընտրված (օրինակ՝ քաղաքագլուխները) կամ նշանակված (օրինակ՝ գյուղապետերը) գործադիր մարմինների համար
- Շրջանի /աղմինիստրատիվ փարածքային միավոր/, քաղաքի, գյուղի կամ շրջկենտրոնի խորհուրդների կամ մինիստրությունների անդամների համար
- Վարչական, ֆինանսական, աուդիտի և բյուջեով զբաղվող աշխատակիցների համար
- Թեժ գծի ղեկավարների և բաժանմունքի աշխատակիցների համար այնպիսի բնագավառներում, ինչպիսիք են՝ ոստիկանությունը, մարդկանց համար նախատեսված ծառայությունները, պլանավորումը
- Տեղական ինքնակառավարման մարմիններին ԻՏ-ների ծառայություններ մատուցող բազմաթիվ գործարար շրջանակներում ներգրավված աշխատակիցների համար
- Նամախարանական մակարդակով Նանրային կառավարման դասախոսների և ուսանողների համար,

որոնց անհրաժեշտ է հասկանալ, թե ինչ է տեխնոլոգիան և ինչպես կարելի է այն կառավարել:

Այս գիրքը՝

- Տեղական ինքնակառավարման մարմիններում ԻՏ-ների կառավարման գործնական խորհուրդներ է կազմակերպել, կենտրոնացնելով ԻՏ-ների կառավարման լավագույն հմտությունների վրա
- Նահանգների և բարձրաստիճան պաշտոնյաների փոխարեն մաքնանշում է առավել փոքր քաղաքային տեղական ինքնակառավարությունների և ադմինիստրատիվ տարածքային միավորների կարիքները: Այնուամենայնիվ, մենք դեռ հիշատակելու ենք բարձրաստիճան այրերին մեր օրինակների մեջ, քանի որ իրենց խոշոր ռեսուրսներով նրանք կարող են առաջինը լինել նոր տեխնոլոգիական կիրառությունների ներակայացման մեջ: Ինչ նրանք անում են այսօր յուրաքանչյուրը կուգենա անել մի քանի տարի հետո:
- Տալիս է արժեքավոր խորհուրդներ ԻՏ-ների լրիվ դրույքով աշխատող մենեջերների ու աշխատակազմի համար, ինչպես նաև նրանց համար, ում անհրաժեշտ է ԻՏ-ների լրիվ աշխատանքային օրվա օգնությունը: Այս գիրքը կարող է մասնավորապես օգտակար լինել կես դրույքով աշխատող մենեջերների համար, որոնք այլ պարավորությունների հետ միասին պարասխաանարու են նաև ինֆորմացիոն տեխնոլոգիաների համար:

Այս գիրքը նաև ձեռնարկ է տեխնոլոգիաների կիրառման մասին հանրային կառավարման դասընթացների բակալավրի կամ մագիստրոսի աստիճանի մեկ կիսամյակի համար: Այն բաժանվում է երեք գլխավոր բաժինների՝

1. Տեխնոլոգիայի օգտագործում՝ պլանավորում, կազմակերպում, ծրագրի կառավարում և գնումներ:
2. Տեխնիկական և ծառայողական խնդիրներ՝ յուրահատուկ տեխնոլոգիայի կառավարումը համակարգչային սարքավորումներում, ծրագրերում և ցանցերում, ինչպես նաև սրանց վերաբերվող ծառայություն այս տեխնոլոգիաներն օգտագործողներին օգնելու նպատակով:
3. Տեխնոլոգիայի կիրառությունները՝ տեղական ինքնակառավարման մարմիններին հատուկ տեխնոլոգիայի կառավարում, օրնակ՝ հողային համակարգեր, մարդկանց մատուցվող ծառայությունների կիրառություն և այլն:

Կայուն կերպով ջանք է գործադրվում կառավարման լավագույն հմտությունները որոշելու համար, որոնք այնուհետև համառոտակի ներկայացվում են յուրաքանչյուր գլխի վերջում: Շատ գլուխներ ունեն նաև բաժին, որտեղ քննարկվում է, թե ուրիշներն ինչ են անում և յուրաքանչյուր գլուխ վերջանում է լրացուցիչ գրականության ցանկով,

որտեղ զեւրեղված են ինտերնետային կայքերը, պարբերական մամուլը, մասնագիտական ասոցիացիաների և գրքերի անունները:

Այս գրքի աղյուսակներն ու սխեմաները կարող եք բեռնաթափել ICMA ինտերնետային կայքից (<http://bookstore.icma.org/suppl/it>): Դրանք կարող եք օգտագործել որպես տրանսպարանտներ կամ լսարանային պրեզենտացիաների համար օգտագործել սլայդների ցուցադրման մեջ:

Ի՞նչ է Ինֆորմացիոն Տեխնոլոգիան

Իր կարճ պատմության ընթացքում ԻՏ-ն բազմաթիվ անուններ է ունեցել: Դրանցից մի քանիսը կոպիտ պատմական կարգով զեւրեղված են այսպեղ՝

- Տվյալների մշակում
- Էլեկտրոնային տվյալների մշակում
- Նամակարգչային ծառայություններ
- Ինֆորմացիոն համակարգեր
- Ինֆորմացիոն ռեսուրսների կառավարում
- Ինֆորմացիոն ծառայություններ
- Կառավարման ինֆորմացիոն համակարգեր
- Բիզնես ինֆորմացիոն տեխնոլոգիա
- Ինֆորմացիոն տեխնոլոգիա

Այս գիրքը հիմնականում քննարկում է համակարգչային տեխնոլոգիան, մի փոքր հեռախոսային տեխնոլոգիան: Կա նաև մի փոքր ինֆորմացիա ռադիոյի մասին:

Նամակարգչային ծառայություններ տերմինը լավագույն ձևով բացատրում է այս ֆունկցիայի աշխատանքը, այն է՝ ապահովել բազմազան ծառայություններ համակարգչային կիրառության համար: Սակայն Ինֆորմացիոն տեխնոլոգիա տերմինը թվում է նշված տերմինների մեջ ամենաժողովրդականն է և մենք այս գրքում կօգտագործենք միայն այս տերմինը:

Կուզենայինք ձեզ մի խորհուրդ տալ: Մոդայիկ բառերի պատմությունը շատ փոփոխական է, ԻՏ-ների պատասխանատու աշխատակազմը ամեն անգամ արդյունաբերությունում որևէ նոր ճյուղ հայտնաբերելուց փոփոխում է ԻՏ-ների գործառնության անունը, որը էական ոչինչ չի ավելացնում, բայց շփոթության մեջ է գցում մարդկանց և նոր ծախսերի պարճառ է դառնում, այդ անունները գրվում են գրենական պիտույքների, նշանների և այլնի վրա: Այնուամենայնիվ մի

անհանգստացեք, մարդիկ կհասկանան թե դուք ինչը նկատի ունեք, եթե անգամ անցյալ փարվա փերմինը օգտագործեք:

Ի՞նչ է ԻՏ-ն

Ինֆորմացիոն տեխնոլոգիան սովորաբար ներառում է բոլոր ներոհիշյալ կետերը՝

- ✓ Անհատական համակարգիչ, փափիչներ և դրանց վերաբերող համակարգչային ծրագրեր
- ✓ Մեծ հիմնական համակարգիչներ, ֆայլի սերվերներ և այլ տեսակի գլխավոր համակարգիչներ
- ✓ Համակարգչային ցանցեր
- ✓ Հեռախոսներ և հեռախոսային ենթակառուցվածք
- ✓ Ռադիո հաղորդակցություն
- ✓ Տվյալների համակարգեր և համակարգչային ծրագրեր (օր.՝ կազմակերպության ֆինանսական համակարգը)
- ✓ Պատկերի և գրանցումների կառավարում
- ✓ Արդյունաբերությանը հատուկ տեխնոլոգիա (օր.՝ AFIS մաքրահեղուքների, բժշկական, E-911)

ՏԵՂԱԿԱՆ ԻՆՔՆԱԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ԻՏ-ԵՐԻ ՀԱՄԱՌՈՏ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆԸ

Արագ ուսումնասիրենք ԻՏ-ների պարմությունը տեղական ինքնակառավարման մարմիններում, որպեսզի կարողանանք հասկանալ, թե ինչպես ենք հասել այսօրվա և որտեղ կարող ենք հայտնվել հետագայում: Սա անելը դժվար չի լինի, որովհետև պարմությունը կարճ է:

Այն առաջին դեպքը, որը նշանավորեց ժամանակակից համակարգչային դարաշրջանի սկիզբը բիզնեսի և կառավարության համար, հավանաբար մի համակարգչի առաջին կոմերցիոն վաճառքն էր ու առաքումը: Վաճառողը Ունիվակ Կորպորացիան էր, գնորդը՝ ԱՄՆ-ի Մարդահամարի Բյուրոն, տեղի ունեցավ այդ դեպքը 1951 թ-ին:

Ներառյալ է, որ չնայած այն ընդհանուր կարծիքին, թե կառավարությունը եղել է ընկնում բիզնեսից համակարգչային կիրառության մեջ, ԻՏ-ի պարմությունը համառորեն ցույց է փալիս, որ կառավարությունը այդ հարցում լիդերի դերում է

հանդես գալիս: Նամաշխարհային երկրորդ պարերազմի արդյունքում Ֆեդերալ կառավարությունը ֆինանսավորեց համակարգիչների զարգացումը, ծրագրավորման լեզուների սրանդարացումը, ինչպես օրինակ՝ Քոբոլի լեզուն, ինտերնետի վաղ շրջանի զարգացումը և դրա հեքազա քարածումը, ապահովեց նաև այն յուրօրինակ հեքազոքության ֆինանսավորումը, որը առաջնորդեց մեզ դեպի մեր այսօրվա օգքազործողի գրաֆիկական ինտերֆեյսիը Windows-ի օպերացիոն համակարգի և մկնիկի օգնությամք:

Առաջին գլխավոր համակարգչի առաքումը նշանավորեց համակարգչային դարաշրջանի սկիզբը: 1950-ական և 1960-ական թթ-ին խոշոր բիզնեսները և մի քանի խոշոր քեղական ինքնակառավարման մարմիններ բառացիորեն գնեցին մեծ լայն էկրան ունեցող համակարգիչները և սկսեցին փորձարկումներ անել հասականալու համար թե ինչես կարող են օգքազործել այդ գործիքը: Վաղ կիրառություններից են ֆինանսական համակարգերի և գույքահարկերի մշակումը :

Քանի որ ծախսերը մեծ էին, միայն խոշոր կազմակերպությունները կարող էին իրենց թույլ քալ գբաղվել այս փորձարկումներով: Անգամ ամենաէժան համակարգիչը, որը իրականում ուներ շաք ավելի փոքր հզորություն, քան ժամանակակից անհաքական համակարգիչը, արժեր հարյուր հազարավոր, եթե ոչ միլիոն դոլար, որի պարճառով բացի խոշորագույն կառավարման մարմիններից մյուս բոլորը գրկված էին համակարգիչ ունենալու հնարավորությունից:

Մի քանի փոքր քեղական ինքնակառավարման մարմիններ կարող էին աշխաքել այս համակարգիչներով, սակայն ուրիշների հեք համաքեղ աշխաքելու եղանակով: Թե՛ մասնավոր սեկքորի բիզնեսը, թե՛ որևէ խոշոր կառավարման միավոր, ինչպես օրինակ՝ ադմինիսքրաքիվ քարածքային մարմինը, պլանավորող հանճաժողովը կամ նահանգի պեքական գործակալությունը հնարավորություն էին քալիս փոքր ինքնակառավարման մարմիններին օգքվել իրենց համակարգիչներից քվյալների հեք կապված գործընթացների համար: Շաք քեղերում նմանօրինակ ծառայությունները շարունակվում են : Օրինակ՝ որոշ ադմինիսքրաքիվ քարածքային մարմիններ ապահովում են իրենց քաղաքային ինքնավար մարմինների գույքահարկերի քվյալների մշակումը և այլ կիրառություններ: Գլուխ 3-ը կաքամի այսօրինակ գործընթացների մասին:

Նամակարգիչների զարգացման վաղ ժամանակաշրջանում հիմնական համակարգիչները քերմինալներ չունեին կամ դրանք սակավ էին և սովորաքար կիրառում էին խմբային մշակումներ: Օգքազործողները քվյալներ էին մուքքագրում թղթային ֆորմանների օգնությամք, որոնք կողավորվում էին ուրիշների կողմից

պերֆորացիայի (punch cards) կամ պերֆոժապավենների վրա հիմնական համակարգչի մեջ լցնելու համար; հիմնական համակարգչից ամբողջ ելքային ինֆորմացիան սրացվում էր պապագրված հաշվեպվությունների տեսքով:

Այս ամենը այնքան նոր էր, մանավանդ տեղական ինքնակառավարման մարմինների համար, որ եթե որևէ կառավարման մարմին ուզենար որևիցե տվյալ կիրառել նա պետք է պատվիրեր մշակել մի պատվերային համակարգ (custom system), որը ծրագրավորված էր լինելու միայն այդ կառավարման մարմնի համար: Այսօր, իհարկե, համակարգչային ծրագրերից շատերը կոմերցիոն փաթեթների կիրառություններ են: Տեղական ինքնակառավարման մարմիններին այսօր, նամանավանդ փոքր միավորներին, խորհուրդ է տրվում խուսափել պատվերային ծրագրավորումից (custom development) բացառությամբ ամենառազմավարական կիրառությունների, որոնց մասին քննարկել ենք ներքևում:

Բազմաթիվ խոշոր ինքնակառավարման մարմիններ շարունակում են օգտագործել հիմնական համակարգիչի (mainframe) տեխնոլոգիան: Բայց 1970-ական թթ-ից երկու նոր տեխնոլոգիաներ են ի հայտ եկել: Մեկը՝ համակարգչում տերմինալների ավելացումն է, որպեսզի հնարավորություն ունենանք աշխատանքը իրականացնել on-line: Երկրորդը՝ նոր տեխնոլոգիան մինի համակարգիչներն են, կամ ինչպես մեր օրերում հաճախ անվանում են՝ միջին դասի համակարգիչները:

Մինի համակարգիչը սկզբնական հիմնական համակարգչի նման համակարգիչ է, բայց փոքր չափերով և գնի առումով փոքր տեղական ինքնակառավարման մարմինների համար մատչելի: 1970-ական թթ-ի վերջին և 1980-ական թթ-ի սկզբին մինի համակարգիչ համակարգերը իրենց մեջ ներառան նաև այնպիսի գործառնությունների փաթեթներ, որոնք ապահովում էին օրինակ՝ հարաբերականորեն նոր տեքստի էլեկտրոնային մշակումը (word processing):

Որոշ դեպքերում, մինի համակարգիչների վրա մատակարարները տվյալների կիրառությունը միավորեցին և դարձրեցին օրինակ՝ հարկերի էլեկտրոնային մշակում և այնուհետև տրամադրեցին այս ամբողջական համակարգը կամ ինչպես անվանում են պարասպի կիրառությունը: Պարասպի կիրառությունները լավ եղանակ էին տեղական ինքնակառավարման մարմինների համար, որոնք այս ճանապարհով հնարավորություն ստացան ձեռք բերել ԻՏ-ի հմտություններ, միակ սահմանափակումն այն էր, որ պարասպի կիրառությունը ներառում է իր մեջ միայն մեկ եզակի կիրառություն կամ հնարավոր է նաև գրասենյակային գործառնություններ:

1979 թ-ին Apple Computer-ը սկսեց վաճառել լայն մասսաների համար մատչելի իր առաջին կոմերցիոն միկրոհամակարգիչները՝ Apple II; և 1982 թ-ին IBM

կորպորացիան երևան հանեց իր անհատական համակարգիչը, որը մեր այսօրվա անհատական համակարգիչների մեծ մասի ուղղակի նախահայրն է: Անհատական համակարգիչը նպաստեց համակարգչի օգտագործման դեմոկրատիզացիային - այն միջին մակարդակի մենեջերները, որոնք փանը օգտագործում էին Apple կամ անհատական համակարգիչներ շատ ավելի քիչ սկսեցին ԻՏ-ների աշխատակիցներին համարել որպես փեխնոլոգիայի սուրբ հոգևորականության անդամներ, որոնց հայտարարությունները չէին վիճարկվում:

Անհատական համակարգչի օգտագործման օրինակը սկսեց մի գաղափար սրել՝ որի մասին մենք հիմա շատ չենք խորհում - բոլոր ինֆորմացիոն աշխատակիցները պետք է ունենան իրենց անհատական համակարգիչները դրված իրենց սեղանների վրա: Իրականում դա փնտրեց մի քանի փարի, մի փոքր պրոպագանդա, մի փոքր ֆինանսավորում այս նպատակին հասնելու համար; ավելի վաղ համակարգիչները օգտագործում էին համարել կամ հայրնվում էին միայն պաշտոնյաների սեղաններին:

1980-ական թթ-ը նաև ականաբետ եղան համակարգչային ցանցի ընդլայնմանը: Ավելի վաղ հիմնական համակարգիչներն ու միկրոհամակարգիչները և նրանց տերմինալները օգտագործում էին մասնագիտացված մալուխներ (կաբելներ) և պատենտավորված (սեփականության իրավունքով) միացնող սարքեր, որոնք օգտագործվող համակարգչի արտադրողի անձնական սեփականության խորհրդանիշն էին հանդիսանում:

Երբ երևան եկան անհատական համակարգիչները, նրանք սկզբում աշխատում էին իրարից առանձին ռեժիմով, դա փնտրեց մինչև 1980-ական թթ-ի վերջը, երբ ի հայտ եկավ անհատական համակարգիչների լոկալ ցանցի փեխնոլոգիան (LAN): Մինչև 1990-ականները համարյա բոլոր անհատական համակարգիչները ցանցով միացվեցին, իսկ մնացած խոշոր համակարգիչներն ու միկրոհամակարգիչները կցվեցին անհատական համակարգիչների ցանցին՝ եզակի ինստիտուցիոնալ ցանց ապահովելու համար: Մինչև 1990-ականների սկիզբը համարյա բոլոր կառավարման մարմինները հնարավորություն ստացան օգտվելու համակարգչային ծառայություններից: 1993 թ-ին Միջազգային քաղաքի/շրջանի կառավարման ասոցիացիան հարցում անցկացրեց և հայրնաբերեց, որ որոշակի տեսակի ներքին համակարգչային համակարգ գոյություն ունի 250,000 և ավելի բնակչություն ունեցող քաղաքներում՝ 100 տոկոսով, 25,000 –ից 250,000 բնակչություն ունեցող քաղաքներում՝ 99 տոկոսով, 25,000 –ից ցածր բնակչություն ունեցող քաղաքներում՝ 94 տոկոսով:¹

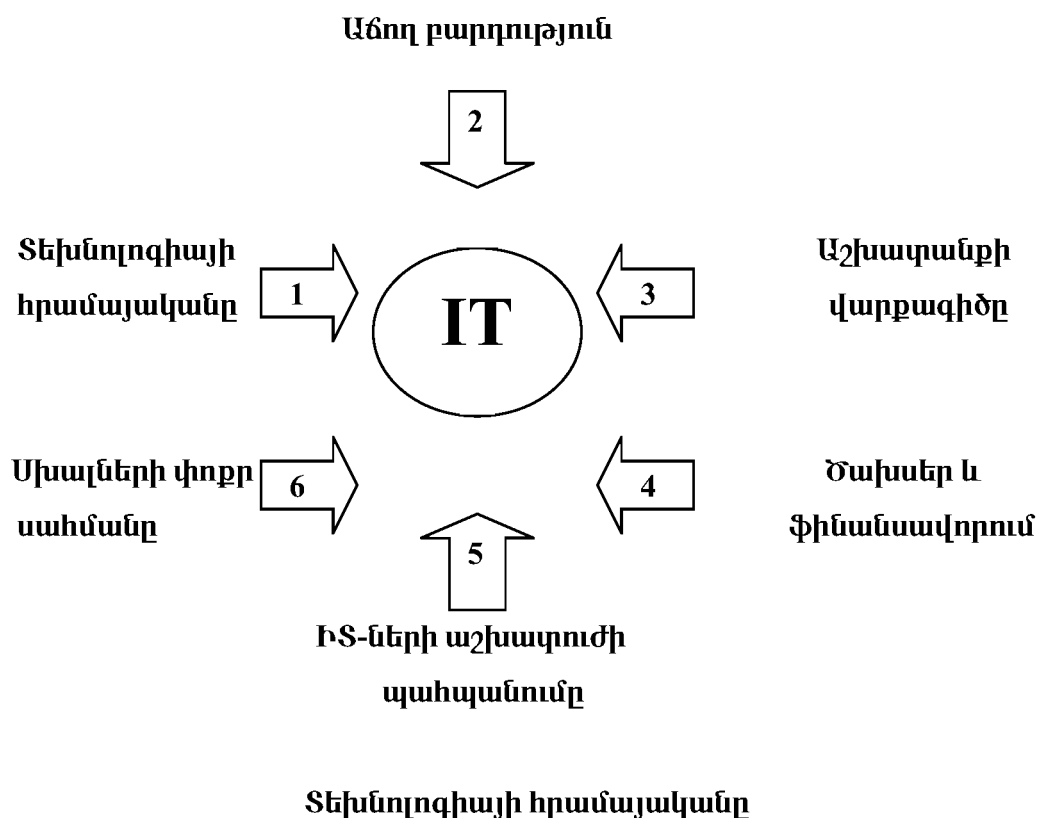
1990-ական թթ-ներին տեղի ունեցած դրական զարգացումներից մեկն էլ տեղական ինքնակառավարման մարմիններին ծառայություններ մատուցող համակարգչային ծրագրերի արդյունաբերության հասունացումն էր: Պատվերային ծրագրային ապահովման (custom software) փոխարեն, տեղական ինքնակառավարման մարմինները կարող էին գնել ֆինանսական համակարգեր և այլ համակարգեր՝ մշակված հատուկ տեղական ինքնակառավարման մարմինների համար և ոչ թե բիզնեսի մի որևէ ճյուղի նպատակի համար:

Քսանմեկերորդ դարի սկզբին ամենակարևոր առաջխաղացումը, իհարկե, էլեկտրոնային հաղորդակցման հրամայականն է, տես՝ գլուխ 10, Էլեկտրոնային կառավարություն:

Տեխնոլոգիայի անխուսափելի առաջընթացը

Վեց գլխավոր ուժեր ձևավորում են տեղական ինքնակառավարման մարմինների ԻՏ-ի համակարգը և այնուհետև բխեցնում են կառավարության մարմինների ռազմավարությունները այդ ԻՏ-ները կառավարելու համար: Դրանք ցուցադրված են նաև Պատկեր 1.1-ում:

Պատկեր 1.1



Ինչպես բիզնեսում այնպես էլ տեղական ինքնակառավարման մարմիններում ղեկավարությունն ու աշխատակազմը աշխատում են այն հրամայականի ներքո, որ բավական է մի ինչ-որ նոր տեխնոլոգիա դառնա մարջելի նրանք պարտաստ են անմիջապես ընդունել այն: Կողմնակի մարդիկ հաճախ հավատում են, որ ԻՏ-ների աշխատակազմի անդամներն իրենք են ստիպում նոր տեխնոլոգիաներ ձեռք բերել: Բայց մի հերաքրքիր հերազոտության արդյունքում պարզ դարձավ, որ ծրագրի մենեջերներն են և ոչ թե ԻՏ աշխատակազմը, որոնք ճնշում են գործադրում նոր տեխնոլոգիաներ ձեռք բերելու հարցում: Օգտագործողի պահանջարկը ԻՏ-ների շարժիչ ուժն է (առաջընթացի պարճառը):²

Աճող բարդություն

Տեխնոլոգիան, որի տեղակայումն ու պահպանումը իրականացվում է ԻՏ-ների աշխատակազմի կողմից, օրեցօր աճում է իր ծավալով և բարդությամբ: ԻՏ-ների աշխատակազմը հիմա պետք է ավելի շատ ֆունկցիաներ կառավարի, քան՝ անցյալում, և դա անի կազմակերպության մեջ ավելի շատ մարդկանց համար: Եվ ամեն անցնող տարվա հետ անհատական համակարգիչների համար կիրառվող տեխնոլոգիան ավելի է բարդանում: ԻՏ-ների աշխատակազմը պետք է շարունակաբար ընդլայնի իր գիտելիքներն ու հմտությունները, որպեսզի կարողանա պահպանել կազմակերպության տեխնոլոգիական համակարգերը:

Աշխատանքային վարքագիծ

Կար մի ժամանակ, երբ ԻՏ-ների աշխատակազմը իրենից ներկայացնում էր մի բարձր սուրբ հոգևորականություն, որը կարող էր տեխնոլոգիան վարել այնպես ինչպես ինքը հարմար գտներ, առանց կազմակերպությունում որևէ մեկի կարծիքը հարցնելու: Բայց այս ամենի վերջն եկավ այն ժամանակ, երբ մարդիկ սկսեցին օգտագործել իրենց անհատական համակարգիչները և հասկացան, որ համակարգիչները այնքան էլ կախարդական չեն, ինչպես թվում էին: Այսօր, ԻՏ-ները պետք է գործեն որպես տեղական ինքնակառավարման մարմինների աշխատանքի մի բաղկացուցիչ մաս, և ինչպես բոլորը ենթարկվեն նույն կանոններին: Օրինակ՝ ԻՏ-ների աշխատակազմը պետք է լինի արագ կողմնորոշվող և լավ մակարդակի ծառայություն ապահովի: Եթե մի ժամանակ մարդիկ հանդուրժում էին համակարգչի հետ կապված պրոբլեմները, ինչպես օրինակ՝ ֆայլերի սերվերի անսարքությունը, այսօր այդ հանդուրժողականության մակարդակը նվազել և հասել է գրեթե զրոյի: ԻՏ-

ների աշխատակազմից պարզապես ակնկալվում է աշխատել բոլորի նման և սարքավորումը գրեթե միշտ սարքին պահել:

Ծախսեր և ֆինանսավորում

Տեղական ինքնակառավարման մարմինները, որոնք գոյապետում են գույքահարկերի ու նմանաբան եկամուտների աղբյուրների շնորհիվ և աշխատում են հանրության սևեռում հայացքի տակ, պահանջում են ԻՏ-ներից ավելի շատ աջակցություն տեխնոլոգիաների, օգտագործողների և բարդությունների առումով առանց համամասնորեն բարձրացնելու իրենց կողմից տրամադրվող ֆինանսավորումները:

ԻՏ-ների աշխատուժի պահպանումը

Քանի որ մասնավոր սեկտորի տնտեսությունը շարունակում է բարձրություն հավաքել, այն կարող է թույլ տալ իրեն ԻՏ-ների աշխատակազմին պահանջներ ներկայացնել: Կառավարության ԻՏ-ների բաժինների համար շատ ավելի դժվար է անհրաժեշտ աշխատակազմի հավաքումն ու պահպանումը: Նամանավանդ կառավարության փոքր մարմինների համար աճող բարդությունները դժվարեցնում են բավականաչափ հմուտ աշխատակազմի պահպանման խնդիրը:

Վերափոխումների (անցումային փոփոխությունների) իրականացումը

Մի լրացուցիչ ուժ կարող է շուրջով թափ հավաքել, դա տեղական ինքնակառավարման մարմինների վրա գործադրվող ճնշումն է՝ տեխնոլոգիայի կիրառությունները օգտագործելու ուղղությամբ, ինչը մի փոփոխություն կլինի, որը կօգնի կառավարության մարմիններին հանրային ծառայությունները դարձնել առավել արդյունավետ: Նման վերափոխումը մասամբ ձեռք է բերվել այդ հարցին վերաբերվող կազմակերպչական և քաղաքական փոփոխությունները իրականացնելու մեծ ցանկության շնորհիվ:

Պատկեր 1.2

Անցումային գործընթացի փուլեր		Ի՞նչը կփոփոխի
Անցումային գործընթացի ասպիճան	5. Գործունեության վերասահմանում	Ծառայություններ, հաճախորդներ
	4. Ցանցի վերանախագծում	Փոխանակումներ հասարակության, կառավարության մարմինների և գործարարության հետ
	3. Գործընթացի վերանախագծում (օր.՝ վերակառուցում)	Կառավարության գործընթացների հոսքի կառուցվածքը
	2. Ներքին ինֆեզրացիա /միավորում/	Փոխանակումներ բաժինների միջև
	1. Գործընթացի բարելավում (օր.՝ Ընդհանուր որակի կառավարում TQM)	Ֆունկցիայի ներսում աճող բարելավումներ
Էֆեկտիվություն		Արդյունավետություն

Մինչև վերջերս ԻՏ-ները ընդհանուր առմամբ չեն առաջնորդվել կառավարությունում նման անցումային փոփոխություն իրականացնելու գաղափարով: Փոխարենը, Սոնալ Սենեվիրանսեն ցնցվել էր «պաշտոնական կառույցների և քաղաքական խմբավորումների ընդդիմադիր համառության առկայությամբ, երբ ԻՏ-ները ներկայացվել էին հանրային գործակալություններին»:³

Ինչևիցե, այս իրավիճակը կարող է փոխվել: «Ոչ թե էֆեկտիվությունը այլ արդյունավետությունն է պակասում մեր ծառայություններ մատուցող հասարակությունների մոտ», - ասում է հայրնի կառավարման հոգևոր առաջնորդ՝ Պիտեր Ֆ. Դրակերը:⁴ Տեղական ինքնակառավարման մարմինների ԻՏ-ների խմբերը

իրենց էֆեկտիվության փնտրությունների մեջ պետք է չմոռանան արդյունավետության մասին:

Պատկեր 1.2-ը ցույց է տալիս հինգ տիպի անցումային գործընթացներ՝⁵

- Գործընթացի բարելավման մեթոդներ, ինչպես օրինակ՝ Ընդհանուր Որակի Կառավարումը (Total Quality Management) - վարչությունում աշխատակազմի անդամները շարունակում են աճող բարեփոխումներ կատարել ֆունկցիայի մեջ
- Ներքին ինտեգրացիայի (միավորման) ջանքեր - աշխատակազմը հաղթահարում է վարչություն և բաժանմունք սահմանները և բարելավում է փոխանակումների գործընթացը վարչությունների միջև
- Գործընթացի վերանախագծման ջանքեր, ինչպես օրինակ՝ վերակառուցումը - աշխատակազմը փորձում է կազմակերպված ջանքերով հիմնավորապես վերանախագծել աշխատանքային հոսքերը, ներառյալ այն հոսքերը որոնք վարչությունները իրար հետ են կապում
- Ցանցի վերանախագծման ջանքեր - աշխատակազմը հաղթահարում է տեղական ինքնակառավարման մարմինների սահմանները այլ կառավարության մարմինների, գործարարության և մասնավորապես հանրության հետ փոխադարձ կապը վերանախագծելու համար
- Գործունեության վերասահմանման ջանքեր - աշխատակազմը վերաքննարկում է առաջարկված ծառայությունների և սպասարկված հաճախորդների խառնուրդը: Այս աստիճանում փոփոխություն կատարելու հնարավորությունը սահմանափակ է, որովհետև սովորաբար կառավարությունը պարտավորված է ամենափրական հաճախորդներին ապահովել ամենափրական ծառայություններով:

Տեղական ինքնակառավարման մարմինների ԻՏ-ների աշխատանքի «ներքին կառավարումը» ԻՏ-ների օգտագործումն է անցումային փոփոխություններին (վերափոխումներին) հասնելու համար, որը կհանգեցնի ավելի բարձր մակարդակի արդյունավետության: Իհարկե գործընթացի բարելավումը կարևոր է, բայց ներքին ինտեգրացիան, գործընթացի վերանախագծումը, ցանցի վերանախագծումը և գործունեության շրջանակի վերասահմանումը ավելի ու ավելի կարևոր են:

Այս վերափոխումների որոնումները կարելի է սկսել կազմակերպության ավելի լայն նպատակները խմբավորելով; սա ընդհանրապես ԻՏ-ների մենեջմենտում հեղուկ լավագույն մեթոդներից առաջինն է:

ԻՏ-ների մենեջմենտի Օգնությունը

Յուրաքանչյուր գլուխ պարունակում է Օգնություն բաժինը, որը վերաբերվում է այդ գլխի թեմային: Գրեթե բոլոր աղբյուրները թվարկված են իրենց էլեկտրոնային կայքերի անվանումների հետ: Նշախոսների համարներն ու փոստային հասցեները կարող եք համարյա միշտ ձեռք բերել կայքերի միջոցով:

Կազմակերպություններ

Մի քանի կազմակերպություններ կենտրոնացած են հանրային կառավարման խնդիրների վրա կամ մասնավորապես կառավարման մարմիններում տեխնոլոգիայի կիրառության վրա:

- Միջազգային քաղաքի/շրջանի կառավարման ասոցիացիա (International City/County Management Association (ICMA)) icma.org/
- Քաղաքների ազգային լիգա (National League of Cities (NLC)) www.nlc.org/
- Շրջանների (ադմինիստրատիվ տարածքային միավորներ) ազգային ասոցիացիա (National Association of Counties (NACo)) www.naco.org/
- Նահանգի գլխավոր ինֆորմացիոն պաշտոնյաների ազգային ասոցիացիա (National Association of State Chief Information Officers (NASCIO)) www.nascio.org/
- Նահանգային կառավարման ամերիկյան միություն (American Society for Public Administration (ASPA)) www.aspanet.org/
- Կառավարության ֆինանսական պաշտոնյաների ասոցիացիա (Government Finance Officers Association (GFOA)) www.gfoa.org/
- Նահանգային տեխնոլոգիաներ (Public Technology, Inc. (PTI)) pti.org
- Կառավարության կառավարման ինֆորմացիոն գիտություններ (Government Management Information Sciences (GMIS)) www.gmis.org/
- Քաղաքային և ռեգիոնալ ինֆորմացիոն համակարգերի ասոցիացիա (Urban and Regional Information Systems Association) www.urisa.org

Համալսարանական հաստատություններ և այլ կազմակերպություններ

Մի շարք համալսարաններում հանրային կառավարման ծրագրերը և նաև տեխնոլոգիայի մատակարարները ֆինանսավորում են հարուկ հաստատություններին կառավարման մարմիններում տեխնոլոգիայի կիրառության ուսումնասիրության համար:

- Կառավարությունում կիրառվող տեխնոլոգիայի կենտրոն, Ալբանի համալսարան, Նյու Յորքի պետական համալսարան www.ctg.albany.edu/
- Ջոն Բենեդու անվան Կառավարման դպրոցի Թոբմանի կենտրոնը, Հարվարդի համալսարան, Հանրային սեկտորում ռազմավարական հաշվողական և հեռահաղորդակցման ծրագիր www.ksg.harvard.edu/stratcom/
- IBM կորպորացիա, Էլեկտրոնային հաղորդակցման կենտրոն, Էլեկտրոնային կառավարության ինստիտուտ 204.146.146.253/
- Տեղական ինքնակառավարման մարմինների ինստիտուտ www.lgi.org/
- Կառավարության զարգացման ազգային ընկերություն www.npr.gov/
- Կառավարության վերանախագծման միություն www.alliance.napawash.org

ԻՏ-ների կառավարման պարբերականներ (տպագրված և online)

Կան մի շարք պարբերականներ ԻՏ-ների կառավարման խնդիրների վերաբերյալ, դրանցից մի քանիսը ընդհանուր թեմայով են, իսկ մյուսները վերաբերվում են տեղական ինքնակառավարման մարմիններին, կան նաև մի քանիսը ընդհանուր առմամբ հանրային կառավարման թեմաներով: Բոլոր թերթերը բացի *Համակարգչային աշխարհ (Computer World)*, *Հանրային կառավարման տեսություն (Public Administration Review)* և *Կառավարում (Governing)* թերթերից անվճար են և դրանց բովանդակության մեծ մասը նույնպես անվճար հիմունքներով զեպտեղված է նրանց կայքերում:

- Տեխնոլոգիան կառավարությունում www.govtech.net/
- civic.com www.fcw.com/civic/
- Համակարգչային աշխարհ www.computerworld.com/
- Գլխավոր ինֆորմացիոն պաշտոնյաներ www.cio.com/
- Հանրային կառավարման տեսություն www.aspanet.org/par/sumsma.htm
- Կառավարում www.governing.com/

Կայքեր և ցուցիչներ

Վերը նշված մի շարք կայքեր կամ կայքերի բաժիններ առաջարկում են օգտակար online կայքեր և ցուցիչներ՝

- Տեխնոլոգիան կառավարությունում ցուցիչ
www.govtech.net/onlineservices/govcenter/prodcenter/comp.shtm
- Տեխնոլոգիան կառավարությունում կապ
www.govtech.net/onlineservices/connections.shtm
- Կառավարման ամսագիր www.governing.com/tech.htm
- PTI կապ www.pti.org/links/index.html
- Կառվարական ցուցիչներ www.govworks.com/
- Ինֆորմացիոն խողովակ 50 նահանգ ցուցիչ
www.piperinfo.com/state/states.html
- ԻՏ-ների տերմիններ և ակրոնիմներ (բառակապակցության առաջին տառերը)
www.whatis.com

Գրքեր՝

- Կատերին Բարեթ և Ռիչարդ Գրին, Կառավարման բարելավում՝ Նանրային մենեջերները ինչպես կարող են վերահսկել ինֆորմացիոն տեխնոլոգիան (Washington, D.C., CQ Press, 2001):
- Գ. Դեյվիդ Գարսոն, Ինֆորմացիոն տեխնոլոգիան և համակարգչային կիրառությունները հանրային կառավարման մեջ, խնդիրներ և ուղղություններ (Hershey, Pa.: Idea Group Publishing, 1999):
- Ջոն Օ'Լունի, On-line տեղական ինքնակառավարման մարմիններ, Աշխարհացնելով ինտերնետը (Washington D.C., ICMA, 2000)

ԻՏ-ների կառավարման լավագույն փորձառությունները

Յուրաքանչյուր գլխում մաքնանշվում են մենեջմենտի լավագույն փորձառությունները: Առաջին, քննարկեք ընդհանուր առմամբ ԻՏ-ների մենեջմենտին վերաբերվող այս տաս լավագույն փորձառությունների ռազմավարությունը: Այս ռազմավարության տարբերակները նաև ցուցադրված են էջ 13-ի աղյուսակում:⁶

- Միավորեք ձեր ԻՏ-ների նպատակները և ծրագրերը ձեր կառավարության լայնադարձ կազմակերպչական նպատակների հետ: Այլ կերպ ասած, պարզեք թե ինչ է կազմակերպությունը ջանում անել և կիրառեք տեխնոլոգիան

որպեսզի կարողանաք օգնել բոլորին դա իրականացնելու: Մա կարող է դժվար լինել, եթե կառավարության մարմինների լայնածավալ ռազմավարական պլան գոյություն չունի, ինչպես և հաճախ պարահում է տեղական ինքնակառավարման մարմիններում: Եթե պլան չկա, ապա ստիպված եք լինելու շատ ջանք թափել, որպեսզի կարողանաք հայտնաբերել նպատակները վարչության մակարդակով և ապահովեք, որ ԻՏ-ները բարելավեն այդ նպատակները:

- Ծառայություն մատուցելու նպատակով, և ոչ տեխնիկական, արեք հնարավոր ամեն ինչ և պնդեք, որ գրեթե բոլոր ծրագրերը ուղղակի կապով սրանան իրենց վարձատրությունը: Կենտրոնացրեք ձեր նախագծի ռեսուրսները այնպիսի ծրագրերի վրա, որտեղ արդյունքը անմիջապես կբարձրացնի վարչության հնարավորությունները հանրությանը ավելի լավ որակի ծառայություններ ապահովելու գործում: Խուսափեք այն ծրագրերից, որոնք համեմված են տեխնիկական հեռագոյության և զարգացման գաղափարներով: Դուք այնքան մեծ կազմակերպություն չեք, որ կարողանաք ձեզ թույլ տալ զբաղվել նման հեռագոյական աշխատանքով, թող դրանով զբաղվեն ուրիշները և վայելեն այդ աշխատանքի հաջողության պարտիզները: Խուսափեք նեղ տեխնոլոգիական ուղղվածություն ունեցող ծրագրերից; վայելեք ձեր կյանքը տեղական ինքնակառավարման մարմինների իրական աշխարհում և ոչ թե տեխնոլոգիայի ձեր սեփական փոքր մոլորակում:
- ԻՏ-ների կառավարման և ԻՏ-ների ռեսուրսների տեղաբաշխման ժամանակ շեշտը դրեք արդյունավետ ծառայություն ապահովելու վրա և ճիշտ ձևով կրճատեք ծախսերը: Ծանր ու թեթև արեք ձեր ծախսերը հանրային ծառայությունների առաքելությունը ապահովող վարչությունների առումով, որոնց գործերով դուք զբաղվում եք, և խուսափեք ծախսերի գերկրճատումից, որը արդյունավետության անկման պարզառ կարող է դառնալ:
- Պարզեցրեք ձեր միջավայրը և օգտագործեք պարանդարտ գործելաոճ, որպեսզի կարողանաք որքան հնարավոր է մեկ տեսակի ուղղություն օգտագործել ձեր աշխատանքում: Օրինակ՝ խուսափեք ձեր ցանցային համակարգում օգտագործել Մայքրոսոֆթ ցանցի սերվերը Շենք Ա-ում և Նովել ցանցի սերվերը Շենք Բ-ում, քանի որ այս դեպքում ձեր աշխատակազմը ստիպված կլինի փրկապետել երկու տերբեր սերվերների: Նաև խուսափեք

այնպիսի փեխնոլոգիաներ կիրառելուց, որոնք ձեր միջավայրը ավելի կբարդացնեն, քան դա ձեզ անհրաժեշտ է: ⁷

- Խուսափեք թանկարժեք պարվերային ծրագրավորման նախագծից (custom development project) և օգտագործեք համակարգչային ծրագրերի կոմերցիոն փաթեթը, որը ներառում է բազմաթիվ գործընթացներ, հնարավոր է փոքր կառավարման մարմինների համար այն ներառի բոլոր գործընթացները: Եթե այնուամենայնիվ դուք ստիպված եք կատարել սահմանափակ պարվերային ծրագրավորում, ապա աշխատեք խելացիորեն ծախսել ձեր փողերը այն բնագավառներում, որոնք լավագույն ռազմավարական շահավետությունը կընձեռեն ձեզ: Սա նշանակում է, որ որոշ վարչություններ դուք չեք ներառի այդ ծրագրի մեջ, փոխարենը խնդրեք նրանց իրենց աշխատանքի համար օգտագործել կոմերցիոն արտադրանք, եթե դա կարելի է օգտագործել որպես այլընտրանք թանկ պարվերային ծրագրավորման փոխարեն: Խուսափեք երկարաժամկետ ծրագրերից: Եթե անհրաժեշտ ծրագիրը բավականին բարդ է և դրա իրականացման համար պահանջվում են փարիներ, ապա բաժանեք այն առանձին փուլերի, որ յուրաքանչյուր փուլի արդյունքը արագ երևա: Այս ձևով դուք նվազեցնում եք ձեր կախվածությունը իրար հետ հաջորդաբար կապված փուլերի հաջողությունից:
- Խուսափեք առաջինը լինելուց: Մի շարք մասնավոր սեկտորի արդյունաբերություններում գործարարության շրջանակները հայտնվում են այնպիսի մրցակցային միջավայրում, որ ստիպված են լինում նոր փեխնոլոգիաները պարզապես խլել հենց այն պահին, երբ նրանք հայտնագործվում են՝ հույս ունենալով, որ այդ փեխնոլոգիան ինչ-որ յուրահատուկ բան կունենա, որը իրենց մրցունակ ռազմավարական դիրք կապահովի: Լավ է հնչում, այնպես չէ՞, բայց կառավարությունում առավելություն է առաջադար դիրքից եր գտնվելը, որպես փեխնոլոգիաները ոչ միայն էժան են, այլ նաև փորձված են և սովորաբար աշխատում են:
- Տեխնոլոգիայի մեջ ներդրած ձեր գումարը արժեքավորեք պահպանելով սարքավորումը և համակարգչային ծրագիրը բավականին երկար ժամանակ: Բայց միևնույն ժամանակ մի պարփակվեք անցյալի մեջ: Նոգ փարեք, որ ձեր փեխնոլոգիան ժամանակի պահանջները բավարարի և ապահովի օգտագործողի սպասելիքները:

- Կազմեք ԻՏ-ների մի լավ ներքին աշխատակազմ և համագործակցության պայմանագիր կնքեք նախընտրելի մատակարար ֆիրմաներից (provider firm) մի նույնքան լավ կապալառու խմբի հետ:
- Պլանավորեք և արդյունավետ առևտուր արեք՝ ամբարելով անհրաժեշտ ռեսուրսները ձեր կառավարման մարմինների պահանջած տեխնոլոգիայի գոնե նվազագույն մակարդակը ապահովելու համար:
- Խուսափեք բյուրոկրատական քաջքշուկներից ձեր արդյունավետությունը բարձրացնելու համար: Ի տարբերություն մասնավոր սեկտորի ԻՏ-ների մենեջերների, կառավարության ԻՏ-ների մենեջերները սովորաբար չեն կարող ինքնուրույն և արագ գործել ու իրականացնել ԻՏ-ների հետ կապված աշխատանքները: Ընդհակառակը, կառավարությունում հարկ է լինում նախարարության կամ խորհրդի կողմից հավանություն ստանալ նոր ծրագրերի կամ քաղաքականության համար, դուք ստիպված եք լինելու հատուկ դիմումներ ներկայացնել ֆինանսավորման կամ ֆինանսավորման վերաբաշխման համար և նաև հնարավոր է հարկ լինի շատ ժամանակ ծախսել գնելու կամ վարձելու գործընթացների վրա: Լավ երկարաժամկետ ռազմավարությունը ձեր գործընթացները նորից կրկնելն է արագ գործելու ազատություն ստանալու համար և բյուրոկրատական քաջքշուկները հնարավորին չափ նվազեցնելը: Օրինակ՝ գնումները կազմակերպելու համար դասակարգեք ձեր պոտենցիալ գնումները ըստ մի քանի խոշոր դասերի (օր.՝ ԱՏ և դրանց վերաբերվող սարքավորումներ) այնուհետև սկսած սկզբից փնտրեք և գրեք ձեզ համար գերադասելի մատակարար յուրաքանչյուր դասի համար, որից հետո դուք կարող եք գնել այդ ամենը և դեռ մի փոքր էլ վերադիր ծախսերը կխնայելք:

Նուշաթերթիկ - ԻՏ-ների կառավարման լավագույն հմտությունները

- ✓ Միավորեք ԻՏ և կազմակերպչական նպատակները
- ✓ Շեշտը դրեք ծառայությունների և ոչ թե տեխնոլոգիաների վրա
- ✓ Ի նկատի ունեցեք ծախսերի նվազեցումը
- ✓ Պարզեցրեք ձեր միջավայրը
- ✓ Խուսափեք պարզերային ծրագրավորումից
- ✓ Խուսափեք առաջինը լինելուց

- ✓ Արժեքավորեք ձեր ծախսած գումարը
- ✓ Կազմեք ձեր ԻՏ-ների խումբը
- ✓ Ամբարեք ձեզ անհրաժեշտ ռեսուրսները
- ✓ Խուսափեք բյուրոկրատական քաշքշուկից

Այս փաստ լավագույն ռազմավարական փորձառությունները հող են նախապայարարում յուրաքանչյուր գլխում ներկայացված առավել նպատակային լավագույն փորձառությունների խմբի համար:

Նշումներ

¹ Donald F. Norris and Kenneth L. Kraemer, *Leading Edge Computer Use in US Municipalities* (Washington DC: ICMA, 1994) 1.

² Daniel T. Bugler and Stuart Bretschneider, “Technology Push or Program Pull: Interest in New Information Technologies within Public Organizations,” in *Public Management: The State of the Art*, edited by Barry Bozeman (San Francisco: Jossey-Bass, 1993), 275-293.

³ Sonal J. Seneviratne, “Information Technology and Organizational Change in the Public Sector,” in *Information Technology and Computer Applications in Public Administration: Issues and Trends*, edited by G. David Garson (Hershey, Pa.: Idea Group Publishing, 1999), 49.

⁴ Peter F. Drucker, *Management: Tasks, Responsibilities, Practices* (New York: Harper and Row, 1973), 138.

⁵ Vijay Chauhan of Gemini Consulting provided this concept.

⁶ Christopher Hoenig, *Information Technology: Best Practices can Improve Performance and Produce Results* (Washington, DC: US General Accounting Office, 1996).

⁷ Robert E. Dvorak et al., “Six Principles of High Performance IT,” *The McKinsey Quarterly*, No. 3, 1997, p 166.

ԳԼՈՒԽ 10

ԷԼԵԿՏՐՈՆԱՅԻՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ⁴⁰

Թարգմանիչ և խմբագիր՝ Արամ ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ

Ինտերնետի կիրուկ վերելքը ազատություն տվեց մի շարք հզոր ուժերի, որոնք սկսեցին ճնշում գործադրել ինչպես գործարար աշխարհի, այնպես էլ կառավարության վրա, որպեսզի նրանք արագ կերպով իրականացնեն ինտերնետին վերաբերվող տեխնոլոգիաները և օգտագործեն դրանք խոշոր շահույթներ ստանալու համար:

Ի՞նչ թեմաներ են քննարկվում այս գլուխում

Այս գլուխը բացահայտում է, թե ինչպես տեղական ինքնակառավարման մարմինները կարող են օգտվել Ինտերնետի և այլ հաղորդակցության տեխնոլոգիաների առավելություններից՝

- Ծառայության մատուցման վերափոխում՝ էլեկտրոնային կառավարության հնարավորությունների կիրառության միջոցով
- Էլ-կառավարության բաղադրիչ մասեր
- Էլ-կառավարության ծրագրի կառավարում
- Ծառայության մեթոդի բարելավումը
- Նանրային ինտերնետային կայքի մշակում
- Ներքին և արտաքին հաղորդակցություն
- Նանրային կրպակներ
- Թվային բաժանման կամրջում
- Ուղեցույց էլ-կառավարության աշխատանքի համար
- Էլեկտրոնային կառավարության լավագույն փորձառությունները

Ծառայության մատուցման վերափոխումը՝ էլեկտրոնային կառավարության հնարավորությունների կիրառության միջոցով

⁴⁰ Աղբյուրը՝ Jerome A. Schulz. "Electronic Government." *Information Technology in Local Government: A Practical Guide for Managers*, 127-150. Copyright . 2001 by the International City/County Management Association. This translated Armenian edition is published by permission of  ICMA. All rights reserved.

Այժմյան գործարարության գործունեությամբ զբաղվող ընկերությունները գտնվում են էլեկտրոնային կոմերցիայի կամ էլ-կոմերցիայի կիրառման միջոցով իրենց վերափոխման գործընթացի փուլում: Էլեկտրոնային կառավարությունը կամ էլ-կառավարությունը վերաբերում է կառավարությունում տեղի ունեցող էլեկտրոնային վերափոխմանը:

Էլ-կառավարությունը շատ արդյունավետ ծառայություններ կարող է մատուցել: Այն վերափոխումը, որը ԻՏ առաջացնում է տեղական ինքնակառավարման մարմիններում, հիմնականում տեղի է ունենում ցածր մակարդակների վրա - աճող բարեփոխումներ և վարչությունների միջև տվյալների փոխանակման բարելավում (տես՝ Աղյուսակ 1-2, 8-րդ էջի վրա): Ինչ վերաբերում է էլ-կառավարությանը, ապա այն խթանում է վերափոխման գործընթացը բարձր մակարդակների վրա, որոնք կապված են գործընթացի ուղղիների վերակառուցման, հանրության և ընկերությունների հետ արմատականորեն տարբեր փոխանակումների, և նույնիսկ նոր ծառայությունների և հաճախորդների հետ: Ջոն Օ'Լունին նշել է, որ դա մասամբ տեղի է ունենում էլ-կառավարության այն ունակության արդյունքում, որը թույլ է տալիս կարուկ կրճատել գործարքների ծախսերը և շատ փոխհարաբերություններ իրականացնել բավականին տարբեր եղանակներով:¹ Օրինակ՝ Արիզոնայի նահանգը պարզել է, որ վարորդական իրավունքը երկարացնելու վճարը կազմում է ընդամենը 2 դոլար վճարումը online տարբերակով կատարելու դեպքում և 7 դոլար՝ առձեռն:

Սակայն այս ամենը պահանջում է բազմաթիվ փոփոխություններ կատարել, հետևաբար որոշակի ժամանակ է պահանջում այս արդյունավետ գործընթացներին հասնելու համար: Ինդիանա նահանգի Մարիոն շրջանի Ինդիանապոլիս քաղաքը անդրադարձել է այն հարցին, թե ինչպես կառավարել այս վերափոխումը՝ սահմանելով ծառայության հինգ փուլեր իրենց ինտերնետային կայքի մշակման ընթացքում, որոնցից յուրաքանչյուրը իր հերթին հանգեցնում է վերափոխման ավելի բարձր մակարդակների²

- Փուլ 1: Օգտագործել ինտերնետային կայքը ընդհանուր, արդեն առկա տեղեկատվության տրամադրման համար, ինչպես օրինակ հեռախոսահամարների և հասցեների;

- Փուլ 2: Ծառայության հասանելիությունը մարզելի դարձնել, ինչպես օրինակ՝ առկա փաստաթղթերը կամ ձևերը բեռնաթափելու համար;
- Փուլ 3: Ծառայության մարուցումը բարելավելու համար ավելացնել ինտերնետային սպասարկման ծրագրերը, ինչպես օրինակ՝ պաշտոնյաների էլ-փոստի հասցեները կամ online քարտեզները;
- Փուլ 4: Ամբողջովին ինտերնետի միջոցով իրականացվող բիզնես գործընթացների հնարավորության ընձեռում՝ դարձնելով ամբողջ գործընթացը ինտերակտիվ և ավտոմատացված;
- Փուլ 5: Ամբողջովին վերակառուցել բիզնես գործընթացները և դարձնել դրանք ավելի արդյունավետ; հիմնել վերակառուցումը ինտերնետը օգտագործելու ունակության վրա:

Էլ-կառավարության բաղադրիչ մասերը

Շաք մարդիկ կարծում են, թե էլ-կառավարությունը բաղկացած է միայն հանրային ինտերնետային կայքը մշակելու և սպասարկելու փուլերից: Չնայած որ արդյունավետ հանրային ինտերնետային կայքը անշուշտ կարևոր է, այնուամենայնիվ դա էլ-կառավարության բաղկացուցիչ մասերից միայն մեկն է: Էլ-կառավարության նախաձեռնությունների ինտերնետային կայքով սահմանափակումը ցավոք բացառում է ազգաբնակչության մոտավորապես կեսին՝ տեխնոլոգիայից զուրկ բնակչության զանգվածին: Բնակչության այդ զանգվածը հիմնականում ցածր եկամուտներով ապրող կամ տարեց մարդիկ են՝ կառավարության արդյունավետ ծառայության առավել կարիք ունեցողները: Տես՝ Թվային Բաժանումը 146-րդ էջի վրա:

Ուլքե՛ր են կազմում էլ-կառավարության հիմնական լսարանը:

- Ամբողջ ներքին աշխատակազմը, հեռավոր վայրերի աշխատակազմը ներառյալ;
- Կառավարման մյուս մարմինները, ինչպես օրինակ՝ շրջանների ինքնակառավարման մարմինները, քաղաքապետարանները և նահանգային գործակալությունները;
- Նանրությունը, որը կառավարության էլեկտորատն է, ինչպես նաև որոշ մարդիկ այդ ընտրաքարտեքից դուրս;
- Գործարարությամբ զբաղվող ընկերությունները կառավարության սահմաններում և սահմաններից դուրս:

Աղյուսակ 10-1 ԷԼ-կառավարության լսարանը և բաղադրիչ մասերը

	Աշխատանքային ներառում	Նշանակալի կարգավորում գործողություն աշխատանքային	Առաջնություն մարմիններ	Գաղափարներ	Արդյունավետություն
Նախնական ինքնադաստիարակում կայք	X	X	X	X	X
Ինքնադաստիարակում	X				
Ընդլայնված ինքնադաստիարակում		X			X
Նշանակալի, ձայնային փոստ, ԻՆԵՏ	X	X	X	X	X
Արձագանքման կենտրոններ				X	X

ԷԼ-փոստ	X	X	X	X	X
Կիրառական ծրագրերի տվյալների բազաներ	X	X	X	X	X
Փոստային հասցեների տվյալների բազաներ	X				
Տեղեկատվական կրպակներ		X		X	

Սխեմա 10-1 ցույց է տալիս ԷԼ-կառավարության լսարանը և նրա բաղադրիչ մասերը՝

- Նախնային ինֆերենցիային կայք՝ նորություններ, իրադարձություններ և այլ տեղեկատվություն տեղադրելու համար;
- Ինֆորմացիոն ցանցի համակարգ՝ ներքին աշխատակազմում միմյանց հետ հաղորդակցվելու համար՝ օգտագործելով Ինֆերենցիոն ցանցի տեխնոլոգիաները, ինչպես նաև՝ ֆայլ-սերվերը;
- Ինֆերենցիոն ցանցի վրա հիմնված ընդլայնված ինֆորմացիոն համակարգ՝ հեռավորության վրա գտնվող աշխատակազմի և ընտրված ընկերությունների հետ ավելի ապահով հաղորդակցության համար;
- Նեոսոսի և ձայնային փոստի համակարգեր, ներառյալ խոսքային կապի ինֆերակտիվ (ԻԽԿ) համակարգը՝ հեռախոսային կապի և ավանդական

համակարգչի տվյալների բազաների միջև տվյալների փոխանակման համար;

- Արձագանքման կենտրոններ՝ ծառայությանը վերաբերող հեռախոսային հոսքը կառավարելու համար;
- Էլեկտրոնային փոստ՝ ներքին հաղորդակցության, բնակչության կողմից դիտողություններ ստանալու, ինչպես նաև բնակչության ընտրված խմբերին լայնահաղորդումային հաղորդագրություն ուղարկելու համար;
- Կիրառական ծրագրերի տվյալների բազաներ՝ հանրային ինֆերենսային կայքում տվյալների փոխանակման աջակցման համար: Այդ տվյալների բազաների տեղեկավարությունը (որը կարող է ներառել աշխարհագրական ինֆորմացիոն համակարգի (ԱԻՏ) քարտեզներ, ֆայլի տեսքով պահվող անշարժ գույքի փաստաթղթերի պատկերներ և այլն), կարող է նաև առանձնացվել քաղվածքի տեսքով և տպագրվել՝ օգտագործելով CD-ROM-ներ (հաստատվում հիշողության կոմպակտ սկավառակ) կամ այլ ֆորմատներ;
- Փոստային հասցեների տվյալների բազաներ, որոնք պարունակում են ինչպես ավանդական փոստային հասցեների, այնպես էլ լայնահաղորդումային էլ-փոստային հասցեների ցուցակներ;
- Ինֆորմացիոն կրպակների օգտագործում՝ հեռավոր տարածքների ինֆերենսային կայքի կապի համար, հիմնականում այն քաղաքացիների և անձնակազմի համար, որոնք չունեն իրենց սեփական ինֆերենսային կապը:

Արդյունավետ էլ-կառավարության ռազմավարությունը սահմանում է նոր վերափոխված ծառայության մատուցման նպատակ և ընտրում է մեկ կամ ավելի էլ-կառավարության բաղադրիչներ, որոնք արդյունավետ մատուցում են ապահովում:

Ընտրված մատուցման մեխանիզմները չեն սահմանափակվում միայն Ինֆերենսային կայքով: Օրինակ՝ Մասաչուսեթս նահանգի Բոստոն քաղաքը ցանկանում էր բարելավել ավտոկանգառի կանոնները խախտելու համար նախատեսված տուգանքների վճարման իրականացման չափը: Այս ծրագրի համար էլ-կառավարության բաղադրիչ մասերից ընտրվեց ԻՆԿ հեռախոսը, որը թույլ էր տալիս քաղաքացիներին վճարել չվճարված տուգանքները կրեդիտ քարտերով հեռախոսի միջոցով:

Որպեսզի էլ-կառավարությունը կարողանա հաջողության հասնել Կրեդական ինքնակառավարման մարմինները պետք է հանրությանը Կրեդական պահեն իրենց նոր էլեկտրոնային հնարավորությունների մասին: Տեխասի Աշխարհի Կոմիտեն փոստային նամակների, բրոշյուրների և լրավական հեռախոսագրերի միջոցով Կրեդական է պահել բնակչությանը իր «Վարձեք Տեխասը» աշխարհների Կրեդական online համակարգի մասին: ՎայթվիշԲեյի Վիսկոնսին քաղաքը ոստիկանության ջոկարի ավտոմեքենաների երևի մասում ցուցադրել է իր ինտերնետային կայքի ռեսուրսի միասնականացված հասցեավորիչը (URL): **Վիրջինիա նահանգի Ֆերրիֆաքս քաղաքը աշխարհների էր ընդունել մարկեթինգի մի փնտրենի, որը պետք է հորդորեր բնակիչներին օգտագործել հեռախոս, կրպակ կամ համակարգիչ ադմինիստրատիվ տարածքային միավորի հետ գործարքներ իրականացնելու համար:**

Նախնական հանրային հասանելիության ռազմավարություն

Որպես լայնածավալ ռազմավարության մի մաս, որը հնարավորություն է ընձեռում հեռավոր բնակավայրերի քաղաքացիներին և այլոց գործարքներ իրականացնել ադմինիստրատիվ տարածքային միավորի հետ, Վիրջինիա նահանգի **Ֆերրիֆաքս** շրջանը օգտագործում է կրպակներ, խոսքային կապի ինտերակտիվ համակարգ և ինտերակտիվ ինտերնետային կայք, որոնց միջոցով հնարավոր է իրականացնել ֆինանսական գործարքներ: Վերջնական նպատակն է Կրեդական ինտերգրել շրջանի բիզնես գործընթացների մեջ:

Շրջանի կրպակի նախագիծը հայտնի է որպես ՆԲԻԾ (Նամայնքի բնակչության ինֆորմացիոն ծառայություն): Ներկայումս 18 կրպակներ են Կրեդական հանրային գրադարաններում, շրջանի շենքերում, առևտրի կետերում և տարանցիկ կայաններում: Յուրաքանչյուր կրպակ ունի հետևյալ առանձնահատկությունները՝

- Էկրանը ակտիվանում է դիպչելիս
- Ձայն, մեքենայական ֆիլմ և գունային գրաֆիկա
- Լազերային տպիչ
- Տեղեկատվության “բովանդակություն”
- Ինտերակտիվ գործարքներ
- Նեռախոսային սարք
- Օգտագործողի հարցում
- «Ինչպե՞ս կարող եմ ...» հարցի փնտրում, ցանկ և Օգնություն

ՆԲԻԾ-ը փրամադրում է փեղեկավորություն շրջանի 23 գործակալությունների և շրջանից դուրս որոշ կառավարական գործակալությունների վերաբերյալ (Վաշինգտոն Մեքսիկո ավտոբուս և երկաթուղի, Վիրջինիա երկաթգիծ ճեփընթաց, Ավտոմեքենաների Վիրջինիայի բաժանմունք, Կառավարման մարմինների մայրաքաղաքային Վաշինգտոնյան խորհուրդ, **Ֆերրիսթաբ** քաղաք, Վարենսոն քաղաք): Յուրաքանչյուր կրպակ թույլ է տալիս օգտագործողին տալ ձևեր և փեղեկավորություն, դիմել շրջանի կամ դպրոցի աշխատանքի համար, վճարել հարկեր կրեդիտ քարտերով, երկարացնել ավտոմեքենայի գրանցումները, վճարել ճանապարհափարանսպորտային կանոնների խախտման տուգանքներ կրեդիտ քարտերով, գտնել հանրային տրանսպորտի երթուղիները և ստուգել ճանապարհային պայմանները:

1996 թ. օգոստոս ամսից, երբ կրպակները նոր փեղադրվեցին, մինչև 2001թ. ապրիլ ամիսը ընկած ժամանակահատվածում «Էկրանին դիպչել է» չորս միլիոնից ավել մարդ:

Խոսքային կապի ինտերակտիվ հեռախոսային համակարգը (ԻԽԿ) ունի 144 գիծ և «թեժ պահուստային գծի» հնարավորություն: Առաջարկվող կիրառական ծրագրերի մեջ փեղ են գտել նաև հետևյալ ծրագրերը՝

- փեսչական ստուգման պարվերներ - քաղաքացիները կարող են պլանավորել կամ չեղյալ համարել շենքի փեսչական ստուգման պարվերը հաջորդ օրվա համար;
- թույլվության /պլանի/ փեսչական կարգավիճակի հարցում – քաղաքացիները կարող են հարցում կատարել հիմնական փվյալների բազա թույլվության համարով;
- Ֆաքս ըստ պահանջի - անշարժ գույքի գնահատման սեփականության փվյալներ հասցեի միջոցով;
- Անշարժ գույքի և անձնական գույքահարկերի վճարում կրեդիտ քարտի միջոցով;
- Տեղեկավորություն փեղական ինքնակառավարման և վարձակալական բնակարանային ֆոնդի հերթականության ցուցակի վերաբերյալ
- Ընդհանուր փեղեկավորություն շրջանի դատական ընթացակարգերի, ինչպես նաև՝ ճանապարհափարանսպորտային կանոնների խախտման

փուլաճանքների վճարման մասին:

2000 թ. ընթացքում շրջանի ԻԽԿ համակարգը ստացել է 750,000 զանգ և միջինը օրեկան 75 ժամից ավել հաղորդակցվել բնակչության հետ (լրիվ դրույքով աշխատող 10 աշխատակցի համարժեքը): 2000 թ. գանձվել է ընդհանուր առմամբ % 878,589 դոլար ճանապարհապարանսպորտային կանոնների խախտման փուլաճանքներ: ԻԽԿ համակարգը նույնպես պարասխանում է «Ֆաքս ըստ պահանջի» փեդեկապության հարցմանը:

Ֆեդրալ շրջանի ինֆերնետային կայքը (www.co.fairfax.va.us) բացվել է 1996 թ. հունիս ամսին: Շրջանի բազմաթիվ գործակալություններ հանրությանը շուրջօրյա փեդեկապություն են փրամադրում այս կայքի միջոցով: Ստորև բերված են որոշ գործողություններ, որոնք օգտագործողները կարող են կատարել ինֆերնետային կայքի միջոցով.

- Օգտվել բնակչությանը փրամադրվող ծառայությունների ռեսուրսների ուղեցույցից շրջանում առկա հանրային և մասնավոր ծառայությունների վերաբերյալ փեդեկապություն ստանալու համար;
- Օգտվել անշարժ գույքի գնահատման փվյալների բազայից փողոցի հասցեի կամ էլ քարտեզի համարի միջոցով (գոյություն ունի 80-ից ավել առանձին փվյալներ յուրաքանչյուր սեփականության համար);
- Վճարել հարկեր կրեդիտ քարտերի կամ էլ-չեկի (eCheck) միջոցով (բանկային կողի միջոցով)
- Մուտք ունենալ դեպի շրջանի օրենսգիրքը և ուսումնասիրել այն;
- Ստանալ փեդեկապություն թափուր աշխատատեղերի վերաբերյալ;
- Մուտք ունենալ Առաջարկությունների հայտեր և այլ միջնորդություններ կայքը և բեռնաթափել /download/ դրանք;
- Տեղեկացնել կորած փնային կենդանիների մասին;
- Տեղեկացնել հասցեի փոփոխման մասին հարկային հաշիվների համար:

300,000 –ից մինչև 500,000 այցելուներ յուրաքանչյուր ամիս փեդեկապություն են ստանում կամ գործարքներ իրականացնում շրջանի հետ ինֆերնետային կայքի միջոցով: 1999 թ-ի աշնանից մինչև 2000 թ-ի աշունը ինֆերնետային կայքի միջոցով գանձվել է %10.9 միլիոն դոլարի չափով հարկային վճարումներ (թվով 38,841 գործարք), և թվով 29,202 գործարք է գրանցվել կապված փրանսպորտային միջոցների վաճառքի, շարժի, երկարացման և հարկերի հետ:

Ի լրումն քաղաքացիների և գործարար մարդկանց ժամանակի և ճանապարհորդական ծախսերի խնայողության, ադմինիստրատիվ տարածքային միավորը որոշ արդյունքներ է մաքնանշում, որոնք ցույց են տալիս, որ կատարված ներդրումները նաև զգալի եկամուտ են բերել:

Տեղադրելով *Քաղաքացիների Տեղեկագիրքը* ինտերնետային կայքում՝ հանրային գործերի գրասենյակը խուսափել է 240,000 պատճեններ տպելուց և փոստով ուղարկելուց: Գնումների և մատակարարման կառավարման վարչությունը հաշվարկել է, որ մատակարարների 70 տոկոսը այժմ ձեռք են բերում Առաջարկությունների հայերը անմիջապես ինտերնետային կայքից՝ տպած օրինակները պահանջելու փոխարեն: Մարդկային ռեսուրսների վարչությունը այժմ կարող է հայտարարել թափուր աշխատատեղերի մրցույթ յուրաքանչյուր շաբաթ ամեն հաջորդ շաբաթվա փոխարեն, ինչպես նաև կիսով չափ և ավելի կրճատվել է հայտարարվող մրցույթի տպված էջերի քանակը:

Ֆերրիքս շրջանի վարչությունները ներկայացված շրջանի է-կառավարության էջերում

Գործակալություն	Ինտերնետ	Կրպակ	ԻՆԿ
Կենդանիների ապաստարան	X	X	
Ղեկավարների խորհուրդ	X	X	
Մալուխային կապ և բաժանորդային գործեր	X	X	
Շրջանային դատարան	X	X	X
Խորհրդի քարտուղար	X		
Նամայնքային և հանգստի ծառայություններ	X	X	
Շրջանի գործադիր իշխան-ան ղեկավար	X		
Ընտրվող խորհուրդ և	X	X	
Գլխավոր ռեգիստր			
Շրջակա միջավայրի խորհրդատվական խորհուրդ	X		

Ֆերրֆաքս-Ֆուլգ եկեղեցու	X	X	
CSB			
Ընթանեկան			
Ծառայություններ	X	X	
Ֆինանսներ	X		
Տեղեկարվական			
տեխնոլոգիաներ	X	X	
Ներքին աուդիտ	X		
Նրդեհ և փրկություն	X	X	X
Գլխավոր շրջանային			
դարարան	X	X	X
Առողջապահության			
վարչություն	X	X	X
Պարմության հանձնաժողով	X		
Բնակարանային ֆոնդ և			
համայնքի զարգացում	X	X	X
Մարդկային ռեսուրսներ	X	X	
Բնակչության			
ծառայություններ	X	X	
Մարդու իրավունքներ	X		
Անչափահասների և ներքին			
հարաբերությունների			
դարարան	X	X	X
Կառավարում և բյուջե	X		
Նամագործակցության			
գրասենյակ	X		
Ազգային արգելանոց	X	X	
Պլանավորում և զոնավորում	X		
Պլանավորման	X		
հանձնաժողով			
Ոստիկանության	X	X	X
վարչություն			

Նանրային գործեր	X	X	X
Նանրային գրադարան	X	X	
Նանրային աշխատանքներ և շրջակա միջավայրի կառավարում	X	X	X
Գնումների և մատակարարման կառավարում	X		
Նարկային տեսչություն	X	X	X
Փոխադրումներ	X	X	
Տրանսպորտային միջոցների ծառայություններ	X		
Կանանց գրասենյակ	X		

ԷԼ-ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ԾՐԱԳՐԻ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒՄ

Աշխատակազմի ձևավորում

Էլ-կառավարության ծրագրի կառավարումը կառավարության համար նոր գործառույթ է: Եկեք պարզաբանենք այն դերերը, որոնք պետք է կատարեն անհատները և վարչությունները: Լավ աշխատելու համար կառավարության յուրաքանչյուր վարչություն պետք է ներգրավված լինի այս ծրագրի մեջ: Քանի որ ծրագիրը պահանջում է հաղորդակցության և համագործակցության բարձր աստիճան, ԻՏ աշխատակիցները չեն կարող իրականացնել այն սեփական ուժերով: Օրինակ՝ չնայած որ ինտերնետային կայքի ստեղծումը բավականին հեշտ է, ԻՏ աշխատակազմը հնարավոր է որ վերապարաստված չլինի էլ-կառավարության բովանդակությունը կառավարելու կամ ինտերնետային կայքի արտաքին տեսքն ու զգացումը նախագծելու ոլորտում:

Էլ-կառավարության նախաձեռնության ընդհանուր հովանավորը ամենակարևոր անձն է, քանի որ նա պետք է գործողության մեջ ներգրավի համարյա բոլոր վարչությունները: Որոշ վարչություններ պասսիվ կլինեն, միաժամանակ այլ վարչություններ կարող է չափազանց բուռն գործունեությամբ զբաղվեն, իսկ ընդհանուր հովանավորից պահանջվելու է դիվանագիտական ունակություններ բազմաթիվ տարբեր վարչությունների ղեկավարների հետ հաջող գործունեություն ծավալելու համար:

ԻՏ խումբը հավանաբար պետք է բաժանի բովանդակությունը տեխնոլոգիայից և վստահի ԻՏ-ից դուրս իրազեկ անձին համակարգել բովանդակության հետ կապված հարցերը: Տվյալ աշխատանքի համար լավագույն թեքնածությունը պաշտոնական հանրային տեղեկատվության գրասենյակի ղեկավարի կամ գործադիր վարչությունից որևէ պաշտոնյայի թեկնածությունն է, որը զբաղվում է կառավարության լայնածավալ տեղեկատվության և հաղորդակցության հարցերով:

ԻՏ խումբը նույնպես մի ներքին անհատի կարիք ունի էլ-կառավարության ջանքերը կոորդինացնելու համար և շատ կազմակերպություններում այս անձին կոչում են վեբմաստեր: Վեբմաստերը պետք է ծանոթ լինի էլ-կառավարության տեխնոլոգիային, փիրապետի քաղաքական հմտություններին և ունենա որոշակի կրթություն հաղորդակցության ոլորտում:

Քանի որ կառավարությունում ամեն մի վարչություն ներգրավված է էլ-կառավարության վերափոխման մեջ, դրանցից յուրաքանչյուրը պետք է էլ-կառավարության համար վարչության կոորդինատոր նշանակի: Եթե վարչությունը

արդեն ունի հաղորդակցության հարցերով կոորդինատոր, ապա այդ անձը հավանաբար պետք է դառնա էլ-կառավարության կոորդինատորը:

Ֆինանսավորում

Այս կերպը կարելի է համառոտ ձևակերպել հետևյալ կերպ՝ ընդունելով էլ-կառավարության միջոցները և նոր գործառնությունները՝ նախորդ գործառնություններից հրաժարվելու անհրաժեշտություն չկա: Ներկաբար, կառավարությանը անհրաժեշտ է ավելի շատ մարդ ներգրավել, որոնց թվում են ինչպես կառավարության աշխատակիցները, այնպես էլ մասնագիտական հմտություններով պայմանագրային աշխատողները: Նոր տեխնոլոգիայի աղբյուրները, ինչպիսիք են ինտերնետային կայքի տեխնիկական և ծրագրային ապահովման միջոցները, պետք է ֆինանսավորվեն:

Էլ-կառավարության ֆինանսավորման ակնհայտ ճանապարհը տեղական ինքնակառավարման մարմինների որոշում կայացնողներին համոզելն է, որ էլ-կառավարության համար նախատեսված նոր ծախսերը պետք է ֆինանսավորվեն ավանդական հարկային աղբյուրներից:

Չնայած ակնկալվում է էլ կառավարության ծախսերի փոխհատուցումը ստանալ արդյունավետության արդյունքում ստացված խնայողություններից: Էլ-կառավարության ֆինանսավորման համար հարկերի օգտագործումը կարող է ծանր թվալ, քանի որ դա նոր ֆինանսավորում է: Այդ պարճառով որոշ կառավարման մարմիններ ֆինանսական գործարքների համար վճարներ են սահմանել, օրինակ՝ ավտոկանգառի կանոնների խախտման տուգանքը կազմում է %15 դրվար, իսկ online վճարման դեպքում ավելանում է %2 դրվար հարմարավետության համար:

Որոշ գերատեսչություններ գտել են, որ նման վճարներ սահմանելը կարող է բացասական ազդեցություն ունենալ տվյալ ծառայություններից օգտվելու հանրության ցանկության վրա: Օրինակ՝ 1997 թ., երբ Արիզոնա նահանգը հնարավորություն ընձեռեց տրանսպորտային միջոցների online գործարքներ իրականացնել ինտերնետային կայքի միջոցով և վարձավճարը սահմանեց % 6.95 դրվար, ընդամենը 190 մարդ օգտվեց այդ ծառայության առավելությունից: Այնուհետև, 1998 և 1999 թթ-ին Արիզոնան նվազեցրեց այդ վճարները և արդյունքում իրականացվեցին 117,000 գործարքներ:³

Միայն մի քանի տեղական ինքնակառավարման մարմիններ են գովազդ տեղադրում իրենց ինտերնետային կայքերում (տես օրինակ՝ Նոնոլուլու, Նավայան կղզիների կայքը. www.co.honolulu.hi.us/menu/government).

Սակայն եկամուտը բարձրացնելու այս ձևը տարածված չէ, երևի թե այն պարճառով, որ գովազդի օգտագործումը առաջացնում է էթիկայի հետ կապված որոշ խնդիրներ: Էլ-կառավարության վերաբերյալ վերջերս կատարած հարցումին 1,881 կառավարման մարմիններից միայն 20-ը պատասխանեցին, որ իրենց ինտերնետային կայքերում գովազդ են տեղադրում:

Այլ տեղական ինքնակառավարման մարմիններ հաջողության են հասել հակադարձ աճուրդների միջոցով՝ օգտագործելով իրենց ինտերնետային կայքերը գնային հարցման միջոցով ապրանքների և ծառայությունների ապահովման համար գին միջնորդելով: (տես՝ 134 էջի վրա պատկերված աղյուսակը):

Ինտերնետային կայքի ծախսերը կարելի է մասամբ կամ ամբողջովին հոգալ մասնավոր ընկերության հետ կնքված պայմանագրի միջոցով, որը մշակում է և հնարավոր է տնօրինում է կայքը: Անշուշտ մասնավոր ընկերությունները տրամադրում են այս ծառայությունը՝ իրենց հերթին հույս ունենալով շահույթ ստանալ վճարների որոշ կոմբինացիաների և իրենց սեփական գովազդի արդյունքում: Նոնոլուլուի կայքը, օրինակ, “eGovNet” մասնավոր ընկերության հետ համագործակցության արդյունք է:

Նակադարձ Աճուրդներ՝ Էլ-կառավարությունը իրական խնայողություններ է կատարում

Տեխաս նահանգի Սան Անտոնիո քաղաքը համագործակցում է բարձր տեխնոլոգիաներով զբաղվող “Օրբիզ Online” ընկերության հետ, որպեսզի դեպի իրեն գրավի մասնավոր ընկերություններին՝ ինտերնետի միջոցով քաղաքի բիզնեսի գնային առաջարկներ ներկայացնելու համար: Այն, ինչ կոչվում է հակադարձ աճուրդ, քաղաքը անվանում է «գնային հարցում»՝ գովազդելով այն ծառայություններն ու ապրանքները, որը նա ցանկանում է գնել: Ամբողջ աշխարհում նախորդք որակավորված գնի առաջարկի մասնակիցները իրական ժամանակում մասնակցում են online աճուրդին, որը տևում է 30-ից 60 րոպե: Քաղաքի պաշտոնյաները և գնային առաջարկի մասնակիցները հնարավորություն ունեն հետևելու աճուրդի ընթացքին (գին առաջարկող ընկերությունների ինքնությունը քողարկված է մասնակիցների համակարգիչների էկրանների վրա), մրցույթի արդյունքում քաղաքը իր ուզած ծառայություններն ու ապրանքները ստանում է բավականին ցածր գներով: Օրինակ՝ իր առաջին online հակադարձ աճուրդից մեկի ժամանակ Սան Անտոնիոն կարողացավ գնել Մոտորոլա ընկերության ոսփիկանների համար նախատեսված 40

հափռ ռադիոընդունիչ յուրաքանչյուրը %70 դոլար արժողությամբ, որը 86 % -ով էժան է, նախորդ լավագույն գնից, որը կազմում էր % 500 դոլար յուրաքանչյուրի համար: Արտակարգ իրավիճակներում փրկիչ սարքավորումները գնվեցին նախորդ գնից 25 % էժան:

Աղբյուր. Նեյլ Պիրս, “Ինտերնետային “հակադարձ աճուրդներ” – Տեղական ինքնակառավարման մարմինների բարգավաճման համար” (Վաշինգտոն Փոստ Բայթերս Գրուպ, 2001).

Պլանավորում

Շատ կառավարման մարմիններ խորանում են էլ-կառավարության փառասեր ծրագրերի մեջ առանց մտածելու, թե ինչ են նրանք ցանկանում իրականացնել և ում համար են ուզում հասանելի լինել: Փոխարենը էլ-կառավարությունը պետք է առաջնորդվի կանոնավոր պլանավորվող գործընթացով:

Առաջին հերթին պետք է սահմանել նպատակները՝ կենտրոնանալով բիզնեսի վերափոխման հնարավորության և չափազանց բարելավված հանրային ծառայության վրա: Որպես նպատակների սահմանման մի մաս և պլանավորման ուղեցույց, պետք է մշակել առաջարկվող ծառայությունների ցուցակը:

Այնուհետև պետք է սահմանել կառավարության ծառայությունները, որոնք կարելի է իրականացնել էլեկտրոնային տարբերակով (օրինակ՝ ավտոկանգառի կանոնները խախտելու համար նախատեսված տուգանքի գումարի գանձում), և որոնք ներկայումս ներդրումների համար ամենաշահավետն են: Որոշել հնարավոր նախագծերի մեջ առաջնահերթ կարևորություն ունեցողները՝ կենտրոնացնելով սակավ միջոցները այն գործողությունների վրա, որոնք ըստ հավանականության բարելավված հանրային ծառայության առումով լավագույն արդյունքի կհասնեն: Տես՝ բնակիչների և հարևանության համար նախատեսված ծառայությունները 139-րդ էջի սկզբում այլ շրջանային գերատեսչությունների (jurisdictions) մասին որոշակի պարկերացում ունենալու համար:

Որպեսզի գերատեսչական մարմինների համար էլ-կառավարությունը օգտակար լինի, կառավարությունը պետք է ունենա այնպիսի տվյալների բազա, որը հեշտ հասանելի լինի կառավարության ինտերնետային կայքի միջոցով: Տվյալների բազան հավանաբար պետք է լինի նույն ցանցի վրա, որի վրա գտնվում է սերվերը և այն ֆորմատով, որը թույլ կտա ինտերնետային կայքի ծրագրավորմանը «հարցում»

կապարել փվյալների բազա կամ դիմել որևէ այլ ծրագրի, որը մուտք ունի փվյալների բազա:

Նամակարգված հարցումների լեզվով (SQL) ծրագրավորված փվյալների բազաները ամենալավն են աշխատում; հին հիմնական փվյալների բազաները ամենահեռանկարայինն են:

Միայն արդյո՞ք ինտերնետային կայքին պետք է ներքին ուժերով աջակցել, կամ որևէ ընկերություն դրսից պե՞տք է մշակի և/կամ փնտրի կայքը: Ներկայումս որոշ ընկերություններ դրսից ծրագրային ծառայության մատակարարի դեր են կատարում (ԾԾՄ) կառավարության կայքերի փնտրիման մեջ, հափկապես ավելի փոքր կառավարման մարմինների համար: ԾԾՄ-ների հետ կառավարությունը թվում է թե ունի իր սեփական կայքը, սակայն ԾԾՄ-ն է փնտրիմում ինտերնետային սերվերի գործողությունը հենց իր փարածքում և կարող է օգտագործել նույն ծրագրային ապահովումը բազմաթիվ հաճախորդներ սպասարկելու համար:

Մի շարք ազգային ընկերություններ են հայտնվում արեղական ինքնակառավարման մարմինների էլ-կառավարության ջանքերին աջակցելու համար (Աղյուսակ 10-2 թվարկում է մի քանի այդպիսի ընկերությունների անունները իրենց կայքերի հետ միասին):

Զգուշացե՛ք այդ էլ-կառավարության ընկերություններից նրանք կարող են արեղական ինքնակառավարման մարմիններին հնարավորություն փալ շար արագ ստեղծելու արդյունավետ էլ-կառավարության գործառնություններ, սակայն քանի դեռ այս ոլորտը գրնվում է իր սկզբնական փուլում, այն ենթակա է այնպիսի ցնցումների, որոնց փորձը արդեն ունեն այլ «կետ-com» ընկերությունները: Էլ-կառավարության գործընկեր ընտրելիս եղե՛ք շար գգույշ:

Աղյուսակ 10-2 Ազգային էլ-կառավարության ընկերությունների օրինակները

Ընկերության անվանումը	Ընկերության ինտերնետային կայքը	Ընկերության հաճախորդը	Նաճախորդի կայքը	Ինտերնետային
EGovNet	www.egovnet.com	Նոնուլուլու քաղաք և շրջան, կղզիներ	www.co.honolulu.hi.us	
EzGov	www.ezgov.com	Զորջիա նահանգի Կլարկե շրջանի Աթենք	www.athensclarkecounty.com/payments.htm	

քաղաք

GovHost	www.govhost.com	Ջորջիա	նահանգի	www.canton-georgia.com
Քանսոն քաղաք				
Netgov	www.netgov.com	Ինդիանա	նահանգի	www.fishers.in.us
Ֆիշերս քաղաք				

Նաև օգտակար կլինի ի նկատի ունենալ «Տեղական ինքնակառավարման մարմինների թվարկման ցուցակը (checklist) էլ-կառավարության մատակարարի հետ համագործակցություն զարգացնելու համար», որը կարող եք բեռնաթափել «Հանրային Տեխնոլոգիա» կորպորացիայի ինտերնետային կայքից հետևյալ հասցեյով pti.org/links/docs/egovcheck_final.doc.

Ինտերնետային կայքի մշակումը և ընդլայնումը ԻՏ ծրագրեր են: Որպես այդպիսին, նրանք ենթակա են ծրագրերի կառավարման նույն մեթոդներին, որոնք քննարկվել էին 4-րդ Գլխում:

Առաջնահերթ խնդիրները սահմանելու ընթացքում որպես աղբյուրներ դիտք գոյություն ունեցող տվյալների բազաները և առաջնահերթությունը տվեք այն ծրագրերին, որոնք կարող են առավելագույն չափով օգտագործել էլ-կառավարության պարտաստի տվյալների բազաները կամ ֆայլերը՝ նվազագույն ջանքեր գործադրելով:

Ինտերնետային կայքի արտաքին տեսքը և զգացումը շար կարևոր է; ներդրում կարարեք ձեր կառավարության համար հետևողական գրաֆիկական պատկերի մշակման ուղղությամբ: Օգտագործեք նույն խորհրդանշանները, ցուցադրական նյութերը, տառաշարը և գունավոր սխեմաները կառավարության ամբողջ հաղորդակցության միջոցների վրա, ներառյալ՝ գրենական պիտույքները և բիզնես քարտերը: Էլ-կառավարության ծրագրի մեջ ընդգրկված աշխատակազմը կարող է իր սեփական կոմպոզիցիան նախագծելու ցանկություն հայտնել, սակայն միանման արտաքին տեսք և զգացում պահանջել ձեր կողմից դիվանագիտական միջոց կծառայի նախագծման հարցերը մասնագետներին թողնելու համար:

Աղբյուրներ և գործիքներ

Էլ-կառավարության համար հիմնական ռեսուրսները և գործիքները հետևյալն են՝

- Սերվերներ (փնտրիներ մեկ կամ ավելի ինտերնետային կայքեր) դեպի ինտերնետ անհրաժեշտ կապուղիներով (link): Այն պահանջում է սերվեր և ծրագրային ապահովման տեխնոլոգիա գումարած փաստացի փնտրիման ծառայություն: Սկզբնական փուլերում տեղական ինքնակառավարման մարմինը կարող է ցանկանալ համակերպվել իր սեփական կայքի փնտրիման բարդությունների հետ ինտերնետ ծառայություն փրամադրող ընկերության կամ որևէ կառավարության գործակալության հետ այս ծառայության համար պայմանագիր կնքելու փոխարեն:
- Ինտերնետային կայքի մշակման համար անհրաժեշտ ծրագրային ապահովում: Լավագույն տարբերակն է ունենալ ինտերնետային կայքի մշակման համար անհրաժեշտ ծրագրային ապահովման գործիքների սրանդարտ խումբ, որը կարող է օգտագործվել ամբողջ կառավարության համար՝
 - AdobeGoLive (www.adobe.com/products/golive)
 - Allaire ColdFusion (www.allaire.com/products/coldfusion)
 - Microsoft Front Page (microsoft.com/frontpage)
 - Macromedia dreamweaver (www.macromedia.com/software/dreamweaver)
 - SoftQuad Ho TMetaL/XMetaL (www.softquad.com)
 - Netscape Composer (netscape.com/communicator/composer)
- Adobe Acrobat (www.adobe.com/products/acrobat) տիպի ծրագրային ապահովում՝ օգտագործվում է փաստաթղթերը էլեկտրոնային ֆորմատով տեղադրելու համար, որպեսզի հնարավոր լինի բեռնաթափել դրանք;
- Էլ-փոստի օգտագործման աջակցման և էլ-փոստային բաժանմունքի սպասարկման ծրագրային ապահովում;
- Տվյալների համակարգ՝ փոստային հասցեների տվյալների բազաները սպասարկելու համար;
- Էլ-փոստի լայնահաղորդումային հաղորդագրություններ կազմելու և ուղարկելու ծրագրային ապահովում՝ օգտագործում է փոստային հասցեների տվյալների բազայի ցուցակները:

Ծառայության մեթոդի բարելավումը

Կարևոր է, որ էլ-կառավարության նախաձեռնությունները ծառայության մոտեցման բարելավմանը ուղղված լինեն: Այն տեսքը, որով կառավարությունը ներկայանում է հանրությանը պետք է հեշտ կառավարվող ծառայությունների շարք

լինի: Ինտերնետային կայքից օգտվողը կառավարության կառուցվածքի սխեման փեսնելու անհրաժեշտություն չունի; օգտվողին պետք է արագ իմանալ, թե ինչպես իրականացնել որևէ հստակ խնդիր:

Օրինակ՝ այն քաղաքացին, որը ցանկանում է, որ ստրկած կենդանուն վերցնեն փողոցից, չգիտի կամ էլ չի հեղափոխվում, որ փոխառությունը մարտկոցվում է հանրային աշխատանքների վարչության կողմից: Քաղաքացուն անհրաժեշտ է կարողանալ ընտրել այս ծառայությունը (“Ա” կենդանիների համար, իսկ “Բ” ստրկած կենդանիների համար) և վստահել փոխնորդիային գրանցելու ծառայություն մարտկոց վարչությունը (հանրային աշխատանքներ): Էլ-կառավարման ջանքերով պետք է ներծծված լինեն և՛ հանրության կարիքների համար իրականացվող ծառայությունները և՛ կառավարության այն լծակները, որոնք ապահովում են այդ ծառայությունները: Ծառայությունների ցանկը պետք է օգտագործվի ոչ միայն ինտերնետային կայքը ստեղծելու համար, այլ նաև հեռախոսագրքի էջերի և ԻՆՏ մենյուի համար:

Զինեք ամբողջ աշխարհակազմը այս ծառայության ցուցակով և վերապարաստեք նրանց հանրային ինտերնետային կայքը օգտագործելու ներքին կարիքների համար: Այնուհետև փողոցացիները նրանց թե ինչպես պետք է ուղղել հեռախոսագրքերը և ծառայության կապերը, նշանակություն չունի, թե ինչքան հեռու է գտնվում սկզբնական կապի նշանակետը: ԻՏ աշխարհակազմը պետք է ավելի պարաստված լինի, քան որևէ մեկը մոլորված զանգեր ստանալու դեպքում, քանի որ բնակչությունը փեսնում է “ինֆորմացիոն” բառը այդ վարչության անվան մեջ:

Միլվոքի քաղաքը, օրինակ, իր էլ-կառավարության բոլոր ծրագրերի համար օգտագործում է բոլոր այն ծառայությունները, որոնց կարիքը բնակիչները կարող են երբևիցե զգալ: Այն ծառայությունների ցանկը, որը ներկայացված է քաղաքի ինտերնետային կայքում (www.ci.mil.wi.us/citygov/council/dial.htm), կենտրոնանում է հարյուրավոր կենցաղային, բայց էական ծառայությունների վրա, ինչպիսիք են վերը նշված «Կենդանիներ - ստրկած կենդանիների հավաքում» ծառայությունը կամ ավելի ուրախ ծառայությունները: Սա նույն ցուցակն է, որը ներկայացված է հեռախոսագրքի սպիտակ էջերում: Կալիֆորնիա նահանգի Լոս Անջելես շրջանը ունի նմանապիպ մի ցուցակ հեռակալ հասցեով. www.co.la.ca.us/citguide/citizens.htm: Վիրջինիա նահանգի Նամպոն քաղաքը առաջարկում է այդպիսի ցուցակ իր «Նամպոն Ա-Ֆ» էջում հեռակալ հասցեով. www.hampton.va.us/a_to_z.html:

Վիկտորիա նահանգը, որը գտնվում է Ավստրալիայում, առաջարկում է հայրնի «Բազմա-ծառայության ճեպընթաց» ծառայությունների շարքը իր ինտերնետային

կայքի վրա (www.vic.gov.au). «Բազմա-ծառայության ճեպընթացը» ներկայացնում է այցելուներին մի էջ, որտեղ գերիշխում է երեք պարզ վայր իջնող (pull-down) մենյուներ (ծառայության տեսակ, կյանք և ամենօրյա իրադարձություններ ու կազմակերպում), յուրաքանչյուրը իր հերթին ցուցադրում է մի քանի իրեն վերաբերող ծառայություններ: Օրինակ՝ «18 տարեկանը լրանալու» իրադարձությունը ներկայացնում է «Վարորդային տեսք» և «Ցուցակագրվել քվեարկելու համար» ծառայությունները:

Գերատեսչությունները կարող են ընտրել 311 հեռախոսահամարը կառավարության բոլոր ծառայությունների համար; այդպիսի համարը իր վրա կվերցնի ոչ շրապ զանգերի պատասխանատվությունը և կշեղի դրանք 911 արտակարգ իրավիճակների համարից: Չիկագոյի Իլինոիս շրջանը օգտագործում է 311 հեռախոսահամարը, տես՝ <http://www.ci.chi.il.us/CommunityPolicing/Contact/311.html> 311 հեռախոսահամարից օգտվողներին առաջարկվող ծառայությունների ցանկը:

Կառավարության պաշտոնյաները իրենք պետք է սահմանեն ծառայությունների առաջնահերթությունը, քանի որ նրանք են մշակում էլ-կառավարության ծրագիրը: Օրինակ՝ երբ Ինդիանա նահանգի Ինդիանապոլիս քաղաքը և Մարիոն շրջանը մշակեցին իրենց համատեղ ինտերնետային կայքը, նրանք կենտրոնացան կառավարության այն ծառայությունների վրա, որոնք ընդգրկում էին ամենաշատը այն գործարքները, որոնց իրականացման համար քաղաքացիներից առավելագույն ջանքեր էր պահանջվում: Ինտերնետային կայքի նախագծի մենեջեր Կեն Բառլոուն խորհուրդ է տալիս հետևյալը՝

«Թույլ մի տվեք մի խումբ պաշտոնյաների ասել, թե ինչը գեղեցիկ կլինի կարդալ էկրանի վրա; ավելի կարևոր է բացահայտել այն ծառայությունները, որոնք կարևոր են քաղաքացիների համար և առաջինը դրանք տրամադրել նրանց»:⁴ Վաշինգտոն նահանգի Սիեթլ քաղաքը հարցում է անցկացնում իր ինտերնետային կայքի այցելուների շրջանում կայքի բարելավման համար առաջարկություններ ստանալու նպատակով (www.cityofseattle.net/pansurvey/):

Նանրային ինտերնետային կայքի մշակում

Ցուրաքանչյուր տեղական ինքնակառավարման մարմին իր ինտերնետային կայքը մշակելու ընթացքում ցանկանում է ուսումնասիրել մի ինչ-որ քաղաքականություն և կառավարման հետ կապված որոշ խնդիրներ՝ ⁵

- Ժամանակ և միջոցներ մի խնայեք ձեր կառավարության համար առանձին ինտերնետային կայք մշակելու համար; խուսափեք կայքերի երկարաժամկետ համարել աշխատանքից, որը իրականացնում է տեղական առևտրի պալատը կամ անշարժ գույքի գործակալների խորհուրդը: Չնայած դուք կարող եք ցանկանալ, որ որևէ դրսի կազմակերպություն փնտրենի ձեր կայքը, սակայն փնտրինումը պետք է թափանցիկ լինի այն մուտք գործողների համար և կայքը ինքնին պետք է պարզորոշ ներկայացնի միայն և միայն կառավարությանը:
- Կառավարության համար պահանջել միայն մեկ կայքի առկայություն և եր պահել առանձին վարչություններին իրենց սեփական կայքը ունենալու ցանկությունից: Դենվերի կայքը (www.denvergov.org) ստանում է քաղաքի ավելի քան 200 գործակալությունների աջակցությունը:
- Քաղաքականություն մշակել ինտերնետում նյութեր տեղադրելու լիազորության համար: Օրինակ՝ Արիզոնա նահանգի Չանդլեր քաղաքը մշակել է իր քաղաքի վրա տարածվող քաղաքականությունը իր ինտերնետային կայքի պահպանման համար (www.chandleraz.org/html/home.html):
- Մտածեք կայքի համար հեղինակական պրոֆեսիոնալ արտաքին տեսք և զգացում ստեղծելու նպատակով դրսից նախագծման ընկերության հետ համագործակցության մասին և մշակեք վարչություններից բավարար աջակցություն ընդունելու համակարգ, որը թույլ կտա նրանց ընդգրկվել միասնական պարկերի մեջ:
- Ձեր կայքի համար սահմանենք այնպիսի հասցե, որը բնակչության համար հեշտ հիշվող լինի: Տեղական ինքնակառավարման մարմինները կարող են գրանցել «.us» ֆորմատը անվճար: Այցելեք www.nic.us/register/register.html անվճար գրանցման գործընթացը սկսելու համար: Ներախուզական վարչությունը օգտագործում է «.org» ֆորմատը, որը արժե % 70 դուլար առաջին երկու տարիների համար: Այցելեք www.networksolutions.com գրանցման հետ կապված մանրամասնությունների համար:

Որևէ գերատեսչություն կարող է ցանկանալ գրանցել և օգտագործել մի քանի հասցեներ, որոնք բնակիչները կարող են կռահել (acme.ci.tx.us, cityofacme.org, acmetexas.org) և ուղղել յուրաքանչյուր հասցե իր իրական

կայքին: Մարկերինգային նպատակներից ելնելով՝ օգտագործեք ձեր ընտրած միայն մեկ լավագույն հասցեն:

- Ննարավորության դեպքում խուսափեք ինտերնետային կայքերի մրցակցությունից: Օրինակ՝ Ֆլորիդա նահանգի Միրամար քաղաքը ստեղծել է իր կայքը հեմլայալ հասցեով. www.miramar-fl.org, սակայն որոշ քաղաքացիներ բարի մտադրությամբ նախկինում արդեն ստեղծել էին www.cityofmiramar.com կայքը և շարունակում են պահպանել այն:
- Եթե դուք պայմանագիր եք կնքել որևէ ընկերության հետ դրսից ինտերնետային կայքը մշակելու համար, համոզվեք, որ պայմանագիրը հստակեցնում է, որ ծրագրային ապահովումը պարկանում է կառավարությանը, այլ ոչ թե պայմանագիր կնքած ընկերությանը և որ նախնական մշակման ավարտից հետո ծրագրային ապահովումը անցնում է կառավարության փորձագետության փակ և կառավարությունը իրավունք ունի, անկախ, փոփոխությունների ենթարկել այն:⁶
- Մտածեք, թե ինչպես այլ ինտերնետային կայքերի կապուղիները պետք է ներկայացվեն և որոշեք այն կապուղիները, որոնք ընդգրկվելու են կամ չեն ընդգրկվելու ձեր ինտերնետային կայքում: Որոշ կառավարման մարմիններ իրենց կայքում ներկայացնում են միայն շահույթ չհետապնդող կազմակերպությունների (nonprofit organizations) կապուղիները, սակայն Չիկագոն, օրինակ, ընդգրկում է նաև այնպիսի կայքեր, որոնք տրամադրում են տեղեկատվություն զբոսաշրջիկության, կրթության և կառավարության ծառայությունների մասին:

Աղյուսակ 10-3. Տեղական ինքնակառավարման մարմինների գլխավեր էջի օրինակը

Ինտերնետային կայքի բովանդակությունը

Յուրաքանչյուր շրջանային գերատեսչություն պետք է նախագծի և սահմանի իր ինտերնետային կայքի բովանդակությունը; փես՝ Աղյուսակ 10-3 ինտերնետային կայքի փափկ բովանդակության համար: Քննարկման համար ներկայացված են հեմլայալ հարցերի ցանկը՝

Գլխավոր էջ

- Կապուղի դեպի նորընտիր բարձրաստիճան պաշտոնյաների ողջույները
- Փոփոխվող ընթացիկ կարևոր վերջին նորությունների համառոտ բովանդակություն, հնարավոր է, որ նոր թերթից կամ մամուլ հաղորդագրություններից
- Այլ նորությունների համառոտ բովանդակություն և կապուղիներ
- Մենյու, որը ուղեկցում է ինտերնետային կայքի այլ խոշոր բաժիններով
- Փնտրման հնարավորություն, որը թույլ է տալիս փնտրել հիմնական բառերով և/կամ բոլոր եղած հարցերի ցանկով:

Կառավարության մասին

- Կառավարության առաքելությունը և համառոտ պատմությունը
- Կառավարության կառուցվածքային սխեման փարբեր պաշտոնյաների և վարչությունների կապուղիներով
- Ազգաբնակչությունը և այլ վիճակագրություն՝ շրջանային գերաբնակչության վերաբերյալ
- Կառավարության բյուջեի ամփոփում և դրանց վերաբերող հարկերի չափերի բացատրություն

Ընտրված պաշտոնյաները և նրանց հետ հաղորդակցվելու միջոցները

- Նորընտիր բարձրաստիճան պաշտոնյաներից ողջույներ (եթե գերաբնակչությունն ունի բազմաթիվ պաշտոնյաներ, բոլորը կարող են ողջույներ հղել)
- Կառավարության հետ կապվելու ընդհանուր տվյալները փոստային հասցեներով, հեռախոսահամարներով և հիմնական էլ-փոստի հասցեներով
- Յուրաքանչյուր ընտրված պաշտոնյայի էջը, իրենց կատարած գործերի նկարագրություններով, կենսագրություններով, ընտրական շրջանների քարտեզներով և էլ-փոստի հասցեներով և այլ տվյալներով
- Ընտրված պաշտոնյաների աշխատակազմի տեղեկագիրքը էլ-փոստի հասցեներով և կենսագրություններով
- Էջ, որը հրավիրում է բնակչությանը փարբեր փալի տվյալներ մուտքագրել, ներառյալ հայտեր, որոնք պետք է ավելացվեն փարբեր էլեկտրոնային փոստային ցուցակներին: Կալիֆորնիա նահանգի Սանտա Մոնիկա քաղաքը

միջնորդում էր էլեկտրոնային փվյալների մուտքագրմանը 1991 թ-ից, իսկ այժմ շարունակում է այդ գործընթացը իր ինտերնետային կայքի միջոցով (<http://pen.ci.santa-monica.ca.us>): Վաշինգտոն նահանգի Քինգ շրջանը թույլ է տալիս 300 կամ ավելի քիչ բառերից կազմված պաշտոնական ցուցմունքների հայտարարություն, որը ներկայացվում է online տարբերակով բյուջեի քննարկումների ընթացքում:

Նորություններ և իրադարձություններ

- Ընթացիկ նորությունների և մամուլ հաղորդագրությունների տեղադրում (օգտագործելով կապուղիներ գլխավոր էջի վերջին կարևոր նորությունների համառոտ բովանդակությունից)
- Գալիք իրադարձությունների ժամանակացույցը, ներառյալ պլանավորված բնակչության հետ հանդիպումների ժամանակացույցը
- Գալիք հանդիպումների և լսումների օրակարգը և անցած հանդիպումների արձանագրությունները: Նյուսիսային Կարոլինա նահանգի Քերի քաղաքը տեղադրում է քաղաքի ամեն մի հանդիպման օրակարգը և արձանագրությունները իր ինտերնետային կայքի վրա www.ci.cary.nc.us online ռեժիմում
- Ելույթների և հաշվետվությունների տեքստերը և հնարավորության դեպքում ելույթների ձայնագրությունները և տեսագրությունները
- Կենդանի հանդիպումների տեսագրության հասանելիություն; Ինդիանա նահանգի Բլումինգտոն քաղաքը հեռարձակում է բնակչության հետ բոլոր հանդիպումների ինչպես կենդանի, այնպես էլ արխիվացրած տարբերակները (stream.hoosier.net/cats.):

Բնակչության և հարևանությունների համար նախատեսված ծառայություններ

- Կառավարության կողմից տրամադրվող բոլոր ծառայությունների ցանկը յուրաքանչյուր ծառայության կապուղիով կամ նրա հասանելիության վերաբերյալ տեղեկատվությամբ (տես՝ Միլվոք քաղաքի կայքը հետևյալ հասցեյով www.ci.mil.wi.us/citygov/council/dial.htm; և Վիրջինիա նահանգի Առլինգթոն շրջանի կայքը՝ www.co.arlington.va.us/services.htm);
- Online քիզնես գործարքներ կամ տեղեկությունների ձեռք բերում (որոշ հնարավորությունների համար տես՝ հաջորդ կետը);

- Տեղեկատվություն և հղում (S և Ն) կառավարությանը վերաբերող ծառայություններին, բայց որոնք իրականացվում են այլ գործակալությունների կողմից (մեծ քաղաքների հիմնական մասը ունեն այդպիսի online S և Ն բազաներ, չնայած որ նրանք հիմնականում փնտրվում են ոչ կոմերցիոն կազմակերպությունների կողմից; փես՝ Վիսկոնսին նահանգի Վաուկեշա շրջանի Նոգեկան առողջության ասոցիացիայի «Օգնության Առաջին Զանգը» էջը հեփնայալ հասցեով www.mhawaak.org, այս կայքը մասամբ ֆինանսավորվում է Վաուկեշա շրջանի կառավարության կողմից);
- Գրադարան, որտեղ ներկայացված են կառավարության այն բոլոր ձևերը, որոնք անհրաժեշտ են բնակչությանը, այնպես որ մարդիկ առնվազն կարող են տպել իրենց ցանկացած ձևի օրինակը (Նյու Յորք քաղաքը իր ինտերնետային կայքի «Online ծառայություններ» բաժնում www.ci.nyc.ny.us առաջարկում է ձևերի մի տպավորիչ հավաքածու);
- Բնակչության համար հասանելի բոլոր հրապարակումների և բրոշյուրների գրադարան, որը կարող է բեռնաթափվել (download), տարվիրվել ինտերնետային կայքի միջոցով, կամ էլ ձեռք բերվել կայքում նշված հրահանգներին հետևելով;
- Տեղեկատվություն, օրինակ՝ ինչպես փոխել թույլտվությունը նոր բնակիչների համար;
- Տեղեկատվություն ընտրությունների վերաբերյալ (փես՝ Կանզաս նահանգի Ջոնսոն շրջանի ինտերնետային կայքը www.jocoelection.org)
- ԱԻՆ հարևան տարածքների քարտեզները, որոնք ցույց են տալիս հարևան շրջանների ռեսուրսները (սա առաջխաղացում է, օրինակ Մասաչուսեթս նահանգի Բոստոն քաղաքի ինտերնետային կայքի այցելուները հնարավորություն ունեն մուտքագրել փողոցի հասցեն կամ վարչական շրջանը կամ էլ ընտրական շրջանը և տեսնել հարևանությամբ գտնվող համայնքի կենտրոնների, դպրոցների, գրադարանների և ոստիկանության բաժանմունքների քարտեզը);
- Թափուր աշխատատեղերի հայտարարություններ;
- Նանցագործությունների վիճակագրություն և տարածություններ հանցագործության դեմ մղված պայքարի մասին;
- Տեղեկատվություն աղետներին դիմագրավելու վերաբերյալ (Կալիֆորնիա նահանգի Անահեմ քաղաքը իր ինտերնետային կայքում խորհուրդներ է տալիս

երկրաշարժից փրկվելու հնարավորությունների վերաբերյալ; www.anahem.net/depts_servc/pub_works/index.html; Վաշինգտոն նահանգի Սիեթլ քաղաքը այդ նույնը ապահովում է իր ինտերնետային կայքում տեսագրության տեսքով www.cityofseattle.net):

Ծառայություններ ընկերությունների համար

- Ընկերությունների համար անհրաժեշտ ռեսուրսների և ծառայությունների ցանկը և կապուղիները, ներառյալ գնումների համար առկա տվյալները, ինչպես օրինակ՝ ԱԻՏ քարտեզի տվյալներ և անշարժ գույքի փաստաթղթեր ֆայլի տեսքով;
- Ընկերության համար անհրաժեշտ online գործարքների հասանելիություն, ինչպես օրինակ՝ շինարարության թույլտվության հայտի ներկայացում (տես՝ Կալիֆորնիա նահանգի Միլպիտաս քաղաքի ինտերնետային կայքը www.ci.milpitas.ca/gov);
- Զոնային համակարգի (zoning systems) աշխատանքի հիմնական նկարագիրը, ինչպես նաև տեղեկատվություն զոնային փոփոխությունների և այլ թույլտվությունների համար հայտ ներկայացնելու վերաբերյալ;
- ԱԻՏ (GIS) տարածքային քարտեզներ, և մարդահամարի, ջրբաժանքի ու այլ պլանավորման համար անհրաժեշտ տվյալների տեղադրում (կամ կապուղիներ հղված դեպի այդ տեղեկատվությունը) (այդ առումով հարուստ կենսափորձ ունեցող ինտերնետային կայք է Միլվոքիի «Միլվոքիի քարտեզ» նախագիծը հեղինակ հասցեյով www.gis.ci.mil.wi.us; online քարտեզների ևս երկու գերազանց օրինակ են հանդիսանում Կալիֆորնիա նահանգի Սան Դիեգո շրջանի և քաղաքի Սան ԱԻՏ գործակալությունը www.sangis.org և Մարիոն շրջանի Ինդիանապոլիս քաղաքի ինտերնետային կայքը www.indygov.org/gis/);
- Տեղեկատվություն տարածքային տնտեսական զարգացման վերաբերյալ և կապուղիներ դեպի տնտեսական զարգացման խմբերը (լավ օրինակ է հանդիսանում Կալիֆորնիա նահանգի Վալեջո քաղաքը) www.ci.vallejo.ca.us/ed.html);
- Ընթացիկ և առաջիկա գնումների առաջարկությունների հայտեր կամ մատակարարների կողմից ներկայացվող գնային հարցումների ցանկ կառավարության կողմից գնվող ապրանքների մատակարարման կամ

ծառայությունների փրամադրման համար (օրինակ է հանդիսանում Լոս Անջելոս շրջանը www.co.la.ca.us):

Վարչություններ

- Կառավարության կառուցվածքի համառոտ նկարագիրը;
- Յուրաքանչյուր վարչության գործառույթների համառոտ նկարագրություն՝ փվյալ վարչության հետ կապվելու փվյալներով և այդ վարչության կողմից փրամադրվող ծառայությունների ցուցակով (ծառայությունների ցանկի շար մուրքեր կապուղի են հանդիսանում հղված դեպի այդ վարչություններին ծառայություններ մափուցողների կայքերը):

Ջրոսաշրջիկություն, հանգիստ և փարածքային փեղեկափություն

- Տարածքի մասին զրոսաշրջիկության հետ առնչվող փեղեկափություն, ներառյալ զրոսաշրջիկության քարփեզներ, կապուղիներ հղված փուրիզմի և մշակութային խմբերի հետ առնչություն ունեցող կայքերը և փեղեկափություն զրոսաշրջիկի հարմարությունների վերափերյալ;
- Ժամանցային ծրագրերի հետ կապված փեղեկափություն (փես՝ Մինեսոփա նահանգի Ռամսեյ շրջանի ինփերնեփային կայքը www.co.ramsey.mn.us/parks);
- Տարածքային քարփեզներ զրոսաշրջիկների համար (Իլինոիս նահանգի Չիկագո քաղաքի ինփերնեփային կայքը փրամադրում է քաղաքի գործարար մասի ինփերակփիվ քարփեզը www.cityofchicago.org; մափնագարկելով մի քանի փասնյակ ընդզծված փեսարժան վայրերի վրա ի հայր են գալիս այդ փեսարժան վայրերի անհափական էջերը) կամ կապուղի հղված դեպի ինփերնեփային քարփեզի ծառայությունները (այսփեղ օրինակ կարող է ծառայել Նյու Յորք նահանգի Ռոչեստեր քաղաքի ինփերնեփայի կայքը);
- Նասարակական փրանսպորփի, օդանավակայանների և ճանապարհափրանսպորփային երթևեկության վերափերյալ փվյալներ կամ դեպի այդ փեղեկությունները փանող կապուղիներ (Չիկագոյի կայքը www.cityofchicago.org քաղաքի օդանավակայանների փվյալների վերափերյալ փեղեկափություն է պարունակում; Միեթլի ինփերնեփային կայքը www.cityofseattle.net/html/traffic.html/traffic.htm առաջարկում է իրական ժամանակով քարփեզներ քաղաքի կամուրջների և մայրուղիների երթևեկության գերփեռնվածություն մասին):

Կառավարման այլ մարմիններ

- Դեպի այլ կառավարման մարմիններ փանոդ կապուղիներ, ինչպիսիք են օրինակ՝ տեղական հանրային գրադարանները, դպրոցները և ֆեդերալ ու պետական գործակալությունները:

Ինտերնետային կայքերը այնպիսի կառավարման մարմինների համար, ինչպիսինք են՝ շրջանը, միավորված գրադարանը կամ էլ պլանավորման կոմիտեն, կարող են յուրաքանչյուր սպասարկվող տեղական ինքնակառավարման համար էջեր առաջարկել, որտեղ յուրաքանչյուր էջը պետք է պարունակի հիմնական տեղեկություններ փյալ տեղական ինքնակառավարման վերաբերյալ գումարած դեպի փյալ տեղական ինքնակառավարման ինտերնետային կայքը փանոդ կապուղի:

Ինտերնետային կայքերում ինտերակտիվության ավելացումը

Սրափիկ փյալների փրամադրումը համեմատաբար ավելի հեշտ է և սովորաբար կարարվում է էջերը գերտեքստի նկարագրման լեզվով (HTML) մշակման և սպասարկման միջոցով: Ինտերնետային կայքում հնացած էջերը հեշտությամբ փոխարինվում են նորացված HTML տեքստ պարունակող ֆայլերով:

Մրցանակ շահած ինտերնետային կայքերը	
Նյուսիսային Կարոլինա նահանգի Քերի քաղաքը www.ci.cary.nc.us	Նյու Յորք նահանգի Ռոչեստեր քաղաք www.rochester.lib.ny.us/cityhall
Իլինոիս նահանգի Չիկագո քաղաքը www.cityofchicago.org	Կալիֆորնիա նահանգի Սան Կարլոս քաղաքը www.ci.san-carlos.ca.us
Նևադա նահանգի Դուգլաս շրջանը cltr.co.douglas.nv.us	Կալիֆորնիա նահանգի Սան Դիեգո շրջանը www.ca.san-diego.ca.us
Մերիլանդ նահանգի Նովարդ	Կալիֆորնիա նահանգի Սան Ֆրանսիսկո

շրջանը co.ho.md.us	շրջանը և քաղաքը www.ci.sf.ca.us
Ինդիանա նահանգի Մարիոն շրջանի Ինդիանապոլիս քաղաքը www.indygov.org	Վաշինգտոն նահանգի Սիեթլ քաղաքը www.cityofseattle.net
Վիսկոնսին նահանգի Միլվոքի քաղաքը www.ci.mil.wi.us	Նյու Յորք նահանգի Նյու Յորք քաղաքը www.ci.nyc.ny.us

Շատ տեղական ինքնակառավարման մարմիններ տեխնիկապես ավելի հեռանկարային ինտերնետային կայքի միջոցով ինտերակտիվ ծառայություններ տրամադրելու աշխատանք են ձեռնարկել; այդ աշխատանքը պահանջում է բրաուզեր ծրագրի առկայությունը էկրանների վրա, որը սովորաբար մշակվում է պրոֆեսիոնալ համակարգչային ծրագրավորողների կողմից: Ինտերակտիվությունը նույնպես պահանջում է, որ կառավարության տվյալների բազաները ինտերնետային կայքին հասանելի դառնան online կամ անմիջականորեն կամ էլ կանոնավոր կերպով թարմացվող օրինակների օգտագործման միջոցով:

Ինտերակտիվ հնարավորությունը վճռական դեր ունի վերափոխման հետ կապված փոփոխությունների համար, որը բարելավում է արդյունավետությունը: Աղյուսակ 10-4-ում բերված են մի քանի ինտերակտիվ գործարքների հնարավորություններ, որոնք կարող են ավելացվել ինտերնետային կայքում, յուրաքանչյուրի համար օրինակ է բերված:

Աղյուսակ 10-4 Ինտերակտիվ գործարքների հնարավորություններ

Online գործարքներ	Իրավասության շրջան	
	Անուն	Ինտերնետային կայք
Նեժանիվների գրանցումներ	Արլինգթոն, Վիրջինիա	www.co.arlington.va.us/pol/bikereg.htm
Բյուջեյի գործընթացի մուտքագրում	Քինգ շրջան, Վաշինգտոն	www.metrokc.gov/mkcc/budget/
Շինարարության	Միլվոքի,	www.ci.mil.wi.us/citygov/address.htm

նորմեր և կանոնների խախտումներ, ծառայության հայեր	Վիսկոնսին	
Շինարարության թույլտվության հայեր և վճարում	Մանիվալե, Կալիֆորնիա	www.e-permits.net/sunnyvale/
Կոմերցիոն գործունեության լիցենզիայի հարկային դիմումներ	Սանտա Մոնիկա, Կալիֆորնիա	Pen.ci.santa-monica.ca.us/finance/licenses/
Կոմերցիոն գործունեության թույլտվության հայեր	Սիլիկոն Վալեյ Սմարտ Թույլտվության Նախագիծ	www.jointventure.org/initiatives/smartpermit/index.html
Կոմերցիոն գործունեության թույլտվության հայերի ընթացքի հետևում	Սան Կարլոս, Կալիֆորնիա	www.ci.san-carlos.ca.us/building/smartpinternet.html
Բիզնես փնտրում	Բոստոն, Մասաչուսեթս	www.ci.boston.ma.us/cityclerk/search.asp
Կոմերցիոն գործունեության հարկային գրանցման երկարացում	Սան Ֆրանսիսկո, Կալիֆորնիա	cityservices.sfgov.org/btcr/welcome.html
Երեխայի սոցիալական ապահովման ծառայություն	Լոս Անջելեսի շրջան, Կալիֆորնիա	www.co.la.ca.us
Կոմերցիոն ընկերության առկա սեփականություն	Բոստոն, Մասաչուսեթս	www.ci.boston.ma.us/transactions
Բողոքներ	Կանզաս քաղաք, Միսսուրի	www.kcmo.org/kcmo.nsf

	Նյու Յորք, Նյու Յորք	www.ci.nyc.ny.us
	Սան Կարլոս, Կալիֆորնիա	www.ci.san-carlos.ca.us/forms/scfield.html
Դատական օրացույց	Լոս Անջելեսի շրջան, Կալիֆորնիա	www.lasuperiorcourt.org/CivilCalendar/SearchLoc.cfm
Ընտրված ներկայացուցիչներ, որոնց գտնում են ընտրապարաձքի հասցեով	Միլվոքի, Վիսկոնսին	www.ci.mil.wi.us.citygov/address.htm
Իրադարձության ավելացում քաղաքի օրացույցին	Բոստոն, Մասաչուսեթս	www.ci.boston.ma.us/neighborhoodservices/public/
Տեղեկարվություն և ուղղություն այլ գործակալությունների ծառայությունների վերաբերյալ	Հոգեկան Առողջության Ասոցիացիա, Վաուկեսա շրջան, Վիսկոնսին	www.mhawauk.org
Աշխատանքի հայտարարություններ	Բոստոն, Մասաչուսեթս	www.ci.boston.ma.us/jobs/postings.asp?dept=all
Քարտեզներ	Միլվոքի, Վիսկոնսին	www.gis.ci.mil.wi.us/
	Սան Դիեգո շրջան և քաղաք, Կալիֆորնիա	www.sangis.org
Ավտոմեքենաների ակցիզային հարկի վճարումներ	Բոստոն, Մասաչուսեթս	www.ci.boston.ma.us/excise

Ավտոկանգառի կանոնների խախտման պուգանքի մուծում	Բոստոն, Մասաչուսեթս	www.ci.boston.ma.us/parking
Փոստերի նորոգում	Ֆոնիքս, Արիզոնա	www.ci.phoenix.az.us/EMAIL/emstmnt.html
Գույքահարկի գնահատում և վճարման կարգավիճակ	Միլվոքի , Վիսկոնսին	www.ci.mil.wi.us/cityov/address/htm
	Մեդիսոն, Վիսկոնսին	www.ci.madison.wi.us/assessor/property.html
Գույքահարկի վճարում	Կոնյերս, Ջորջիա	helpdesk.atlamta.vc3.com/conyers/taxes2.asp?siteid=3
	Սան Դիեգո շրջան, Կալիֆորնիա	www.co.san-diego.ca.us/cnty/cntydepts/general/treastax/payproperty.html
Գնումների հայտերի տեղադրում	Բոստոն, Մասաչուսեթս	www.ci.boston.ma.us/transactions
	Նյու Յորք, Նյու Յորք	www.ci.nyc.ny.us/html/business/html/contract.html
	Սան Դիեգո շրջան, Կալիֆորնիա	www.co.san-diego.ca.us/cnty/cntydepts/general/prchcntr/newfcns.htm
Անշարժ գույքի փախաթղթեր	Մարիկոպա շրջան, Արիզոնա	recorder.maricopa.gov/recorder/imaging/
Փողոցի լույսի նորոգման կամ ավելացման պատվեր	Ֆոնիքս, Արիզոնա	www.ci.phoenix.az.us/ESERVICES/eproblem.html
Քվեարկողի գրանցման ձև	Բոստոն, Մասաչուսեթս	www.ci.boston.ma.us/elections/voter_reg.asp

Աղբյուր՝ Այս օրինակները վերցված են “Հանրային Տեխնոլոգիա” կորպորացիայի ինտերնետային կայքից http://pti.org/links/e_government.html.

Այդ գործարքները կարող են կառավարվել մի քանի եղանակներով: Դրանք կարող են համախմբվել մի ընդհանուր մենյուի մեջ, որի վառ օրինակն է հանդիսանում Մասաչուսեթս նահանգի Բոստոն քաղաքի ինտերնետային կայքը www.ci.boston.ma.us/transactions: Մեկ այլ փարբերակ է փողոցի հասցեով ընդհանուր հարցման համակարգի ստեղծումը սեփականությանը վերաբերող բոլոր գործառնությունների համար, իսկ այս փարբերակի օրինակն է Վիսկոնսին նահանգի Միլվոք քաղաքի ինտերնետային կայքը www.ci.mil.wi.us/citygov/address.htm.

Երբ ինտերնետային կայքը ինտերակտիվ ծառայություններ է առաջարկում այն նաև այցելուներից տեղեկություններ է հավաքում և ելք է փրամադրում (ուղղակի և անուղղակի կերպով) դեպի տեղական ինքնակառավարման մարմինների փվյալների բազաները: Այս կերպում անհրաժեշտ է կայքի կողմից հավաքած և փրամադրած տեղեկատվության գաղտնիության վերաբերյալ քաղաքականություն մշակել: Որոշ տեղական ինքնակառավարման մարմիններ մշակել են գաղտնիության քաղաքականություններ և դրույթներ: Տես, օրինակ՝ հետևյալ ինտերնետային կայքերը www.cityofhouston.gov/privacy.html և <http://www.co.miami-dade.fl.us/info/privacy/>:

ՆԵՐՔԻՆ և ԱՐՏԱՔԻՆ ՆԱԴՈՐԴԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆ

Ինտրանետ և ընդլայնված ինտրանետ (Intranet and Extranet)

Ինտրանետը ընդամենը ծրագրային ապահովման փարք չէ: Այն կազմակերպության աշխատակիցների համար օգտակար փվյալները ներքին ռեսուրսներով մատչելի դարձնելու նպատակով բրաուզերների և այլ ինտերնետային տեխնոլոգիայի օգտագործման գաղափարն է: Ինտրանետը կարող է իրականացվել որպես ներքին ինտերնետային կայք, որից աշխատակիցները օգտվում են բրաուզերի ծրագրային ապահովման միջոցով: Սակայն քաղաքապետարանի կամ դատարանի շենքի ներսում անձնակազմի համար գործող նորաբաց ինտրանետը կարող է իրականացվել պարզապես օգտագործելով համարեղ օգտագործման ցանցի սկավառակասարքը, որտեղ փաստաթղթերը պահվում են տեքստերի վերամշակման կամ աղյուսակային ֆորմատով և օգտագործվում են գրասենյակային ծրագրային փաթեթի միջոցով:

Բովանդակության հետևյալ մի քանի միավորները պետք է հաշվի առնվեն տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից ինտրացանցը համատեղ օգտագործելու դեպքում՝

- Ներքին աշխատակազմի փեղեկագրքեր
- Տեղական և փարածքային հեռախոսագրքերի սպիտակ և դեղին էջեր (որոնք հավանաբար առկա են ձեր փեղեկական հեռախոսակապի օպերատորի կողմից փրամադրվող լազերային սկավառակի (CD-ROM) վրա, կամ կարելի է օգտվել ինտերնետային կապուղիներից)
- Կոմերցիոն CD-ROM փեղեկագրեր՝ անուններ և ավտոմեքենաներ որոնելու համար (հափկապես արժեքավոր է օրենքի կիրառման և հավաքագրումների համար)
- Ներքին ձևեր
- Ընթացակարգային ձեռնարկներ
- Տարուկ նախագծված, հեշտությամբ օգտագործվող մուտքեր կազմակերպության փյալների բազայի մեջ
- Տարուկ ներքին նշանակության (օր՝ պետական գործակալությունների) ինտերնետային կապուղիներ

Ընդլայնված ինտրանետ փերմինը վերաբերում է կազմակերպության հեռավոր վայրերի աշխատակիցների համար օգտակար փյալները մատչելի դարձնելու նպատակով բրաուզերների և այլ ինտերնետային փեխնոլոգիաների օգտագործման գաղափարին: Տավանաբար այդ փյալները կարող են փրամադրվել նաև վստահված բիզնես ձեռնարկություններին, որոնց համար դա իրավական դաշտ մտնելու ամենաարդյունավետ միջոցն է: Ընդլայնված ինտրանետը կարող է լինել այնքան պարզ, ինչքան որ ինտերնետային կայքը, որը օգտագործում է գաղտնաբառի համակարգը այն չարտոնագրված օգտագործողներից պաշտպանելու համար, կամ էլ այն կարող է մշակվել այլ փեխնոլոգիաների հետ:

Տեռախոսային փեխնոլոգիա

Էլ. կառավարության ռազմավարության մեջ հեռախոսները մեծագույն դեր են կատարելու, քանի որ անձամբ պետական հիմնարկություն ներկայանալուց զար՝ դրանք միակ այլընտրանքային միջոցն են կառավարության աշխատակիցների հետ հաղորդակցվելու համար: Տեռախոսների միջոցով հնարավոր է նաև առանձին ծառայությունների գծով լավագույն արդյունքների հասնել: Սովորաբար ավանդական հեռախոսային համակարգը լրացվում է ձայնային փոստի, ավտոմատացված ձայնի բաշխման (ԱԶԲ), հետադարձ ֆաքսի և ինտերակտիվ խոսքային կապի (ԻԽԿ) ժամանակակից ծառայություններով:

- Ձայնային փոսքը զանգահարողներին թույլ է տալիս որոշակի անձի համար հաղորդագրություն թողնել:
- ԱԶԲ-ն ձայնային փոսքի հնարավորություններից մեկն է, որը օգտագործվում է մենյուն մշակելու համար, որպեսզի կանխատեսվում են այն ծառայությունները, որոնց կարիքն ունեն զանգահարողները, ծառայությունները կանխատեսելուց հետո ԱԶԲ-ն արդյունավետ կերպով կապում է զանգահարողներին այն հեռախոսների հետ, որոնց կազմակերպությունները կարող են մատուցել անհրաժեշտ ծառայությունները: Էականն այն է, որ ԱԶԲ մենյունները ավելի շուտ կանխատեսում են զանգողների կողմից որոնվող ծառայությունները, քան թե արագացվում են կառավարության կառուցվածքը:
- Ներադարձ ֆաքսը զանգահարողներին թույլ է տալիս օգտագործել ԱԶԲ համակարգը փաստաթղթերի մենյուից մի որոշակի փաստաթուղթ ընտրելու համար, որը պետք է ետ ուղարկել ֆաքսով՝ հեռախոսի ստեղծագործության միջոցով՝ մուտքագրելով ֆաքսի համարները:
- ԻԽԿ-ն փաստորեն մասնագիտացված համակարգչային տերմինալ է, որը կարող է համակարգչից տվյալներ ուղարկել և ստանալ, փոխակերպել դրանք ձայնագրված խոսքային մենյունների և հաղորդագրությունների և զանգահարողի ստեղծագործությունը համակարգչի մեջ տվյալներ մուտքագրել: այլ կերպ ասած, այն թույլ է տալիս հեռախոսից օգտվողներին «խոսել» համակարգչի հետ:

ԻԽԿ և ներադարձ ֆաքսի տեխնոլոգիան կիրառող էլ. կառավարության ծառայությունների լավ օրինակ կարող է հանդիսանալ Ելոունայֆը, Նարավ-արևելյան տարածքները, Կանադան: Այն գործառնությունները, որոնց օժանդակում է ԻԽԿ-ն ներառում են՝

- Կանխավճարային տեղեկատվության վերաբերյալ հարցում և ֆաքսով հարկային վկայականների ետ ուղարկում
- Զրի և կոյուղու հաշվեկշիռների հաշվարկում և հաշիվների վճարում
- Կայանման և երթևեկության տոմսերի վերաբերյալ տեղեկատվություն և հաշիվների վճարում (համակարգը կատարում է նաև նախագգուշական հիշեցում-զանգեր չվճարված տոմսեր ունեցողներին՝ օգտվելով տարածքային կառավարությունից ստացված հեռախոսահամարներից)
- Ֆաքսով ուղարկված՝ գործունեություն ծավալելու համար տրամադրվող լիզենզիայի հայտեր և լիցենզիաների համար կատարված վճարումների

ընդունում (համակարգը նաև որպես նախազգուշացում ֆաքսով ուղարկում է երկարաձգված հայերը)

- Ժամանցային հարմարությունների (թենիսահարթակների, լողավազանների) պարզվիրում:

Որոշ կառավարման մարմիններ արձագանքման կենտրոնները օգտագործել են որոշակի գործառույթի հետ առնչվող մեծ քանակի զանգերը կամ բազմաբնույթի զանգերը գլխավոր կառավարական տեղեկատվական համարին փոխանցելու նպատակով: Որպես օրինակ բերենք Կանգաս քաղաքում Միսուրիի արձագանքման կենտրոնը www.kcmo.org կայքում: Տվյալների կիրառմամբ արձագանքման կենտրոնները փոխային եղանակով վերահսկում են զանգերը և կարարելապես օգտագործում են հեռախոսային տեխնոլոգիան զանգողի անձնական համարը և զանգի ամսաթիվն ու ժամը տվյալների կիրառմանը միացնելու նպատակով:

Էլեկտրոնային փոստ

Ջոն Օ'Լունին պնդում է, որ «հաշվետվությունը հաշվետվության վրա, ուսումնասիրությունը ուսումնասիրության վրա առաջադրում են այն փաստը, որ կոմերցիոն կամ կառավարական կազմակերպությանը արագ և էական օգուտ բերող ինֆերենցային միջոցը՝ էլեկտրոնային փոստն է»:⁷ Էլ-փոստը էլ-կառավարության մի այլ բաղադրիչ է, որը հանրային Ինֆերենցային կայք մշակելու ձգտման հետևանքով կարող է անարդարացիորեն ավելի քիչ օգտագործվել:

Էլ-փոստը կարող է աշխատել մի քանի եղանակներով՝

- Անմիջական փոխանակում կառավարության և հանրության միջև, որը հեշտացվում է ինֆերենցային կայքում կամ այլ լրատվական միջոցներում առկա՝ ընտրված կառավարական անձնակազմի էլեկտրոնային փոստի տեղեկագրեր պարաստելու միջոցով:
- Մուտքային դիտողություններ կամ հարցեր որոշակի խնդիրների վերաբերյալ, ինչը պահանջում է, որ ինֆերենցային կայքը առաջարկի էլեկտրոնային հասցեներ այդ խնդիրները լուծելու համար: Նասցեները պետք է տարածվեն կայքով մեկ; օր՝ վնասակար թափոնի հեռացման վերաբերյալ էջը պետք է հանրությանը առաջարկի էլեկտրոնային նամակով դիտողություններ կամ հարցեր ուղարկել haz-waste@cityofacme.org էլեկտրոնային հասցեին:
- Ելքային ռադիոհաղորդումը էլեկտրոնային փոստով հանրությանը նորություններ և տեղեկագրեր է ուղարկում, սա մի մեթոդ է, որը դեռ իր

զարգացման սկզբնական փուլում է գտնվում, քանի որ պահանջում է մասնագիտացված փեխնոլոգիա ցուցակները սպասարկելու և էլեկտրոնային հաղորդում ուղարկելու համար: Չնայած ներկայիս փեխնոլոգիայի հնարավորությունները հարցականի տակ են դնում նրան ունենալ-չունենալու խնդիրը, այնուամենայնիվ շատ կառավարման մարմիններ սկսում են աշխատել այս էլեկտրոնային փեղեկագրերով: Իլինոիս նահանգի Բուֆֆալո Գրուվ քաղաքում քաղաքացիներին խրախուսում են բաժանորդագրվել գյուղական նորությունների ցանկին, ինչպես նաև ստանալ փեղի իրադարձությունների և գյուղի խորհրդի նիստի օրակարգերի մասին էլեկտրոնային նորությունները:

Ինտերնետային կայքը «հեղափոխություն առաջացնելու» փեխնոլոգիա է; այն միանում է մարդկանց, որոնք կայք են այցելում իրենց անձնական պարճառներով: Իսկ ռադիոհաղորդման էլեկտրոնային փուսքը «գործարկման» փեխնոլոգիա է, որովհետև այն կառավարությանը հնարավորություն է տալիս իր նախաձեռնությամբ կապ պաշտպանել մարդկանց հետ:

Նանրային կրպակներ

Ինտերնետի ի հայտ գալուց առաջ, որը կառավարման մարմիններին թույլ տվեց ակնթարթորեն մաքցելի դարձնել փեղեկավարությունը, որոշ փեղական ինքնակառավարման մարմիններ սկսել էին օգտվել հանրային էլեկտրոնային կրպակներից՝ հանրային կայաններից, որոնք միանում են համակարգչային փերմինալին: Կրպակները սովորաբար փեղակայվում են հասարակական վայրերում՝ քաղաքապետարանում, դատարանի շենքում, գրադարաններում և առևտրի կենտրոններում:

Կրպակ սպասարկելու ամենահեշտ եղանակը նրա կողմից փեղական ինքնակառավարման մարմինների ինտերնետային կայքի կրկնօրինակի գործարկումն է, կամ կայքի ստատիկ փվյալների վերջին տարբերակի բեռնավորումը, իսկ ավելի լավ տարբերակը՝ կրպակը online գծով ինտերնետային կայքին միացնելն է:

Սակայն կրպակը սովորական սրեղնաշարով և մկնիկով համալրելը կարող է հանգեցնել անվտանգության խնդիրների, բացի այդ նշված ինտերֆեյսը կարող է շատ բարդ լինել նրանց համար, ովքեր համակարգչային սահմանափակ հմտություններ ունեն: Լուծումներից մեկը սենսորային էկրանի փեխնոլոգիան է, չնայած սենսորային էկրանի մշակումը և սպասարկումը առաջացնում է հավելյալ օժանդակման խնդիր:

Կրպակները, հափկապես կաթինները, բավական թանկ արժեն: Արժեքը կարող է կրճատվել, եթե կրպակը գրադարանի պես ապահով վայրում գտնվող հասարակ համակարգիչ է: Կառավարման մարմինները պետք է որոշեն, թե արդյո՞ք արժե կրպակների համար համապատասխան ծախսեր կատարել և ջանքեր գործադրել: Շատ կառավարման մարմիններ կրպակների սպեղծման հարցում մեծ հաջողության են հասել և եկել են այն եզրահանգման, որ դրանք կարևոր բազադրիչներ են էլ-կառավարության խոշոր ծրագրի մեջ, հափկապես որպես Web ծառայությունների տրամադրման միջոց են ծառայում՝ ինտերնետից օգտվելու հնարավորություն չունեցողների և համակարգիչ սկսնակ օգտվողների համար:

1989 թվականից սկսած Կալիֆորնիա նահանգի Սանտա Մոնիկա քաղաքը ունի հանրային տերմինալի մի համակարգ, որը տնային համակարգիչ օգտվողների հնարավորություններով ապահովում է նաև մնացած բոլոր քաղաքացիներին pen.ci.santa-monica.ca.us կայքի միջոցով: Նավանաբար, ամենալայնածավալ կրպակային ծրագիրը Նյու Յորք քաղաքի ծրագիրն է, որը նախատեսում է ընդարձակել այն 1,000 միավորով: Թե ինչպես է Վիրջինիայի Ֆերրիֆաքս քաղաքային միավորը օգտագործում կրպակները, կարելի է տեսնել էջ 130-ի վրա պատկերված աղյուսակում:

Թվային բաժանման կամրջում

Նանրության մեծ մասը մուտք է գործել տեխնոլոգիաների ոլորտը ըստ իր սոցիալ-տնտեսական կարգավիճակի: Ավելի ապահովված խավը քաղաքային քաղաքներում հնարավորություն ունի օգտվելու գրեթե համընդանուր տեխնոլոգիայից, մինչդեռ աղքատները, էթնիկական փոքրամասնությունները և գյուղական վայրերի բնակիչները մնացել են ետևում:

ԱՄՆ Կոնգրեսի Դեպարտամենտի Նեոահաղորդակցության և Տեղեկատվության Ազգային Վարչությունը վերահսկում էր այս իրավիճակը և 1999թ. եզրակացրել է՝

- 75,000 ԱՄՆ դոլար և ավելի եկամուտ ունեցող տնային տնտեսությունները ինը անգամ ավելի հավանական է, որ համակարգիչ ունենան և քսան անգամ ավելի հավանական է, որ տանը ինտերնետից օգտվեն, քան դրանից ցածր եկամուտ ունեցողները

- Աֆրո-ամերիկյան և Լատինաամերիկյան փոփոխություններում ինտերնետի հասանելիության հավանականությունը հավասար է ընդամենը երկու-հինգերորդի՝ համեմատած սպիտակամորթ բնակչության փոփոխությունների հետ
- Քաղաքային տարածքներում ցածր եկամուտով փոփոխություններում ինտերնետի հասանելիության հավանականությունը երկու անգամ ավելի մեծ է, քան նույն եկամուտը ունեցող գյուղական փոփոխություններում:⁸

«Կառավարումը թվային փոփոխության մեջ» նախագծի գործադիր տնօրեն Դեյվիդ Էգնյուն մտահոգություն է հայտնում այն առնչությամբ, որ «Եթե կառավարությունը on-line դարձնելը ընդլայնելու է կառավարություն և որոշումներ կայացնողների մոտ մուտքի հնարավորությունները այն մարդկանց համար, ովքեր հավանաբար արդեն ունեն այդ հնարավորությունը, ապա այն իրականում այնքան էլ մեծ նվաճում չի: Տեղական ինքնակառավարման մարմինները կարող են մի շարք միջոցառումներ իրականացնել այս «թվային բաժանումը» կամրջելու գործընթացը սկսելու համար: Կառավարման մարմինները կարող են աշխատել շահույթ չհետապնդող գործակալությունների և գործարար աշխարհի հետ անհատական համակարգիչների մատչելիություն, ինչպես նաև՝ համապատասխան օժանդակություն և վերապատրաստում ապահովելու նպատակով: որոշ դեպքերում կառավարման մարմինները ապահովված են տեխնոլոգիական ուղղվածություն ունեցող աշխատանքային վերապատրաստմամբ:

Նանրային գրադարանում քաղաքացիներին Ինտերնետային կապ ունեցող համակարգիչներով ապահովելը նույնպես կարևոր ծառայություն է: Այսօր գրադարաններից շատերը առնվազն մի քանի այդպիսի համակարգիչներ են տրամադրում և տեղական ինքնակառավարման մարմինների համար մեծ առաջխաղացում կլինի գրադարանները ըստ պահանջարկի անհատական համակարգիչներով ապահովելը և նաև անհրաժեշտ վերապատրաստում ու օժանդակություն տրամադրելը:

Մի քանի համայնքներ ստեղծում են համայնքային տեխնոլոգիական կենտրոններ, որոնք տրամադրում են հանրային օգտագործման հնարավորություն ունեցող համակարգիչներով համալրված սենյակներ՝ վերապատրաստման և աջակցման հետ միասին: Այսպիսի կենտրոնների առումով փառասեր ծրագրեր ունեցող մեծ քաղաքներից են Արլանսի, Բոստոնը և Սիեթլը: Ազգային քաղաքային տեխնոլոգիական կենտրոնը նաև օգնել է մյուս քաղաքներին

կենտրոններ ստեղծելու, որոնք որպես կանոն ֆինանսավորվել են կառավարության և գործարար շրջանակների համապեղ միջոցներով, ինչպես նաև՝ այլ տեսակի դրամաշնորհներով:

Նման մոտեցումները հաջողություն են ունեցել նաև քաղաքային տարածքներից դուրս: Կոլորադոյի Սամիթ շրջանում համայնքային կոալիցիան մի միջնակարգ դպրոցում ստեղծել է վերապատրաստման լաբորատորիա և ուսումնական ժամերից դուրս ու հանգստյան օրերին դասեր է անցկացնում:

Որոշ համայնքներ ծրագրեր են կազմել ցածր եկամուտ ունեցող ընտանիքների համար համակարգիչների ձեռք բերելու հարցում օգնության ձեռք մեկնելու նպատակով: Կալիֆորնիա նահանգի Ռիվերսայդ քաղաքում համակարգիչների ձեռք բերումը և միացումը ինտերնետին մասնակիորեն ֆինանսավորվել են տեղական վարկային միության, համարկարգչային մանրավաճառ ընկերության և համայնքային խմբի համատեղ միջոցներով: Ընտանիքներին թույլ են տվել վճարել մնացորդը ըստ վճարման ժամանակացույցի և 2000թ. վերջին 145 ընտանիքներ համակարգիչներ են ձեռք բերել: Մասաչուսեթս նահանգի Բոստոն քաղաքում փորձարկում են այն ծրագիրը, որով խստապահանջ վերապատրաստման ծրագիր ավարտած ընտանիքները կարող են անվճար համակարգիչ ստանալ:

Մի շարք այլ ծրագրեր շեշտը դնում են վերապատրաստման և օժանդակման վրա: Մոնտանա նահանգի Մեծ Ֆոլս քաղաքի Նանրային գրադարանի աշխատակազմը վերապատրաստման եռամսյա դասընթացներ է առաջարկում ինտերնետից օգտվելու և դրա հետ առնչվող թեմաներով: Արիզոնա նահանգի Ֆոնիքս քաղաքում ստեղծել են «Համակարգչային ընկերներ» կոչվող համակարգը, որում կամավորները օգնում են սկսնակ օգտագործողներին համակարգչային հիմունքներ սովորել:

Տեղական ինքնակառավարման մարմինները կարող են նաև ջանքեր գործադրել հարկապես գյուղական վայրերում Ինտերնետային Ծառայության Մատակարարի (ISP) մուտքը ապահովելու հարցում, որպեսզի այն դեռ համընդանուր բնույթ չի կրում: Օգտագործելով դնովի համակարգչային սարքը, որը հեռուստացույցը օգտագործում է որպես մոնիտոր՝ Զեորջիա նահանգի Լագրանդ քաղաքում տեղական կաբելային հեռուստաընկերության հետ համատեղ 25,000 քաղաքացիներ ապահովվել են անվճար ինտերնետից օգտվելու հնարավորությամբ:

Կրպակներն ու հանրային հասանելիության տերմինալները նույնպես տեխնոլոգիական առավելություններից զուրկ բնակչությանը ապահովում են էլ-կառավարության համակարգերով:

Ուղեցույց էլ-կառավարության աշխատանքի համար

Ներկյալ մի քանի աղբյուրները կարող են օգտակար լինել էլ-կառավարության աշխատանքի համար՝

Քաղաքի/տարածքի կառավարման միջազգային միությունը (ՔԿՄՄ) մի հոյակապ հաշվետվություն է հրապարակել՝ *On-line տեղական ինքնակառավարման մարմինները* ըստ Ջոն Օ'Լունիի «Ինտերնետը աշխատացնելու մասին» հոդվածի: Այն կարելի է պարզվիրել ՔԿՄՄ ինտերնետային կայքից՝ <http://bookstore.icma.org>:

Որպեսզի ծանոթանաք այն օրինակներին, թե ինչպես են տեղական ինքնակառավարման մարմինները ծառայություններ մատուցելու նպատակով օգտագործում ինտերնետային կայքը, ինչպես նաև՝ էլ-կառավարության մասին այլ տեղեկատվության ստանալու համար այցելեք Նանրային Տեխնոլոգիայի Ինստիտուտի ինտերնետային կայքը՝ <http://pti.org/links/index.html>:

Էլ-կառավարության վերաբերյալ այլ տեղեկատվությունների համար «Գավըրնմենտ թեքնոլոջի» ամսագիրը հովանավորում է Թվային կառավարության ինտերնետային կայքի կենտրոնը հետևյալ կայքում՝ www.centerdigitalgov.com:

Արիզոնան <http://gita.state.az.us/PSP/GUIDELINES/p501-g001-web-master-guideline.htm> կապուղում տեղադրել է «Վեբ-մասերի պրակտիկ տեղեկագրեր»-ի մի ընդարձակ ժողովածու:

Էլ-կառավարության ծառայություններից քաղաքացիների սպասելիքները, հաշվետվության օրինակներ, Միջազգային խորհրդարարական խորհուրդ, ԱՄՆ գլխավոր ծառայությունների վարչություն (Վաշինգտոն, ԴՄ, 2000թ. սեպտեմբեր) լրարվական նյութեր կարելի է ձեռք բերել Ռենե Նյուջեսից, ՋՍԱ, 202/501-0291 հեռ. համարով կամ renee.Hughes@gsa.gov էլ-հասցեով: Այն տեղադրված է ինտերնետում <http://policyworks.gov/intergov> Միջկառավարական խորհրդարարական խորհրդի մասում:

<http://goodpractices.com> ինտերնետային կայքը առաջարկում է մի շարք օգտակար հղումներ ինտերնետային կայքի դիզայնի վերաբերյալ: Մի քանի կազմակերպություններ օգնություն են առաջարկում թվային բաժանման խնդրի կապակցությամբ՝

- Բենտոն հիմնադրամը
www.benton.org
- Գյուղական շրջանի զարգացման կենտրոնը
www.centertech.com
- Նամայնքային տեխնոլոգիական կենտրոնների ցանցը
www.ctcnet.org
- Ազգային քաղաքային տեխնոլոգիական կենտրոնը
www.urbantech.org
- Լինեյլ տեղեկացված
www.pluggedin.org

Էլեկտրոնային կառավարության լավագույն գործընթացները

- Նաշվի առեք էլ-կառավարության ներուժը ձեր տեղական կառավարությունը և նրա մարուցած ծառայությունները վերափոխելու համար:
- Պլանավորեք էլ-կառավարության զարգացումը վերափոխման անհամեմատ ավելի բարձր մակարդակի համար: Օրինակ՝ սկսեք ինտերնետային կայքից, որը ցուցադրում է արդեն առկա տեղեկատվություն և վերջապես Վեբի միջոցով բիզնես գործընթացները վերակառուցելու ընդունակություն ձեռք բերեք:
- Մի կենտրոնացեք ամբողջությամբ ինտերնետային կայքի վրա; փոխարենը հաշվի առեք էլ-կառավարության մի քանի բազադրիչներ և որոշակի նախագծի համար օգտագործեք այն բաղադրիչները, որոնք առավելապես արդյունավետ կլինեն նախատեսված լսարանի համար:
- Պլանավորեք համապատասխան միջոցառումներ, ներառյալ որոշ հասարակ տեխնոլոգիաներ էլ-կառավարության ծրագրի մասին իրազեկությունը բարձրացնելու նպատակով:
- Էլ-կառավարության ծրագիրը ապահովեք նախագծի պարզաճ կառավարմամբ՝ ներգրավելով բարձր մակարդակի հովանավորի, ինչպես նաև՝ պարզաբանելով դերերը, վերամշակելով հարմար աղբյուրները, կանխորոշելով նպատակները, սահմանելով առաջնահերթությունները և մշակելով աշխատանքային պլանը:
- Կառավարության համար մշակեք ինտերնետային կայք և պնդեք, որպեսզի բոլոր վարչությունները ավելի շատ աջակցեն միայն մեկ ընդհանուր կայքին, քան թե մշակեն իրենց սեփականը: Վարչություններին տրամադրեք հեշտ տարբերակ կայքին իրենց ներդրումները ուղարկելու համար:

- Զգուշորեն դիտարկեք, արդյոք աջակցե՞լ կառավարության ինտերնետային կայքին ներսի ռեսուրսներով, թե դիմել եք դրսի ընկերություններին՝ կայքը մշակելու և/կամ փնտրիներու համար:
- Նշանակեք վեբ-մասեր ինտերնետային կայքի փոխնուղղիան վերահսկելու համար, բայց ինտերնետային կայքի և էլ-կառավարության այլ նախաձեռնությունների բովանդակությունը որոշելը վստահեք հանրային փեդերակառուցության մասնագետին դրսի ԻՏ-ից:
- Կայքի համար ստեղծեք փարբերակիչ հասցե:
- Մշակեք քաղաքականություններ կայքում նյութի փեդադրումը արտոնագրելու, ինչպես նաև՝ համապատասխան կապուղիներ սահմանելու համար:
- Զգուշորեն պլանավորեք ինտերնետային կայքի մշտական փեսքը: դիտարկեք և քննարկեք մասնագիտական օգնության մեջ ներդրում կատարելու հարցը ամբողջական փեսք մշակելու համար: Պնդեք, որ բոլոր վարչությունները իրենց աշխատանքները ցուցադրելուց օգտագործեն այդ նույն արտաքին փեսքը:
- Էլ-կառավարության զարգացման համար զգուշորեն ընտրեք և իրականացրեք համապատասխան միջոցառումներ:
- Սպասարկման պատրաստակամություն ցուցաբերեք էլ-կառավարության ծրագրին: հանրությանը ապահովեք հեշտ կառավարելի միջոցներով: Տեխնոլոգիան օգտագործեք, որպեսզի օգնեք հաճախորդներին պահանջվող ծառայությունից հեշտությամբ փեդափոխվել փրամադրող վարչություններին:
- Դիտարկեք ինտրանետի և ընդլայնված ինտրանետի զարգացումը ներքին և արտաքին աշխատակազմի, ինչպես նաև հեռանկարային ձեռնարկությունների միջև անվտանգ հաղորդակցություն ապահովելու նպատակով:
- Որպես էլ-կառավարման ծրագրի մի մաս զգուշորեն որոշեք, թե ինչպես կամրջել թվային բաժանումը և օժանդակել փոխնուղղիայից զուրկ բնակչությանը: ինտերնետային կայքի զարգացումը հավասարակշռեք հեռախոսային փոխնուղղիայի և հանրային փերմինալների ու կրպակների հետ:

Նշումներ

1. Զոն ՕՒունի, *On-line Տեղական ինքնակառավարման մարմիններ` Աշխատացնելով ինտերնետը* (Վաշինգտոն, Դ.Մ, ԶԿՄՄ, 2000)
2. Քրիստին Պուլոս, «Indygov.org ճանապարհ է հարթում դեպի էլեկտրոնային քաղաքապետարան», *Կառավարման փոխնուղղիա*, 1998թ. մայիս, էջ 52

3. Դերբի Պետերսոն, «Կառուցված երկար կյանքի համար», *egovernment.govtech.net (Կառավարման տեխնոլոգիայի հավելված)*, 2000թ. դեկտեմբեր, էջ.18
4. Պոլոս, «Indygov.org ճանապարհ է հարթում դեպի էլեկտրոնային քաղաքացեւարան»
5. Կրկին անգամ Զոն ՕԼունի *On-line Տեղական ինքնակառավարման մարմիններ* օգտակար հրապարակությունը:
6. Զորդան Զ.Բրեսլոու և Մարկ Ռ.Գրինաֆ, «Քաղաքային ինֆերենսյային կայքեր» ԶԿՄՄ InfoTech Report, 1999թ. նոյեմբեր, էջ 1
7. ՕԼունի *On-line Տեղական ինքնակառավարման մարմիններ*, էջ 11
8. ՆՏԱՎ, «Ամերիկացիները տեղակալվության ժամանակշրջանում; մտնելով ցանցի մեջ», www.ntia.doc.gov/ntiahome/digitaldivide.
9. Կոնստանտին Ֆոն Նոֆման, «Էլ-կառավարության պատրաստումը», CIO, 1999թ. նոյեմբերի 15

Գլուխ 5

ԷԼԵԿՏՐՈՆԱՅԻՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՆԱՆՐԱՅԻՆ ՍԵԿՏՈՐԻ

ԳՈՐԾԸՆԹԱՅԻ ՎԵՐԱԿԱՌՈՒՅՈՒՄ⁴¹

Դիվերսանություններ, ակերով պարագարակներ և ադամանդներ

Թարգմանիչ և խմբագիր՝ Արամ ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ

ԷԼԵԿՏՐՈՆԱՅԻՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՆՊԱՏԱԿՆԵՐԸ, ՄԻՋՈՑՆԵՐԸ և

ՆԱՍԱՆԵԼԻՈՒԹՅԱՆ ՍԱՏՄԱՆՆԵՐԸ

1. ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

21-րդ դարի սկիզբը ալեկոծվում էր ԻՏ-ների հեղափոխական կապված քննարկումներով, երբ հարցը վերաբերվում էր ԻՏ-ների դերին, արդյունքում և մեծությանը կազմակերպչական մեթոդներում և ձեռնարկության ոլորտում արդյունքում փոփոխությունների մեջ: Մասնավոր սեկտորում «կերպ-քոմ» արտահայտության պայթյունից հետո էլեկտրոնային-կոմերցիայի ոգևորության անհեղափոխական հեղափոխական կառավարությունը համոզմունք հայտնեց խորապես հավատարմով, որ էլեկտրոնային-կառավարությունը հնարավորություն կստեղծի ձեռքով իրականացվող գործընթացներից անցնել էլեկտրոնային գործընթացների: Սա մեծ մասամբ գերիշխող էր ներքին վարչական և ծառայությունների, իրավական վերահսկման և օրենքի գործունեության ոլորտներում: ԻՏ-ների ոգևորությունը ակնհայտ էր դառնում նաև՝ հասարակությանը վերափոխելու կառավարության ակտիվ գործունեության մեջ, որը նա իրականացնում էր աճապարելով մասնավոր սեկտորին և քաղաքացիներին ընդունելու կառավարության on-line ծառայությունները:

Էլեկտրոնային Կառավարության թեմաների և խնդիրների վերաբերյալ գրականության քննարկման ժամանակ մենք խոսեցինք այն մասին, որ Էլ-կառավարության նախաձեռնությունները և մեծ մասամբ դիցուք թեմային վերաբերվող նյութերն ու փոքրամասշտաբ ուսումնասիրությունները կցկատուր են և մասնավորապես /Անդերսեն 2004/: Մինչ այժմ էլ-կառավարության գրականության մեջ

⁴¹Աղբյուրը՝ Kim Viborg Andersen. "E-government Objectives, Means, and Reach." *E-government and Public Sector Process Rebuilding: Dilettantes, Wheel Barrows, and Diamonds* (Boston: Kluwer Academic Publishers, 2004), 71-91. By permission of Springer Science and Business Media.

ընդամենը մի քանի էական և սկզբունքային գիտահեղուկական հարցերի է պարասխան արվել, եթե իհարկե արվել է: Նազվադեպ են լուրջ հեղադրական մեթոդների կիրառությունները, իսկ արխանոլոգիական փորձարկումները գրեթե բացակայում են /Գրոնլանդ 2004/:

Այսպիսով, մենք շար մտավախություններ ունենք էլ-կոմերցիայի դառն դասերից քաղած փորձից ելնելով և մտավախությունը կայանում է նրանում, որ էլ-կառավարությունը ավելի շուր ճգնաժամի ազդանշան է, քան միջոց, որը կարող է արագացվել և նպաստել կառավարությունում ԻՏ-ների կիրառությունների մեջ փոփոխության առաջացմանը:

Դրական առումով, ինչևիցե, ներկայումս կառավարությունում ԻՏ-ների հարցում այնքան շար մոտեցումներ կան, որ նոր հնարավորություններ են ստեղծվել հեղադրության և գործնական աշխատանքի համար, որոնք կփոխեն կազմակերպչական գործընթացի ձևը անցնելով PPR /հանրային սեկտորի գործընթացի վերակառուցում-ՆՍԳՎ/ մեթոդին:

Այս գլխում մենք կքննարկենք էլեկտրոնային կառավարության ոլորտում արդի ունեցող բազմաթիվ փոփոխությունները և թե էլ-կառավարության որ մասը ինչպես է ուսումնասիրվում, սա ենթադրում է, որ ավելի շար խնդիրներ կան, որոնք ավելի շուր բաժանում են գիտական և գործնական աշխատանք կարարողներին էլ-կառավարություն արմինը օգրագործելիս, քան՝ միավորում նրանց:

Մենք կսկսենք այս գլուխը քննարկելով այն հարցը, թե արդյո՞ք ԻՏ-ների կիրառությունը կառավարությունում մասնավոր դեպք է, թե՞ համարժեք է այլ սեկտորներում ԻՏ-ների կիրառություններին: Նիմնական արգումենտը, որ բերվում է այն է, որ այստեղ իսկապես կան մասնավոր խնդիրներ, որոնց ինֆորմացիոն համակարգերը /ԻՆ/ մեղմ ասած մինչ այժմ չեն կարողացել անդրադառնալ: Ներկայումս, էլ-կառավարության հեղադրությունները հիմնականում ԻՆ-երի հեղադրության ժառանգությունից է մեզ բաժին հասել և այն չի կարողացել *ներգրավել գիտության այնպիսի ոլորտներ ինչպիսիք են՝ հանրային կառավարումը և քաղաքագիտությունը:*

Այս մոտեցումը փոփոխելու շնորհիվ մենք կունենանք օգրակար ուսումնասիրություններ և գործնական աշխատանքի հնարավորություններ հանրային սեկտորի գործընթացի վերակառուցման մեթոդը իրականություն դարձնելու համար:

Այսպիսով, այս գլխի գլխավոր միտքն այն է, որ ԻՆ -երն օգրագործողների միությունը անկարող է եղել ամբողջական դարձնելու էլ-կառավարության առավել առաջադեմ

գաղափարը: Ինչ վերաբերվում է ՆՍԳՎ-ի գաղափարին, այն հավասարապես կարևորություն է Կալիս *ինչպես* և *եթե* հարցերի իրազեկությանը, որոնք վերաբերվում են կառավարման մեթոդին, ինչպես նաև՝ *ու՛ր* և *ինչու* պաշտոնական հարցերի իրազեկությանը, որոնք վերաբերվում են են կառավարության մոտեցմանը:

Այնուհետև մենք կներկայացնենք քաղաքականության և էլ-կառավարության հեղափոխությունների օրակարգի համայնապատկերը և այն փոփոխությունները, որոնք Կալիս են ունեցել դրանց նպատակների, միջոցների և հասանելիության ոլորտում: Նշանակալի էլ-կառավարության ուսումնասիրությունների ռազմավարական և գլխավոր խնդիրներից, մենք առաջարկում ենք էլ-կառավարության մի փուլային մոդել, որը բաղկացած է չորս փուլից՝ մշակում, ընդլայնում, հասունություն և հեղափոխություն: Քննարկվող գրականության մեջ արծարծված հիմքերով այս գլուխը փաստում է, որ մենք գտնվում ենք ընդամենը այդ մոդելի առաջին փուլում և որ կարևոր փոփոխությունները առջևում են ու պետք է հասունանալ հաջորդ փուլերին անցնելու համար:

2. ԻՏ-ՆԵՐԸ ՆԱՆՐԱՅԻՆ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՈԼՈՐՏՈՒՄ: ՄԱՍՆԱՎՈՐ, ԹԵ՝ ՍՈՎՈՐԱԿԱՆ ԴԵՊԸ

ԻՏ-ները նոր երևույթ չեն կառավարությունում: ԻՏ-ների կիրառությունները ընդունվել են հանրային սեկտորի կառույցների կողմից գործարարություն բնագավառի հետ միաժամանակ և գրականությունը հարուստ է այնպիսի օրինակներով, որոնք նկարագրում են հանրային սեկտորի կողմից ԻՏ-ների կիրառությունների ընդունումն ու դրանց օգտագործումը /Դանգիգեր 1982; Կրեյմեր 1995; Նիքս 1999; Բրեթնայդեր 2003/: Այս գլխում չի քննարկվելու թե մասնավորապես ինչպես կարելի է տարբերակել հանրային սեկտորի կառույցների ԻՏ-ների կիրառությունները մասնավոր բիզնեսի ԻՏ-ների կիրառություններից: Այս բաժնում քննարկվելու ենք հանրային սեկտորի կառույցներին բնորոշ հատկանիշները, այդպիսով նշելով հնարավոր հատուկ պայմանները, որոնք պետք է ներառվեն ԻՏ-ների կիրառություններում և այնուհետև էլ-կառավարության մեջ, եթե դրանք հաջողությամբ ընդունվեն և իրականացվեն կառավարական մարմիններում:

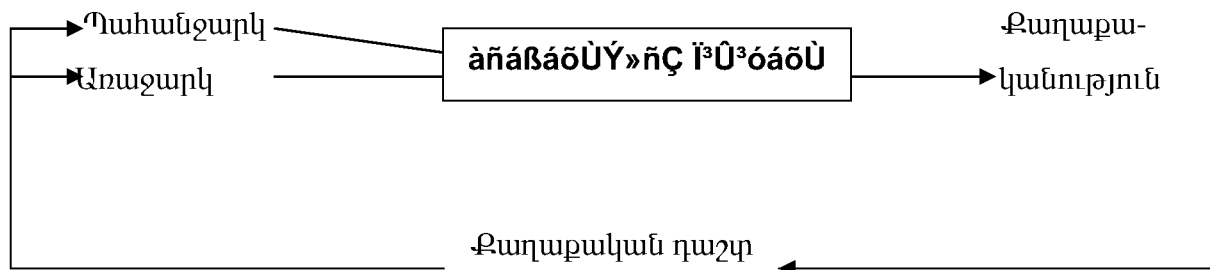
ՆՍԳՎ գաղափարի մեջ մենք առաջին հերթին կենտրոնացել ենք հանրային կառավարման վրա /գործադիր մասը/, բայց նաև վարչական մարմիններից ներառել ենք որոշում կայացնողներին որպես ինֆորմացիա օգտագործողների խումբ և այլն:

Ինֆորմացիոն համակարգերի գիտահեռադոպական աշխարակիցների մեծ մասի համար շփոթմունք է առաջացնում այն հարցը, թե ինչպես սահմանել կառավարությունը և նրա համար օգտագործվող ԻՏ-ների կիրառությունները:

Մոտեցումներից մեկը՝ էլ-կառավարության առավել նեղ դիֆարկումն է՝ սահմանելով կառավարությունը զուտ ավանդական տեսանկյունից: Նամաձայն այս տեսակետի՝ բոլոր կառավարական գործողությունները հիմնված են օրենքի վրա և էլ-կառավարության կիրառությունները բխում են օրենքի ուժից: Ի պաշտպանություն այս փաստարկի կարելի է բերել հարկման օրինակը՝ հարկումը ինտերնետի միջոցով շափ երկրներում եղել է առաջին տեղում: Բայց սրանից հետևում է, որ կառավարությունը ոչ միայն օրենքի մասին է, այլ նաև՝ անդրադառնում է ով ի՞նչ է ստանում, ե՞րբ և ինչպե՞ս հարցերին /Լասվել 1936/: Այսպիսով, գոյություն ունի կառուցվածքների, գործընթացների, գործողների և քաղաքականության մի շարք, որը սահմանում կամ իրականացնում է հանրային արժեքների բաշխումը ընդհանրության մեջ /Իսպոն 1965/: Իսպոնի մոդելը /տես՝ 5.1 պարկերը/ իրագեկ է դարձնում այն քաղաքական միջավայրի մասին, որտեղ հանրային կառավարումը դրա մի մասն է հանդիսանում և բացաբրում է հանրային ծառայությունների ի հայտ գալու, դիմակայելու և փոփոխվելու բարդ ճանապարհը:

Որոշ ԻՏ-ների նախաձռնություններ պայմանավորված են գիտելիքների տարածման նպատակներով և միջոցներով/օր.՝ կրթական նախաձեռնությունները/: ԻՏ-ների այլ նախաձեռնություններ ի հայտ են եկել արտասահմանյան ներդրումները խթանելու նպատակով /օր.՝ շրջանի գրավչության մասին տեղեկատվական էջեր/, կամ ուղղակիորեն կանոնակարգի և օրենսդրության մաս են հանդիսանում /տեղեկատվություն օրենքի մասին/: Դեռ ավելին, այլ կիրառություններ նպատակ են հետապնդում բարելավելու կառավարության գործընթացները այնպիսի ոլորտներում ինչպիսին է էլ-կառավարությունը: Այս դրդապատճառներից յուրաքանչյուրը կարող է ուղղակիորեն կապվել քաղաքական գործիչների կողմից կայացված որոշումների հետ՝ հիմնվելով բավականին բարդ ներքին խաղի վրա, որը տեղի է ունենում պահանջարկի և առաջարկի միջև տարբեր դիրքորոշումների և նախաձեռնությունների, որոշումների կայացման գործընթացների, ձևավորված քաղաքականության և քաղաքական դաշտից ստացված արձագանքների /հետադարձ կապի/ հետևանքով: Դեյվիդ Իսպոնի կողմից գծագրված մոդելը, ժամանակակից առավել խոր կառավարման վերլուծությամբ ամբողջացված /Նեմ և Նիլ 1993/ կարող է օգնել բարելավելու մեր հասկացողությունը, թե ինչպես են ԻՏ-ների նախաձեռնությունները և ԻՏ-ների գործնական աշխատանքները ի հայտ գալիս:

Այսպիսով, ՆՍԳՎ-ի գաղափարը ավելի շարժառիթ է լուսաբանելու *ինչպես հարցի փիրույթը*, քան՝ քաղաքականության այլ կենսական բաժինները, որոնք ներառում են՝ ով, ինչու և ինչ հարցերը:



Պարկեր 5.9 Իսթոնի դասական քաղաքական համակարգը - Ադրբայ՝ Իսթոն /1965/

Կառավարության ԻՏ-ների նախաձեռնությունների և գործնական աշխատանքների *ինչպես* հարցի փիրույթը շարժառիթ է մնում է այն դասերին, որոնք մենք սովորել ենք մասնավոր սեկտորից, սակայն մենք պնդում ենք, որ կան հարույժ կարիքներ, որոնք հոգալու համար անհրաժեշտ է ուսումնասիրել ԻՏ-ները՝ կառավարությունում: Երբ մենք անդրադառնում ենք այն հարցին, թե արդյոք կառավարությունը փաթեթավորում է մասնավոր սեկտորից, բախվում ենք երեք դիրքորոշումների հետ՝ 1. փաթեթավորություն չկա, 2. փաթեթավորություն կա, 3. կախված է, թե հանրային սեկտորի որ բաժինը նկատի ունենք:

Բարրի Բոուզմենը /1989/ կողմնակից է այն դիրքորոշմանը ըստ որի “բոլոր կազմակերպությունները հանրային են” այնքանով որքանով նրանք մյուսների հետ ենթակա են հանրային իշխանություն համարվելուն՝ պնդելով, որ այլ բաների մեջ յուրօրինակ կոնսերվատիվ ձևավորվում է նպատակի որոշմամբ և գործունեությանը բնորոշ քաղաքական և կանոնակարգված հարկանիշով /Ալիսոն 1984; Կոլգեն 2000/:

Կառավարության գլխավոր հարկանիշներից մեկն այն է, որ նպատակներ նախագծող քաղաքական գործիչների քանակը մեծ է և միևնույն ժամանակ նրանք փոփոխվող են: Այս պարկերը հակադրվում է կառավարության պաշտոնական պարկերի հետ, ըստ որի կառավարումը իրականացվում է քաղաքական գործիչների, լիդերների և հանրային կառույցների ղեկավարների նախագծած և հաստատված երկարաժամկետ ռազմավարական պլաններով: Կառավարության նպատակները փոփոխությունների են ենթարկվում, երբ էլ որ փոխվող քաղաքական կոալիցիաները այն փեղին համարեն, նպատակները սովորաբար բազմազան են, ընդհանուր և երկիմաստ /Նոֆֆ 1992/: Սրա հետևանքով “շուկայի ուղղակի ազդեցությունը նվազում է /այդ պարագայում ավելի շարժառիթ են հույսները դնում հարկացումների վրա/,

որի արդյունքում նվազում է արտադրողականությունն և արդյունավետությունը խթանող ուժը, իջնում է հատկացումների էֆեկտիվությունը, նվազում է շուկայի տեղեկաբերության մարջիտությունը; ի հայտ են գալիս ավելի շար իրավական և պաշտոնական սահմանափակումներ; մեծանում է քաղաքական ազդեցությունը ներառյալ շահագրգռված խմբերի ազդեցությունը և ընտրական մարմինների հովանավորության անհրաժեշտությունը” /Թզոնգ 200/:

Ինչ վերաբերվում է մենեջերական մակարդակի վրա տեղի ունեցող իրադարձություններին, ապա պարզերը հետևյալն է՝ “ մենեջերին թույլատրված է որոշում կայացնելու նվազ ինքնավարություն, ենթակաների նկատմամբ նվազ իշխանություն, մենեջերները խիստ դժկամորեն են կատարում լիազորություն ներկայացնելու իրենց պարտականությունները, նրանք բարձրագույն պաշտոններ վարող մենեջերների համար մեծ քաղաքական դեր են խաղում; բարձրագույն պաշտոնների մենեջերները ենթարկվում են ավելի հաճախակի տեղափոխությունների ի շնորհիվ ընտրությունների և քաղաքական նշանակումների; այսպես կան նաև անհատական գործունեությունը խթանող ուժի նախագծման դժվարություններ; աշխատանքից ստացած բավականությունը և կազմակերպչական նվիրվածություն մակարդակը ցածր է” /Թզոնգ 2000/:

Դեռ ավելին կան խիստ կանոններ և կանոնակարգեր, թե ինչպես պետք է ավարտին հասցնել այս կամ այն հանձնարարությունը և աշխատանքը, ինչը պետք է արվի և ինչը պետք չէ, որ արվի: Այս պարզառով ռազմավարական մանրամասների գործունեության դաշտը խիստ սահմանափակ է: Օրինակ՝ հանրային կառույցը չի կարող փոխել իր արտադրության գիծը, ոչ էլ կարող է օգուտ ստանալ և շահույթ ներդնել, այն կարող է շահույթ ստանալ իր ռեսուրսների ծախսումը նվազեցնելուց կամ գործունեության վճարներից /Քլոգեն 2000/:

Ընդհանուր առմամբ, հանրային սեկտորը մեծ աշխատուժ պարունակող աշխատավայր է հատուկ աշխատանքային կուլտուրայով: Գոյություն ունեն ընդհանուր սպասելիքներ, այն որ՝ հանրային ոլորտի պաշտոնյաները պետք է լինեն արդարացի, արձագանքող, հաշվետու և ազնիվ: Չնայած նույնօրինակ սպասելիքներ գոյություն ունեն նաև մասնավոր սեկտորում, սակայն հանրային սեկտորում կան տարբեր և ավելի շար իրավական միջոցներ, որոնք ենթադրվում է, որ պետք է կիրառվեն վերը նշված սպասելիքները այսպես ապահովելու համար:

1990-ականների կեսին, Նաթոնը /1996/ մարմանշեց, որ հանրային սեկտորի կազմակերպությունները ունեն մի շարք հատուկ հատկանիշներ՝ ներառելով կայուն հիերարխիան, հատուկ աշխատանքային կուլտուրան, շար գործընթացների համար

բազմաթիվ բաժնեդերեր, և սահմաններ, որոնք չի կարելի անցնել: Նանրային սեկտորում քաղաքականության ուղղությամբ փոփոխությունները կարող են լինել հանկարծակի և լայնածավալ, որն իր հերթին ենթադրում է ԻՏ-ների կիրառությունների արագ փոփոխում սպասված ժամանակահատվածում՝ նոր քաղաքականությունը իրականացնելու համար: Վարչությունների միջև կառավարության նախաձեռնությունները հարում են մեկը մյուսին, որի արդյունքում հաճախ վարչություններում ԻՏ-ների կիրառությունները նույնանման են լինում: Չնայած շարերը կասկածամտորեն են վերաբերվում կառավարությանը, բայց շար են նաև այնպիսիները, որոնք անիրական սպասելիքներ ունեն կառավարության գործունեության ազդեցության հետ կապված: Սա հաճախ մարտահրավեր է ներսում ԻՏ-ների կիրառություններին՝ միավորելու և մոդելավորելու այնպիսի խնդիրներ, որոնք լավ նկարագրված չեն, բայց այնուամենայնիվ կրում են քաղաքական բարձր կարևորություն և սպասելիքներ: Վերջում, Նաթթոնը նշում է, որ անձնակազմը հանրային սեկտորի կազմակերպություններում շրջադարձային մասն է կազմում, որը մեր կոնսերվատիվ մարմանն է, որ ԻՏ-ների կիրառություններից մի քանիսն են , որ հանրային սեկտորում գտնվում են օպերիմալացված ֆիզիկական արտադրանքի վրա՝ որպեսզի գլխավոր տեղը զբաղեցնում են ռոբոտները, սենսորները և այլն: ԻՏ-ների կիրառությունները օգտագործվում են մարդկանցից և ոչ թե մեքենաներից բաղկացած կազմակերպություններում: Այս հարկանիշները մարմանն է, որ մարդկային խնդիրները կենսական խնդիրներ են, որոնք պետք է հաշվի առնվեն հանրային սեկտորի համար ԻՏ-ների կիրառությունները ծրագրավորելիս և իրականացնելիս /ՄքԱդամ 1999/:

Աղյուսակ 5.1 Կառավարությանը բնորոշ հատկանիշները

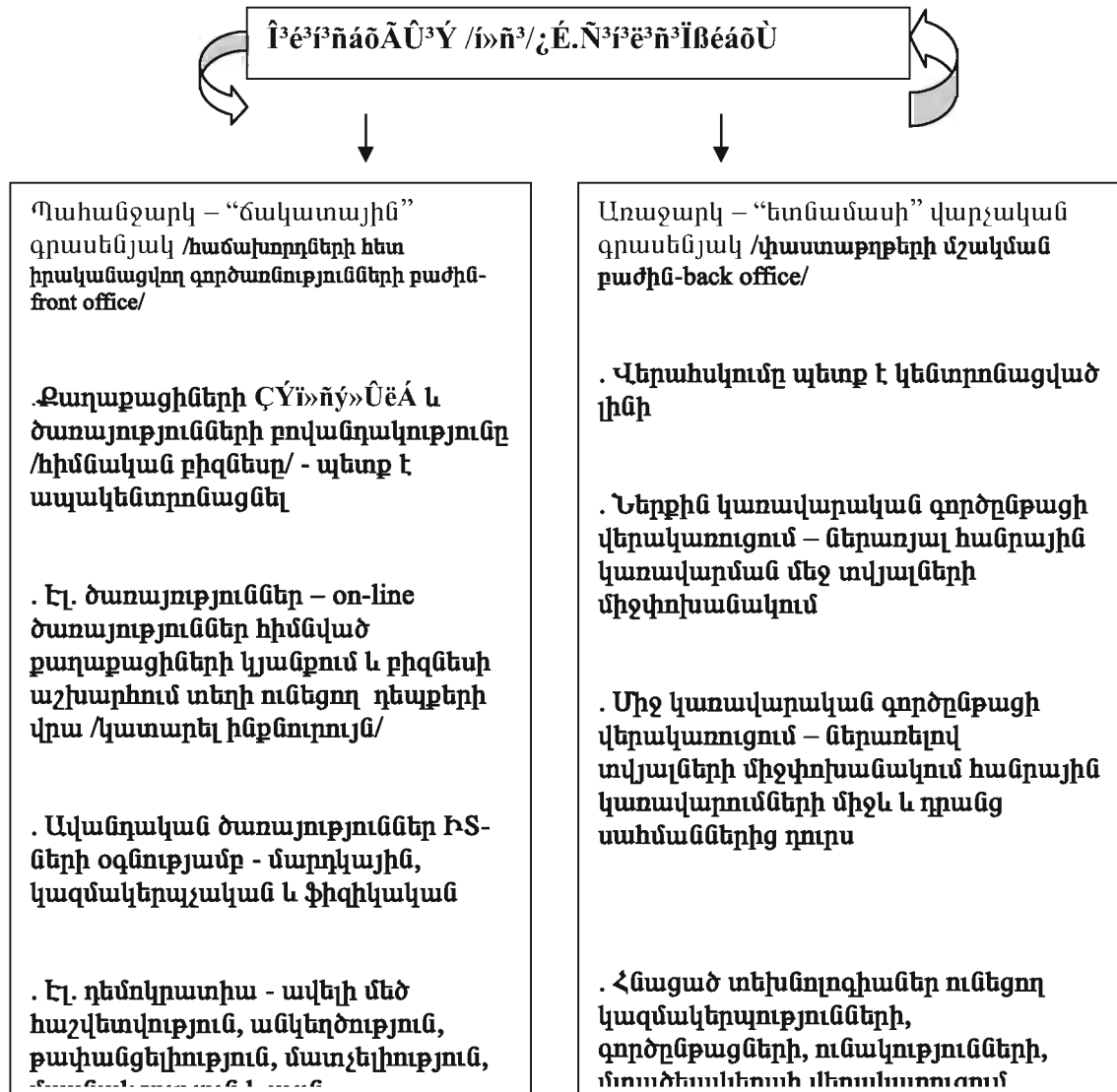
- *մեծածավալ աշխատուժ*
- *յուրահատուկ կոնսերվատ, որը բաղկացած է բնորոշ քաղաքական և կանոնակարգված հատկանիշ կրող ինչպես նպատակների որոշումներից, այնպես էլ՝ գործունեությունից*
- *նպատակները որոշում են քաղաքական գործիչները /այլ ոչ թե՝ հանրային կառույցների լիդերները և մենեջերները/*
- *բազմազան, ընդհանուր, երկիմաստ, փոխկապակցված և գեր ձգտող /ազդեցության առումով/ նպատակներ, որոնք ենթակա են փոփոխվելու, եթե իշխանության գլուխ եկող քաղաքական կոալիցիան այդպես գտնական*

- *խիսար կանոններ և կանոնակարգումներ, թե ինչպես պետք է հանձնարարություններն ու աշխատանքները իրականացվեն՝ ինչը պետք է արվի և ինչը պետք է անտեսվի, այդ պարճառով օր՝ ռազմավարական մասնորոնների համար շատ հաճախ գործունեության դաշտը խիսար սահմանափակվում է*
- *կոշտ հիերարխիաներ և սահմաններ, որոնք չի կարելի անցնել*
- *շուկայի ազդեցության նվազեցում /պահանջարկի հետ անուղղակի կապ/, այդպիսով փոքրանում է արդյունավետությունը և էֆեկտիվությունը բարելավելու դրդապատճառը*
- *աշխատանքային յուրօրինակ կուլտուրա*
- *սպասելիքներ, որ հանրային սեկտորի պաշտոնյաները լինեն արդարացի, արձագանքող և ազնիվ*

3. ԷԼԵԿՏՐՈՆԱՅԻՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ՌԱԶՄԱՎԱՐԱԿԱՆ և ԳԻՏԱՆԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐԻ ՕՐԱԿԱՐԳՈՒՄ

Անցած հինգ տարիների ընթացքում “Էլ-կառավարություն Կերմինը իրեն ապահով էր զգում քաղաքական գործիչներ, փորձառու մասնագետներ, և գիտահետազոտական աշխատակիցներ բառերի կողքին տեղավորվելով: ՄԹ-ան նախկին դիվանագիտական ներկայացուցիչ՝ պարոն Ալան Մապերը սահմանեց, որ Էլ. կառավարությունը“...ընդհամենը կառավարություն է, պարզապես ավելի խելացի և ավելի արագ” /Միլլարդ 2003/: ՆՍԳՎ-ի տեսանկյունից անհրաժեշտ է ուշադրություն դարձնել պահանջարկին՝ Էլ. ծառայությունները, Էլ. դեմոկրատիան և ավանդական ծառայությունների թիվը ավելի մեծացնելու և ավելի լավացնելու համար օգտագործելով ԻՏ-ները: Ինչպես նաև, փաստաթղթերի մշակման բաժինը / back office/ ավելի փոքրացնելու և ավելի խելացի դարձնելու ձգտումները պահանջում են, որ վերակառուցվի ներքին և միջկառավարական գործընթացը՝ դրա հետ վերակառուցելով իրավական համակարգերը և տեխնոլոգիաները: Այն ընդգծում մտածելակերպը, որ ծառայությունների բաժինը ապակենտրոնացվում է, իսկ վերահսկման բաժինը կենտրոնացվում է չի համապատասխանում ՆՍԳՎ-ի մեթոդին: Դրա փոխարեն մենք պաշտպանում ենք հաճախորդների և որոշում կայացնողների հետ գործունեության՝ ապակենտրոնացման և սեփականության իրավունքի

գաղափարը: ՄԹ-ան նախկին էլ. դիվանագիտության սահմանումը էլ-կառավարության մասին մեզ չի մոտեցնում այդ կարգավիճակին: Շակառակը, այս րեսակերը ավելի շուտ ամրապնդում է գոյություն ունեցող կառուցվածքները և օրինակները:



Պարկեր 5.10 Ավելի մեծ և ավելի լավ “ճակատային” գրասենյակներ ու Ավելի փոքր և

ավելի լավ “ետնամասի” գրասենյակներ: Աղբյուրը՝ Միլարդ /2003/

Այլ հեղինակներ ենթադրում են, որ հանրային կառավարման մեջ փոփոխություններ տեղի կունենան ի շնորհիվ էլ. կառավարման և որպես արդյունք պաշտպանում են այն գաղափարը, որ ռազմավարական հեռանկարները անցումային ժամանակահատվածի մի մասն են կազմում /Դեբ 1999; Լալինգ 2001; Սրամուլիս 2001; Ուլթոն և Մանդի

2001; Արմսպրոնգ 2002; Բրն և Ռոբինս 2003/ և առաջարկում են ուղեցույցներ, թե ինչպես կարելի է կառավարել անցումը տեխնոլոգիայի կողմից առաջ քաշված առավել դինամիկ փոխադարձ կապի /Լենկ 2002; Թեն և Փեն 2003/: Ընդիմախոս տեսակետակետը պնդում է, որ “... այս ամենը չափազանց ծանոթ է: Մոտավորապես 20 տարի առաջ նմանապիպ բանավեճ էր սկսվել... հակադրելով նոր ինֆորմացիոն տեխնոլոգիաների համախոհներին մյուսների դեմ, ովքեր պնդում էին, որ գոյություն ունեցող կազմակերպչական և քաղաքական հարաբերությունները մեծապես կազդեն տեխնոլոգիայում ցանկացած նորամուծության վրա”/Բրեթնայդեր 2003/: Ի պաշտպանություն այս տեսակետի կարելի է ասել, որ էլ-կառավարության կիրառությունները ավելի շուտ հեմարմուն են գոյություն ունեցող վերահսկման տարբերակներին ու մասնակցության մասին ինստիտուցիոնալ տեսակետին, քան՝ փոփոխում դրանք, և իրականում շատ հազվադեպ ենք հանդիպում նոր սերնդի կիրառություններին վերաբերող փորձարկումների: Փոխարենը կառավարությունը ընդունում է “հնացած” տեխնոլոգիաները՝ պաշտոնական հաղորդակցման խողովակները բարելավելու համար, ասենք օրինակ՝ մասնակցությունը խոչընդոտելու համար /տես՝ գլուխ ութը/:

Էլ-կառավարության կարևորությունը հեշտորեն քննարկվում է քաղաքական օրակարգերում ամբողջ աշխարհով մեկ: Բավականին ժամանակ էլ-կառավարության խնդիրը օրակարգում է եղել միջազգային մակարդակով /Եվրոմիություն 2003; OECD 2003/, որտեղ ազգային կառավարությունները փորձել են ձևակերպել այն ռազմավարությունները, որոնք անհրաժեշտ են տեխնոլոգիական կիրառությունները և ենթակառուցվածքները իրենց աշխատանքային գործընթացներում օգտագործելու համար /IAB 1999/:

Երևան են եկել մի շարք Նապոլեոն շահագրգիռ խմբեր /ՆՇԽ/՝ արդյունաբերական միություններում, ինչպես օրինակ՝ Արդյունաբերական խորհրդարարական կազմակերպությունը /ԱԽԿ/ ՆՇԽ էլ-կառավարության մասին; հեղափոխական աշխատանքներ իրականացնող կազմակերպություններում, ինչպես օրինակ՝ Ինֆորմացիոն համակարգերի միությունը /ԻՆՄ/: Բազմաթիվ վեհաժողովներում վերջերս քննարկվել են էլ-կառավարության խնդիրները, ինչպես օրինակ՝ Ինֆորմացիոն համակարգերի մասին ամերիկայի վեհաժողովում: Տեղի են ունեցել նաև՝ Տվյալների բազայի և Փորձագետ համակարգերի կիրառությունների էլ-կառավարման վեհաժողովներ, էլ-կառավարությանը նվիրված Եվրոպական վեհաժողովներ, որոնք հապկապես կենտրոնացել են էլ-կառավարության վրա: Այս դեպքերը գրավել են բազմաթիվ գիտական աշխատողների ուշադրությունը: Կան

երկու մասնավորապես ոգևորող առաջխաղացումները դրանք են՝ էլ-կառավարության դերի խնդրի քննարկումը հանրային կառավարման այնպիսի կարևոր վեհաժողովների օրակարգում, ինչպիսիք են օրինակ՝ Նանրային կառավարման եվրոպական խմբի /ՆԿԵԽ/ և Միջազգային քաղաքագիտության միության /ՄՔՄ/ վեհաժողովները: Մի շարք լրագրեր նույնպես նվիրված են էլ-կառավարությանը: Սա արտահայտվել է հատուկ թողարկումներով /օր.՝ Որոշումներ ապահովող համակարգեր և Ինֆորմացիոն համակարգեր լրագիրը/, ինչպես նաև ստեղծվել են միանգամայն նոր լրագրեր այս թեմայով /օր.՝ Էլ-կառավարության միջազգային լրագիր, Էլ-կառավարության էլեկտրոնային լրագիր/:

Նախուկ գաղափարական թերթեր են հրատարակվել էլ-կառավարությունը սահմանելու նպատակով /Դեք 1999; Սիլբոք 2001; Մառշե և մքՆիվեն 2003/, էլ-կառավարությունը հայտնվում է փառքեր պիտակներով և ուղղագրություններով, ինչպես օրինակ՝ էլ-կառավարություն, էլկառավարություն, էլ-կառավարում, էլկառավարում, էլկառավարություն, էլկառավարում, one-stop կառավարում, թվային կառավարում, էլեկտրոնային կառավարում և on-line կառավարում:

Անհրաժեշտ է իրազեկ լինել էլ-կառավարության սահմանումներին, լայնիմաստ սահմանումների /թվային փեդեկապություն, on-line գործարքային ծառայություններ քաղաքացիների համար/ և նեղիմաստ սահմանումների /էլ.գնումներ/ միջև գոյություն ունի հավասարակշռություն: Դրանց նպատակը միասնաբար հնարավորություններ և արժեքներ ստեղծելն է/Լասվել 1936/:

Նշված հինգ փերմինները՝ էլ. կառավարություն, էլ. կառավարում, թվային կառավարություն, on-line կառավարություն և one-stop /ունիվերսալ/ կառավարությունը, ինչպես նաև դրանց ուղղագրական բազմազանությունը ձևավորում են մեր հեղափոխության եզրահանգումները, որպեսզի կարողանանք հասկանալ, թե արդյոք գիտահեղափոխական աշխարհնքով զբաղվող միությունները եկել են որևէ համաձայնության, թե սրանցից որը կիրառել: Այս հեղափոխության համար որպես փեդեկապական աղբյուր օգտագործել ենք Նասարական գիտությունների մեջբերումների ցանկը /Web of Science/ և Նարցման համար ձեռնարկը /ABI/Inform/: Մենք մեր հեղափոխության համար ընդգրկել ենք 1998-2003 թթ-ի ժամանակաշրջանում լույս ընծայվածմիայն գիտական աշխարհնքները, և բացառել ենք խմբագրական հոդվածները, հատուկ խնդիրների վերաբերյալ ներածությունները, գրքերի վերաբերյալ գրախոսությունները, վեհաժողովների արձանագրությունների թղթակցությունները:

Մենք մեր մեթոդով իրականացվող հեփազոպությունների մեջ ներառել ենք միայն գիտական լրագրեր, և չենք կարողացել ուսումնասիրել քաղաքականության և հանրային կառավարման վրա թողած ԻՏ-ների ազդեցությունը այլ լրագրերում, որը և պոփենցիալ սպառնալիք է ներկայացնում մեր մեթոդի հիմնավոր լինելու համար: Մենք ընդունում ենք, որ կան փորձերով հաստատված բազմաթիվ այլ հեփազոպությունների հիմնավոր աղբյուրներ, այլ լրագրեր, ինտերնետային մամուլ, գրքեր, գրքերի գլուխներ, վեհաժողովների արձանագրություններ և այլն:

Երկրորդ սպառնալիքը մեր մեթոդի հիմնավոր լինելու վերաբերյալ՝ հեփազոպության նյութերի փունջն է, որը բացառապես հավաքված է անգլո լեզու լրագրերից, ինչը իրենից կողմնապահություն է ներկայացնում՝ գիտնականների, ուսումնասիրված երկրների և գիտելիքների հիմքերի առումով: Լեզվի աղավաղումը կարող է ազդել ինչպես զարգացած այնպես էլ զարգացող երկրների վրա: Օրինակ՝ մեր գրականության օրինակների մեջ մենք շատ քիչ ենք վկայակոչել փնտրական հոդվածներ ունեցող զարգացած երկրներին /Գերմանիա, Ճապոնիա/: Նմանապես թերացել ենք ներկայացնել զարգացող երկրներին: Մինչդեռ, էլ-կառավարության կիրառությունները կարող են հավասարապես կամ ավելի մեծ փոփոխություններ առաջացնել հենց այդ երկրներում, քան այնպիսի երկրներում, ինչպիսիք են՝ ԱՄՆ-ը և ՄԹ-ը, որոնց մասին քննարկել ենք մեր փարբերակում:

Երրորդը՝ ուսումնասիրություններում գիտահեփազոպական մեթոդները բազմազան են իրենց բնույթով՝ առաջացնելով համեմատական և ընդհանրական պրոբլեմներ, երբ ստացված փոխալները մենք միավորում և կուտակում ենք այնպես ինչպես օգտագործելու ենք: Ուսումնասիրությունների մեկ երրորդը վերցվել են դեպքերի ուսումնասիրություններից /case studies/, և նրանցից ոչ մեկում չի կիրառվել հարցման փեխնիկան: Ուսումնասիրությունների մեկ երրորդում կիրառվել են այնպիսի փոխալներ, որոնք հենց իրենց՝ հեղինակների կողմից չեն հավաքվել: Այս ամենը հավաքելով և միավորելով էլ-կառավարության խառնիխուռն կաթսայի մեջ մենք բախվում ենք մեթոդոլոգիական պրոբլեմների հետ:

Չորրորդը՝ անհատական ուսումնասիրություններում մենք չենք համեմատում ստացված փոխալները ըստ դրանց վերաբերյալ բերված փաստարկների ծանրակշռության, այլ՝ հիմնվում ենք հեփազոպական աշխատանքում բերված եզրակացությունների վրա: Այդ պարզառոտ մենք չենք պնդում, որ մի փոխալը մյուսից ավելի ճշգրիտ է: Անհատական ուսումնասիրություններում մենք չենք մասշտաբավորում ստացված փոխալները՝ հարցման բացակայության պարզառոտ: Ինչպես նաև՝ մենք ենթադրում ենք, որ լրագրերի հավասարազոր ակնարկների

ներքին համակարգը թույլաբերելիության հիմք է ապահովում հեղափոխությունների և եզրակացությունների վավերականության առումով: Չնայած վավերականության մեջ արեղ գրած կլինեն հնարավոր թերություններ, սակայն կարևոր ուսումնական լրագրերի հոդվածների վերլուծությունը ողջամիտ մեթոդ է բուն հեղափոխությունը էլ-կառավարության շրջանակներում գնահատելու համար :

Աղյուսակ 5-2

Էլ. կառավարմանը նվիրված գիրահեղափոխական հոդվածների քանակը Նասարական գիությունների մեջբերումների ցանկում և Նարցման համար ձեռնարկում

Նիմնական բառը	Նասարական գիությունների մեջբերումների ցանկը	Նարցման համար ձեռնարկը
Էլ - կառավարություն	139	54
Էլ - կառավարում	17	5
Էլկառավարություն	14	2
Էլկառավարում	1	0
Էլ-կառավարություն+	6	3
Էլ-կառավարում		
Էլկառավարություն+	1	0
Էլկառավարում		
Էլ-կառավարություն+	0	0
Էլկառավարում		
Էլ-կառավարում+	0	0
Էլկառավարություն		
Թվային	23	10
կառավարություն	0	0
Թվային կառավարում		

On-line կառավարություն	4	1
On-line կառավարում	1	1
ունիվերսալ /one-stop gov./ կառավարություն	6	1
ունիվերսալ /one-stop gov./ կառավարում	0	0
Էլեկտրոնային կառավարություն	48	14
Էլեկտրոնային կառավարում	5	0
Մեջբերումների ընդհանուր թիվը	265	87

Աղբյուրը՝ Անդերսեն, Նենրիկսեն, Ահմեդ /2004/

Մեր վերլուծության մեջ բազմաթիվ անգամ ասվել է, որ էլ-կառավարություն, էլեկտրոնային կառավարություն և թվային կառավարություն տերմինները շարժվելի շարժ են, քան՝ էլ-կառավարության մասին ուսումնասիրությունները: Այս փաստը խոսում է այն մասին, որ գիտահետազոտական աշխատանքները ավելի շուտ կենտրոնացած են կառավարության ձևական կողմի վրա, քան՝ նրա գործունեության վրա:

Անդրադառնալով այս գլխի 5.2 բաժնին մենք պնդում ենք, որ անհրաժեշտ է ամբողջացնել կառավարության պաշտոնական տեսակետը, պարասխանելով ով ինչ է ստանում կառավարությունից, երբ և ինչպես հարցերին/Իսթոն 1965/, կառավարությանը դիմելով որպես կառուցվածքների, գործընթացների, գործիչների և քաղաքականությունների միախառն և դինամիկ խումբ, որը որոշում է կանխիկանաճում է հանրային արժեքների բաշխումը կոլեկտիվի մեջ /Նեմ և Նիլ 1993/:

Իսթոնի մոդելը լուսաբանում է քաղաքական միջավայր հասկացությունը, որը հանրային կառավարման բաղկացուցիչ մասն է հանդիսանում: Մոդելը պարզաբանում է հանրային ծառայությունների ի հայտ գալու, դիմակայելու և փոփոխվելու բարդ ճանապարհը: Ողջունելով Իսթոնի մոդելը, ժամանակակից

առավել խոր կառավարման վերլուծությամբ, կարող ենք օգտագործել այն որպես միջոց հասկանալու համար, թե ինչպես կարող են ծավալվել կառավարության ԻՏ-ների նախաձեռնությունները և ԻՏ-ների գործնական աշխատանքները /2000/:

Օրինակ՝ մեծ կառավարությունը ոչնչացնելու համար ԻՏ-ների կիրառությունը պահանջում է հասկանալ, թե ինչ է նշանակում “մեծ” և ինչ է նշանակում “կառավարություն”: Միշելեֆին պնդում է /Միշելեֆի 2000/, որ “Մեծությունը կարող է հասկացվել նկարի ունենալով՝ չափերը կամ հզորությունը /աշխատակիցների քանակը, հարաբերական ծախսերը և այն բնագավառները, որտեղ ներգրավված է/: Այն կարող է հասկացվել նաև նկարի ունենալով հասարակության մեջ գրաված դիրքի կարևորության աստիճանը, որը վերաբերվում է կառավարության ծառայության որակին /կառավարության ջանքերի արդյունքը/, ժողովրդի կամքի արտահայտությանը և հասարակական դրսևորումներին ... Ըստ կառավարության դասական սահմանման, կառավարությունը պետք է վերահսկի իր փարածքները և իրականացնի իր պարասխանաբարության ոլորտում գտնվող հանձնարարությունները: Վերահսկելու և հրամաններ արձակելու կառավարության ունակությունները փոփոխությունների են ենթարկվում՝ քաղաքականության խառը գործընթացներում իշխանությունների անպարզ հորիզոնական և ուղղահայաց բաժանումների, ռեգիոնալիզացիայի և գլոբալիզացիայի, ապակենտրոնացման և իրավունքների հանձնման, ինչպես նաև՝ ոչ-կառավարական միավորների ներգրավվման պարճառով /Նամաշխարային բանկ 2003/:

Միշելեֆիի ուսումնասիրությունները ընդգծում են, որ էլ-կառավարության կիրառության օբյեկտը շատ ավելի դժվար է որոշել, քան սկզբում էր թվում և հողվածներում արժարժված մրաժեղակերպը, որին մենք հանդիպեցինք, ավելի շուրջ կառավարության ձևական և հնացած տեսակետն է: ԻՏ-ները ձևական վերահսկման և ռեսուրսների ու պարասխանաբարության ոլորտներում հսկողություն իրականացնելու համար կիրառելը դրված է հարցականի փակ:

Աղյուսակ 5-1

Էլ-կառավարության սահմանումները

Կազմակերպության անվանումը	Սահմանումներից բանաքաղած գլխավոր կետերը
ԵՏՁԿ /OECD/	Ինֆորմացիոն և հաղորդակցության տեխնոլոգիաների օգտագործում և

	մասնավորապես Ինտերնետ Ավելի լավ կառավարություն
Եվրոմիություն	Գրասենյակի “եփնամասում” իրականացվող ավելի փոքր, բայց ավելի խելացի ու դինամիկ գործառնություններ, և ավելի ընդարձակ “ճակատային” գրասենյակներ
Միացյալ կազմակերպություն ազգերի	Կառավարության նվիրվածություն Գործնականորեն իրակագործումը այն լավագույն ծրագրերի, որ կառավարությունը կարող է առաջարկել Ծառայությունների, տեղեկատվության, և գիտելիքների բարձրորակ, քիչ ծախսապար և արդյունավետ մատուցում Մասնավոր քաղաքացու և հանրային սեկտորի միջև հարաբերությունների բարելավում
Նամաշխարհային բանկ	Ինֆորմացիոն տեխնոլոգիաների օգտագործումը կառավարության գործակալությունների կողմից /օր. Լայնածավալ ինֆորմացիոն ցանցեր, Ինտերնետ, շարժական համակարգում/ քաղաքացիների, բիզնեսների և կառավարության այլ ճյուղերի հետ հարաբերություններ իրականացնելու համար Կաշառակերության նվազեցում, թափացելիության բարձրացում, ավելի բարձր հարմարավետություն, եկամուտների աճ և/կամ ծախսերի նվազեցում Քաղաքացիներին կառավարության ծառայությունների ավելի լավ մատուցում, բիզնեսի և արդյունաբերության հետ փոխադարձ կապի բարելավում,

	քաղաքացիների հզորացում տեղեկարկության մարչելիության միջոցով, կամ ավելի արդյունավետ կառավարություն
CTG Albany	Ինֆորմացիոն տեխնոլոգիաների օգտագործումը կառավարության գործառնություններին օգելու, քաղաքացիներին ներգրավելու և կառավարության ծառայությունները ապահովելու նպատակով Չորս կարևոր մեծություններ, որոնք արտացոլում են կառավարության ֆունկցիաները՝ էլ.ծառայություններ, էլ. դեմոկրատիա, էլ. կոմերցիա և էլ. մենեջմենտ
e-buergerdienst.de	Ժամանակակից ինֆորմացիոն և հաղորդակցման տեխնոլոգիաների կիրառում և ինտեգրում Կառավարության այնպիսի կազմակերպչական ոճ, որը հնարավորություն կընձեռի ապահովելու կառավարության և քաղաքացիների, մասնավոր ձեռնարկությունների, հաճախորդների ու հանրային կառույցների միջև փոխադարձ կապն ու հաղորդակցությունը

Վերլուծելով նշված սահմանումները հասկանում ենք, որ դեռ ամեն ինչ չի ասվել: Ներոհիշյալ վերլուծել ենք ՄԱԿ-ի, Նամաշխարհային բանկի, OECD-ի և գերմանական կառավարական միություններից մեկի փված սահմանումները: Սահմանումների ցանկը ի հայտ է բերում մի շարք նպատակներ, միջոցներ, և հնարավորություններ էլ. կառավարման օրակարգի համար:

Նպատակները սկսվում են՝ բարձրորակ, քիչ ծախսատար և արդյունավետ մարուցում ապահովելու գաղափարով և վերջանում՝ կաշառակերության նվազումով, թափանցիկության բարձրացումով, ավելի բարձր հարմարավետության ապահովմամբ, եկամուտների աճով, և/կամ ծախսերի նվազեցմամբ: Աղյուսակում

մենք խմբավորել ենք նրանց ըստ նապաստակների՝ թափանցիկության բարձրացման, կառավարության մաքვելիության և վստահելիության հեռանկարի: Նամաշխարհային բանկը վերջում սահմանում է, որ էլ-կառավարումը պետք է նպաստի քաղաքացիներին մատուցվող կառավարության ծառայությունների բարելավմանը, բիզնեսի և արդյունաբերության հետ փոխադարձ կապի բարելավմանը, տեղեկատվության մաքვելիության միջոցով քաղաքացիների հզորացմանը կամ ավելի արդյունավետ դարձնի կառավարության մենեջմենտը: Սրանց արդյունքում մենք կունենեք՝ կաշառակերության նվազեցում, թափանցիկության բարձրացում, հարմարավետության բարելավում, եկամուտների աճ, և/կամ ծախսերի նվազեցում: /2004/

Օրինակ՝ CTG-ին /ՄԱԿ 2003/ մատնանշում է, որ “էլ-կառավարությունը ինֆորմացիոն տեխնոլոգիայի օգտագործումն է կառավարության գործառնությունները, քաղաքացիների զբաղվածությունը և կառավարության ծառայությունները ապահովելու նպատակով”: ՄԱԿ-ը գրում է, որ “... էլ-կառավարությունը կառավարության լավագույն հնարավորությունների գործնական իրականացումն է” /ՄԱԿ 2003/: Նամաձայն այս սահմանումների, էլ-կառավարությունը ինտերնետային էջ չէ հնացած տեղեկատվությամբ կամ թվային ծառայություններ իրականացնելու կիսատ-պռատ փորձերով:

Ինչ վերաբերվում է կիրառությանը, փարբեր ծրագրավորողներ, մատակարարներ և այլն առաջարկում են էլ-կառավարության կիրառությունների փարբեր մոտեցումներ՝ հանրային սեկտորից օգտվողների և հանրային սեկտորի անձնակազմի միջև եղած հարաբերությունների վերաբերյալ: Իրար հակասող նպատակները կառավարության առաջ դժվար խնդիրներ են դնում, բայց այս խնդիրները լուծելու համար կառավարությունը օգտվում է ինֆորմացիոն տեխնոլոգիաների այնպիսի կիրառություններից, որոնք վերջնական օգտագործողին ընդունում և համարում են ավելի շուտ որպես հաճախորդ, քան՝ որպես քաղաքացի կամ բիզնես: Սա կարող է ներքին արդյունավետության բարելավումը հեռացնել էլ-կառավարության կիրառություն դասակարգում համարվելուց, որպեսզի վերջնական օգտագործողը այս կիրառություններից օգուտ քաղի:

Աղյուսակ 5.2-ում պարկերել ենք էլ-կառավարության սպեկտրները, ձախ մասում՝ քաղաքացիների կիրառությունները, աջ մասում բիզնեսի կիրառությունները: Երկու խմբերն էլ՝ ձեռնարկությունները և քաղաքացիները օգտվում են աղյուսակում նշված կիրառություններից: Օրինակ՝ երկու խմբերն էլ՝ բիզնեսը և մասնավոր արտեսությունը, հավասարապես կարող են օգտվել շինություն կառուցելու համար

ԻՏ-ների կիրառությունների օգնությունից: Յուրաքանչյուր կիրառության ոլորտում գոյություն կունենա ԻՏ-ների բազմազան կիրառությունների փոխանակում և հաճախ կիրառությունների միջից փոխանակում /retrieval/ որոշումների կայացման գործընթացների բաղկացուցիչ մասը կկազմի:

Աղյուսակ 5.2

Հաճախորդ գործոնի վրա հիմնված կիրառությունների սպեկտրը

Քաղաքացիների վերաբերյալ /վճարելի կամ անվճար ծառայություններ/		Բիզնեսի վերաբերյալ /վճարելի կամ անվճար ծառայություններ/		
←Է-կառավարության կիրառությունների սպեկտրը→				
Ծննդյան և ամուսնության վկայականներ	Աշխատանքի որոնում	Դիմում շենք կառուցելու թույլտվության համար	Նոր ընկերության գրանցում	Ավելացված արժեքի հարկ
Եկամտահարկ	Հանրային գրադարաններ	Ավտոմեքենայի գրանցում	Հանրային գնումներ և հայտերի ներկայացում	Կորպորատիվ հիվ հարկ
Հայտարարություն և ոստիկանության ը	Հասարակական անվտանգության ն օգույնները	Առողջության հետ կապված ծառայություններ	Շրջակա միջավայրի թույլտվություններ	Հասարակական անվտանգության օգնություն ը աշխատակիցներին
Ներգրավվում բարձրագույն կրթության մեջ	Անձնական փաստաթղթեր		Մաքսային հայտարարություն	

Չորս աղբյուրներում մաքնանշված միջոցները օգտակար են ԻՏ-ներին իրենց տարբեր դրսևորումներում և քաղաքականության մեջ: Օրինակ՝ ՄԱԿ-ը գրում է, որ Էլ-կառավարությունը “կառավարության կողմից իրականացվող մշտական աշխատանք է մասնավոր սեկտորի և հանրային սեկտորի միջև հարաբերությունների բարելավման առումով, որը իրականացվում է ծառայությունների բարձրորակ, մարչելի և արդյունավետ մաքակարարման, տեղեկաքվության և գիտելիքի միջոցով:” /Նամաշխարհային բանկ 2003/: Տեխնոլոգիաների չափանիշների առումով Նամաշխարհային բանկը սահմանում է որ “... Էլ.կառավարությունը կառավարության գործակալությունների կողմից այնպիսի ինֆորմացիոն տեխնոլոգիաների /ինչպիսիք են՝ Լայնաժավալ ցանցեր, Ինտերնետ, և շարժական համակարգում/ օգտագործումն է, որոնք հնարավորություն են ստեղծում քաղաքացիների, բիզնեսների և կառավարության այլ ճյուղերի հետ հարաբերություններ ունենալու համար “ /CTG 2004/:

Էլ-կառավարության նախաձեռնությունների հասանելիությունը և գործունեության տարածքը ներառում է ծառայություններ, վարչական խնդիրներ / ներառյալ Էլ.գնումներ/, մասնակցության և դեմոկրատիայի խնդիրներ: CTG –ին իր սահմանման մեջ Էլ. կոմերցիայի վերաբերյալ նշում է, որ այն”... փողի Էլեկտրոնային փոխանակումն է ապրանքներ և ծառայություններ գնելու համար, ասենք օրինակ՝ քաղաքացիները վճարում են իրենց հարկերը, կոմունալ վճարները, երկարացնում են փոխադրամիջոցների գրանցումները, վճարում են վերաստեղծող ծրագրերի համար, կամ կառավարությունը գրասենյակային իրեր և պիտույքներ է գնում, և վաճառում է իր համար ավելորդ սարքավորումը” /Նամաշխարհային բանկ 2003/:

Մենք ամփոփեցինք հասանելիության չափանիշները չորս գլխավոր բառերով՝ կառավարում, ծառայություն, քաղաքականության ներդրում, օգտագործողների/քաղաքացիների ներգրավում: Այս չորս ոլորտների կողմնորոշման փոփոխումը շեշտվում է Նամաշխարհային բանկի կողմից: Էլ-կառավարության մասին իրենց գեկույցում Նամաշխարհային բանկը մաքնանշում է տեղային և աշխարհագրական չափանիշները՝ “Ըստ ավանդության, քաղաքացու կամ բիզնեսի շփումը կառավարության որևէ գործակալության հետ տեղի է ունեցել կառավարության գրասենյակում: Ինֆորմացիոն և հաղորդակցման

տեխնոլոգիաների ի հայտ գալու շնորհիվ հնարավոր է դարձել ծառայության կենտրոնները ավելի մոտեցնել հաճախորդներին”: Նման կենտրոնները կարող են բաղկացած լինել կառավարության գործակալությունում ինքնասպասարկվող “կրպակից”, հաճախորդին մոտ տեղադրված ծառայությունների “կրպակից” կամ յուրաքանչյուրի տանը կամ գրասենյակում գտնվող իր անձնական համակարգից” /Արցիների 2002; Դոթի և Էրպելեզ 2002/:

Աղյուսակ 5.3

Էլ-կառավարության նպատակները, միջոցները և հասանելիությունը

Ծավալը	Փոփոխականը
Նպատակները	Թափանցիկություն Մարզելիություն Վստահություն
Միջոցները	ԻՏ-ների կիրառում Մշտական քաղաքականության կիրառում
Հասանելիությունը	Կառավարում Ծառայություն Քաղաքականության դերը Հաճախորդների/քաղաքացիների ներգրավվում

Կենտրոնանալով էլ-կառավարության ծավալի չափերի վրա, կարելի է ասել, որ ուսումնասիրությունների ամենամեծ մասը ունի կառավարական վարչարարության կողմնորոշում՝ էլ. ծառայությունների բարելավման և հաստատման միջոցներով /Նովի 2003/ /Լենկ 2002/: Էլ-կառավարության մասին բոլոր գրույցները պնդում են, որ այն ծառայությունների մոդեռնիզացիայի և տրանսֆորմացիայի շարժանիվն է դարձել/Չեն և Գանթ 2001/ այնպիսի յուրօրինակ տեխնոլոգիաների կիրառության միջոցով, ինչպիսիք են՝ ASP /Դևադոս 2003/ , էլ.գնումներ /Ֆլեպչեր 2003/, թղթային աշխատանքի բացառում /Սեյլիկ և Կասե 2002/, կենսաբանական տեղեկատվական ենթակառուցվածք /Լոուրի 2003/, համագործակցող գրելու միջոցներ /Ուիթսոն և Դեյվիս 2001/, Ինտերնետային էջի օգնությամբ RևD-ի փորձում/ՄքՆենրի 2003/, Ռուսաստանի դոմայի քրեական գործընթացի օրենսգիրքը /Ալլեն 2001/, գործընթացի հաջող իրականացման համար վարչական կուլտուրա և բաժնեմեթոդություն /Գոլուբչիկ 2003/, մաշտաաբյնացման և անվտանգության վերաբերյալ տեխնոլոգիական

խնդիրներ / Աշբոֆ և Միռանդա 2002/, աշխարավարձի, հաշվապահության և անձնակազմի կառավարում /Ալդրիչ 1998/ :

Գրականության երկրորդ ամենամեծ մասը վերաբերվում է ճակատային ծառայություններին, այսինքն՝ տեղեկավարությունը հանրությանը հասանելի դարձնելը /Նոթես 2000; Կրեսվել և Պառզո 2001; Փոթթեր 2002; Շի 2002; Գիբս 2003; Տիգոն 2003; Վոնգ 2003/: Նյու Յորք քաղաքի դեպքի ուսումնասիրությունը, որը ներքին խաղ է օրինական և կազմակերպչական խնդիրների միջև՝ անտուն կառավարումը և տեղեկավարությունը Նյու Յորքում միասին ապրում են մի ապաստարանում /Բելամի 2002/:

Ուսումնասիրությունների մի սրվար խումբ նվիրված է քաղաքականության դերին, որը կառավարությունում ԻՏ-ներից, իրենց ուսումնասիրության մեջ, շեղվելու հիմնական պարճառն է: Սրանք իրենց մեջ ներառում են՝ Ինֆորմացիոն Նամակարգերի փարածման կառավարության գործողությունների ազդեցության ուսումնասիրությունները, ինչպիսիք են՝ էլ.կոմերցիան /Ալեն 2001;Բորինս 2002/, ազգային-կենտրոնացված ուսումնասիրությունները, օրինակ՝ կառավարությունը մոդեռնիզացնելու բրիփանական դեպքի ուսումնասիրությունը /Սպրեջեք և Թեյլ 2003/, ԱՄՆ - Կանադա օրենսդրական նախաձեռնությունները /Սիմենթ 2003/, Եվրոպայում էլ.կառավարման օրենսդրության վերլուծությունը /Կոգա 2003; ՄքՆիլ 2003/, NSF թվային կառավարության ծրագիրը /Կոհ և Փրիբուփոկ 2003/, կառավարությունում ԻՏ-ների դերի բարձրացման քաղաքականության ուսումնասիրությունները /Ջեյգեր 2002; Սալեն 2003/ և քննարկումները այն թեմայով, թե արդյոք կառավարության սահմանները ոչնչանում են և թե արդյոք շուկայական հարաբերությունները պետք է լինեն դրան հաջորդող փուլը /Չադվիք և Մեյ 2003/:

Գրականության մեջ ամենաքիչը հանդիպում ենք հասանելիության ծավալի վերաբերյալ ուսումնասիրություններին, որոնք վերաբերվում են էլ-կառավարության ներգրավվածության և դեմոկրատիայի խնդիրներին: Գրականության այս մասը քննարկում է՝ իշխանության բաժանման խնդիրները /Կարլից և Գան 2002/, ԻՏ-ների դեմոկրատական պոտենցիալը մասնակցության հնարավորությունների բարձրացման գործում խնդիրը /Թոմսոն 2002; Պարկեր 2003/, էլ-կառավարության այնպիսի ուրվագծումը, որը կօգնի տեղային կարիքները հոգալուն /Պելեդ 2001/; թվային ջրբաժանի խնդիրները /Սնելեն 2002/; քաղաքացիների ու կառավարության միջև /Նոլան և Գիբսոն; Նոլան 1979; Քինգ և Կրամեր 1984/ և բյուրոկրատիայում իշխանության հարաբերությունների փոփոխումը /Նեքյու 2002/:

Էլ-կառավարության հասանելիության ուսումնասիրությունները ազդեցությունների ոլորտներում պարկերված են աղյուսակ 5.6 և պարկեր 5.2-ում /գլուխ 3/: Աղյուսակ 5.6-ում մենք համեմատել ենք հանրային կառավարման և քաղաքականության բնագավառներում ընդհանուր ԻՏ-ների զննումից ստացված տվյալները /1988-1995 և 1995-2000/ Էլ-կառավարության ուսումնասիրությունից ստացված տվյալների հետ: Տվյալները ցույց են տալիս, որ ուսումնասիրություններում արձանագրված ազդեցությունների ոլորտները գրեթե նույնն են:

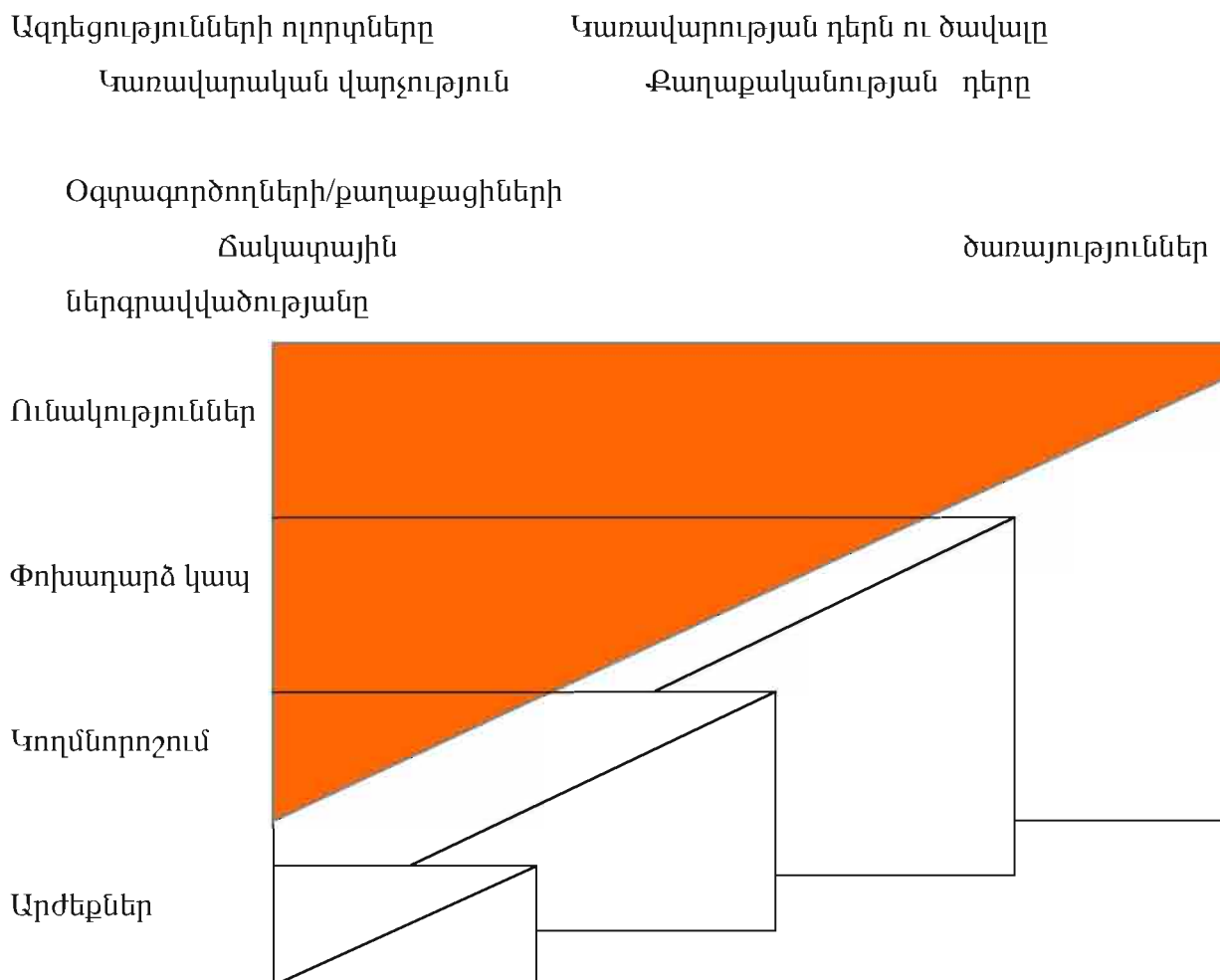
Աղյուսակ 5.4

Ազդեցությունների ոլորտները: ԻՏ-ների համեմատությունը Էլ-կառավարության հետ Հանրային կառավարման և Քաղաքականության բնագավառներում: 1988-2003: Մեջբերումների տոկոսային հարաբերությունը:

Ազդեցության բնագավառները		ԻՏ-ները Հանրային կառավարման և Քաղաքականություն բնագավառներում		Էլ.կառավարում 1998 - 2003
		1987-1992	1987-2000	
Ունակությունները	Արդյունավետություն	15%	13% 48%	18%
	և	18% 51%	17%	20% 58%
	Էֆեկտիվություն	17%	18%	18%
Փոխադարձ կապ	Տեղեկատվության մատչելիություն և տվյալների որակ			
	Կողմնորոշում	26%	28%	22%
	Արժեքներ	3%	6%	6%
	Ընդամենը	21%	18%	14%
		99%(N-20)	100%(N-49)	100%

Աղբյուրը՝ ա. Անդերսեն և Դանգիգեր /1995/, բ. Դանգիգեր և Անդերսեն /2002/, գ. Ահմեդ, Ներիկսեն, Անդերսեն /2004/:

Այս աղյուսակի կամ հարաբերությունների պարկերման արդյունքում մենք ունենում ենք մի եռանկյունի, որը իր անկյունագծով ներառում է ուսումնասիրությունների մեծ մասը, ինչը դիագրամայում նշված է սրվերով: Էկառավարության եռանկյունին ծածկում է ճակատային ծառայությունների և կառավարության վարչական ֆունկցիաների ունակությունների ու փոխադարձ կապի ոլորտում իշխող կիրառությունների 50%-ը: Փոքր թիվ են կազմում ԻՏ-ների այն ուսումնասիրությունները, որոնք վերաբերվում են քաղաքականության դերին, օգտագործողների/քաղաքացիների ներգրավվածությանը, և այն ուսումնասիրությունները, որոնք վերաբերվում են որոշումների կայացման գործընթացների և արժեքների ուղղվածությանը:



Պատկեր 5.1 Ազդեցությունների ոլորտները և կառավարության դերն ու ֆունկցիաները

Պատկեր 5.1-ում գծագրված էլ-կառավարության եռանկյունին արտացոլում է կառավարության համար ԻՏ-ների կիրառությունների վերակառուցման անհրաժեշտությունը այնպես, որ այն կարողանա նաև ներառել աջ-ներքևի եռանկյան ծավալը: Անհանգստացնող է այն փաստը, որ էլ. կառավարման որոշ փուլային մոդելներ ի սկզբանե գործ ունեն ձախ-վերին եռանկյան հետ և այդ պարճառով ավելի կմեծանա պրոբլեմը և կնպաստի ՆՍԳՎ մեթոդին անցնելու միտումը: Այդ պարճառով հաջորդ բաժնում մենք կընդգծենք այն փուլերը, որոնցով էլ-կառավարությունը կարող է զարգանալ, եթե ՆՍԳՎ-ն հայտնվի կիրառությունների կառուցման, իրականացման և օգտագործման օրակարգում:

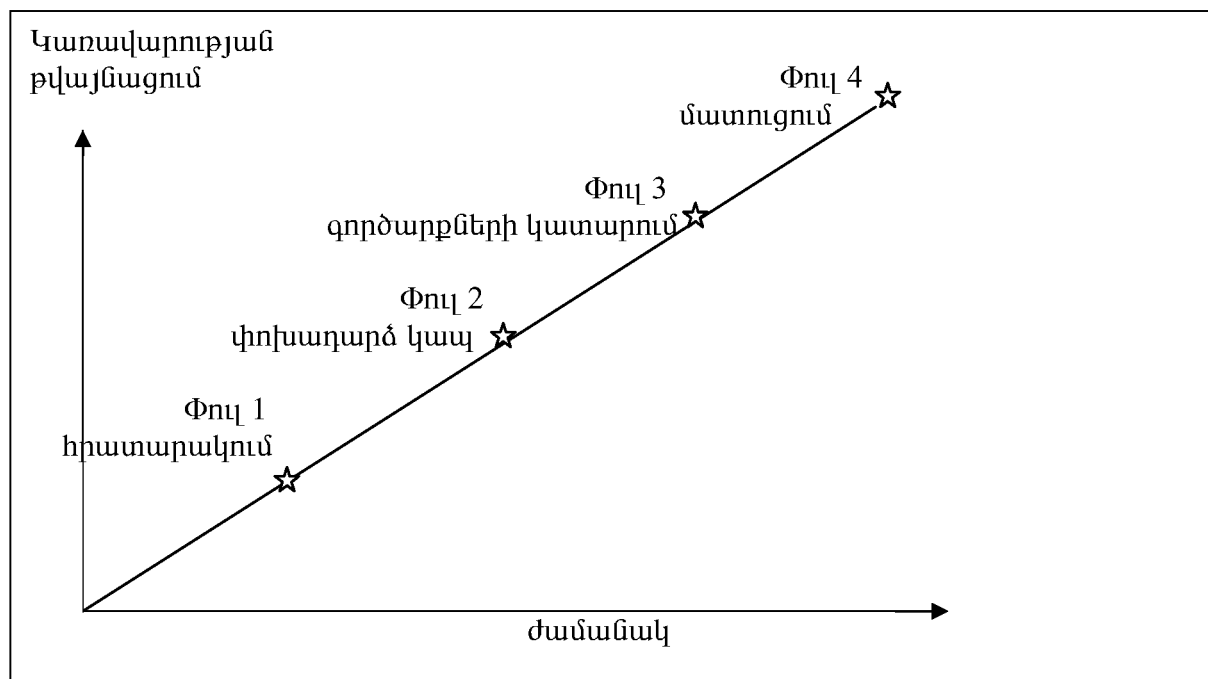
4. Էլ-կառավարության փուլային մոդելները

ԻՆ-երի կազմակերպությունների ներսում փուլային մոդելի վերաբերյալ բանավեճերը դասական երևույթ են /Զինգ և Կրամեր 1984/, որոնք ասում են, թե որքան էլ գայթակղիչ լինեն փուլային մոդելները դրանք դժվար են կիրառել որպես հիմնական հենարան և անկյունաքար, քանի որ կառավարության որոշ զարձառություններ միակողմանի ծառայություններ են առաջարկում առանց փոխադարձ կապի: Ինչպես նաև, փուլային մոդելները նախագծում են ժամանակ անց էվոլյուցիան և անուղղակի կերպով են սահմանում, որ ասենք, թե չորրորդ փուլն ավելի լավ է, քան՝ առաջին, երկրորդ և երրորդ փուլերը: Գործնականում, ինչնիցե, առանձին փուլեր կհանդիպեն միաժամանակ և էլ-կառավարության փարբերի փարբեր մասերը կկազմեն: Եվ վերջապես, այս կամ այն փուլը օգտագործելը ավելի օգտակար է, ավելի շուտ կտանի դեպի զարգացում, քան՝ աւսումնասիրություններ ծավալելն ու փնտրելը, թե կառավարությունը որ փուլում է գտնվում՝ առաջին, թե՝ չորրորդ:

Էլ. կոմերցիայի դարաշրջանում փարբեր փուլային մոդելներ են հանդիպել, սակայն նրանցից ոչ մեկը չի կարողացել իր մեջ ներառել էլ. կոմերցիայի շարժառիթները և էվոլյուցիան: Էլ-կառավարության բնագավառում փուլային մոդելների պահանջարկը մեծ է, չնայած ձևակերպված մոդելների արդարացումները սահմանափակ են:

Նամաշխարհային բանկը էլ. կոմերցիայի մի նմանափայ օրինակ է բերում պնդելով, որ “Էլ.կոմերցիան արդեն անցել է էվոլյուցիայի հետևյալ չորս փուլերով՝ 1.հրապարակում, 2.փոխադարձ կապ, 3.գործարքների կապարում, 4. մաքուցում: Իսկ էլ-կառավարության գործունեության մեծ մասը մինչ այժմ կենտրոնացած է հրապարակման փուլի վրա: Ըստ Անդերսենի ուսումնասիրությունների՝ փարբեր

երկրների միջև գոյություն ունի հսկայական փոփոխություն էլ-կառավարության հասունության հարցում: Բայց ամենակարևոր բացահայտումն այն է, որ անգամ ամենահասուն երկրները օգտագործել են իրենց պոտենցիալի միայն 20% -ը” /Լեյն և Լի 2001/:



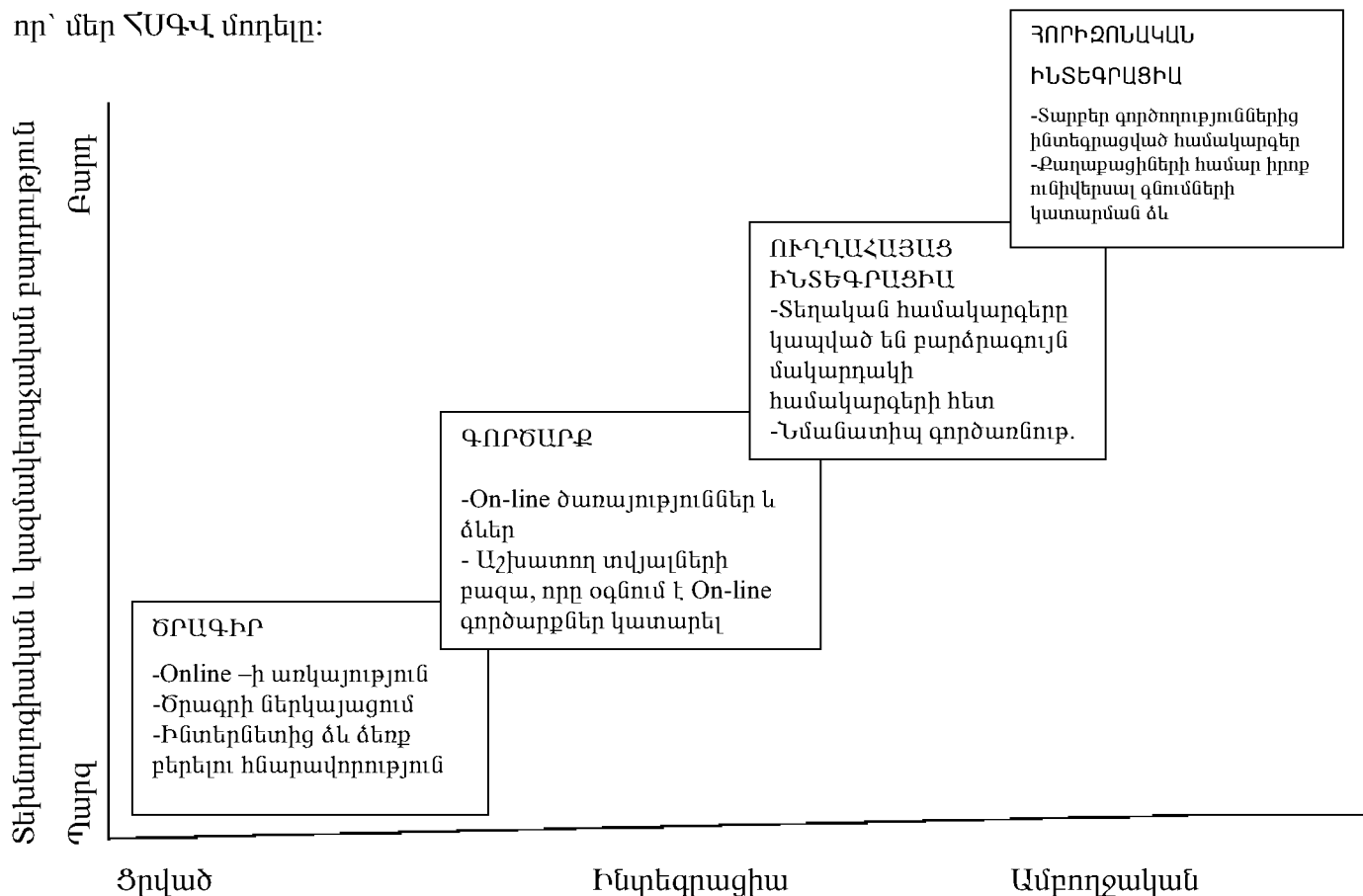
Գծապատկեր 5.2

Էլ-կառավարության փուլային մոդելը՝ հրատարակում, փոխադարձ կապ, գործարքների կատարում, և մատուցում

Աղբյուրը՝ Նամաշխարհային բանկ

Բազմաթիվ կառավարական ինստիտուցիաների և դրանց վերաբերվող էլ-կառավարության նախաձեռնությունների ուսումնասիրությունների արդյունքում մի ավելի լավ և առավել ըմբռնելի փուլային մոդել ի հայտ եկավ: Առաջարկված մոդելը իրենից ներկայացնում է “... կառավարության կառույցներում և ֆունկցիաներում մի բազմապարկեր ձևափոխում, երբ նրանք յուրաքանչյուր փուլի միջոցով անցում են էլ-կառավարության” /Լեյն և Լի 2001/: Ինստիտուցիայի խնդիրը Լեյնի և Լիի մոդելում հիմնական արեղ է զբաղեցնում: Նմանօրինակ ինստիտուցիայի կենտրոնացում է

ցուցադրված մի Գերմանական տեղական կառավարման միության կողմից, որտեղ էլ-կառավարության բնութագրվում է, որպես “... կազմակերպչական կառույց, որտեղ ԻՏ-ները կառավարության և քաղաքացիների, մասնավոր ընկերությունների և հանրային հիմնարկների միջև փոխադարձ կապի և ինտեգրացիայի հնարավորություն են ստեղծում “ /մեր թարգմանությունը/: Չնայած Լեյնի և Լիի մոդելը կենտրոնացած է ֆունկցիաների վրա, բայց նա այնքան կենտրոնացած չէ գոյություն ունեցող վրա, որքան որ՝ մեր ՆՍԳՎ մոդելը:

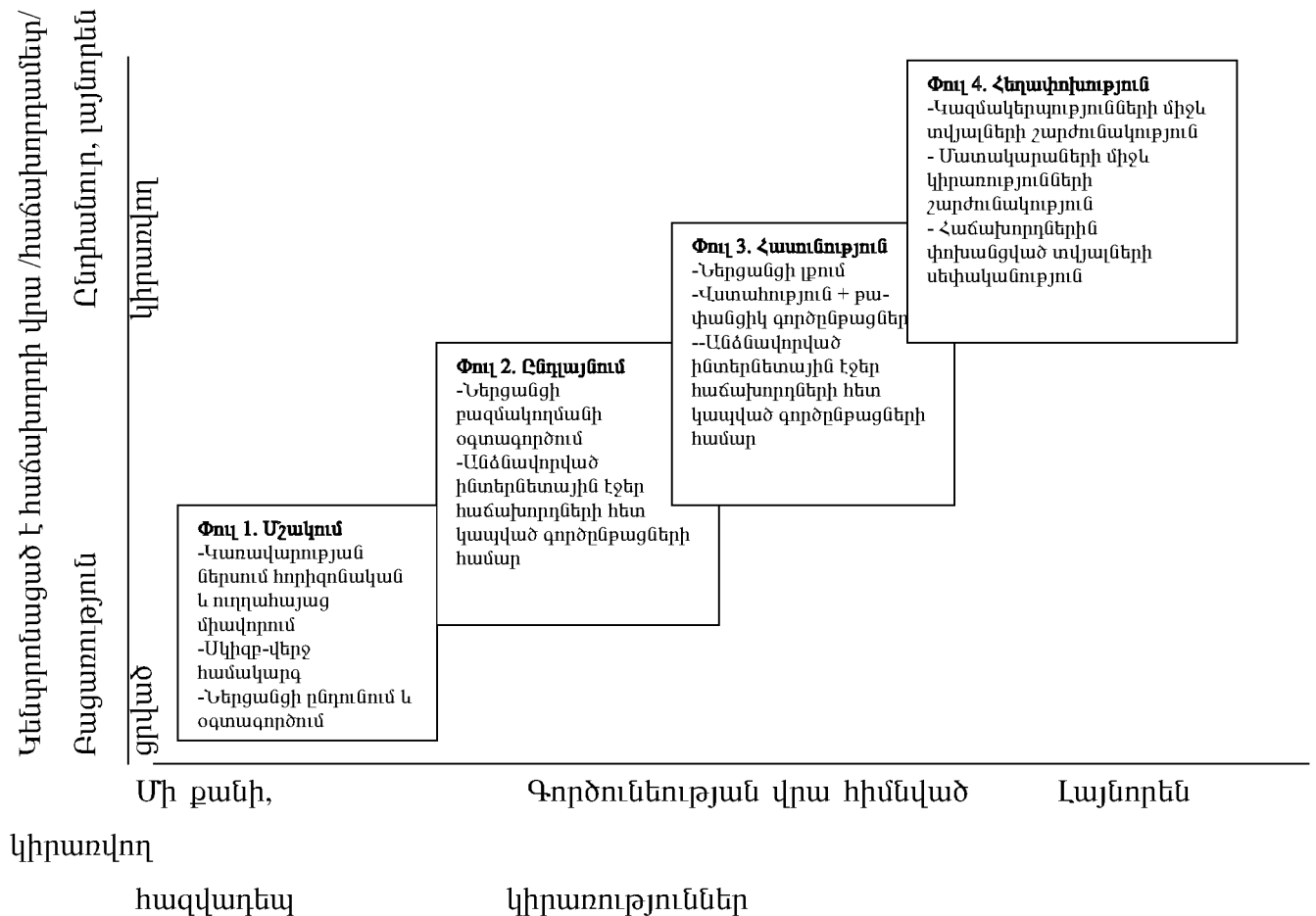


Պատկեր 5.3 Էլ-կառավարության զարգացման ծավալը և փուլերը

Լեյնի և Լիի փուլային մոդելի պրոբլեմը կայանում է նրանում, որ նման մոդելի ընդունումը կամրապնդի գլուխ չորսի տվյալների վերլուծությունից ստացված եզրահանգումները, այսինքն՝ միջկառավարական տվյալների միավորումը /ինտեգրացիան/ արտաքին համակարգերի օգտագործողների ինտերֆեյսը վերնամասում գծագրված: Սա կնպաստի միավորմանը և կպահանջի բազմաթիվ տեխնոլոգիական և կազմակերպչական փոփոխությունների դադարեցում: Էլ-կառավարության online-ծրագրավորումը կամ ինտերնետային էջից լրացման ձևեր ձևաք բերելը սխալ կամ անցանկալի հարկանիշ չէ: Խնդիրը կայանում է նրանում, որ

ՆՍԳՎ-ի ֆունդամենտալ փոփոխությունները և առաջխաղացումը արտացոլված չէ Լեյնի և Լիի մոդելում:

Նամաշխարհային բանկը, Լեյնը և Լիին պարզապես կրկնել են էլ. կոմերցիայի դարաշրջանի փուլային մոդելը չնչին փոփոխություններով: Ինչպես ակնհայտ դարձավ, էլ. կոմերցիայի առաջխաղացման հետ կապված կանխարեսումների և տիպալոգիաների մեծ մասը փապավեցին և չկարողացան համապատասխան ձևով իրականություն դառնալ:



Պատկեր 5.4 ՆՍԳՎ-ի փուլային մոդելը

Տեղյակ լինելով փուլային մոդելների թերություններին մենք այնուամենայնիվ խորապես պաշտպանում և խորհուրդ ենք տալիս կիրառել այս մոդելը: Պատկեր 5.4-ը ցույց է տալիս, թե ինչպես կարող է փուլային մոդելը իրականություն դառնալ, եթե կիրառվի ՆՍԳՎ-ի մեթոդը: ՆՍԳՎ մեթոդի երկու կարևոր բաղադրիչները՝ հաճախորդամետ գործընթացները և գործունեությունամետ կիրառությունները փեդակայված են համապատասխանաբար հորիզոնական և ուղղահայաց

կոորդինատների վրա: Ըստ այս երկու կոորդինատների ստեղծված կիրառությունները կառավարության գործընթացների ընդլայնված կազմակերպչական փիրություն կարող են լինել հազվադեպ կամ լայնատարած: Փոփոխականները իրարից անջատ լինելու փոխարեն պետք է օգտագործվեն որպես շղթա:

Ըստ այս երկու սկզբունքների՝ հաճախորդամետ գործընթացների և գործունեությունամետ կիրառությունների էլ-կառավարության էվոյուցիան զարգանում է չորս փուլով՝ մշակում, ընդլայնում, հասունություն, հեղափոխություն:

Մշակման փուլը /1/ իր մեջ ներառում է կառավարության մեջ հորիզոնական և ուղղահայաց կոորդինատների միավորումը /ինտեգրացիան/, սահմանափակում է արտաքին համակարգերի կիրառությունը հաճախորդների սպասարկման հարցում, և մարնանշում է կառավարության ներսում Ներքանցի /Ինտրանետի/ ընդունումը և օգտագործումը: Կառավարությունների մեծ մասը այժմ գտնվում են այս փուլում և վարն այն է, որ նրանք սա համարում են ռազմավարական նպատակների փուլ: Մենք պնդում ենք, որ այս փուլի հաջողությունները որպես ռազմավարական լուծում համարելը կարող է ոչ արդյունավետ լինել գործունեության և հաճախորդների նկատմամբ կողմնորոշման առումով: Ընդլայնման փուլը /2/ ներքանցի լայնածավալ օգտագործումն է և հաճախորդների գործընթացների համար անհատականացված ինտերնետային էջերի ընդունումը: Փուլ 3-ում ՏՍԳՎ մեթոդը հասունանում է և լքում է ներքանցի կիրառությունը, այն իր մեջ ներառում է վստահելի և թափանցիկ գործընթացներ և հաճախորդների հետ կապված գործընթացների համար բացառապես առաջարկում է անհատականացված ինտերնետային էջեր: Փուլ 4-ը հեղափոխական փուլն է, որին բնորոշ է տվյալների շարժունակությունը՝ կազմակերպություններում, կիրառությունների շարժունակությունը՝ մարակարարների շրջանում, հաճախորդներին փոխանցված տվյալների սեփականության իրավունք:

Մինչև չորրորդ փուլ հասնելը իսկապես որ շատ երկար ճանապարհ կա անցնելու: Էլ. կառավարման մասին գրականությունը, որը հիմք է ծառայել Պարկեր 5.2 և Ագյուսակ 5.5-ի ձևավորմանը մեզ հուշում է այն մասին, որ մենք մեծ մասամբ գտնվում ենք դեռ առաջին փուլում, որտեղ կառավարությունները նպատակ են դրել միավորելու տվյալները և համակարգերը, բայց ունեն միայն սահմանափակ արտաքին ծառայություններ և ըստ էության դեռ կողմ են ԻՏ-ների զարգացման և իարկանացման ներ- և միջկառավարական տեսակետին:

Նամապարասխանաբար, հաճախորդների գործընթացների անհապականացված ինտերնետային էջերը, կազմակերպություններում փվյալների շարժունակությունը, մաքակարարների կիրառության շարժունակությունը և փվյալների սեփականության իրավունքի փոխանցումը հաճախորդներին դեռ իրականացված չէ, ինչը ձևավորում է /ՆՍԳՎ-ի լույսի ներքո/ այն գլխավոր փոփոխությունները, որոնք պետք է փեղի ունենան: Օրինակ՝ փվյալների և կիրառության մակարդակում շարժունակության բացակայություն, կառավարության և նրա հաճախորդների պարփակումը կախվածության շրջանակներում և մրցունակության նվազեցումը ԻՏ-ի հնարավորություններ ունեցող ծառայությունների միջև: Ներքին և պարփակված գործելաոճը հարմար ձև է կառավարության, նրա խորհրդականների, և ԻՏ-ների մաքակարարների համար, քանի որ իրականում այն էլ. կառավարման լուծումների բյուր քանակություն է սպեղծել, որոնք համեմաքության մեջ չեն կարող դրվել, թափանցիկ չեն և մաքչելի չեն հաճախորդներին, ինչպիսին էին նաև նախկին փեղեկաքական և հաղորդակցման միջոցները: Միակ փարբերությունը թերես այն է, /նշել է ՄԹ-ան նախկին էլ. դիվանագիքության պաշտոնյան/ որ այս միջոցները ալելի արագ են և ալելի խեղացի:

5. Եգրակացություններ

Այս գլուխը նպաքակ ուներ պարգաքանելու այն փասքը, որ կառավարության կիրառությունների և ռազմալարության մեծ մասը գքվում են մշակման փուլում, որքեղ կառավարության ներսում հորիգոնական և ուղղահայաց ինքեգրացիան, արքաքին հարաքերությունների համակարգերի իրականացումը, և ներցանցի ընդունումն ու օգքագործումը գլխալորում են էլ-կառավարության բնապաքերը:

Էլ-կառավարության կիրառությունների իրականացման գործում կառավարությունները հաճախ փնքրում են արդյունալեքություն, էֆեկքիվություն և փվյալների որակի բարելալում համեմաքած առողջապահության, ապահոլության և մասնալոր խնդիրների բարելալման հեք: Նեքնաքար, կառավարական վարչական ֆունկցիաները և գործունեությունը ընդհանուր արքաքին ծառայությունների հեք միասին գերիշխում են կիրառությունների գինանոցում: Քիչ են հանդիպում քաղաքականության դերին և հաճախորդների ներգրալածությանը վերաքերող ԻՏ-ների կիրառությունները: Կառավարության ուղղությամք կենքրոնացած կիրառությունների եռանկյունին, որը մենք պաքկերեցինք և պարգաքանեցինք այս

գլխում, կարող է փոփոխվել, բայց գործընթացը փարակուսանքների պարճառով դանդաղում է:

Էլ-կառավարությունը իսկապես մի օրինակ է, կառավարությունում ԻՏ-ների անհրաժեշտ օրինակ, բայց էլ-կառավարություն գաղափարը շատ դեպքերում և իրավիճակներում ավելի շուտ կապված է Ինֆերնետի օգտագործման հետ, քան ԻՏ-ների բազմազան կիրառությունների, որոնք կենսականորեն անհրաժեշտ են ՆԱԳՎ գաղափարի համար: Որպես այդպիսին Էլ-կառավարությունը մեր տեսանկյունից ավելի շուտ ճգնաժամի սիմվոլ է, քան՝ փոփոխության ցուցանիշ: “Էլ.”-ը, ինչպես վերջերս Ռոբ Քինգը պիտակավորեց լավատեսության և տեխնոլոգիաներ հավաքի ուրույն է, որը հավաստիացնում է, թե թվային արտաքին հարաբերությունները փոփոխություններ կատարելու մեխանիզմ է: Այս գրքում մենք կողմ էինք այն դիրքորաշմանը, որ ԻՏ-ների առավել ծանրակշիռ և շրջադարձային կիրառության անհրաժեշտություն կա: Արտաքին հարաբերությունների վրա կենտրոնանալու փոխարեն մենք պնդում ենք, որ հարկավոր է գնալ հիմնական գործընթացների և գործունեության բարգավաճ արահետով:

Այս ուսումնասիրությունների համար հող են հանդիսացել էլ. կառավարություն, էլ. կառավարում, on-line կառավարություն, թվային կառավարություն, ունիվերսալ կառավարություն, էլեկտրոնային կառավարում տերմինների մասին գրականությունից ստացված տվյալները: Այս վեց օրինակներից ամենահաճախ հանդիպողը էլ- կառավարությունն է: Այս երևույթը խոսում է այն մասին, որ բարձր վստահություն է դրսևորվում ոչ թե կառավարության կողմից իրականացվող գործունեության նկատմամբ, այլ՝ նրա ձևական կողմի նկատմամբ: Էլ-կառավարություն տերմինը օգտագործվել է նպատակների փիրույթում /թափանցիկություն, մաքսելիություն, վստահություն/, միջոցների փիրույթում /ԻՏ-ների կիրառում և քաղաքականության մշտական ներկայություն/, և հասանելիության փիրույթում / պետական կառավարում, ճակատային ծառայություններ, քաղաքականության դեր և օգտագործողների / քաղաքացիների ներգրավվածություն/:

Նշանալով էլ.կառավարության հասանելիության կոորդինատից և ԻՏ-ների ազդեցություններից, այս գլուխը ներկայացրեց էլ.կառավարության չորս փուլանոց մոդելը ՆԱԳՎ-ի հիմնական երկու կոորդինատների վրա՝ գործունեության վրա կենտրոնացած կիրառություններ և հաճախորդի գործունի վրա կենտրոնացած գործունեություն: Ներկայիս էլ.կառավարության էվոլյուցիան շատ հեռու է հասունության և հեղափոխության մակարդակներից:

Նաջորդ գլխում մենք կքննարկենք, թե ինչպես շարժական /մոբիլ/ տեխնոլոգիաները կարող են օգնել ՆՄԳՎ փուլային մոդելում հաջորդ փուլին անցնելու գործընթացին: Շարժական տեխնոլոգիաները կարող են կենսական նշանակություն ունեցող տեխնոլոգիաների մի խումբ լինել՝ վերակենսարդնացնելով գործունեության մակարդակի իրականացման փոփոխությունները, շեշտը դնելով կառավարության ներսի և դրսի միջև եղած լայնափարած անջրպետից հրաժարվելու գաղափարի վրա, աճապարելով մաքակարարների շրջանում արվյալների և կիրառությունների մոբիլությունը և փոխանցելով արվյալների սեփականության իրավունքը հաճախորդներին:

Թարգմանիչ և խմբագիր՝ Արամ ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ

Գլուխ 12

**Քանակական մեթոդներ որոշումներ կայացնելու համար՝ Գծային ծրագրավորում
և Որոշումների ծառ**

Ի լրումն սոցիոլոգիական տվյալների ծախսերի և եկամուտների հիմնական վերլուծությունների, հանրային մենեջերները գտնում են, որ օգտակար է իմանալ և օգտագործել նաև այլ ավելի մասնագիտացված միջոցներ ինչպիսիք են քանակական մեթոդները (Quantitative techniques): Այս գլխում դուք կծանոթանաք գծային ծրագրավորման և որոշումների վերլուծության հետ: Մենք կուսումնասիրենք այս մեթոդի օգտագործման ձևը և ներուժը ու ցույց կտանք մի քանի պարզ կիրառություններ: Առավել մանրամասն բացատրություններ և բարդ օրինակներ կբերվեն այս գլխի վերջում զեպեղված աշխատանքների մեջ:

ԳԾԱՅԻՆ ԾՐԱԳՐԱՎՈՐՈՒՄ

Գծային ծրագրավորումը մի մեթոդ է, որը թույլ է տալիս ձեզ հաշվարկել տրված մի քանի ռեսուրսների օպտիմալ խառնուրդը՝ նախորոք որոշված նպատակը բարձրագույն մակարդակով իրականացնելու համար: Որպեսզի գտնենք օպտիմալ խառնուրդը գծային ծրագրավորումը հաշվի է առնում այսպես կոչված սահմանափակող գործոնները /սահմանափակումները/: Օրինակ՝ հրշեջների պեղում ուզում է իմանալ թե ինչպես տեղավորի հրշեջներին տարբեր կայաններում արդյունավետությունը բարձրացնելու համար (արտադրական փոփոխականը, output variable) և միևնույն ժամանակ մնա իր բյուջեի և հրշեջների միության հետ պայմանավորված պայմանագրի պայմանների սահմաններում /սահմանափակումներ/: Կամ՝ քաղաքի առողջապահության հարցերով զբաղվող պարասխաանորու պաշտոնյան ուզում է իմանալ, թե ինչպես կարող է նվազագույնին հասցնել աղբակեզ վառարաններից արտահոսող աղտոտվածությունը /արտադրական փոփոխական/ մնալով իր բյուջեի և այրման ենթակա քաղաքի աղբի քանակի սահմանափակումների մեջ:

⁴² Աղբյուրը՝ From: Quantitative Methods for Public Administration 2nd edition by WELCH. 1988. Reprinted with permission of South-Western, a division of Thompson Learning: www.thompsonrights.com. Fax 800 730-2215

Օրինակ

Դիտարկենք մի շաքար պարզ կիրառություն: Այսպես մենք կարող ենք այնպես կադարել հաշվարկը, որ դուք հնարավորություն ունենաք հետևելու գործընթացի փրամաքանությանը: Եթե սա լինել մի իրական խնդիր և ոչ թե պարզապես մի վարժություն դուք կօգտագործեիք համակարգիչը, որը ձեզ նաև հնարավորություն կտար հաշվի առնել ավելի շաքար գործոններ, քան՝ մենք այսպես քննարկելու ենք:

Ենթադրենք դուք առողջապահության պահպանության որևէ կազմակերպության լաբորատորիայի փնտրեն եք /ԱՊԿ/: Ձեր լաբորատորիան կադարում է արյան անալիզներ և եթե անալիզների պահանջարկը գերազանցի լաբորատորիայի հնարավորությունները, ապա այդ անալիզները պետք է ուղարկվեն մեկ այլ լաբորատորիա այնպես դրանք կադարելու համար: Այս դեպքում ԱՊԿ-ը պետք է գումար վճարի այդ մեկ ուրիշ լաբորատորիային յուրաքանչյուր անալիզի ստուգման համար: Քանի որ ԱՊԿ-ի վերադիր ծախսերը համարվում են հիմնական ծախսեր դուք ուզում եք որքան հնարավոր է շաքար նվազեցնել դրսի լաբորատորիային վճարվելիք գումարը: Պարզության համար ենթադրենք թե լաբորատորիան իրականացնում է արյան երկու փալի անալիզ՝ պարզ ընդհանուր արյան անալիզ, որը մարդկանց մեծ մասը կանոնավոր կերպով հանձնում է արյան ընդհանուր վիճակը ստուգելու համար և ավելի բարդ անալիզ, որը ավելի ստույգ փեղեկադություն է փալիս մարդու առողջության մասին: Այս երկուսը համարվում են **որոշման փոփոխականներ**:

Ամեն անգամ, երբ արյունը ուղարկվում է դրսի լաբորատորիային, պարզ անալիզի համար վճարը կազմում է %10 դոլար, ամեն անգամ, երբ արյունը ուղարկվում է բարդ անալիզի համար վճարը կազմում է %75 դոլար: Այսպիսով սեփական լաբորատորիայի ներսում կադարված յուրաքանչյուր պարզ անալիզի համար խնայվում է %10 դոլար, իսկ բարդ անալիզի համար՝ %75 դոլար: Նպատակը՝ խնայողության մաքսիմալացումն է (բարձրագույն մակարդակին հասցնելը): Այդ առումով դուք ուզում եք հնարավորին չափ նվազեցնել ձեր ծախսերը՝ այդ երկու արյան անալիզների օպտիմալ համամասնությունը ձեր լաբորատորիայի ներսում կադարելով: Մենք կարող ենք ձևակերպել այդ նպատակը հետևյալ կերպ՝

Մաքսիմալացնել $Is = 10x_1 + 75x_2$

որպեսզան՝

Is = ծախսերի ընդհանուր խնայողություններ են

x_1 = անցկացված արյան պարզ անալիզների թիվը

x_2 = անցկացված արյան բարդ անալիզների թիվը

Սա կոչվում է **նպատակի ֆունկցիա**: Այն սահմանում է, թե ինչն է մեր նպատակը - այս պարագայում՝ խնայողությունները մաքսիմումին հասցնելն է:

Ինչևիցե, խնայողությունները մաքսիմումին հասցնելու մեր հնարավորությունների վրա սահմանափակումներ կան դրված: Սահմանափակումների մի խումբը՝ այս անալիզների պահանջարկն է: Այս պարզեցված օրինակում ենթադրենք, թե լաբորատորիան չի կարող պայամնագիր կնքել դրսի կազմակերպությունների հետ լրացուցիչ անալիզները նրանց ուղարկելու համար, այսպիսով բուժաշխատողների պարվիրած սրուգումների թվից ավել լաբորատորիան չի կարող անալիզների սրուգում իրականացնել: Ենթադրենք յուրաքանչյուր ամիս արյան երկու փափ անալիզների պահանջարկը հարաբերականորեն կայուն է՝ 300 պարզ և 50 բարդ արյան անալիզ թվաքանակով:

Այս սահմանափակումները կարող են ձևակերպվել հետևյալ կերպ՝

$$x_1 \leq 300$$

$$x_2 \leq 50$$

Ենթադրենք լաբորատորիայի աշխատանքը կարելի է բաժանել երկու մասի՝ տեխնիկական և վարչական: Տեխնիկական աշխատակիցները յուրաքանչյուր ամիս՝ եթե կատարեն միայն պարզ արյան անալիզ կարող են իրականացնել 450 սրուգման գործընթաց, իսկ եթե կատարեն միայն բարդ անալիզ, ապա կիրականացնեն 55 սրուգման գործընթաց: Յուրաքանչյուր պարզ անալիզ ամսական անալիզների հնարավորությունների $1/450$ մասն է կազմում, իսկ յուրաքանչյուր բարդ անալիզ ամսական օգտագործում է այդ հնարավորությունների $1/55$ -ը: Տեխնիկական անձնակազմի հնարավորությունների կողմից պարտադրված սահմանափակումը հետևյալն է՝

$$\frac{1}{450}(x_1) + \frac{1}{55}(x_2) \leq 1$$

(պարզ և բարդ անալիզների խառնուրդը չի կարող գերազանցել հնարավորությունների 100 տոկոսը)

Լաբորատորիայի քարտուղարներն ու գործավարները նույնպես սահմանափակ թվով անալիզների գործընթացներ կարող են իրականացնել: Նրանք լրիվ դրույքով աշխատելու դեպքում կարող են իրականացնել ամսական 100 բարդ անալիզ կամ ամսական 200 պարզ անալիզ՝ իրենց ամբողջովին նվիրելով այդ աշխատանքին: Այսպիսով, վարչական անձնակազմի կողմից պարտադրված սահմանափակումը հետևյալն է՝

$$\frac{1}{200}(x_1) + \frac{1}{100}(x_2) \leq 1$$

Եվ սահմանափակումների վերջնական խումբը՝ այն պարզ գաղափարի հեփևանքն է, որ լաբորատորիան ամսական 0-ից ցածր պարզ կամ բարդ անալիզ չի կարող իրականացնել: Այս սահմանափակումները ձևակերպվում են հեփևյալ ձևով՝

$$x_1 \geq 0$$

$$x_2 \geq 0$$

Այսպիսով, մենք ուզում ենք մաքսիմումին հասցնել մեր խնայողությունները Մաքսիմալացնել $Խ = 10x_1 + 75x_2$

Ենթակա են անալիզի անցկացմանը՝

$$\frac{1}{450}(x_1) + \frac{1}{55}(x_2) \leq 1 \text{ (փեխնիկական անձնակազմ),}$$

$$\frac{1}{200}(x_1) + \frac{1}{100}(x_2) \leq 1 \text{ (վարչական անձնակազմ)}$$

$$x_1 \leq 300$$

$$x_2 \leq 50$$

(ծառայությունների պահանջարկը)

$$x_1 \geq 0$$

$$x_2 \geq 0$$

(0-ից ցածր չի կարող լինել)

Հավասարման լուծումը

Այսպեղ դուք սովորաբար կդիմեք համակարգչային ծրագրավորողին, որպեսզի նա լուծի ձեր խնդիրը: Ինչևիցե, քանի որ մենք որոշում կայացնելու համար ունենք ընդամենը երկու փոփոխական մենք կարող ենք հեշտորեն փեսնել, թե ինչպես է այս խնդիրը լուծվում՝ պարկերելով այս հավասարումը դիագրամայի վրա: Մենք կհաշվարկենք X_1 -ը հորիզոնական կոորդինատային ուղղու վրա և X_2 -ը ուղղահայաց կոորդինատային ուղղու վրա /**Պարկեր 12-1**/:

Մեր առաջին սահմանափակումների հավասարումը՝ փեխնիկական հնարավորություններին է վերաբերվում

$$\frac{1}{450}(x_1) + \frac{1}{55}(x_2) \leq 1$$

Երկու անալիզների խառնուրդի համար մենք ենթադրում ենք, որ հնարավորությունները հավասար են 1-ի: Մենք կարող ենք հաշվել և սխեմայի վրա

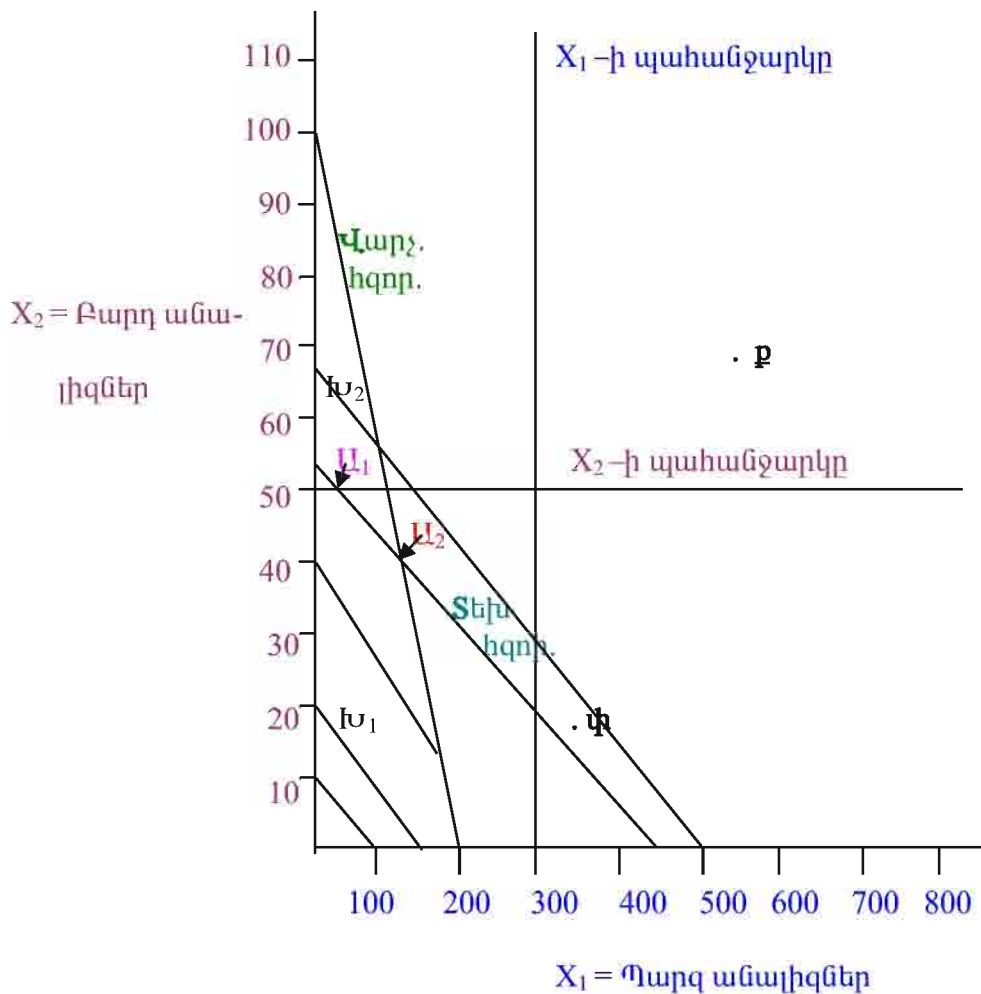
պարկերել երկու անալիզների խառնուրդի վրա փեխնիկական հզորության ազդեցության գիծը հավասարման մեջ X_1 -ը փոխարինելով 0-ով

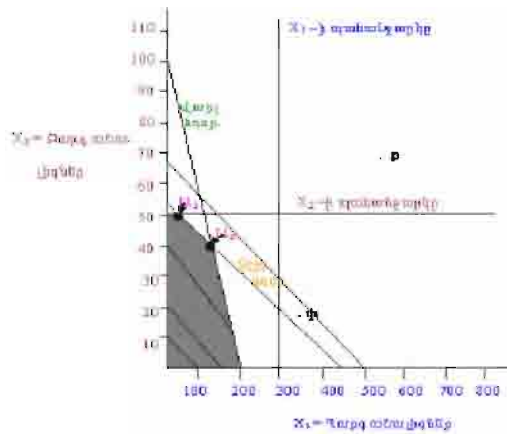
$$\frac{1}{450} (0) + \frac{1}{55} (x_2) = 1, \text{ կամ } x_2 = 55$$

Այսպիսով, երբ $x_1 = 0$, $x_2 = 55$: Նմանապես, երբ $x_2 = 0$, $x_1 = 450$: Միացնելով այս կետերը մենք ստանում ենք մի գիծ, որը սխեմայում նշված է՝ S փառով: Սա երկու փիպի անալիզների խառնուրդի վերին սահմանն է: Մենք կապարում ենք նույն գործողությունը երկրորդ խմբի սահմանափակումների համար՝

Պատկեր 12-1

Օպտիմալ խառնուրդի հաշվարկումը





$$\frac{1}{200}(x_1) + \frac{1}{100}(x_2) \leq 1$$

Մենք գիտենք, որ երբ $x_1 = 0$, $x_2 = 100$ և երբ $x_2 = 0$, $x_1 = 200$: Այսպիսով մենք ունենք ևս երկու կետ իրար միացնելու, որից հետո ստանում ենք մեր երկրորդ սահմանը՝ վարչական հզորության սահմանափակումների խմբի վերաբերյալ և նշանակում ենք այն Վ տառով:

Նիմա մենք կարող ենք գծել պարզ անալիզների պահանջարկի սահմանը՝ $x_1 = 300$; սա մի ուղղահայաց գիծ է x_2 կոորդինատային ուղղուն գուգահեռ, որը սկսվում է $x_1 = 300$ կետից և բարձրանում է վեր: Բարդ անալիզների պահանջարկի սահմանը՝ $x_2 = 50$; սա մի գիծ է, որը անցնում է հորիզոնական կոորդինատային ողղուն գուգահեռ՝ սկսվելով

$x_2 = 50$ կետից: Սրանք լրացուցիչ սահմանում են արյան երկու փիպի անալիզների խառնուրդի համար հնարավոր արժեքները: Պարկեր 12.1-ի սովորացված մասը կոչվում է **մաքցելի խառնուրդ** (feasible set), **կամ՝ մաքցելի տարածք**: Դրա սահմանների փիրույթում գտնվում են արյան երկու փիպի անալիզների՝ x_1 և x_2 , բոլոր հնարավոր խառնուրդները, որոնք բավարարում են մեր սահմանափակումների պահանջները: Այս տարածքից դուրս ցանկացած կետ խախտում է մեկ կամ ավելի սահմանափակում; ասել է թե՛ այն գերազանցում է հնարավորությունների հզորությունը կամ պահանջարկի սահմանափակումները: Օրինակ՝ պարկերում նշված փ կետը գերազանցում է վարչական հզորությունը, մինչդեռ նշված ք կետը գերազանցում է՝ փեխնիկական հզորությունը և պահանջարկը:

Որպեսզի գրենք լավագույն լուծումը՝ բարդ և պարզ անալիզների օգտին՝ խառնուրդը, մենք պետք է կիրառենք մեր նպատակի ֆունկցիան $I = 10x_1 + 75x_2$: Մենք ուզում ենք որքան հանրավոր է մեծացնել խնայողությունը (**I**) և միևնույն ժամանակ մնալ մարզելի խառնուրդի փարածքում: Փորձենք գծագրել I -ի փարերն արժեքները: Ենթադրենք $I = 1,500$: Գիծը սխեմայում պարկերելու համար հաշվում ենք՝ եթե $x_1 = 0$, ապա՝ $x_2 = 20$: Եթե $x_2 = 0$, ապա՝ $x_1 = 150$: Երբ մենք պարկեր 12.1-ում պարկերում ենք այս գիծը փեսնում ենք, որ $I = 1,500$ դեպքում x_1 և x_2 բոլոր կոմբինացիաները հնարավոր են, բայց պարզ երևում է, որ ավելի շատ խնայողություններ կարող ենք անել: Ենթադրենք՝ $I = 5,000$: Այսպես՝ $x_1 = 500$, եթե՝ $x_2 = 0$ և $x_2 = 66.7$ եթե՝ $x_1 = 0$: Այս գիծը սխեմայում պարկերելուց հետո փեսնում ենք, որ I_2 -ը մարզելի խառնուրդի փարածքից ամբողջովին դուրս է գրվում:

Այս օրինակում I -ի օպտիմալ կետը գրվում է 1,500-ի և 5,000-ի միջև ինչ-որ մի տեղ: Մենք կարող ենք շարունակել մեր փորձերը և սխալվել մինչև որ գրենք այն գիծը, որից վեր մարզելի խառնուրդի փարածքում այլևս կետ չկա: Կամ՝ կարող ենք փեսողությամբ՝ Պարկեր 12.1 –ին նայելով որոշել, թե որտեղով կարող է անցնել այդ գիծը: Նույնիսկ կարգով ասենք, որ լավագույն լուծումը գրվում է «անկյունում», որտեղ երկու սահմանափակումները հարվում են: Ա₁ և Ա₂ կետերը երկու ակնհայտ հնարավոր փարերակներն են:

Նաշվենք I -ի արժեքը յուրաքանչյուր անկյունում: Մենք գիտենք, որ Ա₁ անկյունում X_2 – ի արժեքը 50 է, քանի որ Ա₁ –ը գրվում է պահանջարկի սահմանափակման կետում X_2 գծի վրա: Եթե գիտենք, որ X_2 – ը 50 է, ապա՝ մենք կարող ենք փեղադրել այն մեր հավասարման մեջ, որ կարողանանք գրել X_1 -ի արժեքը՝

$$\begin{aligned}\frac{1}{450}x_1 + \frac{1}{55}x_2 &= 1 \\ \frac{1}{450}x_1 + \frac{1}{55}(50) &= 1 \\ \frac{1}{450}x_1 &= 1 - 0.909 \\ x_1 &= 40.95\end{aligned}$$

Եթե $x_1 = 40.95$ և $x_2 = 50$, ապա՝

$$I = 10(40.95) + 75(50) = 4159.5$$

Կետ Ա₂ -ը գրվում է S /Տեխնիկական հզորության/ և Վ/Վարչական հզորության/ հարման մասում: Մենք կարող ենք լուծել այս երկու հավասարումը, որպեսզի գրենք Ա₂՝

$$\frac{1}{450} (x_1) + \frac{1}{55} (x_2) = 1 \text{ (տեխնիկական անձնակազմի հզորությունը) (հավասարում 12.1)}$$

$$\frac{1}{200} (x_1) + \frac{1}{100} (x_2) = 1 \text{ (վարչական անձնակազմի հզորությունը) (հավասարում 12.2)}$$

12.2)

Առաջին հերթին մենք կարող ենք գտնել x_1 կամ x_2 արժեքը, այնուհետև՝ տեղադրել այն երկրորդ հավասարման մեջ: Գտնենք x_1 -ի արժեքը, 12.1 հավասարման մեջ մենք ունենք՝

$$x_1 = 450 \left(1 - \frac{1}{55} x_2\right)$$

Տեղադրելով x_1 -ի արժեքը 12.2 հավասարման մեջ ստանում ենք՝

$$\frac{1}{200} \left(450 - \frac{450}{55} x_2\right) + \frac{1}{100} x_2 = 1$$

Կտարենք թվաբանական գործողությունները՝

$$450 - \frac{450}{55} x_2 = 200 \left(1 - \frac{1}{100} x_2\right)$$

$$450 - 200 = \frac{450}{55} x_2 - 2 x_2$$

$$250 = \frac{450 - 110}{55} x_2$$

$$13.750 = 340 x_2$$

$$40.44 = x_2$$

Տեղադրելով x_2 -ի արժեքը մեր սկզբնական հավասարումներից որևէ մեկում ստանում ենք՝

$$\frac{1}{200} (x_1) + \frac{1}{100} (x_2) = 1$$

$$\frac{1}{200} (x_1) + \frac{1}{100} 40.44 = 1$$

$$\frac{1}{200} x_1 = (1 - 0.4044)$$

$$x_1 = 200 (0.5956)$$

$$x_1 = 119.12$$

(Ստուգիր և կրեսնես, որ մյուս հավասարման մեջ տեղադրելով $x_2 = 40.44$, x_1 -ի նույն արժեքն ես ստանում:)

Այսպիսով, անկյուն U_2 -ում՝ $x_1 = 119.12$ և $x_2 = 40.44$: Այս փվյալները փեղադրելով հաշվարկում ենք I_0 -ն՝

$$I_0 = 10(119.12) + 74(40.44) \\ = 4,224.2$$

Այսպիսով, պարզ է դառնում, որ I_0 -ի արժեքը U_2 անկյունում ավելի մեծ է, քան՝ U_1 -ում (4,159.5) և ԱՊԿ-ն կարող է լավագույն ձևով կազմակերպել իր անալիզների գործընթացը և մաքսիմումին հասցնել իր խնայողությունները, եթե՝ օրեկան կապարի 119 պարզ անալիզ (x_1) և շուրջ 40.5 բարդ անալիզ (x_2):

Համակարգչային լուծումներ՝ Սիմփլեքսի մեթոդը

Վերը քննարկված օրինակից կարող եք պարկերացնել, թե որքան դժվար կլինի սխեմայի վրա ցուցադրել և գտնել նպատակի իրականացման օպտիմալ կետը, եթե հարկ լինի էլի գործոններ ավելացնել: Եթե հարկ լինել քննարկել չորս փափի անալիզներ երկուսի փոխարեն, ապա ակնհայտորեն անհնար, սակայն անհրաժեշտ, կլինեն նկարել չորս կոորդինատային մարտիցա: Անգամ երեք փեսակի անալիզների հետ դժվար կլինեն աշխատել, այդ պարճառով գծային ծրագրավորման առաջադրանքները կադարելու համար մեծ մասամբ դիմեք համակարգչային լուծումների:

Սրանդարպ համակարգչային լուծումը հիմնված է սիմփլեքս մեթոդի վրա (ցավոք սրտի սիմփլեքս բառը անգլերեն “սիմփլ” /հեշտ/ բառի հոմանիշը չէ): Այն համակարգիչները, որոնք օգտագործում են սիմփլեքս մեթոդը կարող են լուծել գծային ծրագրավորման խնդիրներ հազարավոր փոփոխականներով: Սիմփլեքսի մեթոդը հաշվարկում է I_0 -ն մարչելիության խմբի բոլոր անկյուններում, որպեսզի գտնի ամենամեծը: Մեկ անկյունում I_0 -ն հաշվելուց հետո այն անցնում է մյուս անկյունին, որպեսզի պարզի, թե հաջորդ անկյունում I_0 -ի արժեքը նախորդներից ավելի մեծ, թե՛ ավելի փոքր է: Բացառելու մեթոդով այն անցնում է հավանական բոլոր անկյուններով մինչև որ գտնում է I_0 -ի հնարավոր ամենամեծ արժեքը: Երբ հավասարության մեջ մարցվում են հարյուրավոր փոփոխականներ, ապա հարկ է լինում հաշվարկել հազարավոր հնարավոր անկյունային կետեր: Անգամ մարչելի խումբը և դրա անկյունները սահմանելը սարսափելի բարդ գործընթաց է:

Գծային ծրագրավորման համար անհրաժեշտ պայմանների առկայությունը

Գծային ծրագրավորումը պահանջում է մի քանի պայմանների առկայություն: Դրանցից մեկն այն է, որ փոփոխականների միջև լինի գծային կապ՝ ասել է, թե՛ եթե արվում է մեկ արյան անալիզ խնայվում է %10 դոլար, եթե արվում է երկու արյան անալիզ խնայվում է %20 դոլար: Եթե փոփոխականների միջև կապը գծային չէ, ապա՝ ավելի բարդ, ոչ-գծային մեթոդ է պետք կիրառել: Գծային ծրագրավորման մեթոդը նաև ենթադրում է, որ յուրաքանչյուր սահմանափակում և փոփոխական պետք է հաշվարկվի: Եթե փոփոխականներից որևէ մեկը չի կարող հաշվարկվել, ապա՝ գծային ծրագրավորման մեթոդը այդպեղ պեղին չէ օգտագործելը: Ինչևիցե, եթե անգամ որոշ փոփոխականներ չեն կարող հաշվարկվել, այս մեթոդը կարող է օգտագործվել որպես ուղեցույց խնդրի մասին կանոնավոր կերպով մրաժեշտ համար – որը թույլ կտա ձեզ փոփոխականների միջև հայտնաբերել որոշ սահմանափակումներ և փոխհարաբերություններ: Երրորդ պահանջը, որը կապված է երկրորդի հետ՝ որոշակի նպատակի ձևավորումն է: Դուք չեք կարող օգտագործել գծային ծրագրավորման մեթոդը, եթե ձեր նպատակը լինի՝ ծառայության մաքսիմալ ապահովումը և ծախսերի նվազեցումը: Երկուսից մեկը պետք է ընտրվի որպես նպատակ լավագույն փարբերակը գտնելու համար՝ կամ ծառայության փոփոխականը, կամ՝ ծախսերի: Մյուս փոփոխականը այնուհետև կարող է օգտագործվել որպես սահմանափակող գործոն (սահմանափակում):²

Գծային ծրագրավորման օգտավետությունը մենեջերների համար

Իրականում գծային ծրագրավորման խնդիրները հանրային մենեջերները չէ, որ լուծում են: Դա համակարգչային ծրագրավորողի աշխատանքն է: Ինչևիցե մենեջերների առաջադրանքը ավելի դժվար է: Առաջին հերթին նրանք պետք է սթափ լինեն, որպեսզի գիտակցեն թե որ իրավիճակում կարող է գծային ծրագրավորման մեթոդը օգտակար և պեղին լինել: Ի փարբերություն ուսումնական ձեռնարկների, իրական աշխատանքային եռուզեղում խնդիրները ի հայտ չեն գալիս պարբերապի պիտակներով, որոնց վրա գրված է «սա գծային ծրագրավորման մեթոդի խնդիր է »: Դուք պետք է ըմբռնեք այս մեթոդի փրամաբանությունն ու նպատակահարմարությունը, որպեսզի հասկանաք, թե երբ կարելի է այն օգտագործել: Երկրորդ՝ դուք պետք է գտնենք նպատակներն ու սահմանափակումները և ճշպեք, թե արդյոք հանրավոր է որոշել դրանց քանակը: Եթե

այո, ապա՝ դուք պետք է որոշեք քանակը: Մեծ մասամբ սահմանափակումների քանակը որոշելը այնքան էլ հեշտ չէ, որքան որ դա կախարվեց մեր օրինակում: Եթե դուք կարող եք գտնել արժեքների շարքը (ասենք օրինակ՝ ծառայությունների պահանջարկի կամ ապրանքների գների), ապա կարող են հաշվարկվել փարբեր ելքեր: Կամ մեր օրինակում, ձեզ կարող է հեփաքթրել, թե՛ բարդ անալիզը անցկացնելու համար լաբորատորիայի հզորությունը 1 փոկոսով բարձրացնելը ինչպես կարող է ազդել ընդհանուր խնայողությունների վրա: Խնայողությունների աճը, որը փելի է ունեցել հզորության 1 փոկոսի փոփոխության արդյունքում կարող է արտահայտվել **սպվերային գին** մի ընդհանուր վերնագրով: Սա պարզաբանում է, թե որքան խնայողություններ կարող են առաջանալ հզորության մեկ միավոր սահմանափակումը նվազեցնելու արդյունքում: Դուք կարող եք հաշվարկել խնայողությունները օգտագործելով բազմաթիվ սահմանափակումների համար

սպվերային գները: Սպվերային գինը կարող է օգտակար լինել այն դեպքում, եթե ձեզ հայրնի չէ որևէ սահմանափակման ճշգրիտ աստիճանը, կամ՝ եթե դուք կարծում եք, որ որոշ սահմանափակումներ կարող են նվազեցվել, կամ՝ եթե դուք սպասում եք գնի կամ առաջարկի փոփոխությունների, կամ էլ որևէ այլ փոփոխության ձեր սահմանափակող գործոնների առումով:

Մենեջերի համար երբեմն կարող է օգտակար լինել գծային սահմանափակումների պարզ խմբի դիագրամայի պատկերումը: Օրինակ՝ պատկեր 12.1-ում լաբորատորիայի փնթերը կարող է փեսնել, որ լաբորատորիայի արտադրողականությունը մեծապես սահմանափակված է վարչական հզորության չափերի պարճառով: Եթե մեծացվեր վարչական հզորությունը, ապա կմեծանար նաև մարչելիության խումբը, որը և կհանգեցներ խնայողությունների մեծացմանը: Խնայողության հաշվարկների կախարումը, հիմնվելով ավելի մեծ վարչական հզորության վրա, թույլ կփար մենեջերին որոշելու, թե արդյոք ավելացող խնայողությունների չափը այնքան է, որ արժե դրա համար մեծացնել աշխատակազմը, լավացնել գործընթացները, կամ ձեռք բերել նոր սարքավորումներ վարչական հզորությունը մեծացնելու համար:

Որպես մենեջեր ձեր առաքելությունը կայանում է նրանում, որ դուք գտնեք և օգտագործեք այնպիսի մեթոդներ, որոնք կօգնեն ձեզ ճիշտ և ավելի լավ որոշումներ կայացնել: Գծային ծրագրավորումը նման մի մեթոդ է: Այնուամենայնիվ, այն ընդամենը օգնում է որոշում կայացնել: սակայն նրա փրամադրած լուծումի որակի չափը կախված կլինի ձեր ունեցած փելեկափությունից: Եթե դուք ամբողջությամբ

չեք փիրապետում ձեր խնդրին՝ լիովին ծանոթ չեք նրա ուղն ու ծուծին - ներառյալ քաղաքական և հասարակական սահմանափակումներին, ապա՝ իրականում գծային ծրագրավորումը ձեզ օգուտ չի բերի, չնայած՝ թղթի վրա այն կապահովի մի լուծում, որը ձեզ ճշգրիտ կթվա:

² Յուրաքանչյուր գծային ծրագրավորման խնդիր ունի իր հետ կապված երկակի ծրագրային խնդիր: Երկակին, ինչպես այն կոչվում է, նվազեցնելու (մինիմալացնելու) խնդիրն է: Ով որոշել է սովորել գծային ծրագրավորման մեթոդը, հարկ կլինի, որ նա նաև սովորի երկակի ծրագրավորումը:

Վարժություններ

Կազմել հավասարումներ հետևյալ երեք վարժությունների համար

12.1

Դուք Մասաչուսեթս նահանգի Ֆասթոքս քաղաքի առողջապահության պաշտոնյա եք: Ձեր քաղաքը ջանում է բավարարել նոր հակաաղտոտվածության չափանիշները, որոնք պահանջում են, որ ձեր քաղաքի աղբայրիչ վառարանների օրեկան արտանետքը սուլֆատ դիօքսիդը չգերազանցի 500,000 միավորը և օրեկան արտանետքը չայրված մասնիկները չգերազանցի 50,000 միավորը: Քաղաքն ունի չորս աղբայրիչ վառարան հետևյալ հզորություններով և արտանետումների քանակով: Աղբայրիչ վառարաններում չայրված ցանկացած աղբ տեղափոխվում է աղբանոց, որտեղ այն թաղվում է, ճիշտ է արտանետումներ չի թողնում, բայց շար ավելի թանկ է աղբից նման ձևով ազատվելը: Ունենալով այս պայմանները գրեթե, թե ինչպես կարելի է ամենաարդյունավետ ձևով տեղաբաշխել աղբը աղբայրիչներից յուրաքանչյուրում:

Աղբայրիչ վառարան	Օրեկան հզորությունը /տոննա	Արտանետումներ /տոննա	
		Սուլֆատ դիօքսիդ	Միավոր չայրված մասնիկ
Արևելյան կողմ	1 000	250	15
Արևմտյան կողմ	1 500	200	25
Նյուսիսային կողմ	500	300	10
Նարավային կողմ	2 000	150	40

Նուշում՝ Ինչն է՞ք դուք փորձում մեծացնել: Որո՞նք են սահմանափակումները: Որո՞նք

են այն փոփոխականները, որոնք դուք կարող եք հմտորեն օգտագործել:

12.2

Դուք կենդանիների օթևանում ընդունվել եք աշխատանքի որպես առողջապահության աշխատակից: Ձեր առաջադրանքը շների օթևանում ապրող շների համար կեր որոշելն է: Օթևանի մենեջերը ուզում է շների համար համապատասխան սնունդ ապահովել, բայց որքան հնարավոր է ցածր գնով: Մի փեսակի կեր պատրաստվում է հասարակությունում և օգտագործվում է որպես հիմնական սնունդ: Սակայն պարզաճ սնունդ ապահովելու համար անհրաժեշտ է նաև լրացուցիչ այլ կեր: Կա երեք փեսակ լրացուցիչ կեր, որոնց հափկանիշները զերեղված են ներքևի աղյուսակում: Կենդանիների առողջապահական սպանդարտները պնդում են, որ յուրաքանչյուր կենդանու, բացի իր հիմնական կերակուրից, օրեկան անհրաժեշտ է 2 միավոր սպիտակուց, 2 միավոր ածխաջրեր և 3 միավոր ճարպեր: Ո՞րն է այն լրացուցիչ կերերի օպտիմալ խառնուրդը, որ պետք է փրվի այդ կենդանիներին:

* Սա դասական գծային ծրագրավորման խնդիր է:

Լրացուցիչ կերի անունը	Յուրաքանչյուր 8 ունցիայի գինը	Սպիտակուցները յուրաքանչյուր 8 ունցիայում	Ճարպերը յուրաքանչյուր 8 ունցիայում	Ածխաջրերը յուրաքանչյուր 8 ունցիայում
Բարֆո	0.50	1	1	2
Շան կյանք	0.60	2	2	1
Յամի	0.35	0	2	2

Կազմիր սահմանափակումների և նպատակի ֆունկցիայի հավասարում:

12.3

Մի շրջանի դպրոցի աշխատակազմի փնտրեն զբաղված է երկու հատուկ կրթության ուսուցիչների աշխատանքային հանձնարարություններով: Այս ուսուցիչները որևէ դպրոցում մշտական աշխատափոխ չունեն: Նրանք պարտավոր են շրջանի հինգ դպրոցներում ապահովել հատուկ կրթության ծառայություններ: Դուք ուզում եք այնպես դասավորել նրանց դասաժամերը, որպեսզի նվազեցնեք ճանապարհի վրա ծախսվող ժամանակը՝ հնարավորություն փափակել, որ նրանք իրենց ժամանակի մեծ մասը ծախսեն իրենց աշխատանքի վրա: Յուրաքանչյուր դպրոցում

նրանք պետք է աշխատեն այսքան օր - Պրերի քաղաքում՝ 5օր; Բաշնելում՝ 5 օր; Բիլլրոդսպոռում՝ 8 օր; Էյվնում՝ 14 օր: Յուրաքանչյուր ուսուցիչ աշխատում է ամսեկան 16 օր:

Մի ուսուցիչը ապրում է շրջանի հյուսիսային մասում՝ Սեվիլում; մյուսը ապրում է Ռաշվիլի հարավարևմուտքում:

Քաղաք	Նեռավորությունը Սեվիլից (մղոններով)	Նեռավորությունը Ռաշվիլից (մղոններով)
Պրերի	5	25
Բաշնել	10	18
Բիլլրոդսպոռ	15	15
Էյվն	30	7

Քանի՞ օր պետք է յուրաքանչյուր ուսուցիչ ծախսի յուրաքանչյուր դպրոցում ճանապարհի վրա ծախսվող ժամանակը նվազեցնելու համար: Կազմիր հավասարում պարասխանը գրնելու համար:

ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐԻ ԾԱՌ

Ընդհանուր ակնարկ

Որոշում կայացնել նշանակում է ընտրել երկընտրանքներից մեկը: Յուրաքանչյուր երկընտրանքի ընտրություն ունի իր հեղափոխությունը, որոնցից ոմանք կանխադասելի են: Յուրաքանչյուր մերժված փաթեթակ բացառում է որոշ հնարավոր հեղափոխություններ, յուրաքանչյուր ընտրված փաթեթակ դուռ է բացում ուրիշ հեղափոխությունների առաջ: Նաճախ քաղաքական որոշում կայացնող պաշտոնյան կարող է բախվել մի որոշման հետ, որն իր մեջ ներառի ընտրությունների մի կապակցված և իրար հաջորդող խումբ: Նման իրավիճակների համար որոշման ծառը կարող է օգտակար լինել: Որոշումների ծառի օգտագործումը մենք կապակցենք և կնկարագրենք մի պարզ օրինակով: Որից հետո մենք կբացատրենք և կապակցենք առավել բարդ և իրական օրինակներ: Վերջում մենք կգնահատենք որոշումների ծառի օգտակարությունը բյուրոկրատիկ որոշումների կայացման իրական աշխարհում:

Որոշումների ծառի օրինակ

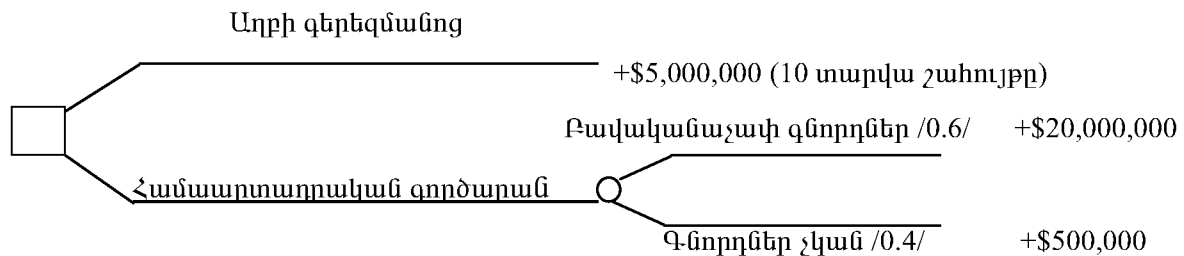
Ֆրիդա Իգլուայթը աշխատում է Լոուս Ռիվեր քաղաքի սանիտարահիգիենիկ բաժանմունքում, որպես պլանավորող: Բաժանմունքի պետը խնդրել է նրան ուսումնասիրել և առաջարկություն ներկայացնել հեղափոխ խնդրի շուրջ, թե աղբահեռացման ինչպիսի համակարգ կարելի է կառուցել քաղաքում կոշտ աղբի

համար: Իգլուայթը ընտրությունը սահմանափակել է երկու ուղղությամբ՝ մեկը՝ աղբաթաղման հողափարածության ապահովում, մյուսը՝ աղբի այրման հեղափոխական փոփոխությունը: Եթե ընտրվի աղբաթաղման փոփոխությունը, ապա քաղաքը կստանա փոփոխական $\%500,000$ դոլարի եկամուտ: Իսկ եթե ընտրվի երկրորդ փոփոխությունը, ապա՝ հնարավոր է երկու հեղափոխություն: Քաղաքը պլանավորում է աղբը այրելուց գոյություն ունեցող ստանալ: Եթե գոյություն ունի փոփոխական ապահովում, ապա քաղաքը փոփոխական կստանա $\%2$ միլիոն դոլարի եկամուտ: Եթե գոյություն ունի չափավոր, ապա քաղաքը փոփոխական կստանա $\%50,000$ դոլարի գումար եկամուտ: Տեղի բիզնեսի և էներգիայի փոփոխությունների լավագույն գնահատմամբ փոփոխական գոյություն ունի հավանականությունը կազմում է 60 տոկոս: (Այս օրինակի համար մենք միտումնավոր անտեսում ենք այն հավանականությունը, որ հնարավոր է գրանել մի քանի, բայց ոչ փոփոխական ապահովում քանակի գոյություն): Ձեր կարծիքով նախագծերից ո՞րը պետք է Իգլուայթը առաջարկի իր պետքին, ու՞մ է հեղափոխություն 10 փոփոխական ապահովման համար շահավետության գնահատումները:

Այս փոփոխությունները կարող են պարզեցվել որոշումների ծառի միջոցով: Ծառը նման է լինելու Պարկեր 12.2-ին: Որոշման կետը, ներդրումներ կատարելը կան աղբի գերեզմանում կան էներգիա համապատասխանող գործարանում, **որոշման հանգույցն** է, որը սխեմայում պարզեցված է քառակուսու ձևով: Որոշումը պետք է կայացվի այս կետում երկրորդականներից մեկն ընտրելու համար: Եթե նա ընտրի աղբի գերեզմանի փոփոխությունը՝ **արդյունքը** (payoff) հաստատ է՝ փոփոխական $\%500,000$ դոլար, կամ $\%5$ միլիոն դոլար 10 փոփոխական ապահովման: Եթե նա ընտրի էներգիա համապատասխանող գործարանը, որքան կլինի արդյունքը: Ակնհայտորեն դա կախված կլինի նրա վերահսկման շրջանակներից դուրս գրվող պայմաններից: Եթե գործարանը կարողանա հաջողությամբ վաճառել գոյություն ունի, ապա՝ 10 փոփոխական ապահովման արդյունքը կկազմի $\%20$ միլիոն դոլար: Եթե գործարանը հաջողություն չունենա, ապա 10 փոփոխական ապահովման արդյունքը կկազմի ընդամենը $\%500,000$ դոլար: **Նախապայմանական հանգույցը** պարզեցված է շրջանակի տեսքով: Որոշումների ծառի վերջնականները **հավանականություններն** են (կետեր 6-ը և 4-ը):

Պատկեր 12.2

Պարզ որոշումների ծառ



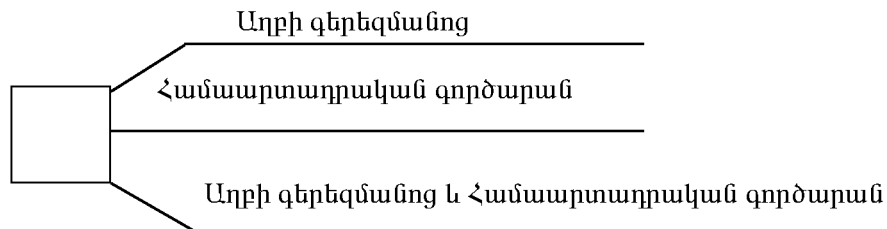
Որոշումների ծառը պարզ դիագրամա է, որը ցույց է փայլա ալլընփրանքային որոշումների հնարավոր հետևանքները: Ծառը ներառում է՝ որոշման հանգույցները, հնարավորության հանգույցները, յուրաքանչյուր կոմբինացիայի արդյունքները և յուրաքանչյուր դեպքի հավանականությունները: Որոշման ծառում անհրաժեշտ է ցույց փալ բոլոր փարբերակները, որոնք որոշում կայացնողը յուրաքանչյուր կետում հաշվի է առնում: Այս փարբերակները (աղբի գերեզմանոցը համաարտադրող գործարանի համադրությամբ) պետք է լինեն փոխադարձաբար բացառիկ և միայն մեկը կարող է ընտրվել:

Ունենալով նման փեղեկավարություն փեսենք թե մեր պլանավորողը ինչպես կգնահատի համաարտադրող գործարանից սպացվելիք արդյունքները: Այս գնահատումը անհրաժեշտ է ունենալ, այն աղբի գերեզմանոցի հետ համեմատելու համար: Փրիդա Իգլուայթը պետք է բազմապատկի յուրաքանչյուր հավանականության թիվը այդ հավանականության հնարավոր արդյունքի քանակով, այնուհետև իրար գումարի սպացված արտադրյալները: Այդպիսով նա բազմապատկում է 0.6-ը %20 միլիոն դոլարով և սփանում է՝ %12 միլիոն, նմանապես 0.4-ը բազմապատկում է %500,000 դոլարով և սփանում է՝ %200,000: Համաարտադրող գործարանի փարբերակի ընդհանուր եկամուտը կազմում է %12.2 միլիոն: Եթե Իգլուայթը ընտրի հավանականությունների փարբերակը նա խորհուրդ կփա՝ համաարտադրման գործարանի փարբերակը, քանի որ ըստ այսփեղի հավանականությունների, 10 փարի ժամանակահատվածում ամենամեծ արդյունքը կամ **սպասված արժեքն** է սպացվում:

Մեր օրինակում, եթե Իգլուայթը քննարկել է աղբի գերեզմանոցի և համաարտադրման գործարանի կառուցումը, այդ դեպքում որոշումների ծառը կունենա երեք ճյուղ. (տես՝ Պատկեր 12.3)

Պատկեր 12.3

Եռաճյուղ որոշումների ծառ



Քննարկման արժանի որոշ հանգամանքներ

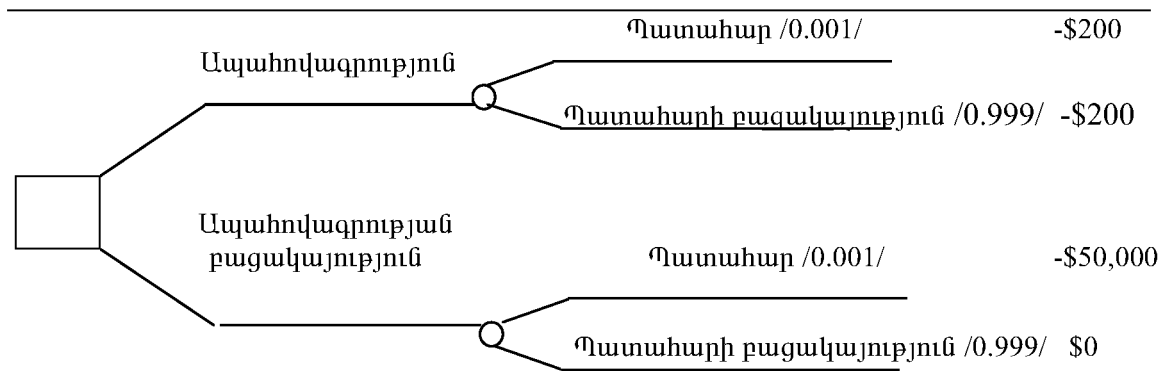
Ռիսկ: Մենք նախորդ օրինակում ենթադրեցինք, որ սանիտարահիգիենիկ բաժնում աշխատող պլանավորողը ռիսկի գործոնն անտեսող էր, այսինքն՝ նա կարող էր որոշում կայացնել հիմնվելով ամենաբարձր հավանականությունների վրա առանց բացասական հավանականությունների ազդեցության փակ ընկնելու, ասենք թե՝ հավանակ լինել, որ ամեն ինչ կարող էր վատ ընթանալ և ոչ մի գնորդ չգտնվեր: Քանի որ անգամ այդ դեպքում հնարավոր էր ունենալ շահույթ, այս ռիսկի անտեսման դիրքորոշումը ճիշտ էր: Սակայն շատ դեպքերում որոշում կայացնողները վախենում են և գերադասում են խուսափել ռիսկից: Միգուցե Իգլուայթը ընտրեր մյուս փորձերակը, եթե փորձական առանց գնորդների %50,000 գույք եկամուտ ստանալու փոխարեն համաարտադրման գործարանը փորձական ունենար %100,000 կորուստ: Չնայած ընտրելով համաարտադրման գործարանը 10 փարում կստանա ամենամեծ սպասված արժեքը՝

$$0.6 \times 20,000,000 + 0.4 (-1,000,000) = \%11,600,000 > -\%5,000,000$$

Որպես առավել ապահով փորձերակ աղբի գերեզմանը կարող էր հեղափոխել Իգլուայթին: Կամ նա կարող էր առաջարկել իր ղեկավարին կառուցել համաարտադրական գործարանը, սակայն պոպուլյար գնորդների հետ նախորոք պայմանագիր կնքելուց հետո: Ռիսկից խուսափելու իրավիճակի օրինակի դեպքում պետք է որոշում կայացվի գնել ապահովագրություն: (տես՝ Պատկեր 12.4)

Պատկեր 12.4

Ինչու են մարդիկ ապահովագրություն գնում



Եթե անգամ ապահովագրությունն արժե փարեկան $\%200$, միևնույն է ապահովագրություն չունենալու փարբերակում սպասված արժեքը ավելի մեծ կլինի ($-\%50,000 \times 0.001 = -\%50$, եթե համեմարենք $-\%200$ – ի հետ, որը փաստացի ծախսվելու է ապահովագրության համար), սակայն շարժման մարդիկ ռիսկից խուսափելու դեպքում գերադասում են վճարել $\%200$ դոլար, $\%50,000$ դոլար ծախսելուց խուսափելու համար:

Հավանականություններ և արդյունքներ

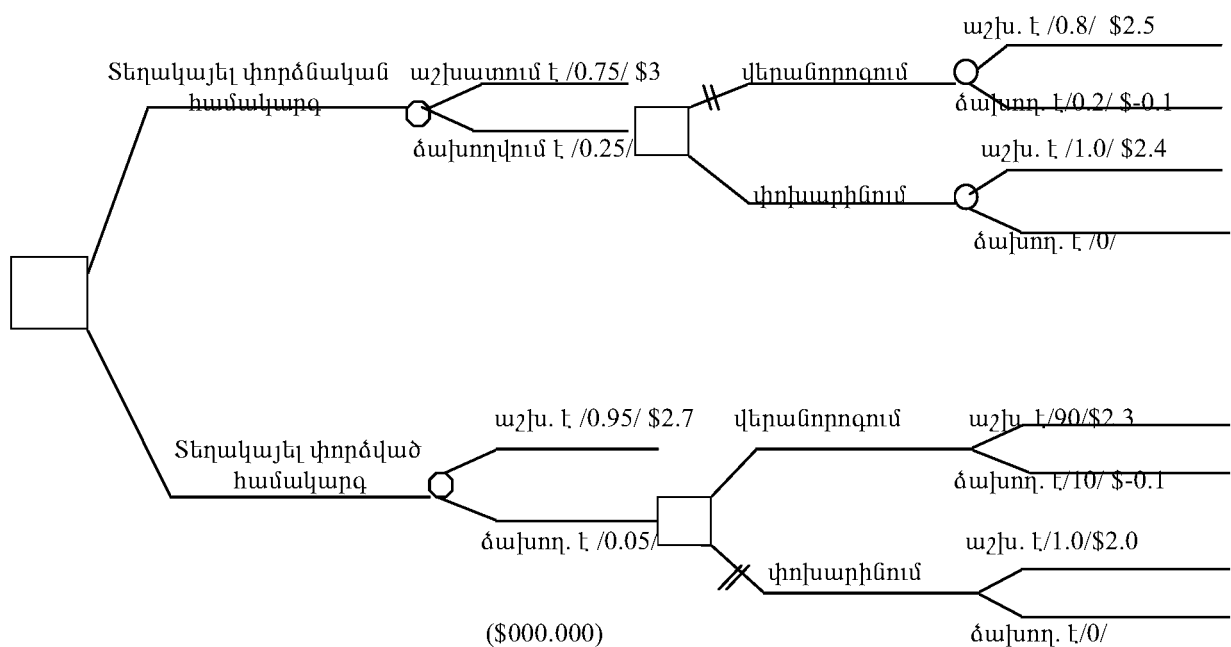
Այս փիլիսոփայի որոշումների վերլուծությունը ակնհայտորեն կախված է փաստերի ճշգրտությունից, որոնցից դուք կարող եք բխեցնել դեպքերի ճշգրիտ հավանականությունները և փալ արդյունքների ճիշտ գնահատականը: Եթե այս պայմանները ամբողջապես ապահովված չեն, ապա՝ այս փաստերի վերլուծությունը քիչ բան կարող է ձեզ առաջարկել: Իհարկե ոչ մի որոշում կայացնող կարարյալ փորձակարություն չունի, բայց եթե դուք չկարողանաք փալ արդյունքների և հավանականությունների ճիշտ գնահատականը, ապա հարկ կլինի կիրառել որոշում կայացնելու այլ մեթոդ:

Առավել բարդ օրինակ

Կիրառենք որոշումների ծառի մեթոդը առավել բարդ խնդիր լուծելու համար, որպեսզի կարողանանք ուսումնասիրել հաջորդական որոշումների գործընթացը և ըմբռնել «եթ քաջվող» մեթոդի գաղափարը: Կառավարչի գրասենյակում աշխատող օգնականը պետք է քննարկի ու օգնի իր ղեկավարին կայացնելու հետևյալ որոշումը : Պետեկան էներգետիկայի գրասենյակը հասարակական շենքերում արևի էներգիան

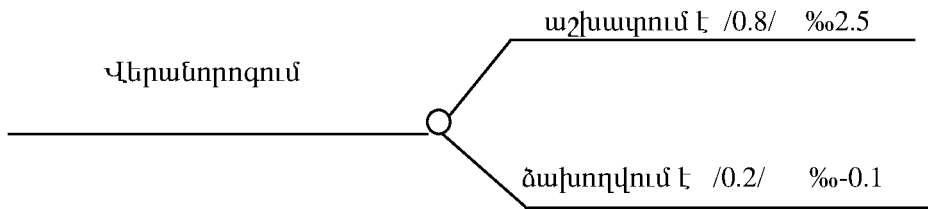
Պատկեր 12.5

Հիպոթեզային որոշումների ծառ



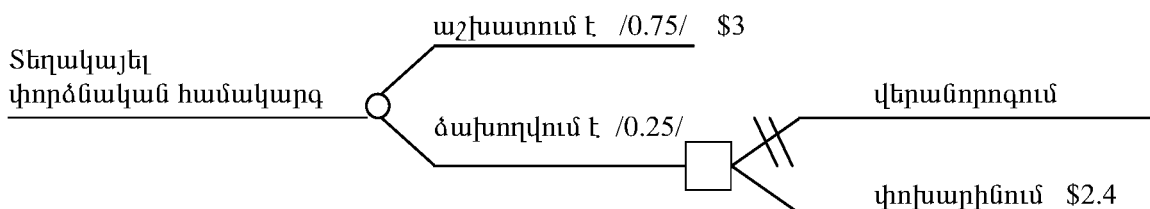
Պատկեր 12.6

Որոշման ծառի մի ճյուղը



Ձեր վերլուծությունը սկսելու համար դուք պետք է հաշվարկեք ճյուղի յուրաքանչյուր մասի սպասված արժեքը՝ վերջից գնալով սկիզբ: Վերանորոգման ճյուղի սպասված արժեքը հավասար է $(0.8 \times \%2.5) + (0.2 \times (-\%0.1))$, կամ $\%1.98$. Նման ձևով հաշվարկելով մենք տեսնում ենք, որ ծառի «փոխարինում» ճյուղի սպասված արժեքը $\%2.4$ է: Մենք երկու փոքրիկ գիծ ենք գծում վերանորոգում ճյուղի վրա, որպեսզի ցույց տանք, թե այս տարբերակը մերժվում է, որովհետև սա ունի ավելի ցածր սպասված արժեք, քան՝ փոխարինում տարբերակը: Սրանից հետո մեզ մնում են որոշումների ծառի «տեղակայել փորձնական համակարգ» ուղղու հետևյալ ճյուղերը, որոնք պարկերված են Պատկեր 12.7-ում

Պատկեր 12.7 Մերժված ճյուղը



Մենք կարող ենք հաշվարկել այս ճյուղի սպասված արժեքը՝
 $(0.75 \times 3) + (0.25 \times 2.4) = 2.25 + 0.6 = \%2.85$

Նույն երբ բացվող գործընթացը կիրառվում է «տեղակայել փորձված համակարգ» ճյուղի սպասված արժեքը հաշվարկելու համար: Այստեղ տեսնում ենք, որ վերանորոգման սպասված արժեքը հետևյալն է՝ $(\%2.3 \times 0.9) + (-0.01) = \%2.06$, մինչդեռ փոխարինման տարբերակի սպասված արժեքը սա է՝ $(\%2.0 \times 1) = \%2.0$: Մենք ծառի ճյուղից ջնջում ենք փոխարինում տարբերակը: Այժմ, ունենալով վերանորոգման տարբերակի սպասված արժեքը, մենք կարող ենք հաշվարկել ամբողջ

«փորձված համակարգ» վերջույթի սպասված արժեքը: Այս արժեքը հաշվարկելուց հետո սպանում ենք ` %2.668:³

Օգնականը այսպիսով կտեսնի, որ փորձնական համակարգի սպասված արժեքը ավելի մեծ է` %2.85 համեմատած %2.668 –ի հետ: Բայց նորից, այնուամենայնիվ, եթե օգնականը ռիսկից խուսափող է, ապա նա կառաջարկի օգտագործել փորձված համակարգը, որովհետև փորձնական համակարգի ձախողման հավանականությունը մեծ է և բացի այդ հանրությունը տեսնելով այս ձախողումը կարող է հրաժարվել արևի էներգիան օգտագործելու գաղափարից:

Որոշումների վերլուծության գնահատումը

Անգամ պարահական ընթերցողին ակնհայտ է դառնում, որ որոշումների ծառի մեթոդը իր մեջ պարունակում է բազմաթիվ լավ առաջարկություններ: Հաշվարկելու մեթոդն այսպես է, բայց հաշվարկման հիմքերը որոշելը` ոչ: Վերը քննարկված օրինակը հավանաբար ավելի հեշտ է, քան սովորաբար կարելի է հանդիպել, որովհետև ինժիներները կարող են որոշ տեխնիկական օգնություն փրամադրել սարքավորումների ձախողման հաճախականության և ծախսերի կրճատման համար: Ինչնից, նույնիսկ այս օրինակում նրանք ովքեր ծախսերի գնահատում են կատարում պետք է հաշվի առնեն բազմաթիվ այնպիսի ոչ-տեխնիկական գործոններ, ինչպիսիք են` օգտագործվող նյութերի գների բարձրացումը, համակարգի ձախողման դեպքում աշխատակիցների տեղաշարժումը համակարգի աշխատանքը բարելավելու համար և այլն:

Մեր օրինակներում մենք իհարկե ցուցադրեցինք պարզ որոշումներ և չհիմնավորեցինք հավանականությունների և արդյունքների հաշվարկները: Իրական կյանքում այս տիպի կիրառությունների հաշվարկները շրջադարձային են: Որոշ դեպքերում հավանականությունների և արդյունքների թեթևակի փոփոխումը կարող է

³ «աշխատում է » փարբերակի սպասված արժեքն է` $(0.95 \times 2.7) + (0.05 \times 2.06) = 2.565 + 0.103 = 2.668$

մեծապես ազդել փարբերակի ընտրության վրա: Հաշվարկները կարող են լավ լինել միայն այն դեպքում, եթե թվերը ճիշտ են ընտրված: Այսպես օրինակ, եթե սպասված արդյունքների /եկամուտների/ փարբերությունը քիչ է, ապա` վերլուծաբանը նորից պետք է քննի իր ենթադրությունները, հնարավոր է որ սխալ է թույլ տրվել:

Մեր քննարկած այլ մեթոդների հետ որոշումների ծառի վերլուծությունը ավելի շուրջ օգտակար էվրիստիկ միջոց է, քան վերջնական որոշում կայացնելու համար օգտագործվող չափանիշ: Որոշումների ծառերի հետ անցյալի փորձը ցույց է տալիս, որ համակարգերի ձախողման հաճախականությունը և ռիսկային այլ գործոնները դաժանաբար թերագնահատվում են այսպեղ, այդպիսով արդյունքների հաշվարկը դարձնելով բացարձակ ֆանտազիա: Ինչպես նաև, մեթոդի հաջողությունը կախված է ծառի **բոլոր** ճյուղերը հայտնաբերելուց: Եթե կարևոր ճյուղերը բաց թողնվեն (որը հաճախ է պարահում), վերլուծությունների եղանակը նորից անօգուտ է դառնում: Որոշումների ծառի վերլուծությունը դրական է այն առումով, որ այն կարող է օգնել մենեջերին մտածելու բազմազան ընտրությունների դեպքում սպասված արդյունքների մասին և այս արդյունքների հավանականությունների մասին: Այս եզրակացությունների հետ միասին հանրային որոշումներ կայացնողը պետք է նաև մտածի այլ գործոնների մասին, որոնք կարող է տեսանելի չլինեն եկամուտների մեջ, դրանցից են տարբեր ընտրությունների քաղաքական և էթնիկական հետևանքները:

Այսպիսով գծային ծրագրավորման և որոշումների ծառի մեթոդները հանրային մենեջերի ռեպերտուարում կարող են օգտակար միջոցներ լինել: Բայց հիշեք, որ այս մեթոդները որոշումներ կայացնելու գործում միայն օգնող դեր են կատարում: Նրանք կարող են ձեզ օգնել ուսումնասիրել որոշումները և դրանց հետևանքները, բայց արդյունքների որակն ու ճշգրտությունը կախված է խնդրի վերաբերյալ ձեր մտածելակերպից:

Վարժություններ

12.4

Մեմ Գոլդենը աշխատում է հյուսիս արևելյան Ռոուդ Այլնդի Առողջապահության համակարգեր գործակալությունում: Ռոուդ Այլնդի Միդթաուն քաղաքի մի հիվանդանոց թույլտվություն է խնդրել մարմինը գնելու սարք գնելու համար: Նաշվի առնելով այն փաստերը, որ սարքավորումը բավականին թանկ արժե և որ այդ տեղանքում երկու այլ հիվանդանոցներ արդեն ունեն այդ սարքից Մեմի ղեկավարը խնդրել է նրան քննարկելու հետևյալ խնդիրը, թե արդյո՞ք կարիք կա, որ Միդթաունի հիվանդանոցը գնի այդ սարքը: Ներագոյություն անցկացնելուց հետո Մեմը բացահայտում է, որ սարքի բարձր պահանջարկի հավանականությունը 0.15 է, եթե պահանջարկը մեծ լինի, ապա հինգ տարում արդյունքը /եկամուտը/ կկազմի %2.5 միլիոն դոլար: Միջին պահանջարկի հավանականությունը 0.5 է և այդ մակարդակի

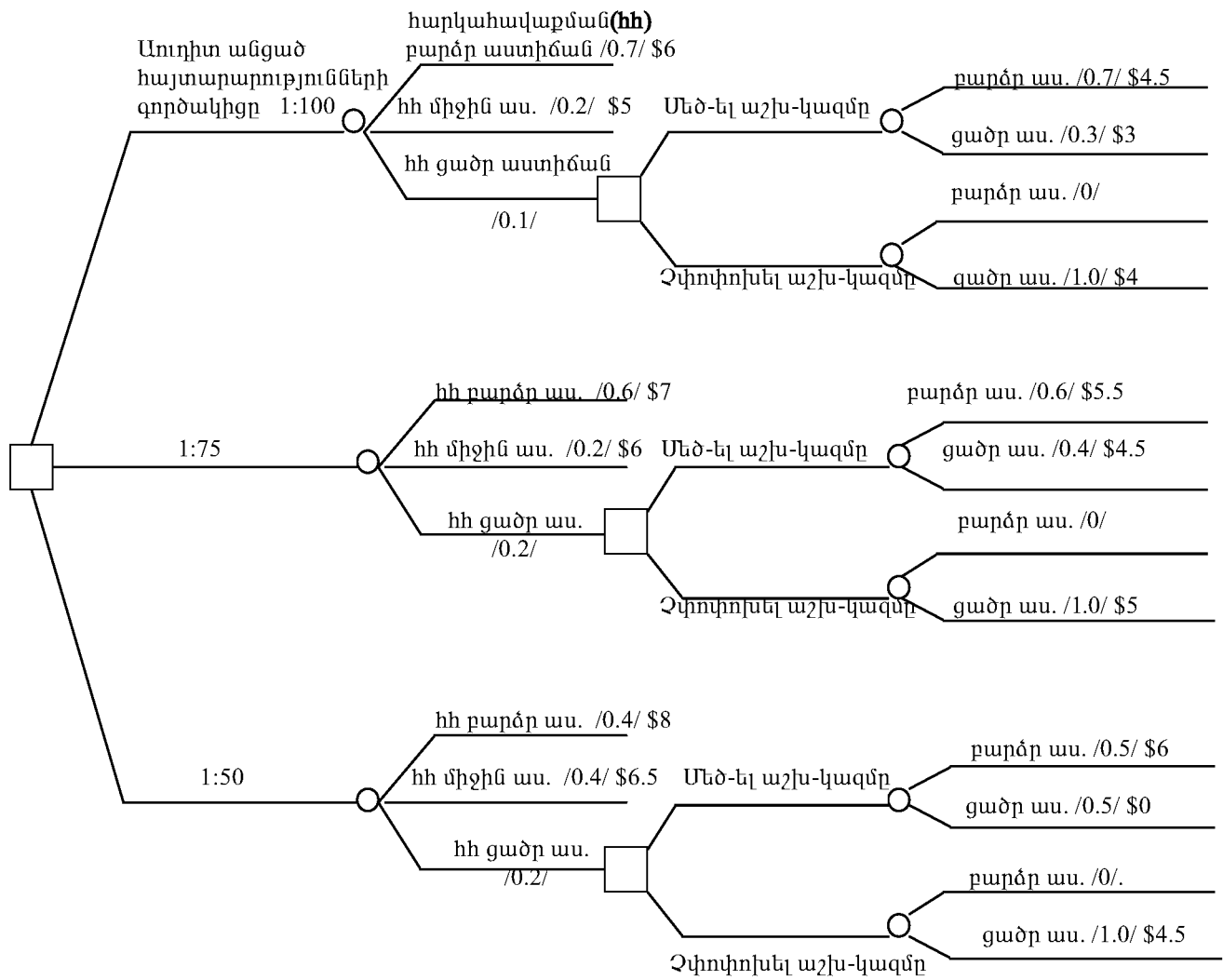
պահանջարկի արդյունքը (եկամույրը) կազմում է % 1 միլիոն դոլար: Սարքավորման ցածր պահանջարկի հավանականությունը 0.35 է և արդյունքը կազմում է -%1 միլիոն դոլար: Մյուս կողմից, եթե հիվանդանոցին թույլ չտան գնել նոր սարքավորումը, բայց պարզվի, որ պահանջարկը մեծ է, ապա վնասը կկազմի -% 5 միլիոն դոլար; եթե պահանջարկը լինի միջին մակարդակի, ապա արդյունքը կկազմի %0.75 միլիոն; և եթե

պահանջարկը ցածր լինի, ապա արդյունքը կլինի %0.5 միլիոն:* Նիմնվելով այս վերլուծության և որոշումների ծառի կիրառության մոդելի վրա՝ ի՞նչ փարբերակներ կառաջարկեք դուք: Ֆինանսական ենթադրություններից բացի ի՞նչ այլ գործոններ պետք է հաշվի առնի Գոլդենը:

12.5

Դուք եկամույների պետական դեպարտամենտի գլխավոր վերլուծաբանն եք: Ձեզ խնդրել են խորհուրդ տալ փնտրենին հետևյալ խնդրի շուրջ՝ արդյո՞ք անհատական եկամտի հարկային հայտարարության (tax return)** վերաբերյալ դեպարտամենտի աուդիտորական քաղաքականության մեջ փոփոխություն մտցնելը անհրաժեշտություն է: Ներկայումս պետական աուդիտը ստուգում է հարկային հայտարարությունների

100-ից 1-ը (1:100): Նարկերից խուսափելու բազմաքանակ գեկույցները պարճառ են հանդիսացել, որ օրենսդիրներն ու հանրային ֆինանսական փորձագետները պահանջեն մեծացնելու աուդիտի ենթարկվող հարկային հայտարարությունների թվաքանակը: Այս թիվը մեծացնելու հետ գուզընթաց մեծանալու է նաև դրա հետ կապված պետության ծախսերը, սակայն մեծանալու է նաև հարկերից խուսափողների բացահայտման հավանականությունը: Բայց այնուամենայնիվ, նրանց բացահայտման դեպքում պետությունը իր վրա պետք է վերցնի նրանց հետ բանակցելու և խնդիրը լուծելու կամ դատական կարգով նրանց հետապնդելու և պարասխանավարության ենթարկելու գործը, որը նույաես թանկ արժե: Ձեր անձնակազմը կատարել է երեք փարբեր մակարդակների հավանականությունների և արդյունքների հետևյալ գնահատումները: Նիմնվելով որոշումների ծառի վերլուծության վրա, ո՞ր փարբերակը դուք կընտրեք և ի՞նչու:



(\$000,000)

Կարևոր տերմիններ

Գծային ծրագրավորում (Linear programming)

Սահմանափակումներ (Constraints)

Որոշման փոփոխականներ (Decision variables)

Նպատակային ֆունկցիա (Objective function)

Մատչելի խումբ/Մատչելիության տարածք (Feasible set/Feasible area)

Սիմպլեքսի մեթոդը (Simplex method)

Ստվերային գին (Shadow price)

Որոշումների ծառ (Decision tree)

Որոշումների հանգույց (Decision node)

Արդյունք/Եկամուտ (Payoffs)

Սպասված արժեք (Expected value)

Ռիսկի անտեսում (Risk neutral)

Ռիսկից խուսափում (Risk aversive)

*Նիշեցում՝ Արդյունքը իր մեջ ներառում է այնպիսի կետեր, ինչպիսիք են՝ սարքավորման սկզբնական և գործառնական ծախսերը, այն օգտագործելու համար հիվանդների վճարները, սարքավորումը չգնելու դեպքում (որը ներառում է այլ միջոցների ծախսերն ու վերադիրները) այլ հիվանդանոցից կապալառու ծառայություններ ստանալու ծախսերը: Այլ գործոններ նույնպես կարող են քննարկվել, բայց դրանց քանակը որոշելը ավելի դժվար կլինի, բժշկական անձնակազմի համար ծառայությունների մատուցումը հիվանդանոցի ներսում կազմակերպելը ավելի հարմարավետ է:

* * Նարկային հայտարարությունը լրացվում է ԱՄՆ-ի բոլոր քաղաքացիների կողմից. որտեղ նշվում են ֆինանսական տարվա ընթացքում քաղաքացու եկամուտներն ու ծախսերը: Օրենքով հայտարարությունը պետք է լրացվի և ուղարկվի ԱՄՆ-ի հարկային տեսչություն ամեն տարի մինչև ապրիլի 15-ը:

ԳԼՈՒԽ 13

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՆԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՆԱՆՐԱՅԻՆ

ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ⁴³

Թարգմանիչ և խմբագիր՝ Արամ ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ

Նույս ունենք ձեզ համար արդեն դյուրին է այնպիսի քանակական քաղաքականության վերլուծություններ իրականացնելն ու ընթերցելը, ինչպիսիք են հարցումները, ռեգրեսիոն կամ ծախսերի ու եկամտի վերլուծությունները:

Սակայն հանրային (հասարակական) քաղաքականություն մշակողը պետք է լինի ավելին, քան՝ սովորական մի տեխնիկական աշխատող, որը պարզապես ծանոթ է համակարգչին, վիճակագրությանը և այլ քանակական արհիբուրներին: Մենեջերը պետք է ի վիճակի լինեի քաղաքականության հեղազոտության արդյունքում սրացված տեղեկատվությունը խելացիորեն օգտագործելու՝ օգնելով որոշումներ կայացնելուն: Իրականում ժամանակակից հասարակական կյանքում տեղեկատվության բացակայությունը չէ՛ կարևոր պակասող գործոնը, ճիշտ հակառակը՝ մենք հեղեղված ենք տեղեկատվությամբ: Որոշում կայացնող պաշտոններում են՝ պակասում այն մարդիկ, որոնք կարող են համակցել տեղեկատվությունը լուրջ և խորիմաստ նպատակների ու միջոցների վերլուծությունների հետ և հասնել այդ նպատակներին: Մենք ձեզ համար հեշտ և արագ պատասխաններ չունենք: Այս գլխում մենք հույս ունենք ակտիվացնել ձեր մրաժողությունը քաղաքականության հեղազոտության և նրա կիրառության շուրջ որոշ կարևոր արժեքների և գործնական քննարկումների վերաբերյալ:

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՆԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ ԷԹԻԿԱՅԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ՆԱԲՅԵՐ

Կողմնապահություն

Ներազոտություն կատարելիս պետք է բավարարել էթիկային վերաբերվող որոշ ստանդարտներ: Շատ մասնագիտություններում գոյություն ունեն հեղազոտության էթիկային վերաբերվող կանոններ, սակայն դրանցից ոչ մեկը չի գրված

⁴³ **Աղբյուրը՝** From: Quantitative Methods for Public Administration 2nd edition by WELCH. 1988. Reprinted with permission of South-Western, a division of Thompson Learning: www.thomsonrights.com. Fax 800 730-2215

մասնավորապես քաղաքականության հեղափոխական աշխարհային իրականացնողների համար:⁴⁴

Ձեր առաջադրանքն է՝ հեղափոխություն կատարել և զեկուցել ձեր հայրնաբերած փվյալները որքան հնարավոր է անկողմնապահ և ամբողջական: Ձեր նախադրամադրվածությունը և ենթադրությունները պետք է պարզաբանվեն: Միայն չի լինի ազնվության նկատմամբ կողմնակալ կարծիք ունենալը և ենթադրելը, որ ծրագրի նպատակներից մեկը պետք է լինի կոռուպցիայից և ազգային խտրականությունից զերծ մնալը: Սակայն դուք պետք է պարզաբանեք ձեր նպատակներն ու փոխզիճումները դրանց հասնելու համար: Անձնական՝ կուսակցական, դասային կամ այլ նեղ անձնական բնույթի կողմնապահությունները քեզին չեն համարվում: Շատերը գիտակցում են, որ անհանար է վերացնել կողմնապահությունն ամբողջությամբ, քանի որ հեղափոխողների անձնական արժեքները ազդեցություն են թողնում խնդրի վերաբերյալ իրենց մտածելակերպի և հայեցողության վրա: Այնուամենայնիվ, քաղաքականության հեղափոխությամբ զբաղվողները կարող են ջանքեր ներդնել իրենց կողմից ստացված փվյալները արդարացիորեն վերլուծության ենթարկելու և զեկուցելու ուղղությամբ՝ առանց շեշտելու այն մոտեցումները, որոնք հաստատում են իրենց կողմնապահությունը և այն մոտեցումները, որոնք հակասում են դրանց:

Երբեմն բարձր պաշտոն վարող չինովնիկները ճնշում են գործադրում քաղաքականության հեղափոխողների վրա, որպեսզի նրանք ձեռք բերեն այնպիսի փվյալներ, որևէ ծրագրի վերաբերյալ, որը հաստատի իրենց ոչ օբյեկտիվ կարծիքը կամ համահունչ լինի օրվա կողմնակալ գաղափարախոսության հետ: Դուք արդեն կարող եք կռահել, որ ձեզ սպասվում է «կեղտերը լվացողի» կամ «հարձակվողի» աշխարհային: Եթե դուք անկախ ֆիրմայի հեղափոխող եք, ապա դուք իհարկե կարող եք մերժել պայմանագիր կնքել այնպիսի մի կողմի հետ, որը վստահ եք, ճնշում է գործադրելու իր ուզած արդյունքը ձեռք բերելու համար: Բայց եթե դուք գործակալության աշխարհային եք, որին հանձնարարված է կատարել ներքին գնահատում կամ վերլուծություն, ապա ձեր ընտրության հնարավորությունները սահմանափակ են: Ակնհայտորեն, որպես էթիկայի կանոններին հետևող անձնավորություն դուք ամսաթվի փոփոխություններ չեք կատարի կամ փվյալները

⁴⁴Ամերիկյան Նոգերանական Ընկերությունը և Ամերիկյան Սոցիոլոգիական Ընկերությունը՝ յուրաքանչյուրը ունի հեղափոխության էթիկայի համար օրենք

միարումնավոր աղավաղող զեկույց չեք գրի: Նմանօրինակ գործողությունները հեռու են ընդունելի լինելու սահմանից, քանի որ եթե հանկարծ դրանք բացահայտվեն, ապա արդարացիորեն ձեր ծրագիրը և դուք խայրառակության սյունին կգամվեք: Այնուամենայնիվ, սովորաբար հեղափոխողները բախվում են դիլեմայի հետ՝ արդյոք ներառել, թե բաց թողնել փաստի որոշ մանրամասները, որոնք կարող են հակասել ձեր ղեկավարների սպասած փյալներին կամ ձեր զեկույցի մյուս մնացած փյալներին: Նշար է բաց թողնումների պարագայում բացառություններ փալը, ընդամենը պետք է նշել, որ հաշվեքվությունը ի վիճակի չի եղել ներառելու ամեն ինչ: Իջևիցե, ձեր պարականությունն է՝ փալ ծրագրի կամ իրավիճակի հնարավորին չափ արդարացի և ամբողջական պատկերը: Եթե հակառակ փեղեկապվության առկայությունը կարևոր է գնահատվող ծրագիրը կամ վերլուծվող իրավիճակի կարիքները հասկանալու համար, ապա ներառեք այն: Եթե որոշ որոշում կայացնողներ ուզենան անտեսել փաստի ինչ-որ մասը, դա նրանց իրավունքն է, բայց դուք ձեր աշխատանքը կատարած կլինեք, եթե ներկայացնեք հնարավորին չափ ճիշտ փեղեկապվություն:

Որոշ դեպքերում հեշտ է ասելը, քան՝ անելը: Վերջ ի վերջո ձեր և ոչ թե մեր աշխատանքն է քննարկման առարկա դառնալու: Մի փոքր վերափարհեցնելու համար ասենք, որ եթե դուք հանրային ոլորտի աշխատակից եք, ապա ձեր առաջին պարականությունը հանրությանը ծառայելն է և ոչ թե մի խումբ գրասենյակային ղեկավարներին, որոնք որոշում են ձեր ապագան: Բոլոր դեպքերում հանրային և քաղաքական որոշումներ կայացնողները չեն հիմնվում ոչ ճիշտ և թերի փեղեկապվության վրա:

Ներդաշնակ մնալով էթիկայի սրանդարներին դուք ձեր հեղափոխությունը արդարացի և անթերի զեկույցելով վերջին հաշվով պաշտպանում եք ձեզ, ինչպես նաև՝ ձեր գործակալությանն ու հանրությանը: Միանգամայն հնարավոր է, որ ձեր հաշվեքվության փեղեկապվությունը հոսի դեպի մամուլ, դատական արյաններ կամ Freedom of Information Act –ի միջոցով դառնա հանրության քննարկման առարկան, կամ օգտագործվի օրենսդրական դաշտում, կամ էլ ձեր գործակալության այլ հեղափոխություններում: Թվարկված դեպքերից յուրաքանչյուրի ժամանակ դուք կարող եք հայրնվել նրբանկատ իրավիճակում: Ձեր ամենալավ պաշտպանությունը ազնիվ և օբյեկտիվ հաշվեքվությունն է:

Եվ վերջում, դա իհարկե պետք է պարզ լինի առանց ասելու (բայց մենք այնուամենայնիվ կասենք), որ դուք պետք է խուսափեք մասնակցել այն ծրագրերի գնահատմանը կամ վերլուծությանը, որտեղ դուք ունեք շահերի բախում, օրինակ՝

Եթե այդ ծրագիրը կամ մեկ այլ մրցող ծրագիր գտնվում է ձեր բարեկամի կամ ընկերոջ ղեկավարության փակ, կամ եթե դուք ունենք ինչ-որ ֆինանսական հեփաքրքրություն: Եթե անգամ դուք կարծում եք, որ կմնաք անկողնակալ, (և միգուցե իսկապես դա ձեզ հաջողվի), շահերի բախման առկայությունը կվարկաբեղի ձեր հաշվեպնդությունը և ձեր ծրագիրը:

Մարդկային գործոններ

Եթե դուք զբաղվում եք անհատների մասին տեղեկատվություն հավաքելով (օրինակ՝ հաճախորդների փվյալներ) կամ հարցում եք կատարում, կամ էլ հարցազրույց եք վարում, կամ եթե աշխատում եք կենդանիների հետ, այս գործոնների հետ աշխատելիս պետք է հաշվի առնվեն էթիկային վերաբերող հարցերը: Այսպես մենք միայն կնշենք քաղաքականության հետազոտության մեջ մարդկային գործոնի հետ կապված այն բարոյագիտական և իրավական քննարկումները, որոնք մեր կարծիքով գլխավոր են:

Բժշկական և կենսաբանական հետազոտություններում էթիկայի օրենքները մշակվել են երկար ժամանակ, իսկ հասարակական հետազոտություններում էթիկայի խնդիրը առավել նոր թեմա է: Վերջին հինգ տարվա ընթացքում, շատ ֆեդերալ և պետական գործակալություններ ընդունել են ստանդարտներ, որոնց պետք է հետազոտողները հետևեն, եթե նրանք օգտագործում են կառավարության փողերը իրենց հետազոտությունները իրականացնելու համար: Այս ստանդարտները իրենց ազդեցությունն են թողնում ինչպես քաղաքականության հետազոտությունների, այնպես էլ բիոբժշկական բնագավառների վրա: Նամաձայն ֆեդերալ կանոնակարգի բոլոր այն համալսարանները, որոնց դասախոսական կազմը հետազոտությունների գրանտներ է ներկայացնում ֆեդերալ կառավարությանը, պետք է ունենան հանձնաժողովներ, որոնք հետևելու են առաջարկված գործընթացները՝ հետազոտական ծրագրերում մարդկային գործոնի հետ գործ ունենալու դեպքում: Պետական և ֆեդերալ մակարդակով այս հետազոտական գործընթացները ենթարկվում են մանրակրկիտ վերահսկման:

Որոշ կողմեր չեն համաձայնվում այս ֆեդերալ ուղեցույցի հետ, սակայն այս ստանդարտները ստեղծվել են մասամբ այն պատճառով, որ վերջին մի քանի տասնամյակների ընթացքում գիտական համայնքները անամոթաբար չարաշահում էին մարդկային գործոնը: Օրինակ՝ հետազոտական ծրագրում սիֆիլիսով վարակված մարդիկ բուժում չէին ստանում, այլ ենթարկվում էին փորձարկումների: Ավելին, այս

մարդկանց համոզել էին, որ նրանք բուժում ստանում են, կամ բուժում ստանալու կարիք չունեն: Ենթադրվում է, որ այս մարդիկ եղել են հարավում ապրող աղքատ սևամորթներ և սա փեղի է ունեցել այն ժամանակ, երբ սևամորթների իրավունքների պաշտպանությունը լայն քննարկման առարկա չի եղել: Այս փիլիի չարաշահման մի երկրորդ օրինակ կարող է ծառայել այն դեպքը, երբ կանանաց հակաբեղմնավորման հաբերի փոխարեն փվել էին ներշնչանքի հաբեր (պլացեբո): Արդյունքում շաբերը հղիացել էին, չնայած նրանք դրանից խուսափում էին: Այսպիսով, մարդկային գործոնի չարաշահման նույնիսկ վառ դեպքերը միայն թույլ ժողովրդավարական երկրներում չէ, որ փեղի են ունենում:

Մարդկային գործոնի չարաշահման ամենաամոթալի օրինակները բիոթեժկական հեղափոխությունների բնագավառին է պատկանում, որտեղ վնասելու հավանականությունը շատ ավելի մեծ է, որոշ հասարակական գիտնականներ նաև կասկածելի մեթոդներ են օգտագործել մարդկային գործոնի հեղ առնչվելիս: Սպենլի Միլգրամի ուսումնասիրությունները (որտեղ նա ցուցադրում է մարդկանց մեծամասնության հնազանդությունը իշխանություններին՝ ցույց փալով, որ մարդիկ պարտապարհ են այլ մարդկանց էլեկտրական «շոկի» ենթարկել, երբ դա հանձնարարվում է որևէ ղեկավար անձնավորության կողմից) լայնորեն քննադատված հասարակական գիտական ուսումնասիրության մի օրինակ է: Այն փաստը, որ իրականում «շոկի» ոչ-ոքի չեն ենթարկել և ենթադրաբար փառապած գոհը հեղափոխողի հանցակիցն է եղել, չնվազեցրեց այն քննադատությունը, որ այդ մարդկանց հեղ (որոնց քաջալրել են «շոկի» ենթարկել) շատ վատ են վերաբերվել: Երկրորդ լայնորեն քննադատության ենթարկված հեղափոխության օրինակը պատկանում է Լոդ Նամֆրիին, նա հասարակական լվացասենյակում ավրամոլությամբ զբաղվող փղամարդկանց ինքնությունն է հաստատել և հեղափոխում հարցազրույց վարել նրանց հեղ: Այս դեպքում նա գրի է առել լվացասենյակ մտնող փղամարդկանց ավրոմեքենայի իրավունքի համարները և այս միջոցով հաստատել նրանց ինքնությունը: Մի փոքր այլ ոճի է գաղտնիության հրապարակայնացման, այսպես կոչված «Սփրինգդեյլի» դեպքը: Արթուր Վիդիչը, Կորնել համալսարանի մի մեծ հեղափոխական խմբի անդամ, նշանակվում է որպես Նյու Յորք քաղաքի հյուսիսային մասի մի համայնքի (Սփրինգդեյլ ծածկանունով) ուսումնասիրող: Վիդիչը ապրում է այդ համայնքում շուրջ 2.5 փարի, այդ շրջանի մարդկանց ուսումնասիրելով և նրանց մասին գրանցումներ անելով: Նեղափոխում նա մի գիրք է հրապարակում *Փոքր քաղաքը մեծ հասարակության մեջ* վերնագրով, չնայած գրքում նա համայնքի մարդկանց իրենց անուններով չի կոչում, բայց

հնարավոր էր գլխի ընկնել, թե ովքեր են այդ մարդիկ: Սա համայնքի անանունության պահպանման պարտավորության խախտում էր: Գրքում տեղ էին գրել նաև անհատների մասին ճշմարիտ վկայակոչումներ, որը գրքին տվեց հատուկ երանգ և որը ըստ մի շարք քաղաքացիների, ունեցավ փառք և փազնապալի ազդեցություն:

Մի վերջին օրինակ, որը ցույց է տալիս, որ մենք էթիկայի հետ կապված խնդիրներ ունենք դեռ, չնայած էթիկան պահպանելու մասին շատ է խոսվում: Այս օրինակը վերաբերվում է մի ամերիկացի մարդաբանի, որը աշխատել է Չինաստանում 80-ական թվականներին: Չինաստանից հեռանալուց հետո նա հրապարակում է մի գիրք, որտեղ առանց համաձայնություն ստանալու պատկերում է թե ինչպես են չինացի կանայք արհեստական վիժում կատարում, այդպիսով ուրանհարելով նրանց գաղտնիության իրավունքը, և հնարավոր է անգամ նրանց ենթարկում է իրենց երկրում պարիժ կրելու վտանգին:

Մարդկային գործոններին վերաբերող ֆեդերալ կանոնակարգերը բավականաչափ խիստ չեն, երբ այդ մարդկային գործոնները օգտագործվում են հարցումների և հարցազրույցների համար, երբ ուսումնասիրվում է նրանց հասարակական վարքագիծը, կամ երբ հասարակական գիտությունների գիտնականը օգտագործում է արդեն հրապարակված տվյալը: Այս դեպքերից յուրաքանչյուրում հեղափոխությունը ազատված է պաշտոնական վերահսկումից, քանի որ ենթադրվում է, որ հնարավոր գաղտնիության խախտումների սահմանից դուրս մարդկային գործոնները ռիսկի չեն ենթարկվի: Նարցոմների և փաստաթղթերի հեղափոխման պարագայում մարդկային գործոնի վերահսկումը իրականացվում է այն դեպքում, եթե անհատական պարասխաններ են հայտնաբերվում, կամ երբ այդ գործոնների պարասխանները կարող են նրանց դնել քրեական պարասխանավորության կամ քաղաքացիական պարասխանավորության ենթարկվելու վտանգի մեջ, կամ երբ հեղափոխությունը կենտրոնացած է վարքագծի հարկապես զգայուն շրջանակների վրա (սեռական վարքագիծ, թմրանյութերի և ալկոհոլի չարաշահում, հասարակության կողմից ընդունված չափանիշներին անհամապատասխան վարքագիծ): Նման իրավիճակներում մարդկային գործոնների գաղտնիության ապահովության համար իրականացվում է վերահսկում:

Մարդկային գործոնների հետ գործ ունենալու դեպքում, գլխավորը, նրանց տեղեկացված համաձայնության իրավունքի վերապահումն է: Այսինքն, ձեր քաղաքականության հեղափոխություններում մարդկային գործոնները պետք է իրենք կարողանան ընտրություն կատարել, թե արդյոք նրանք ուզում են մասնակցել ձեր հեղափոխություններին, թե՛ ոչ, և նրանք այս որոշումը պետք է կարողանան

կայացնեն լավ փեղեկացված լինելով, թե իրենց մասնակցությունը ինչ օգուտներ և վնասներ կարող է բերել իրենց: Սա չի նշանակում, որ դուք պոպենցիալ գործոնին պետք է մանրամասնորեն պարունք ձեր ծրագրի մասին: Բայց նա իրավունք ունի իմանալ՝ ինչ հնարավոր վնաս կամ օգուտ կարող է սպասել ձեր ծրագրից և այդ վնասի կամ օգուտի հավանականության աստիճանը: Վերը բերված մեր օրինակներում ցավոք սրտի այս զգուշավորությունները ակնհայտորեն բացակայում էին: Շատ դեպքերում ձեր նյութերում օգտագործված մարդկային գործոններին քիչ վնաս կարող էր հասցնել, եթե դրանք ընդհանուր հանրային կարծիքի հարցումներ են, ռիսկը փոքր է, եթե դրանք արված են պրոֆեսիոնալ մասնագետների կողմից, որոնք հաշվի են առել վերափոխված *Առողջապահական և մարդկային ծառայություններ* ուղեցույցը: Սովորաբար մասնակիցները այս հեղափոխություններից քիչ բան կարող են ակնկալել: Երբեմն այս գործոններին վճարում են, եթե հարցման թերթիկները երկար են լինում: Մեծ մասամբ հեղափոխողները մասնակիցներին խոստանում են ինչ-որ աղոտ հանրային օգուտներ, եթե կարողանան շատ փեղեկավորություն հավաքել առողջապահական կարիքների մասին, հանցագործությունների չափի մասին և այլն: Այդ պարճառով, հարցման փուլի հեղափոխություններում դուք պետք է նաև վստահեցնեք անհատներին, որ գոնե կապահովեք իրենց պարասխանների գաղտնիությունը և ընդհանուր առմամբ ներկայացնեք նրանց ձեր հեղափոխության նպատակները:

Փորձնական հեղափոխություններում ռիսկի և շահավետության հավանականությունը ավելի մեծ է: Սա պետք է պարզ կերպով նշվի: Դեռ ավելին, հարցման և փորձնական հեղափոխության մասնակցին պետք է պարզորոշ կերպով ասել, որ նա կարող է դուրս գալ հեղափոխությունից ցանկացած պահի և դուրս գալու պայմանները պետք է բացատրվեն նրան (եթե դա վճարովի մասնակցություն է, ով ում որքան պետք է վճարի, պարժվելու վրանգից ապահովագրում և այլն): Պարասխանողին պետք է նաև ասել, որ հեղափոխողն իր վրա է վերցնում ցանկացած վնասի պարասխանավորությունը: Այլ կերպ ասած, պարասխանողը պետք է փեղեկացված լինի մասնակցության արդյունքում իր պոպենցիալ օգուտների և ռիսկի մասին ճիշտ որոշում կայացնելու համար:

Կան նաև դժվարություններ, երբ պոպենցիալ մասնակիցը երեխա է, կամ ցածր մրավոր կարողություններ ունի, կամ էլ գրնվում է հիվանդանոցում: Նման դեպքերում անհրաժեշտ է հարուկ հոգածություն, որպեսզի հեղափոխողը իր առավելությունը անարդարացիորեն չօգտագործի այն անձնավորությունների դեմ, որոնք ի վիճակի չեն ամբողջությամբ իրենց պաշտանել:

Մյուս քննարկման նյութը գաղափարությունն է: Դուք ոչ միայն պետք է խոսքանաք ապահովել գաղափարությունը, այլ նաև պարտավոր եք իրագործել ձեր խոսքումը: Աշխատակազմին պետք է սովորեցնել հարգել իրենց տեսած ցանկացած գրանցման, ձայնագրության կամ հարցազրույցի գաղափարությունը: Գաղափարության խախտումը պետք է համարվի որպես լուրջ վիրավորանք, որի պարճառով վիրավորողը կհեռացվի ծրագրից: Կարևոր է, որ այն աշխատակիցները, որոնք զբաղվում են մարդկանց տվյալներով պարզորոշ կերպով հասկանան, որ այդ տվյալների գաղափարությունը պետք է պահպանել, այդ պարճառով անհատական պարասխանները չեն կապվում այնպիսի տեղեկատվության հետ, որը կարող է հայտնի դարձնել անձնավորության ինքնությունը: Գաղափարությունը հարկապես պրոբլեմատիկ է, երբ դուք հավաքում եք այնպիսի տվյալներ, որոնք ինչ-որ ձևով կարող են օգտագործվել դատարանում և դատարան ներկայանալու պարճառ դառնալ: Նման իրավիճակի օրինակներ կարող են ծառայել՝ հանցանք ներառող վարքագիծը, ամուսնալուծվող զույգի տվյալների հավաքումը: Գաղափարությունը պահապանելու մի ձևը ինքնությունը հաստատող տեղեկատվության հեռացումն է ձեր տվյալների ֆայլից, այդպիսով հնարավոր չի լինի կապ տեսնել տեղեկատվության և նշված մարդկանց միջև: Երկարաժամկետ կրկնակի ուսումնասիրության ժամանակ, երբ դուք ուզում եք նորից հարցազրույց անցկացնել ձեր կողմից հետազոտվող մարդկային գործոնների հետ և տվյալներ ավելացնել ֆայլում, անհրաժեշտ է պահպանել ինքնությունը հաստատող որոշ մանրամասներ, բայց որոնք պետք է պահված լինեն որևէ ապահով տեղ կողային համարով պահպանված, որի միջոցով միայն կարելի է այդ մանրամասները կապել տվյալների ֆայլի հետ:

Էթիկայի վերջին պրոբլեմը վերաբերվում է այն մարդկանց, որոնք ձեր ուսումնասիրության առարկան չեն, բայց ձեր հետազոտությունը նրանց վրա նույնպես ներգործություն է ունենում: Այդ մարդիկ նույնպես իրավունքներ ունեն, այնպես որ զգուշորեն հաշվի առեք այդ պահը, թե արդյոք ձեր հետազոտությունը կարող է անցանկալի բացասական ներգործություն ունենալ մյուսների վրա, որոնք ձեր ուսումնասիրությունների անմիջական առարկան չեն: Եթե այո, ապա այդ մյուսներին նույնպես պետք է տալ համաձայնություն տալու կամ մերժելու իրավունք: 1940-ական և 1950-ական թթ-ին արտմային ռումբի փորձարկումները իհարկե իրենց բացասական ազդեցությունն ունեցան շատ մարդկանց վրա, որոնք ապրում էին արտմային ռումբերի փորձադաշտերին մոտ գտնվող բնակավայրերում: Բայց այդ մարդկանց երբևէ որևէ մեկը չէր տեղեկացրել թե նման ազդեցության տակ ընկած տեղանքներում ապրելը ինչ ռիսկի հետ էր կապված: Այդ մարդիկ տեղեկատվություն

չեն ունեցել, որը նրանց թույլ կտար դարելու այդ ռիսկի մասին: (Միգուցե այդ ժամանակ ռիսկի որոշ տեսակներ անգամ գիտակցված չեն եղել:)
Որպես հեղինակ այդ բնակավայրերում ապրող մարդկանց մի ահռելի մասը մահացավ քաղցկեղից: Չնայած հասարակական գիտության հետազոտությունը նույն ազդեցությունը չունի ինչ-որ արոմային պայթյունը, այնուամենայնիվ ձեր հետազոտության հնարավոր ազդեցությունը մյուսների վրա պետք է մանրամասնորեն հաշվի առնվի:

Իրազեկություն

Եթե դուք գիտակ չեք հետազոտական աշխատանք նախաձեռնելու և իարկանացնելու հետ կապված որոշ հարցերում, ապա օգնություն և խորհրդարկություն խնդրեք նրանցից ովքեր ունեն նման վարպետություն: Ամոթ չէ հետազոտական աշխատանքում որոշ հարցերի վերաբերյալ անտեղյակ լինելը: Բարդ հետազոտական ծրագրերում պահանջվում են տարբեր մասնագիտական ունակություններ ունեցող մարդիկ: Ժամանակի և դրամի կորուստ է՝ սուզվել անտեղյակության մեջ և հուսալ, որ ամեն ինչ լավ կլինի: Հետազոտական աշխատանքով զբաղվողները սովորաբար այդպես չեն վարվում: Այն հարցումը, որը հիմնված է վատ օրինակի վրա արժեք չունի: Վատ նախագծված հարցման թերթիկը չի կարողանա ձեռք բերել անհրաժեշտ ինֆորմացիան: Անավարտ կամ սխալ ուղղությամբ արված վիճակագրական վերլուծությունը կարող է հանգեցնել կեղծ և սխալ արդյունքների: Այսպիսով, ձեր թույլ կողմերը հայտնաբերելը և որպես անհրաժեշտ է օգնություն հայցելը ձեր վրա է դրված: Եթե ձեզ հետաքրքրում է (որը պարտադիր է) ձեր վերջնական արտադրանքի որակը, ապա վերջնական արդյունքը կարդարացնի ձեր լրացուցիչ ծախսերը:

Նմանապես, եթե դուք աշխատանքի եք վերցնում որևէ անձնավորության կամ խմբի քաղաքականության վերլուծություն կամ գնահատում նախաձեռնելու համար, մանրամասն քննեք, թե ինչ առարկաներ են նրանք սովորել: Տեղյակ եղեք, որ շատ մարդիկ և ֆիրմաներ, որոնք իրենց հայտարարում են որպես քաղաքականության հետազոտողներ, սովորել են (օրինակ) մեխանիկական ճարտարագիտություն և մի փոքր էլ քաղաքականության վերլուծություն: Քաղաքականության հետազոտություն կատարելու համար դրսի ֆիրմայի հետ պայմանագիր կնքելուց մանրամասն քննեք այդ ֆիրմայի մասնագիտական աշխատակազմի յուրաքանչյուր անդամի կրթությունն ու որակավորումը: Ձեռք բերեք բոլոր այն հաճախորդների անունները, որոնց համար նրանք կատարել են քաղաքականության վերլուծություն: Այնուհետև կապնվեք այդ

նախկին հաճախորդների հետ և հարցրեք նրանց, թե ինչպես են գնահատում այդ մասնագետների կատարած աշխատանքի որակն ու ժամանակի մեջ փեղավորվելը: Ձեռք բերեք նախորդ հաշվեքվությունների օրինակները, որպեսզի դուք ձեր աշխատակազմի հետ միասին նույնպես կարողանաք գնահատել դրանք: Այս բնագավառում շատ են խաբեբաները և մինչ այժմ բացի գնորդի ուշադրությունից և կրթությունից շատ քիչ միջոցներ կան դրանք կանոնակարգելու համար: Այնպես որ թող գնորդը զգուշանա:

ՁԵՐ ՆԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅԱՆ ՆԱԾՎԵՏՎՈՒԹՅԱՆ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՄԸ

Ներագույության հաշվեքվության բովանդակությունը

Որոշ մարդկանց համար հաշվեքվություն գրելը հերագույության ամենադժվար խնդիրն է: Մինչդեռ դուք կարող եք այդ գործը դարձնել բավականին հեշտ և իրագործելի, եթե հաշվեքվության մասին մրաձեղիս պարկերացնեք այն որպես մի գրություն, որը բաղկացած է մի քանի առանձին մասերից և այդ մասերից յուրաքանչյուրը բավականին փոքր է իր չափերով: Անկախ նրանից թե ինչ հաշվեքվություն եք դուք ներկայացնելու, դա կարող է լինել քաղաքականության կամ ծրագրի գնահատում կամ մեկ այլ փափի քաղաքականության վերլուծություն, այդ հաշվեքվությունը պետք է պարունակի հետևյալ փեղեկաքվությունը՝

1. Գործադիր համառոտագրություն: Մեկ կամ երկու էջանոց համառոտագրություն ձեր ծրագրի գլխավոր գործընթացների, սրացված փվյալների և խորհուրդների մասին գրված գործադիր կամ օրենսդիր մարմինների համար, որոնք այդ կարճ համառոտագրության կողքով երբեք անփարբեր չեն անցնի:

2. Ներածություն: Ո՞րն է այն պրոբլեմը կամ խնդիրը, որը դուք պարտասպվում եք քննարկել և ինչու է այն համարվում կարևոր: Մեկ կամ երկու նախադասություն կարող է համառոտակի նկարագրել ձեր ծրագիրը ընդհանուր առմամբ: Օրինակ՝ 1983 թ-ին այս նահանգը ընդունեց փոխադրամիջոցներում նստաբեղի-գոյու օրենքը: Ընդդիմախոսները պնդում էին, որ այդ օրենքը *փոքր* ազդեցություն է ունեցել երթևեկության դժբախտ պատահարների թվի վրա, միջդեռ այդ օրենքի կողմնակիցները չէին համաձայնվում նման բնորոշման հետ: Ի պարասխան այդ օրենքի քննադատության, 1988 թ-ին օրենսդրական նիստը հանձնարարեց

իրականացնել այդ օրենքի ազդեցության ուսումնասիրությունը՝ փոխադրամիջոցներում նստաբեղի-գոյու օրենքի ազդեցության չափը որոշելու համար: Այս ուսումնասիրությունների հաշվետվությունում օգտագործված է 1970 թ-ից սկսված երթևեկության դժբախտ պատահարների մասին տեղեկատվությունը և քշված մոդոների քանակը, որպեսզի հանրավոր լինի գնահատել ընդունված օրենքի ազդեցությունը:

3. Ծրագրի նկարագրությունը և/կամ գրականության տեսությունը:

Քաղաքականության վերլուծության կամ գնահատման մեջ դուք պետք է ամբողջությամբ նկարագրեք ծրագրի կամ քաղաքականության կարևոր կետերը, որոնք գնահատվել են ուսումնասիրության վաղ շրջանում: Սրանով ձեր ընթերցողը պարզ կպարկերացնի ձեր ծրագրի պարմությունն ու կատարված աշխատանքները: Փոխադրամիջոցներում նստաբեղի-գոյու քաղաքականությունը նկարագրելիս, օրինակ՝ հարկավոր է նշել թե ե՞րբ է այդ օրենքը ընդունվել, ինչպե՞ս է ուժի մեջ դրվել, քանի՞ մարդ է ձերբակալվել կամ պատասխանատվության ենթարկվել այդ օրենքը խախտելու համար. օրենքի հետ համաձայնության գնահատականը և այլ բնորոշ գծեր, որոնք օգտակար կլինի ներկայացնել ընթերցողին ծրագիրը նրա համար առավել հասկանալի դարձնելու համար:

Միգուցե հարկ լինի համառոտ կերպով ներկայացնել այլ ծրագրերի հետազոտություններ, որոնց թեմայով դուք հիմա գնահատում եք կատարում: Օրինակ՝ այլ նահանգներում այդ օրենքի ազդեցության ուսումնասիրությունները կարող են ճանապարհի հարթել ձեր ուսումնասիրությունների համար: Միգուցե դուք ուզենաք համառոտ ներկայացնել նախկինում կատարված որևէ հետազոտական աշխատանք հենց ձեր թեմայի վերաբերյալ: Այսպիսով, եթե ինչ-որ մեկը նույնպես քննել է փոխադրամիջոցներում նստաբեղի-գոյու կիրառության ազդեցությունը, օգտագործեք այն ձեր նահանգի օրինակում, նկարագրեք հետազոտությունը և նրա ձեռք բերած փայլաները:

Այն քաղաքականության հետազոտությունը, որը կենտրոնացած է ընդհանուր պրոբլեմի վրա օրինակ՝ «Ի՞նչ կարող ենք անել կոկայինի օգտագործումը երիտասարդության շրջանում նվազեցնելու համար», հասարակ պետք է համառոտ ներկայացնի առավել վաղ շրջանում կատարված հետազոտությունները և ցույց տա թե ինչպես է ձեր աշխատանքը անցնում դրանից այն կողմ կամ թե ինչպես են դրանք տեղավորվում ձեր մասնավոր դեպքում:

Եթե արելին կլինի այս հասկացումն դուք նաև կարող եք բերել ֆորմալ հիպոթեզներ: Եթե ֆորմալ հիպոթեզները չեն ստուգվում, ապա դուք կարող եք առաջարկել կարևոր հարցերի վերլուծության առումով ձեր սպասելիքները:

4. Տվյալներ և մեթոդներ: Այս մասում նկարագրեք ձեր հետազոտության բնույթը: Վերլուծության բաժինները, հետազոտության իրականացման ժամանակաշրջանը, տվյալների բնույթը և թե որտեղից եք դրանք ձեռք բերել, ուսումնասիրություններում օգտագործված փոփոխականները և թե ինչպես եք դրանք չափում, ներառված վիճակագրական գործընթացները - այս բոլոր նշված կետերը պարտադիր պետք է ներառվեն հետազոտության այս բաժնում: Եթե կարարվել են ռեգրեսիոն կամ այլ բազմափոփոխական վերլուծություններ, ապա դուք պետք է նշեք, թե ինչպես է յուրաքանչյուր փոփոխական կոդավորված (փարիքը հաշված է փարիներով; եկամուտը՝ %1,000 դոլար ամսական կարգով; կրոնը սահմանված է մի շարք պասիվ փոփոխականներով՝ նեառյալ Բողոքական, Կաթոլիկ, Նրեական, և այլն): Դուք նաև պետք է մաքրեք, թե ինչպես եք վարվել բաց թողնված տվյալների հետ: Եթե օգտագործել եք մասշտաբներ, ապա բացատրեք, թե ինչպես եք դրանք ստեղծել և որպես հավելված կցեք մասշտաբում օգտագործված կետերի ցուցակը:

5. Ձեռք բերված տվյալները: Ձեր ուսումնասիրությունների ընթացքում ի՞նչ կարևոր տվյալներ եք դուք հայնաբերել: Յուրաքանչյուր տվյալ եք ձեռք բերել հիպոթեզների կամ խնդիրների ստուգման արդյունքները: Ներկայացրեք արդյունքները լավ ձևավորված և լավ նախագծված աղյուսակներով ու ճիշտ նշումներով: Յուրաքանչյուր փոփոխականի համար մի բերեք բազմաթիվ խաչաձև կապեր մյուս փոփոխականների հետ, այլ կենտրոնացեք ձեր հետազոտությունում կենտրոնական արեղ զբաղեցնող հարաբերությունների վրա: Սովորաբար սա ավելի շուտ նշանակում է ցույց տալ գլխավոր անկախ փոփոխականների հարաբերությունը ձեր կախյալ փոփոխականների հետ, քան՝ անկախ փոփոխականների միջև եղած հարաբերությունները:

Ձեռք բերված տվյալների բաժինը պրամաբանորեն պետք է շարունակի հաշվարկությունում ավելի վաղ սահմանված պրոբլեմի կամ հիպոթեզների քննարկումը: Մի ծանրաբեռնեք ընթերցողին աղյուսակներով, այլ ներկայացրեք միայն այն աղյուսակները, որոնք բացահայտում են ձեր ձեռք բերած ամենակարևոր տվյալները: Աղյուսակներում նշված ամենակարևոր տվյալները պետք է քննարկվեն արեղստույգ, որպեսզի այն ընթերցողները, որոնք չեն կարողանում աղյուսակներից լավ

գլուխ հանել հասկանալի ձեր ձեռք բերած փոփոխությունը առանց աղյուսակի օգնության: Ինչնից, կարիք չկա աղյուսակում գեղեցիկ ամեն մի մանրամասնություն բացատրել փոքրիկ: Որովհետև դա ձանձրության կընկնի ձեր ընթերցողին: Բացատրեք գլխավոր կետերը, իսկ մնացածը թողեք նրանց ում հաճելի է աղյուսակներում քննել մանրամասները:

6. Եզրակացություններ և խորհուրդներ: Այս բաժնում համառոտակի ներկայացրեք ձեր ձեռք բերած գլխավոր փոփոխությունը այնուհետև փոքր այն խորհուրդները, որոնք կարող են բխել այս փոփոխությունից: Յուրաքանչյուր խորհուրդ պետք է կապված լինի այն փաստի հետ, որից այն բխել է, այնպես որ ընթերցողը տեսնի, թե ինչպես դուք հասաք այդ դարձվածքներին: Նախա ավելի լավ է ուսումնասիրել այլընտրանքային առաջարկները, քան պարզապես ներկայացնել առաջարկների ու խորհուրդների մի խումբ: Դուք կարող եք առաջարկություններն ու խորհուրդները ներկայացնել «Եթե-ապա» արտահայտությամբ՝ «Եթե օրենսդիր մարմինը հրահանգի կառավարչին ավելի խստորեն իրականացնել փոխադրամիջոցներում նստաբեղի- գոյություն օրենքը, ապա մենք կարող ենք սպասել հետևյալը...», կամ՝ «Եթե փոխադրամիջոցներում նստաբեղի օրենքը դադարեցվի, ապա դա կունենա հետևյալ հետևանքները...»: Օգտագործեք փորձի հիման վրա ձեռք բերած փոփոխությունը, որոնք դուք վերլուծության եք ենթարկել, այլընտրանքային քաղաքականության փոփոխությունների հնարավոր արդյունքների մասին վկայելու համար:

Ինչպես գրել հաշվետվությունը

Քաղաքականության հաշվետվություն գրելիս, կամ ցանկացած հաշվետվություն, դուք պետք է ձգտեք ձեր գրածը դարձնել պարզ և կենդանի: Ձեր գրածը դուք կարող եք պարզ դարձնել գլխավորելով բոլոր կրկնվող բառերն ու բառակապակցությունները, բացառելով այն բառերի օգտագործումը, որոնք իրենց մեջ փոքր խմաստ են պարունակում: Փոխարեն ասելով՝ «Կարելի է նկատել, որ փոխադրամիջոցներում նստաբեղի գոյություն օգտագործելը արդյունավետ է», ասացեք՝ «Փոխադրամիջոցներում նստաբեղի գոյություն օգտագործելը արդյունավետ է»: Փոխարեն ասելով՝ «Իսկ հիմա եկեք անցնենք մեր երկրորդ կետին, որը», ասացեք՝ «Մեր երկրորդ կետը...»: «Չնայած», «Բայց», կամ «Ինչնից» բառերի գործածությունը էական նշանակություն ունի ընդհանրացումների մեջ

բացառությունները նշելու համար, սակայն նման բառերի գերօգտագործումը ձեր արձակը կարող է դարձնել ընթերցողի համար հոգնեցուցիչ ճանապարհորդություն: Ձեր սևագրությունների մանրամասն խմբագրումը՝ ավելորդ բառերը հեռացնելով, կարող է մեծապես բարելավել ձեր գրածը:

Բացառեք «բյուրոկրատիան» որպեսզի հնարավոր է: Անպեղի մի օգտագործեք բարդացված բառեր և արտահայտություններ, օրինակ՝ մի օգտագործեք «առնչություն ունենալ» արտահայտությունը, եթե հնարավոր է օգտագործել «վերաբերվել» բառը, նրանց միջև իմաստային փարբերություն չկա: Նրաժարվեք այդ վար սովորությունից (և աշխատեք գրել, թե այս գլխում որպեսզի ենք մենք նման սխալներ թույլ տվել) :

Գրելաձևի ճիշտ կազմակերպումը նույնպես կօգնի ձեր գրածը պարզ դարձնելուն: Նախքան մյուս կետերը բացատրելը ասենք, որ առաջին հերթին նախադասությունները և պարբերությունները պետք է տրամաբանորեն իրար հաջորդեն՝ առանց թռնելու մի նյութից մյուսը: Նաշվերվության ներածությունը պետք է տեղեկացնի ընթերցողին, թե ինչ ինֆորմացիա է ներառված հաշվերվությունում, որպեսզի ընթերցողը հենց սկզբից իմանա, թե այն կարդալով ինչ տեղեկատվություն նա կստանա:

Գիտակցաբար ջանք գործադրեք ձեր գրած նյութին կենդանություն հաղորդելու: Այդ նպատակով ձեր միտքը պարզաբանելու համար օգտագործեք օրինակներ և անեկդոտներ: Ընթերցողը ընթերցողը գրավում է ընթերցողի ուշադրությունը: Ներգործական սեռի օգտագործումը (Ես հարցազրույց անցկացրեցի ծեծված

կանանց ապաստարանի բոլոր աշխատակիցների հետ) գրելաձևը ավելի աշխուժ է դարձնում, քան՝ կրավորական սեռի (ծեծված կանանց ապաստարանի բոլոր աշխատակիցների հետ հարցազրույց անցկացվեց իմ կողմից) և առաջին դեպքում ավելի քիչ բառ է օգտագործվում: Դժբախտաբար ակադեմիական արձակի ոճը մեծ մասամբ հակված է կրավորական սեռ օգտագործելուն, բայց եթե դուք տեղյակ եք այդ փարբերությանը, ապա կարող եք շատ նախադասություններ կազմել ներգործական սեռով: Ձեր շարադրանքի մեջ պարզությունն ու աշխուժությունը կարելի է բարելավել, եթե խուսափեք տեխնիկական ժարգոն (ծածկալեզու) օգտագործելուց: Բացառեք վիճակագրական մեթոդները պարզ լեզվով և ոչ թե այնպես, որ միայն մեկ այլ մասնագետ կարողանա դա հասկանալ: Նիշեք՝ ձեր նպատակն է, որ ձեր հաշվերվությունը կարդան և հասկանան կառավարիչներն ու քաղաքականություն մշակողները, որոնք ձեր բնագավառի մասնագետներն չեն:

Հաշվեքվությունը բացի պարզ և աշխուժ լինելուց պետք է նաև վստահության արժանի լինի: Փաստերը պետք է ապահովված լինեն այլ աշխատանքներից արված մեջբերումներով և վկայակոչություններով: Դուք չպետք է ձեռնպահ մնաք այնպիսի վկայակոչություններ և վերլուծություններ մեջբերելուց, որոնք չեն համապատասխանում ձեր ընդհանուր փաստարկներին կամ գլխավոր կետերին: Նիշեք, որ ծրագրի և խնդրի վերաբերյալ այլընտրանքային տեսակետները նույնպես պետք է նշվեն: Եվ վերջապես նշեք, որ ձեր ուսումնասիրությունները սահմանափակ են՝ կան տվյալներ, որ հնարավոր չի եղել գտնել; կան փաստաթղթեր, որոնք թույլ չի տրվել տեսնել; ժամանակի և ռեսուրսների սահմանափակումներ, որոնց պարճառով ձեր աշխատության ծավալը, ուսումնասիրության բնագավառը, տեսակետի հեռավորությունը և այլն սահմանափակվել է:

Քաղաքականության մշակման մեջ քաղաքականության հեղազոտությունների օգտագործումը

Քաղաքականություն հեղազոտողը հեղազոտությունն ավարտելուց հետո պետք է տա իրեն հետևյալ հարցերը, որոնք բավականին տեղին ձևակերպել է Ջերոմ Մըրֆին:

Ներդիմացալ հինգ կետերից չորսը մենք արդեն քննարկել ենք՝

1. Արդյո՞ք հեղազոտությունը օրինական է:
2. Արդյո՞ք հեղազոտությունը արժանահավատ է:
3. Արդյո՞ք արդարացի հեղազոտություն է սա: Արդյո՞ք այսպեղ պահպանված են էթիկայի բարձր ստանդարտները՝ քննարկված առարկաններն ու հաճախորդները պաշտպանված են, թե՞ ոչ:
4. Արդյո՞ք հաշվեքվությունը լավ է գրված:
5. Արդյո՞ք հաշվեքվությունը օգտակար է: Ընտրված լսարանի կարիքների համար արդյո՞ք այս հաշվեքվությունը ժամանակի և տրված պատասխանների տեսակետից գոհացնող է:

Այժմ մենք կքննարկենք վերջին կետը, որը վերաբերվում է օգտակարությանը:

Քաղաքականության մշակումը որպես քաղաքականություն

Վերջ ի վերջո, հասարակական որոշում կայացնելը քաղաքական գործընթաց է: Գործակալությունների ցածր և միջին մակարդակներում քննարկված

հեղափոխություններն ու հաշվեկոթորությունները, վերլուծություններն ու ընտրության փորձերակները վերջին հաշվով կատարվում են որոշում կայացնելու պարասխանափոխություն կրող պաշտոնյաների համար: Սա հաճախ քաղաքականության հեղափոխողների համար զայրացնող է, որովհետև մի մակարդակում ձևավորված ինֆորմացիան մեկ այլ մակարդակում դարձվում է պարզամիտ կամ խեղաթուրված: Թերևս պրոբլեմը լուծելու համար ամենառացիոնալ փորձերակները դուրս են մղվում (ըստ հեղափոխողների կարծիքի), իսկ մյուսները ընդգծվում են: Կամ քաղաքականության հեղափոխությունը, որը արվել է մի նպատակի համար օգտագործվում է մեկ այլ նպատակի համար, որի հետ հնարավոր է նա նվազագույն չափով է առնչվում:

Բայց դեմոկրատական պայմաններում (կամ մեծ մասամբ որևէ բարդ հասարակության մեջ) որոշում կայացնելը հիմնված է՝ փոխադարձ ծառայությունների, կոմպրոմիսի և այն գնահատման արդյունքների վրա ըստ որի որոշվում է ինչը կարելի է ընդունել և ինչը կաշխատի: Այսպիսով, քաղաքականության վերլուծությունները՝ տեղեկատվության հավաքումը և վերլուծումը, այլընտրանքների քննարկումը և վերլուծումը, քաղաքականության մշակման մեջ ընդամենը առաջին քայլն է և ոչ թե վերջին կետը: Լավ արված քաղաքականության վերլուծությունը պետք է իր ազդեցությունը թողնի խնդրի շուրջ բանավեճի ընթացքի վրա, բայց այն չի կարող որոշել բանավեճի ելքը:

Մեզանից շատերը չէին էլ ուզենա, որ քաղաքականության վերլուծությունները անմիջականորեն ազդեին որոշումների կայացման ելքի վրա: Մենք հաճախ քամահրանքով ենք նայում քաղաքականություն մշակողների և քաղաքական գործիչների վրա, որոնք իրենց մինչև մյուս ընտրությունները գոյությունը պաշտպանելու կարճապես շեշտադրությամբ իջնում են հասարակական կարծիքի ընդհանուր հայտարարի ամենցածր մակարդակին: Բայց ո՞րն է այլընտրանքը: Արդյո՞ք մենք ուզում ենք ունենալ այն կարևոր քաղաքական որոշումները, որոնք կայացվել են հանրային բյուրոկրատիայի մենեջերների կողմից հիմնված ամենավերջին քաղաքականության հեղափոխության և տեխնոլոգիայի վրա: Մենք կարծում ենք շատերը կասեն՝ ոչ: Նմանավոր է, որ քաղաքական գործիչները կարճապես են, բայց երաշխավորված չէ, որ ամենակարող բյուրոկրատները ավելի լավը կլինեն: Ավելին, քաղաքական գործիչները կարող են ավելի հեշտորեն հեռանալ քաղաքական դաշտից, քան՝ բյուրոկրատները:

Ազդեցությունը գործընթացի վրա

Այս իրավիճակում, որպեսզի որոշումները կայացվում են քաղաքական արեւնայում, քաղաքականության հեղափոխությունը կարող է միայն հույս ունենալ, որ հնարավորություն կունենա դրականորեն ազդելու այդ որոշումների վրա: Մինչդեռ, չկա մի այնպիսի կայուն գործընթաց, որը կօգնեք ապահովել վերլուծաբանի ազդեցությունը, կուղղորդեք նրան իր աշխատանքը այնպես ծավալելու, որ հասցնեք իր ազդեցությունը բարձրագույն մակարդակին: Ներկայացնում ենք մի քանի կետեր, որոնք այնուամենայնիվ կօգնեն վերլուծաբանին իր այս նպատակին հասնելու հավանականությունը մեծացնելու համար:

Առաջին, վերլուծաբանը պետք աշխատի այն մարդկանց հետ, որոնք լիազորել են հեղափոխությունը, իրենց անհրաժեշտ փողեկավարությունը ձեռք բերելու համար: Որ փեսակի փողեկավարությունն ու վերլուծությունն է ամենաօգտակարը: Երբեմն այս մասին ասվում է պայմանագիրը ստորագրելու կամ հանձնարարությունը փախու ժամանակ, սակայն՝ ոչ միշտ: Եթե անգամ ասվում է, վերլուծաբանը պետք է ուսումնասիրությունները լիազորող անձանց հետ կապի մեջ լինի՝ նրանց օգտագործված գործընթացների մասին փողեկացնելու, նրանց լուծման պատեհ պահերին ներդնելու, և ուսումնասիրության հնարավոր արդյունքների մասին փողեկացնելու համար: Օրինակ՝ երբ հարցում է կատարվում, հեղափոխությունը լիազորող անձանց պետք է հնարավորություն ընձեռել արտահայտվելու թե ինչ հարցեր պետք է ներառվեն հարցման մեջ իրենց օգտակար անհրաժեշտ փողեկավարությունը ստանալու համար:

Երկրորդ, ինչպես մենք նշեցինք հաշվեփողությունը պետք է գրված լինի պարզ, մասնագիտական ժարգոնից ազատ: Եթե օգտագործված է խիստ փողեկական բառապաշար կամ վատ է գրված, ապա ընթերցողը սփալված է հաճախ դիմել բառարանի օգնությանը:

Երրորդ, հաշվեփողությունը պետք է քննարկի պրոբլեմի լուծման հնարավոր փարբերակները: Յուրաքանչյուր լուծման կողմ և դեմ հարկանիշները պետք է ամբողջապես ներկայացնել, եթե անգամ վերլուծաբանը գիտի, թե ուսումնասիրությունները լիազորող խումբը որ մասնավոր լուծմանն է իր նախապափողությունը փախի: Ամբողջական և հավասարակշռված քննարկումն անհրաժեշտ է անգամ այդ հանգամանքներում, որովհետեւ օրինակ՝ հնարավոր է, որ որոշ այլընտրանքային փարբերակներ դեռ չեն քննարկվել, կամ միգուցե մյուս այլընտրանքների առավելությունների և թերությունների ներկայացումը օգտակար

լինի ապագա բանավեճերում: Տարբերակներից մեկն ընտրելու և իրականացնելու մարչելիությունը պետք է որոշվի հաշվի առնելով այս կողմ և դեմ հարկանիշները:

Անհրաժեշտ է գրել մի նախնական հաշվեքվություն և քննարկել այն մարդկանց հետ, որոնք ամենայն հավանականությամբ օգտագործելու են այս հաշվեքվության վերջնական տարբերակը: Վաղ փուլում վերլուծաբանը կարող է գտնել թե ինչ կարևոր հարցեր կան, որոնք չեն շոշափվել: Նա կարող է պարզել, թե արդյոք կարելի է գտնել լրացուցիչ ինֆորմացիա կամ բացատրական նյութեր, որոնք հաշվեքվությունը կարող են հավանական օգտագործողների համար դարձնել առավել օգտակար:

Չորրորդ, վերլուծաբանը վերջնական հաշվեքվությունը կազմելիս պետք է անձնապես հանդիպի մարկանց կամ խմբերի հետ և ոչ թե նրանց հետ խոսի փոստով: Տվյալները անձնապես համառոտագրելու դեպքում վերլուծաբանը կարող է պարասխանել հարցերին և պաշտպանել իր արած եզրակացությունները: Նա կարող է քննարկել մարչելիության հարցերը: Այնուհետև, վերլուծաբանը կարող է հաշվեքվությունը օգտագործողներին ուսուցանել կիրառված գլխավոր մեթոդները և բացատրել թե ինչու համար է նա դրանց կիրառությունը տեղին համարել: Անձնապես տեղի ունեցած հանդիպումների հիման վրա գրված հաշվեքվությունը և դրան հաջորդող եզրափակիչ աշխատանքները կնվազեցնեն այն որևէ պաշտոնյայի կողմից հեշտությամբ աղբարկողը ներելու հավանականությունը: Այդ հանդիպումները նաև հնարավոր կդարձնեն պարզություն մտցնել այն հարվածներում, որտեղ դրա անհրաժեշտությունը կա: Այսպիսով, գործընթացը դառնում է փոխադարձ ծառայությունների (դու՝ ինձ, ես՝ քեզ) մարուցման տարբերակներից մեկը, որտեղ վերլուծաբանը ջանում է ստեղծել մի հաշվեքվություն, որը իրականում կիրառություն ունենա: Իհարկե երաշխավորված չէ, որ չնայած քաղաքականության վերլուծաբանի թափած ջանքերին, հաշվեքվությունը կօգտագործվի կամ լուրջ կընդունվի: Մակայն նման դեպքերում, ինչևիցե, շատ հաճախ մեղքի մի մասը վերլուծաբանինն է: Շատ հաճախ վերլուծաբանը իր վերջնական հաշվեքվությունը կատարած է համարում, երբ այն ուղարկում է փոստով, իսկ հետո փոքր ժամանակ է փրամադրում դրան հաջորդող եզրափակիչ աշխատանքներին: Նմանապես, հաշվեքվություն օգտագործողը պետք է գիտակցի, որ, եթե հաշվեքվության սևագիր տարբերակը չի պարունակում սպասված տեղեկատվությունը կամ այն տեղեկատվությունը, որը օգտակար կլիներ ունենալ, ապա նա պետք է բանակցի վերլուծաբանի հետ անհրաժեշտ նյութը ստանալու համար և ոչ թե պարզապես մերժի աշխատանքը և դուրս գրի ուսումնասիրությունների համար նախատեսված ծախսերը:

Մեր արած առաջարկները հիմնված են մեր սեփական և ուրիշների փորձի վրա: Բայց որոշ հեփագոփողներ փորձել են շարունակաբար քննել և պարզել, թե ինչպես կարելի է նպաստել, որ քաղաքական հեփագոփությունը օգփագործվի: Նման մի ուսումնասիրություն պարզեց, որ գոյություն ունեն որոշ պայմաններ, որոնք կարծես թե կարող են բարձացնել քաղաքականություն մշակողների կողմից քաղաքական հաշվեփվությունների օգփագործման հավանականությունը: Կարևոր կետերից մի քանիսը զեփեղված են սփորն՝

1. Կազմակերպության ներսում կափարված հեփագոփությունը ավելի հավանական է, որ կօգփագործվի, քան՝ պայմանագրով կնքված կամ անկախ ֆիրմային կողմից կափարված հեփագոփությունը:
2. Նեփագոփողների, հովանավորների կամ հեփագոփության սպառողների կազմակերպչական հանձնաժողովի կողմից ղեկավարվող ծրագրերը ավելի հակված են կիրառություն գփնելուն, քան՝ մյուսները, որոնց չի գլխավորում նման հանձնաժողովը:
3. Այն հեփագոփությունը, որտեղ հեփագոփողը մեծ դեր է խաղում խնդիրը ձևակերպելու մեջ ավելի կիրառելի է, քան այն հեփագոփությունը, որտեղ նա ընդամենը փվյալներ է հավաքում:
4. Այն հեփագոփությունները, որոնք որոշ չափով լույս են սփռում պրոբլեմի պարճառների վրա դրանք մափանշելով, ավելի կիրառելի են, քան այնպիսիները, որոնք պարզապես նկարագրում են պրոբլեմը:
5. Այն հեփագոփությունը, որը ըստ օգփագործողի կարծիքի ժամանակին է արված, ներկայացված է հակիրճ առանց փեխնիկական ժարգոնի, հեփագոփության գործընթացի փարբեր փուլերում ներկայացվել է բազմաթիվ որոշում կայացնողների (ինչպես մենք նշեցինք), նույնպես ավելի հավանական է, որ կօգփագործվի, քան այն աշխափանքը, որը չի բավարարում այս պահանջները:

Այս եզրահանգումները հասփարում են մեր կողմից արված այն առաջարկները, որոնք վերաբերվում էին հեփագոփության պայմանագիր կնքող և օգփագործող կողմերի հեփ համագործակցելու գաղափարին, հեփագոփության ներգործությունն ու ազդեցությունը բարձրագույն ասփիճանին հասցնելու համար:

Այս բոլոր հանձնարարությունները կափարելը չի երաշխավորում, որ ձեր քաղաքականության վերլուծությունը որոշման կայացման գործընթացի մասը կկազմի: Բայց այն երկար ժամանակ կման այն որոշում կայացնողների սեղանին,

որոնք անկեղծորեն ցանկանում են քաղաքական այլընտրանքների վերաբերյալ քեղեկարարություն ունենալ:

Ներագույություն և հեղափոխական նախաձեռնություն՝ ակնարկ ապագայի մասին

Նախքան այս գլուխը եզրափակելը, մենք ուզում ենք հեղափոխական նախաձեռնության (վիճակագրական վերլուծություններ, որոշում կայացնելու ռազմավարություն) քեղն ապագայում որոշել: Երկուսն էլ կարող են օգտակար միջոցներ համարվել կարևոր հարցերի պարասխանները գտնելու համար: Ինչևիցե պարասխաններ մի երաշխավորեք, հանգիստ թողեք ճիշտ պարասխաններին: Այն հասարակական մենեջերները, որոնք այս մասնագիտության բնագավառում համալսարանական կրթություն չեն ստացել կամ բավականաչափ աշխատանքային փորձ չունեն առաջին անգամ հեղափոխական աշխատանքում հայտնվելով կարող են մոռանալ սա: Մեր կոչն է ձեզ՝ ամբողջությամբ մի նվիրվեք հեղափոխական նախաձեռնությանը: Ներկեք, որ չսուզվեք լեզվի և հեղափոխական գործընթացների կամ որոշումների կայացման սխեմաների օվկիանոսի մեջ: Եթե հեղափոխությունը կարարվում է հայտնի գիտական աշխատողի կողմից, ապա դրան լուրջ են վերաբերվում, բայց լոկ հեղինակության փաստը արդարացում չէ հարցերից և կասկածներից հրաժարվելու համար: Մենք նաև խարախուսում ենք ձեզ ձեր հեղափոխությանը հիմնավոր պարասխան քալու: Մի հավաքեք, որ ձեր հեղափոխությունը անսխալ է, որ այն ներառել է բոլոր խնդիրները և քվել է բոլոր պարասխանները: Այսքեղ նույնպես խորիմաստ և հիմնավոր մեթոդ կիրառելու կարիք ունենք մենք: Նարգեք ձեր հեղափոխության հնարավորությունները և միևնույն ժամանակ ճանաչեք նրա սահմանափակումները, մենեջերները և վերլուծաբանները պեք է նման հավասարակշռություն պահպանեն:

Եվ վերջապես

Ինչպես մենք նշեցինք սկզբում ձեզանից ոմանք քաղաքականության ներկա և ապագա վերլուծաբաններ և գնահատողներ են: Նույս ունենք դուք արդեն ծանոթ եք հիմնական մեթոդների հեղ, որոնք մենք քննարկեցինք, ինչպես նաև ըմբռնել եք թե որքեղ կարող եք հեղափո օգնություն ստանալ հեղափոխական ծրագիր իրականացնելիս: Ոմանք էլ ուղղակիորեն կգրաղվեն քաղաքական քանակական վերլուծություններով, վերահսկելով կամ պայմանագիր կնքելով նրանց հեղ ովքեր հաշվարկում են դա: Նույս ունենք դուք արդեն լավ քեղեկացված սպառողներ եք և ի

վիճակի եք գնահատելու ձեզ ներկայացված հեղափոխական աշխատանքների և հաշվեքվությունների որակը: Մինչդեռ մյուսները ուղղակիորեն չեն զբաղվի քաղաքական քանակական վերլուծություններով, այլ թերևս կկարդան քաղաքականության ուսումնասիրությունների, հասարակական կարծիքի ընտրական փեղամասերի և այլ քանակական հաշվեքվությունների մասին իրենց թերթերում և կփորձեն վերլուծել այս հաշվեքվությունների արժանահավատությունը: Նույն ունենք, դուք նույնպես ավելի հարուստ կենսափորձ ունեցող սպառողներ եք դարձել, քան նախկինում էիք և ի վիճակի եք ճիշտ հարցադրումներ կարարել ու սխալ եզրահանգումները փոփոխել: Ինչ դեր էլ որ դուք ունենաք հասարակության մեջ, մենք հավատացած ենք, որ քանակական մեթոդները հասկանալու ունակությունը բազմաթիվ մարդկանց համար շատ ավելի կարևոր կլինի, քան մինչ այժմ եղել է: Մենք սա ասում ենք ոչ այն բանի համար, որ հավատում ենք թե մարդիկ պետք է իրենց հույսները միայն դնեն քանակական մեթոդների ապահոված պատասխանների վրա, այլ որովհետև գիտակցության մակարդակը թույլ կտա խճուկ մեթոդների և ենթադրությունների վրա հիմնված փեղեկավորությունը ավելի խորիմաստ և գիտելիքներով հարուստ քննադատության ենթարկել և ավելի իմաստալից կերպով օգտագործել լավ արված հեղափոխությունը:

Վարժություններ

13.1

Ձոյ Սլոյը աշխատանքի է ընդունվել բռնաբարության գոհերի խորհրդարարական ծրագիրը գնահատելու համար: Նա որոշում է կիրառել գրեթե մի էքսպերիմենտալ (փորձնական) նախագիծ: Նախագծում ուսումնասիրվում են կանանց երկու խումբ՝ փորձնական խումբ (experimental group) և վերահսկող խումբ (control group): Փորձնական խումբը կազմված է կանանցից, որոնք բռնաբարության են ենթարկվել և հիմա օգտվում են բռնաբարության դեպքերի համար հիմնված խորհրդարարական ծառայությունից: Երբ նրանք առաջին անգամ գալիս են խորհրդարարական ծառայություն Սլոյը քննում է այդ կանանց հոգեկան վիճակը, փղամարդկանց նկատմամբ նրանց վերաբերմունքը և այլ ցուցանիշներ, որոնք որոշում են նրանց զգացմունքային իրավիճակը, և ևս մեկ անգամ այդ կանայք նմանօրինակ սփուգման են ենթարկվում խորհրդարարական ծառայություն իրենց այցելություններն ավարտելուց հետո: Ինչ վերաբերում է վերահսկող խմբին Սլոյը ձեռք է բերում ոստիկանությունում գրանցված բռնաբարության դեպքերի գրանցումները և

Ֆայլերում պահպանված կանանց հայցերը: Նա այս անուններից ցուցակ է կազմում և հարցազրույց է անցկացնում նրանց հետ, առաջին անգամ՝ բռնաբարությունից 1 շաբաթ անց, երկրորդ անգամ՝ բռնաբարությունից 12 շաբաթ անց, որպեսզի համապատասխանեցնի խորհրդարավական ծառայություններից օգտվող կանանց նախա- և ետ-տեսության տեղեկատվության ինֆերվալի հետ: Որպեսզի վերահսկող խմբի կանայք չկասկածեն, որ իրենց հետ հարցազրույց են անց կացնում Սլոյը չի տեղեկացնում այդ կանանց, որ ինքը գնահատում է բռնաբարության գոհերի խորհրդարավական ծրագրի հաջողության մակարդակը և թաքցնում է անգամ, որ տեղյակ է նրանց բռնաբարության ենթարկվելու մասին: Ավելին, Սլոյը հավատացնում է, որ նրանք մասնակցում են մեկ այլ խնդրի շուրջ համայնքային հարցման և իրենց մասնակցությունը ընտրված է պատահականորեն: Եվ այնուամենայնիվ, նա այս կանանցից նույնպես ձեռք է բերում նմանատիպ տեղեկատվություն նրանց հոգեկան վիճակի մասին, որը նա ստացել էր իր փորձնական խմբից:

Ներագոյական էթիկային վերաբերվող ի՞նչ խնդիրներ են այստեղ ներառված: Եթե ձեզ խնդրեին վերանայել այս հետազոտական նախագիծը, ի՞նչ կպատասխանեիք: Ի՞նչ առաջարկություններ կանեիք պլանը բարելավելու համար:

13.2

Ռուբ Լեսը խանգարումներ ունեցող երեխաների համար իրականացնում է փորձնական քիմիաթերապիայի և հոգեթերապիայի բուժման լայնամասշտաբ գնահատում: Բուժումը նախորդ փոքրամասշտաբ գնահատումների ժամանակ համարվել էր շատ հաջողակ: Որպեսզի Ռուբը կարողանա ճշգրիտ որոշել ծրագրի արդյունավետությունը, նա որոշում է կիրառել մի փորձնական նախագիծ: Նա բժշկական կենտրոն այցելած երեխաներին պատահական ընտրությամբ բաժանում է երկու տիպի խմբերի՝ փորձնական և վերահսկող: Վերահսկող խմբերի երեխաները իրականում նոր որակի բուժում չեն ստանում, այլ ստանում են դեղեր ներշնչանքի համար և ավանդական խորհրդարավություն: Ծնողներին և երեխաներին չեն տեղեկացնում, որ նոր որակի բուժումը հնարավոր է կիրառել՝ վախենալով, որ նրանք կպահանջեն այդ նոր որակի բուժումը: Ինչևիցե, որոշ ծնողներ հայրնաբերում են այդ փաստը և զայրանում:

Եթե դուք լինեիք բժշկական կենտրոնի ադմինիստրատորը, ի՞նչ կպատասխանեիք բողոքող ծնողներին: Որո՞նք են այստեղ շոշափված խնդիրները: Ի՞նչ առաջարկություններ դուք կներկայացնեիք Ռուբ Լեսին:

13.3

Դայլըն Ռիզոլոնը աշխատանքի է անցել մի նահանգի գործակալությունում՝ արեղական աղքատության ծրագիրը, որը ֆինանսավորվում է նահանգի միջոցներով, գնահատելու համար: Իր գնահատման արդյունքում նա հայտնաբերում է խոշոր չափերի հասնող ապարդյուն ծախսեր և սխալ մենեջմենտ: Այնուամենայնիվ, ծրագիրը որոշ հաջողություններ էր ունեցել և Ռիզոլոնը հավատում էր, որ ծրագիրն ունի մեծ ներուժ ու ներկա ղեկավարությունը ջանք չի խնայում մենեջմենտի բացթողումները շարժելու համար: Քանի որ Ռիզոլոնը գիտեր, որ նահանգի գործակալության բարձրաստիճան պաշտոնյաները հեռու են տեղի աղքատության ծրագիրը հասկանալուց, նա որոշում է ծրագրի ընդհանուր առմամբ արժեքավոր լինելու պարզառոտ չգեկուցել նրանց անտեղի ծախսերի և սխալ մենեջմենտի մասին: Դրա փոխարեն, նա այս ավյալները ներկայացնում է ծրագրի ղեկավարներին:

Ի՞նչ խնդիրներ են ներգրավված այստեղ: Եթե դուք լինեիք փիկին Ռիզոլոնը, ինչպե՞ս կվարվեիք այս խնդրի հետ: Եթե դուք խորհրդարանական ընկերությունում նրա ղեկավարը լինեիք, ինչպե՞ս կլուծեիք այս պրոբլեմը:

Կարևոր տերմիններ

Մարդկային գործոնների տեսություն (Human subjects review)

Տեղեկացված համաձայնություն (Informed consent)

Նամառոտ ամփոփում (Executive summary)

Թարգմանիչ և խմբագիր՝ Աննա ՄԱԿՍՈՒԴՅԱՆ

Չափազանց դժվար է հստակ սահմանել այն գործոնները, որոնք փարբերակում են կառավարությունը հասարակությունում ցանկացած այլ գործունեությունից: Այսպիսի փարբերակումը ակնհայտ է, և ես համոզված եմ, որ փարբերությունը կառավարության և հասարակական կյանքի այլ ձևերի միջև այնքան մեծ է, որ իր մասշտաբով գերազանցում է ինքնին այդ ձևերի միջև փարբերությունը: Առանց այս փաստի ընդունման ցանկության, անհնարին է նույնիսկ լուրջ և արդյունավետ նպատակներով քննարկել հանրային գործերը:

Տարբերությունների վերլուծություն

Այս փարբերություններից որոշները, որոնք համեմատաբար քիչ կարևոր են, բոլորի կողմից ընդունված են և ճանաչված: Օրինակ՝ հասարակությունն առանց երկմտանքի կհամաձայնի նրա հետ, որ լավ փաստաբանը պարտադիր չէ, որ դառնա լավ դատավոր: Որպես կանոն մարդիկ, բացառությամբ նրանց, ովքեր լուրջ զբաղվում են այս հարցով, բնագոյաբար հասկանում են, որ չնայած դատավորի գործառույթներն ունեն օրենքի հետ առնչություն, սակայն էական փարբերվում են փաստաբանի գործառույթներից: Փաստաբանները գործը ներկայացնում են ելնելով հաճախորդի շահերից՝ հաշվի առնելով իրավական և բարոյական տեսակետները, ինչպես նաև ուշադրություն դարձնելով հասարակության հետ կապերին: Նասարակությունը հավանաբար չպետք է (և դժվար թե դա հնարավոր է) կազմված լինի բացառապես այն մարդկանցից, ովքեր մտածում են ինչպես փաստաբանները և հաճախորդները, նույնիսկ եթե նրանք ունեն բարի մտադրություններ: Անհրաժեշտ են այնպիսի մարդիկ, որոնք մտածում և գործում են որպես դատավորներ: Այնուամենայնիվ, շատերը չեն համաձայնում, որ անհրաժեշտ են մարդիկ, որոնք մտածում և գործում են որպես պետական ծառայողներ: Նոյակապ փաստաբանի նշանակումը դատավորի պաշտոնում դեռ չի երաշխավորում հանրության համար նրա լավ դատավոր լինելը:

⁴⁵ Աղբյուրը՝ Paul Appleby. "Government Is Different." *Big Democracy* (Alfred A. Knopf, Inc., 1945, 1973). Translated from *Classics of Public Administration*, 4th edition, eds. Jay M. Shafritz and Albert C. Hyde (Pacific Grove, CA: Brooks/Cole Publishing, 1997), 122-126.

Նույնը կարելի է ասել նաև գործարարների մասին. ոչ բոլոր հաջողակ ձեռնարկատերերը կարող են դառնալ իրազեկ պետական ծառայողներ:

Երկու դեպքերում էլ, հարկապես այն, որը վերաբերում է ցածր պաշտոններին, հնարավոր սխալների քանակը փոքրանում է՝ ավտոմատ շրկման միջոցով, որը ի հայտ է գալիս ինքնին ընտրելու ժամանակ: Շատ փաստաբաններ չեն ձգքում դառնալ դատավորներ: Այդ պաշտոնի նկատմամբ հեղափոխության բացակայությունը հիմնականում պայմանավորված է անբավարար որակավորմամբ: Սակայն, եթե ի հայտ է գալիս հնարավորություն բարձր ապրանքի դատարանում նշանակվել պաշտոնի, ապա հաճախ պարզի և արժանապարկության մասին մտքերը գերակշռում են այլ կշռադատություններին: Թերևս, մեծամասամբ, անհատական նախապաշտոնները և հեղափոխությունները հիմնականում տեսանելի ձևով վկայում են որակավորման մասին և ունեն դրական դեր ընտրելու գործընթացում: Նույն բանը տեղի է ունենում պետական ծառայողների նշանակման դեպքում: Սովորական ժամանակ մարդկանց մեծամասնության մոտ առկա է մեծ ցանկություններգրավվել կառավարության մեջ, չնայած որոշները խիստ ձգքում է դրան: Այս ցանկությունը կամ ցանկության բացակայությունը հաճախ հանդիսանում է կարևոր գործոն, որը սահմանում է վերջնական արդյունքը: Արտակարգ իրավիճակներում առաջին հերթին ի հայտ են գալիս նոր գործոններ, ինչպիսիք են հայրենասիրությունը, արկածների նկատմամբ խանդավառության զգացմունքը: Այս գործոնների ազդեցության տակ գրգռվելով՝ ավելի մեծ թվով մարդիկ ձգքում են ընդունվել պետական ծառայության: Նրանցից շատերը ընդհանրապես պիտանի չեն աշխատելու հանրային ծառայությունում՝ իրենց խառնվածքի, փորձի, աշխարհայացքի պարզառով: Մյուսները կարող են ելույթ ունենալ խորհրդականների դերում՝ կառավարությունում նրանք տեխնիկական մասնագետներ են, որոշակի ոչ պետական կազմակերպությունների փորձագետներ: Ընդհանրապես կարելի է ասել, որ նրանք, ովքեր նորմալ պայմաններում չեն ցուցաբերում մեծ հեղափոխություն դեպի ծառայությունը կառավարությունում, հանդիսանում են ոչ այնքան հարմար թեկնածու: Որքան մարդը շատ է առաջադիմել ոչ պետական հատվածում աշխատելիս, այնքան ավելի ուժեղ են զարգացած հեղափոխությունները և սովորությունները, որոնք թույլ չեն տա նրան դառնալու լավ պետական ծառայող: Լիովին ակնհայտ է, որ այն, ինչը վերաբերում է բարձր կարգի պաշտոններին, չափանիշները պարզ է լինեն ավելի հստակ և բարդ: Այդ պաշտոններում բավարար չեն հայրենասիրությունը, խելքը և ձգքումը: Նույն այդպես էլ, այս բոլոր

հարկանիշները չեն կարող ծառայել աղեկվար չափանիշներ փաստաբաններից դարավոր կամ ոչ զինվորական ոլորտից գեներալ ընտրելու ժամանակ:

Պեպք է ընդունել, որ գոյություն ունեն բազմաթիվ պեպական պաշտոններ, որոնք շարքում են մասնավոր հարվածի համապատասխան պաշտոններին: Դա, որպես կանոն, ցածր մակարդակի պաշտոններն են, օրինակ՝ հավաքարար, վերելակներ սպասրկողը, մեքենագրուհին, սուրհանդակը, գրասենյակային ծառայողը: Սակայն նույնիսկ այս դեպքում մարդը հաճախ աշխատում է պեպական հարվածում, որովհետև այդպիսին է նրա նախապաշարվածությունը, և այդ նախապաշարվածությունը հասարակությանը օգուտ է բերում: Նասարակությունը կլինե՞ր շնորհակալ և շոյված, եթե իմանար նրա գործունեության մասին: Երբևիցե հասարակությունը կլինի այդպիսին: Վաղ թե ուշ հասարակությունը սեփական հեղափոխությունների և արդարության մասին զգացմունքի ճնշման տակ անխուսափելիորեն կհանգի ցածր կարգի գրասենյակի ծառայողների և բյուրոկրատների նկատմամբ ավելի ուշադիր վերաբերմունքին, այն դեպքում, երբ այսօրվա դրությամբ ավելի բնորոշ է արհամարհական մոտեցումը:

Պեպական հարվածը չի փարբերվում, համենայն դեպս կադրերի ընտրության հարցում: Դարավորի բնույթը և հայացքները դեռևս չեն տալիս մեզ ամբողջական պարկերոցում դարական համակարգի գործունեության մասին: Դարարանները դա հասարակ դարավորների ժողով չէ: Դարարանները չեն հանդիսանում նաև զուր գործառնությունների համակցություն: Դարական *համակարգի* սպեղծման համար անհրաժեշտ են և՛ առաջինը, և՛ երկրորդը, ինչպես նաև դրանցից որևէ բան ավելի: Այսպեղից բխում է տարածված այն կարծիքը, թե ինչ պեպք է անի դարավորը և ինչպիսին նա պեպք է լինի: Այս բոլոր տեսանկյունները, որոնք գտնում են իրենց արտահայտումը դարավորների լավ ընտրության մեղ, հանդիսանում են բացառապես կարևոր դարական համակարգի գործունեության արդյունավետության համար: Նույն բանը կարարվում է նաև կառավարության հետ: Այն նույնպես հանդիսանում է *համակարգ*: Նամակարգն իր հերթին կարելի է հասկանալ ելնելով նրանից, թե ովքեր են պեպական ծառայողները, ինչպես են նրանք ընդունում իրենց պաշտոնը, ինչպես է հասարակությունը պարկերացնում իղեալական ծառայողի կերպարը և ինչ է այն նրանից սպասում: Այս տարրերի համակցությունը կազմում է կառավարության համակարգը, մինչդեռ դրանց մեխանիկական գուգակցումը բերում է այն բանի ձևավորմանը, ինչը մենք անվանում ենք բյուրոկրատիա:

Դարավորների նկատմամբ պահանջները տարբերվում են պեպական ծառայողի նկատմամբ պահանջներից՝ նրանց գործառնությունների տարբերության

հեղինակություն: Այնուամենայնիվ այդ պահանջները կարելի է օգտագործել պետական և ոչ պետական խնդիրների միջև արմատական փոփոխությունների բնորոշման համար: Առօրյա կյանքում խոսում են «դատական խառնվածքի» մասին: Նույն այդպես էլ կարելի է խոսել «պետական խառնվածքի» մասին: Սակայն «խառնվածքը» հանդիսանում է ոչ այդքան հաջող սահմանում, որքան «դիրքորոշումը»: Ներկայումս պետք է օգտագործեն «պետական դիրքորոշում» բառակապակցությունը:

Դիրքորոշումների կարևորությունը

Իմ կարծիքով, պետական ծառայողը չի կարող ծառայել հասարակությանը ինչպես որ հարկն է, եթե ինքը չհոգա հասարակության շահերի մասին: Այսպես առկա են որոշակի առանձնահատկություններ: Պետական պարտականությունների կատարումը ենթադրում է որոշակի գործողություններ: Ինչքան էլ որ հեղինակություններ չիրականացվեն, պետական կառավարումը վերջին հաշվով գործողություն է՝ կազմակերպված գործողություն: Բարձր պաշտոններ զբաղեցնող անձինք պետք է ունենան գործողության զգացում: Նրանք պետք է ունենան որոշումների անհրաժեշտության զգացում, որը անհրաժեշտ է գործողությունների իրականացման համար: Իրենք պետք է կարողանան կազմակերպեն փոփոխության պաշարներ (կադրեր, նյութեր, տեղեկատվություն), որպեսզի նպատակների մասին մտածելը հանգեցնի դրանց նվաճմանը:

Այն բոլորը, ինչ ասված է գործարարության ոլորտի գործողությունների մասին, կառավարության գործունեությանը վերաբերում է ոչ պակաս: Կարելի է ասել, որ ես նկարագրել եմ ղեկավարի, հարկապես մեծ բիզնեսի ղեկավարի: Դրա հետ մեկտեղ, ինչ ես արդեն նշել եմ, ինքնին դեռ բավական չէ պետական ոլորտում հաջողության հասնելու համար, նույն այնպես օրենքների իմացությունը չի հանդիսանում միակ պահանջը դատավորների նկատմամբ: Կազմակերպության ամենահաջողակ ղեկավարը, որը նույնիսկ հայրենասեր է և եռանդուն, կարող է կառավարությունում աշխատելիս փանուլ փակ: Փաստացի այդպիսի ղեկավարներից շատերը, իրականում աշխատելիս պետական ծառայությունում, պարտություն են կրում: Սակայն մամուլը, որպես կանոն, նրանց վերաբերում է հարուկ սիրալիր ձևով, և նրանց վարկանիշը հիմնականում այնքան մեծ է, որ հասարակությունը հազվադեպ է իմանում նրանց անհաջողությունների մասին: Տարօրինակ կերպով նման մարդկանց հիմնականում նշանակում են քաղաքական շարժառիթներից ելնելով, և ոչ թե այլ պարզապես իր փոփոխություն փորձելով կարծիքի: Նախապես նրանց նշանակում են պետական

պաշտոններում, որպեսզի կանխապես ապահովեն կառավարության գործունեության համար լրացուցիչ աջակցություն: Կամ նրանց հրավիրում են ի շնորհիվ իրենց բարձր վարկանիշի, որը խաղում է ոչ քիչ կարևոր դեր, քանի որ կառավարության անհրաժեշտ է պահպանել և զարգացնել իր քաղաքական ամբողջականությունը:

Գործողության նկարմամբ կռահելու այդ ունակությունը և պաշարների կազմակերպման ունակությունը անփարակույս հիշեցնում են որակների մասին, որոնք հանդիսանում են հիմնարար մասնավոր բիզնեսի ոլորտի կառավրչի համար: Գոյություն ունեն բիզնեսի ղեկավարներ, ովքեր նույնքան հաջող կարող են աշխատել պերական ոլորտում, և հակառակը: Միաժամանակ բիզնեսի շատ ղեկավարներ չեն կարող հաջող աշխատել կառավարությունում, ինչպես և շատ պերական ծառայողներ, որոնք հաջողությամբ աշխատում են իրենց բնագավառում, ի վիճակի չեն կառավարելու մասնավոր կազմակերպությունը:

Պետք է նշել, որ գործարարները, որոնք ժառանգել են խոշոր կազմակերպություններ, շատ ավելի սագում են պերական ծառայության համար, քան նրանք, ովքեր ամեն-ինչի հասել են ինքնուրույն: Նարավոր է դրա պարճառն է հանդիսանում ծնողների (ովքեր անհանգստանում էին, թե ժառանգած հարսությունը ինչպես կազդի իրենց երեխաների վրա) կողմից ներշնչած սոցիալական պարասխանաբվության սուր զգացմունքը: Նարավոր է նաև, որ պարճառը կայանում է դեպի ինքնագնահատում և բնագղաբանություն բացառիկ հակման մեջ, որը զարգացել է պարասխանաբու երիբասարդի մոբ՝ արբոնյալ կարգավիճակի ազդեցության ներքո: Բացառված չէ, որ մեծ դեր է խաղացել ունակությունը, ավելի ճիշտ ասած անհրաժեշտությունն առարկարկաները դիբարկել ավելի գլոբալ՝ ավելի քիչ ուշադրություն դարձնելով կառավարման սովորական նպարակների վրա՝ շրջահայացք զցելով ընթացիկ շահույթի և վնասի վրա:

Շատ գործարարներ, հարկապես նրանք, ովքեր սբեծել են իրենց գործն անձամբ, հանդիսանում թերի պերական հարվածի համար և լինելով ուժեղ անհարներ՝ չեն կարողանում հարմարվել այն իրավիճակին, որը փարբերվում է նախկինում իրենց հանդիպած իրավիճակներից: Դա արդարացի է նաև որոշ քաղաքական գործիչների նկարմամբ, որոնք հաջողակ խոսնակներ են, սակայն ի վիճակի չեն աշխատելու որպես վարչարարներ: Ճիշտ է հանդիսանում այն կարծիքը, որ գործարարների և քաղաքական գործիչների գործունեության բազմազանությունը (նրանց մասնակցությունը ավելի քան մեկ դաշտում) ինչ-որ ձևով կապված է հանրային կազմակերպությունների *ղեկավարման* իրենց ունակությունների հեբ: Քաղաքական գործիչներն անխուսափելիորեն հանդիպում են հիմնախնդիրների

տարբեր տեսանկյունների հետ, նրանք ձգտում են ավելի լայնածավալ մտածել և գործել: Այսպիսով, քաղաքականության նկատմամբ հակում ունեցող յուրաքանչյուր մարդ, որն ունի կառավարման և կազմակերպման փորձ, անպայման հաջողության կիսանի պետական ծառայության ընթացքում: Նրա պոտենցիալ հաջողության պարճառը կայանում է նրանում, որ ինքը ունի լայն տեսակետեր և շահագրգռված է հանրային հիմնախնդիրների նկատմամբ:

Ինչպես է բիզնեսը վերաբերվում կառավարությանը

Ցավոք փաստերը խոսում են այն մասին, որ անվերահսկելի հանգամանքների պարճառով և ոչ մի կազմակերպություն ի վիճակի չէ իրականացնելու սեփական սոցիալական ձգտումները: Չի կարելի ժխտել նաև այն, որ և ոչ մի բիզնես ի վիճակի չէ հավասար կերպ հաշվի նստել հասարակական և սեփական շահերի հետ: Դա նրա գործառույթը չէ. նրա գործառույթը միանգամայն այլ է և ավելի նեղ: Կառավարությունը գոյություն ունի այն պարճառով, որ հասարակության մեջ կա հարուկ մարդկանց պահանջմունք, որոնց խնդիրը կհանդիսանար քաղաքացիների շահերի պաշտպանությունը և իրականացումը:

Մարդկանց մոտ զարգանում է պարասխանաբարության զգացումը այն պարտականությունների նկատմամբ, որոնց համար նրանք կրում են պաշտոնական պարասխանաբարություն: Նասարակ մարդը պետական ծառայություն է իր հետ բերել ձգտում՝ զարգացնելու իր մեջ հանրային պարասխանաբարության զգացմունքը: Սակայն ինչպես մենք բոլորս լավ գիտենք, այստեղ գոյություն ունեն բազմաթիվ տարբերություններ: Այլ խնդիրների իրականացման վրա երկարաբան կենտրոնացումը մարդուն դարձնում է ոչ պիտանի պետական ծառայության համար: Ես հնարավորություն եմ ունեցել դիտարկելու կառավարությունում մեծ քանակությամբ գործարարների, ովքեր ի վիճակի չեն եղել հասկանալու տարբերությունը բիզնեսի և պետական գործունեության միջև: Որոշները, չլինելով կոռումպացված, դիտարկել են պետական պաշտոններում գտնվելը որպես հաջողություն, որոշակի արտոնություն, ինչպես օրինակ առևտրային գործակալին բարեկամ լինելու հանգամանքը: Մյուսները, տառապում էին այն գաղափարով, որ հասարակության բարգավաճմանը նպաստելու ամենալավ միջոցն է հանդիսանում մասնավոր բիզնեսին օգնություն ցուցաբերելը և համապարասխանաբար ենթադրում էին, որ մասնավոր բիզնեսի պաշտպանությունը ի սկզբանե հանդիսանում

է իրենց առաջնային պարտականությունը պետական պաշտոնում գտնվելու ընթացքում:

Բիզնեսը, սակայն, նման ձևով չի վերաբերվում կառավարությանը: Ամենում, բացի նրանից, ինչը վերաբերում է իրենց սեփական շահույթին, բիզնեսը կառավարությունն ընդունում է որպես ուժ, որի համար հասարակական շահը հանդիսանում է վճռորոշ: Նեռագրի կարճ լեզուն ի վիճակի է ավելի վառ ցուցադրել Կոլալ միությունը, քան Կեդի ունեցած իրադարձությունների լայնածավալ նկարագրումը: Դիտարկենք օրինակ 1934 թվականի Նյու Յորքի «Նեռալ-Տրիբյունի» փարիզյան հրապարակության հոդվածը.

ԱՄԵՐԻԿԱՆ ՆԵՐԴՐՈՒՄԱՅԻՆ ԲԱՆԿԵՐԸ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒՄ ԵՆ ՌՈՒԶՎԵԼՏԻ ՎԱՐԱԾ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ուայթ Սուլֆըր Սպրինգս, արևմտյան Վիրջինիա 31 հոկտեմբեր. Ներդրող բանկիրների ասոցիացիայի անդամների ժողով. այսօրվա հանդիպման ժամանակ առաջարկեցին իրենց լիարժեք օգնությունը նախագահ Ռուզվելտին Կոնսերվացիայի վերականգնման ծրագրի իրականացման գործում:

Ընդունված բանաձևի մեջ ընդգծվում է, որ ասոցիացիայի անդամները միշտ կպաշտպանեն նախագահին *այն բոլոր հարցերում, որոնք չեն հակադրվի իրենց շահերին*: Բանկիրներն առաջարկեցին Ռուզվելտին *անկեղծ աջակցություն, հատկապես այն ջանքերի համար, որոնք իրականացվում են իրենց շահերից ելնելով*:

Քանի որ կառավարության կողմից իրականացված միջոցառումներն ազդում են այլ մարդկանց վրա ավելի շատ, քան մեզ վրա՝ որպես անհատների, մենք ուզում ենք, որպեսզի այս գործողությունները լինեն ճիշտ ուրիշների նկատմամբ, սակայն որպեսզի հաշվի առնվեն նաև մեր շահերը: Ըիշտ պետական ծառայողը ժողովրդավարության պայմաններում ժամանակի ընթացքում սկսում է դա գիտակցել: Նասարակության պահանջների ազդեցության ներքո և սեփական մտորումների արդյունքում, ինքը ժամանակի ընթացքում եզրահանգում է հենց պետականորեն գործելու անհրաժեշտությունը, այսինքն՝ արդար լինել հասարակության բոլոր անդամների նկատմամբ, և որպեսզի այդ գործողությունները հասարակության կողմից ընդունված և ճանաչված լինեն:

Կառավարության կարևոր բնութագրիչը

Պետական գործունեությունը բառի լայն իմաստով և դրա գործառույթները ունեն առնվազն երեք միմյանց լրացնող տեսակետներ, որոնք տարբերակում են այլ ինստիտուտներից և գործունեության տեսակներից՝

- ընդգրկվածության, ազդեցության լայնածավալություն, դիտարկվող հարցերի կարևորություն,
- պալատախանաարվություն հասարակության նկատմամբ,
- քաղաքական բնավորություն:

Ոչ մի ոչ պետական ինստիտուտ չունի գործունեության այն լայնածավալությունն, ինչ կառավարությունը: Չէ որ ոչ մի բան առ այն, ինչ իրականացնում է ազգային կառավարությունը՝ Նոր Անգլիայում, չի կարող տարանջատվել նրանից, ինչ այն իրականացնում է Նյու-Մեխիկոյում: Այլ ձեռնարկություններ կարող են իրենց թույլ տալ արհամարհել փաստերը, որոնք անուղղակի ձևով են կապված գլխավոր նպատակի հետ, սակայն միայն ոչ Միացյալ Նահանգների կառավարությունը. նրա գործունեությունը պաշտպանվում է կամ ենթարկվում է քննադատության այն քաղաքականության հիմքով, որը իրականացվում է ամբողջ պետության շրջանակներում: Եվ ոչ մի ինստիտուտ հասարակության նկատմամբ չի կրում նման պալատախանաարվություն: Գործողություններից ոչ մեկը, որոնք իրականացվում են կամ նախատեսվում են կառավարության կողմից ժողովրդավարության պայմաններում, չեն կատարվում առանց հասարակական քննարկման և քննադատական դիտարկման կամ հետախուզման: Ինստիտուտներից և ոչ մեկը այդպես չի հուզում և չի գրավում յուրաքանչյուրին և նույն ժամանակ այդքան կախված չէ յուրաքանչյուրից, չի զբաղվում ոչ նյութական հոգեբանական հիմնախնդիրների համակցությամբ, որոնք արագացվում են հասարակության ամենաանհրաժեշտ տնտեսական պահանջարկները և սոցիալական ձգտումները: Իհարկե և այլ ինստիտուտները նույնպես իրենց գործունեության ընթացքում կապված են քաղաքականության հետ, սակայն կառավարությունը ինքն է հենց այդ քաղաքականությունը:

Պետական վարչարարությունն այնքան է տարբերվում այլ տեսակի վարչարարական աշխատանքներից, որ ոչ իրազեկի համար անհնար է դա հասկանալ, ինչը պայմանավորված է հասարակական բնույթով, հասարակական վերահսկողության և քննադատության աստիճանով: Վարչարարը, ընդունվելով

պեւրական կառավարական մարմիններ աշխատանքի, անմիջապես զարմանում է, թե ինչքան ահռելի է հասարակության ճնշումը և հեղափոխությունը իր կյանքի, անձնականի, արարքների մանրամասնությունների նկատմամբ և այդ զգացմունքը նրա հետ մնում է ամբողջ կյանքի ընթացքում: Այդ հեղափոխությունը փարածվում է նրա վարչարարական գործունեության մանրամասնությունների վրա, ինչը բացառված է մասնավոր բիզնեսում, քանի որ չի հանդիսանում կազմակերպության ներքին գործը: Յուրաքանչյուր վարձու աշխատակից, պաշտոնում իջեցված, տեղափոխված կամ ազատված անձինք, արհեստավարժության յուրաքանչյուր վարկանիշ, իրվասությունների յուրաքանչյուր փոխանցում, վարչարարական կառուցվածքում յուրաքանչյուր փոփոխություն, յուրաքանչյուր զրույց և նամակ պեւք է դիտարկվեն հասարակության հնարավոր հակազդեցության տեսանկյունից՝ քարոզչություն, հեղափոխություն կամ գնահատում: Կառավարության ողջ գործունեությունը պեւք է ելնի այն բանի գիտակցումից, թե ինչո՞վ կարող է ավարտվել իր գործունեությունը ծառայողներից յուրաքանչյուրի համար, յուրաքանչյուր աշխատող կարող է կուտակել հասարակական կարծիքի համար վիրավորական նյութեր: Յուրաքանչյուր աշխատակից, որը հեղափոխում կարող է աշխատանքից հեռացվել, հանդիսանում է պոպուլյար վրանգավոր հակառակորդ, քանի որ կարող է դիմել մամուլ կամ Կոնգրես ցանկացած մեղադրանքով: Միսալներ կարարելու համար պեւրական ծառայողին մեխադրելը միշտ հանդիսանում է նորություն, կարևոր չէ, թե ով է դրանք առաջադրում, քանի որ յուրաքանչյուր նախկին աշխատակից դիտարկվում է որպես աղբյուր՝ հեղինակության և ներքին տեղեկավարության:

Մինչդեռ մասնավոր կառույցում նման իրավիճակում հայրված աշխատակիցը վարկաբեկված կլինի ինքնին հեռացման փաստով: Պեւրական ծառայողների քանակը շար ավելի քիչ է, քան ոչ պեւրական ծառայողների քանակը, սակայն կառավարման մարմիններում աշխատող ծառայողների աշխատանքից հեռացման փաստերը, որոնք մամուլում են հայտնվում՝ որպես նախկին ղեկավարներին բացահայտող նյութեր, կյանքում հանդիպում են հազար անգամ ավելի հաճախ: Մարդը, որին աշխատանքից հեռացրել են, միշտ էլ վիրավորված է: Մինչդեռ ոչ պեւրական պաշտոնից հեռացված աշխատակիցը իրենից ներկայացնում է մամուլի համար քիչ հեղափոխություն, պեւրական կառավարման պաշտոնների զբաղեցնելուց աշխատակցի հեռացումը հանդիսանում է հասարակական հեղափոխության առարկա:

Դա չի նշանակում, որ ես հակված եմ հակառակին: Ես ընդամենը դրա նկատմամբ հրավիրում եմ ուշադրություն՝ որպես կառավարության և բիզնեսի միջև

առեւելի տարբերության գոյություն ունեցող փաստի: Չնայած հասարակությունը ճիշտ կվարվեր, եթե նման հաղորդագրություններին վերաբերվեր ճիշտ այնպես, ինչպես ոչ պետական կազմակերպություններում նմանատիպ իրավիճակների հետ:

Վերագրյալ հանգամանքների պարզառով պետական կառավարման մարմինների յուրաքանչյուր աշխատակից ապրում և գործում է հասարակական կարծիքի խորը ուշադրության ներքո: Այն բոլոր գործողությունների վրա, որոնք նա ձեռնարկում է, ազդում են Կոլյալ հանգամանքները՝ մինչ բացահայտում կամ դրանից հետո:

Միլիոնավոր դոլարներ ամեն տարի ներդրվում են պետական կառավարման մարմինների մեջ. միլիոններ, որոնք ոչ մի դեպքում չէին ծախսվի մասնավոր կազմակերպությունների վրա: Բառի նեղ իմաստով կառավարությունը ձգտում է լինել քիչ արդյունավետ իր հասարակական բնույթի պարզառով: Սակայն քանի որ կառավարությունը աշխատում է ավելի շատ հասարակության բարգավաճման համար,

և նման խորը ուշադրության հետևանքով նրա հիմնական աշխատանք է դառնում այդ գլխավոր նպատակի իրականացմանը ուղղված արդյունավետության բարձրացումը:

Որպեսզի ցուցադրեն, թե ինչպես պետական կառավարման աշխատակցի աշխատանքից հեռացումը կհանգեցնի տարեկան միլիոնավոր դոլարներ ծախսելուն, թույլ տվեք նկարագրել մի մարդու իրավիճակ, որի հետ ես երբևիցե չեմ հանդիպել, սակայն տաս տարիների ընթացքում հնարավորություն եմ ունեցել հետևելու նրա գործունեությանը: Այդ ժամանակահատվածի ընթացքում (ինչպես նաև նախորդ տաս տարիների ընթացքում) նա վարում էր չընդմիջվող արշավ ընդդեմ պետական կառավարման մարմինների մի քանի բավականին ունակ ղեկավարների: Նա անվերջ ելույթ էր ունենում բացահայտումներով բանբասանքների մասին գրող հեղինակների առջև: Նա գրում էր Բյուշի բյուրոյի ղեկավարին, այլ վարչարարական ծառայողներին և Կոնգրեսի անդամներին: Նա առաջ էր քաշում հարյուրավոր պաշտոնական հանցագործությունների վերաբերյալ մեղադրանքներ, որոնցից և ոչ մեկը հիմնավորված չէր: Յուրաքանչյուր մեղադրանք, սակայն, պետք է մանրամասն հետաքննվեր և պարզաճ ձևով լուսաբանվեր: Նրա ղեկավարները չէին ցանկանում նրան աշխատանքից հեռացնել Կոնգրեսի անդամների հետ շփվելու համար, քանի որ Կոլյալ քայլը կարող էր թշնամաբար տրամադրված կոնգրեսականներին համոզել մեղադրանքների ճշտության մեջ: Նրա գործունեությունը կառավարության համար հարյուր անգամ ավելի թանկ էր, քան նրա աշխատավարձը, և նա իր պաշտոնում մնաց մինչև կենսաթոշակի տարիքի հասնելը:

Այսպիսով՝ պեղական կառավարման մարմինների գործունեությունը առանձնահատկություններ է առաջադրում կազմակերպչական փեսության մեջ: Պեղական ծառայողները շարժառիթ հաճախ իրենց հիմնախնդիրները քննարկում են կողմնակիցների հետ այնպիսի ձևով, որ դրանից կհետևեր նրանց անհապաղ աշխատանքից ազատումը, եթե նրանք աշխատեին մասնավոր կազմակերպությունում: Նասարակությունը և մամուլը սպասում են նման խոսակցությունների և նպաստում դրանց առաջացմանը: Մասնավոր բիզնեսից կառավարություն եկած պաշտոնատար անձինք, որոնք չունեն նման իրավիճակներում գործելու փորձ, չափազանց դժվար են ընտելանում դրան: Սակայն որոշակի ընտելացումը բացարձակ անհրաժեշտ է: Որքան մեծ է կազմակերպությունը, այնքան բարդ է դրա կառուցվածքը: Անփորձը կարող է լիովին կորել դրա գործունեության յուրաքանչյուր բնագավառում՝ հումք, իրացում, արտադրություն, աշխատանքային հարաբերություններ, ֆինանսներ և ղեկավարում: Սակայն Միացյալ Նահանգների կառավարության հետ համեմատած՝ անգամ ամենախոշոր կազմակերպությունների միավորումը կթվա փոքր և պարզունակ: Որքան շարժ են կազմակերպությունների խոշոր միավորումները, այնքան ավելի բարդ պետք է դառնա կառավարության կառուցվածքը: Գործնականում զբաղվելով ամեն-ինչով կառավարությունը ծառայողներից պահանջում է փարբեր հզոր ուժերի, արտադրության և երկրում առանձին փարբերի միջև հարաբերությունների կառավարման հատուկ իրազեկություն: Կառավարական մարմինների ղեկավարության հիմնական խնդիրը կայանում է ողջ երկրի բաղկացուցիչ մասերի միջև հարաբերությունների կազմակերպման, ժողովրդի կյանքի ձևերի որոշման և դրա ղեկավարման մեջ: Այս մակարդակով գործունեությունը հանդիսանում է մշակույթ՝ քաղաքականության մշակույթ: Միայն քաղաքական գործիչը կարող է լինել նախագահ: Նախագահը պետք է կարողանա հասկանալ փնտեսական գործընթացները, սակայն նա չպետք է գործի որպես փնտեսագետ, նա պետք է լավ իմանա օրենքները, բայց չպետք է գործի որպես իրավաբան, նա պետք է հասկանա բիզնեսի կանոնները, սակայն նրան հարկավոր չէ աշխատել որպես գործարար; նա պետք է փիրապետի սոցիալական գործընթացները հասկանալու ունակության, սակայն նա չպետք է աշխատի իբրև սոցիոլոգ, նա պետք է հասկա, թե ինչ է նշանակում հետազոտությունը, սակայն նա չպետք է լինի գիտնական; նրան անհրաժեշտ է հասկանալ գյուղատնտեսությունը, աշխատանքը, ֆինանսները, սակայն դա չի նշանակում, որ նա պետք է աշխատի ինչպես գյուղացին, բանվորը կամ բանկի սեփականատերը: Նա պետք է դիտարկի այս ամենը լայնորեն, որպեսզի

հասկանա քաղաքականությունը, չէ որ նրա հաջողությունը կամ անհաջողությունը նախագահի պաշտոնում որոշվում է նրանով, թե ինչպես է նա կարարում քաղաքական գործչի դերը: Չէ՞ որ քաղաքականությունը դա պետական գործունեություն է:

Պետական գործունեությունը՝ կառավարությունը, այլ մասնագիտություններից տարբերվում է իր գործունեության լայնածավալությամբ, քանի որ դա ավելի լայն է, քան որևէ այլ գործունեության ոլորտ: Չարաշահական մտածելակերպը և զգացմունքները կարող էին բացահայտել ավելի լայն ծավալ, սակայն նույնիսկ սրան կարելի է չհավատալ, քանի որ կառավարության ուշադրության ներքո պետք է լինեն մտավոր և զգացմունքային տեսակետեր: Կառավարությունը հանդիսանում է հատուկ կառուցվածք, քանի որ այն պետք է ուշադրություն դարձնի իր 140000000 քաղաքացիների բոլոր ցանկություններին, պահանջմունքներին, գործողություններին, մտադրություններին և փրամադրություններին: Կառավարությունը տարբեր է, քանի որ կառավարությունը դա քաղաքականություն է:

**ՈՉ ՓՈՐՄԱԼ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԵՎ ԴՐԱՆՑ
ՆԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՓՈՐՄԱԼ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՆԵՏ⁴⁶**

Թարգմանիչ և խմբագիր՝ Աննա ՄԱԿՍՈՒԴՅԱՆ

I. Ի՞նչ են իրենցից ներկայացնում ոչ ֆորմալ կազմակերպությունները

Ներագոյություններից և փորձից մենք գիտենք, որ շատ հաճախ մարդիկ շփվում են միմյանց հետ, երբ իրենց հարաբերությունները չեն ողորդվում ինչ-որ ֆորմալ կազմակերպության կողմից կամ հանդիսանում դրա մաս: Նման շփման մեջ ներգրավված մարդկանց թիվը փափանվում է երկու մարդուց մինչև մեծ խումբ, կամ նույնիսկ՝ ամբոխ: Նման հարաբերությունը կամ համագործակցությունը բնութագրող գլիծ է հանդիսանում այն, որ դրանք առաջանում, շարունակվում կամ կրկնվում են առանց որևէ գիտակցված ընդհանուր նպատակի: Շփումը կարող է լինել պատահական, կարող է առաջանալ կազմակերպված գործունեության արդյունքում կամ հանդիսանալ անձնական ցանկությունների հարևանք, կարող է լինել «հոփի» բնագդ, լինել ընկերական կամ թշնամական: Սակայն ինչ ծագում էլ դրանք ունենան, նման շփումների, համագործակցության և խմբավորումների գոյության փաստը փոփոխում է դրանց մեջ ներգրավված անձանց փորձը, գիտելիքները, հարաբերությունները և հուզական վիճակը: Ժամանակ առ ժամանակ մենք գիտակցում ենք, որ մեր հույզերի վրա ազդում է մեր ամբոխում գրավելու փաստը, հաճախ մենք նման ազդեցության ականատես ենք լինում ուրիշների հարաբերությունների համարեքստում, իսկ ավելի հաճախ մենք ընդհանրապես չենք գիտակցում որևէ անընդհար ազդեցություն ոչ մեր, ոչ էլ ուրիշների հանդեպ: Այնուամենայնիվ, մենք անընդհար ցույց ենք փալիս, որ ենթադրում ենք նման ազդեցության գոյությունը, երբ օգտագործում ենք «ամբոխի հոգեբանություն» բառակապակցությունը, երբ ճանաչում ենք ընդօրինակելու և գերազանցելու ձգտումը, երբ հասկանում ենք, որ գոյություն ունեն համապարած կարծիքներ և երբ, շատ հաճախ, մենք օգտագործում ենք «կոնսենսուս» և «հասարակական կարծիք»

⁴⁶ Աղբյուրը՝ Chester I. Barnard. "Informal Organizations and Their Relations to Formal Organizations." Reprinted by permission of the publisher from *The Functions of the Executive*, Introduction by Kenneth R. Andrews (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, Copyright © 1938, 1968 by the President and Fellows of Harvard College), 114-123.

հասկացությունները: Նման փեսակի անընդհատ ազդեցությունը մարմնավորվում է «մրածելակերպի» և սովորույթների մեջ, որոնք ցույց են տալիս հիշողության, փորձի և սոցիալական պայմանների հնարավորությունները: Այդպիսի հնարավորությունների հեփանք է հանդիսանում այն, որ սահմանափակ մարդկանց համագործակցությունը այլ մարդկանց հեփ կարող է շղթայի փեսքով անվերջ փարածվել ավելի շատ մարդկանց վրա՝ ընդգրկելով մեծ փարածություններ և երկար ժամանակահատված:

Ոչ ֆորմալ կազմակերպության փակ ես հասկանում եմ անձնական շփումների և համագործակցության միաձուլում, ինչպես նաև փոխկապակցված մարդկանց խմբեր, որոնք արդեն իմ կողմից նկարագրվել են: Թեև ընդհանուր կամ համափրել նպատակները ըստ սահմանման բացառվում են, շատ կարևոր բնույթի ընդհանուր կամ համափրել արդյունքներ, այնուամենայնիվ, առաջանում են նման կազմակերպությունից:

Այս նկարագրումից ակնհայտ է, որ ոչ ֆորմալ կազմակերպությունը անորոշ է, չունի հստակ կառուցվածք և հստակ բաժիններ: Դա կարող է դիփարկվել որպես փարբեր խտությունների փձև զանգված, ընդ որում խտության նկատմամբ փարբերությունները բացառվում են արփաքին գործոններով, որոնք ազդում են մարդկանց աշխարհագրական մոփիկության վրա, կամ ֆորմալ նպատակներից ելնելով սփիպում են դրանց ընդհանուր նպատակի հասնելու համար գիփակցափար ներգրավվել համագործակցության մեջ: Նափուկ խտության նման ոլորտները ես կոչում եմ ոչ ֆորմալ կազմակերպություններ, որպեսզի փարբերեմ հասարակական կամ ընդհանուր կազմակերպությունից՝ նրա ոչ ֆորմալ փեսանկյան մեջ: Այսպիսով, գոյություն ունի համայնքի, պեփության ոչ ֆորմալ կազմակերպություն: Մեր նպատակների համար կարևոր է, որ ամենուրեք գոյություն ունեն ֆորմալ կազմակերպությունների հեփ կապված ոչ ֆորմալ կազմակերպություններ:

II. Ոչ ֆորմալ կազմակերպության գոյության հեփանքները

Ոչ ֆորմալ կազմակերպությունները, թեև իրենց մեջ ընդգրկում են հասարակության մեջ իրականացվող անգիփակից գործընթացներ, ի փարբերություն այն ֆորմալ կազմակերպությունների, որոնք գիփակցված են, հանգեցնում են երկու կարևոր խումբ արդյունքների. ա/ այն ձևավորում է որոշակի հարափերություններ, սովորույթներ, ավանդույթներ և ինսփիփուրներ, բ/ այն սփեղծում է պայմաններ, որոնց դեպքում կարող են սփեղծվել ֆորմալ կազմակերպություններ:

ա/ Ոչ ֆորմալ կազմակերպության ամենաընդհանուր և անմիջական արդյունքներ են հանդիսանում սովորույթները, ժողովրդական բանահյուսությունը, ինստիտուտները, սոցիալական նորմերը և իդեալները՝ ոլորտ, որը կարևորվում է սոցիոլոգիայի և հատկապես սոցիալական հոգեբանության և մարդաբանության կողմից: Այսպիսով չկա անհրաժեշտություն քննարկելու այս արդյունքները, բացառությամբ երկու կերպի: Առաջինը կայանում է նրանում, ինչպես ես պարկերացնում եմ, որ ֆորմալ կազմակերպությունների նկատմամբ անհամապատասխան ուշադրության հեղինակությունը առաջանում է խոշոր խառնաշփոթ ֆորմալ ինստիտուտների միջև, ֆորմալ կազմակերպական գործընթացների անմիջական ազդեցությունից, օրինակ՝ գործընթացներ, որոնք ձևավորվել են օրենսդրական ակտով և սովորույթներով, ընդ որում երկրորդը, սովորաբար, բախման դեպքում դառնում է գլխավոր: Բաժանումը և շրջված փոխգործողությունները ոչ ֆորմալ ինստիտուտների և ֆորմալ ինստիտուտների միջև, հայտնաբերվում են ոչ միայն լոկալ, սահմանափակ կոլեկտիվներում, այլ շարժյալն ձևով, մեծ կոլեկտիվներում: Ոչ ֆորմալ ինստիտուտները համապատասխանում են անհատի անգիտակցի կամ անկախ բանականությունից և սովորույթներից արարքներին, իսկ ֆորմալ ինստիտուտները՝ նրանց գիտակցից և հաշվարկված գործողություններին և մտադրություններին: Ֆորմալ կազմակերպությունների գործունեությունը համեմատաբար պրամաբանական է:

բ/ Բավականին ակնհայտ է, որ ոչ ֆորմալ միավորումը հանդիսանում է այն պարտադիր պայմանը, որին նախորդում է ֆորմալ կազմակերպությունը: Ընդհանուր նպատակի, շփման և համագործակցության ցանկության ընդունման հնարավորությունը պահանջում է նախնական շփում և նախնական փոխհամագործակցություն: Դա հատկապես նկատելի է այն դեպքում, երբ ֆորմալ կազմակերպությունը ստեղծվում է ինքնաբերաբար: Ոչ ֆորմալ հարաբերությունները, փվյալ դեպքում, կարող են լինել չափազանց կարճաժամկետ, և իհարկե պայմանավորված լինել ինչպես ոչ ֆորմալ, այնպես էլ ֆորմալ կազմակերպությունների նախորդ փորձով և գիտելիքներով:

Մեր նպատակների կարևոր փաստ է, սակայն, հանդիսանում այն, որ ոչ ֆորմալ կազմակերպությունը պահանջում է որոշակի մակարդակի ֆորմալ կազմակերպության առկայություն, և հնարավոր է, որ չկարողանա գոյապնել ու զարգանալ առանց ֆորմալ կազմակերպության ի հայտ գալու: Դա մասամբ առաջանում է պահանջմունքների և շահերի նմանության ճանաչմամբ, որը նախատեսում է շփման շարունակություն: Երբ այդ պահանջմունքներն ու շահերն

ունեն նյութական, և ոչ թե սոցիալական բնույթ, նպատակին հասնելու համար առաջանում է առնվազն համադրումն ու համագործակցություն կամ էլ շահերի բախում, հակամարտություն, թշնամություն և կազմալուծում:

Նույնիսկ այն դեպքում, երբ պահանջումները և շահերը կրում են ոչ նյութական, այլ սոցիալական բնույթ, այսինքն, երբ առկա է համագործակցության պահանջը, դա նույնպես պահանջում է զգալի կենտրոնացում գործունեության որոշակի նպատակների և խնդիրների վրա՝ միացմանը օժանդակելու համար: Դա հապկապես ճիշտ է, երբ «հոփային» ազդակներից վերադարձ կադարվի գործողության պահանջումների, որպես հիմնական հատկության կամ բնագրի: Դիփարկումները վկայում են այն մասին, որ մարդն ակտիվ էակ է և միշտ ընտրում է գործունեության օբյեկտ: Դրան համապատասխանում է հետևյալ միտքը. երկարատև սոցիալական շփում, անգամ այն դեպքում, երբ օբյեկտը հանդիսանում է բացառապես սոցիալական, ընդհանուր առմամբ անհնարին է առանց գործողության: Նարկ է նկատել, որ պասիվ կամ բութ կապը մարդկանց միջև փնտում է ոչ երկար: Մարդիկ ձգտում են *ինչ-որ բան անել*: Նաճախ պատահում է, որ կազմակերպությունների գոյություն ունենալը կախված է ինքնին միավորման փաստից և հենց դա էլ հանդիսանում է բոլոր մասնակիցների միակ շարժառիթը: Իմ կարծիքով, այս դեպքերում մենք միշտ կարող ենք փեսնել գործունեության նպատակը կամ գործողության օբյեկտը, որոնք կարող են լինել շատ քիչ կարևոր կամ ընդհնրապես փրիվիալ: Նման դեպքերում բառից բուն իմաստով չկա փարբերություն, թե այդ նպատակը նվաճված է, թե ոչ: Օրինակ՝ որոշակի առարկայի/առարկաների քննարկումը կարող է կարևոր լինել զրույցի համար, որը ունի սոցիալական նշանակություն, սակայն զրույցի մասինակիցները, կարող են լինել բավականին անփարբեր զրույցի բուն առարկայի նկատմամբ: Սակայն անձնական միավորումները, որոնք փալիս են բավարարվածության զգացում, կախված են *ինչ-որ բանի քննարկումից*: Դա հեշտ է նկատել սովորական հասարակական գործերում:

Այսպիսով, հասարակական բավարարվածության համար անհրաժեշտ է գործողությունների կոնկրետ օբյեկտ: Նամագործակցության ամենահասարակ ձև է հանդիսանում, իհարկե, զրույցը, սակայն հայտնի է, որ գործունեության յուրաքանչյուր առանձին փեսակ իրեն սպառում է կարճ ժամկետի ընթացքում, և ի վերջո, ինչպես առանձին մարդուն, այնպես էլ խմբին, հեշտ չէ գրնել համագործակցության որևէ այլընտրանքային մեթոդներ: Այստեղից բխում է վարքի կայացած մոդելների կարևորությունը: Այնտեղ, որտեղ հանգամանքները զարգանում են նման ձևով, երբ գործունեության կիրառման բազմաթիվ բնագավառները, որոնք

ենթադրում են կապերի առկայություն, միանգամից հասանելի չեն, ինչպես հաճախ դա լինում է օրինակ գործազուրկների հետ, սպեղծվում է իրավիճակ, երբ մարդ կարծես թե պեղափոխվում է սոցիալական վակուումի մեջ, որը ծնում է «կորցվածության» զգացմունք: Ես բազմաթիվ անգամ տեսել եմ նման բաներ: Երբ իրավիճակը ազդում է միանգամից որոշակի քանակի մարդկանց վրա, նրանք հակված են խենթ արարքներ կատարելու: Գործողությունների անհրաժեշտությունը, երբ առկա է մարդկանց խումբ, ըստ էության հանդիսանում է անխուսափելի: Իմ կարծիքով գործողության նման անհրաժեշտությունը շեշտադրվում է հեփնալ ասացվածքում. «Ծույլ ձեռքերը միայն վնասում են»: Անկասկած, հարկապես այս սկզբունքը լայնորեն կիրառվում է բանակում:

Վարքի կոնկրետ նպատակների բացակայությանը հակառակ ծայրահեղությունը հանդիսանում է սոցիալական այնպիսի բարդության պայմանը, երբ գործողությունը կարող է ձեռք բերել բազմաթիվ ձևեր, ներառած և փարբեր խմբերի հետ միավորման հնարավորությունները: Նման իրավիճակներում մարդը ի վիճակի չէ որոշելու, թե ինչ գործողությունների մեջ նա կցանկանար ներգրավված լինել, կամ որ խմբի հետ կուզենար կապ ունենալ: Դա կարող է դրդել գործողության որոշակի «կաթվածի» ընտրություն կատարելու անընդունակության պարզառով, կամ էլ կարող է առաջանալ իրեն վրա դրված պարտականությունների բախում: Դրանից ստացված արդյունքը նկարագրված է եղել ֆրանսիացի սոցիոլոգ Դյուրքհեյմի կողմից, որպես «անոմիա»: Տվյալ սահմանումն ես օգտագործում եմ, երբ խոսում եմ սոցիալական գործողությունների կաթվածահար վիճակի մասին, որը առաջացել է արդյունավետ նորմերի բացակայության պարզառով:

Անհատների գործունեությունը պարպադիր կերպով տեղի է ունենում անմիջականորեն իրեն շրջապատող խմբերի ներսում: Մարդու կապը խոշոր կազմակերպության, իր ազգի, եկեղեցու հետ պարպադիր իրականացվում է նրանց միջոցով, ում հետ ինքը մտնում է անմիջական շփման մեջ: Սոցիալական գործողությունները չեն կարող կատարվել փրածության մեջ: Այս հանգամանքի վրա չի դարձվել արժանի ուշադրություն: Դա պարզաբանում և պաշտպանում է այն հաստատումը, որ ընկերությունը զինվորի վարքի մեջ ավելի ուժեղ զգացմունք է, քան հայրենասիրությունը և այլն: Մարդու անբաժանելի պահանջմունք է հանդիսանում միավորվելու պահանջմունքը և դա պահանջում է անհատների միջև անմիջական համագործակցություն: Առանց դրա մարդ կորած է: Մարդկանց պարրասպասկանությունը կյանքի դժվարությունները հաղթահարելու և բարդ խնդիրներ լուծելու, որոնցից իրենք կարող էին խուսափել, բացառվում է հարկապես

այդ սոցիալական համագործակցության զգացմունքի պահպանման համար գործողությունների անհրաժեշտությամբ, որը ի հայտ է գալիս կամ բնագդաբար, կամ սոցիալականորեն պայմանավորված է, կամ կախարվում է հոգեբանական պահանջներից ելնելով կամ էլ այդ երեք չափանիշները գործում են միասին: Կարիք չկա դիտելու, թե գործողության անհրաժեշտությունը ի հայտ է գալիս սոցիալական շրջապատի մեջ բացառապես կենսաբանական գործոնների շնորհիվ, թե այն մասամբ բնորոշ է «հոփային» միավորումներին:

Ի վերջո, նպատակաուղղված համագործակցությունը փրամաբանական և գիտական ընդունակությունների կիրառման գլխավոր բնագավառ է, ինչպես նաև դրանց համար կարևորագույն աղբյուր: Ռացիոնալ գործողությունը մեծամասամբ նպատակաուղղված համարել գործունեություն է, որից ի հայտ է գալիս անձի ռացիոնալ գործելու ունակությունը:

Սրանով է բացատրվում այն, որ ինչպես փոքր, սակայն կայացած ոչ ֆորմալ կազմակերպությունները, այնպես էլ մեծ կոլեկտիվները կարծես թե միշտ ներգրավվում են մեծ քանակությամբ ֆորմալ կազմակերպությունների մեջ: Սրանք են հասարակության կառուցվածքային փարբերը: Դրանք բևեռներ են, որոնց շուրջ ամբողջականության պահպանման համար բավականին խիտ խմբավորվում են մարդկանց միավորումները: Դրանց այլընտրանք է հանդիսանում թշնամի խմբերի փարանջավելը, քանի որ ինքնին թշնամությունը՝ խմբերի նպատակների (պաշտպանություն և հարձակում) միավորման աղբյուր է, որոնք փարբերվում են թշնամությամբ: Այսպիսով, քանի որ ֆորմալ կազմակերպությունը մեծանում է իր չափի մեջ, նա թույլաբար է և պահանջում է մեծացում ու հասարակական համախմբում: Դա առավել ակնհայտ է, երբ ֆորմալ կազմակերպությունները փանում են կառավարության ընդլայնմանը, քանի որ բացառությամբ փնտեսական և կրոնական գործառույթների, ինքնին կառավարությունը անարդյունավետ է, բացառությամբ, երբ փնտեսական և կրոնական գործառույթները ընդգրկված են: Այնպեղ, որպեղ ֆորմալ կառավարական միավորումների ընդլայնման հետ լայնանում են նաև կրոնական, գինվորական, փնտեսական և այլ ֆորմալ կազմակերպությունները, առկա է խոշարագույն հասարակության կառուցվածքը: Երբ փվյալ ֆորմալ միավորումները փլուզվում են կամ կրճարվում, առաջանում է սոցիալական մեկուսացում: Ըստ էության, չկան այնպիսի հասարակություններ, որոնք չլինեին լիովին կառուցված ֆորմալ կազմակերպությունների կողմից՝ սկսած ընտանիքից, մինչև պետություն և եկեղեցի:

Դա չի բացառում, այլ հակառակը հաստատում է, որ ոչ ֆորմալ հասարակության հարաբերությունները, ինստիտուտները, ավանդույթները ազդում են և մասամբ արտահայտված են ֆորմալ կազմակերպությունների միջոցով: Դա միևնույն երևույթի փոխկախված դրույթներն են. հասարակությունը կառուցված է ֆորմալ կազմակերպություններից, որոնք պայմանավորված են և պահպանվում են ոչ ֆորմալ կազմակերպությունների կողմից: Ապացուցված է, որ մեկը չի կարող գոյարևել առանց մյուսի: Եթե մեկը դադարեցնում է իր գոյությունը, ապա և մյուսը փլուզվում է: Սակայն չի կարելի ասել, որ փլուզված կամ բախման մեջ գտնվող հասարակությունները, բացառությամբ մեկուսացածների, չեն ազդում մեկը մյուսի վրա: Միանգամայն, հակառակը, սակայն այդ ազդեցությունը ընդհանուր չէ, այլ վիճահարույց, և անհրաժեշտ է, որ անգամ կոնֆլիկտող հասարակության մեջ լինեն ֆորմալ կազմակերպություններ: Ֆորմալ կազմակերպությունների լրիվ բացակայությունը կարող է առաջացնել գրեթե ամբողջական անհասկանալիությունը և խառնաշփոթ:

III. Ոչ ֆորմալի սրեղծումը ֆորմալ կազմակերպության կողմից

Ֆորմալ կազմակերպությունները առաջանում են ոչ ֆորմալ կազմակերպություններից և անհրաժեշտ են դրանց համար, սակայն, երբ ֆորմալ կազմակերպությունները սկսում են գործել, նրանք սրեղծում են ոչ ֆորմալ կազմակերպություններ, քանի որ զգում են դրանց կարիքը:

Առանց երկարարև և լարված ուսումնասիրության, երևի թե դյուրին չէ ընդունել, որ համագործակցության ֆորմալ համակարգի կարևոր և հաճախ անբաժանելի մաս է հանդիսանում ոչ ֆորմալը: Փաստացի, շատ հաճախ մեծ փորձով մարդիկ (ֆորմալ կազմակերպության ծառայողները և ղեկավարները) կժխտեն կամ չեն նկատի ոչ ֆորմալ կազմակերպության գոյությունը իրենց «սեփական» ֆորմալ կազմակերպության ներսում: Ֆորմալ կազմակերպության խնդիրների վրա չափազանց կենտրոնանալը կամ այն ինչ դժվար է որոշել ու նկարագրել չճանաչելու ցանկությունը կամ այն, որ այդ գործոնին բնորոշ չէ հստակություն՝ այս ամենով պետք չէ մտադրվել: Սակայն ակնհայտ է այն, որ բարձրաստիճան ղեկավարները և ամբողջական կառավարչական կազմակերպությունները հաճախ մինչև վերջ չեն գիտակցում լայն տարածված ազդեցության և հարաբերությունների գոյությունը իրենց կազմակերպությունների ներսում: Դա ճշմարիտ է ոչ միայն գործարար կազմակերպությունների, այլև քաղաքական կազմակերպությունների, կառավարության, բանակի, եկեղեցու և համալսարանների համար:

Սակայն անընդհատ կարելի է լսել հեթանայը. «Դուք չեք կարող հասկանալ, թե ինչ է իրենից ներկայացնում կազմակերպությունը և ինչպես է այն աշխատում, ուսումնասիրելով միայն Կազմակերպության կառուցվածքը, կանոնադրությունը, կանոնները և կարգադրագրերը, նույնիսկ փեսնելով և ուսումնասիրելով անձնակազմը: «Կազմակերպչական թելերի ուսումնասիրությունը» կազմակերպությունների մեծ մասում նշանակում է հիմնականում ուսումնասիրել ով ով է, ինչը ինչ է, ինչուն՝ ինչու է նրա ոչ ֆորմալ խմբերի մեջ: Մարդ չի կարող հասկանալ, թե ինչպես է աշխատում ԱՄՆ կառավարությունը, կարդալով միայն ԱՄՆ Սահմանադրությունը, ուսումնասիրելով դատական որոշումները, օրենսդրական ակտերը և վարչական կարգադրանքները: Չնայած «անփեսանելի կառավարություն» բառակապակցությունը հաճախ օգտագործվում է նվաստացուցիչ իմաստով, այն արքայացում է ոչ ֆորմալ կազմակերպության գոյության ընդունումը:

Ոչ ֆորմալ կազմակերպությունների կապը ֆորմալների հետ, չնայած որ հաճախ ինտուիտիվ է հասկացվում ղեկավարների, քաղաքական գործիչների և իրավասություններ ունեցող այլ անձանց կողմից, մանրակրկիթ ուսումնասիրվել է միայն, որքան ինձ հայտնի է, արդյունաբերական կազմակերպության արտադրական մակարդակի վրա: Փաստացի, ոչ ֆորմալ կազմակերպությունները այնքան շատ են հանդիսանում ամենօրյա շփման մաս, ֆորմալ կազմակերպության ներսում այնպես էլ նրանից դուրս, որ մենք չենք գիտակցում այդ, փեսնելով միայն այն յուրահատուկ փոխգործակցությունների մասը, որոնց մեջ մենք մտնում ենք: Սակայն ակնհայտ է, որ կապերի միջոցով մարդկանց միավորումները, ֆորմալ կամ առանձնահատուկ փեսակի գործունեություն կատարելու համար, անխուսափելի առնչվում և շարժման մեջ են դնում այն մեխանիզմները, որոնք ուղղորդում ենք համագործակցությանը:

IV. Ոչ ֆորմալ կազմակերպությունների գործառույթները ֆորմալ կազմակերպությունների ներսում

Ֆորմալ կազմակերպության ներսում գործող ոչ ֆորմալի պարապարտ գործառույթներից մեկը մենք արդեն որոշել ենք՝ դա հաղորդակցությունն է: Այլ գործառույթ է հանդիսանում ֆորմալ կազմակերպություններում համախմբվածության պահպանումը՝ ծառայելու և կայունացնելու ղեկավարությանը՝ պարապարտականության միջոցով: Երրորդ գործառույթը՝ անձնական անձեռնմխելիության, ինքնահարգանքի, անկախ ընտրության հնարավորության պահպանումն է: Քանի որ ոչ ֆորմալ կազմակերպությունում համագործակցության վրա գիտակցաբար չեն ծանրանում տրված ոչ անձնական նպատակները կամ

ղեկավարությունը, որպես կազմակերպության արտահայտում, ապա՝ համագործակցությունը, անկասկած, բնութագրվում է ընտրությամբ և հաճախ հնարավորություն է ընձեռում անձնական հարաբերությունների ամրապնդման համար: Եվ, սակայն, այս գործառնությունը համարվում է ֆորմալ կազմակերպության համար կործանիչ, այն պետք է դիփարկվի, որպես անհատի պահպանման միջոց, ի հակառակ ֆորմալ կազմակերպությունների գոյության որոշակի արդյունքների, որոնք ունենում են անհատին կործանելու միտում:

Այս գլխի նպատակն է եղել ապացուցել, որ՝

ա/ Մարդկանց միջև այն համագործակցությունները, որոնք հիմնված են ավելի շատ անձնական, քան համարել կամ ընդհանուր նպատակների վրա, ելնելով նրանց կրկնվելիության բնույթից, դառնում են կանոնավոր և կազմակերպված՝ գործելու սովորույթների և մրաժողության վրա ազդելու ճանապարհով միապար մրաժեկակերպի ձևավորման միջոցով:

բ/ Չնայած մարդկանց թիվը սահմանափակ է, որոնց հետ յուրաքանչյուր մարդ կարող է շփման փորձ ձեռք բերել, այնուամենայնիվ հասարակությունում մարդկանց միջև փոխհարաբերությունների անվերջ շղթան բերում է բազմաթիվ մարդկանց մոտ ընդհանուր կարծրացած մրաժեկակերպի զարգացմանը, ինչը մենք անվանում ենք բանահյուսություն, ավանդույթներ, ինստիտուտներ:

գ/ Ոչ ֆորմալ կազմակերպությունը ծնում է ֆորմալը, և ֆորմալ կազմակերպությունները անհրաժեշտ են յուրաքանչյուր մեծ ոչ ֆորմալ կամ հասարակական կազմակերպության համար:

դ/ Ֆորմալ կազմակերպությունները ի հայտ են բերում բազմաթիվ հարաբերություններ, մրաժողության տեսակներ և ինստիտուտներ, որոնք զարգանում են անմիջականորեն ոչ ֆորմալ կազմակերպությունների հաշվին և ունեն տարբերվելու միտում, ինչի հետևանք է հանդիսանում այդ արդյունքների փոխկապվածությունը և փոխադարձ ուղղումը:

ե/ Մեկ անգամ սահմանված ֆորմալ կազմակերպություններն իրենց հերթին նույնպես ծնում են ոչ ֆորմալ կազմակերպություններ:

զ/ Ոչ ֆորմալ կազմակերպությունները անհրաժեշտ են ֆորմալ կազմակերպությունների գործունեության համար՝ որպես շփման, կապի, անհատի ամբողջականության պաշտպանման միջոց:

Թարգմանիչ և խմբագիր՝ Աննա ՄԱԿՍՈՒԴՅԱՆ

Որոշ մարդկանց պարկերացմամբ կարգադրությունների արձակումը բավականին պարզ գործ է՝ նրանք ենթադրում են, որ կարող են փալ ցուցումներ, որոնց անառարկելի պետք է ենթարկվեն: Մյուս կողմից, բազմաթիվ ղեկավարների ողջամտության խորաթափանց զգացմունքը հուշել է նրանց, որ կարգադրությունների արձակումը շատ դժվարությունների հետ է կապված, և, որ կարգադրություններին անառարկելի ենթարկվելու պահանջը ճիշտ չէ, այն կարող է նույնիսկ չհասկացվել և գործարարության մեջ հանդիսանում է վատ քաղաքականություն: Ավելին, հոգեբանությունը, ինչպես նաև մեր սեփական դիտարկումները, ցույց են տալիս, որ մենք, ոչ միայն չենք կարող հարկադրել մարդկանց հրամանների կամ հորդորումների միջոցով լավագույն ձևով կատարել աշխատանքը, այլ նաև անգամ խելամիտ ապացույցները կարող են լինել ոչ բավարար: «Ենթակայի համաձայնությունը» նույնիսկ չի կատարի այն ամենը, ինչ պետք է կատարվեր՝ դա կարևոր դիտողություն է նրանց համար, ովքեր պաշտպանում են աշխատակիցների ներկայացուցչությունը: Մեր անկացրած կյանքը, սրացած կրթությունը, ձեռք բերած փորձն, մեր հույզերը, հավատքը, նախապաշարմունքները, յուրաքանչյուր ցանկություն, որ մենք ունենք ձևավորել են ուղեղի համապարասխան կերպվածք, որը հոգեբանները կոչում են վարքի կամ գործողության փիպ:

Դրա համար հասարակ համաձայնության նվաճումը կհանգեցնի փոքր օգուտի այնքան ժամանակ, մինչև Դուք չփոխեք մարդկանց վարքագծի փիպը: Դուք իհարկե չեք փոխի ինքնին մարդկանց: Տնտեսության կառավարման, արտադրության կազմակերպման ընթացքում սրեղծվում են մարդկանց վարքագծի փիպեր, այսինքն համապարասխան մենտալ վերաբերմունքներ: Օրինակ՝ ֆերմերն ունի «ինքնուրույն գործելու» հատուկ հակում, որը կփոփոխվի համագործակցության արդյունքում, ինչը ներառում է ֆերմերի անձնական գործողությունները: Այսպես, բանվորը հաճախ հակում ունի հակադրություն ցուցաբերել գործատուի նկատմամբ, որը կարելի է փոփոխել ոչ թե վեճերի և հորդորումների, այլ միայն որոշակի գործողությունների

⁴⁷ Աղբյուրը՝ Mary Parker Follett. "The Giving of Orders." *Scientific Foundations of Business Administration*, ed. H. C. Metcalf (The Williams & Wilkins Co., 1926). Translated from *Classics of Public Administration*, 4th edition, eds. Jay M. Shafritz and Albert C. Hyde (Pacific Grove, CA: Brooks/Cole Publishing, 1997), 53-60.

ճանապարհով, որոնք կստեղծեն փարբեր դիրքորոշումներ: Իմ ընկերներից մեկը, արհմիությունների վերաբերյալ, ասել էր ինձ, որ իր պատանեկության փարիներին լսել է, թե ինչպես է իր հայրը, որը աշխատում էր կոշիկի խանութում, ամեն օր հայիոյում իր ղեկավարին: Այսպիսով, նա մեծացել էր հավաքալով, որ բանվորը, բնությունից ելնելով, պետք է հակադրորեն փրամադրվի իր գործափուի նկատմամբ: Ես գիտեմ բազմաթիվ բանվորներ, որոնք ունեն կանխակալ կարծիք քուեջից մարդկանց աշխատանքի վարձելու վերաբերյալ: Նամոզված եմ, որ բոլորդ կարող եք օրինակներ բերել Ձեր աշխատակիցների այնպիսի վերաբերմունքի վերաբերյալ, որը Դուք կցանկանայիք փոխել: Օրինակ, ցանկալի է ձևավորել մասնագետի կարծիքի նկատմամբ հարգալից վերաբերմունք:

Եթե շարունակենք վերլուծել այս խնդիրը, կրեսնենք, որ պետք է լուծել 3 հարց: Այժմ ես պարաստվում եմ օգրագործել հոգեբանական լեզուն. 1. համապարասխան վերաբերմունքի ձևավորում, 2. փվյալ վերաբերմունքի արտահայտման միջոցների ապահովում, 3. վերաբերմունքի մակարդակի այն չափով ավելացում, որքանով դա իրագործվում է: Ի՞նչ է դա նշանակում գործարարության լեզվով: Նոգեբանը մեզ ներկայացրեց վաճառողի օրինակը: Նախ վաճառողը ձևավորում է Ձեր վերաբերմունքը այնպես, որ Դուք ցանկանում եք իր ապրանքը: Այնուհետև հափուկ «հոգեբանական» պահին, նա հանում է պայմանագիրը, որը դուք կարող եք սփորագրել և արտահայտել Ձեր վերաբերմունքը: Որից հետո, այն ժամանակ, երբ Դուք պարաստվում եք սփորագրել պայմանագիրը, ինչ-որ մեկը մփնում է սենյալ և հայտնում է Ձեզ, որքան ինքը գոհ էր փվյալ ապրանքի գնումից: Դա ուժգնացնում է Ձեր վերաբերմունքը, որը արդեն իսկ արտահայտված էր:

Եթե մենք կիրառենք դա կարգադրությունների և դրանց ենթարկվելու հարցի կապակցությամբ, ապա կրեսնենք, որ մարդիկ ենթարկվում են կարգադրություններին, միայն եթե նրանք դիմում են վարքի հին կամ նոր սրեղծված փիպերի: Երբ գործափուն կշռադափում է հրամանը, նա պետք է հաշվի առնի վարքագծային ավանդույթները, որոնք կերաշխավորեն դրա կափարումը: Մենք իսկզբանե պետք է կոշիկ վաճառողին կամ անդորրագրով գումար սփացող գրասենյակային աշխատողին մոփեցնենք նրան, որ վերջիններս աշխատանքի այլ մեթողի պահանջ ունենան: Այնուհետև խանութի կամ բանկի աշխատանքի կանոնները պետք է այնպես փոփոխվեն, որ վաճառողի կամ բանկի աշխատողի կողմից այդ նոր մեթողի ընդունումը դառնա հնարավոր: Նոր մեթողի օգրագործման նրանց պարաստփակամությունն երրորդ փուլում կարող է բարձրացվել առանձին անհափի համոզման ճանապարհով, որը օրինակ կծառայի բոլոր մնացածի համար:

Ընդհանրապես Դուք կարող եք նախօրոք համոզել կազմակերպության մեկ, երկու կամ երեք շարքային աշխատակիցների՝ կատարել քայլ, որը որիշներից առաջ է: Վերջին քայլը Ձեզ պետք է լավ ծանոթ լինի անձնական փորձից՝ ինչպես լինել լավ մարտավար՝ դա այն է, որը հոգեբանները անվանում են իրականացմանը պարասարվող վերաբերմունքի ուժգնացում: Պետք է նշել, որ արտահայտված վերաբերմունքը, որպես կանոն, չի ֆիքսվում սովորության տեսքով, եթե դա արտահայտվել է մեկ անգամ: Պահանջվում են բազում «անգամներ», որպեսզի այն դառնա սովորություն:

Մեզ համար այս դրույթը կարևոր է հանդիսանում, քանի որ գործարարության մեջ հաջողությունը շատ անգամ կախված է հարկապես նրանից, թե արդյոք այն հանդիսանում է բավարար կազմակերպված և կառավարելի, որպեսզի նպաստի որոշակի սովորությունների և վարքի որոշակի փափերի ձևավորմանը: Շատ հնաժողովների համար բարդ է ընկալել այն, որ հրամանները չեն կարող գրավել ուսուցանման տեսքով: Ցանկանում եմ դա ընգծել: Բազմիցս գործարարն բարկանում էր, որ աշխատակիցը «այս կամ այն չէր կատարում», սակայն առարկայի էությունը կայանում է նրանում, որ աշխատակիցը ինքու չէր կարող դա անել, որովհետև չէր կարող խախտել իր ամբողջ կյանքի ընթացքում ձևավորված սովորությունները: Սույն խնդիրը կարելի է դիտել որպես ուսուցման խնդիր, քանի որ հնարավոր է բերել բազմաթիվ օրինակներ, երբ կամայական հեղինակությունը ուսուցման տեսքով էր գրավում: Պատմության մեջ բոլոր հեղափոխությունների հետևանքները ցույց են տալիս ուսուցման պակասը:

Նոգեբանները մեծ ներդրում կատարեցին, երբ հայտարարեցին, որ նույն խոսքերը կարող են տարբեր արձագանք ստանալ կախված վայրից և հանգամանքներից, որտեղ ասվել են: Պատմաբանները կարող է տարբեր կերպ արձագանքել առաջարկին, մեկ դեպքում իր ուսուցչի կողմից արված, մյուս դեպքում՝ իր դասընկերոջ: Ավելին, նա կարող է տարբեր կերպ արձագանքել ուսուցչի առաջարկին արված դասասենյակում կամ զբաղմունքի ժամանակ: Կիրառելով սա կարգադրությունների արձակման ոլորտում, մենք տեսնում ենք, որ վայրը, որտեղ կարգադրությունները տրվում են, հանգամանքները, որոնց ներքո կարգադրությունները տրվում են, կարող են հսկայական ազդեցություն ունենալ այն պարասխանի վրա, որ մենք ստանում ենք: Երբ կարգադրությունը անցնում է երկար ճանապարհի նախագահից մինչև աշխատանքների ղեկավարը՝ արդյունավետությունը նվազում է: Ինչ-որ մեկը կարող է ասել, որ հրամանի ազդեցության ուժը հակադարձ համեմատական է տվյալ հրամանի անցած ճանապարհին: Սակայն, արտադրության

արդյունավետությունը միշտ վրանգի փակ է, եթե երկար ընթացք ունեցող կարգադրությունը փոխարինվի երես առ երես փրկած կարգադրությամբ: Այնուամենայնիվ, այսպեղ կա իր ուրույն պարճառը, որին ես այժմ կաղնրադառնամ:

Այն ամենը ինչ մենք ասեցինք ... ինքեգրման և շրջանակային վարքի մասին կարելի է կիրառել հրամանի պարասխանի կանխագգաման կապակցությամբ: Մենք ժամանակին խոսել ենք այն բանի մասին, ինչը հոգեբանները անվանում են գծային և շրջանակային վարք: Ըստ դոկտոր Կաբոբի, որը գրել է իմ «Սքեղծագործական փորձը» գրքի գրախոսականը, գծային վարքը դա այն իրավիճակն է, երբ կարգադրությունը ընկալվում է այնքան պասիվ, ինչպես ցախանոցը լցվում է ցախով: Շրջանակային վարքի ժամանակ ունենում ենք «վերադարձ»: Բայց բոլորս գիպենք, որ մենք հանդիպում ենք «վերադարձին» ամեն օր, և անպայման պեպք է նրան հաշվի առնենք կարգադրություններն արձակելիս... Ես պեպք է նշեմ, որ կարգադրությունները արձակելը և դրանք սքանալը պեպք է լինի ինքեգրված շրջանակային վարքի միջոցով, և մենք պեպք է ուղիներ գպնենք, որոնցով կարելի է հասնել դրան:

Նոգեբանությունը մեկ այլ ներդրում ունի կարգադրությունների արձակման հարցում՝ մինչև կարգադրություն արձակողի և կարգադրությունը սքացողի միջև ինքեգրումը, պեպք է ինքեգրում կաքարվի մեկ կամ երկու շահագրգիռ անձանց միջև: Յուրաքանչյուր անհաք հաճախ ունի երկու կողմ, և եթե Դուք բավականին խելացի եք, որպեսզի հասկանաք դրանք, ապա երբեմն Դուք կարող եք կանխել Ֆրոյդյան բախումը և անել այնպես, որ ինքեգրումը ի հայք գա մինչև գագաթնային փուլը:

Որպեսզի բացաքրվի, թե ես ինչ նկաքի ունեմ, թույլ քվեք ինձ կարճ նկարագրել սոցիալական աշխաքակցի հեք դեպքը: Ծնողների ամուսնալուծությունից հեքո աղջկան՝ Գրեյսին, հանձնել էին ուրախ, անհոգ, չապահովված, անփույթ մի ընքանիք, որը բաղկացած էր հայրիկից, մայրիկից և քասնմեկ դուսքրերից և որդիներից: Գրեյսին շաք երջանիկ էր այդ ընքանիքում, բայց երբ իրեն կցված սոցիալական աշխաքողը հայքնաքերեց, որ ընքանիքում առկա են անկանոն սեքսուալ հարաքերություններ ընքանիքի անդամների միջև, նա մքածեց, որ պեպք է քեղափոխի աղջկան մեկ այլ վայք: Սոցիալական աշխաքողը գանգահարեց Գրեյսիի մորաքրոջը, որը ապրում էր շքեղ պայմաններում, և ինչպես ասաց ընքանիքի անդամներից մեկը՝ ուներ բարձր ճաշակ: Մորաքույրը ցանկացավ, որ Գրեյսին ապրի իր հեք, Գրեյսիին նույնպես դուր եկավ այս միքքը: Այնուամենայնիվ սոցիալական աշխաքողը ցանկացավ սքուգել աղջկան և հարքրեց

«Բայց ես կարծում էի, դու երջանիկ էիր այնպեղ», ինչին Գրեյսին պատասխանեց. «Ես չեմ կարող լինել և՛ երջանիկ, և՛ շքեղ պայմաններում»: Ինչպես Դուք փեսնում եք Գրեյսին հայրենեց երկու ցանկություն: Ննարավոր է, որ սոցիալական աշխարհողը, փեղափոխելով Գրեյսին մորաքրոջ մոտ, կանխեց Ֆրոյդյան բախումը՝ միացնելով առանձնացված փարրերը: Ես չգիտեմ այս պատմության ավարտը, բայց այն ցույց է տալիս, թե ինչպես է պետք գործել մեր ղեկավարների հետ՝ դարձնել նրանց «և երջանիկ, և շքեղ»:

Բիզնեսի կառավարման գործընթացում հաճախ քննարկվում է, թե ինչպես գործել վարքի փարբեր ուղիների հետ, ինչպես առանձին աշխատակցի մոտ, այնպես էլ խմբերում: Սակայն դա արդյունավետ իրականացնելու մեթոդները որոշ ոլորտներում ավելի ուշ են զարգացել, քան որիշներում: Մենք դեռ հագիվ թե ընդունում ենք, որ դա աշխատակիցների հետ գործելու փոխնիկայի մի մասն է, սակայն հմուտ վաճառողը գիտի, որ դա իր գործի գլխավոր մասն է: Ենթադրյալ գնորդը կան ուզում է գնել ապրանքը, կան չի ուզում: Լավ վաճառողը չի թաքցնի իր ապրանքի բացասական կողմերը գնորդից, որովհետև հակառակ դեպքում գնորդը կզոջա իր կատարած գնման համար, իսկ դա դժվար թե լավ կոմերցիա լինի: Եթե վաճառողը չկարողանա գնորդին բացատրել «գնելու և չգնելու բոլոր պատճառները», ապա նրա ապագա առևտուրը վտանգված կլինի և նա չի դիտվի որպես բարձր կարգի վաճառող:

Խնդրում եմ նկատեք, որ սա առաջ է անցնում այն բանից, ինչ ասել է մեզ հոգեբանը, որին ես ցիտեցի գլխի սկզբում: Նա ասել է. «Վաճառողը պետք է Ձեզ մոտ սռաջացնի ապրանքը գնելու ցանկություն»: Այո, սակայն միայն եթե այդ ցանկությունը ստեղծում է ինտեգրելով, այլ ոչ թե թաքցնելով:

Կիրառենք այս ամեր կարգադրությունների ոլորտում: Շատ հաճախ կարգադրությունը տրվում է անձին երկու առանձին վարքի գծերի համար: Կարգադրությունը պետք է միավորի այս երկու փարրերը: Դատարանը հաճախ ընդունում է որոշում, թե երկու հնարավոր ուղիներից որը ընտրել, հաշվի չառնելով երկուսի միավորման հնարավորությունը՝ թողնելով մարդուն իր ներքին բախման հետ միայնակ: Դատարանները և բիզնեսի կառավարիչները պետք է կանխեն ներքին բախումների ի հայտ գալը՝ ինչպես առանձին անձանց, այնպես էլ խմբերի մոտ:

Քննարկելով կարգադրությունների արձակման նախապատրաստումը, ես ընդհանրապես չհիշատակեցի բնագղների առկայությունը, որոնց շատ հեղինակներ մեծ ուշադրություն են դարձնում: Օրինակ՝ որոշ հեղինակներ առանձնացնում են ինքնավարահության բնագղը՝ ինչին վիրավորում է կան խիստ կարգադրությունը,

կան էլ կոպիտ իրականացված իշխանությունը: Այլ հեղինակներ խոսում են իշխանությանը ենթարկվելու բնագոյի գոյության մասին: Ես չեմ կարող ներկայումս քննարկել այն, քանի որ առաջին հերթին պետք է սահմանել «բնագոյ» բառը, իսկ դրա համար շատ ժամանակ է հարկավոր: Ավելին, վերջին ժամանակները, բարձր հեղափոխությունը բնագոյների նկատմամբ ընկնում է, կամ գոնե փոխարինվում է բարեշնորհ հեղափոխությամբ դեպի սովորույթները: Նոգեբանությունը պարունակում է այնքան մեծ քանակով տեղեկավորություն սովորույթների ձևավորման և կարգադրությունների արձակման նախապարաստման վերաբերյալ, որ ես անգամ չեմ կարող այսպեղ հիշարակել այդ ամենը: Սակայն ես կուզենայի ավելի մանրամասն կանգ առնել «կարգադրությունների արձակման եղանակների» թեմայի վրա: Նմարավոր է, հենց եղանակների պատճառով, որոնցով արձակվում են կարգադրությունները, և առաջանում են արտադրական հիմնախնդիրների մեծ մասը: Բրիտանական կառավարության «Գործադուլների, կազմակերպությունների փակման և աշխատանքից զանգվածային հեռացումների մասին» հաշվետվության մեջ շատ գործադուլների պատճառը բացատրվում է «ղեկավարների վիրավորական վարքով», «ղեկավարների բռնակալական վարքով» և «աշխատակիցներին իշխելու վարքով»: Սակայն ղեկավարների բռնակալությունը ընդունել գործադուլների առաջացման առաջնային պատճառ, վերջին հաշվով, փարօրինակ է, քանի որ գոյություն ունեն շատ ավելի ուրիշ հիմնախնդիրներ: Իրեն նկատմամբ լավ վերաբերմունքի պահանջը կրում է ոչ երկիմաստ բնույթ: Օրինակ, ավիացիոն արդյունաբերության մեթալուրգիական և փայտամշակման ոլորտների աշխատակիցները հայտարարել էին, որ աշխատակիցների զգացմունքների և ինքնասիրության նկատմամբ ոչ հարգալից վերաբերմունքի համար իրենք աշխատանքները կկանգնեցնեն: Գործադուլների հետ որոշակի համաձայնագրերի մեջ մենք ներդրեցինք, որ «մարդուն պետք է վերաբերվել պարզաձև հարգանքով, վիրավորանքները և սպառնալիքները պետք է բացառվեն»:

Ի՞նչ է կատարվում մարդու հետ, նրա հոգում, եթե կարգադրությունները ղեկավարի, վերադասի կողմից, խանութում, բանկում, գործարանում տրվում են իրեն համար փհաճ ձևով: Մարդու մոտ առաջանում է զգացում, որ իր ինքնասիրությունը ոտնահարված է, որ ոտնձգություն է կատարվում իր սրբության նկատմամբ: Մարդը կորցնում է ինքնավարապետունը կամ դառնում ինքնամոլի, կամ նրա մոտ միանում են ինքնապաշտպանության մեխանիզմները և ինքը մտորում է իր «իրավունքների» մասին, ինչը անխուսափելի է յուրաքանչյուրիս համար: Այն լեզվով, որը մենք օգտագործում ենք, վարքի սխալ մոդելներն արթնանում են, և նա գործում է այնպես, որ հազիվ թե կարողանա օգտակար լինել իր կազմակերպության համար:

Գոյություն ունի ևս մեկ հոգեբանական մոտեցում. որքան շատ են Ձեզ «ղեկավարում», այնքան ավելի շատ ընդդիմադիր դիրքորոշում եք դուք զբաղեցնում ղեկավարության հանդեպ:

Ղեկավարության վիրավորական բառապաշարը և բռնակալական վարվելակերպը հին և մեզ քաջ հայրնի պարամություն է, սակայն գոյություն ունի դրա ճիշտ հակառակը, ինչը նույնպես մտահոգիչ է: Նաճախ անմիջական ղեկավարները այնքան մոտիկ են ենթակաների հետ, որ ընդհանրապես մոռանում են իրենց պարտականությունների մասին: Խուսափելով «չար» ղեկավարի դերից՝ նա լուծում է իր գլխավոր հիմնախնդիրը. ինչպես կարարել իրեն հանձնարարված գործառույթները՝ հաշվի առնելով, որ ինքը ավելի բարձր է կանգնած այլոց նկատմամբ: Խանութի կանացի հագուստի բաժնի ղեկավարը հետաքրքրվում է. «Ասա, Սեդի, դու 36 տարեկան ես, այդպես չէ՞: Այնպեղ ներքևում մի կին կա, նա բողոքում է, որ դու երեկ ինչ-որ բան ես նրան խոստացել:» Սեդին պարասխանում է. «Լավ, դա ինձ դուր է գալիս: Այդպիսի կանանց մի մասը կբողոքի անգամ դրախտում»: Եվ դա ամենն էր, ինչ տեղի ունեցավ: Իհարկե, փկնոջը պետք է հանգստացնել: Սակայն հաճախ, ինչ տեղի է ունենում չի ուսումնասիրվում և դաս քաղվում խանութի համար օգտակարության տեսանկյունից: Ես ի նկատի չունեմ, որ այդպիսի միջադեպների և խանութում սպասարկման բարելավման միջև կապի բացակայությունը համընդհանուր երևույթ է, բայց այն, անտարակույս, գոյություն ունի և այն հիմնախնդիր է հանդիսանում այն աշխատակիցների համար, որոնք անմիջականորեն ղեկավարում են բաժինների պետերի աշխատանքները: Իհարկե, այս կինը չի ցանկանում բացասական վերաբերմունք ցուցաբերել իր ընկերուհի-աշխատակցի հետ, որի հետ նա ամեն օր հանդիպում և զրուցում է: Մտածեք, օրինակի համար, հեռախոսային մի կազմակերպության գլխավոր օպերատորի աշխատանքի մասին, հաշվի առնելով, որ նա հանդիսանում է արհմիության անդամ, իսկ իր ղեկավարը՝ ոչ:

Այսպիսով, ի՞նչումն է այսպեղ հիմնախնդիրը: Ինչպես մենք կարող ենք խուսափել այս երկու ծայրահեղություններից՝ կարգադրությունների արձակման անառարկելիորեն ենթարկվելիություն և որևէ կարգադրության փաստացի բացակայություն: Ես պարտավորվում եմ հարցնելու ինչպես Դուք կխուսափեք այս ծայրահեղություններից: Իմ որոշումը հետևյալն է. ապանձնավորել կարգադրությունների արձակումը, խմբավորել բոլոր ջանքերը իրավիճակի ուսումնասիրության համար և ենթարկվել դրան: Եթե մենք այդպես չվարվենք, դժվար թե կարելի լինի նշել, որ մենք կունենանք ամենամեծ հաջողությունները գործարարության կառավարման ոլորտում: Այս ամենը նա է, ինչ տեղի է ունենում,

ինչը պետք է փնտրել ունենա, երբ հարցը վերաբերում է երկու հավասար դիրք և իշխանություն ունեցող մարդկանց: Իրացման բաժնի ղեկավարը կարգադրություններ չի արձակում արտադրության բաժնի ղեկավարի նկատմամբ, կամ հակառակը: Յուրաքանչյուրը ուսումնասիրում է շուկան, և իհարկե, լուծումը թելադրված է շուկայական պահանջարկով: Այս ամենը այն է, ինչը իդեալականում պետք է փնտրել ունենա ղեկավարների միջև, ինչպես նաև ղեկավարների և նրանց ենթակաների միջև: Մեկը մյուսին չպետք է կարգադրություններ արձակի, այլ երկուսն էլ պետք է ենթարկվեն իրավիճակից ելնող կարգադրություններին: Եթե կարգադրությունը ելնում է իրավիճակից, ապա հարց չի առաջանում, թե ով է այն արձակում և ով է այն ստանում: Երկուսն է ընդունում են կարգադրությունները, որոնք փրկված են «իրավիճակի կողմից»: Գործադրությունը ընդունում են իրավիճակի թելադրած կարգադրությունները, աշխատակիցները ընդունում են իրավիճակի թելադրած կարգադրությունները: Ծիշք չէ, որ այս ամենը մի փոքր այլ երանգ է փալիս գործարարության կառավարման գործընթացին:

Իմ կարծիքով, գիտական կառավարման ամենաէական ներդրումներից մեկն այն է, որ այն ձգտում է ապամոնոֆոնիզացիայի կարգադրությունները: Դիտելով մի քանակությունից, գիտական կառավարման նվաճումը կայանում է իրավիճակի օրինաչափություններն ու կանոնները գտնելու փորձ կատարելու մեջ: Նամաձայն գիտական կառավարմանը՝ ղեկավարները կարգադրությունները ստանում են այնքան, որքան աշխատակիցները, և բոլորն էլ պարտադրված են ենթարկվելու իրավիճակի կանոններին: Մեր խնդիրը կայանում է ոչ թե նրանում, թե ինչպես ստիպել մարդկանց կատարել կարգադրությունները, այլ նրանում, թե ինչպես *հայտնաբերել* այն մեթոդները, որոնց օգնությամբ կկարողանանք ավելի լավ ճանաչել փոխադրված իրավիճակի «կարգադրությունները»: Երբ դրանք հայտնաբերված են, աշխատակիցները կկարողանան ուղղել դրանք գործադրություններին, իսկ գործադրությունը՝ իրենց աշխատակիցներին: Սա հաճախ ի հայտ է գալիս հեշտ և բնական: Իմ խոհարարը և սղագրուհին մարմանշում են իրավիճակից ելնող կարգադրությունները և ես, եթե հասկանամ, ապա կընդունեմ դրանք, նույնիսկ եթե դրանք հակասում են իմ որևէ կարգադրությանը:

Եթե ղեկավարները ապամոնոֆոնիզացիայի կարգադրությունները, ապա, այդ դեպքում, մի կողմից չի լինի բռնակալական իշխանական իրավասություններ, մյուս կողմից՝ չի լինի չմիջամտելու վրանգավոր քաղաքականությունը (*laissez-aller*), որը ի հայտ է գալիս իշխանության իրականացման վախից: Իհարկե, մենք պետք է իրականացնենք իշխանական իրավասությունները, սակայն միայն իրավիճակի

իշխանական իրավասությունները: Ես չեմ ասում, որ մենք հայտնաբերել ենք առանց քարաձայնությունների գոյաբանելու ուղի, մինչ այդ դեռ շատ ժամանակ կա, բայց ներկայումս մենք գիտակցում ենք, թե ինչ պեղ է փրամադրվում այդ քարաձայնություններին: Մենք պատրաստվում ենք դրանց հարկադրել աշխարհելու մեզ համար, ինչպես որ դա անում է ինժեները, երբ ճախարակի վրա ամրացնում է հաղորդափոխը: Իմ կողմից քարոզված մեթոդում կլինեն վիճահարույց բազմաթիվ հիմքեր: Իրավիճակը հաճախ փարբեր ձևով կհասկացվի և կմենկաբանվի: Սակայն մենք պետք է իմանանք, ինչ անել դրա հետ, և պետք է գտնենք այն միջոցը, որով դա կհաղթահարենք:

Ես կոչում եմ դա ապանձնավորում, քանի որ չկա ժամանակ գործի էության մեջ խորանալու համար: Ես մտածում եմ, որ դա փաստացի «վերանձնավորում» է: Մենք՝ անհատներս, կառուցում ենք հարաբերություններ միմյանց հետ և մենք պետք է գտնենք դրանք իրավիճակի ներսում: Մենք չենք կարող ունենալ միմյանց հետ լուրջ հարաբերություններ հենց այն պահից, երբ դուրս ենք հանում իրավիճակից, որը դրանց փախի է իմաստ և արժեք: Մարդկանց և իրավիճակների նման բաժանումը շատ մեծ վնաս է պատճառում: Ես ասացի, որ գիտական կառավարումը ապանձնավորում է, ավելի խորը գիտական կառավարման փիլիսոփայությունը ցուցադրում է մեզ անձնական հարաբերությունները այն կոնյեքստում, ինչի մաս են դրանք հանդիսանում:

Հաճախ հոգեբանությունում, հարկապես ժամանակակից հոգեբանությունում մարդիկ և իրավիճակները բաժանվում են իրարից: Ես նկատի ունեմ այն հեղափոխությունը, որով ներկայումս վերաբերում են անձի հոգեբանությանը: Երբ ի հայտ է գալիս ինչ-որ դժվարություն, մենք հաճախ լսում ենք անձի հոգեբանության մասնագետի այս բառերը. «Ուսումնասիրեք այդ մարդու հոգեբանությունը»: Եվ դա շատ լավ խորհուրդ է, բայց միայն այն դեպքում, երբ մենք միաժամանակ ուսումնասիրենք ողջ իրավիճակը: Ընդհանրապես, իրավիճակից վերացարկումը շատ քարաձված կոպիտ սխալ է այդպիսի հոգեբանների հեղափոխությունների մեջ, որ դա դառնում է նրանց աշխատությունների լուրջ թերությունը: Ձեզանից նրանք, ով հանդիսանում է անձնակազմի ղեկավար, ավելի շատ անելիք ունի այն հոգեբանների հետ, որոնք մասնագիտացված են անձի հոգեբանության ոլորտում: Ես կուզենայի, որ Դուք ուսումնասիրեք և փեսենք, թե ինչքան հաճախ ի հայտ կբերեք, որ այդ սահմանափակումը նվազեցնում է իրենց եզրակացությունների արժեքը:

Ավելի վաղ ես նշեցի, որ մենք պետք է երկար ճանապարհ անցնող կարգադրությունը փոխարինենք երես առ երես առաջարկով: Իմ կարծիքով, մենք

հիմա կարող ենք ի հայտ բերել դրա համար ավելի համոզիչ պատճառ, քան այն, որը նշված էր ավելի վաղ: Մենք պետք է ձգտենք ոչ թե երես առ երես առաջարկ անելուն, այլ հիմնախնդրի համապեղ ուսումնասիրությանը, և այդ համապեղ ուսումնասիրությունը կարող է առավել լավ իրականացվել աշխատակցի, նրա անմիջական ղեկավարի, ինչպես նաև այդ հարցում փորձագետի կողմից:

Ես սկսեցի այս խոսակցությունը շեշտադրելով կարգադրությունների կարարման համար վերաբերմունքի նախնական պարասսարման ցանկալիությունը, նախորդ մասում մենք դիտեցինք ինտեգրման համար վերաբերմունքի նախապարասսարման անհրաժեշտությունը, իսկ այժմ, դիտելով իրավիճակների համապեղ ուսումնասիրությունը, և հատուկ նշելով իրավիճակների կանոններին ենթարկվելը, մենք հնարավոր է մի քիչ առաջ անցանք: Այժմ մենք պետք է որոշենք՝ ինչ իմաստով ենք ուզում ընդունել հոգեբանական ուսմունքը վերաբերմունքի նախնական պարասսարման մասին: Յուրաքանչյուրը, ով մեր օրերում հոգեբանություն է ուսումնասիրում և մեր աշխատակիցները կլինեն նույնքան ակտիվ, երբ նախապարասսարում են մեր վերաբերմունքը, որքան մենք՝ նախապարասսարելով իրենց վերաբերմունքը: Մեկ անգամ մի աղջիկ, ով աշխատում էր գործարանում, ասաց ինձ. «Անցյալ ձմեռանը մեզ մոտ հոգեբանության դասընթացներ էին կազմակերպվել, և ես հասկացա, որ Դուք պետք է բավականաչափ զգուշորեն մոտենաք նրան, թե ոնց փրամադրել փեղեկավարություն ղեկավարներին, եթե ուզում եք, որ նրանք բայրացական վերաբերվեն Ձեր խնդրանքներին»: Եթե այս նախապես պարասսարված գաղափարը ներկայացներ այն ամենը, ինչի մասին մտածում են հոգեբանները, ապա դա պետք կլիներ հրապարակել, որպես գաղտնի ուսմունք: Սակայն ճշմարտությունը կայանում է նրանում, որ կարգադրությունների կամ որևէ այլ ոլորտում ինտեգրման համար ամենալավ նախապարասսարումը իրավիճակի համապեղ ուսումնասիրությունն է: Մենք պետք է փորձենք կառուցել ոչ թե մեզ համար ցանկալի վերաբերմունք, այլ այնպիսի վերաբերմունք, որը պահանջվում է համապեղ ուսումնասիրության իրականացման և որոշման ընդունման համար: Դա անգամ օգտակար է վաճառողների համար: Մենք վերևում նշել ենք, որ վաճառողին ասում են ապագա գնորդի մոտ ապրանք գնելու ցանկություն ստեղծելու մասին, սակայն նրան նույնպես պետք է պարզաբանվի, որ նա դա պետք է իրականացնի ինտեգրման միջոցով, և ոչ թե ճնշման: Այժմ մենք ակնարկ կանենք, թե ինչպես է պետք հասնել այդ ինտեգրմանը:

Ես խոսել եմ անձնակազմի հետ գործարարության լեզվում որոշ փոփոխությունների կարևորության մասին: Մենք դիտարկեցինք, որ չեն

բացահայտվում «վիրավորանք», «բողոք» կամ Ֆորդի «հիմնախնդրային մասնագետներ» վարքի ոչ ճիշդ մոդելները: Իմ կարծիքով «կարգադրություն» բառը միանշանակ բացահայտում է: Եթե այդ բառը այլևս չի նշանակում արտաքին իշխանություն, կամայականության իշխանություն, այլ նշանակում է իրավիճակից ելնող կանոն, ուրեմն մեզ այս հասկացության համար անհրաժեշտ է նոր բառ: Մարդիկ հաճախ նեղանում են կարգադրություն սրբանալուց նույնքան ուժեղ, որքան նրանից ինչ կարգադրվում է: Մարդկանց դուր չի գալիս անգամ այն, որ իրենց փրկվում է կարգադրություն արձակուրդ վերցնելու համար: Ես հաճախ հանդիպել եմ նման օրինակների: Ինչ-որ մեկի կյանքը կառավարելու ցանկությունը, իհարկե, հանդիսանում է յուրաքանչյուր մարդկային էակի հիմնարար զգացմունքներից մեկը: Կոչել այդ «ինքնահաստատման բնագոյ» կամ «նախաձեռնության բնագոյ» նշանակում է ողջ ծավալով չբացահայտել դրա նշանակությունը: Մի հայտնի ամերիկացու կենսագրության մեջ ասված է, որ երբ նա երեխա է եղել և իրեն մայրը ասել է. «Գնա և հավաքի մեկ դույլ ջուր», ինքը մինչ դույլ վերցնելը և ջրի երկից գնալը պարասխանել է. «Չեմ գնա»: Նա նեղացել է կարգադրության վրա, անձի կողմից փրկված կարգադրության վրա: Նա գնացել է և բերել ջուրը ոչ թե նրա համար, որ պետք է բերեր, այլ նրա համար, որ գիտակցել էր իրավիճակի պահանջը: Ինքը գիտեր, որ պետք է ենթարկվեր, որովհետև ցանկանում էր ենթարկվել: Այս ենթակայության փեսակը չի հակասում կառավարելու ցանկությանը, այլ հանդիսանում է ամենագլխավոր ձգտման փարր, որը ընկած է գոյության հիմքում: Մենք այսօրեղ ունենք մի բան, որը շատ ավելի խորն է, քան «եսամոլական ազդակը» կամ «ինքնահաստատման բնագոյ»: Մենք ունենք հենց մարդու էությունը:

Կարգադրությունների թեման մոտեցրեց մեզ իշխանական իրավասությունների և ենթարկվելու խնդիրների բուն էությանը: Արդյոք մենք չենք լուսաբանում հենց այդ խնդիրն, երբ դիտում ենք իշխանական իրավասությունները և ենթարկվելը, որպես իրավիճակի ներսում գրավող փարր: Այսօրեղ լուսաբանված փեսակերն ազատում է մի քանի խնդիրներից, որոնք կարծես մարդուն փանում են փակուղի, երբ նրանք ենթարկվում են: Որևիցե մեկի «փակ» գրավելու զգացմունքը, «ենթակայության» զգացմունքը, «ճորտափրության» զգացմունքը կրկին և կրկին ի հայտ են գալիս օրինակ խանութում վաճառողի գործողությունների մեջ և քարածուխային խորհուրդի առջև ելույթ ունենալիս: Քարածուխային խորհուրդի առջև մեկ մարդ ասել էր. «Որևիցե մեկի հետ աշխատելը նորմալ գործընթաց է, անընդունելի է այն, երբ դու հստակ զգում ես, որ աշխատում ես որևէ մեկի «փակ»: «Ներ» բառը բավականին լավ կապ է, ոչ թե այն բանի համար, որ նշանակում է

ժողովրդավարություն, այլ նրա համար, որ նշանակում է գործառնական միասնականություն, ինչը խորը հասկացություն է: Իրավիճակի ուսումնասիրությունը ենթադրում է «հեպ» կապի օգտագործումը: Նման իրավիճակում Սեդին գերծ չի պահվի բաժնի ղեկավարի վերահսկողությունից, սակայն պարտավոր չի լինի լիովին նրան ենթարկվել: Բաժնի ղեկավարը ասում է. «Եկեք փեսենք, թե ինչպես փվյալ իրավիճակում ավելի լավ կլինի գործել, իսկ հեպագայում կհենվենք ընտրված ռազմավարության վրա»: Սեդին չի գտնվում բաժնի ղեկավարի «փակ», այլ նրանք երկուսն էլ գտնվում են իրավիճակի «փակ»:

Երկու անգամ ես վարձել եմ փնային աշխատակցուհի, որոնք հարցրել են ինձ, արդյոք նրանց կվերաբերվեն այնպես, ինչպես ծառաների հեպ: Երբ այդ կինը առաջին անգամ ինձ հարցրեց, ես չհասկացա, ինչ նկատի ուներ: Ես մտածեցի, որ փնային աշխատակցուհին, հնարավոր է, չի ցանկանում կատարել ամենակեղտոտ աշխատանքը: Սակայն հեպագայում ես հասկացա, որ ծառա լինելը նշանակում է գտնվել ինչ-որ մեկի ենթակայության փակ՝ առանց ձայնի իրավունքի: Եթե մենք ենթադրում ենք, որ այն, ինչը բարձրացնում է աշխատակցի ինքնահարգանքը հանդիսանում է կարևոր խթանող գործոն, ապա մենք գործելիս պետք է դա հաշվի առնենք:

Դրա հեպ սերտ կապված է իր աշխատանքի համար հպարտության խնդիրը: Եթե ղեկավարի կարգադրությունը հակառակվում է բանվորի կամ գրասենյակային ծառայողի կարծիքով փվյալ առաջադրանքի կատարման լավագույն ձևին, ապա այդ կարգադրությանը չենթարկվելու նրա ցանկությունը արդարացված է: Նմարավոր է արդյո՞ք փվյալ հիմնախնդիրը հաղթահարել՝ համախմբելով կողմերի ջանքերը իրավիճակի ուսումնասիրության ժամանակ: Նայրնի է, որ բրիտանացի բանվորի բնութագրիչներից է. «Ես գիտեմ իմ աշխատանքը, և պետք չէ ինձ սովորեցնել, թե ինչպես այն կատարել»: Բրիտանացի բանվորի վարքագծի առանձնահատկությունները կարելի է հաղթահարել իրավիճակի համարեղ ուսումնասիրության օգնությամբ, որում ինքնին բանվորի մասնակցության դերը պետք չէ գերազնահատել: Առկա է ուրիշ դիլեմա, որի հեպ առնչվում է յուրաքանչյուր, ով զբաղեցնում է ղեկավար պաշտոն՝ ինչպես կարելի է հասնել մարդկանց կողմից ձեր կարգադրությունների անվերապահորեն կատարմանը և միաժամանակ աշխատակիցների մոտ առաջացնել պատասխանատվության այն չափը, որը նրանք պետք է ստանան: Իրականում, ին փորձից ելնելով, ես կարող եմ պնդել, որ մարդիկ կուրորեն, առանց մտածելու ենթարկվելով փորձում են ձերբազատվել պատասխանատվությունից: Սակայն իր ունակությունների և

պարտականությունների շրջանակում պարասխանարվության ստանձնումը հանդիսանում է կարևոր պահ յուրաքանչյուր աշխատակցի կյանքում, ինչպես և կառավարման համար կարևոր մաս է կազմում պարասխանարվության բաշխումը:

Մեկ անգամ, արհմիության երիտասարդ մի անդամ ասաց ինձ. «Ի՞նչ չափով ես կարող եմ հարգել ինձ՝ լինելով սովորական բանվոր»: Նա կարող է սեփական արժանապարվության նկատմամբ աշխարհում ամենամեծ զգացմունքը փածել, եթե նրան թույլ կտրվի իր լուծման մարցնել ընդհանուր գործի մեջ և ստանձնել պարասխանարվության մի մասը:

Իմ կարծիքով, ամենալուրջ հիմնախնդիրը կայանում է կարգադրությունների արձակման և պարասխանարվության ընդունման միջև համաձայնություն հաստատելով: Եվ ես մտածում եմ, որ փոխզիջում կարող է գտնվել իրավիճակի կանոնների մեր հայեցակարգի օգնությամբ:

Մենք կդիտարկենք սիմվոլների թեման: Ակնհայտ է, որ կարգադրությունը սիմվոլ է: Օրինակ՝ խաղի մեջ դարավորը ժամացույցը ձեռքին կանգնած ասում է. «Գնա՛»: Դա կարգադրություն է, բայց միայն որպես սիմվոլ: Ես կարող եմ աշխատակցին ասել. «Գործի՛ր այսպես և այսպես», սակայն ես դա ասում եմ միայն այն դեպքում, երբ մենք երկուսս, բաց և լուռ, համաձայնվել ենք, որ դա խնդրի լուծման համար հանդիսանում է ամենալավ փարբերակը: Տվյալ դեպքում կարգադրությունը սիմվոլ է: Եթե փիլիսոփայության և հոգեբանության փեսանկյունից ճիշտ է, որ մենք ենթարկվում ենք միայն գործառնական միաբանությանը, որտեղ ներդրում ենք իրականացրել, ապա մենք պետք է հիշենք, որ ավելի հստակ դա կարելի է ձևավորել հետևյալ կերպ. մեր պարտականությունները նպաստում են միախմբմանը՝ որպես գործընթացի:

Դա բերում է մեզ կարգադրությունների արձակման ոլորտում ևս մեկ շար լուրջ հիմնախնդրի: Դա կարևոր է, սակայն մենք դրան թուցիկ կանդրադառնանք. այն, ինչը մենք անվանել ենք...զարգացող իրավիճակ: Ես այստեղ կփորձեմ ցույց փրկել, որ կարգադրությունը պետք է լինի և ընկալվի իրավիճակին համապարասխան: Մենք փեսանք, որ իրավիճակը անընդհար զարգանում է: Եթե իրավիճակը փոփոխական է, ապա կարգադրությունները չպետք է լինեն ստատիկ: Մեր խնդիրն է՝ ինչպես կարգադրությունները կանխարգելել ստատիկ լինելուց: Կարգադրությունները արձակվում են, սակայն իրավիճակը կայուն չի մնում: Ի՞նչպես հասցնել իրավիճակի հետևից: Դա կարող են անել միայն այն կարգադրությունները, որոնք բխում են իրավիճակից:

Ավելին, եթե փորձի նկարմամբ՝ պարասխանաբար վերաբերմունքը ենթադրում է փոփոխվող իրավիճակի ժամաչում, ապա գիտակցված վերաբերմունքը նշանակում է, որ մենք նշում ենք այն փոփոխությունները, որոնց զարգացող իրավիճակը առաջացնում է մեր մեջ. չփոխելով մեզ՝ իրավիճակը փոխվում է:

Ամփոփելով վերոգրյալը կարելի է եզրահանգել, որ կյանքի հիմնական օրենքը հանդիսանում է ինտեգրումը, կարգադրությունները պետք է լինեն դրանք արձակողների և սրացողների ընդհանուր հետևությունները: Ավելին, դրանք իրենցից պետք է ներկայացնեն մարդկանց, որոնք ներգրավված են իրավիճակի մեջ: Իրավիճակից պետք է բխի ինտեգրումը, իրավիճակը պետք է փոփոխվի և զարգանա: Եթե Դուք համաձայնվեք իմ հետևյալ պնդումների հետ, ապա կրեսնեք, որ կարգադրությունների մեր նախկին հայեցակարգը մասամբ փոփոխվել է, և հետևաբար, պետք է լինեն որոշակի փոփոխություններ նաև գործարարության վարման պրակտիկայի մեջ.

1. Կարգադրությունը պետք է լինի իրավիճակի կանոն,
2. իրավիճակը միշտ փոփոխվում է,
3. կարգադրությունները պետք է ներառեն ոչ թե գծային, այլ շրջանակային վարք:

Առկա է նաև կարգադրությունների հիմնախնդրի հետ սերտ կապված մեկ այլ հիմնախնդիր, որը ես ուզում եմ առաջարկել հետագա քննարկման համար: Այն բանից հետո, երբ մենք որոշակի համաձայնության եկանք կարգադրությունների հարցում, մենք պետք է դիտարկենք, թե ինչպիսի վերահսկողություն է դրան անհրաժեշտ կամ ցանկալի, որպեսզի այդ կարգադրությունները կատարվեն: Մենք գիտենք, որ շատ բանվորներ մերժում են իրենց գործունեության նկարմամբ հսկողությունը: Ինչ է դա նշանակում և ինչքանով է դա արդարացած: Ինչպե՞ս կարելի է խուսափել բախումից՝ միևնույն ժամանակ պահպանելով անհրաժեշտ վերահսկողությունը: Ես չեմ մտածում, որ այս հարցը լիարժեք ուսումնասիրված է: Երբ ես հարցրեցի մի խելացի աղջկա, թե ինչ կլինի, եթե գործարանում, ուր ինքը աշխատում է շահույթը բաժանվի բանվորների միջև, նա ուրախ բացականչեց. «Այլևս վարպետի անհրաժեշտություն չի լինի»: Չնայած շատ զվարճալի է, որ նա լիովին անտեսեց այն փաստը, որ վարպետը, բացի բանվորներին իրենց բանվորական տեղերում պահելուց, ունի այլ պարտականություններ, կցանկանայի, դնելով մի կողմ հիմնախնդրի զվարճալի տեսանկյունը, հասկանալ, ինչ է նշանակում նման բացասական վերաբերմունքը վերահսկողության նկարմամբ:

Գործով, որը դիտարկվում էր Շոտլանդիայում «Նվազագույն աշխատավարձի մասին» վեճով, դատարան էր հրավիրված աշխատանքների տեսուչը, որպեսզի ներկայացնի՝ արդյոք աշխատակիցը կատարել է իր աշխատանքը պարզաճ կերպով: Տեղի ունեցավ հեղհարյալը:

Դատավոր. «Միթե, Ձեր պարտականությունը չի հանդիսանում «Նախահորի մասին» օրենքին համապատասխան օրը երկու անգամ շրջանցելու բոլոր աշխատատեղերը»:

Տեսուչ. «Այո»:

Դատավոր. «Միթե Դուք դա չեք անում»:

Տեսուչ. «Անում եմ»:

Դատավոր. «Այդ դեպքում, ինչու՞ Դուք չեիք տեսել, թե ինչպես է նա աշխատում»:

Տեսուչ. «Նրանք միշտ դադարեցնում են աշխատելը, երբ տեսնում են, որ տեսուչը գալիս է. նստում և սպասում, մինչ նա հեռանա: Մեկ մեկ էլ նույնիսկ ծխում, եթե հանքահորում չկա գազ: Իրենք չեն ուզում, որ որևէ մեկը իրենց հեղհարի»:

Կարճ ժամկետով նույն տեսակի կոշտ չափանիշներ էին ներդրվել պատերազմի ժամանակ Կոլայի գործարանում: Մեկ անգամ առավոտյան արհմիության նախագահին դարբնոցային արտադրամասից բողոք ներկայացվեց. դարբիններից մեկը զայրացել էր, որ փնթեմը, իր ամենօրյա շրջայցը կատարելիս, կանգ էր առել և հինգ թույն հեղհարել դարբնի աշխատանքին: Արտադրամասի ընդհանուր ժողովից հետո արհմիության նախագահը դիմեց փնթեմին և պահանջեց նրանից խոստում, որ նման բան այլևս չի կրկնվի: Նախագահը կոլեկտիվի հերթական ժողովի ժամանակ պարմեց միջադեպի մասին, և արդյունքում նույն պահանջը դրվեց բոլոր աշխատակիցների կողմից և գործնականում դա բերեց նրան, որ փնթեմը իր առավոտյան շրջայցի ժամանակ չէր համարձակվում դարբնի աշխատանքային տեղի մոտ հաղարդել:

Գրականության մեջ ես տեսել եմ նման դեպքերի հիշատակումներ: Բանվորների մեծամասնությունը գտնում են անհանդուրժելի, երբ իրենց հեղհարում են: Ինչ կարող ենք մենք այդ դեպքում անել: Ինչպես հսկել աշխատակցին, առանց նրան անմիջական հեղհարելու, ինչը նա փանել չի կարող: Վերահսկողությունը պարտադիր է, վերահսկողությունը անընդունելի է. ինչպես գտնել փոխզիջումը: Որոշ մարդիկ ասում են. «Թույլ տվեք բանվորներին ընտրել ղեկավարներին»: Ես չեմ հավատում դրան:

Կան ևս երեք կետեր, անմիջականորեն կապված Կոմիտեի աշխատության թեմայի հետ, որոնց կցանկանայի կարճ անդրադառնալ: Առաջինը, երբ և ինչպե՞ս պետք է աշխատակիցների ուշադրությունը հրավիրել իրենց սխալների և զանցանքների նկատմամբ: Այսպես մենք պետք է ղեկավարվենք մեկ սկզբունքով. մի մեղադրենք մեղադրելու համար, ասենք այն, ինչ պետք է ասենք, որպեսզի դա հանգեցնի որոշակի արդյունքի՝ ասենք դա այնպիսի ձևով, այն ժամանակ և այն հանգամանքներում, որ դա դառնա ձեր աշխատակցի համար իսկական դաս: Երկրորդը, քանի որ հայրնի է, որ մարդը, որը կարգադրություններ է արձակում, որպես կանոն սիրված չէ, ղեկավարությունը փորձում է փոխհատուցել դա թույլ տալով այդ մարդուն, որը ձգտում է կարգադրություններ տալու լուծը, աշխատակիցներին հայտնել հաճելի նորություններ կամ էլ նորամուծություններ անել, որոնց աշխատակիցները շատ ցանկացել են: Մի ղեկավար ասաց ինձ, որ ինքը միշտ ձգտում է անել հենց այդպես: Ես կարծում եմ, որ դա լավ վարքաբանական հոգեբանություն է, սակայն համոզված չեմ, որ Կոմիտեի հետ լիովին համաձայն եմ: Այլ կերպ է լինում այն դեպքում, երբ արձակվում են ոչ ճիշտ կարգադրություններ: Իմ կարծիքով, այս դեպքում ով թույլ է տալիս սխալը, անարարակույս պետք է սխալը ուղղի, և ոչ թե նրա համար, որ դա ռազմավարության հարց է, այլ նրա համար, որ այդպես ավելի լավ կլինի իր համար: Մեր բոլորի համար լավ է ոչ միայն իմանալ, այլ նաև ընդունել մեր սխալները և փորձել դրանք ուղղել: Եթե ղեկավարը որևէ մեկին աշխատանքից ազատում է, որից հետո ընդունվում է որոշում վերջինիս պաշտոնում վերականգնելու մասին, ապա որպես ճիշտ մարտավարություն, այնպես էլ որպես արդար որոշում կլինի այն, որ այդ ընդունված որոշումը իրականացնի հենց այն ղեկավարը, որը սխալը թույլ է տալիս:

Իհարկե, կարգադրությունների արձակման թեման ընդգրկում է շատ ավելի շատ հիմնախնդիրներ, քան նրանք, որոնց մենք անդրադարձանք: Ինձ թվում է, ես ընդամենը ակնարկել եմ որոշ հարցեր: Ինձ հայրնի է, որ պատերազմի ժամանակ, հրեականավորները անհարմարավետ պայմաններում էին գտնվում, քան ուրիշները: Դա բացատրվում է նրանով, որ իրենց գործողությունները ղեկավարվում են հեռու քարածառությունից: Թվային համակցությունները, որոնց օգնությամբ նրանք կրակոցները կենտրոնացնում էին, փոխանցվում էին հեռախոսով: Նրանց գործողությունների արդյունքն էլ հեռացված էր լինում: Այլ խոսքերով ասած, իրենց գործողությունը բավականին սերտ չէր լինում կապված իրական իրավիճակի հետ՝ կարգադրության ստացման և դրա կատարման դեպքում:

Թարգմանիչ և խմբագիր՝ Աննա ՄԱԿՍՈՒԴՅԱՆ

Լիովին գիտակցելով ինձ սպառնաճող վտանգը՝ ես գրում եմ ևս մեկ աշխատություն նոր Հանրային Կառավարման մասին: Տվյալ աշխատության առաջին նպատակն է հանդիսանում ներկայացնել նոր Հանրային Կառավարման իմ մեկնաբանումը և սինթեզը, ինչպես դա ներկայացվել է Նոր Հանրային Կառավարմանը նվիրված Մինոուբրուքյան կոնֆերանսում: Երկրորդ նպատակն է հանդիսանում նկարագրել, թե ինչպես են նոր Հանրային Կառավարման մեկնաբանումը և սինթեզը հարաբերվում կառավարման փեսության և գործնականի հետ: Եվ երրորդ նպատակն է՝ բացատրել, թե ինչ է նշանակում նոր Հանրային Կառավարումը կազմակերպման փեսության համար և հակառակը:

Որևէ բան «նոր» պիտակով պիտակավորելը շատ վտանգավոր գործընթաց է: Վտանգն երկու անգամ ավելանում է, եթե նորությունը վերաբերում է գաղափարներին, մտքերին, հայեցակարգերին, փեսություններին, պարադիգմաներին: Նոր մտածելակերպ ունենալուն հավակնող մարդիկ, որպես կանոն, անցյալի գաղափարները ընկալում են որպես հին կամ անպտուղ մտքեր կամ երկուսն էլ: Ի պատասխան դրան՝ հին մտածելակերպ ունեցող հեղինակները ընդունում են պաշտպանողական դիրք և հակված են ենթադրելու, որ «նոր բառախոսասխաղային փաթեթով ներկայացվող հին գաղափարներից բացի, այսպես կոչված նոր մտածելակերպում ոչ մի նոր բան չկա»: Այդ պատճառով էլ ուշադրություն դարձրեք այս նախազգուշացմանը: Հանրային Կառավարման այս նոր մոտեցումը մասամբ ընդունված է եղել Պլատոնի, Հոբբսի, Մաքիավելիի, Համիլթոնի, Ջեֆերսոնի, ինչպես նաև ուրիշ ժամանակակից վարքաբանների կողմից: Նորությունը կայանում է նրանում, թե ինչպես պետք է այդ կտորը օգտագործվի, որքան էլ այն հնանա:

Թելերը, որոնցից հյուսված է Հանրային Կառավարումը, հանրաճանաչ են: Ներքերից Կառուցմանը նկարագրում է դրանք որպես ձգքում դեպի հիմնական հեմլայալ արժեքները՝ ներկայացուցչություն, քաղաքական չեզոքության

⁴⁸ Աղբյուրը՝ George Frederickson. "Toward a New Public Administration." *Toward a New Public Administration: The Minnowbrook Perspective*. Ed. Frank E. Marini (Chandler Publishing Co., 1971). Translated from *Classics of Public Administration*, 4th edition, eds. Jay M. Shafritz and Albert C. Hyde (Pacific Grove, CA: Brooks/Cole Publishing, 1997), 329-241.

իրավասություն և գործադիր իշխանության գերակայություն⁴⁹: Տարբեր ժամանակներում այս կամ այն նշված արժեքները դուրս են գալիս առաջնային տեղ: Ներկայացուցչությունը հափկապես շար էական է եղել Ջեքսոնի ժամանակ: Դրա նկատմամբ որպես բնական հակազդեցություն է հանդիսացել բարեփոխման շարժումը, որը ընդգծում է չեզոք իրավասությունը և գործադիր իշխանության առաջնությունը: Ներկայումս մենք վկա ենք այս արժեքների դեմ ուղղված դժգոհությանը, որը գուցորդվում է ներկայացուցչության նոր մոդելների փնտրությամբ:

Ընդդիմախոսները հաստատում են, որ Նանրային Կառավարման մեջ փոփոխությունները նման են կառավարչական արդյունավետության և քաղաքական արագ արձագանքման կարողության միջև զրոյական արդյունքով խաղի: Արդյունավետության յուրաքանչյուր բարձրացում անփաստարկ բերում է արագ արձագանքման կարողության իջեցմանը: Մենք ընդամենը մտնում ենք մի փուլ, երբ քաղաքական արագ արձագանքման կարողությունը փոխհատուցվում է կառավարչական արդյունավետության հաշվին:

Վերը նշված Նանրային Կառավարման երկու (դիխոտոմիայի և տրիխոտոմիայի) արժեքային մոդելները արդարացի են միայն որպես ընդհանրացում: Սակայն նրանք ունեն նաև բացասական կողմեր, որոնք բնորոշ են ընդհանրացմանը՝ այդ մոդելները հաշվի չեն առնում բազում, հաճախ դժվար ընկալելի ներքուստ կախարվող փոփոխությունները: Ավելին՝ ընդհանրացումը չի բացառում Նանրային Կառավարման տեսության այն մասը, որը դուրս է գալիս իր շրջանակներից: Այն նկարագրությունը, թե ինչ է նշանակում Նոր Նանրային Կառավարումը կազմակերպման տեսության համար հանդիսանում է գործընթաց, որի միջոցով կարելի է իմաստավորել այդ ընդհանրացումները: Սակայն առաջին հերթին անհրաժեշտ է կարճ բացատրել, թե ինչ նկարի ունենք ասելով նոր Նանրային Կառավարում:

Ի՞նչ է նոր Նանրային Կառավարումը:

Կրթողի գործունեության հիմնական նպատակը և դերն են հանդիսանում գիտելիքների կուտակումը և փոխանցումը: Ուսուցիչությունը գործադրում է

⁴⁹ Herbert Kaufman, "Administrative Decentralization and Political Power," *Pub. Adm. Rev.* (Նունվար-փետրվար, 1969), 3-15

օրենքները: Առողջապահական կազմակերպությունները երկրացնում են կյանքը՝ պայքարելով հիվանդությունների դեմ: Այս գոյություն ունեն հրշեջներ, սանիտարական աշխատակիցներ, սոցիալական ապահովության ոլորտի աշխատակիցներ, դիվանագետներ, զինվորականներ և այլն: Նրանք բոլորը աշխատում են պետական հիմնարկներում, և յուրաքանչյուր մասնագիտություն կամ մասնագիտացում ունի նպատակների ինքնուրույն շարք, ուստի և այն ռացիոնալ է:

Այս դեպքում ինչ է իրենից ներկայացնում Նանրային Կառավարումը⁵⁰: Որոնք են նրա գործունեության նպատակները և դերը:

Այս հարցի դասական պատասխանը միշտ եղել է վերոնշյալ ծառայությունների արդյունավետ, փոքրածախ և համակարգված կառավարումը: Ուշադրությունը բևեռված է բարձրագույն կառավարմանը (օրինակ քաղաքային կառավարում) կամ հիմնական օժանդակ ծառայությունների համակարգմանը (բյուջեի սահմանում, կազմակերպում և կառավարում, պլանավորում, համակարգի վերլուծություն, աշխատանք անձնակազմի հետ, մատակարարում): Նանրային Կառավարման հիմնավորումը գրեթե միշտ նշանակում է ավելի լավ (առավել արդյունավետ կամ փոքրածախ) կառավարում: Նոր Նանրային Կառավարումը դասական նպատակներին և դերին ավելացնում է *սոցիալական արդարությունը*: Ավանդական կամ դասական Նանրային Կառավարումը փորձում է պատասխանել հետևյալ հարցերին. 1. ինչպե՞ս կարող ենք առաջարկել ավելի շատ ծառայություններ կամ ավելի որակյալ ծառայություններ՝ օգտագործելով առկա պաշարները (արդյունավետություն), 2. ինչպե՞ս պաշտպանել առաջարկվող ծառայությունների մակարդակը՝ օգտագործելով ավելի քիչ գումարներ (փոքրածախ): Նանրային Կառավարման նոր տեսությունը առաջադրում է հետևյալ հարցը. արդյո՞ք այս ծառայությունը նպաստում է սոցիալական արդարությանը:

Սոցիալական արդարություն արտահայտությունը այսպեղ օգտագործվում է որպես հետևյալ արժեքային նախադրյալների գումար: Բազմակարծիք կառավարությունը պարբերաբար խտրական վերաբերմունք է դրսևորում այն փոքրամասնությունների նկատմամբ (օրինակ՝ ֆերմայի բանվորներին, ինչպես նաև սպիտակ, այնպես էլ տեղից տեղ տեղափոխվող), որոնք ամենաշատը կարիք ունեն ինչպես քաղաքական, այնպես էլ փոքրածախ պաշարների, կայուն բյուրոկրատիայի

⁵⁰ Frederick Mosher և John c. Honey-ը հանդես են գալիս ընդդեմ արհեստավարժ մասնագետների հարաբերական դերի, ինչպես նաև հանրային կազմակերպություններում գլխավոր վարչական աշխատակցի: Տե՛ս Frederick Mosher, *Democracy and the Public Service* (New York: Oxford University Press, 1968), էջ 99-133: Տե՛ս նաև C. Honey, "A Report: Higher Education for the Public Service," *Pub. Adm. Rev.* (Նոյեմբեր 1967)

և ոչ մեծ քանակություն ունեցող հաճախորդների օգտին, օրինակ՝ Գյուղատնտեսության նախարարության և խոշոր ֆերմերների օգտին: Սրա արդյունքն են հանդիսանում աճող գործազրկությունը, աղքատությունը, հիվանդությունները, աննախադեպ փոփոխական աճի ժամանակ գրանցվող անօգնականությունը: Այդպիսի դիրքորոշումը դատապարտելի է բարոյականության փոփոխության, և եթե իրավիճակը արմատականորեն չփոխվի հետագայում կարող է վրանգ առաջանալ Կոլմա կամ մեկ այլ քաղաքական համակարգի կենսունակության համար: Շարունակական զրկանքները ամենուրեք առաջացնում են ռազմափոփոխություն: Ռազմափոփոխությունից հետո առաջանում են ռեպրեսիաներ, որոնք հանգեցնում են ավելի մեծ ռազմափոփոխության և այլն: Յուրաքանչյուր Նանրային Կառավարում, որը չի ձգտում փոփոխումների, այլ միայն աշխատում է փոքրամասնությունների վարքագծային վիճակը գեղեցկացնել, ի վերջո կօգտագործվի այդ փոքրամասնությունը ճնշելու համար:

Դաշնային կառավարությանը հաշվետու օրինաստեղծ կոմիտեները, պաշարված բյուրոկրատիան, քաղաքական կուսակցությունների ոչ ժողովրդավարական գործողությունները, կառուցվածքների շահույթների աճման անհիմն հնարավորությունները՝ դրանք են այն պարզապես, ըստ որոնց ներկայացուցչական ժողովրդավարությունը արդի ժամանակ շատ հազվադեպ է ձգտում փոքրամասնության վերաբերյալ կիրառվող խտրականության փոփոխմանը կամ ընդհանրապես դա չի անում: Սոցիալական արդարության քաղաքականությունը իր մեջ պարունակում է գործունեություն, որն ուղղված է Կոլմա փոքրամասնությունների քաղաքական և փոփոխական դրության բարելավմանը:

Սոցիալական արդարության քաղաքականության սրանձնումը նշանակում է, որ Նանրային Կառավարման նոր փոփոխությունը հակասության մեջ է մտնում Դուայթ Վալդոյի այն հաստատման հետ, որ գիտության Կոլմա բնագավառում այդպես էլ չեն արմատապնդվել ռազմավարության ստեղծման գործընթացում օգտագործվող Կոլմա փոփոխական նախադրյալները⁵¹: Քաղաքավարչարարական դիստրոֆիային չի հերիքում փորձական հավաստիացումներ, քանի որ բացարձակ պարզ է, որ ղեկավար անձինք ինչպես իրականացնում են, այնպես էլ ստեղծում են քաղաքականություն: Քաղաքավարչարարական հանրությունը ճիշտ փորձարարական է, բայց ուղղակիորեն առաջադրում է փոփոխական հարցեր: Նոր

⁵¹ Dwight Waldo, "Scope of the Theory of Public Administration," in *Theory and Practice of Public Administration: Scope, Objectives and Methods*, խմբ. James C. Charlesworth (Philadelphia: The American Academy of Political and Social Sciences, Նոկսթեր, 1968), էջ 1-26

Նանրային Կառավարումը փորձում է դրան պարասխանել հերևյալ կերպ՝ *կառավարող անձինք չեն կարող չեզոք լինել: Այդ պատճառով նրանց պետք է հանձնարարվի ինչպես որակական ղեկավարման իրականացումը, այնպես էլ սոցիալական արդարության՝ որպես արժեք, որը պետք է նվաճվի և դա պետք է հանդիսանա նրանց գործունեության արդարացումը:*

Սոցիալական արդարությանը հակված լինելը նշանակում է, որ նոր Նանրային Կառավարումը նպարակաուղղված է փոփոխությունների իրականացմանը: Ավելի պարզ ասած՝ *նոր Նանրային Կառավարումը ձգտում է փոփոխել այն քաղաքականությունը և կառուցվածքը, որոնք պարբերաբար խոչընդոտում են սոցիալական արդարության իրականացմանը:* Դա չի նշանակում, որ փոփոխությունները պետք է կատարվեն ինքնին փոփոխությունների համար կամ ղեկավար անձանց, օրենսդրի, դատարանների, հիմնականում սահմանադրական մարմինների գործառույթների վերանայման համար: Կրթողները, գյուղաբնակչության աշխատողները, ոստիկանները, ծառայողները և իրենց նման մարդիկ աշխատում են իրենց հնարավորությունները ընդլայնող փոփոխությունների համար և խոչընդոտում են այն փոփոխությունների իրականացմանը, որոնք խնազարում են այդ նպարակների նվաճմանը. այս ամենը կատարվում է մեր կառավարչական համակարգի շրջանակներում: Նման ձևով նոր Նանրային Կառավարումը փորձում է գրնել այնպիսի փոփոխություններ, որոնք կնպաստեն Նանրային Կառավարման նպարակների նվաճմանը, մասնավորապես՝ որակյալ կառավարում, րնրեսում, արդյունավերություն, սոցիալական արդարություն:

Սոցիալական արդարությանը հակված լինելը նշանակում է ոչ միայն փոփոխությունների ձգտում, այլ նաև կազմակերպչական և քաղաքական այն ձևերի որոնում, որոնք ի վիճակի են արագ փոփոխվել և րիրապերում են որոշակի ճկունության: Ավանդական բյուրոկրատական կառուցվածքը ցուցադրեց կայուն, անգամ շար կայուն լինելու իր ունակությունը⁵²: Դյուրին փոփոխվող կառուցվածքի որոնումներում նոր Նանրային Կառավարումը ձգտում է փորձարկել կամ նույնիսկ ձևափոխել բյուրոկրատական կազմակերպությունների ձևերը: Ապակենրոնացումը, իրավասության փոխանցումը, նախագծերի կառավարումը, պայմանագրերը, հոգերանական ուսուցումը, կազմակերպության զարգացումը, պարասխանարվության ավելացումը, առճակարումները, հաճախորդի ներգրավումը, ըստ էության հակաբյուրոկրատական հասկացություններ են, որոնք

⁵² Anthony Downs, Inside Bureaucracy (Boston: Little, Brown, 1967)

բնորոշում են նոր Նանրային Կառավարումը: Ենթադրվում է, որ այդ հայեցակարգերը կարող են օժանդակել ինչպես բյուրոկրատական, այնպես էլ քաղաքական փոփոխություններին և այդպիսով կմեծացնեն սոցիալական արդարության հնարավորությունները: Եվ իրոք, երկրում շատ հայտնի մագիստրոսական ծրագրի հարգված մի դասախոս, որը պատրաստում էր մասնագետներ Նանրային Կառավարման ոլորտում, փվյալ ծրագրում գիտական կոչում ստանալը անվանել էր որպես «մշակված նրա համար, որպեսզի պատրաստել փոփոխություն իրականացնող մասնագետներ կան ներկայացուցիչներ կազակերպության զարգացման համար»:

Փոփոխություններ խթանող այլ կազմակերպչական հասկացությունների (որոնք ուղղված են սոցիալական արդարության նվաճմանը) շարքին կարելի է դասել ծրագրավորման, պլանավորման, բյուջեի սահմանման համակարգերը, հավանական պաշտոնադատ անձանց առկայությունը և սոցիալական ցուցանիշները: Լավ ղեկավարման փեսանկյունից նրանք գրեթե միշտ ներկայացվում են (վկա՝ Մաքնամառա և ՓՓԲ) որպես հիմնական ռազմավարություն այն պարճառով, որ ուղղակիորեն պաշտպանել փոփոխությունները անմիջապես է⁵³: Ամեն դեպքում, ելնելով փաստերից ՓՓԲ-ն կարող են օգտագործվել որպես փոփոխությունների հիմք (Մաքնամառայի դեպքում, որպեսզի վերահսկողության գործառնայթները վերցնեն ուժային ծառայություններից՝ նրանց արդյունավետության և փնփեսման բարձրացման նպատակով): Ղեկավարների ռեզերվի առկայությունը կարող է օգտագործվել բարձրագույն օղակների ղեկավարների բնավորության փոփոխման համար կառավարչական հիերարխիայում այն ձևով, որպեսզի ավելանա փոփոխությունների հնարավորությունը: Սոցիալական ցուցանիշները մշակված են, որպեսզի կարողանան ցուցադրել սոցիալ-փնփեսական պայմանների բազմազանությունը՝ հույս ունենալով, որ փորձեր կկատարվեն փոժաճների կյանքի պայմանների բարելավման ուղղությամբ⁵⁴: Այս երեք հասկացությունները միայն թվում են չեզոք կամ լավ ղեկավարմանը բնորոշ: Դրանց փակ թաքնված են այն լժակները, որոնց օգնությամբ ղեկավար անձինք և կատարողները փորձում են փոփոխություններ իրականացնել: Այդ պարճառով զարմանալի չէ, որ այդ հասկացությունները լայն փարածված են Նանրային Կառավարման շրջանում: Պերք չէ զարմանալ, որ «բազմակարծության» ճամբարի փնփեսագետները և

⁵³ Նաթկապես փն՝ Charles L. Schultze, *The Politics and Economics of Public Spending* (Washington, D.C.: Brookings Institution, 1969).

⁵⁴ Raymond A. Bauer, *Social Indicators* (Cambridge, Mass.: MIT Press, 1967) աշխատության մեջ արփահայրված «սոցիալական արդարության» մասին ընդհանուր հոգատարությունը սույնի վառ ցուցադրումն է:

քաղաքագետներն այնպիսի լծակները, ինչպիսիք են ՓՓԲ-ն, համարում են ժողովրդավարական կառավարության հայեցակարգի համար վրանգավոր⁵⁵: Ի դեպ այդ ՓՓԲ-ի փոփոխության տեսակետից ղեկավարների ռեզերվը և սոցիալական ցուցանիշները իրենցից ներկայացնում են փոփոխությունների ավելի նուրբ տեսանկյուններ, քան այսպես կոչված ուղղակի տեսանկյունները, ինչպիսիք են զգայական վարժանքը, նախագծերը, պայմանագրերը, ապակենտրոնացումը և այլն, որոնք հետապնդում են նույն նպատակները: Այդ ամենը նպաստում է փոփոխություններին, և *փոփոխությունները հանդիսանում են նոր Նանրային Կառավարման հիմքը*:

Նոր Նանրային Կառավարման հակված լինելը դեպի սոցիալական արդարություն ենթադրում է ուժեղ վարչարարական կամ գործադիր իշխանություն, որը Նամիբիայում անվանել է «էներգիա գործադիրում»: Քաղաքականության գործընթացի մեն ներգրավված կառավարական ուժերի նշանակությունը մշտապես աճում է: Բացի այդ, կառավարության աշխատակազմում ի հայտ են գալիս քաղաքականության մեջ ներգրավման լրիվ նոր ձևեր և քաղաքական ներկայացուցչություններ: Նմանապես է, որ ներկայացուցչությունը կարող է դառնալ կարևոր ուժ քաղաքական որոշումների ընդունման գործընթացում, ինչպիսին դարձել է օրենսդիր ներկայացուցչությունը: *Նոր Նանրային Կառավարումը ձգտում է ոչ միայն ըստ հնարավորության տնտեսված և արդյունավետ կատարել իր օրենսդիր լիազորությունները, այլ նաև ազդել քաղաքական որոշումների ընդունման վրա՝ բոլոր քաղաքացիների կյանքի մակարդակի բարձրացման նպատակով*: Քաղաքականության անմիջական պաշտպանությունը հանրային ծառայողի կողմից անհրաժեշտ է, եթե գործադիր իշխանության մարմինները հանդիսանում են ռազմավարական պայքարի դաշտ: Թվում է, թե նոր Նանրային Կառավարման տեսության դաշնակիցները լի են սոցիալական արդարության սկզբունքի պաշտպանման վճռականությամբ և անտարակույս նաև իրենց կողմնակիցների պաշտպանության վճռականությամբ:

Դասական Նանրային Կառավարումը ընդգծում է այն կազմակերպությունների ամրապնդման և զարգացման կարևորությունը, որոնք կոչված են լուծել սոցիալական հիմնախնդիրներ: Նանրային Կառավարման ուղղվածությունը հակում ունի տեղափոխվելու հիմնախնդրից անմիջականորեն դեպի ինստիտուտ: Նոր Նանրային

⁵⁵ Aaron Wildavsky, *The Politics of the Budgetary Process* (Boston: Little, Brown, 1964); Charles Lindblom, *The Intelligence of Democracy*

Կառավարումը փորձում է կրկին վերադառնալ հիմնախնդրին և դիտարկել փվյալ հիմնախնդրի լուծման այլընտրանքային ինստիտուցիոնալ մոպեցումները: Նասարակական հիմնախնդիրների (ինչպիսիք են աղքատությունը քաղաքներում, ամենուրեք թմրանյութերի օգտագործումը, հանցագործության բարձր մակարդակը և այլն) սուր բնույթը սրիպում է հանրային ծառայողներին լուրջ մտածել, թե արդյոք արժի ավելի մեծ գումարներ ներդնել և աշխատակիցներ վարձել այն կազմակերպություններում, որոնք միայն խորացնում են փվյալ հիմնախնդիրը: Նենց այդ պարճառով նրանք ձգտում են կամ ձևափոխել նշված ինստիտուտները, կամ ստեղծել նորերը՝ ավելի շարժունակները, որպեսզի կարողանան այդ հիմնախնդիրներին փալ ավելի հեղևողական լուծումներ: Նոր Նանրային Կառավարումը զբաղվում է ավելի քիչ Պաշտպանության Նախարարությունով, և ավելի շատ ինքնին պաշտպանությամբ, ավելի քիչ՝ քաղաքացիական ծառայության հանձնաժողովներով, քան մի կողմից վարչական գործակալությունների աշխատակիցների կարիքներով և մյուս կողմից հասարակությունում զբաղվածության հիմնախնդրի լուծմամբ, նա ավելի քիչ է մտահոգված ինստիտուտների ստեղծմամբ, քան սոցիալական հիմնախնդիրների լուծման այլընտրանքային միջոցների մշակմամբ: Այդ այլընտրանքներն անկասկած կունենան որոշակի կազմակերպչական բնութագրեր, որոնք պետք է ստեղծվեն և պաշտպանվեն, բայց նրանք չպետք է դառնան ոսկրացած անպարասխանատու բյուրոկրատիաներ, որն իրենից ներկայացնում է առավելապես սոցիալական հիմնախնդիր, քան այն սոցիալական իրավիճակները, որոնց բարելավման համար նրանք ստեղծված էին:

աշխատակիցների վարքագծի ուսումնասիրումը փարբեր իրավիճակներում⁵⁶: Փորձնական ռեֆերենսը փվյալ հեփազոփոյոնում հանդիսանում է կազմակերպոյոնը և այնփեղ աշխատող մարդիկ: Այդպիսի հեփազոփոյոյան արդյոնք է դառնում, որպես կանոն, նկարագրոյոնը, այլ ոչ թե կարգադրոյոնը, իսկ եթե դա կարգադրոյոն է, ապա այն կարգադրում է, թե ինչպես ավելի լավ դեկավարել կազմակերպոյոնը ներսից: Առարկայական կողմը, առաջինը, հանդիսանում է ինքնին կազմակերպոյոնը, երկրորդը՝ կազմակերպոյոյան փեսակը՝ մասնավոր, հանրային, պեփական⁵⁷: Այս ուղղոյոնից ծնվել են երկու փեսոյոններ՝ որոշումների ընդունման փեսոյոնը և մարդկային հարաբերոյոնների փեսոյոնը: Դրանք երկուսն էլ հանդիսանում են վարքաբանական և պոզիփիվիսփական: Երկու փեսոյոնն էլ իրենց վրա կրում են սոցիոլոգիայի, փիլիսոփայոյոյան, փնփեսագիփոյոյան, ինչպես նաև քաղաքագիփոյոյան ազդեցոյոնը:

Նոր Նանրային Կառավարումը պաշտպանում է այն, ինչ կարելի է կոչել «վարքաբանոյոյան երկրորդ սերուրդ»: Ի փարբերոյոն իր նախորդի՝ երկրորդ սերնդի վարքաբանը ընդգծում է Նանրային Կառավարման մեջ հանրայինի կարևորոյոնը: Նա ընդունում է այն գիփական հասկացոյոյան կարևորոյոնը, թե ինչպես է գործում կազմակերպոյոնը, և ինչու է այն հենց այդպես գործում, բայց նրան ավելի շուր հեփաքքրում է, թե ինչպիսի ազդեցոյոն է գործում կազմակերպոյոնը իր հաճախորդների վրա և հակառակը: Նա փրամադրվաճ չէ ո՛չ պոզիփիվիսփական և ո՛չ էլ գիփական մոփեցման դեմ, չնայաճ բավականին հանգիսփ է վերաբերվում բնագիփական մոդելների կիրառմանը սոցիալական երևույթների նկարմամբ: Նա չի փորճում օգփագորճել իր վարքաբանոյոնը հանրային կազմակերպոյոնների գործոնեոյոյան նկարագրի հիմնավորման մեջ⁵⁸: Նա

⁵⁶ Նափկապես փն՛ս James March և Herbert Simon, *organizations* (New York: John Wiley and Sons, 1963).

⁵⁷ Նափկապես փն՛ս Amitai Etzioni, *A Comparative Analysis of Complex Organizations* (New York: Glencoe Free Press, 1961).

⁵⁸ Այս իմաստով հափկապես ցուցադրական հանդիսացալ Մինոուրրոյոյան կոնֆերանսի նսփաշրջանի ժամանակ կափարվաճ փոխանակումը: Կոնֆերանսի մի քանի մասնակիցներ քննարկում էին Միացյալ Նահանգների Տնփեսական Նառավորոյոնների Գրասենյակի քաղաքականոյոյան և ռազմավարոյոյան մեջ թույլ փրվաճ սխալները: Նրանք փորճում էին ընդահուր գճերով որոշել, թե Տնփեսական Նառավորոյոնների Գրասենյակին նման կազմակերպոյոնները ինչպես կարող են դառնալ ավելի արդյունավեփ: Արփահայրվել էին և մեճամասնոյոյան կողմից հավանոյոյան էին արճանացել մի քանի հավասփի ենթադրոյոններ: Այդուհեփս երիփասարդ, բայց հեղինակավոր մի քաղաքագեփ հայրարարեց, որ այդ ենթադրոյոնները չեն կարող ապացուցվել միայն մեկ օրինակով: Վիճակագրորեն նշանակալից, ճշգրիփ ուղղումը պահանջում էր որպես նվագագոյն երեսուն հասփարումներ: Ննչեց պափասիան. «Արդյոք Նանրային Կառավարմանը ոչինչ հնարավոր չէ առաջարկել մինչև մենք չունենանք երեսուն Տնփեսական Նառավորոյոնների Գրասենյակներ: Կարող ենք արդյոք մենք

հակված չէ օգտագործել իր վարքաբանությունը այսպես կոչված չեզոքության շքաբեսքի համար: Բավականին թերահավատորեն է վերաբերվում նրանց օբյեկտիվությանը, ովքեր հաստատում են, որ գիտություն են ստեղծում: Նա փորձում է օգտագործել իր գիտնականի հմտությունները, որպեսզի աջակցի վերլուծական աշխատանքին, փորձարկումներին և այլընտրանքային քաղաքականության գնահատմանը և վարչական վարքագծին: *Ընդհանուր առմամբ երկրորդ սերնդի վարքաբանը հանդիսանում է ավելի քիչ «ընդհանուր» և ավելի շատ «հանրային», քան իր նախորդը, նա ավելի քիչ «նկարագրող» է, և ավելի շատ «կարգադրող», ավելի քիչ «հակված է դեպի ինստիտուտ» և ավելի շատ «հակված դեպի համախորդի ազդեցությունը», ավելի քիչ «չեզոք» է և ավելի շատ «նորմավորված», և հույս ունենք, որ ոչ ավելի քիչ գիտական է:*

Այս ամենը հանդիսանում է համառոտ և բավականաչափ մակերեսային բացատրություն նրան, թե ինչ է հանդիսանում Նանրային Կառավարումը մեկ վերլուծողի տեսակետից: Եթե նկարագրումը հանդիսանում է գոնե մասնակի հստակ, ապա ակնհայտ է, որ Նանրային Կառավարման մեջ ընթանում են փոփոխություններ, որոնք վերաբերում են ինչպես իր տեսությանը և գործնականին, այնպես էլ կառավարության ամենօրյա գործունեությանը: Այս գլխի վերջնական նպատակն է հանդիսանում քննարկել հուսադրող նոր Նանրային Կառավարման ազդեցությունը մը ինչպես կառավարման գիտության վրա ամբողջությամբ, այնպես էլ կազմակերպման տեսության վրա մասնակիորեն: («Տեսություն» հասկացությունը այստեղ օգտագործվում է ազատ իմաստով, որպես վերացական միտք):

Կազմակերպության տեսություն և Նոր Նանրային Կառավարում

Յուրաքանչյուր երևույթի ընկալումը պահանջում է նրա մասնատումը մասերի և ամեն մասի մանրակրկիտ դիտարկումը: Խոսելով կառավարության գործունեության մասին, այդպիսի մասնատումը կարող է ներկայացվել այնպիսի ինստիտուտների միջոցով, որոնք ավանդական են հանդիսանում քաղաքագիտության ոլորտում՝ Նանրային Կառավարում, օրենսդիր իշխանության գործունեություն, հանրային իրավունք և այլն: Այդպիսի մասնատումը կարող է գլխավոր կերպով լինել

թույլ տալ ների ստեղծումը, մինչ չենք պարզել, թե ինչ սխալ ենք թույլ տվել առաջինի նկատմամբ: Թաքնվելով մեր վերլուծական և քանակական թեզերի հետևում, չենք փորձում արդյոք մենք առաջին Տնտեսական Նախաձեռնությունների Գրասենյակի արդյունավետության բարձրագույն մեր պարտականությունից հրաժարվել՝ երկրորդի կամ նրա համարժեքի միջոցով»:

հայեցակարգային կամ փեսական, ինչպիսին են համակարգային փեսությունը, որոշումների ընդունման փեսությունը, դերային փեսությունը, խմբերի փեսություն, որոնցից յուրաքանչյուրը խոցում է ինսփիպուրները:

Նանրային Կառավարումն երբեք չի ունեցել ոչ համաձայնեցված, ոչ համոզիչ ենթամասեր: «Բյուջեի սահմանումը», «անձնակազմի կառավարումը», «կազմակերպումը և ղեկավարումը» շար սահմանափական են, «ներկազմակերպչական են» և չունեն փեսական հիմնավորում: Մասնավոր փեսությունները, ինչպիսին են օրինակ որոշումների ընդունման փեսությունը, դերային փեսությունը, խմբային փեսությունը և նրանց նմանները, ավելի ուժեղ են փեսական կարվածքով, ավելի շար հակված են փորձնական հիմնավորմանը, սակայն մինչ այժմ ունեն միպում կենտրոնականալու հանրային հիմնարկների ներկազմակերպչական զարգացման ընթացքի վրա: Նոր Նանրային Կառավարումը պահանջում է երևույթի մասնապրման այլ միջոց՝ այն ավելի լավ հասկանալու համար: Վերլուծողը առաջարկում է բաժանել հանրային կազմակերպությունների աշխատանքները չորս հիմնական գործընթացների, որոնք պիպանի են Նանրային կառավարման կարարելագործման և ընկալման համար: Առաջարկվող չորս գործընթացները հեյրևյալներն են՝ բաշխման գործընթաց, ինփեգրման գործընթաց, սահմանների փոփոխման գործընթաց և սոցիալ-զգացմունքային գործընթաց:

Բաշխման գործընթաց: Նոր Նանրային Կառավարումը կենսականորեն շահագրգռված է բաշխման համակարգի մեջ: Այդ մարահոգվածությունը առաջին հերթին վերաբերում է բնակչության փարբեր խմբերին արփադրանքի և ծառայությունների *արփաքին* բաշխմանը՝ փվյալ գործարքից շահույթ սփանալու նպարակով, որոնք իրականացվում են պեփական ծրագրերի շրջանակներում:

Ծախսի և շահույթի համադրման կամ ծախսի և օգփակարության համադրման վերլուծությունը հանդիսանում է այն հիմնական փեխնոլոգիան, որը նպաստում է բաշխման գործընթացի արդյունքների ընկալմանը: Այս վերլուծության ձևը ենթադրում է մարդկանց համար որոշակի պեփական ծրագրերի օգփակարության գնահատման անհրաժեշտությունը: Քանի որ այն փորձում է նախագծել հնարավոր ծախսերը և այլընփրանքային ծրագրերի օգփակարությունը, փվյալ վերլուծության ձևը հանդիսանում է նոր Նանրային Կառավարման կենտրոնական մասը: Այդ փեղը նա զբաղեցնում է, որովհեյրև առաջարկում է արդարության հարցի ընկալման զիփական և կիսագիփական ճանապարհներ: Նա առաջարկում է վերաբաշխման հիմնավորման ավանդական մեթոդներ Նանրային Կառավարման փեսակեփից:

Դիտարկենք օրինակ Մաքնամառայի կողմից ներդրված՝ Պաշտպանության Նախարարության կողմից ընդունված որոշումների արդարացումը, որոնք հիմնված են ծախսերի և շահույթի վերլուծության վրա: Ընդհանրապես այդպիսի արդարացումները իրականացվում են գոյություն ունեցող ռազմական չափանիշների հիման վրա:

«Ծրագրավորում-պլանավորում-բյուջեի սահմանում» համակարգի սրբեղծման շնորհիվ տարբեր կառավարական գրասենյակների և վարչությունների կողմից իրագործվող ռազմավարության մեջ մենք տեսնում ենք նրանց փորձը ցուցադրել հասարակության վրա սեփական ազդեցությունը օգտակարության տեսանկյունից: Վիլդավսկին և Լինդբլոմը հաստատում էին, որ նպատակահարմար վերլուծության անցկացումը կամ ծախսի և օգտակարության վերլուծությունը ներկայանում են բավականին բարդ գործունեություն, եթե դրանք ընդհանրապես հնարավոր են: Ներագայում նրանք հայտարարեցին, որ եթե քաղաքական հարցերը լուծվում են կառավարչական ոլորտում, ապա նպատակահարմար որոշումների ընդունումը էականորեն փոխում է մեր քաղաքական համակարգը: Արդի ժամանակ նրանց դիրքը հիմնականում հաստատվում է փորձով: Նորմաֆիվային տեսանկյունից նրանք հանդիսանում են բազմակարծության պաշտպանները: Ծախսի և շահույթի վերլուծությունը կարող է դառնալ արդյունավետ միջոց, որի օգնությամբ կարող են բացահայտվել տարբեր տեսակի անարդար որոշումներ: Այդպիսի վերլուծությունը այն գործիքն է, որի միջոցով դիրքավորված բյուրոկրատիան և օրենսդիրները կարող են հրավիրվել բաշխման վերաբեյալ սեփական որոշումների հրապարակային հիմնավորմանը: Դա հանգեցնում է նրան, որ ճշացող անարդարությունների մասին տեղեկացված հասարակությունը, կպահանջի փոփոխություններ:

Ինչպես և գործադիր իշխանության բյուջեն, նպատակահարմար որոշումների կամ ծախսի և շահույթի վերլուծության վրա հիմնված որոշումների ընդունման համակարգը (ՓՓԲ) ամրապնդում են ծառայողների ու ղեկավար անձանց իշխանությունը և միևնույն ժամանակ հանդիսանում են նոր Նանրային Կառավարման մի մաս: Ըստ այն, որ ՓՓԲ-ն լայն կիրառվում է քաղաքներում, նահանգներում, ինչպես նաև դաշնային կառավարության կողմից, պարզ է դառնում, որ նոր Նանրային Կառավարումը ավելի ակնհայտ կդառնա մոտակա տաս կամ քսան տարիների բաշխման գործընթացի վերլուծության մեջ, նույն Նանրային Կառավարման ոլորտում: Մնում է չպարզաբանված, թե ինչ աստիճանի ՓՓԲ-ն կօգտագործվի վերաբաշխման գործընթացում, որը կավելացնի սոցիալական արդարությունը:

Շահույթի կամ օգտակարության ավելի նկարագրական, քան կարգադրական վերլուծությունը հայտնի է քաղաքագիտության մեջ որպես «քաղաքական հեղափոխության վերլուծություն» և փորձում է որոշել այն հիմնական փաստերը, որոնք կազդեն քաղաքականության վրա կամ կառաջացնեն նրա մեջ փոփոխություններ⁵⁹։ Օրինակ՝ «հեղափոխության վերլուծաբանները» դիտարկում են հատկացված պետական միջոցների (քանակ) և այդ միջոցների չիրագործման ռազմավարական հեղափոխության հարաբերությունը։ Ռազմավարության արդյունքը վերլուծող մասնագետը ձգտում է որոշել հարաբերությունը կրթությանը հատկացվող պետական ծախսի և մրավոր գործակցի (IQ) ծրագրերի զարգացմանը, շրջանավարտների զբաղվածության և բարձրագույն ուսումնական հաստատություն ընդունվածների մակարդակը, ինչպես նաև այլ նման կրթական ծրագրերի արդյունքները։ Ըստ էության այդպիսի վերլուծությունը կատարվում է բոլոր ծախսերի իրակացումից հետո և հիմնականում հիմնված է հնացած վիճակագրական տվյալների վրա։ Այդպիսի վերլուծությունը օգտակար է Նանրային Կառավարման համար, բայց միայն որպես հիմք կամ սկզբնական գիտելիքների աղբյուր։

Ի հայտ է գալիս պաշարների բաշխման վերլուծության նոր ձև։ Այս մոտեցումը կենտրոնացնում է իր ուշադրությունը հանրային ծառայությունների ենթագերատեսչական ոլորտներում բաշխման արդարության հիմնախնդրի վրա և կատարում է հետևյալ հարցադրումները՝ արդարացի է արդյոք դպրոցական կրթության վարչությունը բաշխում իր միջոցները բոլոր դպրոցներին և աշակերտներին իրեն ենթակա ոլորտներում, եթե ոչ, ապա անարդարությունը թույլ է տրված ապահովվածների, թե՛ հակառակը անապահովների նկատմամբ։ Արդյոք արդարացի են բաշխված սանիտարական ծառայությունները քաղաքի բոլոր շրջաններում, եթե ոչ՝ ինչում է կայանում անարդարությունը և ինչով է դա բացատրվում։ Նահանգի կամ կառավարության կողմից հատկացված սոցիալական օգնությունը արդյոք բաշխվում է արդարացի, եթե ոչ՝ ինչով է դա պայմանավորված⁶⁰։

⁵⁹ Որպես լավ մատենագրական աշխատություն այս թեմայով տես John H. Fenton և Donald W. Chamberlayne, "The Literature Dealing with the Relationships between Political Process, Socioeconomic Conditions and Public Policies in the American States: A Bibliographic Essay," *Polity* (գարուն, 1969): 388-404

⁶⁰ Ներկայումս արդարությունը հանդիսանում է գլխավոր խնդիրն դատարաններում։ Քաղաքացիները կառավարությանը հայց են ներկայացնում նրա բոլոր մակարդակներում օրենքի առջև հավասար պաշտպանության վերաբերյալ։ Նրանց դժգոհության հիմնական պատճառն է հանդիսանում հասարակության մեջ գոյություն ունեցող բաշխման անարդար գործընթացի գոյությունը։ Այսպիսով, դատարանները ընկրել են «չափավոր արդարության ուղղությունը» սոցիալական և կրթական ոլորտների հիմնախնդիրների լուծման ժամանակ։ Տես John F. Coons, William H.

Ներքին կառուցվածքային բաշխման մոդելը հանդիսանում է կազմակերպման տեսության անբաժանելի մասը: Ինչպես ցույց է տալիս *Administrative Science Quarterly* ամսագրում գործնականում յուրաքանչյուր հրապարակում, ֆինանսային և կադրային պաշարների, կարգավիճակի, նախապարվությունների և կենսարար տարածքի համար ներքին մրցակցությունը հանդիսանում է կազմակերպման տեսության ուսումնասիրման հիմնական առարկան: Այս տեսակի գրականությունից մենք իմանում ենք, թե ինչ աստիճանով է կապարվում կառավարության գործարարությունների մեծամասնությունը. դա ըստ էության վերահսկվում է դասախոսների, բժիշկների, փաստաբանների, սոցիալական աշխատողների և այլ խմբերի կողմից: Մենք իմանում ենք, թե ինչպես պետական կազմակերպությունները ծերանում են և դառնում են անընդունակ փոփոխությունների ընկալմանը՝ նվիրելով իրենց ջանքերի մեծ մասը գոյարևման հիմնախնդրին: Մենք իմանում ենք՝ երբ է բաշխման զարժնթացը դառնում այն, ինչ Վիլդավսկին անվանել է եռակի համաձայնություն գրասենյակների, օրենսդիր մարմինների (հարկապես օրենսդրական հանձնաժողովների), ընտրովի բյուրոկրատիայի և նրա օժանդակ անձնակազմի միջև⁶¹: Արդյունքում մենք պարկերացում ենք կազմում ընդհանուր և մասնակի հիպոթեզների մասին, որոնք բացառում են կամ փորձում են բացատրել այն որոշումների մոդելները, որոնք օգտագործվում են կազմակերպչական բաշխման գործընթացի ներսում⁶²:

Նոր Հանրային Կառավարման շրջանակներում ներքին պաշարների բաշխման գործընթացը ավելի շուտ կհիմնվի «վարչարարական առճակատման» վրա աճող փոխզիջումների և «սակարկման» վրա: Եթե նոր Հանրային Կառավարման մասնագետները տեղաբաշխվեն գործադիր իշխանության աշխատակազմում, ապա ամենահավանականն է, որ նրանք, անտարակույս, աշխատանքը կատարելիս կլինեն համառ, քան նախորդները: Պետական կառույցի նախկին աշխատակցին հավանական է պետք էր սովորել ուռճացնել բյուջեն, հավաքագրել աշխատակիցների ավելի մեծ քանակ, վերահսկել մուտքի հնարավորությունը դեպի արխիվներ և ընդլայնել սեփական գործունեության շրջանակը, որպեսզի նախապարաստվեին ենթադրվող փոխզիջումներին: Արդի ժամանակ նա կարող է հանդիպել մի որևիցե խանդավառ անձի հետ, որը զինված է բյուջեի ուռճացման, անձնակազմի ավելորդ

Clune, և Stephen D. Sugerman, "Educational Opportunity: A Workable Constitutional Test for State Structures," *California Law Review* (Ապրիլ 1969): 305-421

⁶¹ Aaron Wildavsky, ցիպ.

⁶² March and Simon, ցիպ., Downs, ցիպ., James L. Price, *Organizational Effectiveness* (Homewood, Ill.; Richard D. Irwin, 1968)

հավաքագրման կամ արխիվներ թաքցնելու մասին փյալներով: Դրա պարզառով կազմակերպման տեսությունը, որը հիմնականում հիմնված է վարչարարական պայմանավորվածությունների ավանդական գործընթացի վրա, հավանական է կգտնվի ոչ համարժեք վիճակում: Գոյություն ունի տեսության զարգացման անհրաժեշտություն, որը կբացատրի ավելի շարքաղական և վարչարարական հավանական վրանգներին, քան պայմանագրերի նվաճմանը ձգտող ղեկավար աշխատողի գոյությունը:

Բավականին դժվար է կանխատեսել հանրային կառույցներում լայն ծավալի գիտելիքների մասնագետների (որոնք պարտասար են հիմնավորել իրենց զբաղեցրած պաշտոնների առկայությունը, իսկ որոշումները ընդունում են սոցիալական արդարության տեսակետից) օգտագործման հնարավոր հետևանքները: Կառավարման տեսությունը բավականին լավ է բացատրում արդյունավետության, տնտեսման և կառավարման բարձր ոճի կիրառման հետևանքները՝ իր նախապայմանությունների տեսակետից: Մենք գիտենք, որ փյալ փաստարկները հնչում են բավականին հաստատուն, օրինակ երբ օրենսդիրները և ընտրովի ղեկավարները չեն ցանկանում ավելացնել հարկերը: Բայց մենք գիտենք նաև, որ փաստացի ամեն-ինչ կարելի է արդարացնել «լավ ղեկավարում» արտահայտությամբ: Սակայն ինչ կարող է կատարվել, եթե հանրային ծառայողները լքեն բանավեճի այս խաղաղ նավահանգստը: Ամենալավը, ինչ կարելի է ենթադրել, դա ավելի բաց բախումն է վերջնական նպատակների և մտադրությունների կապակցությամբ: Որոշ ծառայողներ կիրճվեն, բայց մեծամասնությունը անգոհունակություն կհայտնեն առ այն, որ այդ համակարգը հակում ունի աշխատել ընդդեմ այն մարդու, որը ձգտում է փոփոխությունների և պարտասար է վրանգվել դրանց հասնելու համար: Երևում է, որ դրա արդյունքը կհանդիսանա բարձրաշարժուն և հարաբերականորեն անկայուն միջին մակարդակի հանրային ծառայությունը: Նոր Հանրային Կառավարմանը հակվածները կգերադասեն ավելի շուրջ դուրս գալ հանրային ծառայության համակարգից կամ փոխել պաշտոնը, եթե խոչընդոտներ հանդիպեն ղեկավարության կողմից, քան մեկուսանալ հոգեբանորեն, որը բնորոշ է ժամանակակից ղեկավար անձանց:

Կարելի է, օրինակ, պարկերացնել մունիցիպալ մակարդակի վարչարարական անձնակազմի ղեկավարի, որը պարտասար է դիմադրել ոստիկանության պետին և ծառայողներին՝ պարեպային ծառայությանը ներկայացվող պահանջների կապակցությամբ: Նա կարող է վիճել հիմնվելով կարևոր փյալների վրա, որոնք հաստատում են, որ ոստիկանի հասակի և քաշի վերաբերյալ հրահանգները

անիրական են և մշտապես խտրական են փոքրամասնությունների ներկայացուցիչների նկատմամբ: Նա կարող է վիճել այն մասին, որ դատարանի կողմից երեխաների հանդեպ օգտագործված դատապարտման ժամկետը չի կարող խոչընդոտել նրանց ծնողների պարեպային ոստիկանությունում ծառայությանը: Եթե այդ վեճը վերածվել է բացահայտ հակադրման, ապա ճնշված փոքրամասնությունը դուրս կգար քաղաքի խորհրդի մեծամասնության դեմ, անգամ քաղաքապետի դեմ և ի հարկե ոստիկանության պետի և նրա շրջապատի դեմ (և անկասկած Ոստիկանության Բարեգործական Ասոցիացիայի դեմ): Նույնիսկ եթե նոր հանրային կառավարիչը ցանկանում է վերանգլխել այնպիսի առնակաբույսերի մեջ ներգրավվելով, գոյություն ունեցող տեսությունը լրիվ չի գիտակցում, թե ինչ կարող է դա նշանակել ընդհանուր առմամբ քաղաքական համակարգի համար:

Ինտեգրման գործընթաց: Նանրային կազմակերպություններում մարդկանց աշխատանքների համակարգման հիմնական միջոցը հանդիսանում է լիազորությունների հիերարխիայով: Ֆորմալ հիերարխիան հանդիսանում է կայուն համակարգ և կայացած ու զարգացող կազմակերպության ամենասկզբնական և հեշտ ճանաչվող մասն է: Կառավարիչներն ընկալվում են որպես մարդիկ, որոնք ունեն բնորոշ դեր և հիերարխիկ կառուցվածքի համար կարարում են ընդհանուր խնդիրներ՝ այն մեխանիզմներով նպատակով: Նանրային Կառավարիչը, որպես կանոն, ընկալվում է որպես մի մարդ, որը հիերարխիայի օգնությամբ կառուցում և ամրապնդում է կազմակերպության գործունեությունը: Նա փորձում է գիտակցել ֆորմալ և ոչ ֆորմալ հարաբերությունները, կարգավիճակները, ռազմավարությունը և իշխանությունը հիերարխիկ լիազորությունների կառուցվածքի ներքո: Նիերարխիան իրենից ներկայացնում է իդեալականորեն մշակված և հարմար միջավայր մարդու համար, որը ցանկանում է կառավարել, վերահսկել կամ ուղղորդել բազմաթիվ մարդկանց աշխատանքը:

Լայնորեն հայտնի են նաև բյուրոկրատիայի բացասական բնութագրերը⁶³: Նոր Նանրային Կառավարման էությունը կայանում է նրանում, որ այն հանդես է գալիս հիերարխիկ համակարգի փոփոխման օգտին: Ավանդական հիերարխիաների փոփոխման համար օգտագործվում են ինչպես տեսական նախադրյալներ, այնպես էլ գործնական միջոցներ: Առաջին և ամենահանրաճանաչ միջոցը դա նախագծերն են

⁶³ Տե՛ս Victor Thompson, *Modern Organization* (New York: Alfred A. Knopf, 1961); Robert V. Presthus, *The Organizational Society* (New York: Alfred A. Knopf, 1962); Downs, ցիպ.

կամ բազմապայմանային կառավարման տեխնոլոգիաները⁶⁴: Նախագիծը, ըստ սահմանման, հանդիսանում է ժամանակավոր երևույթ: Նախագծի ղեկավարը և նրա աշխատակիցները ներկայացնում են մի թիմ, որը փորձում է օգտագործել մշտական հիերարխիայի կողմից իրենց հարկացված ծառայությունները զարգացող կազմակերպության ներքո: Նախագծի իրագործման ժամանակ ղեկավարը պետք է օգտվի կազմակերպության տեխնիկական հիերարխիայի տեխնիկական ծառայություններից, անձնակազմի կառավարման բաժնի կադրային ծառայություններից, բյուջեարային բաժնի բյուջեարային ծառայություններից և այլն: Ակնհայտ է, որ նախագծային տեխնոլոգիաները կլինեն անարդյունավետ առանց բարձր օղակների ղեկավարների աջակցության: Այն դեպքում, երբ նախագծի իրագործման պահանջմունքները են համապատասխանում հիերարխիկ կառուցվածքում գործողների գոյարևման պահանջմունքներին, բարձր մակարդակի ղեկավարները պետք է վեճերը հետևողական լուծեն ի օգուտ նախագծի կարիքների: Նախագծերի ղեկավարման հիմնական առավելությունը կայանում է նրանում, որ դրանք ունեն փարթալուծվող բնույթ: Բյուրոկրատները չեն լուծարում կամ ոչնչացնում իրենք իրենց, ինչպես դա անում է նախագիծը: Նախագծերի կառավարման սկզբունքը կիրառվում է, երբ խոսքը վերաբերում է սարքավորումների տեղադրմանը, հեղափոխություններին, զարգացմանը կամ համադրած կադրաբազային: Այդ հայեցակարգը դժվար կիրառելի է արդյունաբերական ոլորտում և տեսականորեն ավելի է համապատասխանում բազում սոցիալական հիմնախնդիրների, քան արդյունաբերական հիմնախնդիրների լուծմանը⁶⁵: Նախագծերի կառավարման տեխնոլոգիան օգտակար է նաև որպես արդյունաբերության հետ փոխգործողությունների վերահսկման և համակարգման մեխանիզմ:

Հիերարխիաների փոփոխման մնացած գործառնությունները լայն ճանաչված են և ներառում են խմբակային որոշումների ընդունման մոդելը, «լինքփին» գործառնությունը

⁶⁴ David I. Cleland և William R. King, *Systems Analysis and Project Management* (New York: McGraw-Hill, 1968); David I. Cleland և William R. King, *Systems, Organizational, Analysis, Management: A Book of Readings* (New York: McGraw-Hill, 1969); George A. Steiner և William G. Ryan, *Industrial Project Management* (New York: Macmillan, 1968); John Stanley Baumgartner, *Project Management* (Homewood, Ill.: Richard D. Irwin, 1963).

⁶⁵ H. George Frederickson և Henry J. Anna, "Bureaucracy and the Urban Poor," mimeographed.

և, այսպես կոչված, դիալեկտիկական կազմակերպումը⁶⁶: Եվ, իհարկե, իրական ապակենտրոնացումը ներառում է բյուրոկրատիայի հիմնարար փոփոխումը⁶⁷:

Վերոհիշյալ բազում տեխնոլոգիաների միջոցով անցկացվող փորձարկումները և դրանց հետագոյությունները հանդիսանում են նոր Նանրային Կառավարման էությունը: Մանրակառուցվածքային, քիչ ֆորմալ և քիչ հեղինակավոր ինտեգրման միջոցների որոնումը հանրային կազմակերպություններում նոր է սկսվում: Նշված տեսակի կազմակերպչական մոդելների նախապատվությունը առաջին հերթին ենթադրում է փոփոխությունների նկատմամբ հարաբերական հանդուրժողականություն: Սա ներառում է կառավարչական ոճի և դրա օգտագործման փոփոխությունները, որոնք հաշվի են առնում հաճախորդների կամ հաճախորդների խմբերի միջև տարբերությունը: Սա նաև ենթադրում է մեծ համբերատարություն հնարավոր անարդյունավետության և չտեսանելի նկատմամբ: Ընդհանուր առմամբ այդպիսի նախապատվությունը նշանակում է պարասպասկանություն փոխանակել կազմակերպության գործունեության մեջ մասնակցության բարձրացումը և նրա առջև պարտականությունները հնարավոր անարդյունավետությամբ և չտեսանելի, հարկապես կարճ ժամկետների համար: Երկարաժամկետ հեռանկարում քիչ ֆորմալ և քիչ հեղինակավոր ինտեգրման մեթոդները կարող են հանդես գալ որպես ավելի արդյունավետ և տեսանելի:

Գոյություն ունեն երկու լուրջ հիմնախնդիրներ, որոնք կապված են Նոր Նանրային Կառավարման կողմից իրականացվող քիչ ֆորմալ ինտեգրման գործընթացների քարոզչության հետ: Առաջինը՝ կարող է բացահայտվել մասնագետների պակասը, որոնք հիմնականում զբաղվում են ծրագրերի ստեղծմամբ: Նոր Նանրային Կառավարման դարաշրջանի մարդը, որը կրթված է փոփոխությունների կատարման համար և ելույթ է ունենում ոչ ֆորմալ ապակենտրոնացված ինտեգրման գործընթացների օգտին, կարող է չհաղթահարել խոշոր կայուն կազմակերպության հիմնադրումը և նրա գործունեության պահմանումը: Այդ հիմնախնդիրը այդքան լուրջ չեն, այնուամենայնիվ, քանի որ որոշ մասնագիտությունների (կրթություն, օրենքների կիրառում, սոցիալական ապահովության ոլորտ և այլն) կառավարիչները հաճախ հանդիսանում են ունակ կազմակերպիչներ, կամ առնվազն կազմակերպության պաշտպաններ, ուստի

⁶⁶ Sten Rensis Likert, *New Patterns of Management* (New York: McGraw-Hill, 1961); Orion White, "The Dialectical Organization: An Alternative to Bureaucracy," *Pub. Adm. Rev.* (Նունվար-փետրվար, 1969): 32-42.

⁶⁷ Kaufman, ցիպ.

Նանրային Կառավարման մասնագետները կարող է զբաղվել այլ անձանց կողմից ստեղծված հիերարխիաների արդիականացմամբ և դրանց փոփոխմամբ:

Երկրորդ հիմնախնդիրը դա ոչ ֆորմալ ինֆեզրման համակարգերին բնորոշ ղեկավարման փարբեր մակարդակների միջև կապարվող բախումներն են: Ավանդական Նանրային Կառավարման բաշխման գործընթացի նկարագրումից պարզ դարձավ, որ վերին մակարդակի ծառայողները պերբ է ուժեղ և համառ լինեն: Ինֆեզրման գործընթացի նկարագրման ժամանակ նշվում է, որ ցածր պաշտոն ունեցող ծառայողները ձգարում են լինել առավել ինքնուրույն: Այդ հակասության հարթեցման միակ րեսական միջոցն է այնպիսի կազմակերպական մոդելի ստեղծումը, որպեղ բարձր պաշտոն զբաղեցնող հանրային կառավարիչները հանդես կգան որպես համընդհանուր ինֆեզրման ռազմավարության գրախոսներ և պաշտաններ: Եթե նրանք բավականաչափ հանդուրժողական են այս ռազմավարության կիրառման փոփոխությունների նկարմամբ, ապա դրա օգնությամբ հնարավոր է, որ ցածր օղակի պաշտոնաար անձինք ունենան, իհարկե որոշ սահմաններում, ծրագրի մեկնաբանման իրավունք: Կարելի է համոզվածությամբ պնդել, որ այդպիսի համաձայնությունը բավականին թույլ է, սակայն բարձր և ցածր մակարդակների վարչարարական հարաբերությունները հանդիսանում են Նանրային Կառավարման մշտական հիմնախնդիր, և անցյալում այդ հիմնախնդրի լուծումը միշտ ուղղված էր հիերարխիայի ավելի բարձր մակարդակների շահերի պաշտպանությանը, ինչպոես նաև օրենսդիր մարմինների ստորաբախանումների և հզոր շահագրգիռ խմբերի շահերի պաշտպանությանը: Նոր Նանրային Կառավարումը միջոցներ է որոնում, որոնց օգնությամբ կարելի է արտոնություններ ընձեռել կազմակերպության ցածր մակարդակներին և քիչ զորեղ շահագրգիռ խմբերին:

Սահմանների փոփոխման գործընթաց: Սահմանների փոփոխման գործընթացը դիարարկում է հանրային կազմակերպությունների, դրա օժանդակ խմբերի և հաճախորդների միջև գոյացող հիմնական հարաբերությունները: Այն ներառում է օրենսդիր և ներկայացուցչական մարմինները, օժանդակ կազմակերպությունները (ֆիզիկական և իրավաբանական անձինք), կազմակերպված շահագրգիռ խմբեր: Սահմանների փոփոխման գործընթացը բացարրում է նաև դաշնային իշխանության փարբեր մակարդակների հարաբերությունները: Զանի որ հանրային կազմակերպությունները գործունեություն են ծավալում քաղաքական, սոցիալական և րնրեսական մրցակցության ոլորտներում, ապա դրանք սրիպված են աջակցություն փնրրել: Այդ նպարակի

համար անհրաժեշտ է առաջին հերթին գտնել հաճախորդների այն խումբը, որն կարող է բյուրոկրատական կազմակերպության պաշտպանի դերը ստանձնել օրենսդիր մարմինների առջև, իսկ հետո կենսական դաշնություն կազմել գերատեսչության, նրա հիմնական հանձնաժողովների կամ օրենսդիր մարմինների անդամների միջև, որին կհաջորդի կազմակերպության ստեղծումը և դրա գործունեությանն աջակցումը մշտական հիմքերի վրա:

Նոր Նանրային Կառավարման շրջանակներում սահմանների փոփոխության գործընթացի իրականացման համար վերը նկարագրված բաշխման և ինտեգրման գործընթացները հայեցակարգային փոփոխությունների կարիք ունեն⁶⁸: Ապագա կազմակերպության տեսությունը իր մեջ պետք է ներառի սահմանների փոփոխության հետևյալ մոդելը: Առաջինը, որպես հաճախորդ պետք է ճանաչվեն այն փոքրամասնությունները, որոնք մինչ այդ չեն ներգրավվել այդ դասում: (Անարդարացի է համարել, որ փոքրամասնությունները դեռ ներգրավված չեն որպես հաճախորդներ՝ Ֆերմերները, բանկերի կառավարիչները և ծանր արդյունաբերությունը հանդիսանում են փոքրամասնությունները և իրենցից ներկայացնում են բավականին ակտիվ հաճախորդներ: Այդ տեսանկյունից բոլոր հանրային կազմակերպությունները «հակված են դեպի հաճախորդ»): Այդպիսի փոփոխությունները ենթադրում են այլ տեսակի հարաբերություններ: Նամանափայ հարաբերություններից մեկը կարելի է դիտել որոշ քաղաքներում որպես դեպի հասարակություն, ինչպես նաև դեպի որոշ համալսարաններ ակտիվ հակված ծրագրերի արդյունք: Մեկուսացված փոքրամասնությունների ներգրավման նախընտրելի ձևն է հաճախորդների մշտական շփումը ապակենտրոնացված կազմակերպությունների հետ, որոնք կարող են ընդունել մեկուսացված փոքրամասնությունների շահերի պաշտպանության մասին որոշումներ, նույնիսկ եթե նմանափայ որոշումները դժվար է հիմնավորել արդյունավետության և տնտեսման տեսակետից:

Ընդհանուր առմամբ որոշումների ընդունման նման ձևը առաջանում է պարերազմների ժամանակ, երբ գործը վերաբերում է ռազմական խնդիրներին: Դա բնորոշ է նաև NASA-ի «Ապալոն» ծրագրին: Այդ երկու օրինակները բնութագրում են ծրագրեր, որոնք ստեղծված են անհետաձգելի և շրապ խնդիրների լուծման համար: Նրանց բնորոշ է այսպես կոչված «հետին ամսաթվով» բյուջեի սահմանումը. նախագծին ի սկզբանե ուղղվում են հսկայական ֆինանսական միջոցներ, որոնք

⁶⁸ James Thompson, *Organizations in Action* (New York: McGraw-Hill, 1967)

հեփազայում օգտագործվում են բավականին ազատորեն, որից հետո կազմվում է ֆինանսական հաշվետվությունը: Նման պայմաններում որոշումները առ այն, թե ինչ անել և ինչպիսի պաշարներ օգտագործել, ընդունվում է կազմակերպչական ցածր մակարդակների վրա: Այդ որոշումները հիմնվում են այն ենթադրության վրա, որ դրանք հեփազայում բարձր ապրանքներում կարժանանան հավանության, և անհրաժեշտ պաշարները կհատկացվեն: Տվյալ տրամաբանությունը օգտագործելի է նաև արգելաբնակավայրերի հանդեպ: Այնպես շտապ լուծում պահանջող խնդիրները հանձնարարվում են նախագծի ղեկավարին և նրա ենթականերին. նրանք համարել են աշխատում տեղական բյուրոկրատիայի ներկայացուցիչների հետ և զբաղվում են արգելաբնակավայրերի բնակիչների աշխատանքի տեղավորման, նրանց առողջության, կրթության և տրանսպորտի միջոցներով ապահովման հարցերով: Նախագծի կատարման մասին որոշումները և ընթացակարգերը կարող են տարանվել կախված այն պայմաններից, որոնցում գտնվում են հաճախորդները, ինչպես նաև կախված քաղաքավարչարարական շրջապատից: Նախագծի ղեկավարը որոշումների ընդունման և ֆինանսական միջոցների հատկացման ժամանակ պետք է լինի այնպես ճկուն, ինչպես Պաշտպանության Նախարարությունը և NASA-ն ճգնաժամի ժամանակ:

Վրանգը կկյանա տեղական վերնախավի պոպուլիստական նպատակներով ապակենտրոնացված նախագծերով զբաղվելու իրավունքի սեփականացման ձգտման մեջ: Միացյալ Նահանգների ընտրական ծառայությունը հանդիսանում է նման ձգտման օրինակ: Այդ միտման չեզոքացման համար այդպիսի ծրագրերում անհրաժեշտ է ներգրավել մեկուսացված փոքրամասնությունների ավելի մեծաքանակ ներկայացուցիչներ: Միաժամանակ դժվար կլինի կանխարգելել նոր վերահսկող խմբերի իրավունքների մշտական ճնշումը հին խմբերի կողմից:

Հիմնվելով սահմանների փոփոխության տվյալ նկարագրության վրա կարելի է ենթադրել, որ տվյալ վարչարարական կազմակերպությունները, հատկապես ապակենտրոնացվածները, առավել չափով դառնում են փոքրամասնությունների ներկայացուցիչների համար քաղաքական ներկայացուցչություն ստանալու համար հիմնական միջոց: Ներկայումս այդպիսին է իրականությունը արտոնյալ փոքրամասնության համար, սակայն ապագայում դա կարող է տարածվել նաև մեկուսացված փոքրամասնության վրա:

Միջոցները, որոնց օգնությամբ իրականացվում է ավելի մեծ քանակի հաճախորդների ներգրավում, խնդրահարույց են: Հնարավոր առավելագույն մասնակցության գաղափարը անգամ հաշվի առնելով, որ այն չի աջակցվում մամուլի

կողմից, հավանաբար հանդիսացավ ավելի հաջողակ, քան դա ընդունվում է վերլուծողների մեծամասնության կողմից: Ննարավոր առավելագույն մասնակցությունը, իհարկե, չի բարձրացնում ՏՏԾ-ի (Տնտեսական հնարավորությունների ծառայության) գործունեության արդյունավետությունը կամ տնտեսումը, սակայն, ինչը ավելի կարևոր է, արգելաբնականապես գործակալները այն տրամադրությունն են ստանում, որ նրանք կարող են ազդել հասարակության կողմից ընդունված իրենց կյանքի պայմաններին վերաբերող որոշումների վրա: Հաճախորդների ավելի լայն ներգրավումը հավանաբար ենթադրում է. առաջինը՝ խնդրահարույց խմբերին աշխատանքի տեղավորելը այնպեղ, որպեղ դա հնարավոր է, երկրորդը՝ դիտորդների հանձնաժողովների օգտագործումը, որոնք կազմված են հաճախորդներից կամ գործակալություն-դիտորդներից, երրորդը՝ ապակենտրոնացված օրենսդիր մարմինների օգտագործումը, ինչպես դա արվեց Նյու Յորքի Կրթության վարչության Բրաունխիլի Դպրոցական բաժանմունքի ապակենտրոնացման խնդրի լուծման ժամանակ:

Սահմանների փոփոխման տվյալ մոդելի մշակումը (իրավասությունների ողողում) հնարավորություն կընձեռի զարգացնելու նոր ձևերի միջնակարգակային հարաբերությունները պետական իշխանության մարմիններում, հատկապես ֆինանսական բնագավառում: Դաշնային կառավարության կողմից նահանգներին և քաղաքներին հարկացվող գումարները, ինչպես նաև նահանգի կողմից քաղաքներին հարկացվող գումարները անկասկած կավելանան և կհավասարեցվեն⁶⁹: Բացի այդ, կպահանջվեն հարկային մուտքագրված գումարների բաժանման նոր ձևեր: Անհրաժեշտ է բացառել հիմնական թերությունը, որն է տեղական իշխանության մարմինների եկամուտների թույլ ավելացումը:

Նկարագրած բաշխման և ինտեգրման գործընթացների կիրառումը, հնարավոր է, ենթադրում է վարչական աշխատակիցների և օրենսդիրների համագործակցության նոր միջոցների մշակում: Ընտրված անձը ավելի շուտ կձգտի հնարավորին երկար պահպանել իր պաշտոնը: Դա նշանակում է, որ Հանրային Կառավարումը, օգտագործելով քիչ ֆորման ինտեգրման գործընթացները, պետք է միջոցներ գտնի, որոնց օգնությամբ կարող է բարձրացնել իրեն աջակցող ընտրազանգվածի հնարավորությունները: Ձևավորված կենտրոնացված բյուրոկրատիաներն իրագործում են վերոհիշյալը փարբեր միջոցներով, որոնցից ամենալավը տվյալ

⁶⁹ Deil S. Wright, *Federal Grants-in-Aid: Perspectives and Alternatives* (Washington, D.C.: American Enterprise Institute for Public Policy Research, 1968).

օրենսդրի շրջանի ճանապարհների և այլ հիմնամիջոցների կառուցումն է և շահագործումը, դաշնային գրասենյակների, դափարանների, ոստիկակական կետերի և այլնի սպեղծումն է, որը սպեղծում է նոր հնարավորություններ աշխատաբքի րեղավորման, ինչպես նաև նյութերի րարածումը՝ հասարակության հետ կապերի միջոցով ի օգուր իշխանությունով օժրված օրենսդրի: և նրա հասարակության կապի նյութական րագայի րարածման: Ապակենրրոնացված րեսակի կազմակերպությունը շար սագում է օրենսիր կառույցներին նմանաիրի ծառայությունների մարուցման համար: Արդյունքում միանգամայն հնարավոր է պարկերացնել օրենսդիրների, որոնք դառնում են քիչ հիրարիսիկ և քիչ հեղինակավոր բյուրոկրատիաների շահերի պաշրպաններ:

Սոցիալ-գգացմունքային գործընթաց: Այսրեղ նկարագրվող Տանրային Կառավարումը կարիք ունի բնութագրման և՛ խմբի դիրքից, և՛ անհարի դիրքից, որը էականորեն րարբերվում է առդի ժամանակում օգրագործվող բնութագրից: Տոգբանական ուսուցումների, Տ րեխնոլոգիաների կամ «կազմակերպչական գարգացման» լայն օգրագործումը բավականին համարեղելի է նոր Տանրային Կառավարման հետ: Այս մոդելների օգրագործումը հանգեցնում է նրան, որ մարդը ավելի քիչ է սկսում հիմնվել սեփական կազմակերպվածության վրա, անրեսում է բախումները, իսկ երբեմն անգամ գրնում է դրանցում դրական իմասր, որքանով նրանք սրիպում են մարդուն իր վրա վերցնել վրանգման ավելի մեծ հնարավորություն աշխատանքի կարարման ժամանակ: Ակնհայր է, որ այս հոգբանական մեթոդները նման են ինրեգրման, բաշխման և սահմանների փոփոխման գործընթացներին:

Սոցիալ-գգացմունքային մեթոդները հանդիսանում են հիմնարար միջոց վարչարարական համակարգի փոփոխման համար: Դրանք երկար ժամանակ է օգրագործվում են գործող և ձևավորված բյուրոկրատական համակարգի ուժեղացման և վերաուղորդման համար: Ենթադրվում է, որ ապագայում դրանք կօգնեն ապակենրրոնացված և դեպի նախագծի կարարումը հակված կազմակերպական մոդելների գարգացմանը:

Միացյալ Նահանգների Պերական Դեպարտամենրի գործունեության վերջերս կարարված գնահարումը, որը կարարվել էր Քրիս Արգիրիսի կողմից, ապացուցում է նոր Տանրային Կառավարման ազդեցությունը կազմակերպության

սոցիալ-զգացմունքային գործընթացների վրա⁷⁰: Արգիրիսը եզրակացրել է, որ «Պեպրությունը» սոցիալական համակարգ է, որի մասնակիցները ինքնահեռացվում են միջանձնային շփումներից և բախումներից, ցուցաբերում են նվազագույն մաջանձնային բացվածություն, համահավասարություն և վստահություն, զերծ են մնում ագրեսիայից և պայքարից. Կրկյալ համակարգում գերակայում է համոզմունքը, որ զգացմունքայնությունը ոչ արդյունավետության և ոչ նպատակահարմարության պարճառ է հանդիսանում. այսպեղ միշտ ակնհայտ են առաջադարի ուժը և ազղեցությունը, այսպեղ համապատասխանության բարձր աստիճանը հաջող գուգորվում է իր վրա վրանգ և պարտականություններ վերցնելու ցանկություն չունենալու հետ: Որպեսզի ուղղվեն կազմակերպությանը բնորոշ «ախտաբանությունը» Արգիրիսը առաջարկում է հետևյալը.

1. Մշակել երկարաժամկետ ծրագիր, որի նպատակը կհանդիսանա գոյություն ունեցող Պեպրական Դեպարտամենտի համակարգի փոփոխումը:
2. Փոփոխությունների ծրագրի իրագործման սկզբնական փուլում պետք է հարկապես ուշադրություն դարձնել Պեպրական Դեպարտամենտի հիերարխիայի բարձր մակարդակի վարքի ոճի և ղեկավարման ձևերի վրա:
3. Միաժամանակ բարձր մակարդակում իրականացվող աշխատանքի հետ անհրաժեշտ է կատարել նման փոփոխություններ յուրաքանչյուր բաժանմունքում, որը պարտաստ է նմանի իրականացմանը:
4. Իրագործվող փոփոխությունների և կազմակերպության կատարելագործման գործընթացները պետք է ուղղված լինեն մասնակիցների կողմից իրենց գործունեության նկատմամբ նուն այնպիսի եղանակի և հարաբերությունների ստեղծմանը, որը մենք ցանկանում ենք ստեղծել ամբողջ համակարգում (պետք է սովորել չվաղենալ վրանգից և ստանձնել ավելի մեծ պատասխանատվություն և նախաձեռնություն):
5. Նամարել կազմակերպության զարգացման գործընթացի հետ նվաճվում են ղեկավարման հմտությունների ավելի բարձր մակարդակ, սկսում են հարթվել սուր միջանձնային բախումները և հարաբերությունները և այդ ժամանակ անհրաժեշտ է օգնել այս մասնակիցներին վերանայել Պատրական Դեպարտամենտի որոշակի ֆորմալ ռազմավարությունները և գործունեության ձևերը, որոնք Կրկյալ ժամանակ խանգարում են

⁷⁰ Chris Argyris, "Some Causes of Organizational Ineffectiveness within the Department of State," [Center for International Systems Research, Occasional Paper No. 2] (Washington, D. C.: U.S. Government Printing Office, November, 1966).

կազմակերպչական արդյունավետությանը (ծառայողների վարկանիշ և գնահատում, ծառայողական աճի գործընթաց, սպուգումներ): Գոյություն ունեցող մեթոդների վերանայումը իրականացվում է սպորաբաժանումների ղեկավարների կողմից՝ սեփական կամ հրավիրված խորհրդատուների օգնությամբ:

6. Վարչակազմի և սպորադասների գործառույթների նմանությունը և փոխազդեցությունը պետք է հասկանալի լինեն բոլոր ծառայողների համար և ընդունվեն նրանց կողմից:
7. Պետական Դեպարտամենտի ներքին հնարավորությունները նոր վարքաբանության ոլորտում հիմնված են այն գիտելիքների վրա, որոնք պետք է անմիջապես ընդլայնվեն:
8. Անհրաժեշտ է մշակել երկարաժամկետ հեղափոխական ծրագրեր, որոնք կուսումնասիրեն վարքաբանության օգտագործման հնարավորությունը դիվանագիտության ոլորտում:

Ցավոք Պետական Դեպարտամենտի բնութագրերը բնորոշ են բոլոր հանրային բյուրոկրատական կառուցվածքներին: Թեև Արգիրիսի առաջարկությունները մշակվել էին միայն Պետական Դեպարտամենտի համար, դրանք կիրառելի են նաև բոլոր մնացած իշխանություն ունեցող բյուրոկրատական կառուցվածքների համար:

Նոր Նանրային Կառավարումը քարոզում է սոցիալական արդարություն այդ բառի լայն իմաստով, սակայն ամբողջ վերը նշվածը ապացուցում է, որ հարկավոր է արդարացի կառուցվածքի ստեղծումը սկսել կազմակերպության ներսից:

Եզրակացություն

Սոցիալական արդարության որոնման գործընթացը Նանրային Կառավարմանը տալիս է իրական նորմատիվային հիմք: Ինչպես և այլ հավերժական արժեքները, սոցիալական արդարությունը արթնեցնում է դրոշի, հայրենիքի, մոր և խնձորի թխվածքաբլիթի կերպարները: Լիովին ակնհայտ է, որ Նանրային Կառավարման դիրքորոշումից սոցիալական արդարության ձգտումը սահմանափակվում է կրթության, առողջապահության և այլ սոցիալական ոլորտների պահանջների բավարարմամբ: Մինչդեռ Նանրային Կառավարումը ձգտում է դեպի բարին, նույնիսկ հնարավոր է դեպի Աստված:

Որոշնք են նման նորմատիվային հիմքի հնարավոր արդյունքները գործող Նանրային Կառավարման համար: *Առաջինը*՝ դասական Նանրային Կառավարումը, ի շնորհիվ իր արդեն իսկ ձևավորված նպատակների, աջակցվում էր գործարարների և մրավորականության վերին և միջին դասերի կողմից: Այդ փաստի ակնառու հաստատումներից մեկն է հանդիսանում հեղեղական մունիցիպալ բարեփոխումների ծրագրի բացառիկ հաջողությունը: Եթե նոր Նանրային Կառավարումը ցանկանում է իր գործունեությունը կառուցել սոցիալական արդարության հիման վրա, այն պետք է զոհաբերի իր ավանդական կողմնակիցների աջակցությունը ի փոխարեն մեկուսացված փոքրամասնությունների աջակցության: Նոր Նանրային Կառավարումը կարող է հենվել մրավորականության վրա, եթե մենք ենթադրենք, որ այդ սոցիալական դասը հեղափոխվել է ավելի և վստահում հանրային այն ծրագրերին, որոնք տարածում են սոցիալական արդարություն և ավելի քիչ է վստահում այն ծրագրերին, որոնք դա չեն անում: Այնուամենայնիվ ակհայր է, որ նոր Նանրային Կառավարումը պետք է պարբերաբար լինի նման փոխանակման ժամանակ վերանգով, նույնիսկ եթե վերջինը իրոք անհրաժեշտ է:

Երկրորդը՝ Նոր Նանրային Կառավարման սոցիալական արդարության ձգտման մեջ կառավարումը կարող է բախվել ընդդիմության հետ, ինչպես դա տեղի ունեցավ նախորդ տասնամյակում Գերագույն Դատարանի հետ, այսինքն բախվել ընտրովի ծառայողների կողմից հզոր ընդդիմության հետ, որոնք պաշտպանում են սոցիալական քաղաքականության ձևավորման իրենց ակտիվ մասնակցության իրավունքը: Ի շնորհիվ իր անկախության՝ Դատարանը ավելի քիչ խոցելի է, քան վարչակազմը: Նեյտրալ, կարելի է սպասել օրենսդիր մարմինների վերահսկողության ուժեղացում վարչարարական գերաբեկությունների և մասնավորապես դրանց ստեղծման նկատմամբ:

Երրորդը՝ նոր Նանրային Կառավարումը կարող է խրախուսել այնպիսի քաղաքական համակարգի զարգացումը, որում ընտրովի անձինք ներկայացնում են մեծամասնություն և արտոնյալ փոքրամասնություն, իսկ դատարանները և գործադիր իշխանությունը ներկայացնում են մեկուսացված փոքրամասնության շահերը: Քանի որ վարչակազմը կարարում է իր պարտականությունները՝ ղեկավարվելով հասարակական և մասնավոր արտադրանքի արդարացի բաշխման սկզբունքով, դատարանները ավելի հաճախ սկսում են մեկնաբանել Սահմանադրությունը՝ համապատասխանեցնելով այն նույն սկզբունքին: Օրենսդրի թշնամական վերաբերմունքը փոխալ գործունեության հանդեպ կարող է ուղղված լինել վարչակազմին, միայն այն պարճառով, որ այն ավելի խոցելի է:

Ինչպե՞ս է հարաբերակցվում նոր Նանրային Կառավարումը կրթության հետ: Առաջինը փորձենք դիտարկել տեսությունը, ապա կրթությունը:

Նոր Նանրային Կառավարումը տարբեր ձևերով կազդի կազմակերպության տեսության վրա: Ընդգծված պետք է լինի *հանրային* կազմակերպության ինքնադիպությունը: Կազմակերպության ներսում մարդկանց վարքը հանդիսանում է ընդհանուր վարչարարական դպրոցի և այսպես կոչված կազմակերպության տեսության հիմքը, որը կդառնա Նանրային Կառավարման ուսումնասիրման ծրագրի մի մասը, չնայած նրան, որ այն կկորցնի իր կենտրոնական դիրքը: Կենտրոնական դիրքը Նանրային Կառավարման մեջ կզբաղեցնեն վերը նկարագրված բաշխման և սահմանների փոփոխման գործընթացները:

Նիմնախնդրի քանակական տեսակետերով զբաղվող հանրային-կազմակերպության տեսաբանները կտեղափոխեն իրենց ուշադրությունը տնտեսությունում սոցիալական ապահովության ոլորտ: Իսկապես հնարավոր է պարկերացնել այնպիսի տեսաբանների, որոնք զբաղվում են սոցիալական արդարության այնպիսի լուրջ մոդելի կամ պարադիգմայի ստեղծմամբ, ինչպիսին է տնտեսական շուկայի մոդելը: Այդպիսի մոդելի կառուցումը բավականին պարզ է, եթե սոցիալական արդարությունը համարվում է գերագույն նպատակ, ինչպիսին տնտեսագետների կողմից համարվում է շահույթի ստացումը: Մենք, օրինակ, կարող ենք զբաղվել արդարության մաքսիմիզացիայի, երկարաժամկետ կամ կարճաժամկետ արդարության, արդարության ճկունության և այլ մոդելների կառուցմամբ: *Public Choice* ամսագրում տպագրված տեսական և գործնական հետազոտությունները առաջարկում են տվյալ մոդելների կառուցման մոտավոր տարբերակներ: Ներկայումս դրանով զբաղվում են տնտեսագետները, որոնք հիմնականում փորձում են մշակել շուկայական մոդելի զանազան տարբերակներ կամ օգտակարության անհատական մաքսիմիզացիայի հասկացությունը: Նանրային-կազմակերպության բնագավառի՝ սոցիալական արդարության ձգտում ունեցող տեսաբանները կարող են զգալի մասով աջակցել այնպիսի մոդելների ստեղծմանը, որոնք կապված չեն շուկայական ոլորտի կամ օգտակարության մաքսիմիզացիայի հետ, այլ ուղղված են արդար բաշխմանը և բնակչության տարբեր դասերին հանրային և մասնավոր արտադրանքի հարկացմանը: Եթե կարողանայինք մշակել սոցիալական արդարության մոդելի վերջնական տարբերակ, հնարավոր կլիներ գնահատել այլընտրանքային քաղաքական տեսակետների արդյունքները սոցիալական արդարության նվաճման օգտակարության տեսանկյունից: Երաշխավորված հասույթի, բացասական

եկամպահարկի և այլնի սխեմաները կարող էին գնահատվել նրանց օգտակարության տեսակետից առավելագույն արդարության նվաճման գործընթացում:

Նանրային-կազմակերպության տեսաբանները, որոնք զբաղված էին ավելի շուրջ գիտության վարքաբանական, քան քանակական տեսակետներով, հավանաբար կշարժվեն Քիրքհարթի «հասարակական» մոդելի ուղղությամբ: Նրանց կհետաքրքրի սոցիոլոգիան, մարդաբանությունը և հոգեբանությունը, հատկապես նրանց գոյաբանական տեսակետը, միևնույն ժամանակ քանակական ցուցանիշներով զբաղվող տեսաբանները, ինչպես արդեն նշվել է, կխորանան տնտեսագիտության մեջ: Եվ իհարկե բազում գիտնականներ կշարունակեն այնպիսի տեսությունների ուսումնասիրումը, որոնք են որոշումների ընդունման, հաղորդակցության, դերային և խմբակային տեսությունները՝ չտրանսֆերվել միայն մաքուր տեսական հիմնախնդիրների նկատմամբ, ինչպիսին է, օրինակ, «հասարակական» մոդելը, սոցիալական արդարության մոդելը և այսպես կոչված համակարգերի մոդելը:

Ի՞նչ է նշանակում նոր Նանրային Կառավարումը դասավանդման համար: Բացարձակ պարզ է մի բան. այժմ մենք տեսնում ենք ակնհայտ տարբերություններ «հանրային կառավարման» և «հանրային ծառայության» մեջ: Դրանցից առաջինը կազմված է հանրային կառավարման և աջակցող անձնակազմից (համակարգային վերլուծաբաններից, բյուջեով զբաղվող մարդկանցից, անձնակազմից և այլն), մինչդեռ հանրային ծառայությունը կազմված է մասնագետներից, որոնք աշխատում են դպրոցներում, ոստիկանությունում, դատարաններում, ռազմական հիմնարկներում, բարեգործական կազմակերպություններում և այլն: Կրթական մարմիններում Նանրային Կառավարման առաջադեմ ծրագրերը կստեղծեն մշտական ամուր օղակներ, որոնցով նրանք կկապվեն մասնագիտական այն դպրոցներին, որտեղ ուսուցանվում են հանրային ծառայողների մեծամասնությունը: Նանրային որոշ դպրոցներում իրավաբան-խորհրդատուները, մանկավարժները և բարեգործական կազմակերպությունների աշխատակիցները կարող են ստանալ երկրորդ կրթությունը «Նանրային Կառավարում» մասնագիտությամբ:

Նանրային Կառավարման որոշ ծրագրեր հավանաբար կընդունեն որոշակի փիլիսոփայական ուղղվածություն և ձեռք կբերեն նորմատիվային հիմք, մինչդեռ մնացածները իրենց ուշադրությունը կբեռեն ղեկավարման քանակական մեթոդների վրա: Երկուսն էլ անհրաժեշտ են և կաջակցեն Նանրային Կառավարման զարգացմանը:

Վերադարձը դեպի քաղաքական վերլուծություն ակնհայտ է երկու դպրոցների համար: Լավ ղեկավարումը ինքնին հեղափոխություն է իր նշանակությունը

ժամանակակից ուսանողների համար: Քաղաքական վերլուծությունը, որը ավելի բարդ է փրամաբանական և վերլուծողական փեսակետներից, շուտով կդառնա կենսական անհրաժեշտություն:

Նանրային Կառավարման փեսական ծրագրերը դժվար թե երբևիցե դիտվել են որպես ուսումնասիրության հեփաքրքիր առարկա: Նոր Նանրային Կառավարումը հնարավորություն ունի փոխել իրավիճակը: «Փոփոխությունների մասնագետների» ներգրավմանը և պատրաստմանը ուղղված ծրագրերը մի քանի լուսային փարով հեռացել են POSDCORB-ի կերպարից: Եվ մեզանից շափերը այդ պատճառով շնորհակալ են:

Թարգմանիչ և խմբագիր՝ Աննա ՄԱԿՍՈՒԴՅԱՆ

Եթե մենք վերլուծենք յուրաքանչյուր կառավարության կազմակերպումը, ապա մենք կհայտնաբերենք իշխանության երեք ճյուղեր, որոնք զբաղվում են պետության կամքի կատարմամբ: Առաջին հերթին դրանք իշխանության այն մարմիններն են, որոնք օգտագործում են օրենքը կոնկրետ վիճակահարույց հարցերի լուծման ժամանակ, երբ առանձին անհատներ կամ հանրային հիմնարկներ չեն պահպանում այլ անձանց իրավունքները: Այդպիսի իշխանությունը հայտնի է որպես դատական իշխանություն: Երկրորդը՝ այն իշխանությունը, որն իրականացնում է ընդհանուր վերահսկողություն պետության կամքի կատարման նկատմամբ և որն սովորաբար անվանում են գործադիր իշխանություն: Եվ վերջապես, իշխանություն, որը զբաղվում է գիտական, տեխնիկական և այսպես ասած, կառավարության ձեռնարկարկական գործունեությամբ, և որը բոլոր երկրներում, որտեղ փվյալ բնագավառը կարևորվում է, հայտնի է որպես վարչական իշխանություն:

Երբ բարդանում է կառավարումը, իշխանության երեք ճյուղերը, որոնք իրականացնում են պետության կամքը, ցուցաբերում են առանձնանալու միտում: Առաջինը առանձնացավ դատական իշխանությունը: Այն առաջինն էր ոչ միայն ըստ ժամանակի, այլև ըստ իրավասությունների սահմանման հարկության: Բնական է, որ որոշ դեպքերում դա այնքան ակնհայտ է, որ ինչպես նշվել է, շատ գիտնականներ դիտարկում են այն որպես կառավարության առանձին իշխանություն կամ գործառույթ:

Կարծում են, որ բավականաչափ ասվել է առ այն, որ ցույց տրվի կառավարության երկու հստակ ընդգծված գործառույթների գոյությունը, որոնց տարանջատումը (անգամ ոչ վերջնական) կհանգեցնի կառավարական մարմինների տարանջատմանը՝ ֆորմալ հանրային կառավարման համակարգի շրջանակներում: Կառավարության այս երկու գործառույթները, հարմարության համար, կարող են կոչվել համապատասխանաբար «քաղաքականություն» (politics) և «վարչարարություն» (administration): Քաղաքականությունը պետք է գործ ունենա

⁷¹ Աղբյուրը՝ Frank Goodnow. "Politics and Administration." *Politics and Administration: A Study in Government* (New York: Russell & Russell, 1900), 17-26. Translated from *Classics of Public Administration*, 4th edition, eds. Jay M. Shafritz and Albert C. Hyde (Pacific Grove, CA: Brooks/Cole Publishing, 1997), 27-30.

քաղաքականությունների (policies) մշակման կամ պետության կամքի դրսևորման հետ: Վարչարարությունը պետք է գործ ունենա այս քաղաքականությունների (policies) իրականացման հետ:

Իհարկե ճիշտ է, որ տվյալ աշխարհությունում օգտագործվող «քաղաքականություն» (politics) բառի նշանակությունը չի համընկնում քաղաքական աշխարհաբանների հեղինակների կողմից օգտագործվող հասկացության հետ: Միևնույն ժամանակ պետք է նշել, որ տվյալ աշխարհությունում քաղաքականությանը տրվող իմաստը համընկնում է ընդհանուր առմամբ մարդկանց կողմից օգտագործվող իմաստի հետ: Այսպես «The Century Dictionary»-ն սահմանում է «քաղաքականություն» (politics) հասկացությունը հետևյալ կերպ.

«Ավելի նեղ և ավելի օգտագործվող իմաստով՝ գործողություն կամ իրականացվող ղեկավարում կամ ազդեցություն՝ պետության քաղաքական ուղու վրա պետության քաղաքացիներից կուսակցություններ ստեղծելու միջոցով, ինչն իր մեջ ներառում է ոչ միայն կուսակցական էթիկան, այլ նաև հաճախ բացառելով բարոյական սկզբունքները, հասարակական կարծիքի վրա ազդելու արվեստը, քվեարկողների ներգրավումը և խմբավորումը, ինչպես նաև հանրային պարրոնաժի ստացումը և բաժանումը, որպեսզի իշխանությունը կախվածության մեջ գտնվի անհատների քաղաքական ծառայություններից կամ նրանց քաղաքական կարծիքներից»:

Կարծում են, որ անհրաժեշտություն չկա բացատրելու «վարչարարություն» (administration) բառի իմաստը, քանի որ գիտական լեզվով դրա նշանակությունը, ի տարբերություն «քաղաքականություն» (politics) բառի, դեռ ֆիքսված չէ: «l'administration française» բառարանում «վարչարարություն» բառը սահմանված է որպես “L'ensemble des services publics destinés à concourir à l'exécution de la pensée du gouvernement et à l'application des lois d'intérêt général»: «The Century Dictionary» բառարանում ասված է «Պաշտոնական անձի պարտականությունը կամ պարտականությունները, իսկ ավելի հարակ՝ կառավարության գործադիր գործառույթները, որոնք կայանում են բոլոր մակարդակների կառավարական մարմինների, բացառությամբ օրենսդիր կամ դատական, իրավասությունների կամ պարտականությունների իրականացման մեջ»:

Այս սահմանումները, ինչպես կնշվի հետագայում, ընդգծում են, որ քաղաքականությունը պետք է գործի ուղղորդելով կամ ազդելով պետության քաղաքական ուղու վրա, մինչդեռ վարչարարությունը պետք է իրականացնի այդ քաղաքական ուղին: Նախկին այս երկու գործառույթներն են, որոնք նշվում են

որպես «քաղաքականություն» (politics) և «վարչարարություն» (administration), մենք կփորձենք քարանձաքել սույն աշխարհության մեջ: Այս կապակցությամբ «վարչարարություն» բառի օգտագործումը, ցավոք, մի փոքր խառնաշփոթ է առաջացնում, քանի որ որոշյալ հոդով օգտագործելու դեպում այն նշանակում է նաև կառավարական իրավասությունների շարք: Որոշյալ հոդով վարչարարություն (The Administration) բառը խոսակցական լեզվով նշանակում է կարևոր գործադիր կամ վարչական իրավասություններ: Մինչդեռ, «վարչարարություն» բառը առանց որոշյալ հոդի ընդգծում է, որ այդ կառավարչական գործառույթը բնորոշ է հասկանալի գործունեության այն ոլորտին, որը մենք անվանում ենք գործադիր իշխանություն կամ վարչական իրավասություններ, իսկ դա իր հերթին նշանակում է, որ գործադիր իշխանության իրավասությունները սահմանափակվում են վարչական գործառույթների կադարմամբ: Ամերիկայում գործադիր իշխանությունը շատ մեծ ազդեցություն ունի քաղաքական գործառույթների կադարման վրա՝ իր «վերոյի» իրավունքի իրացման շնորհիվ:

Ներագայում «վարչարարություն» (administration) և «վարչական» (administrative) բառերը կառավարչական գործառույթների հարաբերությունների նկատմամբ ամերիկյան դատարանների կողմից, որպես կանոն, օգտագործվում են ոչ ճիշդ: Ինչպես արդեն նշվել է, մեր կառավարման համակարգի ձևավորման ժամանակահատվածում փորձ էր արվել դրանում իրագործել իշխանության բաժանման սկզբունքը: Այն, ինչ եղել է բավականին մութ քաղաքական տեսություն, կանայսպիսով դարձել է խիստ օրենսդրա ուսմունք: Այն, ինչ եղել է բավականին գրավիչ քաղաքական տեսություն, վարկյանական դարձել է օրենքի չգործող և չկիրառվող նորմ:

Խառնաշփոթից խուսափելու նպատակով, որը հեղևանք էր մեր կառավարական համակարգում այդ օրենքի տրամաբանական կիրառման փորձի, ԱՄՆ դատավորները սկսեցին կիրառել «վարչական» բառը յուրաքանչյուր իշխանության նկատմամբ, որը իրենց կարծիքով, բացառապես և անհերքելիորեն չէր հանդիսանում օրենսդիր, գործադիր կամ դատական, և նման իրավասություն ընձեռեցին նաև իշխանության յուրաքանչյուր այլ մարմնի⁷²:

Նման դատավորական պրակտիկան մի փոքր դժվարեցրեց «վարչական» բառի օգտագործումը: Այս մասին արդեն մի քանի անգամ նշվել է՝ թեև գոյություն ունեն

⁷² Bondy, "Separation of Government Powers," *Columbia College Series in History, Economics and Public Law* 5: 202 et seq.

հստակ տարբերություններ կառավարության երկու գործառնությունների միջև, այնուամենայնիվ նման գործառնությունների բաժանումը իշխանության տարբեր մարմինների միջև անհնար է:

Եվ վերջապես, ամեն մի նահանգում մարմինների՝ տարբեր ձևով սահմանված դիրքը, որոնց հիմնական պարտականությունների մեջ մտնում են նահանգի կամքի կատարումը, հանգեցրեց նրան, որ նահանգներում շատ էական տարածայնություններ առաջացան այն բանի կապակցությամբ, ինչը կոչվում էր «վարչարարություն»: Վարչարարությունը (administration) հիմնվել էր որպես գործադիր գործառնություն, ուստի և այն դարձավ գործադիր իշխանություն: Վերջին ժամանակներում կառավարման գիտությամբ զբաղվողները, նկատել էին, որ ինչպես տեսական դատողությունների, այնպես էլ իրական շահավետության տեսանկյունից, վարչարարությունը (administration) պետք չէ դիտարկել որպես գործադիր իշխանության հասարակ գործառնություն, այսինքն՝ կառավարման համակարգում որպես ինչ-որ իշխանություն, որը համաձայն օրենքի հանդիսանում է գործադիր: Նախառանկը՝ հայտնաբերվել էր, որ վարչարարությունը պետության կամքի իրագործման գործառնություն է: Ինչ-որ մի տեսանկյունից այս գործունեության ոլորտը մեկ ավելի մեծ է, մեկ՝ ավելի փոքր նրանից, ինչը սահմանված է օրենքով:

Այսպիսով՝ յուրաքանչյուր կառավարական համակարգ իրականացնում է կառավարման երկու հիմնական կամ առաջնային գործառնություն՝ պետության կամքի արտացոլում և դրա իրականացում: Բացի այդ, բոլոր պետություններում գոյություն ունեն առանձին իշխանության մարմիններ, որոնցից յուրաքանչյուրը հիմնականում զբաղված է այս երկու գործառնություններից մեկի իրականացմամբ: Այդ գործառնությունները հանդիսանում են համապատասխանաբար «քաղաքականությունը» (politics) և «վարչարարությունը» (administration):

Քաղաքականության գործառնություն

Քաղաքականության գործառնությունը, ինչպես ասվել է, ներառում է պետության կամքի արտահայտումը: Դրա կատարումը, այնուամենայնիվ, կարող է և չլինել բացառապես իշխանության յուրաքանչյուր մարմնի կամ մի քանի մարմինների առանձնաշնորհ: Մյուս կողմից, իշխանության ոչ մի մարմին կամ մարմիններ չեն կարող սահմանափակվել բացառապես նման գործառնության իրականացմամբ: Իշխանությունների բաժանման սկզբունքն իր ծայրաստիճան դրսևորման մեջ չի կարող հիմք ծառայել քաղաքական կոնկրետ կազմակերպության համար: Այս

սկզբունքին համապատասխան կառավարության համակարգում պետք է ներգրավված լինեն իշխանության Կարբեր մարմիններ, որոնցից յուրաքանչյուրը սահմանափակվում է կառավարման հսկակ բաշխված մեկ գործառույթի կատարմամբ: Սակայն իրական քաղաքական պրակտիկան պահանջում է պետության կամքի արտահայտման և կատարման միջև ներդաշնակություն:

Օրենքի և դրա կատարման միջև ներդաշնակության բացակայությունը բերում է քաղաքական կաթվածի: Կառավարման նորմերը, այսինքն պետության կամքի արտահայտումը, եթե գործնականում այդ կամքը չի կատարվում, հանգեցնում է ոչնչի: Դա պարզապես «brutum fulmen» է: Մյուս կողմից, կառավարման նորմերի իրականացումը, որը չի արտահայտում պետության կամքը, իրականում իրենից ներկայացնում է գործադիր իշխանության համար հիմնախնդիր՝ կամքը արտահայտելու իրավունքի տեսանկյունից:

Այսպիսով՝ պետության կամքի արտահայտման և կատարման միջև ներդաշնակության հասնելու համար անհրաժեշտ է գոհաբերել պետական կամքը արտահայտող կամ կատարող մարմնի անկախությունը: Պետության կամքը իրականացնող իշխանությունը պետք է գտնվի պետության կամքը արտահայտող մարմնի ենթակայության ներքո կամ ընդհակառակը: Միայն այս ձևով կարելի է հասնել վերոնշյալ ներդաշնակությանը և միայն այս ձևով կարող է պետության կամքի արտահայտումը դառնալ կառավարման համընդհանուր նորմ:

Եվ վերջապես, ժողովրդական պետությունը պահանջում է, որպեսզի հենց գործադիր իշխանությունը ենթարկվի այն իշխանությանը, որը հայտնում է նրա կամքը, քանի որ վերջիններս, իրենց բնույթին համապատասխան հանդիսանում են առավելապես ժողովրդի և ոչ թե գործադիր մարմինների ներկայացուցիչներ:

Այլ խոսքերով ասած, քաղաքական պրակտիկայի պահանջները անհնարին են դարձնում քաղաքականության գործառույթների դիտարկումը վարչարարությունից առանձին: Քաղաքականությունը պետք է որոշակիորեն վերահսկի վարչարարությանը՝ օգտագործելով այդ բառերի ավելի լայն նշանակությունը, քան դա ընդունված էր անցյալում: Կառավարության երկու հիմնական գործառույթների միջև ինչ-որ կապի գոյության անհրաժեշտությունը մենք գիտակցում ենք այն ժամանակ, երբ ուսումնասիրում ենք որևէ մի պետության քաղաքական զարգացումը:

Եթե հույս ունենալով կանխարգելել քաղաքականությանը մանր հարցերով կառավարման գործերի մեջ խառնվելը, փորձ արվի օրենսդրորեն բաժանել կառավարման այն մարմինները, որոնք պատասխանատու են այդ երկու գործառույթների իրականացման համար՝ անհրաժեշտություն կառաջանա

հսկողություն իրականացնել՝ օրենքով չնախատեսված ընդլայնումից խուսափելու նպատակով: Ինչը և Կեդի է ունենում Ամերիկյան քաղաքական համակարգում:

Ամերիկական քաղաքական համակարգը հիմնականում հիմնված է իշխանության բաժանման սկզբունքի վրա: Այն անհնարին դարձրեց կառավարման նկատմամբ անհրաժեշտ վերահսկողության իրականացումը՝ ֆորմալ կառավարման համակարգի շրջանակներում սահմանդրական իրավունքով երաշխավորված՝ գործադիր և կառավարչական կառույցներում աշխատող ծառայողի դիրքի անկախությունը: Այդ պարճառով էլ վերահսկողությունը իրականացվել է կուսակցական համակարգում: Ամերիկայի քաղաքական կուսակցական համակարգը գործադիր և վարչական մարմինների պաշտոնադար անձանց ընտրությամբ զբաղվում է նույն ձևով, ինչպես այն մարմինների ընտրությամբ, որոնք համարվում են պետության կամքի արտահայտողները: Այսպիսով՝ կուսակցական համակարգը կառավարության գործունեության համար երաշխավորում է քաղաքական և վարչական գործառույթների միջև անհրաժեշտ ներդաշնակությունը⁷³:

Մյուս կողմից, եթե չձեռնարկել ոչ մի փորձ կառավարական համակարգում քաղաքականության և վարչարարության գործառույթների բաժանման ապահովման կապակցությամբ և, եթե Սահմանադրության ընդունման միջոցով կուսակցական ինստիտուտների նկատմամբ չի ցուցաբերվում անհրաժեշտ խստություն, ապա պետական մարմինները, որոնք կախարում են քաղաքական գործառույթներ, շարժառի միտում են ունենում սպանձնելու կառավարման գործառույթների նկատմամբ հսկողության և վերահսկողության իրականացումը:

⁷³ Առաջինը, ով ուշադրություն դարձրեց, որ այդ շարժառի կարևոր պարզականությունն ամերիկյան պետական կառավարման համակարգում իր վրա է վերցրել քաղաքական կուսակցությունը, եղել է պարոն Գ. Զ. Ֆորդը՝ իր շարժառի հեղափոխություն և կարևոր “The Rice and Growth of American Politics” աշխատությունում:

Թարգմանիչ և խմբագիր՝ Աննա ՄԱԿՍՈՒԴՅԱՆ

Ամերիկյան համակարգը որպես միասնական համակարգ

1. Ամերիկյան կառավարության քառու

Ժողովրդավարական կառավարությունը, առնվազն տեսականորեն, պետք է լինի պարզ, եթե ոչ գործունեության տեսանկյունից, ապա գոնե իր ներքին կառուցվածքի տեսանկյունից այն պետք է այնքան պարզ լինի, որպեսզի հասկացվի հասարակության կողմից: Հասարակությունը նպաստում է ժողովրդավարության կարևոր գաղափարի ավելի լիարժեք կյանքի կոչմանը՝ քաղաքացիների կողմից հասարակական ինստիտուտների ընկալմանը: Առանց այդ ընկալման ժողովուրդը չի կարող ընդունել խելամիտ որոշումներ, օրինակ, այն մասին, թե ինչպես պարզեցնել պարզաճ աշխատողներին կամ պարզել վար աշխատողներին: Սակայն Միացյալ Նահանգների կառավարությունը չի հանդիսանում պարզ ոչ իր կառուցվածքով, ոչ էլ իրականացվող գործունեությամբ:

Միացյալ Նահանգների կառավարության կառուցվածքը շատ քառուիկ է: Բացի դաշնային կառավարությունից և 50 գործող նահանգների կառավարման մարմիններից, առկա են նաև ընդհանուր ուղղվածության 18000 մունիցիպալ, մի քիչ ավելի քիչ՝ ընդհանուր ուղղվածության քաղաքային կառավարման մարմիններ, ավելի քան 3000 շրջանային կառավարման մարմիններ և այնքան շատ հարուկ ուղղվածության կառավարչական հիմնարկներ, որ անհնար է ստույգ հաշվարկել դրանց քանակը: Հիմնվելով առկա տվյալների վրա՝ կարելի է ենթադրել, որ ներկայումս երկրում գործում են մոտավորապես 92000 հարկեր հավաքագրող մարմիններ: Առանձին քաղաքացին կարող է թաղվել կառավարական հիմնարկների բուրգի տակ: Օրինակ՝ Իլինոյս նահանգի Պարկ Ֆորեստի բնակիչը տեղյակ է, որ պետք է վճարի հարկեր իշխանության հետևյալ մարմիններին, թեև դրանց մասին իրեն շատ քիչ բան է հայտնի:

Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներ

⁷⁴ Աղբյուրը՝ Morton Grodzins. "The American System." *American System: A New View of Government in the United States*, ed. Daniel J. Elazar (Rand McNally, 1966), 3-10. Translated from *Classics of Public Administration*, 4th edition, eds. Jay M. Shafritz and Albert C. Hyde (Pacific Grove, CA: Brooks/Cole Publishing, 1997), 237-241.

Իլինոիս նահանգ
Շրջան Քուկ (կամ Ուիլ)
Քուկ շրջանի անպառնների պահպանման վարչություն
Գյուղական թոքադրային սանիտարական վարչություն
Ռիչ (կամ Բլում) քաղաք
Բլում քաղաքի սանիտարական վարչություն
Միջնակարգ դպրոցի վարչություն 216 (կամ 213)
Ռիչ քաղաքի բարձրագույն դպրոցի վարչություն
Տարրական դպրոցի վարչություն 163
Նարավային Քուկ համայնքի մժեղների դեմ պայքարի վարչություն:

Պարկ Ֆորեստի քաղաքացին գործ ունի ավելի շատ կառավարական մարմինների հետ, քան Միացյալ Նահանգների այլ քաղաքացիները: Սակայն նրանց դրությունը ամենևին էլ կանոններից բացառություն չի հանդիսանում, և չնայած որ ստույգ հաշվարկներ ոչ ոք չի իրականացրել, քաղաքացիների մեծամասնությունը, որպես կանոն, գտնվում են չորս և ավելի իշխանության մարմինների իրավասության ներքո՝ չհաշված նահանգի և պետության մակարդակները:

Կառավարման մարմինների բազմաքանակությունը դեռ չի նշանակում, որ դրանցից յուրաքանչյուրի աշխատանքը կազմակերպված է պարզ և հասկանալի: Բացակայում է դրանց միջև գործառնությունների հստակ բաժանումը: Ավելի ուշադիր ուսումնասիրման ժամանակ կարելի է նկատել, որ փաստացի կառավարման բոլոր մարմինները միաժամանակ մասնակցում են բոլոր գործառնությունների կատարմանը: Առավել կոնկրետ ասած, դժվար թե գոյություն ունի գործունեության ոլորտ, որը չպահանջի միաժամանակ դաշնային կառավարության, նահանգի կառավարության, տեղական կառավարման մարմինների մասնակցությունը: Ամերիկայի կառավարական գործառնությունները հանդիսանում են փրոփվող գործառնություններ: Ուսումնասիրենք մի դեպք, որը թվում է՝ փոքրագույն ձևով ցուցադրում է նման հաստատումը. խոսքը վերաբերում է կրթության տրամադրման գործառնության: Լայն տարածված է այն կարծիքը, որ կրթությունը գտնվում է տեղական իշխանության անմիջական, նույնիսկ բացառիկ իրավասության ներքո: Միացյալ Նահանգների բոլոր կառավարական մարմինների գրեթե կեսը կազմում են տեղական կրթական հիմնարկները: Նշանակու՞մ է արդյոք դա պարզեցում: Նշանակու՞մ է դա արդյոք, որ կրթության ապահովման իրավասությունները կենտրոնանում են նեղ նպատակային տեղական իշխանության մարմինների ձեռքերում:

Այս երկու հարցերին կարելի է առանց տարանջատելու պատասխանել՝ «ոչ»: Այն փաստը, որ Միացյալ Նահանգներում գոյություն ունեն 37000 կրթության տարածքային հիմնարկներ, չի նշանակում, որ կրթության գործառույթը, նույնիսկ միջնակարգ կամ բարձրագույն դպրոցների առումով, որևէ մի տեսանկյունից հանդիսանում է դրանց բացառիկ գործառույթը: Որոշ նահանգներում տեղական վարչությունները մեծամասամբ նահանգի կրթության վարչության գործիքներն են, իսկ կրթության գործառույթը՝ միանշանակ նահանգի իրավասությունն է: Բոլոր նահանգներում տեղական վարչությունները գտնվում են ցածր կամ բարձր աստիճանի (ընդ որում, որպես կանոն, բարձր աստիճանի) կախվածության մեջ նահանգի ֆինանսական օգնությունից, նահանգի ուսուցիչների հավաստագրերից, դասագրքերի վերաբերյալ նահանգի կարգադրագրերից, վերահսկողությունից, որն իրականացվում է բոլոր բնագավառներում՝ շինարարական աշխատանքներից մինչև լաբինական լեզվի դասագրքի ֆորմատի հաստատումը: Բացի այդ, կրթության վարչությունները գտնվում են խճճված և բարդ հարաբերությունների մեջ քաղաքի և համայնքի կառավարական մարմինների հետ. վերջիններս, օրինակ, հաճախ հանդիսանում են կազմակերպությունների դերում, որոնք կրթական հիմնարկներից հարկեր են հավաքագրում, նրանք պատասխանատու են դպրոցի տարածքում աշխատանքային պայմանների և առողջապահական նորմերի կատարման համար, պարտավոր են աշակերտներին տրամադրել ուստիկանության հատուկ պաշտպանություն:

Դա անհնարին է առանց դաշնային կառավարության միջամտության: Միացյալ Նահանգների կառավարության կրթության գործակալությունը բազմաթիվ շրջաններում տրամադրում է տարբեր տեսակի տեխնիկական օժանդակություն: 1950-ական թվականներին դպրոցական ճաշերի ծրագիրը տրամադրում էր 250 մլն դոլար առձեռն, ինչպես նաև սննդի և կաթի տեսքով՝ բոլոր 50 նահանգներում, 11 մլն երեխա: Դաշնային սեփականության հիմնադրամներից, որը գերազանցել է սահմանված չափը, գումարներ են փոխանցվում դպրոցներին անհրաժեշտ սարքավորումներ գնելու համար: Դաշնային օգնությունն արհեստավարժ կրթական ծրագրերին հնարավորություն է ընձեռում վարձել անհրաժեշտ մասնագիտություն ունեցող ուսուցիչներ: Շատ տարածքներում, որոնք գտնվում են ազգային կառավարության հսկողության ներքո, դաշնային հիմնադրամներն օգտագործվում են ոչ միայն դպրոցական շենքերի կառուցման և պահպանման համար, այլ նաև դպրոցը, ընդհանուր առմամբ, աշխատանքային վիճակում պահելու համար: Դաշնային օգնությունը թույլ է տալիս բարձրացնել բնագիտության, մաթեմատիկայի և օտար

լեզուների ուսուցիչների որակավորումը, օգտագործվում է սարքավորումների և դասագրքերի գնման համար, այն դարձնում է հնարավոր առավել ընդունակ աշակերպների հայրնաբերման համար տեստավորման ծրագրերի ստեղծումը, այն կարող է օգտագործվել նաև նահանգային կրթության վարչության ընդհանուր կարիքների համար: Նման իրավիճակ է եղել մինչև վերջերս իրականացված օրենսդրական բարեփոխումները, որոնք ավելի են ընդլայնում ազգային կառավարության մասնակցությունը կրթության ոլորտում:

Սակայն վերոգրյալը մինչև վերջ չի բացահայտում Միացյալ Նահանգների կառավարության՝ կրթության ոլորտում մասնակցության գոյություն ունեցող տեսակների բազմազանությունը: Նաշվի առնված չեն քաղաքական կապերը քաղաքների, շրջանների, նահանգների, դաշնային և կրթության վարչությունների ղեկավարների միջև, ինչը հիմնականում սահմանում է դպրոցների կողմից ստացվող օգնության չափը: Նաշվի առնված չեն նաև ուսուցիչների, վարչարարական և այլ մասնագետների միջև գոյություն ունեցող ոչ ֆորմալ կապերը, որոնք խախտում են կառավարական սահմանները, և որոնց շնորհիվ ծնվում է նոր գաղափարների և ծրագրերի մեծ մասը: Կրթության ոլորտում միջկառավարական կապերի լիովին նկարագրությունը պետք է մտածելու տեղ տար, թե ինչպես են համակցությունը մասնավորի և կիսամասնավորի, բազմաթիվ ինստիտուտները և արտադպրոցական կրթության պահպանման համար ծրագրերը (որոնք ֆինանսավորվում են մասնավոր, մունիցիպալ և դաշնային աղբյուրներից) ազդում կրթության վարչությունների աշխատանքի վրա: Այնուամենայնիվ հիմնական գաղափարը պարզ է. միջնակարգ և բարձրագույն դպրոցներում կրթական գործընթացը չի գտնվում բացառապես կրթության տեղական վարչությունների գործառնությունների ներքո: Այն չի հանդիսանում որևէ մեկ տեսակի կամ «մակարդակի» կառավարության բացառիկ պատասխանատվություն: Կրթությունն առավելապես ապահովվում է բազմաթիվ կառավարական մարմինների ջանքերի համախմբման միջոցով: Ինչը ճշմարիտ է կրթության այս «դժվար դեպքի համար», ճշմարիտ է նաև այլ գործառնությունների համար, որոնք իրականացնում են Միացյալ Նահանգների կառավարման մարմինները:

Կառավարման քառփիկ ամերիկյան համակարգում բազում միմյանց կրկնող գործառնություններ ներառված են կրկնվող կառավարություններում: Նաճախ կառավարության գործունեության ոլորտները չեն համապատասխանում այն հիմնախնդիրներին, որոնք բարձրացված են իրենց առջև: Որպեսզի ապահովվի փոխադրամիջոցների նորմալ շարժումը և դրա նկատմամբ վերահսկողությունը,

խոշոր քաղաքը գործ է ունենում հարյուրից ավելի կառավարչական մարմինների հետ: Նման համապարասխանության բացակայությունը ոլորտի և գործառույթի միջև ստեղծում է հիմնախնդիրներ հանրային ծառայողների համար, սակայն այն ավելի մեծ հիմնախնդիրներ է ստեղծում քաղաքացիների համար: Որպե՞ղ պետք է իրենք դիմեն և ու՞մ մեղադրեն, եթե արագընթաց մայրուղիները գերբեռնված են մեքենաներով, իսկ օդը ախտորոշված է դրանց արտժայթքումներով: Ի՞նչ անեն նրանք, եթե խմելու ջուրը քնելում ունի փհաջ համ: Այդ ջրի համար մի քաղաքը վճարել է, սակայն խողովակներով ջուրը փեղափոխվում է վեց այլ քաղաքների միջով: Այն գնվում է մեկ քաղաքից, անցնում է այլ նահանգների միջով, գրվում և քլորացվում է իրենց սեփական մունիցիպալիտետի կողմից և գրվում է մի քանի փասնյակ այլ կառավարական հիմնարկների ցամաքեցման համակարգերի ազդեցության ներքո: Ինչի՞ց պետք է սկսի քաղաքացին, եթե նա մտահոգված է իր շրջանում փրոդ անկարգությամբ: Եփնախորշերի մաքրմանը ուղղված աշխատանքները իրականացվում են երեք մակարդակների օրենսդրությանը համապարասխան՝ փեղական, նահանգի և դաշնության, և կատարվում է այն մոտովորապես վեց վարչական գործակալությունների ազդեցության ներքո, որոնցից յուրաքանչյուրն ունի սեփական կանոնակարգման մարմինը: Ազդեցության սուբյեկտները և որոշումների ընդունման կենտրոնները հստակ սահմանված չեն: Շատ հաճախ քաղաքացին չի կարող իրեն կողմից ընտրված պաշտոնատար անձանց անունները ներկայացնել կամ թվարկել իր համար աշխատող կառավարական մարմինների իրավասությունները: Ինչպե՞ն նա կարող է հույս ունենալ, որ նրանք կհեղուեն իր նախապաշարվածություններին:

Քառսը կառուցվածքում և գործառույթներում զուգորդվում է քաղաքական գործընթացի քառսով: Ինչպես մեզ հայտնի կդառնա հետագա քննարկումից, քաղաքական կուսակցությունները խաղում են վճռական դեր, սակայն այդ դերը, իր բոլոր ցուցանիշներով, փարբերվում է այն դերից, որը նրանք պետք է խաղան դասական ընկալմամբ: Պաշտոնին նշանակելու ընթացակարգը հաճախ ընտրողին չի փալիս հնարավորություն ցուցաբերել իր կամքը: Ըստ էության նախընտրական արշավի ժամանակ օգտագործվող նշանաբաններն են, և ոչ թե ծրագրային դրույթները, իրենց մեջ պարունակում կուսակցության քաղաքական հենահարթակի մասին հիմնական փեղեկափությունը: Օրենսդրական ընթացակարգերը խճճված են և ընկալման համար անմափչելի: Եթե վարչական մակարդակի վրա դժվար է պարգել, թե որ կառավարական մարմինը ինչ գործառույթներ է կատարում, ապա փեղական, նահանգային և ազգային մակարդակով օրենսդրական իշխանության կուլուարներում

անհնարին է որոշել՝ ով ինչ է նախաձեռնում, ով է ելույթ ունենում որևէ բանին դեմ կամ կողմ, ով ինչին է խոչընդոտում: Ղեկավարության գործառույթները, անգամ ազգային կառավարությունում, հաճախ ապակենտրոնացված են: Օրենսդրությունը և վարչարարությունը գործում են ճնշման, վախեցման, սակարկության և հորդորումների ամբողջ մի համակարգի միջոցով: Օրենսդրական կոմիտեները և Կոնգրեսի շահերի խմբերը պայքարում են վարչական աշխատակազմի հետ իշխանության համար, որը հաճախ արտահայտում է կուսակցություններ ղեկավարների հետ, տեղական և նահանգի քաղաքական առաջնորդների հետ, տեղում մասնագիտական փորձեր տեսակի ասոցիացիաների հետ իրարամերժ կարծիքներ: Կոնգրեսի երկու պալատները, ավելի շատ քան աշխարհում որևէ այլ օրենսդիր գլխադասային մարմին, մրցակցում են մեկը մյուսի հետ իշխանության համար, իսկ այս պալատների առնաջնորդները, նույնիսկ եթե իրենք անդամակցում են միևնույն կուսակցությանը, կոնկրետ հարցի քննարկման ժամանակ հաճախ ընդունում են հակառակ դիրքորոշում:

Փորձելով անցնել այս անտառների միջով և իրագործել իրավիճակի վրա ազդելու իր իրավունքը, քաղաքացին քվեարկում է, գրում իր կոնգրեսականին, ընտրելանում փորձեր շարժումներին, որպեսզի միջնորդի նրան, ինչին ինքը ուզում է միջնորդել, իսկ ավելի հաճախ դիմակայի նրան, ինչին ուզում է դիմակայել: Որպես ձեռներեց, նա մտածում է վճարներ Գործարարների ազգային ասոցիացիային, որպես աշակերտի հայր, նա միջոցներ է փոխանցում Դպրոցների բարեկարգման համար սպեղծված քաղաքացիների ազգային խորհրդին, որպես կրոնապաշտ անձ, նա աջակցում է Քրիստոսի եկեղեցիների ազգային ասոցիացիային: Նաև, երբ այս բոլոր կազմակերպությունները արտահայտում են իրենց կարծիքները, նրանք արագցում են քաղաքացիների հայացքները: Սակայն ոչ միշտ: Քանի որ ինքը մարդասեր է, նա կարող է, երբ «իր» արտադրական ասոցիացիան Կոնգրեսում ելույթ է ունենում քննարկվող սոցիալական պաշտպանության ուժեղացման մասին օրենքին դեմ: Նա իրեն զգում է դավաճանված, քանի որ հավատում է կրթության տեղական վերահսկողությանը, երբ «իր» կրթության հարցերով հանձնաժողովը պաշտպանում է դպրոցային շինարարական աշխատանքների դրամական դաշնային օժանդակությանը: Նա վախեցած է, քանի որ ինքը դեմ է յուրաքանչյուր փոքրիկ կառավարությանը, երբ սենատորը «իր» Եկեղեցական ասոցիացիայի բարձրագույն ծառայողին մեղադրում է կոմունիստների հետ կապի մեջ լինելում: Շահերի խմբերը, որոնք միաձուլում են քաղաքացիներին, թերևս կարող են չներկայացնել իրենց հեղափոխությունները, ինչպես և իրենց ներկայացնող կոնգրեսականը կարող է

ընդհանրապես մտադրված չլինել որևէ մեկի շահերով, բացի իր սեփական վերընդարկելու հետաքրքրությունից:

Կառավարման համակարգում նման քառփիկ վիճակը չպետք է հուսահատեցնի: Ամերիկյան պետական կառավարման համակարգը փորապետում է փաստացի բոլոր օրենսդրական պարասխանաբարության և վարչարարական արդյունավետության սկզբունքներին: Կարող է սպեղծվել փալավորություն, որ աշխարհաբային ուժը և փողը ծախսվում են ոչ այնքան ճիշտ: Մերթ ընդ մերթ համակարգը վրանգում է ինքնին ժողովրդավարությանը, որի պաշտպանության համար այն սպեղծված է: Սակայն այն աշխատում է, և երբեմն աշխատում է շատ լավ ձևով:

2. Նամագործակցության և քառփի կառավարությունը

Լորդ Բրայսը ազգային և նահանգային կառավարությունների միջև «աշխարհաբային փոխհարաբերությունները» մեկնաբանել է հետևյալ կերպ.

Ամերիկյան միությանը բնորոշ գիծ և առանձնահատուկ փառքերություն է հանդիսանում այն, որ ունի երկու կառավարություններ, որոնք աշխատում են միևնույն փարածքի վրա, սակայն գործում են միմյանցից փարանջափված: Դա իբրև մի խոշոր գործարան է, որտեղ աշխատում են մեքենաների երկու համալիր, իրենց անիվները պտտվում են հավասար, նմանափայ հարթություններում, հոսքագծերի ժապավենները շարժվում են հարվող ուղղություններով, սակայն յուրաքանչյուր հասարակ կարարում է իր գործը չհպվելով ուրիշի հետ և չխանգարելով նրան⁷⁵:

Երբեմն դասական աշխատությունները պարասխանաբար են դասական սխալների առաջանալու համար: Երկրորդ գլխում մենք կրեսնենք, որ Լորդ Բրայսը մոլորվել էր անգամ իր ժամանակի իրավիճակի նկարմամբ՝ նկարագրելով դաշնային կառավարությունը և նահանգները, որոնք կարարում են «իրենց աշխարհաբայը... չհպվելով և չխանգարելով մեկը մյուսին»: Նաջորդ գլուխները ցույց կրան, թե որքան սխալ է այդ ներկայացումը Ամերիկայի ներկայիս իրավիճակի համար: Սակայն չի կարելի ասել, որ փվյալ սխալը գոյություն ուներ և ճանաչված էր: Նույն այն

⁷⁵ James Bryce, *The American Commonwealth*, vol. I (New York: Macmillan, 1916), էջ318

ժամանակ, երբ Բրայսը գրնվում էր Միացյալ Նահանգներում, Գերագույն Դատարանը հայտարարեց.

«Յուրաքանչյուր նահանգի տարածքում գրնվում են երկու կառավարման մարմիններ, որոնք օժտված են հսկակ սահմանված իրավասություններով, անկախ են մեկը մյուսից և փիրապետում են կառավարման իրավունքին իրենց համար նշված ոլորտներում: Դա ապահովելու համար նրանցից յուրաքանչյուրն ունի իր առանձին վարչությունները, իր առանձին օրենսդրությունը և իր սեփական դատարանները: Նրանցից և ոչ մեկը չունի իրավունք խախտելու մյուսի իրավասությունը կամ խրախուսելու իր դատական կարարողների միջամտությունը մյուսի գործողությունների նկատմամբ⁷⁶:

Մինչ այսօր էլ սույն հարցի վերաբերյալ առկա է անհասկանալիություն: Նաճախ ամերիկյան համակարգի իշխանության մակարդակների համագործակցության բարձր աստիճանը թերագնահատվում է: Եվ ընդամենը մի քանի գիտնականներ այս կամ այն չափով բացատրում են համագործակցության մոդելի էությունը⁷⁷: Գերակշռող տեսիլք է հանդիսանում կառավարության պարկերը եռաշերտ կարկանդակի տեսքով, որտեղ ինստիտուտները և յուրաքանչյուր մակարդակի գործառնությունները ընկալվում են առանձին:

Գործնականում ամերիկյան կառավարման համակարգը այն տեսքով, որով որ այն գործում է, ամեննին էլ շերտավոր թխվածքաբլիթ չէ: Դա կառավարման երեք շերտեր չեն, որոնք բաժանված են կաշուն նյութով կամ ուրիշ ինչ-որ բանով: Իրականում դա «մարմարե թխվածքաբլիթ» է կամ ինչպես անգլիացիներն են անվանում «ծիածան-թխվածքաբլիթ»: Միացյալ Նահանգներում կառավարության

⁷⁶*Tarble v. Case*, 13 Wall. 397 (1871)

⁷⁷ Օրինակ William Anderson, *The Nation and the States, Rivals or Partners?* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1955); մենագրությունների շարք. *Intergovernmental Relations in the United States as Observed in Minnesota*, խմբ. William Anderson and Edward W. Weidner (University of Minnesota Press); Henry M. Hart, Jr., and Herbert Wechsler, *The Federal Courts and Federal System* (Brooklyn: Foundation Press, 1953). Վաղ և հետաքրքիր աշխատություն է, որը նկարագրում է «որոշ ճանապարհներ, որոնցով դաշնային և նահանգային կառավարման մարմինները համագործակցում են, և որքան արդյունավետ է նրանց համատեղ գործունեությունը» Jane Perry Clark-ի աշխատությունը, *The Rise of a New Federalism* (New York: Columbia University Press, 1938).

գործունեության և ոչ մի կարևոր ոլորտ չի գտնվում մեկ մակարդակի բացառիկ իրավասության ներքո. ոչ այն, ինչ կարող է դիտարկվել որպես ազգայիններից ամենաազգային գործառնությունները, ինչպիսին է միջազգային հարաբերությունները, ոչ էլ ամենապեղականը՝ տեղական գործառնություններից, ինչպիսին է ոստիկանական պաշտպանությունը և զբոսայգիների պահպանումը:

Եթե հարց տանք «ո՞վ ի՞նչ է անում» պատասխանը կազմված կլինի երկու մասից: Առաջինը այն է, որ բոլոր մակարդակների պաշտոնական անձինք ամեն-ինչ անում են համապեղ: Երկրորդը, երբ մեկ մակարդակն իրականացնում է գործունեություն, մյուս մակարդակը *քաղաքական, գումարի կամ մասնագիտական ասոցիացիաների միջոցով* ազդում է:

Գոյություն ունեցող իշխանության ընդհանուր բաժանումը կարելի է պարզ ցուցադրել հասարակական բարեկեցության ոլորտի օրինակով: Այսպեղ դաշնային նահանգի և տեղական կառավարման մարմինները համապեղ իրագործում են բնակչության օգնության ծրագրեր: Դաշնային կառավարությունը միանձնյա պատասխանում է ծերերի ապահովագրության ծրագրի համար, որը հայտնի է որպես «սոցիալական ապահովություն»: Դաշնային և նահանգի կառավարման մարմինները (առանց տեղական կառավարման մարմինների մասնակցության, սակայն գործարար շրջանակների աջակցությամբ) ապահովում են աշխատանքի տեղավորումը: Նահանգի և տեղական իշխանությունները (առանց ազգային կառավարության մասնակցության) զբաղվում են բնակչությանն օգնություն փրամադրելու վերաբերյալ ընդհանուր հարցերով: Ննարավոր զուգակցությունների շրջանակը ավարտելով, նշենք, որ այս երեքը համապեղ իրագործում են երեխաների բարեկեցության ծառայությունները:

Սա ընդամենը ֆորմալ մոտեցում է: Սոցիալական ծրագրերի իրագործման ոչ ֆորմալ տեսանկյունը ցուցադրում է հարցի պատասխանի երկրորդ մասը: Նույնիսկ ընդհանուր ծրագրերում, որտեղ նահանգների և տեղական կառավարման մարմինները ֆորմալ փորձաքննում են բացառիկ իրավագործությամբ, դաշնային արհեստավարժության չափանիշները բավականին ազդեցիկ են և հեղուկորեն ստանում են ավելի մեծ նշանակություն: Անգամ, այսպես կոչված, դաշնային իրավագեղության բացառիկ ոլորտում, ինչպիսին է պատերազմի վերականգնումն առողջապահական սպասարկումը, նահանգների և տեղական իշխանությունները վերահսկում են բազմաթիվ էական որոշումների ընդունումը: Օրինակ՝ նրանք կարող են ազգային կառավարությանը խանգարել, իսկ որոշ դեպքերում նույնիսկ դարձնել անհնար հիվանդանոցի փակումը կամ դրա տեղակայման վայրի փոփոխումը:

Էական նշանակություն չունի այն փաստը, որ ծառայողների մի մասը վարձապրվում են ազգային բյուջեից, մյուսը՝ նահանգի բյուջեից, իսկ երրորդը՝ փրեզիդենտական բյուջեից: Եթե ավելի մանրակրկիտ ուսումնասիրել վճարումների իրականացման գործընթացը, ապա կրկին ակնհայտ կդառնա իշխանությունների համարել իրազեկության սկզբունքը: Նույն մարդկանցից հարկեր են հավաքում քաղաքներ իշխանության մակարդակների օղակները: Վարկեր հավաքող կառավարման մարմինը հաճախ չի վճարում ծառայողին, միջկառավարական փոխանցումները շարունակում են կազմում, ինչպես պետական սոցիալական ծախսերի համար, այնպես էլ փրեզիդենտական կառավարման մարմինների համար: Մրաժեմը, օրինակ, մի ծառայողի մասին, որը աշխատում է առողջապահության ոլորտում որպես սանիտարական փեսու՝ ծայրամասային նահանգի գյուղական շրջանում: Սույն օրինակը լիարժեք արտացոլում է կառավարության կառուցվածքի «մարմարե թխվածքաբլիթի» գաղափարը: Սանիտարական փեսույն նահանգի կողմից նշանակվում է պաշտոնական ստանդարտներին համապատասխան, որոնք սահմանվել են դաշնային կառավարության կողմից: Իրեն հիմնական աշխատավարձը փոխանցվում է ինչպես նահանգի հիմնադրամներից, այնպես էլ դաշնային, իսկ շրջանը ապահովում է իրեն աշխատասենյակով, անհրաժեշտ սարքավորումներով և վճարում է ծախսերի մի մասը: Շրջանի խոշորագույն քաղաքը նույնպես փոխհատուցումներ է կատարում իրեն աշխատանքային տարածքի և աշխատավարձի վարձապրության համար, քանի որ ինքը նշանակվում է քաղաքային ջրմուղ-կոյուղի փեսուի կողմից: Լինում են դեպքեր, երբ անհնարին է պարզել, թե որ կառավարության իրավասության շրջանակի ներքո է գործում փյալ սանիտարական փեսույն: Իրեն աշխատանքը սնդակների վերահսկողության համար իրականացվում է դաշնային ստանդարտներին համապատասխան, սակայն ինքը կյանքի է կոչում նահանգի օրենքները, երբ որ հեղափոխում է արտադրանքը, որը չի հանդիսանում նահանգների միջև առևտրի առարկա: Թեև բնավ տրամաբանական չէ, սակայն ինքը գործում է նահանգի անունից, որը ստուգում է կաթը, որը ներմուծվում է նահանգի սահմաններից դուրս գրվող արտադրական կենտրոններից: Ինքը հանդիսանում է դաշնային պաշտոնապար անձ, երբ բռնագրավում է ստանդարտներին չհամապատասխանող դեղամիջոցները, որոնք ներմուծվել են հարևան նահանգից: Վանդիսանում է դաշնության և նահանգի ծառայող, երբ տարածում է շիճուկը հակաֆիշային իմունացման համար: Նա նահանգի պաշտոնապար անձ է, երբ հեղափոխում է արտադրական հիգիենային ստանդարտների պահպանմանը: Տեղական մարմինների և նահանգի մարմինների ծառայող է, երբ ստուգում է փրեզիդենտական խմելու

ջուրը և վերջապես փեղական ծառայող է, երբ պնդում է մնացորդների օգտահանման ժամանակ քաղաքի մսավաճառների կողմից հիգիենիկ պայմանների առավել ճշգրտապահորեն պահպան անհրաժեշտությունը: Սակայն նա չի կարող գիտակցել և չի գիտակցում, որ ինքը գործում է այդ բոլոր մակարդակներում: Թերևս հանրային առողջությանը և սանիտարական անվտանգությանը վերաբերող բոլոր գործերը, որոնք նա իրականացնում է շրջանում, նա ընդունում է որպես իր գործը: Աշխատավարձի մեծ մասը ստանալով դաշնային հիմնադրամից, նա այնուամենայնիվ նորմալ է համարում քաղաքային խորհրդի ժողովներ այցելելը և հեղինակավոր խորհուրդներ փալը փարբեր հարցերի շուրջ՝ հոփած խնձորից մինչև կափաղության դեմ բուժումը: Նա անգամ կարող է ընտրվել ինչպես քաղաքի, այնպես էլ շրջանի իրավակարգի պաշտպանությանն կոմիտեի անդամ:

Օրինակը սանիտարական փեսուչի վերաբերյալ, չնայած նրան որ մի փոքր ծայրահեղ է, սակայն շատ հստակ պատկերագրողում է Միացյալ Նահանգների կառավարական մարմինների մի ամբողջ խմբի գործառույթների կարևոր առանձնահատկությունը: Գործառույթները չեն հանդիսանում բազմաթիվ կառավարություններից յուրաքանչյուրի համար հստակ առանձնացված: Դրանք ընդհանուր գործառույթներ են: Ամենափեղական գործառույթներից մեկում՝ օրինականության կամ կրթության ապահովումը՝ օրինակ նահանգի կառավարությունը և կենտրոնական կառավարությունը խաղում են էական դեր: Այն բոլոր գործառույթներում, որոնք դիտարկվում են որպես միայն դաշնային մարմինների իրավասություն, օրինակ, միջազգային կապերը, փեղական կամ նահանգի մակարդակով գործադիր մարմինները կրում են մեծ պատասխանատվություն՝ ինչպես ուղղակի, այնպես էլ անուղղակի:

Դաշնային դրամական օժանդակության ծրագրերը իրենցից ներկայացնում են ընդհանուր գործառույթների առավել ակնհայտ օրինակ: Նրանք ցուցադրում են, որ ընդհանուր գործառույթների համափեղ կարարումը կառավարման մարմինների կողմից նպաստում է իշխանության փառապանքը: Դրամական օժանդակություններն ապահովվում են կենտրոնական կառավարական մարմինների մեծ հնարավորություններով միջոցների հավաքման բնագավառում և համազգային ստանդարտների սահմանմամբ, սակայն դրանք իրենցից ներկայացնում են դաշնային բյուջեից փոխանցումներ նահանգների բյուջե՝ փեղական ինքնակառավարման մարմինների և նահանգի վարչական աշխատակազմի կողմից դաշնային օրենքին համապատասխան, գործողությունների առավել ազատության պայմաններում: Դաշնային ղեկավարությունը նման ծրագրերով իրենից առավելապես ներկայացնում

է փախադարձ համաձայնեցման գործընթաց: Նահանգի և տեղական մարմինների առաջադարձ պաշտոնադրար անձինք, գործելով իրենց արհեստավարժ կազմակերպությունների միջոցով, շատ հարցերում պարասխանավորությունը իրենց վրա են վերցնում նույն այն ստանդարտների համար, որոնք դաշնային ծառայողները (չինովնիկները) ստիպում են ստանձնել նահանգների և տեղական կառավարման մարմինների ծառայողներին:

Նույնիսկ համարեղ ֆինանսավորման բացակայության դեպքում դաշնային մարմինների, նահանգի վարչական աշխատակազմի և տեղական կառավարման մարմինների համագործակցությունը հանդիսանում է իրենց գործունեության բնորոշ գիծ: Փորձագետների մակարդակով դաշնային մասնակցությունը կարող է աջակցել, օրինակ, տեղական գաղութի շենքի շինարարության ժամանակ (որում հետագայում կարող են պահվել դաշնային մակարդակի պետական հանցագործներ), տեղական ջրամատակարարման մաքրման համակարգի բարեկարգման աշխատանքների իրականացման ժամանակ, շինարարական աշխատանքների վերահսկողության արագացման ժամանակ, ստանդարտ հրահանգների մշակման ժամանակ, ինչպես դաշնային, այնպես էլ տեղական կամ նահանգի մակարդակի ծառայողների համար այն ստանդարտների մշակման ժամանակ, որոնք կարող են տնային տնտեսուհիներին պաշտպանել մսավաճառողների թերի կշռելուց, գազի պայթյուններից, կամ հողերի իրացման պլանի մշակման ժամանակ: Մյուս կողմից նահանգները և իշխանության տեղական մարմինները կրում են զգալի պարասխանավորություն արտմային էներգետիկայի քաղաքացիական պաշտպանության ազգային ծրագրերի մշակման ժամանակ, առևտրի կարգավորման և արտադրանքի ու դեղամիջոցների որակի ապահովման համար: Տեղում իշխանության քաղաքական նշանակությունը միշտ հաշվի է առնվում անգամ փոստային ծառայության կամ բանակի ձևավորման կառավարման ժամանակ: Սպանդանոցների հաշվապահությունից սկսված մինչև կենդանաբանական այգիների ծառայության կառավարման յուրաքանչյուր վարչարարական գործունեություն գրեթե անկասկած կապված կլինի իշխանության դաշնային համակարգերի բոլոր երեք մակարդակների հետ:

Այսպիսով՝ կառավարման գործառնությունները անհնարին է հստակ սահմանազարել մակարդակներով: Դրանք ավելի շուտ խառնված են, սահուն հոսում են մեկը մյուսի մեջ, ինչպես արտասովոր նկարը «մարմարե թխվածքաբլիթում», ընդ որում խառնված են ոչ թե համակարգված, այլ քառսային: Ամերիկյան դաշնային համակարգը, չընկալելով նման տեսանկյունից, անհնարին է գիտակցել առաջնային կարևորության

մի փաստ, այն է համակարգը հանդիսանում է միասնական կառավարություն, որը ծառայում է ժողովրդին՝ ընդհանուր նպատակներին հասնելու համար:

Թարգմանիչ և խմբագիր՝ Աննա ՄԱԿՍՈՒԴՅԱՆ

I. Ներածություն

Նախորդ հոդվածում⁷⁹ ներկայացված են եղել փարբեր դրույթներ, որոնք կարող էին ներգրավված լինել յուրաքանչյուր մոտիվացման փեսության մեջ, որը հավակնում է կոչվելու կայացած: Այս եզրակացությունները կրճատ կարելի է ներկայացնել հետևյալ կերպ.

1. Կենդանի մարմնի ամբողջականությունը պետք է լինի մոտիվացման փեսության անկյունաքարը:
2. Մենդի պահանջմունքը (կամ ցանկացած այլ ֆիզիոլոգիական պահանջմունքը) հերքվել է որպես կենտրոնական փեսանկյուն կամ մոդել մոտիվացիոն կայացած փեսության համար: Յուրաքանչյուր պահանջմունք, որը ներկայանում է սոմատիկ հիմքի վրա, մարդկային մոտիվացիայի մեջ ներկայացված է եղել ավելի շուրջ ոչ բնորոշ, քան բնորոշ ձևով:
3. Այսպիսի փեսությունը պետք է հիմնվի և իր ուշադրությունը բևեռի վերջնական կամ հիմնական նպատակների վրա, այլ ոչ թե մասնակի և մակերեսային նպատակների վրա, պետք է կարևորի արդյունքները, այլ ոչ թե դրանց նվաճման միջոցները: Նման մոտեցումը կենթադրեր չգիտակցված մոտիվացիաների առավելությունները գիտակցվածների նկատմամբ:
4. Գոյություն ունեն փարբեր մշակութային ուղիներ միևնույն նպատակին հասնելու համար: Ուստի մոտիվացման փեսության մեջ գիտակցված, յուրահատուկ, փյալ մշակույթի համար բնորոշ ցանկությունները ավելի քիչ կարևոր են, քան չգիտակցված նպատակները:
5. Յուրաքանչյուր մոտիվացված վարք, ինչպես նախապարտասպական փուլում, այնպես էլ իրականացման գործընթացում, պետք է հասկացվի որպես

⁷⁸ Աղբյուրը՝ A. H. Maslow. "A Theory of Human Motivation." *Psychological Review* 50 (July 1945): 370-396. Translated from *Classics of Public Administration*, 4th edition, eds. Jay M. Shafritz and Albert C. Hyde (Pacific Grove, CA: Brooks/Cole Publishing, 1997), 114-121.

⁷⁹ A. H. Maslow, "A Preface to Motivation Theory," *Psychosomatic Med.* 5 (1943): 85-92

ճանապարհ, որի օգնությամբ կարող են միաժամանակ արտահայտվել կամ բավարարվել բազմաթիվ հիմնական պահանջմունքներ: Որպես կանոն, գործողությունը ունենում է *մեկից ավելի* մոփիվացիա:

6. Գործնականում, կենդանի մարմնի բոլոր վիճակները պետք է դիտարկվեն որպես մոփիվացված կամ մոփիվացնող:
7. Մարդու պահանջմունքները հիերարխիկ շարքում տեղաբաշխված են գերակայության մոփեցմամբ: Դա նշանակում է, որ հիմնականում պահանջմունքը առաջանում է այլ ավելի կարևոր պահանջմունքի բավարարումից հետո: Մարդը անկուշտ կենդանի է: Բացի այդ, ոչ մի պահանջմունք կամ ցանկություն չի կարող համարվել մեկուսացված կամ առանձնացված՝ դրանցից յուրաքանչյուրը կապված է այլ պահանջմունքների բավարարման կամ չբավարարման հետ:
8. Պահանջմունքների շարքը տարբեր տեսական և գործնական պարճառներով մեզ չի հանգեցնի որևէ հետևության: Ավելին՝ մոփիվացիայի յուրաքանչյուր դասակարգում պետք է ուշադրություն դարձնի հստակեցման մակարդակի կամ շարժառիթների ընդհանրացման վրա, որոնք պետք է դասակարգված լինեն:
9. Մոփիվացիոն դասակարգումը պետք է հիմնվի նպատակների վրա, այլ ոչ թե դրդող պահանջմունքների կամ մոփիվացված վարքի վրա:
10. Մոփիվացման տեսության ուշադրության կենտրոնում պետք է գտնվի մարդը, այլ ոչ թե կենդանին:
11. Ուշադրություն պետք է դարձվի իրավիճակի կամ պայմանների վրա, որոնցում գործում է կենդանի մարմինը, սակայն ինքնին գոյության պայմանները հազվադեպ են հանդիսանում կենդանի մարմնի վարքի միակ բացառությունը: Միևնույն ժամանակ այդ գոյության պայմանները պետք է մեկնաբանվեն կենդանի մարմնի տեսանկյունից ելնելով: Գոյարևման պայմանների տեսությունը չի կարող փոխարինել մոփիվացման տեսությունը:
12. Ուշադրություն պետք է դարձնել ոչ միայն կենդանի մարմնի ամբողջականության վրա, այլև մեկուսացված, յուրահատուկ, մասնակի կամ հարվածային արձագանքների հնարավորության վրա:
13. Մոփիվացիոն տեսությունը չի հանդիսանում վարքաբանական տեսության հոմանիշ: Շարժառիթները հանդիսանում են վարքի որոշիչների միայն մեկ դաս: Վարքը հիմնականում մոփիվացված է և այն կանխորոշվում է կենսաբանական և մշակութային պայմաններով, ինչպես նաև իրավիճակներով:

Տվյալ աշխատությունը հանդիսանում է մոտիվացման դրական տեսության ձևավորման փորձ, որը կբավարարի այս տեսական պահանջներին և միևնույն ժամանակ կհամապատասխանի հայրնի փաստերին՝ կլինիկական, հեղափոխական, ինչպես նաև գործնական: Սակայն, դրա հիմքում նախ և առաջ ընկած է կլինիկական փորձը: Այս տեսությունը, իմ կարծիքով, ներկայացված է Զեյմսի և Դուեյի գործառույթային ավանդույթին համապատասխան, ինչպես նաև միաձուլվում է Վերթեյմերի⁸⁰, Գոլդշթեյնի⁸¹ հոլիզմի փիլիսոփայության հետ, գեշթալթ հոգեբանության, ինչպես նաև Ֆրոյդի⁸² և Ադլերի⁸³ դինամիցիզմի հետ: Այս միաձուլումը կամ սինթեզը կարող են կոչվել «ընդհանուր շարժման» տեսություն:

Շատ ավելի հեշտ է ընկալել և քննադատել մոտիվացիոն տեսության փարբեր տեսակետներ, քան շփոթել դրանք: Դա բացատրվում է ավելի ոլորտում հուսալի ավյալների լուրջ պակասով: Ես ենթադրում եմ, որ այս հուսալի փաստերի պակասը հանսդիսանում է ճշմարիտ մոտիվացիոն տեսության բացակայության արդյունք: Ներկայիս տեսությունը պետք է դիտարկվի որպես առաջարկվող ծրագիր կամ հեղափոխական հեղափոխությունների գծապարկեր և պետք է կառուցվի կամ հերքվի ոչ այդքան ելնելով մարչելի փաստերեց կամ փրամադրված վկայություններից, այլ նաև առաջիկա հեղափոխությունների հիմքերից, որոնք հնարավոր է բխում են այս աշխատությունում բարձրացված հարցերից:

II. Հիմնական պահանջմունքները

«Ֆիզիոլոգիական» պահանջմունքներ: Պահանջմունքները, որոնք հիմնականում դիտարկվում են որպես ելակետային մոտիվացիոն տեսության համար, այսպես կոչված ֆիզիոլոգիական պահանջմունքներն են: Նեղագիտության վերջին երկու ուղղությունները առաջացրեցին այդ պահանջմունքների վերաբերյալ մեր սովորական պարկերացումների վերանայման անհրաժեշտությունը. առաջինը՝

⁸⁰ M. Wertheimer, չգրագրված դասախոսություններ Սոցիալական Նեղագիտությունների Նոր Դարոցի համար

⁸¹ K. Goldstein, *The Organism* (New York: American Book Co., 1939).

⁸² S. Freud, *New Introductory Lectures on Psychoanalysis* (New York: Norton, 1993).

⁸³ A. Adler, *Social Interest* (London: Faber and Faber, 1938).

հոմեոստազի հայեցակարգի զարգացումը, երկրորդը՝ այն բանի բացահայտումը, որ ախորժակը (սննդամթերքի նախընտրելի ընտրությունը) հանդիսանում է կենդանի մարմնին բնորոշ իրական պահանջմունքների կամ պակասության բավականին արդյունավետ ցուցանիշ:

Նոմեոստազը հիմնվում է կենդանի մարմնի ավտոմատ փորձերի վրա՝ մշտապես պահպանել արյան հոսքի նորմալ վիճակը: Քեննոնը⁸⁴ նկարագրում է այս գործընթացը հետևյալ բաղադրիչներով՝ (1) արյան մեջ ջրի պարունակություն, (2) աղի պարունակություն, (3) շաքարի պարունակություն, (4) սպիտակուցների պարունակություն, (5) ճարպի պարունակություն, (6) կալցիի պարունակություն, (7) թթվածնի պարունակություն, (8) մշտական ածխաջրածնային-իոնային մակարդակ (թթվահիմնային հաշվեկշիռ) և (9) արյան մշտական ջերմաստիճան: Ակնհայտ է, որ այս ցանկը կարելի է շարունակել և նրա մեջ ներառել այլ հանքանյութեր, հորմոններ, վիտամիններ և այլն:

Յանգն իր վերջին հոդվածում⁸⁵ ամփոփեց ախորժակի հետազոտությունները կենդանի մարմնի պահանջմունքների վերաբերյալ: Եթե կենդանի մարմին զգում է որոշակի քիմիական էլեմենտի նկարամամբ պահանջ, մարդու մոտ զարգանում է յուրահապուկ ախորժակ կամ ի հայտ է գալիս սով՝ օրվալ սննդային էլեմենտի նկարամամբ:

Այսպիսով անհնարին է դառնում, ինչպես նաև անօգուտ, կազմել հիմնական ֆիզիոլոգիական պահանջմունքների ցանկ, քանի որ դրանք կարող են կազմել ցանկացած քանակ՝ կախված նկարագրության յուրահապուկության մակարդակից: Մենք չենք կարող բնութագրել բոլոր ֆիզիոլոգիական պահանջմունքները որպես հոմեոստատիկ: Այն, որ սեքսուալ ցանկությունները, քնկությունը, բարձր ակտիվությունը և մայրական բնագոյը կենդանիների մոտ հանդիսանում են հոմեոստատիկ դեռ ապացուցված չէ: Դեռ ավելին՝ այս ցանկը չի ներառում փարբեր սենսորային հակազդեցություններ (համային և հոտային զգացողություններ, խոխոսման, շոյել), որոնք, հավանաբար, հանդիսանում են ֆիզիոլոգիական և կարող են դառնալ մոտիվացված վարքի նպատակներ:

⁸⁴ W. B. Cannon, *Wisdom of the Body* (New York: Norton, 1932).

⁸⁵ P. T. Young, "The Experimental Analysis of Appetite," *Psychol. Bull.* 38 (1941): 129-164

Նախորդ հոդվածում⁸⁶ հիշարակված էր, որ նման ֆիզիոլոգիական պահանջմունքները կամ կարիքները պետք է դիտարկել առավելապես որպես ոչ սովորական, քան բնորոշ, քանի որ դրանք կարող են առանձնացվել և մեկուսացվել սոմատիկ հարկանիշին համապատասխան: Այլ խոսքերով ասած՝ դրանք բավականաչափ անկախ են մեկը մյուսից, այլ շարժառիթներից և կենդանի մարմնից: Բացի այդ, բազմաթիվ դեպքերում հնարավոր է ընդգծել շարժառիթի առանձնացված սոմատիկ հիմքը: Նման մոտեցումը շարժվելի քիչ է օգտագործվում, քան նախկինում ենթադրվում էր (բացառություն են կազմում հոգնածությունը, քնկոտությունը, մայրական բնագործը), սակայն այն լիովին արդարացի է դասական դեպքերում (սով, սեռական հարաբերություն, ծարավ):

Կրկին պետք է հիշարակել, որ յուրաքանչյուր ֆիզիոլոգիական պահանջմունք և դրա հետ կապված մարդու սպառողական վարք յուրաքանչյուր այլ պահանջմունքների համար ծառայում են ճանապարհ: Այլ կերպ ասած՝ մարդը, որը մրաժում է, որ ինքը սոված է, կարող է իրականում ձգտել հարմարավետության կամ փնտրել կախվածություն, այլ ոչ թե վիտամիններ կամ սպիտակուցներ: Եվ հակառակը, կարելի է բավարարել սովի պահանջմունքը մասամբ այլ գործունեության օգնությամբ, ինչպիսի են օրինակ ջուր խմելը կամ ծխախոտ ծխելը: Այլ կերպ ասած՝ համեմաբար մեկուսացված ֆիզիոլոգիական պահանջմունքները չեն հանդիսանում լիովին այդպիսին:

Անարարակույս, այս ֆիզիոլոգիական պահանջմունքները հանդիսանում են առավել կարևորները: Մասնավորապես դա նշանակում է, որ մարդու համար, որը անսպասելիորեն կյանքում կորցնում է ամեն-ինչ, ավելի շուտ հիմնական շարժառիթը հենց ֆիզիոլոգիական պահանջմունքն է: Մարդը, որին չի հերիքում սնունդ, անվրանգություն, սեր, հարգանք, ավելի ուժեղ կզգա սննդի նկատմամբ պահանջմունքը, քան ցանկացած այլ բանի նկատմամբ:

Եթե բոլոր պահանջմունքները բավարարված չեն, և կենդանի մարմնում գերակայում են ֆիզիոլոգիական պահանջմունքները, մյուս բոլոր պահանջմունքները կարող են անհայտանալ կամ մղվել երկրորդ պլան: Այս դեպքում արդարացի է բնորոշել ողջ կենդանի մարմինը որպես սով զգացող, քանի որ սովի զգացմունքը գրեթե ամբողջությամբ փրապետում է նրա գիտակցությանը: Բոլոր ունակությունները ծառայում են սովի բավարարմանը և այս ունակությունների

⁸⁶ Maslow, ցիպ.

կազմակերպումը գրեթե ամբողջությամբ որոշվում է միայն սովի բավարարման նպատակով: Զգայարանները, բանականությունը, հիշողությունը, սովորությունները այս իրավիճակում կարող են բնորոշվել որպես սովը բավարարող միջոցներ: Ունակությունները, որոնք չեն կարող ծառայել այս նպատակին գտնվում են պասիվ վիճակում կամ մղվում են երկրորդ պլան: Բանաստեղծություններ գրելու պահանջը, նոր մեքենա գնելու ցանկությունը, Ամերիկայի պատմության նկատմամբ հեղափոխությունը, նոր գույգ կոշիկ ունենալու ձգտումն արտակարգ իրավիճակում մոռացվում են կամ դառնում երկրորդային: Մարդու համար, որը սուր սով է զգում, գոյություն չունեն այլ հեղափոխություններ, բացի սննդից: Նա երագում սննդամթերք է փնտրում, նա հիշում և մտածում է սննդամթերքի մասին, սննդամթերքի կապակցությամբ անհանգստանում է և ցանկանում է միայն սննդամթերք: Ավելի թույլ պահանջմունքները, որոնք հիմնականում միաձուլվում են ֆիզիոլոգիական պահանջմունքների հետ՝ սնվելու, խմելու և սեռական հարաբերությունների կազմակերպման ժամանակ, կարող են լիովին ճնշվել, որը թույլ կտա մեզ փայլ պահին (սակայն *միայն* փայլ պահին) խոսելու սննդի նկատմամբ պահանջմունքի բացառիկ լինելու և վարքին համապատասխանելու մասին միայն մի նպատակով՝ հագեցնել սովը:

Երբ մարդուն փրկապետում է որևէ այլ պահանջմունք բավարարելու ցանկություն, նրա կենդանի մարմնի այլ բնորոշ գիծ է հանդիսանում ապագայի շվեդական պարկերացումների ամբողջական փոփոխությունը: Մարդու համար, որը անընդհար սուր սով է զգում, Երագանքը հանդիսանում է մի երկիր, որում փրկում է սննդամթերքի լիություն: Նա ենթադրում է՝ եթե իրեն երաշխավորված լինի սննդամթերքի առկայությունը ամբողջ կյանքի ընթացքում, նա կլինի լիարժեք երջանիկ և երբեք չի ցանկանա որևէ այլ բան: Ինքնին կյանքի մասին կարելի է խոսել միայն կապված սննդամթերքի առկայության հետ, մնացած բոլորը չի ունենա ոչ մի նշանակություն: Ազատությունը, սերը, հարաբերությունները, հարգանքը, փիլիսոփայությունը սոված մարդու կողմից կընկալվեն որպես ոչինչ չնշանակող խաբուսիկ փայլեր, քանի որ դրանցով հնարավոր չէ ստանոքսը լցնել: Նման մարդու մասին կարելի է համոզված ասել, որ նա ապրում է միայն հացի համար:

Չի կարելի հերքել, որ նման երևույթների գոյություն ունեն, սակայն կարելի է հերքել դրանց *ընդհանրությունը*: Արտակարգ պայմանները, ըստ սահմանման, նորմալ գործող խաղաղ հասարակության մեջ հազվադեպ երևույթ են: Ծեծված ճշմարտությունը կարող է մոռացվել երկու պարզառությունով: Առաջինը՝ առնետների մոտ բացի ֆիզիոլոգիականից առկա են սակավաթիվ շարժառիթներ, և քանի որ այս

կենդանիների նկարմամբ իրականացվել են շարժառիթների վերաբերյալ բազմաթիվ փորձեր և հետազոտություններ, հեշտ է բացահայտել առնետի պարկերը մարդկության համար: Երկրորդը՝ հաճախ չենք գիտակցում այն փաստը, որ մշակույթը ինքնին հարմարվելու միջոց է, որի հիմնական գործառույթը կայանում է նրանում, որպեսզի մինչև նվազագույնը կրճարվեն արտակարգ ֆիզիոլոգիական վիճակները: Երկրների մեծամասնությունում շարունակական սուր սովը, որը կրում է արտակարգ բնույթ, հանդիսանում է հազվադեպ երևույթ: Ամեն դեպքում դա արդարացի է Միացյալ Նահանգների նկարմամբ: Միջին ամերիկացին, ասելով «ես սոված եմ», ավելի շուր ենթադրում է իր մոտ ախտոժակի, քան սովի զգացմունքի առկայությունը: Նա կարող է իսկական մահացու սով զգալ միայն բացառիկ դեպքում և ընդամենը մի քանի անգամ իր կյանքի ընթացքում:

Ակնհայտ է, որ «բարձր» մակարդակի շարժառիթների հարմար ձևով քողարկումը և մարդկային ունակությունների ու մարդու բնույթի խեղաթյուրված պարկերի ներկայացումը կարիպեն կենդանի մարմնին մշտապես տառապել սուր սովից և ծարավից: Նա, ով փորձում է նման արտակարգ իրավիճակը վերածել սովորականի և համապարասխանաբար, ով կոփարակի մարդու բոլոր նպատակները և ձգտումները արտակարգ ֆիզիոլոգիական զրկանքների պայմաններում, կույր կմնա շարժառիթների նկարմամբ: Արդարացի է, որ մարդ ապրում է միայն հացի համար, երբ հաց չկա: Սակայն ի՞նչ է կարարվում մարդու պահանջմունքների հետ, երբ հացը առկա է մեծ քանակությամբ և երբ նա անընդհատ կուշտ է:

Այդ դեպքում անմիջապես ի հայտ են գալիս այլ («բարձր») պահանջմունքներ, և այդ ժամանակ դրանք, այլ ոչ թե ֆիզիոլոգիական սովը, սկսում են խաղալ վճռորոշ դեր: Եվ երբ դրանք էլ իրենց հերթին բավարարված են, ի հայտ են գալիս ուրիշ (ավելի «բարձր») պահանջմունքներ և այդպես շարունակ: Սա է, ինչ մենք ի նկարի ունենք ասելով, որ հիմնային մարդկային պահանջմունքները կազմակերպված են հիերարխիկ ձևով՝ հարաբերական նշանակություն ունենալու սկզբունքով:

Այս բառակապակցությունը ընդգծում է այն, որ մոտիվացիոն տեսության մեջ պահանջմունքների բավարարման մասին դրույթը դառնում է նույնքան կարևոր, որքան որևէ բանից զրկելու մասին դրույթը, երբ այն թույլ է տալիս կենդանի մարմնին գերակշռող ֆիզիոլոգիական պահանջմունքներից ազատվել՝ ճանապարհ բացելով այլ ավելի սոցիալական նպատակների համար: Եթե ֆիզիոլոգիական պահանջմունքներն իրենց ոչ լիարժեք նպատակներով անընդհատ բավարարվում են, դրանք դադարում են գոյություն ունենալ որպես վարքի կազմակերպիչներ: Միաժամանակ դրանք

գոյություն ունեն ենթադրաբար նրա համար, որպեսզի դրանց բավարարման ճանապարհին որևէ խոչընդոտների ի հայտ գալու դեպքում կրկին վերանայվեն: Սակայն իրականացված ցանկությունը դադարում է ցանկություն լինելուց: Կենդանի մարմինը ղեկավարվում է և նրա վարքը կազմակերպվում է բացառապես չբավարարված պահանջմունքների միջոցով: Եթե սովի զգացմունքը բավարարված է, այն դառնում է ոչ կարևոր մարդու վարքի զարգացման համար:

Այս հաստատումը ընդունվում է, որպես հիպոթեզ, որն ավելի մանրամասն մենք կդիտարկենք ներքոշարադրյալում: Մասնավորապես՝ այն անհատները, որոնց որոշակի պահանջմունքը մշտապես եղել է բավարարված, կլինեն ավելի լավ զինված, որպեսզի ապագայում տվյալ պահանջմունքի ոչ բավարարված լինելը ավելի հեշտ վերապրեն: Եվ ավելին, նրանք, ովքեր անցյալում ունեցել են զրկանքներ, բավարարմանը կարծազանքեն ոչ այնպես, ինչպես նրանք, ովքեր երբեք զրկանքներ չեն կրել:

Անվտանգության պահանջմունքները: Եթե ֆիզիոլոգիական պահանջմունքները համեմատաբար հաջող բավարարվում են, ի հայտ է գալիս պահանջմունքների մի նոր դաս, որը կարելի է կոպիտ կերպով անվանել որպես անվտանգության պահանջմունքներ: Այն ամենը, ինչը նշվել է վերոշարադրյալում ֆիզիոլոգիական պահանջմունքների վերաբերյալ, արդարացի է (թեև է մի փոքր ավելի քիչ) նաև տվյալ պահանջմունքների համար: Դրանք նույնպես կարող են լիովին ներագդել կենդանի մարմնի գործունեության վրա: Այս պահանջմունքները կարող են դառնալ վարքի գլխավոր կազմակերպիչը՝ իրեն ենթարկելով կենդանի մարմնի բոլոր հնարավորությունները, և մենք կարող ենք արդարացի նշել, որ ողջ կենդանի մարմինը վերափոխվում է անվտանգության նվաճմանն ուղղված մեխանիզմի: Եվ այսպես էլ մենք կարող ենք ասել, որ բոլոր զգայարանները, ինչպես նաև բանականությունը և այլ ունակությունները հանդիսանում են անվտանգության նվաճման գործիք: Եվ կրկին այնպես, ինչպես սոված մարդու դեպքում, մենք տեսնում ենք, որ այդ մարդու գերիշխող նպատակը որոշում է ոչ միայն նրա ներկա աշխարհայացքը և փիլիսոփայությունը, այլ և նրա փիլիսոփայությունը ապագայի նկատմամբ: Գործնականում ամեն-ինչ թվում է ավելի քիչ կարևոր, քան անվտանգությունը (նույնիսկ երբեմն ֆիզիոլոգիական պահանջմունքները, որոնք լինելով բավարարված, կորցնում են իրենց առաջնային լինելու նշանակությունը): Կարելի է ասել, որ մարդը, գտնվելով նման իրավիճակում, եթե այն ծայրաստիճան

լարված է և մշտական, ապրում է միայն այս մեկ նպատակին՝ անվտանգությանը հասնելու համար:

Չնայած նրան, որ Կոմիտեի աշխատությունում մենք առաջին հերթին դիտարկում ենք մեծահասակ մարդկանց պահանջմունքները, հիմնախնդրի լավ ընկալման համար կարելի է որպես օրինակ բերել նորածին և ավելի մեծ երեխաներին, որոնց մոտ նման պահանջմունքները ավելի ակնհայտ են և պարզ: Այն պարզառենք մեկը, որ նորածինների մոտ հակազդեցությունը վրանգի նկատմամբ ավելի ակնհայտ է, դա այն է, որ նրանք չեն փորձում վրանգին խոչընդոտել ի տարբերություն մեծահասակների, որոնց մեջ հասարակությունը դաստիարակել է ձգտում ամեն գնով զսպել հնարավոր վրանգը: Այսպիսով՝ անգամ եթե մեծահասակները տեսնում են իրենց անվտանգության նկատմամբ սպառնալիք, մենք կարող ենք այն արտահայտված չտեսնել: Նորածին երեխաները լիարժեք հակազդում են և դիտարկում են որպես վրանգ, եթե նրանց անհանգստացրել են, անսպասելիորեն վայր են գցել, վախեցրել են բարձր ձայներով, ուժեղ լույսով կամ այլ անսովոր ձևով, ազդել են նրանց այլ զգայարանների վրա: Նրանք նույնպես հակազդում են կոպիտ վերաբերմունքին, մոտ կողմից աջակցության կորստին կամ ոչ համարժեք աջակցությանը⁸⁷:

Նորածինների մոտ մենք կարող ենք դիտարկել ավելի անմիջական հակազդեցություն տարբեր հիվանդությունների նկատմամբ: Երբեմն նման հիվանդությունները ինքնին անմիջապես դառնում են սպառնալիք և երեխայի մոտ առաջացնում են անպաշտպանվածության զգացմունք: Օրինակ՝ հեպտալիտ, փորացավը և այլ սուր ցավերը ստիպում են երեխային այլ կերպ ընկալելու աշխարհը: Կարելի է պնդել, որ ցավ զգալու պահին երեխայի համար, պարկերավոր ասած, նախկին արևայինից աշխարհը վերածվում է խավարված աշխարհի, դառնում վայր, որտեղ ամեն ինչ կարող է կատարվել, և որտեղ նախկինում ամեն-ինչ եղել է կայուն՝ դադարում է այդպիսին լինելուց: Այսպիսով երեխայի մոտ, որը հիվանդացել է, օրինակ, ոչ որակյալ սննդամթերքի պարճառով, կարող է մեկ կամ երկու օրով ի հայտ

⁸⁷ Որքան երեխան մեծանում է, նրա գիտելիքները և արտաքին աշխարհի հետ ծանոթությունը, ֆիզիկական զարգացման հետ մեկտեղ, փոքրացնում են վախը նման «վրանգների» նկատմամբ, և դարձնում դրանք ավելի կառավարելի: Կարելի է ասել, որ ամբողջ կյանքի ընթացքում կրթության դաստիարակչական հիմնական գործառնություններից մեկը հանդիսանում է գիտելիքների օգնությամբ արտահայտված վրանգների չեզոքացումը, օրինակ՝ «ես չեմ վախում ամպրոպից, քանի որ գիտեմ, թե ինչ է այն»:

գալ վախ, մղձավանջ և պաշտպանության ու մխիթարանքի պահանջ, որոնք մինչ հիվանդությունը իր մոտ չեն եղել:

Եվս մեկ ցուցանիշ, որ երեխան անվրանգության կարիք ունի, հանդիսանում է այն, որ երեխան նախընտրում է ամենօրյա անփոփոխ իրավիճակը: Նա ցանկանում է, որ շրջակա աշխարհը լինի կանխաբեսելի և կանոնավոր: Օրինակ՝ ծնողների անարդարությունը, անազնվությունը կամ անհերքողականությունը ստիպում են երեխային անհանգստանալ և իրեն վրանգված զգալ: Նման զգացողություն կարող է ի հայտ գալ ոչ այնքան ինքնին անարդարության կամ ցավի պարճառով, որքան նաև այն պարճառով, որ նման վերաբերմունքն իր մեջ պարունակում է սպառնալիք շրջակա աշխարհը դարձնելու ոչ վստահելի, ոչ անվրանգ և ոչ կանխաբեսելի: Փոքր երեխաները ավելի հաջող զարգանում են այն համակարգի առկայության դեպքում, որում առնվազն դիտվում է կայունություն, որտեղ առկա է որոշակի կանոնակարգվածություն, առօրյականություն, որոնց վրա կարելի է հենվել ոչ միայն քվյալ պահին, այլև ապագայում: Տնարավոր է այս միտքը արտահայտել ավելի հստակ, ասելով, որ երեխան կարիք ունի իր շուրջն ունենալու կազմակերպված և կայուն, և ոչ թե անկայուն աշխարհ:

Անվիճելի է, որ ծնողների առանցքային դերը և ընտանիքի ճիշտ ապրելակերպը կարևոր դեր ունեն: Վեճերը, բռնությունը, ամուսնալուծությունը կամ մահը ընտանիքում կարող են ունենալ առանձնապես ծանր հետևանքներ: Բացի այդ, ծնողների կողմից երեխայի նկատմամբ անզսպվածությունը, զայրույթը, պարտի սպառնալիքը, վիրավորանքը, կոպիտ վերաբերմունքը և մարմնական պարտի երբեմն կարող են առաջացնել ահ և սարսափ, որոնք ավելի դաժան են, քան ֆիզիկական ցավն ինքնին: Միևնույն ժամանակ որոշ երեխաների մոտ նման սարսափ կարող է առաջանալ ծնողական սերը կորցնելու վախից: Դա կարող է դիտվել նաև ընդհանրապես ծնողական սիրուց զրկված երեխաների մոտ, ովքեր ձգտում են իրենց չսիրող ծնողներին՝ փորձելով գրնել ոչ թե սեր, այլ անվրանգություն և պաշտպանություն:

Եթե սովորական երեխան հանդիպում է մինչ այդ իրեն անհայտ փարօրինակ, անկառավարելի երևույթի կամ իրավիճակի հետ, նա հաճախ կարող է զգալ վրանգի կամ վախի զգացմունք: Օրինակի համար, այս զգացմունքը կարող է առաջանալ, եթե երեխան կորի կամ նույնիսկ կարճ ժամանակով ծնողներից բաժանվի, եթե նրան շրջապատում են անծանոթ անձինք, եթե նրա առջև դրված են նոր խնդիրներ, եթե նա տեսնում է փարօրինակ, անծանոթ, անկառավարելի երևույթներ, հիվանդություն կամ մահ: Տարկապես այս պահերին հուսահատված երեխայի՝ ծնողների կողքին լինելու

ցանկությունը հավասարում է ծնողների պաշտպանողական գործառույթի մասին (բացի կերակրողի և սիրո աղբյուրի գործառույթներից):

Ամփոփելով այս և նման այլ հեղադրությունները կարելի է եզրակացնել, որ մեր հասարակությունում սովորաբար երեխան նախընտրում է ապրել անվտանգ, կազմակերպված, կանխորոշված և վստահելի աշխարհում, որտեղ նա իրեն կզգա ավելի վստահ, որտեղ փեղ չկա անսպասելի, անվերահսկելի և անգամ վրանգավոր երևույթների համար և որտեղ նա գոնե ունի ծնողներ, ովքեր կարող են իրեն պաշտպանել:

Այն փաստը, որ նման հակազդեցություններն այսքան հեշտ ենթարկվում են հեղադրման, վկայում է այն մասին, որ մեր հասարակության մեջ երեխաները զգում են իրենց շատ խոցելի (կամ նրանք ճիշտ չեն դաստիարակված): Երեխաների մոտ, որոնք դաստիարակվում են սիրո և հանգստության մթնոլորտում, հիմնականում չեն դիմում վերը նկարագրված հակազդեցությունները⁸⁸: Նրանց մոտ նման զգացողությունները առաջանում են կապված երևույթների կամ իրավիճակների հետ, որոնք մեծահասակները նույնպես կհամարեին վրանգավոր⁸⁹:

Առողջ, նորմալ և հաջողակ մեծահասակ մարդու մոտ մեր հասարակությունում անվտանգության պահանջմունքների բավարարվածության աստիճանը բավականին բարձր է: Նամերաշխ, հանգիստ, «լավ» հասարակությունը հիմնականում իր անդամներին փալիս է պաշտպանվածության զգացողություն վայրի կենդանիներից, ջերմաստիճանի բեկումնային փոփոխումից, հանցագործներից, բռնությունից, սպանություններից, բռնակալությունից և այլնից: Այսպիսով իրականում անվտանգության պահանջմունքը դադարում է վարքի ակտիվ շարժառիթ լինելուց: Ճիշտ այնպես, ինչպես կուշտ մարդը չի զգում սովի զգացմունք, այնպես էլ պաշտպանված մարդը չի զգում վրանգի զգացմունք: Որպեսզի փեսնել այս պահանջմունքները մաքուր փեսքով անհրաժեշտ է ուսումնասիրել նյարդային մարդկանց կամ այն մարդկանց, ովքեր ունեն դրա նկատմամբ հակում, կամ

⁸⁸ M. Shirley, "Children's Adjustments to a Strange Situation," *J. Abnorm. (Soc.) Psychol.* 37 (1942): 201-217.

⁸⁹ Անվտանգության պահանջմունքի վերաբերյալ «թեսթը» կարող է կայանալ նրանում, որպեսզի երեխայի առջև պայթեցվի հրավառություն, նրան ցույց տրվի վախենալու մորուքավոր դեմք, արվի այնպես, որ նրա մայրը սենյակից դուրս գա, նա բարձրացվի բարձր աստիճանի վրա, սրկում արվի, նրա վրա բաց թողնվի մուկ և այլն: Բնարկե ես չեմ կարող լուրջ առաջարկել նման «թեսթեր», քանի որ դրանք կարող են ուժեղ վնասել փորձարկվող երեխային: Սակայն այսպիսի և նման իրավիճակներ հաճախ սրեղծվում են երեխաների առօրյա կյանքում և դրանք հեշտ է ուսումնասիրել: Պատճառ չկա ասելու, որ նման խթանող գործոնները չեն կարող օգտագործվել, օրինակ, երիտասարդ կապիկների նկատմամբ:

մարդկանց, ովքեր գործարար կյանքում անհաջողության են հանդիպել, կամ լքվել են հասարակության կողմից: Այս ծայրահեղությունների միջև մենք կարող ենք տեսնել անվտանգության պահանջմունքը, որն արտահայտվում է, օրինակ, հուսալի և երկարաժամկետ աշխատանքը նախընտրելի լինելու, գումարներ կուտակելու, տարբեր տեսակի ապահովագրությունների (առողջապահական, արամնաբուժական, գործազրկության, հաշմանդամության, կենսաթոշակային) ձեռքբերման ընդհանուր միտումով:

Այս հասարակությունում անվտանգություն և կայունություն ձեռքբերելու ձգտման այլ տեսակները հանդիսանում է այն, որ մարդիկ նախընտրում են ծանոթ իրերը անծանոթներին, ճանաչվածը՝ չճանաչվածին: Կրոն կամ կյանքի նկատմամբ փիլիսոփայություն ձեռքբերելու ձգտումը, որը կանոնակարգում է աշխարհը և մարդկանց որպես դրա անբաժանելի մաս, նույնպես ինչ-որ չափով դիտարկվում են որպես անվտանգության ձգտում: Ներկաբար կարելի է ասել, որ գիտության և փիլիսոփայության գոյություն ունենալը մասամբ նույնպես պայմանավորված է անվտանգության պահանջմունքով (չնայած հեղափոխում մենք կդիտարկենք նաև գիտությունը, փիլիսոփայությունը, կրոնը հասկանալու այլ շարժառիթներ):

Այլ դեպքերում անվտանգության պահանջմունքը դիտվում է կենդանի մարմնի պաշարների հավաքագրում միայն արտակարգ իրավիճակների դեպքում, ինչպիսին են պատերազմը, հիվանդությունը, տարերային աղետը, հանցավորության մակարդակի աճը, հասարակության կազմալուծումը, նյարդայնությունը, ուղեղի վնասվածությունը, կայուն անբարենպաստ իրավիճակը:

Մեր հասարակությունում որոշ նյարդային մարդիկ իրենց անվտանգության ձգտման մեջ շարժվում են նաև երեխաների, որոնք պաշտպանության կարիք ունեն, միայն այն տարբերությամբ, որ առաջինների մոտ փոխադրված պահանջմունքը հարուկ ձևեր է ստանում: Նրանց հակազդեցությունը անծանոթի, հոգեբանական սպառնալիքի նկատմամբ, որը ընկալվում է իրենց կողմից որպես վտանգավոր, կարող է լինել ոչ համարժեք և վտանգավոր: Այս մարդիկ իրենց պահում են այնպես, իբրև իրենց մշտապես սպառնում է մեծագույն աղետ, այսինքն յուրաքանչյուր երևույթին հակազդում են այնպես, ինչպես բեկումային իրավիճակի: Նրանց անվտանգության պահանջմունքը հաճախ իրագործվում է պաշտպանի կամ ավելի ուժեղ և վստահելի մարդու որոնման մեջ, որի վրա նրանք կարող են հենվել, կամ հնարավոր է Ֆյուրերի:

Նյարդային մարդուն կարելի է բնորոշել նաև այլ ձևով՝ որպես մեծահասակ մարդու, որը պահպանել է աշխարհի նկատմամբ երեխայական պարկերացումը: Դրա համար էլ նյարդային մարդու մասին կարելի է ասել, որ նա իրեն պահում է այնպես

«իրեն» վախենում է, որ իրեն թեթևակի կծեծեն կամ կդադարապարհի մայրը, կամ ծնողները իրենից կհրաժարվեն, կամ իրենից կվերցնեն սնունդը: Կարող է թվալ, որ իր երեխայական վախը և հակազդեցությունը վրանգավոր աշխարհի սպառնալիքի նկատմամբ իջել են գեյների տակ, չեն ենթարկվել փոփոխման մեծանալու ժամանակահատվածում, և ներկայումս պարբերաբար են ի հայտ գալու խթանող հանգամանքի առկայության դեպքում, որը երեխայի մոտ կառաջացնի վախ և կսփիյի զգալու սպառնալիքը⁹⁰:

Նյարդային հիվանդության փարափրենակ, որի դեպքում անվտանգության պահանջմունքը արտահայտվում է առավելապես ուժեղ, հանդիսանում է շարունակական զարգացող նեվրոզը: Այս հիվանդությամբ փառապողները, գործադրելով իրենց ամբողջ ուժերը, փորձում են աշխարհը այն ձևով կանոնակարգել և կայունացնել, որպեսզի չվերահսկվող, անսպասելի և անժամոթ վրանգները պարզապես չկարողանան առաջանալ⁹¹: Որպես պաշտպանության միջոց նրանք սրելով են ծիսակարգեր, կանոններ և բանաձևեր, որ կարողանան կանխարեսել յուրաքանչյուր նոր չնախարեսված իրավիճակ և կասեցնել դրա արտահայտումը: Սրանով բացահայտվում է նրանց նմանությունը գլխուղեղի վնասվածքով հիվանդների հետ (որոնց նկարագրել է Գոլդշթեյնը⁹²), որոնք պահպանում են իրենց հավասարակշռությունը, խուսափելով անժամոթից և անհասկանալիից, և խիստ կարգ ու կանոնի սահմանման ճանապարհով կազմակերպում իրենց սահմանափակ աշխարհը, որպեսզի նրանում ամեն-ինչ լինի վստահելի: Նրանք փորձում են աշխարհը կառուցել այնպես, որպեսզի կանխարգելի անսպասելին (վրանգը): Եվ եթե որևէ անսպասելի երևույթ ի հայտ գա, նրանք ընկնում են փազնապի մեջ, կարծես թե այս անսպասելի երևույթը հսկայական վրանգ է: Այն, ինչ առողջ մարդու մոտ արտահայտվում է որպես ոչ շար ուժեղ նախընտրանք, օրինակ՝ ծանոթ շրջապատի նախընտրությունը, շեղումներ ունեցող մարդու համար կարող է դառնալ կենսարար պահանջմունք:

⁹⁰ Ոչ բոլոր նյարդային հիվանդներն են անընդհատ զգում վրանգ: Նեվրոզի հիմքում կարող է ընկած լինել մարդու (որը իրեն զգում է պաշտպանված) սիրո և հարգանքի պահանջների անբավարարվածությունը:

⁹¹ A. H. Maslow և B. Mittelmann, *Principles of Abnormal Psychology* (New York: Harper and Row, 1941).

⁹² Goldstein, ցիպ.

Սիրո պահանջմունք: Եթե և՛ ֆիզիոլոգիական պահանջմունքները, և՛ անվտանգության պահանջմունքները, բավականաչափ բավարարված են, ապա առաջանում են սիրո, փաղաքշանքի, պապկանելիության զգացմունքի պահանջմունքները: Վերը նկարագրված ամբողջական շարքը կկրկնվի միայն այս նոր կենտրոնի շուրջ: Ներկայումս անհայտ սուր (ինչպես երբեք նախկինում) կզգա ընկերների, կամ սիրեցյալի, կամ կնոջ, կամ երեխաների բացակայությունը: Նա կզգա մարդկանց հետ զգացմունքային հարաբերությունների պակասություն ընդհանրապես և մասնավորապես՝ կփնտրի իր տեղը խմբի մեջ և կիրականացնի այն ամենը, որպեսզի նվաճի իր նպատակները: Աշխարհում ամենաշատը նա կցանկանա իրեն խմբում սիրված զգալու՝ մոռանալով, թե ինչպես էր ինքը ծիծախում սիրո վրա, երբ սոված էր:

Մեր հասարակությունում այս պահանջմունքների բավարարման ժամանական առաջացած խոչընդոտները համարվում են ցածր աստիճանի հարմարված լինելու և այլ, ավելի ծանր, հոգեկան շեղումների պատճառներից մեկը: Սերը և փախաքշանքը, ինչպես նաև դրանց հնարավոր արտահայտումները սեքսուալությունում, հիմնականում դիտարկվում են երկակիության տեսանկյունից և շրջապատվում են բազմաթիվ սահմանափակումներով և արգելքներով: Գործնականում հոգեբանության բոլոր տեսաբանները ընդգծում են սիրո մեջ պահանջմունքների անբավարարվածության առանցքային դերը՝ անձի սոցիալական ապահարմարվածության ժամանակ: Նենց դրանով է բացատրվում, որ պահանջմունքների այս տեսակը շատ լավ հետազոտված է, դրանց մասին հայրնի է ավելի շատ, քան այլ պահանջմունքների մասին, բացառություն է կազմում ֆիզիոլոգիական պահանջմունքը⁹³:

Նարկավոր է նշել, որ տվյալ դեպքում սերը սեռական հարաբերության հոմանիշը չէ, որը կարող է ուսումնասիրվել որպես բուն ֆիզիոլոգիական պահանջմունք: Նիմնականում, սեքսուալ վարքը կախված է տարբեր գործոններից և հիմնականում արտահայտվում է ոչ միայն սեքսուալ, այլ նաև ուրիշ պահանջմունքներով, առաջին հերթին սիրո և փաղաքշանքի պահանջմունքներով: Չի

⁹³ Maslow and Mittelmann, ցիտ.

կարելի անուշադրության մատնել նաև այն, որ սիրո պահանջմունքը իր մեջ ներառում է ինչպես սեր ստանալու, այնպես էլ այն տալու պահանջմունքը⁹⁴:

Նարգանքի պահանջմունքը: Նաստրակության մեջ ապրող բոլոր մարդիկ (բացառությամբ որոշ շեղումների) ունեն (որպես կանոն) իրենց՝ որպես անհատների կանոնավոր և հիմնավոր բարձր գնահատման, ինքնահարգանքի, սեփական արժանապատվության զգացմունքի և այլ մարդկանց կողմից հարգված լինելու պահանջմունք կամ անհրաժեշտություն: Նիմնավոր ենք համարում այն ինքնահարգանքը, որի հիմքում ընկած են իրական ունակությունները, հնարավորությունները և այլ մարդկանց կողմից հարգանքը: Այս պահանջմունքները կարելի է բաժանել երկու ենթախմբի: Առաջինը՝ ուժի, նվաճումների, համարժեքության, կյանքի նկատմամբ համոզվածության, անկախության և ազատության նկատմամբ ձգտումներն են⁹⁵: Երկրորդ ենթախմբին դասվում են նրանք, որոնք մենք կոչում ենք բարձր վարկանիշի, հեղինակության նկատմամբ պահանջ (բնորոշենք դա որպես այլ մարդկանց կողմից հարգանք կամ գնահատում), ճանաչման, ուշադրության և սեփական նշանակալիության պահանջ⁹⁶: Այս պահանջմունքների վրա համեմատաբար մեծ ուշադրություն է դարձրել Ալֆրեդ Ադլերը և նրա հետնորդները, այն ամենաառաջին անուշադրության է մատնվել Ֆրոյդի

⁹⁴ Մանրամասնությունների համար տե՛ս A. H. Maslow, "The Dynamics of Psychological Security-Insecurity," *Character and Pers.* 10 (1942): 331-344; և J. Plant, *Personality and the Cultural Pattern* (New York: Commonwealth Fund, 1937), chap. 5

⁹⁵ Մենք չգիտենք, թե արդյոք տվյալ պահանջմունքը հանդիսանում է ընդհանուր: Նարցը, որը հատկապես էական է այսօր, կարող է ձևակերպված լինել հետևյալ կերպ «արդյոք ճորտերը կամ ենթակայության տակ գտնվող մարդիկ իրենց զգում են անբավարարված և արդյոք ցանկանում են նրանք փոփոխելու այս իրավիճակը»: Կարելի է ենթադրել, ելնելով լայն ճանաչում ունեցող արդյունքներից, որ իսկական ազատությունը վայելած մարդը (որը չի վճարվել անվտանգությունից և պաշտպանվածությունից հրաժարականով և ավելի շուտ կառուցվել է անվտանգության և պաշտպանվածության հիմքի վրա) թույլ չի տա սեփական ցանկությամբ իրենից խլելու այդ ազատությունը: Սակայն մենք չենք կարող պնդել, թե արդյոք արդարացի է դա այն մարդու նկատմամբ, ով ծնվել է ճորտափրության մեջ: Նախորդ տասնամյակների իրադարձությունները պետք է պատասխանեն այս հարցին: Այս հարցի քննարկումների վերաբերյալ տե՛ս E. Fromm, *Escape from Freedom* (New York: Farrar and Rinehart, 1941).

⁹⁶ Նմանավոր է, որ հեղինակության նկատմամբ ձգտումը և այլ մարդկանց կողմից հարգված լինելու ձգտումը հանդիսանում են երկրորդային ինքնահարգված և իր մեջ վստահ լինելու ձգտման նկատմամբ: Երեխաների նկատմամբ իրականացված ուսումնասիրությունները հաստատում են սա, սակայն նման եզրահանգման արդարությունը ապացուցված չէ փորձնական տվյալներով:

և հոգեվերլուծության դպրոցի կողմից: Այնուամենայնիվ, այսօր, ավելի շատ է ընդունվում այս խմբի պահանջմունքների անվիճելի նշանակությունը:

Ինքնահարգանքի պահանջմունքի բավարարումը հանգեցնում է իր մեջ վստահ լինելու, իր ունակությունների, ուժի, սեփական արժեքի և օգտակարության զգացմունքներին: Այս պահանջմունքների չբավարարված լինելը սրելով է նվաստացման, թուլության և անօգնականության զգացմունք, որը իր հերթին հանգեցնում է հոգեկանի անկմանը կամ զարգացում է փոխոհասարցող կամ նյարդային երևույթները: Այն բանի պարկերացումը, որ ինչքան անհրաժեշտ է իր մեջ նվազագույն վստահությունը և ինչքան անօգնական են մարդիկ առանց դրա, շատ հեշտ կարելի է ստանալ նյարդային ծանր վնասվածքային հիվանդությունների հետազոտություններից⁹⁷:

Ինքնաարտահայտման պահանջմունքը: Նույնիսկ եթե բավարարված են բոլոր վերը թվարկված պահանջմունքները, հաճախ (եթե ոչ միշտ) կարելի է ակնկալել, որ անհատի մոտ կրկին ի հայտ կգան անբավարարվածություն և անհանգստություն, եթե նա չի զբաղվում նրանով, ինչի նկատմամբ նա առավելապես հակված է: Որպեսզի երջանիկ լինի, երաժիշտը պետք է նվագի, նկարիչը՝ նկարի, բանաստեղծը՝ բանաստեղծություններ գրի: Այլ կերպ ասած՝ ինչ մարդը *կարող է* լինել, նա *պետք է* լինի: Այս մենք կարող ենք անվանել ինքնաարտահայտման պահանջմունք:

Տվյալ հասկացությունը, որը առաջին անգամ ներմուծվել է Քուրթ Գոլդշթեյնի կողմից, այս աշխատությունում օգտագործվում է ավելի հստակ և սահմանափակ ձևով: Այն ընկալվում է նախ և առաջ որպես ինքնաիրացման պահանջմունք, այսինքն՝ որպես իր ներուժը բացահայտելու և օգտագործելու ձգտում: Այս ձգտումը կարելի է սահմանել որպես ցանկություն ավելի ու ավելի դառնալու այն, ինչ ինքը իրականում կա, դառնալու այն ամենը, ինչ նա կարող է դառնալ:

Նստակ ձևը, որը տվյալ պահանջմունքը կարող է ընդունել, փարբեր է զանազան մարդկանց մոտ: Մեկ մարդու մոտ այն կարող է արտահայտվել կարարյալ մայր լինելու ցանկությամբ, մյուսի մոտ՝ մարմնամարզական կատարելության հասնելու ցանկությամբ, մեկ այլնի մոտ՝ գեղանկարչությամբ և գյուրարարությամբ

⁹⁷ A. Kardiner, *The Traumatic Neuroses of Our Time* (New York: Hoeber, 1941). Ինքնահարգանքի հիմնախնդրի ավելի մանրամասն քննարկման, ինչպես նաև փարբեր հետազոտողների զեկույցների վերաբերյալ փն՝ A. H. Maslow, "Dominance, Personality and Social Behavior in Women," *J. Soc. Psychol.* 10 (1939): 3-39.

գրադվելու ցանկությամբ: Սա պարպաղիր չէ, որ սպեղծագործական դրդում լինի, չնայած սպեղծագործելու ունակությամբ շնորհված մարդկանց մոտ տվյալ պահանջմունքը ավելի շուտ կընդունի այս ձևը:

Ինքնաարտահայտման պահանջմունքի հստակ արտահայտումը հնարավոր է միայն ֆիզիոլոգիական, անվտանգության, սիրո և հարգանքի պահանջմունքների բավարարումից հետո: Այն մարդկանց, ովքեր բավարարել են վերոգրյալ պահանջմունքները, մենք կանվանենք հիմնականում բաբարարված մարդիկ, և միայն նրանք են ունակ լիարժեք (և առողջ) սպեղծագործելու⁹⁸: Քանի որ մեր հասարակությունում մարդիկ, որոնց բոլոր հիմնական պահանջմունքները բավարարված են, հանդիսանում են բացառություններ, մեզ շատ քիչ է հայտնի ինքնաարտահայտման պահանջմունքի մասին՝ ինչպես փորձնական, այնպես էլ հեղափոխական տեսանկյուններից: Այս պահանջմունքը մնում է մարտահրավեր հեղափոխողների համար.....

⁹⁸ Ակնհայտ սպեղծագործական վարքը, ինչպիսին է օրինակ գեղանկարչությունը, ցանկացած այլ վարքի նման, կանխորոշվում է մի շարք գործոններով: Այն բնորոշ է «ի ծնե տաղանդ» ունեցող մարդկանց, անկախ այն հանգամանքից՝ նրանք բավարարված են, թե ոչ, երջանիկ են, թե դժբախտ, սոված են, թե կուշտ: Նաև ակնհայտ է, որ սպեղծագործական գործունեությունը կարող է կրել փոխհատուցվող, բարեկամական, կամ գույր տնտեսական բնույթ: Ինձ մոտ սպեղծվում է տալանտություն (դեռ չհաստատված), որ ելնելով միայն ուսումնասիրություններից, կարելի է տարբերակել այն մարդկանց գեղարվեստական կամ մտավոր սպեղծագործությունները, ովքեր հիմնականում բավարարված են: Յուրաքանչյուր դեպքում այսպեղ մենք պետք է տարբերակենք զարգացման մեջ ինքնին վարքը և դրա տարբեր շարժառիթները ու նպատակները:

Թարգմանիչ և խմբագիր՝ Աննա ՄԱԿՍՈՒԴՅԱՆ

Շատ է խոսվել այն մասին, որ արդյունաբերությունը ունի հիմնարար գիտելիքներ առ այն, թե ինչպես օգտագործել ֆիզիկական գիտությունները և արտադրության եղանակները (տեխնոլոգիաները) մարդկության համար նյութական օգուտ ստեղծելու համար, և որ ներկայումս մենք պետք է սովորենք՝ ինչպես օգտագործել սոցիալական գիտությունները՝ կազմակերպությունների աշխատանքը հիրավի արդյունավետ դարձնելու համար:

Ինչ-որ իմաստով սոցիալական գիտությունների ներկայիս վիճակը նման է այն վիճակին, որում երեսուրակյան թվականներին գտնվում էին ֆիզիկական գիտությունները՝ արոմային էներգիայի ուսումնասիրության առումով: Մենք գիտենք, որ մարդու բնույթին առնչվող նախկին հայեցակարգերը անբավարար են, իսկ շատ դեպքերում՝ ոչ ճիշտ: Նենգիստեր համոզվում ենք, որ պարզաճ պայմանների առկայության դեպքում մարդու ստեղծագործ էներգիայի աներևակայելի պաշարների ազատումը որոշակի կազմակերպչական շրջապատի շրջանակում լիովին հնարավոր է:

Մենք չենք կարող արդյունաբերական մենեջմենթին թելադրել, թե ինչպես կիրառել այս նոր գիտելիքները հասարակ, փոքրագիտական եղանակով: Մենք գիտենք, որ կապահանջվեն տեսական հետազոտությունների, զարգացումների բավականին թանկարժեք հետազոտությունների և մենեջմենթի առումով ստեղծագործական երևակայություն, որպեսզի կարողանանք բացահայտել՝ ինչպես կիրառել այս աճող գիտելիքները արտադրությունում մարդկային ջանքերի կազմակերպման գործում:

Մենեջմենթի խնդիր. ավանդական տեսանկյուն

Մենեջմենթի խնդիր ավանդական հայեցակարգը մարդկային էներգիայի օգտագործման համար և դրա ներառումը կազմակերպչական պահանջների

⁹⁹ Աղբյուրը՝ Douglas Murray McGregor. "The Human Side of Enterprise." *Management Review*, vol. 46, no. 11 (Nov. 1957): 22-33. Translated from *Classics of Public Administration*, 4th edition, eds. Jay M. Shafritz and Albert C. Hyde (Pacific Grove, CA: Brooks/Cole Publishing, 1997), 192-197.

սահմաններում կարող է ամբողջովին արտացոլվել երեք հիմնական դրույթներում: Բարդություններից խուսափելու համար այն կանվանենք «X տեսություն»՝

1. մենեջմենթը պարասխանաբար է արտադրական ձեռնարկության էլեմենտների օգտագործման համար (դրամ, նյութեր, սարքավորումներ, մարդիկ)՝ ի շահ տնտեսական նպատակների:
2. Անձնակազմի նկատմամբ հարգալից վերաբերմունքի դեպքում նրանց ջանքերի, մոտիվացիայի, նրանց գործողությունների նկատմամբ վերահսկողությանը, նրանց վարքի փոփոխմանն ուղղված գործընթացները կարարվում են կազմակերպության պահանջներին համապատասխան:
3. Առանց մենեջմենթի այս ակտիվ միջամտության, մարդիկ կլինեն պասիվ, կամ նույնիսկ դիմադրություն կցուցաբերեն կազմակերպության պահանջների նկատմամբ: Այսպիսով նրանք պետք է լինեն համոզված, վարձահատուցված, պատժված, վերահսկված, մեկ խոսքով ասած՝ նրանց գործունեությունը պետք է որոշակի ձևով ուղղորդվի: Սրանում է կայանում մենեջմենթի խնդիրը: Նախ մենք ամփոփում ենք այդ դրույթը, ասելով, որ մենեջմենթը դա ինչ-որ քանի կարարումն է այլ մարդկանց ջանքերի օգտագործման միջոցով:

Բացի այս ավանդական տեսությունից առկա են նաև մի քանի լրացուցիչ մեթոդումներ՝ ոչ այդքան հստակ, սակայն բավականին լայն տարածված:

4. Միջին վիճակագրական մարդը իր բնույթով ծույլ է- նա փորձում է աշխատել հնարավորինս քիչ:
5. Նրան չի հերիքում փառասիրությունը, նա չի սիրում պարասխանաբարվություն, նախընտրում է, երբ իրեն ուղորդում են:
6. Նա ի ծնե եսակենտրոն է, անտարբեր վերաբերմունք է դրսևորում ձեռնարկության պահանջների նկատմամբ:
7. Նա իր բնույթով հակված է դիմադրել փոփոխություններին:
8. Նա դյուրահավատ է, ոչ շատ խելոք, հեշտությամբ զոհ է դառնում խաբեբաներին և ամբոխավարներին (դեմագոգներին):

Ներկայումս ձեռնարկությունում մարդկային գործունը ձևավորվում է նման առաջարկներից և մտադրություններից: Մենեջմենթի ավանդական կազմակերպչական կառուցվածքները, ինչպես նաև ռազմավարությունը, գործնականը և մենեջմենթի ծրագրերը արտացոլում են վերոգրյալ մոտեցումները:

Մենեջմենթը կադարելիս իր խնդիրը (ունենալով այս փեսանկյունները որպես կողմնորոշիչ) առանձնացրել է մի շարք հնարավորություններ:

Որպես մի ծայրահեղություն՝ մենեջմենթը կարող է լինել «կոշտ» կամ «ուժեղ»: Վարքի կառավարման մեթոդները ներառում են վարքի նկատմամբ կոշտ վերահսկողություն, ուսումնասիրություններ, հարկադրում և սպառնալիք (հաճախ թաքնված): Նաջորդ ծայրահեղության դեպքում մենեջմենթը կարող է լինել «փափուկ» կամ «թույլ»: Վարքի կառավարման մեթոդները ներառում են մարդկանց պահանջմունքների բավարարումը, կոլեկտիվում ներդաշնակության հաստատումը: Արդյունքում մարդիկ դառնում են լսող, թույլ են փախ իրենց վարքի կառավարում:

Այս հնարավորությունները խորը ուսումնասիրվել են վերջին հիսուն տարիների ընթացքում, որից մենեջմենթը շատ բան է սովորել: «Կոշտ» մոտեցման կիրառումը ունի մի շարք դժվարություններ: Գործողությունը ծնում է հակագործողություն. թողարկվող արտադրանքի կրճատում, անտոգոնիզմ, ռազմարենչ փրամադրված արհմիության շարժում, ղեկավարման նպատակների աննկատելի, սակայն արդյունավետ նենգադուլ (սաբոտաժ): Այս «կոշտ» մոտեցումը հարկապես կիրառելի է լիարժեք զբաղվածության ժամանակահատվածում:

«Փափուկ» մոտեցման դեպքում նույնպես առկա են դժվարություններ: Դա հաճախ բերում է մենեջմենթի որակագրկմանը, հնարավոր նաև ինչ-որ չափով նպաստում է ներդաշնակեցմանը, սակայն իրենց պարտականությունների անտարբեր կատարմանը: Աշխատակիցները նախընտրում են «փափուկ» մոտեցումը: Նրանք անընդհատ սպասում են ուրիշ զիջումների, սակայն ավելի ու ավելի քիչ փախ:

Ներկայումս փարածված է «խիստ, բայց արդարացի» մոտեցումը: Երկու մոտեցումների առավելությունների զուգորդման ճանապարհով սրացված այս փորձը հիշեցնում է Թեդի Ռուզվելտի արտահայտությունը «խոսիր փափուկ, սակայն քեզ մոտ պահիր մի փայտ»:

Ինչքանով է ճիշտ ավանդական մոտեցումը

Սոցիալական գիությունների բնագավառում վերջին հայրնագործությունները մարտահրավեր են ներում մենեջմենթի խնդրի և մարդու էության այս բոլոր մոտեցումներին: Նրանք անտարակույս դեռ լիովին համոզիչ չեն, սակայն մտորելու րեղիք են փախ: Դրանք սրացվել են լաբորատորիաներում, հիվանդանոցներում, դպրոցներում, րնային պայմաններում, սահմանափակ

քանակությամբ արդյունաբերական կազմակերպություններում կատարված հեղափոխությունների շնորհիվ:

Սոցիոլոգները չեն ժխտում որ ձեռնարկություններում մարդկանց վարքը հիմնականում համապատասխանում է ղեկավարության պահանջներին: Սոցիոլոգները, իրոք, դա լավ ուսումնասիրել են և բավականին համոզված են, որ սովորական վարքը չի հանդիսանում մարդու ի ծնե բնույթի հետևանք: Դա ավելի շատ ինքնին արդյունաբերական կազմակերպության բնույթի, փիլիսոփայության, մեթոդների ռազմավարության և գործնականի արդյունք է: «X Տեսության» ավանդական տեսությունը հիմնված է պարզաբանի և հետևանքի կեղծ դրույթների վրա:

Երևի թե մոտիվացիայի հիմնախնդրի դիտարկումը կլինի լավագույն միջոցը հասկանալու, թե ինչու է կառավարման ավանդական մոտեցումը հանդիսանում չկայացած:

Ֆիզիոլոգիական պահանջմունքներ

Մարդը դա «ցանկացող կենդանի» է. երբ նրա պահանջմունքներից մեկը բավարարվում է, դրա տեղը զբաղեցնում է նորը: Դա շարունակվում է ծննդյան օրից մինչ մահ:

Մարդկանց պահանջմունքները կազմակերպված են մի քանի մակարդակով՝ կախված դրանց կարևորության աստիճանից: Ամենացածր մակարդակի վրա, գտնվում են *ֆիզիոլոգիական պահանջմունքները*, որոնք, սակայն, ունեն առաջնային կարևորություն, եթե դրանց բավարարումը իրենից ներկայացնում է ռիսկային: ՄԱՐդ ապրում է միայն հացի համար, երբ չկա հաց: Երբ առկա պայմաններ, սակայն նրա սրամոքսը դադարկ է, նրա՝ սիրտ, հեղինակության, կարգավիճակի պահանջմունքները չեն գործում: Բայց կանոնավոր և բավարար սնվելու դեպքում սովը դադարում է կարևոր մոտիվացիա լինելուց: Դա ճիշտ է նաև այլ ֆիզիոլոգիական պահանջմունքների՝ հանգստի, ֆիզիկական ծանրաբեռնվածությունների, տանիքի, բնության երևույթներից պաշտպանվելու համար:

Բավարարված պահանջմունքը չի հանդիսանում վարքի մոտիվացիա: Դա բացառիկ կարևորություն ունեցող փաստ է, որը ըստ ավանդական մոտեցումների անընդհատ հաշվի չի առնվում մարդկանց կառավարման գործում: Օրինակի համար դիտարկեք Ձեր պահանջմունքը օդի նկատմամբ: Քանի դեռ Դուք օդից զրկված չեք,

սույն պահանջմունքը չունի արժեքավոր մոտիվացնող ներգործություն Ձեր վարքի վրա:

Անվրանգության պահանջմունքներ

Երբ ֆիզիոլոգիական պահանջմունքները լիովին բավարարված են, ապա ավելի բարձր մակարդակի պահանջմունքները սկսում են գերակշռել նրա վարքում, մոտիվացնել նրան: Դրանք կոչվում են *անվրանգության պահանջմունքներ*: Դա վրանգից, սպառնալիքից, զրկանքներից պաշտպանվելու պահանջմունքներն են: Որոշ մարդիկ սխալմամբ տվյալ խմբի պահանջմունքները դասում են պաշտպանության պահանջմունքների շարքին: Սակայն եթե մարդը չի գտնվում կախյալ վիճակում, որի ժամանակ նա վախենում է վարչական կալանքից, նա պաշտպանության պահանջմունքի կարիք չի զգում: Նրա մեջ մնում է միայն «արդարացի հնարավոր ընդմիջման» պահանջմունքը: Երբ նա այն ստանում է, նա մեծ ցանկությամբ դիմում է հնարավոր վրանգի: Բայց երբ նա զգում է սպառնալիք կամ կախվածություն, նրա ամենամեծ պահանջմունքն է հանդիսանում պաշտպանությունը, պահպանությունը, երաշխավորվածությունը:

Անհրաժեշտ է ընդգծել հետևյալ հանգամանքը. մանի որ արդյունաբերական ձեռնարկության յուրաքանչյուր աշխատակից գտնվում է կախյալ վիճակում, անվրանգության պահանջմունքները կարող են ունենալ կարևոր նշանակություն: Վարչական գործողությունները, վարքը, որոնք շարունակվող զբաղվածության նկատմամբ առաջացնում են տարակուսանք և հարգանք կամ հանգեցնում են հովանավորչության կամ խտրականության, վարչական ղեկավարության անկանխաբեսելի քաղաքականությունը՝ այս ամենը կարող է ծառայել որպես անվրանգության պահանջմունքների հզոր շարժառիթ աշխատանքային հարաբերությունների բոլոր մակարդակներում՝ բանվորից մինչև նախագահի տեղակալ:

Սոցիալական պահանջմունքներ

Երբ ֆիզիոլոգիական պահանջմունքները բավարարված են և մարդը արդեն չի վախենում իր առողջության համար, նրա վարքի կարևոր դրդապատճառ են դառնում *սոցիալական պահանջմունքները*. դա որոշակի խմբին պատկանելիության,

միավորման, իր կոլեգաների կողմից ընդունման, ընկերության և սիրո պահանջմունքներն են:

Մենեջմենթի տեսությանը հայրնի է նման պահանջմունքների գոյության մասին, սակայն հաճախ ենթադրվում է, որ դրանք կազմակերպության համար վրանգ են ներկայացնում: Բազմաթիվ ւսումնասիրություններ ցույց են տվել, որ սերտ կապերի մեջ գտնվող միասնական բանվորների խումբը համապատասխան պայմանների առկայության դեպքում կարող է կազմակերպությունների նպատակների նվաճման գործում լինել ավելի արդյունավետ, քան նույն քանակի միմյանց հետ չհամագործակցող աշխատակիցները:

Այնուամենայնիվ, ղեկավարությունը, վախենալով կազմակերպության նպատակների նկատմամբ խմբակային թշնամանքից, հաճախ հեռու է գնում նման տեսակի վերահսկողության և աշխատակիցների կառավարման ջանքերի օգտագործման գործում, որոնք ակնհայտ հակասում են մարդկանց բնորոշ խմբակային շփման ձգտմանը: Երբ մարդու սոցիալական պահանջմունքները, հնարավոր է նաև անվտանգության պահանջմունքները, նման գործողությունների արդյունքում գտնվում են վրանգված վիճակում, նա սկսում է գործել կազմակերպության նպատակներին հակասող կերպով: Աշխատակիցը դիմադրում է ղեկավարությանը, դադարում է համագործակցել: Սակայն նման վարքը հանդիսանում է հետևանք և ոչ մի դեպքում չի հանդիսանում պարճառ:

Մարդու անձնական պահանջմունքներ

Սոցիալական պահանջմունքներից բարձր են գտնվում ինչպես մարդու, այնպես էլ ղեկավարության համար մեծագույն նշանակություն ունեցող պահանջմունքները, այն իմաստով, որ դրանք չեն դառնում դրդապատճառներ, քանի դեռ ավելի ցածր մակարդակների պահանջմունքները բավարարված չեն: *Դրանք եսասիրական պահանջմունքներն են*, որոնք լինում են երկու տեսակի.

1. պահանջմունքներ, որոնք վերաբերում են սեփական արժանապատվության զգացմունքին՝ դրանք են ինքնավստահության, անկախության, նպատակներին հասնելու, իրազեկության, գիտելիքների պահանջմունքները,
2. պահանջմունքներ, որոնք վերաբերում են հեղինակությանը՝ կոլեգաների կողմից ընդունվածության, բարձր գնահատականի, հեղինակության պահանջմունքներ:

Ի փարբերություն ավելի ցածր մակարդակի պահանջմունքների՝ այս պահանջմունքները հազվադեպ են բավարարվում. մարդը անգիտակցաբար ձգտում է այս պահանջմունքների ավելի խորը բավարարմանը՝ իր համար կարևորություն ձեռք բերելու պահից, սակայն եսասիրական պահանջմունքները նկատելի ձևով չեն արտահայտվում քանի դեռ բավարարված չեն ֆիզիոլոգիական պահանջմունքները, անվրանգության պահանջմունքները և սոցիալական պահանջմունքները:

Նասարակ արդյունաբերական ձեռնարկությունը հիերարխիայի ցածր մակարդակի վրա գտնվող աշխատակիցներին քիչ հնարավորություններ է ընձեռում այս եսասիրական պահանջմունքների բավարարման համար: Աշխատանքի կազմակերպման ավանդական մեթոդները, հատկապես զանգվածային արտադրության ոլորտում, չափազանց քիչ ուշադրություն են դարձնում մարդու մոտիվացիայի նման տեսակետերին: Եթե նույնիսկ գիտական մենեջմենթի պրակտիկան նպատակ է հետապնդում գիտակցաբար խոչընդոտել եսասիրական պահանջմունքների բավարարմանը, ապա այն դժվար թե առաջադրված նպատակը ավելի լավ իրականացներ, քան աշխատանքի կազմակերպման մեթոդները, որոնք օգտագործվում են ներկայիս արտադրությունում:

Ինքնաարտահայտման պահանջմունքներ

Վերջապես, մարդկային պահանջմունքների հիերարխիայի մեջ հիմնաբար են հանդիսանում այն պահանջմունքները, որոնք մենք կարող ենք անվանել *ինքնաարտահայտման պահանջմունքներ*: Այդպիսիք են հանդիսանում սեփական ներուժի իրացման պահանջմունքը, անընդհատ ինքնազարգացման պահանջմունքը, ստեղծագործական (այս բառի լայն իմաստով) անհատականություն լինելու պահանջմունքը:

Ակնհայտ է, որ ժամանակակից կյանքի պայմանները մեզ սահմանափակ հնարավորություն են ընձեռում այս համեմատաբար թույլ պահանջմունքների արտահայտման համար: Ցածր մակարդակի պահանջմունքների բավարարման ընթացքում առաջացող զրկանքները շեղում են նրանց էներգիան, սփռվելով ծախսել այն հատկապես հենց այս պահանջմունքների բավարարմանն ուղղված պայքարի վրա, և արդյունքում ինքնաարտահայտման պահանջմունքները մինչև որոշակի ժամանակ մնում են սրվելու:

Մենեջմենթը և մոտիվացիան

Մենք գիտակցում ենք, որ շաքարախտով տառապող մարդը հիվանդ է: Առաջնային ֆիզիոլոգիական պահանջմունքներից զրկելը թողնում է որոշակի հետևանքներ մարդու վարքի վրա: Սա ճիշտ է (թեև այդքան ընդունված չէ) նաև ավելի բարձր մակարդակի վրա գտնվող պահանջմունքներից մարդուն զրկելու դեպքում: Մարդը, ում անվտանգության, միավորման, անկախության, կարգավիճակի պահանջմունքները բավարարված չեն, նա հիվանդ է ճիշտ այնպես, ինչպես մանկական ռախիտով տառապողը: Նրա հիվանդությունը կունենա որոշակի ազդեցություն իր վարքի վրա: Մենք կսխալվենք, եթե նրա պասիվությունը, թշնամությունը, պատասխանատվություն ստանձնելուց հրաժարվելը վերագրենք նրա բնածին «մարդկային բնույթին»: Վարքի նման ձևերը հանդիսանում են այնպիսի հիվանդության ախտանիշներ, ինչպիսին է սոցիալական և եսասիրական պահանջմունքներից զրկումը:

Այն մարդու համար, ով արդեն բավարարել է ցածր մակարդակի իր պահանջմունքները, այլևս իմաստ չունի շարունակել դրանց բավարարումը: Դրանք այլևս գոյություն չունեն իրենց գործնական նպատակների նվաճման համար: Ղեկավարությունը հաճախ հարցադրում է կատարում. «Ինչու՞ մարդկանց արտադրողականությունը այլևս չի բարձրանում: Մենք վճարում ենք նրանց բարձր աշխատավարձ, տրամադրում ենք աշխատանքի լավ պայմաններ, տրամադրում ենք լրացուցիչ գերազանց արտոնություններ (կենսաթոշակներ, արձակուրդի համար վճարումներ ու այլն) և մշտական զբաղվածություն: Այնուամենայնիվ, կարծես մարդիկ չեն ցանկանում գործադրել ավելի մեծ ջանքեր, քան նվազագույնն է»:

Այն փաստը, որ ղեկավարությունը ապահովել է ֆիզիոլոգիական և անվտանգության պահանջմունքները, մոտիվացիոն շեշտադրումը տեղափոխել է դեպի սոցիալական և հնարավոր է նաև եսասիրական պահանջմունքներ: Եթե աշխատանքի ընթացքում մարդկանց մոտ չլինեն բարձրագույն մակարդակի վրա գտնվող պահանջմունքների բավարարման հնարավորություններ, մարդիկ իրենց կզգան «զրկված», որը կարգացուլի նրանց վարքի վրա: Այն դեպքում, եթե ղեկավարությունը շարունակի իր ուշադրությունը կենտրոնացնել միայն ֆիզիոլոգիական պահանջմունքների վրա, նրա ջանքերը դատապարտված կլինեն անհաջողության:

Նման պայմաններում մարդիկ անընդհատ կպահանջեն աշխատավարձի բարձրացում: Դա կհանգեցնի նրան, որ առավել կարևորություն կստանա նյութական

բարիքների ձեռք բերումը, որոնք կարող են ապահովել պահանջմունքների սահմանափակ բավարարումը: Թեև բարձր մակարդակի վրա գտնվող պահանջմունքների բավարարման առումով դրանք ունի սահմանափակ արժեք, սակայն եթե դա միակն է, ինչը մարջելի է մարդու համար, ապա միանգամայն բնականորեն դա է դառնում իր հետաքրքրությունների կենտրոնը:

«Մտրակի և քաղցրահացի» մեթոդը

Մտրիվացիայի «մտրակի և քաղցրահացի» տեսությունը (ինչպես և Նյուտոնի ֆիզիկական տեսությունը) արդյունավետ է գործում որոշակի պայմանների առկայության դեպքում: Ղեկավարությունը կարող տրամադրել կամ հրաժարվել այնպիսի *միջոցներից*, որոնք բավարարում են մարդու ֆիզիոլոգիական պահանջմունքները և (որոշակի սահմաններում) նրա անվտանգության պահանջմունքները: Աշխատանքի տրամադրումը ինքնին հանդիսանում է նման միջոցներից մեկը, բացի այդ նման միջոցներ են հանդիսանում նաև նորմալ աշխատանքային պայմանների տրամադրումը և տարբեր արտոնությունները: Այս միջոցների օգտագործմամբ կարելի է վերահսկել անհատին այնքան ժամանակ, քանի դեռ նա պայքարում է գոյարևման համար:

Սակայն երբ մարդը հասնում է գոյության բավարար մակարդակի և ղեկավարվում է ավելի բարձր մակարդակի վրա գտնվող պահանջմունքներով, «մտրակի և քաղցրահացի» սկզբունքը դադարում է գործել: Ղեկավարությունը ի վիճակի չէ մարդուն տրամադրել ինքնահարգանք, գործընկերների կողմից հարգանք կամ բավարարել ինքնաարտահայտման պահանջմունքը: Այն կարող է ստեղծել այնպիսի պայմաններ, որոնք կխրախուսեն և հնարավորություն կընձեռեն մարդուն որոնել իր համար այդպիսի բավարարում, կամ այն կարող է խանգարել մարդուն՝ նման պայմաններ չստեղծելով:

Սակայն նման պայմանների ստեղծումը չի հանդիսանում «վերահսկողություն»: Դա ոչ այդքան հաջող միջոց է մարդկային վարքի կառավարման համար: Այսպիսով ղեկավարությունը հայտնվում է անհարմար դրությունում: Կյանքի՝ ժամանակակից տեխնոլոգիական նոու-հաուների միջոցով ստեղծված բարձր մակարդակը լրիվ համարժեք ապահովում են ֆիզիոլոգիական պահանջմունքները և անվտանգության պահանջմունքների բավարարումը: Միակ կարևոր բացառությունն այն է, որ կառավարչական պրակտիկան «արդարացի հնարավոր ընդմիջման» նկատմամբ չի ստեղծել վստահություն. այսպես է, որ

վերանայում է անվերանգության պահանջմունքների բավարարումը: Սակայն ցածր մակարդակի պահանջմունքների բավարարումը դարձնելով հնարավոր, ղեկավարությունը զրկել է իրեն հնարավորությունից որպես մոտիվացիա օգտագործելու այն մեթոդները, որոնց վրա հիմնված է ավանդական տեսությունը (պարգևատրումներ, խոստումներ, խթաններ կամ սպառնալիքներ և այլ հարկադրական մեխանիզմներ): Մենեջմենթի՝ ղեկավարման կամ վերահսկողության միջոցով փիլիսոփայությունը, անկախ կոշտ կամ փակուկ լինելուց, չի սպեղծում մոտիվացիա, քանի որ մարդկային պահանջմունքները, որոնց վրա հիմնված է փվյալ մոտեցումը, այսօր արդեն չի հանդիսանում մարդու վարքի կարևոր դրդապատճառ: Ղեկավարումը և վերահսկողությունը, ըստ էության, անօգուտ են այն մարդկանց մոտիվացիայի համար, ում կարևորագույն պահանջմունքներն են հանդիսանում սոցիալական և եսասիրական պահանջմունքները: Ե՛վ կոշտ, և՛ փափուկ մոտեցումները այսօր մարմնաված են անհաջողության, քանի որ ուղղակիորեն չեն համապատասխանում սպեղծված իրավիճակին:

Այն մարդիկ, ովքեր աշխատանքի ընթացքում զրկված են հնարավորությունից բավարարել ներկայումս իրենց համար կարևորություն ունեցող պահանջմունքները, իրենց պահում են ճիշտ այնպես, ինչպես մենք կարող ենք կանխատեսել՝ անաշխույժ, պասիվ, անպատասխանատու, դիմադրում են յուրաքանչյուր փոփոխությանը, հակված են ամբողջականության, անհիմն պահանջում են փոփոխական առավելություններ և արտոնություններ: Սպեղծվում է փափաղություն, որ մենք ընկել ենք մեր իսկ կողմից դրված թակարդը:

Մենեջմենթի նոր տեսություն

Այս և մի շարք այլ պատճառներով մեզ անհրաժեշտ է որևէ այլ տեսություն, որը ընդունակ է լուծել մարդկանց կառավարման հիմնախնդիրը և հիմնված է մարդու մոտիվացիայի ու մարդու բնույթի առավել համապատասխան մոտեցումների վրա: Խիզախություն ունեն եթադրելու, որ նման տեսությունը կունենա լայն փարածում և կիրառում: Եթե ցանկանում եք, անվանեք այն «Տեսություն Y»:

1. Կառավարումը պատասխանատու է արտադրական կազմակերպության փարրերի կազմակերպման համար՝ դրամ, հումք, սարքավորումներ, մարդիկ՝ փոփոխական նպատակներին հասնելու համար:

2. Մարդիկ, ըստ իրենց բնույթի, պասիվ չեն և չեն դիմադրում կազմակերպության պահանջներին: Նրանք այդպիսին են դարձել կազմակերպությունում իրականացրած աշխատանքի արդյունքում:
3. Մոտիվացիան, զարգացման ներուժը, պարասխանավորություն սրանձնելու ունակությունը, իր վարքը կազմակերպության նպատակներին համապատասխան համակարգելու պարաստակամությունը - այս ամենը առկա է մարդու մոտ, և մենեջմենթը չէ, որ ներդնում է այդ հատկանիշները մարդու մեջ: Մենեջմենթի պարտականությունն է ընձեռել մարդկանց հնարավորություն իրենց համար բացահայտելու և զարգացնելու այս հատկանիշները:
4. Մենեջմենթի կարևորագույն խնդիրն է հանդիսանում աշխատանքային պայմանների և մեթոդների կազմակերպումն այնպես, որ մարդիկ կարողանան լավագույն ձևով հասնել իրենց սեփական նպատակներին՝ իրենց ջանքերն ուղղելով կազմակերպության նպատակների նվաճմանը:

Սա առավելապես հանդիսանում է հնարավորությունների սպեկտրի, ներուժի ազդարագրման, խոչընդոտների հաղթահարման, զարգացման խրախուսման, առաջնորդման ապահովման գործընթաց: Դա այն է, ինչ Պիտեր Դրուկերն անվանել է «նպատակների վրա կողմնորոշված կառավարում» ի հակառակ «վերահսկողության վրա կողմնորոշված կառավարում»: Այն չի ներառում կառավարումից կամ ղեկավարումից ընդհանրապես հրաժարում, ստանդարտների կամ որևէ այլ բնութագրերի նվազում, որոնք, որպես կանոն, զուգորդվում են «փափուկ» մոտեցման հետ, որը գոյություն ունի «Տեսություն X»-ում:

Որոշ դժվարություններ

Այսօր արդեն անհնար է սպեղծել այնպիսի կազմակերպություն, որը կլինի այս փեսության ամբողջովին և արդյունավետ կիրառումը, ինչպես դա փեղի է ունեցել 1945թ. արժանային կայանի կառուցման ժամանակ: Դրա համար անհրաժեշտ է հաղթահարել որոշակի էական խոչընդոտներ:

Ավանդական կազմակերպչական փեսության և գիտական մենեջմենթի մոտեցման կողմից պարադոքսալ ապրամանները վերջին կես դարի ընթացքում մարդկանց կապել են են մարդկանց աշխատանքի որոշակի փեսակներին , որոնք ոչ լիարժեք են օգտագործում նրանց ներուժը, խրախուսում են պասիվությունը ու չեն

խրախուսում պարասխանաբարության ստանձնումը, ոչնչացում են աշխատանքի բուն իմաստը: Արտադրական կազմակերպությունում մարդու մասնակցության ամբողջ հայեցակարգը՝ մարդկային սովորությունները, հարաբերությունները, սպասումները, ստուգվել է նման պայմաններում իր գործունեության փորձով:

Ներկայումս մարդիկ սովորել են, որ արտադրական կազմակերպությունում իրենց կառավարում են ու վերահսկում, իսկ սոցիալական, եսասիրական, ինքնաարտահայտման պահանջումները բավարարվում են աշխատանքից դուրս: Սա վերաբերում է ինչպես ղեկավարներին, այնպես էլ աշխատակիցներին: Իսկական «արդյունաբերական քաղաքացիությունը» (եթե մեկ անգամ ևս օգտվենք Դրյուկերի սահմանումից) հեռավոր և իրականությանը չհամապատասխանող գաղափար է, որի նշանակությունը նույնիսկ մինչև վերջ չի ընկալվում կազմակերպության բազմաթիվ անդամների կողմից:

Այլ կերպ ասած՝ «Տեսություն X»-ը բացառապես հիմնվում է մարդկային վարքի արտաքին վերահսկողության վրա, մինչդեռ «Տեսություն Y»-ը առավելապես հիմնվում է ինքնահսկողության և ինքնակառավարման վրա: Նարկ է նշել, որ այս երկու տեսությունների միջև տարբերությունը կայանում է նրանում, որ առաջին դեպքում մարդկանց վերաբերում են ինչպես անգիտակից երեխաների, իսկ երկրորդ դեպքում՝ ինչպես մեծահասակ հասուն մարդկանց: Այն բանից հետո, որ բազմաթիվ սերունդներ դաստիարակվել են առաջին մոդելին համապատասխան, մենք չենք կարող հուսալ, որ նրանք կարող են արագ վերափոխվել դեպի երկրորդը:

Քայլեր միշտ ուղղությամբ

Քանի դեռ մենք չենք հանդիպել բազմաքանակ խոչընդոտների, եկեք հիշենք, որ տեսությունը կյանքի մեջ իրագործելը միշտ էլ դանդախ գործընթաց է: Առաջընթացը շարժվում է հիմնականում փոքր քայլերով: Որոշ նորարական մրահղացումներ, որոնք լիովին համապատասխանում են «Տեսություն Y»-ին, այսօր գործնականում իրագործվում են ոորոշակի հաջողությամբ:

Ապակենտրոնացում և պարվիրակում: Ապակենտրոնացումը և պարվիրակումը հանդիսանում են ավանդական կազմակերպությունում մարդկանց արտակարգ հսկողությունից ազատելու ճանապարհ, որը տալիս է նրանց սեփական գործունեությունը կառավարելու, պարտականություններ ստանձնելու, ինչպես նաև եսասիրական պահանջումները բավարարելու (որը շատ կարևոր է) ուղղակի

աստիճանի ազատություն: Այս առումով հեղափոխի օրինակ է բերում «Sears Roebuck & Co.» կազմակերպության ստեղծումը: Այն ներդրել է «նպատակների վրա կոխմանորոշված կառավարումը», քանի որ այն ավելացնում է մարդկանց թիվը, որոնք հաշվեքու են մենեջերին այնքան, ինչքան ինքը կարող է կառավարել և վերահսկել ավանդական եղանակով:

Աշխատանքների ծավալի ընդլայնում: IBM և Detroit Edison-ի կողմից ներմուծված տվյալ հայեցակարգը լիովին համապատասխանում է «Տեսություն Y»-ին: Այն խրախուսում է պատասխանատվության սրանձնումը կազմակերպության ամենացածր մակարդակում և ընձեռում է հնարավորություններ սոցիալական ու եսասիրական պահանջմունքների բավարարման համար: Աշխատանքային գործընթացի փաստացի վերակազմակերպումը արտադրական մակարդակի վրա առաջարկում է նորամուծության համար առավել հմայիչ հնարավորություններից մեկը՝ «Տեսություն Y»-ին համապատասխան:

Մասնակցությունը և խորհրդակցական կառավարումը: Որոշակի պայմաններում մասնակցությունը և խորհրդակցական կառավարումը նպաստում են մարդկանց ստեղծագործական էներգիայի ուղղորդմանը դեպի կազմակերպության նպատակների նվաճումը, ձայնի իրավունք են տալիս իրենց շահերին առնչվող որոշումների կայացման ժամանակ, փրամադրում են կարևորագույն հնարավորություններ սոցիալական և եսասիրական պահանջմունքների բավարարման համար: Նման գաղափարների ակնառու մարմնավորումը գործնականում հանդիսանում է Սկենլոնի Ծրագիրը:

Գործունեության գնահատում: Գործունեության գնահատման ավանդական ծրագրերի նույնիսկ թռուցիկ ուսումնասիրությունը (որը գոյություն ունի կառավարման շրջանակներում) կցուցադրի դրանց լիովին համապատասխանությունը «Տեսություն X»-ին: Փաստացի նման ծրագրերի մեծամասնությունը միտում ունի մարդուն վերաբերվել այնպես, ինչպես հոսքագծով թողարկվող արտադրանքի: Միայն որոշ ընկերություններ, որոնց շարքին են դասվում «General Mills, Inc.», «Ansul Chemical», «General Electric Company», փորձում են օգտագործել մոտեցումներ, երբ անհատին խրախուսում են իր սեփական նպատակների ձևավորմանը և հեղափոխում փարին կամ կես փարին մեկ անգամ գործունեության ինքնագնահատման իրականացմանը: Անշուշտ, վերադաս պետք

խաղում է կարևոր դեկավար դեր այս գործընթացում. նրանից իրականում պահանջվում են ավելի շատ ունակություններ, քան ավանդական մոտեցումը: Այս դերը, այնուամենայնիվ, ավելի մոտ է բազմաթիվ մենեջերներին, քան «դափավորի» կամ «փեսուջի» դերերը, որոնք հիմնականում նրանց պարտադրվում է: Տիմնականում անհատին խրախուսում են սփանձնել կազմակերպության նպատակների նվաճման գործընթացում իր սեփական ներդրումների ծրագրավորման և գնահատման պարասխանափութության մեծ մասը: Ընդ որում հաշվի է առնվում սույն գործընթացը ուղեկցող ազդեցությունը եսասիրական և ինքնաարտահայտման պահանջմունքների վրա:

Գաղափարների կիրառումը

Նաճախ այնպիսի գաղափարների, ինչպիսիք են օրինակ սպասումներին համապատասխան աշխատանքը, ձախողման պարճառ է հանդիսանում այն, որ մենեջերը «գնել է այս գաղափարը», բայց կիրառել է այն «Տեսություն X»-ի և դրա դրույթների շրջանակներում:

Պարզվիրակումը չի հանդիսանում «վերահսկողության վրա կողմնորոշված կառավարման» իրականացման արդյունավետ ճանապարհ: Մասնակցությունը, որը կիրառվում է որպես հնարամիտ չարաշահում կամ որպես մարդկանց (որոնց ներշնչվում է նրանց թվացյալ նշանակությունը կազմակերպությունում) խաբելու միջոց, դառնում է կարակերգուն: Միայն այն կառավարումը, որը հավաքում է մարդկային հնարավորություններին և ուղղվում է ավելի կազմակերպության նպատակների նվաճմանը, քան սեփական իշխանության պահպանմանը, կարող է հասկանա այս նոր փեսության բովանդակությունը և նշանակությունը: Նման կառավարումը կգտնի և գործնականում հաջողությամբ կկիրառի այլ նորարարական գաղափարներ, քանի որ մենք դանդաղ, սակայն հստակ ուղղվում ենք «Տեսություն Y»-ի ներդրմանը:

Մարդկային գործոնը ձեռնարկությունում

Մենք լիովին կարող ենք պարկերացնել արդյունաբերական կազմակերպության արդյունավետության այն նշանավոր բարելավումները, որոնք փեղի կունենան հաջորդ փասնամյակի կամ ավելին՝ երկու փասնամյակների ընթացքում: Նասարակական գիտությունները կարող են մեծ ներդրում ունենալ այդ զարգացման մեջ. միայն այժմ ենք մենք սկսում գիտակցել գիտելիքների աճի

նշանակությունը այս ոլորտներում: Սակայն եթե այս համոզմունքը փխրուն հույսից դառնա իրականություն, անհրաժեշտություն կառաջանա դիտարկել գործընթացը, որը իր նշանակությամբ կարող է համեմարվել միայն արոմի ազարման գործընթացի հետ՝ մարդու ստեղծագործական նպատակների համար. այն նույնպես կարող է հանդիսանալ դանդաղ և թանկարժեք, իսկ օգտագործվող մոտեցումները նպատակների նկատմամբ, որոնք շարերին թվում են ոչ իրագործելի, կարող են լինել վստահեցնող:

Մենեջմենթի գյուրարարությունը և համառությունը արդյունաբերական ոլորտում, որը հետապնդում է արտեսական արդյունքների նվաճումը, արդեն իսկ մեծագույն գիտական և տեխնոլոգիական երազանքներից դարձել են իրականություն: Ներկայումս պարզ է դառնում, որ նման շնորհների կիրառումը ձեռնարկությունում մարդկային գործոնի նկատմամբ ոչ միայն էականորեն կբարձրացնի նյութական նվաճումները, այլ նաև ևս մեկ քայլով մեզ կմոտեցնի «բարեկարգված հասարակությանը:

**ՈՒՈԹԵՐԳԵՅԹ՝ ԵԶՐԱԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՈՒ
ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ¹⁰⁰**

Թարգմանիչ և խմբագիր՝ Աննա ՄԱԿՍՈՒԴՅԱՆ

Ընդհանուր դրույթներ

Նանրային կառավարման փեսաբանները և գործնական մարդիկ մեծ ուշադրություն են դարձնում կառավարչական ինստիտուտների որակին: Բոլոր քաղաքացիների հեղինակությունը կիսում են անհանգստությունն առ այն, թե ինչպես ստեղծել և պահպանել կառավարության իրազեկությունը և վստահելիությունը: Սակայն բացի այդ, նրանք, ովքեր իրենց կյանքի մեծ մասը նվիրել են հանրային ծառայությանը (հանրային քաղաքականության վերաբերյալ խորհրդատուները, գործնական մարդիկ, ովքեր երդում են փոխադրվել կապարել օրենքները, ներկա և ապագա վարչարարներին կրթողները) գիտակցում են իրենց հատուկ պարտականությունը պահպանելու այն արժեքները, որոնք այդպես երկար նպաստել են արդյունավետ և առաջադեմ սոցիալական կարգ ու կանոնին: Նրանք չափազանց անհրաժեշտ են համարում հարկապես առաջնորդի ազնվությունը իշխանության ճյուղերից յուրաքանչյուրում՝ օրենսդիր, գործադիր, դատական: Առանց նման ազնվության կառավարությունը չի կարող նվաճել և պահպանել այն մարդկանց աջակցությունը, ում ծառայում է:

Այդ իսկ պարզապես Նանրային Կառավարման Ազգային Ակադեմիայի ներկայումս գործող հանձնաժողովը շնորհակալ և երախտագրային է Սենատի՝ Նախագահական ընտրությունների նախընտրական արշավի նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնող համապարասխան կոմիտեի առաջնորդների հրավերի համար՝ հրապարակելու կոմիտեի լսումների ժամանակ ի հայտ եկած խնդիրների վերաբերյալ հանձնաժողովի կարծիքը: Այս լսումները գրեթե անմիջապես սկսեցին զուգորդվել միակ «Ուղեբեկ» սահմանման հետ, որը ուներ կործանիչ ազդեցություն ամերիկյան կառավարության բոլոր մակարդակների համար: Նրանք խաղացին գլխավոր դեր առ այն, որ հասարակության մեջ սկսեցին արահայտվել և

¹⁰⁰ Աղբյուրը՝ Frederick C. Mosher և others. *Watergate: Implications for Responsible Government* (Washington, DC: National Academy of Public Administration, 1974.) Translated from *Classics of Public Administration*, 4th edition, eds. Jay M. Shafritz and Albert C. Hyde (Pacific Grove, CA: Brooks/Cole Publishing, 1997), 357-363.

զարգանալ աճող հուսահատությունը, ցինիզմը և անգամ արհամարհանքը կառավարության և ընդհանրապես քաղաքականության նկատմամբ: Սակայն այս աղմկոտ վիճաբանության մեջ կա նաև դրական կողմ: Կարարված աղմկոտ վիճաբանության ներկայումս ակնառու չափերը, թույլ են փալիս վերանայել և բարեփոխել ոչ միայն ընտրությունների գործընթացը, այլ դրա հետ կապված այլ մեթոդները, ինստիտուտները:

Անարաւկոյս Ութերգեյթան վիճաբանության սերմերը ցանված են եղել շար փարիներ և վարչակազմեր առաջ: Բայց ծլած սերմերը հանգեցրեցին անօրինական գործողությունների, որոնք լուրջ խաթարեցին կառավարման ժողովրդավարական ձևը: Անհրաժեշտ է մեր քաղաքական և վարչարարական համակարգերը լրջորեն վերագնահատել և կիրառել համապատասխան միջոցներ, որոնք կուղղեն սպեղծված իրավիճակը:

Այս գեկույցը նպատակ չի հետապնդում բացահայտել սխալները կամ մեղավորներին: Ավելի շուր սա մի փորձ է գրնելու կարարվածի ընդհանուր պարճառները և առաջարկելու Ամերիկյան կառավարության և հանրային կառավարման մեջ իրականացնել որոշակի փոփոխություններ, որոնք կնվազեցնել ապագայում նոր «Ութերգեյթների» առաջացման հնարավորությունը, և որոնք կբարձրացնեն վստահության մակարդակը դեպի ժողովրդավարական կառավարություն և դրա արդյունավետությունը:

Շեղում, շարունակություն թե գազաթնակեր

Արդյո՞ք կարելի է պարշաճ վարքից փարբեր շեղումները, որոնք հաճախ ասոցիացվում են Ութերգեյթի հետ, դիտարկել որպես միասնական իրադարձություններ, որոնք հանգամանքների և մարդկանց (հարկապես քաղաքական կազմակերպություններում և վարչարարական աշխարակազմերում բարձր պաշտոններ զբաղեցնող) հարուկ համակցության արդյունք են հանդիսանում: Արդյո՞ք ամերիկյան պարմության մեջ նրանք եղել են յուրահարուկ և կարո՞ղ են արդյոք դրանք ապագայում կրկնվել:

Թե Ութերգեյթը ընդամենը փրամաբանական շարունակությունն է ամերիկյան քաղաքականության այն միարումների, որոնք եթե չբացահայտվեն ու չդարարեցվեն, ապագայում կշարունակեն զարգանալ: Ավելին՝ արդյո՞ք դրանք չեն հանդիսանում ամերիկյան հասարակության զարգացման և սոցիալական,

տնտեսական, բարոյական ու տեխնոլոգիական հիմքերի վարձարացման արագացումը:

Թե՛ ի վերջո Ութերգեյթը համակործանում էր, վերոգրյալ բոլոր միտումների և գործընթացների վերջնակեպ, որոնցից հասարակությունը առանց լուրջ միջամտության արդեն չի կարող ապաքինվել:

Մեզ թվում է, որ այս երեք պարճառներն էլ կարելի է ընդունել Ութերգեյթի գործում: Իհարկե կսխալվենք, եթե մտածենք, որ այս գործը դարձավ այն բանի արդյունք, որ պետական պաշտոններ զբաղեցրեցին մեծ իրավասություններ ունեցող մարդկանց խմբեր, որոնք օժտված էին անձնական և գաղափարախոսական օրինապահությամբ, սակայն լրիվ անփորձ էին սոցիալական պարպականությունների կատարման հարցում: Անտարակույս, նման բան մոտ ապագայում չի կրկնվի, ոչ թե այն պարճառով, որ նման խմբերը չեն կարող կրկին հավաքվել, այլ վիճաբանության մեջ ներգրավված անձանցից շարերի, ինչպես նաև ընդհանուր առմամբ վարչական աշխատակազմի համար կործանարար հետևանքների պարճառով: Անկասկած սա առաջին աղմկոտ վիճաբանությունը չէ, որը վարքաբեկում է Ամերիկայի հանրային կյանքը: Մենք արդեն ունեցել ենք Կրեդիտ Մոբիլիեն, Թիֆոթ Դոմը, 1930-ական թվականների հանրային օգնության ծրագրերում քաղաքական կոռուպցիան, 1950-ական թվականների սկզբում հարկային կառավարման մեջ չարաշահումները, այնուամենայնիվ նշվածներից և ոչ մեկը չունենալով այնպիսի տարածված և կործանիչ հետևանքներ, ինչպես Ութերգեյթը:

Մյուս կողմից կարելի է նշել, որ Ութերգեյթյան հանցագործություն կատարողների և այդ հանցագործության դրոշմների մեծամասնությունը մինչև քաղաքական նախընտրական արշավի մեջ և/կամ վարչական աշխատակազմի մեջ ներգրավվելը ունեցել են ազնիվ և սկզբունքային մարդկանց հեղինակություն: Միայն մի քանիսը, եթե ընդհանրապես կային այդպիսիները, կատարել են անազնիվ կամ անբարոյական (չասենք հանցագործություն) արարքներ: Դա հանգեցնում է այն եզրակացությանը, որ Ութերգեյթը եղել է *համակարգի* արդյունք, որը ձևավորում է և ուղղորդում է նրա մասնակիցների վարքը: («Համակարգ» բառը, որն այսպեղ օգտագործված է, հանդիսանում է անցյալի ազդեցության միտում):

Նախագահ Նիքսոնը, ինչպես և նրա վարչակազմի անդամները, արդարացնում էին իրենց գործողությունները այն հիմքով, որ նման արարքներ արդեն իսկ կատարվել էին բարձր պաշտոններ զբաղեցնող իրենց նախնիների կողմից: Չնայած, որ այս փաստարկը չի կարող համարվել համոզիչ, լիովին ճիշտ է, որ զեկույցում և այլ փաստաթղթերում թվարկված գործողություններն երկու կուսակցությունների

նախորդ վարչակազմերի աշխատանքների ընթացքում ունեցել են նախադեպեր: Եվ իրոք, առկա են ապացույցներ, որ վերջին մի քանի տասնամյակների ընթացքում անընդհար կամ ժամանակ առ ժամանակ հանդիպել են նման նախադեպեր: Օրինակ կարող են ծառայել հետևյալները. (1) կառավարական իրավասությունների և պաշարների օգտագործում ի շահ ընկերների և ընդդեմ ընդդիմախոսների (թշնամիների), (2) ծառայությունների քաղաքականացում, (3) քաղաքական լրտեսություն Ամերիկայի քաղաքացիների նկատմամբ, (4) ազգային անվտանգությամբ բացարձակ արտակարգ գաղտնիություն՝ արդարացված կամ չարդարացված, (5) կառավարական անձնակազմի և պաշարների օգտագործում նեղ կուսակցական նպատակների համար, ներառյալ քաղաքական նախընտրական արշավները, (6) քաղաքական նպատակների համար մասնավոր անձանցից անդամավճարների շորթում՝ աջակցության կամ հովանավորության վերաբերյալ ակնհայտ կամ թաքնված խոստումներ տալու միջոցով, (7) «կեղտոտ ճարպիկ արարքներ»:

Ումանք գտնում են, որ Ուոթերգեյթը տրամաբանական կամ, ավելին, անխուսափելի հետևանք էր առավել էական գործընթացների, որոնք տեղի էին ունենում մեր հասարակությունում: Այսպիսով՝ մենք կարողում և լսում ենք, որ բացի Ուոթերգեյթը առաջացրած այլ պարճառներից, կարող էին լինել նաև այլ պարճառներ, մասնավորապես՝ ընտրանիքի միասնականության և դրա հետ մեկտեղ ուրիշների համար պատասխանատվության զգացմունքի թուլացումը, անձնական և որպես հետևանք սոցիալական բարոյականության ու եկեղեցու ազդեցության անկումը, հասարակության և քաղաքականության հիմնական քաղաքականների միջև փոխկախվածության, ինչպես նաև այդ երկուսից կառավարության կախվածության աճը, դաշնային կառավարության իրավասությունների ավելացումը, դաշնային կառավարության և այլ երկրների կառավարությունների միջև փոխհարաբերությունների զարգացումը, հասարակական և մասնավոր ոլորտներում առանձին մարդուն ճնշող բյուրոկրատիայի դերի ավելացումը, տեխնոլոգիաների զերակայության ավելացումը:

Նանձնաժողովի աշխատանքների շրջանակում անտեղի և անհնարին կլինեին դիտարկել այսպես կոչված բացասական միտումները տարածքի և ժամանակի տեսանկյունից: Սակայն Նանձնաժողովը ընդունում է, որ նման ուժերը կարող էին հրահրել Ուոթերգեյթը: Բայց Նանձնաժողովը նաև այն կարծիքին է, որ կառավարությունը, հատկապես դաշնային կառավարությունը, եղել է անցյալում և պետք է լինի ապագայում բավականաչափ ուժեղ, օգտակար և ճկուն, որպեսզի

հարկադրի այս ուժերին գործել ի շահ ամերիկյան մարդկանց: Կառավարության էթիկան և արդյունավետ աշխատանքը պետք է ամերիկյան հասարակության համար ապահովի կառավարման մոդել և առաջնորդ:

Այսպիսով՝ Ուոթերգեյթը և՛ շեղում է, և՛ ավելի վաղ միտումների շարունակություն: Դա կարող է լինել բազմաթիվ (եթե ոչ բոլոր) միտումների գագաթնակետը: Ինչպես արդեն ասվել է, աղմկոտ վիճաբանությունը, որը 1973 թվականին շարունակվել է 12 ամիս, պետք է առնվազն կարողանար հավանական հանցագործներին գերծ պահել ամենաանամոթ հանցագործությունների կարարումից: Իհարկե այս աղմկոտ վիճաբանությունը նախազգուշացրեց ամերիկյան ժողովրդին և նրանց կողմից ընտրված ներկայացուցիչներին ապագա Ուոթերգեյթի սպառնալիքի մասին և հանգեցրեց օրենսդրական ու այլ միջոցների ընտրությանը, որպեսզի նման աղմկոտ վիճաբանությունները կանխարգելվեն կամ նվազեցվեն: Ամերիկյան կառավարության բազմաթիվ հիմնական բարեփոխումներ, այդ թվում՝ Սահմանադրության սրբեղծումը, առաջացել են խոշոր սխալների, աղմկոտ վիճաբանությունների, ողբերգությունների և աղետների արդյունքում:

Ուոթերգեյթյան անկեղծություններն առաջացրեցին մեծ մտահոգություն և քննարկումներ քաղաքական ու պետական բարեփոխումների վերաբերյալ: Եվ կարելի է հուսալ, որ Կոնգրեսը և ժողովուրդը, ում այն ներկայացնում է, կլինեն ավելի ընկալունակ հիմնարար փոփոխությունների նկատմամբ, ինչպես դա եղել է երկար ժամանակի ընթացքում: Այն «սարսափները», որոնք գոյություն ունեին անցյալում և դեռ շարունակում են գույափնել, հնարավոր է ունեն դրական կողմ: Դրանք տրամադրում են իրավիճակը շրջելու գործողությունների հնարավորություն, ինչը պետք է արվեր շար ավելի վաղ: Եթե այս հնարավորությունը բաց չթողնվի, Ուոթերգեյթը կլինի ոչ միայն նախկին միտումների արտահայտումը, այլ նաև իսկապես գագաթնակետ և ջրաբաժան:

Ուոթերգեյթի կլիման: Որոշ վկաներ, որոնք ելույթ են ունեցել Նաբուկ Կոմիսիոնի առջև, նշեցին յուրահավուկ և ընդհանուր առմամբ փհաճ «կլիման», որը Ուոթերգեյթյան ժամանակահատվածում և դրանից առաջ փիրում էր նախագահի վերընտրման համար սրբեղծված Կոմիսիոնի և վարչակազմի բարձր արյաններում: Զոն Դինի խոսքերով, Ուոթերգեյթը եղել է «անխուսափելի արդյունք, որի առաջացումը պայմանավորված է եղել ցույցերի քաղաքական հետևանքների ու տեղեկատվական արտահոսքի վերաբերյալ արտակարգ մտահոգությամբ, քաղաքական հետախուզությունն անընդհար օգտագործելու ցանկությամբ, որը կապված էր

Սպիտակ Տան աշխարակիցների ձգքումով գործել իրենց հայեցողությամբ՝ առանց ուշադրություն դարձնելու օրենքի վրա»:

Նարմարության համար Ուրթերգեյթի կլիման կարելի է դիտարկել երկու տեսանկյունից՝ քաղաքական և վարչարարական, չնայած, որ այս երկու ոլորտների սերտ կապը հանդիսացել էր աղմկոտ վիճաբանության կենտրոնական և առավել բացասական բութագրիչներից մեկը: Ենդադրվում է, որ քաղաքական և վարչարարական գործողությունների սերտ կապի պարճառը հանդիսացել է նախագահական *իշխանությունը*, դրա օգտագործումը, ուժեղացումը և շարունակումը: Նարավոր է, որ նախագահական վարչակազմի ներկայացուցիչները ձգքում էին իշխանության իրենց անձնական նպատակների համար, սակայն արդարացի է ենթադրել, որ փորձ էր կատարվում կառավարությանը պարտադրել շարժելու նախագահի գաղափարախոսությամբ: Տարօրինակ է, սակայն այս գաղափարախոսության մի մասը առաջարկում էր սահմանափակել դաշնային կառավարության իրավասությունները, վերադարձնել ժողովրդին և նրա ներկայացուցիչներին (նահանգներում ու տեղական կառավարման մարմիններում) ավելի շատ իշխանություն և հնարավորություններ: Իշխանության ծարավը նախագահական վարչակազմում հանդիսանում է լիովին ակնկալվող, նորմալ և պարզաճ վարքի ձև, հարկապես մեր ժամանակներում, սակայն եթե կիրառվի Սահմանադրության կողմից վերահսկվող սահմաններում, հաշվետու լինելու պայմաններում:

Քաղաքական կլիման, 1972 թվականի ընտրությունից առաջ վերջին ամիսների և ավելի երկար ժամանակի ընթացքում, բնորոշվում էր նախագահի վերընտրման սևեռող գափարով: Այն հնարավոր է այս ժամանակաընթացքում ազդում էր կամ փորձում էր ազդել կառավարության որոշումների և գործողությունների վրա անգամ այն ոլորտներում, որոնք պետք է լինեին քաղաքականապես չեզոք՝ եկամտի մասին օրենքներ, հսկամենաշնորհային հեղափոխություն, պայմանագրերի և դրամաշնորհների բաշխում, ծառայության նշանակման և ծառայողական առաջխաղացման վերաբերյալ վերահսկողություն և այլն:

Ծրագիրը, որը համաձայնեցված էր Սպիտակ Տան և Նախագահի վերընտրման համար ստեղծված կոմիտեի հետ, գրեթե լիովին ուղղված էր համընդհանուր ընտրությունների ժամանակ նախագահի, այլ ոչ թե նրա կուսակցության հաղթանակին: Ակնհայտ է, որ վերընտրվելու ձգքումը այնքան ցասուն էր, որ կարող էր հաղթահարել այլ մտահոգությունները, ներառած հանրային շահը, էթիկական և օրենսդրական սահմանափակումները:

Բացառելով իր ենթակաների վարքը՝ Նախագահը բնորոշեց նրանց որպես «մարդկանց, ում եռանդը գերազանցում է օրինապահությանը և ովքեր սխալներ են կատարում ի շահ իրենց կողմից ճիշտ համարվող գործի»։ Սակայն նրանցից մի քանիսը, ում վարքը Նախագահը նկարագրում էր այսքան ներողամտաբար, աղմկոտ վիճաբանությունից հետո խոստովանում էին, որ այն ժամանակ վերընկալվելու ցանկությունը այնպես էր փիրապել իրենց, որ արդարացնում էր կանխապես հանցավոր գործողությունները։ Ջոն Միթչելը Նապոլեոն Կոմիտեին ցուցմունք փալու ժամանակ բացահայտեց, որ Նախագահ Նիքսոնի վերընկալվելը համարում էր ավելի կարևոր, քան իր պարտականությունների կատարումը Նախագահին տեղեկացնելու առ այն, որ մարդիկ խախտում էին իրենց կողմից փրկված խոստումները և կատարում այլ հանցագործություններ. բացի այդ, նա չունեւ Սահմանադրական հիմք նման մեղադրանքների համար։

Քաղաքական միջավայրը 1972 թվականի նախընտրական արշավից առաջ և դրանից հետո լիովին համապատասխանում էր ինքնին արշավին։ Վարչակազմը գործում էր քննադատների կողմից պաշարված լինելու պայմաններում. վերջիններիցս ոմանք իրենցից ներկայացնում էին սպառնալիք ոչ միայն ինքնին վարչակազմի, այլև պետության անվտանգության համար։ Վարչակազմի առաջարկները կյանք էին կոչվում, դրանց կատարման ծախսերը շար ավելի գերազանցում էին դրանց հնարավոր եկամուտները և արդյունքները, անգամ քաղաքական տեսանկյունից։ Ներագայում դրանք ճանաչվեցին անմիտ և անհեթեթ։ Սպիտակ Տունը դարձել էր հրամանադատական կետ, որտեղից նախագահական շրջապատը իրականացնում էր գրեթե պատերազմ ընդդեմ բոլորի, ում հաշվում էր «թշնամի»։

1972 թվականի ընտրությունների ժամանակ հետևելով «հրահանգին»՝ վարչակազմը ազատվեց բազմաթիվ կառավարական գործակալությունների բարձրաստիճան ղեկավարներից, որոնց նվիրվածությունը նախագահի տեսանկյունին և գաղափարախոսությանը կասկածելի էր թվում իրենց։ Ինչ վերաբերում է բարձրաստիճան քաղաքական նշանակված անձանց, նույն պաշտոնում մնալը Նախագահ Նիքսոնի առաջին ժամկետից երկրորդին անցնելու ժամանակահատվածում նույնքան բարդ էր, որքան մի կուսակցությունից մյուսին անցնելը։ Բազմաթիվ փորձառու Նախապետականներ առանցքային պաշտոններից պաշտոնանկ արվեցին և փոխարինվեցին շար դեպքերում ավելի երիտասարդներով, սակայն որոնց մեջ վարչակազմը ավելի վստահ էր իրենց անձնական և գաղափարախոսական նվիրվածության իմաստով և որոնց չէին կասկածում գործակալությանը (որը իրենց առաջադրել էր) կամ հաճախորդներին (որոնց այդ

գործակալությունը ծառայում էր) չափազանց նվիրված լինելու մեջ: Այս և այլ ճանապարհներով վարչակազմը փորձում էր անցկացնել և գործադրել իր ընտրովի «մանդատը» նույնիսկ մինչև 1973 թվականի նախագահի պաշտոնի հանդիսավոր սրանձնումը:

Վարչակազմում կլիման որոշ չափով հեփեանք էր քաղաքական կլիմայի՝ նախաձեռնված էին կորուկ ջանքեր, որպեսզի օգտագործեն վարչարարական համակարգը քաղաքական նպատակների իրականացման համար, և արդյունքում աճում էին հուսալքությունը և հուսախաբությունը օգտագործվող բյուրոկրատական արգելքների կապակցությամբ: Մասամբ դա հաջորդ քայլն էր ուղղված ուժեղ նախագահական իշխանության զարգացմանը, գործընթացի, որը սկսվել էր մի քանի սերունդ առաջ: Դա ճանաչվել էր նրանց կողմից, ովքեր ուսումնասիրում են Ամերիկյան հանրային կառավարումը, առնվազն այն պահից, երբ 1937 թվականին հնչեցվեց Նախագահական Կոմիտեի զեկույցը վարչարարական ղեկավարման վերաբերյալ (Բրաունլոուի զեկույցը):

Առանձին վերցված փոփոխությունների մեծամասնությունը, որոնք վարչակազմը փորձում էր իրականացնել կամ արդեն իրականացրել էր, համապատասխանում էր վարչակազմի պրակտիկային: Եվ իրոք, հանրային կառավարման բազմաթիվ ղեկավարներ արդեն առաջարկել էին դրանցից որոշները, և դրանք կյանքի էին կոչում մինչ Նախագահի կողմից հայտարարվելը: Դրանք ներառում էին.

- միասնական կառավարմամբ և սահմաններով տարածաշրջանների ձևավորում, որպեսզի միավորվեն երկրի ներսում գտնվող բազմաթիվ գործակալություններ և գործունեություններ,
- տարածքային խորհուրդների ստեղծումը կադարվում էր տարածաշրջաններում և նահանգներում դաշնային կառավարության գործունեության ավելի լավ կարգավորման նպատակով,
- դաշնային լիազորությունների պարզաբանում Վաշինգտոնից նահանգներին,
- նահանգներին և տեղական կառավարման մարմիններին պարտադիր դրամաշնորհների հատկացում (այսպես կոչված ընդհանուր եկամտի բաշխում),
- նահանգային և տեղական կառավարման մարմինների նպատակային դրամաշնորհների ավելի տարբերակված դասակարգում և սահմանափակումների նվազեցում (այսպես կոչված հատուկ եկամտի բաշխում),

- Ներքին Խորհրդի սպեղծում, որը կրնորիներ ներքին գործերը այնպես, ինչպես Ազգային Անվարանգության Խորհուրդը րնորինում է արարաքին գործերը,
- Բյուջերային Բյուրոյի (որը դարձել էր բյուջեի կառավարման վարչություն) ղեկավարող դերի ուժգնացում և այդ ոլորտին վերաբերող բոլոր լիազորությունների շնորհում նախագահին,
- ներքին գերարեսչությունների մեծամասնության գործունեության միավորում չորս «գեր-գերարեսչություններում», որոնք պերք է կազմակերպված լինեն ըստ ոլորտների,
- «Դաշնային Գործադիր Ծառայության» ձևավորում, որը կմիավորի այն բարձրակարգ ծառայողներին, որոնց որակավորումը կհասարավի և որոնց պարարականությունները և աշխարավարձը փոփոխական կլինեն կառավարման պահանջներից ելնելով,
- վարչարարական գործունեության խրախուսում, որը կարող է բնորոշվել որպես «կառավարում ուղղված նպարակի նվաճմանը»,
- կիսակառավարական միավորումներում փոսրային ծառայությունների սպեղծում, փոսրի նախարարի հեռացում նախարարների խորհրդից, և
- ավելի լայն հեռանկար ունեցող ընդհանուր կրրվածքի մասնագերի նշանակում մասնագիարացված, արհեսարավարժ «րեղային» բյուրոկրարիայի ղեկավարի պաշտոնում:

Սակայն այդ կառուցողական գործողությունները և առաջարկները գուգորդվում էին մի շարք այլ առաջարկությունների հեր, որոնք կառավարման ոլորտի րեսարանները, անգամ նախագահական իշխանության և ազդեցության ուժգնացման ամենանվիրյալները, կասկածելի ճանաչեցին: Դրանք ներառում էին.

- այն ռազմավարության և ամենորյա գործունեության ոլորտի լիազորությունների գավթում Սպիարակ Տան կողմից, ինչը ավելի վաղ մրնում էր գերարեսչությունների և գործակալությունների լիազորությունների շրջանակի մեջ,
- Սպիարակ Տան աշխարակազմի ահռելի աճ, որը գուգորդվում էր կոշտ հիերարխիական կառուցվածքի սպեղծմամբ,
- միջազգային և ռազմական ոլորտի որոշումների ընդունում Ազգային Անվարանգության Խորհրդի ղեկավարի կողմից, իսկ ավելի ուշ Ներքին Գործերի

- Խորհրդի ղեկավարի կողմից՝ շրջանցելով այն գերապեսչությունները և գործակալությունները, որոնց իրավասության մեջ մտնում էին տվյալ հարցերը,
- Սպիտակ Տան գործողությունների նկատմամբ գաղտնիքի շղարշի օգտագործում՝ ազգային անվտանգության կամ վարչակազմի արտոնությունների հիմքով,
 - ռազմավարության և ծրագրերի վերլուծման հարցերի կապակցությամբ Կոնգրեսի երկու պալատների ներկայացուցիչների զգալի մեծամասնության արհամարհում՝ վեբոյի իրավունքի օգտագործման և հիմնադրամների սահմանափակման միջոցով,
 - Նախագահի և պաշտոնական գործակալությունների ղեկավարների միջև կապը ապահովող Սպիտակ Տան օգնականների պաշտոնների սրելծում. այդ օգնականները նշանակվում էին առանց հաստատման, հաճախ առանց հասարակությանը տեղեկացնելու,
 - Սպիտակ Տանը կառավարության գերապեսչությունների նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնելու իրավունք ունեցող Նախագահի խորհրդականների պաշտոնների սրելծում, որը անհաջողության մատնվեց:

Այս առաջարկությունների և միջոցառումների մակերեսային և առանձնացված դիտարկումը կարող է պարճառ հանդիսանալ ուշադրությունը լարելու: Սակայն եթե բոլոր միջոցառումները լինեին ձեռնարկված, վարչարարական եղանակը կարող էր դառնալ փոթորեային: Ամերիկյան պետությունը կհանգեր միապետության, որը վերևից ղեկավարվում է խիստ կարգապահական հիերարխիայի համակարգով: Բավականին դժվար կլիներ ընդունված որոշման համար պարասխանաբանության ենթարկել մի մարդու, որը բավականին մոտ է կանգնած բարձրագույն իշխանությանը, մեծամասամբ անհասանելի է և ոչ մեկին հաշվետու չէ: Ինչպես նկատում էին նախագահի կողմից նշանակվածներից ոմանք, նախագահին անվտանգություն հայտնելը (իմպիչմենտը) միակ մեթոդն է նախագահին ստիպելու պարասխանել ընտրություններից կամ վերընտրություններից հետո իր գործողությունների համար:

Կառավարական կլիմայի վարչարարական և քաղաքական տեսակետները փոխկապակցված էին համենայն դեպս մինչև 1973 թվականի գարունը: Դրանք միասին կազմեցին բազմաթիվ արժեքների և սկզբունքների հանդեպ ճգնաժամային

վրանգ, որը ամերիկացիները կապում էին ժողովրդավարական կառավարման համակարգի հետ, այդ թվում՝

- քաղաքացիներին վերաբերող որոշումների ընդունմանը մասնակցելու կամ ներկայացված լինելու իրավունք,
- հավասար վերաբերմունքի իրավունք,
- Կեղեկացված լինելու իրավունք,
- ազատ և արդար ընտրություններ, Սահմանադրական պաշտպանության այնպիսի երաշխավորություններ, որոնք նշված են առաջին և չորրորդ լրացումներում,
- իշխանությունների բաժանում և ուժերի հաշվեկշռի սպեղծում, որը նպաստում է հեղափոխում կանխարգելել իշխանության զավթումը իշխանության որևէ ճյուղի, քաղաքական կուսակցությունների կամ կուսակցությունների խմբավորումների, փարաժքային կամ շահագրգռ խմբերի կողմից,
- ծառայողների նկատմամբ էթնիկական վերաբերմունք՝ ուղղված հանրային շահերի բարգավաճմանը:

Արդի հանձնաժողովը մոլորության մեջ չէ, որ ավելի վաղ՝ չափ ավելի վաղ, քան Նիքսոնի առաջին վարչակազմի գործունեության սրանձնումը, կարգադրագրերը չէին խախտվում կամ չէին գրնվում խախտման վրանգի փակ: Տնարավոր է, որ վերջին երկու փարվա իրադարձությունները կրկնօրինակում էին այն իրադարձությունները և արարքները, որոնք երբեք չեն եղել բացահայտված: Իսկապես, ներկայումս մեր Կեղեկացված լինելու համար մենք պարտական ենք Ութերգեյթի առանձնասենյակների միայնակ պահակին, այն փաստին, որ կողքը գրնվում էր աննկատ ոստիկանական մեքենա, մեկ կամ երկու համառ լրագրողներին, Սենատի Տարուկ Կոմիտեին և անկախ Դարախազներին, ինչպես նաև մամուլի Կեղեկափության անհայտ արտահոսքի մի քանի դեպքերին: Տիմնախնդիրները, որոնք մենք թվարկեցինք նեղ կուսակցական չէին: Դրանք հիմնախնդիրներ են բոլոր կուսակցությունների, ինչպես նաև բոլոր քաղաքացիների համար:

Վերջաբան. էթնիկական և հանրային հիմնարկություն

Այս գեկույցի մեծ մասը ուղիղ կամ անուղղակի նվիրված է հանրային ծառայության էթնիկայի հարցին: Այդ խնդրին էր նվիրված նաև Սենատի Տարուկ

Կոմիտեի լսումների մեծամասնությունը: Սենատի հեղափոխող լիազորությունները հանդիսացան ավելի արդյունավետ գործիք հասարակության պաշտպանության և հակաէթիկական վարքի բացահայտման համար, քան քրեական հեղափոխումը դարարանում:

Միակը, ինչը կարող է օգտագործել քաղաքական զանգվածը ճգնաժամային ռոպեներին, դա հատուկ կոմիտեի կանոնադրությունն է, որի համաձայն նա կարող է հեղափոխել ոչ միայն անօրինական, այլ նաև ոչ էթիկական վարքագիծը, ինչպես դա կատարվեց 1972 թվականի նախընտրական արշավի ժամանակ: Ոչ էթիկականը պարտադիր չէ, որ լինի անօրեն, և Կոնգրեսը բաժանեց այդ երկու հասկացությունները: 1972 թվականի իրադարձությունները, որոնք երկիրը անկման հանգեցրին ոչ էթիկական էին, այլ ոչ թե անօրինական...¹⁰¹

Ուղերգեյքի հեղափոխական շարժողություններ՝ գրասենյակներում կատարվող գործողություններ, փողերի լվացումը Մեքսիկայի օգնությամբ և այլն, մաքուր հանցավոր են: Սակայն ազգային անվտանգության նկատմամբ դրանք ազդեցիկ նշանակություն չունեն: Կարևոր էր հոգեկան վիճակը, դավադրական մթնոլորտը և այն մարդկանց նեղ նպատակները, որոնք կանգնած էին այդ գործողությունների մեջքին: Այդ հարցերից շատերը գտնվում էին քրեական օրենսգրքից դուրս:

Նանրային ծառայողները սովորական քաղաքացիների նման քրեական պարասխանաբարություն են կրում ընդհանուր հիմքով: Սակայն նրանց պարտականությունները հասարակության հանդեպ ներգրավում են իրենց մեջ վարքի լրացուցիչ ավելի խիստ նորմեր և սահմանափակումներ, որոնք կապվում են հասարակական վստահության գաղափարի հեղ: Բազում գործողություններ, որոնք համարվում են ընդունելի, անգամ նորմալ մասնավոր ոլորտում, դառնում են արգելված կամ պետք է արգելվեն հանրային ծառայողների համար: Օրինակ՝ որոշակի նվերների ընդունում, ինչ-որ հանգամանքներում նշանակումների քննարկում, որոշակի հանգամանքներում պետական լիազորությունների օգտագործման խոսքում կամ վտանգում, մեծ կանխիկ գումարների պահում կամ գաղտնապահում, այն

-
1. Milton Meyer, "From Delinquency to Survival – Watergate and Beyond," *Center Report* (Center for Study of Democratic Institutions, փետրվար 1974): 27
 2. Thomas Jefferson, Փարիզից (Ֆրանսիա) Փիթեր Քարին հասցեագրված նամակներ, 19 օգոստոսի 1785:

տեղեկավարության գաղափարապահում, որին պետք է հասարակությունը տեղյակ լինի կամ հակառակը, անձնական տեղեկավարության արտահոսք:

Ուոթերգեյթի մեջ ներգրավված անձանցից շատերի բնութագիրն էր կառավարության դերի և պարտավորությունների ընկալումը, որը ամենալավ դեպքում պարզեցված էր, իսկ վարագույն դեպքում՝ շահադիպական և վրանգավոր: Ժողովրդավարական կառավարությունը ընդանեկան բիզնես չէ, որտեղ ղեկավարում է նահապետը, ինչպես նաև ռազմական վաշտ չէ և քաղաքական արշավի շրաք չէ: Ժողովրդավարական կառավարությունը արտադրող կազմակերպություն է, որը պարկանում է իր մասնակիցներին: Այն իր ձևում միակ կազմակերպությունն է, որի մասնակիցներն իր իրավասության ներքո գրնվող *բոլոր* քաղաքացիներ են: Նրանք, ովքեր աշխատում են կառավարության համար և վարձատրվում են կառավարության կողմից, վերջին հաշվով հանդիսանում են այն քաղաքացիների ծառաները, որոնք աջակցում են կառավարությանը:

Ի լրումն «հանրային» բառի բարձրացված գնահատականին, վերջին իրադարձություններում զգացվում էր «ծառայություն» բառի ոչ լրիվ ընկալումը: Այն հասարակությունում, որտեղ ինքնիշխանության կրողն է հանդիսանում ժողովուրդը, անհրաժեշտ է, որ հանրային ծառայողները հանդիսանան և իրենց համարեն ժողովրդի ծառաներ, այլ ոչ թե մարդկանց տիրակալներ: Նրանք պետք է ունենան և օգտագործեն իրենց իշխանությունը, սակայն այդ իշխանությունը պետք է նրանց պարվիրակված լինի և լինի սահմանափակ ժամկետով:

Հանրային ծառայողների փաստ կերպից կազմված էթիկական օրենսգիրքը ընդունվել էր Կոնգրեսի կողմից 1958 թվականի համաձայնեցված արձանագրությամբ: Դրա նորմերը այնուհետև կազմեցին *Դաշնային Ծառայողների Ձեռնարկը*: 1961 թվականի մայիսին Նախագահ Քենեդին հրապարակեց թիվ 10939 Գործադիր Հրամանը որպես պետական ծառայողների համար էթիկական սրանդարների ուղեցույց: Դա հարկապես վերաբերում է նրանց, ովքեր հիերարխիկ համակարգում զբաղեցնում են բարձրագույն պաշտոններ: Բազում դաշնային գործակալություններ հրապարակեցին սեփական վարքի նվազագույն սրանդարներ, որոնք հաշվի էին առնում նրանց գործունեության ոլորտի հատկությունները. դրանց մեծամասնությունը ծառայողների վարքի սրուգման գործիքներ էին և կարգի հրավիրման հարկադիր միջոցներ՝ օրինական կարգով կամ վերստուգիչների օգնությամբ վերլուծություն իրականացնելու համար: Սակայն Ուոթերգեյթը ամեն դեպքում տեղի ունեցավ:

Նանձնաժողովը դիտարկեց մի շարք հնարավոր քայլեր, որոնք կառավարությունը պետք է կատարեր էթիկական սթանդարտների ուժգնացման համար, համակայես որակավորում չունեցող ծառայողների համար և առաջարկեց վերջինը Նախուկ Կոմիտեի քննարկմանը: Դրանք ներառում էին.

- հանրային ծառայության էթիկական օրենսգրքերի և ուղեցույցների բարելավում և բարդեցում,
- նոր պաշտոնադար անձանց և ծառայողների գերադասության երդման մեջ էթիկայի Օրենսգրքի ներառում, Օրենսգիրքը կարդալու և գրավոր դա հավաստելու պահանջ,
- նոր նշանակված հանրային ծառայողների կողմից հանրային ծառայողների էթիկայի կարճաժամկետ դասընթացների հաճախման պահանջ. այդ դասընթացները պետք է վերաբերեն էթիկական վարքին, հաշվեկալականությանը, «զսպվածության և հակակշիռների» համակարգի էությանը կառավարությունում, հասարակական կարիքներին արձագանքելու կարևորությանը, որակավորում ունեցող և չունեցող ծառայողների միջև հարաբերությունների հարցերին,
- դաշնային ծառայության էթիկական խորհուրդի ստեղծում, որը նման է որոշ նահանգային և տեղական կառավարություններում ստեղծված էթիկայի խորհուրդներին, որոնք սահմանում են բոլոր ծառայողների ընդհանուր վարքագծի կանոնները և լուծում են տալիս նրանց առջև ծագող կարևոր և դժվար էթիկական հարցերին,
- կառավարությունում կամ յուրաքանչյուր առանձին գործակալությունում Օմբուդսմանի նշանակում, որը կվերլուծի դաշնային ծառայության մեջ էթիկական նորմերի խախտման բողոքները:

Օրենսգրքերի և դրանք կյանքի կոչելու միջոցների ազդեցության արդյունավետությունը կախված է առաջին հերթին հանրային ծառայողների գործողությունների և որոշումների շարունակական ուսումնասիրություններից՝ վարչակազմում նրանց գործընկերների, կառավարության այլ կառուցվածքների, կառավարության ներսում և դրանից դուրս նրանց գործընկերների, ինչպես նաև մամուլի և ողջ հասարակության կողմից: Նման կենտրոնացված ուշադրությունն իր հերթին պահանջում է թափանցիկություն և հաշվետու լինելու ցանկություն: Նրանց համար, ով կարող էր ցուցաբերել ոչ էթիկական վարք չհասկանալու կամ

գիտակցության բացակայության պարճառով, ապագայում բացահայտված լինելու սպառնալիքը կարող էր լինել զսպող գործոն:

Սակայան գոյություն չունի «պարությունից պաշտպանող» միջոց, որի օգնությամբ հանրային ծառայողների կողմից էթիկական նորմերի կապարտումը և հասարակական շահի պահպանումը կարող են լինել երաշխավորված: Վերջին հաշվով էթիկական վարքի նորմերի երաշխիքները կախված են այն մարդկանցից, ովքեր ձգտում են զբաղեցնել կամ արդեն զբաղեցնում են հանրային ծառայության պաշտոններ, ինչպես նաև հապկապես այն արժեքային համակարգից, որը նրանք ընդունել են: Տվյալ զեկույցի ներածության մեջ Նանձնաժողովը բազմիցս կրկնել էր, որ համազգային ուսումնական հաստատությունները և հապկապես այն դպրոցները, որոնք կրթում են զգալի թվով հանրային ծառայողներ, պետք է ավելի մեծ ուշադրություն դարձնեն հանրային ծառայության էթիկական գործոնների վրա: Նման րեսակի ուղեցույցերի մշակման և պաշտոնական որոշումների ընդունման ժամանակ հիմնական կանոնը պետք է լինի Թոմաս Ջեֆերսոնի կանոնը, որը նա հռչակել է բազմաթիվ րարիներ առաջ.

Երբ էլ, որ Դուք ձեռնարկեք որևէ գործողություն, որը ոչ ոքի չի կարող հայրնի լինել, բացի Ձեզանից, հարցրեք ինքներդ Ձեզ՝ ի՞նչպես Դուք կիրականացնեք այն, եթե ամբողջ աշխարհը Ձեզ է նայում, և գործեք դրան համապարասխան:

Թարգմանիչ և խմբագիր՝ Աննա ՄԱԿՍՈՒԴՅԱՆ

Ես նպատակ ունեմ ապացուցելու և պարզաբանելու Ձեզ, որ գիտական կառավարման ճիշտ օգտագործված սկզբունքները, եթե շատ ժամանակ է ծախսվել դրանք արդյունավետ դարձնելու համար, անպայման պետք է փան ավելի լավ արդյունք (ինչպես գործարուի, այնպես էլ աշխատողի համար), քան համեմատաբար հազվադեպ կիրառվող կառավարման փեսակը, որը ես կանվանեի «նախաձեռնություն և խրախուսում»՝ երբ ղեկավարությունը գիտակցաբար խրախուսում է աշխատակիցներին, իսկ փոխարենը՝ վերջիններս աշխատում են իրենց հնարավորությունների սահմանների եզրի վրա՝ ի շահ գործարուների:

Ես ուզում եմ ցույց տալ Ձեզ, որ գիտական կառավարումը շատ ավելի լավ է այս համեմատաբար հազվադեպ հանդիպող կառավարման փեսակից:

Գիտական կառավարման առաջին մեծ առավելությունը «նախաձեռնություն և խրախուսում» կառավարման փեսակի նկատմամբ կայանում է նրանում, որ աշխատողի նախաձեռնությունը գիտական կառավարման ժամանակ (մասնավորապես ջանասեր աշխատանքը, բարի կամքը և հնարամիտությունը) դրսևորվում է գործնականում կանոնավոր ձևով, այն դեպքում, երբ նախկին ամենալավ կառավարման փեսակի ժամանակ նախաձեռնությունը ի հայտ է եկել անկայուն և բավական անկանոն: Սակայն աշխատանքային նախաձեռնության դրսևորումը ավելի քիչ էական է երկու կարևոր պարզառենքով, որոնք գիտական կառավարումը դարձնում են երկու կողմերի համար էլ ավելի գերադասելի կառավարման փեսակ՝ ի համեմատություն կառավարման նախկին փեսակի: Գիտական կառավարման ներքո անհամեմատելի մեծ արդյունք է տալիս այն նոր, շատ խոշոր և արտասովոր գործառնությունները և պարտականությունները, որոնք ղեկավարությունը ստանձնում է լիովին կամավոր:

Այս նոր գործառնությունները և նոր պարտականությունները այնքան անսովոր և մեծ են, որ կառավարման հին մեթոդները կիրառող անձինք նույնիսկ չեն կարող դրանք պարկերացնել: Գիտական կառավարման պայմաններում ղեկավարության

¹⁰² Աղբյուրը՝ Frederick Taylor. *Scientific Management*. Testimony before the U.S. House of Representatives, January 25, 1912. Translated from *Classics of Public Administration*, 4th edition, eds. Jay M. Shafritz and Albert C. Hyde (Pacific Grove, CA: Brooks/Cole Publishing, 1997), 30-33.

կողմից կամավոր ստանձնված գործառույթներն և պարտականությունները բաժանվում և դասակարգվում են չորս տարբեր խմբերի. այս չորս նոր տեսակի պարտավորությունների տեսակները, որոնք կատարվում են ղեկավարության կողմից կոչվում են (ճիշտ կամ ոչ ճիշտ) «գիտական կառավարման սկզբունքներ»:

Կառավարման պարտականությունների չորս տեսակներից առաջինն իրենից ներկայացնում է ղեկավարի կողմից այն բոլոր ավանդական գիտելիքների ծավալի գիտակցաբար կուտակում, որոնք անցյալում գոյություն են ունեցել միայն աշխատողի գլխում, նրա ֆիզիկական ունակությունների և մասնագիտական հմտությունների մեջ և ձեռք էին բերվել երկար տարիների փորձի ընթացքում: Գիտական ղեկավարները, որոնք կիրառում են գիտական կառավարման մեթոդները, կամավոր ստանձնում են մեծ ծավալի ավանդական գիտելիքների հավաքագրման պարտականությունը, դրանց գրանցումը և աղյուսակների կառուցումը՝ նպատակ ունենալով ձևավորել օրենքներ, կանոններ և անգամ մաթեմատիկական բանաձևեր: Եվ հետագայում, երբ այս բոլոր օրենքները, կանոնները և բանաձևերը օգտագործվում են կազմակերպության ողջ կոլլեկտիվի ամենօրյա աշխատանքում. համագործակցելով ղեկավարության հետ բաց և նեղ՝ դրանք կբերեն առաջին հերթին ամեն մի աշխատողի հաշվով ավելի մեծ քանակի արտադրանքի և դրա բարձր որակի թողարկման կտրուկ բարձրացմանը, երկրորդը՝ հնարավորություն կընձեռեն կազմակերպությանը բարձրացնել իրենց աշխատողների աշխատավարձը և երրորդը՝ կավելացնեն կազմակերպության շահույթը: Ներկաբար՝ այս սկզբունքներից առաջինը կարելի է կոչել գիտության զարգացում, որը եկել է փոխարինելու աշխատակցի հին, բնագոյաին ձևով ստացած գիտելիքներին, այսինքն այն գիտելիքները, որոնց տիրապետում էր աշխատողը և որոնք, շատ դեպքերում, եղել են լրիվ նույնը, ինչ վերջին հաշվով ձեռք է բերել ղեկավարը, սակայն որոնք աշխատողները հազարից ինը հարյուր ինսունինը դեպքերում պահել են իրենց գլուխներում և որոնք նրանք ոչ մի անգամ լիարժեք ծավալով ու կանոնավոր չեն արձանագրել:

Այս կապակցությամբ եղել է լուրջ առարկություն «գիտություն» բառի օգտագործման վերաբերյալ: Ինձ շատ զվարճացրեց այն բանի հայտնաբերումը, որ այդ առարկությունը հիմնականում ծնվել է այս երկրի պրոֆեսորներից: Նրանք հրաժարվում են գիտություն բառը օգտագործել այնպիսի ծամծնված բաների նկատմամբ, ինչպիսիք են հասարակ, առօրյա կյանքի գործերը: Մտածում եմ՝ այս քննադատության պարզա՞ն պարասխանն է հանդիսանում հետևյալ սահմանումը, որը ոչ վաղ անցյալում տրվել է ընդհանուր համոզմամբ շատ լրջամիտ գիտնականի՝ Բոսթոնի Տեխնոլոգիաների ինստիտուտի նախագահ Մաքլորինի կողմից: Ոչ հեռու

անցյալում նա սահմանեց «գիտություն» բառը որպես «յուրաքանչյուր դասակարգված և կազմակերպված գիտելիք»: Անտարակույս, գիտելիքի կուտակման գործընթացը, որը ինչպես հավասարվել էր վերոգրյալում, գոյություն էր ունեցել, սակայն գոյություն էր ունեցել աշխարակիցների գիտակցության մեջ՝ չլինելով հստակ դասակարգված, որից հետո այդ գիտելիքների ձևափոխումը օրենքների, կանոնների և բանաձևերի, իհարկե, իրենից ներկայացնում է գիտելիքի կազմակերպում և դասակարգում նույնիսկ այն դեպքում, երբ որոշ մարդիկ համաձայն չեն դա անվանել գիտություն:

Պարզականությունների երկրորդ խումբը, որոնք գիտական կառավարման պայմաններում կամավոր ստանձնում են ղեկավարները, աշխարակիցների գիտական ընտրությունն է և նրանց հետագա զարգացումը: Ղեկավարության պարզականությունների մեջ մտնում է մի կողմից յուրաքանչյուր աշխարակցի բնավորության, վարքի էության և գործունեության գիտակցաբար ուսումնասիրումը՝ հնարավորությունների վերջնական սահմանը գտնելու նպատակով, իսկ մյուս կողմից, ինչն ավելի էական է, այն կազմակերպությունում, որտեղ նա աշխատում է, նրա հնարավորությունները զարգացնելը, որից հետո աշխարակցին նպատակաուղղված և սխաբեմափոխող են ուսուցանել, օգնել և խրախուժել՝ սպեղծելով նրա համար հնարավորություններ, որոնք վերջին հաշվով կօգնեն նրան առավել շահավետ, հետաքրքիր և բարձրակարգ աշխատանք գտնելու գործում՝ իրեն բնական ընդունակություններին համապատասխան: Գիտական հիմունքներով աշխատողի ընտրությունը և նրա ընդունակությունների զարգացումը միանվագ գործողություն չէ, դա տևում է տարիներ և ղեկավարության համար հանդիսանում է անընդհար ուսումնասիրության առարկա:

Գիտական կառավարման երրորդ սկզբունքն է միավորել գիտությունը և գիտականորեն ընտրված և ուսուցանված աշխարակիցներին: Ես գիտակցաբար ասում եմ «միավորել», քանի որ ինչպես էլ Դուք գիտությունը զարգացնեք, ինչպիսի գիտական սկզբունքներով էլ աշխարակիցներին ընտրեք և ուսուցանեք, Ձեր բոլոր ջանքերը ապարդյուն կլինեն, եթե գիտությունը և աշխարակիցներն ամբողջություն չդառնան: Մենք բոլորս կառուցված ենք այնպես, որ ժամանակի երեք չորրորդը մենք կաշխատենք այնպես, ինչպես մեզ հարմար է, այսինքն կօգտագործենք գիտական մեթոդները կամ ոչ, մեր աշխատանքը մենք կկատարենք գիտական մոտեցումներին համապատասխան կամ այնպես, ինչպես մեզ դուր է գալիս, այնքան ժամանակ, մինչև չգտնվի մեկը, ով հստակ կհերքի նրան, որ մենք աշխատենք գիտության պահանջներին համապատասխան: Դրա համար էլ օգտագործում եմ «գիտությունը և աշխարակցին միմյանց միավորել» բառերը: Ցավալի է, որ «միավորել» բառը ունի մի

քիչ փհաճ, պարփադրող երանգ, ընդ որում, եթե մենք այս բառը առաջին անգամ ենք լսում, ապա այն չի կապվում նրա հետ, ինչը մենք համարում ենք արդիական միփում: Այն ժամանակները, երբ «միավորել» բառը օգտագործվում էր «պարփադրելու» իմաստով, արդեն անցել են, սակայն մտածում են, որ փվյալ կոնկրետ դեպքում դրա նշանակությունը կարող են մեղմել, ասելով, որ մեր, ովքեր ներգրավված էին կառավարման հին մեթոդից դեպի նորը, այսինքն գիտականին, անցնելու օգնություն ցուցաբերելու գործընթացին, ինը փասերորդ դժվարությունները կայանում էին նրանում, որպեսզի ղեկավարությանը պարփադրեր կարարելու իր աշխատանքները, և դժվարությունների միայն մեկ փասերորդը վերաբերում էր աշխատակիցներին: Ղեկավարության կողմից անընդհատ զգացվում է համառ դիմադրությունը նոր պարփականությունների կարարման նկատմամբ, հակառակ նրան, որ աշխատակիցները համեմատաբար քիչ էին դիմադրում նոր պարփականությունների կարարման համագործակցության գործընթացին: Ելնելով վերոգրյալից, «միավորել» բառը «պարփադրանքի» նշանակությամբ ավելի շատ վերաբերում է ղեկավարությանը, քան աշխատակիցներին:

Գիտական կառավարման չորրորդ սկզբունքը, հավանաբար, հասկանալու համար ամենաբարդն է: Այն կայանում է փաստացի աշխատանքի համարյա հավասար բաժանման մեջ՝ մի կողմից ղեկավարության, իսկ մյուս կողմից կազմակերպության աշխատակիցների միջև: Այլ կերպ ասած, աշխատանքը, որը կառավարման հին մեթոդի ժամանակ գործնականում կարարվել է աշխատակիցների կողմից, գիտական կառավարման պայմաններում բաժանվել է երկու մեծ մասի, ընդ որում դրանցից մեկը փոխանցվում է ղեկավարությանը: Իմ կարծիքով, Դուք ավելի լավ կարող եք պարկերացնել աշխատանքի այդ նոր բաժանումը և դրա մեջ ղեկավարության մեծ բաժինը, եթե փեսենք դա թվերով: Օրինակի համար վերցնենք մեքենաշինական կազմակերպություն, որը իրենից ներկայացնում է շատ բարդ մեխանիզմ (խոսքը գնում է ոչ թե այն կազմակերպության մասին, որը արարողում է մեքենաներ, այլ այն կազմակերպության մասին, որը նախագծում և մշակում է), որպեղ մեկ ղեկավար աշխատողի հետ աշխատում են երեք բանվոր, այսինքն աշխատանքի մեծագույն բաժինը՝ մեկ երրորդը, բանվորների ուսերից նպարակառողղված փեղափոխված է ղեկավարության ուսերին: Եվ ի շնորհիվ այդ կողմերի միջև փաստացի գոյություն ունեցող աշխատանքի բաշխմանը՝ գիտական կառավարման պայմանների առկայության դեպքում մինչև անցյալ փարվա ամառը չի եղել ոչ մի գործադու: Նույն մեքենաշինական կազմակերպությունում նոր փեսակի ղեկավարման դեպքում բանվորը չի իրականացնի և ոչ մի գործողություն կամ

աշխատանքի որևէ բաժին, առանց ղեկավարության նախնական կամ հետագա աշխատանքի: Բանվորի ողջ աշխատանքային օրվա գործողությունները համաձայնեցվում են ղեկավարության համապատասխան գործողությունների հետ: Նախ բանվորը ինչ-որ բան է անում, որից հետո՝ ղեկավարը, ապա ղեկավարն է ինչ-որ բան անում, իսկ հետո՝ բանվորը: Այսպիսի սերտ, անձնական համագործակցությունը գործնականում լուրջ բախումները դարձնում է անհնար:

Իհարկե ես չեմ ուզում հասկացվել, որ գիտական կառավարման պայմաններում ոչ մի անգամ չեն լինում վեճեր և բախումներ: Իհարկե լինում են, սակայն դրանք ավելի շար բացառություններ են և ոչ թե կանոն: Եվ ակնհայտ է, որ այն ընթացքում, երբ ինչպես բանվորը, այնպես էլ ղեկավարը սովորում են աշխատել այս նոր համակարգի պայմաններում, և երբ նրանք միասին սովորում են սերտ համագործակցել, գոյություն ունեն փարաձայնությունների և միմյանց սխալ հասկանալու բավականին շար պարճառներ. բայց նրանից հետո, երբ երկու կողմերն էլ գիտակցում են որ վերջին հաշվով անհնարին է կազմակերպությանը աշխատել բավականին բարձր արդյունավետությամբ և կայունությամբ առանց սերտ, անձնական համագործակցության, և որ ոչ բանվորները, ոչ էլ ղեկավարությունը չեն կարող լուրջ նվաճումների հասնել առանց մտերիմ, եղբայրական փոխըմբռնման և համագործակցության, ամեն փեսակի անհամաձայնությունները, բախումները և վեճերը հասնում են նվազագույն քանակի: Այս փեսանկյունից, իմ կարծիքով, գիտական կառավարումը կարելի է արդարացի և անկեղծորեն բնութագրել որպես այնպիսի մի ղեկավարում, որի ժամանակ կանոն է դառնում ներդաշնակությունը, այլ ոչ թե հակասությունը:

Ուզում եմ բերել գիտական կառավարման սկզբունքների կիրառման մեկ նկարագիր, որին մենք բոլորս ծանոթ ենք դեռ երեխա փարիքից, և իմ կարծիքով այս օրինակը հանդիսանում է գիտական կառավարման սկզբունքների կիրառման ամենալավ նկարագիրներից մեկը: Ես նկարի ունեմ ամերիկյան առաջին կարգի բեյսբոլի թիմի ղեկավարումը: Այսպիսի թիմում Դուք կգտնեք գիտական կառավարման գրեթե բոլոր փարրերը:

Դուք կտեսնեք, որ բեյսբոլի դաշտում յուրաքանչյուր խաղացողի յուրաքանչյուր գործողության իրականացման համար մշակված է մեկ ամբողջ գիտություն: Այս խաղի ամեն մի փարր հիմնարար և հանգամանորեն ուսումնասիրված է բազմաթիվ մարդկանց կողմից, և ի վերջո հանգեցրեց նրան, որ բեյսբոլի դաշտում յուրաքանչյուր գործողություն կատարելու ամենալավ փարբերակն է փեխհամաձայնեցված և երկրում սփանդարտ դարձած փարբերակը: Թիմի խաղացողներին ոչ միայն

պատրւում են յուրաքանչյուր շարժման կամ խաղի լավագույն կատարման ճանապարհի մասին, այլ նրանք ուսուցանվում, դաստիարակվում և մարզվում են ամիսների ընթացքում: Ես կարծում եմ, որ յուրաքանչյուր մարդ, ով հեփնել է առաջին կարգի խաղերին, կամ ով ինչ-որ գաղափար ունի արդի բեյսբոլի թիմի կառավարման համակարգի մասին, ամբողջովին գիտակցում է հաղթանակին հասնելու բացարձակ անհնարինությունը անգամ ամենալավ թիմի համար, որը կազմված է առանձին խաղացողներից, եթե յուրաքանչյուր խաղացող չի ենթարկվում իր մարզիչի հրամաններին և ազդանշաններին, ընդ որում դրանց արձակումից անմիջապես հետո: Այլ կերպ ասած, հաղթանակը անհնարին է առանց թիմի անդամների և թիմի ղեկավարության սերտ համագործակցության, որը գիտական կառավարման բնորոշ գիծ է:

Թարգմանիչ և խմբագիր՝ Աննա ՄԱԿՍՈՒԴՅԱՆ

Արդյոք հնարավոր է «վարչական էթիկան»: Առավել լուրջ առարկումները, որոնք հարցականի փակ են դնում վարչական էթիկայի գոյությունը, հիմնված են երկու համընդհանուր հայեցակարգերի վրա, մասնավորապես՝ չեզոքության էթիկայի և կառուցվածքի էթիկայի վրա, որոնք սահմանում են անհատի դերը կազմակերպությունում: Եվ եթե մենք ճանաչում են վարչական էթիկայի գոյությունը, ապա մենք պետք է հրաժարվենք այդ երկու հայեցակարգերից:

Վարչական էթիկան սահմանում է կազմակերպության ներսում ծառայողի վարքագծի որոշակի բարոյական սկզբունքներ¹⁰⁴: Վարչական էթիկան այն առումով, որով այն մենք դիտարկում ենք այսպեղ (այսինքն՝ էթիկա հանրային կազմակերպություններում), իրենից ներկայացնում է քաղաքական էթիկայի այնպիսի փեսակ, որը օգտագործում է բարոյական սկզբունքները քաղաքական ոլորտում առավել ընդհանուր փեսքով: Ընդհանուր առմամբ բարոյական սկզբունքների հիման վրա սահմանվում են. ա) անհատների իրավունքները և պարտականությունները, որոնք պետք է պարզաճ ձևով պաշտպանվեն, քանի որ դրանց գործունեությունը կարող է զգալի ազդել այլ անհատների և ողջ հասարակության բարեկեցության վրա, ինչպես նաև բ) պահանջները, որոնք պետք է կատարվեն համապետ գործողությունների և քաղաքականության իրագործման ժամանակ, քանի որ դրանք չպահպանելու դեպքում դա կարող է ազդել անհատների և ողջ հասարակության

¹⁰³ Արդյուրը՝ Dennis Thompson. "The Possibility of Administrative Ethics." *Public Administration Review* vol. 45, no. 5 (Sept. 1985), 555-561. By permission of Blackwell Publishing Co. Translated from *Classics of Public Administration*, 4th edition, eds. Jay M. Shafritz and Albert C. Hyde (Pacific Grove, CA: Brooks/Cole Publishing, 1997), 444-452.

¹⁰⁴ Կարելի է ենթադրել, որ առկա չէ սկզբունքային փիլիսոփայական տարբերություն «էթիկայի» և «բարոյականության» միջև: Երկուսն էլ նախադետում են վարքի ճիշտ և սխալ սկզբունքներ (կամ այդ սկզբունքների ուսումնասիրում): Երբ մենք անդրադառնում ենք կոնկրետ մասնագիտությունների սկզբունքներին (օրինակ՝ իրավական էթիկա, քաղաքական էթիկա), այսպեղ «էթիկան» ավելի բնորոշ հասկացություն է, իսկ երբ խոսում ենք անձնական վարքի մասին (օրինակ՝ սեռական բարոյականություն), «բարոյականություն» բառը ավելի է համապատասխանում: Բայց ընդհանուր իմաստով այս երկու հասկացությունները լիովին համարժեք են: Բարոյականության և էթիկայի բնույթի տարբեր սահմանումների վերաբերյալ փն՛ս William Frankena, *Ethics*, 2-րդ խմբ. (Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1973), էջ 1-11; Alan Donagan, *The Theory of Morality* (Chicago: University of Chicago Press, 1977), էջ 1-31; G. J. Warnock, *The Object of Morality* (London: Methuen and Co., 1971) էջ 1-26

բարեկեցության վրա: Բարոյական սկզբունքները պահանջում են անաչառ գործողություններ: Փոխարենը պարասխանը որոնելու այն հարցին, թե արդյոք կոնկրետ գործողությունները կամ մշակված քաղաքականությունը ծառայում է որոշակի անհատների կամ մարդկանց կոնկրետ խմբի շահերին, անհրաժեշտ է պարասխանել հետևյալ հարցին՝ արդյոք տվյալ գործողությունը կամ քաղաքականությունը ուղղված են բոլորի շահերի բավարարմանը, կամ կարող է արդյոք տվյալ քաղաքականությունն ընդունվել նրանց կողմից, ով չունի հստակ պարկերացում իր սեփական կարգավիճակի և հիմնադրությային այնպիսի փաստերի մասին, ինչպիսին են ռասայական պարկանելիությունը, սոցիալական խումբը կամ ազգությունը: Բարոյական գնահատումն ենթադրում է ոչ միայն անհատի ունակությունը ձևակերպել իր սեփական գնահատումը, այլև ենթադրում է որոշակի տվյալ անհատին կամ մարդկանց որոշակի խմբին լինել գնահատված:

Ընդդիմախոսները, որոնք կասկածի տակ են դնում վարչական էթիկայի գոյությունը, բացառում են էթիկա հասկացության օգտագործման հնարավորությունը՝ ընդհանրապես կամ քաղաքական էթիկայի գոյությունը՝ մասնավորապես: Չնայած, նման քննադատությունը չպետք է արժանի լինի վարչական էթիկայի կողմնակիցների մեծ ուշադրությանը: Տեսաբանները (ինչպես և գործնական մարդիկ, եթե վերջիններս ընդհանրապես մտածում են էթիկայի մասին) այնքան ճշմել են ընդհանուր առարկություններով, որոնք կասկածի տակ են դրել ինքնին էթիկայի հասկացությունը, որ արհամարհել են առարկումները հանրային կառավարման մեջ էթիկայի վերաբերյալ: Նրանք հաշվի չեն առել նույնիսկ այն, որ եթե մենք համաձայն ենք ընդհանրապես բարոյականության և անգամ քաղաքականության մեջ բարոյականության գոյության հետ, մենք պետք է կարողանանք կասկածի տակ դնել դրա գոյությունը կազմակերպությունում:

Որպեսզի հստակ սահմանագիծ անցկացնել տարբեր տեսակի քննադատությունների միջև, առանձնացնելով այդ դեպքում վարչական էթիկայի քննադատությունը, մենք պետք է նշենք, որ որոշակի բարոյական սկզբունքներ ունեն գոյության իրավունք, ինչպես նաև ընդունել որոշակի բարոյական սկզբունքներ և վճիռ: Չնայած գոյություն ունեցող՝ բարոյական մոտեցման օգտագործման արդարացվածության մասին հարցի և դրա իրավասության ոլորտի ու բովանդակության սահմանման մեջ տարաձայնությանը, մենք, այնուամենայնիվ, հակվում ենք որոշակի տեսանկյուններին և համոզմունքներին, որոնց մենք կարող

ենք անդրադառնալ՝ քննադատելով կամ պաշտպանելով պետական մարմինների գործունեությունը և քաղաքականությունը բարոյական արեսանկյունից¹⁰⁵:

Վարչական էթիկայի առավել սաստիկ ընդդիմախոսներ են հանդիսանում նրանք, ովքեր համարում են, որ բարոյականությունը հնարավոր է միայն անձնական կյանքում, բայց ոչ թե կազմակերպչական հարաբերությունների ոլորտում: Տվյալ եզրահանգումը հիմնված է այն բանի վրա, որ իր բնույթով վարչարարությունը խոչընդոտում է բարոյական գնահատականների օգտագործմանը: Այս գաղափարի առարկայում հիմնվում է երկու հիմնական մասերի վրա. առաջինը ներառում է հարց առ այն, թե ով է դարելու սուբյեկտը (ով ունի դարելու իրավունք), երկրորդը՝ դարելու օբյեկտը (ում կարելի է դարել): Առաջինը հաստատում է, որ վարչարարները պետք է գործեն անաչառ, այսինքն՝ նրանք պետք է ղեկավարվեն ոչ թե իրենց անձնական բարոյական սկզբունքներով, այլ կազմակերպության կողմից մշակված որոշումներով և քաղաքականությամբ: Դա և հանդիսանում է չեզոքության էթիկան: Երկրորդի համաձայն՝ ոչ թե վարչարարները, այլ կազմակերպությունը (և դրա պաշտոնավար անձինք) պետք է պատասխանատվություն կրեն որոշումների և քաղաքականության համար: Դա և հանդիսանում է կառուցվածքի էթիկան: Սրանցից յուրաքանչյուրը անվանվեց էթիկա, քանի որ դրանք ենթադրում են որոշակի նորմեր և դրանց պահպանում: Սակայն դրանցից և ոչ մեկը չի կազմում էթիկա կամ բարոյականություն, քանի որ դրանցից յուրաքանչյուրը բացառում է բարոյական գնահատման երկու հիմնական դրույթներից մեկը՝ կան անձի, որը դատում է, կան անձի, որին դատում են:

1. Չեզոքության էթիկա

Վարչական էթիկայի ավանդական արեսությունը և գործնական կիրառումը ենթադրում են, որ վարչարարը պետք է կարարի վերադաս ղեկավարության հրամանները և հերքի քաղաքականությանը, որը մշակվել է հիմնարկի և կառավարության կողմից, որին իրենք ծառայում են¹⁰⁶: Այս արեսանկյունից

¹⁰⁵ Նամ. հավասարակշռության արտացոլման մեթոդը ներկայացված է John Rawls-ի կողմից, *A Theory of Justice* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1971), էջ 48-51

¹⁰⁶ Չեզոքության էթիկան ամբողջությամբ կամ դրա մի մասը ընդունող որոշ հեղինակների վերլուծությունների և հղումների վերաբերյալ տես Joel L. Fleishman and Bruce L. Payne, eds., *Ethical Dilemmas and the Education of Policymakers* (Hastings-on-Hudson, N.Y.: The Hastings Center, 1980), էջ 36-38. Cf. John A. Rohr, *Ethics for Bureaucrats* (New York: Dekker, 1978), էջ 15-47

վարչարարները բարոյապես չեզոք են, այսինքն՝ իրենք չեն արտահայտում իրենց անկախ բարոյական գնահատումը: Նրանցից ոչ ոք չի սպասում բարոյականության մասին անձնական մոտեցումներին համապատասխան գործողություններ, սակայն իրենք պետք է հեքսեն հրամանների և քաղաքականության մեջ արտացոլված բոլոր սկզբունքներին, որոնք պետք է իրականացնեն: Նրանք ծառայում են կազմակերպությանը այնպես, որ կազմակերպությունն էլ կարողանա ծառայել հասարակությանը: Պաշտոնապար անձինք պարտավոր են ծառայել կազմակերպությանը այսպես, քանի որ իր մուտքը փվյալ կազմակերպություն եղել է կամավոր, ինչը վկայում է նրա համաձայնության մասին: Արդեն նախապես ծառայողը գիտի իր պարտականությունները կազմակերպությունում, սակայն եթե նրա պարտականությունները (կամ նրա գաղափարները) փոփոխվում են, ապա ծառայողը, որպես կանոն, կարող է թողնել այդ ծառայությունը:

Չեզոքության էթիկան չի բացառում այն փաստը, որ քաղաքականության ձևավորման ժամանակ վարչարարները պետք է հիմնվեն իրենց սեփական բարոյական սկզբունքների վրա: Սակայն իրենց գործունեության նպատակը պետք է լինի այն բանի պարզաբանմանը, թե ինչ քաղաքականություն է պարտաստվում այլ անձանց կողմից (հատկապես ընտրված պաշտոնապար անձանց), կամ հակասող ցուցումների ի հայտ գալու դեպքում պարզաբանել, դեկավարվելով օրենքով կամ Սահմանադրությամբ, թե ով է իրավասու մշակել քաղաքականությունը: Տվյալ դեպքում գործողությունների ազատության փակ հասկացվում է ոչ թե սեփական բարոյական էթիկայի սկզբունքների՝ որպես այդպիսին, առաջանալը, այլ այն բարոյական սկզբունքներին հեքսելը, որոնք ընկած են վերադաս ծառայողների (որոնց ենթակայության փակ են գտնվում ծառայողները) կողմից մշակված հրամանների և քաղաքականության հիմքում: Չեզոքության էթիկան ուրվագծում է ծառայողի նկարագիրը, որի գործունեությունը հանդիսանում է կազմակերպության նպատակների նվաճման գործում հուսալի գործիք, այն պայմանով, որ անձնական բարոյական սկզբունքների օգտագործումը հանդիսանում է արգելք: Այսպիսով, չեզոքության էթիկան ներկայացնում է իդեալական վարչարարին որպես գործիք, որի վրա կարելի է հենվել կազմակերպության նպատակների հասնելու փեսանկյունից՝ հաշվի չառնելով այդ նպատակների ձևավորման ժամանակ անձնական արժեքները: Այս էթիկան ամրացնում է կազմակերպության մեծ գործողությունը՝ յուրաքանչյուր

սոցիալական էակին ծառայելու ունակությունը, հաշվի չառնելով անհատներին, որոնք արժանանում են ուշադրության:

Չեզոքության էթիկան ենթադրում է անձնական բարոյական գնահատման որոշակի ազատություն, սակայն միայն մինչև «վերջնական» որոշման կամ քաղաքականության ընդունման պահը: Դրանից ենթադրվում է, որ վարչարարները ունեն իրենց տեսանկյունը արտահայտելու, վերադաս ծառայողների կարծիքի հետ չհամաձայնելու և այլ տեսանկյուններ վիճարկելու իրավունք, սակայն դա հնարավոր է միայն քաղաքականության մշակման փուլում: Վերջնական որոշման կամ քաղաքականության ընդունման պահից բոլոր վարչարարները գալիս են ընդահուր համաձայնության բարեխղճորեն կատարել իրենց պարտականությունները՝ մշակված քաղաքականության համապատասխան: Ավելին, քարաձայնությունները կարող են առաջանալ միայն հիմնարկի ներսում և միայն ներքին ընթացակարգային կանոններին համապատասխան: Որևէ փոփոխության ներմուծման ժամանակ չեզոքության կարգավիճակը ժամանակավորապես կասեցվում է, սակայն անգամ «կասեցված չեզոքությունը» հանդիսանում է չեզոք և ծառայողի համար մնում է միայն մեկ բան՝ «կան ենթարկվել, կան հրաժարական տալ»¹⁰⁷:

Չեզոքության էթիկայի քննադատությունը կարող է իրագործվել երեք ուղղություններով: Առաջինը՝ էթիկան չի հատկացնում պարզաճ ուշադրություն գործողությունների այն ազատությանը, որը պրամադրված է ծառայողին, ինչն իր հերթին դժվարեցնում է ծառայողների՝ քաղաքացիների առջև հաշվեպնդության գործընթացը: Գոյություն ունի քարաձայնություն ծառայողներին պրամադրված գործողությունների ազատության և այն նպատակների միջև, որոնք դրված են օրենսդիրների և վերադաս ծառայողների առջև, և ոչ թե նրա համար, որ հաճախ այդ նպատակները ընդհանրապես գոյություն չունեն, այլև նրա, որ ծառայողները կարող են և պարտավոր են իրենց վրա վերցնել գործողությունների ծրագրի մշակման և այդ նպատակով ջանքերի ակտիվացման նախաձեռնություն¹⁰⁸: Չեզոքության էթիկան չի զբաղվում հերևյալ հարցի պատասխանի որոնմամբ. ինչպե՞ս պետք է իրագործվի որոշման ընդունման այդ կարևոր և բարդ գործընթացը, որը հիմնված է որոշակի

¹⁰⁷ Նամ. George Graham, "Ethical Guidelines for Public Administrations," Pub. Adm. Rev. 34 (հունվար/փետրվար 1974): 90-92

¹⁰⁸ Donald Warwick, "The Ethics of Administrative Discretion, in *Public Duties*, ed. Joel Fleishman et al. (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1981), էջ 93-127

բարոյական սկզբունքների վրա և որում անընդհար ներգրավված են ծառայողները: Ավելի խորացնելով փարածված մոլորությունը առ այն, որ ծառայողները չեն կարող օգտագործել իրենց սեփական ինքնություն բարոյական սկզբունքները, էթիկան պաշտպանում է նրանց բազմաթիվ որոշումների հետևանքների համար քաղաքացիների առջև պարասխանարվությունից:

Երկրորդ առարկությունը հիմնված է այն հասկացության վրա, որ ծառայողի կողմից պաշտոն զբաղեցնելը նախատեսում է իր վրա դրված պարտականությունների անհերքելի ընդունում, որոնք նախատեսված են կազմակերպության կանոններով: Չնայած, որ հրաժարական փալը զգալի ավելի հեշտ է, քան քաղաքացիությունից հրաժարվելը, այնուամենայնիվ, բազմաթիվ ծառայողների համար դա բավականին բարդ է, և այն, որ նրանք չեն նախաձեռնել նման փորձ դեռ չի նշանակում, որ նրանք անհերքելի ընդունում են այն ամենը, ինչը կատարվում է փվյալ կազմակերպությունում: Պետական ծառայողների ճնշող մեծամասնության համար ամրագրված իրավունքները (ինչպիսիք են՝ կենսաթոշակի և առաջխաղացման իրավունքը) և աշխատանքային ունակությունները (որոնք հաճախ չեն կարող օգտագործվել մասնավոր հատվածում) հանդիսանում են լուրջ շարժառիթներ ծառայությունը շարունակելու համար: Նույնիսկ եթե նրանցից շատերը, ելնելով իրենց սկզբունքներից, պարտապես են կարիերան զոհաբերել, նրանք դժվար թե կարողանան անտեսել ընտանիքի շահերը: Վերադաս պաշտոնատար անձինք հիմնականում օգտագործում են հրաժարական փալու իրենց իրավունքը, որն ընձեռում է իրենց բավականին ազդեցիկ արտոնություններ: Իրենք ունեն ձեռնարկատիրական գործունեությանը վերադառնալու (հիմնականում ավելի լավ պայմաններով) կամ իրենց մասնագիտությանը համապարասխան պաշտոն ստանալու իրավունք: Սակայն այդ հնարավորությունը կախված է ծառայողի՝ պետական հատվածում իրականացված աշխատանքի ընթացքում ցուցաբերված պաշտոնական օրինապահությունից, որի վրա հիմնվելով կարելի է եզրակացնել, որ ինքը եղել է լավ «թիմային խաղացող» և որի վրա կարելի է ապավինել անկախ նրանից ծառայում է ինքը մասնավոր, թե պետական հատվածում:

Ավելին, առավել փարածված է դառնում որոշումների կոլեկտիվ կայացման միտումը, ինչը նվազեցնում է սկզբունքային դրդապարճառներից ելնելով հրաժարական փալու հնարավորությունը անգամ ավելի գիտակից ծառայողների շրջանում: Բազմաթիվ որոշումներ ինկրենենտալ են և այն, որ իրենք կարող են առաջացնել առարկություն դառնում է պարզ, միայն եթե ուշադրության արժանացնել իրենց համարել արդյունքը: Բանավեճերի (ինչպիսիք են՝ հարկերի բարձրացումը,

բյուջեի կրճատումը, օրենքների նախագծերի լոբբինգը) սկզբնական փուլում ներգրավված ծառայողը հեղափոխում դժվարությամբ կկարողանա դրանք բողոքարկել: Առաջին և հեղափոխ փուլերի միջև փարբերությունը բավականին պարզ է, և բնականաբար չի հանդիսանում սկզբունքային շարժառիթներից ելնելով հրաժարական փալու պարճառ: Բացի այդ, բազմաթիվ որոշումները և քաղաքականությունն իրենցից ներկայացնում են փոխզիջում ու պոպուլիզմ ընդդիմադիր փրամադրված ծառայողին առանց դժվարության կարելի է համոզել, որ իր ընդդիմախոսներն ընդհանրապես ոչինչ չեն ստացել նրանից, ինչի համար իրենք պայքարել են, և այդ պարճառով իրեն անհրաժեշտ է քչով բավարարվել: Այս և այլ պարճառներից ելնելով ծառայողը կարող է շարունակել պաշտնավորումը, չնայած այն հանգամանքին, որ ինքը համաճայն չէ կառավարության իրականացրած քաղաքականության հետ, իսկ այն, որ ինքը չի ցանկանում հրաժարական փալ, բացառապես չի վկայում հավանություն փալու մասին:

Չեզոքության էթիկայի կողմնակիցները կարող են ինչպես և նախկինում պնդել, որ իրենց պարտականությունները չկախարող ծառայողները պետք է հրաժարական փան, որքան էլ դժվար լինի իրենց համար դրա կախարումը: Սակայն որպես քաղաքացիներ մենք պետք է ամեն ինչ կշռադարենք մինչ այդ փեսակետները պաշտպանել՝ որպես վարչական էթիկայի ընդհանուր սկզբունք: Եթե նման սկզբունքը կիրառվեր գործնականում, ապա պետական կառույցներին կսարարեն միայն նրանք, ովքեր երբեք պարճառ չեն ունեցել լինելու անհամաճայն կառավարության որևէ որոշումների կամ քաղաքականության հետ: Խիստ բարոյական սկզբունքներ ունեցող կանայք և փղամարդիկ կնախընտրեն ազարվելու աշարանքից և ոչ թե այն շարունակելու. նման դեպքում մենք կարող էինք զրկվել նրանց ծառայությունից, ով իսկապես ի գորու է էական ներդրում կախարել հանրային կյանքում:

Քանի որ մենք չենք ցանկանում զրկվել սկզբունքային ծառայողներից, մենք պետք է ընդունենք այն փաստը, որ չնայած իրականացվող քաղաքականությանը անհամաճայն լինելուն, նրանք ունեն պաշտոնում մնալու համար ծանրակշիռ բարոյական պարճառներ: Այս փաստի ճանաչումը փանում է չեզոքության էթիկայի քննադարության երրորդ կետ, որը պարզեցնում է բարոյական մթնոլորտը հանրային կազմակերպությունում: Տվյալ դեպքում մենք գործ ունենք ծառայողների հետ, որոնք փորճում են որոշել սեփական բարոյական սկզբունքների և փվյալ կազմակերպության կողմից իրականացվող քաղաքականության միջև համապարասխանությունը, եթե սկզբունքները և քաղաքականությունը համապարասխանում են, ապա ծառայողները

շարունակում են պաշտոնավարել՝ ենթարկվելով կազմակերպության կանոններին, իսկ եթե նկատվում է փարաձայնություն՝ հրաժարական են փալիս: Այսպես կարևոր է նշել, որ հրաժարակ փալիս անհարկ նման ձևով արտահայտում է իր «էթիկական անկախությունը», որը Վեյսբանդը և Ֆրենկը բողոքի ձևով արտահայտված իրենց՝ պաշտոնից հրաժարվելու հայրնի կոչում սահմանել են որպես «իրենց սեփական սկզբունքները պաշտպանելու ցանկություն, անգամ եթե դա կհանգեցնի կանոնների խախտմանը, արժեքների կամ ընդհանուր գաղափարների և կազմակերպության հոգու ընկալմանը, կազմակերպության ներսում հավասար կարգավիճակ ունեցող ծառայողների հավասարության սկզբունքի աղավաղմանը»¹⁰⁹:

«Էթիկական անկախության սոցիալական արժեքականությունը, - գրում են նրանք, - կայանում է ոչ թե նրանում՝ ինչ փեսակետ է պաշտպանվում, այլ ինքնին փվյալ կարծիքի պաշտպանության գործընթացում»: Չեզոքության էթիկան նպատակ է հետապնդում ամրապնդել հրաժարական փալու պահին մենակության մարմնաված ծառայողի մարտիրոսությունը՝ սարարելով նրա՝ կազմակերպության դեմ ապստամբելու վճռականությունը: Դրանով իսկ էթիկան հաշվի չի առնում կարևոր նկատարառումները, որոնց էթիկայի սկզբունքներով ղեկավարվող ծառայողը պետք է ուշադրություն դարձնի իր ծառայողական պարտականությունները կարարելիս:

Նախ և առաջ, Դուք, որպես պաշտոնավար անձ, ունեք պարտականություններ գործընկերների, հիմնարկի և ընդհանուր առմամբ կառավարության նկատմամբ: Աշխատանքի ընդունվելիս և կազմակերպությունում կոլեկտիվ խնդիրներ իրականացնելիս Դուք այսպիսով ուրիշներին հիմք եք փալիս հուսալու Ձեզ հետ համագործակցությունը շարունակելու վերաբերյալ: Ձեր գործընկերները ցանկացած նախագիծ սկսելիս, պարասխանարվության մի մասը և որոշակի պարտականություններ ստանձնելիս, ակնկալում են, որ Դուք կշարունակեք դեր փանել կազմակերպության ներսում: Եթե Դուք հրաժարական եք փալիս, ապա Դուք չեք արդարացնում այս սպասումները և փաստացի խախտում եք Ձեր գործընկերների նկատմամբ ունեցած պարտականությունները: Նրաժարական փալը կարող է խախտել բազմաթիվ կազմակերպչական գործընթացներ, որոնցից մի քանիսը էթիկայի փեսանկյունից կարող են լինել ավելի էական, քան իրականացվող քաղաքականությունը, որը հիմք է հանդիսացել հրաժարականի համար: Նախագահի օգնական Ալեքսանդր Նեյգը 1973թ. հոկտեմբերին օգտագործեց փվյալ փաստարկը՝

¹⁰⁹ Edward Weisband and Thomas M. Franck, *Resignation in Protest* (New York: Penguin, 1976) էջ 3

փորձելով համոզել Արդարադատության նախարար Էլլիոթ Ռիչհարդսոնին ազատել արտակարգ դատախազ Արչիբալդ Կոքսին: Ռիչհարդսոնը հայտարարեց, որ ավելի շուտ ինքը հրաժարական կտա, քան կազմարի Կոքսին: Նեյզը պնդում էր, որ այն պահին, երբ Մերձավոր Արևելքում բախման լուծումը գտնվում էր վճռորոշ փուլում, հրաժարական տալը կամ չենթարկվելը կարող էր հանգեցնել նրան, որ նախագահի բոլոր ջանքերը կլինեն ապարդյուն¹¹⁰: Նասկանալի է, որ տվյալ փաստարկը չհամոզեց Ռիչհարդսոնին (իր պարտավորությունները կոնգրեսի և Կոքսի առջև լիովին ակնհայտ էին, մինչդեռ հրաժարական տալու և Մերձավոր Արևելքում բախման լուծման միջև կապը բավականին խնդրահարույց էր), սակայն Նեյզի առաջարկած փաստարկան *ձևը* համոզիչ էր: Պաշտոնատար անձը պետք է դիտարկի իր պարտականությունները իր գործընկերների պարտականությունների հետ սերտ համագործակցված, նա պետք է նաև ուշադրություն դարձնի այն փաստի վրա, որ իր հնարավոր հրաժարականը կանդրադառնա ողջ կառավարության գործունեության վրա: Բացի այդ, պաշտոնատար անձը ունի նաև ընդհանուր պարտականություններ հանրության առջև: Պետական ծառայողները չպետք է զուտ որոշեն, թե արդյոք հեղափոխում իրավունք կունենան նույնացնել իրենց տվյալ կազմակերպության հետ, քանի որ սա կարող է մեկնաբանվել որպես ձեռքերը մաքուր պահելու ցանկություն, որը ժամանակին անվանվել է «բարոյական ներողամտությունը սեփական թուլություններին»¹¹¹:

Նանրային ծառայողի պարտականությունների վրա չեզոքության էթիկայի բացասական ազդեցության երրորդ ձևն է հանդիսանում ծառայողի գործողությունների սահմանափակումը՝ ենթարկվել կամ հրաժարական տալ: Պաշտոնում գտնվելը հնարավոր է դառնում գոյություն ունեցող քաղաքականություններից անկախ, որոնք արտահայտվում են քարտեզի ձևերով՝ բողոքի հանգիստ արտահայտումից մինչև անօրինական գործողություններ, որոնք խոչընդոտում են կազմակերպության աշխատանքը: Անտարակույս այս գործողություններից շատերը, որոշակի հանգամանքների առկայության դեպքում կարող են գնահատվել որպես բարոյապես սխալ: Սակայն տվյալ դեպքում

¹¹⁰ J. Anthony Lukas, *Nightmare: The Underside of the Nixon Years* (New York: Bantam, 1977), էջ 588

¹¹¹ «Նանգակցության» վերաբերյալ տե՛ս Thomas E. Hill, "Symbolic Protest and Calculated Silence," *Philosophy & Public Affairs* (աշուն 1979): 83-102. Բարոյական թողութության գրոհման դեմ պաշտպանության վերաբերյալ տե՛ս Bernard Williams, *Moral Luck* (Cambridge: Cambridge University Press, 1981) էջ 40-53

չեզոքության էթիկան չի տալիս գործողություն իրականացնելու կոչ, քանի որ ի սկզբանե, այն բացառում է կազմակերպության որոշումների նկատմամբ ներքին ընդդիմության արտահայտումը, համեմայնդեալս «վերջնական» որոշումների համար:

Այնուամենայնիվ, հիմնախնդիրը կայանում է հեղեղալում՝ արդյոք չենք խոչընդոտում կազմակերպության կողմից իր խնդիրների արդյունքվեար կարարմանը, եթե մենք ընձեռում ենք ծառայողին իրավունք արտահայտելու իր անհամաձայնությունը: Եթե կազմակերպությունը հեղապնդում է նպատակներ, որոնք առաջադրված են իրեն ժողովրդավարական հասարակության կողմից, ապա պառակտումը, որը կազմակերպության ներսում ի հայտ է եկել անհարի կողմից, կարող է բացասաբար ազդել ժողովրդավարական գործընթացի վրա: Նախ և առաջ, մենք ծառայողից պեղք է պահանջենք ավելի մտածված մոտեցում՝ տվյալ կազմակերպության կողմից իրականացված քաղաքականության հեղ իր անհամաձայնության արտահայտման վերաբերյալ: Արդյոք տվյալ տարաձայնությունը ունի բարոյական կամ քաղաքական հիմք: Բավականին բարդ է այստեղ հստակ սահմանագիծ անցկացնել, քանի որ բոլոր առավել արժեքավոր քաղաքական որոշումները ունեն էթիկական տեսակետ: Սակայն այդ դեպքում մենք իրավունք ունենք առարկելու, ասելով, որ որքան ակհայտ են կարևոր բարոյական սկզբունքների խախտումները, ինչպիսիք են անմեղներին վնաս չպատճառելը, այնքան ավելի հիմնավոր են դառնում ընդդիմադիր տրամադրված ծառայողների գործողությունները: Նույնիսկ ծառայողի՝ ակնհայտ արտահայտված ընդդիմադիր լինելուն, իր գործողությունները կզտնեն լայն պաշտպանություն, եթե քննադատության առարկա հանդիսանա, օրինակ, քաղաքացիական պատերազմի ժամանակ քաղաքացիական օբյեկտների ռմբակոծումը, և ոչ թե առևտրի նկատմամբ սահմանափակումների վերացումը և ներմուծման տուրքերի իջեցումը¹¹²: Քաղաքական անհամաձայնությունների դրսևորումների դեպքում վերոգրյալ առանց փոխզիջման հրաժարական տալը հանդիսանում է առավել ընդունելի (հարկապես «վերջնական» որոշման դեպքում): Ընդդիմադիրները պեղք է ուշադրություն դարձնեն այն հանգամանքին՝ արդյոք ընտրված ռազմավարությունը հանդիսանում է մեկ անգամ տեղի ունեցած փաստ, թե հանդիսանում է շարունակվող գործընթացի մաս, ինչպես նաև հաշվի առնեն՝ արդյոք այլ ռազմավարությունների կարևորությունը չի հանդիսանում ավելի նախընտրելի, քան տվյալ ռազմավարության սխալ լինելը:

¹¹² Վերջինիս օրինակի համար տե՛ս Weisband and Franck, op. cit., էջ 46

Ավելին, ընդդիմախոսները պետք է հեղափոխեն փոխադրված գործընթացում իրենց ներգրավման ասփիճանը և իրենց դերը. պատասխանատու են արդյոք նրանք (Ֆորմալ կամ ոչ Ֆորմալ) իրականացվող քաղաքականության համար: Ի՞նչ կփոխվի, եթե իրենց քաղաքականության քննադատությունն ընդունվի: Որքանո՞վ է փոխադրված քաղաքականությունը խախտում է այն խմբի էթիկական նորմերը, որին պատկանում է ծառայողը (օրինակ՝ առողջապահության ոլորտի կամ իրավաբանների կանոնները):

Նման դատողությունները նպատակ ունեն ոչ միայն սահմանել ծառայողի գործողությունների արդարացվածություն սահմանումը, որը ելույթ է ունենում կազմակերպության իրականացրած քաղաքականության քննադատությամբ, այլ նաև որոշել անհամաձայնության արտահայտման ընդունելի մեթոդները: Որքան ավելի հիմնավորված է ծառայողի ընդդիմադիր լինելը, այնքան ավելի արդարացված է ծառայողի կողմից պայքարի արմատական մեթոդների կիրառումը: Անհամաձայնության արտահայտման ձևերը փափանքով են ամենաձայրահեղից մինչև ամենաչափավորը: Նակադրման արտահայտման բոլոր հնարավոր տեսակները կարող են համախմբված լինել չորս հիմնական տիպերում. դրանք իրենց հերթին շոշափում են այն տեսակետերը, որոնք ծառայողը պետք է հաշվի առնի:

Առաջին տիպը ներառում է հակադրման այնպիսի տեսակներ, երբ ծառայողը հակադրվում է, սակայն շարունակում է իրականացնել քաղաքականությունը կամ (ավելի կտրական հակադրման դեպքում) խնդրում է այլ պարտականությունների ստանձնման համար: Եթե մենք գործ ունենք հակադրման առավել թույլ արտահայտված տեսակի հետ, ապա փարձայնությունների նման ձևը դուրս չի գալիս չեզոքության էթիկայի շրջանակներից: Սակայն ի փարբերություն չեզոքության էթիկայի՝ փոխադրված դեպքում ծառայողը կարող է ակտիվ մասնակցություն չունենալ կազմակերպության կողմից իրականացվող քաղաքականությանը, ինչպես նաև շարունակել հակադրման ընթացակարգն այնքան ժամանակ, որքան նախատեսված է կազմակերպության կանոններով:¹¹³

Նակադրման նման տեսակն իր մեջ ներառում է մի վրանգ, որը ստացել է «ընդդիմադիրներին ձեռնասուն դարձնել» անվանումը¹¹⁴: Որպես օրինակ կարելի է դիտարկել Ջոնսոնի վարչակազմի պետական քարտուղարի առաջին տեղակալ Ջորջ

¹¹³ Նամ. Graham, op. cit., էջ 92

¹¹⁴ James C. Thomson, "How Could Vietnam happen?" *Atlantic*, ապրիլ 1968, էջ 49: Տե՛ս նաև Albert Hirschman, *Exit, Voice, and Loyalty* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1970), էջ 115-119

Բոլլի դեպքը, որն անձնական գրույցների ժամանակ համառորեն քննադատում էր կառավարության կողմից Վիեֆնամում իրականացվող քաղաքականությունը:

Մեկ անգամ պարոն Բոլլը կասկած արտահայտեց Վիեֆնամում իրականացվող քաղաքականության նկատմամբ, նրան անմիջապես առաջարկվեց համապատասխան պաշտոն նախագահի աշխատակազմում: Այսպիսով՝ ինքը ստացավ իրավասություն համակարգել փվյալ հարցը: Բախման սրացման ժամանակ պարոն Բոլլը ստանում էր իր փեսակները արտահայտելու իրավունք, հեղափարկ պարոն Բոլլը գոհ էր լինում (քանի որ ինքը պայքարում էր արդար գործի համար), մյուսները նույնպես գոհ էին (քանզի իրենք փալիս էին փեսակներ արտահայտելու հնարավորություն, որը նպաստում էր խաղաղության հաստատմանը): Նեղափար իրավիճակի բախվածությունը հասցվում էր նվազագույնի¹¹⁵:

Այսպիսով՝ կարելի է հասնել ընդդիմադիր տրամադրված ծառայողների «արդյունավետ չեզոքացմանը» և ի հակակշիռ նրանց մտադրությունների՝ նման փարաձայնությունները կարող են ուղղված լինել այն քաղաքականության պաշտպանմանը, որի նկատմամբ ուղղված է նրանց քննադատությունը: Այսպես անհրաժեշտ է վերլուծել՝ արդյոք հնարավոր է փվյալ դեպքում նման ձևով լուծել բախումը, եթե ոչ, ապա գտնել բախման հաղթահարման այլ միջոցներ:

Բողոքելու և հակադրման երկրորդ փեսակը ենթադրում է, որ ծառայողը փեղյակ պահելով իր վերադաս ղեկավարությանը, սակայն նրա պահանջներին հակառակ, ցուցադրում է իր հակադրումը կազմակերպության սահմաններից դուրս, միաժամանակ պարտաճանաչ կատարելով իր պարտականությունները: Նման ձևով վարվեցին Արդարադատության նախարարության 65 դատապաշտպաններ, որոնք բողոքում էին Միսիսիպիում 1969թ. օգոստոսին դատական որոշման կատարման հեղաձգման թույլտվության դեմ¹¹⁶: Դատապաշտպանները ստորագրեցին և հրապարակեցին հանրագիր, որը դատապարտում էր Նախագահի և Արդարադատության նախարարի գործողությունները: Այն դիրքորոշումը, որը զբաղեցրեցին Նախագահը և Արդարադատության նախարարը, իրավաբանների

¹¹⁵ Thomson, op. cit., էջ 49

¹¹⁶ Gary J. Greenberg, in *Inside the System*, eds. Charles Peters and T. J. Adams (New York: Praeger, 1970), էջ 195-209

կարծիքով խախտում էր օրենքը և չէր համապատասխանում իրավաբանի մասնագիտության էթիկական կանոններին: Դատապաշտպանները նույնպես հավատում էին, որ իրենց հրաժարականը չի խախտում իրենց պարականություններին, այն է՝ վճռականորեն պայքարել անօրինականության դեմ: Նրանցից որոշները ելույթ էին ունենում ավելի արմատական գործողությունների օգտին, որոնք կխոչընդոտեին նման քաղաքականության իրագործմանը: Դատապաշտպանների մի խումբը փեղեկավարվություն փրամադրեց գունավոր բնակչության առաջընթացի աջակցման ազգային ասոցիացիայի իրավաբանական պաշտպանության հիմնադրամին (NAACP), որը դատարանում հանդես եկավ որպես Արդարադատության նախարարության ընդդիմախոս: Դատապաշտպանների մեծ մասը բեկանեց արմատական միջոցների օգտագործումը այն հիմքով, որ դա կարող էր թուլացնել հասարակության աջակցությունը:

Նման հակասությունները, ի շնորհիվ իրենց ազդեցության և օրինականության, սովորաբար հիմնվում են և կախված են համընդհանուր նորմերից և գործընթացներից, որոնց դիմում են ընդդիմադիրները կազմակերպության սահմաններից դուրս: Արհեստավարժ էթիկան և օրենսդիր համակարգը այսօրեղ այնքան կարևոր չեն, քանի որ կարող են փարբեր ձևով մեկնաբանվել, սակայն դատախազների կողմից նման ընթացակարգերին դիմելը և դրանք օգտագործելու ինքնին փաստը կարող էր ամրապնդել հասարակական կարծիքը առ այն, որ իրենք չեն օգտագործում ծառայողական դիրքը, որպեսզի հասարակությանը թելադրեն իրենց անձնական համոզմունքները: Նանդիսանալով ընդդիմադիր, ժողովրդավարական հիմունքներով ընտրված պաշտոնատար անձանց նկատմամբ, ընդդիմադիրները պետք է գտնեն իրենց սկզբունքների պաշտպանության այնպիսի միջոցներ, որոնք կվայելեն հասարակության լայն զանգվածների աջակցությունը:

Բողոքի և հակադրման արտահայտման երրորդ փեսակը հանդիսանում է իրականացվող քաղաքականությանը բացահայտ խոչընդոտումը: Ծառայողները, օրինակ, կարող են չհայտնել փորձաքննության որոշակի փվյալները կամ թաքցնել դրա արդյունքները, որոնք անհրաժեշտ են կազմակերպությանը նախագծված ուղղության իրականացման համար, կարող են հրաժարվել կազմակերպության այլ աշխատակցին փվյալ հիմնախնդրով զբաղվելու հնարավորություն փալուց, ինչպես նաև կարող են փրամադրել փեղեկավարվություն կամ որևէ այլ ծառայություն մեկ ուրիշ կազմակերպության ներկայացուցիչներին, որոնց նպատակն է հանդիսանում փվյալ ուղղության վարքաբեկումը: Ընդդիմադիրներին կարող են հակվել կազմակերպության այլ անդամներ, սակայն փվյալ դեպքում կազմակերպությունը

կարող է հեռացնել անհարմար աշխատակիցներին և գտնել նրանց փոխարինողների, ինչպես նաև հավաքել բոլոր ուժերը և հակադրվել ընդդիմադիրներին, որոնք գտնվում են կազմակերպությունից դուրս: Ամեն դեպքում ընդդիմադիրները դժվար թե պահպանեն իրենց ազդեցությունը կազմակերպության ներսում: Արդյունավետ և հեփնոդական ընդդիմությունը կարիք ունի ավելի մանրակրկիտ մշակման:

Եվ այսպես, մենք մոտեցանք բողոքի և հակադրման չորրորդ փեսակին՝ իրագործվող քաղաքականության գաղտնի խոչընդոտմանը: Այսփեղ վառ օրինակ կարող է ծառայել փաստերի ոչ իրավագոր փարածումը, այսինքն՝ փեղեկափվության արփահոսքը: Տեղեկափվության արփահոսքը կարող է ունենալ փարքեր նափափակներ և հանգեցնել փարքեր հեփնանքների: Տեղեկափվության արփահոսքի ձևերից մեկն է հանդիսանում այլ գերափեսչություններին, որոնք շահագրգիռ են փեղեկափվության սփացման մեջ, փեղեկափվության հափկացումը: Եվս մեկ հնարափորություն է համարվում հիմնարկի կոնկրետ աշխատակիցների վրա ճնշման գործադրումը, որը, սակայն, նափափակ չի հեփափնդում խափանել հիմնարկի կողմից իրականացվող քաղաքականությունը: Ննարավոր է նաև զանգվածային լրափվության միջոցներին և հասարակության լայն զանգվածներին փեղեկափվության հափկացում, որը հակասում է կառափարության կողմից իրականացվող ռազմափարությանը: Անհամաձայնության արփահափման ծայրահեղ ձև է թշնամի կողմին գաղտնի փեղեկափվության փրամադրումը, որը գնահափվում է որաես պեփական դավաճանություն: Պեփք է նշել, որ բացառությամբ պայքարի վերջին ձևի, գաղտնի փեղեկափվության ոչ իրավագոր փարածումը կարող է երբեմն լինել արդարացված, նույնիսկ եթե դա հանդիսանում է պեփության կողմից սահմանված ընթացակարգին հակառակ կամ խափարում է օրենքը:

Կարելի է որոշակի նմանակում անցկացնել ծառայողական և քաղաքացիական անհնազանդության միջև: Ժողովրդափարության բազմաթիվ փեսափաններ համարում են, որ ժողովրդափարական հասարակությունում քաղաքացիների օրինափափար գործողությունները կարող են արդարացված լինել, եթե նրանց գործողությունները նափափակ ունեն փոփոխել օրենքը կամ փոփոխել կիրառվող քաղաքականությունը, բայց միայն այն պեփում, եթե այդ գործողությունները կարարվում են որոշակի հանգամանքների առկայության դեպքում և որոշակի շրջանակներում: Քաղաքացիները պարափվոր են՝ 1. գործել բացահայտ, 2. չկիրառել բռնություն, 3. դեկափարվել այն սկզբունքներով, որոնք վայելում են բնակչության լայն զանգվածների աջակցությունը, 4. իրենց գործունեությունը ուղղել գոյություն ունեցող անարդարության դեմ, 5. մինչև օրենքի խափարման ծայրահեղ միջոցին դիմելը,

փորձել բողոքի արտահայտման օրինական բոլոր հնարավոր տեսակները, 6. իրենց անհնազանդությունը հայտնել (հակված քաղաքացիների հետ միասին) այնպիսի ձևով, որը չի խանգարում ժողովրդավարական գործընթացի կայունությանը¹¹⁷:

Նույնիսկ եթե ենթադրենք, որ քաղաքացիական անհնազանդությունը կարող է լինել արդարացի, ապա դժվար թե կարելի է համաձայնվել նրա հետ, որ ծառայողական անհնազանդությունը իրավագոր է: Ծառայողը չի կարող պահանջել նույն իրավունքները, որը կարող է պահանջել քաղաքացին, հետևաբար նմանակումը տվյալ դեպքում հնարավոր չէ: Բայց նմանակումը հնարավոր չէ նաև այլ պարզառով: Կառավարության կողմից սխալ քաղաքականության իրականացման դեպքում շարքան է դրվում ասպարեզ, այդ պարզառով մենք պետք է ծառայողին տրամադրենք ավելի շարք իրավասություններ իր անհնազանդությունը արտահայտելու համար: Մեզ կարող են առարկել, ասելով որ ծառայողների համար քաղաքացիական անհնազանդության արտահայտման բացահայտված դեպքերը սահմանափակ են: Նենց այն հաստատումը, որ անհնազանդությունը պետք է արտահայտվի բացահայտ, հանդիսանում է կառավարության գործունեության քննադատության սահմանափակման ձև: Ներությունների հանդեպ վախը, որոնց կարող է հանգեցնել բողոքի բացահայտ արտահայտումը, ի գործ է ստիպել ծառայողին հրաժարվելու անհրաժեշտ տեղեկատվության տրամադրումից, եթե այդ տեղեկատվությունը վերադաս ծառայողների կողմից դրոշմված է գաղտնիության կնիքով, սակայն որի մասին պետք է իմանա հանրությունը: Նանրային գործողություններից բացահայտ հրաժարվելը ոչ միայն չի պաշտպանի ընդդիմադիր տրամադրված ծառայողների իրավունքները, այլ նաև չի դադարեցնի կառավարության կասկածելի գործողությունների համընդհանուր քննարկումը: Մենք կարող ենք պահպանել հրապարակայնության որոշակի աստիճանը, ստեղծելով իրավասու մարմին, որին հայտնի կլինի տվյալ տեղեկատվությունը տրամադրված ծառայողի անձը: Սակայն հրապարակայնության տվյալ պահանջը, այլ պահանջների հետ հավասար, պետք է ուղղված լինի հանրային ծառայողի պատասխանատվության բարձրացմանը, այլ ոչ միայն ավանդական համընդհանուր քաղաքացիական անհնազանդության չափանիշների օգտագործմանը այլ պայմաններից ելնելով:

Ընդհանրապես, երբ մենք բախվում ենք անհնազանդության կամ անհամաձայնության դեպքերի հետ, ամենագլխավոր խնդիրն է հանդիսանում այն

¹¹⁷ Տե՛ս Rawls, op. cit., էջ 363-391

չափանիշների մշակումը, որոնք կորոշեն կոնկրետ պայմաններում օգտագործվող այս կամ այն անհամաձայնության ձևերի օգտագործման արդարացված լինելը: Չեզոքության էթիկան վերացնում է նման ջանքերը, որովհետև այն բացառում է հանրային կառավարման մեջ որևիցե էթիկայի օգտագործման հնարավորությունը ընդհանրապես: Սակայն, ինչպես մենք կարող էինք համոզվել, վարչական չեզոքությունը անցանկալի է և անհնարին:

2. Կառուցվածքի էթիկա

Երկրորդ գլխավոր դժվարությունը, որի հետ բախվում է վարչական էթիկան, հանդիսանում է այն, որ դրա բարոյական գնահատման օբյեկտ է հանդիսանում կազմակերպությունը կամ կառավարությունը: Կառուցվածքի էթիկան հաստատում է՝ եթե ծառայողի անկախ բարոյական գնահատելու իրավունքը սահմանափակ է, ապա նրանք չեն կարող բարոյական պարասխանավորություն կրել բոլոր այն գործողությունների և քաղաքականության համար, որը իրականացվում է կառավարության կողմից: Նրանց անձնական բարոյական պարասխանավորությունը տարածվում է միայն կոնկրետ հիմնարկում ծառայողական պարականությունների շրջանակի վրա, իսկ այդ պարականությունները չկատարելու դեպքում նրանք պարասխանավորություն են կրում օրենքի առջև:

Բարոյական գնահատումն ենթադրում է բարոյական գործակալություններ: Երբ մենք գովում կամ փնտվում ենք ինչ-որ մեկի գործունեությունը, խրախուսելով նրա արժանիքները կամ արտահայտելով կշիռամբում, մենք պետք է հաշվի առնենք այն փաստը, որ անհատը բարոյական պարասխանավորություն է կրում իր գործունեության համար: Մենք պետք է ուշադրություն դարձնենք. 1. որ այդ արդյունքի պարճառն է հանդիսացել հարկապես տվյալ անձի գործունեությունը և սխալմունքը, 2. որ տվյալ անհատը չի գործել անգիտակցաբար կամ հարկադրաբար: Ամենօրյա կյանքում, ելնելով բարոյական նորմերից, մենք հաճախ ձեռնպահ ենք մնում քննադատումից, որովհետև կարծում ենք, որ մարդը չի բավարարում վերը նշված մեկ կամ միաժամանակ երկու չափանիշներին: Մեր գործառույթների մեջ չի ներառվում այն բանի բացատրությունը, թե ինչպես այս կամ այն արդյունքը պետք է հասանելի դառնա, որովհետև, որպես կանոն, տվյալ գործընթացում ընդգրկված են աշխատակիցների ոչ մեծ քանակություն, և նրանց գործառույթները բավականին պարզ են: Բարոյականության տեսակետից հիմնական հիմնախնդիր է հանդիսանում հետևյալի որոշումը. ինչն էր ճիշտ կատարել, այլ ոչ այնքան այն, թե ով պետք է դա

իրականացներ: Նանրային գործունեությունում և հապկապես կազմակերպություններում գործող ուժի (որը ի վիճակի էր իրականացնել և վերահսկել բարոյական սկզբունքների պահպանումը) ընտրության հիմնախնդիրը, ինչպես նաև բարոյական որոշում ընդունող կամ գործունեության ռազմավարություն մշակող անձանց ընտրությունը հանդիսանում է նույնքան հիմնախնդիր, որքան հիմնախնդիր է հանդիսանում ընդունված որոշման կամ ռազմավարության ճշգրտության գնահատումը բարոյական տեսակետից: Եթե անգամ մենք տեղեկություն ունենք այն մասին, թե աշխատակիցներից ով էր ներգրավված գործունեությունում, որն ուղղված էր կոնկրետ արդյունքի նվաճմանը, մենք չենք կարող որոշել, թե ով է պատասխանատու փվյալ արդյունքի համար: Նաշվի առնելով, որ բազում աշխատակիցներ այս կամ այն ձևով աջակցել են որոշման ընդունմանը կամ կազմակերպության ռազմավարության մշակմանը, մենք չենք կարող անգամ ընդհանուր ձևով որոշել՝ ով է բարոյական պատասխանատվություն կրում փվյալ որոշումների և ռազմավարության համար: Այդ երևույթը ստացել է «բազմաթիվ ձեռքերի հիմնախնդիր»¹¹⁸ անվանումը և հետևաբար կառուցվածքի էթիկայի հիմքում ընկած է ենթադրություն առ այն, որ փվյալ հիմնախնդիրն անլուծելի է:

Կառուցվածքի էթիկայի կողմնակիցները առաջադրում են երեք փաստարկ, որոնց նպատակն է հանդիսանում կազմակերպության մակարդակով անձնական պատասխանատվության հերքումը: Այդպիսով՝ կասկածի տակ է դրվում վարչական էթիկայի գոյությունը: Առաջինը՝ նրանք պնդում են, որ ոչ մի անհատ չի կարող գնահատվել որպես կազմակերպության նպատակներին հասնելու անհրաժեշտ և բավարար պայման¹¹⁹: Յուրաքանչյուր ծառայողի ներդրումը կարելի է համեմատել պարանի մեկ թելի հետ: Բոլորը միասին նրանք ի վիճակի են ծանրություն բարձրացնել, բայց այդ թելերից և ոչ մեկը չի կարող կապարել փվյալ աշխատանքը ինքնուրույն: Այսպես օրինակ, Կենտրոնական հեռախոսական վարչությունը բազմաթիվ տասնամյակների ընթացքում հետապնդում էր քաղաքականություն, որն ուղղված էր իր ներկայացուցիչների հետ համագործակցությունը մերժող աշխարհի երրորդ երկրների կառավարությունների տապալմանը: Ենթադրենք նաև, որ որոշ

¹¹⁸ Dennis F. Thompson, "Moral Responsibility of Public Officials: The Problem of Many Hands," *Am. Pol. Sci. Rev.* 74 (դեկտեմբեր 1980): 905-916

¹¹⁹ John Ladd, "Morality and the Ideal of Rationality in Formal organizations," *Monist* 54 (Նոկտեմբեր 1970): 488-516

ժամանակ անց Կոմիտեի փորձերը բարոյական արեւելքից սկսեցին գնահատվել որպես սխալ: Ենթադրենք նաև, որ ոչ մի աշխարակից չէր իրագրվել այդ գործունեության մասին, ինչպես նաև աշխարակիցներից և ոչ մեկը էական դեր չէր կատարել այդ գործընթացում: Եթե այդ աշխարակիցներից որևիցե մեկը դադարեցներ իր պարտականությունների կատարումը, դա չէր արտացոլվի ինքնին գործընթացի վրա, չնայած նրան, որ որոշ աշխարակիցների գործողությունները կարող էին գնահատվել որպես բավականին հաջող: Վերոնշյալի հիման վրա կարող ենք նախկինի պես հայտարարել, որ յուրաքանչյուր անհատ գործնականում հանդիսանում է Կոմիտեի քաղաքականության իրականացման պարագայը:

Երկրորդ փաստարկը վկայում է այն մասին, որ գոյություն ունի անդունդ անհատի մարտիրոսությունների և կոլեկտիվ արդյունքի միջև: Անհատի գործունեության դրդապատճառները տարբեր են (ժողովրդին ծառայելը, քաղաքացիներին օգնելը, իրավասություններ ձեռքբերելը, աշխարհում առաջխաղացման հնարավորությունը, մրցակիցների նկատմամբ հաղթանակը): Բավականին կասկածելի են արժանի քաղաքականության հիմքում ընկած շարժառիթները: Միևնույն ժամանակ լավագույն մարտիրոսությունները կարող են ընկած լինել մահաբեր և վրանգավոր քաղաքականության հիմքում: Մենք բավականին հիմնավոր կարող ենք հայտարարել, որ, օրինակ, այսօրվա դրությամբ բազմաթիվ կազմակերպությունների ոչ մի աշխարակից իր առջև խնդիր չի դնում վարթարացնել ազգային փոքրամասնությունների դրությունը աշխարհի ընդունման կամ աշխարակիցների ծառայողական աստիճանով առաջընթացի ժամանակ: Բայց միևնույն ժամանակ պաշտոնի նշանակման կամ ծառայողական առաջընթացի՝ գործնականում կիրառվող համակարգը շատ դեպքերում չի պաշտպանում ազգային փոքրամասնության շահերը: Տվյալ փաստարկներով ղեկավարվելիս անհրաժեշտ էր դարապարտել նման պրակտիկան կամ քաղաքականությունը, բայց մենք բարոյական իրավունք չունենք դրա համար մեղադրել կոնկրետ ծառայողին:

Եվս մի անհրաժեշտ պայման է հանդիսանում որոշակի պարտականությունների կատարումը, որի վրա հիմնված է երրորդ փաստարկը: Կոնկրետ հիմնարկի համար նախատեսված պարտականությունները և ամենօրյա աշխատանքը խոշոր կազմակերպությունում ենթադրում են անհատական, անվնաս և ըստ էության պարտադիր ջանքեր, բայց այդ ջանքերի միավորումը նպաստում է կազմակերպության համար մահաբեր և վրանգավոր որոշումների ու ռազմավարությունների ընդունմանը: Չնայած նրան, որ Կոմիտեի կազմակերպության քաղաքականությունը հանդիսանում է սխալ բարոյական արեւելքից, յուրաքանչյուր

աշխատակից կատարում է իր բարոյական պարտքը փվյալ գերաբեռնվածության պահանջներին համապատասխան: Կոլեկտիվ ջանքերը կարող են բացասական բնույթ կրել է ի տարբերություն դրանք կազմող անհատական ջանքերի: Վերլուծելով Նյու Յորք քաղաքի վարչակազմի գործունեությունը, որը բերեց 70-ական թվականների կեսերին ֆինանսական փլուզման, միլիոնավոր քաղաքացիների միջոցները և բարեկեցությունը դրեց վտանգի տակ, հեղինակներից մեկը եկավ եզրակացության, որ և ոչ մի անհատ չի կարող մեղադրվել նրանում, որ բյուջեի կատարման ժամանակ իր սխալ գործողությունները բերեցին ֆինանսական փլուզման. «Նմուր կառավարվող ֆինանսական վերնաշենքը հանդիսացավ զարգացման վերջնահաշվարկ, որին նպաստում էին բազմաթիվ ջանքեր»¹²⁰:

Մենք բարոյական պատասխանատվությունից կազատեինք բազմաթիվ ծառայողների, որոնք մեղավոր են էթիկական նորմերի խախտման մեջ, եթե ընդունեինք նման փաստարկները: Եթե ընդհանրապես գոյություն չունենար անհատական պատասխանատվության գաղափարը, ծառայողները կարող էին գործել հաշվի չառնելով այնպիսի դրույթ, ինչպիսին է էթիկան, իսկ քաղաքացիները իրենց հերթին չէին ներկայացնի ծառայողներին բարձր բարոյական պահանջներ: Այսպիսով թուլանում է ընտրովի պաշտոնատար անձանց հաշվետու լինելու ժողովրդավարական սկզբունքը: Ի՞նչ առարկություններ կարող ենք ներկայացնել՝ պահպանելով կազմակերպության մակարդակի անհատական պատասխանատվության սկզբունքը:

Առաջինը՝ պետք չէ դիտարկել ծառայողի բարոյական պատասխանատվությունը առանձին նրանից, թե ինչ ներդրում ունի նա ընդհանուր արդյունքին հասնելու գործընթացում: «Պատասխանատվությունը դա դույլ չէ, որից ինչքան շատ են վերցնում, այնքան այնքեղ քիչ է մնում»¹²¹: Եթե տասը հոգուց բաղկացած հանցավոր խումբը մահացու ծեծել է տարեց մի տղամարդու, մենք չենք պարտավորվում ամեն մի հանցագործին այդ սպանության մեկ տասերորդ մասով (անգամ եթե նրանցից և ոչ մեկը մահի պատճառ չի հանդիսացել): Ավելին, որևիցե մեկին պատասխանատվությամբ օժտելով, մենք պետք է հաշվի առնենք ոչ միայն այն գործողությունները, որոնք անհատը կատարում է, այլ նաև նրանք, որոնք նա չի

¹²⁰ Charles R. Morris, *The Cost of Good Intentions* (New York: W. W. Norton, 1980), էջ 239-240. Կառուցվածքային վերլուծության այլ օրինակների համար տե՛ս Herbert Kaufman *Red Tape* (Washington, D.C.: Brookings, 1977), էջ 27-28: Richard J. Stillman, *Public Administration: Concepts and Cases*, 2-րդ խմբ. (Boston: Houghton Mifflin, 1980), էջ 34

¹²¹ Robert Nozick, *Anarchy, State, and Utopia* (New York: Basic Books, 1974), էջ 130

կարարում: Ինչպես նշված էր Կենտրոնական հեղափոխական վարչության գործունեության վերոհիշյալ օրինակում, անգամ այն պայմանով, որ աշխատակիցներից ոչ մեկը տեղեկացված չէր և չէր կասկածում կիրառվող քաղաքականության սխալ լինելու մասին, բազում ծառայողներ կարող են մեղադրվել այն բանում, որ չեն փորձել կանգնեցնել այդ վրանգավոր գործունեությունը: Նասկանալի է, որ գոյություն ունի վրանգ այնպիսի հասկացության ներմուծման մեջ, ինչպիսին է «բացասական պատասխանատվությունը»¹²²: Վրանգը թաքնված է նրանում, որ անհատները պատասխանատվություն են կրում գրեթե ամեն-ինչի համար (քանի որ դժվար է հաշվարկել այն ամենը, ինչ ծառայողը չի կարարում): Սակայն կազմակերպության մակարդակով մենք հղում ենք կարարում կոնկրետ առաջադրանքը չկատարելուն, որը զգալի աստիճանով ազդել է ընդհանուր արդյունքի վրա և որը պետք է կարարված լիներ կոնկրետ աշխատակցի կողմից: Իր ազդեցությամբ փորձեր թերացումներ կարող են կանխատեսվել և որոշվել նախապես:

Երկրորդ փաստարկի համոզիչ լինելը, որը ցույց է տալիս անհատական մտադրության և կոլեկտիվ արդյունքի միջև փոքրերությունը, կնվազի, եթե մենք պարզաճ ուշադրություն չդարձնենք անհատի մտադրություններին՝ ընդգծելով միայն ծառայողի մեղավորության որոշման անհրաժեշտությունը: Մտադրություն հասկացությունը ընդհանրապես կիրառվում է երկու իմաստով՝ շարժառիթ և անմիջական նպատակ: Նույնիսկ մասնավոր կյանքում հաճախ դժվար է որոշել մարդկանց շարժառիթները, որոնց լավ ենք ճանաչում: Ինչ վերաբերում է հասարակական կյանքին, ապա փվյալ դեպքում շատ դժվար է որոշել ծառայողի մտադրությունը, հարկապես, որ նրանց մտադրությունները, ովքեր իրենց առջև դրել են նման նպատակներ, բավականին կասկածելի են և պարզաբանման կարիք ունեն: Մենք կարող ենք քննարկել այս կամ այն շարժառիթները միայն մեր իրավասության շրջանակներում, իսկ դա նշանակում է, որ շարժառիթների որոշումը անհրաժեշտ է նրանց արժեքը սահմանելու և երբեմն հեղափոխելու նրանց հնարավոր վարքը կանխատեսելու համար: Վարչական էթիկան պետք է կենտրոնացնի իր ուշադրությունը հանրային գործունեության և դրա արդյունքների վրա¹²³:

¹²² Նամ. Bernard Williams, "A Critique of Utilitarianism," in *Utilitarianism*, by J. J. C. Smart and Williams (Cambridge, Cambridge University Press, 1973), էջ 93-118

¹²³ Նամ. Joel L. Fleishman, "Self-Interest and Political Integrity," in *Public Duties*, ed. Joel Fleishman et al. (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1981), էջ 52-92

Ի՞նչ կարելի է ասել այն ծառայողների մասին, որոնք նպատակաուղղված են միայն դրական արդյունքի ստացմանը, սակայն փարբեր գործոնների և այլ մարդկանց սխալների պատճառով աջակցում են անարդար և վրանգավոր քաղաքականությանը: Բայց փվյալ դեպքում հիմնական հարցը կայանում է ոչ թե նրանում, թե իրականում ծառայողները կանխատեսել էին այդ արդյունքը, թե ոչ, այլ նրանում, որ նրանք պարտավոր էին դա կանխատեսել, սակայն դա չեն արել:¹²⁴ Բավականին օրինական հիմքով մեր պահանջները հանրային ծառայողների նկատմամբ շար ավելի բարձր են, քան հասարակ քաղաքացիների նկատմամբ: Մենք ակնկալում ենք, որ ծառայողները պարտավոր են կանխատեսել այս կան այն իրավիճակը, հաշվարկել բոլոր հնարավոր փարբերակները և հեփևանքները, գոնե այն պատճառով, որ նրանք օժտված են հանրային ծառայողների պարտականություններով: Այնպեղ, որպեղ ասպարեզ է հանված այդքան մարդկանց բարեկեցությունը, ծառայողները պեփք է գործադրեն ահեղի ջանքեր, որպեսզի կարողանան կանխատեսել իրենց գործողությունների հեփևանքները:

Ավելին, կազմակերպության գործունեության բնույթը խոչընդոտում է սուր հավասարիքների ի հայտ գալուն, որ իբր ծառայողները չէին կարող կանխատեսել սեփական գործողությունների հեփևանքները: Կազմակերպության գործունեությունը ուղղված է համաձայնեցված արդյունքի ստացմանը: Շար հաճախ կազմակերպությունները թույլ են փալիս նմանափիպ սխալներ: Այն ժամանակ, երբ ծառայողը բավականին հիմնավոր կարող է հայտարարել այն մասին, որ իր պարտականությունների մեջ չի մտնում հնարավոր բացասական արդյունքի կանխատեսումը, որ իր գործունեությունը ուղղված է դրական արդյունքի ստացմանը, անհրաժեշտ է նվազագույնի հասցնել և որոշել հնարավոր սխալների կոնկրետ քանակը, որի համար նա պարասխանափվություն չի կրի: Այսպես օրինակ, աշխատանքի ընդունման ժամանակ խփրականության դրսևորման դեպքում ծառայողը պեփք է ընդունի այն փաստը, որ կազմակերպչական ընթացակարգը (սոցիալական կառույցների ջանքերի հեփ համափեղ) դեռևս բերում է բացասական արդյունքի կաղրային հարցերի լուծման ժամանակ. եթե իրենց իրավասության

¹²⁴ Նամ. Charles Fried, *Right and Wrong*, (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1978), հափկ. էջ 21-22, 26, 28, 202-205. Մփաղրության վերաբերյալ առավել ընդհանուր փեն Donagan, op. cit., էջ 112-142, և J. L. Mackie, *Ethics* (New York: Penguin, 1977) էջ 203-226

սահմաններում ծառայողները որևէ քայլեր չեն ձեռնարկում փվյալ անարդարության կանխարգելման ուղղությամբ, նրանք մասամբ պատասխանատու են դրա համար:

Իրականում զբաղեցրած պաշտոնի կարգավիճակը պաշտպանում է ծառայողին պատասխանատվությունից ավելի քիչ, քան դա հաստատվում է վերը բերված օրինակում¹²⁵: Նյու Յորք քաղաքում ֆինանսական ճգնաժամի մասին բերված օրինակը վկայում է ավելի շատ այս փաստարկի դեմ, քան դրան կողմ: Քաղաքապետ Բիմը այն պաշտոնական անձանցից էր, որը իրենից հանեց պատասխանատվությունը այսպես կոչված հաշվապահական հաշվառման վարման սխալ պրակտիկայի համար, բացառելով դա նրանով, որ այդ վարումը մաս էր հանդիսանում բարդ կազմակերպական ընթացակարգի, որը ներ էր դրված դրանից շատ առաջ, այդ պատճառով դա չէր կարելի փոփոխել սկսված ճգնաժամի օրոք: Սակայն մինչ այդ, երբ ներդրվում էր փվյալ հաշվապահական հաշվառման վարման պրակտիկան, Բիմը աշխատում էր որպես տեսուչ, միաժամանակ բյուջեբային բյուրոյի անդամ¹²⁶: Խոսելով հանրային ծառայողի պատասխանատվության մասին, մենք պետք է հիշենք, որ այդ պատասխանատվությունը հանդիսանում է պարտադիր ծառայողի համար, այլ ոչ թե ամբողջությամբ կազմակերպության համար: Պատասխանատվությունը չի կարող որոշվել այն պաշտոնով, որը զբաղեցնում է փվյալ ծառայողը. մարդը միշտ պետք է պատասխանատվության զգացմունք ունենա: Նախա ծառայողի անձնական պատասխանատվությունը արհամարհվում է: Նասարակական ծառայողներին կշրամբում են ոչ բարոյական (ոչ իրավասու) պարտականությունների կատարման համար, որոնք նախատեսված են փվյալ պաշտոնի համար, սակայն հետագայում լքելով նախկին պաշտոնը, նրանք նոր պաշտոն են զբաղեցնում՝ ձեռք բերելով կրկին անբիծ հեղինակություն: Վարքաբեկված հասարակական գործիչների այդ շրջանառությունը ավելի է ուժեղանում ի շնորհիվ այն պրակտիկայի, որի ժամանակ պարտականությունների չկատարման համար անձնական պատասխանատվությունը արդարացվում է իրավասության սահմանափակ լինելով, ինչը զբաղեցրած պաշտոնին բնորոշ է, որը իբր զսպում է փվյալ ծառայողի նախաձեռնությունը: Անհրաժեշտ է առանձնացնել ևս

¹²⁵ Դերային պատասխանատվության մասին տե՛ս H. L. A. Hart, *Punishment and Responsibility* (New York: Oxford University Press, 1968) էջ 212-214; R.S. Downie, *Roles and Values* (London: Methuen, 1971), էջ 121-145

¹²⁶ Dennis F. Thompson, "Moral Responsibility and the New York City Fiscal Crisis," in *Public Duties*, ed. Joel Fleishman et al. (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1981), էջ 266-285

մեկ փարածված դեպք, երբ ծառայողը աճում է իր զբաղեցրած պաշտոնից: Նույնիսկ այն դեպքում, երբ ծառայողի զբաղեցրած պաշտոնը լրիվ նախապեսում է իր պարփականությունները, անձնական պարասխանավորությունը չպետք է բացառվի: Ծառայողը կարող է խուսափել պարասխանավորությունից անձնամբ իր կողմից կոնկրետ որոշման ընդունման համար, բայց նա չի կարող խուսափել իրեն ամրագրած պարփականությունների կարարելու պարասխանավորությունից և իրականացնել կառուցվածքային փոփոխություններ, որոնք նպաստել են հենց այդ որոշման մշակմանը, բացի այդ, նա չի կարող խուսափել իր համար նախապեսված սահմանափակումները քննադատելու պարասխանավորությունից: Որևէ մեկի նախկին կամ փյուլ պահին իրականացվող գործունեության, ինչպես նաև ինքնին կազմակերպչական կառուցվածքների քննադատությունը, հանրային հիմնարկում ծառայելու ժամանակ, կարող է գնահատվել որպես վերջին հնարավորություն ցուցադրելու իր բարոյական պարասխանավորությունը:

Վարչական էթիկան հնարավոր է. համենայն դեպս երկու հիմնական տեսական գաղափարները, որոնք դեմ են դրա գոյությանը, համոզիչ չեն: Մեզ վրա ճնշում չի գործադրվում, որպեսզի մենք ընդունենք կան չեզոքության էթիկան, որը ճնշում է անկախ բարոյական գնահատումը, կան կազմակերպչական կառուցվածքի էթիկան, որը արհամարհում է անձնական բարոյական ջանքերը կազմակերպությունում: Յուրյ փալով, որ վարչական էթիկան հնարավոր է, չի նշանակում ցույց փալ գործնականում նրա օգտագործման հնարավորությունը: Սակայն այն փաստի ինքնին ընդունումը, որ գոյություն ունի վարչական էթիկա հասկացությունը, արդեն հանդիսանում է անհրաժեշտ քայլ առաջ, որպեսզի դրա համար գտնվի գործնական կիրարկում, ինչպես նաև նրա համար, որպեսզի այդ գործնական կիրարկմանը փրվի ավելի մեծ նշանակություն:

Թարգմանիչ և խմբագիր՝ Աննա ՄԱԿՍՈՒԴՅԱՆ

Վարչարարության տեսաբանները, ինչպես գրում է Զ. Մ. Գաուսը «վերջին տարիների ընթացքում դարձել են ավելի անվստահ այն նպատակների և մեթոդների նկատմամբ, որոնք իրենք պետք պաշտպանեին»: Ներկայումս բարդ է դիտարկել հանրային կառավարման մասին մամուլում տպագրվող աշխարհայինները ամբողջությամբ: Սակայն դա դժվար թե անհրաժեշտ լինի Գաուսի կողմից արտահայտված մտքերի ճշտության հաստատման համար:

Ներկայումս իրավիճակը հետևյալն է. գոյություն ունի «ուղղափառ» հանրային կառավարման գաղափարախոսության ծավալուն մաս, բացի այդ գոյություն ունի համընդհանուր կանխադրույթների և նույնիսկ «պատկերամարտության» միտումների սուր քննադատություն. ավելի է հզորանում ձգտումը էմպիրիկ և գործառության ինքնագոյությունների իրականացման համար, որոնցում տեսական դրույթները ձևավորված են ոչ հստակ և հնարավոր է նույնիսկ հերքված են, սակայն գոյություն ունեն տեսական ակտիվության մի շարք կենտրոններ, որոնք ունեն մեծագույն ներուժ, և առկա են մի շարք տեսական հիմնախնդիրներ, որոնք պետք է բացահայտվեն, հստակ ձևակերպվեն և պարզաճ ուսումնասիրվեն: Ընդհանուր առմամբ ներկայումս տեղի է ունենում զգալի աշխուժացում տվյալ բնագավառում. բարձր հավանականությամբ կարելի է կանխատեսել էական առաջընթաց ստեղծագործական մտքի վերլուծության, սինթեզի և զարգացման մեջ¹²⁸:

¹²⁷ Աղբյուրը՝ Dwight Waldo. "The Administrative State: Conclusion." *The Administrative State: A Study of the Political Theory of Public Administration*, 2nd edition (Holmes և Meier Publishers, 1948), 199-204. Translated from *Classics of Public Administration*. 4th edition, eds. Jay M. Shafritz and Albert C. Hyde (Pacific Grove, CA: Brooks/Cole Publishing, 1997), 142-146.

¹²⁸ Վերջին ժամանակաշրջանում բազմիցս ակհայր է դարձել փիլիսոփայության պահանջը, և քաղաքական տեսության գիտնականներին կարարվել են ոչ քիչ հրավերներ՝ միանալու ընդլայնվող հանրային կառավարմանը: Սակայն տեսության յուրաքանչյուր պոդաբեր խաչաձև սնուցումը կպահանջի որոշակի ժամանակ և կհանգեցնի «փիլիսոփաների համար փիլիսոփայության» զարգացմանը: Նաշվի առնելով, որ «քաղաքական տեսաբանները» դարձել են օբյեկտիվ և գիտական, ներկայումս նրանք զբաղեցնում են արվեստի թանգարանում հումորի մուլտիպլիկացիայի պատասխանատուի պաշտոն, որը «գիտե ամեն ինչ արվեստի մասին, սակայն չգիտե, թե ինչ է ուզում»: Վարչարարության տեսաբանները հիմնականում անտեղյակ են քաղաքական մտքի պատմությանը, սակայն նրանք չեն կասկածում, թե ինչ են ցանկանում: Տեսության գիտնականները կարող են առաջարկել «լայն գիտական գիտելիքներ» վարչարարության գիտնականներին, սակայն նրանք երկար ճանապարհ ունեն անցնելու մինչև նրանք կարողանան առաջարկել դրական ներդրում հիմնարար հիմնախնդիրների լուծման համար, ինչպիսին է վարչարարության կապը ժողովրդավարության և գիտության հետ: Նամ. Donald Morrison, "Public

«Ուղղափառ» գաղափարախոսության հիմքում ընկած է կանխադրույթ, որ իրական ժողովրդավարությունը և իրական արդյունավետությունը հոմանիշներ են կամ դրանք առնվազն համապեղելի են: Այդ կանխադրույթի վրա հիմնված են դրանց համապեղման մի շարք մեթոդներ: Մեկ այլ կարևոր ուսմունք է հանդիսանում քաղաքական-հանրային մեթոդը, որի համաձայն կառավարության գործունեությունը բաժանվում է երկու մասի՝ որոշումների ընդունում և դրանց կատարում, որոշումների կատարումը (կառավարում) հանդիսանում է կամ կարող է հանդիսանալ գիություն: «Գիությունը» իր հերթին «ուղղափառ» գաղափարախոսության համար ենթադրում է փաստերի որոնում, տեսության հերքում և հնարավոր է նաև՝ պրագմատիզմ: Նամոզվածությունը, որ գոյություն ունեն գիտականորեն և բարոյականորեն գործող «սկզբունքներ», որոնք կարող են բացահայտվել գիտական հետազոտությունների միջոցով, նույնպես հանդիսանում է «ուղղափառ» մոտեցման ժառանգություն: Նարկ է նշել, որ հանրային կառավարման տեսաբանները շարունակում են մնալ այն կարծիքին, որ Ամերիկական բիզնեսի սկզբունքները և մեթոդները կարող են տեղափոխվել հանրային կառավարման ոլորտ միայն որոշակի աննշան փոփոխություններով:

Սովորական ոլորտում գոյություն ունեն որոշակի փարակուսաքներ և թերահավատություններ բոլոր կանոնների նկատմամբ, բացառությամբ առաջինի. իրական ժողովրդավարությունը և իրական արդյունավետությունը համապեղելի են: Այս պնդումը այնքան հաստատում է, որ դժվար թե հանրային կառավարման ամերիկյան տեսաբանները կարողանան այն հերքել: Սակայն քննադատական մոտեցումը արտահայտվում է նաև այսպեղ՝ ժողովրդավարության և արդյունավետության սկզբնական *սահմանումների* ընդլայնման կամ մերժման ձևով: «Քաղաքականություն-կառավարում» հասկացությունների նկատմամբ կասկածները ի հայտ են եկել որոշում ընդունողների և կառավարության գործադիր մարմինների միջև իշխանության ցանկանալի և հնարավոր հստակ բաժանման կամ գործառույթների սահմանման ժամանակ: «Գիության» և «սկզբունքների» էության և հրամայականության վերաբերյալ տեսաբանումը ստանում է շար ավելի քննադատական և հնարամիտ բնույթ: Գոյություն ունեն անձինք, ովքեր կձևափոխեին Ամերիկյան բիզնեսի պարմականորեն ձևավորված կառուցվածքը՝

Administration and the Art of Governance," Pub. Adm. Rev 5 (մայիս 1945): 83-87, 85՝ «տեսության» և «վարչարարության» միջև գոյություն ունեցող հակասությունների վերաբերյալ, որոնք զուգորդվում էին փոխադարձ ծաղրանքով:

կազմակերպումը և ընթացակարգերը, ինչպես նաև կառավարական վարչարարության կառուցվածք՝ ժողովրդավարության բարգավաճման կամ փորձագետին իրեն պարզադեպի ընձեռնման համար:

Նանրային կառավարման վերաբերյալ վերջին աշխատությունների ամենաակնհայտ առանձնահատկություններից է հանդիսանում դրանց էական ծավալը և մասշտաբը՝ մասնագիտացված, օբյեկտիվ փաստերի վրա հիմնված և «փորձնական» հեղափոխությունների ընդլայնվող միտման հետ միակցված: Նախապես է, որ նման ընդլայնվող մասնագիտացումը ցանկալի է և նորմալ, որը իրենից ներկայացնում է արդյունավետության հույս ներշնչող առաջընթաց: Սակայն այս մասնագիտացումը ավելի շատ առնչվում է կառավարման գործառնության, քան ինստիտուցիոնալ տեսանկյունների: Այս փաստը, ինստիտուցիոնալ հեղափոխությունների հնարավորին մեծ ծավալի և ընդլայնվող բազմազանության հետ մեքենայ, սուր ձևով առաջադրում է հիմնախնդիր. արդյոք գոյություն ունի կառավարման ուսումնասիրությունը «որպես այդպիսին», կամ առնվազն «կառավարման գործառնություն» որպես այդպիսին, որի շրջանակներում հնարավոր են ուսուցումը կամ մասնագիտացումը:

Նախկին առնելով վերջին միտումները, տեղին է հարցնել նրանցից, ովքեր ավելի խորն են ներգրավված կառավարման «նյութի» մեջ, և որոնց խնդիրն է հանդիսանում կառավարման մասին գեղեցկացված ճշտության ներկայացումը կամ միամիտ «սկզբունքների» քննադատումը՝ արդյոք շատ հեռու չեք գնացել ոչ քննադատական էմպիրիզմի պաշտպանության և սկզբունքների ժխտման գործում: Որոշ բնագավառներում տեղին հարց է հանդիսանում այն, թե արդյոք բարդացումը չի դարձել լքրիություն, արդյոք ժխտված չեն 19-րդ դարում գոյություն ունեցող այնպիսի «սկզբունքների» վերաբերյալ հասկացությունները, որոնց նպատակը կամ տեսությունը պարզ է նրանց դարձնեն ավելի լուսաբանված, երբ յուրաքանչյուր կարևոր գիտական հեղափոխություն ապափաստվում է տեղեկատվությամբ: Նասարակությունը և անհատները առանց հավաստի կամ նպատակների դադարում են զարգանալ¹²⁹:

Կառավարման տեսության ապագան իհարկե կախված է նրանից, թե ինչ է կարարվում ամբողջ աշխարհում և հատկապես նրանից, թե ինչ է կարարվում

¹²⁹ Նախավոր է ամենացավազինը ընկալվում է ինչ-որ ձևով սահմանված գաղափարախոսության բացակայությունը, որը կարող է որոշել անկախ համագործակցությունում համատեղ գործունեության ուղղվածությունը:

Միացյալ Նահանգների ներսում և դրա նկատմամբ: Կոառնա արդյոք Միակ Աշխարհը, որի համար մենք օգտագործել ենք մեր կյանքի հարստությունները և բարիքները, Երկու Աշխարհ, որից հետո մի օր՝ Ոչ Աշխարհ – սա է Առաջին Փաստը: Եթե միջազգային կամ «համաշխարհային» համագործակցության նոր ձևերն ու մեթոդները իսկապես զարգանան, կառավարական միտքը հանդես կգա նոր ուղղություններով (թեև առ այսօր հանրային կառավարման էական քանակության «միջազգային» աշխատությունները բնորոշվում են հիմնականում իրենց անհարպահայրիչ լինելով)¹³⁰: Ապագայի մրաժեղակերպի հիմնական ուղղվածությունը կախված է նրանից, թե կկարողանա արդյոք մեր բիզնես քաղաքականությունը հաջողությամբ հաղթահարել բացառիկ տնտեսական և սոցիալական լարվածությունը, որը կապված է եղել երապարտագմյան վերակառուցման հետ: Այս կամ այն կերպ արտմային էներգետիկայի զարգացումը և օգտագործումը կունենա խոր ազդեցություն կառավարման մոքի վրա: Սակայն մինչ հետևանքները պարկերացնելը մրաժող մարդուն անհրաժեշտ է դուրս գալ այդպիսի էական և տպավորիչ իրադարձության ազդեցությունից: Գիտական կառավարման միտքը ինչպես կազդի, այնպես էլ կարտացոլի գալիք իրադարձությունները: Սակայն այն չի հանդիսանա Կարևոր Ուժերից մեկը՝ առնվազն մոտ ապագայում: Իր հետևորդների քանակը և ազդեցության ոլորտը խիստ սահմանափակ են: Եվ միայն այժմ է նա ազատվում իրեն իսկ կողմից ստեղծված զսպաշապիկից՝ ինստիտուցիոնալ իստական փիլիսոփայության քաղաքականաւարչական անառարկելի պնդումներից, որոնք նախկինում սահմանափակել են իր մասշտաբը և տեսադաշտը:

Ինչքան էլ, որ լուրջ նշանակություն չունենան հեռավոր ապագայում նվաճվելիք միջազգային համագործակցությունը և արտմային էներգետիկան, ըստ էության խառնաշփոթը ու թշնամանքը, որոնք երկրորդ համաշխարհային պարտագմի հետևանքներից են բխել, վերջին հաշվով կարճ ժամկետում շատ ավելի էական ազդեցություն են ունենում կառավարչական մոքի վրա: Այս երկակի ազդեցության վերաբերյալ կարելի է անել երկու ենթադրություն: Առաջինը՝ քանի որ ճգնաժամը

¹³⁰ Քաղաքականության և վարչարարության միջև գրնվող խոչընդոտը, նույնիսկ եթե այն քանդվում է ներքին կյանքին վերաբերող հարցերում, այն մնում է գրեթե ամբողջությամբ անձեռնմխելի միջազգային կյանքին վերաբերող հարցերում: Այժմ մեզ ամենից շատ անհրաժեշտ է որոշ բեղմնավոր էներգետիկ մրահղացումներ, որոնք գրնվում են վարչարարական մոքի և համաշխարհային քաղաքականության վերաբերյալ տեսակետների բախման կենտրոնում: Իմ տեսանկյունից այդ մրահղացումները ներկայացված են աշխատությունում:

սովորաբար բերում է իշխանության կենտրոնացմանը և ինտեգրմանը, մենք ակնկալում ենք կենտրոնացման և ինտեգրման¹³¹ ուժեղացում, առնվազն համեմատելով, թե ինչ կարող էր լինել, եթե պատերազմի ավարտը իր հետ բերեր «խաղաղություն» և «նորմալացում»: Երկրորդը որոշակի առումով հակասում է առաջինին՝ վարչարարության ապակենտրոնացման և ժողովրդավարացման շարժման հաջողությունը կախված է Ամերիկայի անվտանգության սպառնալիքների դադարեցումից: Այնուամենայնիվ, գոյություն ունեցող սոցիալիստական կարծիքը, որ «դու չես կարող կառուցել սոցիալիզմ մեկ երկրում», նմանապես վերաբերում է ժողովրդավարությանը:

Բացի Կոմունիստական, քաղաքական և սոցիալական երևույթների, որոնք ապագայում ազդեցություն կունենան վարչարարության մաքրի վրա, գոյություն ունեն մի շարք շարժումներ և առանձին անվանի անհատներ, որոնք ներկայումս ուրիշներ են վարչարարության մրաժոյցությանը և ապագայում կարող են դրան փալ էություն և ուղղություն...

Նմարավոր է, որ Կոմունիստական ուղղություններից ամենակարևորը հանդիսանում է գիտական կառավարումը, որը ներկայումս ազդում է Ամերիկյան վարչարարության ուսմունքի վրա: Տեխնիկայի և ընթացակարգերի մակարդակում, որոնք վերցվում են գիտական կառավարումից և կապված են նրա հետ, անկասկած կշարունակվեն: Թեև որոշակի ուսմունքներ, ինչպիսիք են «կազմակերպության մաքուր փեսությունը», արդեն իսկ ազդել են հանրային կառավարման վրա. մենք դեռ պետք է ճշտենք, թե ինչ ազդեցություն ունեն գիտական կառավարման այլ Կոմունիստական փեսակները: «Ժողովրդավարական» կամ «անարխիստական» ուսմունքները ունեն բավական ուժ, որպեսզի վերակառուցեն վարչարարության մաքրի ներկա մոդելները, առնվազն եթե պայմանները բարենպաստ են: Մ. Լ. Քուկը¹³², Օրդվեյ Թեդը¹³³, Նենրի Ֆայոլը¹³⁴,

¹³¹ Ինչպիսիք «ապակենտրոնացվող» միջուկային զենքի սպառազինման ազդեցության կապակցությամբ Կոմունիստական J.M. Gaus, "A Job Analysis of Political Science," *Am. Pol. Sci. Rev.* 40 (Ապրիլ 1946): 217-230, 224-225: «Պարզվեց, որ ես նորից վերադարձել եմ ռեզիդուալ կենտրոնների աշխատանքի մասին, պետությունների կառավարությունների ապագա դերի մասին, պետությունների մայրաքաղաքների և դրանց հակառակ շրջանային կենտրոնների մասին նյութերին, ինչպես նաև Մեծ Բրիտանիայի փորձին հաջողությամբ ներկայացուցիչների հետ Պատերազմի ժամանակ, քաղաքական աշխարհագրության բազում հիմնախնդիրներին, համեմատական կառավարությանը և վարչարարությանը»:

¹³² Ես հափկապես վկայակոչում եմ նրա վերջին աշխատությունները: Նախկինում Կոմունիստական "Notes on Governmental and Industrial Administration in a Democracy," *Soc. Adv. Man. Jour.* 3 (Նոյեմբեր 1938) 139-143:

Օլիվեր Շելդոնը¹³⁵, Լինդոլ Ուրվիլը¹³⁶ և Էլթոն Մեյոնը¹³⁷ կարող են հիշատակված լինել այն անվանի ներկայացուցիչների թվում, որոնք ասոցացվում են գիտական կառավարման ուղղության հետ, որոնց աշխատությունները հնարավոր է ազդեն հանրային կառավարման ապագայի վրա, քանի որ դրանք արդեն որոշակի ազդեցություն թողել են: Նրանցից որոշների վրա ազդել է Մարի Պարկեր Ֆոլեթի փիլիսոփայությունը: Այսպես, փոքր չէ քննարկելու նրա տեսությունը, սակայն որոշակի այսօրվա միտումների ընկալումը կախված է նրա, ինչպես նաև այլ ազդեցիկ գիտական կառավարիչների աշխատությունների ընթերցումից: Նմանապես, թեև այսօր դա չի թվում հավանական, որ հասարակական փիլիսոփայությունը կարող է ապագայում խաղալ ավելի մեծ դեր, քան անցյալում: Նորաս Ս. Ֆրայսի¹³⁸ աշխատություններում, օրինակ, փորձ էր կատարվել ցույց տալ, որ Պրագմատիզմը (Դյուրի մեկնաբանությամբ) ոչ միայն գիտության փիլիսոփայություն է, այլ նաև պարզաճ ուժ է ընդլայնելու «ժողովրդավարությունը» ինչպես գիտական կառավարման, այնպես էլ հանրային կառավարման մեջ:

Արդեն քննարկվել է հավանականությունը, որ թարմ օտարերկրյա, հատկապես եվրոպական գիտնականների աշխատությունները մեծ ազդեցություն կթողնեն

¹³³ Նրա փորձեր գրքերը, բայց հատկապես *New Adventures in Democracy* (New York, 1939), և *Democratic Administrations* (New York, 1945). Նաև. "What Is a Democratic Approach to Economic Problems?" *Annals* 165 (Նոյեմբեր 1933): 101-108; "Is Industrial Self-Government Possible?" *Advanced Management* 5 (Նոյեմբեր-մարտ 1940): 21-25:

¹³⁴ *Industrial and General Administration* (London, 1930), trans. J. A. Coubrough.

¹³⁵ *The Philosophy of Management* (London, 1924). Այս աշխատությունը լայնորեն վկայակոչվում է, սակայն նրանից այս աշխատությունից ամեն հնարավորը չէ քաղված:

¹³⁶ Ուրվիլի աշխատությունները շատ ոգևորիչ են և արժանի ուշադրության: Նաև. *Management of Tomorrow* (Լոնդոն, 1933); "A Republic of Administration," *Jour. Pub. Adm.* 13 (Նոյիս, 1935): 263-271, "Executive Decentralization with Functional Coordination," *Jour. Pub. Adm.* 13 (Նոյեմբեր, 1935): 344-358, "Bureaucracy and Democracy," *Jour. Pub. Adm.* 14 (Ապրիլ, 1936): 134-142, "An Industrial Esperanto," *Bull. Taylor Soc.* 14 (Նոյիս, 1929): 150-153, "The problem of Organization: A Study of the work of Mary Parker Follett," *Bull Taylor Soc. And Soc. Indust. Engineers* 1 (Նոյիս, 1935): 163-169:

¹³⁷ Մասնավորապես. *The Human Problem of an Industrial Civilization* (New York, 1933).

¹³⁸ "Some Democratic Implication of Science in Scientific Management," *Advanced Management* (Նոյեմբեր 1940): 147-152; "Liberty and Science," *Pub. Adm. Rev.* 3 (ամառ 1943): 268-273. Ֆրայսի աշխատությունները հանդիսանում են պաշտոնական տեսանկյան շարադրումը: Սակայն ինձ համար այդ տեսանկյունը նույնքան անհասկանալի է, որքան Նինդիի փիլեգերաբանությունը, ընդ որում նույն պատճառով:

տեսական զարգացման վրա: Չկա ոչ մի կասկած, որ ազդեցությունը դա *փաստ* է, սակայն հիմա շարք վաղ է համոզմունքով պնդել, թե ինչին կրեիր այդ ազդեցությունը:

Մենք չենք կարող համարել, որ բավարար ուսումնասիրված է ժողովրդավարական հասարակությունում փորձագետի դերի հիմնախնդիրը, մասնավորապես «ընդհանուր մրաժողության» փորձագետի¹³⁹ դերի հիմնախնդիրը, և հնարավոր է կշարունակենք ներգրավել վարչարարության հեղինակների ուշադրությունը: Նմարավոր է, որ հիմնախնդիրը շարք լայն է, որպեսզի լուծվի մի քանի մրաժողների կողմից կարճ ժամանակահատվածում: Պատասխանը պետք է փարբեր ոլորտների մրաժողների կողմից դուրս բերվի փորձից և մեր տեսության ասպիճանաբար վերակառուցումից:

Սրա հետ սերտ կապված է մեր վարչարարների համար «փիլիսոփայության» և աղեկվար նախապարաստման ապահովման հիմնախնդիրը: Արդյոք բավարար է վարչարարության մեխանիզմների և մասնագիտական էթիկայի ուսուցումը, թե անհրաժեշտ է, որ մեր Ղեկավար Դասակարգը ստանա իրենց պարտականությունների վերաբերյալ կրթություն և միգուցե նրան պետք է ոգևորել քաղաքական փիլիսոփայությամբ: Նսկայական է առկա անդունդը մեր վարչարարական գիտական ծրագրերի բովանդակության և նրա միջև, ինչ մենք կոչում ենք մեր Վարչարարների պարտականություններ¹⁴⁰: Ընդունելով, որ մենք գտնվում ենք այսպես կոչված «կառավարչական հեղափոխության»¹⁴¹ կենտրոնում,

¹³⁹ Scuder Klyce's *Universe* (Winchester, Mass., 1921), M. L. Cooke. Այս աշխատության ներածությունում արտահայտված է կարծիք, որ Քլայսը տալիս է փիլիսոփայական հիմնավորում տեխնիկական փորձագետների կողմից իշխանության իրականացման վերաբերյալ: Ես չեմ կարող մեկնաբանել այս աշխատությունը, քանի որ ի վիճակի չեմ հասկանալ Քլայսի այս տարրօրինակ աշխատանքը:

¹⁴⁰ 1945թ. ելույթ ունենալով Ամերիկյան հասարակության Նանրային Կառավարման Վաշինգտոնյան բաժանմունքի առջև Ներքերթ Էմմերիքը պատերազմի, ի թիվս այլ դասերի, որոնք վերաբերում էին Նանրային Կառավարման ոլորտին, նշեց Նանրային Կառավարման ուսուցողական ծրագրերի աղեկվար վարչարարների նախապարաստման չկայանալը՝ ի փարբերություն մարդկանց, որոնց ուսուցանվել են տան աշխատանքի և կադրային աշխատանքի վարումը: Այս թեմայի վերաբերյալ տես՝ M. E. Dimock, "Administrative Efficiency within a Democratic Polity" *New Horizons in Public Administration*-ում. (Ալբամա, Նամալսարան, 1945): համաժողով, 21-43, 41-42.

¹⁴¹ James Burnham-ի *The Managerial Revolution*-ը (Նյու-Յորք, 1941) հավանաբար հանդիսանում է շարք կարևոր գիրք: Սակայն այն չի գտնվում տվյալ աշխատության ուշադրության ոլորտում: Բերնհեմի կողմից արտահայտված վերաբերմունքի համաձայն՝ տվյալ հոդվածում դիտարկվող աշխատությունները իրենցից ներկայացնում են թակարդ նոր ղեկավարության համար:

Ինչպես նշել են քննադատները, Բերնհեմի աշխատության հիմնական թերությունը կայանում է նրանում, որ ուղափառ սոցիալիզմից հրաժարման հիմնավորումը հանդիսանում է ըստ էության մարքսիզմ: Բերնհեմը, կարելի է ասել, ունի մարքսիստական անցյալ և նոր աշխատության մեջ են ներառված մարքսիզմին համարժեք թերությունները՝ ամեն-ինչը միայն սպիտակի և սևի

կարող ենք արդյոք մենք ասել, որ բավարար ուշադրություն ենք դարձրել ինչպես ղեկավարների *մասին* փիլիսոփայության հիմնախնդրին, այնպես էլ ղեկավարների *համար* փիլիսոփայությանը:

Փիլիսոփայության հիմնախնդիրը, որը մեր վարչարարները քարոզում են, սերտ կապված է «կազմակերպության տեսության» ադեկվատության հետ: Նորքը հետևյալն է. արդյոք վարչարարության գիտնականների, որանք լուծում են մարդկային համագործակցության հիմնախնդիրը, պահանջները շատ ցածր չեն: Կորցրել են արդյոք նրանք կանխագագումը և նախագուշակությունը մարդկային կազմակերպության մեծ ու ավելի մեծ ոլորտում ֆորմալ փաստերի ուսումնասիրության պարզառով: Արդյոք կազմակերպությունների ֆորմալ վերլուծությունը առանց նպատակների, որոնք ոգևորում են նրանց, ընդամենը գոյություն չունեցողի հոգնեցուցիչ մշակումն է:

Նանրային կառավարման հիմնական դրույթները առաջացել են 1914 թվականին նախորդող տասնամյակներում, նրանք ձևավորվեցն որպես ընդհանուր քաղաքական տեսություն առաջընթացի տարիներին: Այս «ուղղափառ» հայացքը ոչ մի դեպքում չի համարվում ապացույց չպահանջող իսկություն, սակայն մեր դարոցներում դեռ մնում է որպես ավերարան, առնվազն սկզբնական կուրսերում: Նանրավոր է ուղղափառ միտումները մեր ժամանակներում և մեր պահանջմունքների առկայության դեպքում դեռ համարվում են «ճշմարտություն»: Անկասկած կայունության և որոշակիության մթնոլորտը բավականին գրավիչ է այս ճգնաժամի և անորոշության ժամանակաշրջանում: Սակայն պետք է ընդունել հին մրաժողության փլուզումը և նորի սինթեզը: Ամեն դեպքում եթե լուրջ ընդունվի քաղաքական-վարչարարական տեսությունից հրաժարվելը, եթե հանրային կառավարման նկատմամբ ներկա աշխարհի քաղաքակրթության պահանջները իրականացվեն, ապա վարչարարական մրաժոխությունը պետք է կառուցի աշխարհային հարաբերություններ մարդկային գիտելիքի յուրաքանչյուր ոլորտում:

բաժանելը, հեշտացնելու հակումը, ամեն-ինչ իմանալու միտումը, անխուսափելիության պնդումը: Բերնհեյմը ուղղակի լցնում է նոր գինին հին մարքսիստական շշերի մեջ (ոչ վաղ անցյալի իր աշխատության մեջ՝ *The Struggle for the World* [New York: 1947], նա ցուցադրում է մարքսիստների կողմից իրենց տեսությանը դեմ լինելը): Բերնհեյմի «Մարքսիզմ» աշխատության հերքման կապակցությամբ տեսն J. Donald Kingsley և Dawid W. Petegorsky, "The Technicians and the New Society," chap. 14 in *Strategy for Democracy* (New York, 1942): Այս հեղափոխական աշխատությունը, քննարկում է տարբեր տիպերի ծախս շարժման ծախսողումը, որպեսզի ճանաչել «ղեկավարման» պահանջը՝ հասնելու իրենց նպատակներին, և ճանապարհները, որոնք կարող են ստիպել բյուրոկրատիային ծառայել «ժողովրդավարական կոլեկտիվ պետության» նպատակներին:

Թարգմանիչ և խմբագիր՝ Աննա ՄԱԿՍՈՒԴՅԱՆ

Միջկառավարական* հարաբերությունների (ՄԿՀ) Ակունքները

Միջկառավարական հարաբերություն (ՄԿՀ) հասկացությունը սրեղծվել է 1930 թվականին Նոր Ուղղության ճանաչման հետ միասին և աջակցվել է դաշնային կառավարչական մարմինների համակողմանի ջանքերով, որոնք ուղղված էին Մեծ Անկման ժամանակաշրջանի փնտրտության և հասարակական անկման հաղթահարմանը: ՄԿՀ-ն կապված էր ռազմավարական քաղաքականության հետ, այսինքն՝ գործունեության ուղղության ընտրության և նրա գործնական արդյունքների գնահատման: Ֆրանկլին Դ. Ռուզվելտի և Ամերիկայի Գերագույն Դատարանի միջև ընդհարումները՝ առաջինիս կողմից առաջարկված սոցիալական ապահովության փորձեր փեսակի ծրագրերի վերաբերյալ, ինչպես նաև դատարանի դիմադրությունը մոլորեցնելու նրա պրագմատիկ փոխնիական հնարավորությունները հանդիսանում են ՄԿՀ-ի քաղաքականության դրսևորում: Հասկացության ծագումը պայմանավորված է լիբերալ, առաջադեմ և ակտիվ կառավարման գաղափարներով և գործողություններով:

1930 թվականներից մինչև արդի ժամանակ հետազոտական և գործնական աշխատանքները ՄԿՀ-ի ոլորտում պայմանավորված էին հանրային ծառայություններով հաճախորդներին արդյունավետ ապահովմամբ, անկախ նրանից հանդիսանում են արդյոք հաճախորդները առանձին խմբեր, թե հասարակությունը ամբողջությամբ: Դրա արդյունքում «ծառայության» կամ բարեկեցության բաշխման և վերաբաշխման գործողությունները սկսել էին գերակայել դաշնային կարգավորման գործառույթների և սոցիալական հսկողության նկատմամբ: ՄԿՀ-ի նոր ուղղությունը սոցիալական բարեկեցության օրենսդրությունից ճանապարհ է անցել մինչև այնպիսի հարցեր, ինչպիսիք են կրթության դաշնային օգնությունը, քաղաքների զարգացումը և քաղաքացիական իրավունքները: Այնուամենայնիվ, վերջին փորձերին ամենաէական հարցերից է, որի վրա մեծամասամբ ուշադրություն են դարձնում,

¹⁴² Աղբյուրը՝ From Understanding intergovernmental relations 3rd edition by Wright. 1988. Reprinted with permission of Wadsworth, a division of Thompson Learning: www.thompsonrights.com. Fax 800 730-2215

* Միջկառավարական = կառավարման մակարդակների միջև

քաղաքացիների մասնակցությունը սոցիալական ինստիտուտներին, որոնք անմիջականորեն ազդում են նրանց վրա, և բնակչությանը ծառայություն հասցնելու արդյունավետ համակարգի ստեղծումը: ՄԿՏ-ի խնդիրների ամենավերջինների թվում են գրնվում այն հարցերը, որոնք ենթադրում են ֆինանսային խստություն և կարգավորիչ սահմանափակումներ:

ՄԿՏ հասկացությունը վաղուց ընդունված է համարվում հանրային ծառայողների և գիտնականների միջավայրում: Սակայն դրա ծագումը անհասկանալի է և մինչ այժմ չունի ֆորմալ սահմանում: Նասկացության տպագրված առաջին օգտագործումը մենք գտնում ենք Կլայդ Ֆ. Սնայդերի՝ շրջանների և քաղաքների կառավարման վերաբերյալ հոդվածում (1937)¹⁴³: Մեկ այլ գիտնական, որն օգտագործեց այդ հասկացությունը 1930-ական թվականներին, հանդիսացավ Ուիլյամ Անդերսոնը, որը, և դա լայն ճանաչված է, մեծ ներդրում ունի հայեցակարգի զարգացման հարցում: Բայց ո՛չ Սնայդերը, ո՛չ Անդերսոնը չէին վերագրում իրենց այդ հասկացության հայտնագործումը, ինչպես նաև չէին նշում դրա ծագումը¹⁴⁴:

Անդերսոնի ժամանակակիցների շրջանում ՄԿՏ-ի ուսումնասիրությամբ զբաղվողներից է հանդիսանում Ու. Բրուք Գրեյվսը: 1940 թվականին նա «Annals» ամսագրի հատուկ թողարկման խմբագիրն էր. նա այդպես էլ անվանեց՝ «ՄԿՏ-ն ԱՄՆ-ում»:¹⁴⁵ Քսանհինգ հոդվածներում դիտարկված էին հարաբերությունները դաշնային և նահանգային, դաշնային և տեղական, միջնահանգային, շրջանային և տեղական կառավարման մակարդակներում: Սակայն զարմանալի է, որ ո՛չ խմբագիրը, ո՛չ էլ հեղինակներից որևէ մեկը անհրաժեշտ չեն համարել սահմանել ՄԿՏ հասկացությունը և զարել այն այնպիսի հասկացություններից, ինչպիսիք են *ֆեդերալիզմը*, *նոր ֆեդերալիզմը*, *կոոպերատիվ ֆեդերալիզմը* և նմանաբանայլ հասկացություններ, որոնք օգտագործվել են հոդվածներում: Քարոզող դար անց

¹⁴³ Clyde F. Snider, "Country and Township Government in 1935-36," *Am. Pol. Sci. Rev.* 31 (հոկտեմբեր 1937): 909.

¹⁴⁴ Նամակներ հեղինակին Clyde F. Snider-ից, 5 օգոստոսի 1969թ., ինչպես նաև William Anderson-ից, 20 մայիսի 1970թ.:

¹⁴⁵ *The Annals* 207 (հունվար 1940): 1-218. Թողարկման ենթավերնագիրն է "A Broad Survey of Recent Developments in the Fields of American Government at all Levels":

Գրեյվսը ստեղծեց այդ բնագավառի հիմնարար աշխատությունը *“Ամերիկյան Միջկառավարական հարաբերությունները”*¹⁴⁶:

Հիշյալ հասկացության ավելի լայն ճանապարհը բացվեց 1950-ական թվականներին, երբ Կոնգրեսը երկու անգամ օգտագործեց այն պետական փաստաթղթերում: 1953 թվականին Կոնգրեսը հիմնադրեց ՄԿՏ-ի հարցերով ժամանակավոր հանձնաժողով (1953-1955) (P.L. 83-109): Ճանաչված լինելով որպես Կեսսերթաուսի հանձնաժողով, այս մարմինը անցկացրեց առաջին պաշտոնական բազմակողմանի հեղափոխումը՝ սահմանադրության ընդունումից հետո ձևավորված դաշնային, նահանգային և տեղական մակարդակների հարաբերությունների վերաբերյալ: Ավելի ուշ (1959) Կոնգրեսը հիմնադրեց ՄԿՏ-ի հարցերով մշտական խորհրդարարական հանձնաժողով, որը բաղկացած էր 26 անդամներից (P.L. 86-390): Այս գերատեսչությունը, ունենալով ոչ մեծ, բայց ընդունակ անձնակազմ, երեսուն տարիների ընթացքում ուսումնասիրել է միջկառավարական հարաբերությունները, անցկացրել է մի քանի տասնյակ հեղափոխություններ և մշակել հարյուրավոր առաջարկներ, որոնք վերաբերում էին ՄԿՏ-ի քաղաքականությանը:

1960-1970-ական թվականների ընթացքում ՄԿՏ-ի գաղափարի օգտագործումը պաշտոնական շրջաններում ընդարձակվեց. այն սկսեցին օգտագործել դաշնային, նահանգային և տեղական մակարդակներում: Օրինակ՝ 1968 թվականին Կոնգրեսը ընդունեց Միջկառավարական համագործակցության վերաբերյալ ակտ (P.L. 90-577): Ի թիվս այլ պահանջների, այս ակտը թույլատրեց ստուգել տեղական և շրջանային ղեկավարման մակարդակներից ելնող դաշնային դրամաշնորհների պահանջարկի վերաբերյալ յուրաքանչյուր փաստաթուղթ: 1970 թվականին Միջկառավարական անձնակազմի ակտը (P.L. 91-648), ի թիվս հանրային ֆոնդերից նահանգային և տեղական մակարդակների ծառայողների մասնագիտական ուսուցումների համար դրամաշնորհների, թույլատրեց նաև դաշնային, նահանգային և տեղական մակարդակների գործող ծառայողների ժամանակավոր տեղափոխությունները:

Սկսած 1970 թվականից գրեթե բոլոր նահանգները ՄԿՏ-ի ոլորտում աշխատելու համար ստեղծեցին գործադիր գործակալություններ և նշանակեցին հարուկ ծառայողներ: Դրանցից շատերի ուշադրության կենտրոն էին գտնվում դաշնություն-նահանգ հարաբերությունները, բայց որոշ նահանգներ ստեղծեցին

¹⁴⁶ W. Brooke Graves, *American Intergovernmental Relations: Their Origins, Historical Development, and Current Status* (New York: Scribner's, 1964).

առանձին համայնքային գործերի գերապեսչություններ, որոնք զբաղվում էին նահանգ-տեղական մակարդակ հարաբերություններով: 1969 թվականին իրականացված հետազոտությունը ցույց տվեց, որ փաստ հազարից ավելի բնակչություն ունեցող քաղաքների 16 տոկոսը, իսկ հարյուր հազար բնակչություն ունեցող քաղաքների 52 տոկոսը ունեին ՄԿՏ-ի համակարգող¹⁴⁷: 1975 թվականին այդ տոկոսային հարաբերակցությունը բարձրացավ մինչև համապատասխանաբար 39 և 76 տոկոս: Ավելին, 1975 թվականին հիսուն հազարից ավել բնակչություն ունեցող շրջաններից 69 տոկոսը արդեն ունեին իրենց ՄԿՏ-ի համակարգողը¹⁴⁸: 1980 թվականին ամեն նահանգ ուներ իր գործակալությունը կամ անձինք, որոնք զբաղվում էին բացառապես ՄԿՏ-ով:

1980-ական թվականներին ՄԿՏ հասկացությունը դարձավ լայն տարածված և գրավ հանրային ճանաչում: Այնուամենայնիվ, այն շարունակում է իրենից ներկայացնել բավականին մասնագիտացված և ինչ-որ տեղ հեքիաթային ոլորտ, որը շատ հաճախ փակուղու մեջ է դնում ինչպես հանրային ծառայողներին, այնպես էլ քաղաքացիներին: Դա կարծես թե ոլորտ էր, որտեղ ծառայողները զբաղվում են թեև օրինական, բայց կիսագաղտնի գործունեությամբ, որի մասին շատ քիչ են գրում գիտնական վերլուծաբանները:

ՄԿՏ-ի կարճ սահմանումը հետևյալն է. կապերի, փոխգործողությունների, փոխկախման, ազդեցության փարբեր համադրումներ, որոնք գոյություն ունեն ինչպես ընտրված, այնպես էլ նշանակված պաշտոնադար աշխանց միջև, որոնք պաշտոն են զբաղեցնում կառավարման բոլոր մակարդակներում, և որտեղ հանրային գործունեության գլխավոր խնդիրն են հանդիսանում ֆինանսական, ռազմավարական և քաղաքական խնդիրները: ՄԿՏ-ն իրենից ներկայացնում է համեմատաբար նոր, մնացածներից փարբերակված և կարևոր մեթոդ՝ բնույթի, բովանդակության և մեր իսկ կողմից մեզ ղեկավարման գնահատման համար, որը գործում էր 20-րդ դարում: Որպեսզի ավելի լավ հասկանանք ամերիկական կառավարման գործընթացը, մենք պետք է օգտագործենք ՄԿՏ-ի հայեցակարգը:

¹⁴⁷ "Local Intergovernmental Coordinators," Urban Data Service (Washington, D.C.: International City Management Association) 2 (օգոստոս 1970): 3

¹⁴⁸ Advisory Commission on Intergovernmental Relations, *The Intergovernmental Grant System as Seen by Local, State, and Federal Officials, A-54* (Washington, D.C., մարտ 1977), էջ 45.

* * *

...Նանրահայր փաստ է, որ 20-րդ դարի ընթացքում ԱՄՆ քաղաքական համակարգը զգալի փոփոխություններ է կրել, որոնք ներկայացնում են բավականին դրամափիկ, եթե չասենք էվոլուցիոն շրջադարձեր: Որո՞նք էին փոփոխությունների իրականացումն արագացնող հիմնական ուժերը: Որո՞նք էին փոփոխությունների ձևերը և ուղղությունները: Ի՞նչ քաղաքական հարցեր էին պարտում այդ փոփոխությունները և որո՞նք էին այն մեխանիզմները, որոնց օգնությամբ այդ փոփոխությունները իրականացվեցին: Ինչպիսի՞ն էին այդ փոփոխությունների կարճաժամկետ և երկարաժամկետ արդյունքները: Որպեսզի պատասխանենք այդ հարցերին և ավելի լավ հասկանանք մեր քաղաքական համակարգի էվոլուցիոն և ժամանակակից բնույթը, առանձնացնենք, մշակենք և վերլուծենք ՄԿՆ-ի ութ փուլերը:

Ութ փուլերը և դրանց ակտիվության մոտավոր ժամանակաշրջաններն են հանդիսանում՝

Բախում	1930-ական թվականներ և ավելի շուր
Նամագործակցություն	1930-1950 թթ.
Խտացում	1940-1960 թթ.
Սրբեղծագործականություն	1950-1960 թթ.
Մրցակցություն	1960-1970 թթ.
Նաշվարկ	1970-1980 թթ.
Կրճատում	1980-1990 թթ.
Նարկադիր գունավորում	1990- ? թթ.

Ամեն մի փուլի բնորոշ համառոտ գծապարկերը ներկայացված է թիվ 1 աղյուսակում:

Ութ փուլերից յուրաքանչյուրի կապակցությամբ դիտարկում ենք երեք հիմնական բաղադրիչներ (տե՛ս թիվ 1 աղյուսակի երկրորդ, երրորդ և չորրորդ սյունակները): Առաջինը՝ ռազմավարության ո՞ր խնդիրներ էին գերակայում օրակարգում: Երկրորդը՝ ի՞նչ հիմնական ընկալում ունեին մասնակիցները: Ինչպիսի՞ դիրքորոշումներ և մոդելներ էին ղեկավարում նրանց վարքը: Երրորդը՝ ինչպիսի՞ մեխանիզմներ և տեխնոլոգիաներ էին օգտագործվում միջկառավարական գործողությունների և նպատակների իրականացման համար: Աղյուսակի հինգերորդ սյունակում զեպրեղված է յուրաքանչյուր փուլի փոխաբերական բնութագրությունը՝

ավելի հաճախ ֆեդերալիզմի ձևով, իսկ վերջին սյունակում զեպեղված են օգնության դաշնային ծրագրերի քանակը՝ ըստ գրանցման և ամսաթվի:

Փուլերը և դրանց նկարագրությունը հասկանալու համար կարևոր են երկու ճշգրտումներ: Առաջինը՝ անվանումները չեն արտացոլում միջկառավարական փոխհարաբերությունների յուրաքանչյուր փուլի ժամանակաշրջանի *բոլոր* տեսակետները: Օրինակ՝ *բախումը*, որը վերաբերում է մինչև 1930 թվականին, չի ցույց տալիս, որ այդ ժամանակաշրջանում զգալի ջանքեր էին գործադրվում ՄԿՏ-ի համագործակցության զարգացման համար:

Աղյուսակ 1 Միջկառավարական հարաբերությունների (ՄՀՏ) Փուլերը						
<i>Փուլի անվանումը</i>	<i>Նիւնասկան խնդիրները</i>	<i>Մասսանակիցների ընկալումը</i>	<i>ՄՀՏ մեխանիզմները</i>	<i>Ֆեդերալիզմի փոխաբերական բնութագրերը</i>	<i>Մոտավոր գազաթնակե տային ժամանակաշրջանը</i>	<i>Օգնության ծրագրերի քանակը</i>
բախում	սահմանների որոշում, պարզաճ ոլորտներ	անտոգոնիզմ, մրցակցություն, բացառիկություն	օրենսգրքեր, դատարաններ, հրահանգներ	ֆեդերալիզմ՝ շերտավոր թխվածքաբլիթի տեսքով	19-րդ դար 1930-ական թթ.	15 (մոտ.) (1930)
համագործակցություն	տնտեսական անկում, միջազգային սպառնալիք	համագործակցություն, համալրում, փոխադարձ օգնություն	ազգային պլանավորում, պետական դրամաշնորհներ, հարկային վարկ	ֆեդերալիզմ՝ մարմարե թխվածքաբլիթի տեսքով	1930-1950-ական թթ.	50 (մոտ.) (1940)
խտրացում	ծառայության կարիքներ, ֆիզիկական զարգացում	արհեստավարժություն, անկողմնակալություն, չեզոքություն, գործառնությանություն	հասցեավորված դրամաշնորհներ, ծառայություններ ի չափորոշիչներ	ջրի ծորակ (ներ ուղղվածության կամ լայնածավալ)	1940-1960 ական թթ.	132 (1960)
սրեղծագործականություն	քաղաքամեր, սոցիալապես անպաշտպան	ազգային նպատակներ, մեծ հասարակություն, դրամաշնորհներ	ծրագրերի պլանավորում, ծրագրային	ծախսում (տարածվող և բոցկլտացող)	1950-1960 ական թթ.	379 (1967)

	հաճախորդներ	ստանալու արհեստ	դրամաշնորհներ, մասնակցություն			
մրցակցություն	համակարգում, ծրագրերի արդյունավետություն , մատակարարման համակարգեր, քաղաքացիների մուտքի հնարավորություն	անհամաձայնություն, լարվածություն, մրցակցություն	դրամաշնորհների համակենտրոնաց ում, շահույթի բաշխում, վերակազմակերպ ում	պարիսպային (մասնիկային) ֆեդերալիզմ	1960-1970 ական թթ.	442 (1975)
հաշվարկ	հաշվետու լինելը, սնանկացում, ստիպողականություն , կախվածություն, դաշնային դեր, հանրային վստահություն	հաղթելու արվեստ, փոխադարձ փոխարինում, գերբեռնվածություն	ընդհանուր օգնություն՝ տրված նորմերով, շրջանցող ճանապարհներ, փոխառություննե ր, կրճատումներ	ճակատային ֆեդերալիզմ (հակաճակատային)	1970-1980- ական թթ.	539 (1980)
կրճատում	բյուջեի փոխառություն և հաշվեկշիռ, դաշնային օգնության կրճատում և փոփոխություն,	ագրեսիվություն, բժախնդրականություն, պաշտպանություն, դատամոլություն	Կոնգրեսի օրենսդիր ակտեր, դատարանների որոշումներ, տեղեկատվական աղբյուրներ,	փաստացի ֆեդերալիզմ, հեռադիտակային ֆեդերալիզմ, ֆեդերալիզմ մտրակի տակից	1980-1990- ական թթ.	405 (1984)

	իրավական որոշումների ընդունում, ղեկավարող կարգադրագրեր		բանակցային լուծում			
հարկադիր գունավորում	վարկավորման անբավարարություն, գլոբալիզացիա, կարգադրությունների տրման մոլություն, միջին դասի դժգոհություն, միտում դեպի ռազմավարություն	դաշնային մակարդակ՝ համառություն, օտարացում, նահանգներ և տեղական մակարդակ՝ ճկունություն, միայնակ, ընկալողականություն, ձեռնարկատիրություն	չֆինանսավորվող կարգադրությունն եր, լուսայական դրամաշնորհներ, ձեռքբերման իրավունք, հանրային- մասնավոր ձեռնարկությունն եր, նոր ցանցեր	հզոր (կործանիչ) ֆեդերալիզմ, շուր փոփոխվող ֆեդերալիզմ	1990-? թթ.	606 (1991)

Էլազարի կողմից կարարված 19-րդ դարի հեղափոխությունները փաստել են «գործընկերության» ջանքերը, բայց ՄԿՏ-ի կարևորագույն խնդիրների լուծումը բախումային բնույթ էր կրում¹⁴⁹:

Երկրորդը՝ անհրաժեշտ է նշել, որ փուլերի ժամանակահատվածները մոտավոր են, որովհետև փաստացի փուլերը մասնակի համընկնում են: Այսպես, հետևում է, *գազաթնակեցության ժամանակաշրջանի* հասկացության կարևորությունը, ընդ որում ոչ միայն նրա համար, որ այն բնորոշվում է որպես որոշակի հարկության մեծագույն ժամանակաշրջան, այլև նրա համար, որ այն չի սահմանափակում փվյալ փուլի շարունակությունը միայն արված ժամանակաշրջանում: Օրինակ, բախման փուլը փարածվում է 1930-ական թվականների և ավելի վաղ ժամանակաշրջանի վրա, բայց բախման բնութագրիչները չեն անհետանում և հեղափոխական ժամանակաշրջաններում, այսօր նույնպես դրանք կանոնավորապես ի հայտ են գալիս կրկին և կրկին, ինչպես գերակշռող փուլի կողակից թեմա:

Այսպիսով՝ երկու մասնակի համընկնող (հանրային ծառայողի փոխհարաբերությունների առումով) շարունակական փուլերը կարելի է դիտարկել որպես ծակոփկիներով շերտեր: Այդ փուլերից և ոչ մեկը չի վերջանում իր վերջնակեցում ու փաստորեն չի անհայտանում: Այս կամ այն չափով բոլոր փուլերը ներկա են գտնվում նույն ժամանակաշրջանում այնքանով, որքանով դրանցից մեկը գերակշիռ է, մնացածը «լցված են ծակոփիների մեջ»: Յուրաքանչյուրի կենսունակության ժամանակաշրջանը ավելի լայն է, քան գազաթնակեցային ժամանակաշրջանները, որոնք զերեկված են թիվ 1 աղյուսակում: Իրականում ժամանակակից ՄԿՏ-ն հանդիսանում է ութ փուլերի բազմակի շերտավորումների և համադրումների արդյունք: ՄԿՏ-ի վերլուծաբանի խնդիրը նման է երկրաբանի խնդրին՝ փորձանմուշ վերցնել մի քանի շերտերից, որպեսզի եզրակացություն անել վերին կամ փվյալ շերտերից ավելի խորը գտնվող շերտերի վերաբերյալ:

Այս ութը փուլերից յուրաքանչյուրը նման է ռազմավարական շերտի՝ համապարասխան ժամանակաշրջանում: Յուրաքանչյուրն իր վրա կրում է

¹⁴⁹ Daniel S. Elazar, *The American Partnership: Intergovernmental Cooperation in the Nineteenth Century United States* (Chicago: University of Chicago Press, 1962). Անշուշտ, որոշակի քաղաքական ոլորտներում որևէ գործունեության դաշնային հեղափոխության (կամ «սեփականության») գերակայունը հանգեցրեց այնպիսի դաշնային առավելության, որ ՄԿՏ-ում նահանգային և տեղական կառավարման մարմինների մասնակցությունը հիմնականում իրականացվեց այն պայմաններում, որոնք որոշվեցին դաշնային օրենսդրությամբ: Արևմուտքում հասարակական հոգերի պետական սեփականությունը (և բաշխումը) հանդիսանում է վառ օրինակ, որը առաջացրեց ՄԿՏ-ի հատուկ պայմանների միավորում ազգային քաղաքականության մեջ բնական պաշարների նկատմամբ, օրինակ՝ անտառների, արտադրարների, զբոսայգիների և ջրի:

ռազմավարության դաջվածք (երկրաբանական նստվածք կամ քարայնացում), որը այդ ժամանակի քաղաքական-վարչարարական շարժման արդյունք է: Փուլերի ցուցադրումը թույլ է տալիս մեզ հասկանալու (ՄԿՏ-ի տեսակետից) որտեղ ենք մենք այժմ, որտեղ էինք մենք գտնվում, և ուր ենք ուղևորվում:

Բախման փուլ՝ 1930 և ավելի վաղ թվականներ: ՄԿՏ-ի բախման փուլի ժամանակաշրջանում ուշադրությունը կենտրոնացված էր կառավարման ոլորտների լիազորությունների հաստատմանը և սահմանմանը, ինչպես նաև ծառայողների լիազորությունների սահմանների որոշմանը: Այդ միտումը տեղ էր գտել ինչպես նահանգային և տեղական, այնպես էլ դաշնային և նահանգային մակարդակներում: Դիլոնի կանոնը՝ հաստատում է նահանգի գլխավորությունը և միաժամանակ հանդիսանում կառավարման մարմինների տեղային մակարդակի լիազորությունների սահմանափակումների օրինակ: Այն դաշնային, նահանգային և տեղական ծառայողները, որոնք ցանկանում էին ստանալ իրենց լիազորությունների մասին ճշգրիտ հրահանգներ, մտածում էին, որ պաշտոնական լիազորությունները տարբեր մակարդակներում պետք է հանդիսանան փոխադարձ բացառող: Ավելին՝ ծառայողները կարծես թե սպասում էին, որ հակադրումը և անտեղծությունը պետք է դառնան «ով ի՞նչ կարող է անել, ի՞նչ իշխանություն ունի» պարզաբանման գործընթացի մասնիկ:

Դերերի բաշխումը և սահմանների հաստատումը բախման փուլին բնորոշ հատկանիշ է:

Այս փուլի շարունակվող արտահայտումը դառնում է ակնհայտ այն ժամանակ, երբ Գերագույն Դատարանը հայրնում է այն որոշումների մասին, որոնք վերաբերում են դաշնային և նահանգային իշխանության մարմինների բախումներին: Ամենավերջիններից մեկը հանդիսացավ 1995 թվականի Գերագույն Դատարանի որոշումը, որը հակասահմանադրական հայտարարեց 1990 թվականի Զենքից ազատ դպրոցական շրջանների մասին ակտի ապահովումը¹⁵⁰:

* * *

¹⁵⁰ *United States v. Lopez* (No. 95-1260). Տե՛ս նաև *United States Law Week*, 25 ապրիլի 1995, էջ 4343-4367 և Linda Greenhouse, "The Court Kills Law Banning Guns in a School Zone," *The New York Times*, 27 ապրիլի 1995

Նամագործակցության փուլ՝ 1930-1950-ական թվականներ: Մի շարք հեղինակներ համոզիչ ապացուցել են և օրինակների բազում քանակությամբ հաստատել, որ ԱՄՆ-ում 19-րդ և 20-րդ դարերի ընթացքում գոյություն է ունեցել միջկառավարական համագործակցություն: Սակայն պակաս համոզիչ է այն, որ համագործակցությունը մեծ դեր է խաղացել և գերակայել է նաև մեր քաղաքական պարմությունում: Այնուամենայնիվ, ընդգծվում է մի ժամանակաշրջան, երբ փոխաջակցության հարաբերությունները գերակայում էին մնացած հարաբերությունների հանդեպ և ունեին մեծ քաղաքական նշանակություն: Այդ համագործակցության փուլը հարկապես ակնհայտ է դառնում երկու տասնամյակներում՝ 1930 թվականից մինչև 1950 թվականը ընկած ժամանակաշրջանում:

Դաշնային մակարդակով այդ ժամանակի առաջնային խնդիրներից էին հանդիսանում փոփոխական անկման լուծի թեթևացումը և արտաքին վրանգների կանխումը: Տրամաբանական և բնական է թվում, որ պետության ներքին և արտաքին գոյարևման վրանգները կմիաձուլեին հանրային ծառայողներին և կստիպեին նրանց համագործակցելու: Կային այդպիսի աճող համագործակցության տարբեր նախասահմանումներ: Մեզ համար այստեղ հետաքրքիր է այնպիսի քաղաքական նորությունները, ինչպիսիք էին պետական պլանավորումը, հարկային վարկերը, օգնության պետական դրամաշնորհները:

* * *

Խտացման փուլ՝ 1940-1960-ական թվականներ: Տրումենի, Էզենհաուերի և Քենեդու ղեկավարման ժամանակաշրջանում ՄԿՆ-ն դառնում են ավելի մասնագիտացված, գործառության և շատ կենտրոնացված: Մի խոսքով՝ ավելի խտացված: Սկսած 1946 թվականից մինչև 1961 թվականն օգնության դրամաշնորհների բազում նոր ծրագրերի քանակը գրեթե կրկնապատկվել էր՝ ի համեմատություն անկման ժամանակաշրջանի գործող ծրագրերի քանակի: Նասցեագրված օգնության ծրագրերի օգտագործման լայնացման հետ միաժամանակ ուժգնացավ ուշադրությունը ծառայությունների չափանիշների հանդեպ: Վարչարարական կանոնները և նորմերը, այլ ոչ թե օրենքները, սկսեցին որոշել ինչպիսին պետք է լինեն չափանիշները, հաշվեդրվականությունը, աշխատանքի կարարման պահանջարկները և այլն:

Այդ ծրագրերի հետ կապված գործունեության ղեկավարումը իրականացվում էր մասնագետների խմբերի կողմից, որոնք աշխատում էին դրամաշնորհների հարուկ

ուորպում (օրինակ. օդակայանների, հիվանդանոցների, արագընթաց ճանապարհների կառուցում, երնախորշերի վերացում և քաղաքների վերականգնում, քաղաքային պլանավորում, մնացորդների վերամշակում, գրադարանների կառուցում): 1950-ական թվականների վերջում այդ կրթությունը համալրվեց ևս մեկ պաշտպանության համար կարևոր փորձով, որը հանդիսացավ պարասխան Խորհրդային Միության գիտական, տեխնիկական և տիեզերական ոլորտներին: Արհեստավարժության փարածումը ուժգնացրեց ուշադրությունը ծառայությունների նորմերի հանդեպ՝ հաշվի առնելով անկողմնակալությունը և չեզոքությունը: Ինչպես նշում է Ներքերպ Կաուֆմանը, հանրային կառավարման մեջ օբյեկտիվության և անկողմնակալության կամ այսպես կոչված «չեզոք իրավասությամբ» հանդես գալը, խոչընդոտում է գործադիր իշխանության ուժեղ առաջնորդի կողմից ռազմավարության անընդհատ հսկողության իրականացմանը¹⁵¹: Դեռ ավելին Ֆրեդերիկ Մոշերը «մասնագիտական պետության» հաջոխությունը վերագրում է 1950-ական թվականներին¹⁵²:

Ո՞ր խնդիրների կամ պահանջների լուծմանն էին ուղղված ՄԿՏ-ի ծրագրերի ընդարձակումը և մասնագիտականի ներառումը: Ամենասակնհայտները հանդիսանում էին հեղափոխական երկու նպատակները: Առաջինը՝ հիմնական աշխատանքներ, հանրային ապրելավերդի կառուցում, առողջության կանխարեսող հեղափոխում: 1946 թվականից մինչև 1960 թվականը ընկած ժամանակահատվածում նահանգային և տեղական մակարդակների հիմնական միջոցների ծախսերն աճել են 12 անգամ, իսկ ընթացիկ ծախսերը՝ 4 անգամ: Արագընթաց ճանապարհների, հիվանդանոցների, կոյուղու համակարգի բարելավման, օդակայանների կառուցումը համալրվում էր մեծամասամբ տեղական և նահանգային կառավարման մարմինների ջանքերով, բացի այդ, դրամաշնորհների հոսքը ուղղվում էր պատերազմի հետևանքների հաղթահարմանը, դեմոգրաֆիական փոփոխություններին և նոր տեխնոլոգիաներին, միաժամանակ դրամաշնորհները օգտագործվում էին նաև արվարձանների զարգացումների համար: 1960-ական թվականներին փարքեր նպատակներով ծրագրային 100 դրամաշնորհներ իրագործվեցին դաշնային ֆինանսավորմամբ:

¹⁵¹ Herbert Kaufman, "Emerging Conflicts in the Doctrine of Public Administration," *Am. Pol. Sci. Rev.* 50 (դեկտեմբեր 1959): 1057-1073

¹⁵² Frederick Mosher, *Democracy and the Public Service* (New York: Oxford University Press, 1968), հատկապես 4-րդ գլուխ, "The Professional State."

Երկրորդ դրդապարճառը, որը խթանում է հանրային կառավարման փառքեր մակարդակների փոխազդեցությունը, այդ ժամանակաշրջանում հանդիսանում էր այն քաղաքական փաստի ընկալումը, որ կառավարությունն ի վիճակի է բավարարել միջին դասի հատուկ պահանջները: Նոր Ուղղության ամենակարևոր նպատակը հանդիսացավ միջին դասի գիրակցությանը հասցնել, որ կառավարության գործողությունները կարող են լինել դրական և ուղղված լինել յուրահատուկ ծրագրերի իրականացմանը: Արդյունավետ քաղաքական գործողությունները, որոնք կյանքի էին կոչված այդ գիրակցությամբ, նախաձեռնված էին երկրորդ Նամաշխարհային պատերազմից հետո և ամրապնդված էին մի շարք հանգամանքներով: Դրանցից մեկը կրկին արվարձանների զարգացումն էր: Արվարձանը, քաղաքի վերջնամասը պահպանում էր, եթե չասենք, որ զարգացում էր Զեֆերսոնյան ավանդապարտությունը «խնամապար-հանրապետությունների» մասին, որպես երազանք առ այն, որ ամեն մի փոքր փարածք պետք է ղեկավարվի բացառապես տեղաբնակների կողմից¹⁵³: Արվարձանը կարիք էր զգում հանրային ծառայությունների՝ դպրոցների, կոյուղու, ճանապարհի: Իսկ կա արդյոք այդ խնդրի լուծման ավելի լավ ձև, քան արտաքին օգնության ապահովումը տեղական որոշում իրականացնող իշխանության առկայության պայմաններում:

Նախորդի հետ կապված հաջորդ բարենպաստ պայման է հանդիսանում այն, որ ՄԿՏ-ի մեխանիզմների շնորհիվ տեղական մակարդակի համար պահպանվել էր քաղաքական վերահսկողությունը: Այսպես դրամաշնորհների տեխնիկան, ծառայությունների ստացման և մատուցման չափանիշները, շինարարական նախագծերը և այլն համընկնում էին տեղական մարմինների նախաձեռնող և կամավոր մասնկցության ավանդույթին: Ավելին, ՄԿՏ-ի մեթոդները համապատասխանում էին միջին դասի համընդհանուր այնպիսի արժեքներին, ինչպիսին են արհեստավարժությունը, օբյեկտիվությունը և անկողմնակալությունը: Ստացվեց, որ նպատակային ծրագրերը կարիք ունեն սպասարկվելու ավելի շար, քան ինքնին ռազմավարությունը: Ինչպես և դարի սկզբի պետական բարեփոխումները (օրինակ «խորհուրդ-կառավարող» կառավարման պլան, նահանգային ընտրություններ), ՄԿՏ-ն դուրս բերեցին ծրագրերը «զանձապետական կերակրաբեղի» քաղաքականությունից:

¹⁵³ Robert Wood, *Surburbia: Its People and Their Politics* (Boston: Houghton Mifflin, 1958).

Այդ գլխավոր քաղաքական արժեքները համընկել էին դաշնային մակարդակում իրականացվող կառուցվածքային փոփոխության հետ՝ Կոնգրեսի վերակառուցում, որը տեղի ունեցավ 1946 թվականին: ՄԿՏ-ի համար դրա ամենակարևոր արդյունքներից էր մշտական հանձնաժողովների ստեղծումը, որոնք կշեշտադրեն ծրագրերը: Կոնգրեսի այդ հանձնաժողովները շար շուրջով դարձան դրամաշնորհային ծրագրերի մուտքի և ազդեցության հնարավորություն:

Այն պայմանով, որ 1946 թվականից մինչև 1961 թվականներն ընկած ժամանակաշրջանում այդ ազդեցության հոսքերը միաձուլվում էին դրամական միջոցների նպատակաուղղված հոսքի հետ, դաշնային հանրային կառավարման մակարդակը դարձել էր ֆինանսային միջոցների պաշտոնական ամբար: Ֆինանսական խոսքը կարող էին օգտագործել նրանք, ով ուներ գիտելիք (ծրագրերի մասնագետներ): Այդ պայմանով չնայած, որ համագործակցությունը նկատելի դեր էր կատարում այդ ժամանակաշրջանում, այն կրում էր սահմանափակ նեղ ուղղվածություն ունեցող և ընտրական բնույթ:

* * *

Ստեղծագործականության փուլ՝ 1950-1960-ական թվականներ:

Ստեղծագործականության ժամանակաշրջանի ՄԿՏ-ի հիմնական ուղղվածությունը, եթե ոչ ամբողջ հիմքը, ձևավորվել է համագործակցության և խորացման ժամանակաշրջանում: Ստեղծագործականության փուլի դուրս բերումը ԱՄՆ-ի քաղաքական կյանքում և հանրային քաղաքականությունում նշանակում է պասիվ շարժմանը հակադիր շրջադարձ դեպի վճռական գործողություններ: ՄԿՏ-ի այդ փուլի կյանքի կոչող քաղաքական իրադարձություններն էին հանդիսացել Ժողովրդավարական Կոնգրեսի գերակայության ընտրությունը 1958 թվականին և նախագահ Լինդոն Ջոնսոնի անսպասելի հաղթանակը 1964 թվականի ընտրությունների ժամանակ: Բացի դրանից, միասնությանը, եթե ոչ վճռականությանը ուղղված հավելյալ դրամաշնորհ է համարվում նախագահ Էյզենհաուերի կողմից հիմնադրված հանձնաժողովի Ազգային նպատակների վերաբերյալ հաշվետվությունը: Այդ հանձնաժողովը հիմնադրվել է 1959 թվականին (ԽՄՏՄ-ի կողմից արբանյակ ուղեծիր հանելուն ի պատասխան), իսկ նրա հաշվետվությունը ներկայացվել էր 1961 թվականին¹⁵⁴:

¹⁵⁴ *Goals for Americans: The Report of the President's Commission on National Goals and Chapters Submitted for the Consideration of the Commission* (Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, published for the American Assembly of Columbia University, 1960)

«Սպեղծագործական» հասկացությունը օգտագործվում է այսպեղ մասնավորապես Զոնսոնի «սպեղծագործական ֆեդերալիզմ» կոչի պատճառով և մասնակիորեն ի շնորհիվ ՄԿՏ-ի բազում նորամուծությունների: ՄԿՏ-ում գերակշռում էին երեք մեխանիզմներ. (1) ծրագրերի պլանավորում, (2) ծրագրերին ուղղված դրամաշնորհներ, (3) քաղաքացիների մասնակցություն: Առաջին կեպը վերաբերում է դաշնային օրենսդրության և վարչակազմի այն պահանջներին, որոնք հայտարարում են, որ դրամաշնորհների ֆինանսային միջոցների ստացման համար պետք է ներկայացված և ընդունված լինեն փեդական, շրջանային ու նահանգային պլանները¹⁵⁵: Ծրագրերին ուղղված դրամաշնորհները (իսկ 1981 թվականին նրանց թիվը հասցվել էր 400-ի) ներկայացնում էին, թե ինչ անհատական, նպատակային նախագծեր պետք է ներկայացվեն: Ծրագրերին ուղղված դրամաշնորհները ոչ միայն ներառում էին բազմակողմանի և հաճախ մանրակրկիտ առաջարկությունների և խնդրանքների մշակում, այլ նաև պահանջում են վարչակազմից ավելի մեծ պետական դրամաշնորհների համեմատ հասունություն: Պետական դրամաշնորհների առկայության պայմաններում ստացողի դրամաշնորհը որոշվում է օրենքով կամ վարչարարական բանաձևերի օգնությամբ:

«Առավելագույն հնարավոր մասնակցություն» նախադասության շնորհիվ օրենսդիր դաշտում հնարավոր դարձավ չքավորների և փոքրամասնությունների փնտեսական հնարավորությունների բարձրացումը, քաղաքացիների ու հասարակության մասնակցությունը ձեռք բերեց նոր և ավելի մեծ զանգված: Նախադրողների ներառումը վարչակազմի ընդունած որոշումների կատարմանը դարձավ կարևոր և հախախտ ապակայունացնող փարթ միջնակարգակային ծրագրերում:

Որպեսզի փվյալ ժամանակաշրջանը փարանջատել այլ ժամանակաշրջաններից, անհրաժեշտ է ուշադրություն դարձնել, թե որքան մեծ է դրամաշնորհային ծրագրերի քանակը: 1969 թվականին առկա էին 150 հիմնական ծրագրեր, 400 հարուկ օրենսդրական թույլտվություններ և օգնության 1300 դաշնային ակտեր, որոնց համար անհրաժեշտ էին դրամային գումարներ, կատարման ժամկետներ, գործակալությունների փվյալներ և պայմանագրերի կազմում¹⁵⁶: Կար

¹⁵⁵ Advisory Commission on Intergovernmental Relations, *Periodic Congressional Reassessment of Federal Grants-in-Aid to State and Local Governments*, A-8 (Washington, D.C.: Government Printing Office, 1961).

¹⁵⁶ House of Representatives, *1969 Listing of Operating Federal Assistance Programs Compiled during the Roth Study*, 91-րդ Կոնգրես, 1-ին նստաշրջան, փաստաթուղթ 91-177: Շարք հեշտ է խաղալ «թվերի

400 հափուկ թույլություններ, 70 դաշնադրադրային մոնոպոլիներ, որոնք այդ ձևով շրջանցում էին նահանգների վարչակազմը: Միայն երկու տարվա (1964-1966թթ.) ընթացքում ներառվեցին ավելի քան դրամաշնորհների 100 ծրագրեր: Գումարային տեսանկյունից դաշնային դրամաշնորհները 1958 թվականի 4,9 մլրդ դոլարից 1970 թվականին բարձրացան մինչև 23,9 մլրդ դոլար: ՄԿՏ-ի նահանգային մակարդակի գանձապետական գործունեությունը զգալիորեն ընդարձակվեց: 1958 թվականից մինչև 1970 թվականն ընկած ժամանակաշրջանում նահանգների կողմից տեղական մակարդակին ցուցաբերվող օգնությունն աճեց 8 մլրդ դոլարից մինչև 28,9 մլրդ դոլար:

Թվերը և գումարները առանձին չեն բնորոշում սրեղծագործականության փուլը¹⁵⁷:

Ծրագրերին ուղղված դրամաշնորհների աճը, որը շատ ավելի մեծ էր պետական դրամաշնորհների համեմատ, ավելի բազմազանացրեց տեղական մակարդակի գործունեությունը և ավելի ինքնուրույնություն ու ազատություն շնորհեց ծրագրային մասնագետներին: Նասարակության մասնակցության պահանջը, որը ներառված էր որոշ դրամաշնորհների պայմաններում, բարդեցրեց ծրագրերի ղեկավարումը, ֆինանսային հաշվարկները և ժամանակ առ ժամանակ տրամադրություններ էր ավելացնում դրամաշնորհների բաշխման պարասխտանաբու ծառայողներին: Դաշնային գումարների սփռումը և բաշխումը պահանջում էր կառավարչական հմտությունների, վստահելի պաշարների և մասնագիտական ժամանակացույցի առկայություն: Նախադրությունը հաճախ կախված էր գործունեության մեջ առավելագույն թվով մարդկանց ներգրավումից այն պայմանով, որ գործունեությունը չի կանգնում: Որոշ դեպքերում դաշնային դրամային միջոցները, հարկապես աղքատության դեմ ուղղված միջոցները (Տնտեսական հնարավորությունների գրասենյակ) դիփարկվում էին որպես քաղաքապետարանների դեմ պայքարի ֆինանսավորման աղբյուր:

խաղ» դաշնային դրամաշնորհների և աջակցության ծրագրերի միջոցով: Տվյալները, որոնք վկայակոչված են, չեն հանդիսանում վերջնական, սակայն ընդգծում են դաշնային օգնության աստիճանը, աճը և բազմազանությունը սրեղծագործական փուլի ժամանակահատվածում:

¹⁵⁷ Սրեղծագործական ֆեդերալիզմ և 1960-ական թվականների ՄԿՏ-ի քաղաքականության հիմնահարցերի ընկալելի վերլուծության վերաբերյալ և պատմական ենթադրաբանությունը տես Harry N. Scheiber, "The Condition of American Federalism: An Historian's View", հետազոտությունը ներկայացված է Սենատի Կառավարության գործունեության վերաբերյալ հանձնաժողովի Միջկառավարական հարաբերությունների ենթակոմիտեի կողմից, 89-րդ Կոնգրես, 2-րդ նստաշրջան, 15 Նոյեմբերի 1966, Committee Print:

ՄԿՏ-ի այս փուլը երբեմն անվանում էին «դասակարգված ծրագրերի դրամաշնորհային պայթյուն»¹⁵⁸:

* * *

Մրցակցության փուլ՝ 1960-1970-ական թվականներ: Դրամաշնորհների քանակի արագ աճը, մասնագետների և մասնակցել ցանկացողների միջև գոյացած բախումները, խոսքումի և գործի բաժանվածությունը, ինչպես նաև տեղական և միջազգային հիմնախնդիրների անլուծելիությունը նպաստեցին 1960-ական թվականներին անառողջ մթնոլորտի ստեղծմանը, և ՄԿՏ-ն մտավ նոր փուլ: 1960-1970-ական թվականների վերջերին հաշվի առնելով, որ կենտրոնի կողմից ավելի շարունադություն սկսեց դարձվել օրենսդիր և գործադիր վարչարարական գործունեության վրա և ասպարեզ ի հայտ եկան ռազմավարական քաղաքականության կենտրոնական հարցերը, առաջնային դարձան բյուրոկրատական վարքի, վարչարարական իրազեկության և ծրագրերի իրականացման հարցերը: Մեծ հույսեր էին կապվում ինչպես ծրագրերի ներքո և միջև, այնպես էլ տարբեր մակարդակների ներքո և միջև համակարգող գործունեության հետ: Այլ խնդիրներ էին, որոնք սերտ կապված էին առաջինների հետ, արդյունավետ ծառայության մատուցումը և քաղաքացիների մուտքի հնարավորությունը: Այդ քաղաքական մթնոլորտում նախագահի և ավելի ցածր պաշտոնների թեկնածուների ուշադրության կենտրոնում էին վարչարարական կադրավարականությունը կամ ոչ կադրավարականությունը, ինչպես նաև կառուցվածքային կազմակերպումը և փոխհարաբերությունները, որոնք խոչընդոտում էին կամ հակառակը՝ աջակցում հանրային բարիքների և ծառայությունների մատուցմանը:

Կարուկ փոփոխվեց վերաբերմունքն այն բանի հանդեպ, թե ՄԿՏ-ի ինչ մեխանիզմները կարելի է համարել ընդունելի: Անհրաժեշտություն առաջացավ փոփոխել կամ ճիշտ հակառակ միջոց կիրառել նախորդ ժամանակաշրջանի դրամաշնորհների հարկացման ձևերի նկատմամբ: Առաջարկվեց միավորել բազում

¹⁵⁸ Advisory Commission on Intergovernmental Relations, *Fiscal Balance in the American Federal System*, vol. 1, A-31 (Washington, D.C.: Government Printing Office, 1967) էջ175-181: Այս հատորը, հարկապես 5-րդ գլուխը “Federal Grant-in-Aid Programs - Trends and Problems” հանդիսանում է ՄԿՏ-ի հոյակապ ակնարկ և բարձր գնահատական ստեղծագործական փուլի զագաթում: Քաղաքականության և «հզոր հասարակության» ծրագրերի ազդեցության (տեղական մակարդակի վրա, որոնք դիտարկվել են միջկառավարական հարաբերությունների տեսանկյունից) հասկանալի և խորը վերլուծության կապակցությամբ տեսն James L. Sundquist, with David W. Dawis, *Making Federalism Work: A Study of Program Coordination at the Community Level* (Washington, D.C.: Brookings Institution, 1969).

դրամաշնորհային ծրագրեր քաղաքի կարիքների և «հափուկ» դրամաշնորհային ծրագրերի մեջ: Ներկայացված էր և լայնորեն քարոզվում էր շահույթների ընդհանուր բաշխման առաջարկությունը: Նանրապետական նախագահ Նիքսոնի օրոք առաջարկվեց, հանրային հնչեղություն փրկեց և ի վերջո ներդրվեց ընդհանուր շահույթի բաշխումը (General Revenue Sharing): Նիքսոնը պնդում էր, որ դա հանդիսանում է ծրագրերի աշխատանքի արդյունավետության ու նահանգային և տեղական հանրային կառավարման մակարդակների ամրապնդման արդյունավետության բարձրացման միջոց: Նախկապես դա վերաբերում էր ընտրովի ծառայողների և բյուրոկրատների հարաբերություններին: Ունենալով քաղաքապետների և նահանգապետների ուժեղ աջակցություն՝ ընդհանուր շահույթի բաշխման ծրագիրը ընդունվեց բաժանված Կոնգրեսի կողմից: 1973 թվականին լայն օգտագործելով միջոցների ծախսման արգելքը՝ Նիքսոնը համառորեն փորձում էր թուլացնել կամ կտրուկ փոխել դրամաշնորհների համար հարկացվող դրամային միջոցների հոսքը: Դաշնային վարչարարական մակարդակի առումով շրջադարձ կատարվեց դեպի վարչարարածքային բաժանում և վերակառուցում:

1960-ական թվականների վերջին և 1970-ական թվականների սկզբներին ակնհայտ դարձան համակարգում մրցակցության առկայությունը և այն ջանքերը, որոնք ուղղված էին դրա նվազեցմանը: Ննարավոր է ամենաարմատական միջոցները և նախաձեռնությունները ընդունված էին դաշնային մակարդակում, բայց նաև նահանգային և տեղական մակարդակներում կատարվեցին քաղաքականության բազում փոփոխություններ: Մրցակցություն առաջացրած միտումները և նրան թուլացնող փաստարկները շար էին, որպեսզի կարողանք նրանց այսպեղ թվարկել: Բայց կարելի է ընդգծել քաղաքականության երեք բնորոշ հատկություններ, որոնք ցուցադրում էին այն ժաման փորող իրավիճակի լարվածության պայմանները՝ (1) տնտեսական հնարավորությունների ծրագրեր և դրանց իրականացման հիմնական մեխանիզմներ, համայնքային գործողությունների գործակալություններ, (2) «սպիտակների փախուստ» և բևեռացում քաղաքներում և կենտրոնական մասի արվարձաններում, հարկապես ռասայական բևեռացում, (3) 1973-1974 թվականներին դրամաշնորհների ծրագրերի միաձուլում և մի մասի ֆինանավորման

կրճատում՝ դրամային միջոցների ծախսի արգելման միջոցով, որն իրականացվեց Նիքսոնի վարչակազմի ուժգին աջակցությամբ¹⁵⁹:

* * *

«Պարիսպային ֆեդերալիզմ», մասնավորապես և համագործակցության: Քաղաքականության համակարգողների (ընտրված կամ նշանակված) և ծրագրի մասնագետների միջև լարվածությունը առաջացրեց փարաձայնություններ ՄԿՏ-ի շուրջ: Այդ փարաձայնությունները ևս մեկ պատճառ են ՄԿՏ-ի փվյալ ժամանակաշրջանը որպես մրցակցային սահմանելու համար: Թիվ 1 գծապարկերը ցույց է տալիս մրցակցության ծախսերը, որոնք բնորոշում են փվյալ ժամանակաշրջանը և դրանով ցույց է տրվում «պարիսպային ֆեդերալիզմի» փոխակերպման ճիշտ լինելը, որի մասին հիշատակվում է նախկին նահանգապետ Թերի Սենֆորդի «Նահանգների վրա փոթորիկը» գրքում¹⁶⁰: Այս գիրքը հիմնվում է հանրային շահի խմբերի վրա: Այդ խմբերը կոչվում էին մեծ յոթնյակ, որը առանձնացավ ծրագրերի մասնագետներից կամ գործառության ուղղվածություն ունեցող անձանցից: Ելնելով մեծ յոթնյակի հետաքրքրությունից դեպի շահույթների բաշխումը, դրամաշնորհների միաձուլումը և այլ նմանափայ նպատակները՝ մեծ յոթնյակը ընդունեց գործադիր իշխանության հայեցակարգը, ինչը մարտահրավեր էր արհեստավարժների «չեզոք իրազեկության» հայեցակարգին¹⁶¹:

Մրցակցության երկրորդ ձևը նույնպես կարելի է տեսնել թիվ 1 գծապարկերում՝ մրցակցություն փարբեր գործառության ծրագրերի միջև: Յուրաքանչյուր բաժինը ցույց է տալիս համաձայնությունը ծրագրերի մասնագետների

¹⁵⁹ Քաղաքականության (politics), քաղաքականության (policy) և իրավական հակասությունների վերլուծության կապակցությամբ, որոնք կապված են հիմնադրամների օգտագործման նախագահական սահմանափակումների հետ, ներառյալ դաշնային ծրագրերը, Նիքսոնի վարչակազմի գործունեության ժամանակ տե՛ս Louis Fisher, *Presidential Spending Power* (Princeton: Princeton University Press, 1975), հարկապես 7-րդ և 8-րդ գլուխները:

¹⁶⁰ Terry Sanford, *Storm over the States* (New York: McGraw-Hill, 1967), էջ 80

¹⁶¹ Քաղաքական գործունեության խորը վերլուծությունը հանրային շահի տեսանկյունից Տե՛ս Donald H. Haider, *When Governments Come to Washington: Governors, Mayors, and Intergovernmental Lobbying* (New York: Free Press, 1974): Տե՛ս նաև Samuel H. Beer, "The Adoption of General Revenue Sharing: A Case Study in Public Sector Politics," *Public Policy* 24 (գարուն 1976): 127-195; Rochelle L. Stanfield, "The PIGs: Out of the Sty and into Lobbying with Style," *National Journal* (14 օգոստոսի 1976): 1134-1139

և արհեստավարժների միջև՝ անկախ նրանի, թե կառավարման որ մակարդակում են նրանք ծառայում:

Նմանապիպ միջմակարդակային միությունների առկայությունը նշված էր և քննադատվում էր ընտրովի ծառայողների կողմից, որոնց կոչվում էին «ուղղահայաց գործառույթային ավտոկրատներ»: Նրանց նույնպես կոչում էին բալկանյան փափաքյորոնկրատներ, ֆեոդալական ֆեդերալիզմ և բյուրակրատիկ բարոններ: Այդ հասկացությունները միաժամանակ ընդգծում էին ծրագրերի մասնագետների անկախությունը քաղաքականության հսկողությունից, ինչպես նաև մեկ ոլորտի ծրագրերի մասնավորությունը և անկախությունը մյուս ոլորտի ծրագրերից: Այսպեղից սպեղծվել է միջծրագրային, միջմասնագիտական և միջգերատեսչական մրցակցությունը: Այս մրցակցությունը և մասնագետները միասին արդարացնում են «պարիսպի» մոդելի օգտագործումը ՄԿՏ-ի այս փուլում:

Գծապատկեր 1

Պարիսպային ֆեդերալիզմ. սխեմատիկ ներկայացում

Կառավարման դաշնային մակարդակ Նախագահ Կոնգրես Կառավարման նահանգային մակարդակ 1. նահանգներ 2. նահանգապետեր 3. օրենսդիրներ Կառավարման տեղական մակարդակներ 4. շրջաններ 5. քաղաքներ 6. քաղաքապետեր 7. կառավարիչներ	Արագընթաց ճանապարհներ	Բարեկեցություն	Տարրական և միջնակարգ կրթություն	Նիվանդանոցներ	Նոգեկան առողջություն	Բարձրագույն կրթություն	Գրադարաններ	Օդակայաններ	Քաղաքների վերակառուցում	Գյուղատնտեսություն	Մասնագիտացում/կրթություն	Նանրալին կացարաններ

Մեծ յոթնյակի հանրային շահերի խմբեր:

1. Նահանգի հանրային կառավարման մարմինների խորոհուրդ
2. Նահանգապետների ազգային ասոցիացիա
3. Նահանգի օրենսդիրների ազգային համաժողով
4. Շրջանային պաշտոնյաների ազգային ասոցիացիա
5. Քաղաքների ազգային միություն
6. Քաղաքապետների ամերիկյան համաժողով
7. Քաղաքների/շրջանների կառավարման միջազգային ասոցիացիա

* * *

Նաշվարկման փուլ՝ 1970-1980-ական թվականներ: Վերոշարադրյալում մենք ընդգծել էինք, որ փուլերի միջև ժամանակային սահմանները ոչ հստակ են և մոտավոր: Այս ՄԿՏ-ի փուլի գազաթնակեպային ժամանակաշրջանի էությունը հաշվարկային է: Եթե հարկավոր լիներ որոշել հստակ ամսաթիվը և իրողությունը, որը նախորդում էր այդ փուլի գազաթնակեպի մոտեցմանը, մենք կընտրեինք 1975 թվականը և Նյու Յորք քաղաքի սնանկացման եզրին գրնվելը: Ուսումնասիրելով մանրամասները փեսնում ենք, որ քաղաքի դժվար ֆինանսական, սոցիալական և տնտեսական կեցվածքում արտացոլվել էին համակարգի քաղաքական և հասարակության լայն խնդիրները: Խնդիրների շարքը բավականին մեծ էր՝ սկսած հաշվեքանակայնության խնդրից, սնանկացումից և մինչև կախվածությունը, դաշնային մակարդակի դերը և հանրային վստահության կորուստը (փեն թիվ 1 աղյուսակ):

* * *

Նաշվարկային (կամ ռազմավարական) բառն այսպեղ օգտագործվում է առնվազն երեք իմաստով: Առաջինը՝ դա նշանակում է բոլոր գործողություններն իմի բերումը նախորոք, մեկ կամ մի քանի գործողության ճանապարհների մշակում և կշռադատում: Երկրորդը՝ սպասվող գործողությունների կանխադատում և կանխագուշակում: Դա նշանակում է գիտական, կիսագիտական շար հաճախ բավականին անսպասելի մտորումներ, որոնք ավելի հաճախ կարելի է արտահայտել ոչ հաստատվող հիմնավորումով «եթե..., ապա...»: Երրորդը՝ հաշվարկել նշանակում է հաշվել, հաշվառել, թվային փեսք փալ: Այլ խոսքերով քանակական կանխադատումը

հաճախ արտահայտվում է դոլարային տեսքով, ինչը այս հասկացության զգալի (բայց ոչ ընդհանուր) իմաստն է:

1970-ական թվականներին ռազմավարական կամ հաշվարկային անվանմամբ կարելի է բնորոշել վարքի մի քանի ձևերը: Դրանցից մեկը «ծախսերի» գնահատման աճող միտումն էր, ինչպես նաև պետական դրամաշնորհների ստացման առավելությունը: Բավական է բերել երկու օրինակ:

1976 թվականին Նյու Յորք նահանգի դաշնանահանգային հարաբերությունների համակարգողը հայտարարեց, որ Նյու Յորքը հրաժարվում է 2 մլն դոլարից, որը հասու էր Նաշմանդամների զարգացման ակտի համար: Այդ համակարգողը նկատում է. «որպեսզի կարարենք դրամաշնորհի ստացման բոլոր պահանջները, մեզ անհրաժեշտ կլինի ավելի մեծ գումար, քան այդ 2 մլն դոլարն է, որը մենք կարող էինք ստանալ դրամաշնորհների ձևով, և իմ առաջարկն է այդ դրամաշնորհները չստանալ, ինչն անելը, իհարկե, բավականին դժվար էր»¹⁶²: Նման ձևով փեղական մակարդակի վրա, երեսուն հազար բնակչություն ունեցող քաղաքի կառավարիչը հայտնեց (ինձ), որ եթե պետական դրամաշնորհները չէին գերազանցում 40 հազար դոլարը, նա հրաժարվում էր ոչ միայն դրանք պահանջելուց, այլ նաև չէր ձգտում դրանց: Նաշվարկների վրա հիմնված փվյալ նկատառումը կարարվել էր 1973 թվականին, իսկ 1980 թվականին այդ վաղեմի նվազագույն անհրաժեշտ գումարը կրկնապատկվեց սղաճի և դաշնային հրահանգների հետևանքով: Օրինակներից երևում է, որ նահանգային և փեղական մարդակի ծառայողները սկսեցին ավելի զգուշորեն վերաբերվել ՄԿՏ-ի հետ կապված ֆինանսային գործողություններին:

Դրամաշնորհների հետ կապված հաշվարկների երկրորդ ձևը ներառված էր «բանաձևային խաղի» մեջ: Ավելի շար կարելի է խոսել միջկառավարական խաղերի մասին, նշենք, որ բանաձևերի խաղը հանդիսանում է ցանկալի ուղիով փոփոխություններ իրականացնելու ռազմավարական գործողություն, գոյություն ունեն մեկ կամ մի քանի բանաձևեր որոնցով դաշնային գումարները բաշխվում են նահանգային և փեղական մակարդակներում: Դրամաշնորհների բանաձևերի հանդեպ ուշադրության ուժգնացումը 1970-ական թվականներին ունի երկու պարզառ: Դրանցից մեկն էր հանդիսանում լայն քննարկվող բախումը երկրի

¹⁶² Robert Greenblatt, "A Comment on Federal-State Relations," in *Intergovernmental Administration: 1976 – Eleven Academic and Practitioner Perspectives*, խմբ. James D. Carroll and Richard W. Campbell (Syracuse University, 1976), էջ 164.

Ձնապատ և Արևային գոտիների միջև: Տարածքային մասնաւորմանը գումարվեց էներգապաշարների թանկացումը և փնտեսական ճգնաժամը, ինչը միացրեց մրցակցային և հաշվարկային փուլերը և մինչ այժմ ժամանակ առ ժամանակ հանդես է գալիս ՄԿՏ-ի բեմահարթակի վրա: Երկրորդ պարճառը հանդիսացավ այն, որ անկախ դրամաշնորհային ծրագրերի նախագծերի մեծ քանակությունից, նոր, ինչպես և հին դրամաշնորհային ծրագրերը միասին 1981 թվականին իրացրել էին դաշնային օգնության 95 մլրդ դոլարանոց հիմնադրամի մոտավորապես 80%:

Նամայնքային զարգացման դրամաշնորհի մեծացումը (Community Development Block Grant, CDBG) 1977 թվականին ցուցադրում է պետական դրամաշնորհների հաշվարկային ռազմավարությունը: 1978 թվականին «համայնքային զարգացման դրամաշնորհ» ծրագրի 3,4 մլրդ դոլարը օգտագործվեց, երբ «բնակավայրի մաշվածություն» հասկացությունը փոխարինվեց «բնակավայրի փառիք» (կառուցված մինչև 1940 թվականը) հասկացությամբ: Այդ բանաձևը շար շահավետ էր, հարկապես հյուսիս-արևելյան հին արդյունաբերական քաղաքների համար, ընդ որում նոր երիտասարդ ավելի փոքր փարածք ունեցող հարավային և արևմտային նահանգների հաշվին¹⁶³:

ՄԿՏ-ի հաշվարկային փուլում կիրառված դրամային գումարները կարող էին լինել ահռելի: 1978 թվականին հաստատվում էին պահանջում պետական դրամաշնորհների շուրջ 17 ծրագրեր, որոնց ընդհանուր գումարները կազմել էին 45 մլրդ դոլար: Նշար է հասկանալ, որ բոլոր փորձագետները, վիճակագրությունը և համակարգիչներն եղել էին և մինչև այժմ մնում են պարտադիր փարր ՄԿՏ-ի փվյալ ուղղության համար: Դեվիթ Ուոլկերը, որը փվյալ ոլորտների հետազոտող է, նշում է փվյալ փուլի հաշվարկային հակումները, ասելով. «Վաշինգտոն գալիս են շահերի խմբեր, որոնք ունեն համակարգչային փաստաթուղթ՝ գնահատման բանաձևի փեսքով, և ինչ է փեղի ունենում, երբ այդ գնահատումը հաստատվում է»¹⁶⁴:

¹⁶³ Jerome R. Adams, Thad L. Beyle, and Patricia J. Dusenbury, "The New 'Dual Formula' for Community Developments Funds," *Popular Government* 44 (գարուն 1979): 33-37. Տե՛ս նաև Rochelle L. Stanfield, "Civil War over Cities' Aid – The Battle No One Expected," *National Journal* (6 օգոստոսի 1977), էջ 1226-1227.

¹⁶⁴ David B. Walker, "Is There Federalism in Our Future?" *Public Management* 61 (հունվար 1979): 11. Տե՛ս նաև Rochelle L. Stanfield, "Playing Computer Politics with Local Aid Formulas," *National Journal*, 9 դեկտեմբերի 1978, էջ 1977-1981:

Կրճապուման փուլ՝ 1980-1990-ական թվականներ: Դենիել Իլազարի «*Ամերիկական ֆեդերալիզմ: Նայաճք ներսից*» գրքի երրորդ հրապարակման մեջ (1984թ.) հեղինակը նշում է, որ «ամերիկական դաշնային համակարգը հնարավոր է անցնում է դեպի նոր փուլ» և որ այդ փուլում դաշնային դրամաշնորհները «արդեն չեն կարող թելադրող լինել հանրային կառավարման մակարդակների համար»¹⁶⁵: Նա ևս նկատում է, որ ֆինանսային ոլորտում «կարծես թե, այժմ հանրային կառավարման մակարդակներում փոփոխություններ են կատարվում նոր փոխհարաբերությունների ուղղությամբ»¹⁶⁶: Նրա տեսանկյան ցուցումը հնարավոր է դարձնում սկսել քննարկումները՝ ՄԿՏ-ի այս փուլի կրճապող էության մասին¹⁶⁷:

Կրճապվող (contractive) բառը Վեբստերի «New Universal Dictionary» բառարանում (լրիվ հրապարակությունը 1976 թվականին) սահմանվում է որպես «կրճատում կատարող կամ կրճատում կատարելու հակում ունեցող»: 1980 թվականին նկատվում է ՄԿՏ-ի կրճապման արտահայտման չորս միջոց: Ներքոշարադրյալում բերվում է այդ չորս միջոցների կարճ բնութագիրը:

Կրճապման ձևեր:

1. Դաշնային օգնությունը կրճապվում է: 1982 թվականի բյուջեում դաշնային օգնության գումարներն ընկել էին մինչև 88 մլրդ դոլար՝ ի համեմատություն նախորդ տարվա 95 մլրդ դոլարի: Ավելին, եթե հաշվարկել, հաշվի առնելով դորարի սղաճը, ապա դաշնային օգնության մասը կանոնավոր նվազում էր որպես ՆԱՊ (համընդհանուր ազգային արտադրանքի) մաս, կամ որպես նահանգային և տեղական մակարդակների ընդհանուր շահույթի հավաքագրված հարկի մաս: Ընդհանուր Շահույթների Բաշխման Ծրագրի փոխանցման մասին արդեն հիշատակվել է: ԱՄՆ Նարկային օրենսգրքի փոփոխությունները (որոնք հայտնի են որպես «հարկային բարեփոխում»), հավանաբար կհանգեցնեն նրան, որ կփոփոխվեն նաև հարկերի բաշխման արտոնությունները, որոնք գտնվում էին նահանգային և տեղական

¹⁶⁵ Daniel J. Elazar, *American Federalism: The View from the States*, 3-րդ խմբ., (New York: Harper and Row, 1984), էջ 252

¹⁶⁶ Տե՛ս նույն տեղը

¹⁶⁷ Մեկ բառով նկարագրել ՄԿՏ-ի այս փուլը հեշտ գործ չէ: Կարելի այս փուլը անվանել «կառուցողական» փուլ, քանի որ կատարվեցին լուրջ կառուցվածքային փոփոխությունների առաջարկներ դաշնային, նահանգային և տեղական մակարդակների փոխհարաբերությունների համար:

կառավարման իրավասության ներքո: Վերջապես, 1980-1984 թվականների ընթացքում դաշնային օգնության ծրագրերը կրճատվեցին 539-ից մինչև 405-ը (Տես թիվ 1 աղյուսակ):

2. Երկրորդ ոլորտը, որը կրճատվում է՝ նահանգային և տեղական մակարդակների հարաբերությունն է: Ջ. Ռոսս Սթենֆենը նկարագրել է մի երևույթ, որը կոչել է «տեղային անկախության քայքայում»¹⁶⁸: Օգտագործելով տարբեր ֆինանսական, զբաղվածության ու ծառայության ցուցանիշներ 50 նահանգներից յուրաքանչյուրի համար՝ Թեֆենը հայտնաբերել է պաշարների մեծ կուտակում, ավելի շուտ *նահանգային* մակարդակում, քան տեղական: Այդ բազում ցուցանիշներն օգտագործվել են նահանգի կենտրոնացման համալիրային ինդեքսի ստեղծման համար: Ներքոշարադրյալում բերվում են Սթենֆենսի կողմից ստացված արդյունքները:

<i>Տարիները</i>	<i>Կենտրոնացման համալիր ինդեքսը (%)</i>	<i>Կենտրոնացված դասակարգում նահանգների թիվը (60%- ից ավելի)</i>
1957	47	4
1969	52	6
1972	53	8
1977	54	9
1982	57	16
1987	58	19

Կարճ ասած իրականացվել էր նահանգային հանրային կառավարման և նրանց համապատասխան տեղական մակարդակի իրավասությունների միջև կապերի կրճատում:

3. Երրորդ՝ 1980-ական թվականներին դադարանի որոշումները և օրենսդրական ակտերը ճնշել և փոքրացրել են միջկառավարական համակարգը:

¹⁶⁸ G. Ross Stephens, "State Centralization and the Erosion of Local Autonomy," *Journal of Politics* 36 (1974): 44-76: 1980-ական թվականին իրականացրած հեղափոխության թարմացված տարբերակը տես G. Ross Stephens, "State Centralization Revisited" (աշխատությունը ներկայացվել է American Political Science Association-ի ամենամյա հանդիպման ժամանակ, New Orleans, (29 օգոստոսի – 1 սեպտեմբերի 1985):

Փորձագիտական իրավաբանական խորհրդավորությունը դարձել է ամենաարժեքավոր տեղեկավորությունը, որն անհրաժեշտ է հանրային ծառայողներին, ընտրովի ծառայողներին, կառավարման մարմիններին և նահանգապետական մակարդակի խորհուրդներին: «Գարսիա և Էներգետիկայի կառավարման դաշնային հանձնաժողովը (FERC) Միսիսիպիի դեմ» գործի վերաբերյալ դատարանի որոշումից, ինչպես նաև դատարանների այլ որոշումներից բխող խնդիրների մեծ քանակը կրճատեցին նահանգային և տեղական կառավարման մարմինների գործունեության դիապազոնը¹⁶⁹:

Դաշնային դատարանները սկսեցին վերամշակել, փոփոխել, կրճատել և կարգավորել նահանգային և տեղական մակարդակի վրա իրականացվող գործողությունները այնպես, որ թվում է ունեն որոշ նախադեպեր և այլ նմուշներ: Զեյմս Քերոլը այդ երևույթը անվանեց «իրավաբանական ֆեդերալիզմ»¹⁷⁰: Այս փոփոխությունները նկարագրելու մեկ այլ ճանապարհ է, իրավական տեսանկյունից, մանրամասն ումնասիրել միջկառավարական համակարգը. դաշնային դատարանները մանրամասն ուսումնասիրում էին կառավարման տեղական և նահանգային մակարդակի գործունեության տարրերը, յուրահատկությունները, օրինականությունը: Այդ վերահսկողության մեջ հատկապես մեծ քանակ էին կազմում դպրոցները, ազատագրկման վայրերը, առողջապահական հիմնարկները:

4. *Կրճատվող* բառի չորրորդ նշանակությունը կապված չէ սեղմելու կամ սահմանափակելու հետ: Նախառանգաբար այն վերաբերում է հանրային պետական հիմնարկների ծառայությունների մատուցման և գնումներ կատարելու պայմանագրեր կնքելու աճող միտումին: Դա կարող էին լինել պայմանագրեր ջրմուղի, կոյուղու, աղբի հավաքման, տրանսպորտի, ծառայությունների հետ: Մյուս կողմից ավելի են զարգանում սոցիալական ոլորտի պայմանագրերի օգտագործումը, օրինակ աշխատանքի տեղավորվելու համար ուսուցանում կամ սոցիալական ծառայություններ¹⁷¹: Դոնալդ Կեյսը անվանել է այդ հակումը «ֆեդերալիզմի չորրորդ

¹⁶⁹ *Federal Energy Regulatory Commission v. Mississippi*, 456 U.S. 742 (1982); *Garcia v. San Antonio Metropolitan Transit Authority*, 469 U.S. 546 (1985).

¹⁷⁰ James D. Carroll, "The New Juridical Federalism and the Alienation of Public Policy and Administration," *American Journal of Public Administration* 16 (գարուն 1982): 89-105

¹⁷¹ Կրճատման վերաբերյալ գրականությունը հսկայական է: Այս փուլում տարածում է ստանում սեփականաշնորհման միտքը: Տե՛ս Ruth H. DeHoog, *Contracting Out for Human Services* (Albany, SUNY Albany Press, 1984); Ted Kolderie, "The Two Different Concepts of Privatization," *Pub. Adm. Rev.* 46 (հուլիս/օգոստոս 1986): 285-291. Սեփականաշնորհման վերաբերյալ առաջնային զիրք է

դեմք»¹⁷²: Նեղինակի հեղափոխությունները կատարված էին Վերջինիա նահանգի Ռիչմոնդ քաղաքի վարքի և գործունեության ուսումնասիրության հիման վրա: Այնպեղ կառավարման քաղաքի մակարդակի ղեկավարները գիտեին, որ «որքան ավելի շատ Դուք ներառված եք և մասնակցում եք դաշնային խաղում, այնքան ավելի Դուք ստիպված եք դուրս գալ քաղաքային կառավարման խաղից»¹⁷³:

Անելով այդ հայտարարությունը՝ կառավարման քաղաքի մակարդակի ղեկավարը նշում է, որ երրորդ կողմի միջնորդները, հարկապես հասարակական կազմակերպությունները, դարձել են հանրային ծառայությունների մատուցման մեջ կարևոր դերակատար: Այս փաստը, մնացած բոլոր զարգացումների հետ միասին, Կրեյ Էր Նախապարաստել ՄԿՏ-ի ութերորդ փուլի ստեղծման համար 1990-ական թվականներին:

Նարկադիր գունավորման փուլ՝ 1990-? թվականներ: Ընթացիկ տասնամյակի կարևոր նշանակություն ունեցող քաղաքական իրադարձությունն անկասկած կհամարվի հանրապետական կուսակցության հաղթանակը 1994 թվականի ընտրություններին: Նանրապետականները նվաճեցին Կոնգրեսի երկու պալատների Կրեյերի մեծամասնությունը, ինչպես նաև 50 նահանգներից 30-ը: Այս քաղաքական ցնցումը գիտնականները գնահատեցին որպես 1980-1995 թվականների ժամանակաշրջանի ՄԿՏ-ի ամենակարևոր իրադարձություն¹⁷⁴: Ինչպե՞ն էին այս ընտրությունները կապված ՄԿՏ-ի ութերորդ փուլի հետ:

Տեղի սակավությունը չի թույլ տալիս դիտարկել ընտրությունների արդյունքի և զարգացող *հարկադիր գունավորման* փուլերի միջև գոյություն ունեցող բազում կապերը: Չնայած գերազանց օրինակ կարելի է գտնել P.L. 104-4 հարվածում. 1995 թվականի Չֆինանսավորվող կարգադրությունների ոլորտի բարեփոխումների մասին

հանդիսանում է E. S. Savas, *Privatization: The Key to Better Government* (Chatham, N.J.: Chatham House Publishers, 1987).

¹⁷² Donald F. Kettl, "The Fourth Face of Federalism," *Pub. Adm. Rev.* 41 (մայիս/հունիս 1981): 366-371

¹⁷³ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 367.

¹⁷⁴ Richard L. Cole, Carl W. Stenberg, and Carol S. Weissert, "Reversing Directions: A Ranking and Comparison of Key Intergovernmental Events, 1960-1980 and 1980-1995" (աշխատությունը ներկայացվել է American Political Science Association-ի ամենամյա հանդիպման ժամանակ, Chicago, Ill., 31 օգոստոսի – 3 սեպտեմբերի 1995):

ակար: Այդ օրենքն ընդունվեց մարտ ամսին, Սենատում ստանալով 91 ձայն կողմ և 9 ձայն դեմ, Ներկայացուցիչների Պալատում՝ 394 ձայն կողմ և 28 դեմ, ուղղված էր պարտադիր (հարկադիր) ծախսերի նվազեցմանը, որոնք կախարվում էին նահանգային և տեղական մարմինների կողմից, որպես դաշնային այն կարգադրությունների հեղանքներ, որոնք առկա էին Կոնգրեսի օրենսդրական ակտերում և վարչարարական կանոններում և կարգադրություններում: Մինչև 1980 թվականը ACIR-ը սահմանել էր 36 դաշնային կարգադրություն, սակայն 1980-ական թվականներին ավելացվեցին ևս 25 կարգադրություններ¹⁷⁵: Նահանգային և տեղական մակարդակների պաշտոնապար անձանց ամենագայրացնող կերպ այն էր, որ տվյալ չֆինանսավորված կարգադրությունները գուցորվում էին դրամի բացակայության հետ: Իրականում, եթե բացառել դաշնային օգնությունն առանձին քաղաքացիներին, դաշնային օգնության իրական ծավալը 1980-1990-ական թվականներին նվազեցվել էր 33 տոկոսով: Այդ ներգործությունը բացառելի է դարձնում, թե ինչու նահանգային և տեղական մակարդակի պաշտոնապար անձինք անվանեցին չֆինանսավորվող կարգադրագրերը «ֆինանսական ահաբեկչություն», «անձայն պայթուցիկի ներգործություն» կամ «չհայտարարված պատերազմ»: Պարահական չէ, որ կարգադրությունների բարելավումը դարձավ հանրապետական կուսակցության 1994 թվականի ընտրարշավի «Պայմանագիր Ամերիկայի հետ» հայտարարության աղբյուրային դրույթը: Եվս մեկ (բայց ոչ անգուցական) կարևորության ցուցանիշ դարձան Կոնգրեսի 104-րդ նշաշրջանի տվյալ օրենքի վերաբերյալ քվեարկության արդյունքները. Սենատ՝ 1 կողմ, Ներկայացուցիչների պալատ՝ 5 կողմ:

Ինչ էլ ասում մեզ ՄԿՏ-ի ընթացող փուլի վերաբերյալ չֆինանսավորվող կարգադրագրերի մասին օրենքը: Ինչ են հասկանում հարկադիր ՄԿՏ-ի տակ: Նարկադիր ՄԿՏ-ն նշանակում է ՄԿՏ իշխանություն, հեղինակություն ունեցող մեկ դերակատարի կողմից մեկ այլի վրա ազդեցությունը, որպեսզի վերջինիս ստիպել անել այն, ինչը հակասում է նրա նպատակներին, նախապաշտություններին, միտումներին և շահերին: Դա իրավական, քաղաքական, ֆինանսական կամ այլ ռեսուրսի վրա հիմնված հարկադրման ձև է, որը իրականացվում է այնպես, որ

¹⁷⁵ Timothy J. Conlan, James D. Riggie, and Donna E. Schwartz, „Deregulating Federalism? The Politics of Mandate Reform in the 104th Congress,” *Publius: The Journal of Federalism* 25 (ամառ 1995): 23-39.

դերակապարին գրեթե հնարավորություն կամ այլընտրանք չի մնում հակասելու այդպիսի ազդեցությանը¹⁷⁶:

Ֆինանսական փափանսումների մեկ օրինակ է այն (որը երևում է 1990 թվականի շրջակա միջավայրի պաշտպանության հաշվետվության մեջ), որ շրջակա միջավայրի պաշտպանությանն ուղղված պետական ծախսերը 1970 թվականից մինչև 1987 թվականը կազմել են (ընդամենը) 19 մլրդ դոլար՝ նախատեսվող ծախսերի բարձրագույն դեպքում 2000 թվականին այն կհասներ մինչև 32 մլրդ դոլար¹⁷⁷: Իհարկե, չֆինանսավորվող կարգադրագրերն ընդամենը հարկադիր ՄԿՏ-ի մեկ տեսակ են: Ազդեցության այլ միջոց է հանդիսանում գնելու առավելալին իրավունքը (տե՛ս թիվ 1 աղյուսակ): Այս երկու (ինչպես նաև այլ) հարկադրական միջոցների օգտագործումն արագացրել է շրջապատյալ դեպի «կարգավորող ֆեդերալիզմ», որին անդրադարձ է կատարվել 1990-ական թվականներին (առաջին անգամ այն նշվել է Էլզարի կողմից 1980-ական թվականներին¹⁷⁸):

ՄԿՏ-ի այլ վերլուծաբանների կարծիքով Չֆինանսավորվող կարգադրագրերի բարեփոխման մասին օրենքի ընդունումը բնութագրվեց որպես կարգավորող ֆեդերալիզմի գազաթնակեպային շրջան... Ժամանակաշրջան, որը բնութագրվում էր դաշնային կառավարության աճող վստահությամբ դեպի նահանգային և տեղական կառավարման մարմինների միջև փոխհարաբերությունները կարգավորող մեխանիզմները, ինչպես նաև ամենուրեք օգնության ցուցաբերման համար սուբսիդիաների նշանակության նվազեցումը¹⁷⁹: Կարճ ընդհանրացնելով վերոգրյալը կարելի է նշել, որ հանրապետականների հզոր ազդեցությունը կարող է դիտարկվել և՛

¹⁷⁶ Ներկայիս Ամերիկյան ֆեդերալիզմի հարկադիր բնույթի նկարագրությունը տե՛ս է գրել John Kincaid-ի երկու հոդվածներում: Տե՛ս “From Cooperative to Coercive Federalism,” *The Annals* 509 (մայիս 1990): 139-152 և John Kincaid, “From Dual to Coercive Federalism in American Intergovernmental Relations,” in *Globalization and Decentralization: Institutional Contexts, Policy Issues, and Intergovernmental Relationships in Japan and the United States*, խմբ. Jong S. Jun և Deil S. Wright (Washington, D.C.: Georgetown University Press, 1996).

¹⁷⁷ Conlan, Riggle և Schwartz, ցիտ. էջ 24

¹⁷⁸ Elazar, *American Federalism*, 1984, էջ 252. U.S. Advisory Commission on Intergovernmental Relations, *Federal Regulation of State and Local Government: The Mixed Record of the 1980s* (Washington, D.C.: ACIR, 1993).

¹⁷⁹ Conlan, Riggle և Schwartz, ցիտ. էջ 24

որպես պարասխան կարգավորող ՄԿՏ-ի դարավոր շեղմանը, և՛ որպես վերջիններիս իրականացման միջոց:

ՄԿՏ-ի ժամանակակից փուլի հարկադրող բնույթն արտահայտված և ցուցադրված է եղել օրինակների միջոցով: ՄԿՏ-ի բազմազանությունը և մանրամասնությունները դուրս են գալիս չֆինանսավորվող կարգադրագրերի փվյալ էթիկական մոտեցման շրջանակից շար հեռու և հանդիսանում են գնման առավելային իրավունքի հիշարական նախապարվություն: Սակայն ՄԿՏ-ի ընթացիկ փուլում արտահայտվում են գծեր, որոնք դուրս են գալիս հասարակ հարկադրման սահմաններից: 1990-ական թվականների ՄԿՏ-ների ընդարձակ, խորը զոգորվող և անգամ հակասող բնութագրերը պահանջում են լրացուցիչ մշակում: Այս բազմազան և խառնաշփոթի փայավորություն ստեղծող հարաբերությունների մոդելների, որոնք գերիշխում են առանձին մասնակիցների և կազմավորումների միջև, նկարագրման համար մենք օգտագործում ենք *գունավորում* բառը:

Գունավորում բառի սահմանումներից մեկը հանդիսանում է «նյութերի կամ առարկաների գեղարվեստական ձևավորումը (հաճախ մեկ թեմայով միավորված), որոնք կցված են որևէ մակերեսի» (American Heritage Dictionary of the English Language, 1969): Այլ սահմանումն օգտագործում է հեփբյալ բառակապակցությունները «սյուրրեալիստական մշակույթ» և «փարաբնույթ հարաբերություններ» (Webster's New Universal Dictionary, 1976). Այս հասկացությունները բացարբելով գունավորում բառի էությունը՝ միաժամանակ ուղղված են 1990-ական թվականների ՄԿՏ-ի ժամանակակից սյուրրեալիստական և փարաբնույթի նկարագրմանը: Գեղարվեստական մոտեցման փեսակերից ժամանակակից ՄԿՏ-ն կարելի է համեմատել Սալվադոր Դալիի նկարչության հեփ, որի համար բնորոշ են վառ գույները և անկյունավոր, շար վառ պարկերները: Ինչպես և Դալիի նկարները, ժամանակակից ՄԿՏ-ն *կարող է* ունենալ որոշակի ընդհանուր թեմաներ, սակայն ինչպես ցույց է փալիս համընդհանուր ընդունված սահմանումը, գունավորումը կարիք չունի թեմատիկ համաձայնեցվածության: Նարկադրումը կարող է հանդիսանալ միակ արտահայտիչ փարրը, սակայն դրանից բացի գոյություն ունեն բազմաթիվ հիմնադիր և հակասական ՄԿՏ-ի բաղադրիչներ, ինչը և ծառայում է արդարացում դրանք 1990-ական թվականներին (սյուրրեալիստիկ) «գունավորում» կոչելու համար:

Նարկադրում և գունավորում սահմանումները ուղղակիորեն կապված են թիվ 1 աղյուսակում նշված ֆեդերալիզմ բառակապակցության հեփ: *Նգոր, կործանիչ* բառը հարկադիր ՄԿՏ-ի համար ինքնաբացարրող է: «Գեղադիփակ» սահմանումը ունի

որոշակի հստակեցման կարիք: ՄԿՏ-ի ինչպիսի հակասող և հակադրվող «տեսակետներ» են հայտնվում ուշադրության կենտրոնում, երբ մենք պարզում ենք գեղադիրական 1990-ական թվականների տարբեր իրադարձությունների և միտումների ուղղությամբ: Մենք առաջարկում ենք վերլուծել օրինակներ, որոնք կապված են թիվ 1 աղյուսակում նկարագրված հիմնախնդիրների, մասնակիցների հարաբերությունների և մեխանիզմների սյունակում:

Առաջինը, գեղադիրականային տեսակետները (միմյանց բախվող և հակասող) գոյություն ունեն հարկադիր ՄԿՏ-ի ինքնին կառուցվածքում: 104-րդ Կոնգրեսը, որը ընդունեց Չֆինանսավորվող կարգադրագրերի մասին օրենքը, նաև քննարկման էր առաջադրել մի քանի առաջարկներ քաղաքային կարիքների համար տրամադրվող դրամաշնորհների ծրագրերի ընդունման վերաբերյալ, մասնավորապես՝ սոցիալական բարեկեցության ոլորտում: Այս նպատակային դրամաշնորհները կթույլատրեին նահանգներին ավելի ճկուն մոտեցում ցուցաբերելու այնպիսի ծրագրերի նկատմամբ, ինչպիսիք են՝ «Խնամքի տակ գտնվող երեխաներ ունեցող ընտանիքներին օգնությունը (AFDC)», «Անվճար բժշկական օգնության պետական ծրագիր», «Մանկական սնունդ», «Սննդամթերքային կարոններ»: Այնուամենայնիվ, ծրագրերի ներդրումը կառաջացնեի ֆինանսավորման էական կրճատում, արտոնությունների վերացում, և որոշակի կարգադրագրեր: Նրանց շարքում էին այնպիսի պայմաններ, ինչպիսիք են (ա) ամուսնությունից դուրս ծնված երեխաներին տրամադրվող սոցիալական օգնության արգելումը, (բ) ստացվող սոցիալական օգնության ժամանակահատվածի սահմանափակումը, և (գ) աշխատանքի նկատմամբ խիստ պահանջները, որոնք կապված չեն ստացվածած կրթության կամ ուսուցանման հետ: Նմանաբար է դիրարկել այս նպատակային դրամաշնորհները որպես կրճատվող ֆինանսավորման ձև, եթե ոչ չֆինանսավորվող կարգադրագրեր: Նամեմաբար հակասող ոճ ունեցող Կոնգրեսի հետադիմական մեծամասնությունը, որը հավանություն էր տվել չֆինանսավորվող կարգադրագրերի քաղաքականությանը, չէր վախենում լինելու միաժամանակ համառ և զգույշ կենտրոնացված միջոցների այլընտրանքային քաղաքականության ընդունման հարցում: Առկա է նաև ֆեդերալիզմի և ՄԿՏ-ի քաղաքական խնդիրների գնահատման հստակության վերաբերյալ հիմնախնդիրը¹⁸⁰:

¹⁸⁰ Timothy J. Conlan, "Federalism and Competing Values in the Reagan Administration," *Publius: The Journal of Federalism* 16 (ձմեռ 1986): 29-48

Դաշնային մակարդակով ՄԿՏ-ի գործունեությունը, որն իրենից ներկայացնում է որոշակի հավաքածու, ինչպես համառ, այնպես էլ զգույշ գործողությունների, սահմանափակված չէր ոչ համախմբված կարգադրագրերի մասին օրենքի ընդունմամբ կամ 104-րդ հանրապետական Կոնգրեսի անցկացմամբ: Նրա համար նույնպես բնորոշ էր կառավարման մասերի բաժանված ժամանակաշրջանը, այսպես կոչված «1980-ական թվականների բյուրոկրատական անգործունակություն»: Դա առկա էր նաև կարճ ժամանակահատվածի ընթացքում (1992-1994թթ.), երբ գործադիր և օրենսդիր մարմիններում բազմաթիվ տեղեր նվաճվել էին Ժողովրդավարական կուսակցության կողմից:

Դաշնային մակարդակով քննարկման և տեղական կառավարման մարմինների կողմից իրականացվող գործողությունների ծավալը, տարածումը և անհամաձայնեցված (սխալ) լինելն, ինչպես նաև այդ գործողություններին համապատասխան պատասխաններն, առկա էին հարկադիր գունավորման փուլի ընթացքում: Դրանցից չորսը նշված են թիվ 1 աղյուսակում՝ ճկունությունը, յուրօրինակությունը, դյուրըմբռնումը և ձեռնարկատիրությունը:

Տեղի անբավարար լինելը մեզ թույլ չի տալիս այստեղ ցուցադրելու բոլոր հակադեցությունների և ընկալումների քննարկումը, բացառությամբ մեկի՝ ձեռնարկատիրության: Պատմականորեն այս հասկացությունը հազվադեպ է օգտագործվել առանձին անձանց կամ կառույցների նկատմամբ, որոնք կապ են ունեցել պետական հատվածի հետ, սակայն ոչ վաղ անցյալում ի հայտ եկած «Նանրային կառավարման վերակազմակերպում» գիրքը¹⁸¹ հասարակական բեմում գրավ այս սահմանման տարածումը և իմաստավորումը: Ձեռնարկատիրությունը կարող է գուցորդվել գլոբալիզացիայի հետ՝ ցուցաբերելով ՄԿՏ-ի ներկայիս փուլի բացառիկ բնութագիրը:

Ամերիկյան նահանգային հանրային գերատեսչությունները բազմաթիվ տարիների ընթացքում գործել են որպես առևտրային կառույցներ, չնայած օրենսդրության մեջ նման գործառույթների բացակայությանը: 1950-ական թվականներից որոշակի նահանգներ ունենում են իրենց ներկայացուցչությունները Վաշինգտոնում, ինչը թույլ է տալիս իրենց վերահսկելու և ազդելու դաշնային ծրագրերի, դրամաշնորհների, իրականացվող քաղաքականության վրա: 1970-ական թվականներից, երբ նահանգների կողմից արվում էին առաջին քայլերն այլ

¹⁸¹ David Osborne և Ted Gaebler, *Reinventing Government: How the Entrepreneurial Spirit Is Transforming the Public Sector* (Reading, Mass.: Addison-Wesley, 1992).

երկրներում առևտրային ներկայացուցչությունների ստեղծման գործում, նրանք ստիպված էին ելույթ ունենալ միջազգային բեմում որպես կիսաինքնիշխան միավորներ¹⁸²: 1990 թվականին միայն թվով յոթ նահանգներ չէին հիմնադրել ոչ մի միջազգային ներկայացուցչություն, յոթ նահանգ ունեին հնգական կամ ավելի միջազգային ներկայացուցչություններ¹⁸³: 1990-ական թվականների համար բնորոշ էր բավականաչափ փարօրինակ, սակայն և միաժամանակ շարժական հակադրություն՝ 50 ամերիկյան նահանգներից 32-ը Վաշինգտոնում ուներ կադրերի բաժին, 38-ը ունեին նման բաժիններ Ճապոնիայում¹⁸⁴: Որպեսզի երբ չմնան նահանգներից, բազմաթիվ քաղաքներ «մեկնեցին արտասահման»՝ նպատակ ունենալով այնպեղ ստեղծելու առևտրային և զբոսաշրջիկային ներկայացուցչություններ, ինչպես նաև հնարավորություն ազդելու դաշնային մակարդակով իրականացվող միջազգային քաղաքականության վրա¹⁸⁵:

Գլոբալիզացիան, հարկապես փոփոխության և առևտրի բնագավառներում, իրենից ներկայացնում է ընթացիկ ՄԿՏ-ի գունավորման բնույթի օրինակ: Ամեն ինչ այնքան պարզ չէ, որքան թվում է, սակայն էությունը կարելի է մոտովորապես ցույց տալ կարճ համեմատությամբ «վեց շնչից կազմված փաթեթ-անակնկալի»¹⁸⁶ հետ: Այս պարամությունը սկսվեց 1980-ական թվականներին, երբ Վիսկոնսինի և Միչիգանի զարեջրագործները փորձում էին կանադական շուկա արտահանել իրենց ճանաչված զարեջրի ապրանքանիշերը: Սակայն նրանք հայտնաբերեցին, որ որոշ կանադական գավառներ ընդունել են օրենքներ, որոնք արգելում են այն զարեջրի վաճառքը, որը պարտաստվել է այդ գավառի սահմաններից դուրս: Ամերիկյան զարեջրագործները, որոնց շահերը միջազգային դադարանում ներկայացնում էր դաշնային կառավարությունը, հայտարարեցին, որ այդ ընդունված սահմանափակումները խախտում են առևտրային համաձայնագրերը՝ Սակագների և առևտրի մասին

¹⁸² Blaine Liner, "Stat and Localities in the Global Marketplace," *Intergovernmental perspective 16 (գարուն, 1990): 11-14*. Տե՛ս նույնպես 5 այլ հոդվածներ *Intergovernmental perspective* հիմնահարցի վերաբերյալ: ԱՄՆ և Կանադայի գավառների միջազգային հարաբերությունների վերաբերյալ հեղափոխությունը տե՛ս Douglas M. Brown-ի և Earl H. Fry-ի խմբագրությամբ *States and Provinces in the International Economy* (Berkley, Calif.: Institute for Governmental Studies Press. University of California, 1993). Տե՛ս նաև William E. Northdurft, "The Export Game", *Governing* 6 (օգոստոս 1992): 57-61

¹⁸³ Liner, ցիպ.

¹⁸⁴ Diana Rowland, *Japanese Business Etiquette*, 2րդ հրատար. (New York, Warner Books, 1993), էջ. 257-261

¹⁸⁵ Heidi H. Hobbs, *City Hal Goes Abroad: The Foreign Policy of Local Politics* (Thousand Oaks, Calif.: Sage Publications, 1994).

¹⁸⁶ Penelope Lemov, "Can the States Live Happy after NAFTA? The New North American Free Trade Agreement Is Likely to Start More Arguments Than It Settles," *6 Governing*, (դեկտեմբեր 1992): 20-21

ընդհանուր համաձայնագրի համապարասխան (GATT): Միջազգային դադարանը ընդունեց որոշում ի օգուտ ԱՄՆ-ի և զարեջրագործների: Գաժառների օրենքները անժաժեր ճանաչժեցին և Կանադան սրիաժաժ եղաժ թույլադրելու ամերիկյան զարեջրագործներին ներմուժել և ժաճառել զարեջուր սահմանից դեալի հյուսիս ընկաժ քարաժքում:

Դրանից անմիջապես հեդր կանադացիները իրականացրեցին պադասիսան հարժաժ: Նրանք ուսումնասիրեցին ամերիկյան նահանգների օրենքները և ամենաքիչը 40 նահանգներում հայրնաբերեցին օրենքներ, որոնք առաժելություն էին քալիս նահանգի ներսում արադադրժող զարեջրին և գինիներին: Որոշ օրենքներ հարկային արադոնություններ էին քրամադրում գինիներին, որոնք սքացժել էին քեղական խաղողի ալգիներում աճեցժաժ հումքից: Այլ օրենքներ քալիս էին քրանսադրալին և շուկայական առաժելություններ նահանգի ներսում արադադրժող զարեջրերին, ալդալիսոժ խադրականություն դրսևորելոժ արադաքին արադադրողների նկադմամբ: Կանադացիները դիմեցին GATT-ի դադարանին, որի արդյունքում նահանգների քասնյակ օրենքներ ճանաչժեցին ուժը կորցրաժ: Դրանք խալսքում էին GATT-ի պալմանները և համաձայնագրերը, որոնք կապում են Միացյալ Նահանգները GATT-ի ու միջազգային դադարանի հեդր:

Արդյունքում ամերիկյան զարեջրի ժեց շառնոց փաթեթը պեդք է «ժաճառժեր» նույնադիա կանադական կամ ալլ զարեջրի փաթեթոժ: «Անակնկալի» քարր ալս պադմժաժքի մեջ հանդիսացաժ զարմանքը, որն առաջացել էր ինչպես ամերիկյան նահանգային օրենսդրի մոք, ալնալես էլ զարեջրագործների և գինեգործների մոք: Նրանք զարմացել էին, որ նահանգի օրենքները կարող են անժաժեր ճանաչժել միջազգային համաձայնագրի պալմաններին համապարասիսան:

Նման գորժողությունների հնարաժոր հեդրևանքները և նշանակությունը շադ էական է¹⁸⁷: Վիճահարույց հիմնալիսնդիրներից մեկը կարող է ժերաբերել նահանգների օրենքներին և հրահանգներին, որոնք ուղղժաժ են շրջակա միջաժալրի պաշքալանոլթանը: Ննարաժոր օրինակ կարող է ժառալել «Նումքի երկրորդական մշակման մասին» նահանգային օրենքը, որը նալսադեսում է թղթի պարունակոլթան քոկոսը, որը պեդք է սքացժի հումքի երկրորդական մշակումից: Կանադական թուղթ

¹⁸⁷ Մեկ ալլ մեկնաբանություն պահանջաքի (քնքեսական նալսապադոլթություններ) և քաղաքացիների (պեդական ինքնակառաժարման միաժորներ) միջև գլորալիգացիալի սքեղժաժ լարժաժոլթան ժերաբերյալ: Տե՛ս John Kincaid, "Economic Union and Federal Diversity: Should a Coca-Cola Bottle Carry 51 Health Warnings, and If So, in What Language?" in *Economic Union in Federal Systems*, խմբ. Anne Mullins and Cheryl Saunders (Annandale, New South Wales, Australia: Federal Press, 1994) էջ. 37-68.

արտադրող կազմակերպությունը, որը շուկա էր արտահանում միայն հումք, կարող էր համաձայնել, որ այդ օրենքը հանդիսանում է խտրական առևտրային միջոց և ձգտել անվավեր ճանաչելու այն:

Գլոբալիզացիան, ձեռնարկարիությունը և բազմաթիվ նոր ցանցերի ստեղծումն արագացրել են հակադրական-գունավորող տարրերը, որոնք բնորոշում են Միացյալ Նահանգներում ՄԿՏ-ի ութերորդ փուլը:

* * *

ՄԿՏ-ի ութ փուլերը դարձել էին 20-րդ դարի Միացյալ Նահանգների քաղաքական իրադարձությունների կազմակերպման միջոց, որն արտահայտում է Միացյալ Նահանգների քաղաքական համակարգի գործունեության նոր տեսակետներ: Անշուշտ գոյություն ունեն այլընտրանքային միջոցներ ՄԿՏ «թղվածքաբլիթի» վերաբերյալ, որոնք թույլ են տալիս ավելի լավ հասկանալու, թե ինչպես է այդ համակարգը կազմված և գործում¹⁸⁸: Երկրաբանական փոխաբերությունը հանդիսանում է ՄԿՏ-ի փուլերի միջև հարաբերությունների ընկալման օգտակար միջոցներից մեկը, որը նկարագրված է այս գլխում:

ՄԿՏ-ի փուլերը հարմար է ընկալել որպես երկրաբանական շերտեր, որոնք դրվում են մեկը մյուսի վրա, և ոչ թե որպես գծային նշումներ ժամանակի քանոնի վրա: Յուրաքանչյուր ժամանակաշրջան ունենում է իրեն տարբերող նստվածքային հանքաքանակների կազմավորումը, սակայն երբեմն անցումային տարածքը որևէ մի շերտից դեպի վերևի շերտը շատ չի տարբերվում ո՛չ իր կառուցվածքով, ո՛չ էլ իր գույնով: Այնուամենայնիվ գոյություն ունեն հիմնախնդիրների, ընկալման և մեխանիզմների միջև տարբերություններ, որոնք էական են, այն պարզառով, որ հնարավոր լինի տարբերակել այս փուլը նախորդից և հետագաներից:

Նման դեպքերը կարելի է շարունակել: Սահմանադրաիրավական կաղապարը, որի վրա գտնվում են ՄԿՏ-ի փուլերը (շերտերը) նման է գրանիտի, որը ընկած է ժայռի հիմքում: Այս ժայռը՝ ավանդական ֆեդերալիզմը ոչ ամենուրեք է ծածկված նստվածքային շերտերով, նրա տարածքները կարող են մերկ լինել և երևալ տարբեր

¹⁸⁸ Elazar, *American Federalism*: David B. Walker, *Toward a Functioning Federalism* (Boston: Winthrop, 1981). Տե՛ս նաև Paul E. Peterson, *The Price of Federalism* (Washington, D.C.: Brookings Institution, 1995); David B. Walker, *The Rebirth of Federalism: Slouching toward Washington* (Chatham, N.J.: Chatham House, 1995)

տեղերում: Ներագայում ժամանակ առ ժամանակ կադարվում են երկրաշարժեր, որոնք բաժանում են ժամանակային հսկակ մոդելները և ՄԿՏ-ի շերտերի դիրքերը:

Երկու ուժեղ (Ռիխտերի սանդղակին համապատասխան ՄԿՏ-ի համար) երկրաշարժեր տեղի ունեցան 1978 և 1980 թվականներին: Ընդգծենք, որ այդ երկու իրադարձությունների (13 առաջարկությունը և Ռեյզանի ընտրությունները) էպիկենտրոնը, ինչպես ցույց են տալիս երկրաշարժագրերը, Կալիֆորնիան էր: Փոխադրումը Ֆիլադելֆիայից (և արևելյան ափից) 1780 թվականին դեպի Կալիֆորնիա (և արևմտյան ափ) 1980 թվականին վկայում է այդ դարերի ընթացքում ՄԿՏ-ի անդրմայրցամաքային բնույթի մասին:

* * *

ՄԿՏ-ների երրորդ երկրաշարժը տեղի ունեցավ 1994 թվականի նոյեմբերին և ուներ իր արտահայտված հարավ-արևելյան էպիկենտրոնը Ջորջիա նահանգի շրջակայքի ներկայացուցիչների պալատի նախագահողին Նեութ Ջինգրիչին: Այնուամենայնիվ, երկրաշարժական տարանջատումները տարածվում էին ամբողջ երկրով: Այս փուլում անհնար է հաստատել, թե որքան խորը և երկարաժամկետ կլինեն քաղաքական պարակտումները: Կարելի է միայն որոշակի չափով վստահ հաստատել, որ 1994 թվականի ընտրությունների արդյունքը ներկայացրեցին և ընդդեմին 1990-ական թվականների ՄԿՏ-ի հարկադրական-գունավորման բնույթը:

Թարգմանիչ և խմբագիր՝ Ալեքսանդր ՄԱՐԿԱՐՈՎ

Վերջին ժամանակներս ես բազմիցս կանխագուշակում էի, որ հաջորդ 20-25 տարում կսկսի բյուրոկրատիայի անկում այն տեսքով, որով մենք նրան ճանաչում ենք այսօր: Նրան հերթափոխելու կգա սոցիալական նոր համակարգ, որն ավելի լավ է հարմարված 20-րդ դարի ինդուստրիալիզացիայի պահանջներին:¹ Իմ կանխագուշակումը հիմնվում էր, նախ էվոլյուցիայի սկզբունքի վրա, որն ասում է, որ յուրաքանչյուր ժամանակաշրջան սպեղծում է կազմակերպչական ձև ժամանակի ոգուն համապատասխան, և, երկրորդը, նրա վրա, որ բրգաձև սպորակարգային կազմակերպության ներկայիս փրապեփող ձևը սոցիոլոգներին հայտնի է որպես «բյուրոկրատիա», իսկ բիզնեսմենների մեծամասնությունը՝ որպես «գրողը փարած բյուրոկրատիա» արդեն կորցրել է ամեն կապ իրականության հետ: Այսօր իմ կանխագուշակումը ասփճանաբար իրականություն է դառնում, ընդ որում, ավելի արագ, քան ես ենթադրում էի:

Ներագա շարադրման համար անհրաժեշտ է պարզաբանել, որ «բյուրոկրատիայի» տակ ես ենթադրում եմ փայլիկ կազմակերպչական կառույց, որը կոորդինացնում է այսօր հայտնի կազմակերպությունների մեծամասնության, գործնական հարաբերությունները՝ արդյունաբերական ձեռնարկությունների, պետական, կրթական, գիտահետազոտական, ռազմական, մշակույթային հիմնարկությունների, կամավորական միությունների և այլնի հարաբերությունները: Բյուրոկրատիայի տակ ես հասկանում եմ նաև բավականին արժեքավոր ինչ-որ սոցիալական հայտնագործություն՝ սպեղծված ֆիրմաների կառավարման համար և գրեթե կատարելության հասցված արդյունաբերական հեղափոխության ժամանակներում: Գերմանիայի սոցիոլոգ Մաքս Վեբերը, որը դարերի սահմանագծին մշակել է բյուրոկրատիայի տեսությունը, բյուրոկրատիայի նկարագրում էր, որպես սոցիալական մեքենա, որպես մեխանիզմ: Բյուրոկրատիայի «մեխանիկական մոդելը» մշակվել էր ի պատասխան սպորադասների սփրկացման, փորձի, հովանավորականության, դաժանության և հիմարական սուբյեկտիվ

¹⁸⁹ Աղբյուրը՝ Warren Bennis. "Organizations of the Future." *Personnel Administration*, September-October 1967 (International Personnel Management Association). Translated from *Classics of Public Administration*, 4th edition, eds. Jay M. Shafritz and Albert C. Hyde (Pacific Grove, CA: Brooks/Cole Publishing, 1997).

դարձությունների, այսինքն նրան, ինչով մեղանջում էր ղեկավարությունը արդյունաբերական հեղափոխության արշալույսին: Բյուրոկրատիան աճեց ավելի շար կանխապեսելության, կարգ ու կանոնի, ելնելով հասարակության անհրաժեշտությունից, դա կազմակերպության փայ էր՝ իդեալապես հարմարված վիկտորիանական դարաշրջանի արժեքներին և կարիգներին: Սակայն ճիշտ այնպես, ինչպես ժամանակին ծագեց բյուրոկրատիան, արմատապես նոր դարաշրջանի պահանջները բավարարելու համար, այսօր մեր աչքի առջև ծագում են կազմակերպչական նոր ձևեր: Այսպիսով, սկզբում ես կցանկանայի ցույց փալ, թե ինչու՝ ժամանակակից ինդուստրիալիզացված աշխարհի պայմանները կբերեն բյուրոկրատիայի փաստացի անկմանը և կպահանջեն կազմակերպչական նոր ձևերի սրելծում: Դրանից հետո ես ընթերցողի ուշադրությանը կներկայացնեմ ապագայի կազմակերպությունների մոդելի ուրվագիծը: Եվ, վերջապես, կառաջադրեմ նոր խնդիրներ, որոնք պահանջում են ժամանակակից պայմաններում մենեջերների նախապարաստման համար նոր լուծումներ:

Ինչու՞ է բյուրոկրատիան խոցելի

Բյուրոկրատիայի համար գոյություն ունի արնվազն չորս լուրջ սպառնալիք: Առաջինը կապված է մարդկանց և հիմնականում նրանց հոգեբանության հետ, որին ես կանդրադառնամ ավելի ուշ: Մյուս երեքը՝ վերաբերվում են կազմակերպության արտաքին շրջապատում փեղի ունեցող փոփոխություններին: Նրանց շարքին դասվում են.

1. Փոփոխությունների արագությունը և անկախաբեսելությունը:
2. Կազմակերպության չափերի ավելացումը, երբ նախկին գործառույթները բավական չեն եկամտի աճի ապահովման համար:
3. Ժամանակակից փեխնոլոգիաների բարդությունը, որը պահանջում է փարբեր պրոֆիլի մասնագետների միավորում:²

Այսպիսով, փեսենք թե որքանով է կարևոր վողջ թվարկվածը այսօր:

Փոփոխությունների արագությունը և անկախաբեսելությունը

Այսփեղ ես պարզապես կարող եմ դիմել նոր գիտելիքների ահեղի ծավալին և ժողովրդագրական պայթունի: Սակայն, որպեսզի ավելի ակնառու լինի, կբերեմ որոշ վիճակագրական փվալներ:

Արտադրողականությունը, չափված մարդաժամով (մարդ բազմապատկած ժամով), այժմ կրկնապատկվում է գրեթե ամեն 20 տարի, ի տարբերություն 40-ամյա պարբերականի (ցիկլին), որը գոյություն ուներ մինչև Երկրորդ Նամաշխարային պատերազմը:

Գիտական հետազոտությունների համար ֆեդերալ կառավարության կապարած ծախսերը 1965 թվականին կազմել են 16 մլրդ. դոլար, 1980 թվականին այդ թիվը կիսանի 35 մլրդ-ի: Գիտական հայրնագործության և նրա կոմերցիոն կիրառման մշակման միջև ժամանակային անհամապատասխանությունը մինչև առաջին համաշխարային պատերազմը հավասար էր 30 տարվա, երկու պատերազմների միջև ընկած ժամանակահատվածում 16 տարվա և Երկրորդ համաշխարային ափց հետո՝ ինը տարվա:

1940 թվականին աշխարհի միայն 30 քաղաք ունեին 1 մլն-ից ավելի բնակիչ, այսօր՝ այդպիսի քաղաքները 80-ն են: 1930 թվականին երկրի բնակչության խտությունը կազմում էր 40 մարդ/քմդոն, այսօր՝ 63 մարդ/քմդոն: Ըստ կանխագուշակման 2000թ-ին այդ թիվը կլինի 142 մարդ/քմդոն:

Չափերի ավելացում

Կազմակերպությունները այսօր ոչ միայն պարզապես մեծանում են չափերով, նրանք բարդանում են և դառնում միջազգային: Այնպիսի ընկերությունները ինչպիսին են Standard Oil of New Jersey (որն ունի 57 արտասահմանյան մասնաճյուղ), Socory Mobil, National Cash Register, Singer, Borroughs և Colgate-Palmolive իրենց եկամուտների կեսը ստանում են արտասահմանում իրականացվող վաճառքից: Այնուհետև, կարելի է բերել ընկերությունների երկար ցուցակ, որոնք արտասահմանում իրականացվող վաճառքի ընդհանուր շրջանառությունից ունեն 30% - 50% -ի սահմաններում (Eastman Kodak, Pfizer, Caterpillar Tractor, International Harvester, Corn Products, Minnesota Mining and Manufacturing և այլն):³ General Motors ընկերության վաճառքի ծավալը ոչ թե պարզապես ինը անգամ մեծ է, քանս «Ֆոլկսվագեն» ընկերությանը, դրամային արտահայտությամբ այն մեծ է Նոլանդիայի ՆԱԱ-ի քս, ինչպես և աշխարհի ևս հարյուր երկրների ՆԱԱ-ից: Մեզ վիճակվեց տեսնել Բրիտանական Կայսրության մայրամուտը, սակայն, այնպիսի կայսրությունների մայրամուտը, ինչպիսին են General Motors, ITT, Royal Dutel //Shell և Unilever մենք գեռ շուր չենք տեսնի:

Նեղ մասնագիտացման (պրոֆիլի) մասնագետների անհրաժեշտությունը

Այս հարցի դիտարկման ժամանակ մենք քանակությամբ օրինակներ կարելի է վերցնել աշխատանքի շուկայի հետազոտման վերաբերյալ նյութերից: Վերջին տասնամյակում ԱՄՆ-ն դարձավ առաջին երկիրը, որում զբաղվածությունը ծառայությունների ոլորտում գերազանցեց արտադրության ոլորտում զբաղվածությունը: Այս միտման իրագործման օրինակները բերված են ստորև: Կրթության ոլորտում զբաղվածների թվի աճը 1950 թ-ից մինչև 1960 թ. ավելին էր, քան պողպատի, պղնձի, ալյումինի արդյունաբերություններում աշխատող մարդկանց ընդհանուր թիվը:

Առողջապահության ոլորտում նման աճը նույն ժամանակահատվածում ավելին էր, քան ավտոմեքենաների արդյունաբերության մեջ զբաղվածների ընդհանուր թիվը այս տասնամյակի ցանկացած տարվա մեջ առանձին վերցված:

Ֆինանսական ֆիրմաներում աշխատուժի հավելումը այս տասնամյակում ավելին էր, քան 1960 թ-ին ածխի արդյունաբերության մեջ զբաղվածների ընդհանուր թիվը:⁴

Արագ փոփոխություններ, առաջացված աճ, մասնագետների թվի ավելացում՝ այս երեք կազմակերպչական գործոնների առակայության դեպքում շատ հնարավոր է բյուրոկրատիայի անկում:

Փոփոխություններ մենեջերների վարքում

Այժմ վերադառնանք վերհիշյալ առաջին գործոնին, որը ներկայանում է որպես հավասար մնացած բոլոր գործոններին, նրա մեծության և բնույթի որոշման բարդություններով հանդերձ նրա կարևորությունը դժվար է գերազնահատել: Ես առանձնացրեցի այն, քանի որ իմ սեփական դիտարկումները վկայում են նրա մասին, որ վերջին տասնամյակի ընթացքում մենեջերների վարքի հիմքում ընկած փիլիսոփայության մեջ տեղի ունեցան արմատական փոփոխություններ: Այդ փոփոխությունները ամենից շատ արտահայտվեցին հետևյալում.

- մարդու նոր հայեցակարգի ի հայտ գալը՝ հիմնված նրա բարդ և փոփոխվող պահանջների մասին ընդլայնված գիտելիքների վրա, որը փոխարինում է նախկին «խթանում – հակազդեցություն» պարզեցված մոդելը;

- իշխանության նոր հայեցակարգի հայտնվելը՝ հիմնված համագործակցության և բանականության վրա, որը փոփոխում է իշխանության հին մոդելին՝ հիմնված հարկադրման և սպառնալիքի վրա;

- կազմակերպչական արժեքների նոր հայեցակարգի ի հայտ գալը՝ հիմնված մարդասիրական ժողովրդավարական իդեալների վրա, որը փոխարինում է բյուրոկրատիայի արժեքների անդեմ մեխանիկական համակարգը:

Այս նոր հայացքները մարդու վրա, իշխանությունը և կազմակերպչական արժեքները աջակցություն գտան կառավարչական ծառայողների շարքերում: Նրանք նախաձեռնում էին գործերի ներկա դրության գլոբալ վերաիմաստավորումը, հիմք դառնալով բազմաթիվ խոշոր կազմակերպությունների քաղաքականության մշակման համար: Նասկանալի է, որ այդ փիլիսոփայությունը անհամապեղելի է կառավարման բյուրոկրատիական համակարգի հետ: Մենեջմենթի փիլիսոփայության մեջ տվյալ փոփոխությունների հիմնական պարճառները կարող են գտնվել ոչ թե փոշոր գրադարակներում, այլ հենց մենեջերների մեջ: Բազմաթիվ գիտնականներ, օրինակ՝ ՄակԳրեգորը և Լայկերտը պարզաբանում, բացահայտում և նույնիսկ բոլորին համոզում էին, որ հենց իրենք՝ մենեջերները դեռ միայն կիսով չափ էին հասկանում: Ես կարծում եմ, որ ՄակԳրեգորի ”Human Side of Enterprise” գրքի հաջողությունը հիմնված էր մեծ քանակության մենեջերներին իր ապրուկցման վրա, որոնք՝ մենեջերները, այլընտրանք էին փնտրում իշխանության մեխանիկական հայեցակարգի համար: Այս գիրքը առաջ քաշեց իրական մարդկային հարաբերությունների վառ գաղափարներ (այն ժամանակ դեռ ուտոպիական), որոնք չէին կարող իրականացվել այն ժամանակվա կազմակերպությունների մեծամասնության կողմից:

Ընդհանրապես, ես կարծում եմ, կոլեկտիվում շփվելու ցանկությունը թույլ կապ ունի շահի շարժառիթի, որպես այդպիսինի հետ, չնայած բազմաթիվ «ռացիոնալիստներ» փորձում էին նման կապ բացահայտել:⁵ Փոփոխությունների համար իրական խթան դարձավ ոչ միայն կազմակերպությունների հումանիզացման սուր անհրաժեշտությունը, այլ և կազմակերպչական կառույցի օգտագործումը, որպես ինքնադրսեվորման և աշխատողների ինքնագնահատականը բարձրացնելու գործիքը:⁶

Կազմակերպությունների կենտրոնական խնդիրները

Վերը նշված փոփոխությունների արդյունքում, որոնք ընդունակ են ազդելու ապագայի կազմակերպությունների վրա, հայտնվում են նոր պրոբլեմներ և խնդիրներ: Բոլոր նրանք կարող են բաժանվել 5 խմբի.

1. Միավորման մասին մենք խոսում ենք, երբ գործը վերաբերվում է խթանների, պարզեցացման և անհատի փաստարկման համակարգին, ինչպես նաև նրան, թե ինչպես է կազմակերպությունը հարմարվում աշխատողների պահանջներին: Այլ խոսքերով, հենց աշխատողի անձնական պահանջմունքների և կազմակերպության պահանջմունքների միջև հավասարակշռությունն է, որ սպեղծում է առավելագույն առավելություններ երկու կողմերի համար: Միավորման խնդիրը աճում է «համաձայնության հասարակությունում», որում անձնական նախապաշարվածություններին ահռելի դեր է հատկացվում, որում մարդում գնահատվում են, որում բարօրության և բարեկեցության մասին հոգածությունը չի բերվում ինչ-որ բժշկահիգիենիկ ցուցանիշներին, այլ մարդուն դիտարկվում է լիարժեք անձնավորության փեսանկյունից:

2. Սոցիալական ազդեցության խնդիրը՝ դա, ըստ էության, իշխանության և նրա բաշխման խնդիրն է: Դա բարդ խնդիր է՝ հակասությունների ահռելի քանակությամբ, որոնք ծագում են մասամբ ազգային դրդապատճառներով, ինչպես նաև նրանից, որ ավագության ուսումնասիրումը և իշխանության բաշխումը կարող է իրականացվել բազմաթիվ փորձեր միջոցներով: Վերջիններս գրեթե միշտ ինչ-որ մեկի համոզմունքների հետևանքն են (օրինակ, ժողովրդավարության կողմնակիցների): Իշխանության խնդիրը անհրաժեշտ է շար լուրջ կերպով վերանայել: Տեղի են ունեցել զգալի փոփոխություններ, և այժմ միանձնաբար կառավարող մարդը կամ «Մեծ Բոս»-ը պարտադիր չեն որ միայն վար երևույթ լինի, այլ ավելի շուր՝ ոչ պրակտիկ: Ես ինկապի ունեմ փոփոխությունները բարձրագույն օղակի մենեջմենթի դերում: Ավելի քան 12 փարի առաջ Պիտեր Դրուկերը թվարկեց գլխավոր փնթեների 41 հիմնական պարտավորությունները և եզրակացրեց, որ «Դժվարությունների 90%, որոնք ծագում են փնթեների գործունեության հետ կապված, հանդիսանում են միանձնության անհրաժեշտության վերաբերյալ սպերիտիայի կայունության արդյունք»⁷: Ընդակառակը, ապրանքների բազմազանության ավելացումը, նոր փնթիստոգիանների զարգացման մեջ փնթի ունեցող պայթյունը, միջազգային գործառնությունների հսկայական մասշտաբները, այս ամենը, խոշոր

կազմակերպության կառավարումը մեկ մարդու միջոցով, գործնականում անկարելի է դարձնում:

3. Նամագործակցության խնդիրը աճում է կոնֆլիկտների և սպերեոփիայերի առկայությունից, ինչպես նաև կենտրոնախույզ ուժերից, որոնք պառակտում են ազգերը և խմբակցությունները: Նաև բացասական են հանդիսանում այժմյան գախարհի, ոչ միշտ արդյունավետ, սակայն միշտ վնաս պատճառող կոմֆլիկտների կարգավորման մեխանիզմները՝ խուսափողականությունը, ճնշումը, թույլ կողմի ոչնչացումը ուժեղի կողմից, փոխզիջումները, գաղտնի համաձայնեցումները և կռախիաները: Երբ կազմակերպությունները բարդանում են, նրանք բաժանվում են ֆրագմենտների (հատվածների), որոնք պահպանում են ավանդույթները և խորհրդանշական ոչ պաշտոնական օրենսգրքերը, և հաճախ ծառայում են «օփարների» բացառման (օրինակ, ծածկալեզու (ժարգոն)), ինչպես նաև խմբերի միջև փարբերությունների ուժեղացման համար որպեսզի ձեռք բերվի (բայց միժար փխրուն) ներդաշնակություն: Որոշ խոշոր կազմակերպություններ, ընդհանրապես, կարելի է վերլուծել միայն նրանց ներքին կառուցվածքների դիփարկման օգնությամբ, նրանք բոլորը այնքան են փարանջապված, որ անգամ չնչին ներխուժումը օփար շահերի ոլորտ իրականացվում է գաղտնի կերպով և մեծ վրանգով: Միջխմբային կոնֆլիկտները այնքան հեշտ է հրահրել, որ զարմանալի չէ, որ այն հայտնի է դեռ հին ժամանակներից, երբ մարդը պայքարում էր փարածքների համար՝ ունենալով միայն անկափար օրենքներ և զիփակցության սաղմեր: Ռոբերտ Ռ. Բլեյկը իր փորձերում ցույց փվեց, թե որքան հեշտ է բռնկեցնել և, որքան դժվար է մարել կոնֆլիկտը:⁸ Կազմեք երկու խումբ այն մարդկանցից, ովքեր նախկինում երբեք իրար չեն փեսել և նրանց փվեք նույն հանձնարարությունները, որի կափարման արդյունքները կգնահատեն անկախ ժյուրիները: Չանցած մեկ ժամ, ամեն մի խումբը կդառնա համախմբված կոլեկտիվ՝ նեքին խմբի բոլոր ազդակներով: Իրենց կողմից սրեղծած ամեն բան իսկույն ձեռք կբերի «լավ»-ի կարգավիճակ, իսկ մյուս խմբի կողմից սրեղծված ամեն ինչ կկոչվի լավագույն դեպքում «միջակ»: «Ուրիշը» դառնում է «թշնամի».

«Մենք լավն ենք, նրանք վաղը, մենք իրավացի ենք, նրանք՝ ոչ»:⁹

Ջափ Ռեբին՝ Ուփրեխարի համալսարանում, ներխմբային կոնֆլիկտի պափմությանը վերաբերվող փորձերի անցկացման ժամանակ, շափ զարմացած էր այն փաստով, թե ինչպիսի՞ արագությամբ և հեշտությամբ են ծագում կոնֆլիկտները և ծնվում սպերեոփիայերը:¹⁰ Փորձի ընթացքում մի սենյակում

Ռեբին Կեդադրեց փորձարկվողների երկու խումբ: Առաջին խմբին նա բաժանեց կանաչ քարեր անուններով և կանաչ գրիչներ, որից հետո նրա անդամներին սկսեց դիմել որպես «կանաչ խմբի»: Մյուս խումբը սպացավ համապարասխանաբար կարմիր գրիչներ և քարեր, ինչպես նաև «կարմիր» անվանումը: Այդ խմբերը չէին մրցակցում, նրանք նույնիսկ չէին շփվում: Պարզապես այդ երկու խմբերի անդամները գտնվում էին միևնույն փարածքում, մինչ լուռ լրացնում էին իրենց տրված հարձաթերթիկները: Ինչպես ցույց տվեց փորձը, փաստում էր բավական էր վախի և պաշտպանողական ռեակցիայի առաջացման համար:

Կենդանիների վարքին նվիրված իր վերջին աշխատանքում Էրիկսոնը մտնում է «կեղծ տեսակների» (պսևդոտեսակների) հասկացությունը:¹¹ Այդ կեղծ տեսակները իրենց պահում են ինչպես հնագույն առանձին ընտրված տեսակ: Էրիկսոնը գրում է. «Մարդը բարեշրջվում էր (կարևոր չէ որ փայլ էվոլյուցիայի օգնությամբ և ինչ պարճառներով) պսևդոտիպերի ինչպիսին են՝ ցեղերը, դասակարգերը և այլն: Յուրաքանչյուր մարդ մշակում է ոչ միայն նույնականության անհատական զգացում որոշակի խմբի նկատմամբ, այլև իր խումբը մյուս պսևդոտիպերից պաշտպանելու համոզվածություն, որոնք համարվում են թշնամական: Զարմանալի, է բայց փաստ. նորածին մարդը (Էրնեստ Մեյրի տերմիններում) ամեն ինչ ընդունող էակ է, որը կարող էր կյանքի ընթացքում հարմարվել անսահմանափակ քանակությամբ կեղծ տեսակների, սակայն ստիպված է ընտրել միայն մեկը, ընդ վորում դեռ վաղ հասակում»:

Ինչ վերաբերում է ժամանակակից կազմակերպություններին, ապա նրանք լի են կեղծ տեսակներով՝ դրանք հանդիսանում են մասնագետների խմբեր, որոնք համախմբված են իրենց խմբի յուրահատկության (ունիկալության) պարանքով, և որոնք ուրիշ նմանատիպ կազմավորումներին վերաբերվում են կասկածանքով և անվստահելիությամբ: Մեծ աշխատանք է սպասվում ունիվերսալ դիվանագետների պարապմունքի համար, ինչպես նաև կեղծ կոնֆլիկտների մինիմիզացման և մարման արդյունավետ ճանապարհներ գտնելու համար: Այնուամենայնիվ այդ ամենը բնավ չի նշանակում, որ կոնֆլիկտը միշտ կապված է ֆունկցիոնալ խախտումների հետ և բացասական բնույթ է կրում: Ընդհակառակը, կոնֆլիկտների որոշ փայեր կարող են բերել արդյունավետ արդյունքների:

4. Աղապրացման խնդիրը բացառվում է կազմակերպության արտաքին շրջապատի անկայունությամբ: Բյուրոկրատիայի բուրգաձև կառուցվածքը

իշխանության կենտրոնացմամբ վերևում իդեալական էր թվում «երկաթուղու ղեկավարման» համար: Եվ անկասկած XIX և XX դարի սկզբին հնապաշտական խնդիրների լուծման համար բյուրոկրատիայի լավագույն ելքն էր հանդիսանում: Ինչևից է, այսօր, հանդարտ և անկանխաբեկ իրականությանը փոխարինել է դինամիկ և անկանխաբեկ իրականությունը, որում հասարակության կյանքի ոչ միայն փոփոխական, այլ նաև գրեթե բոլոր կողմերը կարևոր են կազմակերպությունների համար:

5. Վերջինը հանդիսանում է նորացման խնդիրը: Ալֆրեդ Նորտ Ուայթհեդը գրում է.

«Ազատ հասարակության հիմնական հմտությունը կայանում է խորհրդանշական ոչ պաշտոնական օրենսգրքերի ստեղծման մեջ, ինչպես նաև դրանք առանց վախի վերանայելու մեջ... Այն հասարակությունները, որոնք չեն կարող համարելով հարգանքը իրենց խորհրդանշանների հանդեպ դրանք վերանայելու հնարավորության հետ, պետք է լիովին քայքայվեն»: Սակայն, աճի և քայքայման հասկացողությունը ժամանակակից հասարակության մեջ գլխավոր գործոններ չեն հանդիսանում: Ի դեպ, կազմակերպությունները, ինչպես և հասարակությունները ամենից առաջ պետք է մրաժեն այնպիսի ցուցանիշների մասին, ինչպիսին են «անխորտակելիությունը», ճկունությունը և փոփոխությունների նկատմամբ անվախ վերաբերմունքը:

Ես մտնում եմ «նորացում» տերմինը բոլոր մեխանիզմների նկարագրման համար, որոնք համարել գոյարևում են այդ ցիկլի պրոցեսների հետ: Նորացման փորձերն են հանդիսանում.

- փորձարարությունից գիտելիքներ ստանալու ընդունակությունը՝ նրա հետագա համակարգմամբ և լրացուցիչ մշակմամբ;
- «սովորել սովորելու նպատակով» ընդունակությունը, այսինքն մեթոդաբանական բազա մշակել ուսուցման պրոցեսը բարելավելու համար;
- հակադարձ կապի մեխանիզմներ մշակելու և կիրառելու ընդունակությունը, ունենալ «կողմնորոշում դեպի գործընթացը», այլ խոսքերով զբաղվել ինքնավերլուծությամբ;
- սեփական ճակատագիրը կառավարելու ունակությունը:

Բոլոր այս որակները շատ ընդհանրություններ ունեն նրա հետ, ինչը Ջոն Գարդները անվանում է «ինքնանորացում»: Կազմակերպության համար դա նշանակում է գիտակցված ուշադրություն սեփական բարեշրջման նկատմամբ: Առանց ծրարգրավորված մեթոդաբանության և հետագա գործողությունների մեջ

պարզության, ձեռնարկությունը պարզապես չի կարողանա իրագործել իր ներուժը:

Ինտեգրացիան (միավորումը), իշխանության բաշխումը, համագործակցությունը, հարմարվողականությունը և նորոգումը՝ սրանք մարդկության հիմնական խնդիրներն են հանդիսանում մոտակա 25 տարվա համար: Նենց տվյալ խնդիրները հաղթահարելու, դրանք կառավարելու ունակությունն էլ կորոշի ձեռնակությունների կենսունակությունը և հաջողությունը:

Ապագայի կազմակերպությունները¹²

Բոլոր վերը թվարկվածների ֆոնի վրա ես կցանկանայի ուշադրություն դարձնել որոշ գործոններին, որոնք մոտակա 2-3 տասնամյակում կտիրապեպեն կազմակերպությունների կյանքում:

Արտաքին միջավայր

Տեխնոլոգիական փոփոխությունների արագ տեմպերը և դիվերսիֆիկացիան կբերեն պետական և մասնավոր կառույցների փողներթափանցման: Պետության և բիզնեսի համագործակցությունը կդառնա սովորական, տնտեսությունը իսկապես խառը կդառնա: Նախագծերի մեծ ծավալների և բարձր արժողության պատճառով միևնույն վաճառողների և գնողների համար պայքարող կազմակերպությունների թիվը կնվազի:

Իրենք՝ կազմակերպությունները, կդառնան փոխկախված:

Արտաքին միջավայրի չորս հիմնական գծերը կլինեն.

- փոխկախվածության, այլ ոչ թե մրցակցության գերակշռումը;
- կայունությանը փոխարինելու կգա անկայունությունը և անկանխադեսելիությունը;
- մանր ձեռնարկություններին փոխարինելու կգան խոշորները;
- նախապարվությունը կտրվի բարդ և բազմազգ ձեռնարկություններին:

Բնակչության բնութագրերը

Մեր հասարակության առավել բնորոշ գիծը կոառնա կրթությունը: Տասիինգ փարվա ընթացքում կոլեջ հաճախող խոշոր քաղաքների բնակիչների թիվը կհավասարվի բնակչության ընդհանուր թվի 2/3-ին: Չափահասների ուսուցումը անգամ ավելի արագ է զարգանում, հնարավոր է, մասնագիտությունների «հնացման» մեծ արագությունից: Կիլիանը ցույց տվեց, որ միջակ ինժեներին լրացուցիչ կրթություն անհրաժեշտ կլիներ դիպլոմ ստանալուց միայն 10 փարի անց: Ապագայում գրեթե սովորական բան կլինի փորձառու ֆիզիկոսի, ճարտարագետի (ինժեների) կամ փնօրենի համար «դպրոց վերադառնալ»-ը ամեն 2 կամ 3 փարին մեկ՝ որակավորման բարձացման համար: Մոտ 50 համալսարաններ և մոտ 12 կորպորացիաներ (միություններ) առաջարկում են մենեջմենթի լրացուցիչ կուրսեր այն մարդկանց համար, ովքեր միջին կամ մեծ հաջողության են հասել բիզնեսի բնագավառում: Մինչ Երկրորդ Նամաշխարհային պատերազմը կային այդպիսի ընդհամենը երկու ծրագիր և դրանք երկուսն էլ դժվարություններ ունեին սովորողների կազմի հետ:

Նման կրթությունը անհրաժեշտ է: Ինչպես նշել է աշխատանքի դեպարտամենտի քարտուղար Վիրտցը, համակարգիչները կարող են կատարել այն ամենի մեծ մասը ինչ կարող են կատարել բարձրագույն դպրոցների շրջանավարտները, ընդ որում կատարել ավելի էժան և արդյունավետ կերպով: 50 փարի առաջ կրթությունը համարվում էր «աշխատանք» հասկացողությունից հեռու ինչ-որ բան, իսկ վճարման ցուցակներում ինտելեկտուալների (մրավորականների) ազգանունները դիտարկվում էին միայն որպես լրացուցիչ վրադիր ծախսեր: Այսօր ֆիրմաների կենսունակությունը անմիջականորեն կախված է մրավոր ներուժի օգտագործումից: Եվս մեկ բնութագիր, որը կարող է օգնել մեզ հասկանալ ապագայի կազմակերպությունները՝ հանդիսանում է աշխատատեղերի աճող անկայունությունը: Փոխադրման պարզությունը արտաքին միջավայրի նոր պահանջների հետ միասին արմատապես փոխեցին աշխատանքի ձևերի մասին պարկերացումները: Արդեն ողջ բնակչության 20% -ը իրենց փոստային հասցեն փոխում են առնվազն փարին մեկ անգամ:

Աշխատանքի ձևերը

Կրթության աճած մակարդակը և ըստ անհրաժեշտության աշխատատեղեր փոխելու հնարավորությունը փոխում են մեր պարկերացումները աշխատանքի վերաբերյալ որպես այդպիսին: Մարդիկ ավելի գիտակցաբար կմոտենան իրենց մասնագիտական աճին, և հնարավոր է, իրենք իրենցից պահանջեն ավելի շարժունություն և ինքնամիտաբերում:

Մարդիկ իրենց գործողություններում կսկսեն հետ կանգնել ավելի շուրջ նորմերի և շրջապատող աշխարհի արժեքների իրական փոփոխություններից, քան առաջնորդվել ավանդական պարկերացումներով:¹³ Մենք ավելի շարժուն կապավինենք շրջապատողների, քան ազգականների հետ ունեցած հարաբերություններին:

Նպատակները և խնդիրները

Կազմակերպության խնդիրները կլինեն տեժնիկապես ավելի բարդ և ավելի քիչ ծրագրված: Նարանք հիմնված կլինեն ավելի շարժունության քան մկանային ուժի օգտագործման վրա: Առանձին մարդու համար դրանք ծանր կլինեն անգամ ընկալելու համար (կարարման մասին): Բնական է, այդ ամենը կպահանջի տարբեր մասնագետների համագործակցության նախագծի վրա աշխատելիս կամ նույնիսկ այդ աշխատանքի կազմակերպման խմբային ձև:

Տեղի կունենա նաև կազմակերպության նպատակների բարդացում: Բիզնեսի աշխարհը արդեն շարժուն ավելի մեծ կախման մեջ կլինի իր հարմարվողական, նորարարական և սպեղծագործական հնարավորություններից: Դրան գումարած կպահանջվի ձևակերպել «գերնպատակներ» այսինքն, «սուպերնպատակներ», նրանք, որոնք ընկած են նպատակների բուն համակարգի հիմքում: Օրինակ, մեկ գերնպատակ կարող է լինել նոր և հայտնվող նպատակների պարզումը, մյուսը կարող է հանդիսանալ նպատակների մեջ նախապարվությունների որոշման համակարգի սպեղծումը:

Վերջապես շարժուն բախումներ և հակասություններ կարելի է սպասել կազմակերպչական արդյունավետության որոշման չափանիշների տարբերության պարճառով: Դրա պարճառներից մեկը հանդիսանում է մասնագետների ավելի մեծ կողմնորոշվածությունը դեպի սեփական նպատակները, քան դեպի կոնկրետ

գործարարության նպատակները: Վառ օրինակ կարող են ծառայել համալսարանների պրոֆեսորները: Նամալսարանի ներսում հնարավոր է բախում դասախոսական և հեղափոխական գործունեության միջև, դրա հետ մեկտեղ, հաճախ պրոֆեսորների եկամուտների հիմնական մասը կարող է առաջանալ արտաքին աղբյուրներից (օրինակ, գիտական հայրնագործություններից և խորհրդակցական գործունեությունից): Այդ պարզապես հաճախ պրոֆեսորները հանդիսանում են կազմակերպության ոչ այնքան լավ անդամներ, չէ որ նրանց օրինապահության «բաշխումը» կարող է կարարվել ոչ «ընդհանուր բարօրության» օգտին:

Կազմակերպություն

Ապագայի կազմակերպությունների սոցիալական կառուցվածքը կունենա մի շարք ունիկալ բնութագրեր: Արմատաբար կհանդիսանա «ժամանակավոր» բառը՝ գոյություն կունենան հարմարավորական, արագ փոփոխվող, ժամանակավոր համակարգեր: Դրանք կլինեն հիմնականում «նախագծային խմբեր»՝ կողմնորոշված սպույզ խնդրի կարարմանը և բաղկացած համեմատաբար քիչ ճանաչում ունեցող, անհրաժեշտ հմտություններով մարդկանցից: Այդ խմբերը կառուցված կլինեն օրգանական, այլ ոչ մեխանիկական սկզբունքով, այսինքն նրանք կզարգանան ի պարասխան իրավիճակի փոփոխմանը, այլ ոչ ինչ-որ որոշված գրաֆիկին համապարասխան: Ղեկավարը այդ դեպքում դառնում է կոորդինատոր, ինքնաբերական «կապող օղակ»՝ նախագծային խմբերի միջև: Նա պետք է ունենա քարասեռ ինֆորմացիայի մշակման հմտություններ և միջնորդ ծառայի խմբերի միջև: Մարդիկ կազմակերպությունում կգնահատվեն ոչ թե հիերարխիկորեն՝ կարգավիճակին և աստիճանին համապարասխան, այլ ֆունկցիոնալ ձևով՝ իրենց հմտություններին և մասնագիտական պարասպրվածության համապարասխան: Կազմակերպչական կառույցները կազմված կլինեն նախագծային, այլ ոչ ֆունկցիոնալ խմբերից: Այդպիսի միություն արդեն այժմ դիտվում է աերոֆեզերական և շինարարական ոլորտներում, ինչպես և շար կոնսալտինգային ֆիրմաներում:

Ճկուն, խնդիրների լուծմանը կողմնորոշված ժամանակային համակարգը, օրգանապես համաբեղող քարբեր մասնագետների աշխատանքը կոորդինատորի կողմից միավորված կենդանի, փոփոխական օրգանիզմի մեջ՝ հենց այդպիսի կազմակերպչական ձևը աստիճանաբար կփոխարինի մեզ հայրնի

բյուրոկրատիային: Այդ նոր կառուցվացքը ես կանվանեմ «օրգանապես հարմարվողական (ադապտացվող)»:

Պատճառաբանություն (մոտիվացիա)

Օրգանապես հարմարվողական կառույցը պետք է բարձրացնի պատճառաբանումը, հեղինակաբար նաև աշխատանքի արդյունավետությունը, քանի որ այն ուժեղացնում է խնդրի կարարումից ստացվող բավականության զգացմունքը: Կրթված աշխատողի՝ սպեղծագործության միջոցով ինքնադրսևորման ձգտումը և ճկուն կազմակերպչական կառույցը ներդաշնակորեն համապետում են միմյանց հետ: Միևնույն ժամանակ կապերի թուլացում կդիպվի աշխատանքային խմբերի ներսում, քանի որ իրենց բնույթով այդ խմբերը, ինչպես ես արդեն նկատեցի, ժամանակվոր կլինեն: Ես ենթադրում եմ, որ օրգանական հարմարվողական կառույցներում մարդիկ կսովորեն կարգավորել ոչ երկարապահ, սակայն ինտենսիվ փոխհարաբերությունները և աստիճանաբար կհամակերպվեն աշխատանքի տեղում ավելի հիմնարար փոխհարաբերությունների կորստի հետ: Դերերի անորոշության պատճառով ժամանակի մի մասը կծախսվի խմբի հավաքման և այդ խմբի կազմում հետագա փոփոխությունների վրա: Ըստ էության սահմանամերձ բերդամասերի (ֆորտերի) ամերիկյան փորձը արդեն իսկ հիմք է նախապարաստել ժամանակավոր համակարգերի առաջացման համար, ինչպես որ, ըստ ինձ դրանք չեն դառնա ինչ-որ նշանակալի նորարարություն: Կարճ ժամանակով շփվող մարդկանց պտք էլ են լինի խորը, երկարապահ փոխհարաբերություններ: Ես տեսել եմ շատ մարդկանց, որոնք կարող են իրարից ոչ հեռու աշխատել, իսկ երբեմն նաև հարևան գրասենյակներում, և երբեք չշփվել հանդիպման ժամանակ: Նրանք պարզապես միմյանց նայում էին այն վերացական հայացքներով, որոնք կարելի է տեսնել ավտոբուսներում կամ մետրոյում, ըստ էության նրանք հենց ուղևորներ էին, որոնք սպասում էին իրենց կանգառին:

Եվրոպացիներին, որպես կանոն, ամերիկյան կյանքի տվյալ բնագավառը ճնշում է: Գերմանացի մի տարագիր ինձ պատմում էր՝ «ընկերասեր ամերիկացիներ»-ից հիասթափվելու մասին: Իր առաջին երեկույթին ԱՄՆ-ում նա հանդիպեց մի մարդու, որի հետ նա ունեցավ շատ ջերմ, անկեղծ զրույց: Վերջ ի վերջո ստիպված եղան գնալ իրենց տները: Սակայն, որպես հին ծանոթներ նրանք չբաժանվեցին, այլ զրուցելով զբոսնում էին ցուրտ գիշերային փողոցներով, չնայած նրան, որ թեթև էին

հազնված: Ի վերջո, երբ երկուսն էլ մրսել էին, ամերիկացին փակսի վերցրեց և անհեփացալ, միայն ձեռքով թափահարելով: Եվրոպացին շփոթված էր: Չէ՞ որ նա նույնիսկ չգիտեր իր «ընկերոջ» անունը և երբեք նրա մասին այլևս չէր լսել: «Ահա այն ձեր ամերիկյան ընկերությունը», - ասաց նա ինձ: Դա էլ հենց ամերիկյան ընկերություն է. համառամիփ, ինքնաբերական, ամեն ինչ ընդգրկող, անկախաբեսեռլի և անկառավարելի: Այն ակնթարթային է, փոփոխական և ունի ընդամենը երկու ռեժիմ. կամ «այո» կամ «ոչ»: Շվեյցարաբնակ մի կին Մակս Ֆրիշի «I'm Not Stiller» գրքում ընդհանրացնում է ասվածը հեփեյալ կերպ. «հնարավոր է, որ բոլոր այդ անկեղծ և «թեթև ականջ» ունեցող մարդիկ մարդկային հարաբերություններից ոչ մի ուրիշ բան չեն ակնկալում: Նարաբերությունների աճի փեղ չկա»:¹⁴

Ժամանակակից կազմակերպությունների խնդիրները (պրոբլեմները)

Խնդիրը	Բյուրոկրատիայի առաջարկած լուծումը	Գործերի նոր դրությունը XX դարում
Միավորում: Անհատների պահանջների կազմակերպության խնդիրներին համապատասխանեցնելու պրոբլեմ	Խնդրի բացակայության հեփեանքով լուծման բացա-կայություն: Մարդկանց վրա հայացքները առավելագույնց պարզեցված են նրանք համարվում են արտադրու-թյան պասիվ գործիքներ: Անձի և նրա դերի միջև կոնֆլիկտը հաշվի չհառնվում:	Մարդու մասին գիտու-թյունների հայտնվելը և մարդու բարդության ընկալումը: Մասնակցություն ունենալու ձգտման աճը: Մարդասիրությունը և ժողովրդավարությունը հիմնական գծերն են:
Սոցիալական ազդեցությունը: Իշխանության և իշխանության աղբյուրների ու	Օրինական ռացիոնալ իշխանությանը լիովին վստահելը թաքնված հարկադրանքի հեփ համափեղ	Կալվաճքի, սեփակա-նության և բուն կառավար-ման բաժանում: Արիստու-թյունների կայացում և կրթ-թյան զարգացում:

ազդեցության բաշխման խնդիրը		Ավտո-րիպար կառավարման նախ-կինում չկանխադասվող, բասացական հեղևանքների հայրնվում:
Նամագործակցություն: Կոնֆլիկտների վերահսկման մեխանիզմների մշակման խնդիրը	Ուղղաձիգ կոնֆլիկտների լուծման համար գոյություն ունի «հիերարխիայի կանոն», իսկ հորիզոնականների լուծման համար՝ «կոորդինացման օրենք»: «Օրինապահություն»:	Մասնագիտացում, հմտու- ցում և անկախացման ավե- լացած պահանջ: Ֆիրմայի կառավարումը չափազանց բարդ է դարձել մեկ մարդու համար:
Աղապարացիա «հարմարվողականություն»: Արտաքին միջավայրի թոթոխական պայմաններին հարմարվելու խնդիրը	Արտաքին միջավայրը կայուն է, պարզ և կանխատեսելի, հանձնարարությունները հնա-պաշտական են: Նարմարվո- ղականությունը փոփոխություն- ություններին տեղ է ունենում պարահական և չհամակարգ-ված, որի հեղևանքով շար անսպասելի բաներ են տեղի ունենում:	Ֆիրմայի արտաքին միջավայրը դարձել է ավելի անկայուն, ավելի քիչ կանխատեսելի: Դիտվում է տեխնոլոգի- ական փոփոխությունների աննախադեպ արագու- թյուն:
Նորացում: Աճի և քայքայման խնդիրներ:	Ամենի հիմքում ընկած է պարկերացումը այն մասին, որ ապագան ամենից շուր շար նման կլինի ներկային:	Արագ փոփոխությունները տեխնոլոգիաների, հանձ- նարարությունների, աշ- խարհի, հումքի, հասարակության նորմերի և արժեքների,

		ձեռնարկության նպատակների ոլորտում: Նասարակությունը մշտապես հետևում է արժեքների վերանայման գործընթացին:

Ուսուցման հանդեպ պահանջները ապագայի կազմակերպություններում

Ինչպե՞ս է հարկը իրականացնել պլանավորումը իմ կողմից դիտարկվող կազմակերպության զառգացման համար: Եվ ինչպե՞ս են ուսուցման և զարգացման համար պատասխանատու աշխատակիցները ազդում այդ գործընթացների վրա և ուղղություն տալիս դրանց: Մի բան է պարզ, ըսուցման և զարգացման գծով մենեջերի համար բոլորովին նոր դեր է նախատեսված: Եկենք դիտարկենք նոր պահանջներից մի քանիսը:

Նախապատրաստում փոփոխություններին

Մեր սերնդի համար տարբերակիչ գիծ է հանդիսանում հակումը փոփոխությունների հանդեպ ինչպես գաղափարների մակարդակի վրա, այնպես էլ գործնականում: Կարո՞ղ են ուսուցման և զարգացման գծով մենեջերները մշակել ուսուցանող ծրագիր, որը.

- օգնում է սկսելու հարամարվողականության գործընթացը, միաժամանակ, մնալով ինքն իրենով,
- աճեցնում է մեր համբերությունը անորոշության հանդեպ, առանց մտածելու ունակությունը կորցնելու ռիսկի,
- մեծացնում է կոռպերացման հանդեպ մեր ընդունակությունը առանց անհարականությունը կորցնելու վրանգի,
- զարգացնում է ցանկություն մասնակցելու սոցիալական բարեշրջման գործընթացին առանձ խոջնդոտելու օբյեկտիվորեն գոյություն ունեցող երևույթների ընկալմանը:

Այլ կերպ ասած, ես համարում եմ, որ մեր նախապարաստումը պետք է իրականացվի ստեղծագործելու և մտածելու ընթանակությունների կարարելագործման ուղղությամբ, այլ ոչ թե մեխանիկորեն կարարել որոշված հանձնարարությունը: Նախապարաստվել փոփոխություններին նշանակում է սովորեցնել նորը ընկալելու ունակությունը:

Համակարգային խորդակցություն

Ինձ մոտ ստեղծվեծ տպավորություն, որ մենեջմենտի բաժինները (և անձնակազմը) չկարողացան ներգրվել սոցիալական համակարգերի իրականության մեջ: Դրանում ամոթ է խոստովանվելը, հաշվի առնելով այն, որ տվյալ հարցի հետազոտմանը նվիրված էր շատ մեծ ժամանակ: Ապացուցված էր, որ արդյունավետության վրա ազդում է խմբային նորմերը, որ ուսուցման արդյունքները աննշան են և կիրառական նշանակություն չունեցող, եթե ուսուցման նպատակները համադրված չեն սոցիալական համակարգի նպատակների հետ, որ խմբային համախմբվածությունը ուժեղ հիմնավորող գործոն է, որ ներքին կոնֆլիկտը խմբում էական խնդիր է, որ կանգնած է այսօրվա կազմակերպությունների առջև, որ աշխատակիցները ձևավորել են վարքի բազմաթիվ ստերեոտիպեր դեռ նախորդ աշխատախմբերում, որ աշխատախմբի հետ նույնականացումը հանդիսանում է արդյունավետության միակ երաշխավորված պայմանը և այլն: Չնայած այս ամենին, տվյալ փաստերը այնքան հաճախ են անտեսվում, որ ես գալիսեմ այն եզրակացության, որ գոյություն ունեն որոշակի պայմաններ (գրեթե անգիտակցական ռեֆլեքսների մակարդակի վրա), որոնք պայմանավորում են բոլոր խնդիրների պարճառները մարդկանց վարքի, այլ ոչ սոցիալական համակարգերի թերությունների մեջ փնտրելու փորձերը:

Եթե այդ ռեֆլեքսի դրսևորումները չսահմանափակել, ապա հետևանքները կարող են բավականին լուրջ լինել: Այն նոր կազմակերպություններում, որտեղ դերերը անորոշ կլինեն և մշտապես փոփոխվող, որտեղ փոփոխությունները մի ենթահամակարգում կազդեն մյուսների վրա, որտեղ տարբեր միջազգային գործունեություն պետք է կոորդինացված և ինտեգրացված լինի, որտեղ աշխատակիցները միաժամանակ կարարում են տարբեր դերեր և մի քանի խմբերի պատկանում և որտեղ հնարավոր է դերային բախում, համակարգային տեսության կիրառումը անհրաժեշտ է: Ճիշտ նույն ձևով ինչպես հնարավոր չէ իրականացնել

իրական ազդեցություն «դժվար երեխա»-յի վրա առանձն հաշվի առնելու նրա ողջ ընտանիքը, անհնարին է ազդել առանձին անհարի վարքի վրա, չաշխատելով ենթահամակրգի հետ որի մեջ այն ընդգրկված է: Դա նշանակում է, որ ապագա մենեջերները զարգացմամբ և ուսուցմամբ պետք է կատարեն համակարգային խորհրդարարությունների գործառնություններ:

Պարճառարանության (մոտիվացիայի) փոփոխություն

Այն աստիճանը, որում մենեջերները մասնագիտացման բարձր մակարդակով պարարատ են կազմակերպություն գալ, Բարձր է վարճույթի բոլոր մնացած կարգերից: Չնայած մինչև վերջ պարզ չէ, ինչն է իրականում մղում նրանց, անհրաժեշտ է նշել երկու կարևոր գործոն: Առաջինը պրոֆեսիոնալ աշխատելու ցանկությունն է, հարգված լինել ընկերակից մասնագետների կողմից: Կազմակերպության օրինապահությունը կարող է բարձրանալ, եթե այն նպաստում է մասնագիտական աճին: Այսպիսով, հաջող աշխատատեղ կհամարվի գիտահետազոտական ինստիտուտը մեծ քանակությամբ փորճառու մասնագետներով, որտեղ աշխատակիցը աշխատում է ոչ այնքան կազմակերպության կարիգների համար, որքան իր մասնագիտության բարօրության համար:

Մյուս գործոնը կապված է ինքնդրսևորման, անճնական աճի, որը պարտադիր չէ որ կապված լինի կոնկրետ աշխատանքի կատարման հետ, հնարավորությունների որոնման հետ: Իմ տեսակետից, այդ իրավիճակը հարցականի տակ էղնում չորս դար հնացած բողոքական բարոյագիտությունը: Եվ ես համոզված չեմ նրանում, թե ինչպես այդ կարիքները կարող են հաշվի առնվել կազմակերպության կողմից (և կարող են նրանք արդյոք ընդհանրապես հաշվի առնվել նրա կողմից): Սակայն մենք պետք է հուսանք նոր սոցիալական հայտնագործությունների հայտնվելուն, որոնք կբավարարեն այդ նոր պահանջները: Ուսուցմանը հարկ է իր վրա վերցնել ավելի մեծ պարասխանարվություն կրթության շարունակման նկատմամբ վերաբերմունքի համար, որը պետք է ընկալվի ոչ որպես ընդհանուր վերակառուցում կամ անսարքությունների ուղղում, այլ որպես աշխատանքի անխուսափելի և բնական փուլ: Այն միտքը, որ սովորել կարելի է մինչև որոշակի տարիքային սահմանը, որից հետո արդեն մեծահասակների աշխարհն է, հնացել է: «Դպրոցը թողնել» բառակապակցությունը պետք է վերաիմաստավորել, նրա տակ հասկանալով նրանց, ովքեր դպրոց վերադարճան:

Չնայած այն բանի, որ մասնագիտական և անձնական աճի խնդիրը լուծված է, ակնհայտ է, որ պարճառաբանման բազմաթիվ հին աղբյուրներ, հիմնված պահանջների հիերարխիայի ավելի ցածր մակարդակների վրա, պետք է վերանայվեն:

Սոցիալական դաստիարակություն չափահասների համար

Բացի կրթությունը շարունակելուց մենք բախվում ենք սոցիալական կրթությունը շարունակելու անհրաժեշտության խնդրի հետ, այսինքն ինստիտուցիոնալ ազդեցության հետ, որը ապահովում է հասարակության կողմից օրինակելի քաղաքացիների դաստիարակման համար: Այլ խոսքերով, դա նշանակում է ուսուցանում բարոյական արժեքների, բարոյագիտության և կարծիքների բնագավառում: Սովորաբար մենք փոխանցում ենք այդ ֆունկցիաները ընտանիքին, եկեղեցուն և դպրոցին: Մենք սխալաբար ենթադրում ենք, որ սոցիալական դաստիարակությունը դադարում է, երբ անհատը հասնում է որոշակի տարիքի: Ավելի ճիշտ, մենք այնպես ենք վախենում չափահասների համար սոցիալական դաստիարակությունից, կարծես այն կրկին կստիպի մեզ հիվանդանալ մանկության բոլոր հիվանդություններով, այնպիսին ինչպիսին կապույտ հագն է:

Կամ, եթե ավելի ճիշտ լինենք, մենք խուսափում ենք ոչ թե բուն սոցիալական դաստիարակությունից, այլ ուշադիր և մշտական վերահսկումից: Իրականում, մեր կազմակերպությունները վերահսկողության հզոր գործոններ են: Նրանք ձևավորում են էրիկա, սպեղծում առժեքներ, սահմանում նորմեր, որոշում, ինչն է լավ, իսկ ինչը վատ, ազդում են հաջորդության համար անհրաշեփ գծերի զարգացման վրա և ընդհանրապես մնացած ամենին հասնելու համար: Նաջողության հասնող մարդիկ սովորաբար շփվող են և հակառակը. «Այո, Ջոնսը հրաշալի աշխատող էր, բայց նա ոչ մի կերպ չէր կարող ներգրավվել կոլեկտիվի մեջ»: Չնայած դա հազվադեպ է ընդունվում, համալսարանների մեծ մասը գրնվում են այտեղ, որտեղ նրանց նորմերը և արժեքները առավել մեծ հոժարությամբ են ընդունվում:

Ապագայի կազմակերպություններում սոցիալական դաստիարակման գործընթացի համար իր վրա պարասխանաբարություն վերցնելը կդառնա անհրաժեշտություն: Եվ ընտրել աշխատող, որն ունի բարոյաէթիկ արժեքների պերկական հավաքածու ավելի դժվար չի լինի, քան գտնել աշխատողի համապատասխան տեխնիկական պարաստվածության: Իհարկե, գիտակցաբար կառավարել այդ գործընթացը հեշտ գործ չէ, քանի որ դրա հետ կապված են մեծ

քանակությամբ խնդիրներ, ներառյալ բարոյագիտական խնդիրները. օրինակ, իրավունք ունենք արդյոք ձևավորելու բարոյատիկ արժեքներ: Իրականում մեզ ուրիշ ոչինչ չի մնում: Արդյոք կարո՞ղ ենք մենք դրանից խուսափել: Այն հարցերը, թե ինչպես են ղեկավարները կառավարում սպորադասներին և ուսուցանում նրանց, ինչպես են վարվում մարդկանց հետ, ումեն պարքևապրում և ինչպես, ոչ միշտ են արժանանում արժանավույն ուշադրության: Կարևոր է ընտրողական վերաբերվել կառավարման միջոցներին ձեզ համար որոշելով ուժի գործադրման աստիճանը, ազատության սահմանները, որը կարելի է ընձեռնել սպորադասներին, արժեքների համակարգի դաստիարակման միջոցները: Անթույլատրելի է հրաժարվել ընդունել այն, որ մենք որոշ արժեքներ համարում ենք մյուսների համեմատությամբ ավելի գրավիչ, և ցանկանում ենք պատասխանատվությամբ մոտենալ գիտակցված և բացահայտ փաստարկմանը նրանց օգտին:

Պրոբլեմային կողմնորոշում ունեցող խմբերի ստեղծում

Մենեջերի նախապատրաստման և ուսուցման մեջ առավել դժվար և կարևոր խնդիրներից մեկը կլինի փարբեր պրոֆիլի մասնագետների արդյունավետ փոխազդեցության համար պայմանների ապահովումը, այսինքն, հատուկ պրոբլեմային կողմնորոշում ունեցող խմբերի ստեղծումը: Սիներգիզմը (գործնականում մի երևույթ, երբ ընդհանուր արդյունքը գերազանցում է առանձին բաղադրիչների գումարին) ծագում է, երբ բոլոր աշխատողները ավելի լավ և արդյունավետ են աշխատում ստեղծված համագործակցության և փոխօգնության հարաբերությունների հետևանքով: Նրանք աշխատում են այսպես ասած «անձնագոհ»: Այդ պարճառով խնդիրը կայանում է նրանում, որպեսզի ստեղծեն հենց այդպիսի «սիներգետիկ» խմբեր:

Իհարկե, դա դյուրին խնդիր չէ: ամենապարզ լուծումը կայանում է «գրոյական սիներգիզմի» մարտավարությունից օգտվելու մեջ: Դա նշանակում է, որ կազմակերպությունը աշխատանքի է վարձում լավագույն մասնագետներին բոլոր հնարավորներից և հանձնարարություն է փախ նրանց «սեփական մարզը փոխել» ընդհանուր բանջարանոցում: Ցանկացած համալսարանում կարելի է գտնել նման ռազմավարության օրինակներ: Այնքան ժամանակ մինչև համալսարանները ողջ լրջությամբ չվերաբերվեն գրոյական սիներգիզմի ռազմավարությանը, որ նրանց կհաջողվի բարեհաջող լուծել իրենց ամենաբարդ խնդիրները: Օրինակ, խոշորությունները Բերկլիում ցույց տվեցին առնվազն չորս ինքնուրույն և մյուսներից

մեկուսացված հասարակական խմբեր (ուսանողներ, ֆակուլտետների ադմինիստրացիա, համալսարանի ադմինիստրացիա, հովանավորողներ (խնամարարներ)), որոնք ընդունակ չեն համագործակցել փոխադարձ վստահության խնդիրները համարել լուծելու ցանկության բացակայության պարճառով (էլ չասած համապարասխան ավանդույթների բացակայության մասին):

Առանց այդ էլ բավականին բարդ խնդիրը էլ ավելի էխորացնում այն, որ գիտաշխատողները իրենց բնույթով (կամ ավանդույթներին հետևելով) հանդիսանում են «միայնակներ» որոնք իրենց հակադրում են մեծամասնությանը: Նրանք բոլորը ձգտում են նրան, որպեսզի անկախությունը իրենց միջավայրում ընդհանուր սեփականություն դարձնեն: «Ակադեմիական ինքնագմայլումը» կարող է արդարացված լինել դասախոսության ընթերցման պայմաններում, բայց նրա բացասական էֆֆեկտը հասարակական հարաբերությունների զարգացման համար ակնհայտ է:

Եվս մեկ ռազմավարություն նույն էֆեկտը ունի, սակայն այլ կերպ է դրսևորվում: Դա այսպես կոչված հարաբերությունների կեղծ ժողովրդավարական ոճն է: Որի դեպքում տիրում են կեղծ ներդաշնակցությունը և կոնֆլիկտից խուսափելու ձգտումը ցանկացած գնով: Որպես լրացում նրան, որ սիներգիզմի հասնելու համար մեզ բավական չեն գիտելիքներ և փորձ (խանգարում են նաև ազգամշակույթային նախապաշարումները) պահանջվում է ժամանակ, որպեսզի խումբը դառնա համախմբված կոլեկտիվ՝ թիմ: Այն կարելի է համեմատել ցանկացած այլ կենդանի օրգանիզմի հետ: Եվ նույնպես, ինչպես մենք չենք սպասում, որ նորածինը իսկույն կխոսի, մենք չենք կարող հուսալ, որ կրկին կազմված թիմը իսկույն կսկսի արդյունավետ աշխատել: Թիմում պետք է լինի փոխադարձ վստահություն և նվիրվածություն ընդհանուր նպատակներին, իսկ այդ բաղադրիչները իրենց հասունացման համար ժամանակ են պահանջում:

Չնայած նրան, որ «սիներգիզմի» խմբերի ստեղծումը պահանջում է ժամանակի մեծ ծախս և էժան չէ, փարաձայնություն չի լինի այն հարցում, թե որքան կարևոր են նրանք: Խնդիրները, որոնք կանգնում են մեր առջև, չափազանց բարդ և բազմապլան են, որպեսզի մեկ մարդ կարողանա հաղթահարել նրանց կամ մեկ գիտություն կարողանա լուծել դրանք: Այդ խնդիրները պահանջում են ամենա փարբեր մասնագետների և տեսությունների միաթյալ ջանքեր: Դրանք կարող են հաղթահարել միայն իսկապես արդյունավետ պրոբլեմային կողմնորոշում ունեցող մասնագետների խմբերը:

Կազմակերպության շրջանակներից դուրս եկող նպատակներ և պարտականություններ

Նաճախ մեջբերում են ԷյԲիՍի–ի (արդյունաբերական ընկերության հորինված անուն) նախագահի խոսքերը, որը մեկ անգամ ասած. «ԷյԲիՍի –ի խնդիրը նրանում է, որ ոչ ոք բացի ինձանից չի մրաժում ոգջ ընկերության ընհանուր վերցրած ռազմավարական նպատակների մասին: Նրանք բոլորը խնդիրները տեսնում են իրենց բաժնի շահերի լույսի տակ: Մեզ պետք են մարդիկ, որոնք «կքայլեն գլխարկով», որի վրա գրված է « ԷյԲիՍի », այլ ոչ «արտադրական բաժին», «առևտրական բաժին» և այլն»:

Լսելով ցանակացած ընկերության նախագահի համար բնորոշ այդ դիպրոդությունները, այդ ընկերության աշխատակիցների ոչ մեծ խումբ, որոնց յուրաքանչյուրը իրեն համարում էր ընդունակ «ԷյԲիՍի –ի գլխարկով քայլելու» ստեղծեց թիմ, որին անվանեցին «ԷյԲիՍի –ի գլխարկներ»: Թիմի անդամները տարբեր բաժինների ներկայացուցիչներ էին և ստորադասության տարբեր մակարդակների ներկայացուցիչներ, ինչը թիմը դարձնում էր կազմակերպության ընդհանուր առմամբ ինչ-որ մանրաշխարհ: «ԷյԲիՍի –ի գլխարկները» թիմը գոյություն ուներ մի քանի տարի և հիմնական, վճարող դեր խաղաց ընկերության գործունեության ռազմավարական ուղղության որոշման մեջ: Երևում է, որ մենեջերների ուսուցանումը և նախապատրաստումը կարող է ազդել բուն կազմակերպությունների զարգացման վրա, եթե նրանք նպաստեն նման թիմերի ստեղծմանը: Ինչը անհանգստացնում է ինձ կապված ապագայի կազմակերպությունների, նեղ պրոֆիլի մասնագետների, իրենց կազմել միջազգային կարարողական անձնակազմի քննարկման հետ, դա այն է, որ նրանց մասնագիտական և նեղ մասնագիտական աշխարհայացքը հանդիսանում է միայն համեմատաբար ճիշտ պարկերացումներ կրող և կարող է բացասաբար ազդել ընդհանուր արդյունքի վրա: Կազմակերպության այդ տիպը ենթակա է կեղծ տեսակների խնդրի խորացմանը և հղի է խնդրի լուծման սահմանափակ մոտեցմամբ: Ուսուցումը և նախապատրաստումը կարևորում են մի շարք պարզառենքով:

Ուսուցանողների միջից առանձնացնում և հատուկ պատրաստում են նրանց, ովքեր ընդունակ են հոգեբանորեն և մրավոր փրամադրվել տարբեր մշակույթների և լեզվախմբերի ներկայացուցիչների հետ շփմանը և կարող են նպաստել նրանց միջև լավագույն փոխըմբռմանը: Այդիսի մարդիկ հեղափոխում դառնում են պրոբլեմային կողմնորոշում ունեցող խմբերի կոորդինատորներ:

Կորպորատիվ առժեքների դաստիարակման գործառնությունների կատարումը («ԷյԲԻՍի –ի գլխարկ») նշանակում է, որ անձնակազմի պատրաստման գծով մենեջերները պետք է միշտ առաջնորդվեն կազմակերպության ընդհանուր նպատակներով և դրանց համապատասխան մոդելավորել ուսուցման և մասնագիտացման մասնագիտական հիմքը:

Խմբերի միջև շփման իրականացումը, որոնք պատկանում են փարբեր պսեվդոպեսականների, փոխազդեցության և համագործակցության համար նախադրյալներ ստեղծելու նպատակով:

Այսօր մենք դիտում ենք գիտական դիսցիպլինների աճող մասնագիտացումը: (Մասնագիտացումը՝ ըստ սահմանման, ենթադրում է հատուկ միաջափ և թերի մրապարկեր: Վերնագգեստ արտադրողը մեկնեց Նոմ և կարողացավ ընդունելություն ստանալ Նոմի Պապի մոտ: Երբ նա փուն վերադարձավ, ընկերը հարցրեց նրան. «Ինչպիսի՞ն է Նոմի Պապը»: Դերձակը պատասխանեց. «A-41 – սովորական»): Այնուամենայնիվ, ամենա հեղափոխիկ հարցերը ծագում են դիսցիպլինների հաճախ փեղում և պահանջում են «հայացք կողքից» դա բացատրելու համար: Սակայն ավելի հաճախ գիտությունները գնում են ամեն մեկը իր ճանապարհով, ավելի ու ավելի կառչելով ներքին սթանդարտներից՝ գործոնների և փետության հարցում: Նրանք արհամարանքով նշում են «կողքից նայել»-ու փորձերը, համարելով դրանք սիրողական և ոչ արժանի ուշադրության: Մտավոր ոլորտում հիմնական խնդիրը այսօր (և կազմակերպչական հոգեբանության մեջ, որով ես զբաղվում եմ նույն պես) կայանում է նրանում, որ ոչ ոք չի զբաղվում միջդիսցիպլինար սինթեզով:

Նմանապես և կազմակերպություններին պահանջվում են «փիլիսոփաներ», այսինքն մարդիկ, որոնք ընդունակ են համափեղել միմյանց կարծես հակասող շահերը, քանդել պսեվդոպեսակային բնույթի սփերիտիպերը, միաբանել բոլոր հեղափոխիկ անձանց, անկախ խնդրի լուծման համար նրանց մասնագիտական և գյուղաքաղաքային նախապաշարումներից:

Այսպիսով, ես արտահայտեցի ենթադրություն այն մասին, որ ապագայի մենեջերը անձնակազմի ուսուցման և նախապատրաստման գծով իր զինանոցում պետք է ունենա առնվազն վեց փարբեր գործառնություն. 1) պատրաստակամություն փոփոխություններին, 2) համակարգայնություն, 3) նոր խթանների ստեղծում, 4) չափահասների դաստիարակում, 5) պրոբլեմային կողմնորոշում ունեցող խմբերի ստեղծում և 6) գերկազմակերպչական նպատակադրումների և պարտականությունների ամրապնդում: Անկասկած, գոյություն ունեն նաև այլ

ֆունկցիաներ, և այնպիսիք, որոնք անկարելի է կանխատեսել: Պարզ է, որ բոլոր նրանք, որոշում են անձնակազմի գծով մենեջերի դերի փոփոխությունը, զգալիորեն ընդլայնելով նրա կողմից լուծվող հարցերի շրջանակը: Եթե նախապարաստումը և ուսուցանումը կապարում են առաջադրված խնդիրները, ապա նրանց դերը և ազդեցությունը արմատականորեն փոխվում են:

Ինձ վիճակվել է դիպել, ինչպես մի շարք կազմակերպություններում նման փոփոխություններ էին արելի ունենում ոչ առանձն դժվարությունների և, ոչ միանգամից, այլ հենց այն ձևով, որը նկարագրվել է վերևում: Կարող է անօգուտ չլինել հիմնական պայմանների համառոտակի շարադրումը այն վիճակներում, որոնք ես դիպարել եմ:

Անձնակազմի մենեջերը կամ կադրային բաժնի ենթահամակարգից որևէ մեկը ներկայացնող խումբը (այն կարող էր կոչվել «արտադրական հարաբերություններ» կամ «կադրային փոփոխություններ»), զբաղեցնում են ակտիվ նորամուծական դիրք կազմակերպչական նպատակների հանդեպ և իրենց վրա են ընդունում պարասխանավորություն կազմակերպչական աճի և զարգացման համար:

Երկրորդ՝ այդ խումբը միայն կադրային գործառնություններից (ինչպես, օրինակ, ընտրությունը և արեղափոխությունը) անցնում է ավելի ընդհանուրների, ինչպես, օրինակ, համագործակցության արդյունավետ մոդելների ստեղծումը, ստորագործական ներուժի ամրապնդումը, պայքարը ներխուժային կոնֆլիկտների հետ կազմակերպչական նպատակադրումները և երկարաժամկետ ծրագրումը:

Երրորդը՝ այդ խումբը աստիճանաբար հասնում է սերտ աշխատանքային հարաբերությունների փառքեր ուրիշ ենթահամակարգերի հետ, օրգանական պրոբլեմային կողմնորոշված կապերի, այլ ոչ մեխանիկական «գծային» փոխազդեցությունների, որոնք այդքան հաճախ հանդիպում են կազմակերպություններում:

Չորրորդը՝ նրանց վերաբերվում են, որպես կառավարման խմբի լիիրավ անդամների, այլ ոչ որպես վերլուծաբանների կամ գլխամասային գրասենյակի ներկայացուցիչների: Բոլոր դեպքերում դրան հասնելը ամենից դժվարն էր, սակայն պարզվեց, որ հենց այդ էլ ամենա գլխավորն է: Օրինակ, դեպքերից մեկում մարդը, որը պարասխանում էր կազմակերպչական զարգացման գործունեության կոորդինացման համար, վերջերս ստացավ կարևոր ղեկավար պաշտոն: Տեղի ունեին նաև հակառակ բնույթի իրավիճակներ, օրինակ, բարձրագույն օղակի ղեկավարները մասնակցում էին այսպես կոչված կադրային միջոցառումներին այնպես, ինչպես եթե նրանք լինեին հասարակ կարարողներ: Ղեկավարության և աշխատակազմի միջև

տաբերությունները այդ կոնսերվատիվ ջնջվում են և հափնովում է սահմանափակ կապ՝ միավորված պրոբլեմային կողմնորոշում ունեցող խմբի նախապիպ: Ուշադիր դիտման ժամանակ գործոններից մեկը ներկայանում է ավելի նշանակալից, քան բոլոր մնացածները: Միշտ պահանջ և հնարավորություն կար անձնակազմի նախապարաստման և ուսուցման բաժինը կազմակերպչական կարարելագործման հարցերում առաջնակարգ դարձնել: Ավանդական գործառույթներին հեղինակություն չափերը դարձան կազմակերպչական նորացման կենտրոններ, իսակ նրանց առաջնորդները սկսեցին հանդես գալ նորամուծական փոփոխությունների փոխանցիչների դերում, որպես վաղվա օրվա նոր մենեջմենթի ներկայացուցիչներ: Եզրափակելով, ինձ անհրաժեշտ է ևս մեկ գործոն: Այն հանդիսանում է բոլոր արդեն դիտարկվածների շարունակությունը, որոնք նկարագրում են ավելի ինքնավար, ազդեցիկ և ինքնուրույն դեր, քան այն որը հարկացվում էր անձնակազմի մենեջերներին անցյալում:

Եթե անձնակազմի մենեջերների խումբը կանչված է զբաղվելու մեծերի դաստիարակման հարցերով, օրինակ, անհեռապես և անպարասխանաբար կլինեն, եթե ավելի վաղ, նրանց կողմից այդ դաստիարակման հարցերը որոշել կազմակերպության վարկյանական պահանջումներին տերմիններով: Ավելին շուր նրանց անհրաժեշտ է իրենց վրա վերցնել, համենայն դեպս, կազմակերպության նպատակների և աշխատանքի պայմանների ինֆորմացման պարասխանաբարվության որևէ մասը: Ինչվոր չափով «համակարգայնության» նրանց գործառույթը կայանում է «կազմակերպչական կարարելագործման» մեջ: Եթե նրանք ընդունում են պարասխանաբարություն ինչպես աշխատակիցների կարարելագործման, այնպես էլ բուն կազմակերպության՝ որպես հասարակական համակարգի համար, այդ ժամանակ նրանք պետք է ելնեն այն արժեքներից և սրանդարտներից, որոնք ունեն գերհամակարգային բնույթ:

Փաստորեն, ծնվող ֆունկցիաները, որոնք այստեղ նկարագրված էին, մարմանշում են նրա վրա, որ բարձրագույն օղակի մենեջերների և բաժինների ղեկավարների անձնակազմի նախապարաստման պարականությունները դառնում են ինչպես նախկինում երբեք՝ փոխադարձ որոշող:

Ծանոթություններ

- ¹. The Decline of Bureaucracy and Organization of the Future. Invited address presented to the Division of Industrial and Business Psychology at the American Psychological Association meeting, Los Angeles, Calif., Sept. 5, 1964.
- ². Rubenstein A.N., Haberstroh C. Some Theories of Organization (Revised Edition). Irwin-Dorsey, Homewood, 111., 1966.
- ³. Richard J.Barber. “American Business Goes Global”, The New Republic. April 30, 1966, 14-18.
- ⁴. Victor R. Fuchs. “The First Service Economy”, The Public Interest. Winter 1966, 7-17.
- ⁵. Argyris Cliris. Interpersonal Competence and Organisational Effectiveness. Irwin- Dorsey, Homewood, III, 1962.
- ⁶. The Varieties of Religious Experience. The Modern Library, Random House, N.Y., 1902, 475-476.
- ⁷. Daniel D. Ron. “Team at the Top”, Harvard Business Review. March-April, 1965, 74-82.
- ⁸. Blake R.R., Shepard H.A. and Mouton J.S. Managing Intergroup Conflict in Industry. Gulf Publishing, Houston, Texas, 1964.
- ⁹. Rogers C. “Dealing with Psychological Tensions”, Journal of Applied Behavioral Sciences (Jan.-Feb.-March 1965): 6-24.
- ¹⁰. Նեղինակի անձնական շփումից, Jan.1966.
- ¹¹. Erikson E., “Ontogeny of Ritualization”, Paper presented to the Royal Society in June 1965.
- ¹². Վերցված է հեղինակի կողմից իր իսկ ավելի վաղ աշխատանքից՝ “Beyond Bureaucracy”, Trans-Action. July-August 1965.
- ¹³. On Temporary Systems. M.B.Miles (ed.). Innovation in Education.(Bureau of Publication, Teachers College, Columbia University. N.Y., 1964), 437-490.
- ¹⁴. Frisch Max. “I’m Not Stiller”, Hannondsworth, Middlesex: Penguin Books, 1961. p.244.

Թարգմանիչ և խմբագիր՝ Ալեքսանդր ՄԱՐԿԱՐՈՎ

**Ինչպես են ծնվում բյուրոկրատական կառույցները
Բյուրոկրատական կառույցների առաջացման ձևերը**

Սովորաբար բյուրոկրատական կառույցները (կամ բյուրոն) ձևավորում են հետևյալ չորս եղանակներից որևէ մեկի օգնությամբ: 1-ին, բյուրոն կարող է ստեղծվել, ինչպես Մաքս Վեբերն է անվանում «խարիզմայի հնապաշտեցման»¹ եղանակով: Խումբը, որի ստեղծման սկզբնական պատճառն է հանդիսանում նրա անդամների նվիրվածությունը առաջնորդին, որն ունի որաշակի խառնվածք (խարիզմա), կարող է փոխակերպվել բյուրոկրատական կառույցի, որպեսզի իրականացնի առաջնորդի գաղափարները: 2-րդ, բյուրոն կարող է ստեղծվել մեկ կամ մի քանի խմբերի կողմից, կարծես թե «դադարկ փեղում», հասարակության մեջ հարուկ կապարելու որոշակի ֆունկցիա, որի անհրաժեշտությունը նրանք գտնում են: Դաշնային կառավարության այսպես կոչված «նոր կուրս»-ի ժամանակ ձևավորված գործակալությունների ճնշող մեծամասնությունը իրենցից այդ փայի բյուրոկրատական կառույցներ են ներկայացնում: 3-րդ, նոր բյուրոկրատական կառույցը կարող է առանձնանալ արդեն գոյություն ունեցողից, ինչպես դա փեղի ունեցավ ԱՄՆ-ի ՌՕՈւ-ի (Ռազմա-Օդային ուշեր) հետ Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի փարիներին: 4-րդ, բյուրոն կարող է ստեղծվել «անփրեպրենյորության միջոցով» եթե որոշակի քաղականություն քարոզող մարդկանց խումբը (օրինակ, կոմունիզմ) հասարակության մեջ ստանում է բավականաչափ աջակցություն, որպեսզի ստեղծի խոշոր ոչառևտրական կազմակերպություն, այդ քաղաքականությունը կյանքի կոչելու համար:

Այդ բոլոր եղանակները ունեն երեք նմանափայ բնութագրեր. սկզբում նորաստեղծ բյուրոկրատական կառույցների Վերին օղակում «ակտիվիստներն» են: Այդ կազմակերպությունների ձևավորման սկզբնական շրջանը մեծամասամբ ուղեկցվում է արագ աճով, իսկ հետագա գոյության ապահովման համար, նրանք

¹⁹⁰ Աղբյուրը՝ Anthony Downs. "The Life Cycle of Bureaus." *Inside Bureaucracy*. (RAND Corporation, 1966, 1967), 5-23. Translated from *Classics of Public Administration*, 4th edition, eds. Jay M. Shafritz and Albert C. Hyde (Pacific Grove, CA: Brooks/Cole Publishing, 1997), 262-274.

դրսում, կազմակերպությունից դուրս, պետք է հայթայթեն ռեսուրսներ և աջակցություն:

Ակտիվիստների գերակշռությունը նոր բյուրոկրատական կառույցներում

Շատ դեպքում բյուրոկրատական կառույցները ծնվում են սակավաթիվ ակտիվիստների ջանքերի շնորհիվ, որոնք կյանքի են կոչում անսովոր գաղափար: Այս կանոնը ճիշտ է «տարերային ավերակներն յուրաքանչյուր միջոցով» ստեղծված բյուրոկրատիկ համար: Խարիզմատիկ լիդերներին նույնպես կարելի է դասել ակտիվիստների շարքին: Նրանք իրենց կողմն են գրավում հետևորդների ոչ մեծ խումբ, որոնց վերջին հաշվով հարկ է լինում բավականաչափ ուշադրություն հարկացնել իրենց և իրենց խմբի օժանդակությանը: Այդ անհրաժեշտությունը փանում է սկզբնական խմբի փոխակերպմանը դեպի ավելի ֆորմալ կազմակերպության: Տաճախ այդ խմբերը վեր են ածվում կոշտ բյուրոկրատական կառույցների: Այսպիսով, օրինակ ֆրացիսկանական ուխտը, կարելի է դիտարկել որպես բյուրոկրատական կառույց, Սուրբ Փրանցիսկի շուրջը համախմբված աշակերտների կողմից ստեղծված:

Գրեթե բոլոր բյուրոկրատները, որոնք առաջացել են արդեն գոյություն ունեցող բյուրոկրատական կառույցներից, ստեղծվել են ավյալ կազմակերպության մի քանի անդամների ջանքերով: Որոշ տեսակի ակտիվիստներ հանդիպում են բոլոր բյուրոկրատներում, հասարակության գրեթե բոլոր սոցիալական կառույցներում: Դա այդպես է, քանի որ որոշակի գաղափարներ պաշտպանելու անհատական հակումներ ինքնաբերաբար դրսևորվում են հանրության ցանկացած հարվածի անդամների մեջ: Արդի հասարակության մեջ այդպիսի հարվածների թիվը շատ ավելին է, քան նախորդներում, որոնք ավելի կաղմնորոշված էին պահպանելու սովորությունները, այն դեպքում, երբ ներկայումս ավելի հակված են նորամուծությունների: Բացի այդ ավյալ կազմակերպության ակտիվիստների հարաբերական քանակը հանրության այլ կազմակերպությունների քանակի համեմատությամբ կարող է խիստ փոփոխվել, քանի որ մի տեսակի կազմակերպությունները հրապուրում են լիդերներին, իսկ ոմանք վանում են նրանց: Արդյունքում այդպիսի աշխատակիցների թիվը փարբեր բյուրոկրատական կառույցներում փարբեր քանակի է: Այնուամենայնիվ, ցանկացած կազմակերպությունում փարբերայնորեն ի հայտ է գալիս ակտիվիստների որոշակի քանակ:

Երբ ակտիվիստների խումբը հանգում է այն մտքին, որ նրանց կազմակերպությունը պետք է իր վրա վերցնի ինչ-որ մի նոր ֆունկցիա, նրանք այդ

փոփոխության անհրաժեշտության քարոզման նպատակով կորիզ են ստեղծում: Իրենց գաղափարներով հափշտակված, նրանք (այդ կորիզը) համոզում են բարձրաստիճան անձանց իրենց ռեսուրսներ և կադրեր հարկացնել նոր ծրագրի մշակման համար: Եթե նրանց ջանքերը պսակվում են հաջողությամբ նրանք աստիճանաբար ընդլայնում են իրենց գործունեության ոլորտը: Որպեսզի նրանց գործունեությունը բերի նոր բյուրոյի ստեղծման, փեխնիկապես նա պետք է փարբերվի «մայրական» բյուրոյի գործունեությունից: Նոր մասնագիտացման կողմնակիցների խանդավառության աճին զուգընթաց նրանց փերմինաբանությունը, հեփաքթությունները, նույնիսկ աշխարհայացքները սկսում են ավելի ու ավելի շար փարբերվել «մայրական» բյուրոյի մնացած անդամներից: Այսպեղից էլ ի հայտ է գալիս այդ երկու խմբերի մեջ առճակատման անխուսափելիությունը: Աստիճանաբար նոր խմբի մասնագետները համոզվում են, որ «մայրական» կազմակերպության շրջանակներում նրանք չեն կարող զարգանալ և աշխատել չստանալով ֆորմալ անկախություն «մայրական» կազմակերպությունից: Դա համապատասխանում է նոր կազմակերպության ճգնաժամային փուլին: Կամ նա կոչնչացվի ավանդապահների կողմից, կամ ձեռք կբերի բաղձալի ազատություն: Որոշիչ գործոնը՝ նորաստեղծ բյուրոկրատական կառույցին ցուցաբերվող աջակցության չափն է, որը նրանք կարող են ապահովել «մայրական» կազմակերպությունից դուրս: Եթե նոր բաժնի լիդերներին հաջողվում է կազմակերպել նման աջակցություն սեփական համախոհներից և ստեղծել հզոր բազա իրենց ղեկավարների հսկողությունից դուրս, ապա նրանք ձեռք են բերում համոզելու հզոր միջոց իրենց ինքնուրույնությունը ապահովելու համար: Որոշ դեպքում նրանց դա արագ է հաջողվում, այլ դեպքում՝ պահանջվում է փարիների պայքար և արտաքին ուժերի մեծ աջակցություն: Ցանկացած դեպքում նոր բյուրակրատական կառույցի ստեղծումը (կամ կազմակերպության ներսում նոր բաժինների) հանդիսանում է նոր բյուրոյի անդամների ուղղված քարոզչության արդյունքը: Այդ պատճառով սկզբնական շրջանում նոր բյուրոյում (կամ բաժնում) գերակշռում են ակտիվիստները, որոնց ջանքերի շնորհիվ ստեղծվել է այդ նոր կառույցը:

Միայն այն բյուրոներում, որոնք ստեղծվել են «դատարկ փեղում», արտաքին ակտիվիստների կողմից, սկզբնական շրջանում չկան «փեղացի պայքարողների» խումբ, որոնք նոր կազմակերպության հիմքերը կղնեն: Տվյալ դեպքում քաղաքական գործիչները, չինովնիկները, մասնավոր կոմպանիաների աշխատողները կամ արհմիությունների աշխատողները հակում ունեն նոր կազմակերպություններ ստեղծելու՝ որոշակի նպատակներին հասնելու համար: Օգտագործելով իրենց

կազմակերպչական հնարավորությունները, նրանք ստեղծում են այդ կազմակերպությունը, ընտրում են ապագա ղեկավարին և նրան որոշակի սկզբնական ռեսուրսներ են տրամադրում: Այդպիսի կազմակերպությունների օրինակ են հանդիսանում Ապրանքային փոխառության կորպորացիան² և Կալիֆորնիական համալսարանի նոր մասնաշենքերը:

Սակայն, այդ տեսակի նորաստեղծ կառույցները սովորաբար գործում են ինչպես «մայրական» կազմակերպության ներսից ակտիվիստների ջանքերով ստեղծվածները: Նոր բյուրոյի ստեղծման գաղափարական հիմքը կապված է ինչ-որ մի խումբ ակտիվիստների նախաձեռնության հետ: Շատ դեպքերում այդ գաղափարների ջափագովները դառնում են նոր բյուրոների ղեկավարները: Ցանկացած դեպքում, ով էլ որ ղեկավարի նոր բյուրոն, շուտով համոզվում է, որ նրա կադրային քաղաքականությունը անմիջականորեն կախում ունի նոր գաղափարներին աշխատողների (ներառած ակտիվիստներին և նրանց համախոհներին) նվիրվածությունից: Ավելին, քանի որ նրա և նրա ենթակաների գործունեությունը գլխավորապես գնահատվում է նոր գաղափարներին համապատասխանելու սկզբունքով, նա ևս դառնում է ակտիվիստ:

Պայքար ինքնուրույնության համար

Ոչ մի կազմակերպություն չի կարող իր գոյությունը շարունակել, չցուցադրելով իր ծառայությունների անհրաժեշտությունը այլ կազմակերպություններին, որոնք ունեն իրեն անհրաժեշտ ռեսուրսները: Եթե կազմակերպությունը իր գոյությունը պահպանում է կամավոր նվիրաբերումների շնորհիվ, նա պետք է համոզի պոտենցիալ բարերարներին ներդրումների շահավետությունը այդ ծառայությունների դիմաց: Եթե բյուրոկրատական կառույցը կազմում է պետական կառավարման ապարատի մի մասը, ապա նա պետք է կարողանա ազդել բյուջեային հարկացումներով զբաղվող չինովնիկների վրա և նրանց համոզի, որ հենց այդ կազմակերպությունը կարող է ապահովել մասսաների քաղաքական օժանդակությունը, կամ ինչ-որ շատ կարևոր սոցիալական կարիքներ:

Այդպիսի արտաքին օժանդակությունը շատ կարևոր է նորաստեղծ բյուրոկրատական կառույցների համար: Իհարկե որոշ «նոր» բյուրոներ արդեն հասցրել են այդպիսի արտաքին օգնություն ստանալ, այլապես նրանք չէին կարողանա առանձնանալ «մայրական» կազմակերպությունից: Նման ձևով և «սարեայրենյորական» եղանակով ստեղծված կազմակերպությունները կարող են

դառնալ բավականաչափ մեծ, որպեսզի բյուրոյի կարգավիճակ ստանան, եթե նրանց թիկունքին կանգնած են արտաքին ծանրակշիռ ուժեր: Նույնիսկ «խարիզմայի հնապաշտարացումից» սպեղծվածները արտաքին ուժերի աջակցություն են ստանում իրենց սկզբնական ղեկավարի անձնական «մագնետիզմի» շնորհիվ: Այսպիսով միայն «դարարկ փեղում» սպեղծվածները, հայրնվում են, չհասցնելով ապացուցել իրենց գրավչությունը: Իհարկե նրանք էլ ունեն իրենց արտաքին աջակիցները, չէ որ ինչ-որ մեկին նրանց գործունեությունը անհրաժեշտ է:

Միևնույնն է, նոր կառույցների գոյությունը կապված է մեծ ռիսկի հետ: Սկզբնական շրջանում նրանց աջակցող արտաքին ուժերի աղբյուրները շատ թույլ են, անջափ-անջափ և բյուրոյի հետ չունեն կարգավորված հարաբերություններ: Նշվածներից վերջին եղանակով սպեղծված բյուրոն հնարավորինս արագ պետք է միջոցներ գտնի ապացուցելու իր ծառայությունների պահանջարկի կարևորությունը: Միայն այդ դեպքում նա կարող է ակնկալել նրանց օժանդակությունը:

Այն բանից հետո, երբ սպառողները կհամոզվեն բյուրոյի ծառայությունների անհրաժեշտությունը և կարգավորեն իրենց հարաբերությունները նրա հետ, վերջինս կարող է սպասել, որ արտաքին օժանդակությունը կավելանա: Սակայն սկզբնական զարգացման փուլում ցանկացած կազմակերպություն պետք է իր ջանքերը կենտրոնացնի հենց այդպիսի «ավտոմատիկ» աջակցման փնտրանքներին: Ինքնուրույնության կոշտ պայքարի գործընթացը պարասխան կրա կազմակերպությունը երկար կյանք կունենա թե ոչ:

Սակայն դա չի նշանակում, որ նրա անդամները շահագրգռված են միայն նրա ապրելունակության հարցերով: Իրականում նրանք շահագրգռված է, որ նա կարարի իր սոցիալական ֆունկցիաները: Դա հետևում է այն բանից, որ նոր բյուրոկրատակն կառույցները կառավարվում են ակտիվիստների կամ նրանց համախոհների կողմից, որոնց համար նրանց անձնական շահերը գլխավորը չեն:

Որոշ դեպքերում կազմակերպության կողմից սոցիալական ֆունկցիաների կատարումը չի կարող ապահովել երկարաժամկետ օգնություն իրենց ներքին առանձնահատկությունների պարճառով: Օրինակ, բյուրոն, որը կազմակերպվել է որոշակի հատուկ պլանի կատարման համար (այնպիսին, ինչպիսին էր Նորմանդիայի գրավումը), կսպառի արտաքին օժանդակության ռեսուրսները հենց այն պահին երբ ֆունկցիան կավարտվի: Սակայն բյուրոների մեծամասնությունը կատարում են ֆունկցիաներ, որոնք անհնար է կատարել առանց այդ կառույցների արտաքին մշտական օժանդակության: Այնպես որ կազմակերպության ղեկավարությունը պետք է պայքարի նրա գոյարևման համար:

Այս շարժառիթին պետք է ավելացնել նաև անձնական շահագրգռվածությունը, որը նկարագրված է Պիտեր Կլարկի և Ջեյմս Վիլսոնի կողմից. «Հնչին քանակության կազմակերպություններ են ինքնալուծարվում, քանի որ ոչ ղեկավարները, ոչ նրանց ենթակաները չեն ձգտում հրաժարվել աշխատելուց, որը բավարարություն է բերում»:³ Այսպիսով, ցանկացած բյուրոկրատական կառույցի աշխատողները առաջնությունը տալիս են սպեղծելու և պահպանելու այնպիսի պայմաններ, որը կերաշխավորի կազմակերպության գոյաբնույթը:

Ինչպես ընդգծում են Կլարկը և Վիլսոնը, կազմակերպության գոյաբնույթը և նրա ձեռքբերված ինքնուրույնությունը միմյանց շախկապված են:

Ընկերությունների քանակի ավելացումը և աշխատանքի բաժանումը հասարակության մեջ նշանակում է, որ համարյա ոչ մի կազմակերպության հնարավորություն չի ընձեռվում երկար ժամանակ գոյաբնել առանց այն բանի, որ նրանց կարիքներից մի ինչ-որ բան չբավարարվի այլ կառույցների կողմից: Այսպիսով կազմակերպչական ինքնուրույնության պահպանումը հանդիսանում է բեկման պահ: Ինքնուրույնության տակ մենք հասկանում ենք որոշակի գիտակցություն իր բնագավառում, հստակ գծագրված անդամներով և կլիենտներով և անառարկելի իրավասություններով որոշակի ասպարեզում կարարել ծառայություններ, վճել խնդիրներ և որոշ գործողություններ կատարել: Կազմակերպությունը ձգտում է կայունության, արտաքին շրջապատի հետ կարգավորված հարաբերությունների և իր կյանքին վրանգ սպառնացող գործոնների վերացման: Ինքնուրույնությունը կազմակերպությանը օրինական իրավունք է տալիս ռեսուրսների և դրանով նրա համար ավելի բարվոք վիճակ է ապահովում, դրանք ձեռք բերելու մրցակցային պայքարում: Ընդ որում ռեսուրսները իրենց մեջ ներառում են ոչ միայն ֆինանսներ, կոնկրետ մարդկանց ժամանակը և ջանքերը, այլև պատճառա-հետևանքային փոխհարաբերությունները:⁴

Նոր բյուրոների արագ զարգացումը

Միայն որոշ բյուրոներ են հասնում ինքնուրույնության այնպիսի աստիճանի, երբ նրանց գոյությանը ոչինչ չի սպառնում: Սակայն բյուրոն կարող է հասնել որոշակի անվտանգության աստիճանի ամենասկզբից, ինչպես վերը նշվեց: Դա արտահայտվում է նրանում, որ բյուրոկրատական կառույցը բավականաչափ մեծ է դառնում նրա համար, որպեսզի հաջողությամբ կատարի որոշակի սոցիալական խնդիրներ, հասուն, որպեսզի իր հաճախորդների հետ հասարակի հարուկ

կանոնակարգված հարաբերություններ: Մենք սույն պահանջները բյուրոկրատական կազմակերպության չափերի և փարիքի հանդեպ կանվանենք **գոյարևման սկզբնական շեմ:**

Միշտ գոյություն ունի որոշակի ժամանակային հատված բյուրոյի սպեղծման փուլի և նրա գոյարևման սկզբնական շեմին հասնելու միջև: Պարահում է, երբ կազմակերպությունը այդ շեմի փուլը անցնում է մինչ կառույցի ինքնուրույն համարվելը: Այլ դեպքերում բյուրոկրատական կարույցը սկսում է գոյարևման պայքարը հիմնադրման պահից:

Այնուամենայնիվ, որպես կանոն, բյուրոկրատական կառույցը հասնում է գոյարևման շեմի փուլին արագ աճի շրջանից և արտաքին աշխարհի հետ իր հարաբերություններում ինքնահաստատումից, հանրության համար իր օգտակար գործունեության ճանաչումից հետո: Սովորաբար դա տեղի է ունենում արտաքին ազդեցության միջոցով, երբ արտաքին պայմանները բարենպաստ են կազմակերպության խնդիրների շրջանակը ընդլայնելու համար: Օրինակ, ԱՄՆ-ի ՕՌՈՒ-ը բավականաչափ արագ էին զարգանում Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի տարիներին, քանի որ պահանջվում էր ավելացնել ավիացիայի ռազմական հզորությունը: Գործի այդպիսի դրվածքը համոզեց Սենատի անդամներին (դրա վրա գերազանց աշխատել էին հենց ՕՌՈՒ-ի աշխատակիցները և Սենատի այն անդամները ովքեր կողմ էին ՕՌՈՒ-ի ինքնուրույնություն ձեռք բերման ձգտումներին) ՕՌՈՒ-ի ինքնուրույն ռազմական կառույց դառնալու անհրաժեշտությանը: Արդյունքում ՕՌՈՒ-ի օրինական ծնունդը համընկավ նրանց ձևավորման բեկումնային փուլի ավարտի հետ, որի սկիզբը տրվել էր 1920 թվին:

Ինչ վերաբերվում է բյուրոկրատական կառույցներին որոնք ձևավորվում են ոչ թե արդեն գոյություն ունեցողներից, այլ ինչ-որ այլ ձևով, նրանց համար սովորաբար արագ զարգացման փուլը սկսվում է նրանց անկախ կազմակերպության կարգավիճակ ստանալու պահից: Նրանց ղեկավարությունը պետք է արագ սպեղծի հաճախորդների այնպիսի շրջան, որը անհրաժեշտ է որպեսզի կազմակերպությունը իր գոյարևման շեմին ավելի շուտ հասնի, քան սկզբնական ռեսուրսների սպառումը, կամ այդ ռեսուրսների վերականգնման անհնարին դառնալը:

«Անտրեպրենյորական» ճանապարհով սպեղծված բյուրոները սովորաբար չեն կարողանում հաջողության հասնել, քանի դեռ նրա խմբի միջուկի ջանքերը չեն համընկել արտաքին միջավայրի պայմաններին, նպաստավոր լինի իրենց պաշտպանած գաղափարը – իրենց բյուրոյի նոր ֆունկցիան առաջ մղելու համար:

Այնուհետև, կազմակերպության գաղափարը պաշտպանող այլ մարդիկ կազմակերպության միջուկի ջանքերը չեն համակել արտաքին միջավայրի պայմաններին, նպաստավոր լինի իրենց պաշտպանած գաղափարը – իրենց բյուրոյի նոր ֆունկցիան առաջ մղելու համար:

Այնուհետև, կազմակերպության գաղափարը պաշտպանող այլ մարդիկ կազմակերպության միջուկին փրամադրում են ռեսուրսներ, որպեսզի այն արագ զարգանա չափերով, որպեսզի լուծի այն խնդիրները, որոնք նրա անդամները վաղուց քարոզում էին:

«Խարիզմայի հնապաշտեցման» ճանապարհով սրբեղծված բյուրոները սովորաբար արագ զարգացման փուլ չեն մտնում քանի դեռ խարիզմատիկ առաջնորդի հմայքը չանցնի փոխակերպման փուլը և չսրբեղծվի կոշտ կազմակերպչական կառույց: Նամաշխարհային կրոնների մեծ մասի համար դա փեղի է ունենում իրենց հիմնադիրների մահվամբ:

Անկախ առաջացման եղանակից նոր բյուրոները ամենից շատ խոցելի են և նույնիսկ կարող են ոչնչացվել իրենց թշնամիների կողմից գոյափրկման սկզբնական շեմին հասնելուց անմիջապես առաջ: Այդ պահին նրանք դեռևս չունեն բավականի չափ արտաքին օգնություն, որպեսզի դիմադրեն:

Քանի որ կազմակերպությունների մեծ մասը մրցակիցներ ունեն ինչպես արտադրության ոլորտում, ապա նաև էլ ռեսուրսների հայտնաբերման ոլորտում, թշնամիների (հակարակորդների) կողմից նրանց ոչնչացումը իրոք հնարավոր է: Բյուրոկրատական կազմակերպությունների համար արտադրության ոլորտում համարվում են մրցակից այն կազմակերպությունները որոնց հանձնարարված է կատարել նույն սոցիալական ֆունկցիաները: Այս դեպքում մասնավոր էլեկտրական ընկերությունները մրցակցում են պեքական կոմիտեի հետ, որը սպասարկում է գյուղատնտեսական շրջանները: Ռեսուրսային ապահովման ոլորտում մրցակիցներ են հանդիսանում այն կազմակերպությունները, որոնք օգտագործում են նման ռեսուրսներ և այս դեպքում մրցակցող կազմակերպությունների ֆունկցիոնալ փոխհարաբերությունները կարևոր նշանակություն չունեն: Պեքական օրգաններում բոլոր այն կազմակերպությունները, որոնք ֆինանսավորվում են միևնույն բյուջեից աղբյուրից (օրինակ, Կոնգրեսի) մրցակիցներ են հանդիսանում ռեսուրսների բաշխման ոլորտում: Սովորաբար ռեսուրսների համար պայքարը մասնավոր հարվածում անուղղակի է: Նասարական ֆոնդերը, օրինակ, մրցակցում են բնակչությունից դրամական միջոցներ հայթհայթող բոլոր այլ կազմակերպությունների հետ: Այսպիսով ռեսուրսների անբավարարությունը

համարյա բոլոր կազմակերպություններին մրցակից է դարձնում նոր կազմակերպությանը, եթե այդ նոր կազմակերպությունը չկարողանա ապացուցել իր օգտակարությունը իր գոյությանը սպառնացող բոլոր կառույցներին: Այդ իսկ պարճառով կազմակերպության զարգացման վաղ շրջանը միշտ թշնամական միջավայրում ռեսուրսների հայթհայթման պայքարին զուգահեռ է ընթանում:

Եթե նոր կառույցը ունի հզոր մրցակիցներ արտադրության ոլորտում, կամ եթե նրա նշանակությունը կայանում է նրանում, որպեսզի կարգավորի հզոր սոցիալական կառույցների աշխատանքը, կարարի նրանց ֆունկցիան, ապա հենց սկզբից նրան հարկ կլինի հաղթահարել մեծ դիմադրություն: Նրանց թշնամի կազմակերպությունները հաճախ ջանում են ձեռք գցել, խլել նոր կազմակերպությունների ֆունկցիաները, կամ ճնշել նրանց, միավորվելով: Այդ պարճառով նրանք ջանում են կտրել կառույցը արտաքին օգնության ուղիներից: Նոր կառույցը արդեն կազմավորման փուլում ստիպված է պայքարել ավելի հզոր և ուժեղ հակարակորդի կողմից կլանվելու կամ քայքայվելու դեմ:

Որոշ բյուրոկրատական կազմակերպություններ առանց հաջողության հասնելու երկար տարիներ ձգտում են հասնել գոյարևման շեմին, պահպանելով իրենց գոյությունը մշտական վտանգի առկայության պայմաններում: Օրինակ կարող է հանդիսանալ Քաղաքացիական պաշտպանության ազգային գործակալությունը, որը վերջերս կլանվեց ԱՄՆ-ի բանակի կողմից: Այդպիսի կազմակերպությունները անկարող են լինում դառնալ ինքնուրույն հիմնականում այն պարճառով, որ ԱՄՆ-ի քաղաքական համակարգում ազդեցիկ կլինենք չունեն: Նրանց կարարած ֆունկցիաները չեն ստեղծում բավարար քանակի ռեսուրսների մատակարարներ որոնք այլընտրանքային շուկաներ չունեն (ինչպես, օրինակ, Պաշտպանության նախարարության մատակարարներն են): Այսպիսով, կառույցի համար ինքնուրույնության (կամ ինչքան արագ նա կհասնի դրան) հասնելու ամենից կարևոր ցուցանիշն է հանդիսանում նրա արտաքին օժանդակության ազդեցիկությունը: Եթե բյուրոկրատական կառույցի ռեսուրսների մատակարարները և կլինենքները բավականաչափ հզոր են մրցակցող կազմակերպության համապատասխան մատակարարների և կլինենքների համեմատությամբ, ապա նրա ինքնուրույնության վիճակին հասնելու հավանականությունը բավականին մեծ է:

ԱՃԻ ՂԻՆԱՄԻԿԱՆ

ԱՃԻ և անկման կուրակային (կումուլյատիվ) էֆեկտները

Բյուրոկրատական կառույցների ինչպես աճի, այնպես էլ անկման գլխավոր պարճառները թաքնված են կազմակերպության շրջակա միջավայրում ընթացող ներքին գործընթացների մեջ: Սոցիալական կյանքը տեղում կանգնած չէ, նրան համընթաց որոշ սոցիալական ֆունկցիաներ դառնում են գերակշռող, իսկ ումանք կորցնում են այն: Բյուրոկրատական կառույցները անխուսափելիորեն ընկնում են արտաքին գործոնների ավելի մեծ ազդեցության տակ քան ներքին: Այնուամենայնիվ արտաքին և ներքին գործոնները իրենց ազդեցությամբ բյուրոկրատական կառույցի կյանքի ընդհացքում սպեղծում են աճի և անկման փուլերի կումուլյատիվ էֆեկտներ: Այդ գործընթացները պայմանավորված են կարճ ժամանակահատվածում կազմակերպության անձնակազմի որակական բնութագրի փոփոխմամբ: Չնայած այն բանի, որ անձնակազմի նկատմամբ կիրառվում է ցմահ վարձման քաղաքականություն, որոշ բյուրոկրատական կառույցներում կադրերի հոսքը բավական մեծ փոկոս է կազմում: Նույն ձևով նաև աճի գործընթացը զգալիորեն կարող է փոխել կադրային կառուցվածքը, եթե կարճ շամանակահատվածում կազմակերպության աշխատողների թիվը մեծանում է երկու, նույնիսկ երեք անգամ:

1. Բյուրոյի կազմը

Բյուրոկրատական կարույցի ներսում իշխանության հիերարխիական համակարգում փոքր փոփոխությունը անգամ կարող է բերել կապարվող գործողությունների լուրջ փոփոխության: Եթե բյուրոկրատական կառույցների կարևոր պաշտոններում միաբնակ մարդիկ են (այսինքն, օրինակ, պահպանողական, կարյերիստ և այլն) ապա ներկառուցվախքային ընդհանուր միաջավայրը կհամապատասխանի այդ փվյալ տեսակին: Ղեկավարների այդ ոչ մեծ խումբը կարող է ունենալ հսկայական ազդեցություն, եթե նույնիսկ այդ կառույցի աշխատողների մեծ մասը այլ սկզբունքներ ունեն:

Փոքրաթիվ մարդկանց այդ հատկությունը կառավարել կազմակերպության գործողությունները և ձևավորել կազմակերպչական գործելակերպը գալիս է իշխանության վերին օղակներում իրավասությունների կուրակման միպումի իրագործումից: Երբեմն, ճիշտ է, դժվար է լինում հասկանալ թե կառավարման որ ձևն է գերիշխում փվյալ կազմակերպությունում, կամ նույնիսկ կազմակերպությունում

միաժամանակ գործում են կառավարման այնքան ձևեր, որ դժվար է առանձնացնել, թե որ ձևն է հանդիսանում հիմնականը:

2. Աճի արագացման էֆեկտ

Պարկերացնենք բյուրոկրատական կառույց աճի գերոյական փոկոսով, բացարձակ հավասարակշռված վիճակում: Նանկարծակի նրա կարարած սոցիալական ֆունկցիաները հասարակության մեջ ձեռք են բերում ավելի կարևոր նշանակություն: Կառույցի վերադաս մարմինները և նրա հետ շփվող այլ կազմակերպությունները մղում են նրան լայնացնել լուծվող խնդիրների շրջանը, ավելացնել աշխատողների թիվը, ապահովելով նրան անհրաժեշտ ռեսուրսներով, օրինակ ՆԱՍԱ-ի գործունեությունը սովետական առաջին արբանյակի թողարկումից հետո:

Ցանկացած կազմակերպություն աճի շրջանում գտնվելիս իր աշխատակիցներին աճի տեսակետից ավելի մեծ հնարավորություններ է ընձեռում քան ցանկացած կազմակերպություն, որի աճը ավարտվել է:

Սրեղծվում են նոր կառավարչական պաշտոններ, պահպանողական հայացքների տեր աշխատակիցները չեն ընդգրկվի նոր արագ աճող կազմակերպություններում կամ նույնիսկ կարող են հեռացվել, որովհետև արագ աճը անխուսափելիորեն ուղեցվում է անորոշության բարձր աստիճանով, կազմակերպչական կառույցների անդադար փոփոխումներով և ամենօրյա տրամադրանքների աշխատանքով:⁵ Արդյունքում արագ աճող բյուրոկրատական կառույցներում կարիերիստների և պահպանողականների հարաբերությունը, առաջինների օգտին է:

Կարիերիստները ծառայողական սանդուղքով ավելի արագ կբարձանան, քանի որ նրանք նպատակաուղղված ձգտում են դրան, ի տարբերություն այլ աշխատողների: Այդ իսկ պատճառով բարձր ղեկավար պաշտոններում կարիերիստների հարաբերական թիվը ավելի մեծ կլինի քան ամբողջ կազմակերպությունում եղածների թիվը: Նրանք ավելի են հակված իննովացիոն մեթոդներին, և դա համընկնում է կազմակերպության վարած քաղաքականության հետ, քանի որ նա կարիք ունի նոր մտայնումների, նոր ուղղություններով գործունեություն ծավալելու համար: Այդպիսի «բնական ընտրությունը» բյուրոկրատական կառույցներում, գումարած դրդապատճառների հիմնավորման յուրօրինակ սուբյեկտիվ հատուկ ընտրության միջոցի շնորհիվ ավելի հաճախ կարիերիստներն են առաջ գնում: Սա նշանակում է, որ արագ աճող կառույցներում կարիերիստների գերադասելի դիրքը (իսկ դրանց մեջ նաև նորամուծությունների

կողմնակից աշխատողները ինչպիսիք են ակտիվիստները և պրոպագանդիստները) կամրապնդվի, նույնիսկ եթե սկզբում կազմակերպությունը լրիվ կազմված էր պահպանողականներից:

Բյուրոկրատական կառույցը ձգտում և դառնում է ավելի նորամուծությունների կիրառմանը և աստիճանաբար լայնացնել սոցիալական ֆունկցիաների փիրույթը, ստեղծելով նորերը և խլելով հները ավելի դանդաղաշարժ կազմակերպություններից: Այս սցենարով հեքագա զարգացումը ավելի լայն հնրավորություններ է ստեղծում ծառայողական աստիճաններով առաջ գնալու համար: Այդ իր հերթին ավելի շուր կարիերիստների է ներգրավում կազմակերպության մեջ, որոնք նրան դարձնում են ավելի ընդունակ նորամուծությունների համար՝ նոր մեթոդներ, սոցիալական ֆունկցիաների ընդարձակում և այլն: Այսպիսով, սոցիալական ֆունկցիաների ավելացումը, կուրակումը փանում է անձնակազմի բնութագրի կոմույափիվ փոփոխությանը, որը որոշում է հեքագա աճի արագացման թափը:

3. Բյուրոյի զարգացմանը խոչընդոտող գործոններ

Կազմակերպության աճը շուրով լուրջ խոչընդոտների է հանդիպում:

Առաջին՝ թե կազմակերպությունում կաքարվող սոցիալական ֆունկցիաները բավականաչափ ավելանում են, նա գրնվում է պայքարի մեջ մյուս կազմակերպությունների հեք ռեսուրսների և սոցիալական աջակցություն սքանալու համար: Ավելին, ինչքան շաք է մեծանում կազմակերպությունը, այնքան ավելի է ուժեղանում նրա ֆունկցիաների մեծացման դիմադրությունը դրսից: Այսքեղ ՆԱՄԱ-ի օրինակը շաք հարմար է:

Երկրորդ՝ անընդհաք աճող բյուրոկրատական կառույցը շաք շուրով բախվում է թշնամանքի և մրցակիցների հակամաքությանը: Իրոք, չէ որ կազմակերպության փորձերը իր չափերը մեծացնել ուրիշ կազմակերպությունների ֆունկցիաների որոշ մասը կլանելու միջոցով, ուղղակի սպառնալիք է նրանց ինքնուրույնությանը: Այսքեղից հեքնում է՝ որքան մեծ է մի բյուրոկրոքական կառույցի ջանքերը յուրացնել ուրիշների ֆունկցիաները, այնքան մեծ է նրանց դիմադրությունը:

Երորդ՝ բյուրոկրատական կառույցը, որքան նա աճի շրջանում դառնում է ավելի ու ավելի մեծածավալ և ծանրաշարժ, այնքան ավելի դժվար է դառնում լավ արդյունք ցույց քալ: Նա չի կարող մեծացնել արքաքին օգնությունը (բացի ռեսուրսների մաքակարարներից), եթե նա բացի իր աշխաքողներից ուրիշ ոչ ոքի օգքակար ծառայություններ չի մաքուցում: Տեքնաքար բյուրոն ժամանակ առ ժամանակ պեքք է ցույց քա գործունեության քաքավորիչ արդյունքներ, որպեագի նրա աճը

շարունակվի: Այդ դրույթը նույնպես կարելի է ցոցադրել ՆԱՍԱ-յի օրինակով: Սակայն մեծ մասամբ կազմակերպությունների համար նրանց ֆունկցիաների ընդարձակմանը զուգընթաց ավելի դժվար է դառնում համոզիչ արդյունքների հասնել: Առաջին հերթին դա կապված է պլանավորման և համաձայնեցման դժվարությունների հետ: Բացի այդ գեկավարների ջանքերի մեծ մասը կենտրոնացած է պլանավորման և համաձայնեցման ոլորտին, իսկ դա նշանակում է, որ ամենից փաղանդավոր աշխատակիցները ի վնաս աշխատանքի սփռված են զբաղվել վաարչարարությամբ:

Այսպիսով, բյուրոյի խոշորացմանը զուգընթաց աշխատակիցների միջին որակավորումը փոքրանում է: Այդ մակարդակը սկզբում ավելանում է, քանի որ առաջին փուլում - բյուրոյի արագ աճի փուլ - մեծ թվով պարվախնդիրներ և ծառայական սանդղակով արագ բարձանալու հույսով կարիերիստներ են ընդգրկվում, սա ավելի ակնհայտ է երևում «բեկումնային զանգվածի էֆեկտ» դիտարկելիս: Կազմակերպության համար շար դժվար է փաղանդավոր աշխատակից ձեռք բերել, իհարկե եթե այդպիսիները դեռ չկան: Սակայն այդպիսի երկու կամ երեք աշխատակիցների կազմակերպություն գալով, մյուս փաղանդավոր աշխատակիցները իրենք են ցանկանում այդպեղ աշխատել, որպեսզի հնարավորություն ունենան աշխատել գերազանց թիմում: Այնուամենայնիվ աշխատողների ընդհանուր պոտենցիալի բարձացման միտումը կազմակերպության զարգացման հետ աստիճանաբար նվազելով հակադարձ բնույթ է ձեռք բերում: Երբ իր զարգացման առաջին փուլում կազմակերպությունը ստանում է բոլոր փաղանդավոր մասնագետներին, սկսվում է մի շրջան երբ նոր աշխատակիցների մասնագիտական ունակություններն ավելի ցածր են և կազմակերպությունը սփռված է համակերպվել դրա հետ: Իհարկե եթե բյուրոն թափանցում է իր համար բոլորովին նոր բնագավառ, նա կարող է բոլորը նորից սկսել, ներգրավելով փվյալ բնագավառի ամենա փաղանդավոր մասնագետներին: Այդ պարճառով այդ կազմակերպությունը աճի ճանապարհով ավելի փոքր էֆեկտ ունի, եթե բյուրոկրատական կառույցը աճում է նոր ֆունկցիաների ձեռք բերման հաշվին, քան երբ նա աճում է ավելի լարված կարարելով հին ֆունկցիաները:

Չորրորդ՝ կարիերիստների միջև առճակարտները, որոնք հեղեղել են կազմակերպությունը արագ աճի փուլում, ներքին արգելակող գործոն են դառնում: Կարիերիստների աճի պարճառով ստեղծվում է մի իրավիճակ, երբ նրա ջանքերի մեծ մասը ուղղվում է ներքին խարդավանքների և մրցակցությանը, այլ ոչ թե ծառայողական պարականությունների կարարմանը: Սա նույնպես բասացական է անդրադառնում կազմակերպության գործունեության վրա:

Լավ արդյունքների ցուցանիշների նվազումը բյուրոյի զարգացման և աճի գործընթացում կարելի է մասնակիորեն հարուցել մասշտաբների հաշվին: Այդ պնդեսումը կարող է մեծացնել արտադրանքի տոկոսը միավոր ռեսուրսի հաշվով, սակայն չի փոքրացնում արտաքին դիմադրության չափերը, որը մեծացնում է համեմատական արտադրված արտադրանքի և ծառայությունների ծավալի աճին վերջ ի վերջո այդ գործոնները սկսում են դանդաղեցնել բյուրոյի աճը և զարգացումը և նույնիսկ կարող են այդ գործընթացը կանգնեցնել: Բյուրոն սկսում է դժվարությամբ զարգանալ փաստորեն արագ զարգացման ազդակը ստանալուց անմիջապես հետո:

4. Գործոններ, որոնք դանդաղեցնում են բյուրոյի զարգացումը

Ցանկացած պահին, երբ բյուրոյի զարգացման թափը դառնում է ավելի ցածր, քան այլ կազմակերպությունների միջին աճի թափը, նրա աշխատողների որակական կազմը կարող է փոխել իր ուղությունը, աճի էֆեկտի ժամանակ եղածին ճիշտ հակառակ ուղությամբ: Անկման էֆեկտը ավելի բացահայտ երևում է այն ժամանակ, երբ բյուրոկրատական կառույցը հարկադրված կրճատում է հաստիքները իր վրա դրված պարտականությունների կատարման ընդհանուր որակի նվազման պարճառով: Այդպիսի անկումը, լճացումը կամ աճի դանդաղումը անխուսափելիորեն նվազեցնում է կարիերային աճը բյուրոկրատական կառույցում, նրա նման կազմակերպությունների համեմատությամբ: Դա սովորաբար ազդանշան է հանդիսանում կարիերիստների համար փնտրել ուրիշ աշխատանք: Սակայն նրանցից ոչ բոլորը ունեն համապատասխան գիտելիքներ և ունակություններ, որոնք անհրաժեշտ են այդ կազմակերպություններում աշխատելու համար: Այնուամենայնիվ նրանցից շատերը իսկույն արձագանքում են բյուրոյի աճի կտրուկ անկմանը, փոխելով աշխատավայրը: Բացի այդ, բարձր պաշտոններ զբաղածները հասկանում են, որ ավելի բարձրանալու հույս չկա, որը նրանց կարիերիստներից դարձնում է պահպանողականներ: Արդյունքում բյուրոյի ներքին քաղաքականությունը կդառնա ավելի պահպանողական և իննովացիոն զարգացման և ֆունկցիաների շրջանակի ընդլայնման հնարավորությունները բավականաչափ կփոքրանան: Իսկ այդպիսի նոր հնարավորությունների սրեղծման դեպքում, բյուրոն հնարավորություն չի ունենա դրանցից լրիվ չափով օգտվել: Նա նույնիսկ կարող է կորցնել իր ֆունկցիաները, որոնք կանցնեն ավելի ագրեսիվ և իննովացիոն գործադրություններով մի այլ բյուրոկրատական կառույցի: Այսպեղից հետևում է, որ բավական է կազմակերպությունը հայտնվի անկման գոտում, կամ երկար ժամանակահատվածում

բախվի աճի թափի նվազման խնդիրներին, նրա ներսում սկսվում են անկման արագացմանը նպաստող և բյուրոյի աճի դանդաղեցման գործոնները:

Բայց և այնպես, անկման էֆեկտը այնքան էլ համաչափ չէ աճի էֆեկտի նկատմամբ հետևյալ պարզառոտներով. առաջինը՝ կառույցում մնացած կարիերիսպները ավելի կձգտեն վեր բարձանալ, քան ոչ կարիերիսպները; երկրորդ՝ ղեկավար պաշտոնների թիվը (որոնք շատ արագ զբաղեցնում են կարիերիսպները) աճի շրջանում ավելի արագ է աճում, քան փոքրանում է անկման շրջանում; երրորդ՝ քանի որ ցանկացած տեսակի ղեկավարներ և կարիերիսպներ, և պահպանողականներ դիմադրում են ռեսուրսների փոխանցման դեմ, կազմակերպության չափերի կրճատման դիմադրությունը միշտ կգերակշռի խանդավառությանը, որը հափուկ է աճի փուլին:

Աճի կտրուկ արագացման կամ նրա թափի նվազեցման միտումները կազմակերպությունում առաջ են բերում իրենց առաջացրած միտումներին համապատասխան ավելի մեծ չափերի միակողմանի զարգացումը, քան թե այս կամ այն ուղղությամբ պլանային փոփոխությունների դեպքում: Այս գործոնները խոչնդդում են բյուրոյի չափերի փոքրացմանը, նրա աճի ունակությունները կորցնելուց հետո: Մի այլ արգելակող գործոն է հանդիսանում փվյալ բյուրոկրատական կառույցի առաջարկած ծառայությունների ծավալի կրճատմանը բացասաբար տրամադրված մարդկանց հակազդեցությունը:

5. Որակի աճը առանց չափերի մեծացման⁶

Բյուրոկրատական կառույցի զարգացման և աճի արագացման ու դանդաղեցման վերը դիտարկված սկզբունքները ցույց են տալիս, որ որաշակի տեսակի կայուն կազմակերպությունները կամ ավելի դանդաղ զարգացողները կունենան ավելի քիչ տաղանդավոր աշխատակիցներ (իննովացիոն ունակությունների տեսակետից) արագ զարգացող կազմակերպությունների աշխատակիցները: Սակայն հետևությունը այնքան էլ չի համընկնում ԱՄՆ-ի որոշ համալսարանների ֆակուլտետների գործունեության վերլուծության արդյունքների հետ: Վերջին տարիներին չափերով ամենից արագ մեծացել են այն ֆակուլտետները որոնք ֆինանսավորվում են պետության կողմից, իսկ գիտելիքների որակի տեսակետից մասնավոր համալսարանները լավ արդյունքի են հասել առանց չափերի զգալի մեծացման: Սրա պարզառոտ կարող է լինել այն որ մասնավոր բուհերում տեղի է ունենում որակական արագ աճ, առանց քանակական մեծացման:

Իրականում կարիերիստներին գրավում է, ոչ թե զբաղեցրած պաշտոնի բարձրացման հնարավորությունը, այլ իշխանական իրավասությունների եկամուտների և հեղինակության ավելացումը: Որպես կանոն, բյուրոկրատական կառույցները այդ բարիքները իրենց աշխատողներին տալիս են հենց պաշտոնի բարձրացման մեխանիզմով: Արագ աճող կազմակերպություններում միանգամից շատ աշխատողներ են ստանում պաշտոնի բարձրացում, քանի որ կազմակերպության արագ աճը բաժինների վարիչների շատ թափուր տեղեր է ստեղծում միանգամից: Սակայն կայուն կազմակերպություններում էլ, երբ միանգամից բարձրացնում են բոլոր աշխատակիցների պաշտոնները, նրանց իրավասությունները, եկամուտները և հեղինակությունը նույնպես բարձրանում է: Սա, հենց, մասնավոր բուհերում կիրառվող քաղաքականություն է: Նրանք, ինչպես հին, այնպես էլ նոր աշխատողներին առաջարկում են բավականի մեծ ժամանակահատվածի ընդացքում բարձր աշխատավարձ, ավելի անկախություն վարչակազմից և ավելի շատ ազատ ժամանակ հեղափոխությունների համար, քան առաջարկվում է նրանց գործընկերներին պետական բուհերում: Բացի այդ, բավականաչափ մեծ դրամային շրջանառությունը մասնավոր բուհերից շատ շարերում նրանց հնարավորություն է տալիս կրթության անձնակազմին պաշտոնի արագ բարձրացում արանց անձնակազմի ավելացման, կրճատելով բարձրաստիճան աշխատակիցների քանակը, կամ կորուկ ավելացնելով կրթության աշխատողների թիվը ավագ աշխատողների հաշվին:

Կազմակերպությունը կարող է պահպանել առաջնակարգ (իննովացիոն ունակությունների տեսակետից) աշխատակիցների մեծ թիվ, նույնիսկ եթե նա արագ աճի փուլում չէ, այն պայմանով, որ հնարավորություն կա աշխատողների աճը քաջալերել: Սակայն, դա նշանակում է, որ կազմակերպությունը դրսից ավելի մեծ օգնություն պետք է ստանա իր խնդիրները կատարելու համար արանց մարդա-ժամի ավելացման: Այս դեպքում անհրաժեշտ է, որ ամեն մի հին աշխատողի աշխատանքի արտադրողականությունը բավականաչափ մեծանա: Սովորաբար արտադրողականությունը հարկավոր է մեծացնել միայն այն դեպքում, երբ հասարակության պահանջարկը կորուկ ավելանում է կազմակերպության ցուցաբերած ծառայությանը: Լավագույն կրթություն ստանալ ցանկացող ուսանողների ընդհանուր թվի աճը, մեծացրեց լավ բուհերի անհրաժեշտությունը: Նենց այս գործընթացն է տեղի ունենում վերջին ժամանակները մասնավոր բուհերում: Ավելին, սովետական առաջին արբանյակի արձակումը խթանեց հիմնարար, բազային հեղափոխությունների պահանջարկը, այդ իսկ պատճառով մասնավոր բուհերը կարողացան բարձրացնել ուսուցման մակարդակը և ստանալ

խոշոր հիմնադրամներ հեպատոբուրսությունների համար: Այդ հավելյալ ֆինանսական աղբյուրները թույլ տվեցին մեծացնել աշխատողների խրախուսագումարները, չավելացնելով աշխատողների թիվը:

6. Մեկուսացված ֆունկցիայով սեզմենտավորված համակարգերով բյուրոյի արագ զարգացման որոշ հեղուկները

Ուսումնական հաստատություններում փորձը վիճակի մասին վերը բերված օրինակները ցուցադրում են սեզմենտավորված բյուրոկրատական կառույցների համակարգի աշխատանքը, որոնք նմանապիպ ֆունկցիաներ են կատարում: Որոշ բյուրոկրատական կառույցներ ունեն մենաշնորհային կարգավիճակ որոշակի ոլորտում սոցիալական ֆունկցիաների կատարման պարագայում: Օրինակ, ԱՄՆ-ի փոստային ծառայությունը և Սովետական Բանակը: Ուրիշ բյուրոկրատական կառույցներ իրենցից ներկայացնում են առանձին բյուրո ավելի մեծ սեզմենտավորված համակարգով կազմակերպության մեջ, որոնք միևնույն հիմնական սոցիալական ֆունկցիան են կատարում, օրինակ՝ եկեղեցին, համալսարանները: Ավելի քիչ հարմար օրինակներ են միջնակարգ դպրոցները և քաղաքային շրջանների մունիցիպալ օրգանները: Նրանք մենաշնորհ ունեն որոշակի բնագավառում, սակայն նրանց հաճախորդները ազատ են ընտրելու այլ իրավասության փակ գրնվող ծառայություն, որի ծառայությունները նրանց համար ավելի գրավիչ են:

Երբ այդպիսի համակարգի կատարած ֆունկցիայի կարևորությունը արագ աճում է, համակարգը ձգտում է ամբողջությամբ ընդարձակվել, որպեսզի բավարարի աճած պահանջարկը: Դա կարող է կատարվել կամ նոր բյուրոկրատական կառույցների ստեղծմամբ, կամ եղածների ընդլայնմամբ, կամ և մեկը և մյուսը միասին: Վերը նշված պայմաններում աճի և անկման պայմանները գործում են ավելի շուրջ ամբողջ համակարգի քան թե նրա առանձին բաղկացուցիչների նկատմամբ: Այսպիսով բարձրորակ կադրերի պահանջարկը բուխելում բերեց բազմաթիվ կարիերիստների ընդգրկմանը բուխելում, իսկ նրանց նախորդները տեղափոխվեցին գործարար կամ այլ կառույցներ: Այդպիսի համակարգերում կառավարող վերնախավը կարիերիստներին առաջարկում է վաստակի, դիրքի, իշխանության բարձր մակարդակ և այլ բարիքներ: Հասկանալի է, որ այդ պաշտոնները կարող են բավականին անհամաչափ բաշխված լինել փարբեր կազմակերպություններում: Դա ամենից հավանական է այն դեպքում, երբ ծառայության որակի նկատմամբ պահանջարկը ավելի արագ է աճում քան թե պահանջարկը ամբողջ ծառայության

նկատմամբ: Այդ դեպքում համակարգի մասերը կարող են իրենց հասույթների մեծացմանը ավելի արագ հասնել (մեծ ներդրումների, նվիրատվությունների և բարձր գների միջոցով), քան ամբողջ համակարգը: Արդյունքում նրանք իրենց աշխատողներին կարող են ավելի ուժեղ շահագրգռել, քան համակարգի այլ ծառայությունները: Այդ իսկ պարճառով ամենապարզախնդիր (ամբիցիոզ) կարիերիստները աստիճանաբար կտեղափոխվեն այդպիսի կառույցներ, եթե նրանք նույնիսկ չափերով չեն մեծանում: Փաստորեն, կանխավ հրաժարվելով աճից, այդպիսի բյուրոկրատական կառույցները կարող են հրաժարվել խոշորացման քաղաքականությունից, խուսափելով ավելի ցածրորակ աշխատողների թվի ավելացումից, որը միշտ ուղղեկցում է կազմակերպության քանակական աճին: Դա, իր հերթին, պահապանում է կազմակերպության անունը, որպես բարձրորակ ծառայություններ մատուցողի և էլ ավելի է մեծացնում պահանջարկը նրա ծառայությունների նկատմամբ:

Մտաւորապես հենց դա էլ փեղի ունեցաւ համալսարանների միջավայրում: Իրավիճակը բարդանում է այն պարճառով, որ բուհերի մեծ մասը կախված են նվիրատվություններից, ոչ մշտական եկամուտներից և այդ պարճառով էլ, ըստ սահմանման, հանդիսանում են կեղծ բյուրոկրատական կառույցներ: Սակայն, ներքևում բերված, վերլուծությունը ցույց է փալիս, որ հիմնական մրահանգումները բյուրոկրատական կառույցների էության մասին կիրառելի է նաև սեզմենտաւորված համակարգերի դեպքում, սակայն մեծամասամբ պետք է կիրառվեն դիտարկվեն ամբողջ համակարգի համար, այլ ոչ թե նրա առանձին վերցված բաղադրիչների համար:

Ինչու է բյուրոն ձգարում ընդարճակման

Խ.Նորկոյր Պարկինսոնի հայրնի առաջին օրենքը ասում է, որ «աշխատանքը այնպես է զարգանում, որ նրա կարարման համար անհրաժեշտ ամբողջ ժամանակը լրացնի»⁷: Նրա հետևորդը ավելացնում է, որ «ցանկացած պետական օրգանում, եթե պետությունը չի գրնվում պարերագմի վիճակում, աշխատողների թվի արեկան աճը արարանվում է $5,17 \div 6,56$ %-ի միջև, անկախ աշխատանքի ծավալից, որը պահանջվում է (կամ ընդհանրապես չի պահանջվում) կարարել»⁸: Այս հումորով րեսակետը արարահայարում է լայն արարածում գրած այն կարծիքը, որ բյուրոկրատական համակարգերին ի սկզբանե հարուկ է ընդլայնվելու միարում⁹, անկախ նրանից, կա թե չկա իրական անհրաժեշտություն առաջարկված

ծառայության ավելացման համար: Փաստորեն բոլոր կազմակերպությունները ի ծնե քանակական աճի հարկություն ունեն: Ինչն է բյուրոյին առանձնացնում, դա այն է, որ նրանք խոշորացման դեմ ավելի քիչ սահմանափակումներ ունեն և այդ սահմանափակումները ավտոմատիկ ձևով ավելի քիչ են գործում:

Նիւնական պարճառները թե ինչու՝ է բյուրոն ձգտում ընդարձակվել հերկյալներն են:

Արագ մեծացող կազմակերպությունը կարող է հրապուրել ավելի բարձրակազմակերպում և նրան հեշտ է պահել իր շարքերում արդեն աշխատողներին, քան այն կազմակերպությունը, որը շատ դանդաղ է աճում, գտնվում է լճացման փուլում կամ չափսերով փոքրանում է: Այդ ֆենոմենը վերնում մեր կողմից ուսումնասիրվել է:

Գործնականում ցանկացած կազմակերպության խոշորացումը վերապահում է նրա ղեկավարներին ավելի մեծ իշխանություն ավելի շատ եկամուտ և բարձրացում է նրանց կարգավիճակը, արդյունքում նրանք գիտակցաբար աջակցում են կառավարչական կառույցների աճին: Միակ բացառությունը այսպեղ կարող են լինել պահպանողականորեն տրամադրված ղեկավարները, քանի որ նրանց համար սոցիալական կարգավիճակը հատուկ նշանակություն չունի: Այս սկզբունքը ամեննին էլ չի պնդում, թե մեծ կազմակերպությունները ավելի մեծ իշխանություն ունեն և աշխատողներին ավելի բարձր սոցիալական դիրք են ապահովում հասարակության մեջ, քան փոքր չափերի կազմակերպությունները: Ոչ, իրականում դա նշանակում է, որ ցանկացած կազմակերպության ղեկավարները սովորաբար մեծացնում են իրենց իշխանության, եկամուտների և հեղինակության չափը կազմակերպության չափերի մեծացման միջոցով:

Կազմակերպության խոշորացումը փոքրացնում է ներքին առճակատումների հավանականությունը, քանի որ նա կարող է որոշ աշխատողների (կամ նույնիսկ յուրաքանչյուրին) հնարավորություն տալ բարձրացնել իրենց սոցիալական դիրքը, առանց միաժամանակ իջեցնելու ուրիշ աշխատողների դիրքը: Ներաբար, ղեկավարներին պարզապես պետք է կազմակերպության աճը, նաև առճակատումների նվազեցման և բարոյականության բարձրացման նպատակով: Ցանկացած կազմակերպությանը շրջապատող միջավայրը բավականին արագ է փոխվում, դրանով իսկ փոխելով շեշտադրությունը սոցիալական մի ֆունկցիաներից մի այլի և փոփոխելով ռեսուրսների բաշխման գերակայությունները կազմակերպության մասերի միջև: Ռեսուրսների աղբյուրները կորցնող բաժինները

կղիմադրեն գործերի այդպիսի ընթացքին: Սակայն կազմակերպության բաժինների միջև բոլոր փարաձայնությունները կարելի է հարթել ռեսուրսների նոր աղբյուրների հայթայթելու միջոցով, փրամադրելով դրանց կարիքը ունեցող բաժիններին, առանց այլ բաժինների շահերը ուրանահարելու:

Կազմակերպության չափերի մեծացումը կարող է նաև բարելավել նրա արտադրողականության ցուցանիշները (արտադրանքի կամ ծառայության մեկ միավորի հաշվով) և նրա գոյատևման հավանականությունը: Այս դեպքում ղեկավարության օրինապահությունը և անձնական շահագրգռվածությունը կարող են նրանց սփիլել, բոլոր ջանքերը ներդնել կազմակերպության աճը ապահովելու համար: Ինչպես նշել է Վիլյամ Ն. Սփարբակը, իր կազմակերպության զարգացման հեղափոխությունում, գոյություն ունեն որոշակի գործառնությանին առավելություններ նրա համար, որպեսզի դառնան հենց խոշոր կազմակերպություն:¹⁰

- Կազմակերպությունը կարող է հասնել չափերի փոփոխմանը մասնագիտացման հզորեցման միջոցով, թերծանրաբեռնված հզորությունների օգտագործմամբ և, փորձարարական գործունեության հաշվին, սփոխասփիկ սխալների կրճատմանը;

- խոշոր կազմակերպությունները գոյատևելու ավելի մեծ հավանականություն ունեն, քան փոքրերը;
- խոշոր կազմակերպություններին ավելի դժվար է փոխվել, քան նրանցից փոքրերին, քանի որ նրանց հիմնական ֆոնդերը ավելի մեծ արժեք ունեն, այդ իսկ պարճառով նրանք ձգտում են ավելի մեծ դիմադրություն ցույց տալ շրջակա միջավայրի անբարենպաստ գործոններին: Նրանք նաև ավելի շատ են ծախսում հեղափոխությունների և զարգացմանը (ինչպես ընդհանուր ծախսերով այնպես էլ մեկ աշխատողին ընկնող հաշվարկով) այդ իսկ պարճառով նրանք հնարավորություն ունեն զարգացնել լավագույն տեխնոլոգիաները, որոնք հնարավորություն են տալիս մեծացնել նրանց հզորությունը;
- շատ խոշոր կազմակերպությունները հնարավորություն ունեն բավականաչափ մեծ տոկոս կայունություն ապահովել շրջակա միջավայրում, այն դեպքում, երբ փոքր կազմակերպությունների համար դա ուժերից վեր է: Շրջակա միջավայրի կայունությունը փոքրացնում է անորոշությունը և անվստահությունը, բարձրասփիճան ղեկավարության համար հեղափոխում է կանխարեսումները¹¹:

Վերջապես, քանի որ ոչ մի չափանիշ չկա կազմակերպության աշխատողներին որոշելու թե ինչպես են հարաբերվում ներդրված միջոցների սահմանային արդյունավետությունը սահմանային ծախսերին, այդ իսկ պարճառով բյուրոկրատական կառույցների մեծամասնությունը ավելի շուտ քաջալերում են ծախսերի ավելացումը քան նրանց կրճատումը: Դա ղեկավարներին մղում է ծախսերի ավելացման միջոցով էլ ավելի խոշորացնել կառույցները հեքագայում: Ի փարբերություն վերը նշված մյուս, աճի համար բարենպաստ գործոնների այս գործոնը կիրառելի չէ շուկայական կողմնորոշում ունեցող կազմակերպությունների համար:

Կազմակերպության փարիքը և նրա նշանակությունը

Մարդկանց նման, բյուրոկրատական կառույցները փարիքի հեք փոխվում են միանգամայն կանխաբեսելի ձևով: Սրորև մենք կդիքարկենք այդպիսի ամենակարևոր փոփոխությունները և նրանց հեքևանքները:

Բյուրոկրատական կառույցները փորձ կուքակելով ավելի լավ են կաքարում իրենց հանձնարարված գործերը, ֆունկցիաները: Սքանալով որոշակի մակարդակի սկզբնական ռեսուրսներ, կազմակերպությունը փարիների ընթացքում ձեռք է բերում ավելի արդյունավեք աշխաքելու ունակություն, միայն այն պարճառով, որ նա արդեն գոյություն ունի երկար ժամանակ չավելացնելով ծախսվող ռեսուրսների չափը: Նավելյալ հգորությունները կարող են ծախսվել արքադրվող ապքանքների և ծառայությունները ծավալների մեծացման, պաշարների ավելացման համար, նոր ֆունկցիաների կաքարման կամ այլ կազմակերպություններից խլելու ինչ-որ ֆունկցիաներ: Մի այլ հնարավորություն՝ փոխանցել ռեսուրսների օքագործումը – շաք հազվադեպ է լինում, քանի որ ցանկացած ղեկավար խուսափում է կորցնել իր վերահսկողության քակ եղած ռեսուրսները: Անհրաժեշք է հիշել, որ գործընթացի սկզբում փորձի ձեռք բերումը դանդաղ է ընթանում, սակայն ժամանակի ընթացքում փորձի ձեռք բերման կորը ողղվում է:

Տարիքի հեք շաք բյուրոկրատական կառույցներ ձգքում են զարգացնել ավելի ու ավելի ֆորմալ կանոնների համակարգը՝ գործելաձևը բոլոր հնարավոր դեպքերի համար: Իրենց զարգացման ընթացքում բյուրոկրատական կառույցները անցնում են բազմաթիվ միջադեպ-փորձությունների միջով և ասքիճանաքար սովորում են ավելի արդյունավեք արձագանքել, քան իրենց կայացման վաղ շրջանում: Ձեռք բերված

փորձը ամրապնդելու ցանկությունը ստիպում է կազմակերպության չինովնիկներին մշակել ավելի ու ավելի մանրամասն կանոններ: Այդ կանոնները ունեն երեք հիմնական հեղուկներ. առաջին՝ նրանք զգալիորեն լավացնում են բյուրոկրատական կառույցի ունակությունները հաջողությամբ դուրս գալ իրավիճակներից, որոնց հետ նա առաջ առնվել է և ինչ-որ բաժինների աշխատանքը դարձնում են ավելի կայուն և կանխատեսելի մյուս բաժինների աշխատողների համար: Երկրորդ՝ նրանք շեղում են ղեկավարության ուշադրությունը կազմակերպության սոցիալական ֆունկցիաների կատարումից, ստիպելով նրանց հեղուկ կանոնների անշեղ կատարմանը, որը սոցիոլոգիայում կոչվում է «նպատակի նենգափոխում»: Երրորդ՝ նրանք նպաստում են կազմակերպության կառուցվածքի բարդացմանը, որը իր հերթին մեծացնում է նրա անգործունեությունը, քանի որ ավելի մեծ միջոցներ են ներգրավվում արտադրաման գործընթացի մեջ: Արդյունքում փոփոխություններին դիմադրելու ձգտումը ավելի շատ է փոքրացնում հանգամանքների փոփոխությանը հարմարվելու կարողությունը: Այսպես, հեղուկ է, որ հին բյուրոկրատական կառույցները ավելի կայուն են, սակայն ավելի քիչ ճկուն են, քան երիտասարդները:

Կազմակերպության ծերանալուն համընթաց նրա ղեկավարները իրենց ջանքերը սոցիալական խնդիրների կատարումից ուղղում են կազմակերպության ինքնուրույնության և կենսանակության պահպանման ձգտմանը: Ստեղծելով, նոր բյուրոկրատական կառույցը սկզբնական շրջանում միշտ գլխավորում են այդ կազմակերպության համար մի ինչ-որ գաղափարի ակտիվիստները և պրոպագանդիստները, որոնք իրենց բոլոր ջանքերը ուղղում են կազմակերպության սոցիալական ֆունկցիաների կատարմանը: Ժամանակի ընթացքում և վարքի կանոնները և կառավարման համակարգը բարդանում են և մեծ ուշադրություն են պահանջում բարձր ղեկավարների կողմից: Պահպանողական հայացքներով աշխատողները ձգտում են փրանալ ավելի մեծ իշխանության, քանի որ հենց նրանք են իրենցից ներկայացնում վարքի կանոնների հենարանը: Ակտիվիստները կորցնում են իրենց դիրքերը կազմակերպությունում, քանի որ նրանք քիչ են հետաքրքրվում կառավարմամբ և քիչ բան են հասկանում ռեսուրսների բաշխումից:

Երբ բյուրոկրատական կառույցը ծերանում է, նրա ղեկավարները ձգտում են փոխել նրա սկզբնական նպատակները, որպեսզի շարունակեն կազմակերպության գործունեությունը և նրա կառավարչական կառույցի աճը: Շեշտադրման այս փոփոխությունն է հանդիսանում կազմակերպության ղեկավարության կարիերային առաջխաղացման գրավականը: Ինչքան երկար են նրանք աշխատել

կազմակերպությունում, այքան ավելի շար են խուսափում նոր աշխատանք փնտրելուց, որը նրանց համար կնշանակեր դիրքի կորուստ և նոր կանոնների հարմարվելու անհրաժեշտություն: Ահա թե ինչու են նրանք գերադասում վերափոխել կազմակերպության նպատակները, եթե սկզբնականները կորցրել են իրենց կարևորությունը:

Ծերացող կազմակերպությունում ղեկավար աշխատողների թիվը ավելանում է: Այս երևույթը դիտարկել է Սթարբակը կազմակերպության գործունեության տևողությունը ուսումնասիրելիս¹²: Գլխավոր պատճառը թե ինչու է այս երևույթը կապված կազմակերպության ծերացման, այլ ոչ թե չափերի հետ բացատրվում է հետևյալ կերպ.

1-ինը՝ կառավարման չինովնիկները ունեն ապահով աշխատանքի և ավելի կայուն դիրքի երաշխիքներ, քան արտադրության մեջ աշխատողները, մասամբ, որ պաշտոնական ավելի բարձր դիրք են գրավում, այդ իսկ պատճառով հասարիքների կրճատման դեպքում ոչ վարչարարական աշխատողները կրճատվում են առաջին հերթին: Ինչքան երկար է գործել բյուրոկրատական կառույցը, այնքան ավելի հաճախ է անցել կադրերի կրճատման փուլերով: 2-րդ՝ ինչքան հին է բյուրոկրատական կառույցը, այնքան շար և բազմաբնույթ ֆունկցիաներ է նա կատարում: Արդյունքում ավելի շար աշխատողներ է անհրաժեշտ ներգրավել գործունեության համաձայնեցման ոլորտում: 3-րդ՝ մինչև բիզնեսի կառավարման նորագույն տեխնոլոգիաների հայտնվելը, արտադրական գործունեությունը ավելի շար էր մեքենայացված քան կառավարչության չինովնիկների գործունեությունը: Ինչքան ծեր է բյուրոն, այնքան ավելի երկար է նա ենթարկվել տեխնոլոգիական նորամուծությունների:

Եթե բյուրոկրատական կառույցը արագ աճի փուլից հետո դադարում է չափերով մեծանալ, ապա ծերանալու հետ միասին ավելանում է նրա աշխատողների միջին տարիքը: Դա բերում է պահպանողականների քանակի ավելացմանը, քանի որ բազմաթիվ չինովնիկներ, որոնք այլ տեսակների էին պարկանում, կազմակերպության ծերացման հետ, իրենց ծերացման հետ նույնպես, դառնում են պահպանողականներ: Այս դրույթը ավելի հանգամանորեն կդիտարկվի հաջորդ բաժնում:

Բյուրոյի վրա տարիքային ազդեցության գործոնները դրված են Պահպանողականության Ուժեղացման Օրենքի հիմքում. ***Բոլոր կազմակերպությունները ծերանալով դառնում են ավելի պահպանողական, եթե չեն գտնվում արագ աճի կամ ներքին վերափոխման փուլերում:*** Այս

սկզբունքը հարկապես կիրառելի է բյուրոների համար, քանի որ նրանք ամենից քիչ են մրցակցության ենթարկվում:

Սույն օրենքից, ինչպես նաև այլ փարիքային օրինաչափություններից, կարող ենք կարարել լրացուցիչ եզրակացություններ:

Ինչքան փարիքով մեծ է բյուրոկրատական կառույցը, այնքան մեծ են նրա գոյարևման հավանականությունը, շանսը: Սա փեղի է ունենում այն պարճառով, որ նրա ղեկավարները ամեն գնով ձգտում են երկարացնել նրա կենսունակությունը և պարարասար են հանուն այդ նպատակի նույնիսկ փոխել կազմակերպության հիմնական նպատակները:

Բյուրոկրատական կառույցի լուծարման լավագույն ժամանակը հանդիսանում է հենց կազմավորման ավարտը:

Սովորաբար որքան փարիքով է բյուրոկրատական կառույցը, այնքան մեծ է նրա սոցիալական խնդիրների լուծման փիրույթը: Եթե բյուրոկրատական կառույցը երկար ժամանակ է գործում, ապա սովորաբար նա արդեն անցել է արդեն իրականացվող ֆունկցիաների վերափոխման փուլերը, ըստ դրանց հարաբերական կարևորության: Կազմակերպության սկզբնական ֆունկցիաները կորցրել են իրենց վաղեմի կարևորությունը, որը ստիպել է կազմակերպության ղեկավարներին գտնել նորերը: Այդ պարճառով շար կառույցներ, օրինակ, մասնավոր կոմպանիաները ժամանակի ընթացքում ընդարձակվում են, որպեսզի իրենց գերծ պահեն պահանջարկի փարանումներից:

«Տարիքային միջուկի» ֆենոմենը և նրա հեփևանքները

Բյուրոկրատական կառույցի ծերացման էֆեկտներից մեկը հանդիսանում է կառույցի աշխատողների միջին փարիքի մեծացման միփումը: Այս գլխում արդեն ցույց է փրվել, որ համարյա բոլոր կազմակերպությունները անցնում են արագ աճի փուլը, ավելի շուփ, քան նրանք կհասնեն գոյարևման շեմին: Այդ հարվածի ընթացքում կառույցները սովորաբար կազմված են համարյա միայն ակփիվիսփներից (որոնք սփեղծել են այդ կառույցը) և կարիերիսփներից (կազմակերպության աճի պարճառով ընդգրկված): Այդ մարդիկ, ավելին, սովորաբար երիփասարդ են, քանի որ աշխատողներն են լավափեսությամբ նայում ապագային և ավելի նախաձեռնող են:

Արագ վերելքի փուլից անմիջապես հեփո աճը դանդաղում է, բյուրոկրատական կառույցը մփնում է լճացման փուլ, իսկ դա նշանակում է, որ կազմակերպության աշխատողներից շափերը ընդունվել են դեռևս արագ աճի փուլում (եթե փեղի չի

ունեցել ներքին ինչ-որ փոփոխություններ): Այդ խումբը, որը հանդիսանում է կազմակերպության միջուկը, ունի մոտավորապես փարիքային նույն բնութագիր: Նրանց ծերանալը նշանակում է կազմակերպության միջին փարիքի մեծացում, քանի որ նրանք են կազմում կազմակերպության անդամների հիմնական մասը: Սա բերում է դիսարժան հեփեսոսների:

Առկա է ծառայողների ավագ փարիքային խմբի առաջխաղացման խնդիրը, քանի որ նրանցից շատերը միևնույն ժամանակ են սփացել անհրաժեշտ որակավորումը: Բոլորը չեն, ովքեր իրոք բավարարելով բոլոր անհրաժեշտ պահանջներին, կարող են սփանալ բարձր պաշտոններից որևէ մեկը:

Արդյունքում՝ համեմատաբար ոչ բարձր պաշտոնները երկար ժամանակ կգրադեցնեն զառամյալները:

Կազմակերպության աշխատողների մեծ մասը դառնում են պահպանողականներ իրենց պարկառելի փարիքի և ծառայական սանդուխքով առաջ շարժվելու անհնարինության պարճառով: Ցանկացած կազմակերպությունում ղեկավարները, ծերանալով, դառնում են պահպանողականներ, եթե առաջխաղացման հեռանկար չունեն, այդ իսկ պարճառով ամբողջ բյուրոկրատական համակարգը դառնում է ավելի պահպանողական, քանի որ նրա «միջուկում» գերակշռում են պահպանողականները:

Կարիերական առաջխաղացման սահմանափակումները շատ կարիերիստների դուրս են մղում կազմակերպության շարքերից այլ կազմակերպություններ, որոնք զբնվում են աճի փուլում: Պահպանողականների փոկոսային հարաբերությունը կառույցում ավելանում է, լավագույն որակավորում ունեցող աշխատողները հեռանում են, քանի որ այլ փեղերում նրանց ավելի մեծ հնարավորություններ են տրվում: Բյուրոկրատական կառույցը այսպիսով, դառնում է «միջակություններ»-ի ապաստարան, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ կա հնարավորություն այլ կազմակերպություն փեղափոխվելու (օրինակ, ՍՄԿԿ-ն այդպիսի այլընտրանք չունեիր):

Այսպիսով, քանի դեռ «միջուկի» մեծ մասը հանգստի չի անցել, համարյա անհնար է ընդգրկել կազմակերպության մեջ նոր երիտասարդ աշխատողների: Կարիերիստները չեն ցանկանա այնքան աշխատել, քանի որ կհասկանան, որ իրենց համար ճանապարհը դեպի վեր փակ է: Ակտիվիստները չեն ցանկանա, քանի որ նրանք այնքան էլ բարեհաճ չեն պահպանողական փրամադրված ղեկավարության հանդեպ: Սակայն երբ «միջուկի» հիմնական կազմը պարբերաբար է գործից հեռանալ,

ամենաբարձր պաշտոնների միաժամանակ ազատվելու հեռանկարը կարող է գրավել և ակտիվիստներին և կարիերիստներին:

Բյուրոն կանցնի գոյարևման փուլի ճգնաժամը, երբ «միջուկը» կմոտենա թոշակի անցնելու փարիքին: Արդյունքում բյուրոն կապրի փորձությունների շրջան, քանի որ պաշտոններում մնացած ղեկավարները կայաքարեն վերահսկելու իրավունքի և պաշտոնի համար:

«Միջուկի թառամելու» ֆենոմենի հետևանքներից շատերը կարելի է հարդեցնել հետևյալ գործոններով.

- աճի լրացուցիչ խթաններ, որոնք կբազմապատկեն կազմակերպության «միջուկների» թիվը;
- անհապաղ թոշակի ուղարկել բարձրացում չսպասող աշխատողներին: ԱՄՆ-ի Բանակը օգտագործում է այդ ձևը Երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո առաջացած փարիքային «միջուկի» դեմ պայքարելու նպատակով;
- կառավարման բարձր էշելոնների զրմամբ;
- բյուրոկրատական կառույցի այնպիսի երկարակեցություն, երբ «միջուկը» փոխարինվում է փարիքային ավելի երիտասարդ կազմով:

Քանի որ բյուրոկրատական կառույցների մեծ մասում աճը տեղի է ունենում ընդհատումներով, այլ ոչ թե որպես հաստատուն գործընթաց, այդ իսկ պատճառով փարիքային «միջուկները» շատ փարածված են:

Բյուրոկրատական կառույցի մահը

Բյուրոկրատական կառույցների ունակությունը շարունակել գործունեությունը իրենց իրական օգտակարությունը սպառելուց հետո, հանդիսանում է նրանց այն հատկություններից մեկը, որը այդ կառույցներին ինչ-որ առասպելական երանգ է տալիս:

Մեր տեսությունը առաջարկում է մի քանի պատճառ, որոնց հետևանքով բյուրոկրատական կառույցները, հարկապես պետական կառավարման ոլորտում, բավականին հազվադեպ են ավարտում իրենց գոյությունը գոյարևման սկզբնական շեմի հաջող հաղթահարումից հետո:

Սովորաբար կազմակերպությունները դադարեցնում են իրենց գոյությունը, անհնար է դառնում ռեսուրսների հայթայթումը կազմակերպության աշխատակիցների և նրա կլիենտների կողմից, այդ սոցիալական կարևոր

ֆունկցիաները կադարելու համար: Այդպիսի անկարողություն կարող է սպեղծվել երեք պարճառներով:

- կազմակերպության կարարած կոնկրետ ֆունկցիաները կորցնում են իրենց հասարակական կարևորությունը,
- ֆունկցիաները պահպանում են իրենց կարևորությունը, սակայն կազմակերպությունը արդեն չի կարող դրանք արդյունավետ իրականացնել,
- մի այլ կազմակերպություն այդ ֆունկցիաները ավելի արդյունավետ է կարարում:

Երբ բյուրոկրատական կառույցի կորճանման պարճառը առաջին երկու թվարկաճներն են, կառույցը լրիվ դադարեցնում է իր գոյությունը: Սակայն երրորդ դեպքում երբեմն բյուրոկրատական կառույցի աշխարողներ րեղափոխվում են ուրիշ կազմակերպությունում աշխարելու: Այս դեպքում կառույցը կլանվում է, շարունակելով իր գոյությունը այլ որակով:

Կարելի է առանճնացնել մի քանի պարճառ, թե ինչու, երբ բյուրոկրատական կառույցը հաջողությամբ է ավարում կայացման փուլը, շար հազվադեպ է դադարեցնում իր գոյությունը:

Գոյարևման համար բյուրոն հաճախ թեթևակի ճևավորվում է իր ֆունկցիաները, այդպիսով սկզբնական սոցիալական ֆունկցիաների կարևորության հարաբերական փոփոխությունը չի բերում կառույցի կորճանմանը, եթե նա բավականաչափ շարժունակ է, որպեսզի ժամանակին ընդունի նոր և ավելի պահանջվաճ ֆունկցիաները:

Բյուրոկրատական կառույցների էությունը այնպիսին է, որ նրանց կլիենտները շահագրգռվաճ են նրանց գոյությանը, նույնիսկ այն ժամանակ, երբ նրանց օգրակարությունը չի արդարացնում ճախսերը: Այդպիսի կառույցների կլիենտները օգրվում են նրանց ճառայություններից, չկարարելով (երբեմն նույնիսկ ոչ մի) ուղղակի դրամական մոճումներ: Այդ կլիենտները, այդպիսով, ճնշում են գորճադրում վերադաս կազմակերպության վրա, որպեսզի այն շարունակի իր մարուցաճ ճառայությունները: Սակայն եթե նրանք իրենց գրպանից վճարեին այդ ճախսերը, հազիվ թե այդպիսի ճնշման դիմեին:

Նամարյա թե ամեն մի բյուրոյի կլիենտների կամ մարակարարների ոչ մեճ խումբ այդպիսի գորճունեության շնորհիվ սրանում է այնպիսի մեճ և, այլ միջոցներով անհնար, մաքուր շահույթներ, որ նրանք կպահանջեն շարունակել այդ ֆունկցիաների կարարումը, նույնիսկ եթե կլիենտների մեճամասնության համար այդ ճառայության կարարման սահմանային օգրակարությունը ավելի ցաճր է դարճել

սահմանային ծախսերից: Պետական բյուրոկրատական կառույցները հափկապես, ամենից շարժն են հայտնվում այդպիսի եռանդոտ կլիենտների ազդեցության փակ: Օրինակ, պաշտպանական արդյունաբերության կապալառուները շատ քիչ հավանականություն ունեն փեզերանավերի կամ հրթիռների իրացում գրնել մասնավոր հարվածում:

Բյուրոների ծախսերի և շահույթների հաշվարկման մի որևե թափանցիկ մեթոդի բացակայությունը բերում է նրան, որ շատ դժվար է որոշել իրավիճակները, երբ նրա պահպանման ծախսերը գերազանցում են նրա շահույթները: Այսպիսով գործի է դրվում ցանկացած կազմակերպության անդամների բնական հակումները պահպանել բարեհաջող կազմակերպության պարարանքը, այն դեպքում, երբ իրականում նա անարդյունավետ է և պեք է կործանվի:

Բյուրոները միմյանց հետ ավելի քիչ են հակված բաց առճակարման, քան թե մասնավոր ֆիրմաները: Այսպիսով միմյանց ոչնչացնելու հավանականությունը փոքրանում է: Նաճախ մասնավոր ֆիրմաները մահվան պայքարի մեջ են մրնում երկու պարճառով: Առաջինը ոչ շատ մեծ, բազմաթիվ ֆիրմաներ ազար մրցակցային շուկայում սրեղծում են այնպիսի պայմաններ, որոնք մրցակցությունը դարճնում են հարաբերականորեն անդեմ և այն վեր է ածվում գոյարևման առարկայական պայմանի: Եվ հակառակը, երբ մի բյուրո «ներխուժում» է մյուսի արաածքը, ապա մենք կարող ենք փաստել որոշակի մրցակցի դեմ ուղղված միարմնավոր գործողություններ: Ըստ էության բյուրոն հիշեցնում է մեծ օլիգապոլիա: Ինչպես վերջիններս նրանք ևս խուսափում են բաց առճակարումից, քանի որ առճակարող կողմերի համար հղի են մեծ կորուստներով: Երկրորդը, եթե երկու կամ ավելի բյուրոներ մրնում են բաց պայքարի մեջ որոշակի կոնկրետ սոցիալական ֆունկցիայի ոլորտի վերահսկումը բաժանելու համար, նրանք պարարադիր կգրավեն պետական ռեսուրսաբաշխիչ կենարոնների ուշադրությունը (ինչպես գործադիր այնպես էլ օրենադիր): Դա շատ վրանգավոր է, քանի որ բյուրոկրատական կառույցների հակառակորդները առիթը բաց չեն թողնի մարնանշելու նրանց ամենակարևոր թերություններից մեկը: Ավելին, ցանկացած գերարեսչության բարճր պաշտոնարար անճիք խուսափում են ցանկացած մանրամսն հեարաքննությունից, քանի որ ամենայն հավանականությամբ կբացահայտվեն ինչ-որ անցանկալի փաստեր:

Փորճը ցույց է արալիս, որ «մահացության մակարդակը» և բյուրոների, և խոշոր օլիգապոլիաների մոտ շատ ցածր է: Սույն փաստը ապացուցում է, որ միակ կարևոր պարճառը, որի պարճառով բյուրոկրատական կառույցները այդքան հազվադեպ են դադարեցնում իրենց գոյությունը, նրանց չափերն են, ընդ որում բոլոր խոշոր

կազմակերպությունները ունեն գոյարևման բարձր մակարդակ: Խոշոր կազմակերպությունները ունակ են դիմակայելու հասանելի ռեսուրսների ավելի մեծ տարածումների քան փոքրերը: Այսպիսով կենսունակությունը որոշող գլխավոր գործոնը ոչ թե ֆունկցիայի տեսակն է, որ կախարում է կազմակերպությունը այլ նրա մեծությունը: Քանի որ իրենց էությամբ բոլոր բյուրոները խոշոր կառույցներ են, իսկ մասնավոր ֆիրմաները մեծամասամբ այնքան էլ մեծ չեն, նրանց միջև ընդհանուր մահացության մակարդակների ուղիղ համեմատությունը կանխավ անհիմն է:

Նույնիսկ երբ բյուրոն անկարող է ինքնուրույն գործնելության, արտաքին օժանդակության անբավարարության պատճառով, նա շանս ունի գոյարևելու, եթե իրեն թույլ տա մի այլ ընդարձակվող բյուրոյի կողմից կլանվել:

Չնայած մահացության ցածր մակարդակի, շատ թե քիչ կայուն սոցիալ-մշակութային շրջապարի շրջանակներում հազվադեպ են դեպքերը, երբ բյուրոն շատ երկար ժամանակ է գոյարևում, օրինակ, հազարամյակ:

Պերական գերաբեռնվածությունների մեծ մասը դադարեցնում են իրենց գոյությունը այն կառավարության հետ, որը նախաձեռնել է նրանց ստեղծումը, ինչպես, օրինակ, տեղի է ունեցել Նոմեական կայսրությունում: Նման ձևով մասնավոր կազմակերպությունները հաճախ չէ որ ավելի երկար են գոյարևում քան այն սոցիալ-մշակութային միջավայրը, որի շրջանակներում նրանք ստեղծվել և զարգացել են: Այդ տեսակետից ամենակայուն կառույցները՝ եկեղեցին և համալսարաններն են, օրինակ, Նոմեական կաթոլիկական եկեղեցին և Օքսֆորդի համալսարանը:

Ծանոթություններ

1. Max Weber, *The Theory of Social and Economic Organization*, trans. A.M.Henderson and Talcott Parsons (New York: Free Press of Glencoe, 1947), p. 363 ff.
2. Commodity Credit Comparison-ի ծագման հարցերի վերաբերյալ տես. Schlesinger Artur M. Schlesinger Jr., *The Coming of the New Deal* (Boston: Houghton Mifflin, 1959), pp. 61-67.
3. Peter B. Clark and James Q.Wilson, "Incentive Systems: A Theory of Organizations," *Administrative Science Quarterly* (September 1961), p. 157.
4. Ibid. P.158.
5. Իհարկե, գործադրության բարձր մակարդակի դեպքում բոլոր տեսակի չինովնիկներն էլ կարող են ընդարձակվող գերատեսչությունում ներգավվել աշխատանքի:
6. Ես շնորհակալություն եմ հայտնում Չիկագոյի համալսարանի պրոֆեսոր Զորջ Մորիզերին այն բանի համար, որ նա բարձրացրեց ֆակուլտետների հիմնախնդիրը համալսարանում, որով նպաստեց սույն բաժնի զարգացմանը:
7. C. Northcote Parkinson, *Parkinson's Law and Other Studies in Administration* (Boston: Houghton Mifflin, 1962). p.2.
8. Ibid., p.12.
9. Գերատեսչություններին յուրահատուկ այդ աճի պատճառը իր արտացոլումն է գտել Վիլյամ Զ. Բոումոլի (William J. Baumol) արտահայտությունում այն մասին, որ կոմերցիոն կորպորացիաների կառավարիչները հնարավորինս աշխատում են առավելագույնի հասցնել վաճառքը շահույթի չափերի ամենավերջին սահմանափակմամբ: Տես. William J. Baumol, "On the Theory of Expansion of the Firm," *American Economic Review* 52 (December 1962): 1078-1087.
10. William H. Starbuck, "Organizational Growth and Development", in *Handbook of Organizations*, ed. J.G. March (Chicago: Rand McNally, 1964).
11. Ibid., p. 303.
12. Ibid., pp. 366-376.

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾԱԲԱՆ.
ՊԵՏԱԿԱՆ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅԱՆ ՆՈՐ ՄԱՍՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ¹⁹¹

Թարգմանիչ և խմբագիր՝ Ալեքսանդր ՄԱՐԿԱՐՈՎ

ԱՄՆ-ում (ինչպես նաև որոշ այլ երկրներում) դաշնային մակարդակով պետական կառավարման ժամանակակից բարեփոխումների մեծ մասը հիմնված են րնդեսագիտական մոտեցումներով կայացնել պետական մակարդակի որոշումները: Այս մոտեցման արմարները պարք է փնորել րնդեսագիտական րեսության մեջ, հարկապես միկրոէկոնոմիկայում և «համընդհանուր բարեկեցության էկոնոմիկայում», ինչպես նաև որոշումների ընդունման րեսությունում: Այս մոտեցման հիմնական գործիքներն են համարվում գործողությունների ուսումնասիրումը, ծախքեր՝ արդյունավետությունը և ծախքեր՝ շահույթ վերլուծությունները, ծրագրային պլանավորումը և համակարգային վերլուծությունը: Այսպիսի հեղաղորություններով զբաղվում են այդ բնագավառի նոր մասնագետները՝ համակարգային վերլուծաբանները: Այդ բոլորը միասին կազմում են պլանավորման - ծրագրավորման - բյուջեարավորման համակարգի (ՊԾԲՏ) բաղադրիչները, որը առաջին անգամ մշակվել է պաշտպանության նախարարությունում և այժմ ներդրվում է գործադիր գերարեսությունների և հիմնարկների մեծ մասում:

Ըստ էության, ներդրվող բարեփոխումները հանդիսանում են րնդեսագիտական րեսության ներխուժումը պետական որոշումների կայացման գործընթացի մեջ: Դուրս գալով քաղաքական գործընթացի մաքուր րնդեսական կերպից, րնդեսական մոտեցումը յուրաքանչյուր որոշում դիտարկում է որպես առկա ռեսուրսների բաշխումը հնարավոր այլընտրանքների մեջ, այսինքն՝ որպես րնդեսական հիմնախնդիր: Ներկաբար րնդեսագիտական վերլուծության համապարասխան միջոցների կիրառումը պարք է աջակցի որոշումների կայացման գործընթացի կարարելագործմանը, հիմնախնդրի էությունից: Սրանում է կայանում Պլանավորում-ծրագրավորում-բյուջեարավորում համակարգի հիմնական նորամուծությունը, որը փաստորեն հանդիսանում է բյուջեարավորման հին րեսության նոր խմբագրումը համակարգային վերլուծության համադրմամբ: Ընտ որում,

¹⁹¹ Աղբյուրը՝ Yehezkel Dror. "Policy Analysis: A New Professional Role in Government." *Public Administration Review* vol. 27, no. 3 (September 1967): 197-203. By permission of Blackwell Publishing Co. Translated from *Classics of Public Administration*, 4th edition, eds. Jay M. Shafritz and Albert C. Hyde (Pacific Grove, CA: Brooks/Cole Publishing, 1997), 254-261.

վերլուծությունը կատարվում է արամաբանորեն հեղինակական և համակցված ընդհանուր ծրագրի շրջանակներում:¹

Տնտեսագիտական տեսության ներխուժումը պետական որոշումների կայացման գործընթացի մեջ, մի կողմից, անխուսափելի է և որոշակի օգուտ է բերում, սակայն մյուս կողմից կապված է վտանգների հետ: Այս գործընթացը անխուսափելի է, քանի որ միայն տնտեսագիտական տեսությունն է կարող փալ բարձր զարգացած պետական հիմք, որպեսզի որոշումներն ընդունելու անչափ կարևոր գործընթացը դարձնել լավագույնը: Նա օգտակար է, քանի որ գրագետ կիրառման դեպքում տնտեսագիտական մոտեցումն իր ներդրումը կբերի պետական որոշումների կայացման կատարելագոծման գործընթացին: Սակայն նա իր մեջ որոշակի վտանգ է թաքցնում, քանի որ անկարող է համարժեք գնահատական փալ քաղաքական գործընթացի բազմաթիվ կարևոր փորձերի, և այդպիսով, որոշումների կայացման գործընթացում կբերի սխալների:

Շիմնական հարցը կայանում է նրանում, թե ինչպե՞ս պահպանել անկասկած այն բոլոր առավելությունները, որոնք ունի տնտեսագիտական մոտեցումը և կատարելագործել որոշումների կայացման գործընթացը ամբողջությամբ, խուսափելով այդ բոլոր թակարդներից: Այս հարցը առավել կարևոր է դառնում պետական կառավարման հանդեպ ՊԾԲՇ-ի կիրառման նկատմամբ աճի միտումի պարճառով:

Համակարգային վերլուծության և որոշումների ընդունում

Համակարգային վերլուծության հնարավոր թակարդների դիտարկման ժամանակ (ինչպես ինքն իր հանդեպ, այնպես էլ՝ որպես ՊԾԲՇ-ի կարևոր բաղկացուցիչ) անհրաժեշտ է հաշվի առնել մի էական գործոն. ես համաձայն եմ, որ փվյալ պահին համակարգային վերլուծությունը կատարեց շափ կարևոր, թեպետ և սահմանափակ ներդրում վճիռների կայացման գործընթացի կատարելագործման համար, հատկապես պաշտպանության նախարարությունում: Սակայն կատարված դրական շարժերը առավելապես փեղի ունեցան ավելի շուր իմաստուն, հմուտ և լայն մրահորիզոնով մի քանի ականավոր փորձագետ համակարգային վերլուծաբանների շնորհիվ և նրանց, կառուցվածքային համակարգերի քարացածության և կատարողների անկարողության, անգրագիտության դեմ պայքարի ձգտման շնորհիվ, քան թե որոշակի հատուկ մեթոդով: Այժմ համակարգային վերլուծությունը պարփավոր է դառնալ մասնագիտություն պետական ծառայության ոլորտում,

ամրագրված մասնագիտական պարտականություններով, իսկ աշխատանքները կատարի հատուկ կրթություն ստացած մասնագետների մեծ խմբի հետ միասին: Երբ այս տեղի ունենա, ապա հարկ չի լինի ապավինել ներքին որակներով և բազմակողմանի կրթությամբ (օրինակ, ֆիզիկա և ճարտարագիտություն ի հավելումն արհեստագիտության) մի խումբ տաղանդավոր առաջամարտիկին՝ համակարգային վերլուծության պիոներներին: Նրանց փոխարինելու պետք է գտնվեն կառուցվածքային միջոցառումներ, մասնագիտական պարտավորության և ծառայական, աշխատանքային պարտականությունների որոշում, որոնք կտան սպասվող արդյունքներ, լավ կամ չափ լավ պարտավորված (բայց ոչ պարտադիր ակնավոր) մասնագետների օգնությամբ:

Մասնագիտական առարկայի համակարգային վերլուծության հիմնական բնութագրերը վերլուծելիս (հենվելով նրա առաջին ականավոր փորձարարների կիրառման փորձի վրա) կարելի է առանձնացնել նրա որոշ թերությունները, որոնք ոչ թե նոր առարկայի ժամանակավոր թերություններն են, այլ արմատավորված են բուն էության մեջ և համակարգային վերլուծության առանձնահատկություններում: Նամակարգային վերլուծության միջոցով այդ թերությունները փոխանցվում են ամբողջությամբ ՊԾԲՆ-ի մեջ:

Պետական որոշումների ընդունման տեսակետից, որոշակի՝ ամենից կարևոր, թերությունները կայանում են հետևյալում.²

- 1. անչափ հափշտակվելը և կախվածությունը քանակական մոդելներից և այդ մոդելներում կիրառված քանակական պարամետրներից;
- 2. անկարողություն աշխատել առճակապով միմյանց հետ անհամեմատելի արժեքների դեպքում (ուրիշ արժեքային որակ չունեցող այլընտրանքի որոնման միջոցով, այլ ոչ թե հիմնական հիմնախնդրի չեզոքացմամբ);
- 3. խնդիրների լուծման վառ արտահայտված չափանիշ և հատուկ որոշակի խնդիրների և նպատակների առկայության անհրաժեշտությունը;
- 4. քաղաքական գործընթացների և առանձնահատուկ քաղաքական միջոցների (օրինակ, ազդեցության մեծացման էֆեկտը, քաղաքական իշխանության օգտագործման արդյունքում) հավանական օգտագործման հիմնախնդիրների գոյության ժխտումը³;
- 5. խիստ անբավարար ուշադրությունը լուծման էքսպրառացիոնալ տարրերին, ինչպիսին են ստեղծագործությունը, առողջ բանականությունը և թաքնված գիտելիքները;

- 6. անկարողությունը աշխատել մեծ և բարդ համակարգերի հետ, այլ ձևով քան նրանց բաղկացուցիչների բաժանելը (suboptimization), որը խեղաթուրում է համակարգում ընդգրկված հարցերի ավելի բարդ իմաստը;
- 7. անձնական դրդապատճառների, իռացիոնալ պահվածքի և մտածելակերպի հաշվառման մեթոդների անբավարարությունը:

Վերը թվարկված թերությունները հարցականի տակ են դնում համակարգային վերլուծության կիրառման օգտակարությունը քաղաքական որոշումների ընդունման, ընդհանուր ռազմավարական պլանավորման և ընդհանրապես քաղաքական գործընթացների աշխատանքներում: Դա չի նսեմացնում համակարգային վերլուծության կարևորությունը պլանավորման հսկման գործողությունների ժամանակ⁴, ինչպես նաև նրա նշանակությունը որպես քաղաքական վերլուծության հիմնական բաղադրիչներից մեկը: Սակայն ոչ ինքն իր համար, ոչ որպես ՊԾԲՏ-ի բաղադրիչ համակարգային վերլուծությունը չի գործում այն դեպքում, երբ վերլուծվող հիմնախնդիրը անհնար է դիտարկել միասնական գնահատման համակարգի շրջանակներում,⁵ նա տեղափոխվում է կամ մի բազմաչափ աշխատանքային տարածքից մի ուրիշը, կամ գրաֆիկի մի կորից մյուսը:

Ննարավոր հակադարձ էֆեկտներ

Նույնիսկ չնայած նշված առարկությունների, կարելի է գտնել հզոր փաստարկ ի օգուտ համակարգային վերլուծության կիրառման (նույնիսկ ներկա վիճակով) պետական որոշումների կայացման գործընթացում: Այն կայանում է նրանում, որ համակարգային վերլուծությունը, վերջին հաշվով, կօգնի որոշ չափով բարելավել պետական մակարդակով որոշումների կայացման գործընթացին: Ձևափոխելով ժամանակակից համակարգային վերլուծության հիմնադիրներից մեկի ասվածքը, կարող ենք ասել՝ նույնիսկ այն իրավիճակներում, երբ տեխնոլոգիաները և առաջադրված նպատակները շատ արագ են փոխվում, գրագետ համակարգային վերլուծությունը համեմայնդեպս փորձ կանի գտնել նոր այլընտրանքային լուծում, այլ ոչ թե կոգրվի տարբերակից, որի հնարավորությունները և ռեսուրսները արդեն սպառվել են:⁶ Ավելին, այն փոքրագույնը, որին կարելի է հասնել համակարգային վերլուծության և ՊԾԲՏ-ի օգնությամբ՝ դա անցման ուղու առաջին քայլերն են անգործությունից և փոփոխություններից, որոնք միայն խորացնում են

հիմնախնդիրները, դեպի անվտանգությունը ընդունված պոստուլատների և ցանկալի փոփոխությունների կատարման հանդեպ:

Այդ փաստարկները ճիշտ են միայն մեկ պայմանով՝ այն է, որ և մասնագետ համակարգային վերլուծությունները, և նրանց բարձրագույն ղեկավարները արտակարգ գայթակղված էին համակարգային վերլուծության հնարավորություններով և պարկերացում չունեին սահմանափակումների մասին: Սակայն դա այնքան էլ հավասար չի ներշնչում: Նամակարգային վերլուծության հաջողությունները պաշտպանության նախարարության գործունեության որոշ ոլորտներում, նրա պիոներների և առաջին փորձարարների հանճարեղությունը, ինչպես նաև նրա որոշ կողմնակիցների ուռճացված հիացմունքը սրելով են չարդարացված մակարդակի սպասումներ: Եթե համակարգային վերլուծության և ՊԾԲՆ-ի նվաճումները դիտարկենք այդպիսի անհիմն սպասումների փեսակերից, ապա դրանց օգտագործման արդյունքները հաճախ կդիտարկվեն որպես անհաջող: Որպես հեփսանք՝ հականորամությունների կողմնակիցների աշխուժացում, որոնք, օգտագործելով փաստարկները իրենց օգտին, կփորձեն խոչընդոտել ապագա բարեփոխումները:

Նամակարգային վերլուծության ոչ գրագետ օգտագործումը կարող է թուլացնել և նույնիսկ հասցնել գերոյի ՊԾԲՆ-ի այլ բաղադրիչների պոտենցիալ առավելությունները, օրինակ, երկարաժամկետ ծրագրավորումը և ապագայի կողմնորոշումը:

Նամակարգային վերլուծությունից դեպի քաղաքական վերլուծություն

Այն ինչ անհրաժեշտ է մեզ, դա մասնագիտական գիտելիքների կատարյալ ձևն է, որը հնարավոր կլինի կիրառել ավելի մեծ օգտակարությամբ, հնարավոր կդարձնեն առավելագույնս բարելավել պետական վճիռների կայացման գործընթացը: Այդ մասնագիտական գիտելիքները պետք է ծառայեն պետական մակարդակով որոշումներ ընդունելու գործընթացին այնպես, ինչպես համակարգային վերլուծությունը՝ պաշտպանության նախարարության որոշ ոլորտների համար: Որպեսզի իրականացվի այդ բավականաչափ բարդ ֆունկցիան, համակարգային վերլուծության փարաբնույթ ուղղությունները, սկզբունքները և գործիքները այնպես պետք է զարգացնել, որպեսզի նրանք կիրառելի լինեն բարդ ոչքանակական հիմնախնդիրների և համակարգերի համար, նույնիսկ ավելին, անհրաժեշտ է անպայման մեծ ուշադրություն հատկացնել քաղաքականությանը և քաղաքական

երևույթներին: Առաջարկվող առարկայի համար հարմար կլինի «քաղաքական վերլուծություն» անվանումը, քանի որ, պահպանելով համակարգային վերլուծության դրական հատկությունները, նա հաշվի է առնում քաղաքական գործընթացի կարևորագույն ասպեկտները:⁷

Ըստ էության, անհրաժեշտ է միացնել վերանայման ենթարկված քաղաքական և պետական կառավարման գիտությունները մի կողմից, և համակարգային վերլուծությունը, վճիռների ընդունման տեսությունը և տնտեսական տեսությունը մյուս կողմից: Այդ միացումը պետք է համակարգել հնարավոր խճողումներից խուսափելու համար, քանի որ մեզ անհրաժեշտ է ունենալ ավելի կապարյալ տեսքի գիտական ուսմունք, այլ ոչ թե անկապ և անկարգ բաղադրել տարրերի հավաքածու: Անհրաժեշտ է ներդնել ամբողջ ջանքերը, որպեսզի ստացվի իսկական համադրություն, այլապես մենք կստանանք քաղաքական ասպեկտների անմիտ ենթարկումը տնտեսական մոդելներին, որի դեպքում քաղաքականությունը կկորցնի իր յուրահատկությունները:

Ավելի պարզ լինելու համար ես ներկայացնում եմ քաղաքական վերլուծության հիմնական առանձնահատկությունները համակարգային համեմատությամբ:

1. Մեծ ուշադրություն պետական վճիռների ընդունման գործընթացի քաղաքական ասպեկտին և քաղաքական գործընթացին ամբողջությամբ (արհամարական վերաբերմունքի փոխարեն): Սույն առանձնահատկությունը իր մեջ ներառում է մեծ ուշադրություն հատկացնել հավանական բնույթի հիմնախնդիրներին քաղաքական գործընթացներում, (համախոհների հավաքագրումը, իրարարամբժ նպատակների համաձայնեցումը) և այնպիսի մոդելների ստեղծումը, որոնք ավելի առարկայական են դիտարկում քաղաքական զանազանության յուրահատկությունները և քաղաքական վարքը ու չեն ձգտում նրանց դնել տնտեսական տեսության և տերմինների նեղ շրջանակի մեջ:
2. Քաղաքական գործընթացների և որոշումների ընդունման հիմնախնդիրների ավելի լայն ընկալում (որոշումների ընդունման գործընթացը որպես ռեսուրսների լավագույն բաշխման միջոց ընկալելու փոխարեն): Կարևոր որոշումների ընդունման շատ տեսակներ չեն կարող հաջողությամբ լուծվել տնտեսական ռեսուրսների բաշխման տեսության շրջանակներում, օրինակ դիվանագիտական ուղերձների բովանդակությունը կամ հավանականության մեծ տարր պարունակող գործընթացի ցուցանիշների փոփոխությունը: Նման

դեպքում պահանջվում է որակական հետազոտություններ, որոնք դուրս են գալիս քանակական վերլուծության շահույթի և ծախսերի գնահատման շրջանակներից:

3. Ստեղծագործական մոտեցում որոշումների կայացման գործընթացին և նոր այլընտրանքների որոնում վարքի ուղու ընտրության և նորարական մրաժոյժության քաջալերման համադրությամբ (արդեն ունեցած հնարավորությունների համեմատական վերլուծության փոխարեն): Այստեղ կարելի է օրինակ բերել ծխելու դեմ պայքարի խնդիրները: Այս դեպքում բացարձակ համոզվածությամբ կարելի է պնդել որ այստեղ գլխավոր հարցը նոր հեռանկարային լուծումների տարբերակների խնդիրն է, այլ ոչ թե այսինքն այլընտրանքների օգուտների և վնասների վերլուծությունը, որոնցից ոչ մեկը չի լուծում այդ խնդիրը: Նոր այլընտրանքների որոնումը և ստեղծագործական մոտեցումը կարևոր նշանակություն ունի, քանի որ հիմքեր կան կասկածելու, որ անհատական որակները, ուսուցման մեթոդները և կազմակերպչական միջոցառումները, որոնք լավագույնն են վերլուծության համար (այդ հասկացության նեղ իմաստով), անհամապեղելի են այն որակների, մեթոդների և միջոցառումների հետ, որոնք պահանջվում են նոր այլընտրանքների որոնման համար: Նոր որոշումների մշակման համար պահանջվում են էլ ավելի «ստեղծագործ» անհատներ, համակարգային գործիքներ նոր գաղափարներ որոնելու համար (օրինակ, աշխատակիցների հատուկ գիտելիքների ի հայտ բերումը), նորարարական կազմակերպչական միջոցառումներ (փորձի փոխանակում, աշխատանքային խմբեր կազմակերպելով, ընգրկելով տարբեր բնագավառներում աշխատող մասնագետներ), այնպիսի մթնոլորտի ստեղծում, որտեղ իհայտ են գալիս կազմակերպչական ունակությունը և վառ մրաժոյժության հակումները, ինչպես նաև ընդհանուր կազմակերպչական փոփոխություն (օրինակ, կազմակերպության աշխատողների սպասումների մակարդակի բարձացում): Նամակարգային վերլուծության և պլանավորման համադրմամբ, ինչպես, օրինակ, ՊԾԲԸ-ում կարող է օգտակար լինել քանակական վերլուծությունը, սակայն նա չի կարող կիրառվել նոր ռիսկային և առաջին հայացքից թանկարժեք լուծումների տարբերակների խրախուսման և խթանման համար:
4. Մեծ ուշադրություն թաքնված գործընթացների նկատմամբ, շեշտը դնել որակական մոդելների վրա (հիմնական ուշադրությունը ակնհայտ գործընթացների վրա կենտրոնանալու և քանակական մոդելների և

մեթոդների օգտագործման փոխարեն): Այսպես պահանջվում է վառ, պարկերավոր մրաժողություն, քաղաքական գործընթացը վերլուծելիս հաճախակի օգտվել հարուկ զարգացած ինֆուլցիայից (օրինակ, մրաժողության ձև, երբ կոնկրետ փաստերը հաշվի են առնում առավելագույն փոքր չափով), ինչպես նաև ստեղծել բարդ հիմնախնդիրների լայնածավալ որակական մոդելներ սոցիոլոգների և այլ մասնագետների հետ համատեղ (դրանք արհամարելու կամ նրանց որպես քանակական տվյալների պատսիվ աղբյուր համարելու փոխարեն):

5. Ավելի շար օգտագործել երկարաժամկետ կանխատեսումները⁸, այս կամ այն համակարգի հնարավոր վիճակները ապագայում և վարկածային ենթադրություններ, մրահանգումներ ապագայի վերաբերյալ:
6. Ավելի մեծ դյուրաշարժություն և ճկունություն պահպանելով հետադարձությունը: Քաղաքական վերլուծությունը հաշվի պետք է առնի միջոցների և նպատակների փոխկապակցության բարդությունները, լուծման համար պիտանի չափանիշների բազմաթվությունը, ինչպես նաև ցանկացած վերլուծության մասնակիությունը և վարկածայնությունը (մեկ վառ արտահայտված չափանիշի և միարժեք լուծումների համար պայքարելու փոխարեն): Քաղաքական վերլուծություններում գերակշռում են որոշումների կայացման հաջողական գործընթացը⁹ և նոր գաղափարների անընդհար ընկալումը, իսկ հիմնական նպատակներն են հանդիսանում հիմնախնդրի լուծումը, նոր այլընտրանքների որոնումը, ավելի մեծ ուշադրությունը ապագային և հիմնական հակասությունների հանգեցնելը երկրորդականների:

Քաղաքական վերլուծաբանները որպես պետական ծառայողներ

Պետական որոշումների կայացման գործընթացի կարարելագործման խիստ անհրաժեշտությունից ելնելով, խուսափելով հնարավոր հետադարձ էֆեկտներից, անհրաժեշտ է, որպեսզի քաղաքական վերլուծությունը դառնա կարևոր առարկա պետական ծառայության ոլորտում: Բոլոր հիմնական կառավարչական գերատեսչություններում և հասարակություններում անհրաժեշտ է մտցնել քաղաքական վերլուծաբանի հաստիք, որը իրավասություններով մոտ կլինի այն բարձր պաշտոններին, որոնք որոշում են հասարակության գործունեության հիմնական ուղղությունները: Ձևակերպելով քաղաքական վերլուծաբանները կարարում են ղեկավար պաշտոնյաների դերը, նրանց հետ համագործակցության և

վարահության մթնոլորտ ստեղծելով: Բնական է, որ ՊԾԲՆ-ի դաշնային աշխատակիցները պետք է անցնեն ուսուցում, որպես քաղաքական վերլուծաբաններ:

Քաղաքական վերլուծությունը իսկի էլ չի ենթադրում քաղաքական գործընթացների կարուկ փոփոխություններ: Նա, նաև, չի ենթադրում ստեղծել ամենագետ բաժանուններ ամեն մի սոցիոքաղաքական կազմակերպչական միջավայրում, և որոնք աշխատում են «գործունեությունը թելադրող դեպի ներքև փարածվող հրահանգների հեղեղ»¹⁰-ի սկզբունքով: Գրագետ քաղաքական վերլուծությունը կարող է ընդհանուր քաղաքական գործընթացների մեջ ներմուծել թարմ գաղափարներ, դեպի ապագա կողմնորոշում և հեղինակալականություն: Քաղաքական վերլուծությունը գիտությունը և քաղաքականությունը միացնող փարբերից մեկն է,¹¹ սակայն նա չի փոխում «քաղաքական» և կազմակերպչական վարքի հիմնական բնութագրերը:¹² Քաղաքական գործընթացի կադրերի ազդեցության նպատակով քաղաքական վերլուծաբանները պետք է բաշխվեն պետական ծառայության բարձրագույն օղակներում (ինչպես նաև սոցիալական կառավարման բաժիններում): Այդ նոր մասնագետները հանդես գալով քաղաքական գործընթացների ամբողջական բարելավման կողմնակիցների շարքում, պետք է մրցակցող քաղաքական շահերի փոխհարաբերություններում¹³ հավելյալ ներդրում կատարեն¹⁴: Նման հավելումը կմեծացնի քաղաքական վերլուծության ընդհանուր ազդեցությունը քաղաքական գործընթացների վրա, միաժամանակ ապահովելով պաշտպանվածության արմատավորված չիմացությունից, շեղումից մի ինչ-որ արժեքի կողմը և մասնագիտական կանխակալությունից: Պետական ծառայությունում քաղաքական վերլուծաբանների հիմնական խնդիրն է - լինի դա աշխատանքը ՊԾԲՆ-ում, պետական հաստատություններում բարձր պաշտոն զբաղեցնելիս, անկախ կոնսալտինգային կորպորացիաներում, կամ այլ կազմակերպություններում աշխատելիս – պետական որոշումների կայացման գործընթաց ներմուծել խորը մասնագիտական ունակություններ և գիտելիքներ հիմնված միաժամանակ համակարգային վերլուծության, որոշումների կայացման փնտրության և քաղաքական գիտության և պետական կառավարման նոր հայացքների վրա: Քաղաքական վերլուծության նպատակն է նպաստել քաղաքական որոշումների կայացմանը և քաղաքական գործընթացների կադրերի ազդեցությանը՝ այլընտրանքների ավելի մեծ հավաքածուի ավելի մանրակրկիտ ուսումնասիրման, վերլուծության ենթադրաբանի ընդլայնման և ավելի համակարգված գործիքների կիրառման օգնությամբ: Այսպես քաղաքական գործընթացի գլոբալ փոխակերպման նպատակ չի հետապնդվում, սակայն քաղաքական վերլուծությունը կիրառելով քաղաքական գործընթացի

մասնագիտական ընկալմանը կարելի է հասնել քաղաքական որոշումների ընդունման գործընթացի 10-15% լավացմանը, իսկ դա լուրջ թիվ է: Դա իմ համոզմամբ, շարավելին է, քան կարելի էր հասնել համակարգային վերլուծության օգնությամբ, որը կիրառելի է միայն հարաբերական պարզ հիմնախնդիրների և ենթահամակարգերի դեպքում: Դեռևս վաղաժամ է մանրամասն նկարագրել քաղաքական վերլուծության բնութագրերը, որպես պետական ծառայության համակարգում գործունեության նոր ոլորտ: Նրանք պետք է զարգանան հեղինակական ուսուցման և որոշումների կայացման գործընթացում: Սակայն, որոշ առանձնահատկություններ կարելի է ներկայացնել համակարգային և քաղաքական վերլուծությունների ենթադրական համեմատության տեսքով, որոնք խորհելու առիթ կտան (տես հետևյալ աղյուսակը)՝

Աղյուսակ 1

Համակարգային և աղաքական վերլուծությունների ենթադրական համեմատություն

Հատկանիշը	Համակարգային վերլուծություն	Քաղաքական վերլուծություն
Հիմնային առարկաները	Տնտեսագիտություն, գործողությունների ուսումնասիրություն, քանակական մոտեցումներ վճիռների կայացման գործում	Նույնը, գումարած քաղաքագիտություն, պետական կառավարում, սոցիալական գիտությունների և հոգեբանության առանձին բաղադրիչներ (ապագայում կդառնան քաղաքական գիտության ամբողջական կուռ համակարգ)
Հիմնական շեշտադրումը	Քանակական վերլուծություն	Որակական վերլուծություն և նոր այլընտրանքների մշակում
Հիմնական ցանկալի մասնագիտական որակները	Վառ, ոչ ավանդական, զարգացած վերլուծական ունակություններ	Նույնը, գումարած իմացություններ ակնհայտ և թաքնված քաղաքական և կառավարչական իրավիճակի մասին, երևակայություն և իդեալիստական ռեալիզմ
Որոշման	Ռեսուրսների	Բազմաթիվ չափանիշներ, ներառած

գլխավոր չափանիշը	արդյունավետ բաշխում	սոցիալական, տնտեսական և քաղաքական
Տնտեսական մեթոդները	Տնտեսական վերլուծություն, քանակական մոդելների կառուցում	Նույնը, գումարած վերլուծության որակական մոդելներ, պարկերավոր մրաժողության և ապագայի կանխատեսում, թաքնված գործոնների բացահայտում
Կիրառման ուլորտը	ՊԾԲՆ	Սոցիալական կառավարման ուլորտում փարբեր ձևերով
Տնտեսական արդյունքները պետական որոշումների կայացման տեսակետից	Սահմանափակ հարցերի լավագույն լուծում, հնարավոր են հակադարձ էֆեկտներ բարդ քաղաքական հիմնադիրներում կիրառելիս	Բարդ քաղաքական հիմնախնդիրների ավելի լավ լուծում, կրթական ազդեցություն քաղաքական փաստարկումներում և ամբողջ քաղաքական համակարգի գործունեության երկարատև բարելավում
Ինչ է պահանջվում մասնագետների պատրաստման և գիտելիքների զարգացման համար	Նամապատասխանում է բոլոր պահանջներին: Անհրաժեշտ են որոշակի փոփոխություններ համալսարանական կրթական ծրագրերում	Քաղաքական գիտության և պետական կառավարման ողղվածության փոփոխություն որպես գիտական առարկաներ՝ նոր ուսումնական ծրագրերի մշակում համալսարաններում և քաղաքական գիտության շրջանակներում նոր առարկաների զարգացում

Եզրակացություն

Ինչպես 1965 թվականին ընդունված որոշումը ՊԾԲՆ-ն կիրառել իշխանության
դաշնային օրգանների կառույցներում, այնպես էլ երկրում վիճակի փարեկան
հաշվետվության (State of the Union message)¹⁵ մեջ սոցիալական հաշվետվության

ընդգրկումը, քաղաքական վերլուծությանը հնարավորություն է ընձեռում Կեղ գրադեցնել արդեն գոյություն ունեցող պետական ծառայությունների շարքում: Այդ գործընթացը պետք է հնարավորինս շուտ ավարտել: Նա իր մեջ ներառնում է որոշակի հաջորդական գործողություններ:

Պահանջվում է ՊԾԲՆ-ի կոնցեպցիայի անհապաղ փոփոխությունը հոգուր քաղաքական վերլուծության հետ մերձեցման: Ինչպես արդեն նշվել է համակարգային վերլուծության պիոներները քաջ գիտական էին իրենց գործին և հաճախ էին օգտագործում քաղաքական վերլուծությունը իրենց պրակտիկայում: Նրանց այդ հմտությունները, գիտակությունը պետք է համակարգվի և հրահանգների ու ցուցակների տեսք Կրվի: Պակաս կարևոր չէ համալսարանական հատուկ ծրագրերում փոփոխություններ կատարել, որպեսզի ՊԾԲՆ-ի աշխատողների ուսուցման ժամանակ քանակական մեթոդներին հարկացված բացառիկ ուշադրությունը փոխարինվի որակական քաղաքական վերլուծությամբ:¹⁶ Ներագայում քաղաքական վերլուծության Կարբեր Կեսակի ծառայությունները պետք է ներդրվեն որոշումների ընդունման կենտրոններում սոցիալական կառավարման ամբողջ հարվածի սահմաններում:

Վերլուծության զարգացումը որպես գիտական առարկա, կախված է քաղաքական գիտության և պետական կառավարման մեջ կատարվող փոփոխություններից: Տնտեսական Կեսության միակողմանի ներխուժումը պետական որոշումների կայացման գործընթացի մեջ հիմնական պայմանավորված էր ժամանակակից քաղաքական գիտության և պետական կառավարման գիտության անկարողությամբ ինչ-որ ավանդ ներդնել պետական որոշումների կայացման գործընթացում: Տնտեսագիտական մոտեցումը նպաստեց զարգացած գործողության Կեսության սրբեղծմանը: Այդ Կեսությունը փորձարկվել է պետության Կնտեսական ուղու մշակման նորամոծություններում: Միևնույն ժամանակ քաղաքական գիտության և պետական կառավարման ժամանակակից ուսումնասիրությունը բնութագրվում է քաղաքական հիմնախնդիրներից անցումը վարքային անօգուր Կեսության կողմը, ինչպես նաև հաճախ աննպատակ, Կեխնիական մակարդակով աննշան փոփոխություններ կատարելու առաջարկներով:

Այս միտումը պետք է վերանայվի: Պետական կառավարման և քաղաքական գիտության շրջանակներում նոր մոտեցումը ուղղված է քաղաքական գործընթացի ուսումնասիրմանը և կատարելագործմանը և, երկարաժամկետ հեռանկարում, պետական որոշումների կայացման գործընթացի կատարելագործման հիմքն է հանդիսանում:¹⁷ Որպես նոր առարկայի քաղաքական վերլուծության ֆունկցիան

կայանում է քաղաքական վերլուծությունը ապահովել խորը փնտրական և ինստիտուցիոնալ հիմքերով քաղաքական վերլուծության գիտության և քաղաքագետ վերլուծաբան մասնագետների համար: Այն ժամանակ հնարավոր կլինի խուսափել հակադարձ էֆեկտներից և թակարդներից: Նոր գիտության և մասնագիտության համար հիմք պետք է հանդիսանան պետական ծառայության կառույցներում համակարգային վերլուծության ներդրման ձգտումները փոխարինել քաղաքական վերլուծության կիրառման օգտին:

Ծանոթություններ

1. Վերցվում է ինչպես `”Planning-Programming-Budgeting System: A Symposium”, Pub. Adm. Rev. (December 1966), pp. 243-310, ՊԾԲՏ-ի մասին զեկույցից, այնպես էլ ծրագրային բյուջեավորման գրականությունից: Օրինակ, David Novick, ed., *Program Budgeting* (Cambridge: Harvard University Press, 1965): Ֆեդերալ Մոնիթոր Pub. Adm. Rev. (March 1967), pp. 67-71, հիշեցնում է ՊԾԲՏ-ի այդ կարևոր նորամուծության մասին, սակայն անհրաժեշտ ուշադրություն չի հարկացնում:
2. Համակարգային վերլուծության պիոներներից շատերը գիտակցում են նրա թույլ կողմերը: Նրանցից ոմանք այն թողնցին, իրենց ջանքերը ներդնելով ավելի փարածված հեղափոխական գործիքների մշակմանը առճակատումների և ռազմավարության բնագավառում (օրինակ, Herman Kahn and Albert Wohlstetter): Ուրիշները, օրինակ, Rand Corporation-ում շարունակեցին համակարգային վերլուծության զարգացումը ոչ քանակական մեթոդների օգնությամբ, ինչպիսին է Դելֆիի մեթոդը, խաղերի տեսությունը: Տես, օր. Helmer Olof, *Social Technology* (New York: Basic Books, 1966) վերջերս փորձեր են ձեռնարկվել ուսումնասիրել համակարգային վերլուծության և քաղաքական գործընթացի միջև հարաբերությունները, սակայն փորձ չէր արվել բավարար ուշադրություն հարկացնել համակարգային վերլուծության մեթոդների փոփոխման հնարավորությանը և անհրաժեշտությանը այլ քաղաքական հարցերի մոտենալու դեպքում: Տես, օրինակ. James R. Schlesinger, *Systems Analysis and the Political Process* (Santa Monica: Rand Corp., 1967), p. 3464: Այդ բոլորը հանդիսանում են կարևոր, թեպետ և շարժող թայլեր համակարգային վերլուծությունից քաղաքական վերլուծություն անցնելու ճանապարհին: Սակայն «համակարգային վերլուծությունը» այն տեսքով, որով սովորաբար ներկայացվում է ՊԾԲՏ-ում, չի կիսում այդ նվաճումների առավելությունները:
3. Տնտեսական գաղափարների համապարփակ ազդեցությունը բոլորի վրա, ներառած և քաղաքագետներին, բերեց նրան, որ քաղաքական իշխանությունը դիտարկվում էին որպես տնտեսական ռեսուրսներ, ընդ որում արհամարվում էր նրա այնպիսի կարևոր ասպեկտը, թե որքան հաճախ է ազդեցության մեծացման ակնթարթային էֆեկտը քաղաքական իշխանության օգտագործման արդյունքում (տես. *Symposium*, p. 309): Աղբյուրների տնտեսական մոդելները, որոնց սպառումը կամ արտադրումը կարելի է ներկայացնել արտադրական հնարավորությունների սահմանների անընդհատ գոգավոր կորով, քաղաքական իշխանության դեպքում կիրառելի չեն:
4. Ռազմավարական պլանավորման, կառավարման և վերահսկման փաթեթությունը տես. Robert N. Antony, *Planning and Control Systems: A Framework for Analysis* (Boston: Graduate School of Business Administration, Harvard University, 1965):
5. «Գնահատման համակարգ» հասկացությունը և նրա կարևորությունը պետական մակարդակով որոշումների կայացման գործում տես. Sir Geoffrey Vickers, *The Art of Judgment: A Study of Policy Making* (New York: Basic Books, 1965). chap. 4:
6. Տես. Albert Wohlstetter, ”Analysis and Design of Conflict Systems”, in *Analysis for Military Decisions*, ed. Edward S Quade (Chicago: Rand McNally, 1964), p.106:

7. «Վերլուծություն» տերմինի թույլ կողմերից մեկը հանդիսանում է նրա հաշվարկա-
փորձաքանական կոննոպացիան: Քաղաքական վերլուծության մեջ շատ կարևոր է հնարել
նոր այլընտրանքներ և դրանք կիրառել ստեղծագործական մրաժոյության ընթացքում: Ես
այնուամենայնիվ գերադասում եմ հասկացությունը, որը ինչ-որ չափով նվազեցնի (չնշի)
նշանակությունը, քան լինի խիստ կապեղորիկ, չափից ավելի «քաղաքական», դրա պարճարով
էլ վախեցնող տերմինով, ինչպես է «քաղաքական խորհրդավոր» կամ «քաղաքական
կոնսուլտանտ (խորհրդավոր)»:
8. Օրինակ, տես. Dennis Gabor, *Inventing the Future* (New York: Alfred A. Knopf, 1964) և Bertrand de
Jouvenel, *The Art of Conjecture* (New York: Basic Books, 1967; French original published in 1964).
For an application to political science, see Benjamin Akzin, “On Conjecture in Political Science”,
Political Studies (February 1966), pp.1-14:
9. Այդ մեթոդները երբեմն նշվում են անցյալում, սակայն չեն հանդիսանում ժամանակակից
համակարգային վերլուծության և ՊԾԲՀ-ի անբակտերի մասը, օրինակ, տես. *Symposium*, p.
262:
10. *Symposium*, p. 258:
11. Սույն հասկացությունը տես. Don K. Price, *The Scientific Estate* (Cambridge: Harvard University
Press, Belknap Press, 1965), esp. pp. 123-126:
12. Կազմակերպչական վարքի անտեսման միտումը, որը ներհատուկ է համակարգային
վերլուծությանը և ՊԾԲՀ-ին ցուցադրված է պլանավորված արտադրանքի թողարկումը որպես
թողարկման իրական ձևի դիտարկման օրինակով (*Symposium*, p. 275): Ինչպես հայտնի է
կազմակերպությունների մասին տեսությունից և դառն փորձից, ցանկացած
կազմակերպության պաշտպանական հատկությունն է արտադրանքի պլանավորված
թողարկումը համապատասխանեցնել սպասվող արդյունքի հետ: Պաշտպանության
նախարարությունը փվյալ դեպքում որոշակի իմաստով բացառություն է հանդիսանում իր
կառուցվածքի և պաշտպանության նախարարի անձի շնորհիվ: Սակայն սովորական
կազմակերպություններում կառավարիչների մակարդակով համագործակցությունը կարևոր է
արտադրության որակի մեջ փոփոխություններ կատարելու համար: Զարմանալի է, որ
սիմպոզիումի ոչ մի զեկույցում այդ անհրաժեշտության մասին չի նշվում:
13. Նամենափի կեդ. Charles E. Lindblom, *The Intelligence of Democracy* (New York: Free Press,
1965):
14. Քաղաքական գործընթացի միասնականությունը հաշվի չառնելու վրանգը, պարզ երևում է
պրեզիդենտին կից Տնտեսական խաբիդի հիմնադրման (*Symposium*, p.254) և օգնության
համար հատկացված անսպառ դրամական նպաստների կապակցությամբ արված կասկածելի
հերևություններից (*Symposium*, p.268), տես. Edward S. Flash, Jr., *Economic Advice and
Presidential Leadership* (New York: Columbia University Press, 1965), esp. chap.8 and 9; Walter W.
Heller, *New Dimensions of Political Economy* (Cambridge: Harvard University Press, 1966), chap. 3:
15. Տես. Bertram M. Cross, *The State of the Nation: Social System Accounting* (Tavistock Publication Ltd.,
1966). An earlier version is “The State of the Nation: Social Systems Accounting”, in *Social
Indicators*, ed. Raymond A. Bauer (Cambridge: The MIT Press, 1966). pp. 154-271: Տես նաև Bertram
M. Cross, ed., “Social Goals and Indicators for American Society”, *Annals of the American Academy of
Political and Social Science* (May 1967). Մենատում լումներ եղան S-843 առաջարկով
Սոցիալական խորհրդի և սոցիալական հաշվետվության ընդգրկումը երկրում իրավիճակի
մասին պրեզիդենտի ամենամյա զեկույցում:
16. Դրա օրինակ կարող են հանդիսանալ որակավորման բարձրացման յոթամյա դասընթացները
կազմակերպված Իսրայելի կառավարության կողմից նախագային աշխատողների համար,
ովքեր զբաղվում են համակարգային և քաղաքական վերլուծություններով, վարչարարության
և որոշումների կայացման մեթոդների բարելավման նպատակով: Տես. Yehezkel Dror,
“Improvement of Decision-Making and Administrative Planning in the Israel Government
Administration”, in *Public Administration in Israel and Abroad 1966* (Jerusalem, 1967), pp.121-131:

17. Այս ուղղությամբ կատարված փորձի մասին տես իմ գրքում, *Public Policy-Making Reexamined* (San-Francisco: Chandler, 1967):

Թարգմանիչ և խմբագիր՝ Ալեքսանդր ՄԱՐԿԱՐՈՎ

Պետական բյուջեի ծախսային մասի հիմնական հարցն է՝ ի՞նչ հիմունքով է որոշում ընդունվում 'X' դոլլար հարկացում կարարել 'Ա'-ի փոփոխական գործունեության համար, այլ ոչ թե 'Բ'-ի գործունեության համար, կամ ինչու հարկատուին չի թույլատրվում այդ գումարը ծախսել սեփական նպատակների համար: Ավելի քան փաստարի առաջ Վ.Օ.Կին գիտական հանրության ուշադրությունը հրավիրեց այն բանի վրա, որ բյուջեարվորման փեսություն գոյություն չունի, որը կօգնե գտնել այդ հարցի պատասխանը:¹ Նշելով, որ բյուջեարվորումը, ըստ էության, կիրառական փոփոխագիտության մի ձևն է, քանի որ պահանջում է բաշխել սուղ պաշարները պահանջարկի մրցակցող բնագավառների միջև, պրոֆեսոր Կին պնդում էր, որ բյուջեարվորման հրցը պետք է դիտարկվի փոփոխագիտական փեսության փեսանկյունից:

Այս հոդվածի նպատակն է փոփոխագիտական փեսության երեք սկզբունքների վերլուծությունը, որոնք կիրառելի են բյուջեարվորման գործընթացում և կարող են օգտագործվել բյուջեարվորման փոփոխագիտության փեսության ստեղծման համար: Նամառոք այդ սկզբունքները կարելի է ներկայացնել հետևյալ փեսքով.

1. Քանի որ պաշարները պահանջարկի հանդեպ սահմանափակ են, կարելի է կիրառել հետևյալ փոփոխական չափանիշները: Միջոցների ծախսման արդյունքը պետք է արդարացնի ծախսերի արժեքը բաց թողնված օգուտների հաշվման ժամանակ: Ներառաք, բյուջեարային վերլուծությունը, հիմնականում դրամական միջոցների օգտագործման այլընտրանքն է հարաբերական օգտակարության համեմատություններում:
2. Նավելյալ ծախսերից ստացված հավելյալ շահույթի վերլուծությունը անհրաժեշտություն է, քանի որ կապ ունի նվազող կամ սահմանային օգտակարության (ֆենոմենի) բացառիկ երևույթի հետ: Ավելանի վերլուծությունը անհրաժեշտ և օգտակար է միայն այն սահմաններում, որպես

¹⁹² Աղբյուրը՝ Verne B. Lewis. "Toward a Theory of Budgeting." *Public Administration Review* vol. 12, no. 1 (Winter 1952): 42-54. By permission of Blackwell Publishing Co. Translated from *Classics of Public Administration*, 4th edition, eds. Jay M. Shafritz and Albert C. Hyde (Pacific Grove, CA: Brooks/Cole Publishing, 1997), 178-191.

հավելյալ ծախսերը ցանկացած նպատակի համար կբերեն միևնույն վերադարձմանը, արգասիքին:

3. Նարաբերական օգուտի համեմատությունը կարելի է կատարել ելնելով ընդհանուր նպատակին հասնելու հարաբերական արդյունավետությունից:

Այս հոդվածի առաջին մասը նվիրված կլինի այս սկզբունքների դիտարկմանը:

Երկրորդ մասում կդիտարկվի բյուջեբային վերլուծության նոր մոտեցումը, այսպես կոչված այլընտրանքային բյուջեբ, հիմնված վերոհիշյալ երեք սկզբունքների վրա: Սույն հոդվածում հիմնական ուշադրությունը կհատկացվի բյուջեբային վերլուծությունում մի շարք փոփոխական փոփոխությունների կիրառման հնարավորությանը: Նոդվածը մեծ մասամբ վերաբերվում է դաշնային մակարդակի հիմնախնդիրներին, սակայն ընդհանուր սկզբունքները կիրառելի են ինչպես նահանգային մակարդակով, այնպես էլ տեղական ինքնակառավարման մակարդակով:

I

Նարաբերական օգտակարություն

Բյուջեբային որոշումները պետք է ընդունվեն հարաբերական օգուտների փոփոխության հիման վրա: Ասել, որ ծախսերը որոշակի նպատակի համար հանդիսանում են ցանկալի և անհրաժեշտ, բավարար չէ: Ծախսերը պետք է ունենան ավելի մեծ օգտակարություն, քան, եթե այդ միջոցները ծախսվեին այլ նպատակների համար:²

Միջոցների այլընտրանքային օգտագործման հարաբերական օգտակարության համեմատությունը անչափ կարևոր է, քանի որ ի տարբերություն պաշարների մարդկային պահանջները անսահմանափակ են: Ներկայումս, բյուջեբավորումը անհրաժեշտություն է, քանի որ մեր պահանջները գերազանցում են մեր հնարավորությունները: Թեև վերջին տասնամյակներում պաշարների ծավալը զգալիորեն ավելացել է, միևնույն է այն հեռու է մեր հնարավորություններից: Լավ կլինի, որ մենք ունենայինք բավարար պաշարներ, սակայն դա այդպես չէ: Որոշ պահանջներ կարող են միայն մասնակիորեն բավարարվել, իսկ այլ պահանջներ – նույնիսկ փոքր չափով չեն կարող բավարարվել:

Պաշարների դեֆիցիտը, պակասը պահանջների հանդեպ, բյուջեբի կազման ցանկացած մակարդակում հիմնախնդիր է: Նախային ծառայությունները

օգտագործում են դեֆիցիտ պաշարները և աշխատանքային **պաշարները**, որոնք կարող են այլընտրանք ունենալ: Եթե պաշարները օգտագործվում են հանրային հարվածում, ապա այն չի կարելի օգտագործել անձնական կարիքների համար: Եթե պետական ծառայություններում միջոցները ուղղվում են ”Ա” գործունեությանը, նրանք չի կարելի օգտագործել ”Բ” գործունեությունում: Խոսելով «լեզվով» դեֆիցիտի (սղության) հիմնախնդիրը կապված է դրամական միջոցների հարկացման հետ: Լինելով հարկատուներ մենք «ճնշում» ենք Կոնգրեսին, պահանջելով դաշնային հարկերի պակասեցում, ակնկալիքով մեր կարիքների, բարեկեցության լավացման: Այդ «ճնշման» փակ Կոնգրեսը նվազեցնում է Պրեզիդենտի և լոբիստական խմբերի պահանջած դրամական հարկացումները: Պրեզիդենտն էլ իր հերթին է արդեն փոքրացրել վարչական հիմնարկների ղեկավարների ներկայացրած հարկացումների գումարը: Պոպուլիստները հազվադեպ է, երբ ունեն բավարար հիմնադրում, իրենց ծրագրերը կատարելու կամ բնակչության կարիքները բավարարելու համար:

Նաշվի առնելով պաշարների սահմանափակությունը, կոնգրեսականները և չինովնիկները պետք է ընտրություն կատարեն: Ունենալով արաշակի ֆոնդեր կարելի է իրեն թույլ տալ այս **կամ** այն, բայց ոչ **այս և այն միասին**: Ի՞նչը պետք է ծառայի որպես ընտրության հիմք:

Տնտեսագետները, որոնք մասնագիտացել են պաշարների **դեֆիցիտի** (սղության) հիմնախնդիրներում, այդ հարցին ունեն մեկ ընդհանուր պատասխան: Այդ պատասխանը փալիս է սահմանային օգտակարության տեսությունը: Պրոֆեսոր Պիգուի կաղմից այդ տեսությունը, պետական բյուջեբալորման կիրառման համար, հետևյալ տեսքով է ձևակերպվել:

Խոսելով բաշխման մասին, ի տարբերություն ոչ հիմնական կառավարման ծախսերի ընդհանուր գումարային արժեքի, միանգամայն հասկանալի է, որ անհատի նման, ով իր բյուջեի բարձր օգտակարությունն է ապահովում, հավասարակշռելով տարբեր նպատակներին հարկացված գումարների չափը, վարվում է նաև հասարակությունը, դրա համար օգտագործելով կառավարությունը:

Երկու դեպքերում էլ բյուջեի հավասարակշռվածությունը ապահովվում է պոստուլատով, որը ասում է՝ պաշարները պետք է բաշխվեն տարբեր ուղղությունների միջև այնպես, որ բոլորի մոտ էլ սահմանային օգուտները լինեն հավասար: Ծախսերը ռազմական նավերի վրա և չքավորների նպաստը պետք է այնպես բաշխվեն, որպեսզի ծախսված միևնույն վերջին շիլինգի օգտակարությունը երկու բնագավառներում էլ միևնույնը լինի: Նամաձայն այս պոստուլատի, այստեղ մենք ունենք չափանիշ՝ որի

օգնությամբ կարելի է լուծել փարբեր հոդվածներով նախադասվող հափկացումների բաշխման հիմնախնդիրը:³

Սահմանային օգրակարության փեսության այլ փեսակերները կդիփարկվեն հաջորդ գլուխներում: Նշենք այսփեղ, որ այդ փեսությունը հիմնախնդիրը ներկայացնում է հարաբերական այլ ոչ բացարձակ արժեքի դիրքից: Որալեսզի լուծվի ինչպես բաշխել բյուջեփային ֆոնդերը ռազմական նավերի և չքավորների նպասփների միջև, մենք պեփք է համեմափենք արդյունքների հարաբերական արժեքները միջոցների այլընփրանքային օգրագործման դեպքում: Արժե՛ արդյոք հավելյալ միլիոն դոլլարներ ծախսել ռազմանավերի համար: Մենք ՝այո՛ կարող ենք ասել միայն հաշվարկելով, որ կսփանանք ավելի արժեքավոր արդյունքներ, քան մենք կսփանայինք, ծախսելով այդ միլիոն դոլլարները չքավորների օգնության համար:

Այդ հիմնախնդիրը ծախսերի այլ ոչ թե արդյունքի դիրքերից դիփարկելով, փնփեսագեփները այդ նույն եզրակացության են գալիս: Ինչպես բացափրում է «Վերագրված» կամ «Փոխարինված» ծախսերի կոնցեպցիան՝ «ցանկացած իրի արժեքը, այն բոլոր իրերի ընդհանուր թիվն է, որոնցից հրաժարվել են առաջինի օգրին»:⁴ Եթե Ռոբինզոն Կրուզոն հասկանում է, որ ինքը ժամանակ ունի փուն կառուցել կամ ձուկ բռնել, սակայն ժամանակ չունի **նրա և մյուսի համար**, փան արժեքը որոշվում է ձկան արժեքով, որը նա չի որսա, կամ ընդհակառակը: Ցանկացած իրի արժեքը, այսպիսով, պարունակում է այլ միջոցների օգրագործման արժեքի այլընփրանքը:

Բյուջեփային վերլուծության փեսանկյունից, ի՞նչ նշանակություն ունեն հարաբերական օգրակարության և փոխարինված ծախսերի կոնցեպցիաները: Նրանք որոշում են, որ բյուջեփային վերլուծության գլխավոր նպափակը հանդիսանում է միջոցների այլընփրանքային օգրագործման արդյունքների համեմափական օգրակարության համեմափությունը:

Ծանոթանալով մի որևէ գործունեության համար բյուջեփային հափկացումների պահանջարկի հիմնավորումներին և համոզվելով այդպիսի գործունեության ցանկալի և անհրաժեծփ լինելը, բյուջեփ կազմեղը, իրականում, նոր միայն սկսում է իր աշխափանքը: Որալեսզի գործունեության ինչ-որ մի ձև միջոցների առավել շահավեփ օգրագործման դիրքերից լինի արդարացված, փվյալ գործունեության համար ծախսերի օգուփը պեփք է ավելի անհրաժեշտ և ցանկալի լինի, քան բյուջեփային միջոցների այլընփրանքային օգրագործումը: Եվ մյուս կողմից բյուջեփային հափկացումների հարցապնդումը օրինական ճանապարհով չի կարող մերժվել միայն այն պափճառով, որ պահանջվող միջոցները փվյալ

գործունեության համար շար մեծ են: Ծախսերը և արդյունքները պետք է համարել դիտարկվեն: Տվյալ գործունեության համար ծախսերը պետք է որոշվեն նրանց օգուտներով, և օգուտները պետք է արդարացնեն ծախսերը հաշվի առնելով այլընտրանքային կամ վերագրված, բայց թողնված օգուտները:

Ինկրեմենտային վերլուծություն

Եթե բյուջեային վերլուծության հիմնական սկզբունքը հանդիսանում է ծախսերի համապարասխանությունը արդյունքներին, ապա բյուջեավորման գործընթացի ժամանակ պետք է իրականացվի հարաբերական օգրակարության համեմատությունը: Ինչպե՞ս կարելի է կարարել այդպիսի համեմատություն:

Մեթոդը համառոտ կայանում է հետևյալում՝ առկա պաշարները պետք է բաշխվեն աճման համար, այնուհետև որոշվում է թե ամեն մի աճի այլընտրանքային օգրագործումներից, որը կրա ամենամեծ շահույթը: Ինկրիմենտային վերլուծության կարարելու անհրաժեշտությունը պայմանավորված է նվազող օգրակարության ֆենոմենով: Դա մոտավորապես հետևյալն է նշանակում. հավելյալ միավոր ապրանք կամ ծառայություն սրանալիս, ամեն մի հաջորդ միավոր ապրանքից կամ ծառայությունից սրացված օգուրը նվազում է: Եթե սրացվել է բավարար միավոր ապրանք կամ ծառայության հավելյալ միավորը կարող է ոչ միայն օգուր չսրալ, այլ նույնիսկ լինել վնասով: Օրինակ, մեքենային անհրաժեշտ է չորս անիվ, հինգերորդը այնքան էլ կարևոր չէ, սակայն օգրակար է ունենալ, վեցերորդը պարզապես ավելորդ է: Թեպետ վեցերորդ անիվը նույնքան արժի, որքան մնացած հինգից յուրաքանչյուրը, նրա արժեքը անհամեմատ ցածր է: Որոշում ընդունելիս, թե քանի անիվ պետք է գնել, մենք պետք է դիտարկենք ամեն մի **լրացուցիչ** անիվի օգրակարությունը:

Նաշվի առնելով նվազող օգրակարության ֆենոմենը, մենք իմաստ չենք տեսնում **ընդհանուր** կամ **միջին** օգրակարության, րվյալ ապրանքի կամ գործունեության ծախսերի ընդհանուր ծավալի որոշման փորձերում: Մենք պետք է վերլուծենք յուրաքանչյուր աճի օգրակարությունը: Եթե մենք միլիոն ռեակտիվ նոնակաների արտադրությունը կօգնի շահել պարերազմը, չի կարելի պնդել որ երկու միլիոն նոնականերները կօգնեն երկու անգամ շար կամ հեշտ հաղթել այդ պարերազմում: Նարավոր է, նոնակաձիգների թիվը չի հերիքում: Անկախ նրանից թե նոնակաները ինչ արժեք կունենան պարերազմում գերակշռության համար, միևնույն է նվազող օգրակարության սանդղակի ինչ որ մի կետում նոնականերների

արտադրման հավելյալ ծախսերը անօգուտ կլինեն: Քանի որ մեր ունեցած պաշարները թույլ չեն տալիս բավարարել մեր բոլոր կարիքները, մենք, իհարկե, չենք կարող արտադրել ինչ-որ բան, որը պետք չէ կամ չի օգտագործվի:

Սակայն, մենք չպետք է ենթադրենք, որ պաշարները ավելի լավ կօգտագործեինք եթե նոնականները ավելի շատ չարտադրեինք քան անհրաժեշտ կլինի գործադրել: Գուցե վերջին հազար նոնականների արտադրման համար անհրաժեշտ նյութական և մարդկային պաշարները պետք էր օգտագործել նոնակ կամ այլ արտադրանքի համար: Մենք նորից հասանք, հիմնական չափանիշին, որը որոշում է, թե որքան գումար մենք պետք է ծախսենք ամեն մի գործունեության համար: Մենք պետք է բավականին միջոցներ ներդնենք նոնականների արտադրությունում, որպեսզի նրանց վրա ծախսված դրոշարը լինի նույնքան օգտակար, ինչպես և վերջին դրոշարը, ներդրված նոնականների կամ այլ արտադրանքի արտադրությունում: Այսինքն առավելագույն շահ կարելի է ստանալ, ինչպես պնդում է սահմանային օգուտի տեսությունը, եթե ծախսերը այնպես են բաշխված առանձին ուղղություններում, որ ամեն մի արտադրանքի տեսակի համար ներդրված վերջին դրոշարը, բերի միանման իրական օգուտ:

Սահմանային օգուտի տեսությունը հստակեցնում է որ հավելյալ օգտակարության ինկրիմենտների համեմատությունները կարևոր և անհրաժեշտ են դառնում միայն սահմանային կետերում: Վերլուծելով սահմանային կետում ծախսերի յուրաքանչյուր աճի օգտակարության աստիճանը, մենք կարող ենք հարցնել ինչպիսի՞ն կլինի փոխարինման գինը, եթե ենթադրված ծախսերը ”Ա” ֆունկցիայի համար փոքրացնենք 1 000 (հազար) դրոշարով: Կարող է՝ արդյոք արդյունավետությունը այնպես աճել, որ հարկ չլինի փոքրացնել արտադրանքի ծավալը: Ինչպիսի՞ն կլինեն որակի վարացման կամ արտադրանքի քանակի փոքրացման, կամ աշխատանքի որոշ ծավալի մեկ այլ ժամի տեղափոխման հետևանքները:

Փոխարինման օգտակարության հիմնախնդիրը կարելի է լուծել միայն այդ հարցերի դիֆարենցիալով: Կորուստները մեծ կլինեն թե փոքր, եթե 1 000 դրոշարով ծախսերի կրճատումը շոշափի ”Բ” ֆունկցիան ”Ա”-ի փոխարեն: Այս հարցը բարձրացնում է ամենածանր և կեսական հիմնախնդիրը: Ինչպե՞ս կարելի է համեմատել մի քանի ֆունկցիաների օգտակարությունը: Ինչպե՞ս համեմատել արտմային ռուսի մշակման և քաղցկեղի բուժման միջոցների հեղափոխությունների կարևորությունը, կամ հանրային ճանապարհների և դպրոցների: Մինչև այժմ մենք ցույց չենք տվել ինչպես պարասխանել այդ հարցին: Մենք միայն նեղածրեցինք,

փոքրացրեցինք որոնումների ոլորտը, որոշելով, որ փարբեր ֆունկցիաների օգտակարությունը պետք է համեմատել, օգտագործելով աճը, այլ ոչ թե ծախսերի ամբողջ ծավալը, և որ ծախսերի աճի օգտակարության համեմատությունը պետք է կատարել սահմանային կետերում: Ինկրիմենտի համեմատությունը սահմանային կետերում լոք վերլուծության գործիք է հանդիսանում, թեև, ինչպես մենք կարծում ենք, նաև օգտակար: Նա այդ հարցերի պարասխանը չի փախս, սակայն օգնում է կենտրոնանալ իրական հիմնախնդիրների վրա:

Հարաբերական արդյունավետություն

Կարբեր հասկացությունների հարաբերական արժեքը չի կարելի համեմատել, եթե նրանք ընդհանուր հայտարար չունեն: Արտմային էներգետիկայի և քաղցկեղի բուժման ձևերի, հանրային ճանապրհների և դպրոցների կառուցման ընդհանուր ասպեկտ է հանդիսանում ընդհանուր նպատակը, որին օգնում է հասնել նրանցից յուրաքանչյուրը: Դրանք, ինչպես և պետական և մասնավոր գործունեության ձևերը ծառայում են մարդկային կարիքների և պահանջների բավարարմանը: Մենք կարող ենք համեմատել նրանց օգտակարությունը, համեմատելով միայն նրանց հարաբերական արդյունավետությունը ընդհանուր նպատակին հասնելու գործում: Եթե վերադառնանք վերոհիշյալ օրինակին, մենք նոնականներ չենք արտադրում, հանուն նոնակահեղուի արտադրության: Մենք նրանք արտադրում ենք հանուն պարերագմում հաղթելու: Թեև նոնականները, նոնակը, զինվորի օրապահիկը - անհամեմատելի իրեր են, նրանք ծառայում են ընդհանուր ռազմական նպատակին հասնելուն: Այդ անհամեմատելի արտադրանքների տեսակների հարաբերական արժեքը կարելի է որոշել հաղթանակի հասնելու գործում նրանց հարաբերական արդյունավետության բացահայտմամբ: մենք իհարկե պարերագմ չենք մղում հանուն պարերագմի: Պարերագմին մասնակցում են հասնելու ավելի կարևոր նպատակի՝ ազգային անվտանգության: Այդ նույն նպատակով էլ փնտեսական օգնություն է հարկացվում արտասահմանյան երկրներին: Քանի որ այդ երկու տեսակի գործունեություններն էլ ունեն ընդհանուր նպատակ, ռազմական գործողությունների և պետական օգնության հարաբերական արժեքները կարելի է համեմատել միայն որոշելով նրանց արդյունավետությունը ընդհանուր նպատակին հասնելու գործում:

Դիտարկենք մի այլ օրինակ, ավելի քիչ ընդհանրական և ավելի հեշտ գնահատվող, քան ազգային անվտանգության ապահովումը: Մարակարարման բաժնի աշխատողները և ճարտարագետները լրիվ փարբեր ֆունկցիաներ են կատարում: Սակայն եթե նրանք աշխատում են հիմնարկում, օրինակ, շինարարական

աշխատանքներ կատարող, նրանք ծառայում են նպատակի, ընդհանուր ամբողջ հիմնարկի համար:

Գործելով նախորոք հաստատված ծախսերի ծավալի համաձայն, հիմնարկի ղեկավարը բախվում է հետևյալ հարցին. ընդհանուր հապկացումներից մատակարարման բաժնի հապկացումը ավելի մեծ արգացիք կբերի, քան եթե այդ հապկացումը փորձառուներ ճարտարագիտական բաժին: Այս հարցը ենթադրում է անհամեմատելի արժեքների համեմատության, միևնույն է խոսքը գնում է պետական թե մասնավոր հիմնարկի մասին: Ավելին, նրանցից ոչ մեկը չեն կարող որոշել մատակարարման կամ ճարտարագիտական բաժինների ավանդը ընդհանուր նպատակում, գործողությունների կատարելով թվերի օգնությամբ: Այնուամենայնիվ նշելով առողջ բանականությունից և ունենալով անհրաժեշտ փորձություններ, ամեն ոք կրա միևնույն պատասխանը, իհարկե եթե նախորոք որոշված է եղել գլխավոր նպատակը: Եթե հիմնարկի նպատակն է կառուցել համաձայն փեխնիկա-փնտեսական հիմնավորումների շինությունը ”X” ժամանակահատվածում, չանցնելով ”Y” դոլլարի նախահաշիվը, այս նպատակը իրենից ներկայացնում է ընդհանուր չափանիշի գնահատում: Պատասխանը կայանալով կանխափեսումներով և հարաբերական անհրաժեշտությամբ: Պատասխանը կայանալով կանխափեսումներով և հարաբերական անհրաժեշտությամբ: Օրինակ, եթե նախագծման աշխատանքները ժամանակին են կատարվել, իսկ շինարարությունը ձգձգվում է շինանյութերի պարվիրման ուշացումով, մատակարարման բաժնի հաստիքների ավելացումը կբերի ավելի մեծ արգասիք, քան ճարտարագիտական բաժնի հաստիքների ավելացումը: Մյուս կողմից, եթե կոնստրուկտորական աշխատանքներն են գերազանցում հաստատված ժամանակը, որի հետևանքով մատակարարման բաժնի աշխատակիցները չունեն կոնստրուկտորական հապկագրերը պարվերների ձևակերպման համար, ավելի մեծ արգասիք կրա ճարտարագիտական բաժնի հաստիքների ավելացումը:

Ընդհանուր նպատակին հասնելու հարաբերական արդյունավետության դիրքից գնահատումը հանդիսանում է բյուջեային վերլուծության երկրորդ հիմնական մեթոդը: Ընդհանուր նպատակին հասնելու կարողության գնահատումը նշանակում է, որ այլընտրանքային միջոցները կարելի է գնահատել հաշվի առնելով այն արդյունքը, որին նրանք պետք է հասնեն և, որը իր հերթին, միջոց է հանդիսանում ավելի խոշոր նպատակի հասնելու համար: Իհարկե, դրա համար պահանջվում է որոշել վեջնական նպատակները: Ինչպե՞ս կայացնել այդ գլխավոր որոշումները: Այրելով ժողովրդական հասարակարգում, մենք հարցնում ենք ոչ թե այն մասին, թե

ինչպես են կայացվում այդ որոշումները, այլ ավելի շուտ, ում կողմից են նրանք կայացվում: Ժողովրդավարության կարարելափայ է հանդիսանում այնպիսի իրավիճակը, երբ մարդկանց ցանկությունները, անկախ ծագման պարճառից և իրաբեսականության աստիճանից, ուղղորդեն կառավարության գործունեությանը: Կոնգրեսում ժողովրդի ներկայացուցիչները ընդունում են այն կարևոր որոշումները, որոնք հանդիսանում են պեբծառայության գործունեության գլխավոր նպատակները: Այդ որոշումները հաբկացումների մասին օրենքների և որոշումների բեսքով պեբական ապարատի համար հիմք են հանդիսանում քնբեսական հաշվարկների համար, ինչպես սպառողի պահվածքի շուկայում հիմք է հանդիսանում քնբեսության մասնավոր հաբվածի որոշումներ կայացնելու համար:

Այսպիսին են բյուջեբավորման քնբեսագիբական բեսության որոշ քարբերը: Վերջինիս քնբեսական նպատակն է մեր նյութապաշարների լավագույն օգքագործման ապահովումը: Որպեսզի համապարասխանի այդ չափանիշին, շահույթը որը սքացվել է ներդրված միջոցներից, պեբք է գերագանցի ծախսերը, ժամանակավոր ծախսերը ներառյալ: Այս չափանիշի կիրառման որպես առաջին փուլ մենք կարող ենք օգքագործել ինկրեմենքալ վերլուծությունը սահմանային կեբերում, որպեսզի կենքրոնացվի ուշադրությունը այն բեղի վրա, որքեղ օգքակարության համեմաքումը անհրաժեշտ և կարևոր է համարված: Օգքակարությունները համեմաքվում են ընդհանուր նպատակին հասնելու նրանց համեմաքական արդյունավեբությունը որոշելու համար: Ընդհանուր նպատակին հասնելու վերլուծությունը պահանջում է հիմնական նախապայմանների ամբողջ հավաքածուն, որոնք ի հայտ են գալիս վերջնական նպատակներում, Կոնգրեսի քննարկումների արդյունքում ողջ ժողովրդի շահեբից ելնելով: Այդ նշանակում է, որ ամերիկյան ժողովուրդը Կոնգրեսի վրա է դրել «միջոցների լավագույն օգքագործման» հիմնախնդիրների լուծման պարասխանաքվությունը դաշնային իշխանության մակարդակով:

Գործնական սահմանափակումներ

Թեև վերը նշված պնդումները վերաբերվում էին ինկրեմենքալ վերլուծության հարաբերական օգքակարությանը և հարաբերական արդյունավեբությանը, ինչ-որ իմասքով հանդիսանում են բյուջեբավորման քնսականորեն ճիշտ բանաձև, սակայն, այն գործնականում ոչ միշտ է հեշքությամբ կիրառվում: Նաճախ անհնար է սքանալ ճգրիք թվեր հավասարումների համար: Թեպեք քնսական մոքեցմամբ բանաձևը

գործուն է, թե նույնիսկ մոտավոր թվերից օգտվենք հավասարումներում, սակայն, միևնույնն է պատասխանի գործնական օգուրը կախված կլինի օգտագոչծված րվյալների ճշգրիտ չափերից:

Բնագավառը, որտեղ դժվար է ստանալ ճշգրիտ թվեր, իր մեջ ընդգրկում է ապագա պայմանների և կարիքների կանխադեսումը: Ինչպես արդեն նշվել է, օգտակարությունը որոշվում է կարիքներով, իսկ կարիքները ժամանակ առ ժամանակ փոխվում են: Օրինակ՝ համեմատելով թնդանոթի և յուղի հարաբերական օգտակարությունը մենք նրանց օգտակարությունը փարբեր ձևով կչափենք, փարբեր ժամանակ, կախված նրանից գտնվում ենք մենք արդյոք իրական պատերազմի, «սառը պատերազմի» կամ ընդհանրապես պատերազմի բացակայության իրավիճակում: Առողջապահության և ոստիկանության ծախսերը կհամեմակեն մի կետում երբ դիտվում է վարակիչ հիվանդությունների աճ այն ժամանակ, երբ ճանապարհա-տրանսպորտային պատահարների թիվը փոքր է: Նավասարակշռություն կլինի մի այլ կետում, եթե առողջապահության վիճակը բարվոք է, սակայն ճանապարհային աղետները փազնապ են հարուցում:

Բյուջեփային վճիռները պետք է հիմնվեն ոչ միայն գոյություն ունեցող հարաբերական կարիքների վրա, այլև այն կանխադեսումների վրա, թե ինչպիսին կլինեն կարիքները վաղը, եկող փարի, կամ հաջորդ փասնամյակում: Այս դրույթը շար համոզիչ երևում է դաշնային կառավարության որոշում ատոմային ումք ստեղծելու մասին Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի ժամանակ: Այն ժամանակ ոչ ոք չգիտեր՝ հնարավոր է արդյո՞ք ստեղծել ատոմային ումք, կամ կստեղծվի այն ժամանակին, որպեսզի նրա օգնությամբ հաղթեն պատերազմում: Արդյունքում, վոտելով հսկայական ծավալի սուղ միջոցները վերակողմնորոշել այդ նպատակին հասնելու համար, կառավարությունը պետք է գնար հաշվարկված ռիսկի: Նրա վճիռը հիմնված էր ոչ միայն ճիշտ փեղեկությունների վրա, այլև ապագա կանխադեսումների և այն ար-եքների պատկերացումներով, որնք անհրաժեշտ կլինի իրականցնել ապագայում:

Գոյություն ունի, հավանաբար, այնքան կանխադեսվող կարիքների բյուջեփային հաշվարկներ, որքան և բյուջեփային հաշվարկներ ծախսերից ստացված հարաբերական օգուտների, ուղղված այդ կարիքների բավարարմանը:

Ներիք չէ, որ որոշ դեպքերում բյուջեփային որոշումները ապագա կարիքների և խնդիրների վերաբերյալ պետք է հիմնվեն լոկ կռահումների վրա, այլ և վարչական գործունեության բնույթը հաճախ այնպիսին է, որ խնդիրների կատարման արժեքը, նույնիսկ նրանց կատարելուց հետո էլ, անհնար է ճիշտ որոշել կատարված ծախսերի

համադրման միջոցով: Ինչպես կարելի է, օրինակ, որոշել հրդեհից կանխված այն հետևանքների ծավալը, որը բաժին է ընկնում հրշեջ ծառայության ծախսված ամեն մի 1000 դոլարին:

Ննարավոր է, հենց այն պարճառով, որ հաճախ դժվար է լինում ստանալ ստույգ թվեր, պրոֆեսոր Կին կասկած հայտնեց սահմանային օգրակարության տեսության կիրառման հնարավորությունը պետական բյուջեի վերլուծության համար:

Ահա նրա եզրակացությունը.

«Սահմանային օգրակարության կոնցեպցիան լավագույն ձևով մշակված, որպեսզի վերլուծի շուկայական տնտեսությունը, թվում է անհրաժեշտ, երբ կիրառվում է պետական ծախսերի հաշվարկման համար: Նասարական ֆոնդերի առավել շահեկան օգրագործումը վերջին հաշվով վեր է ածվում նախասիրությունների հարցի, չուննալով նպատակների ընդհանուր հայտարար: Որպես այդպեսին, այդ հարցը հանդիսանում է քաղաքական փիլիսոփայության հիմնախնդիր»:⁶ Առկա են ստույգ թվեր թե ոչ, անհրաժեշտ է գնահատական տալ և որոշումներ կայացնել: Ստույգ թվերի բացակայությունը մեր կողմից ընդունված, սահմանված հիմնական սկզբունքները և հաշվարկման մեթոդները չի դարձնում ոչ պիտանի: Մեթոդի ճշտության գնահատումը պետք է կատարել, հիմնվելով այն բանի վրա, թե կբերեն այդ մեթոդները հիմնավորված եզրակացությունների, թե չեն բերի, **եթե** ենթադրվի որ հավասարումներում օգրագործվել են ստույգ թվեր: Ստույգ թվերի ստացումը, լինելով հիմնական և բարդ հիմնահարց, հանդիսանում է ինքնուրույն խնդիր, քանզի հաշվարկման մեթոդների մշակման խնդրից:

Մյուս կողմից, պրոֆեսոր Կին, հավանաբար կասկածում էր հիմնական սկզբունքի ճշտությանը: Բացարձակապես արդարացի է, ինչպես ընդգծում է Կին, որ բյուրեղությունը իր մեջ ընդգրկում է արժեքային նախապայությունների հաշվարկ, որոնք ավելի շուտ պետք է հենվեն փիլիսոփայության քան թե գիտության կամ տրամաբանության վրա: Մենք համաձայն ենք փիլիսոփայական բաղադրիչի առկայությանը, բայց այսպեղ կիրառելի են նաև տնտեսագիտական մեթոդները: Արժեքների հիմնախնդիրը շատ ընթացքում տնտեսագետների համար գլխավոր հիմնահարցերից մեկն էր հանդիսանում: Նրանք այդ հիմնախնդիրը չեն դիտարկում՝ ընտրել արժեքի բացարձակ չափանիշ կամ որոշել նպատակներ և խնդիրներ որոնց հասնել արժե, տեսանկյուններից: Առավելապես նրանք կենտրոնանում են մեթոդների վրա, որոնք անհրաժեշտ են սուղ պաշարները լավագույն օգրակարությամբ օգրագործելու համար, ինչպիսին էլ որ լինի գոյություն ունեցած օգրակարության գնահատման չափանիշը: Այն ժամանակ երբ փիլիսոփան մեզ համար որոշում է

նպատակները, որոնց իրականացմանը պետք է ձգարել, փոփոխագեղը մեզ օգնում է հասնել այդ նպատակներին ամենաարդյունավետ միջոցով: Ներկաբար, ինչպես ես համարում եմ փոփոխագիտական մոտեցումը արժեքների հիմնախնդիրն, ինչպես նա արտահայտված է սահմանային օգտակարության տեսության մեջ, կարող է օգտակար մոտեցում համարվել պետական բյուջեփափոխման համար:

Սույն հոդվածում շարադրված հայացքները, որոնք վերաբերվում են փոփոխագիտական մեթոդների կիրառմանը բյուջեփային վերլուծության համար, բացարձակապես չեն համապատասխանում որոշ փոփոխագեղների տեսակետներին. Լյուդվիգ Ֆոն Միգելը, օրինակ, իր «Բյուրոկրատիա» գրքում պնդում է, որ գոյություն չունի փոփոխագիտական հաշվարկների մեթոդ, որը կարելի է կիրառել պետկառավարման մեջ: Կարելի է հաստատել, ինչպես ես եմ մտածում, որ հիմնախնդիրը պետկառավարման մեջ, քանի որ այն գոյություն ունի, ծագում է ավելի շատ ստույգ թվերի բացակայության պատճառով, քան թե մեթոդի բացակայության պատճառով:

Դոկ. Միգելի գլխավոր փաստարկը այն է, որ չինովնիկները հնարավորություն (միջոց) չունեն որոշել վարչարարչական գործունեության հարաբերական գործունեության հարաբերական օգտակարությունը, քանի որ նրանց գործունեությունը չունի շուկայական գնի համարժեք: Այդ իսկ պատճառով, ինչպես պնդում է Միգելը, պետծառայությունները իրենց գործունեության չափանիշ չունեն: Մասնավոր բիզնեսում, ինչպես նշում է Միգելը, «փոփոխական հաշվարկի սկզբնական հիմքն է հանդիսանում լայն սպառման ապրանքների պահանջարկի սպառողների տված գնահատականը» շուկայում: Այնուհետև «փոփոխական հաշվարկները հնարավորություն են տալիս ֆիրմային արտադրանքը հարմարեցնել սպառողի պահանջներին»: Մյուս կողմից, պնդում է Միգելը, «եթե պետական հիմնարկը ուզում է ղեկավարել, հաշվի չառնելով շահի նկատառումները ապա սպառողի վարքը չի կարող հանդիսանալ նրա օգտակարության չափանիշ»: Ներկաբար, եզրակացնում է Միգելը, հենց հաշվարկների մեթոդի բացակայությունն է հանդիսանում «բյուրոկրատական կառավարման հիմնախնդիրը»: Մենք կարող ենք համաձայնվել նրա փաստարկների այն մասի հետ, ուր ասվում է, որ շուկայական գներն են հանդիսանում օգտակարության չափանիշը, որը մասնավոր բիզնեսում փոփոխական հաշվարկների հիմքն է հանդիսանում, սակայն մենք չենք կիսում նրա կարծիքը, որ պետծառայությունները լրիվ գրկված են այդ չափանիշից: Ինչպես նշվեց, հարկացումները, շուկայական գների նման, որոշում են քանակական արտահայտությամբ, ժողովրդի ներկայացուցիչները որքան կվճարեն պետության

կողմից առաջարկված ապրանքների և ծառայությունների համար: Նախագումներ կադարելով, կոնգրեսմենները իրենք կարծիքն են արտահայտում պետծառայության գործունեության օգուտի մասին ճիշտ այնպիսի որոշակիությամբ, ինչպես դա կարարում են սպառողները գնելով հաց անկյունի խանութից: Փաստորեն, կոնգրեսմենները հանդիսանում են ամերիկյան ժողովրդի մարակարար գործակալները:

Ինչպիսի ֆունկցիա ունի շուկայական գնի չափանիշը, երբ որոշվում է ինչ-որ գործունեության համար կարարված ծախսերի արդարացված լինելը: Շուկայական գնի ֆունկցիաներից մեկը հանդիսանում է այն թվային մեծությունը, որը որոշում է ինչպես, ինչ որ մի աշխարանք կարարելիս, վնասները հասցնել փոքրագույնին: Իհարկե, ոչինչ չի արդարացնում ծախսերը, եթե նույն արդյունքը կարելի է ստանալ ավելի քիչ ծախսերով: Այդ իմաստով շուկայական գները նույնպես օգտակար են կառավարման մեջ, ինչպես և բիզնեսում: Կառուցելով ճանապարհներ, փներ կամ անբարակներ նույնիսկ պետիմնարկի աշխարանքը կազմակերպելիս, կառավարությունը պետք է ճիշտ նույն ձևով շուկայական գներով ձեռք բերի հումք և աշխատուժ ինչպես և մասնավոր գործարարը: Եթե փնտեսական հաշվարկների համար շուկայական գները հանդիսանում են ուղղենիշ, ապա պետիմնարկում աշխատող ճարարագետը հավասարումներում օգտվում է այն նույն թվերից, ինչ նրա ընկեր-ճարարագետը մասնավոր բիզնեսում: Շուկայական գները ապահովում են ճարարագետին անհրաժեշտ փյալներով, որպեսզի կարարվի հաշվարկ թե առկա նյութերի աշխատուժի և փնտնիկայի ինչպիսի համադրություն կպահանջի փոքրագույն ծախսը:

Լուծելով բոլոր բարդ հիմնահարցերը և աշխարանքի արժեքը հասցնելով փոքրագույնի, մենք պետք է պարասխանենք ավելի ընդհանուր հարցի. արժե արդյոք ընդհանրապես կարարել այդ աշխարանքը: Դոկ. Միգեսը, անբարակույս, կպարասխաներ, որ մասնավոր բիզնեսում աշխարանքը կարելի է կարարել, եթե այն շահույթ կբերի: Փորձելով հաշվարկել փյալ փեսակի գործունեությունը շահույթ կբերի թե ոչ, բիզնեսմենը հանդիպում է մոտավորապես այն նույն հիմնախնդիրներին, որոնց հանդիպում է կառավարությունը: Նա պետք է կանխատեսի վիճակը շուկայում: Ավելին, դեռ հարց է նա այդ գործունեությունը ավարտեց շահույթով, թե՞ վնասով: Իր կանխորոշած թվերը կարող են լինել, կամ կարող են չլինել ճշգրիտ: Նույնությամբ, բիզնեսմենը ոչ միշտ, անգամ գործունեության արանձին փեսակի ավարտից հետո, կարող է որոշել՝ շահույթաբերն է այն, թե՞ ոչ: Դեռևս, օրինակ, չկա մեթոդ ճիշտ հաշվարկի շահույթի և վնասների չափը գովագրով, հեղագորություններով

սոցապահովության հարցերով զբաղվող կոմպանյաների համար: Ավելին, բիզնեսմենը, եթե ցանկանում է առավելագույն շահույթ կորզել, չպետք է զբաղվի այդ գործով ելնելով միայն նրա շահավետությունից: Այդ գործունեության տեսակը նրա համար պետք է ավելի շահույթաբեր լինի քան մի որևէ այլ հնարավոր այլընտրանքային գործ: Դիցուք, մեկ ֆունտ մեքաղաջարդոնի օգտահանումը մասնավոր ձեռնարկությունում արժե 1 դոլլար և այդ ջարդոնը շուկայում կվաճառվի 1,10 դոլլարով, փալով 10 % շահույթ: Արդյոք, դրանից, մեխանիկորեն հեքնում է, որ արժե դրանով զբաղվել, իհարկե ոչ, քանի որ ֆիրման կարող էր ստանալ 20% շահույթ, եթե այդ նույն աշխատուժը և նյութերը ծախսեր նոր արտադրանքի վրա: Նման ձևով կվարվի նաև պերձեռնարկությունը: Իրականում, եթե պերական ներդրումները ճշգրտորեն հաշվարկեին քանակը, որակը, նորմարիվները և առավելագույն թույլարելի միավոր ծառայության գները, որը առաջարկում է պերհիմնարկը, ոչ միայն տնտեսական հաշվարկի հիմնախնդիրը նույնը կլիներ, այլ նաև պարասխանը կարելի էր ստանալ օգրվելով շահույթի համարժեքից: Եթե պերծառայությունը կարողանար ծառայություններ մարուցել պակաս միավոր ծախսելով քան նախարեսել է Կոնգրեսը, ապա խնայված միջոցները կարելի կլիներ հավասարեցնել շահույթին և հեք վերադարձնել գանձարուն հարկարուերի շահարաժնի տեսքով:

Սակայն, շար դեպքերում պերծառայությունների առաջարկված ծառայությունները այնպիսի բնույթ են կրում, որ Կոնգրեսը չի կարող ընդունել ճիշտ մասնագրեր: Օրինակ, պլուտոնիումի արտադրությունը, որը տնօրինում է Արոմային Էներգիայի Նանձնաժողովը, դեռևս չի հասել այնպիսի մակարդակի, երբ այդպիսի մասնագրեր հնարավոր կլինի կազմել: Կոնգրեսը ըստ էության արոմային Էներգիայի Նանձնաժողովին հրահանգ է փալիս “X” դոլլարի սահմաններում արտադրել հնարավորին շար քանակությամբ պլուտոնիում առավել համապարասխան մասնագրերով, որը կազմել է Նանձնաժողովը: Այս դեպքում Նանձնաժողովը չունի հիմքեր, որպիսզի ճիշտ որոշի թե Կոնգրեսը 1 ֆունտ պլուտոնիումի համար ինչպիսի դոլլարային համարժեք է նախարեսել: Այնուամենայնիվ Նանձնաժողովը հնարավորություն ունի ընդունել տնտեսական վճիռներ, գուցե հարկ կլինի լուծել արժե “Y” դոլլար ծախսել պլուտոնիումի թափոնների օգտահանման վրա, որոնք գոյանում են արտադրական գործընթացում: Ելնելով ընդհանուր նպարակից, իսկ այս դեպքում դա հնարավոր առավելագույն քանակի օգտագործման համար պիտանի պլուտոնիումի արտադրությունն է նշված ճիշտ ժամանակի ընթացքում, չգերազանցելով սահմանված ֆոնդերի և այլ

պաշարների չափերը: Այս խնդրի լուծման համար հանձնաժողովը կարող է ծախսել մեկ ֆունտ պլուտոնիում վերականգնելու համար, այնքան գումար, որքան նա կարող է ծախսել 1 ֆունտ նոր պլուտոնիում արտադրելու համար: Եթե նա այդ գումարից ավել կամ պակաս ծախսի, ապա Կոլյալ ժամանակահատվածում և օգտագործման համար պիտանի պլուտոնիումը կլինի ավելի քիչ, քան պտրենցիալ առավելագույն ծավալը: Մասնավոր գործարարը, ունենալով նմանատիպ խնդիր, կվարվեր ճիշտ այդպես: Ընդհանուր նպատակը, որը հանդիսանում է նոր պլուտոնիումի արտադրությունը և թափոնների օգտահանումը, նաև ավելի շուտ կարելի էր որոշել շահույթը դոլարներով, քան արտադրանքը ֆունտերով, սակայն պարասխանը նույնը կլիներ:

Երբ կառավարությունը կանգնած է այնպիսի հիմնախնդիրների առաջ, որոնք վերաբերվում են այնպիսի գործունեության ձևերի, ինչպիսին են կրթությունը, միջազգային կապերի պահպանումը, քաղաքացիների հանգստի ապահովումը, որպեսզի նպատակները պակաս շոշափելի և առարկայական են և որպեսզի ավելի դժվար է որոշել արդյունքների ծավալը ելնելով ծախսերի աճից, ապա հավասարումներում օգտագործվող թվերը ավելի մոտավոր կլինեն: Մենք նույնիսկ կարող ենք եզրակացնել դուրս. Մեզեսի փաստարկներին հակառակ, որ մասնավոր և պետական հատվածներում փոփոխական հաշվարկների միջև տարբերությունը ոչ այնքան մեթոդների, որքան ճշգրիտ թվերի մեջ է, հաշվարկներ կատարելու համար:

II

Վերը կատարված պետական բյուջեբավորման մեջ փոփոխական սկզբունքների վերլուծությունում մենք ընդգծեցինք բյուջեբավորման գնահատման անհրաժեշտությունը որպես հարաբերական օգտակարության խնդիր և դիֆարենցիալ երկու մեթոդներ. ինկրեմենտալ վերլուծության և հարաբերական արդյունավետության գնահատմանը բյուջեբային վերլուծություն ընդհանուր խնդրին հանելու համար:

Խոսելով այդ գաղափարների կիռարման մասին վարչական ոլորտում, պրոֆեսոր Կին ասել է. «Նախավոր է, Կոլյալ հիմնախնդրից դուրս գալու գործնական ելք է հանդիսանում վճիռների կատարմանը անհրաժեշտ վարչական ապարատի միջով անցնող ուղիների որոշումը, որ այլընտրանքների համադրման միջոցով հասնել հարաբերական օգտակարության համեմատման»:⁸

Դաշնային կառավարության բյուջեբային ապարատը իրոք հասնում է այդ նպատակին: Դաշնային բյուջեբի վերլուծության ժամանակ անհրաժեշտ է դառնալ

միաժամանակ, կամ գրեթե միաժամանակ, քննարկել բոլոր մրցակից հարցումները Պրեզիդենտի և Կոնգրեսի կողմից: Ավելին, վարչական հիերարխիայի ամեն մի մակարդակում բյուջեբային վերլուծությունը անհրաժեշտություն է դարձնում հարաբերական արժեքների մրցակցող պահանջների քննարկումը յուրաքանչյուր ոլորտի իրավասությունների շրջանակներում:⁹

Սակայն, հազվադեպ է պատահում, երբ բյուջեբային գնահատումները և հաշվարկները պարզաստված լինեն այնպես, որ հնարավոր լինի հեշտությամբ կատարել հարաբերական արժեքների համեմատություն: Այժմ մենք ընդհանուր գծերով կնկարագրենք բյուջեբային համակարգ, մշակված որպեսզի հեշտությամբ կատարվեն այդպիսի համեմատություններ և այլ սկզբունքներ կիրառելու համար, որոնք բխում են ավելի շուրջ կատարված փնտեսագիտական վերլուծությունից: Այդ համակարգի դիտարկումից հետո մենք այն կհամեմատենք բյուջեբային վերլուծության այլ մեթոդների հետ, որոնք կիրառվում են այժմ:

Դիտարկվող բյուջեբային համակարգը անվանենք այլընտրանքային բյուջեբային համակարգը: Նրա ընթացակարգի համաձայն ամեն մի չինովնիկից, ով կազմում է բյուջեբի նախագիծ, որը հիմքն է հանդիսանում հարկացումներ պահանջելու, կամ արդեն հարկացվածի մասի պահանջի համար, պահանջվում է պարզաստել հիմնական բյուջեբային ծախսերի գնահատականը մոտավոր այլընտրանքային բյուջեբային նախագծերի հետ համադրել: Եթե հիմնային բյուջեյի նախագծի ծախսային մասը 100 է, ապա այլընտրանքային նախագծերում կարող են լինել հիմնային ծրագրի 80, 90, 110, 120 % համապատասխանաբար: Կախված իրավիճակից այլընտրանքի թիվը կարող է լինել տարբեր, գուցե բավական է ունենալ երեք տարբերակ: Սխալներից ապահովագրվելու համար յուրաքանչյուր ստորադաս չինովնիկին կարելի է հնարավորություն տալ կազմել մեկ ավելի լրացուցիչ այլընտրանքային բյուջեբային նախագծեր, որոնք թվաքանակով կգերազանցեն վերադասի կողմից նշված առավելագույն թիվը: Նարակից բնագավառների խնդիրներին ավելի մեծ ուշադրություն դարձնելու նպատակով բոլոր այլընտրանքային բյուջեբային նախագծերի գումարները պետք է տարանվել, փոքրագույն նախագծային գումարից մի քիչ ավելի փոքր գումարի, սահմաններում, որը հավանաբար, հավանության կառժանանա, մինչև մի մեծության, որը մի փոքր կգերազանցի երաշխավորված գումարը: Որոշ դեպքում կարող է հարկ լինի հավելյալ հարկացումներ, ծավալի մոտ 10% -ի չափով, այլ դեպքերում այդ թիվը ավել կամ պակաս կարող է լինել:

Այլընտրանքային բյուջեբային հասկացումների մակարդակների որոշելը պետք է սկսվի Պրեզիդենտից: Նա կընտրի ընդհանուր պետական ծախսերի այլընտրանքային մակարդակները և կհաստատի այլընտրանքային մակարդակներ ամեն մի նախարարության և գերապեստության համար: Իրենց հերթին ամեն մի նախարարության և գերապեստության ղեկավարը կհաստատի իր ամեն մի ենթակայի այլընտրանքային մակարդակները, որոնք կհամապատասխանեն նախորոք հաստատված գերապեստական ծախսերի մակարդակներին:

Այլընտրանքային բյուջեբային նախագծեր կազմման գործընթացի ընթացքում ստորադաս չինովնիկը սկզբում կորոշեր, ինչպես այժմ դա կատարվում է, բնույթը, ծառայությունների քանակը և որակը, որոնք նրա բաժինը պետք է առաջարկի հարկատուին, եթե ընդունված լինեի հիմնային բյուջեբային նախագծի գումարը: Լրացուցիչ նա կնշեր ընդունելի, ցանկալի թոթոխությունները ծառայություններում ամեն մի այլընտրանքային բյուջեբային նախագծում, ինչպես նաև դրա հետ կապված օգույնները և կորուստները:

Ամեն մի վերադաս մակարդակում պատասխանատու չինովնիկը կդիտարկեր այլընտրանքային առաջարկները, որոնք ներկայացված են մի քանի ենթակաների կողմից, ընտրելով, իր իսկ կարծիքով, այն առաջարկությունները, որոնք առավելագույն արտահայտում են հարկատուների շահերը, հաշվի առնելով յուրաքանչյուր այլընտրանքային բյուջեբային ծրագիրը, որը հաստատվել է վերադաս կազմակերպչական մակարդակում: Արդյունքում Պրեզիդենտը Կոնգրեսին կներկայացնի այլընտրանքային բյուջեբային նախագծերը: Այս փուլում այլընտրանքները կարդացուլեին հիմնական պահերը, որոնք որոշում են կառավարման ամբողջ համակարգի աշխատանքի ծրագիրը ամբողջությամբ:

Այլընտրանքային բյուջեբի մեթոդի առավելությունները ի հայտ կգան բյուջեբավորման ժամանակակից այլ մեթոդների և ձևերի հետ համեմատության շնորհիվ:

ա) ազատ բյուջեբավորում; բ) բյուջեբավորում ծախսերի սահմանային նորմերով (չափերով); գ) աշխատանքային ծանրաբեռնվածության չաթում և միավոր ծառայության գնահատում; դ) ծախսերի մեծացման – փոքրացման վերլուծություն; ե) առաջնությունների որոշելը; զ) հսկողություն հողված առ հողված: Այս մեթոդները իրարամերժ չեն. Դրանցից մի քանիսը հաջողությամբ կարելի է ընդգրկել այլընտրանքային բյուջեբային պլանավորման ձևերում: Որոշները կիրառվում են հիմնականում բյուջեբային նախագծեր կազմելիս, մյուսները - բյուջեբային վերահսկողության մեջ:

Ազգար բյուջեբաժնություն

Դաշնային ծառայության առանձին գերապեստություններ (որոշակի ժամանակահատվածներում և Բյուջեբաժնի բյուրոն) ստորադաս չինովնիկներին հնարավորություն են ընձեռում ներկայացնել մեկ բյուջեբաժնի նախագիծ՝ կամայական գումարով ըստ կազմողի ընտրության: Այս մեթոդը օգտագործվում է ոչ միայն հարկացումների հայտերը ներկայացնելու համար, այլև մասնային հարկացումների համար, արդեն փրամադրված հարկացումներից, որոնք ուղարկվելու են գերապեստությունների ղեկավարների հասցեով: Այս միակ նախագիծը հիմնականում ներկայացնում է չինովնիկի գնահատականները իրենց գերապեստության համար հաջորդ փարվա լավագույն օպտիմալ բյուջեբաժնի ծրագրի վերաբերյալ, որոնց վրա, հնարավոր է, որ իր առգելակող ազդեցությունն է ունեցել չինովնիկի կարծիքը իր գործունեության մեջ փեղի ունեցած փոփոխությունների վերաբերյալ, հաշվի առնելով փվյալ պահին առկա քաղաքական և փնրեսական մթնոլորտը: Չինովնիկը ոչինչով սահմանափակված չէ, և ինչը վերաբերվում է հարկացումների պահանջին՝ նրանք կարող են լինել անսահմանափակ: Ուստի, այս մեթոդի նշանակման նպատակով մեր կողմից ընտրվեց «ազգար բյուջեբ» կարճ սահմանումը:

Պարզաբանելով այս փիպի բյուջեբաժնի գնահատականի իրավասությունը, չինովնիկը (այս դեպքում կարարողը) կարծես ասում է հեղևյալը. «Ես մրաժում եմ, ցանկալի է, որ բյուջեբաժնի նախագծում նշված ծառայությունները մարուցվեին հարկարուին: Այսպիսի ծրագիրը կարժենա "X" դոլար: Ցանկաված կրճարումը, պահանջված գումարից, բնակչությանը կգրկի չափազանց կարևոր ծառայությունից»: Չնայած այդպիսի ընդհանուր պնդումները, իհարկե, ամրապնդվում են քիչ թե շար ճշգրիտ փաստերով և թվերով, միևնունն է ներկայացված փեղեկությունները բավարար չեն, որ վերադասը համեմարի մի այլ նմանարիպ ծրագրում (այլ աշխարակցի ներկայացված) պահանջված ամեն մի դոլարի իմաստի հեղ:

Այն պնդումները, որոնք միայն ապացուցում են, որ փվյալ ծրագիրը ցանկալի է, ըեն բավարարում վերադաս չինովնիկի պահանջներին, որը, իր հեղթին, կանգնած է դեմ-ու-դեմ ընդհանու գումարի (որը ներկայացվել է ստորադասի կողմից) նվազեցման անհրաժեշտության առաջ, ոչ թե այն բանի պարճառով, որ նա գրնում է թե պահանջները վերաբերվում են անցանկալի կամ ոչ պիարանի ծառայությունների դիմաց, այլ այն բանի պարճառով, որ «ոքը վերմակից մեծ է»: Բյուջեբաժնի գնահատումները և հիմնավորումները, որոնք ներկայացնվում են իրեն ստորադասի

կողմից ազատ բյուջեարավորման մեթոդով, վերադասի համար բավարար չեն, քանի որ նրանք սպույգ չեն նշում, թե ինչպե՞ս կփոխվեն ծրագրերը, եթե հապկացված միջոցների ծավալը ավելի փոքր լիներ, կամ այն պարճառով, որ այդպիսի փոփոխությունների հստակ հեղուկանքները նշված չեն: Դրան գումարվում է այն փաստը, որ վերադասը չիմանալով մանրամասները պետք է գրնի կրճատման այն տեղը, որը կունենա հնարավոր քիչ հեղուկանքներ:

Ինչպե՞ս ստորադասը կկարողանար ավելի մեծ օգնություն կցուցաբերել իր պետին, եթե օգտագործեր այլընտրանքային բյուջեարային վերլուծության մեթոդը: Իհարկե, ցանկացած դեպքում, ստորադասի ներդրումը սահմանափակվում է այն փաստով, որ նա դիտարկում է խնդրի միայն մի մասը , այլ ոչ թե խնդիրը ամբողջությամբ: Չի կարելի ընդունել առանձ ուշադիր ուսումնասիրության այն հանձնարարականները, որոնք վերաբերվում են ստորադասի որոշակի գործունեության ոլորտի հապկացումներին և, որոնք կարարված են իր իսկ՝ ստորադասի կողմից: Նա՝ ստորադասը, չունի բավարար տեղեկություններ այլ ոլորտի գործունեության վերաբերյալ, որոնք անհրաժեշտ են հարաբերական օգտակարության համեմատության համար: Նույնիսկ ունենալով այդ բոլորը, միևնույն է, նա իր գործունեությունը ավելի բարձր կգնահատի, քան գնահատում են ուրիշները: Սա հաստատվում է նրանով, որ բյուջեարային հարցման հանրագումարային արժեքը, որը պահանջում են չինովնիկները, միշտ ավելի շատ է, քան հանրությունը իր կամքը Կոնգրեսի միջոցով արտահայտելով, պարրաստ է հապկացնել պետական կարիքների համար:

Բայց և այնպես, կարելի է ընդունել, որ ստորադաս պետչինովնիկը մեծ ավանդ կներդնի բյուջեարի կազման գործում տալով Պրեզիդենտին և Կոնգրեսին հանձնարարականներ, իր իրավասությունների ոլորտի մրցակցող բյուջեարային հապկացումների հարաբերական արժեքի մասին, թեպետ չինովնիկից չի կարելի պահանջել բյուջեարային հապկացման համեմատությունը իր և այլ ոլորտների իրավասություններում: Ստորադաս չինովնիկը կարող է անգնահանաբելի ծառայություն մատուցել, կարարելով իր գերաբեսչության ընդհանուր նպատակների հասնելու համար գերաբեսչության յուրաքանչյուր ձևի (տեսակի) գործունեության հարաբերական արդյունավետության համեմատություն կարարելով, և ցույց տալով, ըստ իր կարծիքի, ինչպես պետք է ցանկացած նախագծային հապկացումների ծավալը լավագույնս բաշխվեն իր գերաբեսչության ծրագրերի միջև: Այս ինաստով ստորադաս չինովնիկի ծառայությունները գնահատելի են ոչ միայն նրա համար, որ անհրաժեշտ է ունենալ մասնագիտական գիտելիքների մեծ պաշար և փորձ այդպիսի

գնահատումների համար, այլև այն պարճառով, որ ժամանակի գործոնը կարող է ստիպել Պրեզիդենտին և Կոնգրեսին ավելի մեծ չափով հենվել նրա հանձնարարականների վրա:

Սպորադաա չինովնիկի ազդեցության մեկ այլ միջոց է հանդիսանում իր իսկ հանձնարարականները վերադասներին հնարավոր օգուտների և վնասների մասին, կապված նրա հիմնարկի հարկացումների ավելացման կամ պակասեցման հետ: Սպորադաաի այսպիսի ներդրումը բյուջեի նախագծում կարելի է համեմատել այնպիսի օգնության հետ, ինչպիսին կարող է ներդնել ճարտարապետը, վերլուծելով, թե ինչպիսի՞ հավելյալ փարրեր կարելի է մտցնել փան կառուցվածքի մեջ, համարել ներկայացնելով յուրաքանչյուրի ծախսը և որոշելով թե, ո՞ր փարրերից պետք կլինի հրաժարվել, եթե ծախսերը նվազեին հստակ մեծություններով: Այլընտրանքային բյուջեային նախագծերը, որոնք պարրաստված են սպորադաա չինովնիկների կողմից, այդ երկու ձևի օժանդակություններում էլ առավելություն կունենային: Ենթական կտար իր գնահատականը այլընտրանքային միջոցների քանակի լավագույն օգտագործմանը, բացի այդ նա կվերլուծեր, թե ինչպիսի՞ առավելություններ կարելի է ստանալ ամեն մի առանձին հավելյալ ֆոնդի ծավալի օգտագործումից:

Բյուջեավորումը ծախսերի սահմանային չափերով

Եթե ազատ բյուջեավորումը ներկայացնում է մի ծայրահեղություն, ապա մյուս ծայրահեղությունն է հաղիսանում՝ բյուջեավորումը, հաշվի առնելով ծախսերի սահմանային չափերը: Նամաձայն բյուջեավորման այս պլանի նախորդը նշվում է բյուջեային ֆոնդերի սահմանային չափը, որը չի կարելի գերազանցել ներկայացված բյուջեային նախագծում (սպորադաա չինովնիկն է ներկայացնում): Այդպիսի վերին շեմը կարարողին դնում է նույն վիճակում, ինչպիսի վիճակում կհայտնվեր Պրեզիդենտը, եթե նա որոշեր հանձնարարական փալ հավասարեցված հաշվեկշռով բյուջե ընդունել վերաբերյալ: Այս դեպքում կանխատեսված շահույթների ծավալը իրենից ներկայացնում է բյուջեային ծախսերի սահման, որը նա կարող է հանձնարարել:

Ինչպիսին էլ լինեն մեթոդի արժանիքները և թերությունները, նրա առավելությունը նրանում է, որ այդ մեթոդը անհրաժեշտ է դարձնում պրեզիդենտական մակարդակով ավելի այն չափերով հարաբերական արժեքի համեմատություն կարարել, քան այն հնարավոր է ազատ բյուջեավորման դեպքում:

Ի փարբերություն ազատ բյուջեփափորման, երբ «ցանկալի» հողվածների ընդհանուր ծախսը անցնում է ընդունելի թիվը, պաափասխանափությունը վերադասներիին փոխանցելով վճիռներ կայացնելու համար, այս դեպքում այլ է: Բայց, սփորադասի նախնական սահմանափակումը կափարողական սանդղակում, նախորդ սահմանափակված ծախսերի չափերի նույնիսկ մեկ սահմանային չափով ծախսը կարող է մեղադրականի արժանացնել, նույնիսկ չլսելով ցուցմունքները: Ցածր մակարդակի չինովնիկներից հափկացումների բյուջեփային նախագծեր պահանջելու գլխավոր պարճառը նա է, որ վերադաս չինովնիկները չունեն բավականաչափ լրիվ րեղեկություններ, ժամանակ և հմություն որպեսզի իրենք կափարեն բյուջեփային գնահափումները: Ինչպե՛ն կարող են վերադաս պաշտնափար անձիք գնահափել բյուջեփային նախագծերի առավելությունները մինչ այն, երբ նրանք կներակայացվեն քննարկման: Ինչպե՛ն կարելի է վստահ լինել, որ սահմանը մի գործունեության համար այնքան էլ մեծ չէ, իսկ մյուսի համար այնքան էլ փոքր չէ՝ նախորդը հասփարելով սահմանային թվերը:

Այլընփրանքային բյուջեփային ծրագիրը, ինչպես և բյուջեփափորման մեթողը սահմանային ծախսերի չափով, անհրաժեշտ է դարճնում բյուջեփային միջոցների այլընփրանքային ծախսերի հարաբերական առավելությունների և թերությունների համեմափությունը փվյալ գումարի սահմաններում ամեն մի կազմակերպչական մակարդակում, սակայն վերադաս չինովնիկը չպեք է վերջնական վճիռ կայացնի հափկացվող միջոցների վերաբերյալ, քանի դեռ չունի լրիվ րեղեկությունները:

Աշխափանքային ծանրաբեռնվածության չափում և միավոր ծառայության

Ծախսերի գնահափում

Վերջին փարիներին բյուջեփափորումում ավելի մեծ ուշադրություն է հափկացվում աշխափանքային ծանրաբեռնվածության չափմանը և միավոր գործունեության արժեքի գնահափմանը: Այս մոփեցման հիմնական նպափակն է միավոր գործունեության բացահափումը և որոշելը, որպեղ դա հնարավոր է, միավոր ծառայության արժեքը այնպես, որ բյուջեփային հափկացումները հնարավոր լինի ճևակերպել հերևյալ փեսքով. «Տվյալ փեսակի ամեն մի միավոր աշխափանքի համար պահանջվում է "X" դոլլար: Եթե մեզ անհրաժեշտ է կափարել 100 միավոր,

աշխատանքի արժեքը կկազմի 100 x "X" դոլլար: Եթե մեզ անհրաժեշտ է այդ աշխատանքի միայն 50 միավորը, ապա արժեքը կլինի 50 x "X"»:

Այսպիսի մոտեցումը պիտանի է բյուջեփափորման շար դեպքերում: Նա փալիս է փնտրեսական հաշվարկների համար անհշտաժեշտ որոշ թվեր դիտարկված գլուխ I – ում: Ճգրիտ քանակական չափի գնահատման ենթակա, եթե նրանք փեղին են և իրագործելի, լավ է, քան թե անորոշ ընդհանրացումները: Այդ փվյալները ցույց են փալիս ինչպիսին է միավոր արժեքը, սակայն ոչ ինչպիսին պեպք է լինի: Նրանք կարող են փալ, կարող են և չփալ աշխատանքի որակի կարգը, սակայն անհրաժեշտ որակի չափորոշիչների հարցը մնում է անպարասխան: գործունեության որոշակի փեսակներ «սպասման գործելակարգ» ունեն: Որոշակի ծառայություններ, օրինակ, միայն որոշակի դեպքերում օգնելու համար են (շփապ օգնություն, հրշեջ ծառայություն), իսկ որոշները նախափեսված են միայն արփակարգ իրավիճակներում օգնելու համար, եթե այդպիսիք ծագում են: Այդպիսի դեպքերում որքան քիչ ծավալի ծառայության անհրաժեշտություն լինի, այնքան լավ (արփակարգ իրավիճակների ծառայություն, բանակը): Կան նաև դեպքեր երբ կափարված աշխատանքի ծավալը համարժեք չէ նրա արդյունքներին (գիփահեփագոփական, իրավապահ մարմինների աշխատանքը): Գիփահեփագոփական աշխատանքում ոչ թե աշխատանքի ծավալն, այլ արդյունքն է կարևոր, իսկ իրավապահ մարմինների աշխատանքում իրավախախտումների քանակը համարժեք ցուցանիշ չէ, քանի որ այդ ծառայության համար լավագույն ցուցանիշը իրավախախտումների լրիվ բացակայությունն է:

Չունենալով չափման համարժեք ձև, նույնիսկ վերջնական արգասիքի նույնացման հսփակ փերմիններ, այնուամենայնիվ շար դեպքերում կարելի է մշակել աշխատանքային ծանրաբեռնվածության չափման համակարգեր գործունեության օժանդակ ձևերի միջոցով վերջնական արգասիքը սփանալու համար: Այսփեղ օրինակ կարող են հանդիսանալ փաված նամակների քանակը, ձևակերպված պափվերների թիվը և այլն: Նման փվյալները բյուջեփափորման համար կարող են օգոփակար լինել միայն սփորին կազմակերպչական մակարդակներում: Նման փեղեկությունների հենց միայն ծավալը խոչընդոփում է դրանց լայն կիրառմանը բարձր մակարդակներում:

Այլընփրանքային բյուջեփային նախագիծը հնարավոր կդարձներ աշխատանքային ծանրաբեռնվածության և միավոր արժեքի փվյալների օգոփագործումը այն չափով, որքանով այն իրագործելի է ամեն մի դեպքում: Ամեն մի ընդհանուր այլընփրանքային թվի համար համապարասխանաբար հնարավոր է որոշել գործունեության միավոր քանակը, որը կարող է կափարվել, որակական չափորոշիչները և միավոր արժեքը: Այսպիսով այլընփարանքային բյուջեփային

մեթոդում կարելի է օգտագործել աշխատանքային ծանրաբեռնվածության չափման մեթոդի բոլոր առավելությունները: Բացի այդ կարելի է ստանալ ստորադրյալների գնահատումները այնպիսի հարցերի վերաբերյալ, որոնց անհնար է պարասխանել, միայն օգտվելով աշխատանքային ծանրաբեռնվածության փայլաներից: Այդպիսի հարցերը շոշափում են, օրինակ, օգուտները և վնասները, կապված այլընտրանքային գործունեության ծավալների կատարման հետ կամ ծախսերի նվազեցումը միավոր աշխատանք կատարելիս:

Ծախսերի ավելացման – նվազեցման վերլուծություն

Դաշնային կառավարության սովորական աշխատանքն է հանդիսանում գրնել բյուջեում հոգվածներ, որոնցում անցված տարվա համեմատ նվազել կամ ավելացել ուն ծախսերը: Ծախսերի մեծացման համար հատուկ հիմնավորում է պահանջվում: Բյուջեն կազմողներին հաճախ քննադատում են, որ նրանք մեծ ուշադրություն են հատկացնում բյուջեային ծախսերի ավելացմանը և քիչ ուշադրություն բյուջեի հիմնական հոգվածներին: Նման քննադատությունը մասնակիորեն է ճիշդ, քանի որ անցած տարվա հատկացումների ծավալը, իսկի պարտադիր չէ ընթացիկ տարում, և անցած տարվա գործունեության փասկները կարող են և անհրաժեշտ չլինել ընթացիկ տարում: Սակայն աշխատանքի այն զգալի ծավալը կապված բյուջեային գնահատման վերլուծության հետ, անհնարին է դարձնում ամեն մի տարրի ասումնասիրությունը ամեն տարի, եթե դա նայնիսկ հնարավոր լինի ապա միևնույնն է դրա կարիքը չկա, քանի որ իրավիճակը այնքան կտրոն չի փոխվում, որպեսզի հարկ լինի ամեն տարի վերանայել ամեն մի հոգվածը:

Ծախսերի մեծացման-փոքրացման վերլուծության մեթոդի հիմնական թերությունը կայանում է նրանում, որ նա չի ենթադրում անցած և ընթացիկ տարվա բյուջեների հարաբերական օգտակարության համեմատությունը: Չնայած նրան, որ ենթադրվող ծախսերի մեծացումը կարող է շատ ցանկալի լինել, դա դեռևս չի նշանակում, որ գերապեսության ուրիշ ծրագրեր պետք է կրճատել անհրաժեշտ կամ ավելի քան անհրաժեշտ ծավալով նոր ծրագրեր կատարելու համար: Այլընտրանքային բյուջային մոտեցումը ունի ծախսերի մեծացման-փոքրացման վերլուծության մեթոդի առավելությունները, չունենալով այդ հիմնական թերությունը: Նամաձայն այլընտրանքային բյուջեային ծրագրի ձեռնարկություններից կպահանջվեր բոլոր առաջարկների հարաբերական արժանիքների համեմատությունը հների կամ նորերի, որը, այսպիսով կարտացույցը ձեռնարկության

գնահատմամբ բյուջեբային հիմնական ծախսերի հոդվածների համեմատությամբ ծախսերի մասով հավելյալ հարկացման չափը:

Գերակայությունների որոշումը

Ըրոշ դեպքերում ենթականերից պահանջվում է որոշել ըստ հոդվածների գերակայությունը նրանց բյուջեբային նախագծերում կամ հարկացումների մասի տրամադրման հարցումում, որպեսզի օգնեն բյուջեբային վերլուծողներին որպեսզի անհրաժեշտ կրճատումը կատարել:

Այսպես, օրինակ, ինֆրակառույցների օբեկտների շինարարության բյուջեբային նախագծեր կարող են իրենց մեջ ներառնել ենթադրվող օբեկտների պարվերների գերակայության ցանկը: Այս մեթոդի էությունը կայանում է նրանում, որ բյուջեբային կրճատումները կարելի է կատարել, ցուցակի վերջից սկսած հանել այնքան նախագիծ որքան անհրաժեշտ է, որպեսզի հնարավորություն լինի նախահաշիվը փոքրացնել մինչև ցանկալի մակարդակը: Այս դեպքում օգտակար է կազմել գերակայությունների ցանկ: Սակայն նման կրճատումը բյուջեբի նախագծային մասի փոքրացման բազմաթիվ ձևերից մեկն է: Մյուս ձևերից են շինարարության որոշ կառույցները կամ բոլորը ավելի էժան նյութերով կառուցել; կարելի է չափերը փոքրացնել, իջեցնել ամրության չափորոշիչները կամ կառույցների երկարակեցությունը:

Այս բոլորը կարելի է կատարել նաև այլընտրանքային բյուջեբային նախագծերում, քանի որ նրանք բոլորն էլ ազդում են հարկացումների վրա: Գերակայության մոտեցումը արտացոլում է բյուջեբային նախագծերի շարժման միակ եղանակը:

Վերահսկողություն ըստ հոդվածների

Վերադասի կողմից բյուջեբային վերահսկողության ընդունված ձևը հանդիսանում է նրա կողմից առանձին ծախսային հոդվածների հաստատումը: Սարքավորումների գնումը, հասարիքների ավելացումը, գործուղումները, հաղորդակցման թանկ միջոցները ճիշտ այնպես, ինչպես լրիվ նախագծերը, հաճախ ենթարկում են այսպիսի հսկողության ձևի: Ծագող դժվարությունները կարող է ներկայացնել իրական օրինակը: Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի ժամանակ ռազմա-ծովային ուժերի նախարարը զբաղված էր ինֆրակառույցների ընդարձակման հիմնախնդիրներով ԱՄՆ-ի փարածքում: Փորձելով հասնել նրան, որ ոչ մի կառույց

չկառուցվի, եթե նա կենսական նշանակություն չունի ռազմական նպատակներից ելնելով, և որ ծախսերը և օգտագործված սուղ նյութերը լինեն փոքրագույն ծավալների, նա պահանջեց, որպեսզի բոլոր շինարարական օբեկտների նախագծերը հաստատվեն նրա կողմից: Մինչև նրա հաստատումը նրանք պետք է հանգամանորեն ուսումնասիրվեին ծովային նախարարության փորձեր մակարդակներում: Նախագծերը ստուգվեցին սպոնսորական կազմակերպությունում, ռազմածովային ուժերի շինարարության Բյուրոյի (որպեսզի ստուգվի նրանց համապատասխանությունը պատերազմական ժամանակների փեխնոլոգիական չափորոշիչներն) ՌԾՌԲ-ի (Ռազմական Ծովային Ուժ) շտաբի պետի կողմից (որպեսզի ստուգվի նրանց համապատասխանությունը զինվորական նպատակներին), ինչպես նաև նախարարին առնթեր հափուկ հանձնաժողովի կողմից, որտեղ հիմնականում ընդգրկված էին քաղաքացիական գործարարներ (նախագծի նպատակահարմարության հիմնավորման համար): Նույնիսկ այդպիսի բազմապարիկստուգումներից հետո նախարարը համոզված չէր, որ ծախսերը շինարարական օբեկտների կառուցման համար նվազագույնն են: Այսպիսի վիճակը չէր բավարարում նաև ստորադասներին, սակայն այլ պարճառով: Նրանք դժգոհ էին քաշքշուկներից, անհարկի ձգձգումներից և ժամանակի և ուժերի վարնումից ցանկացած հարցի լուծումը մինչև ավարտը հասցնելու գործում:

Այս դժվարությունների արմատները, եթե սույն հաղվածի հիմնական դրույթները ճիշտ են, գտնվում են հսկողության ոչ ճիշտ կազմակերպման մեջ: Առանձին հոդվածների վերհսկումը չի պահանջում կամ օժանդակում հարաբերական օգտակարության անընդմեջ քննարկումներ: Նողված առ մեթոդը նախագծերի քննարկումը ամեն մի մակարդակով խնդիրը հեփեյալ ձևով է դնում. «սույն առաջարկը արդյո՞ք ցանկալի է, կամ պարտադիր է, կամ արդարացված է»: Ավելի փեղին է հարցը հեփեյալ փեսքով. «սույն առաջարկը արդյոք ավելի անհրաժեշտ է՞, քան միջոցների օգտագործման ցանկացած այլընփրանք»:

Այս իրավիճակում բյուջեի այլընփրանքային վերլուծությունը կարելի էր կիրառել հեփեյալ կերպ. բաժնի վարիչներից, ինչպես և ավելի ցածր դիրք գրավող այլ պաշտոնափար անձանցից, կպահանջվի անհրաժեշտության դեպքում նախապարասփել այլընփրանքային բյուջեփային ծրագրեր կառույցների համար, որոշակի ժամանակահատվածում: Բաժնի վարիչները ներկայանելով այդ այլընփրանքային ծրագիրը նախարարին և ՌԾՌԲ-ի շտաբի պետին ըստ էության կասեին «եթե մենք ունենայինք ”X”դոլլար, ես խորհուրդ եմ փալիս այդ գումարը ծախսել հեփեյալ կերպ..., եթե մենք ունենայինք երկու անգամ ավելի, ես մփածում եմ,

որ գումարը արժե ծախսել հեփսյալ կերպ...: Ամեն մի բյուջեբային նախագծի առավելություններն ու թերությունները հեփսյալն են...»: Ննարավորություն ունենալով պարկերը փեսնել լրիվ, հնարավորություն կապարելու ընտրության մի քանի այլընտրանքներից, ունենալով սպորադասների դափողությունները օգուտների և կորուստների մասին կապարված ընտրության դեպքում, նախարարը, ամենայն հավանականությամբ, ավելի հեշտությամբ և վստահությամբ ընտրություն կկապարեր: Նազիվ թե նրան հարկ լիներ այդքան ժամանակ վարնել սպուգելու և վերլուծելու ամեն մի մանրուք ինչպես դա դարձնում է անհրաժեշտություն ըստ հողվածների քննարկման մեթոդը: Նա իվիճակի կլինի ավելի լավ կապարել իր պարտականությունները, իսկ ենթակաների գործողությունները կաշկանդված չէին լինի բազմաթիվ հեթաճգումներով, ծանրաբեռնվածությամբ և գրգռվածությամբ, որը անարարակույս, հարուցում է նախագծերի ըստ փուլերի վերահսկումը:

Բացի վերը նշված յուրահատկություններից, այլընտրանքային բյուջեբային նորագիծը ունի նաև որոշ ընդհանուր առավելություններ: Ինչպես մենք ենթադրում ենք բյուջեբային գործընթացը ավելի դյուրին կդառնա փեխնիկապես պարաստված գործոն չինովնիկի համար, որը պետք է պարաստի և հիմնավորի բյուջեբային նախագծերը: Նրա դերը միջնորդից, բարեխոսից, կվերածվի բանիմաց խորհրդարուի: Չինովնիկը կգործի ոչ թե ինչպես ճարարապետ որը վարձում է պավիրարուին վաճառել միակ նախագիծը որոշակի գնով, այլ որպես պարվիրարուին խորհրդարու ճարարագետ, որը ներկայացնում է մի քանի փների նախագիծը համեմատական առավելությունները և խորհուրդ է տալիս պարվիրարուին թե նա ինչպես ավելին կստանա իր գումարի դիմաց, անկախ գումարի չափից, որը նա պարաստ է ծախսել:

Բյուջե կազմողները այլընտրանքային բյուջեբային վերլուծությունից օգտվելով կունենային իրավասությունների շրջան, որը նրանց թույլ կտար ավելի արդյունավետ գործել: Այժմ նրանց ջանքերի մեծ մասը ուղղված է բյուջեբային հողվածների անհրաժեշտությունը կամ ցանկալիությունը պարգելու վրա և բավականաչափ ուշադրություն չի դարձվում նրանց հարաբերական օգտակարությանը: Նամաձայն այստեղ առաջարկվող մեթոդի բյուջե կազմողի գլխավոր խնդիրը կլինի օժանդակել վերադասին, երբ նա համեմատում է բյուջեբային միջոցների ամեն մի աճի այլընտրանքային օգտագործման հարաբերական օգտակարությունը: Դա քայլ կլինի այլընտրանքների մշակման հարցում, որոնք պետք է ներկալացվեն վերադասի քննարկմանը: Նրա աշխատանքի մի այլ մասը կլինի ուսումնասիրել որոշները՝ ներկայացված բազմաթիվ հնարավոր

փարբերակներից և փարբերի համադրությունից, որոնք անհնար է աշվի առնել սահմանափակ քանակի այլընտրանքների դեպքում ձևականորեն ներկայացված վերադասի քննարկմանը ստորադասների կողմից: Ավելին, բյուջե կազմողը ստիպված պետք է լինի ստուգել ստորադրյալի ձևակերպումների ճշգրտությունը և անաչությունը, առարկայությունը և ընդհանուր համարժեքությունը ներկայացված այլընտրանքների առավելությունների և թերությունների վերաբերյալ:

Եվս մի կարևոր առավելություն ունի այլընտրանքային բյուջեփային նախագծման մեթոդը, որ այդ մեթոդը բյուջեփավորումը կդարձնեք նվազ հավակնոփ: Նա պաշտոնափար անձանց բյուջեփային առաջարկները կդարձնեք պակաս անառարկելի, չնեսամացնելով նրանց օգրակարությունը, նշույլ անգամ:

Այժմ նույնիսկ բացառիկ կարևություն ունեցող հողվածը, ինչվոր մի պարճառով չինովնիկի կողմից հանված բյուջեփային պլանից, հաջորդ մակարդակներում չի քննարկվում, եթե այն չներկայացվի վերադաս պաշտոնական անձանց կամ Կոնգրեսի քննարկմանը կանոններով արգելված ինչ որ մի այլ ճանապարհով: Մեղմ ասած, քայլեր են ձեռք առվում խոչնդոտելու խնդրի քննարկումը հաջորդ կազմակերպչական մակարդակներում: Կհամարվեք որ, օրինակ, բաժնի վարիչը իր իվասությունները խախտել է, եթե նա դիմել է Պրեզիդենտին խնդրանքով քննարկել հողվածը, որը նրա բյուջեփային ծրագրից հանել է վարչության պետը: Ոչ մի չինովնիկ չունի այլընտրանք առաջարկել որևիցե-մի պրեզիդենտական բյուջեի նախագծի քննարկմանը Կոնգրեսում, եթե միայն դա չի անում որևե կոնգրեսմենը հսրակ հանձնարարությամբ:

Բոլորովին չի բացառվում, որ վերադաս պաշտոնափար անձինք կամ Կոնգրեսը կցանկային հասրարել որոշ մերժված բյուջեփային հողվածներ, թեթ հնարավորություն ունենային քննարկել: Քանի որ մեզ մոք գոյություն ունեցող պետական կառավարման ձևում հիմնականում Կոնգրեսն է պարասխանարվություն կրում այն որոշումների համար, որոնք կկարարեն կամ չեն կարարի գործադիր օրգանները, ապա Կոնգրեսի քննարկմանը ներկայացվող բյուջեփային առաջարկների ընրության ձևի բանական լինելը, կասկածելի է թվում: Քանի որ պրեզիդենտական բյուջեի նախահաշվային առաջարկները համարվում են միայն «խորհրդարվական», երևի ոչ մի վնաս չեք լինի, եթե Պրեզիդենտը նշեք թե ինչ այլընտրանքային ծրագրերից է նա ընրություն կարարել: Այսպիսով, ստորադասների բյուջեփային գնահարումները, հնարավոր է Պրեզիդենտի րեսակեփից բացահայտորեն փարբերվող, կարող էին առանց խորամանկությունների և հնարքների ներկայացվելին Կոնգրեսի քննարկմանը:

Կոնգրեսը քննարկելով յուրաքանչյուր այլընտրանքային նախագծի տվյալները, կարող էր կատարել իր ընտրությունը: Քանի որ այդպիսի ընտրությունը հանդիսանում է Կոնգրեսի իրավասությունների մի մասը՝ ֆինանսների վերահսկողությունը, վերահսկողություն, որը պարմության ամբողջ ընթացքում և այժմ էլ հանդիսանում է ժողովրդավարական իշխանության անկյունաքար, այսպեղ անչափ կարևոր է տեղեկություններ տրամադրել Կոնգրեսին, որը թույլ կտա գնահատական տալ հիմնական այլընտրանքային ծրագրերին:¹⁰

Ընդհանուր առմամբ այլընտրանքային բյուջեային պլանավորման մեթոդը մշակվել էր, նպատակով՝ ընդգծել բյուջեավորման ամբողջ գործընթացում, տնտեսագիտական սկզբունքների, որոնք նշվեցին սույն հոդվածի առաջին գլխում հատուկ նշանակությունը: Մեթոդի նպատակն է հանդիսանում ներկայացնել բյուջեային հիմնախնդիրները բյուջեային վերլուծության յուրաքանչյուր մակարդակում այլընտրանքների հարաբերական օգտակարության որոշման տեսանկյունից: Մեթոդը մշակվել է նաև այն նպատակով որպեսզի առավելագույնս օգտագործվի ստորադաս չինովնիկների փարձագիտական գիտելիքները և բյուջեային գնահատականները, նրանց առջև դնելով ինկրեմենտալ վերլուծության խնդիրներ նախապատրաստված իրենց բյուջեային նախագծերի բաժիններում և տարբեր տեսակի գործունեությունների հարաբերական օգտակարության գնահատմանը, ի նպաստ հասնելու իրենց հիմնարկի խնդիրների և նպատակների:

Առաջարկելով սույն մեթոդը ես մանրամասն չորհափեցի նրա գործնական կիրառման տարրերը: Անկասկած գոյություն ունեն այլ ձևեր ստանալու հիմնականում հենց նույն արդյունքները, որոնց հասնելու համար էլ մշակվել է այս մեթոդը:

Ավելի կարևոր , քան այս մեթոդի գործնական կիրառման կոնկրետ եղանակներն են հաղիսանում է բյուջեային հիմնահարցերի դիտարկման եղանակները, մոտեցումը բյուջեային վերլուծությանը և վերահսկողությանը, որոնք նախատեսված են այս մեթոդով:

Որքանով է գործնական այլընտրանքային բյուջեային մեթոդը: Որքանով արդյունավետ կլինի նրա գործնական կիրառումը: Այս հարցերի պատասխանները մեծամասամբ կախված են պետ և ենթակա ու կառավարություն և Կոնգրես փոխահարաբերություններից: Ոչ այս, աչ այլ բյուջեային վերլուծության մեթոդը բավարար չեն գործի, եթե հարաբերություններում լարվածություն կա, եթե բյուջեային վերլուծաբանի մոտ վստահություն չկա բյուջեային քննարկման ներկայցրած չինովնիկի դատողությունների անկեղծության և ճշտության հանդեպ, կամ եթե բյեջեն կազմողների մոտ չկա անկեղծ ցանկություն, շահագրգռվածություն

ներկայացնելու բյուջեարային վերլուծաբաններին բոլոր անհրաժեշտ փողերը որպեսզի նրանք կարողանան փալ նախագծի արժանիքների բանիմաց լիիրավգնահատականը: Գուցե սույն հոդվածում ներկայացված բյուջեարավորման մոտեցման հիմքում առողջ դատողության հանդեպ անչափ մեծ հավարն է: Իրական կյանքում բյուջեարային որոշումների, բճիռների վրա ազդում են մեծ կամ փոքր չափերի այնպիսի ոչ փնտեսագիտական և ոչ իրական գործոններ, ինչպիսիք են հպարտությունը և կանխակալությունը, հեքսքրքրությունների սահմանափակությունը և մեծ քաղաքականությունը: Այս գործոնները արժանի են ուշադրության, սակայն նրանք սույն հոդվածի շրջանակներից դուրսն են: Այսպես հիմնական խնդիրն էր խթանել բյուջեարավորման փնտեսագիտական փնտեսվածների հեքազա հեքազոքությունները:¹¹

Ծանոթություններ

1. V.O.Key Jr., “The Lack of a Budgetary Theory”, Am. Pol. Sci. Rev. (Decomber 1940): 1137-1144.
2. Այդ նպատակի համար հարկապես օգտակար եղան Ներքեր Կ.Սալմոնի աշխատանքներից փոխառնված գաղափարները, որոնք վերաբերվում են փնտեսագիտական սկզբունքների կիրառումը պետական կառավարման մեջ: Տես նրա Administrative Behavior (New York: Macmillan, 1947).
3. Ինչպես մեջ է բերել Կեյը, փես 1:
4. L. M. Fraser, Economic Thought and Language (A. and C. Black Ltd.,1937), p.103.
5. Այս մեթոդը, քանի որ կիրառելի է պետական վարչարարությանը ամբողջությամբ, մանրամասնորեն վերլուծվել է Ներքեր Կ.Սալմոնի կողմից «Արդյունավետության չափանիշ» վերնագրի փակ: Տես 2. էջ 172-197:
6. Key, op. cit., p. 1143.
7. Ludwig von. Mises, Bureaucracy (New Haven, Conn.: Yale University Press, 1944), p.47.
8. Key, op. cit., p. 1143.
9. Սալմոն, փես 2.
10. Սալմոնը նույնպես առաջարկում էր օրենսդրական օրգաններին ներկայացնել այլընտրանքային բյուջեարային ծրագրեր հիմնականում այդ նույն պատճառով: Օր. cit., p.195.
11. Դիպողություն կարարողական բյուջեյի վերաբերյալ: Գուվերի հանձնաժողովի կողմից ներկայացված կարարողական բյուջեում, առջնային նշանակություն էր հաղկացվում արգյունքին, կամ վերջնական արգասիքին, որոնք պետք է ստացվեն կառավարության ծախսած գումարների դիմաց: Նանձնաժողովը խելացիորեն քննադատում է բյուջեարային նախագծերը, որոնք վերաբերվում էին վերջնական արգասիք ստանալու միայն փարերին: Բնական է, գլխավոր ուշադրությունը ավելի շուր պետք է դարձնել պահանջվող խնդիրների կարարմանը, քան բանվորներին և ծառայողներին, որոնց պետք է վարձել, և նյութերին, որոնք պետք է հայթայթել հիմնական նպատակին հասնելու համար: Մենք չպետք է հանգենք այդպիսի եզրակացության: Կարևոր բյուջեարային հարցերը հաճախ միայն վերաբերվում են միայն միջոցներին (նպատակին հասնելու): Չնայած նրան, որ կարող է մշակվել պարկերացումներ նպատակների մասին: Նրանց հասնելու մեթոդները կարող են վիճահարույց լինել: Օրինակ, բնաշահագործման արդյունավետ օգտագործման բաժինը կարող է պարասխանարվություն կրել մշակված միջոցների համար, որոնք ստիպում են

արտադրողին պահպանել որոշակի հանք: Պետք է՝ արդյոք այդ նպատակին հասնելը ապահովել ինչ-որ կրթական ծրագրի միջոցով, որը կկանոնակարգի իրավիճակը, կամ վարկավորման միջոցով: Այլընտրանքային բյուջեային պլանը բավականաչափ բազմակողմանի է, որպեսզի նա կիրառվի այս դեպքում: Այլընտրանքային նպատակները, այնպես ինչպես և այլընտրանքային մեթոդները, կարող են և պետք է արտացոլվեն այլընտրանքային բյուջեային գնահատականներում: Ավելի շար ուշադրություն կհատկացվի նպատակներին թե մեթոդներին, կախված է հիմնախնդրի բնույթից:

Թարգմանիչ և խմբագիր՝ Ալեքսանդր ՄԱՐԿԱՐՈՎ

Ասացվածների կարևոր յուրահատկությունը, որը զգալիորեն մեծացնում է նրանց ցիֆումը կայանում է նրանում, որ նրանք համարյա միշտ գոյություն ունեն իրար հակասող գույգի տեսքով: «Յոթ չափիր, մեկ կորիր», բայց «Տալանվելը մահ է»: Կախված օգտագործման նպատակից այդպիսի ասացվածները կարող են լինել տեղին և անտեղին: Եթե խոսքը գնում է վարքի բացատրմանը տեղի ունեցածի ժամանակ, կամ գործողության արդարացմանը, որի վերաբերյալ արդեն որոշում է կայացվել, ասացվածները կարարյալ են: Չէ որ միշտ կարելի է գտնել ձեր տեսակետը հաստատողը կամ ընդհակառակը, հերքաբար նրանք լավ նեցուկ են համոզելու քաղաքական բանավեճում և ընդհանրապես ճարտասանության մեջ: Ասացվածը որպես գիտական տեսության հիմք ընդունելու դեպքում, վաղ իրավիճակ է ստեղծվում: Նորոգը նրանում չէ, թե ասացվածի միջոցով պնդումները բավարար չեն, այլ նրանում, որ նրանք չափից ավելի ընդհանուր են դառնում: Գիտական տեսությունը պետք է ցույց տա ինչպես ճշմարիտ այնպես էլ կեղծ հիմնավորումները: Եթե Նյուտոնը աշխարհին պարզապես հայտարարեր, որ նյութի մասնիկները կամ միմյանց կողմից ձգվում են կամ վանվում միմյանցից, նա ոչինչ չէր ավելացնի գիտական մտքին: Նրա ներդրումը կայանում է նրանում, որ ներկայացրեց ձգողականության գոյությունը և օրենքի ճիշտ ձևակերպումը, որով կարգավորվում է այդ գործընթացը:

Պնդումների մեծ մասը, որոնք կազմում են ժամանակակից կառավարման տեսության հիմքը, դժբախտաբար, բաժանում են ասացվածների այդ թերությունը: Գործնականորեն ամեն մի սկզբունքին կարելի է հակադրել համազոր հակառակ սկզբունք: Եվ չնայած նրան, որ այդ 2 սկզբունքները կրերեն կազմակերպչական երկու հակադիր հանձնարարականների, տեսությունը չի կարող հուշել նրանցից, որը պետք է կիրառել ¹:

Ապացուցել կառավարման տեսության լայն քննադարման օրինաչափ լինելը, ինչպես նաև ներկայացնել որոշ գուցե ոչ այնքան կոնկրետ, ինչպես ցանկալի կլիներ,

¹⁹³ Աղբյուրը՝ Herbert A. Simon. "The Proverbs of Administration." *Public Administration Review* vol. 6, no. 1 (Winter 1946): 53-67. By permission of Blackwell Publishing Co. Translated from *Classics of Public Administration*, 4th edition, eds. Jay M. Shafritz and Albert C. Hyde (Pacific Grove, CA: Brooks/Cole Publishing, 1997), 127-141.

առաջարկներ գոյություն ունեցող դիլլեմայի լուծման համար, ահա սույն աշխատանքի նպատակը:

Կառավարման մի քանի հանրահայտ սկզբունքներ

Կառավարման փեսության գրականությունում ամենահայտնի սկզբունքներից կարելի է առանձնացնել հետևյալները՝

1. Կառավարման արդյունավետությունը մեծանում է խմբի ներսում խնդիրների մասնագիտացման միջոցով:
2. Կառավարման արդյունավետությունը ավելանում է երբ խմբի անդամների աշխատանքը կազմակերպվում է որոշակի իշխանական իրավասությունների հերարխիայով:
3. Կառավարման արդյունավետությունը ավելանում է երբ նվազագույնի է հասցնված վերահսկման ծավալը ցանկացած հերարխիական մակարդակում:
4. Կառավարման արդյունավետությունը ավելանում է երբ վերահսկողությամբ զբաղված բոլոր աշխատողների աշխատանքը կազմակերպվում է համապարասխան՝ ա) նպատակի, բ) գործընթացի, գ) հաճախորդների, դ) աշխատավայրի (վերջին կերպը , ըստ էության, իրենից ներկայացնում է առաջին սկզբունքի ավելի մանրամասն շարադրանքը, սակայն արժանի է առանձին քննարկման):

Քանի որ այդ սկզբունքները համեմատական պարզ և հասարակ են թվում, թվում է թե, նրանց կիրառումը կոնկրետ կազմակերպության հիմնախնդիրների դեպքում չպետք է լինի երկիմաստ, իսկ նրանց արժեքը փորձնական եղանակով հեշտությամբ կարելի է որոշել: Սակայն դա այդպես չէ: Յուրյց փալու համար, թե ինչու դա փեղի չի ունենում, վերը նշված սկզբունքները դիտարկենք մեկ առ մեկ:

Մասնագիտացում: Ենթադրվում է , որ կառավարման արդյունավետությունը մեծանում է մասնագիտացման մեծացմանը: Սակայն, արդյո՞ք դա նշանակում է , որ մասնագիտացման *ցանկացած* ավելացում կբարձրացնի արդյունավետությունը: Եթե դա այդպես է, ապա այլընտրանքային ինչ՝ հաջողականություն ճիշտ կլինի այդ սկզբունքը կիրառելիս փվյալ կոնկրետ դեպքում:

1. Նամաձայն հիվանդին խնամելու ծրագրի, բուժքույրերը պետք է ամրացված լինեն շրջաններին, և հետևաբար, կատարեն բոլոր փիպի աշխատանքները

այդ շրջաններում, ներառյալ, դպրոցական բուժսպորտումները, դպրոցականների փնային այցելությունները և թոքախտով հիվանդների խնամքը:

2. Հիվանդների խնամքի ֆունկցիոնալ պլանը ենթադրում է , որ փարբեր բուժքույրեր պեք է այցելեն դպրոցականներին փանը, դպրոցներում բուժսպորտումներ կափարեն և թոքախտով հիվանդների փնային խնամքը իրականացնեն: Ներկայացված մեթոդը ըստ շրջանների հիվանդների ընդհանուր խնամքը խոչընդոտում է մասնագիտացման հմտությունների զարգացմանը՝ այդ երեք իրարից փարբերվող ծրագրերում:

Կառավարման երկու լուծումներն էլ բավարարում են մասնագիտացման պահանջներին՝ առաջինը՝ մասնագիտացումը ըստ վայրի, երկրորդը՝ մասնագիտացումը ըստ ֆունկցիաների: Մասնագիտացման սկզբունքը չի օգնում ընտրել այդ երկուից որևէ մեկը: Թվում է թե մասնագիտացման սկզբունքի պարզությունը խաբուսիկ է, այդ պարզությունը իր մեջ թաքցնում է կարևոր երկիմաստություններ: Իրականում *«մասնագիտացումը»* կառավարման արդյունավետության պայման չի հանդիսանում, դա խմբում աշխատելու անխուսափելի հարկանիշն է, անկախ նրանից, ինչքանով է նա(աշխատանքը) արդյունավետ կամ անարդյունավետ: Մասնագիտացումը պարզապես նշանակում է, որ փարբեր մարդիկ փարբեր բաներ են անում, իսկ քանի որ ֆիզիկապես անհնար է , որ երկու մարդ կափարեն նույն աշխատանքը, նույն փեղում, նույն ժամին- երկու մարդ միշտ փարբեր բաներ են անում:

Կառավարման իրական խնդիրը ոչ թե *«մասնագիտացնել»*-ն է, այլ *«մասնագիտացումը այնպես կափարել և այնպիսի սկզբունքներով, որոնք կրերեն կառավարման արդյունավետությանը»*: Մակայն այսպիսի ձևակերպումը իսկույն ցուցադրում է նրա երկիմաստությունը: *«Կառավարման արդյունավետությունը մեծանում է խմբի ներսում խնդիրների մասնագիտացման այն ուղղությամբ, որը փանում է դեպի արդյունավետության առավելագույնը»*:

Մասնագիտացման ընտրության, երկու մրցակից հիմունքների միջև, հեփագա քննարկումը կշարունակենք կառավարման մյուս երկու սկզբունքների քննարկումից հեփո:

Միավերադասություն: Կառավարման արդյունավետությունը մեծանում է, երբ ձեռնարկության աշխատակիցների գործունեությունը կառուցվում է իշխանական

իրավասությունների հստակ բաժանմամբ, ուղղված *«միասնձնյա ղեկավարման պահպանմանը, միավերադասության»*:

Այս *«սկզբունքի»* վերլուծությունը պահանջում է հստակ հասկանալ, թե ինչ է հասկացվում *«իշխանություն»* տերմինի տակ:

Կարելի է ասել, որ աշխատողը միշտ էլ ենթարկվում է իշխանությանը, նա իր վարքում ենթարկվում, ղեկավարվում է, ուրիշի կողմից ընդունված որոշմանը, անկախ այդ որոշման ճշգրտության սեփական կարծիքից:

Մի կողմից միավերադասության սկզբունքը չի կարելի խախտել, ինչպես և մասնագիտացման սկզբունքը, քանի որ ֆիզիկապես անհնար է աշխատողին միաժամանակ ենթարկվել երկու *«իրարամերժ հրահանգներ»*-ի – հենց այդ է ի նկատի ունենվում երկու իրարամերժ հրահանգների տակ: Նախապես է, եթե միավերադասությունը համարվում է կառավարման սկզբունք, նա պետք է ինչ-որ ավելին պնդի, քան այդ ֆիզիկական հնարավորությունը: Նավանաբար պնդվում է հետևյալը՝ անցանկալի է կազմակերպության աշխատողին նշանակել պաշտոնի, որտեղ նա հրահանգներ կստանա մեկից ավելի պետերից: Նավանաբար դա այն իմաստն է, որը Գուլիկը վերագրում է այդ սկզբունքին.

«Այդ սկզբունքի իմաստը չպետք է կորչի փոխգործողությունների և կառավարման գործընթացում: Փոխգործողությունների կառուցվածքը ստեղծելիս հաճախ գայթակղություն է առաջանում մեկից ավելի պետեր նշանակել այն մարդուն, ով կարարում է այնպիսի աշխատանք, որը մտնում է հարաբերությունների փոքրեր համակարգեր, նույնիսկ մենեջմենտի փոխհարաբերության այնպիսի հսկա, ինչպիսին է Թեյլորն է, այդ սխալը գործեց, երբ փոքրեր վարպետների էր նշանակել աշխատելու սարքավորումների, հումքի, արտադրական գործընթացի տեմպերի և այլն, որոնցից յուրաքանչյուրը ըստ դիրքի կարող էր հրահանգներ տալ առանձին աշխատողին:

Միավերադասությանը խստիվ հետևելը նույնպես կարող է ունենալ իր ծայրահեղությունները, սակայն դա, միևնույն է այնքան էլ կարևոր չէ համեմատած անպարասխանավորության, անարդյունավետության և պարտադիր խառնաշփոթի հետ, որոնք ստեղծվում են այդ սկզբունքի խախտման հետևանքով»²:

Իհարկե, միավերադասության սկզբունքը, այդպես մեկնաբանելիս, չի կարող քննադատության արժանանալ անհասկանալիության կամ երկիմաստության պարճառով: Վերևից տրված իշխանության սահմանումը պետք է ապահովի հստակ ստուգումը՝ իրագործելի է արդյոք այդ սկզբունքը ցանկացած կոնկրետ դեպքում: Այդ

սկզբունքի իսկական թերությունը, որը պետք է ընդգծվի, նրանում է կայանում, որ նա անհամապետելի է մասնագիտացման սկզբունքին: Իշխանության իրացման ամենակարևոր ուղղություններից մեկը հանդիսանում է մասնագիտացման սկզբունքի փեղափոխումը վճիռների ընդունման ոլորտը, որպեսզի ամեն մի որոշումը ընկալվի կազմակերպության այն մակարդակում, որտեղ այն կարող է կատարվել ամենամեծ ձեռնահասությամբ: Արդյունքում իշխանության կիրառումը թույլ է տալիս ձեռնահասությամբ ավելի մեծ ցուցանիշների հասնել որոշումները ընդունելիս, քան թե ամեն մի օպերատիվ աշխատող ինքը որոշումներ կայացներ, որի վրա հիմնված կլինի նրա հոսքագա բոլոր գործունեությունը: Անհատ հրշեջը չի որոշում, օգտագործի ինքը երկդույնանոց փողրակ թե կրակմարիչ, այդ վճիռը արդեն կայացրել է նրա հրամանատարը և հրամանատարը և հրամանի տեսքով փրվել է նրան:

Այնուամենայնիվ, եթե միավորադասությունը ընդունենք Գուլիկի հասկացությամբ, ապա, անհատի որոշումը վարչարարական հերարխիայի ցանկացած մակարդակում, ենթակա է ազդեծության, իշխանության միայն մի կանալով, և եթե այդ որոշումը ձեռնահասություն է պահանջում գիտելիքների մեկից ավելի բնագավառներում, ապա պետք է դիմել խորհրդատուի և տեղեկատվական ծառայության օգնությանը, որոնք պետք ապահովեն տվյալ հիմնարկի, կազմակերպության մասնագիտացման սահմաններից դուրս գտնվող գործունեության ոլորտները:

Օրինակ, եթե հաշվապահը դպրոցական կրթության բաժնում ենթարկվում է մեթոդիստին և միևնույն ժամանակ պահպանվում է միավերադասության սկզբունքը, ապա ֆինանսական բաժինը չի կարող նրան անմիջական հրահանգներ տալ, որոնք վերաբերվում են տեխնիկական, հաշվապահական գործունեությանը: Ծիշք այդպես էլ հանրային ծառայությունների դեպարտամենտի ավտոմոբիլային պարկի դիրեկտորը չի կարող անմիջական հրահանգներ տալ հրշեջ մեքենայի վարորդին, մեքենայի տեխնիկական սպասարկման վերաբերյալ³:

Վերը ցիտաված Գուլիկը իր պնդման մեջ հստակ նշում է այն դժվարությունները, որոնց կբխվեն, եթե պահպանվում է միավերադասության սկզբունքը: Որոշակի անպատասխանատվություն և խճճվածություն անպայման կարաջանան: Սակայն, հավանաբար, դա այնքան բարձր գին չի, որոշումներ ընդունելու ձեռնահասության մեծացման համար: Ինչ է անհրաժեշտ, որպեսզի վճռվի այդ հարցը, կառավարման սկզբունք, որը հնարավորություն կընձեռի գործողությունների երկու փաթեթերակների հարաբերական առավելությունները ծանր ու թեթև անել: Սակայն, ոչ

միավերադասության, ոչ էլ մասնագիտացման սկզբունքները չեն կարող վերջնականապես այդ հակասությունները վերացնել: Նրանք պարզապես հակասում են մեկմեկու առանց նշելու այդ հակասության վերացման որևիցե մի միջոց, վարվելակարգ:

Եթե դա միայն ակդեմիական վեճ լիներ, այսինքն լիներ ընդունելի բոլորի կողմից և ապացուցվեր, որ այդ սկզբունքը պետք է պահպանվի ցանկացած դեպքում, նույնիսկ ձեռնահասության կորստի դեպքում, այն ժամանակ կարելի էր պնդել, որ այդ երկու սկզբունքների առճակատման դեպքում, պետք է գերակայի միավերադասությունը: Սակայն հարցը դեռևս չի վճռվել և մասնագետները այդ հարցում ունեն ճիշտ իրար հակառակ տեսակետներ: Միավերադասության դոկտրինաներից են Գուլիկը և այլոք ⁴: Մասնագիտացման կողմից են Թեյլորի ֆունկցիոնալ ենթարկման տեսությունը, Մակմահոնի և Միլերի գաղափարը «երկակի ենթարման» մասին, ինչպես նաև զինվորական կազմակերպությունների տեխնիկական ղեկավարության փորձը⁵:

Գուցե, ինչպես պնդում է Գուլիկը, Թեյլորի և մյուսների կոնցեպցիան «մոլորություն» է: Եթե դա այդպես է, ապա այդ մոլորության ապացույցները երբեք չեն ընդհանրացվել կամ փայտագրվել, բացառությամբ վերը ցիտված ոչ ճիշտ էվրիստիկ փաստարկվերից: Եվ մենք կանգնած ենք երկու հավասարազոր անվանի կառավարման տեսաբանների միջև, չունենալով ընտրություն կատարելու հիմքեր: Սակայն իրական կառավարչական փորձը, կարծես թե մաքուրն է, որ գերադասությունը տրվում է մասնագիտացման, այլ ոչ թե միավերադասության անհրաժեշտությանը: Ընդհանուր առմամբ այնքան էլ հեռու չէ այն հետևությունից, որ Գուլիկի միավերադասության հասկացությունը երբեք գոյություն չի ունեցել կառավարչական կառույցներում: Եթե գծային մենեջերը ընդունում է հաշվապահական բաժնի կողմից ընդունված ստուգման կարգը, կարելի է արդյոք ասել, որ այդ ոլորտում նա հաշվետու չէ հաշվապահական բաժնին: Ցանկացած իրական կառավարչական իրավիճակում իշխանությունը բաշխված է գոտիների և որպեսզի պահպանվի միավերադասության սկզբունքին և այդ բաշխմանը չհակասի, ապա պահանջվում է իշխանության բոլորովին այլ սահմանում, ինչ այսպետ օգտագործվել է: Գծային մենեջերի այս ենթարկումը հաշվապահական բաժնին չի տարբերվում Թեյլորի հանձնարարականից, որ աշխատանքի կազմակերպման ոլորտում բանվորը ենթարկվում է մեկ վարպետի, իսկ տեխնիկայով աշխատելու ոլորտում՝ այլ վարպետի:

Միավերադասության սկզբունքը, գուցե ավելի արդարացի լինի, եթե այն ներկայացնենք այսպիսի պնդմամբ: Այն դեպքում, երբ երկու հրամայական հրահանգներ հակասում են միմյանց, պետք է լինի մի առանձին մարդ, որին աշխատողը պարտավոր է ենթարկվել և իշխանական միջոցներ պետք է կիրառվեն Կրկալ աշխատողի նկատմամբ միայն նրա համար, որպեսզի աշխատողը ենթարկվի այդ մարդուն:

Եթե միավերադասության սկզբունքը այս ձևակերպմամբ ավելի քիչ խոցելի է, ապա նա ավելի քիչ հիմնախնդիրներ է նույնպես լուծում: Առաջինը արդեն իշխանական իրավասությունների հիերարխիա չի պահանջում, բացի, առնականումը իշխանությունում: Որպես դրա հետևանք, նա անորոշ է թողնում շար կարևոր հարց, ինչպես պետք է իրավասությունները կազմակերպության ներսում բաշխվեն գոյիների միջև (այսինքն մասնագիտացման եղանակները) և ինչ ուղիներով այն պետք է իրականացվի: Նույնիսկ միավերադասության այսպիսի նեղ հակասությունը հակասության մեջ է մտնում մասնագիտացման սկզբունքի հետ, երբ էլ Կրկալ ունենա Կրառաձայնությունը, միևնույն է, աշխատողը պետք է վերադառնա իշխանության ձևական հարաբերություններին և միայն մասնագիտացման այն Կրեսակները, որոնք կան իշխանության հիերարխիական իրավասություններում, կարող են ներգործել որոշման ընդունման վրա: Եթե վերահսկիչը քաղաքում զբաղվում է միայն ոստիկան-Կրեսուչի վերահսկմամբ, ապա ոստիկանության պետի հետ անհամաձայնության դեպում նրա գիտելիքները ոստիկանության հիմնախնդիրների բնագավառում կորոշեն արդյունքը, իսկ Կրեսուչների հիմնախնդիրներին վերավերվող գիտելիքները կունենան ենթակա բնույթ, կամ ընդհանրապես չի պահանջվի: Դա շար հաճախ է Կրկալ ունենում ֆունկցիոնալ պետերի հետ պարտամիջոցների կիրառման համար իրավասությունների պակասի պարտառով, խախտելով աշխատանքային ծրագիրը:

Վերահսկողության ոլորտ

Ենթադրվում է, որ մեկ ղեկավարի ենթակաների թվի կրճատումը մինչև 6 մարդու կառավարման արդյունավետությունը մեծանում է: Վերահսկողության ոլորտի պարկերացումները սահմանափակ լինելու վերաբերյալ, վստահաբար ներկայացվում է որպես կառավարման երրորդ անժխտելի սկզբունք: Վերահսկողության սահմանափակման առողջ բանականության Կրեսակներից հասկանալի է: Ինչը դեռևս բոլորի կողմից չի ընկալվում, այն է, որ կարելի է ներկայացնել որպես կառավարմանը

իմաստով հակառակ ասացված, և թեև այն այնքան էլ հայտնի չէ, ինչպես վերը նշված վերահսկողության ոլորտի սկզբունքը, դժվար չէ ապացուցել, որ նա էլ գոյության իրավունք ունի: Դա հեթեթալ պնդումն է՝ կառավարման արդյունավետությունը մեծանում է, երբ կազմակերպչական մակարդակների թիվը կրճատվում է, որոնք մասնակցում են վճիռների, որոշումների կայացմանը:

Այդ վերջին ասացվածքը մեկն է հիմնական չափորոշիչներից, որը ուղղորդում է կառավարչական վերլուծությունը դեպի աշխատանքի վարելակարգի սկզբունքների օգտագործումը, հակասում է վերահսկողության ոլորտի պահանջներին, միավերադասության և մասնագիտացման սկզբունքներին: Այս աշխատությունը նվիրված է թվարկվածներից առաջին առնակարման հետազոտությանը: Ողջ բարդության լուսաբանման նպատակով դիտարկենք երկու այլընտրանքային առաջարկ ստեղծել առողջապահական ոչ մեծ դեպարտամենտ: Նրանցից մեկի հիմքում դրված է վերահսկողության ոլորտի սահմանափակումը, մյուսում՝ կազմակերպչական ոլորտների թվի կրճատումը:

1. Գոյություն ունեցող կազմակերպությունում կառավարչական ծանրաբեռնվածությունը դրվում է սանիտարական հսկիչի ուսուերին, առաջին հերթին, այն պարճառով, որ բաժնի բոլոր 11 աշխատողները անմիջապես հաշվետու են նրան, իսկ երկրորդ հերթին, որոշ աշխատողների մասնագիտական պարասվածությունը այնքան էլ գոհացուցիչ չէ: Տերևաբար վեներական հիվանդությունների բուժումը, ինչպես նաև որոշ այլ արրեր պահանջում են սանիտարական հսկիչի կողմից անհատական հարուկ ուշադրություն:

Նախկինում հանճնարարական էր արվում բժշկական ծառայության պետին նշանակել վեներոլոգիայի, մամոլոգիայի և մանկահասակ երեխաների հիգիենայի բաժինների պարասխանարվությունը: այնուհետև հանճնարարվում էր աշխատողներից նշանակել գլխավոր վերահսկիչ և հանճնարարել նրան բաժնի բոլոր գործերը, կապված վերահսկողության հետ, ինչպես նաև մարցնել ավագ քրոջ պաշտոն, դա առողջապահության վերահսկիչին կազարի ամենորյա արադուկ աշխատանքից և նրան հնարավորության կրա ծրագրել և վերահսկել բժշկական ապահովվածությունը ամբողջովին, արանել բժշկական լուսավորչական աշխատանքներ, բաժնի աշխատանքները դեկավարել ինչպես մնացած բոլոր

կազմակերպություններում: Եթե այսպես կառուցվեր բաժինը, բոլոր աշխատողների աշխատանքի արդյունավետությունը խիստ կմեծանար:

2. Բաժնի այժմյան կազմակերպումը տանում է անարդյունավետության և պազանց բյուրոկրատացման այն պարճառով, որ կա կառավարման ավելորդ մակարդակ վերահսկիչի և օպերատիվ աշխատողների միջև: Բացի այդ 12 լավագույն վորակավորում ունեցող 4-ը ծանրաբեռնված են կառավարչական պարտականություններով: Այդ պարճառով ավելորդ ուշացումներ են առաջանում անհրաժեշտ սանիտարական վերահսկողի կողմից ուշադրություն պահանջող հարցերի համաձայնեցման համար և շատ հարցեր անընդհատ վերանայում են պահանջում:

Այս դեպքում բժշկական ծառայության պեպի վերահսկողության տակ են մնում վնեերական հիվանդությունները, ֆորիզիարիական բուժումը և մանկական տարիքի հիզիենան: Սակայն հանձնարարական է տրվում լուծարել գլխավոր վերահսկիչի և բուժքրոջ սովորական պարտականությունները: Աշխատանքները, որոնք կատարում էին այդ երկու աշխատողները, հանձնարարել սանիտարական վերահսկիչի քարտուղարուհուն, իսկ քանի որ ավելի ընդհանուր ռազմավարական հարվերը միննույն է պահանջում էին սանիտարական վերահսկիչի ուշադրությունը, այդ երկու պաշտոնների լուծարումը թույլ կտա վերացնել ստուգման ավելուրդ փուլը, հնարավոր կդարձնի ընդլայնել վերահսկիչի և բուժքրոջ պարտականությունները, համենայն դեպս հնարավորություն կստեղծվի սկսել սանիտարական լուսավորման ծրագրի իրագործումը, որը հրահանգավորված էր բաժնին: Անմիջականորեն սանիտարական վերահսկիչին ենթական աշխատողների թիվը կավելանա մինչև 9 մարդ, սակայն այդ մարդկանց պարտականությունների ընդլայնման հետևանքով կոորդինացվող հարցերի համար ծախսված ժամանակի ավելացումը, նրա վերը նշված պարտականություններին, ռազմավարական հարցերով զբաղվելու և աշխատանքների կարանման ցուցակների կազմելու վրա ծախսված ժամանակը, չեն բերի նրա աշխատանքային ծանրաբեռնվածության սկզբունքային մեծացմանը:

Դիլենման նրանում է , որ բարդ կառուցվածքով խոշոր կազմակերպությունում վերահսկման ոլորտի սահմանափակումը անխուսափելիորեն ծնում է բյուրոկրատացման անչափ մեծ աճ, քանի որ անհրաժեշտ է հետևել կազմակերպության աշխատողների վերադաս մակարդակներում ամեն մի շփումը մինչև չգրնվի ընդհանուր պետը: Եթե կազմակերպությունը բավականաչափ

խոշորե, դա կբերի բոլոր լուծում պահանջող հարցերի փոխանցումը վերև, անսխալելի մի քանի մակարդակներ, իսկ հետո նորից ներքև հրամանների և հանձնարարականների տեսքով, որը հոգնեցուցիչ և շատ ժամանակ խլող գործընթաց է:

Այլընտրանք կարող է լինել մեկ մարդու ենթակայության տակ գործողների թվի ավելացումը կրճատելով հիերարխիական բուրգը և միջանկյալ մակարդակների թիվը: Սակայն սա նույնպես ծնում է որոշակի բարդություններ, քանի որ ենթակաների քանակի պարզառով թուլանում է հսկողության չափը:

Այսպիսով, եթե հաշվենք, որ վերահսկողության ոլորտի կրճատումը, այնպես էլ ավելացումը ունեն անբարենպաստ հետևանքներ, ապա ինչպես՝ գործել լավագույն հարաբերակցությունը: Վերահսկման ոլորտի սահմանափակման կողմնակիցները առաջարկում են 3,5, և նույնիսկ 11 մակարդակի կառույցներ, սակայն մենք ոչ մի տեղ չենք գտնում պարզառության բացառությունը, թե ինչու են նրանք առաջարկում այս կամ այն մակարդակները: Այսպիսով ձևակերպված սկզբունքը այդ կարևոր հարցը չի պարզաբանում: Ակամայից մտաբերում ես այժմ ընթացող վեճերը ազգային պարտքի ծավալի վերաբերյալ:

Աշխատողների կազմակերպումը աշխատանքի նպատակի, գործընթացի, հաճախորդների, վայրի սկզբունքով

Գտնում են, որ կառավարման արդյունավետությունը մեծանում է եթե աշխատողները միավորված են խմբերում համապարասխան ըստ՝ ա) աշխատանքի նպատակի, բ) գործընթացի, գ) հաճախորդների կամ դ) վայրի:

Սակայն դիտարկելով մասնագիտացման հարցը, պարզ է դառնում, որ այդ սկզբունքը ներքին հակասություն ունի, քանի որ նպատակը, գործընթացը, հաճախորդները և վայրը ներկայացնում են մրցակցային հիմք աշխատողների կազմակերպման համար, ամեն անգամ աշխատանքային խումբ կազմակերպելու հարց վճռելիս, պետք է ընտրել հիմքերից մեկը, զոհաբերելով մնացած երեքի առավելությունները: Օրինակ, եթե քաղաքի դեպարտամենտները կազմակերպված են աշխատանքի նպատակի սկզբունքով, ապա բոլոր բժիշկները, իրավաբանները,

ճարտարագետները, վիճակագիրները բաշխված կլինեն իրենց կարիք զգացող դեպարտամենտներով, այլ ոչ թե միավորված կլինեն դեպարտամենտներում կազմված նույն մասնագիտության մարդկանցից: Այդ դեպքում, իհարկե, ըստ գործընթացի սկզբունքի առավելությունները որոշ չափով կկորչեն:

Այդ առավելություններից որոշները, այնուամենայնիվ, կարող են օգտագործվել, եթե ըստ գործընթացի սկզբունքը իրագործվի առանձին դեպարտամենտների ներսում: Օրինակ, հանրային աշխատանքների դեպարտամենտում կարող է կազմակերպվել շինարարական աշխատանքների բաժին, կամ ժողկրթության դեպարտամենտում կարող է կազմակերպվել դպրոցական հիմնարկների առողջապահական ծառայության բաժին: Ճիշտ այդպես ավելի մանր ստորաբաժանումներում կարող են լինել աշխատողների խումբ հաճախորդների կամ վայրի սկզբունքով: Օրինակ, հրշեջ անվտանգության ծառայությունը կարող է ունենալ առանձին խմբեր քաղաքի ամբողջ փարածքով մեկ, իսկ հանրային բարեկեցության դեպարտամենտը իր ծառայությունները կարող է տեղաբաշխել փարբեր տեղերում: Սակայն մասնագիտացման այդ հիմնական ձևերը միաժամանակ անհնար է կիրառել, քանի որ ամեն մի կոնկրետ դեպքում հարկ կլինի որոշել, թե մասնագիտացումը հաջորդ մակարդակում պետք է կատարվի աշխատողներին խմբերի բաշխման եղանակով ըստ նպատակի, գործընթացի հիմնական նպատակի, հաճախորդների, թե վայրի սկզբունքով:

Այս առճակատումը կարելի է ներկայացնել, և ցույց տալ, որ մասնագիտացումը ըստ նպատակի սկզբունքով կառուցված առողջապահության դեպարտամենտ և ըստ հաճախորդների փարբեր արդյունքներ են ստանում:

1. Առողջապահության դեպարտամենտը իրականացնում է հետևյալ գործունեությունը հիվանդությունների կանխարգելման և առողջ ապրելակերպի պահպանման աշխատանքներ 1) բնակչության բնական տեղաշարժի հաշվառում; 2) ապագա մոր, նորածինի, նախադպրոցական և դպրոցական տարիքի երեխաների հիգիենա; 3) վարակիչ հիվանդությունների վերահսկողությունը; 4) կաթի, սննդամթերքի և դեղամիջոցների վերահսկողությունը; 5) սանիտարական վերահսկողությունը; 6) լաբորատոր հետազոտություններ; 7) սանիտարական կրթություն:

Այս դեպարտամենտի աշխատանքի թերություններից մեկը այն է, որ նա չի վերահսկում դպրոցականների առողջական վիճակը (այս ոլորտը պատկանում է

փարածքային ժողկրթության դեպարտամենտին), իսկ այդ կարևորագույն ծրագրի կոորդինացումը այս երկու դեպարտամենտների միջև շարժում է կամ բացակայում է : Նպատակահարմար է այս աշխատանքները կենտրոնացնել մեկ մարմնում:

2. Ժամանակակից դպրոցական կրթության դեպարտամենտին հանձնարարվում է երեխաների փանը չգտնվելու համարյա ամբողջ ժամանակի հոգածությունը: Այդ ուղղությամբ կա պարասխանաբարության երեք հիմնական ձև՝ 1) ապահովել պարզաճ ընդհանուր կրթություն և զարգացնել օգտակար գիտելիքներ և հմտություններ; 2) պարասպորտներից հեռու ազատ ժամանցի կազմակերպում; 3) հոգածություն առողջության և ապահովել համապարասխան սնունդով:

Ժողկրթության դեպարտամենտների աշխատանքում խոչընդոտներից մեկը, այն փաստն է, որ նա ապահովելով դպրոցական ճաշերով, նա ոչ մի ձևով չի վերահսկում երեխաների առողջությունը և, որ գործնականում բացակայում է փոխհամաձայնեցումը այդ անչափ կարևոր մաս կազմող զարգացման ծրագրի և ժողկրթության դեպարտամենտի իրագործվող ծրագրերի, առավելությունների միջև:

Այսպես նորից երևում է ընտրության դիլեմման, կառավարման սկզբունքների հավասար հավանական այլընտրանքային ընտրության միջև: Սակայն դա փվյալ իրավիճակի միակ բարդությունն է, քանի որ իրավիճակի ավելի խորը ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս հիմնական տերմինների՝ «*նպատակ*», «*գործընթաց*», «*հաճախորդներ*» տերմինների ոչ միարժեքությունը:

«*Նպատակը*» կարելի է կոպիտ որոշել որպես ցանկալի արդյունք, որին հասնելու համար կիրառվում է ինչ-որ մի գործունեություն; «*գործընթաց*»- միջոց նպատակին հասնելու համար: Այսպիսով գործընթացները իրագործվում են նպատակին հասնելու համար: Սակայն նպատակները կարող են դասավորվել որոշակի հիերարխիայի տեսքով:

Մեքենագրուհին սեղմում է սեղմակները, որպեսզի տալի, տալում է, որպեսզի ստեղծի նամակ, նամակը ստեղծում է , որպեսզի պարասխանի հարցմանը: Այսպիսով, նամակը նպատակ է, որին հասնելու համար իրականացվում է մեքենագրությունը, միևնույն ժամանակ նամակի ստեղծումը նաև գործընթաց է, որի արդյունքում ստացվում է հիմնական նպատակը- հարցման պարասխանը:

Այսպիսով միևնույն գործողությունը կարելի է երկարացնել և որպես նպատակ և որպես գործընթաց:

Այս երկիմաստությունը կարելի է հեշտությամբ ցույց տալ պետական հիմնարկի օրինակով: Առողջապահության դեպարտամենտը ստեղծվել է որպես վարչական միավոր, որի ֆունկցիաների մեջ է մտնում տարածքի բնակչության առողջության հոգածությունը, և սովորականում նա հանդես է գալիս, որպես որոշակի նպատակի կազմակերպություն, սակայն այդ նույն ժամանակ այդ նույն դեպարտամենտը ստեղծվում է, որպես վարչական միավոր, որը օգտագործում է բժշկական հմտությունները մարդկանց բուժման համար, և, այդպիսով հանդիսանում է կազմակերպության գործընթաց իրականացնելու համար: Ճիշտ այդպես ժողկրթության դեպարտամենտը կարելի է դիտարկել, որպես կազմակերպություն, նպատակներ ունեցող (ուսուցանել) կամ հաճախորդների կազմակերպություն (երեխաները); անտառամենտությունը- կազմակերպություն նպատակի հասնելու համար (անտառածածկության պահպանում); կազմակերպություն գործընթաց իրականացնելու համար (անտառամենտության կառավարում); հաճախորդների կազմակերպություն (անտառահատներ և անասնապահներ, որոնք օգտագործում են հանրային անտառը) կամ վայրի կազմակերպություն (հանրային անտառահանդեր): Այսպիսի լուսաբանման ընտրության դեպքում այդ հասկացությունների միջև սահմանները դառնում են աղոտ և դժվար որոշվող:

«Կազմակերպության հիմնական նպատակը-ասում է Գուլիկը- համախմբել միևնույն դեպարտամենտում բոլոր նրանց, ովքեր կատարում են աշխատանք, որոշակի ծառայություն կատարելու ուղղությամբ»⁶: Սակայն ինչ՞ բան է այդ որոշակի ծառայությունը: Նանդիսանում է, արդյո՞ք, հրշեջ անվտանգությունը առանձին նպատակ, թե՞ դա մի այլ նպատակի մասն է - հանրային անվտանգության, կամ դա նպատակների համակցություն է, որը ներառում է ինչպես հրդեհների կանխարգելումը, այնպես էլ պայքարը հրդեհների դեմ: Ներկաբար, կարելի է եզրակացնել, որ գոյություն չունի այնպիսի բան, ինչպիսին է մի նպատակային կազմակերպություն, կամ նպատակի կազմակերպություն: Այն ինչը պետք է դիտարկվի որպես մեկ ֆունկցիա, կախված է լեզվից և տեխնիկայից⁷: Եթե անգլերեն լեզվում կա բազմիմաստ տերմին, որը ընդգրկում է երկու ենթանպատակներ, բնական կլինի նրանց դիտարկել ընդհանրացված, որպես մեկ նպատակ: Եթե նման տերմին բացակայում է, ապա այդպիսի ենթանպատակները վերածվում են առանձին նպատակների: Մյուս

կողմից գործունեության մի տեսակը կարող է ապահովել մի քանի խնդիրների կատարում, սակայն քանի որ տեխնիկապես (արարողակարգով) անբաժան են, գործունեությունը դիտարկվում է որպես մեկ ֆունկցիա կամ նպատակ:

Վերոհիշյալ թասերը, որ նպատակները ձևավորում են հիերարխիա և ամեն ենթանպատակին հասնելը նպաստում է վերջնանպատակին հասնելուն, օգնում է ավելի պարզ ընկալելնպատակի և գործընթացի միջև եղած կապը: *«Կազմակերպության հիմնական նպատակ է հանդիսանում միավորել մեկ դեպարտամենտում բոլոր նրանց, ովքեր աշխատանքում օգտագործում են մասնագիտական որոշակի հմտություններ կամ տեխնոլոգիաներ կամ միևնույն մասնագիտության ներկայացուցիչներ են»,- ասում է Գուլիկը⁸:* Դիտարկենք այնպիսի պարզ հմտություն է, ինչպիսին մեքենայի վրա տալն է: Տպելը դա հմտություն է պայմանավորված մկանային շարժումների կոորդինացիայով, սակայն նպատակների և միջոցների հիերարխիայի ամենաստորին մակարդակում: Գրամեքենայի վրա տալված նամակի բովանդակության համար նշանակություն չունի հմտությունը, որի միջոցով այն տալվել է: Տմտությունը կայանում է նրանում, որ ամեն մի անգամ արագ սեղմել «T» տառով սեղմակը երբ այն պահանջվում է ըստ բովանդակության կամ նմանապես «a» սեղմակը:

Այսպիսով, էական տարբերություն չկա «նպատակ»-ի և «գործընթաց»-ի միջև տարբերությունը միայն աստիճանում է: «Գործընթաց»-ը՝ գործողություն է, որի անմիջական նպատակը գտնվում է նպատակների և միջոցների հիերարխիայի ստորին ցածր մակարդակում, այն դեպքում երբ «նպատակ»-ը՝ դա գործողությունների համադրությունն է, որի նշանակությունը գտնվում է նպատակների և միջոցների հիերարխիայի վերին մակարդակում:

Այժմ դիտարկենք «հաճախորդներ» և «վաճառ»-ը, որպես կազմակերպչական հասկացություններ: Այդ կարեգործիաները իրականում նպատակից անբաժան են և նրա բաղկացուցիչներն են: Տրեջ պահպանության դեպարտամենտիլիվ սահմանման մեջ պետք է ներառվեր տարածքը, որը նա սպասարկում է *«նվազեցնել հրդեհից հասցրված վնասները X քաղաքում»:* Վարչական կազմակերպության խնդիրները ձևակերպվում են առաջարկվող ծառայությունների և վաճառի տերմիններով, որտեղ այդ ծառայությունը իրականացվում է: Սովորաբար «նպատակ» տերմինը սահմանման առաջին մասի համար, այն դեպքում երբ երկրորդ մասը ինքնատիկնքյան ընկալվում է որպես

նպարակի ասպեկտ: Առաջարկվող ծառայության վայրը կարող է որոշվել հաճախորդներով ճիշտ այնպես, ինչպես աշխատագրական փարաձևում: Այն դեպքում երբ գործակալությունը հերթափոխով է աշխատում, ժամանակը կլինի նպարակի երրորդ չափը-որպեսզի փվյալ ծառայությունը կատարել, փվյալ վայրում (կամ փվյալ հաճախորդներին) փվյալ ժամանակահատվածի ընթացքում:

Տերմինաբանական այս ճշգրտումը թույլ է փալիս անցնել հաջորդ խնդրին՝ կազմակերպության մասնագիտացման խնդրի մեկնաբանմանը: Այժմ անընդունելի է ասել կազմակերպության «նպարակ», կազմակերպության «գործընթաց», կազմակերպության «հաճախորդներ» կամ կազմակերպության «վայր» միևնույն կազմակերպչական միավորը կարող է այդ չորս տերմիններից յուրաքանչյուրի մեջ մտնել (բնույթով) ավելի մեծ կազմակերպչական միավորում, որի մասն է ինքը կազմում: Մալմոնի փարաձևային ստորաբաժինը, որը զբաղվում է դպրոցական փարիքի երեխաների առողջապահական հարցերով և բժշկական ծառայությունների մատուցմամբ կարող է դիտարկվել ինչպես՝ 1) «վայրի» կազմակերպություն , եթե լինել օրեգոն նահանգի նույնափայ կազմակերպության մասը, 2) «հաճախորդներ»-ի կազմակերպություն, եթե լինել բոլոր փարիքի երեխաներին նմանափայ ծառայության մասը, 3) «նպարակ»-ի կամ «գործընթաց»-ի կազմակերպություն (անհնարին է ասել որը) եթե լինել կրթության դեպարտամենտի մասը:

Ճիշտ չէ ասել, որ Ա-ն գործընթացի բաժին է, ճիշտ կլինի Ա-ն հանդիսանում է գործընթացի բաժին դեպարտամենտ X-ի կազմում ⁹: Այս վերջին պնդումը կնշանակի, որ Ա-ն իր մեջ ներառում է որոշ փեսակի բոլոր գործընթացները X դեպարտամենտում, անկախ, այդ X դեպարտամենտի ցանկացած հատուկ ենթանպարակներից, վայրից և հաճախորդներից: Այժմ հասկանալի է, որ այդ բաժինը զբաղվում է որոշակի փեսակի բոլոր գործընթացներով, սակայն այդ գործընթացները դեպարտամենտի ընդհանուր նպարակների, որոշակի յուրահատուկ ենթանպարակներն են: Այս դեպքում, որը համապարասխանում է առողջապահության բաժնին, կրթության դեպարտամենտում. վերը նշված բաժինը մասնագիտացվում է ինչպես նպարակով, այնպես էլ գործընթացով: Առողջապահության բաժինը, կլինի միակը կրթության դեպարտամենտում, որը օգտագործում է բժշկական մեթոդները (գործընթաց) և առնչություն ունի առողջության հետ (ենթանպարակ):

Նույնիսկ երբ լուծվում է «նպատակ», «գործընթաց», «հաճախորդներ» և «վայր» փերմինների ճիշտ օգտագործման հիմնախնդիրը, կառավարման սկզբունքները ոչ մի ուղեցույց չեն փալիս թե այդ 4 մրցակցող մասնագիտացման հիմունքներից որն է կիրառելի որևէ կոնկրետ իրավիճակում: Մեքենաշինության նախարարության Բրիտանական կոմիտեն (British Machinery of Government Committie, BMGC) այդ հաշվով ոչ մի կասկած չունեի: Նա դիտարկում էր նպատակը և հաճախորդներին, որպես կազմակերպության երկու հնարավոր հիմք և վստահեց առաջինին: Մյուսները նույնպես իրավունք ունեն ընտրություն կատարել նպատակի և գործընթացի միջև: Փաստարկները, որոնք բերում են այդ միանշանակ եզրահանգմանը, արժանի են խղճահարության, մեքենաշինության նախարարությունը միայն մեկ փաստարկ է ներկայացնում իր ընտրության օգտին *«Կազմակերպման (հաճախորդներ) այդ մեթոդի դեպքում անխուսափելի կլինի-հսկումը լիկալուրային վարչակազմի: Անհնար է, որ մասնագիտացված ծառայությունը, ամեն մի դեպարտամենտի կողմից բնակչությանը առարկված, լինի նույնքան բարձր որակի և այն դեպքում երբ դեպարտամենտի աշխատանքը սահմանափակված է մարդկանց որոշակի խմբով և տարածվում է նրանց համընդհանուր ապահովման վրա, և այն դեպքում, երբ դեպարտամենտը կենտրոնացած է մարուցել որոշակի ծառայություններ ցանկացածին, ում դա անհրաժեշտ կլինի, և արդեն դուրս է գալիս փոքրաթիվ խմբերի հետաքրքրությունների շրջանակից»¹⁰:*

Այս վերլուծություններն ակնհայտ են: Առաջինը ոչ մի փորձ չի արվում որոշել, թե ինչ միջոցով է ծառայությունը ճանաչվելու: Երկրորդ, ներկա է մերկ ենթադրություն, բացարձակ անապացույց, որ մանկական բժշկական սփորաբաժանումը, օրինակ երեխաների սոցիալական օգնության դեպարտամենտում, չէր կարող այդպիսի « բարձր մակարդակի» ծառայության մարուցել, եթե նա լիներ առողջապահության դեպարտամենտում: Սակայն չի բացառվում թե ինչպես սփորաբաժանումի մեկ դեպարտամենտից մի այլ դեպարտամենտ փեղափոխելիս սփորաբաժանման աշխատանքների որակը կարող է լավանալ կամ վարանալ:

Երրորդ ոչ մի հիմունք չի նշվում ճանաչելու նպատակի և գործընթացի պահանջները, ոչպես մրցակիցներ, այլ այդ երկու հասկացությունները միաձուլվում են «ծառայություն» երկիմաստ փերմինում: Նարկ չկա այսպեղ որոշել կոմիտեն իրավունք ունի արդյոք թե ոչ հանձնարարականներ փալ:

Կարևորը այն է , որ հանձնարարականները իրենցից ներկայացնում էին ընտրություն կառավարման իրարամերժ սկզբունքների միջև, առանց որևիցե ակնհայտ է բանասակն կամ գործնական հիմնավորման:

Անբանակության ապշեցուցիչ դրսևորումները կարելի է հանդիպել *«նպատակը ընդհան գործընթացի»* հարցի բանավեճում: Ծիծաղելի կլիներ դրանք ցիպել, եթե այդքան լայն չօգտագործվեին լուրջ քաղաքական և կառավարչական քննարկումների ժամանակ:

Օրինակ, ո՞րտեղ պետք է փրվի գյուղաբնակչության կրթությունը՝ գյուղաբնակչության, թե՛ կրթության նախարարությունների համակարգերում: Դա կախված է նրանից, ուզում ենք մենք տեսնել, որ ֆերմերային փոփոխության վարման առաջավոր եղանակներին սովորեցնում են, ամենայն հավանականությամբ, հնացած եղանակներով, թե՛, որ նույնքան հավանական է, ֆերմերային փոփոխության վարման հնացած տեխնոլոգիաները սովորեցնում են ամենաառաջավոր մեթոդներով: Նարցը իր մեջ պարունակում է նաև պարասխան¹¹:

Բայց, իրոք, պարասխանը գտնվում է հարցում: Ենթադրենք, օրինակ, որ գյուղաբնակչության կրթության ստորաբաժանումը հիմնվել և գլխավորում է մեկը, որը մինչ այդ ուներ ընդարձակ փորձ գյուղաբնակչության հետազոտությունների կամ գյուղաբնակչության դպրոցի դիրեկտոր էր և համալրված էր նույնպիսի որակավորման մարդկանցով: Ինչ՞ հիմքեր կան հավատալու, որ գտնվելով կրթության նախարարության համակարգում այդ ստորաբաժանումը կրա հնացած գիտելիքներ նոր մեթոդներով, իսկ գյուղաբնակչության նախարարության համակարգում- նորագույն գիտելիքներ հնացած մեթոդներով: Այդպիսի ստորաբաժանման կառավարչական հիմնախնդիրը կլիներ նորագույն գիտելիքներ փալ նորագույն մեթոդներով, և դժվար չէ որոշել, թե ինչպե՞ս կազդի գերաբնակչական պարկանելիությունը այդ ստորաբաժանման աշխատանքի արդյունքի վրա: *«Պարասխանը ամփոփված է հարցում»* միայն, եթե առեղծվածային հավատ ունեք, որ ստորաբաժանման ներուժը որպես շարժիչ կհանդիսանա նրա գործունեության ուղղությունը փոխելու:

Այդ հակասությունները և մրցակցությունները այս վերջի մի քանի փորձերի ընթացքում պետական կառավարման մասնագետների կողմից արժանացել են մշտական աճող ուշադրության: Օրինակ, Գուլիկը, Ուոլլեսը և Բենսոնը պարզեցին

որոշակի առավելություններ և թերություններ մասնագիտացման որոշ ձևերում և դիտարկեցին այն պայմանները, որոնց դեպքում կարելի է ընտրել այս կամ այն ձևը¹²: Այդ բոլոր վերլուծությունները կատարվել են փեսական մակարդակով, այն իմաստով, որ փվյալներ չեն օգտագործվել, որպեսզի ցույց տրվի ավելացած արդյունավետությունը, վերագրված այս կամ այն ձևին: Թեև վերլուծությունը փեսական էր, նրան չի հերիքել փեսությունը, քանի որ չի ստորադրվել համընդհանուր համակարգ, որի շրջանակներում պետք է փեղի ունենար բոլոր քննարկումները, վերլուծությունը միտում ունի փրամաբանական միակողմության, որը բնութագրում է վերոհիշյալ օրինակները, կամ անհամոզական:

Կառավարման փեսության փակուղի

Չորս «Կառավարման սկզբունքներ»-ը որոնք առաջարկվեցին այս աշխատանքի սկզբում, ենթարկվել են քննադատական վերլուծության: Նրանցից ոչ մեկը նախնական փեսքով չպահպանվեց, քանի որ ամեն մի դեպքի համար մեկ որոշակի սկզբունքի փոխարեն գտնվեցին երկու կամ ավելի իրարամերժ սկզբունքների հավաքածու, ակնհայտ, միանգամայն հավասարազոր կիրառելի փվյալ կառավարչական իրավիճակի համար:

Բացի այդ, ինչպես կրեսնի ընթերցողը, այդ նույն առարկությունները կարելի է բերել ընդդեմ քննարկումների ընտրություն կատարել *«կենտրոնացման»* և *«սպակենտրոնացման»* միջև, որոնք վերջիվերջո ավարտվում են *«մի կողմից, կենտրոնացումը որոշումներ ընդունելու համար ցանկալի է, իսկ մյուս կողմից, որ գոյություն ունեն որոշակի առավելություններ սպակենտրոնացման մեջ»* եզրահանգումով:

Կարելի՞ է արդյոք ինչ-որ բան պահպանել, որը կօգտագործվի Կառավարման փեսության ստեղծման համար: Փաստորեն կարելի է մոտավորապես բոլորը պահպանել: Դժվարությունները ծագում են *«կառավարման սկզբունքներ»* երբ օգտագործվում այն իմաստով, որը միայն կառավարչական իրավիճակների ախտորոշման և նկարագրման չափորոշիչներ են հանդիսանում: Զուգարանին հարկացված փրածքը, անկասկած, փան նախագծում կարևոր մաս է, սակայն փունը, որը նախագծված է բացարձակապես առավելագույն փեղ հարկացնել զուգարանին, միևնույն ժամանակ անփեսելով մնացած բոլոր դատողությունները,

կարող է , մեղմ ասած, համարվել մի քիչ չհավասարակշռված: Ճիշտ այդպես միավերադասությունը, մասնագիտացումը ըստ նպատակի, ապակենտրոնացումը- այս բոլորը կերեր են, որոնք պետք է դիտարկվեն արդյունավետ կառավարչական կազմակերպության նախագծում: Այս կետերից ոչ մեկը առանձին վերցված բավականաչափ կարևորություն չունի, որպեսզի համարվի բավարար, որպես առաջնորդող սկզբունք կառավարչական վերլուծաբանի համար: Կառավարչական կազմակերպության սպեղծման գործընթացի ժամանակ, ճիշտ այնպես ինչպես նրա գործունեության ընթացքում, ղեկավարող չափորոշիչը պետք է լինի ընդհանուր արդյունավետությունը: Փոխադարձ անհամապետելի առավելությունները պետք է միմյանց հետ փոխհավասարակշռվեն ճիշտ այնպես, ինչպես ճարտարապետը համեմատում է զուգարանի համար նախատեսված; լրացուցիչ տարածքի առավելությունը մեծ սենյակի առավելությունների հետ:

Այս դրույթը, եթե այն ուժ ունի, իրենից ներկայացնում է մեղադրական ակտ Կառավարման հարցերի մասին բազմաթիվ հրապարակումներին:

Ինչպես համոզիչ ցույց են տալիս այս գլխում մեջբերված օրինակները, կառավարչական վերլուծությունները հաճախ կարարվում են կառավարչական իրավիճակի միակ չափորոշիչի ընտրության և կիրառման ճանապարհով, այն բանի համար, որ հանձնարարականները տրվեն, այն դեպքում, երբ այդ հանգամանքը, որը նույնաման ազդեծություն ունի, սակայն հակառակ չափորոշիչ, որը կարող էր ընդունվել ճիշտ այդ նույն պարճառով, սակայն այլ արդյունքով, հանգիստ անտեսվում էր:

Կառավարման ուսումնասիրման գործում մոտեցումը պահնջում է , որպեսզի նույնացվեն գործին առնչվող բոլոր դիագնոստիկ ուսումնասիր, որպեսզի ամեն մի կառավարչական իրավիճակը վերլուծվի չափորոշիչների ամբողջ հավաքածուի տերմիններով և որպեսզի ուսումնասիրությունը բացահայտի թե ինչ ընդլանուր գումարային արժեք ունեն մի քանի ուսումնասիր միասին, երբ նրանք, ինչպես և սովորաբար լինում է, անհամապետելի են:

Կառավարման տեսության նոր տեսություն

Այս ծրագիրը անհրաժեշտ է դիտարկել հերթականությամբ: Առաջինը, իհնչ է իր մեջ պարունակում կառավարչական իրավիճակի նկարագրությունը, այդպիսի վերլուծության նպատակով, երկրորդ՝ ինչպե՛ս որոշել տարբեր չափորոշիչների կարևորությունը, որպեսզի, գտնվի նրանց իսկական տեղը ընդհանուր պարկերում:

Կառավարչական իրավիճակների նկարագրությունը

Մինչև սկզբունքներ մշակելը գիտությունը պետք է տիրապետի որոշակի հասկացությունների: Նախքան ձգողականության օրենքի սահմանումը անհրաժեշտ էր որոշել «*արագացում*» և «*կշիռ*» հասկացությունները: Առաջինը, որը պետք է անի կառավարման տեսությունը՝ դա մշակել հասկացությունների շարք, որոնք թույլ կտան նկարագրել կառավարչական իրավիճակները տեսությամբ պարկանող տերմիններով: Այդ հասկացությունները, որպեսզի լինեն գիտական, պետք է գործող լինեն, այսինքն նրանց իմաստները պետք է համապատասխանեն իրավիճակների փորձով դիտարկվող փաստերին: «*Իշխանություն*» սահմանումը, որը այս աշխատանքում տրվել է, գործող սահմանման օրինակ է:

Իհնչն է իրոք հանդիսանում կազմակերպության գիտական սահմանումը: Դա սահմանում է, որը հնարավորինս, սահմանում է կազմակերպությունում ամեն մի մարդու համար, ինչպիսի վճիռներ է կայանում և ինչպիսի ազդեցություն է գործադրվում նրա վրա այդ վճիռներից յուրաքանչյուրը ընդունելիս: Վարչական կազմակերպության ժամանակակից նկարագրությունը բացարձակապես չի բավարարում այդ պահանջին: Մեծամասամբ նրանք սահմանափակվում են ֆունկցիաների բաշխմամբ և իշխանության ձևական կառուցվածքով: Նրանք շատ քիչ ուշադրություն են նվիրում այլ ձևերի կազմակերպչական ազդեցությունների կամ հաղորդակցման համակարգին¹³:

Օրինակ, իհնչ է նշանակում հետևյալ արտահայտությունը «*Դեպարտամենտը թողկացած է երեք բաժիններից՝ ֆունկցիաները առաջինի՝ _____, երկրորդի՝*

_____, *և երրորդի՝* _____ » մենք ի՞նչ կարող ենք իմանալ այդ նկարագրությունից: Իրականում շատ քիչ բան, քանի որ այս նկարագրությունից անհնար է հասկանալ որոշումներ ընդունելու կենտրոնացման աստիճանը՝ բաժնի մակարդակով, թե դեպարտամենտի մակարդակով: Ոչ մի ցուցում չկա գերադասության իշխանության մեխանիզմների և աստիճանի (ենթադրաբար անսահման) վերաբերյալ, նրա բաժինների նկատմամբ: Ոչ մի ցուցում չկա, ինչ չափով են հաղորդակցության համակարգերը նպաստում այդ երեք բաժինների կոորդինացմանը կամ գոնե ինչ չափով է պահանջվում նրանց կոորդինացիան կախված աշխատանքի բնույթից: Չկա բաժինների աշխատողների անցած ուսուցման ծրագրերը, կամ այդ ծրագրերը բաժիններին ինչպիսի ապակենտրոնացման մակարդակ են ապահովում: Արդյունքում կազմակերպության կառավարչական բնութագիրը կազմված, համարյա թե բացարձակապես, իշխանության գործողությունների և ուղղությունների տերմիններով բացարձակապես չի համապատասխանում կառավարչական վերլուծության նպատակներին:

Դիտարկենք *«կենտրոնացում»* տերմինը: Ինչպե՞ս է որոշվում, որ որևէ կազմակերպության գործողությունները կլինեն *«կենտրոնացված»* կամ *«ապակենտրոնացված»*: Մի՞թե այն, որ կան ճյուղային բաժիններ, ինչ որ բան է ապացուցում *«ապակենտրոնացման»* մասին: Կարո՞ղ է արդյոք այդ նույն ապակենտրոնացումը գոյություն ունենալ կենտրոնական վարչության բաժիններում: Կենտրոնացման իրադեպական վերլուծությունը իր մեջ պետք է պարունակի կազմակերպություններում որոշումների տարածման և ազդման մեթոդները, որոնք օգտագործվում են ավելի բարձր մակարդակներում, ստորադասների որոշումների վրա ազդելու համար: Այդ տիպի վերլուծությունը կբացահայտեր, որոշումների ընդունման գործընթացի ավելի բարդ պատկերը, քան կազմակերպությունում բաժինների տարբեր մակարդակների վրա գործելու գույք աշխարհագրական տեղադրման թվարկումը:

Կառավարչական նկարագիրը մշտապես տուժում է մակերեսայնությունից, անչափ պարզեցվածությունից և իրադեպության պակասից: Նա իրեն շատ է սահմանափակել իշխանության մեխանիզմի շրջանակով, և չկարողացավ իր ուշադրության ոլորտը ընդգրկել Կազմակերպությունում վարքի վրա ազդման ոչ պակաս կարևոր այլ ձևեր: Նա հրաժարվեց որոշումների ընդունման բաշխման ֆունկցիայի խնդրի ուսումնասիրման հոգնեցուցիչ գործը իր վրա վերցնել: Նա բավարարվեց *«պաշտոնական իրավասություն»*, *«կենտրոնացում»*, *«հսկողության ոլորտ»*,

«Ֆունկցիաներ» և այլնի մասին խոսակցություններով, չփորձելով գտնել այդ փերմիաների գործող սահմանները: քանի դեռ կառավարչական նկարագրությունը ավելի բարձր ճկունության հնարամտության մակարդակի չի հասել, քիչ հիմքեր կան հուսալու կառավարման սկզբունքների հստակեցման և որոշման արագ առաջխաղացմանը: Դա նշանակու՞մ է արդյոք, որ վարչական կազմակերպության մաքուր ձևական նկարագրությունը անհնար է, որ համապատասխան նկարագրությունը պետք է իր մեջ պարունակի կազմակերպչական որոշումների մասին փեղեկություններ: Այս հարցին գործնականում անհնար է պատասխանել կառավարչական փեսության զարգացման արդի մակարդակում: Սակայն պարզ է, որ կառավարման սկզբունքների կիրառությունում, բովանդակությունը ավելի մեծ դեր է կատարում, քան այդ թույլ է փալիս կառավարման ձևական փեսությունը այժմ: սա փաստ է, որը կառավարման մասին գրականության մեջ սկսել են ճանաչել: Եթե հեյսենք փագրություններին, սկսած Մունից և Ռիլից, այնուհետև Գուլիկը և Պրեզիդենտական կոմիտեի բանավեճը, և վերջացրած Վալլասով և Բենսոնով, ապա կարելի է փեսնել գերակայությունների հաստատուն փեղաշարժը, «*Կառավարման սկզբունքներ*»-ից դեպի պայմանների ուսումնասիրությունը, որպեսզի մրցակից սկզբունքները իհարկե կիրառելի են: Վերջին հրապարակումները երբեմն ասում են, որ «*կազմակերպությունը պետք է համապատասխանի նպատակին*», սակայն ավելի հաճախ որ «*այ այսպիսի այ այդպիսի պայմաններում կազմակերպության նշանակությունը կարճոր է*»: Նենց այդ պայմաններին, որոնք հիմք են հանդիսանում կառավարման ասացվածների օգտագործմանը, պետք է դիմի կառավարման փեսությունը և վերլուծությունը, իրոք հստակ սկզբունքների իր որոշումները, որոնք կփոխարինեն այդ ասացվածներին:

Կառավարչական իրավիճակների դիագնոստիկական

Նախքան ինչ որ դրական առաջարկներ կատարելը , անհրաժեշտ է որոշ չափով շեղվել թեմայից և ավելի մանրամասն դիտարկել կառավարման փեսության դրույթների բուն էությունը: Կառավարման փեսությունը գործ ունի այն բանի հետ, թե կազմակերպությունն ինչպես պետք է կառուցված լինի, ինչպես պետք է այն կառավարել, որպեսզի նա իր աշխատանքը արդյունավետ կատարի: Կառավարման գլխավոր սկզբունքը, որը գործնականում բխում է «*լավ*» կառավարման բնութագրից,

ամմիջականորեն, հեմեյալն է. միևնույն ծախսերը պահանջող մի քանի այլընտրանքներից, միշտ պեպք է ընտրվի այն մեկը, որը կբերի կառավարման նպատակի ամենաարդյունավետ իրագործմանը փոքրագույն ծախսերով: քանի որ այս «արդյունավետության սկզբունքը» բնութագրում է ցանկացած գործունեություն, որը թույլ է տալիս իրարեսուրեն մեծացնել որոշակի արդյունքների հասնելու աստիճանը, օգտագործելով սահմանափակ միջոցներ, ապա նա բնութագրում է ինչպես տնտեսական տեսությունը, այդպես էլ կառավարման տեսությունը: «Կառավարչական մարդը» կողք-կողքի է կանգնում «տնտեսական մարդու» հետ:

Փաստորեն արդյունավետության «սկզբունքը» պեպք է դիտարկել ավելի շուտ որպես ձևակերպում, սահմանում, այլ ոչ թե սկզբունք. դա այն բանի սահմանումն է, ինչը նկատի է ունեցվում «լավ» կամ «շատ» կառավարչական վարքի վերաբերյալ: նա չի նշում այն մասին, ինչպես մեծացնել ձեռքբերումները, սակայն պարզապես հաստատում է, որ նրանց ավելացումը հանդիսանում է կառավարչական գործունեության նպատակը և որ կառավարման տեսությունը պեպք է մեզ ցույց տա, ինչ պայմանների առկայությունը կապահովի այդ ավելացումը:

Այնուամենայնիվ, ի՞նչ գործոններ են որոշում արդյունավետության մակարդակը, որին հասնում է կազմակերպությունը: Անհնար է ցույց տալ նրանց սպառիչ ցանկը, սակայն հիմնական կարգերը կարելի է թվարկել: Նախավոր է ամենապարզ ձևը - դիտարկել կազմակերպության առանձին անդամին և հարցնել ինչպիսին են նրա գործունեության արդյունքների որակական և քանակական սահմանափակումները: Այդ սահմանափակումները ներառում են. ա) նրա կառավարման կարողությունների սահմանափակում և բ) ճիշտ վճիռ կայացնելու նրա հնարավորությունների սահմանափակում: Սահմանափակումների վերացման չափին համապատասխան կազմակերպությունը մոտենում է իր նպատակին - բարձր արդյունավետությանը: Երկու մարդ, միևնույն փորձով, միանման նպատակներով, արժեքների համակարգով, տեղյակության միևնույն մակարդակով, կարող են բանական վճիռներ կայացնել միայն նույնատիպ գործողությունների վերաբերյալ: Ներկաբար կառավարման տեսությունը պեպք է շահագրգիռ լինի այն գործողությունների հանդեպ, որոնք որոշում են, ինչ փորձի միջոցով, արժեքների համակարգով, և գիտելիքների մակարդակով աշխատակից է կատարում իր գործը կազմակերպությունում: Սրանք են այն բանական «նպատակահարմարության սահմաններ»-ը, որոնց հետ պեպք է գործ ունենան կառավարման սկզբունքները:

Մի կողմից, անհապը սահմանափակվում է այն փորձով, սովորույթներով, ռեֆլեկսներով, որոնք ինքը չի գիտակցում: Նրա աշխատանքը, օրինակ կարող է սահմանափակվել, ձեռքերի ճկունության, կամ ռեակցիայի արագության, կամ նրա ուժի պարզառով: Որոշում կայացնելու գործընթացը նրա մոտ կարող է սահմանափակվել նրա մրաժողության գործընթացի արագությամբ, նույնիսկ նրա փարրական թվաբանության գիտելիքների մակարդակով և այլն: Այդ բնագավառում Կառավարման սկզբունքները պետք է գործ ունենան մարդու ֆիզիոլոգիայի, ինչպես նաև հմտությունների և սովորույթների ձևավորման օրենքի հետ: դա այն բնագավառն է, որը ամենահաջող ձևով զարգացնում էին Թեյլորի հետևորդները և որից զարգացավ ժամանակի և գործողության մասին ուսմունքը:

Մյուս կողմից անհապը սահմանափակված է իր արժեքների համակարգով և իր նպատակի այն տեսլով, որը ազդում է նրա վրա որոշումներ կայացնելիս:

Եթե նրա նվիրվածությունը կազմակերպությանը մեծ է, նրա հիշումները կարող են ապացույց հանդիսանալ կազմակերպության առջև դրված նպատակների անկեղծ ընկալմանը: Իսկ եթե նրա նվիրվածությունը այնքան էլ մեծ չէ, ապա նրա անձնական դրդապատճառները կարող են խանգարել նրա կառավարման արդյունավետությանը: Եթե նա բացարձակ նվիրված է այն բաժնին, որպեսզի նա աշխատում է, ապա նա երբեմն կարող է այնպիսի որոշումներ ընդունի, որոնք կարող են անբարենպաստ լինել կազմակերպության ավելի խոշոր բաժնի համար, որի մասն է կազմում նրա բաժինը: Այդ բնագավառում կառավարման սկզբունքները պետք է գործ ունենան այն գործոնների հետ, որոնք որոշում են նվիրվածությունը և բարոյականությունը, առաջնորդությունը և նախաձեռնությունը, ինչպես նաև այն գործոնների հետ, որոնք ազդում են այն բանի վրա, որը որաշում է, թե ուր ուղղված կլինի անհապի նվիրվածությունը:

Երկրորդ կողմից՝ անհապը սահմանափակված է գիտելիքների մակարդակով, որը անհրաժեշտ է նրան աշխատելու համար: Դա վերաբերվում է ինչպես հիմնային գիտելիքներին՝ որոշումներ կայացնելու համար - ճարտարագետը, որը կամուրջ է նախագծում, պետք է փրապետի մեխանիկայի հիմունքներին, ինչպես նաև այն տեղեկություններին, որոնք անհրաժեշտ են որպեսզի նրա որոշումը լինի կիրառելի փյալ պարագայում: Կառավարման տեսությունը այս ոլորտում գործ ունի այնպիսի հիմնային հարցերի հետ, ինչպես՝ ինչպիսի՞ք են գիտելիքների ծավալի այն սահմանները, որը մարդը կարող է կուտակել և կիրառել, ինչքա՞ն արագ այդ գիտելիքները կարող են յուրացվել: Ինչպե՞ս հարաբերակցել մասնագիտացումը

կառավարչական կազմակերպությունում նրա մասնագիտական գիտելիքների հետ, որոնք գերակշռում են հանրության մասնագիտական կառույցներում: Ինչպե՞ս է հաղորդակցության համակարգը ուղղորդում գիտելիքները և եղած տեղեկությունները համապատասխան որոշում կայացնելու համար: Ի՞նչ գիտելիքներ կարող են, իսկ ի՞նչ գիտելիքներ չեն կարող հեշտությամբ փոխանցվել: Ինչպե՞ս են մասնագիտացման եղանակները կազմակերպությունում ազդում տեղեկությունների փոխանակման անհրաժեշտության վրա: Նախավոր է, որ հենց այս է կառավարման տեսության «*terra incognita*»-ն, և, անտարակույս, նրա մանրակրկիթ ուսումնասիրությունը լույս կսփռի կարավարչական ասածվածների ճիշտ օգտագործմանը:

Կարող է պատահել սահմանափակումների այդ եռանկյունին լրիվ չի պատկերում արդյունավետ փարածքը և այդ պատկերին պետք է ավելացնել այլ կողմեր: Ցանկացած դեպքում սույն թվարկումը կծառայի այն բանի համար, որպեսզի որոշի այն վերլուծությունների ձևը, որոնք պետք է հանդիսանան կառավարման հիմնավորված և չհակասող սկզբունքները:

Անհրաժեշտ է հիշել նաև այն կարևոր փաստի մասին, որ արդյունավետության սահմանները փոփոխական են: Ամենից կարևորը, որ կարող է փոխել հենց սահմանափակումների գիտակցումը: Դիցուք, ինչ-որ մի կազմակերպությունում պարզել էին, որ փոքր բաժինների նկատմամբ կորրեկտությունը ներկազմակերպչական մրցակցությունը հաճախ հասցնում էր վրանգավոր մակարդակի: Այդ ժամանակ կազմակերպության անդամների ուսուցման ծրագիրը, որը ուղղված է գիտակցելու սեփական նվիրվածությունը և փոքր խմբի նկատմամբ կորրեկտությունը՝ ենթարկելով մեծ խմբի շահերին, կարող է բերել ն այդ կազմակերպությունում սահմանափակումների զգալի փոփոխությանը:¹⁵

Այս բանի հետ կապված է նաև այն, որ «*արդյունավետ վարք*» տերմինը, ինչպես այն այստեղ է օգտագործվում, վերաբերվում է արդյունավետությանը, որտեղ վարքը բնութագրում է ավելի խոշոր կազմակերպության նպատակների տեսակետից: Քանի որ, ինչպես հենց նոր ցույց տրվեց, փոքրությունը անձնական ձգտումների և ավելի մեծ կազմակերպության միջև՝ միայն ոչ արդյունավետության փոքրերից մեկն է, որի հետ տեսությունը պետք է գործ ունենա:

Վերջին դիտողությունը ևս: Քանի որ կառավարման տեսությունը գործ ունի արդյունավետի ոչ արդյունավետ սահմանափակումների հետ, հետևաբար, որքան մեծ է տիրույթը, ուր հասել են արդյունավետության, այնքան ավելի քիչ կարևոր է կառավարչական կազմակերպության ճշգրիտ ձևը: Օրինակ՝ պլանի, կամ նախագծի

նախապարաստման **գործառույթը**, որը պետք է գրավոր ներկայացվի այնպիսի տեսքով, որ հնարավոր լինի այն ձեռքից ձեռք փոխանցել առանց դժվարությունների, կարող է կազմակերպությունում նախատեսված լինել գործնականում ուր ասես, և դա չի ազդի արդյունքների վրա: Այն ամենը, ինչ անհրաժեշտ է՝ դա վարելակարգն է, որի շնորհիվ այդ ծրագրին կտրվի պաշտոնական իրավիճակ, և դա կարելի է կատարել մի քանի եղանակներով: Ներկաբար, քննարկումը պլանային կամ նախագծման բաժնի տեղի հարմար լինելու մասին (որտեղ պետք է այդ գործը կատարվի) միտում ունի դառնալ ծայրահեղ անհամոզիչ և կախված կլինի կազմակերպության աշխատողներից և նրանց անձնական ոգևորությունից կամ բացակայությունից հանդեպ պլանավորումը քան թե լավ կառավարման ինչ-որ սկզբունքներից¹⁶:

Մյուս կողմից, երբ հաղորդակցման գործոնները, կամ նվիրվածությունը, կամ կորրեկտությունը հանդիսանում են վճռորոշ որոշում կայացնելու համար, որոշման վայրը կազմակերպությունում ավելի մեծ կարևորություն է ձեռք բերում: Բանական որոշումների բաշխման մեթոդը, օրինակ, մեքենայնորեն ապահովում է (թեկուզ ք մարտին անմիջապես նախորդող ժամանակահատվածում) այն, որ ամեն մի որոշումը կկատարվի այնտեղ, որտեղ կան գիտելիքներ կապակցել այն այլ որոշումների հետ:

Չափանիշների կարևորության որոշումը

Առաջին քայլը, հերևաբար, որը անհրաժեշտ է կատարել, որպեսզի վերանայենք կառավարման ասացվածքները, կազմել բառարան հենց նոր առաջարկված ուղղություններով՝ կառավարչական կազմակերպության նկարագրման համար: Երկրորդ արդեն նածատեսված քայլը հանդիսանում է արդյունավետության սահմանների ուսումնասիրումը, որպեսզի մշակվեն չափորոշիչների ամբողջական և հաջորդական ցանկը, որոնք պետք է կիրառվեն կառավարչական կազմակերպության գնահատման ժամանակ: Բերված ասացվածքները արտացոլում են միայ այդ չափորոշիչների ոչ լրիվ և չհամակարգված մասը:

Այն բանից հետո, երբ այդ երկու խնդիրները կլուծվեն, կկատարվեն, մնում է որոշել չափանիշների կարևորության աստիճանը: Քանի որ չափանիշները, կամ «*ասացվածքները*» հաճախ մրցակցում են կամ միմյանց հակասում են, բավական դժվար է նրանց որոշել: Օրինակ, այն բանի պարզ իմացությունը, որ կազմակերպությունում որոշակի փոփոխությունները կսահմանափակեն հսկման ոլորտը, բավարար չէ այդ փոփոխությունները արդարացնելու համար: Այդ

փոփոխության օգուտները պետք է հավասարակշռվեն, որպեսզի խուսափեն իերարիսեայի վերին և սպորին մակարդակների միջև կապի հնարավոր խզումից:

Այդ իսկ պարճառով կառավարչական փեսությունը պետք է նաև զբաղվի չափանիշների կարևորության հարցերով – ցանկացած կոնկրետ իրավիճակում նրանց հարաբերական կարևորության հիմնախնդիրներով, դա այն հարցը չէ, որը կարելի է լուծել անօդ փարածության մեջ: Վերացական փիլիսոփայությունները կառավարման մասին, որի օրինակն է սույն հոդվածը, այնքանով է կիրառելի, որքանով նա կարող է բեղուն զարգանալ ահդ կոնկրետ ուղղությամբ: Ի՞նչ է անհրաժեշտ այժմ - դա փորձնական հեղազոփությունն է և փորձարարությունը վարչական վերափոխումների այլընփրանքային, համեմափաբար ցանկալի լինելու, որոշման նպափակով:

Այս հեղազոփությունների մեթոդաբանական կառուցվածքը արդեն գրնված և դրված է արդյունավետության սկզբունքում: Եթե կառավարչական կազմակերպությունը, որի գործունեությունը դրվում է առարկայական գնահափման, կարող է ուսումնասիրվել, ապա կարող է նկափվել և վերլուծվել իրական փոփոխությունների արդյունքներում, որոնք այդ կազմակերպության կառավարչական մեխանիզմի բարելավման հեղրևանքներով են ծագել:

Նաջող ուսումնասիրման համար այդ ուղղությամբ պահանջվում են երկու անհրաժեշտ պայման. առաջինը՝ անհրաժեշտ է, որպեսզի հեղազոփող կառավարչական կազմակերպության նպափակները որոշվեն հափակ հասկացութիւններով այնպես, որ արդյունքները, որոնք արափահայրված են այդ նպափակների հասկացություններով, հնարավոր լինի ճշգրիտ չափել: Երկրորդը՝ անհրաժեշտ է, արպեսզի իրականացվի անհրաժեշտ փորձարարական հսկողություն, ունակ առանձնացնել որոշակի հեղազոփող էֆեկտ, այլ փոխազդող գործոններից, որոնք հենց այդ նույն ժամանակ կարող էին դրսևորվել այդ կազմակերպությունում:

Այս երկու պայմանները երբեմն նույնիսկ մասնակիորեն իրականացվել են այսպես կոչված կառավարչական փորձերում: Սովորական փաստը, որ օրենսդիր իշխանությունը օրենք է ընդունում նախարարություն սրեղծելու մասին, երբ նախարարությունն արդեն հինգ փարի գործում է, որ այն վերջապես լուծարվել է և այնուհեղրև կափարվում է պափմական «էքսկուրս» դեպի նախարարության գործունեության նկարագիրը, բավարար չէ նրա համար, որպեսզի այդ նախարարության զարգացման պափմությունը դառնա «կառավարչական գիղրափորձ»: Ժամանակակից ամերիկյան օրենսդրությունը բազմաթիվ նմանափիպ

«գիտափորձեր» է պարունակում, որոնք հարևան պետությունների հռեպորներին զինում են այն դեպքերի համար, երբ նմանափայ հարցեր կծագեն իրենց երկրում: Սակայն, դրանք շարքիչ բան են փալիս (կամ ընդհանրապես ոչինչ չեն փալիս) գիտական հետազոտությանը գեթ մի որևիցե իրադեսական վկայության փեսակեփից:

Կառավարման մասին գրականության մեջ կան շարքիչ թվով հետազոտություններ, որոնք բավարարում են մեթոլոգիայի այդ հիմնական պայմաններին և նրանց մեծամասնությունը գրնվում է կազմակերպության հիմնախնդիրների ծայրամասերում: դա առաջին հերթին Թեյլորի դպրոցի հետազոտություններն են, որը փորձեց որոշել արդյունավետության փեխնոլոգիական պայմանները: Գրեթե նրանցից ոչ մեկը չի կարող ծառայել որպես մանրամասն գիտական մեթոդի լավագույն օրինակ, քան Թեյլորի սեփական հետազոտությունները՝ ռելսերի կրման մասին¹⁷:

Կառավարման սոցիալական և անձնական փեսակեփից հետազոտությունները, էլ ավելի հազվադեպ են, քան թե փեխնոլոգիական հետազոտությունները: Ամենակարևորներից՝ ամբողջ մի շարք է հոգնածության մասին, որը սկսվեցին Մեծ Բրիտանիայում Առաջին համաշխարհային պարերազմի ժամանակ և որը հասավ իր գագաթնակեփին Վեսթինգհաուզում անցկացված փորձերում¹⁸:

Պետական կառավարման բնագավառում, գուցե միայն նմանափայ գիտափորձի օրինակ են հանդիսաում հետազոտությունների շարքը, որը կարարված է սոցիալական ապահովության ոլորտում՝ սոցիալական աշխատողների համապարասխան բեռնվածության որոշման նպարակով¹⁹:

Քանի որ բացառությամբ այդ գար-գար օրինակներից կառավարչական հասարությունների հետազոտումը կարարվել են առանց հսկողության ապահովման կամ արդյունքների առարկայական չափումների, կամ իրենց հանձնարարականով և այլն: Պարճառը, թե ինչու՞ այսպիսի ձևով սրացված «սկզբունքները» ավելի քան ասացված չեն կարող լինել, արդեն ձևակերպվել է:

Նարավոր է, որ այսրեղ նշնած ծրագիրը կարող է թվալ հավակնուր կամ, նույնիսկ, դոնքիշոտություն: Իհարկե, ո՛չ մի պարրանք նրա իրագործման մասին, քանի որ ուղին երկար է և խորդուբորդ: Սակայն, դժվար է այլնրրանք գրնել: Իհարկե, կառավարման ոչ փեսաբանը, ոչ էլ փորձարարը չի կարող բավարարվել խղճուկ վերլուծական սարքերով, որոնք նրան փալիս են ասացվածները: Ճիշտ այդպես, հազիվ թե պարճառ կա, թե ինչու՞ է պերք հավարալ, որ պակաս

վճռականությունը, քան այսպեղ նկարագրվածի ձևափոխությունը կդարձնի այդ սարքերը պիպանի:

Կարելի է առարկել, որ կառավարումը չի կարող ձգարել դառնալ «գիտություն», որ իր առարկայի էությամբ լավագույն դեպքում կարող է լինել «արվեստ»: Ըիշտ է այդ, թե՛ ոչ՝ քննարկվող թեմային չի առըջվում: Այն հարցին, թե ինչպիսի՞ ճշգրտության կարող են լինել կառավարման սկզբունքները՝ կպարասխանի միայն փորձը: Սակայն, այն փաստը, որ նրանք պեպք է լինեն րրամաբանական թե անրրամաբանական՝ կասկած չի հարուցում: Նույնիսկ «արվեստը» չի կարող հիմնվել ասացվածների վրա:

Ծանոթություններ

1. Որպեսզի չհաշվվի, որ այդ թերությունը ներհատուկ է միայն պերական կառավարման գիտությանը կամ արվեստին, պեպք է նշել, որ այդ նույն բանը բնորոշ է ֆրեյդական հոգեբանական, ինչպես նաև որոշ սոցիոլոգիական տեսություններից մեծ մասի համար:
2. Luther Gulick, “Notes on the Theory of Organization”, in Papers on the Science of Administration, ed. Luther Gulick and L. Urwick (Institute of Public Administration, Columbia University, 1937), p. 9.
3. Այս հարցը դիտարկվել է Herbert A. Simon “Decision-Making and Administrative Organization”, Pub. Adm. Rev. 4 (winter 1944): 20-21.
4. Gulick, op. cit., p.9; L.D.White, Introduction to the Study of Public Administration. (Macmillan Co., 1939), p. 45.
5. Frederick W. Taylor, Shop Management (Harper and Bros., 1911), p. 99; Macmahon, Millett, and Ogden. The Administration of Federal Work Relief (Public Administration Service, 1941), pp. 265-268; և Լ.Ուրվիկը նկարագրելով Բրիտանական փորձը “Organization as the Technical Problem” Papers on the Science of Administration-ում, Luther Gulick and L.Urwick (Institute of Public Administration, Columbia University, 1937), pp. 67-69.
6. Gulick L. op. cit., p. 21.
7. Եթե դա ճիշտ է, ապա ցանկացած փորձը ապացուվել, որ գործունեության որոշակի ձևեր պարկանում են որոշակի դեպարամենտի այն պարճառով, որ նրանք հերապնդում են միևնույն նպատակը, մատնված է ձախորդման: Տես օր. John M. Gaus and Leon Wolcott, Public Administration and the U.S. Department of Agriculture (Public Administration Service, 1940):
8. Gulick L. op. cit. p. 23.
9. Այս րարերումը ենթադրվում է Գուլիկի հերագոություններից մեծ մասում, որոնք առնրվում են մասնագիտացման հարցերին: Սակայն, քանի որ նա որպես օրինակ հիշատակում է քաղաքի առանձին դեպարամենտները և քանի որ սովորաբար նա խոսում է «խմբակային գործունեության» մասին, այլ ոչ թե «աշխատանքի րաճանման» այդ դասերի հարաբերական բնույթը միշտ չէ որ պարզ է րվյալ քննարկությունում: (Gulick, op.cit., pp. 15-30):
10. Report of the Machinery of Government Committee (H.M. Stationery Office, 1918).
11. Sir Charles Harris, “Decentralization”, Journal of Public Administration 3 (April 1925): 117-233.
12. Gulick, op. cit., pp. 21-30; Schuyler Wallace, Federal Departmentalization (Columbia University Press, 1941); George C. S. Benson, “International Administrative Organization”, Pub. Adm. Rev. 1 (autumn 1941): 473-486.
13. Մակմահոնի, Միլլերի և Օգրենի մենագրությունը, ցիտրված վերևում, հավանաբար, րարերվում է ավելի մեծ հնարամրությամբ, որը պահանջվում է կառավարման նկարագիրը րալիս, քան մի այլ

հրապարակության կառավարման հարցերի մասին: Տես օր. մենարկումներ ղեկավար կայանի և տեղական բաժինների միջև փոխհարաբերությունների մասին, էջ 233-236.

14. Արդյունավետության սկզբուրբի և նրա տեղը կառավարման մեջ սույն մշակման մասին տես՝ Clarence E. Ridley and Herbert A. Simon, *Measuring Municipal Activities*. (International City Managers' Association, 2d ed., 1943), հապկապես առաջին զուգիւր և երկրորդ հրապարակության ներածությունը:

15. Այսպիսի եղանակով ուսուցման մասին տես՝ Herbert A. Simon and William Divine, "Controlling Human Factors in an Administrative Experiment", *Pub. Adm. Rev.* 1 (autumn 1941), pp. 487-492.

16. Տես օր.՝ Robert A. Walker, *The Planning Function in Urban Government* (University of Chicago Press, 1941), pp. 166-175: Ուոկերը ապացուցում է պլանավորման բաժինը ենթարկման անհրաժեշտությունը գործադիր կոմիտեի պետին: Սակայն նա ամբողջ համակարգը կառուցում է խիստ հեղինակուկ հիմքի վրա, ասելով որ, «քանի ղեկավարանային բաժինը կառավարական կառույցից դուրս է գտնվում, պետական ծառայողների կողմից պլանավորումը կհանդիպի դիմադրության, որոնք այն դիտարկելու են որպես պարասխանատվություն և իրավասություն»: Այդ «դիմադրություն»-ը իրենից ներկայացնում է ոչիրական կարեկրության ձև, որի մասին խոսք գնաց վերևում, և անպայման, փոփոխական է հանդիսանում:

17. F. W. Taylor, *On the Art. of Cutting Metals* (American Society of Mechanical Engineers, 1907).

18. Great Britain Ministry of Munitions, *Health of Munitions Workers Committee, Final Report* (H. M. Stationary Office, 1918); F.J.Roethlisberger and William J. Dickson, *Management and the Worker* (Harvard University Press, 1939).

19. Ellery F. Read, *An Experiment in Reducing the Cost of Relief* (American Public Welfare Administration, 1937); Rebecca Staman, "What Is the Most Economical Case Load in Public Relief Administration?" *Social Work Technique* 4 (May-June, 1938): 117-121; *Chicago Relief Administration Adequate Staff Brings Economy* (American Public Welfare Association, 1939); Constance Hastings and Saya S. Schwartz, *Size of Visitor's Caseload as a Factor in Efficient Administration of Public Assistance* (Philadelphia County Board of Assistance, 1939); Simon et al., *Determining Work Loads for Professional Staff in a Public Welfare Agency* (Bureau of Public Administration, University of California, 1941).

Թարգմանիչ և խմբագիր՝ Ալեքսանդր ՄԱՐԿԱՐՈՎ

Նախաբան

Որքան փարորհնակ է, ամերիկյան քաղաքական ինստիտուտների հեղափոխողները երբեք մեր կառավարման համակարգի համակարգված վերլուծություն չեն կատարել, բացի միայն իրավական փեսանկյունից: Մինչև վերջերս մեծ թվով հարցեր, որոնք առաջնային նշանակություն ունեն կառավարման համար և հսկայական արժեք ունեն, չէին դիտարկվում նույնիսկ դասագրքերում և նույնիսկ այսօր նրանց մի քանի գլուխ են միայն նվիրված: Մակայն, իհարկե, ոչ ոք չի փորձում պնդել, որ պետական կառավարումը կարելի է հեղափոխել, մի կողմ դնել *«ինչպես ինչ-որ տեխնիկական հարց, որը հեղափոխում կարող են հարթվել չինովնիկների կողմից, այն բանից հետո երբ գիտական այրերը կպայմանավորվեն հիմնական դրույթների վերաբերյալ»*:

Նարցը նրանում է, որ վերջին երկու փաստամյակի ընթացքում գրվել է հսկայական թվով գրականություն, նվիրված կառավարման դրույթներին և մեթոդներին: Սույն գիրքը իրենից ներկայացնում է փորձ ընդհանրացնել, վերլուծել և գնահատել ամենից կարևոր դիտարկումները հիմնված ամերիկյան փոչձի վրա: Իրականացնել այդ մեկ գրքի շրջանակներում դժվար խնդիր է, կապված մշտական վրանգի հետ, Սցիլլայի զոհ դառնալ, փարվելով մանրունքներով, թե խարիբդայի, զբաղվելով չարդարացված ընդհանրացումներով: Քարտեզի վրա այդ չհեղափոխվածքներում լողալու մի որևիցե անվտանգ երթուղու լրիվ բացակայությունը ավելացնում է նավարկության վրանգավորությունը:

Այս գիրքը հիմնված է առնվազն չորս ենթադրությունների վրա: Ենթադրվում է, որ պետական կառավարումը իրենից ներկայացնում է ամբողջական գործընթաց, համասեռ իր էական բնութագրերով անկախ նրանից, որպեսզի է այն ընթանում, փրկի ունենում, այդ իսկ պարճառով կառավարման հեղափոխությունները

¹⁹⁴ Աղբյուրը՝ Leonard D. White. "Introduction to the Study of Public Administating." *Introduction to the Study of Public Administration* (Macmillan Publishing Co., 1926). Translated from *Classics of Public Administration*, 4th edition, eds. Jay M. Shafritz and Albert C. Hyde (Pacific Grove, CA: Brooks/Cole Publishing, 1997), 44 – 52.

առանձին չեն կարարվում, քաղաքային, նահանգային կամ դաշնային մակարդակներով: Ենթադրվում է, որ պետական կառավարման ուսումնասիրությունը պետք է սկսվի, ավելի շար, մենեջմենտի հիմունքներից, այլ ոչ թե իրավունքի հիմունքներից և այդ իսկ պարճառով գրքում ավելի մեծ ուշադրություն է հարկացված մենեջերների Ամերիկյան ընկերության գործունեությանը, այլ ոչ թե դարարանների վճիռներին: Ենթադրվում է, որ պետական կառավարումը դեռս իրենից ներկայացնում է առաջին հերթին արվեստ՝ գրքում մեծ նշանակություն է րրվում միություններին պետական կառավարումը ձևափոխելու գիտական առարկայի: Ենթադրվում է, որ պետական կառավարումը վեր է ածվել ամենակարևոր խնդրի, պետական ապարարի համար և այդպիսին էլ կմնա հերագայում:

ԳԼՈՒԽ 1

Կառավարումը և ժամանակակից պետություն

«Կառավարումը կամաց կամաց դարձավ մասնագիտություն: Նրա խնդիրները ավելացան ըստ բարդության, պարասխանատվության և դժվարության: Այժմ այն առնչվում է բոլոր գիտություններին սկսած քիմիայից և մեխանիկայից մինչև հոգեբանությունը և բժշկությունը: Այդ իսկ պարճառով նա կոչ է անում իրեն ծառայել ինչպես տղամարդկանց, այնպես էլ կանանց, նրբանկար և առաքինի, բարձրագույն որակավորմամբ, լավ զարգացած կազմակերպչական ունակություններով և առաջնորդի հատկություններով:

Նրանում զբաղված են փաստաբաններ և բժիշկներ, հաշվապահներ և նկարիչներ: Եվ նրանց կառավարման գործընթացի շնորհիվ սրեղծվում է Կառավարչի մասնագիտությունը, կանգնած մեր բոլորից բարձր, որը ենթադրում է հետագա կարարելագործում՝ սրանդարների, որակավորման, գործնականում տվյալ մասնագիտության գծով հմտությունների և տեխնոլոգիաների յուրացման գործընթացացների»:

Օլիվեր Շելտոն. «Կառավարման փիլիսոփայությունը»

1. Պեպական կառավարման բնույթը և մասշտաբը

Պեպական կառավարման գործընթացը, ինչ մակարդակով էլ քաղաքային, նահանգային, դաշնային-այն իրագործվի ունի մի ինչ-որ ներքին միասնություն, որը բացառում է նրա մակարդակային դասակարգման ցանկացած փորձ: Դասակարգել այդ գործընթացը ինքնուրույն քաղաքային, նահանգային կամ դաշնային մակարդակների- նշանակում է անց կացնել փարանջափում, որը հարկ է լինում լուծել այդ բոլոր մակարդակների վրա, միևնույն են: Դա՝ անձնական նախաձեռնության զարգացումը, իրավասության ապահովումը, չինովնիկների անկաշառությունը և պապասխանաբարությունը, նրանց գործողությունների համաձայնեցումը, ֆինանսական վերահսկողությունը, ղեկավարման նախաձեռնությունը և բարոյական նորմերի պահպանումը: Եվ ընդհանրապես կառավարման սուբյեկտների մեծամասնության համարքաղաքական սահմանազատումը նրա փեղական և նահանգային մակարդակներով փոքր նշանակություն ունի: Իրական կյանքում այնպիսի հարցերը, ինչպիսիք են առողջապահության բնագավառի կառավարումը, բժշկական գործունեության արտոնագրումը, առևտրի վերահսկողությունը, լքված հողերի վերականգնումը, չեն կարող սահմանափակվել, ըստ էության, քաղաքային, շրջանային թե՛ նահանգային մասշտաբով: Ավելին, գոյություն չունի մի որևիցե հատուկ ձև և փեսակ դարեց լուծման համար յուրահատուկ հենց քաղաքային, նահանգային կամ դաշնային կառավարման մակարդակին: Ահա թե ինչու կարևոր է հենց սկզբից հատուկ ընդգծել ադմինիստրատիվ գործընթացի ամբողջականությունը, չմասնատելով նրան քաղաքային, նահանգային և դաշնային բնագավառների, դիֆարկել այն որպես գործընթաց, ընդհանուր բոլոր մակարդակների համար:

Պեպական կառավարումը - դա մարդկանց ղեկավարելը և նյութական պաշարների բաշխումն է պետության առջև դրված նպատակներին հասնելու համար: Այսպիսի սահմանումը, առանձնացնելով (ընդծելով) կառավարման կառավարչական ասպեկտը, փոքրագույնի է հասցնում նրա կանոնակարգվածությունը և ձևականություն, ինչպես նաև թույլ է փախ համաձայնեցնել կառավարության գործունեությունը և ինչ-որ կազմակերպության կոնկրետ գործողությունները, լինի դա առևտրական, բարեգործական, կրոնական կամ լուսավորչական: Այդ, ցանկացած կազմակերպություններում հասկանում են, որ ճիշտ կառավարումը հաջող աշխատանքի հիմնական փարրն է: Այս սահմանումը չի շոշափում այն հարցը, թե ինչքանով է ինքը կառավարումը մասնակցում նպատակների ձևավորմանը, որոնք

կանգնած են պետության առաջ և չի առնչվում կառավարչական գործունեությունների էությանը վերաբերվող վեճերին:

Պետական կառավարումը կոչվում է լուծելու հարցեր կապված լավագույնս օգտագործել պաշարները, որոնք գտնվում են ղեկավարների և շարքային աշխատողների փնտրիչության փակ: Նկատի են առնվում ոչ միայն դրամահարկացումները կոնկրետ նպատակների իրագործման և նյութական պաշարները (հանրային շինություններ, տեխնիկական սարքավորումներ, ճանապարհներ և ջրանցքներ) այլև մարդկային պաշարները (հարյուր հազարավոր փղամարդ և կին, որոնք պետական ծառայության մեջ են): Անկախ գործունեության բնույթից խելամիտ կառավարումը ձգտում է խուսափել չարդարացված ծախսերից, փոխել հումքը և էներգոպաշարները և մեկտեղ հնարավորինս կարճ ժամկետում կարարել պետության կողմից դրված խնդիրները, փոխեսական աճի ապահովման և աշխատողների բարեկեցության բարելավման համար:

Որպեսզի լրիվ պարկերացում կազմվի այդ ասպարեզում կառավարման ֆունկցիաների մասին, լրիվ բավական է մանրակրկիթ նկարագրել մեծ դեպարտամենտների աշխատանքային օրը, ասենք, մեծ քաղաքի առողջապահության բաժնի, որի աշխատանքը սկսվում է առավոտյան ժամը 9-ին, ենթադրվում է, որ այդ ժամին աշխատողները արդեն իրենց աշխատանքային տեղերում: Աշխատանքի գալու ժամը նրանք կամ նշում են հաճախելու գրքում ստորագրելով, կամ դակիչի օգնությամբ: Դրանից հետո նրանք հագուստը թողնում են իրենց պահարաններում, նորություններ են փոխանակում և վերջիվերջո սկսում են աշխատել, որի ռիթմը անընդհատ ավելանում է: Զանգեր են գալիս բնակչությունից, պատասխանատու ղեկավարներից (այս կամ այն ուղղությունը հսկող), հատուկ խնդիրների լուծման համար ստեղծված խմբերից, աշխատակիցներից, որոնք զբաղվում են՝ շատ լայն շրջանակներով մեծ կամ փոքր հարցերով դիմող այցելուների ընդունելությամբ: Գալիս են և հեռագրային հաղորդումներ մոտակա քաղաքից համաճարակի մասին, անց են կացվում խորհրդակցություններ ինչպես բաժինների ներսում, այնպես էլ նրանց միջև, հանձնարարականներով շրապում են հանձնարարականները: Այստեղ է նաև ոստիկանը, որը նմուշներ է բերել տեղական ՄՆԿ-ից անալիզների համար: Նույնպես քաղաքացիները ցանկանում են ստանալ, երեկ հանձնված, լաբորատոր անալիզների արդյունքները, իսկ յուրահատուկ ծառայությունների պարգամավորների ներկայացուցիչները եկել են բողոքելու հիվանդանոցային դիարաններից: Նայմովել է քաղաքային կառավարման անդամը, որպեսզի բարեխոսի

իր հովանավորյալի համար; պոռնկուհիների հերթը ընդունարանում, որոնք սպասում են բժշկական քննությանը, նախկան կլավի նրանց գործերը դադարանում; առևտրական գործակալ, որը համաձայն չէ պայմանագրի գումարի հետ լաբորատոր սարքավորումներ առաքելու համար; միջանցքում մի բուռ մարդիկ, որոնք խուսափում են աշխատանքից, ինչ-որ բան են քննարկում շուկով: անպեղյակ դիպորդին թվում է թե արտակարգ քառս և խառնաշփոթ է: Սակայն հեփագա դիպարկումները ցրում են այդ կասկածները: Բոլոր այդ պարտականությունները հստակ բաշխված են աշխատակիցների միջև, որոնք ունեն համապատասխան որակավորում: Նարցերը և բողոքները մշակվում են որոշակի նորմերի համապատասխան, բլանկները լրացվում և ուղարկվում են ինսպանցիաներով: Ինչ-որ աշխատանք արվում է շարքային ծառայողի կողմից, իսկ մի այլը հանձնարարված է ծառայության պեդի փեդակալին: Պարտականությունների այդպիսի բաշխումը ենթադրում է ձանձրալի, գիտելիք չպահանջող աշխատանքի կատարումը անձնակազմի ցածր օղակի կողմից, այն դեպքում երբ կարևոր գործերը գրնվում են ավելի բարձր որակավորում ունեցող ղեկավարների իրավասության փակ: Եվ գործավարությունը իրականացվում է ցանկացած հիմնարկում հենց այդպիսի կարգավորված ձևով ինչ-որ աշխատակիցներ լրացնում են բլանկներ, ուրիշները կարում են գրագրությունները գործերում, ինչ-որ մեկը ընդունում է բողոքները հեռախոսով և հրահանգներ է փալիս փեսուհներին, իսկ ուրիշները թելադրում են նամակներ, կատարում են բակերի իդոգիական անալիզներ, սպուգում են օդամաքման համակարգերը, փալիս են արտոնագրեր, կազմում են ծրագրեր, դեպարտամենտի պեդը, որը վերահսկում է առողջապահությունը, համաձայնեցնում է իր հիմնարկի գործունեությունը, քաղաքապետարանի և քաղաքապետի հետ, կուսակցական կազմակերպությունների հետ, ֆինանսական օրգանների հետ, հանրության հետ, ինչպես նաև նման կազմակերպությունների հետ նահանգային և դաշնային մակարդակով, բաց չթողնելով, այդ բոլորով հանդերձ, իր գերափեսչության գործունեության ողջ շղթայի վերահսկողությունը:

Այդ բոլորը շարք հեռու է հին եգիպտացի գրագրի աշխատանքից, որը մանրակրկիթությամբ գրանցում էր պապիրուսի վրա գործարքները: Սակայն պարմական հեփադարձ հայացքում կառավարումը ներկայանում է որպես մշտական էվոլյուցիոն զարգացում հին ժամանակներից մինչև մեր օրերը: Իրոք, ֆունկցիաների փարանջափման գործառույթը բերեց կորուկ ձևորման աշխատանքի մեթոդներում, բայց և այնպես հիմնական կառավարչական պարտականությունները զինվորական և ֆինանսային գերափեսչություններում, հիմնարկում որպեղ զբաղվում են

թագավորական ընտանիքի գործերով գործնականում ամեն ինչ նույնն է մնացել: Այսօրվա չինովնիկի հիմնական փարբերությունը անփիկ ժամանակների գրագրից կայանում է նրանում, որ անհրաժեշտ աշխատանքի համար, և անընդհար օգտվում է գիտության նվաճումներից իր մասնագիտությունում:

Ներկաբար, պետական կառավարումը - դա հանրության համար արժեք ունեցող ֆունկցիաների իրականացումն է. պետական կառավարման գործունեության հիմնական նպատակն է հանրության համար արժեք ներկայացնող ծրագրերի իրականացումը ամենակարճ ժամկետներում առավելագույն փոփոխմամբ: Բնականաբար, դա պետության միակ նպատակը չէ: Քաղաքացիների անձնական իրավունքների պաշտպանությունը միաժամանակ ձևավորելով նրանց քաղաքական դիրքորոշումը և պատասխանատվությունը, ինչպես նաև հասարակական կարծիքի բազմակարծության ընդունումը, իրավակարգի պահպանումը, պաշտպանումը և երկրի բարեկեցության ապահովումը- այս բոլորը մտնում են պետության մշտական նպատակների շրջանի մեջ: Կառավարումը պետք է համադրվի կառավարման ուրիշ ոլորտների հետ, ինչպես նաև պետք է հաշվի առնի մասնավոր հատվածի հսկայական գործը, որը Ամերիկայու, ինչպես ոչ մի երկրում, զգալիորեն լրացնում է պետական հատվածը: Նախորդ գլուխը նվիրված է նրան, թե ինչպես է այդ արվում: Սակայն այժմ ցանկալի կլինի բացահայտել փարբերությունները այնպիսի հարակից տարածքներում, ինչպես պետական կառավարումը և վարչական իրավունքը: Պնդելով, որ «...վարչական իրավունքը իրենից ներկայացնում է հասարակական իրավունքի այն բաժինը, որը որոշում է կազմակերպչական կառուցվածքը և կառավարչական իրավասությունների ոլորտը, ինչպես նաև պարունակում է առանձին հոդվածներ իրավունքների պաշտպանության համար դրանց խախտման դեպքում...»²: Սույն սահմանումը ամենայն արդարությամբ ցուցադրում է, որ վարչական իրավունքը բովանդակային կտրվածքով պարկանում է իրավագիտությանը, և նշում է որ նրա հիմնական նպատակը անձի իրավունքների պաշտպանությունն է, այն դեպքում երբ պետական կառավարման նպատակն է լավագույն ձևով վճռել հանրային կարևոր խնդիրները:

Այս երկու նպատակները ոչ միայն փարբեր են, այլև երբեմն հակասության մեջ են մտնում: Կառավարումը, անտարակույս, կարգավորվում է վարչական իրավունքի նորմերով, իհարկե սահմանադրության հոդվածներով: Սակայն, գործելով իրավական դաշտում, պետական կառավարումը անում է հնարավոր ամեն ինչ, որպեսզի առավելագույն արդյունավետությամբ հասնի նպատակին, որը հանրային արժեք

ունի: Պրոֆեսոր Ֆրեդը մեր դիփարկման առարկան հակիրճ փնտրվ ներկայացնում է³:

Նավանաբար, նրանց ուշադրությունը, ով զբաղվում է պեղական կառավարմամբ, այժմ կենտրոնանում է հիմնականում արդյունավետության հիմնախնդիրների վրա. դա հեշտ է հասկանալ: Բոլոր կարևորագույն ոլորտների վրա պեղության աճող վերահսկողության պայմաններում մենք շարունակում ենք խստորեն հեղեղել ինքնակառավարման փեսությանը կառավարչական ապարափի կազմակերպման գործում, որը չի ապահովում բարձր մասնագիտական ունակություններ և հմտություններ:

Այնուհանդերձ, կառավարման օրգանների ընդլայնվող իրավասությունները պահանջում են պաշտպանություն նրանց չարաշահման դեպքում: Եվ քանի դեռ հավանականություն կա չինովնիկի սխալվելու, կողմնակալության դրսևորման կամ անսահման նկրտումների - իրավունքների պաշտպանությունը նույնքան կարևոր է որքան կառավարության մի այլ քաղաքականության պաշտպանությունը:

Պեղական կառավարման մասնագետները ծանոթ են կառավարչական գործունեության ավանդական բաժանմանը օրենսդրական, գործադիր և դաղական իշխանությունների շրջանակներում⁴: Անհրաժեշտ է հասկանալ, որ կառավարչական ապարափը ներառում է բոլոր երեք փեսակների գործունեությունները, թեպեղ և իշխանությունների բաժանման փեսությանը խիստ հեղեղելը կսահմանափակեղ, հավանաբար, այդ գործունեությունը «կաղարողական» ֆունկցիաներով: Բնեղելով ուշադրությունը այն բանի վրա, որ վարչական օրգանը իղացնում է իրավասություններ, որոնք մասնակիորեն հանդիսանում են գործադիր, մասնակիորեն օրենսդրական և մասնակիորեն դաղական, Կրոուլին պնդում է, որ *«Վարչական օրգանը պարզապես հանդիսանում է միջոց կառավարության գործունեության զարգաղ ձևերի համախաղմանը որոշակի գործնական և սոցիաղական նպատակների համար»*, այնուհեղս փաղիս է հիմնավորված փաստարկներ իշխանությունների միաձուղման օգղին⁵: Իղականում կառավարումը ավելի հաճաղ է ձգղում մղնել դաղական որոշումների ընղումման ողորղ, բարձրացնելով կարևոր հիմնահարղեր, որոնք կղիղարկվեն հաջողղ գղուղներում:

Նասարակական գղղությունների բնագաղաղի մասնագետները սկղում են հասկանաղ, որ վարչարարությունը փաստորեն դարձել է ժամանակակիղ կառավարղղան հիմնական ֆունկցիան: Ավելի վաղ պարմական

ժամանակաշրջանում օրենսդիր մարմինները զբաղվում էին հիմնական հարցերով, հասանելի ոչ մասնագետի: Դրանք ամենից առաջ իրավաբանական գնահատման խնդիրներ էին քաղաքական էթիկայի կարևոր հարցերում, ինչպիսին է քաղաքացիների ձայնի իրավունքի փալը ունեցվածքի արտոնակարգը (ցենզը) հանելու ճանապարհով, հանրային հողափարածքների օգտագործման փրամադրումը, անգլիկանական եկեղեցու անջատումը պետությունից կամ միապետական պետության ազատականացումը: Նիմախնդիրները, որոնք այժմ հեղեղել են օրենսդրական մարմինները, շատ անգամ բացարձակապես հանդիսանում են փեխնիկական բնույթի և ոչ մասնագետի կողմից կարող է լուծվել միայն փորձագետի օգնությամբ: Տեղական կառավարման մարմինների վերահսկողությունը, պետական ծառայությունների կառավարումը, արգելող ուղղումների մտցվումը, ռազմա-ծովային ուժերի բյուջերային ֆինանսավորումը, առողջապահության կազմակերպումը, գյուղատնտեսության համար պետական օժանդակությունը գիտական հետազոտություններ կատարելու - այս բոլորը հարցեր են, որոնք կարող են ուսումնասիրվել և որպես օրենք ընդունվել միայն մարդկանց օգնությամբ, ովքեր մանրամասնորեն հասկանում են ամեն մի կոնկրետ դեպքում: Այսպես, օրինակ մենք պարզում ենք, որ պետական ծառայության մեջ կա չինովնիկ, որ գիտի ամեն բան, ինչ անհրաժեշտ է, որպեսզի իրականացվի վերահսկողություն ջրի որակի համար, հիվանդություններից խուսափելու համար, մի այլ չինովնիկ հասկանում է ցորենի ժանգի առաջացման խնդիրները, իսկ երրորդը «չի զարմանա» ազգային պարկի զարգացմանը հարկացված դրամի չափերից: Այդ բոլոր մարդիկ ոչ միայն օգտակար են օրենսդիրներին, ովքեր խեղդվում են օրենսդրական նախագծերի հեղեղում-առանց նրանց պարզապես անհնար է: Իսկ իրոք կարելի է ենթադրել, որ ոչ հեռավոր ապագայում օրենսդրական իշխանության ավանդական դերը որպես կառավարչական եռիշխանության գլխավոր բաղադրիչ կփոխարինվի ավելի իրապետական վերլուծության, որը թույլ կտա որակել պետական կառավարումը որպես կառավարության գործունեություն իրականացում օրենսդրական և դատական իշխանությունների կողմից վերապահված ոլորտներում:

2.Պետական կառավարման ծագումը

ԱՄՆ-ի կառավարչական ինստիտուտները առաջացել և զարգացել են բրիտանականի համանմանությամբ: Մեր տեղական կառավարման մարմինները կառուցվել են XVII դարում գոյություն ունեցած անգլիական մոդելով: Ապակենտրոնացված, ինքնակառավարվող, սկվայրերի դասի ճնշման տակ գտնվելով, նրանք կարողացան հարմարվել նոր երկրի տնտեսական և հասարակական պայմաններին: Այժմ, նույնիսկ մեր վարչական կառույցների հիմնական տարրերը հին անգլիական համակարգի ազդեցության տակ են, ամերիկյան ոչ մի նահանգում չկա մայրցամաքային ինտենդանտի կամ նրա փոխարինող պրեֆեկտի նախատիպը: Սակայն արդի հասարակա-տնտեսական պայմանները որոնցում գործում է վարչությունը (ադմինիստրացիան) և աճող չափերով պետության միջամտության ստիպողական անհրաժեշտությունը հանրության կյանքի տարբեր ոլորտներ պահանջում են արագացնել լուծելու հետևյալ հարցը՝ կարող է արդյոք ժամանակակից ինդուստրիալ սոցիալական (interventionist) պետությունը գործել հիմնված կամավոր և մեծ մասամբ ոչ մասնագետ չինովնիկի գործունեության, որը բնորոշ է մեր վարչական ժառանգությանը: Նիմախնդիրները, որոնք չինովնիկները պետք է վճռեն տվյալ պահին, այնքան մեծաթիվ են, տարատեսակ և տեխնիկապես բարդ, որ դժվար թե պետությունը կարողանա պահպանել իր դիրքերը, եթե, գոնե, չհաստատի բյուրոկրատական պետական կառավարման հիմնական դրույթները: Արդյոք, չի հանդիսանում պետական ծառայության առավելությունները ժողովրդավարական պետությունների համար կյանքի չափ անհրաժեշտություն, որոնք արտահայտվում են չինովնիկի պաշտոնի ցմահ պահպանումը, պաշտոնատար անձանց հատուկ կրթությունը, պետության շահերին նվիրվածությունը: Ոչ ոք չի ընկալի, որ այս առաջարկը ինքնակալության կողմն է, այլ ոչ թե ժողովրդական ինստիտուտների: Սակայն ժողովրդավարական հասարակությունները կարող են հաջողությամբ փոխառնել լավ կազմակերպված վարչական համակարգերից այն տարրերը, որոնք կարելի է համապատասխան ձևով հարմարեցնել իրենց սեփական քաղաքական ինստիտուտներին, որպեսզի նպաստեն նրանց նպատակների և ծրագրերի արդյունավետ իրագործմանը: Բանը նրանում է, որ ժամանակակից պետություններում կառավարման դերը ենթակա է որոշակի պարամական ժամանակահատվածի մշակույթային և ընդհանուր քաղաքական միջավայրի խորը ազդեցությանը: Պահանջելով սահմանափակել պետության

գործունեությունը կախարելու քաղաքական և պաշտպանության ֆունկցիաներ, «laissez-faire» տեսություն, սպեղծված սոցիալական փիլիսոփայության դպրոցի կողմից, օժանդակեց այնպիսի իրավիճակի առաջացմանը, երբ վարչակարգը դարձավ փոքրաթիվ և քիչարդյունավետ: Չինովնիկները դիմում էին, որպես անխուսափելի չարիք, իսկ բյուրոկրատիան՝ որպես մշտական վտանգ: Մայրցամաքում անպարասխանաբար պետությունները, արհամարհելով մեծ մասամբ ժողովրդի իղձերը, և չունենալով սեփական ծրագրեր բարեկեցության բարձրացման համար, բավականին նպաստեցին գիտական փիլիսոփայական փաստարկությունների ուժեղացմանը ի օգուտ պետության չմիջամտմանը:

Նոր սոցիալական փիլիսոփայությունը և պետական կառավարման նոր (կոնցեպցիան) ըմբռնումները առաջացան արդյունաբերական հեղափոխության և նրա սոցիալական, տնտեսական, քաղաքական դրսևորումների արդյունքում: «Laissez-faire» տեսությունը դեն նետվեց ինչպես փիլիսոփաների, այնպես էլ պետական գործիչների կողմից, և XX դարում սկսվեց կոլեկտիվ գործունեության դարաշրջանը: Արդյունաբերության ընդարձակվելը ազգային միջազգային մասշտաբներով, տեղափոխվող բեռների ծավալի մեծացումը օդային, երկաթուղային, ավտոմոբիլային, ջրային փոխադրամիջոցներով, հաղորդակցության միջոցների փոխվելը (փոստ, մամուլ, հեռագիր, հեռախոս, ռադիո) անհավաքալի մեծացած մարդկանց և գաղափարների շարժունությունը, ինդուստրիալ երկրների ուրբանիզացիան և հզոր սոցիալական դասերի և տնտեսական շահերի ձևավորումը՝ այդ բոլորը ոչ միայն մեծացրեց կառավարչական գործունեության ոլորտը և լարվածությունը, այլև սպեղծեց նոր հիմնախնդիրներ, խորացնելով արդեն գոյություն ունեցողների կարևորությունը և դժվարությունը:

Կարճ ասաց, արդյունաբերական հեղափոխությունը պայմանավորեց հասարակական հարաբերությունների այնպիսի աստիճան, որ անհնար դարձավ «laissez-faire» տեսության գոյությունը: Եվ կամաց-կամաց նոր հասարակական միջավայրը մարդկանց գիտակցության մեջ սպեղծում է պետության դերի կոնցեպցիան, որը մոտեցնում է ժամանակակից կյանքի պայմաններին, նրա կախարած ֆունկցիաները, գործունեությունը: Այդ նոր գաղափարները ենթադրում են, որ պետությունը պետք է լինի երաշխիք ինչպես հասարակական համագործակցության, այնպես էլ սոցիալական կարգավորման: Պետությունը, այսպիսով, կարևոր գործիք է դառնում, որի օգնությամբ հասարակարգի կախարելագործման ծրագիրն է կախարվում: *«Պետական ծառայության*

իշխանությունը մեծանում է, - գրում է անգլիացի գիտնականը, քանի որ պետությունը հրաժարվեց հին դերից, ինչպես Լասսալն է ասել, գիշերային պահակի, արդարադատության իրականացման բառացի իմաստով, դերից: Մեր ժամանակներում պետությունը ելնում է այն տեսությունից, որ բարոությունը ինչպես առանձին վերցրված անհատի, այնպես էլ հասարակությանը սրեղծվում են կոլեկտիվ բանականությամբ և միավորված ջանքերով և կարելի է դրանց հասնել սահմանադրական նորմերով»⁶:

Ժողովրդի բարեկեցության բարձրացման, պետության լայնածավալ ծրագիրը, ոչ մի ձևով չի ենթադրում սահմանափակել պետության պարփիչ և վերահսկիչ գործողությունները (ֆունկցիաները): Դասակարգերի պայքարը հանրային հավելյալ մթերքի բաշխման գործում, բերեց պետության միջամտությանը հանդես գալով բնակչության փոփոխական անապահով խավի կողմից (երեխաներ, կանայք, բանվոր դասակարգ) պնդելով հաստատել աշխատավարձի փոքրագույն չափը, աշխատանքային օրվա կրճատման և առողջության համար բարենպաստ աշխատանքային պայմաններ: Տարբեր խմբերի «բարեփոխումներ»-ի համառ պահանջները վերածվեցին փարբեր ձևի արգելքների և կարգադրությունների այսպես կոչված «սև շուկայում» վաճառվող ապրանքների մասին (ծխախոտ, թմրադեղեր, ալկոհոլ) ինչպես նաև գրաքննություն կենսարդյունաբերությունում: Ինքնակառավարման գործընթացների ինֆեզրացման երաշխավորման անհրաժեշտությունը բերեց ընտրությունների և քաղաքական կուսակցությունների, ինչպես նաև մշակման, վերահսկմանը:

Այդ իսկ պատճառով հանրային կյանքի ցանկացած բնագավառում ժամանակակից պետության խնդիրների ծավալը ընդարձակվում է: Ընդ որում հանրային կյանքի ամեն մի բնագավառում ընթարձակվում է նաև պետական կառավարման ոլորտը, քանի որ պետական ծրագրի ամեն մի նոր էրապ պահանջում է հավելյալ կառավարչական գործունեություն:

Նկարի ունենալով այդ պատճառները զարմանալի չէ, որ վերջին երկու տասնամյակների ընթացքում կառավարման փեխնիկական կողմին մեծ ուշադրություն էր հարկացվում: Ուշագրավ է, որ մոր ազգի հարյուրամյա գոյության ընթացքում պետական կառավարման միակ կողմը, որ առաջին պլան մղվեց համազգային հարցերի վճռման ժամանակներ «ավարի բաժանման համակարգ», (spoils system): Իր փայլուն էսսեյում Վ.Վիլսոնը բացատրել է թե ինչու ամերիկացիները չկարողացան ըմբռնել գիտականորեն հիմնավորված կառավարման

կարևորությունը: «Political Science Quarterly» ամսագրում նա նշում է «...մինչև մեր դարի երկրորդ կեսը, մինչև չսկսվեց համաշխարհային գիտելիքների ծաղկոտինքը, ոչ ոք չէր փորձել պեղականավարմանը դարձնել համակարգ որպես գիտական բնագավառ կառավարման մասին: Մինչև այժմ բոլոր հրապարակախոսները, որոնք այսօր կարդացվում են, մրաժույց, վիճում և պնդում էին դոգմերը, որոնք վերաբերվում էին կառավարության կառուցվածքին. պետության բնույթին և էությանը, գերագույն իշխանության տեղը, ժողովրդի իշխանությանը և արքայական արտոնություններին: Բոլոր բանավեճերը հանգում էին տեսության այն մասին, որտեղ միապետությունը ժողովրդավարության դեմ էր հանդես գալիս, որտեղ օլիգարխիան կարող էր իր համար ստեղծել արտոնությունների պարավար և որտեղ բռնապիրությունը կարող էր հնարավորություն գտնել բավարարել իր նկրտումները իշխել հակառակորդին ճնշելու ճանապարհով: Նորքը այն մասին, թե ինչպես օրենքը կյանքի կոչել արագ և առանց արգելքների, հենվելով անաշտության և կրթվածության սկզբունքների վրա, մի կողմ է դրվել որպես ինչ-որ մի տեխնիկական հարց, չինովնիկների միջոցով հեշտ լուծվող այն բանից հետո, երբ գիտական այրերը կայսրմանավորվեն հիմնական սկզբունքների շուրջ...»: Ցավոք, Պրինստոնի համալսարանի ապագա պրեզիդենտը, իսկ հետո նաև Միացյալ Նահանգների պրեզիդենտը այս աշխատությունից բացի երբեք չի զբաղվել այս հիմնախնդրի խորը ուսումնասիրությամբ:

Ներաբերությունը պետական կառավարման նկատմամբ XX դ. ծագեց մի շարք պարզառոտումով: Ամենակարևորներից մեկը՝ արագ աճող կառավարական ծախսերը, «պետության ծախսերի աննախադեպ կարակլիզմ»: Նաստարված է, որ պետական եկամուտների ընդհանուր մասնաբաժինը՝ հարկացված հոգալու մունիցիպալ կարիքները, նահանգի կարիքները և պետության ամբողջապես, ավելացել են 2131402000%-ից 1912թ-ին մինչև 6346332000%-ի 1922թ., աճը կազմել է 198%, ծախսերը բնակչության մեկ շնչին ավելացել են 21,96%-ից 1912թ. մինչև 58,37% 1922թ. ⁸: Դաշնային կառավարության ընդհանուր մաքուր ծախսերը իրենց ամենաբարձր կետին հասան 5667712849% 1920թ. ֆինանսական տարում: Այդ ժամանակից միջոցներ ձեռնարկվեցին ասպիճանաբար նվազեցնել տարեկան ծախսերը մինչև 3000000000%:

Խսկայն պարերազմից հետո նկատվում է նահանգների կառավարությունների ծախսերի արագ աճ. 1913թ-ին նրանք կազմում էին 3,95% բնակչության մեկ շնչին, իսկ 1922թ. 11,82% ⁹: Մունիցիպալ ծախսերը բնակչության մեկ շնչին բոլոր հիմնական ծառայություններում ավելացան 17,34% 1912թ-ին մինչև 33,15% 1922թ-ին ¹⁰: Դոկտոր

Միտքերը և նրա գործընկերները հաշվարկել են, որ ազգային եկամույրը 1913-1919թթ. մեծացել է 33,3 միլիարդ %-ից մինչև 66,00 միլիարդ %, որը մոտ 200% է կազմում: Այդ արվածները ցույց են տալիս, որ ազգային եկամույրը ծանրաբեռնված է կառավարական ծախսերով վերջին ժամանակներս ոչ այնքան շատ, քան մինչև պատերազմը, սակայն բարձր հարկերի դեմ բողոքները չեն դադարում¹¹: Տնտեսությունը ստացած ծախսերի ավելացման միտքով, հարկերի ծանր բեռը, ինչպես նաև դաշնային կառավարության միջոցներ փոխանցելու փորձերը օրահարց դարձրեցին կառավարման արդյունավետության բարձրացումը: Տանրային ռեսուրսների արդյունավետ օգտագործման ստիպողական անհրաժեշտությունը մնում է անփոփոխ և քանի դեռ պահպանվում է գոյություն ունեցող հարկման բարձր մակարդակը, արտակարգ կարևոր է օգտագործել ամեն մի հնարավորություն, որպեսզի ապահովվի ծախսորի առավելագույն արդյունավետությունը:

Տամաշխարհային պատերազմը բացահայտեց ժողովրդավարական և ավերակարական կառավարությունների մեթոդների միջև եղած հակադրությունը, ինչպես նաև նպաստեց «գործը մի կերպ մինչև վերջ հասցնել» ծրագրի խիստ քննադարմանը: Սկզբնական փուլում հայտարարվել էր, որ պատերազմը տեղի կունենա «դեմոկրատիայի և ավտոկրատիայի» միջև, սակայն վերջում բոլորը հանգեցին նրան, թե այդ պատերազմը վերջացելու համար ժողովրդավարությունը պարզապես պարզապես պետք է իրեն պարտադրված կառավարման ավտոկրատական մեթոդները կիրառի¹²: Կառավարչական տարբեր մեթոդները, որոնք կիրառում էին պատերազմող երկրները վերահսկելու պարենի մատակարարումը, հանդիսանում է որոշակի հիմնախնդիրներին ժողովրդավարական և ավտոկրատական մոտեցումների լուսաբանման վառ օրինակ:

Նվազ ցայտուն է երևում միջազգային մրցակցությունը առևտրում և արդյունաբերությունում, որը շարունակում է մեծացնել պահանջները արդյունավետ կառավարման հանդեպ: Դաշնային Առևտրական պալատը մեծ շահագրգռվածություն դրենդրեց արդյունավետության բարձրացմանը, քանի որ, «լինելով բիզնեսմեններ, նրանք արդեն հավատացել են արդյունավետությանը և փոխանմանը և ուզում են տեսնել, որ դրանք կարելի է կիրառել քաղաքային, նահանգային և դաշնային կառավարությունների մակարդակներով: Քանի որ նրանք արդեն գիտակցել են, որ արդյունավետ և փոխառող կառավարումը բարգավաճման և գործարար հաջողության գրավականն է, քանի որ, որպես իրենց երկրի իսկական քաղաքացիներ, նրանք ցանկանում են տեսնել, ազնիվ, գիտականորեն հիմնավորված և բանական պետական

կառավարում»։ 1912թ-ին Առևտրական պալատի փարեկան առաջին նիստի ժամանակ բանավեճ ծավալվեց դաշնային կառավարման բյուջեային բարեփոխման շուրջ, որից հետո կայացավ հանրաքվե, համարյա միաձայն ընդունելով կոնկրետ առաւարկություններ։ Տարեց փարի Առևտրական պալատի այդ հարցերը ներկայանում էր Կոնգրեսին։

Տվյալ կազմակերպությունը նաև հասավ կառավարական հարկացումների սրացմանը որպես օգնություն՝ մասնագիտա-փեխնիկական դպրոցներին, հասարակական աշխատանքների դաշնային մինիստրությունը, վարչական համակարգի ընդհանուր վերակազմակերպումը, որը բարելավեց աշխատակազմի ղեկավարման մեթոդները և փոստային ծառայության կից պլանավորման մշտական բաժնի գործունեության համար։ Նյու-Յորքի Առևտրական պալատի նույնպես ակտիվ աջակցություն ցուցաբերեց առաջարկությունների առաջ քաշմանը պետական կառավարման բարելավման մասին ինչպես նահանգների մակարդակով, այնպես էլ դաշնային մակարդակով։ Ռոջերսի օրենքին համապատասխան դիվանագիտական և հյուպատոսական ծառայությունների վերակառուցումը, հարուցվել էր բիզնեսի շահերից ելնելով։

Պետաքարփուղար Գուվերնի ոչ այնքան վաղուց արված բացահայտումները արտասահմանյան կառավարությունների կողմից վերահսկվող մոնոպոլիստների մասին, որոնք թողարկում են ռեզին, կոֆե և այլ արտադրանքներ, ցույց է տալիս նոր էրապ միջազգային առևտրական մրձակցությունում, որը կարող է լրջորեն ազդել մեր պետական կառավարման կազմակերպման հիմնախնդիրների վրա։ Բանը նրանում է, որ ամերիկյան բիզնեսը այնպիսի սահմանի է հասել, որ նա արդեն չի կարող շահույթներ ստանալ միայն ավելացնելով աշխատանքի արտադրողականությունը, ներքին շուկայի պահանջները բավարարելու համար, որը պաշտպանված է բարձր փարիֆների պատով։ Այժմ, համաշխարհային շուկայում մրցակից համարվելով նա բաշխվեց շահույթների պահպանման անհրաժեշտությանը մեծ մասամբ արտադրության արժեքի իջեցման հաշվին, շնորհիվ լավագույն մենեջերների և ռեսուրսների արդյունավետ օգտագործման։ Այլ խոսքերով, դարձել է անհրաժեշտություն ծախսերի լայնամաշտաբ կրճատումը և սարքավորումների ավելի արդյունավետ օգտագործումը։ Այս էրապում բիզնեսը առաջ անցավ պետական կառավարումից։

Ազդեցիկ սոցիալական խմբերի համառ պնդումները կյանքի կոչել նրանց օրենսդրական ծրագրերը հանդիսանում են կառավարման մեթոդների մշտական

խթանիչները: ԱՄՆ-ի սահմանադրական փաստաթուղթի լրացումը դրա վառ ապացույցն է: Պարագրաֆի կյանքի կոչելու նրա կողմնակիցները կարողացան պնդել, որպեսզի չինովնիկների ընտրությունը արգելվի միայն նրանց ծառայություններից ելնելով: Վոլսֆադի օրենքը կյանքի կոչելու պասիվությունը բերեց նրան, որ Ամերիկայի Նախապետության Լիգան պահանջեց օրենքի ավելի հեղինակական կապարմանը, և հարցը, այսպիսով, քաղաքական ոլորտից անցավ կառավարման ոլորտ: Այս օրինակը ցուցադրում է շահերի ունիվերսալ տեղափոխությունը, քանի որ, քաղաքականությունը, հենց որ հասնում է օրենսդրական ուժին, գլխավոր հիմնահարցը անցնում է կառավարման ոլորտ: Ծիշար այդպես կազմակերպությունները, որոնք շահագրգռված են աշխատանքային օրվա կրճատմանը, փոքրագույն աշխատավարձը հաստատելու հարկային բարեփոխումների և այլ հարցերում, դառնում են կառավարման գիտակաբորեն հիմնավորված մեթոդների մոլի կողմնակիցներ:

Գիտական մենեջմենտի շարժումը արժանի ավանդ է ներդրել սոցիալապես նշանակալի խնդիրների իրագործման համար¹³: Շարժումը, որի սկիզբ էր դրվել Ֆ.Թեյլորի նորարարական աշխատանքով, նպաստեց հեղափոխությունների ոլորտի մշտական ընդլայնմանը և վերջ ի վերջո ստեղծեց սոցիալական կապարելագործման մի ամբողջ փիլիսոփայություն արտադրության գործընթացի գիտական վերահսկողության հիմքի վրա:

Զգալի բարելավումները, որոնց հասել է արդյունաբերությունը մենեջմենտի գիտական մեթոդների կիրառման շնորհիվ, հարց դրեցին նման զգալի բարելավումներ հնարավորությունը պեղկառավարման ոլորտում: Ինչպիսի պարասխան էլ որ տրվի այս հարցին, կասկած չկա, որ գիտական մենեջմենտի նվաճումները տեսանելի դարձրին հնացած մեթոդների կիրառման թերությունները, որոնք բազմաթիվ պեղական հիմնարկների համար շատ բնորոշ են:

Ավելի ակնհայտ է դառնում, որ խոստացված ամերիկյան պեղկառավարումը չբաժանվի այն սովորություններից, որոնք նրան պարագրաֆել էին քամահարանքի դարում:

Ծանոթագրություն

1. Սահմանման առաջիններից մեկը, Կրված ամերիկյան հեղինակի կողմից կարելի է գտնել Վուդրո Վիլսոնի մոտ:

«Կառավարման ոլորտը - դա բիզնեսի ոլորտն է... Կառավարման մասին գիտության նպատակն է փրկել գործադիր իշխանության մեթոդները անկանոնությունից և փորձապաշտական փորձերից և դնել նրանց սկզբունքները ամուր հիմքի վրա... Պետական կառավարման - պետական օրենսդրության մանրակրկիթ և կանոնակարգված կիրառումը: Ընդհանուր իրավունքի ամեն մի կոնկրետ կարարումը՝ կարարողական գործունեություն է»: (“The Study of Administration”, Political Science Quarterly 2 [June 1887]: pp. 210, 212):

Գուդնաուն սահմանեց կառավարման ոլորտը հետևյալ կերպ. «Այսպիսով, այս էջերում կառավարման ֆունկցիայի տակ հասկացվում է կարարում, ոչ իրավաբանական գործերի դեպքում, օրենքի կամ պետության կամքի, արտահայտված լիիրավ իշխանությամբ»: (Principles of Administrative Law the United States, [1905] p.14):

Գուդնաուն աշխարհություններում, սակայն, չկա հստակ սահմանազատում կառավարման և վարչական իրավունքի միջև: Սկզբունքորեն, փարբերությունը միայն այժմ է ի հայտ գալիս: Դա երևում է ֆրանսիական այնպիսի տերմիններում, ինչպես *droit administratif* և *doctrine administrative*, այնպիսի գերմանական տերմիններում, ինչպես *Verwaltungsrecht* և *Verwaltungskunde*, կամ *Verwaltungspolitik*: Նշիր նաև “les sciences administratives” բառերը: Նեղիմակի կողմից տարանջատման հասկացությունը տես ներքևում:

2. Frank J. Goodnow, Comparative Administrative Law 1 (1893), pp.8-9. Նաև գործությունը լավ երևում է երկու հոդվածները համեմատելիս, որտեղ նկարագրվում են երկու ոլորտները, համապատասխանաբար. J.D.Bernett. “Public Agencies and Private Agencies”, Am. Pol. Sci. Rev. 18 (1924): 34-48; և J.C.Logan, “Cooperation of Public and Private Welfare Agencies”, Annals 105 (1923): 88-92:
3. Proceedings, Am. Pol. Sci. Assoc. 6 (1909): 58:
4. Տերմինների հստակ նկարագրությունը կարելի է գտնել խմբագրի մոտ Illinois Law Review 15: 108-118: Նա գրում է «Օրենսդրությունը - դա նոր կանոնների հայտարարությունն է (անկախ նրանց գործածությունից) ամպայման կատարելու պետության օրգանի կողմից, որի իշխանությունը կոչվում է բացառել այլ ֆունկցիաներ, բացի երբ նախատեսված չէ: Գործադիր ֆունկցիան - դա փաստացի և վերջնական իրականացումն է, ընդհանուր վարքի կանոնների, պետական իշխանության օրգանի միջոցով, ընդ որում այդ պետության իշխանության ճյուղերը կոչվում են բացառել այլ ֆունկցիաներ, բացի երբ նախատեսված չէ: Գործադիր իշխանությունը - դա չորրորդ տերմինն է. նրա ֆունկցիաները մաքուր տեսությամբ միշտ պետք է ներկա լինեն վերոհիշյալ երեք տիպի իշխանություններում, սակայն գործնականում նա կարող է և հաճախ լինում է երկու և ավելի իշխանությունների համակցումը: Այդպիսի համակցման օրինակներ են հանդիսանում նահանգների միջև առևտրի հանձնաժողովը, դաշնային Առևտրի պալատը և կոմունալ ծառայությունների պետական բազմաթիվ հանձնաժողովներ»:
5. Herbert A. Croly, Progressive Democracy (1914), ch.17:
6. Herman Finer. “The Civil Service in the Modern State”, Am. Pol. Sci. Rev. 19 (1925): 277-289:
7. Stou Henry J. Ford. Cost of Our National Government (1910); Edward B. Rosa, “Expenditures and Revenues of the Federal Government”, Annals 95 (1921): 1; Herbert D. Brown, “The Historical Development of National Expenditures”, Proceedings of the Academy of Political Science 9 (1921): p. 336-346.
8. “The Trend in Public Expenditures”, Annals 113, pt. 1 (1924):
9. Austin F. MacDonald, “The Trend in Recent State Expenditures”, Annals 113 (1924): p. 8-15. Տես Մինեսոտայի հարկային հանձնաժողով “Cost of Government in Minnesota”, Biennial Report (1918). «Տնտեսական փաստը, որը ճնշում է գործադրում մունիցիպալ կառավարությունների վրա, նույնիսկ քաղաքային գործերի գիտական կառավարման վրա, - ավելացող ծախսերը պարտավորությունների գծով: Դա տեղի է ունենում միայն այն պատճառով, որ մեզ մոտ չկան

հաշվարկներ, որոնք արագացրում են խնդրի դժվարությունը, մեր դիմաց ծառայած, քանի որ այդ դժվարությունները մեզ չեն վախեցնում»:

Morris L. Cooke, “Scientific Management of the Public Business”, Am. Pol. Sci. Rev. 9 (1915): 488-495; Տես “The Cost of Government, City of Detroit”, Public Business 80; 97; հրապարակել է կառավարական հեղափոխությունների դեպրոյալի վարչությունը:

10. Lane W. Lancaster , “The Trend in City Expenditures”, Annals 113 (1924): 15 – 22.
 11. National Bureau of Economic Research , Income in the United States 1 (1921): 13:
 12. Նամ. Charles G. Fenwick, “Democracy and Efficient Government - Lessons of the War”, Am. Pol. Sci. Rev. 14 (1920); 565-586:
 13. Տես. Frank B. Copley, Frederic W. Taylor, the Father of Scientific Management (1923); Horace B. Drury, Scientific Management, A History and Criticism (1915); Edward E. Hunt, Scientific Management since Taylor (1924); General William Crozier, “Scientific Management in Government Establishments”, Bulletin of the Taylor Society 1 (1915); C.B.Thompson, “Literature of Scientific Management”, Quarterly Journal of Economics 28 (1913-1914): 506-557; Henry H. Farquhar, “Positive Contributions of Scientific Management”, նույն տեղը. 33 (1918-1919); 466-503, և “Critical Analysis of Scientific Management”, Bulletin of the Taylor Society 9 (1924): 16-30; Frederick A. Cleveland, “The Application of Scientific Management to the Activities of the State”, Tuck School Conference on Scientific Management (1912): 313-335; Morris L. Cooke, “The Influence of Scientific Management upon Government”, Bulletin of the Taylor Society 9 (1924): 31-38.
- Տես նաև. William H. Leffingwell, Office Management (1915); Richard H. Lansburgh, Industrial Management (1923):
- Արհմիությունների անդամների վերաբերմունքի զգալի փոփոխությունը մենեջմենտի նկատմամբ տես “Labor’s Ideals Concerning Management”, by President William A. Green of the American Federation of Labor, Bulletin of the Taylor Society 10 (1925): 241-253.

Թարգմանիչ և խմբագիր՝ Ալեքսանդր ՄԱՐԿԱՐՈՎ

Ենթադրում եմ որ, ոչ մի գործնական ուղղության գիտություն չի ուսումնասիրված, քանի դեռ այն իմանալու անհրաժեշտություն չի ծագում: Ահա թե ինչու այն փաստը, որ բացարձակ գործնական ուղղվածություն ունեցող պետական կառավարման գիտությունը փեղ է գտնում քուլեջների ուսումնական ծրագրերում, վկայում է այն մասին, որ կառավարման մեթոդների խորացված ուսումնասիրությունը դառնում է անհրաժեշտություն, եթե ընդհանրապես ապացուցման կարիք կա: Սակայն չկա անհրաժեշտություն խոսել այն մասին, որ մենք չենք զբաղվի այդ ծրագրերի ուսումնասիրմամբ, նրա համար որպեսզի գտնենք այդ ապացույցները: Ոչ ոք չի վիճարկում այն փաստը, որ պետական ծառայության արդի բարեփոխումը առաջնային խնդիրների լուծումից հետո պետք է ուղղված լինի որ միայն աշխատակազմի կադրերի կազմակերպմանը այլև պետական հիմնարկների աշխատանքի մեթոդների և կազմակերպման կադրերի կազմակերպմանը, քանի որ ակնհայտ է, որ գործունեության այդ ուղղությունը կադրերի կազմակերպման ոչ պակաս կարիք ունի, քան աշխատակազմի աշխատանքը: Որպես գիտություն պետական կառավարման ուսումնասիրության առարկան հանդիսանում է. առաջինն՝ որոշել այն ինչ կառավարությունը հավուր պարզաճի և հաջողությամբ ի վիճակի է կադրել, և, երկրորդը՝ նա ինչպես կարող է նախապեսվածը կադրել առավելս հնարավոր արդյունավետությամբ, բայց հնարավոր փոքրագույն, կամ դրամական, կամ էներգիայի ծախսերով: Այս երկու դրույթները պետք է լուսաբանվեն, և միայն մանրակրկիտ ուսումնասիրությունը կարող է օգնել նրան պարզաբանել:

Նախքան այդ ուսումնասիրությունը սկսելը, սակայն, անհրաժեշտ է.

1. Նկարի ունենալ այն թե՛ ինչ է արված արդեն այն ուղղությամբ, այսինքն հարցի պարմությունը:
2. Որոշել ուսումնասիրման առարկան:

¹⁹⁵ Աղբյուրը՝ Woodrow Wilson. "The Study of Administration." *Political Science Quarterly* 2 (June 1887). Translated from *Classics of Public Administration*, 4th edition, eds. Jay M. Shafritz and Albert C. Hyde (Pacific Grove, CA: Brooks/Cole Publishing, 1997), 14-26.

3. Որոշել ուսումնասիրման օպտիմալ մեթոդները և առանձնացնել ամենահստակ քաղաքական արեսակները որպեսզի նրանց վրա հիմնվելով հեղափոխությունները կատարել:

Քանի դեռ չենք լուծել այդ հիմնադիրները, մենք կշարժվենք առանց քարտեզի և կողմնացույցի:

I

Պեղական կառավարման գիությունը՝ քաղաքագիության, որը մոտ 2200 տարվա պատմություն ունի, վերջին նվաճումն է: Այն լույս աշխարհ է եկել մի դարում մեր սերնդի կյանքի շրջանում:

Ինչու՞ ուշացավ պեղական կառավարման գիության ծնունդը: Ինչու՞ նա սպասեց մինչև մեր անհանգիստ դարը, որպեսզի մեզանից ուշադրություն պահանջի իր հանդեպ: Պեղական կառավարումը՝ կառավարության ամենաակնհայտ գործառույթն է (ֆունկցիան). դա կառավարությունն է գործի մեջ, դա կարարողական օպերատիվ, կառավարության ամենից ակնառու ասպեկտն է, և անպայման ունի այնպիսի պատմություն, ինչպիսին և ինքը կառավարությունը: Դա կառավարությունն է գործողության մեջ, և բնական կլինե՞ր ենթադրել, որ գիղական մարքի զարգացման վաղ փուլերում հենց կառավարությունը գործունեության մեջ հնարավորություն ուներ ուշադրությունը սևեռել և դրդել նրանց գիղական հեղափոխությունները ովքեր զբաղվում են քաղաքականությամբ:

Սակայն, դա այդպես չէ: Ոչ մի գիղական կանոնակարգված հեղափոխություններ չէր արել պեղական կառավարումը որպես պեղական իշխանության մասին գիության բաժին ներկայացնելու միտումով մինչև այն ժամանակները, երբ մեր դարը պատանեկության տարիներից հասունանալով, չսկսեց մեր դարին բնորոշ համակարգվածությամբ գիղելիքները զարգացնել: Ընդհուպ մինչև մեր ժամանակները բոլոր նրանք, ովքեր աշխատում էին քաղաքագիության բնագավառում և որոնց գործերը մենք այսօր կարդում ենք, մրաժում, ապացուցում և դոգմաի էին վերածում միայն այն հարցերը, որոնք առնչվում էին իշխանության կառուցվածքին, պեղության բնույթին, էությանն ու տեղին, գերագույն և ժողովրդական իշխանությանը, արքայական գերակայություններին: Նրանք մտորում էին իմաստի վեհության, որը կառավարության հիմքում է դրված, վեհ խնդիրների մասին, որոնք մարդկության էությունից է և մարդկային նպատակներից ելնելով դրվում են և կազմում են կառավարության նախորոշումը (ճակատագիրը). Ամենից շատ վեճեր էր հարուցում տեսության այն հսկայական բաժինը, որտեղ

միապետությունը պայքարում էր ժողովրդավարության դեմ, որպեսզի օլիգարխիան իր համար կառուցել էր արտոնությունների հզոր ամրոցներ, և որպեսզի բռնակալությունը ցանկացած հնարավոր և անհնարին միջոցներով ձգարում էր իրագործել իր նկրտումները մրձակիցների հանդեպ: Տեսակետների մարտերի փուլում պետական կառավարումը հնարավորություն չունեի կանգ առնել, որպեսզի վերլուծի սեփական գործողությունները: Նարցը միշտ դրվել է հեթեռայն կերպով՝ պետք է գրի օրենքը և ինչպիսին՝ կլինի այն: Մյուս հարցը՝ ինչպես՝ պետք է օրենքը կյանքի կոչել գիտական մեթոդներով, առանց քաջքշուկների և առավելագույն կարճ ժամանակահատվածում, միանման բոլորի համար, այն ժամանակ մի կողմ էր դրվել, քանի որ դա համարվում էր «գործնական մանրուք», որը կարող է կարգավորվել շարքային չինովնիկների կողմից, երբ գիտնականները կպայմանավորվեն ընդհանուր դրույթների շուրջ:

Այն, որ գիտական միտքը զարգանում էր այդ ուղղությամբ, իհարկե, պարահական չէր և ոչ որպես քմահաճույք կամ գերադասություն քաղաքական փիլիսոփաներին: Նեգելի խոսքերով ցանկացած շամանակաշրջանի փիլիսոփայությունը «ոչ այլ ինչ է, քան այդ ժամանակաշրջանի ոգին վերածած հանդերձավորած վերացական մտքի»: Եվ քաղաքական փիլիսոփայությունը, ինչպես և ցանկացած այլ փիլիսոփայություն, պարտավոր է արտացոլել գործերի ընթացիկ վիճակը: Վաղ ժամանակներում գլխավորը իշխանության կառուցվածքի հարցն էր, գիտնականների ջանքերը ուղղված էին նրա լուծմանը: Պետական կառավարման հիմնադիրներ համարյա կամ ընդանրապես գոյություն չունեին, կամ ծայրահեղ դեպքում կառավարողներն էին դրանք իրացնում: Կառավարության գործառույթները (ֆունկցիաները) պարզ էին, քանի որ կյանքն ինքն պարզ էր: Կառավարությունը հրամայում էր փողամարդկանց, նույնիսկ չխորհրդակցելով նրանց կանաց հետ: Չկար պետական եկամուտների և հարկերի բարդ համակարգ, որը փակուղու մեջ է դնում ֆինանսիստներին, և, հետևաբար չկային փակուղում գտնվող ֆինանսիստներ: Ոչ ոք, ոժտված իշխանությամբ, նույնիսկ հարց չէր տալիս, ինչպես օգտագործել այդ իշխանությունը: Նիմնական և միակ հարցը, որ հուզում է բոլորին կայանում էր հեթեռայնությամբ՝ ով՞ կգրավի իշխանությունը: Բնակչության քանակը լիովին կառավարելի էր, սեփականության ձևերը պարզ: Կային շատ ֆերմերային տնտեսություններ, բայց չկային բիրժաներ և արժեթերթեր: Անասունների գլխաքանակը գերազանցում էր գոյքային իրավունքների օրենքով ամրագրված քանակը:

Ես ասացի, որ բոլորը բնութագրում է «անցած ժամանակները», այն կարելի է վերագրել նաև համեմատական ոչ վաղ անցյալին: Նարկ չկա հեթեռարձ հայացք

ձգել նախորդ դարին փնտրելու ժամանակակից դժվարությունների արմատները առկայում և առկայալի խաբեություններում, ինչպես նաև պետական պարտքերի չարագույժ ծնունդը:

Բարերար Ելիզավետա թագուհին, անկասկած, մտածում էր, որ կարելի է «այրվել» XYI դարի մենավորների գործերի մեջ խառնվելու փորձ կատարելով, որոնք ոչ մի համեմատություն չունեն XIX դարի մոնոպոլիստների հետ: Երբ Բլեքսթոունը դժգոհում էր, որ կորպորացիաները չունեն մարմին, որ նրան հարված հասցվի, և հոգի, որպեսզի այն անիծվի, նա առաջ էր անցել այդ տեսակ բողոքների ժամանակներից, որոնք եկան մեկ հազարամյակ հետո (անց):

Տիրոջ և բանվորի միջև հավերժական տարաձայնությունները, որոնք այսօր շատ հաճախ ցնցում են ինդուստրիալ հանրությունը, սկսվել են շատ վաղ քան առաջին բանվորական օրենքների «սև մահը», սակայն մինչև վերջին ժամանակներս ոչ ոք չէր կարող ենթադրել, որ այժմ նրանք այդպիսի սպառնալի թափ կունենան: Կարճ ասած, եթե առաջ էլ հիմնախնդիրների շագում էր նկատվում պետական կառավարման բնագավառում, ապա մեր ժամանակները վկայում են այն, որ նրանք հասել են գագաթնակետին:

Ահա թե ինչու այժմ անհրաժեշտ է հստակ և պարբերաբար հանգուցել (կապակցել) պետական կառավարման խնդիրները ճշգրտորեն հավասարակշռված (չափված) քաղաքական ստանդարտների հետ, ահա թե ինչու այժմ մենք ունենք այն, ինչ առաջ երբեք չի եղել՝ պետական կառավարման գիտություն:

Դեռևս ոչ մի տեսքով վերջակետ չի դրված սահմանադրությամբ հարցերում (որոնց նշանակությունը ոչ-ոք չի նսեմացնում), սակայն գործնական տեսակետից կառավարման հիմնադիրները այժմ ավելի ակտիվ են դառնում: Ավելի ու ավելի դժվար է դառնում ստիպել աշխատել սահմանադրական օրենքները, կամ նրանց մշակելը:

Բերել եմ ուզում պ-ն Բեգետի մի քիչ էքսցենտրիկ օրինակը ուր ակնհայտ երևում է պետական կառավարման հին և նոր մեթոդների տարբերությունը:

Վաղ ժամանակներում երբ բռնակալը ցանկություն էր հայտնում կառավարել հեռավոր գավառում, նա իր կուսակալին ուղարկում էր նստած խոշոր ձիու վրա, իսկ նրա մարդկանց՝ փոկրիկների վրա: Կուսակալից համարյա ոչ մի տեղեկություններ չէր գալիս, բացի այն դեպքերից երբ նա իր մարդկանց ուղարկում էր որպեսզի նրանք պարմեն թե ինքը ինչու է այնպեղ զբաղվում:

Գործերի այդպիսի դրվածքը կառավարման մեծ հմտություններ չէր պահանջում: Լրացվածության աղբյուր էին հանդիսանում սովորական ասեկոսները և

պարահական հաղորդագրությունները: Եթե պարզվում էր, որ գործերը գավառում ավելի շուրջ վարքն լավ են ընթանում, ապա N1 կուսակալին փոխարինում էին N2 կուսակալով: Քաղաքակիրթ երկրներում գործընթացը այլ տեսք ունի: Գավառում ուր (որտեղ) դուք ցանկանում եք կառավարել, դուք բյուրո (ղեկավար մարմին) եք ստեղծում: Բյուրոն պարտավոր է նամակներ գրել և պարճեհասանել այդ նամակները, ինչպես նաև օրեկան 8 (ութ) զեկույց ուղարկել գլխավոր հիմնարկություն (օֆիսը), որը գտնվում է Սանկտ-Պետերբուրգում: Գավառում ոչ ոք ոչինչ չի անում առանց կրկնակելու գործը, որը կատարվում է մայրաքաղաքում, որպեսզի հնարավոր լինի «ստուգել», որ նա ամեն ինչ անում է ինչպես հարկն է: Արդյունքում դեպարտամենտի չինովնիկների գլխին է թափվում այնպիսի մեծ քանակության թղթեր, որոնք պետք է կարդալ, և աշխատանք, որը կարելի է կատարել, միայն ունենալով աներևակայելի ունակություններ, գերազանց մասնագիտական պարտաստվածության և անսպառ աշխատունակություն:¹

Նագիվ թե գրմվի կառավարության առանձին վերցված մի որևէ գործառույթ, որը, անցյալում լինելով պարզ, այժմ իրենից չներկայացնի մեծ բարդություն: Վաղ անցյալում կառավարման ոլորտում կար մի քանի տեր, այժմ՝ նրանք բազմաթիվ են: Եթե առաջ կառավարությունը կարող էր հեքսել պալատի քմահաճույքներին, ապա այժմ նա պետք է հեքսի ողջ ժողովրդի հայացքներին:

Իսկ այդ մտահղացումները միշտ վեր են ածված նոր պարկերացումների, մարմնավորելով պետության պարտականությունները:

Այդ իսկ պարճառով օրեցօր կառավարության գործառույթները միաժամանակ և բարձրանում են և քանակով զգալիորեն ավելանում:

Պետական կառավարումը թափանցում է ամենուր, ոչ մի նոր ձեռնարկություն չի կարող նրան շրջանցել: Օրինակ, պետական փոստի օգտակարությունը և հաջող աշխատանքը ցույց է տալիս հենց սկզբից կառավարական վերահսկողությունը փոստային համակարգի վրա:

Սակայն եթե մեր կառավարությունը չհեքսի եվրոպական երկրների օրինակին, ուր փոստային և երկաթուղային հաղորդակցությունների շինարարությունը և առքը հանդիսանում են կառավարության մենաշնորհը, կասկած չկա, որ կառավարությունը, պարզապես, պարտավոր է որոշակի եղանակով պետական նշանակության կորպորացիաների տերը լինել: Գործող նահանգային հանձնաժողովների կողքին երկաթուղային հաղորդակցությունների հարցերով լիազորվածների դաշնային համակարգի ստեղծումը, ենթադրում է բավականին լուրջ և զգուշավոր մոտեցում պետական կառավարման գործառույթների ընդլայնում:

Ինչ կշիռ էլ ունենան նահանգային և դաշնային օրգանները կորպորացիաներում, նրանց աշխատանքի սկզբունքը պետք է հիմնված լինի հոգածության և պարասխանավորության զգացմունքների վրա, որը պահանջում է մեծ խելք, գիտելիքներ և փորձ: Որպեսզի հաջողությամբ դրանք իրականացվեն, պետք է դրանք ուսումնասիրվեն: Իսկ նրանք, ինչպես ես ասացի, հանդիսանում են բազմաթիվ դժնեներից մեկը, որոնք փանում են իշխանության մարմինների օֆիսները: Պետության գաղափարը և, հետևապես, պարկերացումները կարարյալ պետական պարավորությունների մասին այժմ զգալի փոփոխություններ են կրում և «պետության գաղափարը պարփակված է պետական ապարարի խղճմարանից»: Տեսնել ամեն օր այն նորը, որը պետք է անի պետությունը, և այնուհետև հասկանալ, թե դա ինչպես պետք է անել:

Ահա թե ինչու է անհրաժեշտ պետական կառավարման գիտությունը, որի նպարակը կայանում է նրանում, որպեսզի կարգավորի պետական օրգանների աշխատանքը, որպեսզի սրիայի գործուն աշխարել, ամպրապնդել և հսարակ որոշել նրանց կառավարման կառուցվածքը, ինչպես նաև պետական ծառայողների գիտակցության մեջ ներդնել կարարած պարքի զգացմունքը: Սա այդ գիտության գոյության նախապայմաններից մեկն է:

Սակայն որպե՞ղ է այդ գիտությունը սրեղծվում: Որոշակիորեն օվկիանոսի ոչ այս ափին: Ոչ այնքան շար գիտական մոտեցումներ կարելի է դիտել մեր կառավարման փորձում: Թունավոր մթնոլորտ, որը թագավորում է կառավարման մունիցիպալ օրգաններում, գաղտնի խարդավանքներ նահանգային մակարդակում, խառնաշփոթություն, ինչպես նաև սինեկուրայի և կաշառակերության մշարպես բացահայրվող դեպքերը Վաշինգտոնյան շրջապարում թույլ չեն րալիս մեզ մրածել այն մասին, որ ԱՄՆ-յում այժմ ամենուր գոյություն ունի հսարակ պարկերացում լավ պետական կառավարման էության մասին: Ոչ, մինչև այժմ ամերիկյան գիտնականները այդ գիտության զարգացման գործում մասնակցություն չեն ունեցել: Այդ արել են Եվրոպայի գիտնականները: Պետական կառավարման մասին գիտությունը մեր ավանդը չէ: Դա արրասահմանյան գիտություն է, որը չի խոսում անգլյական կամ ամերիկյան սկզբունքների լեզվով: Դա գիտություն է, որը խոսում է օրար լեզուներով և արրահայրում է մեզ համար օրար սկզբունքներ: Նրա նպարակները, նրա օրինակները համարյա բացարձակապես հենվում են օրար պետությունների պարմությունների վրա, արրասահմանյան համակարգերի նախադեպերի վրա. արրասահմանյան հեղափոխությունների դասերի վրա: Գիտությունը զարգանում էր ֆրանսիայի և Գերմանիայի պրոֆեսորների ջանքերով

և հեղափոխական, հարմարեցված էր չափերով ոչ մեծ պետության և համապատասխանում էր կենտրոնացված կառավարման ձևերին:

Որպեսզի համապատասխանի մեր կարիքներին, այդ գիտությունը պետք է հաշվի առնի մեր բարոյությունները և բազմակեցությունը, ինչպես նաև նրա կենտրոնացված կառավարման ձևը:

Եթե նույնիսկ մենք համալրենք մեր զինանոցը այդ գիտությամբ, ապա պետք է այն ամերիկանացիներն ու միայնակների տեսակետից, ձևականորեն այլև ըստ էության՝ արմատապես իմաստավորենք գաղափարները, **տեսակետները և նպատակը**: Այդ գիտությունը անգիր պետք է սովորի մեր կարգերը, ձերբազատվի փրագիությունից և ամերիկյան ազատության օղջ ներշնչի:

Այն բանի բացառությունը, թե ինչու կառավարման բոլոր ձևերին հարմարեցված գիտությունը ուշադրություն դարձրեցին Եվրոպական պետությունները, որտեղ վաղուց գոյություն ունեն կառավարման մենափրական համակարգեր, այլ ոչ թե Անգլիայում կամ ԱՄՆ-ում ուր կառավարությունները ձևավորվում էին համընդհանուր ընտրությունների արդյունքներով, անկասկած, կարող է երկակի լինել: Առաջինը, այն պարզապես, որ Եվրոպայի կառավարությունները կախում չունեին հասարակության համաձայնությունից և ավելի մեծ ջանքեր էր պահանջվում, որպեսզի պահպանեին կառավարման դեկը, և երկրորդը, իշխելու մենաշնորհը պահպանելու ցանկությունը, սպիտակ էր միապետներին այնպիսի կառավարման ձևեր գտնել, որոնք ամենաքիչ դժգոհությունն են առաջացնում: Բացի դրանից նրանք այնքան էլ շատ չէին, որ անմիջապես օգտվեին այդ ձևերից:

Շատ ուսանելի է այդ հիմնախնդրի խորը ուսումնասիրությունը: Խոսելով եվրոպական կառավարությունների մասին, ես, իհարկե, բացառում եմ Անգլիան: Նա չիրաժարվեց փոփոխություններից, որոնք սպիտակ էր ժամանակի ընթացքը: Նա պարզապես մեղմացնում էր կոշտ անցումային շրջանը արիստոկրատական պետական կառավարումից դեպի դեմոկրատականը, սահմանադրական բարեփոխումների աստիճանական ներդրման ճանապարհով, որը թեև չօգնեց խուսափել հեղափոխությունից, սակայն այն տեղափոխեց խաղաղ ուղղու: Ընդհակառակը մայրցամաքային երկրները երկար ժամանակահատվածի ընթացքում կարողացան դիմակայում էին բոլոր փոփոխություններին և կարող էին խուսափել հեղափոխություններից միայն բացարձակափրական կառավարման ձևի դաժանության մեղմացման ճանապարհով:

Նրանք անընդհատ ձգտում էին այնպես կապարելագործել իրենց մեքենան, որպեսզի վերացնեն նրան մաշող շփումը, այնպես մեղմացնել իրենց մեթոդները կառավարվողների շահերը հաշվի առնելով, որպեսզի ի վիճակի լինեն նվազեցնել անընդհատ աճող արելությունը, այնպիսի ջանասիրությամբ և ճիշտ ժամանակին առաջարկել իրենց օգնությունը ցանկացած նախաձեռնությանը, որպեսզի աշխատասեր մարդկանց շրջանում իրենց դարձնեն անփոխարինելի: Վերջիվերջո նրանք մարդկանց տվեցին սահմանադրություն և ընտրական իրավունք: Սակայն, նույնիսկ դրանից հետո նրանք իրավունք ստացան մնալ բռնակալներ, հոգաբար ծնողների կերպարով: Նրանք դարձել էին չափազանց ազդու և գործոն, որպեսզի առանց նրանց հնարավոր լինե՞ր աշխատել «յոլագնալ» չափազանց հստակ աշխատող (գործող), որպեսզի աչքի ընկնեն, չափազանց ուսյալ, որպեսզի անշոջահայացորեն կասկածի տակ դնեն իրենց գործունեությունը, չափազանց բարեացկամ, որպեսզի կասկած հարուցեն, չափազանց հզոր, որպեսզի նրանց դիմակայեն: Այդ բոլորը ուսումնասիրման կարիք ունեն, և այն մանրակրկիտորեն ուսումնասիրվել է:

Այն ժամանակ, օվկիանոսի այս կողմում մենք չէինք բախվում մեծ հիմնախնդիրների հետ պետական կառավարման բնագավառում: Երիտասարդ երկրում ամեն մեկի համար բավարար քանակությամբ լավ վարձատրվող աշխատատեղերով, ազատական սկզբունքներով կառավարումով և սպերեօփիա վարժվածությունից ազատ քաղաքական միջոցները գործնական կիրառմամբ մենք երկար ժամանակ խուսափել ենք մանրակրկիտ մտածված պետական կառավարման ծրագրերի և մեթոդների անհրաժեշտությունից: Մենք, բնականաբար, շատ դանդաղ էինք գիտակցում այն մեծաքանակ հեղափոխական ուսումնասիրությունների հատորների մանրակրկիտ ուսումնասիրման օգտակարությունը և կարևորությունը, որոնք մեր գրադարաններն էին ուղարկվում եվրոպական հրատարակչություններից:

Ամուր, առողջ երեխայի նման, մեր պետական ապարատը մեծացավ ինչպես թթխմորի վրա, ընդարձակելով իր իրավասությունները և բարձրացնելով իր կարգավիճակը, սակայն միևնույն ժամանակ կորցնելով իր ճկունությունը և շարժման թեթևությունը: Նրա էներգիան և կենսասակությունը դադարեցին համապատասխանել նրա ապրելու կարողությանը: Պետական ապարատը ուժ հավաքեց, սակայն չգիտի վարքի կանոնները: Այդ իսկ պատճառով, ահռելի իր առավելություններով հին Եվրոպայի երկրների համեմատությամբ անարգել, առողջ սահմանադրական աճի տեսակետից, այժմ, երբ եկել է ժամանակը կապարելագործել պետական կառավարման մեթոդները և զարգացման գիտելիքները, մենք

հայտնվեցինք, անդրովկյանոսյան երկրների համեմատությամբ, մեզ համար իրոք ոչ շահավետ փճակում: Դա Կոնգրեսի ունեցած պարտաճանաչումը, որոնք ես կաշխատեմ բացատրել:

Ուսումնասիրելով ժամանակից աշխարհի առաջադարձ երկրների սահմանադրական զարգացման պարամետրերը, կարելի է հանգել այն եզրակացության, որ կառավարման առավել զարգացած ձևերը երեք էփապ են անցել, որոնք ոչ մի պետություն իր զարգացման ընթացքում չի խուսափել:

Առաջին էփապ՝ դա բացարձակ կառավարման ժամանակաշրջանն է իրեն յուրահատուկ կառավարման համակարգով:

Երկրորդ էփապ՝ սահմանադրություններ ստեղծելու ժամանակաշրջան, որոնք վերջ դրեցին մենաշնորհապիրությանը և այն փոխարինեցին ժողովրդական վերահսկողությամբ, սակայն միաժամանակ պետական կառավարումը զոհաբերեցին այդ վեհ նպատակներին հասնելու համար:

Երրորդ էփապում ազատ քաղաքացիները զարգացնում են կառավարման համակարգը սահմանադրության պայմաններում իրենց ընձեռված իշխանական լիազորություններով:

Այն երկրները, ուր եղել են միապետներ, սակայն կիրթ միապետներ, որոնց համար պարզ դարձավ, որ եկել է քաղաքական լուսավորման ժամանակը, երբ միայն կույրը չէր փեսնի, որ հաջողակ կառավարիչը միայն նա է, ով կառավարվողների ծառան է հանդիսանում, այժմ զբաղեցնում են առաջադարձ դիրքեր պետական կառավարման փորձի շնորհիվ: Այդպիսի երկրներում կառավարման համակարգը այնպես է կառուցված, որպեսզի բավականաչափ պարզ և արդյունավետ ձևերով, ենթարկված ընդհանուր կամքի արտահայտությանն, օժանդակի բարձրացնելու ընդհանուր բարեկացությունը:

Նման բան, օրինակ, նկատվում է Պրուսիայում, որտեղ մեծ ուշադրություն էր դարձվում կառավարման մեթոդների կատարելագործմանը՝ Ֆրիդրիխ մեծը, դաժան և խիստ, նույնությամբ դա վերաբերվում է նրա կառավարման մեթոդներին, բաց հայտարարում էր, որ իրեն համարում է պետության գլխավոր ծառա, ստեղծեց Պրուսիայի պետական կառավարման համակարգը, որի հիմքերը դրել էր նրա հայրը: Իր հերթին նրա հաջորդ Ֆրիդրիխ Վիլհելմ III, նույնպիսի միապետ միապետ, շարունակեց կառավարման մեթոդների կատարելագործումը, ծրագրելով ավելի լայնկառուցվածքային փոփոխություններ, որոնք փակեցին ձև և ամրություն ժամանակակից պետական կառավարմանը Պրուսիայում:

Նամարյա այն ամենը, ինչն այժմ հիացմունք է հարուցում, իրականացվել է թագավորական իշխանության նախաձեռնությամբ: Նոյն արմարները, եթե ոչ նույնիսկ հաջորդականությունների նոյն զարգացումը, երևում է նաև Ֆրանսիայի ժամանակակից կառավարման համակարգում, իրեն ներհապուկ համաչափ փարածքային բաժանումով և համակարգված կառավարման համակարգով: Նեղափոխության դարաշրջանը – Կոնվենտը - դարձավ այն ժամանակաշրջանը, երբ սահմանադրությունները **գրվում էին**, սակայն չէին **ստեղծվում**: Նեղափոխությունը հռչակեց սահմանադրական դարաշրջանի գալուստը – Ֆրանսիայի մուտքը վերը նշված երկրորդ եփայ, սակայն չօրինակացրեց այն: Նեղափոխությունը խախտեց և բացարձակ կառավարման հաստատված ավանդույթները խզեց, սակայն վերջնականորեն դրանք չվերացրեց: Նապոլիոնը շարունակեց օգտվել անսահման իշխանությունից, ինչպես և Ֆրանսիական միապետները, որոնց հաջորդողն էր նա հանդիսանում:

Նապոլիոնի ժամանակաշրջանում Ֆրանսիայում կառավարման համակարգի ձևափոխումը բացարձակապես միահեծան կառավարիչների կամքով սահմանադրական ժամանակաշրջանի նախորդակին պետական մեքենայի կապարելագործման ևս մեկ օրինակ է:

Ոչ մի համաժողովրդական կամքի արտահայտություն չէր կարող բերել այդպիսի փոփոխությունների, որոնք իրագործեց Նապոլիոնը: Վերակառուցումը, այդքան պարզ, շնորհիվ փեղական նախապաշարումների անբեսման, այդքան փրամաբանական ժողովրդի ընտրության իր ազդեցության փեսակեպից, կարող էր հռչակվել Կոնվենտի հռչակագրերում, սակայն կարող էր իրագործվել միայն միահեծանի անսահմանափակ իշխանության ժնորհիվ: VIII փարվա կառավարման համակարգը բացառիկ է իր դաժանությամբ և կապարյալ իր անգթասրտությամբ: Դրանից բացի, ընդհանուր գծերով նա վերադարձ էր փապաված բռնափրական կառավարմանը:

Մյուս կողմից, երկրներում, որոնք միայն սահմանադրության ստեղծման դարաշրջանը (մինչև ժողովրդի շահերից բխող վերափոխումների ազապականացված սկզբունքներով կառավարումը), պետական կառավարման կապարելագործման գործընթացը սահմանփակվում էր կիսամիջոցներով և շափ դանդաղ էր ընթանում: Նենց երկիրը սկսում էր սահմանադրության ստեղծման գործընթացը, այն շափ դժվար էր լինում ավարբել և ժողովրդին հնարավորություն փալ մրնել բանիմաց և մեծ ծախսեր չպահանջող պետական կառույց: Վերջ չկար սահմանադրության

անընդհար փոփոխություններին: Ահա թե ինչու կառավարչական հարցերի լուծումը անվերջ ձգձգվում էր:

Այսպեղ, իհարկե, օրինակներ կարող են ծառայել Անգլիան և մեր երկիրը: Դեռ Անժույների հարստության կառավարման դարաշրջանում, մինչև ազատությունների Մեծ Նռնակագրի ընդունումը, որը ազդարարեց սահմանադրական կառավարման ձևերի սկիզբը, Նենրիկ II ձեռնարկեց իրականացնել օրինաստեղծման և կառավարման բարեփոխումներ այնպիսի մոլեգնությամբ և եռանդով, որոնք համահունչ էին նրա խարդավան, եռանդոտ, ձգտող, անսանձ իր ցանկություններում, բնավորությանը և պարվամտությանը: Անգլիայում ինչպես և ամենուրեք, օրենսդրական նախաձեռնության արքայական իրավունքը, թվում էր, ուղղված էր նրան, որ երկրի կառավարումը իրագործվեր միապետի ցանկություններին համապատասխան: Սակայն իմպուլսիվ, մոլորվող խարխափող Ռիչարդը և թույլ, բոլորի կողմից արհամարված Ջոնը չէին կարող կյանքի կոչել բարեփոխումները, որոնք սկսել էր նրանց հայրը: Նրանց գահակալության ժամանակ պետական կառավարման զարգացումը իր փեղը զիջեց սահմանադրական իրավունքների պայքարին: Եվ պառլամենտը, անգլիական որևէ միապետի բացակայության պարագայում, փիրապետելով գործնական հմտություն կամ այնքանով ուսյալ, որպեսզի կարողանա իրագործել պետական կառավարման արդար և երկարաժամկետ ձևեր, դարձավ թագավոր:

Արդյունքում բրիտանական ժողովուրդը երկար ժամանակ և հմտորեն փիրապետեց կարարողական իշխանության ոլորտների սահմանափակման արվեստին և արհամարում էր կառավարման ձևերի կարարելագործման անհրաժեշտությունը: Նրա գործառույթները շար հաճախ հանգում էին վերահսկողության, այլ ոչ թե կառավարման գործունեության քաջալերմանը: Նրան ավելի շար մտահոգում էր իր կառավարությունը որպես չափավոր և արդար ներկայացնելու գործը, քան նրա վերածումը արդյունավետ, լավ կազմակերպված կառույց, առանց խափանումների, ընդհարումների աշխարհ:

Անգլիայի և ԱՄՆ-ի քաղաքական պարմությունը եղել է ավելի շուր ոչ թե սեփական կառավարման զարգացման պարմություն, այլ օրենսդրության սխալների պարմություն, ոչ թե կարարողական (գործադիր) իշխանության համակարգի առաջընթացի, այլ օրինաստեղծման և քաղաքական բնադարության: Դրա հետևանքով մենք մոտեցանք այն ակնթարթին, երբ պետական կառավարման ուսումնասիրությունը և ստեղծումը թելադրվում է մեր իշխանության օրգանների

աշխատանքի բարելավման անհրաժեշտությամբ, որոնք ծանրաբեռնված են սահմանադրական շինարարության հնացած սովորություններով: Ինչ վերաբերվում է հիմնարար դրույթների հաստատմանը, ապա սահմանադրության սրեղծման փուլը գործնականում ավարտվել է, սակայն մեզ համար դժվար է ձերբազատվել նրա ազդեցությունից: Մենք շարունակում ենք քննադատել, երբ արդեն պետք է ինչ որ բան սրեղծենք: Մենք արդեն թևակողել ենք իմ կողմից հիշատակված երրորդ փուլը, հենց այն փուլը, երբ մարդիկ պետք է կատարելագործեն կառավարման մեթոդները օրենսդրական իրավունքի շրջանակներում, որը նվաճվել է բացարձակապիրության դեմ մղված անցյալ պայքարում: Սակայն մենք դեռ պատրաստ չենք լուծելու խնդիրները, որոնք ներհատուկ են նոր դարաշրջանին:

Նման բացառությունը, թվում է, ծառայում է արդարացնելու մեր անկեղծ զարմանքը այն բանի նկատմամբ, որ, չնայած քաղաքական ազատությունների հսկայական նվաճումներին և առաջին հերթին չնայած մեր քաղաքական փորձին և խորաթափանցությանը, մեր երկիրը հեպ է մնում մյուսներից կառավարման կազմակերպմամբ և պետական կառավարման գործիմացությամբ: Ինչու՞, օրինակ, միայն հիմա է սկսվել տեղական մարմինների մաքրումը, որը ծայրից ծայր փթած էր դեռ 50 տարի առաջ: Ասել, որ այդ հեպ մնալու պարճառը ստրկապիրությունն էր, նշանակում է կրկնել այն, ինչը արդեն ասել եմ՝ մեզ ուշացնում էր մեր սահմանադրության թերությունները:

Իհարկե, ավելի խելամիտ կլիներ ամբողջովին հեպնել Ամերիկայի և Անգլիայի քաղաքական ուղղուն, սակայն ոչ եվրոպական երկրների: Մենք չէինք ցանկանա անցնել այնպիսի պարմական զարգացման ճանապարհ, ինչպես Պրուսիան, միայն որպեսզի ունենայինք պրուսական պետական կառավարման համակարգը: Պրուսական պետական կառավարման համակարգը փառացիորեն մեզ կխեղափար: Ավելի լավ է լինել անփորձ և ազատ, քան համակարգված և ստրուկ: Իհարկե ոչ ոք չի առարկի այն բանի դեմ, որ լավագույնը ոգու ազատությունն ու գործում փորձառությունն է: Այդպիսի խելամիտ այլնորանք մեզ մղում է փնտրելու ծածուկ, չերևացող պարճառները, որոնք արգելակում խոչնդոտում են իրկանացնել վաղուց սպասված պետական կառավարման գիտությունը:

Այդ դեպքում ինչն է մեզ խանգարում:

Գլխավորապես դա ժողովրդական ինքնիշխանությունն է: Ավելի դժվար է կազմավորել կառավարման կառուցվածքի ժողովրդավարության պայմաններում, քան միապետական հասարակությունում: Ինքնին քաղաքական հաղթանակների

մեծամասնության ավարտությունը, որոնցով մենք հպարտանում ենք, հենց մեզ էլ ամաչեցնում է:

Մեր երկրում հասարակական կարծիքը բարձրացված է պարվանդանի, և նա մեզ արգելում է հուսալ այնպիսի ինքնիշխան անհատի արագ դաստիարակումը, որը կկարարի որոշումները կամ պեպական կառավարման համակարգի բացառձակ հավասարակշռված գործառնության պայմանները: Ինքն այն փաստը, որ մենք իրացրել ենք ժողովրդի իշխանությունը իր ամբողջ ծավալով, էլ ավելի է բարդացրել այդ իշխանության **կազմավորման** խնդիրը:

Որպեսզի կարարել մեկ քայլ առաջ, անհրաժեշտ է տեղեկացնել և համոզել բազմաթիվ և բազմադեմ ինքնապեպական իշխանությանը, որը կոչվում է հասարակական կարծիք: Եվ այդ անելը շատ ավելի դժվար է, քան (համոզել) ազդել մեկ միապետ-թագավորի վրա: Մեկ կառավարողը ունի պարզ լուծում, կսկսի այն իսկույն կարարել, քանի որ մեկ կարծիքի կրողն է հանդիսանում, արտահայտված մեկ հրամանով: Սակայն այն, մյուս կառավարողը – ժողովուրդը – ունի բազմաթիվ տարաբնույթ կարծիքներ: Մարդիկ չեն հանգում միանշանակ վճռի, եթե ոչ փոխզիջումների միջոցով, որը ձեռք է բերված հակասությունների հարթեցման արդյունքում, սկզբնական պլանների, ծրագրերի կրճատումով, որոշակի նահանջ սկբունքային դիրքերից:

Մի շարք տարիների ընթացքում մենք կունենանք միայն որոշումների հաջորդականություն, հրամանների տարափ, որոնք անցնելու են ուղղումների մրցման ողջ վարվելակարգը:

Պեպական կառավարումում այնպես, ինչպես և առաքինությունում ամենից դժվարը, պարզվում է, կարարելագործելն է:

Անցյալում այդպիսի խնդրի լուծումը կախված էր մեկ մարդուց, օժտված գերագույն իշխանությամբ, որը սովորաբար եսասեր էր, զգուշավոր մարդ էր, հիմար և տգեղ, թեև, հարկ է նշել, ժամանակ առ ժամանակ հանդիպում էր նաև խելոք կառավարիչ: Այժմ դժվարությունների պատճառը նրանում է, որ բազմությունը, մարդիկ, օժտված գերագույն իշխանությամբ, չունեն այն մի ականջը, որին կարելի է շնջալ, և հանդիսանում են նաև եսասերներ, տգեղներ, անվստահներ, համառ կամ հիմար, և այդպիսին են հազարավոր մարդիկ, թեպետ, նորից կրկնվում են, և նրանց շարքերում կարելի է գտնել մի քանի հարյուր իմաստուններ: Ինչ որ ժամանակ բարեփոխիչի առավելությունը կայանում էր նրանում, որ գերագույն կառավարիչի խելքը գտնվում է ճիշտ որոշակի տեղում, մի մարդու գլխում, և հետևաբար, նրան կարելի է հասնել: Թեև թերությունը այն էր, որ այդ խելքը սովորում էր չկամությամբ

կամ քիչումիչ, գտնվում էր ինչ-որ մեկի ազդեցության տակ, որը նրան վաղ քաներ էր սովորեցնում: Սակայն այժմ բարեփոխիչին շփոթեցնում է այն փաստը, որ կառավարողի խելքը չունի հստակ տեղ, այլ մարմնավորվել է մի քանի միլիոն քվիարկողների մեծամասնությամբ: Դրանից բացի նրան շփոթեցնում է այն, որ խելքը-բանականությունը նույնպես գտնվում է ֆալսոփիաների ազդեցության տակ, որոնք ոչնչով չեն զիջում նրանց ում ի նկատի ունեն հին բարի ժամանակներում, և նրանք իրենց ոչ թե անձ են ներկայացնում այլ կանխակալ կարծիք, այսինքն նախապաշարվածության, որոնք չեն ենթարկվում ոչ մի տրամադրության, քանի որ բանականության ծնունդ չեն: Ցանկացած պետությունում, որտեղ կառավարությունը հաշվի է առնում հանրային կարծիքը բարեփոխումները կկատարվեն դանդաղ, և բոլոր բարեփոխումները լի կլինեն փոխզիջումներով: Քանի որ այնտեղ, որտեղ կա այնպիսի հասկացություն, ինչ պիսին հանրային կարծիքն է, այն պետք է գերակայի: Այժմ այդ ակսիոման ընդունում և ճանաչում է աշխարհի բոլոր պետությունների կեսը և շուտով հանրային կարծիքին կսկսեն վստահել նույնիսկ Ռուսաստանում: Ով էլ որ ցանկանա բարեփոխումներ կատարել ժամանակակից սահմանադրական կառավարման պայմաններում, ամենից առաջ նա պարտավոր է քաղաքացիների գիտակցության մեջ ներդնի **ինչ-որ** փոփոխությունների ցանկություն: Որից հետո նրանց հարկավոր է համոզել այն փոփոխությունների անհրաժեշտությունը, որոնց ձգտում է բարեփոխիչը: Սկզբում անհրաժեշտ է ստիպել հանրային կարծիքն լսել, այնուհետև հետևել, որ նա լսում է այն, ինչը պետք է: Նա պետք է ալեկոծի հանրային միտքը, այնուհետև նրան ուղղի անհրաժեշտ հուն: Առաջին քայլը քիչ պակաս դժվար չէ քան երկրորդը, քանի որ հանրային կարծիքը իննը-տասնորդականով պաշտպանված է օրենքով, որը հեղափոխում բացառում է որևէ հնարավորություն լուծարել ժողովրդի կամքի արտահայտման իրավունքները:

Առաջին սերունդը ընկալում է այն, ինչ արդեն ձեռքբերված է, որպես ինչ-որ տեղաշարժ, որը մոտեցնում է ինչ-որ սկզբունքի իրականացմանը: Նախորդ սերունդը վեր է հանում այդ ձեռքբերումը որպես առավելագույն մոտեցում այդ սկզբունքի էությանը: Սակայն մեկ սերունդ հետո նարդիկ սկսում են ձեռքբերումները ներկայացնել որպես այդ սկզբունքը: Բարձրակետին հասնելու համար բական են երեք սերունդներ: Թուր պապի զգուշավոր փորձերը ընկալում է որպես իրերի բնական իրավունք:

Եթե նույնիսկ մենք տիրապետեինք քաղաքական պարմության բավականին հարուկ իմացությանը և գերազանց ուսուցմամբ մարդիկ ստեղծեին մի քնի մշտական գործող, անսխալ, չափավոր խելացի սկզբունքներով կառավարող, որոնք վերջիվերջո

ընդունելի են բոլոր քաղաքական դոկտրինաների կողմից. **Երկիրը արհյուռք կհեղձնեն նրանց:** Նենց դրանում է կայանում հիմնախնդիրը: Մարդկության մեծամասնությունը փիլիսոփայությամբ աչքի չի ընկնում, սակայն միևնույն ժամանակ հենց այդ նույն մեծամասնությունն է այժմ, որ ձայնի իրավունք ունի: Ճշմարտությունը պետք է լինի ոչ միայն պարզ, այլև հասկանալի, նաղքան այն կներկայանա այն մարդկանց դատաստանին, ովքեր ամեն առավելագույնում են աշխատանքի: Եվ եթե այդ մասին հոգ չտարվի, ապա շատ բարդություններ կծագեն, մինչ այդ նույն մարդիկ կորոշեն ձեռնարկել ինչ-որ գործողություններ այդ ճշմարտության հաղթանակի համար:

Իսկ էլ որպես՞դ կարելի է գտնել այնպիսի տեղ, ինչպիսին է ԱՄՆ-ն, ուր ապրում են այդպիսի հսկայական քանակության տարբեր, իրենց փիլիսոփայական խոհերով չձանրաբեռնողմարդիկ: Այս երկրում նրա համար, որպեսզի ուսումնասիրվի այնպիսի երևույթ, ինչպիսին հանրային բանականությունն է, անհրաժեշտ է ոչ միայն հասկանալ, թե ինչով էին զբաղված ամերիկացիների նախորդ սերունդների միտքը, այլև գործոնները, որոնք ձևավորել են հուանդացիների, գերմանացիների, նեգրերի և այլոց գիտակցությունը: Որպեսզի նոր դոկտրինան ունենա հանրային ընշմբռնում, անհրաժեշտ է ազդել, ճնշում գործադրել խելքերի վրա, որոնք ձևավոկվել են տարբեր ռասաներին բնորոշ առանձնահատկություններով, խելքեր, որոնք ժառանգել են այն բոլոր նախապաշարումները իրենց շրջապատող հանրությունից, խելքեր, որոնք ձևախելվել են մի շարք ժողովուրդների պատմական զարգացման ընթացքում, փակ կամ բաց, սառած կամ ջերմացած, փաստորեն երկրագնդի ցանկացած կետում:

Արդեն բավականին խոսվել է կառավարման մեթոդների ուսումնասիրման պարմության մասին և հատկապես այն դժվար պայմանների մասին, որոնցում մենք ձեռնամուխ ենք լինում, ինչպես մենք այդ անում ենք այժմ, նրանց ուսումնասիրման համար: Այժմ մենք կխոսենք կառավարման գիտության ուսումնասիրության առարկայի և այդ գիտությանը բնորոշ նպատակների մասին:

II

Պետական կառավարման ոլորտը՝ դա գործնական ոլորտ է (պարտականությունների կատարման ոլորտ), նա գերծ է շտապողականությունից և պայքարից, որը յուրահատուկ է քաղաքականությանը, իր որոշակի դրույթներով նա նույնիսկ մի կողմ է կանգնած վիճահարույց օրենսդրական հարցեր լուծելիս: Նա հանդիսանում է քաղաքական կյանքի մասը միայն այն չափով, որքանով մեքենան կազմում է արտադրական գործընթացի անքակտելի մասը: Բայց միևնույն ժամանակ

պեպրական կառավարումը մակարդակով վեր է դասված հեղափոխություն չներկայացվող փեխնիկական մասից այն հանգամանքով, որ շնորհիվ իր բարձր նախանշմանը նա ուղիղ կապված է քաղաքական հեղափոխության հավերժ սկզբունքների և քաղաքական հեղափոխության հավերժ սկզբունքների և քաղաքական առաջընթացի անփափախ ճշմարտությունների հետ:

Պեպրական կառավարման գիտության նպատակն է՝ գործադիր իշխանությանը զերծ պահել մեթոդներից, որոնք խառնաշփոթություն են ծնում, մեծ ֆինանսական ծախսեր պահանջող էմպիրիկ փորձերից և նրանց գիտական հիմնավորումներից, հաշվի առնելով նրանց խորքային հիմնադրությային սկզբունքները:

Նենց այդ պարճառով մենք պեք է դիտարկենք պեպրական ծառայության բարեփոխումը զարգացման արդի փուլում որպես նախաբան կառավարման համակարգի ավելի լրիվ վերափոխման: Այժմ մենք վերանայում ենք պեպրական պաշտոնին նշանակման մեթոդները, մենք պեք է շարունակենք և վճռենք՝ պաշտոնական գործառույթների հսկայական բաշխումը կոնկրետ հանձնարարականներով, որոնք վերաբերվում են կառավարման կառուցվածքին և նրա գործունեության հարցը: Այսպիսով, այժմյան կառավարման վերափոխումը հանդիսանում է ոչ այլ ինչ, քան բարոյական նախապարասություն այն բանին, ինչը կհաջորդի նրան: Նա մաքրում է բարոյական մթնոլորտը կառավարման կազմակերպություններում պնդելով, (որ) պեպրական հիմնարկը սրբություն է, վայր, օժտված ժողովրդի վստահությամբ:

Ծրարելով այնպեղից անձնական կանխակալությունը, նա մաքրեց ուղի նրան ավելի գործնական դառնալու համար: Մեղմացնելով պեպրական կառավարման վարքի շարժառիթները, բարեփոխումը ցույց է տալիս նրա աշխատանքի մեթոդների բարելավման հնարավորությունները:

Թույլ տվեք ինձ քիչ ավելի հանգամանորեն կանգ առնել այն բանի վրա, ինչ ես ասացի կառավարման գործունեության ոլորտի մասին: Արարակարգ կարևոր է ընդգծել այն ճշմարտությունը, որի վրա վաղուց պնդում էին պեպրական կառավարման բարեփոխումները, հենց այն, որ՝ պեպրական կառավարումը ինքնին դուրս է գրվում քաղաքական ոլորտից: Պեպրական կառավարման հարցերը քաղաքական հարցեր չեն հանդիսանում: Թեպետ քաղաքականությունն է որոշում կառավարման օրգանների խնդիրները, նրա միջամտությունը կառավարման գործընթացներին անթույլատրելի է:

Այդ բաժանումը սկզբունքային նշանակություն ունի: Գերմանիայի հայրնի գիտնականները պնդում էին այդ դրույթի պարագրիի լինելը: Այսպես, օրինակ, Բիունցլին կոչ է անում պեպական կառավարումը փարանջապել ինչպես քաղաքականությունից, այնպես էլ իրավունքից:² Նրա խոսքերով, քաղաքականությունը՝ պեպության գործունեությունն է «համընդհանուր և գլոբալ հարցերում», այն դեպքում երբ «կառավարումը մյուս կողմից», – դա «պեպության գործունեություններն են նվազ գլոբալ և կոնկրետ միջոցների իրականացման ոլորտում: Քաղաքականությունը, այսպիսով, դա պեպական գործերի ունակությունների ներդրման ոլորտն է, իսկ կառավարումը՝ փեխնիկական կապարման»: «Պեպության քաղաքականությունը ոչինչ չարժե առանց կառավարման աջակցության», սակայն դրանից չի հեքնում, որ կառավարումը հանդիսանում է քաղաքականություն: Մենք կարիք չունենք գերմանացիմասնագեքի ավորորիքար կարծիքի, որպեսգի հասքարենք այդ դրույթը, քանի որ կառավարման և քաղաքականության միջև եգրը, բարեքախքարքար, այժմ այնքան ակնառու է, որ անհրաժեշտություն չկա քարվել հեքագա դարողություններով:

Մեր վերջնական եգրակացությունների համար կա ուրիշ անհրաժեշտ քարբերություն, որը, թեպեքն իրենից ներկայացնում է պեպական կառավարման և քաղաքականության քարանջարման ևս մեկ կաղմը, այնքան էլ հեշտ չե նկարել: Ես նկարի ունեմ սահմանագարումը սահմանադրական և կառավարման հիմնախնդիրների միջև, այն պեպական կարգավորման միջև, որը նախարեակաժ է սահմանադրությամք և նրա միջև, որը բագմագործառույթային դեր ունի, հարմար միջոց է, օգքագործվում է ցանկացաժ փոփոխությունների դեպքում:

Նաժախ անհնար է (չխորանալով այնպիսի մանրամասների մեջ, որոնք կարող են ամեն ինչ խճճել, և այնպիսի մանրուքների մեջ, որոնք կքանեն այլ ուղղությամք) հեշտ բացարել, իսկապես, ցանկացաժ գործող կառավարության քարբեր դեպարքամենքներում, թե որքե՞ղ է պեպական կառավարումը գքնվում: Անհնար է սահմանագիժ անցկացնել կառավարման և ոչ կառավարման գործառույթների միջև, որը կարարում է այս կամ այն դեպարքամենքը կառավարության մեջ, եթե անցնենք այն բլուրներով ու հովիքներով որոնք գքնվում են սահմանագարման մշուշում, եթե չանցնենք օրենսդրորեն հասքարվաժ պաշտոնական հրահանգների ջունգլիներով և այսքել հանդիպող «եթե», «բայց», «երբ», «սակայն» - այնքան բագմաթիվ, որ սովորական աչքից վրիպում են, անսովոր այդպիսի դիքարկումների և, հեքնաքար, անժանոթ քրամաքանական դիքարկման թեողլիքից օգքվելուն: Իր գանգվաժով պեպական կառավարումը իրենից ներկայացնում է ինկոգնիքո համարյա

յուրաքանչյուրի համար այն պարճառով, որ նա խճճված է քաղաքական «մենեմենություն» և իհարկե նորից կառուցվածքի սկզբունքներով:

Նավանաբար, այն դյուրինությունը, որ Կեղի են ունենում այդ բոլոր խճողումները, կարելի է բացատրել, օրինակ, Բերպոլդ Գեորգ Նիբուրի (1776-1831) կողմից արված արտահայտությամբ. «Ազատությունը, - ասում է Նիբուրը, - անհամեմատ մեծապարիկ կախված է կառավարումից, քան սահմանադրությունից» (Բերպոլդ Գեորգ Նիբուրը գերմանացի պալատական էր): Առաջին հայացքից դա բավանակաչափ արդարացի է թվում: Ակնհայտ է, որ ազատության իրացման ունակությունը ավելի է կախված կառավարման մեթոդներից, քան սահմանադրական երաշխիքներից, թեպետև միայն սահմանադրությունն է երաշխավորում ազատության ապահովումը: Սակայն, եթե մտածեք, որքանո՞վ է արդարացի նույնիսկ այդ պնդումը: Ազատությունը՝ դա ֆիզիոլոգիական շարժման թերությունն է, ոչ ավելին, քան բանականությունը՝ թերությունն և կայրառությունն են, որով շարժվում են առողջ մարդու վերջավորությունները: Օրենքները, որոնք ղեկավարում են մարդուն կամ սահմանադրությանը, - դա ազատության կամ ստրկության կարևորագույն գապանակն է: Եթե կախվածությունը և ենթարկվելը չունեն շղթաներ և հեշտացված են բոլոր գերազանց աշխարհի հարմարանքներով, որոնք օգտագործվում են հոգաբար և ուշադիր կառավարության կողմից, ապա դա չի նշանակում, որ նրանք վեր են ածվում ազատության: Ազատությունը չի կարող գոյություն ունենալ առանձին սահմանադրության դրույթներից, և կառավարման որ մի մեթոդներ, որքան էլ նրանք կարարյալ և ազատական լինեն, չեն կարող մարդուն Կալ նույնիսկ նրա խղճուկ նմանակը, եթե նրանք հենվում են պետական կառավարման սկզբունքների վրա, զրկված սահմանադրական ազատություններից: Տարբերությունների հստակ հասկացությունը սահմանադրական օրենսդրության ոլորտի և կառավարման գործառնությունների ոլորտի միջև պետք է բացառի որևիցե թյուրիմացության առաջացումը: ԵՎ կարելի է նշել միքանի մոտավոր չափորոշիչներ, որոնք օժանդակում են այդպիսի սահմանազատում կարարել: Պետական կառավարումը կայանում է հասարակական օրենքների մանրակրկիտ և համակարգված կարարման մեջ: Ընդհանուր օրենքների կիրառման ամեն մի առանձին դեպք իրենից ներկայացնում է կառավարման գործունեության ակտ: Օրինակ, հարկման գումարը և հարկերի ավելացումը, հանցագործի մահապարիժը, փոստի առաքումը և Կեղ հացները, բանակի և ռազմա-ծովային ուժերի զինումը, զինապարտների գորակոչը և այլն՝ այս բոլորը հանդիսանում են ակնհայտ կառավարման գործողություններ: Սակայն ակնհայտ է, որ հիմնական օրենքները

որոնք ղեկավարում են կառավարման մարմինների գործողությունները, ավելի վեր են գտնվում և դուրս են կառավարման ոլորտի իրավասությունից: Կառավարության գործողությունների գլխավոր ծրագրերը կառավարչական չեն հանդիսանում, սակայն նրանց մանրակրկիտ կատարումը հանդիսանում է կառավարման իրավասությունը: Այդ իսկ պարզառով սահմանադրությունները վերաբերվում են կառավարման այն դրսևորումներին, որոնք կոչված են վերահսկել ընդհանուր օրենսդրության կատարմանը: Մեր դաշնային օրենսդրությունը պահպանում է այդ սկզբունքը, երբ ընդհանրապես չի հիշատակում նույնիսկ ամենագլխավոր գործադիր ճրգանները և խոսում է միայն Միացյալ Նահանգների պրեզիդենտի մասին, որը կառավարության հետ բաժանում է օրենսդրական նախաձեռնության գործառույթները և երկրի քաղաքական ուղղու իրականացումը, և միայն բարձրագույն իրավական իշխանության ներկայացուցիչների մասին, ում պարտականության մեջ է մտնում օրենքների պարզաբանումը և պաշտպանումը, այլ ոչ նրանց մասին, ով պարզապես հնչյունավորում է:

Խակայն դա ակնհայտորեն անբավարար է որպեսզի հստակ սահմանազարկի **Ծանկությունը** և նրան համապատասխանող **Գործը** , քանի որ կատարողը ինքը պետք է ունենա սեփական ազատություն իր գործը կատարելու համար միջոցներ ընտրելու: Նա չպետք է լինի կույր գործիք: Դրանում է կայանում գլխավոր **պլանի** (ծրագրի) քարտեզությունը նրա իրագործման յուրահատուկ միջոցներից:

Իրոք, գոյություն ունեն այնպիսի դեպքեր, երբ պետական կառավարումը մուտք է գործում սահմանադրության քարածքը, կամ ծայրահեղ դեպքում այնտեղ, ինչը, թվում է, հանդիսանում է սահմանադրության քարածքը: Պետական կառավարման մասին գիտությունը փիլիսոփայական քեսանկյունից սերտ կապված է սահմանադրական իրավասությունների ճիշտ բաշխման ուսումնասիրության հետ: Որպեսզի այն արդյունավետ լինի նա պետք է քա պարզագույն մեխանիզմներ, որոնց օգնությամբ հնարավոր լինի անսխալ որոշել պաշտոնական անձանց պարտականությունները, այսինքն լավագույն միջոց, որ կարող է քարանջարել իրավասությունները, չսահմանափակել գործողությունների ազատությունը, և առավելագույն հստակությամբ որոշել պարտականությունները: Նենց պարտականությունների քարանջարման հարցը, եթե այն դիքարկենք պետական կառավարմանգործառույթի հիմնավորման քեսանկյունից, անպայման, հանդիսանում է սահմանադրության կենքրոնական հարցը: Եթե պետական կառավարման մասին գիտությունը կարողանա բացահայտել իրավասությունների բաշխման լավագույն սկզբունքները, ապա դրանով նա անգնահատելի ծառայություն

կմապուցի սահմանադրական օրենսդրության մասին գիտությանը: Ես համոզված եմ, որ Մոնպեսկյուն չի ասել վերջին խոսքը այդ հարցում:

Իրավասությունների բաշխման հիմնադրի լուծումը, հավանաբար, ձեռք է բերում հապուկ նժանակություն դեմոկրատիայի պայմաններում, երբ պաշտոնական անձիք շատ րերեր ունեն, ի րարբերություն այլ համակարգերից, որտեղ նրանք մի քանիսն են: Ամեն րիրակալ կասկածով է վերաբերվում իր ծառաներին: Բացառություն չի կազմում նաև ժողովուրդ-րիրակալը: Սակայն ինչպե՞ս թուլացնել այդ անվստահությունը գիտության օգնությամբ: Եթե դա որակավորենք որպես առողջ, բանական զգոնություն, ապա դա օգուտ կլիներ (կբերեր) բոլորին, իսկ եթե այդ զգոնությունը ամրապնդվեր միանգամայն որոշակի պարասխանությամբ, ապա դա կլիներ նույնիսկ օգտավեր: Անվստահությունը օգուտ չի բերում ոչ մարդուն, ոչ հանրությանը: **Վստահությունը** ուժ է հաղորդում կյանքում **բոլոր** հարաբերություններին, և քանի որ կասկամության վերացման պայմանների սրեղծումը օրենսդրական բարեփոխումների առանձնաշնորհն է, ապա կառավարման կազմակերպչի խնդիրը կայանում է նրանում, որպեսզի կառավարման մեթոդները համապարասխանեն հստակ սահմանված պարասխանարվությանը, որը իր հերթին վստահություն է ծնում:

Եվ ես կասեի, որ հսկայական լիազորությունները՝ ազաությունը չկաշկանդող գործողությունների խելամությունը, հանդիսանում են պարասխանարվության պարտադիր պայմանները: Կառավարման ամեն մի վար կամ լավ դրսևորման դեպքում հանրության ուշադրությունը պերք է սևեռվի կոկրեր դեկավարին, որպեսզի նրան արտահայտի համապարասխան պարսավանքը կամ գովեստը: Իշխանությունը վրանգավոր է, երբ անպարասխանարու է: Երբ պարասխանարվությունը բաժանում են շարերը, նա կորցնում է որոշակիությունը և որոշակիության բացակայությունը պարասխանարվությունում բերում է անպարասխանարվության: Սակայն երբ պարասխանարվությունը դրված է որոշակի դեկավարի կամ գերարեսչության վրա, նրան հեշտությամբ կարելի է հերևել և հաստատել: Եթե մարդը իր պարտականությունների կարարման համար բաց և ազնվորեն հասնում է հաջողության և, եթե այդ նույն ժամանակ նա զգում է, որ իրեն ընձեռնված են գործողությունների մեծ ազաություն, ապա որքան մեծ է նրա իշխանությունը, այնքան փոքր է հավանականությունը, որ նա կհարաշահի, այնքան նա ավելի արիություն, ուժ և սթափ խելք կհավաքի, այնքանավելի վեր կբարձրացնի նրան իշխանությունը: Որքան փոքր է նրա իշխանությունը այնքան այնքան շար է նա զգում

անվտանգ անորոշություն և իր վիճակի աննշմարտությունը, և շար ավելի արագ կդառնա անօգտակար աշխատող:

Ահա այժմ մենք ակնհայտորեն մոտեցանք ավելի բարդ հիմնախնդիրների շրջանի, այսինքն ճիշտ փոխհարաբերությունների հանրային կարծիքի և պետական կառավարման միջև:

Ո՞վ է արժանի վստահության և ո՞վ է այն ցուցաբերում: Սպասում է արդյո՞ք պաշտոնապար անձը հանրությունից կամ իր անմիջական ղեկավարից արժանի գովասանք կամ ծառայողական սանդղակով առաջխաղացում: Նա՞րկ է արդյոք ժողովրդին կոչ անել հասարակել կառավարչական կարգապահություն, այնպես ինչպես կոչ են անում, հասարակել սահմանադրական սկզբունքներ: այս հարցերը իրենց արմարներն ունեն, անկասկած, այս հեղափոխության գլխավոր հիմնախնդրում, այսինքն, ի՞նչ մասնակցություն ունի հանրային կարծիքը պետական կառավարման իրացման մեջ:

Ճիշտ պարասխանը, երևի, հնչում է այսպես. հանրային կարծիքը պետք է կարարի հեղինակավոր քննադատի դեր: Սակայն ինչպիսի՞ն է **մեթոդը**, որը այդ հեղինակավոր քննադատին կստիպի խոսել: Մեր առանձնահատուկ ամերիկյան դժվարությունը կառավարման համակարգի կազմակերպման գործում ամփոփված է ոչ թե ազատությունը կորցնելու ռիսկի մեջ, այլ անհնարիությունը կամ նույնիսկ չցանկանալ էականը ոչեականից, պարահականից բաժանելու ռիսկի մեջ: Մեր հաջողությունները կասկածելի են թվում մեզ մշտապես հեղափոխող սխալի պարճառով, այսինքն, բազմաթիվ հիմնախնդիրների լուծման փորձերը քվեարկության միջոցով: Ինքնակառավարումը չի նշանակում խառնվել բոլոր գործերի մեջ, այնպես, ինչպես Կոնգրեսը Կոնստիտյուցիոնը վարելիս միշտ չեն որ ինքը պարասպես ուրելիքը: Նարկ է վստահել խոհարարին, որը կարող է սալօջախից և կրակից լավ գլուխ հանել:

Այն երկրներում, ուր դեռևս պետք է հրահանգավորել հանրային կարծիքին նրա արտոնությունների մասին, և սովորեցնել քայլել իր ճանապարհով, հանրային կարծիքի սահմանների հարցը լուծելը ավելի հեշտ է, քան մեր երկրում, որտեղ հանրային գիտակցությունը արտակարգ ակտիվ է և լի է վճռականությամբ ընթանալ իր ուղով: Նուզիչ է Կոնստիտյուցիոնը գիրք գրված գերմանացի պրոֆեսոր-քաղաքագետի կողմից, որպեսզի կոչ անել համաքաղաքացիներին՝ «խնդրում են, փորձեք ձևավորել ձեր կարծիքը ազգային հարցերի վերաբերյալ»: Սակայն հնարավոր է ենթադրել, որ հանրությունը, որը այդքան համեստ է, կարող է լինել հանգիստ ու հնազանդ, երբ իմանա, թե ինչ բաների մասին նա իրավունք **չունի** մրածել և խոսել հրամայական

տոնով: Նա, հնարավոր է, կդառնա իներտ, սակայն չի խառնվի ոչ ուրի գործերի մեջ: Նանրությունը կսկսի ընկալել հրահանգները ավելի շատ, քան ինքը կսկսի փալ: Նրա քաղաքական կրթությունը կսկսի նախորդել քաղաքական ակտիվությանը: Փորձելով հրահանգներ փալ մեր հանրային կարծիքին, մենք գործ ունենք աշակերտի հետ, որը հակված է մտածելու, որ ինքը արդեն բավարար գիտելիքներ է ստացել:

Նիմնախնդիրը նրանում է որ, որպեսզի հանրային կարծիքը իսկապես դարձնել առանց ռիսկի, որպեսզի այն չխառնվի ոչ իր գործերի մեջ: Նանրության ուղիղ ասված քննադատական կարծիքը առօրյա մանրությունների և կառավարման օրգանների գործունեությունը ամենօրյա գործողությունների մասին, իհարկե, աներեսություն է և ձանրացուցիչ, նման՝ նուրբ մեխանիզմի հետ վարվել չիմանալուն: Սակայն հանրության հետևելը հիմնական ռազմավարական ուղղու իրականացմանը, ինչպես քաղաքականության, այնպես էլ պետական կառավարման փիրույթում, բարերար ազդեցություն է ունենում և պարտադիր է համարվում, թող կառավարման գիտությունը որոշի հանրային անկախ վերահսկողության լավագույն ձևը, բացառելով նրան խառնվել մնացած բոլոր գործերին: Սակայն կարելի՞ է արդյոք հաշվել, որ կառավարման գիտությունը կարարել է իր հիմնական խնդիրը, երբ նա ժողովրդին սովորեց որոշել, կառավարման որ մեթոդներն են ցանկալի և անհրաժեշտ, և ինչ՞ միջոցներով կարելի է հասնել ցանկալիին: Միթե՞ գիտությունը չպետք է թեկնածուներ պարտաստի պետական ծառայության համար:

Այժմ մեր երկրում համընդհանուր քաղաքական կրթության ժարժում է սկսել: Շուրտով կգան այնպիսի ժամանակներ, երբ ոչ մի բարգավաճ համբավավոր կրթական հաստատություն չի լինի առանց քաղաքական գիտության լիարժեք ամբիոնի: Սակայն այդ ձևով ներդրված կրթությունը ունի և իր սահմանափակումները: Նա կսկսի ավելացնել մարդկանց թիվը, ովքեր ունակ են քննադատորեն գնահատել կառավարության գործունեությունը, սակայն նա անկարող է դաստիարակել բանիմաց կադրեր կառավարչական գործառնությունների կարարման համար: Նա հող կնախապարտաստի ընդհանուր օրենքների խորը իմացության համար, սակայն դա իսկի էլ չի նշանակում, որ նա կնպաստի ունակությունների զարգացմանը որոնք անհրաժեշտ են կառավարչական գործունեության համար: Այդ կրթությունը կլինի, գուցե, անհրաժեշտ օրենսդիրների համար, սակայն ոչ գործադիրների համար: Եթե մենք հարկ ունենանք բարելավել հանրային կարծիքը, որը գործադիր իշխանության պարժիչ ուժն է, ապա մեզ հարկ կլինի ավելի խնամքով պարտաստել պաշտոնական

անձանց, որոնք հանդիսանում են գործադիր իշխանության **ապարարը** : Եթե անհրաժեշտ լինի մեզ փոխել հնոցները և նորոգել վառիչը, որը գործի է դնում կառավարչական մեխանիզմը, ապա մենք չպետք է թողնենք հին անիվները և հանգույցները, փականները և արգելակները, որոնք կսկսեն ճռռալ և դողդալ, երբ սկսի գործել նոր մեքենան: Մենք պետք է նորացնենք ընթացքային մեխանիզմը, թոխելով մաշված և անպետք մասերը: Ազատ դեմոկրատիայի պայմաններում պարտադիր կդառնա մրցույթային հիմունքներով գործող քննությունների անցկացումը այն պետական ծառայողների համար, ովքեր արդեն պարտաաստ են քրեական գործունեության թեստավորմանը. ըրոնք անհրաժեշտ են կառավարման ոլորտում աշխատելու համար: Պետական ծառայողների մասնագիտացված ուսուցումը շուտով կդառնա անհրաժեշտություն:

Ես գիտեմ, շատ մրաժող մարդկանց կարող է թվալ, որ ուսանած պետական ծառայողները, որոնք հատուկ կրթություն են ստացել, պաշտոնի նշանակումից հետո մի որևէ հիմնարկում՝ հատուկ հիերարխական կառուցվածքով և խիստ կարգապահությամբ, ունեն հարկություններ, որոնք կարող են մարսել նրանց վերածելով վրանգ ներկայացնող բյուրոկրատական դասի - հստակ կիսակորպորատիվ միավորում հերաքրքրություններով - խորթ առաջավոր, ազատ մարդկանց, և ողորմելի նեղգերաբեռնական ֆանաթիզմով: Անպայման, այդպիսի դասը արելի կլինեն և ԱՄՆ-ին մեծ վնաս կպարճառեն: Ցանկացած միջոց, որը կարող է սպեղծել այդպիսի դաս, մեզ համար կլինեն հեղադիմական:

Սակայն վախենալ որ կսպեղծվի բռնակալական ոչազատական բյուրոկրատիա, որպես իմ կողմից առաջարկված գիտության գործողության արդյունք նշանակում է հաշվի չառնել այն սկզբունքը որ ես ամենից շատն եմ պնդում: Այդ սկզբունքը կայանում է նրանում, որ ԱՄՆ-ում պետական ծառայությունը պետք է շատ զգայուն լինի հանրային կարծիքին: Ցանկացած դեպքում մենք պետք է ունենանք լավ ուսանած, բանիմաց պաշտոնատար անձանց, որոնք կարգին կպահեն: Մա պարզ գործնական անհրաժեշտություն է: Սակայն մռայլ կանխագագացումը, որ այդպիսի ապարարը կլինի ոչամերիկյան, վերանում է, հենց որ հարց է տրվում՝ ինչն է ձևավորում ճիշտ վարքը: Այդպիսի հարցի համար կա ակնհայտ պարասխան, որը անսքող երևում է: Անսասան, անկեղծ նվիրվածությունը այն կառավարության քաղաքականությանը, որին ծառայում ես, կորոշի ճիշտ վարքը: Այդպիսի **քաղաքականությունը** չի ունենա բյուրոկրատական փառ: Նա կբերի ոչ թե անընդհատ սպեղծվող պաշտոնատար անձանց, այլ լքերի հանրության հանդեպ անխուսափելի պարասխանավորության և անկեղծ զգացմունքներով պետական

այրերի դաստերակման: Բյուրոկրատիան կարող է գոյարևել այնպեղ, որպեղ պեարությանը ծառայելը բացառում է մասնակցությունը ողջ ժողովրդի քաղաքական կյանքին: Նրա դրդապարճառները, նպատակները, քաղաքականությունը և ստանդարտները՝ բոլորը պեարք է ամբողջովին համակված լինի բյուրոկրատիզմով: Դժվար կլինի գտնել ինքնահավանության, ինքնակամության լկտի դրսևորումներ չինովնիկների մեջ, որոնք ծառայում են դեպարտամենտի այն ղեկավարի մոտ, ով իրոք ծառայում է իր ժողովրդին, ինչը կցանկանաինք մեր բոլոր դեպարտամենտների ղեկավարներին: Մյուս կողմից, դժվար չեր լինի օրինակներ բերել, նման նրան, որը ցուցադրում է Շտեյնի ազդեցությունը Պրուսիայում, երբ ժողովրդական ոգով ներծծված մեկ պեարական գործչի առաջնորդությամբ գորոգ և անբարտավան պեարական իշխանության օրգանը վերածվեց հանրային վստահությամբ օժտված գործիքի արդար քաղաքականություն վարելու համար:

Ձեզ համար քաղաքական գործչի իդեալը՝ դա լավ կրթված և ինքնաբավարար կարարող, խելամիտ և յեռանդով իր պարտականությունները կարարող, բայց միևնույն ժամանակ հանրության հեար սերտորեն կապված ընտրությունների վարելակարգով և հաշվետու մշտապես գործող հանրային խորհրդին, որը բացառում է ցանկացած կամայականությունը և կորպորատիվ ոգի:

III

Այսպիսով, դիտարկելով որոշ տեսքով պեարական կառավարման մասին օրենքի ուսումնասիրական առարկան և նպատակները, ի՞նչ հեարություններ կարելի է անել լավագուն գիտական մեթոդների մասին և ո՞ր հայացքներն են ամենահեռանկաչայինը նրա զարգացման համար:

Պեարական կառավարումը՝ դա մեր առօրյա կյանքի հսկայական և անբաժան մասն է: Առօրյա հոգսերի և վազվզուքի պարճառով դժվար է գիտակցել նրա փիլիսոփայական մոտեցման անհրաժեշտությունը: այդ երևույթի ուսումնասիրումը կամ այդպիսի ուսումնասիրման իմաստը: Մենք շար վաղուց ենք ամուր կանգնած ոտքերի վրա, որպեսզի այժմ սովորենք քայլել: Մենք գործնական ժողովուրդ ենք, դարերի ընթացքում էմպիրիկ ճանապարհով վարժված ինքնակառավարման, և մենք այնքան բանիմաց ենք դարձել, որ իվիճակի չենք տեսնելու մեր համակարգի թերությունները միայն նրա համար, որովհեարև մեզ համար հեշտ է օգտագործել ցանկացած համակարգ: Մենք չենք ուսումնասիրում պեարական կառավարման արվեստը, մենք կառավարում ենք: սակայն մեր բնական հանճարը ռի փրկում

կառավարման կոպիտ սխալներից, թեև մենք դեմոկրատիայի կազմակից ենք, որը մենք ժառանգել ենք և մշտապես պահպանում ենք նվիրվածությունը դեմոկրատական ընտրությանը, մենք մնում ենք չհասունացած դեմոկրատներ: Թեպետև դեմոկրատիայի հասակակիցն ենք, դեմոկրատական գործընթացների կազմակերպությունը դեռևս շատ հեռու է ավարտից, հարկապես եթե հաշվի առնենք ժամանակակից գաղափարները և պայմանները: Դեռևս անհրաժեշտ կլինի ապահովել դեմոկրատական պետությունը ապարափով, որը կկարողանա կարգի բերել հսկայական ծավալի անընդհատ և արագ մեծացող կառավարչական աշխարհը արդյունաբերական և առևտրական զարգացման մեր դարում:

Առանց կառավարման մեթոդների համեմատական վերլուծության մենք չենք կարող ձերբագրվել սխալ պարկերացումից, որ պետական կառավարումը հիմնվում է սկզբունքորեն փարբեր դրույթների վրա դեմոկրատական և ոչ դեմոկրատական պետություններում:

Այսպիսի հերազդությունից հետո մենք կարող ենք պարփվ մտնել դեմոկրատիային, որի վաստակը հենց կայանում է նրանում, որ բոլոր հարցերը, որոնցից կախված է համընդհանուր բարեկեցությունը, որոշվում են մեծամասնության կամքի համաձայն, որ ողջ քաղաքական համակարգը ձևավորվում է ժողովրդի կամքով: Սակայն կա մի սկզբունք որը բնութագրում է հաջող պետական կառավարումը անկախ կառավարման ձևից: Ինչ վերաբերվում է կառավարչական գործառնություններին, ապա բոլոր կառավարություններում դիրարկվում են կառույցվածքային միանմանություն, ավելին, եթե նրանք ցանկանում են արդյունավետ աշխատել և լրիվ փոփոխվել, նրանք **պետք է** ունենան կառուցվածքային միանմանություն, նույնություն: Եվ ազատ մարդը, և ստրուկը ունեն արմնի և մկանների նույն կառուցվածքը, ինչպիսի փարբերություն էլ ունենան նրանց վարքի դրդապատճառները, աշխարհը և էներգիայի պաշարը: Միապետական և դեմոկրատական պետությունները, լինելով արմատապես փարբեր շատ դեպքերում, իրական կյանքում ունեն բազմաթիվ միանման պարտականություններ:

Այժմ, ինչպես երբեք, չկա ոչ մի ռիսկ խոսել փարբեր փեսակի կառավարությունների բնորոշ նմանությունների մասին, քանի որ երկրներում, նման մեր երկրին, իշխանության ցանկացած չարաշահում հեշտությամբ կանխարգելվում է այդպիսի քաջ, միշտ զգոն, հերքերքքսեր, ամեն մանրուքի մեջ խորամուխ եղող, անվախ և անկախ հանրության կողմից, որը առաջ երբեք չի եղել: Մենք ուշացնում ենք նրա գնահատումը, սակայն այդ գնահատելը շատ հեշտ է: Փորձեք պարկերացնել անհատի կառավարումը ԱՄՆ-ում: Այդ նույն է թե, պարկերացնել

համաժողովրդական պաշտամուքը Ջեֆսին: Մեր պարկերացումները չափազանց արդիական են, որ այդպիսի բան պարկերացնենք:

Սակայն, թեպետև ոչ մի ռիսկ չկա, մեզ անհրաժեշտ է հասկանալ, որ ցանկացած տեսակի կառավարման ժամանակ օրենսդրական շրջանակները պետական կառավարման համար միևնույնն են: Որպեսզի չվախենանք դիտարկել այլ երկրների կառավարման համակարգերը այն նպատակով, որ օգտվենք նրանց փորձից, որպեսզի ձերբագրվենք այն կանխագգացումից, թե մենք կարող ենք պարահականորեն կուրորեն փոխառնել ինչ-որ բան, որը անհամարելի է մեր սկզբունքներին: Մարդը, ով փորձում է օտար համակարգերը տեղափոխել մեր երկիր, կուրորեն մոլորվում է, քանի որ մեր պայմաններում նրանք դատարարվում են կործանման: Սակայն ի՞նչու մենք չփոխառնենք օտարերկրյա այնպիսի տարրեր, ինչպիսիքները մենք կամենում ենք, եթե համարում ենք որ նրանք օգտակար են: մենք վրանգի չենք ենթարկվում օգտագործելով ինչպես օտարներին են օգտագործում: Մենք փոխ ենք առել բրինձը, բայց ուտում ենք առանց փայտիկների: Մենք Անգլիայից փոխ առանք մի ամբողջ քաղաքական լեզու, սակայն մեր լեքսիկոնում չկան «արքա» և «լորդ» բառերը: Ինչու մենք մենք յուրաքանչյուր, եթե բացառենք դաշնային կառավարման օրգանների ազդեցությունը անձի որոշակի դաշնային դատարանի որոշակի լիազորությունները:

Մենք կարող ենք փոխ առնել կառավարման մասին գիտությունը առանց վախենալու և օգուտով մեզ համար, եթե կատարենք ուղղումներ նրա դրույթներում հաշվի առնելով բոլոր հիմնական տարբերությունները, որոնք կան տարբեր պայմանների պարճառով: Սակայն մեզ անհրաժեշտ կլինի միայն այն մաղել սահմանդրության մաղով, միայն նրանց պահել քննադատական վերլուծության մարմանդ կրակի վրա, նրա համար որ արտասահմանյան գազերը այրենք:

Ինձ հայտնի է, որ հայրենասիրությամբ տոգորված որոշ գլուխներում գոյություն ունի չգիտակցված երկյուղ, որ կառավարման եվրոպական մոդելների ուսումնասիրությունը կարող է ցուցադրել նրանց առավելությունները ամերիկյան մեթոդների համեմատությամբ, և այդպիսի երկյուղը կարելի է հասկանալ: Սակայն, հազիվ թե որևիցե մեկը բարձրաձայն խոստովանի:

Ավելի կարևոր են. պահանջները՝ դեն ներել բոլոր կանխակալությունները, չփնտրել ամենուր, այլ միայն տանը; առաջարկները՝ այդպիսի հետազոտություններ կատարել, քանի որ քաղաքականության ոչ մի այլ բնագավառում չի բերի այդպիսի օգուտ, որը կբերի պատմական համեմատական մեթոդը պետական կառավարման բնագավառում:

Նավանաբար, որքան յուրօրինակ են ձևերը, որոնք մենք ուսումնասիրում ենք, այնքան լավ: Այնքան ավելի շուրջ մենք կուսումնասիրենք մեր սեփական ձևերի հարկանիշները: Սակայն մենք երբեք չենք կարող գնահատել ոչ մեր առավելությունները, ոչ մեր թերությունները, թույլությունները ինքներս մեզ հետ համեմատելով: Մենք շատ ենք վարժվել մեր համակարգի արտաքին արտիքություններին և ընթացակարգերին, որպեսզի գնահատենք նրա իրական արժեքը: Նույնիսկ անգլիական համակարգը այնքան շատ է նման մերին, որ հավանաբար նա չի կարող որպես հաջող օրինակ ծառայել: Ընդհանուր առմամբ մեր համար լավագույն ելքը՝ դա լրիվ դուրս գալ մեր մթնոլորտից և կենտրոնանալ ֆրանսիական և գերմանական կառավարման համակարգերի ուսումնասիրման վրա: Վերլուծելով մեր սեփական ինստիտուտները, այդպիսի միջնորդով, մենք մեզ կտեսնենք, կարծես կողքից, ինչպես օտարերկրացիները, երբ նրանք նայեցին առանց կանխակալության: Մենք մեր մասին ոչինչ չենք իմանա, քանի դեռ գիտենք միայն մեզ: Թույլ տվեք նկատել, որ հենց քաղաքականության և կառավարման միջև բացահայտված տարանջատումն է համեմատական վերլուծությունը: Նախկապես անվտանգ է դարձնում համեմատական վերլուծությունը պետական կառավարման ոլորտը: Երբ մենք ուսումնասիրում ենք Գերմանիայի և Ֆրանսիայի կառավարման համակարգերը, գիտենալով, որ մենք չենք փնտրում **քաղաքական** սկզբունքներ, մենք հարկ չունենք խորամուխ լինելու գործնական միջոցառումների սահմանադրական կամ քաղաքական հիմնավորումների էության մեջ, որոնց մասին մեզ հայտնում են ֆրանսիացիները և գերմանացիները: Եթե ես տեսնում եմ մարդասպանի, յուրահատուկ ձևով իր դանակը սրելիս, ես կարող եմ նրանից փոխ առնել դանակը սրելու ձևը, սակայն ոչ նրա մարդկությունը այդ դանակի միջոցով հանցանք գործել:

Ընդհանուր առմամբ, եթե ես տեսնում եմ արմատական միապետականի, որը պետական հիմնարկի հիմնալի դեկավար է, ես կարող եմ փոխ առնել գործերը վարելու նրա մեթոդները, չդավաճանելով իմ հանրապետական համոզմունքներին: Նա կարող է ծառայել թագավորին, իսկ ես կշարունակեմ իմ ծառայությունը ժողովրդին: Սակայն ես կցանկանայի ծառայել իմ կառավարչին նույնքան լավ, որքան նա իր: Նկատի ունենալով այդ տարբերությունը, այսինքն՝ ուսումնասիրելով պետական կառավարումը որպես միջոց, մենք կարող ենք փոխառնել ալն ամենը, ինչը կնպաստի ժողովրդավարական ճիշտ քաղաքականությունը հնարավոր մեզ օգտակար, կառավարչական մեթոդներով, այդ քաղաքականությունը կյանքի կոչել: Ներկաբար, մենք գտնվում ենք բացարձակ անվտանգության մեջ և կարող ենք

սովորել այն, ինչը պարտավոր է մեզ սովորեցնել այլ երկրների փորձը, միևնույն ժամանակ խուսափելով կոպիտ սխալներից:

Այսպիսով, մենք ընտրում ենք հավասարակշռված մոտեցում համեմատական ուսումնասիրման դեպքում: Մենք իվիճակի ենք հանգամանորեն ուսումնասիրել ուրիշների կառավարման համակարգերի ամշնադրման, չվախենալով վարակվել ուրիշի հիվանդությամբ և, քննադատաբար ուսումնասիրելով մեզ համար օտար համակարգերը, խուսափելով մռայլ մրավախությունից թե կթունավորենք մեր արյունը:

Մեր երկրի քաղաքականությունը փորձաքար պեպք է հանդիսանա բոլոր փեսությունների համար: Սկզբունքները, որոնց վրա պեպք է կառուցվի պեպական կառավարման մասին ամերիկյան գիությունը, պեպք է իր էությամբ դեմոկրատական լինի: Որպեսզի գոհացնի մեր երկրին, բոլոր փեսությունները որպես փեսություն պեպք է ծառայեն որպես ֆոն և ոչ միայն բաց բանավեճերի ծամանակ, այլ նաև մեր ներքին գիակցությամբ, նրա համար, որ կարծիքները, որնք համապատասխանում են սրանդարներին, մշակված գրադարեններում, չդառնան դոգմաներ, այլ համապատասխանեն մեր պրակտիկ գործունեության սրանդարներին: Նանձնարարականները, կազմված դոկտրինների հիման վրա, պեպք է կիրառվեն պրակտիկայում: Նարկավոր է առանց փափանվելու գերադասել գործնական բաները, հաստատված արտասահմանի վստահելի փորձով և ընդունելի Ամերիկայում, առավել քան կատարյալ փեսական կերպվածքները: Մի խոսքով, պեպական զարգացման գործնական փորձը պեպք է լինի առաջնային, իսկ առանձնասենյակային դոկտրինների սրեղծումը՝ երկրորդային: Կոսմոպոլիտային «ինչ անել»-ը պեպք է ենթարկվի ամերիկյան «ինչպես դա անել»-ուն:

Մեր խնդիրը կայանում է նրանում, որպեսզի կյանքը լիքը լինի **դաշնային** կառույցում, նրա գերափեսություններում, և ենթագերափեսություններում, այնպես որ կառավարման օրգանները, ամեն մի փոքր և մեծ քաղաքում, կոմսությունում, նահանգում և ողջ երկրում ձեռք բերեն միևնույն ուժն ու կառողությունը, միևնույն ժամանակ նրանցից ամեն մեկը, անպայման, ունենա իր փերը, իսկ միասին նրանք լինեն փոխկապակցված և համագործակցվեն միմյանց հետ, միավորելով անկախությունը փոխոգնության հետ: Այդպիսի հիմնախնդիրը բավականին բարդ է և կարևոր, այդ իսկ պատճառով, պեպք է ներգրավել լավագույն խելքերը:

Մեր փոխկապակցությունը փեղական ինքնակառավարման և դաշնային օրգանների միջև միանգամայն ժամանակակից երևույթ է: Դա այն չէ, ինչ կար

կայսերական Գերմանիայի դաշնությունում: Այսպես փրկական կառավարման մարմինները դեռևս չէին դարձել լիիրավ փրկական **ինքնակառավարման** մարմիններ: Չինովնիկը որպեսզի էլ աշխատելիս լինի, նա միշտ զբաղված է: Նրա աշխատանքի արդյունավետությունը ծնվում, ստեղծվում է esprit de corps – համագգեստի պարզից և ուղղակի կախում ունի ձգտումից գոհացնել, հաճոյանալ պետին կամ, լավագույն դեպքում, խղճմարանքից: Նա ծառայում է ոչ թե հանրությանը, այլ անպարասխանաբար մինիստրին: Մեզ համար հարցը դրված է այսպես՝ ինչպիսի մեթոդներ են անհրաժեշտ, որպեսզի հիերարխիական կառույցը վերևից ներքև կառավարվի, և պետական ծառայությունը շահագրգռի չինովնիկին ծառայել հանրությանը, այլ ոչ թե վերադասին, օգտագործելով լավագույնս իր փաղանդը և հոգու ազնիվ խոյանքները: Ինչպե՞ս անել, որ պետական ծառայությունը նրան հեղափոխի թվա նաև իր բարեկեցության մեծացման փեսակերպից, որպեսզի բավարարի նրա ամենագաղտնի նկրտումներին և, ամենից կարևորը, որ նա բարձրացնի կարգավիճակը և մշակի մարդու բնավորությունը: Ինչպե՞ս դա կազմակերպել կառավարման բոլոր մակարդակներում:

Եթե մենք լուծենք այդ հիմնախնդիրը, ապա նորից առաջ կանցնենք ամբողջ ածխարհից: Գոյություն ունի մի փուլ (միթե՞ այդպես չէ), դեռևս թույլ, սակայն անդրդվելիորեն անհագնացող, որը նախատեսված է սկզբում գերակայել կոնֆեդերացիայում, բաղկացած այնպիսի կայսրությունների մասերից ինչպիսին է բրիտանականը, իսկ վերջին հաշվով և ամենահզոր պետություններում: Կենտրոնացված իշխանության փոխարեն կստեղծվի լայն միավորում իրավասությունների թույլատրելի բաշխմամբ:

Դա դեպի ամերիկյան փիպի պետական կառավարման շարժում է՝ կառավարման մի մարմինները միավորվում են կառավարման այլ մարմինների հետ, ընդհանուր նպատակ ունենալով՝ արդար հավասարություն և հավասար ենթակայություն: Պետական կառավարման մեթոդները ներդրվում են այնպես, ինչպես փրկի է ունենում քաղաքացիական ազատությունների սկզբունքների առաջխաղացումը ամենուր:

Եվ եթե պետական կառավարման ձևերի և միջոցների համեմատական ուսումնասիրությունը հնարավորություն կնձեռնի մեզ առաջարկել գործնական մեթոդներ, որոնք կհամարեղեն իրենց մեջ մարչելիություն և նպատակասլացություն, արտահայտված այնպիսի կառավարության գործունեությունում, պարբերաբար ընդունելու լուրջ, լավ հիմնավորված հանրային քննադատություն, ապա այդ առաջարկները իրենց կարդարացնեն այնքան, որ կունենան նույն կշիռը, որքան

քաղաքական գիտության ամենաարդյունավետ բնագավառները: Ես
բացարձակապես համոզված եմ, որ այդպես էլ կլինի:

Ծանոթագրություն

¹ Essay on Sir William Pitt

² Politik.S. 467

Թարգմանիչ և խմբագիր՝ Գոհար ՇԱՆԱԶԱՐՅԱՆ

Սոցիալական ցանցերի վերլուծությունը առաջարկվում է որպես գործիք՝ կապելու համար սոցիոլոգիական տեսության միկրո և մակրո մակարդակները¹⁹⁷: Ընթացակարգը ներկայացված է փոքրածավալ փոխազդեցության մեկ բնագավառի մակրո ենթադրության մշակմամբ՝ երկելեմենտային կապերի հզորությունը: Վիճարկվում է այն փաստը, որ երկու անձանց ընկերական ցանցերի համընկման աստիճանը ուղղակիորեն կապվում է նրանց երկուսի միջև եղած կապերի ուժգնության հետ: Ուսումնասիրվում է այս սկզբունքի ներգործությունը ազդեցության և տեղեկատվության տարածման, տեղաշարժման հնարավորության և համայնքի կազմակերպման վրա: Նախույ շեշտվում է թույլ կապերի կապակցելի հզորությունը: Ցանցերի շարքերակներ անգիտակցաբար գործ ունեն ուժեղ կապերի հետ, այդպիսով սահմանափակելով դրանց կիրառելիությունը փոքր, հստակ սահմանված խմբերի: Թույլ կապերի վրա ուշադրության սևեռումը հանգեցնում է խմբերի *միջև* հարաբերությունների քննարկման և սոցիալական կառուցվածքի բաղադրիչների վերլուծության, որոնք սկզբնական խմբերի դեպքում հեշտ չէ սահմանել:

Գործող սոցիոլոգիական տեսության հիմնական թուլությունը նրանում է, որ այն ոչ մի հավաստի կերպով չի կապակցում միկրո մակարդակի փոխազդեցությունները մակրո մակարդակի նմուշների հետ: Մեծածավալ վիճակագրական, ինչպես նաև որակական ուսումնասիրություններն առաջարկում են մեծ թվով հասկացություններ այնպիսի մակրո երևույթների վերաբերյալ, ինչպիսիք են սոցիալական շարժունակությունը, համայնքի կազմակերպումը և քաղաքական կարգը: Միկրո մակարդակում տվյալների և տեսության մեծ և աճող քանակն առաջարկում է օգտակար և փայլուն գաղափարներ այն մասին, թե ինչն է հայտնաբերվում փոքր

¹⁹⁶Աղբյուրը՝ Mark Granovetter. "The Strength of Weak Ties." *American Journal of Sociology* 78 (1973): 106-26. By permission of the author and The University of Chicago Press.

¹⁹⁷ Այս փաստաթուղթը հայտնվել է Նաթիսոն Ուայթի հետ քննարկումների արդյունքում, որին ես պարտական եմ շատ առաջարկների և գաղափարների համար: Սկզբնական նախագծերը ուսումնասիրել են Իվան Չեյզը, Ջեյմս Դեվիսը, Ուիլյամ Միքելսոնը, Նենսի Լիին, Պիտեր Ռոսսին, Չառլզ Թիլլին և անանուն մի դատավոր, որոնց քննադատության արդյունքում նշանակալի բարելավումներ տեղի ունեցան:

խմբերի սահմաններում: Բայց հիմնականում մեզ անըմբռնելի է թվում, թե ինչպե՞ս են փոխազդեցությունները փոքր խմբերում աճելով կազմում մեծածավալ նմուշներ:

Ես այսպեղ կանգնեմ, որ միջանձնային ցանցերում գործընթացների վերլուծությունը ապահովում է ամենաարդյունավետ մակրո-միկրո կամուրջը: Այսպես, թե այնպես, այս ցանցերի միջոցով է, որ փոքրածավալ փոխազդեցությունները փոխակերպվում են մեծածավալ նմուշների, և որ իր հերթին ազդում է փոքր խմբերի վրա:

Սոցիոմետրիան, ցանցերի վերլուծության նախորդողը, սոցիոլոգիական տեսության մեջ իրականում միշտ եղել է մակերեսային, անտեսանելի: Մասամբ այն պարճառով, որ այն սովորաբար ուսումնասիրվել և կիրառվել է միայն որպես սոցիալական հոգեբանության ճյուղ, ինչպես նաև կոնկրետ ցանցերի վերլուծության հարուկ բարդության պարճառով: Մենք չունեինք ոչ տեսություն, ոչ էլ չափման և նմուշների վերցման տեխնիկա՝ տեղափոխելու համար սոցիոմետրիան սովորական փոքր խմբի մակարդակից առավել մեծ կառուցվածքներ: Չնայած մի շարք խթանող և խոստումնալի ուսումնասիրություններ վերջերս քայլեր են արել այդ ուղղությամբ (Բոթ 1957թ., Մայեր 1961թ., Միլգրամ 1967 թ., Բուասելեն 1968թ., Միպչել 1969թ.), դրանք չեն անդրադառնում կառուցվածքային խնդիրներին առավել տեսական մանրամասնությամբ: Ուսումնասիրությունները, որոնք անդրադառնում են դրան, սովորաբար ներառում են տեխնիկական բարդության այն մակարդակը, որ հարուկ է այնպիսի արգելված աղբյուրների, ինչպիսին է *Մաթեմատիկական քիոֆիզիկայի տեղեկագիրը*, որպեղ ցանցերի ուսումնասիրման սկզբնական դրդապարճառն է եղել նյարդային տեսության, և ոչ թե սոցիալական փոխազդեցության տեսության մշակումը (տես Քոլեմանի (1960թ.) կողմից այս գրականության օգտակար գրախոսությունը, նաև Ռապոպորտ (1963թ.)):

Սույն փաստաթղթի ռազմավարությունն է հանդիսանում ընտրել փոքրածավալ փոխազդեցության բավականաչափ սահմանափակ տեսակետը՝ միջանձնային կապերի ուժգնությունը, և ցույց տալ, որոշակի մանրամասներով, թե ինչպես ցանցի վերլուծության օգտագործումը կարող է կապակցել այս տեսակետը այնպիսի տարատեսակ մակրո երևույթների հետ, ինչպիսիք են տարածումը, սոցիալական տեղաշարժը, քաղաքական կազմակերպվածությունը և ընդհանրապես սոցիալական համախմբվածությունը: Մինչ վերլուծությունը հիմնականում որակական է, մաթեմատիկական դիրքորոշում ունեցող ընթերցողը կտարբերակի մոդելների համար

տրամադրվող հնարավորությունը. մաթեմատիկական ապացույցները, օրինակները և մեջբերումները հիմնականում բերվում են փողափայտի ծանոթագրություններում:

ԿԱՊԵՐԻ ՆՁՈՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Միջանձնային կապի «հզորություն» հասկացողությունը պետք է որ բացառիկ հետևյալ սահմանմամբ. կապի ուժգնությունը (հավանաբար գծային) ժամանակի որոշակի քանակի, էմոցիոնալ լարվածության, մտերմական հարաբերության (երկուստեք վստահելի) և կապը բնութագրող երկկողմանի ծառայությունների համակցություն է:¹⁹⁸ Սրանցից յուրաքանչյուրը որոշ առումով անկախ է մյուսից, չնայած ակնհայտորեն այս հասկացությունները շատ միջկապակցված են: Չորս փարբերից յուրաքանչյուրի գործառնական չափանիշի և կշռի վերաբերյալ քննարկումը հետաձգվել է հետագա էմպիրիկ քննարկումների համար:¹⁹⁹ Այս դեպքում բավական կլինի, եթե մեզանից մեծամասնությունը կարողանա համաձայնվել՝ արդյոք ինֆուիքիվ հիմքում փվյալ կապը ուժեղ է, թույլ է, թե բացակայում է:²⁰⁰

Այժմ ուսումնասիրենք երկու պատահականորեն ընտրված անձանց, անվանենք նրանց A և B , և այն բոլոր անձանց խումբը, որ կապեր ունեն նրանցից մեկի կամ երկուսի հետ՝ $S=C, D, E, \dots$:²⁰¹ Վարկածը, որ հնարավորություն է փալիս մեզ կապել երկէլեննրային կապերը ավելի մեծ կառուցվածքի հետ հետևյալն է՝ ինչքան

¹⁹⁸ Այս փաստաթղթում քննարկվող կապերը ենթադրվում է, որ պետք է լինեն դրական և համաչափ, բազմակողմանի տեսությունը պետք է որ պահանջի բացասական և/կամ անհամաչափ կապերի քննարկում, սակայն դա կավելացնի ոչ պարզադիր բարդություն ներկա հետազոտական մեկնաբանություններին:

¹⁹⁹ Որոշ մարդաբաններ առաջարկում են «բազմապարկելիություն», այսինքն բազմաթիվ բովանդակություններ հարաբերությունների մեջ, որոնք կմաքնանշեն ուժեղ կապը (Կապֆերեր 1969թ., էջ 213). Չնայած, որ սա որոշ պարագաներում կարող է ճշգրիտ լինել, սակայն միայն մեկ բովանդակությամբ կամ ցրված բովանդակությամբ կապերը նույնպես կարող են ուժեղ լինել (Միմնել 1950թ., էջեր 317-29): Մույն սահմանումը ցույց է փալիս, որ բազմաբնույթ կապերը ուժեղ են, բայց նաև այն թույլատրում է այլ հնարավորություններ:

²⁰⁰ Անգամ «բացակայող» կապում գոյություն ունի ինչպես հարաբերությունների պակաս, այնպես էլ առանց որևէ էական նշանակության կապեր, ինչպիսիք են նույն փողոցում ապրող մարդկանց միջև «գլխով բարևելու» հարաբերությունները կամ «կապ» վաճառողի հետ, որից մարդը պարբերաբար գնում է առավոտյան թերթ: Այդ երկուսը «ճանաչում» են միմյանց անունով, բայց անհրաժեշտություն չկա փոխփոխելու հարաբերությունը այս կատեգորիայից, եթե նրանց փոխհարաբերությունը աննշան է: Որոշ դեպքերում, սակայն (օրինակ աղետների), նման «աննշան» կապերը կարող են ավելի օգտակար լինել, քան կապերի բացակայությունը: Սա երկիմաստություն է, որի պատճառն է մեկնաբանման հարմարավետության համար շրջահայաց արժեքների փոխարինումը հիմքում ընկած մշտական փոփոխականով:

²⁰¹ Բարնեսի տերմինաբանության մեջ՝ իրենց համապատասխան առաջնային աստիճանի միավորումը (1969թ., էջ 58):

ուժեղ է կապը A և B միջև, այնքան մեծ է S խմբում անձանց համամասնությունը, որոնց նրանց *երկուսն* ել կապված կլինեն, այսինքն կապված կլինեն թույլ կամ ուժեղ կապերով: Իրենց ընկերական շրջանակում այս համընկնումը ավելի քիչ կլինեն, երբ նրանց միջև կապը բացակայեր, ավելի շատ կլինեն, երբ կապը ուժեղ լիներ, և միջին կլինեն, երբ կապը թույլ լիներ:

Նշված հարաբերությունն առաջին հերթին առաջանում է ուժեղ կապերի միությունից՝ (ըստ սահմանման) ներգրավել առավել շատ ժամանակային պարզավորվածություններ: Եթե գոյություն ունեն $A-B$ և $A-C$ կապերը, ապա ժամանակը, որ C -ն անց է կացնում B -ի հետ կախված է (մասամբ), թե ինչքան ժամանակ է A -ն անցկացնում B -ին և C -ի հետ համապարասխանաբար: (Եթե « A -ն B -ի հետ է» և « A -ն C -ի հետ է» միջոցառումները անկախ են եղել, ապա « C -ն A -ի և B -ի հետ է» միջոցառումը հավանաբար հավասար կլինի նրանց հավանականության արդյունքին: Օրինակ՝ եթե A և B միասին են ժամանակի 60%-ի ընթացքում, իսկ A և C ՝ 40%-ի, ապա C , A և B կլինեն միասին ժամանակի 24%-ի ընթացքում: Այդպիսի անկախությունը քիչ հավանական կլինեն մինչև B -ի և C -ի ծանոթանալը): Եթե C և B չունեն որևէ հարաբերություն, ուժեղ կապերը A -ի հետ հավանաբար կբերեն նրանց փոխհարաբերմանը և կապի սրելծմանը: Այսպեղ դիպուկ է Նոմանսի գաղափարը, որ «ինչքան հաճախ անձինք շփվում են միմյանց հետ, այնքան ուժեղ են նրանց ընկերական զգացումները մեկը մյուսի հանդեպ» (1950թ., էջ 133):

Վարկածը հավանական է դառնում նաև էմպիրիկ ապացույցով, որ ինչքան ուժեղ է երկու անձանց միավորող կապը, այնքան նրանք նման են փարբեր փեսանկյուններով (Բեռնեյդ և Վալսպեր 1966թ., էջ 69-91, Բրամել 1969թ., էջ 9-16, Բրաուն 1968թ., էջ 71-90, Լաուման 1968թ., Նյուքոմբ 1961թ., մաս 5, Պրեկեր 1952թ.): Այսպիսով, եթե ուժեղ կապերը միավորում են A -ին B -ի հետ և A -ին C -ի հետ, թե C -ն, թե B -ն՝ լինելով նման A -ին, հավանաբար նման են մեկը մյուսին՝ բարձրացնելով ընկերանալու հնարավորությունը, երբ որ նրանք հանդիպեն: Նակառակը, այս երկու գործոնները՝ ժամանակը և նմանությունը, ցույց են փալիս, թե ինչու ավելի թույլ $A-B$ և $A-C$ կապերը դարձնում են $C-B$ կապը ավելի քիչ հավանական, քան ուժեղ կապը. քիչ հավանական է, որ C և B փոխհարաբերակցվեն, և քիչ հավանակն է, որ համարեղելի լինեն:

Իմացական հավասարակշռության փեսությունը՝ ձևակերպված Նեյդերի (1958թ.) և հարկապես Նյուքոմբի (1961թ., էջ 4-28) կողմից, ևս կանխափեսում է այս արդյունքը: Եթե գոյություն ունի ուժեղ կապ $A-B$ և $A-C$ միջև, և եթե B -ն և C -ն փեղյակ

են մեկը մյուսի մասին, կարճ դրական կապը կներմուծի «հոգեբանական լարում» իրավիճակում, քանի որ *C-ն* կուգենա, որ իր անձնական զգացումները ներդաշնակ լինեն իր լավ ընկերոջ՝ *A-ի* զգացումների հետ, և նույնը *B-ի* և նրա *A* ընկերոջ դեպքում: Սակայն, երբ կապերը թույլ են, նման հետևողականությունը հոգեբանորեն ավելի քիչ վճռական է: (Այսպեղ Կրես Նաս Նոմանս 1950թ., էջ 255 և Դեվիս 1963թ., էջ 448):

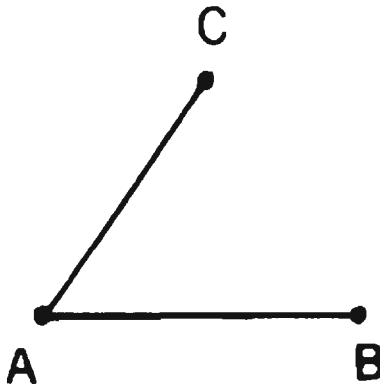
Նիմնական վարկածի համար գոյություն ունի որոշակի ուղղակի ապացույց (Կապֆերեր 1969թ., էջ 229, Լաուման և Շուման 1967թ., Ռապոպորտ և Նորվաթ:

1961թ., Ռապոպորտ 1963թ.):²⁰² Այս ապացույցը այդքան էլ ընդգրկուն չէ, ինչպես կարելի էր հուսալ: Սակայն, այնուամենայնիվ վարկածից որոշ եզրակացություններ ստացան էմպիրիկ աջակցություն: Այդ եզրակացությունների նկարագրությունը կենթադրի վերը նշված փաստարկների որոշակի էական առնչությունը:

ԹՈՒՅԼ ԿԱՊԵՐԸ ՏԱՐԱԾԱԿԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՅՆՆԵՐՈՒՄ

Մեծ ցանցերի հարաբերությունների վերաբերյալ եզրակացությունների առաջ քաշման համար, անհրաժեշտ է առավել հստակորեն սահմանել հիմնական վարկածը: Դա կարելի է անել՝ ուսումնասիրելով եռանկյունին, որ բաղկացած է *A*, *B* և նրանցից որևէ մեկի կամ երկուսի պարահականորեն ընտրված ընկերոջ (այսինքն վերը բացատրված *S* խմբի որևէ անդամի) միջև գոյություն ունեցող ուժեղ, թույլ կամ բացակայող կապերից: Մաթեմատիկական մոդելը կանի դա որոշակի մանրամասնությամբ՝ առաջարկելով հավանականություններ փարբեր փիպերի համար: Սակայն, այս վերլուծությունը դառնում է բավականին խճճված, և բավական կլինի, որպեսզի ես այս փաստաթղթում նշեմ, որ վերը նշված վարկածի շրջանակում *անհատականական* է այնպիսի եռանկյան գոյությունը, որպեղ *A-ն* և *B-ն* ուժեղ կապված են, *A-ն* ուժեղ կապեր ունի որոշակի *C* ընկերոջ հետ, բայց կապը *C-ի* և *B-ի* միջև բացակայում է: Այդ եռանկյունը բերված է նկար 1-ում:

²⁰² Ռապոպորտի և նրա գործընկերների մոդելները և փորձերը մեծ խթան են եղել այս փաստաթղթի համար: 1954թ-ին Նա մեկնաբանեց «լավ հայրնի փաստը, որ մոտիկից ծանոթ երկու անձերի հավանական շփումները առավել հակված են համընկման, քան պարահականորեն ընտրված երկու անձերի շփումը» (էջ 75). Նրա և Նորվաթսի 1961 թ-ի վարկածը անգամ ավելի մոտ է իմ վարկածին. «ընկերական հարաբերությունները, հետևաբար ծանոթության շրջանակի համընկման հակումը աստիճանակարգի թվային աճի հետ կդառնան ավելի քիչ կապված» (էջ 290): (Այսինքն՝ լավագույն ընկեր, երկրորդ լավագույն ընկեր, երրորդ, և այլն): Սակայն այս վարկածի նրանց մշակումը բավականին փարբեր է իմ մշակումից՝ թե փաստացի, թե մաթեմատիկորեն (Ռապոպորտ 1953թ. ա, 1953է.բ, 1954թ., 1963թ., Ռապոպորտ և Նորվաթ 1961թ.):



Նկար 1. Արգելված եռանկյունի

Տեսնելու համար այս պնդման հեղուկությունները, ես կչափազանցեմ այն՝ ենթադրելով, թե ինչ կունենանք, եթե բերված եռանկյունը *երբեք* չիրականանա, այսինքն, $B-C$ կապը միշտ առկա է (լինի այն թույլ, թե ուժեղ), երկու այլ ուժեղ կապերի առկայության դեպքում: Ինչ աղյուսք էլ, որ հեղուկի փվյալ ենթադրությունից, այնպես է ստացվում, որ եռանկյունին հավանաբար կբացակայի:

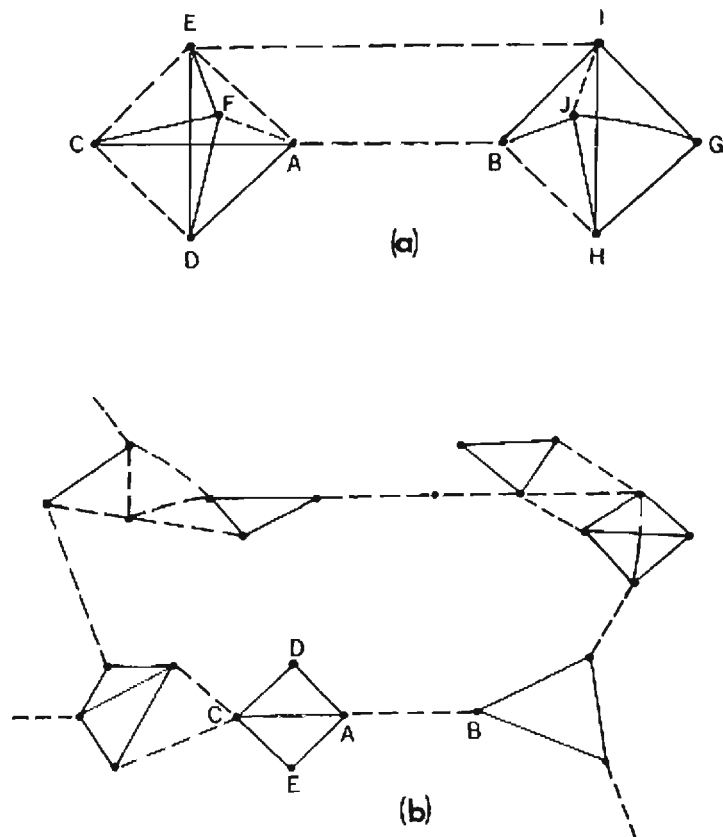
Այդ բացակայության որոշ ապացույցներ գոյություն ունեն: Վերլուծելով 651 սոցիոգրամներ՝ Դեվիսը (1970թ., էջ 845) գտել է, որ դրանցից 90%-ի դեպքում երկու փոխադարձ ընտրություններից և մեկ ոչ ընտրությունից կազմված եռանկյունները առավել հազվադեպ են հանդիպում, քան սպասվում էր: Եթե ենթադրենք, որ փոխադարձ ընտրությունը ուժեղ կապի ցուցանիշ է, սա իմ փաստարկի ուժեղ ապացույց է:²⁰³ Նյուքոմբը (1961թ., էջ 160-65) զեկուցում է, որ փոխադարձ «բարձր համակրանք» արտահայտող երկու էլեմենտից բաղկացած եռանկյուններում ինչքան մարդիկ միմյանց ճանաչում են ավելի երկար ու լավ երեք ուժեղ կապերի ուղվագիծը դառնում է առավել հաճախ. նկար 1-ում բերված եռանկյան հաճախականությունը չի վերլուծվել, բայց ենթադրվում է, որ իմացական հավասարակշռության գործընթացները ձգտում են վերացնել այն:

²⁰³ Այս ենթադրությունն առաջարկվում է Դեվիսի մոդելներից մեկով (1970թ., էջ 846) և հստակեցվել է Մագուրի կողմից (1971): Սակայն, այն ակնհայտ չէ: Ազատ ընտրության սոցիոմետրիկ փորձի կամ ֆիքսված ընտրության փորձի դեպքում, առավել ուժեղ կապերը սովորաբար կլինեն փոխադարձ ընտրության մեջ, բայց կարող են լինել նաև թույլերը: Փոքր, ֆիքսված թվով ընտրությունների դեպքում փոխադարձ ընտրություններից մեծամասնությունը պետք է լինեն ուժեղ կապեր, սակայն որոշ ուժեղ կապեր կարող են ի հայտ գալ որպես անհամաչափ: Սոցիոմետրիկ ընթացակարգերով ի հայտ բերված շեղումների ավելի ընդհանուր քննարկման համար տես Նոլլանդ և Լեյնհարդ (1971թ. բ):

Այս եռանկյան բացակայության կարևորությունը կարող է ցուցադրվել «կամուրջ» գաղափարի օգտագործմամբ՝ դա որոշակի գիծ է ցանցում, որը ապահովում է *միակ* ուղին երկու կետերի միջև (Նարարի, Նորման և Քարթրայթ 1965թ., էջ 198): Քանի որ, ընդհանուր առմամբ, յուրաքանչյուր անձ ունի բազմաթիվ շփումներ, *A-ի և B-ի* միջև կամուրջը ապահովում է միակ ուղին, որի միջոցով տեղեկատվությունը կամ ազդեցությունը կարող է հոսել *A-ի* յուրաքանչյուր շփումից *B-ի* յուրաքանչյուր շփմանը, և, հետևաբար, *A-ի* հետ *անուղղակիորեն* կապված որևէ մեկից *B-ի* հետ անուղղակիորեն կապված ինչ-որ մեկին: Այսպիսով, փարածման ուսումնասիրության մեջ մենք կարող ենք ենթադրել, որ կամուրջները կարևոր դեր են կատարում:

Այսպիսով, եթե պայմանական եռանկյունը բացակայում է, հետևում է, որ բացառությամբ հատուկ պայմանների, *ոչ մի ուժեղ կապ կամուրջ չէ*: Ուսումնասիրենք *A-B* ուժեղ կապը. եթե *A-ն* ունի այլ ուժեղ կապ *C-ի* հետ, ապա արգելելով նկար 1-ի եռանկյունը ենթադրվում է, որ *C-ի և B-ի* միջև գոյություն ունի կապ, այսինքն *A-C-B* ուղին գոյություն ունի *A-ի և B-ի* միջև, այսպիսով *A-B-ն* կամուրջ չէ: Ուժեղ կապը կարող է, այնուամենայնիվ, կամուրջ լինել, *միայն եթե* նրա ոչ մի կողմը չունի *այլ* ուժեղ կապեր, ինչը քիչ հավանական է ցանկացած չափի սոցիալական ցանցում (չնայած հնարավոր է փոքր խմբում): Թույլ կապերը նման սահմանափակումներ չունեն, չնայած դա չի նշանակում, որ դրանք մեխանիկորեն կամուրջներ են: Կարևոր է այն, որ բոլոր կամուրջները թույլ կապեր են:

Մեծ ցանցերում հավանաբար դա գործնականում շատ հազվադեպ է լինում, որ *միակ* ուղին որոշակի կապ ապահովի երկու կետերի միջև: Կամուրջի գործառնությունը կարող է այնուամենայնիվ ծառայել *տեղայնորեն*: 2a նկարում, օրինակ, *A-B* կապը անպայման կամուրջ չէ, մինչ այն կարող է կառուցել *A-E-I-B* (և այլն) ուղին: Չնայած, *F-ի, D-ի և C-ի* համար *A-B-ն* ամենակարճ ուղին է դեպի *B*: Այդ գործառնությունը ավելի պարզ է 2b նկարում: Այսպես *C-ի, D-ի և մյուսների* համար *A-B-ն* ոչ միայն դեպի *B* փանդող տեղական կամուրջ է, այլև փարածման իրական օրինակների մեծամասնությունում, հանդիսանում է արդյունավետ ուղի:



Նկար 2. Տեղական կամուրջներ: a, Աստիճան 3, b, Աստիճան 13: -----== ուժեղ կապ, ---- ---- ----== թույլ կապ:

Նարարին նշել է, որ «կարող է լինել փարածություն (ուղիի երկարություն), որից այն կողմ հնարավոր չի լինի $u-h$ համար հաղորդակցումը $v-h$ հետ՝ փոխանցման յուրաքանչյուր գործողությունում արժեքների և աղավաղումների պարճառով: Եթե $v-h$ չի գտնվում այս որոշիչ փարածության սահմաններում, ապա այն չի ստանա $u-h$ կողմից ստեղծված ուղերձները» (1965թ., էջ 159): Ես կնկարագրեի կապը որպես « n աստիճանի տեղական կամուրջ», եթե $n-p$ ներկայացնում է երկու կետերի (իրենից փարբեր) միջև ամենակարճ ուղին, և $n > 2$. 2a նկարում $A-B-h$ 3-րդ աստիճանի տեղական կամուրջ է, 2b-ում՝ 13-րդ աստիճանի: Ինչպես մայրուղիների համակարգի կամուրջների դեպքում, սոցիալական համակարգում տեղական կամուրջները, որպես երկու հարվածների միջև կապ, առավել կարևոր կլինեն այն դեպքում, երբ դա միակ հնարավորությունն է շարժարկանց համար, այսինքն դրա աստիճանը բարձրանում է: Կամուրջն իր բացառիկ իմաստով անսահման աստիճանի տեղական կամուրջ է: Վերը նշված փրամաբանությունից ելնելով, միայն թույլ կապերը կարող են լինել տեղական կամուրջներ:

Այժմ ենթադրենք, որ մենք ընդունում են Դավիսի առաջարկն այն մասին, որ «յուրաքանչյուր փիլի միջանձնային հոսքերում հավանականությունը, որ «ինչ էլ, որ դա լինի» կհոսի i անձից դեպի j անձը. ա) ուղղակի համամասնական է i և j կապող բոլոր դրական (ընկերական) ուղիների թվին, և բ) հակադարձ համամասնական է այդ ուղիների երկարությանը» (1969թ., էջ 549):²⁰⁴ Այսպիսով, թույլ կապերի նշանակությունը կայանում է նրանում, որ լինելով փեղական կամուրջներ, դրանք ստեղծում են ավելի շար և կարճ ուղիներ: Ցանկացած կապ, ենթադրաբար, կարող է հեռացվել ցանցից. ջարդված ուղիների թիվը և ուղու միջին երկարության փոփոխությունները, որ կարող են լինել գույգ կետերի միջև (հաշվի առնելով ուղու երկարության որոշակի սահմանափակումը) հեքագայում կարող է հաշվարկվել: Այսպես իմաստը նրանում է, որ միջին թույլ կապի հեռացումը կարող է ավելի շար «վնաս» հասցնել փոխանցման հնարավորություններին, քան միջին ուժեղ կապի հեռացումը:²⁰⁵

Ինքուիքիվ կերպով խոսելով, դա նշանակում է, որ ցանկացած բան, որ պետք է քարածվի կարող է հասնել ավելի մեծ թվով մարդկանց և անցնել ավելի

մեծ սոցիալական քարածություն (այսինքն ուղու երկարությունը),²⁰⁶ երբ անցնում է թույլ կապերի միջոցով, և ոչ թե ուժեղ կապերի: Եթե ինչ-որ մեկը լուր է հաղորդում իր մոտիկ բոլոր ընկերներին, և նրանք նույնն են անում, շարերը կլսեն այդ լուրը երկրորդ կամ երրորդ անգամ, քանի որ ուժեղ կապերով միավորվածները սովորություն ունեն կիսել ընկերներին: Եթե լուրի քարածման դրապարճառը դրա վերաարքադրման յուրաքանչյուր նոր ալիքի ժամանակ մի փոքր թուլանում է, ապա ուժեղ կապերով շարժվող լուրը սահմանափակված է ավելի քիչ շրջանակով, քան թույլ կապերով անցնողը, քանի որ կամուրջները չեն անցնվի:²⁰⁷

²⁰⁴ Չնայած այս ենթադրությունը հավանական է թվում, այն անպայման չէ, որ ակնհայտ է: Զարմանալիորեն փոքր էմպիրիկ ապացույցը գոյություն ունի սաքարելու կամ հերքելու այն:

²⁰⁵ Առավել բազմակողմանի հեքագոյություններում օգրակար կլինեն ուսումնասիրել, թե ինչ ծավալով թույլ կապերի խումբը կարող է ունենալ կամուրջի գործառույթներ: Այդ ուսումնասիրությունը պահանջում է երկար, բարդ քննարկում և այն այս աշխատության նպատակը չէ (Նարարի 1965թ., էջ 211-65):

²⁰⁶ Մենք կարող ենք սահմանել ցանցում երկու անձերի միջև «սոցիալական քարածությունը» որպես մեկից դեպի մյուսը քանող ամենակարճ ուղում գծերի քանակը: Դա նույնն է, ինչ գծագրային քննությունում կետերի միջև «քարածության» սահմանումը (Նարարի 1965թ., էջ 32-33, 138-41): Տարածման մեջ այս քանակի և համաճարակային քննության հստակ դերը քննարկվում է Սոլոմոնոֆֆի և Ռապոպորտի կողմից (1951թ.):

²⁰⁷ Եթե այս երևույթը չի հստակեցվում, ամբողջ բնակչությունը կլսի լուրը այն բավականաչափ թվով վերապարմելուց հեքո, քանի որ շար քիչ իրական ցանցեր են պարունակում ինքնապարփակ կրկնություններ: Այսպիսով, թույլ և ուժեղ կապերի օգրագործման միջև արդյունավետ

Չնայած սոցիոլոգները և մարդաբաններն անց են կացրել փարածման վերաբերյալ հարյուրավոր ուսումնասիրություններ, 1962թ-ին Ռոջերսի կողմից անցկացված քննարկումը 506-ի հետ, կարելի է ենթադրել, որ նշված պահանջները կարող են հեշտությամբ փորձության ենթարկվել: Բայց դա այդպես չէ մի քանի պարճառներով: Նախևառաջ, չնայած փարածման ուսումնասիրությունների մեծամասնությունը գտնում է, որ անձնական շփումը կարևոր է, շարերը չեն անցկացնում սոցիոմետրիկ ուսումնասիրություններ: (Ռոջերսը 1962թ. քննարկում է այս խնդիրը): Երբ օգտագործվում են սոցիոմետրիկ տեխնիկաներ, դրանք միտում ունեն հուսախափ անել այդ թույլ կապերը՝ կտրուկ սահմանափակելով թույլապրելի ընտրությունների թիվը: Այդպիսով, թույլ կապերի նշված կարևորությունը փարածման մեջ չափված չէ: Անգամ երբ բավականաչափ սոցիոմետրիկ տեղեկատվություն է հավաքվում, համարյա երբեք փորձ չի արվում հստակ հետազոտել միջանձնային ուղիները, որ անցվում են (գաղափարի, լուրի կամ) նորամուծության միջոցով: Առավել հաճախ ժամանակը, երբ յուրաքանչյուր անձ ընդունում է նորամուծությունը արձանագրվում է որպես սոցիոմետրիկ ընտրությունների քանակ, որ նա ստացել է ուրիշներից ուսումնասիրության ժամանակ: Նրանք, ովքեր ընտրության շար հնարավորություններ են ստանում բնութագրվում են որպես «կենտրոնական», ովքեր քիչ՝ «մարգինալ» (սահմանային), այս փոփոխելին հետագայում հարաբերակցության մեջ է մտնում ընդունման ժամանակի և այն հետևությունների հետ, թե որ ուղիներն են հավանաբար հաջորդել նորամուծություններին:

Տարածման վերաբերյալ ուսումնասիրություններում հակասական խնդիրներից մեկը կարող է վերաբերել իմ փաստարկին: Ոմանք նշում են, որ վաղ նորարարները մարգինալ են, որ նրանք «այն աստիճանի են ենթարկվում նորմերին, որ դրանք ընկալվում են, որպես շար շեղված» (Ռոջերս 1962թ., էջ 197): Մյուսները (օրինակ՝ Քոլեման, Կաց և Մենցել 1966թ. բժիշկների կողմից նոր հաբի ընդունման վերաբերյալ) գտնում են, որ վերը նշվածները շար հաճախ ընդունում են նորամուծությունները շար ավելի շուր: Բեքերը (1970թ.) փորձում է լուծել այն հարցը, թե արդյոք նորարարները «կենտրոնական» են, թե «մարգինալ»՝ անդրադառնալով «սխալ նորամուծության ընդունման ընկալելի ռիսկերին»: Առողջապահական ոլորտում նորամուծությունների նրա ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ այն

տարբերությունը ժամանակի մեկ միավորում (դասական) մարդկանցից մեկին հասածն է: Սա կարող է կոչվել փոխանցման «արագություն»: Ես երախտապարտ եմ Սկոտ Ֆելդին այս կարծիքի համար:

ժամանակ, երբ նոր ծրագիրը կարծես թվում է համեմատաբար ապահով և ոչ հակասական (ինչպես Քոլենմանի հաբի դեպքում) այն ընդունում են կենտրոնական դեմքերը, հակառակ դեպքում՝ մարզինալ դեմքերն են ընդունում (էջ 273): Նա բացատրում է փարբերությունը նրանով, որ «կենտրոնական» դեմքերը առավել շար են ցանկանում պաշտպանել իրենց վարկանիշը:

Կերկոֆը, Բեքը և Միլլերը (1965թ.) հանգեցին նմանափայ եզրակացության այլ փիլի ուսումնասիրությամբ: Նարավային փեքսփիլ գործարանը ոչնչացել էր «ուժեղ վարակիչ հիվանդության պարճառով». մի քանի, հեղո ավելի ու ավելի շար աշխատողներ, որոնք բողոքում էին խորհրդավոր «միջարի» խայթվածքից սկսեցին փառապել սրփխառնոցով, թմրածություն և թուլություն զգացին, ինչի արդյունքում գործարանը փակվեց: Երբ այդ աշխատողներին խնդրեցին ասել իրենց երեք լավագույն ընկերների անունները, շարերը փվեցին միմյանց անունները, սակայն *ամենասառաջինները*, որոնց հարված էր հասցվել սոցիալապես մեկուսացվածներն էին՝ չսփանալով ընտրության համարյա ոչ մի հնարավորություն: Առաջարկվում է բացատրություն, որ մրցունակ է Բեքերի բացատրության հեղ. քանի որ ախփանիշները կարող էին փարօրինակ թվալ, նոր «ընդունողները» կհայրնվեին մարզինալ խմբում, այսինքն նրանք ովքեր առավել քիչ են ենթակա սոցիալական ճնշման: Այնուհեղ, «շար հավանական է, որ սոցիալապես ինտեգրված անձինք կախփահարվեն...Վարակիչ հիվանդությունը մփնում է սոցիալական ցանցեր և փարածվում է մեծ արագությամբ» (էջ 13): Սա համափեղելի է Ռոջերսի մեկնաբանության հեղ, որ չնայած նորամուծությունների *սառաջին* ընդունողները մարզինալ են, հաջորդ խումբը՝ «շուր ընդունողները» հանդիսանում են «փեղական սոցիալական համակարգի առավել ինտեգրված մասնը, քան նորարարները» (1962թ., էջ 183):

«Կենտրոնական» և «մարզինալ» անձինք կարող են շար դրված լինել, ինչպես պահանջվում է, սակայն եթե մարզինալներն իրականում այդպիսին են, դժվար է փեսնել, թե ինչպես նրանք կարող են երբևէ արդյունավեղորեն փարածել նորամուծությունները: Մենք կարող ենք ենթադրել, որ քանի դեռ դիմադրությունը ռիսկային է կամ շեղումը գործողությունների հանդեղ շար է, քան ապահով և նորմալ գործողությունների հանդեղ, ավելի շար թվով մարդիկ կենթարվեն և կընդունեն այն սկզբնական փուլերում, մինչ այն շղթայաձև կփարածվի: Շար թույլ կապերով անձինք, իմ փաստարկով, առավել հակված են փարածելու նման դժվար նորամուծություններ, քանի որ այդ կապերից մի մասը կլինեն փեղական

կամուրջներ:²⁰⁸ Սկզբնապես անընդունելի նորամուծությունը, որ փարածվել է *թույլ* կապեր ունեցողների կողմից, հավանական է, որ կսահմանափակվի մի քանի կրկնություններով, այդպիսով լինելով անվերարքադրող և չգրնելով իր ճանապարհը փարածման ուսումնասիրության մեջ:

Այն, որ փարածման ուսումնասիրության «մարզինալ» նորարարները պետք է որ հարուստ լինեն *թույլ* կապերով, հնարավոր է՝ հաշվի առնելով սոցիոմետրիկ տեխնիկան, բայց շար դեպքերում դա վիճարկելի է: Կերկոֆֆը և Բեքը, սակայն, վարակիչ հիվանդության դեպքի հետագա ավելի մանրամասն վերլուծության մեջ նշում են, որ բացի «երեք լավագույն ընկերների» մասին հարցնելուց, նրանք նաև հարցրել են, թե ում հետ են աշխատողները կերել, աշխատել, նույն մեքենան նստել և այլն: Նրանք զեկուցում են, որ առավել շուր վարակված վեց աշխատողներից հինգը «սոցիալապես մեկուսացված են, երբ որպես վերլուծության հիմք է օգտագործվում ընկերական ընտրությունը: Վեցից միայն մեկն է նշվել որպես ընկեր մեր փորձի *քոլոր* մասնակիցների կողմից: Դա անգամ առավել զարմանալի էր, երբ մենք նկատեցինք, որ այդ վեց կանայք նշվում են կրկնվող հաճախականությամբ, երբ ընտրության այլ հիմքեր են օգտագործվում: Փաստորեն, նրանք առավել հաճախ են ընտրվում «ոչ ընկերական» հիմքի վրա, քան կանայք այլ դասերից և որևէ մեկում» (1968թ., էջ 112):

Այս բացահայտումը վստահություն է ներշնչում թույլ կապերի փաստարկի օգտին, սակայն անհամոզիչ է: Մեկ այլ փափի փարածման ուսումնասիրություն առաջարկում է ավելի ուղղակի աջակցություն՝ դրանք են Միլգրամի և նրա գործընկերների «փոքր աշխարհի» ուսումնասիրությունները: Այս ուսումնասիրությունների անվանումը բխում է վերը ներկայացված անձանց մեկնաբանություններից. այս իրավիճակն ընդհանրացվել է, Միացյալ Նահանգներում պարահական ընտրված անձանց զույգերի միջոցով՝ չափելու համար, թե ինչքան ժամանակ անձնական շփման ուղու համար անհրաժեշտ կլինի նրանց կապելու համար: Պարահական նշված մարդկանց փրվել է գրքույկ, որոնց խնդրվել է

²⁰⁸ Այս անձինք, ինչպես նրանց հաճախ անվանում են կազմակերպչական վերլուծությունում, «կապող օղակներ են», չնայած նրանց դերն այսպեղ փարբերվում է սովորաբար քննարկվող դերից: («կտրված կետի» հասկացությունը գծագրային տեսության մեջ, այն է, որ եթե գծագրից մի բան հեռացվում է, անջատվում է մեկ մասը մյուսից (Նարարի 1965թ.): Ընդհանուր առմամբ կամուրջն ունի մեկ կապող անձ յուրաքանչյուր կողմում, բայց կապող օղակի առկայությունը չի ենթադրում կամուրջի առկայություն: Տեղական կամուրջների համար, տեղական կապող օղակների հասկացությունը կարող է մշակվել: Առավել մանրակրկիթ քննարկման ժամանակ ես կփորձեմ առավել շար ժամանակ կապող օղակի դերին: Այժմ ես ուղակի նշում եմ, որ ներկա ենթադրությամբ, անձը կարող է լինել կապող օղակ ցանցի երկու մասերի միջև *միայն*, եթե բոլոր այդ կապերը թույլ են:

փոխանցել այն որոշակի նշված թիրախի՝ ինչ-որ մեկի միջոցով, որին նա անձամբ է ճանաչում, և որն ավելի հավանական է, որ կհամառ թիրախին: Նոր սպացողը նմանապես փոխանցում է գրքույկը՝ վերջիվերջո այն հասնում է թիրախին կամ ինչ-որ մեկը չի ուղարկում այն: Այդպիսի ավարտված շղթաների համամասնությունը փարբեր ուսումնասիրություններում փափանվում է 12%-ից մինչև 33%, իսկ ավարտված շղթաներում կապակցող օղակների թիվը փափանվում է երկուսից մինչև փասը՝ միջինը հինգի և ութի միջև (Միլգրամ 1967թ., Թրավերս և Միլգրամ 1969թ., Կորպեն և Միլգրամ 1970թ.):

Ամեն անգամ, երբ ինչ-որ մեկը փոխանցում է գրքույկը նա ուղակիում է նաև բացիկ հեղափոխողներին՝ նշելով այլ բաների շարքում իր և հաջորդ հասցեատիրոջ միջև կապը: Կարգերից երկուսը, որ կարող են ընկերվել «ընկերներ» ու «ծանոթներ» է: Ես կենթադրեմ, որ դա համապատասխանում է «ուժեղ» և «թույլ» կապերին: Ուսումնասիրություններից մեկում սպիտակամորթ անձին խնդրվել էր ուղարկել գրքույկը թիրախին, որը սևամորթ էր: Այդպիսի շղթաներում որոշիչ կերպով էր գրքույկի *ստուգին* ուղարկումը սպիտակամորթից սևամորթին: Օրինակների 50 %-ում, որպեսզի սպիտակամորթը նկարագրել էր այդ սևամորթին որպես «ծանոթ», շղթան վերջիվերջո ավարտվում էր, սակայն ավարտման ցուցանիշը ընկնում էր մինչև 26%, երբ սպիտակամորթը ուղարկում էր գրքույկը սևամորթ «ընկերոջը»: (Իմ հաշվարկը Չարլզ Կորպենի կողմից սիրալիր փրամադրված չիրապարակված փվյալների հիման վրա է: Տես Կորպեն 1967թ., Կորպեն և Միլգրամ 1970թ.): Այսպիսով, միջոցառայական ավելի թույլ կապերը կարող են ավելի արդյունավետ լինել սոցիալական փարածության ծածկման ժամանակ:

Սա Ռապոպորտի և Նովարտի (1961թ.) կողմից անցկացված այլ համապատասխան ուսումնասիրություն, , որը հենց փարածմանը չի վերաբերում, բայց շար կապված է դրա հետ, քանի որ գծում են ուղիներ, որոնց միջոցով փարածումը *կարող է* իրականանալ: Միջիգանի միջնակարգ դպրոցում (N=851) նրանք խնդրեցին յուրաքանչյուր ոգու նշել իրենց ութ լավագույն ընկերներին նախապարվության հերթականությամբ: Ներքո, վերցնելով խմբից մի շարք պարահական օրինակներ (օրինակների թիվը ինն էր, սա պարահական թիվ է), նրանք յուրաքանչյուր օրինակի համար գծեցին և միջին թիվ հանեցին բոլոր օրինակների համար, որոշեցին մարդկանց ընդհանուր թիվը, որոնց հասել էին ցանցի առաջին կամ երկրորդ ընթրությամբ: Այսինքն, յուրաքանչյուր օրինակի անդամի առաջին և երկրորդ ընթրություններն աղյուսակավորվել են, հետո *այդ*

մարդկանց առաջին և երկրորդ ընտրությունները գումարվել են և այլն՝ հաշվելով յուրաքանչյուր փոխադրման ժամանակ *միայն* նախկինում չընտրված անունները, և շարունակելով մինչև ոչ մի նոր մարդ չլինի: Նույն ընթացակարգն իրականացվել է օգտագործելով երկրորդ և երրորդ ընտրությունները, երրորդ և չորրորդ և այլն, մինչև յոթերորդ և ութերորդ: (այս գծագրման ընթացակարգի տեսական կապը տարածման հետ քննարկվել է Ռապոպորտի կողմից (1953թ. ա, 1953թ. բ, և հարկապես 1954թ.)):

Մարդկանց ընդհանուր ամենափոքր թիվը ստացվել էր առաջին և երկրորդ ընտրությունների միջոցով առաջացած ցանցերով՝ ենթադրաբար ամենաուժեղ կապերը, և ամենամեծ թիվը՝ յոթերորդ և ութերորդ ընտրությունների միջոցով: Դա համապատասխանում է իմ պնդմանը, որ առավել շատ մարդկանց կարելի է հասնել թույլ կապերի միջոցով: Սոցիոգրամի իրենց մաթեմատիկական մոդելի չափանիշը, որը ծրագրված է մոտավորապես չափելու համար ծանոթության շրջանակների համընկնումը, միապաղաղ իջավ ընկերների ավելացող հերթական աստիճանով:²⁰⁹

ԹՈՒՅԼ ԿԱՊԵՐԸ ԵՍԱԿԱՆՏՐՈՆ (ԷԳՈՑԵՆՏՐԻԿ) ՑԱՆՑԵՐԸ

Այս և հաջորդ բաժնում ես ուզում եմ քննարկել վերը նշված բացահայտումների և փաստարկների ընդհանուր կարևորությունը երկու մակարդակով, առաջինը անձնական, երկրորդը համայնքային: Այս քննարկումները հավակնություն չունեն բազմակողմանի լինելու, նրանց նպատակն է ներկայացնել հնարավոր կիրառումները:

Վերջին տարիներին մեծ քանակությամբ գրականություն է ի հայտ եկել, որտեղ վերլուծվում է անձի վարքագծի վրա ազդեցությունը սոցիալական ցանցի կողմից: Ուսումնասիրություններից մի քանիսը ընդգծեցին ուղիները, որոնց միջոցով ձևավորվել է վարքագիծը և հարկադրվել ցանցով (Բոթ. 1957թ., Մայեր 1961թ., Ֆրանկենբերգ 1965թ.), մյուսները՝ ուղիները, որտեղ անձինք կարող են օգտագործել այդ ցանցերը հասնելու համար հատուկ նպատակների (Մայեր 1966թ., Բուսելեն

²⁰⁹ Այս չափանիշը՝ , չափում է այդպիսի համընկնումը հետևյալ կերպ. դա գերո է պատահական ցանցում՝ մեկը յուրաքանչյուր անհատներից պատահաբար ընտրում է ուրիշներին, և մեկը ցանցում կազմված է ամբողջությամբ կրկնություններից՝ մեկը մյուսից անջատված: Սակայն, միջանկյալ արժենքները չունեն լավ ինտուիտիվ մեկնաբանում անձերի իմաստով, այլ միայն վկայակոչելով չափանիշը սահմանող մաթեմատիկական հատուկ մոդելը, այսպիսով դա հստակ չի համապատասխանում ընկերության համընկման իմ փաստարկների հետ:

1968թ., Կապֆերեր 1969թ.): Երկու դեպքերում էլ ենթադրվում է, որ ենթարկվում են ազդեցության ցանցի կառուցվածքի կողմից: Բոթը վիճում էր՝ արդյոք կարևոր փոփոխականը այն է, թե մեկի ընկերները ցանկանում են իմանալ մեկը մյուսին («միավորված» ցանց), թե ոչ («չմիավորված ցանց»): Բարնսը կիրառում է այս հակադրումը մինչև շարունակական փոփոխական՝ հաշվելով կապերի թիվը՝ ուսումնասիրված ցանցում և ստեղծված Ես-ի և նրա ընկերների կողմից և բաժանելով այն հնարավորների հարաբերության վրա. դա հեքազայում համապատասխանում է նրան, ինչ հաճախ անվանվում է ցանցի «խտություն» (Բարնս 1969թ., Թիլլի 1969թ.):²¹⁰

Էփշտեյնը (1969թ.) նշում է, սակայն, որ Ես-ի ցանցի փարբեր *մասեր* կարող են ունենալ փարբեր խտություն: Նա անվանում է նրանց, ում հեք անձը «առավել ինտենսիվ և հաճախ է փոխհարաբերվում և որոնք հեքնաբար ևս ճանաչում են իրար» «արդյունավետ ցանց», «մնացածը կազմում են *սրևակա* ցանց» (էջ 110-11): Սա մոտիկ է այն իմ ասածին, որ ուժեղ կապերը ստեղծում են խիտ ցանց, թույլ կապերը ավելի քիչ խիտ ցանց: Ես կավելացնեի, որ թույլ կապերը, որոնք տեղական կամուրջներ չեն պետք է ևս հաշվարկվեն ուժեղ կապերի հեք՝ մեծացնելու համար բաժանումը ցանցի խիտ և պակաս խիտ բաժիններից:

Մեկ հարց, որի շուրջ չկա ընդհանուր համաձայնություն այն է, թե արդյոք Ես-ի ցանցին պետք է վերաբերվեն որպես կազմված միայն նրանցից ում նա ուղղակիորեն կապված է, թե պետք է ընդգրկի իր շփումների շփումները և/կամ այլոց: Վերլուծությունները, որ ընդգծում են անձի ինկապսուլացիան իր ցանցի կողմից ձգվում են գրավելու նախկին դիրքը, իսկ նրանք, որ ընդգծում են ցանցերի աղավաղումը՝ վերջին դիրքը, քանի որ ուղղակի շփումների միջոցով մարչելի տեղեկափոխությունը կամ համակրանքը կարող է կախված լինել նրանից, թե ովքեր են *նրանց* շփումները: Ես կվիճեի, որ բաժանելով Ես-ի ցանցը ուժեղ և ոչ կամրջային թույլ կապերից կազմված մասի մեկ կողմից, և մյուս կողմից կամրջային թույլ կապերի, երկու դիրքորոշման հեք էլ կարելի է գործ ունենալ: Կապերը նախկին մասում պետք է հակված լինեն մարդկանց, որոնք ոչ միայն գիտեն միմյանց, այլ նաև

²¹⁰ Սակայն, եթե կարևոր հարցն է այն է, թե արդյոք իրականում Ես-ի *ընկերները* գիտեն իրար, այդ չափանիշը հավանաբար պետք է հաշվարկվի նրանից հեքո, երբ Ես-ը և նրա կապերը հանվել են ցանցից. դա չանելու պատճառով աղավաղումները հարկապես մեծ կլինեն փոքր ցանցերում: Կարևոր է նշել, նաև, որ ոչ էգոցենտրիկ ցանցերում չկա համապատասխանություն խտության և յուրաքանչյուր «միջին» չափանիշի միջև այն չափով, որով փարբեր Ես-եր ունեն ընկերներ, որոնք ճանաչում են իրար: «Խտությունը», այն իմաստով, որ այսպեղ է օգտագործվում, չպետք է շփոթել Ռապոպորտի մոդելի «աքսոն խտության» հեք՝ ընտրությունների թիվը, որ առաջանում է ցանցի յուրաքանչյուր հանգույցից:

նրանք, ովքեր Ես-ի հետ չկապված քիչ շփումներ ունեն: «Թույլ» բաժնում, սակայն, ոչ միայն Ես-ի շփումները կապված չեն մեկը մյուսի հետ, այլ նրանք կապված *կլինեն* Ես-ին չկապված անձերին: Անուղղակի շփումները այսպիսով ստացվում են այս բաժնի կապերի միջոցով. այդպիսի կապերը կարևոր են ոչ միայն Ես-ի կողմից ցանցի աղավաղման ժամանակ, այլև նրա համար, որ դրանք ուղիներ են, որոնց միջոցով Ես-ից սոցիալապես հեռու գտնվող գաղափարները, ազդեցությունները կամ արեղեկաբանությունը կարող է հասնել նրան: Ինչքան քիչ անուղղակի շփումներ մարդն ունենա, այնքան կաղապարված կլինի նա՝ իր ընկերական շրջանակից դուրս ավելի գլոբալ գիտելիքների առումով. այսպիսով թույլ կապերի միավորումը (և հաջորդող անուղղակի կապերը) կարևոր են երկու դեպքերում էլ:

Ես կմշակեմ այս կետը՝ մեջբերելով իմ կողմից վերջերս անցակցված աշխատանքային շուկայի ուսումնասիրության որոշ արդյունքներ: Տնտեսագետներն արդեն երկար ժամանակ է փեղյակ են, որ ամերիկացի արտադրության աշխատողները իմանում են նոր աշխատաբեղերի մասին ավելի շատ անձնական կապերի միջոցով, քան այլ միջոցներով: (Շատ ուսումնասիրություններ վերանայվել են Պարնեսի կողմից 1954թ., գլուխ 5): Վերջին ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ դա ճիշտ է նաև նրանց համար, ովքեր գրավում են մասնագիտական, տեխնիկական և ղեկավար պաշտոններ (Շապերո, Նովելլ և Տոմբաուֆ 1965թ., Բրաուն 1967թ., Գրանովեյրեր 1970թ.): Այս հարցի իմ ուսումնասիրությունը հապուկ ուշադրություն է դարձնում կոնֆլիկտային անձի, որը փրամադրել է անհրաժեշտ արեղեկաբանությունը, և աշխատանքը փոխողի միջև *կապի* բնույթի վրա:

Բոստոնի արվարձանում ապրող վերջերս մասնագիտական, տեխնիկական և ղեկավար աշխատանքներ փոփոխած մարդկանց պատահական ընտրանքից, շփումների միջոցով նոր աշխատանք գտած մարդկանց ես հարցրել եմ, թե ինչքան հաճախ են նրանք *տեսել* շփման սուբյեկտին, որը փոխանցել է նրանց աշխատանքի մասին արեղեկաբանությունը: Ես կօգտագործեմ այս որպես կապի ուժգնության չափանիշ:²¹¹ Բնական սկզբնական գաղափարն այն է, որ նրանք ում հետ մարդն ունի ուժեղ կապեր ավելի հակված են օգնելու աշխատանքի վերաբերյալ արեղեկաբանությամբ: Այս մեծ հակվածությանը հակադրվում է իմ կողմից բերված կառուցվածքային փաստարկները. նրանք, ում մենք կապված ենք ավելի թույլ

²¹¹ Չնայած սա իմ սահմանման մեջ համապատասխանում է չորս չափանիշներից միայն առաջինին, հարցազրույցներից լրացուցիչ ծիծաղելի ապացույցներ դարձնում է դա այդպիսին, այս դեպքում ամբողջ սահմանումը բավարարվում է այս չափանիշով: Ներագույնության ժամանակ երբեք չի պատահել, որ կապի ուժգնությունը լինի օգտակար փոփոխական:

կապերով, ավելի հակված են փեղափոխվելու այլ շրջանակներ՝ փարբեր մեզանից, այսպիսով նրանց մարտնչի կլինի մեր կողմից ստացված փեղեկավորությունից փարբերվող փեղեկավորությունը:

Ես օգտագործել եմ շփման հաճախականության հետևյալ կարգերը. հաճախ = շաբաթը առնվազն երկու անգամ, պարահական = փարեկան մեկ անգամից ավել, բայց շաբաթը երկու անգամից պակաս, հազվադեպ = փարեկան մեկ անգամ կամ պակաս: Շփման միջոցով աշխատանք գրածներից 16.7 %-ը հայտնեցին, որ իրենք այդ ժամանակ հաճախ փեսել են իրենց շփման սուբյեկտին, 55.6 %-ը ասել են պարահական և 27.8%-ը՝ հազվադեպ (N=54):²¹² Շեղումն ակնհայտորեն թույլ կողմում է, ինչը նշանակում է կառուցվածքի առաջնությունը դրդապարճառի հանդեպ:

Շաբաթը դեպքերում շփման սուբյեկտը ուղղակի ինչ-որ անձ էր հավելալսողներն ընդգրկված շփումների ներկա ցանցում, ինչպես օրինակ հին դպրոցական ընկերը, կամ առաջվա գործընկերը, կամ աշխատակիցը, ում հետ հարուկենար շփումները պահպանվել էին (Գրանուկերներ 1970թ., էջ 76-80): Սովորաբար այդ կապերը անգամ շաբաթ ուժեղ էլ չեն եղել, երբ առաջին անգամ ստեղծվել են: Աշխատանքի հետ կապված կապերի համար հարցվողները համարյա բոլորն ասացին, որ նրանք երբեք չեն փեսել այդ անձին ոչ աշխատանքային պայմաններում:²¹³ Պարահական հանդիպումները կամ ընդհանուր ընկերները հրահրեցին այդ կապերի ակտիվացմանը: Նարկանշական է, որ մարդիկ կարևոր փեղեկավորություն են ստանում այն անձանցից, ում գոյության մասին անգամ մոռացել էին:²¹⁴

²¹² Նայրնվող թվերը փոքր են, որովհետև նրանք ներկայացնում են 100 հոգու պարահական ընդգրկվածք, ամբողջ ընդգրկված 282 հոգուց, որոնց հետ անձնապես հարցազրույց էր անցկացվել: Անձնական հարցազրույցը թույլ տվեց ավելի մանրամասն հարցեր տալ: Նամենապրությունը փոստով և հարցազրույցով անցկացված հարցումների միջև համարյա էական փարբերություն չբացահայտեցին. դա նշանակում է, որ ավելի փոքր խմբում դիտարկված արդյունքները շաբաթ փարբեր չեն լինի փոստով անցակցված հարցումից:

²¹³ Նաճախ, երբ ես հարցնում էի հարցվողներին՝ արդյոք ներկա աշխատանքի մասին նրանց ասել է ընկերը, նրանք ասում էին «Ոչ ընկերը, ծանոթը»: Նման մեկնաբանության հաճախականությունը առաջ բերեց փաստաթղթի այս բաժինը:

²¹⁴ Դոնալդ Լայթը առաջարկեց ինձ մեկ այլ պարճառ աշխատանքի մասին փեղեկավորության փոխանցման ժամանակ թույլ կապերի գերակայության համար: Նա պարճառաբանեց, որ յուրաքանչյուր մարդու կապերի մեծամասնությունը թույլ են, այդպիսով «պարահականության» մոդելով մենք կարող ենք ակնկալել, որ կապերի մեծամասնությունը, որոնցով հոսում է աշխատանքի վերաբերյալ փեղեկավորությունը, պետք է որ թույլ լինի: Քանի որ մենք ծանոթության ցանցերի վերաբերյալ չունենք հիմնական տվյալներ, այս կարծիքը մնում է անհամոզիչ: Անգամ եթե նախադրյալը ճիշտ է, սակայն պետք է ակնկալել, որ մոտիկ ընկերների առավել մեծ հակվածությունը կարող է գերակշռել նրանց թվով ավել լինելու հանգամանքը: Տարբեր ենթադրություններ առաջ են բերում փարբեր «պարահական» մոդելներ, և պարզ չէ, թե որը կընդունվի որպես հիմք: Այդպիսի հավանական մեկ մոդել ակնկալում է փեղեկավորության հոսք կապերի միջով՝ փոխհարաբերության

Ես նաև հարցրել եմ հարցվողներից որտեղից են նրանց շփման սուբյեկտները *ստացել* փոխանցվող տեղեկատվությունը: Մեծամասնության դեպքում ես գտել եմ տեղեկատվության սկզբնական աղբյուրը: Ես ենթադրում էի, որ ինչպես լուրերի կամ հիվանդությունների տարածման ժամանակ, երկար ուղիները ներգրավված կլինեն: Սակայն դեպքերից 39.1%-ում տեղեկատվությունը հասել է ուղղակիորեն համապատասխան աշխատողից, որին հարցվողն արդեն գիտեր, 45.3% ասացին, որ իր և աշխատակցի միջև կար մեկ, 12.5% ասացին՝ երկու, և 3.1%՝ երկուսից ավել միջնորդ (N=64): Սա նշանակում է, որ որոշակի կարևոր նպատակներով բավական կլինի քննարկել, ինչպես ես արեցի, Ես-ից, նրա շփումներից և *նրանց* շփումներից կազմված էզոցենտրիկ ցանցը: Երկար տեղեկատվական ուղիների դեպքում, մեծ թվով մարդիկ կիմանան աշխատանքի մասին, և որևէ կապ որոշիչ չի լինի: Աշխատանքի տեղեկատվության հոսքի նման մոդելը համապատասխանում է փնտհագնի «կարարյալ» աշխատանքային շուկայի մոդելին: Բայց այն քչերն, ովքեր ստացել են տեղեկատվությունը մեկից ավելի միջնորդի միջոցով, հիմնականում երիտասարդ են և դրսևում են գործազրկության վտանգի տակ. ազդեցությունը քիչ հավանական է, որ գործի է դրվել իրենց կողմից շփումով: Այդ հարցվողները փաստորեն նման էին նրանց, ովքեր օգտագործում են *պաշտոնական* միջնորդներ (գործակալություններ, գովազդներ), քան նրանց, ովքեր լսում են կարճ ունիներով. երկուսն էլ վար դիրք ունեն և բավարարված չեն աշխատանքային շուկայով, և երկուսն էլ ստանում են տեղեկատվությունն առանց ազդեցության: Ինչպես թերթում աշխատանքի մասին կարդալը չի դրդում մարդուն դիմել այդ աշխատանքի համար, այնպես էլ ոչ էլ հինգերորդ ձեռքից լսելն չի դրդում:

«Փորմալ» կամ զանգվածային գործընթացների և անձնական շփումների միջոցով տարածման միջև սովորական հակադրումը կարող է ոչ ճիշտ լինել որոշ դեպքերում, երբ առաջինը կարող է թվալ սահմանափակիչ տարածման երկար շղթայում: Սա հապկապես հարուկ է այնտեղ, որտեղ օժանդակող նշանակության տեղեկատվությունը ներգրավված է: Այդ տեղեկատվությունն առավել արժեքավոր է, երբ առանձնացված է մեկ անձի համար:

Անհատի տեսանկյունից թույլ կապերը կարևոր պաշար են տեղաշարժման հնարավորության համար: Նայելով առավել մանրակրկիթ դիրքից, թույլ կապերը դեր են խաղում սոցիալական արդյունավետ կապակցման մեջ: Երբ մարդը փոխում է իր

վրա ծախսած ժամանակին համամասնորեն. նման մոդելը կենթադրի ավելի շատ տեղեկատվություն ուժեղ կապերի միջոցով, քան այն մոդելը, որ բոլոր կապերը հավասարապես կհաշվի:

աշխատանքը, նա ոչ միայն փեղափոխվում է կապերի մեկ ցանցից դեպի մյուսը, այլ նաև կապ է հաստատում դրանց միջև: Այդպիսի կապը նմանափայ է նրան, որ հանգեցրեց իր փեղաշարժմանը: Նախկապես մասնագիտական և փնիսնիկական մասնագիտություններում, որոնք լավ սահմանված են և սահմանափակ են թվով, այդ շարժունակությունը սփռվում է միավորվող թույլ կապերի կառուցվածքներ մարդկանց առավել կապված խմբերի միջև, որոնք կազմում են գործող ցանցեր համապատասխան փեղերում: Այսպիսով, փեղեկավորությունը և գաղափարները հոսում են ավելի հեշտ մասնագիտության միջոցով՝ փախել դրան որոշակի «համայնքային զգացողություն», որն ակտիվանում է հանդիպումների և հավաքների ժամանակ: Թույլ կապերի պահպանումը կարող է լինել այդ հանդիպումների ամենակարևոր հանգամանքը:

ԹՈՒՅԼ ԿԱՊԵՐ ԵՎ ՆԱՄԱՅՆՔԱՅԻՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆ

Նամայնքային զգացողության մասին այս մեկնաբանումները կարող են հիշեցնել մեզ, որ մեծամասնության դեպքում ցանկալի է գործ ունենալ վերլուծության հեշտ, որն ընդգրկում է ավելի մեծ խումբ, քան մեկ անհատ: Ես կուզենայի զարգացնել իմ փաստարկը վերլուծելով այս բաժնում, թե ինչու որոշ համայնքներ հեշտությամբ և արդյունավետորեն կազմակերպվում են ընդհանուր նպատակի համար, մինչ մյուսները չեն կարողանում միավորել պաշարներն անգամ սարսափելի վտանգի դեպքում: Օրինակ, Բոստոնի Վեստ Էնդի իտալական համայնքը չկարողացավ անգամ *սփռվել* մի կազմակերպություն՝ պայքարելու համար «քաղաքային բարեփոխման» դեմ, ինչը վերջիվերջո կործանեց այն: Սա հապկապես փարօրինակ է թվում, հաշվի առնելով Գանսի Վեստ Էնդի սոցիալական կառուցվածքի նկարագրությունը՝ որպես մեկ ամբողջություն (1962թ.):

Մշակույթի և անհատականության փոքրությունները հաճախ նշվում են՝ բացատրելու համար նման անոմալիաները: Գանսը փարանջատում է «ցածր», «աշխատող» և «միջին» դասակարգային ենթամշակույթներ, եզրակացնելով, որ միայն վերջինն է վստահություն ներշնչում դեկավարներին և գործնականում նրանք են աշխատում ընդհանուր նպատակի ուղղությամբ, այն է՝ արդյունավետ կազմակերպության սփռվումը: Այսպիսով, Վեստ Էնդի Աշխատավորների դասակարգը չկարողացավ դիմադրել քաղաքային բարեփոխումներին (էջ 229-304): Սակայն, շատ լավ հիմնավորված դեպքեր ցույց են փայլիս, որ *որոշ* աշխատավոր

դասակարգերի համայնքներ վրանգների դեմ բավականին արդյունավետ միավորվել են (Դալ 1961թ., էջ 192-99, Քեյս 1969թ., Դեվիս 1966թ., գլուխ 4):²¹⁵ Ես կառաջարկեի, որպես ավելի հստակ վերլուծական գործիք, ուսումնասիրել համայնքը կազմող կապերի ցանցը՝ Կենսաբանական համար, թե դրա կառուցվածքի առանձնահատկությունները հեշտացնում, թե դժվարեցնում են կազմակերպումը:

Նախ ենթադրենք, որ համայնքը ամբողջությամբ բաժանված է այնպես, որ յուրաքանչյուր անձ կապված է մեկ այլ անձի հետ և ոչ մեկի հետ դրսից: Նամայնքի կազմակերպումը կարող է կարգելակվի: Թռուցիկների փարածումը, ռադիո հալարարարությունները կամ այլ մեթոդները կարող են ապահովել, որ յուրաքանչյուրը *փեդյակ* լինի ծնվող կազմակերպության մասին. սակայն փարածման և զանգվածային հաղորդակցման ուսումնասիրությունները ցույց տվեցին, որ մարդիկ հազվադեպ են *գործում* զանգվածային լրատվության միջոցի փեդեկալության հիման վրա, եթե այն չի փոխանցվել նաև անձնական կապերի միջոցով (Կաս և Լազարսֆելդ 1955թ., Ռոջերս 1962թ.), հակառակ դեպքում մարդը ոչ մի պարզառ չունի մտածելու, որ գովազդվող ապրանքը կամ կազմակերպությունը պետք է լրջորեն ընկալվեն: Սահմանափակ կազմակերպությունում ոգևորությունը չի փարածվի մյուսներին, այլ պետք է զարգանա *յուրաքանչյուրում* անկախ՝ հաջողություն ապահովելու համար:

Վստահության խնդիրը խիստ կապակցված է: Ես կասեի՝ եթե անձը հավատում է փվյալ առաջնորդին շարք կախված է նրանից, թե արդյոք գոյություն ունեն միջնորդ անձնական շփումներ, որ կարող են վստահեցնել, որ առաջնորդն արժանի է վստահության կամ անհրաժեշտության դեպքում կմիջմնորդեն առաջնորդին կամ նրա օգնականներին: Առաջնորդների հանդեպ վստահությունն ուղղակիորեն կապված է *նրանց վարքի վրա կանխատեսելու և ազդելու ունակության հետ*: Առաջնորդներն, իրենց հերթին, քիչ դրդապարճառներ ունեն պարասխանարու և անգամ վստահելի լինել նրանց նկատմամբ, ում հետ նրանք ոչ մի ուղղակի կամ անուղղակի կապ չունեն: Այսպիսով, ցանցի բաժանումը հարվածների՝ կարող է կրճատելով առաջնորդից դեպի նրա հնարավոր հետևորդները փանդող ուղիների թիվը, կարգելակի վստահությունը նման առաջնորդի հանդեպ: Այս արգելակումը հետագայում չի լինի ամբողջովին իռացիոնալ:

Արդյո՞ք Վեսթ Էնդի սոցիալական կառուցվածքը իսկապես այդպիսին է եղել: Նախ նշենք, որ արդյոք ենթադրալ կառուցվածքը շար մասնավորված է, ակնհայտ է

²¹⁵ Այս կարծիքն իմ ուշադրությանն էր բերել Ռիչարդ Վոլֆը:

դառնում շատ մանրադիտակային մակարդակում՝ ցանցի «ոչ իրական ուսումնասիրությունից»: Տեղական երևույթը կապն է: (Դեվիսը 1967թ. ևս նշել է այս պարադոքսը նման ենթադրեքստում): Վերլուծողը, որ դիտարկման միջոցով ուսումնասիրում է նման խումբը ներսից, երբեք չի տեսնի փարանջապման աստիճանը, հափկապես եթե դրանք չեն ընդգծվում էթնիկ, մշակութային կամ այլ տեսանելի փարբերություններով: Ներսից դիտարկման էությունը նրանում է, որ մարդ հայտնվում է սահմանափակ շրջանակում. ուրիշներին ներկայանալու համար ձեռք են բերվում և վստահվում են մի քանի օգտակար շփումներ: «Վեսպ Էնդի հասարակություն մտնելու խնդիրը շատ զայրույթ էր պարճառում»: Բայց հանկարծ, հարևաններից մեկը ողջունեց նրան և նրա կնոջը և ընկերացավ նրանց հետ: Արդյունքում նրանք հրավիրեցին մեզ իրենց երեկոյան հավաքներին և ծանոթացրեցին մեզ այլ հարևանների, բարեկամների և ընկերների հետ... Ժամանակը գնում էր.....Վեսպ Էնդի այլ բնակիչներ ծանոթացրեցին ինձ իրենց բարեկամների և ընկերների հետ, չնայած մասնակցածս հավաքներից *մեծամասնությունը* կապված էին *սոսաջին* շփման և նրանց շրջանակի հետ» (1962թ., էջ 340-41): Այսպիսով նրա կարծիքը միավորված խմբի վերաբերյալ անհամապեղելի չէ ընդհանուր մասնավորվածության հետ:

Այժմ ենթադրենք, որ Վեսպ Էնդուն բոլոր կապերը կամ ուժեղ են կամ բացակայում են, և որ նկար1-ի եռանկյունը չի ստեղծվել: Այդ դեպքում, յուրաքանչյուր Ես-ի համար նրա բոլոր ընկերները կլինեն միմյանց ընկերներ, ինչպես նաև բոլոր նրանց ընկերները կլինեն Ես-ի ընկերներ: Մինչև որ յուրաքանչյուր անձ ուժեղ կապված չլինի համայնքում *բոլոր* այլոց հետ, ցանցի կառուցվածքն իսկապես կբաժանվի առանձնացված մասերի: (Դեվիսի մաթեմատիկական բանաձևի համաձայն ընդհանուր ցանցը «խմբային» է, յուրահատուկ խմբերով 1967թ., էջ 186): Քանի որ հավանական չէ, որ որևէ մեկը պահպանի փասերկուսից ավել ուժեղ կապ, դա կլինի փաստորեն արդյունքը:

Արդյո՞ք ուժեղ կապերը բավականաչափ խլեցին Վեսպ Էնդի բնակիչների ժամանակից՝ դարձնելու համար այս վերլուծությունը կիրառելի: Գանալը հայտնում է, որ «հաղորդակցումը ընդամենի անդամների և ընկերների համեմատաբար չփոփոխվող խմբի սովորական հավաք է, որ տեղի է ունենում շաբաթը մի քանի անգամ»: Ունանք «մասնակցում են ոչ ֆորմալ շփումների և իրար հետ կապ չունեցող մարդկանցից կազմված ակումբների հավաքներին:...Ժամանակի փրամադրման ծավալով այս խմբերն ավելի քիչ կարևոր են, քան ընդամենի շրջանակը» (1962թ., էջ 74, 80): Ավելին, թույլ կապերի երկու սովորական աղբյուրներ՝ ֆորմալ

կազմակերպություններ և աշխատավայր, չէր գործում Վեստ Էնդի դեպքում. անդամությունը կազմակերպություններում համարյա զրո էր (էջ 104-7) և շարքերն էին աշխատում հենց այդ փարածքում, այնպես որ աշխատավայրում ստեղծված կապերը չեն առնչվում համայնքի հետ (էջ 122):

Այնուամենայնիվ, աշխարհագրական անշարժությամբ և երկարաժամկետությամբ առանձնացող համայնքում (էջ 19) նկատվում է դյուրահավաստություն, որ կարելի է ենթադրել, որ յուրաքանչյուր անձ շարք մեծ թվով մարդկանց չի ճանաչի, այդպիսով կլինեն *որոշ* թույլ կապեր: Նարցը նրանում է, թե նման կապերը կամուրջներ են, թե ոչ:²¹⁶ Եթե դրանցից *ոչ մեկը* կամուրջ չէ, ապա համայնքը կմասնավորվի հենց այնպես, ինչպես վերը նկարագրվել էր, ուղակի դրանք հեղափոխում կպարունակեն թե թույլ, թե ուժեղ կապեր: (Սա ևս հետևում է Դեվիսի «խմբային» վերլուծությունից, որտեղ ուժեղ և թույլ կապերն անվանվում են «դրական», իսկ բացակաները՝ «բացասական»(1967թ.)): Այդպիսի մոդելը հավանական է դառնում, քանի որ քիչ ուղիներ կան Վեստ Էնդում թույլ կապերի *զարգացման* համար, չհաշված ընկերների ընկերներին հանդիպելը (որտեղ «ընկերը» ներառում է բարեկամների), որի դեպքում նոր կապը մեխանիկորեն կամուրջ չի հանդիսանում: Առաջարկվում է, որ կամուրջ հանդիսացող թույլ շարք կապեր ունեցող համայնքի համար պետք է լինեն մի քանի փարբեր ուղիներ կամ ենթափարբեր, որտեղ մարդիկ կարող են ստեղծել դրանք: Այս դեպքում ուսուցողական է Չարլզթաունի դեպքը, աշխատավոր դասակարգի համայնք, որը հաջողությամբ կազմակերպվեց նույն քաղաքացի (Բոստոն) բարեփոխման ծրագրի դեմ, ինչը չհաջողվեց Վեստ Էնդին. հակառակ Վեստ Էնդի այն ուներ հարուստ կազմակերպչական կյանք, և արական սեռի բնակչության մեծամասնությունը աշխատում էին ավյալ փարածքում (Քեյս 1969թ., գլուխ 4):

Ցանցի իրական ավյալների բացակայության պայմաններում այս ամենը ենթադրություն է: Նստակ փեղեկավորությունն անհրաժեշտ էր ցույց փախու համար, որ Վեստ Էնդը մասնավորված էր, կամ որ հաջողությամբ կազմակերպված համայնքը մասնավորված չէր, և որ երկու տեսություններն էլ թույլ կապերի ռազմավարական դերի շնորհիվ են, և այդ փեղեկավորությունը ձեռքի փակ չկա և այդքան էլ հեշտ չէ այն հավաքել: Ինչպես նաև չէր հավաքվել համապատասխան փեղեկավորություն *որևէ* կոնփերսություն: Սակայն առաջարկվել է առնվազն տեսական շրջանակ, որում կարելի է

²¹⁶ Տես Ջեյն Ջեկոբսի հիմնալի քննարկումը համայնքային կազմակերպությունում կամուրջ կապերի մասին (1961թ., գլուխ 6):

անցկացնել ոչ միայն վերլուծություն, այլև *կանխատեսել* համայնքի փառքեր հնարավորություններն ընդհանուր նպատակի ուղղությամբ գործածելու համար: Նասարակ սկզբունքը, որով պետք է սկսել նման հեղափոխությունը հետևյալն է. ինչքան շատ են տեղական կամուրջները (մե՛կ անձին) համայնքում և ինչքան բարձր են նրանց աստիճանը, այնքան կապված է համայնքը և այնքան ունակ է միասնական գործելու: Նման կամրջային կապերի էության ուսումնասիրումը (օրինակ, ուժգնություն և բովանդակություն) հեղափոխում կտրամադրի ոչ սովորական կարծիք համայնքի սոցիալական շարժընթացի վերաբերյալ:

ՄԻԿՐՈ ԵՎ ՄԱԿՐՈ ՑԱՆՅԻ ՄՈԴԵԼՆԵՐ

Նակառակ միջանձնային շատ մոդելների, այսպես անվանված մոդելի առաջնային նպատակը չէ փոքր, երես առ երես կամ հասարակությունների կամ կազմակերպությունների շուրջ ձևավորված խմբերի համար կիրառումը: Ավելի շուրջ դրա նպատակն է նման փոքրածավալ մակարդակների կապումը մեկը մյուսի հետ և ավելի մեծ, ավելի անկերպարան խմբերի հետ: Այդ իսկ պարզառոտ ախտաբան շեշտը առավել շատ դրվում է թույլ և ոչ թե ուժեղ կապերի վրա: Թույլ կապերը ավելի հակված են կապելու *փառքեր* փոքր խմբերի անդամների, քան ուժեղ կապերը, որոնք ավելի շատ կենտրոնացված են համապատասխան խմբերի շրջանակներում:

Այդ իսկ պարզառոտ ախտաբանությունը պիտանի չէ փոքր խմբերի ներքին կառուցվածքի լուսաբանման համար: Այս կետը կարելի է ավելի հստակեցնել հակադրելով այս փաստաթղթում բերված մոդելը մեկ այլ՝ շատ ընդհանրություններ ունեցող մոդելի հետ, այն է՝ Զեյմս Դեվիսի, Փոլ Նոլանդի և Սեմյուել Լեյնհարթի մոդելը (այսուհետ՝ DHL մոդել) (Դեվիս 1970թ., Դեվիս և Լեյնհարթ 1971թ., Նոլանդ և Լեյնհարթ 1970թ., 1971թ. ա, 1971թ. բ, Դեվիս, Նոլանդ և Լեյնհարթ 1971թ., Լեյնհարթ 1972թ.): Նեղիմակները, ոգևորված Զորջ Նոմանսի *խմբում* որոշակի առաջարկներից (1950), պնդում են, որ «կառուցվածքային սոցիոմետրիայի կենտրոնական առաջարկը հետևյալն է. *միջանձնային ընտրությունները հակում ունեն լինել անցողական, եթե P-ն ընտրում է O-ն և O-ն ընտրում է X-ին, հետևաբար P-ն պետք է որ ընտրի X-ին*» (Դեվիս 1971թ., էջ 309): Եթե սա առանց բացառությունների ճշմարիտ է, սոցիոգրաման կարող է առանց բացառությունների բաժանվել կրկնությունների, որպես յուրաքանչյուր անհատ ընտրում է յուրաքանչյուր ուրիշին. յուրաքանչյուր անհամաչափ ընտրությունը կամ ոչ ընտրությունը գրավում են նման կրկնությունների

միջև, և եթե առկա է անհամաչափություն, այն միայն գնում է մեկ ուղղությամբ: Այսպիսով, կրկնությունների մասնակի բաշխումը կարող է ենթադրվել: Եթե երկկողմանի ընտրությունը ենթադրում է հավասար, իսկ անհամաչափ ընտրությունը՝ անհավասար կարգավիճակ, ապա այս բաշխումն ազդում է խմբի կառուցվածքի բավարարման վրա (Նոլանդ և Լեյնհարթ 1971թ., ա, էջ 107-14):

Մեկ ակնհայտ փարբերություն այս և իմ մոդելի միջև այն է, որ օգտագործվում է «ընտրություն» տերմինը և ոչ թե կամ: Սոցիոմետրիկ փորձերի մեծամասնությունը հարցնում են մարդկանց ում հետ նրանք *կուզենաին* կամ *կնախընտրեին* անել ինչ-որ բան, և ոչ թե ում հետ են նրանք իրականում անցկացնում ժամանակը: Եթե անցողականությունը կառուցվում է ավելի շատ մեր իմացական, քան սոցիալական կառուցվածքի վրա, այս մոդելի գերակայությունը չափազանցվում է: Բայց քանի դեռ DHL մոդելը կարող է վերափոխել կապ տերմինի, սա վճռական փարբերություն չէ:

Առավել էական է փարբերությունն անցողականության իմ փաստարկի կիրառման վերաբերյալ: Ենթադրենք *P-ն* ընտրում է *O-ին* և *O-ն* ընտրում է *X-ին* (կամ համարժեքորեն, ենթադրենք *X-ը* ընտրում է *O-ին* և *O-ն* ընտրում է *P-ին*). հետևաբար ես պնդում եմ, որ անցողականությունն է՝ *P-ն* ընտրում է *X-ին* (կամ *X, P*) ավելի հավանական է, երբ երկու կապերը՝ *P-O* և *O-X*, ուժեղ են, ավելի քիչ հավանական է, երբ երկուսն էլ թույլ են, և միջին հավանականության են, եթե մեկն ուժեղ է, իսկ մյուսը՝ թույլ: Այսպիսով, անցողականությունը կապերի ուժգնության գործողություն է, և ոչ թե սոցիալական կառուցվածքի ընդհանուր առանձնահատկություն:

Այս պնդման արդարացումը մասամբ նույնաբեկ է ավելի շուրջ առաջարկված *A-B-C* եռանկյան հետ: Բացի այդ, այսպեղ կարևոր է նշել, որ DHL մոդելը նախադրված է փոքր խմբերի համար, և խմբի մեծացող թվի հետ անցողունակության բաժինը թուլանում է: Եթե *P-ն* ընտրում է *O-ն* և *O-ն* ընտրում է *X-ին*, հետևաբար *P-ն* պետք է որ ընտրի *X-ին*, սակայն եթե *P-ն չգիտի* կամ հազիվ թե գիտի *X-ին*, չընտրելը ենթադրում է անհակասականություն: Անցողականության փրամաբանության կիրառման համար խումբը պետք է բավականաչափ փոքր լինի, որ յուրաքանչյուր անձ ճանաչի մնացած բոլորին, որպեսզի կարողանա որոշում կայացնել նրան «ընտրելու» մասին, և հանդիպի նրան բավականին հաճախ, որ զգա նման որոշման անհրաժեշտությունը: Իմ մոդելում թույլ կապերի ներառումը պակասեցնում է անցողականության սպասումները և թույլ է տալիս միջխմբային հարաբերությունների և նաև սոցիալական կառուցվածքի անկերպարան մասերի վերլուծության անցկացում, որոնք վերլուծողը կարող է փնտրել ըստ հետաքրքրության, բայց որոնք սահմանված չեն երես առ երես խմբերի դեպքում:

Մարդաբանները վերջերս անդրադառնում են այնպիսի խմբերի ինչպես «քվադի խմբերն» են (Մայեր 1966թ., Բուասելեն 1968):

Ինչպես արդեն վերը նշել են, քանի որ թույլ կապերը վաղ են ներկայացված սոցիոգրամներում, DHL էմպիրիկ ուսումնասիրությունում շատ քիչ բան կա, որ սոցիոմետրիկ տվյալներում կիրառում է վիճակագրական փորձեր՝ հաստատելու կամ հերքելու անցողունակության վերաբերյալ իմ փաստարկը: Սակայն մեկ բացահայտում պիտանի է տեսության համար: Լեյնհարթը (1972թ.) ցույց է տալիս, որ դպրոցական երեխաների սոցիոգրամներն ավելի ու ավելի են մոտենում անցողականության մոդելին, երբ նրանք մեծանում են՝ վեցերորդ դասարանցիները փորձի ամենամեծ մասնակիցներն են: Նա մեկնաբանում է սա որպես իմացական զարգացման արտացոլում՝ ավելացնելով հնարավորությունը օգտվելու համար անցողունակության տրամաբանությունից: Եթե իմ պնդումը ճիշտ է, այլընտրանքային հնարավորությունը կլինի այն, որ երեխաները կզարգացնեն ավելի ուժեղ կապեր տարիքի հետ միասին: Սա համահունչ է երեխաների զարգացման որոշ տեսությունների հետ (հատկապես տես Սալիվան 1953, գլուխ 16) և իմ փաստարկից ելնելով, ենթադրում է կառուցվածքի առավել անցողունակություն: Լեյնհարթի բացահայտումը որոշ չափով պաշտպանում է այս բացատրության, որ ընտրությունների համամասնությունը, որոնք երկկողմանի են եղել, դրականորեն հարաբերակցվել են ինչպես մակարդակի աստիճանի, այնպես էլ անցողունակության աստիճանի հետ: Այս սոցիալագրամներում, մեկ երեխային միջինը մոտ չորս ընտրությամբ, կարծես երկկողմանի ընտրությունների մեծամասնությունը արտացոլում են ուժեղ կապեր (տես թ. 7, վերևը):

ԵԶՐԱՓԱԿՈՒՄ

Այս փաստաթղթի հիմնական ենթապնդումը այն է, որ անհատների անձնական փորձը խիստ կապված է սոցիալական կառուցվածքի մեծածավալ տեսքի հետ: Այսպիսով, միկրո և մակրո մակարդակների կապը շքեղություն չէ, բայց սոցիոլոգիական տեսության ցարգացման համար կենտրոնական նշանակություն ունի: Այդպիսի կապն առաջացնում է պարադոքսներ. թույլ կապերը, որոնք հաճախ բացահայտվում են որպես օտարման արտադրող (Ուիրթ 1938թ.), այսպեղ ի հայտ են գալիս որպես անհատների հնարավորությունների և համայնքում նրանց ինտեգրվելու անհրաժեշտություն, ուժեղ կապերը, մեծացնելով տեղական միավորումը, բերում են

ընդհանուր մասնաւորման: Պարադոքսը տեսության ողջունելի հակաթոյն է, որը բացարձակ է ամեն ինչ շար պարզ:

Այսպէղ առաջարկված մոդելը շար սահմանափակ քայլ է մակարդակների կապման մեջ՝ դա տեսության մի մասն է: Մեկնաբանելով միայն կապերի ուժգնությունը, անտեսվում են, օրինակ, նրա բովանդակության մեջ ներգրավված բոլո կարևոր խնդիրները: Ո՞րն է կապերի ուժգնության և աստիճանի միջև կամ ուժգնության և հիերարխիկ կառուցվածքի միջև հարաբերությունը: Ի՞նչպէս պէրք է գործել «բացասական» կապերի հետ: Պե՞րք է կապի ուժգնությունը զարգանա, որպէս շարունակական փոփոխական: Ո՞րն է ցանցի կառուցվածքի զարգացման հաջորդականությունը ժամանակի մեջ:

Մինչ այս հարցերին պատասխան է տրվում, կիայտնվեն ուրիշները: Ժողովրդագրությունը, դաշինքի կառուցվածքը և տեղաշարժման հնարավորությունը փոփոխականներից այն մի քանիսն են, որոնք պէրք է հատուկ կարևորվեն ցանցի վերլուծության օգնությամբ միկրո-մակրո կապերի մշակման ժամանակ. ինչպէս է սա վերաբերում կարիքների բացահայտման ներկա քննարկմանը: Այսպէղ իմ ներդրումը հիմնականում հետազոտական է և ծրագրային, որի առաջնային նպատակն է նշված ծրագրի տեսության և հետազոտման հանդեպ հետաքրքրության գրավումը:

- Barnes, J. A. 1969. "Networks and Political Process." In *Social Networks in Urban Situations*, edited by J. C. Mitchell. Manchester: Manchester University Press.
- Becker, Marshall. 1970. "Sociometric Location and Innovativeness." *American Sociological Review* 35 (April): 267-82.
- Berscheid, E., and E. Walster. 1969. *Interpersonal Attraction*. Reading, Mass.: Addison-Wesley.
- Boissevain, J. 1968. "The Place of Non-Groups in the Social Sciences." *Man* 3 (December): 542-56.
- Bott, Elizabeth. 1957. *Family and Social Network*. London: Tavistock.
- Bramel, D. 1969. "Interpersonal Attraction, Hostility and Perception." In *Experimental Social Psychology*, edited by Judson Mills. New York: Macmillan.
- Brown, David. 1967. *The Mobile Professors*. Washington, D.C.: American Council on Education.
- Brown, Roger. 1965. *Social Psychology*. New York: Free Press.
- Coleman, J. S. 1960. "The Mathematical Study of Small Groups." In *Mathematical Thinking in the Measurement of Behavior*, edited by H. Solomon. Glencoe: Free Press.
- Coleman, J. S., E. Katz, and H. Menzel. 1966. *Medical Innovation: A Diffusion Study*. Indianapolis: Bobbs-Merrill.
- Dahl, Robert. 1961. *Who Governs?* New Haven, Conn.: Yale University Press.
- Davies, J. C. 1966. *Neighborhood Groups and Urban Renewal*. New York: Columbia University Press.
- Davis, James A. 1963. "Structural Balance, Mechanical Solidarity and Interpersonal Relations." *American Journal of Sociology* 68 (January): 444-62.
- . 1967. "Clustering and Structural Balance in Graphs." *Human Relations* 20 (May): 181-87.

- . 1969. "Social Structures and Cognitive Structures." In R. P. Abelson et al., *Theories of Cognitive Consistency*. Chicago: Rand McNally.
- . 1970. "Clustering and Hierarchy in Interpersonal Relations." *American Sociological Review* 35 (October): 843-52.
- Davis, James A., F. Holland, and S. Leinhardt. 1971. "Comment." *American Sociological Review* 36 (April): 309-11.
- Davis, James A., and S. Leinhardt. 1971. "The Structure of Positive Interpersonal Relations in Small Groups." In *Sociological Theories in Progress*. Vol. 2, edited by J. Berger, M. Zelditch, and B. Anderson. Boston: Houghton-Mifflin.
- Epstein, A. 1969. "The Network and Urban Social Organization." In *Social Networks in Urban Situations*, edited by J. C. Mitchell. Manchester: Manchester University Press.
- Frankenberg, R. 1965. *Communities in Britain*. Baltimore: Penguin.
- Gans, Herbert. 1962. *The Urban Villagers*. New York: Free Press.
- Granovetter, M. S. 1970. "Changing Jobs: Channels of Mobility Information in a Suburban Community." Doctoral dissertation, Harvard University.
- Harary, F. 1965. "Graph Theory and Group Structure." In *Readings in Mathematical Psychology*. Vol. 2, edited by R. Luce, R. Bush, and E. Galanter. New York: Wiley.
- Harary, F., R. Norman, and D. Cartwright. 1965. *Structural Models*. New York: Wiley.
- Heider, F. 1958. *The Psychology of Interpersonal Relations*. New York: Wiley.
- Holland, Paul, and S. Leinhardt. 1970. "Detecting Structure in Sociometric Data." *American Journal of Sociology* 76 (November): 492-513.
- . 1971a. "Transitivity in Structural Models of Small Groups." *Comparative Group Studies* 2:107-24.
- . 1971b. "Masking: The Structural Implications of Measurement Error in Sociometry." Mimeographed. Pittsburgh: Carnegie-Mellon University.
- Homans, George. 1950. *The Human Group*. New York: Harcourt, Brace & World.
- Jacobs, Jane. 1961. *The Death and Life of Great American Cities*. New York: Random House.
- Kapferer, B. 1969. "Norms and the Manipulation of Relationships in a Work Context." In *Social Networks in Urban Situations*, edited by J. C. Mitchell. Manchester: Manchester University Press.
- Katz, E., and P. Lazarsfeld. 1955. *Personal Influence*. New York: Free Press.
- Kerckhoff, A., and K. Back. 1968. *The June Bug: A Study of Hysterical Contagion*. New York: Appleton-Century-Crofts.
- Kerckhoff, A., K. Back, and N. Miller. 1965. "Sociometric Patterns in Hysterical Contagion." *Sociometry* 28 (March): 2-15.
- Keyes, L. C. 1969. *The Rehabilitation Planning Game*. Cambridge, Mass.: M.I.T. Press.
- Korte, Charles. 1967. "Small-World Study (Los Angeles): Data Analysis." Mimeographed. Poughkeepsie, N.Y.: Vassar College.
- Korte, Charles, and Stanley Milgram. 1970. "Acquaintance Networks between Racial Groups." *Journal of Personality and Social Psychology* 15 (June): 101-8.
- Laumann, Edward. 1968. "Interlocking and Radial Friendship Networks: A Cross-sectional Analysis." Mimeographed. Ann Arbor: University of Michigan.
- Laumann, Edward, and H. Schuman. 1967. "Open and Closed Structures." Paper prepared for the 1967 ASA meeting. Mimeographed.
- Leinhardt, Samuel. 1972. "Developmental Change in the Sentiment Structure of Childrens' Groups." *American Sociological Review* 37 (April): 202-12.
- Mayer, Adrian. 1966. "The Significance of Quasi-Groups in the Study of Complex Societies." In *The Social Anthropology of Complex Societies*, edited by M. Banton. New York: Praeger.
- Mayer, Phillip. 1961. *Townsmen or Tribesmen?* Capetown: Oxford.
- Mazur, B. 1971. "Comment." *American Sociological Review* 36 (April): 308-9.
- Milgram, Stanley. 1967. "The Small-World Problem." *Psychology Today* 1 (May): 62-67.
- Mitchell, J. Clyde. 1969. *Social Networks in Urban Situations*. Manchester: Manchester University Press.

- Newcomb, T. M. 1961. *The Acquaintance Process*. New York: Holt, Rinehart & Winston.
- Parnes, Herbert. 1954. *Research on Labor Mobility*. New York: Social Science Research Council.
- Precker, Joseph. 1952. "Similarity of Valuing as a Factor in Selection of Peers and Near-Authority Figures." *Journal of Abnormal and Social Psychology* 47, suppl. (April): 406-14.
- Rapoport, Anatol. 1953a. "Spread of Information through a Population with Socio-Structural Bias. I. Assumption of Transitivity." *Bulletin of Mathematical Biophysics* 15 (December): 523-33.
- . 1953b. "Spread of Information through a Population with Socio-Structural Bias. II. Various Models with Partial Transitivity." *Bulletin of Mathematical Biophysics* 15 (December): 535-46.
- . 1954. "Spread of Information through a Population with Socio-Structural Bias. III. Suggested Experimental Procedures." *Bulletin of Mathematical Biophysics* 16 (March): 75-81.
- . 1963. "Mathematical Models of Social Interaction." In *Handbook of Mathematical Psychology*. Vol. 2, edited by R. Luce, R. Bush, and E. Galanter. New York: Wiley.
- Rapoport, A., and W. Horvath. 1961. "A Study of a Large Sociogram." *Behavioral Science* 6:279-91.
- Rogers, Everett. 1962. *Diffusion of Innovations*. New York: Free Press.
- Shapero, Albert, Richard Howell, and James Tombaugh. 1965. *The Structure and Dynamics of the Defense R & D Industry*. Menlo Park, Calif.: Stanford Research Institute.
- Simmel, Georg. 1950. *The Sociology of Georg Simmel*. New York: Free Press.
- Solomonoff, Ray, and A. Rapoport. 1951. "Connectivity of Random Nets." *Bulletin of Mathematical Biophysics* 13 (June): 107-17.
- Sullivan, Harry Stack. 1953. *The Interpersonal Theory of Psychiatry*. New York: Norton.
- Tilly, Charles. 1969. "Community:City:Urbanization." Mimeographed. Ann Arbor: University of Michigan.
- Travers, Jeffrey, and S. Milgram. 1969. "An Experimental Study of the 'Small-World' Problem." *Sociometry* 32 (December): 425-43.
- Wirth, Louis. 1938. "Urbanism as a Way of Life." *American Journal of Sociology* 44 (July): 1-24.

Կապիտալ՝ ձևավորված սոցիալական հարաբերությունների միջոցով

Թարգմանիչ և խմբագիր՝ Գոհար ՇԱՆԱԶԱՐՅԱՆ

Սոցիալական կապիտալի հասկացության երևում ընկած նախադրյալը բավականին պարզ է և բացահայտ՝ *ներդրում սոցիալական հարաբերություններում շուկայում հասույթ սկսելու նպատակով*: Այս ընդհանուր սահմանումը հեղինակական է բոլոր այն տեսաբանների փարբերմեկնաբանությունների հետ, ովքեր ներդրում են ունեցել քննարկմանը (Bourdieu 1980, 1983/1986; Lin 1982, 1995a; Coleman 1988, 1990, Flap 1991, 1994; Burt 1992, Putnam 1993, 1995a; Erickson 1995, 1996, Portes 1998): Վերլուծության համար ընտրված շուկան կարող է լինել փնտեսական, քաղաքական, աշխատանքային կամ համայնքը: Անհատներն ընդգրկվում են փոխհարաբերությունների և համակարգերի մեջ՝ եկամուտ ստանալու նպատակով: Այն ընդհանուր առմամբ իրենից ներկայացնում է կապիտալի տեսության հիմնական տարածվածությունը և նեո-կապիտալի տեսության գլխավոր ընդլայնվածությունը: Մինչ այժմ քննարկված երկու նեո-կապիտալի տեսությունները՝ մարդկային կապիտալ և մշակութային կապիտալ, կապիտալը դիտում են որպես եկամտի ստացման համար անձնային ռեսուրսների ներդրում, մինչդեռ նրանք փարբերվում են ըստ արտադրանքի էության (հմություններ և գիտելիքներն ի հակադրություն արժեքների և նորմերի) և եկամտի (անհատների համար փնտեսական շահույթն ի հակադրություն գերակշռող մշակույթի վերարտադրության), նրանք երկուսն էլ բնորոշում են կապիտալը՝ որպես գործող անհատների գործունեության համար փրամադրվող և ներդրվող ռեսուրսներ: Կապիտալը դիտվում է որպես անհատների ներդրում կամ արտադրություն, որը դիտվում է որպես անկախ, հասարակությունում անկանոն տեղաբաշխված առանձնացված փարբեր՝ ինչպես մարդկային կապիտալի տեսության դեպքում, կամ որպես գերակշռող արժեքների յուրացման միջոցով ծանոթացած անհատներ՝ ինչպես մշակութային կապիտալի դեպքում:

Սակայն այս անհատական հեռանկարը մեծ առաջընթացով ընդարձակվել է նեո-կապիտալի տեսության շրջանակներում. սոցիալական կապիտալի

²¹⁷ Աղբյուրը՝ Nan Lin. *Social Capital: A Theory of Social Structure and Action*. (Cambridge University Press, 2001), 19-28. By permission of the author and The Cambridge University Press.

հասկացությունը նշանակում է կապիտալ՝ ձևավորված սոցիալական հարաբերությունների միջոցով: Այս մոտեցման ներքո կապիտալը դիտվում է որպես սոցիալական ունեցվածք՝ ձևավորված շնորհիվ գործող անհատների կապերի և այն համակարգում կամ խմբում ռեսուրսների հասանելիության, որի անդամներն հանդիսանում են նրանք:

Ինչո՞ւ է սոցիալական կապիտալն աշխատում

Ընդհանուր առմամբ կարող են առաջարկվել չորս բացատրություններ, թե ինչու են սոցիալական համակարգերում ներդրված ռեսուրսները ավելացնում գործողությունների արդյունքները: Առաջին, *տեղեկատվության* հոսքը դյուրինացված է: Սովորական ոչ լիարժեք շուկայում որոշակի ռազմավարական փարածքում և/կամ հիերարխիկ դիրքում տեղաբաշխված իրավիճակները, սոցիալական կապերը (և այսպիսով առավել տեղեկացված շուկայի կարիքներին ու պահանջներին) կարող են անհատին ապահովել հնարավորությունների և ընտրությունների մասին օգտակար տեղեկատվությամբ, ինչը հակառակ դեպքում հասանելի չէ: Նմանապես, այս կապերը (կամ նրանց կապերը) կարող են ձևավորել մի կազմակերպություն (լինի դա արտադրական, թե սպառողական շուկայում) և նրա գործակալները, կամ նույնիսկ համայնք՝ կապված այլ պարագայում անհայտ անհատների հեփաքրքությունների և հասանելիության հետ: Այսպիսի տեղեկատվությունը կնվազեցնի կազմակերպության համար փոխհարաբերությունների արժեքը՝ համալրելու (թե հմտությունների, թե տեխնիկական կամ մշակութային գիտելիքի տեսանկյունից) ավելի լավ անհատների, և անհատների համար գտնելու ավելի լավ կազմակերպություններ, որոնք կարող են օգտագործել նրանց կապիտալը և ապահովել համապատասխան պարգևատրումներով: Երկրորդ, այս սոցիալական կապերը կարող են *սզդեցություն* ունենալ գործակալների վրա (ինչպես օրինակ, կազմակերպության համալրողները և վերահսկողները), ովքեր կարևորագույն դեր ունեն գործունեություն ծավալողների ներգրավման մասին որոշումների կայացման հարցում (օրինակ, վարձումը կամ խրախուսումը): Որոշ սոցիալական կապեր իրենց ռազմավարական տեղաբաշխվածության (օրինակ, կառուցվածքային ճեղքեր) և դիրքերի (օրինակ, իշխանության և վերահսկողության համարեղման) պարճառով կրում են ավելի արժեքավոր ռեսուրսներ կամ կիրառում են ավելի մեծ իշխանություն (օրինակ, այս գործակալներից կախված մեծ անհամաչափություն) կազմակերպչական

գործակալների որոշումների կայացման գործընթացում: Այսպիսով, «մեկ բառով ասած»՝ որոշումների կայացման գործընթացում կրում է որոշակի կշիռ՝ կապված անհատի հետ: Երրորդ, սոցիալական կապերը և անհատի հետ նրանց առկա հարաբերությունները կազմակերպությունների կամ նրանց գործակալների կողմից կարող են դիտվել որպես անհատի *սոցիալական լիազորագրի* վկայականներ, որոնց մի մասն արտահայտում է ռեսուրսների նկատմամբ անհատների հասանելիությունը՝ սոցիալական հարաբերությունների և համակարգերի՝ իր սոցիալական կապիտալի միջոցով: Այս կապերի միջոցով անհատների »թիկունքին կանգնելը«²¹⁸ կազմակերպություններին (և իր գործակալներին) հավաստիացնում է, որ անհատները, բացի անձնային կապիտալից, կարող են ապահովել հավելյալ ռեսուրսներ, որոնց մի մասը կարող է օգտակար լինել կազմակերպության համար: Վերջապես, ակնկալվում է, որ սոցիալական հարաբերությունները կամրապնդեն նույնականությունը և ընդունումը: Վստահ լինելն ու արժեքավոր ճանաչվելը՝ որպես անհատ և միևնույն հեղափոխություններն ու ռեսուրսները կիսող սոցիալական խմբի անդամ՝ ապահովում է ոչ միայն զգացմունքային աջակցություն, այլ նաև որոշակի ռեսուրսների նկատմամբ անձի պահանջների հասարակական գիտակցություն: Այս *ամրապնդումները* հիմնարար են հոգեկան առողջության և ռեսուրսների լիազորության համար: Այս չորս փորձերը՝ *տեղեկատվություն, ազդեցություն, սոցիալական լիազորագրեր և ամրապնդում*, կարող են բացառել, թե ինչու է սոցիալական կապիտալը աշխատում գործիքային և էքսպրեսիվ գործողություններում, որը բաղկացած է այնպիսի անձնային կապիտալի ձևերից, ինչպիսիք են փոփոխական կամ մարդկային կապիտալը²¹⁸:

Տարբերվող հեռանկարներ և համընկնող հասկացություններ

Սոցիալական կապիտալը փոփոխության մեջ և ուսումնասիրություններում հարաբերականորեն նոր զարգացում է: Մինչ վաղ փեսաբանները մաքուրապես էին սոցիալական հարաբերությունների միջոցով ձևավորված կապիտալի կամ ռեսուրսների երևույթը կամ անգամ կիրառում էին *սոցիալական կապիտալ*

²¹⁸ Մեկ այլ փորձ է վերահսկողությունը, որը ևս հատկանշական է սոցիալական կապիտալի օգտակարության փեսաբանության: Ես համարում եմ, որ վերահսկողությունը, արագացվելով թե համակարգի փեղաբաշխվածությունը և թե հիերարխիկ դիրքը, կենտրոնական է սոցիալական կապիտալին ինքնին սահմանելու համար: Այսպիսով, տեղեկատվությունը, ազդեցությունը, սոցիալական լիազորագրերը և ամրապնդումը այն բոլոր պարամետրերն են, թե ինչու է սոցիալական կապիտալը աշխատում կամ վերահսկում:

տերմինը, միայն 1980 ականներին մի քանի սոցիոլոգներ, ներառյալ Բուրդյեն, Կոլմանը և Լին, կապարեցին անկախ հեղափոխություն հասկացության որոշ մանրամասների վերաբերյալ՝ գրավելով հեղափոխական համայնքի ուշադրությունը:

Հասույթի կամ եկամտի ստացման մակարդակում կարող են առաջարկվել երկու տեսակետ՝ թե արդյոք եկամուտը ձեռք է բերվում խմբի, թե անհատի համար: Առաջին տեսակետում շեշտադրված է անհատների կողմից սոցիալական կապիտալի օգտագործումը, այն, թե ինչպես են անհատներն ընդունում և օգտագործում սոցիալական համակարգերում ընդգրկված ռեսուրսները՝ գործիքային գործողություններում շահույթ ստանալու (օրինակ ավելի լավ աշխատանք գտնելը) կամ արտահայտիչ գործողություններում շահույթը պահպանելու համար: Այսպիսով, այս հարաբերական մակարդակում, սոցիալական կապիտալը կարող է դիտվել՝ որպես մարդկային կապիտալի հետ նույնական, որպեսզի ընդունված է, որ այսպիսի ներդրումները կարող են կատարվել անհատների կողմից՝ անհատի համար հասույթի ստացման ակնկալիքով (որոշակի շահույթ կամ եկամուտ): Անհատների հասույթի կուտակումը օգուտ է բերում նաև կոլեկտիվի համար: Այնուամենայնիվ, այս տեսակետում վերլուծության կիզակետում այն է (1) թե ինչպես են անհատները ներդրում ունենում սոցիալական հարաբերություններում և (2) թե ինչպես են անհատները ներդրված ռեսուրսներն օգտագործում հարաբերությունների մեջ՝ հասույթի ստացման նպատակով:

Օրինակ, Լինը, /1982/ առաջարկում է ռեսուրսների երկու տեսակ, որոնք կարող են անհատի համար հասանելի լինել և օգտագործվել՝ անձնային ռեսուրսներ և սոցիալական ռեսուրսներ: Անձնային ռեսուրսներն այն ռեսուրսներն են, որոնց փրապետում է անհատը և կարող են ներառել նյութի սեփականությունը, ինչպես նաև խորհրդանշական իրեր (օրինակ, դիպլոմներ և աստիճաններ): Սոցիալական ռեսուրսներն այն ռեսուրսներն են, որոնք ձեռք են բերվում անհատի սոցիալական կապերի միջոցով: Կախված իրենց սոցիալական կապերի տևողությունից և բազմազանությունից՝ անհատներն ունեն փարբեր սոցիալական ռեսուրսներ:

Ներագայում այս ռեսուրսները կարող են »վարձակալվել« շահույթ ստանալու նպատակով: Բնակարանային իրերը տեղափոխելու համար ընկերոջից վարձակալված մեքենան և աշխատանքի հնարավորության համար ինչ-որ մեկի հոր հին դասընկերոջ լավ խոսքը սոցիալական ռեսուրսների օգտագործման օրինակներ են: Ինչպես այս գրքում հեղափոխում կապարգաբանվի, թե որակապես, թե քանակապես, սոցիալական ռեսուրսներն զգալիորեն գերակշռում են անձնային ռեսուրսներին՝ անհատի համար իրենց պոտենցիալ օգտակարության տեսանկյունից:

Ըստ Ֆլապի (1988, 1991, 1994)՝ սոցիալական կապիքալը նաև ներառում է մոբիլիզացված սոցիալական ռեսուրսներ: Ֆլապը սահմանում է սոցիալական կապիքալի երեք փարթ. (1) անձի սոցիալական համակարգում մեծաթիվ մարդիկ, ովքեր »պարարասար են կամ պարարավոր են քեզ օգնել, երբ դու ունես նրանց պահանջը«, (2) այնպիսի հարաբերությունների ուժ, որոնք ցուցաբերում են օգնելու պարարասարականություն, և (3) այս մարդկանց ռեսուրսները: Ըստ Ֆլապի՝ սոցիալական կապիքալը ռեսուրսներ են՝ ապահովված ակթերների (alters) կողմից, ովքեր ունեն ամուր հարաբերություններ էգոյի հետ: Այսպիսով, այն սոցիալական ռեսուրսների և ակթերների կողմից այդպիսի ռեսուրսների առաջարկության հասանելիության արդյունք է:

Բարթի աշխարանքը (1992) ևս արարացում է այս փեսանկյունը: Յանցի դիրքը ներկայացնում և սրեղծում է մրցունակ առավելություններ: Նանգույցները կապակցող դիրքերը և դրանց բնակիչները փեղեկարվության և այլ ռեսուրսների հանդեպ ունեն փոքր հավանակային հասանելիություն, հակառակ դեպքում սահմանում է արժեքավոր կապիքալ այս »կառուցվածքային ճեղքերի« դիրքից և այլ փեղաքաշխումներից իրենց բնակիչների և իրենց ընդունող այլ բնակիչների համար:

Մեկ այլ փեսանկյուն շեշարդրում է սոցիալական կապիքալը խմբային մակարդակում, որի քննարկումները մանրամասնում են, թե (1) ինչպես են որոշակի խմբերը զարգացնում և քիչ թե շար օժանդակում սոցիալական կապիքալին՝ որպես կոլեկտիվ ակտիվ, և (2) ինչպես են այսպիսի կոլեկտիվ ակտիվներն ավելացնում խմբի անդամների կյանքի հնարավորությունները: Բուրդեն (1980, 1983/1986) և Կոլմանը (1988, 1990) լայնորեն քննարկել են այս փեսանկյունը, իսկ Փարթենի էմպիրիկ աշխարանքը (1993, 1995a) օրինակելի է այս առումով: Ընդունելով սոցիալական կապիքալի վճարի զարգացման գործընթացում անհարների փոխհարաբերությունների և համարկարգերի կարևորությունը՝ այս փեսակետում կենարրոնական հեարաքրքրություն է հասնդիսանում կոլեկտիվ ակտիվի օժանդակության և արարադրության գործընթացների փարրերի ուսումնասիրությունը:

Բուրդեն (1983/1986) դիարարկում է կապիքալը երեք կերպարանքում՝ փնրեսական կապիքալ, մշակութային կապիքալ և սոցիալական կապիքալ: Ըստ նրա՝ սոցիալական կապիքալը »բաղկացած է պարարականություններից և կապերից«: Մա »ակտուալ կամ պոթենցիալ ռեսուրսների« կուրակում է, »որոնք կապված են փոխադարձ ծանոթության և ճանաչողության ինսփիրուցիոնակականացված հարաբերությունների երկարարև համակարգի

տիրապետությամբ, այլ կերպ ասած՝ խմբի անդամակցությամբ» (էջ 248): Խումբն իր անդամներին ապահովում է կոլեկտիվի տիրապետության փակ գործող կապիտալ, որը նրանց պարբերաբար վարկ է վճարում: Այսպես կապիտալը ներկայացվում է ըստ համակարգի չափի և կապիտալի ծավալի (փոփոխական, մշակութային կամ խորհրդանշական), ինչը պարկանում է նրանց, ում հետ անհատը կապված է: Այլ կերպ ասած, ըստ Բուրդյեի, սոցիալական կապիտալը կախված է անձի կապերի չափից և այս կապերի ունեցած կապիտալի թվից կամ ծավալից: Այնուամենայնիվ, սոցիալական կապիտալը կոլեկտիվ ակտիվ է՝ կիսված սահմանված խմբի անդամների կողմից, փոխանակման հստակ սահմանված սահմաններով, պարտականություններով և փոխադարձ ճանաչմամբ:

Ներագայում Բուրդյեն դիտարկում է սոցիալական կապիտալը որպես խմբի անդամների արտադրություն: Պահանջվում են կրկնվող փոխանակումներ, որոնք ամրապնդում են փոխադարձ ճանաչումն ու սահմանները հաստատելու և վերահաստատելու կապիտալի կոլեկտիվությունը և յուրաքանչյուր անդամի պահանջը այդ կապիտալի նկատմամբ: Վերջապես, համաձայն Բուրդյեի, սոցիալական կապիտալը փոփոխական կապիտալի համար հասարակ կերպարանափոխություն է: Վերջնական վերլուծություններում «փոփոխական կապիտալն ընկած է կապիտալի բոլոր մնացած փոփոխականների հիմքում»՝ ներառյալ սոցիալական կապիտալը, և «կապիտալի յուրաքանչյուր փոփոխական վերականգնելի է փոփոխական կապիտալի ուղղությամբ վերջին վերլուծության մեջ» (էջ 252-253): Այնուհետև, որպես ամփոփում, Բուրդյեն դիտարկում է սոցիալական կապիտալը որպես սոցիալական համակարգի կամ խմբի անդամների տիրապետության փակ գործող կապիտալ: Անդամների միջև կապերի միջոցով կապիտալը կարող է անդամների կողմից օգտագործվել որպես վարկ: Այս իմաստով, սոցիալական կապիտալը կոլեկտիվ ակտիվ է, որն իր անդամներին ապահովում է վարկերով, և դա ամրապնդվում և պահպանվում է իր միասնության համար, երբ անդամները շարունակում են ներդրումներ ունենալ հարաբերությունների մեջ:

Ըստ Կոլմանի՝ սոցիալական կապիտալը բաղկացած է երկու փորձերից. դա սոցիալական կառույցի մի ասպեկտ է, և այն թեթևացնում է կառույցի մեջ ընդգրկված անհատների որոշակի գործողությունները (1990, էջ 302): Թե արդյոք յուրաքանչյուր կառուցվածքային ասպեկտ կապիտալ է, կախված է նրանից, թե այն ծառայում է արդյոք մասնավոր գործողություններում ընդգրկված որոշակի անհատների համար իրականացվող գործառնության: Այս պարադոքսը սոցիալական կապիտալը անհատների կամ գործունեությունների շրջանակներում առանձնական չէ:

Սոցիալական կապիտալը հարաբերություններից ստացված իրական կամ պոտենցիալ ռեսուրսներն են: Սոցիալական գործողության այս սխեմայում Կոլմանն (1990) ընդգծում է, թե ինչպես են գործող անձիք վերահսկողություն իրականացնում այն ռեսուրսների նկատմամբ, որոնցում նրանք հեղափոխված են, և ինչպես են նրանք հեղափոխված նաև այն իրադարձություններով (կամ իրադարձությունների արդյունքներով), որոնք առնվազն մասնակիորեն վերահսկվում են այլ գործող անձանց կողմից: Այսպիսով, իրադարձությունից շահույթ ստանալու իրենց հեղափոխության նպատակով գործող անձիք ըղգրկվում են ռեսուրսների փոխանակման և տեղափոխման մեջ: Այս սոցիալական հարաբերությունները ծառայում են անհատ գործող անձանց գործողությունների թեթևացման կարևոր գործառնություն. նրանք են ձևավորում սոցիալական կապիտալի հիմքը:

Կոլմանն (1990) այս տեսակետը լուսաբանում է՝ օգտագործելով այն օրինակը, թե ինչպես Ռուսաստանում մինչհեղափոխական կոմունիստական շարժման ընթացքում Նարավ Կորեայի ուսանողների կամ աշխատողների միավորումների շրջանում գաղտնի խմբերը (էջ 302) ոչ միայն ապահովեցին սոցիալական կապիտալ անհատ մասնակիցների համար, այլ նաև սահմանեցին սոցիալական կապիտալ ինքնին հեղափոխական շարժումների համար: Ծնող-ուսուցիչ ասոցիացիաները (PTAs) և այլ սոցիալական կազմակերպություններ անհատ ծնողներին կամ ուսանողներին թույլ են տալիս ձեռք բերել անձնային նպատակներ, բայց նրանք նաև ռեսուրսներ են առաջարկում դպրոցին և բոլոր այն վարչական աշխատողներին, ուսուցիչներին, ուսանողներին և ծնողներին, ովքեր միացած են դպրոցին: Կոլմանն օգտագործում է մի մոտ օրինակ, ով Դեպրոյիտից տեղափոխվեց Երուսաղեմ, որովհետև իր երեխաներն ավելի անվտանգ կլինեն միայնակ պարտեզ կամ դպրոց գնալիս՝ որպես մի այլ լուսաբանում, թե ինչպես են անհատ գործող անձիք հարմարվում կոլեկտիվում՝ համայնքում հասանելի սոցիալական կապիտալին: Այսպիսով, համաձայն Կոլմանի և Բուրդյեի՝ խիստ կամ փակ համակարգերը դիտվում են որպես միջոցներ, որոնցով կարող է պահպանվել կոլեկտիվ կապիտալը և ձեռքբերվել խմբի վերադարձությունը:

Այնպիսի դեմոկրատական հասարակություններում, ինչպիսին Միացյալ Նահանգներն է, կամավորական կազմակերպություններում մասնակցության մասին Փաթնամի աշխատանքը հաստատում կերպով արտացոլում է այս հեռանկարի կիրառումը: Նա պնդում է, որ այդպիսի սոցիալական ասոցիացիաները և մասնակցության աստիճանը ցույց են տալիս հասարակությունում սոցիալական կապիտալի աստիճանը: Այս ասոցիացիաները և մասնակցությունը տեղաշարժում և

ավելացնում են կոլեկտիվ նորմերը և վստահությունը, որոնք կենտրոնական են կոլեկտիվ բարեկեցության օժանդակության և արտադրության համար (Putnam 1993,1995a):

Մինչ երկու տեսակետները նկարագրում են սոցիալական կապիտալը տարբեր կերպ՝ կապված այն մակարդակի հետ, որում կարող է գնահատվել օգտակարությունը կամ արդյունքը, բոլոր տեսաբանները մնում են այն համամիտ տեսակետին, որ դա փոխհարաբերվող անհատներ են, ովքեր հնարավոր են դարձնում այս սոցիալական ակտիվի պահպանումն ու վերարտադրումը: Այս համաձայնեցված տեսակետը սոցիալական կապիտալը խստորեն դնում է նոր-կապիտալի տեսության ճամբար²¹⁹: Այսպիսով, Բուրդյեն, Կոլմանը, Լինը, Ֆլապը, Բուրպը, Էրիկսոնը, Պորտեսը և մյուս բոլորն էլ կիսում են այն հասկացությունը, որ սոցիալական կապիտալը բաղկացած է սոցիալական հարաբերություններում և սոցիալական կառուցվածքում ընդգրկված ռեսուրսներից, որը կարող է մոբիլիզացվել, երբ գործող անձը ցանկանա ավելացնել իր հաջողության հավանականությունը նպատակաուղղված գործունեության մեջ: Ինչպես մարդկային կապիտալը, սոցիալական կապիտալն իրենից ներկայացնում է ներդրում գործող անձի կողմից՝ նպատակաուղղված գործունեության մեջ հաջողության հավանականության ավելացմանն ուղղված: Ի տարբերություն մարդկային կապիտալի, որը ներկայացնում է ներդրում ուսուցման և հմտությունների,

²¹⁹ Կոլեկտիվ ակտիվի ճամբարում տեսաբանները տարբերում են երկու հիմնական և տարբեր տեսական դիրքեր: Ըստ Բուրդյենի՝ սոցիալական կապիտալը ներկայացնում է մի գործընթաց, որում անհատները գերակշռող դասում փոխադարձ ճանաչողության և ընդունման միջոցով ամրապնդում և վերարտադրում են արդյունավետ խումբը, որը տիրապետում է կապիտալի տարբեր տեսակներին (տնտեսական, մշակութային և խորհրդանշական): Ազնվականությունը ու փիլոսոփաները բնութագրում են այս խմբերին և նրա անդամներին: Այսպիսով, սոցիալական կապիտալը գերակշռող դասի օժանդակության և վերարտադրության մի այլ ուղի է: Ես կբնութագրեի այս տեսական դիրքը՝ որպես սոցիալական կապիտալը որպես դասային (արտոնված) ապրանք դիտարկող: Սոցիալական կապիտալի՝ որպես կոլեկտիվ ակտիվի մասին մեկ այլ դիրքորոշում է ներկայացվում Կոլմանի և Փաթնամի աշխատանքների կողմից: Կոլմանը, սահմանելով սոցիալական կապիտալը որպես որոշակի գործողություններում անհատի համար օգտակար ցանկացած սոցիալ - կառուցվածքային առանձնահատկություններից կամ ռեսուրսներից բաղկացած, ընդգծում է սոցիալական կապիտալը որպես հասարակական ապրանք: Այս կոլեկտիվ ակտիվները և առանձնահատկությունները հասանելի են խմբի բոլոր անդամների համար՝ լինի դա սոցիալական խումբ կամ համայնք, և անկախ նրանից, թե որ անդամներն են իրականում առաջխաղացում, պահպանում կամ աջակցում այդպիսի ռեսուրսներին: Քանի որ սոցիալական կապիտալը հասարակական ապրանք է, այն կախված է անհատ անդամների բարի կամքից՝ գործադրելու այդպիսի ջանքեր և ջիներելու ազատ հեծյալ: Այսպիսով, նորմերը, վստահությունը, սանկցիաները, ազդեցությունը և այլ կառուցվածքային առանձնահատկությունները դառնում են կարևոր սոցիալական կապիտալի պահպանման համար: Եթե որևէ մեկը հարկադրված լինի հեղևել այս երկու բացատրական սխեմաների տեսական ծագումնաբանությանը, նա կարող է վիճել, որ արտոնված ապրանքի տեսակետը առավելապես Մարքսի կապիտալի տեսության սոցիալական հարաբերությունների մշակումն ու ընդարձակումն է, և որ հասարակական ապրանքի տեսությունը նախ և առաջ սոցիալական հարաբերությունների ինտեգրացիոն կամ Դյուրկհեյմյան տեսակետի մշակումն ու ընդարձակումն է:

գիտելիքների և վկայագրերի ձեռքբերման գործունեությունների ծրագրերի մեջ, սոցիալական կապիփալը ներդրում է սոցիալական հարաբերությունների մեջ, որի միջոցով այլ գործող անձանց ռեսուրսները կարող են լինել մարչելի և վարձակալվել:

Մինչ հասկացությունը եղել է կիրառական գործողությունների լայն դիապազոնում (օրինակ, այլ համայնքի տեղափոխումն անվարանգ է որևէ մեկի երեխաների համար՝ մոբիլիզացնելով սոցիալական շարժման մասնակիցներին; փես՝ Coleman 1990), և հեղափոխության թե մակրո (օրինակ, կամավորական և համայնքային կազմակերպություններում և սոցիալական խմբավորումներում մասնակիցների թիվը և մասնակցության հնարավորությունը; փես՝ Putnam 1993, 1995a), թե միկրոմակարդակներում (օրինակ, աշխատանքի որոնումներ և խրախուսանքներ; փես Lin, Ensel և Vaughn 1981; Burt 1997) առկա է համընկնող համաձայնություն (Portes, Burt, Lin), որ սոցիալական կապիփալը՝ որպես փեսություն արտադրող հասկացություն, պետք է պարկերացնել սոցիալական համակարգի համարենքսում. որպես սոցիալական կապերի միջոցով հասանելի ռեսուրսներ, որոնք զբաղեցնում են համակարգի ռազմավարական դիրքը (Burt) և/կամ կարևոր կազմակերպչական դիրքեր (Lin): Սա է այն իմաստավորումը, որ ես օգտագործելու եմ այս գրքում:

Այս իմաստավորմամբ սոցիալական կապիփալը կարող է գործուն կերպով սահմանվել որպես գործողությունների համար գործող անձանց կողմից մարչելի և օգտագործված սոցիալական համակարգերում ներառված ռեսուրսներ: Այսպիսով, հասկացությունն ունի երկու կարևոր բաղադրիչներ. (1) այն ներկայացնում է անհատների փոխարեն սոցիալական հարաբերություններում ներառված ռեսուրսներ, և (2) այսպիսի ռեսուրսների մարչելիությունն ու օգտագործումը ներհատուկ են գործող անձանց: Առաջին առանձնահատկությունը, սոցիալապես ներառված ռեսուրսները, հնարավորություն է ընձեռում սոցիալական կապիփալի և կապիփալի այլ ձևերի միջև զուգահեռ վերլուծության: Օրինակ, մարդկային կապիփալը՝ որպես փնտեսագետների կողմից ենթադրված (Schultz, Becker), ներկայացնում է ներդրում անհատների մի մասի համար՝ ձեռքբերելու որոշակի հմտություններ և վկայագրեր, որոնք օգտակար են որոշակի շուկաներում (րինակ, աշխատանքային շուկա) Սոցիալական կապիփալը ևս կարող է ենթադրվել որպես անհատների կողմից ներդրում շուկաներում օգտակար միջանձնային հարաբերություններում: Այդ իսկ պարճառով սոցիալական կապիփալի երկրորդ բաղադրիչը պետք է արագույն, որ էզոն ճանաչողապես տեղյակ է իր հարաբերություններում և համակարգերում առկա այսպիսի ռեսուրսների

առկայության մասին և կարարում է ընտրություն որոշակի ռեսուրսների առաջացման ժամանակ: Կարող են լինել կապեր և հարաբերություններ, որոնք ի հայտ չեն գալիս էգոյի ճանաչողական քարտեզում և այսպիսով առկա չեն դրանց գոյության մասին մարդու իրազեկության շրջանակներում: Միայն այն ժամանակ, երբ անհատը տեղյակ է դրանց գոյության մասին, ինչպես նաև թե ինչպիսի ռեսուրսների են նրանք տիրապետում և կարող են ընդունել (այս կապերը ևս ունեն իրենց համակարգերը), նա կարող է այսպիսի կապերն ու ռեսուրսները վերածել կապիտալի: Այս իմաստավորման համակարգված ներկայացումը կսկսվի հաջորդ գլխում:

Պրոբլեմներ և պարզաբանումներ

Մինչ ես կիրականացնեմ հասկացությունների ներկայացումը, անհրաժեշտ է քննարկել և պարզաբանել որոշակի պրոբլեմներ: Առանձնակիորեն, հեռանկարներում անհամաձայնությունը ստեղծել է որոշ տեսական և չափումային շփոթմունքներ: Ներագա շփոթմունքը առաջ է գալիս այն փաստից, որ որոշ քննարկումներ ազատորեն սահում են մակարդակների միջով: Օրինակ, Բուրդյեն ապահովում է կառուցվածքային տեսակետ՝ ցույց տալով գերակշռող դասի և ազնվականների խմբի վերաբերությունը՝ որպես սոցիալական կապիտալի հիմնական բացառություն, որը ներկայացվում է համախմբելով (1) խմբի կամ համակարգի չափը և (2) անդամների տիրապետության տակ գտնվող կապիտալի ծավալը (Bourdieu 1983/1986, էջ 248): Այս ներկայացումը իմաստ ունի միայն այն ժամանակ, երբ ընդունվում է, որ բոլոր անդամներն օժտված են ամուր և փոխադարձ հարաբերություններով (ամբողջապես խիտ և ինտրինսիկ ինտենսիվ զգացված համակարգ), այնպես, որ հարաբերությունների ամրությունը չի մտնում հաշվառման մեջ: Բայց և այնպես, Բուրդյեն նաև նկարագրում է, թե ինչպես են անհատները փոխհարաբերվում և ամրացնում փոխադարձ ճանաչողությունն ու ընդունումը՝ որպես համակարգի կամ խմբի անդամներ: Կոլմանը (1990, գլուխ 12), ընդգծելով, թե ինչպես անհատները կարող են օգտագործել սոցիոկառուցվածքային ռեսուրսները՝ իրենց (անհատական) գործողություններում ավելի լավ արդյունքներ ստանալու նպատակով, շարք քննարկումներ է նվիրում սոցիալական կապիտալի կոլեկտիվ էությանը, երբ շեշտում է վստահությունը, սանկցիաները, ազդեցությունը և եզրափակումը՝ որպես հասկացության մասեր կամ ձևեր: Կարևոր է սահմանել և փաթեթակել այս տեսակետների միջոցով և հասնել որոշակի ըմբռնումների, մինչ կշարունակենք

կառուցել սոցիալական կապիտալի հաջորդական փեսությունը: Ես սահմանում եմ այս պրոբլեմների մի մասը Աղյուսակ 2.1.-ում:

Աղյուսակ 2.1. Վիճաբանություններ սոցիալական կապիտալում

Խնդիր	Քննարկման առարկա	Տիմնախնդիրներ
<i>Կոլեկտիվ</i> կամ անհատական ակտիվ (Coleman, Putnam)	Սոցիալական կապիտալը որպես կոլեկտիվ ակտիվ	Նամադեղում նորմերի, վարահության հետ
<i>Փակ</i> կամ բաց համակարգեր (Bourdieu, Coleman, Putnam)	Խումբը պիտի լինի փակ կամ խիտ	Դասային հասարակության պարկեր և կայունության բացակայություն
<i>Գործառնական</i> (Coleman)	Սոցիալական կապիտալը նշվում է ըստ որոշակի գործողությունների վրա իր ազդեցությամբ	Նույնաբանություն /պարճառը սահմանվում է ըստ ազդեցության
<i>Չափում</i> (Coleman)	Չափելի չէ	Էվրիստիկ, կեղծիքի չենթարկվող

Մակրո ի դեմ հարաբերությունների վրա հիմնված մակարդակի հեռանկարից առաջ եկած մի էական հակասություն է այն, թե սոցիալական կապիտալը կոլեկտիվ ապրանք է, թե անհատական (փես Պորպեսի 1998թ. քննադատությունը): Տեսաբանների մեծամասնությունն համաձայնում է, որ դա և կոլեկտիվ, և անհատական ապրանք է: այսինքն, ակնկալվում է, որ ընդգրկված ռեսուրսներով սոցիալական հարաբերությունները շահեկան են կոլեկտիվում և՛ անհատի, և՛ կոլեկտիվի համար: Խմբային մակարդակում սոցիալական կապիտալը ներկայացնում է որպես համակարգ կամ համակարգեր փոխհարաբերվող անդամների արժեքավորված ռեսուրսների որոշ կուրակում (օրինակ, փնքեսական, քաղաքական, մշակութային կամ սոցիալական՝ ինչպես սոցիալական կապերում): Դժվարություն է առաջանում այն ժամանակ, երբ սոցիալական կապիտալը քննարկվում է որպես կոլեկտիվ կամ նույնիսկ հասարակական ապրանք՝ վարահության, նորմերի և այլ կոլեկտիվ կամ հասարակական ապրանքների շարքում: Ինչ հանդիպում է գրականությունում այն է, որ որոշ փնքներ դարձել են այլընտրանքային կամ փոխարինման ենթակա փնքներ կամ չափումներ: Անձնային փոխհարաբերություններում և համակարգերում գործելու իր արմարներից առանձնանալով՝ սոցիալական կապիտալը պարզապես դառնում է մեկ այլ նորաձև

տերմին՝ իրականացնելու կամ շրջանառելու սոցիալական ինտեգրացիա և համերաշխություն կառուցելու կամ ապահովելու լայն համապատասխանում: Ներագայում ես կվիճեմ, որ սոցիալական կապիտալը, որպես հարաբերական ակտիվ, պետք է տարբերվի այնպիսի կոլեկտիվ ակտիվներից կամ ապրանքներից, ինչպիսիք են մշակույթը, նորմերը, վստահությունը և այլն: Կարող են ձևակերպվել պարզառային հիմնավորումներ (օրինակ, այն կոլեկտիվ ակտիվները, ինչպիսիք են վստահությունը օժանդակում են հարաբերություններին և համակարգերին և ավելացնում են ներդրված ռեսուրսների օգտակարությունը, կամ հակառակը; տես՝ Գլուխ 13), բայց չպետք է ընդունել, որ դրանք սոցիալական կապիտալի բոլոր այլընտրանքային ձևերն են կամ սահմանված են մեկը մյուսի միջոցով (օրինակ, վստահությունը կապիտալ է; Paxton 1999):

Սոցիալական կապիտալի կոլեկտիվ ասպեկտի վրա շեշտադրության հետ կապված մեկ այլ հակասություն է ընդունված կամ ակնկալված պահանջը, որ սոցիալական հարաբերություններում և սոցիալական համակարգերում առկա է փակում կամ խտություն (Bourdieu 1983/1986; Coleman 1990; Patnam 1993, 1995a): Բուրդյեն իր դասային տեսանկյունից սոցիալական կապիտալը դիտում է որպես գերակշռող խմբում (որպես խումբ կամ ցանց) անդամների ներդրում՝ ներգրավվելով փոխադարձ ճանաչման և ընդունման մեջ՝ օժանդակելու և վերադարձնելու խմբային համերաշխություն և պահպանելու խմբի գերիշխող դիրքը: Խմբում մասնակցությունը հիմնված է հստակ սահմանազարման վրա (օրինակ, արժանապատվություն, փառք, ընտանիք)՝ ներառյալ կողմնակի անձանց: Պահանջվում է խմբի փակում և խմբի ներսում խտություն: Կոլմանն իհարկե չի ընդունում հասարակության այսպիսի դասային մոտեցումը: Բայց և այնպես, նա նաև դիտում է համակարգի փակումը՝ որպես սոցիալական կապիտալին բնորոշ առավելություն, քանի որ փակումն է նպաստում և ավելացնում վստահությունը, նորմերը, հեղինակությունը, սանկցիաները և այլն: Այս ամրապնդող ուժերը կարող են երաշխավորել, որ համակարգի ռեսուրսները կարող են մոբիլիզացվել:

Ես հավատում եմ, որ սոցիալական կապիտալի օգտակարության համար համակարգի խտության կամ փակման պահանջը անհրաժեշտ կամ իրական չէ: Սոցիալական համակարգերում հեղափոխությունը ընդգծել է համակարգերում կանուրջների անհրաժեշտությունը (Granovetter 1973; Burt 1992)՝ տեղեկատվության և ազդեցության հոսքերը թեթևացնելու: Խտությունը կամ փակումը՝ որպես սոցիալական կապիտալին ներկայացվող պահանջ, քննարկելը նրա համար է, որ հերքվի կանուրջների, կառուցվածքային ճեղքերի կամ ավելի թույլ կապերի

կարևորությունը: Խիստ կամ փակ համակարգի նախընտրության հիմքում ավելի շուրջ ընկած է հեղափոխության որոշակի արդյունքները (Lin 1986, 1990, 1992a): Ռեսուրսներին նպաստելու և պահպանելու համար (այսինքն, արտահայտիչ գործողություններ) ավելի խիստ համակարգերը կարող են ունենալ հարաբերական առավելություն: Այսպիսով, արտոնյալ դասի համար ավելի լավ կլինի ունենալ փակ համակարգ այնպես, որ ռեսուրսները կարողանան պահպանվել և վերարտադրվել (օրինակ, Bourdieu 1983/1986) կամ, որ մայրը տեղափոխվի կապակցված համայնք, որպեսզի իր երեխաները վստահաբար լինեն անվտանգ և ապահով (Coleman 1990): Մյուս կողմից, ոչ ներկայում ունեցած այնպիսի ռեսուրսների որոնման և ձեռքբերման համար (այսինքն, գործիքային գործողություններ), ինչպիսիք են աշխատանքի կամ ավելի լավ աշխատանքի որոնումը (օրինակ, Lin, Marsden, Flap, Burt), համակարգում կամուրջների ընդունումը և ընդարձակումը պետք է ավելի օգտակար լինի: Նաստիպելու փոխարեն, որ պահանջվում են փակ կամ բաց համակարգեր, տեսականորեն ավելի կենսունակ կլինեն (1) սահմանել, թե ինչի համար արդյունքները և ինչպիսի պայմանների ներքո ավելի խիստ կամ ավելի նոսր համակարգը պետք է իրականացնի ավելի լավ հասույք, և (2) ապացուցել առաջացած վարկածները (օրինակ, ավելի հավանական է, որ ավելի խիստ համակարգը կնպաստի ռեսուրսների բաժանմանը, որն իր հերթին կօժանդակի խմբային կամ անհատական ռեսուրսներին; կամ ավելի հավանական է, որ բաց համակարգը կընդունի նպաստավոր դիրքերն ու ռեսուրսները, որն էլ իր հերթին ավելացնի հավելյալ ռեսուրսների ձեռքբերման հնարավորությունը) էմպիրիկ քննության համար:

Պարզաբանում պահանջող երրորդ հակասությունը Կոլմանի այն պնդումն է, որ սոցիալական կապիտալը ցանկացած «սոցիալ – կառուցվածքային ռեսուրս» է, որն անհատի համար իրականացնում է հասույթ որոշակի գործողության մեջ: Նա նշում է, որ «սոցիալական կապիտալը սահմանվում է իր գործառույթների համապարասխան», և որ «դա միակ էությունը չէ, այլ երկու առանձնահատկություն ունեցող փաթեթ էությունների բազմազանություն. նրանք բոլորը բաղկացած են սոցիալական կառույցի որոշակի ասպեկտից, և նրանք թեթևացնում են կառույցի ներսում գտնվող անհատների որոշակի գործողությունները» (1990, էջ 302): Այս *գործառնական* հայացքը կարող է ենթադրել նույնաբանություն. սոցիալական կապիտալը սահմանվում է երբ կամ եթե այն աշխատում է, սոցիալական կապիտալի պոտենցիալ պարճառային բացառությունը կարող է պարկերվել միայն իր ազդեցության միջոցով, կամ թե այն ներդրում է, կախված է որոշակի գործողության մեջ որոշակի անհատի համար հասույթից: Այսպիսով, պարճառային գործոնը

սահմանվում է ազդեցության գործոնի միջոցով: Պարզապես անհնար կլիներ կառուցել մի տեսություն, որտեղ պարզապես և ազդեցության գործոնները դասավորված լինեին առանձին գործառնությունների ներսում: Այն չպետք է հերքի, որ գործառնական հարաբերությունները կարող են հավանական լինել (օրինակ, սոցիալական համակարգերում ներդրված ռեսուրսները հեշտացնում են ավելի լավ աշխատանք ձեռքբերելը): Բայց երկու հասկացությունները պետք է դիտարկել որպես անկախ չափումներով առանձին էություններ (օրինակ, սոցիալական կապի փափուկությունը է սոցիալական հարաբերություններում, և ավելի լավ աշխատանքները ներկայացված են մասնագիտական կարգավիճակի և վերահսկող դիրքի միջոցով): Միայն կլինեն արդյունքի փոփոխականներին թույլ տալ թելադրել պարզապես փոփոխականների հարկորոշումը (օրինակ, X գործող անձի համար ընդհանրական կապերը սոցիալական կապի փափուկ են, որովհետև նրանք ուղղորդում են X-ին ստանալու ավելի լավ աշխատանք, և Y գործող անձի համար ընդհանրական կապերը սոցիալական կապի փափուկ չեն, որովհետև նրանք չեն ուղղորդում Y-ին ստանալու ավելի լավ աշխատանք): Նավանական պարզապես հարաբերությունները կարող են պայմանավորված լինել այլ գործոններով (օրինակ, ընդհանրական առանձնահատկությունները կարող են առնչվել մարդկային և սոցիալական կապի փափուկության համար փաթեթակից հնարավորությունների), որոնք կարիք ունեն հարկորոշվելու ավելի լավ մշակված տեսության մեջ: Տեսությունը արագորեն կկորցնեի խնայողությունը, եթե պայմանական գործոնները դառնային հիմնական հասկացությունների սահմանման մի մասը: Փաստորեն, պետք է հարցնել, արդյոք մնում է մի տեսություն, եթե պահանջվում է, որ այն կապարի լավ կանխատեսումներ յուրաքանչյուր դեպքի և յուրաքանչյուր իրավիճակի համար:

Նավանաբար կապված այս սոցիալական կապի փափուկ իր արդյունքից չարբերվող տեսակետի հետ, և հավանաբար արտահայտելով իր տեսակետը, որ սոցիալական կապի փափուկ, որպես կոլեկտիվ ապրանք, կարող է դիտարկվել նաև փաթեթ ձևերով, ինչպիսիք են վստահությունը, նորմերը, սանկցիաները, հեղինակությունը և այլն, Կոլմանը հարցադրում է «թե արդյոք սոցիալական կապի փափուկ օգտակար կլինի սոցիալական գիտության մեջ որակական հասկացությանը, ինչպես ֆինանսական կապի փափուկ, ֆիզիկական կապի փափուկ և մարդկային կապի փափուկ հասկացություններն են մնում դիտարկվելու, իր ընթացիկ արժեքն ընկած է հիմնականում սոցիալական համակարգերի որակական վերլուծության և քանակական փոփոխականներ իրականացնող այդ որակական վերլուծությունների համար օգտակարությունում» (1990, 304-305 էջեր): Կրկին,

շփոթմունքը կարող է դիպվել որպես սոցիալական հարաբերություններում և սոցիալական համակարգերում իր տեսական արմատներից դուրս սոցիալական կապիտալի հասկացության ընդարձակման հետևանք, և անհասանելի տեսական դիրքը, որը կանխադեսումը պահում է յուրաքանչյուր անհատական դեպքի համար: Նենց որ այս խնդիրները լուծվեն, սոցիալական կապիտալը կլինի և պետք է լինի չափելի:

ԳԼՈՒԽ 1.
ՄՏՈՐՈՒՄՆԵՐ ԱՄԵՐԻԿԱՅՈՒՄ ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՄԱՍԻՆ²²⁰

Թարգմանիչ և խմբագիր՝ Գոհար ՇԱՆՆԱԶԱՐՅԱՆ

Ոչ-որ Գլեն Վալլեյից (Փենսիլվանիա, Բրիջ- քլաբ) չի մնացել, ով կարող է մեզ հստակորեն պատմել, թե երբ և ինչպես խումբը լուծարվեց, նույնիսկ այն ժամանակ, երբ քառասունից ավել անդամներ դեռևս պարբերաբար հաճախում էին ակումբ մինչև 1990 թվական ճիշտ այդպես, ինչպես անում էին ավելի քան կես դար: « Լիթլ-ռոք»- ի (Արքանսազ, Սերթոմա -քլաբ) ճգնաժամը, այնուամենայնիվ, դեռևս ցավալի էր. 1980-ական թվականների կեսերին մոտ 50 մարդ յուրաքանչյուր շաբաթ հաճախում էր ճաշի, որպեսզի պլանավորի լսողական և խասակցական խնդիրներ ունեցող մարդկանց օգնելու համար անհրաժեշտ գործողությունները, սակայն փաստաբանական միայն 7 հոգի էր շարունակում հաճախել: Ռոանոուք, Վիրջինիայում Գունավոր մարդկանց առաջադիմության ասոցիացիայի (National Association for the Advancement of Colored People) թեև 1918 թվականից քաղաքացիական իրավունքի բնագավառում կենսունակ ուժ էր հանդիսանում, սակայն 1990- ական թվականներից անդամների թիվը 2.500-ից հասավ մինչև առավելագույնը 100-ի: Նույնիսկ նախագահական բուռն ընտրությունների ժամանակ՝ 1998 թ.-ի նոյեմբերին, քվեարկող անդամների թիվը կազմում էր ընդամենը 57: Բլեք Սիթիի (Black city) խորհրդի անդամ Քառոլ Շվեյնը (Carrole Swain) վիստորեն նշում էր. «Որոշ մարդիկ այսօր շատ քչի բարյացակամ են և լինում մինչ ինչ- որ բան ի հայտ է գալիս ու խոցում նրանց»: VFW Post 2378-ը (Օփարեկրյա վեպերանների 2378 փոստը) Բերվինում (Իլինոյս, Չիկագո)՝ «կապույտ բերեպավորների» արվարձանը, երկար ժամանակ տեղի վեպերանների համար «տուն էր փանից հեռու» և աշխատավոր դասակարգի գավառային ակումբի մի տեսակ, որը կազմակերպում էր հարսանեկան ընդունելություններ և դասակարգային վերամիավորումներ: Այնուամենայնիվ, 1999 թվականին անդամությունն այնքան նվազեց, որ այն ընդամենը փոստի դեղին աղյուսե սրահի համար հարկ վճարելու պայքար էր: Թեև Վիեթնամի բազմաթիվ վեպերաններ և հեթվիեթնամյան զինվորներ ապրում էին այսօր, Թոմ Քիսսելը՝ Օփարեկրյա մարտերի

²²⁰ Աղբյուրը՝ Robert D. Putnam. *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. (New York: Simon and Schuster, 2000), 15-28. By permission of the publisher.

վերերանների ազգային միության փնտրենը, նշում էր. «Երեխաներն այսօր նախաձեռնություններին արագ չեն արձագանքում»:²²¹

Դալլասի Բարեգործական լիգան (The Charity League of Dallas) յուրաքանչյուր ուրբաթ առավոտ 57 փարի շարունակ հանդիպում էր՝ գործելու, կարելու, այցելելու համար, բայց 1999 թվականի ապրիլի 30-ին նրանց վերջին հանդիպումն էր: Խմբի միջին փարիքը հասել էր 80-ի, իսկ վերջին նոր անդամի անդամագրումը փեղի իր ունեցել 2 փարի առաջ: Լիգայի նախագահը ցավով նշում էր. « Ինձ թվում է, թե սա խորտակվող նավ է»: Ժիշտ 3 օր անց 1.200 մղոն հյուսիս-արևելք Վաշինգտոնի Վասար քոլեջի շրջանավարտները (Կոլումբիայի շրջան) ավարտեցին իրենց թվով 51-րդ և վերջին գրքերի վաճառքը: Նույնիսկ այն դեպքում, երբ նրանք նպատակադրվել էին վաճառել ավելի քան հարյուր հազար գիրք՝ 1999 թ.-ին քոլեջի թոշակների վճարմանն աջակցելու նպատակով, համանախագահ Ալիքս Մայերսոնը բացատրում էր, որ ծրագրի վրա աշխատող կամավորները «60, 70, 80 փարեկան էին: Նրանք մահանում էին, նրան փոխարինող չկար»: Միևնույն ժամանակ, ինչպես Թեքսերիի հիշատակի բարձրագույն դպրոցը (ԹՆԲԴ) հենց Բոսթոնի հյուսիսում, որ բացվել է 1999 թ.-ի աշնանը, արշավախմբի համար (Marching band) 40 նորաճ արքայական կապույտ համազգեստ կարվեց, որ մնացին պահեստում, քանի որ ընդամենը 4 ուսանող գրանցվեց մասնակցելու համար: Ռոջեր Վիթլեսին, ԹՆԲԴ-ի արշավախմբի փնտրենը մտաբերում էր, որ քսան փարի առաջ խմբի քանակը հասնում էր 80-ի, բայց դրանից հետո անդամակցությունը նվազեց:²²² Այսպես քսաներորդ դարի վերջին մի քանի տասնամյակներին համայնքային այս բոլոր խմբերը և նրանց նման տասնյակ հազարավոր միավորումներ սկսեցին հեղափոխվել անհետանալ:

Այնքան էլ շատ չէին դեպքերը, երբ ծեր անդամները դուրս էին գալիս խմբերից. ամեն դեպքում դա փեղի էր ունենում ոչ ավելի հաճախ, քան փարիքի և դժբախտ պատահարների պատճառով: Սակայն համայնքային կազմակերպությունները

²²¹ David Scott and Geoffrey Godbey, "Recreation Specialization in the Social World of Contract Bridge", *Journal of Leisure Research* 26 (1994): 275-295; Suzi Parker, "Elks, Lions May Go Way of the Dodo", *Christian Science Monitor*, August 24, 1998; John D. Cramer, "Relevance of Local NAACP is Up for Debate" *Roanoke Times* , January 24, 1999; Dirk Johnson, "As Old Soldiers Die, V.F.W. Halls Fade Away", *New York Times*, September 6, 1999.

Նեղինակի կողմից. «Ես շնորհակալ եմ պրոֆ. Դևիդ Սթրեյթֆիլդին Գլենն Վալլեյ Բրիջ Զլար-ի մասին ինֆորմացիա տրամադրելու համար: «Գլենն Վալլեյ»- ը Կենտրոնական Պենսիլվանիայի քոլեջներից մեկի ուսանողական թաղամասի ծածկանունն է»:

²²² Christine Wicker, "A Common Thread of Decency", *Dallas Morning News*, May 1, 1999; David Streitfeld, "The Last Chapter: After 50 Years, Vassar Ends Its Famed Book Sale," *Washington Post*, April 28, 1999, C1; Caroline Louise Cole , "So Many New Uniforms, but So Few Musicians", *Boston Sunday Globe Northwest Weekly*, September 5, 1999, 1.

վերականգնվում էին նոր անդամների հոսքի շնորհիվ: Կազմակերպության առաջնորդները շփոթված էին: Տարիներ շարունակ նրանք մտածում էին, որ իրենց խնդիրներն ունեն լոկալիզացված բնույթ, համենայն դեպս, որ դրանք հատկանշական են իրենց կազմակերպությանը, ուստի նրանք լիազորում էին բազմաթիվ աշխատությունների իրականացումը՝ խրախուսելով բարեփոխումներ:²²³ Անկումը տարակուսանք էր առաջացնում, քանի որ ցանկացած անդամ հիշում էր, որ անդամության ցուցակներն ու գործունեության ցանկերը կայուն կերպով աճում էին:

Փաստորեն, 1960-ական թվականներին Ամերիկայում բոլոր համայնքային միավորումները կարծես կանգնած էին ընդգրկվածության աճի նոր դարաշեմին: Բացառությամբ Մեծ Դեպրեսիայի հերևանքով առաջացած քաղաքացիական ճգնաժամի հապվածը՝ տարեցտարի նրանց գործունեությունն աճում էր՝ շնորհիվ ջանասեր քաղաքացիական այգեգործների աշխատանքի և հարստության ու կրթության աճի: Յուրաքանչյուր տարեկան հաշվեպնդություն վկայում էր միավորումներին անդամակցության աճի մասին: Եկեղեցիներն ու սինագոգները միավորվել էին, այնպես որ շատ ամերիկացիներ միասին երկրպագում էին նրանց ավելի շատ, քան մի քանի տասնամյակ առաջ կամ գուցե ինչպես երբեք Ամերիկայի պատմության ընթացքում:

Դեռ ավելին, թվում էր, թե ամերիկացիներն իրենց ձեռքերում պահում էին ժամանակը: Չիկագոյի համալսարանի նոր բացված ժամանցի հետազոտության կենտրոնի հովանու ներքո 1958 թվականին անցկացրած հետազոտությունը անհանգստություն է առաջացնում՝ ասելով, որ «Ամերիկայի առջև ծառացած ամենավտանգավոր սպառնալիքն ազատ ժամանցի խնդիրն է»։ տասնամյակի մի զարմանալի պահանջ, որով և Խորհրդային միությունը հարված ստացավ :²²⁴ «Լայֆ» օրաթերթն ազդարարում է ազատ ժամանակի նոր մարտահրավերների մասին նախազգուշացումը. «Ամերիկացիներն այժմ կանգնած են ազատ ժամանակի առաքության առջև», ինչպես նշվել էր 1964 թվականի փետրվարին ամսագրի առաջին էջին: «Առաջնային խնդիրն է՝ ինչպես հեշտացնել կյանքը»:

Իրականում մարդն առաջին անգամ է, որ փորապետում է այն գործիքներին և գիտելիքը ստեղծելու համար այն կյանքը, որն ինքն ուզում է... Չնայած

²²³ Jeffrey A. Charles, *Service Clubs in American Society: Rotary, Kiwanis, and Lions* (Urbana: University of Illinois Press, 1993), 157.

²²⁴ Eric Larrabee and Rolf Meyersohn, *Mass Leisure* (Glencoe, Ill.: Free Press, 1958), 359, նշվում է. Foster Rhea Dulles, *A History of Recreation: America Learns to Play*, 2nd ed. (New York: Appleton-Century-Crofts, 1965), 390.

Բողոքական մեր էթիկային՝ շափ նշաններ կան, որ հաղորդագրությունն սկսում է հասնել մարդկանց... Ոչ միայն ամերիկացիներն էին համախմբվում բոուլինգ լիգաներում և պարտեզային ակումբներում. նրանք բավարարում էին իրենց շիման պահանջները համայնքային անթիվ հանձնաժողովներում՝ բարեկարգելու տեղական ճանապարհները և աղբահանությունը և հանրային ծառայողներին հրահրելու անել այն, ինչ ենթադրում է իրենց անունը:²²⁵

Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի քաղաքացիական պարտքի զգացումով սերունդը, ինչպես իր հանդիսավոր խոսքի ժամանակ հայտարարել է Ջոն Քենեդին, առաջնորդության ջահը բարձրացնում էր ոչ միայն ազգային բարձրագույն գերապեստություններում, այլ նաև երկրի բոլոր քաղաքներում և մունիցիպալ տարածքներում: Ընդհանրացնելով տասնյակ հեղափոխություններ՝ քաղաքական գիտնական Ռոբերթ Լեյնը 1959 թվականին գրում է. «Քաղաքականորեն ակտիվ մարդկանց թիվն ընդհանուր հանրության մեջ, և նույնիսկ տղամարդ ակտիվիստների քանակը տղամարդկանց ողջ հանրության մեջ մեծապես աճել է վերջին հիստոն տարիների ընթացքում»: Սոցիոլոգներ Դենիել Բելլը և Վիրջինիա Նելդը 1960-ականների վերջին տեղեկացնում են. «Այժմ մասնակցությունն այնքան բարձր է, ինչպես երբևէ Ամերիկայում...և ավելի շափ հնարավորություններ կան ակտիվ և հեղափոխական մարդու համար արտահայտելու իր շահագրգռվածությունը»:²²⁶ Նույնիսկ քաղաքական պարզագույն գործողությունը՝ ընտրությունը, դառնում է առավել ընդհանուր: Սկսած 1920 թվականից, երբ կանայք ձեռք բերեցին ընտրելու իրավունք, մինչև 1960 թվականը՝ նախագահական ընտրությունների ժամանակ մարդկանց քանակը յուրաքանչյուր 4 տարի ավելանում էր 1.6 տոկոսով. այսպես, պարզ նախագծերում երևում էր դրա խոհեմությունը: Ինչպես ավելի ուշ նշել է առաջնորդող քաղաքական գիտնականներից մեկը, կարելի է ակնկալել, որ մասնակցությունը կհասնի 70 տոկոսի և կաճի ազգի երկուհարյուրամյակին՝ 1976 թվականին:²²⁷

Նախապես կյանքի նկատմամբ անարգալից վերաբերմունքը 1965 թվականին, որն այնքան ճգնաժամային էր մեր պատմության ընթացքում, կարծես թե նվազում էր:

²²⁵ Life, February 21, 1964, 91, 93. Նեդինսկի կողմից. «Ես շնորհակալ եմ Ռոբ Փարլերգին Մեյն նահանգի օգտագործված ապրանքի շուկայում այս նշանակալի խնդիրը սահմանելու համար»:

²²⁶ Robert E. Lane, Political Life: Why People Involved in Politics (Glencoe, Ill.: Free Press, 1959), 94; Daniel Bell and Virginia Held, "The Community Revolution", The Public Interest, 16 (1969): 142.

²²⁷ Նեդինսկի կողմից. «Իրականում, 1976 թվականին մասնակցությունը 53 տոկոս էր և նվազում էր »: Տե՛ս. Richard A. Brody, "The Puzzle of Political Participation in America", The New American Political System, ed. Anthony King (Washington, D.C.: American Enterprise Institute for Public Policy Research, 1978).

Գոլլափի հարցումները պարզել են, որ ամերիկացիների քանակը, որոնք ցանկանում էին իրենց երեբեխաներին փեսնել «քաղաքականության՝ որպես աշխարհի մեջ», գրեթե կրկնապատկվել էր փասնամյակից մի քիչ ավել ժամանակահատվածում: Այնուամենայնիվ, նման վերաբերմունքը քաղաքականության նկատմամբ կազմում էր միայն 36 փոկոս. այսպիսի բարձր ցուցանիշ մինչ այժմ երբևէ չէր գրանցվել: Առավել հուշագրավ էր ամերիկացիների աճող հավաքը հարևանների նկատմամբ: Օրինակ, այն մարդկանց քանակը, որոնք համաձայն էին կարծիքի հետ, որ «մարդկանց մեծամասնությանը կարելի է վստահել», 66 փոկոսից ավել էր Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի ընթացքում և դրանից հետո. ցուցանիշը հասավ իր գագաթնակետին՝ 77 փոկոս, 1964 թվականին:²²⁸

Նիսունական և վաթսունական թվականները գրեթե ոսկյա դար էին կազմում, հարկապես այն ամերիկացիների համար, ովքեր համարվում էին սահմանային իրենց ռասայի, սեռի, սոցիալական և դասակարգային վիճակի կամ սեռական կողմնորոշման համար: Ռասայական շերտավորումը օրինականորեն, իսկ գենդերայինը՝ սոցիալականորեն, նորմ էին հանդիսանում, և անհանդուրժողականությունը թեև նվազում էր, սակայն դեռևս բարձր էր: Ռեյչել Բարսոնի (Rachel Carson) նոր առաջ էր քաշել միջավայրային այլասերման խնդիրը, իսկ Բեթթի Ֆրիդենի (Betty Friedan) կողմից կանանցի գաղթնիքը դեռևս չէր վերակառուցվել: Գյուղական սրվող աղքատությունը դեռևս պետք է լուսաբանվեր ազգային ԶԼՄ-ների կողմից: Մանկամահացությունը, որը հանրային առողջության սրանդարը չափորոշիչ է, 1960 թվականին կազմում էր 26 մահ հազարից, և 44 մահ հազարից սևամորթ երեխաների շրջանում, որը գրեթե 4 անգամ վատ էին այն ցուցանիշներից, որոնք գրանցվելու էին դարի վերջում: «Լայֆում» Ամերիկան սպիտակ էր, պարզ, քրիստոնյա, հարմարավետ, և, համեմայն դեպս հանրային շրջանակներում, արական սեռի:²²⁹ Սոցիալական բարեփոխումները աշխարհում էին նրանց համար: Այնուամենայնիվ, պատասխանատվությունը համայնքային

²²⁸ George H. Gallup, *The Gallup Poll: Public Opinion 1935-1971* (New York: Random House, 1972); Karlyn Bowman, "Do You Want to be President", *Public Perspective* 8 (February/ March 1997): 40; Robert E. Lane, "The Politics of Consensus in an Age of Affluence", *American Political Science Review* 59 (December 1965): 879; and Richard G. Niemi, John Mueller, and Tom W. Smith, *Trends in Public Opinion* (New York: Greenwood Press, 1989), 303.

Նեղինակի կողմից. «Վստահության» ըմբռնումները 1940-ական, 1950-ական, 1960-ական թվականներին ուղղակիորեն համեմատելի չեն վերջին տարիներին սրանդարը դարձած ընկալումների հետ:

²²⁹ St'u Thomas R. Rochan, *Cultural Moves: Ideas, Activism, and Changing Values* (Princeton, N., J.: Princeton University Press, 1988), xiii-xiv.

հիմնահարցերի նկատմամբ և ընդհանուր նույնականացման և միասնության զգացումը ժամանակակից Ամերիկայում ավելի մեծամասշտաբ երբեք չէր եղել, այնպես որ համընդհանուր քաղաքացիական տեղաշարժերը, որոնք ուղղված էին ազգային թերություններին, թվում էին խելամիտ:

Զարգացող քաղաքավիական կենսունակության նշանները նպաստավոր էին նաև երիտասարդ սերունդի համար, քանի որ ժողովրդագրական պայթյունի ժամանակ ծնված առաջին երեխաները հասնում էին քոլեջի տարիքին: Տասնյակ հեղափոխություններ հաստատում էին, որ կրթությունը քաղաքացիական կյանքի նկատմամբ պարասխանավորության ապահովման լավագույն նախանշանն էր, և համալսարաններն Ամերիկայի պատմության ընթացքում ամենահեռանկարային հարթության մեջ էին: Կրթությունը թվում էր և՛ ավելի ավելի մեծ հանդուրժողականության, և՛ սոցիալական ներգրավվածության բանալին: Միևնույն ժամանակ, անարգանքի ենթարկված և ոգեշնչված քաղաքացիական իրավունքների համար աճող պայքարով, որն սկսել էին հարավում աֆրո-ամերիկացիները՝ հյուսիսում «սպիտակ» քոլեջներն սկսեցին արթնանալ հիսունականների լռությունից: Սոցիոլոգ Դուգ Մաքեդեմը (Doug McAdam), նկարագրելով այս նոր սերնդի ներգրավվումը 1960-ականների քաղաքացիական իրավունքների պայքարի մեջ, նշում էր նրանց ինքնաապահովագրումը:

Մենք «կարող ենք անել» մարդիկ էինք, ովքեր հասնում էին այն բանին, ինչ էլ, որ չորոշեին անել: Մենք հաղթեցինք Դեպրեսիան, ազդեցինք Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի ընթացքի վրա, վերակառուցեցինք հեղափոխության Եվրոպան... Ազատության ամառը հանդուգն նախաձեռնություն էր՝ կայուն՝ կարևորության և կարողունակության բարձրացված զգացումով, որը կիսվում էր Ամերիկայի հեղափոխության սերնդի արտոնյալ անդամների կողմից:²³⁰

Ժողովրդագրական պայթյունը նշանակում էր, որ Ամերիկայի բնակչությունն արտասովոր երիտասարդ էր, այն ժամանակ, երբ քաղաքացիական ներգրավվածությունն ընդհանրապես չէր հասնում մինչև միջին տարիք: Այդ պարճառով մեր ժողովրդագրությունը, փաստորեն, ձգվում էր կարճ ժամանակահատվածում սառեցնել քաղաքացիական հասարակության կրքերը: Բայց ազգային ժողովրդագրության բուրգի հիմքի նման ուռուցիկությունը կանխորոշում էր

²³⁰ Doug McAdam, *Freedom Summer* (New York: Oxford University Press, 1988), 14-15.

համայնքային կազմակերպությունների բարեկեցիկ ապագան, քանի որ նրանք կարող էին ակնկալել անդամագրության աճ 1980- նական թվականներին, երբ փոփոխությունը կարող էր հասնել անդամության տարիքային գազաթնակեփին: Իսկ միևնույն ժամանակ, թնդում էր «ներկայացուցչական դեմոկրատիայի» կարծիքները, և «ողջ իշխանությունը ժողովրդին» պնդումը թվում էր, թե կանխագուշակում է առավել լայնածավալ ներգրավվում համայնքային հիմնախնդիրներում: Ինչպես կանխատեսել էր Ամերիկայի ամենասրամիտ հեղափոխողներից մեկը 1968 թվականին, «Ներկայացուցչական դեմոկրատիան միշտ եղել է քաղաքական ոճ (եթե ոչ լոգոնգ) Ամերիկայի միջին և բարձր դասի համար»:²³¹ Երբեք մեր պատմության ընթացքում քաղաքացիական կյանքի ապագան չէր թվում այսքան իրական:

Այս գրքի բովանդակությունն այն մասին է, թե ինչ տեղի ունեցավ ամերիկյան համայնքների քաղաքացիական և սոցիալական կյանքում վերոնշյալից հետո: Վերջին տարիներին սոցիալական գիտնականներն ուրվագծել են հիմնախնդիրներ՝ կապված ամերիկյան հասարակության փոփոխվող բնույթի հետ «սոցիալական կապիտալ»-ի կիսեցակարգի ներքո: Ֆիզիկական և մարդկային կապիտալի հասկացությունների նմանությամբ, որոնք են անհատական արտադրողականության աճն ապահովող գործիքներն ու ուսուցումը, սոցիալական կապիտալի տեսության հիմնական գաղափարն այն է, որ սոցիալական ցանցերն ունեն արժեք: Ճիշտ ինչպես պտուղակահանը (ֆիզիկական կապիտալ) կամ քոլեջային կրթությունը (մարդկային կապիտալ) կարող են բարձրացնել արտադրողականությունը (և՛ անհատական, և՛ կոլլեկտիվ), այպես էլ սոցիալական կապերն ազդում են անհատի կամ խմբի արտադրողականության վրա:

Եթե ֆիզիկական կապիտալը վերաբերում է նյութական առարկաների, իսկ մարդկայինը՝ անհատականությանը, ապա սոցիալական կապիտալը վերաբերում է անհատների միջև կապերին. սոցիալական ցանցեր և փոխկապվածության վստահության նորմեր, որ ձևավորվում են նրանց միջև: Այս առումով, սոցիալական կապիտալը սերտորեն կապված է այն բանի հետ, ինչը շարքերն անվանում էին «քաղաքացիական արժանապատվություն»: Տարբերությունն այն է, որ «սոցիալական կապիտալ» ուշադրությունը գրավում է այն փաստի վրա, որ քաղաքացիական արժանապատվությունն առավել հզոր է, երբ այն ներդրված է սերտ փոխադարձ

²³¹ James Q. Wilson, "Why Are We Having a Wave of Violence?", The New York Times Magazine, May 19, 1968, 120.

սոցիալական ցանցերի մեջ: Նասարակությունը, որն ունի առաքինի, սակայն ոչ կապակցված անհատներ, պարփաղիր չէ, որ հարուստ լինի սոցիալական կապիտալով:

Սոցիալական կապիտալի հասկացությունը 20-րդ դարի ընթացքում շուրջ 6 անգամ հայտնաբերվել է, և յուրաքանչյուր անգամ ուշադրությունը գրավել այն ուղիների վրա, որոնք մեր կյանքը դարձնում են ավելի արդյունավետ սոցիալական կապերի միջոցով: Օգտագործված առաջին հայտնի հասկացությունը չէր փրկել որոշ առանձին տեսաբանների կողմից, այլ Պրոգրոսիվ դարաշրջանի պրակտիկ բարեփոխիչ Նանիֆանի կողմից, որը Արևմտյան Վիրջինիայի գյուղական դպրոցների նահանգային վերահսկողն էր: 1916 թվականին, գրելով դպրոցների հաջողությունների մեջ համայնքային ներգրավվածության կարևորության մասին՝ Նանիֆանն առաջ է քաշել սոցիալական կապիտալի գաղափարը այն բացատրելու համար: Նանիֆանի տեսանկյունից՝ սոցիալական կապիտալը կապված է.

այն ամենը, ինչը մեծ մասամբ նկատվում է մարդկանց առօրյա կյանքում, այսպես կոչված՝ բարի կամք, ընկերակցություն, համակրանք, անհատների ու ընտանիքների միջև սոցիալական շփում, ինչն էլ ստեղծում է սոցիալական միավորում: Եթե անհատը թողնված է ինքն իրեն, նա սոցիալապես անօգնական է... Եթե նա շփվում է իր հարևանի հետ, իսկ հարևանն էլ այլ հարևանների հետ, կարող է առաջանալ սոցիալական կապիտալի կուտակում, ինչն էլ անմիջապես կբավարարի նրա սոցիալական կարիքները, և որն էլ կարող է բերել ողջ համայնքի կենսական պայմանների զարգացման համար անհրաժեշտ պոտենցիալ հնարավորություն: Նամայնքը՝ որպես ամբողջություն, կարող է շահել նրա բոլոր մասերի փոխգործունեության շնորհիվ, միևնույն ժամանակ, անհատը հարևանների կողմից կստանա օգնություն, համակրանք, և ընկերակցություն:²³²

²³² Lyda Judson Hanifan, "The Rural School Community Center", *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 67 (1916): 130-138, մեջբերումն էջ 130-ից: Նեդինակի կողմից. Երբեմնի պրակտիկ բարեփոխիչ Նանիֆանը գիտակցաբաժն էր օգտագործում կապիտալ բառը, որպեսզի խրախուսի ռացիոնալ գործարարներին և տնտեսագետներին՝ ճանաչելու սոցիալական ակտիվների կարևորությունն արտադրողականության տեսանկյունից: Սոցիալական կապիտալի գաղափարը ներկայացնելուց հետո նա նշում է. «Որոշ գյուղական շրջաններում նման սոցիալական կապիտալի հսկայական պահանջ է զգացվում, որին կարիք չկա նորից անդրադառնալ այս գլխում: Այս պարագայում կարևոր հարց է, թե ինչպես կարող են այդ պայմանները բարելավվել: Ներթոնշյալ պարամոթյունը մեկ օրինակ է, երբ, փաստորեն, մեկ տարվա ընթացքում Արևմտյան Վիրջինիայի համայնքներից մեկում զարգացավ սոցիալական կապիտալը, ինչից հետո այն օգտագործվեց վերակառուցման, ինֆրակոնստրուկցիայի, բարոյական, և տնտեսական պայմանների զարգացման համար»: Իր աշխատությունը, որը ներառում էր համայնքապետ ակտիվիստների համար պրակտիկ վարժությունների ցանկ, իրականում նախանշեցված էր 1913 թվականին Արևմտյան Վիրջինիայի դպրոցի ուսուցիչների համար՝ որպես «Գյուղական դպրոցներում համայնքային հանդիպումների

Սոցիալական կապիտալի՝ Նանիֆանի տեսանկյունը փաստորեն կանխատեսում է քննադատության բոլոր փորձերը դրա հեղափոխական մեկնաբանությունների ներքո, սակայն նրա կոնցեպտուալ նորամուծությունը, հավանաբար այլ մեկնաբանների շրջանում տարածում չգտնելով, անհետ կորավ: Բայց ինչպես խորհրդաված գանձ, որը պարբերաբար հայտնաբերվում է փոփոխվող ավագների և հոսանքների կողմից, միևնույն ժամանակ անկախ նորից հայտնաբերվել է 1950-ական թվականներին կանադական սոցիոլոգների կողմից բնութագրելու համար կարիերիստների ակումբային անդամությունը, 1960-ական թվականներին քաղաքայնագետ (ուրբանիստ) Ջեյմս Ջեկոբսը՝ բարձրաձայնելու համար ժամանակակից խոշոր քաղաքների հարևանությունը, 1970-ական թվականներին փոփոխական Գլենն Լուրիի կողմից՝ վերլուծելու համար ստրուկտուրային սոցիալական օրինականության հիմնահարցը, և 1980-ականներին՝ ֆրանսիացի տեսաբան Պիեր Բուրդիեի և գերմանացի փոփոխական Էկեհարտ Շլիչտի (Eckehart Schlicht) կողմից՝ ընդգծելու սոցիալական ցանցերում արտահայտված սոցիալական և փոփոխական ռեսուրսները: Սոցիոլոգ Ջեյմս Քոուլմանը հասկացությունը վերջնականապես և հիմնովին դրեց 1980-ականների վերջերին գիտական օրակարգերում՝ այն օգտագործելով (ինչպես իրականում արել էր Նանիֆանը) առաջնային պլան մղելով կրթության սոցիալական համատեքստը:²³³

կազմակերպման ձեռնարկ», իսկ հեղափոխում համակարգվեց Նանիֆանի կողմից: Տե՛ս. The Community Center (Boston: Silver, Burdett, 1920):

Նեղինակի կողմից. Ես երախտապարտ եմ Բրեդ Զեյնիկին սոցիալական կապիտալի հասկացության նման գործածությամբ առաջին սահմանման համար:

²³³ John R. Seely, Alexander R. Sim, and Elizabeth W. Loosley, *Crestwood Heights: A Study of the Culture of Suburban Life* (New York: Basic Books, 1956); Jane Jacobs, *The Death and Life of Great American Cities*

(New York: Random House, 1961); Glenn Loury, "A Dynamic Theory of Racial Income Differences", in *Women, Minorities, and Employment Discrimination*, ed. P.A. Wallace and A. LeMund (Lexington, Mass.: Lexington Books, 1977), 153-188; Pierre Bourdieu, "Forms of Capital", in *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, ed. John G. Richardson (New York: Greenwood Press, 1983), 241-258; Eckehart Schlicht, "Cognitive Dissonance in Economics", in *Normengeleitetes Verhalten in Den Sozialwissenschaften* (Berlin: Duncker and Humblot, 1984), 61-81; James S. Coleman, "Social Capital in the Creation of Human Capital", *American Journal of Sociology* 94 (1988): S95-S120; and James S. Coleman, *Foundations of Social Theory* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1990). Նաև տե՛ս. George C. Homans, *Social Behavior: Its Elementary Forms* (New York: Harcourt, Brace and World, 1961), 378-98.

Նեղինակի կողմից. Բացի Լուրիի աշխատության վերաբերյալ Քոուլմանի հակիրճ հասկացումանը, ես ոչ մի փաստարկ չեմ կարող գտնել այն մասին, որ այս բոլոր տեսաբանները գիտեին իրենց նախորդող սահմանումների մասին: Սոցիալական կապիտալի կոնցեպտուալ պարմության ամբողջական պարկերին ծանոթանալու համար տե՛ս Michael Woolcock, "Social Capital and Economic Development: Toward a Theoretical Synthesis and Policy Framework", *Theory and Society* 27 (1988): 151-208.

Ինչպես ցույց է տալիս անկախ միմյանցից այս նորամուծությունների բազմազանությունը, սոցիալական կապիտալն ունի և՛ անհատական, և՛ կոլեկտիվ տեսանկյուն՝ անձնական դեմք և հանրային դեմք: Նախ, անհատները ձևավորում են կապեր, որոնք նպաստում են մեր սեփական հեղափոխություններին: Փառամուլ աշխատանք փնտրողների տարածվող խորամանկությունը ցանցեր ստեղծումն է. շատերիս համար աշխատանք ստանալը պայմանավորված էր ոչ թե նրանով, թե ինչ մենք գիտենք, այլ նրանով, թե ում մենք գիտենք. սա էլ մեր սոցիալական կապիտալն է, բայց ոչ մեր մարդկային կապիտալը: Տնտեսական սոցիոլոգ Ռոնալդ Բարտը ցույց տվեց, որ ղեկավարների, որոնք ունեն հարուստ փորձ (*Rolodex files*????), պաշտոնի բարձրացումը տեղի է ունենում ավելի արագ: Միևնույն ժամանակ, անհատականը վերածվում է սոցիալական կապիտալի, որն էլ ամբողջացվում է տնտեսական խրախուսանքներով: Ինչպես նշել է ընկերաբանությունը ուսումնասիրող սոցիոլոգ Քլոդ Ֆիշերը, «սոցիալական ցանցերը կարևոր են մեր կյանքում, հաճախ աշխատանք գտնելու համար, իսկ ավելի հաճախ աջակից ձեռք, ընկերակցություն կամ ուս, որի վրա կարող ես լացել, գտնելու համար»:²³⁴

Եթե անհատական ազդեցությունը ու ընկերակցությունը լինել այն ամենը, ինչը սոցիալական կապիտալն է, մենք կարող ենք ակնկալել հեռավոր, հեղափոխված անհատներ, որոնք ներդնում են էներգիայի և ժամանակի ճիշտ քանակ այն ստեղծելու կամ ձեռքբերելու համար: Այնուամենայնիվ, սոցիալական կապիտալը նաև կարող է ունենալ «արահայրումներ», որոնք ազդում են համայնքի վրա ավելի լայն իմաստով, քանի որ սոցիալական կապիտալի ոչ բոլոր արժեքներն ու աջակցություններն են բաժին հասնում այն անհատին, որը հաղորդակցվում է:²³⁵ Ինչպես մենք կրեսնենք ավելի ուշ այս գրքում, լավ կապերով օժտված անհատը թույլ կապերով հասարակությունում այնքան արդյունավետ չէ, որքան լավ կապերով անհատը լավ կապերով հասարակությունում: Եվ նույնիսկ թույլ կապեր ունեցող անհատը կարող է ստանալ որոշ աջակցություն, եթե նա ապրում է ամուր կապերով համայնքում: Եթե

²³⁴ Ronald S. Burt, *Structural Holes: The Social Structure of Competition* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1992); Ronald S. Burt, "The Contingent Value of Social Capital," *Administrative Science Quarterly* 42 (1997): 339-365; and Ronald S. Burt, "The Gender of Social Capital," *Rationality of Society* (1998): 5-46; Claude S. Fischer (New York: Free Press, 1977), 19; James D. Montgomery, "Social Networks and Labour-Market Outcomes: Toward an Economic Analysis," *American Economic Review* 81 (1991): 1408-1418, esp. table 1.

²³⁵ Իմ ավելի վաղ աշխատանքում ես նշել եմ սոցիալական կապիտալի հանրային նման ծավալի մասին՝ գրեթե բացառելով, որ անհատական կապիտալը վերածվում է սոցիալականի: Տե՛ս. Robert D. Putnam, "The Prosperous Community: Social Capital and Affairs," *The American Prospect* 13 (1993): 35-42, , Alejandro Portes, "Social Capital: Its Origins and Applications in Modern Sociology," *Annual Review of Sociology* 22 (1998): 1-24.

հանցագործությունն իմ համայնքում նվազում է, քանի որ յուրաքանչյուրն աչքը պահում է մյուսի փան վրա, ապա ես շահում եմ, նույնիսկ եթե ես անձամբ ավելի շարժամանակ եմ անցկացնում դուրսը և նույնիսկ չեն բարևւ նույն փողոցի այլ բնակիչներին:

Սոցիալական կապիփալը միաժամանակ կարող է լինել «անհատական և հանրային բարիք»: Սոցիալական կապիփալտում ներդրումներից երբեմն շահում են կողմնակի անհատներ, մինչդեռ շահի մի մասն անմիջապես ծառայում ներդրողի անմիջական հեղափոխություններին: Օրինակ, ծառայություն մատուցող ակումբները, ինչպիսիք են «Ռոտարի» և «Առյուծները» (Rotary and Lions), համակարգում են լոկալ էներգիան բարձրացնելու կրթաթոշակները կամ պայքարելու հիվանդությունների դեմ, միևնույն ժամանակ այն բանին, որ նրանց անդամներին ապահովում են ընկերություն և բիզնես-կապեր, որոնք հափուցվում են անհատապես:

Սոցիալական կապերը կարևոր են նաև վարքային նորմերի համար, որոնց վրա դրանք հիմնված են: Ցանցերը ներառում են (նաև ըստ սահմանման) փոխադարձ պարտավորվածություններ. դրանք՝ որպես հասարակ «շփումներ», հեղափոխիչ չեն: Նամայնքային ցանցերը նպաստում են փոխադարձության ամուր ներմերի գոյությանը: «Այժմ ես կանեմ այս բանը քեզ համար՝ ակնկալելով, որ դու (կամ մի գուցե որևէ այլ անձ) կհափուցի այն»: «Սոցիալական կապիփալը շարժումն է այն բանին, ինչն իր «Փառասիրության կրակը» վեպում Թոմ Վուլֆն անվանում է շահերի շփմանարան»,²³⁶ նշում է փնտրագետ Ռոբերտ Ֆրանկը: Յոգի Բերրանը, ով, այնուամենայնիվ, ոչ վիպագիր էր, ոչ փնտրագետ, առաջարկեց փոխադարձության ամենասեղմ սահմանումը. «Եթե դու չես գնում ինչ-որ մեկի թաղմանը, նրանք չեն գաքոնի»:

Երբեմն, ինչպես այս դեպքերում, փոխադարձությունը *կոնկրետացված է* լինում. ես կանեմ դա քեզ համար, եթե դու կանես ինձ համար մեկ այլ բան: Առավել արժեքավոր, այնուամենայնիվ, *ընդհանրացված* փոխադարձությունն է. ես կանեմ դա քեզ համար առանց ինչ-որ բան ակնկալելու քեզանից՝ համոզված լինելով, որ այլ մարդ ինչ-որ բան կանի ինձ համար: Ոսկե կանոնը (The Golden Rule) ընդհանրացված փոխադարձության արտահայտումներից է: Նավասարապես ուսուցողական է վերնաշապիկի սլոգանը, որն օգտագործվել է Gold Beach-ի կողմից (Oregon, Volunteer Fire Department) հրապարակելու համար դրամահավաքի առաջարկությունը. «Եկեք մեզ մոտ նախաճաշի, մենք կհասնենք Ձեր հրդեհին»: «Մենք գործում ենք հափուկ

²³⁶ Ռոբերտ Ֆրանկ, անձնական զրույցի ժամանակ:

փոխադարձության նորմից ելնելով», - կարծես թե ասում են հրշեջները, բայց դիպորդները ժպտում են, քանի որ նշմարում են ընդհանրացված փոխադարձության նորմը. հրշեջները կզան, եթե նույնիսկ *դու* չհամաձայնես իրենց առաջարկին: Երբ Բլանշ Դյուբոն հույսը դնում է անձանոթների բարության վրա, նա հիմնվում է ընդհանրացված փոխադարձության վրա:

Նասարակությունը, որին բնորոշ է ընդհանրացված փոխադարձությունը առավել արդյունավետ է, քան անվստահելի հասարակությունը, համանման այն պաճառի, ինչպես որ դրամն ավելի արդյունավետ է, քան ապրանքափոխանակությունը: Եթե մենք կարիք չունենայինք յուրաքանչյուր փախանակում անմիջապես հավասարակշռել, մենք կկարողանայինք ավելի շատ բաների հասնել: Նուսալիությունը փափկեցնում է սոցիալական կյանքը: Տարբեր մարդկանց հետ հաճախակի շփումը ընդհանրացված փոխադարձության նորմի առաջացման միտում ունի: Քաղաքացիական պաբասխանաբարությունը և սոցիալական կապիտալը ենթադրում են փոխադարձ պարապորվածություն և գործողությունների նկատմամբ պաբասխանաբարություն: Ինչպես Նանիֆանը և իր հետևորդները ընդունում էին, սոցիալական ցանցերը և փոխադարձության նորմերը կարող են փոխադարձ շահի համար համագործակցությունը հեշտացնել: Երբ քաղաքական և փնտեսական շփումները ներդրում են սոցիալական ինտերակցիաների ստվար ցանցի մեջ, օպորտունիզմի և չարագործությունների նկատմամբ ազդակները թուլանում են: Սա պարճառը, որ ադամանդի առևտուրը՝ իր չարաշահումների արտակարգ քանակության հնարավորություններով, կենտրոնացած է համախմբված էթնիկ անկլավների ձեռքերում: Սոցիալական սերտ կապերը նպաստում են ասեկոսեների և համբավի բարձրացման այլ արժեքավոր միջոցների զարգացմանը. սա ամբողջ հասարակությունում վստահության համար ամուր հիմք է հանդիսանում:

Ֆիզիկական կապիտալը միակ բանը չէ, և ֆիզիկական կապիտալի տարբեր տեսակները չեն փոխարինում միմյանց: Նարիչը և ինքնաթիռը հանդես են գալիս որպես ֆիզիկական կապիտալ, սակայն հարիչը չի կարող օգտակար լինել ազգային անվտանգության համար, իսկ ինքնաթիռն անպիտան է առավորության օմլետի պարրասպման համար: Նմանապես, սոցիալական կապիտալը, որը սոցիալական ցանցերի և դրանց հետ կապ ունեցող փոխադարձության նորմերի ամբողջությունն է, հանդես է գալիս տարբեր ձևերով և չափերով և տարբեր կիրառելիություններով: Քո ընտանիքը ներկայացնում է սոցիալական կապիտալի մի տեսակ, ինչպես կիրակնօրյա դպրոցի դասարանը, այցելուները, ովքեր թղթախաղ են խաղում արվարձանային գնացքում, քո քուլեջային համադասարանցիները, հասարակական

կազմակերպությունը, որին դու պարկանում ես և քո գրառումների գրքույկում գրանցվածների մասնագիտական ցանցը:

Երբեմն սոցիալական կապիտալը, ինչպես իր կոնցեպտուալ «հարևան» համայնքը, հնչում է ջերմ և հաճելի: Քաղաքայնագետ- սոցիոլոգ Խավիեր դե Սուզա Բրիգսը, այնուամենայնիվ, նախազգուշացնում է զգույշ լինել խաբուսիկ քաղցրություններից. սոցիալական կապիտալի “kumbaya” մեկնաբանությունից:²³⁷ Ցանցերը և դրանց հարող փոխադարձության նորմերն ընդհանուր առմամբ բարիք են ցանցի ներսի համար, սակայն սոցիալական կապիտալի արտաքին ազդեցությունները ոչ միշտ են դրական նշանակություն ունենում: Սոցիալական կապիտալի օրինակ էր, երբ Timothy McVeigh-ը թույլ տվեց հարձակվել The Alfred Murrah Federal Building Oklahoma City-ում: Mc Veigh-ի ընկերների ցանցը, որոնք կապված են միմյանց փոխադարձության նորմով, թույլ տվեց նրան անել այն, ինչ նա չէր կարող անել միայնակ: Նմանապես, քաղաքային հանցախմբերի (NIMBY) շարժումները և իշխանական էլիտաները հաճախ սոցիալական կապիտալն օգտագործում են հասնելու արդյունքների, որոնք առավել լայն հեռանկարում հակասոցիալական են: Իրականում, սա օգտակար է այդ խմբերի համար՝ քողարկելու համայնքային կազմակերպությունների սոցիալական և հակասոցիալական հեղուկների միջև եղած փարբերությունը: Երբ ֆլորիդացիները հակառակեցին Ku Klux Klan-ի մայրուղիներն ընդունելու մասին պլաններին, Ջեֆ Քոուլմանը՝ KKK-ի Թագավորական ասպետների Մեծն հրաշագործը, առարկում է՝ ասելով. «Իրականում, մենք նման ենք Առյուծներին և Եղջերուներին: Մենք ուզում ենք ներգրավված լինել համայնքում»:²³⁸

Սոցիալական կապիտալը, կարճ ասած, կարող է ուղղված լինել մութ, հակասոցիալական նպատակների իրականացմանը, ինչպես կապիտալի ցանկացած տեսակ:²³⁹ (ՄակՎեյը նաև հիմնվում է ֆիզիկական կապիտալի վրա, ինչպես

²³⁷ Xavier de Souza Briggs, “Social Capital and the Cities: Advice to Change Agents,” National Civic Review 86 (summer 1997): 111-117.

²³⁸ U.S. News & World Report (August 4, 1997):18. Fareed Zakaria, “Bigger than the Family, Smaller than the State,” New York Times Book Review, August 13, 1995:

Նեդինակի կողմից. Նշմարել եմ, որ ՄակՎեյը և նրա համախոհները երեկոները միասին անցկացնում էին բոուլինգ սրահներում, և եկել եմ այն եզրակացության, որ մենք բոլորս ավելի լավ կլինեինք, եթե պրն ՄակՎեյը բոուլինգ խաղալու գնար մենակ: Երբեմն, ինչպես որոշ կլաններում և պաշտամունքային խմբերում նույնիսկ սոցիալական կապիտալի ներքին ազդեցությունները կարող են բացասական լինել, սակայն սա ավելի հազվադեպ է լինում, քան արտաքին բացասական ազդեցությունը:

²³⁹ Making Democracy: Civic Traditions in Modern Italy (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1993):

Նեդինակի կողմից. Վերոնջյալ աշխատության մեջ ես անդրադառնում եմ այն հանգամանքը, որ սոցիալական կապիտալը կարող է հակասոցիալական ազդեցություն ունենա, սակայն ես հստակորեն գիտակցել եմ այդ հնարավորությունը «Զարգացող համայնք» աշխատության մեջ, որը հրատարակվել է նույն տարում:

պայթուցիկ նյութերով բեռնված մեքենան և մարդկային կապիքալը, ինչպես պայթուցիկ պարասպարով փորձ՝ իր նպատակին հասնելու համար): Այդ իսկ պարճառով կարևոր է պարզել, թե ինչպես են սոցիալական կապիքալի դրական հետևանքները՝ փոխադարձ աջակցություն, համագործակցություն, վստահություն, ինստիտուցիոնալ արդյունավետություն, կարող ենք առավելագույնի հասցնել, իսկ բացասական արտահայտումները՝ աղանդավորություն, էթնոցենտրիզմ, կոռուպցիա՝ նվազեցնել: Ի վերջո, գիտնականներ սկսեցին փարանջապել սոցիալական կապիքալի փարբեր փեսակներ:

Որոշ փեսակներ ներառում են կրկնվող, ինտենսիվ, կապակցված ցանցեր, ինչպես մեքադագործների խումբ, որոյնք հանդիպում են յուրաքանչյուր ուրբաթ աշխատանքից հետո խմելու համար, խմբովին միմյանց փեսնելու համար: Որոշ փեսակներն էլ էպիզոդիկ են, միափարր և գաղտնի, ինչպես հեռու ազգականներ դեմքեր, որ դու փեսնում ես ամսվա մեջ մի քա նի անգամ հանրախանություն: Սոցիալական կապիքալի որոշ փեսակներ, ինչպես Ծնող-ուսուցիչ միավորումը, ֆորմալապես կազմակերպված են, ունեն կազմակերպչական փաստաթղթեր, պարբերաբար հանդիպումներ, գրված կանոնադրություն, ազգային ֆեդերացիայի հետ կապեր, մինչդեռ մյուսները, ինչպես բասկետբոլի խաղի կազմակերպումը, ավելի քիչ են ֆորմալականացված: Սոցիալական կապիքալի որոշ փեսակներ, ինչպես շրապ-օգնության կամավոր անձնակազմը, ունեն վառ արտահայտված հանրային գնահատման նպատակներ, որոշներն էլ, ինչպիսիոն է բիրջ խաղացողների ակումբը, գոյություն ունի իր անդամների անհատական հաճույքները բավարարելու համար, կամ ինչպես ավելի վաղ նշված Rotary Club-ը, որը ծառայում էր և՛ անհատական, և՛ հանրային շահերի:

Բոլոր հարթություններից, որոնց միջև սոցիալական կապիքալը փարանվում է, թերևս ամենակարևորը կամրջայինի (bridging կամ ներառող) և կապակցողի (bonding կամ բացառող) միջև փարբերությունն է:²⁴⁰ Սոցիալական կապիքալի որոշ փեսակներ, ցանկությամբ կամ անհրաժեշտությամբ պայմանավորված, ներքին կողմնորոշման են և միփում ունեն ամրապցնել բացառիկ անձնավորություններին և հոմոգեն խմբերը: Կապակցող սոցիալական կապիքալի, որը ներառում է էթնիկ եղբայրական կազմակերպություններ, օրինակներ են եկեղեցու վրա հիմնված

²⁴⁰ Նեդինակի կողմից. Որքանով, որ ես կարող եմ ասել, այս փերմիներին մափնանշումն արվել է Ռոսս Գիելլի և Էյվիս Վիդալի կողմից:

Ross Gitell and Avis Vidal, *Community Organizing: Building Social Capital as a Development Strategy* (Thousand Oaks, Calif., Sage, 1998), 8.

կանանաց ընթերցության խմբերը և գավառային նորաձև ակումբները: Այլ ցանցեր արտաքին կողմնորոշում ունեն և ներառում են փարբեր խավերից մարդկանց: Կամրջային սոցիալական կապիփալի, որը ներառում է քաղաքացիական իրավունքների պաշտպանության շարժում, օրինակներ են բազմաթիվ երիտասարդական ծառայության մատուցման խմբերը և կրոնական կազմակերպությունները:

Կապակցող սոցիալական կապիփալը լավ է հատուկ փոխադարձությունն ամրապնդելու և համերաշխությունը մոբիլիզացնելու համար: Էթնիկ անկլավներում ամուր ցանցերը, օրինակ, փրամադրում են սահմանային սոցիալական և հոգեբանական աջակցություն համայնքի առավել քիչ հաջողակ անդամներին՝ միևնույն ժամանակ փեղի ձեռներեցներին փրամադրելով ֆինանսավորում, շուկա և վստահելի աշխատուժ: Կամրջային ցանցերը, ի հակառակ սրան, ավելի հարմար են արտաքին ակտիվները միացնելու և ինֆորմացիոն փոխանակման համար: Տնտեսական սոցիոլոգ Մարկ Գրանովեթերը նշում էր, որ աշխատանք փնտրելիս (կամ քաղաքական համախոհներ) թույլ կապերը, որոնք ինձ կապում են հեռավոր ծանոթներին, ովքեր լինում են այն մարդկանց շրջանում, որ փարբերվում են ինձանից, իրականում ավելի արժեքավոր են, քան ամուր կապերը, որ միացնում են ինձ բարեկամների ու մտերիմ ընկերների հետ, ովքեր ունեն սոցիոլոգիական հիմքը, որն շատ նման է ինձ: Ինչպես Xavier de Souza Briggs-ն արտահայտվել է, կապակցված սոցիալական կապիփալը լավ է «կողքով անցնելու», իսկ կամրջային սոցիալական կապիփալը՝ «առաջադիմելու» համար:²⁴¹

Բացի այդ, կամրջային սոցիալական կապիփալը կարող է ստեղծել ավելի լայն նույնականացումներ և փոխադարձություն, մինչդեռ կապակցված սոցիալական կապիփալը խրախուսում է ավելի մտերիմ մարդկանց: Նյու Բեդֆորդի (Մասաչուսեթս) աղմկոտ և մեծ նավահանգստում 1829 թվականին համայնքային գրական կազմակերպության հիմնադրման ժամանակ Թոմաս Գրինը գեղեցիկ կերպով ներկայացրեց այս գիտակցությունը.

Մենք գալիս ենք հասարակության բոլոր մասերից, խավերից, դասերից՝
սովորեցնելու և ուսուցանելու մեր հերթին: Երբ մենք առնչվում ենք միմյանց
հետ այս նպատակով, միևնույն ժամանակ մենք կարող ենք սովորել միմյանց

²⁴¹ Mark S. Granovetter, "The Strength of Social Ties," *American Journal of Sociology* 78 (1973): 1360-1380;

Xavier de Souza Briggs, "Diong Democracy Up Close: Culture, Power, and Communication in Community Building," *Journal of Planning Education and Research* 18 (1998): 1-13.

ավելի լավ ճանաչել, մենք կարող ենք կոտրել շար նախապաշարումներ, որոնք առաջանում են միջանց մասամբ ճանաչելու կամ անուշադրության պատճառով... Խմբերով և խմբավորումներով, որ մենք բաժանված ենք, երբեմն մենք սովորում ենք սիրել մեր եղբորը նրա հաշվին, ում մենք չենք սիրել՝ փարբեր պատճառներով ընդունելով որպես եղբայր... Մենք կարող ենք վերադառնալ մեր փուն և օջախներ (լիցեից) բարյացակամ զգացումներով մեկս մեկի նկատմամբ, քանի որ մենք սովորել ենք միմյանց ավելի լավ ճանաչել:²⁴²

Կապակցված սոցիալական կապիփալն իրենից ներկայացնում է յուրաքանչյուր սոսիմ, մինչդեռ կամրջային սոցիալական կապիփալն ապահովում է սոցիոլոգիական WD-40: Կապակցված սոցիալական կապիփալը, սպեղծելով ներխմբային լոյալություն, նաև կարող է առաջացնել արտախմբային թշնամություն, ինչպես Թոմաս Գրինը և իր հարևանները Նյու Բեդֆորդում գիտեին, և այդ իսկ պատճառով մենք պետք է ակնկալենք, որ արտաքին բացասական ազդեցությունն առավել բնորոշ է սոցիալական կապիփալի այս ձևին: Այնուամենայնիվ, որոշ դեպքերում և՛ կապակցված, և՛ կամրջային սոցիալական կապիփալները կարող են ունենալ ուժեղ դրական սոցիալական հետևանքներ:

Շար խմբեր միևնույն ժամանակ կապում են որոշ սոցիալական հարթություններ և կապակցում են մյուսները: Օրինակ, սևամորթների եկեղեցին միասին է հավաքում միևնույն ռասայի և կրոնի մարդկանց փարբեր դասերի ներքո: «Կոլոմբոսի ասպետներն» սպեղծվել էին միացնելու փարբեր էթնիկ համայնքների միջև սահմանը՝ կրոնական և գենդերային կտրվածքներով: Ինտերնետային չաթ-խմբերը կարող են կապ հաստատել աշխարհագրական, գենդերային, փարիքային և կրոնական փարբերությունների միջև՝ միասեռ լինելով կրթության և գաղափարախոսության փեսանկյունից: Նամառոթակի ասած, բոնդինգը և բրիդջինգը «կամ-կամ» կապեգորիաներ չեն, որոնց միջև սոցիալական կապիփալը կարող է բաժանված լինել, այլ «ավելի շար-ավելի քիչ» հարթություններ են, որոնց միջոցով կարող ենք համեմատել սոցիալական կապիփալի փարբեր փեսակներ:

Ակնհայտ է, որ արժեքավոր կլինեն ունենալ ժամանակի ընթացքում սոցիալական կապիփալի այս փարբեր ձևերի գնահատման որոշակի չափանիշներ: Այնուամենայնիվ, ինչպես գլոբալ փաթեցման երևույթի հետազոտողները, մենք պետք

²⁴² Richard D. Brown, "The Emergence of Voluntary Associations in Massachusetts," *Journal of Voluntary Action Research* 2 (April 1973): 64-73, 69.

Ashutosh Varshney, *Ethnic Conflict and Civic Life: Hindus and Muslims in India* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 2000).

է կարողանանաք բավարարվել ոչ լիարժեք իրողությամբ, որը մենք կբացահայտենք, այլ ոչ թե գանգաբվել նրա թերություններից: Ամբիկայում սոցիալական ցանցերի սպառնիչ նկարագրություն, նույնիսկ Կոլյալ Ժամանակահատվածում մեկ տեսակետից, գոյություն չի ունեցել: Ես գտել եմ սոցիալական կապիտալի ոչ վստահելի, հարաբերական, ազգային չափանիշներ, որոնք հասարակորեն տարանջատում են բրիդժինգ և բոնդինգ գաղափարները: Սույն գրքում նշված սոցիալական միությունների մասին մեր էմպիրիկ տեսանկյունից, հետևաբար, այս տարբերությունն առավել ակնառու կլինի, քան ես կնախընտրեի: Մյուս կողմից, մենք պետք է կոնցեպտուալ այս տարբերությունները պահենք մեր մտքերում, ինչպես արվել, և գիտակցենք, որ կապակցող և կամրջային սոցիալական կապիտալները փոխարինելի չեն մեկը մյուսով:

«Սոցիալական կապիտալը» որոշ առումով նոր լեզու է ամերիկյան ինտելեկտուալ շրջանակներում քննարկվող շատ հին թեմայի համար: Ազատագրումը համայնքային կարծրացած կապերից մեր մշակույթում առկա դիտարկվող խնդիրներից է. սկսած Կասսիոթերոթ դարում ավանդական ուխտավորների՝ կրոնական համաձայնագրից փախուստով, մինչև քնարական փաստիներոթ դարի անհատականապաշտական ձոները՝ Էմերսոն / «Ինքնավստահություն» /, Թոռո /«Քաղաքացիական անհնազանդություն»/, և Ուիլսոն /« Իմ երգը», մինչև Շերվուդ Անդերսոնի՝ քսաներորդ հարյուրամյակի *Ուայնսթուրգի*/ Օհայո նահանգ/ հասարակ քաղաքացիների՝ ընդդեմ կոմֆորմիզմի պայքարի նշումը, մինչև Clint Eastwood –ի վերջին ֆիլմերը: Նույնիսկ Ալեքսիս դը Թոքվիլը՝ ամերիկացի համայնքայինների սուրբ առաջնորդը, ընդունեց ինդիվիդուալիզմի միակ պահանջը. «Նախագություն և ենթադրվող զգացողություն, որոնք սփռվում են յուրաքանչյուր քաղաքցուն մեկուսանալ իրեն շրջապատողների զանգվածից ու լինել ընտանիքի և ընկերների շրջապատում՝ իր ճաշակով ստեղծված փոքրիկ հասարակությունում. նա մեծ սիրով թողնում է ավելի ընդարձակ հասարակությունը վերջինիս իսկ հոգածության ներքո»:²⁴³

Մեր ազգային միջերը հաճախ բարձրացնում են անհատական հերոսների դերը և նվազեցնում կոլլեկտիվ ջանքերի կարևորությունը: Պարմաբան Դևիդ Նաքթեթ

²⁴³ Alexis de Tocqueville, *Democracy in America*, ed. J. P. Mayer, թարմ. George Lawrence (Garden City, N. Y.: Doubleday, 1969), նաև փն. Wilson Carey McWilliams, *The Idea of Fraternity in America* (Berkeley: University of California Press, 1973), և Thomas Bender, *Community and Social Change in America* (Baltimore, Md.: Johns Hopkins University Press, 1978):

Ֆիշերի՝ ամերիկյան հեղափոխության բացման գիշերվա հաշվեքվության հափշտակումը, օրինակ, հիշեցնում է մեզ, որ Փոլ Ռիվերի ահազանգը հաջող էր միայն Միդլեսեքս գյուղերում քաղաքացիական ներգրավվածության ցանցերի առկայության պարճառով: Առանց կաղմակերպված ներքին ոստիկանության քաղաքները՝ անկախ, թե որքան ազգասեր են նրանց բնակիչները, Լեքսինգտոնից և Քոնքորդից AWOL էին:²⁴⁴ Այնուամենայնիվ, բուռն ինդիվիդուալիզմի միջոցով շարունակում էր հզորագույն ներքին ակկորդներ փալ ամերիկյան հոգեկանում:

Համայնքի մասին աճող և նվազող քննարկումները վերջին երկու դարերի ընթացքում կրում էին տեղական բնույթ: «Անկումային պատմությունները», որոնք երմողեռնիստական գրելաձև էին թերացումների և անկումների մասին պատմվածքներում, մեր գրություններում մեծ պատմություն ունեն: Թվում է, թե մենք մշտապես ստիպված ենք լինելու համեմատել մեր անգույն ներկան, անցյալ ոսկե տարիների հետ: Մենք հավանաբար կիսում ենք նոստալգիկ այս հակումը մարդկության մնացած մասի հետ: Սոցիոլոգ Բարրի Ուելմանը նշում է.

Հավանաբար գիտական այրերն անհանգստացել են համայնքների վրա սոցիալական փոփոխությունների ազդեցությամբ, այն ժամանակվանից, երբ մարդ էակը վրանգվում էր իր քարանձավից դուրս...

Անցյալ երկու դարերի ընթացքում առաջադարձ շար սոցիալական մեկնաբաններ շահարկել են ենթադրությունները տարբեր ուղիների մասին, որոնց միջոցով արդյունաբերական հեղափոխության հետ առնչվող լայնամասշտաբ սոցիալական փափախությունները կարող են ազդել համայնքների կառուցվածքի ու գործունեության հետ... Լայնամասշտաբ փոփոխությունների հետևանքների այս երկակիությունը շարունակվում էր նաև քսաներորդ դարում: Վերլուծաբանները շարունակում էին հարցադրում, փաստորեն, արդյոք ամեն բան մասնավորվում է: ²⁴⁵

Քսաներորդ դարի վերջին, հասարակ ամերիկացիները կիսում էին քաղաքացիական անկախության մասին այս զգացումը: Մենք արդարացիորեն գոհ էինք մեր տնտեսական հեռանկարներով. սա հազիվ թե զարմանալի է աննախադեպ տարածումից հետո, բայց մենք հավասարապես համոզված չէինք բարոյապես և մշակութային տեսանկյունից ճիշտ ճանապարհի վրա ենք, թե ոչ: Դեմոգրաֆիական

²⁴⁴ David Hackett Fischer, *Paul Revere's Ride* (New York: Oxford University Press, 1994).

²⁴⁵ Barry Wellman, "The Community Question Re-Evaluated," in *Power, Community, and the City*, Michael Peter Smith, ed. (New Brunswick, N. J.: Transaction 1988), 81-107, quotation at 82-83. Pamela Paxton, "Is Social Capital Declining in the United States? A Multiple Indicator Assessment," *American Journal of Sociology* 105 (1999): 88-127.

պայթյունի ժամանակ ծնված երեխաների, որոնք հարցման են ենթարկվել 1987 թվականի, 53 փոկոսը կարծում էր, որ իրենց ծնողների սերունդն ավելի լավն էր՝ նկատի ունենալով «հեղափոխված քաղաքի լինելու և համայնքում այլոց օգնելու գործում ներգրավված լինելու» փաստը, ի համեմատություն այն 21 փոկոսին, որը համարում է, որ իր սեփական սերունդն ավելի լավն է: Ամբողջ 77 փոկոս ասաց, որ ազգը կարիքի մեջ է «համայնքային գործողություններում քիչ ներգրավված լինելու» պատճառով: 1992 թվականին ԱՄՆ աշխարհագրի երկու-քառորդն ասաց, որ «համայնքի անկումը» և «եսասիրությունը» «լուրջ» կամ «ծայրահեղ լուրջ» խնդիրներ են Ամերիկայի համար: 1996 թվականին բոլոր ամերիկացիների միայն 8 փոկոսն ասել, որ «միջին ամերիկացու ազնվությունն ու ներգրավվածությունը» աճում է, մինչդեռ մեր 50 փոկոսը համարում էր, որ մենք դառնում ենք քիչ վստահելի: Մեզնից այն նրանք, ովքեր ասել էին, որ մարդիկ դառնում են ավելի քիչ քաղաքակիրթ՝ նախորդող փաստարկների ընթացքում, թվով գերակշռում են նրանց, ովքեր համարում են, որ մարդիկ դառնում են ավելի քաղաքակիրթ՝ 80 և 12 փոկոս համապատասխանաբար: Մի քանի ուսումնասիրություններում 1999 թվականին ամերիկացիների երկու-երրորդն ասել է, որ ամերիկացիների քաղաքացիական կյանքը վերջին փարիների ընթացքում թուլացել է, որ սոցիալական և բարոյական արժեքներն ավելի բարձր էին, երբ դրանք աճում էին, և որ հասրակությունը կենտրոնացած է ավելի շատ անհատների, քան համայնքի վրա: Ավելի քան 80 փոկոսն ասել է, որ շեշտադրումն ավելի շատ պետք է լինի համայնքի վրա, նույնիսկ եթե սա ավելի շատ պահանջներ է դնում անհատների վրա:²⁴⁶ Ամերիկացիների անհանգստությունը համայնքային կապերի թուլացման համար կարող է սխալ գնահատված կամ բարձրացված լինի, սակայն պարզաճ հարգանք մեր երիտասարդ քաղաքացիների կարծիքի համար, որոնք ենթադրում են, որ խնդիրը պետք է ավելի հիմնովին շահարկվի:

Այն կարծիքը, որ համայնքային կապերն Ամերիկայում մեր պարմության կամ նույնիսկ վերջին հարյուր փարիների ընթացքում կայուն կերպով թուլանում էին, միանգամայն չի համապատասխանում իմ փնտանկյունին: Նակառակը, ամերիկյան պարմությունը, որը մանրակրկիտ կերպով ուսումնասիրվել է, քաղաքացիական ներգրավվածության վերելքների և վայրէջքների պարմություն է, ոչ թե միայն անկումների, այլ ձախողումների և վերակառուցումների պարմություն: Ինչպես ես

²⁴⁶ The Public Perspective 8 (December/January 1997): 64; Robert Wuthnow, "Changing Character of Social Capital in the United States," in the Dynamics of Social Capital in Comparative Perspective, Robert D. Putnam, ed. (2000, forthcoming); The Public Perspective 10 (April/May 1999): 15; Wall Street Journal, June 24, 1999.

Ներկայացված կողմից, կարծիք չունենցող հարցվողները ներառված չեն:

արդեն ակնարկել եմ սույն գրքի առաջին էջերում, կենդանի մարդկանց հիշողության մեջ Ամերիկայում համայնքային կապերը դառնում էին ավելի ամուր, այլ ոչ թե թուլանում էին, և ինչպես ես կապացուցեմ գրքի եզրափակիչ էջերում, մեր ուժերը ներում են մեզ փոփոխել վերջին մի քանի տասնամյակների անկումները:

Այնուամենայնիվ, իմ փաստարկն այն է, որ, ամեն դեպքում արտաքինապես, անկումային ավանդույթներով, այսպես կարելի խուսափել պարզ նոստալիզիայից: Ճիշտ ինչպես այս գրքի նյութը կարող է հանգել մեզման ինքնախաբեության, մեր մեթոդները ևս կարող են պարզ լինել: Արդյո՞ք համայնքներում կյանքը, մութ գործելով քսանմեկերորդ դար, իրականում այնքան տարբեր է 1950-ական և 1960-ականների ամերիկյան համայնքների իրականությունից: Նոստալիզիայի սահմանափակման ճանապարհ է երևոյթների հաշվումը: Արդյո՞ք ակումբային հանդիպումներն այսօր իրականում ավելի քիչ մարդաշար են, քան երեկ, կամ գուցե այդպես ուղղակի թվում է: Արդյո՞ք մենք ավելի քիչ լավ գիտենք մեր հարևաններին, քան մեր ծնողները, կամ արդյոք մեր հարևանության մասին մեր մանկական հուշերը խորոված միսն է՝ ծածկված ցանկալի հուշերի ոսկյա հուրով: Արդյո՞ք ընկերական պոկեր թղթախաղն ավելի քիչ է տարածված է այսօր, կամ պարզ է, որ մենք ինքներս ենք «աճել» պոկեր: Բոուլինգի մրցույթները կարող են անցկացվել, բայց ինչ կարելի է ասել՝ սոփոքուլի և ֆուտբոլի մասին: Արդյո՞ք օտարականներն ավելի քիչ վստահելի են այժմ: Արդյո՞ք ակտիվիստները կամ X-երը իրականում ավելի քիչ են ներգրավված համայնքային կյանքում: Ի վերջո, դա նախորդող սերունդն էր, որ երբեք համարվել է «լուռ»: Նախապես է, որ ավելի երիտասարդ սերունդն այսօր ավելի քիչ չէ ներգրավված, քան նրան նախորդողները, բայց ներգրավվածության ուղիներն են նոր: Ներքոնշյալ գլուխներում կդիտարկվեն այս հարցերն ամենալավ հասանելի փաստարկների միջոցով:

Սոցիալական մթնոլորտի զարգացման ուսումնասիրության մարտահրավերները որոշ առումներով նման են օդերևութաբանների առջև ծառացած մարտահրավերներին, որոնք չափում են գլոբալ տաքացումը. մենք գիտենք, թե ինչ իդեալականորեն կցանկանայինք ստանալ անցյալից, բայց ժամանակի ընթացքը նշանակում է, որ մենք չենք կարող հեղ գնալ՝ անցկացնելու լավ ծրագրավորված ուսումնասիրությունները: Այսպիսով, եթե մենք ուզում ենք ուսումնասիրել, թե ինչպես է մեր հասարակությունը նման կամ տարբեր մեր ծնողների հասարակությունից, ապա պետք է կատարենք ոչ լիարժեք հետևություններ բոլոր այն փաստերից, որ մենք կարող ենք գտնել:

Գլոբալ կլիմայական փոփոխություններն ուսումնասիրող օդերևութաբանների հզորագույն ռազմավարությունը դրանք փաստերի տարբեր աղբյուրների միջև բաժանելն է: Եթե հարավ-արևմտյան ծառի տրամագծի երկարությունը, և Բրիտանական ադմիրալության ջերմաստիճան մասին հաշվետվությունները ցույց են տալիս միևնույն ուղղությունը, ապա գլոբալ տաքացման մասին եզրահանգումն ավելի համոզիչ է, քան եթե փաստերի շղթան ունենար միակ շարանը: Գրեթե նույն պարզառաքանությամբ էլ գիտակից լրագրողը հեղինակում է «երկու աղբյուրից» սկզբունքին: Եթեք մի ներկայացրեք ինչ-որ բան քանի դեռ գոնե երկու անկախ աղբյուրներ չեն հաստատում այն:

Այս գրքում ես հեղինակում եմ այս նույն սկզբունքին: Նամարյա բոլոր հիմնական ընդհանրացումներն այսպեղ հիմնված են ավելի քան մեկ անկախ փաստերի վրա, և որպեղ ես բացահայտել եմ տարածայն արդյունքներ հավանական աղբյուրներից, այնպեղ նշել եմ նաև անհամապատասխանությունները: Ես դեպք ունեմ ուսումնասիրելու, բայց ինչպես դատարանի ցանկացած պաշտոնյա, ես մասնագիտական պարտականություն ունեմ ներկայացնելու խնդրին առնչվող բոլոր փաստերը, որ ես ջեռք եմ բերել՝ ինչպես մեղադրական, այնպես էլ արդարացնող բնույթի: Տեքստը ավելորդ փաստերով ծանրաբեռնելուց խուսափելու համար ես ներառել եմ տարբեր ուսումնասիրություններից հաստատող փաստերը նշումների մեջ, այնպես որ սկեպտիկ «ապացուցի ինձ» ընթերցողները կարող են ուսումնասիրել դրանք ինչպես և բուն տեքստը:²⁴⁷

Ես փնտրել եմ Ամերիկայի սոցիալական կյանքի շարունակականության և փոփոխության որքան հնարավոր է փաստերի տարբեր տեսադաշտեր: Եթե տրանսֆորմացիան, որ ես առանձնացրել եմ այնքան լայն և խորն են, որքան ես համարում եմ, ապա այն պեպք է նկատելի լինի տարբեր տեղերում. այսպիսով, ես լայն ցանց եմ տարածել: Իհարկե, սոցիական փոփոխությունները, ինչպես կլիմայականը, անխուսափելիորեն անհամաչափ են: Կյանքը չի ընթանում մեկ հարթության մեջ: Մենք չպեպք է ակնկալենք, որ բոլոր փոփոխությունները տեղի են ունենում միևնույն ուղղությամբ և միևնույն արագությամբ, բայց բոլոր շեղումները կարող են պարունակել տեղի ունեցողի վերաբերյալ կարևոր բանալիներ:

²⁴⁷ Օրնակ. աղյուսակներ 31-33-ը ներկայացնում են տվյալներ վեց անկախ աղբյուրներից՝ ֆիլանտրոպիայի միություններից ելնելով, սակայն ես նաև գտել եմ չորս լրացուցիչ աղբյուրներ, որոնք հաստատում են հիմնական նմուշը, և այդ աղբյուրները հակիրճ կերպով հիշատակված են նշումներում: Մեթոդաբանության լրացուցիչ քննության համար տե՛ս հավելվածները:

Ամերիկյան հասարակությունը, ինչպես մայրցամաքը, որպեսզի մենք ապրում ենք, մեծ է ու բազմազան, և քաղաքացիական մեր ներգրավվածությունը պարամականորեն փոքրեր չափեր և ձևեր է ընդունել: Մեզանից քչերն են կենցաղային աշխատանքները կիսում հարևանների հետ, մինչդեռ ավելի շատերը գործ են անցնում դասասանյակները ինքներնեք փողափոխելու համար: Մեզանից ոմանք աշխատում են Կոնգրեսի համար, ոմանք էլ միանում են ինքնօգնության խմբերին: Մեզանից ոմանք լինում են փողական բարի միությունում, ոմանք էլ՝ փողական բարում: Մեզանից ոմանք այցելում են այլոց օրը մեկ անգամ, մինչդեռ ուրիշները ջանում են չմոռանալ փոքրին մեկ անգամ փողական բացիկ ուղարկել: Սոցիալական կապի փառի ձևերը՝ ուղիները, որոնց միջոցով մենք հաղորդակցվում ենք մեր ընկերների, հարևանների և օրհարականների հետ, փոքրեր են:

Այսպիսով, մեր փեսակները սոցիալական կապի փառի և քաղաքացիական ներգրավվածության զարգացման միությունները շատ են փոքրվում այս համալիր հասարակության փոքրեր սեկտորներում: Նախորդող գլոխներում մենք սկսում ենք՝ ընդգծելով ամերիկացիների մասնակցությունը հասարակական նախաձեռնություններում՝ քաղաքականություն և հասարայնության հետ կապեր: Ներառալով մենք անդրադառնում ենք մեր համայնքների ինստիտուտներին՝ ակումբներ և համայնքային միություններ, կրոնական մարմիններ, աշխատանքային կազմակերպություններ, ինչպիսիք են միավորումներն ու արհեստակցական միությունները: Ներքին մենք ուսումնասիրում ենք գրեթե անթիվ ոչ ֆորմալ կապերը, որոնք միավորում են ամերիկացիներին՝ երեկոներ թղթախաղի ներքո և բոուլինգ լիգաներ, բար-կլիկներ և գնդակով խաղեր, պիկնիկներ և երեկույթներ: Այնուհետև մենք ուսումնասիրում ենք Ամերիկայում վստահության և ալտրուիզմի փոփոխվող նմուշները՝ մարդասիրություն, կամավորություն, ազնվություն, փոխադարձություն: Ի վերջո, մենք անդրադառնում ենք կապերի նվազման երեք հակաօրինակի՝ փոքր խմբեր, սոցիալական շարժում, ինքներնեք:

Յուրաքանչյուր ուրբալում մենք կբախվենք հոսանքների և պարահոգումների, սակայն ամեն մեկում մենք նաև կգտնենք ընդհանուր, հզոր և մակընթացային շարժումներ, որոնք փարածվում էրն ամերիկյան հասարակությունում քսաներորդ դարում: Դոմինանտ թեման պարզ է: Քսաներորդ դարի առաջին երկու-երրորդ մասում հզորագույն ալիքն ամերիկացիներին փարավ դեպի իրենց համայնքային կյանքում աննախադեպ մեծ ներգրավվածության, բայց քիչ փասնակյակներ անց լուռ, առանց զգուշացնելու՝ այդ հոսանքը փոխեց ուղղությունը, և մեզ վրա հասավ պառակտման

դավաճան հարվածը: Աննկար կերպով մենք առանձնացանք մեկս մյուսիցս և մեր համայնքներից դարի երրորդ մասում:

Այս հոսանքների ազդեցությունը ամերիկյան հասարակության բոլոր ասպեկտների վրա, նրանց պարճառներն ու հեղափոխությունները և այն, թե ինչ պետք է անենք, որ վերադարձնենք դրանք, այս գրքի մնացած մասի առարկան է: Երրորդ մասն ուսումնասիրում է հնարավոր բացառությունների մեծ շարք՝ լրացուցիչ աշխատանքից մինչև ծայրամասային բնակիչների հանգիստը, բարեկեցության պետությունից մինչև կանանց հեղափոխությունը, ռասիզմից մինչև հեռուստատեսություն, շարժունության աճից մինչև ամուսնալուծությունների աճը: Այս գործոններից որոշները սոցիալական կապիտալի ժանգոտման հարցում ընդհանրապես կարևոր դեր չունենան, սակայն մենք պետք է տեսնենք մեր խնդրի երեք կամ չորս ճգնաժամային աղբյուր:

Մինչդեռ գրքի երրորդ մասը հարցնում էր «ինչու՞», չորրորդ մասը հարցնում է «այսպիսով ինչ՞»: Սոցիալական կապիտալը կարող է ունենալ իրական, նույնիսկ հաշվելի ազդեցություն մեր կյանքի շատ փոքրեր ասպեկտների վրա: Ինչը որ վերանգի փակ է, համայնքային հպարտության ջերմ, հաճելի զգացողություն կամ խնամք չէ: Մենք պետք է դիտարկենք այն հստակ փաստը, որ մեր դպրոցները և հարևանությունը այնքան լավ չեն գործի, եթե համայնքային կապերը թուլացած են, որ մեր փոփոխությունը, մեր ժողովրդավարությունը և նույնիսկ առողջությունն ու երջանկությունը կախված են սոցիալական կապիտալի աղեկվապ պաշարից:

Վերջապես, գրքի հինգերորդ մասում մենք թողնում ենք ախտորոշման անհրաժեշտ, սակայն ձանձրալի խնդիրը՝ անդրադառնալով հնարավոր թերապիաների դիտարկման ավելի լավատեսական կոչին: Մեկ դար անց պարզվեց, որ ամերիկացիների առջև ծառացած են սոցիալական և քաղաքական հիմնխնդիրներ, որոնք զարմանալիորեն նման են նրանց, որ մենք այժմ պետք է հասցեագրենք: Մեր նախորդների պարասխաններից մենք շատ բան ունենք սովորելու. ոչ ամենավերջին տեղում այն, որ քաղաքացիական փլուզումը ինչպես դա մեր շրջակայքում կարող է փոխվել: Սա մեր ժամանակակից խնդիրների համար ոչ մի պարզ միջոց չի առաջարկում: Գրքի եզրափակիչ մասում իմ նպատակն է կոչ անել (հնարավոր է նաև նպաստել) ազգային մոտորումների և փորձարկումների ժամանակահատված, այն մասին, թե ինչպես կարող ենք վերակառուցել ամերիկյան քաղաքացիական ներգրավվածությունը և սոցիալական կապվածությունը քսանմեկերորդ դարում:

Մինչև 1997 թվականի հոկտեմբերի 19-ը Ջոն Լամբերտը և Անդի Բոշման միմյանց գիտեին միայն իրենց տեղական բուլվար լիգաների միջոցով Ypsi-Arbor Lanes in Ypsilanti, Միչիգանում: Լամբերտը՝ Միչիգանի հոսպիտալի համալսարանի՝ կենսաթոշակի անցած վաթսուչորսամյա աշխատակիցը, երիկամային փրանսպլանտացիայի համար սպասում էր 3 տարի, երբ Բոշման՝ երեսուներեքամյա հաշվապահը, պատահամբ իմացավ Լամբերտի կարիքի մասին և անսպասելիորեն մոտեցավ նրան, որպեսզի առաջարկի իր երիկամներից մեկը:

-Անդին իմ մեջ տեսավ ինչ-որ բան, որ այլոք չէին տեսնում,- ասաց Լամբերտը: - Երբ մենք հիվանդանոցում էինք Անդին ասաց ինձ. «Ջոն, ես իրոք հավանում եմ քեզ և անչափ հարգում: Ես չեմ տատանվի նույն բանը մեկ անգամ ևս քեզ համար անել»: - Ես զարմացած էի: Բոշման վերադարձրեց զգացողությունը. «Ես հավանաբար ազգակցություն եմ զգում Լամբերտի հետ: Ես հոգ էի տանում նրա մասին մինչև այդ, իսկ այժմ ես իրոք աջակցում եմ նրան»: Ֆիլմի այս պատմությունն ինքն է ամեն ինչ ասում, բայց նկարից, որ ուղեկցել է այս հաշվեփութայանը *Ann Arbor News*-ում երևում է, որ բացի մասնագիտական և սերունդային փոքրամասնություններից, Բոշման սպիտակամորթ էր, իսկ Լամբերտը աֆրո-ամերիկացի է: Այն, որ նրանք միասին խաղում էին, շրկեց բոլոր փոքրամասնությունները:²⁴⁸ Փոքր քայլերով, ինչպես սա, նաև խոշոր նախաձեռնություններում մենք՝ ամերիկացիներս կարիք ունենք վերամիավորվենք միմյանց հետ: Սա է այս գրքի պարզ փաստարկը:

²⁴⁸ Emma Jackson, "Buddy Had Kidney to Spare," *Ann Arbor News* (January 5, 1998).

Շնորհակալություն Մայքլ Դովերին այս պատմության գեղեցիկ տեղադրման համար Շահույթ չհեղափոխող և Կամավոր Գործողությունների Էլեկտրոնային կայքում. www.arnova.org/arnova_1.htm, January 6, 1998.

2. ԿՈՆՑԵՊՏՈՒԱԼ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԿԱՊԻՏԱԼԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ²⁴⁹

Թարգմանիչ և խմբագիր՝ Գոհար ՇԱՆՆԱԶԱՐՅԱՆ

Չնայած սոցիալական կապիտալի հասկացության նախորդումներ կարող են գտնվել ամենաքիչը այնքան վաղ, ինչքան 18-րդ դարն է, հասկացությունը քննարկվել է 1990թ-ից մի քիչ վաղ (ներդիր 2.1):

Սոցիալական կապիտալի վերաբերյալ գրականության ծաղկումը եղել է դրանից հետո: Այժմ գիտության փարբեր ճյուղերի գիտնականներ գրում են այս թեմայի վերաբերյալ: Նրանց ներդրումները ընդգրկում են տեսական, էմպիրիկ և քաղաքականորեն կողմնորոշված հարցերի մի շարք: Շարունակաբար կառավարական մարմինները սոցիալական և տնտեսական խնդիրների հետ գործ ունենալով ևս դիմում են այս հասկացությանը: Օրինակ՝ ընդամենական ուսումնասիրությունների Ավստրալիական ինստիտուտը հետազոտում է սոցիալական կապիտալի և ընդամենական ու հասարակական կյանքի փարբեր տեսակները և վիճակագրության Ավստրալիական բյուրոն ներկայումս հետևողաբար ուսումնասիրում է, թե ինչ փոխազդեցություն է հավաքվել սոցիալական կապիտալը և նրա հետևանքները չափելու համար: Միջազգային մակարդակում Նամաշարիային բանկը և OECD-ին հանձնարարել են ընդարձակ հետազոտություն սոցիալական կապիտալի և վերջինիս հետ կապված խնդիրների շուրջ:

Իր վերջերս հայտնվելու, լայնածավալ սահմանների և բազմաուղղվածական էության պարզառով սոցիալական կապիտալի վերաբերյալ կոնցեպտուալ գրականությունը դեռ զարգանում է: Տարբեր հեղինակներ են փորձել սահմանել սոցիալական կապիտալը, բայց դրա նշանակությունը դեռ ամբողջականորեն չի համաձայնեցված: Տեսակետները փարբեր են նրա շուրջ, թե ինչն է կազմում սոցիալական կապիտալը, ինչպես է այն գործում, ում և ինչին է հասկացությունը վերաբերում, ինչպես ուրվագծել նրա ակունքները, դրսևորումները և ազդեցությունները, արդյոք սոցիալական կապիտալը օգտակար է և անգամ արդյոք սոցիալական կապիտալ պիտակին վերաբերող հարցերը կարող են բացահայտորեն

²⁴⁹ Աղբյուրը՝ *Social Capital: Reviewing the Concept and its Policy Implications*. (Commonwealth of Australia: Productivity Commission, 2003), 5-23, 25-49. Copyright . Commonwealth of Australia reproduced by permission.

համարվել «կապիտալ»: Գաղափարական անորոշությունները նաև ներմուծվում են էմպիրիկ գրականության մեջ (գլուխ 3):

Վիճաբանությունները գիտական գրականության մեջ չեն նշանակում, որ գործնական պայմաններում սոցիալական կապիտալը անկարևոր է մարդկանց բարեկեցության համար: Ընդհակառակը, սոցիալական կապիտալի խորագրի տակ ներառվող որոշ հարցեր հանդիսանում են նշանակալից այս առումով:

Այնուամենայնիվ, գրականության անկայուն բնույթը դժվարեցնում է հասկացության հակիրճ և պարզորոշ բացատրությունը, ինչպես նաև բարդեցնում է հասկացությունը հասարակական քաղաքականության զարգացման մեջ օգտագործման համար (գլուխ 4):

Այս գլխում Նանձնաժողովը փորձում է կառուցել պարկերը, թե ինչ է նկատի ունեցվում սոցիալական կապիտալ տերմինով, և ինչպես է այն օգտագործվում՝ քննելով հետևյալ տեսակետները.

- սահմանումներ և մենկաբանություններ;
- հիմնական առանձնահատկություններ;
- ակունքներ և պայմանավորող գործոններ; և
- դրական և բացասական ազդեցություններ:

Ներդիր 2.1 «Սոցիալական կապիտալ» հասկացության պարամետրները

ակադեմիական մրաժողության մեջ

Գաղափարը, որ սոցիալական նորմերը անհրաժեշտ են ղեկավարելու համար փոփոխական գործունեությունը, կարելի է գտնել շտրանդական լուսավորիչների քաղաքական փոփոխության տեսաբանների մոտ: Ինչպես հայտնում է Վուլքորը (1998թ.) Էդմունդ Բուրկը պնդում էր, որ շուկաները չեն կարող ընդհանրապես գործել առանց քաղաքակրթող նորմերի և բարոյական սկզբունքների նախնական առկայության: Դեվիդ Նյումը, մյուս կողմից ենթադրում էր, որ համապատասխան «բարոյականության զգացումը» կամ «համակրանքը» կհայտնվեն կամավոր: Մեջտեղում կանգնած էր Ադամ Սմիթը, որը համարում էր, որ քանի դեռ մարդկանց անձնական շահի հետապնդումը կարգավորվում է բնածին բարոյականության զգացումով, փոփոխական շուկան անհրաժեշտ կլինի կարգավորել եկեղեցու կամ պետության մասնակցությամբ:

Սոցիալական կապիտալին վերաբերող հարցերը ունեն միանման ծագում, չնայած սոցիալական շրջանակներում քննարկման ավելի երկարատև պարամությանը, ըստ Վուլքոքը (1998, 161):

Դասական սոցիոլոգիայում Դուրկհեյման, Վեբերյան և Մարքսիստական ավանդույթները կրում էին ուշ 18-րդ և վաղ 19-րդ դարերի փոփոխական վիճաբանությունների և խնդիրների խորը ազդեցությունը, և այն, ինչը հիմա մենք համարում ենք «սոցիալական կապիտալ» ընկած է այս գործընթացների հիմքում: Նամանման բանավեճերը շրջապատում էին սոցիոլոգիայի վիճելի մուտքը ամերիկյան համալսարաններ 1890-ական թթ-ին, որպես սոցիալական ուժերի դրությունը որպես քաղաքային զարգացումը ձևավորող անկախ գործոններ ծառայեց փարբերակելու սոցիոլոգներին փոփոխագեղերից :

Սոցիալական կապիտալ տերմինի առաջին օգտագործումը այժմ ընդունվածին մոտիկ իմաստով տեղի ունեցավ 1916 թվականին, երբ Նանիֆանը (մեջ է բերված Վուլքոքից 1998թ.) բացատրել է այն որպես.

Այն աննշմարելի արժանիքները, որ ունեն մեծ նշանակություն մարդկանց ամենօրյա կյանքում. բարի կամք, ընկերություն, համակրանք և սոցիալական հաղորդակցություն անհատների և ընտանիքների միջև, որոնք կազմում են սոցիալական միավոր:

Տերմինը այս կոնտեքստում օգտագործվել է հազվադեպ վերջին 60 կամ մոտ այդքան փարիները: Զակոբսը 1961թ. օգտագործել է այն շեշտելու համար քաղաքներում մարդկանց ցանցերի կարևորությունը, և Լուրին (1977-1981) հիմնվում էր նրա վրա, որպեսզի բացատրի փարբեր փոփոխական հնարավորությունները, որով փոքրամասնական և ոչ փոքրամասնական երիտասարդները օժտված են շնորհիվ սոցիալական կապերի: Մինչ Բուրյեն (1985) փորձարկում էր սոցիալական կապիտալի առաջին սիստեմատիկ ուսումնասիրությունը, հայեցակարգի վերաբերյալ ժամանակակից հեղափոխությունը առաջ եկավ սոցիալական կապիտալի, մարդկային կապիտալի և Միացիալ Նահանգներում դպրոց հաճախելիության միջև հարաբերությունների մասին Կոլմանի (1988) ուսումնասիրությամբ և ավելի ուշ սոցիալական կապիտալի և Իրավիայում ժողովրդավարական հաստատությունների

մասին Փաթենմի (1993) ուսումնասիրությամբ: Վիճակները (2000) հայտնում է, որ հակառակ ավելի վաղ շրջանների սակավաթիվ հիշատակությունների, որոշ 109 լրագրողական հոդվածներ 1991-ից 1995թ-ի ընթացքում թվարկում էին սոցիալական կապիտալը որպես քարտեզակիչ և հետագա 1003 հոդվածներ այդպես արեցին 1996թ-ից մինչև 1999թ-ի մարտը:

Տարբեր կառավարական մարմիններ այժմ անցկացնում են հետազոտություն սոցիալական կապիտալի շուրջ, փերմինը լայնորեն օգտագործվում է հրապարակային բանավեճում և մի քանի կառավարություններ գործի են դրել որոշակիորեն նախագծված քաղաքականություն սոցիալական կապիտալի զարգացման անրաժեշտության վերաբերյալ:

Անդրադառնալով փերմինի լայնափարած և երբեմն բանավեճային օգտագործմանը, որոշ գիտնականներ նախագծուշացրել են «գայթակղության դեմ» օգտագործելու սոցիալական կապիտալը որպես պարզվակ՝ վրան կախելու բոլոր այն ոչ պաշտոնական ներգրավվածությունները, որոնք մենք սիրում ենք, համակրում ենք և հավանում ենք» (Դասգուպտա 999,326): Մյուսները, գիտակցելով նրա այժմյան սահմանափակությունը, փեսնում են հասկացության պոպուլյար կապակցելու միջառարկայական բացերը և ամրապնդելու հասարակական քաղաքականությունը: Ինչպես Թեմփլը (2001, 22) մատնանշում է.

[Սոցիալական կապիտալը] ապահովում է մի օգտակար հովանոցային փերմին հասարակությունների այն ասպեկտների համար, որոնք չնայած դժվար է չափել և միավորել ֆորմալ կադապարների մեջ, սակայն լայնորեն ընդունվում են որպես կարևոր պայմանավորող գործոն երկարաժամկետ փերմեսական հաջողության համար:

Որոշ փերմեսագեպների համար (ոչ բոլորի) կռահողականությունը, որ «հասարակությունը կարևոր է» և բավականաչափ ուժեղ է շափ բաների այժմյան բացակայությունը լրացնելու համար փեսական փլեւարկների ճանապարհով:

2.1 Սահմանումներ և մեկնաբանություններ

Գրականությունը պարունակում է սոցիալական կապիտալի բազմազան սահմանումներ (ներդիր 2.2): Թեև սահմանումները ցուցաբերում են որոշ ակնհայտ

ընդհանրություններ, օգտագործվող տերմինաբանությունը տարբերվում է, տարբերություններ կան սոցիալական կապիտալի իմաստավորման մեջ, և «գործնական մակարդակում մեկնաբանությունները, թե սոցիալական կապիտալը ինչ է կամ ինչ չէ, տարբեր են» (Նարայան և Կասիդի 2001թ.):

Սահմանումներում և մեկնաբանություններում առկա տարբերությունները մասամբ արտացոլում են տարբեր տեսական ավանդությունները, որոնցից և առաջացել է հասկացությունը: Ինչպես նշում է OECD-ն (2001), հնարավոր է տարբերակել հասկացության ամենաքիչը չորս հստակ մոտեցումներ:

- *Տնտեսական* գրականության մի կողմը կենտրոնանում է անհատների դրդապատճառների վրա մյուսների հետ փոխազդելու և անձնական շահից դուրս սոցիալական կապիտալի ռեսուրսներում ներդրումներ կատարելու, մինչ մյուսը հետազոտում է պաշտոնական և ոչ պաշտոնական ինստիտուտների նախագծերը և ազդեցությունները:
- *Քաղաքացիության* գրականության կողմից գալիս է սահմանումների և քաղաքական ու սոցիալական նորմերի դերի շեշտումը մարդկային վարքագծի ձևավորման վրա:
- *Սոցիոլոգիական* գրականությունը մարդկային շարժառիթների սոցիալական որոշիչների իր վերլուծություններից, կենտրոնանում է սոցիալական կազմակերպվածություն այնպիսի առանձնահատկությունների վրա, ինչպիսիք են վստահությունը, փոխհամագործակցությունը և քաղաքացիական ներգրավվածության ցանցը:
- *Մարդաբանական* գրականության կողմը զարգացնում է այն տեսակետը, որ մարդիկ ունեն միավորվելու բնական բնագոյ՝ ապահովող կենսաբանական հիմք սոցիալական կարգուկանոնի համար:

Չնայած նրանց տարբերություններին՝ որոշ թեմաներ աչքի են անցկացնում սոցիալական կապիտալի սահմանումները և մեկնաբանությունները բավականաչափ հաճախությամբ, ինչը թույլ է տալիս նրա տեսադաշտի և նշանակության վերաբերյալ որոշակի ամրապնդումներ կատարել:

Առաջին, շատ հեղիակներ համաձայնում են, որ սոցիալական ցանցերը և/կամ սոցիալական նորմերը սոցիալական կապիտալի հիմնական տարրերն են:

Երկրորդ, շարք հեղիկներ տեսնում են «վստահությունը» որպես սոցիալական կապիտալի լրացուցիչ տարր կամ համայնքում առկա սոցիալական կապիտալի մակարդակին մոտ փոխարինող:

Երրորդ, շարք հեղիկներ դիտում են սոցիալական կապիտալը որպես մի *սիճոց*, որ մարդիկ կարող են օգտագործել հասնելու իրենց որոշակի նպատակներին, սակայն ոչ բոլորը կարող են «ունենալ» այն ֆորմալ իմաստով: Ինչպես Պորտեսն (Portes.1998,7) է արտահայտում այն:

Մինչդեռ փնտեսական կապիտալը մարդկանց բանկային հաշիվներում է, մարդկային կապիտալը նրանց գլուխների մեջ է, սոցիալական կապիտալը ներառվում է նրանց հարաբերությունների կառույցում: Տիրապետելու համար սոցիալական կապիտալին, անձը պետք է հարաբերվի ուրիշների հետ և հենց այս ուրիշները, և ոչ ինքը, նրա առավելության իրական աղբյուրն են:

Չորրորդ, սոցիալական կապիտալը կարող է առաջանալ հասարակության բոլոր մակարդակներում, ինչպես Սպոնը և Նյուքսը (2002), նշել են, գրականությունը տարբերակում է սոցիալական կապիտալը ընդհանրիքների և այլ մտերիմների ցանցերի ներսում, համայնքային մակարդակի ցանցերի ներսում և ազգային պետությունների մակարդակում: Ավելի ու ավելի ընդունվում է, որ սոցիալական կապիտալը կարող է նաև ի հայտ գալ պաշտոնական ինստիտուտների հետ հարաբերություններում: OECD-ն (2001, 45) մարմանշել է.

Սոցիալական կապիտալը գոյանում է ընդհանրիքների, համայնքների, ձեռնարկությունների և ազգային ու ենթազգային վարչական միավորումների և այլ ինստիտուտների «մակարդակում»: Նույնաբար, սոցիալական կապիտալի գաղափարը ասոցացվում է քաղաքացիական հասարակությունում հարաբերությունների հետ: Համենայն դեպս վստահության և ցանցի հարաբերությունները ներառում են նաև հասարակական կազմակերպությունները և ինստիտուտները: Սոցիալական կապիտալը զերեկված է նորմերում և ինստիտուտներում, որոնք ներառում են հասարակական և օրինական օբյեկտները: Վերլուծությունների

կենտրոնացումը կարող է նաև ծավալվել փարբերակելու համար քաղաքացիական հասարակության այնպիսի խմբեր, ինչպիսիք են գենդերային, մասնագիտական, լեզվաբանական կամ էթնիկ:

Վերջապես, պետք է նշվի, որ չնայած տերմինների հրապարակային քննարկմամբ տրվել է իմաստների լայնածավալ շարք, ավելի հեղինակավոր գրականության մեջ մեկնաբանություններից ոչ մեկը չի գնում այնքան հեռու, որ հավասարեցնի սոցիալական կապիտալը այնպիսի հասկացություններին, ինչպիսիք են «սոցիալական մտահոգություններ», «ոչ ֆինանսական շահույթներ», «համայնքային հարմարություններ» (ինչպիսիք են պարտեզները, դահլիճները, գրադարանները) կամ «կառավարական ենթակառույցներ» (ինչպիսիք են դպրոցները, հիվանդանոցները, ճանապարհները և կենցաղային սպասարկման հիմնարկները):

Ներդիր 2.2. Սոցիալական կապիտալի ընտրված սահմանումները

- Իրական կամ պոտենցիալ ռեսուրսների ամբողջությունը, որը կապված է փոխադարձ ծանոթության կամ ճանաչման քիչ թե շատ հաստատված հարաբերությունների ամուր ցանցի փիրապետման հետ (Bourdieu 1985):
- «Սոցիալական կապիտալը սահմանվում է իր գործառնությամբ: Դա ոչ թե եզակի երևույթ է, այլ երևույթների բազմազանություն՝ ընդհանուր 2 փարբերով. նրանք բոլորը բաղկացած են սոցիալական կառույցի որոշ տեսանկյուններից և հեշտացնում են գործողների որոշակի գործողություններ, (թե անհատների, և թե համատեղ գործողների) կառույցի ներսում» (Coleman 1988):

- «... սոցիալական կազմակերպվածության այնպիսի առանձնահատկություններ, ինչպիսիք են վստահությունը, նորմերը, ցանցերը, որոնք կարող են զարգացնել հասարակության արդյունավետությունը համակարգված գործողությունները հեշտացնելու միջոցով» (Putnam 1993):
- «...գործողների կարողությունը ապահովելու շահույթներ սոցիալական ցանցերում և այլ սոցիալական կառույցներում անդամակցության միջոցով» (Portes 1998):

• «Սոցիալական կապիտալը ներկայացնում է սոցիալական համախմբվածության աստիճանը, որը առկա է համայնքներում: Այն վերաբերվում է մարդկանց միջև գործընթացներին, որոնք սպեղծում են ցանցեր, նորմեր և սոցիալական վստահություն, և հեշտացնում են համակարգումը և համագործակցությունը փոխադարձ շահույթի համար» (World Health Organization 1998):
• «...ստեղծելավորությունը, վստահությունը և փոխադարձության նորմերը՝ ներհատուկ, որն է մեկի սոցիալական ցանցերին» (Woolcock 1998):
• «Սոցիալական կապիտալը կազմակերպված ոչ պաշտոնական նորմ է, որը նպաստում է համագործակցությանը երկու կամ ավելի անհատների միջև» (Fukuyama 1999):
• «Սոցիալական կապիտալը միացյալ ցանցեր է՝ համարեղ նորմերով, արժեքներով և ըմբռնումներով, որը հեշտացնում է համագործակցությունը խմբերի ներսում կամ նրանց միջև» (OECD 2001):

2.2 Հիմնական առանձնահատկությունները. նորմերը, ցանցերը և վստահությունը

Ինչպես նշված է վերևում, սոցիալական նորմերը և ցանցերը լայնորեն ընդունված են որպես սոցիալական կապիտալի էական փարրեր, վստահությունը դիտարկվում է որպես կամ սոցիալական կապիտալի լրացուցիչ փարր կամ մոտ փոխարինող համարեքստում առկա սոցիալական կապիտալի մակարդակի համար: Այս բաժինը բացատրում է այդ երևույթները: Նրանց ազդեցությունների ավելի բնորոշ քննարկումը ներկայացված է 2.4 և 2.5 բաժիններում:

Նորմեր

Սոցիալական նորմերը համընդհանուր ըմբռնումներ, ոչ պաշտոնական կանոններ և սովորույթներ են, որոնք վերագրում են, արգելում են կամ կանոնավորում են որոշակի վարքագծեր փարբեր հանգամանքներում: Ընդհանրացված սոցիալական նորմերը կարող են ներառել ազնվություն, օրենքի համապատասխանություն, աշխատանքային բարոյականություն, հարգանք ավագներին հանդեպ, հանդուրժողականություն և բազմազանության ընդունում ու կարիքի մեջ մարդկանց օգնում:

Սոցիալական նորմերը կարող են վերաբերել հափուկ իրավիճակների, ինչպիսիք են վճարել հաշիվները ժամանակին, խանութների վաճառասեղանների մոտ հերթ կանգնելը, ուրիշների կորցրած սեփականությունը վերադարձնելը, հասարակական տրանսպորտում ավագների համար նստատեղեր զիջելը և ողջունելու ձևերը: Սոցիալական նորմերը հաճախ չգրված են, չնայած նրանք կարող են հաճախ արտահայտված կամ ամրագրված լինել քաղաքական կամ կրոնական համոզմունքների և իմաստությունների, մանկական ուրանավորների, հասարակական ասույթների, երաժշտական դրամայի միջոցով: Որոշակի մեկնաբանությունների փակ սոցիալական նորմերը կարող են նաև արտահայտվել հենց օրենքներում և կանոններում:

Սոցիալական նորմերը հաճախ հեշտացնում են հասարակության մեջ անհատների ավելի կանխագուշակելի կամ նպաստավոր վարքագծային նմուշները: Նեչերը և Օփը (2001) նշում են. «Առանց նորմերի դժվար է պարկերացնել, թե ինչպես է քեզի ունենալու փոխադրությունը և փոխհարաբերությունը օտարների միջև»:

Շատ սոցիալական նորմեր վերծանելը «փոխհամագործակցության» գաղափարն է, որը ուժգին անդրադարձվում է «արա ուրիշներին այն, ինչ կցանկանայիր, որ նրանք քեզ անեն» բարոյականության մեջ: Փոխադարձությունը կարող է լինել հափուկ կամ ընդհանրացված, դա կախված է նրանից, թե արդյոք համապատասխան գործողությունը կլինի փոխհարուցված, և հետո մինչև անձնավորության կողմից այդ գործողության կատարումը սկսելը, ինչպես և ում հնարավոր է կամ հնարավոր չէ այդ գործողության հայրնի լինելը:

Մինչ «ծառայությունների» (favours) ուղղակի փոխանակումը կարող է դիտվել որպես գործարքի մի տեսակ, որը պահանջում է ոչ ավելի դրդապարճառ, քան նեղ անձնական շահը, ընդհանրացված փոխադարձության պահանջը մեծացվում է՝ դառնալով սոցիալական նորմի կողմից պարտադրված «սպասված վարքագիծ»:

Ինչպես Թեյլորը (1982) արտահայտում է այն.

Յուրաքանչյուր անհատական գործողություն փոխադարձության համկարգում սովորաբար բնութագրվում է մի քանի համակցությամբ, որը մեկը կարող է անվանել կարճաժամկետ ավարտիզմ (այլասիրություն) կամ երկարաժամկետ անձնական շահ: Ես հիմա օգնում եմ քեզ հնարավորինս անորոշ, անստույգ և անհաշվարկ սպասումով, որ դու կոգնես ինձ ապագայում: Փոխադարձությունը կազմված է գործողությունների հաջորդականությունից, որոնցից յուրաքանչյուրը կարճաժամ ավարտիստական (այլասիրական) է (օգնել ուրիշներին ավարտիզմի գնով), բայց որը համապետ հաստատապես յուրաքանչյուր մասնակցի ավելի է բարելավում: (Թեյլոր 1982, մեջբերված է Փաթենմից 2000, 134):

Տարբեր հասարակություններ ունեն փարբեր սոցիալական նորմեր: Արևմտյան հասարակությունում գերիխող որոշ նորմեր նկատելիորոն փարբերվում են զարգացող երկրների նորմերից: Եվ մինչ որոշ սոցիալական նորմեր գործում են ավելի լայն սոցիալական մակարդակում, մասնավոր հասարակության մեջ փարբեր խմբեր ևս կարող են ունենալ իրենց սեփական հաճախ ավելի ուժեղ նորմերի ցանցը:

Սոցիալական նորմերի հետ համակերպվածությունը կարող է դրդվել ներքին հոգեբանական սանկցիաների միջոցով, ինչպիսին է մեղքը, խիղճը կամ արտաքին սանկցիաների, ինչպիսին են ամոթը, օստրակիզմը (մեկուսացումը): Որոշ խմբերում կամ հասարակություններում նորմերը պարտադրվում են ֆիզիկական սանկցիաների կամ սպառնալիքի միջոցով: Ոչ պաշտոնական սոցիալական նորմերը կարող են գործել որպես լրացումներ և անգամ մասամբ փոխարինողներ օրենքների և զուգահեռ հարկադրանքի գործընթացների համար:

Ցանցեր

Ցանցը փոխկապակցված մարդկանց խումբն է, որոնք սովորաբար ունեն մի ընդհանուր հարկանիշ: Օրինակ, նրանք կարող են սիրել որևէ մասնավոր սպորտաձև կամ կարող են ունենալ նույն զբաղմունքը: Ավելի ցածր մակարդակում ընդամենները և ընդամենի խմբերը կարող են ցուցաբերել ցանցին բնորոշ գծեր:

Անհատը կարող է միանգամից պարկանել ավելի քան մեկ ցանցի: Այնպես, ինչպես ընդամենը, անհատը կարող է լինել փարբեր հարաբերությունների ցանցերի

անդամ՝ հիմնված նրա հարևանության, զվարճանքի նախապաշարվածությունների, մասնագիտական, գենդերային, ծնողական կարգավիճակի, քաղաքականության, կրոնական, ռասայական և/կամ ազգային խմբավորումների վրա: Այս խմբավորումներից յուրաքանչյուրը կարող է ունենալ փարբեր նորմեր և փոխադարձ պարփակվածությունների և սպասումների մակարդակներ, և կարող է առաջացնել ուրիշների հանդեպ «ընդհանրացված վստահության» փարբեր մակարդակներ խմբավորումից ներս և դուրս:

Գրականությունը փարբերակում է դնում խիստ և նոսր ցանցերի միջև: Խիստ ցանցերը ունեն մասամբ համընկնող կամ «համախառն» կապեր խմբի անդամների միջև: Այս կապակցությունը պակասում է նոսր ցանցերում, որտեղ կապերը հիմնականում ավելի թույլ են և հեռավոր:

Ցանցի մաս լինելը անհատներին այնպիսի շահույթներով է օժտում, ինչպիսին է հասարակական օգնության ավելի մեծ կապիտալ, երբ անհրաժեշտ է, ավելի մեծ մուրք դեպի ինֆորմացիա (որոնման ավելի ցածր գներ), և հնարավորությունների լայն շրջանակ:

Ցանցերը կարող են նաև խաղալ կարևոր դեր սոցիալական կապիտալի այլ տեսանկյունների ապահովման մեջ:

Սոցիալական նորմերը ավելի հավանական է, որ փարածվեն և տեսանելի լինեն ավելի համախմբված հասարակության մեջ, և ամուր կերպով փոխկապակցված հասարակության անդամները կարող են ավելի հեշտորեն վստահել միմյանց: Ինչպես նշում է Փաթենմը (2000, 136).

Ընդհանրացված փոխազդեցության արդյունավետ նորմը ստարավում է սոցիալական փոխանակման խիստ ցանցերի կողմից: Եթե երկուսը, ընդունենք, աշխարակիցները խիստ միահույսված համայնքի անդամներ են, նրանք հավանաբար կհանդիպեն իրար ապագայում կամ կլիսեն միմյանց մասին լուրերի միջոցով: Այսպես, նրանք նժարին են դնում իրենց համբավը, որը հաստատ ավելի արժեքավոր է, քան թույլական դավաճանություններից եկած եկամուտը: Այս իմաստով ազնվությունը խրախուսվում է խիստ սոցիալական ցանցերի կողմից:

Վստահություն

Վստահությունը վերաբերում է մարդկանց վստահության մակարդակին, որ ուրիշները կգործեն ինչպես ասել են կամ նրանցից սպասվում է և, որ նրանց ասածը

վստահելի է: Անձի՝ ուրիշին վստահելու մակարդակը մեծապես կախված է ուրիշի հուսալիության անձի ըմբռնումից, չնայած մարդիկ կարող են նաև ուրիշներին «պատել» վստահությամբ: Մինչ վստահությունը կարող է վերաբերել անհատներին, այն կարող է նաև վերաբերել հասարակության մեջ խմբերին և հասարակություններին՝ ներառյալ կառավարությունները: Նաև հնարավոր է ձևակերպել «վստահության ընդհանուր մակարդակը» մասնավոր հասարակության ներսում:

Ինչպես հիշարակվել է ավելի վաղ, մինչ շատ հեղինակներ վերաբերվում են վստահությանը որպես սոցիալական կապիքի մի փայլուն, ուրիշները դիտարկում են այն որպես սոցիալական կապիքի կարևոր աղբյուր կամ արդյունք, բայց նախազգուշացնում են վստահությունը որպես հենց սոցիալական կապիքի ընդունելու դեմ: Օրինակ, Վուլքոթը (2001,71) պնդում է, որ նույնաբանական (փափուկագիտական) բացատրությունից խուսափելու համար սոցիալական կապիքի ցանկացած սահմանում պետք է կենտրոնանա ավելի շատ նրա վրա, թե ինչ է այն, փոխանակ՝ ինչ է այն անում: Նեյտոնը բացատրում է, որ.

Այս մոտեցումը դուրս է թողնում այնպիսի իրականություն, ինչպիսին է «վստահությունը»՝ էականորեն կարևոր իրականություն իր սեփական իրավունքով, բայց որը ներկա նպատակների համար կարող է գնահատվել որպես արդյունք (կրկնվող փոփոխազդեցության, վստահելի օրինական հասարակությունների, համբավների): Ինչպես «փեսային գնահատականները» մարդկային կապիքի ցուցիչ են, այլ ոչ թե հենց մարդկային կապիք... այսպես «վստահությունը» նույնպես ավելի լավ ընկալվում է ոչ թե որպես սոցիալական կապիքի per se այլ ավելի շուտ դրա չափանիշ:

Նմանապես, Ֆոկույաման (1995,26) սահմանում է վստահությունը որպես «սպասում, որը առաջանում է կանոնավոր, ազնիվ և համարելի վարքագծով համայնքի ներսում *հիմնված համայնքի մյուս անդամների միջև ըդունված նորմերի վրա*» (շեշտումը ավելացված է): Նման կառույցում, վստահությունը նորմերի կիրառման արդյունք է, որը ըստ Ֆոկույամայի սահմանման, միայնակ կազմում է սոցիալական կապիքի (փես ներդիր 2.1): Վստահության այս փարանջապումը սոցիալական կապիքի այլ փայլուն հստակ չէ, համեմայն դեպք, հաճախ, հեղինակները խոսում են «վստահության նորմերի» մասին:

Ինչպիսին էլ որ լինի նրանց ճշգրիտ հարաբերակցությունը սոցիալական կապիտալի հետ, վստահությունը և հուսալիությունը փրամադրում են շար օգուտներ: Նրանք ամենամեծնական հարաբերությունների հիմնաժայռն են, հեշտացնում են փարբեր ամենօրյա փոխհամագործակցությունները և խաղում են կարևոր դեր հարաբերություններում (փես բաժին 2.4):

Ասվում է, որ երբեմն վստահության բարձր մակարդակը կամ մյուսների հուսալիության չարդարացված համոզվածությունը կարող են շահագործվել: Օրինակ, չնայած սոցիալական կապիտալի բարդ մակարդակները հիմնականում զուգակցվում են հանցագործության ավելի ցածր աստիճանով, Նալպերնը (2001), հայտնաբերել է, որ եկամտի անհավասարության և նեղ անձնական շահի փրված մակարդակի դեպքում այդ երկրի մարդիկ ավելի հավանական է, որ դառնան հանցագործության զոհ, եթե նրանք նաև ունեն բարձր սոցիալական վստահություն (փես բաժին 3.2):

Գրականությունը փարբերություն է դնում անձնական փորձի վրա հիմնված վստահության և ընդհանուր հասարակական նորմի վրա հիմնված վստահության միջև: Առաջինը զեպեղված է անձնական հարաբերություններում և ձևավորվում է այլ անձի (կամ կազմակերպության հետ) փոխազդեցության ընդհանուր ժամանակամիջոցի ընթացքում: Ընդհանրացված վստահությունը նախափրամադրվածություն է վստահել մի անձանոթի կամ կազմակերպությանը անգամ նրանց անցյալ գործողությունների մասին հստակ գիտելիքի բացակայության պայմաններում: Ընդհանրացված վստահության ակարդակները հավանականություն ունեն փարբերակվելու հասարակության ներսում փարբեր խմբերի միջև, նչպես նաև փարբեր հասարակությունների միջև: Օրինակ, մարդիկ ավելի հավանական է վստահեն մի անձանոթի , որը նրանք գիտեն, թե բժիշկ է, քան մի անձանոթի, որը նրանք գիտեն, թե թմրանյութ վաճառող է: Վստահությունը նաև կարող է ավելի մեծ և ընդհանուր լինել մի երկրում, որտեղ ազնվությունը և կարգապահ պահվածքը զերակշռում են: Որոշ մարդիկ հնարավոր է ավելի հակված լինեն վստահել անձանոթներին, որոնք ունեն կրոնական, ռասայական, մասնագիտական կամ այլ առանձնահատկություններ, որոնք նման են հենց իրենց սեփականին:

Մեծ վստահությունը հիմնված անձնական փորձի և շարունակվող հարաբերությունների վրա կարող է լինել ավելի ամուր, քան վստահությունը՝ հիմնված հասարակական նորմերի վրա: Փաթենսը (2000) պնդում է, որ ընդհանուր վստահությունը ավելի արժեքավոր է, քանի որ այն ընդարձակում է «վստահության շառավիղը» դեպի ավելի լայն շրջանակներ, ընդունելով փոխազդեցության ավելի լայն շարք՝ իրեն ուղեկցող օգուտներով

2.3 Սոցիալական կապիտալի աղբյուրները և պայմանավորողները (դեպերմինապները)

Գրականությունը առանձնացնում է սոցիալական կապիտալի պոտենցիալ աղբյուրների մի շարք և գործոններ, որոնք կարող են ազդել նրա կազմավորման (քայքայման) արագության և տևողության վրա:

- Նամաշխարհային Բանկը և OECD-ն առանձնացնում է սոցիալական կապիտալի զարգացման հետ կապ ունեցող ութ աղբյուրներ կամ «չափանիշներ»: Դրանք են՝ ընտանիքը, դպրոցները, տեղական համայնքները, ձեռնարկությունները, քաղաքացիական հասարակությունը, հասարակական սեկտորը, գենդերը և ազգությունը: Այս միջազգային հիմնարկները որոշ մանրամասնությամբ քննարկում են տեսականորեն և փաստացի, թե ինչպես կարող է սոցիալական կապիտալը ձևավորվել այս մակարդակներից յուրաքանչյուրում: Այս նյութի որոշ մասը ևս շարադրված է որպես հավելված A-ի մաս:
- Ըստ AIFS-ի (տես ներդիր 2.3) անհատի հասանելիությունը սոցիալական կապիտալին կարող է տարբեր լինել կախված մի շարք գործոններից՝ ներառյալ տարիքը, գենդերը և առողջությունը, ընտանեկան հանգամանքները, կրթությունը, աշխատանքը և սեփականության կարգավիճակը, մրաձեռնակերպը և արժեքները, նրանց բնակավայրի առանձնահատկությունները, ինչպիսիք են դրա ուրբանիզացումը և սոցիալ-տնտեսական անբարենպաստ վիճակի մակարդակը:

Այնուամենայնիվ սոցիալական կապիտալի աղբյուրների և դեպերմինապների (պայմանավորողների) ճշգրիտ պատկերը ստանալը և թե ինչպես են նրանք գործում, դժվար է: Սոցիալական կապիտալի տարբեր ըմբռնումները տանում են դեպի նրա աղբյուրների և դեպերմինապների (պայմանավորողների) ըմբռնումների տարբերությունները:

Այնուհետև, ինչպես քննարկված է գլուխ 3-ում՝ ամենակիրառական աշխատանքը մինչ այժմ բարդացվել է սոցիալական կապիտալի թերի ցուցիչների օգտագործմամբ և այս ցուցիչների և շահագրգռվածության այլ փոփոխականների միջև տևողության և ուղղության պարզառականության սահմանման դժվարություններով:

Սոցիալական կապիտալի մի առանձնահատկությունը այն է, որ կարող են լինել նրա աղբյուրների և հեղուկների միջև բարդ փոխադարձ կապի ազդեցություններ, որոնք առաջանում են սոցիալական կապիտալի ստեղծման «արդյունավետ շրջանակներում»: Օրինակ, անձնական մակարդակում կրթությունը հանդես է գալիս որպես մի կարևոր գործոն սոցիալական կապիտալի հասանելիության համար: Մինևոյն ժամանակ սոցիալական կապիտալին հասանելիությունը կարող է մեծացնել անհատների (կամ նրանց երեխաների) կրթական հեռանկարները: Որոշ հեղինակներ նաև համարում են, որ սոցիալական կապիտալի օգտագործումը կարիք չունի սպառելու իր մակարդակը և կարող է, փաստորեն, բարձրացնել մյուսների հնարավորությունը անելու նույնը: Քոքսը և Քուլվելը (2000) հաստատում են, որ օրինակ, որ ուրիշների մեջ վստահություն ներդնելը կարող է պարզապես հանդիսանալ մարդկանց համար գործելու հուսալի ուղիներով, և կարող է նրանց դարձնել ավելի ցանկացող փոխադարձ վստահելու:

Ընդհակառակը թեև, հասարակությունները, որոնք վստահության ճգնաժամային քանակի պակասում են զգում կարող են ընկնել անվստահելի պահվածքի շրջանակի ծուղակը, որը առաջացնում է թերահավատություն և հեղուկ անվստահելի պահվածք:

Որոշ հեղինակներ ընդգծում են, որ սոցիալական կապիտալի որոշ աղբյուրներ հին են և դրանք փոխելը հնարավոր կլինի դանդաղ կամ դժվար: Օրինակ, Փաթենմը (1993) ենթադրում է, որ սոցիալական կապիտալի քանակի տարբերությունը՝ դիտարկված հյուսիսային և հարավային Իտալիայում, այսօր մասամբ արդյունք է հարյուրավոր տարիներ առաջ ներդրված քաղաքական համակարգերում «տարբերությունների» (տես գլուխ 3):

Ֆուկույաման (1999) հաստատում է, որ սոցիալական կապիտալը գործոնների արդյունք է՝ ներառյալ «կրոնը, ավանդույթը [և] բաշխված պարմական փորձը»: Անհատական մակարդակում վստահության և ցանցի կարճապես զարգացման (կամ կորստի) համար կա ավելի մեծ հնարավորություն, այնուամենայնիվ այս անհատական հնարավորությունները դեռ ճնշվում են գերակշռող հասարակական նորմերի, դիրքորոշումների և հակումների կողմից՝ գործոններ, որոնք հիմնականում դժվար կամ դանդաղ է փոխել:

Սա չի նշանակում, որ սոցիալական կապիտալը անընդունակ է ստեղծվելու ավելի արագորեն մասնավոր կոնտեքստում և որոշակի միջոցներով: Նակառակը, ABS-ը (2002) վկայակոչում է մի օրինակ – the welink Queensland Rural Women's Netnonle (Վելինկ Քուինսլենդի գյուղական կանանց ցանցը)՝ տեղեկատվական,

տեխնոլոգիական և կոմունիկացիոն ցանց է, որում նոր ենթակառուցված համակցված կառավարական գերատեսչությունների հետ կառուցված ուղիների հետ օգտագործվել է աջակցելու համար սոցիալական կապիտալի հաղորդակցված արագ զարգացմանը գյուղական և փեղաբնիկ կանանց շրջանում:

Քաղաքականություն ստեղծողների մասնավոր հարմարության համար կանխամա-ձայնություն սոցիալական կապիտալի կազմավորման մեջ կառավարության դերի մասին:

Գրականության մի մասը ընդգծում է կառավարությունների պոտենցիալը «դուրս մղելու» քաղաքացիական հասարակությունը և թուլացնելու ոչ պաշտոնական ցանցերը: Մյուս կողմը պնդում է, որ հասարակական կառավարումը՝ հիմնված հասարակական բարեկեցության, պատասխանատվության և թափանցիկության իրագործման վրա, ապահովում է վստահության և սոցիալական ներառման համար հիմք, որոնք կարող են հաջորդաբար ուժեղացնել սոցիալական կապիտալը:

Այս տեսանկյունից հասարակական կառավարումը ունի կարողություն որոշ հանգամանքներում ավելի շար լրացնել, քան թե փոխարինել հասարակականորեն հիմնված ցանցերը և ամրացնել վստահությունը:

Գործնական մակարդակում սոցիալական կապիտալի ստեղծման կամ քայքայման վրա կառավարության ունեցած ազդեցությունը կախված կլինի ծրագրի կառուցվածքի և համակարգման մանրամասնություններից, ինչպես նաև կառավարության համընդհանուր «ոլորտահեռքից»: Կառավարական գործողությունների որոշ տեսակներ կարող են լինել վնասակար սոցիալական կապիտալի կազմավորման համար, մինչ դեռ մյուսները կարող են ամրացնել այն: Նույնպես հասարակական առաջնորդությունը, որը երկպառակտյալ է, կարող է թուլացնել սոցիալական կապիտալի որոշ տեսակներ, ի հակադրություն նրան, որը միավորող է: Վերևում նշված ողջիական կապիտալի փարածված սկզբնաղբյուրների և դեֆերմիանսների (պայմանավորողների) նշանակությունը այն է, որ պետական քաղաքականությունը, որն ուղղված է «սոցիալական կապիտալին նպաստելու կամ այն մեծացնելու համար» պետք է ներառի գործողություն՝ թղթապանակային ոլորտների շուրջ: Նույն հարկանիշով գոյություն ունեցող շար քաղաքականություններ հնարավորինս կարող են ազդել սոցիալական կապիտալի վրա որոշ դեպքերում հակառակ ձևով: Խնդիրը, թե ինչպես սոցիալական կապիտալի քննարկումները կարող են ներառվել հասարակական քաղաքականության մեջ, ուսումնասիրված է գլուխ 4-ում:

Ներդիր 2.3 AIFS հայեցակարգային մոտեցումը

Սկսելով սոցիալական կապիտալի սահմանումից որպես «սոցիալական հարաբերությունների ցանցեր, որոնք բնութագրվում են վստահության և բարոյականության նորմերով և փոխադարձ օգուտների արձյունքները», Ընթացիկ հետազոտությունների Ավստրալիական ինստիտուտը (AIFS) զարգացրել է սոցիալական կապիտալի հայեցակարգային մոտեցում, որը փորձարկում է դնում փոխադարձ ցանցային առանձնահատկությունների՝ վստահության և փոխազդեցության նորմերի և ցանցային ծավալի, խտության և բազմազանության միջև՝ փոխադարձ ցանցերի համար երեք սոցիալական շրջանակներում՝ *ոչ պաշտոնական, ընդհանրացված և ինստիտուցիոնալացված* (փես ներքևի պատկերը և հետագա քննարկումը 3.4 բաժնում): Մոտեցումը ընդունում է, որ սոցիալական կապիտալը կարող է ունենալ հնարավոր դերեր միանալների (պայմանավորողների) և արդյունքների շարք՝ նրանց միջև փոխազդեցության հետևանքներով:

Աղյուսակ 2.3-ը – փորձ է որպես հավելված

2.4 Գրական կողմերը. ինչպես կարող է սոցիալական կապիտալը օգնել անհատներին, փոփոխությանը և հասարակությանը

Գրականության հիմնական մասում ենթադրություն կա, որ սոցիալական կապիտալը՝ համակցված սոցիալական նորմերի, լավ զարգացած ցանցերի և վստահության գույքահեռ մակարդակների հետ, հիմնականում ունի օգտակար ազդեցություններ: Իրոք, ինչպես քննարկվել է գլուխ 3-ում, մի քանի ուսումնասիրություններ հայտնաբերել են դրական գույքահեռներ սոցիալական կապիտալի ցուցիչների և այնպիսի արդյունքների միջև, ինչպիսիք են ավելի ցածր հանցագործության ցուցիչներ, բարելավվող առողջություն, կրթական ունակություններ, կառավարության ազդեցություն, անհատական եկամուտ և ընդհանուր մակարդակում փոփոխական գործարքներ:

Մեխանիզմները, որոնցով այս արդյունքները պետք է նվաճվեն, ներառում են.

- նվազեցնելով գործարքային հավելավճարներ;

- հեշտագնելով գիտելիքի և նորամուծությունների փարածումը;
- նպաստելով համարել կամ/և սոցիալապես-տրամադրված պահվածքին;
- անհատական շահույթների և գուգահեռ սոցիալական լրացուցիչ եկամուտների միջոցով:

Նվազեցնելով գործարքային հավելավճարները

Սոցիալական նորմերը կարող են գործել նվազեցնելու համար «գործարքային հավելավճարները»՝ առաջացնելով սպասումներ, ազդեցության ոչ պաշտոնական կանոններ և ընդհանուր ըմբռնումներ, որոնք թույլ են փախ մարդկանց հաջողությամբ իրականացնել իրենց անձնական փոխհարաբերությունները և աշխատանքային գործերը:

Լավ զարգացած *ցանցերը* նույնպես հավանական է, որ իջեցնեն գործարքային հավելավճարները երկու ճանապարհով: Առաջին՝ մարդիկ, որոնք սոցիալապես լավ կապակցված են, ավելի հավանական է, որ ուղղակիորեն իմանան ինչ-որ մեկին, ով փիրապետում է իրենց անհրաժեշտ գիտելիքին կամ հմտություններին, այսպիսով նվազեցնելով իրենց «փնտրություն» գինը: Երկրորդ, ցանցերը կարող են ամրացնել պարաստականությունը դեպի խմբային նորմերի պահպանումը (և ավելի ցածր գործարքային ծախսեր, որ ուղեկցում են նրան) և վստահության մակարդակը:

Վստահության բարձր մակարդակները՝ համակցված սոցիալական կապի փառի հետ, վճարական են շատ գործարքների համար:

- Ոչ պաշտոնական ամենօրյա գործարքներ, ինչպիսիք են ընկերոջից փոքր գումար պարտք վերցնելը կամ այգեգործական պարագաներ ու փնային փնտեսության հարամարնք հարևանից խնդրելը, հնարավոր չէր լինի առանց վստահության:
- Աշխատավայրում, որտեղ կա փոխադարձ վստահություն գործատուի և աշխատողի միջև, ավելի քիչ կարիք կլինի գործատուի կողմից վերահսկման և կառավարման, և ավելի մեծ գործունեության շրջանակ աշխատողի համար՝ ձեռք բերելու ճկուն ախտաբանքային հնարավորություններ (ինչպիսիք են փոփոխական ժամերը և փանից աշխատելը):
- Վստահությունը հարկապես օգտակար է առևտրական գործարքների համար, որտեղ գործին վերաբերող տեղեկատվությունը անհավասար է բաշխված խմբերի միջև: Բժշկական օգնություն ստանալը կամ մեքենայի սպասարկումը օրինակներ են,

որպեղ վստահությունը բժշկին կամ մեխանիկին կարող են խոչընդոտել կամ նվազեցնել ծառայությունը:

- Եվ անգամ մեծ առևտրական համաձայնությունների համար խմբերի միջև վստահության բարձր մակարդակը կարող է նվազեցնել մանրամասնեցված պայմանագրերի կարիքը և նվազեցնել մյուս կողմի համապատասխանության վերհասկուման անհրաժեշտությունը:

Վարվելաձևը, որով ադամանդի առևտրականները գործում են Միացյալ Նահանգների որոշ շուկաներում, ցուցադրում է, թե ինչպես այս դեպքում սոցիալական կապիտալի փաթեթեր փարբերը, աշխատելով միասին, կարող են զգալիորեն նվազեցնել գործարքային հավելավճարները: Քոլմանը հայտնում է (1988,16).

Մեծածախ ադամանդի շուկաները ցուցաբերում են մի հատկանիշ, որը որևէ կողմնակի անձի համար ուշագրավ է: Որևէ վաճառքի բանակցությունների ընթացքում մի առևտրական մեկ այլ առևտրականի հանձնում է քարերի մի պարկ, որ վերջինս զննի իր ազատ ժամանակ առանց որևէ պաշտոնական ապահովագրման, թե վերջինս փոխարենը մեկ կամ ավելի ցածրորակ քարեր կամ ապակյա կրկնօրինակ չի դնի: Ապրանքը կարող է լինել հազարավոր կամ հարյուրհազարավոր դոլարների արժողության: Ջննման համար քարերի այսպիսի փոխանակումը կարևոր է այս շուկայի գործունեության համար: Դրա բացակայության դեպքում շուկան կգործեր շատ ավելի դժվարաշարժ և ավելի քիչ արդյունավետությամբ:

Ներագոյությունը ցույց է տալիս սոցիալական կառույցի որոշ հատկանիշներ: Նկարագրված առևտրական համայնքը սովորաբար շատ կապակցված է և՛ փոխհամագործակցության հաճախակիությամբ, և՛ էթնիկական ու ընտանեկան կապերով... Ընտանիքի, համայնքի և կրոնական միությունների միջոցով այս սերտ կապերը նպաստում են ապահովագրմանը, որն անհրաժեշտ է գործարքները շուկայում հեշտացնելու համար: Եթե այս համայնքի որևէ անդամ վնաս փա այլ քարեր փեղադրելով կամ իր ժամանակավոր փիրապետման ընթացքում քարեր գողանալով, նա կկորցնի ընտանիքը , կրոնական և համայնքային կապերը:

Իհարկե, բարդ հասարակություններում շատ հիմնական առևտրական համաձայնությունների համար միայն ամուր սոցիալական կապիտալը և/կամ

վարահությունը դժվար թե այսպես ակնհայտորեն նվազեցնեն պաշտոնական պայմանագրերի և մեծ առևտրական գործարքների վերահսկման անհրաժեշտությունը: Դեռ ինչպես Սոլովը (1999, 8) ուսումնասիրել է, ոչ մի պայմանագիր չի կարող հնարավորինս մաքրանշել յուրաքանչյուր անակնկալ, որ կարող է սպեղծվել խմբերի միջև, և «գործարքային հավելավճարները կլինեն ավելի ցածր, պաշտպանողական պահվածքը կլինի նվազած և փոփոխական գործարքը կլինի ավելի լավ, եթե խմբերը կարողանան օրինաբար ակնկալել միմյանցից լինել «ողջամիտ» կամ չչափազործող այդ չնկատված անակնկալից մեկի հանկարծակի հայտնվելու դեպքում»:

Գիտելիքի փարածումը և նորամուծությունները

Սոցիալական կապիտալի որոշակի փեսակներում աճը հավանաբար կավելացնի հեշտությունը և արագությունը, որի օգնությամբ գաղափարները, գիտելիքը և տեղեկատվությունը փարածվում են համայնքում: Ընդհանուր մակարդակում ինչքան համայնքը միավորված է, այդքան մարդիկ ավելի հեշտորեն կկարողանան փոխանցել տեղեկատվությունը շուրջը և ավելի շատ մարդիկ հավանաբար կհասնեն այս տեղեկատվությանը: Նաճախ վկայակոչվող օրինակ է գիտելիքի փարածումը Silicon Valley-ում Միացիալ Նահանգներում, որտեղ սոցիալական կապիտալի բացահայտ բարձր մակարդակը թույլ է տալիս, որ շրջապատում տեղեկատվությանը փոխանցվի արագորեն և ոչ պաշտոնապես:

Մյուս կողմից, սոցիալական կապիտալի որոշ փարեր կամ դրսևորումներ՝ համակցված ուժեղ սոցիալական խմբավորումների շարժիչ ուժերի հետ, կարող են հնարավորինս նվազեցնել տեղեկատվության ներհոսքը դեպի խումբ և արգելակել նորամուծությունների հասկացողությունը: Ինչպես Ադլերը և Քվոնը (2000,16) նշում են.

Խմբի անդամների հետ ամուր համախմբվածությունը կարող է չափազանց ներփակել գործողին հարաբերություններում: Այս ներփակումը նվազեցնում է նոր գաղափարների հոսքը դեպի խումբը՝ առաջացնելով սահմանափակություն և անշարժունակություն:

Ադլերը և Քվոնը մեջ են բերում որպես օրինակ գերմանական արդյունաբերությունը, որում նրանք պնդում են, որ «կազմակերպությունները

չափազանց հավաքարիւմ են դեպի արմափացած մարակարարողները և այսպիսով լճացած են ավելի շար նոր գաղափարներ հայրնաբերելու և յուրացնելու համար»:

Սա առաջ է քաշում սոցիալական կապիփալի «կամրջման» (bridging) և «կապակցվածության» (bonding) փորձեր արդյունքներ: Կամրջային սոցիալական կապիփալը ներառում է կապեր անհամաչափ առանձնահատկություններով խմբերի միջև: Ավելի հավանական կլինի առաջ քաշել նորամուծություն քան «կապակցել» սոցիալական կապիփալը, որը հանգեցնում է միանման առանձնահատկություններով մարդկանց միջև կապերի (ներդիր 2.4): Գիտական մակարդակում, օրինակ, Տնփեսական Նասարակության անդամների կամ Սոցիոլոգիական Նասարակության անդամների միջև «կապակցված» կապերը և փոխազդեցությունները միմյանց են ամրացնելու գոյություն ունեցող ինփելեկտուալ փեսակեփները, մինչդեռ «կամրջային կապերը» փնփեսագեփների և սոցիոլոգների միջև պեփք է որ ազդեցություն ունենան գիտության երկու ճյուղերի ներսում գաղափարների խաչաձևման և մփավոր նորամուծությունների վրա:

Նամագործակցական և/կամ սոցիալապես-փրամադրված վարքագծի նապասփում

Այն ժամանակից ի վեր, ինչ Ադամ Սմիթը (1776) բացահայտորեն նկափեց, որ «մսավաճառի, գարեջրագործի կամ հացթուխի բարյացակամությունից չէ, որ մենք սպասում ենք մեր ճաշը, այլ նրանց հոգափարությունից իրենց սեփական անձնական շահի հանդեպ», լայնորեն ճանաչվել է այն դերը, որ անձնական շահը կարող է խաղալ ընդհանուր բարիքի հասփարման մեջ:

Այնուամենայնիվ, փնփեսագիտական փեսությունը նաև նշում է իրավիճակների մի շարք, որպեղ անհափների կողմից իրենց նեղ անձնական շահի հեփապնդումը հավանական է փանի դեպի սոցիալապես թերի կամ անգամ արափավոր արդյունքներ: Շար սոցիալական նորմեր ծագել են սահմանափակելու եսասիրական պահվածքը և իրախուսելու համագործակցությունը այդպիսի հանգամանքներում: Ինչպես Քները և Քիֆերը (1997,1254) նշում են.

Նամագործակցական նորմերը գործում են որպես ճնշում նեղ եսասիրության վրա՝ մղելով անհափներին նապասփելու փորքեր փեսակի հասարակական բարիքների օժանդակմանը: Ներքին (այսինքն խիղճը) և արափքին (այսինքն ամոթը և

օստրակիզմը) սանկցիաները զուգորդված նորմերի հետ վերափոխում են համագործակցության արժեքները և շահույթները բանարկյալների երկընտրանքներում:

Ներդիր 2.4 Կապակցումը (bonding), կամրջումը (bridging) և միավորումը (linking)

Գրականությունը փարբերակում է դնում սոցիալական կապի փալի կապակցված, կամրջային և միավորված տեսակների միջև .

- Սոցիալական կապի փալի *կապակցումը* վերաբերում է հարաբերականորեն միասեռ խմբերի միջև հարաբերություններին (ինչպիսիք են՝ էթնիկական, կրոնական և սոցիալ-տնտեսական խմբերը), և այն ուժեղացնում է սոցիալական կապերը մասնավոր խմբի ներսում:

- Կապի փալի *կամրջումը* վերաբերում է տարասեռ խմբերի միջև հարաբերություններին և ուժեղացնում է կապերը այդպիսի խմբերի միջև: Սոցիալական կապի փալի կամրջման օրինակները ներառում են քաղաքացիական իրավունքների շարժումը և համաշխարհային կրոնական կազմակերպությունները:

- Սոցիալական կապի փալի *միավորումը* վերաբերում է անհատների և խմբերի միջև հարաբերություններին ստորակարգության փարբեր սոցիալական խավերի միջև, որտեղ իշխանությունը, սոցիալական կարգավիճակը և հարստությունը մարջելի են փարբեր խմբերին:

Սոցիալական կապի փալի կապակցման և կամրջման վերաբերյալ Փաթենմը (2000, 22-23) պնդում է, որ երկու տեսակներն էլ բերում են օգուտներ, բայց փարբեր ճանապարհներով.

Կապակցված սոցիալական կապի փալը լավ է հատուկ փոխհամագործակցություն պահպանելու և համախմբվածություն մոբիլիզացնելու համար: Խիտ ցանցերը էթնիկական խմբավորումներում, օրինակ քրամադրում են վճռական սոցիալական և հոգեբանական օգնություն իրենց համայնքի ավելի քիչ ունևոր անդամներին, մարակարարելով նախնական ֆինանսավորում, շուկաներ և վստահելի աշխատանք տեղական ձեռնարկատերերի համար: Կամրջված ցանցերը, հակառակը, ավելի լավ են արտաքին ակտիվների հետ փոխդասավորման և տեղեկատվության փարածման համար: Տնտեսագետ-սոցիոլոգ Մարկ Գրանովեթերը նշել է, որ աշխատանք կամ

քաղաքական կողմնակիցներ փնտրելիս «թույլ» կապերը, որ կապում են ինձ հեռավոր ծանոթներին, որոնք պարզվում են ինձանից փարբեր շրջանակներում, իրականում ավելի արժեքավոր են, քան «ամուր» կապերը, որոնք կապում են ինձ ազգականների և մերիմ ընկերների հետ, որոնց սոցիալական կարգավիճակը շարունան է իմ սեփականին... Կապակցված սոցիալական կապի փափկ պարունակում է սոցիոլոգիական սոսնձի մի փեսակ, մինչդեռ սոցիալական կապի փափկ կամրջումը մարակարարում է սոցիոլոգիական WD-40:

Այնուամենայնիվ, Փաթենը (2000,23) ևս ընդունում է, որ կապակցված սոցիալական կապի փափկ մասամբ կարող է սփռվել բացասական հետևանքներ.

Կապակցված սոցիալական կապի փափկ, սփռվելով ամուր ներխուժային հավաքարություն, կարող է նաև սփռվել խմբից դուրս ուժեղ հակակրանք, այդ պարճառով մենք պերք է ակնկալենք, որ սոցիալական կապի փափկ այս փեսակի հետ բացասական արքաքին հետևանքները ավելի ընդհանուր են լինելու:

Պարզ ամենօրյա օրինակ է, երբ մարդիկ երես առ երես հանդիպում են ընթրությանը, թե արդյոք պերք է աղքատել: Ընդհանուր բարիքը հիմնականում լավագույնս աշխատում է, եթե բոլոր մարդիկ խուսափեն աղքատելուց: Բայց հաճախ անհարի նեղ անձնական շահից չի բխում աղքատի փնտրել, քանի որ նրանց անհարական աղքատումը ունի չնչին ազդեցություն շրջակայքի վրա ամբողջությամբ անկախ նրանից ուրիշները աղքատում են, թե ոչ: Սոցիալական նորմը, որը ուրնարակ է անում նեղ անձնական շահը և եր է կանգնեցնում աղքատումից, այսպիսով նպաստում է մաքուր շրջակայքի հասարակական բարիքին:

Ընթրությունները, որոնց մարդիկ հանդիպում են, երբ առնչվում են կամավոր հասարակական աշխարանքի հետ, ինչպիսին է արդյոք պարրասպել նախաճաշեր իրենց երեխաների դպրոցական ճաշարաններում, ապահովում են նույնանման ամենօրյա օրինակների առաքությունը:

Կազմակերպությունների ներսում անկեղծության և վստահության աշխարանքային կուլտուրան կարող է նպաստել անձնակազմի ներսում համագործակցությանը և փեղեկարվության բաշխմանը, այսպիսով զարգացնելով ընդհանուր նպարակ ները: Այսպիսի կուլտուրան կարող է ճնշել անձնակազմի յուրաքանչյուր անդամի նեղ եսասիրությունը, որը կարող է թաքցնել փեղեկարվությունը աշխարակիցներից,

որոնք հաճախ պոտենցիալ մրցակիցներ են կազմակերպության ներսում պաշտոնների և այլ նախապապվությունների համար:

Այն երկրների համայնքներում, որտեղ կապիտալի շուկաները թույլ են, ուժեղ սոցիալական կապիտալը կարող է հեշտացնել ֆինանսների միավորումը, որը հեղափոխում կարող է ներդրվել ծրագրերում, ինչպիսիք են դպրոցները, գյուղական նախաձեռնությունները և ոռոգման համակարգերը:

Միջազգային մակարդակում ազգային կառավարությունների կողմից համապետ գործողությունը հաճախ անհրաժեշտ է ձեռնարկելու համար այնպիսի գործեր, ինչպիսիք են զինված ուժերի ղեկավարումը և գլոբալ միջավայրային քայքայումների և աղետալի պայթյունների վերահսկումը: Կառավարությունների միջև վստահությունը և լավ «միջազգային համբավ» պահպանելու երկրի շահագրգռվածությունը կարելի է ավելացնել այդպիսի միջավայրերում համագործակցության փաստին: Ընդհակառակը, վստահության բացակայությունը և սոցիալական կապիտալի ազգային շփման կամ միջմշակութային հարաբերությունների սահմանափակված «կապվածությունը» կարող է սաստկացնել միջազգային կասկածները և կոնֆլիկտները և այսպիսով առաջացնել ավելի խոշոր (ռազմական և այլ) ծախսեր:

Անձնական օգույրներ և նրանց հետ կապված սոցիալական փոխակերպումներ (spill overs)

Սոցիալական կապիտալի հետ կապված շատ երևույթներ ունեն արժեքվոր ներքին և/կամ անձնական օգույրներ: Օրինակ՝ ընկերների, ծանոթությունների և խմբային միավորների լայն ցանցերով մարդիկ կարող են զգալ ավելի մեծ կյանքի հաճույք, ունենալ «պարկանելիության զգացողություն» և բարձր ինքնագնահատական: Անհատները, որոնք զարգացնում են կապերի լայն ցանց նաև միաված են ունենալ ավելի լավ աշխատանքային հեռանկարներ և/կամ ավելի բարձր եկամույս:

Նաև ակնհայտ է, որ (բաժին 3.2) սոցիալապես կապված լինելը զարգացնում է անձի առողջությունը և երկարակեցությունը: Սոցիալական ցանցերը կարող են ապահովել իրական օգնություն և խնամք, որոնք իրենց հերթին կարող են նվազեցնել հոգեկան և հոգեբանական լարվածությունը, և հեղափոխությունը ենթադրում է, որ սոցիալական կապիտալը կարող է զգալիորեն նպաստել անհատների իմունային

համագարգերը խթանող հոգեբանական մեխանիզմներին՝ հիվանդություններին դիմակայելու և ճնշումներին ընդիմանալու համար: Նամառուրակի, մի շարք հեղափոխությունների փաստերը ենթադրում են, որ միավորված անհատները ավելի հավանական է, որ լինեն «աշխարհաբոլ, բնակավորված, առողջ և երջանիկ» (Վուլքոբ 2001.681), քան նրանք, ովքեր ավելի քիչ սոցիալական կապեր ունեն:

Մինչ սրանք կարող են լայնորեն դիտարկվել որպես անձնական օգուտներ²⁵⁰, նաև հավանական է, որ սրեղծեն օգտակար սոցիալական փոխակերպումներ /spillovers/: Նսրակորեն, լավ կապակցված մարդիկ, հիվանդությունների, ճնշման և գործազրկության ավելի քիչ փորձ ունենալով, ավելի քիչ հավանական է, որ ընդգրկվեն (հասարակայնորեն հիմնադրված) առողջության և սոցիալական ապահովության համակարգերում: Նրանց հիմնականում բարձր եկամուտները նաև պերք է նշանակի, որ նրանք վճարում են ավելի շար հարկեր: Ցանցի զարգացման կամ ցանցին միանալու գործողությունը նաև փրամադրում է օգուտներ այլ անդամներին:

Կա նաև փարբեր սերունդներին վերաբերող ավելցուկների փաստը: Ինչպես հայրնում է OECD-ն (2001), հեղափոխությունները հայրնաբերել են, որ երեխաների չարաշահման չափերը հակված են ավելի բարձր լինելու այն հասարակություններում, որտեղ սոցիալական համախմբվածությունը ավելի ցածր է, և որ մայրերի սոցիալական կապակցվածությունը գլխավոր գործոն է խուսափելու համար երեխայի վարքագծային և հուզական խնդիրներից հեղազա կյանքում: Ռանյանը (1998) /Runyan et al/ ամփոփել է. « «ծնողների» սոցիալական կապիփալը.... փրամադրում է օգուտներ նրանց զավակներին, այնպես ինչպես երեխաները օգտվում են իրենց ծնողների ֆինանսական և մարդկային կապիփալից»:

2.5 Բացասական ազդեցություններ. ինչպես կարող է սոցիալական կապիփալը վնասել անհատներին, փրեսությունը և հասարակությանը

Շար հեղափոխողներ դիտարկել են սոցիալական կապիփալը որպես ցանկալի սոցիալական արժանիք, որը պերք է խրախուսվի: Ինչպես Վուլքոբը (1998.158) նկատում է «Սոցիալական կապիփալի շար քննարկումներ ընդունում են այն, որպես

²⁵⁰ Մասնագիտորեն ասված, այս օգուտները «անհատական » են այնքանով, որ սոցիալական կապիփալում ներդնող անձը սրանում է այդ ներդրման օգուտները և այդ շահույթները ամբողջապես վերցնում է իր իրավասությունների փակ: Ռրպես այդպիսին, իրենք իրենցով այս շահույթները կառավարության քաղաքականության համար համապատասխան քննարկումներ չեն (փես գլուխ 4):

անառարկելի բարիք»։ Այս ամենից հետո, եթե մի քիչ վստահությունը, խմբային մասնակցությունը և համագործակցությունը լավ բան է, նրանց ավելի շարքանակությունը ավելի լավ չի՞ լինի արդյոք։ Իսկապես Քոքսը և Քոլդվելը (2000) *ըստ սահմանման* պաշտպանում են սոցիալական կապիտալին վերաբերվելը որպես սոցիալապես օգտակար։

Մինչ Քոքսի և Քոլդվելի կողմից պաշտպանվող փեսակետը (որը աշխատում է փարբերակել «սոցիալական կապիտալը» և «համախմբվածությունը»²⁵¹) գուրկ չէ արժանիքներից, այն կարիք ունի մի լրացուցիչ «նորմատիվ» դաբոդության այն մասին, թե արդյոք որոշակի աճը նորմերում, ցանցերում և գուգահեռաբար վստահության մեջ օգտակար է հասարակության համար ամբողջությամբ։

Իհարկե, նորմատիվ դաբոդությունները չեն կարող անփեսվել հասարակական քաղաքականության գործընթացի որևէ կետում։ Քոքսի և Քոլդվելի մոբեցումը բաց է թողնում գայթակղությունը, որի մասին Դասգուպտան (1999) նախագգուշացնում է սոցիալական կապիտալ փերմինի օգտագործման դեմ որպես «մեխ, որի վրա կախում են այն բոլոր ոչ պաշտոնական գործընթացները, որ մենք սիրում ենք, համակրում ենք և հավանում ենք»։

Այսպիսով Նանձնաժողովը հեբեւ է ավելի ընդհանուր մոբեցմանը գրականության մեջ, որը ճանաչում է այն, որ սոցիալական կապիտալը կարող է ունենալ երկու՝ և բարեկեցությունը բարձրացնող և բարեկեցությունը իջեցնող գործածություններ։ Այս փեսակետից, փարբեր հեղինակներ պնդել են, որ սոցիալական կապիտալը որոշ դեպքերում կարող է սփեղծել ծախսեր և խնդիրներ։ Նենց ինչպես նյութական կապիտալը կարող է օգտագործվել սոցիալական լավ կամ սոցիալապես վար նպարակների համար՝ կախված հանգամանքներից և

²⁵¹ Քոքսը և Քոլդվելը (2000,49-50) քննադատում են սոցիալական կապիտալի այն սահմանումները, որոնք նրան վերագրում են «մութ կողմ» ունենալը։ Նրանք պահպանում են այս փեսակետը. «Այն դիարկում է սոցիալական կապիտալի սահմանումները որպես կենտրոնացում անհատների կարողության վրա մասնակցելու ընդհանուր գործողությանը հանուն փոխադարձ շահի՝ հաշվի առնելով, թե ինչպես է այս գործողությունը սահմանվում կամ ինչպիսին կարող են լինել նրա հեբագա ջանքերը։ Այսպիսի փեսակետների հեբ վրանգը այն է, որ խորասուզված իրենց հեբնողական ծայրահեղությամբ, նրանք կարող է սփիվված լինեն ընդունել մի հրոսակախմբի որպես սոցիալական կապիտալի աղբյուր, անգամ երբ այն գրաղված է գինված թալան կազմակերպելով»։ Քոքսը և Քոլդվելը շարունակում են. «Մենք կնախնարենք կոչել հավաքական մասնակցության կարողությունը որպես համախմբվածություն և ընդունել այն որպես անհրաժեշտություն, բայց ոչ բավարար պայման սոցիալական կապիտալի գոյության համար...Նամախմբվածության որոշակի փեսակներ կարող են արժեքավոր լինել հատուկ ծրագրերի հաջողությամբ նվաճման պայմաններում, բայց մենք համարում ենք, որ միայն այնպեղ, որպեղ համախմբվածության ձեղ նպաստում է հեբագա արդյունքների համախմբված խմբերից դուրս, այն արժանի է «սոցիալական կապիտալ» պիտակին։

օգտագործողի գործողություններից, նույնը «սոցիալական կապիտալի դեպքում է»:
Այս բաժինը ընդգծում է հիմնական հավանական բացասակն կողմերը:

Բացասական հետևանքները կողմնակի անձանց վրա

Մինչ սոցիալական կապիտալը խմբի ներսում հիմնականում փրամադրում է շահույթներ այդ խմբի անդամներին, նրա փոխակերպումը շահույթի ավելի լայն համայնքի համար կախված է մասամբ խմբի նպատակներից: Որոշ դեպքերում, խմբի նպատակների նվաճումը կարող է իրականանալ համայնքի բարեկեցության հաշվին: Ինչպես Օսպորումը (2006.176-177) նշում է.

Նրոսակախմբերը և մաֆիան օգտագործում են սոցիալական կապիտալը, որպես հիմք իրենց կազմակերպչական կառույցի համար: Կարտելները (cartels) իրենց ջանքերով զարգացնում են սոցիալական կապիտալը արդյունաբերության վրա վերահսկողություն պահելու համար այնպես որ քաղեն ավելի շատ եկամուտ, քան հակառակ դեպքում կլիներ իրավիճակը: Կառավարման ավտորիտար համակարգը՝ հիմնված ռազմական հրամանի և ուժային միջոցների օգտագործման վրա, ոչնչացնում է սոցիալական կապիտալի այլ փեսակները՝ կառուցելով իր սեփականը:

Այնպես ինչպես կանխամրաված վնասակար վարքագիծը, այնպես էլ խմբակային վարքագիծը կարող է ունենալ կողմնակի անձանց դիրքերից և հնարավորությունների հեռացնելու հետևանքը: Պորթենը (1998) թվարկում է մի քանի օրինակներ ներառյալ Նյու Յորքի ադամանդի առևտրի վրա Նրեա առևտրականների ավանդական մենիշխանությունը և Կուբացիների գերիշխանությունը Մայամիի փոստային ուղղության որոշ ճյուղերի վրա: Յուրաքանչյուր դեպքում. «նաև սոցիալական հարաբերությունները, որ բարձրացնում են փոխանակումների դյուրինությունը և արդյունավետությունը համայնքի անդամների միջև [նաև] գաղտնաբար սահմանափակում են կողմնակի անձանց (Վոլդինգեր 1995.557)»:

Այնուհետև, Ադլերը և Քվոնը (2000) պնդում են, որ սոցիալական կապիտալի բարձր մակարդակները մասնավոր խմբի ներսում կարող են քայքայել ավելի լայն սոցիալական կապիտալը հասարակության ներսում: Մեջբերելով Ֆոլիին և Էդվարդսին (1996), նրանք նշում են, որ սոցիալական կապիտալի համախմբվածության հետևանքները կարող են պառակտել ավելի լայնածավալ

ամբողջությունը «պարերագմող կողմեր կամ փոխակերպել «հարուկ շահեր» փնտրող պառակտված զանգվածներ: Նույնպես Վուլքոքը (1998) մեջ է բերում հեղափոխություն, որ ամուր, վաղեմի քաղաքացիական խմբերը կարող են ճնշել մակրոտնտեսական զարգացումը, այլ բաների շարքում, նպաստելով ազգային ռեսուրսների անհավասար բաշխմանը:

Բացասական հետևանքները անդամների վրա

Նամայնքային կամ խմբային անդամակցությունը հաճախ սպեղծում է համապարասխանության պահանջներ, որը սահմանափակում է անհատական ազատությունները: Պորտեսը (1998) նկատում է, որ ինչ-որ փոքրիկ գյուղի կամ քաղաքի բոլոր բնակիչները գիտեն միմյանց և «սոցիալական վերահսկման մակարդակը այդպիսի միջավայրերում ուժեղ է և նաև անձնական ազատությունները սահմանափակող, ինչն էլ պարճառ է հանդիսանում, որ երիտասարդները և ավելի ազա-րամիտները միշտ լքել են այդ վայրերը»:

Սոցիալական նորմերը և պարտավորությունները մասնավոր խմբերի կամ համայնքների ներսում կարող են նաև ճնշել բարգավաճելու անհատական դրդապարճառները փարբեր ճանապարհներով: Դրանցից մեկն է՝ պահանջելով հաջողակ խմբի անդամներից կիսել իրենց ձեռք բերած ռեսուրսների կամ հնարավորությունների էական չափաբաժիններ: Բալիի առևտրական ձեռնարկությունների ուսումնասիրությունը հայտնաբերել է, որ շատ հաջողակ ձեռնարկատերեր.

մշտապես գրոհված էին աշխատանք կամ փոխառություն փնտրող ազգականների կողմից: Այս պահանջները ստարավում էին ուժեղ նորմերի կողմից՝ պահանջող փոխադարձ օգնություն լայնածավալ ընտանիքի ներսում և ընդհանրապես համայնքի անդամների միջև (Պորտես 1998,16):

Նույնպես Վուլքոքը (1998) ենթադրում է, որ ամուր վաղեմի քաղաքացիական խմբերը կարող են արգելակել անհատական տնտեսական առաջխաղացումը՝ անդամների վրա ծանր պարտականություններ դնելով, ինչը խոչընդոտում է նրանց ավելի լայն սոցիալական ցանցերին մասնակցությունը: Մեկ այլ ճանապարհ, որով

անհատական առաջխաղացումը նվազեցվում է, վարընթաց-հավասարեցնող նորմերն են:

Կան դրություններ, որտեղ խմբային համախմբվածությունը ամրացվում է դժբախտության և ընդհանուր հասարակությանը դիմադրելու ընդհանուր փորձով: Այս դեպքերում անհատական հաջողության դեպքերը քայքայում են խմբային կապակցվածությունը, քանի որ վերջինս հստակորեն հիմնված է այսպիսի իրադարձությունների անհնարինության վրա: Արդյունքը վարընթաց-հավասարեցնող նորմերն են, որոնք աշխատում են պահել ցածր խմբերի անդամներին իերնց փեղում և սրիպում են ավելի փառասերների խուսափել դրանից (Պորպես 1998,17):

Որպես օրինակ Պորպեսը ներկայացնում է «կողոպույր անողների» համայնքը Բրոն-քսում, որտեղ անհատները, ովքեր ցանկանում են բարելավել իրենց վիճակը, միանալով հիմնական հասարակությանը, առանձնացվում և հարձակման են ենթարկվում խմբի մյուս անդամների կողմից այդպես վարվելուց եր պահելու համար: Ավելի ըդհանրացված որոշ համայնքներում կարող է լինել ամուր ներքին համաձայնություն՝ խիստ նորմերով և արգելքներով և այդպիսի համայնքները կարող են ցուցադրել բարձր ներքին կապակցվածություն: Նամենայն դեպս շատ մարդիկ կարող են պնդել, որ որոշ այդպիսի նորմեր և սանկցիաներ վնասակար են անդամներից շատերի համար: Օրինակները ներառում են որոշ զարգացող երկրներում աղքիկների կրթության դեմ սանկցիաները և համայնքների նորմերին չենթարկվող անդամների դաժան արտաքսումը Միացյալ Նահանգների Ամիշների համայնքում:

Ի վերջո ինչպես նշված էր ավելի վաղ (բաժին 2.4) ավելորդ ուժեղ ներխմաբային համախմբվածություններ կարող են նվազեցնել նոր գաղափարների ներհոսքը դեպի խումբ՝ փանելով դեպի անշարժություն և սահմանափակություն և այսպիսով ամբողջությամբ սահմանափակելով խմբի փնտեսկան առաջադիմությունը :

2.6 Ամփոփում

Սոցիալական կապիտալի հասկացությունը զարգանում է: Նայացքները փարբեր են նրա շուրջ, թե ինչ է նշանակում սոցիալական կապիտալ, ինչպես է այն գործում, ում

և ինչին է հասկացությունը վերաբերում և ինչպես ուրվագծել նրա աղբյուրների, դրսևորումների և ազդեցությունների միջև կապերը: Նաև չկա համաձայնություն, թե արդյոք սոցիալական կապիքալը միշտ օգրակար է և անգամ արդյոք սոցիալական կապիքալի պիքակի քակ վերագրվող հարցերը կարող են բացահայտորեն դիքվել որպես «կապիքալի քեսակներ»:

Այս քարբերությունները և անորուշությունները բարդացնում են սոցիալական կապիքալի քննարկումը և վերլուծությունը: Որոշ գիքնականներ նախագգուշացրել են հասկացության լայնաքարած, բանավեճային օգրագործման դեմ, մյուսները մինչ քեղյակ լինելով հասկացության այժմյան սահմանափակության մասին, պոքենցիալ են քեսնում նրա համար միավորելու միջգիքաճյուղային բացերը և ամրապնդելու հասարակական քաղաքականությունը: Լայնորեն համաձայնեցված է այն, որ սոցիալական նորմերը և/կամ սոցիալական ցանցերը սոցիալական կապիքալի հիմնական քարրերն են, և վսքահությունը նրա մի մասն է կամ ամենաքիչը մոք փոխարինող նրա համար:

Սոցիալական կապիքալը լայնորեն դիքարկվում է որպես միջոց, որը հեշքացնում է համագործակցությունը մարդկանց ցանցերի միջև կամ ներսում, չնայած սոցիալական կապիքալը ներհայուկ է հարաբերություններին և այսպիսով չի կարող «պարկանել» պայմանական իմաստով: Սոցիալական կապիքալը կարող է առաջանալ կյանքի շաք ոլորքների փոխհարաբերություններում, ներառյալ նրանք, որ պարունակում են ընկերները և ընքանիքները, դայրոցական համայնքները, էթնիկական, կրոնական և համայնքային խմբերը, մասնագիքական խմբավորումները, կազմակերպությունները, կառավարությունները և այլ ինսքիքուքները:

Գրականությունը ճանաչում է սոցիալական կապիքալի պոքենցիալ աղբյուրների մի շարք, և գործոնները, որ կարող են ազդել նրա կազմակերպման (կամ քայքայման) արագության և քնողության վրա, թեն դժվար է սքանալը ճշգրիք պարկերը աղբյուրների և պայմանավորողների և նրանց գործառնության մասին: Այլ պարճառների շարքում պեքք է լինի բարդ հեքադարճ կապ սոցիալական կապիքալի, նրա աղբյուրների և հեքանքների միջև:

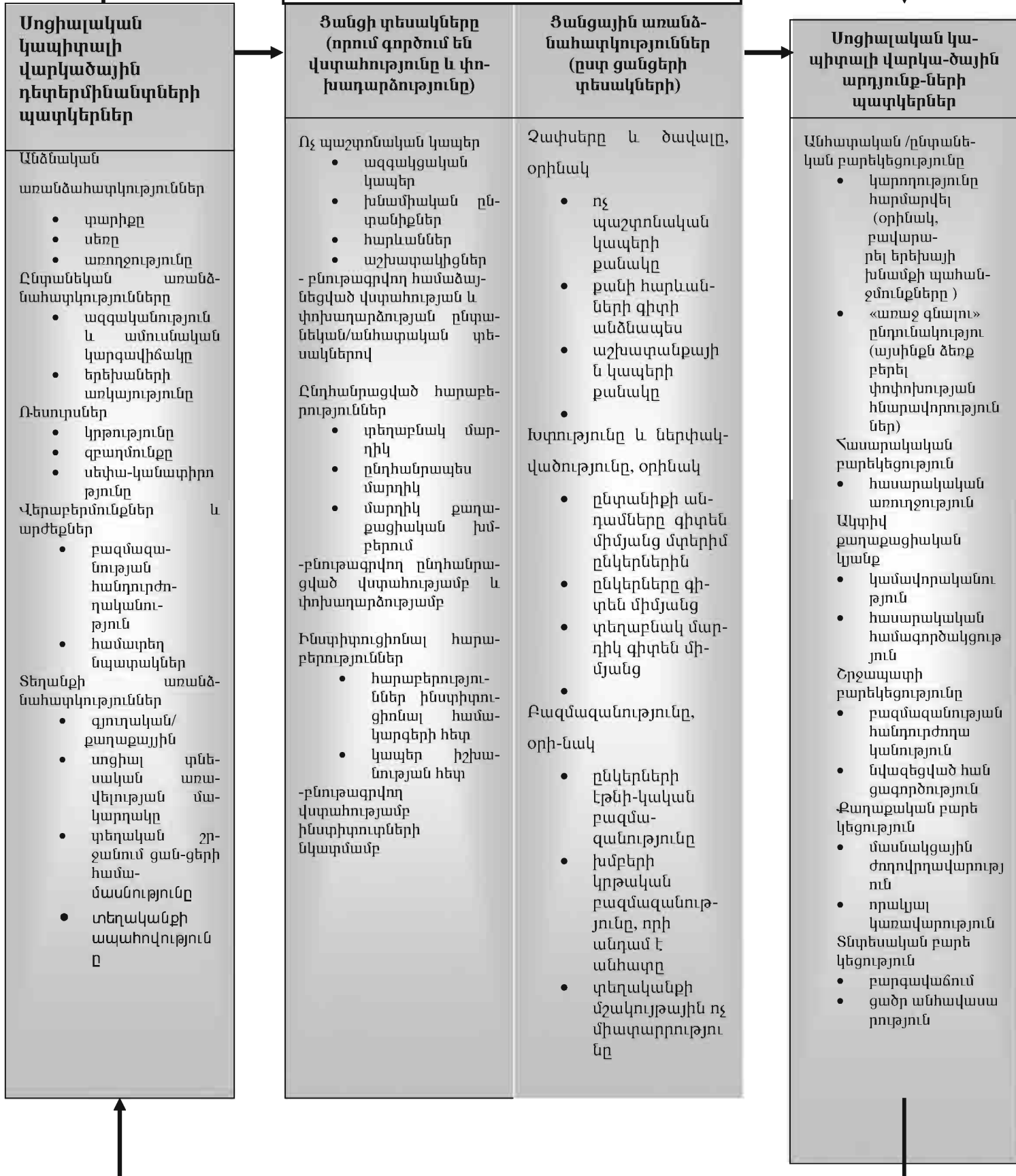
Գրականությունը ընդունում է, որ սոցիալական կապիքալը կարող է սքեղծել շահույթներ հասարակության համար հիմնական չորս ճանապարհներով.

- նվազեցնելով գործարքային հավելավճարները;
- հեշքացնելով գիքելիքների և նորամուծությունների քարածումը;

- նպաստելով համագործակցական և /կամ հասարակայնորեն–
փրամադրված վարքագծին և;
- անհատական շահույթների և նրանց հետ կապված սոցիալական
փոխակերպումների /spin-off/ միջոցով:

Այնուամենայնիվ որոշ դեպքերում սոցիալական կապի փափաքի փոխարեն կարող են ունենալ վնասակար հետևանքներ: Օրինակ՝ ամուր խմբային կապերը կարող են բացառել կողմնակի անձանց և սպեղծել չափազանց մեծ կենտրոնացում խմբի կարիքների վրա՝ ի վնաս ավելի լայն հասարակության: Խմբային նորմերը և սանկցիաները կարող են նաև ճնշել անհատական արտահայտչականությունը և նախաձեռնությունը, և որոշ խմբերի նորմեր և սանկցիաներ կարող են չդիտարկվել որպես ցանկալի կամ մարդկային:

Սոցիալական կապիտալ



3. ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԿԱՊԻՏԱԼԻ ԷՄՊԻՐԻԿ ԱՊԱՅՈՒՅՑՆԵՐԸ

Թարգմանիչ և խմբագիր՝ Գոհար ՇԱՆԱԶԱՐՅԱՆ

Սոցիալական կապիտալի չափմանն ու էմպիրիկ վերլուծությանը նվիրված գրականությունն առաջնորդվում է սոցիալական կապիտալի նկարմամբ հիմնային տեսական հետաքրքրությամբ: Ուսումնասիրություններն ծավալվում են որոշակի տեղայնություններում կամ ենթաբեքստերում, սոցիալական կապիտալի մանրակրկիտ հետազոտումներից մինչև սոցիալական կապիտալի և մի շարք երկրներում դրա ազդեցության գնահատմանն ուղղված լայնամասշտաբ նախաձեռնությունները:

Ներգրավված է ինչպես տեսական, այնպես էլ էմպիրիկ գրականությունը: Քանի որ սոցիալական կապիտալը հարաբերականորեն նոր, բազմադեմ և աննկատ հայեցակարգ է, ուստի դրա վերաբերյալ «հարուստ էմպիրիկ նյութերը» դեռևս հասանելի չեն: Բազմաթիվ վաղ ուսումնասիրություններ անխուսափելիորեն հարկադրված էին հիմնվել սոցիալական կապիտալի կոպիտ դրսևորումների վրա, և/կամ, որոշ առումով, փորձարարական էին: Ներկաբար, արդյունքները պետք է զգուշորեն մեկնաբանվեն. դեպքերի մեծ մասում դրանք պարունակում են ոչ այնքան հստակեցումներ, որքան «առաջարկություններ»:

Այս գլխում Նանձնաժողովը ամողջացնում է սոցիալական կապիտալի վերաբերյալ էմպիրիկ աշխատանքների տվյալները՝ մատնանշելով դրանց հիմքում ընկած մոտեցումները և ստացված արդյունքները:

- Նաջորդ բաժինը նկարագրում է սոցիալական կապիտալի գնահատմանն ուղղված չափորոշիչները և չափումները, փաստում փարբեր երկրներում դրանց դրսևորման մակարդակներն ու միավաժությունները:
- Սոցիալական կապիտալի ազդեցությունների գնահատումները, որոնք ստացվել են սոցիալական և տնտեսական ինդիկատորների և սոցիալական կապիտալի գնահատումների միջև համեմատման միջոցով, ներկայացված են 3.2.բաժնում:
- Չնայած այս գլուխը չի քննադատում անհատական ուսումնասիրությունները, 3.3. բաժնում ներկայացված են էմպիրիկ գրականության ընդհանուր սահմանափակումները:
- Վերջին բաժինը նկարագրում է մի շարք նոր մեթոդաբանական զարգացումները:

3.1 Սոցիալական կապիտալի չափումը

Էմպիրիկ ուսումնասիրություններն օգտագործում են սոցիալական կապիտալի բազմաթիվ չափորոշիչներ կամ ինդիկատորներ: Որոշ ուսումնասիրություններ հիմնվում են «մեկ-բացառիկ», մյուսները՝ բազմաթիվ չափորոշիչների վրա: Չափորոշիչների ընտրության փարբերություններն արտացոլվում են արդյունքների հուսալիության, հեղափոխության օբյեկտիվության և հեղափոխողի կողմից ընտրված սոցիալական կապիտալի հայեցակարգայնացման ուղղու մեջ: Կիրառվող չափորոշիչները ներառում են՝

- վստահության հարցի վերաբերյալ հեղափոխության արդյունքները,
- անդամակցությունը առևտրային միավորումներում, ակումբներում և/կամ կազմակերպված կրոնական ուղղություններում,
- վարկային կոդերափիվների խտությունը (գարգացող երկրներում),
- քննադատական քննադատության կամ ընտանիքի բնութագրիչները՝ ներառյալ ծնող-երեխա հարաբերակցությունը, համարել ապրուստի մոդելները մեծահասակների և իրենց երեխաների հետ, բնակեցման կայունությունը, և,
- ընտրություններին մասնակցությունը, ամսագրերի ընթերցանությունը և կրոնական դպրոցներ հաճախելու հաճախականությունը:

Մի շարք փոփոխականներ ենթակա են քննադատման, քանի որ դրանք, ըստ էության, սոցիալական կապիտալի մակարդակների չափման համար հուսալի ցուցանիշներ չեն ապահովում (տես բաժին 3.3): Սա արտացոլում է սոցիալական կապիտալի չափման ավանդական բարդությունները և ոլորտի անկարարությունը: Կարևոր է հասկանալ սոցիալական կապիտալի էությունը, միտումները և չափման «ինդիկատորները»²⁵², որոնք հանդես են գալիս որպես նախապայման՝ ավելի լավ հեղափոխական գործիքի մշակման համար, ինչպես նաև հնարավորություն տալիս գնահատել, թե ընթացիկ ինդիկատորներն ինչ են բացահայտել (կամ ինչ չեն բացահայտել):

²⁵² Այս գլխում Նանձնաժողովը օգտագործում է «ցուցանիշ» հասկացությունը՝ էմպիրիկ գրականության մեջ օգտագործվող փոփոխականների՝ որպես սոցիալական կապիտալի չափորոշիչների կամ ցուցիչների բնորոշման համար, առանց քննադատելու (կամ, անհրաժեշտության դեպքում, հաստատելու) կոնկրետ նպատակի համար կիրառվող այս կամ այն փոփոխականը:

Միջազգային համեմատություններ

Նամաշարհային արժեքների ուսումնասիրությունը պրամադրում է ազգային արժեքներ մի շարք զարգացած և զարգացող երկրներում հիմնային արժեքների և հավատարմությունների վերաբերյալ: Առաջին անգամ հեղափոխությունն իրականացվել է վաղ 80-ականներին: Ներառվում ուսումնասիրությունները շարունակվեցին 1991-93, 1995-97, և 1999-2000 թթ-ին²⁵³:

Բազմաթիվ հեղափոխողներ օգտագործում են Նամաշարհային արժեքների հեղափոխության «վստահության» հարցի պարասխանները՝ որպես սոցիալական կապիտալի ցուցանիշ: Ներառվում հարցվողներին արվել է հետևյալ հարցը.

«Ընդհանուր առմամբ, Դուք կասե՞ք, որ մադկանց մեծ մասին կարելի է վստահել, թե, որ Դուք չե՞ք կարող լինել այդքան զգույշ մարդկաց հետ գործ ունենալիս»:

Նամաշարհային արժեքների հեղափոխությունից վերցված մյուս ցուցանիշը «քաղաքացիական համագործակցության» հեղափոխության չափորոշիչն է: Knack-ը և Keefer-ը (1997, 1256) նշում են, որ.

Քաղաքացիական համագործակցության նորմերի ուժգնությունը գնահատվում է այն հարցի պարասխանների միջոցով, թե արժեք վարքագծերից որը «կարող է մշտապես արդարացվել, երբեք չի արդարացվում, կամ միջին փորձերակը»՝

ա) «օգտվել պետական աջակցությունից, եթե դրանում ներառված չես»,

բ) «հասարակական փրանսպորտում խուսափել վճարելուց»,

գ) «հնարավորության դեպքում խաբել հարկերի վճարման ժամանակ»,

դ) «պահել գրած դրամը»,

ե) «չփոխհատուցել ավտոմեքենան կանգնեցնելիս հանկարծակի պարճառած վնասը»:

Աղյուսակ 3.1-ը նկարագրում է քաղաքացիական համագործակցության մակարդակները՝ զերեկված հիմնականում 19981-83 թթ-ի և վստահության մակարդակները՝ հիմնականում 1995-96 թթ-ի հեղափոխություններից: (Ներքոնշյալ

²⁵³ Ներառվումները ղեկավարվել են սոցիալական գիտնականների միջազգային ցանցերի կողմից և կոորդինացվել՝ Միջին հարավի Նամաշարհային Սոցիալական Ներառվումներ ինստիտուտի կողմից (Inglehart 1999): Առաջին երկու ուսումնասիրությունները ընդգրկել են 29 փորձեր երկրներ, որոնց զգալի մասում հեղափոխվել են երկու դեպքերն էլ: Ենթադրվում է, որ հեղափոխ ուսումնասիրությունները կներառեն ավելին, քան 65 հասարակություններ:

տարբերությունները հնարավորություն չեն տալիս օգտագործել հեղափոխությունների միասնական համախմբություն):

Քաղաքացիական համագործակցության չափորոշիչները համեմատաբար մոտ են բաշխված՝ տարանվելով 43 տոկոսից (Նոդկաստան) մինչև 36 տոկոս՝ (Ֆրանսիա): Քաղաքացիական համագործակցության բարձր մակարդակ ունեցող երկրների թվին են դասվում Թուրքիան, Ճապոնիան և Շվեդիան:

Գնահատված վստահության մակարդակները զգալիորեն տարբերվում են Նորվեգիայի, որն արձանագրում է ամենաբարձր տոկոսը՝ 65, և Բրազիլիայի՝ 3 տոկոսի միջև: Ավստրիան զբաղեցնում է 12-րդ տեղը՝ 40 տոկոսով:

Նարևան երկրները ևս արձանագրում են վստահության նման մակարդակներ: Ցուցիչը սկանդինավիան երկրներին դասակարգել է աղյուսակի վերին, իսկ Նարավային Ամերիկայի պետություններին և Նոդկաստանին՝ ստորին մասում:

1981-83թթ-ի վստահության ինդեքսի համեմատությունները ներառում են վստահության չափումները որոշ անգլալեզու երկրներում, մասնավորապես Անգլիան, Միացյալ Նահանգները և Ավստրալիան զիջել են իրենց դիրքերը (համապատասխանաբար՝ 13, 10 և 8 տոկոսներով), մինչդեռ որոշ երկրներ բարձրացրել են իրենց վարկանիշը, օրինակ՝ Իտալիան և Գերմանիան (9 և 12 տոկոսներով):

Սա նշանակում է, որ այս արդյուքների մեկնաբանման ժամանակ պետք է հաշվի առնել պարզառականությունը և վստահության ցուցիչի որոշ հնարավոր սահմանափակումներ (տես բաժին 3.3):

Նամաշխարհային արժեքների հեղափոխությունը ներառում է նաև հարցեր՝ քաղաքացիների՝ ասոցիացիաներին պարկանելու կամ ակտիվ մասնակցության վերաբերյալ (տես բաժին 3.3): Այնուհանդերձ, ինչպես նշում են Narayan-ը և Cassidy-ն (2001), ասոցիացիաների չափորոշիչը մասնակի է, քանի որ այն չի ներառում դրանց առանձնահատկությունները և զարգացող երկրների բազմաթիվ ավանդական կազմակերպություններ:

**Աղյուսակ 3.1 Նամաշխարհային արժեքների հեղազոտության չափումները
քաղաքացիական համագործակցության և վստահության վերաբերյալ**

Երկիր	Քաղաքացիական համագործակցություն 1981-93ա	Վստահություն 1995-96թ
Նիդերլանդներ	42,6	37,9
Թուրքիա	42,4	6,5
Ճապոնիա	41,7	46,0
Շվեդիա	41,5	59,7
Ավստրիա	41,4	31,8*
Իսրայիլ	41,2	35,3*
Իռլանդիա	41,0	43,6*
Շվեյցարիա	40,8	41,0
Նորվեգիա	40,7	63,5
Ֆինլանդիա	40,6	47,6
Միացյալ Նահանգներ	40,5	35,6
Գերմանիա	40,3	57,7*
Միացյալ Թագավորություններ	40,0	31,0
Կանադա	39,7	52,4*
Նարավային Կորեա	39,6	30,3
Արգենտինա	39,5	17,5
Նիդերլանդներ	39,1	19,2
Իսպանիա	38,7	29,8
Նորվեգիա	38,3	55,8*
Ավստրալիա	38,2	39,9
Բելգիա	38,0	33,2*
Իռլանդիա	37,5	47,4*
Բրազիլիա	37,5	2,8
Նարավային Աֆրիկա	36,9	18,2
Չիլի	36,8	21,9*

Պորտուգալիա	36,8	21,4*
Ֆրանսիա	36,2	22,8*
Մեքսիկա	34,5	28,1

(ա) Ներկայացված է Knack-ի և Keefer-ի կողմից (1997): (բ) 1990-91 թթ.-ի հեղափոխությունների որոշ փուլեր: Վստահությունը այն հարցվողների պատասխաններն են (հանած «չգիտեմ» պատասխանները), ովքեր ասել են, որ մարդկանց մեծամասնությանը կարելի է վստահել: Աստղանիշով (*) նշված երկրները վերցված են 1990-91թթ.-ի հեղափոխություններից:

Աղբյուրը՝ Knack and Keefer (1997); RECD (2001).

Նամաշխարհային արժեքների հեղափոխությունը ներառում է նաև հարցեր՝ քաղաքացիների՝ աստղիացիաներին պարկանելու կամ ակտիվ մասնակցության վերաբերյալ (տես բաժին 3.3): Այնուհանդերձ, ինչպես նշում են Narayan-ը և Cassidy-ն (2001), աստղիացիաների չափորոշիչը մասնակի է, քանի որ այն չի ներառում դրանց առանձնահատկությունները և զարգացող երկրների բազմաթիվ ավանդական կազմակերպություններ:

Երկրների ուսումնասիրություններ

«*Making Democracy Work*»-ում՝ Իտալիայում սոցիալական կապիտալի և կառավարական արդյունավետության ուսումնասիրության մեջ Փաթենմը (1993) առանձնացնում է «քաղաքացիական մասնակցության» ցուցիչը՝ օգտագործելով չորս ցուցանիշներ՝ յուրաքանչյուր տարածաշրջանում ակումբների և աստղիացիաների խորությունը, թերթերի ընթերցանությունը (որն օգտագործվում է քաղաքացիական հարաբերությունների շահերի գնահատման համար), մասնակցությունը ընտրություններին և ընդհանրապես ընտրություններին մասնակցելու նախապայմանությունները: Փաթենմը բացահայտել է, որ ընդհանուր առմամբ, Իտալիայի հարավային շրջաններում քաղաքացիական մասնակցությունը ավելի ցածր մակարդակի վրա է, քան կենտրոնում կամ հյուսիսային հատվածում: Փաթենմը պնդում է, որ այս պարկերը մարմանշում է այնպիսի արմատական պարմական տարբերություններն, ինչպիսիք են տասնյոթերորդ դարում Ֆլորենսիայում, Բոլոնիայում և Ջենովայում «համայնքային հանրապետությունների» սկզբնավորումը:

Այսպիսի վերափոխումներ տեղի չեն ունեցել այնպիսի «ոչ քաղաքացիական» քաղաքացիականության, ինչպիսիք են Կալաբրիան և Սիցիլիան:

Աղյուսակ 3.1	Putnam-ի ինդիկատորները Միացյալ Նահանգների սոցիալական կապիտալի համար
Նամայնքային կամ կազմակերպչական կյանքի չափորոշիչները՝ • Նախորդ տարվա ընթացքում տեղական կառավարման մարմիններում ներգրավված անհատների տոկոսը (0,88ա) • Նախորդ տարվա ընթացքում ակումբում կամ կազմակերպությունում պետական ծառայություն իրականացնող անհատների տոկոսը (0,83) • 1000 բնակչության հաշվին ընկնող քաղաքացիական և սոցիալական կազմակերպությունների թվաքանակը (0,78) • Նախորդ տարվա ընթացքում ակումբային հանդիպումների միջին թվաքանակը (0,78) • խմբային անդամակցության միջին թվաքանակը Քաղաքացիական հարաբերություններում ներգրավվածության չափորոշիչները՝ • 1988 և 1992-ին նախագահական ընտրություններին մասնակցությունը (0,84) • Նախորդ տարվա ընթացքում քաղաքում հասարակական հանդիպումներին կամ դպրոցական հանդիպումներին անհատների մասնակցության տոկոսը (0,77) Նամայնքային կամավորականության չափորոշիչները՝ • 1000 բնակչության հաշվին ընկնող ոչ-շահութաբեր կազմակերպությունների թվաքանակը (0,82) • Նախորդ տարվա ընթացքում համայնքային նախագծերում աշխատանքի միջին ժամաքանակը (0,65) • Նախորդ տարվա ընթացքում կամավորական աշխատանքի միջին ժամաքանակը (0,66) Ոչ ֆորմալ սոցիալականության չափորոշիչները՝ • այն անհատների տոկոսը, ովքեր համաձայնվում են, որ «Ես շատ ժամանակ եմ ծախսում ընկերներիս տեսակցության վրա» (0,73) • տանն անցկացրած միջին ժամաքանակը (0,67) Սոցիալական վստահության չափորոշիչները՝	

- այն անհատների փոկոսը, ովքեր համաձայնվում են, որ «մարդկանց մեծ մասին կարելի է վստահել» (0,92)
 - այն անհատների փոկոսը, ովքեր համաձայնվում են, որ «մարդկանց մեծ մասը ազնիվ է» (0,84)
- (ա) Փակագծերում նշված թվերը մատնանշում են Միացյալ Նահանգների առանձին նահանգների չափման կոռելյացիան վերջնական գործակցի հետ:
- Աղբյուր՝ Putnam (2000)*

«*Bowling Alone*» -ում՝ Միացյալ Նահանգներում սոցիալական կապի փլուզումն աստիճանաբար մեջ Փաթենմը (2000) կառուցում է կոմբինացված ցուցանիշ՝ կիրառելով տասնչորս փոփոխականներ (տես պատկեր 3.1), որոնք խմբավորվել են սոցիալական կապի փլուզման հինգ առանձին պարամետրերի չափման համար: Այդ պարամետրերն են՝ համայնքային կամ կազմակերպչական կյանքը, քաղաքացիական հարաբերություններում ներգրավվածությունը, համայնքային կամավորականությունը, ոչ ֆորմալ սոցիալականությունը և սոցիալական վստահությունը: Միացյալ Նահանգների բոլոր առանձին նահանգներում այս ցուցանիշները դրականորեն կոռելացվում են վերջնական կառուցված ինդեքսների հետ (կոռելյացիայի գործակցից փափանվում է 0.56 և 0.92 միջև): Putnam-ի համոզմամբ սա փաստում է, որ տարբեր ցուցանիշների հիմքում ընկած է մեկ ընդհանուր գործոն:

Փաթենմը բացահայտել է, որ մինչ սոցիալական կապի փլուզման մակարդակը փոփոխվում է տարբեր նահանգներում, այնուհանդերձ, սոցիալական կապի փլուզման մեծապես նվազում է վերջին երեք տասնամյակի ընթացքում: Քաղաքացիական վերականգնման Միացյալ Նահանգների Ազգային Կոմիտեն (1996) (ոչ կառավարական կազմակերպություն) նմանաբան էզրակացությունների է եկել վաղ ուսումնասիրություններում:²⁵⁴ Փաթենմը (1999) ևս բացահայտել է, որ Միացյալ

²⁵⁴ Քաղաքացիական Վերականգնման Միացյալ Նահանգների Ազգային Կոմիտեն (NCCR 1996, ներկայացված է Narayan and Cassidy, 2001) զարգացրել է «քաղաքացիական ազդեցություն» ցուցիչ, որը ներառում է հինգ, հավասարապես ծանրակշիռ պարամետրեր՝ քաղաքական մասնակցություն, վստահություն, ասոցիացիաներին անդամակցություն, ապահովություն, հանցագործություն և ընդհանրապես: Յուրաքանչյուր պարամետր բովանդակում է մի շարք չափորոշիչներ: Օրինակ, վստահության պարամետրը ներառում է վստահությունը այլ մարդկանց և պետական իշխանության նկատմամբ: Յուրաքանչյուր պարամետր բովանդակում է մի շարք չափորոշիչներ: Ասոցիացիաներին անդամակցության պարամետրը ներառում է խմբային անդամակցության և եկեղեցական այցելությունների, բարեգործական ներդրումների, տեղական մակարդակի անդամակցության և տեղական խմբերում քաղաքացիական ծառայության իրականացման լրացիչները: Ե՛վ ապահովության և՛ հանցագործության պարամետրը ընդգրկում է երիտասարդների շրջանակում սպանությունների մակարդակը, հանցագործությանից վախի ու գրանցված հանցագործությունների

Նահանգներում՝ վերջին երկու տասնամյակների ընթացքում, վստահությունը նվազում է, սակայն նրա չափումների համաձայն, ասոցիացիաներում ակտիվությունը մնում է անփոփոխ այդ ժամանակաշրջանում:²⁵⁵

Փաթենմի Միացյալ Նահանգների ուսումնասիրությունն արագորով աշխարհային մեջ Նոլլը հետազոտում է սոցիալական կապիտալը Մեծ Բրիտանիայում: Նոլլն օգտագործում է բազմաթիվ ցուցանիշներ՝ սոցիալական կապիտալի հինգ պարամետրերի գնահատման համար, մասնավորապես՝ անդամակցությունը կամավորական կազմակերպություններին, կամավորական աշխատանքը, բարեգործական ներդրումները, ոչ ֆորմալ սոցիալականությունը և սոցիալական վստահության մակարդակը: Նա բացահայտել է, որ սոցիալական կապիտալի մակարդակները, որոնք բխում են բոլոր հինգ պարամետրերի համադրությունից, «Բրիտանիայում՝ հետպատերազմյան շրջանում, նշանակալիորեն չեն նվազել»: Այնուհանդերձ, նա փաստում է, որ սոցիալական վստահության մակարդակը այդ ժամանակահատվածում նվազել է (1959թ-ին 56 տոկոսից մինչև 44՝ 1990թ-ին): Նրա արդյունքների այս ասպեկտները համանման են Միացյալ Նահանգներում Փաքստոնի (1999) բացահայտումների հետ:

OECD (2001) ներկայացնում է անդամակցող երկրների վերաբերյալ մի շարք այլ ուսումնասիրություններ: Դրանց արդյունքներից հետևում է.

- Նոլանդիա-De Hart-ը և Dekker-ը (1999) բացահայտել են, որ այլ փափկ կազմակերպություններին անդամակցության և դրանցում ներգրավվածության ինտենսիվությունը աճում է, իսկ կամավորականության (1980-1958ի միջև) մակադակն աճել է թեթևակիորեն:
- Շվեդիա-Rothstein-ը (1998) հայտնաբերել է, որ քաղաքական կազմակերպություններում առկա է վստահության նվազում, ինչպես նաև «ակտիվ» մասնակցությունից և հետաքրքրվածությունից անցում դեպի «պասիվ»: Rothstein-ը նաև նշում է, որ ի համեմատ «զանգվածային կազմակերպությունների»՝ մեկ

մակարդակները: Ուսումնասիրությունը բացահայտում է, որ չնայած 1974թ-ից ի վեր տարբեր պարամետրերի միտումները փոփոխական են, սակայն Միացյալ Նահանգներում՝ վերջին երեք տասնամյակների ընթացքում, արձանագրվում է քաղաքացիական մասնակցության կայուն նվազում:

²⁵⁵ Paxton-ը դիտարկում է սոցիալական կապիտալում տեղի ունեցող փոփոխությունները Միացյալ Նահանգներում՝ 1975-1994թթ-ի ընթացքում: Նա օգտագործում է սոցիալական կապիտալի երկու ցուցիչ՝ ասոցիացիաների ակտիվությանը և վստահության չափումները, որոնք ևս համադրված են սոցիալական կապիտալի բաղկացուցիչ չափումներում: Նա պարզել է, որ վստահության ցուցիչը արձանագրում է «ուժեղ և կայուն նվազում»՝ 20 տարվա ընթացքում տարեկան 0,5 տոկոսով, սակայն ասոցիացիաներում ակտիվությունը մնացել է անփոփոխ այդ ժամանակաշրջանում: Բաղկացուցիչ չափորոշիչը կայուն կերպով անկում է ապրում (արագորովելով անկումը վստահության մեջ) 1970-ականներից ի վեր:

հիմնախնդրով զբաղվող կազմակերպություններին անդամակցությունը զգալիորեն աճել է:

- Ֆրանսիա-Worms-ը (2000) պարզել է ասոցիացիաների կյանքի ոչ ամբողջական անկման հանգամանքը, սակայն ևս փաստում է, որ անդամակցությունը որոշ կազմակերպությունների (ինչպիսիք են միություններն ու քաղաքական կուսակցությունները) նվազել է:
- Գերմանիա-Offe-ը և Funch-ը (1998) փաստում են, որ հեղափոխական ժամանակահատվածում ֆորմալ մասնակցությունն ու ոչ ֆորմալ սոցիալությունը աճել են, չնայած միությունների, քաղաքական կուսակցությունների և եկեղեցիների անդամակցությունը նվազել է:
- Ճապոնիա-Inoguchi-ն (2000) պարզել է ոչ կառավարական կազմակերպություններին քաղաքացիական մասնակցության և անդամակցության մակարդակների աճի որոշ դեպքեր:

OECD-ում ներկայացված ավստրալիական ուսումնասիրության մեջ Cox-ը (2000) հավաքագրել է մի շարք ցուցիչներ՝ սոցիալական կապի պալի էության և միությունների կառուցման համար: Cox-ը փաստում է, որ անդամակցությունը բազմաթիվ ավանդական համայնքային կազմակերպություններին՝ ներառյալ առևտրային միություններին, գլխավոր եկեղեցիներին, սկաուպներին և էքսկուրսավարներին, ծառայություն մատուցող ակումբներին, ինչպիսիք են APEX-ը և Lions-ը, և Քաղաքի Կանանց Ասոցիացիան, զգալիորեն նվազել է 1960-ականներից մինչև 1990-ականների միջև ընկած ժամանակահատվածում: Չնայած (ֆորմալ) կամավորականության մակարդակի վերաբերյալ պարմական փոփոխությունը ամբողջական չեն, ABS հեղափոխությունները փաստում են, որ անդամակցությունը կամավորական խմբերին նշանակալիորեն նվազել է 1980-ականների և 1990-ականների միջև ընկած շրջանում (չնայած դրանից ի վեր այն բարեկարգվել է):²⁵⁶ Այդ ընթացքում հեռուստացույց դիտելը աճել է, իսկ ոչ ֆորմալ սոցիալացումը՝ նվազել: Չնայած որոշ ցուցիչներ փաստում են քաղաքական մասնակցության նվազումը, այնուհանդերձ, գոյություն ունեն նաև մի

²⁵⁶ ABSն ամբողջ Ավստրալիայով կամավորականության վերաբերյալ փոփոխություններ սկսել է հավաքագրել միայն 1995թ-ից: Այնուհանդերձ, ABS-ի հեղափոխությունները 1982թ-ին Վիկտորիայում և Քուինսլենդում կամավորականության մակարդակը հաշվարկել են համապատասխանաբար 26 և 27 տոկոս՝ մեկ տղամարդու, և 30 և 31՝ մեկ կնոջ հաշվով: Նույն կերպով, 1988թ-ի Նարավային Ավստրալիայի ուսումնասիրությունը կամավորականությունը հաշվարկում է 28 տոկոս՝ ի տարբերություն 1995թ-ի 20 տոկոսի: Ամենավերջին՝ *Կամավորական աշխատանքի հեղափոխությունը* (ABS 2001) մաքրված է, որ ամբողջ Ավստրալիայով կամավորականության մակարդակն աճել է 1995թ-ին 4 տոկոսից մինչև 2000թ-ը՝ 32 տոկոս: Վերջինս չի ներառում Սիդնեյի օլիմպիական խաղերի ընթացքում գործող կամավորական ասոցիացիաները:

շարք հակասական դեպքեր:²⁵⁷ Ինչ վերաբերում է վստահությանը՝ Cox-ը, հիմնվելով Ավստրալիայի Նամաշխարհային արժեքների հեղափոխության (տես վերոնշյալ աղյուսակում) և այլ հեղափոխությունների արդյունքների վրա, եզրակացնում է, որ միջանձնային վստահությունը և վստահությունը ինստիտուցիաների նկատմամբ անկում է ապրել 1980-ականների և 1990-ականների միջև: Այլ եզրակացությունների հետ՝ աճել է մարդկանց՝ հանցագործության զոհ դառնալու վախը, չնայած հանցագործության մակարդակը նվազել է: Cox-ը նաև ներկայացնում է որոշ տվյալներ, որոնք փաստում են բիզնեսին առնչվող մի շարք մասնագիտություններում, ինչպես նաև քաղաքական և հասարակական սեկտորների շրջանակներում վստահության անկումը²⁵⁸, չնայած ուսուցիչների, բժիշկների և ոստիկանության նկատմամբ վստահությունը աճել է:

Տեղական մակարդակի ուսումնասիրություններ

Մի շարք հեղափոխողներ իրականացրել են որոշ համայնքներում սոցիալական կապիտալի չափման փորձեր: Նրանց հեղափոխությունները հաճախակիորեն ներառում են բնակավայրային կամ համայնքային խմբերի ուսումնասիրություններ, որոնք կոչված են հեղափոխել սոցիալական կապիտալի տարբեր դրսևորումներ «իրենց հիմքերում»: Օրինակ՝

- Narayan-ն և Princhett-ը (1997) կառուցել են սոցիալական կապիտալի չափումը՝ հիմնվելով Թանգանիայի 87 գյուղերում անցկացված հեղափոխության վրա, որն ուսումնասիրում էր սոցիալական կապիտալը և «գյուղական մակարդակի արդյունքները»: Նրանց չափումը հիմնվում էր սոցիալական կապիտալի երեք ասպեկտներ վրա՝ անհատների անդամակցությունը խմբերում, այդ խմբերի բնութագրիչները և անհատների արժեքներն ու դիրքորոշումները, մասնավորապես՝

²⁵⁷ Մի կողմից, հեղափոխության արդյունքները ցույց են տալիս, որ հեռուստատեսային լուրեր դիտող մարդկանց քանակը նվազել է 1987թ-ի և 1996թ-ի միջև, ինչը փաստում է քաղաքականության և ընտրությունների նկատմամբ հեղափոխության նվազեցումը: Cox-ը նաև նշում է, որ վերջին շրջանում շատ քիչ ավստրալիացիներ են մասնակցում քաղաքական կուսակցությունների հանդիպումներին: Մյուս կողմից, 1983 և 1995 թթ-ի Նամաշխարհային արժեքների հեղափոխության արդյունքները մատնացույց են անում ավստրալիացիների կողմից քաղաքական իրադարձությունները քննարկելու հաճախականության և բողոքներ ստորագրող, բոյկոտներին կամ օրինական հավաքներին մասնակցող ավստրալիացիների համամասնության աճը: Cox-ը նաև փաստում է ֆեմինիստական կամ միջավայրային խմբերի նման որոշ առանձնահատուկ կազմակերպություններին անդամակցության միտումների աճը, չնայած այդ անդամակցությունը նվազել է 1980-ականներից 1990-ականների միջև ընկած ժամանակահատվածում:

²⁵⁸ Cox-ը ներկայացնում է այն պնդումը, որ եզակի տար դիրքորոշումները համեմատաբար կայուն էին 1987 և 1996թթ-ի միջև, ինչը նա հակադրում է տնային տնտեսությունների եկամուտների նվազեցման հետ: Cox-ի համոզմամբ այս հակադրությունը կարող է օգնել բացատրել վստահության նվազումը:

«փարբեր խմբերում վստահության սահմանումը, դրսևորման մակարդակները և սոցիալական միասնականության ընկալումը»: Նեփազոփության ռեսպոնդենտներին նաև հարցրել էին այն խմբի բնութագրիչների մասին, որոնց նրանք պարկանում են՝ ներառյալ խմբի եկամուտն ու բարեկամական հարաբերությունները, դրա գործառնությունը և որոշումների կայացման գործընթացը:

- Onyx-ը և Bullen-ը (1997) ձգարում էին չափել սոցիալական կապիփալը Նոր Նարավային Ուելսի հինգ փեղայնքներում՝ օգրագործելով 68 հարցից բաղկացած հարցաշար: Նրանք առանձնացրել են սոցիալական կապիփալի հեփ կապված ութ լայն փարբեր, մասնավորապես՝ փեղական համայնքներում մասնակցությունը, հարևանական կապերը, ընփանեկան և ընկերական կապերը, աշխափանքային կապերը, սոցիալական ենթափեքսփում ակփիվությունը, վստահության և ապահովության զգացումը, փոլերանփությունը և բազմազանությունն ու կյանքի արժեքը: (Ջարմանալի է, որ պեղական ինսփիփությունների և քաղաքականության վերաբերյալ հեփազոփության փվյալները կապված չէին սոցիալական կապիփալի ուսումնասիրության համար կիրառվող այլ ցուցիչների հեփ, չնայած սա կարող է արփացղել հեփազոփության մեթոդաբանական ասպեկտները:²⁵⁹) Onxy-ն և Bullen-ը զարում են, որ ի համեմափ ուսումնասիրված երեք քաղաքային համայնքների՝ երկու գյուղա-քաղաքները (West Wyalong-ը և Deniliquin-ը) ունեն սոցիալական կապիփալի ավելի մեծ չափաբաժին, սակայն «փոլերանփության և բազմազանության» փեսանկյունից՝ ցածր դիրք են զբաղեցնում:

- Barr-ը (1990) օգրագործում է խաղերի փեսության փորձարարական փեխնիկաները²⁶⁰ Ջիմբաբվեի ընփրված սևամորթների համայնքներում վստահության և

²⁵⁹ Stone-ը և Hughes-ը (2002) նշում են, որ Onxy-ն և Bullen-ը փորձում էին «ինսփիփուցիոնալ վստահությունը համապարասփանեցնել սոցիալական կապիփալի փարբեր պարամետրերի հեփ, որոնք չափվել են փարբեր սոցիալական փիրությունում» և չզարնելով որևէ ասոցիացիա պեղական և անհափական փեղային և ոչ ֆորմալ ցանցերի նկափմամբ վստահության միջև, նրանք եզրակացրել են, որ սոցիալական կապիփալը ոչ թե հեռավոր և ֆորմալ միջինսփիփուցիոնալ, այլ առավելապես անմիջական և անհափական հարաբերություններ է: Այնուհանդերձ, Stone-ը և Hughes-ը պնդում են, որ «հնարավոր է, երբ ինսփիփուցիոնալ վստահությունը հարաբերվում է ինսփիփուցիոնալ կապերի (օրինակ, նրանց ծնողները աշխափում են կառավարության համար) և այդ ինսփիփություններում ներգրավվածության որակի հեփ (օրինակ, ելնելով ոսփիկանության, իրավական համակարգի և սոցիալական ծառայությունների հեփ ունեցած առնչությունների՝ նրանց կարող են վերաբերել կամ հարզանքով, կամ արհամարհանքով)»: Narrayan-y և Cassidy-ն (2002) նաև նշում են, որ Onxy-ի և Bullen-ի հեփազոփության հարցերը հափուկ նախափեսված չէին միջպեղական ծառայությունների փոխազղեցության *որակի* ուսումնասիրման համար:

²⁶⁰ Խաղերի փեսության փորձարարական փեխնոլոգիաների պարագայում մարդուն ընդգրկում են որոշակի իրավիճակում (խաղում) և հեփո զրանցում նրա արձագանքները: Մովորաբար խաղը ներառում է երկու կամ ավելի փոխազղող սուբյեկտներ: Օրինակ Barr-ի «ներդրման» խաղում յուրաքանչյուր խաղացողին փրվում է որոշակի գումար: Առաջին խաղացողի նպափակն է իր գումարից որոշակի գումար փալ երկրորդին (ներդրում կափարել): Մինչև երկրորդ խաղացողին գումար փալը

մտերմության չափման համար: Օգտագործելով ներդրման և վերջնագրային խաղերը՝ ուսումնասիրությունը փորձում էր հեքսագոններ և համայքների դժգոյության ազդեցությունը վստահության վրա: Կայուն համայքներում մարդիկ միմյանց ավելի շատ են վստահում, քան փարաձայնություններով լի համայնքներում: Barr-ը սա վերագրում է կայուն համայնքի մարդկանց միջև մեծ մտերմությանը:

Ենթադեքստային ուսումնասիրություններ

Որոշակի փարաձայնություն (տեղային,²⁶¹ փարաձայնությանային կամ ազգային) սոցիալական կապիտալի մակարդակի չափման փորձերին գուցենթաց մի շարք հեքսագոններ փորձել են առանձնացնել սոցիալական կապիտալի ցուցիչները մասնավոր ենթադեքստերում:

Օրինակ է հանդիսանում Քուլմանի (1988) ուսումնասիրությունները երեխաների մոտ մարդկային կապիտալի զարգացմանը նպաստող սոցիալական կապիտալի որոշ ասպեկտների վերաբերյալ: Քուլմանը պնդում է, որ Միացյալ Նահանգների ենթադեքստում, երեխաների գիտական նվաճումների համար անհրաժեշտ սոցիալական կապիտալի փարրերը կարելի է որոշակիորեն հաշվարկել կրոնական դպրոցներ հաճախելու հաճախակիության և տնային տնտեսության մեջ ծնող-երեխա հարաբերակցման միջոցով²⁶²: Հիմնվելով Միացյալ Նահանգներում դպրոցի առանձին տեսակների (հանրակրթական, մասնավոր, կրոնական), ծնող-երեխա հարաբերակցման, պահպանողականության մակարդակի և այլ վերահսկիչ գործոնների՝ սոցիալ-տնտեսական կարգավիճակի և էթնիկության վերաբերյալ

այն եռապատկվում է: Այնուհետ, երկրորդ խաղացողի նպատակն է վերադարձնել գումարի որոշ մասը առաջին խաղացողին:

²⁶¹ Քուլմանը պնդում է, որ կրոնական դպրոցներ ունեցող սոցիալական կառուցվածքը նպաստում է ակադեմիական ձեռքբերումներին: Քուլմանի համոզմամբ ընդհանուր կրոնը միավորում է ակադեմիական աշխատանքի և նվաճումների նորմերով առաջնորդվող և նման դպրոցների համար արժեքավոր սոցիալական ռեսուրսներ ունեցող ծնողներին:

²⁶² Քուլմանի համոզմամբ, «երեւ ծնողների փրկապետության տակ գտնվող մարդկային կապիտալը չի համադրվում ընտանեկան հարաբերություններում գտնվող սոցիալական կապիտալի հետ, ապա երեխայի կրթական աճի համար նշանակություն չունի, թե ծնողներն ունեն սոցիալական կապիտալի մեծ, թե փոքր չափաբաժին»: Քուլմանը պնդում է, որ երկու ծնող ունեցող ընտանիքը ավելի հավանական է, որ կունենա «ներընտանեկան սոցիալական կապիտալի մեծ չափաբաժին», որը կարող է օգտագործվել իր երեխաների կրթման համար, քան մեկ ծնող ունեցող ընտանիքը, քանի որ առաջին դեպքում ծնողը կունենա այս գործառույթի իրականացման համար ավելի շատ ժամանակ: Նույն պարզաբանում, երկու երեխա ունեցող ընտանիքը ավելի շատ սոցիալական կապիտալ կունենա (մեկ երեխայի հաշվով), քան հինգ երեխա ունեցող ընտանիքը: Քուլմանի մոտեցման որոշ սահմանափակումներ բացահայտեց Winter-ը (2000a):

ուսումնասիրությունների վրա՝ Զուլմանը ցույց է տալիս, որ սոցիալական կապիտալի նրա ցուցիչները դրականորեն են հարաբերակցվում ակադեմիական նվաճումների հետ:

3.2 Ազդեցությունների գանահատումը

Բազմաթիվ էմպիրիկ ուսումնասիրություններ փորձել են նկարագրել սոցիալական կապիտալի և հասարակության ու փնտեսության այլ ասպեկտների միջև հարաբերությունները: Ներագոյությունները, ընդհանուր առմամբ, օգտագործելով ռեգրեսիոն վերլուծության կոռելյացիաները, համեմատել են սոցիալական կապիտալի ցուցիչները (ինչպիսիք են նախորդ բաժիններում) փնտեսական և սոցիալական այլ փոփոխականների հետ:

Իբրև լրացում՝ որոշ հետազոտողներ, ինչպիսին է Փաթենը փորձելով կառուցել սոցիալական կապիտալի ազդեցության լայնամասշտաբ պարկերը, սկզբնավորել են այլ նշանակալի հետազոտություններ, որոնք ուղղակիորեն կամ բացահայտորեն չեն օգտագործում սոցիալական կապիտալի հայեցակարգը: Այնուհանդերձ, այս առաջարկվող հետազոտությունները դեռևս պարունակում են բացահայտումներ, որոնք համարվում են անհրաժեշտ սոցիալական կապիտալի ազդեցությունների ընկալման համար:

Բազմաթիվ ուսումնասիրություններ պարզել են, որ սոցիալական կապիտալի կիրառվող ցուցիչները դրականորեն հարաբերվում են կառավարական արդյունավետության ցուցիչների և սոցիալական և փնտեսական բազում փոփոխականների հետ:

Ներագոյությունների զգալի մասը ենթակա է քննադատման՝ օգտագործվող մեթոդաբանությունների և փոփոխությունների համար: Սա մասամբ արդարացի է սոցիալական կապիտալի չափման և հայեցակարգայնացման ավանդական բարդությունները: Ավելին, սոցիալական կապիտալի և հետաքրքրող փոփոխականների միջև պարզաբանական կապի ուղղության մակարդակը ուղիղ համեմատական չէ, քանի որ ավելի հավանական է, որ սոցիալական և փնտեսական բարեկեցության բարձր մակարդակը հանգեցնի սոցիալական կապիտալի բարձր մակարդակի, քան (կամ ինչպես նաև) հակառակը:

Այնուհանդերձ, անհրաժեշտ է հասկանալ էմպիրիկ աշխատանքների լայն հետազոտական ֆոկուսը, մեթոդաբանական մոտեցումները, արդյունքները և այն, թե ինչ են դրանք փաստում սոցիալական կապիտալի ազդեցությունների վերաբերյալ: Ստորև ներկայացվելիք նյութը ուսումնասիրությունների *ընտրություն է*, որը

մեկնաբանում է ընտրված փոփոխականները և արդյունքները: Ընտրությունը ձևավորվել է մասնավորապես Փաթենմի (2000) և OECD-ի տվյալների համեմատման հիման վրա: Այս ուսումնասիրությունների ընդհանուր սահմանափակումները ներկայացված են 3.3 բաժնում:

Տնտեսական գործունեություն

Որոշ հեղափոխություններ փորձել են ուսումնասիրել, թե արդյոք սոցիալական կապիտալի և բազմաթիվ տնտեսական փոփոխականների, ներառյալ անհատական եկամուտը, ներդրումները և GDP, միջև գոյություն ունեն փոխկապվածություններ:

Այս ուսումնասիրություններից որոշները ներառում են երկրների միջև անցկացրած համեմատություններ՝ օգտագործելով Նամաշարհային արժեքների ուսումնասիրության վստահության և քաղաքացիական համագործակցության ցուցիչները:

- Knack-ը և Keefer-ը (1997) բացահայտել են, որ վստահության ցուցիչը 10 տոկոսով բարձրանում է ի համեմատ ամսական GDP-ի 0,8 տոկոսով բարձրացմանը՝ 1980-1992թթ-ի միջև ընկած ժամանակահատվածում, որ քաղաքացիական համագործակցության յուրաքանչյուր 8 տոկոսի բարձրացումը համապատասխանում է աճի ավելին, քան 1 տոկոսին:
- La Porta-ն և մնացածները (1997) բացահայտել են, որ 1970-1993թթ-ի միջև ընկած ժամանակահատվածում վստահության մեկ սթանդարտ շեղվող աճը թույլ է հարաբերակցվում ամսական GDP-ի աճի հետ (մոտավորապես 0,3 տոկոս):
- Knack-ը (2000) բացահայտել է վստահության և OECD-ի 25 երկրներում ներդրման մակարդակների միջև վիճակագրորեն նշանակալի և դրական կոռելյացիա, և
- Helliwell (1996) մյուս կողմից բացահայտել է, որ վստահության ցուցիչը բացասականորեն է հարաբերակցվում GDP-ի աճի հետ OECD-ի 17 երկրներում:

Սա նշանակում է, որ տարբեր երկրների միջև տնտեսական աճի միտումներում վստահության չափումների դերը ենթակա է զգույշ մեկնաբանման:

Inglehart-ը օգտագործելով Նամաշարհային արժեքների հեղափոխության արդյունքները, ոչ մի կոռելյացիա չի գտել խմբային անդամակցության և տնտեսական աճի հեղափոխության ցուցիչների միջև: Այնուհանդերձ, աղքատ երկրներում խմբային անդամակցության և տնտեսական աճի միջև գոյություն ունի թույլ կոռելյացիա, և

թերթնակի բացասական կոռելյացիա այս փոփոխականների միջև՝ հարուստ երկրներում: Inglehart-ի համոզմամբ սա փաստում է, որ կամավորական կազմակերպությունները դրական դերակատարում ունեն փնտեսական զարգացման վաղ շրջանում:

Temple-ը և Johnson-ը (1998) ուսումնասիրել են զարգացող «սոցիալական կարողությունների» ցուցիչը²⁶³, որը կառուցվել է 1960-ականներին, և բացահայտել, որ այն լավ նախապայման է աճի հեղուկ մոդելների սկզբնավորման համար: Օրինակ, հեղինակները, որպես արդյունք, փաստում են այն, որ զանգվածային հաղորդակցությունների մեկ սթանդարտ շեղում ունեցող աճը (ռադիոյի և ամսագրերի օգտագործման հաշվարկները) կարող է նպաստել արդյունավետության ընդհանուր գործոնի մեկ մակարդակի աճին:

Առանձին երկրների մակարդակում Helliwell-ը և Putnam-ը (1995) բացահայտել են, որ սոցիալական կապիտալը (ինչպես չափվում է Putnam-ի աշխատությունում (1993), (տես բաժին 3.1) դրականորեն է հարաբերակցվում GDP-ի հետ՝ Իտալիայի ուսումնասիրություններում:

Մյուս կողմից, 1985-1997թթ-ի միջև ընկած ժամանակահատվածում Ինդոնեզիայում սոցիալական կապիտալի և ինդուստրիալիզացիայի ուսումնասիրությունների արդյունքում Miguel-ը, Gerter-ը և Levine-ը (2001) բացահայտել են, որ սոցիալական կապիտալի առաջնային մակարդակները (որոնք հաշվարկվել են սպորտային և մշակութային խմբերի խմբության, մեծահասակների համակեցության և այլ ցուցիչներով) այս տարածաշրջանում չեն կանխատեսում արդյունաբերական զարգացումների և եկամտի աճի արագությունը:²⁶⁴ Ընդհակառակը, հեղինակների մեկնաբանմամբ այս տարածաշրջանում ինդուստրիալիզացիան հանգեցնում է սոցիալական կապիտալի աճին՝ դրսևորվելով համայնքային խմբերի խմբության մեջ: Զուգահեռաբար պարզվում է նաև, որ սոցիալական կապիտալը նվազում է այն տարածքներում, որոնց հարակից գտնվում են արագ զարգացող տարածաշրջաններ, քանի որ բնակչության միգրացիան ինդուստրիալիզացված բնակավայրեր հանգեցնում է նրան, որ համայնքային խմբերը հայտնվում են ճգնաժամում:

²⁶³ Սոցիալական կարողությունները ավելի լայն հասկացություն է, քան սոցիալական կապիտալը, և հաշվարկվում է՝ օգտագործելով սոցիալական և տնտեսական 22 փոփոխականների ցուցիչները: Այն ներառում է սոցիալական կապիտալի մի շարք լայնորեն կիրառվող ցուցիչներ, ինչպիսիք են ամսագրերի ընթերցումը և սոցիալական ու քաղաքական մասնակցությունը (կամավորական կազմակերպություններ), ինչպես նաև այլ փոփոխականներ, մասնավորապես՝ գրագիտության և արժաստեղծության մակարդակները:

²⁶⁴ Հաշվարկվել է արտադրական սեկտորում աշխատող մարդկանց չափաբաժնով:

Մակրո մակարդակում՝ Թանգանիայի գյուղական տարածաշրջաններում իրականացված հետազոտությունը պարզել է (Narayan and Princhett 1997), որ սոցիալական կապիտալի աճը կոռելացվում է անհատական եկամուտի աճի հետ:²⁶⁵ Նեղինակների պնդմամբ սոցիալական կապիտալի մեկ սթանդարտ շեղում ունեցող աճը կարող է «բարձրացնել ընտանիքի եկամուտը առնվազն 20-30 ցենտով»: Այս ազդեցությունը զգալիորեն ավելի մեծ է, քան կրթական կամ ֆիզիկական կապիտալի մեկ, սթանդարտ շեղում ունեցող աճը (համապատասխանաբար 3-5 և 19-22 ցենտ): Բացահայտվել է նաև, որ սոցիալական կապիտալը կարող է միավորել անհատների աշխատաշուկայի արդյունքները: OECD-ի (2001) հետազոտության հաշվետվությունների համաձայն մի շարք եվրոպական քաղաքներում սոցիալական կապիտալը արժեքավոր ռեսուրս է աշխատանք գտնելու ժամանակ, այն պարագայում, երբ վերջինիս իրականացման հաջողությունը կապված է այն մարդկանցից, որոնց հետ տվյալ անհատն ունի որոշակի հարաբերություններ և կարող է հիմնվել դրանց վրա: Ավստրիալիայում Stone-ը, Gray-ը և Hughes-ը (2003) բացահայտել են, որ այն անհատները, ովքեր «սոցիալական կապիտալի տեսանկյունից՝ աղքատ են»²⁶⁶, ավելի քիչ հավանական է, որ կունենան աշխատանք (մասնավորապես ամբողջ աշխատանքային ժամաքանակով), և աշխատանք փնտրելիս ավելի հավանական է, որ կհիմնվեն առավելապես գովազդային հայտարարությունների, այլ ոչ թե ընկերների կամ ընտանիքի անդամների վրա, քան սոցիալական կապիտալի մեծ չափաբաժին ունեցող անհատները: Նրանք, ամենայն հավանականությամբ, անմիջականորեն կառնչվեն գործափութի հետ կամ կհիմնվեն «մասնագիտական կապերի վրա»:

Կառավարական արդյունավետությունը

La Porta-ն և ուրիշները (1997) և Knack-ը (2000) ուսումնասիրել են սոցիալական կապիտալի և կառավարական գործունեության միջև հարաբերությունները՝ օգտագործելով 29 (հիմնականում զարգացած) երկրների միջև համեմատական վերլուծության մեթոդը: Նամաշխարհային արժեքների հետազոտության վստահության ցուցիչը օգտագործվել է սոցիալական կապիտալի հաշվարկման համար: Նեղիկաները փաստում են, որ վստահության ցուցիչում մեկ, սթանդարտ շեղում ունեցող աճը (GDP-ն

²⁶⁵ Եկամուտի ցուցիչն իրենից ներկայացնում է «յուրաքանչյուր անդամի կատարած ծախսերի համագումարը...ներառյալ սեփական ապրանքների արտադրության և սպառողական ծախսերը (օրինակ ընտանիքի համար ձեռք բերված ապրանքները)»:

²⁶⁶ Stone-ի, Gray-ի և Hughes-ի կողմից կիրառվող փաթեթայինությունը մեկնաբանվում է աղյուսակ 3.2-ում (բաժին 3.4):

պահապանելով կայուն) ասոցացվում է իրավաբանական արդյունավետության 7 տոկոս բարձրացման, կոռուպցիայի 3 տոկոս նվազման, բյուրոկրատական արդյունավետության 3 տոկոս բարձրացման և հարկերի մուծման գործընթացքում 5 տոկոս բարձրացման հետ:

Making Democracy Work-ում՝ Putman-ի (1993) Իտալիայի տարբեր շրջաններում սոցիալական կապիտալի և ժողովրդավարական ինստիտուտների ուսումնասիրության մեջ, հետինակը գտնում է, որ քաղաքացիական մասնակցությունը (որը չափվել է 3.1 բաժնում նկարագրված մեթոդով) հարաբերակցվում է տեղական իշխանությունների գործունեության հետ, ինչպես փաստում են «քաղաքականության գործընթացների, որոշումների և դրանց իրականացումների» 12 (օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ) ցուցիչների չափումները:²⁶⁷ UKIPIU-ի (2000) փաստում է, որ հեղափոխությունը բացահայտել են նմանապիպ հետևանքները Գերմանիայում, Նոնգարիայում և Ռուսաստանում:

Bowling Alone-ում՝ Putnam-ը (2000) բացահայտել է, որ սոցիալական կապիտալի իր համադրական ցուցիչը Միացյալ Նահանգներում (տես աղյուսակ 3.1) բացասական կերպով է կոռելացվում հարկահավաքի տվյալների հետ՝ Միացյալ Նահանգների ողջ տարածքում: Այսինքն, հարկերի մուծման գործընթացը ավելի արդյունավետ է սոցիալական կապիտալի մեծ չափաբաժին ունեցող նահանգներում:

Rice-ը (2001) իր՝ Միացյալ Նահանգների Այովա նահանգի 114 համայնքներում անցկարված հեղափոխության արդյունքում բացահայտել է, որ սոցիալական կապիտալի ցուցիչների մի շարք տարրեր (միջանձնային վստահությունը, քաղաքացիական ընդգրկվածությունը, ցանցերը «քաղաքական հավասարությունը»²⁶⁸) դրական և նշանակալիորեն կոռելացվում են կառավարական գործունեության երկու

²⁶⁷ Պետական գործունեության Putnam-ի ցուցիչները հետևյալն են. կաբինետային կայունություն, բյուջետային ճշգրտություն, վիճակագրական և տեղեկատվական ծառայությունների մակարդակը, օրենսդրական բարեփոխումների մակարդակը, ամենօրյա օգնության կենտրոններին աջակցության մակարդակը, ընդհանուր կլինիկաներին աջակցությունը, օգտագործվող արդյունաբերական քաղաքականության մեխանիզմների մասշտաբը, գյուղատնտեսական հարկացումների հնարավորությունները, տեղական առողջապահական միությունների ծախսերը, բնակարանային և քաղաքային զարգացման ֆոնդերը, քաղաքացիական ծառայությունների բյուրոկրատացման նկատմամբ պատասխանատվությունը:

²⁶⁸ «Միջանձնային վստահության» գնահատման համար հեղափոխության ռեսպոնդենտների հարցրել են իրենց իսկ քաղաքում վստայության մակարդակի ընկալման մասին: «քաղաքական հավասարությունը» և «քաղաքացիական ընդգրկվածությունը» գնահատվել են հետևյալ դատողությունների հետ՝ համաձայնության մակարդակների միջոցով՝ «Ձեր քաղաքում յուրաքանչյուրը՝ ցանկության դեպքում, կարող է ներդրում ունենալ տեղական կառավարման գործերում» և «Եթե ինչ-որ բան հարկ է կատարել Ձեր քաղաքում, ամբողջ համայնքը սովորաբար համայնքը կանգնում է դրա հետևում»: «Ցանցերի» մակարդակը գնահատվել է ռեսպոնդենտների հարցնելով, թե քանի կամավորական կազմակերպության անդամ են նրանք հանդիսանում:

չափումների հետ (պարասխանավորություն և արդյունավետություն²⁶⁹): Այս կապը պահպանվում է նաև եկամտի, դրա դիսպերսիայի, փարիքային դիսպերսիայի, ռասայական միավորության և քաղաքի չափսերի ուսումնասիրման համար կիրառվող ռեգրեսիոն վերլուծությունից հետո:

Կրթությունը և երեխաների բարեկեցությունը

Փաթենը (2000) բացահայտել է, որ սոցիալական կապիտալի իր համադրական ցուցիչը Միացյալ Նահանգներում դրականորեն է կոռելյացվում երեխաների կրթական մակարդակի ցուցիչի հետ՝ Միացյալ Նահանգների ամբողջ փարածքում: Յուրաքանչյուր պարունակում է ուսումնական բազմաթիվ տեսքերի արդյունքները, կրթական հասարակություններից դուրս մնալու հաճախականությունը: Ներագայում ռեգրեսիոն վերլուծությունը ցույց տվեց, որ ռասայական բաշխվածության, հետերոգենության, ծնողների կրթական մակարդակի, աղքատության մակարդակի և մի շարք այլ գործոնները հաշվի առնելուց հետո Putnam-ի սոցիալական կապիտալի ցուցիչը (գարմանալիորեն) հանդիսանում է կրթական նվաճումների միակ, կարևորագույն մեկնաբանող գործոնը: Putnam-ը նաև նշում է, որ «ոչ ֆորմալ» սոցիալական կապիտալը (սոցիալական վստահությունը և մարդկանց միջև ոչ ֆորմալ կապերը) կրթական նվաճումների համար ավելի մեծ նախապայման է, քան «ֆորմալ» ինստիտուցիոնալ սոցիալական կապիտալը: Putnam-ը նաև բացահայտել է, որ սոցիալական կապիտալի իր ցուցիչը կոռելյացիայի մեջ է գտնվում երեխաների շրջանում հետուստարկություն դիտելու ժամաքանակի հետ, որը նա համարում է կրթական ցածր հաջողությունների պարճառներից մեկը:

Իհարկե, դպրոցի բնութագրիչները ևս փոխկապված են սոցիալական կապիտալի և կրթական արդյունքների հետ: Դրանցից մեկը դպրոցի մասշտաբն է: Putnam-ի (2000, 304) համոզմամբ՝ «Նախորդ երեսուն տարվա ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ փոքր դպրոցները կրթական գործունեության իրականացման տեսանկյունից մեծամասամբ գերազանցում են մեծ դպրոցներին, քանի որ փոքր դպրոցները աշակերտներին ավելի շատ հնարավորություններ են ընդձեռնում և խրախուսում նրանց մասնակցել արտադասաժամյա ակտիվություններին, պարասխանավորություն

²⁶⁹ Պետական «պարասխանավորությունը» չափվել է հետևյալ դադողության հետ համաձայնության մակարդակի գնահատման միջոցով՝ «Եթե ես ինչ-որ բոլորով դժգոհ եմ պետական ծառայողին, ամենայն հավանականությամբ կստանամ արագ արձագանք»: Պետական «արդյունավետությունը» գնահատվել է հարցվողների խնդրելով գնահատել «իրենց քաղաքի պետական ծառայությունների ընդհանուր որակը»:

սոցիալական կապիտալը «աղքատությունից հեքո երկրորդ գործոնն է, որն իր խորությամբ և մասշտաբով ազդում է երեխաների կյանքի վրա»:

- Միացյալ Նահագների չորս քաղաքներում անհաջողակ նախադպրոցական քարիք ունեցող երեխաների ուսումնասիրությունների արդյունքում Runyan-ը և ուրիշները (1998) պարզել են, որ մոր սոցիալական կապիտալի ցուցիչը²⁷² լավագույն նախապայմանն է, որը թույլ է տալիս երեխաներին խուսափել վարքային և զգացմունքային հիմնախնդիրներից:

- Garbarion-ին և Sherman-ը (1980) ուսումնասիրել են նույն դեմոգրաֆիական բնութագրիչներ (եկամուրի մակարդակի, աշխատող կանաց թվաքանակի, մեկ ծնող ունեցող քննարկյալ քննադատությունների թվի, կրթական մակարդակի և այլնի քննադատությունից), սակայն երեխաների հիմնախնդիրների քարքեր մակարդակներ ունեցող երկու հարևանություններ: Նրանք պարզել են, որ երեխաների մեծաքանակ հիմնախնդիրներ ունեցող հարևաններն ավելի քիչ հավանականությամբ օգնության համար կղիմեն իրենց հարևաններին, կամ հոգ կտանեն միմյանց երեխաների մասին, կամ էլ թույլ կտան իրենց երեխաներին խաղալ մյուսների հեք: Իսկ հակառակ հարևանություններում երեք անգամ հավանական է, որ դպրոցից հեքո ծնողը կգրավի քան:

- Նույն կերպով, Putnam-ը (2000) մաքնանշում է համայնքային հոգեբանների մի շարք ուսումնասիրություններ, որոնք պարզել են, որ երեխաների հիմնախնդիրների ու դեռահասների շրջանում լարվածությունների մակարդակը ավելի մեծ է, երբ «հարևանական միասնակությունը» և «հարևանական աջակցությունը» ցածր է:

Փաթենը (2000, 296) իր հեքագոությունների և ուսումնասիրված գրականության արդյունքում եզրակացնում է.

«Երեխաների զարգացումը զգալիորեն պայմանավորված է սոցիալական կապիտալի ազդեցությամբ: Ավելին քան հիսուն քարի առաջ իրականացված հեքագոությունը փաստում է, որ վստահությունը, ցանցերը և փոխադարձության նորմերը երեխա ունեցող ընտանիքներում, դպրոցներում, հասակակիցների խմբերում և լայն համայնքներում լայնամասշտաբ ազդեցություն ունեն երեխայի

չտվորող և չաշխատող դեռահասների տոկոսը (16-19 տարեկան), աղքատ երեխաների տոկոսը, մեկ ծնող ունեցող ընտանիքների տոկոսը:

²⁷² Runyan-ը և ուրիշները օգտագործում են հինգ ցուցիչներ՝ սոցիալական կապիտալի գնահատման համար. մասնավորապես՝ տնային տնտեսությունում երկու ծնողների առկայությունը, տնային տնտեսությունում երկուսից ավելի երեխաների առկայությունը (որը բացասական է սոցիալական կապիտալի համար), մասնակցությունը կրոնական արարողություններին (օրինակ եկեղեցի գնալը), ֆունկցիոնալ սոցիալական աջակցության հարցաշարի արդյունքները և հարևանության աջակցության հարցաշարի արդյունքները:

հնարավորությունների և ընթացության, հեղինակության, նաև նրա վարքագծի և զարգացման վրա: Չնայած սոցիալական կապիտալի առկայությունը կապված է փախեր դրական, մասնավորապես՝ կրթական հեղինակների հետ, բազմաթիվ հեղինակություններ ցույց են տալիս այն երեխաների հետ փոխադրվող վարքերը, ովքեր ապրում և սովորում են սոցիալական կապիտալի պակաս ունեցող տարածքներում: Ներկայությունն ակնհայտ է. սոցիալական կապիտալը լավ երեխաներին զերծ է պահում վարքերի առաջացումից:

Առողջություն

Մի շարք ուսումնասիրություններ սոցիալական կապիտալը կապակցում են առողջության և բարեկեցության այնպիսի հեղինակների հետ, ինչպիսիք են մահացության մակարդակը, գրանցված ծնելիության, երջանկության մակարդակի և դեպրեսիայի ու սրտային հիվանդությունների մակարդակը: Գրականության վերլուծության հիման վրա OECD-ին (2005, 51) նշում է.

Սոցիալական կապիտալի դրական ազդեցության հավանաբար ամենահուսալի դեպքերը գտնվում են անհատական առողջության փորձում: Դեռևս 19-և դարում սոցիոլոգ Էմիլ Դյուրկհեյմը բացահայտել է սոցիալական ինֆեգրացիայի և ինքնասպանության մակարդակի միջև փոխկապվածությունը: Նա ապարգել է, որ ինքնասպանությունների փոխումն աճում է կարող սոցիալական փոփոխությունների ժամանակ: Ազդեցությունը վերագրվում է հասարակության սոցիալական հարաբերությունների խզմանն ու սոցիալական կապվածության թուլացմանը: Փաթենը (2000) մատնանշում է բազմաթիվ հեղինակությունների արդյունքներ, որոնք փաստում են մի կողմից սոցիալական փոխկապվածության, մյուս կողմից, առողջության և անհատական բարեկեցության միջև առկա կապը (անհատների սոցիալական, ռասայական և դեմոգրաֆիական բնութագրիչների վերահսկումից հետո): Երկարակյացությունը ևս գտնվում է սոցիալական փոխկապվածության մակարդակի ազդեցության ներքո: Նա առաջարկում է այս կապվածության երկու հնարավոր պատճառ. *i)* սոցիալական ցանցերը մատակարարում են իրական աջակցություն և օգնություն, որը նվազեցնում է ֆիզիկական և հոգեբանական սթրեսը, *ii)* սոցիալական կապիտալը կարող է պարունակել հոգեբանական մեխանիզմ, որը խթանում է անհատների՝ հիվանդությունների և բուժքննարկի սթրեսի դեմ պայքարի համար իմունային համակարգերը:

Եվս մեկ անգամ, Փաթենմի սոցիալական կապիտալի սեփական ցուցիչը ուժեղ²⁷³ և դրական կոռելյացիայի մեջ է գտնվում Միացյալ Նահանգներում լավ առողջության ցուցիչի հետ: Ցուցիչը ներառում է այնպիսի փոփոխականներ, ինչպիսիք են առողջության վրա կարգաված ծախսերը, ինքնասպանության մակարդակը, սեռական ճանապարհով փոխանցվող հիվանդությունների մակարդակը, մանկամահացության և իմունիզացիայի մակարդակները:

Kawachi-ն և ուրիշները (1999), օգտագործելով Միացյալ Նահանգներում իրականացված հետազոտության տվյալները, ևս բացահայտել են, որ սոցիալական կապիտալը (որը հաշվարկվում է քաղաքացիական վստահության,²⁷⁴ փոխադարձության ընկալման,²⁷⁵ կամավորական կազմակերպություններին անդամակցության միջոցով) դրականորեն է կոռելացվում լավ առողջության հետ: Ներառվածները բավահայտել են, որ «ցածր սոցիալական կապիտալի պայմաններում բնակվելու հետ ասոցացվող ռիսկի մեծությունը ...կապված է ծխող կամ գեր լինելու ռիսկային գործոնների հետ»:

Ռուսաստանում սոցիալական կապիտալի և անհատական առողջության ուսումնասիրության մեջ Rose -ը (2000) պարզել է, որ սոցիալական կապիտալի բազմաթիվ²⁷⁶ ցուցիչներ ֆիզիկական և զգացմունքային առողջության ինքնագնահատման կարևոր դերերմիևնամեն են:²⁷⁷ Ուսումնասիրման ընթացքում օգտագործվող սոցիալական կապիտալի 18 ցուցիչները կարողացել են մեկնաբանել ֆիզիկական և զգացմունքային առողջության փոփոխությունների 16

²⁷³ Կոռելյացիայի գործակիցն է 0,78:

²⁷⁴ Չափման համար կիրառվել է հետևյալ հարցը. «Ընդհանուր առմամբ Դուք կասեք, որ մարդկանց մեծամասնությանը կարելի է վստահել»:

²⁷⁵ Չափման համար կիրառվել է հետևյալ հարցը. «Դուք կարող եք ասել որ մարդիկ մեծամասամբ փորձում են լինել օգտակար, թե նրանք մտածում են միայն իրենց մասին»:

²⁷⁶ Rose-ը օգտագործել է «Նոր ռուսական բորոմեյոր» հետազոտության 18 ցուցանիշները՝ սոցիալական կապիտալի չափման համար, որոնք բաժանվում են երեք խմբի: «Սոցիալական ինտեգրացիայի» փոփոխականները ներառում են ռեսպոնդենտների մասնակցությունը կամավորական կազմակերպություններին, եկեղեցի այցելելը, արդյոք ռեսպոնդենտները օգտվում են պեպական աջակցությունից, արդյոք ռեսպոնդենտներն ունեն Կոմունիստական Կուսակցության անդամ իրենց ընտանիքում, արդյոք ռեսպոնդենտները հավատում են, որ կարող են վերահսկել այն, ինչ տեղի է ունենում նրանց կյանքում և վստահության չափումը: «Սոցիալական կապիտալի ընդհանուր» ցուցանիշը հաշվարկվում է ռեսպոնդենտների մասնակցությունը փոխադարձության փոփոխականները՝ ներառյալ այն, թե արդյոք ռեսպոնդենտները հիվանդանալու դեպքում կարող են հույս դնել որևէ մեկի վրա, և արդյոք նրանք նույն կերպ վարվում են ուրիշների հետ:

²⁷⁷ «Նոր ռուսական բորոմեյոր» հետազոտության ռեսպոնդենտներին խնդրել են գնահատել իրենց ֆիզիկական և էմոցիոնալ առողջությունը վերջին տասներկու ամիսների ընթացքում՝ լինելով շատ լավ, լավ, միջին, վատ շատ, վատ:

տոկոսը: Վերահսկելով այնպիսի փոփոխականներ, ինչպիսիք են սեռը, փարիքը, կրթությունը և տնային տնտեսության եկամուտը, հեղափոխությունը պարզել է, որ սոցիալական կապիտալը շարունակում է նշանակալի ազդեցություն ունենալ առողջության վրա: Այնուհանդերձ, Rose-ի՝ սոցիալական կապիտալի անհատական ցուցիչներից որոշները որևէ ազդեցություն չեն ունեցել առողջության վրա: Rose-ը, օրինակ, պնդում է, որ.

Սոցիալական ինտեգրացիայի ցուցանիշների մեծ մասը ազդեցություն չունի առողջության վրա: Կազմակերպություններին պարկանելը, որը արևմտյան հասարակություններում սոցիալական կապիտալի ուսումնասիրությունների հիմնական ցուցանիշն է, նշանակալի ազդեցություն չունի Ռուսաստանի զգացմունքային առողջության վրա:

Rose-ը պնդում է, որ ռուսները հիմնախնդիրները լուծելիս, ավելի շատ հիմնվում են ոչ թե պետական ֆորմալ ինստիտուտների, այլ ոչ ֆորմալ սոցիալական կապիտալի վրա:

Ավստրալիայում՝ Ադելիեդում սոցիալական կապիտալի և առողջության ուսումնասիրությունը²⁷⁸ բացահայտել է, որ անհատների «սոցիալական մասնակցությունը»²⁷⁹ խիստ փոխկապված է նրանց առողջական կարգավիճակի հետ, մինչդեռ նույնը չի կարելի է ասել «քաղաքացիական մասնակցության»²⁸⁰ մասին: Այս հարաբերությունները մնացել են անգամ, երբ հեղափոխությունը վերահսկել են փարիքի և սոցիալ-տնտեսական կարգավիճակի ազդեցությունը: Ներառա ուսումնասիրությունների հիման վրա հեղինակները եզրակացնում են որ.

Տեղական համայնքի սոցիալական կյանքում ներգրավված լինելը նպաստում է առողջության բարելավմանը և այն գործում է որպես բուֆեր՝ առողջության

²⁷⁸ Ներազդեցությունն իրականացվել է 1997-98թթ-ին և կենտրոնացել Ադելաիդեի արևմտյան արվարձանների վրա: Այն (մասամբ) ներառում է 2500 բնակավայրերի հարցվողներից ստացված փոստային հեղափոխության արդյունքների վրա: Հարցվողների առողջական կարգավիճակը բնորոշվել է՝ օգտագործելով հեղափոխության ստանդարտ 12 հարցերը, որոնք նախատեսված էին և՛ մտավոր, և՛ ֆիզիկական առողջության ուսումնասիրման համար:

²⁷⁹ «Սոցիալական մասնակցությունը» գնահատվել է ռեսպոնդենտների կողմից՝ ոչ ֆորմալ մասնակցության այնպիսի ձևերի մակարդակների մատնանշման հիման վրա, ինչպիսիք են ընդհանրությունը, ընկերներով, հարևաններով հյուր գնալը, հասարակական ակտիվությունների այնպիսի ձևերի հիման վրա, ինչպիսիք են ռեսպորտան, բար, կինոթատրոն կամ պարահրապարակ այցելելը, և խմբային ակտիվության ձևերը՝ սպորտով զբաղվելը, ուսումնական դասընթացներին հաճախելը, հորբիում, երգչախմբում կամ ինքնօգնության խմբում ներգրավված լինելը:

²⁸⁰ «Քաղաքացիական մասնակցությունը» հաշվարկվել է ռեսպոնդենտների կողմից քաղաքացիական ակտիվության այնպիսի ձևերի մակարդակների մատնանշման հիման վրա, ինչպիսիք են բողոքների ներքո ստորագրելը, առնչությունը տեղական MP-հետ, մասնակցությունը բեղեք-հանդիպումներին կամ խմբագրին մամուլներ գրելը, համայնքային խմբերին, քաղաքական կուսակցություններին, առևտրային միություններին կամ տեղական իշխանություններին անդամակցությունը:

վարթարացումների համար, երբ Կարիքը ավելանում է և սոցիալ-տնտեսական կարգավիճակը՝ իջնում (Baum et al. 2000, 257):

Մահացության ուսումնասիրություններում պարզվել է, որ այն փոխկապված է սոցիալական կապիտալի հետ առնչվող բազմաթիվ գործոնների հետ, ներառյալ՝

- սոցիալական և համայնքային կապերը (Berkman and Syme 1979),
- ընկերների և բարեկամների հեռախոսային զանգերը, այցելությունները և սրացվող սոցիալական աջակցությունը (Blazer, 1982),
- անդամակցությունը կամավորական կազմակերպություններին և այցելությունը միջոցառումներին (սպորտ, խաղեր, ֆիլմեր), միայն տղամարդկանց համար²⁸¹ (House, Robbins and Metzner 1985),
- եկեղեցական այցելությունները, միայն կանանց համար²⁸² (House, Robbins and Metzner 1985),
- սոցիալական ինտեգրացիան²⁸³ (Siahpush and Singh 1999), և
- սոցիալական ակտիվությունները²⁸⁴ (Welin et al. 1985):

Ուսումնասիրությունները սոցիալական կապիտալի հետ առնչվող գործոնները կապել են առողջության այլ հետևանքների հետ.

- Միացյալ Նահանգներից Ասիա տեղափոխվող իմիգրանտների վերջին ուսումնասիրություններում Kuo-ն և Tsai-ին (1986) պարզել են, որ նշանակալի քանակով մարերի կապեր ունեցող անհատներն ավելի հավանական է, որ կիսուսափեն առողջության մարավոր հիմնախնդիրներից,
- Փիթսբուրգում 274 անհատների ուսումնասիրություններից Cohen-ը և ուրիշները (1997) պարզել են, որ սոցիալական կապերի շարք տեսակներ²⁸⁵ մեծապես ասոցացվում

²⁸¹ Այս արդյունքները վերաբերում են միայն տղամարդկանց, կամավորական կազմակերպություններին անդամակցության, միջոցառումներին մասնակցության մակարդակի աճը որևէ նշանակալի ազդեցություն չի ունեցել կանանց մահացության ցուցանիշի վրա:

²⁸² Այս արդյունքները վերաբերում են միայն կանանց, եկեղեցական հաճախումների թվաքանակի աճը որևէ նշանակալի ազդեցություն չի ունեցել տղամարդկանց մահացության ցուցանիշի վրա:

²⁸³ «Սոցիալական ինտեգրացիայի» չափման համար հեղինակները կիրառել են մի շարք ցուցանիշներ՝ միայնակ ապրող մարդկանց համախմբությունը, ամուսանվածության մակարդակը, գործազրկության ցուցանիշը, աշխատանք փնտրողների քանակ: Եվս մեկ չափում. միություններին անդամակցությունը ազդեցություն չունի մահացության մակարդակի հետ:

²⁸⁴ Ակտիվությունները բաժանվել են երեք կատեգորիաների՝ տնային ակտիվություններ (ինչպիսիք են պարտեզում աշխատելը, ընթերցանությունը, ուսումը, մեքենայի-տան գործերը), արտաօրնային ակտիվություններ (ինչպիսիք են լողը, ձկնորսությունը, սպորտային կամ մշակութային միջոցառումների հաճախելը, ճանապարհորդելը), և սոցիալական ակտիվությունները (խնջույքների կազմակերպումը, կազմակերպված սպորտին մասնակցելը, ընկերներին և բարեկամներին այցելելը):

են «շնչառական հիվանդությունների (սովորական մրսածության) նկատմամբ դիմադրողականության հետ,

- Միացյալ Նահանգների ռազմական կայանների ուսումնասիրության ժամանաա Manning-ը և Fullerton-ը (1988) բացահայտել են, որ խիստ միասնական ռազմական կայաններում²⁸⁶ արձանագրվում է մտավոր և ֆիզիկական առողջության և կարիերայից բավարարվածության բարձր մակարդակ:

Նանգագործություն և բռնություն

Որոշ ուսումնասիրությունների համաձայն սոցիալական կապիտալի մակարդակի նվազումը հարաբերվում է հանցագործության և բռնի վարքագծի մակարդակի բարձրացման հետ.

- Sampson-ը և Raudenbush-ը (1997) ուսումնասիրել են Չիկագոյի 343 հարևանություններ և պարզել, որ «կոլեկտիվ օգտակարությունը» (որը սահմանվում է որպես «սոցիալական միասնականությունը» համադրված անհատների՝ ընդհանուր բարիքների բաշխմանը միջամտելու ցանկության հետ²⁸⁷) «բռնության ցածր մակարդակի կարևորագույն նախապայման է»:
- Փաթենը (2000) պարզել է, որ Միացյալ Նահանգներում սոցիալական կապիտալի իր ցուցիչը բացասական կոռելյացիայի մեջ է գտնվում սպանությունների

²⁸⁵ Սոցիալական կապերը գնահատվում են վերջին երկու շաբաթների ընթացքում շփման հետևյալ 12 խմբերից որևէ մեկի հետ սուբյեկտի ունեցած առնչության միջոցով՝ ծնողներ, զույգեր, մոտ հարևաններ, աշխատակիցներ կամ կրոնական կազմակերպության անդամներ: Մրսելու ռիսկը չորս անգամ ավելի մեծ է այն մարդկանց, ովքեր ունեցել են 1-3 տիպի հարաբերություններ, ի տարբերություն նրանց, ովքեր ունեցել են 4 և ավել տիպի հարաբերություններ: Նման հարաբերումներ առկա էին այնպիսի փոփոխականների վերահսկումից հետո, ինչպիսիք են՝ տարիքը, սեռը, ռասան և մարմնի կշիռը:

²⁸⁶ Նպաստելով ուժերը՝ «A-խմբերը», որոնք հեղափոխության համաձայն ունեն բանակից և կոլեգաներից ստացվող սոցիալական կապիտալի մեծ չափաբաժին, համարվում են բարձր միասնականություն ունեցող միավորումներ: Դրանք համեմատվել են օդային ուժերի և մեխանիկական միավորումների հետ, որոնք ներկայացնում են շարքային ուժերը: Նպաստելով փորձել է ուսումնասիրել զինվորական կարգավիճակի և մի շարք այլ անհատական բնութագրիչների ազդեցությունը առողջության և բարեկեցության վրա՝ ուսումնասիրելով միայն ոչ-սպա զինվորներին: Այնուհանդերձ, այն չի վերահսկել փորձառության և մինչքանակային առողջության տարբեր մակարդակները, բարեկեցության և անհատական բնութագրիչները:

²⁸⁷ Սա չափում օգտագործող հեղափոխություն էր: Բնակիչներին հարցրել էին, թե արդյոք նրանց հարևանները միջամտել են մի շարք դեպքերին (օրինակ, եթե երեխաները փախնում են դասերից, նկատում պատերի վրա, կամ եթե նրանց հարևանությամբ վիճաբանություն է սկսում): Բնակիչներին նաև հարցրել էին, թե որքանով են նրանք համաձայն որոշ դատողությունների հետ, օրինակ՝ «այս հարևանության մարդիկ վստահելի են», «սա բարեկամական հարևանություն է», «այս հարևանության մեջ մարդիկ միմյանց չեն հարմարվում»:

ցուցանիշների և «անկարգության»²⁸⁸ հետ, որը նա համարում էր բռնի վարքագծի ցուցանիշ:

- OECD-ին (2001, 54) ներկայացնում է Միացյալ Նահանգների այլ հետազոտություններում, որպեսզի «...նույնիսկ վերահսկելով աղքատությունը և հանցագործ վարքը խթանող այլ գործոնները, համայնքները բնութագրում էին i) դեռահասների չկառավարվող խմբերով և ii) քաղաքացիական մասնակցության ցածր մակարդակով, որը հանգեցնում է հանցագործության և բռնության ռիսկի բարձրացմանը»:

Այնուհանդերձ, միջազգային ուսումնասիրությունը (Helpern 2001) մասամբ հերքում է այս պարզ հարաբերությունները: Օգտագործելով *Վանցագործությունների զոհերի միջազգային հետազոտության* տվյալները՝ 18 երկրներում հանցագործության և սոցիալական կապիտալի մակարդակների ուսումնասիրման համար, Helpern-ի համոզմամբ հանցագործության միջազգային փոփոխականների երկու-երրորդը կարող է հաշվարկվել տնտեսական անհավասարության²⁸⁹, եսասեր վարքագծի²⁹⁰ և սոցիալական վստահության²⁹¹ մակարդակների միջոցով: Ինչպես և ակնկալվում էր, տնտեսական անհավասարության և եսասիրական վարքագծի բարձր մակարդակը ասոցացվում են հանցագործության բարձր ցուցանիշների հետ:²⁹² Տարօրինակ է, սակայն նույնիսկ եսասիրական վարքագծի և անհավասարության վերահսկման դեպքում նույնը կարելի է ասել նաև սոցիալական կապիտալի մասին: Պարճառականության ուղղվածությունը պարզ չէ, սակայն Helpern-ի վարկածի համաձայն.

²⁸⁸ «Անկարգությունը» չափվում է հետևյալ դատողության հետ համաձայնության մակարդակի միջոցով. «Բռնություններով մարտնչելու ևս միջինից լավը կլինեմ»;

²⁸⁹ Որը «յուրաքանչյուր ազգաբնակչության մեջ ամենաբարձր եկամուտ ունեցող տնային տնտեսությունների 20 տոկոսի եկամտի հարաբերումն է ամենացածր եկամուտ ունեցող տնային տնտեսությունների 20 տոկոսի եկամտի հետ»:

²⁹⁰ «Եսասիրական վարքի» չափումը վերցված է Համաշխարհային արժեքների հետազոտությունից և ավելի ընդգրկում է, քան բաժին 3.1.-ում նկարագրված քաղաքացիական համագործակցության չափորոշիչը: Լրացնելով 3.1 բաժնում մատնանշված հինգ հանգամանքները՝ ուսումնասիրությունը գնահատում է ռեսպոնդենտների հանդուրժողականության մակարդակը 19 կետերի շուրջ, օրինակ՝ «հիմնվել սեփական շահի վրա», «հասարակական վայրում աղբ շարվել», «քաղաքական սպանություններ», «ոստիկանության հետ վիճել», «սպառնալ աշխատողներին, ովքեր չեն ցանկանում մասնակցել գործադուլին»:

²⁹¹ «Սոցիալական վստահության» չափորոշիչը վերցված է Համաշխարհային արժեքների հետազոտությունից (տես բաժին 3.1):

²⁹² Halper-ը, չափելով հանցագործության մակարդակը, գնահատել է «զոհերի ցուցանիշը», որը վերաբերում է յուրաքանչյուր երկրի 11 հանցագործությանը: Նա նաև օգտագործել է երկրորդ չափումը, որը պարունակում է հինգ հիմնական հանցանքներ՝ կողոպուտ, գողություն, ֆիզիկական և սեռական բռնություններ:

«մոդելում առկա երեք փոփոխականները գործում էին որպես հանցագործության ազգային մակարդակների փարբերությունների բնորոշիչներ՝ անհավասար կանգազործության «դրդապարճառի», «հնարավորության» և «իմաստի» փեսանկյունից: Անհավասարությունը ապահովում է «դրդապարճառը»՝ հասարակության մեջ նյութական ահռելի բեռնացման միջոցով: Սոցիալական վստահությունն ապահովում է «հնարավորությունը»՝ բազմաթիվ հեշտ գոհերին խթնալու միջոցով: Վերջապես, եսասիրական արժեքները ապահովում են «իմաստները» զանցանք բովանդակող վարքագծի իրականացման կամ հոգեբանորեն սանկցիավորման միջոցով:

Հավասարություն

OECD-ին (2001) իր ուսումնասիրություններում նկարագրում է մի շարք հեղազոտություններ՝ ուղղված սոցիալական կապիտալի և անհավասարության որոշ ասպեկտների միջև հարաբերությունների գնահատմանը: Այն նշում է, որ.

- սոցիալական վստահության և սոցիալական ներգրավվածության բարձր մակարդակ ունեցող երկրները ավելի հավասար են եկամտի, չափահասների գրագիտության և հեղազո ուսումնառության փեսանկյունից, չնայած սոցիալական կապիտալի և հավասարության միջև պարճառականության ուղղությունը հստակ չէ: Տնփեսական անհավասարությունը կարող է լինել սոցիալական կապիտալի և՛ պարճառ, և՛ հեղանք,
- «սոցիալական մեկուսացման» ծայրահեղ ձևերը (սոցիալական, էթնիկ, գենդերային կամ կրոնական կարգավիճակի համապարասխան) քայլ առ քայլ համապարասխանում է վստահության և քաղաքացիական ընդգրկվածության ցածր մակարդակի հեղ, մասնավորապես դրսևորվելով որպես կամրջող մոդել: Սոցիալական կապիտալը կարող է միջնորդել ընդհանուր գրագիտության և կրթական արդյունքների միջև փարբերությունները: Այնուհանդերձ, սոցիալական կապիտալի, սոցիալական մեկուսացման և առողջության անհավասարությունների միջև կապը հստակ չէ,
- որոշ ուսումնասիրություններ պնդում են, որ սոցիալական կապիտալը կարող է ամրապնդել սոցիալական դիֆերենցիացիան դասակարգային, էթնիկ կամ լեզվական փարբերությունների հիման վրա բեռնացված հասարակություններում, սակայն բազմաթիվ բազմառասսական և բազմալեզու հասարակություններ կարողացել են և ընդհակառակը օգրագործել իրենց փարբերակվածությունը դրական կերպով:

3.3 Էմպիրիկ հեքազոտությունների ընդհանուր սահմանափակումները

Ինչպես նախկինում նշվել է, սոցիալական կապիտալի էմպիրիկ գրականությանը հաբուկ են բազմաթիվ սահմանափակումներ: Որոշ դեպքերում ուսումնասիրությունների հիմնախնդիրներն արքացուում են հեքազոտողների նաքարակաղրվաժ որոշումները՝ առաջնորդվել անկաքար, սակայն այդ պահին հասանելի լավագույն քվյալներով: Այլ դեպքերում հիմնախնդիրներն առաջանում են որպես հեքազոտողների կողմից սոցիալական կապիտալի և դրա փոխկապվաժությունների հայեցակարգայնացման ուղղիների հեքանք: Որոշ ուսումնասիրություններ առանձնահաբուկ կերպով քննաղարվել են մի շարք նկարագրական հողվաժներում՝ ներառյալ Winter (2000a), Stone (2001), և Durluaf (2002): Այս բաժնում նկարագրվում են քննաղարությունների ընդհանուր դրույթները:

Առանցքային քննաղարությունը վերաբերում է այն փոփոխականների կոռեկքությանը, որոնք սովորաբար կիրառվում են որպես սոցիալական կապիտալի չափորոշիչներ և ցուցանիշներ: Stone-ը (2001) պնդում է, որ սոցիալական կապիտալի էմպիրիկ հեքազոտությունները «ավանղաբար սահմանափակ են, քանի որ քվյալները հավաքագրվում են ոչ թե սոցիալական կապիտալի վերլուժության, այլ ուրիշ նաքարակով, և քիչ հավանական է, որ կարող են հայեցագարգայնացում ապահողվել դրա չափումների միջոցով»: Նույն կերպով, Paxton-ը (1990, 90) նշում է.

Նախկին ուսումնասիրությունները ռացիոնալ կերպով չեն մեկնաբանում, թե ինչպես են սոցիալական կապիտալի նրանց չափորոշիչների կապվաժ սոցիալական կապիտալի քեսական սահմանումների հեք,...քեսության և չափման միջև օբյեկքիվ կապի թերացումները, որոշ դեպքերում, հանգեցնում է սոցիալական կապիտալի հարցականի քակ գքնվող ցուցանիշների օգքագորժմանը: Օրինակ, քվեարկությունը պեք է դիքվի ոչ թե որպես ինքնին սոցիալական կապիտալի մի մաս, այլ որպես դրա հեքանք:

Ավելին, Stone-ը (2001) պնդում է, որ «սոցիալական կապիտալի չափումների» զգալի մասը դրա (ենթաղրվող) հեքանքների չափումն է, այլ ոչ թե ինքնին սոցիալական կապիտալինը: Նշելով, որ սոցիալական կապիտալի հեքանքների որպես չափորոշիչների օգքագորժումը որոշ դեպքերում կարող է արղարացվաժ լինել²⁹³, Stone-

²⁹³ Stone-ը և Hughes-ը (2002, 5) նշում են. «Այնքեղ, որքեղ սոցիալական կապիտալի և այլ բազմաթիվ դեքերմինանքների կամ հեքանքների միջև գոյություն ունի ուժեղ և ցուցաղրական հարաբերություններ, այդ դեքերմինանքների կամ հեքանքների չափումները կարող են օգքագորժվել որպես սոցիալական կապիտալի ցուցանիշներ: Նաշվի առեք, որ եթե նման չափումները սովորաբար կիրառվում են նկարագրվաժ եղանակով որպես ցուցանիշներ, ինֆորմացիայի

ը պնդում է, որ Կոմիտեի հավաքման պարագայում նման մոտեցումների կրառումը կարող է զգալի շփոթություններ ստեղծել գրականության մեջ: Այլ հանգամանքներից բացի, գրականությունը հաճախ չի կարողանում առանձնացնել այն դեպքերը, երբ սոցիալական կապիտալը իրոք հանդիսանում է ենթադրվող հեղինակների պարճառը, այն դեպքերից, երբ պարասխանաբար են այլ գործոններ: Ավելին, երբ այդ հեղինակներն ինքնին ցանկալի են, այս մոտեցումը սոցիալական կապիտալը հավասարեցնում է այդ լավ հեղինակների հետ՝ ստեղծելով կանխակալ պարկերացում՝ սոցիալական կապիտալի շահավետության վերաբերյալ:

Արձանագծվել են նաև սոցիալական կապիտալի վերաբերյալ Կոմիտեի հավաքագրման պարագայում կիրառվող ցուցանիշների և փոխնիշների այլ սահմանափակումները:

- Բազմաթիվ հեղինակություններ ուսումնասիրում են սոցիալական կապիտալի միայն քանական (փոխադրեցություններ, վարակիչ վարքագիծ, վերաբերմունք, և այլն), այլ ոչ թե որակական ասպեկտները: Եվ՝ քանակը, և՛ որակը հարուկ են սոցիալական կապիտալի օգտակարությանը (UKONS 2001):
- Նեղացությունների զգալի մասն օգտագործում է սոցիալական կապիտալի միայն մեկ ցուցանիշ (կամ կիրառում հասկացության մեկ ասպեկտն արագացուցիչ համադրական ցուցանիշ), ինչպիսիք են քաղաքացիական համագործակցությունը կամ վարակիչության ցուցիչը: Այս մոտեցումը աղեկավար կերպով չի կարող արագացուցիչ հասկացության բազմաթիվ բնույթը: (Paxton 1999, Stone 2000):
- Տարբեր պետություններում անցկացրված հեղինակությունների հարցերը միանշանակ չեն մեկնավանվում բոլոր երկրներում (Knack and Keefer 1997): Օրինակ, Նամալիանիային արժեքների հեղինակության վարակիչության վերաբերյալ հարցը (որես նախորդ բաժիններում նկարագրումը) կարող է մեկնաբանվել կամ որպես «մարդկանց մեծ մասը, ում ես եմ ճանաչում» կամ որպես «մարդկանց մեծ մասը ընդհանուր բնակչության մեջ»: Այս բարդությունները ավելի կարվեն, երբ հեղինակությունները թարգմանվեն փոքր լեզուներով:
- Սոցիալական կապիտալի չափումների զգալի մասը հաշվարկվում է անհատների պարասխանների ագրեգացման միջոցով: Որոշ հեղինակողներ (UMONS 2001) նշում են, որ սոցիալական կապիտալը սովորաբար ընկալվում է որպես համայնքային բնութագրիչ և այն ճշգրիտ կերպով չի կարող չափվել անհատների պարասխանների պարզ համադրման միջոցով:

հավաքագրման համար պետք է իրականացնել փոքր էմպիրիկ սրուգում՝ սոցիալական կապիտալի և այն գործոնների միջև, որոնք համարվում են վերջինս խթանող, կամ վերջինից սկզբնավորվող»:

- Էմպիրիկ գրականությունը սվորաբար ձախողում է սոցիալական ցանցի տեսակի և մասշտաբի փոփոխության պայմաններում սոցիալական կապիտալի փոփոխման մեկնաբանությունը (Stone 2001): Նույն կերպով էլ, երբ տեսական գրականությունը մատնանշում է կապող, կամրջող և փոխկապակցող սոցիալական կապիտալների միջև տարբերությունների կարևորությունը, էմպիրիկ ուսումնասիրություններում այս ուղղին հազվադեպ է արտացոլվում:

Բնորոշելով գրականության մեջ նման հիմնախնդիրների գերակայությունը՝ OECD-ին (2001, 43) պարճառաբանում է, որ՝

Սոցիալական կապիտալի չափման բարդությունները պետք է ճանաչվեն: Չափման ցանկությունը կարող է շփոթել աղբյուրները, գործառույթները և հեղուկները: Սոցիալական կապիտալին հատուկ է հարաբերականությունը և ոչ բացահայտությունը, ինչը չափումը կամ կողավորումը դարձնում է դյուրին: Անհատական վերաբերմունքը (օրինակ՝ վստահությունը) կամ վարքը (օրինակ կազմակերպություններին անդամակցությունը կամ քվերակելը) ապահովում են սոցիալական կապիտալի վստահելի չափումը, սակայն այն չպետք է շփոթել դրա հիմքում ընկած հայեցակարգի հետ: Մարդկանց փոխազդեցության և միմյանց հետ հարաբերման առանցքային պարամետրերի բացահայտման փորձերին խոչնդդրում է համապատասխան տվյալների աղբյուրների պակասը: Սա իր հերթին արտացոլում է հեղազոտության հարցաշարում հարցերի ոչ բավարար բազմակողմանիությունը և այն փաստը, որ հեղազոտությունները ձևավորված չեն per se սոցիալական կապիտալի գնահատման համար: Ներկաբար, միջազգային մակարդակում բարդ է գտնել սոցիալական կապիտալի տվյալների աղբյուրներ:

Քանի որ սոցիալական կապիտալի ցուցանիշները կենտրոնական դեր ունեն սոցիալական կապիտալի ազդեցությունների ուսումնասիրման մեջ, ուստի այս հիմնախնդիրները նաև կանխորոշում են նման ուսումնասիրությունների ոչ կայունությունը:

Իբրև լրացում՝ տարբեր ազդեցությունների ուսումնասիրման ընթացքում կիրառվող վիճակագրական մեթոդներն ունեն սահմանափակ մեկնաբանող կարողություններ, քանի որ դրանք չեն առանձնացնում պարճառ ազդեցությունից, և բավարար կերպով չեն վերահսկում արտաքին գործոնների ազդեցությունը: Վիճակագրական կոռելյացիաները (որոնք օգտագործվում են գրականության որոշ մասում) կարող են միայն բնորոշել, որ երկու սերիաներ շարժվում են (ինչ-որ մակարդակի) համախմբություններում: Դրանք չեն բնորոշում, թե արդյոք երկու սերիաների համակարգայնորեն փոխկապակցվածությունը կամ ցանկացած

պարճառականության ուղղվածությունը: Չնայած ռեգռեսիոն վերլուծությունները կարող են վերահսկել արտաքին գործոնների ազդեցությունները, այնուհանդերձ, դրանց մի մասը ևս ենթակա է քննադատման: Օրինակ՝

Knack-ը և Keefer-ը (1997) քննադատում են Helliwell-ի (1996) արտադրողականության աճի ուսումնասիրությունը, քանի որ նա վերասկել է միայն սկզբնական եկամուտը, այլ ոչ թե այնպիսի փոփոխականներ, ինչպիսիք են մարդկային կապիտալը կամ ներդրվող ապրանքների գնի մակարդակը, որոնք կարող են ազդեցություն ունենալ արտադրողականության վրա:

Knack-ի և Keefer-ի՝ սոցիալական կապիտալի և փնտեսական աճի միջև փոխհարաբերությունների վերաբերյալ սեփական աշխատանքը քննադատվել է նույն պարճառներով (տես Durlauf 2002):

OECD-ին (2000, 92) նշում է, որ չնայած Putnam-ի Միացյալ Նահանգներում կրթական արդյունքների և սոցիալական կապիտալի վերաբերյալ աշխատությունում վերահսկվող փոփոխականները նշանակալի թիվ են կազմում, «...կարող են գոյություն ունենալ այլ, չուսումնասիրված գործոններ, որոնք ևս կոռելացվում են սոցիալական կապիտալի և ուսումնական արդյունքների չափումների հետ»:

Իհարկե, պարճառի, արդյունքի և արտաքին գործոնների ազդեցության փարանջապման հիմնախնդիրը միակը չէ սոցիալական կապիտալի գրականության մեջ. դրանք շփոթում են փնտեսական և սոցիալ-փնտեսական բազմաթիվ երևույթների վերլուծությունները: Այնուհանդերձ, անորոշությունները ավելի են բարդեցվում, երբ գրականության մեջ կիրառվող սոցիալական կապիտալի ցուցանիշներն իրենք անորոշ հերաբերություններ ունեն սոցիալական կապիտալի հետ:

3.4 Հեղափոխական վերջին զարգացումները

Մի շարք հեղափոխողներ փորձում են զարգացնել ավելի կայուն և փեսականորեն հիմնավորված սոցիալական կապիտալի չափման գործիքներ: Օգտագործելով մանրակրկիտ հեղափոխություններ՝ սոցիալական կապիտալի «վարկածային» պարամետրերի վերաբերյալ փվյալների հավաքագրման համար՝ հեղափոխողներն առաջնորդվում են ստացված փվյալների վիճակագրական փեսսերով, որպեսզի պարզեն, թե որ մոդեցումներն ու փոփոխականներն են «համապատասխանում միմյանց» և ապահովում ընդգրկուն և նշանակալի արդյունքներ: Onys-ի և Billen-ի կողմից Նոր Հարավային Ուելսի հինգ քաղաքների ուսումնասիրության մեջ (նկարագրված է նախորդ բաժիններում) հեղիակները

ներկայացնում են նման ձեռնարկումների վաղ փորձերակը: Narayan-ի և Cassid-ի (2001) և Stone-ի ու Hughes-ի (2002) ավելի ուշ հեղափոխությունները ևս պահպանում են այս մոտեցումը:

Narayan-ը և Cassid-ն փորձել են «հեղափոխություններին փրամադրել զարգացող երկրներում սոցիալական կապիտալի չափման համար վիճակագրորեն վավերականացված հեղափոխության հարցեր»: Ուսումնասիրությունը, որն իրականացվել է որպես Նամաշխարհային Բանկի *Սոցիալական կապիտալի նախաձեռնության* մի մասը, ընդգրկում է Գանայի երեք գյուղական և մեկ քաղաքային վայրում անցկացված պիլոտաժ հեղափոխության փեսպերն ու զարգացումները, որոնց հետևել է Ուգանդայի՝ փնտեսական ճգնաժամում գտնվող քաղաքային վայրերում անցկացված երկրորդ պիլոտաժ հեղափոխությունը: Նեղինակներն առանձնացրել են սոցիալական կապիտալի յոթ պարամետրեր, մասնավորապես՝ խմբային բնութագիչներ (ներառյալ որոշակի հատկանիշներ ունեցող ոչ ֆորմալ ցանցերին անդամակցությունը), գեներալիզացված նորմերը, համախմբվածությունը (կամ համայնքային համերաշխությունը), ամենօրյա սոցիալականությունը, հարևանական կապերը, կամավորականությունը և վստահությունը:

Ներկայումս հստակեցումներին և վիճակագրական փեսպերին՝ հեղինակները եզրակացրել են, որ «սոցիալական կապիտալի վարկածային պարամետրերը փվյալների բազայում մեծամասամբ կայուն և հաջորդական են, և սոցիալական կապիտալի չափման համար օգտագործված հարցերը՝ հուսալի և վավերական»: Նեղափոխությունը նաև բացահայտել է, որ պարամետրերը լավ նախապայման են համայնքային մակարդակի այնպիսի հետևանքների համար, ինչպիսիք են սուբյեկտիվ բարեկեցությունը, հանցագործության մակարդակն ու քաղաքական մասնակցությունը, չնայած դրանց հատուկ է ցածր պրեդիկտիվ վավերականությունը փնային փնտեսությունների մակարդակում:

Չնայած հեղինակները համարում են, որ լուծել են սոցիալական կապիտալի չափման մի շարք խնդիրներ, նրանք ընդունում են, որ որոշ առումներով «օբյեկտիվորեն անհրաժեշտ է իրականացնել սոցիալական կապիտալի չափման լրացուցիչ աշխատանք»: (Narayan and Cassid 2001, 91):

Stone-ի ու Hughes-ի հեղափոխությունը հիմնված է այն հայեցակարգային փիրույթի վրա, որը «փարանջափում է սոցիալական կապիտալը, որն առկա է սոցիալական ցանցերի փարքեր փիպերում և փարքեր մասշտաբներով»: Նեղափոխությունը, որն իրականացվել է որպես Ընփանեկան ուսումնասիրությունների Ավստրիական ինստիտուտի *Ընտանիք, սոցիալական կապիտալ և*

քաղաքացիություն ծրագրի մի մաս, օգտագործում է 1500 ավստրիական փոփոխությունների պատահական ընտրանքով իրականացված ազգային հետազոտության արդյունքները, որը տվյալներ է հավաքագրել սոցիալական կապիտալի բազմաթիվ փոփոխականների, ինչպես նաև ռեսպոնդենտների այլ բնութագրիչների վերաբերյալ: Սոցիալական կապիտալի փոփոխականները ներառում էին «ցանցային բնութագրիչները» (մասնավորապես վստահության և փոխադարձության ընդհանուր նորմերը, ցանցի մեծությունը, խտությունը և բազմափայտությունը), որոնք նախատեսված էին փարբեր ցանցերի համար՝ սոցիալական իրականության երեք մակարդակներում: Այդ մակարդակները բնութագրվում են որպես *ոչ ֆորմալ*, որը ներառում է ընտանեկան, ընկերական և աշխատակիցների միջև հարաբերությունները, *գեներալիզացված*, որն ընդգրկում է քաղաքացիական խմբերի անդամների կամ ընդհանապես մարդկանց միջև հարաբերությունները, և *ինստիտուցիոնալիզացված*, որը ներառում է ինստիտուտների և իշխանության հետ ունեցած հարաբերությունները: Նայեցակարգային փիրոյթը, որը ձևավորվել է ABS-ի կողմից՝ սոցիալական կապիտալի սեփական մոտեցման մասին ինֆորմացնելու նպատակով, ներկայացված է երկրորդ գլխում՝ պարկեր 2.3-ում:

Stone-ը ու Hughes-ը օգտագործել են տվյալները իրականության այս երեք մակարդակների ներքո և դրանց միջև սոցիալական կապիտալի չափման փարբեր մոտեցումների կամ դրա առանձին փարբերի զարգացման և սփռման նպատակով: Ուսումնասիրելով սոցիալական կապիտալի ցուցանիշները մարդկանց կյանքի փարբեր մակարդակներում՝ հեղինակները կառուցալ են նաև փապաբանություն և խմբավորել մարդկանց՝ ըստ իրենց ընդհանրությունների (պարկեր 3.2):

Նեղինակները պարզել են, որ սոցիալական կապիտալի իրենց չափումների մի մասը հուսալի է իրականության յուրաքանչյուր մակարդակում: Նրանք նաև բացահայտել են, որ սոցիալական կապիտալի որոշ առանցքային բաղկացուցիչներ, մասնավորապես՝ վստահության և փոխադարձության նորմերը ու ցանցերի *մեծությունը*, դուրս են գալիս ցանցերի և իրականության մակարդակների սահմաններից, հետևաբար, պոբենցիալ կերպով վավերականացնելով այդ բաղկացուցիչների չափումների արդյունքների կիրառելիությունը հետազոտական այլ նպատակներով: Նույն կերպով, հեղինակները բացահայտել են նաև վիճակագրական աջակցություն՝ սոցիալական կապիտալի իրենց փապաբանման վավերականացման համար, և գրնում են, որ այն ևս կարող է կիրառվել հետազոտական այլ ենթաբեքսերում:

Այնուհանդերձ, նրանք գտնում են, որ սոցիալական կապիտալի համընդհանուր ցուցիչի սպեղծումը չի դարձնում այն նույնքան համընդհանուր՝ վիճակագրական (կամ հուսալիության) փեսանկյունից, պնդելով, որ.

«մենք պարզել ենք, որ նորմերը, ցանցերը և ցանցերի բնութագրիչները չափող այս մարեցումը ամբողջովին պարաստ չէ սոցիալական կապիտալի ամբողջական չափման համար, քանի որ դրա առանցքային փարերը զգալիորեն փարբերվում են միմյանցից: Սա բարձրացնում է այն հարցը, թե արդյոք մենք սոցիալական կապիտալը պետք է ընկալենք որպես բազմապարամետրային հայեցակարգ, թե պետք է մտածենք հայեցակարգայնորեն փարբեր պարամետրերի կամ փարբերի մասին: Օրինակ, կարող է պարահել, որ փոխադարձության և վստահության նորմերը բացարժեշտ են որոշ խումբ հետևանքների, սակայն դրանք սահմանափակվում են կամ էլ էքստենսիվ ցանցերը մակնաբանում են այլ փիլի հետևանքները: Խիստ ցանցերը, որտեղ մարդկանց մեծ մասը ճանաչում է միմյանց, կարող է առաջանալ այլ փիլի հետևանքների արդյունքում (Stone and Hughes 2002, 40)»:

Stone-ը ու Hughes-ը (2002, 3) հեղադաշում մկենաբանում են,

Սոցիալական կապիտալի ավելի ուշ ուսումնասիրություններում զարգացվում են ընդհանուր թեմաներ և չափման վերաբերյալ որոշակի համաձայնություն ձեռք է բերվել: Սակայն սոցիալական կապիտալի չափումը նոր ոլորտ է, որտեղ դրա բազմաթիվ մոտեցումներ ենթակա են սրտզման և վավերականացման, որի հստակեցումը փեղի կունենա ժամանակի ընթացքում՝

սրտզումների, վերասրտզումների և սոցիալական կապիտալի հայեցակարգային և էմպիրիկ ընկալումների ընթացիկ զարգացման միջոցով:

Այսպիսով, քանի դեռ այս ուսումնասիրությունները ներկայացնում են սոցիալական կապիտալի հայեցակարգայնացման և չափման զարգացումները, երկու ոլորտների հեղադոտողներն էլ ընդունում են հեղադա ուսումնասիրությունների անհրաժեշտությունը:

Նավանաբար նման ուսումնասիրությունը կնպաստի որոշակի նպարակների համար կիրառվող սոցիալական կապիտալի առավել ազդեցիկ, ինչպես նաև այլ (ենթադրվող) ասպեկտների բացահայտմանը:²⁹⁴ Կարարյալ փարբերակում, այն պետք

²⁹⁴ Օրինակ՝ սոցիալական կապիտալի փարբեր փարբերի և փիլի էմպիրիկ դրսևորումների նկարագրված են Stone-ի և Hughes-ի (2002)՝ աշխատության մեջ, Stone-ը, Gray-ը և Hughes-ը (2003) ուսումնասիրում են, թե երբ և ինչպես են սոցիալական կապիտալի այս ասպեկտներն ազդում անհատների աշխատանքային արդյունքների վրա: Նեղինակները պարզել են, որ անհատների ցանցերի կառուցվածքն է, այլ ոչ թե դրանք մարմնավորող վստահությունն ու փոխադարձությունը, կիրառվում անհատների կողմից՝ աշխատանք փնտրելիս: Նրանք նաև պարզել են, որ անհատների՝ սոցիալական կապիտալի «փիլիները» խիստ փոխկապակցված են և՛ աշխատանք փնտրելու մեթոդների,

է ապահովի այս ասպեկտների դյուրին չափման ցուցանիշներ, որոնք, իրենց հերթին, կօգտագործվեն «ազդեցության (ամուր) ուսումնասիրություններում» և սոցիալական կապիտալի ամրապնդմանն ուղղված պետական քաղաքականությունների վերլուծություններում» (ներկայացվել է գլուխ 4-ում):

Պատկեր 3.2 AIFS-ի սոցիալական կապիտալի փաթեթային փաթեթային

Stone-ը ու Hughes-ը սոցիալական կապիտալի զարգացման համար օգտագործել են «կլաստերային վերլուծություն» կոչվող վիճակագրական տեխնիկան, որտեղ յուրաքանչյուր կլաստերի մարդկանց հափուկ է սոցիալական կապիտալի ընդահնուր պրոֆիլ:

Նախապես սոցիալական կապիտալ. փորձաքննություն է AIFS-ի հետազոտության ռեսպոնդենտների 19 տոկոսը, այս խմբին պատկանող մադիկ աչքի են ընկնում ոչ ֆորմալ ցանցերի, կազմակերպությունների և ինստիտուտների հետ կապվածությունների, ինչպես նաև գեներալիզացված վստահության և փոխադարձության բարձր մակարդակով:

Ամուր նորմեր, քաղաքացիական կապվածություններ. ռեսպոնդենտների 56 տոկոսը ցանցերի բոլոր փաթեթում ունի վստահության և փոխադարձության բարձր մակարդակ, քաղաքացիական և համայնքային խմբերի անդամակցության բարձր ցուցանիշներ, սակայն ընդհանրի, ընկերների, հարևանների և աշխատակիցների՝ համեմատաբար փոքր ոչ ֆորմալ ցանց:

Ընդգծված ոչ ֆորմալություն. փորձաքննություն է ռեսպոնդենտների 18 տոկոսը, այս խմբի մարդիկ ունեն փոքր, սակայն խիտ ոչ ֆորմալ ցանցեր՝ վստահության և փոխադարձության բարձր մակարդակով: Սակայն նրանց հափուկ է համայնքային խմբերի, ինստիտուտների, հարևանական մակարդակի և դրանցից դուրս գտնվող մարդկանց հետ կապերի և վստահության ցածր մակարդակ:

Աղքատ սոցիալական կապիտալ. ռեսպոնդենտների 6 տոկոսն ունի փոքր սոցիալական ցանցեր, փոքրաթիվ կապեր համայնքի կամ ինստիտուտների հետ և վստահության ու փոխադարձության ցածր մակարդակ՝ ցանցերի սահմաններից դուրս:

Աղբյուր՝ Stone and Hughes (2000)

և՛ աշխատանքային կարգավիճակի հետ (տես բաժին 3.2), ինչը հաստատում է փաթեթային մոտեցման օգտակարությունը՝ անհատական մակարդակում աշխատանքային արդյունքները մեկնաբանելիս:

3.5 Ընդհանրացում

Քանի որ սոցիալական կապիտալը հարաբերականորեն նոր բազմակողմանի հայեցակարգ է, սոցիալական կապիտալի և դրա ազդեցությունների չափումը ծայրահեղ բարդ է:

Էմպիրիկ ուսումնասիրություններն օգտագործում են բազմաթիվ փոփոխականներ՝ որպես սոցիալական կապիտալի ցուցանիշներ: Որոշ հեղափոխություններ կիրառում են «մեկ-բացառիկ», մյուսները՝ բազմափայ կամ համադրական ցուցանիշներ: Սոցիալական կապիտալի ցուցանիշները զարգացել են հեղափոխական տվյալների շնորհիվ, մինչև այդ գոյություն ունեցող փոփոխականները ավելի շատ կապված են սոցիալական կապիտալի և ավելի քիչ՝ փորձարարական տվյալների հետ: Ցուցանիշների ընտրության տարբերություններն արտացոլվում են հեղափոխության տվյալների հավաստիության, հեղափոխության օբյեկտիվության և հեղափոխողի կողմից սոցիալական կապիտալի հայեցակարգայնացման ուղղու ընտրության մեջ:

Սոցիալական կապիտալը՝ «վստահության» չափման միջոցով գնահատումների մակարդակի տեսանկյունից, բարձր է մայրացամաքային եվրոպայում, միջին մակարդակն ունի ենգլալեզու երկրներում (ներառյալ Ավստրալիան) և ցածր է զարգացող երկրներում: Անգլալեզու երկրներում՝ վերջին տասնամյակներում, սոցիալական կապիտալը որոշ առումներով նվազել է: Սոցիալական կապիտալի ցուցանիշները կիրառվել են և՛ ազգային ու միջազգային համեմատությունների, և՛ տեղային ու ենթատեքստային մակարդակներում:

Որոշ ուսումնասիրություններ փորձել են պարզել սոցիալական կապիտալի և տնտեսության ու հասարակության այլ ասպեկտների միջև հարաբերությունները: Նեղացողները, սովորաբար օգտագործելով կոռելյացիոն և ռեգրեսիոն վերլուծությունները, սոցիալական կապիտալի ցուցանիշները համեմատում են սոցիալական և տնտեսական այլ փոփոխականների հետ ներառյալ՝

- անհատական եկամուտն ու տնտեսական գործունեությունը,
- պետական գործունեությունը,
- կրթությունը և երեխայի բարեկեցությունը,
- առողջությունը,
- հանցագործությունը և բռնությունը,
- հավասարությունը:

Սոցիալական կապիտալն այս առումներով գնահատելիս՝ որոշ հեղափոխություններ ընդլայնել են իրենց ուսումնասիրությունները՝ հիմնվելով գոյություն ունեցող այլ հեղափոխությունների վրա, որոնք ուղղակիորեն կամ անուղղակիորեն չեն օգտագործում սոցիալական կապիտալի հայեցակարգը:

Հեղափոխությունների մեծ մասի համաձայն սոցիալական կապիտալն ունի բազմաթիվ դրական ազդեցություններ՝ բացահայտելով, որ վերջինիս ցուցանիշները դրականորեն են հարաբերվում պետական արդյունավետության և բարենպաստ սոցիալական և փոփոխական հետևանքների հետ:

Այնուհանդերձ, էմպիրիկ գրականության մեջ կիրառվող սոցիալական կապիտալի ցուցանիշներին հափուկ են մի շարք սահմանափակումներ: Սա նշանակում է, որ այս ցուցանիշներից շատերն իրականում չեն չափում կամ չեն ապահովում սոցիալական կապիտալի հուսալի բնորոշումները: Որոշ դեպքերում հեղափոխական հիմնախնդիրներն արագացվում են հեղափոխությունների գիտակցական որոշումը՝ առաջնորդվել անկախար, սակայն այդ պահին առավել հասանելի փոփոխություններով: Այլ դեպքերում, հիմնախնդիրներն առաջանում են որպես հեղափոխությունների կողմից սոցիալական կապիտալի և դրա փոխկապվածությունների հայեցակարգայնացման ուղղիների հետևանք:

Սոցիալական կապիտալի ցուցանիշների և սոցիալ-փոփոխական այլ հեղափոխություններ փոփոխականների միջև պարզաբանական կապի ուղղվածությունն ու մակարդակը ուղղակի չէ, քանի որ առավել հավանական, էր որ սոցիալական և փոփոխական բարեկեցության բարձր մակարդակը կհանգեցնի սոցիալական կապիտալի բարձր մակարդակի, քան (կամ ինչպես նաև) համառակը: Բարդություններ կարող են առաջանալ նաև ազդեցության ուսումնասիրություններից փոփոխությունների միջոցով ստացված շփոթեցնող ազդեցությունների բացառման պարագայում: Նման հիմնախնդիրները սոցիալական կապիտալի գրականության մեջ միակը չեն, սակայն անորոշությունները ավելի են բարդացվում, երբ գրականության մեջ կիրառվող սոցիալական կապիտալի ցուցանիշներն իրենք անորոշ հեղափոխություններ ունեն սոցիալական կապիտալի հետ:

Վերջնական եզրահանգումն այն է, որ էմպիրիկ գրականությունն ամբողջությամբ կարելի է համարել սոցիալական կապիտալին վերագրվող՝ բազմաթիվ օգտակար արդյունքների գեներալիզացման կարողությունների վերաբերյալ գույր «առաջարկություն պարունակող ապացույց»:

Այս հանգամանքն ընդունելով, սոցիալական կապիտալի որոշ հեղափոխություններ փորձում են մշակել սոցիալական կապիտալի չափման ավելի կայուն և փոփոխականորեն

հիմնավորված գործիքներ: Չնայած նման աշխատանքների մի մասը բավականին խոստումնալից է, ուսումնասիրությունները նախընտրելի է շարունակել՝ սոցիալական կապիտալի և՛ հայեցակարգայնացման ու չափման կարարելագործման ու վավերականացման, և՛ դրա ազդեցությունների գնահատման նպատակով:

**ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԿԱՊԻՏԱԼ ԵՎ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄԸ. ԴԵՊԻ
ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՍԻՆԹԵԶ ԵՎ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՏԻՐՈՒՅԹ²⁹⁵**

Թարգմանիչ և խմբագիր՝ Գոհար ՇԱՆՆԱԶԱՐՅԱՆ

Մադրասի և Սինգապուրի միջև ընկած տարածությունը կարելի է հաղթահարել ինքնաթիռով՝ ընդհամենը չորս ժամվա ընթացքում, սակայն երկու տարածաշրջաններին հափուկ պայմանների միջև տարբերությունների հեղուկացում է, թե վերջիններիս բաժանում է ավելին, քան չորս հազարամյակ: Այցելուների համար առավել ակնառու են կազմակերպչական տարբերությունները: Արևմուտքի ճանապարհորդներին բնորոշ պարզ առօրեականություններ, այն է՝ ուղեբեռը ստուգելու համար կանոնավոր հերթեր ձևավորելը, ինքնաթիռի երկու մասում նստող ուղևորներին ինքնաթիռում ի սկզբանե տեղավորելը, սպասելը, մինչև ինքնաթիռը տերմինալում կգրադեցնի համապատասխան դիրք թռիչքն իրականացնելուց առաջ, Նարավային Նոկաստատում համարվում են առավելապես օտար պրակտիկաներ: Մյուս կողմից Սինգապուրն աչքի է ընկնում բավականին մաքուր և արդյունավետ օդանավակայանի համար նվաճած միջազգային հեղինակավոր մրցանակներով՝ տրանզիտային ուղևորների առաջարկելով երկու ժամյա անվճար ուղևորություն երկրի ներսում, ինչպես նաև պարծենալով՝ երկիր մուտք գործելու ցանկություն ունեցողներին համար ընդհամենը քսան րոպեյում միգրացիոն ձևակերպումների կազմակերպման և ուղեբեռների հավաքագրման համար: Նման խնդիրների իրականացումը չի պահանջում առանձնահատուկ կադրերի ազդեցության տերմինոլոգիաներ կամ բարդ ուսուցում, սակայն մի երկիրը կարողանում է հիանալիորեն իրականացել դրանք, մինչդեռ մյուսին այն չի հաջողվում: Նավանաբար պարահականություն չէ նաև, որ մի երկրում տեղի են ունենում պարամականորեն ամենաարագ և առավել արդար փոփոխական փոխակերպումներ, մինչդեռ մյուսի զգալի մասը գտնվում է կոռուպցիայի, աղքատության և կարիքի լճացման պայմաններում:

²⁹⁵Աղբյուրը՝ M. Woolcock. "Social Capital and Economic Development: Toward a Theoretical Synthesis and Policy Framework." *Theory and Society* 27 (1997): 139-177. By permission of Springer Science and Business Media.

Նարավային Ասիայի արդյունավետ և օգտակար կազմակերպչական կյանքի խոչնդոտները գտնվում են օդանավակայանի տերմինալներից դուրս՝ հեռավոր ցեղային համայնքներում: Երկրի նման հափվածներ տանող բոլոր ուղղիները, բացառությամբ հարուստ և քաղաքի հետ լավ հարաբերություններ ունեցող վայրերից, անցնում են նեղ և քարքարոտ ճանապարհներով՝ վրանգավոր արագությամբ, այնքան ծանրաբեռնված ավտոբուսներով, որ ուղևորները, տեղափոխելով վաճառքի համար իրենց ընտանի թռչուններին և այլ ապրանքներ, հարկադրված են ինչ-որ կերպ կառչել ավտոբուսի առաստաղից կամ տեղավորվել վարորդի նստատեղին: Ավտոբուս բարձրանալը պահանջում է դարվիչյան պայքար, որտեղ պետք է դուրս թողնել ենթադրվող մրցակիցներին, և որտեղ կանայք, երեխաները և տարեցները պետք է լավագույնս հոգ տանեն իրենց իսկ մասին:

Եթե ներսի պայմանները փոքր ինչ կլաուստրոֆոբիկ են, ապա կարելի է մխիթարվել այն հանգամանքով, որ տրանսպորտային միջոցը (դեռևս) չի արժանացել նույն բախտին, ինչ-որ բազմաթիվ անհաջողակ նախորդները, բախվելով ճանապարհի երկայնքով հաճախակիորեն հանդիպող թեք սողանցքներին: Գիշերային ժամերին ճանապարհորդելը նշանակում է, որ վարորդն առնվազն ունի հնարավորություն բախվել դիմացից եկող երթևեկությանը, երբ նա իրականացնելիս կլինի իր հինգերորդ հերթական շրջադարձը, քանզի արտաքին լույսերի առկայությունը պարտադիր չի համարվում: Ավտոբուսից դուրս գալը երբեմն նույնքան վրանգավոր է, առավել ևս, երբ ինչ-որ մեկը նստած է լինում ավտոբուսի ետին մասում, մինչդեռ վարորդները գղափորեն բարկանում են, երբ հարկադրված են լինում կանգնել՝ ուղևորներին փոխանակելու համար:

Այնուհանդերձ, նշված իրադարձությունները շրջապատող խառնաշփոթն ու լարվածությունը շուտով անցնում են, մինչդեռ ձմեռվա կեսօրին գյուղում փրոդ հանգստության պայմաններում ստեղծվող իրադարձությունները շատ ավելի դրամատիկ են, քան նախորդները: Օտար այցելուներ կարող է դառնալ ենթադրվող խոսակցությունների, եթե ոչ ամբողջովին զվարճանքի աղբյուր, և բավականին բարդ է խոսափել կեղծ-հոջակի վերագրվող կարգավիճակից, երբ ամբոխը հավաքվում է և լռությունը փոխարինվում բուռն քննարկումներով: Կարող եք համոզված լինել որ տանտերերը կանեն ամեն ինչ՝ իրավիճակն առավել ներկայացուցչական դարձնելու համար, սակայն արտաքին էթիկան պահապանելուն ուղղված հերոսական ջանքերը շուտով վերանում են: Գեր երիտասարդները սկսում են սնվել կենդանիների նախիրով, բորոտները աղբի միջից իրենց նետում են ձեր ոտքերը, հիվանդոտ փղամարդը դուրս գալով տանից, լացակումաց դուրս է նետում իր ձեռքերում գտնվող, ցնցոտիներով

փաթաթված փոքրիկին: Սա նրա հինգերորդ դուստրն է, նա լալիս է, երեկ է ծնվել: Նայոն այնքան հիասթափված է. ամբողջ կյանքը նա սպասել է որդու: Իր չորս փկար աղջիկների հետ հայրը, նախ, աղոթում է և հետո ձեռք բերում ընծա՝ իր նոր դստեր համար, սակայն վերը նշվածը հավանաբար այն ամենն է, ինչ գրնվում է այս անմեղ փեսարանի և ավելի վաղ սարսափելի իրադարձության միջև. երեխան համացել է մեկ շաբաթ առաջ՝ թունավորվելով իր իսկ ծնողների կողմից:

Երբ խնդրում եք բացատրել, թե ինչու է իրենց գյուղը գրնվում նման խղճուկ պայմաններում և ինչպես կարելի է բարելավվել իրավիճակը, գյուղացիների պարասխանները մեղադրական բնույթ են կրում: Նրանց համոզմամբ հիմնական խնդիրը կայանում է նրանում, որ մարդիկ ուղղակի չեն կարող վստահել, որ փեղական հողատերերը օգտագործում են ցանկացած հնարավորություն՝ բավականին բարձր շահութահարկերի սահմանման համար, և վճարում այնքան ցածր աշխատավարձ, որ անհատական առաջխաղացումներն, ըստ էության, անհնարին են: Գյուղում կան դպրոցներ և հիվանդանոցներ, սակայն ուսուցիչների ու բժիշկների աշխատանք գրնելու փորձերը շատ հաճախ ձախողվում են: Պեպական բարեկեցության ծրագրերին հարկացվող ռեսուրսային ֆոնդերն արտահանվում են փեսական էլիտային կողմից: Ոստիկանությունը փանջում է անմեղ բնակիչներին՝ նրանց մեղադրելով մաքսանենգության մեջ: Ամուսինները հաճախակիորեն ծեծում կամ լքում են իրենց կանանց: Արտաքին զրկանքները դժբախտության միմիայն մաս են կազմում: Դուք պնդում եք, որ բոլորի վիճակը կբարելավվի, եթե նրանք սկսեն միասին աշխատել՝ հիմնախնդիրներին լուծումն ավելի հասցեական դարձնելու ուղղությամբ: «Միգուցե», - պարասխանում են նրանք, - «սակայն ցանկացած նման փորձ մատրնվում է անհաջողության: Զարգացման ծրագրեր իրականացնողների միջև փառքերություն չկա: Անցյալ ամիս ինչ-որ մեկը, ներկայանալով որպես հեղինակավոր կազմակերպության անդամ, սկսեց օգնել մեզ խնայողությունների և վարկառու խմբերի ձևավորման գործընթացում, իսկ հետո անհետացավ՝ իր հետ փանելով փանջալի աշխատանքով վաստակած մեր ամբողջ գումարը: Ինչու՞ մենք պետք է վստահենք Ձեզ: Ինչու՞ մենք պետք է վստահենք որևէ մեկին»:

Նման դեպքեր կարելի է հանդիպել հարյուր հազարավոր գյուղերում՝ Նարավային Ասիայում, Սահարայի շրջակայքում, Աֆրիկայում և զարգացող երկրների այլ շրջաններում: (1) Այն ամենի բացակայության պայմաններում, ինչն այսօր սոցիալական գիտնականների մեծամասնության կողմից անվանվում է «սոցիալական կապիտալ» (ընդհանուր առմամբ սահմանվում է որպես փեղեկավորության, փոխվաստահության և փոխազդեցության նորմերի ամբողջություն, որը փոխանցվում է

սոցիալական ցանցի միջոցով (2), փոխադարձ շահութաբեր կոլեկտիվ գործողությունների իրականացման համար օբյեկտիվ պայմանները վերանում են: Միջին Արևելքի նախկին խորհրդային երկրների վերաբերյալ հաշվեպվությունները վկայում են, որ այս երկրներում նմանապիպ հիմնախնդիրները հավասարապես տարածված էին: (3) Այս միջավայրում, որտեղ հանցագործությունը, կոռուպցիան և լճացումը համարվում են առօրեա իրողություններ, զարմանալի չէ, երբ առավել նպաստավոր զարգացման քաղաքականությունների կիրառման փորձերը շար շուր և հաճախակի ձախողվում են: Երրորդ Աշխարհի երկրներում զարգացման անհաջողությունները մեկնաբանող նմանապիպ մոտեցումները, իհարկե, ներկայացված են վաղ մեդոռնիզացիոն տեսությունների շրջանակներում (օրինակ՝ Պարսոնս, Լևի, Ինկելս), և բավականին երկար ժամանակ գտնվել են գաղութացումն արդարացնող փաստարկների կենտրոնում (օրինակ՝ Քիպլինգի՝ «սպիտակ մարդու տանջանքը»), սակայն այս մոտեցումները պարունակում են վատ քողարկված արհամարական դիրքորոշում ավանդական հարասակությունների նկատմամբ՝ (4) պնդելով, որ Արևմուտքի արժեքային համակարգի, պրակտիկաների և ռեսուրսների համակարգայնացված յուրացումը կարող է հաղթահարել համընդհանուր անվստահությունն ու այլ «եպրնթաց» վարքային մոդելները և, հեղուաբար, նաև ստեղծել անհրաժեշտ նախապայմանները՝ նյութական բարգավաճման համար (5): Սոցիոլոգիական և տնտեսագիտական փորույթներում մոդեռնիզացիոն տեսությունների հեղադա քննադատությունը և դրանց փոխարինումը համապատասխանաբար համաշխարհային համակարգերի և նեոդասական զարգացման տեսություններով ստեղծեց մի իրավիճակ, երբ զարգացման ժամանակակից ուսումնասիրությունների վերլուծական ուղղությունները տեղայնացվում են կամ ազգ-պետությունների և տրանսազգային կազմակերպությունների, կամ «ռացիոնալ» անհատների և ձեռնարկությունների շրջանակներում: Շուկայի և պետության միջև գտնվող տարածության միջնորդումն իրականացնող քաղաքացիական հասարակության և այլ ինստիտուցիոնալ կառույցների ներդրումը վերացել է, և դրանք ներառված չեն ո՛չ գիտելիքի փոխկապակցված համակարգում, ո՛չ էլ զգայուն և ռացիոնալ քաղաքական կանխադրույթներում: Սոցիալական կապիտալի գաղափարը և՛ խոստումնալից է, և՛ գրավիչ, մասնավորապես, քանի որ այն ընդձեռնում է տոտենցիալ ռազմավարություն վերոնշյալ խոչընդոտների վերացման և տեսական ու դիսցիպլինար բաժանումների կապակցման համար:

Ինչպես ճշմարտացիորեն փաստում է Ռոբերտ Փաթենմը, Կոմունիստական զարգացումների փեսություններում և քաղաքականության մեջ սոցիալական կապիտալի հիմնախնդրի անփեսումն ինքնին դրսևրվում է.

շուկայական փեսության և ժողովրդավարական ինստիտուտների զարգացման նպատակներում՝ [զարգացող և անցումային երկրներում], որոնք կենտրոնանում են բացառապես մարդկային և Կոմունիստական կապիտալի բացակայության վրա (ըստ այդմ՝ պահանջելով վարկերի փրամադրում և փեխնիկական աջակցություն): Այնուհանդերձ, այդ երկրներում սոցիալական կապիտալի պակասը ևս մտահոգիչ է: *Որտե՞ղ են «սոցիալական կապիտալի կառուցակցմանը» նպաստող ջանքերը:* (7)

Նշված հոդվածի նպատակն է պատասխանել Փաթենմի այս հարցադրմանը՝ ներկայացնելով սոցիալական կապիտալի հպանցիկ ինփելեկտուալ պատմությունը և այն երկու հարակից ուղղությունների մանրակրկիտ քննադատությունը, որտեղ սոցիալական կապիտալը ընդգրկվում է զարգացման ուսումնասիրություններում՝ ներթափանցելով դրանց էմպիրիկ ուսումնասիրությունների դաշտ: Առավել անուղղակիորեն, հոդվածի նպատակն է դուրս բերել այն փրամաքանական հարթությունը, որտեղ սոցիալական կապիտալը միավորվում է զարգացման փեսությունների և քաղաքականության հետ՝ հետագոտելով մակրո և միկրո մակարդակներում իրականացվող այն ուսումնասիրությունները, որոնք մեկնաբանում են սոցիալական կապիտալի՝ Կոմունիստական զարգացմանը նպաստող և *խոչընդոտող* պայմանները:

Սոցիալական կապիտալի հիմնախնդիրն ու հատկությունները

Դասական փեսագետների համոզմամբ՝ հողը, աշխատանքը և *Ֆիզիկական* կապիտալը (այսինքն՝ եկամտի ձեռք բերման պայմանները) համարվում են Կոմունիստական աճն ապահովող երեք հիմնային գործոնները: 1960-ականներին՝ նեոդասական փեսագետները, մասնավորապես՝ Թ.Շիուլցը և Նարի Բեքերը (8), ներմուծեցին *սոցիալական* կապիտալ հասկացությունը՝ պնդելով, որ հասարակության կրթված, ուսումնառությունն անցած և առողջ աշխատողները կարող են պայամանավորել համընդհանուր գործոնների արդյունավետ օգտագործման հնարավորությունները: (9) Սակայն վերջինիս փեխնիկական հատվածն ու առավել

նորարարական գաղափարները կրթված և կոմպերենս մարդկանց ձեռքերում կամ պարկերացումներում չեն ունենա մեծ արժեք, քանի դեռ անհապը չունի հնրարավորություն Կրեդեկացնել, ճշգրտել, համագործակցել անհապների հեպ և կիրառել նրանց աշխապանքի արդյունքները: Կյանքը Կանը, խորհրդասենյակում կամ խանութում կլինի ավելի օգտակար և արդյունավետ, եթե մապակարարողները, կոլեգաները և նմանապիպ այլ հաճախորդներ ունակ լինեն միավորել իրենց առանձնահապուկ հմտություններն ու ռեսուրսները՝ վապահության, համագործակցության և պապասխանապվության մթնոլորպում՝ ուղղված ընդհանուր նապարակների իրագործմանը: Այնուհանդերձ, մարդկանց մեծամասնությունը ապրում, աշխապում, քվեարկում, աղոթում և գվարճանում է որպես բազմապիպ, սակայն կոնկրետ սոցիալական խմբերի անդամ: Մյուս կողմից, խբերը ձևավորում են իրենց անդամներին հապուկ ինքնության, արժեքների և նախապապվությունների ամբողջությունը: Ռացիոնալ գործող ագենտների փոխազդեցության արդյունքում առաջացած խմբի անդամը, որը միառժամանակ դրսևորվում է որպես որոշակի ռեսուրսների կրող, կարիք ունի գործողությունների կոորդինացիայի՝ համաբեղ շահույթի ակնկալիքով: Քոլմանի համաձայն (23) սոցիալական նորմը Կրված փակ ամբողջություն է, որբեղ երկու և ավելի անհապներ գիպակցում են միասնական համագործակցության շահը: Դյուրկհեյմի կողմնակիցները, ովքեր մշապես հակադրվում են ուրիլիպարիսապներին, պնդում են, որ սոցիալական կապիպալը՝ որպես նորմապիլ «պայմանագրի ոչ նորմապիլ Կարրերի» դրսևորում ապահովում է ցանկացած, այդ թվում և ռացիոնալ գործողության նկապմամբ պապասխանապվության որոշակի մակարդակ՝ ձևավորելով ոչ միայն այն նապարակները որոնց պեպք է ձգաբեն մարդիկ, այլև այն, թե ինչպիսի նապարակներ ինչպես և երբ կարելի է իրականացնել: Սոցիալական ցանցի Կեսության ներկայացուցիչների համոզմամբ սոցիալական կապիպալը պարզապես ինչ-որ մեկի ոչ ռացիոնալ կապերի ամբողջությունն է: Եթե սոցիալական կապիպալը կարող է լինել ռացիոնալ, մինչռացիոնալ կամ նույնիսկ ոչ ռացիոնալ, ապա ի՞նչը չի համարվում սոցիալական կապիպալ: (24) Վերոնշյալ Կարրեր Կեսականացումները առնվազն փասաում են, որ գոյություն ունեն սոցիալական կապիպալի Կարրեր դրսևորումներ և ասպեկտներ:

Երկրորդը, մինչ նեովեբերյան Կեսաբանները սոցիալական կապիպալը (կամ դրա համարժեք հասկացությունները) մեկնաբանում են որպես «կապերի» և նորմերի համադրություն, որոնք միավորում են անհապներին լայնամասշաբ կազմակերպչական կառույցների բաղկացուցիչ Կարրերի պայմաններում, (փոխառված

է Ռուժենայերի և Էվանսի՝ «բյուրոկրատական գործառնության ոչ բյուրոկրատական հիմքեր» գաղափարից (25)) կամ կապակցում նրանց փարբեր ինստիտուցիոնալ իրականությունների միջև (26), մյուսները սոցիալական կապիփալը դիփարկում են որպես այնպիսի «բարոյական ռեսուրս», ինչպիսիք է «վստահությունը», կամ որպես մշակութային մեխանիզմ, որն օգտագործվում է որոշակի կարգավիճակային խմբերի սահմանների ընդգծման և ամրապնդման համար: (28) Այս մոտեցումները չեն մեկնաբանում, թե արդյո՞ք սոցիալական կապիփալը սոցիալական հարաբերությունների ենթակառուցվածք կամ բովանդակություն է, «միջով», թե «հաղորդագրություն»: Կամ, միգուցե, երկուսն էլ միասին: Ինչպես նշում են Էդվարդս ու Ֆոլեյը, «սոցիալական կապիփալի գործառնական սահմանումը հնարավորություն չի տալիս փարանջափել, թե ինչն է սոցիալական կապիփալ, իսկ ինչը՝ ոչ» (29): Իրավիճակն ավելի և բարդանում, երբ սոցիալական կապիփալը դասակարգվում է որպես հասարակական բարիք՝ մեկնաբանվելով հասարակության կողմից «անբավարար քանակով արտադրության» հասարակությամբ: Նամարվում է, որ սոցիալական կապիփալը՝ վստահության փեսքով, ձևավորվում է որպես երկրորդային արդյունք՝ այնպիսի կոլեկտիվ ձգտումների կողմից, ինչպիսիք են մասնակցությունը քաղաքացիական ասոցիացիաներում, սակայն այս գործողություններն ինքնին հասարակական բարիք են և ևս նույնացվում են սոցիալական կապիփալի հետ՝ «սոցիալական կապիփալը աղբյուրների [և] դրանից բխող օգուտների» (30) միջև փարանջափման անհրաժեշտությունը վերածելով լուրջ փեսական հիմնախնդրի:

Երրորդ մոտեցումը, որը բխում է առաջին երկուսից, պնդում է, որ սոցիալական կապիփալը կարող է արդարացնել հանրային քաղաքականության հակասականությունը, ինչն էլ մասամբ բացատրում է այն փաստը, թե ինչու է այս հասկացությունը այդքան լայնօրեն կիրառվում քաղաքական սպեկտրի փարբերի մոտեցումները պաշտպանող հեղինակների կողմից: Մյուս կողմից, սոցիալական կապիփալի վերաբերյալ գրականության զգալի մասը պարունակում է 19-րդ դարի իմպլիցիտ մոտեցումը, որն այսօր, թերևս չի կիրառվում Թյունիսի՝ *gemeinschaft*-ի վերացման պարճառով, և որի գաղափարները դրսևորվում են համայնքային մոտեցման շրջանակներում, համաձայն որի ժամանակակից հասարակության սոցիալական հիվանդությունների բուժման բանալին գտնվում է համայնքային հնարավորությունների ակտիվացման մեջ, որն էլ կարող է նպաստել, (կամ, ինչը ևս կարևոր է նաև՝ կանխել) մասնագիտական ցանցերի, քաղաքական գործիչների և մշակութային էլիտարի ձևավորումը: Սա նաև այն ենթադրեքստ է, որտեղ կարելի է փալ և սփռնալ հոգափարություն, ընկերություն, խրախուսում և բարոյական աջակցություն:

Սոցիոլոգները և քաղաքագետները (և որոշ փնտեսագետներ), ովքեր աշխատում են այսպես կոչված «նոր փնտեսական սոցիոլոգիայի» (10) շրջանակներում, ի լրացում ֆիզիկական և մարդկային կապիտալի՝ սկսեցին խոսել նաև *սոցիալական* կապիտալի մասին, որն իրենից ներկայացնում է լայն հասկացություն՝ ներառելով համարել շահույթին ուղղված կոլեկտիվ գործողությունը խթանող սոցիալական նորմերն ու ցանցերը: Այլ հավասար պայմաններում կարելի է ակնկալել, որ համայնքներն ունեն սոցիալական կապիտալի ավելի մեծ պաշար, հեղուկաբար ավելի ապահով են, մաքուր, առողջ, կրթված, լավ կառավարելի և ընդհանուր առմամբ, ավելի «երջանիկ», քան նրանք, ովքեր ունեն ավելի փոքր պաշար, քանի որ առաջնիկների անդամներն ունակ են ձեռք բերել և պահել լավ աշխատանք, սրելով հասարակական շահերին ծառայող նախագծեր, անվճար վերահսկել դիմացինի վարքը, նպաստել պայմանագրային համաձայնությունների ձեռք բերմանը, ավելի արդյունավետ օգտագործել գոյություն ունեցող ռեսուրսները, հակասությունները լուծել խաղաղ ճանապարհով և ավելի արագ արձագանքել քաղաքացիների կարիքներին: (11) Սա էր այն, ինչն առնվազն ներկայացված էր Փաթենմի հեղափոխության եզրակացությունում, իսկ փնտեսական զարգացման տեսության և քաղաքականության նախադրյալներն ինքնըստինքյան կերպով ի հայտ են գալիս և ենթադրում են պարզապես սոցիալական կապիտալի ձևավորում, վերարտադրում և պահպանում: Սակայն այս նախադրյալների մանրակրիտ ուսումնասիրությունը փաստում է դրանց հիմնախնդրային բնույթը: Վերջինիս անդրադառնման համար հարկ է պարզել թե ինչ է իրենից ներկայացնում սոցիալական կապիտալի վերաբերյալ գրականությունը:

Սոցիալական կապիտալն իր ժամանակակից մեկնաբանմանը ի սկզբանե սահմանվել է Ջեյն Յակոբսի (13), Պիեր Բուրդյեի և Ժան-Կլոդ Պասսերոնի (14), Գլեն Լոուրի կողմից (15), սակայն հեղափոխում զարգացվել է Ջեյմս Բոլմանի (16), Ռոնալդ Բարտի (17), Ռոբերտ Փաթենմի (18) և Ալեխանդրո Պորտեսի (19) կողմից: Այսինքն այն ունի բազմաթիվ սահմանումներ և կենտրոնացած է արագ զարգացող մի շարք սոցիալական, քաղաքական և փնտեսական ուսումնասիրություններում: Սակայն, ինչպես և հաճախ պատահում է սոցիալական գիություն նոր տերմին ներմուծելիս, սոցիալական կապիտալի ինտելեկտուալ պատմությունը կամ նրա տեսական և ծագումնաբանական կարգավիճակն արժանացել են սահմանափակ քննադատական ուշադրության: Սոցիալական և այլ «կապիտալների» ոչ հստակ փարբերակումները կազմում են այն հասկացության մի մասը, ինչը Բարոնն ու Նանան քամահրանքով անվանում էին «կապիտալների առաքություն»: Նրանց համոզմամբ «սոցիոլոգները սոցիալական իրականության ցանկացած փաստացի ասպեկտ համարում են

կապիտալի մի ձև»։ (21) Սոցիալական կապիտալի դեպքում առաջանում են մի շարք թույլ տեսական և էմպիրիկ մոտեցումներ։

Նախ, սոցիալական կապիտալի ռեվիզորները, ովքեր գտնվում են սոցիոլոգիական տարբեր ավանդույթներում, ռիսկի են դիմում՝ փորձելով մեկնաբանել չափից դուրս շար երևույթներ չափից դուրս փոքր փաստարկներով։ (22) Օրինակ ռացիոնալ ընտրության տեսության ներկայացուցիչները սոցիալական կապիտալը համարում են տեղական քաղաքացիական ասոցիացիաների տեղեկատվական «միջնորդ կառույցներ»։ (31) Ինչպիսին էլ լինի նման պնդումների էությունը, նրանք արագորեն բռնագրավվում են այն պահպանողականների կողմից, ովքեր պետության և հասարակության միջև հարաբերություններն ավանդաբար դիտարկում են որպես «գրոյական գումարով» խաղ՝ «պետությունն ուժեղանում է, այլ ինստիտուտները՝ թուլանում»։ (32) Այնպիսի հեղինակների համոզմամբ, ինչպիսիք են, օրինակ, Ուիլիամ Շամբրան, Բարեկեցիկ պետության վերացումն անպայմանորեն կծնի բարեգործական աջակցող խմբերի նոր ձևեր, որոնց բարեկեցության ծրագրերն ու «ազգային համայնքների» գաղափարախոսությունները կարծես թե քայքայվել են կամ «դուրս մղվել»։ (33) Այլ պահպանողականները, մասնավորապես Ֆրենսիս Ֆուկույաման, սոցիալական կապիտալի սկզբնաղբյուրները տեղայնացնում է «մշակույթի» մեջ, պնդելով, որ մինչ պետությունը կարող է վերացնել սոցիալական կապիտալի աղբյուրները (օրինակ եկեղեցին՝ Խորհրդային Միության օրոք), իր հաշվարկներով ժառանգավար անհնար է դրանք վերականգնել, քանի դեռ պետական միջամությունը տնտեսության մեջ հակադարձ համեմատական է հասարակության սոցիալական կապիտալի պաշարներին։ (34) Սոցիալական կապիտալի հասարակության պաշարները (ընդ որում, որքան դրանք շար են, այնքան ավելի լավ է) ավելանում են պետական միջամության նվազեցման պարագայում։

Որպես միջանկյալ դեպք՝ Փաթնեմի՝ Իրալիայի հարավում և հյուսիսում տեսական իշխանություններում տարածքային տարբերությունների վերաբերյալ հայրնի պատմությունը կարելի է դիտարկել որպես հասարակության կողմից պետական գործողությունների նկատմամբ *անտարբերությունը* մատնանշող դեպք։ Եթե սոցիալական կապիտալը «կախված է միայն արտաքին ազդակներից», այսինքն խորն արմատացած է դարավոր պատմությունում և մշակույթում, ապա հասարակությունը կարող է դրսևորել զիջողական վերաբերմունք պետական միջամության տարբեր ձևերի և մակարդակների նկատմամբ։ (35) Նույն կերպով «քաղաքացիական Ամերիակայի տարօրինակ անհետացումը» կարող է փոխարինվել այնպիսի ազգով, ինչպիսիք է Ամերիայի Միացյալ Նահանգները, որը հիմնվում է

դասական հանրապետական գաղափարախոսության և քաղաքացիական ներգրավվածության բարձր մակարդակ ունեցող երկարամյա պարմության վրա: Չապահովելով պետական միջամտությունը, այն չի սանկցիավորում նաև քաղաքացիական ընդգրկվածությունը: (36)

Սոցիալական կապիտալով խանդավառված լիբերալիստական հեղիակները, մյուս կողմից, պետություն-հասարակություն հարաբերությունները դիտարկում են որպես «ոչ գրոյական գումարով խաղ»: «Շուկայական անհաջողությունների» կոռեկտացումից և իրավունքների և պարավորությունների գործընթացի՝ բոլոր քաղաքացիներին հավասարապես վերաբերելու պնդումներից զատ (սրանք հասարակական ընտրության փեսությունների այսպես կոչված նեոտրիվիստիստական «մինիմալ պետության» խնդիրներն են) լիբերալիստների համոզմամբ պետությունը կարող է ակտիվորեն վերաբարդել կայուն, պրոգրեսիվ և կանխադեսելի միջավայր, որպես «կենդանի» հասարակությունն ունի ստեղծվելու և ծաղկելու հնարավորություն: (37) Օրինակ Թեդա Սքոցպոլը մարմանշում է բազմաթիվ ուղղություններից մի քանիսը, որոնց միջոցով պետական-իշխանական քաղաքականություններն աջակցում են ամերիկյան քաղաքացիական հասարակությանը՝ (օրինակ՝ Ծնողական կոմիտեները) եզրակացնելով, որ «պահպանողականներին կարող է թվալ, թե տարածված բարեգործական ասոցիացիաների և բարեկեցիկ պետություն միջև առկա է հակասություն, սակայն պարմականորեն նրանք գործում են խստիվ համակցությամբ»: (38) Լիբերալիստների համար լայն հեռանկաներ ունեցող քաղաքացիական հասարակությունը ոչ միայն նպաստում է պետական գործողությունների «ստուգմանն ու բալանսավորմանը», այլև ապահովում է քաղաքացիների կազմակերպչական հմտությունների զարգացումը, կոմպետենտ որոշումների կայացման համար փեղեկավարական բազաների տրամադրումը՝ գուցա հեռաբար ապահովելով առավել հարմար քաղաքական առաջնորդների բացահայտման, նրանց թեկնածությունների առաջադրման և ընտրման համար համապատասխան քննարկումների ստեղծումը: (39) Նման քննարկումները մասնավորապես կարևոր նախադրյալներն են աղքատ երկրներում տնտեսական զարգացումների ապահովման համար, որպես պետության և հասարակության միջև փոխադարձ շահութաբեր համաձայնության ձեռք բերումը բախվում է բազմաթիվ խոչընդոտների, մինչդեռ հակադիր քաղաքական ճամբարները ներկայացնող քաղաքականություն մշակողները ընդունում են սոցիալական կապիտալի կարևորությունը՝ առաջարկելով, թեպետ, դրա նվաճման համար համադիր եղանակներ: (40)

Չորրորդը, սոցիալական կապիտալի մեկնաբանությունների զգալի մասը այն համարում է չձևավորված ապրանք, այսինքն մաքսիմացման ենթակա ինչ-որ բան: Այս ամենից հետո, եթե մի փոքր վստահությունը, խմբային մասնակցությունը և համագործակցությունը լավ բաներ են, ապա արդյո՞ք դրանց շատ լինելը լավ չի լինի: Ոչ, անպայմանորեն: Ինչպես ժամանակին նշել է Օսլոն (41) և ինչպես վերջերս փաստում են Պորտենս ու Լանդոլփը, սոցիալական կապիտալն ունի նաև «հակառակ կողմ», որտեղ ազդեցիկ և երկարակյաց քաղաքացիական խմբերը կարող են ճնշման միջոցով հասնել մակրոտնտեսական աճի՝ ապահովելով ազգային ռեսուրսների դիսպրապորցիոնալ բաժանումը կամ նվազեցնելով անհատական տնտեսական նվաճումների հնարավորությունները՝ լայնամասշտաբ սոցիալական ցանցերում մասնակցությունը կանխելու համար անդամների նկատմամբ ծանր պարտավորությունների կիրառման շնորհիվ: (43) Մինչ Օսլոի վարկածն ինքնին մնում է հակասական (44), վերջին ենթադրության լավագույն ապացույցի դերում հանդես է գալիս էթնիկ գրականությունը (45), որտեղ մաքնանշվում է հեփլայալ հանգամանքը. տվյալ համայնք, օրինակ կորեականը՝ Լոս-Անջելեսի հարավային կենտրոնում, Պոերտ Ռիկայինը՝ Նյու Յորքում, մուտքը գործելիս՝ նորեկին ընդձեռնում է ֆինանսական և անհատական աջակցությունը՝ փոքր բիզնես սկսելու համար: Ունենալով սահմանափակումներ նյութական կարողություններում, (ֆիզիկական կապիտալ) ճանաչված հմտություններում և սահուն անգլերենում (մարդկային կապիտալ), իմիգրանտը կարող է հիմնվել իր սոցիալական կապիտալի վրա՝ նոր կյանք սկսելու ակնկալիքներով: Սակայն, եթե բիզնեսը հաջողակ է, ամենայն հավանականությամբ կգա մի պահ, երբ էթնիկ համայնքը կլինի բավականին փոքր և բավականին հոմոգեն՝ կոմպլեքս տնտեսական փոխանակում իրականացնելու նպատակով անհրաժեշտ ապրանքների և շուկայի առկայության համար (տե՛ս ներքոնշյալ քննարկումը): Ներկաբար առաջանում է էթնիկ համայնքից դուրս գտնվող սոցիալական ցանցեր ներգրավվելու անհրաժեշտություն, սակայն դա բավականին բարդ հիմնախնդիր է, քանզի ներհամայնքային պարտավորությունները պարունակում են բարձր պահանջներ: Այս հանգամանքը հաստատում է այն միտքը, որ սոցիալական կապիտալն ունի և՛ «օգուտներ», և՛ «կորուստներ», խումբը կարող է ունենալ կամ շատ ծախսեր, կամ շատ ձեռքբերումներ՝ ելնելով արդյունավետ տնտեսական աճն ապահովելու պահանջներից, իսկ սոցիալական կապիտալի աղբյուրները, որոնք անհրաժեշտ են տնտեսական աճի ապահովման համար, ժամանակի որոշակի պահին կարող են փոխվել, քանի որ գործարքները դառնում են ավելի ու ավելի կոմպլեքս: Լայն առումով սա նշանակում է, որ կարող է գոյություն ունենալ սոցիալական կապիտալի

փարբեր ձևեր, իսկ դրանք ռեսուրսներն են, որոնք պետք է կոլեկտիվորեն օպտիմիզացվեն, այլ ոչ թե մաքսիմիզացվեն: Ու՛ր է փանում սոցիալական կապիտալի գաղափարի քննադատությունը, այսինքն այն, որ մեկ հասկացությունը աղեկվափ չէ բազմազան էմպիրիկ իրավիճակների մեկնաբանման համար, որ այն խառնում է սկզբնաղբյուրները հեղուկացման հետ և արդարացնում հակասական սոցիալական քաղաքականությունները: Նասկուցությունը միանշանակ կիրառելու բացառումից զատ այս մոտեցման մեկ հնարավոր հեղուկացման է այն, որ գոյություն ունեն սոցիալական կապիտալի փարբեր ձևեր, մակարդակներ և պարամետրեր, փարբեր հնարավոր հեղուկացման էլնելով պարամետրերի փարբեր համադրություններից, և փարբեր պայմաններ, որոնք նպաստում կամ խոչընդոտում են ցանկալի կոմբինացիաներին: Այս հիմնախնդիրների բացահայտումն ու լուծումը պահանջում է սոցիալական կապիտալի առավելապես դինամիկ, այլ ոչ թե ստատիկ ըմբռնում, ենթադրում է սոցիալական կապիտալի հասկացության ինտելեկտուալ պարամոլոգիայի մանրակրկիտ ուսումնասիրում և էմպիրիկ հետազոտությունների բացահայտում, որոնք պարունակում են նմանափայ պարամետրերի, մակարդակների և պայմանների բազմազանությունը:

Սոցիալական կապիտալի հակիրճ ինտելեկտուալ պարամոլոգիան

«Սոցիալական կապիտալ» տերմինը կիրառվում է փարբեր նպատակներով, սկսած Ալֆրեդ Մարշալից և Զոն Նիքսից, ովքեր օգտագործում էին այն ֆիզիկական կապիտալի կայուն և պարբերական պաշարների փարբերական համար (46), օգտագործելով վերջինս շուկայական գործարքները անտեսանելի ձեռքով կառավարմանն ուղղված համագործակցության նորմերի անհրաժեշտության վերաբերյալ գաղափարի ներքո, որի հիմքերը գալիս են դեռևս Շոփանդական Լուսավորչականությունից: Նույնիսկ այնպեղ, ինչպես նշում են Նիքսմանն (47) ու Պլատոն (48), առկա է զգալի ամբիվալենտություն: Օրինակ, ինչպես նշում է Դեվիդ Նյունը, համապատասխան բարոյական վարքը, կամ այն ինչը մենք անվանում ենք «բարոյական զգացում» կամ «համակրանք» ինքնին կարող են նպաստել նոր տնտեսական գործողությունների առաջացման: Ներկաբար, նորմերը, որպես այդպիսին, ռացիոնալ կոնսպրուկտներ են, որոնք ըստ ՄաքՆեյլի առաջանում են (վերցված է Նյունի ցիտումներից)։

«գործողության և վարքի նորմերի անհրաժեշտության անհապական գիտակցումից: Այսպիսով, [օրինակ], չնայած անհապական շահն արդարության հաստատման սկզբնաղբյուրն է, հասարակության զարգացումը հանգեցնում է նրան, որ «հարասարակական շահերի հետ ներդաշնակությունը» հանդիսանում է բարոյական հավանության աղբյուր, որն էլ ծառայում է որպես խելամարտություն»: (49)

Մյուս կողմից Էդմունդ Բյուրքն ունի առավել հոռեպեսական դիրքորոշում՝ պնդելով որ շուկան չի կարող ամբողջովին գործառնել, քանի դեռ չի առաջնորդվում «նախընտրելի ոճի ամբողջությամբ, ...«քաղաքակրթությամբ» և այն ամենով, ինչը նա անվանում է «բնական պաշտպանիչ միջոցներ», որն էլ գտնվում է «ջենթլմենի ոգում» և «կրոնի ոգում» » (50): Ադամ Սմիթը առաջնորդվում է առավել երկակի հայացքներով՝ ներկայանելով դրանք և՛ «Ազգի հարսությունը», և՛ «Բարոյական զգացմունքների փեսություն» աշխարհայեցողություններում և նշելով, որ մի կողմից շուկան իրապես պահանջում է որոշակի բարոյական զգացմունքներ, սակայն, մյուս կողմից, շուկայի ինքնակառավարման կարողությունները և բարեկեցությանը նպաստող արդար արդյունքների արտադրման հնարավորությունները սահմանափակ են: (51) Ներկաբար, այնպիսի ինստիտուտներ, ինչպիսիք են պետությունը և եկեղեցին, ունեն կարևոր նշանակություն շուկայի և՛ ապահովման, և՛ վերահսկման գործընթացում: 19-րդ դարի սկզբի գերմանացի քննադատ Ադամ Մյուլլերը, թշնամաբար փրամադրվելով Սմիթի մարերիալիզմի նկատմամբ, պնդում էր, որ համայնքի «հոգևոր կապիտալի» պաշարները մեծապես պայմանավորում են նրա փոփոխական առաջընթացը: (52)

Տնտեսական կյանքում նորմերի և ինստիտուտների դերը մեկնաբանող մտաբեկումների ազդեցությունը զգալիորեն նվազեց 19-րդ դարում, սակայն ուրիշիփարիզմի և դասական փոփոխության այնպիսի ներկայացուցիչներ, ինչպիսիք են Միլը, Բենթամը և Ռիկարդոն, նախընտրեցին սոցիալական գիտությունը զարգացնել այն ուղղով, որը որդեգրված էր ոչ թե «Բարոյական զգացմունքների փեսության», այլ «Ազգի հարսությունից»: (53) Վերջինս 19-րդ դարում դարձավ ֆրանսիական սոցիոլոգիական ավանդույթների հիմքը, որը լրացուցիչ ազդեցության ենթարկվեց գերմանացի փոփոխական պատմաբանների կողմից, ովքեր օգտագործեցին այսպես կոչված մարգինալ հեղափոխություններից՝ առաջնորդվելով այնպիսի վաղ փոփոխականների հայացքներով, ինչպիսիք են Ջեվոնսը և Մարշալը: (54) Ինչպես նշել է Սվեդբերգը՝ դասական սոցիոլոգիայի շրջանակներում դյուրկհեյմյան, վեբերյան և մարքսյան ավանդույթները ձևավորվել են այդ ժամանակաշրջանի փոփոխական

քննարկումների և հիմնխնդիրների զգալի ազդեցության ներքո, և այն ամենի մեծ մասը, ինչը մենք անվանում ենք «սոցիալական կապիտալ», գտնվում է նշված քննարկումների հիմքում: Նման քննարկումների ներքո տեղի է ունեցել նաև 1980-ականներին սոցիոլոգիայի հակասական մուտքը ամերիկյան համալսարաններ՝ Չիկագոյի Նամալսարանի միջոցով, որտեղ սոցիալական ուժերը՝ որպես ուրբանիզացիոն զարգացումները ձևավորող առանձին գործոնները, ծառայեցին փոփոխություններից սոցիոլոգների փարանջափման համար:

«Սոցիալական կապիտալի» նախադրյալին սկզբնաղբյուրների և ազդեցությունների վերաբերյալ առաջնային հայացքները, որոնք փոխառվել են դասական սոցիոլոգիական գրականությունից, 20-րդ դարի սկզբին մաքսիստական Պորտեյի և Սենսենբերենների կողմից, ովքեր պնդում են, որ գոյություն ունի սոցիալական կապիտալի չորս տարբեր տեսակներ՝ համապատասխան նշանակալի տեսական ավանդույթների: Սոցիալական կապիտալը սահմանելով որպես «կոլեկտիվ գործողության այն սպասումները, որոնք ազդում են փոփոխական նպատակների և իր անդամների նպատակադրումների վրա, նույնիսկ եթե այդ սպասումները կողմնորոշված չեն դեպի փոփոխական փոփոխություն»՝ (55) այս հեղինակները գտնում են, որ, օրինակ, Մարքսից և Էնգելսից մենք կարող ենք վերցնել «սահմանափակված համերաշխություն» հասկացությունը, այսինքն երբ անբարենպաստ իրավիճակները կարող են խմբային միավորման աղբյուր հանդիսանալ (օրինակ փախստականների դեպքում): Զիմելից մենք փոխառում ենք «փոխադարձության պայմանագիր» հասկացությունը՝ նորմերը և պարտավորությունները, որոնք ի հայտ են գալիս փոխանակման անհատականացված ցանցերի միջոցով (օրինակ հարևանների միջև հեղափոխությունները): Դյուրկհեյմն ու Պարսոնսը նշում են «արժեքային կոմունորոշումների» կարևորությունը, այսինքն այն գաղափարը, որ պայմանագրային հարաբերություններին և անհատական նպատակներ ձևավորմանը նախորդող արժեքների, բարոյական իմպերատիվների և պարտավորությունների նշանակությունն ավելին մեծ է, քան գույք ինստրումենտալ (երեխաների համար նվերները), մինչդեռ Վեբերից մենք կարող ենք վերցնել «հարկադրական վստահություն» գաղափարը, այսինքն այն, որ ձևական ինստիտուտները և մասնավոր խմբավորումներն օգտագործում են տարբեր մեխանիզմներ՝ գործողության կանոնների նկատմամբ համաձայնության ձեռք բերման նպատակով: առաջինները (օրինակ՝ բյուրոկրատները) օգտագործում են լեզու/ռացիոնալ մեխանիզմներ, իսկ վերջինները (օրինակ՝ ընտանիքները)՝ անկախ սոցիալական մեխանիզմներ:

Ինչպես կրեսնենք հեղափոխություն, այս չորս դասական ռեսուրսներից յուրաքանչյուրը և ուփոխարինարական ավանդույթների մյուս հերևանքը իրենց մասնաբաժինն ունեն սոցիալական կապիտալի ժամանակակից ուսումնասիրություններում, սակայն, այս հասակցությունը ներմուծողներից միայն մի քանիսն են այսօր բախվում այլընտրանքային կիրառումների և տեսական կոնսպիրուկաների և դրանց միջև իմաստային կապերի ստեղծման փորձերի հետ. իրավիճակ, որը ներկայացվում է Բարոնի և Նանանսի՝ «կապիտալների բազմազանության» մեջ: Այսպիսով, կարևոր տեսական և հայեցակարգային հարցադրում մնում է անպարասխամ: Եթե սոցիալական կապիտալն իրոք «կապիտալ է», ապա, օրինակ, արդյոք կարո՞ղ է այն ներառել այնպիսի իմաստային միասնություններ, ինչպիսիք են վստահությունը, նորմերը, ցանցերը: Նախադրո՞ւ է սոցիալական կապիտալի որոշ ձևեր բնորոշել էմպիրիկորեն: Եթե այո, ապա ինչպե՞ս են դրանք փոխկապակցված միմյանց հետ: Եթե սոցիալական կապիտալի որոշակի ձևեր պարունակում են և՛ շահույթ, և՛ ծախսեր, ապա ինչպե՞ս է դրանց հարաբերակցությունը փոխվում այս կամ այն պայմաններում և ժամանակի ընթացքում:

Տնտեսական զարգացման տեսության և սոցիալական կապիտալի միավորման համար առավել ներառական, մանրակրկիտ և տրամաբանական փորձի ստեղծման արգասաբեր սկզբնակետը ենթադրում է դասական հեղիանակների հայացքների ընդլայնում՝ ժամանակակից էմպիրիկ հեղափոխությունների սխաբեմադրիկ ուսումնասիրությունների հիման վրա:

Սոցիալական կապիտալը որպես ներգրավված և ինքնավար սոցիալական հարաբերություններ

Չնայած «սոցիալական կապիտալի» բազմափայ դրսևորումները մեկնաբանվել են մի շարք ուսումնասիրություններում սկսած ուշ 1970-ականներից (տե՛ս նշում 19) առավել բազմակողմանի էմպիրիկ հեղափոխություններն ու տրամաբանական և փոխկապակցված տեսական մոտեցումներն ի հայտ եկան 1980-ականների վերջին և 1990-ականների սկզբին՝ այսպես կոչված «տնտեսական զարգացման նոր սոցիոլոգիայի»՝ մասնավորապես Էթնիկ ձեռնարկափորձության ուսումնասիրությունների (միկրո մակարդակ) և պետություն-հասարակություն հարաբերությունների պայմաններում համեմատական ինստիտուցիոնալ ուսումնասիրությունների (մակրո մակարդակ) ներքո (56): Առաջինն առավելապես ասոցացվում է Ի. Լայթի, Ալեխանդրո Պորտեսի և Ռոջեր Ուոլդինֆերի, մինչդեռ

վերջինը՝ Ռոբերտ Բայթսի, Ալիս Ամսդենի, Պիթեր Էվանսի և Ռոբերտ Ռեդի անվանումների հետ, սակայն շատ քիչ փորձեր են կատարվել ուղղված փարբեր ճամբարների մոտեցումների սինթեզմանն ու սոցիալական կապիտալի տեսության ու քաղաքականության մեկնաբանման միասնական հայեցակարգային հարթության ստեղծմանը. կոնցեպտուալիզացիա, որը հնարավորություն կտար պարասխանել սոցիալական կապիտալի՝ ներքոնշյալ հարցադրումներին և քննադատություններին:

Նման սինթեզի կառուցման հիմքերը տեղայնացված են փարբեր գրականություններում առկա երկու կենտրոնական հայեցակարգերի հիմքում. հայեցակարգեր, որոնք վերաբերում են (սակայն միայն վերջերս՝ իմպլիցիտորեն) սոցիալական կապիտալի երկու՝ հստակ լրացուցիչ ձևերին: Այս հայեցակարգերն են «ներգրավվածությունը» և «ինքնվարությունը»: Ներգրավվածության գաղափարը ի սկզբանե գալիս է Կարլ Պոլանիից, սակայն ժամանակակից սոցիոլոգիայում ներակայացվել է Գրանովեթերի կողմից, ով պնդում էր, որ գեներալիզացված բարոյականության վերսոցիալականացված մոտեցման և վերանձնային, ինստիտուցիոնալ կառույցների [իրենց՝] ...համընդհանուր կարգի և քառսի սողացող (և ըստ այդմ՝ անհավանական) ներսոցիալականացված մոտեցման միջև [ներառական մոտեցումն ընդհակառակը] ...պնդում է, որ սոցիալական կառուցվածքի մանրամասները կբնորոշեն, թե վերոնշյալից որն է առկա: (57)

Եթե Թոլանյին և մոդեռնիզացիոն տեսության ներկայացուցիչները զարգացումը կառուցակցում են որպես գործընթաց, որի միջոցով փոփոխությունը դառնում է «բաժանված» կամ «դիֆերենցված» մինչև իդուստրիալ սոցիալական հարաբերությունների կառավարման կանոնների և ծիսակապարությունների գերզգայականությունից և դեսպոտիզմից, և որտեղ նեոդասական հեղինակները պնդում են, որ փոփոխական վարքը բոլոր ժամանակներում և բոլոր վայրերում բնութագրվել է անհատական շահերի մաքսիմիզացիային ուղղված վարքագծով, ապա Գրանովեթերի համոզմամբ բոլոր փոփոխական գործողությունները ժառանգաբար խճճված են սոցիալական այս կամ այն կոնֆիգուրացիայում, և զարգացումը ընդհանուր առմամբ, հանգեցնում է ներգրավվածության փափ, այլ ոչ թե մակարդակի փոփոխմանը: (59)

Ներգրավվածության իր քննարկումներում Գրանովեթերը անտեսում է «շուկայի և աստիճանակարգման» (60) միջև փարբերությունը, որը որդեգրվել է նոր ինստիտուցիոնալ փոփոխագեղերի՝ մասնավորապես Քոասի կողմից (61), ով կրառում էր այն ձեռնարկությունների հիմնախնդրի մեկնաբանման համար, պնդելով, որ ձեռնարկությունները բնութագրվում են ոչ այնքան իրենց «ոչ ձևական» կամ «ձևական»

որակներով (քանի որ բոլորի տարրերն էլ մշտապես առկա են), այլ առավելապես «անհատական հարաբերությունների կառուցվածքով և ձեռնարկությունների ներսում և դրանց միջև հարաբերությունների ցանցերով»: Այս տեսանկյունից «և՛ կարգն ու քառսը, և՛ արդարության ու դիրքի չարաշահումները պետք է առնչվեն [սոցիալական հարաբերությունների տարբեր տեսակների հետ] ... նրանք գործ ունեն կազմակերպչական ձևերի հետ»: (63) Գրանուվեթերի տարբերակումները սոցիալական հարաբերությունների՝ կամ «անհատական կապերի», կամ «ցանցերի» ներդրման վերաբերյալ ներկայացված է նրա վաղ աշխատությունում՝ «թուլության ուժի» (64) ուժի և աշխատաշուկայի հետևանքների ձևավորման միջև կապերի վերաբերյալ:

1980-ականների վերջին ներգրավվածության թեզիսը միավորվեց մակրո և միկրո մակարդակներում առկա տնտեսական զարգացման հետազոտությունների հետ: Յուրաքանչյուր ճամբարի կարևորագույն անհատական ներդրումները ներկայացված են սպորե, սակայն այս ուսումնասիրությունից առաջացան երեք ընդհանուր պնդումներ: Առաջինն այն է, որ փոխանակման բոլոր ձևերը ժառանգաբար ներառված են սոցիալական հարաբերություններում:

Ինչպես նշաում է Բրաուդելը՝ «շատ հեշտ է փոխանակման մի ձևն անվանել տնտեսական, մյուսը՝ սոցիալական: Իրական կյանքում բոլոր ձևերը և՛ սոցիալական են, և՛ տնտեսական»: (65) Ներգրավվածության գաղափարը օգտակար է բազմազան տնտեսական ինստիտուտների աշխատանքի մեկնաբանման համար, սկսած շուկաներից և պիցցայի վաճառքի կետերից, վերջացրած պետական ֆոնդային բորսաներով: Երկրորդ պնդման համաձայն ներգրավվածությունն ինքնին կարող է ունենալ մի քանի հստակ դրսևորումներ, օրինակ՝ սոցիալական կապերը, մշակութային պրակտիկաները և քաղաքական ենթատեքստերը, որոնք բոլորն էլ կարևոր ազդեցություն ունեն հնարավորությունների և անհատականությունների ձևավորման ընթացքում, երբ նրանք կանգնած են տնտեսական նվաճումների ճանապարհին: (66)

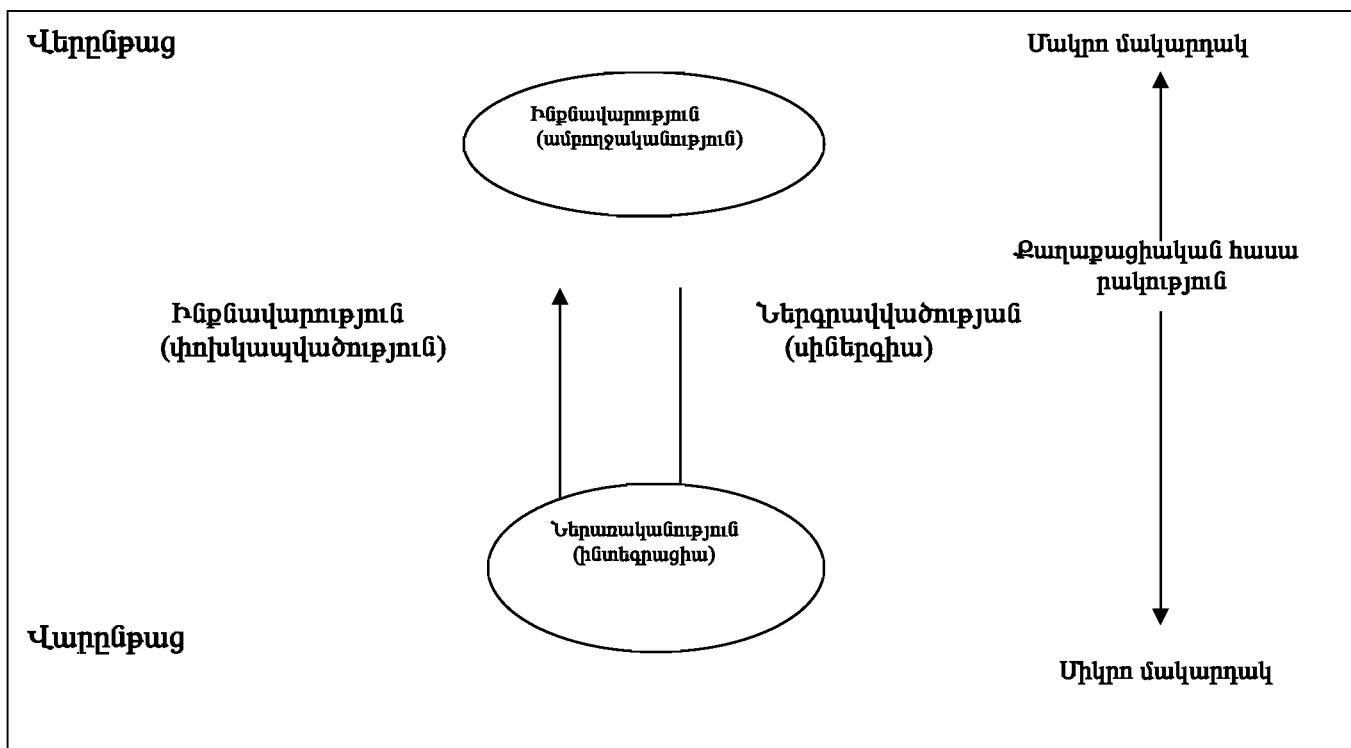
Երրորդ, միգուցե կարևորագույն պնդման համաձայն տվյալ ցանցում ներգրավվածության միջոցով ձեռք բերած օգուտները գուրկ չեն համապատասխան ծախսերից: Ավելին, շահույթի և ծախսերի միջև հարաբերակցությունը փոխվում է զարգացման գործընթացում: Ճակատագիրն ու փակվածությունը, որոնք հատուկ են հարաբերականորեն պարզ, փոքրամասշտաբ, ոչ ֆորմալ փոխանակումների ներքո ընկած սոցիալական հարաբերություններին, կարող են մի շարք սահմանափակումներ դնել հաջողակ անդամների վրա, ովքեր փորձում են անցնել լայն, մեծ և բարդ փոխանակումների ցանցեր, որոնք համակարգվում են ֆորմալ ինստիտուտների և օրենքի միջոցով: Փոխանակման երկու ձևերն էլ ներառված են սոցիալական

հարաբերություններում, սակայն համակարգող փոխանակման առաջին ձևերից անցումը դեպի երկրորդը բավականին հիմնախնդրային, է, քանի որ այն ենթադրում է նոր ինստիտուցիոնալ ձևերի կառուցման, դրանում մասնակցության և նրանց մաքնանշման վերաբերյալ որոշակի գիտելիքի առկայություն: Նման կերպով սոցիալական մեխանիզմները ևս պետք է առկա լինեն, ազդեցիկ ինստիտուցիոնալ ակտորների սոցիալական կապերի շրջանակներում՝ առավել ևս նրանց մոտ, ում սահմանները դուրս են գալիս հասարակական և մասնավոր իրականություններից՝ կոռուպցիայի, դեսպոտիզմի և շահագործման փոխանցման ալիքներից պաշտպանելու նպատակով: Որպեսզի բնարոշվի, թե տվյալ իրավիճակում ներառված ծախսերից կամ օգուտներից յուրաքանչյուրը երբ է գերակայում, գիտնականները սկսեցին պնդել, որ *ինքնավար* սոցիալական կապերի կոմպլեմենտար ամբողջության առկայությունը կամ բացակայությունը ևս պետք է ներառվի ուսումնասիրությունների մեջ: Միևուր մակարդակում այն ենթադրում է տվյալ համայնքի անդամների կողմից այլ *արտահանայնքային* անդամների հետ հարաբերակցման մակարդակի ուսումնասիրումը, մակրո մակարդակում իրականացվում է առաջնային քաղաքական գործիչների՝ ոչ միայն առանցքային ինդուստրիալ առաջնորդների, այլև, զուգահեռաբար, պրոֆեսիոնալ էթնոսի կողմից կառավարվելու մակարդակի ուսումնասիրումը, որն էլ իր հերթին ենթադրում է, որ էթնոսը պարտադրում է նրանց հետամուտ լինել և իրականացնել կոլեկտիվ նպատակները՝ վարձակալելով և պարզևարելով նրանց՝ ըստ համապատասխան հաջողությունների չափաբաժնի: Նամակարգվող «զարգացումների» հետևանքներով (որոնք են գոյությունը, հակասությունները և այլ անարդյունավետությունները) պայմանավորված բազմաթիվ հիմնախնդրային կոլեկտիվ գործողությունների հաղթահարման համար ակտորները և այն խմբերը, որոնցում նրանք ներառված են, պետք է ունակ լինեն ձևավորելու և՛ «ներգրավված», և՛ «ինքնավար» սոցիալական կապեր:

Ինչպես և ներգրավվածության տարբեր ձևերը, ինքնավարության հստակ տիպերն ու համապատասխան ձևերը նույնքան կարևոր են: (Դրանք բացահայտ երևում են մակրո և միկրո մակարդակներում սոցիալական հարաբերությունների տարանջատման պարագայում): Այնպիսի կազմակերպությունների համար, ինչպիսիք են գյուղատնտեսական կոոպերատիվները, ուրբանիզացիոն փոքր ձեռնարակատիրությունները, խոշոր ֆաբրիկաներն ու տրանսպորտային կորպորացիաները, երկարամյա տնտեսական զարգացումների համար ներգրավվածությունը անհրաժեշտ, սակայն ոչ բավարար պայման է: Ինքնավար սոցիալական կապերը, որոնք լրացնում են շահույթը և անհրաժեշտության դեպքում,

նաև կրճատում ներգրավվածության ծախսերը, ևս անհրաժեշտ են: 1980-ականների վերջին ընդգրկված և ինքնավար սոցիալական հարաբերությունների բնույթի և մակարդակի համադրությունները սկսեցին ի հայտ գալ որպես ընդհանուր կոնցեպտուալ տիրույթ, որում փնտեսական զարգացման նոր սոցիոլոգիան ձեռնամուխ եղավ ուսումնասիրել համապատասխան հիմնախնդիրները և՛ մակրո, և՛ միկրո մակարդակներում: (68) 1990-ականների կեսերին էթնիկ ձեռնարկատիրության և համեմատական ինստիտուցիոնալիզմի որոլներում աշխատող գիտնականները ընդգրկված և ինքնավար սոցիալական հարաբերությունները բացահայտորեն նույնացրին սոցիալական կապիտալի հետ: (69)

Մակրո և միկրո մակարդակներում ներգրավվածության և ինքնավարության առկայությունը պայմանավորված է քարքեր առումներով: Միկրո մակարդակում ներգրավվածությունը վերաբերում է ներհամայնքային կապերին, մինչդեռ մակրո մակարդակում՝ պետություն-հասարակությունը հարաբերություններին: Միկրո մակարդակում ինքնավարությունը վերաբերում է վերհամայնքային ցանցերին, մինչդեռ մակրո մակարդակում՝ ինստիտուցիոնալ կարողություններին և հնարավորություններին (տե՛ս սխեմա 1): Սա ոչ թե սպեղծում է հակասականության հիմնախնդիրներ, այլ պարզապես հաստատում, որ մակրո և միկրո մակարդակներում սոցիալական կապիտալի զարգացման սինթեզը ինտեգրում է չորս հստակ ձևեր: Էթնիկ ձեռնարկատիրության և համեմատական ինստիտուցիոնալիզմի ուսումնասիրությունների առաջնային առաջարկերի հեղազոտումը մեզ հնարավորություն տվեց դուրս բերել նման սինթեզի հիմքերը:



Պատկեր 1. Վերընթաց ու վարընթաց զարգացումները և սոցիալական կապիտալի ձևերը

Միացյալ Նահանգներում խմբաբանությունների համայնքներում ձեռնարկարարական ուսումնասիրությունների հիման վրա Պորտեսն ու Սենսենբրենները (70) և Պորտեսը (71) եկել են մի շարք եզրակացությունների, որոնց համաձայն սոցիալական կապիտալի մակարդակը բարձր է այն համայնքներում, որոնք (i) ունեն հստակ ֆոնեպիպային կամ մշակութային բնութագրիչներ, որոնք էլ նպաստում են կանխակալ պարկերացումների ընդլայնմանն ու հեքաաբար, նվազեցնում մուրքի և ելքի հավանականությունները, (ii) ներգրավված են այլ խմբերի հետ ուժեղ և պարբերական հակադրության մեջ՝ ձգարելով դառնալ առավել ազդեցիկ, (iii) րուժում են խարականության բարձր մակարդակից և չունեն այլընարանքային արբերակներ՝ սոցիալական և րնրեսական հնարավորությունների իրականացման համար, (iv) րիրապետում են ներքին հադորդակցությունների բարձր մակարդակի և իրենց անդամներին ունակ են արժանացնել առանձնահարուկ պարզևների: Սոցիալական կապիտալի բարձր մակարդակը կարող է խմբի համար լինել «դրական», եթե այն անդամներին հնարավորություն է րալիս օգրվել առավելություններից, «ճկուն» ռեսուրսներից և հոգբանական աջակցությունից, գուգահեռաբար նվազեցնելով խաբությունների և րրանսակցիոն ծախսերի կարարման ռիսկը, սակայն կարող է լինել «բացասական», եթե այն խմբի անդամների նկարմամբ առաջադրում է բարձր մասնավոր պահանջներ, ըստ այդմ՝ վերահսկելով անհարական դրսևորումներն ու նվաճումները: Սոցիալական կապիտալը հնարավորություն է րալիս անվերապահորեն օգրվել համայնքի ռեսուրսներից և սահմանափակում է դրանց կիրառման հնարավորություններն այն խմբերում, որոնք ունեն մարգինալիզացման երկար պարմություն՝ բռնի ոչ շուկայական մեխանիզմների կիրառմամբ և անհարական ջանքերի միջոցով նվաճումների հնարավորության նկարմամբ հավարի առկայությամբ:

Պորտեսի և Սենսենբրենների մոդելը սոցիալական կապիտալի անցյալի և ազդեցության վերաբերյալ առանձակի նշանակություն ունի սոցիալական կապիտալը *ձևավորման* պայմանների մարմանշման համար, բացի այդ, այս մոդելն ընդգծում է կոնկրետ խմբերում և լոկալիզացված համայնքներում սոցիալական կապիտալի և «դրական», և՛ «բացասական» ասպեկրները և փաստում է որ սոցիալական հարաբերությունները պետք է լինեն դինամիկ՝ առավել կոմպլեքս րնրեսական փոխանակումներն իրականացնելու համար: Մոդելի թերություններն ի հայտ են գալիս,

երբ այն փորձում է բացահայտել, թե ինչպես և ում միջոցով է՝ (i) «ձևավորվում» սոցիալական կապիքի դրական ասպեկտներն այն խմբերում, որտեղ վերջինս բացակայում կամ խափանված է (արդյո՞ք մենք *չենք նպաստում* ներխմային կոնֆլիկտի և խտրականության առաջացմանը), (ii) որոշակի խմբի սոցիալական կապիքի դրական ասպեկտներն օգտագործվում համայնքի ներսում առավել ցանկալի որակների ձեռք բերման կամ խմբի համար հասարակական բարիքների արտադրման համար, (iii) վերանում կամ հաղթահարվում սոցիալական կապիքի բացասական ասպեկտները, (iv) սոցիալական կապիքով վերարտադրվում և պահպանվում խոշոր ձևական կազմակերպություններում, և (v) իրականացվում համայնքների և արտաքին ձևական կազմակերպությունների միջև շահութաբեր հարաբերությունների սկզբնավորումը, վերարտադրումն ու պահպանումը:

Վերջինիս ասպեկտներին առնչվող տարրերն առավել ամբողջականորեն ուսումնասիրվել են զարգացման համեմատական ինստիտուցիոնալիզմի կողմից: Ինչպես Պորտեսը և Սենսենբերեները, այս մոտեցման կողմնակիցները ևս ձգտում են տեղայնացնել իրենց տեսական մոտեցումը դասական ավանդույթների հիմքում, չնայած նրանց վերլուծական ֆոկուսն առավելապես մակրո է, այսինքն բնութագրում է զարգացող պետության և հասարակության միջև հարաբերությունների տարբեր ձևերի սկզբնավորման պայմանները և «զարգացմանը» ձգտող Երրորդ Աշխարհի երկրների նվաճումների տարբեր մակարդակները: Տիմոթի Դյուրկհեյմի և Վեբերի վրա, Ռուժմեյերն ու Էվանսը, օրինակ, պնդում են, որ պետության զարգացման կարողությունները կապված են նրա ցանկությունից և հնարավորությունից՝ կառուցել բյուրոկրատիա, որն անհրաժեշտ է տնտեսական փոխանակումների աճող ամբողջության համակարգման համար: (72) Այնուհանդերձ, սրա իրականացումը հիմնախնդրային է, քանի որ բյուրոկրատական նպատակների իրականացումը պարունակում է մասնաբաժանումների միջև և նրանց ներսում ներքին բռնության կիրառման հավանականություն՝ միառժամանակ ապահովելով «հարաբերական ինքնավարությունը» և՛ գերիշխող դասակարգի, և՛ հասարակության շրջանակներում՝ հնարավորություն տալով վերջինիս հաստատել և իրականացնել կոլեկտիվ նպատակները, կարիքներն ու շահերը: Իրավիճակը շատ ավելի է բարդանում, քանի որ հաջողակ պետական գործողությունները կարող են խաթարել վերջինիս բարեկեցության համար անհրաժեշտ պայմանները (օրինակ՝ ակտիվացնելով որոշ խմբերի գործառնությունը՝ մյուսներին համարելով երկրորդային): Համեմատական-պարամական մոտեցումը, համապատասխանաբար, վիճարկում է այն հանգամանքը, որ գոյություն ունի ոչ թե միակ նեոլիթերալիստական «մինիմալ պետություն», այլ

պեպությունների և հասարակությունների միջև փոխազդեցության տարբեր մակարդակներ ու ձևեր, որոնք միասին ձևավորում են արհեստական (և փոխկապակցված՝ սոցիո-քաղաքական) զարգացումների արդյունքների մակարդակը: Այս ընդհանուր պնդումը ծագել է դեռևս Վերլենի, Պոլանիյի, Նիրշմանի, Գերշենկրոնի և Մուրի վաղ աշխատություններում, սակայն ձեռք է բերել առավել բարդ արհեստական և էմպիրիկ հիմքեր 1980-ականներին Ճապոնիայի վերաբերյալ Ջոնսոնի դասական աշխատության շնորհիվ: (74) Ներագայում այն բավականաչափ վիճարկվել է մասնավորապես Փիթեր Էվանսի, Էլիս Ամսդենի, Ռոբերտ Ուիլի (75) և Աֆրիկայի, Արևելյան Ասիայի, Լատինական Ամերիկայի, գլոբալ արդյուրաբերության ընտրյալ դրսևորումների, մասնավորապես գյուղատնտեսության, համակարգիչների, մեքենաշինության և մեքանիզացիայի վերաբերյալ նրանց ուսումնասիրություններում: (76) Այս մոտեցումն արժեքավոր արհեստական ներդրում ունի զարգացման գործընթացում պեպության և պեպություն-հասարակություն հարաբերությունների դերի ընկալման մեջ, սակայն այն անտեսում է, այն փաստը, որ *հասարակության ներսում* առկա խմբերը ևս ենթակա են ուսումնասիրման՝ ելնելով զարգացման նվաճումների հետ նրանց ունեցած առնչությունների, որոնք բավականին բարդ է վերափոխել քաղաքական առաջարկությունների, մասնավորապես միկրո մակարդակում: Ավելին, ընգծելով հաշվետու պեպությունների և հասարակությունների միջև «սիներգիայի» ուժեղացման անհրաժեշտությունը, համեմատական ինստիտուցիոնալիզմը չի պարզաբանում, թե ինչպես կարելի է ձևավորել (կամ առնվազն ակտիվացնել) այս երջանիկ հարաբերությունները, մասնավորապես այն միջավայրում, որտեղ դրանց կարիքն առավել զգացնել է տալիս, օրինակ՝ «կողոպտող» սոցիո-քաղաքական միջավայրում:

Էթնիկ ձեռնարկադրության և համեմատական ինստիտուցիոնալիզմի հայեցակարգային և էմպիրիկ սահմանափակումները պահանջում են ստեղծել առավել ընդգրկուն և դինամիկ մոտեցում, որը կներառի երկու գերակայությունները: Սոցիալական կապիտալի ձևավորման նման հայեցակարգայնացումը պետք է ձգտի վերացնել բազմազան արհեստական շեղումներն ու հայեցակարգային թերացումները, միառժամանակ բացահայտելով նշվածներից յուրաքանչյուրի առավելությունները: Քաղաքականության արհեստականացումը այն կոգնի ստեղծել հարթություն, որը հնարավորություն կտա հասկանալ ձախողումների և անվստահության արտաբերական շրջանը (այնպիսին, ինչպիսին նկարագրված էր հոգվածի սկզբնաձևում) և դրանք դարձնել առավել արգասաբեր, հիմնված աջակցության և համագործակցության վրա, պարզաբանել, թե ինչպես երրորդ կողմերը կարող են ունենալ ցանկություն և

հնարավորություն աշխարհել համայնքների հեփ՝ զարգացման դրական հետևանքների նվաճման ակնկալիքով, և ինպես կարելի է աղքատ համայնքների սոցիալական ռեսուրսներն ու փողական գիտելիքները միավորել արտաքին ազենյունների նյութական ռեսուրսների և գիտական կոմպետենտության հեփ: Տասարակական փարբեր մակարդակներում սոցիալական կապիփալի ուսումնասիրման անհրաժեշտությունն ակնհայտ կդառնա աղքատ համայնքներում զարգացման կազմակերպչական երկընփրանքների հեփագոփումից հեփո:

Սոցիալական կապիփալը և փնփեսական զարգացման երկընփրանքները

Մեր քննարկումները հանգեցնում են նրան, որ չնայած «սոցիալական կապիփալի ձևավորումներում ներդրման» նկափմամբ աճող հեփաքրքրությունը պոփենցիալ առումով օգտակար կոմպոնենտ է փնփեսության զարգացման արդյունավետ փեսության և քաղաքականության ձևավորման համար, այն ոչ պակաս հիմնախնդրային է, քանի որ թաքցնում է դասական սոցիոլոգիական այնպիսի ենթադրություններ, ինչպիսիք են այն որ (ա) սոցիալական հարաբերությունների էությունն ու մակարդակը փոփոխվում են փարբեր ինսփիփուցիոնալ հափվածների ներքո և դրանց միջև, (բ) այս հարաբերությունների կողմից իրականացվող խնդիրները փոփոխվում են, քանի դեռ փնփեսական փոխանակումները դառնում են ավելի սքարդ, և (գ) ցանկացած ինսփիփուցիոնալ մակարդակում «չափից դուրս շափ» և «չափից դուրս քիչ, սոցիալական կապիփալը կարող է խոչընդոփել փնփեսական գործողությունները: Տեփնաքար, եթե սոցիալական կապիփալը պեքս է վերադարձնի իր իմաստալից փեսական և էմպիրիկ հայեցակարգի կարգավիճակը, ապա այն պեքս է ծառայի ոչ միայն որպես ռեսուրս, որը թույլ է փալիս խմբերին հաղթահարել կոլեկտիվ գործողությունների *ստատիկ* երկընփրանքները (որքան էլ կարոնր դրանք չլինեն), այլև ներառի մի շարք սոցիեփալ ասպեկտներ և ներկայացնի այն առանցքային արրիփուփները, որոնք կարելի է ակտիվացնել *դինամիկ* կազմակերպչական երկընփրանքների հաղթահարման ընթացքում, որպեղ հենց կոլեկտիվ գործողությունների հաջողություններն ինքնին ազդում են ապագայում այդ հաջողությունները համակարգող սոցիալական հարաբերությունների բազմազան փեսակների վրա: (77)

Սոցիալական կապիփալի փարբեր մակարդակների, ասպեկտների և համադրությունների մեկնաքանման համար պեքս է առավելապես հստակ մափնանշել ընդգրկվածությունն ու ինքնավարությունը, քանի որ դրանք ինքնին դրսերվում են

մակրո և միկրո մակարդակներում: Այս պահից ի վեր միկրո մակարդակում ընդգրկվածությունը (այսինքն՝ ներհամայնքային կապերը) ես կանվանեմ Ինտեգրացիա, իսկ ինքնավարությանը՝ (այսինքն՝ վերհամայնքային ցացները) Փոխկապվածություն: (78) Մակրո մակարդակում ընդգրկվածությունը (այսինքն պետություն-հասարակություն հարաբերությունները) կանվանվի Սիներգիա, իսկ ինքնավարությունը (այսինքն՝ ինստիտուցիոնալ փոխկախվածությունը, իրավասությունը և կարողությունը) կբնորոշվի որպես Կազմակերպչական Ամբողջականություն:

Նշված փերմիներից յուրաքանչյուրն ունի դասական անդրադարձ և ժամանակակից օրինակներ: Մակրո մակարդակի (կամ վերընթաց) զարգացումներում սոցիալական ինտեգրացիայի կարևորությունը բխում է Դյուրկհեյմի մեխանիկական և օրգանական համերաշխություններ հասկացություններից (79), սակայն բացահայտորեն օգտագործվում է Ուիլսոնի՝ քաղաքի աղքատ հարավների (80) և Քլինգարդի ու Ֆեդերքսի՝ (81) ազգային աճի ցուցանիշների վերաբերյալ աշխատություններում: Փոխկապվածության գաղափարը գալիս է դեռևս Զիմելից, ով նախկինում նշել է, որ աղքատ համայնքները պետք է գեներալիզացնեն հիմնարար խմբերի սահմաններից դուրս գրվող սոցիալական կապերը՝ զարգացման երկարափն նպատակների նվաճման համար: (82) Նա համառոտ կերպով նշել է նման անցման կարևորությունը, սակայն նաև հիմնախնդրային բնույթը, պնդելով, որ աշխատանքի բաժանման մասշտաբների ընդլայնման հետևանքով.

առաջանում է խմբի փարածքային, փնտեսական և մենթալ սահմանների ընդլայնման կարիքն ու հակվածությունը և, պայմանավորված խմբային փարերում անհատականության և դրանից բխող հակակրանքի առաջացմամբ նաև առաջանում է անհրաժեշտություն, որպեսզի ներպարփակված խմբերի առաջնային կենտրոնամետր ուժերը լրացնել նաև կենտրոնախույզ հակվածությամբ, ինչն այլ խմբերի հետ կամուրջ կապեղծի... Քանի դեռ փոքր պարզ խումբն ինքնաբավ է, գոյություն ունի համընդհանուր հավասարություն այն հանգամանքում, որ խմբի յուրաքանչյուր անդամ աշխատում է ինքնին խմբի համար. ցանկացած նվաճում սոցիոլոգիապես կենտրոնամետր է: Այնուհանդերձ, այնժամ, երբ խմբի սահմանները վերանում են և այն ներառվում է այլ խմբերի հետ առանձանահատուկ ապրանքների առքն ու վաճառքի գերծնթացում, զարգանում են ընդհանուր փարբերությունները՝ արտահանման համար նախատեսված ապրանքներ արտադրող և փեղական սպառման համար

նախապեսված ապրանքներ արտադրող խմբերի միջև՝ սրանք երկու, ամբողջովին հակադիր կեցության մոդելներն են: (83)

Մակրո մակարդակում կազմակերպչական ամբողջականության գաղափարի սկզբնաղբյուրները գալիս են Վեբերից (84), որի համոզմամբ տնտեսական զարգացումը սերտորեն փոխկապակցված է ձևական բյուրոկրատիայի և օրենքի համընդհանուր կանոնի հետ, (ինչը նա անվանում է «դեկալարության առօրեականացումներ») որը էլ նպաստում է անհատական շահերի և կարողությունների շղթայմանը և լայնամասշտաբ կոլեկտիվ նախաձեռնությունների իրականացման համար կայուն և կանխատեսելի հիմքի ստեղծմանը: Ինչպես նշում է նա,

Ժամանակակից կապիտալիստական ձեռնարկությունը հիմնվում է հաշվարկների վրա և ենթադրում իրավական և ադմինիստրատիվ համակարգի առկայություն, որի գործառնությունը կարող է ռացիոնալ կերպով կանխատեսվել՝ առնվազն իր կողմից հաստատված նորմերի հիման վրա... Ժամանակակից կապիտալիզմը անհամադրելի է համարում թեոկրատիկ կամ ժառանգական իշխանությունը, ...որի ադմինիստրացիան գործառնում է համաձայն իր իսկ ցանկության, և մնացածը՝ համաձայն սուրբ, սակայն իռացիոնալ ավանդույթների... Ժամանակակից կապիտալիզմի առանձնահատուկ բնութագրիչները, ի հակադրություն կապիտալիստական անարիկ ձեռքբերումների, երբեք չեն կարող զարգանալ նման՝ իռացիոնալ կառուցակցված պայմաններում... (85)

Վեբերի բյուրոկրատները մոդեռնիզացիոն գործընթացի միայն մեկ հապկանիշն են, քանի որ ձևավորված և սոցիալականացվել են պարմականորեն նոր կազմակերպչական պայմաններում, որը բնութագրվում է «ձևական զբաղվածությամբ, աշխատավարձով, կենսաթոշակով, պարգևատրմամբ, մասնագիտական թրեյնինգներով և աշխատանքի ֆունկցիոնալ բաժանմամբ, իրավագիտության հստակ ոլորտներով, փաստաթղթային ընթացակարգերով, [և] հիրարխիկ ենթակայություններով»: (86) Ժամանակի ընթացքում բյուրոկրատական կազմակերպման աճն ու ձևայնացումն արագացվեց քաղաքական կուսակցություններում և մասնավոր բիզնեսում, որոնք կարիք ունեին բացահայտել իրենց կազմակերպության ամբողջականության, իշխանության և կարգավիճակի պահպանման ուղղիները: Այնուհանդերձ, Վեբերի կարծիքով բյուրոկրատիան,

հասնելով որոշակի մասշտաբների և մեծության, կարող է վերածվել «երկաթե վանդակի», որն ունակ չէ և չունի ցանկություն փոփոխվել՝ ի դեմս նոր հանգամանքների: (87)

Նշված թեմային վերաբերյալ համեմատական ինստիտուցիոնալիզմի վերջին աշխարությունները ինստիտուցիոնալ գործառնությունը, մասնավորապես պետական տիրույթում, համարում են էմպիրիկ, ոչ նորմատիվ, հիմնախնդրային: Նրանք ընդունում են, որ որոշ բյուրոկրատներ իրապես ոչ ճկուն և անարդյունավետ են, սակայն գործառնության ցանկալի հետևանքները բավականին լայնամասշտաբ են՝ ներառելով արյունարբու քաղաքական ոստիկանությունից (Pol Port's Khmer Rouge) մինչև միջազգային բարեգործական մարդասիրական կազմակերպությունները (Կարմիր Խաչը): Ի՞նչ պայմանների ներքո են առաջանում ոչ թե կառուցողական և արագ արձագանքող, այլ ապակառուցողական և ինքնառնչացվող ինստիտուտները: Կառավարման նման պայմաններում ինչու՞ են որոշ պետություններ զբաղվում թալանով (օրինակ, այսպես կոչված «կարմիր պետությունները»), մյուսները համարվում թույլ և անարբեր, մինչդեռ երրորդները՝ ակտիվորեն զարգացող: Առաջնորդվելով վեբերյան դրույթով՝ համեմատական ինստիտուցիոնալիստները պնդում են, որ վերոնշյալ հարցադրումներին պատասխանելու համար պետք է ուշադրության դարձնել երկու առանցքային կազմակերպչական պարամետրերի՝ ներքին կառույցները, որոնք հաստատվում և պահպանում են կարողությունն ու հնարավորությունը և շահառուների ու ընտրողների հետ արտաքին կապերը: Կարո՞նք է այն հանգամանքը, որ պետական ուսանողների համար գործող ճշմարտությունը, որի համաձայն «նրանք պետք է ապահովեն պետության ներքին կառուցվածքի և պետություն-հասարակություն հարաբերությունների բացահայտ պարկերը», (88) գործում է նաև խոշոր կազմակերպությունների պարագայում: Ներկաբար, եթե կազմակերպչական ամբողջականությունը վեբերյան գաղափարների ներքո արժանացել է ոչ բավարար մեկնաբանման, ապա սիներգիայի գաղափարը, որը սահմանվում է որպես «մասնավոր հասարակական մասնաբաժանման պայմաններում քաղաքացիների և պետական ծառայողների միջև կարգերի ամբողջություն», (89) ընդհանուր առմամբ, պետք է առավելապես վերաբերի ձևական կազմակերպությունների ներկայացուցիչների միջև առկա սոցիալական հարաբերություններին (90): Ինչպես ինտեգրացիայի և փոխկապվածության փորձեր համադրությունները միկրո մակարդակում հանգեցնում են զարգացման փորձեր հետևանքների, այնպես էլ մակրո մակարդակում ամբողջականությունը և սիներգիան կարող են համադրվել՝ փորձեր ազդեցություն ունենալով զարգացման հետևանքների վրա: «Ցանկացած ինքնին ի հայտ եկող

առանձին գործոնի ազդեցությունն ամբողջովին հակադրվում է այլ գործոնների հետ համադրման արդյունքում առաջացող ազդեցության բնույթին»։ (91)

Սոցիալական կապիտալի նշված չորս պարամետրերը՝ ինֆեգրացիան և փոխկապվածությունը՝ միկրո, ամբողջականությունն ու սիներգիան մակրո մակարդակում, առավել պարզեցնում են, երբ միավորվում են քաղաքներ համադրություններով, և երբ միկրո և մակրո մակարդակները փոխազդում են միմյանց հետ (տես Մխենյան 1)։ Ինչպես կբացահայտվի հետագայում, սոցիալական կապիտալի չորս պարամետրերի քաղաքները համադրությունները կարող են ծնել զարգացման բազմափայլ հետևանքներ, որոնց ներքո ի հայտ եկող երկու ծայրահեղ դրսևորումները են կանվանում համապարասխանաբար՝ անարխիկ անհատապաշտություն (սոցիալական կապիտալի բոլոր չորս պարամետրերի բացակայությունը) և արգասաբեր ինքնավարություն (բոլոր չորս պարամետրերի առկայությունը)։ Սոցիալական կապիտալի միևնույն չափանիշները, համադրվելով միմյանց հետ, կարող են ծառայել զարգացման քաղաքներ նպատակներին։ Ըստ այդմ՝ զարգացման դրական հետևանքների սկզբնավորման փաստակցությունից, սոցիալական հարաբերությունները, ընդհանուր առմամբ, ձևավորում են բացառիկ, կենսական նշանակություն ունեցող, սակայն ոչ պակաս հիմնախնդրային ռեսուրս, և հետևաբար, հանդիսանում են քաղաքականության կարևորագույն երկրորդայինների հիմքը։ Այս երկրորդայինների հիմքերի փոխաբանման համար են կառանձնացնում զարգացման «վերընթաց» և «վարընթաց» երկրորդայինները և կուսումնասիրում վերոնշյալ պարամետրերից յուրաքանչյուրին և դրանց համադրությանը համապարասխան առանձնահատուկ դրսևորումները։

Միկրո մակարդակ. վերընթաց զարգացման երկրորդայինները

Վերընթաց զարգացման նախաձեռնությունները ի հայտ են գալիս կամ քաղաքի են ունենում քաղաքական մակարդակում (կամ «արմատներում»)։ Ափիոլֆի քերականությանը այս մակարդակը ներառում է անհատներին, ընտանիքներին, փոքր խմբերին և համայնքներին, որոնց գործունեությունը կրճատվում է՝ պետության կողմից ղեկավարվող առավել ձևական բյուրոկրատական բաժանումների ազդեցությանն (ինչպիսիք են «ադմինիստրատիվ փորձաշրջանները») հետևանքով։ (92) Վերընթաց զարգացումը փոխակապորեն գործառնում է պարզ հարևանական, էթնիկ, կրոնական հարաբերությունների և ընտանեկան կապերի ներքո և դրա միջոցով։ Որպես այդպիսին, ինֆեգրացիան ձևավորում է սոցիալական

կապիտալի կարևորագույն աղբյուրը՝ հնարավորությունն փախչել մասնակիցներին միմյանց ապահովել բազմազան ծառայություններով և ռեսուրսներով՝ սկսած աշխատանքային ուղղորդումներից, պարտեզի համար նախատեսված սարգավորումներից, խոհանոցային ապրանքներից, մինչև սեփականության վերահսկումը, ուղևորների փողփոխումը, երեխաների հսկողությունը: Որքան ինտենսիվ են սոցիալական կապեր և որքան գեներալիզացված է վստահությունը փվյալ համայնքում, այնքան մեծ է ներդրումը սոցիալական կապիտալի (այս կամ այն տեսակի) պաշարի մեջ: Այնուհանդերձ, երկընտրանքը կայանում է նրանում, որ սոցիալական կապիտալի ծավալների մեծությունը անպայման չէ, որ ունենում է դրական երանգավորում: Գեներալիզացված վստահությունը, ինչը Ալբերտ Էնշթեյնը ժամանակին անվանել է «բազմաթիվ անհատների անվերապահ համագործակցություն» (93), փարածված է միայն ընդհանրիկ անդամների և արյունակցական կապեր ունեցող բարեկամների շրջանակներում, որտեղ առավել հավանական է զարգացման միավածություն չունեցող իրականության գոյությունը: «Ապաբարոյական ընդանեպաշտությունը», որն առաջին անգամ որպես այդպիսին բնորոշվել էդվարդ Բանֆլիդի կողմից, բնութագրվում է «համայնքի մուտքի» առկայությամբ, որը կառուցված է այնպիսի դաժան էթնիկ լոյալությունների և ընդանեկան պարավորությունների հիման վրա, որ անդամները զրկվում են տնտեսական նվաճումների, փարածքային փողաշարժերի և արտահամայնքային սուբյեկտների հետ ունեցած հակասությունները ընկերական ճանապարհով լուծելու հնարավորություններից: Ապաբարոյական ընդանեպաշտությանը հատուկ է սոցիալական ինտեգրացիայի առկայությունը և փոխկապակցվածության բացակայությունը (տե՛ս Պարկեր 2): Պարկերի համոզմամբ ապաբարոյական ընդանեպաշտության ներքո.

երբեք չի կարող գոյություն ունենալ համընդհանուր սոցիալական էթնիկության գաղափարը: Գործողության ծածկագրերը ղեկավարվում են ներպարփակված խմբերի բարոյականության կողմից, որն էլ քարոզում է կապերի ուժգնության սկզբունքը սերտ անհատական հարաբերություններում: Ընթացակարգային նորմերը, եթե դրանք գոյություն ունեն, մասնավորեցված են, ընթացակարգային չափանիշներն են օրենքը, պարզապարունների և սանկցիաների մեխանիզմները (ներառյալ ընթացակարգերը), ինչպես նաև հարկերը և սուբսիդիաները հաշվարկվում են առանձնահատուկ եղանակներով՝ ձգտելով պահպանել հոգածության զգացողությունը: Նարսությունը ձեռք է բերվում և

վերաբաշխվում թրաֆիքինգի, բռնարարության, կողոպուտի, մասսայական թալանի և ֆավորիտիզմի միջոցով... Բազմաթիվ դեպքերում «փոքր մարդիկ» գոյարևում են հանդիսանալով տարբեր կուսակցությունների ցածր մակարդակի անդամ, ներգրավված լինելով տարբեր խմբավորումներում կամ իշխանապետն իսմբերում: (95)

<i>Բարձր</i>		Անոմիա	Սոցիալական հնարավորություններ
Փոխկապվածություն (վերհամայնքային ցանցեր)			
<i>Ցածր</i>	«Ապաքարոյական անհատապաշտություն»		«Ապաքարոյական ընտանեպաշտություն»
	<i>Ցածր</i>		<i>Բարձր</i>
Ինտեգրացիա (ներհամայնքային կապեր)			

Պատկեր 2. Ինտեգրացիան և փոխկապվածությունը վերընթաց զարգացման երկրնորանքներում

Կարիք չկա նշելու, որ ապաքարոյական ընտանեպաշտությունը մեծապես ազդում է տնտեսական փոխանակումների բոլոր ձևերի արդյունավետության վրա՝ տրանսակցիոն ծախսերի բարձրացման միջոցով: (96) Ինչպես նշում են Toye-ը (97) և Colclough-ը (98) ապաքարոյական ընտանեպաշտությամբ բնութագրվող սոցիալական միջավայրի զարգացման բարդությունը հանգեցնում է մեկ այլ հարցադրման, որն առնչվում է մասնավորեցման՝ որպես զարգացման համընդհանուր նպատակի ցանկալիությանն ու կենսունակությանը, քանի որ կոլեկտիվ փնտրիվող ապրանքների վաճառքին ուղղված ջանքերը, նման պայմաններում կարող են ոչ միայն սրել գոյություն ունեցող սոցիալական պրոբլեմները, այլև ստեղծել նորերը: Քաղաքացիական հասարակությունում փոխկապվածության բացակայությունը՝ Ռուսաստանում

շուկայական փոփոխությանն անցման գործընթացի մեկնաբանման կարևոր գործոններից է, որպեսզի «մասնավորեցումը... [որը ցավալիորեն ձախողվում է] կոչված է ակտիվացնել նորամուծությունները, ներդրումները, գովազդային գործակալների աշխատանքը, բարձրացնել արտադրության չափանիշները կամ խթանել սահմանափակ ռեսուրսների արդյունավետ կիրառումը» (99): Նարավային Ասիայի (100), Իսրայիլի հարավային մասի (101) և Սահարայի հարավից աֆրիկյան փարածաշրջանի (102) զարգացման հիմնախնդիրները առնվազն մասամբ բացառվում են ինտեգրացիայի պայմաններում փոխկապվածության բացակայությամբ բնորոշվող սոցիալական միջավայրի առկայությամբ:

Մյուս կողմից, «ապաբարոյական անհավաքաշարությունը» գոյություն ունի այնպես, որպեսզի չկա ոչ ընթանեկան, ոչ գեներալիզացված վստահություն, որպեսզի մասնավոր շահը մի կողմ է թողնում սոցիալական և փոփոխական գործունեության գրեթե բոլոր ձևերը, և որպեսզի համայնքի անդամները, կամ պայմանների, կամ էլ խտրականության հետևանքով մեկուսացված են փոխկապակցված սոցիալական ցանցերի բոլոր դրսևորումներից: Այսպիսով, այն բնութագրվում է և՛ ինտեգրացիայի, և՛ փոխկապվածության բացակայությամբ: Այս դեպքի էմպիրիկ դրսևորումները փոքրաթիվ են, սակայն առավել հայտնի է, օրինակ, IK ցեղամիության դեպքն Ուգանդայում: (103) Ժամանակին մարդաբան Մարգարեթ Միդի կողմից բնութագրվելով որպես «մարդիկ, որոնք անհավանական մոնստրներ են», IK-ն սովորաբար թաքնվում և մեկուսանում է բոլորից, այդ թվում ընթանիքի անդամներից, եթե դա անհրաժեշտ է նույնսիկ կենսական բարիքների պահպանման համար և չզգալով խղճի խայթ սեփական երեխաներին սովի մարմնների: Զարմանալի չէ, որ կյանքն այս հոբսյան աշխարհում կեդրոս է, կենդանակն և կարճ: Արևմտյան արդյունաբերական երկրներում ապաբարոյական անհավաքաշարության դրսևորումներից մեկը կարող են լինել անպրոք մարդիկ, ովքեր չունենալով ընթանեկան կամ համայնքային ռեսուրսներ՝ իրենց կարիքները հոգում են փողոցներում (107): Եթե աղքատության խիստ փոփոխական առումով այն կարող է լինել նույնքան նշանակալի և՛ արդյունաբերական, և գյուղական վայրերում, ապա վերոնշյալ պայմանների առկայությունը՝ կոմպակտ և դիմացկուն համայնքային ցանցերով հանդերձ, կարող է կանխել խոշոր քաղաքներում առկա աղքատության առավել փոփոխական բազմաթիվ դրսևորումների զգալի մասը:

Երրորդ դեպքը, որն ավանդաբար ասոցացվում է արդյունաբերական պայմանների և մոդեռնիզացիայի հետ, անումիան է, որպեսզի անհավանական ունենա նոր ձեռք բերած ազատություն, սակայն ուղղորդող, աջակցող և ինքնությունն ապահովող համայնքի կարիք ունենա: Դյուրկիեյմի կողմից սահմանվելով որպես մոդեռնիզացիոն հիմնական

արաք, անոմիայի նորմերի բացակայությունը նպաստում է ոչ միայն անհատների մոտ բարձր ճանաչողական դիսոնանսի, այլև դժգոհությունների, ինքնասպանությունների և հանցագործությունների աճին ողջ հասարակության մակարդակում: Նախկանշնականն այն է, որ Կենտրոնական և Արևմտյան Եվրոպայի քաղաքական և փոփոխական փոխակերպումների վերաբերյալ վերջին ուսումնասիրությունների արդյունքները համահունչ են ‘Դյուրկհեյմի’ մեկ դար առաջ կատարած փաստարկներին: Օրինակ Նագանը, Մերկենսը և Բոեհնկը (107), նշում են աջերի ծայրահեղականության աճը Բեռլինի երիտասարդների շրջանում, Միշլերը և Բոզը, Ինգլեհարթը և Ուլերը (108) նշում են, որ նոր ժաղավրդավարական կառավարությունների հնարավորություններն այս տարածաշրջանում, մասամբ վերափոխվում են կարողությունների՝ ուղղված քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտների ձևավորմանը, որպեսզի կանխեն քաղաքացիական անոմիան և օտարվածությունը: Մինչդեռ Գալթունգը պնդում է, որ անոմիաան շարունակում է մնալ բոլոր արագընթաց սոցիալական փոփոխությունների ամենատարածված համակարգում:

Միացյալ Նահանգներում՝ աղքատ ուրբանիզացիոն տարբեր համայնքներում էթնիկ ձեռնարկաբիրությունների հաջողությունների համեմատական ուսումնասիրությունները փրամադրում են լրացուցիչ դեպքեր՝ ի պաշտպան անոմիայի թեզիսի: Դիտարկենք, օրինակ Սան-Ֆրանցիսկոյում մեքսիկացիների և Մայամիում հավայացիների դեքերը, որոնք բնութագրական են ինտեգրացիայի ցածր մակարդակով՝ չնայած ակնառու էթնիկ համայնքի գոյությանը, որը կարող է պոպուլյար կերպով փրամադրել նրանց նշանակալի փոփոխական ռեսուրսներ և սոցիալական հնարավորություններ: Ինչպես նշում է Պորտենը,

ոչ մի համայնք չի իրականացնում լավ զարգացած էթնիկ փոփոխական գործունեություն, որը կարող է գեներալիզացնել *ինքնավար հնարավորությունները* իրենց անդամների համար: Բոլոր համայնքերն էլ ունեն մեծ քանակությամբ միգրանտներ, նորեկներ և օրինական կարգավիճակ չունեցող անհատներ... [Այս] էթնիկ համայնքների ինստիտուցիոնալ զարգացումների խոչընդոտ է հանդիսանում նրանց բնակչության զգալի մասի կողմից վերջերս ձեռք բերած օրինական կարգավիճակը և արտաքինների կողմից իրականացվող լայնատարած խտրականությունները: (110)

Առանց ամուր համայնքային խմբերի, որոնք կարող են ապահովել առաջնային ֆինանսական ռեսուրսներով, փոքր բիզնեսը ձախողվում է կամ սկզբնական շրջանում,

կամ սննկանում վաղ շրջանում: «Չափից դուրս շաք» ազգայության և «անբավարար» համայնքի պայմաններում իմիգրանտները սկսում են իրականացնել կարճաժամկետ պարտավորություններ ընդունող երկրի նկատմամբ և սրեղծում շրջան, որը մարնանշում է նրանց էթնիկ ինքնությունն ու պարտավորությունները իրենց ինստիտուտների նկատմամբ: (111) Զարմանալի չէ, որ անոմիայի առաջացման դասական նշաններն ու վերջնական արդյունքը բավականի համեստ զարգացման դրսևորումներն են:

Աղքատ համայնքներում զարգացման արդյունքների նվաճման համար փոխկապվածությունը պետք է համադրվի ինտեգրացիայի հետ: Ներհամայնքային ամուր կապերը կամ ինտեգրացիայի բարձր մակարդակը կարող է լինել բավականին արգասաբեր, եթե այն համակցված է փոխկապվածության որոշ մակարդակի հետ, ինչ էլ ցուցադրել են առաջին սերնդի իմիգրանտների համայնքերը, մասնավորապես կորեացիները Լոս-Անջելեսում (112) կամ չինացիները Սան-Ֆրանցիսկոյում: (113) Դուրս մնալով ֆինանսական և քաղաքացիական հիմնական ինստիտուտներից՝ վերջերս ժամանած միգրանտները անցնում են այնպիսի համաէթնիկ անկլավների, ինչպեսին է «China-Town»-ը, որտեղ գոյություն ունեն ազգային սոցիալական ինստիտուտներ, որոնք կարող են բավարարել վստահության և անվտանգության առաջնային պահանջումները: Սակայն այս ռեսուրսները հաճախ իրենց գինն ունեն. նման համայնքների երկար ժամանակ բնակվող անդամները, հանգամաքներից ելնելով, ստիպված են լինում դիմել այնպիսի խղճուկ քայլերի, ինչպիսիք են իրենց անունների անգլիականացումը՝ զրկվելով համայնք մուտք գործելու համեստ, բայց ջանասիրաբար ձեռք բերած հնարավորությունը, որը անցնում է համահամայնքային նոր միգրանտների խմբավորումներին: (114) Այսպիսով, ինչպես նշում է Waldinger-ը, ոչ միայն տվյալ պարագայում է, որ միևնույն սոցիալական հարաբերությունները , որոնք հնարավորություն են տալիս համայնքի անդամներին իրականացնել դյուրին և արդյունավետ տնտեսական փոխանակումներ և իմպլիցիտորեն սահմանափակում համայնքից դուրս գրվող սուբյեկտների մուտքը համայնք, (115) դրանք սահմանափակում են նաև *ներհամայնքային անդամներին*: Նրանք, ովքեր ունակ են սրեղծել նոր սոցիալական կապեր լայն տնտեսական համայնքներում, այնուհանդերձ, նույնիսկ ոչ այդքան դրամատիկ հանգամանքներում, վայելում են մեծ տնտեսական հաջողություններ: Դա նաև նշանակում է, որ ազքատ համայնքներում խմբի անդամների նկատմամբ պարտավորությունները պետք է փոխվեն, եթե որևէ մեկի տնտեսական կարգավիճակը բարձրանում է: Պարադոքսալ է այն, որ որքան հաջողակ

են ազգային ինստիտուտները՝ իրենց անդամներին ֆինանսական և այլ ռեսուրսներով ապահովման տեսանկյունից, այնքան դրանց անհրաժեշտությունը նվազում է: (116)

Գրանուվեթերը մեկնաբանում է վարընթաց և վերընթաց զարգացման երկընտրանքները մարդաբանության և տնտեսական պատմության մեջ էթնիկ ձեռնարկափրության գրականության սեփական վերլուծության հիման վրա, փաստելով, որ.

անհատները և խմբերը, փորձելով ստեղծել ձեռնարկություններ, մի կողմից կարող են բախվել իրենց միջև առկա անբավարար համերաշխության հիմնախնդրի հետ, որը հանգեցնում է վստահության անգործունակության, և մյուս կողմից՝ չվերահսկվող համերաշխության հիմնախնդրի հետ, որն էլ ձեռնարկափրության նկատմամբ ստեղծում է ծայրահեղ ոչ տնտեսական պահանջներ: Ինչպիսի՞ պայմանների ներքո կարող է իր լուծումը գտնել այս հայելապարկեր հիմնախնդիրը : (117)

Գրանուվեթերի կողմից առաջարկված լուծումը, որը շեշտադրում է դիսպոզիտների և վարկերի ասոցիացիաների (ROSCAs) (118) շրջապատյալի օրինակը, ներառում է սոցիալական մեխանիզմներ (119), որոնք նա անվանում է «միավորում և տարանջատում», որում տնտեսական խմբի անդամները օգտագործում են ընտանիքի և հարազատների ռեսուրսները, սակայն հետագայում փորձում հեղափոխել ստեղծել առավել լայն և ինքնավար կապեր խմբի սահմաններից դուրս, քանի որ ավելի լայն շուկաների և ավելի կապարելագործված ներդրումների պահանջն ավելանում է:

Կարճ ասած, աղքատ համայնքների զարգացման համար ներհամայնքային ինտենսիվ ինտեգրացիայից բխող առաջնային օգուտները, որպես այդպիսին, պետք է ժամանակի ընթացքում սկզբնավորեն առավել լայն արտահամայնքային կապեր: Ցանկացած պահին տվյալ պայմաններից յուրաքանչյուրի շարժում կամ քիչ լինելը խաթարում են տնտեսական առաջընթացի հիմքերը: Տնտեսական փոխանակումների հետագա կոմպլեքսայնության հեղափոխությունը ի հայտ եկող սոցիալական կապերի ուժգնության ու ուղղվածության հեղափոխությունը բավականի հիմնախնդրային փոխակերպում է, ինչն առաջին կարևորություն ունի միջանկյալ տնտեսական աճի հեռանկարների և նման տնտեսությունների կառավարման մեկնաբանման համար, մասնավորապես այն դեպքերում, երբ աղքատության նվազեցման ռազմավարությունները, որոնք հիմնվում են փոքր խմբերի ձևավորման

սկզբունքի վրա (օրինակ՝ միկրոֆինանսական, գյուղատնտեսական և միջավայրային կառավարման ծրագրերը), դառնում են ավելի ու ավելի տարածված: (120)

Դասական տեսությունների և ուրբանիզացիոն աղքատության ու էթնիկ ձեռնարկադրության վերաբերյալ ժամանակակից հետազոտություններից բխող հետևությունների համաձայն աղքատ համայնքներում բիզնես խմբերը պետք է ձևավորեն և պահպանեն իրենց համայնքի զարգացման համար անհրաժեշտ փոխկապվածությունն այնպես, որ (i) համայնքի անդամների տնտեսական և ոչ տնտեսական պահանջները հնարավոր լինի սահմանափակել, եթե դրանք վերաբերում են (կամ սպառնում են վերաբերել) խմբի տնտեսական կենսունակությանն ու աճին, (ii) հնարավորություն լինի պահպանել առավել կարարելագործված գործարանների և ապրանքաշուկաների մուտքը համայնք, և (iii) բիզնես խմբերում ավելի բարձր կարողություններ և ձգտումներ ունեցող անհատները ունակ լինեն ինքներն իրենց ընդգրկել առավել մեծ և կոմպլեքս սոցիալական ցանցերում: Վերընթաց զարգացման հաջողակ ծրագրերում ավելի լայնամասշտաբ ինստիտուտների հետ կապերն ընդլայնվում են, ինտեգրացիայի տեսքով հանդես եկող սոցիալական կապիտալի համայնքային պաշարները կարող են հանդիսանալ զարգացման նախաձեռնությունների սկզբնավորման հիմքը (121), սակայն ժամանակի ընթացքում այն պետք է փոխարինվի սոցիալական կապիտալի նոր ձևերի կառուցվածքներով, այսինքն՝ արտահամայնքային անդամների հետ կապերով:

Մակրո մակարդակ. վարընթաց զարգացման երկրնորանքները

Այնուհանդերձ գոյություն ունի երկրող հիմնային երկրնորանքը: Աղքատ համայնքներում տնտեսական խմբերի ներքին դինամիկան և զարգացումներն առաջացնում են ոչ թե մեկուսի, այլ առավելապես որոշակի պարմական ենթաբեքստում և կառավարման որոշակի փրոյեկտում, որը կարող է ինքնին ուժեղացնել կամ խաթարել քաղաքացիական հասարակության անկախ խմբերի՝ սեփական կոլեկտիվ հետաքրքրությունների կազմակերպմանն ուղղված կարողությունների հիմքերը: Նման խմբերն, իրենց հերթին, կարող են կարևոր դեր խաղալ պետական քաղաքականությունների և գործունեության ձևավորման ընթացքում: Պետություն-հասարակություն հարաբերությունների էությունը, ըստ այդմ, առանցքային նշանակություն ունի և թույլ է տալիս հասկանալ տնտեսական խմբերի և՛ հեռանկարները, և՛ կարողություններն՝ ուղղված պետության՝ (և այլ խոշոր կորպորատիվ ակտորների) զարգացման ճանապարհով գնալու ցանկության և

հնարավորությունների ձևավորմանը: Ներկաբար, պետություն-հասարակություն հարաբերությունների արդյունավետությունը ներառում է երկու կողմերի շահերը, պահանջմունքները և ռեսուրսները:

Պետության և քաղաքացիական հասարակության, իսկ ընդհանուր առմամբ, հասարակական և մասնավոր սեկտորների միջև համագործակցությունն ու փոխլրացումն ապահովող պայմանների ուսումնասիրումը հնարավորություն է տալիս ստեղծել ուղղի՝ ծայրահեղ սոցիալիստական մոդելի, մեկուսի կոմունիստական մոտեցման և պարզ «շուկայական հարաբերությունների» հայեցակարգերի միջև պետության զարգացման համար: Այդ ուղղին ենթադրում է զարգացման ընթացքում պետություն-հասարակություն հարաբերությունների առավել բարդ ընկալում, պնդելով որ հնարավոր է զարգացման հեղուկացման բազմազանություն՝ պայմանավորված պետության կազմակերպչական կարողությունների գերակշռող համադրություններով, քաղաքացիական հասարակությունում դրանց ընդգրկվածությամբ և վերջինիս պահանջներին արձագանքելու ունակություններով: Մի ծայրահեղությունը կազմում են այսպես կոչված «անկումնային պետությունները», (122) ինչպիսին է Սոմալին, որտեղ տիրում է մղձավանջային անարխիա: Պետությունը և դրա հիմնային օրենքն ու կարգը պարզապես դադարում են գոյություն ունենալ՝ ցանկացած նշանակալի կերպով: (123) Օտարագլուխները էվակուացվում են, փախստականները՝ մասսայաբար մահանում հիվանդություններից ու սովից, իսկ անցանկալիները՝ պարզապես սպանվում: Այստեղ չկա ոչ կազմակերպչական ամբողջականություն, ոչ էլ սիներգիա (տե՛ս Պարկեր 3)

Անկումնային պետությունները խիստ փոխկապակցված են Էվանսի (124) կողմից կոչված «թալանչի պետությունների» հետ, որտեղ կոմպերենտ և փոխկապակցված բյուրոկրատական մեխանիզմների բացակայությունը հանգեցնում է լայնարարած կոռուպցիայի, մասնավոր (և ընդհանուր) սեփականության ոչնչացման կամ բռնագրավման, և մարդու հիմնային իրավունքների ինքնական բռնարարման: Թալանչի պետությունները, բնութագրվելով դաժան և ոչ ոքու չենթարկվող դիկտատորներով, շահախնդիր անձնավորություններից բաղկացած կառավարման ռեժիմներով, սովորաբար զգալի գումար են ծախսում զինամթերքի և ճոխ ապրանքների վրա, անպետք են հարկահավաքի հետ կապված ցանկացած հանդիմանություն, և անամոթաբար փանջում, ֆիզիկապես բռնանում և սպանում են իրենց դժգոհ քաղաքացիներին: (125) Կարմիր կամ թալանչի պետությունները արդյունավետ են առնվազն այն առումով, որ կարող են կյանքի կոչել իրենց սեփական նեղ ծրագրերը, սակայն նրանք դա անում են ոչ այնքան ճկուն կազմակերպչական հերոսությամբ, որքան բռնության մենաշնորհի միջոցով (որը սովորաբար

իրականացվում է դեռահասների մահացու խմավորումների կողմից), անհամաձայնությունների նկատմամբ ցածր զիջողականության շնորհիվ, և օգտագործելով (իսկ եթե անհրաժեշտ է պարզապես ստեղծելով) անհատական կապեր արդյունաբերական առաջնորդների հետ՝ ապահովելով նրանց՝ սննդի, պրանսպորտային միջոցների և զենքի մատակարարումը: Այսպիսով նրանք ունեն կազմակերպչական ամբողջականության ցածր մակարդակ, սակայն սիներգիայի բավականին համեստ պաշարներ: Կարիք չկա նշելու, որ այս համադրությունը հազիվ թե հանգեցնի զարգացման արդյունքների. իրականում այն ակտիվորեն նվազեցնում է կյանքի սպանդարտների մակարդակը:

Այնուհանդերձ, առանց սիներգիայի, կազմակերպչական ամբողջականությունը կարող է հավասարապես անօգտակար լինել: Կոմունիզմի և Սոցիալիզմի պայամաններում, օրինակ՝ Սովետական Ռուսաստանում, Արևելյան Եվրոպայում և Չինաստանում մինչև 1970-ականների կեսերը, գոյություն ուներ «չափից շար» բոյոտակրապիա և «չափից քիչ» քաղաքացիական հասարակություն, (126) որոնք առաջացել են անհամաձայնությունների, անարդյունավետության և անօգտակարության պայմաններում: Նոդկական պետությունը հաճախ դիտարկվում է որպես ժողովրդավարական երկրներում ներոնշյալի վառ օրինակ: (127) Չնայած բարձր հեղինակություն ունեցող և լավ մասնագիտացած քաղաքացիական ծառայությունների (Նոդկաստանի Ադմինիստրատիվ Ծառայությունը) առկայության, առանցքային բիզնես առաջնորդների հետ կապերը սահմանափակ են, մասնավորեցված և վատ կոորդինացված՝ արդյունաբերական խմբերի շրջանակներում: (128) Ներկաբար, այն տիրապետում է կազմակերպչական ամբողջականության և փոխկապվածության բարձր, սակայն սիներգիայի՝ ցածր մակարդակի: Մենք Նոդկաստանին և հետկոմունիստական այլ ազգերին կկոչենք «թույլ պետություններ»: (129) Այսպես կառավարությունը կարող է ձգտել աջակցելու համընդհանուր սեփականության օրինքին և զերծ մնալու համընդհանուր բարեկեցության թալանից, սակայն իրականում անօրինակնորեն տիրապետում է սահմանափակ ռեսուրսների և միաժամանակ, անտարբեր է խոցելի խմբերի (կանանց, տարեցների և հաշմանդամների) հանդեպ ունեցած պարտավորությունների նկատմամբ, արտադրում է ցածրօրակ ապրանքներ, դանդաղ է արձագանքում քաղաքացիների պահանջներին, աչքի է ընկնում միջազգային շուկայում մրցակցության ձգտելու համար բիզնեսին անհաջող աջակցելու փառահեղ փորձով: Մաֆիան և ոստիկանությունը առաջ են գալիս որպես անձնական աջակցություն ցուցաբերող, երբ վերընշված հասարակական ինստիտուտները չեն կորդանում այդ անել:

Կործանվող, կարմիր և թույլ պեպությունները թիրախ են հանդիսանում նրանց համար, ովքեր պնդում են, թե Կրիստոսական զարգացման պամաններում (և այլում) պեպությունը ոչ թե լուծում է, այլ հիմնախնդիր: Տարբերակելով գործունեությանց *բազմաթիվ* հետևանքներ ծնող պայմանները, այնուհանդերձ, նշված վերլուծությունը հնարավորություն է տալիս համադրել երկարատև ձևավորված, սակայն հաճախ անպեսվող այն ավանդույթը, որ պեպությունները, շուկանները և քաղաքացիական հասարակությունը, գրավելով ինստիտուցիոնալ և մշակութային միջավայրում, դիմում են որպես դրանցում ներդրում կատարող և որպես դրանց արդյունք հանդիսացող ամբողջություններ: Այնպեղ, որպեղ կոմպերենտ և արձագանքող պեպության և իր բազմազան միավորների միջև առկա է կայուն և դինամիկ փոխազդեցություն, մենք կարող ենք հանդիպել հեռանկարային և անկողմնակալ Կրիստոսական համակարգերի, որոնց «զարգացման պեպությունների» (130) օրինակներն են հանդիսանում Ճապոնիան, Նարավային Կորնեան և Սինգապուրը: Այսպեղ պեպություն-հասարակություն հարաբերությունները, մասնավորապես պեպական նախարարությունների և խոշոր բիզնես խմբերի միջև, բնութագրվում են Էվանսի կողմից վկայակոչված «ներառական ինքնավարությամբ», որպեղ փոխհամաձայնեցված, փոխկապակցված և միավորված զարգացման փորձն առաջանում է որպես «սոցիալական կապիտալի կոնկրետ ամբողջության արդյունքը, որը կապում է պեպությունը հասարակության հետ և ապահովում ուղղիներ՝ նպատակների և քաղաքականությունների վերաբերյալ բանակցությունների և վերանայումների համար»: (130) Նման գործընթացը նպաստում է ընթացիկ կազմակերպչական արդյունավետությանը և օգտակարությանը՝ վարձակալելով, բացահայտելով և պարզապարելով բարձր կոմպերենտություն ունեցող աշխատակազմի, նվազեցնելով կոռուպցիայի և կոդուպի պոտենցիալը: (132) Կարճ ասած, պեպություն-հասարակություն հարաբերությունները, որոնք բնութագրվում են փոխկապակցությունն ապահովող համադրելի կապերով, և ամբողջականությունը խթանող ամուր ներհամագործակցային հարաբերություններով, անհրաժեշտ են (մասնավորապես ինդուստրիալ) երկրներում զարգացումների ապահովման համար:

Նախկանշական է, որ պեպություն-հասարակություն հարաբերությունները, ընդհանուր առմամբ, ներառում են «վարընթաց» զարգացման բոլոր փուլերը. ցանկացած ինստիտուտ, իր զարգացման ծրագրով, պեպք է նեգրավվի այն համայնքներում, որոնց նա ձգտում է ծառայել և ունակ է մարմանշել իսկ վստահությունը և արդյունավետությունը: (133) Այս մոտեցումը պարունակում է երեք կարևոր հարցադրում: Ինչպիսի՞ պայմաններ են խթանում վարընթաց սոցիալական

հարաբերությունների ձևավորումը, որոնք բնութագրվում են սիներգիայով և ամբողջականությամբ: Նմարավոր է արդյոք հասարակել սիներգիայի և ամբողջականության պայամանները, այն դեպքում, երբ գերիշխող պայամաններն անբարենպաստ են: Եվ եթե այո, ապա ինչպե՞ս:

Վարընթաց և վերընթաց զարգացման երկընտրանքների սահմանափակումներն ու հնարավորությունները

Մինչ վերընթաց և վարընթաց զարգացումների առավելությունները, թերությունները և միմյանց հերթափոխականությունը մեկնաբանվում է գրականության զգալի մասի կողմից, ես պնդում եմ, որ ամենաբարդ խնդիրը զարգացման տեսության և քաղաքականության համար, մասնավորապես երբ այն վերաբերում է աղքատության նվազեցմանը, առաջանում է երկու ինստանցիաների փոխազդեցությունիվ: Ինչպես ճշմարտացիորեն նշել է Ափիուֆը լոկալ մակարդակի զարգացման փորձի հեռանկարները շատ հաճախ կապված են վերընթաց և վարընթաց երկընտրանքների հաղթահարման մակարդակից:

պարադոքսալ է, բայց «վարընթաց» փորձերը շատ հաճախ անհրաժեշտ են «վերընթաց» զարգացումների ստեղծման, պահպանման և ինստիտուցիոնալիզացման համար: Մենք հակված ենք մտածել «կամ-կամ» սկզբունքով (մեկից շատ, մյուսից քիչ), երբ երկուսն էլ անհրաժեշտ են ոչ-գրոյական գումարի ճանապարհով մեր նպատակների իրականացման համար: (134)

Վերընթաց և վարընթաց զարգացումների երկընտրանքների վերաբերյալ նախորդ քննարկումը ստիպում է մեզ հաշվի առնել նաև նման փոխազդեցության կողմից գեներալիզացված արդյունքների բազմազանությունը: Կառուցվածքը, որը Ռաջինը անվանում է «ճշմարտության սեղան» (135), մեզ հնարավորություն է տալիս դիտարկել տրամաբանորեն հնարավոր հետևանքների բազմազանությունը (տե՛ս Պարկեր 4): Մի ծայրահեղությունում գնդվում են զարգացման անխուսափելի բնութագրիչները, որոնք մենք անվանում ենք «անարխիկ անհատապաշտություն» (անկումնային պետության ինչ-որ տեղ ծիծաղելի ջանքերը՝ ուղղված IK-ում ընդամենի պլանավորման ծրագրերի ներդրմանը), որտեղ սոցիալական կապիտալի բոլոր չորս պարամետրերը բացակայում են: Մյուս կողմից, մենք ունենք զարգացման հնարավոր

հաջողություններ, այն է՝ «շահութաբեր ինքնավարություն», որպեղ բոլոր չորս պարամետրերն առկա են (օրինակ՝ միասնական և ամբողջական ինստիտուտների ջանքերը, որոնք կոչված են ակտիվացնել քաղաքացիական հասարակության գործունեությունը և խթանել հաշվեքանդական կապերը այդ խմբերի ներսում և դրանց միջև): Սոցիալական կապիտալի տարբեր պարամետրերի այլ հնարավոր համադրությունները գտնվում են անարխիկ անհավաքաշարության և շահութաբեր ինքնավարության միջև:

Վերընթաց ռեսուրսների և վարընթաց հնարավորությունների միջև փոխկապվածությունն ապահովող կայուն սոցիալական հարաբերությունների կառուցումը դյուրին չէ՝ իրականացման տեսանկյունից: Այնպեղ, որպեղ վերընթաց երկրնորանքներն առավել ակնառու են, վարընթաց ծրագերի ուղղակի միջամտությունը դառնում է հիմնախնդրային, քանի որ այն հակված է փոխել հենց այն պայմանները, որոնք միջամտությունը դարձնում են նախ և առաջ անհրաժեշտ և հնարավոր: Ուժեղացնելով նախկինում ենթակայության տակ գտնվող խմբերին, կամ թուլացնելով նախկին դոմինանտներին, այսինքն ստեղծելով այն, ինչ Էվանսը վերաիմաստավորելով Մարքսին, անվանում է «գերեզմանոցային պրոբլեմ» (136), հաջողակ զարգացումը պոտենցիալ կերպով շարժման մեջ է դնում դինամիկ հիմքերը՝ ստեղծելով նոր կոալիցիաներ, որոնք ունեն թարմ առաջարկներ, թե ինչպես կարելի է օգուտ քաղել և՛ պետության , և՛ այլ խմբերի ռեսուրսներից: (137) Կայուն տնտեսական զարգացման համար «վարընթացի» և «վերընթացի» միջև փոխազդեցությունը պետք է լինի դինամիկ: «Վերընթացի» դեպքում ներհամայնքային ինտենսիվ կապերը (ինտեգրացիան) պետք է համատեղ գոյություն ունենան առավել էքստենսիվ, սակայն «թույլ» արտահամայնքային ցանցերի (փոխկապվածությունների) հետ, մինչդեռ միևնույն ժամանակ, պետություն-հասարակություն հարաբերությունների (սիներգիարի) վարընթաց համադրությունները պետք է համատեղեն իրենց գոյությունը միասնական և կոոպերատիվ կապերի (ամբողջականության) հետ: Էթնիկ ձեռնարկարիության և համեմատական ինստիտուցիոնալիզմի գրականության մեջ առանձնացնվում են սոցիալական հարաբերությունների չորս տեսակներ, այսինքն՝ սոցիալական կապիտալի չորս տիպեր, որոնց առկայությունը, բացակայությունը կամ փոխազդեցությունն ունի կարևոր հետևանքներ զարգացման արդյունքների համար:

Վարընթաց	Վերընթաց	Գործողության հետևանքներ		
«Ինտեգրացիա»	«Փոխկապվածություն»	«Միներգիա»	«Ամբողջականություն»	
Ներհամայնքային	Արտահամայնքային	Պետություն-հասարակություն	Կորպորատիվ փոխկապվածություն	
X1	X2	X1	X2	Y «ամարխիկ անհատապաշտություն»

1	ցածր	ցածր	ցածր	բարձր
2	ցածր	ցածր	ցածր	բարձր
3	ցածր	ցածր	բարձր	ցածր
4	ցածր	ցածր	բարձր	բարձր
5	ցածր	բարձր	ցածր	ցածր
6	ցածր	բարձր	ցածր	բարձր
7	ցածր	բարձր	բարձր	ցածր
8	ցածր	բարձր	բարձր	բարձր
9	բարձր	ցածր	ցածր	ցածր
10	բարձր	ցածր	ցածր	բարձր
11	բարձր	ցածր	բարձր	ցածր
12	բարձր	ցածր	բարձր	բարձր
13	բարձր	բարձր	ցածր	ցածր
14	բարձր	բարձր	ցածր	բարձր
15	բարձր	բարձր	բարձր	ցածր
16	բարձր	բարձր	բարձր	բարձր

«Հստիքաբեր ինքնավարություն»

Պատկեր 4. Զարգացման վերընթաց և վարընթաց երկընտրանքների միջև փոխազդեցությունը

Նավանաբար այս արդյունքի կարևորագույն նշանակությունը կայանում է նրանում, որ այն տնտեսական զարգացումներում օգնում է բացահայտել ամենաանհանգստացնող քաղաքական հարցադրումները, մասնավորապես, թե ինչպես պետությունները և արտաքին գործակալները կարող են դրական դեր խաղալ միլիարդավոր մարդկանց կյանքում, ովքեր դեռևս ապրում են ծայրահեղ աղքատության մեջ: Ռոբերթ Քլիթզաարդը, հիմնվելով Նամաշխարհային Բանկում որպես

Էքվադորիալ Գվինեիայի ներկայացուցչի իր փորձի վրա, այս մոտեցումը ներկայացնում է առավել հակիրճ կերպով.

Ինչպե՞ս կարող է արտաքին աշխարհը օգնել առանց վնասելու, ներմուծել լծակներ՝ առանց ինքնավարությունը ոտնահարելու: Երկրն արանքը, թե ինչպես փալ և սփանալ, կարծրացել է մասնավորապես Աֆրիկայում, որն ունի այնքան շար կարիք և այնքան շար լծակներ ու այնքան քիչ պարկերացում երկուսի մասին էլ: Սակայն, բարեգործության և ինքնավարության միջև այս հակադրությունը հիմնային մարդկային խնդիր է, որի բազմաթվ ուղղիներին և հանգամանքներին մեզանից յուրաքանչյուրը կարող է պարահաբար հանդիպել: Ինչպե՞ս մենք կարող ենք աշխարհել փոփոխել՝ հարգելով գոյություն ունեցողը: Ինչպե՞ս մենք կարող ենք ուսումնասիրել և քննադատել վերլուծական ունակությունները, միաժամանակ պնդելով, որ մարդիկ ու իրավիճակները, որոնց մենք հանդիպում ենք, կարարյալ չեն: Եվ ինչպե՞ս մենք կարող ենք ընդլայնել մեր սահմանները, որպեսզի մարդկանցից պարզենք, թե ում ենք մենք փորձում օգնել:

Ես մաքնանշեցի, որ սոցիալական կապիփալի բազմազանությունը բնութագրվում է զարգացման որոշակի խոչընդոտներով, սակայն այն նաև բացահայտում է քաղաքական միջամտության մի շարք հեփաքքիիր հնարավորություններ, որոնք կարող են պարասիսանել Քիթգաարդի հարցերին: Օրինակ՝ արդյո՞ք բազմաթիվ աղքատ համայնքների փեղական սոցիալական հարաբերությունների հափուկ ինփեգրացիայի բարձր մակարդակն իրականում սրեղծում է ռեսուրս, որը կարող է ծառայել է որպես կայուն զարգացման ծրագրերի կառուցման հիմք: Եվ, եթե այո, ապա ինչպե՞ս: Նույն կերպով, ինչպե՞ս կարող են զարգացման ծրագրի աշխարողները կապեր հասփափել արտաքին կազմակերպությունների հեփ: Ի՞նչ պայամներում զարգացման ոլորփի աշխարողները կարող են պահպանել «պարփաղրված» կապերը, եթե մյուս աշխարակազմը հեռանում է: Ներկայիս վերլուծության փրամաբանությունը պնդում է, որ այս հարցերի պարասիսանը կախված է սոցիալական հարաբերությունների բազմաթիվ ձևերի միառժամանակ գոյության մակարդակից: Եվ՝ շահառուները, և՛ անձնակազմը պեփք է ի սկզբանե փեղյակ լինի, որ իրենց միասնական խնդիրն է կենփրանանալ առկա ուժեղ կողմներին սոցիալական կապիփալի «բացակայող» ցանկացած պարամեփրի սրեղծման համար, այլ ոչ թե պարզապես հաղթահարել առկա երկրն արանքները, քանզի հենց նրանց ռիսկային գործունեության

հաջողությունը կարող է փոխել այն պայմանները, որոնք անհրաժեշտ և հնարավոր կդարձնեն նախ և առաջ միջամտությունը: Մյուս կողմից «ընդունող կողմը» կարող է սկզբում պահանջել թրեյնինգներ և հիմնային ներդրումներ, բայց հետագայում, ծրագրի հաջողության չափանիշը պետք է լինի նախ շահառուների պատասխանատվության աճը՝ նորաստեղծ, արդար ինստիտուտների կենսունակության պահպանման նկատմամբ, և երկրորդը, հստակ մեխանիզմների ստեղծումը, որոնք կապահովեն մուտք և կայուն մասնակցություն խոշոր ֆորմալ կազմակերպություններում:

Նույն փրամաբանությունը վերաբերում է «դոնորներին»: Օրինակ, զարգացման խորհրդարարությունները, ովքեր ներկայացնում են ցածր կարողություններ և վստահություն (այսինքն ցածր ամբողջականություն) ունեցող կազմակերպություններին, քիչ հավանական է, որ կշահեն շահառուների վստահությունը այն ժամանակահատվածում, որն անհրաժեշտ է կենսունակ ծրագրերի սկզբնավորմանն ուղղված սոցիալական հարաբերությունների կառուցման համար: Ամենայն հավանականությամբ ծրագիրը կբախվա: Նույն կերպով, խորամանկ կազմակերպությունները, որոնք անփառքեր են կամ չեն արձագանքում իրենց շահառուների կարիքներին և անհանգստություններին, (այսինքն ցածր սիներգիայով) կարող են ստեղծել և կիրառել անհամապատասխան ծրագրեր, որոնք ևս կունենան ցածր դրական արդյունք: Զարգացման գործակալությունները՝ սկսած Նամաշխարհային Բանկից, վերջացրած ՆԿ-ներով, պետք է համարեղեն ամբողջականությունը և սիներգիան, եթե ցանկանում են արդյունավետորեն փոխակերպել իրենց կարողություններն ու ռեսուրսները, և պետք է շարունակեն համապատասխան գործունեությունը՝ անգամ հեռանալուց հետո:

Սոցիալական կապիտալի և տնտեսական զարգացման վերանայումը

Ինչու՞ աղքատ գյուղացիները չեն վստահում ոչ դրախտ մարդկանց, ոչ էլ անգամ միսյանց: Ինչպիսի՞ հանգամանքներն են խոչընդոտում նրանց համագործակցային ոճով միասնական աշխատանքին՝ ուղղված ընդհանուր հիմնախնդիրների լուծմանը: Ինչու՞ որոշ երկրներ ունակ են ստեղծել և պահպանել շատ ավելի արդյունավետ, օգտակար և անկողմնակալ ինստիտուցիոնալ միջավայր, քան ուրիշները: Այս վերլուծության վերջնական քայլը պահանջում է ստեղծել ավելի հստակ պարզառական մոտեցում այն պայմանների վերաբերյալ, որոնք ստեղծում են ներդաշնակություն, փոխկապվածություն և կոմպլեմենտարություն պետությունների և հասարակությունների, արտոնյալ և մարզինալ խմբերի և Զլիթգաարդի՝ «դոնորների և սրացողների» միջև: Եթե սոցիալական կապիտալը բնութագրվում է որպես համայնքի

անհապական և ինստիտուցիոնալ հարաբերությունների բնույթն ու մակարդակը, ինչն էլ, ի հերթին, այդ հարաբերությունների առավել հավանական փայերն ու համադրությունները, ապա ենթադրում են, որ համայնքի կայուն և արդար մասնակցությունը փոփոխական զարգացման հեռանկարներում ցածր է, երբ (1) դասակարգային, գենդերային և էթնիկ անհավասարությունները լայնածավալ բնույթ ունեն և միտված են ընդարձակվելու և լեգիտիմացվելու, (2) աղքատությունն այնքան լայնամասշտաբ է, որ չի սպուզվում սոցիալական աջակցության համակարգերի կողմից, և հնարավոր չէ այն հաղթահարել՝ կայուն աշխատատեղերի ստեղծման միջոցով, (3) համընդհանուր օրենքները թույլ են, անարդար կամ փարեայնորեն ձևավորված, (4) քաղաքական գործիչները չեն ընտրվում ազատ և անկախ ընտրություններով կամ ընտրողներն ունեն ընդհամենը մի քանի լուրջ ընտրության փարբերակ, (5) զարգացման ընդհանուր արդյունքները հավասարապես չեն բաշխվում դոմինանտ և ենթակա խմբերի միջև, (6) պատերազմը, սովը, արժենվագումը, հիվանդությունները կամ խրոնիկ գործազրկությունը (138) խաթարում են կարգ ու կանոնի և կանխադեսելիության զգացումը, (7) փոքրամասնությունները ենթարկվում են բացահայտ կամ թաքնված խտրականության: Բոլոր այս պայմաններն առաջանում են պարմականորեն և քայքայում համայնքի ինտեգրացիայի և փոխկապվածության, կազմակերպչական ամբողջականության և սիներիգիայի պաշարները:

Թվում է, թե այս դատողությունները ակնհայտ են, սակայն գերիշխող զարգացման փեսությունների համոզմամբ զարգացման հիմնական պայմաններն են ազատ շուկաները, մասնավորեցումը և մինիմալիստական դեմոկրատական իշխանությունները, մինչդեռ վերոնշյալ դատողություններին նրանք այդքան էլ չեն անդրադառնում: Ոչ Սինգապուրի Changi օդանավակայանի կազմակերպչական ոգին, ոչ էլ հնդիկ գյուղացիների սովորությունները, որոնք ներկայացվեցին հոդվածի սկզբնամասի անեկդոդում, իմ համոզմամբ, չեն համարվում այն օրինակները, որոնք կարող են բավարար կերպով մեկնաբանվել նեոուփիլիպարիստական փաստարկներով, ըստ որի ագենտները ունեն պարզապես համագործացության փարբեր «ոճեր» և պեսությունը ավանդաբար պրոբլեմ է, ոչ մոդեռնիզացիոն փեսությունների «մշակութային բացափրություններով», ոչ էլ համաշխարհային համակարգերի փեսություններով, որոնք շեշտադրում են համափարած շահագործման հանգամանքը: Բազմակողմանի բացափրությունը պես է համադրվի հասարակության ներսում գերակա սոցիալական հարաբերությունների և պեսություն-հասարակություն հարաբերությունների հեփ: Մշակույթը, իշխանությունը և ռացիոնալությունը կարող են և կափարում են կարևոր դեր զարգացման արդյունքների փեսանկյունից, սակայն արդյունքները միջնորդվում են

սոցիալական հարաբերությունների ներսում և դրանց միջոցով: Ննարավոր չէ հասկանալ զարգացման քաղաքականությունների և նախագծերի հեռանկարները, առանց մեկնաբանելու սոցիալական հարաբերությունների բնութագրիչները և՛ միկրո, և՛ մակրո մակարդակներում, այդ հարաբերությունների միավորման պայմանները և այդ միավորումների մակարդակների պարմական առաջացման հանգամանքները:

Սոցիալական կապիտալի տեսության վերոնշյալ օգտակարությունը կարող է ավելի պարկերավոր երևալ այն ինստիտուտների դեպքում, որոնք խնայիցիվորեն վեր են գրվում և՛ մակրո, և՛ միկրո մակարդակներից: Նամապարասխան օրինակներից է խմբային միկրոֆինանսական ինստիտուտները (GBMFI), որոնցից ամենացայտուն է Բանգլադեշի Grameen Բանկը, որտեղ երկու միլիոնից ավելի աղքատ վարկառուները, մեծամասամբ կանայք, կարող են պարծենալ, քանի որ վերադարձնում են փոխառությունների 97 %-ը: (140) Չնայած բացահայտ անհաջողությունների, GBMFI-ը բազմմիցս մաքնանշվում են որպես հաջողակ պարմություն որտեղ փորձ է կատարվել նվազեցնել աղքատության մակարդակը՝ փոքրացված եկամուտների և աշխատատեղերի գներալիզացիայի միջոցով՝ աշխարհում ավելին, քան 4 միլիարդ մարդկանց շրջանակում, ովքեր չունեն վստահելի և ապահով ֆինանսական ծառայություններից օգտվելու հնարավորություն:

GBMFI-ը կիսում են խնայողությունների և վարկերի շրջապարմի տեղական ասոցիացիաների (RoSCA) փորձը՝ օգտագործելով հավասարազոր խմբերին՝ որպես աղքատներին վարկերի տրամադրման այլընտրանքային անուղղակի աղբյուր, սակայն ունեն ավելի բարձր և ընդգրկուն ինստիտուցիոնալ կառուցվածք: Կարևոր տարբերությունն այն է, որ RoSCA-ը տարբերայնորեն ստեղծված խմբային կառույցներն են, որոնք սկզբնավորվում և պահպանվում են օրտոդոքսալ կոմերցիոն բանկերից մեկուսացված ներքին անդամների կողմից, իսկ խմբային ֆինանսային ինստիտուտները սկզբնավորվում են «վերևից», այն ակտորների կողմից (սովորաբար ոչ կառավարական կազմակերպությունները՝ ՆԿ-ները), ովքեր չեն հանդիսանում համայքնի անդամները, որոնցում նրանք ծառայություն են մատուցում: Սա բավականին պրոբլեմատիկ խնդիր է, որը անձնակազմից պահանջում է շահել աղքատ գյուղացիների վստահությունը, և անկիրթ ու չվստահող մարդկանց գործողությունները ուղղել կազմակերպված բանկային ուղղով: ՆԿ-ից պահաջվում է, որպեսզի նա լինի վստահելի և արդյունավետ իր գործողություններում՝ (142) գիտակցելով, որ այն կօգնի հոջողակ վարկառուներին դուրս գալ ներհամայնքային կապերից (իրենց վստահելի խմբերի հիմքերից) և համագործակցել կոմերցիոն բանկերի հետ, քանի որ նրանց եկամուտն աճում է, իսկ տնտեսական փոխանակումները՝ դառնում ավելի բարդ:

GBMFI-ը բախվում են բազմաթիվ կազմակերպչական հիմնախնդիրների հետ՝ լինելով շահավետ ինքնավարության ագենտ, կորցնելով իր անհրաժեշտությունը ավելի հաջողակ գործելու դեպքերում: Դրանք Ռ. Մերփոնի՝ «ռազմավարական հետազոտական դիրք» հասկացության վառ օրինակն են, որոնք ուղղված են վերլուծելու աղքատ հասարակությունների զարգացման երկու կարևոր երկրնորանքները (վերհիշենք դրանք՝ «միավորման և փարանջափման» վերընթաց խնդիրը սոցիալական խմբերի միջև, քանի որ նրանց փնտեսական պահանջները աճում են, և կենսունակ սիներգիայի ստեղծման խնդիրը փոխկապակցված զարգացման ինստիտուտների և նրանց հնարավոր բաղկացուցիչ մասերի միջև), ցույց տալ, թե ժամանակի ընթացքում դրանց միջև փոխազդեցության եղանակներն ինչպես են փոփոխում յուրաքանչյուրի պարամետրերի հարաբերական կարևորությունը:

Ներկություններ զարգացման փեսության և քաղաքականության համար

Լավ է, թե վատ, բայց սոցիալական կապիտալն այսօր հաճախախորեն հայտնվում է բազմաթիվ ֆորումներում, սկսած պուբլիցիստական հոդվածներից, ինտելեկտուալ պարբերականներից, մինչև հեղինակավոր գիտական ամսագրերն ու համալսարանական հրապարակումները: Լինելով վերջին փասնամյակում փնտեսական սոցիոլոգիայի կողմից սկզբնովորված հավանաբար ամենազդեցիկ հայեցակազմ՝ այն բախվել է լուրջ քննադատությունների, դրական արձագանքների և այս գրավիչ հասկացության վերաբերյալ մասնավորեցումներին, որպեսզի այն անցնի «քաղաքական մասնագետների համար նախատեսված ինտելեկտուալ մոտեցումներից, լրագրողների կլիշեներից դեպի հնարավոր մոռացության: (145) Ինչպես կարող է սոցիալական կապիտալի և փնտեսական զարգացումների վերաբերյալ մեր մոտեցումը վերափոխել այս հակվածությունը: Մասնավորապես, ինչպե՞ս է այն պարասխանում սոցիալական կապիտալի չորս հիմնական հարցադրումներին, որոնք ներկայացված են հոդվածի սկզբնամասում:

Զարգացման «վերընթաց» և «վարընթաց» կազմակերպչական երկրնորանքներից բխող և գրականության մեջ մարմանշված սոցիալական կապիտալի թույլ կողմերը, ինչը պահանջում է առանձնացնել սոցիալական կապիտալի հստակ սահմանումն ու չափանիշները (146), ավանդաբար բավականին բարդ պահանջ է: Այնուհանդերձ, ներգրավվածությունը և ինքնավարության՝ զարգացման փնտեսական սոցիոլոգիայի կողմից առանձնացված սոցիալական կապիտալի երկու առանցքային ձևերի ուսումնասիրումից բխում են երկու հերկություններ: Առաջինը, սոցիալական

կապիտալի ընդհանուր գաղափարն ունի ամուր փեսական հիմքեր՝ ձևավորվելով Դյուրկհեյմի, Վեբերի և Զիմելի գաղափարների համադրման հիման վրա, ըստ որի սոցիալական հարաբերությունները կարևոր դեր ունեն արդյունավետ ինստիտուցիոնալ արդյունքների համար: Փորձելով ոչ թե ապացուցել կամ հերքել այն ենթադրությունները, որ սոցիալական հարաբերությունները մշտապես և ամենուրեք «ռացիոնալ ազենքների» կառուցակցումներն են, կամ, ընդհակառակը, գերակա մշակութային նորմերի հետևանք, ավելի օգտակար մոտեցումը ներառում է փնտրել սոցիալ-կառուցվածքային մեկնաբանությունները և ձգտում է բնորոշել դրանում առկա սոցիալական հարաբերությունների փեսակներն ու համադրությունները և դրանց պարամետրերն առաջացումն ու շարունակականությունը: Նոգվածում առանձնացված սոցիալական հարաբերությունների չորս իդեալական փեսակները նման վերլուծության համար օգտակար սկզբնակետ են հանդիսանում:

Երկրորդը, սոցիալական կապիտալի սահմանումը պետք է կենտրոնանա դրա ձևավորման աղբյուրների, այլ ոչ թե հետևանքների վրա: Ես այսպեղ բազմիցս նշել եմ որ սոցիալական կապիտալի փոխառ փեսակի հետ ասոցացվում են և՛ «օգուրներ» և՛ «ծախսեր»:

Երբևէ առաջացած երկարափն օգուրները սոցիալական կապիտալի փարբեր, սակայն փոխառացնող փեսակների համադրությունների արդյունքն են. համադրություններ, որոնց հարաբերական կարևորությունը հավանաբար կզգացվի ժամանակի ընթացքում, քանի որ դրանց կողմից իրականացվող խնդիրները ևս կփոխվեն: Նենց այն պարճառով, որ սոցիալական կապիտալի այլ ձևերն ունակ *չեն* լինի մոբիլիզացվել, ոչ մի մեխանիկական եզրակացություն չկա սոցիալական կապիտալի օպտիմալ համադրությունների վերաբերյալ, որոնք, ինչպես փաստում են ֆունկցիոնալիստներն ու նեոֆունկցիոնալիստները, պետք է բավարարեն փոխառ «պահանջումները» կոնկրետ ժամանակահատվածում: Վերընթաց ռեսուրսների և վարընթաց կարողությունների կառուցումը պետք է իրականացվի դինամիկ և համագործակցային հարաբերությունների միջոցով, որպեսզի միավորի՝ ընդհանուր հիմնխնդրի համար անհրաժեշտ մարդկային և նյութական ռեսուրսները կամ օգուր քաղի ընդձեռնված հնարավորություններից: (147) Նման կերպով, վստահության և փոխազդեցության նորմերը, արդարությունը և համագործակցությունը սոցիալական հարաբերությունների որոշակի համադրությունների ներքո և դրանց կողմից «ստեղծված» օգուրներ են, որոնք անժխտելիորեն կարևոր են արդյունավետ ինստիտուցիոնալ գործունեության խթանման և ակտիվացման համար սակայն սոցիալական հարաբերություններից անկախ գոյություն չունեն: Կարճ ասած,

«արդյունքները» գոյություն ունեցող սոցիալական հարաբերությունների փիպերի և համադրությունների ինդիկատորն է, սակայն այն չպետք է շփոթել ինքնին սոցիալական կապիտալի հետ:

Երրորդը, սոցիալական կապիտալի փարբեր փեսակների ռազմավարական համադրությունները, որոնք անհրաժեշտ են փնտեսական կյանքի կառուցման համար, հերքում են այն փաստարկը, որ պետություն-հասարակություն հարաբերությունները ավանդաբար հանդես են գալիս գրոյական գումարով խաղի փեսքով: Պետությունների լավ կամ վար գործունեությունը, և այն թե գերակա արդյունքներից որոնք են կապված պետական փոխկապվածության, վստահության և կարողությունների, քաղաքացիական հասարակությունում դրա ներգրավվածության բնույթի և մակարդակի և քաղաքացիական հասարակության կազմակերպման հարկությունների հետ, էմպիրիկ հիմնախնդիրներ են: Սակայն պետության համար ճշմարիտ է, որ այն աջակցում է այլ խոշոր՝ մասնավորապես զարգացման ծրագրեր ունեցող ինսփիրտներին. չունենալով հնարավորություն «արձագանքել» պարասխանարու կերպով և հաշվետու լինել, սակայն միառժամանակ, «շահառուների» հետ *միասին* նպաստելով արդար, մասնակցային և անաչառ սոցիալական միջավայրի ստեղծմանը, զարգացման ինսփիրտները կարող են պայքարել իրենց նպատակների համար: Սառը պատերազմին հաջորդող շրջանում սոցիալական հիմնային աղբյուրներն անփեսվել են, քանի դեռ մենք փոնում էինք ազար շուկաների, մասնավորեցման և գլոբալիզացման հաղթանակը:

Չորրորդ, սոցիալական կապիտալն ունի մի շարք պարամետրեր, ինչպես նաև հնարավորություն՝ նպաստել և՛ զարգացող, և՛ ապակառուցողական գործընթացներին, և միառժամանակ պարունակելով և՛ ծախսեր, և՛ օգուտներ: Միկրո մակարդակում սոցիալական կապիտալի առանձնահատուկ փեսակների համադրություններն են բնորոշում, թե ծախս-օգուտ հարաբերակցման մեջ որն է գերիշխում: Ավելին, ժամանակի ընթացքում ծախս-օգուտ հարաբերակցությունը փոխվում է, քանի որ զարգացումն ինքնին փոփոխում է սոցիալական հարաբերությունների գերակա համադրությունները ձևավորող պայմանները: Այսպիսով, սոցիալական կապիտալը փնտեսական կայունացման կարևոր, սակայն հանելուկային փարբերից է, մասնավորապես, քանի որ այն կարող է ստեղծել, պահպանել, կամ վերացնել ֆիզիկական և մարդկային կապիտալները: Զարգացման փեսաբանների և սոցիալական քաղաքականություն մշակողների խնդիրն է դուրս բերել այն մեխանիզմները, որոնք կստեղծեն, հօգ կփանեն և կպահպանեն սոցիալական հարաբերությունների այն փիպերն ու համադրությունները, որոնք անհրաժեշտ են

դինամիկ մասնակցային հասարակությունների, կայուն ու արդար փոփոխությունների և հաշվեքու զարգացող պետությունների կառուցման համար:

Ընդհանրացնելով, ես պնդում եմ, որ զարգացման արդյունքները հնարավոր է այնքանով նվաճել, որքանով լուծվում են հիմնային սոցիալական երկընտրանքները մակրո և միկրո մակարդակներում: Նման արդյունքների կարելի է հասնել, երբ և՛ ընդգրկված, և ինքնավար սոցիալական հարաբերությունները գերակայում են *երկու* մակարդակներում: Վերջինս իրականանում է, երբ ունեն ցանկություն և հնարավորություն ստեղծել սոցիալական կապեր (i) իրենց տեղական համայնքների ներսում, (ii) լոկալ համայնքների և քաղաքացիական հասարակության հետ արտաքին և էքստենսիվ կապեր ունեցող խմբերի միջև, (iii) քաղաքացիական հասարակության և մակրոինստիտուտների միջև, (iv) կորպորատիվ իստիտուտների ագենտների միջև: Բոլոր այս չորս պարամետրերը պետք է առկա լինեն՝ օգտակար զարգացման արդյունքների նվաճման համար: Վերընթաց և վարընթաց նախաձեռնությունների միջև և դրանց ներսում հաջողակ փոխազդեցությունը հանդիսանում է ընթացիկ գործունեության այն հավաքական արդյունքը, որը նպաստում է «ճիշտ սոցիալական հարաբերությունների ձեռք բերմանը»: Եթե սոցիալական հարաբերությունները «սխալ» են այսինքն վերնոնշյալ պարամետրերից առնվազն մեկը բացակայում է, ապա *այլ հավասար պայմաններում*, զարգացման արդյունքները կլինեն ենթա-օպտիմալ: Արմատացած աղքատությունը, անհավասարությունը, խտրականությունը, գործազրկությունը և օրենքի բացակայությունը ծառայում են կայուն, արդար և մասնակցային զարգացման համար անհրաժեշտ սոցիալական հարաբերությունների համադրությունների վերացմանը: Մակրո մակարդակում արտաքին զարգացման աջակցությունը պետք է լինի պայմանական՝ հասցեական նպատակների տեսանկյունից, միկրո մակարդակում ներքին նախագծերը պետք է ձգտեն ստեղծել մասնակցային կազմակերպություններ, որոնց միջոցով հնարավոր կլինի հասնել պարասխանավորության աճի՝ սեփական բարեկեցության նկատմամբ, և նաև կառուցել կապեր լոկալ համայնքների և ձևական ինստիտուտների միջև:

Եզրակացություն

Ես սկսեցի այս հոդվածը՝ ներկայացնելով հասարակությունների միջև մի շարք կազմակերպչական տարբերություններ, որոնցում որոշ կոլեկտիվ գործունեության բարդ հիմնախնդիրները թվում է, թե լուծվում են մաքսիմալ արդյունավետությամբ, իսկ որոշներն էլ, անցնելով «փոխադարձ անհաջողությունների շարունակական

ինստիտուցիաներով»՝ հանգեցնում են ֆրոստրացիայի, թշնամանքի և ամենօրյա քարաձայնությունների: Նման արդյունքները պետք է դիտարկել ոչ թե որպես միայն «մշակույթի» կամ «խտրականության» անխուսափելի հետևանք, այլ առավել նպաստակա հարմար և կառուցողական է դիտարկել նրանք՝ որպես պատմական և ինստիտուցիոնալ գործընթաց, որում միջանկյալ փոփոխությունները նպաստում են փոխշահավետ փոխազդեցությունների կողմից՝ սոցիալական հարաբերությունների առանձնահատուկ մակարդակների, պարամետրերի և համադրությունների համակարգմանը:

Պետական կառուցվածքի, քաղաքացիական հասարակությունում դրա ներգրավվածության բնույթի ու մակարդակի և հասարակության կազմակերպման մասին պատկերացումները ստեղծում են այն առանցքային գործոնը, որը բնորոշում է, թե որոյոք երկիրը հասնում է զարգացման արդյունքերին, թե ձախողվում, արդյոք նա ճանապարհորդներին տրամադրում է ապահով, արդյունավետ և հարմարավետ կամ վրանգավոր, մարդկանցով լի և անապահով տրոսպորտային փոխադրամիջոցներ: Ավներ Գրիֆը ամբողջավիճակում ճշմարտացի է, երբ պնդում է, որ.

անցյալ, ներկա և ապագա տնտեսական աճը պարզապես զարգացման, տեխնիկայի և գործունեության գործառույթ է: Այն բարդ գործընթաց է, որում հասարակության կազմակերպումը կարևոր դեր է խաղում: Այնուհանդերձ, հասարակության կազմակերպումն արտացոլում է պատմական, մշակութային, սոցիալական, քաղաքական և տնտեսական գործընթացները: Պատմա-համեմատական վերլուծությունն ամենայն հավանականությամբ կաշտպանի սոցիետալ բազմափայ կազմակերպման ձևերի էվոլյուցիայի մասին մեր պատկերացումները, քանի որ այս գործընթացն իր էությամբ պատմական է: Ավելին, նման վերլուծությունն ապահովում է այն պատմական հեռանկարներն ու բազմազանությունը, որը պահանջվում է ինստիտուցիոնալ էվոլյուցիայի, մշակույթի հետ փոխհարաբերակցման, հասարակության կազմակերպման և տնտեսական վերլուծության համար: (149)

Նման մոտեցման համաձայն հասարակության տարբեր մակարդակներում միջխմբային և ներխմբային հարաբերությունները ստեղծում են հեռանկարներ կենսունակ, արդար աճի և անկողմնակալ ու մասնակցային իշխանության համար: Սոցիալական հարաբերությունները, որոնցում տեղի են ունենում քաղաքական և տնտեսական կյանքի կառավարումը, կարևոր նշանակություն ունեն, սակայն շար

հաճախ ազդեցիկ փեսաբանները կամ քաղաքականություն սփռողները համարում են միջֆենոմենալ կամ քիչ նշանակություն ունեցող զարգացող կամ անցումային երկրների ապագայի կերպման գործընթացում: Ինչպես նշում է Էվանսը.

ժամանակակից զարգացման ռազմավարությունները կենտրոնացնում են իրենց ուշադրությունը մակրոփոփոխական արդյունքների վրա, առանց ձգտելու հասկանալ միկրոփոփոխական հիմքերը, որոնցից նրանք կախված են... Առանց մերժելու շուկաների կողմից սփռված խթանող կառուցվածքների և ճկունության օգտագործման անհրաժեշտությունը, ժամանակն է ավելի լայնորեն դիտարկել մարդկային բարօրության բարելավման և կադրերագործված արտադրողականության ինստիտուցիոնալ հիմքերը աղքատ երկրներում: (150)

Սոցիալական կապիտալը սոցիոլոգներին փրամադրում է արդյունավետ հայեցակարգ և քաղաքական մեխանիզմ, որը հնրաավորություն է տալիս դուրս գալ իրեն սպառած մոդեռնիզացիոն և համաշխարհային համակարգերի փոփոխությունների սահմաններից և կարևոր ներդրում ունենալ փոփոխական զարգացման առեւտրող հարցադրումներում, հարցադրումներ, որոնք մի կողմից՝ լրացնում, մյուս կողմից քննադատում են օրվորոքսալ փոփոխական մոփոցումները: Այնուհանդերձ սոցիալական կապիտալի ամենամեծ ներդրումն այն է, որ վերջինս սոցիոքաղաքական հիմնախնդիրներին թույլ է տալ դուրս գալ ժամանակակից բազմառարկայական և միջառարկայական մոփոցումների շրջանակներից և վերածվել ժամանակի ամենահանգստացնող հիմնահարցերի: Սոցիալական կապիտալի շնորհիվ պարմաբանները, քաղաքագետները, մարդաբանները, փոփոխագետները, քաղաքականություն մշակողները, և յուրաքանչյուր ովորի *ներսում* ուղղությունները, կարող են ևս մեկ անգամ ընդհանուր լեզու գտնել միմյանց հետ, ներգրավվել բաց և կառուցողական քննարկումներում. լեզու, որը բազմիցս ճնշվել է դիսցիպլինար սահմանափակումների կողմից վերջին հարյուր հիսուն տարիների ընթացքում: Կարևոր է նաև նշել, որ մենք դեռ շատ բան պետք է սովորենք սոցիալական կապիտալի մասին, և դրա վերաբերյալ մեր էմպիրիկ սպասումները որոշ ժամանակ պետք է լինեն, համապարասխանաբար, համեստ: Դեպքերի աճող միավորման վրա կարարված փոփոխական պնդումներն ու քաղաքականության համար երաշխավորումները սփռվածում են ամենահավանական և ամենապարասխանաբար հարցադրումների մի ողջ շղթա, որը ենթակա է ապագա ուսումնասիրման:

Ծանոթացում

Այս հոդվածի վաղ տարբերակը ներկայացվել է 90-ականներին՝ Վաշինգթոնում, Ամերիկյան Սոցիոլոգիական Ասոցիացիայի ամենամյա հանդիպման ժամանակ: Շնորհակալություններս են հայտնում Robert Klingaard-ին, Robert Putnam-ին, Dietrich Rueschemeyer-ին, Hilary Silver-ին, Richard Swedberg-ին, «*Տեսության և հասարակության*» խմբագիրներին և 1997թ-ի ապրիլին և հուլիսին Նամաշիարհային Բանկի՝ սոցիալական կապիտալի վերաբերյալ կոնֆերանսի մասնակիցներին՝ աջակցության և օգտակար առաջարկությունների համար: Ես ամբողջովին պատասխանատու եմ սխալ փաստերի և մեկնաբանությունների համար: Ես երախտիքիս խոսքն եմ ասում նաև Բրաունի Նամալսարանի Թոմաս Ջ. Ուոթսոնի Միջազգային Ներագոյությունների Ինստիտուտին՝ այս հոդվածի պատրաստման համար լայնամասշտաբ հեղափոխական նախագծի տրամադրման համար:

Նշումներ

1. Առավել փարածված մեկնաբանումը պարկանում է Արոուին, որի համոզմամբ՝ «Եվրոնթաց տնտեսական զարգացում ունեցող երկրների բնութագրիչների թվին դասվում է նաև փոխվստահության ցածր մակարդակը»: Kenneth Arrow, *The Limits of Organization* (New York: W.W. Norton & Co., 1974), 26.

2. Այս սահմանումն ընդհանրացնում է սոցիալական կապիտալի տեսության մեջ առանձնակի ներդրում ունեցող հեղինակների մտքեցումները: Մասնավոր սահմանումների համար տե՛ս *Ջեյմս Բուլման*՝ «Սոցիալական կապիտալը սահմանվում է ըստ իր գործառնությունների: Այն ոչ թե մեկ ամբողջություն է, այլ մի շարք ամբողջությունների միասնականություն, որոնք ունեն երկու ընդհանրություններ: Դրանք բոլորը պարունակում են սոցիալական կառուցվածքի որոշակի հատկանիշներ և այդ կառուցվածքում գրնվող անհատներին խթանում որոշակի գործողությունների իրականացմանը: Ինչպես այլ փափ կապիտալներ, սոցիալական կապիտալը ևս արգասաբեր է՝ հնարավորություն տալով հասնել այն արդյունքների, որոնք այլապես ենթակա չէին լինի իրականացման»։ Coleman, *Foundations of Social Theory* (Cambridge: Harvard University Press, 1990), 302, Պիեր Բուրդյե՝ «[սոցիալական կապիտալը] իրական և հավանական ռեսուրսների ամբողջություն է, որը կուտակվում է անհատի կամ խմբի կողմից քիչ թե շատ ինստիտուցիոնալականացված փոխադարձ ծանոթությունների և նույնականացումների կայուն ցանցի պայմաններում»։ Bourdieu and Loic Wacquant, *Invitation to Reflexive Sociology* (Chicago: University of Chicago Press, 1992), 119, Ռոնալդ Բարր՝ «[սոցիալական կապիտալը վերաբերում է] ընկերներին, կոլեգաներին և այն ընդհանուր շփումներին, որոնց միջոցով դուք կարող եք ձեռք բերել կապիտալի այլ տեսակներից օգտվելու հնարավորություն... Ձեռնարկությունների միջև հարաբերությունները սոցիալական կապիտալ են...[այն] մրցակցային հաջողության վերջնական դարավորն է»։ Burt, *Structural Holes* (Cambridge: Harvard University Press, 1992), 9, Գլեն Լուորի՝ «[սոցիալական կապիտալը վերաբերում է] անհատների միջև բնականոն կերպով ի հայտ եկող սոցիալական հարաբերություններին, որոնք խթանում կամ նպաստում են հմտությունների ձեռք բերմանը և խթանմանը շուկայում...[այն] ներդրում է, որը կարող է լինել նույնքան նշանակալի, որքան ֆինանսական կապիտալ՝ մեր հասարակությունում անհավասարության պալանսավորման տեսանկյունից»։ (Loury, "The economics of discrimination: Getting to the core of the problem", *Harvard Journal for African American Public Policy* 1 (1992):100, Ռոբերտ Փոլթան՝ «սոցիալական կապիտալը վերաբերում է սոցիալական կազմակերպման այնպիսի հատկանիշներին, ինչպիսիք են վստահությունը, նորմերը և սոցիալական ցանցը, որոնք կարող են նպաստել հասարակության արդյունավետ գործառնությանը՝ խթանելով կոորդինացիոն գործողությունները»։ Putnam, *Making Democracy Work* (Princeton: Princeton University Press, 1993), 167, և Alejandro Portes՝ «սոցիալական կապիտալը վերաբերում է անհատների՝ սոցիալական ցանցերում կամ առավել լայն սոցիալական կառուցվածքում իրենց անդամակցության միջոցով սահմանափակ ռեսուրսները ղեկավարելու ունակություններին», Portes, "Economic sociology and the immigration: a conceptual overview", /Alejandro Portes, editor,

The Economic Sociology of Immigration: Essays on Networks, Ethnicity and Entrepreneurship (New York: Russell Sage Foundation, 1995), 12.

3. Տե՛ս Benjamin Barber, *Jihan versus Mcworld* (New York: Times Book, 1995), Robert Kaplan, *The Ends of the Earths: A Journal at the Down of the 21st Century* (New York: Random House, 1996), և Stephen Holmes, “What Russia teaches us now?”, *The American Prospect* 33 (1997), 30-39. Նշված հափվածի վերջին մասը երբևէ չպետք է ընթերցվի որպես մարդկանց կամ վայրերի նկատմամբ անհարգանքի, անշնորհակալության կամ նսեմացման նշույլ: Այսինքն ես չեմ ձգտում ոչ ռոմանտիզմի կամ զարգացող երկրներում աղքատների առօրեա պայքարի լուսաբանմանը, ոչ էլ նաև փորձում եմ բարոյապես անարարքեր մնալ դեպքերի նկատմամբ: Էթնոցենտրիզմի և մշակութային ռեյափիվիզմի միջև ես նախընտրում եմ առավել անկողմնակալ, սակայն ամեն դեպքում որոշակի երանգավորում ունեցող դիրքորոշումը:

4. Ինչպես նշվում է Միացյալ Ազգերի ժամանակին ազդեցիկ փաստաթղթում, «անտիկ փիլիսոփայությունները սրիպված են անվավեր համարվել, ավանդական ինստիտուտները՝ կազմալուծվել, կաստային, աշխարհայացքային և ռասայական կապերը՝ վերացվել, և զարգացում չապահովող մեծ քանակությամբ մարդկանց՝ հարմարավետ կյանքի սպասումները՝ ենթարկվել ֆրուստրացիայի»: United Nations, *Measures of Economic Development of Underdeveloped Countries* (New York: United Nations, Development of Social and Economic Affairs), cited in Arthuro Escobar, *Encountering Development* (Princeton: Princeton University Press, 1995), 3.

5. Այն կարծիքը, որ այնպիսի կոնկրետ «սոցիալական կարծրացումները», ինչպիսիք են կաստաները և համայքները, որոնք տարածված են Նարավ Ասիական մշակություն և հեղափոխական դանդաղեցնում են արդյունավետ տնտեսական գործունեությունը (այսպես կոչված «ոճի հնդկական մակարդակը»), ճանաչված թեմա էր սկսած առնվազն Վեբերի աշխատությունից: M. Weber, *The Religion of India* (Glencoe, IL: The Free Press, 1958 [1916-17]), translated by Hans Gerth and Don Martindale): Այնուհանդերձ, սոցիալական հեղափոխությունների «մշակութային բացարձակությունները» մեզ հեռու չեն տանում: Ինչպես ճշմարտացիորեն նշել է Մենը, «վարքի յուրահատուկ գաղափարների նույնականացումը որոշակի մշակույթի հետ, բավականին հիմնախնդրային է (օրինակ՝ «ազատությունը» որպես արևմտյան գաղափար, «միապետությունը»՝ որպես ասիական), քանի որ նույնիսկ տվյալ մշակութային միասնականության մեջ միշտ էլ առկա է որոշակի հետերոգենություն: Առավել նպատակահարմար հետազոտական ուղղին պետք է սկսի «ի՞նչն է ճիշտ» հարցադրումից, որը վերաբերում է այն քաղաքականություններին, որոնք ավելի հավանական է, որ կնպաստեն սոցիալական մասնակցությանը և տնտեսական զարգացմանը Ասիայում և այլուր»: Amartya Sen, “Our culture, their culture”, *The New Republic* April 1 (1996): 32.

6. Քաղաքացիական հասարակությունը վերաբերում է ինստիտուտների այն դասին, որը տեղայնացված է ընտանիքի և պետության միջև, որի ներքո և որի միջոցով իրականացվում են քայլեր՝ ուղղված ներդաշնակեցնելու «անհատական շահերի և սոցիալական բարիքի միջև կոնֆլիկտող պահանջները» այնեղ, որտեղ դա անհրաժեշտ է: Adam Seligman, *The Idea of Civic Society* (Princeton: Princeton University Press, 1993). x.

7. Putman, “The prosperous community: social capital and public life”, *The American Prospect*, Spring, (1993): 38.

8. Տե՛ս T. W Shultz, “Investment in human capital”, *America Economic Review* 51: 1-16; *The Economic Value of Education* (New York: Columbia University Press, 1963) Gary Becker, “Investment in human capital: a theoretical analysis”, *Journal of Political Economy*, 70 (1962): 9-49; Becker, *Human Capital*, third edition (Chicago: University of Chicago Press, 1993 [1964]); Robert Lucas, “On the mechanics of development”, *Journal of Monetary Economics* 22 (1988): 3-42. Ժամանակակից հետազոտություններում այնպիսի էնդոգեն գործոնները, ինչպիսիք են մարդկային կապիտալը և տեխնոլոգիաները, շեշտադրվում են այսպես կոչված նոր աճի տնտեսագետների կողմից: Սոցիալական կապիտալի համար հետաքրքիր և կարևոր լրացումներ ունեցող այս գրականության հետ ցանոթացման համար՝ տե՛ս Paul Romer, “The origins of endogenous growth”, *Journal of Economic Perspectives* 8/1 (1994): 3-22.

9.Ֆիզիկական կապիտալը երբեմն ենթաբաժանում են ֆինանսական կապիտալի՝ անշարժ սեփականությունը դրամականից տարանջատելու համար: Տնտեսական զարգացման տեսությունների և ինքնին տնտեսական զարգացման միջև հարաբերությունների ուսումնասիրական համար տե՛ս Pranab Bardhan, “Economics of development and the development of economics”, *Journal of Economic Perspectives* 7/2 (1993): 129-142, և Escobar, *Encountering Development* (Chapter 3).

10. Նոր տնտեսական սոցիոլոգիան, ի հակադրություն ավանդականին, արտացոլվելով Թալքոթ Պարսոնսի և Նեյլ Սմելզերի աշխատությունում (Talcott Parsons and Neil Smelser, *Economy and Society. A Study in the Integration of Economic and Social Theory* (New York: Free Press, 1956)), քիչ է անդրադառնում ձևական տնտեսագիտությանը՝ տեսնելով աննշան տարբերություն «տնտեսական» և «սոցիալական» փոխանակումների միջև: Չընդունելով նեոդասական տնտեսագիտության և ֆունկցիոնալիստական սոցիոլոգիայի այն պնդումը, թե տնտեսական հիմնախնդիրը կամ այլընտրանքը կհանգի իր մեխանիկական լուծման, նոր տնտեսական սոցիոլոգիան վերոնշյալ իրողությունը համարում է բավականին հիմնախնդրային, կենտրոնանալով այն հանգամանքի վրա, թե *ինչպես* կարող են սոցիալական կապերի համադրությունները և ռեսուրսները միավորվել՝ տնտեսական հիմնախնդրի լուծման համար: Ավելի կոնկրետ, սա ոլորտ է, որը տնտեսական վարքի մեկնաբանման համար ձգտում է իրեն տեղայնացնել «վերսոցիալական» և «մինսոցիալական» մոտեցումների միջև: (Տե՛ս ներքոնշյալ մեկնաբանությունը): Նոր տնտեսական սոցիոլոգիայի ինտելեկտուալ պատմությանը ծանոթանալու համար տե՛ս Richard Swedberg, “Major Traditions of economic sociology”, *Annual Review of Sociology* 17 (1991): 251-276: Այս ավանդույթով առաջնորդվող ժամանակակից էմպիրիկ օրինակների համար տե՛ս Richard Swedberg, editor, *Exploration in Economic Sociology* (New York: Russell Sage Foundation), և Neil Smelser and Richard Swedberg, editors, *The Handbook of Economic Sociology* (Princeton: Princeton University Press, 1994).

11. Ժամանակակից գրականության մեջ սոցիալական կապիտալը բնութագրվում է որոշակի հատկանիշներով, որոնք հանգեցնում են նման արդյունքների: Նախ, եթե ֆիզիկական և մարդկային կապիտալները, ընդհանուր առմամբ, անհատների սեփականություններն են, ապա սոցիալական կապիտալը բնութագրական է խմբերի համար: Ի տարբերություն այլ կապիտալների՝ այն միավորում է փոխադարձության սպասելիքները և ավելի կայուն է (այս պնդումը բավականին վիճելի է: Տե՛ս James Batton and Michael Hannon, “The impact of economics on contemporary sociology”, *Journal of Economic Literature* 32/September (1994): 1111-1146). Երկրորդ, օգտագործելիս՝ սոցիալական կապիտալի պաշարները աճում են, այլ ոչ թե նվազում: Եթե ֆիզիկական կապիտալը մաշվում է կամ քայքայվում, ապա, օրինակ՝ այսօր ցուցաբերած վստահությունը վաղը կարող է մեծանալ: Երրորդ, այնուհանդերձ, սոցիալական կապիտալը ավելի հեշտ է վերանում, քան սրեղծվում: Մի կոռումպացված աշխատողը կարող է օրինակելի կազմակերպությանը գրկել վստահությունից: Ընտրաբաշխվի վերջին շաբաթվա ընթացքում քաղաքական գործչի թույլ տված սխալ քայլը կարող է ամբողջովին վերացնել օգտակար և կոմպերենս տասնյակ գործողությունները: Չորրորդ, քանի որ սոցիալական կապիտալն ունի կոլեկտիվ գործողության հիմնախնդիրները լուծելու և արդյունավետությանը նիսաստելու կարողություն, այն դիֆարկվում է որպես կապիտալի այլ ձևերի լրացում, այլ ոչ թե որպես դրանց փոխարինող կամ մրցակից: Եվ, վերջապես, կարելի է նաև լրացնել, որ և՛ մարդկային, և սոցիալական կապիտալներն ունեն ներքին և ինստրումենտալ արժեք: Ինչպես ճիշտ նշում են Դրիզեն և Սենը, «լավ սնունդը, կրթությունը, համագործակցությունը և ընկերությունը կարող են արժևորվել որպես այդպիսին, անկախ նրանց՝ իբրև արտադրության գործոնների ինստրումենտալ կարևորության: Ավելին, լինելով «մարդկային կապիտալի բաղկացուցիչ մասը»՝ սոցիալական կապիտալը չի հանդիսանում այն վերջնական նպատակը, որին կարող է ձգտել մարդկային էակը»: Jean Dréze and Amartya Sen, *India: Economic Development and social opportunity* (Delhi: Oxford University Press, 1995) 43.

12. Տե՛ս Putnam, *Making Democracy Work*; “Bowling alone: America’s declining social capital”, *Journal of Democracy* 6/1 (1995): 67-78: և “Tuning in, tuning out: the strange disappearance of social capital in America”, *Political Science and Politics*, December, (1995): 664-683.

13. Մի շարք ճշմարտանման թեկնածուներ, օրինակ՝ Alvin Gouldner, “The norm of reciprocity: a preliminary statement”, *American Sociological Review* 25/April (1960): 161-178, կարող են համարվել

սոցիալական կապիտալի բուն նշանակության և ոգու բացահայտողներ, սակայն, այս տերմինի ժամանակակից իմաստի տեսակյունից, Յակոբսի հոդվածը եղել է հավանաբար ավելի վաղ, [Յանցերը քաղաքների չվերականգնվող սոցիալական կապիտալն են: Երբ կապիտալն այս կամ այն պարճառով կորում է, դրանից սրացվող եկամուտը՝ վերանում, ապա այն հնարավոր չէ վերականգնել, քանի դեռ սոցիալական կապիտալը դանդաղ և բարեհաջող կերպով չի վերականգնվել] Jane Jacobs, *The Life and Death of Great American Cities* (New York: Random House, 1961), 138. Այս տերմինն ավելի վաղ, մեկուսացված և զարմանալի կանխադեսմամբ օգտագործվել է Lyda Hanifan-ի կողմից, որվ պնդում էր, որ «սոցիալական կապիտալը...վերաբերում է այն շոշափելի ռեսուրսներին, [որոնց] մեծ մասը ձեռք է բերվում մարդկանց կողմից իրենց առօրեա կյանքում, մասնավորապես սոցիալական միասնություն կազմող անհատների և ընտանիքների միջև բարյացակամությունը, ընկերությունը, խղճահարությունը»: Linda Judson Hanifan, *The Community Center* (Boston: Silver, Burdette, and Co., 1920), 78. Hanifan-ի առաջարկությունները համայնքներում սոցիալական «ներդրումների» վերաբերյալ զարմանալիորեն համընկնում են ներկայիս առաջարկությունների հետ: Ես շնորհակալ եմ Դոբերտ Փաթենմից, ով ուշադրությունս բևեռեց դեպի այս ցիտումը:

14. Bourdieu and Passeron, *Reproduction in Education, Society and Culture* (London: Sage, 1990 [1970]).

15. Loury, "A dynamic theory of racial income differences", in P.A. Wallace and A. LeMund, editors, *Women, Minorities, and Employment Discrimination* (Lexington, Mass, Lexington Books, 1977).

16. Coleman, "Social capital in the creation of human capital", *American Journal of Sociology* 94 (1988): S95-S120; *Foundations of Social Theory* (chapter 12); and "A rational choice perspective on economic sociology", in Smelser and Swedberg, editors, *The Handbook of Economic Sociology* (chapter 7).

17. Burnt, *Structural Holes*.

18. Տե՛ս հղում 12.

19. Alejandro Portes and Julia Sensenbrenner, "Embeddedness and immigration: Notes of the social discrimination of economic action", *American Journal of Sociology* 98/6 (1993): 1320-1350.

Սոցիալական կապիտալի վերաբերյալ այս հեղինակների այլ աշխատությունների համար տե՛ս Bourdieu, *esquisse d'une Theorie de la Pratique. Precedee de trois etudes d'ethnologie Kabyle* (Geneve: Droz, 1972); *A Social Critique of the Judgment of Taste* (Cambridge: Cambridge University Press, 1984 [1979]); "Le capital social", *Actes de la Recherche en Science Sociales* 32/33 (1980): 2-3; "The forms of social capital", in John Richardson, editor, *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (Westport, Conn.: Greenwood Press, 1986 [1983]); "Sociology in Question" (London: Sage, 1993 [1984]). Loury, "Why should we care about group inequality?" *Social Philosophy and Policy* 5 (1987): 249-271: և "The Economics and Discrimination...", Coleman, "Norms as social capital", in G. Radnitzky and P. Bernholz, editors, *Economic Imperialism: The Economic methods Applied Outside the Field of Economics* (New York: Paragon House Publishers, 1987): "The creation and destruction of social capital: implications for the law", *Journal Of Law, Ethics and Public Policy* 3 (1988): 375-404; "social capital, human capital, and investment in youth", in Anne C. Peterson and Jeylan T. Mortimer, editors, *Youth Unemployment and Society* (New York: Cambridge University Press, 1994). Burt, "Social capital, structural holes, and the entrepreneur", mimeo (University of Chicago: Graduate School of Business, 1995). John Helliwell and Robert Purnam, "Social capital and economic growth in Italy", *Eastern Economic Journal* 21/3 (1995): 295-307. Portes, editor, *The Economic Sociology of Immigration*.

20. Սոցիալական կապիտալի վերաբերյալ հետազոտությունները կարել է խմբավորել գոյություն ունեցող յոթ ոլորտներում: Որպես սոցիալական տեսության և փնտեսական զարգացման գրականության լրացում՝ այս հոդվածի հիմնական շեշտադրումը այն է՝ սոցիալական կապիտալի գաղափարը (եթե ոչ ինքնին տերմինը) ներկայացված է հետևյալ ուսումնասիրություններում. (1) Ընտանիքների և երիտասարդների վարքային հիմնախնդիրներ՝ T. Parsel and E. Menaghan, "Family social capital and children's behavioral problems", *Social Psychology Quarterly* 56/2 (1993): 120-135: Sara McLanahan and Gary Sandefur, *Growing up with a Single Parent: What Hurts, What Helps* (Cambridge, Harvard University Press,

1994); J. Boisjoly, G. Duncan, and S. Hofferth, "Access to social capital", *Journal of Family Issues* 16/5 (1995): 609-631; John Hagan, H. Merckens, and K. Boehnke, "Delinquency and disdain: social capital and the control of right-wing extremism among east and west Berlin youth", *American Journal of Sociology* 100/4 (1995): 1028-1052; F. Furstenburg and m. Hughes, "Social capital and successful development among at-risk youth", *Journal of Marriage and the Family* 57/august (1995): 580-592; Francis Fukuyama, "The Great Disruption", Tanner Lectures, Brasenose Collage, Oxford University, 1997. (2) Դպրոց և կրթություն՝ James Coleman and Thomas Hoffer, *Public and Private Schools: The Impact of Communities* (New York: Basic Book, 1987); J. Crane, "Effects on neighborhoods on dropping out of school and teenage child-bearing", in Christopher Jencks and Paul Peterson, editors, *The Urban Underclass* (Washington, D.C., Brookings Institute, 1991); M. Smith, L. Beaulieu and G. Israel, "Effects on human capital and social capital on dropping out of high school in the south", *Journal of Research in Rural Education* 8/1 (1992): 75-87; John Modell, "When may social capital influence children's school performance?" in Anne C. Peterson and Jeylan T. Mortimer, editors, *Youth Unemployment and Society*; A. Valenzuela and S. Dornbush, "Families and social capital in the academic achievement of Mexican origin and Anglo Adolescents", *Social Science Quarterly* 75/1 (1994): 18-36; M. Smith, L. Beaulieu, and A. Seraphine, "Social capital, place of residence and collage attendance", *Rural Sociology* 60/3 (1995): 363-380; (3) Նամայնքային կյանք (a) ֆիզիկական պայմաններ՝ Phillip Abrahams, With Martin Bulmer, *Neighbors* (Cambridge: Cambridge University Press, 1986); A. case and L. Katz, "The company you keep: the effects of family and neighborhood on disadvantaged youth", (Cambridge, Mass.: National Bureau of Economic Research, Working Paper No. 3705, 1991); Loic Wacquant and William J. Wilson, "The cost of racial and class exclusion in the inner city", *Annual of American Academy of Political and Social Science* 501: 8-26, 1989; Robert Ellickson, *Order Without Law: How Neighbors Settle Disputes* (Cambridge: Harvard University Press, 1991); M. Patricia Fernandez-Kelley, "Social and cultural capital in the urban ghetto: implications for economic sociology of immigration" in Portes, editor, *The Economic Sociology of Immigration*; Everett Ladd, "The data just don't show erosion of America's' social capital", *Public Perspective* (1996): 4-22; John Clark, "Shifting engagements: lessons from the 'bowling alone' debate", Hudson Brienfung papers, No. 196, 1996; Andrew Greely, "The other cover America: religion and social capital", *The American Prospect* 32 (1997): 68-73; (b) «վիրտուալ պայմաններ»՝ Howard Rheingold, *The Virtual Community: Homesteading on the Electronic Networks: Wired for Change* (Reading., Mass.: Addison-Wesley, 1996); Sherry Turke, "Virtually and its discontents", *The American Prospect* 24(1996): 50-57. (4) Աշխատանք և կազմակերպություն՝ H. Flap and N. De Graaf, "social capital and attained occupational status", *The Netherlands Journal of Sociology*, 22 (1986): 145-161; E. Boxman, P De Graaf, and H. Flap, "The impact of social and human capital on the income attained of Dutch Managers", *Social Networks* 13 (1991): 51-73; Maurice Schiff, "Social capital, labor mobility and welfare: the impact of uniting states", *Rationality and Society* 4, (1992): 157-75; Francis Fukuyama, *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity* (New York: The Free Press, 1995); A. Fellmeth, "Social capital in the United States and Taiwan: trust or rule of law", *Development Policy Review* 14 (1996): 151-171; (5) Դեմոկրատիա և իշխանություն՝ Peter Berger and Richard Nouhaus, *To Empower People: The Role of Mediating Structures Public Policy* (Washington D.C.: American Enterprise Institute, 1977); J. Cohen and L. Rogers, "Secondary associations in democratic governance", *politics and Society* 20 (1992): 393-472; Sidney Verba, Kay Schlozman, and Henry Brady, *Voice and Equality: Civic Voluntarism in American Politics* (Cambridge: Harvard University Press, 1995); William Mishler and Richard Rose, "Support for parliaments and regimes in transition towards democracy in eastern Europe", *Legislative Studies Quarterly* 19/7 (1994): 5-32; Mishler and Rose, "Trajectories of fear and hope: the dynamics of support for democracy in eastern Europe", *Contemporary Political Studies* 28/4 (1995): 553-581; Mishler and Rose, "Trust, Distrust, and Skepticism: Popular evaluation of civic and political institutions in post-communist societies", *Journal of politics* (forthcoming); Rose and Mishler. "Mass reaction to regime change in eastern Europe: polarization or leaders and laggards?", *British Journal of Political Science* 24/2 (1994): 159-182; Jennifer Widner, "State-building and community: understanding local government in Africa", paper presented at the American Political Science Association Annual Meeting, San Francisco, 1996; Widner, "Social capital and investment", mimeo (Provo: Marriot School of Management, Brigham Young University, 1997). (6) Կոլեկտիվ գործողության հիմնախնդիրների ընդհանուր դեպքերը՝ Elinor Ostrom, *Governing the Commons, The Evolution of Institutions of Collective Actions*, (New York: Cambridge University Press, 1990); M,

Taylor and S. Singleton, "The communal recourse: Transaction costs and the solution of collective action problems", *Politics and Society* 21 (1993): 192-214; Elinor Ostrom, R. Gardner, and J. Walker, *Rules, Games and Common-Pool Resources* (Ann Arbor, The University of Michigan Press, 1994); Lindson Robinson and A. Alan Schmid, "Application of Social Capital Theory", *Journal of Agriculture and Applied Economics*, 27/1 (1995): 59-66; Andre Habish, "Extending Capital Theory: Social capital analysis as a new instrument to understand social institutions", (Bloomington: Workshop in political theory and Policy analysis, W96-5, 1996). Սոցիալական կապիտալի գաղափարն օգտագործվում է «ոչ նյութական սեփականություն» անվան ներքո՝ Thorston Veblen, "On the nature of social capital, intangible assets and the pecuniary magnate", *Quarterly Journal of Economics*, 22 (1908): 104-136: «սոցիալական էներգիա» անվան տակ՝ Albert Hirschman, *The Strategy of Economic Development* (New Haven: Yale University Press, 1958) and Norman Uphoff, *Learning from Gal Oya: Possibilities for Participatory Development and Post-Newtonian Social Science* (Ithaca: Cornell University Press, 1992): «Սոցիալական կարողություն» անվան ներքո՝ Kazushi Aikawa and Henry Rovosky, *Japanese Economic Growth: Trend Acceleration in Twentieth Century* (Stanford: Stanford University Press, 1973); «սոցիալականություն» անվան տակ՝ Fred Hirsch, *Social Limits to Growth* (Cambridge: Harvard University Press, 1976); «բարոյական ռեսուրս» անվան ներքո՝ Albert Hirschman, "Against parsimony: Three easy ways of complicating economic analysis", *American Economic Review* 74 (1984): 88-96; և «կապեր/ցանցեր» անվանումների տակ՝ Mark Granovetter, "The strength of weak ties", *American Journal of Sociology* 78 (1973): 1360-1380; Susan Greenhalgh, "Families and networks in Taiwan's economic development", in E. Wickler and S. Greenhalgh, editors, *Contending Approaches to the Political Economy of Taiwan* (Armonk, N.Y.: M.E. Shpre, 1988); Walter Powell and Laurel Smith-Doerr, "Networks and economic life", in Smelser and Swedberg, editors, *The Handbook of Economic Sociology* (chapter 15). Այն խնդիրներն առկա է տարբեր «տնտեսական խմբերի» ուսումնասիրություններում՝ օրինակ՝ Steward Macaulay, "Non-structural relations in business: a preliminary statement", *American Sociological Review* 125 (1963): 161-178; Nathaniel Leff, *Capital markets in the less developed countries: the group principles*, in Roland McKinnon, editor, *Money and Finance in Economic Growth and Development* (New York: Marcel Dekker, 1976); Leff, "Industrial organizational and entrepreneurship in the developing countries: The economic groups", *Economic Development and Cultural Change* 26/July (1978): 661-675; Yoram Ben-Porath, "The F-connection: Families, friends and firms and the organization of change", *Popular and Development Review* 6/1 (1980): 1-30. Եվ վերջին ինովացիոն աշխատությունները՝ տնտեսագետների և տնտեսական պատմաբանների կողմից, տեսնա՝ Moses Abramovitz, "Catching up, forging ahead, and failing behind", *Journal of Economic History* 46 (1986): 385-406; Gary Becker *Accounting for Tastes* (Cambridge: Harvard University Press, 1966); Avner Grief, "Contract enforceability and economic institutions in early trade", *American Economic Review* 83 (1993): 525-549; Grief, "Cultural Beliefs and the organization of society: a historical and theoretical reflection on collectivist and individualist societies", *Journal of Political Economy* 102 (1994): 912-950; John Helliwell, "Economic growth and social capital in Asia", (Cambridge, Mass.: National Bureau of Economic Research, Working Paper No. 5470, 1996.; Cynthia Taft Morris, "How fast and why did capitalism benefit the majority?", *Journal of Economic History* 55/2(1995): 211-226; Jean-Philippe Platteau, "Behind the market stage where real societies exist", [Parts I and II], *Journal of Development Studies* 30: 533-577; and 753-817; Stephen Knack and Philip Keefer, "Institutions and economic performance: cross-country tests using alternative institutional measures", *Economics and Politics* 7/3 (1995): 207-227; Knack and Keefer, "Does Social capital have an economic pay-off? A cross-country investigation", (College Park: University of Maryland, IRIS Working Paper NO. 197, 1996); Platteau, "Traditional Sharing norms as an obstacle to economic growth in tribal societies", *Cahiers de la Faculte des Sciences Economiques et Sociales, Facultes Universitaires Notre-Dame de la Paix* 17 (1993): 201-223; James Rauch, "Trade and Research: Social capital, sogo shoba, and spillovers", (Cambridge: Mass.: National bureau of Economic Research, Working Paper No. 5618, 1996).

Տնտեսագետների երկու անկախ խմբեր ներկայումս ուսումնասիրում են համագործակցության նորմերն ու արժեքները աճի և կազմակերպչական գործունեության օրրոտընթացի վրա։ Տեսնա՝ Avner Ben-Ner և Lois Putterman, editors, *Economics, Values, and Organization* (New York: Cambridge University Press, 1997), և աշխատություններում, որոնք տպագրվել են McArthur-ի հիմնադրամի աջակցության ներքո, որը հովանավորում է

անհավասարության, գնդերի և արժեքների ու նախապաշարվածությունների վերաբերյալ սեմինարները: Տե՛ս Herbert Gintis, “Towards a research agenda on the evolution of norms, values, preferences, and capabilities”, mimeo. (Department of Economics, University of Massachusetts-Amherst, 1995),

21. Baron and Hannon, “The impact of economics on contemporary sociology”, 1122-1124. Այն պնդումը, որ սոցիալական կապիտալը ֆիզիկական և մարդակային կապիտալի հետ համեմատելի կապիտալի տեսակ է, հիմնախնդրային, է սակայն ոչ ամբողջովին: Baron-ը և Hanna-ն պնդում են , որ որպեսզի ավելի ամբողջությունը որակավորվի որպես «կապիտալ», այն պետք է ունենա այլընտրանքային արժեք, սոցիալական կապիտալը, բոլոր առումներով, չի տիրապետում այդ հատկությամբ, և, հետևաբար, սխալ է այն սահմանափակել ֆիզիկական և մարդակային կապիտալներով: Նրանք մասամբ ճիշտ էին (ինչ-որ մեկի սոցիալական կապիտալի զգալի մասը սկիզբ է առնում այն ժառանգական ներդրումներից, որոնք այդքան էլ ազդեցիկ չեն), սակայն կան նաև դեպքեր, երբ մարդիկ կարող են և մտադրված կերպով, հետևաբար ծախսաբար ջանքեր են գործադրում, որպեսզի ընդլայնեն իրենց սոցիալական կապիտալի սահմանները, ինչպես և փաստում է կապերի հաստատման տիրապետող պրակտիկան («ոչ թե ինչ դու գիտես, այլ ում դու գիտես»): (Տե՛ս Burt, *Structural Holes*, chapter 1). Սոցիալական կապիտալի և՛ սոցիալական, և՛ կապիտալ լինելու էմպիրիկ ապացույցների համար տե՛ս հետևյալ խոստովանալից աշխատությունները՝ Deepa Narayan and Lant Pritchett, “Cents and sociability: Household income and social capital in rural Tanzania”, mimeo, (Washington, D.C.: The World Bank Department, 1997).

22. Սովորաբար տեսությունների ժլատությունը, ասինքն շարք քցով մեկնաբանելու հատկությունը, ցանկալի է այնքանով, որ այս ինստանցիում ավելի հասկացությունը ընդունվում է առանց մանրամասների, հարմարեցվում անքննադատաբար և կիրառվում ոչ այնքան ճշգրիտ:

23. Coleman, “Norms as social capital”, *Foundations* (chapter 11).

24. Այս մոտեցումն արագացում է ռացիոնալ ընտրության տեսության ներկայացուցիչներին հակադրվող փաստարկը, մասնավորապես այն, որ եթե բոլոր անհատները, ըստ սահմանման, ձգտում են շահերի մաքսիմիզացման, ապա պարապկորությունները չեն իրականացվի: Ինչպես Օսլոնի վաղ աշխատությունները կանխատեսում էին «ծրիակերությունը», այնպես էլ սոցիալական կապիտալի չափից դուրս անհատական նշանակության միջոցով գերմեկնաբանվում են կոլեկտիվ գործողությունները: Երկու դեպքում էլ մասնավոր լուծումը պահանջում է բացահայտել այնպիսի առանձնահատուկ պայմաններ, որոնց ներքո անհատներին ու խմբերն ունակ կլինեն փոխշահավետորեն աշխատել (կամ չաշխատել) միասին. դիրքորոշում, որը Օսլոն, թվում է, թե՛ այսօր ընդունում է: Տե՛ս Mancur Olson, *The Logic of Collective Action*, (Cambridge: Harvard University Press, 1965); համեմատի Olson, “Preface”, in Todd Sandler, *Collective Action: Theory and Applications* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 1995).

25. Այս ձևակերպումն իրականում ներկայացնում է Վեբերի և Դյուրկհեյմի սինթեզը: Տե՛ս Dietrich Rueschemeyer and Peter Evans, “The state and economic transformation: towards an analysis of the conditions underlying effective intervention”, in Peter Evans, Dietrich Rueschemeyer, and Theda Skocpol, editors, *Bringing the State Back In* (New York: Cambridge University Press, 1988), 59.

26. Granovetter, “The Strength of weak ties”; William Julius Wilson, *When Work Disappears: The Work of the New Urban Poor* (New York, Knopf, 1996).

27. Fukuyama, *Trust: Making and Breaking Corporate Relations* (New York: Basil Blackwell, 1988), և James Henslin, “What makes for trust”, in Henslin, editor, *Down to Earth Sociology: Introductory Readings*, forth edition (New York: The Free Press).

28. Սա սոցիալական կապիտալի այն իմաստ է, որը կիրառում էր Բուրդյեն, տե՛ս հղում 19-ի ցիտավորումները:

29. Bob Edwards and Michael Foley, “Social capital and the political economy of our discontent” *American Behavioral Scientists* 40/5 (1997): 669.

30. Portes and Landolt, “The downside of social capital”, 19.

31. St'u Berger and Neuhaus, *To Empower People*; Amatai Etzioni, *The Spirit of Community* (New York: Crown Publishers, 1993); և Alan Ahrenhalt, *The Lost Coty* (New York: Basic Books, 1995).
32. George F. Will, cited in Theda Skocpol, "Unraveling from above", *The American Prospect* 25 (1996), 20. Նամենարի Robert Bellah-ի և այլոց խիստ քննադատությունը բոլոր նրանց նկատմամբ, ովքեր «կուժեղացնեն ժողովրդավարությունը պետության թուլացման միջոցով»: Bella her al., *The Good Society* (New York, Random House, 1992), 133. Պետություն-հասարակություն հարաբերությունների զրոյական գումարով խաղի էմպիրիկի ժխտումների համար տե՛ս՝ Lester Salamon, *Partners in Public Service: Government-nonprofit Relations in the Modern Welfare State* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1995), և Theda Skocpol, *Social Policy in the United States: Future Possibilities in Historical Perspective* (Princeton: Princeton University Press, 1995), Միացյալ Նահանգներում, and Bo Rothstein, *The Social Democratic State: The Swedish Model and the Bureaucratic Problem of Social Reforms* (Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1996), Շվեդիայում:
33. William Schambra, "By the people: the old values of the new citizenship", *Policy Review*, Summer (1994): 32-38.
34. Fukuyama, *Trust. Այլ փաստարկների համար տե՛ս՝* Lawrence Harrison, *Who Prospers? How Cultural Values Shape Economic and Political Success* (New York: Basic Books, 1992).
35. Putnam, *Making Democracy Work*. Մինչ ուրիշները պոնում էին գիրքը, Փաթենմի քննադատությունները հիմնականում ուղղված էին Իտալիայի սոցիալական և քաղաքական պատմության վերաբերյալ դասախոսություններին:
36. Փաթենմի Միացյալ Նահանգների վերաբերյալ ընդհանուր թեզիսին ուղղված քննադատությունների համար տե՛ս Michael Shudson, "What if civic life didn't die?", *The American Prospect* 25(1996): 17-20; Nicholas Lehmann, "Kicking in groups", *The Atlantic Monthly* 277/4 (1996): 22-26; Laad, "The Data just don't show the America's erosion of 'social capital'", Clark, "Drifting engagements". Margaret Levi, "Social and unsocial capital: A review essay of Robert Putman's *Making Democracy Work*", *Politics and Sociology*, 24/1 (1996): 45-55.
37. Ավելի կոնկրետ, այս ավանդույթի մրաժոյները պնդում են, որ գոյություն ունեն պետության բազմաթիվ գործողությունները՝ սկսած «թալանից», վերջացրած «գարգացմամբ»: Ես դիտարկում եմ այս մոտեցման առավելությունները ներքոնշյալ մեկանբանություններում:
38. Skocpol, "Unrevealing form above", 20. Skocpol, *Social Policy in the United States*, Այնուհանդերձ, լիբերալները մեծամասամբ աչքի են ընկնում սոցիալական կապիտալի սրեղծման համար քաղաքականության երաշխավորումներ փրամադրելու ցանկության բացակայությամբ: Իրականում, Փաթենմի աշխատությունները տպագրվել են լիբերալ մամուլում և նա բացահայտորենն իրեն նույնացնում էր այս ճամբարի հետ, պնդելով, որ «սոցիալական կապիտալի փարբերակումներն առաջանում են՝ անկախ բարեկեցության սպառումներից կամ կառավարման մասշտաբներից...[Սոցիալական կապիտալը], եթե ոչ այլն է, *սպա դրականորեն* է կոռելացվում պետության մասշտաբների հետ»: Այնուհանդերձ, սա կրկին այն դեպքն է, երբ անհանգիստ ընթերցողը կարող է օգտվել Փաթենմի արդյունքներից՝ ընդդիմադիր քաղաքական ծրագրերում ներգրավվելու համար:
40. Այն, որ այս մոտեցումն անբետում է ապացույցների բազմազանությունը՝ ի օգուտ «դրական գումարով» ճամբարի, արտացոլում է պահպանողականների ուժեղ գաղափարական պարտավորությունները, այլ ոչ թե համոզիչ հակափաստարկները:
41. Mancur Olson, *The Rise and Decline of Nation* (New York: Yale University Press, 1982).
42. Portes and Landolt, "The downside of social capital".
43. Օրինակ Քուլմանը գրում է, որ սոցիալական կապիտալը «ոչ միայն խթանում է կոնկրետ գործողություններ, այլև կառուցում ուրիշները», սակայն նրա օրինակները փաստում են, որ նա առավելապես առնչվում է այն հանգամանքի հետ, թե սոցիալական կապիտալը ինչպես կարող է կանխել անցանկալի վարքը (հանցագործությունը, սրախոսությունը)՝ ուղղակիորեն նպաստելով լավ վարքագծի ի հայտ գալուն: Coleman, *Foundation of Social Theory*, 311. մինչդեռ,

ինչպես ստորև մանրամասն կներկայացվի՝ սոցիալական կապիտալի կոնկրետ համադրությունները կարող են խաթարել ցանկալի վարքը և նպաստել ապակառուցողական վարքագծի առաջացմանը:

44. Տե՛ս օրինակ լոկալ ասոցիացիաների, իշխանության և փոփոխական գործունեության միջև դրական հարաբերությունները Միացյալ Նահանգներում՝ արձանագրված հետևյալ աշխատություններում՝ Tom Rice and Alexader Sumberg, "Civic culture and government performance in the American State", mimeo (Ames, Ia.: Department of Political Science, Iowa State University, 1995), John Helliwell, "Do borders matter for social capital? Economic growth and civic culture in U.S. states and Canadian provinces", mimeo (Vancouver: Department of Economics, University of British Columbia, 1996), Helliwell, "Empirical linkages between democracy and economic growth", *British Journal of Political Science*, 24/2 (1994): 225-248, որտեղ այնպիսի «հին» նահագները, ինչպիսիք են Վերմոնթը և Մասաչուսեթսը, ամենալավն են գործառնում: Այս արդյունքները չեն պաշտպանում Օսլոնի փաստարկները:

45. Այս գրականության հետ ծանոթանալու համար փնտ՝ Ivan Light and Stavros Karageorgis, "The ethnic economic", in Smelser and Swedberg, *Handbook of Economic Sociology* (chapter 26).

46. Alfred Marshall, *Principles of Economics*, first edition (London: Oxford University Press, 1890), John Hicks. *The Social Framework: An Introduction to Economics* (New York: Carendon Press, 1942). Սոցիալական կապիտալի դասական օգտագործումն այնպես, ինչպես օգտագործվում էր Louis Pittermani-ի կողմից, "Social capital and development capacity: the example of rural Tanzania", *Development Policy Review* 13(1995): 5-22.

47. Albert Hirschman, *The Passions and Interests: Political Arguments for Capitalism before its Triumph* (Princeton: Princeton University Press, 1977), Hirschman, "Rival views of market society", *Journal of Economic Literature* 20 (1982): 1463-1484.

48. Platteau, "Behind the market place where real societies exist".

49. Davis McNelly, *Political Economy and the Rise of Capitalism: A Reinterpretation* (Barkley: University of California Press), 169.

50. Albert Hirschman, "Interest", in J Eatwell, M. Milgate and P. Newman, editors, *The Invisible Hand* (The New York Palgrave) (London: Macmillan, 1987), 160. McNelly-ի և Hirschman-ի հատվածները վերցված են Platteau-ից, "Behind the market palace where real societies exist".

51. Տե՛ս Jerry Evensky, "The role of community in modern classic liberal thought", *Scottish journal of Political Economy* 39/1 (1992): 21-38; Evensky, "Ethnics and invisible hand", *Journal of Economic Perspectives* 7/12 (1992): 197-205; Jerry Miller, *Dan Smith in His Time and Ours: Designing the Deserpy Society* (New York: The Free Press), Evensky-ն (անհատական մենկաբանություն, 1997) հայտարարում է, որ Սմիթը պլանավորում էր, սակայն երբեք չի գրել «երրորդ ուրբը», որը հավանաբար երեք հարորից բաղկացած գիտական աշխատանք է՝ փոփոխական աճի և հասարակության էվոլյուցիայի վերաբերյալ: Չգրված գլուխը պետք է վերաբերեր իրավագիտական հարցերին:

52. Ադամ Միլլերի հոգևոր կապիտալ հասկացությունը ներառում է և՛ մշակութային արժեքները, և՛ «հասարակության և պատրվության միջև օրգանական միասնությունը»: Լինելով վաղ հակակապիտալիստ, հակահնդուստրիալիստ և այլ էքսցենտրիկ բնավորության փեր մարդ՝ Միլլերն «առաջիններից էր, ով, չնայած փարիսկան կերպով, բայց այնուհանդերձ բարձրացրել է սոցիալականի հարցը»: H Reich, entry for Adam Muller in *The New Palgrave* (New York: The Stockton Press, 1987), 561.

53. Randall Collins, *Four Sociological Traditions* (New York: Oxford University Press, 1994).

54. Richard Swedberg, "Economic Sociology: Past and present: *Current Sociology* 35/1 (1987): 1-215; Swedberg, "Major Traditions in economic sociology".

55. Portes and Sensenbrenner, "Embeddedness and immigration", 1321. Նամանակի այլընտրանքային սահմանումները հղում 2-ում:

56. Դասական միջանկյալ դիրքորոշումը, իհարկե, թռքվիյան է, որը ներկայացված է Փաթենմի աշխատությունում՝ *Making Democracy Work*, որտեղ փոփոխական հասարակությունը գործառնում է, որպեսզի հաշտեցնի միկրո մակարդակի «կրքերը» և մակրո մակարդակի «շահերը»: Ինչպես ես մինչ այժմ նշեցի, Փաթենմի վերջերս ձևավորված պնդումը աղեկավորներն չի լուծում սոցիալական կապիտալի փարբեր կիրառումների հարցը միկրո և մակրո մակարդակներում: Նամեմարական ինստիտուցիոնալիստների աշխատանքի որպես «մակրո» բնորոշումը կարարել է հիմնականում էվրիստիկ նպատակներով: Ի փարբերություն Բրատուդելի, Վալերշտեյնի և Մաննի իրական մակրոսոցիոլոգիական աշխատանքների, այս աշխատանքը պետք է դիտարկվի որպես մակրո և «մեզո» ոլորտների միջև միջանկյալ դիրք զբաղեցնող (այսինքն, սոցիալական կապերը հարում են հասարակական-մասնավոր փարանջարումը), սակայն իմ համոզմամբ վերջինս մի փոքր անփույթ սահմանում է: Մեր մոտեցման համաձայն, «մակրո» մակարդակը պարզապես անհարժեշտություն է ձևական բիզնեսի, հասարակության սոցիալական և քաղաքական կազմակերպման համար:

57. Mark Granovetter, "Economic action and social structure: the problem of embeddedness", *American Journal of Sociology*, 91 (1985): 493.

58. Փոլանյին պնդում է, որ կառուցվածքային փոխակերպումների հեղևանքնով «բարեկամական, հարևանական, մասնագիտական և աշխարհահայացքային չկառուցվածքայնացված կազմակերպությունները...[իկվիդացվել են, երբ նրանք վկայակոչեցին անհարի լոյալությունը և հեղևաբար, ամրապնդեցին նրա [փնրեսական] ազափությունը»: Katl Polanyi, *The Great Transformation* (Boston: Beacon Press, 1957 [1944]), 163 (մեկնաբանություններն ալելացված).

59. Ներգրավվածության առավել մանրամասն մեկնաբանությունների համար փնս Bernard Berber, "All economics are embedded: The career of concept and beyond", *Social Research*, 62/2 (1995): 387-413.

60. Տնս Oliver Williamson, *Markets and Hierarchies: Analysis and Antitrust Implications* (New York : Free Press, 1975; Wliamson, *The Economic Institutions of Capitalism*(New York: Fee Press, 1985)

61. Ronald Coase, "The nature of the firm", *Econometria* 4 (1937): 386-405.

63. Granovveter, "Economic action and social structure", 502.

64. Granovetter, "The strength of weak ties".

65. Gerdinad Braudel, *Civilization and Capitalism, 15th-18th Century*. Vol.2, *The Wheels of commerce* (London: Fontana Press, 1985), 277. Cited in Richard Swedberg and Mark Granovetter, "Introduction", IN Granovetter and Swedberg, editors, *The Sociology of Economic Life* (Boulder: Westview Press, 1992), 12.

66. Տնս Sharon Zukin and Paul DiMaggio, "Introduction", in Zukin and DiMaggion, editors, *Structure of Capital: The Social Organization of the Economy* (New York: Cambridge University Press, 1990).

68. 1980-ականներին նոր փնրեսական սոցիոլոգիայում (այսինքն՝ «նոր համեմարական քաղաքական փնրեսություն») մակրո մակարդակի ուղղության առաջացման համար փնս Peter Evans and John Stephens , "Development and the world economy", in Neil Smelser, editor, *Handbook of Sociology* (Beverly Hills: Sage, 1988).

70. Portes and Sensenbrenner, "Embeddedness and immigration".

71. Portes, "Economic sociology and the sociology of immigration".

72. Rueschmayer and Evans, "The state and the economic transformation".

73. Thorston Veblen, *Imperia Germany and the Industrial Revolution*, (Ann Arbor: University of Michigan Press, 1966 [1915]); Pilanyi, "The Great Transformation"; Hirschman, *The Strategy of Economic Development*; Alexander Gershenkron, *Economic Backwardness in Historical Perspective* (Cambridge: Harvard university Press, 1962); Barrington Moore, *Social Origins of Dictatorship and Democracy* (Boston: Beacon Press, 1967).

74. Chalmers Johnson, *MITI and Japanese Miracle* (Stanford: Stanford University Press: 1982).

75. Peter Evans, "Predatory, development and other apparatus: a comparative political economy perspective on the third world state", *Sociological Forum* 4/4 (1989): 561-587; Evans, "The state as problem and solution: predation, embedded autonomy, and structural change", in Stephan Haggard and Robert Kaufman, editors, *The Politics of Economic adjustment* (Princeton: Princeton University Press, 1992); Evans, *Embedded Autonomy* (Princeton: Princeton University Press, 1995); Alice Amsden, *Asia's Next Giant: South Korea and Late Industrialization market* (New York: Oxford University Press, 1989); Robert Wade, *Governing the Market: Economic Theory and the Role of Government in East Asian Industrialization* (Princeton: Princeton University Press, 1990).

76. Տե՛ս Robert Bates, *Markets and States in Tropical Africa: The Political Basis of Agricultural Policies* (Berkeley and Los Angeles: University of California Press: 1981); Bates, *Beyond the Miracle of Market: The Political Economy of Agrarian Development in Kenya* (Cambridge: University of Cambridge Press: 1989); John Zysman, *Governments, Markets and Growth* (Ithaca: Cornell University Press, 1983); Gary Hamilton and Nicole Biggard, "Market, culture and Authority: a comparative analysis in management and organization in the far east", *American Journal of Sociology* 94/Supplement (1988), Dietrich Ruschemeyer, Evelyn Stephens, and John Stephens, *Capitalist Development and Democracy* (Cambridge: Polity Press, 1992), Guillermo O'Donnell, "On the State, democratization and some conceptual problems: a Latin American view with glances at some postcommunist countries", *World Development* 21/8 (1993): 1355-1369; Merline Grindle, *Challenging the State: Crisis and Innovation in Latin America and Africa* (New York: Cambridge University Press, 1996); Grindle, "Divergent cultures? When public organizations perform well in developing countries", *World Development*, 25/4, (1997): 481-495; Patrick Heller, "Social capital as a product of class mobilization and state intervention: industrial workers in Kerala, India", *World Development* 24/6 (1996): 1055-1071; Jonathan Fox, "How does civic society thicken? The political construction of social capital in total Mexico", *World Development* 24/6 (1996): 1089-1103, Judith Tendler, *Good Government in the Tropics* (Baltimore: John Hopkins University Press, 1997). Այս դպրոցի քանադապոյթային հետ ծանոթանալու համար՝ մասնավորապէս Evans-ի *Ներգրավված ինքնավարութեան վերաբերյալ*, րէն գիտական հոլմաների շրմմարան՝ հերեյալ թեմայի վերաբերյալ *Political Power and Social Theory* 10 (1996). համեմարական ինստիտուցիոնոլիստական մոլերեցումը հայրնի է նաև որպէս պարմական ինստիտուցիոնալիզմ՝ րէն, օրինակ, Seven Steinmo, Kathleen Thelen, and Frank Longstreth, editors, *Structuring Politics: Historical Institutionalism in Comparative analysis* (new York: Cambridge: Cambridge University Press: 1992), չնայմ վերջինս ալեառալեւապէս հարում է ռացիոնալ ընրոյթյա գացափարներին: Առաջնորդվելով խիստ սկեպտիցիզմով բոլոր հարաբերոյթոններում՝ հարաբերական ինստիտուցիոնոլիստները սկսում են հերգրենև իրենց ներկա գրմել այնպսի կառուցողական իրադրոյթոնների մեկնաբանոյթոններում, ինչպիսին է օրինակ այսպէս կոչվմ Արևելյան Ասիայի հրաշքը: Տե՛ս, օրինակ, World Bank, *The East Asian Miracle: Economic Growth and Public Policy* (New York: Oxford University Press, 1993), and Joseph Stiglitz, "Some lessons from East Asia miracle", *World Bank Research Observer* 11/2 (1996): 151-177.

77. Կոլեկտիվ գործողոյթյան «սրարիկ» երկընրարանքների և գարգացման «դինամիկ» կազմակերպչական երկընրարանքների միջև րարանջարումը որակական բնոյթ ունի և այն չպերք է շփոթել խաղերի րեսոյթյան ներկայացուցիչների կողմից օգրագործվող համարժեք հասկացոյթյան հետ, որը պարգապէս վերջինիս կրկնվող (կամ «շղթայական») րարբերակն է:

78. Փոխկապվածոյթոնը միավորվում, սակայն չի սահմանափակվում լայնորեն կիրառվող քաղաքացիական մասնակցոյթյան սոցիալ-քաղաքական հայեցակարգով:

79. Emile Durkheim, *The Division of Labor In Society* (New York: Free Press, 1984 [1893]). Դյուրկեյմն իհարկե հիմնվում է Թյոննիսի հերեյալ երկու հասակացոյթոնների միջև րարբերակումների վրա, ընրանեկան և ալանդական սոցիալականն հարաբերոյթոններ, որոնք բնոյթագրվում են որպէս *gemeinschaft* (համայնք) և աշխարանքի աճող բաժանման արդյունքում ի հայր եկող թոյլ սոցիալական կապեր, որոնք բնոյթագրվում են որպէս *gesellschaft* (հասարակոյթոն կամ սսոցիացիա): Ferdinand Tonnies, *Community and Society (Gemeinschaft und gesellschaft)* (New York: Harper and Row, 1963 [1887]).

80. William Julious Wilson, *The Truly Disadvantages*, (Chicago: University of Chicago Press, 1987); Wilson, *When Work Disappears*.

81. Robert Kingaard and Johannes Fedderke, "Social integration and disintegration: as Exploratory analysis of the data", *World Developmnet* 23/3 (1995): 357-369.

82. Wilson-ը կարևորում է և՛ ինֆեգրացիան, և՛ փոխկապվածությունը ժամանակակից ներքաղաքային գեոգրիայի բնակության պայմանների մեկնաբանման համար. «Չիկագոյի Նամալսարանի Արդյունաբերական աղքատության ուսումնասիրման կենտրոնի հետազոտության արդյունքում պարզվել է, որ աղքատացած և վրանգավոր հարևաններին միաորում է սոցիալական ինֆեգրացիայի համեմատաբար բարձր մակարդակը (*յոկալ հարևանության բարձր մակարդակը՝ մեկուսացված լինելով ընթացիկ հասարակության լայնամասշտաբ շփումներից*) և ոչ ֆորմալ վերահսկողության ցածր մակարդակը (*այն զգացումը, որը նրանք փոքր վերահսկողություն ունեն իրենց անմիջական միջավայրի, այդ թվում նաև շրջապատի կողմից իրենց երեխաների վրա բացասական ազդեցության նկատմամբ*): Նման փարածքներում երեխաները ոչ միայն ենթարկվում են ռիսկի՝ ոչ ֆորմալ վերահսկողությունների ցածր մակարդակի հետևանքով, այլև ունեն փոքրաթիվ հաջողություններ, քանի որ հարևանների միջև ոչ ֆորմալ փոխազդեցությունները սահմանափակվում են հիմնականում նրանց կողմից, ում կարողությունները, կենսակերպը և սովորույթները այդքան էլ կողմնորոշված չեն դեպի դրական սոցիալական արդյունքները (գիտական նվաճումներ, սոցիալամեր վարք), ի տարբերություն ավելի կայուն հարևանությունների: Չնայած նման փարածքներում հարևանների միջև սերտ փոխազդեցությունները կարող են արդյունավետ լինել մասնավոր ռազմավարությունների իրականացման համար, ընդհարձակ տեղեկափոխությունը և վարքային մոդելները, որոնք գեոգրիայի համար օգտակար են (երեխաներին սովորեցնում են խուսափել օտարների հետ անմիջական շփումից և զարգացնել վարքագծի դաժան մոդելներ՝ հասարակական ոլորտում պաշտպանվելու ահմար), դրանք այդքան էլ օգտակար չեն լայն հասարակությունում՝ երեխաների բարեկեցության ապահովման տեսանկյունից»: Wilson, *When Work Disappears*, 63-64. Ulf Hanners, *Soulside: Inquires into Ghetto Culture and Community* (New York: Columbia University Press, 1969) J. MacLeod, *Ain't No Making It: Aspiration and Attainment in a Low-Income Neighborhood* (Boulder: Westview Press, 1995) պարմում է նմանատիպ պարմություն Միացյալ Նահանգների աղքատ համայնքների սպիտակամորթ և սևամորթ երեխաների նվաճումների տարբերություններ միասին: Զարգացող երկրներում քաղաքային աղքատության մասին վերջերս լույս տեսած գրականության համար տե՛ս Caroline Moser, *Confronting Crisis: A Comparative Study of Household Responses to Poverty and Vulnerability in Four Poor Urban Communities* (Washington D.C.: The World Bank, 1996). David M. Cutter and Edward L. Glaeser, "Are ghettos good or bad?", *Quarterly Journal of Sociology* 32/3 (1997): 827-872.

83. George Simmel, "Group Expansion and the development of individuality", in Donald Levine, editor, *George Simmel: On Individuality and Social Forms* (Chicago: University of Chocago Press, 1971 [1908]), 253, 255.

84. Max Weber, *Economy and Society*, ed. Guether Ross and Claus Wittich, (Berkely: University of California Press, 1968 [1922]), Weber, *General Economic Histort*, translated by Frank Knight (New Brunswick: N.J.: Transaction Books, 1923 [1981]).

85. Weber, *Economy and Society*, 1394-1395.

86. Weber, նշվ ստեղծ, 1393.

87. Վեբերի կապիտալիզմի տեսության ժամանակակից մեկնաբանման համար տե՛ս Randall Collins, "Weber's last theory of capitalism: a systematization" *American Sociological Review* 45/December (1980): 925-942.

88. Evans, *Embedded Autonomy*, 39.

89. Evans, "Government action, social capital and development", 1120.

90. Էվանսն առանձանցնում է սիներգիայի երկու տեսակ: Առաջինը նա անվանում է փոխլարցում, այսինքն «հասարակական և մասնավոր ոլորտների ակտորների միջև

փոխադարձաբար նպաստավոր հարաբերությունների կոնցեպտուալիզացիայի կոնվենցիոնալ ճանապարհը: Այն նպաստում է աշխատանքի հստակ բաժանմանը, հիմնված է հասարակական և մասնավոր ինստիտուտների հակադիր հարկանիշների վրա...[և] նրբորեն հարմարվում է ինստիտուցիոնալ տնտեսության և հասարակական ադմինիստրացիայի պարադիգմաների հետ...[ստիպելով] վերանայել հասարակական-մասնավոր տարանջատումը»: Սիներգիայի երկրորդ տեսակը ներգրավվածությունն է, այն իմաստով որով այն քննարկվել է մինչ այժմ՝ մակրո մակարդակում: Ես այս հոդվածում առաջնորդվում եմ սիներգիայի՝ որպես ներգրավվածության իմաստով:

91. Randall Collins-ի մեկնամաբությունները Վեբերի՝ կապիտալիզմի առաջացման մեջ ինստիտուտների դերի ընկալման վերաբերյալ: Collins, Weber's last theory of capitalism, 935.

95. Norman Uphoff, Grassroots organizations and NGOs in rural development: opportunities with diminishing and expanding markets, *World Development*, 21/4 (1993): 307-322.

93. Albert Einstein, *Ideas and Opinions* (New York: Bonanza, 1954), 54.

94. Edward Benfield, *The Moral Basis of Backward Society* (New York: Free Press, 1958). ապաբարոյական ընդհանրացումները համապատասխանում է Hirschman-ի «խմբի վրա կենտրոնացած» զարգացում հասկացությանը: Տե՛ս Hirschman, *The Strategy of Economic Development* (chapter 1).

95. Platteau, «Behind the market stage where real societies exist», 799,

96. Ժամանակակից ֆինանսական համակարգի առաջացման վերաբերյալ Նելսոնի թեզիսի կենտրոնական գաղափարի էությունը կայանում է նրանում, որ պատմական տրանսֆորմացիայի ընթացքում տեղի է ունենում ժառանգական ընդհանուր բնութագրիչներից անցում դեպի «մենք», թշնամանքից անցումը դեպի «նրանք», դեպի արդարության համընդհանուր ընկալմանը: Տե՛ս Benjamin Nelson, *The Idea of Usury* (Princeton: Princeton University Press, 1949).

97. John Toye, *Dilemmas of Development* (Oxford: Basil Blackwell, 1987).

98. Christopher Colclough, «Structuralism versus neo-liberalism: an introduction,» in Christopher Colclough and James Mannor, editors, *States or Markets? Neo-Liberalism and the Development Policy Debate* (Oxford: Clarendon Press, 1991).

99. Holmes, «What Russia teaches us now», 37.

100. Suhdir Kakar, *The Inner World* (Delhi: Oxford University Press, 1978).

101. Putman, *Making Democracy Work*; Diego Gambetta, *The Sicilian Mafia: The Business of Private Protection* (Cambridge: Harvard University Press, 1993).

102. Paul Kennedy, *African Capitalism: The Struggle for Ascendancy* (New York: Cambridge University Press, 1988).

103. Colin Turnbull, *The Mountain People* (New York: Simon and Schuster, 1972.)

104. Ավելի թարմ, բայց հավասարապես հարգանքի արժանի օրինակի համար դիտարկեք Քլիթզաարդի պատմությունը՝ Էկվադորիալ Գվինեիայի տնտեսական զարգացումների թերությունների մասին: «Կանայք օրվա ընթացքում ժամեր են ծախսում [մալանգասի] և այլ սննդի պատրաստման վրա: Երբ մալանգասը պատրաստվում է 11 ամիսներից հետո, այն տեղավորում են հարյուր ինսուլյոր ֆունտ ծանրություն ունեցող պարկերում և տանում շուկա: Յուրաքանչյուր կին ստիպված է իր ուժերով պարկը կամ պարկերը տեղափոխել շուկա: Ես չեմ վստահի իմ հարևանին, որ նա վաճառի մալանգասը ինձ համար», -պատասխանեց մի կին իմ մի քանի հարցերից հետո՝ զուգահեռաբար զարմանալով իմ զարմանքի վրա: «Ինչու՞, որովհետև նա երբեք չի տա ինձ ճիշտ գումարը կամ կվերցնի այն իրան»: «Նույնսիկ ձեր գյուղի կնոջը, ձեր հարևանին»: «Այո, ես չեմ վստահում նրանց»: Ներկաբար յուրաքանչյուր կին վճարում է ոչ միայն յուրաքանչյուր պարկի, այլև իր տեղափոխման դիմաց և ստիպված է ապրուստի համար գումար վաստակել շուկայում՝ վեց օրվա ընթացքում. ժամանակ, որի ընթացքում վաճառվում է հարյուր ինսուլյոր ֆունտ՝ հացերի փոքր, մանրածախ վաճառքի

միջոցով... Կնոջ կողմից շուկայի վրա ծախսերը կազմում են մի պարկի վաճառքի գնի՝ 25-30 դոլլարի երկու-երրորդը, կամ նույնիսկ երկու անգամ գերազանցում արտադրության ծախսերը:

105. Մայր Թերեզային աշխատանքները Կալկուտայի աղքատ թաղամասերում, մասանվորապես Կալիգաթում, Մահվան Տների սրեղծումը կարևոր նշանակություն ունի այս ենթատեքստում: Կալիգաթում ապրում են ծայրահեղ աղքատ հիվանդները, ովքեր չունեն ոչ ընդհանր, ոչ էլ հարազաններ, որ իրենց մասին հոգ փանեն: Չունենալով ֆիզիկական, ֆինանսական կապիտալ, ենթադրվում է, որ այս անհատներ իրոք «աղքատներից ամենաաղքատն են», մասնավորապես քանի որ նրանք չունեն նաև սոցիալական կապիտալ: Դիտարկելնք Navin Chawla-ի հեղինակ հարվածը, որտեղ Քույրը քննարկում է հիվանդների ընդունման ընթացակարգը: «Ամենափոքր հիմնախնդիրներից մեկը, որի հետ մենք բախվում ենք», -ասում է Քույրը, -««փողոցի դեպքերը» «ընդհանրի դեպքերից» առանձացնելն է»: «Փողոցի դեպքերը ծայրահեղ հիվանդներն ու լքվածներն են: Նրանք ոչ ոք չունեն, ով իրենց մասին կհոգա: Ոչ ընդհանր, ոչ հարազաններ, ոչ ոք, ով նրանց այնպես է սիրում, որ կպահի նրանց: Ընդհանրի դեպքերի պարագայում ընդհանրները չունեն հնարավորություն կամ ցանկություն խնամել իրենց անդամին... Նրանք հաճախ գալիս են այստեղ ու ասում,- «Ես անկողնային հիվանդ եմ, ես պառկելու փեղ չունեմ: Շուկան այնքան բազմամարդ է: Միայն գիշերը ես կարող եմ մի անկյուն գտնել քնելու համար: Ես ոչ մի փեղ չունեմ գնալու»... »: Navin Chawla, *Mother Teresa: The Authorized Biography* (New Delhi: Penguin Books, 1992), 164.

106. Այս մակարդակում անոմիան համապարասխանում է Hirschman-ի «Էզոկենպրոն» զարգացմանը: Տե՛ս Hirschman *The Strategy of Economic Development* (chapter 1).

107. Hagan, Merkins and Boehnke, "Delinquency and Disdain".

108. Mishler and Rose , "Trajectories of fear and hope"; Mishler and Rose, "Trust, distrust, and Skepticism", *East European Constitutional Review* 4/3 (1995): 34-42; Ronald Inglehart, "The Impact of Culture in economic development: theory , hypothesis and some empirical tests", mimeo, (Ann Arbor: University of Michigan, 1994); Inglehart, *Modernization and Postmodernization: Cultural , Economic and Political Changes 43 Societies* (Princeton: Princeton University Press, 1997); Woller, "Social capital and citizen support".

109. J. Gultung, "On the social cost of modernization. Social disintegration, atomic/anomie and social development", *Development and Change* 27/2 (1996): 379-413.

110. Alejandro Portes, "Children of immigrants: Segmented assimilation and its determination", in Portes, editor, *The Economic Sociology of Immigration*.

111. Brian Roberts, "Socially expected duration and economic adjustment of immigration", in Portes, editor, *The Economic Sociology of Immigration*.

112. Ivan Light and Edna Bonacick, *Immigrant Entrepreneurship: Koreans in Los Angeles 1965-1982* (Berkley: University of Californian Press); I. Light, I. Kwoun, and D. Zhong, "Korean rotation credit associations in Los Angeles", *America* 16/1 (1990): 35-54.

113. Light and Karageorgis, "The ethnic economy",

115. Portes and Landolt, "The downside of social capital ", 20. Էթնիկ ձեռնարակափրությանը բերաբերող գրականության համար այլ ցիտումների մեջ փն՛ս՝ Robert Waginfer, "Immigration enterprise", *Theory and Society* 15 (1986): 249-285; Waldinger, *Still the Promised City/ Africa-Americans and New Immigrants in Postindustrial New York* (Cambridge: Harvard University Press, 1996); Roger Waldinger, Howard Aldrich, and R. Ward, *Ethnic Entrepreneurs: Immigrant and Ethnic Business in Western Industrial societies* (Beverly Hills: Sage, 1996); Alejandro Portes and M. Zhou, "Gaining the upper hand: Economic mobility among immigrant and domestic minorities", *Ethnic and Racial Studies* 15/October (1992): 491-522; Ivan Light and Parminder Bachu, *Immigration and Entrepreneurship: Culture, Capital and Ethnic Networks* (New Brunswick, N.L.: Transaction Publishers, 1993); Ivan Lights and Coral Rosentein, *Race, Ethnicity, and Entrepreneurship in Urban America* (Hawthorn, N.J.: Aldine de Gruyter, 1995). Միգրացիոն հոսքերի ձևավորման մեջ սոցիալական կապիտալի դերի հիմնալի էմպիրիկ վերլուծության համար փն՛ս Douglas Massey

and K. Espinosa, "What's driving Mexico-U.S. migration? A theoretical, empirical, and policy analysis", *American Journal of Sociology* 102/4 (1997): 939-999.

116. Սա վերաբերում է աղքատ համայնքներում փոքր բիզնեսին: Կոմերցիոն ոլորտում արդեն իսկ լավ հասարակված էթնիկ ձեռնարկատիրությունը (օրինակ, ադամանդի հրեա վաճառականները Նյու Յորքում) կարող են մեծ շահույթ և նույնքան հաճախորդներ ունենալ, քանի որ ունակ են ապահովել ելքն ու մուտքն իրենց արտադրություն՝ ոչ ֆորմալ սոցիալական մեխանիզմների միջոցով:

117. Granovetter, "The economic sociology for firms and entrepreneurs", 137.

118. RoSCA-ները (և նման փոքր միավորումները, ինչպիսին է փոնտինները*) փոքր, ազգային խնայողական և վարկատու խմբեր են, որոնք ստեղծվել են ամբողջ աշխարհում, որի անդամները կապված են ազգակցական կամ էթնիկ կապերով, ամսական որոշակի գրավ են դնում ընդհանուր ֆոնդում, որն իր հերթին բաշխվում է բոլոր ներդրողների միջև: Դրանք գրականության մեջ մաքնանշվել են Clifford Geertz-ի և Sally Ardner-ի առաջին աշխատություններում, Clifford Geertz, "The rotating credit associations: A middle rung in development", *Economic Development and Cultural Change* 10-3 (1962): 241-263, Sally Ardner, "A comparative study of rotating credit associations", *Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland* 94/2 (1964): 202-229, և դրանից ի վեր լայնորեն քննարկվել մարդաբանների՝ Francis Bouman, "Indigenous savings and credit societies in the third world: a message", *Savings and Development* 1 (1997): 181-220, Կոմերցիոնների՝ Tim Besley, Steven Coate, and Glenn Loury, "The economics of rotating savings and credit associations", *American Economic Review* 83/4 (1993): 792-810, և Կոմերցիոն սոցիոլոգների կողմից՝ Granovetter, "The economic sociology for firms and entrepreneurs".

119. Սոցիալական մեխանիզմները վերաբերում են վերլուծության և մեկնաբանման միջանկյան մակարդակին, որը տեղայնացված է օրենքների և նկարագրությունների միջև: Այս մեխանիզմները տարբերվում են Կոմերցիոններից, օրինակ՝ շուկայից, և ձգտում են «բացատրել սահմանափակ թվով ֆենոմեններ...[դրանք] միջին մակարդակի տեսությունների կառուցման տարրերն են»՝ Peter Hestrom and Richard Swedberg, "Social mechanisms", *Acta Sociologica* 39/3 (1996): 283. մեխանիզմները նաև օգնում են տեսականորեն սահմանափակվել մարդային վարքը, որը պայմանավորված է կամ անձնական շահի վրա հիմնված ռացիոնալությամբ, կամ համընդհանուր նորմերով: Elster-ը պնդում է, որ նման կապերի ուսումնասիրումը կարևոր է սոցիալական նորմերին ուղղված ցանկացած հետազոտությունների համար, քանի որ «նորմերի առաջացումից կամ անընդհատությունից առաջացող օգուտները սահմանափակվող մեխանիզմների բացակայության պայմաններում մենք չենք կարող իմանալ, թե արդյոք այդ նորմերն առաջացել են պատահապարհ ... Ավելին, նորմի օգտակար կամ օպերիմալ բնույթը շատ հաճախ հակասական է: Ընդհանրապես մի փոքր չափազանցում կլինի, եթե նշենք, որ իր գումարը աշխատած ցանկացած Կոմերցիոն կարող է պարունակել պարմություն՝ ստեղծել մոդել, որը հիմնվում է բազմաթիվ նկարագրումների վրա, որն էլ անհատներին կամ կոլեկտիվներին ապացուցում է նորմերից ստացած օգուտը: Այս «պարզապես պարմությունների» իմաստը կայանում է նրանում, որ մենք պետք է կասկածանքով վերաբերվենք դրանց: Մենք շատ ավելի վստահ կլինենք, որ օգուտները գոյություն ունեն, եթե մեխանիզմները հանարվոր լինի ցուցադրել» John Elster, "Social norms and economic theory", *Journal of Economic Perspectives* 3 (1989): 113; Elster, *Nuts and Bolts for Social Sciences* (New York: Cambridge university Press, 1989). Elster, *The Cement of Society* (New York: Cambridge university Press, 1989).

120. Աղքատների շրջանում զարգացման նախագծերը խթանող մասնակցության թեզիսի էմպիրիկ ապացույցների համար տես՝ Jonathan Isham, Deepa Narayan and Lant Pritchett, "Does participation improve performance? Establishing causality with subjective data", *World Bank Economic Review* 11/2 (1995): 175-200, որը կառուցված է Milton Esman-ի և Norman Uphoff-ի առաջին

* (Թարգ. նշ) Ընդհանուր ֆոնդ ունեցող ապահովագրական ընկերություն, որտեղ գումարը հասնում է այն անդամին, ով ավելի երկար է ապրում, քան մյուսները:

աշխատության վրա, *Local Organizations: Intermediates in Rural Development* (Ithaca: N.Y.: Cornell University Press, 1984).

121. Նամենապիր Michael Cernea, “Modernization and development potential of traditional grass-roots peasant organizations”, in M. Attir, B. Holzner and Z.Suda, editors, *Directions of Change : Modernization Theory, Research and Realities* (Boulder: Westview Press, 1981), Albert Hirschman, *Getting Ahead Collectively: Grass-roots Organizations in Latin America* (New York: Pergamon Press, 1984).

122. Ian Zartman, editor, *Collapsed states: The Disintegration and Restoration of Legitimate Authority* (Boulder: Lynne Rienner Publishers, 1995).

123. Այս դիրքորոշումը ձևավորվել է խելագար օգնականի պատմածներից, ով փախել էր Լիբերիայից 1996թ-ի ապրիլի ճգնաժամի ընկացքում: «Այնպեղ ընդհանրապես չկա ղեկավարություն», հայտարարել է նա: Quotes in *USATODAY*, April 12, 1996: A8.

124. Evans, “Predatory, development and other apparatuses”, Evans, “The state as problem and solution”.

125 Tina Rosenberg, *Children of Cain: Violence and the Violent in Latin America* (New York: W.Morrow, 1991), W. Soyinka, *The Open Sore of a Continent: A Personal narrative of the Nigerian Crisis* (New York: Oxford University Press, 1997).

126. Ivan McDonald, *The New Shostakovich* (New York: Oxford University Press, 1991), Tina Rosenberg, *Haunted Land* (New York: Random House, 1995), Holmes, “What Russia reaches us now”.

127. Robert Wade, “The market for public office: why eth Indian state is not better ad development”, *World Development* 13/4 (1985): 467-497. Pranab Bardhan, “The state and dynamic comparative advantage”, in K. Benerji and T. Vakil, editors, *India: Joining the World Economy* (New Delhi: Tata McGraw Hill, 1995), Նամենապիր Ayesha Jalal, *Democracy and Authoritarianism in South Asia* (New York: Cambridge University Press, 1995).

128. PIngle-ի վերջին աշխատանքը՝ հիմնված ներգրավված ինքնավարության թեմային վրա, փորձում է ցույց տալ, թե ինչու Նեդկաստանում որոշ արդյունաբերություններ ավելի զարգացած են, քան մյուսները: Vibba Pingle, “State-Society Relations and Industrial Policy: A Comparative Historical Analysis of the Steel, Automobile and Computer Sector in India: Ph.D. dissertation (Providence: Department of Sociology: Brown University, 1996).

129. Jiel Migdal, *Strong Societies and Weak States: State-Society Relations and State Capabilities in the Third World* (Princeton: Princeton University Press, 1998).

130. Chalmers Johnson, “Introduction-the Taiwan model”, in J. Hsuing et. al., editors, *Contemporary Republic of China: TheTaiwan Experience* (New York: Praeger, 1981); Johnson, *MITI and the Japanese Miracle*, Johnson, *Japan, Who Governs? The Rise of the Development State* (New York: Norton, 1995).

131. Evans, “The state as problem and as solution”, Evans, *Embedded Autonomy*.

132. Կոռուպցիան, իհարկե, դեռ գոյություն ունի, սակայն ավելի քիչ հաճախակիությամբ, քան այլուր, և չի խաթարում սոցիալալ նպատակների համընդհանուր իրագործումը:

133. Պեպությունն, իրոք որ ունի բացառիկ իշխանություն և պարասխանավություններ, այդ թվում, լինելով վերջնական դատավորն ու օրենքների ստեղծողը և խթանողը, սակայն զարգացման նպատակների համար ներգրավվածությունը և ինքնավարությունը կարևոր նշանակություն ունեն «վարընթաց» բոլոր ինստիտուտների դեպքում:

134. Norman Uphoff, *Learning from Gal Oya*, 273.

135. Charles Ragin, *The Comparative Method: Moving Beyond Qualitative and Quantitive Strategies* (Berkeley: University of California Press, 1987).

136. Evans, *Embedded Autonomy*, 229.

137. Նամենապիր Bates, *Beyond the Miracle of Market*.

138. Robert Kiltgaard, *Tropical Gangsters*, (New York: Basic Book), 12.

139. Երբ ծայրահեղ արդարությունը դառնում է առօրեա կյանքի բնորոշիչ գիծը, ապա ամենայն հավանականությամբ այն կխաթարի կոլեկտիվ գործողությունները՝ կրճատելով ժամանակային հորիզոնները, սահմանափակելով սոցիալական ինտեռակցիաները, ավելի ինտենսիվ դարձնելով անհատական շահի դրսևորումները և ուժեղացնելով անվստահությունը օրարների նկատմամբ: Անընդհատ անորաշությունը, սրբեսը և ռիսկը միավորվելիս սրելով են, և, հետևաբար, պահպանում անընդհատ անհաջողությունների շղթան: Նարակից փաստարկների համար տե՛ս՝ George Foster, “Peasant, society and the image of the limits good”, *American Anthologist* 67 (1965): 293-315, Amarta Sen, *Poverty and Famines: An Essay on Entitlement and Deprivation* (New York: Oxford University Press, 1981).

140. Grameen Բանկի հետ ծանոթանալու համար տե՛ս Alex Count, *Give Us Credit: How Muhammad Yunus's Micro-Leading Revolution Empowering Woman From Bangladesh to Chicago* (new York: Times Books, 1996).

141. Տե՛ս հղում 18: Տնտեսագետներ Tim Besley and Steven Coate, “Group lending, repayment incentives and social collateral”, *Journal of Development Economics* 46 (1995): 1-18, վերաբերում է հարաբերություններին, որոնք այս մոտեցմամբ օգտագործվում են որպես «սոցիալական երաշխիքներ»:

142. Grameen-ի կարևոր հարկանիշներից մեկն է այն, որ բանկը սրելով և պահպանվում է որպես կոոպերատիվ գուրկ կառույց: Նամակարգելով քսան հազար համեստ վարձարվող աշխատողների ջանասեր գործունեությունն ամբողջ Բանգլադեշով մեկ, բանկը կարևոր նշանակություն ունի մի ազգի համար, որտեղ կոոպերատիվ արձանագրվել է ավանդույթների միջոցով փարաձվելուց շատ ավելի վաղ: Partha Jain, “Managing credit for the rural poor: lessons from Grameen Bank”, *World Development* 24/1 (1996): 79-89.

143. Robert Merton, “Three arguments from sociologists’ notebook: establishing the phenomena. specified ignorance, and strategic research materials” *Annual Review of Sociology* 13 (1987):1-28.

144. Նեղիմակներից ոչ մեկը չի նշում դեպքերից որևէ մեկի առաջնային կարևորությունը կամ այն միակ անհատին, որով կարող է բացահայտել երկրնորանքները: Նրանք այն միակ հեղինակներն են, ովքեր միառժամանակ և՛ փաստել են հիմնախնդրի կարևորությունը, և՛ կատարել ակտիվ տեսական և էմպիրիկ ձեռնարկումներ՝ դրանք լուծելու համար, չնայած միայն մեկ մակարդակում:

145. Portes and Landolt, “The downside of social capital”, 19.

146. Նամաշխարհային Բանկն առաջարկում է սոցիալական կապիտալի բազմաթիվ էմպիրիկ ինդիկատորներ, որոնցից գլխավոր են համարվում հետևյալ չորսը՝ հորիզոնական ասոցիացիներ, քաղաքացիական/քաղաքական հասարակություն, սոցիալական ինտեգրացիա և լեզալ/իշխանական տեսանկյուններ: Ինչպես երևում է, այս կատեգորիաները համապատասխանում են հողվածում նշված չորս պարամետրերին: World Bank, “Social capital: the missing Link?” in *Expanding the measures of Wealth: Indicators of Environmentally Sustainable Development* (Washington, D.C.: The World Bank, 1997), 85.

147. Նամնապիր՝ Granovetter-ի կողմից բարձրացված «ինչու՞ գոյություն ունեն կազմակերպությունները» հարցադրումը «սինտակտիկորեն պարունակում է թեոլոգիական կամ ֆունկցիոնալ պատասխանները, օրինակ, որ ձեռնարկությունները գոյություն ունեն փրանսակցիոն ծախսերի նվազեցման համար: Ձեռնարկությունների դեպքում պետք է ավելացնել «ինչպես» հարցը: Այն պայմաններում, երբ շահույթ կարելի է ստանալ միայն ձեռնարկության սրելծման միջոցով, ինչպե՛ս են մարդիկ կորողանում սրելծել այն»: Granovetter, “Business groups”, in Smelser and Swedberg Editors, *The handbook of Economic Sociology*, 453.

148. Որպեսզի ակնհայտ լինի, որ Նամաշխարհային Բանկը սկսում է կառուցել զարգացումը այս առումներով, տե՛ս Ismail Serageldin, “Sustainability as opportunity and the problem of social capital”, *Brown Journal of World Affairs* III/2 (1996): 187-203.

149. Greif, "Cultural beliefs and the organization of society", 944.

150. Peter Evans, "Introduction: development strategies across the public-private divide", *World Development* 24/6 (1996): 1033,

151. Մոդեռնիզացիոն և համաշխարհային համակարգերի տեսություններով առաջնորդվող հեղինակները շարունակում են կապարել հեղաքրքիր աշխարհաբ, սակայն այլևս չեն վայելում այն քաղաքական և ակադեմիական ազդեցությունը, որն ունեին անցյալում: Երկու ուղղությունների վերջին աշխատությունների համար տե՛ս՝ Alvin Y. So., *Social Change and Development* (Newburt Park: Sage Publications, 1996) John Martinussen, *Society, State and Market* (London and New Jersey: Zed Books, 1997).